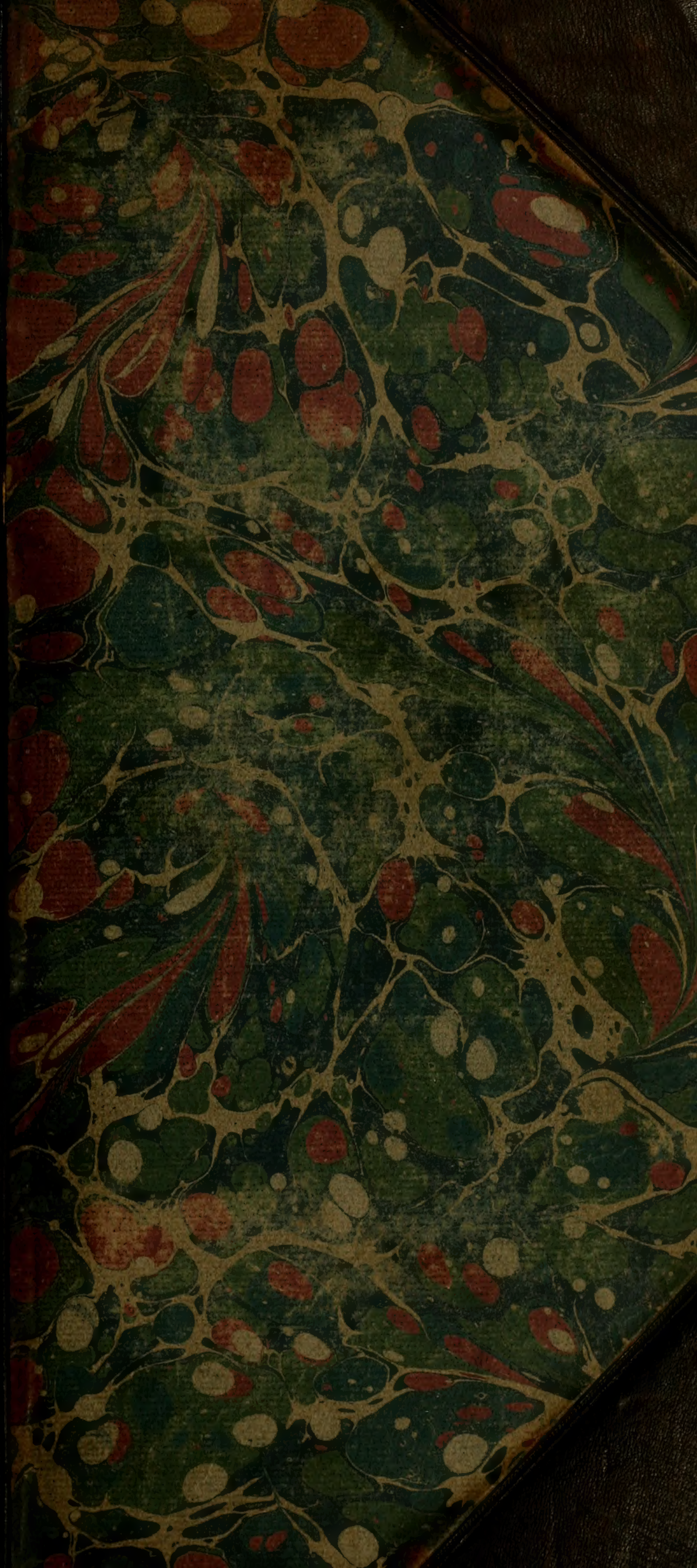
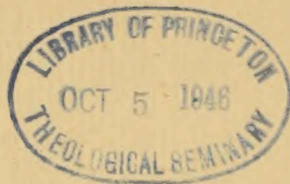

LIBRARY OF PRINCETON
OCT 5 1946
THEOLOGICAL SEMINARY

HARMONIA EX EVANGELISTIS TRIBVS COMPOSITA, Matthæo, Marco, & Luca,

COMMENTARIIS IOHANNIS CALVINI EXPOSITA:

Ad DD. Consules, Senatúmque inclytæ vrbis Francfordiensis.

EIVSDEM

IN IOHANNEM EVANGELISTAM

COMMENTARIVS:

Ad DD. Syndicos Senatúmque Geneuensem.

¶ Anchora sacra mari iactatos vnica Christus

Fundat, & est omni tempore sola salus.

GENEVAE

APVD EVSTATHIVM VIGNON.

M. D. LXXXII.

Clarissimis viris & magnificis dominis, Consulibus, Senatuique inclytæ vrbis Francfordiæ, Iohannes Caluinus.

SI virtutum exempla ad imitationem proponi vnquam vtile fuit, quæ pigris & lentis vel minus strenuè currẽtibus stimulum adderent, facit huius corruptissimi seculi non ignauia modò sed etiam socordia vt maiorem hominum partem, quæ sponte non progreditur, quin potius retrocedit, pudore saltem necesse sit ad officiũ cogi. Omnes quidem videmus & priuatim & publicè ad prauam æmulationem intentos: nec cui monarchæ ad propagandos quibuslibet modis imperij sui fines minus vel ingenij, vel industriæ, vel neruorũ, vel audaciæ, quàm vicinis suppetere videatur: ne qua ciuitas vel respublica laudem astutiæ & captionum omnium aliis concedat: nequis inter homines ambitioni deditos malis artibus sit inferior: denique ad vitia certatim alij alios quasi mutua conspiratione absque voce se inuitant: atque vt quisque pessimè se gerit, maximam turbã suo exemplo facilè præcipitat. interea in communi vitiorum regno paucissimi reperiuntur rectè agẽdi authores. Quo vtilius esse iudico, si in illustribus personis eminent raræ virtutes, eas iustis elogiis quasi longè spectandas in sublime efferri, vt ad imitandi studium multi excitentur. Atque hoc mihi præcipuè consilium fuisse profiteor, viri amplissimi, cur meum hunc laborẽ sub nominis vestri inscriptione in lucem prodire vellem. Nam etsi præclarum officij mei fructum fore iudico si qua fortè alacritas sponte currentibus inde accedat, magis tamen illud alterum respexi, vt pares alii vobiscũ progressus faciãt, vel saltem eundem sequantur cursum. Neque tamen omnium quibus excellitis virtutum catalogum texere mihi propositum est: sed vnam in præsentia laudare sufficiet, quæ me & complures Christi seruos quasi sanctiore vinculo vobis deuinxit. Magnum illud fuit, quòd ante quinquennium, horribili terrore passim omnibus iniecto,

Cur Francford. hæc Harmonia dicata sit.

Francfordiensis constantia.

quum & Germanicis Ecclesiis miseram dissipationem, & Euangelio interitum propè minitaretur accepta clades, vos ad primos quosque telorum iactus expositi, in libera fidei confessione tunc valde odiosa firmi stetistis, ac constanter retinuistis quam eratis amplexi synceram pietatis doctrinam: vt facilè cōstaret, vobis inter summas curas & discrimina nihil pluris esse quam militare sub Christi vexillo. Sed hoc magis ad memoriam insigne, quòd nō modo inter vos fouetis purum Dei cultum, fidelemq́; operā datis vt se vestri ciues inter Christi septa cōtineant: sed dissipatæ Ecclesiæ reliquias aliunde expulsas, tanquam lacera membra, colligitis. Hoc certè, vt in rebus acerbis, non parum mihi attulit solatii, quum audirem pios Dei cultores, qui ex Anglia profugi & aliis partibus aduenerant, istic benignè fuisse hospitio exceptos: neque modo tristi eorum exilio portum esse datum, sed iustum quoque honorem Filio Dei fuisse habitum, vt in vrbe vestra eius Euangelium linguis exteris personet. Nō absimilis nuper Tigurini Senatus humanitas erga miseros Locarnenses enituit, quibus non vrbē modò suam patefecit (quia domi Christum ex animi voto colere non licebat) sed templum quoque attribuit in quo sacros suos conuentus habeāt: nec eos deterruit linguæ diuersitas quin Christum apud se Italicè quoque loqui cuperent. Vt autem ad vos reuertar, ego simulac linguæ nostræ hominibus vestra humanitate permissum esse audiui vt Ecclesiam istic instituerent, priuatim me vobis obstrictum sentiens, hoc munere quod nūc offero meam gratitudinem testandā censui. Nam vt meritò deflenda gentis nostræ conditio est, cui, ob sacrilegam Papatus tyrannidem, habitatio patriæ exilium ferè est à regno Dei: ita vicissim non parum iuuat, in alieno solo aliquam dari stationem vbi legitimum Deo cultū præstent. Hæc certè sancta hospitalitas, nō tam hominibus quàm ipsi Christo oblata, vos iam prospero statu florentes, nouis (vt spero) Dei beneficiis ornabit, & continuam apud vos fouebit eorum seriem: me quidem (vt nuper testatus sum) ad dicandum vobis hunc meum laborem impulit. Est autem Commentarius in Harmoniam ex tribus Euangelistis contextam, à me summa fide paríque diligentia elaboratus: in quo tamē quantopere sudauerim, longius referre nihil attinet: quid verò adeptus sim, aliorum esto iudicium. Ingenuos, doctos & cordatos lectores intelligo, quos nec barbarus discendi pudor à studio profectus impedit, & communis vtilitas delectat. Nam

Tigurinorum in Locarnenses humanitas.

Hospitalitatis laus.

peruersos

peruersos malignósque nebulones (non modò cucullatos monachos dico, qui pro tuenda Papæ tyrannide bellum palàm nobiscũ gerunt: sed degeneres fucos, qui nobis permisti, dum tegendæ suæ ignorantiæ latebras captant, omnẽ vellent doctrinæ lucem extinctam) nihil moror. Quantumuis enim proteruè me allatrent, in promptu semper erit exceptio, me eorum censuræ neque diuino neque humano iure esse obnoxium, qui non minus propter fœdißimã inscitiam ferula, quàm propter obstinatam malitiæ & impudentiæ duritiem flagello digni sunt. Sanè vt Ecclesiæ Dei prodessem me fidelem operã dedisse sine iactantiæ specie profiteri mihi licebit. Iam ante biennium prodiit Iohannes cum mea interpretatione, quam non fuisse inutilem confido. Sic ergo tanquam vnus ex apparitorũ numero, Christum regiis suis quadrigis vectum magnificè, quoad ferebat virilis mea facultas, celebrare conatus sum: nec ingenuos lectores, vbi mea opera adiuti fuerint, fateri pigebit, studio respondisse aliqua ex parte successum. Euangelicam historiam à quatuor testibus diuinitus ordinatis proditam, quadrigis non abs re cõparo, quia ex apta concinnáque hac harmonia videtur consultò Deus quasi triumphalẽ currum Filio suo parasse, vnde toti fidelium populo conspicuus appareat, & cuius celeritate terrarum orbem perlustret. Nec verò inscitè Augustinus tubis similes facit quatuor Euangelistas, quarum clangor omnes mundi plagas impleat: vt ab Oriente, Occasu, Meridie, Septentrione in sacrum fidei consensum accita Ecclesia confluat. Quo minus tolerabilis est insulsa eorum curiositas qui cælestibus istis præconiis non contenti, putidas nugas obtrudunt sub Euangelii nomine, quæ nihil aliud quàm fidei puritatem contaminant, & Christi nomen exponunt impiorũ sannis ac ludibrio. Vos autem præstantißimi viri, quando & ab omni fermento, quo genuina corrumpitur Euangelii synceritas, abhorretis, & ostenditis nihil magis esse vobis cordi quàm simplicem doctrinam, vt à Christo prodita est, tueri & asserere: non modò persuasus sum lucubrationem hanc, quæ thesaurum Euangelicum explicat, vobis summopere probatum iri: sed quòd vestro nomini dicata est, hoc etiam meæ erga vos obseruãtiæ signũ gratum fore confido. Valete clarißimi domini. Christus Spiritu suo vos gubernet semper, virtute fulciat, præsidio conseruet, vestrámque vrbẽ & rempub. omnĩ benedictionum copia locupletet. Geneuæ Calend. Augusti, M.D. LV.

Degeneres fuci Euangelii permisti.

Obloquutorum latratus.

Regiæ Christi quadrigæ.

Augustini comparatio

Thesauri Euangelici explicatio

ARGVMENTVM IN EVANgelium Iesu Christi secundum Matthæum, Marcum & Lucam.

Euangelii definitio.

VT cum profectu historiam Euangelicā legamus, magni interest quid valeat ipsum Euangelii nomen tenere. Nam hinc statuere licebit quodnā Diuinis istis testibus fuerit scribendi consilium, & quorsum referre conueniat quæcunque ab illis traduntur. Neque enim hoc nomē ipsorum historiis aliūde impositū, sed ab autoribus ita fuisse inscriptas cōstat ex Marco, qui disertè ita loquitur, se initium tradere Euāgelii Iesu Christi. Porrò certa & dilucida Euangelii definitio ex vno Pauli loco maximè colligitur, vbi à Deo promissum esse dicit in Scripturis per Prophetas, de Filio suo qui genitus est ex semine Dauid, manifestatus autem Dei Filius in potentia, secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum. Primò ostendit testimonium esse de exhibita salute, quæ Patribus olim per continuos ætatum successus promissa fuerat. Quo etiam discrimen notatur inter promissiones quæ spem fidelium tenebant suspensam, & hunc lætum nuntium quo se Deus præstitisse testatur quod ante sperari voluerat. Quemadmodum & paulo pòst, iustitiam Dei palàm hîc manifestari tradit, quæ testimonium habebat à Lege & Prophetis. Ideo alibi ab eodem Apostolo vocatur Legatio, qua reconciliatio mundi cum Deo, semel morte Christi peracta, quotidie ad homines defertur. Deinde significat non modò Christum pignus esse bonorum omnium quæ vnquam promisit Deus, sed plenam & solidam exhibitionem in eo extare: quemadmodum alibi tradit, omnes Dei promissiones in ipso esse etiam & amen. Et certè gratuita adoptio qua filii Dei efficimur, sicut ab æterno Patris beneplacito manat, ita in eo nobis patefacta est quòd Christus (qui vnicus natura Filius est) carne nostra indutus nos sibi in fratres asciuit. Expiatio qua delentur peccata, ne amplius maledictio & mortis iudicium nobis incumbant, non alibi quàm in sacrificio mortis eius quærenda. Iustitia & salus perfectáque fœlicitas in eius resurrectione fundata est. Ergo Euangelium solennis est promulgatio de Filio Dei in carne exhibito, vt perditū mundum instauret, ac homines restituat ex morte in vitam. Nec abs re bonus vocatur ac lætus nuntius, quando in eo continetur perfecta fœlicitas. finis enim est, vt regnum Dei in nobis inchoans, abolita carnis corruptione, spiritu renouatos in cælestem gloriam deducat. Qua ratione sæpe

Rom. 1. a. 2

2. Cor. 5. d. 20

Finis Euangelii.

Regnum

Regnũ cælorũ nuncupatur, & instauratio beatæ vitæ per Christum allatá, interdum regnum Dei. vt quum Marcus dicit Ioseph expectasse regnum *Marc. 15.d.43* Dei, proculdubio ad Messiæ aduentum id refertur. Vnde constat, in Nouum testamentum propriè competere Euangelii nomen: nec satis distinctè eos loqui scriptores qui cõmune seculis omnibus faciunt, nec Prophetas minus quàm Apostolos Euangelii ministros esse putant. Longè aliter Christus, qui Legem & Prophetas vsque ad Iohannem viguisse docens, *Luc.16.d.16* ab eo tempore pronuntiat euãgelizari cœptum esse Dei regnum. Et Marcus Euangelii exordium in Iohannis prædicatione statuit, vt nuper dictũ est. Cæterùm non temere quatuor historiis, quæ Christum Mediatoris officio defunctum esse narrant, nominatim data fuit hæc inscriptio. Nam quum Christi natiuitas, mors & resurrectio totam salutis nostræ summam in se contineant, adeóque propria sint eius materia: meritò aptéque Euangelistæ dicuntur qui Christum à Patre missum ante oculos repræsentant, vt eum beatæ vitæ autorem agnoscat fides nostra. Vim & effectum aduentus eius magis exprimunt alii Noui testamenti libri. Imò Iohannes hac in *Quid à tribus Euangelistis differt Ioãnes.* parte multùm differt à tribus reliquis, quòd in explicanda Christi virtute & fructu qui inde ad nos prouenit, ferè totus est: quum illi in vno capite magis insistant, Christum nostrum, illum esse Dei Filium qui promissus erat mundo Redemptor. Doctrinam quidem interserunt de Christi officio, vt teneamus qualis sit eius gratia, & quorsum nobis datus: præcipuè tamen quod dixi agunt impletum esse in Christi Iesu persona quod Deus ab initio pollicitus fuerat. Neque enim animus illis vel consilium fuit Legem ac Prophetas scriptis suis abolere: quemadmodum fanatici quidam somniant superuacuum nunc esse Vetus testamentum, ex quo per Christum & Apostolos patefacta nobis fuit cælestis sapientiæ veritas. Quin potius Christum digito monstrantes, ab eo petendum admonent quicquid in Lege & Prophetis illi tribuitur. Quare tunc demum vtilis erit & fructuosa Euangelii lectio si eam cum vetustis promissionibus coniungere discamus.

Quantum ad tres Euangelicæ historiæ scriptores attinet, quos enarrandos suscipio, Matthæus satis notus est, Marcum putant fuisse familiarem Petri discipulum: atque etiam quod scripsit Euangelium, à Petro fuisse ei dictatum, vt amanuensis modo vel scribæ operam præstiterit. Qua de re non est anxiè nobis laborãdum: quia nostra parui refert, modò teneamus legitimum ac Diuinitus ordinatum esse testem, qui nihil nisi præeunte dictantéque Spiritu sancto prodiderit. Quod tamen dicit Hieronymus, ratione prorsus caret, epitomen esse Euãgelii à Matthæo scripti. Nam neque seruatum à Matthæo ordinem vbique sequitur, & ab ipso statim initio dissimilis est quantum ad tractandi rationem: & quædam refert ab altero illo omissa, & in eiusdem rei narratione interdum prolixior est. Mihi certè magis probabile est, & ex re etiam ipsa coniicere licet, nunquam librum Matthæi fuisse ab eo inspectum quum ipse suum scriberet: tantum abest vt in compendium ex professo redigere voluerit. Idem & de Luca

iudiciũ facio. nam quæ in tribus ipsis apparet diuersitas, eam non dicemus data opera fuisse affectatam: sed quum singulis propositum esset bona fide mandare quod certum compertúmque habebant, rationem quisque tenuit quam optimam fore censebat. Quemadmodum autem id non fortuitò contigit, sed moderante Dei prouidentia: ita Spiritus sanctus in diuersa scribendi forma mirabilem illis consensum suggessit: qui solus ferè ad fidem illis astruendam sufficeret, si non aliunde maior suppeteret autoritas. Lucas verò se indiuiduum illum esse Pauli comitem luculẽtus est testis. Sed puerile est quod ab Eusebio refertur, Euangelii quod eius nomine inscribitur, Paulum esse autorem, quia alicubi Euangelii sui meminerit.

2.Tim.2.b.8 Quasi verò ex eo quod mox subiicitur non liquidò pateat de tota prædicatione, non autem de libro vno loqui. Dicit enim, Pro quo laboro vsque ad vincula. Atqui certum est non ideo actum fuisse reum quòd librum aliquem scripsisset, verùm quòd vocalis fuisset doctrinæ Christi minister & præco. Vnde apparet laboriosum quidem hominem fuisse Eusebium, sed iudicio parum valuisse, qui tam insulsas nænias sine delectu congerit. Cuius rei lectores ideo volui monitos, nequem offendant similes ineptiæ quæ passim apud illum occurrunt.

Porrò quia genus interpretationis mihi delegi quod fortè multi primo aspectu non probabunt, eius reddenda est ratio, qua piis & æquis lectoribus satisfiat. Hoc primò extra controuersiam est, non posse vnum ex tribus Euangelistis scitè dextréque exponi nisi cum duobus reliquis conferatur. Itaque fidi & periti interpretes hac maximè in parte sudant vt inter se concilient quæ à tribus dicta sunt. Sed quia mediocribus ingeniis sæpe non facilis est comparatio, vbi huc illuc subinde transeundum est, hoc & gratum & vtile fore compendium putaui, si continua serie, velut in vna tabula, tres simul historias digererem, in qua vno intuitu cernant lectores quid simile habeant vel diuersum. Ita nihil omittam quod ab vno ex tribus scriptum sit: & quicquid apud plures extat, vno contextu exequar. Verùm an operæpretium quale spero fecerim nécne, iudicium ex suo vsu faciant lectores. Certè adeò nullam ex nouitate ipsa laudem captaui, vt libenter profitear (sicut homine ingenuo dignum est) hanc methodum ex

Mart. Bucerus. aliorum imitatione sumptam esse. Bucerum præsertim sanctæ memoriæ virum & eximium Ecclesiæ Dei doctorem sum imitatus, qui præ aliis non pœnitendam hac in re operam, meo iudicio, nauauit. Quemadmodum autem ipse veterum labore adiutus fuit, qui in hoc stadio eum præcesserãt: ita mihi sua industria & sedulitate non parum leuationis attulit. Sicubi autem ab eo dissentio (quod mihi liberè, quoties necesse erat, permisi) ne ipse quidem, si superstes ageret in terra, molestè ferret.

INDEX

EORVM QVÆ IN ISTA HARMONIA EXPONVNTVR. PRIOR NVMERVS PAGINAM, ALTER *vero versum capitum ostendit. Quòd si vnicus fuerit numerus, significat, id quod quæris, haberi in Commentario quod verba Euãgelistarum proximè sequitur, cui versuum numerus nullus præponitur.*

electi

monachorum

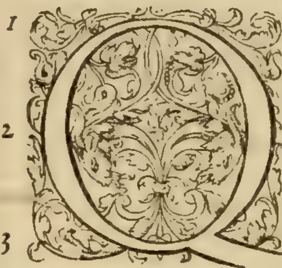

HARMONIA EX TRIBVS EVANGELISTIS COMPOSITA,

MATTHAEO, MARCO, ET LVCA:

cum Iohannis Caluini commentarijs.

MATTH. | MARC. | LVC. I.

1 *Voniam complures aggreßi sunt contexere narrationem earum rerũ quæ certæ sunt inter nos fidei:*
2 *Sicuti tradiderunt nobis ab initio qui suis oculis viderant, & ministri fuerant sermonis:*
3 *Visum est etiam mihi, omnibus ab initio exactè peruestigatis, deinceps tibi scribere, optime Theophile:*
4 *Vt agnoscas eorum, de quibus edoctus fuisti, certitudinem.*

IOHANNIS CALVINI COMMENTARII.

Solus Lucas in suum Euangelium præfatur, vt breuiter causam exponat qua ad scribendum inductus fuit. Quod vnum hominem compellat, videtur absurdum esse, quum potius officium eius fuerit, publico tubæ clangore omnes simul vocare ad fidem. Ergo consentaneum non videtur vt doctrinam, quæ non vnius vel alterius est propria, sed omnium communis priuatim suo Theophilo destinet. Hinc factum est vt putarent quidam appellatiuum esse nomen, & theophilos vocari pios omnes à Dei amore. Cui sententiæ repugnat epitheton quod simul additur. Nec verò timenda est absurditas quæ illos coegit tale effugium quærere. Neque enim ideo minus ad omnes pertinet Pauli doctrina, quia ex suis Epistolis alias certis vrbibus, alias etiam hominibus dicauit. Imò si in mentem nobis veniat illorum temporum conditio, fatebimur sanctè & prudenter captum fuisse consilium à Luca. Vndique instabant tyranni, qui metu & terroribus impedirent sanæ doctrinæ cursum. Hæc Satanæ eiúsque ministris occasio erat ad spargendas errorum nebulas, quæ puram lucem turbarent. Quoniam autem de custodienda Euangelii puritate minus solicitum erat hominum vulgus, & pauci attentè reputabant quid machinaretur Satan, & quantum subesset in talibus fallaciis periculi: vt quisque rara fide & eximiis Spiritus donis alios præstabat, ita maiore studio & diligentia ipsum incumbere oportuit vt pietatis doctrinam ab omni corruptela purã & illæsam pro virili seruaret. Tales, non secus ac sacri nomophylaces, diuinitus electi fuerunt, qui cælestem doctrinam apud se depositam, bona fide ad posteros transmitterent. Quare hac lege Euãgelium suum Theophilo nuncupat Lucas, vt fidelem eius custodiam suscipiat. Quas etiam partes Paulus suo Timotheo iniungit & commendat, secundæ Epistolæ 1. cap. d. 14. & 3. d. 14.

1 *Quoniam complures.)* Videtur pro causa scribendi ponere quod potius illum à scribendo reuocare debuerat. historiam enim à multis tractatam retexere, superfluus erat labor: si quidem illi probè in suo officio versati fuerant. Atqui eos ne vnó quidem verbo vel fraudis, vel negligentiæ, vel cuiuspiam vitii insimulat. ergo perinde est ac si actum se velle agere dicat. Respondeo, quamuis aliis parcat qui prius scripserant, non tamen penitus eorum laborem probare. Non exprimit, illos de rebus parùm compertis scripsisse: sed rerum certitudinem sibi vendicans, modestè certam illis & indubiam fidem derogat. Siquis obiiciat, debuisse potius acriter inuehi, si fallebant: iterum respondeo, fieri posse vt leuiter peccarint, idque inconsiderato zelo potius quàm malitia: ac perinde non fuisse causam cur vehementius in eos insurgeret. Et certè credibile est, fuisse quædam tantùm præludia, quæ tunc non tantopere noxia, nisi maturè obuiam itum esset, fidem in posterum grauius læsissent. Cæterum operæpretium est notare, Deum qui superfluis scriptionibus remedium hoc per Lucam adhibuit, admirabili etiam consilio fecisse vt aliis publico consensu repudiatis, fidem obtinuerint istæ solæ, in quibus liquidò refulget veneranda eius maiestas. Quo minus tolerabilis est eorum vecordia, qui putidas fabulas sub Nicodemi vel cuiuspiam alterius titulo nunc orbi obtrudunt.

Certæ sunt inter nos fidei.) Participium quo vtitur Lucas, significat res probè compertas & quæ dubitatione carent. In quo non semel deceptus fuit vetus interpres: hácque inscitia pulcherrimos quosdam locos nobis corrupit: in quibus est ille Pauli, vbi quemque suæ mentis certum esse iubet, ne conscientia dubiis opinionibus huc illuc agitata fluctuet ac vacillet. Inde etiam descendit nomen πληροφορίας, quam malè plenitudinem vertit, quum firma sit ex fide persuasio, in qua piæ mentes tutò acquiescunt. Subest autem tacita antithesis, vt admonui: quia sibi fidi testis authoritatem vendicans, fidem abrogat aliis diuersa tradentibus. Inter nos tantundem valet, atque apud nos. Sed videtur fidem in hominum relatu parum solidè fundare, quæ in solum Dei verbum recumbere debeat: & certè fidei πληροφορία Spiritus obsignationi tribuitur. Respondeo, fidem, nisi priores partes teneat Dei authoritas, nullis quidem hominum testimoniis fore contentam: vbi tamen præcessit interior Spiritus confirmatio, illis quoque in historica rerum notitia locum aliquem dare. Historicam voco notitiã, quam de rebus gestis, vel ex proprio intuitu, vel ex aliorum sermone concipimus. Nam de manifestis Dei operibus non minus audiendi sunt oculati testes, quàm experientiæ credendum est. Adde quòd Lucas non priuatos sequitur authores, sed qui sermonis etiam fuerunt ministri. Quo elogio supra humanæ authoritatis gradum eos extollit. significat enim de Euangelio sibi testatos esse, quibus diuinitus eius publicandi commissa erat prouincia. Hinc etiam illa securitas, cuius paulo pòst meminit, quæ nisi Deo nitatur, posset subinde inquietari. Magnum ergo pondus habet quòd ministros sermonis vocat à quibus accepit suum Euangelium: quia inde colligunt fideles, testes esse omni exceptione maiores, vt loquuntur Iureconsulti, & quos repudiare fas non sit. Erasmus (qui ex Vergilio mutuatus est quod transtulit, partem aliquam fuisse) non satis expendit quanti æstimanda esset Dei vocatio, aut quid valeret. Non enim profano more loquitur Lucas: sed ad Christi mandatum in persona sui Theophili respicere nos iubet, vt Dei filium reuerenter audiamus per suos Apostolos loquentem. Magnum est quòd spectatores fuisse dicit: sed ministros vocando, eos eximit à communi hominum ordine, vt fides nostra suam in cælo fulturam habeat, non in terra. Hoc autem sibi vult in summa Lucas, Vt literis fideliter consignatum habens quod didiceras antè hac viua voce, securius acquiescas in recepta doctrina. Vnde apparet, modis omnibus promissum fuisse à Deo, ne ex dubiis hominum sermonibus suspensa fides nostra fluctuaret. Quo minus excusabilis est mundi ingratitudo, qui vagos & temere sparsos rumores in quibus alternet, quasi ex professo appetens, tantum Dei beneficium respuit. Nos verò teneamus insigne discrimen quod Dominus interposuit, ne fatua credulitas pro fide se venditet. Interea mundum sinamus, vt dignus est, stultæ curiositatis illecebris inescatum, Satanæ fallaciis, imò præstigiis vltrò se addicere.

Rom 14.a.5

3 *Omnibus exactè peruestigatis.)* Vetus interpres habet, Omnia assecuto. Et verbum Græcum metaphoricè ab iis deductum est qui vestigiis insistunt, nequid ipsos fugiat. Sedulum ergo sciscitandi studium exprimere voluit Lucas quemadmodum eodem verbo vtitur Demosthenes, dum in examinanda legatione quam accusat, se tam diligentem fuisse iactat, vt non secus perspexerit quæcunque acta erant, acsi ipse fuisset spectator.

MATTH.	MARC.	LVC. I.
		5 *Fuit in diebus Herodis regis* Iudeæ *sacerdos quidam nomine Zacharias de vice* Abia: *& vxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius* Elisabeth.
		6 *Erant autem iusti ambo coram Deo, versantes in omnibus præceptis & iustificationibus Domini irreprehensibiles.*
		7 *Nec erat illis proles, eo quòd esset Elisabeth sterilis, & ambo prouectæ iam ætatis forent.*
		8 *Factum est autem quum is sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ coram Deo,*
		9 *Secundum consuetudinem sacerdotij, sors illi obuenit vt odores incenderet, ingressus templum Domini.*
		10 *Et omnis multitudo populi precabatur foris tempore thymiamatis.*
		11 *Apparuit autem illi Angelus Domini stans à dextris altaris in quo thymiama adolebatur.*
		12 *Et Zacharias turbatus est eo viso, & timor irruit super eum.*
		13 *Ait autem ad illum Angelus, Ne timeas Zacharia: quoniam exaudita est deprecatio tua: vxórque tua Elisabeth pariet tibi filium: & vocabis nomen eius Iohannem.*

Appositè Lucas Euangelium suum à Iohanne Baptista orditur: perinde ac si quis de luce diei verba facturus, ab aurora inciperet. Nam Solem iustitiæ qui mox exoriturus erat, instar auroræ præcessit. Eius quidem fit etiam apud alios mentio: sed officio suo iam fungentem inducunt. Lucas autem nondum genito authoritatem conciliat, quum Diuinæ potentiæ miracula prædicat in eius incunabulis, & Prophetam cælitus fuisse designatum ostendit, antequam scire homines possent qualis erat futurus: idque

eo consilio,

eo consilio, vt maiore deinde reuerentia audiatur, vbi publica persona indutus, ad illustrandam Christi gloriam prodierit.

5 *In diebus Herodis.)* Hic fuit Antipatri filius, quem pater ad regnum vsque prouexit: in quo augendo tantum habuit ipse industriæ, & tam strenuè laborauit, vt inde Magni cognomen illi fuerit inditum. Putant autem quidam, ideo hîc nominari à Luca, quia primus Rex extraneus fuerit. opportunum ergo fuisse redemptioni tempus: quia sceptrum ad gentem alienam transierat. Verum qui sic loquuntur, non satis intelligunt vaticinium Iacob: vbi non simpliciter promittitur Mesiæ aduentus, postquam imperio priuati fuerint Iudæi, sed postquam à tribu Iuda ablatum fuerit. Quanquam ne hoc quidem voluit sanctus Patriarcha, spoliandam esse tribum Iuda suo principatu, antequam veniret Christus: sed regimen populi in ea fore stabile vsque ad Christum, in cuius persona, solida demum esset eius perpetuitas. Etsi autem quo tempore floruerunt Machabæi, tribus Iuda ferè in ordinem priuatum coacta erat, & paulo pòst dux vltimus ex gente illa Iohannes occisus fuit: non tamen in totum extinctus fuit dominatus, quia manebat adhuc synedrion, hoc est delectum concilium ex familia & posteris Dauidis, cuius summa erat authoritas: durauitque vsque ad Herodem, qui nefanda iudicum cæde pœnam sibi olim inflictam vltus est, quòd cædis damnatus, in voluntarium exilium migrare coactus fuerat, vt supplicium capitis effugeret. Regnum ergo Herodis, eo quòd alienigena esset, non fregit sceptrum tribus Iuda: sed quia abolitum fuit eius latrocinio quicquid in tribu illa dignitatis residuum manebat. Quòd autem collapsa multo antè fuerat regia dignitas, & paulatim ferè conciderat dominatus, non pugnat ea interruptio cum prophetia Iacob. Duo enim in speciem diuersa promiserat Deus: æternũ fore solium Dauidis: postquam verò dirutum esset, eius ruinas se instauraturum: æternam fore regni potentiam, & tamen surculum proditurum ex trunco Isai: quorum vtrunque impleri oportuit. Passus est ergo Deus, principatum quem erexerat in tribu Iuda, ad tempus collabi: quo maior esset populi attentio ad sperandum Christi regnum. Quum autem synedrii interitu spes fidelium quasi præcisa esset, repente affulsit Dominus. Iam verò hoc ad seriem historiæ pertinet, dum notatur tempus rei gestæ: sed non temere sub Regis nomine simul misera temporis conditio notata fuit, vt agnoscerent Iudæi vertendos iam oculos esse in Mesiam, si quidem fœdus Dei bona fide colerent. *Zacharias de vice Abia.* Notum est ex Sacra historia, descriptas fuisse à Dauide sacerdotum familias certis ordinibus. Qua in re nihil aggressus est Dauid contra Legis præscriptum. Sacerdotium Deus Aaroni & eius filiis contulerat: reliquos Leuitas destinauerat minoribus officiis. In eo nihil mutatum fuit à Dauide: sed consilium eius fuit, partim cauere nequid tumultuosè fieret in turba: partim etiam occurrere ambitioni, & simul efficere ne paucis totum munus ad se trahentibus, maior pars otiosa domi sederet. In illa autem distributione octauam classem tenuit Abia filius Eleazar. Erat ergo Zacharias ex genere sacerdotali, & quidem ex posteris Eleazar, qui patri in summum sacerdotium successerat. Quomodo autem Elisabeth, quum esset è filiabus Aaron, Mariæ cognata esse potuerit, suo loco expediam. Honoris certè causa genus Elisabeth Lucas commemorat. licebat enim Zachariæ secundum Legem, gregarii cuiuspiam Leuitæ filiam sibi vxorem sumere. Ex pari igitur coniugio apparet, hominem in suo ordine non fuisse contemptum.

6 *Erant iusti ambo coram Deo.)* Præclarum illis testimonium reddit, non modò quòd sanctè & integrè versati sint inter homines, sed coram Deo etiam iusti. Porrò iustitiam hanc breuiter definit Lucas, quòd ambulauerint in Domini præceptis. Vtrunque diligenter notandum. nam etsi in hunc finem laudantur Zacharias & Elisabeth, vt sciamus lucernam, quæ præluxit Filio Dei, non ex obscura domo, sed illustri quodam sacrario sumptam esse: sub eorum tamen exemplo nobis interim monstratur piè iustéque viuendi regula. Hoc ergo in vita rectè instituenda primum est, vt studeamus nos probare Deo. Scimus autem cor syncerum & puram conscientiam ab eo maximè requiri. Itaque peruersus erit ordo, siquis posthabita cordis integritate, externam modo vitam in obsequium Legis componat. Tenendum enim memoria est, Deum ad quem respicere iubemur, non externam operum laruam, sed cor præcipuè intueri. Secundo deinde loco accedat obedientia, hoc est, ne sibi quisque nouam iustitiæ formam, quæ adlibuerit, sine Dei verbo fabricet, sed nos Dei imperio sinamus regi. Neque enim hæc definitio negligenda est, Iustos esse, qui vitam suam formant ad Legis præcepta. quo innuitur, nihil apud Deum esse fictitios omnes cultus, & vagum esse ac erroneum humanæ vitæ cursum simul ac disceditur ab eius Lege. Inter præcepta & iustificationes hoc interest, quòd posterius nomen propriè ad pietatis & Diuini cultus exercitia refertur: prius autem magis generale est, támque ad Dei cultum, quàm ad charitatis officia pertinet. Nam חוקים, quæ statuta aut decreta significant Hebræis, Græcus interpres iustificationes vertit. חוקים autem in Scriptura sacra ceremonias ferè significant quibus se in Dei cultu & fidei confesione exercebat populus. Quamuis autem hypocritæ in parte ista valde curiosi sint & anxii, nihil tamen cum Zacharia & Elisabeth simile habent. Nam sinceri Dei cultores, quales erant hi duo, non arripiunt nudas ceremonias & inanes: sed in veritatem intenti, spiritualiter eas obseruant. Impuri autem & fucati homines, etiamsi asiduè in externis ceremoniis se fatigent: quia tamen eas minimè obseruant qualiter præceptæ sunt à Domino, nihil quàm ludunt operam. In summa, duobus istis verbis complexus est Lucas totam Legem. Verùm si in Lege seruanda irreprehensibiles fuerunt Zacharias & Elisabeth, Christi gratia nihil habebant opus. plena enim Legis obseruatio vitam confert, & vbi nulla est eius transgresio, cessat etiam reatus. Respondeo, elogia ista quibus tam magnificè ornantur serui Dei, cum exceptione sumenda esse. reputare enim conuenit quomodo agat cum illis Deus, nempe secundum fœdus quod cum illis pepigit: cuius primum caput est gratuita reconciliatio, & quotidiana venia, qua illis peccata ignoscit. Iusti ergo & irreprehensibiles censentur, quoniam tota vita testatur eos iustitiæ addictos esse, regnare in illis Dei timorem, dum quoddam est sanctitatis exemplar. Sed quum à perfectione longe distet pium eorum studium, non potest sine venia placere Deo. Quare iustitia quæ in illis laudatur, à gratuita Dei indulgentia pendet: qua fit vt quod reliquum est in ipsis iniustitiæ, non imputet. Sic exponere necesse est quicquid

de hominum iustitia in Scripturis habetur, vt remissionem peccatorum non euertat: cui non aliter innititur, quàm suo fundamento ędificium. Qui simpliciter exponunt Zachariam & Elisabeth fide iustos fuisse, quia gratis Deo propter Mediatorem placuerint: in alienum sensum torquent Lucæ verba. Quod ad rem ipsam pertinet, neque nihil dicunt, neque totum. Fateor quidem iustitiam quæ illis adscribitur, non operum merito, sed Christi gratiæ acceptam ferri debere: Dominus tamen, quia illis peccata non imputauit, sanctam illorum vitam, licet imperfectam, iustitiæ titulo dignatus est. Papistarum autem stultitia nullo negotio refellitur. fidei iustitiæ opponunt hanc quæ Zachariæ tribuitur: quam vt certum est ab illa fluere, ita subiici & illi subesse decet: vel, vt vulgò dicunt, subordinari, vt inter se non confligant. Quòd etiam in voce vna fucum faciunt, friuolum est. Iustificationes, inquiunt, vocantur Legis præcepta. ergo nos iustificant. Quasi verò negemus veram iustitiam in lege tradi, vel causemur doctrinæ culpam esse, quod non iusticat: ac non potius in carne nostra infirma sit. Ergo vt centies fateamur vitam contineri in Legis præceptis, nihil tamen inde ad homines perueniet, qui natura prorsus auersi sunt à Lege: & iam Dei Spiritu regeniti, procul tamen adhuc ab integra eius obseruatione absunt.

7 *Nec erat illis proles.)* Singulari Dei consilio factum est vt Iohannes præter communem vsitatúmque naturæ ordinem genitus sit. Idem etiam in Isaac factum est, in quo rarum & memorabile gratiæ suæ specimen edere statuerat Deus. Fuerat Elisabeth in flore ætatis sterilis: iam senectus etiam fœcundis mulieribus vterum claudit. Ergo in duobus obstaculis duplex apparet diuinæ virtutis miraculum: idque in eum finem, vt Dominus, quasi extenta è cælo manu, Prophetam à se missum testetur. Nascitur quidem ex terrenis parentibus mortalis homo: sed supernaturalis, vt ita loquar, modus non secus illum commendat, acsi è cælo delapsus esset.

Gen.18.b.10

9 *Secundum consuetudinem sacerdotij.)* Suffitum bis quotidie, mane scilicet & vesperi, accendere Lex iubebat. Quòd autem sortiebantur inter se Sacerdotes, id instituerat Dauid, quemadmodum prius retulimus. ergo quod hîc de suffitu habetur, Lex Dei nominatim mandabat: reliqua à Dauide profecta erant, vt singulæ familiæ vices suas haberent. Quanquam nihil nisi ex Legis præscripto instituerat Dauid. formam enim tantum ostenderat, qua iniunctum sibi à Deo munus singuli possent obire. Templi nomen hîc pro Sancto accipitur. quod ideo notandum est, quia aliquando atrium etiam comprehendit. Zacharias autem in templum ingressus dicitur, quò pedem inferre nullis nisi Sacerdotibus licebat. Ideo populum dicit Lucas procul stetisse, inter quem & altare suffitus longa erat distantia: quoniam medium erat altare in quo victimæ offerebantur. Ac notandum est quod dicit Lucas, Coram Deo. nam quoties in Sanctum ingrediebatur Sacerdos, quasi in Dei conspectum prodibat, vt inter eum & populum esset mediator. Voluit enim Dominus hoc populo suo testatum esse, nemini mortalium patere aditum in cælos, nisi præeunte Sacerdote: imò quandiu viuunt homines in terris, non accedere ad thronũ cælestem, vt illic gratiam inueniant, nisi in Mediatoris persona. Itaque quum multi essent Sacerdotes, non duobus simul fas erat solenne intercessionis officium pro populo obire: sed ideo distributi erant in classes, vt vnus duntaxat Sanctuarium intraret: atque ita non nisi vnus eodem tempore esset Sacerdos. Porrò huc spectat thymiama, vt admonerentur fideles precationum suarum odorem non ascendere in cælum nisi per sacrificium Mediatoris. Quomodo autem figuræ istæ nobis conueniant, ex epistola ad Hebræos petendum est.

12 *Zacharias turbatus est.)* Tametsi non ideo seruis suis apparet Deus vt eos terreat, vtile tamen, imò necessarium est, eos metu percelli: vt in se confusi, iustum Deo honorem præstare discant. Nec solùm narrat Lucas territum fuisse Zachariam, sed addit timorem irruisse super eum: quo significat adeò expauefactum esse, vt terrori succumberet. Neque hominibus à Dei præsentia metus tantùm incutitur, qui eos ad reuerentiam erudiat: sed qui humiliet carnis superbiam, quæ tam proterua est, vt nunquam se, nisi violenter subacti, Deo subiiciant. Vnde etiam colligimus, non nisi absente Deo (hoc est, quum se ab eius conspectu subducunt) superbire, ac sibi blandiri. Nam si Deum ante oculos iudicem haberent, necesse esset protinus concidere. Ac si hoc Zachariæ, cui iustitiæ laus datur, ad conspectum Angeli accidit, qui Diuinæ lucis scintilla est: quid fiet nobis miseris, si nos Dei maiestas ad fulgorem suum producat? Iam verò sanctorum patrum exemplo docemur, non alios viuo Diuinæ præsentiæ sensu affici, nisi qui tremunt & trepidant ad eius conspectum: stupidos autem & hebetes esse, qui eum loquentem securè audiunt.

13 *Ne timeas Zacharia.)* Notandum est, Dei gloriam ita formidabilem esse Sanctis, vt non prorsus absorbeantur à pauore: sed tantùm vt inani fiducia deiecti, humiliter eum suspiciant. Simul ergo ac carnis superbiam prostrauit Deus in suis fidelibus, porrecta manu eos excitat. cum reprobis aliter agit. nam quoties ad Dei tribunal trahuntur, eos mera obruit desperatio. Atque hanc Deus iustam mercedem rependit vanis eorum solatiis, quibus se ad peccandi lasciuiam inebriant. Quare hæc nobis consolatio amplectenda est, qua Zachariam Angelus subleuat, non esse timendum, vbi nobis propitius est Deus. Multum enim se fallunt, qui, vt pace fruantur, se abscondunt à Dei facie, quum nobis pax apud eum quærenda sit. *Exaudita est precatio tua.* Perperam & contra officii sui rationem fecisse videri posit Zacharias, si Sanctuarium ingressus, totius populi nomine, pro impetranda sobole tanquam homo priuatus orauerit. debebat enim Sacerdos, suscepta publica persona, tanquam sui oblitus, pro communi Ecclesiæ salute preces concipere. Si dicamus nihil in eo fuisse absurdi, quòd Zacharias præcipua orandi parte defunctus, secundo loco de se priuatim cogitauerit: non inepta erit solutio. Sed vix probabile est, Zachariam tunc pro filio impetrando orasse, de quo desperauerat ob prouectam vxoris ætatem. nec sanè ex verbis Angeli elicitur certum aliquod temporis momentum. Quare simpliciter interpretor, exauditum tandem fuisse votum, quod iam à multo tempore coram Deo effuderat. Porrò suscipiendæ prolis desiderium, modo absit excessus, pium & sanctum esse colligere licet ex Scriptura, quæ inter Dei benedictiones hanc non vltimo loco numerat. *Vocabis nomen eius.* Nomen Baptistæ impositum fuisse existimo ad vim officii eius commendandam. יוחנן pro

quo

quo Græci Iohannem dicunt,Hebręis sonat Domini gratiam.Sed multi sic vocatum fuisse putant filium Zachariæ,quasi Deo dilectum.Ego autem non gratiam qua priuatim dignatus est illum Deus, commẽdatam fuisse existimo:sed quam eius legatio allatura erat omnibus.Vim autẽ & pondus nominis tempus amplificat:quia antequam nascatur,gratiæ suæ symbolum illi Deus insculpit.

MATTH.	MARC.	LVC. I.
		14 *Et erit gaudium tibi & exultatio, & multi super eius natiuitate gaudebunt.*
		15 *Erit enim magnus coram Domino, & vinum sicerámque non bibet: & Spiritu sancto replebitur iam inde ab vtero matris suæ:*
		16 *Multósque filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum.*
		17 *Et ipse præcedet ante illum cum Spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrum ad filios, & inobedientes ad prudentiam iustorum: vt paret Domino plebem perfectam.*

14 *Erit tibi gaudium.)* Gaudium maius designat Angelus quàm quod percipere Zacharias poterat ex noua sobole: filium enim illi fore significat qualem ne optare quidem ausus fuisset.Mox etiam vltrà progreditur, non fore domesticum istud gaudium quo fruantur soli parentes, vel quod se priuatis parietibus contineat,sed extraneis etiam commune,ad quos natiuitatis fructus patebit. Perinde ergo est acsi diceret Angelus,non vni tantùm Zachariæ nasciturum filium,sed doctorem toti populo ac Prophetam.Abusi sunt hoc loco Papistæ,vt prophanum morem inducerent in celebrando Iohannis natali. Hoc omitto quòd tripudiis & saltationibus,ac omne genus lasciuiis,comessandi licẽtia nimis præposterè diem colunt,quem fingunt sibi sacrum esse:imò quod magicis artibus & diabolicis præstigiis in eo sibi ludere permittunt, non secus atque in Cereris mysteriis. In præsentia mihi breuiter ostendere sufficit, Angeli verba insulsè ab illis torqueri ad annuam diei natalis lætitiam, quum simpliciter gaudium commendet Angelus quod rediturum ad omnes pios erat ex fructu doctrinæ. Gauisi enim sunt natum sibi esse Prophetam,cuius ministerio adducti sunt in spem salutis.

15 *Erit enim magnus.)* Confirmat quod dixit de gaudio: quia ad rem magnam & insolitam destinatus erat Iohannes. Neque enim hîc tam laudantur virtutes quibus excelluit, quàm magnitudo & excellentia officii extollitur. quemadmodum Christus dum præstantissimum inter filios mulierum esse affirmat, non tam ad sanctimoniam vitæ, quàm ad ministerium respicit. Quod continuo pòst sequitur, Vinum & siceram non bibet: non ita accipiendum est quasi præcipua fuerit Iohannis virtus, esse abstemium, sed quia hoc conspicuo symbolo seruum suum insignire voluit Deus, vnde mundus perpetuum Nazaræum agnosceret.Abstinebant etiam & Sacerdotes à vino & sicera,quum suas vices in templo peragerent. Eadem abstinentia Nazaræis præscripta erat,donec completum foret eorum votum. Deus autem notabili tessera Iohannem in totam vitam Nazaræum dicatum esse sibi monstrauit: sicuti & in Samsone factum esse legimus.Cæterum non est hoc prætextu fingendus Dei cultus in vini abstinẽtia,quemadmodum simiæ quiduis ex patrum factis arripiunt quod æmulentur. solùm omnes temperantiam colant:qui noxam sentiunt ex vini potu,sponte abstineant:qui carent,defectum ferant æquo animo.Quantùm ad siceræ nomen,libenter eorum sententiæ subscribo, qui שכר Hebræis dici putant quoduis genus vini factitii. *Spiritu sancto replebitur.* His verbis nihil aliud notari arbitror quàm indolem apparituram in Iohanne quæ spem ostendat futuræ magnitudinis. porrò indolem dico non qualis extat etiam in prophanis hominibus,sed quæ officii præstantiæ respondeat.Sensus ergo est,non modò tunc in eo se proferet vis & gratia Spiritus quum auspicabitur munus suum, sed statim ab vtero donis Spiritus excellet, quæ velut tesseræ quædam, qualis futurus sit testentur. Ab vtero enim tantundem valet atque à prima infantia. Fateor equidem Spiritus virtutem in Iohanne quum adhuc inclusus esset vtero matris, operatam esse: sed hîc,meo iudicio,aliud voluit Angelus, quòd Iohannes adhuc infans quasi in theatrum proferendus esset cum rara gratiæ Dei commendatione. De plenitudine non est quod subtilius disputemus, vel potius nugemur cum Sophistis: quia Scriptura non aliud hoc nomine quàm eximiam & minimè vulgarem donorum Spiritus abundantiam significat. Vni Christo scimus datum fuisse Spiritum absque mensura, vt ex eius plenitudine hauriamus omnes, Iohan.1. b. 16. aliis autem ad certum modum distribui, 1. Corinth. 12. b. 11. Ephes. 4.a.7. Verùm qui supra communem vulgi captum vberiore gratia donati sunt, dicuntur Spiritu pleni fuisse. Cæterum vt vis Spiritus vberior extraordinarium fuit donum Dei in Iohanne, ita notandum est non omnibus statim à pueritia conferri Spiritum, sed quando Deo visum est. Iohannes ab vtero symbolum gestauit futuræ dignitatis: Saul quum homo pecuarius diu nihil regium præ se tulisset, tandem Rex electus repentè mutatus est in nouum hominem. Discamus ergo ex hoc typo, à prima infantia vsque ad vltimum senium liberam esse in hominibus Spiritus operationem.

Matt. 11.b.11

Iudic. 13.a.5

1. Sam 10.b.6

16 *Multósque filiorum Israel.)* His verbis ostenditur fœda, quæ tunc erat in Ecclesia, dissipatio. Nam apostatas fuisse oportet, in quibus conuersio ad Deum locum haberet. Et certè tanta erat corruptio doctrinæ,tanta morum prauitas, tam confusum regimen, vt miraculi loco habendum sit pauculos in pietate stetisse. quòd si tam horribilis fuit veteris Ecclesiæ dissipatio, non est quod friuolo prætextu suas superstitiones defendant Papistæ, quia impossibile fuerit errare Ecclesiam. siqui-

dem non germanos & electos Dei filios, sed impiorum turbam hoc titulo intelligunt. Verùm plus hîc videtur Iohanni tribui, quàm in hominem competat. Nam quum homines in spiritualem vitã renouet ad Deum conuersio, non modò proprium est Dei opus, sed ipsam hominum creationem superat. Itaque hoc modo videri possent ministri æquari Deo, atque etiam præferri, quatenus creator est: quando maius est renasci in cælestem vitam, quàm mortales in terra nasci. Solutio facilis est: quia Dominus, vbi tantam laudem tribuit externæ doctrinæ, eam ab arcana Spiritus sui virtute non disiungit. Nam quia Deus homines sibi deligit ministros, quorum opera vtatur in Ecclesiæ suæ ædificationem, simul per ipsos operatur arcana Spiritus sui virtute, vt efficax sit ac fructuosus eorum labor. Quoties hanc efficaciam cómendat Scriptura in hominum ministerio: discamus acceptam ferre gratiæ Spiritus, sine qua vox hominis irrita in aerem difflueret. Sic Paulus, dum se ministrum Spiritus esse gloriatur, nihil sibi seorsum vsurpat, quasi sua voce penetret in hominum corda: sed vim & gratiam Spiritus in suo ministerio prædicat. Locutiones istæ notatu dignæ sunt, quia miro artificio incumbit Satan ad extenuandum doctrinæ effectum, vt gratiam Spiritus illi annexam eneruet. Nihil per se, fateor, & separatim potest externa prædicatio: sed quia organum est Diuinæ virtutis in salutem nostram, & organum per gratiam Spiritus efficax: quæ Deus coniungit ne separemus. Cæterum vt gloria conuersionis & fidei penes vnum Deum solida maneat, sæpe admonet Scriptura, ministros nihil esse per se: sed tunc comparat eos cum Deo, nequis ereptum Deo honorem perperam ad illos transferat. In summa, quos Deus ad se ministri opera conuertit, eos conuertere dicitur minister, quia nihil est quàm Dei manus: ac vtrunque disertè expressum est in præsenti loco. De efficacia doctrinæ iam satis dictum est. Quàm autem non sit in ministri arbitrio & manu conuertere ad Deum homines, inde colligimus, quia non omnes promiscuè Iohannes conuertit: (quod proculdubio facturus erat, si illi pro voto cessissent omnia.) sed eos tantum conuertit quos Domino placuit efficaciter vocare. In summa, idem ab Angelo hîc docetur quod tradit Paulus ad Romanos capite 10.c.17. Fidem esse ex auditu: sed in fidem non illuminari nisi quibus brachium suum Dominus intus reuelat.

2.Cor.3.b.6

17 *Præcedet ante illum.*) His verbis definit quale futurum esset Iohannis munus, & hac nota eum discernit à reliquis Prophetis, quibus mandata fuit certa & propria legatio, quum in hoc tantùm missus sit Iohannes vt Christum præcederet, tanquam Regem apparitor. Sic etiam loquitur Dominus apud Malachiam, Ecce mitto Angelum meum, qui viam sternat coram me. In summa, non aliò spectauit Iohannis vocatio, nisi vt Christo audientiam faceret, ac illi pararet discipulos. Quòd autem hîc non sit expressa Christi mentio, sed Iohannem facit Angelus anteambulonem vel signiferum æterni Dei: hinc colligitur æterna Christi Diuinitas. *Cum spiritu & virtute Eliæ.* Spiritum & virtutem accipio pro virtute vel excellentia Spiritus qua præditus fuit Elias. neque enim hîc nobis fingendum est Pythagoræ delirium, quòd Prophetæ anima in corpus Iohannis transierit: sed ille Dei Spiritus, qui potenter in Elia operatus fuerat, similem vim & efficaciam postea in Baptista exeruit. Sed posterius nomen exegeticè additum est, ad exprimendum gratiæ speciem qua maximè excelluit Elias: quòd scilicet cælesti potentia instructus, collapsum Dei cultum mirifice restituerit. talis enim instauratio humana virtute superior erat. Iam quæ per Iohannem inchoata est, non minus fuit admirabilis: quare non mirum est si eodem dono ipsum quoque ornari oportuit. *Vt conuertat corda patrum.* Hîc notat Angelus quid potissimum habuerit Iohannes simile cum Elia. Mittendum ergo pronuntiat vt populum dissipatum colligat in fidei vnitatem. conuersio enim patrum ad filios, reductio est in gratiam ex dissidio: vnde sequitur quandam fuisse rupturam, quæ populum scinderet ac veluti laceraret. Scimus Eliæ tempore quàm horrenda fuerit populi defectio, quàm turpiter fuerint degeneres à patribus, vt nihil minus censeri deberent quàm filii Abrahæ, qui sic disiuncti erant. eos reduxit Elias in sanctum consensum. Talis patrum cum filiis colligatio fieri cœpit per Iohannem, quam Christus demum absoluit. Quare Malachias quum de reductione loquitur, significat distractum fore Ecclesiæ statum vbi adueniet alter Elias: qualem tunc fuisse, plus satis ex historiis notum est, & suis locis clarius videbitur. Doctrina Scripturæ innumeris commentis vitiata erat, cultus Dei plusquam crassis superstitionibus corruptus, religio in varias sectas diuisa: Sacerdotes palàm impij & Epicurei, plebs ipsa in omnem nequitiam diffluxerat: denique nihil sanum. Quòd hîc habetur, Corda patrum ad filios, improprium est: quia filios qui fœdifragi erant, & desciuerant à recta patrum fide, potius conuerti oportuit. Verum etsi illum conuersionis ordinem non ita disertè exprimat Euangelista, sensus tamen minimè obscurus est, Deum facturum Iohannis opera vt in sanctam concordiam rursus coalescant qui prius fuerãt inter se distracti. Vtrunque membrum habetur apud Prophetam, qui nihil tamen aliud voluit quàm mutuum consensum notare. Verùm quia sæpe homines sic inter se conspirant, vt alii alios magis alienent à Deo: simul definit Angelus qualis futura sit conuersio quam promittit: nempe quæ inobedientes reuocet ad prudentiam iustorum. Quod ideo notandum est, ne falso concordiæ prætextu cum impiis stultè implicemur. Quia speciosum ac plausibile est nomen pacis, quoties occurrit in Scriptura, cupidè arripitur à Papistis ad conflandam nobis inuidiam: quasi nos, qui mundum à perfida defectione reuocare ad Christum conamur, discordiarum simus authores. Sed hoc contextu pulchrè refellitur eorum inscitia, quòd Angelus modum veræ & legitimæ conuersionis definiens, fulturam eius ac vinculum facit iustorum prudentiam. Maledicta ergo sit pax & vnitas qua inter se extra Deum conueniunt homines. Porrò minimè dubium est quin per iustorum prudentiam intelligenda sit fides: sicut ex opposito inobedientes vocantur increduli. Præclarum sanè fidei elogium, ex quo discimus tunc nos ritè sapere ad iustitiam vbi obsequimur verbo Domini. Habet suam quoque prudentiam mundus, sed peruersam, ideóque mortiferam, imò quæ vanitatis damnatur. quanquam obliquè Angelus vmbratilem sapientiam, qua sibi placent filii seculi, prauam & coram Deo maledictam significat. Iam tenemus, sic inter se conciliandos esse homines, vt in primis redeant cum Deo in concordiam. Quod mox sequitur de paranda Domino plebe perfecta, cum illo membro cohæret, Iohannem Christi præconem futurum, vt

Mala.3.a.1

ante

ante faciem eius ambulet: finis enim prædicationis eius erat, plebem reddere intentam audiendæ Christi doctrinæ. Quanquam participium κατεσκευασμένον non tam perfectionem sonat Græcis, quàm formam & concinnitatem qua res ad vsum suum aptantur. Quæ significatio præsenti loco non malè quadrabit: quòd scilicet mittendus sit Iohannes ad plebem Christo aptandam, vel formandam, quæ aliàs rudis & impolita nunquam se docilem præbuisset.

MATTH.	MARC.	LVC I.
		18 *Et dixit Zacharias ad Angelum, Vnde hoc cognoscã? ego enim sum senex, & vxor mea prouecta est ætatis.*
		19 *Et respondens Angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui adsto coram Deo: missúsque sum vt loquar ad te, & hæc tibi Euangelizem.*
		20 *Et ecce eris tacitus, vt loqui non possis vsque ad diem quo hæc fient: eo quòd non credidisti verbis meis, quæ implebuntur tempore suo.*

18 *Et dixit Zacharias ad Angelum.)* Sequitur Zachariæ dubitatio, & pœna quam de eius infidelitate sumpsit Dominus. Precatus fuerat pro impetranda sobole: nunc vbi promittitur, quasi votorum suorum & fidei oblitus, diffidit. Quanquam prima specie videri durum posset, quòd eius responso tam grauiter offenditur Deus. Obiicit senium suum. idem fecit Abraham, cuius tantopere laudatur fides, vt Paulus dicat non respexisse corpus suum emortuum, nec effœtam vuluam Saræ, sed simpliciter acquieuisse in Dei veritate & potentia. *Rom.4.d.19* Rogat Zacharias vnde, vel quo argumento certior fieri poterit. Atqui non reprehensus est Gedeon, quum duplex signum flagitaret. Quinetiam similis paulo pòst Mariæ exceptio refertur, Quomodo fiet istud, quando virum non cognosco? *Iudic.6.c.17* Quam tamen Angelus dissimulat, acsi nihil esset in ea vitii. Qui fit ergo vt Zachariam quasi grauissimi peccati reum tam seuerè castiget Deus? Fateor equidem, si verba tantùm spectentur, vel parem fuisse in omnibus culpam: vel Zachariam nihil peccasse. Sed quum facta & dicta hominum ex cordis affectu æstimare conueniat, Dei potius iudicio standum est, cui patent occultæ cordis latebræ. Vidit proculdubio Dominus in Zacharia aliquid deterius, quàm verba eius præ se ferant: atque ideo in ipsum excanduit, quòd promissam sibi gratiam diffidentia repelleret. Non est quidem nostrum legem Deo præscribere, quin liberum ei sit in vno punire quod aliis ignoscit delictum. Sed facilè apparet diuersam fuisse Zachariæ causam, quàm fuerit Abrahæ, Gedeonis, vel Mariæ. Id in verbis non perspicitur. Cognitio igitur Deo relinquenda, cuius oculi ad fontem vsque cordis penetrant. Sic Deus inter Saræ risum & Abrahæ discernit: quum tamen alter ab altero in speciem non differat. *Gen.17.c.17, & 18.b.10* Porrò causa diffidentiæ in Zacharia fuit, quòd in ordine naturæ subsistens, Dei potentiæ minus tribuit quàm decebat. Nimium enim restrictè, & malignè sentiunt de operibus Dei, qui non plus facturum credunt quàm secundum naturam credibile est. quasi eius manus vel sensui nostro subiecta, vel terrenis mediis inclusa esset. Atqui fidei proprium est, lógè plus credere quàm fieri posse carnis ratio dictet. Non dubitauit Zacharias esset vox Dei nécne, sed quum nimis diffixus esset in mũdo, obrepsit in eius mentem obliqua dubitatio futurúmne esset quod audierat. Ac ea in re non leuem Deo fecit iniuriam, quia perinde erat acsi secum disputaret veráxne habendus esset Deus, quem constabat loquutum esse. Quanquam sciendum est non ita incredulum fuisse Zachariam vt prorsus à fide desciisceret. Est enim generalis fides quæ promissionem æternæ salutis amplectitur, & gratuitæ adoptionis testimonium. Quemadmodum autem postquam nos semel recepit Deus in gratiam, specialiter multa promittit, quòd nos pascet, eripiet ex periculis, erit vindex innocentiæ nostræ, vitam tuebitur: ita specialis quædam est fides quæ singulis huiusmodi promissionibus respondet. Fiet igitur interdum vt quispiam de peccatorũ remissione & salute sua Deo fidens, in parte aliqua vacillet. nam vel nimium trepidabit in mortis periculo, vel de victu quotidiano nimium erit anxius, vel nimium perplexus erit in suis consiliis. Talis fuit Zachariæ incredulitas, quia scilicet fidei radicem ac fundamentum tenens, tantùm vna in parte hæsitauit, an Deus filium illi daturus esset. Quare sciamus non protinus à fide excidere vel deficere quos sua infirmitas in aliquo particulari negotio turbat vel concutit, nec fidem à radice labefactari quoties eius rami ad varios impetus titubant. Adde quòd nihil minus voluit Zacharias quàm in examen vocare fidem Diuinæ promissionis: sed quum in genere persuasus esset veracem esse Deum, astu & insidiis Satanæ furtim in prauam distinctionem tractus est. Quo magis nos ad agendas excubias intentos esse decet. Quis enim nostrum à Satanæ decipulis securus erit, in quas cernimus tam raræ sanctitatis virum (qui tota vita sedulò sibi cauerat) delapsum esse?

19 *Ego sum Gabriel.)* His verbis significat Angelus, non sibi, sed Deo à quo missus est, & cuius mandatum pertulit, abrogatam esse fidem, atque ita Zachariæ exprobrat quòd in Deum contumeliosus fuerit. Adstare coram Deo, perinde valet ac præsto esse ad obsequium: acsi diceret, se non hominẽ esse mortalem, sed cælestem spiritum: nec temere aduolasse, sed vt decet ministrum Dei, fideliter defunctum esse suo officio: vnde sequitur, Deum promissionis autorem, in persona sui nuntii indignè læsum, & contemptum esse. Eodem tendit illa Christi sententia, Qui vos spernit, me spernit, &c. *Luc.10.c.16* Quanquam enim non è cælo ad nos defertur Euangelii prædicatio per Angelos: quia tamen eam à se profectam tot miraculis testatus est Deus, & Christus, princeps Angelorum ac caput, eam semel ore suo publicauit vt in perpetuum sanciret, non minor illi constare debet maiestas, quàm si testes haberet, omnes Angelos palàm è cælo clamantes. Imò Apostolus in Epistola ad Hebræos, vocem Euangelii quæ in ore hominum personat, *Heb.10.c.28, & 12.f.25* Legi per Angelos latæ æquare non contentus, argumentum à minori ad maius deducit. Si sermo, inquit, per Angelos allatus non impunè reiectus fuit, multo minus vindictam effugient qui

spernunt hodie Christi vocem, cuius est cælum & terram concutere. Discamus ergo fidei obedientiam præstare Deo, quam pluris facit omnibus victimis. Gabriel sonat robur, aut fortitudinem, vel principatum Dei: ac nomen hoc Angelo nostra causa fuit inditum, vt discamus nihil Angelis proprium affingere, quum Diuinum sit quicquid habent virtutis. Participium παρεστηκὼς temporis quidem est præteriti, sed in eiusmodi verbis satis notum est præteritum sumi præsentis loco, præsertim vbi actus continuus notatur. Porrò Angelus, vt nuper dictum est, perpetuum se Dei ministrum his verbis esse asserit. Euangelizandi verbum crimen Zachariæ amplificat, quòd Deo rem lætam & optabilem benignè pollicenti ingratus fuerit.

20 *Et ecce eris tacitus.)* Genus hoc pœnæ consentaneum fuit Zachariæ infligi: vt mutus promissionis euentum expectet, quam cum silentio audire deberet, obstrepero suo murmure quasi abruperat. Fides suum silentium habet, vt Dei verbo audientiam faciat. Deinde suas quoque habet loquendi vices,
Osea 2.d.23 vt respondeat, Amen. secundum illud, Dicam illis, Populus meus vos: & ipsi dicent mihi, Tu Deus noster. Quia verò Dei verbo temere obloquutus erat Zacharias, hæc ei gratia non conceditur vt statim prorumpat in gratiarum actionem, sed illi ad tempus eripitur linguæ vsus, quæ nimium festinauerat. Clementer tamen Deus pœnam mitigat. Primum, quia eam decem mensibus finit: deinde quia Zachariam beneficio quo indignus erat, priuari tamen non patitur. Eadem quotidie indulgétia nobiscum agit. nam vt angusta est nostra fides, & nos multa impedimenta obiicimus, veritatem Dei necesse est quodammodo vi perrumpere, vt cursum erga nos suum continuet. Id sibi vult Angelus, quum Zachariæ incredulitatem accusans, pronuntiat tamen impletum iri quod Zacharias non credidit: ita non parum subleuatur Zacharias quum audit suo vitio non esse exinanitam Dei fidem, quin superior demum emergat. Fit quidem interdum vt præstet Dominus atque impleat quod incredulis promisit, quantumuis obsistant. Cu-
Esa. 7.b.11 ius rei memorabile habemus exemplum in rege Achaz, qui quum promissam salutem respueret, liberatus est tamen ab hostibus. Verùm id nullo eius profectu, in salutem electi populi cessit. Zachariæ alia ratio est, cui sic Dominus ignoscit fidei defectum, vt simul corrigat.

MATTH.	MARC.	LVC I.
		21 *Et erat populus expectans Zachariam, & mirabantur quòd moraretur in templo.*
		22 *Egressus autem non poterat illis loqui. Et cognouerũt quòd visionem vidisset in templo. Et ipse innuebat illis, permansítque mutus.*
		23 *Et accidit, vt impleti sunt dies officij eius, abijt in domum suam.*
		24 *Post hos autem dies concepit Elizabeth vxor eius, & occultabat se mensibus quinque, dicens,*
		25 *Sic mihi fecit Dominus in diebus quibus respexit vt auferret probrum meum inter homines.*

21 *Et erat populus.)* Narrat iam Lucas, populum huius visionis fuisse testem. Diutius quàm pro more, moratus est in templo Zacharias. Hinc suspicio nascitur aliquid ei insolitum accidisse. Egressus autem, gestu & signis mutum se redditum indicat. Credibile est etiam, pauoris signa extitisse in vultu. Inde colligunt Deum illi apparuisse. Erant quidé raræ, vel nullæ eo seculo visiones: sed memoria tenebat populus frequentes fuisse olim patrum ætate. Quare non abs re ex manifestis signis tale facit iudicium. neque enim humanitus factum erat vt repente sine morbo obmutesceret, & post moram iusto longiorem attonitus è templo prodiret. Porrò Templi nomen (vt iam diximus) pro Sancto accipitur, vbi altare suffitus erat. Inde peracto sacro, egredi solebant Sacerdotes in suum atrium, vnde populo benedicerent.

23 *Vt impleti sunt dies.)* Liturgiam ponit Lucas pro functione quæ per vices ordine ad singulos transibat, quemadmodum diximus. Quòd domum elapso officii tempore rediisse dicitur Zacharias, hinc
1. Reg. 6.a.5 colligimus, Sacerdotes, quandiu in vicibus suis erant, abstinuisse à suis ædibus, vt scilicet Diuino cultui penitus addicti, affixíque essent. In hunc vsum digesta erant tabulata in lateribus templi, in quibus cubi-
1. Sam. 21.a.4 cula habebant. Lex quidem non prohibebat Sacerdotem à domo sua, sed quum ab vxoris contactu arceret qui panibus sacris vescebantur, probabile est, quum multi parùm reuerenter sacra tractarent, remedium hoc fuisse inuentum, vt ab omnibus illecebris submoti, puros se & immunes ab omni inquinamento seruarent. Nec tantùm concubitus vxorum illis vetitus erat, sed etiam potus vini & siceræ. Quum ergo mutanda illis esset victus ratio, vtile fuit à templo non discedere, vt conspectus ipse loci, eos moneret colendam esse puritatem qualis à Domino præscripta erat. Vtile etiam fuit, omnem indulgentiæ materiam præcidi, quo liberius officio suo vacarent. Papistæ hodie hoc prætextu tyrannicam de cælibatu legem defendunt. sic enim ratiocinantur, Quum abstinere olim iussi sint Sacerdotes ab vxoribus quo tempore sacris operam dabant: meritò nunc à Sacerdotibus requiri perpetuam continentiam, qui non per temporũ vices, sed quotidie sacrificant: præsertim quum longè excellentior sit sacrorum dignitas, quàm sub Lege. Verùm scire velim cur non à vino quoque & sicera abstineant. Neque enim præcepta quæ
Eze. 44.f.21 coniunxit Deus, separare fas est, vt dimidia tantùm pars, altera neglecta, seruetur. Concubitus vxorum interdicitur non tam disertè quàm vini potus. Si Legis prætextu cælibatum iniungit suis sacrificis Papa, cur vinum illis permittit? Imò, secundum hanc rationem, in aliquos templorum recessus sacrificos omnes coniici oporteret, vt ergastulis inclusi, totam vitam transigerent extra mulierum & populi contubernium.

bernium. Iam clarè perspicimus, improbè eos obtendere Legem Dei, à qua discedunt. Plena tamen solutio ex discrimine Legis & Euangelii pendet. Sacerdos se ad expianda populi peccata sistebat coram Deo, vt esset quasi Dei & hominum mediator. cui talis persona imposita erat, eum aliquid habere oportuit quo exemptus à communi hominum ordine, veri Mediatoris figura agnosceretur. Huc & sacræ vestes spectabant, & vnctio. Hodie in publicis Ecclesiæ ministris & pastoribus nihil simile. loquor de ministris quos instituit Christus ad gregem pascẽdum: non quos ad immolandum Christum carnifices magis, quàm sacrificos initiat Papa. Quare Spiritus sententiæ acquiescamus, quæ pronuntiat honorabile in omnibus esse coniugium. Heb.13.a.4

24 *Occultabat se.)* Absurdum hoc videtur, quasi diuinæ benedictionis ipsam puduerit. Putant quidam re adhuc dubia non ausam fuisse prodire in publicum, ne se ludibrio exponeret, si eam frustrata esset opinio quam conceperat. Ego verò de promissione data sic fuisse persuasam statuo, vt de euentu secura fuerit. Quum enim de marito sumptam grauem pœnam cerneret ob inconsideratum linguæ lapsum, an per quinque menses cõtinuos similem in animo dubitationem fouisset? & eius verba clarè demonstrant quàm non fuerit spes eius suspensa, vel ambigua. Nam quum dicit Dominum sic fecisse, disertè & intrepidè prædicat notam eius gratiam. Duplex autem potuit esse latendi causa. prior, ne Dei miraculum, priusquam conspicuum esset, variis exponeret hominum sermonibus: vt sæpe de operibus Dei temere parúmque honorificè garrire solet mundus. Altera, vt quum subito grauidam cernerẽt homines, magis excitarentur ad laudandum Deum. Nam quæ paulatim emergunt Dei opera, progressu ipso sæpe apud nos vilescunt. Non ergo sua causa latuit Elizabeth, sed aliorum magis respectu.

25 *Sic mihi fecit.)* Priuatim celebrat Dei bonitatem, donec maturum adueniat eius publicandæ tempus. Credibile est scripto edoctã fuisse à marito de sobole promissa: quo certius & alacriore animo Deum huius beneficii autorem prædicat, idque confirmat proximis verbis, Quando respexit vt tolleret probrum meum. Sterilitatis enim causam fuisse notat, quòd tunc auersus fuisset Dei fauor. Inter terrenas Dei benedictiones hanc præcipuè commemorat Scriptura, quòd Deus sobole nos dignetur: & meritò. nam si eius benedictio est brutorum animalium fœcunditas: quo excellẽtior est generis humani propagatio, eo maiori in gratia reputanda est hominum fœcunditas. Nec verò exiguus est aut vulgaris honor, quòd quum Deus solus sit & cẽseri mereatur pater, terræ filios in huius nominis societatem admittit. Sedulò igitur tenenda est doctrina, quòd liberi sint hæreditas à Deo obueniens: & munus eius, fructus ventris. Sed altius respexit Elisabeth: quia præter consuetum naturæ ordinem, sterilis & vetula singulari miraculo conceperat. Psal.127.d.3

Vt auferret probrum meum.) Non sine causa probri loco semper habita fuit sterilitas, quum vteri benedictio inter præcipua diuini amoris testimonia numeretur. Quidam hoc veteri populo speciale fuisse putant: quia ex semine Abrahæ procreandus esset Christus. Atqui hoc ad solam tribum Iuda spectabat. Rectius alii, quòd fausta fœlixque esset populi sancti multiplicatio: sicuti Abrahæ dictum fuerat, Erit semen tunc sicut arena maris, & stellæ cæli. Cæterùm coniungi inter se debent vniuersalis benedictio, quæ ad totum genus humanum extenditur: & promissio Abrahæ data, quæ Ecclesiæ Dei peculiaris est. Discant igitur parentes pro susceptis liberis Deo grati esse: qui autem sobole priuantur, hac in parte se humiliari agnoscant. Probrum verò hoc ad homines restringit Elisabeth, quia temporalis est castigatio, ob quam nihil nobis in regno cælorum decedit. Gen.15.d.15

MATTH.	MARC.	LVC. I.
		26 *In mense autem sexto missus est Angelus Gabriel à Deo in vrbem Galilææ, cui nomen Nazareth,*
		27 *Ad virginem desponsam viro cui nomẽ erat Ioseph, de domo Dauid, ac nomen virginis Maria.*
		28 *Et ingressus Angelus ad eam, dixit, Aue gratiam consecuta, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres.*
		29 *Illa verò quum vidisset, turbata est super oratione eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio.*
		30 *Et ait Angelus ei, Ne timeas Maria: nacta es enim gratiam apud Deum.*
		31 *Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum.*
		32 *Hic erit magnus & filius Altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus solium Dauid patris ipsius.*
		33 *Regnabítque super domum Iacob in æternũ, & regni eius non erit finis.*

26 *In mense autem sexto.* Mira diuini consilii œconomia, & quæ à communi hominum iudicio valde abhorret, quod nobilius in præcone generationis initium Deus esse voluit, quàm in Filio suo. Vaticinium de Iohanne in templo editum passim innotuit: Christus Virgini promittitur in obscuro Iudææ oppido, & vaticinium hoc in sinu puellæ vnius sepultum manet. Sed oportuit, scilicet, iam à Christi natalibus illud impleri, Quòd Deus per stultitiam saluos fecerit credentes. Thesaurum verò mysterii huius sic apud Virginem deposuit, vt tandem suo tempore perueniret ad pios omnes. Contemptibilis, fateor, 1.Cor.1.c.21

iſta cuſtodiæ ſpecies: ſed quæ tum ad probandam fidei humilitatem, tum arcendam impiorum ſuperbiam optima fuit. Nos verò, etiamſi non ſtatim ratio appareat, diſcamus modeſtè nos Deo ſubiicere: nec magiſtram habere pigeat, quæ Chriſtum æternam Dei ſapientiam vtero ſuo geſtauit. Nihil certè magis cauendum, quàm vt faſtidioſo contemptu nos priuemus incomparabilis arcani notitia, quod Deus paruulis & docilibus conſultò reconditum eſſe voluit. Eadem mihi videtur eſſe cauſa cur Virginem elegerit viro deſponſam. Figmentum Origenis nihil habet ſolidi, id feciſſe vt Satanam celaret quam hominibus ſalutem dare parabat. Velum ergo coniugii obtentum fuit coram mundi oculis, vt quem vulgo credebant eſſe filiũ Ioſeph, pii tandem fide agnoſcerent Dei Filium. Non ita quidem inglorius prodiit Chriſtus, quin Diuinitatis in eo gloriam ab initio illuſtrauerit cæleſtis Pater. Angeli enim nuntiarunt natum eſſe Saluatorem: ſed vox eorum tantùm à paſtoribus audita non longè manauit. Miraculum vnum celebre eſſe potuit, quòd paſſim vulgarunt Magi qui ab Oriente venerant, ſtellam ſibi apparuiſſe ſummi Regis nati teſtem: videmus tamen vt Deus Filium ſuum quaſi in occulto continuerit, donec veniret tempus plenæ manifeſtationis. tunc enim quaſi theatrum illi erexit, in quo conſpicuus foret. Participium μεμνηστευμένην quo vtitur Euangeliſta, ſignificat ſponſo promiſſam tunc fuiſſe virginem, non autem marito vxorem traditã. Solenne enim apud Iudæos erat parentibus, filias apud ſe domi aliquandiu tenere, poſtquam eas viris deſponderant: alioqui lex quæ de ſponſæ corruptione extat Deuteron.22.b.13. ſuperuacua fuiſſet. Ioſeph dicit Lucas fuiſſe ex genere Dauid, quia familiæ virorum nominibus cenſeri ſolent. qua de re alibi plura dicturi ſumus.

28 *Aue gratiam conſequuta.* Quia ſtupenda & ferè incredibilis erat legatio, à commendatione gratiæ Dei præfatur Angelus. Et certè quum pro tenui intelligentiæ ſuæ modulo magis anguſtæ ſint noſtræ mentes, quàm vt immenſam operum Dei magnitudinem capiant, optimum hoc remedium eſt, quũ eas ad meditandam gratiæ eius infinitatem erigimus. Quum ergo fidei inuaſit ſenſus diuinæ bonitatis: meritò hunc ordinem tenet Angelus, vt gratiæ Dei meditatione pectus Virginis imbuendo, ipſum ad capiendum incomprehenſibile myſterium dilatet. Nam participium κεχαριτωμένη, quo vtitur Lucas, gratuitum Dei fauorem exprimit, ſicuti clarius patet ex primo ad Epheſios capite, b.6. vbi Paulus de noſtra cum Deo reconciliatione tractans, Deus, inquit, nos in Filio ſuo dilecto ἐχαρίτωσεν, hoc eſt, recepit in ſuã gratiam, & fauore complexus eſt, qui prius inimici eramus. Poſtea ſubiicit Angelus, Deum cum ipſa eſſe. Nam quos amore ſuo dignatus eſt ſemel Deus, illis ſe propitium & beneficum exhibet, ſuiſque beneficiis ornat & proſequitur. ideo additur tertium membrum, Quòd benedicta ſit inter mulieres. Benedictionem enim tãquam effectum, & probationem Diuini fauoris, ponit. Neque enim pro laude hîc, meo iudicio, capitur: ſed potius fœlicitatem notat. Sic Paulus gratiam primum, deinde pacem, hoc eſt omne bonorum genus fidelibus precari ſolet: ſignificans nos tunc demum beatos & diuites fore, ſi à Deo bonorum omnium autore amemur. Quòd ſi Mariæ fœlicitas, iuſtitia & vita ex gratuito Dei amore fluant, eius virtutes, totáque excellentia, mera eſt Dei liberalitas: pluſquam præpoſterè faciunt qui ab ea petendum docent quod aliunde nobiſcum habet. Nimis verò craſſa inſcitia Papiſtæ ſalutationem hanc, quaſi magico exorciſmo, in preculam verterunt: atque eò prorupit veſania, vt concionatoribus fas non ſit, Spiritus gratiam pro ſuggeſtu petere, niſi per ſuum Aue Maria. Atqui præterquam quòd ſola gratulatio hîc habetur, temere ſibi alienum officium vſurpant, quod Deus nonniſi Angelo iniunxit. bis autem ſtulta æmulatio, quòd abſentem ſalutant.

29 *Quum vidiſſet, turbata eſt.)* Non dicit Lucas turbatam fuiſſe aſpectu Angeli: ſed ſuper eius ſermone. Cur ergo aſpectus etiam meminit? Hanc ego eſſe cauſam interpretor, quòd aliquid cæleſtis gloriæ in Angelo agnoſcens Maria, ſubitum pauorem ex Dei reuerentia conceperit. Turbata ergo fuit, quòd ſe non ab homine mortali ſalutari, ſed à Dei Angelo ſentiret. Cæterùm non ita turbatã fuiſſe dicit Lucas, vt obſtupuerit: quin potius exprimit ſignum attentæ mentis, & bene compoſitæ, quum paulo pòſt ſubiicit, cogitaſſe ipſam qualis eſſet ſalutatio: hoc eſt, quorſum tenderet, quidque ſibi vellet. ſtatim illi occurrit, non fuiſſe de nihilo miſſum Angelum. Monemur autem hoc exemplo, primum non eſſe oſcitanter conſideranda Dei opera: deinde ita à nobis expendi decere, vt religio metúſque præeat.

30 *Ne timeas Maria.)* Quòd timorem ponere eam iubet, ſemper veniat nobis in mentem, quæ imbecillitas eſt carnis, fieri non poſſe quin terreamur quoties vel minima gloriæ Dei ſcintilla apparet. Neque enim vbi ſeriò Dei præſentiam concipimus, otioſam imaginari licet. Ergo quum obnoxii ſint omnes eius iudicio, ex metu trepidatio oritur, donec ſe patrem exhibeat. Tantam ſancta Virgo in gente ſua cernebat ſcelerum colluuiem, vt iure timeret à maioribus vindictis. Quare vt timorem eximat Angelus, teſtem ſe ac præconem incomparabilis boni adeſſe pronuntiat. Inuenire gratiam Hebraica phraſi poſuit Lucas, pro habere Deum propitium. Neque enim gratiam inuenire dicitur, qui eam quæſierit: ſed cui vltrò oblata eſt. Exempla quum ſatis nota ſint, adducere ſuperuacuum foret.

31 *Ecce concipies in vtero.)* Verba ſua conformat Angelus primò ad vaticinium Ieſaiæ, deinde ad alios Prophetarum locos: quo melius in animum Virginis penetrent. notæ enim, & celebres paſſim inter pios erant tales prophetiæ. Quanquam ſimul notandum eſt, non priuatim duntaxat in aurem Virginis loquutum eſſe Angelum: ſed Euangelium attuliſſe, quod per totum orbem non multo pòſt vulgandum erat. Quare non abſque Dei conſilio factum eſt, quòd tam diſertè expreſſus fuerit conſenſus inter veteres prophetias, & præſentem de CHRISTO manifeſtando nuntium. Concipiendi verbum, refellendo tam Marcionis quàm Manichæi delirio ſufficit. Nam inde colligere promptum eſt, non æthereum corpus vel ſpectrum Mariam peperiſſe: ſed quem prius in vtero conceperat fœtum.

Matth.1.d.21 *Vocabis nomen eius Ieſum.)* Nominis ratio apud Matthæum redditur, quòd ſaluum à peccatis faciat populum. Ita in nomine ſalus promittitur, & oſtenditur in quem finem miſſus fuerit CHRISTVS à Patre in mundum, quemadmodum ſe pronuntiat non ad perdendum veniſſe,

niſſe,

hisse, sed vt mundo salutem afferat. Meminerimus autem non hominum arbitrio, sed Dei iussu nomen hoc impositum illi fuisse ab Angelo, vt fides nostra in cælo, non in terra fundata sit. Deducitur à ישע, *Ioh.12.g.47* quod Hebræis est salus, vnde & verbum הושיע, quod seruare significat. Porrò futiliter arguti sunt qui differre contendunt ab Hebraico nomine יהושוע. Quòd Rabbini scribunt vbique Iesu, constat malignè ab ipsis fieri, ne Christum honorificè appellent: quin potius insimulent degenerem fuisse aliquem Iudæum. Itaque tantundem authoritatis meretur eorum scriptio, ac canis latratus. Quòd longè inferius dignitate Filii Dei esse obiiciunt, si nomen habeat cum aliis commune, idem & de Christo obtendi posset. Sed de vtroque solutio est plusquam facilis: nempe quod sub Lege vmbratile fuit, in Filio Dei plenè & ad solidum constare: vel substantiale in ipso esse quod tunc figuratum fuit. Nihilo plus momenti habet altera obiectio. Negant venerandum esse, & tremendum nomen Iesu, coram quo omne genu flecti oporteat, nisi vnicè competat in Filium Dei. Neque enim Paulus nomen magicum illi inducit, in cuius *Philip.2.b.9* syllabis inclusa sit maiestas: sed perinde valet loquutio acsi dixisset, Christo datum esse summum imperium à Patre, sub quo totum mundum humiliari oportet. Talibus ergo figmentis valere iussis, sciamus nomen Iesu fuisse Christo impositum, vt in eo quærere discant fideles quod olim sub Lege adumbratum fuerat.

32 *Hic erit magnus.)* Idem & de Iohanne Baptista dixerat Angelus, quem tamen Christo æquare noluit. Sed Baptista in ordine suo magnus: Christi autem magnitudo continuo pòst exprimitur, quæ eum supra omnes creaturas extollit. hoc enim proprium & singulare vnus habet, vt vocetur Filius Dei, quemadmodum Apostolus contendit, 1.ad Hebræos capite, b.5. Fateor quidem & Angelos & Reges interdum ornari hoc titulo in Scriptura: sed hi in commune Dei filii propter excellentiam dicuntur. Atqui minimè obscurum vel dubium est quin Filium suum Deus ab omnibus reliquis eximat, quum peculiariter illū sic alloquitur, Filius meus es tu. Ergo hîc neque Angelis, neque hominibus miscetur Christus, vt sit vnus ex grege filiorum Dei: sed quod illi datur, nulli alteri sumere fas est. Filii Dei sunt Reges, *Psal.2.b.7* certè non iure naturæ: sed quia tanto eos honore dignatus est Deus. Ne Angelis quidem conuenit hoc elogium: nisi quia sub summo capite inter creaturas excellunt. Sumus & nos filii, sed adoptione, quam fide consequimur, non autem habemus à natura. Christus autem & vnicus, & vnigenitus. Quòd autem verbum futuri temporis eò torquet fœdus canis Seruetus, vt Christum probet non æternum esse Dei filium, sed cœpisse talem censeri, ex quo induit carnem nostram: nimis calumniosum est. Ratiocinatur ille, non fuisse Christum Dei filium antequam carne indutus mundo apparuerit: quia dictum sit ab Angelo, Vocabitur. Ego autem contrà excipio, non aliud sonare Angeli verba, quàm esse talem in carne manifestādum Dei filium qui æternus fuerat: nam vocari, ad claram notitiam refertur. Atqui inter ista duo multum interest, cœperitne esse Dei Filius qui prius non erat: an patefactus fuerit inter homines, vt scirent eum esse qui promissus olim fuerat. Certè quum omnibus seculis Deus à populo suo inuocatus fuerit Pater: inde conficitur, fuisse in cælo Filium, ex quo & per quem ista paternitas ad homines manaret. Nimium enim sibi arrogant homines, si Dei se filios iactare ausint, nisi quatenus sunt vnigeniti Filii membra. Quare certum est sanctos patres nonnisi Filio mediatore fretos, tam honorificæ inuocationis fiduciam sibi sumpsisse. Cæterum quid plenior ista, de qua nunc loquimur, cognitio valeat, alibi Paulus docet: nempe vt iam intrepidè liceat non modò vocare Deum Patrem, sed clamare. Rom.8.c.15, & Galat.4.a.5. *Dabit Deus solium Dauid.* Diximus Angelum mutuari ex Prophetis elogia, quibus Christum insigniat: quò melius agnoscat sancta Virgo fore Redemptorem patribus olim promissum. Quoties de Ecclesiæ instauratione Prophetæ loquuntur, totam fidelium spem ad regnum Dauidis reuocant: vt tritum esset apud Iudæos axioma, Ecclesiæ salutem in fœlici regni illius statu fore positam: nec Messiæ officio quicquam esse magis aptum & conueniens, quàm regnum Dauidis deintegro erigere. Quare & nomen Dauidis interdum ad Messiam transfertur: vt Ieremiæ 30.b.9. Seruient Domino suo, & Dauid Regi suo. Item Ezechielis 34.f.24, & 37.f.24. Dauid seruus meus regnabit princeps super eos. Oseæ 3.b.5. Requirent Dominum, & Dauid regem suum. Loci autem, vbi filius Dauidis vocitatur, satis noti sunt ac celebres. In summa, significat Angelus impletum in Christi persona iri vaticinium Amos de suscitando tabernaculo Dauidis, quod dirutum & euersum erat. Amos capite 9.c.11.

33 *Regnabit super domum Iacob.)* Quum salus peculiariter Iudæis fuerit promissa (sicuti fœdus cum patre ipsorum Abraham percussum erat) & Christus, teste Paulo, minister fuerit circuncisionis: non immerito Angelus regnum eius statuit in gente illa, sicuti propria fuit sedes ac domicilium. *Rom.15.b.8* Sed hoc cum aliis vaticiniis minimè pugnat, quæ regnum Christi propagant & extendunt vsque ad vltimos terræ fines. Deus enim noua & admirabili adoptione Gentes inseruit in familiam Iacob, quæ prius extraneæ fuerant: sic tamen vt Iudæi, tanquam primogeniti, potiorem tenerent gradum, quemadmodum in Psalmo 110.a.2. habetur, Sceptrum potentiæ tuæ emittet Dominus ex Sion. Locatum ergo fuit solium Christi in populo Israel, vnde totum orbem sibi subiiceret. Quotquot autem aggregauit per fidem filiis Abrahæ, verus Israel censentur. Etsi autem Iudæi sua defectione se abdicarūt ab Ecclesia Dei, seruabit tamen Dominus vsque in finem aliquas reliquias: quoniam vocatio eius sine pœnitentia est. Corpus quidem populi in speciem resectum est: sed meminisse debemus mysterii de quo disserit Paulus ad Romanos capite 11.c.25. Tandem futurum scilicet vt Deus aliquos ex Iudæis ex dissipatione colligat. Interim Ecclesia, quæ per totum orbem sparsa est, spiritualis est domus Iacob, quando originem suam ex Sione duxit.

In æternum. Admonet Angelus quo sensu toties apud Prophetas promissa fuerit perpetuitas regno Dauidis. Huius tantum & Solomonis ætate floruerat potentia & opibus, Roboam tertius successor vix tribum vnam & dimidiam retinuit. Ex eo non destitit variis cladibus concuti, donec tandem concideret. Nunc Angelus declarat vbi stabilitum fuerit in Christi persona, excidio non fore obnoxium. & ad eam rem asserendam verba Danielis vsurpat, quæ habētur capite 7.d.14. Huius regni nullum fore finem. Cæterum etsi verborū sensus est, Deum regni Christi & Ecclesiæ æternum fore præsidem ac custodem,

vt nũnquam intereat in terra, quandiu Sol & Luna in cælo fulgebunt, vera tamen perpetuitas ad futuram gloriam pertinet. Sic ergo continua serie fideles alii aliis in hac vita succedunt, vt demũ colligendi sint simul in cælum, vbi sine fine regnabunt.

MATTH.	MARC.	LVC I.
		34 *Dixit autem Maria ad Angelũ, Quomodo erit istud? quandoquidem virum non cognosco.*
		35 *Et respõdens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. quapropter & quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei.*
		36 *Atque ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & hic sextus mensis est illi quæ dicebatur sterilis:*
		37 *Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.*
		38 *Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Ac discessit ab illa Angelus.*

34 *Quomodo erit istud?)* Videtur sancta Virgo non minus malignè restringere Dei potentiam quàm prius Zacharias. Quod enim præter communem naturæ ordinem est, impossibile esse colligit. Sic enim ratiocinatur, Virum non cognosco: quí credam igitur futurum quod nuntias? Nec verò magnopere laborandum est vt eam purgemus ab omni vitio. fide enim statim transcendere debuit ad immensam Dei virtutem, quæ minimè alligata est naturalibus mediis, sed totum mundum superat. nunc autem in vulgari generationis modo subsistit. Quanquam sciendum est non ita dubitare, vel sciscitari, vt sensibus suis Dei potentiam vel subiicere vel æquare velit: tantùm subita admiratione perculsa, ad mouendam hanc quæstionem rapitur. Quòd autem obedienter amplexa sit promissionem, hinc colligi potest, quòd quum multa occurrerent in contrariam partem, nonnisi in vno hæsitat. Obiicere promptum erat, vbinam esset solium illud Dauidis, quum pridem abolita esset omnis dignitas imperii, totúsque regii generis extinctus splendor. Certè si rem æstimasset iudicio carnis, pro fabula duxisset quod audierat ab Angelo. Quare non dubium est quin penitus de Ecclesiæ instauratione persuasa, rei secundum carnem incredibili facilè locum dederit. Et probabile est, tunc passim celebratum fuisse vaticinium illud Esaiæ, vbi surculum Deus se excitaturum promittit ex contempto Isai trunco. Fides ergo de gratia Dei in animo Virginis concepta, effecit vt sine controuersia admitteret allatum sibi nuntium de erigendo solio Dauidis. Si quis excipiat, fuisse etiam aliud vaticinium, quòd virgo filium paritura esset: respondeo, eius mysterii tunc obscuram fuisse notitiam. Nasciturum quidem sibi Regem sperabant patres, sub quo beatus ac fœlix esset Dei populus: sed modus quasi velo interposito absconditus latebat. Ergo nihil mirum si quæstionem mouet sancta Virgo de re sibi incognita. Quòd autem ex eius verbis suspicati sunt quidã, perpetuæ virginitatis conceptum habuisse votum: nimis infirmum est, imò prorsus absurdum. perfidè enim passa fuisset se marito collocari, sanctúmque cõiugii fœdus non sine Dei ludibrio spreuisset. Quamlibet barbara tyrannis grassata sit in hac parte sub Papatu: nunquam tamen eousque progredi ausi sunt, vt permitterent vxori continentiam vouere suo arbitrio. Deinde puerile commentum est, Monachismũ fingere inter Iudæos. Soluendum est tamen obiectum illud, quòd Virgo in futurum tempus respiciat, ideóque significet nullam sibi fore cohabitationem cum viro. Hæc verò coniectura, & probabilis est & simplex, quòd rei magnitudo, vel potius maiestas, Virginem perculerit, vt sensus omnes admiratione ligatos haberet ac constrictos. Quum audit nasciturum esse Dei filium, aliquid non vulgare concipit. atque hæc ratio est cur coitum virilem excludat. Hinc attonita exclamat, Quomodo erit istud? Ideo tam clementer illi Deus ignoscit, & per Angelum benignè & comiter respondet: quia reuerenter & sobriè, non sine admiratione Diuini operis, quæsierat quomodo futurum esset quod sibi persuaserat vulgari & consueta naturæ ratione esse sublimius. Denique hæc quæstio fidei aduersa ideo non fuit: quia ex admiratione potius, quàm ex diffidentia oriebatur.

Esa. 11.a.1

35 *Spiritus sanctus superueniet in te.)* Modum non definit Angelus, qui curiositati sufficiat, sicuti opus non fuit. Sed Virginem simpliciter ad considerandam Spiritus sancti virtutem reuocat, vt cum silentio & quiete se illi totam resignet. Verbum Superuenire, significat extraordinarium fore hoc opus, vbi naturæ media deficiunt. Proximum etiam membrum exegeticè additur, Quòd virtus Altissimi eam obumbrabit. Spiritus enim quasi essentialis est Dei virtus, cuius efficacia se profert ac exerit tam in tota mundi gubernatione, quàm in miraculis. In verbo Obumbrandi concinna est metaphora. virtutem Dei, qua suos tuetur & protegit, Scriptura frequenter vmbræ comparat. Sed alia videtur esse huius loci peculiaris ratio: nempe arcanam fore Spiritus operationem, acsi nubes opposita hominum oculos ab intuitu submoueret. Sicuti autem in edendis miraculis Deus operum suorum rationem nobis subtrahit, ita nostrum est sobriè adorare quod nobis vult esse occultum. *Propterea quod nascetur sanctum.)* Confirmatio est proximæ sententiæ: Docet enim Angelus Christum oportere absque viri & mulieris coitu nasci, vt sanctus sit, & Dei filius: hoc est vt sanctitate & gloria supra omnes creaturas excellat, neque teneat communem inter homines gradum. Hæretici qui fingunt ipsum, ex quo genitus est homo, factum esse Dei filium, particulam causalem arripiunt, ideo vocandum esse Dei filium, quia mirabiliter Spiritus sancti virtute conceptus erit. sed perperam ratiocinantur. Quanuis enim manifestatus sit Filius Dei in

carne,

carne, non sequitur quin fuerit Sermo ante secula ex Patre genitus. Quin potius ille idem qui Filius Dei erat in sua æterna Diuinitate, apparuit etiam in humana carne Dei filius. Cæterùm locus hic non modò personæ vnitatem in Christo commendat, sed simul ostendit Christum, quatenus humanam naturam induit, esse Dei filium. Ergo filii Dei nomen sicuti Diuinæ Christi essentiæ ab initio proprium fuit, ita nunc coniunctim in vtranque simul competit naturam: quia arcana & cælestis generationis ratio eum à vulgari hominum ordine exemit. Alibi quidem sæpius, vt seuerè hominem esse affirmet, Filium se hominis vocat: sed non obstat humanæ naturæ veritas quin peculiarem illi honorem præ aliis omnibus conciliet Diuina generatio, quòd scilicet præter ordinarium naturæ modum conceptus ex Spiritu sancto fuerit. Hinc meritò crescit nobis fiducia, vt liberius audeamus Deum inuocare patrem: quia vt eum nobis communem secum faceret vnicus eius Filius, frater noster esse voluit. Notandum etiam est, quòd Christus, quatenus spirituali virtute conceptus est, dicitur Semen sanctum. Quemadmodum enim illum oportuit esse verum hominem vt peccata nostra expiaret, mortémque ac Satanam vinceret in carne nostra, denique vt esset verus Mediator: ita necesse fuit, vt alios purgaret, immunem esse ab omni immunditie & macula. Quanuis ergo ex Abrahæ semine genitus sit Christus: nihil tamen contagii ex vitiosa natura cõtraxit: quoniã ab ipsa origine purum seruauit Dei Spiritus: nec tantum vt in se priuatim sanctitate polleat, sed magis vt suos sanctificet. Ergo ipse conceptionis modus testatur Mediatorem nobis esse à peccatoribus segregatum.

36 *Et ecce Elisabeth.)* Domestico exemplo Angelus fidem Mariæ in spem miraculi erigit. Nam si non potuit neque sterilitas, neque senectus Elisabeth obstare Deo quin ipsam faceret matrem, non est quòd se amplius Maria intra vsitatos naturæ fines contineat, quando tale Diuinæ potentiæ specimen in cognata sua cernit. Sextum mensem disertè notat: quia quum mense quinto sentire soleat mulier vitalem fœtum, sextus mensis dubitationem eximit. Debuerat quidem Maria simplici Dei verbo sic acquiescere, vt nihil opus esset aliunde fidem adstrui: sed ne amplius vacillet, nouo hoc adminiculo promissionem suã Dominus fulcire dignatur. Eadem quotidie indulgentia nos leuat ac sustinet: imò etiam maiore, quo scilicet debilior est fides nostra. Itaque ne dubia sit nobis sua veritas, testimonia quæ eam nobis confirmãt, hinc inde accersit. Quomodo intercesserit cognatio inter Elisabeth, quæ erat ex filiabus Aaron, & Mariã Num.36.c.10
quæ ex stirpe Dauid orta erat, quæritur. Atque etiam videtur id pugnare cum Lege, quum mulieres vetabat abnubere in alienas tribus. Quantum ad Legem spectat, si finis respicitur, tantùm ea connubia vetabat quæ hæreditates miscere possent. Nullum verò tale periculum fuit, si qua ex tribu Iuda mulier sacerdoti nuberet, ad quem transferri hæreditas non poterat. Eadem etiam ratio fuit, si qua ex tribu Leui mulier extra gentem suam elocaretur. Fieri autem potest vt originem duceret sanctæ Virginis mater ex tribu Aaron, atque ita consanguinitas esset eius filiæ cum Elisabeth.

37 *Non erit impossibile apud, &c.* Si *verbum* in propria & natiua significatione accipere libeat, sensus erit, facturum esse Deum quicquid promisit: quia nullum obstaculum par sit eius virtuti, ac tale erit argumentum, Hoc pollicitus est Deus, ergo præstabit: quia nulla contra eius verbum impossibilitas obiici debet. Sed quia *verbum* secundum linguæ Hebraicæ phrasim pro re plerunque capitur, simplicius exponere licebit, nihil Deo esse impossibile. Quanquam semper tenendum est axioma, peruersè eos vagari qui de potentia Dei imaginantur extra verbum, siquid visum est: quia sic consideranda est eius immensitas, vt spei & fiduciæ nobis sit materia. Iam verò non temere solum & inutiliter, sed etiam periculosè disputatur quid sit Deo possibile, nisi simul occurrat quid ipse velit. Porrò facit hîc Angelus quod passim solet Deus in Scriptura: nempe dum generali doctrina speciem vnam promissionis confirmat. Atque hic verus est rectúsque generalis doctrinę vsus dum promissiones illic sparsas ad rem præsentem applicamus, quoties anxii sumus & perplexi. quandiu enim manent indefinitæ, frigent. Porrò non mirum est quòd Dei potentiam Mariæ Angelus prædicat: cuius diffidentia fidem promissionibus vt plurimum detrahit. Verbo fatentur omnes omnipotétem esse Deũ: interea siquid promittit opinionẽ nostra maius, hæsitamus. Vnde id, nisi quid nihilo plus illi tribuimus potentiæ quàm sensus nostri capiũt? Ideò Paulus ad Rom. cap. 4. d. 20. fidem Abrahæ laudans, dicit illum dedisse gloriam Deo, quòd implere posset quicquid promiserat. Et alibi quum de spe vitæ æternæ agitur, Dei potentiam sibi proponit. Scio, inquit, cui crediderim, quòd potens sit depositum meum seruare. Videtur quidem hęc exigua esse fidei portio, quòd nemo, quantumuis impius, Deo palàm omnipotentis titulum deroget. Verùm qui probè & penitus infixam in corde suo habet Dei potentiam, reliqua fidei impedimenta facilè superabit. Notandum tamen est, potentiam Dei vera fide effectualem, vt ita loquar, apprehendi. Potens enim est atque agnosci vult Deus, vt ipso opere veracem se demonstret. 2.Timo.1.c.12

38 *Ecce ancilla Domini.)* Non permittit sibi sancta Virgo vltra disputare: nec tamen dubium est quin obrepere multa potuerint quæ remoram iniicerent illius fidei, imò eius animum prorsus ab Angeli sermone auerterent. Sed ansam præcidens contrariis rationibus, seipsam in obsequium cogit. Atque hęc vera est fidei probatio, dum cohibemus mentes nostras, & velut captiuas tenemus, ne hoc vel illud Deo opponere audeant: sicuti rursum, infidelitatis mater est disceptandi licentia. Nec leue his verbis inest pondus, Ecce ancilla Domini. se enim totam offert Deo & addicit, vt ille iure suo liberè vtatur. Subducunt enim se increduli ab eius manu, & quantum in se est, opus eius impediunt. Fides autem nos sistit Deo, vt præstò simus ad parendũ. Quòd si ideo ancilla Domini fuit sancta Virgo, quia obedienter eius imperio se subiecit: nulla deterior contumacia est quàm fugitando, illi negare quod meretur ac postulat obsequiũ. Denique vt sola fides nos morigeros Deo seruos reddit, & tradit in eius potestatem, ita infidelitas rebelles & transfugas facit. *Fiat mihi.* Bifariam exponi potest hoc membrum, vel quòd vno contextu se Deo resignare ac tradere pergat. Ego simpliciter interpretor, quòd de virtute Dei persuasa libentérque sequens quò vocat, simul promissioni eius subscribit; atque ita effectum non modò expectat, sed etiam cupidè expetit.

MATTH.	MARC.	LVC I.
		39 *Exurgens autem Maria in diebus illis, abijt in montana cum festinatione in ciuitatem Iuda,*
		40 *Et intrauit in domũ Zachariæ, ac salutauit Elisabeth,*
		41 *Et factũ est, vt audiuit* Elisabeth *salutationẽ Mariæ, saliyt infãs in vtero illius, & repleta est Spiritu sãcto Elisabeth,*
		42 *Exclamauitque voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.*
		43 *Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?*
		44 *Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, saliyt præ gaudio infans in vtero meo.*
		45 Et *beata quæ credidit: quia cõplementum erit ijs quæ dicta sunt illi à Domino.*

39 *Exurgens autem Maria.)* Profectio hæc cuius meminit Lucas, testatur non euanidam fuisse Mariæ fidem: quia non diffluit vnà cum Angeli conspectu Dei promissio, sed eius animo insidet. Festinatio autem serii ardentísque affectus testis est. Inde colligere licet, posthabitis omnibus aliis rebus hanc Dei gratiam à Virgine fuisse æstimatam vt par erat. Quæri tamen potest quo cõsilio susceperit iter illud. Certum est non simpliciter inquirendi causa venisse, quia non minus Filium Dei in corde suo per fidem quàm in vtero conceptu fouebat. Neque etiam quibusdam subscribo qui gratulandi causa venisse putãt. probabilius enim mihi videtur, partim augendæ confirmandæque fidei suæ, partim illustrandæ vltro citróque gratiæ Dei habitam ab ea fuisse rationem. Nec verò est cur absurdum ducamus, quæsitam ab ea fidei confirmationem fuisse ex miraculi conspectu, quod Angelus non frustra illi in mediũ proposuerat. Nam etsi nudo verbo Domini contenti sunt fideles: nihil tamen interea operũ eius negligunt, quod sentiunt ad fidei suæ adminiculum valere. Præsertim verò Maria oblatum sibi adminiculum amplecti debuit nisi respuere vellet quod Dominus vltrò illi dederat. Deinde mutuus conspectus tam ipsam quàm Elisabeth accendere potuit ad maiorem gratitudinem, sicuti ex contextu patet. Fuit enim magis conspicua & insignis Dei virtus in vno duplicis gratiæ intuitu: quia ipsa comparatio nõn parum lucis addebat. Cæterùm non exprimit Lucas quænam fuerit vrbs in qua Zacharias habitabat: sed tantùm commemorat pertinuisse ad tribum Iuda. deinde sitam fuisse in regione montana. Vnde colligitur, longius abfuisse ab oppido Nazareth quàm Hierosolymam.

41 *Vt audiuit salutationem.)* Naturale est vt ad subitum gaudium moueat se fœtus in vtero grauidæ mulieris: sed Lucas aliquid extraordinarium notare voluit. Quanquam nihil ad rem attinet argutis quæstionibus nos intricare, an senserit infans Christi præsentiam, an sensus hic fuerit pietatis. potius hoc vnum sufficiat, arcano Spiritus motu infantem saliisse. Nec sanè proprium illi sensum tribuit Lucas: sed magis significat hanc Diuinæ in matre ipsa operationis fuisse partem, quòd infans exultauit in vtero eius. Quòd dicit Spiritu sancto repletam: sensus est, Spiritu prophetico præter consuetum morem repentè donatam esse. Neque enim prius Spiritus donis vacua erat: sed tunc longè vberior vis & insolita apparuit.

42 *Benedicta tu.)* Videtur in pari gradu Mariam & Christum locare: quod minimè consentaneũ foret. Sed ego libenter eorum sententiam admitto, qui in secundo membro causam reddi putant, Vsitatum enim est, copulam sumi vice particulæ causalis. Benedictam ergo cognatã suam prædicat Elisabeth, propter filii benedictionem. Etsi autem prima non fuit Mariæ fœlicitas, Christum in vtero gestare: imò ordine posterior est ista dignitas, quàm Spiritu Christi renasci in nouam vitam: meritò tamen vocatur benedicta, quam Deus singulari isto honore dignatus est, vt Filium suum, in quo spiritualiter erat regenita, mundo pareret. Et hodie celebrari nequit allata nobis per Christũ benedictio, quin simul occurrat quàm honorificè Mariam ornauerit Deus, qui vnigeniti Filii sui matrem esse voluit.

43 *Vnde hoc mihi.)* Notanda est ista moderatio, quòd Elisabeth eximias in Maria gratias Dei reputans, iusto eam honore prosequitur. neque tamen sublimius quàm deceat extollit cum Dei iniuria. Nam (quæ ingenita est mundo prauitas) pauci sunt qui non altero ex duobus his vitiis laborent: quia alii sibi vltra modum placentes, vt soli emineant, dona Dei malignè spernunt in fratribus suis: alii verò homines adeò superstitiosè extollunt, vt idola sibi in illis fabricent. hinc factum est vt Christo velut in subsellium redacto, prima sedes Mariæ tribueretur. Contrà, Elisabeth in ea celebranda adeò non obscurat Dei gloriam, vt potius ad Deum omnia referat. Interim tamen, quia sibi & aliis prælatam agnoscit, superiorem gradum illi non inuidet, plúsque sibi quàm debeatur concedi modestè prædicat. Quòd Mariã appellat Domini sui matrem: notatur personæ vnitas in duabus Christi naturis: acsi dixisset, eum qui genitus est mortalis homo in vtero Mariæ, simul æternum esse Deum. Tenendum enim memoria est, nõ loqui ex proprio sensu mulierculam, sed tantùm proferre quæ Spiritus sanctus dictauit. Propriè autem cõuenit hoc nomen Filio Dei in carne manifestato, cui data est à Patre omnis potestas, & qui ordinatus est summus cæli & terræ princeps, per cuius manum Deus omnia gubernet. Fidelium tamen maximè Dominus est, qui se eius imperio spontè & placidè submittunt: neque enim caput est nisi corporis sui. Ideo dicit Paulus, Quanuis multi vocentur domini in mundo, nobis tamen, hoc est fidei domesticis, vnicũ esse dominum. Porrò quum istam Dei gratiam de qua loquitur, amplificat ex subito motu infantis quem vtero gestabat, non dubium est quin testari velit se aliquid supernaturale & Diuinum sensisse. 1.Cor.8.b.5

45 *Beata quæ credidit.)* Quando ex superiore Lucæ testimonio constat, arcano Spiritus impulsu

loquutam

loquutam esse Elisabeth, ille Spiritus est qui Mariam, eo quòd credidit, beatam esse pronuntiat, & Mariæ fidem laudando, generaliter admonet vbi sita sit vera hominum fœlicitas. Fœlix Maria, quæ Dei promissionem corde amplexa, sibi totique mundo salutem concepit ac peperit. Hoc illi speciale: sed quia nulla nobis iustitiæ, vitæ, aut vllius boni gutta suppetit, nisi quantum verbo suo Dominus offert: vna est fides quæ ab extrema inopia & miseria ereptos veræ fœlicitatis nos facit compotes. Et magnum pondus inest huic membro, Quia complementum erit omnibus quæ dicta sunt. sensus enim est, fide locum dari promissionibus Diuinis, vt suum in nobis effectum obtineant. Certum quidem est non pendere ex hominũ arbitrio Dei veritatem, quin potius verum est illud, Deum perpetuo veracẽ manere: quanuis totus mundus (qui incredulus est ac mẽdax) illius fidem labefactare conetur. sed quia indigni sunt increduli qui promissionum fructum percipiant, ideo docet Scriptura, fide tantùm efficaces esse in salutem nostram. Offert enim Deus sua beneficia promiscuè omnibus: fides autem sinum ad ea recipienda expandit: incredulitas autem excidere patitur, ne ad nos vsque perueniant. Si qua fuisset Mariæ incredulitas, obstare tamen Deo non poterat quin opus suum compleret alio quo visum esset modo. Sed beata dicitur, quæ oblatam sibi benedictionem fide recipiens, Deo viam patefecit ad complendum opus suum, sicuti rursum incredulitas ianuã illi claudit, manũmque eius ab opere arcet, ne saluificam sentiant qui ipsam fraudant virtutis suæ laude. Notanda est etiam relatio inter verbum & fidem: vnde colligimus quid sit credere: nempe, dum loquenti Deo subscribimus, certóque statuimus, quod nobis promittit facturum esse. Particula, A Domino, tantundem valet atque Ex parte Dei, vt vulgò barbari loquuntur. Promissio enim per Angelũ allata fuerat: sed prodierat à solo Deo. Vnde colligimus, siue Angelorum siue hominum ministerio vtatur Deus, velle tamen non minus honoris verbo suo deferri quàm si palàm ipse è cælo descenderet. Rom.3.a.4

MATTH.	MARC.	LVC. I.
		46 *Et ait Maria, Magnificat anima mea Dominum,*
		47 *Et exultauit spiritus meus in Deo seruatore meo:*
		48 *Quia respexit ad humilitatem ancillæ suæ. ecce enim ex hoc tempore beatam me dicent omnes generationes:*
		49 *Quia fecit mihi magnifica qui potens est, & sanctum nomen eius.*
		50 *Et misericordia eius in ꝓgeniẽ & ꝓgeniẽ timẽtibus eũ.*

Nunc refertur insigne & memorabile sanctæ Virginis canticum: ex quo clarè apparet quanta Spiritus gratia excelluerit. Tria autem sunt huius cantici membra. Primùm enim Maria, quam in se experta erat Dei misericordiam, solenni gratiarum actione celebrat. Deinde generalibus elogiis Dei potentiam & iudicia commendat. Tandem ea accommodat præsenti causæ, vbi de redemptione olim Ecclesiæ promissa & iam præstita disserit.

46 *Magnificat anima.)* Hîc gratitudinem suam testatur Maria, quemadmodum nuper dictum est. Quia autem plerunque hypocritæ plenis buccis, nullo cordis affectu, Dei laudes cantant, dicit Maria se ex interiore animi sensu laudare Deum. Et certè nihil aliud quàm sacrũ Dei nomen profanant qui non ex animo, sed lingua tantùm prædicant eius gloriam. Porrò quum voces Animæ & Spiritus variè sumantur in Scriptura, simul tamen coniunctæ duas animæ præcipuè facultates denotant. Spiritus enim pro intelligentia capitur, Animus autem pro sede affectuum. Vt teneamus sanctæ Virginis mentem, notandum est, quod secundo loco hîc ponitur, ordine prius esse. Nam vt ad laudandum Deum incitetur hominis voluntas, præcedat spiritus exultatio necesse est: quemadmodum Iacobus docet, Lætatur quis? psallat. Iacobi 5 c.13 Tristitia enim & anxietas tum animum constringunt, tum linguam impediunt à celebranda Dei bonitate. Ergo vbi gaudio exultat mens Mariæ, cor in laudem Dei erumpit. Nec abs re Deo tribuit epitheton Seruatoris, quum de cordis sui lætitia loquitur. donec enim agnitus fuerit Deus Seruator, nunquam in verum & liberum gaudium soluentur hominum mentes, sed perplexè & solicitè hærebunt. Itaque solus est paternus Dei fauor, & ex eo manens salus, quæ nos lætitia perfundunt. In summa, hoc primum est, vt gloriari possint fideles salutem sibi in Deo esse: alterum deinde sequi debet, vt beneficum Patrem experti, gratias illi agant. Nomen σωτῆρος plus Græcis significat quàm Latinis Seruator, nempe qui non semel tantum liberat, sed perpetuæ salutis autor est.

48 *Quia respexit.)* Exponit cur in Deo fundatum habeat cordis sui gaudium: quia scilicet gratuitò respecta ab ipso fuerit. Humilem enim se vocans, dignitate omni se abdicat, vt gratuitæ Dei bonitati adscribat totam gloriandi materiam. Neque enim (vt stultè putarunt indocti & barbari homines) humilitas hîc summissionem, vel modestiam, vel animi habitum significat: sed tantundem valet ac vilis abiectáque conditio. Sensus ergo est, quòd ignobilis eram & contempta, id non obstitit Deo quo minus dignatus sit ad me oculos suos conuertere. Quòd si Mariæ humilitas excellentiæ opponitur (quemadmodum & res ipsa clamat, & ex Græca voce liquet) videmus vt Maria seipsam exinaniens, Deum vnum extollat. Nec verò fictæ hoc humilitatis præconium fuit: sed simplex & ingenua eius, quam animo insculptam habebat, persuasionis confessio. Nam & nullius erat coram mundo pretii, & ipsa nihilo pluris se æstimabat. *Ex hoc tempore beatam.)* Significat, memorabile seculis omnibus fore hoc Dei beneficium. Quòd si tam insigne est vt passim omnium ore prædicari debeat, ipsi Mariæ in quam collatum fuit, de eo silere minimè fas est. Obserua autem Mariam nihil in sua fœlicitate ponere nisi quod sibi diuinitus datum esse agnoscit, eiúsque gratiæ acceptum refert. Beata, inquit, censebor per omnes ætates. An quia sibi propria virtute vel industria laudem hãc quæsierit? Quin potius solum Dei opus cõmemorat. Vnde perspicimus quantum ab ea distent Papistæ, qui inanibus suis figmentis eam temerè ornantes,

quicquid accepit bonorum à Deo, ferè pro nihilo habent. magnificos, imò plusquam superbos titulos affatim congerunt: quòd sit regina cœli, stella salutis, porta vitæ, dulcedo, spes & salus. Quinetiam eò impudentiæ & furoris ipsos proripuit Satan, vt imperium illi in Christum traderent: hæc enim est eorũ cantilena, Roga Patrem, iube Natum. Nihil horum à Domino profectum esse quum liquido constet, omnia vno verbo sancta Virgo repudiat, dum totam suam gloriam in Dei beneficiis statuit. Nam si hoc vno tantùm nomine celebranda est, quòd Deus magnificè cum ipsa egit, fictitiis titulis, qui aliunde proueniunt, nullus relinquitur locus. Adde quod nihil illi magis probrosum est, quàm Filio Dei eripi quod suum est, vt sacrilegis eius spoliis ipsa induatur. Eant nunc Papistæ, & nos in Christi matrem iniurios esse clamitent, quia reiectis hominum mendaciis, tantùm Dei beneficia in illa prædicamus. Atqui quod ei maximè honorificum est, nos concedimus: isti verò præposteri cultores detrahunt. Libenter enim eam amplectimur magistram, eiúsque doctrinæ & præceptis obtemperamus. Certè non obscurum est quid hîc dicat: quo posthabito & velut calcato, fidem eius dictis, quantum in se est, abrogant Papistæ. Nos verò meminerimus communem hîc in laudandis tum Angelis tum hominibus præscribi regulam, vt in illis celebretur Dei gratia: sicuti etiam nihil omnino est laudabile quod non inde prodierit. Quum dicit, Deũ qui potens est fecisse magnifica, significat Deum non alieno subsidio fuisse adiutum, vt sola eius potentia emineat. Iam repetendum est quod prius dixit, se fuisse respectam quamuis abiecta & contemptibilis foret. Vnde sequitur præposteras & adulterinas esse Mariæ laudes, quibus non in solidum extollitur Dei potentia & gratuitus fauor.

49 *Et sanctum nomen eius.)* Hæc est secunda pars cantici, in qua generalibus sententiis sancta Virgo Dei virtutem, iudicia & misericordiam commendat. Neque enim vno contextu hoc membrum cũ superiori, sed seorsim legi debet. Extulerat Maria quam in se experta erat Dei gratiam. Hinc sumpta occasione exclamat, sanctum esse eius nomen, & misericordiam eius omnibus seculis vigere. Porro sanctũ vocatur Dei nomen, quia reuerentiam summam meretur: vt quoties Dei fit mentio, simul veneranda eius maiestas in medium prodeat. Proxima sententia, vbi laudatur perpetuitas misericordiæ Dei, ex solenni pacti formula sumpta est, Ero Deus tuus, & seminis tui in seculum. Item, Ego sum Deus faciens misericordiam in mille generationes. Quibus verbis non modò testatur se perpetuo fore sui similem: sed continuum fauorem exprimit, quem erga suos prosequitur, vt post eorũ mortem, filios & nepotes, totámque sobolem diligat. Sic continuo amoris tenore prosequutus est Abrahæ posteros. quoniam patrem Abraham semel in gratiam complexus, æternum cum ipso fœdus pepigerat. Sed quia non omnes qui descendunt ex Abraham secundum carnem, genuini sunt Abrahæ filii, promissionis effectum restringit Maria ad veros Dei cultores: quemadmodum & Dauid Psal. 103. c. 17. Misericordia Domini à seculo vsque in seculum super timentes eum: & iustitia eius in filios filiorum iis qui custodiunt fœdus eius, &c. Sic ergo Deus Sanctorum filiis misericordem se per omnes ætates fore promittit, vt nullam tamen hypocritis vanæ fiduciæ materiam præbeat, quoniam frustra & temere Deum sibi esse patrem gloriantur qui degeneres sunt Sanctorum filii, & ab eorum pietate fidéque desciuerunt. Quare hac exceptione refellitur eorum vanitas & iactantia, qui falso, gratiæ Dei prætextu, sine fide, inflati sunt. Vniuersale quidem salutis fœdus pepigit Deus cum genere Abrahæ: sed quemadmodum lapides pluuia irrigati non mollescunt, ita incredulis obstitit sua durities ne ad eos penetraret promissa iustitia & salus. Interim Deus, vt stabilis ratáque esset sua promissio, semen aliquod seruauit. Sub timore Domini comprehenditur tota pietas & religio: quæ sine fide constare non potest. Verùm hîc poterit obiici quæstio, Quorsum attinet vocari Deum misericordem, si talem nemo eum sentit, nisi qui eius gratiam promeretur? Nam si Dei misericordia est super timentes eum, pietas & bona conscientia gratiam hominibus apud eum conciliant, hoc autem modo eius gratiam suis meritis homines præuenient. Respondeo, hanc quoque esse misericordiæ partem quòd timorem sui & reuerentiam piorum filiis Deus inspirat. Neque enim hîc notatur gratiæ initium, quasi Deus è cælo otiosus speculetur quinam ea digni sint: sed tantùm hypocritis excutitur peruersa securitas, ne Deum sibi obstrictum esse putent, quia carnales sunt Sanctorum filii: quum diuini fœderis longè alius sit finis & diuersa conditio, nempe vt aliquem semper in mundo populum habeat, à quo purè colatur.

Gen. 17. b. 7
Deut. 7. b. 9

MATTH.	MARC.	LVC. I.
		51 *Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos cogitatione cordis ipsorum:*
		52 *Detraxit primates ex solijs, & exaltauit humiles.*
		53 *Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes.*
		54 *Suscepit Israel puerũ suũ, vt memor esset misericordiæ:*
		55 *Quemadmodum loquutus est ad patres nostros, Abrahæ & semini eius in seculum.*

51 *Fecit potentiam.)* Perinde valet acsi dixisset, Potenter operatus est, Brachium autem Dei omnibus aliis adminiculis opponitur: sicuti apud Iesaiam, capite 59. c. 16. Respexit Deus, & nemo fuit adiutor. Itaque salutem illi peperit brachium eius, & iustitiam suam pro fultura habuit. Intelligit ergo Maria, Deum sua vnius virtute contentum, nullos adhibuisse operis socios, nullos vocasse ad opem sibi ferendam. Quod continuo pòst sequitur de superbis, videri potest additum ob duas causas: tum quia nihil proficiunt superbi, qui gigantum more Deo resistere conantur: tum quia non explicat Deus brachii sui potentiam nisi in salutem humilium: superbos verò, qui sibi multum arrogant, deiicit. Quò pertinet illa Petri exhortatio, Humiliamini sub potenti Dei manu, &c. Est autem notatu digna loquutio, dispergi

1. Pet. 5. b. 6

superbos

ſuperbos cogitatione cordis. Nam(vt immanis eſt eorum ſuperbia & ambitio, vt eſt cupiditas inſatiabilis) in capiendis conſiliis quaſi immenſam molem coagmentant: atque, vt vno verbo dicam, ædificát turrem Babel. Nam minimè contenti ſtultè hoc vel illud ſupra vires tentaſſe, nouas ſubinde inſanæ audaciæ conſultationes prioribus accumulant. Poſtquam Deus aliquádiu tacitus è cælo deriſit præclaros eorum apparatus, totam illam congeriem repente diſſipat. quemadmodum ſiquis diruto ædificio, quæ prius firma ſolidáque commiſſura inter ſe compacta erant, in plagas diuerſas longè diſpergat.

52 *Detraxit primates.)* Ita vertere placuit, vt tollatur ambiguitas. Nam etſi δυνάσαι Græcis vocantur à potentia, ſunt tamen præfecti & ſummi magiſtratus. Potentes verò, multi participium eſſe putant. Eos detrahi è ſoliis prædicat Maria, vt in eorum locum euehantur obſcuri & ignobiles. ita Dei prouidentiæ & iudiciis tribuit quod prophani homines vocant ludum Fortunæ. Sciamus tamen non tribui Deo abſolutam potentiam, vt tyrannico imperio homines, tanquam pilas, agitet ac verſet ſurſum deorſum. ſed iuſtam gubernationem, cui ſubeſt optima ratio, licet nos ſæpe fugiat. Non enim Deum oblectant mutationes, vt per ludibrium in ſublime attollat quos protinus deiicere ſtatuerit: ſed rerum ſtatum potius conuertit hominum prauitas: quia nemo in eius arbitrio & manu poſitam eſſe agnoſcit cuiuſque ſortem. qui verò eminent ſupra alios, non modò contumelioſè & crudeliter inſultant proximis ſuis, ſed etiam ferociter contra ſuæ altitudinis autorem. Ergo vt reipſa diſcamus, quicquid altum eſt in mundo, & excellit, Deo ſubeſſe, totúmque mundum eius imperio regi, alii tolluntur in ſublimem honoris gradum, alii autem labuntur ex ſuis ſoliis, vel præcipites cadunt. hanc mutationum cauſam & finem aſſignat Dauid, Pſal.107.d.20. & Daniel.2.c.21. Videmus ſanè vt præter modum inſoleſcant mundi principes, vt diffluant in luxuriam, vt turgeant ſuperbia, vt eos proſperæ fortunæ dulcedo inebriet. Tantam ingratitudinem ſi ferre nequeat Dominus, nihil mirum hinc fit vt plerunque non diu maneant ſtabiles quos Deus in ſublime extulit. Iam rurſus regum & principum ſplendor hominum vulgus obſtupefacit, vt pauci ſuperius aliquod numen eſſe cogitent. Quòd ſi ex vtero ſceptrum afferrent ſecum principes, & continua eſſet regnorum ſtabilitas, ſtatim euaneſceret omnis Dei & eius prouidentiæ notitia. Dominus ergo humiles in ſublime tollens, mundi ſuperbiam quaſi in triumpho traducit, & ſimul ad ſimplicitatem ac modeſtiam erudit ſuos. Nunc tenemus quorſum dicat Maria, Deum eſſe qui proceres deiicit ex ſoliis, & infimos exaltat: nempe vt doceat, non cæco fortunæ impetu volui & rotari mundum: ſed, quæcunque cernuntur conuerſiones, Dei prouidentia accidere. deinde ipſum Deum ſumma æquitate moderari quæ totum mundi ordinem turbare & peruertere iudicia videntur. quod proximo verſu melius confirmat, Eſurientes (inquit) repleuit bonis, & diuites dimiſit inanes. Nam hinc colligimus, non per ſe, ſed ex cauſa mutationes placere Deo: quia ſcilicet magni & diuites & potentes ſaturitate ſua inflati, ſibi arrogant omnia: ipſi autem Deo nihil faciunt reliquum. Quare ſedulò cauẽdum eſt ne rebus proſperis efferamur. Cauenda etiam ventoſa carnis ſaturitas, ne ſubitò nos Deus exinaniat: piis verò qui egeſtatis ſuæ conſcii & quaſi famelici ad Deum ſuſpirant, non parum ſolatii affert hæc doctrina, quòd Deus eſurientes bonis impleat.

54 *Suſcepit Iſrael.)* Hoc poſtremo membro generales ſententias accommodat Maria ad circunſtantiam præſentem. Summa autem eſt, Deum nunc quam olim pollicitus ſalutem ſanctis Patribus fuerat, præſtitiſſe. Sed primum in verbo Suſcipiendi concinna eſt metaphora. ſic enim collapſus erat populi ſtatus, vt nulla vulgo ſpes eſſet poſſe in integrum reſtitui. Suſceptus ergo dicitur Iſrael, quia Deus porrecta manu proſtratum & iacentem erexit. Religio innumeris modis contaminata erat: in publica doctrina nihil ferè ſyncerum: Eccleſiæ regimen, pluſquam cõfuſum, nihil aliud quàm immanem barbariem ſpirabat. politicus ordo euerſus: populi corpus Romani & Herodes, quaſi feræ beſtiæ, laniauerant. quo illuſtrior fuit inſtauratio, quam rebus adeò perditis ſperare illis nõ licebat. *Pueri* nomen hîc tam pro filio, quàm pro ſeruo poteſt accipi: poſterior tamen ſignificatio magis conuenit. Et ſeruus Dei vocatur hoc loco Iſrael (ſicuti in aliis compluribus) quia in Dei familiam receptus erat. *Vt memor eſſet.* Cauſam reddit Maria cur procliuis in ruinã populus à Deo receptus fuerit, imò cur Deus iam collapſum erexerit: nempe vt in eo ſeruando miſericordiæ ſuæ ſpecimen ederet. Nominatim tamen exprimit, Deũ miſericordiæ recordatum: cuius videri poterat quodammodo oblitus, quum populum ſuum tum miſere vexari affligique ſineret. Vſitatum enim eſt affectus Deo tribui, prout ex reipſa homines vel iratum ſibi vel propitium colligunt. Quia verò Dei miſericordiam non concipiunt humanæ mentes, niſi quatenus eam verbo ſuo offert, ac teſtatur: hîc ſe & alios ad promiſſiones reuocat Maria, Deúmque in illis ſeruandis fidum ac conſtantem fuiſſe docet. Hoc ſenſu frequenter vocatur Deus benignus & verax. quia nunquam de paterna eius erga nos beneuolentia ſtatuere licebit, niſi verbum, cuius ſe vinculo nobis obſtrinxit, memoriæ noſtræ occurrat, &, quaſi in medio poſitum ſalutem noſtram cum Dei bonitate indiuiduo nexu copulet. Cæterùm iiſdem verbis oſtendit Maria gratuitum fuiſſe quod cum Patribus fœdus olim Deus pepigerat: quia promiſſam illic ſalutem ex mera miſericordia, tanquam ex fonte, deriuat. Atque hinc colligimus probè fuiſſe in Scripturæ doctrina exercitatam. Erat quidem vulgò tũc communis Meſſiæ expectatio: ſed pauci fidem in tam ſyncera Scripturæ notitia fundatam habebant.

55 *Abrahæ & ſemini.)* Si appoſitiuè legas, videtur abſurda eſſe caſus mutatio. dicendum enim erat potius, Ad Abraham, & ſemen eius, ſed meo iudicio non eſt ſimplex appoſitio: quia non tantùm deſignat Maria qui fuerint patres illi, ad quos loquutus eſt Deus: ſed promiſſionum vim & effectum ad omnes poſteros extendit, qui modò genuinum ſint Abrahæ ſemen. Vnde etiam ſequitur de ſolenni fœdere agi quod cum Abraham eiúſque familia ſpecialiter percuſſum fuerat. Nam aliæ promiſſiones, quæ Adæ & Noe & aliis data fuerant, promiſcuè ad omnes gentes ſpectabant. Cæterùm vt multos carnales Abrahæ filios ſua incredulitas abſcidit, & quia degeneres fuerũt, prorſus alienati ſunt à domo Abrahæ: ita nos, qui extranei eramus, fide inſiti, cenſemur verum Abrahæ ſemen. Teneamus ergo, ſic loquutum eſſe olim Deum Patribus vt ad poſteros quoque pertineat oblata illis gratia. Deinde fide, Gentium omnium factã eſſe adoptionem, vt ſpirituales ſint Abrahæ filii qui natura non erant.

MATTH. | MARC. | LVC I.

56 *Mansit autem Maria cum illa circiter mēsibus tribus; & reuersa est in domum suam.*

57 *Ipsi autem Elisabeth impletum est tēpus pariendi: & peperit filium.*

58 *Et audierūt vicini & cognati eius quod magnificè Domi nus sua misericordia vsus esset erga illā, & gratulabantur ei.*

59 *Et factū est in die octauo vt venerint ad circuncidendum puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariam.*

60 *Et respondens mater eius dixit, Nequaquam sed vocabitur Iohannes.*

61 *Et dixerunt ad illam, Nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine.*

62 *Innuebant autem patri eius, qui vellet vocari eum.*

63 *Et postulatis tabellis scripsit, dicens, Iohannes est nomen eius. Et mirati sunt vniuersi.*

64 *Apertum est autem os eius illico & lingua eius, & loquebatur benedicens Deum.*

65 *Et accidit timor super omnes vicinos eorum, & in tota montana regione Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc.*

66 *Et posuerunt omnes qui audierāt in corde suo, dicentes, Quidnam puer hic erit? Et manus Domini erat cum ipso.*

Vel, Quisnam

Summa huius historiæ est, insignem fuisse Iohannis natiuitatem variis Dei miraculis, quæ magnum aliquid & singulare de infante ipso in futurum tempus promitterent. Voluit enim eum Dominus ab vtero raris insignibus ornare, ne obscurus postea & tanquam vnus quilibet ex vulgo, ad exequendum Prophetæ munus prodiret. Primò narrat Lucas Mariam fuisse ad tres ferè menses cum sua cognata: nempe vsque ad diem partus. probabile enim est non aliam fuisse tantæ moræ causam, nisi vt diuinæ gratiæ spectaculo frueretur, quæ illi proposita ab Angelo fuerat in fideī confirmationem.

58 *Audierunt vicini & cognati.)* Dubitari potest, ex soláne benedictione gignendæ sobolis magnificam Dei gratiam æstimauerint isti homines, an verò prius audissent apparuisse Zachariæ Angelum, qui filium illi pollicitus esset. Erat certè hoc beneficium Dei non vulgare, quòd præter naturæ ordinem sterilis mulier exacta iam ætate peperisset. Potest ergo fieri vt hac tātum de causa diuinę bonitatis magnitudinē extulerint. Porrò die octauo officii quidā & humanitatis causa (vt fieri solet) cōueniūt: sed hac occasione vtitur Deus, vt virtutis suæ & gloriæ testes ac spectatores faciat. Nec verò dubiū est quin maior ad extraordinariū partū cōcursus hominū factus sit. Portēti loco habuerāt vetulā & sterilē repentè videre grauidam: nunc vbi natus est puer, renouatur & augetur admiratio. Colligimus ex Lucæ verbis, quāuis domi circuncidèrent suos infantes, non tamen id facere solitos sine hominū frequentia & conuentu: ídque merito. nam quum esset cōmune Ecclesiæ sacramentum, nō debuit clam vel priuatim administrari.

59 *Vocabant eum patris nomine.)* Scimus initio imposita fuisse hominibus nomina, vel ex rerum euentu, vel etiam prophetico instinctu, ad notandum aliquod arcanum Dei opus: sed postea longo temporis successu, quum vberior esset nominum copia quàm vt noua quotidie fingi commodè possent, contenti vetustis nominibus & iam receptis, maiorum nomine posteros vocarunt. Sic ante patrem Iohannis plures fuerant Zachariæ: & fortè hic ex filio Barachie originem traxerat. Scimus autem vt plurimum quod vsu & consuetudine receptum est, pro lege haberi. Ideo contendunt isti homines morem qui inualuerat seruandum esse in nomine infantis. Cæterùm vt nulla in nominibus statuenda est religio, ita piè & vtiliter delectum à fidelibus hac in parte haberi nemo sanus negabit: vt scilicet nomina imponant filiis suis, quæ doctrinæ & admonitionis vice illis sint, deinde potius mutuentur ex sanctis Patribus (vt filios suos ad illorum imitationem prouocent) quàm accersant à prophanis.

60 *Respondens mater eius.)* Incertum est an oraculo etiam edocta fuerit Elisabeth. Quanquam verisimile est, quum videret Zacharias se nimiæ in credēdo tarditatis pœnam luere, vxori fuisse testatum per scripturam quod de nomine Angelus præceperat. alioqui non paruisset Dei mandato. Porrò cur nomen hoc Baptistæ Diuinitus inditum fuerit, suprà exposui. Cognati, quanuis rationem non teneant, mouentur tamen rei nouitate, præsertim quia non temere hoc fieri coniiciunt.

64 *Apertum est os eius.)* Deus natalem Prophetæ sui restituta patri lingua nobilitat. neque enim dubium est quin beneficium hoc eo fine & consilio in diem illum distulerit, vt hominum oculos in Iohannem conuerteret. Dicitur Zacharias laudasse Deum, non modò testandæ gratitudinis causa, sed vt cognati & vicini pœnam illi inflictam esse scirent quia ad credendum nimis tardus fuerat. Neque enim ipsum puduit cum suo dedecore celebrare Dei gloriam. Ita passim omnibus innotuit, non fortuitò aut vulgari more genitum fuisse infantem, sed cælesti oraculo promissum.

65 *Et accidit timor super omnes vicinos.)* Timor hic cuius meminit Lucas, ex sensu diuinæ potentiæ manauit. sic enim reuerenter consideranda sunt Dei opera, vt seriò nos afficiāt. Nec verò Deus ludit in suis miraculis, sed hominum sensus, quos torpere cernit, excitat. Dicit etiam Lucas sparsam earum rerum fuisse famam in tota montana regione Iudææ. quanquam multis nihil profuit, sic Dei virtute ad

te ad tempus fuisse tactos: quia quum docendi munus obire cœpit Iohannes, pauci memoria tenebant, quàm admirabilis fuisset eius natiuitas. Cæterùm non tantum eorum causa qui audiebant, voluit Deus harum rerum famam vulgari, sed vt seculis omnibus certius esset miraculum, quod tunc passim celebre fuit. Interea commune ingratitudinis humanę speculum hîc nobis ante oculos ponitur. Nam quum tenaciter animis nostris hæreant res vanæ & friuolæ, statim elabitur & effluit quæ perpetuò vigere debebat gratiarum Dei memoria. Non loquitur Lucas de hominibus stupidis, vel feris Dei contemptoribus. dicit enim eos posuisse in corde suo: hoc est sedulò ad hæc consideranda fuisse attentos. Et probabile est quosdam fuisse in tempore memores: sed maior pars conceptum timorem paulo pòst abiecit. Notandum tamen est, eos minimè aberrasse à scopo quum ad futuram infantis excellentiam retulerunt quæ videbant miracula. tale enim fuisse Dei consilium diximus, vt postea Iohannes non sine eximia commendatione prodiret. Quod dicit Lucas, Manum Dei fuisse cum eo: sensus est, multis modis conspicuã fuisse Dei gratiam, quæ palàm ostenderet non fore hominem gregarium. Est autem figurata locutio, exprimit non secus patefactam esse virtutem Dei quàm si palàm conspecta esset eius manus, vt Deum præsentem agnoscere cuiuis promptum foret.

MATTH.	MARC.	LVC. I.
		67 *Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto, prophetauítque, dicens,*
		68 *Benedictus Dominus Deus Israel: quia visitauit, & fecit redemptionem populo suo:*
		69 *Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui*
		70 *Sicut loquutus est per os sanctorũ, qui à seculo fuerunt, Prophetarum suorum,*
		71 *Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos:*
		72 *Ad præstandam misericordiam erga Patres nostros, & memoriam habendam Testamenti sui sancti,*
		73 *Secundum iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, ad dandum nobis*
		74 *Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi*
		75 *In sãctitate & iustitia corã ipso cũctis dieb⁹ vitæ nostræ.*

67 *Zacharias repletus est Spiritu.*) Quid valeat hæc locutio, nuper dictum est, nempe donari vberiore Spiritus gratia seruos Dei, qua tamen aliàs vacui non erant. Sic Prophetis datum esse Spiritum legimus. non quòd per interualla ipso carerent, sed quia eius vis se plenius in illis exeruit quoties ad munus suum peragendum, quasi Dei manu, in lucem producti sunt. Itaque notanda est duorum membrorum connexio quam ponit Lucas, quòd repletus sit Spiritu sancto & prophetauerit. Significat enim tunc præter morem diuinitus fuisse afflatum, vt non loqueretur humanitus quasi priuatus quispiam, sed cælestem tantùm doctrinam proferret. Sic & Paulus prophetiam cum Spiritu coniungit, primæ ad Thess. 5. d. 19. Spiritum nolite extinguere, Prophetias ne spernite. vt sciamus doctrinę contemptu extingui Spiritus lucem. Memorabilis autem fuit hæc Dei bonitas, quòd Zachariæ non tantùm reddita fuit loquendi facultas qua per nouem menses orbatus fuerat: sed eius lingua facta est Spiritus sancti organum.

68 *Benedictus Dominus.*) Orditur Zacharias à gratiarum actione: sed prophetico Spiritu celebrat impletam redemptionem olim in Christo promissam, vnde salus & fœlicitas Ecclesiæ pendebat. Cur Deum Israel nominet, cuius imperio subest totus mundus, ex contextu melius patebit: nempe quia semini Abrahæ specialiter promissus fuerat Redemptor. Quia ergo Deus tantùm in vna gente fœdus suum deposuerat, de quo verba facturus est Zacharias, merito nomen gentis illius exprimit cui propriè, vel saltem primo loco, destinata erat salutis gratia. In verbo visitandi subest tacita antithesis: quoniam à miseris Abrahæ filiis Dei facies ad tempus fuerat auersa. Nam eò calamitatis delapsi erant, & tanta malorum congerie obruti, vt nemo à Deo respici putaret. Porrò hæc Dei visitatio, cuius meminit Zacharias, tanquam causa & principium redemptionis ponitur. Quare ita resolue, Deus populum suum respexit, vt redimeret. Quum autem captiuos esse oporteat quos Deus redimit, & hoc redemptionis genus spirituale sit, inde colligimus ne sanctos quidem Patres liberos fuisse à peccati iugo & mortis tyrannide, nisi per Christi gratiam. Sancto enim & electo Dei populo Christus dicitur missus redemptor. Sed si allata tunc demum à Christo fuit redemptio quum carne indutus apparuit, sequitur, fideles qui ante eius aduentum mortui sunt, tota vita peccati & mortis fuisse seruos. quod valde absurdum esset. Respondeo, vim & effectum huius redemptionis, quæ semel in Christo fuit exhibita, seculis omnibus fuisse communem.

69 *Erexit cornu salutis.*) Hoc est saluificam potentiam. Deiecto enim solio Dauidis & dissipato populo, spes salutis in speciem conciderat. Porrò alludit Zacharias ad Prophetarum vaticinia quibus subita in rebus deploratis ac perditis instauratio promittitur. imò hæc locutio ex Psalmo 132. d. 17. sumpta est, vbi habetur, illic oriri faciam cornu Dauidi, paraui lucernam Christo meo. Quòd si Deus non nisi in Christo potentiam suam ad nos seruandos exeruit, hinc nefas est vllo modo deflectere, si diuinitus seruari cupimus. Obserua autem, fidelibus salutare esse cornu quod impiis terrificum est, vt eos dissi-

pet, vel prosternat ac conterat. Dauidem seruum Dei nominat, non simpliciter quia Deum coluerit, vt vnus quilibet piorum: sed alio respectu, quòd scilicet delectus fuerat regendo seruandóque populo minister, vt Christi personam ac vices cum suis successoribus gereret. Etsi autem nullum tunc residuum erat apud Iudæos regni vestigium: quia tamen in Dei promissiones recumbit Zacharias, Dauidem vocare Dei ministrum non dubitat, in quo Deus specimen ediderit futurum salutis. Vnde sequitur, tunc nobis Christum reipsa constitui salutis authorem, dum illi inter nos solium erigitur, vnde nos gubernet.

70 *Sicut locutus est.)* Ne propter nouitatem dubia sit salus quam à Christo allatam prædicat, testes eius citat omnes Prophetas, qui diuersis temporibus excitati, vno tamen consensu docent sperandam à solo Christo salutem esse. Neque enim tantum Zachariæ consilium est, fidem & constantiam Dei laudare, quia præstet atque impleat quod olim promisit: sed potius ad vetusta oracula reuocare voluit fideles, quo certius & alacrius amplecterentur oblatam sibi salutem, de qua omnes ab initio testati fuerant Prophetæ. Verè enim solida fultura stabilitur nostra in Christum fides, quum Prophetarum omnium testimoniis ornatus in lucem prodit. Sanctos vocat Prophetas, quo plus authoritatis & reuerentiæ habeat eorum verba: ac si diceret, non leues, aut gregarios, sed classicos esse testes: imò publico mandato instructos, vt qui diuinitus in hunc finem à vulgo hominum segregati fuerint. Quomodo autem singuli Prophetæ testimonium reddiderint Christo, minutis partibus disserere nimis lõgum esset. Hoc in præsentia sufficiat, quum omnibus solenne sit, non aliter spem facere populo quòd Deum habiturus propitium esset, nisi proposito in medium fœdere quod in Christo fundatum erat, disertè satis de futura redemptione loqui qualis in Christo patefacta est. Huc accedunt multi illustres loci, vbi non obscurè de Christo vaticinantur, sed eum quasi digito monstrant. Præcipuè tamen tenenda est illa Diuini fœderis subscriptio, quam siquis negligat, nihil vnquam in prophetis intelliget: quemadmodum Iudæi miserè vagantur in Scriptura legenda: quia in verbis tantùm curiosi, à scopo illo aberrant.

71 *Salutem ex inimicis.)* Clarius virtutem & officium Christi explicat Zacharias. Et certè parum vel nihil prodesset, audire datum esse nobis Christum, nisi etiam sciremus quid nobis conferat. Hac ergo de causa plenius docet quorsum erectum sit salutis cornu: nempe vt salui sint fideles ab hostibus suis. Minimè autem dubium est quin satis teneret Zacharias, Ecclesiæ Dei non esse præcipuum bellum cum carne & sanguine, sed cum Satana, totóque eius apparatu, quo nobis æternum exitium machinatur. Etsi autem Ecclesiæ infestant externi quoque hostes, & ab ipsis liberatur per Christum: tamen quum spirituale sit regnum Christi, maximè de principe huius mundi Satana, eiúsque copiis hîc sermo habetur. Iterum notatur quàm misera sit hominum conditio extra Christum, nempe quòd prostrati iaceant sub diaboli tyrannide. non enim ex eius manu, hoc est imperio, aliàs suos liberaret Christus. Admonet tamẽ hic locus, Ecclesiam præcipuè, quandiu peregrinatur in mundo, inter hostes suos agere, & eorũ violentiæ esse obnoxiam, nisi præsto adesset Christus ad opem ferendã. Sed hæc inæstimabilis est Christi gratia, quòd nobis indubia est ac tuta salus, quanuis vndique nos circundent hostes. Cæterũ etsi dura est locutio, quum dicit, Salutẽ ex inimicis: sensus tamen minimè ambiguus est, quòd nullę hostiũ nostrorũ machinæ, aut vires, nullæ insidiæ, nulli impetus Deo obstabunt quominus nos ab illis liberatos perpetuò seruet.

72 *Ad præstandam misericordiam.)* Iterum docet Zacharias ex quo fonte fluxerit redemptio, nẽpe ex Dei misericordia & gratuito fœdere. Causam enim assignat cur Deo placuerit seruare populum suum: nempe quia pacti sui memor, misericordiam suam explicuit. Memor autem sui Testamenti fuisse dicitur: quia obliuio quædam videri poterat tam longa illa mora, sub qua passus fuerat affectum grauissimis malis populum languere. Diligenter notandus est hic ordo, quòd mera inductus misericordia fuerit Deus vt fœdus cum Patribus percuteret: deinde, quòd fœdus percutiens, verbo suo alligauerit hominum salutem: tertiò, quòd in Christo exhibuerit quicquid est bonorum, vt ita promissiones suas omnes sanciret. vt certè non aliter rata est earum fides nisi quum apparet in Christo complementum. Promittitur quidem in fœdere peccatorum remissio: sed ea extat in Christi sanguine. Promittitur iustitia, sed in Christi expiatione offertur. Promittitur vita: sed non nisi in Christi morte & resurrectione quęrenda est. Atque hæc ratio est cur olim ipsum quoque Legis volumen sanguine victimæ Deus iusserit aspergi. Obseruatu quoque dignum est, quòd præstitam sua ætate misericordiam Zacharias ad patres mortuos extendit, vt communiter eius fructum percipiant. Nam hinc sequitur, non contineri Christi gratiam & virtutem huius caducæ vitæ angustiis, sed æternam esse, nec carnis morte finiri, quum & animæ sint à morte superstites, & carnis interitum sequatur resurrectio. Sicut ergo neque Abraham, neque vllus Sanctorum salutem propria virtute vel meritis sibi acquirere potuit, ita cunctis fidelibus, tã mortuis, quàm viuis, communis in Christo salus fuit ostensa.

73 *Secundum iusiurandum.)* Græcè præpositio non exprimitur, sed hunc familiarem linguæ esse vsum satis notum est, quum nomen accusatiui casus ponitur sine regimine, subaudiendam esse præpositionem à qua regatur. Iurisiurandi meminit, quo melius exprimeret quàm stabilis ac sancta sit eius veritas. eò enim indulgentiæ Deus se submittit, vt nomen suum in subsidium infirmitatis nostræ interponere dignetur. Quare si nobis non sufficiunt nudæ promissiones, saltem in mentem veniat hæc confirmatio, quæ nisi omnem dubitationem eximat, plusquam ingrati Deo sumus, & sacro eius nomini iniurii. *Daturum se nobis.* Non enarrat Zacharias per singula capita quid contineat Dei fœdus: sed docet in quem finem Deus tam benignè pro sua misericordia egerit cum populo vt eum redimeret: nempe vt redempti, se totos addicant & deuoueant colendo salutis suæ authori. Sicuti ergo efficiens humanæ salutis causa fuit gratuita Dei bonitas: ita finalis est, vt homines piè sanctéque viuendo, nomen eius glorificent. Quod diligenter notandum est, vt vocationis nostræ memores, gratiam Dei referre discamus in suum vsum. meditandæ sunt, inquam, istæ sententiæ, non esse nos ad immunditiem vocatos, sed ad sanctimoniam: nos magno pretio redemptos esse non vt serui simus cupiditatum carnis, vel vt effræni licentia exultemus, sed vt regnet Christus in nobis: nos adoptione insertos in Dei familiam, vt vicissim tanquam filii
Tit. 2.c.11 patri obsequamur. Nam in hoc apparuit Dei bonitas & φιλανθρωπία, vt abnegatis secularibus desideriis,

sanctè

sanctè & piè & honestè viuamus. Ideo Paulus, quum efficaciter hortari vult fideles vt se Deo consecrent *Rom.12.a.1*
in vitæ nouitatem, & deposito veteri homine, priorique mente exuti, cultum illi rationalem exhibeant,
proponit illis viscera misericordiæ Dei. Plena est eiusmodi testimoniis Scriptura, quæ ostendunt exinani- *Rom.12.a.1*
ri Christi gratiam nisi ad hunc scopum tendimus. Notandum est quod dicit, Vt sine timore seruiamus.
significat enim non posse nisi tranquillis animis rite Deum coli. Nam qui inquietudine laborant, qui secũ disceptant illúmne habeant propitium an infensum: gratáne habeat sua obsequia, an repudiet: qui denique incerti fluctuant inter spem & metum: sollicitè interdum satagent in colendo Deo, sed illi nunquam syncerè neque ex animo se subiicient. facit enim trepidatio & anxietas vt eum horreant: ita, si fieri posset, extinctum potius cuperet eius numen. Scimus autem nullum Deo sacrificium nisi spontaneum placere, & quod hilari animo offertur. Quare vt verè Deum colant homines, eorum conscientias prius sedari necesse est, quemadmodum & Dauid loquitur, Apud te est propitiatio, vt timearis. Deus enim ho- *Psal.130.a.4*
mines data pace comiter ad se inuitans, facit vt libenter accedant & cum liberali eius colendi affectu. Hinc & Paulus sententiam illam deducit, peccatum esse quidquid sine fide suscipitur, Rom.14.d.23. Quũ autem Deus homines sibi in Christo reconciliet: quum eiusdem præsidio ipsos tueatur, vt securi sint ab omni metu: quum eorum salutem in eius manum & custodiam deposuerit: meritò Zacharias nos eius gratia prædicat à metu liberari. Ideo prophetæ hoc proprium adscribunt eius regno, vt pacem homines securè colant, & tranquillo gaudio fruantur.

75 *In sanctitate & iustitia.*) Sicuti duabus tabulis complexus est Deus bene viuendi regulam, ita hîc Zacharias pronuntiat legitimè tunc demum nos seruire Deo quum ad sanctitatem & iustitiam composita est vita nostra. neque enim dubium est quin sanctitas pietatis officia designet quæ spectant ad priorem Legis tabulam. quod ne Platonem quidem latuit. Iustitia autem ad omnia charitatis officia extenditur: quia non aliud exigit Deus à nobis in secunda Legis tabula nisi vt cuique reddamus quod suum est. Additur, *Coram ipso*: vt sciamus fideles non satis esse si coram hominum oculis vitam suam pulchrè moderentur, manus, pedes, totúmque corpus ab omni flagitio contineant: quoniam eos ad Dei arbitrium viuere oportet, qui externa sanctimonia contentus non est, sed cor præcipuè intuetur. Postremò nequis se defunctum putet vbi aliquo temporis spatio Deum coluerit, pronuntiat Zacharias hac lege redemptos esse homines vt colendi Dei studium tota vita prosequantur. Et certè quum æterna sit redemptio, eius memoriam nunquam effluere decet: quum sibi in perpetuum homines Deus adoptet, non debet caduca vel exigui temporis eorum esse gratitudo: denique quum mortuus sit & resurrexerit pro illis Christus, eum vitæ & mortis dominum esse conuenit. Ideo Paulus quem nuper citaui loco, sanctam & iustam vitam prosequi nos iubet vsque in aduentum magni Dei, Expectantes, inquit, beatam spem, &c.

MATTH.	MARC.	LVC. I.
		76 *Et tu puer, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini ad parandas vias eius:* 77 *Ad dandam scientiam salutis populo eius in remissione peccatorum suorum,* 78 *Per viscera misericordiæ Dei nostri, quibus visitauit nos Oriens ex alto,* 79 *Vt illucesceret iis qui in tenebris & vmbra mortis sedebant, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.* 80 *Puer autem crescebat, & corroborabatur spiritu, & erat in desertis vsque ad diem ostensionis eius apud Israelitas.*

76 *Et tu puer.*) Iterum redit Zacharias ad commendationem gratiæ Christi: sed hoc facit quasi sub filii sui persona, officium docendi, cui destinatus erat, breuiter definiens. Tametsi autem in paruulo octo dierum infante nondum cernit propheticas dotes, oculos tamen conuertens ad Dei consilium, quasi de re nota loquitur. Vocari Dei prophetam, hîc pro censeri & palàm cognosci accipitur. Iam præcesserat occulta Dei vocatio: restabat tantùm vt patefieret hominibus qualis esset. Quia verò generale est prophetæ nomen, ex reuelatione sibi per Angelum allata illum Christo apparitorem statuit. Præibis ante faciem domini, inquit: hoc est hanc prouinciam obibis vt tuo præconio conuertas homines ad audiendũ dominum. Cur autem se Prophetam Dei propè confecto suo cursu Iohannes esse negauerit, dictum est suo loco in Iohannem. Qualis autem sit ista viæ præparatio, postea videbimus.

77 *Ad dandam scientiam salutis.*) Præcipuum Euangelii caput nunc attingit Zacharias, dum sciẽtiam salutis in remissione peccatorum positam esse docet. Nam quum nascamur omnes filii iræ, sequitur natura damnatos esse, ac perditos. hæc porrò damnationis causa, quòd iniustitiæ rei sumus. Quare non aliud effugiendæ mortis remedium est nisi vt nos sibi Deus reconciliet, peccata nobis non imputando. atque hanc vnicam nobis coram Deo iustitiam restare, ex Zachariæ verbis colligere promptum est. Vnde enim salus nisi ex iustitia? Quòd si filiis Dei aliam cognoscere salutem quàm ex remissione peccatorum fas non est: sequitur non alibi quærendam esse iustitiam. Ita iustitia quam superbi homines ex operum meritis conflant ac fabricant, nihil aliud est quàm iustitiæ imputatio dum nos gratis à reatu Deus absoluit. Ad hæc notandum est, Zachariam non de extraneis, sed de populo Dei habere sermonem. Vnde sequitur non modò iustitiæ principium ex peccatorum remissione pendere: sed imputatiuè (vt ita loquar) iustos coram Deo in finem vsque esse fideles: quia aliter coram eius tribunali consistere nequeat nisi quotidie ad gratuitam reconciliationem se conferant.

78 *Per viscera.)* In hoc tanto beneficio misericordiam Dei, vt par est, Zacharias prædicat: nec contentus eam simpliciter nominare salutem quæ à Christo allata est prodiisse dicit ex ipsis misericordiæ Dei visceribus: quod est magis emphaticum. Postea metaphoricè subiicit, factum esse ingenti Dei misericordia vt dies sedentibus in tenebris illucesceret. Oriens hic non est participium: nam Græcè est ἀνατολὴ, hoc est regio orientalis, cui Occasus opponitur. In hoc extollit Zacharias Dei misericordiam, quod discussis mortis tenebris, lux vitæ fuerit restituta populo Dei. In hunc modum, quoties de salute nostra agitur, mentes ad Dei misericordiam erigere conuenit. Videtur autem allusio esse ad cap. 4. a. 2. Malachiæ, vbi Christus Sol iustitiæ vocatur, sanitatem in alis, hoc est radiis suis portans. Quantum ad lucem & tenebras, similes sunt loquutiones apud Iesaiam cap. 9. a. 1. populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: incolis vmbræ mortis lux orta est: & pluribus aliis locis. Cæterum his verbis docemur, nihil esse viuificæ lucis in mundo extra Christum: sed omnia horribili mortis caligine occupari: ideo alibi Iesaias beneficium hoc soli Ecclesiæ proprium esse testatur, Ecce, inquit, tenebræ operient terrã, & caligo populos: super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. cap. 60. a. 1. Quæritur tamen quo modo sederint in vmbra mortis Israelitæ, quorum cordibus semper Dominus per fidem illuxit. Respondeo, pios, qui sub Lege vixerunt, quum vndique cincti essent mortis tenebris, lucem in Christi aduentu procul intuitos, qua fuerunt recreati, ne præsenti morte obruerentur. Fieri etiam potest vt Zacharias ad miserum temporis sui statum respexerit. Sed hoc generaliter verum est, Christi aduentu lucem piis omnibus, qui prius fuerant, & deinde futuri erant, esse exortam, quæ eos viuificet: quia
Iesa. 60. a. 1. vitam in mortuos quoque diffudit. Sedere, tantundem valet ac iacere. Ideo Iesaias Ecclesiam surgere iubet, vbi affulget dies.

79 *Ad dirigendos pedes.)* Hac particula docet Zacharias perfectionem omnis boni & fœlicitatis summam in solo Christo esse. Posset quidem in proprio sensu accipi nomen Pacis, nec malè conueniret: quia illuminatio Christi ad pacandas hominum mentes valet. Sed quia Hebræis Pax beatum omnium rerum successum significat, non dubito quin Zacharias Christum hîc facere velit perfectæ beatitudinis authorem, ne quam boni partem alibi quæramus, sed omni ex parte ac solidè beatos esse nos in Christo,
Iesa. 60 d 19. persuasi, in eo solo acquiescamus. Quò spectant illa Iesaiæ verba, Non lucebit tibi amplius sol interdiu, neque luna per noctem: sed erit tibi Dominus in lucem perpetuam. Quòd si Zacharias solo filii sui adhuc infantis conspectu inductus fuit vt de Christi gratia & virtute, priusquam nasceretur, tam magnificè dissereret, annon ter & quater ingrati sunt qui de Christo postquam mortuus est, resurrexit, & ascendit in cælum, vt ad dexteram Patris sedeat, minus honorificè sentiunt, ac eius virtutem extenuant, cuius elogio ornatus fuit à Spiritu, adhuc vtero matris inclusus? Tenendum enim memoria est quod prius attigi, non à seipso loquutum esse Zachariam: sed Spiritu Dei linguam eius gubernante.

80 *Puer autem crescebat.)* Hoc ad texendum historiæ filum addidit Lucas. Primò narrat roboratum fuisse Iohannem Spiritu: quo significat raram & insolitam extitisse in puero indolem, quæ signum esset habitãtis in eo cælestis Spiritus: simul tamen dicit latuisse quasi ignobilem in desertis, vsque ad diem ostensionis suæ: hoc est, quo Dominus eum producere statuerat. Vnde colligimus, Iohannem, etsi vocationis suæ probè conscius erat, nihil tamen ante tempus aggressum esse, sed obsequutum esse Deo vocanti.

MATTH. I.

1 Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham.

2 Abraham autem genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.

3 Iudas autem genuit Phares & Zaram è Thamar. Phares autem genuit Esron. Esron autem genuit Aram.

4 Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autẽ genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon.

5 Salmon autem genuit Booz è Rachab. Boos autem genuit Obed è Ruth. Obed autem genuit Iesse.

6 Iesse autem genuit Dauid regem. Dauid autem rex genuit Salomonẽ ex ea quæ fuerat vxor *Vriæ.*

7 Solomõ autem genuit Roboã. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa.

8 Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Iorã

MARC.

LVC. III.

23 Iesus putabatur filius Ioseph, qui fuit filius Heli,

24 Qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Iãne, qui fuit Ioseph,

25 Qui fuit Matthathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Esli, qui fuit Nagge,

26 Qui fuit Maath, qui fuit Matthatiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda,

27 Qui fuit Iohanna, qui fuit Rhesa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28 Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmadam, qui fuit Er.

29 Qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Leui,

30 Qui fuit Simeõ, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionam, qui fuit Eliiacim,

autem

autem genuit Osiam.
9 *Osias autem genuit Ioathã. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.*
10 *Ezechias autem genuit Manasses. Manasses autẽ genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam.*
11 *Iosias autem genuit Iechoniam & fratres eius in exilio Babylonico.*
12 *Post exilium verò Babylonicum Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel.*
13 *Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.*
14 *Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.*
15 *Eliud autẽ genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob.*
16 *Iacob autem genuit Ioseph maritum Mariæ, ex qua genitus est* IESVS, *qui dicitur Christus.*
17 *Omnes ergo generationes ab Abraham vsque ad Dauid, generationes quatuordecim: & à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonicam generationes quatuordecim: & à transmigratione Babylonica vsque ad Christum, generationes quatuordecim.*

31 *Qui fuit Melea, qui fuit Mainan, qui fuit Mattatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid,*
32 *Qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson.*
33 *Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ,*
34 *Qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraha, qui fuit Thare, qui fuit Nachor,*
35 *Qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale,*
36 *Qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,*
37 *Qui fuit Mathusala, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan.*
38 *Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.*

Quoniam de his duabus genealogiis quæ à Matthæo & Luca descriptæ sunt, non conuenit inter omnes: primò videndum est, deducántne ambo Christi genealogiam à Ioseph: an verò Matthæus tantùm, Lucas verò à Maria. Qui hoc posterius sentiunt, speciosum habent discriminis prætextum in diuersis nominibus, & certè prima specie nihil minus videtur quàm genealogia vna eadémque narrari, quũ tantopere Lucas à Mattheo differat. nam à Dauide vsque ad Salathiel, & rursus à Zorobabel vsque ad Ioseph, alios prorsus nominat. Deinde obtendunt, absurdum fuisse in re non necessaria tantum ponere laboris vt genus Ioseph, qui tamen pater Christi non erat, bis recitaretur. Quorsum, inquiunt, ista repetitio vnde nihil probatur quod valde ad fidei ædificationem pertineat? Nam si hoc tantum cognoscitur, Ioseph vnum esse ex posteris & familia Dauidis, Christi genus interea manebit dubium. Ergo eorum iudicio superuacuum fuisset, duos Euangelistas in hanc rem incumbere. Quòd autem Matthæus progeniem Ioseph recensuerit, ita excusant, factum scilicet fuisse multorum causa, qui eum Christi esse patrem adhuc opinabantur. Atqui ridiculum fuisset ista indulgentia fouere perniciosum errorem: & contextus palàm repugnat. Nam simulac ventum est ad genealogiæ finem, docet Matthæus non ex semine Ioseph, sed arcana Spiritus virtute Christum in vtero virginis fuisse conceptum. Quare si staret eorum ratio, stultitiæ vel incogitantiæ posset argui Matthæus: vt qui frustra recitet vnde originem duxerit Ioseph. Atqui nondum soluta est eorum obiectio, quòd progenies Ioseph nihil ad Christum pertineat. Trita & vulgo nota responsio est, in persona Ioseph comprehendi etiam Mariæ genus: quia lex iubebat vnumquéque ex sua tribu vxorem ducere. Excipiunt illi contrà, legem hanc omnibus ferè seculis neglectam fuisse. sed argumenta quibus nituntur, friuola sunt. Citant exemplum illud, quòd vndecim tribus iureiurando promiserint se Beniamitis nullam daturos vxorem. Si hoc lege præscriptum esset, inquiunt, nihil opus erat noua sanctione. Ego autem respondeo, perperam & insciè hoc extraordinarium ab illis in communem regulam trahi. necesse enim erat, excisa vna tribu, mutilum fieri populi corpus, nisi hoc remedio subuentum vltimę necessitati foret. Non est igitur lex communis hîc spectanda. Obiiciunt prætereà, Mariam Christi matrem cognatam fuisse Elisabeth, quum prius testatus est Lucas fuisse ex filiabus Aaron. Hîc quoque facilis est responsio, puellis ex tribu Iuda vel alia qualibet licitum fuisse abnubere in tribum sacerdota-

lem: quia non impediebat illa ratio quæ in Lege exprimitur, ne scilicet mulier hæreditatem suam a-
1.Par.12. d.21 liò quàm ad tribules suos transferret. Sic vxorem Ioiadæ summi Sacerdotis sacra historia ex regio genere ortam fuisse enarrat. Nihil ergo mirum vel insolitum, si mater Elisabeth elocata fuit Sacerdoti. Siquis hæc ad plenam certitudinem valere neget, vt statuere liceat Mariam fuisse tribulem Ioseph quia fuit eius vxor: equidem concedo non simpliciter id probari ex nuda, qualis hîc legitur, narratione, nisi aliæ circunstantiæ accederent. Sed primò notandum est, Euangelistas de rebus sua ætate notis loqui. Ita quum genus Ioseph vsque ad Dauidem contextum esset, promptum cuiuis fuit Mariæ genus inde elicere. Nec dubium est quin Euangelistæ vulgari seculi sui notitia freti, ideo minus curiosi fuerint. Nam siquis dubitaret, non difficilis nec longa erat inquisitio. Ad hæc pro confesso sumpserunt Ioseph, quum vir probus esset ac modestus, vxorem ex Legis præscripto non nisi è familia sua duxisse. Quanquam ne illa quidem lex communis ad regium Mariæ genus probandum sufficeret. potuit enim Maria ex tribu Iuda progenita esse, vt tamen non descenderet ex stirpe Dauidis. Itaque sic constituo, Euangelistas piorum rationem habuisse, qui non contentiosè litigarent, sed in persona Ioseph agnoscerent Mariæ genus: præsertim quum, vt nuper diximus, eo seculo minimè dubia esset. Poterat autem videri incredibile, paupercu-los istos & despectos coniuges ex posteris Dauidis, & regium illud semen ex quo oriturus erat Redemptor. Nunc siquis roget, an genealogia, qualis à Matthæo & Luca describitur, clarè & sine controuersia demonstret Mariam ex stirpe Dauidis originem duxisse: fateor id non posse certò colligi. sed quum tunc non obscura esset Mariæ & Ioseph cognatio, Euangelistæ hac in parte magis securi fuerunt. Interea propositum ambobus fuit, offendiculum tollere, quod ignobilitas, & cótemptus, & inopia tam Ioseph quàm Mariæ pariebat, quo minus in illis quicquam regium posset agnosci. Porrò quòd Mariæ genus à Luca referri fingunt præterito Ioseph, id nullo negotio refellitur. Sic enim ad verbum scribit, Censebatur Iesus filius Ioseph, filii Heli, filii Mathat, &c. Certè nec patrem nec auum Christi commemorat: sed disertè exponit progeniem ipsius Ioseph. Nec me latet, quo responso nodum hunc soluere conentur. filium enim loco generi positum esse dicunt: atque ita Ioseph, filium Heli vocari interpretantur, qui eius filiam haberet vxorem. Atqui nec cum naturæ ordine hoc consentaneû est, nec tale exemplû in Scriptura vsquam
2.Sam 7 b.12 legitur. Iam si à Mariæ genealogia excluditur Solomo, Christus esse Christus desinet. Quidquid enim de
Isa.1.23 c.11 eius genere disseritur, in solenni illa promissione fundatum est, Sedebit super thronum tuum successor qui perpetuò regnabit, Ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Atqui extra controuersiam est, huius æterni Regis, qui promissus erat Dauidi, Sclomonem fuisse typum. Nec Christo aliter aptari potest promissio, nisi quatenus eius veritas in Solomone adumbrata fuit. Nunc, si ad ipsum non refertur Chri-
2. Para.28.b.5 sti origo, vnde vel qua ratione censebitur ille filius Dauidis? Ergò quisquis Solomonem expungit à Christi genealogia, simul promissiones, in quibus agnosci debet Filius Dauidis, obliterat ac delet. Quo modo autem Lucas, seriem generis à Nathan deducens, Solomonem non reiiciat, postea suo loco videbitur. Ac (ne sim nimium prolixus) duas istas genealogias, quantum ad summam spectat, conuenire inter se dico: quatuor tamen discrimina in illis notanda esse. Primum est, quòd Lucas ordine retrogrado, vt loquuntur, ab vltimo ad primum ascendit: quum Matthæus ab ipsa origine incipiat. Alterum est, quòd Matthæus narrationem suam vltra sanctum & electum Abrahæ genus non extendit: Lucas verò ad Adã vsque progreditur. Tertium quòd legale genus Matthæus tractat, & sibi etiam quosdam rescindere permittit ex recitationis serie: quòd lectorum memoriæ consulere volens, tres solum tessaradecadas enumerat: Lucas verò naturale genus magis exactè prosequitur. Quartum & postremum, quòd interdû de iisdem loquentes hominibus, in eorum tamen nominibus variant. De primo discrimine, quando nihil difficultatis habet, plus verborum facere superuacuum est. Secundum optima ratione non caret. nam quia Deus sibi genus Abrahæ delegerat, vnde nasceretur mundi Redemptor, & salutis promissio illic quodammodo inclusa erat vsque ad Christi aduentum, non egreditur Matthæus vltra constitutos à Deo fines. Tenendum est quod dicit Paulus. Christum esse ministrum circuncisionis, ad præstandam salutem quæ promissa fuerat sanctis Patribus, ad Rom. cap. 15. b. 8. Cui concinit illud Christi dictum, Salutem ex Iudæis esse, Iohannis 4. c. 22. Eum itaque Matthæus in sacro illo genere conspiciendum proponit cui propriè destinatus erat. Ideo in Matthæi catalogo considerandû est nobis Dei fœdus, quo semen Abrahæ sibi in populum cooptauit, vt à reliquis gentibus, quasi interposita maceria, distinctum esset. Lucas autem altius respexit. quanuis enim, ex quo fœdus suum Deus cum Abraham pepigerat, peculiariter eius semini promissus fuerit redemptor: scimus tamen statim à primi hominis defectione fuisse omnibus necessarium: sicuti etiam tunc destinatus fuit toti mundo. Cæterùm admirabili Dei consilio factum est vt Christum Lucas nobis Adæ filium proponeret; eundem verò Matthæus includeret in vna Abrahæ familia. Nihil enim nobis prodesset, Christum esse datum à Patre salutis authorem, nisi promiscuè esset
Heb.13.b.8 omnibus communis. Deinde non esset verum illud Apostoli, ipsum fuisse heri, & hodie esse, & vsque in secula futurum, nisi ad omnes ætates ab ipsa mundi creatione diffusa esset eius virtus & gratia. Sciamus ergo patefactam & exhibitam toti humano generi in Christo salutem esse: quia filius Noe & filius Adæ non abs re vocatur. Quia tamen in Dei verbo quærendus est, non temere per alium Euangelistam Spiritus ad sanctum Abrahæ genus nos reuocat, vbi thesaurus vitæ æternæ vnà cum Christo ad tempus depositus fuit. Veniamus ad tertium discrimen. Minimè dubium est quin alium teneat ordinem Matthæus quàm Lucas. Alter enim Dauidi Solomonem, alter Nathan subnectit. vnde clarè apparet diuersas lineas constitui. Hanc dissidii speciem ita conciliant boni & periti interpretes, quòd Matthæus à naturali progenie discedens, quam sequitur Lucas, legalem genealogiam recenseat. Legalem verò genealogiam interpretor, quia factum est vt ius regni ad Salathiel transiret. Quòd autem Eusebius, libro primo historiæ Ecclesiasticæ, sententia Aphricani, genealogiam quæ à Luca describitur, legalem potius nominat, in eundem sensum redit: neque enim aliud sibi vult, quàm legitima ratione, quod in persona Solomonis stabilitum fuerat regnum, tandem ad Salathiel delapsum esse. Sed rectius, magísque dextrè loquuntur qui legalem ordinem à Matthæo proditum esse dicunt: quia Solomonem continuò post Dauidem

dem nominans, non obſeruat à quibus ſecundum carnem continua ſerie genitus ſit Chriſtus: ſed quo-
modo ex Solomone & aliis Regibus deſcenderit, vt legitimus eſſet ſucceſſor, in cuius manu regni per-
petuitas ſtabilienda erat ex Dei pacto. Probabilis autem eorum opinio eſt, qui morte Ochoziæ fini- 2. Reg.9.f.27.
tam fuiſſe Solomonis ſtirpem exiſtimant. Quod ex Iudæorum commentariis referunt nonnulli, man- & 11.a.1
datum fuiſſe à Dauide vt ſiquando deficeret ex Solomone ſoboles, regia poteſtas deueniret ad poſte-
ros Nathan: in medio relinquo. tantum ſumo quod certum eſt, regni ſucceſsionem non fuiſſe confu-
ſam: ſed diſtinctos fuiſſe gradus. Iam, quum narrat ſacra hiſtoria, poſt cædem Ochoziæ, regnum à ma-
tre eius Athalia fuiſſe occupatum, & ſublatum è medio totum regium genus: pluſquam probabile eſt, à
muliere dominationis cupida impias illas & nefarias cædes fuiſſe patratas, ne in ordinem priuatum coa-
cta, regnum alio tranſlatum videret. Ergo ſi Ochoziæ ſuperſtes fuiſſet filius, libenter auia ſub tutelæ co-
lore tranquillè ſine inuidia & periculo regnaſſet. Quòd ergo extremis ſceleribus infamem ſe & exoſam 2.Par.22.d.9
reddit, deſperationis ſignum eſt: quia domi regnum tenere non poterat. Cæterùm quòd Ioas Ochoziæ
dicitur filius, ratio eſt, quia gradu proximus erat, vt meritò cenſeri deberet verus & natiuus regni hæ-
res. Præter quàm enim quòd Athalia (ſi auiam fuiſſe demus) libenter abuſa titulo infantis fuiſſet, quis
mediocri iudicio præditus veriſimile putabit naturalem Regis filium potuiſſe à ſacerdote Ioiada abſcon-
di, vt non magis ſolicitè eum auia quæreret? Quin potius, ſiquis prudenter omnia expendat, collige-
re promptum eſt ex alia linea fuiſſe proximum regni hæredem. Atque id ſibi volunt verba Ioiadæ, Re- 2.Par.23.a.3
gnabit filius Regis ſecundum pactum Domini cum Dauide. acſi diceret, indignum eſſe nefas ſi mulier
alienigena ſceptrum ad ſe raperet quod Deus ſtare voluerat in familia Dauidis. Quare nihil abſurdi eſt
ſi Chriſti genus deducat Lucas à Nathan: quia fieri poteſt vt Solomonis genus, quantum ad regni ſuc-
ceſsionem ſpectat, intercciderit. Nunc ſiquis obiiciat, Ieſum non poſſe agnoſci Meſsiam, qui promiſſus
erat, niſi ſit ex Solomonis poſteris, quem certum eſt fuiſſe typum CHRISTI: in promptu eſt ſolu-
tio: quamuis naturaliter ex Solomone non fuerit genitus, legali tamen ordine cenſeri eius filium, quia ex
Regibus originem duxit. Sed tanta in nominibus diuerſitas multos valdè perturbat. nam à Dauide vſ-
que ad Ioſeph nullus inter duos Euangeliſtas, niſi in Salathiel & Zorobabel, conſenſus apparet. Excuſatio
quæ afferri ſolet, inde ortum eſſe diſcrimen quia Iudæi vt plurimum binomines erant, ægrè à multis
admittitur. Atqui quum hodie nobis incognita ſit ducendæ texendæque genealogiæ ratio quam ſe-
quutus eſt Matthæus, nihil mirum eſt ſi non aſſequimur quomodo in ſingulis nominibus ambo vel con-
ueniant vel differant. nec tamen dubitari poteſt quin à tempore Babylonici exilii quoſdam diuerſis no-
minibus eoſdem homines recenſeant. In Salathiel verò & Zorobabel eadem conſultò retenta fuiſſe no-
mina arbitror propter mutatum populi ſtatum: quia tunc regia maieſtas extincta fuit. Tenuis verò
dominationis vmbra quum reſidua eſſet, apparuit inſignis mutatio, quæ fideles admoneret, ſperan-
dum eſſe aliud præſtantius regnum quàm viſibile illud Solomonis, quod breui tempore floruerat. Iam
hoc quoque notare operæpretium eſt, nihil eſſe abſurdi quòd plures in ſuo catalogo numerat Lucas
quàm Matthæus: quando vſitatum eſt plures numero eſſe in naturali generatione, quàm legali. Huc
etiam accedit quòd Matthæus, quum in tres claſſes diſtribuere vellet Chriſti genealogiam, & ſingulis
claſsibus attribuere quatuordecim capita, liberum ſibi fecit quorundam nomina præterire, quæ Lucas
omittere non debuit, quum ſe ad legem illam non aſtringeret. Hactenus de Chriſti genealogia diſ-
ſerui, quatenus ad ſummam vtile eſſe viſum eſt. Si quem titilat maior curioſitas, ego Paulinæ admo-
nitionis memor, ſobrietatem & modeſtiam friuolis & nihili argutiis præfero. Notus eſt locus ad Tit.
cap.3.c.9. vbi nos vetat de genealogiis nimis anxiè diſputare. Nunc poſtremò tractandum reſtat cur tri-
bus ordinibus complexus ſit Matthæus totam Chriſti genealogiam, & ſingulis denos quaternos homi-
nes attribuerit. Quibus videtur hoc feciſſe vt lectorum memoriæ conſuleret, neque totum dicunt,
neque nihil. Eſt quidem iſtud verum, facilius memoriæ hærere catalogum in tribus paribus nume-
ris propoſitum: ſimul tamen conſtat triplicem populi ſtatum hîc diſertè notari, ex quo promiſſus fue-
rat Chriſtus Abrahæ, vſque ad tempus plenitudinis quo patefactus in carne fuit. Quamuis enim vſque
ad Dauidem tribus Iuda honore reliquas excelleret, nullum tamen principatum tenuit. In Dauide
præter ſpem omnium emerſit regia maieſtas, quæ ſtetit vſque ad Iechoniam. Ab eo tempore ſuperfuit
in tribu Iuda aliqua dignitas & gubernatio, quæ vſque ad Meſsiæ aduentum erectas teneret piorum
mentes.

1 *Liber generationis.*) Fruſtra in hoc titulo laborāt quidam interpretes, vt excuſent quòd totam hi-
ſtoriam Matthæus à dimidia parte vnius capitis denominet. Neque enim hæc ἐπιγραφὴ ad totum librum
extenditur: ſed libri nomen poſitum eſt pro catalogo: acſi dictum eſſet, Sequitur catalogus generationis
Chriſti. Porrò Chriſtum vocat filium Abrahæ & Dauidis, promiſsionum reſpectu: quia Deus ſemen ex
Abraham oriturum promiſerat, in quo ſe benedicerent omnes gentes. Dauidi autem clarior data fuerat Gen.12.a.3
promiſsio, fore vt regnum domi eius ſtabile maneret vſque ad finem ſeculi: & Rex ex eius progenie ſe- Pſa 72.a.5.b.17
deret in ſolio donec Sol & Luna in cælo fulgerent. Quare vulgaris loquendi vſus inter Iudæos obtinue- Pſ 89.d.29
rat vt Chriſtum dicerent filium Dauidis.

2 *Iacob genuit Iudam & fratres.*) Quum Matthæus Iſmael Abrahæ primogenitum ſi-
lentio tegat, & Eſau (qui naturæ ordine ſuperior erat fratre ſuo Iacob) non temerè duodecim Pa-
triarchis locum in genealogia aſsignat, quum omnes Deus ſimili adoptionis gratia dignatus eſſet. Si-
gnificat ergo, benedictionem in Chriſto promiſſam non ad ſolam tribum Iuda ſpectare, ſed commu-
nem eſſe omnibus filiis Iacob, quos Deus in Eccleſiam ſuam collegit: quum Iſmael & Eſau facti eſſent
extranei.

3 *Iudas genuit Phares & Zaram è Thamar.*) Hoc præludium fuit exinanitionis de qua loqui- Phili.2.a.7
tur Paulus. Poterat Filius Dei genus ſuum immune purúmque ſeruare ab omni flagitio & infami nota:
ſed in mundum veniens vt ſeipſum exinaniret, & accepta ſerui forma fieret vermis, & non homo, Pſal.22.b.7

opprobrium hominum,& despectus plebis,tandémque maledictam crucis mortem subiret: hoc etiam probrum in suo genere non recusauit,vt ex incesto concubitu nasceretur qui inter eius maiores futurus erat. Nam etsi non libidine impulsa fuit Thamar vt soceri coitum expeteret, illicito tamen modo vlcisci tentauit suam iniuriam. Iudas autem quum scortari vellet, in nurum suam incidit. Atqui cum vtriusque peccato certauit incomparabilis Dei bonitas,vt adulterinum hoc semen sceptro nihilominus potiretur.

6 *Genuit Dauid Regem.*) Ornatur solus Dauid hoc elogio, quia in eius persona Messiæ futuri ducis typum Deus proposuit. Prius quidem regnum cœperat à Saule: sed quia tumultu hoc & improbis populi votis contigerat, censetur demum legitima in Dauide mutatio præsertim quantum ad Dei fœdus,in quo pollicitus fuerat se æternum fore suorum gubernatorem.Quum autem populus excusso Dei

1.Sam.8.a.4 iugo infœliciter ac damnatis auspiciis Regem sibi postulasset,concessus est Saul ad exiguum tempus.Sed Deus statim regnum suum,quod verę beatitudinis pignus foret,stabiliuit in manu Dauidis.Sciamus ergo hîc notari secundum populi statum qualis à Domino ordinatus est. Interim additur ab Euangelista humanum decus,quod illam Diuinæ benedictionis gloriam quodammodo fœdare posset:nempe quòd Solomonem genuit Dauid ex Bersæbee,quam marito scelerate rapuerat,& cuius fruendę causa perfidè innoxium hominem iugulandum prodiderat hostium gladiis. Hæc circa regni exordia deformitas facere debuit ne Iudæi in carne gloriarentur. Testatum autem esse voluit Deus, se in statuendo illo regno nihil rependere hominum meritis.Cæterùm in successione quam describit Matthæus,tres Reges fuisse omissos constat ex Sacra historia.Hoc qui obliuione factum esse dicunt, minimè sunt audiendi: nec probabilis est eorum ratio,qui indignos fuisse dicunt quibus in Christi genealogia daretur locus.Id enim competeret etiam in complures alios,quos tamen Matthæus piis & sanctis indifferenter admiscet.Verius ergo est, quum Regum quatuordecim catalogum vellet conficere, non fuisse valde curiosum in delectu habendo: quia satis habebat genealogiæ contextum lectoribus ponere ante oculos vsque ad regni finē Quòd autem tredecim solum leguntur,librariorum vitio & incuria esse factum, verisimile est. Epiphanius libro primo contra hæreses,causam adducit, quòd quum bis positum esset Iechoniæ nomen secun-

1.Paral 3.c.17 do loco quasi superuacuum indocti eradere ausi sunt. Id verò non debuisse fieri admonet: quia Ioacim-
2 par.36.a.1 filius Regis Ioachin commune Iechoniæ nomen cum filio suo habuerit. Et citatur à Roberto Stephano
ierem.27 d.20 & 28.a.4 Græcus codex,vbi interponitur nomen Ioacim.

12 *Post exilium Babylonicum.*) Hoc est, postquam Iudæi in captiuitatem abducti sunt. Significat enim Euangelista,Dauidis posteros tunc ex Regibus seruos factos esse & exules. Porrò quum illa captiuitas quædam esset interitus species,mirabili Dei prouidentia factum est non modò vt rursum Iudæi in vnum corpus coalescerent,sed etiam vt aliquæ principatus reliquiæ manerent in familia Dauidis. Nam qui domum reuersi sunt sunt, vltrò paruerunt imperio Zorobabel. Durarunt ergo hunc in modum re-

Gen.49.b.10 gni sceptri fragmenta vsque dum Christi aduentus instaret, secundum vaticinium Iacob, Non exibit sceptrum è Iuda,nec dux è femore eius,donec veniat Silo.Atque in illa quantumuis misera tristíque populi dissipatione nunquam tamen fulgere destiterunt scintillæ quædam gratiæ Dei.Græcum nomē (pro quo vetus interpres transmigrationem,Erasmus exilium reddit) propriè mutatam habitationem significat.Intellige ergo Iudæos è patria migrare coactos fuisse,vt alibi tanquam inquilini demigrarent.

16 *Iesus qui vocatur Christus.*) In cognomine Matthæus officium designat, vt sciant lectores non esse hunc priuatum hominem,sed vnctum Diuinitus ad implendum redemptoris munus. Qualis autem fuerit & quorsum spectarit eius vnctio,pluribus in præsentia non differam. De voce ipsa sic habendum est,Postquam abolitum fuit regnum, cœpisse ad vnum illum referri, à quo speranda erat plena salutis perditæ instauratio.Quandiu enim floruit in familia Dauidis aliqua maiestas,Reges vocari solebāt Christi.Atqui ne deformis vastitas quæ sequuta est,piorum animos in desperationem coniiceret,vnico redemptori hoc nomen aptari Deus voluit:sicuti ex Daniele apparet.Historia verò Euangelica passim ostendit vulgatum tunc fuisse loquendi morem,quum exhibitus est Filius Dei in carne.

MARC.	LVC.	MATTH. I.
		18 *Porrò Iesu Christi natiuitas sic habuit, Quum enim mater eius Maria desponsa esset Ioseph,antequam conuenirent deprehensa est grauida è Spiritu sancto:*
		19 *Ioseph autem maritus eius quum esset iustus,& nollet eam traducere,voluit occultè dimittere eam.*
		20 *Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini per somnium apparuit illi,dicens,Ioseph fili Dauid, ne metuas assumere Mariam vxorem tuam.nam quod in ea conceptum est, ex Spiritu sancto est.*
		21 *Pariet autem filium,& vocabis nomē eius* IESVM. *is enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.*
		22 *Porrò totum hoc factum est vt impleretur quod dictū est à Domino per Prophetam,dicentem,*
		23 *Ecce,virgo prægnans erit,& & pariet Filiū,& vocabunt*

bunt nomen eius Emmanuel. Quod si quis interpretur, valet, Nobiscum Deus.

24 *Excitatus verò Ioseph à somno, fecit sicut ei præceperat Angelus Domini, & assumpsit vxorem suam:*

25 *Et non cognouit eam, donec peperit filium suum primogenitum: & vocauit nomen eius* IESVM.

18 *Iesu Christi natiuitas.*) Nondum exponit Matthæus vbi aut qualiter natus sit Christus: sed quomodo cælestis eius generatio ipsi Ioseph comperta fuerit. Dicit primum inuentam fuisse Mariam grauidam ex Spiritu sancto. non quòd arcanum illud Dei opus vulgo notum foret: sed cum hominum nótitia miscet Spiritus virtutem, quæ adhuc latebat. Tempus notat, Quum desponsa esset Ioseph, prius tamen quàm conuenirent. Nam quoad fidem coniugii, simul ac puella viro promissa erat, Iudæi instar legitimæ vxoris habebant. Itaque lex adulterii damnabat quæ sponsalibus contractis castitatem violauerant. Verbum quo vtitur Euangelista, vel concubitum verecundè notat, vel simpliciter accipitur pro simul habitare, vt domum & familiam vnam efficiant maritus & vxor. Ita sensus erit, nondum Virginem traditam fuisse in manum viri à parentibus, sed adhuc sub eorum custodia vixisse.

19 *Quum iustus esset.*) Quidam interpretes intelligunt, Ioseph, ideo quòd iustus esset, voluisse vxori parcere: ita iustitia illis est humanitas, vel moderatio animi ad clementiam propensior. Sed alii rectius, qui hæc duo membra aduersatiuè legunt, iustum quidem fuisse Ioseph, sed tamen de fama vxoris fuisse solicitum. Proinde iustitia quæ hîc laudatur, in odio & detestatione sceleris fuit. Quia suspectam adulterii habebat vxorem, imò adulteram esse persuasus erat, tale scelus nolebat indulgentia sua fouere. Et certè vxoris suæ leno est quisquis ad eius impudicitiam conniuet. nec tantum à tali flagitio abhorrent ingenuæ & honestæ mentes: sed illam quam dixi socordiam leges notant infamia. Ergo Ioseph iustitiæ zelo, quod putabat esse in vxore crimen damnauit: interea procliuis ad humanitatem animus obstabat ne summo iuris rigore ageret. Media illa erat & magis temperata ratio, si clanculum discedens, aliò migraret. Vnde colligimus non ita molli & effœminato fuisse animo, vt misericordiæ prætextu crimen tegendo aleret: tantum aliquid remisit ex summo iure, ne vxorem turpi iudicio exponeret. Nec verò dubium nobis esse debet quin arcano Spiritus instinctu retentus fuerit eius animus. Scimus quàm impotens sit zelotypia, & quàm violenter hominem abripiat. quare etiamsi nimis præcipitem impetum continuisset Ioseph, mirabiliter tamen occursum fuit variis periculis quæ instabant, quum soli vertendi consilium cepit. Idem & de silentio Mariæ iudico. vt demus pudore fuisse cohibitam ne marito prodere auderet se grauidam esse ex Spiritu: Dei tamen prouidentia magis quàm proprio consilio retenta fuit. nam si verbum fecisset, vt res erat plusquam incredibilis, putasset Ioseph se ludibrio haberi. Id verò omnium risu tanquam fabulosum exceptum foret. Nec verò tantum fuisset momenti diuino oraculo, si postea sequutum esset. Ergo passus est Dominus seruum suum Ioseph ignorantia trahi in peruersum iudicium, vt sua ipse voce eum in viam reduceret. Sciendum verò est, magis id nostra omnium quàm priuata eius causa factum esse. cauere enim modis omnibus voluit Deus ne qua sinistra suspicio in oraculum caderet. Quum Angelus aggreditur Ioseph totius adhuc negotii inscium, non habent improbi quod calumnientur quin ad Deum audiendum integer accesserit. Non fuit vxoris blanditiis pellectus, non obtestationibus excussa fuit quam conceperat opinio, non humanis rationibus flexus in contrariam partem: sed, quum in animo eius hæreret falsum vxoris crimen, Deus se interposuit: quo magis idoneus nobis esset testis ac plus authoritatis haberet, tanquã ad nos è cælo demissus. Videmus vt Deus per Angelũ voluerit docere seruũ suum Ioseph, quò aliis cælestis esset præco: non autem acceptum vel ab vxore vel à quoquam mortalium sermonem narraret. Quòd non pluribus statim patefactum fuit mysterium, hæc fuisse videtur ratio: quia incomparabilem hunc thesaurum absconditum latere, solis verò Dei filiis patere decebat. Deinde nihil absurdi si Dominus suorum fidem & obedientiam, vt plerunque solitus est, probare voluerit. Certè nisi quis malignè Deo credere, séque illi dare in obsequium detrectet, testimoniis, quibus hoc fidei nostræ caput probatum est abundè contentus erit. Eadem etiam causa factum est vt Mariam nubere Dominus permitteret, vt sub coniugii velo vsque ad maturum reuelationis tempus cælestis Virginis conceptio lateret: interea celati sunt increduli, vt merebatur eorum ingratitudo & malitia.

20 *Hæc eo cogitante.*) Hîc perspicimus vt Dominus tempestiuè & in ipso (quod aiunt) articulo suis adesse soleat. Vnde etiam colligimus, dum ad nostras curas & anxietates dissimulat, nos tamen ab ipso respici. sed ita scilicet se occultat, & tacitus quiescit, donec habito patientiæ nostræ examine, tempore à se constituto nos iuuet. Certè quantumuis lentum ac serum putetur eius auxilium, vtile tamen est ita differri. Quòd per somnium apparuit Angelus, hic alter fuit ex duobus ordinariis reuelationũ modis, quorum fit mentio Numerorum capite 12.b.7. vbi sic loquitur Deus, Prophetis, qui inter vos erunt, vel per visionem, vel per somnium me aperiam: at non sic cum seruo meo Mose, cui facie ad faciem me ostendo. Sciendum autem est, eius generis somnia multum à naturalibus differre: quia insculptam habent certitudinis notam, & diuinitus obsignantur, vt minimè ambigua sit eorum veritas. Somnia quæ communiter hominibus eueniunt, vel ex cogitationibus diurnis, vel ex naturæ constitutione, vel ex corporibus malè affectis, vel similibus causis oriri solent: ad diuina autem somnia accedit interim Spiritus testimonium, quod certò confirmet Deum esse qui loquitur. *Fili Dauid, ne metuas.*) Ista Angeli exhortatio significat anxium animi fuisse Ioseph, ne qua se contagione pollueret adulterium vxoris tolerando. Quam ergo sceleris conceperat opinionem tollit, vt tranquilla conscientia cum vxore habitet.

Epitheton *Filij Dauidis* aptauit ad præsentem causam, vt eius mentem in sublime illud mysterium attolleret: quia esset ex ea familia (& quidem superstes cum paucis) vnde promissa erat mundo salus. Ioseph itaque audito Dauidis nomine, à quo genus ducebat, reuocare in memoriam debuit insigne illud Dei pactum de instauratione regni: vt nihil iam nouum sibi dici agnosceret. Perinde ergo est acsi Angelus allatis in medium Prophetarum vaticiniis pararet animum Ioseph ad amplexandam præsentem gratiam.

21 *Vocabis nomen eius Iesum.*) De ipsa voce breuiter quidem, sed quantum satis erat, suprà disserui. nunc vnum addam duntaxat, refutari Angeli verbis eorum delirium qui à Iehoua essentiali Dei nomine deducunt. causam enim exprimit Angelus cur ita vocandus sit Filius Dei, Quia populum suum seruabit. Vnde elicitur contraria etymologia quàm illi fingant. Ac frustrà isto cauillo elabi conantur, propriè & aptè subiici Christum fore salutis authorem quia æternus sit Deus. neque enim hoc agitur solum quid nobis Deus præstet; sed Filio eius ex re nomen imponitur ex mandato quod illi iniunctum est à Patre, ex officio quo præditus ad nos descendit. Iam vero plusquam insulsum est, quum duæ istæ voces Iesu & Iehoua, non nisi in duabus literis conueniant, in aliis autem differant, quæ nihil habent prorsus inter se affinitatis, simul miscere, quasi vnum sit nomen. Tale conflandi genus alchumistis relinquo, quibus non multum absimiles sunt cabalistæ, qui putidas istas inanésque argutias nobis fabricant. Ergo Filius Dei quum ad nos carne indutus prodit, simul accepit à Patre nomen: ex quo palàm fieret quem in finem venerit, quæ sit eius virtus, & quid propriè ab eo sit expectandum. Radix enim nominis Iesu est ab Hebraico verbo hiphil הושיע, quod Seruare significat. Hebraicè quidem aliter pronuntiatur, nempe Iehosua: sed Euangelistæ, quum Græcè scriberent, receptum loquendi vsum sequuti sunt. Nam Græci intepretes tam apud Mosen, quàm in aliis libris transtulerunt ἰησοῦν. Quo iterum coarguitur eorum inscitia qui nomen Iesu à Iehoua detorquent potius quàm deriuant. ducunt enim illi pro magno absurdo, si sacrum hoc nomen commune mortalis quispiam homo habeat cum Filio Dei, ac tragicè exclamant, nunquam passurum fuisse Christum sic nomen suum prophanari. Quasi verò non sit in promptu ἀντίστροφον, illis hominibus nomen Iesu non minus quàm Iehosua fuisse commune. Nunc quia satis constat Filium Dei sua voce Iesu nobis commendari salutis authorem, propius excutiamus Angeli verba. Saluum, inquit, faciet populum suum à peccatis. Primò tenendum est, perditos in seipsis esse, quibus seruandis mittitur Christus. nominatim autem vocatur Ecclesiæ seruator. Si in morte & interitu demersi sunt quos sibi Deus coniunxit, donec vitam illis restituat Christus: quid de extraneis dicendum erit, quibus nulla vnquam affulsit spes vitæ? quare statuendum est, totum genus humanum exitio addici dum in Christo includitur salus. Verùm notanda simul est exitii causa, neque enim nos cælestis Iudex temere & abs re maledictos esse pronuntiat. Testatur ergo Angelus nos periisse, ac teneri sub misera damnatione oppressos quia peccatis nostris alienati sumus à vita. Vnde nobis ostenditur naturæ nostræ corruptio & prauitas. nam si ad iustè viuendum quispiam esset integer, posset Christo liberatore carere. Atqui omnes ad vnum indigent eius gratia. sequitur ergo peccati esse seruos, veráque iustitia destitui. Hinc rursum colligimus qualis sit Christo seruandi modus vel ratio: nempe quia nos à peccatis liberat. Duæ porrò sunt liberationis huius partes: nempe quòd peracta expiatione gratuitam veniam nobis affert, qua exempti à reatu mortis, reconciliemur Deo. deinde quod Spiritu nos suo sanctificans, à Satanæ tyrannide vindicat, vt iustitiæ viuamus. Quare non verè agnoscitur seruator Christus donec fide amplecti discamus gratuitam peccatorum remissionem, & nos coram Deo iustos censeri sciamus quia absoluti sumus à reatu: deinde Spiritum iustitiæ & rectitudinis ab eo petamus, omni & operum & virtutis nostræ fiducia vacui. Christi populum proculdubio Angelus nominat Iudæos, quibus in caput & Regem ordinatus erat. Sed quia inferendæ paulo pòst erant Gentes in genus Abrahæ, extenditur hæc salutis promissio promiscuè ad omnes qui fide in vnum Ecclesiæ corpus coalescunt.

22 *Hoc totum factum est.*) Inscitè nugantur & pueriliter, qui contendunt Filio Dei ideo impositum esse nomen Iesu quia vocetur Immanuel. non enim particulam vnam duntaxat arripit Matthæus, sed quicquid in Christi conceptione cæleste ac diuinum est complectitur: quò etiam pertinet vniuersalis nota. Nunc videndum est quàm appositè citetur Iesaiæ vaticinium. Locus satis notus est ac celebris. cap. 7. c. 14. sed Iudæi pro solita sua malitia eum deprauant. quanquam non minus cæcum & fatuum, quàm improbum Christi & veritatis odium hîc produnt. Eò impudentiæ progressi sunt multi eorum Rabbini, vt de Rege Ezechia exponerent, qui tunc annos circiter quindecim natus erat. Qualis, obsecro, ista est mentiendi libido, euerso naturæ ordine iuuenem recondere in vtero matris, vt sedecim annorum nascatur, nec claram lucem admittant? Sed digni sunt scilicet hostes Christi, quos Deus spiritu vertiginis & stuporis percussos infatuet. Alii sibi fingunt ignotum quempiam filium Regis Achaz, quem Propheta nasciturum prædixerit. Sed quæro quo iure vocatus fuerit Immanuel, & terra eius imperio subiecta, qui priuatus & sine honore vitam finiuit. nam paulo pòst idem Propheta puerum illum, quisquis est, constituit terræ dominum. Nec minus insipidè garriunt qui volunt hoc dictum esse de Prophetæ filio. Et certè hac in re nimis crassè hallucinati sunt Christiani scriptores, vaticinium quod proximo capite sequitur, ad Christum trahendo. Dicit illic Propheta, se per visionem iussum esse cum vxore congredi, & filio quem genuerat, nomen, Dei mandato, fuisse impositum, Accelera, prædare. Nam illic tantum notatur belli tempestas quæ instabat cum horribili vastitate. Vnde facilè elicitur, res esse prorsus diuersas. Ergo quæramus genuinum præsentis loci sensum. Quum obsessa vrbe Ierusalem tremeret Rex Achaz, imò pauore ferè exanimatus esset, mittitur ad eum Propheta, qui promittat Deum fore vrbis custodem. Quum simplex promissio confusum eius animum
Esa. 7. b. 11 non erigeret, iubetur Propheta signum illi offerre qualecunque petierit, siue in cælo siue in terra.

Quum

Quum impius ille hypocrita suam infidelitatem occultans, signum respueret, Propheta durius illum obiurgat, & tandem subiicit, Dabit tamen Deus vobis signum: ecce enim Virgo concipiet, pariétque Filium, &c. Hoc de Christo dictum interpretamur in hunc modum, Vos tota Dauidis posteritas, quantum in vobis est studetis promissam vobis gratiam abolere (nam Propheta domum Dauidis ignominiæ causa disertè compellat) nunquam tamen perfidia vestra efficiet quin superior emergat Dei veritas. Vrbem Deus saluam ab hostibus & incolumem fore promittit: si non sufficiat eius verbum, obsignationis tesseram vestro arbitrio dare paratus est. Excluditis vtramque gratiam, & arcetis à vobis: stabit tamen Deus in constantia pacti sui. veniet enim promissus Redemptor, in quo se Deus perfectè populo suo præsentem statuet. Obiiciunt Iudæi, stultè & absurdè facturum fuisse Iesaiam, si illius seculi hominibus signum dedisset, quod octingentis postea annis aut circiter, fuit exhibitum. Et hîc plusquam superbè exultant: quia Christianorum vel imperitia, vel incuria hæc obiectio præterita & sepulta fuit. Atqui mihi non difficilis videtur solutio: si quidem obseruemus, fœdus adoptionis datum Iudæis fuisse vnde reliqua omnia Dei beneficia penderent. Erat ergo generalis promissio, qua sibi Deus filios Abrahæ in populum cooptauerat, in qua fundatæ erant speciales omnes promissiones. Rursus fœderis huius fundamentum erat Messias. Iam tenemus, causam liberandæ vrbis fuisse quia Dei sanctuarium erat & inde prodíturus erat Redemptor. Hoc respectu sublato, centies periisset Hierosolyma. Expendant nunc pii lectores, quum apertè reiiceret domus regia oblatum à Deo signum, ánnon opportunus fuerit Prophetæ transitus ad Messiam: acsi dixisset, Quanuis seculum hoc salute quam à Domino polliceor, indignum sit: Deus tamen fœderis sui memor, vrbem hanc ab hostibus eripiet. Ergo vt nullum particulare signum nunc edat testandæ gratiæ suæ causa, hoc vnum satis supérque esse debet, quòd ex stirpe Dauidis oriturus sit Messias. Notandum verò est, quòd incredulos reuocat Propheta ad generale fœdus, speciem esse exprobrationis, eo quòd nullum particulare signum admitterent. Iam mihi satis probasse videor, Prophetam, quum præclusa esset miraculis omnibus ianua, tempestiuè ad Christum transire: vt cogitent increduli non aliam fuisse liberationis causam, quàm fœdus cum Patribus initum. Atque hoc memorabili documento testari voluit Deus omnibus seculis, ideo se continuo tenore tam beneficum fuisse erga Abrahæ filios, quia gratuitum cum illis fœdus, & in Christo, non eorum meritis, pepigerat. Altero cauillo nostram sententiam eludere conantur Iudæi: quia mox sequitur in contextu Prophetæ, Antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum, relinquetur terra à duobus Regibus, &c. Hinc colligunt promitti infantis partum, qui minimè in longum tempus differendus erat. alioqui non quadraret quod de propinqua regnorum mutatione dicitur, quam Propheta fore denuntiat antequam infans ille pueritiam mediam attigerit. Respondeo, vbi signum de futuro salutis authore protulit Iesaias, & infantem nasciturum asseruit qui verus esset Immanuel, vel (vt Pauli verbo vtar) Deus in carne manifestatus, iam communiter verba facere de quibuslibet eius ætatis infantibus. *1. Tim. 3. d. 16* Cuius rei firma est in promptu ratio, præfatus enim de generali pacto Dei, redit ad specialem promissionem, cuius causa missus fuerat. Ita prior locus qui ad vltimam & plenam redemptionem spectat, certum quendam puerum designat, in quem solum competat Dei titulus: posterior verò qui ad speciale beneficium refertur quod tunc instabat, tempus definit ex eorum pueritia qui tunc recèns nati, vel paulo pòst nascituri erant. Hactenus validis rationibus, nisi fallor, & solidis refutaui Iudæorum calumnias, quibus Christi gloriam obruere conantur ne in hoc vaticinio refulgeat. Nunc diluendum restat illorum cauillum in voce עלמה. Proteruè exagitant Matthæum, qui Christum ex Virgine natum probet, quum nomen Hebraicum simpliciter puellam notet: nósque subsannant, qui voce perperam reddita decepti, credamus ex Spiritu sancto natum esse, quem Propheta tantùm dicit fore puellæ filium. Atqui primum nimiam rixandi libidinem in eo produnt, dum nomen de puella viro cognita intelligendum vrgent, quod passim virginibus Scriptura tribuit. Conuenit etiam etymologia. nam absconsionem sonat, qua notatur virginalis pudor. Locum vnum adducunt ex Prouerbiorum cap. 30. c. 19. qui tamen nihil illis suffragatur. Illic de puella quam adolescens deperit, loquitur Solomo. atqui non protinus sequitur corruptam esse cuius amore ardet adolescens: imò coniectura in diuersam partem magis esset probabilis. Deinde vt de nomine concedam quod postulant, res tamen euincit ac fateri cogit de partu mirabili & insolito loqui Prophetam. Signum se à Domino afferre clamat: neque id vulgare, sed quod præcellat aliis omnibus. Si tantùm parituram mulierem diceret, quàm ridicula fuisset magnifica illa præfatio? Videmus vt sua proteruia Iudæi non se modò, sed venerando Dei mysterio ludibrio exponant. Nec inane argumentum ducitur ex toto contextu, Concipiet puella. Cur nulla fit viri mentio? aliquid minimè vsitatum commendat Propheta. Mandatum deinde puellæ iniungitur de nominando puero: qua etiam in parte aliquid extraordinarium indicat Propheta. Nam etsi plerunque refert Scriptura, imposita fuisse pueris nomina à matribus, fiebat tamen id ex patrum authoritate. Propheta ergo sermonem ad puellam dirigens, viris in hoc puero adimit quicquid iuris illis defert ordo naturæ. Maneat ergo illud fixum laudari insigne Dei miraculum à Propheta, quod attentè & reuerenter pii omnes considerent: quod Iudæi indignè prophanant, ad vulgarem conceptum transferentes quod de arcana Spiritus virtute dicitur.

23 *Nomen eius Emmanuel.*) Solet quidem Scriptura sic loqui, Deum esse nobiscum vbi auxilio suo & gratia nobis adest, manúsque suæ virtutem ad nos tuendos exerit. Sed hîc exprimitur modus quo Deus cum hominibus communicat. nam extra Christum ab ipso sumus alienati: per Christum verò non solum recipimur in eius gratiam, sed vnum cum eo efficimur. Quòd autem docet Paulus Iudæos fuisse propinquos Deo sub Lege: fuisse verò illi capitale cum Gentibus dissidium: non aliud sibi vult, quàm *Ephes. 2. d. 17* Deum tunc in vmbris & figuris dedisse præsentiæ suæ signa populo quem adoptauerat. vigebat enim *Deut. 6. c. 15 & 7. d. 21* illa promissio, Deus in medio tui. Item, Hæc requies mea. Sed quum familiaris illa populi cum Deo *Psal 132. c. 14* coniunctio à Mediatore penderet: quod re ipsa nondum plenè extabat, symbolis adumbratum fuit.

Sedes eius ac domicilium locatur inter Cherubim: quoniam arca, gloriæ eius figura, & visibile pignus erat. Sed in Christo solida, non amplius vmbratilis Dei præsentia populo exhibita fuit. Qua ratione dicit
Coloss.2.b.9 Paulus in eo habitare omnem Deitatis plenitudinem corporaliter. Et sanè non aliter legimus esset Mediator, nisi indiuidua vtriusque naturæ in ipso connexio homines Deo adiungeret. Neque est quod obstrepant Iudæi, transferri sæpe Dei nomen ad ea monumenta in quibus se fidelibus adesse testatus est. Negari enim non potest quin hoc nomen tacitam in se antithesin contineat, quæ Dei præsentiam in Christo exhibitam comparat cum toto præsentiæ genere, quale ante eius aduentum patefactum veteri populo fuit. Si verè constare cœpit huius nominis ratio ex quo apparuit Christus in carne: sequitur, olim non in solidum, sed ex parte duntaxat Deum coniunctum fuisse cum Patribus. Vnde rursum conficitur, Christum esse Deum in carne manifestatum. Functus quidem est Mediatoris officio vsque ab initio mundi: sed quia hoc totum ab vltima reuelatione pendebat, tunc meritò demum, quasi noua persona indutus, vocatur Immanuel, quum in medium Sacerdos procedit, qui corporis sui victima hominum peccata expiet, sanguinisque sui pretio eos reconciliet Patri, denique omnes humanæ salutis partes compleat. Ita priore quidem loco reputanda nobis est in hoc nomine Diuina Christi maiestas, vt reuerentiam apud nos obtineat quæ vnico debetur & æterno Deo. Sed minimè interim negligendus est fructus quem inde à nobis Deus colligi ac percipi voluit. Quoties enim Deum & hominem conspicimus in vna Christi persona, certò statuere licet Deum nos possidere, si Christo fide coniuncti sumus. Quod in verbo Vocâdi mutatus est numerus, minimè dissentaneum est ab iis quæ prius disserui. Vnam quidem Virginem alloquitur Propheta, & ideo secunda persona vtitur, Vocabis. Sed ex quo promulgatum fuit hoc nomen, communis piorum omnium hæc confessio est, quòd Deus se nobis fruendum in Christo dederit.

24 *Excitatus Ioseph.)* Promptitudo obsequii quæ hîc describitur, non minus ad testandam certitudinem fidei Ioseph, quam ad obedientiæ laudem facit. nisi enim exemptus fuisset omnis scrupulus, probéque sedata eius conscientia, nunquam ita alacriter, mutato repentè consilio, vxorem sumpsisset, cuius contubernio se pollutum iri nuper censebat. Itaque somnio impressa fuit aliqua Diuinitatis nota quæ eius animum fluctuari non sineret. Sequutus est deinde fidei effectus, quòd agnita Dei voluntate, protinus ad parendum se accinxit.

25 *Non cognouit eam donec.)* Huius loci prætextu magnas quondam turbas mouit Heluidius in Ecclesia: quòd inde colligeret Mariam nonnisi ad primum vsque partum Virginem fuisse: postea autem ex marito sustulisse alios liberos. Perpetua Mariæ virginitas acriter & copiosè ab Hieronymo defensa fuit. nobis hoc vnum sufficiat, stultè & perperam ex verbis Euangelistæ colligi quid post Christum natum contigerit. Vocatur primogenitus: sed non alia ratione nisi vt sciamus ex virgine esse natum. Negatur Ioseph rem cum ea habuisse donec peperit: hoc quoque ad idem tempus restringitur. quid postea sequutum sit, non indicat. Talem esse Scripturæ vsum satis notum est. Et certè nemo vnquam hac de re quæstionem mouebit nisi curiosus: nemo verò pertinaciter insistet nisi contentiosus rixator.

MATTH.	MARC.	LVC. II.
		1 *Factum est autem diebus illis, exijt edictum à Cæsare Augusto vt conseretur vniuersus orbis,*
		2 *Hæc descriptio prima facta est Præside Syriæ Cyrenio.*
		3 *Et ibant omnes vt profiterentur, in suam quisque ciuitatem.*
		4 *Ascendit autem & Ioseph à Galilæa ex vrbe Nazareth in Iudæam, in vrbem Dauid quæ vocatur Bethlehem: quia erat ex domo & cognatione Dauid,*
		5 *Vt profiteretur cum Maria desponsa sibi vxore, quæ erat prægnans.*
		6 *Accidit autem quum ibi essent, completi sunt dies pariendi.*
		7 *Et peperit filium suum primogenitum ac fascijs eum inuoluit, reclinauitque eum in præsepi, quòd non esset eis locus in diuersorio.*

Narrat Lucas quomodo factum fuerit vt nasceretur Christus in vrbe Bethlehem, quum Maria mater eius alibi degeret iam partui vicina. Ac primùm excludit humanum consilium, quum dicit Ioseph & Mariam, relicta domo, illuc venisse vt secundum familiam ac gentem suam profiterentur. Si data opera & consultò locum mutassent vt pareret Maria in Bethlehem, tantùm in homines ipsos intenti essemus: nunc verò, quum nihil aliud habeant propositum quàm vt Augusti edicto pareant, satis agnoscimus, eos, cæcorum instar, Dei manu fuisse illuc deductos vbi Christum nasci oportuit. Videtur quidem hoc esse fortuitum, sicuti alia omnia quæ certo hominum consilio non reguntur, fortunæ adscribunt prophani homines. atqui non simpliciter respicere conuenit quid geratur, sed in memoriam simul venire debet quid multis antè seculis prædictum fuerit à Propheta: & comparatio clarè ostendet non sine admirabili Dei prouidentia censum tunc fuisse edictum à Cæsare Augusto, & Ioseph & Mariam domo pedem mouisse, vt ipso temporis articulo venirent in Bethlehem. Ita videmus sanctos interdum

Dei seruos,etiamsi mente vagentur inscii quorsum tendant, rectam tamen viam tenere, quia Deus eorum pedes dirigit. Nec minus in eo se profert admirabilis Dei prouidentia, quod tyrannicum imperium Mariam domo extrahit vt prophetia impleatur. Locum Deus per Prophetam designauerat (vt postea videbimus) vbi filium suum nasci vellet: nisi vi compulsa fuisset Maria, domi parere statuerat. Iubet Augustus censum agi in Iudæa, & singulos nomen dare, vt annuum deinde tributum pendant, quod prius solebant Deo pendere. ita prophanus homo ad se rapit quod Deus à populo suo exigere solebat. Id verò perinde erat acsi Iudæos prorsus sibi addicens, vetaret posthac in Dei populo censeri. Quum ita ad vltimam desperationem ventum est, & videntur Iudæi in perpetuum à Dei imperio resecti & alienati esse: non solum Deus repente & præter omnium spem remedium adhibet, sed impia illa tyrannide ad redimendum populum suum vtitur. Nam Præses (vel quisquis fuit ille Cæsaris minister) dum exequitur quod sibi mandatum est, arcanus est Dei præco, qui Mariam in locum diuinitus ordinatum accersat. Et certè huc spectat tota Lucæ narratio, vt agnoscant fideles, Christum à suis natalibus Dei manu productum esse. Neque enim ad fidei certitudinem hoc parum facit, quod subitò & præter suum arbitrium tracta fuit Maria in Bethlehem, vt inde prodiret Redemptor, sicuti olim promissus erat.

1 *Totus orbis.)* Hæc synecdoche quum passim vsitata sit Romanis scriptionibus, dura videri non debet. Nec dubito quin omnibus prouinciis communis fuerit hic sensus, vt magis tolerabilis nec tam odiosus foret, diuersa tamen esse potuit tributi ratio. Primam fuisse hanc descriptionem interpretor, quia tunc Iudæis quasi planè domitis impositum fuit nouum & insolitum iugum. Nam quòd alii primam fuisse dicunt ex quo Cyrenius Syriæ præfuerat, nihil habet coloris. Annuum quidem erat tributum, sed non quotannis fiebat descriptio: quare sensus est, longè tunc grauius oppressos fuisse Iudæos. Varietas in nomine Proconsulis nihil habet absurdi, dum alii Cyrenium, Quirinum vel Quirinium appellant. scimus enim Græcos in vertendis nominibus Latinis, in pronuntiatione aliquid fere mutare. Sed longè maior aliunde emergit difficultas, tradit enim Iosephus lib. Ant. 18. cap. 1. Quirinum, relegato Viênam Archelao, Proconsulem venisse qui Iudæam prouinciæ Syriæ attribueret. Porrò inter scriptores conuenit Archelaum à morte patris Herodis nouem annos regnasse. Vnde conficitur, inter Christi natalem & censum illum elapsos fuisse annos circiter tredecim. Subscribunt enim fere omnes Epiphanio, qui tradit Christum tricesimotertio Herodis anno esse natum, hoc est ante illius mortem annis quatuor. Hoc quoque nonnihil perplexum est, quòd idem Iosephus capite 3. lib. 18. censum hunc incidisse dicit in annum tricesimum septimum Actiacæ victoriæ. Quod si verum est, superuixit Augustus annis fere septem ad summum. ita ex ætate octo vel nouem anni detracti erunt. patebit enim ex Lucæ 3. cap. nonnisi quindecim tunc fuisse annorum. Cæterum quum notior fuerit Christi ætas quàm vt in quæstionem vocari debeat: Iosephum hac in parte vt aliis compluribus, memoria lapsum fuisse vero absimile non est. Et sanè Quirinium annales docent annis nouendecim aut circiter antè fuisse consulem, quàm deuicto Antonio solus imperio potiretur Augustus. ita valde senex in prouinciam missus foret. Adde quòd intra octo annos, quatuor Iudææ præsides numerat idem Iosephus: quum fateatur quintum annis vndecim præfuisse: is fuit Valerius Gratus, cui Pontius Pilatus successit. Quanquam alia potest afferri solutio, quòd censum peragere non statim licuerit ex quo edictus fuerat. narrat enim Iosephus Coponium cum exercitu missum esse, qui Iudęos comprimeret. Vnde facilè colligitur, censum populi tumultu fuisse ad tempus impeditum: & verba Lucæ hoc patiuntur, quòd sub tempus natiuitatis Christi edictum exierit de populo censendo: descriptio autem fieri non potuerit nisi mutato regni statu, quum in partem prouincię redacta esset Iudæa. Ita hoc posterius membrum vice correctionis additum erit, Hæc descriptio prima fuit præside Cyrenio: hoc est, tunc primùm ad effectum perducta est. Quanquam nondum soluta est tota quæstio. nam quum Iudæam Herodes teneret, quorsum attinuit populum censeri, qui tributum Romano imperio nullum pendebat? Respondeo, nihil esse absurdi, si Augustus, vt iugo assuefaceret Iudæos, quorum plus satis nota erat peruicacia, censeri voluerit etiam sub Herode. Nec obstitit peculiare Herodis regnum, quin tributi nomine aliquid in singula capita Romano imperio penderent Iudæi. Scimus enim Herodem tantùm precariò & propemodum seruiliter regnasse. Nescio vnde sumpserit Eusebius, quòd docet censum hunc Senatusconsulto decretum fuisse.

7 *Non erat locus in diuersorio.)* Hîc videmus non modò quanta fuerit inopia Ioseph, sed etiam quàm acerba fuerit tyrannis, quòd nulla excusatio recipitur quin cogatur Ioseph vxorem partui vicinã aduerso tempore secum trahere. Credibile autem est, qui ex regio genere progeniti erant, asperius & magis contumeliosè reliquis fuisse tractatos. Non erat tam stupidus Ioseph, quin solicitus esset de partu vxoris. quare libenter hanc necessitatem vitasset. Sed quia non potest, coactus cedit, séque Deo commendat. Interea videmus quale vitæ exordium fuerit Dei Filio, & quibus exceptus sit incunabilis. Talis autem illi fuit nascendi conditio, quia in hunc finem carnem nostram induerat, vt se nostra causa exinaniret. In stabulum ergo reiectus est, ac locatus in præsepi, negatúsque illi est hospitii locus inter homines, vt cœlum nobis non modò hospitii iure, sed quasi æterna patria & hæreditas pateret, ac nos Angeli in suum contubernium admitterent.

MATTH.	MARC.	LVC. II.
		8 *Et pastores erant in regione eadem vigilantes, & excubantes ad custodiam super gregem suum.*
		9 *Et ecce Angelus Domini adstitit illis, & gloria Domini circunfulsit illos, & timuerunt timore magno.*

10 *Et dixit eis Angelus, Ne timeatis: ecce enim annuntio vobis gaudium magnum, quod futurum eſt toti populo:*
11 *Quia hodie vobis natus eſt Seruator, qui eſt Chriſtus Dominus, in Vrbe Dauid.*
12 *Et hoc vobis ſignum: inuenietis infantem pannis inuolutum, poſitum in præſepi.*
13 *Et ſubito affuit cũ Angelo multitudo militiæ cæleſtis, laudantium Deum, & dicentium,*
14 *Gloria in altiſsimis Deo, & in terra pax in hominibus, beneplacitum.*

8 *Et Paſtores erant.)* Superuacuum fuiſſet Chriſtum naſci in Bethlehem, niſi hoc innotuiſſet mundo. Modus tamen quem deſcribit Lucas, videtur hominum iudicio parum conſentaneus. Primùm, nonniſi paucis teſtibus patefit Chriſtus: & quidem inter noctis tenebras. Deinde, quum Deus ad manũ multos haberet honore vel excellentia præditos teſtes, illis poſthabitis, ſolos elegit paſtores, cõtemptos ſcilicet homines ac nullius pretii. Hîc ſtulteſcat carnis ratio & prudentia neceſſe eſt, ac fateamur, quod ſtultum eſt Dei, ſuperare quicquid eſt aut videtur ſapientiæ in mundo. Cæterùm hæc quoque pars exinanitionis fuit, non per quam aliquid decederet Chriſti gloriæ, ſed tantùm vt ad tempus abſcondita iaceret. Deinde ſicuti Paulus admonet, contemptibile eſſe Euangelium ſecundum carnem, vt fides noſtra in virtute Spiritus, non altis ſapientiæ humanæ verbis, vel aliquo mundi ſplendore fundata ſit: ita hunc incomparabilem theſaurum Deus ab initio depoſuit in vaſis fictilibus, vt fidei noſtræ obſequium melius probaret. Quare ſi cupimus ad Chriſtum venire, ne pigeat nos ſequi quos Dominus, ad deiiciendam mundi ſuperbiam, ex pecudum ſtercore magiſtros ſumpſit.

1.Cor.1.d.25
2.Cor.2.a.4

9 *Angelus Domini adſtitit.)* Dicit gloriam Domini reſplenduiſſe circum paſtores, ex qua Angelum agnoſcerent. Parum enim profuiſſet, dici illis ab Angelo quod refertur à Luca, niſi Deus viſibili aliquo ſymbolo teſtatus eſſet, quod audiebant à ſe profectum eſſe. Apparuit ergo illis Angelus nõ vulgari aliqua forma, vel ſine dignitate, ſed fulgore cæleſtis gloriæ inſtructus, qui paſtorum animos afficeret, vt allatum ſibi ſermonem non ſecus atque ex ore ipſius Dei exciperent. Inde timor, de quo mox loquitur Lucas, quo humiliare ſolet Deus hominum corda, vt verbo ſuo reuerentiam concilìet, quemadmodum ſuprà expoſui.

10 *Ne timeatis.)* Exhortatio hæc ad leuandum timorem pertinet. Quanuis enim vtile ſit percelli metu hominum animos vt ſuum Deo tribuere honorem diſcant: ſimul tamen conſolatione opus habent, ne prorſus obruantur. Fieri enim nequit quin totum mundum abſorbeat Dei maieſtas niſi dulcedine aliqua temperet quod in ſe habet terroris. Ideo reprobi ad Dei conſpectum exanimes concidunt, quia illis non apparet niſi iudex. Angelus autem vt recreet paſtorum animos, in alium finem ſe miſſum eſſe teſtatur: nempe vt Dei miſericordiam annuntiet. nam hæc vna vox non modò collapſos homines erigit, ſed perditos inſtaurat, & reuocat à morte in vitam, vbi Deum ſibi propitium eſſe audiunt. Præfatur autem Angelus ſe annuntiare magnum gaudium: deinde gaudii cauſam vel materiã ſubiicit, quòd natus ſit ſaluator. Quibus verbis primùm docemur, donec pacem cum Deo habeant homines, & illi reconciliati ſint per Chriſti gratiam, euanidum eſſe & fallax quicquid concipiunt lætitiæ. Exultant quidem ſæpe impii ebria veſanáque lætitia: ſed niſi medius ſit inter ipſos & Deum pacificator, cæcis conſcientiæ ſtimulis miſerè torqueri neceſſe eſt. Deinde, quantumuis blandè molliter ſibi indulgeant in deliciis, ſuæ ipſorum libidines totidem ſunt illis tormenta. Hoc ergo ſolidi gaudii initium eſt, ſentire paternum erga nos Dei amorem, qui ſolus animos noſtros tranquillat. Atque hoc gaudium eſt in Spiritu ſancto, in quo Paulus regnum Dei conſtituit, Rom.14.c.17. Epitheton verò Magni ideo additum eſt, vt ſciamus non modò præcipuè gaudendum eſſe de ſalute nobis in Chriſto oblata: ſed tantam eſſe atque ita immenſam huius boni magnitudinem, vt meritò omnes præſentis vitæ dolores, moleſtias, anxietates compenſet. Quare diſcamus, ſic vno Chriſto eſſe contenti, vt ſenſus gratiæ eius exuperet omnes carnis moleſtias, imò tandem aboleat.

Quod futurum eſt toti populo.) Quanquam ſolos paſtores alloquitur Angelus, ſignificat tamen longius patere quod illis affert ſalutis nuntium, vt non ipſi priuatim tantùm, ſed alii quoque audiant. Porrò toti populo commune fuiſſe gaudium intellige, quia omnibus promiſcuè offerebatur. Non enim vni vel alteri Deus, ſed vniuerſo ſemini Abrahæ Chriſtum promiſerat. Quòd autem gaudio ad ſe pertinente priuati ſunt magna ex parte Iudæi, eorum incredulitate factum eſt. ſicuti hodie omnes communiter inuitat Deus ad ſalutem per Euangelium, ſed facit mundi ingratitudo, vt gratia hac peræquè omnibus expoſita pauci fruamur. Quum ergo inter paucos incluſum fuerit hoc gaudium, commune vocatur Dei reſpectu. Cæterùm etſi de electo tantùm populo Angelus loquitur, nunc tamen diruta maceria ad totum humanum genus ſpectat eadem legatio. nam Chriſtus pacem annuntiat non tantùm iis qui propè ſunt, ſed qui procul: nec minus extraneis quàm domeſticis, Epheſ.cap.2.d.17. ſed quia vſque ad Chriſti reſurrectionem peculiare erat fœdus cum Iudæis, ideo Angelus eos à reliquis gentibus ſegregat.

11 *Natus eſt vobis hodie.)* Hîc exprimitur cauſa gaudii, ſicuti nuper admonuimus: nempe quia natus ſit Redemptor olim promiſſus qui Dei Eccleſiam in ſtatum ſuum reſtituat. Neque enim tan-

quam de re prorsus ignota loquitur Angelus: sed legationis suæ exordium ex Lege & Prophetis sumit, quia apud Gentiles & prophanos hac loquendi formula frustrà vsus esset, Christus Dominus natus est vobis Saluator. Eadem quoque ratio est cur commemoret natum esse in vrbe Dauid: quod superuacuum foret nisi ad renouandam promissionum memoriam quæ passim notæ & celebres erant inter Iudæos. Denique Angelus sermonem suum auditoribus aptauit, qui præmissæ redemptionis non prorsus ignari erant: & Euangelium cum Legis & Prophetarum doctrina coniunxit, sicuti ex eo fonte manat. Quum autem σωτὴρ plus Græcis exprimat, teste Cicerone, quàm Latinis Seruator, nec extet nomen Latinum quod illi respondeat, satius mihi visum est barbarè loqui, quàm ex Christi virtute aliquid diminuere. Nec dubito quin idem vulgato interpreti & vetustis Ecclesiæ doctoribus fuerit consilium. Saluator ergo dicitur Christus, qui plenam salutem confert. Iam & pronomen Vobis magnam habet emphasim: quia non magnopere iuuaret audire natum esse salutis autorem, nisi quisque sibi natum esse constituat. In hunc modum Iesaias cap. 9. b. 6. Puer natus est nobis, filius datus est nobis. Item Zacharias, Ecce Rex tuus venit tibi pauper.

Verrina. 4. 109

12 *Et hoc vobis signum.)* Obuiat Angelus scandalo, quo fidem pastorum impediri facile erat. quale enim ludibrium est, videri in præsepi iacentem qui à Deo Rex missus sit, & vnicus Saluator? Ergo ne tam vilis & abiecta Christi conditio pastores à Christi fide absterreat, prædicit illis Angelus quid visuri sint. Atque hunc ordinem, qui absurdus & propè ridiculus videri posset humano iudicio, quotidie Dominus erga nos tenet. Nam voce Euangelii è cælo demissa Christum crucifixum nos amplecti iubet. & signa proponit in terrenis ac caducis elementis, quæ nos in gloriam beatæ immortalitatis extollant. Ita spiritualem iustitiam nobis pollicitus, pauxillum aquæ nobis ante oculos ponit, æternam animæ vitam exiguo panis & vini gustu obsignat. Quòd si pastores minimè offendit stabulum quominus & salutem petant à Christo, & eius adhuc infantis imperio se submittant: nullum quantumuis contemptibile signum obscurare apud nos eius gloriam debet, quin saltem, ex quo ipse in cælum ascendit, & sedet ad Patris dexteram, humiliter eum adoremus.

Zach. 9. b. 9

13 *Subitò affuit multitudo.)* Tametsi in Angelo vno exhibitum fuerat specimen diuini fulgoris: voluit tamen Deus filium suum splendidius ornare: neque id in nostram minus quàm in pastorum confirmationem: apud homines duorum vel trium testium fides ad tollendam dubitationem sufficit, atqui cælestis exercitus vno consensu & vna voce testimonium reddit Filio Dei. quantæ igitur peruicaciæ foret, communi Angelorum elogio, quo celebratur nostra in Christo salus, non succinere? Vnde colligimus quàm detestabilis Deo sit incredulitas, quæ suauem hanc cæli & terræ harmoniam turbat. Rursum, plusquam belluini stuporis conuincimur, nisi & fidem & studium laudandi Dei in nobis accendit canticum, quod vno concentu modulati sunt Angeli, vt verba nobis præirent. Adde quòd hoc cælestis melodiæ exemplo fidei vnitatem commendare nobis voluit Dominus, & ad laudes suas consensu vno in terra canendas hortari.

14 *Gloria in Altissimis.)* Incipiunt Angeli à gratiarum actione vel à Dei laudibus: quia & Scriptura passim in hunc finem nos à morte redemptos fuisse admonet, vt tam lingua quàm operibus nostram erga Deum gratitudinem testemur. Meminerimus ergo finalem hanc fuisse causam cur Deus nos sibi reconciliaret per Filium vnigenitum, vt patefactis gratiæ suæ & immensæ misericordiæ diuitiis illustraret nomen suum. Et hodie quantum quisque nostrum animatur ex gratiæ notitia ad celebrandam Dei gloriam, tantum in fide Christi profecit. Imò quoties fit mentio salutis nostræ, sciendum est nos quasi dato signo ad gratiarum actionem & Dei laudes incitari. *In terra pax.)* Hæc magis recepta lectio est, vt deinde sequatur tertium membrum, In hominibus bona voluntas. Quanquam autem ad summam rei non multum interest vtrumuis legas: videtur tamen diuersus contextus melius congruere, quia minimè dubium est quin duo hæc membra inter se respondeant, Gloria in altissimis Deo, & in terra pax. Atqui nisi homines Deo opponas, non constabit plena antithesis. Fortè interpretes fefellit præpositio ἐν, quia obscurus erat verborum sensus, dicere in hominibus esse pacem. Sed quum multis Scripturæ locis superuacua sit, non est cur id nos impediat. Siquis tamen in postremum membrum reiicere malit, idem manebit sensus, sicuti mox dicam. Nunc videndum est quid pacis nomine intelligant Angeli. certè non loquuntur de externa pace quam inter se colunt homines: sed terram dicunt pacatam esse, vbi homines Deo reconciliati, intus tranquilli sunt in animis suis. Scimus nos iræ filios nasci, & natura esse Deo inimicos. interea nos horribili inquietudine vexari necesse est, quandiu sentimus Deum nobis infensum. Ideò breuis & clara pacis definitio ex contrariis petenda est: nempe ex ira Dei & mortis terrore. Atque ita duplex est relatio. altera scilicet ad Deum, altera ad homines: quia tunc nobis constat pax cum Deo, & ipse abolito reatu & peccata nobis non imputando propitius esse incipit, & nos in paterna eius beneuolentia acquiescentes, certa fiducia illum inuocamus, & intrepidè gloriamur de salute nobis promissa. Quanuis autem alibi vita hominis super terram vocetur continua militia, & res ipsa declarat nihil esse magis turbulentum statu nostro, quandiu in mundo agimus: disertè tamen Angeli pacem in terra locant, vt sciamus nullas turbas nobis obstare quin freti Christi gratia, sedatis & tranquillis simus mentibus. Meminerimus ergo, inter medias tentationum procellas, inter varia discrimina, inter violentos motus, inter pugnas & timores constitui sedem pacis, ne fides nostra vllis machinis impulsa vacillet aut labascat. *Beneplacitum.)* Vnde factum sit vt obreperet genitiuus casus nescio. Certè lectio vulgata quæ habet, Hominibus bonæ voluntatis, non modò tanquam adulterina repudiari debet, sed quia totum sensum corrumpit. Errant tamen etiam nonnulli qui in nominatiuo casu legentes, Bona voluntas, ad homines referunt, quasi exhortatio esset ad amplexandam Dei gratiam. Fateor quidem non aliter ratam esse quam Dominus pacem nobis offert, nisi eam recipimus, sed quum εὐδοκία passim sumatur in Scripturis pro eo quod Hebræi רצון dicunt, vetus interpres beneplacitum reddidit. Perperam hic locus de gratiæ acceptatione exponitur. quin potius fontem pacis de quo loquuti sunt Angeli

demonſtrat,vt ſciamus gratuitam eſſe & fluere ex mera Dei miſericordia.Si legere placeat Bona voluntas in hominibus: non malè conueniet quo ad ſenſum. nam & hoc modo notabitur pacis cauſa: quòd ſcilicet Deus gratuito ſuo fauore homines dignatus ſit, cum quibus hoſtile prius diſsidium habebat. Si legas,Pacem bonæ voluntatis pro voluntaria,ne huic quidem expoſitioni reclamo. Illa tamen ſimplicior eſt,appoſitiuè ſubiici εὐδοκίαν,vt ſciamus vnde pax nobis proueniat.

MATTH.	MARC.	LVC. II.

15 Et factum eſt poſtquam diſceſſerunt ab eis Angeli in cælum, vt tunc paſtores loquerentur inter ſeſe, Tranſeamus Bethlehem vſque,& videamus quod factum eſt, quod Dominus patefecit nobis.

16 Et venerunt feſtinantes, & inuenerunt Mariam & Ioſeph,& infantem poſitum in præſepi.

17 Quum autem vidiſſent,diuulgauerũt de verbo quod dictum illis fuerat de puerulo hoc.

18 Et omnes qui audierunt mirati ſunt de ijs quæ dicta erant à paſtoribus ad ipſos.

19 Porrò Maria conſeruabat omnia verba hæc,conferens in corde ſuo.

20 Et reuerſi ſunt paſtores glorificantes ac laudantes Deum ſuper omnibus quæ audierant ac viderant, ita vt dictũ fuerat ipſis.

21 Et poſtquam conſummati ſunt dies octo vt circũcideretur puer,vocatum eſt nomen eius IESVS: quod vocatum erat ab Angelo priuſquam in vtero conciperetur.

15 *Poſtquam diſceſſerunt Angeli.)* Hîc nobis deſcribitur obedientia paſtorum. nam quum eos Dominus toti mundo deſtinaſſet Filii ſui teſtes, efficaciter illis loquutus eſt per Angelos, ne efflueret quod illis dictum fuerat. Non fuerat quidem illis clarè & nominatim præceptum vt venirent Bethlehem: ſed quia ſatis intelligunt tale eſſe Dei conſilium, ad videndum Chriſtum feſtinant. Sicuti hodie quum ſciamus in hunc finem nobis Chriſtum indicari vt ad eum fide accedant corda noſtra, nihil excuſationis habet noſtra ceſſatio.Nec fruſtra exprimit Lucas,paſtores cepiſſe profectionis conſilium ex quo diſceſſerant Angeli: ne patiamur,vt multi ſolent, verbum Dei nobis cum ſonitu euaneſcere, ſed vt viuas in nobis radices agat,quo vim ſuam proferat vbi auribus noſtris inſonare deſierit. Notandum præterea eſt, quòd ſeſe mutuò hortantur paſtores. neque enim ſufficit ſingulos ſibi inſtare, niſi etiam mutuæ cohortationes accedant. Obedientiæ laudem amplificat Lucas quum dicit eos properaſſe,vt à nobis etiam exigitur fidei promptitudo. *Quod Dominus patefecit nobis.* Scienter & rectè adſcribunt Deo quod nonniſi ab Angelo audierant. nam quem agnoſcunt Dei miniſtrum authoritate quoque dignantur,ac ſi Domini perſona indutus eſſet. Hac de cauſa ſubinde nos ad ſe Dominus reuocat, ne hominum intuitu vileſcat verbi ſui maieſtas. Rurſum hîc videmus vt ſibi nefas eſſe ducãt oſtenſum à Domino theſaurum negligere. Nam ex notitia ſibi tradita arguunt in Bethlehem pergendum eſſe, vt videant. Sic & quenque noſtrum pro fidei & intelligentiæ ſuæ menſura ad ſequendum quo Deus vocat accinctum eſſe par eſt.

16 *Inuenerunt Mariam.)* Erat illud quidem deforme ſpectaculum, & quo ſolo poterant à Chriſto alienari. Quid enim magis inſipidum, quàm totius populi Regem credere qui ne infimo quidem vulgi loco dignus cenſetur? regni inſtaurationem & ſalutem ab eo ſperare, qui pro ſua egeſtate & inopia in ſtabulum reiicitur? Scribit tamen Lucas nihil horum paſtoribus obſtitiſſe quin Deum cum admiratione laudarent: nempe quia Dei claritas penitus defixa erat in eorum oculis, & verbi reuerentia eorum animis infixa, quicquid in Chriſto inglorium & contemptibile occurrit, fidei ſuæ altitudine facilè tranſcendunt. Nec alia ſanè cauſa eſt cur fidem noſtram minima quæque ſcandala vel remorentur,vel à recto curſu auertant: niſi quia in Deum minus intenti,facilè huc & illuc agitemur. Nam vna hæc cogitatio ſi ſenſus omnes noſtros occuparet, habere nos certum ac fidele è cælo teſtimonium, ſatis firma nobis & ſtabilis fultura eſſet contra omne tentationum genus, & ſatis probè nos contra quæuis offendicula muniret.

17 *Diuulgauerunt de verbo.)* Fidem paſtorum commendat Lucas,eo quòd ſyncerè per manus tradiderint aliis quod à Domino acceperant: idque teſtatum eſſe noſtra omnium cauſa vtile erat, vt in fide noſtra confirmanda quaſi ſecundarii ſint Angeli. Rurſus docet Lucas non ſine profectu eos vulgaſſe quod audierant. Nec verò dubium eſt quin efficaciam Dominus eorum ſermoni dederit, ne ludibrio eſſet vel ſperneretur. nam & hominum conditio fidem eleuabat, & res ipſa videri poterat fabuloſa. Verùm Dominus quas illis iniũxit partes irritas eſſe non patitur. Quanuis autem humano ingenio minus arrideat hæc agendi ratio, quòd Dominus per homines infirmos verbum ſuum vult audiri: quia tamen tum ad humiliandam carnis ſuperbiam, tum ad probandum fidei obſequium appoſita eſt, Deo ipſi probatur. Quod autem mirantur omnes, nemo autem pedem mouet vt ad Chriſtum

accedat: hinc colligere licet, audita Dei virtute, fuisse perculsos absque serio cordis affectu. Quare non tam in eorum salutem vulgatus fuit hic sermo, quàm vt totius populi inexcusabilis esset ignorantia.

19 *Maria seruabat.)* Mariæ sedulitas in considerandis Dei operibus duas ob causas nobis proponitur: primum vt sciamus depositam fuisse in eius corde huius thesauri custodiam, vt quod ipsa apud se repositum habebat aliis suo tempore publicaret: deinde vt habeant omnes pii quod imitentur exemplum. Nam si sapimus, hæc præcipua vitæ nostræ occupatio esse debet, summúmque studium, vt ad reputanda Dei opera, quæ fidem nostram ædificant, simus attenti. Porrò Conseruandi verbum ad memoriam refertur. συμβάλλειν autem vel Conferre, significat, singula colligendo quæ inter se ad probandam Christi gloriam congruebant, vnum veluti corpus efficere. Neque enim prudenter expendere potuit Maria quid omnia simul valerent, nisi alia aliis conferendo.

20 *Glorificantes ac laudantes Deum.)* Pertinet hoc quoque ad communem fidei nostræ vsum, quòd pastores diuinum opus certò agnouerint. Ardor autem Glorificandi Dei, qui in illis laudatur, tacita quædam est pigritiæ nostræ vel potius ingratitudinis exprobratio. Nam si tantum apud eos valuerunt Christi incunabula, vt ex stabulo & præsepi in cælum vsque conscenderent: quanto efficacior apud nos esse debet mors & resurrectio Christi, vt ad Deum euehamur? Neque enim tantum sublatus est Christus à terra vt omnia traheret post seipsum, sed ad dexteram Patris sedet, vt in mundo peregrinantes cælestem vitam toto corde meditemur. Cæterùm veram pietatis naturam designat Lucas, quum dicit Angeli testimonium pastoribus instar regulæ fuisse, ad quam omnia exigerent. Tunc enim ritè adiuuatur fides Dei operibus, si omnia in scopum illum dirigit, vt Dei veritas, quæ in verbo patefacta est, clarius illuceat.

21 *Vt circunciderêtur puer.)* Quod de circuncisione in genere tenendum est petant lectores ex Geneseos capite decimoseptimo, b.10. Nunc quæ Christi personæ conueniunt, breuiter attingere sufficiet. Voluit Deus Filium suum circuncidi, vt Legi subiiceret. nam circuncisio solenne symbolum erat quo in Legis obseruationem initiabantur Iudæi. Finem declarat Paulus ad Galatas capite quarto, a.4. quum dicit factum esse sub Lege, vt eos qui sub Lege erant redimeret. Christus ergo suscepta circuncisione, seruum Legis se professus est vt nobis libertatem acquireret. Atque hoc modo non tantum Legis seruitus abolita ab ipso fuit, sed ad solidum suum corpus applicita fuit vmbra cæremoniæ, vt mox finem acciperet. Etsi enim eius abrogatio ex morte Christi & resurrectione pendet, fuit tamen quoddam eius præludium, quòd passus est circuncidi Filius Dei. *Nomen eius Iesus.)* Testatur etiam hic locus receptum fuisse apud Iudæos morem, vt die circuncisionis nomina liberis suis inderent, sicut hodie in Baptismo solemus. Duo autem notat Euangelista. Non temere, neque hominum arbitrio nomen Iesu fuisse Filio Dei impositum, sed quod Angelus è cælo attulerat. Deinde Ioseph & Mariam paruisse Dei imperio. Atque hic est fidei nostræ cum Dei verbo consensus, vt eo præeunte loquamur ipsi, & eius promissionibus fides nostra respondeat. Præsertim ordinem verbi prædicandi commendat nobis Lucas, quum dicit voce hominum testatam fuisse salutem ex Christi gratia quæ diuinitus per Angelum promissa fuerat.

MARC.	LVC.	MATTH. II.
		1 *Quum autem natus esset Iesus in Bethlehem Iudææ temporibus Herodis Regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam,*
		2 *Dicentes, Vbi est qui natus est Rex Iudæorum? vidimus enim illius stellam in Oriente, & venimus vt adoremus eum.*
		3 *Auditis autem his Herodes rex turbatus est, & tota Hierosolyma cum eo.*
		4 *Et conuocatis omnibus Pontificibus & Scribis populi, percontatus est eos vbi Christus nasceretur.*
		5 *At illi dixerunt ei, In Bethlehem Iudææ: sic enim scriptum est per Prophetam:*
		6 *Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es inter principes Iuda. Ex te enim prodibit dux qui pascet populum meum Israelem.*

1 *Quum natus esset Iesus.)* Qua occasione natus fuerat Christus in Bethlehem, tacet Matthæus. Videtur autem Spiritus Dei, qui Euangelistas sibi in scribas destinauerat, consultò eorum stylum ita esse moderatus, vt vnam & eandem historiam optimo consensu, diuersis tamen modis, omnes scriberent quo certior & illustrior esset Dei veritas, quum palam constaret, eius testes non ex composito loquutos esse, sed quenque seorsum, non habito alterius respectu, simpliciter ac liberè scripsisse quod Spiritus dictabat. Porrò memorabilis hic narratur historia, quòd Magos ex Chaldæa asciuerit, qui adorandi Christi causa in Iudæam venirent, vbi inglorius & contemptus in stabulo iacebat. Mirabile sanè Dei consilium, quod Filium suum Deus sub obscura humilitate in mundum prodire voluit: & tamen eam tam encomiis quàm aliis insignibus splendidè ornauit, nequid ad diuinam eius maiestatem probandam fidei

nostræ deesset. Concinna tamen in hac specie repugnantiæ harmonia notanda est. Stella è cœlo Regem esse prædicat cuius solium est pecorum præsepe: quia locus illi etiam inter plebeios homines negatur. In Oriente refulget eius maiestas, quæ in Iudæa non modò nulla apparet, sed multis etiam probris fœdata est. Quorsum id? nempe voluit cœlestis Pater & stellam & Magos constituere nobis duces, qui recta nos ad Filium suum deducerent. Sed interim eum nudauit omni terreno splendore, vt sciremus spirituale esse eius Regnum. Quare non ideo tantum vtilis est hæc historia, quod Magos Deus, tanquam Gentium primitias, Filio suo adduxit: sed etiam quia Filii sui Regnum tam illorum quàm stellæ elogio celebrari voluit in fidei nostræ profectum, ne eum nobis contemptibilem prauus ac malignus gentis suę despectus redderet. Magos Persis ac Chaldæis vocari astrologos & philosophos satis notum est. vnde facilis coniectura est ex Perside istos venisse. Porrò quot fuerint numero, quia non exprimit Euangelista, nescire præstat quàm temere pro certo asserere quod dubium est. Papistas vt tres fingerent puerilis error induxit, quia dicit Matthæus eos obtulisse aurum, thus, & myrrham. Quasi vero distinctè singulis proprium munus assignet, ac non potius exprimat hæc tria communiter ab illis fuisse oblata. Quisquis ille fuit vetus scriptor, cuius commentarius imperfectus in Matthæum nomen Chrysostomi inscriptum habet, ac inter opera Chrysostomi habetur, dicit quatuordecim fuisse. Quod nihilo plus habet coloris: nisi forte ex Patrum traditione fluxerit, quod tamen ipsum quoque nihil firmi habet. Cæterum plusquam ridiculi sunt Papistæ, quòd reges sibi fabricarunt, quia alibi prædictum legebant, venturos reges Tharsis & Insularum, & Saba qui munera Domino offerrent. (Psal. 72. b. 10) Ingeniosi artifices scilicet, qui vt nouam hominibus formam darent, à mundi conuersione cœperunt. nam ex Meridie & Occidente fecerũt Orientem. Nec verò dubium est quin iusta Dei vindicta sic obstupefacti fuerint vt omnium ludibrio pateret crassa eorum inscitia, quibus Dei veritatem adulterare & in mendacium vertere nulla religio fuit. Sed hîc quæritur primùm, an stella hæc vna fuerit ex earum numero quas Dominus in cæli ornatum initio creauit: deinde, an huc astrologiæ ratio Magos perduxerit, vt inde Christi genesim mente cõciperent. Etsi autem his de rebus non est contentiosè rixandum: tamen ex Matthæi verbis colligitur, non fuisse naturalem, sed extraordinariam, neque enim ex ordine naturæ fuit quod disparuit certis temporibus, & postea repentè illuxit: deinde, quòd recto cursu progressa Bethlehem versus tandémque supra domum, in qua Christus erat, fixa steterit. quorum nihil conuenit naturalibus stellis. Magis probabile est similem fuisse cometæ, in aere potius quàm in cælo conspectam. Nihil autem absurdi est quod Matthæus, populariter loquens, stellam impropriè vocat. Hinc ferè elicitur solutio secundæ quæstionis. nam quum certum sit astrologiam naturæ finibus contineri, non poterant solo eius ductu Magi ad Christum vsque peruenire. Arcana igitur Spiritus reuelatione iuuari oportuit. Neque tamen nego quin aliquod ex arte principium vel semen habuerint: sed iuuari necesse fuisse dico noua & extraordinaria reuelatione, ne euanidum foret.

2 *Vbi est qui natus est Rex.)* Quòd quidam interpretes Regem natum tacitè opponi putant facto vel creato, mihi videtur nimis argutum. Simplicius itaque accipio, quòd nuper Regem hunc natum esse & adhuc infantulum significent Magi, vt à Rege adulto & populi gubernacula tenente eum distinguant. nam mox subiiciunt, non rerum eius gestarum fama, vel præsenti & palàm nota eius magnitudine se fuisse excitos, sed cælesti futuri regni præsagio. Quum autem tam efficax fuerit apud Magos stellæ conspectus, væ torpori nostro, qui Christum Regem nobis patefactum tam frigidè quærimus.

Venimus vt adoremus. In hunc finem ostensa fuerat stella vt Magos eliceret in Iudæam, vt testes essent ac præcones noui Regis. Quantum verò ad ipsos spectat, non venerant ad exhibendum Christo pietatis cultum qualis debetur Filio Dei: sed Persico more volebant salutare quasi præstantissimum Regem. Neque enim de eo plus tenuisse probabile est, quàm singulari potentia & dignitate fore præditũ, vt populos omnes meritò in sui admirationem & reuerentiam conuerteret. Fieri etiam potest vt captare voluerint eius gratiam ante tempus, quo sibi propitium ac fauentem haberent si fortè contingeret Orientali imperio eum potiri.

3 *Herodes rex turbatus est.)* Non ignota erant Herodi vaticinia quibus Rex promissus erat Iudæis, qui res eorum afflictas & euersas in beatum statum restitueret. Vixerat enim à puero in gente illa, & familiariter res eorum didicerat. Adde quòd passim vulgatus erat rumor ille, vt vicinos populos minimè lateret. Turbatur tamen quasi re noua & prius inaudita: nempe quia fidem abrogans Deo eiúsque promissis, Redemptorem frustra sperari putabat, præsertim quum regnum sibi ac suis stabile stulta confidentia, vt solent superbi homines, finxisset. Sed quum prius sua fœlicitate ebrius securè contemneret Prophetias, nunc repentè terretur earum memoria. Neque enim tantopere commotus esset simplici Magorum sermone, nisi in mẽtem venissent oracula quæ prius lusoria nullíusque momenti esse videbantur. Ita Dominus, postquam incredulos dormire passus est, repente illis quietem excutit. Quod dicit Matthæus, Hierosolymam quoque turbatam fuisse, duobus modis exponi potest: vel quòd tumultuosè concitati fuerint ciues subita rei nouitate, etiamsi lætum nuntium de Rege sibi nato cupidè exciperent: vel quòd malis assueti, & propter diuturnam patientiam obducto callo, mutationem timuerint, nequa inde nasceretur maior clades. Sic enim continuis bellis attriti fuerant & propè consumpti, vt illis misera & crudelis seruitus cum pace coniuncta, non tolerabilis modò, sed optabilis quoque foret. Vnde perspicitur quàm malè profecissent sub Dei flagellis. obtorpuerant enim stupore, vt iam illis promissa redemptio & salus quodammodo fœteret. Neque enim dubito quin Matthæus eorum ingratitudinem notare voluerit: eo quòd malorum tædio fracti, spem ac desiderium gratiæ sibi promissæ abiecerant.

4 *Conuocatis Sacerdotibus.)* Tametsi de Christo altum silentium erat in aula Herodis, simul tamen ac Regis mentio iniecta fuit à Magis, veniunt in mentem prophetiæ quæ in obliuione prius iacebant. Proinde statim conicit Herodes, Regem illum de quo quærunt Magi, Messiam esse olim Diuinitus promissum. Atque hinc rursus apparet seriò timuisse Herodem, dum ita anxiè inquirit. nec mirũ. Quum

Quum enim meticulosi sint omnes tyranni, & plus illis terroris infligat sua ipsorum sæuitia, quàm aliis incutiat: Herodem præ aliis pauidum esse oportuit, vt qui se aduerso Deo regnare sentiret. Porrò noua hęc inquisitio ostendit quàm crassus ante Magorum aduentum Christi contemptus fuisset. Quòd sincerè ex Scriptura respondent Scribæ & Pontifices (qui tamen postea furiosè corrumpere totam Scripturam conati sunt, ne Christo nomen darent) ideo factum est, quia nondum molestus erat illis Christus cũ suo Euangelio. Sic omnes impii in generalibus principiis Deo facilè subscribunt: sed vbi propiùs eos vrgere incipit Dei veritas, contumaciæ suæ virus euomunt. Cuius rei hodie illustre cernimus exemplũ in Papistis. Christum enim sine controuersia fatentur vnigenitum Dei Filium, carne nostra indutum, & in duabus naturis vnam Dei & hominis personam agnoscunt: sed vbi ventum est ad Christi virtutem & officium, mox ardet conflictus: quia in ordinem se cogi non sustinent, ac multo minus in nihilum redigi. In summa, quatenus nihil sibi decedere putabunt impii, Deo & Scripturæ aliquid reuerentiæ concedent. Sed vbi consertis manibus cum ambitione, auaritia, fastu, peruersa fiducia, hypocrisi & fraudibus confligit Christus, tunc omnis modestiæ obliti in rabiem feruntur. Sciamus ergo hostibus veritatis pręcipuam excæcationis causam esse prauos affectus qui lucem in tenebras conuertunt.

6 *Et tu Bethlehem.*) Non dubium est quin Scribæ fideliter sua lingua verborum contextum citauerint, qualis extat apud Prophetam. Sed Matthæus satis habuit locum notare. Et quia Græcè scribebat, receptam lectionem sequutus est. Nam ex hoc loco & similibus colligere prõptum est, lingua Hebraica non fuisse compositum ab eo Euangelium. Porrò hoc semper obseruandum est, quoties aliquod Scripturæ testimonium citant Apostoli, quanuis non reddant verbum ex verbo, imò interdũ longè discedant: congruenter tamen & appositè ab illis ad causam accommodari. Quare semper attendant lectores quorsum adducant Euangelistæ Scripturæ locos, ne scrupulosè in singulis verbis insistant, sed contenti sint hoc vno, quòd Scriptura nunquam ab illis torquetur in alienum sensum, sed propriè in genuinum vsum aptatur. Porrò quum illis propositum fuerit infantes & in fide nouitios lactis potu alere, qui solidum cibum nondum capere poterant: nulla religio impedit quo minus diligenter & exactè inquirant filii Dei quid contineat Scriptura, atque ita gustus quem præbent Apostoli, eos ad fontem deducat. Nunc redeamus ad vaticinium Michææ. sic ad verbum legitur apud Prophetã, Et tu Bethlehẽ Ephrate, paruula vt sis in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel. Pro Ephrata Matthæus Iuda posuit: sed eodem sensu. Michæas enim Bethlehem, de qua loquitur, tantùm hac nota discernere voluit ab altera, quæ erat in tribu Zabulon. In reliquo contextu plus est difficultatis. dicit enim Propheta exiguam esse Bethlehem quæ censeatur inter præfecturas Iuda: Matthæus contrà dignitatem eius extollit, vt vna sit ex præcipuis. Hæc ratio mouit quosdam interpretes vt interrogatiuè legerent Prophetæ locum. Rectius tamen alii qui Matthæum existimant Dei gratiam voluisse in hac mutatione celebrare, quòd tenue & obscurum oppidulum factum fuerat natalis locus summi Regis. Cæterùm etsi hoc honore excelluit Bethlehẽ, adeò tamen nihil profuit eius incolis, vt cesserit potius in grauius exitium quòd illic plusquam indignè exceptus fuit Redemptor. Pro Dominatore etiam Pastorem Matthæus reddidit. Quanquam vtrunque expressit: nempe Christum esse populi ducem, & illi commissum esse pascendi munus.

MARC.	L V C.	MATTH. II.
		7 *Tum Herodes, clàm accersitis Magis, exactè perquisiuit ab illis quo tempore apparuisset stella.*
		8 *Et iussis ire in Bethlehem, dixit, Profecti inquirite de puerulo: vbi autem inueneritis, renuntiate mihi, vt & ego veniam & adorem eum.*
		9 *At illi audito Rege profecti sunt: & ecce, stella quam viderant in Oriente præcedebat illos, donec progressa staret supra locum in quo erat puer.*
		10 *Quum autẽ vidissent stellam, gauisi sunt gaudio magno valde.*
		11 *Et ingressi domũ, inuenerunt puerulũ cum Maria matre eius: & prostrati adorauerunt illũ: & apertis thesauris suis obtulerunt illi munera, aurum, & thus, & myrrham.*
		12 *Et oraculo admoniti per somnium ne reuerterẽtur ad Herodem, per aliam viam reuersi sunt in regionem suam.*

9 *Herodes clàm accersitis.*) Metum & solicitudinem profiteri ausus non fuit Tyrannus, ne populum armaret audacia: cui se inuisum esse nouerat. Palàm ergo dissimulat hoc ad se pertinere, sed clanculum inquirit, vt occurrat instanti periculo. Cæterum quanuis eum mala conscientia timidum redderet: non dubium tamen est quin Deus mentem eius perculerit inusitato metu, vt consilio destitutus, mentéque alienatus, ad tempus torperet. Nihil enim facilius erat quàm officii prætextu vnum ex aulicis comitem subornare, qui tota re inspecta mox rediret. Pollebat certè non vulgari astutia Herodes: erat in eo rara animi magnitudo. quo magis mirum est nunc in extremo discrimine, quum tamen in manu sit remedium, iacere attonitum & fere exanimem. Quare sciamus non nisi miraculo elapsum tunc fuisse filiũ Dei ex faucibus leonis. Nec minus hodie dementat hostes suos Dominus, ne mille nocẽdi artes excogitent ad perdendã Ecclesiam: imò ne sæpe occasiones quæ in prõptu sunt arripiant. Astutiam verò qua

Magos deceperat,se quoq; venturum simulans adorandi causa, Dominus alio modo, vt videbimus elusit. Cæterum vt Herodes sibi à populi tumultu metuens mente priuatur: ita rursum tantus eum furor agitat, vt Deum in se concitare non dubitet, neque horreat. Sciebat enim, si quis Rex natus foret, Diuinitus esse ordinatum vt collapsum Dauidis solium erigeret. Non ergo homines aggreditur, sed rabiosè cum Deo bellare audet. Vtrunque igitur notãdum est, Spiritu vertiginis correptum fuisse vt Deum impeteret, pueriliter tamen egisse, quia dissipatum erat eius consilium, vt instar cæci in tenebris palparet.

9 *Audito Rege profecti sunt.*) Turpis sane Iudæorum ignauia, quòd nemo se alienigenis comitem adiungit, vt promissum genti suæ Regem inspiciat. Præmonstrant illis Scribæ viam, & locum designant vbi natus est: sinunt tamen solos abire, nemo pedem mouet. Timebant forte Herodis sæuitiam: sed hæc quoque fuit scelesta ingratitudo, salutis sibi oblatæ causa nolle quicquam discriminis subire, Dei & gratiam postponere Tyranni offensioni. Totum verò populum paulo antè ostendi nimis fuisse degenerè, qui iugo tyrannidis premi maluerit, quàm ex mutatione aliquid sentire incommodi. Ac nisi Magorum animos Spiritu suo Deus confirmasset, poterant ad scandalum illud concidere: non tamen imminuitur studii ardor, sed absque comite proficiscuntur. Nec verò illis deest confirmandæ fidei materia, dum audiunt pridem Diuinis oraculis celebratum esse Regem qui illis per stellam ostensus fuerat. Quòd viam ingressos stella vsque in locum dirigit, facilè colligere licet non alia de causa prius euanuisse, nisi vt Hierosolymæ de nouo Rege sciscitarentur: idque ad tollendam excusationem Iudæis, qui postquam edocti fuerunt de Redemptore sibi misso, eum tamen scientes ac volentes contemnunt.

11 *Inuenerũt puerulũ.*) Nouum scandalum obiicere potuit Magis tam deforme spectaculum, quũ adeò nihil regium extaret in Christo, vt quouis plebeio infante vilior esset ac cõtemptior. Sed quia persuasi sunt, diuinitus constitutum esse Regem, hæc sola conceptio eorum animis infixa, Christo apud eos reuerentiam conciliat. dignitatem enim eius adhuc occultam considerant in Dei consilio. Et quia certò statuunt alium fore quàm nunc appareat, regium honorem deferre minimè eos pudet. Porrò donis suis testantur vnde sint oriundi. neque enim dubium est quin hæc attulerint tanquam patriæ suæ insignia. Intellige autem non à singulis oblatum fuisse proprium munus, sed ab omnibus promiscuè tria quæ referuntur. Quod omnes fere interpretes de Regno, Sacerdotio & sepultura Christi philosophantur, & aurum faciunt Regni symbolum, thus Sacerdotii, myrrham Sepulturæ: nihil, meo iudicio, solidi habet. Scimus Persis solenne fuisse, donum aliquod habere in manu quoties Reges suos salutabant.
Gen 43.c.11 Eligunt autem Magi tria ista, quorum prouentus Orientẽ nobilitat. Sicuti Iacob in Ægyptum mittebat pretiosos & selectos terræ fructus. Cæterùm quum ipsi more Persico Regem adorantes quem terrenũ esse adhuc putabant, terræ fructus obtulerint: nostrum est spiritualiter eum venerari. Nam hic legitimus est ac rationalis cultus quem exigit. vt nos illi primum, deinde & nostra omnia consecremus.

MATTH.	MARC.	LVC. II.
		22 *Et postquam completi sunt dies purgationis eorum secundum legem Mosis, adduxerunt eum Hierosolymam, vt sisterent Domino,*
		23 *Sicut scriptum est in Lege Domini, Omne masculinum adaperiens vuluam sanctum Domino vocabitur.*
		24 Et *vt darent hostiam, secundũ quod dictũ est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.*
		25 Et ecce, *homo erat Hierosolymis cui nomen Simeon, & homo iste iustus ac pius, expectans consolationem Israel, & Spiritus sanctus erat super eum.*
		26 *Et responsum acceperat à Spiritu sancto, nõ visurum se mortem nisi prius videret Christum Domini.*
		27 *Et venit per Spiritum in templum. Et quũ inducerent puerulum Iesum parentes, vt facerent secundum consuetudinem Legis pro eo:*
		28 *Ipse quoque accepit eum in vlnas suas: & benedixit Deum, ac dixit,*
		29 *Nunc dimittis seruum tuum, Domine, secũdum verbum tuum, in pace:*
		30 *Quia viderunt oculi mei salutare tuum.*
		31 *Quod parasti ante faciem omnium populorum:*
		32 *Lumen ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.*

22 *Et postquam completi.*) Die à partu quadragesimo purgationis ritum peragi oportuit. Veniunt tamen Hierosolymam Maria & Ioseph alterius rei etiam causa, vt Christum, quia primogenitus erat, Domino sistant. Nunc priore loco de purgatione dicendum est. eam Lucas Mariæ & Christo facit communem. nam pronomen *Eorum*, ad Ioseph nullo modo referri potest. Nihil autem absurdi, quòd Christus, qui pro nobis execratio futurus erat in cruce, immunditiem nostram quanuis à culpa & vitio immunis

immunis esset quoad reatum, susceperit nostra causa. hoc est, si fons puritatis, vt sordes nostras ablueret, censeri voluerit immundus. Falluntur qui putant legem hanc nonnisi politicam fuisse: ac si mulier coram marito suo, non coram Deo, immunda foret. Quin potius tam naturæ suæ corruptio Iudæis ante oculos posita fuit, quàm diuinæ gratiæ remedium. Atque vna ista lex ad probandum originale peccatum abundè sufficit, vt insigne testimonium continet gratiæ Dei. neque enim clarius ostendi potuit humani generis maledictio, quàm quum testatus est Dominus, infantem ex matre prodire impurum & pollutū, atque adeò matrem ipsam partu inquinari. Certè, nisi homo nasceretur peccator, & natura esset filius iræ, atque in eo resideret aliqua peccati labes, purgatione non egeret. Quare sequitur omnes in Adam fuisse corruptos, quando pollutionis damnantur ore Domini. Nec obstat quòd alibi vocantur Iudæi rami sancti ex radice sancta: quia hoc bonum illis quasi aduentitium erat. Etsi enim adoptionis priuilegio segregati erant in populum electum: prior tamen ordine erat hæreditaria ex Adam corruptio. Distinguere ergo conuenit inter primam naturam, & peculiare fœderis beneficium quo Deus suos à communi maledictione liberat. Atque huc spectabat legalis purgatio, vt scirent Iudæi abstergi Dei gratia quas secum in mundum sordes nascendo attulerant. Hinc etiam discendum est quàm horribilis sit peccati cōtagio, quæ legitimum naturæ ordinem aliqua ex parte inquinat. Fateor quidem neque puerperium immundum esse, imò fateor libidinis vitium coniugii sanctitate tegi: sed interim tam profunda ac fœcunda est peccati scaturigo, vt inde semper ebulliant aliqua vitia, quæ maculis aspergunt quicquid alioqui purum erat. Rom.11.b.16

23 *Sicut scriptum est in Lege)* Hoc alterum pietatis officiū fuit, quo defuncti sunt Ioseph & Maria. Iubebat Dominus omnes masculos sibi dicari in redemptionis memoriam. quia quum Angelus omnia primogenita Ægypti interficeret, primogenitis Israel pepercerat. postea cuique licebat primogenitum suū certo pretio redimere. illa fuit vetus cæremonia: nunc quum Dominus communis omnium sit redemptor, iure nos sibi à minimo vsque ad maximum vendicat. Porrò non frustrà sæpius repetit Lucas Ioseph & Mariam fecisse quod præscriptum erat in Lege Domini. Docemur enim his verbis, nihil proprio arbitrio tentandum esse in cultu Dei, sed obedienter sequendum esse quod verbo suo præcipit. Num.3.b.13.

24 *Et vt darent hostiam.)* Sacrificium hoc ad ritum purgationis spectabat, nequis putet oblatum esse redimendi primogeniti causa. Quum par turturū vel duas columbas nominat Euangelista, pro confesso sumit tantam fuisse inopiam Ioseph & Mariæ, vt ad offerendum agnum non sufficeret facultas. Nā hæc exceptio disertè ponitur Leuit. capite 12 c.6. Si quis obiiciat, aurum paulo antè à Magis fuisse oblatū vnde emerent: respondeo, non esse fingendam nobis auri copiam quæ repente pauperes ditauerit. Non enim legimus onustos fuisse auro camelos: sed potius credibile est fuisse exiguum aliquod libamē quod tantum honoris causa attulerant Nec verò Lex præcisè mandabat vt in sacrificium consumerent tenues suam substantiam: sed à diuitibus in sacrificiis eos discernens, sumptu eos leuabat. Quare nihil erit incommodi, si dicamus Ioseph & Mariam dedisse quantum ferebat ipsorum conditio: etiam siquid pecuniæ ad tolerandos itineris & vitæ sumptus repositum haberent.

25 *Ecce, homo erat Hierosolymis.)* Historia hæc refertur, vt sciamus, quū se totus ferè populus impio Dei contemptu profanasset, paucos tamen superfuisse Dei cultores, & Christum ab illis fuisse cognitum à prima vsque infantia. Istæ erant reliquiæ, quas Paulus secundum gratuitam Dei electionem seruatas fuisse docet. Atque in hac exigua manu inclusa erat Ecclesia Dei: quāuis Sacerdotes & Scribæ Ecclesiæ titulum non minus superbè quàm falsò iactarent. Duos tantum cōmemorat Euangelista qui Hierosolymæ Christum agnouerint quum in templum adductus est, Simeonem & Annam. Ac de Simeone prius dicendum est. Qualis fuerit eius conditio, non legimus: & fieri potest vt fuerit plebeius quispiam homo, & obscuræ famæ. Cæterum à pietate & iustitia eum commendat Lucas, quibus addit Prophetiæ donum. Pietas & iustitia referuntur ad duas Legis tabulas. itaque duabus his partibus constat integritas vitæ. Pietatis testimonium fuit quòd expectaret consolationem Israel. neque enim sine fiducia salutis ritè colitur Deus: quæ tum ex fide promissionum eius pendet, tum maximè ex instauratione per Christum promissa. Iam verò quum talis expectatio in Simeone laudetur quasi rara virtus, hinc collige paucos tūc fuisse qui spem redemptionis verè in cordibus suis fouerent. Omnibus quidē in ore erat Messias, & beatus status sub regno Dauidis: sed nemo ferè interim patienter ferebat præsentes miserias, hac consolatione fretus quòd instaret Ecclesiæ redemptio. Sicuti autem in hoc enituit Simeonis pietas quod animū suum sustinuit in expectatione promissæ salutis: ita & hodie quicunque probare se volunt Dei filios suspirent continuis votis ad promissam redemptionem. Nam tolerantia opus est vsque ad vltimum Christi aduentum. *Spiritus sanctus erat super eum.* Non loquitur de Spiritu adoptionis, qui omnibus Dei filiis communis est, licet non æquali modo: sed de peculiari dono Prophetiæ. quod clarius patet ex proximo versu & sequenti, vbi dicitur, Responsum accepisse à Spiritu sancto: & eodem Spiritu duce venisse in templum. Quanuis ergo nullo publico honore excelleret Simeon, egregiis tamen dotibus ornatus fuit, pietate, vitæ innocentia, fide & prophetia. Nec dubium est quin oraculum istud vnus priuatim acceperit vt communis inde ad pios omnes confirmatio manaret. Vocatur Iesus, Christus Dei: quia à Patre vnctus est, & vnà cum Spiritu, Regni & Sacerdotii honorem accepit. Venisse Simeon in templum dicitur in Spiritu: hoc est arcano instinctu & certa reuelatione, vt Christo occurreret.

29 *Nunc dimittis.)* Ex hoc cantico satis constat Simeonem aliis quàm carnis oculis intuitum esse Filium Dei: exterior enim Christi conspectus nihil poterat quàm contemptum inducere: saltem nunquam ita satisfecisset animo sancti viri, vt lætus & summæ votorum suorum compos ad mortem properaret. Ergo Spiritus Dei fide illuminauit eius oculos, vt gloriam Filii Dei in sordido contemptóque habitu cerneret. Quum dicit, Se in pace dimitti, intelligit tranquillo se animo, vt qui expletus sit ac potitus suis desideriis, moriturum. Sed quæritur, si priùs migrandum fuisset è vita, an cum perturbatione & tumultu, vt solent inuiti, tractus fuisset Simeon? Respondeo, notandam esse circunstantiam quæ additur, *Secundum verbum tuum.* Nam quum Deus Filii sui conspectum pollicitus esset, meritò suspensus

hærebat: imò anxiè illum viuere oportuit, donec compos factus esset spei suæ. Hoc ideo tenendum est, quia multi falsò & perperam Simeonis exemplum obtendunt, libenter se morituros iactantes si hac vel illa re antè frui daretur: quum tamen temere pro sua libidine sibi vota concipere permittant, vel spes vanas fabricare absque Dei verbo. Si præcisè dixisset Simeon, Nūc sedato animo & quieto moriar, quia vidi Filium Dei: hac voce fidei suæ debilitatem proderet: sed quia verbum habebat, secundum fidei regulam illi mortem fugere licuit vsque ad Christi aduentum.

30 *Quia viderunt oculi mei.)* Quanquam hic loquendi modus frequenter occurrit in Scripturis, videtur tamen disertè his verbis exprimi corporalis aspectus Christi: acsi diceret Simeon, se iam habere Filium Dei carne præsentem, in quem mentis oculos prius intentos habuerat. Salutare accipio pro salutis materia: quia in Christo reconditæ sunt omnes salutis & beatæ vitæ partes. Iam si tantum apud Simeonem valuit Christi adhuc infantis conspectus vt mortem hilaris atque tranquillus adiret: quanto vberior nobis hodie tranquillæ pacis materia suppetit, quibus contigit omnes salutis nostræ numeros in
2.Cor.3.c.18 Christo completos videre? Non versatur quidem in terris Christus, nec eum gestamus inter vlnas: sed in Euangelio diuina eius maiestas clarè & palam refulget, & se illic nobis quasi facie ad faciem, vt inquit Paulus, cōspicuum exhibet: neque amplius in carnis infirmitate, sed in magnifica virtute Spiritus, quam in miraculis, in sacrificio mortis suæ, in resurrectione exeruit. In summa, sic corpore à nobis abest vt ipsum tamen intueri cōueniat sedentem ad Patris dexteram. Nisi talis conspectus pacem nobis conciliat, vt alacres ad mortem pergamus, plusquam ingrati sumus Deo, & malignè reputamus quanto nos honore dignatus sit.

31 *Quod parasti.)* Significat his verbis Simeon, Christum Diuinitus ordinatum esse vt eius gratia fruantur omnes populi, & paulo pòst in sublimi locandum, vt in se conuertat omnium oculos. Atque hoc verbo complectitur quæcunque extant vaticinia de propagando regno Christi. Quòd si tenerum infantem vlnis suis complectens Simeon, mentem suam extendere potuit ad extremos vsque mundi fines, vt præsentem eius potentiam vbique agnosceret: quanto hodie splendidius nos de ipso sentire cōuenit ex quo erectus est in vexillum Gentibus, séque patefecit toti mundo?

32 *Lumen ad reuelationem.)* Nunc ostendit Simeon in quem finem producendus sit à Patre Christus coram omnibus populis: nempe vt Gentes illuminet, quæ prius fuerant in tenebris: & gloria sit populi Israel. Nam inter hūc & illas non sine causa distinguit: quia iure adoptionis, propinqui Deo erant
Iere.31.b.9 Abrahæ filii: Gentes autem quibuscū nullū erat Dei fœdus, ab Ecclesia extraneæ. Qua ratione Israel ali-
Rom.15.b.8 cubi non tantum Filius Dei, sed etiā primogenitus vocatur. Et Paulus docet Christū venisse vt minister esset circūcisionis secūdum promissiones Patribus datas. Cæterum ita præfertur Israel Gentibus, vt cōmuniter omnes salutem in Christo obtineant. Lumen ad reuelationem, tantūdem valet acsi dictum esset, Illustrandis Gentibus. Vnde colligimus homines naturaliter luce priuatos esse donec illis affulgeat Sol iustitiæ Christus. Quantum ad Israelem spectat, quanuis summo honore à Deo affectus esset, Simeō tamen admonet totam eius gloriam ab vno capite pendere, quòd illi promissus esset redemptor.

MATTH.	MARC.	LVC. II.
		33 Et erant pater eius & mater mirantes super his quæ dicebantur de illo. *34 Et benedixit illis Simeon: & dixit ad Mariam matrē eius, Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicitur.* *35 Quin & tuam ipsius animam penetrabit gladius, vt retegantur ex multis cordibus cogitationes.* *36 Et erat Anna prophetissa filia Phanuel, è tribu Aser: hæc processerat in multam ætatem, & vixerat cum viro annos septem à virginitate sua.* *37 Et hæc vidua annorum ferè octogintaquatuor, quæ non discedebat è templo, ieiuniis & precationibus* Deum *colens die & nocte.* *38 Et hæc eadem hora superueniens, vicissim confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem in* Ierusalem. *39 Et vt perfecerunt omnia secundum Legem Domini, reuersi sunt in Galilæam, in ciuitatem suam Nazareth.*

33 *Pater eius & mater mirantes.)* Non significat Lucas obstupuisse quasi ad rem nouam, sed reuerenter considerasse, & qua decebat admiratione amplexos esse hoc Spiritus vaticinium ex ore Simeonis, vt magis ac magis in Christi cognitione proficerent. Atque hoc exemplo docemur, postquam semel imbuti fuimus recta fide, colligenda esse quæcunque in eius confirmationem valere possunt adminicula. Ille enim demum ritè profecit in Dei verbo, qui non desinit mirari quicquid quotidie ex lectione vel auditu ad continuos fidei progressus accedit.

34 *Benedixit illis Simeon.)* Si ad Ioseph & Mariam restringas, nihil erit difficultatis: sed quia videtur Lucas Christum simul complecti, quæri posset quo iure benedicendi eius munus sibi vsurpauerit

Simeon,

Simeon. benedicitur enim minor à maiore, vt docet Apostolus. Deinde absurdũ videtur vt preces quispiam mortalis homo concipiat pro Filio Dei. Respondeo, Apostolum non de qualibet, sed tãtum de Sacerdotali benedictione loqui. nam homines sibi aliàs mutuo bene precantur. Magis autem probabile est Simeonem vt hominem priuatum & vnum quemlibet e populo, illis benedixisse, quàm in publica persona. nam, vt prius dictum est, nusquam Sacerdos fuisse dicitur. Cæterum nihil absurdi est si pro fœlici regni Christi successu orasse dicamus, quia hanc εὐλογίαν, piis omnibus in Psalmo Spiritus dictat. *Ecce positus est hic.* Propriè quidem ad Mariam sermonem hunc direxit Simeon: communiter tamen ad pios omnes spectat. Hac admonitione opus habuit sancta Virgo, ne lætis initiis (vt solet plerunque fieri) exultans, ad sustinendos tristes euentus minus composita esset. Deinde, ne speraret communi totius populi applausu recipiendum esse Christum: sed potius vt inuicto animi robore aduersus contrarios omnes insultus munita esset. Interim verò communem piis omnibus doctrinam tradere voluit Dei Spiritus, vt mundum impia contumacia Christo resistentem cernentes, cum tali nihilominus duritie confligant, neque frangantur. Scimus quàm graue & arduum nobis obstaculum sit mundi incredulitas. atqui superari à nobis conuenit, si in Christum credere volumus. neque enim vnquam ita bene compositæ fuerunt res humanæ vt maior pars Christum sequeretur. Quare his rudimentis imbui necesse est quicunque nomen Christo daturi sunt, & his armis instrui vt in eius fide persistant. Hæc autem longè grauissima tentatio fuit, quod à suis agnitus non fuit Christus, imò contumeliosè reiectus ab eo populo qui se Dei Ecclesiam esse gloriabatur: præsertim verò quòd Sacerdotes & Scribæ, penes quos Ecclesiæ regimen erat, illi infestissimi fuerunt hostes. quis enim putasset eorum esse Regem à quibus tam indignè probroséque reiici videret? Ergo non abs re prædicit Simeon, Christum positum esse multis in ruinam & quidem in populo Israel. Sensus autem est, Diuinitus esse ordinatum vt multos deiiciat ac præcipitet. Sed notandum est, ruinam inde procedere quòd increduli in eum impingunt. quod paulo pòst exprimitur, vbi Simeon vocat Signum contradictorium. Ergo quia rebelles sunt Christo increduli, ad eum se allidunt: vnde sequitur eorum ruina. Est autem deducta metaphora à scopo in quem collimant iaculatores: acsi dixisset Simeon. Hinc perspicitur hominum malitia, imò totius humani ingenii prauitas, quòd omnes Dei Filio quasi facta conspiratione obstrepunt ac reclamant. neque enim talis esset mundi consensus ad contradicendum Euangelio, nisi quoddam esset velut naturale dissidium inter Filium Dei & homines ipsos. Etsi autem inter seipsos dissident Euangelii hostes (vt eos in diuersas partes rapit sua ambitio vel furor, vt factiosi scinduntur in diuersa studia, vt superstitionum multiplex est varietas quæ idololatras disiungi) in hoc tamen consentiunt omnes vt Filio Dei reclament. Quamobrem verè dictum est, nimis luculentum esse specimen humanæ prauitatis, quòd passim Christo contradicitur. Etsi autem immane portentum est quod mundus in suum opificem ita insurgit: quia tamen id futurum prædixit Scriptura, & ratio palàm apparet, quòd scilicet homines semel alienati à Deo per peccatum, semper illum fugiunt: non est quod nos perturbent eiusmodi exempla, sed potius iis armis instructa fides nostra se ad pugnandum accingat cum mundi contradictione. Porrò quia nunc Israelem Deus sibi collegit ex toto mundo, & nullum est amplius discrimen Iudæi & Græci, idem nunc accidere oportet quod tunc factum esse legimus. Dixerat iam suo seculo Esaias, Ecce, Dominus erit duabus familiis Israel in scandalum & ruinã. *Iesa.8.c.14*
Ab eo tempore nunquam fere cessarunt Iudæi aduersus Deum impingere: sed maximè violentus fuit conflictus aduersus Christum. Nunc eundem furorem imitantur qui se Christianos vocant: imò qui superbè sibi arrogant Ecclesiæ primatum, sæpe quicquid habent potentiæ ad opprimendum Christum cõferunt. sed meminerimus nihil eos aliud proficere nisi vt tandem frangantur ac conterantur. Nam sub voce Ruinæ ita pœnam Spiritus incredulis denuntiat: vt discamus quàm longissimè ab ipsis recedere, ne societas eodem nos exitio inuoluat. Nec verò minus propterea amandus est Christus quòd eo surgente multi corruunt: quia Deo gratus & suauis non desinit esse Euangelii odor, quanuis exitialis sit impio mundo. Siquis roget quomodo ruinæ sit occasio Christus incredulis qui iam extra ipsum perditi sunt: facilis responsio est, Bis perire qui oblata sibi diuinitus salute vltrò se priuant. Ergo ruina duplicem pœnam significat, quæ omnes incredulos manet postquam scientes & volentes cum Filio Dei conflixerint. *In resurrectionem.* Priori membro opponitur hæc consolatio, quæ rem sensui nostro odiosam mitiget. hoc enim triste est auditu, si nihil aliud addatur, Christum esse lapidem scãdali, qui sua duritie magnam hominum partem franget ac conteret. Ergo ad diuersum eius officium nos reuocat Scriptura, quòd fundata in eo hominum salus consistat: sicut Iesaias etiam loquitur, Dominum exercituum sanctificate, sit ipse timor vester, & erit vobis in sanctuarium, vel arcem munitam. Clarius verò Petrus, Ad quem accedentes lapides viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum & honorificè euectũ: *Iesa.8.c.13* *1 Pet.2.a.4*
ipsi tanquam lapides viui superædificamini. Nam sic continet Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem angularem, probatum, electum, preciosum: qui crediderit in eo, non pudefiet. Vobis ergo credẽtibus preciosus est: non credentibus autem, lapis quem reprobauerunt ædificantes, &c. Ergo ne Christum nobis formidabilem reddat elogiũ illud, quo vocatur Christus lapis scandali, statim eregione occurrat, ipsum quoque vocari lapidem angularem, quo sustinetur piorum omnium salus. Imò succurrat, illud esse accidentale: hoc verò genuinum & proprium. Notatu præterea dignum est quòd non vocatur Christus piorum fultura, sed resurrectio. neque enim is est hominum status in quo illis manere expediat. Ante ergo resurgere à morte oportet, quàm viuere incipiant.

35 *Tuam ipsius animam.*) Hæc admonitio ad confirmandum sanctæ Virginis animum valere debuit, ne mœrori succumberet vbi ventum esset ad tam acres pugnas quæ illi fuerũt subeundæ. Cæterum etsi variis tentationibus agitata fuit & vexata eius fides, acerrimum tamen illi cum cruce certamen fuit, Christus extinctus videri poterat. Etsi autem mœrore nunquam absorpta fuit, non tamen saxeum fuit eius pectus quin grauiter sauciaretur, sicuti constantia Sanctorum à stupore multum differt. *Vt retegantur ex multis cordibus.* Quidam hoc membrum connectunt cum illa sententia magis remota, Quòd Christus positus sit in ruinam, &c. parenthesi includunt quod proximè exposuimus de gladio.

sed meo iudicio satius est ad totum complexum referre. Particula verò *vt* non hîc est propriè causalis, sed tantum consequentiã notat. Nam quum exoritur lux Euangelii, & deinde surgunt persequutiones, simul emergũt cordium affectus antea occulti, nam tales sunt humanæ simulationes latebræ, vt facilè extra Christum lateant. Sed Christus luce sua fucos omnes abstergit, & hypocrisin denudat. Ideo iure illi tribuitur officium hoc, quòd in apertum proferat arcana cordis. Sed vbi ad doctrinam crux accedit, corda magis ad viuum examinat. Nam qui externa professione Christum amplexi erant, abhorrent à ferenda cruce: & quia Ecclesiam vident subiectam variis ærumnis, stationem suam facilè deserunt.

36 *Erat Anna prophetissa.)* Duos tantum recenset Lucas à quibus exceptus fuerit Christus: idque eo consilio vt discamus toti mundo præferre quod Dei est, quantumuis sit exiguum. Erat tunc quidem in Scribis & Sacerdotibus magnus splendor: sed quum in Simeone & Anna resideret Dei Spiritus, quo prorsus vacui erant Principes, plus duo isti soli merentur reuerentiæ, quàm ingens eorum turba qui tantùm inanibus laruis superbiunt. Hac ratione exprimitur Annæ ætas, & Prophetissæ titulo ornatur: tertiò insigne illi pietatis sanctæ & castæ vitæ testimonium redditur. hæc enim sunt quæ hominibus autoritatem & pretium iure conciliant. Et certè non alios decipit laruarum splendor vel inanis põpa, quàm qui pro ingenii sui vanitate fallaciis addicti sunt. Dicitur vixisse annis septem cum viro à virginitate sua. vt sciamus fuisse viduam in ipso ætatis flore. virgo enim nupserat, & paulò post marito priuata: quòd autem abstinuit à secundis nuptiis quum adhuc vegeto esset corpore, hac circumstantia augetur pudicitiæ laus. Quod tamen sequitur, bifariam exponi potest, viduam fuisse annorum fermè octogintaquatuor: nempe quòd ab eius cælibatu elapsum fuerit illud tempus, vel quòd tandiu vixisset. Si annos octoginta quatuor à viduitate numeres, sequetur maiorem fuisse centenaria: sed hoc in medio relinquo. Quod autem in paucis quibusdam adhuc lucebat Spiritus prophetiæ, iis quasi tesseris comprobata fuit Legis doctrina & Iudaica religio, donec veniret Christus. siquidem in tam vasta dissipatione talibus adminiculis retineri necesse fuit Dei electos, ne diffluerent.

37 *Non discedebat è templo.)* Hyperbolica est loquutio, cuius tamen clarus est sensus: Annã propè assiduam in templo fuisse. Addit Lucas ipsam ieiuniis ac deprecationibus continuis coluisse Deũ. Vnde colligimus non frequentasse templum quasi hoc nudo officio defungi vellet, sed simul iunxisse alia pietatis exercitia. Cæterùm notare operæpretium est non eandem hic omnibus regulam præscribi: neque etiam promiscuè trahi debere in exemplum quæ hic in vidua muliere laudantur officia. prudenter enim discernere oportet quid cuiusque vocationi conueniat. Stulta enim æmulatio nimis mundum repleuit, dum cupidè magis quàm scienter arripiunt superstitiosi quicquid in sanctis laudari audiunt. quasi verò, vt distincti sunt ordinum gradus, ita non etiam habendus sit delectus operum, vt singuli vocationi suæ respondeant. Quod hic refertur de Anna, Paulus ad viduas specialiter restringit. præposterè ergo faciunt coniuges si ad exemplum dissimile vitam suam forment. Superest tamen adhuc scrupulus, quòd videtur Lucas partem Diuini cultus in ieiuniis statuere. sed notandum est, ex operibus quæ ad cultum spectant, alia simpliciter requiri, atque (vt loquuntur) per se esse necessaria: alia verò quæ accedunt, referri in hunc finem vt prioribus illis obseruiant. Precationes ad Dei cultum propriè faciunt: ieiunium verò, inferius subsidium est. quod non aliter Deo probatur nisi quatenus precandi studium & ardorem adiuuat. Tenenda enim regula est, Æstimari hominũ officia à recto & legitimo fine. Tenenda etiam distinctio, quòd directè precibus colatur Deus: ieiuniis verò nonnisi propter consequentiam. Neque verò dubium est quin ieiunia sua retulerit sancta mulier ad lugendam quæ tunc erat Ecclesiæ calamitatem.

38 *Vicissim confitebatur.)* Sanctam melodiam, quæ resonabat in linguis Simeonis & Annæ, commendat Lucas, vt se mutuò hortentur fideles ad canendas vno ore Dei laudes, & alii aliis vicissim respõdeant. Quum dicit loquutam fuisse Annam omnibus qui expectabant redemptionem, piorum paucitatem iterum designat. Caput enim fidei situm erat in hac expectatione. Paucos autem fuisse apparet qui eam verè in animis suis fouerent.

39 *Reuersi sunt in Galilæam.)* Facilè quidem admitto, profectionem Ægyptiacam intermediam fuisse: & quod dicit Lucas, eos habitasse in vrbe sua Nazareth, ordine esse posterius fuga in Ægyptum, quam Matthæus refert. Porrò si absurdum non est ab vno Euangelista omitti quod ab altero narratur, nihil etiam obstat quin Lucam, resecto tempore cuius nullam facere mẽtionem instituerat, trãsitum sibi fecisse dicamus ad historiam sequẽtem. Sed interim eorum commento minimè assentior, qui Ioseph & Mariam, peracto purgationis sacrificio, fingunt reuersos fuisse in Bethlehem vt illic degerẽt. Stultè enim imaginantur fuisse illic domicilium Ioseph, vbi adeo ignotus erat vt hospitium nullum inuenire potuerit. Nec temerè Lucas tam eius quàm Mariæ vrbem vocat Nazareth. Vnde colligimus nunquam ipsum habitasse in Bethlehem, licet inde oriundus esset. De serie verò temporum mox plenius differam.

MARC.	LVC.	MATTH. II.
		13 *Digressis autẽ illis, ecce Angelus Domini apparuit in somnis* Ioseph, *dicens, Surge & assume puerulum & matrem eius, & fuge in Ægyptum, & esto illic donec dixero tibi. futurũ est enim vt Herodes quærat puerulum ad perdendum eum.*
		14 *Ille verò excitatus assumpsit puerulum & matrem eius noctu, & secessit in Ægyptum.*
		15 *Et fuit illic vsque ad obitum Herodis, vt perficeretur quod dictum fuerat à Domino per Prophetam, dicentem, Ex Ægypto vocaui filium meum.*

16 *Tunc*

16 *Tunc Herodes vbi vidit sibi illusum fuisse à Magis, indignatus est vehementer, & mittens interfecit omnes pueros qui erant in Bethlehem & omnibus eius finibus, à bimatu, & infrà: secundum tempus quod exquisierat à Magis.*

17 *Tunc perfectum est quod dictum fuerat ab Ieremia Propheta quum ait,*

18 *Vox in Rhama audita est, lamentatio, ploratus, & fletus multus: Rachel plorans filios suos, & noluit consolationem admittere, propterea quòd non sint.*

13 *Digressis autem.)* Quot dies intercesserint à discessu Magorum vsquedum Ioseph in Ægyptum fugere iussus est, nescitur, neque etiam magnopere pertinet: nisi quòd probabile est, dominum Mariæ pepercisse donec ex puerperio conualuit, vt iter facere posset. Hoc verò admirabile fuit Dei consilium, quod filium suum fuga seruare voluit. Nec verò dubium est quin periculosis tentationibus agitata fuerit mens Ioseph, quum nihil spei nisi in fuga ostenderetur. nulla enim in fuga erat diuini præsidii species. Deinde minimè consentaneum erat non posse nisi hominis mortalis opera seruari qui futurus erat omnium seruator. Verùm hanc moderationem tenuit Deus in Filio suo seruando, vt cælestis suæ potentiæ signa aliqua daret: nec tamen ipsam ita redderet conspicuam, quin lateret sub specie infirmitatis. nondum enim Christi palàm glorificandi maturum erat tempus. Quòd Angelus rem occultam & humanitus ignotam prædicit, clarum est diuinitatis specimen: quòd fuga & exilio tegere iubet vitam pueri, pertinet ad carnis infirmitatem cui subiectus erat Christus. Cæterum hinc docemur, Deum non vno semper modo seruare suos: sed nunc magnificè exerere virtutem suam, nunc verò ex obscuris integumentis vel vmbris tenues eius scintillas proferre. Iam ista mirabilis ratio seruandi sub cruce filii Dei, nos docet perperam facere qui certam Deo viam præscribunt. Sinamus ergo disparibus modis salutem nostram ab eo promoueri, nec recusemus humiliari, quo melius ipse gloriam suam illustret. Præsertim verò minimè fugienda nobis est crux, qua filium suum à prima vsque infantia exercuit. Porrò fuga hæc pars est stultitiæ crucis: sed quæ excellit supra omnem mundi sapientiam. Vt suo tempore prodeat Iudææ seruator, ex ea fugere cogitur, & eum alit Ægyptus, ex qua nihil prius nisi Ecclesiæ Dei lethale prodierat. Quis non ad opus Dei tam inopinatum stupeat? Quòd Ioseph confestim obtemperat mandato Angeli, hinc rursus somnii certitudinem collige. talis enim obsequii alacritas clarè ostendit, minimè eum dubitasse quin Deum haberet fugæ capessendæ authorem. Videtur tamen hoc posse diffidentiæ tribui quòd tam citò properat. neque enim trepidatione caruit nocturna fuga. Sed facilis est excusatio. videbat salutis modum sibi diuinitus ordinari humilem & abiectum. fas ergo sibi esse colligit, trepidè (vt in vltimis periculis fieri solet) fugam arripere. Ita semper ad Dei prædictiones metum nostrum attemperare conuenit. quibus si consentiat, non repugnabit fidei. *Esto illic donec dixero.* His verbis significat Angelus vitam pueri etiam in posterum, fore curæ Deo. & hac confirmatione opus habuit Ioseph, vt certò statueret Deum non modò sibi esse ducem itineris, sed in exilio quoque perpetuum fore custodem. Atque hoc modo sedare voluit Dominus multas curas, quibus æstuare cor sancti viri poterat, vt quietus maneret in Ægypto. Nullum enim alioqui momentum sine variis torminibus præterisset: quum se non modò hæreditate à Deo sanctis omnibus promissa, sed templo, sacrificiis, publica fidei professione priuatum cernens, inter pessimos Dei hostes, & profundo superstitionum gurgite ageret. Gestabat quidem secum in persona infantis quicquid vnquam bonorum sperauerant Patres, vel illis pollicitus erat Dominus: sed quia nondum tantos in fide & Christi notitia fecerat progressus, continere hoc mandato necesse habuit. Esto illic donec tibi dixero: ne molestum illic esset, patria extorrem inter Ægyptios languere.

15 *Ex Ægypto vocaui.)* Quia Matthæus completum dicit vaticinium, putarunt multi non aliud Prophetam voluisse quàm quod exprimitur: atque hunc sibi finxerunt sensum, stultè facere Iudęos, dum Filium Dei oppugnant & opprimere conantur, quia Pater eum ex Ægypto vocauerit. Atqui in hunc modum perperam torquentur Prophetæ verba, cuius cõsilium est ingratitudinis reos facere Iudæos, qui à prima sua infantia & origine Deum experti plusquam benignum & beneficum patrem, nouis tamen peccatis subinde prouocent. Proinde sit hoc nobis extra controuersiam, locum non debere ad Christum restringi. Neque tamen à Matthæo torquetur, sed scitè aptatur ad præsentem causam. Sic intelligi debent verba Prophetæ. Quum puer adhuc esset Israel, eduxi eum è misera illa seruitute in qua demersus erat. Prius similis fuerat mortuo, & Ægyptus illi erat instar sepulchri: ego autem inde, quasi ex vtero, eductũ, in lucem vitæ protuli. Meritò autem sic loquitur Dominus: quia liberatio illa, quædam fuit populi natiuitas. tunc enim palam factæ sunt adoptionis tabulæ, quũm Lege promulgata receptus est in peculium Dei, regnum sacerdotale, & gentem sanctam: quũ ab omnibus populis fuit segregatus, quum denique vt in medio eius habitaret, Dominus sibi tabernaculũ erexit. Perinde igitur valẽt Prophetæ verba ac si dixisset, populum ex Ægypto non secus ac profundo mortis gurgite, ereptum esse. Iam redemptio per Christum allata, quid aliud quàm resurrectio à morte, & nouæ vitæ initium fuit? Propè enim lux salutis tunc extincta erat, quum Deus in Christi persona Ecclesiam sibi denuò genuit: tunc ex Ægypto prodiit Ecclesia in suo capite, sicuti totum inde corpus antè eductum fuerat. Facit autem hæc analogia, ne videri debeat absurdũ quòd partem aliquam pueritiæ suæ Christus in Ægypto transegit. quin potius eo illustrior fuit Dei gratia & virtus, & admirabile cõsiliũ magis enituit, quod lux è tenebris & ex inferis vita emersit. Posset enim alioqui hîc obstrepere carnis sensus, Scilicet ex Ægypto venturus est Redemptor. Matthæus ergo non esse nouum vel insolens admonet, quod Deus Filium inde sibi vocet: ac potius hoc ad fi-

dei nostræ confirmationem valere, quòd sicuti olim, ita nunc de integro nascatur ex Ægypto Dei Ecclesia. Hoc modo est diuersum, quòd olim totus populus Ægypti ergastulo inclusus fuerit: in secunda autem redemptione solum Ecclesiæ caput Christus illic latuerit. sed qui omnium salutem & vitam in se inclusam gestabat.

16 *Tum Herodes vbi vidit.)* Loquitur Matthæus ex sensu & opinione Herodis, qui deceptum se à Magis putabat, quia ministri esse noluissent impiæ crudelitatis. Potius ipse captus fuit in sua astutia, qui perfidè simulauerat sibi quoque esse in animo regem nouum colere. Porrò huius historiæ nulla fit mentio apud Iosephum: solus Macrobius lib. Saturnaliorum 2. iocos & dicteria Augusti referens, dicit, Quum audiisset, iussu Herodis, pueros in Syria infrà bimatum occisos, & in turba simul occisum fuisse eius filiū. Mallem, inquit, Herodis porcus esse quàm filium. Atqui nobis abundè sufficit vnius Matthæi authoritas. non debuit quidem facinus tam memorabile omitti à Iosepho: mirum tamen non est de infantibus ipsum tacere, qui leuiter tantum & obscurè attingit non minus detestabile sæuitiæ exemplum, quod eodem ferè tempore sustulerit omnes Iudices, quos Sanhedrim vocabant, nequid prorsus residuum maneret ex stirpe Dauidis. Ego vero non dubito quin eodem metu impulsus fuerit ad vtrunque cædis genus. De tépore tamen ambigitur. Nam quum dicat Matthæus occisos fuisse bimulos & minores, secundum tempus quod exquisierat à Magis: colligere inde licet, Christum eam ætatem tunc attigisse, vel saltem non procul abfuisse à bimatu. Hoc quidam longius deinde trahunt, quo tempore venerunt Magi, eius ferè ætatis fuisse Christum. Ego verò alterum ex altero nego confici. Quanto pauore tunc correptus fuerit Herodes, quum rumor in vulgus sparsus esset de nouo rege nato, paulo ante vidimus. quum tunc impedierit metus ne proditorem quempiam clanculum submittere auderet explorandi causa, non est quod miremur à tam odioso & atroci cæde aliquandiu fuisse cohibitum: præsertim quum recens adhuc fama de Magorum aduentu vigeret. Certè probabilis coniectura est, facinus quod agitabat in animo, distulisse in suam occasionem: & fieri potest vt prius interempti ab eo fuerint Iudices, quò populum suis ducibus orbatum impunè quiduis perferre cogeret. Vnde colligere promptum est, friuolo argumento eos niti, bimulum fuisse Christum quum adoratus fuit à Magis, quia secundū tempus quo apparuerat stella, Herodes pueros occiderit bimulis paulo minores. Stultè autem pro confesso sumunt, stellam non apparuisse nisi post partum Virginis. Longè verisimilius est maturè fuisse admonitos, & sub ipsam natiuitaté Christi iter ingressos esse, vt infantem recens natum in cunis vel matris gremio conspicerent. In primis verò puerile est illud commentum, venisse ex ignota aliqua regione & quasi ex alio orbe, vt propè biennium in itinere consumpserint. Denique magis ridicula sunt quæ affert Osiander, quàm vt refutatione egeant. Cæterùm in hoc contextu historiæ quem propono, nihil est incommodi, quod nondum elapso puerperii tempore venerint Magi, & Regem quæsierint qui natus erat, nō qui iam esset bimulus: quòd Ioseph, illis in patriam reuersis, noctu fugerit: sed tamen in transitu defunctus sit Hierosolymæ pietatis officio quod Lege Domini præscriptū erat. (potuit autem in tam populosa vrbe, in quam ex omnibus locis assiduus erat confluxus, securus esse à periculo) quòd illo in Ægyptum profecto Herodes anxiè de periculo suo cogitauerit: tandem eruperit sæuitiæ vlcus quod vltra sesquiannum intus aluerat. nam aduerbium *Tunc* non designat semper in Scriptura continuum tempus: sed plerunque occurrit vbi longa est rerum distantia.

18 *Vox in Rhama.)* Certum est à Propheta describi cladem tribus Beniamin quæ accidit eius tempore. Excisionem enim tribus Iuda prædixit, cuius accessio erat dimidia tribus Beniamin. Quòd Racheli mortuæ luctum tribuit, prosopopœia est quæ plurimum valet ad mouēdos affectus. Nec verò Ieremias Rhetoricos colores inducit ornandæ solum orationis causa: sed quia aliter corrigi non poterat durities & stupor viuorum, quàm si mortui è sepulchris quodammodo euocarentur ad lugendas Dei vindictas quæ solebant vtplurimum ludibrio haberi. Quum tunc completum fuerit Prophetæ vaticinium, non intelligit Matthæus illic prædictum fuisse quid facturus esset Herodes, sed Christi aduētu renouatum fuisse luctum illum quem multis antè seculis pertulerant Beniamitæ: atque ita scandalo occurrere voluit quod turbare poterat & concutere pias mentes, nempe nihil ab eo salutis esset sperandum cuius causa simulac natus esset, trucidarentur infantes: imò hoc sinistrum esse & infœlix præsagium, quod maiorem sæuitiæ flammam accenderat Christi natiuitas quàm ardere soleat in bellis maximè hostilibus. Atqui sicut à Propheta instauratio promittitur vbi gens ab ipsis vsque infantibus excisa fuerit, ita admonet Matthæus, nihil obstare stragem illam quin Christus paulo pòst totius gentis redemptor appareat: scimus enim totum illud caput suauissimis consolationibus refertum esse. Et post funebrem illam querimoniam continuò sequitur, Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lachrymis: quia merces est labori tuo, & spes nouissimis tuis, &c. Hæc igitur similitudo est prioris cladis in tribu Beniamin acceptæ cum hac secunda, quòd vtraque restituendæ mox salutis præludium fuit.

MARC.	LVC.	MATTH. II.
		19 *Cæterum defuncto Herode, ecce Angelus Domini per somnium apparet Ioseph in AEgypto.*
		20 *Dicens, Surge, & assume puerum & matrem eius, & vade in terram* Israel*: defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.*
		21 *At ille surgens assumpsit puerum & matrem illius, & venit in terram* Israel.
		22 *Verùm quum audisset Archelaum regnare in Iudæa loco Herodis patris sui, timuit illuc abire: sed oraculo admonitus*

tus per somnium, secessit in partes Galilææ.

23 *Quò profectus, habitauit in vrbe quæ vocatur Nazareth, vt impleretur quod dictum fuerat per Prophetas, Nazareus vocabitur.*

19 *Defuncto Herode.)* Ostenditur his verbis perseuerantia fidei Ioseph, quòd pedem in Ægypto fixum habuit donec rursus Dei mandato reuocaretur in patriam. Interea videmus, Dominum suos nunquam frustrari quin opportune illis succurrat. Cæterum probabile est statim post Herodis mortem Ioseph ex Ægypto rediisse, priusquam Augustus Cæsar Archelaum suo decreto cõstituisset Iudææ Ethnarcham. quia enim patris testamento scriptus erat regni successor, tametsi abstinuit à nomine Regio, præfatus hoc à nutu & arbitrio Cęsaris pendere, omnia tamen pro imperio gessit. Deinde Romam profectus obtinuit confirmationem. tantum illi nomen Regis negatum fuit donec factis promeritus esset. Galilææ verò præerat Philippus, vir mansueti ingenii & ferè priuato similis. Ergo in eius ditionem Ioseph Angeli monitu concessit: quia sub principe minimè sanguinario & suos clementer fouente, minus erat periculi. Porrò semper memoria tenendum est Dei consilium, quòd Filium suum ab initio sub crucis rudimentis continuerit: quia hæc illi redimendæ Ecclesiæ futura erat ratio. Nam & ideo infirmitates nostras subiit, periculis subiectus fuit, & timoribus obnoxius, vt Ecclesiam ab illis Diuina sua virtute liberatam æterna pace donaret. Quare eius periculum nostra fuit securitas: metus eius, nostra fiducia. nõ quòd iam tunc sibi per ætatem metueret: sed quia pro timore Ioseph & Mariæ huc illuc circunferebatur, meritò dici potest susceptos ab eo nostros timores, vt tranquillam fiduciam nobis acquireret.

23 *Nazaræus vocabitur.)* Non deducit Matthæus Nazaræum à Nazareth, quasi sit hæc propria & certa etymologia: sed tantum est allusio. Cæterum נזיר sanctum & Deo consecratum significat, à נזר *Nazar*, quod est separare. Hebræi quidem נזר *Nezer* florem appellant: sed minimè dubium est quin sensum illum priorem spectauerit Matthæus. nusquam enim legimus Nazaræos vocari floridos, sed qui domino consecrati erant secundum Legis prǽscriptum, quod Numerorum cap.6.a.4. habetur. Sensus ergo est, Tametsi metu compulsus fuerit Ioseph in Angulum Galilææ, altius tamen fuisse Dei consilium, & vrbem Nazareth Christo fuisse ordinatam in qua habitaret, vt meritò ferre posset nomen Nazaræi. Verum quæritur à quibus Prophetis nomen hoc impositum fuerit Christo, quum nusquam extet tale testimonium. Quibusdam sufficere videtur, quòd Scriptura frequenter Sanctum vocet: sed hæc nimis frigida est solutio. Matthæus enim (vt videmus) insistit in voce ipsa, & ad veteres Nazaræos respicit, quorum peculiaris erat sanctitas. ac si diceret oportuisse compleri in Christi persona quod tunc fuit adumbratum in Nazaræis, qui erant velut selectæ Deo primitiæ. Videndum tamen restat vbinam tradiderint Prophetæ hoc fore Christo nomen. Chrysostomus quia nodum soluere non potest, abscindit multos Prophetarum libros intercidisse. Sed responsio illa nihil habet coloris: quia etsi Dominus, vt veteris populi ignauiam puniret, eum aliqua Scripturæ parte orbauit, vel resecuit quæ minus necessaria erant, à Christi tamen aduentu nihil periit. Et inscitè in eam rem adducitur Iosephi locus, vbi dicit duos libros ab Ezechiele relictos esse. Nam quod vaticinatur Ezechiel de nouo templo & regno, à prioribus vaticiniis apertè distinctum est, & efficit quasi nouum corpus. Quòd si hodie superstites ac saluos habemus omnes scripturæ libros qui Matthæi tempore extabant, necesse est alicubi inuenire quod citat Prophetarum testimonium. Rectissimè autem omnium Bucerus sensisse mihi videtur, qui locum ex Iudicum cap.13.a 5. notari existimat. Illic quidem sermo habetur de Samsone: sed quia redemptor populi non vocatur Samson, nisi quatenus figura Christi fuit: & salus eius manu & ministerio allata, vmbratile quoddam præludium fuit plenæ salutis, quæ tandem exhibita fuit mundo per Filium Dei: quicquid de Samsone in bonam partem prædicat Scriptura, iure ad Christum transfertur. Siquis clarius malit, Christus primarium est exemplar: Samson autem inferior fuit antitypus. Ergo quum indutus fuit redemptoris persona, sciendum est, nullum ex elogiis quibus præclarum & verè diuinum illud munus ornatum fuit, in ipsum tam propriè quàm in Christum competere. Libabant enim patres redemptionis gratiam, quam nobis in Christo ad plenũ percipere datum est. Quod autem prophetas plurali numero posuit Matthæus, facilis est excusatio: quia liber ille Iudicum à pluribus Prophetis compositus fuit. ego tamen quod hîc habetur de Prophetis latius patere arbitror. Ioseph enim, (qui temporalis fuit seruator Ecclesiæ, & multis modis figuram Christi gestauit, vel potius viua fuit eius imago) vocatur Nazaræus fratrum suorum, Genes.49.d.26. & Deuteronom.capite 33.c.16. Deus ergo eximiam dignitatem, cuius specimen præbuerat in Ioseph, in Samsone relucere voluit, & indidit illi nomen Nazaræi, vt istis tyrociniis imbuti fideles, magis intenti essent in futurum Redemptorem, qui segregandus erat ab omnibus, vt primogenitus esset inter multos fratres.

MATTH.	MARC.	LVC. II.

40 *Puerulus autem crescebat & roborabatur spiritu, & plenus erat sapientia, & gratia Dei erat super illum.*

41 *Et ibant parentes eius quotãnis Hierosolymam in die festo Paschæ.*

42 *Et quum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi,*

43 *Consummatísque diebus quum redirent illi, remansit*

Iesus puer Hierosolymæ, & non cognouerunt parentes eius,

44 *Rati autē illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & inter notos.*

45 *Et quum non inuenissent eum, reuersi sunt Hierosolymam quærentes eum.*

46 *Et accidit, post triduum inuenerunt illum in templo sedentem in medio Doctorum, audientem illos & interrogantem.*

47 *Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super intelligentia & responsis eius.*

40 *Puerulus autem crescebat.*) Matthæus ab infantia Christi continuò ad manifestationem transit. Lucas hîc vnam duntaxat memoratu dignam refert. quòd scilicet Christus in media pueritia specimen dederit futuræ suæ functionis, vel saltem tyrocinio vno ostenderit qualis futurus esset. Primùm autem creuisse dicit, & roboratum spiritu. quibus verbis significat vnà cum ætate creuisse etiam animi dotes. Vnde colligimus profectus istos vel incrementa ad humanam eius naturam referri. Nam diuinitati nihil accedere potuit. Quæritur tamen annon statim ex quo conceptus fuit in vtero matris, excelluerit omni donorum spiritualium plenitudine. videtur enim absurdum vt quicquam ad perfectionem defuerit Filio Dei. Responsio tamen facilis est: si nihil derogat eius gloriæ quòd prorsus exinanitus fuit: neque hoc ab eo esse alienum, quòd sicut adolescere corpore, ita & secundum animam nostra causa proficere voluerit. Et certè quum docet Apostolus per omnia fuisse nobis similem excepto peccato, proculdubio hoc quoque comprehendit, quòd eius anima subiecta fuerit ignorantiæ. Hoc solum discrimen est inter nos & illum, quod infirmitates quæ nos necessitate constringunt, sponte & propria voluntate suscepit. Ergo pro ætatis ratione & modo Christus secundum humanam naturam gratuitis Spiritus donis auctus est, vt ex sua plenitudine ad nos transfunderet: quia gratiam ex eius gratia haurimus. Quidam nimis meticulosi quod hîc dicitur restringūt ad externam speciem: ac exponunt, Christum visum esse proficere, etiamsi reipsa nihil illi nouæ intelligentiæ accederet. Sed aliter sonant verba, & clarius adhuc refellitur hic error, quum paulo pòst addit Lucas, *Puer ætate & sapientia proficiebat apud Deum & homines.*) Neque enim imaginari fas est, latuisse intelligentiam in Christo quæ apud eum apparuit temporis successu. Nec verò dubium est quin Dei consilium fuerit disertè exprimere, quàm verè & solidè Christus, quum induit carnem nostram, omnes fraternæ cum hominibus coniunctionis partes sit amplexus. Neque hoc modo duplicem ipsum fingimus. nam etsi vna fuit Dei & hominis persona, non sequitur tamen humanę naturæ fuisse datum quicquid proprium diuinitatis erat: sed quatenus salutis nostræ interfuit, Diuinam suam potentiam quasi occultam tenuit Dei filius. Et quod dicit Irenæus, quiescente diuinitate passum fuisse, non modò de corporali morte interpretor, sed de illo incredibili animæ dolore & cruciatu, qui hanc illi querimoniam expressit, Deus meus, vt quid me dereliquisti? In summa, nisi negare libeat Christum verū hominem esse factum, non pudeat etiam fateri vltrò suscepisse quę ab humana natura separari nequeunt. Stultè autem obiicitur ignorantiam, quum pœna sit peccati, Christo non quadrare. idem enim de morte quoque dicendum foret. Quin potius Mediatoris officio defunctum esse tradit Scriptura: quia quicquid pœnarum eramus promeriti, in seipsum à nobis transtulit. Adde quòd nimis crassè & inscitè ignorantiam faciunt pœnam peccati. Neque enim putandum est, Adam, quum adhuc esset integer, omnia sciuisse: neque Angeli, dum aliquid ignorant, sustinent peccati pœnam. Subtilius colligunt quidam, nihil hæsisse ignorantiæ in Christo: quia ignorantia vitium sit. Sed isti quoque falsum & inane principium perperam sumunt: alioquin pares esse Deo Angelos necesse erit, vt vitiosi nō sint: vitiosa quidem est cæcitas humanæ mentis, & meritò pars originalis peccati censetur. sed hîc non alia Christo ignorantia tribuitur, quàm quæ in hominem omni peccati macula purum cadere potest. Cæterùm quum dicit Lucas Roboratum fuisse spiritu, & impletum sapientia, significat, quicquid est sapientiæ in hominibus, & quotidie illis accrescit fluere ex vnico isto fonte, nempe ex Dei Spiritu. Generalior est quæ sequitur loquutio, Gratiam Domini fuisse super eum. comprehendit enim quicquid in ipso excellentiæ resplenduit.

Heb. 4. d. 15

41 *Ibant parentes eius quotannis.*) Laudatur hîc Mariæ & Ioseph pietas, quòd studiosè in externo Dei cultu se exercuerint. Neque enim temerè ab ipsis suscepta fuit annua hæc peregrinatio, sed ex mandato Dei. Nam quòd Lex masculis tantùm præcipit vt se sistant in Dei conspectum, non excludit in totum fœminas, sed illis parcit secundum indulgentiam. Atque hac nota discernitur pura religio à vanis & prauis superstitionibus, quòd illa se continet sub Dei obsequio & præscripto Legis eius: hæ autem pro cuiusque arbitrio extra Dei verbum sine certa regula vagantur. Quanuis autem multis corruptelis infectus esset cultus templi, venale esset Sacerdotium, & doctrina multis erroribus implicita foret: quia tamen adhuc vigebant legales cæremoniæ, & externum sacrificandi ritum, qualis in Lege traditur, seruabant, oportuit fideles talibus exercitiis fidem suam testari. Cæterùm nomen Patris ad Ioseph impropriè transfertur ex vulgari hominum sensu.

44 *Illum esse in comitatu.*) Ex pluribus sacræ Scripturæ locis constat turmatim iter facere solitos qui diebus festis veniebant in templum adorandi causa. Quare non mirum est si primo die Ioseph & Maria de puero minus soliciti fuerint: postea verò se non pigritia vel neglectu securos fuisse ostendunt.

46 *Sedentem in medio Doctorum.*) Radios diuini fulgoris palàm in puero enituisse oportet, vt ses-

sum

sum admissus fuerit à superbis hominibus. quanquam autem probabile est, in subsellio potius quàm doctorum gradu sedisse: nunquam tamen fastidiosi homines audientiam illi in publico cœtu facere dignati essent, nisi vis aliqua diuina ipsos coegisset. Fuit ergo hoc quasi præludium vocationis cuius nondum maturum tempus aduenerat. Atque ideo tamen tantum gustum dare voluit, qui statim elapsus est ex hominum memoria: nisi quòd Maria in corde suo reconditum nobis seruauit, vt deinde cum aliis thesauris proferret in communem piorum vsum. Et notanda sunt hæc duo: miratos fuisse omnes, quia prodigii loco habebant puerum tam aptè & concinnè texere suas interrogationes: rursum, audiendo, Christum ipsum potius discipuli partes egisse, quàm magistri. quia enim nondum huc vocatus fuerat à Patre, vt se publicum Ecclesiæ doctorem profiteretur, modestè tantum interrogauit doctores. Quanquam minimè dubium est quin hoc tyrocinio taxare iam aggressus sit peruersum eorum docendi morem. nam quod postea de responsis subiicit Lucas, more Hebraico positum esse interpretor pro quouis sermone.

MATTH. | MARC. | LVC. II.

48 *Et viso eo admirati sunt & dixit mater eius ad illum, Fili cur fecisti nobis sic? ecce, pater tuus & ego dolentes quærebamus te.*

49 *Et ait ad illos, Quid est quod quærebatis me? an nesciebatis quòd in ijs quæ Patris mei sunt oportet me esse?*

50 *Et illi non intellexerunt sermonem quem loquutus est ipsis.*

51 *Et descēdit cum eis, venitque Nazareth. Et erat subditus illis. mater autem eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo.*

52 *Et Iesus proficiebat sapientia & ætate, & gratia apud Deum & homines.*

48 *Dixit mater eius.)* Falluntur meo iudicio qui sanctam Virginem sic loquutam esse putant ostētandi imperii causa. imò fieri potest vt seorsum & remotis testibus tandem cœperit expostulare cum filio, postquam à conuentu discessit. Vtcunque res habeat, nulla eam impulit ambitio: sed tridui mœrore expressa ei fuit hæc querimonia. Interea quòd expostulat acsi iniustè læsa fuerit, hinc apparet quàm propensi natura simus ad ius nostrum tuendum, posthabito etiam Dei respectu. Mori quidem centies maluisset sancta Virgo, quàm ex certo animi proposito se Deo præferre, sed dum materno dolori indulget, per incogitantiā eò delabitur. Et sanè hoc exéplo monemur quàm suspecti nobis esse debeant omnes carnis affectus, & quantopere cauendum sit ne iuris nostri tenaces vltrà quàm par est, & nobis addicti, Deum honore suo fraudemus.

49 *An nesciebatis.)* Meritò matrem reprehendit Christus: quanquam id parcè & obliquè facit. Summa est, officium quod Deo Patri suo debet, omnibus humanis obsequiis longè præferendum esse. Perperam igitur facere terrenos parentes, quibus dolet se neglectos fuisse præ Deo. Atque hinc colligenda est generalis doctrina, quicquid hominibus debetur, priori Legis tabulæ subesse, vt Deo sua potestas intacta maneat. Sic Regibus & parentibus & dominis obediendum est, sed non nisi sub Dei imperio: hoc est, nequid Deo pereat vel decedat in hominum gratiam. Nec verò tunc violatur humana pietas quum potior habetur Dei ratio. *In ijs quæ Patris mei sunt.)* Hoc verbo significat se aliquid habere homine maius. Præcipuum quoque finem designat cur in mundum missus fuerit, nempe vt munus impleat sibi à Patre cœlesti iniunctum. Sed mirum est quòd Ioseph & Maria non intellexerint hoc responsum, qui multis testimoniis edocti fuerant Iesum esse Filiū Dei. Respondeo, quanuis illis nō ignota prorsus foret cælestis Christi origo, non tamen assecutos fuisse omni ex parte, illum intentum fuisse exequendis Patris mandatis: quia nondum illis distinctè patefacta erat eius vocatio. Quòd autem Maria in corde suo seruat quæ mentis intelligentia nondum capit: hinc discamus reuerenter suscipere, & (quemadmodum semen terra conceptum fouetur) reconditum in animis nostris seruare quæ mentis nostræ captum superant Dei mysteria.

51 *Erat subditus illis.)* Hæc in salutem nostram suscepta fuit à Christo humilitas, quòd Dominus Angelorum & caput se mortalibus creaturis vltrò subiecit. Sic enim ferebat Dei consilium, vt ad tempus, tanquam sub vmbra, lateret sub nomine Ioseph. Etsi autem nulla Christum necessitas ad hanc subiectionem cogebat, quin se posset eximere: quia tamen hac lege susceperat hominis naturam vt subiectus esset parentibus, & simul hominis ac serui personam induerat: quo ad officium Redemptoris hæc legitima fuit eius conditio. Quò libentius subire nos decet quod vnicuique iugum fuerit à Domino impositum.

MATTH. III.

1 *In diebus autē illis adest Iohannes Baptista prædicās in deserto Iudææ,*

2 *Ac dicens, Pœnitentiā agite: appropinquauit enim regnum cælorū.*

MARC. I.

1 *Initium Euāgelij Iesu Christi filij Dei,*

2 *Sicut scriptum est in Prophetis, Ecce ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit*

LVC. III.

1 *Anno autem decimo quinto imperij Tiberij Cæsaris Pontio Pilato Præside Iudææ, tetrarcha verò Galilææ, Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Iturææ &*

3 Nam hic est ille de
quo dictum est ab Iesaia
Propheta, qui ait, Vox cla-
mantis in deserto, parate
viam Domini, rectas faci-
te semitas eius.
4 Ipse verò Iohannes
habebat indumētum suum
ex pilis camelorum, & zo-
nam pelliceam circum lum
bos suos: cibus autem erat
locustæ & mel syluestre.
5 Tunc egressa est ad
eum Hierosolyma & tota
Iud*æa, totáque regio cir-*
cumiacens Iordani,
6 Et Baptizabantur
in Iordane ab illo, confiten-
tes peccata sua.

viam tuam ante te.
3 Vox clamātis in de-
serto, Parate viam Domini,
rectas facite semitas eius.
4 Baptizabat Iohan-
nes in deserto prædicās ba-
ptismum pœnitentiæ in re-
missionem peccatorum.
5 Et egrediebantur ad
eum tota Iud*ææ regio, &*
Hierosolymitæ: & baptiza-
bātur omnes ab illo in Ior-
dane flumine, confitentes
peccata sua.
6 Erat autem Iohānes
vestitus pilis cameli, & zo-
na pellicea circum lumbos
suos: vescebatúrque locustis
& melle syluestri.

Trachonitidis regionis, &
Lysania Abilenes tetrar-
cha.
2 Sub Pontificibus An-
na & Caiapha factum est
verbū Domini super Iohānē
Zachariæ filium in deserto.
3 Et venit in totam re-
gionem circumiacentem Ior
dani, prædicans baptismum
pœnitentiæ in remissionem
peccatorum.
4 Sicut scriptum est in
libro sermonum Iesaiæ *Pro-*
phetæ, dicentis, Vox claman
tis in deserto, Parate viam
Domini, rectas facite semi-
tas eius.
5 Omnis vallis imple-
bitur, & omnis mons & col-
lis humiliabitur, & fiēt quæ
obliqua sunt recta, & aspera
in vias planas.
6 Et videbit omnis ca-
ro Salutare Dei.

Tametsi pars Euangelii est quod hactenus ex Matthæo & Luca retulimus: non tamen abs re est quòd Euangelii exordium Marcus in prædicatione Iohannis Baptistæ constituit. Nam sicuti habetur Iohannis primo, tunc demum impositus est finis Legi & Prophetis: Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem, ex eo regnum Dei, &c. Atque huc aptissimè quadrat quod adducit Malachiæ testimonium. Quo magis accenderet Dominus animos ad desiderium promissæ salutis, populum ad tempus nouis vaticiniis priuare instituerat. & scimus Malachiam vltimum ex legitimis ac certis Prophetis fuisse. Porrò ne Iudæi famelici interea deficiant, eos hortatur vt se contineant sub Lege Mosis, donec appareat promissa redéptio. Solius autem Legis meminit, quia nihil ab ea separatum habebat Prophetarum doctrina, sed tantum appendix erat & plenior expositio, vt tota gubernandæ Ecclesiæ ratio à lege penderet. Nec verò nouum est aut infrequens in Scriptura, comprehendi sub Legis nomine prophetias, quia ad eam omnes, tanquam ad suū fontem & scopum, referebantur. Euangelium verò non tanquam inferior legis accessio fuit: sed noua docendi forma, quæ priorem illam abrogaret. Porrò Malachias duplicem Ecclesiæ statum discernens, priorem constituit sub Lege, alterum à prædicatione Iohannis inchoat. Neque enim dubii est quin Iohannē Baptistam designet, quum dicit, Ecce ego mitto legatum meum: quia (vt iam dictum est) expressà hîc ponitur distinctio inter legem & nouum Ecclesiæ ordinem ac statum qui subrogandus erat. In eundem sensum paulo antè dixerat (quod citatur à Marco: sunt enim loci prorsus similes) Ecce ego mitto vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus. Item, ecce mitto nuntium meum qui purgabit viam coram me: tunc veniet ad templum suum dominator quem quæritis. Quia vtroque loco melior Ecclesiæ conditio promittitur, quàm sub Lege fuerat, proculdubio exortus Euangelii notatur. Atqui antequam prodeat Dominus ad restituendam Ecclesiam, venturus dicitur apparitor vel præco, qui eum adesse pronuntiet. Vnde colligimus abrogationem Legis & initium Euangelii propriè statui in Iohannis prædicatione. Cæterùm quum Iohannes Christum carne indutum commendet, & natiuitas eius & tota exhibitionis historia sub Euangelio continetur. Sed hîc tractat Marcus quando cœperit promulgari Euangelium. Quare non temere à Iohanne orditur, qui primus fuit eius minister. Atque hoc cōsilio voluit cælestis Pater Filii sui vitam silentio quasi sepultam esse, donec aduenit plenæ reuelationis tempus. Neque enim sine certa Dei prouidentia factum est vt prætereant Euangelistæ totum illud tempus quod Christus domi priuatus transegit, & à prima eius infantia mox ad annum tricesimum transeant, quo publica persona indutus Redemptor palàm exhibitus est mundo: nisi quòd Lucas specimen vnum futuræ eius vocationis circa annum duodecimum breuiter attingit. Hoc quidem ad rem maximè pertinebat, scire Christum primò esse verum hominem, deinde Abrahæ & Dauidis Filium: id Dominus testatum nobis esse voluit. Reliqua quæ de Pastoribus, Magis & Simeone habuimus, ad probandam eius diuinitatem spectabant. Quod verò de Iohanne & eius patre Zacharia narrauit Lucas, quoddam Euangelii præludium fuit. In verbis Malachiæ nihil habet absurdi personæ mutatio. sic apud Prophetam Deus loquitur, Mitto Angelum meum qui viam parabit coram me. A Marco autem Pater Filium compellans inducitur. Sed videmus Marco nihil aliud fuisse propositum quàm vt Prophetæ mentem clarius exprimeret. Nomine Filii Dei Christum insignit Marcus, quem alii Euangelistæ testati sunt ex semine Abrahæ & Dauidis esse natum,

Luc.16.d.16

vt filius

vt filius quoque hominis esset.Sed significat Marcus redemptionem non nisi à Filio Dei fuisse sperandã.

1 Matth *In diebus illis*. 1. Luc. *Anno decimoquinto*.Ex Matthæo & Marco non poterat colligi quoto ætatis suę anno cœpisset Iohannes in publicum prodire:Lucas verò satis ostendit triginta annorum vel circiter tunc fuisse. Quindecim annis ante mortem Augusti natum fuisse, vno ferè consensu vetusti Ecclesiæ scriptores tradunt. Successor Tiberius iam annis quindecim Imperii Romani potitus erat quum idem Iohannes prædicare cœpit.Conficitur ergo illud quod dixi triginta annorum tempus.Vnde etiam sequitur non diu functum esse doctoris officio, sed breui Christo cessisse: quia paulo post videbimus Christum etiam anno ætatis suæ tricesimo fuisse baptizatum. Atqui tunc ad munus suum peragendum initiatus fuit.Quum autem Christus Sol iustitiæ Iohannem suum luciferum, vel auroram mox subsequutus sit,non mirum est Iohannem euanuisse,quo magis conspicuus esset vnius Christi fulgor. Luc. *Pontio Pilato*. Probabile est hunc secundum annum fuisse Pilati. ex quo enim Tiberius imperium arripuerat,narrat Iosephus lib.18. Antiquitatum, ab eo creatum esse Iudææ præsidem Valerium Gratum & suffectum Annio Rufo.Potuit autem hæc subrogatio incidere in annum eius secundum.Valerium Iudeę præfuisse per annos vndecim tradit idem Iosephus.Prouinciam ergo biennio Pilatus tenuerat,quum Euangelium prædicare cœpit Iohannes. Herodes hic quem Iudææ tetrarcham facit Lucas, secundus fuit Herodis magni hæres, qui patri ex testamento successit.Archelao enim ethnarchia Iudææ data erat. sed quum Viennam relegatus esset ab Augusto, pars illa in prædam Romanis cesserat. Quare duos Herodis filios hic recenset Lucas, Herodem scilicet Antipam,qui tetrarcha Galilææ factus, Samariam & Peræam possidebat, & Philippum, qui Trachonitidis & Ituræę tetrarcha,à mari Tiberiadis vel Genesara ad radicem Libani,vnde oritur Iordanis fluuius,regnabat.Lysaniam falso putarunt Ptolemæi Mennæi, qui rex Chalcidis fuit, esse filium,qui pridem à Cleopatra occisus fuerat, triginta scilicet annis ante natum Christum,quemadmodum tradit Iosephus lib.Antiquitatum 15. Vix etiam potuit esse eius nepos,quem belli Parthici facem fuisse idem Iosephus commemorat,lib.belli Iudaici primo. fuisset enim tunc sexagenario maior. Deinde quum sub Antigono Parthos ad bellum concitauerit,necesse erat iam tunc in virum adoleuisse. Ptolemæus autem Mennæus non longè post Cæsaris Iulii cædem inito inter Lepidum, Antonium & Octauium triumuiratu,mortuus est: vt testatur Iosephus lib.14.cap.23.Sed quum hic Ptolemæi nepos commune habuerit Lysaniæ nomen cum patre, filium etiam sibi cognominem relinquere potuit.Interea sine controuersia repudiandus est eorum error, qui Lysaniam à Cleopatra occisum sexagesimo post morté anno vixisse fingunt Nomen tetrarchæ hic impropriè sumitur: quasi tota regio in partes quatuor diuisa foret.Sed quum initio quadruplex fuisset regionũ partitio, deinde aliæ sequutæ essent mutationes: honoris causa lõgius tractũ est nomé. Quo sensu Plinius septédecim vnius regionis tetrarchias numerat.

2 Luc.*Sub Pontificibus.)* Certum est duos nunquã Pontifices eodem simul tempore Sacerdotium occupasse. Iosephus testis est Caiapham à Valerio Grato constitutum fuisse Pontificem paulo antè quàm prouincia decederet. Quo tempore Iudææ præfuit Pilatus, nihil ab eo mutatum fuisse apud Iosephum legimus.Imò quum abdicatus esset à potestate & Romam abire iussus ad causam dicédam,tunc demum Vitellius Syriæ præfectus,Caiapha in ordinem coacto, Sacerdotium ad Ionathan Anani filium transtulit. lib.Antiquitat.18.Quòd autem Lucas duos Pontifices nominat, non ita accipere conuenit quasi idem ambobus titulus esset: sed quia Sacerdotii honor dimidia ex parte apud Annam pontificis socerum residebat.Quare Lucas res adeò turbatas fuisse & confusas significat, vt nemo tunc vnus esset verus Pontifex, sed ambitione & tyrannica potentia laceratum fuisse sacrum munus. Luc. *Factum est verbum Domini.* Priusquam referat Lucas vt alii, Iohannem aggressum esse docendi munus,Diuinitus ad id vocatũ fuisse asserit:vt certa eius ministerio authoritas constet.Cur interpretes transferre maluerint Super Iohannem, potius quàm Ad Iohannem, non video. quia tamen sensus minimè ambiguus est,nempe quòd deposita fuerit apud ipsum hæc legatio, & illi datum fuerit prædicandi mandatum, versionem receptam sequutus sum. Hinc collige,nullos esse veros doctores,nisi quibus iniunctum est à Deo munus.neque sufficit verbum Dei habere, nisi accedat etiam specialis vocatio. Quòd à Matthæo & Marco non nisi deserti fit mentio,sic cum verbis Lucæ concilia: Iohannem inter vicinos,quibuscum habitabat,obiisse docendi officium: mox latius Euangelium suum sparsisse,vt pluribus locis innotesceret. vnde factum est vt Hierosolymam vsque manaret breui eius fama. Quanquam ille Iordanis tractus desertum potuit vocari. Non enim solitudinem significat, sed asperam & montosam regionem quæ minore frequentia hominum colitur.

2 Matth. *Pœnitentiam agite.)* In hoc differt à duobus reliquis Matthæus, quòd in Iohannis persona summã doctrinæ eius refert,illi autem suis verbis. Quanquam Marcus plus vno verbo habet quàm Lucas. dicit enim, Venit baptizans & prædicans baptismum pœnitentiæ. Cæterùm in re ipsa optimus est consensus: quia pœnitentiam omnes cum remissione peccatorum coniungunt. Regnum enim Dei inter homines nihil aliud est quam restitutio ad beatam vitam: adeòque vera & æterna fœlicitas. Ergo quum dicit Iohannes regnum Dei appropinquasse, significat, homines,qui alienati à iustitia Dei exulabant à Regno cælorum, rursus ad Deum colligendos,vt sub eius manu viuant. Hoc autem facit gratuita adoptio & peccatorum venia, qua sibi indignos reconciliat. In summa,Regnum cælorum nihil aliud est quàm vitæ nouitas, qua Deus nos instaurat in spem beatæ immortalitatis. Nam ereptos ex seruitute peccati & mortis sibi nos vendicat: vt in terra peregrinantes, cælestem vitam fide iam possideamus, ad Ephesios primo,a.4.Quanuis enim similes mortuis simus,vitam tamen nostram scimus in tuto esse, dum est in Christo abscondita,Colos.tertio,a 3.Hinc tanquam ex fonte exhortatio ad pœnitentiam deducitur. Neque enim dicit Iohannes, Pœnitentiam agite, & hoc modo deinde appropinquabit Regnum cælorum: sed priore loco, Dei gratiam proponit, & inde hortatur homines vt resipiscant. Vnde constat pœnitentiæ fundamentum esse Dei misericordiam, qua perditos restituit. Nec alio sensu tradunt Marcus & Lucas prædicasse pœnitentiam in remissionem peccatorum.Non enim (vt quidam imperitè fingunt) prior locatur pœnitentia, quasi causa sit remissionis peccatorum, vel Deum præueniat, vt incipiat

nobis esse propitius: sed resipiscere iubentur homines, vt percipiant oblatam sibi reconciliationem. Cæterùm vt ordine præcedit gratuitus Dei amor, quo miseros homines amplectitur peccata non imputando: sic notandum est, veniam nobis peccatorum in Christo fieri, non vt ea Deus indulgentia sua foueat, sed potius vt nos ab illis sanet. Nec verò sine peccati odio & vitiorum displicentia quispiam Dei gratiam gustabit. Sed plenius ex definitione pœnitentiæ & fidei agnosci poterit quàm indiuidua sit vtriusque coniunctio, ideo in hac doctrina tractanda sum parcior. Quantum ad præsentis loci sensum pertinet, obseruare conuenit, totum Euangelium duabus partibus constare, Remissione peccatorum, & Pœnitentia. Quum verò Matthæus prius membrum designet per Regnum cælorum, hinc colligere licet, hostile hominibus esse cum Deo dissidium, & prorsus abdicatos esse à regno cælesti, donec eos in gratiam Deus recipiat. Quanquam autem Iohannes Dei gratiam proponens, ad pœnitentiam hortetur homines, tenendum tamen est, hanc quoque non minus esse Dei donum, quàm hæreditatem regni cælestis. Sicut enim peccata nobis gratis ignoscit, & ab æternæ mortis reatu sua misericordia nos liberat: sic etiam reformat in imaginem suam, vt iustitiæ viuamus: sicuti nos gratis adoptat in filios, ita Spiritu suo regenerat, vt vita nostra testetur non falsò ipsum inuocari à nobis Patrem. Nec minus Christus, veteri nostro homine crucifixo, & extinctis carnis nostræ vitiis, nos viuificat in iustitiam, quàm peccata nostra sanguine suo abluit, & sacrificio mortis suæ Patrem cælestem nobis placat. Hæc tamen Euangelii summa est, Deum Filio suo abolitis peccatis nos amplecti, vt abnegantes nos & propriam naturam, piè & sanctè viuamus: adeóque cælestem vitam meditemur in terra.

3 Luc. *Prædicans baptismum pœnitentiæ.)* Hæc loquendi forma primùm in genere ostendit quisnam sit rectus Sacramentorum vsus: deinde quorsum institutus sit baptismus, & quid contineat. Sacramentum igitur non mutata est cæremonia, quæ pompam nescio quam sine doctrina ostentet: sed habet verbum Dei annexum, quod externam ipsam cæremoniam viuificat. Verbum intelligo non quod magicis susurris Exorcista quispiam demurmuret, sed quod clara & diserta voce pronuntiatum, ad fidem ædificandam valeat. Non enim simpliciter Iohannes baptizasse dicitur in pœnitentiam, acsi gratia Dei in signo visibili inclusa esset prædicasse qualis esset baptismi vtilitas, vt ex verbo prædicato efficax esset signum. Hoc autem peculiare est baptismo, quòd symbolum pœnitētiæ dicitur in peccatorum remissionem. Iam quum eadem baptismi illius significatio, vis & ratio fuerit, quæ nostri, si figura à sua veritate æstimatur, falsum est diuersos esse Iohannis & Christi baptismos. *Iesa.40.a.1*

3 Matth. *Vox clamantis in deserto*, &c.) Quanquam non debet ad solum Iohannem restringi locus ille Iesaiæ, vnus tamen est ex illorum numero de quibus illic sermo habetur. Postquam enim de excidio vrbis, & extrema populi clade loquutus est Propheta, nouam instaurationem promittit. Verba sunt, Dominus iterum dicet, Consolamini, consolamini populum meum. Postquam enim euerso templo, & abolitis sacrificiis, in captiuitatem populus abductus fuit, res erant quasi desperatæ. Et quia surdæ fuerant aures ad continuam vocem Prophetarum, Dominus ad tempus quasi obmutuit. In illo tristi silentio ne conciderent piæ mentes denuntiat Propheta exorituros rursus nouos gratiæ præcones, qui populum in spem salutis erigant. Tales fuerunt, Zacharias, Aggæus, & Malachias, Esdras, & similes. Sed quia perpetua illic restitutio, nō vnius momenti, promittitur, imò maximè respicit Iesaias ad redemptionem quæ Christi aduentu speranda erat: præcipuus inter consolationis ministros iure censetur Iohannes. Sequitur deinde in textu Prophetæ, Vox clamantis. Opponitur autem vox illa temporali silentio, cuius nuper memini. nam ad aliquod tempus doctrina quam impiè contempserant priuandi erant Iudæi. Deserti nomen metaphoricè positum est pro vastitate, vel deformi populi ruina, qualis exilii tempore fuit. Erat etiam tam horrenda dissipatio, vt deserto conferri posset. Ita amplificat propheta Dei gratiam: acsi diceret, Quamuis procul à patria eiectus fuerit populus, imò ablegatus extra hominum consortium, tamen resonabit vox Dei etiam in deserto, quæ exanimes læta consolatione reficiat. Quo tempore cœpit concionari Iohannes, Hierosolyma hoc sensu desertum erat: quia vbique omnia in vastam & horrendam confusionem redacta erant. Sed oportuit crassos homines & stupidos aspectu ipso deserti visibilis magis affici: quo auidius oblatam sibi in morte salutis promissionem exciperent. Nunc videmus quàm verè in Iohannem competat hoc vaticinium, & quàm propriè illi aptetur. *Parate viam Domini.* Non dubium est quin Cyrum & Persas alloquatur Propheta quorum opera vsus est Deus. ac sensus est, Dominum mirifica virtute facturum vt via populo suo per inuios saltus, per abscissas rupes, & per aridam solitudinem pateat: quia ad manum habebit gratiæ suæ ministros, qui obstacula omnia è medio tollant. Sed illud vmbratile fuit redemptionis præludium. Vbi autem in lucem prodit spiritualis veritas, mittitur Iohannes qui eius impedimenta submoueat. Et quotidie auribus nostris eadem vox insonat, vt Domino paremus viam. hoc est, sublatis vitiis quæ regno Christi viam præcludunt, accessum demus eius gratiæ. Eodem pertinet quod sequitur apud prophetam, Erunt praua in directa. significat enim tantùm salebras & tortuosos anfractus esse in mundo: sed per tam arduas difficultates Dominum sibi viam facere, vt ad peragendam salutem nostram incredibili modo penetret.

6 Luc. *Videbit omnis caro.*) Sensus est, Salutem istam minimè obscuram fore: vel, gustādam à paucis tantùm hominibus, sed illustrem & omnibus communem. Vnde sequitur vaticinium hoc minimè in populi reditu fuisse completum. Nam etsi tunc memorabile gratiæ suæ documentum præbuit Deus: non tamen toti mundo patefecit salutem suam. Imò Prophetæ consilium fuit, raram salutis quæ manifestanda erat præstantiam prioribus Dei beneficiis opponere: vt scirent fideles nunquam tam præclarè actum fuisse cum Ecclesia, nec tam magnificè illuxisse Dei potentiam in liberandis suis. Caro hoc loco homines sine vitii connotatione significat.

4 Matth. *Iohannes habebat vestimentum.)* Hoc Euangelista non numerat inter præcipuas virtutes, quòd rudi & austeriori viuendi formæ addictus, etiam mediocrem vsitatámque munditiem fugerit. sed quia prius dixerat, montanum fuisse hominem, nunc subiicit, victum & vestitum habitationi consentaneum fuisse. Atque hoc recitat, non tantùm vt sciamus, rustico victu & vestitu contentum, nullas

delicias

delicias captasse: sed in sordido & contemptibili habitu fuisse magni pretii etiam inter homines lautos & splendidos. Porro vt superstitio perfectam ferè iustitiam in externis laruis constituit: vulgo putarunt, cumulum sanctitatis fuisse talem continentiam. Huic errori affine fuit alterum vitium: quod finxerunt hominem in vita solitaria abhorruisse à communi viuendi more: quemadmodum Eremitæ & Monachi hoc vno excellunt si differant à reliquis. Tãdem accessit nimis crassa inscitia, quod ex pilis fecerunt integram pellem. Atqui non dubium est quin hic montanum hominem describat Euangelista, ab omni vrbano nitore & lautitiis remotum: nec modò victu parabili cõtentum, sed vescentem, solum natiuis cibis: vt melle agresti, cuius illic suppetit satis bona copia: & locustis, quarum etiam fertilis erat regio: vel quia vtile fuit hominem contemptibilem & nullo nitore gratiosum, prodire in theatrum, vt sola in eo fulgeret Dei maiestas, quæ tamen in sui admirationem omnes raperet. Notandũ enim est quod additur, Magnum vndique populi concursum esse factum. vnde colligimus quanta fuerit famæ eius celebritas: vel quia Dei consilium fuit, rarum in eo frugalitatis exemplar proponere, vt hoc modo Iudæos alliceret ad doctrinæ eius reuerentiam: vel saltem ingratitudinis conuinceret, secundum illud Christi dictum, Venit Iohannes non edens neque bibens, &c. Luc.7.e.33

6 Matth. 5 Marc. *Baptizabantur confitentes peccata.)* Testimonium pœnitentiæ fuit hæc confessio. nam sicuti Dominus in sacramentis se quasi dato chirographo nobis obligat, ita nos quoque vicissim illi respondere par est. In Baptismo testatur remitti nobis peccata, nósque ad pœnitentiam inuitat. Ergo vt se ritè ad Baptismum offerant homines, peccatorum confessio ab illis requiritur. alioqui nihil quàm inane esset ludicrum tota actio. Porrò notãdum est de adultis hic verba fieri, quos scimus nõ promiscuè in Ecclesiam esse admittendos, nec Baptismo initiandos esse in Christi corpus, nisi examine prius habito. Vnde palàm fit quàm ridiculi sint Papistæ dum ad confessionem auricularem hoc detorquent. neque enim aderant Sacrifici, in quorum aures clanculum singuli insusurrant sua peccata: nec de omnibus peccatis fit mentio: nec dicitur Iohannes ordinarium confitendi ritum suis discipulis mandasse. Imò vt Papistis demus quod postulant, solis Catechumenis propria erit confessio: post Baptismum verò locum non habebit. Certè contra Iohannis exemplum confitendi legem à Baptismo præscribunt.

MATTH. III.

7 *Quum autẽ vidisset multos ex Pharisæis & Sadducæis venientes ad Baptismum suum, dixit illis, Progenies viperarum, quis vobis submonstrauit vt fugeretis à ventura ira?*

8 *Facite igitur fructus dignos pœnitentiæ.*

9 *Et ne cogitetis dicere in vobis, Patrem habemus Abraham. dico enim vobis quòd possit Deus suscitare ex lapidibus his filios Abrahamo.*

10 *Iam verò & securis ad radicem arborum posita est. omnis igitur arbor quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur,*

MARC.

LVC. III.

7 *Dicebat ergo ad turbas quæ exibant vt baptizarentur ab ipso, Progenies viperarum, quis submonstrauit vobis vt fugeretis à ventura ira?*

8 *Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ. & ne cœperitis dicere in vobis, Patrem habemus Abraham. dico enim vobis, potest Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahamo.*

9 *Iam verò & securis ad radicem arborum posita est. omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum exciditur, & in ignem conijcitur.*

10 *Et interrogabant eum turbæ, dicentes. Quid ergo faciemus?*

11 *Respondens autem dicit illis, Qui habet duas tunicas, impertiat non habenti: & qui habet escas, similiter faciat.*

12 *Venerunt autem & publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum, Magister, quid faciemus?*

13 *At ille dixit ad eos, Nequid amplius quàm quod vobis constitutum est exigatis.*

14 *Interrogabãt autem eum & milites, dicentes, Et nos quid faciemus? Ait illis, Ne quem concutiatis: neque calumniemini: & contenti estote stipendijs vestris.*

7 Math. *Quum vidisset ex Pharisæis.)* Hîc narrat Matthæus & Lucas Iohannem non in genere modò prædicasse pœnitentiam, sed personis quoque sermonem suum accommodasse. Et sanè frigida erit docendi ratio nisi prudenter expendant doctores quid exigat tempus, & quid personis conueniat. nec quicquam in hac parte magis inæquale est, quàm perpetua æqualitas. Hac de causa seuerius tractasse dicitur Iohannes Pharisæos & Sadducæos, quia propter hypocrisim & fastû quo turgebant acrius esse puniendos videbat quàm hominum vulgus. Cæterùm, quo probè teneamus eius consilium, sciendum est nihil esse magis stupidum hypocritis, qui externa sanctimoniæ larua se & alios decipiunt. Nam vt passim fulminet Deus contra totum mundum, sibi asylum falsa imaginatione fabricant: quia persuasi sunt nihil sibi esse cum Dei iudicio. Siquis putet præposterè fecisse Iohannem quòd prima salutatione tam duriter eos exceperit: respondeo non fuisse illi incognitos, & quam habuit notitiam non ex consuetudine vel experientia fuisse, sed potius ex arcana reuelatione Spiritus. Quare illis nequaquam parcendum fuit, ne magis inflati domum redirent. Siquis rursum obiiciat, tam dura obiurgatione non fuisse terrendos qui per baptismum se alios posthac fore profitebantur: solutio etiam in promptu est, Asperius ad veram pœnitentiam vrgendos esse, qui Deo mentiri & sibi delicias facere assueti, fucum & simulationem pro re obtendunt. Mira est enim, vt dixi, in hypocritis peruicacia: ideo donec vi excorientur, mordicus retinent pellem suam. Iam quòd palàm eos Iohannes coram omnibus arguit & obiurgat, ad exemplum pertinet. quo sensu memorat Lucas hoc ad turbas dictum esse. Etsi enim paucos homines stringebat Iohannes, omnium tamen habebat respectum, vt illis metum incuteret. quemadmodum Paulus hinc in publicis obiurgationibus fructum spectari iubet. (1. Tim. 5. d 20) Ergo Pharisæos & Sadducæos peculiariter compellans, in eorum persona omnes simul admonet ne fictam resipiscentiæ speciem pro vero affectu obtendant. Ad hæc magnopere totius populi intererat, scire quales essent Sadducæi & Pharisæi, à quibus miserè corruptus fuerat Dei cultus, perdita Ecclesia, & euersa tota religio: qui denique suis corruptelis extinxerant Dei lucem, & suis vitiis omnia infecerant. Probabile ergo est Iohannem publicè aggressum fuisse Pharisæos, vt toti Dei Ecclesiæ consuleret: ne amplius inani splendore simplicium oculos præstringerent, nec impia tyrannide oppressam tenerent plebem. In eo verò præclara eius cõstantia enituit, quòd quum excelleret inter alios, non tamen pepercit eorum dignitati: sed grauiter, vt digni erant, coegit in ordinem. Sic animosos esse decet omnes pios doctores, nequam hominum potentiam formident, sed intrepidè deiicere contendant omnem altitudinem quæ se extollit aduersus Christum. Quòd si tam rigidè salutati sunt à Spiritus sancti organo, qui ad baptismum vltrò accesserant vt Euangelio nomen darent: quomodo hodie nobis agendum est cum professis Christi hostibus, qui non modò contumaciter respuunt omnem sanæ doctrinæ gustum, sed ferro & igni ad delendum Christi nomen plusquam violenter grassantur? Certè si Papam & fœtidum eius clerum cum Sadducæis & Pharisæis compares, vt cum illis mitissimè agatur, coniiciendi simul erunt in vnum fasciculum. Quare non nobiscum, sed cum Spiritu Dei expostulent, quibus tam delicatæ sunt aures vt nihil in Papam acerbè dici sustineant. Interea sibi caueant pii doctores, dum sancto zelo feruntur contra Ecclesiæ tyrannos, ne carnis affectus permisceant. Et quia non potest vehementia Deo probari, nisi quam moderatur prudentia Spiritus, non modò cohibeant illi affectus suos, sed Spiritui sancto se regendos tradant ac commendent, nequid inconsideratè excidat. Progeniem viperarum nominat potius quàm viperas, vt toti ordini exprobret virulentam malitiam. neque enim paucos tantùm illos qui aderant, sed totum corpus damnare voluit: acsi diceret vtranque factionem non nisi serpentes gignere. Certabant quidem inter se grauibus dissidiis: sed communis erat omnibus cõtemptus Dei, impia dominandi libido, sanæ doctrinæ odiû, & multorum scelerum colluuies. *Quis vobis submonstrauit.* Quia suspectam habebat eorum pœnitentiam, dubitans cum admiratione inquirit sit ne possibile vt ex animo resipiscant. hoc modo eos ad interius conscientiæ examen citat, vt se penitus excutiant, & procul remotis blanditiis seueram in habenda malorum suorum quæstione exerceant censuram. (Rom. 4. c. 15 & 12. d. 19) Ira hîc pro Dei iudicio, vt pluribus aliis locis, capitur: quemadmodum quum dicit Paulus, Lex iram operatur, & date locum iræ. Futuram autem vocat quæ ipsorum capitibus impendet, ne securè sibi pro more indulgeant. Nam vt ira Dei exundet & totam terram feriant eius flagella: semper tamen hypocritæ se immunes fore confidunt. Iram Dei fugere, in bonam partem hîc ponitur, pro eo quod est rationem quærere placandi Dei, vt nobis irasci desinat. nam bona pars hominum vt effugiat iram Dei, sese ab eius manu & iudicio subducit: atqui adeò nihil proficit peccator fugiendo Deum, vt magis iram eius in se prouocet.

8 Matth. Luc. *Facite ergo fructus.)* Confirmat quod prius dixi, nihili esse quam verbis testantur pœnitentiam, nisi eam re ipsa comprobent. Est enim res magis pretiosa quàm de qua leue & futile iudicium fieri deceat. Ideo sufficere negat Iohannes solenne illud quod reddebant testimonium: sed temporis successu palàm tandem futurum dicit ex ipsis operibus an seriò resipuerint. Notandum est quòd bona opera fructus vocantur pœnitentiæ. est enim pœnitentia res interior quæ sedem in corde & anima habet: sed fructus deinde suos profert in vitæ mutatione. Quia autem in Papatu tota hæc pars doctrinæ fœdè corrupta fuit, tenendum est hoc discrimen, quòd pœnitẽtia, interior sit hominis renouatio, quæ in externam vitam emergit, sicut ex se fructus producit arbor.

9 Matth. *Ne cogitetis dicere.* 8 Luc. *Ne cœperitis dicere.)* Quum certum sit eundem esse vtriusque locutionis sensum, facilè colligimus quid voluerit Iohannes. Donec premantur hypocritæ, vel suis vitiis indormiunt, vel licenter exultant. Dum verò citantur ad Dei tribunal, anxiè quæritant subterfugia & latebras, aut velum aliquod obtendunt. Sic ergo Iohannes Pharisæos & Sadducæos alloquitur, Nunc, durius à me increpiti, nolite facere quod vestri similes solent, vt scilicet remedium ex vano fallacique prætextu captetis. Prauam verò fiduciam, qua fascinati erant, illis extorquet: fœdus quod Deus cum Abraham pepigerat, illis erat instar clypei ad tegendam malam conscientiam: non quòd in vnius hominis persona salutem suam locarent, sed quia totum genus Abrahæ Deus adoptauerat. interea non reputabant, nullos censeri in semine Abrahæ nisi qui sequuntur eius fidem, & Dei fœdus non nisi

non nisi fide ratum esse, vt prosit in salutem. Nec superuacua est particula In vobis: quamuis enim lingua non iactarent se filios Abrahæ, hoc tamen titulo intus sibi placebant: vt hypocritas nihil pudet crassius Deo quàm hominibus illudere.

Potest Deus.) Eodem fere prætextu sibi blandiebantur Iudæi, quo hodie se Papistæ insolenter venditant, Necesse est Ecclesiam aliquam esse in mundo: quia Deus in mundo vult agnosci, noménque suum inuocari. Atqui alibi non potest esse quàm apud nos Ecclesia, apud quos Dominus fœdus suum deposuit. Præcipuè hac arrogantia turgebant Pontifices, & alii penes quos regimen erat ac potestas. Vulgus enim illis profanum ac maledictum erat, vt legimus Iohannis 7. g. 49. se autem putabant sacras esse primitias. sicut hodie cornuti Episcopi, Abbates, Canonici, Monachi, Sorbonistæ, & sacrifici quilibet superbo cleri titulo elati, laicos præ se despiciunt. Errorem istum coarguit ac refellit Iohannes, quòd Dei promissionem nimis restringant, demonstrans, quamuis illis careat Deus, Ecclesiam tamen illi non defuturam. sensus ergo verborum est, Pepigit Deus æternum fœdus cum Abraham & eius semine. Vna res vos fallit, quod, quum sitis plusquam degeneres, putatis vos solos esse Abrahæ filios: atqui alicunde suscitabit Dominus nouum Abrahæ semen quod nunc non apparet. Dicit autem in datiuo casu, Abrahamo filios: vt sciant non irritam fore Dei promissionem: neque Abraham, qui illi innixus est esse deceptum, quamuis semen illis deficiat. Ita ab initio mundi verax fuit Dominus seruis suis, nec fidem illis de propaganda in filios gratia datam præstare vnquam destitit, quamuis hypocritas abiiceret. Quòd putant nonnulli, Iohannem de Gentium vocatione loquutum esse, mihi firmum non videtur: sed quia incredibile erat superbis hominibus, aliò posse transferri Ecclesiã, admonet Domino esse in manu rationes seruãdæ Ecclesiæ quas illi non putabant. acsi ex lapidibus filios sibi crearet.

10 Matth. 9 Luc *Iam verò & securis*) Postquam vanæ fiduciæ integumentum hypocritis detraxit Iohannes, propinquum Dei iudicium denuntiat. Prius dixerat, illis abdicatis, non defore Deo populum. nunc addit, in eo esse nunc ipsum Deum, vt indignos exterminet ab Ecclesia: sicuti steriles arbores excidi solent. Summa est Dei manum pu gandæ Ecclesiæ iam esse intentam. Nunquam enim se exerit Dei gratia in salutem piorum quin simul iudicium eius in mundi interitum prodeat, idque duplici de causa: quia tunc suos Dominus à reprobis segregat, & nouam iram prouocat mundi ingratitudo. Quare nõ mirum est si Euangelii prædicatio & Christi aduentus securim admouerit resecandis vitiosis arboribus, & quotidie Dei vindictam contra impios accelerent.

11 Luc. *Interrogabant eum turbæ.*) Hanc solitudinem gignit verus resipiscendi affectus, vt cupidè inquirat peccator quidnam velit Deus ac præcipiat. Responsio autem Iohannis breuiter definit fructus pœnitentia dignos. semper enim mundus cæremoniis erga Deum cupit defungi, nec quidquam procliuius est quàm fictitios cultus obiectare Deo, quoties ad pœnitentiam inuitat. Quos autem fructus commendat hoc loco Baptista? Officia charitatis & secundæ tabulæ. non quòd Deus externam pietatis & cultus sui professionem negligat: sed quia hæc nota discriminis certior est, ac minus sæpe fallit. Laboriosè enim satagunt hypocritæ vt se Dei cultores cæremoniis probent, omissa interim veræ iustitiæ cura: quando vel inhumani sunt erga proximos, vel fraudibus & rapinis addicti. Quare necessariò reuocandi sunt ad crassius examen. An probitatem colant inter homines, an subueniant pauperibus, an parcant miseris, an benignè communicent quæ Dominus illis contulit. Hac ratio de Christus præcipua Legis capita nominat iustitiam misericordiam & veritatem. & Scriptura passim commendat iustitiam & iudicium. Hoc primo habendum est, nominari charitatis officia: non quòd excellant supra cultum Dei, sed quatenus testantur de hominum pietate, vt eorum detegatur simulatio qui ore iactãt quod procul abest à corde. Sed quæritur an præcisè legem hanc omnibus imposuerit Iohannes, quos parabat Christo discipulos, ne duas tunicas haberent. Primo notandum est, synecdochicam esse locutionem: quia sub vna specie comprehenditur generalis doctrina. Hinc sequitur eliciendum esse sensum, qui charitatis regulæ, qualis à Deo præscribitur, respondeat: nempe vt qu sque ex sua abundatia subueniat pauperum inopiæ. Non enim extorquet Deus vectigal, quod tristes & inuiti conferant, qui necessitate facere cogantur quod nollent: sed hilares datores ac voluntarios amat, vt dicit Paulus 2. Corinth. 9. b. 7. Hoc ideo dico, quia magni interest vt persuasi sint homines gratum ac boni odoris sacrificium esse Deo quod offerunt ex suis facultatibus. Atqui non trepidationem modò iniiciunt conscientiis, sed eas desperatione obruunt quicunque legem imponunt ne quisquam proprium aliquid possideat. Nec verò contra eiusmodi fanaticos homines, qui mordicus literam arripiunt, longa refutatione opus est. Si fas non est duas habere tunicas, idem de patinis, salinis, indusiis, totáque supellectile erit dicendum. Atqui ex contextu clarè patet, nihil minus fuisse propositum Iohanni quàm politicum ordinem euertere. Vnde colligimus, nihil eum plus mandasse, quàm vt diuites pro suis facultatibus erogarent pauperibus quod eorum necessitas postulabat. acsi dixisset, Videte quibus vitæ subsidiis indigeant proximi vestri, quæ vobis affluunt: vt vestra copia eorum egestati succurrat. Porrò quo magis indulget nobis Deus, eo magis cauendum ne sibi quisquam nostrum indulgeat. Vrgeat nos potius fratrnm necessitas, & quotquot Dei beneficia nobis sunt ad manum, ad beneficentiam nos inuitent. Matt. 23. c. 23

12 *Venerunt & Publicani.*) Publicanos tantùm in genere hortatur vt resipiscant, sed exigit quæ vocationis propria sunt. scimus enim, præter generalem Legis regulam, singulis spectandũ esse quid postulet vitæ ad quam vocati sunt ratio. Christianis omnibus communiter præcipitur dilectio: sed deinde sequuntur particularia officia, quibus doctor erga Ecclesiam, Magistratus vel princeps erga populum & vicissim populus erga Magistratum, maritus erga vxorem, & vicissim erga illum vxor, filii denique & parentes inter se obstricti sunt. Porrò quia publicani (vt est genus hominum auarum, rapax, & crudele) sæpe iniquis exactionibus plebem vexabant: vitia quibus vt plurimum laborabat ordo ille, taxat Baptista, prohibens ne in exigendis tributis modum excedant. Hinc tamen colligimus, Christiano homini non minus fas esse exigere tributa, quàm Magistratui imponere conceditur. Idem & de militia sentiendum. non iubet Iohannes arma abiicere milites, & sacramento suo renuntiare; sed vetat militiæ prætextu expilare

miseram plebem,calumniis premere innoxios,grassari prædonum more,vt plurimi solebant.quare in his verbis subest non obscura politiæ approbatio.Friuolum cauillum est,hîc rudibus tantùm elementa tradi, quæ longè infra Christianam perfectionem subsidant. Iohannis munus fuit plebem Domino perfectam aptare : nec dubium est quin fideliter in hoc totus incubuerit. Et certè Euangelium sacrilega calumnia infamant qui ipsum faciunt contrariũ humanis imperiis:acsi destrueret Christus quod cælestis Pater sanciuit. Atqui mortuæ sunt leges,& iudiciis nulla vis nec authoritas inest sine gladio. Nec tantum carnifice opus habet magistratus,sed aliis quoque ministris,quorum ex numero sunt milites:vbi nõ aliter pacem tueri potest quàm illorum præsidio & manu. Tantum considerandus est finis, ne principes sanguine humano ludere sibi permittant : ne milites suas operas ad mactandum locantes,lucri cupidine ad sæuitiam prouolent:sed necessitate & publicæ vtilitatis respectu vtrique trahantur.

MATTH. III.

11 *Ego quidẽ baptizo vos aqua ad pœnitentiã : at qui post me venit,fortior me est,cuius nõ sum idoneus vt calceamenta portem : ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.*

12 *Cuius ventilabrum in manu ipsius, & permundabit aream suam & congregabit triticum in horreum suum : paleas autem comburet igni inextinguibili.*

MARC. I.

7 *Et prædicabat dicens , Venit post me quidam fortior me, cuius non sum idoneus vt procumbens soluã corrigiam calceamentorum.*

8 *Ego quidẽ baptizaui vos aqua:ille verò baptizabit vos Spiritu sancto.*

LVC. III.

15 *Expectante autem populo, & cogitãtibus omnibus in cordibus suis de Iohanne num ipse esset Christus:*

16 *Respõdit Iohannes cunctis, dicens , Ego quidem aqua baptizo vos sed venit fortior me,cuius nõ sum dignus soluere corrigiã calceamẽtorũ:ipse vos baptizabit Spiritu sãcto & igni.*

17 *Cuius ventilabrum in manu ipsius & purgabit aream suam: & cõgregabit triticum in horreum suum:paleas autẽ comburet igni inextinguibili.*

18 *Multa quidem & alia exhortãs euãgelizabat populo.*

Eadem Baptistæ verba referunt Euangelistæ.Hoc vno Lucas vberior est,quòd prius admonet qua occasione habita fuerit hæc concio:nempe quia periculum erat ne Christi honorem falsa opinione ad eum plebs transferret.Ergo vt ansam erroris maturè præcidat,disertè testatur se non esse Christum : atque ita se ab illo discernit vt ius illi suum afferat. Et hoc quidem sponte facturus erat, vt discipulos Christo de manu (quod aiunt)in manum traderet. sed maturius anticipat, ne diutius tacendo,errorem plebis confirmet.Quum dicit fortiorem venire,significat longè alia potentia & dignitate præditum,cuius respectu ipse in ordinem cogendus sit.Formulis autem vulgaribus vtitur, quibus adeò extollit Christi gloriam, vt præ illo se nihil esse exprimat, Hoc tamen præcipuum est,quòd Christum facit Baptismi spiritualis authorem:se verò externi duntaxat ministrum.Videtur autem esse occupatio, siquis fortè obiiceret quorsum spectaret Baptismus quem sibi sumpserat.neque enim res leuis momenti erat,quicquam in Ecclesia Dei nouare: præsertim verò nouum profiteri initiationis genus,quod perfectius esset Lege Dei: ideo respondet se quidem nihil temere aggressum : quòd tamen externi symboli minister est, id de Christi virtute & gloria nihil minuere. Vnde colligimus, eius consilium minimè fuisse, Baptismum suum distinguere ab eo quem Christus discipulis mandauit,& cuius perpetuum vsum voluit in Ecclesia vigere. neque enim signum visibile alteri signo opponit:sed Domini & serui personas inter se cõferens, docet quid proprium Domino,& quid seruo tribuendum. Neque nos impediat quòd pridem opinio illa & passim inualuit,Iohannis baptismum à nostro differre:sed ex re ipsa potius quàm ex errore hominum iudicium facere discamus.Et sanè plusquam absurda esset comparatio quam fingunt:nam inde sequeretur, Spiritũ sanctum hodie à ministris dari.Rursum sequeretur,Baptismum Iohannis,mortuum signum & omni efficacia vacuum fuisse.Tertiò,sequeretur non esse nobis communem cum Christo Baptismum: quum satis constet hac tessera sancitam fuisse societatem quam habere nobiscum dignatur, dum in corpore suo Baptismum consecrauit.Tenendum ergo est quod prius dixi,Iohannem hîc simpliciter à se & reliquis omnibus ministris Baptismi,discernere Christi personam,vt Dominus supra seruos emineat.Atque hinc elicitur generalis doctrina, Quænam sint in Baptismo hominum partes, & quid proprium habeat Filius Dei.nam hominibus sola externi & visibilis signi administratio commissa est:veritas autẽ ipsa penes Christum vnum residet.Scriptura quidem interdum hominibus impropriè assignat quod hîc vni Christo vendicat Iohannes,& negat in homines competere: sed tunc non expendit quid per se & seorsum habeat homo,sed simpliciter docet quæ sit vis & vtilitas signorum, & quomodo Deus Spiritu suo per illa operetur.Hîc verò traditur distinctio inter Christum & ministros,ne quod illi vni meritò debetur,perperam ad hos mundus transferat: quemadmodum nihil magis procliue est, quàm Dei spoliis ornare creaturas. Atque hæc eadem obseruatio ex multis difficultatibus nos expediet. Scimus quantæ rixæ nostro seculo extiterint de vsu & efficacia signorum.quas omnes dirimere hoc vno verbo licet,quòd tota Domini institutio authorem ipsum & virtutem Spiritus vnà cum figura & ministro complectitur : vbi autem cum Domino confertur minister,vt ille omnia habeat,hunc in nihilum esse redigendum.

11 *Spiritu sancto & igni.)* Quæritur cur non etiam dixerat Iohannes Christum solum esse

qui

qui animas sanguine suo abluit. Nempe quia ipsa quoque ablutio, Spiritus virtute perficitur, satis habuit solo nomine Spiritus totum Baptismi effectum exprimere. Sensus quidem clarus est,solum Christum conferre quicquid gratiæ externus Baptismus figurat: quia ipse conscientias sanguine suo aspergit,ipse idem veterem hominem mortificat,& Spiritum regenerationis confert.Subiicitur nomen ignis, vice epitheti:transfertur autem ad Spiritum,quia sordes nostras non aliter purgat,quàm aurum igni excoquitur: sicut alibi metaphoricè vocatur aqua. Iohan.3.a.5

12 Matth. *Cuius ventilabrum.*) Proxima sententia concionatus est Iohannes de gratia Christi, vt se illi renouandos Iudæi traderent: nunc etiam de iudicio differit,vt metum contemptoribus iniiciat. nam quia multi semper hypocritæ oblatam sibi Christi gratiam superbè repudiant,simul vindictam quę ipsos manet illis denuntiari necesse est. Hac de causa Iohannes Christum hîc describit seuerum iudicẽ aduersus incredulos. Atque hic docendi ordo nobis quoque tenendus est:vt sciant hypocritæ non impunè sibi cessurum quòd Christum reiiciunt, & à suo torpore expergefacti,vltorẽ metuere incipiãt quem salutis autorem aspernati sunt. Porrò mihi non dubium est quin docere voluerit Iohannes quid efficiat Christus per suum Euangelium. Est igitur Euangelii prædicatio ventilabrum aut vannus: quia antequã Dominus nos excutiat,totus mũdus confusione implicitus est,sibi quisque priuatim delicias facit,& boni malis permixti sunt, denique paleis turgere sufficit. Vbi autem in medium prodit Christus cum suo Euangelio,dum conscientias coarguit,& citat ad Dei tribunal,ventilantur paleę quę priùs magnam areę partem occupabant. Quanquam autem singulos homines repurgat à paleis Euangelium:Iohannes tamẽ hîc paleis reprobos comparat,fideles autem tritico. Proinde area non pro mundo accipitur (vt quibusdam placet)sed pro Ecclesia. notandum enim ad quos verba faciat Iohãnes. Quum solo titulo inflati essent Iudęi,Iohannes admonet stultè eos superbire quòd locum ad tempus occupent in Ecclesia Dei,vnde mox eiiciendi sunt,non secus atque paleæ ex area. Hoc modo corruptum,qui tunc erat Ecclesiæ statum perstringit: quia glumis,quisquiliis, & aliis sordibus referta esset,sed viuo Euangelii flatu mox purgandam esse. Sed quomodo paleam à tritico segregare dicitur Christus, qui nihil in hominibus reperire potest nisi meram paleam?Responsio facilis est,Electos formari in triticum,vt à palea exẽpti,in horreum colligantur. Cæterum hanc purgationem inchoauit Christus, & quotidie peragit: effectus tamen non ante vltimum diem planè constabit.ideo Iohannes illuc nos reuocat. Sed meminerimus,fideles hodie iã per spem in horreum Dei ingredi,vt æternam illic tandem reipsa sedem habeant: reprobos verò iam ex reatu ardorem illius ignis concipere, cuius solidam vstionem extremo die sentient.De igne æterno quo torquendi sunt post iudicium impii,scio argutè à multis fuisse disputatum: atqui ex pluribus Scripturæ locis colligere licet metaphoricam esse locutionem.nam si ignem realem vel materialem,vt vocãt,statuere libet,simul addendum erit sulphur & flabellum: quia vtriusque fit mentio apud Iesaiam cap.30.g.33. Nec certè alia est ignis quàm vermis ratio. quòd si in vermis nomine metaphora omnium consensu recipitur,idem & de igne sentiendũ. Quare omissis speculationibus,quibus se vani homines nullo profectu fatigant,tenere sufficiat,his loquendi formis,pro ruditatis nostræ captu,horribile tormentum notari,quod nec sensu hominum hodie capi,nec verbis exprimi potest.

MATTH. III.

13 *Tunc accedit* Iesus *à Galilæa ad* Iordanem, *ad Iohannem vt baptizaretur ab eo.*

14 Iohannes *verò prohibebat illum, dicens, Mihi opus est abs te baptizari,& tu venis ad me?*

15 *Respondens autem Iesus dixit ad eum, Omitte nunc, sic enim decet nos complere omnem iustitiã. Tunc omittit illum.*

16 *Et baptizatus Iesus ascẽdit protinus ab aqua:& ecce aperti sunt illi cæli, & vidit Spiritum Dei descendentem tanquam columbam,& venientem super ipsum.*

17 *Et ecce vox de cælis, dicens, Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacitum est.*

MARC. I.

9 *Et factum est in diebus illis, venit Iesus à Nazareth Galilææ, & baptizatus est à* Io*hanne in Iordane.*

10 *Et statim quũ ascenderet ex aqua, vidit diffindi cælos, & Spiritum quasi columbam descendentem super illum.*

11 *Et vox facta est è cælis,* Tu *es filius meus dilectus in quo mihi bene complacitum est.*

LVC. III.

21 *Factum est autem quum baptizaretur omnis populus, vt &* Iesu *baptizato & orante, apertum sit cælum.*

22 *Ac vt descenderet Spiritus sanctus corporali specie quasi columba super ipsum, & vox è cælo fieret dicens, Tu es filius meus dilectus,in te mihi cõplacitum est.*

23 Et *ipse* Iesus *incipiebat esse annorum ferme triginta.*

13 *Vt baptizaretur ab eo.*) In quem finem baptizari voluerit Dei filius, aliqua ex parte colligimus ex eius responso. Prius quidem specialis ratio adducta fuit, quòd communem nobiscum Baptismum susceperit, vt certius sibi persuadeant fideles in eius corpus sese inseri, & consepeliri cum eo baptismo,vt in vitæ nouitatem resurgant. Finis verò quem hîc proponit,latius patet,Quia sic decuerit implere omnem iustitiam. Nomen iustitiæ tantundem sæpe valet in Scriptura ac Legis obseruatio, & ita hunc locum exponere licet,Oportuisse Christum, ex quo sponte Legi se subiecerat, omni ex parte eam seruare. Ego tamen simplicius accipere malo in hunc modum, acsi dixisset Christus, de mea dignitate nunc omitte loqui. neque enim id agitur vter nostrum altero sit præstantior: sed potius spectandum est

quid vocatio nostra postulet, & quid nobis à Deo Patre iniunctum sit. Ista enim generalis suscipiendi Baptismi ratio fuit Christo, vt plenam obedientiam præstaret Patri: specialis autem, vt Baptismum consecraret in suo ipsius corpore, vt nobis communis cum eo esset.

14 *Mihi opus est abs te baptizari.)* Certum est, Christum non modò insignem Prophetam à Iohanne fuisse agnitum, vt multi ineptè somniant, sed filium Dei, vt erat. alioquin iniurius fuisset Deo, sanctam eius vocationem homini mortali submittens. Vnde autem innotuerit, discant lectores ex Iohannis capite 1.b.15. Erat quidem hæc probabilis recusandi causa, quòd Baptismo nihil opus habet Christus: sed in eo hallucinatus est Iohannes, quòd non expendit aliorum causa Baptismum ab eo peti. Ideo Christus considerare eum iubet quid susceptæ serui personæ conueniat, quia voluntaria subiectio nihil derogat eius gloriæ. Etsi autem tantum virum pars aliqua muneris sui ad tempus latuit: non tamen obstitit particularis error quin ritè & legitimè Baptistæ officio functus sit. Quo exemplo docemur non temere facere qui iniunctam à Domino prouinciam obeunt pro reuelationis modo, quanuis non statim assequantur quicquid vocationi annexum est, vel ab ea dependet. Notanda etiam eius modestia, quòd sententia sua cedens, Christo statim obtemperat.

16 *Ecce aperti sunt illi cæli.)* Apertio cælorum pro manifestatione gloriæ cælestis interdum accipitur, hîc vero etiam significat visibilis cæli scissuram: ita vt perspicere potuit Iohannes aliquid planetis & astris superius. neque enim alius potest esse sensus verborum Marci, qui dicit eum vidisse diffindi cælos. Subtilius autẽ inquirere qualis fuerit scissura neque ad rem multum pertinet, neque etiam expedit: quia satis est tenere, hoc fuisse præsentiæ Dei symbolum. Porrò quum dicant Euangelistæ Spiritum sanctum à Iohanne visum, eius etiam causa præcipuè cælos fuisse apertos probabile est. Quanquam non repugno quin Christus etiam, quatenus homo erat, redditus sit suæ vocationis certior. Atque huc tendere videntur Lucæ verba, quum dicit orante Christo apertos fuisse cælos. Etsi enim suas preces semper in aliorũ vsum destinauit: opus tamen habuit secundum hominem, quum tam arduum militiæ genus aggressus est, singulari Spiritus virtute armari. Sed hîc oriuntur duæ quæstiones. prior est, cur tunc descenderit in Christum Spiritus qui iam priùs in eo residebat. Hanc quæstionem soluit locus Iesaiæ 61.a.1, qui alibi tractabitur. Spiritus Domini super me, ideo vnxit me, ad euangelizandum pauperibus misit me. Quanuis singulari Spiritus gratia vsque ad miraculum Christus excelleret, domi tamen se quasi priuatus homo continuit vsque dum producendus esset à Patre. Ergo nunc, dum adest maturum tempus quo se ad præstandum Redemptoris munus accingat, noua Spiritus virtute induitur, idque non tam sua quàm aliorũ causa. Consulto enim hoc factum est, vt Diuinã eius virtutẽ suspicere & reuerenter amplecti discerent fideles: nec contemptibilis in eo esset carnis infirmitas. Eadem etiam causa fuit cur Baptismum vsque ad tricesimum ætatis annum differret. Baptismus accessio fuit Euãgelii: atque ideo vnà cum Euangelii promulgatione cœpit. Christus verò ad prædicandum Euangelium se accingens, tam Baptismo initiatus est in munus suum, quàm Spiritu sancto instructus. Apparet ergo Spiritus sanctus Iohanni super Christum descendens, qui admoneat nihil in ipso Christo carnale vel terrenum esse quærendum, sed quasi Diuinũ hominem è cœlo prodire, in quo regnat virtus Spiritus sancti. Scimus quidem ipsum esse Deum manifestatum in carne: sed in persona quoque ministri & humana eius natura cœlestis virtus consideranda est. Secunda quæstio est, cur in specie columbæ potius quàm ignis Spiritus apparuerit. cuius solutio ex analogia vel similitudine rei signatæ cum figura pendet. Scimus quid Christo tribuat Iesaias Propheta, cap.42.a.3. Calamum, inquit, quassatum non confringet, linum fumigans non extinguet, non clamabit, nec vox eius audietur. Propter hanc Christi mansuetudinem, qua blandè & comiter peccatores in spem salutis vocauit, & quotidie inuitat, Spiritus sanctus super eum descendit in specie columbę. Atque in hoc symbolo illustre suauissimæ consolationis pignus nobis exhibitum est, ne metuamus ad Christum accedere, qui non formidabili Spiritus potentia, sed amabili & placida gratia indutus nobis occurrit. *Vidit Spiritum sanctum.* Nempe Iohannes: quia mox sequitur quòd Spiritus super Christum descenderit. Iã hîc tertia oritur quæstio, quomodo videre potuerit Iohannes Spiritum. Respondeo, quum vbique diffusus sit Spiritus Dei, cœlúmque & terram impleat, descensum impropriè illi tribui. Idem sentiendum est de aspectu. quanquam enim per se inuisibilis est, dicitur tamen conspici vbi aliquod prǽsentiæ suæ signum demonstrat. Non vidit Spiritus essentiam Iohannes, quæ sub sensum oculorum non cadit: non vidit ipsam quoque virtutem, quæ non humano sensu, sed fidei tantum intelligentia comprehenditur: sed vidit speciem columbæ: sub qua Deus Spiritus sui præsentiam monstrauit. Ergo metonymica est locutio, qua rei spiritualis nomen ad signum visibile transfertur. Quemadmodum autem stultè & præposterè literam vrgent quidam, vt rem in signo includant: ita notandum est his loquendi formis notari coniunctionem rei cum signo. Secundum hunc sensum vocatur panis sacræ Cœnæ Christi corpus: non quia sit, sed quia testetur vobis verè dari in cibum. Interim simul tenendum memoria est quod nuper attigi: non esse fingendum rei signatæ descensum, vt in signo quæratur quasi localiter illic inclusa: sed debere hoc vnum satis superque nobis sufficere, quòd Dominus arcana sua virtute præstet quicquid nobis per figuras promittit. Quærunt etiam nonnulli curiosè magis quàm vtiliter, solidúmne corpus fuerit, an spectrum hæc columba. Quanquam autem videntur innuere verba Lucæ non substantiã corporis fuisse, sed tantum speciem: ego tamen, ne quis inde rixandi ansam captet, in medio relinquo.

17 *Vox de cælis.)* Vox ex illa cælorum scissura personuit, cuius facta prius fuit mentio: quo certior illi constaret maiestas. Porrò cum hoc præconio nobis oblatus fuit à Patre Christus, quum palàm ad obeundum munus Mediatoris prodiit, vt hoc adoptionis nostræ pignore freti, intrepidè vocemus Deum ipsum Patrem nostrum. Filii titulus verè & naturaliter in Christum vnum competit: sed tamen in carne nostra declaratus est Filius Dei, vt quem vnus iure suo Patrem habet, nobis etiam cõciliet. Quare Deus Christum nobis Mediatorem cum Filii elogio producens, se nobis omnibus patrem esse declarat. Eodem pertinet epitheton dilecti. quia enim in nobis exosi sumus Deo, paternum eius amorem à Christo in nos defluere necesse est. Atque huius loci optimus est interpres Paulus ad Ephes. primo cap.b.6. quũ

dici

dicit nos in Filio dilecto gratiam adeptos esse, vt à Deo amemur. Quod plenius etiam exprimitur ista particula, In quo mihi complacitum est. innuit enim sic in Christo acquiescere Dei amorem, vt sese ab eo ad nos omnes diffundat: neque ad nos solùm, sed etiam ad Angelos ipsos, non quòd reconciliatione opus habeant, quibus nihil vnquam fuit dissidii cum Deo: sed quia ne ipsi quidem perfectè nisi capitis beneficio, Deo adhærent. Qua ratione etiam dicitur primogenitus omnis creaturæ. Et Paulus alibi rursum venisse docet vt colligeret quæcunque in cælo sunt & in terra. Coloss.1.b.15 Coloss.1.c.20

MATTH. IIII.

1 *Tunc Iesus subductus fuit in desertum à Spiritu, vt tētaretur à diabolo.*

2 *Et quum ieiunasset dies quadraginta & noctes quadraginta, tandem esuriit.*

3 *Et quum accessisset ad eū ille qui tentat, dixit, Si filius es Dei, iube vt lapides hi panes fiāt.*

4 *At ille respondens dixit, Scriptum est, Nō solo pane victurus est homo, sed omni verbo quod egreditur per os Dei.*

MARC. I.

12 *Et statī Spiritus expulit illū in desertū.*

13 *Et erat in deserto quadraginta diebus & quadraginta noctibus. & tentabatur à Satana: erátque cum bestiis.*

LVC. IIII.

1 *Iesus autē plenus Spiritu sancto regressus est à Iordane, & actus est per Spiritū in desertum.*

2 *Diebus quadraginta tētabatur à diabolo: & nihil comedit in diebus illis, deinde esuriit.*

3 *Dixit autem illi diabolus, Si filius es Dei, dic lapidi huic vt panis fiat.*

4 *Et respondit ad illum Iesus dicens, Scriptum est, Non solo pane victurus est homo, sed omni verbo Dei.*

1 *Tunc Iesus subductus est,&c.*) Duabus de causis in desertum secessit Christus: prior, vt post ieiunium quadraginta dierum, tanquam nouus homo, imò cælestis, prodiret ad exequendum suum munus. deinde vt nonnisi tentationibus probatus posito tyrocinio, ad tam arduum munus & præclarum se accingeret. Sciamus ergo Christum duce Spiritu abductum fuisse ab hominum frequentia, vt prodiret summus Ecclesiæ doctor & Dei legatus, tanquam magis è cælo missus quàm assumptus ex oppido aliquo & communi hominum grege. Sic Mosen quum Deus per eius manum promulgare Legem suam vellet, in montem Sinai rapuit, & subductum à populi conspectu quasi in cæleste sacrarium recepit. Christum sàltem non minus insignibus Diuinæ gratiæ & virtutis notis fulgere oportuit quàm Mosen: ne minor esset Euangelii quàm Legis maiestas. Si enim raro honore dignatus est Dominus doctrinam mortis ministram, quanto plus honoris meretur vitæ doctrina? Et si tantum lucis habuit vmbratilis Dei figura, quàm pleno fulgore eius faciem quæ in Euangelio apparet, illustrem esse conuenit? Hîc idem fuit ieiunii finis. neque enim à cibo & potu abstinuit Christus, vt temperantiæ documentum ederet: sed quo plus autoritatis haberet, dum à communi hominum sorte exemptus, quasi è cælo Angelus, & non homo è terra, emergit. Qualis enim, obsecro, illa abstinentiæ virtus fuisset cibum non gustare, ad quem appetendum nullam eum tulisse inediam quàm si carne non fuisset indutus. Quare mera stultitia fuit ieiunii quadragesimæ, vt vocant, ad Christi imitationem instituere. neque enim maior hodie ratio est cur hoc Christi exemplū sequamur, quàm fuit olim sanctis Prophetis & aliis Patribus sub Lege imitari Mosis ieiunium. Atqui scimus nemini hoc in mentem venisse. Eliam solum Deus, quia instaurandæ Legis minister erat, simili ferè de causa ieiunium in monte continuit. Imitatores se esse Christi fingunt qui per quadragesimam quotidie ieiunent: nempe sic farciunt ventrem in prandio, vt cœnæ tempus facilè absque cibo transigant. Quid simile habent cum filio Dei? Maior erat veterum frugalitas: sed illi quoque ieiunio Christi nihil affine habebant: non magis scilicet quàm hominum abstinentia ad Angelorum ediā accedit. Adde quòd nec Christus nec Moses quotannis solenni ieiunio defuncti sunt, sed vterque semel tantùm tota vita. Atque vtinam ineptiis tantùm lusissent vt simiæ: sed impium & detestabile Christi ludibrium fuit, quòd se ad eius regulam fictitio suo ieiunio formare tentarunt. Quòd opus meritorium & partem esse pietatis & diuini cultus sibi persuadent, pessima est superstitio. Sed hæc in Deum contumelia est minimè tolerabilis, quòd singulare eius miraculum obscurant. deinde in Christum: quia suum illi insigne detrahentes, eius spoliis se vestiunt. tertium in Euangelium cui non vulgaris detrahitur authoritas, nisi hoc Christi ieiunium, eius sigillum esse cognoscitur. Singulare miraculum Deus edidit quum Filium suum exemit à necessitate edendi: ánnon insana audacia æmulantur Deum qui idem sua virtute affectant? Diuina gloria insignitus fuit Christus per ieiunium: ánnon sua gloria fraudatus in ordinem cogitur, quum se illi socios cuncti mortales permiscent? Hunc ieiunio Christi finem statuit Deus vt Euangelium obsignaret. qui in alium vsum transferunt, ánnon tantundem imminuunt ex Euangelii dignitate? Facessat igitur ista κακοζηλία, quæ & consilium Dei & totum eius operum ordinem peruertit. Cæterùm de ieiuniis in genere non loquor, quorum vtinam frequentior inter nos vsus (modò idem purus) foret. sed ostendere oportuit quorsum tenderet Christi ieiunium. Porrò tentandi Christi materiam arripuit Satan ex eius esurie, quemadmodum paulo pòst fusius dicetur. Nunc in genere videndum est cur eum tentari voluerit Deus. certo enim Dei consilio in hoc certamen productum esse sonant Matthæi & Marci verba, qui dicunt ob hanc causam deductum fuisse à Spiritu in desertum. Mihi non dubium est quin Deus in Filii sui persona tanquam in clarissimo speculo, ostenderit quàm infestus & importunus humanæ salutis aduersarius sit satan. Vnde enim fit vt acrius Christum impetat, totásque suas vires &

Exod.24.c.18

impetus effundat contra ipsum hoc temporis momento quod Euangelistæ notant, nisi quia Patris mandato ad redemptionem hominum accingi videt? Ergo tunc nostram salutem oppugnauit in Christi persona, sicuti quotidie eiusdem redemptionis ministros, cuius author fuit Christus, hostiliter persequitur. Cæterum simul notandum est, Filium Dei subiisse vltro tentationes de quibus nunc agitur, & cum diabolo quasi conserta manu esse luctatum, vt sua victoria nobis triumphum acquireret. Itaque quoties nos aggreditur Satan, meminerimus non alio modo sustineri posse eius impulsus ac repelli, quàm opposito hoc clypeo. sicuti sane ideo tentari passus est Dei filius, vt medius occurrat quoties aliquod tentationum certamen nobis mouet Satan. Ideo quum priuatam domi vitam ageret, non legimus fuisse tentatum: sed quum munus Redemptoris subeundum foret, tunc in arenam communi Ecclesiæ suæ nomine descendit. Quòd si tanquam in publica omnium fidelium persona tentatus fuit Christus, sciamus tentationes quæ nobis contingunt non esse fortuitas, vel Satanæ libidine moueri absque Dei permissu: sed Spiritum Dei præesse nostris certaminibus, quò fides nostra exerceatur. Vnde certa spes colligenda est, Deum, qui summus est agonotheta, non fore nostri immemorem quin difficultatibus nostris succurrat quibus nos impares esse videt. Paulo aliter sonant verba Lucæ, quod Iesus plenus Spiritu sancto regressus sit à Iordane. quibus significat, tunc vberiore Spiritus gratia & virtute fuisse instructum, vt fortior ad pugnas obeundas foret. neque enim frustra visibili specie descenderat super eum Spiritus. Et priùs dictum fuit, magis in eo resplenduisse Dei gratiam prout salutis nostræ ratio exigebat. Sed absurdum prima specie videtur, Christum diaboli tentationibus fuisse obnoxium. quia vt in homines cadat tentatio, vitium & infirmitatem subesse oportet. Respondeo, primum susceptas à Christo fuisse nostras infirmitates, sed absque vitio: deinde nihilo plus decedere ex eius gloria, quòd tentationibus expositus fuit, quàm quòd carnem nostram induit. Hac enim lege factus est homo vt affectus nostros vnà cum carne susciperet. Sed tota difficultas in priore membro consistit: quomodo infirmitate nostra circumdatus fuerit Christus, vt Satanæ tentandus pateret, purus tamé & immunis fuerit ab omni vitio. Atqui solutio difficilis non erit, si in mentem veniat, integram Adæ naturam, quum adhuc pura illic fulgeret Dei imago, subiectam tamen fuisse tentationibus. Quotquot in homine sunt corporales affectus, totidem illius tentãdi occasiones arripit Satan. Atque hæc meritò censetur naturæ humanæ infirmitas, sensus moueri rebus obiectis: sed quæ per se vitiosa non esset, nisi accederet corruptio, qua fit vt nunquam adoriatur nos Satan quin vulnus aliquod infligat, vel saltem aliqua punctione nos lædat. Christum hac in parte naturæ integritas à nobis separauit: quanquam non media quædam in eo conditio imaginanda est qualis fuit in Adam, cui tantùm datum fuerat posse non peccare. Atqui scimus ea Spiritus virtute munitum

Gene. 3.a.1 fuisse Christum vt Satanæ telis penetrabilis non esset. *Accedens tentator.* Hoc nomen Satanæ, Spiri-

Deut. 13.a.3 tus consultò tribuit, quò sibi attentius ab eo caueant fideles. Vnde etiam colligimus, tentationes quæ nos ad malum sollicitant, nonnisi ab eo prouenire. Nam quòd alicubi dicitur tentare Deus, id in alium finem spectat, nempe vt fidem suorum exploret, aut pœnam sumat de incredulis, aut palàm faciat eorũ hypocrisin qui veritati non obediunt ex animo.

3 Matth. *Vt lapides hi.)* Hîc etiam parum firmis argutiis luserunt veteres. primam enim tentationem dixerunt esse gulæ, alteram ambitionis, tertiam auaritiæ. sed ridiculum est ad gulæ intemperiem referre siquis famelicus cibum appetit quo naturæ satisfaciat. Porrò quas in pane lautitias fingent, vt nimis delicatus censeri debeat qui sicco pane, vt aiunt, contentus est? Sed ne plus verborum frustra perdamus, vnica Christi responsio satis declarat aliud fuisse Satanæ consilium. Non erat certè rudis & imperitus athleta Filius Dei, vt nesciret aduersarii ictus declinare, vt ad dexteram partem impetitus, clypeum ad sinistram temere opponeret. Ergo si conatus fuisset Satan eum ad gulæ delicias pellicere, habebat in promptu Scripturæ testimonia quibus eum repelleret. Atqui nullum tale proponit, sed hanc sententiam sumit, viuere homines non pane, sed arcana Dei benedictione. Vnde colligimus Satanam rectà aggressum fuisse Christi fidem, vt ea extincta Christum ad illicitos & peruersos victus quærendi modos impelleret. Et certè tunc iugulum petit, dum hoc efficere tentat, vt nos Deo diffisi, aliter quàm per eius verbum licet, nobis consulamus. Sensus ergo verborum est, Quando vides te à Deo destitui, necessitas cogit vt tibi prospicias. Ergo victum tibi confice quem Deus tibi non suppeditat. Etsi autem Diuinam Christi potentiam obtendit qua lapides vertantur in panes: hoc tamen vnum venatur, vt Christus à Dei verbo discedens, quicquid dictabit infidelitas sequatur. Appositè ergo respondet Christus, Non solo pane viuere hominem. acsi diceret, Tu me aliquid remedii excogitare iubes, quo mihi aliter quàm permittit Deus, succurram. Atqui hoc diffidentiæ esset, cuius nulla est ratio quandiu promittit Deus se mihi nutritium fore. Tu Satan eius gratiam pani alligas: ipse verò contrà testatur, vt desint omnes cibi, solam suam benedictionem ad nos alendos sufficere. Iam tenemus quale hoc fuerit tentationis genus, nempe quo nos quotidie oppugnat Satan. non enim aliquod inusitatum certamen subire voluit Dei Filius, sed communes habere nobiscum pugnas: vt iisdem armis muniti, non dubitemus palmam in manu nobis esse.

4 *Scriptum est, non solo pane.)* Hoc primùm notatu dignum est, quòd Scripturam Christus pro clypeo opponit. nam hæc vera est dimicandi ratio, si certa victoria potiri cupimus. Nec enim frustra Paulus verbum Dei gladium spiritualem nominat, & fidei scuto nos instruit, Ephes. capite sexto, c. 16.17: Vnde etiam colligimus, Papistas, quasi facta cum Satana pactione, animas crudeliter exponere eius libidini ad interitum, quum Scripturam malignè supprimentes, Dei populũ spoliant suis armis. quibus solis salutem suam tueri poterant. qui verò armaturam istam sponte abiiciunt, nec se in Dei schola assiduè exercent, digni sunt qui singulis momentis à Satana iugulentur, cui se inermes produnt. Nec sane alia ratio est cur tam impotenter grassetur Satan, & passim tam multos abripiat, nisi quia eorum ignauiam & verbi sui contemptum Deus vlciscitur. Nunc excutiendum nobis est Mosis testimonium quod Christus citat. Falsò quidam ad spiritualem vitam detorquent, acsi dictum esset, animas non à-

Deut. 8.a.3 li visibili pane, sed Dei verbo. Est id quidem in se verum: sed aliò respexit Moses. nam quum nullus ad

manum

manum esset panis, commemorat Man fuisse extraordinarium alimentum populo: vt hoc documento testatum in omne tempus fieret, hominum vitam non esse inclusam in pane, sed pendere à nutu & beneplacito Dei. Itaque verbum non pro doctrina capitur, sed pro decreto quod Deus publicauit, quoad tuendum naturæ ordinem, & fouendas creaturas. neque enim conditos à se homines abiicit, sed ea lege vitam illis infundit, vt semel datam assiduè sustineat. Sic dicit Apostolus, omnia sustineri potenti eius ver- Hebr. 1.a.3
bo: hoc est vegetari totum mundum, & singulas eius partes in suo manere statu, nutu eius ac decreto, cuius potentia sursum & deorsum vbique diffunditur. Quanquam ergo pane vescimur, non tamen panis virtuti acceptam ferre vitam decet, sed arcanæ gratiæ quam pani Deus ad nos pascendos inspirat. Vnde etiam alterum sequitur, Deum, qui nunc pane vtitur in nostrum alimentum, aliter, quoties visum fuerit, daturum vt viuamus. Item hac Mosis sententia damnatur eorum stupor quibus saturitas & abundantia pro vita est. Deinde corrigitur diffidentia & praua solicitudo quę nos ad quærenda illicita media impellit. Atque huc propriè dirigitur Christi responsum. Sic de victu & reliquis præsentis vitæ subsidiis fidendum esse Deo, ne quisquam nostrum præscriptas ab eo metas transiliat. Quòd si panem ex lapidibus præter Dei mandatum, conficere Christus nefas esse duxit: multo minus ex fraudibus, rapinis, violentia, cædibus victum parare licet.

MATTH. IIII.

5 *Tunc assumit eum diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eū super pinnaculum templi:*

6 *Dicitq́ illi, Si Filius es Dei, præcipita te deorsum. scriptum est enim, Angelis suis mādabit de te, & manibus tollent te, nequādo impingas ad lapidem pedem tuum.*

7 *Dixit illi Iesus, Rursum scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.*

8 *Rursum assumit eum diabolus in montem excelsum valde, & commonstrat ei omnia regna mundi, & gloriam illorum:*

9 *Et dicit illi, Hæc omnia tibi dabo si prostratus adoraueris me.*

10 *Tunc dicit illi Iesus, Abi Satana: scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles.*

11 *Tunc omittit illum diabolus, & ecce, Angeli accesserunt, & ministrabant ei.*

MARC. I.

13 *Et Angeli ministrabant ei.*

LVC. III.

5 *Et subduxit illū diabolus in mōtem excelsū, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in puncto tēporis.*

6 *Et ait illi diabolus, Tibi dabo potestatē hanc vniuersam & gloriā illorum: quia mihi tradita sunt: & cuicunque volo, do illam.*

7 *Tu ergo si adoraueris prouolutus coram me, erunt tua omnia.*

8 *Et respondens Iesus dixit illi, Abi post me Satana. scriptū est enim, Adorabis Dominum Deum tuum, & illum solum coles.*

9 *Et duxit illum Hierosolymā, statuitque eum super pinnā templi: & dixit illi, Si Filius Dei es, mitte teipsum hinc deorsum.*

10 *Scriptum est enim quòd Angelis suis mādabit de te vt seruēt te:*

11 *Et quòd in manibus tollent te, ne offendas ad lapidē pedē tuū.*

12 *Et respondens dixit illi, Dictum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.*

13 *Et cōsummata omni tētatione diabolus recessit ab eo vsq; ad tēpus.*

5 *Tunc assumit eum diabolus.)* Non magni interest quòd Lucas secundo loco tentationem recitat quæ in postremum locum à Matthæo reiicitur. neque enim propositum Euangelistis fuit historiæ filum sic contexere vt temporis rationem semper exactè seruarent: sed rerum summas colligere vt in speculo vel tabula proponerēt quæ de Christo maximè vtilia sunt cognitu. Tenere ergo sufficiat, Christum tribus modis fuisse tentatum. Quod autem vel secundum vel tertium fuerit certamen, non est cur anxiè laboremus. In expositione sequar Matthæi contextum. Dicitur Christus locatus super pinnam templi. Quæritur autem an re ipsa euectus fuerit in sublime, an verò per visionem id factum sit. Plerique pertinaciter asserunt, verum & realem (vt loquuntur) fuisse corporis raptum: quia indignum putant, Christum Satanæ præstigiis reddere obnoxium. Atqui facilè diluitur ista obiectio, nihil esse absurdi in Dei permissu & volūtaria subiectione Christi, modo ne intus, hoc est in mente & anima, quicquam putemus passum fuisse. Et quod postea subiicitur, in conspectu posita Christo fuisse omnia regna mundi: item quod scribit Lucas, temporis momento procul fuisse traductum, visioni magis conuenit. In re tamen dubia, & quam absque periculo nescire licet, malo iudicium suspendere, quàm contentiosis præbere litigandi ansam. Fieri etiam potest vt secunda tentatio non sit continuo temporis successu primam sequuta, nec secundam tertia, sed aliquid fuerit distantiæ, idque magis probabile est. quanquam ex verbis Lucæ elicitur non interfuisse longum spatium: quia dicit datam ad tempus quietem fuisse Christo. Hoc verò scire ad rem maximè pertinet, quid captauerit Satan in hac tentationis specie; quod ex Christi re-

ſponſo diſcendum eſt,ſicuti paulo antè admonui. Chriſtus, vt hoſtis aſtutiæ occurrat, & propulſet eius impetum,pro clypeo opponit,non tentandum eſſe Deum. Vnde apparet huc ſpectaſſe hoſtis inſidias, vt ſe præter iuſtum modum efferens, contra Deum temere inſurgeret. Prius Chriſtum conatus fuerat Satan in deſperationem trahere,quia victu & ordinariis mediis deſtituebatur: nūc ad inanem & ventoſam confidentiam eum ſolicitat,vt neglectis mediis quæ ad manum ſunt,ſeipſum proiiciat ſine neceſſitate in manifeſtum diſcrimen,& quaſi extra metas exultet. Atqui vt frangi nos minimè conuenit, vbi rerum omnium inopia premimur,quin pedeamus à Dei fiducia: ſic criſtas erigere non licet,vt altius quàm Deus permittit nos efferamus. Tenemus nunc quale fuerit Satanæ conſilium: nempe vt Chriſtus experimentum capturus ſuæ diuinitatis,ſtulta & impia temeritate in Deum inſurgeret.

6 *Angelis ſuis mandabit de te,& manibus*,&c.) Notanda eſt hæc Satanæ malitia, quòd Scripturæ teſtimonio abutitur vt vitam Chriſto mortiferam reddat,panémque conuertat in venenum. Nam eodem quotidie artificio vti non deſinit: & voluit hoc certamen ſubire in ſua perſona Filius Dei qui commune eſt piorum omnium exemplar, vt ſibi omnes ſedulò cauere diſcant ne fallaci Scripturæ prætextu incidant in Satanæ laqueos. Nec dubium eſt quin Dominus tantum concedat hoſti noſtro licentiæ, ne ſecuri torpeamus,ſed magis intenti ſimus ad agendas excubias. Cæterum ne præpoſteris hominibus ſimiles ſimus,qui Scripturam quaſi flexiloquam abiiciunt, propterea quòd eam adulterat diabolus. nempe eadem cauſa à cibis abſtinendum eſſet,ne veneficiis eſſet locus. Prophanat verbum Dei Satan, & in exitium noſtrum torquere nititur. atqui quum diuinitus ordinatum ſit nobis in ſalutem, an irritum erit Dei conſilium,niſi noſtra ignauia ſalutaris eius vſus nobis pereat? Nec verò longa diſputatione hæc res indiget: tantùm ſpectemus quid præſcribat nobis Chriſtus ſuo exemplo, quod inſtar regulæ nobis ſequendum eſt. An Satanæ cedit Scripturam ſceleratè torquenti? an Scripturam qua ſe prius armauit, excuti ſibi vel eripi patitur? imò impiam Satanæ calumniam obiecta viciſſim Scriptura fortiter refellit. Proinde quoties Scripturam ſuis fallaciis obtendet Satan, & hoc eodem prætextu nos adorientur impii homines vt fidem noſtram circūueniant, non aliunde quàm ex Scriptura tutandæ fidei noſtræ arma mutuemur. Cæterùm etſi promiſſio iſta, Angelis ſuis mandabit de te, &c. ad omnes fideles pertinet,ſpecialiter tamen competit in Chriſtum, qui vt eſt totius Eccleſiæ caput, ita iure ſuo præeſt Angelis, illiſque noſtri curam delegat.Quare in eo nondum fallit Satan,quòd hoc teſtimonio probat Angelos Chriſto datos eſſe miniſtros,qui eum cuſtodiant, & manibus ſuis portent: ſed in eo eſt fallacia, quòd Angelorum cuſtodiam ad vagum & temerarium curſum trahit, quæ tunc demum filiis Dei promittitur dum ſe continent intra ſuos fines & in viis ſuis ambulant. Siquam emphaſin habet hæc particula, In omnibus viis tuis,ſententiam Prophetæ Satan malignè corrumpit & mutilat, promiſcuè & confuſè eam detorquens ad vagos & erroneos curſus. Iubet nos Deus ambulare in viis noſtris, & tunc Angelos pronuntiat fore nobis cuſtodes: Satan Angelorum cuſtodiam obtendens, Chriſtum hortatur vt ſibi temere periculum accerſat. acſi diceret,Si te proiicias in mortem inuito Deo, Angeli vitam tuam defendent.

7 *Scriptum eſt,Non tentabis Dominum.)* Aptiſſimè reſpondet Chriſtus, non aliter ſperandum eſſe quod illic Deus auxilium promittit,quàm ſi modeſtè illi ſe regendos fideles committant. neque enim Dei promiſſionibus aliter poſſumus inniti,quàm ſi eius mandatis obſequimur. Porrò quum tentetur Deus pluribus modis, hoc loco tentari dicitur quum media negligimus quæ nobis ad manum porrigit. Perinde enim faciunt qui præteritis mediis quæ Deus commendat, potentiam eius & robur volunt experiri: acſi quis homini abſcinderet brachia & manus, & poſtea iuberet eum operari. In ſumma, quiſquis experimentum diuinæ potentiæ capere appetit vbi neceſſe non eſt, ille Deum tentat, eius promiſſiones ſubiiciens iniuſto examini.

Matt.16.d.23 8 *Aſſumpſit eum diabolus in montem excelſum.)* Memoria tenendum eſt quod prius dixi, non imbecillitate naturæ Chriſti eſſe factum vt Satan illi oculos ſtringeret, ſed voluntaria diſpenſatione & permiſſu. Deinde ſic tactos & illectos fuiſſe eius ſenſus,obiecta regnorum gloria,vt nulla intus cupiditas animum eius pupugerit: quum carnis libidines,tanquam feræ indomitæ, ad obiecta quæ nobis placent,ferantur & nos rapiant. nam Chriſtus communem habuit nobiſcum ſenſum, non autem appetitus incompoſitos. Cæterùm ſpecies tentationis fuit, vt hæreditatem quam Deus filiis ſuis promiſit, aliunde Chriſtus quàm à Deo ipſo peteret. Atque hîc ſacrilega diaboli audacia ſe prodit, quòd terræ imperium Deo ereptum ſibi vſurpat. Hæc,inquit, omnia mea ſunt,nec aliter quàm meo beneficio obtinentur. Et nobis quotidie cum eadem impoſtura luctandum eſt. quod & ſinguli fideles in ſe ſentiunt, & in tota impiorum vita clarius perſpicitur. Nam etſi omnia noſtra præſidia, opes,commoda in Dei benedictione conſtituimus: titillant tamen nos ſubinde & pelliciunt ſenſus noſtri ad quærenda Satanæ ſubſidia, acſi vnus Deus non ſufficeret. Bona autem mundi pars Deo ius & imperium terræ abdicans, Satanam ſibi fingit bonorum omnium datorem. Vnde enim fit vt malis artibus,& rapinis & fraudibus ferè omnes ſe addicant, niſi quòd in Satanam tranſcribunt quod Dei proprium erat, ſua benedictione ditare quos viſum eſt? Ore quidem panem quotidianum dari ſibi à Deo poſtulant,ſed ore tenus: quia Satanam præficiunt diſtribuendis totius mundi diuitiis.

10 *Abi Satana.)* Pro eo Lucas habet, *Abi poſt me Satana.* Quare fruſtra in aduerbio quidam philoſophantur,quum Petro dictum eſt,Vade retro: quaſi non idem audierit ipſe Satan. Simpliciter enim iubet Chriſtus eum faceſſere. Iā verò in eodem defenſionis genere pergit, Scripturam non quaſi iunceū clypeum, ſed verè æneum opponens: ac teſtimonium citat ex Lege, quòd vnus Deus adorandus ſit & colendus. Porrò ex applicatione & præſentis loci circunſtantia, quorſum ſpectet Dei adoratio,& quid valeat,facilè colligitur. Papiſtæ quum ſolum Deum adorandum negant,ſophiſtico commento hunc locum eludunt & ſimiles. Latriæ quidem adorationem concedunt relinqui debere vni Deo. duliam verò ad mortuos & eorum oſſa ac ſtatuas transferunt. Atqui friuola illa verborum diſtinctione reiecta,Chriſtus προσκύνησιν etiam vni Deo vendicat. quo commonemur, rei potius quàm vocis rationem eſſe habendam quoties agitur de cultu Dei. Scriptura Deum vnum colere iubet. ſpectandum in quem finem.

ſi quicquam

si quicquam ex eius gloria delibat homo quod creaturis adscribat, sacrilega est Diuini cultus violatio. Id autem fieri plusquam perspicuum est quum bona creaturis accepta ferimus, quorum Deus vnicum se authorem volebat agnosci. Iam verò sicuti religio propriè spiritualis est, externa autem eius confessio pertinet ad corpus: ita non interior modò cultus debetur soli Deo, sed externum quoque eius testimonium.

11 *Tunc omittit illum diabolus: & ecce,&c.*) Plus exprimit Lucas: nempe *Completa omni tentatione.* acsi diceret, non prius Christo datam quietem vel inducias, quàm exactè omni certaminum genere probatus foret. Subiicit etiam relictum fuisse Christum ad tempus duntaxat vt sciamus reliquam eius vitam non prorsus à tentationibus fuisse immunem, sed vim Satanæ Diuinitus fuisse cohibitam ne importunè molestus esset Christo, sicuti solet Deus cum omnibus suis agere. nam si quando acrius vexari eos permittit, postea ex immodica contentione aliquid relaxat, vt paulisper respirent ac colligãt animos, minimè tamen illis parcit vt ignauiæ indulgeant, sed tantùm vt se comparent ad nouas pugnas. Quod postea sequitur, Angelos illi ministrasse: ad solatium refero, vt sentiret Christus se Deo Patri curæ esse, validóque eius præsidio munitum contra Satanam. nam ipsa solitudo mœrorem augere poterat, quum omnibus hominum officiis priuatus, inter feras degeret. quod etiam disertè notauit Marcus. Nec tamé putandum est, Christum vnquam desertum fuisse ab Angelis: sed vt daretur tentationi locus, interdum Dei gratia, quanuis præsens esset, eum secundum carnis sensum latuit.

MATTH. IIII.

12 *Quum audisset autem* Iesus *quòd Iohannes traditus esset, secessit in Galilæam.*

17 Ex *eo tempore cœpit Iesus prædicare, & dicere, Resipiscite: appropinquauit enim regnum cælorum.*

MARC. I.

14 *Postquam autem comprehensus esset* Iohannes, *venit* Iesus *in Galilæã, prædicans* Euangelium *regni Dei:*

15 Et *dicens,* I*mpletũ est tempus, & appropinquauit regnũ Dei: resipiscite, & credite* Euãgelio.

LVC. III.

19 *Herodes autem tetrarcha quũ corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris sui, déque omnibus malis quæ faciebat Herodes,*

20 *Adiecit hoc quoque super omnia, & inclusit Iohannem in carcerem.*

LVC. IIII.

14 Et *reuersus est Iesus virtute Spiritus in Galilæã: & fama exijt per vniuersam regionem de illo.*

15 Et *ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus.*

19 Luc. *Herodes autem tetrarcha,&c.*) Solus Lucas hoc loco causam exponit cur ab Herode coniectus fuerit Iohannes in carcerem. Alibi tamen apud Matthæum & Marcum fiet mentio. Iosephus libro Antiquit.18.dicit, quia sibi metueret Herodes à tumultu populari & rebus nouis, Iohannem ab eo inclusum fuisse in arce Macherontis: quia suspecta erat viri autoritas. Herodiadem verò non Philippo (quem Salomes maritum facit) sed alteri Herodi tradit fuisse nuptam. Cæterùm quia hac in parte memoria lapsus deprehenditur, & Philippi quoque mortem non suo loco refert, certior historiæ veritas ex Euangelistis petenda est, standúmque eorum testimonio. Hoc quidem satis constat, quum filiam Aretæ Regis Arabum haberet in matrimonio Herodes, forma Herodiadis neptis illectum, eam fraude rapuisse. Potuit autem impunè hanc iniuriam inferre fratri Philippo, quem mansueti & placidi fuisse ingenii hominem testatur idem Iosephus. Porrò in hac historia clarè cernimus quale fidos & cordatos veritatis ministros præmium in mundo maneat, præsertim vbi vitia coarguũt. vix enim centesimus quisque correctionem admittit. ergo si vrgentur seuerius, in furorem ebulliunt. Hæc superbia si in quibuslibet plebeiis cernitur, nihil mirum si tyranni longè atrocius in suos reprehensores sæuiunt, quibus nihil est acerbius quàm in ordinem cogi. Rursus in Iohanne insigne refulget constantiæ exemplum: qua præditos esse conuenit omnes pios doctores: ne magnos & potentes, quoties ita necessitas tulerit, prouocare in se dubitent. neque enim sincerè Deo seruit apud quem valet acceptio personæ. Porrò quum dicit Lucas malum hoc reliquis omnibus fuisse superadditum, significat tunc desperatam esse malitiam, & ad summum cumulum venisse quum remediis irascitur peccator: nec tantùm correctionem repudiat, sed de monitore quoque suo hostilem vindictam sumit.

12 Matth. *Quum audisset Iesus.*) Cum his non videtur congruere Iohannis narratio, qui testatur eodem simul tempore Iohannem & Christum obiisse docendi munus. Sed notandum est, tres nostros Euangelistas breue illud temporis spatium ideo silentio transigere, quia nondum finitus erat Iohannis cursus, hoc est ad recipiendum Christi Euangelium præparatio. Et certè quanuis intra illud tempus doctoris officio Christus functus sit, non tamen propriè exorsus est Euangelii prædicationem, donec Iohanni successit. Quare non absurdè tres Euangelistæ Iohannis ministerio tempus illud concedunt & assignant quo discipulos Christo parauit. acsi dicerent, cedente aurora solem esse exortum. Notanda est autem locutio quæ habetur apud Lucam, Iesum in virtute, aut per virtutem Spiritus in Galilæam venisse. magni enim interest nequid terrestre vel humanum in Christo imaginemur, sed

cæleſtis in eo & Diuina virtus ſemper nobis occurrat,ſenſúſque noſtros occupet.

14 Marc. *Prædicans Euangelium regni Dei.*) Videtur nonnihil habere Matthæus diuerſum à reliquis duobus. poſtquam enim Chriſtum relicta patria Nazareth in Capernaum migraſſe dixit, tunc demum attexit exordium prædicationis eius. Lucas autem & Marcus eum in patria publicè docuiſſe referunt. Verum facilis eſt ſolutio. nam aduerbium temporis apud Matthæum non modo ad proximum membrum, ſed ad totum orationis complexum referri debet. Suo igitur in Galilæam aduentu ſtadium ſuum Chriſtus ingreſſus eſt. Porro ſumma doctrinæ, qualis traditur à Matthæo,nihil ab ea differt, quã paulò ante legimus vſum fuiſſe Iohannem: duabus enim partibus conſtat, pœnitentia & gratiæ ſalutiſque præconio. Hortatur Iudæos ad conuerſionem,quia regnum Dei appropinquauerit: hoc eſt, quia populum ſuum Deus regendum ſuſcipiat: quæ plena eſt ac ſolida fœlicitas. Marcus paulò aliter, *Appropinquauit regnum Dei: reſipiſcite, & credite Euangelio*: eodem tamen ſenſu. nam de reſtituendo apud Iudæos regno Dei præfatus, hortatur ad pœnitentiam & fidem. Quæri tamen poteſt, quum ex Euangelio pendeat pœnitentia,cur eam Marcus ab Euangelii doctrina ſeparet. Duplex ſolutio eſt.nam Deus interdum ſic nos ad reſipiſcendum inuitat,vt tantùm dicat mutandam eſſe in melius vitam: poſtea cõuerſionem & vitæ nouitatem, Spiritus ſui donum eſſe oſtendit. vt ſciamus non tantùm nobis præcipi quod officii noſtri eſt,ſed obſequendi gratiam & virtutem ſimul offerri. Si hoc modò accipimus quod Iohannes concionatus eſt de pœnitentia,ſenſus erit, Dominus vos ad ſe cõuerti iubet. quia verò id non poteſtis propria induſtria,Spiritum regenerationis promittit, quare hanc gratiam fide amplecti vos oportet. quanquam fides quam haberi Euangelio poſtulat, minimè ad donum renouationis reſtringi debet. ſed præcipuè ad peccatorum remiſſionem ſpectat. coniungit enim Iohannes pœnitentiam cum fide: quia ſe ideo nobis Deus reconciliat, vt tanquam pater à nobis ſanctitate & iuſtitia colatur. Deinde nihil abſurdi eſt, ſi credere Euangelio, tantundem valere dicamus atque gratuitam iuſtitiam amplecti. ſæpe enim in Scriptura ſpecialis iſta inter fidem & remiſſionem peccatorum relatio occurrit: ſicuti quũ docet Fide nos iuſtificari. Vtrouis modo exponere hunc locum libeat, principium tamen illud manet fixum,offerri nobis gratuitam ſalutem à Deo,vt ad ipſum conuerſi,iuſtitiæ viuamus. Ergo miſericordiã nobis promittens,ad carnis abnegationem vocat. Notandum eſt epitheton quo Euangelium ornatur à Marco: nam hinc diſcimus eius prædicatione regnum Dei erigi in terra & conſtitui,nec alio modo Deũ regnare inter homines. Vnde etiam apparet quàm miſera ſit abſque Euangelio hominum conditio.

15 Luc. *Glorificabatur ab omnibus.*) Hoc nominatim poſitum eſt à Luca, vt ſciamus ſtatim ab initio refulſiſſe in Chriſto Diuinam virtutem, quæ homines nondum maligno contradicendi ſtudio infeſtos,in eius admirationem cogeret.

MATTH.	MARC.	LVC. IIII.
		16 *Et venit Nazareth,vbi erat nutritus, & intrauit ſecundum conſuetudinem ſuam die Sabbathorum in Synagogã: & ſurrexit vt legeret.*
		17 *Et traditus eſt illi liber Ieſaiæ Prophetæ: & explicato libro,inuenit locum vbi ſcriptum erat,*
		18 *Spiritus Domini ſuper me,propterea vnxit me: ad euangelizandum pauperibus miſit me,vt ſanem contritos corde, vt prædicem captiuis remiſſionem,& cæcis viſum: vt emittam confractos per remiſſionem,*
		19 *Vt prædicem annum Domini acceptum.*
		20 *Deinde complicatum librum reddidit miniſtro, & ſedit: & omnium in Synagoga oculi erant intenti in eum.*
		21 *Cœpit autem dicere ad illos, Hodie impleta eſt hæc Scriptura in auribus veſtris.*
		22 *Et omnes teſtimonium illi dabant,& mirabantur ſuper ſermonibus gratiæ qui procedebant ex ore ipſius, ac dicebant, Nonne hic eſt filius Ioſeph?*

16 *Venit Nazareth.*) In hoc vno inſiſtunt Euangeliſtæ vt oſtendant quibus documentis innotuerit Chriſtus: cuius rei memorabile ſpecimen hîc refert Lucas: nempe quòd locum Ieſaiæ exponens,& accommodans ad præſentem vſum,oculos omnium in ſe conuerterit. Quum dicit ex more veniſſe in Synagogam, hinc colligimus, non tantùm in compitis vel triuiis ipſum ad plebem verba feciſſe,ſed quantum licebat,ſeruaſſe vſitatum Eccleſiæ ordinem. Simul etiam videmus, quamuis degeneraſſent Iudæi, in rebus tamen confuſis & miſerè corrupto Eccleſiæ ſtatu, hoc fuiſſe boni reſiduum, quòd Scripturam legebant coram populo, vt inde ſumerent docendi & exhortandi materiam. Vnde etiam apparet quæ fuerit genuina & legitima colendi Sabbathi ratio. neque enim ideo populum ſuum ferias agere iuſſit Deus quaſi ſimpliciter eius otio delectaretur: ſed potius vt in operum ſuorum meditatione illum exerceret. Porrò quoniam in conſiderandis Dei operibus cæcutiunt hominum mentes, Scripturæ regula dirigi neceſſe eſt. Quanquam autem inter Legis vmbras Sabbathum numerat Paulus: hac tamen

in parte

in parte communis nobis est feriandi ratio cum Iudæis, vt populus ad audiendum verbum, ad publicas preces & reliqua pietatis exercitia conueniat. In quem vsum Iudaico sabbatho successit dies Dominicus. Iam si temporum fiat comparatio, facilè vel ex præsenti loco constabit, fœdiores hodie & magis deformes esse Papalis hierarchiæ corruptelas quàm apud Iudæos sub Anna & Caiapha fuerint. Nam Scripturæ lectio, quæ tunc vigebat, non modò sub Papa obsoleuit, sed ferro & igni à templis arcetur: nisi quod lingua incognita quod visum est, in ludibrium cantillant. Surrexit Christus ad legendum, non solum vt vox eius melius exaudiretur, sed in signum reuerentiæ. Nam hoc meretur Scripturæ maiestas, vt profiteantur eius interpretes se modestè & reuerenter ad eam tractandam accedere.

17 *Inuenit locum.)* Non dubium est quin consultò locum hunc Christus delegerit. Putant quidã Diuinitus illi fuisse oblatum: sed quum libera illi daretur electio, malo ad eius iudicium referre quòd hunc locum præ aliis inuenit. Porro illic promittit Iesaias, post exilium Babylonicum futuros adhuc aliquos gratiæ Dei testes qui populum ab interitu & mortis tenebris colligant, & Ecclesiam tot cladibus afflictam spirituali virtute instaurent. Sed quia vnius Christi nomine & auspiciis promulganda erat illa redemptio, in singulari numero loquitur, & quodammodo induit Christi personam, quò efficacius piorum animos in bonam fiduciam erigat. Certum quidem est, quæ hîc habentur non nisi in solum Christum ob duas causas propriè competere: primum quia Spiritus plenitudine solus donatus est, vt testis ac legatus esset nostræ cum Deo reconciliationis (qua ratione Paulus quod Euangelii ministris commune Ephes. 2. d. 17
est, peculiariter illi assignat: nempe quòd veniens annuntiauit pacem his qui propè erant & qui procul) deinde quia solus Spiritus sui virtute quicquid bonorum hîc promittitur, efficit & præstat.

18 *Spiritus Domini super me.)* Hoc ideo dictum est vt sciamus, Christum tam in se quàm in suis ministris non humanum nec priuatum negotium agere, sed ad restituendam Ecclesiæ salutem Diuinitus esse missum. testatur enim nihil se humano instinctu vel consilio, sed gubernatore Dei Spiritu omnia agere, vt piorum fides in Dei authoritate & potentia fundata sit. Quod proximè sequitur membrum, *Ideo vnxit me:* exegeticè additum est. multi enim falsò Dei Spiritum se habere iactant, quum sint eius donis vacui. Christus autem ab vnctione, tanquam ab effectu, probat se Dei spiritu esse præditum. Subiicit deinde in quem finem gratiis Spiritus ornatus fuerit: nempe vt pauperibus euangelizet. Vnde colligimus, quicunque ad prædicandum Euangelium à Deo mittuntur, necessariis dotibus prius instrui, vt tanto muneri sufficiant. Quare planè ridiculi sunt qui Diuinæ vocationis prætextu, pastorum locum vsurpant, quum ad munus exequendũ plusquam sint inepti: sicuti in Papatu cornuti Episcopi quũ rudiores sint quibuslibet asinis, se tamen Christi vicarios & solos Ecclesiæ legitimos præsules superciliosè esse clamitant. Nominatim quoque dicitur vngere Dominus seruos suos: quia vera & efficax Euangelii prædicatio non in ventosa eloquentia, sed cælesti Spiritus virtute sita est, quemadmodum dicit Paulus. *Pauperibus.* Significat Propheta qualis sit futurus Ecclesiæ status ante Euangelii exortum, 1. Cor. 2. a. 1. & 4
& qualis sit extra Christum nostra omnium conditio. Pauperes ergo, & contritos, & captiuos, & cæcos, & confractos vocat, quibus Deus instaurationem promittit. Etsi autem tot miseriis oppressum erat populi corpus vt singulis membris hi tituli congruerent: quia tamen multi sibi in sua inopia, cæcitate, seruitute, morte denique blandiebantur vel stupidi erant, ideo pauci ad hanc gratiam recipiendam idonei fuerunt. Ac primum quidem hinc docemur quorsum spectet Euangelii prædicatio, & quid nobis afferat: nempe quòd quum omni malorum genere penitus obruti sumus, illic Deus viuifica sua luce nobis affulget, vt eductos ex profunda mortis abysso, in plenam fœlicitatem restituat. Non vulgaris certè hæc est Euangelii commendatio, quòd tam incomparabilem inde fructum colligimus. Secundò, videmus quosnam ad se Christus inuitet, ac commissæ sibi gratiæ participes faciat: nempe qui modis omnibus miseri sunt, & omni spe salutis destituti. Sed vicissim monemur non aliter istis Christi beneficiis posse nos frui, nisi humiliati serio malorum nostrorum sensu, illum liberatorem tanquam famelici appetamus. nam quicunque superbia turgent, nec sub captiuitate sua gemunt, nec sibi in sua cæcitate displicét, surdis auribus contemnunt hoc vaticinium.

19 *Vt prædicem annum Domini.)* Multis videtur esse allusio ad Iubileum: quorum sententiam non repudio. Notare tamen operæpretium est, Prophetam data opera occurrere dubitationi quæ infirmos animos turbare & concutere poterat, quum tandiu Dominus promissam salutem differens, ipsos teneret suspensos. Ergo redemptionis tempus in Dei consilio vel beneplacito constituit, sicuti cap. 49. c. 8. Tempore beneplaciti exaudiui te, in die salutis auxiliatus sum tibi. Paulus ad Galat. 4. a. 4. vocat temporis plenitudinem: vt discant fideles non curiosè inquirere vltra quàm expedit, sed Dei placito acquiescere: atque hoc vnum illis sufficiat, exhibitam fuisse in Christo salutem quando ita DEO visum est.

20 *Omnium in Synagoga oculi.)* Non dubito quin Deus illorum corda tetigerit, vt admiratio magis attentos redderet, atque ita audientiam Christo loquenti facerent. necesse enim fuit eos retineri ne statim obstreperent, vel saltem abrumperent medium sermonis cursum: quum alioqui magis essent propensi ad Christi contemptum, vt videbimus.

21 *Hodie impleta est.)* Non vsus est tantum his tribus verbis Christus, sed re ipsa probauit, iam adesse tempus quo vellet Deus perditam Ecclesiam restituere: vt auditoribus luculenta Prophetiæ expositio constaret: quemadmodum ritè & ordine Scripturam tractant interpretes, dum eam ad præsentem vsum accommodant. Dicit autem impletam in auribus potius, quàm in oculis: quia nudus conspectus parum valebat, nisi doctrina primatum tenuisset.

22 *Testimonium illi dabant.)* Hîc priore loco verè diuinam gratiam quæ spirabat in ore Christi, nobis commendat Lucas: deinde hominum ingratitudinem ad viuum depingit. Sermones gratiæ vocat phrasi Hebraica, in quibus conspicua esset vis & gratia Spiritus sancti. Ergo Deum in Christo loquentem cum admiratione agnoscere coguntur Nazaræi; interea tamen seipsos vltro impediunt

ne cælesti Christi doctrinæ suum ac debitum tribuant honorem. Nam quum obiiciunt esse filium Ioseph, non amplificant vt decebat, hac circunstantia Dei gloriam, sed scandalum sibi malignè accersunt, vt possint specioso colore respuere quicquid à filio Ioseph dicitur. Ita hodie videmus plerosque, quantumuis conuicti sint verbum esse Dei quod audiunt, friuolas tamen excusationes captare, quibus se ab obsequendi necessitate eximant. Et sanè quòd non perinde afficimur Euangelii virtute vt par esset, non aliunde contingit nisi quòd nobis ipsis sumus obstaculo, & lucem, cuius obiectu etiam inuiti mouemur, suffocamus nostra malitia.

MATTH.	MARC.	LVC. IIII.
		23 *Et ait illis, Omnino dicetis mihi hanc similitudinem, Medice cura teipsum. quæcunque audiuimus facta in Capernaum, fac & hic in patria tua.*
		24 *Ait autem, Amen dico vobis, nemo Propheta acceptus est in patria sua.*
		25 *Sed in veritate dico vobis, Multæ viduæ erãt in diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cælum annis tribus & mensibus sex, vt fieret fames magna per totam terram.*
		26 *Et ad nullam illarum missus est* Elias *nisi in Sarepta Sidonis ad mulierem viduam.*
		27 E*t multi leprosi erant in Israel sub* Elisæo *Propheta, & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus.*
		28 E*t omnes ira repleti sunt in Synagoga hæc audientes.*
		29 *Et insurrexerunt, eiecerúntque eum extra vrbem, & duxerunt eum vsque ad supercilium montis super quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum.*
		30 *Ipse autem transiens per medium eorum ibat.*

23 *Medice cura teipsum.*) Ex Christi verbis facilè colligitur contemptim fuisse exceptum à Nazareis. profert enim in medium quæ sciebat illos agitare in animis suis. Deinde culpam in eos transfert cur ab edendis apud eos miraculis abstineat: & eorum malitiam coarguit, quòd Dei Prophetam nullo honore dignentur. Obiectio quam anticipat talis est, non esse mirum, si eum nullo in pretio habeant conterranei, quum patriam suam, vt aliena loca, miraculis non nobilitet. Itaque iustam esse hanc vltionem si à suis reiicitur, quos reliquis omnibus postponit. Huc pertinet vulgare prouerbium, quòd medicus à se & suis prius incipere debeat, quàm peritiam curandi in aliis ostentet. Summa obiectionis est, præposterè facere Christum, qui alias Galilææ vrbes miraculis illustrans, nullum habeat patriæ suæ respectum. Atque hæc Nazaræis honesta videbatur excusatio cur eum vicissim respuerent.

24 *Amen dico vobis.*) Eorum culpa fieri exprobrat, ne apud eos, sicut alibi, exerat suam virtutem in miraculis. hominum enim incredulitas aditum obstruit Deo ne operetur sicuti optandum esset in eorum salutem. Matth.13.g.58, & Marc.6.a.5. Propterea non poterat Iesus signum vllum apud eos edere, quia in eum non credebant. Non quòd in hominum arbitrio sit ligare Dei manus: sed quòd operũ suorum fructu priuat qui per infidelitatem se indignos reddunt. Perinde igitur valet responsio acsi dixisset Christus, Si miraculorum vultis esset participes, cur Deo non datis locum? imò cur ministrum potentiæ eius superbè reiicitis? Habetis ergo iustam contemptus vestri mercedem, quòd vobis præteritis, alibi potius miraculis ostendo me esse Messiam Dei, cui mandata est Ecclesiæ restitutio. Et certè illa ingratitudo erat minimè ferenda, quòd quum Deus Filium suum educari voluisset in eorum vrbe, talem alumnum spernebant. Quare manum suam iure inde retraxit, ne ludibrio esset tam impiis contemptoribus. Cæterum hinc discimus quanti faciat Dominus verbum suum: quia vt de eius contemptu pœnam sumat, gratias, quæ præsentiæ eius testimonia sunt, è medio tollit. Quantum ad sententiam illam, Quòd Propheta honorem non habeat apud suos, videant lectores quæ diximus quarto Iohannis capite circa finem.

25 *Multæ viduæ erant.*) Postquam in eos culpam reiecit Christus, quòd destituerentur miraculis, iam duobus exemplis probat non debere videri absurdum si Deus alienos domesticis præferat: & sibi vitio verti non debere si Dei vocationi obtemperet, quemadmodum olim Elias & Elisæus. Obliquè autẽ vanam eorum confidentiam perstringit, quòd ipsum habere sibi obnoxium vellent quia fuerat apud eos educatus. Quo tempore, inquit, grassata est fames per duos annos & sesqui, multæ in terra Israel viduæ
1. Reg.17.b.9 erant, quarum inediæ subuenire non iussus est Propheta Elias, sed missus est ad mulierem alienigenam ditionis Sidoniæ. Similiter Elisæus nullos ex suis popularibus leprosos curauit, sed Naaman hominem
2. Reg.5.d.14 Syrum. Quanquam autem peculiariter Nazaræos vulnerat, simul tamen totius gentis ingratitudinem carpit, quòd iam pridem soliti sint fere omnes eo indignius Dominum contemnere quo propiùs ad eos accesserat. Nam quî factum est vt mulierem extraneam Deus prætulerit omnibus Israelitis, nisi quòd ab his reiectus Propheta hospitium in terra prophana quærere coactus est? Et quorsum Naaman Syrum voluit Deus ab Elisæo sanari, nisi in dedecus populi Israel? Sensus ergo est, idem accidere quod olim, vt Deus procul virtutem suam ad alienos transmittat, quia à domesticis repellitur.

Interea

Interea significat Christus nihil ex sua gloria diminui quòd à conterraneis vilipenditur: quia Deus non sine eorum ignominia & pudore alibi Filium suũ ornare & extollere poterit, sicuti olim Prophetis suis honorem dedit in mediis Gentibus. Hoc modo retunditur stulta carnis gloriatio, quum videmus Dominum pluere non modò vbi & quando visum est, sed in angulis remotis, posthabita terra quam sibi in domicilium elegerat. Porrò hinc colligenda est generalis doctrina, nostrum non esse Deo in beneficiis suis dispensandis præscribere aliquam legem, quin suo arbitrio infimos & cōtemptissimos honore dignetur, primis reiectis: nec obstrepere fas esse, si ordinem qui arridet nostro iudicio, vt plurimum peruertat. Tenenda quidem est antithesis inter Israelem & prophanas gentes: sed rursus statuere oportet, nullos propria dignitate præ aliis eligi: sed id magis prouenire ex admirabili Dei consilio, cuius, tametsi ratio nobis est abscondita, altitudinem suspicere & adorare necesse est.

28 *Repleti sunt ira.*) Senserũt quorsum tenderent illa duo exempla quæ protulerat Christus, nempe Dei gratiam alio transferendam esse. itaque in suam contumeliam acceperunt. Sed quum ad viuũ pungi deberent eorum conscientiæ, vt correctis suis vitiis remedium quærerẽt, tantùm aguntur in furorẽ. Sic impii non solùm contumaciter resistunt Dei iudiciis, sed atrociter in eius seruos insurgunt. Hinc apparet quantam vim habeant obiurgationes quæ proficiscuntur à Dei Spiritu. nam rabie inflammãt eorum animos qui libenter eas eluderent. Porro quum videmus tam virulentas esse hominum mentes, vt insaniant contra Deum simul ac asperius tractantur, petendus nobis est Spiritus mansuetudinis, ne in hoc exitiale bellum idem furor nos abripiat. Quum dicit Lucas Iesum per mediam turbam transisse, & ita elapsum esse eorum manibus: significat Diuinitus nec sine ingenti miraculo ereptum esse ex præsenti morte. Quo exemplo docemur, quantumuis præualeãt aduersarii, vt vita nostra eorum libidini subiecta videatur, victricem tamen semper fore Dei potentiam ad nos seruandos quandiu nos in mundo retinere volet, siue cōstringat illorum manus, siue oculos cæcitate percutiat, siue obstupefaciat eorum mentes & corda.

MARC.	LVC.	MATTH. IIII.
		13 *Et relicta Nazareth profect⁹ habitauit in Capernaũ, quæ est vrbs maritima in finibus Zabulon & Nephthalim,*
		14 *Vt impleretur quod dictum fuerat per* Isaiam *Prophetam, dicentem,*
		15 *Terra Zabulon & terra Nephthalim iuxta viã maris, vltra Iordanem, Galilæa Gentium:*
		16 *Populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnã: & qui sedebant in regione vmbræ mortis, lux orta est eis.*

13 *Et relicta Nazareth.*) Hunc Matthæi locum narrationi Lucæ ideo subiicere visum est, quia ex contextu licet colligere, quum Christus hactenus solitus esset frequentare vrbem Nazareth, vt periculo cederet, illa prorsus valere iussa, in Capernaum & vicinas vrbes migrasse. Hæc historia nihil habet difficultatis, nisi quòd Matthæus Prophetæ testimonio abusus videtur in alium sensum. Verùm si teneamus genuinum Prophetæ sensum, apta & facilis erit accōmodatio ad præsentem causam. Iesaias enim, postquam de grauissima populi clade verba fecit, vt mœrori solatium adhibeat, promittit, vbi ad extrema redactus fuerit populus, statim sequuturã liberationem, quæ discussa caligine lucem vitæ restituat. verba sunt, Non obscurabitur cui continget hæc angustia iuxta tempus primum, quo leuiter percussa fuit terra Zabulon & Nephthali: nec iuxta tempus secundum, quum grauius afflicti sunt iuxta viam maris vltra Iordanem in Galilæa Gentium. Populus enim ambulans in tenebris, videbit lucem magnã. Duplici calamitate iam oppressi fuerant Israelitæ: primùm quum à Theglath Pelefer abductæ essent in exiliũ quatuor tribus, vel circiter: deinde quum Salmanasar totum regnũ Israelis excidit. Restabat tertia clades, quam Propheta omnium atrocissimam fore dixerat circa finem octaui capitis. Nunc autem in verbis quæ retulimus, sequitur mitigatio: quia Deus populo suo manum porriget, mortem fore magis tolerabilem quàm prius fuerint morbi. Tametsi, inquit, totus populus delebitur, lux tamen gratiæ affulgẽs efficiet vt minus sit caliginis in hoc postremo interitu, quàm fuerit in duplici ruina decem tribuũ. Porrò mihi dubium non est quin promissio ad totum populi corpus, quod peræquè in specimen videri poterat perditum & deploratum, extendi debeat. Præpostere enim Iudæi ad liberationem vrbis Hierosolymæ restringunt, quasi lux vitalis reddita fuerit dum fugato Rege Sennacherib soluta fuit obsidio. Certè ex contextu planè liquet longius respicere Prophetam. Quum igitur communem totius Ecclesiæ instaurationem promittat, sequitur terram Zabulon & terram Nephthalim, & Galilæam Gentium comprehendi in eorum numero quibus tenebræ mortis in vitæ lucem mutandæ erant. Huius lucis initium & quasi aurora fuit populi reditus ex Babylone. tandem pleno splendore emersit sol iustitiæ Christus, qui mortis tenebras penitus suo aduentu aboleuit. Ideo Paulus ad Ephes. cap. 5. c. 14, in eo impletũ fuisse admonet quod passim occurrit apud Prophetas, Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Iam quũ sciamus spirituale esse Christi regnum, necesse est vt eius naturæ lux salutis quam affert, & quicquid auxilii ab eo percipimus, respondeat. Vnde sequitur, animas nostras in mortis æternæ tenebris demersas esse, donec eas sua gratia illuminet. De gentis quidem excidio sermo habetur apud Prophetam: sed quasi in speculo describitur conditio humani generis, donec Christi gratia liberetur. Quòd lucem magnam dicuntur vidisse qui in tenebris iacebant: tam subita & illustris mutatio, Diuinæ salutis magnitudinem amplificat. Galilæa inferior vocata fuit Gentium Galilæa, non modò propter viciniam Tyri & Sidonis, sed quia permixtæ illic erant Iudæis Gentes: præsertim ex quo Dauid aliquot vrbes Regi Hiram concesserat.

Iesa. 9. a. 1

2. Reg. 15. f. 29 & 17. b. 6

MATTH. IIII.

18 *Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilaeae vidit duos fratres, Simonem cognomine Petrum, & Andraeā fratrem eius, iacientes rete in mare: nam erant piscatores.*

19 *Et dicit illis, Sequamini me, & faciam vos piscatores hominum.*

20 *At illi relictis illic retibus sequuti sunt eum.*

21 *Et progressus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedaei, & Iohannem fratrem eius in naui cum Zebedaeo patre suo sarcientes retia sua: & vocauit eos.*

22 *Illi autem protinus relicta naui & patre suo, sequuti sunt eum.*

23 *Et circumibat totam Galilaeam Iesus, docens in Synagogis illorum, ac praedicans Euangelium regni, & sanans omnem morbum, & omnem languorem in populo:*

24 *Et manauit fama illius in totam Syriam: & adducebant ad illum omnes malè habentes varijs morbis, ac tormin ibus constrictos, & daemoniacos, & lunaticos, & paralyticos, sanabátque illos.*

25 *Et sequutae sunt eum turbae multae à Galilaea, & Decapoli & Hierosólymis, & Iudaea, & regione trans Iordanem.*

MARC. I.

16 *Quū autem ambularet iuxta mare Galilaeae, videt Simonem & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare: erant enim piscatoes.*

17 *Et dixit illis Iesus, Sequamini me, & faciā vt fiatis piscatores hominum.*

18 *Ac protinus relictis retibus suis sequuti sunt eum.*

19 *Et progressus illinc pusillum, vidit Iacobum filium Zebedaei, & Iohannem fratrē eius, qui & ipsi in naui reconcinnabant retia.*

20 *Statímque vocauit illos: & illi relicto patre suo Zebedaeo in naui cum mercenarijs, sequuti sunt eum.*

LVC. V.

1 *Factum est autem, quum turba instaret ei vt audiret verbum Dei, & ipse stabat iuxta stagnum Genesareth.*

2 *Et vidit duas naues stantes ad stagnū: piscatores autem descenderant ex illis, & abluebant retia.*

3 *Ingressus autem in vnā nauiū quae erat Simonis, rogauit eū vt à terra abduceret pusillū: & sedens docebat è naui turbas.*

4 *Vt autē cessauit loqui, dixit ad Simonem, Duc in altū, & laxate retia vestra in capturam.*

5 *Et respondens Simō dixit illi, Praeceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus: tamen ad verbum tuum laxabo rete.*

6 *Et quū hoc fecissent, cōclu serunt pisciū multitudinē copiosam: rūpebatur autē rete eorum.*

7 *Et annuerunt socijs qui erant in altera naui, vt venirēt & adiuuarēt ipsos. Et venerūt, atque impleuerūt ambas naues, ita vt mergerentur.*

8 *Quod quum vidisset Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens, Discede à me, Domine, quia homo peccator sum.*

9 *Stupor enim circundederat eum, & omnes qui cum illo erāt, super captu piscium quem ceperant.*

10 *Similiter autem Iacobū & Iohannem filios Zebedaei, qui erant socij Simoni. Et ait ad Simonem Iesus, Ne metuas: posthac enim homines capies.*

11 *Et subductis in terram nauibus, relictis omnibus sequuti sunt eum.*

18 Matth. *Ambulans autem Iesus.)* Quia haec historia duobus, quae postea videbimus, miraculis posterior habetur apud Lucam, vulgò inualuit opinio, quòd ab ipso narratur miraculum, aliquāto pòst tempore quàm à Christo vocati essent, fuisse editum. Sed parum momenti habet ratio quam sequuntur. neque enim certa distinctáque temporum serie annales componere propositum fuit Euangelistis. Vnde fit vt neglecto dierum ordine, ex rebus gestis Christi praecipuas quasque summatim colligere satis habeant. Annorum quidem habita fuit ab illis ratio, vt conspicuum esset lectoribus quomodo defunctus sit Christus triennii cursu, ab initio praedicationis, vsque ad mortem. Sed quae in idem ferè tempus inciderunt miracula, liberè permiscent. quod pluribus deinde exemplis certius patebit. Nunc verò eandem à tribus historiam narrari, pluribus argumentis constat. ex quibus tamen vnum hoc non contentioso lectori sufficiet, quòd tres ipsi vno consensu tandem docent, Petrum & Andream, Iacobum & Iohannem creatos fuisse Apostolos. Si prius vocati fuissent, sequeretur fuisse

apostatas, qui deserto magistro & spreta vocatione reuersi essent ad pristinum vitæ genus. Hoc tantum est discrimin inter Lucam & duos reliquos, quod miraculū ab his omissum solus recitat. Sed hoc quoque Euangelistis non est insolens, partem vnam rei gestæ, multis circunstantiis omissis, attingere. Quare nihil absurdi est si dicamus præteritum fuisse à duobus miraculū quod ab vno refertur. Et memoria tenēdum est quod dicit Iohannes, ex innumeris Christi miraculis delectam fuisse aliquam partem, quæ ad probandam eius Diuinam potentiam & fidem in eo nostram confirmandam sufficeret. Nihil igitur mirum si vocationem quatuor Apostolorum parcius delibant Matthæus & Marcus, cuius occasionem Lucas fusius exequitur.

1 Luc. *Stabat iuxta stagnū.)* Matthæus & Marcus mare Galilææ nominant trito linguæ suæ more. Lacus ille propriè Hebræis olim dictus fuit כִּנֶּרֶת. Deinde lingua corrupta vox deflexa fuit in Genezareth. Prophani scriptores Genesarem vocant. qua parte in Galilæam vergebat, mare Galilææ dixerunt. Ripa vicina Tyberiadi, cognomen ex vrbe accepit. De eius amplitudine & situ alibi opportunior erit dicendi locus. nunc veniamus ad rem ipsam. Dicit Lucas Christum, conscensa naui Petri, recessisse modico spatio à terra, vt commodius inde turbas doceret, quæ desiderio eius audiendi, ex variis locis confluxerant: docendi autem munere perfunctum, specimen exhibuisse Diuinæ suæ virtutis in miraculo. Quāuis enim vsitatum sit piscatoribus multos facere iactus steriles, vno deinde prospero iactu pensare quicquid laboris frustrà sumpserant: miraculum tamen ex hac circunstantia emicuit, quòd quum tota nocte nihil cepissent (quæ tamen ad capturam aptior est) subitò in eorum retia ingens copia piscium, quæ naues impleat, coaceruatur. Facilè igitur agnoscunt Petrus & eius socii, talem prædam quæ modum excedebat, non obtigisse sibi fortuitò, sed Diuinitus oblatam esse.

5 Luc. *Præceptor, per totam noctem laborantes.)* Non dubium est quin Petrus doctoris officio Christum fungi solitum sciens, ac eius reuerentia tactus, sic nominet. Nondum tamen ita profecit vt mereatur inter eius discipulos censeri. neque enim satis est honorificè de Christo sentire, nisi eius doctrinam fidei obedientia amplexi, teneamus quid à nobis velit. Etsi autem vel nullum vel tenuem Euangelii gustum habeat, quantum tamen Christo deferat ostendit, quum inani labore fatigatus, quod frustra tentauerat, de integro aggreditur. Quin igitur apud eum magni fuerit Christus, & plurimum valuerit ipsius authoritas, negari non potest. Sed particularis fides vni tantum Christi mandato habita, & quidem in priuato terrestrique negotio, Christianum minimè fecisset Petrum, vel locum illi dedisset inter filios Dei, nisi ab hoc obsequii initio tandem ad plenam obedientiam deductus foret. Cæterum, quum tam promptus fuerit ad parendum Christi mandato Petrus, quem nondum vel Prophetam esse, vel Dei filium sciebat: nulla nostræ ignominiæ excusatio, quod Dominum & Regem & Iudicem nostrum prædicantes, officium nostrum facere decies ab ipso iussi, ne digitum quidem mouemus.

6 Luc. *Concluserunt piscium multitudinem.)* Finis quidē miraculi fuit, vt cognita Christi Diuinitate, se illi Petrus & alii discipulos addicerent. Generaliter tamen hoc exemplo docemur, minimè timendum esse ne respondeat labori nostro benedictio Dei & optabilis successus, quoties iussu & auspiciis Christi manus operi admouebimus. Cæterùm talis fuit copia piscium quæ naues mergendo, animos spectantium in admirationem attolleret. Oportuit enim Diuinam Christi gloriam miraculo hoc patefieri, vt solida illi authoritas constaret.

8 Luc. *Discede à me Domine.)* Quāuis Dei præsentiam assiduis votis expetant homines: necesse tamen est, simul atque appareat Deus, formidine percelli, imò exanimari metu & pauore, donec solatium adhibeat. Quod Deum tam cupidè aduocant optima est ratio quia se miseros esse eo absente sentire coguntur: præsentia autem illius ideo formidabilis est, quia tunc sentire incipiunt quàm nihil sint, imò quanta malorum congerie sint referti. Secundum hanc rationem Petrus sic reueretur Christum in miraculo, vt maiestate eius exterritus, quantum in se est fugiat. Neque hoc soli Petro accidit, quemadmodum ex contextu colligimus: sed timor omnes circundedit. Quare videmus sensum hunc ingenitum esse omnibus, vt ad Dei præsentiam expauescant. Atque id nobis vtile est, vt quicquid in nobis est stultæ confidētiæ vel fastus humilietur: modo statim accedat consolatio quæ nos subleuet. Ideo Christus suaui & amica responsione, Petri animum recreat, metuere ipsum vetās. Ita Dominus in sepulchrum demergit suos, vt deinde viuificet.

10 Lucas. *Posthac enim homines capies.)* Pro quo Matthæus, *Faciam vos piscatores hominum,* Marcus vero, *Faciam vt sitis piscatores.* Quibus verbis docemur, Petrum & alios tres, non modo collectos fuisse discipulos à Christo, sed creatos Apostolos, vel saltem electos in spem Apostolatus. Non ergo hîc generalis solum describitur vocatio ad fidem, sed specialis ad certum munus. Fateor quidem nondum illis iniungi docendi partes: sed tamen Christus eos in suum contubernium asciscit & cooptat, vt ad docendum formet. Atque hoc prudenter considerandum: quia non omnibus præcipitur, vt parentibus relictis & pristino viuendi genere, Christum sequantur pedibus: sed alios contentus est Dominus habere in grege suo & Ecclesia, aliis propriam stationem attribuit. quibus igitur imposita est publica persona, sciant à se plus aliquid requiri quàm à quibuslibet priuatis. Ita Christus in communi aliorum vita nihil mutans, quatuor istos discipulos ab opificio, vnde vixerant hactenus, abducit, vt eorum opera ad præstantiorem functionem vtatur. Porrò crassos idiotas nec minus rudes ingenio, quàm doctrinæ expertes, sibi Christus delegit quos expoliret: imò quos Spiritus sui gratia renouaret, vt cunctis mundi sapientibus præcellerent. Ita scilicet voluit humiliare superbiam carnis, & insigne spiritualis gratiæ specimen dare in eorum persona, vt discamus fidei lumen petere è cælo: scientes propria industria non posse acquiri. Porrò quia non elegit indoctos & rudes vt semper tales relinqueret, in exemplum minimè trahere conuenit quod ab eo factum est: quasi hodie quoque ordinandi sint Pastores qui postea formandi sint ad exequendum munus suum. Scimus enim quam regulam nobis per os Pauli præscribat, ne qui scilicet vocentur nisi ad docendum idonei. Nec verò tales ideo elegit quasi inscitiam eruditioni præferret: quemadmodum phrenetici quidam sibi in sua ignorantia applaudunt, séque Apostolis putant eo propio- 1.Tim.3.a.2

res,quo magis à literis abhorrent. Voluit initio quidem contemptibiles eligere, vt eorum supercilium deiiceret qui cælum indoctis patere non putant: sed deinde piscatoribus adiunxit Paulum collegam, qui à pueritia sedulò institutus fuerat. Tametsi autem de ratione metaphoræ, subtilius disputare nihil attinet, quia ex re præsenti sumpta fuit: aptè tamen allusit Christus ad piscationem quum de Euangelii prædicatione ageret: quia homines vagi & palantes in mundo, tanquam in vasto & confuso mari, per Euangelium colliguntur. Cæterùm historia quæ primo Iohannis capite refertur, ab hac diuersa est. nam quum Andreas vnus fuisset ex discipulis Iohannis, ab illo Christo traditus, fratrem deinde secum adduxit: ac tùc quidem amplexi sunt vt magistrum: sed deinde in altiorem gradum recepti sunt.

22 Matth. *Illi autem protinus.)* Primùm hîc apparet energia vocis Christi: non quòd sola vox tam efficaciter penetret in hominum corda: sed quia Dominus quos ad se trahere vult & rapere, Spiritu intus compellat vt voci suæ obediant. Secundo laudatur docilitas & obsequii promptitudo in discipulis, qui vocationem Christi omnibus mundi negotiis præferunt. Prǽsertim verbi ministros ad hoc exemplum attendere decet, vt posthabitis omnibus aliis curis, se totos Ecclesiæ, cui destinati sunt, addicant ac deuoueant.

23 Matth. *Circuibat totam Galilæam.)* Eadem rursus alibi à Matthæo referuntur: sed minimè absurdum est, quum innumera propè miracula assiduè edere Christus aliquanto tempore non cessarit, bis aut ter rursum eorum fieri mentionem in genere. Iam in verbis Matthæi primo notandum est, Christum nusquam quieuisse, vt Euangelii semen vbique spargeret. Porrò Euangelium regni vocat Matthæus, quo constituitur regnum Dei inter homines, in ipsorum salutem. Solidam ergo & æternam beatitudinem, à prosperis ac lætis præsentis vitæ rebus discernit. Quod dicit Matthæus, Christum sanasse omnes morbos, intellige cuiuscunque essent generis. Certum est enim non omnes fuisse liberatos à suis morbis: sed nullum fuit morborum genus quod sibi oblatum non sanaret. Enumerat autem præcipuas morborum species, in quibus suam potentiam exeruit Christus. Dæmoniacos Scriptura vocat non omnes promiscuè qui à diabolo vexantur, sed qui arcana Dei vindicta Satanæ mancipati sunt, vt eorum mentes & sensus possideat. Lunatici vocantur in quibus augescit vis morbi vel decrescit pro lunæ inclinatione, quales sunt qui comitiali morbo laborant, & similes. Quum sciamus eiusmodi morbos naturalibus remediis non esse curabiles, sequitur testatam fuisse Diuinitatem Christi quum eos mirabiliter sanauit.

MATTH.	MARC. I.	LVC. IIII.
	21 *Et ingrediuntur Capernaum, & statim Sabbatis ingressus in synagogam, docebat.*	31 *Et descendit Capernaum ciuitatem Galilææ, ibique docebat eos Sabbatis:*
	22 *Et stupebant super doctrina eius: erat enim docens eos tanquam authoritate præditus, & non tanquam Scribæ.*	32 *Et stupebãt super doctrina eius, quia cum potestate coniunctus erat sermo ipsius.*
	23 *Et erat in synagoga eorum homo obnoxius spiritui immũdo, qui exclamauit,*	33 *Et in Synagoga erat homo habẽs spiritum dæmonis immũdi: & exclamauit voce magna,*
	24 *Dicens, Ah quid rei nobis tecum est Iesu Nazarene? venisti ad perdendum nos? noui te quis sis, Sanctus scilicet Dei.*	34 *Dicens, Ah quid tibi nobiscum est Iesu Nazarene? venisti ad perdendũ nos? noui te quis sis, Sanctus scilicet Dei.*
	25 *Et increpauit illum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab homine.*	35 *Et increpauit illum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo,*
	26 *Et quum discerpsisset eum spiritus immundus, exclamassétque voce magna, exiit ab eo.*	*Et quum proiecisset eum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque illi nocuit.*
	27 *Et obstupuerunt omnes, ita vt conquirerent inter se, dicentes, Quid est hoc? quæ doctrina noua hæc? quia cum authoritate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei?*	36 *Et factus est pauor super omnes, ac colloquebantur inter sese, dicentes, quis sermo hic est? quia cum authoritate & potestate imperat spiritibus immundis, & exeunt.*

Probabile est hunc dæmoniacum fuisse vnum ex turba illa cuius meminit paulo antè Matthæus. Sed non superuacua est Marci & Lucæ narratio: quia circunstantias quasdam referunt, quæ non solùm miraculum magis illustrant, sed continent etiam vtilem doctrinam. Astutè enim fatetur dæmon Christum esse Sanctum Dei, vt obrepat hominibus suspicio aliquid eum habere cum Christo necessitudinis. Qua etiam vafritie Euangelium subinde conatus est suspectum reddere, & hodie idem tentare non desistit. Hæc ratio est cur eum Christus compescat. Fieri quidem potest vt hæc illi confessio violenter expressa fuerit: sed hæc duo inter se non pugnant, quòd Christi potentiæ cedere coactus, illum exclamet esse Sanctum

ctum Dei,& tamen astutè Christi gloriam suis tenebris inuoluere conetur. Notandum est etiam, sic eum Christo blandiri, vt se obliquè ab eius manu subducat: atque hoc modo secum ipse pugnat. Quorsum enim sanctificatus est à Patre Christus, nisi vt homines à diaboli tyrannide liberans, eius regnum euertat? Sed quia Satan virtutem quam sibi exitialem esse sentit, ferre non potest, Christum inani titulo contentũ quiescere & iacere cu peret.

22 Marc. *Stupebant super doctrina eius.)* Significant Euangelistæ refulsisse in sermone Christi Spiritus virtutem, quæ auditores etiam profanos aut frigidos in admirationem cogeret. Lucas dicit sermonem eius fuisse in potestate, hoc est dignitate plenum. Plenius Marcus, qui antithesin addit, dissimilem fuisse sermoni Scribarum. nam quum adulterini essent Scripturæ interpretes, literalis & mortua erat eorum doctrina, quæ nullam Spiritus efficaciam spiraret, & in qua nulla subesset maiestas. Quale hodie frigus in speculatiua Papatus theologia conspicere licet. Satis quidem imperiosè detonãt illi magistri quicquid visum est: sed quum profano more garriant de rebus Diuinis, vt nulla in eorum disputationibus appareat religio, putidum est ac nugatorium quicquid afferunt. neque enim frustrà dictum est à Paulo, Regnum Dei non in sermone, sed in virtute esse positum. In summa significant Euangelistæ, quum tunc 1.Cor 4.d.20
degener & valde corruptus esset docendi modus, qui nulla Dei reuerentia tangeret hominum animos, in sermone Christi conspicuam fuisse Diuinam vim Spiritus quæ fidem illi acquireret. Hæc est potentia, vel dignitas potius ac authoritas ad quam populus obstupescebat.

33 Luc. *Homo habens Spiritum dæmonis.)* Hæc loquutio tantundem valet acsi dixisset Lucas afflatu diaboli fuisse concitatum. Dei enim permissu animæ potentias occupauerat Satan, vt suo arbitrio tam ad loquendum quàm ad alios motus impelleret. Itaque quum loquuntur dæmoniaci, in ipsis & per ipsos loquuntur dæmones. quibus permissa est dominandi licentia. Elogium Sancti Dei, probabile est ex communi & tunc recepto loquendi vsu sumptum esse. Ideo autem sic Mesiam vocabant, quòd ab omnium aliorum numero segregandus esset vt singulari gratia præditus, & totius Ecclesiæ caput.

26 Marc. *Quum discerpsisset eum.)* Mitiore verbo vsus est Lucas: in sensu tamen optimè conueniunt: quia vterque docere voluit violentum fuisse dæmonis exitum. Sic ergo miserum hominem prostrauit quasi discerpere vellet: irritum tamen fuisse conatum dicit Lucas: non quòd impetus ille prorsus absque læsione fuerit, vel saltem absque vllo doloris sensu: sed quia integer postea fuit homo à diabolo liberatus.

36 Luc. *Factus est pauor.)* Fructus miraculi, quòd aliquid plusquam humanum in Christo suspicere coguntur. Ac prudenter miraculi gloriam ac virtutem ad doctrinam referunt. Quis sermo, hic, inquiunt, cui parere coguntur etiam ipsi dæmones? Nouam doctrinam appellant, non exprobrandi causa, sed quia aliquid in ea insolitum & extraordinarium agnoscunt. Non ergo insimulant eam nouitatis vt fidem derogent: sed potius ista est pars admirationis, quòd vulgarem aut humanam esse negant. In eo tantum peccant, quòd subsistunt in sua hæsitatione, quum ad vlteriorem profectum Dei filios progredi deceat.

MATTH. VIII.

14 Et quum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum illius in lecto decumbentem, & febri laborantem.

15 Tetigítque manum eius: & reliquit eam febris, & surrexit, ac ministrabat illis.

16 Quum autẽ appetisset vespera, adduxerunt illi dæmoniacos multos: & eiecit spiritus verbo, omnésque malè habentes sanauit:

17 Vt impleretur quod dictum est per Iesaiam prophetam, quum ait, Hic infirmitates nostras suscepit, & morbos portauit.

MARC. I.

29 Et protinus è Synagoga egressi, venerunt in domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Iohanne.

30 Socrus autem Simonis decumbebat febri laborãs: & continuò dicunt ei de illa.

31 Et accedens erexit eam apprehensa manu eius, & reliquit eam febris ilico, ac ministrabat eis:

32 Vesperi verò quum sol occidisset, attulerunt ad eum omnes malè habentes, & qui à dæmoniis agitabantur.

33 Et ciuitas tota congregata erat ad ostium.

34 Et sanauit multos qui malè affecti erant variis morbis, & dæmonia multa eiecit: & non sinebat loqui dæmonia quòd ipsum nouissent.

35 Et manè multa adhuc nocte quum surrexisset, & egressus est, & abiit Iesus in desertum locum, ibíque orabat.

36 Et prosequutus est illum Simon & qui cum eo erant.

37 Et quũ inuenissent eum, dicunt ei, Omnes te quærunt.

LVC. IIII.

38 Quum autẽ surrexisset Iesus è Synagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus autẽ Simonis tenebatur febri magna, & rogauerunt pro illa.

39 Et astãs supra illam, increpauit febrim, & febris dimisit illam: statímque surgẽs ministrabat illis.

40 Quum autem sol occideret, omnes qui habebãt infirmos variis morbis, illos ducebant ad eum at ipse singulis manus imponens sanabat eos.

41 Exibant autẽ dæmonia à multis, clamãtia ac dicentia, Tu es Christus Filius Dei. Et increpans nõ sinebat ea loqui quòd no-

18 *Quum vidisset autem Iesus circum multas turbas, iussit vt abirent in vlteriorem ripam.*

38 *Et ait illis, Eamus in proximos vicos, vt & ibi prædicem. in hoc enim egressus sum.*

39 *Et prædicabat in Synagogis eorum in tota Galilæa, & dæmonia eyciebat.*

uissent ipsum esse Christum.

42 *Facto autem die, egressus iuit in desertum locũ, & turbæ quærebant eum: & venerunt vsque ad ipsum, & detinebãt illum ne discederet ab eis.*

43 *Quibus ille ait, Etiã aliis ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei. nam in hoc missus sum. Et prædicabat in Synagogis Galilææ.*

29 Marc. *Venerunt in domum.)* Quòd hanc historiam Matthæus suo ordine non recenseat, coniicere inde licet, quòd Marcus nominatim quatuor tantùm discipulos Christo fuisse comites tradit. Deinde quum è Synagoga egressus, rectà se contulerit in domum Petri, tempus exactè à Matthæo non fuisse obseruatum facilè patet. Porrò videntur Euangelistæ miraculum hoc peculiariter narrasse, non quòd per se aliis esset nobilius, vel memoratu magis dignum: sed quia in eo Christus domesticum & interius gratiæ suæ specimen exhibuit discipulis: deinde quòd vnius mulieris sanatio pluribus miraculis dedit occasionem vt vndique ad eum confluerent opis petendæ causa. Lucas tamen virtutem quam hîc Christus patefecit, vno verbo amplificat, magna febri detentam fuisse dicens Petri socrum. Certius enim ac insignius documentum fuit Diuinæ potentiæ, temporis momento & solo tactu, vehementem ac grauem morbum tollere. Quanquam autem solo nutu id poterat, manum tamen eius tetigit, vel exprimendi affectus causa, vel quia symbolum hoc tunc vtile esse nouerat. Scimus enim pro temporis ratione externis symbolis liberè fuisse vsum.

39 Luc. *Increpauit febrim.)* Quanquam loquutio hæc lectori non satis in Scriptura exercitato dura videri possit: ratione tamen non caret. febris enim & alii morbi, fames, pestilentia & omne genus ærumnę, Dei sunt apparitores per quos iudicia sua exequitur. Ergo sicuti mandato nutúque suo tales nuntios emittere dicitur: sic etiam coercet ac reuocat simulac visum est. Quomodo alios sanauerit tacent Matthæus & Marcus: Lucas dicit, Manuum impositione. Fuit autem reconciliationis signum sub Lege. Quare meritò, nec intempestiuè Christus, quos à Dei maledictione absoluit, illis etiam imposuit manus. Solennis etiam fuit consecrationis ritus, quemadmodum alibi fusius dicetur. Sed ego Christi simpliciter interpretor manus imposuisse ęgrotis, vt eos Patri cõmendans, gratiã & liberationẽ a morbis impetraret.

17 Matth. *Quod dictum est per Iesaiam.)* Videtur parum appositè citari, imò in alienum sensum torqueri hoc vaticinium. nam illic Iesaias non de miraculis, sed de Christi morte differit: nec de temporalibus beneficiis, sed de spirituali æternáque gratia. Quod autem de animæ vitiis dici certum est, Matthæus ad corporales morbos transfert. solutio non difficilis est, modò expendant lectores, non tantùm exponi quid Christus ægrotis illis contulerit: sed in quem finem sanauerit eorum morbos. Senserunt illi Christi gratiam in suis corporibus: sed nobis finis spectandus est: quia præposterum esset in caduco beneficio hærere, quasi corporum medicus esset Filius Dei. Quid ergo? nempe cæcos illuminauit vt se mundi lucem esse ostenderet: restituit vitam mortuis, vt se probaret vitam ac resurrectionem esse. idem de claudis & paralyticis sentiendum. Quare analogiam hanc sequamur, vt quæcunque hominibus præstitit Christus beneficia in carne, referamus ad scopum quem nobis Matthæus proponit: missum scilicet fuisse à Patre vt nos à malis & miseriis omnibus leuaret.

34 Marc. *Non sinebat loqui dæmonia.)* Duplex potuit esse ratio cur non fineret: vna generalis, quòd nondum maturum plenæ reuelationis tempus aduenerat: altera specialis, quam nuper attigimus, quòd illos repudiabat præcones ac testes suæ Diuinitatis, qui laude sua nihil aliud quàm maculam & finistram opinionem aspergere illi poterant. Atque hæc posterior indubia est: quia testatum oportuit esse hostile dissidium quod habebat æternæ salutis & vitæ author cum mortis principe eiúsque ministris.

18 Matth. *Quum audisset autem Iesus turbas,* &c.) Non dubito quin breuiter attingat Matthæus quod alii plenius & vberius exponunt. Quod tacetur à Matthæo, reliqui duo exprimunt, quærendi secessus causa Christum clàm abiisse in desertum locum antequam illucesceret. Dicit postea Marcus admonitum fuisse à Petro quòd eum omnes quærerent. Lucas autem dicit turbas illuc vsque venisse. Iam quod dicit Matthæus transiisse in vlteriorem ripam, pro eo dicunt ambo illi peragrasse totam Galilæam, vt omnibus in locis prædicaret. Vlterior autem ripa meo iudicio, vocatur non ex opposito directè respondens, sed respectu finus qui erat infra Capernaum. Sic ergo partem lacus traiecit vt Galilæam non relinqueret. Notandum est quod dicit, se in hunc finem egressum, vel missum: quia his verbis testatur quàm intentus ad explendum munus suum fuerit. Cæterùm siquis roget satiúsne sit huc & illuc cursitare Euangelii ministros, vt Dei doctrinam tantùm in singulis locis parcè & tenuiter delibent: an verò auditoribus, quos semel nacti fuerint, solidè docendis insistere: respondeo, consilium Christi, cuius hîc fit mentio, quia Patris mandato & vocationi consentaneum erat, fuisse in optima ratione fundatum. Breui enim tempore peragranda fuit Christo Iudæa, vt hominum mentes quasi tubæ clangore, passim ad audiendum Euangelium expergefaceret. qua de re fusius alibi tractandum erit.

MATTH.

MATTH.

MARC. III.

13 *Et ascendit in montem, ac vocauit ad se quos voluit ipse: & venerunt ad eum.*

14 *Et fecit vt duodecim essent secum, & vt emitteret eos ad prædicandum:*

15 *Vtque haberēt potestatem sanandi morbos, & eyciendi dæmonia.*

16 *Et imposuit Simoni nomen Petrus.*

17 *Et Iacobum filiū Zebedæi, & Iohannem fratrem Iacobi: & imposuit eis nomina Boanerges, quod est filij tonitrui.*

18 *Et Andreā, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphæi, & Thaddæum, & Simonem Cananæum.*

19 *Et Iudam Iscarioten, qui & prodidit illum.*

LVC. VI.

12 *Factum est autē in illis diebus, exijt in montem ad orandum, eratq́; pernoctās in deprecatione Dei.*

13 *Et quū dies factus esset, vocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit:*

14 *Simonem, quem & nominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum.*

15 *Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi, & Simonem qui vocatur zelotes.*

16 *Et Iudam Iacobi, & Iudam Iscarioten, qui idem fuit proditor.*

17 *Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, turbáque discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ex omni Iudæa & Ierusalem, & à maritima Tyro & Sidone.*

18 *Qui venerant vt audirent eum, & sanarentur à morbis suis, & qui vexabantur à spiritibus immūdis sanabantur.*

19 *Et omnis turba quærebat eum tāgere: quia virtus ab illo exibat, & sanabat omnes.*

13 Marc. *Ascendit in montem.)* Hac electione nondum Apostolos ordinat, vt protinus munere suo fungantur: sed tantùm in spem Apostolatus eos sibi contubernales discipulos adoptat. Qua in re hallucinati sunt interpretes qui locos istos perperam confundunt cum Matth. 10. cap. Atqui verba clarè sonant, tantum eos destinari ad futuram legationem quæ apud Matthæum illis iniungitur. Et Marcus, & Lucas deinde suo loco missionem referent quam illic Matthæus commemorat. Nec mirum est si paulatim eos ad tam arduam prouinciam formare & assuefacere voluit cælestis magister, quorū ruditas ne longo quidem disciplinæ vsu corrigi potuit. Ambo Euangelistæ dicunt Christum ascendisse in montem. Lucas exprimit causam, vt liberius in secessu oraret, quod sæpius facere solitum, ex aliis locis notum est. Hoc autem exemplum nobis perpetuæ regulæ instar esse debet, vt à precatione ordiamur quoties eligendi sunt Ecclesiis pastores, alioqui inauspicatum erit quicquid tētabimus. Nec sanè Dominus tam sua causa precatus est, quàm vt nobis legem præscriberet. Prudentia enim destituimur & consilio: atque, vt maximè simus perspicaces, nihil tamen facilius quàm hac in parte decipi. Iam vt simus extra errādi periculum, nisi Dominus affectus nostros moderetur, quanta ad nos abripiendos vel fauoris & gratiæ, vel odii, vel ambitionis vis est, aut potius violentia? Ad hæc, vt summa in electione viguerit dexteritas, infœliciter tamen cedēt omnia nisi Dominus regendos suscipiat qui fuerint electi, ac dotibus necessariis instruat. Quid ergo? dicet quispiam: annon seriò postulauit à Patre Christus vt electioni suæ præesset? Hoc quidem fateor, & simul addo, hoc testimonio declarasse quàm esset de Ecclesia sua solicitus. Itaque non quotidiano more rogauit Patrem, sed totam noctem in precibus consumpsit. Verùm si ipse Spiritu sancto plenus tam ardenter & anxiè Patrem electionis suæ præsidem inuocauit: quanto maior est nostra necessitas?

13 *Vocauit ad se quos voluit.)* Non dubito quin hoc verbo significet Marcus, mera Christi gratia, non pro sua dignitate, ad tam honorificum munus fuisse assumptos. Nam si intelligas delectos fuisse qui aliis præstantiores erant, non quadrabit hoc in Iudam. sensus ergo est, non fuisse delatum hominum meritis Apostolatum, sed gratuita Dei misericordia, qui minimè digni erant in illum gradum euectos: atque ita impletum esse quod alibi pronuntiat Christus, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Ioh. 15. c. 16. Eodem quoque sensu Paulus Dei propositum in suo Apostolatu sæpius commendat. Sed hîc emergunt plures quæstiones. Primò, cur destinato proposito Iudam elegerit quem & honore indignum sciebat, & fore proditorem. Deinde, cur Deus à Filio tam ardenter rogatus, in primarium Ecclesię suæ ordinem obrepere passus fuerit hominem perfidum & scelestum, acsi Christum repudiasset. Tertiò, cur voluerit primitias Ecclesiæ suæ tam fœdo dedecore pollui. Quartò, qui factum sit vt probis ac fidelibus ministris Iudam Christus sciens ac volens præferret. Prima obiectio hac responsione soluitur, voluisse consultò Dominum occurrere futuris scandalis, ne turbemur supra modum quoties locū in Ecclesia occupant perfidi

Ephes. 3. b. 7
Coloss. 1. d. 25

doctores, vel ex professoribus Euangelii fiunt apostatæ: & simul exemplum horrendæ defectionis statuisse in vnius hominis persona, ne sibi nimium placeant qui in altiore dignitatis gradu locati sunt. Interea non dicemus repulsam passum fuisse Christum, quum Pater admirabili consilio diabolum vnum Angelis vndecim adiungens, sic tamen moderatus est rei euentum, vt illius defectio fidem Ecclesiæ suæ confirmaret potius quàm concuteret. Hæc eadem solutio tertiæ quæstioni aptanda est. In ipsis primordiis maturè ostensa est futura Ecclesiæ conditio, ne ad vllius reprobi casum labascerent infirmi: quia indignum est vt ab hominibus pendeat Euangelii stabilitas. Quod ad vltimum obiectum spectat, Iudam nó prætulit Christus piis sanctisque discipulis: sed eum in sublime tollens, vnde ruiturus erat, omnibus spectaculo esse voluit, adeóque omnibus seculis documentum ne quis honore Diuinitus sibi collato abutatur: deinde vt columnis etiam cadentibus stabiles maneant qui videntur esse ex vulgo fidelium.

13 Luc. *Quos & Apostolos nominauit.*) Potest hoc bifariam exponi: vel quòd postea inaugurans in suum munus, illis nomen imposuerit: vel quòd in spem futuræ dignitatis iam eos ornauerit isto elogio, vt scirent quorsum è vulgari numero sepositi, & in quem vsum destinati forent. Quòd posterius Marci verbis respondet: dicit enim Christum fecisse vt essent secum, atque vt eos dimitteret ad prædicandum. Sibi igitur contubernales esse voluit quibus deinde maiorem prouinciam iniungeret. neque enim quum dicit, vt essent secum, & vt eos ad prædicandum emitteret: idem temporis momentum in vtroque membro designat, sicuti prius attigi.

16 Marc. *Imposuit Simoni nomen.*) Quanquam omnes Christianos, viuos spiritualis templi lapides esse oportet, Christus tamen pro mensura gratiæ qua Simonem instruere volebat, peculiare illi nomen imposuit. Nec obstat quòd in Domino negando pudenda fuit eius infirmitas: quia hoc elogio inuicta illius virtus & constantia, quæ ad mortem vsque viguit, ornata est. Ridiculi tamen sunt Papistæ, qui inde colligunt fundatam in eo esse Ecclesiam: vt fusius explicabitur cap. 16. Matthæi. Filios Zebedæi vocauit Christus tonitrui filios, quibus daturus erat sonoram vocem qua tonarent in toto orbe. Et tonitru quidem hodie adhuc auditur ex ore Iohannis: ab eius fratre, quoad vixit, concussam fuisse terram minimè dubium est. Cæterum dictio corrupta est, cuius integra pronuntiatio esset, BENÆ REGES vel RAGAS: sed obscurum non est quàm sit flexibilis verborum mutatio, vbi in alienam linguam transferuntur.

MATTH. V.

1 *Quum vidisset autem* Iesus *turbas, ascendit in montem & quum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius.*

2 *Et aperiens os suum, docebat eos, dicens,*

3 *Beati pauperes spiritu: quoniam illorum est regnum cælorum.*

4 *Beati qui lugent: quoniam ipsi consolationem accipient.*

5 *Beati mites: quoniam ipsi hæreditate accipient terram.*

6 *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiã: quoniam ipsi saturabuntur.*

7 *Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.*

8 *Beati mundo corde: quoniã ipsi Deũ videbunt.*

9 *Beati pacifici: quoniam ipsi filij Dei vocabuntur.*

10 *Beati qui persequutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam illorum est regnũ cælorum.*

11 *Beati estis quum probra iecerint in vos & insectati fuerint, & dixerint omne malum verbum aduersum vos mentientes, propter me:*

12 *Gaudete & exultate: quoniam merces vestra multa est in cælis: sic enim persequuti fuerunt Prophetas qui fuerunt ante vos.*

MARC.

LVC. VI.

20 *Et ipse attollens oculos suos in discipulos, dicebat, Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei. Beati qui esuritis nunc: quia saturabimini.*

21 *Beati qui fletis nũc: quia ridebitis.*

22 *Beati eritis quũ vos oderint homines, & separauerint vos, & probris affecerint, & eiecerint nomen vestrum tãquam malum, propter Filium hominis:*

23 *Gaudete in illo die, & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cælis. nam secundum hæc faciebãt Prophetis patres eorum.*

24 *Veruntamen væ vobis diuitibus: quia habetis consolationem vestram.*

25 *Væ vobis qui saturati estis: quia esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc: quia lugebitis & flebitis.*

26 *Væ vobis quum laudauerint vos omnes homines. nam secundum hæc faciebant pseudoprophetis Patres eorum.*

1 Matth. *Ascendit in montem.*) Qui aliam hîc Christi concionem referri volunt quàm quæ habetur sexto capite Lucæ, nimis leui ac friuolo argumento mouentur: quia Matthæus narrat Christum in monte loquutum esse discipulis: Lucas autem notare videtur habitum in planitie fuisse sermonem. Præposterè enim Lucæ verba vno contextu legunt, quòd descenderit Christus in locum cãpestrem, & quòd oculos attollens in discipulos, sic loquutus fuerit. Vtrique enim Euangelistæ propositum fuit semel vnum in locum præcipua quæque capita doctrinæ Christi colligere, quæ ad piè sanctéque viuendi regulam spectabant. Quanquam ergo Lucas prius loci campestris meminerat, non prosequitur eandem historiam continua serie: sed à miraculis transit ad doctrinam, neque tempus neque locum designans: sicuti apud Matthæum nulla est temporis, sed tantùm solius loci notatio. Ac verisimile est non nisi post electos duodecim Christum ita fuisse concionatum. Sed in tenendo ordine temporis, quem videbam à Spiritu Dei neglectum, nolui esse nimium curiosus. Sufficere enim piis & modestis lectoribus debet, quod hîc ante oculos positam habeant breuem summam doctrinæ Christi, collectam ex pluribus & diuersis eius concionibus quarum hæc prima fuit, vbi de vera beatitudine disseruit apud discipulos.

2 *Aperiens os suum.*) Hic πλεονασμὸς Hebraicam phrasim resipit. nam quod in aliis linguis vitiosum foret, Hebræis tritum est vt dicant, ille os aperuit, pro, Exorsus est loqui. Quanquam autem multi emphaticam loquutionem esse putant, quum aliquid graue & notabile in medium profertur, siue in bonam, siue in malam partem: quia tamen reclamant quidam Scripturæ loci, mihi prior illa expositio magis arridet. Valeat etiam arguta eorum speculatio qui allegoricè Christum discipulos suos in montem duxisse docent, vt longè eorũ mentes à curis & studiis terrenis sursum eueheret. potius enim secessum conscenso mõte quæsiuit, vt procul à turba, paulisper se cum discipulis à lassitudine reficeret. Primo autẽ loco videndum est, quorsum de vera beatitudine Christus verba fecerit apud discipulos. Scimus, nõ vulgus hominum modò, sed ipsos quoque sapientes occupari hoc errore, Fœlicẽ esse qui omni molestia exemptus, ac votorum suorum compos, lætam & quietã vitam agit. Certè omnium ferè iudicio à præsenti statu æstimatur fœlicitas. Christus ergo, vt suos ad crucis tolerantiam assuefaciat, prauam hanc opinionem corrigit quòd fœlices sint quibus nunc bene ac prosperè est secundum carnem. Neque enim fieri potest vt ferendis ærumnis & iniuriis collum placidè submittant qui statuunt aduersam esse beatæ vitæ patiẽtiam. Vnum igitur solatium est quo mitigatur adeóque dulcescit crucis & malorum omnium acerbitas, dum persuasi sumus nos in mediis miseriis beatos esse: quia potentia nostra à Domino benedicitur, & breui sequetur lætior exitus. Fateor quidem doctrinam hanc procul remotam esse à communi sensu: sed ita Christi discipulos philosophari conuenit, vt suam fœlicitatem extra mundum & supra carnis affectum constituant. Etsi autem nunquam admittet carnalis ratio quod hîc prædicat Christus, nihil tamen imaginarium proponit, quemadmodum olim suis paradoxis ludebant Stoici: sed ex re ipsa demonstrat cur verè sint fœlices quorum misera censetur conditio. Meminerimus ergo hoc esse sermonis caput, Quòd miseros esse Christus negat qui & improborum iniuriis premuntur, & variis ærumnis sunt subiecti. Nec tantùm contendit Christus, peruersè eos facere qui hominis fœlicitatem metiuntur præsenti statu, quia breui mutandæ sint in melius piorum miseriæ: sed etiam proposita spe mercedis suos ad patientiã hortatur.

3 *Beati pauperes spiritu, quo. &c.*) Apud Lucam nuda est metaphora. sed quia maledicta & infœlix est multorum paupertas Matthæus Christi mentem clarius expresit. Quum ergo plerique malis premãtur, qui tamen fastu & ferocia intus turgere non desinunt, beatos pronuntiat Christus qui malis domiti & subacti, sese totos subiiciunt Deo, & intus humiliati, in eius præsidium se conferunt. Alii Pauperes spiritu interpretantur, qui nihil sibi arrogant: imò exinanita omni carnis fiducia suam inopiam agnoscunt. Sed quia necesse est eundem Lucę & Matthæi verbis sensum constare, minimè dubium est Pauperes vocari qui rebus aduersis premuntur & afflicti sunt. Hoc tantùm interest, quòd Matthæus addito epitheto beatitudinem ad eos solos restringit qui sub crucis disciplina humiles esse didicerint. *Quoniam illorum est.* Videmus vt non inflet Christus suorum animos ventosa aliqua persuasione, vel ferrea contumacia obduret, vt Stoici: sed ad spem æternæ vitæ ipsos reuocans, ad patientiam animet: quia hoc modo in cæleste Dei regnum transituri sint. Notare verò operæpretium est, neminem spiritu esse pauperem nisi qui in nihilum apud se redactus, in Dei misericordiam recumbit, Nam qui desperatione fracti sunt vel obruti, quum aduersus Deum fremant, elato, superbóque spiritu esse oportet.

4 *Beati qui lugent.*) Hæc sententia non modò proximæ est affinis, sed est eius quasi appendix vel confirmatio. Nam quòd ærumnæ miserum reddant hominem, inde iudicium fieri solet, quòd luctum & mœrorem perpetuò secum trahant. fœlicitati autem nihil magis repugnat quàm luctus, Christus autem lugentes non modò miseros esse negat, sed ipso luctu adiuuari docet beatam vitam, quòd hoc modo formentur ad percipiendum æternum gaudium, & quasi stimulis excitentur, ne alibi quàm in Deo solidam consolationem quærant. Sic Paulus Rom. cap. 5. a. 3, Gloriamur in tribulationibus, quia operantur patientiam, patientia probationem, probatio spem: spes verò non confundit.

5 *Beati mites.*) Mansuetos & placidos intelligit qui non facilè prouocantur iniuriis, qui ad quasuis offensiones minimè sunt morosi: sed parati sunt quiduis potius ferre quàm vt paria faciant cum improbis. Talibus hæreditatem terræ quòd promittit Christus, videtur esse valde absurdum. terræ enim dominiũ potius sibi vsurpant qui animosè quasuis iniurias repellunt, &, siquando læsi sint, manu etiam prompti sunt ad vlciscendum. Et certè experientia docet, eo audacius & petulantius grassari improbos, quo mitius feruntur. Atque hinc natum est diabolicum prouerbium, Cum lupis vlulandum esse, quia mox à lupis deuorandus sit quisquis se ouem facit. Sed Christus suum & Patris præsidium malorum furori & violentiæ opponens, non frustra mansuetos affirmat terræ dominos fore & hæredes. Non aliter se tutos fore confidunt filii huius seculi, quàm si acriter quicquid illatum fuerit mali vindicent, atque ita manu & armis vitam suam tueantur. At verò quum statuendum sit Christum vnicum esse vitæ nostræ custodem, nihil aliud restat nisi vt lateamus sub vmbra alarum eius. Porrò oues esse nos oportet si cupimus censeri in eius grege. Siquis obiiciat, cum experientia pugnare quod hîc dicitur: primùm velim expendat quàm

inquieti sint feroces vt à seipsis turbentur. Certè in vita adeò tumultuosa quanuis centies terræ sint Domini, omnia possidendo nihil possident. Pro Dei autem filiis respondeo, etiamsi nusquam pedem in suo figere queant, terræ domicilio quietè frui. neque imaginaria est hæc possessio: quia terram inhabitant quam sibi Diuinitus concessam esse norunt. Deinde aduersus malorum intemperiem & furias opposita Dei manu teguntur: & expositi omnibus fortunæ telis malorum improbitati obnoxii, periculis omnibus circundati, securè tamen agunt sub Dei tutela, vt saltem hanc Dei gratiam iam degustent. atque hoc illis satis est, donec mundi hæreditatem vltimo die adeant.

6 *Beati qui esuriunt.)* Esurire & sitire per synecdochen accipio pro laborare inopia, destitui rebus necessariis, iure etiam suo fraudari. Quòd Matthæus ponit Esurire iustitiam, species est pro genere. Indignitatem tamen amplificat, quum dicit anxiè gemendo nihil eos appetere nisi quod iustum est: acsi dixisset, Beati sunt qui licet suis votis moderentur, vt tantùm sibi præstari quod æquum est cupiant, tanquam famelici nihilominus languent. Quanuis enim ludibrio sit eorum anxietas qua torquentur: est tamen illis certa præparatio ad beatitudinem, quia tandem saturabuntur. Deus enim tandem eorum gemitus exaudiet, & satisfaciet iustis desideriis, cuius officium est famelicos bonis implere, vt habetur in Cantico Virginis.

7 *Beati misericordes.)* Hoc etiam paradoxon cum humano iudicio pugnat. Mundus reputat beatos qui malorum alienorum securi, quieti suæ consulunt: Christus autem hîc beatos dicit qui non modò ferendis propriis malis parati sunt, sed aliena etiam in se suscipiunt, vt miseris succurrant, spontè laborantibus se coniungunt, & quasi eosdem induunt affectus, quo se libentius ad illos iuuandos impendant. Addit, *Quia misericordiam consequentur*, non modò apud Deum scilicet, sed inter ipsos quoque homines, quorum ad humanitatem Deus flectet animos. Quanuis autem interdum totus mundus ingratus sit, & pessimam benemerentibus mercedem rependat, sufficere debet quòd apud Deum reposita sit misericordibus & humanis gratia, vt illum vicissim sibi propitium & misericordem habeant.

8 *Beati mundo corde.)* Videtur hîc nihil afferre Christus quod non sit omnium iudicio consentaneũ. Munditiem cordis fatentur omnes matrem esse omnium virtutum, sed interea vix centesimus quisque est qui non vafritiem loco maximæ virtutis habeat. Hinc fit vt beati vulgò putentur qui dextrè nectendis dolis ingeniosi sunt, qui obliquis artibus astutè circunueniunt quibuscum habent negotium. Carnis ergo rationi minimè subscribit Christus dum beatos vocat qui non delectantur astutia, sed syncerè versantur inter homines, nec aliud verbis aut vultu præ se ferunt, quàm agitent in corde. Quia autem simplices tanquam minus cauti ridentur, & quia non satis acutè sibi prospiciunt, Christus altius eos reuocat: quòd si perspicaces non sunt ad fallendum in terra, Dei conspectu in cælis fruentur.

9 *Beati pacifici.)* Eos intelligit qui non modò paci student, & abhorrent à rixis quantum in se est, sed etiam sedulò dissensiones inter alios motas componunt, omnibus sunt pacis authores, odiis & simultatibus ansam præcidunt. Neque hoc temerè dictum est: nam quum laboriosa res sit & molesta, pacificare eos qui inter se dissentiunt, hanc indignitatem coguntur ferre moderati homines qui paci fouendæ student, quòd vtrinque probra, querimonias & expostulationes audiunt. quod inde nascitur, quòd nemo non cuperet omnes habere patronos qui à parte dimicent. Ergo, ne pendeamus ab hominum fauore, iubet nos Christus respicere iudicium Patris sui, qui quum Deus sit pacis, nos in filiis suis censet dum pacem fouemus, etiamsi nostrum studium hominibus non placeat: vocari enim, idem valet atque censeri.

10 *Beati qui persequutionem.)* Hac doctrina maximè opus habent Christi discipuli: & quo difficilius & magis ægrè eam admittit caro, eo attentius meditanda est. neque enim alia lege Christo militare possumus, quàm vt maior pars mundi infesta in nos consurgat, ac persequatur vsque ad mortem. Sic res habet, Satan princeps mundi nunquam desinet suos rabie armare, vt Christi membris insultent. est quidem hoc monstro simile, & præter naturam, vt præter meritum hostiliter vexentur qui iustitiam colunt. Ideo dicit Petrus, Si cauetis à maleficiis, quis est qui vobis noceat? Sed in tam effræni mundi prauitate
1.Petr.3.c.13 nimis sæpe contingit vt boni iustitiæ zelo malorum odia contra se inflamment. Præsertim verò Christianis hoc quasi fatale est, maiori hominum numero esse exosos. caro enim Euangelii doctrinam ferre nequit: nulli sua vitia coargui sustinent. Propter iustitiam pati dicit qui inde malorum odia sibi conflant & furorem prouocant, quòd recti & æqui studio, malis causis se opponunt, & bonas quoad licet tuentur. In hac verò parte meritò Dei veritas primatum tenet. Quare hac nota Christus martyres suos à sceleratis & maleficis discernit. Redeo iam ad illud quod nuper dixi, quum omnes qui piè volunt viuere in Christo,
2.Tim.3.c.12 persequutioni obnoxii sint, Paulo teste, communiter ad pios omnes spectat hæc admonitio. Quòd siquãdo nostræ infirmitati indulgeat Dominus, neque impiis permittat pro libidine nos vexare: in vmbra tamen & otio meditari hanc doctrinam par est, vt parati simus quoties opus fuerit in arenam prodire, nec certamen obeamus nisi probè instructi. Cęterùm quum toto huius vitæ cursu miserrima sit conditio piorum, meritò in spem cælestis vitæ nos Christus erigit. Atque in hoc plurimum differt paradoxum Christi à Stoicorum commentis, qui sua quenque opinione contentum esse iubebant, vt sibi esset fœlicitatis arbiter: Christus autem non à vana imaginatione fœlicitatem suspendit, sed eam in spe futuræ mercedis fundat.

11 *Quum probra iecerint.)* Pro eo Lucas habet, Quum vos oderint, & separauerint vos, & probris affecerint, ac nomen vestrum eiecerint tanquam malum. Quibus verbis solari voluit Christus suos fideles, ne animis concidant, etiamsi se viderint coram mundo detestabiles. Erat enim hæc non leuis tentatio, tanquam impios & profanos extra Ecclesiam eiici. Quum enim nihil hypocritis magis virulentum esse sciret, deinde præuideret quàm rabioso impetu exarsuri essent Euangelii hostes contra paruulum & contemptum gregem suum, solidè eos munire voluit, ne succumberent, quanuis immensa probrorum congeries ad eos obruendos immineret. Atque hinc apparet quàm nihil metuenda sit Papalis excommunicatio, dum nos tyranni illi à synagogis suis separant quia diuortium à Christo facere nolumus.

22 *Gaudete*

22 *Gaudete & exultate, quoniam.)* Significat in promptu esse remedium, ne iniustis opprobriis frangamur: quia simulac attollimus in cælum mentes, illic sese offert ingens gaudii materia quæ tristitiam absorbeat. Quod Papistæ in nomine mercedis ludunt, nullo negotio hic fucus diluitur. neque enim (vt somniant ipsi) mutua est relatio inter mercedem & meritum: sed gratuita est promissio mercedis. Deinde si reputamus quàm mutilum sit ac vitiosum quicquid bonorum operum etiam ab optimis prodit, nullum vnquam opus inueniet Deus mercede dignum. Notandæ sunt iterum particulæ illæ, Propter me vel propter Filium hominis: item, Probris vos affecerint mentientes: ne se protinus Christi martyrem esse iactet qui sua culpa sustinet persequutionem: quemadmodum olim Donatistæ hoc solo titulo sibi placebant, quod magistratus haberent sibi aduersos. Et hodie Anabaptistæ quum perturbant suis deliriis Ecclesiam, Euangelium infamant, gloriantur tamen se ferre Christi insignia vbi iustè damnantur. Atqui beatos non pronuntiat Christus nisi quibus constat iusta causæ suæ defensio. *Sic enim persequuti sunt.* Consultò hoc fuit additum: ne triumphos sine sudore & pugna sperantes Apostoli, in persequutionibus deficerent. Nam quia rerum omnium instauratio sub Christi regno passim in Scriptura promittitur, periculum erat ne se inani fiducia iactarent, de militia non cogitantes. Et ex aliis locis apparet Christi regnum opibus & deliciis refertum stultè imaginatos fuisse. Quare non sine causa admonet Christus eadem illis parata esse certamina quæ quondam experti sunt Prophetæ, quandoquidem in eorum locum succedunt. Neque enim solo temporis respectu Prophetas dicit fuisse illis priores: sed quia eiusdem sint ordinis ideóque se ad illorum exemplum formare debeant. Quod vulgo nouem beatitudines finxerunt, magis friuolum est quàm vt longa refutatione indigeat.

24 Luc. *Væ vobis diuitibus.)* Sicuti quatuor tantùm benedictionum capita recensuit Lucas, ita nunc quatuor maledictiones opponit, vt membra inter se respondeat. Cæterùm antithesis illa non modò ad incutiendum impiis terrorem spectat, sed ad fideles excitandos, ne vanis & captiosis mundi illecebris indormiant. Scimus enim quàm procliue sit rebus prosperis inebriari, vel irretiri hominum blanditiis. vnde etiam fit vt sæpe inuideant reprobis filii Dei, quibus omnia prospera & secunda fluere vident. Porrò diuitibus maledicit, non quibuslibet, sed qui consolationem suam in mundo accipiunt, hoc est acquiescunt in sua fortuna, vt futuræ vitæ obliuiscantur. Significat ergo, tantum abesse vt beatum hominem diuitiæ faciant, vt sæpe in occasionem exitii vertantur. Alioqui diuites à regno suo minimè arcet Deus: modo ne sibi laqueos complicent, vel spem suam figentes in terra, ianuam cælorum sibi præcludant. Eleganter Augustinus, qui vt diuitias filiis Dei per se non esse impedimento ostendat, Lazarum pauperem in sinum diuitis Abrahæ receptum fuisse admonet. Eodem sensu saturis maledicit ac plenis: quia inflati præsentium bonorum fiducia, quicquid est cælestium bonorum respuunt. Idem & de risu sentiendum. nunc enim ridere intelligit, qui Epicureæ lætitiæ dediti & in carnis voluptatibus demersi quicquid molestiæ pro tuenda Dei gloria subeundum foret refugiunt. Postremum Væ ad corrigendam ambitionem pertinet. quia enim nihil magis commune est quàm captare hominum plausus, vel saltem illis inescari: vt inde absterreat Christus suos discipulos, ostendit exitialem fore hominum gratiam. Hæc autem admonitio peculiariter ad doctores spectat, quibus nulla pestis magis metuenda est quàm ambitio: quia fieri nō potest quin puram Dei doctrinam adulterent vbi hominum fauorem aucupantur. Quòd dicit Christus, Omnes homines, referri debet ad filios seculi, qui non nisi impostoribus & pseudoprophetis applaudunt. nam fideles & probi sanæ doctrinæ ministri suam apud bonos laudem & gratiam habent. Tantum ergo prauus carnis fauor hîc damnatur: quia nemo Christi seruus esse poterit qui studebit hominibus placere, quemadmodum Paulus docet. Galat. 1.b.10

MATTH. V.

13 *Vos estis sal terræ. quòd si sal infatuatus fuerit, quo salietur? ad nihil valet vltrà nisi vt proÿciatur foras & conculcetur ab hominibus.*

14 *Vos estis lux mundi: non potest oppidum abscōdi supra mōtem situm.*

15 *Neque accendunt lucernam, & ponunt illam subter modium, sed super candelabrum, & lucet omnibus qui sunt in domo.*

16 *Sic luceat lux vestra corā hominibus:*

MARC. IX.

49 *Nam omnis* homo *igne salietur, & omnis victima sale salietur.*

50 *Bona res est sal. cæterùm si sal insulsus fuerit, in quo ipsum condietur? Habete in vobisipsis salem, & pacem inuicem colite.*

MARC. IIII.

21 *Et dicebat illis, Num lucerna incēditur vt subter modium ponatur, aut subter lectum? nónne vt super candelabrū ponatur?*

LVC. XIIII.

34 *Bonus est sal. si verò sal infatuatus fuerit, quo condietur?*

35 *Neque in terram neque in sterquilinium vtilis est, foras proÿciunt ipsum. Qui habet aures ad audiendum, audiat.*

LVC. VIII.

16 *Nemo verò, quum lucernam accenderit, operit eam vase, aut subter lectum ponit: sed super candelabrum ponit vt intrantes videant lumen.*

LVC. XI.

33 *Nemo lucernam accendit & in abscondito ponit, neque subter modium, sed super candelabrum, vt qui ingrediuntur lumen videant.*

vt videant vestra bona opera, & glorificent Patrem vestrum qui est in cælis.

13 Matth. *Vos estis sal terræ.*) Quod proprium est doctrinæ, ad personas transfertur, quibus commissa est eius administratio. Christus enim, Apostolos vocando Salem terræ, intelligit eorum esse munus salire terram. quia scilicet nihil nisi insipidum habeant homines, donec sale doctrinæ cælestis conditi fuerint. Postquam autem illos admonuit ad quid vocati sint, graue illis & horribile iudicium denuntiat, nisi officio respondeant. Ac doctrinā quæ apud illos deposita est, sic bonæ conscientiæ & piæ rectæque vitæ annexam esse ostendit, vt quæ in aliis tolerabilis foret corruptio, in ipsis detestabilis sit, ac portenti loco habenda. acsi diceret, Si coram Deo insulsi sunt reliqui homines, vobis dabitur sal qui saporem illis conciliet. si autem infatuati sitis, vnde vobis petendum erit remedium quod aliis conferre vos decet? Metaphoram verò suam scitè prosequitur Dominus, quum dicit, alias res quæ à natura sua degenerant, esse tamen aliquo modo post corruptionem vtiles: sal vero etiam esse noxium, vt sterquilinijs quoque sterilitatem inducat. Summa est igitur, Incurabilem esse morbum quū verbi ministri & doctores seipsos adulterant ac insipidos reddunt: quia reliquum mundum sale suo condire debeant. Porrò non ministris solum vtilis est hæc admonitio, sed cuncto gregi Christi. nam quum velit Deus verbo suo terram saliri, sequitur insulsum coram ipso esse quicquid eo sale caret, quantumuis hominibus sapiat. Quare nihil melius est quàm condimentum admittere, quo solo nostra insulsitas corrigitur. sed interim viderint salitores ne mundum in fatuitate sua foueant: multo etiam magis ne prauo eum & vitioso sapore inficiant. Itaque Papistarum improbitas minimè est ferenda. Quasi verò Christi consilium fuerit effrænem suis Apostolis licentiā permittere, & eos constituere animarum tyrannos, ac non potius officii sui monere, ne à recta linea deflecterent. Pronuntiat Christus quales esse velit Ecclesiæ suæ doctores. Qui se pro Apostolis nullo iure venditant, hoc operculo tegunt quidquid abominationum ingerere libuit, quia Petrum & similes Christus vocauit salem terræ. nec interea expendunt quàm grauis & seuera addita sit comminatio, omnium esse deterrimos si insipidi reddantur. Hæc sententia quasi ex abrupto ponitur apud Lucam: sed in eundem finem quo hîc legitur, vt propria expositione opus non habeat.

49 Marc. *Omnis homo igne salietur.*) Ego hæc Marci verba proximis Matthæi cōiunxi: non quòd sensu omnino conueniant, vel quòd eiusdem sint loci ac temporis, sed potius vt diuersum eiusdem sentētiæ vsum melius ex comparatione perspicerent lectores. Quum de igne æterno loquutus esset Christus apud Marcum hortatur suos ex opposito, vt se potius Deo nunc offerant igne & sale condiendos, vt fiant sacræ victimæ, ne sibi peccatis suis ignem illum accersant qui nunquam extinguitur. Igne saliri impropria est loquutio: sed quia salis & ignis eadem est purgandi & excoquendi natura, idem verbum vtrique aptauit Christus. Nunc tenemus quænam fuerit huius sententiæ occasio: ne scilicet recusent fideles igne & sale macerari: quandoquidem sine hoc condimento sancti Deo esse nequeunt. Alludit autem ad præceptum Legis, vbi disertè vetat Deus ne qua sine sale fiat oblatio. Nunc autem Euangelii verbo saliri docet fideles vt sanctificentur. Quum deinde subiicit, Bonus est sal: generaliter ad omnes extendit quos semel Deus condire verbo suo dignatus est: ac hortatur vt saporem suum semper retineant. Paulò quidem durior est metaphora, dum salem nominat quicquid salsum est: sensus tamen inde ambiguus non redditur, nempe, vbi saporem quo imbuti fuerunt per Dei gratiam sua ignauia perdiderint, nihil amplius esse remedii: atque ita deploratos esse qui fidem suam qua consecrati erant, seque ipsos infatuant: quando non alio condimento bonus sapor acquiri potest. deinde incredulis esse peiores qui exinanita Dei gratia corrupti sunt, sicuti sal terram & sterquilinium vitiat.

Leuit. 2. d. 13

50 Marc. *Habete in vobisipsis salem.*) Potest hîc varia esse acceptio huius vocis: vt significet boni odoris condituram quæ fide acquiritur, vel Spiritus prudentiam: sicuti quum Paulus iubet sale conditum esse sermonem nostrum, significat prophanis omnibus ineptiis & corruptelis purum ac purgatum esse debere, & spirituali gratia refertum, quæ ædificet suóque odore perfundat omnes qui audiunt. Si placet hæc expositio, posterius membrum de mutua pace intelligere conueniet, quæ sale illo fouetur: quia tamen magis probabile est pendere hanc postremam sententiam ex priori sermone, videtur mihi hortari Christus suos ad seruandum fidei vigorem, qui etiam alios abstergat. acsi diceret, Danda est vobis opera non tantùm vt salsi intus sitis, sed etiam vt saliatis alios. Quia tamen sal acrimonia sua mordet, ideo statim admonet sic temperandam esse condituram, vt pax interim salua maneat.

Coloss. 4. a 6

14 Matth. *Vos estis lux mundi.*) Quanquam omnes sumus filii lucis postquam fide illuminati sumus, & iubemur lucernas ardentes manibus gestare, ne erremus in tenebris, imò etiam aliis viam vitæ monstrare: quia tamen præ aliis mandata fuit Apostolis Euangelii prædicatio, & Ecclesiæ pastoribus hodie mandatur, peculiariter hoc illis elogium tribuit Christus, acsi diceret, Hac lege eos collocari in tali gradu, vt reliquis omnibus quasi è sublimi luceant. Postea addit duas similitudines, Neque oppidum in monte situm latere posse, Nec lucernam, quum accensa est, solere occultari. quibus verbis significat sic illis viuendum esse, acsi omnium oculis essent expositi. Et certè quo magis quisque eminet, eo grauius nocet malo exēplo si se peruersè gerit. Vult ergo Christus Apostolos eo maiore studio intentos esse ad piè sanctéque viuendum, quàm quoslibet è vulgo obscuros homines: quia omnium oculi in eos quasi in lucernas coniecti sint: nec vllo modo ferendos esse, nisi pietas & vitæ integritas, doctrinæ, cuius sunt ministri, respondeat. Apud Marcum & Lucam dissimilis esse videtur huius similitudinis accommodatio: nam illic generaliter admonet Christus sedulò cauendum esse ne sibi peccandi licentiam quisquam tenebris fretus indulgeat: quia quod ad tempus occultum est, tandem patefiet. Nisi fortè abruptos sermones vterque sine contextu recitat.

16 *Sic luceat lux vestra coram hominibus.*) Postquam Apostolos in eo gradu positos esse docuit Christus, vt tam vitia eorum quàm virtutes procul appareant in bonum vel malum exemplum: nunc iubet vitam

bet vitam ita componere, vt omnes ad Deum glorificandum excitent. Videant, inquit, homines bona vestra opera, quia, teste Paulo, non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus fideles bona procurát. *2 Cor 8 d.12* Nam quòd paulo pòst latebras & secessum quærere iubebit in bonis operibus, id tantùm corrigendæ ambitioni dictum est. Nunc verò longè alium finem commendat, vnius scilicet Dei gloriam. Porrò si bonorum operum gloria ritè tribui Deo nequit quin illi ferantur accepta, & censeatur vnicus eorum author: hinc apparet non sine aperta crassáque Dei contumelia liberum arbitrium extolli, quasi ex eius virtute bona opera vel in totum vel ex parte emergant. Rursus notandum est quàm benignè nobiscum agat Deus qui nostra vocat bona opera, quorum solidam laudem iure sibi asscriberet.

MATTH. V.	MARC.	LVC. XVI.
17 *Ne existimetis quòd venerim ad destruendam Legē aut Prophetas. nō veni vt destruā, sed vt impleā.* 18 *Amen quippe dico vobis, donec prætereat cælum & terra, iota vnum aut vnus apex non præterierit ex Lege, quòd omnia fiant.* 19 *Quisquis igitur soluerit vnum ex mandatis hisce minimus, & sic docuerit homines, minimus vocabitur in regno cælorum: quisquis autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.*		17 *Facilius est autem cælum & terram præterire, quàm Legis apicem vnū cadere.*

17 *Ne existimetis, &c.*) Etsi Christus, qua fuit vitæ perfectione, iactare meritò poterat se venisse ad implendam Legem: hic tamen de doctrina agitur, non de vita. Quia subinde clamabat venisse regnum Dei, & hominum animos insolita spe erigebat, discipulos etiam initiabat Baptismo: probabile est suspensos ac dubios fuisse multorum animos, anxiéque quæsisse quorsum spectaret ea nouitas. iam testatur Christus adeò nullum esse doctrinæ suæ cum Lege dissidium, vt optimè consentiat cum Lege & Prophetis: neque id modò, sed vt solidum complementum afferat. Duabus autem maximè causis adductus fuisse videtur ad testandum hunc Legis & Euangelii consensum. Simulac emergit noua aliqua docendi ratio, id perinde vulgus arripit acsi rerum omnium conuersio fieret. talis autem erat Euangelii prædicatio (sicuti nuper attigi) vt spem faceret aliter constituendæ Ecclesiæ quàm prius fuerat. Putabant igitur vetus & vsitatum regimen aboleri. quæ opinio multis modis valde noxia erat: pii enim Dei cultores nūquam Euangelium amplexi essent si fuisset à Lege defectio: leues autem & turbulenti spiritus ansa arrepta totum religionis statum conuellere cupidè aggressi essent. scimus enim quàm proteruè in rebus nouis exultet temeritas. Adhæc Christus plerosque ex Iudæis, tametsi profitebantur se Legi credere, videbat tamen profanos esse ac degeneres. sic enim res collapsæ erant in populo illo, tantis corruptelis referta erant omnia, adeò puram doctrinæ lucem sua socordia vel malitia extinxerant Sacerdotes: vt non magna amplius Legis reuerentia vigeret. Quòd si allatum fuisset nouæ doctrinæ genus, quod Legi & Prophetis fidem abrogaret, miserè concussa fuisset religio. Hæc prior videtur fuisse ratio cur negaret Christus se venisse ad soluendam Legem. quòd licet ex contextu etiā colligere. nam confirmationis vice mox subiicit, fieri non posse vt vel vnus apex ex Lege excidat. & eos doctores maledicit qui nō fideliter laborant in eius authoritate asserenda. Secunda autem ratio fuit, vt prauam calumniam dilueret qua se apud rudiores & ignaros grauari sentiebat. hanc enim notā eius doctrinæ inustam à Scribis inde apparet, quòd statim in ipsos inuehitur. Hoc Christi consilium nobis tenendum est, quòd Iudæos ita inuitat & hortatur ad suscipiendum Euangelium vt tamen retineat in Legis obedientia. deinde quòd indigna probra & calumnias fortiter refellit, quibus conati erant hostes infamem vel suspectam eius prædicationem reddere. nam si res dissipatas in melius restituere animus est, semper adhibenda est hæc prudētia & moderatio, vt agnoscat populus non cōuelli propterea æternum Dei verbum, nec ingeri nouitatem quæ Scripturæ deroget, nequa repugnantiæ suspicio piorum fidem labefactet, ac ne insolescant temerarii homines nouitatis prætextu. denique vt profano verbi Dei contemptui obuiam eatur, neque apud indoctos vilescat religio. Defensio autem Christi qua doctrinam suam purgat, animare nos debet, si hodie his patemus calumniis. Obiectum etiam Paulo fuit istud crimen, quòd apostata esset à Lege Dei: quare nihil mirum si *Act. 21.d.21* ex eodem figmento inuidiam nobis conflare student Papistæ. Exemplo autem Christi falsa crimina diluere conuenit: interim tamen liberè profitenda est veritas, quanuis obtrectationibus iniustis obnoxia.
Non veni vt destruam.) Pollicitus quidem fuerat Deus nouum fœdus Christi aduentu, sed simul ostenderat minimè diuersum fore à primo: quin potius hunc esse finem, vt fœdus quod ab initio pepigerat cū suis, in perpetuum sanciret. Inscribam, inquit, Leges meas in corda ipsorum, & peccata obliuiscar. his ver *Ierem. 31 f. 33* bis adeo non discedit à priori fœdere, vt potius denuntiet stabile demum illud ac ratum fore vbi nouum successerit. atque hoc idem sibi volunt verba Christi, quum dicit se ad implendam Legem venisse. verè enim impleuit, mortuam literam Spiritu suo viuificans: deinde reipsa exihens quod sub figuris duntaxat ostensum fuerat. Ergo quod ad doctrinam, nulla nobis in Christi aduentu fingenda est Legis abrogatio. nam quum æterna sit piè sanctéque viuendi regula, immutabilem esse oportet, sicut vna est ac constans Dei iustitia quam illic complexus est. Quantum ad cæremonias spectat, licet quiddam aduentitium censeri possint, solo tamen vsu fuerunt abrogatæ: significatio verò magis comprobata fuit. quare ne cæremoniis quidem aduentus Christi quicquam detraxit: quin potius exhibita vmbrarum veritas firmitatem illis conciliat, dum solidum effectum cernentes, agnoscimus non vanas neque inutiles fuisse. Ideo discamus sacrum hunc Legis & Euangelii nexum inuiolabilem seruare, quem multi perperam dissoluunt. neque enim hoc ad stabiliendam Euangelii fidem parum valet, dum audimus nihil aliud esse quàm Legis complementum, vt mutua concordia Deum communem authorem referant.

18 *Donec prætereat.*) Lucas paulo aliter,sed eodem sensu, *Facilius est cælum & terram præterire quàm cadere vnum legis apicem*.docere enim vtroque loco Christus voluit,in tota mundi machina nihil esse tam stabile,quàm firma est Legis veritas, & quidem omni ex parte. Argutius ludunt quidam in voce Donec: quasi cæli & terræ transitus,qui futurus est extremo iudicii die, finem allaturus sit Legi & Prophetis. Et certè quemadmodum tunc linguæ cessabunt & Prophetiæ abolebuntur, ita scriptam Legem cum expositione desituram arbitror.Sed quia simplicius loquutum esse Christum existimo, talibus illecebris pascere nolo lectorum aures.Ergo hoc tenere sufficiat, ruiturum potius esse cælum totámque mundi machinam miscendam esse,quàm vacillet Legis stabilitas.Sed quid est, omnia Legis fieri vsque ad minimû apicem?videmus enim quantum à perfecta Legis obseruatione distent homines, etiam qui Spiritu Dei sunt regeniti.Respondeo,istud Fieri,non referri ad hominum vitam,sed ad solidam doctrinæ veritatem.acsi diceret.Nihil esse fluxum in Lege,nihil temere positum:ideo fieri non posse vt inde vna litera euanescat.

19 *Quisquis igitur soluerit.*)Hîc nominatim loquitur Christus de præceptis vitæ vel decem verbis, ad quorum præscriptum omnes Dei filios vitam suam formare decet. Itaque falsos & peruersos esse doctores pronuntiat qui discipulos non continent sub Legis obsequio, ac indignos esse qui locum in Ecclesia obtineant quicunque minima in parte Legis authoritatem eneruant: probos autem & genuinos esse Dei ministros qui legis obseruantiam cùm vitæ exemplo, tum verbis commendant. Porrò minima legis mandata vocat ex sensu hominum: nam etsi non idem omnibus inest pondus, sed, dum inter se conferuntur, alia aliis minora sunt: nihil tamen minutum censere fas est de quo præcipere dignatus est cælestis Legislator. quantum enim sacrilegium est quicquam contemptim accipere quod ex sacro eius ore prodierit?nam hoc modo in ordinem cogitur eius maiestas.quare vbi minuta præcepta vocat Christus, species est concessionis. Quum dicit,Minimus vocabitur, allusio est ad id quod paulo antè dictum erat de præceptis: sensus tamen clarus est,reiectum iri, tanquam postremos hominum, qui Legis doctrinam vel in vna syllaba contemptibilem reddiderint. Regnum cælorum pro Ecclesiæ renouatione accipitur, vel secundo Ecclesiæ statu,qualis iam tunc surgebat ab Euangelii prædicatione. Ita Lucæ 7 d.28, maiorem Iohanne facit Christus qui minimus est in regno Dei.ratio loquutionis est, quia Deus mundum Filii sui manu instaurans, regnum suum solidè constituit. Ergo Christus in Ecclesiam suam vbi renouata fuerit,admittendos negat doctores, nisi qui fidi erunt legis interpretes, & integram eius doctrinam asserere studebunt.Sed quæritur annon cæremoniæ inter præcepta Dei forent, quarum tamen minimè exigenda est nunc obseruatio.Respondeo, spectandum esse legislatoris consilium & finem. nam quia cæremonias præcepit Deus, vt temporalis esset externus earum vsus, significatio autem æterna,non soluit cæremonias qui earum effectum retinens,quod vmbratile est omittit.Iam quû à regno suo exterminet Christus qui ad legis contemptum assuefaciunt homines,prodigiosus est eorum stupor quos non pudet sacrilega indulgentia remittere quod Deus seuerè exigit:& venialis delicti prætextu,legis iustitiam pessundare. Rursus notandum est quod probis ac sanctis doctoribus tribuit elogium: nempe quòd ad seruandam legem non verbis tantùm hortentur homines,sed in primis vitæ exemplo.

MATTH. V.	MARC.	LVC.
20 *Dico enim vobis quia nisi abundauerit justitia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.*		
21 *Audistis quoniam dictum est antiquis, Non occides: qui autem occiderit,reus erit iudicio.*		
22 *Ego autem dico vobis quia omnis qui irascitur fratri suo reus erit iudicio:qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit concilio: qui autem dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis.*		

20 *Nisi abundauerit.*) Perstringit Scribas qui maculam Euangelii doctrinæ aspergere moliebantur quasi esset legis dissipatio. Hac de re quidem non disputat,sed tantùm breuiter ostendit nihil minus in eorum animis regnare quàm legis zelum. acsi dixisset, Mihi se infestos esse simulant quia nolint violari legem:atqui ex eorum vita apparet quàm frigidè legem colant:imò quàm securè illudant Deo, dum se laruata ac fictitia iustitia apud homines venditant.sic plerique interpretes. Sed vide annon vitiosum docendi genus magis insimulet,quo populum imbuerant Pharisæi & Scribæ.Nam quum legem Dei restringerent tantùm ad externa officia,discipulos suos,quasi simias,ad hypocrisim formabant.Non inficior quidem æquè perperam, imò deterius vixisse quàm docebant. ideo libenter fucosam falsæ iustitiæ ostentationem cum peruersa doctrina complector.Quòd tamen præcipuè in hanc inuehatur Christus,ex sequêtibus facilè patet,vbi legem repurgans à prauis eorum commentis,suæ puritati restituit. in summa,quod illi à Scribis iniquè obiectum fuisse diximus, in ipsos validè retorquet. Videte,inquit,quam dextri sint ac idonei legis interpretes:iustitiam enim fabricant quæ ianuam cælorum præcludat suis cultoribus. Tenendum est memoria quod alibi diximus, Pharisæos adiungi Scribis ad amplificationem: quia secta illa sanctimoniæ famam præ aliis sibi acquisierat. Quanquam falluntur qui à diuisione putant sic fuisse dictos, quasi à vulgari ordine segregati,proprium sibi gradum vendicarent. vocati enim sunt Pherussim,hoc est interpretes:quia nô contenti simplici litera, clauem se habere profitebantur ad eliciendos arcanos sensus. vnde nata est immensa eorum farrago,quum ad se magisterium trahentes,impia libidine paríque supercilio figmenta sua in Scripturæ locum obtrudere ausi fuerint.

21 *Audistis quod dictum sit.*) Cohæret hæc sententia & aliæ sequentes cum proximo dicto: fusius enim per species exponit Christus quàm tortuosè legem deprauent Pharisæi, vt eorum iustitia nihil

nihil aliud quàm scoria sit. Decepti autem fuerunt, qui putarunt hanc esse Legis ἐπανόρθωσιν, ac Christũ suos discipulos in altiorem perfectionis gradum extollere, quàm potuerit Moses crassum carnalémque populum, qui vix discendis elementis idoneus erat. Ita inualuit opinio, Iustitiæ initium traditum olim fuisse in lege, perfectionem verò in Euangelio doceri. atqui nihil minus propositũ Christus habuit quàm aliquid mutare vel nouare in legis præceptis. illic enim Deus semel fixit viuendi normam, cuius nunquã eum pœnitebit. Sed quum lex adulterinis cõmentis corrupta foret, ac in profanũ sensum detorta, Christus à talibus eam corruptelis vendicat, ac ostendit genuinum eius sensum à quo desciuerat Iudæi. Quòd autem legis doctrina non inchoet modò, sed absoluat rectam vitam, vel ex vno hoc capite colligitur, ꝙ requirit perfectum Dei ac proximi amorem. Porrò qui tali amore præditus est, nihil illi deest ad summã perfectionem. Ergo lex quoad bene viuendi præcepta, ad metam iustitiæ homines adducit. Ideo Paulus non in seipsa infirmam, sed in carne nostra facit. Quòd si tyrocinium duntaxat traderet veræ iustitiæ, friuola esset illa Mosis contestatio, Cælum & terram testor quòd tibi ostenderim hodie viam vitæ & mortis. Item, & nunc Israel, quid abs te postulat Deus tuus nisi vt sibi penitus adhæreas? Inanis etiam ista esset promissio & frustratoria, Qui fecerit hæc, viuet in ipsis. Quòd autẽ nihil in eius præceptis corrigere voluerit Christus, ex aliis locis apertè liquet. nam qui volunt ad vitam ingredi per bona opera, eos nihil aliud quàm legis mandata seruare iubet. Nec aliunde tam ipse quàm Apostoli piè sanctéque viuendi præcepta deducunt: & sanè atrocem Deo legis autori faciunt iniuriam qui tantum oculos, manus & pedes illi componi fingunt ad fucosam bonorum operum speciem: in solo autem Euangelio doceri amandum ex corde esse Deum. Facessat igitur error ille, legis defectus hîc à Christo corrigi. neque enim fingendus est Christus nouus legislator, qui ad æternam Patris sui iustitiam aliquid addat: sed tanquam fidus interpres audiendus est, vt sciamus qualis sit Lex, quorsum tendat & quousque pateat. Núc videndum restat quid damnet Christus in Pharisæis, & quid ab eorum commentis illius interpretatio differat. Summa est, quòd Legis doctrinam ad politicum ordinem transtulerant, vt sufficeret externis officiis defungi. ita fiebat vt se ab homicidio absolueret quisquis hominem manu non occiderat: se purum & castum putaret coram Deo, quisquis adulterio corpus non poluerat. Hęc verò erat minimè ferenda Legis profanatio, quum certum sit spiritualem Dei cultum vbique à Mose requiri: & Deus qui eam tulit per manum Mosis, pro sua natura cordibus non minus quàm manibus & oculis loquutus sit. Adducit quidem Christus Legis verba, sed se ad communem vulgi captum accommodat: acsi diceret, Hactenus literalis inter vos legis expositio per Scribas vulgata est, satis esse si quis manus ab homicidio & vi abstineat: ego autem moneo, longè altius nitendum esse. & quia charitas, legis est perfectio, violari proximum dico quoties aliquid aduersus eum minus amicè committitur. Posterius membrum quod recitat, Reum fore iudicio qui hominem occiderit: confirmat quod nuper dixi, vitium illud reprehendi à Christo, quòd Lex Dei quæ regendis animis tradita fuit, in politiam conuersa erat.

Deut. 30. d. 19
Deut. 10. c. 12
Leuit. 18. a. 5

22 *Ego autem dico vobis.)* Responsum suum non præcepto Mosis opponit, sed vulgari Scribarum figmento. Porrò quia vetustatem iactabant Pharisæi (vt ferè solet longi temporis præscriptio obtendi ad tuendos errores) Christus ad suam autoritatem, cui meritò cedere debet omnis vetustas, populum reuocat. vnde colligimus quanto præponderet veritas tam consuetudini quàm annorum numero. *Dixerit fratri suo.* Tres gradus condemnationis ponit Christus extra manuum violentiam: quo significat præceptum illud Legis non manus tantùm cohibere, sed affectus omnes charitati fraternæ contrarios. acsi diceret, Qui tantùm fratribus irati fuerint, vel superbè insultauerint, vel læserint aliquo conuitio, homicidas esse. Iam quum certum sit vocem Racha medio loco statui inter iracundiam & manifestũ probrum: non dubito quin spernentis vel aduersantis fuerit interiectio. Tametsi autem gehennæ ignis eos solos adiudicat Christus qui vsque in apertum conuitium prosiliunt, non tamen iracundiam eximit ab hac pœna, sed ad terrena iudicia alludens, testatur Deum occultæ etiam iræ futurum iudicem, vt eam puniat. Quia autem vltrà progreditur qui indignationem amarulento sermone prodit, eum fore reum dicit coram toto cælesti consessu, vt grauiorem pœnam sustineat. Qui verò vsque ad conuitia eruperint, eos addicit gehennæ ignis, significans odium & quicquid charitati aduersum est, ad mortis æternæ reatũ sufficere, quanuis nulla vis intercesserit. Quin gehennæ nomen translatitium sit minimè dubium est. גיא Hebræis vallem significat. Porrò vallis Hennon locus erat nefanda superstitione infamis, quòd illic infantes suos idolis mactarent. Hinc factum est vt sancti viri, quo illa scelerata impietas maiore in odio esset, pro inferno acciperent, vt ipsum quoque nomen tanquam ominosum ac detestabile populus horreret. Tempore Christi apparet receptum fuisse loquendi morem, nec ferè aliter tunc vocatum fuisse infernum quàm gehennam, voce à natiuo sono paululum deflexa.

MATTH. V.	MARC.	LVC. XII.
23 *Itaque si obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris quòd frater tuus habet aliquid aduersum te,*		58 *Quum enim vadis cum aduersario tuo ad magistratum, in via da operam vt libereris ab illo: ne fortè pertrahat te ad Iudicem, & Iudex tradat te exactori, & exactor coniiciat te in carcerem.*
24 *Relinque illic munus tuum coram altari, & abi, prius reconcilieris fratri tuo, & tunc veniens offer munus tuum.*		59 *Dico tibi, non exibis inde donec vltimum etiam minutum reddas.*
25 *Habeto beneuolentiam cum aduersario tuo citò, dum es in via cum illo: ne quãdo te tradat aduersarius Iudici, & Iudex te tradat ministro, & in carcerem coniiciaris.*		
26 *Amen dico tibi, non exibis illinc donec solueris vltimum quadrantem.*		

23 *Si obtuleris munus.*) Hac clausula confirmat & simul explicat superiorem doctrinam. Summa enim est, tunc demum satisfieri Legis præcepto quo vetamur occidere, si consensum & fraternam beneuolentiam cum proximis nostris fouemus. Atque, vt nos magis afficiat Christus, ipsa quoque pietatis officia pronuntiat ingrata esse Deo & ab ipso repudiari, si inter nos dissidemus. Nam quum iubet eos qui vnum aliquem ex fratribus læserunt, redire prius cum illo in gratiam quàm munus suum offerant: significat, quantisper alieni sumus nostra culpa à proximis, accessum nobis ad Deum non patere. Quòd si odiis suis totum, quem Deo impendunt, cultum polluunt homines & corrumpunt, hinc colligimus quanti æstimet mutuā inter nos concordiam. Potest tamen hîc obiici quæstio, Annon absurdū sit charitatis officia pluris fieri quàm Dei cultum. Nam aut præposterum Legis ordinem dicamus esse oportet: aut prior tabula secundæ præferri debet. Solutio facilis est. neque enim aliò spectant Christi verba, quàm falsò & inaniter profiteri se Dei cultores, qui fratres suos iniustè læsos superbè etiam contemnunt. Nam sub vna specie per synecdochen externa Diuini cultus exercitia designat, quibus sæpe homines pietatem magis simulant quàm verè testentur. Et notandum est, Christum pro illius seculi ratione de sacrificiis loqui. Hodie dissimilis est nostra conditio: doctrina tamen eadem manet, vitiosum scilicet esse quicquid Deo offerimus, nisi cum fratribus nostris sumus concordes, saltem quoad in nobis est. Eleemosynas Scriptu-
Philip. 4. d. 18 ra vocat Sacrificia boni odoris: audimus tamen ex ore Pauli eū nihil esse qui totam suā substantiam con-
1. Cor. 13. a. 3 sumit in pauperes, nisi charitatem habeat. Denique pro filiis non suscipit neque agnoscit Deus, nisi qui se hominibus vicissim exhibē fratres. Tametsi autem Christus tantùm eos qui iniuria affecerunt fratres, iubet ipsis placandis operam dare: sub vna tamen specie ostendit quàm pretiosa sit Deo fraterna concordia. Longè etiam plus exprimit, quum iubet munus relinqui ante altare, quàm si dixisset frustrà in templum venire homines, aut sacrificia vouere Deo, quandiu dissidium habent cum proximis.

25 *Habeto beneuolentiam.*) Tametsi videtur Christus vltrà progredi, nec tantùm hortari ad reconciliationem qui fratribus iniuriam fecerunt, sed etiam qui iniustè lacessuntur: ego tamen in alium finem spectasse interpretor, nempe vt ansam præcideret odiis & discordiis, modúmque fouendæ beneuolentiæ ostenderet. vnde enim omnes iniuriæ, nisi quòd singuli nimium tenaces sunt sui iuris? hoc est, suis commodis cum aliorum damno nimis sunt addicti? Omnes enim ferè excæcat peruersus sui amor, vt sibi in pessimis causis blandiantur. Christus itaque, vt odiis, simultatibus, pugnis, & omnibus iniuriis occurrat, pertinaciam illam, horum malorū fontem, corrigit, ac iubet suos ad moderationem & æquitatem propensos esse, vt summo iure cedentes, pacem & amicitiam tali æquitate redimant. Optandū quidem foret ne qua lis vnquam inter nos vel controuersia incideret: & certè nunquam in contentionem vel certamen prorumperent homines si vigeret inter eos ea quæ debet mansuetudo. sed quia fieri vix potest quin suboriantur aliquæ lites, remedium ostendit Christus quo statim componi queant, nempe si frenum cupiditatibus nostris iniicimus, & potius cum damno nostro transigere parati sumus, quàm vt inflexibili rigore ius nostrum persequamur. Christum tamen hac exhortatione sæpius vsum constat ex Lucæ cap. 12. vbi non refertur sermo habitus in monte, sed epitome ex variis Christi sententiis colligitur. Inde etiam apparet quid sit in via transigere: nempe priusquam ad Iudicem peruentum fuerit. *Tradat te aduersarius iudici.* Partem hanc metaphoricè quidam exponunt, cælestem Iudicem nobiscum summo iure acturum, vt nihil prorsus remittat, nisi pacificare studemus quas habemus cum proximis nostris lites. Ego tamen simplicius accipio, quòd admoneat Christus hoc humanitus etiam nobis esse vtile, vt maturè trāsigamus cum aduersariis: quia rixosis sæpe damnosa est sua cupiditas. Interea non nego quin similitudo aptè ad Deum transferatur, quòd scilicet iudicium absque misericordia sentiet qui implacabilis fratribus, vel ad extremum contentiosus fuerit. Cæterùm plusquam ridiculi sunt Papistæ, qui in perpetua loci huius allegoria Purgatorium suum fabricant. nihil apertius est quàm Christum de beneuolentia inter homines colenda disserere. Illis nulla religio est sine pudore verba eius peruertere, & in sensum prorsus extraneum torquere, modo indoctis fucum faciant. Sed quoniam longa refutatione indigni sunt, vno tantùm verbo ostendam quàm pudenda sit eorum inscitia. Aduersarium fingunt esse diabolum. Atqui fideles suos ei beneuolos esse Christus iubet. Ergo vt Purgatorium suum inueniant Papistæ, diabolos amicos & fratres esse prius oportet. Quadrantem esse quartam partem assis notum est. hîc autem pro teruncio vel minuta alia pecunia capitur, quemadmodum etiam ex Luca patet. Iam si cauillis agere libeat, hinc quoque refellitur insulsitas Papistarum. nam si Purgatorium semel ingressus, nunquam inde exibit donec soluerit vltimum quadrantem: sequitur irrita esse quæ vocant pro mortuis vitiorum suffragia. Neque enim alios admittit Christus qui satisfactione sua debitorem absoluant, sed disertè ab vno quoque solutionem eius quod debet exigit. Quòd si inutiles sunt Missæ & reliqua piacula, quantumuis ferueat ignis Purgatorius, frigebunt tamen Sacerdotum & Monachorum culinæ, quarum in gratiam tanto studii ardore pro illo pugnant.

MATTH. V.	MARC.	LVC.
27 *Audistis quòd dictum fuerit antiquis, Non committes adulterium.*		
28 *At ego dico vobis quòd quicunque aspexerit mulierem ad cōcupiscendum eam, iam adulterium commisit cum ea in corde suo.*		
29 *Quòd si oculus tuus dexter obstaculo tibi fuerit, erue illum, & abiice abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum coniiciatur in gehennam.*		

30 Et

30 *Et si dextra tua manus obstiterit tibi, amputa eam, & proiyce abs te. ° expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum conyciatur in gehennam.*

27 *Non committes adulterium.*) Pergit Christus in sua disputatione, quòd Lex Dei non sit tantũ politico modo vitæ magistra ad formandos externos mores: sed puros quoque & integros cordis affectus requirat. Tenendum verò memoria est quod prius monui, quanuis referat Christus Legis verba, crassum tamen & adulterinum sensum quem sinistri interpretes induxerant, ab eo reprehendi. Iam enim ipse præfatus est, se non venisse nouum legislatorem, sed fidum interpretem Legis semel datæ. Quia autem obiici poterat longo vsu inueterasse illud commentum, nominatim id fatetur Christus. Sed hoc modo anticipat, præiudicium ex erroris vetustate non debere fieri.

28 *Qui aspexerit mulierem.*) Consilium Christi est generaliter carnis libidinem damnare. Dicit igitur adulteros esse coram Deo non tantùm qui alienas vxores corruperint, sed qui oculos polluerint impudico aspectu. Est autem synecdochica loquutio, quia homines adulterii reos faciunt non tantùm oculi, sed cæcæ etiam cordis vitiones. Ideo Paulus castitatem in corpore & spiritu constituit. Cæterum 1.Cor.7.f.34 satis habuit Christus crassum commentum quod obtinuerat refellere: quia putabant nonnisi ab externo adulterio cauẽdum. Quia tamen vt plurimum oculi animos suis lenociniis solicitant, & libido quasi per istas fores penetrat, hac loquendi forma vsus est Christus quum vellet concupiscentiam damnare: idque ex verbo Concupiscendi facilè elicitur. Quo etiam docemur, adulteros censeri coram Deo nõ tantùm qui fixo consensu scortationem in animis concipiunt, sed qui admittunt quasuis punctiones. Quare nimis crassa est & supina Papistarum hypocrisis, qui concupiscentiam negant peccatum esse, donec totũ cor assentiatur. Sed nihil mirum est ita extenuari ab illis peccatum, quando socordes & prorsus stupidos in vitis suis reputandis esse oportet qui iustitiam operum meritis adscribunt.

29 *Si oculus tuus.*) Quia in hac carnis & naturæ imbecillitate videri poterat Christus nimis seuerè vrgere homines, occupat omnes illas querimonias. In summa, significat, quantumuis difficile, arduum, molestum, vel asperum sit quod præcipit Deus, nihil tamen excusationis inde captandum esse: quia pluris nobis esse debeat iustitia Dei quàm alia omnia quæ chara in primis & pretiosa sunt. acsi dixisset, Non est quod mihi obiicias, te vix posse oculum huc illuc vertere quin ex improuiso illecebræ aliquæ obrepant. oculis enim tuis potius renuntiandum est quàm vt discedas à mandatis Dei. Neque tamen intelligit Christus mutilandum esse corpus vt pareamus Deo. sed quia libenter optarent omnes non ita frænari sensus suos quin liberum haberent eorum vsum, Christus hyperbolicè docet resecandum esse quicquid nos impedit ne obsequium Deo præstemus quale flagitat in Lege sua. Atque id consultò facit: quia nimis licenter sibi homines hac in parte indulgent. Si purus esset animus, oculos quoque & manus haberet sibi obsequentes, quibus certum est nullum inesse proprium motum. In eo autem grauiter peccamus, quòd adeo non sumus solliciti, vt decebat, in cauendis illecebris, vt potius ad malum vltrò prouocemus sensus nostros effræni licentia.

MATTH. V.	MARC.	LVC. XVI.
31 *Dictum est autem, Quicunque repudiauerit vxorem suã, det illi libellum diuortij.* 32 *At ego dico vobis quòd quisquis repudiauerit vxorem suam nisi causa stupri, facit eam mœchari: & quicunque repudiatam duxerit, mœchatur.*		18 *Quisquis dimittit vxorem suam, & alteram ducit, adulterium committit: & quisquis dimissam à marito ducit, adulterium committit.*

31 *Quicunque repudiauerit.*) Quia opportunior erit tractandæ fusius & explicandæ doctrinæ locus capite 19 Matthæi, nunc breuiter percurram quod hîc Christus dicit. Sicuti falsò defunctos se erga Deum putabant Iudæi si Legem politico more seruarent: ita rursus quicquid Lex politica non prohibebat, stultè imaginabãtur sibi esse licitum. Diuortia quæ fieri solebant cum vxoribus, Moses quoad externum ordinem non vetuerat, sed tantùm cohibendæ libidinis causa iusserat dari repudiatis vxoribus libellum diuortii. Erat autem quoddam manumissionis testimonium, vt libera esset in posterum mulier à mariti iugo & potestate. simul vir confitebatur se non dimittere vxorem ob crimen aliquod, sed quia non placeret. Hinc error inualuerat, nullam in tali repudio culpam esse, modò Legi satisfieret. Sed perperam sumebant piè sanctéque viuendi regulam ex iure ciuili. Nam leges politicæ interdum ad hominum mores flectuntur: Deus verò legem spiritualem ferendo non respexit quid possint homines, sed quid debeant. Ideo illic perfecta integráque iustitia continetur, quantumuis eius præstandæ facultas nos deficiat. Itaque admonet Christus, non protinus licere coram Deo siquid Lex politica Mosis tolerat. Prętextu Legis, inquit, se absoluit qui vxorem dimittens, dat illi repudii libellum. at sanctius est coniugii vinculum, quàm vt hominum arbitrio vel potius libidine soluatur. Tametsi enim mutuo consensu sese coniungunt vir & vxor: Deus tamen nodo indissolubili eos astringit, ne postea liberum sit discedere. Additur tamen exceptio, Nisi ob fornicationem. Meritò enim abiicitur mulier quæ perfidè coniugium violauit: quia eius culpa abrupto vinculo libertas viro parta est.

32 *Facit eam mœchari.*) Quia hoc ferebat libellus repudii, vt mulier à priore marito soluta, transiret ad nouas nuptias, meritò damnatur quasi productor qui vxorem sibi Diuinitus adiunctam alus præter ius & fas prostituit.

MATTH. V.	MARC.	LVC.
33 *Rursum audistis quòd dictum fuerit antiquis, Non peierabis: sed persolues Domino quæ iuraueris.*		
34 *At ego denuntio vobis ne iuretis omnino: neque per cælum quia thronus est Dei:*		
35 *Neque per terram, quia subsellium est pedum illius: neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni Regis:*		
36 *Neque per caput tuum iurabis: quia non potes vnum pilum album vel nigrum facere.*		
37 *Sed erit sermo vester, est, est: non, non. porrò quod est extra hæc, ex malo est.*		

33 *Non peierabis.)* Hîc quoque nō Legis correctio est, sed potius germana interpretatio. Deus enim non modò periuria in Lege damnauit, sed iurandi leuitatem, quæ nominis eius reuerentiæ derogat. neque enim is solus accipit nomen Dei frustrà qui peierat, sed qui in rebus friuolis, vel in communi sermone temere & contemptim nomen Dei arripit. Porrò quum Lex quamlibet nominis Dei profanationem damnet, Iudæi in solis periuriis culpam esse fingebant. Crassum hunc errorem Christus reprehendit, quòd sibi fas esse putent Dei nomine impune abuti, modò iurādo non fallant. Sanctè quidem præcipitur vt soluamus Deo iuramenta. nam qui post nomen Dei interpositum proximos fraudat & decipit, non hominibus tantùm, sed Deo facit iniuriam. Sed vitiosum est ad vnam partem restringere quod latiùs patet. Aliqui istud Persoluere ad vota referunt, quum Deo aliquid religionis causa promissum est. Sed loquutio hæc pactis omnibus & promissis optimè quadrat, quæ adhibito Dei nomine sancita sunt. nam Deus tunc medius inter duas partes sponsor statuitur, cui fidem suam obligant.

34 *Ne iuretis omnino.)* Multos decepit particula Omnino: vt putarent generaliter quoduis iusiurandum à Christo damnari. Atque ad hunc immodicum rigorem quosdam non malos homines impulit olim effrænis iurandi licentia, quam videbant in mundo passim grassari. Et Anabaptistæ hoc prætextu valde tumultuati sunt, quasi nullam ob causam iurare permittat Christus dum omnino iurare vetat. Atqui non aliunde petenda est expositio quàm ex verborum contextu. Continuò pòst sequitur, Neque per cælum, neque per terram. Quis non videt species istas exegeticè additas fuisse, quæ prius membrum distincta enumeratione clarius exprimerent? Habebant Iudæi obliquas vel indirectas vt loquūtur, iurandi formas: & quum iurarent per cælum, terram, vel altare, hoc ferè pro nihilo ducebant. &, quemadmodum vitium aliud ex alio nascitur, hoc colore fucabant minus apertam nominis Dei profanatonem. Huic vitio vt occurrat Christus, pronuntiat omnino non esse iurandum vel hoc vel illo modo, neque per cœlum, neque per terram, &c. Vnde colligimus, particulam Omnino non ad substantiam, sed ad formam referri. acsi dixisset, Neque directè. alioqui superuacuum erat species istas recensere. quare vnà cum rixandi libidine crassam inscitiam Anabaptistę produnt, dum vocem vnam morosè vrgendo, totum sermonis tenorem clausis oculis prætereunt. Siquis obiiciat, nullum iusiurandum à Christo permitti. Respondeo, ex Legis intentione debere intelligi quod dicit eius interpres. Summa ergo huc redit, aliis modis frustra accipi Dei nomen quàm peierando. Ideo ab omni superflua iurandi licentia abstinendum esse. nam vbi iusta ratio cogit, Lex non modò permittit iurare, sed disertè etiā iubet. Itaque nihil sibi aliud voluit Christus, quàm illicita esse iuramenta omnia quę sacrum Dei nomen abusu aliquo profanant, cuius reuerentiæ seruire debuerant. *Neque per cœlū.* Falluntur qui exponūt has iurandi formas à Christo corrigi quasi vitiosas, eò quòd per solum Deum iurandum sit. rationes enim quas adducit, magis in contrariam partem inclinant, quòd scilicet tunc quoque iuretur per nomen Dei quum cœlum & terra nominantur: quia nulla est pars mundi cui Deus non insculpserit gloriæ suæ notam. Videtur tamen hæc sententia non congruere cum Legis præcepto, vbi Deus per nomen suum iurare disertè iubet: item cum tot Scripturæ locis, vbi conqueritur iniuriam sibi fieri quoties iuratur per creaturas. Respondeo corruptelam esse idololatriæ affinem, quum vel iudicii potestas, vel testimonii probandi autoritas illis defertur. spectandus est enim ipse iurandi finis, quòd scilicet homines appellant Deum perfidiæ vltorem & veritatis præsidem. Hic honor aliò transferri nequit quin violetur eius maiestas. Hac ratione dicit Apostolus non ritè iurari nisi per maiorem: & hoc soli Deo esse proprium vt per seipsum iuret. Ita quisquis olim per Moloch vel per aliud idolum iurabat, tantundem minuebat ex iure Dei, quòd alium eius loco substitueret cordium cognitorem & iudicem in animas. Et hodie qui per Angelos vel sanctos mortuos iurant, spoliato Deo, inane illis numen affingunt. Diuersa autem ratio est quum per cælum & terram iuratur ipsius opificis intuitu. Neque enim in creaturis subsistit iurisiurandi religio: sed Deus ipse solus aduocatur in testem, productis in medium gloriæ eius symbolis. Porrò cælum Scriptura Dei solium vocat, non quòd illic sit inclusus, sed vt discant homines sursum mentes attollere quoties de ipso cogitant, nec quicquam terrenum vel humile de ipso imaginentur. Imò terra, scabellum pedum eius ideo vocatur vt sciamus ipsum vbique diffusum nullis locorum spatiis capi. Hierosolymæ sanctitas ex promissione pendebat. Sancta ergo fuit, quòd eam Dominus in sedem ac domicilium elegerat sui imperii. Quum iurant homines per caput suum, vitam suam, quæ singulare est Dei donum, tanquā bonæ fidei pignus, in medium adducunt.

37 *Sed erit sermo vester.)* Iam Christus secundo loco remedium præscribit: nempe vt sincerè & bona fide inter se contrahant homines: quia tunc non minoris erit sermonis simplicitas quàm sit iusiurandum inter eos qui sinceritatem non colunt. Et certè hæc optima est corrigendis vitiis ratio, notare

fontes

fontes ex quibus manant. Vnde tanta iurandi procliuitas, nisi quòd in tanta vanitate in tot fallaciis, inconstantia, futilitate nihil ferè creditur? Candorem igitur in verbis nostris & constantiam requirit Christus, ne iurare amplius necesse sit. Repetitio enim tam affirmationis quàm negationis huc spectat, dictis nostris standum esse, vt inde appareat ingenuitas. Quia autem hæc vera est & legitima contrahendi ratio, vbi non aliud in lingua habent homines quàm in corde, pronuntiat Christus ex malo esse quicquid vltrà est. neque enim mihi probatur quorundam expositio, iusiurandum eius culpæ debere tribui qui fidem loquenti non habet. Sed Christus, meo iudicio, ex hominum vitiis manare docet quòd iurare coguntur: quia si inter eos vigeret bona fides, si varii non essent nec flexiloqui, colerent eam simplicitatem quam dictat natura. Neque tamen sequitur quin licitum sit iurare quoties id necessitas postulat: quia purus est multarum rerum vsus quarum vitiosa est origo.

MATTH. V.

38 *Audistis quòd dictum fuerit, Oculum pro oculo, & dentem pro dente.*

39 *At ego dico vobis, Ne resistatis malo: sed quisquis impegerit alapam in dexteram tuã maxillam, obuerte illi & alteram:*

40 *Et ei qui tecum velit iudicio contendere, ac tunicam tuam tollere, permitte ille & pallium:*

41 *Et qui te adegerit ad milliarium vnum, abito cum illo duo.*

MARC.

LVC. VI.

29 *Percutienti te in maxillam præbe & alteram: & ab eo qui aufert tibi pallium etiam tunicam noli prohibere.*

30 *Omni autẽ exigenti abs te, tribue: & ab eo qui aufert quæ tua sunt ne reposcas.*

38 Matth. *Oculum pro oculo.*) Hic alius error corrigitur, quòd quum Deus Iudices & magistratus sua Lege iussisset iniurias pari pœna vlcisci, quisque eo prætextu sibi vltioné sumebat. Ergo se peccare non putabant, modò ne quem priores lacesserent, sed læsi par pari rependerent. Christus autem contrà admonet, quanuis Iudicibus mandata sit communis defensio, & ordinati sint vindices ad cohibendos improbos, ac vim eorum reprimendam: debere tamen vnumquenque patienter ferre illatas sibi iniurias.

39 *Ne resistatis malo.*) Duplex est resistendi modus: alter quo innoxiè arcemus iniurias: alter quo retaliamus. Quanquam autem Christus suis non permittit vt vim vi repellant, non tamen prohibet quin deflectant ab iniusta violentia. Atque huius loci Paulus nobis optimus esse potest interpres, dum iubet potius vincere malum bono quàm vt maleficiis certemus, ad Romanos cap.12.d.17. Notanda est enim antithesis inter vitium & correctionem. Hìc de talione agitur. eius licentiam vt Christus suis discipulis præcidat, malum pro malo vetat rependere. deinde longius extendit patientiæ legem, vt non tantùm feramus taciti acceptas iniurias, sed potius nouis tolerandis nos paremus. Huc in summa spectat tota admonitio, vt obliuisci discant fideles quicquid malorum ipsis illatum fuerit, ne læsi in odium vel maleuolentiam prorumpant, aut vicissim nocere cupiant: sed compositi sint ad maiorem tolerantiam, si crescat ac magis irritetur malorum improbitas & libido. *Quisquis impegerit alapam.* Insulsè Iulianus & similes calumniati sunt doctrinam Christi, quasi leges & iudicia funditus euerteret. nam sicuti Augustinus scitè & prudenter epistola 5, disserit, non aliud fuit Christi consiliũ quàm fidelium animos ad moderationem & æquitatem formare, ne semel aut bis offensi deficiant vel fatigentur. Et verum est quod dicit Augustinus, Non poni legem operibus externis, si modò dextrè intelligas. Coercet, fateor, Christus manus nostras à vindicta non minus quàm animos. sed vbi sine vindicta potest quispiam se & sua protegere ab iniuriis, non impediunt verba Christi quin placidè & sine noxa irruentem vim declinet. Certè noluit Christus hortari suos ad eorum acuendam malitiam qui iam nocendi libidine plus satis ardent. porrigere verò alteram maxillam quid aliud foret quàm tale irritamentum? non est igitur æqui sanique interpretis syllabas aucupari, sed attendere ad eius qui loquitur consilium. Et Christi discipulos nihil minus decet quàm ludere verborum cauillis, vbi apparet quid velit magister. Atqui minimè obscurum est quo tendat Christus, nempe finem vnius certaminis fore alterius initium, & ita toto vitæ cursu per continuos gradus subeundas esse fidelibus multas iniurias. Ergo vbi semel læsi fuerint, hoc ipso documento formari vult ad tolerantiam, vt patiendo patientes esse discant.

40 *Et qui tecum velit.*) Alteram noxæ speciem attingit Christus, quum scilicet improbi nos litibus vexant. Iubet autem nos hac etiam in parte sic esse animis ad patientiam compositos, vt ablata tunica parati simus pallium cedere. Ineptus erit quisquis verbis insistet. Prius aduersariis dandũ esse quod postulant quàm in ius ventum fuerit. talis enim facilitas instar flabelli improborum animos ad furta & rapinas accenderet: à quo scimus procul abfuisse Christi mentem. Quid est igitur pallium dare tunicam sub iuris prætextu eripere conanti? Nempe siquis iniquo iudicio oppressus perdat quod suum est: ac interim paratus est reliquum (si opus fuerit) abiicere, non minorem patientiæ laudem meretur quàm qui bis se spoliare patitur antequam ad tribunal ventum fuerit. Summa est igitur, Christianos, vbi quis bonorum parte illos exuere tentat, debere paratos esse ad integram spoliationem. Hinc colligimus non arceri prorsus à iudiciis siquando iustæ defensioni locus datur. Nam etsi fortunas suas prædæ non exponunt, non tamen discedunt ab hac Christi doctrina quæ ad ferendam patienter nuditatem nos hortatur. Rarum quidem exemplum est vt quis ad litigandum sedato integróque affectu ad forum accedat: sed quia fieri potest vt quis publici boni studio rectam causam defendat, rem ipsam simpliciter damnare fas non est donec constet de vitioso affectu. Diuersæ locutiones apud Matthæum & Lucam sensum non

mutant. Pallium maioris pretii esse solet quàm tunica. quum ergo dicit Matthæus dandum esse pallium tunicam auferenti, significat accepta minori iactura debere nos ad ferendum grauius damnum esse voluntarios. Dictum verò Lucæ cum veteri prouerbio conuenit, Tunica pallio propior.

30 *Omni autem exigenti abs te.)* Eadem verba apud Matthæum habentur, vt paulo pòst videbimus. nam ex contextu promptum est colligere, Lucam non de precibus hîc loqui quibus flagitatur auxilium, sed de litibus quas improbi ad rapienda aliorum bona intentant. Ne reposcas, inquit, ab eo qui aufert quæ tua sunt. Quanquam siquis malit hæc duo membra seorsum legere, non repugno: ita exhortatio erit ad largiendi facilitatem. Quod ad secundum membrum spectat vbi Christus reposcere vetat quæ iniustè ablata sunt, prioris doctrinæ indubiè expositio est, non ægrè scilicet bonorum iacturam ferendam esse. Sed tenendum est quod nuper admonui, non sophisticè vrgenda esse verba, quasi pio homini non liceat quod suum est recuperare siquando illi iustum remedium diuinitus oblatum fuerit: sed tantùm nobis præscribi patientiæ legem, ne amissis fortunis torqueamur, sed quieti expectemus dum rationem à prædonibus Dominus ipse exigat.

MATTH. V.	MARC.	LVC. VI.
42 Petenti abs te dato: & cupientem mutuum abs te accipere ne auerseris.		*34 Si mutuum dederitis à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nam & peccatores peccatoribus dant mutuum vt recipiant paria.* *35 Mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa.*

42 Matth. *Petenti abs te.)* Tametsi ita sonant Christi verba quæ referuntur à Matthæo, acsi iuberet sine delectu quibusuis dare, alium tamen sensum ex Luca elicimus, qui plenius rem totam explicat. Primò certum est Christo fuisse propositum, liberales potius quàm prodigos facere suos discipulos. Atqui stulta erit prodigalitas, temere effundere quæ dedit Dominus. deinde videmus quam alibi beneficentiæ regulam tradat Spiritus. Hoc ergo teneamus, primùm hîc discipulos suos Christum hortari vt largi sint ac benefici. Porrò hunc esse modum, vt minimè se defunctos putent paucis quibusdam adiutis, sed omnes sua beneficentia prosequi studeant, neque vnquam fatigentur vsque dum suppetet facultas. Deinde nequis cauillum texat ex verbis Matthæi, conferamus quæ habentur apud Lucam. Negat Christus quicquam officii nos Deo præstare, dum in mutuo dando vel aliis officiis spectamus mercedẽ mutuam: ita charitatem à carnali amicitia distinguit. amant enim prophani homines inter se, non gratis, sed mercenario affectu: ita fit vt in seipsum quisque amorem quo alios prosequitur, reflectat. quẽadmodum etiam prudenter expendit Plato. Christus verò à suis gratuitam beneficentiam exigit, vt iuuare studeant inopes, à quibus nihil vicissim sperari potest. Nunc videmus quid sit apertam habere manum petentibus: nempe liberaliter expositum esse erga omnes qui ope nostra indigent, & qui beneficium pensare nequeunt.

35 *Mutuum date.)* Hæc sententia perperam restricta fuit ad vsuras: acsi tantùm vetaret Christùs suos fœnerari. Atqui latius patere ex superiori sermone liquet. postquam enim exposuit Christus quid impii facere soleant: nempe quòd diligunt suos amicos, & eos iuuant à quibus sperant aliquid compẽsationis: & mutuum dant similibus sui, vt paria deinde ab illis recipiant: subiicit quanto plus à suis requirat, nempe vt diligant inimicos, gratis benefaciant, gratis dent mutuò. Nunc videmus particulam Nihil perperam de fœnore exponi quod ad sortem accedit: quum tantùm hortetur Christus ad gratuita officia, & mercenaria nihil gratiæ coram Deo habere dicat. non quòd simpliciter damnet quæcunque spe compensationis præstantur beneficia: sed docet nihil ad testandam charitatem facere, quia ille demum erga proximos beneficus est, qui nullo commodi sui respectu ad eos iuuandos ducitur, sed tantùm cuiusque inopiam spectat. Cæterum an Christianis liceat aliquid interdum ex mutuo lucri accipere, non disputabo fusius hoc loco, ne quæstionem ex falso sensu (quem iam refutaui) intempestiuè accersam. Iam enim exposui, nihil aliud velle Christum quàm fideles mutuando debere vlteriùs progredi quàm homines profanos, nempe vt meram liberalitatem colant.

MATTH. V.	MARC.	LVC. VI.
43 Audistis quòd dictum sit, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. *44 Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros: bene precamini deuouẽtibus vos: benefacite iis qui oderunt vos, & orate pro iis qui lædunt & insectantur vos:* *45 Vt sitis filii Patris vestri qui est in cælis: quia solem suum oriri facit super malos & bonos, & pluuiam mittit super iustos & iniustos.*		*27 Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros: benefacite iis qui vos oderunt.* *28 Bene precamini deuouẽtibus vos, & orate pro iis qui vos lædunt.* *Et paulo pòst.* *32 Et si diligitis eos qui vos diligũt, q̃ vobis est gratia? nã & peccatores, eos à q̃bus diligũtur diligũt.* *33 Et si benefeceritis iis q vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia?*

siquidem

46 *Nam si dilexeritis eos qui diligũt vos, quod præmiũ habebitis? nónne & publicani idem faciunt?*
47 *Et si cõplexi fueritis fratres vestros tantùm, quid eximium facitis? nónne & publicani sic faciunt?*
48 *Eritis igitur vos perfecti, quemadmodum Pater vester qui est in cælis, perfectus est.*

siquidem & peccatores hoc faciunt.
Item paulo pòst.
35 *Verumtamen diligite inimicos vestros. Item, Et eritis filij Altissimi, quia ipse benignus est erga ingratos & malos.*
36 *Estote ergo misericordes sicut & Pater vester misericors est.*

43 *Diliges proximum tuum.)* Mirum est eò absurditatis delapsos fuisse Scribas, vt Proximi nomẽ restringerent ad beneuolos: quum nihil clarius sit nec certius quàm Deum complecti totum humanũ genus, quum de proximis nostris loquitur. Nam quia sibi quisque addictus est: quoties alios ab aliis separant priuata sua commoda, deseritur mutua communicatio quã natura ipsa dictat. Deus ergo vt nos in fraterno amoris complexu retineat, propinquos esse testatur quicunque sunt homines: quia eos nobis conciliat communis natura. quoties enim hominem aspicio, quia os meum & caro mea est, meipsum quasi in speculo intuear necesse est. Quanuis autem maior pars vt plurimum à sancta societate desiliat, non violatur tamen eorum prauitate naturæ ordo: quia spectandus est Deus coniunctionis autor. Vnde colligimus generale esse præceptum Legis, quo iubemur proximum diligere. Scribæ verò quum propinquitatem ex cuiusque animo æstimarent, negarunt proximi loco habendum nisi qui ob sua merita amore dignus esset: vel saltem qui vicissim responderet in officio amici. Hoc quidem præcipit communis sensus: ideóque filios seculi nunquam puduit sua odia profiteri quorum aliquam rationem iactare poterant. Charitas autem quam Lege sua Deus commendat, non respicit quid quisque meritus sit, sed se ad indignos, peruersos & ingratos diffundit. Verum hunc & genuinum sensum restituit Christus, & à calumnia vindicat: vnde etiam apparet quod prius dixi, Christum non ferre nouas leges, sed corrigere praua Scribarum commenta quibus vitiata Legis diuinæ puritas fuerat.

44 *Diligite inimicos.)* Hoc vnum caput in se continet totam superiorem doctrinam: nam quisquis osores suos amare in animum induxerit, facilè sibi temperabit ab omni vindicta, malorum patiens erit: ad miseros verò iuuandos multo magis propensus. Porro Christus in summa rationem & modum ostendit huius præcepti implendi, Dilige proximum tuum sicut teipsum. Neque enim huic præcepto vnquam satisfaciet nisi qui abdicato sui amore, vel potius se abnegato, tanti faciet homines sibi diuinitus coniunctos, vt eos quoque amare pergat à quibus odio habetur. Discimus autem ex his verbis quàm alienos esse deceat fideles ab omni vindicta, quam non modò prohibentur à Deo petere, sed ita remittere, & in totum delere ex animis, vt hostibus suis bene precentur. Interea non desinunt suam causam Deo committere, donec vltionem sumat de reprobis. cupiunt enim, quoad in se est, malos redire ad sanam mentem, ne pereant, atque ita consulunt eorum saluti. Hoc tamen solatio suas omnes molestias leniũt, quod non dubitant Deum obstinatæ malitiæ fore vltorem, vt sibi innoxios curæ fuisse declaret. Est quidem hoc perquam arduum, & carnis ingenio prorsus aduersum, bonum malo rependere. sed minimè quærenda est ex vitiis nostris & infirmitate excusatio: quin potius simpliciter quærendum est quid exigat lex charitatis, vt cælesti Spiritus virtute freti, luctando superemus quicquid affectuum in nobis contrarium est. Hæc quidem Monachis & similibus rabulis causa fuit vt fingerent hæc fuisse Christi consilia, non præcepta, quòd hominum viribus metiebantur quid Deo & Legi ipsius debeant. Interim vero non puduit Monachos perfectionem sibi arrogare, quòd seruandis consiliis vltro se obstringerent. quàm fideliter præstent quod titulo tenus vsurpant, nunc dicere omitto. Quàm verò de consiliis præposterum sit insulsúmque commentum, primò inde patet, quia non sine Christi iniuria dicitur suasisse ipsum discipulis, non pro imperio mandasse quod rectum erat. Deinde plusquam insulsum est libera facere charitatis officia quæ ex lege pendent. Tertiò, Dicendi verbum quod denuntiare vel præcipere hoc loco significat, perperam pro consulere exponitur. Postremò disertè sanciri quod necessario præstandum est, nullo negotio ex Christi verbis probatur, dum addit continuo pòst,

45 *Vt sitis filij Patris vestri.)* Quum disertè pronuntiet, non aliter quenquam fore Dei filium nisi qui osores suos diliget, quis iam dicere audeat nulla huius doctrinæ seruãdæ necessitate nos obstringi? Perinde enim est acsi dixisset, Quisquis censeri volet Christianus inimicos diligat. Horribile sanè portentum, quòd mundus tam densis tenebris per tria vel quatuor secula obrutus fuerit, vt non videret disertè iuberi quod quisquis negligit, ex numero filiorum Dei expungitur. Porrò notandum est, non proponi ad imitationem Dei exemplum, quasi nos deceat quicquid ille facit. plectit enim ille ingratos, & sceleratos è mundo sæpe exterminat, qua in parte non proponit se nobis imitandum, quia ĩ nos iudicium mundi non competit quod eius proprium est: sed nos paternæ suæ bonitatis & beneficentiæ imitatores esse vult. Idque viderunt non modò profani philosophi, sed quidam nequissimi pietatis contemptores, quibus expressa fuit hæc confessio, Nulla re magis nos esse Deo similes quàm benefaciendo. *Plinius.* In summa, hanc nostræ adoptionis notam fore Christus testatur, si malis etiam & indignis sumus benefici. Neque tamen intelligas fieri nos beneficentia nostra Dei filios, sed quia idem Spiritus (qui gratuitæ nostræ adoptionis testis est, arra & sigillum) prauos carnis affectus, qui charitati repugnant, corrigit: ab effectu probat Christus non alios esse Dei filios nisi qui ipsum mansuetudine & clementia referunt. Pro eo Lucas habet, *Eritis filij Altissimi.* Non quod hunc honorem sibi quisquam acquirat, vel quòd incipiat esse Dei filius ex quo inimicos dilexerit: sed quia vsitata est Scripturæ loquendi ratio, gratuita Dei beneficia mercedis loco proponere dum nos animare vult ad rectè

agendum. Hæc autem ratio est,quia respicit in quem finem vocati sumus: nempe vt reparata in nobis Dei imagine,piè sanctéque viuamus. *Solem suum oriri facit.* Duo commemorat testimonia diuinæ in nos beneficentiæ, quæ non tantùm maximè nobis nota sunt,sed omnibus communia, quum magis ipsa societas ad idem vltro citróque inter nos præstandum inuitet. quanquam per synecdochen innumera quoque alia complectitur.

46 *Nonne & Publicani.*) Eodem sensu Lucas peccatores, hoc est nequam & sceleratos homines, ponit: non quòd munus ipsum per se damnetur: (erant enim publicani vectigalium redemptores. vectigalia autem sicuti principes iure indicunt, ita exigere à populo licet) sed quia hoc genus hominum auarum esse solet ac rapax, imò perfidum & crudele: deinde quoniam apud Iudæos habebantur iniustæ tyrannidis ministri. Ergo siquis publicanos ex Christi verbis colligat omnium hominũ esse deterrimos, malè argumentabitur: quia loquitur pro recepto vulgi more: acsi diceret, qui ferè humanitatis sunt expertes,aliquam tamen habere mutui iuris speciem dum suam vtilitatem captant.

48 *Eritis igitur vos perfecti.*) Perfectio hæc non æqualitatem sonat,sed tantùm ad similitudinem refertur. Quantumuis ergo distemus à Deo, dicimur perfecti esse sicut ipse est,dum ad eundem scopum tendimus quem in se nobis proponit. Siquis aliter malit,non sit hìc inter Deum & nos comparatio, sed perfectio Dei vocatur,primum gratuita meráque liberalitas, quæ spe lucri non ducitur: deinde singularis bonitas quæ cum hominum malitia & ingratitudine certat. Quod melius liquet ex verbis Lucæ, *Estote misericordes, sicut Pater vester cælestis.* Misericordia enim mercenario opponitur, qui priuato commodo alligatus est.

MARC.	LVC.	MATTH. VI.
		1 *Attendite ne eleemosynam vestram præstetis coram hominibus quò spectemini ab illis: alioqui mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui in cælis est.*
		2 *Itaque quum præstas eleemosynã, ne tubis canatur ante te, quemadmodum hypocritæ faciunt in synagogis & in vicis, vt glorificentur ab hominibus. amen dico vobis, habent mercedem suam.*
		3 *Cæterùm tu quum præstabis eleemosynam, nesciat sinistra tua quod facit dextera tua,*
		4 *Vt sit eleemosyna tua in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto, reddat tibi in propatulo.*

1 *Attendite.*) Hoc loco suos hortatur Christus ad sincerum bonorum operum studium, hoc est vt simpliciter rectè facere studeant coram Deo, non autem se hominibus ostentent. Admonitio in primis necessaria: quia ambitio semper in virtutibus timenda est, nec vllum est opus tam laudabile quod nõ inde sæpe vitiari & pollui contingat. Cæterùm per synecdochen sub vna specie traditur generalis doctrina: de eleemosynis enim tantum loquitur,sicuti paulo pòst de precibus. Quanquam in nonnullis exemplaribus,pro Eleemosynis ponitur nomen Iustitiæ, quemadmodum etiam reddidit vetus interpres. Sed in eo nihil est momenti, quia vtroque modo satis constat corrigi ambitionis morbum, dum rectè agendo gloria ab hominibus captatur.

2 *Quum præstas eleemosynam.*) Taxat hìc nominatim vitium vsu & consuetudine receptum, in quo nõ tantùm palàm cerni, sed manibus ferè palpari inanis gloriæ cupiditas potuit. In compitis enim & publicis locis, vbi haberi solebant publici conuentus, erogabant pauperibus sportulas. in eo manifesta erat ostentatio, quòd locorum celebritatem quærebant, vt multos haberent testes nec eo contenti, addebant etiam tubarum clangorem. Fingebant quidem se pauperes accersere: (vt nunquam desunt prætextus) nihil tamen clarius erat quàm ipsos venari plausus & laudẽ. Porrò vbi seruimus hominum oculis, iam Deum non constituimus vitæ nostræ arbitrum & approbatorem. Itaque meritò dicit Christus mercedem suam nunc habere qui se hoc modo ostentant: quia Deum respicere nequeunt quorum oculos talis vanitas occupat. Eadem ratione hypocritæ vocantur omnes inanis gloriæ cupidi. Nam quum hypocritæ profanis scriptoribus dicti fuerint histriones qui in scena & ludis fictas personas agebant, Scriptura hoc nomen ad homines duplices corde & simulatos transtulit. Quanquam variæ sunt hypocritarum species, quidam enim quanuis pessimè sibi conscii sint, tamen impudenter pro bonis viris coram mundo se venditant, & vitia sua quorum intus sunt conuicti, tegere conantur. Alii sibi tam securè indulgent, vt etiam perfectam iustitiam sibi arrogare audeant coram Deo. Alii non recti studio, nec gloriæ Dei causa, sed tantùm vt famam sibi & opinionem sanctitatis acquirant, benefaciunt. Hanc postremam speciem Christus nunc designat, & iure vocat hypocritas, qui dum rectum finem non habent sibi propositum in bonis operibus, alienam personam induunt, vt sancti probíque Dei cultores appareant.

3 *Nesciat sinistra tua.*) Hac locutione intelligit debere nos vnico Deo teste contentos esse, atque ita intentos in eius obsequium, vt nulla vanitate circunferamur. Sæpe enim fit vt non tam Deo sacrificent homines quàm sibiipsis. Non vult ergo Christus obliquis cogitationibus nos distrahi. sed rectà in hunc scopum tendere, vt Deum pura conscientia colamus.

4 *Eleemosyna tua in occulto.*) Videtur hæc sententia cum multis Scripturæ locis pugnare, vbi iubemur fratres ædificare bonis exẽplis. Sed si tenemus Christi cõsiliũ, verba lõgius trahere nos oportet.

Iubet

Iubet suos discipulos purè & procul omni ambitione bonis operibus dare operam. vt hoc fiat, oculos ab hominum intuitu vult esse auersos: quo satis habeant sua officia vni Deo probare. Hæc verò simplicitas minimè impedit ædificandi curam ac studium. Et certè paulo antè non præcisè vetuit benefacere coram hominibus, sed ostentationem damnauit. *Pater tuus qui videt in occulto.* Tacitè perstringit stultitiam quæ passim inter homines regnat, quòd sibi videntur operam lusisse nisi spectata fuerit à multis testibus eorum virtus. Deum ergo non magna luce indigere dicit vt agnoscat benefacta: quia illi conspicua sunt quæ tenebris sepulta videntur. Non est igitur cur putemus esse perdita quæ conspectum hominum fugiunt, & testimonio carent: quia Deus theatrum suum habet in latebris. & aptissimum remedium affert curando ambitionis morbo, dum nos ad Dei intuitum reuocat, qui vanas omnes glorias euanescere facit ex animis nostris,& prorsus delet. Secundo membro, quod proximè sequitur, admonet Christus, in quærenda bonorum operum mercede patienter expectandum esse vltimum resurrectionis diem. Pater tuus, inquit, reddet tibi palàm. Quando? nempe quum exorta vltimæ diei aurora, quæ nunc abscondita sunt in tenebris patefient.

MARC.	LVC.	MATTH. VI.
		5 *Et quum oraueris, non eris quemadmodum hypocritæ: nam illi solent in conciliabulis & in angulis platearum stantes orare, quò conspicui sint hominibus. amen dico vobis quod habent mercedem suam.*
		6 *Tu verò quum oras, introito in conclaue tuum, & occluso hostio tuo ora Patrem tuum qui est in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto, persoluet tibi in propatulo.*
		7 *Verùm orantes ne sitis multiloqui, sicut Ethnici. putãt enim fore vt ob multiloquium suum exaudiantur.*
		8 *Ne igitur efficiamini similes istorum. nouit enim Pater vester quibus rebus opus sit vobis, priusquam petatis ab illo.*

5 *Quum oraueris.*) Idem nunc de precibus docet quod prius de eleemosynis. Est autem hæc nimis crassa & pudenda nominis Dei profanatio, quòd hypocritæ, vt gloriam ab hominibus referant, in publico precantur, vel potius simulant se precari. Sed quum semper ambitiosa sit hypocrisis, non mirum est ita cæcam esse: iubet ergo discipulos suos, si ritè orare velint, conclaue intrare. Etsi autem, quia hoc in speciem videtur absurdum, allegoricè quidam exponunt interiorem cordis recessum: hac tamen argutia nihil est opus. Iubemur pluribus locis, in celebri cœtu & hominum frequentia, ac coram toto populo Deum precari, vel laudare, ídque testandæ nostræ fidei vel gratitudinis causa, simul vt alios nostro exemplo incitemus ad idem agendum. neque ab eo studio nos Christus abducit, sed tantùm admonet, Deum præ oculis habendum esse quoties ad precationem accingimur. Ideo non sunt vrgenda hæc verba. Intra in conclaue tuum: quasi iubeat fugere homines, ac nos rectè orare neget nisi testibus remotis. comparatiuè enim loquitur, significans potius quærendum esse secessum quàm appetendam hominum frequentiam quæ nos orantes videat. Vtile quidem est fidelibus, quo liberius vota sua & gemitus corã Deo effundant, subducere se ab hominum conspectu. Prodest etiam secessus alia de causa, quo magis ab omnibus auocamentis liberæ sint ac solutæ mentes: ideo & Christus ipse orandi causa sæpius in secretum aliquem locum se abdidit. Sed hoc in præsentia non agitur: tantum enim corrigitur inanis gloriæ cupiditas. Summa autem est, Siue quis solus, siue coram aliis precetur, hunc tamen affectum induendum esse, quasi abditus in conclaue, solum Deum haberet testem. Quum dicit Christus mercedem rependi precibus nostris: satis declarat quicquid mercedis passim nobis Scriptura promittit, non tanquam debitum solui, sed gratuitum esse.

7 *Ne sitis multiloqui.*) Aliud vitium reprehendit in oratione, nempe multiloquium. Vtitur autem duobus verbis, sed eodem sensu. nam βαττολογία superuacua est & putida repetitio. πολυλογία autem inanis garrulitas. Porro eorum stultitiam reprehendit Christus, qui vt Deum persuadeant & exorent, multum verborum profundunt. Neque huic doctrinæ contrarium est quòd precandi assiduitas passim laudatur in Scriptura. Nam vbi serio affectu concipitur precatio, lingua non anteit pectus. deinde non captatur Dei gratia inani verborum fluxu: sed potius suos affectus, non secus ac sagittas, pium cor emittit, qui in cælum penetrent. Interim damnatur eorum superstitio, qui longis susurris Deum se promereri confidunt. quo errore sic imbutum videmus esse Papatum, vt præcipua orationis virtus illic credatur esse loquacitas. nam quo quisque plus verborum demurmurat eo magis censetur exactè precatus esse. Longi etiam prolixique cantus, quasi Dei aures demulceant, assiduè resonant in eorum templis.

8 *Nouit enim Pater vester.*) Hoc vnum remedium purgandæ ac tollendæ quæ hîc damnatur superstitioni sufficit. vnde enim hæc stultitia, vt multum proficere putent homines vbi suo multiloquio Deum fatigant, nisi quia similem imaginantur homini mortali, qui doceri & moneri opus habeat? Quisquis autem persuasus est Deum nõ modò curam nostri habere, sed etiam nostras necessitates habere cognitas, & vota nostra curásque anteuertere, priusquam admonitus fuerit: ille omisso multiloquio, satis habebit preces suas extendere quatenus ad fidem exercendam expediet: Deum verò rhetoricè aggredi, vt verborum copia flectatur, absurdum esse agnoscet ac ridiculum. Verùm si Deus, antequam petamus, quid nobis opus sit nouit, videtur nulla esse precandi vtilitas. Nam si sponte ad nos iuuandos

propensus est, quorsum attinet preces nostras interponere, quæ spontaneum prouidentiæ eius cursum abrumpant? Solutio facilis est in ipso precandi fine: neque enim orant fideles vt Deum admoneant de rebus incognitis, eum ad officium hortentur, vel cessantem solicitent: sed potius vt se ipsos expergefaciant ad ipsum quærendum, meditandis eius promissionibus fidem suam exerceat, curas suas exonerando in eius sinum se subleuent: denique vt testentur tam sibi quàm aliis ab eo vno sperare & expetere quicquid est bonorum. Et ipse quod gratuitò & nondum rogatus nobis largiri decreuit, votis tamen nostris promittit se daturum. Quare vtrunque tenendum est, vota nostra ab eo sponte præueniri, & tamen nos precibus impetrare quod petimus. Cur autem interdum in longum tempus nos differat, interdum etiam votis nostris non indulgeat, alibi erit dicendi locus.

MATTH. VI.	MARC.	LVC. XI.
9 *Vos ergo sic orate, Pater noster qui es in cælis, Sanctificetur nomen tuum.* 10 *Veniat regnum tuum: Fiat voluntas tua, vt in cælo, sic etiam in terra.* 11 *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* 12 *Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.* 13 *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula, Amen.*		1 *Factum est quum oraret quodam in loco, vt cessauit, dixit quidã ex discipulis eius ad eum, Domine doce nos orare, sicut & Iohannes docuit discipulos suos.* 2 *Et ait illis, Quum oratis dicite, Pater noster qui es in cælis, Sanctificetur nomẽ tuum: Adueniat regnum tuum: Fiat volũtas tua, quẽadmodum in cælo, sic etiam in terra.* 3 *Panem nostrum quotidianũ da nobis hodie.* 4 *Et remitte nobis peccata nostra, siquidẽ & ipsi remittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo.*

Incertum est semélne an bis hanc orandi formam Christus discipulis tradiderit. Quibusdam hoc secundum videtur magis probabile: quia Lucas rogatum fuisse dicit, Matthæus verò inducit vltro docentem. Quia tamen diximus Matthæum præcipua quæque doctrinæ capita colligere, vt melius ex continua serie totam summam perspiciant lectores: fieri potest vt Matthæus occasionem quam refert Lucas omiserit. quanquam hac de re cum nemine pugnare velim.

1 Luc. *Sicut & Iohannes docuit discipulos.*) Quòd Iohannes priuatam orandi formam tradidit suis discipulis, id fecisse existimo prout temporis ratio ferebat. Res tunc valde apud Iudæos corruptas fuisse notum est. tota certè religio sic collapsa erat vt mirum non sit precandi morem à paucis ritè cultum fuisse. Rursus quum instaret promissa redemptio, fidelium mẽtes precando ad eius spem & desiderium excitari oportuit. Iohannes ergo ex variis Scripturæ locis certam aliquam precationem conficere potuit, quæ tempori congrueret, ac propius accederet ad spirituale Christi regnum quod iam patefieri cœperat.

9 Matth. *Vos ergo sic orate.*) Pro quo Lucas, *Quum oratis dicite.* quanquam non iubet Christus suos conceptis verbis orare, sed tantùm ostendit quorsum vota omnia precésque referri deceat. Sex ergo petitionibus complectitur quicquid à Deo optare fas est. Atque hac doctrina nihil nobis est vtilius. nam quum hoc præcipuum sit pietatis exercitium, in formandis tamen precibus aut votis concipiendis sensus omnes nostri deficiunt. Ita nemo ritè orabit nisi cuius os & cor moderabitur cælestis Magister. In hunc finem tradita est hæc regula, ad quam preces nostras exigere necesse est, si legitimas censeri Deóque probari cupimus. Noluit quidem (vt nuper dictum est) præscribere Filius Dei quibus verbis vtendum sit, vt ab ea quam dictauit formula deflectere non liceat: sed tamen vota nostra sic dirigere frænaréque voluit, ne extra metas istas oberrent, vnde colligimus, non in verbis, sed in rebus ipsis datam ab eo fuisse ritè precandi legem. Porrò quod dixi, sex petitionibus constare hanc precandi formam, sciendum est tres priores, posthabita nostri ratione, respicere in Dei gloriam: tres autem reliquas ad ea quæ in salutem nostram vtilia sunt esse compositas. Nam vt Lex Dei duabus tabulis distinguitur, quarum prior pietatis officia continet, altera autem charitatis: sic orando Christus partim Dei gloriam spectare & quærere iubet, partim nobis consulere permittit. Sciamus ergo tunc nos demum ad rite precandum fore comparatos, si non tantũm de nobis & propria vtilitate erimus soliciti, sed priorem locum Dei gloriæ dabimus. est enim nimis præposterum, curare tantùm quæ nostra sunt: regnum autem Dei, quod longè præferendum est, negligere. *Pater noster qui es in cælis.* Duo maximè nobis consideranda sunt quoties ad precandum accingimur, tum vt nobis accessus ad Deum pateat, tum vt plena solidáque fiducia in eum recumbamus, nempe paternus eius erga nos amor, & immensa potẽtia. Quare ne dubitemus quin benignè amplecti nos Deus velit, quin paratus sit ad vota nostra exaudienda, quin denique spõte propensus sit ad nos iuuãdos. Patris nomen illi tribuitur. ergo in hoc epitheto iam satis vberem fiduciæ materiam Christus nobis suppeditat: sed quoniam dimidia tantùm ex parte in Dei bonitate acquiescimus, proximo membro commendat eius potentiam. nam quum Scriptura Deum in cælo esse dicit, omnia subesse eius imperio, mundum & quicquid in eo est

est, manu eius contineri, virtutem eius vbique diffusam, prouidentia eius cuncta ordinari significat. Psal.2.b.4, dicit Dauid, Habitator cælorum irridebit eos. Item Psalmo 115.a.3, Deus noster in cælo, quæcunque voluit fecit. Cæterum non ita locatur in cælo Deus quasi illic sit inclusus: potius enim tenendum est quod alibi dicitur, Cælos cælorum eum non capere. sed hæc loquutio ab ordine creaturarũ eũ eximens, nihil humile vel terrenum, vbi de ipso agitur, venire in mentem debere admonet: quia excelsior sit toto mundo. Nunc tenemus Christi consilium, nempe quòd in ipso precandi exordio, suorum fiduciam in Dei bonitate & potentia stabilire voluerit, quia nisi in fide fundatæ sint preces, profectu carebunt. Iam quum stultæ, imo insanæ arrogãtiæ sit Deum inuocare Patrem nisi quatenus in Christi corpore insiti, pro filiis agnoscimur: hinc colligimus non alium esse precandi modum quàm vbi Mediatore freti, ad Deum accedimus. *Sanctificetur nomen tuum.* Hic clarius apparet quod dixi, in tribus primis petitionibus posthabito nostri respectu, quærendam esse Dei gloriam: nõ quòd separata sit à salute nostra, sed quòd meretur Dei maiestas omnibus aliis curis longè præferri. Salutare est nobis Deum regnare suúmque illi tribui honorem: sed nemo satis magno Diuinæ gloriæ desiderio flagrat nisi qui sui quodammodo oblitus, ad quærendã illius altitudinem sese attollit. Porro inter istas tres petitiones magna est affinitas & similitudo. sanctificatio enim nominis Dei cũ eius regno semper coniuncta est, & præcipua eiusdem regni pars in hoc sita est vt fiat eius voluntas. Verùm quisquis expendet quantum sit nostrum frigus, quantáque ignauia in optandis rebus omnium maximis quarum hic vota nobis dictantur, nihil hic superuacuum esse fatebitur: sed tria quæ petuntur, vtile fuisse, sic distingui. Sanctificari Dei nomen nihil aliud est quàm suum Deo haberi honorem quo dignus est, vt nunquam de ipso loquantur vel cogitent homines sine summa veneratione. Huic opponitur eiusdem nominis profanatio: quum scilicet vel minuitur eius maiestas, vel minus reuerenter & honorificè quàm meretur, eam homines suspiciunt. Porrò gloria qua sanctificatur, inde manat & pendet, quum agnoscitur inter homines eius sapientia, bonitas, iustitia, potentia, & quicquid in eo est virtutum. sua enim Deo sanctitas semper intus constat: sed eam partim sua malitia & prauitate homines obscurant, partim sacrilego contemptu violant & polluunt. Ergo summa huius petitionis est, vt Dei gloria in mundo reluceat, & qualis est celebretur inter homines. Tunc autem optimè viget pura religio, quum homines quicquid à Deo profectum est, rectum & laudabile, iustitiæ & sapientiæ plenum esse statuunt. Nam hinc fit vt & verbum eius pro fidei obsequio amplectantur, & omnibus placitis & operibus acquiescant, fides enim quam Dei verbo deferimus (vt dicit Iohannes) quasi subscriptio est qua testamur Deum esse veracem: sicuti incredulitas & contemptus verbi eius grauissima eum contumelia afficit. Iam videmus quàm maligni sint plerique operum Dei æstimatores, & quantam obtrectandi licentiam sibi permittant: si quos nostrum castigat, obstrepunt, queruntur, obmurmurant: alii etiam in apertas vsque blasphemias prosiliunt: nisi obtemperat votis nostris, non putamus satis esse erga nos liberalem. Multi de ineffabili eius prouidentia arcanísque iudiciis vel iocosè garriunt. sæpe etiam sacrosanctum eius nomen ad crassa ludibria abripitur: denique pars mundi, eius sanctitatem quantum in se est profanat. Quare non mirum est si primo loco petere iubemur vt reuerentiam qualem meretur, in mundo obtineat. Cæterùm hæc non vulgaris dignatio est, quòd Deus gloriæ suæ studium nobis commendat.

Para.2.b.6

Iohan.3.d.33

10 *Veniat regnum tuum.*) Quanquam verbum Græcum simplex est, sensus tamen manebit integer si legamus Adueniat, quemadmodum vetus interpres reddidit. Primò autem tenenda est definitio regni Dei. regnare enim dicitur inter homines quum carne sua sub iugum redacta, & suis cupiditatibus valere iussis, illi se regendos vltro addicunt & tradunt. Nam in hac naturæ corruptione omnes nostri affectus totidem sunt Satanæ milites, qui Dei iustitiæ resistunt, & ita regnum eius impediunt vel turbant. Quare hac precatione optamus vt sublatis omnibus impedimentis, sub imperium suum redigat cunctos mortales, eósque ad meditationem vitæ cælestis adducat. Hoc autem fit partim verbi prædicatione, partim arcana virtute Spiritus. Verbo suo gubernare vult homines: sed quia nuda vox, nisi accidat interior vis Spiritus, vsque in corda non penetrat, coniũgi vtrunque simul oportet, vt stabiliatur Dei regnum. Precamur ergo vt suam Deus potestatem exerat tam Verbo quàm Spiritu, vt se illi vltro totus mundus subiiciat. Regno Dei opponitur omnis ἀταξία & confusio: neque enim quicquam ordinatum est in mundo nisi quum moderatur ipse manu sua consilia & affectus. Hinc colligimus initiu regni Dei in nobis, esse veteris hominis interitum & nostri abnegationem, vt renouemur in aliam vitam. Verùm alio etiam modo regnat Deus, dum hostes suos prosternit: & cum Satana ipsorum capite inuitos redigit sub potestatem suam, donec fiant omnes scabellũ pedum eius. Quare summa huius precationis est, vt Deus verbi sui luce mũdum irradiet, Spiritus sui afflatu corda formet in obsequium iustitiæ suæ: quicquid est dissipatum in terra, suis auspiciis in ordinem restituat. exordium verò regnandi faciat à subigendis carnis nostræ cupiditatibus. Iam verò, quia regnum Dei per continuos progressus augetur vsque ad mũdi finem, necesse est quotidie optare eius aduentum. Quantum enim iniquitatis grassatur in mundo, tantũdem abest regnum Dei, quod secum affert plenam rectitudinem. *Fiat voluntas tua.* Tametsi vna est ac simplex Dei voluntas, quod ad ipsum spectat: bifariam tamen nobis in Scripturis proponitur. Dicitur enim fieri quod Deo placuit quum arcana prouidentiæ suæ decreta exequitur: licet contumaciter in aduersam partem nitantur homines. Sed hic iubemur alio modo precari vt fiat eius volũtas: nempe vt placidè & absque repugnantia illi obtemperent omnes creaturæ. Quod ex cõparatione melius liquet: nam sicuti Angelos præsto habet ad omnia mandata (vnde & ministri vocantur in eius obsequium semper parati) ita cupimus omnes hominum voluntates formari in eum iustitiæ Dei consensum vt sponte flectantur quocunque ille annuerit. Est quidem hoc pium votum, vbi nos submittimus Dei arbitrio, eiúsque placitis subscribimus: sed hæc precatio aliquid amplius continet, nempe vt Deus abolita omni hominum contumacia, quæ aduersus ipsum tumultuari non desinit, dociles sibi ac mansuetos reddat, nequid velint aut appetant nisi quod ei placet ac probatur. Posset tamen obiici quæstio, an petendum à Deo sit quod nunquam fore pronuntiat vsque ad finem mundi. Respondeo, nihil opus esse,

dum terram obedienter componi optamus ad Dei nutum, excutere singulos homines. Sufficit enim hoc voto testari, nobis odio ac tristitiæ esse quicquid Dei voluntati aduersum cernimus, extinctúmque cupere, non modò vt omnium nostrorum affectuum sit moderatrix, sed vt nos totos qua decet promptitudine ad eam implendam offeramus.

11 *Panem nostrum quotidianum.)* Hæc est, vt dixi, quasi secunda tabula formæ precandi quam nobis Christus dictauit: sic enim docendi causa prius distinxi. Vt ex duabus Legis tabulis prior de recto Dei cultu præcipit, altera verò de officiis charitatis: ita in hac precatione prius nos instituit ad quærendam Dei gloriam, deinde in altera parte ostendit quid pro nobis petere conueniat. Quanquam simul notandum est, quæ in salutem nostram vel vtilitatem concipimus vota, in vltimum illum finem debere referri. non enim propriæ vtilitatis studio sic nos occupari fas est, quin primatum semper teneat Dei gloria. Quoties ergo oramus, nunquam ab eo scopo oculos deflectere licet. Hoc tamen inter duas precationum species quas posuimus interest: quod dum agitur de regno Dei & sanctificatione nominis ipsius, sensus nostros sursum extolli oportet, vt omisso nostri respectu ad solum Deum attendant. deinde ad nos ipsos descendimus, & salutis nostræ curam coniungimus cum illis prioribus votis quæ Deum solum respiciunt. Etsi autem victui præferenda est peccatorum remissio, quatenus scilicet anima corpori præcellit: initium tamen Christus fecit à pane & terrenæ vitæ subsidiis, vt à tali rudimento altius eueheret. Non ergo panem quotidianum prius nobis dari petimus quàm Deo reconciliari, quasi nobis pluris esse debeat caducus ventris cibus, quàm æterna salus animæ: sed mentes nostræ quasi per scalas à terra in cælum conscendant. Nam quum se Deus ad alenda corpora demittat, minimè dubium est quin de spirituali vita nostra longè sit magis solicitus. Ergo tam benigna eius indulgentia fiduciam nostram altius erigit. Quòd nonnulli panem ἐπιούσιον pro supersubstantiali accipiunt, prorsus absurdum est. Ratio verò quam adducit Erasmus, non modò friuola est, sed pietati repugnat. non videtur illi probabile, quòd dum prodimus in Dei conspectum, Christus nos de alimentis verba facere iubeat. Quasi verò non passim hæc docendi ratio in Scripturis occurrat, vt scilicet præsentium bonorum gustu in spem cælestium ducamur. imò verò hæc iusta demum fidei nostræ probatio est, quum nihil aliunde expetimus, quàm à Deo: nec modò eum agnoscimus vnicum bonorum omnium fontem, sed paternam eius bonitatem etiam ad minima quæque diffundi sentimus, vt ne carnis quidem nostræ curam suscipere recuset. Quòd autem de corporali victu hîc loquatur Christus, primò inde colligere promptum est, quòd alioqui mutila esset, non plena oratio. iubemur enim multis locis curas omnes nostras in Dei sinum coniicere: & ipse liberaliter promittit nulla in re se nobis defuturum. Ergo in exacta ritè orãdi regula necesse est de innumeris præsentis vitæ necessitatibus aliquid præcipi. Deinde particula Hodie significat hîc à Deo peti quod non nisi in diem curandum sit. Neq; enim dubium est quin terreni victus cupiditatem, ad quam immodicè ferimur omnes, restringere ac moderari voluerit. Porrò satis trita est synecdoche in nomine Panis. nam sub eo Hebræi comprehendunt omne genus alimenti. Hîc verò latiùs etiam extenditur. neque enim tantùm escam nobis porrigi Dei manu, sed quicquid ad transigendã vitam necessarium est, nobis ab eo dari cupimus. Nunc sensus clarus est: primùm iubemur orare vt Deus quam nobis in hoc mundo vitam dedit tueatur ac foueat: & quia indiget multis subsidiis, vt ipse nobis subministret quicquid necessarium esse nouit. Iam quia Dei benignitas continuo tenore ad nos pascendos fluit, panis quem ministrat vocatur ἐπιούσιος, hoc est superueniens. sic enim interpretari licet. Tantundem ergo valet hoc nomen, acsi dictum esset, Domine quum quotidie nouis alimentis opus habeat vita nostra, ne assiduè ea largiendo vnquam fatigeris. Aduerbium Hodie, vt paulò antè dixi, fræna͂dæ nimiæ auiditati additum est, ut discamus singulis momentis à Dei beneficentia pendere, & eo demenso contenti esse quod de die in diem (vt loquuntur) nobis suppeditat. Obiicitur tamen quæstio, Quum certum sit Christum regulam orandi piis omnibus communem dedisse: ex eorum autem numero aliqui sint diuites qui repositam annonam habent, quomodo petere eos iubeat quod domi suę habét, & petere in diem quod abundè illis in annum vsque suppetit. Solutio facilis est: monemur enim his verbis, nisi quotidie nos pascat Deus, nihil fore quamlibet annonæ congeriem: affluant licet triticum, vinũ & reliqua omnia, nisi arcana Dei benedictione irrigentur, derepente euanescent, vel auferetur eorum vsus, vel excidet quæ illis ingenita est vis ad nos alendos, vt famelici in nostra copia simus. Quare non mirum est si Christus diuites & inopes promiscuè ad cœlestem nutritium inuitet. Cæterum nemo ita ex animo precabitur nisi qui didicerit, Pauli exemplo, esurire & abundare, vt suam inopiam vel tenuitatem æquo animo toleret, nec se fallaci abundantiæ suæ fiducia inebriet. Si quærat quispiam, quomodo panẽ, quem iam vocamus nostrum, petamus nobis dari: Respondeo, vocari non quòd iure debeatur, sed quia paterna Dei beneuolentia in vsum nostrum destinatus est. Itaque eo ipso noster efficitur, quòd eum cœlestis Pater, ne desit nostræ necessitati, gratuitò nobis donat. Colendi quidem sunt agri, sudandum in colligendis terræ fructibus, subeundus est cuique & ferendus vocationis suæ labor, vt sibi victum quærat: sed hoc non obstat quin gratuita Dei beneficentia pascamur, sine qua frustra se homines laboribus conficerent. Itaque illi acceptum ferre docemur quicquid videtur industria nostra esse quæsitum. Simul tamen ex hoc verbo colligere licet, si Diuinitus pasci cupimus, alieno esse abstinendum. se enim nihil nisi quod suum vocare possint, appetere testantur omnes Dei alumni quoties hac precandi forma vtuntur.

12 *Remitte nobis debita.)* Hîc memoria repetere conuenit quod nuper dixi, Christum in digerendis suorum votis non spectasse quid prius aut posterius ordine esset. Nam quum scriptum sit peccata nostra instar maceriæ esse, quæ nos à Dei accessu prohibeat: & instar nubis, qua impediuntur eius oculi ne nos respiciant: preces nostras semper à peccatorum remissione ordiri necesse est: quia hinc prima spes exorandi Dei affulget dum nobis propitius est, qui non aliter nobis placatur quàm peccata gratis ignoscendo. Cæterùm duabus petitionibus complexus est, Christus quæ ad æternam salutem animæ

Esa. 59. a. 1. & 44. d. 22
thren. 3. e. 44

animæ & spiritualem vitam spectabant: sicuti hæc duo sunt præcipua capita Diuini fœderis, quibus tota salus nostra constat: quòd nobis gratuitam reconciliationem offert, peccata non imputando & Spiritum promittit, qui iustitiam legis cordibus nostris insculpat. Vtrunque ergo petere iubemur: & priore loco ponitur votum pro obtinenda peccatorum remissione. Peccata apud Matthæum vocantur debita, quoniam reatu nos obstringunt ad Dei tribunal, & debitores constituunt: imò à Deo prorsus alienant, vt nulla spes sit obtinendæ pacis & gratiæ nisi per veniam. Ita impletur quod docet Paulus, Reos esse omnes, & destitui Dei gloria, vt omne os obstruatur, & obnoxius fiat omnis mundus Deo. Rom. 3. c. 23 Nam etsi in sanctis ex parte affulget Dei iustitia, quandiu tamen carne circundati sunt, peccatis onerati iacent. Ita nemo reperietur vsqueadeo purus qui non indigeat misericordia Dei: cuius si participes esse cupimus, miseriam nostram sentire necesse est. qui verò tantam sibi perfectionem in hoc mundo somniant vt ab omni vitio & culpa sint immunes, non tam peccatis valedicunt, quàm ipsi Christo, à cuius Ecclesia sese abdicant. Nam quum discipulos omnes suos ad peccatorum remissionem iubeat quotidie confugere, ab eorum numero se expungit quisquis superuacuum hoc remedium esse putat. Iam remissio quam hîc nobis fieri optamus, satisfactionibus repugnat quibus se mundus redimere conatur. Neque enim remittere dicitur creditor qui accepta solutione nihil amplius exigit: sed qui vltrò & liberaliter iure suo cedens, absoluit debitorem. Neque hîc locum habet vulgaris illa culpæ & pœnæ distinctio. nec enim dubium est quin debita, pœnæ reatum significent. Hic si nobis gratis remittitur compensationes omnes euanescere oportet. Nec alius est sensus Lucæ, quanuis peccata nominet quia eorum veniam non aliter indulget Deus, quàm reatum tollendo. *Sicut & nos remittimus.*) Hæc conditio ideo apposita est nequis ad Deum petendæ veniæ causa accedere audeat nisi omni odio purus ac vacuus. Neque tamen venia quam nobis dari petimus, ab ea quam præstamus aliis, dependet: sed hoc modo ad remittendas omnes offensas hortari nos Christus voluit, & simul absolutionis nostræ fiduciam quasi impresso sigillo melius ratam facere. Nec obstat quòd apud Lucam habetur particula καὶ γὰρ, quæ tantundem valet ac Siquidem vel Etenim: quia Christi consilium non fuit causam notare: sed tantum monere qualem erga fratres animum afferre oporteat dum cupimus Deo reconciliari. Et certè si in cordibus nostris regnat Dei Spiritus, cessare oportet omnem maleuolentiam & vindictæ affectum. Quum autem Spiritus nobis sit adoptionis nostræ testis, videmus simpliciter hîc appositam esse notam quæ Dei filios ab extraneis discernat. Debitores hîc vocantur non pecuniæ, vel officii alicuius: sed qui ob illatas iniurias nobis sunt obnoxij.

13 *Et ne nos inducat in tent.*) Hæc petitio perperam in duas à quibusdam secta fuit, quum ex reipsa constet vnam & eandem esse, & verborum connexio idem demonstret. aduersatiua enim particula quæ media ponitur, duo membra inter se simul colligat. quod etiam prudenter expendit Augustinus. Sic igitur resolui debet oratio, Ne in tentationem feramur, nos à malo redime. Summa autem est, quòd propriæ infirmitatis nobis conscii, Dei præsidio defendi nos cupimus, vt inexpugnabiles stemus aduersus quaslibet Satanæ machinas. Iam sicut ex proximo voto ostendimus neminem censeri Christianum posse nisi qui se peccatis obstrictum agnoscit: ita ex hoc colligimus, ad bene viuendum vires nobis minimè sufficere nisi quatenus eas Deus suppeditat. quisquis enim ad vincendas tentationes, Dei auxilium implorat, se ita ipso liberatore fatetur habere opus, ne subinde labatur. Cæterùm nomen Tentationis sæpe generaliter sumitur pro quacunque probatione. quo sensu dicitur tentatus à Deo fuisse Abraham quum explorata fuit eius fides. sic tam aduersis rebus quàm prosperis tentamur, quia hac occasione in lucem emergunt affectus qui prius latebant. Sed hîc notatur interior tentatio quæ diaboli flagellum aptè vocari potest, ad incitandam nostram concupiscentiam. absurdum enim esset à Deo petere vt nos ab omnibus fidei documentis immunes reddat. Ergo praui omnes motus qui nos ad peccandum solicitant, sub Tentationis nomine compræhenduntur. Quanquam autem fieri non potest quin tales in animis punctiones sentiamus, quia toto vitæ cursu continua est nobis cum carne militia: petimus tamen à Domino ne tentationibus nos subiiciat, vel obrui patiatur. Ac quo melius exprimeret Christus nos ad assiduos casus & ruinas procliues pendere nisi nos Deus manu sua sustineat: hac loquendi forma vsus est, Ne nos inducas in tentationem: vel, vt alii vertunt, Ne nos inferas. Certum quidem est vnumquemque tentari à propria concupiscentia, quemadmodum docet Iacobus: Iacob. 1. c. 14 sed quia Deus non modo Satanæ libidini nos permittit vt ignem concupiscentiæ accendat, sed eo vtitur iræ suæ ministro, quoties vult homines in exitium præcipites agere, ipse quoque suo modo in tentationem inducit. Quo sensu dicitur Spiritus Dei malus arripuisse Saulem: & eodem tendunt complures Scripturæ loci. neque tamen propterea Deum vocabimus malorum authorem: quoniam homines mittendo in sensum reprobum, non confusam tyrannidem exercet, sed iusta sua iudicia, licet arcana, exequitur. *Libera nos à malo.*) Malum hîc tam in neutro quàm masculino genere potest accipi. Chrysostomus ad diabolum refert, qui omnium est architectus, atque, vt infestus est salutis nostræ hostis, assiduè nos oppugnat. non minus tamen commodè exponi poterit de peccato. Nec de ea re mouendum est certamen: quia idem ferè manet sensus, nos scilicet diabolo & peccato esse expositos nisi nos tueatur Dominus & eripiat. *Quia tuum est regnum.*) Mirum est hanc precationis clausulam, quæ tam aptè quadrat, à Latinis fuisse omissam. neque enim ideo solùm addita est vt corda nostra ad expetendam Dei gloriam accendat, & admoneat quisnam esse debeat votorum nostrorum scopus: sed etiam vt doceat, preces nostras quæ hîc nobis dictatæ sunt, non alibi quàm in Deo solo fundatas esse, ne propriis meritis nitamur.

MATTH. VI.	MARC. XI	LVC.
14 *Si enim remiseritis hominibus peccata sua, remittet etiam vobis Pater cælestis.*	25 *Et quum steteritis orantes, remittite si quid habetis aduersus aliquem, vt & Pater vester qui in cælis*	

15 *Quòd si non remiseritis hominibus peccata sua, neque Pater vester remittet peccata vestra.*	*est, remittat vobis delicta vestra.* 26 *Quòd si vos nō remiseritis, nec Pater vester qui in cælis est, remittet vobis peccata vestra.*

Hîc tantùm exponit Christus quorsum apposita fuerit illa conditio, Remitte nobis sicut nos remittimus: nempe Deum non aliter fore nobis exorabilem nisi nos etiam præbeamus faciles ad dandam veniā, siqui nos læserint. Et certè nisi plusquam ferrei sumus, mollire nos debet hæc exhortatio, vt placabiles simus ad remittendas offensas. Nisi quotidie varia peccata condonet Deus, scimus nos innumeris modis periisse. atque non alia lege ad veniam nos admittit, nisi fratribus ignoscimus quicquid in nos peccarint. Se igitur vltro quasi deuotis animis exitio addicunt, & data opera Deum sibi reddunt implacabilem, qui illatas sibi iniurias obliuisci nolunt.

MARC.	LVC.	MATTH. V.
		16 *Porrò quum ieiunaueritis, ne sitis veluti hypocritæ tetrici. deformant enim facies suas, quo perspicuū sit hominibus ipsos ieiunare. Amen dico vobis, habent mercedem suam.*
		17 *Tu verò quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua.*
		18 *Ne conspicuū sit hominibus te ieiunare, sed Patri tuo qui est in occulto: & pater tuus qui videt in abdito, reddet tibi in propatulo.*

Iterum redit ad superiorem doctrinam. quum enim vanam ostentionem in eleemosynis & precibus reprehendere cœpisset, legitimam orandi regulam interposuit. Nunc de ieiunio idem suis præcipit quod prius de precibus & eleemosynis: ne scilicet tantopere seruire theatro studeant, quàm Deum habere operum suorum testem. Porrò quòd caput vngere & faciem lauare iubet, hyperbolicum est. neque enim Christus ab vna specie hypocriseos ita nos retrahit, vt in alteram inducat. Nō ergo simulare lautitias iubet: neque ita nos hortatur ad victus temperantiam vt delicias in vnguentis & vestitu indulgeat: sed simpliciter nos hortatur ad tenendam moderationem, in qua nihil sit vel nouum vel affectatum: acsi diceret, ita ieiuniis vacandum esse, vt in consueta vitæ ratione nihil mutemus. Quòd ieiuniis mercedem à Deo promittit, impropria est loquutio, sicuti paulo antè de precibus dictum est, quanquam inter preces & ieiunia magnum est discrimen. illæ enim inter pietatis officia primatum tenent: ieiunium verò per se opus medium est: non autem ex eorum genere quæ Deus requirit & probat, vt sunt eleemosynæ. Placet autem duntaxat quatenus refertur in alium finem: nempe vt nos ad abstinentiam exerceat, vt subigat carnis lasciuiam, vt ad studium orandi nos inflammet, vt testimonium sit pœnitentiæ nostræ, quoties Dei iudicio vrgemur. Sensus ergo verborum Christi est, Deus aliquando patefaciet sibi placuisse quæ videbantur periisse bona opera, quòd hominum oculos fugerant.

MATTH. VI.	MARC.	LVC. XII.
19 *Ne reponatis vobis thesauros in terra, vbi ærugo & tinea delet, vbi fures perfodiunt ac furantur.*		33 *Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Parate vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis, quò fur non accedit, neque tinea corrumpit.*
20 *Sed recondite vobis thesauros in cælo, vbi neque ærugo neque tinea delet, & vbi fures non perfodiunt, neque furantur.*		34 *Vbi enim fuerit thesaurus vester, ibi & cor vestrum erit.*
21 *Nam vbi fuerit thesaurus vester, illic erit & cor vestrum.*		

19 *Ne reponatis.*) Pestis hæc capitalis passim regnat in mundo, vt homines inexplebili habendi cupiditate insaniant. Eos verò stultitiæ coarguit Christus, quòd opibus magna cura congestis suam fœlicitatem vermibus & ærugini prostituunt, furibúsque exponunt in prædam. Quid autem rationi minus consentaneum est quàm bona sua locare vbi vel sponte pereant: vel rapiantur ab hominibus? Hoc quidē non cogitant auari: opes enim suas includunt arcis bene obseratis: effugere tamen nequeunt quin furibus vel tineis obnoxiæ sint suæ diuitiæ. Cæci igitur & recto sensu priuati sunt qui tanto labore tantáque molestia inhiant congerendis opibus, quæ vel putredini, vel rapinis, vel aliis mille fortuitis casibus subiectæ sint: præsertim quum Deus locum thesauri in cælo reponendi nobis commodet, & ad diuitias quæ nunquam pereunt possidendas benignè inuitet. Thesaurū autem suum in cælo reponere dicuntur, qui expediti huius mundi laqueis, curas suas & studia ad cælestis vitæ meditationem conferunt. Apud Lucam non exprimitur antithesis, & diuersa occasio notatur quare iubeat Christus parari sacculos qui non veterascunt. dixerat enim, Vndite quæ possidetis, vt detis eleemosynnam. Iam quia durum est atque acerbum hominibus se propriis facultatibus nudare, leuandæ huius molestiæ causa amplā & magnificā spē compensationis

tionis proponit, quòd scilicet thesauros sibi in cælo reponant qui in terra subueniunt fratrum egestati, iuxta illud Solomonis, Qui erogat pauperi, fœneratur Domino. Cæterum quod de possessionibus vendendis præcipit, non ita præcisè vrgendum est quasi fas nō sit Christiano homini quicquā sibi reliquum facere. tantum docere voluit, non eatenus modò largiendum esse pauperibus, vt quod nobis superfluū est, ad eos redundet: sed ne fundis quidem parcendum esse si pauperum necessitati non sufficiat reditus qui ad manum est. acsi dixisset, Liberalitas vestra etiam vsque ad patrimonii diminutionem & agrorum alienationem se extendat.

21 *Vbi fuerit thesaurus vester.*) Hac sententia conuincit Christus miseros esse homines, qui thesauros suos in terra repositos habent: quia scilicet caduca sit & euanida eorum fœlicitas. negant enim se impediri auari quominus corde in cælum aspirent. sed Christus axioma opponit, quòd vbicunque summum bonum homines esse fingunt, illic sint impliciti & affixi. Hinc sequitur, cælo renuntiare qui in mundo fœlices esse appetunt. Scimus quàm accuratè disputarint philosophi de summo bono. imò hoc illis præcipuum fuit caput in quo sudarunt: neque immeritò: quandoquidem tota inde vitæ formandæ ratio dependet, atque huc referuntur omnes sensus. Si censetur honos summum bonum, necesse est vt mentes humanas penitus occupet ambitio: si pecuniæ, auaritia protinus regnum inuadet: si voluptas, fieri non poterit quin homines ad brutam indulgentiam degenerent. naturaliter enim omnes ad expetendum bonum ferimur. ita fit vt nos falsæ imaginationes huc illuc abripiant. Quòd si nobis probè & seriò persuasum esset, fœlicitatem nostram in cælo esse, facile esset, calcato mundo, despectísque terrenis bonis (quorum fallaces illecebræ maiorem hominum partem fascinant) in cælum conscendere. Hac ratione Paulus, dum in sublime attollere vult fideles, & hortari ad cœlestis vitæ studium, illis Christum proponit, in quo solo quærenda est solida fœlicitas: ac si diceret, Absurdum esse & indignum vt in terra subsidant eorum animæ quorum in cælo esset thesaurus.

MATTH. VI.	MARC.	LVC. XI.
22 *Lucerna corporis est oculus. si igitur oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit.* 23 *Quòd si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumen quod est in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ?* 24 *Nemo potest duobus dominis seruire: aut enim hunc habebit odio, & alterum diliget: aut huic adhærebit, & alterum negliget. non potestis Deo seruire & mammonæ.*		34 *Lucerna corporis est oculus. quum igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoque corpus tuum lucidum erit. quòd si malus fuerit, etiā corpus tuum tenebrosum erit.* 35 *Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebræ sint.* 36 *Si ergo corpus tuum totum fuerit lucidum, non habens aliquā partem tenebrosam, erit lucidum totum, vt quum lucerna fulgore illuminat te.* LVC. XVI. 13 *Nemo seruus potest duobus dominis seruire. aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & olterum contemnet non potestis Deo seruire & māmonæ.*

22 *Lucerna corporis est oculus.*) Tenendum memoria est quod prius monui, concisas hîc referri sententias, non autem perpetuam esse concionem. Summa porrò huius sententiæ est, Socordia errare homines, quia intenti non sunt, vt decebat, in rectum scopum. vnde enim fit vt turpiter vagentur, vel impingant, vel labantur, nisi quia corrupto iudicio, dum suis libidinibus quàm Dei iustitiæ obsequi malunt, non modò suffocant rationis lucem, quæ eorum vitam regere debuerat, sed prorsus in tenebras conuertunt? Similitudine autem vtitur Christus, oculum totius corporis lucernam vocans. acsi diceret, Quum homines ambulant, neque manus, neque pedes, neque ventrem regendæ viæ præesse, sed vnum oculum sufficere ducem reliquis membris. Ergo si temerè ferantur manus & pedes quò minimè conuenit, erroris culpa oculis erit imputanda, qui officium non faciunt. Nunc ad animam transferenda est similitudo. singuli affectus quædam sunt veluti eius membra: sed quia per se cæci sunt, directione opus habent. Iam Deus rationem indidit quæ eos in ordinem cogat, & lucernæ polleat officio ad viam monstrandam. Quid autem plerunque fieri solet? Nempe homines quicquid sanæ mentis datum erat sponte corrumpunt ac peruertunt, vt ne scintilla quidem vna lucis residua maneat. Oculum simplicem vocat qui nec lema aliqua obtectus, nec lippitudine infectus est, nec alio vitio laborat. πονηρὸν accipit pro vitioso. Corpus lucidum, quod illuminatur vt actiones suas habeat rite compositas. Tenebrosum verò, quod confuso motu in varios errores fertur. Videmus ergo (quemadmodum iam dixi) his verbis coargui hominum ignauiam, qui mentis oculos aperire negligunt ad gubernandos suos affectus. Quod autem hinc colligunt Papistæ pollere ratione & prudentia homines, vt libera sit illis boni & mali electio: friuolum est. neque enim Christus, qua facultate præditi simus, hoc loco differit: sed quomodo

nos ambulare deceat, vt scilicet in certum aliquem scopum simus intenti. Ac simul docet, totum humanæ vitæ cursum ideo tenebrosum esse quia nemo rectum finem sibi proponat, sed omnes sibi ad malum cupidè sectandum indulgeant. Fateor quidem natura ingenitam esse hominibus rationem qua discernat inter vitia & virtutes: sed ita peccato vitiatam esse dico, vt ad singulos passus deficiat. Interea non sequitur quin tenebras sibi sponte accersant homines, ac si clausis oculis oblatum lumen fugerent: quia scientes & volentes post suas concupiscentias feruntur.

23 *Si lumen quod in te est.)* Lumen vocat rationem, quantulacunque in hominibus reliqua manet post lapsum Adæ: Tenebras autem, crassos affectus & belluinos. Sensus est igitur, mirum non esse si tam fœdè pecudum more in vitiorum luto sese homines volutent: quandoquidem nulla est ratio quæ cæcas & tenebrosas carnis libidines regat. Lumen verò dicit in tenebras conuerti, non modo quum mentis suę iudicium obrui sinunt homines prauis carnis libidinibus, sed ingenium suum peruersis cogitationibus dedentes, quasi in belluas degenerant. Videmus enim vt maligne ad astutiam deflectant homines quicquid datum erat prudentiæ, vt sibi fodiant profundas cogitationes, quemadmodū dicit Propheta, vt subterfugiis suis freti, proteruè Deo insultent: denique innumeris modis ad se perdendos ingeniosi esse appetant. Quare non abs re pronuntiat Christus, fieri non posse quin horribiles & plusquā densæ tenebræ regnent in vita, vbi homines data opera cæcutiunt. Idē est sensus verborum quæ habētur apud Lucam: nisi quod sententiam hanc connectit illic Christus cum ea quæ prius exposita fuit Matthæi quinto capite, Nemo lucernam accendit, & ponit eam in abscondito, &c. Deinde huius clausulæ loco, Si lumen quod in te est, tenebræ sunt, &c. exhortationem ponit, Vide ne lumen quod in te est, tenebræ sint. acsi diceret, Vide ne mens tua, quæ instar lucernæ fulgere debuerat ad moderandas tuas actiones, totam vitam tuam obtenebret ac peruertat. Postea subiicit, quum illuminatur corpus ab oculo, in singulis mēbris extare optimam moderationem: sicuti lumen accensum diffunditur & penetrat in omnes cubiculi partes.

Iesa.29.d.15.

24 *Nemo potest.)* Redit Christus ad superiorem doctrinam, nempe vt suos discipulos ab auaritia retrahat. Prius dixerat, cor hominis thesauro eius deuinctū esse & constrictum, nunc admonet alienari à domino eorum corda qui se diuitiis addicunt. Delicias enim fallaci prætextu maior pars sibi facere solet, dum inter Deum & suas cupiditates partiri se posse fingit. Christus autem fieri posse negat vt quisquam Deo simul & carni suæ obtemperet. Non dubium est quin prouerbium tunc vulgò vsitatū fuerit, Neminem posse duobus dominis simul seruire. Quod igitur omnium opinione receptum erat, pro confesso sumit, atque ita ad præsentem causam accommodat, vbi regnum occupant diuitiæ, abdicari Deo suum imperium. Non est quidem impossibile deo seruire qui diuites sunt: sed quisquis diuitiis se in seruitutem tradit, à Deo se emancipet est necesse: quādoquidem diaboli mancipia nos auaritia semper reddit. quod alibi refertur à Luca, in hunc contextum inserui: quia quum sparsim, vt fert occasio, Euangelistæ ex Christi doctrina sententias in alienos locos transferant, nobis nulla esse debet religio eos inter se aptare. Cæterum quod specialiter de diuitiis hîc dicitur, ad alia omne genus vitia rite extendi potest, Quum Deus tantopere sinceritatem vbique commendet, duplex autem cor abominetur, eos omnes falli qui ipsum dimidiâ cordis sui parte contentum fore putant. Fatentur quidem omnes ore, non verè coli Deum nisi integro affectu: sed re ipsa negant, dum conciliare student res inter se contrarias. Non desinam, inquit ambitiosus, Deo seruire, quamuis ad venandos honores bonam ingenii mei partem applicem. Idem auari, voluptuosi, crapulæ dediti, libidinosi, crudeles, pro se quisque iactāt. quasi verò possibile sit Deo ex parte seruire quos ex professo contra eū bellare patet. Verum quidem est, fideles ipsos nunquam ita in solidum addictos esse dei obsequio quin retrahantur subinde vitiosis carnis cupiditatibus. Sed quia gemunt sub hac misera seruitute, sibíque displicent, nec aliter carni seruiunt quàm inuiti & reluctantes: non dicuntur duobus dominis seruire: quia perinde probantur eorum studia & conatus Domino, acsi integram illi obedientiam præstarent. Hîc autem refellitur eorum hypocrisis qui sibi in vitiis blandiuntur, acsi lucem tenebris possent coniungere.

MATTH. VI.	MARC.	LVC. XII.
25 *Propterea dico vobis ne sitis soliciti animæ vestræ quid esuri sitis atq; bibituri, neque corpori vestro quibus indumētis vsuri. nónne anima pluris est quàm cibus, & corpus pluris quàm indumentum?*		22 *Dixítque ad discipulos suos, Ideo dico vobis, ne soliciti sitis animæ vestræ quid edatis, neque corpori quid induamini.*
		23 *Anima pluris est quàm esca, & corpus pluris quam indumētum.*
26 *Respicite ad volatilia cæli, quia non serunt neque metunt, neque colligunt in horrea, & Pater vester cælestis alit illa. nónne vos lōgè præcellitis illa?*		24 *Considerate coruos quia nō seminant neque metunt, quibus nō est penuarium neque horreū, & Deus pascit illos: quanto magis vos præstatis volucribus?*
27 *Quis autem vestrum anxiè curando potest addere ad staturam suam cubitum vnum?*		25 *Quis autem vestrum solicitè curando potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum?*
28 *Ac de indumento quid soliciti estis? cognoscite lilia agri quomodo crescunt: nō laborāt neq; nent.*		26 *Si ergo ne id quidē quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis?*

29 Dico

29 *Dico autẽ vobis ne Solomonem quidem in vniuersa sua gloria sic amictum fuisse vt vnum ex his.*

30 *Quòd si gramen agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, annon multo magis vos ô exiguæ fidei?*

27 *Considerate lilia, quomodo crescunt: non laborant neque nent. dico autem vobis, nec Solomon in vniuersa gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis.*

28 *Si autem gramen quod hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos ô exiguæ fidei?*

Hoc toto sermone Christus nimis anxiam victus & vestitus curam qua se homines excruciant, reprehendit, ac simul curando huic morbo remedium adhibet. Quòd solicitos esse vetat, non ita præcisè sumi debet acsi omnem suis curam eximeret. scimus enim ea lege natos esse homines vt aliquid curæ sustineant: imò hæc non vltima est pars miseriarum quas Dominus nobis in pœnam iniunxit vt nos humiliaret. Sed immodicam curam damnat ob duas causas: quia scilicet ea se frustra macerant homines & torquent, satagendo plusquam liceat vel ferat eorum vocatio: deinde quòd sibi plus sumũt quàm oportet, ac propria industria freti, Deum inuocare negligunt. Tenenda est illa promissio, Quum increduli serò cubitum ibunt, manè surgent, & comedent panẽ doloris, fideles quiete & somno per Dei gratiam potituros. Ergo filii Dei quamuis à labore & cura immunes non sint, propriè tamen non dicuntur esse soliciti de vita, quoniam in Dei prouidentiam recumbendo, tranquillè quiescunt. Hinc colligere promptum est quatenus habenda sit victus cura, nempe vt laboret quisque nostrum quantum fert sua vocatio, & Dominus præcipit: deinde vt sua quenque necessitas ad Deum inuocandum solicitet. Talis cura inter supinam securitatem & superuacuos cruciatus quibus se conficiunt increduli, media est. Quòd si probè expendimus Christi verba non quamlibet curam nobis interdicit, sed quæ ex diffidentia nascitur. Nolite, inquit, soliciti esse quid edatis aut bibatis. id verò proprium est eorum qui inopiæ & defectus metu trepidant, acsi illis in singula momenta defuturus esset cibus. *Psal.127.a.2*

25 *Nonne anima.)* Ratiocinatur à maiori ad minus. Vetuerat nimium curare quomodo tolerari possit vita: nũc rationem subiicit, Dominum qui vitã ipsam donauit, minimè passurum vt quæ ad eam sustinendam pertinent subsidia nobis desint. Et certè non leuem facimus Deo iniuriam quoties diffidimus ne victus aut vestitus nobis suppetat, quasi nos fortuitò in terram proiiceret. Quisquis enim certè persuasus est eum minimè latere qualis sit conditio vitæ nostræ, cuius ipse est author, non dubitabit quin eius necessitatibus optimè consulat. Ergo quoties de victu metus aliquis vel solicitudo obrepit, meminerimus Deo curæ vitam nostram fore quam nobis donauit.

26 *Respicite ad volatilia.)* Hoc est quod dixi remedium, vt scilicet in Dei prouidentiam recumbere discamus, omnium enim curarum quæ modum excedunt, mater est infidelitas. Ideo vnica corrigendæ auaritiæ ratio est, si Dei promissiones amplectimur quibus se testatur habiturum curam nostri. In hunc modum Apostolus retrahere fideles ab auaritia volens, eam doctrinam confirmat, quia scriptum sit, Non te deseram, neque destituã. Summa ergo est, quòd nos ad fidendum Deo hortatur, qui nullos ex suis, quamlibet contemptibiles, negligit. Diligenter notãdum est quòd Patrem cælestem dicit volatilia alere. Etsi enim non sine miraculo vitam sustentant, quotusquisque tamen nostrũ reputat inde pendere eorum vitam quòd Deus suam prouidentiã ad ipsa vsque extendere dignatur? Quod si penitus animis nostris infixum sit subministrari Dei manu alimenta volucribus, facilè erit de nobis sperare qui ad eius imaginem sumus conditi, & qui inter eius filios censemur. Quum dicit volatilia non serere neque metere, his verbis nos ad otium & pigritiam minimè inuitat: sed tantùm intelligit, etiamsi cessent omnia subsidia, nobis vnam Dei prouidentiam sufficere, quę abundè animalibus suppeditat quicquid opus est. Lucas pro Volucribus, Coruos ponit, alludens fortè ad locum illum Psalmi, Qui dat escam pullis coruorum inuocantibus eum. Dauidem verò quidam existimant nominatim ideo loquutum esse de coruis, quòd quum eos statim deserant patres & matres, necesse est Diuinitus alimenta illis offerri. Hinc patet non aliud voluisse Christum quàm vt suos doceret curas suas in Deum reiicere. *Heb.13...* *Psal.147.b.9*

27 *Quis autem vestrum anxiè curando.)* Hîc aliud vitium damnat Christus quod ferè semper implicitum est cum immodica victus cura: nempe quòd sibi suprà quàm licet vsurpans mortalis homo, sacrilega temeritate fines suos transilire non dubitat. Scio (inquit Ieremias) quòd non est hominis via eius, nec viri vt dirigat gressus suos. Atqui vix centesimus quisque reperitur qui non quiduis sibi de propria industria aut virtute promittere audeat. hinc fit vt posthabito Deo quiduis etiam machinari non dubitent qui sibi arrogant prosperos rerum euentus. Hanc insanam audaciam vt cohibeat Christus, quicquid ad vitæ nostræ sustentationem pertinet, à sola Dei benedictione pendere dicit. perinde enim est acsi diceret, stultè se fatigare homines, quando superuacui sint omnes labores & irriti, profectu careant omnes curæ, nisi quatenus illis Deus benedicit. quod clarius exprimitur apud Lucam, quum addit Christus, Si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris estis soliciti? Nam ex illis verbis satis constat non solam diffidentiam argui, sed superbiam, quòd homines suæ solertiæ multo plus quàm par sit arrogent. *Iere.10.d.23*

29 *Ne Solomonem quidem in tota gloria.)* Sensus est, quæ in herbis & floribus relucet Dei benignitas, superare quicquid suis opibus, potentia, vel alio quouis modo homines possunt: vt statuant fideles nihil sibi ad perfectam copiam defore, quamuis desint omnia adminicula, modò vna vigeat Dei benedictio. *O exiguæ fidei.)* Non ab re hac in parte defectum vel imbecillitatem fidei Christus accusat: quo enim magis præsentis vitæ cura pro ingenii nostri crassitie afficimur, eo se magis prodit nostra in-

fidelitas,nisi omnia ex voto suppetant. Itaque permulti qui in rebus maximis tolerabili saltem fide præditi videntur,ad inopiæ periculum expauescunt.

MATTH. VI.	MARC.	LVC. XII.
31 *Ne sitis igitur soliciti, dicentes, Quid edemus,aut quid bibemus, aut quibus operiemur?*		29 *Et vos nolite quærere quid esuri sitis,aut quid bibituri, & nolite in sublime tolli.*
32 *Nam omnia ista Gentes exquirunt.nouit enim Pater vester cælestis quòd opus habeatis his omnibus.*		30 *Hæc enim omnia Gentes mūdi quærunt. Pater autem vester nouit quod istis opus habeatis.*
33 *Quin potius quærite primùm regnum Dei, & iustitiā eius, & hæc omnia adiicientur vobis.*		31 *Quin potius quærite regnū Dei, & hæc omnia adiicientur vobis.*
34 *Ne sitis igitur soliciti in crastinum: nam crastinus dies curam habebit suiipsius,sufficit sua diei afflictio.*		32 *Noli timere pusille grex: quia complacitum est Patri vestro dare vobis regnum.*

Idem qui superioris doctrinæ scopus est: vt fideles paterna Dei cura confisi, & quæcunque sibi necessaria esse sentiunt ab eo sperantes, superuacua anxietate se non excrucient. Solicitos esse vetat, vel quærere,sicuti habet Lucas:nempe eorum more qui huc & illuc circumspiciunt,omisso Dei respectu,in quem vnum intentos esse decebat. neque vnquam quiescunt nisi vbi sub oculis apparet annonæ copia: imo qui Deo non tribuentes tuendi mundi officium, assidua inquietudine æstuant ac vexantur. Quum dicit Gentes omnia ista quærere, exprobrat nimis crassam inscitiam, vnde manant tales omnes curæ. vnde enim fit vt nunquam tranquillo in statu resideant increduli, nisi quòd Deū fingunt otiosum in cælo dormire,vel saltem non prospicere rebus humanis,vt quos in fidem suam suscepit,instar familiæ suæ pascat? Ita hac comparatione significat male profecisse,nec adhuc prima tenere pietatis rudimenta quicunque occulta bonorum omnium copia refertam Dei manum fidei oculis non aspiciunt, vt placidè ac sedatis animis victum inde expectent. Pater,inquit,cælestis nouit vos istis indigere. quasi diceret, eos omnes qui tantopere de victu sunt anxii,Paternæ Dei bonitati & arcanæ prouidentiæ nihilo plus deferre honoris quàm incredulos.

29 Luc. *Et nolite in sublime tolli.*)Hæc particula, vltimæ sententiæ quæ apud Matthæum habetur, respondet, Ne sitis soliciti in crastinum. aliud enim vitium taxat Christus, quòd homines libenter quinque secula amplecterentur, dum sibi consulere volunt. Verbum μετεωρίζεσθαι, quo vtitur Lucas, propriè significat ex alto speculari: quod vulgò dicimus Facere longos discursus. nullum enim satagendi modum sibi facit carnis nostræ intemperies, quin cælum & terram centies reuoluat. Hinc fit vt nullum relinquat Dei prouidentiæ locum. Hoc igitur nomine reprehenditur nimia curiositas, quod per eam nobis inutiles molestias accersimus,atque ita sponte efficimur ante tempus miseri.Quod dicit Matthæus.Sufficere diei suam afflictionem,huc spectat vt suas curas temperent fideles, ne prouidi esse vltra vocationis suæ modum appetant.non enim, vt dictum est,quælibet damnatur sedulitas, sed quæ per obliquos & immensos circuitus extra metas vagatur.

33 Matth. *Quærite primum regnum Dei.*) Alio argumento coercet nimiam victus curam. nam ea crassum & socordem animæ cælestísque vitæ neglectum arguit. Hoc ergo præposterum esse admonet Christus, quòd se homines,ad meliorem vitam nati, prorsus in rebus terrenis occupant. Quisquis autem primum gradum tribuet regno Dei, non nisi moderatè in victu curādo se exercebit. neque enim quicquam aptius est ad frænandam carnis lasciuiam, ne in vitæ præsentis cursu exultet, quàm cælestis vitæ meditatio. Iustitiæ nomen tam ad Deum quàm ad regnum eius referri potest. scimus enim regnum Dei iustitia,hoc est spirituali vitæ nouitate,constare. Quum pronuntiat reliqua adiectum iri, significat,quæ ad præsentem vitam spectant, esse quasi secundas accessiones, atque ita debere infra Dei regnum subsidere.

32 Luc. *Noli timere pusille grex.*) Hac sententia fiduciam ad quam suos hortatus erat Christus, confirmat. Quomodo enim vilem & caducum cibum negaret Deus suis, quos adoptauit in regni sui hæredes? Ac disertè pusilli gregis nomine compellat suos, ne ideo se minoris apud Deum fieri putent quòd coram mundo ob suam paucitatem nihili æstimantur. Verbo εὐδοκεῖν significat ex gratuitæ misericordiæ fonte nobis fluere vitam æternam. Huc quoque accedit Donandi verbum. Quum verò palàm testetur Christus, Deum nobis regnum dedisse, neque alia de causa nisi quoniam ita illi placuit: hinc plusquam manifestum est, nullis operum meritis acquiri. Proinde quoties in spem æternæ vitæ nos Dominus erigit,meminerimus non esse de quotidiano victu timendum.

MATTH. VII.	MARC. IIII.	LVC. VI.
1 *Nolite iudicare,ne iudicemini.* 2 *Quo enim iudicio iudicatis,eo iudicabitur de vobis: & qua mēsura*	24 *Qua mensura*	37 *Nolite iudicare,& non iudicabimini: nolite condemnare, & non condēnabimini:remittite,& remeti-*

meti-

metimini,ea remetietur vobis.
3 *Cur autem vides festucam quæ est in oculo fratris tui: trabem verò quæ est in oculo tuo non animaduertis?*
4 *Aut quomodo dices fratri tuo, Sine eximam festucam ex oculo tuo, & ecce trabes in oculo tuo?*
5 *Hypocrita eijce prius trabē ex oculo tuo, & tunc perspicies vt eximas festucam ex oculo fratris tui.*

metiemini, eadē remetietur vobis.

mittetur vobis.
38 *Date, & dabitur vobis. Mensuram bonam & confertam, & concussam atque exundantem dabunt in sinum vestrum, eadem quippe mensura qua metimini remetietur vobis.*
41 *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo proprio est non animaduertis?*
42 *Aut quomodo dicere potes fratri tuo, Frater sine eijciam festucam quæ in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, eijce primùm trabem ex oculo tuo, & tunc perspicies vt eijcias festucam quæ est in oculo fratris tui.*

1 *Nolite iudicare.*) His verbis præcisè non prohibuit Christus à iudicando: sed morbum qui omnibus ferè ingenitus est, sanare voluit. Videmus enim vt omnes sibi indulgeant: quisque autem in alios seuerus sit censor. Et quædam est huius vitij dulcedo, vt neminem ferè non titillet cupiditas in aliena vitia inquirendi. Fatentur quidem omnes malum esse intolerabile, quòd tam maligni sint erga fratres qui sibi in propriis vitiis ignoscunt. Atque id etiam multis prouerbiis damnarunt olim profani homines: omnibus tamen seculis obtinuit, & hodie quoque obtinet: imò accedit altera pestis deterior, quòd bona pars alios damnando, peccandi licentiam vult acquirere. Hanc prauam mordendi, carpendi, obtrectandi libidinem cohibet Christus quum dicit, Nolite iudicare. Neque enim cæcutire debent fideles vt nihil discernant: sed tantum seipsos frænare, ne cupidius iudicent quàm par est, fieri enim aliter non potest quin modum rigoris excedat quisquis iudicium sibi de fratribus appetit. Talis est locutio apud Iacobū, Nolite plures esse magistri. Neque enim fideles absterret vel retrahit, ne docendi partibus fungantur: sed ambitiosè appetere honorem vetat. Iudicare ergo hoc loco tantundem valet ac curiosè inquirere in aliena facta. Hic autem morbus primùm iniquitatem secum perpetuò trahit, vt leue aliquod delictum nō secus atque grauissimum crimē damnemus: deinde erumpit in peruersam audaciam vt superciliosè de re qualibet sinistrum feramus iudicium: etiamsi in bonam partem accipi poterat. Videmus nunc quorsum tendat consilium Christi: ne scilicet nimium cupidi, vel morosi, vel maligni simus, vel etiam curiosi in iudicandis proximis. Qui autem iudicat ex verbo & Lege Domini, & iudicium suum ad charitatis regulam exigit, semper à seipso initium censuræ faciens, ille rectum iudicandi modum & ordinē seruat. Vnde apparet quàm perperam hoc testimonio abutantur qui eius moderationis, quam Christus commendat, prætextu omne boni & mali discrimen è medio tollere cuperent. Atqui peccata omnia dānare non modò nobis licet, sed etiam necesse est: nisi velimus Deo ipsi obstrepere, imò eius leges abrogare, rescindere iudicia, & euertere eius tribunal. Vult enim eius, quam de hominum factis pronuntiat, sententiæ nos esse præcones: tantùm ea modestia inter nos colenda est vt ipse vnicus maneat Legislator & Iudex. *Ne iudicemini.* Pœnam denuntiat rigidis istis censoribus qui tantopere aliorum vitia excutere affectant: futurum scilicet vt nihilo humanius ab aliis tractentur, sed vicissim eundem in se rigorem sentiant quem exercuerint contra alios. Vt nihil nobis fama nostra charius est vel pretiosius, ita plusquam acerbum est damnari ac subiici hominum probris & infamiæ. Atqui nostra culpa nobis accersimus hoc ipsum à quo tantopere natura nostra abhorret. quotus enim quisque est qui non acutius disquirat in aliorum facta quàm par sit? qui non durius succenseat leuibus delictis? qui non morosius improbet quod per se mediū erat? Hoc autem quid aliud est quàm Deum quasi data opera prouocare in nos vltorem, vt paria rependat? Tametsi autem hoc fit iusta Dei vindicta, vt vicissim plectantur qui alios iudicarunt: hanc tamen pœnam Dominus per homines exequitur. Nam quod Chrysostomus & alii quidam ad futuram vitam restringūt, coactum est. Quemadmodum enim minatur Iesaias prædæ futuros qui alios prædati fuerint: *Iesa.33.a.1* ita intelligit Christus non defore vindices qui homines iniquos & maledicos simili virulentia vel rigore puniant. Quòd si cessabunt homines, vt pœnam effugiant in mundo qui damnandis fratribus nimis cupidè intenti fuerunt, non tamen effugient iudicium Dei. Apud Lucam apponitur etiam promissio. Remittite, & remittetur vobis, Date, & dabitur vobis. cuius sensus est, facturum esse Dominum vt qui se facilem, humanum & æquum præbuerit fratribus, eandem sentiat erga se clementiam aliorum, vt benignè & amicè ab ipsis tractetur. Quòd autem sæpe contingit filiis Dei pessimam rependi mercedem, vt multis iniustis calumniis premantur, quum tamen nullius famam læserint, imò pepercerint fratrum vitiis, cū hac Christi sententia non pugnat. nam quæ ad præsentem vitam spectant promissiones, eas scimus non esse perpetuas, nec exceptione carere. Deinde quamuis Dominus ad tempus innocentiam suorum indignè premi & propemodum obrui sinat: simul tamen implet quod alibi dicit, vt refulgeat eorum in- *Iesa.58.* tegritas instar auroræ. ita semper eminet eius benedictio supra iniustas calumnias. sic enim fideles subiicit indignis probris, quo eos humiliet vt tandem bonam eorum causam asserat. Adde quod ipsi quoque fideles, vtcunque studeant fratribus suis æquitatem præstare; quia tamen immodico rigore

interdum feruntur contra fratres vel innoxios, vel non adeò culpabiles, sua culpa in se prouocant simile iudicium. Certè quod mensuram confertam & exundantem non recipiunt, quanquam mundi ingratitudini imputandum est, sibi tamen ex parte acceptum ferre debent: quia nemo est qui tam liberaliter vt decebat fratres suos foueat.

3 *Cur autem vides festucam.)* Nominatim vitium perstringit, quo communiter laborant hypocritæ. Nam quum plus satis oculati sint in cernendis aliorum vitiis, & ea non seuerè modò, sed ferè tragicè amplificent, sua ipsorum peccata reiiciunt post tergum: vel ita ingeniosi sunt in illis extenuandis, vt videri cupiant etiam in crassissimo quoque scelere excusabiles. Ergo vtrumque malum reprehendit Christus: nimiam perspicaciam quæ ex defectu charitatis nascitur, dum nimis scrupulosè excutimus fratrum vitia: & indulgentiam qua peccata nostra tegimus & fouemus.

MATTH. VII.

6 *Ne detis quod sanctum est canibus: nec proiiciatis margaritas vestras ante porcos: nequando hi conculcent eas pedibus suis, & illi versi lacerent vos.*

MARC.

LVC.

6 *Ne detis quod sanctum est.)* Non est quòd sæpius iterem concisas referri sententias à Matthæo, & quæ vno contextu minimè legendæ sunt. Neque enim cohæret hæc doctrina cum proximo sermone: sed prorsus separata est. Admonet enim Christus Apostolos, & sub eorum persona omnes Euangelii doctores vt cælestis sapientiæ thesaurum solis filiis Dei conseruent, non autem prostituant indignis & prophanis Dei contemptoribus. Sed hic oritur quæstio. nam postea iussit prædicare Euangelium omni
2.Cor 2.d.16 Creaturæ. Et Paulus dicit eius prædicationem reprobis mortiferum odorem esse. nec quicquam certius est quàm Dei mandato quotidie proponi incredulis in testimonium quo magis reddantur inexcusabiles. Respondeo, Quia non possunt Euangelii ministri, & quicunque ad docendi munus vocati sunt, inter filios Dei & porcos discernere, eorum esse partes omnibus promiscuè offerre salutis doctrinam. Nam quanuis initio multos videant præfractos & indociles non tamen patitur charitas eos statim haberi pro deploratis. nam hoc tenendum est, vocari à Christo canes & porcos, non quoslibet impuros homines, vel Dei metu vacuos, & veræ pietatis expertes: sed qui certis documentis peruicacem ostenderint Dei contemptum, vt morbus incurabilis appareat. Alibi canes opponit Christus electo Dei populo & domesticis fidei, quum dicit, Non est bonum sumere panem filiorum, & dare canibus. Hic autem canes & porcos intelligit, qui impio Dei contemptu delibuti, medicinam nullam admittunt. Hinc apparet quàm perperam torqueant Christi verba qui ab eo restringi putant Euangelii doctrinam ad solos dociles & bene præparatos. Quid enim fiet si neminem inuitent pii doctores, nisi qui iam sua obedientia Dei gratiam præuenerit? quin potius natura cum impuri sumus omnes, tum ad contumaciam propensi. Quare nullis negandum est salutis remedium nisi qui sibi oblatum ita fœdè respuerint vt constet reprobos & à seipsis damnatos esse, quemadmodum de hæreticis loquitur Paulus. Duplex autem ratio fuit cur vetaret Christus Euangelium perditis contemptoribus proponi, est enim aperta mysteriorum Dei profanatio, si ea subiicimus impiorum ludibriis. Deinde consolari suos discipulos voluit Christus, ne desinerent operam suam locare electis Dei in Euangelio docendo, quanuis proteruè illud repudiari viderent ab impiis & profanis hominibus, acsi dixisset, ne vilescat incomparabilis hic thesaurus, arcendos ab eo esse porcos & canes. Cæterum notanda sunt elogia quibus salutis doctrinam ornauit Christus, rem sanctam nominans, & margaritis comparans. Nam hinc colligimus quanto nobis in pretio habenda sit. *Nequando hi conculcent.* Videtur Christus inter porcos & canes distinguere: porcis brutum stuporem, canibus vero rabiem tribuens. Et certè experientia docet duas tales esse contemptorum Dei species. Exempli gratia, Quicquid de corrupta hominis natura, de gratuita iustificatione, de æterna electione traditur in Scripturis, multi vel ad ignauiam vel ad carnis lasciuiam conuertunt. tales aptè & meritò censentur porci. Alii verò puram doctrinam eiúsque ministros sacrilegis conuitiis lacerant: quasi bene agendi studium, Dei timorem & omnem salutis curam labefactet. Etsi igitur vtroque nomine designet Christus insanabiles verbi Dei aduersarios, duplici tamen similitudine quid alii ab aliis differant breuiter admonet.

Canes & porci qui.

αὐτοκατάκριτοι. Tit.3.c.11

MATTH. VII.

7 *Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.*

8 *Quisquis enim petit accipit, & quicunque quærit inuenit, & pulsanti aperietur.*

9 *An quisquam est vestrum homo qui, si filius*

MARC.

LVC. XI.

5 *Et ait illis, Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi, Amice, da mihi mutuò tres panes:*

6 *Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod apponam illi.*

7 *Et ille intus respondens dicat, Noli mihi molestus esse. iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi.*

8 *Dico vobis: etiamsi nō daturus sit illi surgens,*

eius petierit panem, lapidem sit daturus illi?

10 *Aut si piscem petierit, num serpentem porrigit illi?*

11 *Si vos igitur quum sitis mali, nostis bona dona dare filijs vestris, quanto magis Pater vester qui est in cælis, dabit bona si postuletis ab ipso?*

surgens, eò quòd amicus eius sit: propter improbitatem tamen eius surget, ac dabit illi quibuscunque habet opus.

9 *Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.*

10 *Omnis enim qui petit accipit: & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur.*

11 *Quis autem ex vobis pater, à quo si filius petierit panem, lapidem dabit illi? aut si piscem, num pro pisce serpentem dabit illi?*

12 *Aut si petierit ouum, num porriget illi scorpium?*

13 *Si ergo vos quum sitis mali, nostis bona dona dare filijs vestris, quanto magis Pater vester cælestis dabit Spiritum sanctũ poscentibus se?*

7 *Petite,* &c.) Exhortatio est ad precandum: & quia in hoc pietatis exercitio, quod nobis primæ curæ esse debebat, tam lenti sumus ac pigri, tribus loquendi formis eandem rem vrget Christus. Neque enim superuacua est locutio, quum dicit Petite, quærite, pulsate: sed ne frigeat simplex doctrina, insistit in torpore nostro excitando. Eodem spectant additæ promissiones, Inuenietis, dabitur vobis, & aperietur. nihil est enim quod nos melius ad orandum animet quàm certa impetrandi fiducia. necesse enim est defunctoriè tantum orare qui dubitant: imò inanis est ac lusoria cæremonia, precatio sine fide. Ideo Christus, vt nos efficaciter ad hanc officij partem extimulet, non tantùm præcipit quid facere nos oporteat: sed promittit non irritas fore nostras preces. Atque hoc diligenter notandum est: primum vt sciamus hanc orandi legem nobis statui ac præscribi, vt certò persuasi simus nobis propitium esse Deum vt vota nostra exaudiat. Deinde quoties ad orandum accingimur, vel quoties sentimus non satis vigere in nobis precandi ardorem, vt nobis in mẽtem veniat tam benigna inuitatio, in qua nobis CHRISTVS de paterno Dei affectu testatur. Ita fiet vt quisque nostrum fretus Christi gratia fiduciam orandi cõcipiat, & liberè audeat inuocare Deum, sicuti docet Paulus ad Ephes. cap 3. c. 12. Quia autem plus iusto ad diffidentiam propensi sumus, hoc quoque vitium vt corrigat Christus, promissionem diuersis verbis iterat. Cæterùm quærendi metaphora ideo vsus est, quòd procul à nobis abesse putamus quæ vsus & necessitas nostra postulat: Pulsandi verò, quòd sensus carnis imaginatur clausa esse quæ ad manũ nõ suppetũt.

8 *Quisquis enim petit, accipit.)* Quidam prouerbialem sententiam esse putant ex communis vitæ vsu sumptam. ego tamen lubentius in diuersam partem inclino, quòd Christus Patris gratiam precantibus offert. acsi diceret, Deum vltro ad nos exaudiendos paratum esse, modò precemur: expositas nobis esse eius diuitias, modò petamus. Quibus verbis significat eos ignauiæ suæ iustas dare pœnas, qui necessariis rebus destituti, hoc inopiæ suæ remedium non quærunt. Certum quidem est sæpe quum dormiunt fideles, excubias Deum agere pro eorum salute, vt ipsorum vota præueniat. Nihil enim nobis miserius, si in tanto, non dico tempore, sed stupore, preces nostras expectet, si in tanta nostra incogitantia dissimulet. Imò non aliunde quàm à seipso prouocatur vt nobis fidem donet quæ preces omnes ordine & tempore præcedit. Sed quia hic discipulos Christus alloquitur, simpliciter admonet quomodo velit nos pater cælestis donorum suorum facere compotes. Ergo tametsi gratuitò nobis omnia largitur, quo tamen fidem nostram exerceat, precari nos iubet vt petentibus concedat quæ nobis ex mera eius bonitate fluunt.

9 *An quisquam vestrum est homo.)* Comparatio est à minori ad maius. Primò Christus malitiam hominum immensæ Dei bonitati opponit. malignos autem nos reddit φιλαυτία: quia dum sibi quisque plus satis addictus est, alios præterit ac negligit. atqui hoc vitium superat paternus amor, vt homines sui obliti se in filios plusquam liberaliter effundant. Vnde autem id nisi quia Deus, à quo descendit omnis paternitas, particulam suæ bonitatis eorum cordibus instillat? Quòd si tantum ad beneficentiam valent guttulæ, quid ab ipso mari inexhausto sperandum est? An restrictus esset Deus qui hominum corda sic aperit? Interea tenendum est illud Iesaiæ, Etiamsi mater filios obliuiscatur, Dominum tamen fore sui similem, vt se Patrem semper exhibeat. *Ephes. 3. c. 15* *Esa. 49. d. 15*

11 *Bona dona.)* Hoc consultò expressit Christus, ne stultis prauisque desideriis precando habenas nimium laxent fideles. Scimus quanta sit in hac parte carnis nostræ tam intemperies quàm audacia. nihil enim nobis non permittimus à Deo petere. quod nisi morem stultitiæ nostræ gerat, aduersus eum fremimus. Christus ergo vota nostra subiicit Dei arbitrio, ne plus nobis largiatur quàm vtile esse nouerit. Quare ne putemus nullam illi esse nostri curam quoties nostris desideriis non respondet: quia penes ipsum est discernere quid nobis expediat. Iam verò quia cæci sunt omnes nostri affectus, regula orandi ex verbo Dei petenda est. neque enim ad rem tantam æstimandam idonei sumus. Ergo quisquis cum exorandi fiducia accedere ad Deũ cupit, frænare cor suum discat, nequid petat nisi ex illius voluntate: sicuti admonet Iacobus Epistolæ suæ cap. 4. a. 3. Lucas pro bonis in extremo membro ponit Spiritum sanctum, non excludens alia beneficia, sed quid præcipuè petendũ sit ostendens, semper enim illud in memoriam

ſubire debet, Quærite primùm regnum Dei, & alia ſubinde accedent. Quare filios Dei, vt ſe ad rite precandum comparent, terreſtres affectus exuere, & ad ſpiritualis vitæ meditationem conſcendere oportet. Sic fiet vt victum ac veſtitum poſthabeât adoptionis ſuæ arrhæ ac pignori: Deus autem vbi tam pretioſum theſaurum dederit, minimè negabit alia minora.

5 Luc. *Quis veſtrûm habebit amicum.)* Apud Lucam additur hæc ſimilitudo, cuius non meminit Matthæus. Sũma autẽ eſt, non eſſe cur animis fatiſcant fideles ſi non ſtatim potiantur ſuis votis, vel ſi impetratu videatur eſſe difficile quod poſtulât. nam ſi inter homines rogandi importunitas extorquet quod ſponte non eſſet quis facturus, non eſt quòd dubitemus exorabilem nobis fore Deum, ſi conſtanter orando perſtemus, nec animi noſtri vel mora vel difficultate flacceſcant.

MATTH. VII.	MARC.	LVC. VI.
12 *Omnia igitur quæcunque volueritis vt faciant vobis homines, ſic & vos facite illis. hæc enim eſt Lex & Prophetæ.* 13 *Introite per arctam portam: quoniam lata eſt porta & ſpatioſa via quæ abducit in exitiũ: multíque ſunt qui ingrediuntur per illam.* 14 *Quoniam anguſta eſt porta, & ſtricta via quæ abducit ad vitam, & pauci ſunt qui inueniunt illam.*		31 *Et prout vultis vt faciant vobis homines, vos quoque facite illis ſimiliter.*

12 *Omnia igitur.)* Superuacua eſt illatio, quemadmodum ſæpe in conciſis ſententiis particulæ iſtæ abundant. Dixi autem ſuprà, non vnam Christi concionem referri à Matthæo: ſed ex variis ſermonibus ſummã doctrinæ eius contexi. Seorſum ergo legenda eſt hæc ſententia qua diſcipulos Chriſtus ad æquitatem inſtituit, breuémque & facilem eius definitionem ponit: vt ſciamus non alia de cauſa tot inimicitias regnare in mundo, ac tot modis homines inuicem ſibi eſſe noxios, niſi quia ſcientes & volentes æquitatem pedibus calcant: quam tamen quiſque erga ſe ſeruari rigidè poſtulat. vbi propria vtilitas agitur, nemo noſtrum eſt qui non articulatè & ſubtiliter differat quid rectum ſit. Ergo ſinguli in ſuum commodum acutos ſe oſtendunt æquitatis magiſtros. quî fit vt non eadem in promptu occurrat cognitio vbi aliena vel vtilitas, vel iactura in quæſtionem venit, niſi quia nobis tantum ſapere volumus, nemo autẽ proximis ſuis conſulit? Neque id modò, ſed malignè datáque opera conniuemus ad æquitatis regulam quæ in cordibus noſtris lucet. Docet ergo Chriſtus poſſe vnumquenque ſibi rectè & iuſtè cum proximis viuendi eſſe regulã ſi viciſsim aliis præſtet quod ſibi fieri exigit. Ita vanos omnes prætextus refellit quos ſibi excogitant homines ad tegendam vel fucãdam ſuam iniuſtitiam. Regnaret enim proculdubio inter nos perfecta æqu tas ſi actiuæ, vt ita loquar, charitatis tam fideles eſſemus diſcipuli quàm acuti ſumus paſsiuæ doctores. *Hæc enim eſt Lex & Prophetæ.)* Non intelligit Chriſtus vnum hoc doctrinæ caput tradi in Lege & Prophetis: ſed quicquid de cha itate illic præcipitur, quæcunque extant leges & exhortationes de colenda iuſtitia, ad hunc ſcopum referri. Itaque ſenſus eſt, ſatisfieri ſecundæ tabulæ, ſi modò quales in ſe quiſque alios eſſe cupit, talem ſe illis viciſsim præbeat. acſi diceret, non longis ac perplexis diſputationibus opus eſſe ſi hæc ſimplicitas colatur, nec præpoſtero ſui amore deleant homines rectitudinem cordibus ſuis inſculptam.

13 *Introite per arctam portam.)* Quia nihil carni magis aduerſum eſt doctrina Chriſti, nemo vnquã in ea ritè proficiet qui nõ didicerit ſenſus ſuos & affectus omnes quaſi in arctum cogere, vt ſe inter illas anguſtias contineant quibus laſciuiam noſtram cohibet cæleſtis Magiſter. Quoniam ergo libenter ſibi indulgent homines, exultant ac diffluunt, Chriſtus hîc diſcipulos ſuos admonet vt ſe comparent velut ad reſtrictum & ſpinoſum iter. Quoniã autẽ moleſtũ eſt cupiditates noſtras à libera vagáque proteruia reductas comprimere: hanc acerbitatem læta compenſatione mitigat quum dicit anguſta porta & via intrari in vitam. Rurſus ne licentioſæ ac diſſolutæ vitæ illecebris capti, prout nos trahit carnis libido, vagemur, in mortem ruere pronuntiat qui per ſpatioſam viam & latam portam ingredi malunt, quàm anguſtias ſubire quæ ducunt ad vitam. Nominatim verò dicit, multos per ſpatioſam viam currere: quia ſe homines peruerſis exemplis mutuò peſſundant. Vnde enim fit vt ſinguli ſe ſcientes ac volentes ſecurè præcipitent, niſi quia perire ſe non cogitant dum pereunt in magna turba? Contrà autem fidelium paucitas multos reddit ignauos: ægrè enim adducimur vt mundo renuntiantes, nos ac vitam noſtram ad paucorum mores formemus: abſurdum enim putamus auelli nos à multitudine, acſi non eſſemus pars generis humani. Quanuis autem doctrina Chriſti nos quaſi vinctos conſtringat, vitam noſtram redigat in iter anguſtum, à turba ſegregatos, paucis comitibus adiungat, non tamen debet hæc nobis aſperitas obſtare quominus ad vitam enitamur. Cæterùm ex Luca ſatis apparet, hoc alio tempore dictum fuiſſe à Chriſto, quàm quo de beata vita, quæ prius vidimus paradoxa protulit, & illis tradidit orand regulam. Atque id eſt quod iam aliquoties attigi, quæ ſparſim ab aliis Euangeliſtis ſecundum hiſtoriæ ordinem narrantur, in vnã ſummã ſic collecta eſſe à Matthæo, quo melius ſub oculis poneret qualiter ſuos diſcipulos inſtitueret Chriſtus. Itaque ſubiicere libuit totum Lucæ locum, qui huic ſententiæ reſpondet. Nam vbi ſedulò à me admoniti fuerint lectores de temporis ſerie quam Lucas obſeruauit, veniam mihi, vt ſpero, dabunt, ſi in aggerenda doctrina non magis curioſus fuerim quàm Matthæus.

Multi.

MATTH.	MARC.	LVC. XIII.
		23 *Ait autem illi quidam, Domine, an pauci ſunt qui ſalutem conſequuntur? ipſe autem dixit ad illos,*

24 *Con-*

24 *Contendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterunt.*

23 *Ait autem*, &c. Tametsi Matthæus hoc Christi responsum inter alias concionales sententias recitat vno contextu, occasionem tamen sic loquendi datam ei fuisse suspicor ex præsenti interrogatione. Porro huius quæstionis mouendæ videtur fuisse ratio, quod Christus, qui se vitæ authorem profitebatur, vix paucos discipulos colligere poterat. Videri autem poterat, exigua hominum manu seruata, totam Ecclesiam pessum ire. Totum enim populum illum apud quem non magnopere vigebat Christi doctrina, imò à quo passim respuebatur, Deus quasi vitę hæredem adoptauerat. Eadem & nobis quoties peruersum mundi statum cernimus, obrepit dubitatio: quid hoc sibi velit quòd maior pars alienam & dissentaneam ab Euangelio viam sequitur. Ideo Christus sermonem ad omnes conuertens, hortatus est vt contenderent intrare per Angustam portam. Quibus verbis suos à stulta curiositate abducere voluit quæ plerosque moratur & implicat, qui circunspiciunt an se alii comites adiungant: quasi salutem consequi nolint nisi in turba. Dum certare vel eniti iubet, non sine magnis & arduis difficultatibus ad vitam æternam peruenir posse intelligit. Ergo huc potius suum studium conferant fideles quàm vt præter modum curiosi sint de errantium multitudine.

24 *Quia multi quærent intrare.*) Hoc ideo additum est ne spes inanis nos frustretur, acsi nos iuuaret comitum multitudo. nam, vt sibi libenter blanditur caro, multi facilem aditum ad vitam sibi promittunt, qui sibi interea quiduis indulgent. Ita alii alios mutuo decipiunt, vt indormiant prauæ securitati. Tales delicias vt suis excutiat Christus, exclusum iri pronuntiat qui iam sibi addicunt certam vitæ possessionem.

MATTH.	MARC.	LVC. XIII.
		25 *Quũ autẽ surrexerit paterfamilias, & clauserit ostiũ, & cœperitis foris stare & pulsare ostiũ, dicẽtes, Domine, domine aperi nobis: & respõdens dicet vobis, Nescio vos vnde sitis:*
		26 *Tunc incipietis dicere, Edimus coram te & bibimus, & in plateis nostris docuisti.*
		27 *Et dicet, Dico vobis, nescio vnde vos sitis: discedite à me omnes qui patratis iniquitatem.*
		28 *Ibi erit fletus & stridor dentium, quum videritis Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei: vos autem expelli foras.*
		29 *Et venient ab Oriente & Occidente, & Aquilone & Austro, & accumbent in Regno Dei.*
		30 *Et ecce sunt postremi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt postremi.*

25 *Quum autem surrexerit*, &c. Tametsi hæc alio pòst tempore dicta sunt, vt nuper admonui, doctrinæ tamen rationem habere malui quàm temporis: quia hoc nõ paruum ad intelligentiam adiumentum est, si vno contextu legantur quæ sensu inter se cohærent. Quia negauerat Christus apertam multis ianuam fore qui in cælum intrare cupient, nunc dicit nihil proficere quanuis locum in Ecclesia occupent: quia tandem exurget in iudicium Deus vt à regno suo excludat qui nunc sibi locum inter eius domesticos vendicant. Similitudine autem patrisfamilias vtitur, qui si intelligat aliquot ex suis nequam & lasciuos homines furtim sub noctem elabi, & domum furibus exponere: surgit ipse, & ianuam obserat: nec vagos illos & noctuabundos homines admittit, qui intempestiuè per vias publicas errarunt. Porrò his verbis admonet, occasione, dum offertur, esse vtendum. nam quandiu nos ad se Dominus inuitat, licet quasi aperta ianua ingredi in regnum cælorum: sed maior pars pedem mouere non dignatur. Fore ergo denuntiat Christus vt tandem claudatur ianua: itaque periculum esse ne prohibeantur aditu qui comites expectant.

26 *In plateis nostris docuisti.*) Nominatim excipit Christus nihil Iudæis profuturum quòd propius ad eos accesserit, séque familiariter obtulerit illis fruendum nisi vocati ad diem responderint. Cæterum non prosequitur suam similitudinem. nam de patrefamilias loquutus seipsum nunc iudicem absque figura exprimit. nec verò hoc in aliam quàm ipsius personam quadrat, Docuisti in plateis nostris. Tenemus nunc eius consilium, ne scilicet Iudæi sua negligentia quam possunt salutem consequi, sibi intercidere sinant.

28 *Quum videritis Abraham.*) Quum Iudæi nihil sanctis patribus simile habentes, eorum tamen origine frustra superbirent, nec quicquam magis illis tritum foret quàm Ecclesiæ titulo abuti: Christus hic turbam degenerem, quæ à patrum fide & pietate discesit, à regno Dei extraneam esse testatur. ac subest tacita obiurgatio, quòd non potius, qui quærendæ salutis socios habere cupiunt, Abrahę, Prophetis & sanctis patribus se aggregare studeant, quàm circunspiciant ad suos æquales, qui ab eorũ exemplo procul delapsi fuerant ad innumeras corruptelas. acsi diceret, Si nũc per angustã portã intrare negligitis quia vos errantiũ multitudo retardat, annon videtis à fidelium ordine vos separari dum estis impliciti incredulis? Quòd si nũc vobis oculos perstringit mundi aspectus, dies vltimus hanc socordiam serò vobis eximet. tunc enim scietis vos cum similibus vestri alienos esse à Dei regno, nec quicquam vobis commune esse cum Abraham.

29 *Venient ab oriente.*) Amplificatio est ex eo sumpta quòd Iudæis abdicatis qui se putabant solos legitimos esse Dei hæredes, in eorum locum Gentes sint subrogandæ, vt vitam Abrahæ & generi eius promissam obtineant. Gentes autem illis opponit, vt sancta zelotypia ipsos ad fidem extimulet: quemadmodum Paulus hoc ministerii sui decus fore scribit siquos ex gente sua & sanguine ad talem æmulationem prouocet. Atque ita Iudæos pungi necesse erat, quum sibi plus nimio placentes Deum cum suis donis superbè contemnerent. Sed quoniam hæc sententia paulo post iterum occurret apud Matthæum, nunc eam parcius attingo.

Rom. 11. b. 14.

30 *Ecce sunt postremi.*) Iisdem verbis sæpius vsum fuisse Christum alibi videbimus, diuerso tamen sensu. Hoc loco nihil aliud voluit quàm inanem in Iudæis confidentiam deiicere, qui quum posthabito reliquo mundo Diuinitus electi essent, hac dignitate freti Deum sibi quasi obstrictum fingebant. Hac ratione denuntiat illis Christus breui mutandam esse sortem, vt Gentes quæ tunc reiectitiæ erant, priorem obtineant gradum: Iudæi autem honore suo abdicati, ne postremum quidem angulum teneant in Ecclesia.

MATTH. VII.

15 *Cauete verò vobis à pseudoprophetis qui veniunt ad vos in vestitu ouiũ, sed intrinsecus sunt lupi rapaces.*

16 *A fructibus eorum agnoscetis eos. nũquid colligunt de spinis vuam, aut de tribulis ficus?*

17 *Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: putris autem arbor fructus malos facit.*

18 *Non potest arbor bona fructus malos facere: neque arbor putris fructus bonos facere.*

19 *Omnis arbor quæ nõ facit fructũ bonũ exciditur, & in ignẽ conycitur.*

20 *Igitur ex fructibus ipsorum agnoscetis eos.*

MARC.

LVC. VI.

43 *Non est enim arbor bona quæ facit fructum putrem: neque arbor putris faciens fructum bonum.*

44 *Vnaquæque enim arbor ex fructu suo cognoscitur. neque enim è spinis colligũt ficus: neque è rubo vindemiant vuam.*

45 *Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum. Nam ex abundãtia cordis loquitur os eius.*

15 *Cauete vobis.*) His verbis docuit Christus obnoxiam fore variis imposturis suam Ecclesiã: ideóque periculum esse ne multi à fide excidant nisi intenti sint ad cauendum. Scimus quanta sit hominum ad vanitatem propensio. itaque non modò naturaliter falli appetunt, sed singuli ad seipsos fallendos ingeniosi videntur esse. iam verò Satan mirus fallaciarum artifex non desinit laqueos tendere quibus simplices ac incautos irretiat. Vulgò autem Iudæi sperabant lętum sibi sub Christi regno forestatum, omníque certamine & molestia exemptum. Admonet ergo discipulos suos, si perstare cupiant, vt se comparent ad vitandas Satanæ insidias. Dominus enim (vt dictum est) continua militia suam Ecclesiam vult exerceri in hoc mundo. Quare vt nos illi discipulos præstemus vsque in finem, nõ sufficit sola docilitas, vt sinamus nos regi ipsius verbo: sed fidem nostram, quia subinde à Satana impetitur, armatam ad resistẽdum esse oportet. Est quidem hoc maximum si nos à probis & fidelibus Christi ministris regi patimur: sed quia ex opposito emergunt falsi doctores, nisi sedulò vigilemus, & muniti simus constantia, facilè erit nos à grege abduci. Quò etiam pertinet illud Christi dictum, Oues audire pastoris vocem: alienum verò non audire, sed fugere ab eo. Vnde etiam colligimus non esse cur animis deficiant fideles, vel turbentur, dum obrepunt lupi in Christi ouile: dum falsis doctrinis conantur pseudoprophetæ labefactare purã fidem. quin potius expergefieri debent ad excubias agendas, neque enim frustra cauere iubet Christus. Quare si modò nos propria socordia non circunueniat, quasuis decipulas effugere licebit: & certè sine hac fiducia nobis non esset satis animi ad cauendum. Nunc quũ sciamus Dominum nolle nos frustrari per quosuis Satanæ incursus, intrepidè pergamus, Spiritum discretionis ab eo petentes, per quem vt cordibus nostris fidem suæ veritatis obsignat, ita Satanæ fallacias & imposturas deteget ne ludamur. Quum dicit Christus venire in vestitu ouium qui intrinsecus sunt lupi rapaces: significat bene colorato prætextu non carere nisi ad eos penitus excutiendos adhibeatur prudentia.

Iohan. 10. a. 3.

16 *A fructibus eorum.*) Nisi hæc apposita fuisset discriminis nota, poterat sine exceptione in discrimẽ venire tota quorũlibet doctorum authoritas. Nã si exitiale periculũ in doctoribus timetur, nec vitãdi ratio constat, omnes esse suspectos necesse erit: nec melius restabit cõpendiũ quàm aures habere omnibus clausas. Et videmus profanos homines, vt impunè reiiciant quoduis doctrinæ genus, periculũ hoc obtẽdere, infirmos etiã ac rudes hærere perplexos. Christus ergo ne quid reuerẽtiæ detrahat suo Euangelio syncerisque eius ministris & doctoribus, iudiciũ de pseudoprophetis à fructibus facere iubet. Quare nimis putidi sunt Papistæ qui cõflandæ nobis inuidiæ causa illã Christi vocem præcisè iactãt, à pseudoprophetis cauendũ esse: ac suis clamoribus efficiunt vt imperiti, causa incognita, temerè à nobis abhorreãt. At verò quisquis Christi consilio parere cupit, necesse est vt prudẽter & interposito delectu iudicet, nos verò non tantùm libenter fatemur cauendos esse pseudoprophetas, sed etiam sedulò & acriter hortamur simplices vt eos caueant. Tantum monemus, secundũ præscriptã à Christo regulã, vt iusta cognitio præcedat: ne simplices, purum Dei verbum respuendo, temeritatis suæ pœnas luant. Nam inter maturam

cautionem

cautionem & præposterum fastidium longè interest. Nimis autem improbè Christi mandatum abrogant Papistæ qui iniecto falso metu miseras animas ab inquisitione deterrent. Sit igitur hoc primum, eos qui trepidando incognitam doctrinam respuunt vel fugiunt, perperam hoc & minimè ex Christi mãdato facere. Nunc videndum restat quosnam fructus Christus designet. falluntur autem meo iudicio qui ad vitam restringunt. nam quum sæpe fucosa sanctimonia, ac nescio quibus etiam austerioris vitæ laruis se venditent pessimi quique impostores, valde incertũ esset hoc examen. Fateor quidem hypocrisim tandem patefieri: quia nihil difficilius est quàm virtutis simulatio. Verum Christus tam iniquo & simul obscuro iudicio doctrinam suam subiicere noluit, vt æstimetur ex hominum vita. Ergo sub fructibus ipsa docendi ratio comprehẽditur, imò precipuum locum tenet. nam & inde Christus se à Deo missum probat: quia non glorificet seipsum, sed Patrem à quo missus est. Siquis obiiciat, paucis datum esse tantum acumen vt bonos fructus à malis discernant: respondeo, sicuti iam dixi, nunquam discretionis Spiritu, vbi opus est, destitui fideles qui modò sibi diffisi & proprio sensu valere iusso, totos se illi regendos tradunt. Interea meminerimus, ad verbum Dei exigendas esse omnes doctrinas: & ideo in iudicandis pseudoprophetis fidei analogiam dominari. Deinde spectandum esse quid Deus Prophetis suis Verbique ministris iniungat: quia inde fidelitas facilè dignosci poterit. Quemadmodum exempli gratia, si nobis proponimus quæ Paulus in Episcopis requirit, sola illa descriptio ad damnandam totam Papatus colluuiem sufficiet: quia videntur data opera Papales sacrifici contrariam ideam velle exprimere. Quare nihil mirum si iudicium de pseuprophetis fieri vetant. Cæterum clarè ostendit hic locus, pro nihilo ducendos esse titulos: imò nec ipsam vocationem multum habere momenti, nisi qui pastores vocantur, & ad docendi munus vocati sunt, fideliter officio suo respondeant. *Nunquid colligunt.* His prouerbiis, quæ tunc vulgo trita erant, & omnium consensu recepta, confirmat Christus, neminem à pseudoprophetis posse decipi nisi qui sponte cæcutiet: quia fructus palàm faciant probos Dei seruos, & fallaces operarios, non secus ac fructus arborem ostendunt. Apud Lucam videtur generalis esse sententia qua doceat Christus de vnoquoque homine ex fructibus iudicium debere fieri, sicuti arbor à fructu dignoscitur. Postquam enim obiurgationem posuit aduersus hypocritas qui festucam perspiciunt in alterius oculo, trabem in suo non videntes, continuo pòst subiicit. *Non enim potest arbor mala*, &c. & causalis particula γὰρ videtur duas illas sententias connectere. Sed quia certum est Lucam sexto illo capite recitare diuersos Christi sermones, fieri etiam potest vt breuius attigerit quod plenius exponitur à Matthæo. Nec aduerbium causale moror, quod sæpe alibi superuacuum est, quod etiam ex clausula apparet: sic enim concludit Lucas hunc sermonem, *Bonus homo ex bono thesauro cordis sui*, &c. Neque enim dubito quin absque figura exprimat quale sit istud iudicium quod Christus ex fructibus fieri iubet: nempe vt sedulò examinent fideles quidnam afferant in medium qui se Dei seruos profitentur: acsi diceret, parum valere titulos donec reipsa probet qui loquitur Diuinitus se esse missum. Quanquam minimè repugno quin accommodari possit hic locus ad generalem doctrinam. Et certè postrema clausula, nempe quòd *Ex abundantia cordis os loquitur*, latius quàm ad pseudoprophetas patet, quum vulgare sit prouerbium. Siquis obiiciat, linguas hominum sæpe mentiri vt optime loquantur qui pessimè affecti sunt: respondeo, Christum hic simpliciter docere quod vt plurimum vsu venit. Nam etsi aliud verbis præ se ferunt hypocritæ quàm habeant in cordis recessu: id tamen non obstat quominus aptè & scitè lingua vocetur character mentis.

Iohan.7.c.18

MATTH. VII.	MARC.	LVC. VI.
21 *Non quisquis dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum: sed quisquis fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est.* 22 *Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nónne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo multas virtutes edidimus?* 23 *Ac tum confitebor illis, Nunquam noui vos: discedite à me qui operamini iniquitatem.*		46 *Quid autem vocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dico?*

21 *Non quisquis dicit.*) Latius extendit sermonem suum Christus. neque enim tãtum de pseudoprophetis agit, qui rapiendi & vorandi causa in gregem insiliunt, sed de mercenariis, qui sub pastorũ specie fallaciter se insinuant, quum tamen nullo præditi sint affectu pietatis. Etsi autem hypocritas omnes complectitur hæc doctrina, quocunque sint gradu vel loco: propriè tamen fictitios doctores nunc perstringit. qui præ aliis excellere videntur. Neque sermonem tantùm ad eos dirigit, vt securitatem, in qua velut ebrii iacent, expergefaciat, sed fideles etiam admonet ne talibus laruis plusquam oporteat tribuant. In summa, prædicit, simulac proferre fructum cœperit Euangelii doctrina, vt complures habeat discipulos: non tantum ex vulgo permultos fore qui falsò & per simulationem dent nomen, sed in ipso quoque ordine pastorum eandem fore perfidiam, vt factis vitáque abnegent quod ore profitentur. Itaque quisquis inter discipulos censeri cupit, dandam illi esse operam vt sincerè & ex animo ad meditandã vitæ nouitatem se addicat. Apud Lucam generalis est obiurgatio. *Quid autem vocatis me, Domine, Domine*, &c. Sed quia vt plurimum hæc corruptela à fictis doctoribus emergit, & facilius ab illis in totum corpus penetrat: ideo nominatim apud Matthæum in eos Christus inuehitur. Facere voluntatem Patris, nõ tantum significat philosophicè vitam & mores suos ad virtutum regulam formare, sed etiam credere in Christum, sicuti habetur Iohan.6.e.40. Non ergo his verbis excluditur fides, sed quasi principium statuitur vnde reliqua fluunt.

22 *Multi dicent mihi.*) Iterum citat Christus hypocritas ad suum tribunal, quemadmodum

nuper ex Luca retulimus. Quandiu enim locum occupant in Ecclesia,tum sibi ipsi blandiutur, tum alios quoque decipiunt. Diem ergo venturum pronuntiat quo purgetur area, quisquiliæ ac paleæ à puro tritico separentur. Prophetare in Christi nomine, est eius autoritate & tanquam ipso duce fungi docendi officio. Prophetia enim,meo iudicio,largè hìc sumitur, sicuti 14.cap.prioris ad Corinthios. Poterat quidem simpliciter vti Prædicandi verbo: sed consultò quod magis honorificum erat posuit, quo melius exprimeret nihil esse externam professionem, quocunque sit splendore apud homines. Ita in nomine Christi edere virtutes nihil aliud est quàm eius virtute,auspiciis,imperio ac ductu miracula facere,quanquam enim virtutum nomen interdum ad speciem vnam miraculorum restringitur, hoc tamen loco & pluribus aliis miracula quæuis designat.

23 *Confitebor illis.*) Hac voce alludere videtur Christus ad fallacem iactantiam qua se nunc ostentant hypocritæ. acsi dixisset,Ipsi quidem dum me lingua confessi sunt,videntur sibi rite defuncti: & nunc sonora auditur in eorum lingua nominis mei confessio: sed ego vicissim ex aduerso confitebor vanum ac mendax esse quicquid profitentur. Quid autem continet Christi confessio? quòd eos nunquam in suis reputauerit, etiam quo tempore gloriabantur se esse Ecclesiæ columnas. Ideo facessere à se iubet qui fallaci titulo iniustam possessionem domi suæ ad tempus furati sunt. Videtur Paulus ex hoc Christi sermone sumpsisse quod dicit Tim.2.cap.2.c.19. Nouit Dominus qui sui sint: discedat ab iniquitate quisquis inuocat nomen Domini. Prius enim membrum huc spectat,ne infirmi quorundam defectione turbentur vel labascant quibus magnum & celebre fuerit nomen. negat enim fuisse à Domino agnitos, licet inani splendore hominum oculos tenerent. Deinde hortatur eos omnes qui in Christi discipulis censeri volunt,vt se maturè ab iniquitate subducant, ne ipsos Christus à suo conspectu abigat quum segregabit agnos ab hœdis.

MATTH. VII.

24 *Omnis igitur qui audit ex me sermones hos, & facit eos, aßimilabo eum viro prudenti qui ædificauit domum suam super petram.*

25 *Et descendit imber, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit. fundata enim fuerat super petram.*

26 *Et omnis qui audit ex me hos sermones, & non facit eos, aßimilabitur viro fatuo qui ædificauit domum suam super arenam.*

27 *Et descendit imber, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & impegerunt in domum illam: & cecidit, & fuit ruina eius magna.*

28 *Et factum est quum finisset Iesus hos sermones, vt obstupescerent turbæ super doctrina eius.*

29 *Docebat enim eos velut autoritatem habens, & non sicuti Scribæ.*

MARC.

LVC. VI.

47 *Quisquis venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos: ostendam vobis cui similis sit.*

48 *Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petram: inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & nō potuit eam mouere. fundata enim erat super petram.*

49 *Qui autem audiuit, & non fecit, similis est homini qui ædificauit domum suam super terram absque fundamento, in quam illisus est fluuius, & continuò cecidit, & facta est ruina domus illius magna.*

24 *Omnis igitur.*) Quia plerunque difficile est veros Euangelii professores à fictis discernere, pulchra similitudine ostendit Christus in quo maximè differant,duas enim proponit domos, quarum altera sine fundamento extructa sit, altera autem bene fundata. Nam quum eadem in vtraque appareat superficies,prior vento ac procellis impulsa, vel fluctibus illisa,protinus concidit: posterior autem firmitate sua contra vim omnem subsistet. Christus ergo inanem & ventosam professionem Euangelii specioso quidem sed non solido ædificio comparat, quòd quanuis emineat, ruinæ tamen expositum est in singula momenta: quia fundamento caret. Ideo Paulus iubet nos bene & penitus fundatos esse in Christo, & altas habere radices,ne ad quemlibet impulsum labamur. Porrò summa huc redit, veram pietatē ab eius simulatione non bene distingui donec ad examen ventum est. Tentationes enim quibus probamur,fluctibus & procellis similes sunt: quæ facilè pessundant instabiles animos,quorum leuitas tranquillo tempore non perspicitur. *Audit sermones hos.* Relatiuum *Hos* non speciem vnam sermonum, sed totam doctrinæ summam notat. Euangelium enim,nisi penitus in animos infixum sit, simile esse maceriæ significat,quæ in altum erigitur nullo fundamento suffulta. Perinde est igitur acsi dixisset, veram demum esse fidem quæ profundas habet radices in corde, & serio constantique affectu quasi fundamento nititur,vt tentationibus non cedat. Nam,quæ vanitas est humani ingenii,super arenam ædificant quicunque intus non fodiunt vsque ad sui abnegationem.

28 *Quum*

28 *Quum finisset Iesus hos sermones.*) Tam concionem intelligo habitā vbi è monte descendit, quàm reliquam doctrinam quæ iam populo innotuerat. Sēsus igitur est, Quum passim doctrinæ suæ gustum dedisset populo, stuporem omnibus iniectum, quòd noua quædam maiestas & insueta hominum mentes ad se raperet. Quid sit Docere cum potestate, & aliter quàm Scribæ soleant, suprà exposui.

MATTH. VIII.

1 Quum autē descendisset è mōte, sequutæ sunt eū turbæ multæ.

2 Et ecce leprosus accedens adorauit eum, dicēs, Domine, si velis, potes me mundare.

3 Protensáque manu tetigit illum Iesus, dicens, Volo, mundus esto. ac protinus mūdata fuit illius lepra.

4 Et dicit illi Iesus, Vide ne cui dixeris: sed abi, ostende teipsum Sacerdoti, & offer munus quod iussit Moses, in testimonium illis.

MARC. I.

40 Et venit ad eum leprosus deprecans eum, eíque ad genua accidens, ac dicēs illi, Si vis potes me mundare.

41 Iesus autem misertus, protensa manu tetigit illum, & dixit ei, Volo, mundus esto.

42 Et quum dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est.

43 Et comminatus ei, statim emisit illum.

44 Dixítque ei, Vide, nemini quicquam dicas: sed abi, teipsum ostende Sacerdoti, & offer pro emūdatione tui quæ præcepit Moses, in testimonium illis.

45 At ille egressus cœpit prædicare multa, & diuulgare sermonem, ita vt iam non posset Iesus manifestè introire in ciuitates, sed foris in desertis locis erat: & veniebant ad eum vndique.

LVC. V.

12 Et accidit, quum esset in quadam ciuitate, ecce vir plenus lepra: quúmque vidisset Iesum, prostratus in faciem suam rogauit Iesum, dicens, Domine, si vis potes me mundare.

13 Et protensa manu tetigit eum, dicens, Volo, mūdus esto. & confestim lepra discessit ab illo.

14 Et ipse præcepit illi ne cuiquā diceret: sed Vade, inquit, ostende teipsum Sacerdoti, & offer pro emūdatione tui quemadmodum præcepit Moses in testimonium illis.

15 Peruagabatur autem magis rumor de illo, & cōueniebant turbæ multæ vt eum audirent, & sanarentur per illum ab infirmitatibus suis.

16 Ipse autem secessum colebat in desertis, & orabat.

1 *Quum autem descendisset de monte.*) Redit nunc Matthæus ad historiæ contextum. Prius dixerat Christum ascendisse in montem: deinde coniecit velut in vnum aceruum multa doctrinæ Christi capita: nunc autem subiicit, eo tempore quo in monte concionatus est, sanasse leprosum quēdam. Quod idem referunt Marcus & Lucas, licet tempus non designent. Porrò in eo enituit Diuina Christi virtus, quòd solo verbo & tactu manus, lepram ab homine repente abstersit. Cæterum quamuis lepra aliud esset morbi genus quàm sit elephantiasis: fuisse tamen curatu difficilem satis constat. Quòd si diuturnitate inualuerat, rarum exemplum fuit quenquam liberari. certè vt demus medicos potuisse artis suæ scientia aliquid auxilii præstare, in hoc miraculo nihil fuisse humanum palàm est. *Lepra.*

2 *Accedens adorauit.*) Quid significet verbum προσκυνεῖν, quod adorare vertunt, colligere promptum est ex hoc loco, nam alii duo Euangelistæ nobis idonei sunt interpretes, ex quibus Marcus dicit accidisse in genua: Lucas autem prostratum fuisse in faciem. Gestu ergo, hoc est, genuflexione, signum reuerentiæ exhibuit leprosus. Scimus autem adorationem in communi vsu fuisse Iudæis: vt sunt populi Orientales magis ad tales cæremonias propensi. Quare multi existimant leprosum in animo non habuisse Christum Diuino cultu prosequi, sed honorificè salutasse tanquam eximium Dei Prophetam. Ego verò quo affectu Christū adorauerit non disputo: quid autem illi detulerit video, nempe quòd eum posset mundare si vellet. quibus verbis testatus est Diuinam in Christo virtutem se agnoscere. Et Christus quū respondet se velle, plus sibi tributum ab eo esse ostendit quàm in hominem competat. Summo enim imperio pollere necesse est qui nutu solo hominibus sanitatem restituit. Siue autem Christum Dei Filium esse crediderit leprosus, siue hac virtute fuisse donatum, vt Moses & alii Prophetæ: non tamen dubitat in illius manu & potestate esse sanitatis donum. Quod autem sub conditione loquitur, Si velis potes, non pugnat cum ea fidei certitudine quam Deus in precibus nostris exigit: neque enim plus sperare debent homines quàm Deus promittat. Leprosus autem nullo Dei oraculo vel promissione certior factus erat quidnam facturus esset Christus. Temere ergo vltra has metas progressus foret. nam quòd interdum legimus quosdam simpliciter precatos esse, tenendum est singulares fuisse motus, è quibus petenda non est regula. Quanquam nescio an propriè loquendo dicere liceat precationem fuisse conceptam à leproso. Tantùm enim affirmat sei a persuasum esse de virtute Christi, vt non dubitet in eius arbitrio esse curare lepram. Deinde se illi sanandum offert, incertus tamen de euentu: quia voluntas Christi nōdum illi cognita erat. *προσκυνεῖν.*

3 *Protensa manu tetigit.*) In lege contagiosus erat leprosi tactus. at verò quoniam ea est in Christo puritas quæ omnes sordes & inquinamenta absorbeat, neque se contaminat leprosum tangendo, neque Legem transgreditur. Carnem enim nostram suscipiens non modò nos dignatus est

manus suæ contactu, sed in vnum idémque corpus nobiscum coaluit vt essemus caro de carne eius: nec modo brachium suum ad nos extendit, sed è cælo descendit vsque ad ipsos inferos: nec tamen quicquam inde maculæ contraxit, sed integer manens sordes omnes nostras exhausit, & nos perfudit sua sanctitate. Cæterum quum solo verbo leprosum sanare posset, ad testandum misericordiæ affectum manus tactum simul adhibuit: nec mirum, quum induere voluerit carnem nostram, vt nos à peccatis omnibus purgaret. Quare manus extensio, immensæ gratiæ & bonitatis signum & tessera fuit. Et certè quod segniter legendo frigidè præterimus, sine magno stupóre rite expendi non potest, Filium Dei adeo non abhorruisse à leprosi colloquio, vt manum quoque ad tangendam illam immunditiem porrigeret.

4 *Dicit illi Iesus.*) Quidam, vt leprosum excusent, non putant serió prohibitum fuisse à Christo ne miraculum vulgaret, sed illi potius additum fuisse stimulum. Rectius tamen alii, qui vetandi causam fuisse tenuunt quia maturum tempus nondum aduenerat. Fateor quidem non oportuisse supprimi hoc miraculum: sed certa ratio fuit cur Dominus vel statim noluerit spargi illius famam, vel saltem per

1.Sam.15.e.22 leprosum. Sic igitur statuo, leprosum præpostero suo fauore adeo nihil laudis fuisse meritum, vt iure damnandus sit quòd non paruit Christi mandato. Si gratiam referre sanitatis suæ autori volebat, non aliter melius potuit quàm obediétia, quæ omnibus sacrificiis apud Deũ præfertur, & legitimi cultus principium & caput est. Ita hoc exemplo docemur, peruersè facere quicunque inconsiderato zelo indulgent: quia quo magis satagunt in promerendo Deo, hoc tantum proficiunt vt eius mandato sint rebelles. *Ostende te ipsum Sacerdoti.* Quia nondum abrogatæ erant cæremoniæ Legis, eas contemni vel prætermitti noluit Christus. Iam Deus in Lege præceperat (quemadmodum habetur Leuit.cap.14.a.2) vt si quis mundatus esset à lepra, Sacerdoti se offerret vnà cum sacrificio gratiarum actionis. Porrò finis erat, vt Dei beneficium approbaret Sacerdos suo iudicio: deinde qui sanatus erat, gratitudinis suæ testimonium redderet. Ergò Christus leprosum ad Sacerdotem ablegans, sibi non aliud propositum fuisse testatur nisi vt Dei gloriam illustraret. Ostensio enim ad examen refertur: munus, gratiarum actionis symbolum erat. Iudicium itaque vult fieri à Sacerdotibus, quo perspicua sit & indubia Dei gratia: leprosum vero suam sanationem acceptam referre Deo. Interim (vt nuper attigi) ritus in lege præscriptos vsque ad tempus abrogationis seruare iubet. Quòd hinc confessionis suæ legem eliciunt Papistæ, in eo sunt insulsi. Lepram allegoricè volunt esse peccatum: Sacrificos autem quos Papa inaugurat, spiritualis lepræ esse cognitores. Vt demus in Lege Sacerdotibus hanc potestatem ideo datam esse vt sciret populus totam suam munditiem eiúsque iudicium pendere à Sacerdotio: impiè tamen hoc ad se rapiunt Sacrifici Papales. Quicquid enim honoris datum erat antiquis Sacerdotibus, nunc vnus Christus sibi vendicat. Ille ergo & spiritualis lepræ cognitor est solus, & dignus cui purgationis suæ munus offerant qui mundati sunt. Nam & ideo sub Lege sacrificio interposito signata fuit mundities: quia non aliter quàm expiatione sanguinis purgantur homines. Ius ergo quod Filio suo Deus asseruit, aliò transferre, nefandum sacrilegium est. Quod autem ex Christi mandato suam peccatoribus munditiem pronuntiant Euangelii ministri, id ad fictitiam iurisdictionem quam imaginantur Papistæ, minimè torquendum est vt inter lepram discernant.

44 Marc. *In testimonium illis.*) Testimonium quidam pro lege vel statuto accipiunt, quemad-

Psal.122.a.4 modum in Psalmo dicitur, Posuit hoc Deus in testimonium Israel. Mihi tamen hoc videtur esse frigidũ. neque enim dubito quin pronomen Illis, ad Sacerdotes spectet. Itaque ad præsentis rei circumstantiam meo iudicio Christus respexit: quia ad conuincendam eorum ingratitudinem in hoc miraculo satis luculenta probatio futura erat. Nec obstat quòd leprosum tacere Christus iussit: quia noluit perpetuo sepultam sui miraculi memoriam. Quum ergo iussu Christi in Sacerdotis conspectum venit leprosus, hoc illis in testimonium fuit, quod inexcusabiles redderet: si Christum pro Dei ministro amplecti nollent, & simul ablata illis erat obtrectandi occasio, quum nullum legis apicem Christus omitteret. In summa, si fuissent sanabiles, adduci ad Christum poterant: incredulis vero damnandis satis efficax erat tam solennis Dei contestatio.

45 *Vt iam non posset Iesus.*) Hinc colligimus cur tam citò miraculum celebrari noluerit Christus. quo scilicet liberior foret docendi facultas. nó quòd insurrexerint hostes qui illi os obstruere conati sint: sed quia tanta erat vulgi importunitas in flagitandis miraculis, vt non restaret doctrinæ locus. volebat autem omnes habere ad verbum magis quàm ad signa intentos. Ideo dicit Lucas eum habitasse in desertis. frequentiam enim hominum fugiebat: quia se videbat populi votis non satisfacturum quin suam doctrinam signorum copia obrueret.

MATTH. VIII.	MARC.	LVC. VII.
5 *Porrò quum ingressus fuisset Iesus Capernaum, adijt eum Cẽturio, obsecrans eum,*		1 *Quum autem cõsummasset omnia verba sua audiente populo, intrauit Capernaum.*
6 *Et dicens, Domine, famulus meus decumbit domi paralyticus, ac grauiter discruciatur.*		2 *Centurionis autem cuiusdã seruus malè habẽs, propinquus erat morti, qui illi erat in pretio.*
7 *Et dicit illi* Iesus, *Ego quum venero medebor illi.*		3 *Quum audisset autem de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum vt veniret & seruaret seruum suum.*
8 *Et respõdens Centurio dixit, Domine non sum idoneus vt tectum*		

meum

meum subeas: imò tantùm dic verbum, & sanabitur famulus meus.

9 *Etenim ego sum homo alterius potestati subditus, & habeo sub me milites: & dico huic, Vade, & vadit: & alteri, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.*

10 *Hæc autem quum audisset Iesus admiratus est, & ait ijs qui sequebantur, Amen dico vobis ne in Israel quidem tantam fidem reperi.*

11 *Dico autem vobis quòd multi ab Oriente & Occidente venient, & accumbent cum Abraham, & Isaac & Iacob in regno cælorum:*

12 *Filij verò regni eijcientur in tenebras externas. illic erit fletus & stridor dentium.*

13 *Et dixit Iesus Centurioni, Abi, & quemadmodum credis, ita fiat tibi. & sanatus est famulus eius in hora illa.*

4 *At illi quum venissent ad eum, rogabant eum studiosè, dicentes, Dignus est vt hoc illi præstes.*

5 *Diligit enim gentem nostrã, & synagogam ipse ædificauit nobis.*

6 *Iesus autem profectus est cum illis. Et quum iam non longè abesset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens ei, Domine noli vexari: nõ enim sum idoneus vt sub tectum meum intres.*

7 *Quapropter nec meipsum arbitratus sum dignum qui venirem ad te: sed dic verbo, & sanabitur puer meus.*

8 *Etenim ego homo sum sub potestate cõstitutus, habens sub me milites: & dico huic, Vade, & vadit. & alteri, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.*

9 *Auditis autem his Iesus miratus est eum: & conuersus, sequenti se turbæ dixit, Dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.*

10 *Et reuersi qui missi fuerant in domum, repererunt seruum qui ægrotauerat, sanum.*

5 Matth. *Porrò quum ingressus fuisset.*) Qui putant diuersas historias à Matthæo & Luca referri, in re nihil hallucinantur. In verbis hoc solùm est diuersum, quòd apud Matthæum Centurio dicitur ad Christum venisse: apud Lucam verò dicitur misisse ex Iudæis quosdam qui suo nomine verba facerent. Sed Matthæus non ineptè illi tribuit quod eius rogatu & nomine gestum est. Cæterùm in omnibus circunstantiis ita conueniunt duo Euangelistæ vt ridiculum sit duo miracula pro vno fingere. Porrò non dubito quin militum turba, cui Centurio præerat, stationem habuerit in vrbe Capernaum, vt solebant legiones in præsidia vrbium distribui. Illic quum mores populi admodum prauos & vitiosos cerneret (quemadmodum scimus Capernaum vrbem maritimam pluribus corruptelis quàm alias refertam fuisse) id tamen non obstitit quominus patriis superstitionibus damnatis, veræ & sinceræ pietatis gustum caperet, neque enim synagogã extruxerat Iudæis nisi cum aliqua inuidia & periculo: nec gentem illam amabat nisi quia amplexus erat vnius Dei cultum. Itaque prius quàm seruum eius Christus sanaret, ipse à Domino sanatus fuerat. Neque id sine miraculo: quòd scilicet homo militaris qui armata manu mare traiecerat vt Iudæos assuefaceret ad ferendum tyrannidis Romanæ iugum, Deo Israel se vltro submittit & addicit in obsequium. Quod dicit Lucas, seruum hunc fuisse illi pretiosum: hoc modo dubitationem præuenit quæ subire poterat lectorum animos, scimus enim non habitos fuisse seruos eo in pretio vt de ipsorum vita tam anxii essent domini, nisi qui singulari industria, vel fide, vel alia virtute sibi gratiam acquisierant. Significat ergo Lucas non vulgare fuisse sordidúmque mancipium: sed fidelem & raris dotibus ornatum seruum, qui eximia gratia apud Dominum polleret. hinc tanta illius vitæ cura, & tam studiosa commendatio. Subitam verò fuisse paralysin quæ primo accessu desperationem vitæ attulit, ex vtroque Euangelista constat. lentæ enim paralyses tormento carent. Dicit autem Matthæus grauiter discruciatum fuisse puerum: Lucas autem morti vicinum. Ita vtrunque ad illustrandam miraculi gloriam valet, dolor vel cruciatus & vltimum discrimen: quominus de specie morbi quicquã certi asserere audeo.

Ad lacum Tiberiadis sitã.

5 Luc. *Diligit enim gentem nostram.*) Non dubium est quin pietatis nomine ipsum commendẽt Iudæi. neque enim aliunde manabat amor gentis passim exosæ, quàm ex Legis studio & Dei cultu. Synagogam vero extruens, clarè testatus fuerat se fauere Legis doctrinæ. Quare non immeritò dignum pronuntiant, cui se tanquam pio Dei cultori beneficum exhibeat Christus. Mirus interea stupor, quod Dei gratiam, quam ipsi contemptim respuunt, suo suffragio transferunt ad hominem gentilem. Si enim donorum Dei minister est illis ac dispensator Christus, cur non ipsi oblata gratia prius fruuntur quàm extraneos adducant? Sed talis semper in hypocritis securitas regnat, vt Deum sibi quodammodo obnoxium reddere non dubitent: & eius gratiam, quasi sui iuris esset, suo arbitrio subiiciant: denique eius saturi, imò quia gustare non dignantur, quasi superuacuam aliis resignent.

8 Matth. *Non sum idoneus vt tectum meum subeas.*) Quia breuior est Matthæus, hominem ipsum ita loquentem inducit: Lucas autem plenius exprimit hoc amicis mandasse sed idem amborum est sensus. Duo autem sunt huius sermonis capita: Centurio, Christo parcens, honoris causa petit ne se Christus fatiget: quia se indignum reputat eius aduentu. Deinde tantum illi potentiæ defert vt credat solo eius nutu ac verbo restitui in vitam posse seruum suum. Mira humilitas, quod hominem ex gente deuicta & serua tantopere præ se extollit. Fieri autem potest vt assuetus supercilio Iudæorum, pro sua modestia non indigne tulerit se haberi hominem profanum, atque ita veritus fuerit iniuriam facere Dei Prophetæ, si ad hominem gentilem & impurum ingredi coegisset. Quicquid sit, certum est ex animo ipsum loqui ac de Christo tam reuerenter sentire, vt ad se vocare non audeat: imò sicuti in contextu sequitur apud Lucam, seipsum reputauit eius colloquio indignum. Quæri tamen potest qua ratione inductus, Christum tam magnificè extulerit: difficultatem etiam auget quod continuo post sequitur, Tantum dic verbum, & sanabitur puer. vel, Dic verbo, sicuti habet Lucas. nisi enim Christum agnouisset Dei filium, superstitio fuisset Dei gloriam ad hominem transferre. Atqui vix credibile est, de Christi diuinitate, quæ adhuc ferè omnibus ignota erat, rite fuisse edoctum. Porrò Christus non errori imputat eius verba, sed ex fide profecta esse testatur. atqui hæc ratio multos interpretes compulit vt Christum putarent centurionis elogio celebrari tanquam verum & vnicum Deum. Mihi autem videtur vir pius quũ de raris & planè diuinis Christi operibus certior factus esset, simpliciter Dei potentiam in ipso apprehendisse. Aliquid etiam haud dubiè de promisso Redemptore audierat. Licet ergo nondum distinctè intelligat Christum esse Deum manifestatum in carne: sic tamen persuasus est, in eo manifestari Dei virtutẽ, illique impositum fuisse munus vt Dei præsentiam miraculis demonstret. Ita quod Dei proprium est non transscribit superstitiosè in hominem, sed quid diuinitus sit mandatum Christo reputans, solo verbo sanare seruum suum posse credit. Siquis excipiat, nihil esse magis Deo proprium quàm verbo perficere quod illi visum est, nec posse summum illud imperium sine sacrilegio mortali homini concedi: facilis iterum est responsio. Quanuis Centurio non distingueret tam subtiliter, non tamen hanc potentiam, hominis mortalis sed Dei verbo tribuisse, cuius ministrum esse Christum certò persuasus erat. hoc illi minimè dubium erat. Ergo quum apud Christum deposita esset sanationis gratia, hanc cælestem virtutem esse agnoscens, non alligat corporis præsentiæ, sed verbo contentus est ex quo talem vim prodire credit. Similitudo quam adducit Centurio, quum dicit se hominem esse, &c. non est ex pari sumpta, vt loquũtur, sed comparat minus cum maiori. Diuinam enim virtutem quæ se in Christo profert, pluris æstimat quàm imperium quod ipse habebat in seruos & milites.

10 *Iesus admiratus est.*) Tametsi in Deum non competit admiratio, quia ex rebus nouis vel inopinatis oritur: in Christum tamen quatenus vnà cum carne nostra humanos affectus induerat, cadere potuit. Iam quod pronuntiat Christus, *Ne in Israele quidem tantam se fidem inuenisse*, dictum est secundum quid, non simpliciter. nam si colligimus omnes fidei partes, saltem in eo præcelluit Mariæ fides quòd se ex Spiritu sancto fore grauidam credidit, vt Filium Dei vnigenitum pareret. Deinde quòd filium ex se natum amplexa est tanquam factorem suum, mundique totius opificem & vnicum Redemptorem. Sed duas maximè ob causas Christus fidem hominis Gentilis prætulit omnium Iudæorum fidei: nempe quòd ex modico & tenui doctrinæ gustu, tantus ac tam repentè fructus se proferret. neque enim hoc vulgare fuit, Dei virtutem, quæ tantùm scintillas quasdam iacere in Christo cœperat, tam magnificè prædicare. Deinde quum Iudæi plus æquo externis signis intenti forent: hic homo Gentilis nullum requirit visibile symbolum, sed nudum verbum sibi sufficere testatur. Venturus ad eum erat Christus, non quòd opus esset, sed vt hanc eius fidem probaret. Quare hoc præsertim nomine ipsam commendat, quòd acquiescat in nudo verbo. Quid fecisset vel vnus ex Apostolis? Veni, Domine, vide & tange. Hic neque aduentum corporalem, neque tactum desiderat: sed tantum efficaciæ inclusum credit in verbo, vt inde certam famuli salutem expectet. hoc autem honoris, non hominis sed Dei verbo asserit qui Christum statuit non priuatum esse hominem, sed Prophetam Diuinitus missum. Atque hinc colligi potest generalis regula, Quanuis salutem nostram Deus in carne Christi perfici voluerit, & Sacramentis quotidie obsignet: eius tamen certitudinem ex verbo petendam esse. Nisi enim hæc verbo defertur autoritas, vt statuamus simulac loquutus est Deus per ministros, remissa nobis esse peccata, nósque restitutos esse in vitam, tota salutis fiducia concidit.

11 *Multi ab Oriente.*) Sicuti in persona famuli, Christus gratiæ suæ libamen & quasi primitias Gentibus proposuit: sic illius dominium specimen esse docet futuræ Gentium vocationis, spargédæque per totum mundum fidei. neque enim tantùm ex vicinis regionibus venturos esse docet, sed ab vltimis orbis terrarum finibus. Hoc verò licet multis Prophetarum vaticiniis testatum foret: initio tamen absurdum & incredibile Iudæis visum est, qui Deum generi Abrahæ obstrictum esse fingebant. Quare nõ sine admiratione hoc auditum fuit, domesticos regni Dei & hæredes fore qui tunc extranei erant. Neque id solum, sed fœdus salutis mox publicandum esse, vt totus orbis in vnum Ecclesiæ corpus coalesceret. dum Gentiles, qui ad fidem accedent, eiusdem cum Abraham Isaac, & Iacob salutis participes fore dicit. Hinc certò colligimus, eandem quæ nobis exhibita est in Christo, olim patribus quoque fuisse promissam. neque enim communis foret hæreditas nisi vna esset fides, quæ est eius obtinendæ ratio. In verbo Accumbendi allusio est ad mensas. quia tamen scimus cælestem vitam non indigere cibo & potu, perinde valet locutio acsi dictum foret, Eadem fruentur vita.

12 *Filij verò regni.*) Quomodo filios regni appellat, qui nihil minus erant quàm Abrahæ filii? nam certè qui à fide alieni sunt, in Dei grege censeri minimè æquum est. Respondeo, Quanuis ex Dei Ecclesia verè non essent, quia tamen locum in Ecclesia occupabant, hunc ipsis titulum concedit. Deinde notandum est, tanti fuisse Dei fœdus quandiu stetit in genere Abrahæ, vt ad ipsos propriè spectaret regni cælestis hæreditas. saltem ipsius Dei respectu tunc adhuc rami sancti erant ex sancta radice. Et

sanè

ſanè quæ poſtea ſequuta eſt abdicatio ſatis oſtendit, tunc in Dei familia fuiſſe retentos. Secundò notandum eſt, Chriſtũ non de ſingulis habere ſermonem, ſed de tota gente. Hoc verò longè durius erat quàm Gentium vocatio. nam Gentes inſeri gratuita adoptione in idem corpus cum Abrahæ poſteris, tolerabile vtcunque fuiſſet: ſed Iudæos ipſos expelli vt in locũ vacuũ ſuccederent Gentes, id verò portento ſimile habitum fuit. Vtrunque tamen fore Chriſtus pronuntiat, vt admittat Deus extraneos in ſinum Abrahæ: filios autem abdicet. In Tenebris externis tacita antitheſis ſubeſt. ſignificat enim Deus extra regnum ſuum quod eſt regnum Lucis, nonniſi tenebras regnare. metaphoricè autem per tenebras Scriptura horrendum mœrorem deſignat, qui nec verbis exprimi, nec ſenſu comprehendi poteſt in hac vita.

13 *Abi, & quemadmodum credis.*) Hinc apparet quàm benignè gratiam ſuam effundat Chriſtus, vbi vas fidei apertum nactus eſt. Etſi enim his verbis Centurionem alloquitur, non dubium tamen eſt quin ſub eius perſona nos omnes ad bene ſperandum inuitet. Cæterùm hinc quoque docemur cur Deus plerunque ſit erga nos reſtrictior: quia ſcilicet incredulitas noſtra liberalem eſſe non patitur. Ergo ſi fide patefacimus illi aditum, vota noſtra preceſque exaudiet.

MATTH.	MARC.	LVC. VII.
		11 *Accidit quum egreſſus eſt vt proficiſceretur in vrbem quæ vocabatur Nain: & ſimul cum eo profecti ſunt multi eius diſcipuli, & turba multa.*
		12 *Quum verò appropinquaret ad portam vrbis, efferebatur mortuus vnigenitus matris ſuæ: & hæc vidua erat, & turba ciuitatis multa cum ea.*
		13 *Porrò quum vidiſſet eam Dominus, miſericordia motus eſt ſuper ipſam, & dixit illi, Ne plores.*
		14 *Et accedens tetigit loculum (porrò qui portabant ſubſtiterunt) & ait, Adoleſcens, tibi dico, ſurge.*
		15 *Et reſedit qui erat mortuus, & cœpit loqui: & dedit illum matri ſuæ.*
		16 *Cepit autem omnes timor: & glorificabant Deum, dicentes, Propheta magnus ſurrexit inter nos: & viſitauit Deus populum ſuum.*
		17 *Et manauit hic ſermo per totam Iudæam de ipſo, & omnem finitimam regionem.*

11 *Accidit autem.*) Quum in omnibus Chriſti miraculis tenenda ſit analogia quam docet Matthæus, ſciamus iuuenem hunc quem Chriſtus à morte ſuſcitauit, ſpeciem eſſe ſpiritualis vitæ quã nobis reſtituit. Nomen vrbis ad certitudinem hiſtoriæ facit. Eodem etiam pertinet quod dicit Lucas turbam magnam vtrinque ſequutam eſſe. nam & Chriſtus multos ſecum habebat comites, & multi, officii cauſa, in ducendo funere mulieri aderant. Tot igitur teſtium oculis ſpectata fuit adoleſcentis reſurrectio, vt minimè dubia fuerit eius fides. Huc quoque acceſſit loci celebritas: ſcimus enim habitos fuiſſe in portis conuentus. Quòd autem extra vrbem efferebatur mortuus, id ex vetuſto gentium omnium more fiebat. Porrò vrbem Nain Hieronymus ſua ætate adhuc ſuperſtitem fuiſſe tradit, duobus millibus infra montẽ Thabor, Meridiem verſus.

12 *Vnigenitus matris ſuæ.*) Hæc ad puerum ſuſcitandum ratio Chriſtum induxit, quòd viduam vnico filio orbatam videns, eius miſertus eſt. neque enim gratiam ſuam continuit, donec quiſpiam rogaret quemadmodum aliàs: ſed omnium preces anteuertit, matríque nihil tale expectanti reddit filium. In quo illuſtre habemus ſpeculum gratuitæ eius miſericordiæ, dum nos à morte viuificat. Loculum tãgendo fortè oſtendere voluit ſibi minimè horrori fore mortem & ſepulcrum quo nobis vitam acquireret. Et certè non tantùm nos manu tangere dignatur, vt mortuos viuificet: ſed vt in cœlum nos efferret, in ſepulcrum ipſe deſcendit.

14 *Adoleſcens tibi dico.*) Hac voce teſtatus eſt Chriſtus quàm verè doceat Paulus Deum vocare ea quæ non ſunt tanquam ſint. Mortuum compellat & ſibi audientiam facit, vt mors ipſa repente in vitam mutetur. Atque in eo primùm futuræ reſurrectionis illuſtre habemus ſpecimen, quemadmodum iubetur Ezechiel mandare aridis oſſibus vt Dei verbum ſuſcipiant. deinde etiam docemur quomodo nos ſpiritualiter Chriſtus fide viuificet: nempe dum arcanam verbo ſuo virtutem inſtillat, vt vſque ad mortuas animas penetret, quemadmodum pronuntiat ipſe Iohannis 5.e. 25, Venit hora quando mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, viuent. *Rom.4.c.17* *Ezech.37.a.4*

16 *Cepit autem omnes timor.*) Timorem ſecum afferat Diuinæ præſentiæ ſenſus neceſſe eſt, ſed hoc intereſt inter ſpecies timoris, quòd increduli vel ad ſtuporem vſque expaueſcunt, vel terrore perculſi fremunt contra Deum: pii autem & religioſi, reuerentia tacti ſponte ſe humiliant. Timor ergo hîc in bonam partem accipitur: quia perſpectæ Dei virtuti tribuentes ſuum honorem, non modò reueriti ſunt Deum, ſed gratias illi egerunt. Quòd Deum dicunt viſitaſſe plebem ſuam, non de qualibet viſitatione accipio, ſed quæ ipſos in integrum reſtitueret. Non modò collapſæ res erant in Iudæa, ſed miſera deformíſque incubuerat ſeruitus: quaſi Deus eos nõ reſpiceret. Vna ſpes reſtabat, quòd Deus ſe Redemptorem fore promiſerat poſtquam extremis miſeriis afflicti eſſent. Mihi ergo nõ dubiũ eſt quin

miraculo admoniti, propinquam status sui instaurationem sperarint. tantùm in modò visitationis errant. nam etsi insolitam Dei gratiam in eo agnoscunt & commendant, quòd Propheta magnus surrexerit: hoc tamen elogium longè inferius est dignitate & gloria promissi Messiæ. Vnde apparet fidem in populo illo tunc fuisse valde confusam, multisque commentis implicitam.

MATTH. VIII.	MARC.	LVC. IX.
19 *Et accedens vnus Scriba dixit ei, Præceptor sequar te quocunque abieris.*		57 *Factum est autem, ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum, Sequar te quocunque ieris.*
20 *Et dicit illi Iesus, Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos: at Filius hominis non habet vbi caput reclinet.*		58 *Dixit illi Iesus, Vulpes cauernas habent, & volucres cœli nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.*
21 *Alius autem ex discipulis suis dixit ei, Domine permitte mihi prius vt abeam, & sepeliam patrem meum.*		59 *Ait autem ad alterum, Sequere me. Ille autem dixit, Domine permitte mihi vt prius abeam ac sepeliam patrem meum.*
22 *At Iesus dixit illi, Sequere me, & sine vt mortui sepeliãt mortuos suos.*		60 *Dixit autem ei Iesus, Sine vt mortui sepeliant mortuos suos: tu verò vade, & annuntia regnum Dei.*
		61 *Et ait alius, Sequar te Domine, sed pmitte mihi prius vt uale dicã his q sũt domi meæ.*
		62 *Ait ad illum Iesus, Nemo qui manu sua ad aratrum admota respexerit à tergo, aptus est regno Dei.*

19 *Et accedens vnus ex.*) Duos hîc homines Matthæus, tres autem Lucas nobis proponit: qui quum omnes parati essent Christo nomen dare, prout diuersis vitiis impediebantur à recto cursu, varia responsa accipiunt. Posset tamen absurdum primo aspectu videri, quòd Christus eum qui statim & sine mora ad sequendum se offert, amandat, nec in contubernium suum recipit: alterum verò qui missionem ad tempus petendo tardior est ac minus promptus, secum retinet. Atqui vtriusque optima est ratio. vnde tanta Scribæ promptitudo vt se protinus ad Christum comitandum accingeret, nisi quia minimè reputabat quàm dura & misera esset comitum eius conditio? Tenendum est fuisse Scribam qui vitæ quietæ & commodæ assuetus, versatúsque in honore, probrorum, inopiæ, persecutionum & crucis impatiens fuisset. Vult quidem hic Christum sequi: sed mollem & amœnam viam, & hospitia bonis omnibus referta somniat: quum per spinas ambulandum sit Christi discipulis, & per continuas ærumnas ad crucem pergendum. Ergo quo magis festinat, eo minus paratus est. Perinde enim facit acsi in vmbra & deliciis, sine sudore & puluere, extra telorum iactum militare vellet. Tales à Christo repudiari mirũ non est: quia sicuti temere irrumpunt, ita prima quaque molestia fracti, primo quoque certamine exanimati referunt pedem, & locum turpiter deserunt. Adde quòd locum Scriba ille apud Christum quærere potuit, vt ex eius mensa gratis & lautè in otio pasceretur. Quare sciamus in eius persona nos moneri omnes ne temere & securè iactemus nos fore Christi discipulos, de cruce & ærumnis nihil cogitantes: quin potius ante tempus meditemur qualis nos maneat conditio. hoc enim tyrocinio nos initiat in scholam suam vt nos abnegantes crucem nostram tollamus.

20 *Vulpes foueas.*) Declarat quidem Filius Dei qualis fuerit vitæ suæ conditio dum in terris versatus est: sed discipulis suis omnibus præscribit ad quam se vitæ rationem formare debeant. Mirum tamen est Christum negare sibi esse terræ pedem vbi caput reclinet: quum multos haberet pios homines & humanos qui libenter eum hospitio exciperent. Sed notandum est monendi causa hoc esse dictum, ne tanquam à locuplete domino mercedem amplam & opimam expectet Scriba, quũ Dominus ipse precariò degat in alienis domibus.

21 *Et sepeliam patrem meum.* Diximus Scribam repudiari à Christo comitem, quia sibi commodũ vitæ genus fingendo, temere se ingerebat. Hic verò quem retinet Christus, laborabat contrario vitio. nã quominus extemplo pareret Christo vocanti obstabat illa infirmitas, quòd patrẽ deserere durum esset: ac credibile est fuisse confectum senio, quum dicat, Permitte vt sepeliam. nam hæc loquutio subindicat, non multum temporis illi fuisse residuum. Lucas exprimit iussum fuisse à Christo vt sequeretur. Pro eo dicit Matthæus vnum fuisse ex discipulis. Porrò vocationem non recusat, sed commeatum sibi ad tempus dari petit, dum pietatis officio fungatur erga patrem. Perinde enim valet eius excusatio, acsi liberum se negaret donec mortuus esset pater. Cæterùm ex Christi responso intelligimus sic colendam esse filiis pietatem erga parentes, vt ea posthabita, quoties aliò Deus vocat, primum eius mandato gradum tribuant: cessare inquam oportet quæcunque debentur hominibus officia, vbi sibi operam impendi iubet Deus. Nunc singulis videndum est quidnam ab illis requirat Deus, & quid vocatio cui sunt addicti postulet: ne ipsos terreni parentes impediant quominus summo & vnico omnium Patri suum ius integrum maneat.

22 *Mortui sepeliant mortuos.*) His verbis non damnat Christus sepulturæ officium. esset enim fœdum & immane abiicere insepulta mortuorum cadauera. & scimus ritum sepeliendi Diuinitus fuisse traditum hominibus, & apud sanctos vsu receptum, ad spem vltimæ resurrectionis confirmandã.

Tantùm docere voluit, quicquid nos à recto cursu reuocat vel moratur, nihil nisi mortem sapere. acsi diceret, Eos demum solos viuere qui sua studia & omnes vitæ partes ad Dei obsequium applicant: eos verò qui in mundo subsidunt, atque vt se præbeant hominibus morigeros, Deum prætereunt, similes esse mortuis, qui se in habenda mortuorum cura frustra & inutiliter occupant.

60 Luc. *Vade & annuntia.*) Matthæus tantùm habet, Sequere me: Lucas verò clarius exprimit quorsum fuerit vocatus: nempe vt Euangelii minister esset ac præco. Nam si priuatæ vitæ relictus foret, nulla necessitas cogebat patri deesse: modò ne in patris gratiam ab Euangelio deficeret. sed quia Euangelii prædicatio eum domi sedere non patitur, à patre ipsum Christus meritò auellit. Cæterùm vt mira in eo apparet Christi bonitas, qui hominem adhuc infirmum tam honorifico munere dignatur: ita notare operæpretium est, corrigi vitium quod adhuc in eo hærebat, non indulgentia foueri.

61 Luc. *Et ait alius.*) Huius tertii non meminit Matthæus. apparet autem mundo fuisse magis affixum quàm vt ad sequendum Christum solutus & expeditus foret. Se quidem Christo contubernalem offert, sed addita exceptione, quum valedixerit domesticis suis: hoc est, quum negotia domi cōposuerit: sicuti solent qui discessum parant. Hæc causa est cur tam duriter illum castiget Christus. verbo enim professus se fore Christi comitem, tergum illi vertebat donec satisfecisset terrenis negotiis. Iam quum neget Christus aptos esse regno Dei qui post tergum respiciunt, attentè quærendum est quid hoc sibi velit. dicuntur autem A tergo respicere qui mundi curis impliciti, se à recta via abduci sinunt: præsertim verò qui se demergunt in eas quæ eos reddant inutiles ad sequendum Christum.

MATTH. IX.

1 Et ingressus nauem traiecit, ac venit in suam ciuitatem.

2 Et ecce adduxerūt illi paralyticum in lecto decumbentem. Quúmque vidisset Iesus *fidem illorum, dixit paralytico, Confide fili, remittuntur tibi peccata tua.*

3 Et ecce quidam è Scribis dicebant intra se, Hic blasphemat.

4 Et quum vidisset Iesus cogitationes illorum, dixit, Quare vos cogitatis mala in cordibus vestris?

5 Vtrum enim est facilius dicere, Remittuntur tibi peccata tua: an dicere, Surge, & ambula?

6 Vt autem sciatis quòd potestatē habeat Filius hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, tolle lectū tuū, & abi domum tuam.

MARC. II.

1 Et iterū intrauit Capernaum post dies aliquot, & auditū est quòd in domo esset.

2 Et protinus congregati sunt multi, adeò vt iam non caperent eos quæ circa ianuā erant loca, & loquebatur eis sermonem.

3 Et veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

4 Et quū nō possent appropinquare illi præ turba, nudauerunt tectū ædium in quibus erat: perfossóque tecto demittunt grabbatum in quo paralyticus iacebat.

5 Quum autem vidisset Iesus *fidem illorum, ait paralytico, Fili remittuntur tibi peccata tua.*

6 Erant autem illic quidam è Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis,

7 Quid hic sic loquitur blasphemias? quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

8 Et protinus, quum cognouisset Iesus *Spiritu suo quòd sic cogitarent intra se, dixit illis, Quid ista cogitatis in cordibus vestris?*

9 Vtrum est facilius, dicere paralytico, Remittuntur tibi peccata: an dicere, Surge, & tolle grabbatum tuum,

LVC. V.

17 Et factum est quodā die, & ipse docebat: erántque Pharisæi sedentes, ac Legis doctores qui venerant ex omni castello Galilææ, & Iudææ, & Ierusalem, *& virtus Domini aderat ad sanandum eos.*

18 Et ecce viri portātes in lecto hominem qui erat paralyticus, & quærebant eum inferre & ponere ante eum.

19 Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba ascenderunt supra tectum, ac per tegulas demiserunt eum cum lectulo in medium ante Iesum.

20 Quorum fidē vt vidit, dixit illi, Homo, remittuntur tibi peccata tua.

21 Et cœperunt cogitare Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est hic qui loquitur blasphemias? quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

22 Vt autē cognouit Iesus *cogitationes ipsorum, respondens dixit ad eos, Quid cogitatis in cordibus vestris?*

23 Vtrū est facilius, dicere, Remittūtur tibi peccata: an dicere, Surge & ambula?

24 Vt autē sciatis quòd Filius hominis habet potestatem in terra (ait paralytico)

7 *Et ille surrexit, abiitque domum suam.*
8 *Turbæ verò quæ viderāt, admiratæ sunt & glorificauerunt Deū qui dedisset potestatem talem hominibus.*

& ambula?
10 *Vt autē sciatis quòd Filius hominis habet potestatem in terra remittendi peccata (ait paralytico)*
11 *Tibi dico, surge, tolle grabbatum tuum, & abi in domum tuam.*
12 *Et statim surrexit, sublatóque grabbato egressus est in conspectu omnium, adeò vt stupescerent omnes, & glorificarēt Deum, dicentes, Nunquam sic vidimus.*

Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.
25 *Isque confestim surgens coram illis, sustulit in quo iacuerat, abiítque in domum suam glorificans Deum.*
26 *Et stupor corripuit omnes, & glorificabāt Deum, & repleti sunt timore, dicentes, Vidimus incredibilia hodie.*

1 Matth. *In ciuitatem suam.*) Docet hic locus vrbem Capernaum vulgò creditam fuisse natalem locum Christi, quòd eam maximè frequentaret. minimè enim dubium est eandem à tribus historiā referri, quamuis circunstantias alius alio subtilius enumeret. Dicit Lucas venisse ex varijs partibus Iudeæ Scribas, quibus spectantibus paralyticum Christus sanauit. subindicat tamen aliis quoque redditam esse sanitatem Christi gratia. Nam priusquam ad paralyticum descendat, in plurali numero loquens dicit, patefactam illic fuisse Dei virtutem ad sanandos eorum morbos. Fuit autem non vulgaris huius miraculi gloria, quòd homo quem membris omnibus captum per funes in lecto iacentem demiserant, repentè vegetus agilísque consurgit. Alia tamen peculiaris ratio est cur in hoc miraculo magis quàm in aliis insistant Euangelistæ, quòd scilicet indignè tulerint Scribæ Christum sibi ius & potestatem sumere remittendi peccata: Christus verò eam visibili signo sancitam esse & obsignatam voluit.

2 *Quúmque vidisset fidem illorum.*) Fidei quidem solus est Deus cognitor: sed fidei specimen edebant in illo tam laborioso conatu: quia nunquam tantum subissent molestiæ, nec cum tantis obstaculis luctati essent, nisi animos fecisset certa successus fiducia. ita fidei eorum in eo fructus apparuit, ꝙ præcluso vndique aditu fatigati non fuerunt. Nam quòd quidam existimant Christum diuinitus consciū fuisse ipsorum fidei, quæ occulta intus latebat, mihi coactum videtur. Iam quia illorum fidei concessit Christus quod paralytico daturus erat beneficiū: ideo quæri hoc loco solet quatenus hominibus prosit aliena fides. Ac primò quidem certum est profuisse Abrahæ fidem posteris, dum gratuitum salutis fœdus sibi & semini suo oblatum amplexus est. Idem & de singulis fidelibus sentire conuenit, quòd Dei gratiam fide sua ad liberos & nepotes propagant, etiam antequam nascantur. Atque id in pueris infantibus locum habet, qui nondum per ætatem fidei sunt capaces. Adultos verò, quos propria deficit fides (siue extranei sint, siue sanguine coniuncti) quoad æternam animæ salutem aliena fides non nisi mediatè iuuat. Nam quia profectu non carent preces quibus à Deo petimus vt incredulos ad pœnitentiam conuertat, hinc patet fidem illis nostram prodesse, eousque tamen vt ad salutem non perueniant donec illis impetrata fuerit eiusdem fidei societas. vbi autem mutuus est fidei consensus, vicissim ab aliis iuuari aliorum salutem plusquam notum est. hoc quoque controuersia caret, terrenis beneficiis in fauorē piorū sæpe donari incredulos. Quod ad præsentem locum spectat, tametsi aliorum fide motus fuisse dicitur Christus, consequi tamen paralyticus remissionem peccatorum non potuit nisi propriam ipse haberet fidem. indignis sæpe Christus corporis sanitatem restituit, sicuti Deus quotidie solem suum oriri facit super bonos & malos, at non alio modo reconciliat se nobis quàm per fidem. Quare synecdoche est in voce Illorum, quia non ita respexit Christus eos qui paralyticum ferebant, quin eius quoque fidem intuitus fuerit. *Remittuntur tibi peccata.* Videtur hîc Christus paralytico aliud quàm quæsierat promittere. sed quum sanitatem corporis dare velit, exordium facit à causa morbi tollenda, & simul paralyticum admonet vnde illi acciderit morbus, & quomodo vota sua disponere debeat. Nam quia vulgò non reputant homines flagella esse Dei quas sustinent ærumnas, tantùm leuamen aliquod in carne optant, de peccatis suis interea sunt securi, perinde acsi ægrotus morbum negligens, præsenti tantùm dolori remedium peteret. Atqui vnica à malis omnibus liberatio est, Deum habere propitium. Contingit quidem interdum vt impii ex malis suis emergant, Deo nihilominus adhuc illis infesto, sed dum se putant defunctos, mox vel eadem recurrunt, vel plura & grauiora irruunt, quæ testentur nullum fore modum nec finem donec placata fuerit ira Dei, quemadmodum ipse testatur per Prophetam, Si leonem euaseris, occurret tibi vrsus: si domi te incluseris, insiliet scorpio. Itaque hæc loquendi ratio frequens & trita est Scripturis, veniam à peccatis promittere, vbi pœnarum mitigatio quæritur. Hunc quoque ordinem tenere in precibus conuenit, vt afflictionum sensu de peccatis nostris admoniti, de impetranda venia primùm simus soliciti, vt Deus nobis reconciliatus, à puniendo manum retrahat. *Amos 5.c.19*

3 *Et ecce, quidam è Scribis.*) Christum accusant blasphemiæ & sacrilegii, quia quod proprium est Dei, sibi vsurpet. addunt enim alii duo, Quis potest remittere peccata nisi solus Deus? Porrò minimè dubium est quin eos ad sinistrum hoc iudicium obtrectandi libido impulerit. Siquid reprehensione dignum putant, cur non inquirunt? deinde quum ambigua sit loquutio. nec aliud protulerit Christus quàm quod solent Prophetæ, dum gratiæ Dei sunt testes, cur in deterius rapiunt quod æquius interpretari licebat? Maleuolentia igitur & liuore prius infectos fuisse constat, qui tam cupidè ansam

Christi damnandi arripiunt. Porrò taciti cogitant in cordibus suis vt absentem apud sui similes traducant. Verè istud quidem, penes Deum vnum ius & potestatem esse remittendi peccata: sed malè subsumunt, in Christum id non competere, quum Deus sit in carne manifestatus. Sciscitari eos decebat quo iure tãtum sibi autoritatis Christus sumeret: nunc sine vlla inquisitione ipsum aliquem ex grege hominum esse fingentes, temere ad eum damnandum prosiliunt.

4 *Quum vidisset Iesus.)* Iam in hoc Diuinitatis suæ specimen edit, quòd occultos eorum sensus in medium profert. nemo enim nouit quid sit in homine nisi spiritus eius. Ideo Marcus addit, ipsum Spiritu suo nouisse. acsi diceret, Non potuisse humanitus perspici quod in cordibus latebat: sed Christũ Diuino suo Spiritu illuc vsque penetrasse. Mala autem eos cogitare dicit, non quòd illis doleret transferri ad hominem mortalem quod Deus vni sibi vendicat: sed quia Deum palàm se offerentẽm superbè & malignè respuerent. 1.Co.2.c.11

5 *Vtrum est facilius.)* Sensus est, Quum nihilo facilius sit verbo corpus emortuum vegetare quàm remittere peccata, mirum videri non debere quòd peccata remittat, vbi alterum illud præstiterit. Videtur tamen parum solidè ratiocinari Christus: quia quanto præstantior est anima corpore, tãto præcellit corporis sanitatem peccatorum remissio. Sed in promptu est solutio, quòd Christus sermonem ad eorum captum accommodat, qui vt erant animales, externis signis magis mouebantur quàm tota spirituali Christi virtute, quæ ad æternam salutem valebat. Sic Iohannis 5.e.28, efficaciam Euangelii ad homines viuificandos inde probat, quòd vltimo die mortuos voce sua excitabit è sepulchris. Hoc igitur ad eos refellendos satis validum fuit argumentum, quibus nihil pluris erat quàm miraculum visibile, vt negare non possent iure peccata remisisse paralytico, dum robur illi vigorémque restituit: quia ex hoc effectu apparuit peccatorum remissio.

6 *Potestatem habeat in terra.)* Hæc potestas longè alia est quàm quæ Apostolis mandata fuit, & qua hodie funguntur Ecclesiæ pastores: non enim tam remittunt ipsi quàm remissa testantur, dum iniũctam sibi legationem promulgant. His autem verbis Christus non se ministrum & testem solum huius gratiæ, sed etiam autorem pronuntiat. Sed quorsum pertinet restrictio *In terra?* quid enim iuuabit nos hîc veniam adeptos esse nisi id in cœlo ratum sit? Nempe dicere voluit Christus, ne procul quærenda sit peccatorum remissio, in sua persona quasi ad manus esse hominibus exhibitam. nam (quæ nostra est ad diffidentiam propensio) nunquam statuere audemus Deum erga nos esse misericordem nisi propè accedens se nobis familiariter explicet. Iam quia hac de causa descendit Christus in terram vt præsentem Dei gratiam hominibus offerret, dicitur coràm peccata remittere: quia in eo & per eum patefacta fuit Dei voluntas quæ secundum carnis sensum priùs erat supra nubes abscondita.

8 *Turbæ verò quæ viderant.)* Pro admiratione, cuius meminit Lucas, reliqui duo ecstasin vel stuporem ponunt. Lucas etiam timorem adiungit. omnium tamen consilium est docere, non simpliciter modò agnitam fuisse Dei virtutem, sed admiratione perculsos fuisse omnes, vt Deo gloriam dare cogerentur. Timor autem qui admirationem sequutus est, ad hoc valuit: ne Christo obstreperent, sed reuerenter se illi submitterent, tanquam Dei Prophetæ. Matthæus disertè exprimit glorificasse Deum, qui dederat talem potestatem hominibus. in quo videntur nonnihil hallucinati. nam etsi hominem oculis aspiciunt, debebant aliquid homine altius in eo mente percipere. Rectè hoc quidem, quòd in commune humani generis bonum, hominis naturam tanto honore in Christo affectam esse prædicant: sed quia nõdum capiunt Deum in carne manifestatum, aliquo errore implicita est eorum confessio. In summa, verum erat Deum dedisse talem potestatem hominibus: sed isti dandi modum & rationem nondum tenebant, quibus ignota erat Dei maiestas cum carne coniuncta.

MATTH. IX.

9 Et præteriẽs Iesus illinc, vidit hominem sedentem ad telonium, Matthæum nomine & dicit ei, Sequere me. Atque is surgens sequutus est ipsum.

10 Et factum est vt ipse accumberet in illius ædibus, & ecce, multi publicani & peccatores qui venerant, simul accubuerũt cum Iesu & discipulis eius.

11 Et videntes Pharisæi dixerunt discipulis eius, Cur cum publicanis & peccatoribus vescitur præceptor vester?

12 At Iesus quum audisset, dixit illis, Non opus habent qui validi sunt medico, sed qui malè habent.

MARC. II.

13 Et egressus est rursus ad mare, omnísque turba veniebat ad eum, ac docebat eos.

14 Et quũ præteriret Iesus, vidit Leui Alphæi filium sedentem ad telonium, & ait illi, Sequere me: ísque surgens sequutus est eum.

15 Et factum est quum accũberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores simul discubuerunt cum Iesu & discipulis eius. erant enim multi qui sequuti fuerãt eum.

16 Et Scribæ ac Pharisæi quum vidissent eum capientẽ cibũ cum publicanis & pecca-

LVC. V.

27 Et post hæc exijt, ac vidit publicanũ nomine Leui sedẽtẽ ad teloniũ, & ait illi, Sequere me.

28 Atque is relictis omnibus sequutus est eum.

29 Et fecit illi conuiuiũ magnũ Leui in domo sua: & erat turba multa publicanorũ & aliorum qui cum illis accumbebant.

30 Et murmurabãt Scribæ & Pharisæi aduersus discipulos

13 *Quin potius ite, & discite quid sit, Misericordiam volo, & non sacrificium. non enim veni ad vocandum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.*

toribus, dicebant discipulis eius, Quid est quòd cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit?

17 *Hoc audito Iesus ait illis, Non opus habent qui validi sunt, medico, sed qui malè habent. Non veni ad vocandum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.*

eius, dicentes, Quare cũ publicanis & peccatoribus editis ac bibitis?

31 *Et respondẽs Iesus dixit ad illos, non egent qui sani sunt medico, sed qui malè habent.*

32 *Nõ veni ad vocandum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.*

9 *Sedentem ad telonium.*) Quòd Matthæus à telonio (qui locus rapinis & iniustis exactionibus deditus esse solet, tunc verò maximè infamis erat) non modò in contubernium Christi recipitur, sed etiam ad munus Apostolicum vocatur: in eo habemus illustre gratiæ Dei exemplar. voluit scilicet Christus non solùm idiotas & crassos homines in illum ordinem eligere vt sapientiam mundi deiiceret: sed hunc quoque publicanum, qui vitæ genus minus probatum & variis corruptelis implicitum sequutus erat: vt specimen esset gratuitæ suæ bonitatis, doceretque in eius persona, nostram omnium vocationem non ex iustitiæ propriæ meritis, sed ex mera sua liberalitate pendere. Ergo Matthæus exhibitæ in Christo gratiæ non modò testis & præco, sed etiam testimonium & typus fuit. Iam in eo gratitudinem suam demonstrat, quòd eum mandare perpetuæ memoriæ non pudet qualis fuerit & vnde assumptus,
1.Tim.1.c.15 quo magis in sua persona illustret Christi gratiam. Eodem modo Paulus, Fidelis (inquit) sermo, quòd Christus Iesus venit ad peccatores seruandos, quorum primus ego sum. Quòd Marcus & Lucas eum Leui nominant, apparet istud fuisse gentile nomen: sed quia publicanus erat, hanc fuisse causam vt peregrinum nomen sibi accerseret. *Sequere me.* Non dubium est quin pluribus verbis expresserit Christus quorsum & qua lege eum vocaret: idque certius colligitur ex Luca qui eum omnibus relictis surrexisse dicit sequendi Christi causa. Nam omnia relinquere, nisi domestico Christi discipulo, & in spem Apostolatus vocato, necesse non erat. Porrò in tam prompto obsequendi studio Diuinam vocis Christi efficaciam perspicimus: non quòd omnes perèque, quorum auribus insonat, intus afficiat in cordibus: sed in hoc homine voluit Christus singulare specimen edere, vt sciremus non humanitus fuisse vocatum.

29 Luc. *Et fecit illi conuiuium.*) Videtur ab eo discrepare quod refert Lucas, relicta fuisse ab eo omnia. sed facilis solutio est, posthabitis omnibus impedimentis Matthæum se totum Christo de-
2.Tim.2.a.4 disse, sic tamen vt res suas domesticas non abiiceret. Paulus dum militum exemplo, verbi ministros hortatur vt liberi & soluti omnibus impedimentis operam suam Ecclesiæ impendant, dicit, Nemo qui militat, implicat se vitæ negotiis vt imperatori placeat: non intelligit certè, quicunque dant nomina ad militiam profitendam, diuortium facere cum vxoribus, liberos abdicare, domibus suis in totum renuntiare: sed ad tempus abstinere à domibus suis, & curis omnibus renuntiare, vt se militiæ prorsus addicant. sic & Matthæum nihil retinuit quominus sequeretur quò Christus vocabat: & tamen quatenus illi permisit vocationis suæ ratio, liberè & domo sua & facultatibus vsus est. Telonio quidem valedicere oportuit, quia illic occupatus, Christi comes non fuisset. Conuiuium magnum non tam ad discumbentium turbam quàm ad ciborum copiam & splendorem refertur. nam Christum scimus non ea fuisse austeritate quin passus sit interdum se à diuitibus lautius accipi: sic tamen vt luxuries abesset. Interea non dubium est quin, vt ipse singulare erat temperantiæ exemplum, ita suos hospites ad frugalem & mediocrem victum hortatus sit. lautitias quidem profusas & dissolutas nunquam tulisset. Quòd dicit Matthæus venisse peccatores, hoc est homines flagitiosæ vitæ, vel infamia notatos: hinc factum est quòd publicani, quum & ipsi vulgo exosi & probrosi forent, non abhorrebant à talium consuetudine, nam sicuti modica correctio pudore humiliat eos qui peccarunt: ita nimia seueritas quosdam ad desperationem
Tributum exigere. cogit, vt omni pudore excusso ad turpitudinem se proiiciant. Tributum aut vectigal exigere, nullum erat scelus: sed quum se reiici viderent publicani quasi profanos & detestabiles, solatium petebant ex eorum consuetudine qui sinistra fama laborantes, ob commune dedecus eos non spernebant. Interea se miscebant adulteris, ebriosis & similibus, quorum scelera improbassent, & quibus fuissent dissimiles nisi publico odio & repulsa huc necessitatis fuissent adacti.

11 Matth. *Cur cum publicanis.* Christi discipulos adoriuntur Scribæ, atque vt ad defectionem solicitent, exprobrant quod prima specie turpe ac pudendum erat. Quorsum enim illis proprius magister nisi vt se à vulgo ad sanctiorem vitam agendam subducerent? Atqui eos ab honesto & tolerabili vitæ statu ad profanam licentiam traduxit, vt sese cum impuris conuiuis inquinent. Poterat rudes adhuc & flexibiles discipulos ista exprobratio pungere vt magistrum desererent. Rectè autem illi quòd non satis muniti aduersus talem calumniam, querimoniam suam ad magistrum deferũt. nam Christus se opponens, eos in posterum confirmat.

12 *Non opus habent.*) Apparet ex Christi responso dupliciter peccasse Scribas: quòd nec reputarent officium Christi: & suis vitiis parcendo, alios omnes superbè despicerent. Quod ideo notandum est, quòd plusquam vulgaris semper fuit hic morbus. nam hypocritæ, vt saturi sunt & ebrii ventosa

suæ iustitiæ fiducia, ad quid missus fuerit Christus in terram non reputant: in quanto malorum labyrintho demersum sit humanum genus, quàm horribilis Dei ira & maledictio cunctis incumbat, quàm confusa vitiorum mole premantur non agnoscunt. ita fit vt stupidi ad hominum miserias de remedio non cogitent. Iam verò sibi placentes, in ordinem cogi non sustinent, ac indignum putant se peccatoribus aggregari. Hunc secundum errorem perstringit Christus, vbi respondet sanos non opus habere medico. est enim ironica concessio, in qua ideo offendi eos docet peccatorum intuitu quia iustitiam sibi arrogãt. Quia sani estis, inquit, vobis despicabiles sunt ægroti vt eorum vos pigeat, ac conspectus ipse molestus sit. atqui medicum longè aliter affici oportet. Postea ostendit obeundas sibi esse medici partes: quoniam vocandis peccatoribus missus fuerit à Patre. Etsi autem Christus ab obiurgatione incepit: tamen si proficere cupimus in eius doctrina, quod secundo loco posuit in primis tenendum est, ipsum scilicet venisse vt mortuos viuificet, vt iustificet reos ac damnatos, vt pollutos & sordibus infectos abluat: vt perditos eruat ab inferis: vt sua gloria vestiat qui fœditate operti erant: vt eos qui corrupti erant vitiorum fœtore, ad beatam immortalitatem renouet. Si hoc eius esse officium expendimus, atque hunc aduentus finem: si nobis in mentem venit hac de causa induisse carnem nostram, sanguinem suum fudisse, mortis sacrificio esse defunctum, vsque ad inferos descendisse: nunquam absurdum videbitur quòd postremos hominum & scelerum colluuie opertos in salutem colligat. Tibi indignus Christi gratia videtur quem abominaris: cur ergo piaculum factus est Christus ipse & maledictio nisi vt maledictis peccatoribus manum porrigeret? Iam si nobis obrepit fastidiũ quòd tam Baptismus quàm sacra Cœna sordidis hominibus nos cõiungit, vt videatur eorum societas aliqua nos macula aspergere, descendere statim in nos ipsos oportet, & propria mala sine blanditiis excutere. efficiet hoc examen vt libenter sinamus eodem nos fonte cum impurissimis lauari. vt non repudiemus quam communiter impiis omnibus iustitiam, quam mortuis vitam & perditis salutem offert.

13 *Ite, & discite.*) Ablegat eos & facessere iubet: quia indociles esse videbat & præfractos. Vel certè innuit, certamen illis esse cum Deo & Propheta, qui superbia crudeles indignè ferant iuuari miseros, ægrotis afferri medicinam. Testimonium hoc ex Osea 6.b.6, sumptum est, vbi Propheta de vindicta Dei concionatus aduersus Iudæos, ne exciperent, se defungi externo Dei cultu, quemadmodum solebant suas cæremonias securè iactare: negat Deum sacrificia morari, vbi & animi pietate vacui sunt & mores alieni ab integritate & iustitia. Quod verò Deus sacrificia se nolle pronuntiat, ex secundo membro patet comparatiuè dici, scientiam Dei holocaustis potiorem esse. quibus verbis non præcisè holocausta repudiat, sed pietati & fidei postponit. Sic tamen habendum est, fidem & spiritualem cultum per se Deo placere, charitatem & humanitatis officia ergo proximos per se requiri: Sacrificia nonnisi accessoria esse (vt loquuntur) quæ nullo pretio vel loco sunt vbi solida veritas non subest. Qua de re fusius tractaui decimo ad Hebræos capite. In voce *Misericordiæ*, synecdoche notanda est. nam sub vna parte complectitur Propheta quicquid humanitatis fratribus debemus. *Ibi ergo opus operatum?*

Non enim veni.) Quanquam refellendæ Scribarum superbiæ & hypocrisi hoc dictum est: continet tamen in genere valde vtilem doctrinam. monemur enim non aliter nobis prodesse Christi gratiã quàm dum peccatorum nostrorum nobis cõscii, & sub eorum onere gementes, humiliter ad eum accedimus. Rursus in certam fiduciam eriguntur infirmæ conscientiæ. quia timendum non est ne reiiciat Christus peccatores, quibus vocandis è cælesti sua gloria descendit. Sed tenenda est simul illa particula, Ad pœnitentiam: vt sciamus veniam nobis fieri, non quæ peccata foueat, sed quæ ad piè sanctéque viuendi studium nos reuocet. Hac enim lege nos reconciliat Patri vt redempti eius sanguine, offeramus nos veras hostias, quemadmodum dicit Paulus, In hoc apparuit misericordia Dei & humanitas vt abnegatis terrenis desideriis, iustè sanctéque ambulemus, &c. *Tit.2.c.12*

MATTH. IX.

14 Tunc adeũt eũ discipuli Iohannis, dicentes, Quam ob causam nos & Pharisæi ieiunamus plerũque, discipuli verò tui non ieiunant?

15 Et dixit illis Iesus, Nũ possunt filij sponsi lugere quãdiu cũ illis est spõsus? Venient autẽ dies quum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt.

16 Nullus autem immittit assumentum pãni rudis in vestem veterem: aufert enim

MARC. II.

18 Et discipuli Iohannis ac Pharisæorum ieiunabant, veniuntque, & dicunt illi, Quare discipuli Iohannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant?

19 Et ait illis Iesus, Num possunt filij nuptialis thalami in quo cum illis est sponsus, ieiunare? quandiu secum habent sponsum, non possunt ieiunare.

20 Venient autem dies quum auferetur ab eis spõsus, & tunc ieiunabũt in illis diebus.

21 Et nemo assumentum panni rudis assuit vestimento

LVC. V.

33 At illi dixerunt ad eum, Quare discipuli Iohãnis ieiunant frequenter, & obsecrationes faciunt, similiter & Pharisæorum: tui verò edunt & bibunt?

34 Quibus ipse ait, Nũ potestis facere vt filij thalami, dum est cum illis sponsus, ieiunent?

35 Venient autem dies, & quũ ablatus fuerit ab illis spõsus, tunc ieiunabunt in diebus illis.

36 Dicebat autem & similitudinẽ ad eos, Nemo immissuram vestimẽti noui mittit in vestimẽtum vetus, alio-

supplementum illius à vestimento, & peior ruptura fit.

17 *Neque mittũt vinum nouum in vtres veteres: alioqui rumpuntur vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: sed mittunt vinum nouum in vtres nouos, & vtraque simul seruantur.*

veteri: alioqui aufert supplementum eius nouum à veteri, & peior fit scissura.

22 *Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres, alioqui rumpit mustum vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: sed vinum nouum in vtres nouos mittendum.*

qui & nouum rumpit, & veteri non conuenit immissura ex nouo.

37 *Et nemo mittit vinũ nouum in vtres veteres: alioqui rumpet vinum nouum vtres, & ipsum effundetur, & vtres peribunt.*

38 *Sed nouum vinum in vtres nouos mittendum est, & vtraque conseruantur.*

39 *Et nemo qui biberit vetus statim vult nouum: dicit enim, Vetus melius est.*

14 *Tunc adeunt.)* Lucas Pharisæos inducit loquentes: Marcus videtur vtrosque coniungere. Nec certè dubium est quin hoc artificio malignè conati sint Pharisæi in partes suas attrahere Iohannis discipulos, & in certamen cõmittere cum Christi discipulis. Similitudo in precibus & ieiuniis, plausibilis erat societatis illecebra: diuersa autem Christi ratio morosis & sibi nimium addictis hominibus dissidii & simultatis occasio erat. Hoc exemplo monemur prudenter cauendum esse ne leui aliquo prætextu discordias inter nos serant improbi & astuti homines. Mirus profectò struendis talibus insidiis artifex est Satan. nos verò de nihilo turbari facilè est. præsertim verò cauendum est ne ob ritus externos scindatur fidei consensus, & rumpatur charitatis vinculum. Hoc morbo laborant ferè omnes, vt cæremoniis & elementis mundi (sicut Paulus vocat) plus æquo tribuant. itaque prima rudimenta summæ perfectioni vt plurimum præferre non dubitant. Accedit deinde aliud malum ex morositate & fastu, quòd singuli totum mundum libenter ad suum exemplum adigerent. Siquid nobis adlubescit, protinus cupimus in legem transire vt alii nostro arbitrio viuant. Quum his Satanæ laqueis captos fuisse Iohãnis discipulos legimus, primum discamus sanctitatem non locare in rebus externis & mediis: & simul frænum moderationis & æquitatis nobis inicere ne alios nostro arbitrio astringere expetamus, sed sua quibusque maneat libertas. De ieiunio & precibus sic habendum est, Iohannem certa pædagogia suos discipulos exercuisse: atque in hunc finem status habuisse ieiuniis dies, præscriptam orandi formam & constitutas horas. ideo preces istas inter externos ritus numero. Nam etsi Dei inuocatio in spirituali cultu primatum tenet: illa tamen ratio ad hominum ruditatem composita, meritò inter cæremonias ac res medias refertur, quarũ obseruatio nimis seuerè vrgenda non est. Iam cur austerior fuerit Iohannis disciplina quàm Christi, alibi diximus, & iterum dicendi locus opportunior erit.

Coloss. 2. b. 8 gal. 4. 2. b. 9

15 *Non possunt filij sponsi.)* A temporis circunstantia discipulos excusat Christus, quòd eos adhuc hilariter tractare Deus velit acsi nuptiis interessent. se enim sponso comparat qui sua præsentia amicos exhilaret. Chrysostomus hanc similitudinem sumptam putat ex Iohannis Baptistæ testimonio, Qui habet sponsam sponsus est. quod ego quidem non improbo, sed non satis firmum esse arbitror. Hoc nobis sufficiat, quòd se parcere & indulgere suis discipulis affirmat Christus quandiu cum illis versatur. Nequis autem exigui temporis commoditatem illis inuideat, paulo pòst durius & asperius tractandos esse admonet. Inde autem pendet excusatio, quòd ieiunium & preces tristibus & aduersis rebus conueniunt: preces dico extraordinarias, quarum hîc fit mentio. Voluit scilicet Christus paulatim assuefacere eos ad maiorem tolerantiam, nec multum illis oneris imponere, donec plus roboris acquirerent. Hinc colligenda est duplex doctrina, siquando fratrum nostrorum infirmitatem subleuat Dominus, & benignè illos fouet, dum nos horridius tractat, non esse obstrependum. Deinde siquando nobis detur à tristitia & molestiis relaxatio, cauendum esse ne deliciis diffluamus: quin potius meminerimus non semper fore nuptias. Filii sponsi, siue thalami nuptialis, Hebraica phrasi pro conuiuis nuptialibus.

16 *Nullus autem immittit assumentum.)* Duobus similibus proximam sententiam confirmat, quorum vnum à vestibus, alterum à vasis vinariis sumptum est. Qui vestes detritas, & caducas vtres, Pharisæis: mustum & pannum nouum doctrinæ Euangelii conferri putant, nihil habent coloris. Apta autem & concinna est similitudo ad rem præsentem, si hoc de infirmis, ac teneris Christi discipulis, & disciplina magis rigida quàm vt pares essent ad ferendum, exponimus. Nec refert quòd nouitiis tyronibus vetustas non quadrat, neque enim vetustis vtribus & vestibus laceris Christus ideo comparat discipulos quòd longo vsu attriti forent: sed quia debiles erant, minúsque robusti. Summa est, nõ omnes promiscuè adigendos esse ad eandem viuendi formam: quia dispar sit conditio, neque omnia omnibus conueniant, præsertim infirmis parcendum esse, ne rumpantur violentia, vel oneris grauitate frangantur. porrò ex more regionis loquitur Christus, dum vtres pro cadis vel amphoris nominat.

39 Luc. *Nemo qui biberit vetus.)* Hoc à solo Luca positum est, ac cum superioribus haud dubiè cohæret. Tametsi autem variè ab interpretibus torquetur: ego simpliciter ita accipio, moneri Pharisæos ne receptæ consuetudini plusquam par est tribuant. Vnde enim fit vt vinum saporem non mutans, non peræquè omnium palatis arrideat: nisi quia vsus & consuetudo gustum format? Hinc sequitur, quam tenet Christus rationem erga discipulos, non minoris æstimãdam esse quòd minus habeat pompæ & splendoris: sicuti vinum vetus, licet musteo feruore non ita despumet, non minus tamen suaue est, nec minus alendo corpori congruit.

MATTH. IX.

18 *Hæc quum illis loqueretur, ecce primas quidam venit & adorauit eum, dicens, Filia mea modò defuncta est: sed veni, & impone manum tuam super illam, & viuet.*

19 *Ac surgens* Ie*sus sequutus est eum, ac discipuli illius.*

20 *Et ecce, mulier quæ profluuio sanguinis laborauerat duodecim annos,*

accedens à tergo tetigit fimbriam vestimenti illius.

21 *Dicebat enim intra se, Si tantùm tetigero vestimentum illius, ero salua.*

22 *At* I*esus cõuersus, vt vidit illã, dixit, Confide filia, fides tua saluam te fecit. Et salua facta fuit mulier a tempore illo.*

MARC. V.

22 *Et ecce venit quidam principum synagogæ, nomine Iairus: & quum vidisset eum procidit ad pedes eius.*

23 *Et deprecabatur eum multum dicens, Filiola mea in extremis est, oro vt venias, & imponas manus vt salua sit, & viuet.*

24 *Et abijt cum illo: & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum.*

25 *Et mulier quædã quæ fuerat obnoxia profluuio sanguinis annos duodecim,*

26 *Fuerátque multa perpessa à cõpluribus medicis, & insumpserat omnia sua, neque quicquam profecerat, sed magis in deterius venerat,*

27 *Quum audisset de Iesu, venit in turba à tergo, & tetigit eius vestimentum.*

28 *Dicebat enim, Si vel vestimẽtum eius tetigero, salua ero.*

29 *Et confestim siccatus est fons sanguinis eius, & sensit corpore quòd sanata esset à flagello.*

30 *Et statim* I*esus in semetipso, cognoscens virtutem ex se prodijsse, cõuersus in turba aiebat, Quis tetigit vestimenta mea?*

31 *Et dicebant ei discipuli ipsius, Vides turbam vndique prementem te, & dicis, Quis me tetigit?*

32 *Et circunspiciebat vt videret eam quæ hoc fecerat.*

33 *Mulier verò timẽs & tremẽs, sciẽs quod factũ esset in se, venit & procidit corã eo, dixítque ei omnẽ veritatem.*

34 I*lle autẽ dixit ei, Filia, fides tua te seruauit: vade in pace, & esto sana à flagello tuo.*

LVC. VIII.

40 *Factum est autem, quum rediret* I*esus, excepit illum turba: nam omnes expectabant eum.*

41 *Et ecce, venit vir cui nomẽ Iairus, & ipse princeps synagogæ erat, & procidit ad pedes Iesu, rogans eum vt intraret in domum suam.*

42 *Quoniam vnica filia erat ei annorũ duodecim, & hæc moriebatur. Verùm inter eundum turbæ coarctabant eum.*

43 *Et mulier quæ erat obnoxia profluuio sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos impenderat omnem substantiam, nec ab vllo potuerat curari,*

44 *Accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius, & confestim stetit fluxus sanguinis eius.*

45 *Et ait* I*esus, Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum illo erant, Præceptor, turbæ te constringunt & affligunt, & dicis, Quis me tetigit?*

46 *Et dixit* I*esus, Tetigit me aliquis: nã ego noui virtutem à me manasse.*

47 *Videns autẽ mulier quòd non latuisset, tremens venit ac procidit ante pedes eius, & ob quam causam tetigisset eum, indicauit ei corã toto populo, & quemadmodũ confestim sanata esset.*

48 *At ille dixit ei, Confide filia, fides tua te seruauit: vade in pace.*

18 *Hæc quum illis loq.*) Qui aliam à Marco & Luca quàm à Matthæo historiam referri fingunt clarius refutantur ab ipso contextu quàm vt res longa disputatione egeat. Tres vno ore rogatum à principe synagogæ Christum dicunt vt domum veniret sanandæ filiæ causa. Hoc modò est diuersum quòd nomen Iairi à Matthæo suppressum, apud Marcum & Lucam exprimitur: & ille patrem sic loquentem inducit, Filia mea defuncta est: reliqui duo tunc fuisse in extremis dicunt: mortem verò in itinere fuisse nuntiatam, dum Christum adduceret. Sed in eo nihil absurdi, quòd Matthæus compendio studens, semel

perstringit quæ alii distinctè suis locis digerunt. Cæterùm quum reliqua omnia tam aptè cohæreant, quũ tot in vnum congruant circunstantiæ, vt tres digiti videantur simul directi esse ad rem vnam monstrandam, nulla ratio patitur narrationem hanc ad diuersa tempora trahere. Narrant vno ore Euangelistæ, quum Christus à principe synagogæ rogatus, in domum eius veniret, in itinere mulierem occulto vestis illius tactu sanatam fuisse à fluxu sanguinis: postea Christum, quum in domum principis venisset, puellam mortuam suscitasse. Certè longo verborum circuitu opus esse non puto vt probemus idem à tribus referri. Veniamus nunc ad singula. *Ecce primas quidam.* Quanquam ex aliis duobus liquet non eò vsque progressam fuisse illius fiduciam vt vitam filiæ restitui posse speraret: non dubium tamen est quin à Christo obiurgatus, maiorem spem quàm domo attulerat conceperit. Sed Matthæus (vt dictum est) compendio studens, in ipso exordio ponit quod temporis successu factum est. Sic tamen historia texenda est, Quòd primò Iairus petierit sanari filiam suam à morbo: deinde à morte in vitam restitui, postquã scilicet illi animum Christus addidit. Adoratio, pro genuflexione capitur, sicuti ex Marci & Lucæ verbis colligimus. neque enim Diuinum Christo honorem exhibuit Iairus, sed coluit vt Dei prophetam. Genuflexio autem quàm vulgaris fuerit apud Orientales, satis notum est. *Veni & impone manum.* Hîc insigne habemus Diuinæ erga nos indulgentiæ speculum: si principem Synagogę cum Centurione homine gentili conferas, plenum in hoc fulgorem, in illo vix exiguam fidei guttam fuisse dicas: Christo virtutem non tribuit nisi adhibito tactu: accepto mortis nuntio, perinde trepidat acsi nihil amplius esset remedii. Videmus ergo debilem ac propè ieiunam fuisse eius fidem. Quòd eius precibus morẽ gerit Christus eúmque ad benè sperandum animat, documento est fidem eius, quantulacunque erat, non fuisse prorsus reiectam. Ergo licet nondum plena fide, vt optandum foret, simus instructi, non est tamen cur nos debilitas nostra ab inuocando arceat vel impediat.

Adoratio pro genuflexione.

20 *Mulier quæ profluuio.*) Nominatim exprimunt Euangelistæ durasse fluxum sanguinis per continuos duodecim annos: nec mulierem in quærendis remediis pigram fuisse, vtpote quæ totam substantiam in medicos consumpserat, quo magis refulgeat miraculi gloria. Nam morbum incurabilem non fuisse humanitus sublatum, idque tam repentè & solo tactu vestis, clarè apparet. Cæterùm quòd mulier cogitat, si modò tetigerit Christi vestem, se protinus fore sanam: singularis quidem fuit Spiritus sancti impulsus, neque ad communem regulam trahi debet. Scimus quàm proteruè ludat superstitio in stulta & inconsiderata sanctorum æmulatione. atqui simiæ sunt, non imitatores, qui singulare aliquod exẽplum absque Dei mandato, & proprio magis sensu, quàm Spiritus directione vsurpant. Fieri etiam potest vt mulieris fidei, aliquid vitii & erroris fuerit admistum, quod Christus per indulgentiam tolerat & ignoscit. Certè quòd postea sibi malè conscia formidat & tremit, talis dubitatio, quum sit fidei contraria, excusatione caret. Cur non rectà ad Christum potius accessit? Si reuerentia obstabat, vnde tamen opẽ sperauit nisi ex eius misericordia? Quî fit ergo vt offensam metuat, si persuasa erat de fauore? Fidem eius præclaro elogio Christus dignatur, nempe id est quod nuper attigi, Deum benignè & clemẽter cum suis agere, vt mutilam & imbecillam ipsorum fidem nihilominus gratam habeat, vitia & defectus quibus implicita est non imputans. Fide igitur duce ad Christum accessit mulier. Quòd autem in veste hæsit potius quàm vt se illi sanandam precibus offerret, fortè zelo inconsiderato paululum à via deflexit: præsertim quum paulo pòst ostendat dubitanter & perplexo animo id tentasse. Iam verò vt demus hoc illi à Spiritu fuisse dictatum, manet tamen fixa regula, fidem nostram priuatis exemplis huc & illuc circumagi non debere: quia Dei verbo penitus affixam esse oportet, iuxta illud Pauli, Fides ex auditu, auditus per verbum Dei. Hæc perquam vtilis admonitio est, ne quæuis temere suscepta opinio, fidei titulum apud nos obtineat. *Quis est qui me tetigit?* Clarius exprimit Marcus Christum circunspexisse vt sciret quænã esset illa. Hoc verò absurdum videtur quòd gratiam suam effuderit Christus nesciens cui bene faceret. Non minus est difficultatis vbi dicit paulo post quòd virtutẽ senserit à se egressam. quasi verò defflueret nisi pro modo gratuitæ donationis, quando & quibus visum est eam distribuere. Certè minimè dubiũ est quin sciens ac volens mulierem sanauerit, imò dubium non est quin suo eam Spiritu ad se traxerit vt sanitatem referret: sed eam requirit vt spõte in medium prodeat. Si testis miraculi sui fuisset Christus, fortè non fuisset eius verbis creditum: nunc verò quum mulier metu perculsa quod sibi accidit narrat, plus ponderis habet eius confessio.

Rom. 10. c. 17

22 Matth. *Confide filia.*) Fidei imbecillitas hoc verbo arguitur. nisi enim vitiosa esset trepidatio, non eam corrigeret Christus hortando vt animum colligat. Simul tamen laudat eius fidem: vnde conficitur quod prius dixi, Quum Christum Spiritus ductu & sincero pietatis studio quæreret, vacillasse tamen, vt confirmanda fuerit. ita videmus fidem, vt Deo placeat, opus habere venia, & simul nouis adminiculis erigi vt plus roboris acquirat. Iam anagogia à sanitate corporis ad animæ salutem ducenda est. quemadmodum enim fidei tribuit Christus quòd soluta est mulier à morbo, ita certum est fide nos consequi remissionem peccatorum quę nos Deo reconciliat. Quum iubet ire in pace, & sanam esse à flagello suo, hinc colligimus tunc verè ratum fuisse quod obtinuerat beneficium, vbi ex ore Christi audiuit quod iam experimento compertum habebat. neque enim verè aliter aut tranquilla conscientia fruimur Dei beneficiis, quàm dum ea in promissionum thesauro recondita possidemus.

MATTH. IX.	MARC. V.	LVC. VIII.
23 *Et quum venisset Iesus in ædes primatis, vidissétque tibicines & turbam tumultuantem:*	35 *Adhuc eo loquente veniunt à principe synagogæ, dicentes, Filia tua mortua est. quid vltrà vexas magistrum?*	49 *Adhuc eo loquẽte venit quidam à domo principis synagogæ, dicens ei, Mortua est filia tua, ne vexes magistrum.*

36 *Iesus*

24 Dicit illis, Secedite: nõ enim mortua est adolescẽtula, sed dormit. & deridebant illum.

25 Quum autem eiecta esset turba ingressus tenuit manũ illius, & surrexit puella.

29 Et manauit hic rumor in totam terram illam.

36 Iesus autem protinus audito sermone qui dicebatur, ait principi Synagogæ, Ne metuas tantummodo crede.

37 Et non permisit quẽquam se sequi, præter Petrum, & Iacobum & Iohannem fratrem Iacobi.

38 Et venit in domum principis synagogæ, vidétque tumultum, ac flentes & eiulantes multùm.

39 Et ingressus ait illis, Quid tumultuamini & ploratis? puella non est mortua, sed dormit.

40 Et irridebant eum: ipse verò eiectis omnibus assumit patrem & matrem puellæ, & eos qui cum ipso erant: & ingreditur vbi puella erat iacens.

41 Et apprehensa manu puellæ, ait illi, Talitha cumi: quod est (si quis interpretetur,) Puella tibi dico surge.

42 Et cõfestim surrexit puella, & ambulabat. erat enim annorum duodecim. & obstupuerunt stupore magno

43 Et præcepit illis vehemẽter ne quisquam id sciret, iussítque dari illi quod ederet.

50 Iesus autem hoc audito respõdit principi, dicẽs, Ne timeas, tantùm crede, & salua erit.

51 Et quum venisset in domum, non permisit intrare quẽquam nisi Petrum, & Iacobum, & Iohannem, & patrem, ac matrem puellæ.

52 Flebãt autẽ omnes, & plangebant illam. At ille dicit, Ne flete: non est mortua, sed dormit.

53 Et deridebant eum, scientes quòd mortua esset.

54 Ipse autem eiectis foras omnibus, apprehensa manu eius clamauit, dicens, Puella surge.

55 Et reuersus est spiritus eius, & surrexit cõtinuò, ac iussit illi dari quod ederet.

56 Et stupuerunt parẽtes eius: at ille præcepit eis ne cui dicerẽt quod factũ erat.

36 Marc. *Ne metuas, tantummodo crede.*) Desperationem attulerat nuntius mortis, quòd non aliud petierat à Christo nisi vt ægrotæ succurreret. Vetat igitur Christus metu ac diffidentia præcludere aditum gratiæ, cui mors obstaculo futura non est. Hac enim voce, Tantùm crede, significat non defore sibi virtutem, modò eum Iairus admittat: & simul hortatur vt securè animum suum dilatet: quia timendum non sit ne fides eius latius pateat quàm immensa Dei virtus. Et sanè ita res habet in nobis omnibus: multo enim liberalius ageret Deus nobiscum nisi tam restricti essemus: sed impediunt nostræ angustiæ, ne vberius in nos sua dona effundat. In summa, docemur hoc loco non posse nos modum credendo excedere: quia nunquam centesimam Diuinæ bonitatis partem fides nostra, quantumuis ampla, capiet.

37 *Non permisit quenquam.*) Vel quia indigni erant quos testes adhiberet miraculo, eos accessu prohibuit: vel quia nolebat, turba circunstrepente obrui miraculum. satius enim fuit puellam, cuius cadauer conspectum fuerat, repentè viuam & vigoris plenam ante hominum oculos prodire. Tres solùm ex discipulis admissos dicunt Marcus & Lucas, ambo addunt parentes. Marcus autem solus eos qui comites fuerant Iairo quum venit ad rogandum Christum. Matthæus, qui breuior est, hanc circunstantiam omittit.

25 Luc. *Flebant autem omnes.*) Luctum commemorant Euangelistæ, quo certior constet fides resurrectioni. Disertè etiam ponit Matthęus adfuisse tibicines: quod fieri non solebat nisi morte comperta, *Tibicines*
quum scilicet exequias iam pararent. Cantabat mœstis tibia funeribus, inquit ille. Etsi autem in animo habebant hoc genere honoris prosequi suos mortuos, & quasi eorum sepulturam ornare: videmus tamen vt mundus semper non ad fouenda modò, sed incitanda quoque sua vitia propensus sit. Decebat modis omnibus incumbere ad sedandum luctum. quasi verò non satis peccarent tumultuoso dolore, nouis stimulis eum ambitiosè prouocant. Gentiles etiam putarunt hoc esse solatium placandis manibus: vnde colligimus quot tunc corruptelis referta fuerit Iudæa.

39 Marc. *Sed dormit.*) Dormire passim accipitur in Scriptura pro mori: nec dubium est quin hac similitudine à temporali quiete sumpta notetur futura resurrectio. Hîc verò inter somnum & mortem *Somnus & mors.*
peculiariter discernit Christus vt spem vitæ faciat: acsi diceret, Mox expergefactam videbitis quam pu-

tatis mortuam. Derisum verò fuisse à stupidis & crassis hominibus mirum non est, qui toti in profano luctu occupabantur, nec eius consiliū tenebant. Et tamen hoc quoque ad miraculi commendationem valuit, quòd de morte nihil dubitationis apud eos restabat.

41 *Apprehensa manu eius clamauit.)* Tametsi naturaliter clamor hic ad excitandos mortuæ sensus nihil proderat, vim tamen suæ vocis magnificè ostendere voluit Christus, quo magis homines assuefaceret ad doctrinam suam audiendā. Inde igitur apparet quàm efficax sit vox Christi, quæ ad mortuos vsque penetrat, vt sit in ipsa morte viuifica. Ideo dicit Lucas reuersum esse eius spiritū: acsi diceret, Christi imperio accitum, statim præsto fuisse.

43 *Et præcepit illis.)* Tametsi nō omnes promiscuè ad resurrectionis spectaculum Christus admisit, non poterat tamen diu latere miraculum. Nec vero consentaneum fuisset supprimere Dei virtutem, qua preparandus ad vitam erat totus mundus. Cur ergo silentium imperat parentibus puellæ? Fortè non tam rem ipsam quàm modum taceri voluit, & quidem tantum ad tempus. Videmus enim vt aliis quoque locis quæsita fuerit ab illo opportunitas. Qui putant vetitos esse loqui quo magis acueretur eorum studium, coacti ad hanc solutionem confugiunt. Fateor quidem non fuisse editum à Christo miraculum quin vellet celebrari, sed fortè magis idoneo tempore, vel dimissa turba, vbi nulla erat mediocritas vel moderatio. Spatium ergo dare voluit quo quieti & compositi Dei opus expenderent.

MATTH. IX.	MARC.	LVC.
27 *Et quum discederet illinc* Iesus, *sequuti sunt eum duo cæci, clamantes & dicentes, Miserere nostri, Fili Dauid.*		
28 *Porrò quū venisset in ædes, adierunt illū cæci: & dicit illis* Iesus, *Creditis me hoc posse facere? dicūt illi, Etiā, Domine.*		
29 *Tunc tetigit oculos illorum, dicens,* Iuxta *fidem vestram fiat vobis.*		
30 Et *aperti sunt illorum oculi, & interminatus est illis* Iesus, *dicens, Videte nequis sciat.*		
31 *At illi quum abiissent diuulgarunt famam illius in tota terra illa.*		
32 *Illis autem egredientibus, ecce adduxerunt illi hominem mutum dæmoniacum.*		
33 *Et eiecto dæmonio loquutus est mutus, & admiratæ sunt turbæ, dicentes, Nunquam apparuit sic in Israel.*		
34 *At Pharisæi dicebant,* In *principe dæmoniorum eiicit dæmonia.*		

27 *Et quum discederet.)* De istis duobus miraculis alii Euangelistæ silent: quia sicut alibi diximus, & Iohannes clarè affirmat, propositum illis non fuit singula Christi gesta recensere: sed collecta tantum summa probare ipsum esse Messiam. Porrò Matthæus refert duobus cæcis redditum esse visum: sed non tam citò quàm sæpe aliàs Christus miseris opem ferre solitus erat. Nam in itinere clamantibus non respondet, sed quasi dissimulans, in hospitium vsque patitur ipsos sequi. Ibi demum eos interrogat de sua potentia quid credant. Re igitur & verbis examinare voluit eorum fidem. suspensos enim tenens, imò præteriens quasi non exaudiat, patientiæ ipsorum experimentum capit, & qualem in ipsorum animis radicem egerit fides. Postea, quum sciscitatur an credant, idem illud examen prosequitur. Sed quæri potest an de potentia Dei & Christi persuasum esse sufficiat vt quispiam sit fidelis. Hoc enim sonant verba, Creditis me posse facere? Atqui ex aliis Scripturæ locis patet, notitiam potentiæ fore inanem vel frigidam, nisi de voluntate certi simus. Christus tamen eorum responso contentus, ipsorum fidem quasi numeris omnibus absolutam, laudat. Respondeo, quum prius Dauidis filium confessi sint, de gratia aliquid apprehendisse. nam hoc titulo redemptorem gentis suæ, bonorúmque omniū authorem ornabant. Ipse ergo de sua potentia quærens, altius percontatur an seriò credant. Fides ergo Dei misericordiam & paternū amorem cum potentia, Christi etiam propitiam voluntatem cum virtute complectitur. Sed quia Dei potentiæ & Christi virtuti minus quàm decebat vulgò tribuunt homines, non abs re hæc quæstio cæcis proponitur, an credant Christum posse quod ore professi sunt. Quanquam simpliciter scire voluit Christus an sibi ex animo deferrent Messiæ honorem. Et hac de causa laudatur eorum fides, quòd in illa humili contemptáque specie Filium Dauidis apprehendebant.

29 *Iuxta fidem vestram.)* Tametsi singulare hîc beneficium duobus cæcis præstitum narratur, tamen ex præsenti Christi dicto generalem elicere doctrinam conuenit, nos (modò ex fide precemur) nūquam in votis nostris repulsam passuros. Quòd si duo illi exigua, necdum penitus formata fide impetrarunt quod volebant, multo plus hodie valebit eorum fides qui Spiritu adoptionis præditi, & freti Mediatoris sacrificio, ad Deum accedent.

30 *Interminatus est.)* Vel alios habere voluit testes miraculi, vel in aliud tempus differre eius famam. Quod igitur mox vbique promulgant, reprehensione dignum est. nam quod aliqui fingunt prohibuisse Christum vt calcar adderet, alio loco refutauimus. Fuit certè aliqua vetandi ratio quæ nobis est incognita: isti autem inconsiderato zelo ante tempus sparserunt.

32 *Adduxerunt hominem mutum.)* Probabile est, natura hunc mutum non fuisse, sed quum diabolo traditus esset, loquendi vsu fuisse priuatū. neque enim omnes muti, dæmoniaci. Sic igitur inflicta erat

poena

pœna vt manifestis signis constaret à maligno spiritu captam teneri eius linguam. Quòd autem eo sanato exclamant turbæ, nunquam sic factum esse in Israel: hyperbolicum videtur. maioribus enim miraculis gloriam suam Deus olim patefecerat in populo illo. Sed fortè ad finem miraculi attendunt, vt tunc omnium animi in spem aduentus Messiæ erecti erant. Certè præsentem Dei gratiam ita efferre volebant vt prioribus nihil detraherent. Et notandum est non fuisse meditatam vocem, sed quæ ex admiratione subitò erupit.

34 *Pharisæi dicebant.)* Hinc apparet quanto furore perciti fuerint qui tam præclarum Dei opus impio conuitio proscindere non sunt veriti. Notanda enim est antithesis inter laudem populi & horum blasphemiam. quod enim dicit populus, nunquam sic factum esse in Israel, confessio est Diuinæ gloriæ sensu expressa. quo melius apparet prorsus rabiosos fuisse istos qui Deo velut in faciem maledicere audent. Simul tamē docemur, vbi ad extremum cæcitatis venit impietas, nullum esse tam manifestum Dei opus quod non peruertat. Est quidem hoc incredibile portentum, homines mortales in suum opificem insurgere: sed eo magis timenda est illa quam dixi, excæcatio, qua Dominus impios post longam tolerantiam vlciscitur.

MARC.	LVC.	MATTH. IX.
		35 *Et circumibat* I*esus ciuitates omnes ac vicos, docens in synagogis illorum, & prædicans Euangelium regni, & sanans omnem morbum, & omnem languorem in populo.* 36 *Quum vidisset autem turbas, affectu misericordiæ tactus est erga illos, quòd essent destituti ac dispersi, velut oues non habentes pastorem.* 37 *Tunc dicit discipulis suis,* I*psa quidem messis copiosa, sed operarij pauci. Rogate igitur dominum messis vt operarios extrudat in messem suam.*

35 *Et circumibat.)* Hoc per occupationem dictum est, vt sciamus totum Christi ministerium sigillatim non describi: quandoquidem in sua functione assiduus fuerit, nempe vt salutis doctrinam publicaret, deinde eā sanciret additis miraculis. Euangelium regni ab effectu vocari, iam alibi diximus: quia hac ratione dissipatum miserè populum Deus ad se collegit vt in medio eius regnaret: & quidem tribunal suū ideo erexit vt plena fœlicitate suos omnes donaret. Meminerimus tamen subiici nos Deo oportere vt in cælestem gloriam ab ipso euehamur.

36 *Affectu misericordiæ tactus.)* Hinc primùm colligimus qualis fuerit Sacerdotum ignauia, qui quum distributi essent per totam terram vt cælestis doctrinæ face prælucerent, otiosi sunt ventres. Superbè quidem se populi antistites iactabant: nec parua erat eorum multitudo qui hoc titulo gloriabantur: Christus tamen nullum ex illis pastorem agnoscit. Eadem hodie in Papatu cernitur vastitas, qui tamen refertus est titulariis Pastoribus. immensa enim est eorum colluuies qui sub nomine Clericatus plebem deglutiunt. Porrò quum muti sint canes, non tamen eos pudet suam hierarchiam ferociter sonare. Sed audienda vox Christi quæ pronuntiat nullos esse pastores vbi non sunt operarii: vagas ac dispersas esse oues quæ Euangelii doctrina in Dei ouile non congregantur. Quòd autem misericordia tangitur, fidelem se Patris ministrum probat in curanda populi salute, cuius causa carnem induerat. Etsi autē nunc in cælum receptus, non eosdem retinet affectus quibus obnoxius esse voluit in hac mortali vita, curam tamen Ecclesiæ suæ non abiecit quin respiciat palantes suas oues, imò gregem suum crudeliter à lupis fugatum & discerptum.

37 *Messis copiosa.)* Hac metaphora significat multos ex plebe recipiendo Euangelio esse maturos. etsi enim maior numerus indignè postea fœdáque ingratitudine oblatam salutem respuit: mediocrem tamen electorum numerū qui incredulis permistus erat, ideo comparat messi copiosæ, quia Deus exiguam suorum manum pluris quàm reliquum mundum æstimat. Quanquam autem se tunc multi ingerebant: quia tamen pauci fideliter se gerebant: inter operarios non reputat. Nam hoc nomen in bonam partem accipit. Paulus quum de malis operariis conqueritur, respicit ad eorum iactantiam. Nec enim hoc titulo dignatus esset qui perdendo tantùm & vastando operam dabant nisi quia se venditabant falso prætextu. *Rogate dominum messis.)* Quia nemo vnquam à seipso prodibit sincerus & idoneus Euangelii minister: nec alii rite funguntur docendi munere nisi quos Dominus excitat, & Spiritus sui donis instruit: quoties inopiam bonorum pastorum cernimus, ad eum oculos attollere necesse est, vt remedium afferat. Huius verò precationis nunquam maior fuit vsus quàm in horribili quæ nunc vbique apparet Ecclesiæ vastitate.

MATTH. VIII.	MARC. IIII.	LVC. VIII.
23 E*t quū esset ingressus nauim, sequuti sunt eum discipuli sui.* 24 E*t ecce motus ma-*	35 *Et ait illis in die illo quum facta esset vespera, Transeamus in vlteriorem ripam.* 36 *Et dimissa turba assumunt eum ita vt erat in naui. Sed & aliæ nauiculæ*	22 *Factum est autem quadam die vt ipse ascenderet in nauim ac discipuli eius. Et dicit ad illos, Trayciamus in vlteriorem ripam stagni. Tunc soluerunt.*

gnus factus est in mari: adeo vt nauis operiretur à fluctibus: ipse verò dormiebat.

25 Et accedentes discipuli excitauerunt illũ, dicentes, Domine serua nos, perimus.

26 Et dicit illis, Quid timidi estis exiguæ fidei homines? Tunc excitatus increpauit ventos & mare: & facta est tranquillitas magna.

27 Homines verò admirabantur, dicentes, Qualis est hic, quia venti quoque & mare obediunt ei?

erant cum illo.

37 Tunc oritur procella venti magna: & fluctus irruebant in nauim vt illa iam impleretur.

38 Ipse autem erat in puppi super ceruical dormiens: & excitant eum, dicúntque illi, Præceptor, non est tibi curæ quòd perimus?

39 Et excitatus increpauit ventum, dixítque mari, Tace, obmutesce. Et conquieuit ventus, factáque est tranquillitas magna.

40 Et ait illis, quid sic timidi estis? quomodo non habetis fiduciam?

41 Et timuerunt timore magno, dicebántque inter se, Quisnã hic est, quia & ventus, & mare obediũt ei?

23 Nauigantibus autem illis obdormiuit. & ingruit procella venti in stagnum: & complebantur ac periclitabantur.

24 Accedentes autem suscitauerunt eum, dicentes, Præceptor, præceptor, perimus. At ille experrectus increpauit ventum & tempestatem aquæ: & cessauerunt, factáque est tranquillitas.

25 Dixit autem illis, Vbi est fides vestra? Timentes autem mirati sunt, dicentes inter se, Quisnam hic est, Quia ventis quoque & aquæ imperat, & obediunt ei?

Quia paulo pòst rursus fiet lacus mentio, quum dicetur, impetu abreptos illuc fuisse porcos: an vnus & idem sit lacus, non inter omnes conuenit. *Genesara.* Genesaræ aquas fuisse gustu suaues & salubres vsu, omnes fatentur: *Gadarena.* lacum verò Gadarenum Strabo tam noxium & pestilentem fuisse dicit, vt potu vngues & pilos pecudes amitterent. Duos ergo diuersos fuisse lacus, & quidem satis longa distantia locorum separatos, dubium non est. *Gergeseni.* Hunc porrò lacum de Genesara intelligi debere, extra controuersiam est: quo traiecto profectus est Christus ad Gadarenos qui Gergeseni à Matthæo vocantur. Qui autem ex nominis diuersitate diuersas historias narrari colligunt, dum arguti videri appetunt, nimis crassa inscitia labuntur. regio enim Gergesenorum, Gadarena quoque vocata fuit à Gadaris vrbe celebri. Hieronymi ætate mutatum erat nomen. itaque Gerasenos ex more tunc recepto appellat. Quum tamen porci in lacum Gadarenum præcipites acti sint à diabolis, non repugno. Sed quum dicit Christus, Transeamus in vlteriorem ripã, id non possum nisi de Genesara exponere. Nunc de tempore restat videndum, quod neque ex Matthæo, neque ex Luca potest colligi. solus Marcus vesperam notat eius diei quo disseruit Christus de Euangelii prædicatione sub parabola seminis. Vnde apparet non seruatum fuisse ab illis temporis ordinem. quod etiam clarè exprimit Lucas, quum dicit factum esse quadam die: quibus verbis ostendit se anxiè non laborare quid prius vel posterius fuerit.

23 *Quum ingressus esset nauim.*) Marcus dicit alias quoque nauiculas traiecisse: Christũ verò propriam nauem conscendisse cum suis discipulis. Lucas etiam recitat eius verba: Matthæus breuior est. In summa tamen consentiunt: nempe quòd se Christus ad quietem composuerit, ac eo dormiente repentè exorta fuerit tempestas. Primò certum est non fuisse fortuitam procellam quæ lacum turbauit. quomodo enim Filium suum cæco ventorum impetu iactari passus fuisset Deus? Sed hac occasione patefacere Apostolis voluit quàm exigua & debilis adhuc esset eorum fides. Quanuis etiam naturalis fuerit Christi somnus, valuit tamen ad eundem vsum, vt suã infirmitatem melius agnoscerent discipuli. non dicã quod multi, Christũ finxisse somnũ vt illos probaret. potius dormisse existimo, vt ferebat humanæ eius naturæ conditio & necessitas. interim tamen vigilabat eius Diuinitas vt sibi metuere Apostoli nõ deberent quin statim subiret consolatio, paratum è cælo fore auxilium. Sciamus ergo, arcana Dei prouidentia hoc totũ fuisse gubernatum, vt dormiret Christus, violenta tempestas surgeret, fluctus nauem operirent, parúmque abesset nauis à naufragio. atque hinc discamus, quoties aliquid aduersi exoritur, tentari à Domino fidem nostram: si autem mala ingrauescunt, vt propemodum nos obruant, eodem Dei consilio hoc fieri vt patientiam nostram exerceat: vel vt hoc modo occulta nostra infirmitas in lucem emergat. sicuti videmus, quum fluctus operirent Apostolos, retectam fuisse eorum infirmitatem quæ prius latebat.

25 *Domine, serua nos.*) Pia, vt quidem videtur, precatio. quid enim potius illis agendum fuit, quàm vt perditi salutem nihilominus à Christo peterent? Sed quum eos infidelitatis damnet Christus, videndum

dum est qua in parte peccauerint. Equidem nō dubito in carnali magistri præsentia fuisse nimis defixos. nam apud Marcum non precantur simpliciter, sed cum eo expostulant, Magister, non est tibi curæ quòd perimus? A Luca etiam notatur confusa trepidatio, Præceptor, præceptor, perimus. Debuerant statuere Christi Deitatem non esse oppressam carnis somno, & ad eam confugere, quiescunt autem donec extremum discrimen vrget: tunc eos consternat immodicus timor, vt non putent se fore saluos nisi expergefiat Christus. Hæc causa est cur eos infidelitatis accuset. nam quòd rogabant vt opem ferret fidei potius testimoniū erat, si fiducia Diuinæ eius potentiæ freti, placidè & sine tanta formidine sperassent quod petebant auxilium. Atque hinc soluitur quæstio quæ ex eius reprehensione moueri posset, nunquid vitiosus sit omnis timor, & cum fide pugnet. Primo non simpliciter eos reprehendit quod timeant, sed quod timidi sint. Apud Marcum etiam additur οὕτω, qua particula notat eos extra modū expauescere. Deinde fidem opponens eorum timori, se de immodica perturbatione loqui ostendit, quæ non tā exerceat ipsorum fidem quàm eorum animis excutiat. Quemlibet verò timorem non esse fidei contrarium inde patet, quòd, si nihil metuimus, obrepit supina carnis securitas: ita languescit fides, torpet precandi affectus, tandem extinguitur Dei memoria. Adhæc qui malorum sensu non tanguntur vt metuant, stupidi magis sunt quàm constantes. Ita videmus, timorem, qui fidem solicitat, per se vitiosum non esse donec excedat modum, in eo autem est excessus, si turbatur vel labascit fidei tranquillitas quę acquiescere debet in verbo Dei. sed quia nunquam contingit vt sibi ita moderentur fideles ne fides eorum laboret, ferè semper timendo peccant. Verùm statuere oportet, fidei defectum non quolibet timore coargui, sed ea formidine quæ conscientiæ pacem turbat vt non recumbat in Dei promissione.

26 *Increpauit ventos.)* Recitat etiam Marcus verba Christi, quibus mare compellans, silentium, hoc est quietem, imperat, non quòd sensus aliquis subesset in lacu, sed vt virtutem suæ vocis ostenderet in muta elementa penetrare. nec solùm mare & venti sine sensu, Dei imperio obediunt, sed ipsi quoque impii cū sua cōtumacia. quū enim sedare vult Deus bellicos tumultus, non semper feroces hominum animos mollit & format in suum obsequium, sed facit vt furentibus arma tamē è manibus effluant. atque ita impletur illud Psalmi quadragesimi sexti, a.10, Componit bella vsque ad extremum terræ, confringit arcum, detruncat hastam, currus igne comburit.

27 *Homines verò admirabantur.)* Hoc Apostolis tribuere videntur Marcus & Lucas. Postquàm enim dixerunt à Christo reprehensos, subiiciunt, cum timore exclamasse, Quisnam est hic? Hoc tamen in alios magis competit quibus nondum innotuerat Christus. Vtrumuis tamen sequamur, hic iam miraculi fructus emergit quum celebratur Christi gloria. Siquis Apostolos loqui putet, sensus verborum erit, Diuinam eius potentiam eo satis probari quòd illi obediant ventus & mare. Quia tamen alios sic loquutos esse magis probabile est, his verbis docent Euangelistæ, miraculo perculsos fuisse eorū animos, vt reuerentia Christi quædam esset ad fidem præparatio.

MATTH. VIII.

28 Et quū venisset ad vlteriorem ripam in regionem Gergesenorum, occurrerunt ei duo dæmoniaci è monumētis egreßi. erant autem sæui supra modum, adeò vt nemo posset transire per viam illam.

29 Et ecce vociferabantur, dicentes, Quid nobis tecū est Iesu *Fili Dei? venisti huc ante tempus ad torquendum nos?*

30 Erat autem procul ab illis grex porcorum multorum pascens.

31 Dæmones verò rogabāt eum, dicentes, Si eijcis nos, permitte nobis vt

MARC. V.

1 Et venerunt traiecto mari in regionem Gadarenorum.

2 Et illi è naui regresso statim occurrit è monumentis homo detentus à spiritu immundo,

3 Qui domicilium habebat in monumētis, & neque catenis poterat quisquam eum ligare:

4 Propterea quòd quum sæpe cōpedibus & catenis vinctus fuisset, discerptæ fuerant ab eo catenæ, & cōpedes fuerāt cōminutæ, vt nemo posset eū domare.

5 Et semper die ac nocte in montibus & monumentis erat clamans, & cōcidens seipsum lapidibus.

6 Quum vidisset autem Iesum *eminus, cucurrit & adorauit eum:*

7 Et clamans voce magna, dixit: Quid tibi mecum Iesu Fili Dei altißimi? adiuro te per Deum ne me torqueas.

8 Dicebat enim illi, Exi spiritus immunde ab homine.

9 Et interrogabat eum, Quod tibi nomen? Et respondit, dicens ei, Legio mihi nomen est: quia multi sumus.

10 Et deprecabatur eū multū ne se

LVC. VIII.

26 Et nauigauerūt ad regionem Gadarenorum quæ est contra Galilæam.

27 Et quum de naui egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam è ciuitate qui habebat dæmonia iā multis temporibus, & vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis.

28 Is viso Iesu *exclamauit, ac procidit ante illū, & voce magna, dixit, Quid tibi mecum* Iesu *Fili Dei altißimi? obsecro te ne me torqueas.*

29 Præcipiebat enim spiritui immūdo vt exiret ab homine: quia multis tēporibus corripuerat illum, &

demigremus in gregem porcorum.

32 Et ait illis, Abite. Illi verò egressi abierunt in gregem porcorum. Et ecce, ferebatur totus grex porcorum per præceps in mare, & perierunt in aquis.

33 Porrò qui pascebant, aufugerunt: & abeuntes in ciuitatem, renuntiauerunt omnia, & quid accidisset dæmoniacis.

34 Et ecce tota ciuitas exiuit in occursum Iesu*: & quum vidissent illum, rogarunt vt decederet è finibus eorum.*

emitteret extra regionem.

11 *Erat autem ibi iuxta mõtes grex porcorum magnus pascens.*

12 Et deprecabantur eum omnes dæmones, dicẽtes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus.

13 Et permisit eis statim Iesus. *Et egressi spiritus immundi ingressi sunt in porcos: & ferebatur grex per præceps in mare. erant autem ferè bis mille, & suffocati sunt in mari.*

14 *Porro qui pascebant porcos, fugerunt, & renunciauerunt in ciuitatem & in agros.* Et *ingressi sunt ad vidẽdum quid esset quod acciderat.*

15 Et veniunt ad Iesum, & vident dæmoniacum sedentem ac vestitum, & sanæ mentis, qui habuerat Legionem, & timuerunt.

16 Et narrauerunt illis qui viderant qualiter accidisset dæmoniaco, & de porcis.

17 Et rogare cœperunt eum vt discederet de finibus ipsorum.

18 Et quum ingressus esset nauim, rogabat illum qui fuerat à dæmonio correptus vt esset cum illo.

19 Iesus autẽ non admisit eum: sed ait illi, Abi domum tuam ad tuos, & annuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui.

20 Et abijt, & cœpit prædicare in Decapoli quãta sibi fecisset Iesus: & omnes mirabantur.

vinciebatur catenis, & compedibus custodiebatur: & ruptis vinculis agebatur à dæmone in deserta.

30 *Interrogauit autẽ illum* Iesus, *dicẽs, Quod tibi nomen? Ille verò dixit, Legio: quia intrauerant multa dæmonia in eum.*

31 Et rogauerunt illum ne imperaret ipsis vt in abyssum irẽt.

32 Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentiũ in mõte.

37 Et rogauerunt illum omnis multitudo regionis Gadarenorum vt discederet ab ipsis: quia magno timore tenebãtur. ipse autem cõscẽsa naui reuersus est.

38 Rogauit autem vir a quo dæmonia exierant, vt cum eo esset. Sed dimisit eum Iesus, *dicens,*

39 Redi domum tuã, & narra quæcunque tibi fecit Deus. Et abijt per totam ciuitatem, prædicans quæcunque sibi fecisset Iesus.

Iam prius eorum errorem refutaui qui Marcum & Lucam aliud miraculum referre volunt. Nam quũ eadem à tribus Euangelistis notetur regio Galilææ opposita, sicuti etiam Lucas exprimit, & conueniant omnes circunstantiæ: cui persuadebitur eadem hæc omnia diuersis temporibus accidisse?

28 *Occurrerunt ei duo dæmonici.)* Hoc vnum discrimen causam erroris præbuit interpretibus, vt Matthæum ab aliis disiungerent: quia hic duos nominat, alii duntaxat vnum. Sed probabilis est Augustini coniectura, qui duos fuisse sentiens, de vno tantùm hîc verba fieri excusat, quòd magis famosus esset: atque ita propter mali atrocitatem magis illustre fuerit in eo miraculum. Et certè videmus Lucam & Marcum in sæuitia diaboli amplificanda multis verbis insistere, vt constet miserum illum hominem, de quo loquuntur, plusquam impotenter fuisse vexatum. Quòd ergo vnum insigne exemplum Diuinæ Christi potentiæ celebrant, à Matthæi narratione non dissidet, quæ alterum hominem, licet minus cognitum, adiungit. Quòd Lucas dicit occurrisse hominem è ciuitate, incertum est ciuémne Gadarenum fuisse intelligat, an illinc profectum Christo fuisse obuiam. Nam quum iussus esse domum abire, & inter suos prædicare Dei gratiam, Marcus dicit eum in Decapoli hoc fecisse, quæ vicina erat regio in Galilęam vergens. vnde conicitur Gadaris non fuisse natum. Porrò non egressum fuisse ex vrbe Matthæus & Marcus disertè testantur, sed ex monumentis: & Lucas ipse toto contextu significat in solitudine vixisse. Hæc igitur verba, Occurrit vir quidam è ciuitate, sic interpretor, quòd priusquam accederet Christus ad vrbem, ab ea parte se medium obtulerit dæmoniacus. Cæterùm qui putant in sepulchris habitasse hominem, quia vel odore cadauerum delectantur, vel oblationum nidore mulcentur dæmones, vel quia animas captent quæ suis corporibus propinquæ esse appetunt: friuola est, imò stulta eorum diuinatio. Potius miserum hunc hominem in sepulchris detinuit immundus spiritus, vt continuo eum terrore ob tristem mortis conspectum lancinaret: acsi exemptus è numero hominum iam inter mortuos ageret. Adde quòd hinc discimus diabolum nõ cruciare in præsenti tantùm vita homines, sed ad mortem vsque persequi, adeóque regnum eius in morte vigere.

3 Marc. *Neque catenis quisquam.*) Naturaliter catenas abrumpere non potuit. vnde colligimus extraordinarios interdum motus Satanæ permitti, quorum vis sensum nostrum & visitatam rationem superet. In phreneticis quidem plus multo roboris sæpe cernitur quàm si integris viribus pollerent. nec verò negandum est diabolum illic quoque agere suas partes, quoties à Deo permittitur: sed impetus quem describunt Euangelistæ, fuit longè maior. Triste sanè & horrendum spectaculum: sed quo monemur quàm miserum & formidabile sit Satanæ tyrannidi subesse: nec minus timendam esse animæ vexationé quàm corporis cruciatus, quantumuis diros atque atroces.

6 *Adorauit eum.*) Talis fuit historiæ series, Quum obuiam prodissent dæmoniaci, iussit Christus spiritus immundos ab illis egredi, tunc supplices deprecati sunt ne ante tempus ipsos torqueret. Ergo adoratio non præcessit Christi verba: nec prius conquesti sunt molestum sibi esse Christum, quàm dum eos exire cogeret. Sciendum verò est, non tam sponte in Christi conspectũ venisse quàm arcano Christi imperio tractos. Quẽadmodũ enim prius furioso impetu abripere homines in sepulchra soliti fuerant: ita nunc superior potestas ad sui iudicis tribunal inuitos cogit. Vnde colligimus totum Satanæ regnũ Christi imperio subesse. neque enim nunc magis compotes sui sunt dæmones, dum ad se eos citat Christus quàm nuper miseri homines, quos sua tyrannide huc illuc raptabant. Denique arcana Christi potentia in medium sistuntur, vt illis eiectis hominum se liberatorem demonstret. Coacti etiam eum adorant, & contumaces eorum querimoniæ testes sunt quàm non voluntaria fuerit eorum confessio, sed vi extorta. *Quid tibi nobiscum?*) aiunt. Libenter hac voce procul eum fugarent: sed quia se constrictos teneri vident, vt frustra eius imperium fugiant, queruntur se ante tempus torqueri, & deprecationem simul admiscent. Ita videmus diabolos nihil quàm ferociam aduersus Deum spirare, & tamen cum sua superbia qua turgent, quasi fractos concidere, & quidem eodem momento: quia eorum malitia & peruersitas, quæ nunquam domatur, luctari aduersus Dei imperium non desinit: & tamen interea coacta cedit. Quòd autem diaboli confessionem apertè non repudiet Christus, sicut alibi, hæc videtur esse ratio, quòd dissidium minimè obscurum erat, vt nulla sinistra obtrectatio haberet locum. Adde quòd hominum ratio à Christo habita fuit. hinc factum est, quum maleuoli & maligni adessent testes, vt magis intentus esset ad refellendas calumnias: ideóque acrius dæmones compesceret. Quantum ad præsentem locum spectat, satis superque esse debuit quòd dæmones, suppliciter orando, tumultuosè contra eum fremebant.

29 Matth. *Venisti huc ante tempus.*) Genus tormenti quidam exponunt quòd hominem qué occupabant, cogantur liberum & solutum dimittere. Alii referunt ad diem extremum iudicii. Ego verò intelligo, iudicis sui præsentia expauefactos, de pœna sua cogitasse. mala enim conscientia quid meriti essent, ipsis, tacente Christo, dictabat. Quemadmodũ enim scelerati, vbi ad tribunal ventum est, suppliciũ suum concipiunt: ita necesse est diabolos & impios omnes ad Dei conspectũ contremiscere: non secus ac si iam inferos, ignem inextinguibilem, & futuros cruciatus sentirent. Quum verò scirent diaboli Christum esse mundi iudicem, non mirum est si eius intuitus tormenti præsentis metũ illis incutit. Quod quidam quærunt, an illis cognitus fuerit vltimi iudicii dies: superuacuũ est. Quid ergo sibi vult particula, Ante tempus? nempe quia reprobis pœnæ luendæ tempus nunquam maturũ est. libenter enim diem ex die traherent. Nam vt moram deputant in lucro quantisper eos sustinet Dominus: ita tergiuersando iudiciũ eius fugitant, licet sine profectu.

9 Marc. *Legio mihi nomen.*) Hanc vocem diabolo Christus expressit, vt melius gratiæ suæ magnitudinem commendaret. Non abs re homini inflicta fuerat tam grauis vltio, vt in eo habitaret quidam veluti exercitus dæmonum. Cuius ergo misericordiæ fuit hominem plus millies perditum à totidem exitiis eripere? Magnificè etiam in eo refulsit Christi virtus, quòd voce sua non vnum dæmonem, sed multam turbam repentè profligauit. Legio autem non pro finito hominum numero, sed tantùm pro magna turba accipitur. Hinc apparet quàm miserũ animal sit homo vbi Dei tutela destituitur: nempe vnusquisque non tantùm singulis diabolis patet, sed ingentis turbæ est receptaculum. Simul refellitur vulgaris ille error quem Iudæi & Christiani à profanis hominibus mutuati sunt: quòd scilicet singulis hominibus infesti sint singuli dæmones. Atqui scriptura palàm affirmat, prout Domino visum est, nunc diabolum vnum mitti qui totam aliquam gentem affligat, nunc pluribus tradi vnum hominem puniendum: sicut vicissim vnus interdum Angelus toti populo præsidet, & singulis hominibus multi dantur salutis custodes. Quo magis solicitè excubare nos decet ne tanta hostium turba nos circumueniat. Legio.

10 *Deprecabantur eum.*) Lucas dicit rogasse ne in abyssum mitterentur. quod ita à quibusdã exponitur quasi solitudinem fugerint. Ego verò ad nocendi libidinem refero: quia hoc vnum diabolis studium est, oberrare inter homines leonum instar ad venandam prædã. Dolet illis in abyssum demergi, in qua ablata sit lædendi & perdendi facultas. Atque hunc genuinum esse sensum ex Marci verbis colligere licet. dicit enim precatos esse ne extra regionem abire cogerentur. In summa, hoc se ingenio esse produnt, vt nihil magis appetant quàm humani generis exitium.

31 Matth. *Vt demigremus in gregem porcorum.*) Diuinant quidam optasse irruere in porcos quia infesti sint omnibus Dei creaturis. Hoc quidem verum esse fateor, totos in eo esse vt totum naturæ ordinem Diuinitus constitutum dissipent ac peruertant: longius tamen respexisse certum est, vt scilicet regionis incolas porcorum iactura ad maledicendum Deo impellerent. Nam quòd diabolus fulminat in domum Iob, non facit hoc lignorum vel lapidum odio: sed vt sanctus vir, impatienter damnum ferendo, aduersus Deum fremat. Christus verò annuens, non eorum vota exaudit, sed hac occasione probare vult quales sint Gadareni. Fortasse etiam vt eorum scelera castiget, tantum licentiæ permittit diabolis in eorum porcos. Cæterùm vt nulla nobis constet certa ratio, occultum tamen Dei iudicium reuerenter suspicere, & pia humilitate adorare conuenit. Docet autem hic locus quàm insulsè nugentur profani quidam homines, qui diabolos non essentiales spiritus, sed tantùm prauos hominũ affectus esse fingunt.

Quomodo enim auaritia, ambitio, crudelitas, perfidia, in porcos demigrassent? Sciamus ergo immundos spiritus (vt sunt deuoti exitio) generis humani hostes esse: vt quoscunque possunt in eundem secum interitum præcipitent.

15 Marc. *Veniunt ad Iesum.*) Hîc insigne habemus documentum, non omnes qui Dei manum agnoscunt, proficere vt decebat, quò se vera pietate illi subiiciant. Perspecto miraculo timuerunt Gadareni: nempe quia in Christo refulgebat Dei maiestas. Rectè hactenus: sed quod illum è finibus suis ablegant, quid eo deterius fieri potuit? Erant ipsi quoque dissipati: adest pastor qui colligat: imò Deus per filium suum brachia porrigit, vt suo complexu in cælum euehat qui mortis tenebris obruti erant. Oblata salute malunt priuari quàm diutius ferre Christi præsentiam. Videtur quidem iactura porcorum offensi: sed Lucas altiorem causam notat, quòd magno timore correpti forent, & certè accepto damno exasperati non rogassent, sed expulissent eum durius. Cæterùm quum reuereantur vt Dei ministrum, formidine tamen perculsi cupiunt procul abesse, videmus eos nullo gratiæ Diuinæ sensu fuisse tactos. Et certè quanuis omnes impii Deum adorent, & in eo placando multum consumant laboris: si tamen daretur optio, quàm longissimè se ab eo subducerent: quia terribilis eius facies quandiu iudicem potius quàm patrem illum cogitant. Hinc fit vt Euangelii doctrina, qua nihil suauius fingi potest, passim tristis & acerba sit, vt bona pars mundi sepultam esse optet. Interea tamen verum est partem timoris ex dispendio accidisse. Ita hodie dum publicè & priuatim reputant homines Christi regnum suis commodis aduersum esse, prauo carnis metu occupati, gratiam eius non gustant. Itaque eius aduentu Deum magis iratū quàm propitium esse putantes, quantum in se est aliò ipsum amandant. Hoc autem fœdi stuporis signum est, quòd eos magis terret porcorum iactura, quàm animæ salus exhilaret.

38 Luc. *Rogauerat autem vir.*) Gadareni Christū apud se ferre nequeunt: qui autem à dæmonio liberatus est, relicta patria eum cupit sequi. hinc apparet quantum inter Diuinæ bonitatis & potentiæ notitiam intersit: quia potentia formidinem incutiens, à Dei aspectu homines fugat, longéque dispellit: bonitas autem suauiter allicit, vt sibi nihil optabilius esse statuant quàm Deo esse vnitos. Cur autē Christus hunc recuset habere comitem, incertum est, nisi quòd vberiorem fructum inde venturum sperabat si apud gentiles suos tam præclari ac singularis beneficii testis esset: quod etiam Marcus & Lucas testantur factum esse. Quòd iubet Christus narrare opus Dei, non suum, hoc consilio facit vt pro vero Dei ministro & Propheta habitus, docendi authoritatem obtineat. Sic enim paulatim erudiri oportuit rudem populum, cui nondum cognita erat eius Diuinitas. Quanquam autem Christus scala est per quam ad Deum Patrem conscenditur: quia tamen nondum patefactus erat, initium à Patre fecit, donec maturior esset opportunitas. Nunc addēda est anagoge. Christus enim in vnius hominis persona, eius gratiæ specimen edidit quæ ad totum genus humanum extenditur. Etsi enim non torquemur à diabolo, nos tamen sibi mancipatos habet donec ab eius tyrannide nos vindicet Filius Dei. Nudi, laceri & deformes aberramus, donec sanæ & compositæ menti nos restituat. Superest vt eius gratiam celebrando, gratitudinem nostram testemur.

MATTH. X.

1 *Et accersitis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem aduersus spiritus immundos, vt eiicerent eos, & sanarent quemuis morbum & quemuis languorem.*

2 *Porrò duodecim Apostolorum nomina sunt hæc: primus Simon, qui vocatur Petrus, & Andreas frater eius:* Iacobus *filius Zebedei, & Iohannes frater eius.*

3 *Philippus ac Bartholomæus: Thomas, & Matthæus qui fuerat publicanus: Iacobus filius Alphæi, & Lebbæus cognomento Thaddæus:*

4 *Simon Cananæus, &* Iudas *Iscariotes, qui & prodidit illum.*

5 *Hos numero duodecim emisit* Iesus, *quibus præceperat dicens, in viam Gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne ingrediamini:*

6 *Sed ite potius ad oues perditas domus* Israel.

7 *Profecti autem prædicate, dicentes, Appropinquauit regnum cælorum.*

8 Infirmos *sanate, leprosos mundate, mortuos suscitate, dæmonia eiicit: gratuitò accepistis, gratuitò date.*

MARC. VI.

7 *Et accersit duodecim, cæpitque eos emittere binos, ac dabat illis potestatē aduersus spiritus immundos.*

LVC. IX.

1 *Conuocatis autē* Iesus *duodecim, dedit illis potestatē & authoritatem super omnia dæmonia, & vt morbos sanarent.*

2 *Et misit illos vt prædicarent regnū Dei, & sanarent infirmos.*

Apostolorum vocatio. Hîc Apostolorum vocatio nobis describitur, non qualis antea quum eos Dominus ad munus suum præparare volens, in suum contubernium elegit. Nunc enim vocantur ad præsentem functionem: iubentur se ad opus accingere: dantur illis mandata: & ne desit authoritas, Spiritus potentia ornantur. Prius ergo destinabantur in spem futuri laboris: nunc horam venisse Christus denuntiat qua manus operi admoueant. Notandum tamen est, de perpetuo Apostolatu nondum haberi sermonem, sed tantum de præconio temporali, quo erigi & expergefieri oportuit hominum mentes vt ad Christum audiendum

diendum magis attenti forent. Nunc ergo mittuntur vt in Iudæa tempus adesse promissæ instaurationis & salutis nuntient: postea ordinabit eos Christus vt Euangelium spargant per totum orbem. Hîc tantùm adiutores sibi eos assumit qui audientiam illi compararent quò vox eius peruenire non poterat: postea docendi partes quas obierat, illis resignabit. Atque hoc notare operæpretium est, ne putemus stabilẽ fixámque legem omnibus Verbi ministris præscribi, dum præconibus suæ doctrinæ mandat Dominus quid eos ad breue tempus facere velit. Quæ inscitia multos fefellit, vt sine discrimine ad hanc normam omnes Verbi ministros exigerent.

1 *Accersitis duodecim.*) Numerus duodenarius futuram Ecclesiæ instaurationem notabat. Sicut enim populus ex duodecim Patriarchis ortus erat, ita nunc reliquias dissipatas ad originis suæ memoriam reuocat Christus, vt de sua restitutione certam spem concipiant. Etsi autem in Iudæa non ita floruit regnum Dei vt integer fuerit populi status: quin potius gens illa, quæ iam miserè collapsa erat, oblatam gratiam spernendo, sua ingratitudine bis perire meruit: hoc tamen non obstitit quin iterum nasceretur nouus populus. Postea factum è Sion sceptrum virtutis Filii sui longius emitteret, vt manarent ex fonte illo fluuii qui largè irrigarent quatuor mundi plagas. Tunc vndique Deus Israelem suum collegit, vt coalescerent in vnum corpus non tantùm dispersa & lacera membra, sed homines qui antè prorsus alieni fuerant à populo Dei. Non ergo frustra Dominus duodecim veluti Patriarchas constituens, Ecclesiæ renouationem testatus est. Adde quòd hoc numero admonuit Iudæos in quem finem venisset. Quia verò Dei gratiæ locum non dederunt, nouum sibi Israelem genuit. Si primordia spectes, videri posset hoc ridiculum, quòd obscuris & nullius pretii hominibus tam honorificas personas Christus imposuit: successus tamen incredibilis, & tam fœcunda Ecclesiæ propagatio ostendit Apostolos honoris gradu & fœcunditate sobolis non modò Patriarchis non cedere, sed etiam longè præcellere.

Dedit eis potestatem.) Quia inter homines nullo ferè loco erant Apostoli, legatio autem quam illis iniungit Christus, Diuina erat: Deinde neque ingenio neque facundia pollebant, rei autem excellentia & nouitas requirebant plusquã humanas dotes: necesse fuit aliunde illis autoritatem accedere. Christus ergo edendis miraculis eos præficiens, cælestis potentiæ insignibus instruit, quæ fidem ac reuerentiam concilient apud populum. Atque hinc legitimus miraculorum vsus colligitur: nam quum Euangelii præcones & signorum ministros Christus simul & coniunctim instituat, vt miracula nihil aliud sint quàm doctrinæ suæ sigilla, indiuiduum hunc nexum abrumpere fas non est. Quare falsarii sunt Papistæ, & opera Dei sceleratè deprauant, verbum à miraculis separando.

2 *Primus Simon.*) Insulsè Romanenses primatum suum hinc eliciunt. Primùm inter Apostolos 1
fuisse Simonem Petrum libenter fatemur: sed quod inter paucos homines valuit, ad totum orbem ex- 2
tendere nulla ratio patitur. Adde quòd qui primus numeratur, non ideo protinus inter suos collegas do- 3
minium habet. Iam vt omnia illis quæ postulant de Petro demus, donec impios & sacrilegos apostatas Petri successores esse probent, eius dignitas nihil ad Romanam sedem.

5 *In viam Gentium.*) Hinc clarius apparet quod nuper attigi, non aliò spectasse munus quod tũc impositum fuit Apostolis, nisi vt Iudæos in spem propinquæ salutis excitando, attentos ad Christum audiendum redderent. ideo nunc eorum vocem Iudææ finibus includit, quam postea vbique ad vltimos orbis fines personare iubet. Ratio est, Quia missus à Patre erat Circuncisionis minister, ad implendas promissiones quæ olim Patribus datæ fuerant, Rom.15.b.8. Atqui speciale fœdus pepigerat Deus cum genere Abrahæ. Non abs re ergo Christus initiò Dei gratiam in populo electo continuit, donec maturum adesset eius publicandæ tempus. A resurrectione verò benedictionem secundo loco promissam in omnes gentes effudit, quia & tunc velum templi scissum erat, & dissidii maceria diruta. Ergo si cui videtur parum humana hæc prohibitio, dum Christus gentes Euãgelii participatione non dignatur, is cum Deo litiget, qui reliquum mũdum excludens, cum solo Abrahæ semine fœdus suum sanciuit, vnde hoc Christi mandatum dependet.

6 *Potius ad oues perditas.*) Priorem, vt dixi, locum assignat Iudæis, quia primogeniti erant: imò quia tunc ipsos solos Deus in sua familia censebat, quum alii essent extranei. Et nominat oues perditas, tum vt misericordia tacti, alacrius & ardentiore studio illis succurrant Apostoli: vt sciant in præsentia vberem laborandi materiam sibi suppetere. & tamen sub illius gentis figura docuit Christus qualis sit totius humani generis conditio. Iudæi, qui Deo propinqui & fœderati erant, adeóque legitimi vitæ æternæ hæredes, perditi tamen dicuntur, donec salutem in Christo recuperent. Quid igitur nobis fit residuum, qui longè inferiores honore sumus? Cæterùm ouium nomen reprobis quoque tribuit, qui propriè ex grege Dei non erant, quia ad totum populum patebat adoptio: sicuti alibi filios regni vocat qui Matt.8.b.12
tandem perfidiæ suæ culpa abdicandi erant. In summa, ouium nomine Iudæos Apostolis commendat Christus, vt illis suam operam addicant: quia non poterant in grege Dei agnoscere nisi qui in ouile aggregati erant.

Prædicate, dicentes.) Hoc est quod dixi præconii quo erigi populi animos voluit Christus in spem propinquæ redemptionis. Pro *Regnum cælorum*, Lucas ponit *regnum Dei*, eodem sensu: nempe vt scirent Iudæi, primum se Diuinitus restitui, non hominum beneficio: deinde fœlicem sub Deo rege eorum 1
fore statum: tertio, non terrenam ac caducam fœlicitatem illis promittit, sed cælestem & nunquam fi- 2
niendam. 3

8 *Infirmos sanate.*) Sicuti potestate eos instruxit, sic iubet fideles & liberales esse eius ministros, eámque supprimere vetat quæ in commune omnium bonum apud ipsos erat deposita. Cæterùm miraculis istis designat quorsum à Patre missus fuerit, & quisnam sit Euangelii sui finis. Neque enim temere mortuos excitare & ægrotos sanare potius iubet quàm morbis sanos affligere, aut mortem infligere viuentibus. Analogiam ergo & similitudinem habent miracula cum officio Christi, vt sciamus venisse nobis bonorum omnium autorem, qui nos à Satanæ mortisque tyrannide liberet, qui sanet morbos nostros & vitia, & miseriis omnibus opem ferat.

Gratuito accepistis.) Quo libentius communicent quæ in illos contulerat dona, significat non in priuatam suam gloriam fuisse illis creditos, sed vt gratuitæ Dei beneficentiæ quidam sint veluti canales. ac si diceret, Cogitate vnde vobis prouenerit hæc potestas. sicuti nullo vestro merito, ex mera Dei gratia fluxit, nunc vestro ministerio gratis ad alios manare decet. Scimus quàm ægrè impertiat quisque aliis quod sibi peculiare esse putat, deinde vbi eminet vnus quispiam præ aliis fratribus, quàm procliue sit eos omnes despicere. Non potuit ergo melius commendari benigna spiritualium donorum communicatio, quàm dum admonet Christus neminem sua industria excellere, sed liberalitate Dei gratuita. Iam verò in suis ministris exhibuit Christus eius gratiæ specimen quæ ab Iesaia prædicta erat, Omnes sitientes venite ad aquas: bibite, & sumite absque pretio vinum & lac. Simul tamen ostendit neminem sincerum fore Verbi sui ministrum & gratiæ dispensatorem nisi qui operam suam gratis impendere paratus sit: omnes autem mercenarios indignè corrumpere & profanare sacrum docendi munus. Cæterùm gratuitæ dispensationi non repugnat quòd Ecclesiæ doctores publicis stipendiis aluntur, modò vltro & liberaliter Christo & Ecclesiæ seruiant: victus autem sit quasi laboris accessio.

Iesa. 55. a. 1

MATTH. X.

9 *Ne comparetis aurum neque argentum, neque æs in crumenis vestris,*

10 *Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. nam dignus est operarius cibo suo.*

11 *Sed in quācunque ciuitatem aut vicum fueritis ingressi, exquirite quis in ea sit dignus, atque illic manete donec exeatis.*

12 *Quum autem intrabitis domum, salutate illam.*

13 *Et si quidem fuerit domus digna, veniat pax vestra super illam: sin minus fuerit digna, pax vestra ad vos reuertatur.*

14 *Et quicunque non exceperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes ex ædibus aut ciuitate illa, excutite puluerem pedum vestrorum.*

15 *Amē dico vobis tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij quàm ciuitati illi.*

MARC. VI.

8 *Et præcepit illis nequid tollerent in viam nisi virgam tantùm: non peram, non panem, non æs in zona:*

9 *Sed calcearentur sandalijs: & ne induerentur binis tunicis.*

10 *Et dicebat eis, Vbicūque introieritis in domū ibi manete donec exeatis illinc.*

11 *Et quicunque non receperint vos, neque audierint vos, exeuntes illinc excutite puluerem qui est sub pedibus vestris in testimonium illis. Amen dico vobis tolerabilius erit Sodomæ aut Gomorrhæ in die iudicij quàm ciuitati illi.*

LVC. IX.

3 *Et ait ad illos, Ne quid tuleritis in viā, neque virgam, neque peram, neque panē, neque pecuniam: neque binas tunicas habeatis.*

4 *Et in quācūque domum intraueritis, illic manete, atque illinc exeatis.*

5 *Et quicunque nō receperint vos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem è pedibus vestris excutite in testimoniū aduersus illos.*

9 *Ne comparetis.*) Quia tale erat legationis genus vt discipulos vellet Christus intra paucos dies totam Iudæam lustrare, & statim ad se reuerti, sarcinas secū gestare vetat quæ celeritatem hanc morentur. Inscitè verò quidam putarunt, Verbi Ministris vel Apostolis perpetuam hîc legem præscribi. Nonnullæ sententiæ paulo pòst sequentur quæ longius spectabunt: sed hæc mandata de non tollendis impedimentis, ad temporale illud quod diximus præconium restringi certum est. Porrò vno contextu legenda est tota prohibitio de auro, argento, pera & binis tunicis, quæ apud Matthæum habetur, sicut ex aliis duobus patet. ideo vertere malui, Ne comparetis: quia simpliciter vetare Dominus voluit nequid in viaticum sumerent. Poterant domi habere peras, & calceamenta, & alias tunicas, sed quo magis sint ad iter expediti, omnia onera relinquere iubet. Quò spectat etiam illud Marci, vt calceentur sandaliis. In virga aut baculo discrepare videntur: nam apud Marcum baculus permittitur: apud Matthæū & Lucam negatur. Sed quum ambigua sit apud Hebræos significatio vocis שבט, Euangelistæ, licet Græcè scriberent, ῥάβδον variè acceperunt. Ergo Matthæus & Lucas baculos intelligunt qui oneri sunt ferentibus: Marcus verò scipionem qui viatores sustinet ac leuat. Ad iter verò faciēdum gestandi baculi morem fuisse constat. vnde etiam illud, Cum baculo meo transiui Iordanem istum. Quibus verbis fatetur Iacob se vacuum & nullis diuitiis onustum in Syriam venisse.

Baculi gestatio.

Gen. 32. c. 10

10 *Quia dignus est operarius.*) Occurrit Christus dubitationi: dura enim videri poterat conditio, nullo viatico instructos totam Iudæam circumire. Ideo Christus non esse timendum dicit ne inedia laborent: quia, quocunque venerint, digni saltem erunt alimentis. Operarios vocat non quòd similes essent ordinariis ministris qui vineam Domini excolunt, & qui plantando & rigando in eandem culturam incumbunt: sed tantùm quia vberioris & plenæ doctrinæ erant præcones. neque enim aliud tūc iniunctum

iunctum fuit docendi munus quàm vt attentos redderent Iudæos ad Euangelii prædicationem. Porrò ne obiicerent, se victu debito fraudatum iri, quia nemo illos pro operariis agnosceret: hanc quoque difficultatem præuenit Christus, exquirere iubens quisnam in quaque ciuitate dignus sit salutis nūtio. Quibus verbis sciscitari eos iubet, siqui sint pii homines ac integri, in quibus vigeat aliquis Dei timor & religio, & de quorum docilitate bene sperari queat, vt illis præcipuè suam operam offerant. Nam quia nō licebat in singulis locis diutius hærere, initium inde facere decebat vbi esset melior aliqua præparatio.

11 *Illic manete donec.*) Hoc quoque ad festinationem spectat. nam si longiorem alicubi moram traxissent, mutandum fuisset hospitium, ne vnum quempiam nimis grauarent. Quum ergo manere eos iubet Christus apud primum hospitem donec in aliam vrbem migrent, significat properandum esse, vt vulgato in vna vrbe Euangelii nuntio mox aliò cursitent.

12 *Salutate illam.*) Quia probos Dei cultores discernere non poterant à contemptoribus, præcipit vt obuiis quibusque familiis se amicè insinuent. Salutatio enim quidam est ad colloquium ingressus. Iam quidem admoniti fuerant vt ad eos concederent hospites in quibus notum ac celebre esset pietatis studium: sed quia interdum contingit vt qui præclaris famæ elogiis ornantur, vbi ad seria experimenta ventum est, impietatem suam prodant, hoc præceptum disertè subiici oportuit. sensus est igitur, Tentate primo ingressu nunquid libenter vos audire sustineant hospites: quicunque vestram doctrinam libenter amplexi fuerint, apud eos manete, vt rata sit vestra salutatio: si qui respuerint, statim ab illis discedite, & quantum in vobis erit salutationem vestram retrahite. Perinde enim valet locutio acsi dixisset, Quia indigni sunt propter suam ingratitudinem qui Dei benedictione fruantur quam illis fueritis precati, abrumpite omne communicationis vinculum. Nomen Pacis ad salutādi formulam refertur, quam in communi vsu habebant Iudæi. nam quum pax illis prosperum statum significet quibus bene & fœliciter esse cupiunt, & quorum res optant esse saluas, his pacem precantur. Fateor quidem Apostolos aliam attulisse hominibus pacem: sed nimis arguta est eorum speculatio qui locum hunc ad gratuitam Dei cum hominibus reconciliationem trahunt. *Pacis nomen.*

14 *Quicunque non receperit vos.*) Seuera vindictæ denuntiatio contra Euangelii contemptores, qua discipulos suos animare voluit Christus ne illis remoram afferret mundi ingratitudo. Mandat quidem Apostolis quid agere ipsos velit si in contemptores inciderint: hoc tamen præcipuè consilium habuit, sicubi respueretur eorum doctrina, iusto ipsorum dolori & tædio solatium adhibere, ne in medio cursu fatiscerent. Et videmus vt Paulus hac consolatione fretus animosè despiciat omnem hominum contumaciam, constanter pergat per media obstacula, & glorietur se bonum esse odorem Deo, quanuis lethalis sit pereuntibus. Cæterùm docet hic locus quanti Dominus Euangelium suum æstimet: & certè quum incomparabilis sit thesaurus, nimis turpiter ingrati sunt qui sibi oblatum repudiant. Deinde quum sceptrum sit regni ipsius, non potest sine manifesta in eum contumelia reiici. *Excutite pulverem.* Sicuti Euangelii doctrinam hîc commendat Dominus vt eam reuerenter omnes excipiant, & graui pœnæ sanctione rebellibus metum incutit: ita Apostolos iubet eius quam denuntiat vltionis præcones esse, quod fieri non potest quin acerrimo doctrinæ quam prædicant asserendæ zelo flagrent. Tenendum igitur est, nullum esse idoneum cælestis doctrinæ magistrum nisi qui sic affectus erit vt eius contemptu crucietur atque vratur. Excussionem pulueris iam tunc in vsu fuisse Iudæis, probabile est, quasi anathematis symbolum, acsi testatum fecissent, tam pollutos esse loci incolas vt contagione sua terram inficerent. Vsitatum fuisse morem ideo conicio, quòd Christus tanquam de re nota loquitur. Magis autem confirmat hæc execrationis forma quod nuper dixi, nullo crimine magis offendi Deum quàm verbi sui contemptu: neque enim tam solenni ritu vel adulteros, vel homicidas, vel quosuis sceleratos detestari nos iubet. *2.Cor.2.d.15*

15 *Amen dico vobis.*) Ne videatur inane esse terriculamentum, pronuntiat Christus grauiores daturos pœnas qui Euangelium respuerint quàm Sodomitas. Quòd iudicium quidam hîc accipiunt pro Ierosolymæ excidio, alienum est à Christi mente. communis enim iudicii diem intelligere oportet, in quo vtrique rationem reddent, vt fiat pœnarum comparatio. Sodomam Christus præ aliis vrbibus nominauit, non tantùm quia extremis flagitiis omnes superauit, sed quia singulari exitii genere Diuinitus consumpta fuit vt seculis omnibus esset in exemplum, & nomen ipsum abominationi esset. Nec tamen mirum quòd mitius cum illis actum iri Christus pronuntiat quàm cum incredulis qui Euangelium audire abnuerint. Nam quum autoritatem fictori suo & opifici negant homines, nec eius vocem audientia dignantur, imò benignè vocantem repellunt, & omnia liberaliter pollicenti fidem derogant: hæc impietas quasi supremus omnium scelerum cumulus est. Quòd si obscuri illius præconii repulsam sequuta est tam dira vltio, quàm terribilis nunc eos pœna manet qui Christum pleno ore loquentem reiiciunt? Deinde si tam seuerè animaduertit Deus in contemptores, quid furiosis hostibus fiet qui vel blasphemiis & virulenta lingua oppugnant Euangelium, vel crudeliter ignibus & gladiis persequuntur?

MATTH. X.	MARC.	LVC. XII.
16 Ecce ego emitto vos velut oues in medio luporum: estote igitur prudentes veluti serpentes, & simplices sicut columbæ.		*11 Quum autem adduxerint vos in synagogas & ad Magistratus ac Potestates, nolite soliciti esse qualiter aut quid respōdeatis, aut quid dicatis.*
17 Cauete autē ab hominibus: tradent enim vos in cōcilia, & in synagogis suis flagellabūt vos.		
18 Etiā ad Principes & Reges ducemini propter me, in testimonium ipsis & Gentibus.		
19 Quum autem tradiderint vos, ne sitis soli-		

citi quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.
20 *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.*

12 *Spiritus enim sanctus docebit vos in eadem hora quid oporteat vos dicere.*

Mandata quæ hactenus retulit Matthæus, tantum ad priorem illam expeditionem spectabant, quæ intra paucos dies finienda erat: nunc longius progreditur Christus, & eos in futurum tempus præmunit, vt sciant non ad breue tantum illud præconium vulgandum se electos esse, sed prouinciam sibi restare magis arduam longéque maioris negotii. Tametsi enim non statim protracti sunt in has pugnas de quibus loquitur Christus, vtile tamen fuit eos ante tempus moneri, vt siquas molestias tunc subirent, durioris militiæ ad quam destinati erant, scirent quædam esse præludia. Hoc quidem etiam in prima missione verum fuit, Apostolos similes esse ouibus in medio luporum: sed quia Dominus eorum infirmitati parcens, sæuitiam luporum continuit nequid nocerent, propriè ad futurum tempus refertur quo Dominus eos asperius tractauit. Nam ante resurrectionem, præsente sponso, quasi nuptialiter habiti fuerunt: postquam autem ab illis discessit sponsus, cessauit illa indulgentia & mollities, ac tam austera fuit eorum cōditio, vt tunc sentirent non frustra se his armis maturè fuisse instructos. Fieri etiam potest vt sermones diuersis temporibus habitos in vnum locum Matthæus contulerit. Nam Lucas (vt postea videbimus) eadem septuaginta discipulis, qui Apostolis subrogati sunt, dicta fuisse refert. Hoc quidem extra controuersiam est, his verbis non fuisse prædictum successum itineris quod iam ingrediebantur, sed de toto Apostolatus sui cursu fuisse præmonitos.

Rectè à Chrysost. expenditur magna vis pronominis Ego.

16 *Ecce ego emitto.*) Quorsum hæc tendat admonitio, quæ mox sequitur exhortatio clarè ostendit. Itaque sic resolui debet contextus, Prudentia & simplicitate vobis opus est: quia eritis velut oues inter lupos. Ratio autem à necessitate sumpta est: quia nisi prudenter sibi cauerent, mox possent à lupis deuorari: si autem expauescerent ad luporum rabiem, vel minus cauti essent, subinde titubarēt, tandémq; deficerent à suo officio. Priore loco tractemus quid sibi hoc velit, quòd mittātur quasi oues inter lupos. Quantumuis crudeles ac sanguinarii sint homines, posset Dominus eorū ferociam mitigare qui truculentas bestias, quoties ita visum est, cicurat ac mansuetas reddit. Quòd ergo bonam hominum partem non domat in Euangelii sui obsequium, sed eos relinquit in feritate sui ingenii, consulto hoc facit vt suos ministros exerceat. Quanquam autem lupi sunt omnes natura quoscunque Deus Spiritu mansuetudinis non regenerat, maximè tamen furiosos Euangelii hostes Christus designat, qui audita pastoris voce adeo non mansuescunt, vt in maiorem sæuitiam exardeant. Hac ergo lege verbi sui ministros Dominus mittit vt versentur in medio luporum: hoc est, vt multos habeant sibi infestos hostes, & multis vndique periculis obsessi, inter obstacula difficulter munere suo fungantur. Et quo acrior sit probatio, non arma suppeditat quibus se violenter defendant, sed inermes ac nudatos luporum dētibus exponit. Nam quòd ouibus eos comparat, non refertur ad mores placidos ac mites, vel ad animi lenitatem: sed tantum significat nihilo robustiores fore, vel magis pares ad vim hostium repellendam, quàm sint oues contra luporum rabiem. Requirit quidem etiam ouiles animos à suis discipulis Christus vt tolerantia certent contra improborum malitiam, & iniurias placidè excipiant: verum huius loci simplex est sensus, quòd Apostolis parati sint multi hostes potentes ac sæui, quum tamen ipsi nullo præsidio muniti sint. Siquis excipiat, hoc modo non constare antithesin inter oues & lupos: in promptu est responsio. Etsi enim Dominus Euangelii hostes vocando lupos, nocendi potentiam magis quàm libidinem expressit: quia tamen nemo lupus agnoscitur nisi contra Euangelium insaniat: ideo hæc duo simul coniunxit, quod ad sāguinem hauriendum crudeli impetu ferantur, & simul quod viribus præditi sint. *Estote igitur prudentes.* Summa est, prudentiam in cauendo sic temperandam esse ne timidi plusquam oportet reddantur, ac sint ad officium tardiores. Videmus enim eos qui circunspecti & prouidi haberi volunt, vt plurimum meticulosos ac segnes esse. Discipulos quidem Christi, quum vndique immineant pericula, intentos ad cauēdum esse conuenit: sed quia maximum periculum est ne ignauia tardentur, sincerè pergere iubet quocunque feret vocatio. Atque hoc duplici similitudine exprimit. Serpentes quum se exosos sentiant, solicitè declinant ac refugiunt quicquid sibi aduersum est: ita fidelibus mandatur vitę suæ cura, ne temerè in discrimen prosiliant, séque exponant ad quaslibet noxas. Contra verò columbæ, quanuis sint pauidę natura innumeris læsionibus obnoxię, simpliciter tamen volitant, quasi securæ expectant dum feriantur, plerunque etiam captantium insidiis se obiiciunt. Ad hanc simplicitatem hortatur suos Christus, ne trepidatio nimia eos in peragendo cursu suo impediat. Sunt qui acutius hîc philosophantur de natura serpentis & columbæ: sed non vltra progreditur similitudo. Videmus ergo damnari à Christo carnalem prudentiam, vel potius vafritiem, in quo sibi plus æquo bona pars hominum indulget, dum circunspiciūt huc & illuc quatenus tutum erit prodire. Ita dum periclitari nolunt, Christo vocanti renuntiant.

17 *Cauete autem ab hominibus.*) Erasmus addidit Illis: quia putauit articulo vim demōstratiui pronominis subesse. Atqui meo iudicio, indefinitè accipere satius est: acsi dixisset Christus, inter homines, vbi omnia plena sunt insidiis & noxis, prudenter versandum esse. Pugnare tamen secum videtur: nam hæc optima esset cauendi ratio, domi res suas agere, nec se committere in publicum. Respondeo, aliud hîc notari cautionis genus, non vt metu perculsi ab officio supersedeant, sed ne subitis malis vltra modū turbentur. scimus enim, qui præter spem circunuenti sunt, exanimes concidere. Eminus ergo prospicere suos Christus voluit quid futurum esset, vt ad subeundos conflictus maturè animos componerent. Denique classicum illis canit, vt se alacrius ad prælium accingāt, nam sicuti immodica prouidentia, & plusquam par est anxia, multos debilitat: ita multos inebriat supina securitas, vt inconsultè ruentes, in ipso articulo deficiant. *Tradent enim vos in concilia.* Colligere promptum est ex his verbis quæ nunc certamina denuntiat Apostolis Christus, ad primam expeditionem, in qua nihil tale experti sunt, restringi nō debere.

debere. Hic autem est prædictionis scopus, ne vnquam frangantur, quia raræ virtutis erat pauperculos homines, quum in conspectum Principum venissent, præsenti stare animo, nec vllo mundi fulgore turbari. Admonet etiam, non in Iudæa solum, sed in locis remotioribus pugnandum illis fore, non tantùm vt longa meditatione se compararent ad illam militiam, sed vt magistri professi ac confirmati, cælestibus auspiciis se regi non dubitarent. Quod addit, *In testimonium illis & Gentibus*, hunc habet sensum, Exteris etiam principibus & longinquis nationibus testandam esse Dei voluntatem vt sint inexcusabiles. vnde sequitur non irritam fore Apostolorum operam quæ Dei iudicium illustrabit vbi suæ peruicaciæ conuicti fuerint homines.

19 *Ne sitis soliciti.*) Additur consolatio. frustra enim centies hortatus esset Christus discipulos nisi illis simul promitteret Deum adfuturum, ac eius virtute certè eos fore victores. Hinc colligimus, minimè Christi consilium fuisse, denuntiandis periculis minuere studii ardorem, quo discipulos flagrare necesse erat si munus suum ritè exequi vellent. Magnum quidem est sustinere Principum conspectum: neque enim tantum formido, sed ipsa quoque verecundia interdum bonas mentes consternat. quid ergo si infesta iracundia Principes irrumpant, & propemodum fulminent? Christus tamen suos esse solicitos vetat: quia Spiritus verba illis dictabit. Nam quo quisque magis imbecillitatis suæ conscius sibi diffidit, eo magis trepidat, nisi aliunde expectet auxilium. Et videmus plerosque ideo deficere quia viribus suis quæ perquam exiguæ sunt, aut prorsus nullæ, eorum quæ agenda suscipiunt, successum metiuntur. Ideo Christus respicere discipulos vetat quid valeant, & ab vna cælestis gratiæ fiducia pendere iubet. Non de facultate, inquit, vestra hìc agitur, sed de Spiritus sancti virtute, qui fidelium linguas ad puram fidei confessionem format ac dirigit. Ac ne præsenti suo defectu terreantur, auxilium in ipso momento superuenturum denuntiat. Sæpe enim Dominus facundiæ dono fideles destituit quandiu testimonium ab ipsis non postulat: vbi autem ad ipsam necessitatem ventum est, plusquam facundos reddit qui prius elingues visi fuerant. Sic nostro tempore quosdam martyres vidimus, qui quum ferè bruti fuissent, postquam vocati sunt ad edendam fidei confessionem, aptè & scitè loquendi dono vsque ad miraculum excelluerunt. Porrò non omni cura vacare Apostolos Christus voluit: quia vtile erat ipsos esse solicitos, vt Spiritum illum sibi dari precibus flagitarent: sed anxiam meditationem, qua se vt plurimum homines impediunt, voluit eximere. Nam dum secum quærunt quid futurum sit si hoc vel illud contingat, nec recumbunt in Dei prouidentiam, misera inquietudine turbantur. Et certè digni sunt eiusmodi tormento quicunque hunc honorem non tribuunt Dei prouidentiæ, vt eorum defectui opportune succurrat.

MATTH. X.	MARC.	LVC. VI.
21 *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filij aduersus parentes, & morte afficient eos:*		
22 *Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: verùm qui sustinuerit vsque in finem, hic saluus fiet.*		
23 *Quùm autem persequuti vos fuerint in vrbe hac, fugite in aliam. Amen enim dico vobis, non perambulaueritis omnes ciuitates Israelis, quin iam Filius hominis venerit.*		
24 *Non est discipulus supra magistrum, neque seruus supra dominum suum.*		40 *Nõ est discipulus supra magistrum suum: cõformis autem erit omnis magistro suo.*
25 *Sufficit discipulo vt sit sicut magister ipsius, & vt seruus sit sicut dominus ipsius. si ipsum patremfamilias vocauerunt Beelzebub, quanto magis domesticos illius?*		

21 *Tradet autem frater.*) Primùm admonet quàm graues ærumnæ eos maneant: deinde addita insigni consolatione totam acerbitatem mitigat. Primùm denuntiat, quæ aliis solent esse præsidio, vel aliquid leuationis afferre, discipulis cessura in maioris miseriæ accessionem: nempe fratres qui iuuare oppressos, calamitosis manum porrigere, & eorum salutem tueri debebant, infensos illis fore hostes. Falluntur tamen qui hoc solis fidelibus contingere putant vt à fratribus suis in mortem tradantur. Fieri enim potest vt sancto zelo pater filium persequatur, si apostatam à sincero Dei cultu esse videat, imò Dominus in hac parte iubet nos sanguinis & carnis oblitos ad vindicandam nominis sui gloriam omne studiú conferre. Nec verò vbicunque viget Dei timor & religio, suis quisque consanguineis parcet: quin perire malit omnes, si ita necesse est, quàm dissipari Christi regnum, extingui salutis doctrinam, cultumDei aboleri, quòd si rectè compositi essent affectus, hæc vna iusti odii causa esset. At verò quum Christus non modò instauret Dei regnum, & pietatem in suum integrum vigorem restituat, sed etiam homines ab interitu reuocet in salutem: nihil magis indignum quàm eius causa odio haberi tam amabilis doctrinæ ministros. Hoc, vt est prodigium naturæ aduersum vehementer turbare simplicium animos poterat: prædicit tamen Christus ita futurum.

22 *Qui sustinuerit.*) Hæc vna promissio ad fulciendos piorum animos meritò sufficere debet, quamuis totus mundus contrà insurgat, dum illis fœlix & salutaris exitus promittitur. Nam si propositi constantia, eos qui sub terrenis ducibus incerto Martis euentu pugnant, vsque ad mortem rapit, an se ad extremum Christo impendere dubitabunt qui certi sunt de victoria?

23 *Quum autem persequuti vos fuerint.*) Præuenit quod excipere poterant, Si totius mundi

subeunda essent odia, quis tandem finis? Quanuis ergo nusquam tutò subsistere liceat, non tamen desperandum esse admonet Christus: sed vbi eiecti fuerint vno loco, tentandum potius esse num alibi sua opera proficere quicquam possint. Falluntur autem interpretes, dum putant nudam esse permissionem: quum potius Apostolis Christus præcipiat quidnam facere ipsos velit. Nam qui persequutionem vnam sustinuit, libenter cessaret quasi miles emeritus. Atqui talem vocationem Christus suis non concedit, sed vult indefesso studio totum cursum conficere. In summa, iubentur Apostoli nouis subinde certaminibus se offerre: ne vno aut altero defuncti, se absolutos putent. nec illis pe. mittitur in latebras fugere, vbi otiosi iaceant: sed quanuis infœliciter successerit vno in loco labor, Dominus ad pergendum hortatur. Cæterum sub mandato continetur etiam permissio. Ac de fugienda quidem persequutione sic habendum est, Neque omnes qui fugiunt, promiscuè damnandos esse, neque tamen quamlibet fugam esse licitam. Veterum quorundam nimius fuit hac in re feruor, qui fugam non secus damnarunt ac speciem abnegationis. Nam si hoc verum esset, pars aliqua ignominiæ in Christum & Apostolos redundaret. Rursum si fugere promiscue liceat, nullum in persequutione discrimen erit boni pastoris & mercenarii. Tenenda igitur moderatio quam Augustinus ad Honoratum præscribit, nequis timidè stationem suã deserens, vel gregem perfidè prodat, vel exemplum præbeat ignauiæ: & tamen nemo se inconsideratè præcipitet. Si vel tota Ecclesia impetitur, vel ad mortem pars quæritur, præposterè se subducet pastor cuius partes erant vitam suam pro singulis opponere: sed fieri interdum poterit vt sua absentia furorem hostium sedando, Ecclesiæ melius consulat. Hîc ergo vigeat columbina illa simplicitas, ne prætextum suæ timiditati delicati homines captent, vt semper ad fugiendas molestias nimis ingeniosa est caro. *Amẽ enim dico vobis.* Quod de prima missione quidam accipiunt, non conuenit. quin potius complectitur totum Apostolatum: sed in eo consistit difficultas, quid significet Aduentus Filii hominis. Quidam exponunt talem Euangelii progressum vt agnoscant omnes Christum verè regnare, & ab eo sperandam esse regni Dauidis instaurationem. Alii ad excidium Hierosolymæ referunt, in quo Christus vindex ingratitudinis apparuit. Prior expositio tolerabilis est, posterior magis coacta. Mihi tamen videtur esse consolatio peculiariter Apostolis data. Venire dicitur Christus quum affert rebus desperatis remediũ. Immensa propè futura erat legatio, vt Euangelii doctrinam spargerent per totum mundũ. Se ergo venturum Christus promittit priusquam totam Iudæam peragrauerint: nempe quia per Spiritus sui potentiam regnum suum illustrabit, vt verè Apostolis affulgeat gloria illa & maiestas quæ adhuc eos latebat.

24 *Non est discipulus.*) Nunc suo exemplo eos ad tolerantiam hortatur: & certè eiusmodi est hæc consolatio quæ omnem mœrorem absorbeat, dum reputamus communem nobis sortem esse cum Filio Dei. Quo tamen nobis plus inurat pudoris, duplicem similitudinem mutuatur ab hominum consuetudine. Discipulus honorificum sibi ducit magistro æquari: plus quidem honoris appetere non audet, deinde quæ patienter à dominis fertur conditio, eam subire serui non recusant. Quum vtroque iure super nos emineat Filius Dei, cui summum imperium traditum est à Patre, & magistri partes iniunctæ sunt: pudeat nos refugere quod ipse nostra causa suscipere grauatus non est. Sed hæc meditatione potius quàm explicatione indigent, quia satis per se clara sunt. Lucas 6. cap. sententiam hanc, quasi inter alios sermones ex abrupto prolatam, absque contextu refert, quia autem optimè hoc loco Matthæus exprimit quorsum pertineat, non alibi melius locari posse duxi. Cæterum in versione neque Erasmum, neque veterem interpretem sequi libuit, hac de causa. Participium κατηρτισμένος tam perfectum quàm aptum & concinnum significat. Porrò quum de similitudine, non de perfectione hîc disserat Christus, acsi diceret nihil esse magis consentaneum quàm vt se discipulus ad magistri exemplũ formet: posterior sensus melius congruere visus est.

25 *Si ipsum patremfamilias.*) Perinde est acsi dominum Ecclesiæ se vocaret: sicuti Apostolus eũ Mosi & Prophetis comparans, hos dicit famulos fuisse, illum verò Filium & hæredem. (Heb. 3. a. 2) Etsi enim fratrũ honore nos dignatur, primogenitus tamen est ac totius corporis caput: denique penes eum summa est gubernatio & potestas. Quare nihil magis absurdum est quàm velle in ordine fidelium censeri, & interim Deo obstrepere quum nos ad imaginem Filii sui conformat, quem toti familiæ suæ præfecit, quales enim sunt istæ deliciæ si locum volumus occupare in domo eius, & supra Dominũ ipsum excellere? Sũma autem est, nos esse nimis molles & lautos si nobis durũ est contumelias perferre quibus se vltro subiecit princeps noster. Vox Beelzebub corrupta est: propriè dicendum esset Baalzebub. Sic primarium ex fictitiis diis Philistinorum vocarunt, quem colebat ciuitas Accaron. Baalim autem dicti sunt dii minores qui hodie patroni dicuntur in Papatu. Quum autem Baalzebub tantundem valeat ac patronũ muscę vel muscarum, quidam nomen hinc putant deductum, quòd propter victimarum copiam, muscarũ examine templum scateret. ego autem potiùs coniicio, opem aduersus muscas quæ loco infestæ essent, petitã fuisse ab idolo. Nam quum Ochozias superstitiosè responsum de sua sanitate ab eo quæreret, sic vocabat: vnde apparet non fuisse probrosum nomen. Porrò sicuti gehennæ nomen sancti homines ad inferos transtulerunt, vt infamia notarent locum illum: sic in odium & detestationem idoli, Baalzebub vocarunt diabolum. Vnde colligimus: reprobos, vt detestabilem vulgò Christum redderent, eum quo poterant maximo probro notasse, quasi diabolum, qui maximus foret religionis hostis. Quare si nobis contingat eandem ignominiam inuri, videri nouum non debet, quod in capite cœpit, impleri in membris.

MATTH. X.	MARC. IIII.	LVC. VIII.
26 *Ne igitur metuatis eos, nihil est enim tectũ*	12 *Non est enim quicquam*	17 *Non est enim occultũ quod nõ manifestũ sit futurum: nec absconditũ*

quod

quod non sit retegendum, & nihil occultum quin futurum sit vt sciatur.

27 *Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aurem auditis, prædicate in tectis.*

28 *Et ne metuatis ab his qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed metuite magis illum qui potest & animam & corpus perdere in gehenna.*

29 *Nonne duo passerculi minuto asse vaneunt, & vnus ex illis non cadet in terram sine Patre vestro?*

30 *Vestri verò etiam pili capitis omnes numerati sũt.*

31 *Nolite ergo timere, vos multis passerculis pluris estis.*

occultũ quod non manifestetur: neque fuit secretum, sed vt in propatulum veniat.

23 *Siquis habet aures ad audiendũ audiat.*

quod non sit cognoscendum, & in lucem venturum.

LVC. XII.

2 *Nihil enim opertum est quod non reueletur, neque absconditũ quod non sciatur:*

3 *Quoniam quæ in tenebris dixistis in lumine audientur: & quod in aurem loquuti estis in conclauibus, prædicabitur in tectis.*

4 *Dico autem vobis amicis meis, Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent quod amplius faciant.*

5 *Ostendam autem vobis quem timeatis: timete eum qui postquam occiderit, habet potestatem conij iendi in gehennam. certè dico vobis, hunc timete.*

6 *Nonne quinque passerculi væneunt duobus minutis assibus, & vnus ex illis non est in obliuione coram Deo?*

7 *Quin & pili capitis vestri omnes numerati sunt. nolite ergo timere: multis passeribus pluris estis.*

27 *Ne igitur metuatis.*) Quum tam contemptibile Euangelium esse viderent Apostoli, & credentium paucitas illis in mentem veniret, in futurum quoque tempus spem abiicere poterant. Huic dubitationi nunc Christus occurrit, Euangelium latius spargendum esse pronuntians, & quibuslibet hominum obstaculis superius fore vt tandem palàm emergat. Tametsi enim prouerbiale fuisse videtur hoc dictum, *Nihil occultum est quod non patefiat*: hîc tamen ad salutis doctrinam specialiter restringi debet, quam Christus victricem fore promittit quicquid ad eam opprimendam machinentur homines. Quanuis palàm interdum concionaretur in templo: quia tamen respuebatur eius doctrina, adhuc quasi in obscuris angulis latebat: sed venturum eius promulgandæ tempus asserit. quod scimus paulo pòst factum esse: nullum enim vnquam magis sonorum tonitru in aliqua terræ plaga auditum est, quàm vox Euangelii in toto mundo personuit. Quia autem promissio hæc animos illis facere debeat, hortatur eos Christus vt audacter & strenuè in hoc ipsum incumbant, neque terreantur, quanuis adhuc ignobile cernant Euangelium, quin sint clamosi eius præcones. Quod ex Marco retuli, alio forsan tempore & sensu dictum est: quia tamen illic concisæ sententiæ leguntur, sequutus sum quod mihi magis erat probabile. Postquam enim illic Apostolis præcepit Christus vt conspicuam lucem, quasi ardentes lucernæ, procul emittant, continuo pòst subiicit, Nihil est occultum quod non manifestetur. Euangelii autem lucerna quasi in tenebris accensa fuit Apostolis, vt per totum orbem eorum ministerio in sublime euecta fulgeret, idem est prorsus contextus apud Lucam, capite 8. Quantum ad locum duodecimi capitis spectat, minimè dubium est quin huic respondeat, in verbis tamen est aliquid diuersum: quia iubet illic Christus, quæ in tenebris dixerunt Apostoli, in lucem proferre: quo significat eos nonnisi susurrasse hactenus de Euangelio, sed vsque adeò nobile fore præconium quod perferent vt se diffundat vsque ad extremas orbis partes. *Cõci. cum loco Ioan. cap. 18. vers. 20.*

28 *Ne metuatis ab his.*) Optima ratione discipulos suos animat Christus ad mortis contemptum, quòd hanc fluxam & caducam vitam floccipendere debeant homines ad cœlestem immortalitaté creati. Huc enim redit summa, si expendant fideles quorsum nati sint, & quæ sit sua conditio, non esse cur terrenam vitam adeo anxiè appetant. Quanquam plenior est ac vberior verborum sensus. docet enim Christus, apud eos emortuum esse Dei timorem qui tyrannorum metu à fidei confessione excidunt: ac brutum stuporem regnare in eorum cordibus qui mortis terrore eandem fidei confessionem abiicere non dubitant. Notanda enim est antithesis inter duos contrarios timores. Si hominum metu suffocatur Dei timor, annon apparet plus illis nos deferre quàm ipsi Deo? iam hinc sequitur, obiecta cœlesti & æterna vita, hoc nobis duntaxat nos facere residuum vt simus pecudibus similes. Penes Deum vnum potestas est æternæ vitæ & mortis: eum negligimus, quia nos abripit hominum timor. annon clarè patet pluris esse nobis vmbratilem corporis vitam quàm æternum animæ statum, imò cœleste Dei regnum nihilo nobis esse præ fugaci & euanida præsentis vitæ vmbra? Sic ergo resolui debent verba Christi, Agnoscite vobis datas esse immortales animas, quæ vnius Dei arbitrio subiectæ,

in hominum potestatem non veniunt. Atque ita nullis terroribus vel minis hominum fides vestra succumbet. Qui fit enim vt in conflictu præualeat hominum timor, nisi quòd animæ præfertur corpus,& immortalitas caducæ vitæ posthabetur? Ideo emphatica est repetitio apud Lucam. *Certè dico vobis, hũc timete:* acsi dixisset Christus, nullum nobis esse Dei respectum quoties succumbimus hominum timori: contra si Deum reueremur, facilem nobis in manu esse victoriam, ne vlla vis hominum ab officio nos abducat. Porrò temporum omniũ experientia docet quàm necessaria sit Christi ministris & in genere piis quoque omnibus hæc exhortatio. nullum enim fuit tempus quo non se violenter extulerint homines aduersus Deum, & Euangelium obruere conati sint. Non omnes quidem ad incutiendum mortis terrorem pari armati sunt potentia: sed in maiori numero regnat Cyclopica ista feritas quę data occasione exultat. sæpe etiam gigantes Satan subornat, ad quorum conspectum exanimes caderent serui Christi, nisi ad infractam constantiam hac doctrina instructi essent. Cæterum quum vno nexu cohæreant duo membra, perperam imperiti quidam seorsum hanc partem accipiunt, non esse timendos homines. Christus enim (vt iam dictum est) peruerso hominum timori, qui nos à recta via abducit, remedii loco pium sanctúmque Dei timorem opponit. secus non valeret consequentia, Si Deum metuimus, qui corporis & animæ Dominus est, non esse timendos homines, quorum potestas corpus non transcendit. Quòd autem hominibus tribuit Christus occidendi potestatem, id per speciem concessionis dictum est. Sic impiis fræna laxat Deus vt potentiæ suæ fiducia inflati quiduis audeant, & percellant etiam infirmos animos, acsi quiduis possent. Quanquam ergo frustra insolescunt impii, acsi eorum libidini obnoxia esset piorum vita, & Deus ipsos tenet constrictos vt eorum sæuitiam & violentos impetus, quoties ita visum est, coerceat: dicuntur tamen posse occidere eius permissu: quia sæpe eorum furorem impotenter grassari finit. Deinde bimembris est Christi concio: primùm enim vt corporalis vitæ iacturam æquo animo ferre discamus, ad æternæ vitæ & mortis intuitum nos reuocat: deinde gradatim huc quoque descendit, vitę nostræ custodiam esse in Dei manu.

29 *Nónne duo passeres.*) Vltra progreditur Christus, vt iam admonui, Tyrannos quantumuis insaniant, ne in corpus quidem habere quicquam potestatis: perperam igitur facere eos qui metuunt hominum sæuitiam, acsi non essent in tutela Dei. Itaque in periculis hæc nobis occurrat secunda consolatio: quum Deus custos sit vitæ nostræ, tutò posse nos recumbere in eius prouidentia: imò fieri illi iniuriam nisi vitam nostram illi permittimus, cuius curam habere dignatur. Verùm Dei prouidentiam generaliter extendit ad omnes creaturas, vt à maiori ad minus demonstret peculiari eius præsidio nos seruari. Passerculis nihil ferè vilius est (duo enim asse tunc vænibant: vel vt Lucas dicit, quinque duobus assibus) & tamen ad ipsos quoque tuendos intentus est Dei oculus vt nihil fortuitò illis accidat: An hominum vitam negligeret qui de passerculis est solicitus? Cæterùm duo hîc notanda sunt. nam primò longè aliter Dei prouidentiam Christus definit quàm multi philosophis non absimiles: qui licet mundum Diuinitus gubernari tradant, confusam tamen prouidentiam imaginantur, acsi Deus singulas creaturas
Contingentia. Fatum St. non respiceret. Christus autem pronuntiat distinctè singulas creaturas sub Dei manu & custodia esse, vt nihil sit fortunæ expositum. Nam certè Dei voluntas contingentiæ opponitur. neque tamen hoc modo statuitur fatum Stoicorum: quia aliud est necessitatem multiplici causarum nexu implicitam fingere, aliud subiicere Dei arbitrio totum mundum & singulas eius partes. In ipsa quidem rerum natura fateor esse contingentiam: sed nihil cæco fortunæ rotatu accidere dico vbi moderatur Dei voluntas. Secundò notandum est, considerandam esse Dei prouidentiam, non vt curiosi & vani homines solent, sed vt nobis materia sit fiduciæ, nósque ad Deum inuocandum solicitet. Neque enim ideo docet pilos omnes capitis nostri esse numeratos vt friuolas speculationes alat, sed vt pendere discamus à paterna Dei cura quam pro caduca hac carne gerit.

31 *Vos pluris estis.*) Hoc in genere verum est de cunctis hominibus, quorum gratia conditi sunt passerculi: propriè tamen de filiis Dei habetur sermo, qui alio quàm creationis iure excellunt. Cæterùm dignitas non aliter in homines competit quàm gratuita Dei æstimatione.

MATTH. X.	MAR. VIIII.	LVC. IX.
32 Omnis ergo qui cõfitebitur me coram hominibus, confitebor & illum corã Patre meo qui in cælis est. *33 Quisquis autem negauerit me corã hominibus, negabo eum & ego corã Patre meo qui est in cælis.* *34 Ne arbitremini quòd venerim ad mittendũ pacẽ in terram. non veni vt mitterem pacem, sed gladium.* *35 Nam veni vt discedere faciã hominem aduersus patrẽ suũ, & filiã aduersus matrem suam, & spõsam*	*38 Quemcũque enĩ puduerit me ac meorũ sermonum in generatione hac adultera & peccatrice, pudebit illius & Filium hominis, vbi venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis.*	*26 Nam quem mei meorúmque sermonum puduerit, huius & Filiũ hominis pudebit, quum venerit in gloria sua & Patris & sanctorũ Angelorum.* LVC. XII. *8 Dico autem vobis, omnis qui me confessus fuerit coram hominibus, Filius etiam hominis cõfitebitur illum coram Angelis Dei.* *9 Qui autẽ negauerit me corã hominibus, negabitur corã* Angelis *Dei.* Eodem capite. *51 Putatis quòd pacem venerim missurus in terram? Non, dico vobis: imò separationem.* *52* Erunt *enim ex hoc quinque in domo*

aduersus socrum suam.
36 Et *inimici hominis e-runt domestici eius.*

domo vna diuisi, tres aduersus duos, & duo contra tres.
53 *Diuidetur pater aduersus filium, & filius aduersus patrem: mater aduersus filiam, & filia aduersus matrem: socrus aduersus nurum suam, & nurus aduersus socrum suam.*

32 *Omnis ergo.*) Accommodat nunc ad præsentem vsum quod de mortis contemptu prius disseruit: quia luctandum sit contra mortis horrorem ne ab ingenua fidei confessione nos reuocet quam Deus seuerè exigit, mundus autem ferre non potest. Ergo in hunc finem Christi discipulos fortes & magnanimos esse conuenit vt semper accincti sint ad martyrium. Porrò Christi confessio, etsi à maiori hominum parte, quasi res leuis negligitur: hîc tamen in præcipuo Dei cultu & singulari pietatis exercitio censetur, & meritò. Nam si terreni Reges pro gloriæ suæ amplitudine tuenda augendáque opibus subditos suos ad arma vocant, cur non lingua saltem asserent fideles cælestis Regis sui gloriam? Quare certum est eos fidem (quantum in se est) extinguere qui intus eam supprimunt, quasi superuacua esset externa eius professio. Neque enim frustra Christus hîc nos vocat suos testes, quorum ore nomen suum in mundo celebretur, vult, inquam, Christus nominis sui professionem falsis religionibus opponi. Quia res odiosa est, nobis testimonium denuntiat, ne suffocata lateat in corde cuiusque fides, sed palàm se proferat coram hominibus. Quisquis refugit ac silet, annon Filium Dei frustrando, seipsum ex Dei familia abdicat? Requiritur quidem illustrior fidei confessio à doctoribus quàm ab hominibus priuatis: deinde quia non omnes æquali fidei mensura præditi sunt, quo quisque magis exuperat Spiritus donis, præire suo exemplo debet. Nemo tamen est fidelium quem non habere testem velit Filius Dei. Cæterum, vbi, quando, quoties, quomodo & quatenus profitéda sit fides nostra, certam legem præfigere difficile est: sed spectanda est occasio, ne quisquam nostrum officio suo in tempore desit. Petendus etiam à Domino est prudentiæ & fortitudinis Spiritus, quo directore sciamus quid expediat, & fortiter exequamur quod certum erit nobis mandari. *Confitebor & illum.* Additur promissio quæ zelum nostrum hac in parte accedat. Notandæ autem sunt antitheses: nam si nos conferimus cum Filio Dei, quàm turpe est nostrũ illi testimoniũ negare, quũ nobis ille suum vicissim, quasi compẽsationis loco, offerat? Si mortales & nihili homines cum Deo & Angelis totáque cælesti gloria conferimus, quanto excellentius est quod promittit Christus quàm quod requirit? Nam quanuis increduli sint homines ac peruersi, perinde tamen quod illis reddimus testimonium æstimat Christus acsi esset Dei & Angelorum consessus. Ideo apud Marcum & Lucam amplificandi causa dicitur *in hac gente adultera*, ne scilicet putemus nos operam perdere quia minus idonei sunt auditores. Porrò siquem non satis afficiat promissio, horribilis comminatio sequitur, Christum vbi ad iudicium mundi apparuerit, abnegaturum esse omnes qui eum perfidè apud homines negauerint. Eant nunc, & sibi in sua dissimulatione placeant inimici crucis, quum è libro vitæ Christus ipsos deleat. Quos enim Deus vltimo die inter filios agnoscet, nisi qui à Christo illi offerentur? Atqui se contrarium illis fore testem pronuntiat, ne se falsò insinuent. Quod *venturus* esse dicitur Christus *in gloria Patris & Angelorum*, sensus est, Diuinam eius gloriam tunc clarè manifestandam esse: & Angelos, vt nunc solium Dei cingunt, præsto illi futuros ad ornandam eius maiestatem. Locus ex Lucæ cap. 21. Matthæi contextui respondet. Quod autem ex 9. cap. & Marco retulimus, videtur alio tempore esse dictum: sed quia similis prorsus erat doctrina, coniungere placuit.

51 Luc. *Putatis quod venerim.*) Quod nuper à discipulis suis Christus postulauit, nullo negotio pro se quisque nostrum præstaret si totus mundus vno consensu subscriberet in Euangelii doctrina. Sed quia bona pars non modò aduersa est, sed acriter etiam repugnat, non possumus sine certamine ac multorum odio Christum confiteri. Admonet igitur suos Christus vt se ad prælium comparent: quia pro testimonio veritatis necessariò bellandum sit. Atque ita duplici offendiculo occurrit, quod alioqui non parum turbasset infirmas mentes. Quum Prophetæ vbique pacem tranquillúmque statum sub Christi regno promittant, quid aliud sperassent discipuli quàm pacata statim fore omnia, quocunque venirent? Iam quum Christus dicatur pax nostra, & Euangelium nos Deo reconciliet: consequitur fraternam simul concordiam inter nos constitui. Ergo pugnas & contentiones in mundo accendi vbi Euangelium prædicatur, non videtur congruere cum Prophetarum vaticiniis, ac multo minus cum officio Christi ac Euangelii natura. Sed pax illa quam celebrant Prophetæ, quia cum fide coniuncta est, nonnisi inter puros Dei cultores & in piis conscientiis viget: vsque ad incredulos verò non peruenit, quanuis illis offeratur, nihilo etiam magis cum Deo in gratiam redire sustinent: quo fit vt pacis legatio maiorem in illis tumultum excitet. Quia enim Satan qui regnum occupat in reprobis, insanit ad nomen Christi, simul ac profertur Euangelii doctrina, illorum impietas quæ prius sopita iacebat, acuitur. Sic Christus, qui propriè pacis est autor, propter hominum malitiam turbarum est occasio. Hinc discamus quanta sit corruptæ naturæ prauitas, quæ tam incomparabile donum non modò contaminat, sed in pessimam noxam cõuertit. Interea si exoriente Christi regno surgunt tumultus, ne turbemur quasi re noua aut insolita: quando ipse Euangelium suum gladio comparat, & διαμερισμὸν esse dicit. Quidam hîc describi pœnam putant quæ Euangelii contemptoribus inflicta est, vt alii in alios hostiliter insurgerent: sed contextus demonstrat Christum hîc hortari discipulos ad constantiam, si bona pars mundi ab ipsis dissideat, ac sua voce, quasi tuba militari, innumeros hostes ad arma conciteret.

35 *Dissidere faciam.*) Hinc clarius perspicitur quod paulo antè diximus, præter Euangelii naturam impiorum culpa hoc accidere, vt pugnæ & tumultus surgant. Nam quod de Iohanne Baptista docet Malachias, omnibus Christi ministris conuenit, in hunc scilicet finem mitti vt corda patrum con- Mala. 4. b. 6

uertant ad filios,& corda filiorum ad patres. Atqui impiorum malitia facit vt qui prius coniuncti erant, audita Christi voce separentur in contrarias partes,imo vt omnia necessitudinis vincula abrumpāt. Deníque eò confusionis venturum esse mundum prædicit Christus, vt omnia naturæ iura pro nihilo ducantur,nulláque amplius colatur humanitas. Nam quum Michæas conqueritur hostes cuique esse dome-
Mich.7.b.6 sticos, extremam & perditam corruptionem deplorat. Idem futurum affirmat Christus vbi in medium prodierit sua doctrina: quod aliàs credibile non erat. Neque tamen hoc esse perpetuum intelligit: sicuti morosi quidam homines non aliter se probos eius discipulos fore somniant nisi à parentibus, liberis & vxoribus alienentur. quin potius omnis legitima coniunctio fidei vnitate sancitur. Tantùm admonet Christus, quoties id accidet, non oportere suos turbari.

MATTH. X.

37 Qui amauerit patrem aut matrē supra me, non est me dignus: & qui amauerit filium aut filiam supra me, nō est me dignus.

38 Et qui non accipit crucem suā, ac sequitur me, non est me dignus.

39 Qui inuenerit animam suam, perdet eam: qui perdiderit animā suā mea causa, inueniet eam.

40 Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eū qui me misit.

41 Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.

42 Et quicunque ad bibendū dederit vni ex pusillis his poculum aquæ frigidæ, tantùm nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

MARC. IX.

41 Quisquis enim ad bibendū dederit vobis calicem aquæ nomine meo ꝙ sitis Christi: amen dico vobis nequaquam perdet mercedem suā.

LVC. XIIII.

25 Ibant autem turbæ multæ cum eo: & conuersus dixit ad illos,

26 Si quis venit ad me, nec odit patrē suū ac matrem, & vxorem & filios, & fratres & sorores, præterea autem & animam suam, non potest esse meus discipulus.

27 Et quisqs nō baiulat crucē suā, & venit post me, nō potest meus esse discipulus.

28 Quis enim est ex vobis qui velit turrim ædificare, quin prius sedens computet sumptus, an habeat quibus opus est ad perficiendum?

29 Ne postquam posuerit fundamentum, nec potuerit perficere, omnes qui viderint incipiant illudere ei,

30 Dicētes, Hic homo cœpit ædificare, nec potuit consummare.

31 Aut quis Rex proficiscens vt committat prælium aduersus alterum regem, nónne sedens prius cogitat an possit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit contra se?

32 Alioqui adhuc illo procul agente, legatione missa petit ea quæ sunt pacis.

33 Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.

37 *Qui amauerit.*) Quia hoc valde asperum est, hostes sibi facere qui coniunctissimi esse debuerant, & cum sensu naturæ pugnat: ideo nunc dicit Christus non posse nos alia lege suos esse discipulos. Non iubet quidem exuere humanos affectus, non vetat quin debitam quisque beneuolentiā suis præstet: sed tantùm in ordinem cogi vult quicquid est mutuæ dilectionis inter homines vt superemineat pietas. Diligat ergo maritus vxorem, pater filium, & vicissim patrem filius, modò ne obseruantiam quæ Christo debetur, humanus amor obruat. Nam si inter homines ipsos (vt arctiore vinculo cuique sumus deuincti) alii alios superant, indignum est non omnibus vnum Christum præferri. Et certè non satis grato animo reputamus quid sit esse Christi discipulum nisi huius dignitatis pretium ad subigendos omnes carnis affectus valeat. Durior est locutio apud Lucam. *Quisquis non oderit patrem suum:* idem tamen sensus, Si nos à Christo sequendo impediat nostrorum amor, fortiter resistendum esse: quemadmodùm Paulus dicit, Damnosa se duxisse propter Christum quæ prius in lucris ponebat, omniúmque iacturam libenter fecisse.

Phil.3.b.8 38 *Qui non accipit crucem.*) A specie ad genus progreditur, vt sciamus non aliter nos posse in eius discipulis censeri nisi ad multas ærumnas ferendas compositi simus. Si nos torquet ac excruciat quòd Euangelii causa nobis est cum patre, vel vxore, vel liberis dissidium, veniat nobis in mentem ista conditio, Christum omnes suos discipulos cruci addicere. Interea subeat etiam mentem hæc consolatio, nos in ferenda cruce, Christi esse socios. ita fiet vt facilè mitescat omnis acerbitas. Cruci suæ non minus affixi sūt reprobi, nec eam, quantumuis luctentur, excutere queunt: sed quia extra Christum crux maledicta est, manet eos infœlix exitus. Quare hæc duo simul cōnectere discamus: fidelibus tollendā esse crucē vt sequantur Magistrū: hoc est se ad eius exemplū cōforment, & tanquā fidi comites adhæreant eius vestigiis.

39 *Qui inuenerit.*) Ne superior doctrina (vt admodum difficilis & carni molesta est) parum sit per se efficax, duobus modis eam confirmat Christus in hac sententia, pronuntiat enim, nimis cautos

cautos & prouidos, vbi sibi visi fuerint vitam suam optimè seruasse, frustratum iri, ac eam perdituros: rursus, qui vitam neglexerint, nihil iacturæ facturos quia eam recuperabunt. Scimus vitæ causa omnia fieri & omitti: tantus nobis ingenitus est eius amor. Quare necesse fuit Christo, vt suos animaret ad mortis contemptum, ita promittere & minari. Inuenire vitam hoc loco significat eam possidere quasi sub tuta custodia. Nam qui terrenæ vitæ nimis cupidi sunt, dum sibi cauent ab omnibus periculis, inani fiducia sibi placét, quasi bene sibi prospexerint, atqui anima illorum tam firmis præsidiis munita effluet, quia tándem moriendum erit: mors autem illis erit exitio. Contrà vbi se fideles ad mortem offerunt, eorum anima quæ videtur ad momentum euanescere, in meliorem vitam restituitur. Porrò quia reperiuntur interdum qui temere vel ambitionis causa vel furoris vitam suam profundant, disertè causam exprimit Christus cur mors nobis oppetenda sit. Dubium est an alio tempore habita fuerit concio quam narrat Lucas: illic quoque Dominus hortatur suos ad crucis tolerantiam, sed non tam prolixo sermone. Deinde huius sententiæ confirmandæ causa duas similitudines mox subiicit, quarum apud Matthæum nulla fit mentio. sed propter consensum in rei summa, mihi nulla religio fuit quæ apud Lucam habentur huc transferre.

28 Luc. *Quis enim est ex vobis.*) Ne cui molestum sit hac lege Christum sequi vt desideriis suis omnibus renuntiet, proponitur vtilis admonitio, meditandum esse ante tempus quid requirat Euangelii professio. Nam inde fit vt multi leuissimis quibusque tentationibus succumbant, quòd meras sibi delicias finxerunt, quasi in vmbra semper & otio futuri. Nunquam ergo idoneus erit Christi seruus nisi qui longo prius tempore ad militiam se parauerit. Iam huc optimè conueniunt similitudines. Res plena est molestiæ ac tædii, ædificare, atque etiam ob sumptus parum grata: bellum etiam (quia tót secum trahit incommoda, imò ferè humano generi ruinam minatur) nemo nisi inuitus suscipit: & tamen ipsa habitandi vtilitas homines allicit vt suam substantiam profundere non dubitent: cogit etiam necessitas vt nullas in bellis gerendis expensas refugiant. Atqui templi Dei architectos, & Christi militiæ nomen dantes longè excellentius manet præmium. neque enim vel pro caduco ædificio laborant Christiani, vel pro euanido triumpho pugnant. Cæterùm quod dicit Christus, Siquis rex impar sit ad sustinendam belli molem, ne cum ignominia vincatur, pacem cum hoste quærere: ad præsentem causam aptari non debet, quasi vlla nobis sit reconciliatio cum hoste spirituali, si nos opes ac nerui deficiant. nam ineptum foret singulas particulas in parabolis exigere ad rem de qua agitur. Verùm simpliciter intelligit Dominus, debere nos ita esse instructos, ne deprehensi absque iusto præsidio, terga turpiter vertamus. nam neque vnusquisque nostrum rex est qui suis auspiciis bellum gerat. Sicuti autem hac doctrina coarguitur eorum temeritas qui stolidè vltra mensuram suam prosiliunt, vel sibi delicias faciunt, de cruce ferenda non cogitantes: ita cauendum est ne hæc meditatio ad quam nos hortatur Christus, nos deterreat, vel alacritatem nostram retardet. Multi, quia non statim ab ipsis carceribus patientiæ legem sibi indixerant, propter mollitiem retrocedunt à studii cursu, non enim alio pacto sustinent esse Christiani quàm si à cruce immunes sint. Alii, dum illis proponitur aspera & carni insuauis conditio, ad Christum accedere nó audent. Atqui non est cur nobis animos minuat inopiæ nostræ cognitio, cui Dominus tempestiuè succurrit. Fateor certè, si sumptus expendimus, ita nos omnes destitui vt ne lapidem quidem vnum ponere vel hosti gladium opponere liceat. Sed quum materiam, sumptus, arma & vires suppeditet Dominus è cælo: nullum ex difficultate prætextum habebit ignauia nostra vel tarditas. Consilium ergo Christi est, de ferenda cruce suos monere, vt se fortitudine accingant.

33 *Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat.*) Ostendit hæc clausula quid sibi velit sumptuum supputatio, à qua suos ordiri iubet Christus: nempe vt hæc illis meditata sit ratio, omnibus renuntiandum esse. Frustra enim se ingerunt ad Christianismum profitendum quos suauis, otiosa & crucis expers conditio delectat. Porrò omnibus renuntiare intellige quicunque ita Christum præferunt tam propriæ vitæ quàm omnibus carnis votis, vt nihil à recto cursu eos impediat. Præposterè enim faciet siquis literam præcisè vrgeat: quasi nemo sit Christi discipulus nisi qui in mare proiecerit quicquid possidet, adeóque diuortium fecerit cum vxore, & liberis valedixerit. Talibus figmẽtis ad Monachatum inducti sunt stulti homines, vt ad Christum accedere volentes, ab humanitate deficerent. Atqui nemo verius renuntiat omnibus quæ possidet quàm qui omnia singulis momentis relinquere paratus, totum se quasi liber & solutus Domino impendit & omnibus obstaculis superior, vocationem suam prosequitur. Ita vera abnegatio quàm à suis requirit Dominus, non tam in actu, vt loquuntur, quàm in affectione sita est, vt quisque in diem viuens, non retineat corde quod manu gubernat.

40 Matth. *Qui recipit vos.*) Altera consolatio, quòd tametsi bona pars mundi infensa sit Christi discipulis, adeóque fidei suæ confessione omnium in se odia prouocent: Dominus tamen, vt quam plurimos ad beneuolentiam illis præstandam inuitet, in suas tabulas acceptum ferre non grauatur quicquid illis datum fuerit. Nam inde apparet quàm charos habebat dum sibi imputari patitur quæcunque illis præstita fuerint officia. Porrò non tam de receptione doctrinæ quàm hominum loquitur. Fateor quidem hoc posterius ab illo pendere: sed consilium Christi spectandum est. nam quod subleuandæ eorum infirmitati maximè aptum esse videbat, testari voluit, si quis eos humaniter acciperet ac benignè iuuaret, perinde sibi gratum fore officium acsi liberaliter tractatus esset in eorum persona: neque id modo, sed Deo quoque Patri boni odoris offerri sacrificium.

41 *Qui recipit Prophetam.*) Incipit quidem à Prophetis, sed tandem ad infimum gradum descendens, suos omnes discipulos complectitur. Ergo sine exceptione veros Dei cultores & Euangelii studiosos commendat. Recipere autem in nomine Prophetæ & iusti, tantundem valet atque illis benefacere in doctrinæ honorem & pietatis respectu. Tametsi enim totum genus humanum charitatis officiis prosequi nos Deus iubet: meritò tamen suos in superiorem gradum attollit, vt peculiaris habeatur eorum cura & ratio. *Mercedem Prophetæ.* Hanc particulam variè exponunt interpretes. Quibusdam videtur notari mutua compensatio, quòd scilicet pro terrenis bonis spiritualia referant

Dei Prophetæ: verùm si hæc expositio recipitur, quænam erit merces iusti? Alii eiusdem mercedis quæ Prophetis & iustis reposita est, consortes fore intelligunt, quia erga illos benefici fuerint. Nonnulli ad sanctorum communicationem referunt, quòd sicuti beneficentia nostra testamur nos vnum esse cũ Christi seruis corpus, ita hoc modo efficimur omnium bonorum participes quæ Christus inter membra corporis sui communicat. Ego simplicius, mercedem quæ dignitati personæ respondeat cui impensum erit officium, significat enim Christus hoc insigne fore documentum quanti Prophetas suos & deinde quoslibet discipulos æstimet: quia ampla mercede constabit nullum excidisse officium quod illis præstitum fuerit. Ad amplificationem valet quòd vilissimis etiam officiis, quale est poculum aquæ frigidæ dare, mercedem promittit. Pusillos vocat non tantùm qui postremi sunt in Ecclesia & cõtemptissimi, sed suos omnes discipulos qui mundi fastu calcantur.

MATTH.	MARC. VI.	LVC. IX.
	12 *Et egreßi prædicabãt vt resipiscerent.* 13 *Et dæmonia multa eÿciebant, & vngebant oleo multos ægrotos, & sanabant.*	6 *Egreßi autem circumibant per castella euangelizantes, & curantes vbique.*

12 *Et egreßi prædicabant.)* Matthæus silentio transit quid egerint Apostoli: Marcus & Lucas referunt iniunctam sibi prouinciam obiisse: ex quorum verbis clarius patet quod dixi, temporale hoc & quidem paucorum dierum fuisse munus quod tunc illis Christus iniunxit. dicunt enim profectos esse per vrbes & castella. nec dubium est quin paulo pòst reuersi sint ad Magistrum, vt alibi dicetur. Hoc solum expositione indiget quod Marcus recitat, Vnxisse oleo multos infirmos. Quæritur enim, quum sanandi facultas illis data esset à Christo, quorsum oleum adhibuerint. Docti quidam homines medicamenti speciem fuisse putant: & fateor in illis regionibus frequentem olei fuisse vsum. sed nihil minus consentaneum est quàm Apostolos ordinariis & naturalibus remediis vsos esse, quæ Christi miraculis nebulas offunderent. neque enim arte & peritia medendi instructi fuerunt à Domino, sed potius iussi sunt miracula edere quæ totam Iudæam excitarent. Constituo igitur fuisse hoc visibile symbolum spiritualis gratiæ, quo testati sunt prouenire ex arcana Dei virtute sanitatem, cuius ministri erant. nam oleo Spiritus gratiam figurari, sub Lege vsitatum fuit. Quàm verò præposterè Apostolos imitati sint qui perpetuum ritum vngendi ægrotos in Ecclesia statuerunt, inde patet, quòd sanationis donum Christus Apostolis contulit, non vt hæreditario illud ad posteros transmitterent, sed vt ad tempus sigillum esset Euangelii doctrinæ. Et hodie nimis ridicula est Papistarum inscitia, qui putidam vnctionẽ, qua semimortuos ad sepulcrum deducunt, pro sacramento venditant.

MATTH. XI.	MARC.	LVC. VII.
1 *Et factum est, quum finem fecisset Iesus præcipiendi duodecim discipulis suis, progressus est illinc vt doceret, & prædicaret in ciuitatibus illorum.* 2 *Iohãnes autem quum audisset in carcere facta Christi, mißis duobus discipulis suis,* 3 *Dixit illi, Tu es ille venturus, an alium expectamus?* 4 *Et respondens Iesus dixit illis, Euntes renuntiate Iohanni quæ auditis & videtis:* 5 *Cæci visum recipiunt, & claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitantur, & pauperes accipiunt Euangelÿ nuntium.* 6 *Et beatus est qui non fuerit offensus in me.*		18 *Et nuntiauerunt Iohanni discipuli ipsius de ÿs omnibus. Et conuocauit duos de discipulis suis Iohannes,* 19 *Misitque ad Iesum, dicẽs, Tu es ille venturus, an alium expectamus?* Paulo pòst. 21 *In eadem autem hora multos sanauit à morbis & plagis, & spiritibus malis: & cæcis multis donauit visum.* 22 *Et respondens dixit illis, Euntes renũtiate Iohãni quæ audistis & vidistis, quòd cæci vident, claudi ambulãt, leprosi mundãtur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperibus annuntiatur Euangeliũ.* 23 *Et beatus est quicunque non fuerit offensus in me.*

1 *Et factum est)* Hoc loco nihil aliud significat Matthæus quàm Christum minimè destitisse ab officii sui cursu dum alibi Apostoli laborabant. Simul ergo atque illos dimisit cum mandatis ad lustrandam Iudæam, ipse in Galilæa functus est docendi partibus. Subest autem pondus in verbo Præcipiendi: quia Matthæus significat non fuisse liberam illis legationem permissam, sed præscriptũ & dictatum quid in medium proferre & qualiter se gerere deberent.

Præcipiendi Verbum.

2 *Iohannes autem quum audisset in carcere.)* Non intelligunt Euangelistæ Iohannem commotum fuisse miraculis, vt tunc demum Mediatorem agnosceret: sed quia videbat Christum inclaruisse, opportunum & maturum venisse tempus statuens quo suum de illo testimonium comprobaretur,

discipulos suos ad eum misit. Quòd putant quidam sua etiam causa misisse, valde absurdum est: quasi non solidè persuasus esset & clarè didicisset ipsum esse Christum. Friuola est etiam eorum speculatio qui fingunt Baptistam, quum propinquus esset morti, sciscitatum esse à Christo quod tanquam ex ore eius perferret ad patres mortuos. Atqui palàm est, sanctum Christi præconem, quia videbat se non procul à stadii sui meta distare, discipulos autem suos, licet multum laboris in illis docendis sumpsisset, adhuc tamen manere suspensos, hoc extremum remedium quæsisse sanandæ eorum infirmitati. Fideliter (vt dixi) in hoc incubuerat vt discipuli Christum sine mora amplecterentur. Quum assiduè instando tam parum profecerit, non abs re timet ne post mortem suam penitus diffluant: voluit ergo eorum tarditatem seriò expergefacere vbi ad Christum dimisit. Iterum hoc loco officii sui monentur Ecclesiæ pastores, ne discipulos sibi addictos & quasi deuinctos tenere studeant, sed ad Christum dirigere, qui vnicus est Magister. Initio professus erat Iohannes se non esse sponsum. Ergo, quod fidelis paranymphi est, castam & integram sponsam offert ipsi Christo, qui vnicus est Ecclesiæ sponsus. Idem sibi fuisse studium Paulus affirmat: & vtriusque exemplum ad imitationem proponitur omnibus Euangelii ministris. 2.Cor.11.a.

3 *Tu es ille venturus.*) Pro confesso sumit Iohannes quod à pueris tenebant discipuli. Commune enim erat Iudæis omnibus rudimentum pietatis, esse venturum Christum salutis & perfectæ beatitudinis authorem. Quare de hoc capite quæstionem non mouet: sed tantùm quærit an Iesus sit Redemptor ille promissus. Oportuit enim, postquam persuasi erant de redemptione in Lege & Prophetis promissa, illam in Christi persona exhibitam amplecti. Quum addit, *An alium expectamus?*) Hac particula obliquè perstringit eorum socordiam qui pridem certò edocti, tandiu ambiguis animis fluctuaret. Simul etiam ostendit quæ sit natura & vis fidei, nempe vt fundata in Dei veritate, non circunspiciat huc vel illuc, nec variet: vt solo Christo contenta, non aliò flectatur. *Ite, renuntiate.*) Sicuti Iohannes alienam in se personam transtulerat: sic ei renuntiari iubet Christus quod magis obseruandum erat eius discipulis. Quòd simpliciter non respondet, primùm eo consilio facit quia satius erat rem ipsam loqui: deinde vt præconi suo liberius docendi argumentum tradat. Neque tamen illi tantùm suppeditat nudam & rudem materiam miraculis, sed miracula aptat in suum finem ex Prophetarum oraculis. Præsertim verò locum vnum ex 35. capite Iesaiæ, & alterum ex 61 notat: vt agnoscant discipuli Iohannis, quod Propheta de regno Christi testatus est, completum esse & præstitum. Priore loco continetur descriptio regni Christi, sub quo Deus ita se liberalem & beneficum fore promittit, vt opem remediúmque morbis omnibus offerat. Nec dubium est quin de spirituali à malis omnibus & miseriis liberatione agat. Verùm Christus externis symbolis (sicuti prius dictum est) se ad sanendas animas spiritualem venisse medicum ostendit. Ita factum est vt discipuli minimè perplexi discederent, qui clarum & nullis ambagibus implicitum habebant responsum. Posterior locus in hoc priori similis, quòd in Christo thesauros gratiæ Dei mundo expositos fore docens, peculiariter exprimit Christum destinari pauperibus & afflictis. Et consultò vaticinium hoc adducit Christus: partim vt suos omnes humilitatis tyrocinio imbuat: partim vt offensionem tollat quam posset concipere carnis sensus ex contemptibili eius grege. Nam vt superbi natura sumus, nihil ferè nobis in pretio est nisi multo splendore ornatum sit. Atqui Ecclesia Christi quum ex pauperculis hominibus collecta sit, nihil est à splendido & magnifico decore magis remotum. Hinc multis obrepit Euangelii contemptus, quia à summis quibusque & magna dignitate præditis non recipitur. Porrò quàm peruersa sit & iniqua hæc æstimatio, ex ipsius Euangelii natura Christus admonet, quando non nisi pauperibus & abiectis destinatū est. Vnde sequitur nihil nouum accidere vel quod nos turbare debeat, si à magnis omnibus spernitur, qui suis diuitiis inflati, nullum Dei gratiæ locum vacuum relinquunt: imò si respuitur à maiori hominum parte non est quòd miremur, quando vix centesimus quisque est qui non praua confidentia turgeat. Sicuti autem Christus hîc Euangelium suum vindicat à contemptu: ita rursus admonet quinam sint idonei ad percipiendam, quæ illic offertur, salutis gratiam: atque hoc modo miseros peccatores blandè ad spem salutis inuitans, in certam fiduciam erigit. Pauperes enim vocari certum est quorum misera est vilisque conditio, & qui pro nihilo ducūtur. Ergo vt quisque abiectissimus erit, tantùm abest quin desperationis causa sit sua paupertas, vt inde potius debeat animum colligere ad Christum quærendum. Sed meminerimus non alios censeri pauperes nisi qui sibi ipsi tales sunt: hoc est, qui suæ inopiæ sensu oppressi iacent.

6 *Et beatus.*) Hac clausula monere voluit Christus, vt quis in Euangelii fide constans & firmus maneat, scandalis resistendum esse quæ ad impediendum fidei cursum occurrent. Est autem occupatio, qua nos aduersus scandala præmunit: quia nunquam occasiones nobis desunt eius repudiandi donec animos nostros supra omnia offendicula extulerimus. Hoc igitur primò tenendum est, militandum nobis esse cum scandalis vt perstemus in fide Christi. Neque enim falsò vocatur Christus ipse Petra scandali, & Lapis offensionis ad quem multi impingunt. Id quidem vitio nostro fieri certum est: sed huic etiam vitio medetur quum beatos pronuntiat qui in se non fuerint offensi. vnde etiam colligimus nullam esse incredulis excusationem, quanuis innumera scandala obtendant. Quid enim illis obstat quominus accedant ad Christum? vel quid eos impellit vt à Christo deficiant? nempe quia contemptus & deformis, probrisque mundi expositus cum sua cruce apparet: quia non in suarum afflictionum societatem vocat: quia deinde gloria eius & maiestas, vt spiritualis est, à mundo negligitur: deinde quia eius doctrina prorsus à sensu nostro abhorret: adhæc quia artificio Satanæ multæ turbæ oriuntur, quæ & Christi nomen & Euangelium infament, exosúmque reddant: postremò quia sibi quisque, velut data opera, scandalorum congeriem sibi fabricat, quoniam malignè non minus quàm cupidè à Christo se omnes subducunt.

MATTH. XI.

7 *Euntibus autem illis cœpit Iesus turbis dicere de Iohāne, Quid visuri existis in desertum? num arundinem quæ agitatur a vento?*

8 *Age quid visuri existis? nū hominem mollibus vestibus amictum? ecce qui mollia gestant, in domibus Regum sunt.*

9 *Atqui quid existis videre? num Prophetam? certè dico vobis etiam excellentiorem Propheta.*

10 *Hic est enim de quo scriptum est, Ecce ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.*

11 *Amē dico vobis, nō exortus fuit inter natos ex mulieribus, maior Iohāne Baptista. attamē qui minor est in regno cœlorū, maior est illo.*

12 *Porrò à diebus Iohannis Baptistæ, vsque ad hunc diem, regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.*

13 *Nam omnes Prophetæ & ipsa Lex vsque ad Iohannem prophetauerunt.*

14 *Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus erat.*

15 *Qui habet aures ad audiendum audiat.*

MARC.

LVC. VII.

24 *Et quum discessissent nuntij Iohannis, cœpit dicere ad turbas de Iohāne, Quid visuri existis in desertum? arundinem quæ vēto agitatur?*

25 *Sed quid existis visuri? hominem mollibus vestimentis indutum? ecce qui in vestitu splendido & delicijs agunt, in aulis Regum sunt.*

26 *Sed quid visuri existis? Prophetam? vtique dico vobis & plusquam Prophetam.*

27 *Hic est de quo scriptum est, Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuā ante te.*

28 *Dico enim vobis, maior inter natos ex mulieribus Propheta Iohanne Baptista nullus est: attamen qui minimus est in regno Dei, maior est illo.*

LVC. XVI.

16 *Lex & Prophetæ vsque ad Iohānem, ab eo tempore regnum Dei annuntiatur, & omnes in illud vim faciunt.*

7 *Euntibus autem illis.*) Commendat Christus Iohannem populo, vt memoria repetant quod audierant ex ipso, eique testimonio habeant fidem. celebre enim erat vulgo eius nomen, & honorifice de eo loquebantur: doctrina autem minore in pretio erat, imò pauci erant qui attenderent ad eius ministerium. Admonet autem Christus eos operam lusisse qui eius videndi causa in desertum profecti erant, nisi reuerenter mentes & studia sua applicent ad eius doctrinam. Itaque sensus verborum est, *Vos existis in desertum.*) Stulta omnino & ridicula fuisset leuitas nisi certum finem haberet vestra profectio. Atqui neque mundi pompam, neque aliquid ludicrum quæsistis, sed vobis propositum fuit audire vocem Dei ex ore Prophetæ. Nunc ergo vt fructum referatis consilii vestri, memoriæ vestræ infixum maneat quod loquutus est ille.

8 *Qui mollia gestant.*) Falluntur qui putant hoc Christi dicto aulicas lautitias damnari: alii sunt loci complures vbi luxuria in vestitu, & immodicus nitor reprehenditur. Sed huius loci sensus est simplicior, nihil fuisse tale in deserto quod populum vndique alliceret. illic enim inculta omnia & squalida fuisse quæ nihil quàm tædium afferrent: elegantem cultum qui oculos delectet, potius in Regum aulis spectari.

11 *Amen dico vobis.*) His verbis non modò sancitur Iohannis authoritas, sed supra veteres Prophetias euehitur eius doctrina, vt populus ad rectum ministerii eius scopum collimet. nam quia non reputabant quorsum esset missus, hinc factum est vt nihil ferè proficerent ex eius sermone. Ideo Christus supra ordinem Prophetarum ipsum extollit & locat, vt peculiare aliquod & excellentius illi datum fuisse mandatum discant. Quòd autem ipse alibi negat se esse Prophetam, contrarium non est huic Christi elogio. Propheta quidem non fuit aliorum more, quos & Legis interpretes, & suæ voluntatis internuntios olim Deus Ecclesiæ suæ præfecerat: excellentior tamen erat Prophetis, quòd non eminus & obscurè sub vmbris, vt illi, sed propè & palàm adesse iam redemptionis tempus nuntiabat. quò etiam pertinet vaticinium Malachiæ quod mox subiicitur: nempe in eo excellere Iohannem, quòd præco sit & apparitor Christi. Etsi enim de eius regno loquuti erant Prophetæ veteres, non tamen instar Iohannis positi erant coram eius facie vt præsentem ostenderent. Reliqua petant lectores ex primo Lucæ capite. *Non exortus fuit.*) Vltrà progreditur Dominus, tanto excellentiores fore Euangelii ministros, quāto superior fuerat Iohannes Prophetis. Nimis inscitè hallucinati sunt quibus visus est Christus seipsum conferre cum Iohāne. neque enim hîc agitur de personæ dignitate, sed officii præstantia laudatur: quod clarius ex verbis Lucæ

Concil.

bis Lucæ patet vbi habetur, *Nullus surrexit Propheta maior.)* Nam magnitudo ad docendi munus disertè refertur. In summa, tam præclaro elogio ornatur Iohannes vt attentius obseruent Iudæi quam attulerat legationem. Deinde illi præferuntur qui paulo pòst sequuturi erant doctores, vt Euangelii maiestas supra Legem, & illud medium præconium emineat. Sicuti autem præparare Iudæos voluit Christus ad recipiendum Euangelium, ita hodie expergefieri nos decet vt Christum è sublimi cælestis suæ gloriæ solio nobis loquentẽ reuerenter audiamus: ne contemptũ nostrum vlciscatur horrendo illo anathemate quod incredulis denuntiat per Malachiam eodem loco. Regnum cælorum & Dei pro nouo Ecclesiæ statu capitur, vt aliis superioribus locis, quòd Christi aduentu promissa esset rerum omnium instauratio. Vbi reddidi Minimum, Græcè legitur Minor in comparatiuo gradu: sed sensus hoc modo est dilucidior, dum constat omnes Euangelii ministros comprehendi. Porrò quòd plerique exiguo fidei modulo donati, longè infra Iohannem subsidunt, hoc nihil obstat quin excelsior sit eorum prædicatio quatenus Christum proponit æterna expiatione per vnicum sacrificium peracta, mortis victorem & vitæ Dominum, sublatóque velo discipulos in cæleste sanctuarium attollit. *Regnum cælorum.*

12 *A diebus Iohannis.)* Non dubito quin Christus Euangelii maiestatem ex eo commendet quòd feruenti multorum studio expetebatur. nam sicuti Iohannem Deus excitauerat qui præco esset regni Filii sui, ita efficaciam Spiritus indiderat eius doctrinæ, vt in hominum corda penetraret, accenderétque ardorem illum. Apparet igitur à Deo profectam esse, quæ insolito more tam subitò emergit & ingentes motus concitat. Sed in secundo membro restrictio additur, *Quod violenti illud rapiant.)* Nam quia maior pars nihilo plus mouebatur quàm si nulla vnquam vox de Christo emissa esset à Prophetis, vel nunquam prodiisset eius testis Iohannes, violentiam illam de qua loquutus fuerat, nonnisi in certo hominum genere extare Christus admonet. Sensus est igitur, Fit iam magnus hominum concursus, acsi violenter homines irruerent ad occupandum Dei regnum. nam erecti vnius hominis voce turmatim confluunt: nec solùm cupidè, sed rapido impetu excipiunt oblatam gratiam. Quanquam autem permulti torpent, nec magis tanguntur quàm si Iohannes fabulam ageret in deserto nihil ad eos spectantem: multi tamen violento feruore accurrunt. Ad hunc verò scopum tendit Christi sententia, Inexcusabiles esse qui manifestam Dei virtutem, quæ tam in doctore quàm in auditoribus refulget, contemptim, velut clausis oculis prætereunt. Interea discimus ex his verbis quænam sit vera fidei natura & ratio: nempe vt homines non frigidè, & defunctoriè loquenti Deo annuant, sed ardenti affectu ad ipsum aspirent, & quasi impetuoso conatu perrumpant.

16 Luc. *Lex & Prophetæ.)* Quia Dominus in studio populi præludium extare dixerat eorum quæ Prophetæ de futura Ecclesiæ renouatione prædixerant, iam Iohannis ministeriũ cum Lege & Prophetis comparat, acsi diceret, Mirum non esse si Deus nunc tam potenter operetur in hominum animis: quia non procul vt antea, sub obscuris vmbris se insinuet, sed palàm & cominus ad statuendum regnum suũ adsit. Hinc sequitur, minus excusationis habere qui Iohannis doctrinam contumaciter respuunt, quàm Legis & Prophetarum contemptores. In Prophetandi verbo subest emphasis, quod Lex & Prophetæ non sisterent Deum ante oculos, sed tanquam absentem figuris adumbrarent. Nunc videmus quorsum tendat comparatio: nempe minimè æquum esse vt nunc frigeant homines ex quo se illis præsentem Deus exhibuit, qui veterem populum vaticiniis suspensum tenebat. Quòd autem Christus Iohannem nunc annumerat Euangelii ministris, quem prius medium inter illos & Prophetas locauit, in eo nihil est absurdi: quia eius prædicatio, licet pars Euangelii fuerit, tamen nonnisi quoddam fuit eius rudimentum. *Prophetandi verbum.*

14 Matth. *Et si vultis recipere.)* Iam certius exponit quomodo euangelizare Iohannes cœperit regnum Dei: quia scilicet sit ille Elias qui mittendus erat ante faciem Dei. Vult igitur Christus illustrem illum & terribilem Dei aduentum qui à Malachia celebratus est, nunc agnosci à Iudæis, quando Elias qui illic promissus est, quasi apparitoris officio fungatur. Porrò hac exceptione, *Si vultis recipere,)* eorũ duritiem perstringit, quòd malignè cæcutirent in luce conspicua. Sed an Elias esse desinet si receptus nõ fuerit? Non intelligit Christus ab eorum suffragiis pendere Iohannis munus; sed postquã testatus est esse Eliam, socordiæ & ingratitudinis ipsos coarguit, nisi authoritatem quam meretur obtineat.

15 *Qui habet aures.)* Scimus Christum hanc sententiam interponere solitum quoties de re seria tractat, & quæ non vulgarem attentionem meretur. Simul tamen admonet, mysteria de quibus disserit, ideo non ab omnibus capi, quòd multi ex auditoribus surdi sint, vel saltem obstructas habeant aures. Iam verò quia non solùm sua quenque incredulitas impedit, sed alii alios mutuò retardant, Christus hîc electos Dei hortatur, quibus perforatæ sunt aures, vt attenti sint ad considerandum hoc singulare Dei arcanum, nec obsurdescant cum incredulis.

MATTH. XI.	MARC.	LVC. VII.
16 *Sed cui assimilabo generationem hanc? Similis est pueris qui sedent in foro, & acclamant sodalibus suis,* 17 *Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & non saltastis: lugubria cecinimus vobis, & non planxistis.* 18 *Venit enim* Iohannes *nec*		29 *Et omnis populus audiẽs, & publicani iustificauerunt Deum, baptizati Baptismo* Iohannis. 30 *Pharisæi autem & Legis periti consilium Dei spreuerunt in seipsis, non baptizati eo.* 31 *Ait autẽ Dominus, Cui ergo assimilabo homines generationis huius? & cui similes sunt?*

edens nec bibens, & aiunt, Dæmonium habet.

19 *Venit Filius hominis edens ac bibẽs, & dicũt, Ecce hominem comedonem & vini potorem, publicanis amicum ac peccatoribus. & iustificata est Sapientia à filijs suis.*

32 *Similes sunt pueris sedentibus in foro, & acclamantibus inter se, ac dicentibus, Tibia cecinimus vobis, & non saltastis: lugubria cecinimus vobis & non plorastis.*

33 *Venit enim Iohãnes Baptista neque edens panem, neque bibẽs vinum, & dicitis, Dæmonium habet.*

34 *Venit Filius hominis edens ac bibẽs, Et dicitis, Ecce homo edax, & vini potor, publicanis amicus & peccatoribus.*

35 *Et iustificata est Sapientia à filijs suis omnibus.*

29 Luc. *Omnis populus audiens.*) Hæc pars omissa est à Matthæo, quæ tamen non parum lucis affert contextui: nam hinc Christo data est expostulandi occasio, quum Scribas tam obstinatos cerneret in Dei contemptu. Summa autem huius loci est, vulgus hominum & publicanos dedisse gloriam Deo: Scribas verò qui scientiæ fiducia sibi placebant, quicquid à Christo dictum fuerat pro nihilo duxisse. Hoc quidem primo aspectu Euangelii gloriam valde obscurat, imò deformat, quòd Discipulos Christus non nisi ex fæce populi & quisquiliis sibi colligere potuit: qui autem vel sanctitate vel doctrina præstabant, ipsum repudiarunt. Sed Dominus hoc initiò specimen edere voluit, ne vel illius ætatis homines, vel etiam posteri Euangelium æstimarent ab humana probatione: propensi enim ad hoc vitium natura sumus ferè omnes. Atqui nihil magis præposterum est quàm Dei veritatem subiici hominum iudicio, quorum totum acumen & perspicacia nihil quàm mera est vanitas. Ergo, vt dicit Paulus, partem secundum mundum infirmam & stultam elegit Deus, vt quicquid forte & sapiens videtur, à sua altitudine deiiceret. Nostrum verò est hanc Dei stultitiam, vt idem Paulus docet, cuncto humanæ sapientiæ splendori præferre. *Iustificauerunt Deum.*) Notatu digna locutio, quòd Deo iustitiam tribuere dicuntur qui Filium eius honorificè amplexi, doctrinæ per hunc allatæ subscribunt. Vnde non mirum est si fidem vbique singularib⁹ encomiis extollit Spiritus sanctus: palmã illi defert in Dei cultu, ac gratissimum obsequium esse prædicat. Quod enim sanctius officium excogitari potest quàm Deo suam iustitiam asserere? quanquam Iustificandi verbum generaliter ad totam Dei laudem extenditur: acsi dictum foret, probatum fuisse Deum, suáque gloria ornatũ à populo, qui in doctrina ab illo profecta acquieuit. Sicuti autem fides Deum iustificat, ita rursum fieri nequit quin blasphema sit in eum incredulitas, & contumeliosè illum sua laude spoliet. Cæterùm eadem locutio docet hoc modo verè demum subigi homines ad credendum, vbi carnis sensu facessere iusso, statuunt nihil nisi rectum ac purum ab ipso prodire, nec eius verbo vel operibus obstrepere sibi permittunt. *Baptizati.*) Intelligit Lucas fructum Baptismi quem acceperant, tunc extitisse, quia fuerit illis ad recipiendam Christi doctrinam vtilis præparatio. hoc iam pietatis signum fuerat quòd se baptizandos obtulerant. Nunc Dominus humile illud tyrocinium ad altiores progressus deducit: sicuti Scribæ Iohannis baptismum spernendo, sibi fidei ianuam sua superbia præcluserant. Ergo si cupimus ad solidam perfectionem conscendere, primò cauendum est ne vel minimas Dei inuitationes spernamus, sed humiliter parati simus incipere à minutis elementis. Secundò danda est opera vt fides nostra, si infirmum exordium habuerit, magis ac magis gradatim proficiat.

1.Cor.1.d.27

1 Cor.1.c.21

30 *Consilium Dei spreuerunt in seipsis.*) Consilium Dei honoris causa impio Scribarum fastui opponitur. nam in consilii nomine subest dignitas quæ doctrinam Dei ab hominum contemptu vindicat. Cæterùm ad verbum dicit Lucas, *Spreuisse in seipsos.*) Nec verò quem alii sensum magis probant reiicio, quòd in suum ipsorum exitiũ rebelles fuerint, sed quia simplex est narratio Lucæ, & præpositio εἰς pro ἐν subinde capitur, reddere malui, In seipsis: acsi diceret, Quanuis palàm & disertè non reclamarent, vt tamen occulto fastu intus turgebant, apud seipsos spreuisse.

31 *Cui ergo assimilabo.*) Non comprehendit omnes ætatis suæ homines: sed de Scribis eorúmque asseclis propriè loquitur. Exprobrat autem illis quòd quum variis modis Dominus tentauerit eos ad se allicere, inflexibili contumacia eius gratiam repulerint. Verum similitudine vtitur, quam ex vulgari puerorum ludicro sumptam esse credibile est: neque enim vero absimilis est ista coniectura, quòd pueri alternos choros agentes ita cecinerint. Et quidem existimo Christum data opera, vt Scribarum supercilium deiiceret, à pueris mutuò sumpsisse obiurgationis materiam, significans quantumuis emineant, ad eos tamen damnandos carmen quod in foro cantillant ludibundi pueri, sufficere.

33 *Venit enim Iohannes.*) Hic quum vita austera esset, tonaret pœnitentiam & seueras reprehensiones, quasi lugubrem cantum cecinit. Dominus autem ipse non secus ac læto & hilari cantu blandius eos ad Patrem illicere studuit. Quòd neutro modo quicquam profectum est, quid causæ fuit præter ferream ipsorum peruicaciam? Cæterùm docet hic locus cur tantum externæ vitæ discrimen fuerit inter Christum & Baptistam, qui tamen idem agebant: nempe hac varietate voluit Dominus, quasi diuersas personas indueret, incredulos magis conuincere, quòd sese ipse inflectens & transformãs ad eorum mores, non tamen eos flexerit. Quòd si illius seculi hominibus adimitur omnis excusatio, qui duplicem Dei inuitationem præfracta malitia repulerunt, nos quoque in eorum persona rei peragimur, quando nullum melodiæ genus vel tristis ac seueri carminis Deus omittit quo nos ad se trahat: nos vero saxei iacemus.

mus. Dæmoniacum Iohannem vocabant, ſicuti vulgò malè ſanæ mentis homines, vel cerebro minus bene compoſiti, fantaſtici vocantur.

34 *Venit Filius hominis.)* Edere & bibere hoc loco tantundem valet atque promiſcuo more viuere: ſicuti Iohannem Chriſtus dicit non ediſſe nec bibiſſe, quia peculiaris illi erat victus ratio, vt qui etiam à cibis vulgaribus abſtineret: quod clarius exprimitur his Lucæ verbis, *Non edens panem, neque bibens vinum.)* Hunc locum obſeruent qui ſummam perfectionis ſtatuunt in externa vitæ auſteritate, & Angelicam vitam definiunt ſiquis ſit abſtemius, vel ſe inedia maceret. Nam ſecundum hanc regulam 1 Tim.4.8
præſtantior eſſet Iohannes Filio Dei: atqui potius illud tenendum eſt, corporalem exercitationem modicè prodeſſe, pietatem verò ad omnia vtilem. Neque tamen hoc prætextu frænum laxandum eſt carni, vt ſibi in deliciis & mollitie indulgeat: tantùm cauenda eſt ſuperſtitio ne ſtulti homines perfectionem in rudibus elementis putantes ſitam eſſe, ſpiritualem Dei cultum negligant. Adde quòd Chriſtus ita ſe accommodauit ad communis vitæ vſum, vt verè Diuinam temperantiam coleret, nec aliorum luxuriam aleret vel ſua diſsimulatione vel exemplo.

35 *Et iuſtificata eſt.)* Variè exponitur hic locus ab interpretibus. Quidam dicunt abſolutam fuiſſe à Iudæis ſapientiam quòd ſibi malè conſcii ac propriæ incredulitatis iudices, agnoſcere cogerentur ſanctam piámque doctrinam eſſe quam abiecerant. Ita Filios ſapientiæ accipiunt pro Iudæis qui ſe hoc titulo venditabant. Alii putant ironicè fuiſſe dictum, Scilicet ſapientiam Dei cuius vos iactatis eſſe filios, hoc modo approbatis? Quia autem Græca præpoſitio ὑπὸ ad perſonam agentem propriè non refertur, ſunt qui ita exponant, Sapientia à filiis ſuis abſoluta eſt, vt iam illis non ſit vllo iure obſtricta: quemadmodum ſi hæreditas aliò transferatur: ſicuti Paulus iuſtificatum à peccato Chriſtum eſſe dicit quia nihil in Rom.6.b.7
eum iuris amplius habet peccati maledictio. Quidam durius & maiore licentia, ſapientiā à ſuis filiis alienam eſſe factam. Atqui vt hoc ſignificet Græca præpoſitio, mihi alius ſenſus videtur eſſe aptior: Sapientiam, quantumuis impiè ille detrahant proprii filii, nihil tamen de ſua dignitate ac excellentia perdere, ſed manere integram. Iudæi, ac præcipuè Scribæ pro ſapientiæ Dei alumnis ſe venditabant: interim quum matrem pedibus calcarent, non modò blandiebantur ſibi in tanto ſacrilegio, ſed Chriſtū volebant ſuo iudicio cadere: contrà excipit Chriſtus, Quanuis malos & degeneres filios habeat Sapientia, ſaluam tamen manere: nec quicquam illius iuri derogari eorum malitia qui ſceleratè & malignè obtrectant. Nondum tamen ſenſum protuli qui, meo iudicio, optimè conuenit & genuinus eſt. Primùm ſubeſt tacita antitheſis in verbis Chriſti inter genuinos filios & nothos, qui inanem titulum ſine re obtendunt: acſi diceret Chriſtus, Pergant in ſua contumacia qui ſe ferociter Sapientiæ filios eſſe gloriantur: ea nihilominus laudem ſuam & authoritatem apud germanos filios tenebit. Ideo apud Lucam additur vniuerſalis nota, *A filijs ſuis omnibus,)* quo ſignificat, nemini obſtaculo fore Scribarum repugnantiam quin electi Dei omnes in Euangelii fide permaneant. Quod ad Græcam vocem ſpectat, dubium non eſt quin ἀπὸ interdum idem valeat atque ὑπὸ. vt omittam alia exempla, quum dicit Chriſtus apud Lucam cap.17.e.25. Oportet Filium hominis multa pati καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, nullus negabit quin eadem ſit loquendi forma in oppoſito membro. Deinde Chryſoſtomus cui Græca lingua natiua erat, perinde hoc tranſit acſi nihil eſſet controuerſiæ. Præterquam autem quòd melius quadrat hæc ſententia, ſuperiori etiam membro reſpondet, vbi dictum fuit iuſtificatum à plebe fuiſſe Deum. Ergo quamlibet multi apoſtatæ à Dei Eccleſia deſciſcant, ſemper tamen apud omnes electos, qui verè ſunt ex grege, incolumis perſiſtet Euangelii fides.

MATTH.	MARC.	LVC. X.
		1 *Poſt hæc autem deſignauit Dominus & alios Septuaginta: miſitque illos binos ante faciem ſuam in omnem ciuitatem & locum quò erat ipſe venturus.*
		2 *Dicebat ergo illis, Meſſis quidem multa, ſed operarij pauci: rogate ergo dominum meſſis vt extrudat operarios in meſſem ſuam.*
		3 *Ite, ecce ego mitto vos ſicut agnos inter lupos.*
		4 *Nolite portare ſacculum, neque peram, neque calceamenta, & neminem per viam ſalutaueritis.*
		5 *In quancunque domum intraueritis, primùm dicite, Pax huic domui.*
		6 *Et ſi ibi fuerit filius pacis, requieſcet ſuper eum pax veſtra: ſin minus, ad vos reuertetur.*
		7 *In eadem autē domo manete edentes & bibentes quæ ab illis dabuntur: dignus enim eſt operarius mercede ſua. nolite tranſire de domo in domum.*
		8 *Et in quācunque ciuitatem intraueritis, & ſuſceperint vos, edite quæ apponuntur vobis:*
		9 *Et ſanate infirmos qui in illa ſunt, & dicite illis, Appropinquauit in vos regnum Dei.*

10 *In quancunque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas eius dicite:*

11 *Etiam puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos: tamen hoc scitote quòd appropinquauit in vos regnum Dei:*

12 *Dico vobis quòd Sodomis in die illo remißius erit quàm ciuitati illi.*

1 *Posthæc autem.*) Apostolos prius ad Christum reuersos esse quàm ij Septuaginta in eorum locum subrogarentur, ex multis circunstantiis colligere licet. Missi ergo sunt duodecim qui in spem propinquæ salutis Iudæos erigerent: post illorum reditum quum maiori attentione opus foret, submissi sunt plures velut secundarii præcones, qui passim de Christi aduentu famam in singulis locis spargerent. Cæterùm nulla illis propriè commissa fuit legatio, sed tantùm Christus apparitores præmisit qui populi animos pararent ad excipiendam eius doctrinam. In numero Septuaginta videtur eum ordinem sequutus esse cui iam olim assueuerat populus. Tenendum est memoria quod de Apostolis duodecim diximus, quot florente populi statu fuerant tribus, totidem delectos fuisse Apostolos quasi Patriarchas, qui membra laceri corporis in vnum colligerent, vt inde prodiret integra Ecclesiæ restitutio. Non absimilis in Septuaginta ratio fuit. scimus Mosen quum oneri non sufficeret, septuaginta sibi asciuisse Iudices qui populum vnà cum ipso regerent. Iam verò Iudæi à Babylonico exilio reuersi, synedrion habuerunt, quod corruptè *Sanedrin* vocarunt, ex septuaginta duobus Iudicibus. Vt autem fieri solet in talibus numeris, quum de synedrio sermo erat, tantùm dicebant septuaginta iudices: ac eos ex posteris Dauidis fuisse electos testis est Philo, vt potestas aliqua maneret in regia stirpe. Quare post varias clades, hæc vltima catastrophe excidii fuit, quum Herodes abolito illo consessu, populum legitima gubernatione priuauit. Porrò quia reditus è Babylone præludium veræ & solidæ redemptionis fuerat, videtur nunc septuaginta aduentu sui præcones eligere Dominus, vt instaurationem collapsi status promittat: quia tamē reuocandus erat populus ad vnicum caput, non constituit Iudices cum potestate, sed tantùm præire iubet, vt ipse solus emineat. Quòd binos misit, in eo videtur infirmitatis eorum habita fuisse ratio. timendum erat ne singuli minus haberent cordis quàm necesse foret ad munus suum strenuè exequendum: ergo vt alii alios mutuò animent, bini mittuntur.

Exod. 8. d. 22, & 24. a. 1

2 *Messis quidem multa.*) Hanc sententiam exposui nono Matthæi capite: iterum tamen hîc inseri oportuit, quoniam alia occasione refertur. Nam quo melius discipulos suos extimulet Christus, vt operi gnauiter incubant, pronuntiat multam esse messem: vnde sequitur ipsorum laborem non fore irritum, sed vberem profectus materiam in qua se exerceant reperturos. Postea de periculis, certaminibus ac molestiis eos admonet, & iubet accinctos ire vt celeriter totam Iudæam percurrant: denique eadem mandata repetit quæ dederat Apostolis. Ideo lectores multis verbis hîc onerare superuacuum foret, quum illinc petere liceat plenam omnium expositionem, nisi quòd breuiter monendi sunt quid sibi velit ista locutio, *Neminem in via salutaueritis.*) Est autem summæ festinationis indicium, vbi si quis in itinere occurrat, vltrà pergimus, nec eum alloquimur qui vel tantillum morari nos posset. Sic 2. Reg. 4. e. 29, Elisæus dum puerum suum ad Sunamitidem mittebat, vetuit nequem obuium salutaret. Non vult ergo Christus tam inhumanos esse discipulos vt salute non dignentur qui illis occurrent; sed ita properare iubet vt omnia obstacula prætereant. Hoc quoque proprium habet Lucas, Vt edant ac bibant discipuli quæ oblata fuerint. Quibus verbis non tantùm iubet Christus contentos esse suos vulgari & tenui mensa, sed illis permittit vt de alieno vescantur. Imò hîc simplex ac genuinus sensus est, Liberum vobis sit alieno sumptu viuere quandiu in hac peregrinatione eritis: æquum enim est vt vobis cibum ministrent in quorum gratiam laboratis. Quidam putant eximi scrupulum ne ab aliquo cibi genere abhorreant discipuli: sed nihil tale voluit Christus, ac ne hoc quidem eius consilium fuit de frugalitate præcipere: sed tantùm illis concedere mercedis loco, vt ab hospitibus alerentur in sua legatione.

MATTH. XI.	MARC.	LVC. X.
20 *Tūc cœpit exprobrare ciuitatibus in quibus editæ fuerant plurimæ virtutes ipsius, quòd scelerum eas non pœnituisset:* 21 *Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida: quoniā si in vrbe Tyri & Sidonis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in sacco & cinere scelerum suorum pœnitentiam egissent.* 22 *Attamen dico vobis, Tyro & Sidoni tolerabilius erit in die iudicij quàm vobis.* 23 *Et tu Capernaum, quæ es vsque ad cælum exaltata, vsque ad inferos detraheris: quoniam si in Sodomis editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt in te, mansissent vsque in hodiernum diem.*		13 *Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt in vobis, olim in sacco & cinere sedentes, egissent pœnitentiā.* 14 *Veruntamē Tyro & Sidoni remißius erit in iudicio quā vobis.* 15 *Et tu Capernaū quæ vsque in cælū exaltata es, vsque in infernum detraheris.*

16 *Qui*

24 *Veruntamen dico vobis quòd terræ Sodomorum tolerabilius erit in die iudicij quàm tibi.*

16 *Qui vos audit me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.*

20 *Tunc cœpit exprobrare.*) Lucas exprimit quo tempore & qua de causa sic inuectus fuerit Christus in istas vrbes, nempe quum discipulos in varias Iudææ partes ablegaret, vt in transcursu nuntiarent adesse regnum Dei, eorum ingratitudinem reputans apud quos diu sine fructu Prophetæ munus exercuerat, & multas ediderat virtutes: in has voces prorupit, acsi dixisset, iam venisse tempus quo se ad alias vrbes conferret, postquam expertus fuerat indociles ac deploratæ malitiæ illius ripę incolas, vbi Euangelium prædicare & miracula edere exorsus fuerat. Sed de doctrina tacens, exprobrat quòd miraculis inducti non fuerint ad pœnitentiam agendam. nam certum est in hunc finem documenta suæ virtutis Dominum proferre vt ad se homines inuitet. atqui quum natura auersi sint ab eo omnes, initiũ à pœnitentia fieri necesse est. Chorazin & Bethsaida vrbes esse ad ripam lacus Genezareth sitas notum est.

21 *Si in vrbe Tyri & Sidonis.*) Quoniam Tyri & Sidonis illic propter viciniam infamis erat impietas, superbia, luxuries, & alia vitia, data opera hanc comparationem adducit Christus, quo suos Iudæos magis pungat. horum enim nemo erat qui non haberet Tyrios & Sidonios pro nefandis Dei contemptoribus. Ergo maledictionem suam non parum amplificat Christus quum dicit plus sperandũ fuisse correctionis ex illis locis in quibus nulla erat religio, quàm appareat in ipsa Iudæa. Cæterum nequis spinosas de arcanis Dei iudiciis quæstiones moueat, tenendum est ad communem humanæ mentis captum accommodari hunc Domini sermonem. Comparans ciues Bethsaida & eorum vicinos cum Tyriis & Sidoniis, non disputat quid præuiderit Deus futurum de iis vel illis, sed quid facturi fuerint alteri quatenus ex re ipsa percipi poterat. nam quòd tam corrupti erant illarum vrbium mores, ac tam effrænis dissolutio, ignorantiæ imputari poterat: quòd nulla illic vox Dei audiebatur, nec miracula fiebant quibus admoniti resipiscerent: in vrbibus autem Galilææ quas Christus obiurgat, plusquam ferrea fuerat contumacia in spernendis miraculis, quorum ingentem copiam viderant sine vllo profectu. In summa, nõ aliò tendunt verba Christi quàm malitia & insanabili Dei contemptu Tyrum & Sydonem superari à Chorazin & Bethsaida. & tamẽ non est cur litigemus cum Deo, quod posthabitis aliis de quibus melior spes fuisset, virtutem suam erga pessimos quosque & prorsus deploratos exerat. Quoscunque misericordia sua non dignatur, iustè exitio destinat. Iam si quibusdam verbum suum subducens, eos perire sinit: alios verò vt magis inexcusabiles reddat, hoc vel illo modo solicitat & hortatur ad pœnitentiam: quis eum propterea iniquitatis insimulet? Ergo infirmitatis nostræ conscii, discamus altitudinem istam reuerenter suspicere. Minimè enim ferenda est eorum superba morositas, qui Deo, iustitiæ laudem tribuere non sustinent, nisi quoad eorum sensus pertingit: mysteria verò quæ adorare par fuisset, quia non aperta constat eorum ratio, fastidiosè respuunt. Tyrij & Sidonij.

Factæ fuissent virtutes.) Diximus his verbis nos doceri de recto miraculorum vsu, quãquam sub illis comprehenditur doctrina: neque enim Christus spectandam proponens Patris virtutem, interea obmutuit: imò Euangelio annexa fuerunt miracula vt ad os Christi attenderent. *In sacco & cinere* Pœnitentia hîc ab externis signis describitur, quorum tunc solennis erat vsus in Ecclesia Dei: non quòd in hanc partem insistat Christus, sed quia se ad vulgi captum inflectit. Scimus non exigi pœnitentiam à fidelibus tantùm ad paucos dies, sed vt se in ea meditanda assiduè vsque ad mortem exerceant. Atqui necesse non est quotidie sacco vestiri & aspergi cinere: ergo non semper locum habet exterior ista pœnitentiæ professio, sed quum ex graui aliqua defectione ad Deum se homines conuertunt. Et certè saccus & cinis signa sunt reatus, ad deprecandam iram iudicis. ideo ad initium conuersionis propriè spectant. Iam verò quum hac ceremonia testentur homines displicentiam & mœrorem, necesse est peccati odium, timorem Dei & carnis mortificationem præcedere, iuxta illud Ioelis, Scindite corda vestra, & non vestimenta. Videmus nunc cur saccum & cinerem pœnitentiæ coniungat Christus vbi Tyri & Sidonis fit mentio, quorum incolis Euangelium prædicari non poterat quin anteactam eorum vitam damnaret, nihil residuum faciens nisi vt suppliciter petendæ veniæ causa, ad tristem reorum habitum confugerent. Eodem referri debet Sedendi verbum quod ponitur apud Lucam: significat enim prostratos humi iacere, quod miseris ad luctum suum testandum conuenit, sicuti ex compluribus Prophetarum locis patet. Ioel 2.c 13. Sedere.

33 *Et tu Capernaum.*) Nominatim compellat vrbem Capernaum, in qua sic fuerat assiduus vt inde oriundum putarent. hæc verò incomparabilis erat dignitas, quòd Filius Dei regnum suum auspicaturus & sacerdotium, sibi eam palatii & sanctuarii loco delegerat. Atqui perinde in suis sordibus demersa erat acsi nulla vnquam illuc stillasset gratiæ Diuinæ gutta: ideo pronuntiat Christus eo magis horrendam illi pœnam instare quo maioribus Dei beneficiis ornata erat. Hic locus diligenter notandus est, profanationem donorum Dei, quia sacrilegio implicita est, nunquam impune cessuram. ideo quo quisque magis excelluerit, atrocius esse puniendum si dotes sibi Diuinitus collatos indignè polluerit: ac præsertim horribilem vindictam nobis instare, si ornati spiritualibus Christi donis, ludibrio habemus ipsum cum suo Euangelio. *Si in Sodomis.* Suprà admonuimus Christum humano more loqui, non autem ex cælesti adyto proferre quid præuiderit futurum si Sodomitis Prophetam aliquem misisset. Quòd si hæc solutio contentiosis non sufficit, ansam tamen hoc vnum illis præcidit, quanuis ad seruandos Sodomitas remedium esset in manu Dei, iustum tamen fuisse vltorem in illis perdendis.

16 Luc. *Qui vos audit.*) Falluntur qui hoc loco idem repeti putãt quod decimo capite Matthæi habuimus, *Qui vos recipit, me recipit.* nam illic de personis Christus agebat, nũc autem de doctrina: illa

receptio ad officia charitatis ſpectabat, nunc verò commendat fidem quæ Deum in verbo ſuo recipit. Summa eſt, fidei obedientia pietatem hominum probari: qui verò Euangelium reſpuunt, quantumuis ſe primos Dei cultores fore iactent, prodere tamen impium eius contemptu. Porro tenendum eſt Chriſti conſilium: quia enim bona pars mundi præpoſterè Euangelium æſtimat ex hominum dignitate, & ideo vilipendit quòd per humiles & contemptæ ſortis homines adfertur, huic tam peruerſo iudicio Chriſtus occurrit. Deinde quoniam in omnibus ferè reſidet ea ſuperbia, vt non libenter ſe ſubmittant ſuis æqualibus, vel quos etiam præ ſe deſpiciunt: Deus autem Eccleſiam ſuam regere ſtatuit hominum miniſterio, & quidem ſæpe ex infima vulgi fæce deligit Verbi miniſtros: neceſſe fuit Euangelii maieſtatem aſſerere, ne ab humano ore profecta vileſceret. Eſt igitur inſignis externi miniſterii commendatio, dum pronuntiat Chriſtus quicquid hominum prædicationi, modò fidelis ſit, honoris & reuerentiæ defertur, Deum ſibi impenſum agnoſcere. Huius porrò elogii duplex eſt vtilitas. nihil enim eſt quod nos ad amplexandam Euangelii doctrinam melius animare debeat quàm dum audimus præſtantiſsimum hunc eſſe cultum Dei, & optimi odoris ſacrificium, audire ipſum ore hominum loquentem, & nos eius verbo non ſecus ſubiicere quod per homines adfertur, quàm ſi deſcenderet ipſe de cælo, vel per Angelos conſilium ſuum patefaceret. Deinde ſtabilita fiducia eximitur nobis dubitatio. dum audimus nihilo deterius eſſe ſalutis noſtræ teſtimonium quod nobis reddunt homines à Deo miſſi, quàm ſi vox eius è cælo ſonaret. Contrà, vt nos ab Euangelii contemptu deterreat, ſeueram denuntiationem addit, non in homines, ſed in ſeipſum & Deum patrem eſſe contumelioſos qui miniſtros quamuis contemptibiles audire grauantur. Sicuti autem hîc magnificè extollitur Paſtorum dignitas qui ſincerè & fideliter munus ſuum exercent: ita ridiculus eſt Papa cum ſuis, dum hoc prætextu tyrannidem ſuam fucat. Certum enim eſt non ita loqui Chriſtum vt ius ſibi à Patre datum hominibus reſignet, ſed tantùm vt à contemptu vindicet ſuum Euangelium. vnde ſequitur non in perſonas hominum transferre ſibi debitum honorem, ſed tantùm contendere ne à verbo ſuo ſeparetur. Ergo ſi recipi velit Papa, doctrinam adferat in qua agnoſci queat Chriſti miniſter: quandiu verò eſſe ſimilis ſui perget, hoc eſt capitalis Chriſti hoſtis, & nihil habens Apoſtolis affine, alienis ſe plumis veſtire deſinat.

Externum Miniſterium.

MATTH.	MARC.	LVC. X.
		17 *Reuerſi autem ſunt ſeptuaginta cum gaudio, dicentes, Domine, etiam dæmonia ſubiiciuntur nobis in nomine tuo.*
		18 *Ait autem illis, Videbam Satanam ſicut fulgur de cælo cadentem.*
		19 *Ecce do vobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones & ſuper omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit.*
		20 *Veruntamen in hoc nolite gaudere quòd ſpiritus vobis ſubiiciuntur: ſed gaudete quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis.*

17 *Reuerſi autem ſunt.*) Apparet non plenam nec ſolidam Chriſti verbis habuiſſe fidem Septuaginta diſcipulos, quando reuerſi quaſi re noua & inopinata exultant, quòd Chriſti virtute eiecerint dæmonia. Atqui hæc illis data fuerat poteſtas, & ſimul mandatum. Ego verò nõ dubito, quum diſcederent, perſuaſos fuiſſe nihil ſibi fuiſſe fruſtra à Magiſtro dictum: poſtea tamen, quum rei magnitudo eorũ opinionem excederet, tali ſpectaculo fuiſſe perculſos. Atque hoc accidere plerunque ſolet, vt fideles guſtum aliquem duntaxat Diuinæ virtutis concipiant ex Verbo: deinde experientia in admirationem ipſos rapiat. Quale autem fuerit ipſorum gaudium, ex Chriſti reſponſo clarius patebit.

18 *Videbam Satanam.*) Ab vna ſpecie ad totum genus eos Chriſtus deducit: nempe quòd Euangelium ſuum iuſſerit promulgari hoc fine vt regnum Satanæ euerteret. Quum ergo viſibile illud documentum quod experti erant, ſimpliciter arriperent diſcipuli, admonet Chriſtus vim & efficaciam doctrinæ ipſorum longius patere, vt concidat Satanæ tyrannis quam in totum genus humanum exercet. Nunc tenemus ſenſum verborum, Quum Euangelium ſuum prædicari iuſſit Chriſtus, minimè rem tentaſſe ambigui euentus ſed futuram Satanæ ruinam vidiſſe. Iam quum falli nequeat Filius Dei, & hæc eius præſcientia ad continuum Euangelii curſum ſpectet: dubitandum non eſt, quoties excitat fidos doctores, quin idem ipſe fœlicem daturus ſit ſucceſſum eorũ labori. Vnde colligimus, non aliter nos eripi à Satanæ ſeruitute, quàm per Euangelium. deinde eos rite demum proficere in Euãgelio, in quibus concidit Satanæ poteſtas, vt peccato extincto, Dei iuſtitiæ viuere incipiant. Notanda eſt etiam ſimilitudo qua vtitur, Satanam ad Euangelii tonitru inſtar fulguris cadere. ita enim exprimitur Diuina & incredibilis doctrinæ virtus, quæ tam repentè violento impetu mundi principem tantis copiis inſtructum deiicit. Exprimitur etiam quàm miſera ſit hominum conditio, quorum capitibus inſultat Satan, qui in aere dominatur, & mundum pedibus ſuis ſubiectum tenet donec adſit Chriſtus liberator.

Euangelij vis.

19 *Ecce do vobis.*) Hoc per conceſſionem dicitur. Non negat Chriſtus quin præclarum ſit donum illud in quo gloriantur: ſed altius quiddam præcipuè ſpectandum admonet, ne ſubſiſtant in externis miraculis. Itaque eorum gaudium ſicuti non erat conceptum de nihilo, non omni ex parte damnat, ſed vitioſum eſſe oſtendit: quia ſibi gratia temporali immodicè placentes, non tollebant ſurſum animos. Atque hoc morbo laborant etiam pii ferè omnes tametſi enim Dei bonitatem expẽdunt cum gratiarum actione, non tamen quantum decebat Dei beneficiis quaſi ſcalis iuuantur, vt in cælum aſſurgant.

ideo

ideo necesse habent à Domino erigi tanquam porrecta manu, ne subsidant in terra, sed ad cælestem nouitaté aspirent. Noxas omnes vocat hostis virtuté, quòd diabolus quidquid nobis aduersum est, in nos vibret, nó quòd eius arbitrio subiaceāt quæ valét ad lædédos homines: sed quia armatus Dei maledictione, omnia eius flagella in nostrum exitium vertere conatur, & arripit tāquam tela quibus nos vulneret.

20 *Nomina vestra scripta sunt.*) Quum propositú sit Christo suos ab euanido gaudio retrahere vt in vita æterna glorientur, ad eius originem & fontem ipsos deducit: nempe quòd Diuinitus electi sint & adoptati in filios. Præcipere quidem poterat vt gauderent se regenitos esse Dei Spiritu, vt nouæ essent creaturæ in Christo, se in spem salutis illuminatos esse, & sibi datam eius arrham: sed principium vnde hæc omnia bona fluxerant, notare voluit, gratuitam Dei electionem, nequid sibi ascriberent. Materiam quidem laudandi Dei nobis suppeditant quæ in nobis sentimus eius beneficia: sed æterna electio, quæ extra nos est, clarius demonstrat in mera Dei bonitate fundatam esse salutem nostram. Porrò metaphoricè dixit, Scripta esse suorum nomina in cælo, pro eo quod est, Censeri coram Deo filios & hæredes, acsi in catalogo descripti essent.

MATTH. XI.	MARC.	LVC. X.
25 *In illo tempore respondens Iesus dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quòd abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.* 26 *Certè Pater, sic fuit beneplacitū corā te.* 27 *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo: & nemo nouit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.* 28 *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos.* 29 *Tollite iugum meum super vos, & discite à me quòd mitis sim & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris.* 30 *Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.*		21 *In eadem hora exultauit spiritu Iesus, ac dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quòd abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis: sanè Pater, quoniā sic complacitum est coram te.* 22 *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: & nemo scit quis sit Filius nisi Pater, & quis sit Pater nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.*

25 *Respondens Iesus.*) Quanquam Respondédi verbum Hebræis familiare est etiam vbi fit initium sermonis, ego tamen huic loco emphasim subesse arbitror, quod scilicet Christus ex re præsenti occasionem ita loquendi sumpserit: idque melius confirmant Lucæ verba, quòd Christus in illa hora exultauerit spiritu. vnde porro illa exultatio nisi quòd Ecclesiam ex pusillis contemptísque hominibus collectam, non minus charam & pretiosam habet quàm si tota mundi nobilitas ac dignitas in ea fulgeret? Ac plus vehementiæ habet oratio quæ ad Patrem dirigitur, quàm si cum discipulis loquutus foret. Quāquam certum est illorum quoque respectu & causa gratias egisse Patri, nequos offenderet humilis & ignobilis Ecclesiæ forma. Semper enim splendorem quærimus: & nihil videtur minus consentaneum quàm cæleste regnum Filii Dei, cuius gloria tam magnificè à Prophetis celebratur, ex vulgi fæce & quisquiliis constare. Et sanè hoc admirabile Dei consilium est, quòd quum totum orbem habeat in manu, peculiarem sibi populum ex contemptibili vulgo deligere malit quàm ex primoribus, qui sua excellentia Christi nomen melius ornarent. Sed hîc à superbo & nimis alto sensu retrahit discipulos suos Christus, ne vilem & obscurum Ecclesiæ statum despicere audeant in quo sibi ipse placet ac gratulatur. Ceterum vt fortius curiositatem, quæ subinde obrepit humanis mentibus, compescat, seipsum attollit supra mundum, & arcana Dei iudicia suspicit, vt in eorum admirationem secum alios simul trahat. Et certè quanuis hæc Dei ordinatio à sensu nostro dissideat, nimis tamen furiosa est arrogantiæ nostræ cæcitas, quum eam reuerenter adoret Christus caput nostrum, si nos obstrepimus. Sed iam verba expendere conuenit. *Confiteor tibi Pater.* His verbis se in illo Patris decreto acquiescere testatur, quod ab humano sensu tantopere discrepat. subest enim tacita antithesis inter hanc laudem quam Patri adscribit, & malignas obtrectationes, vel proteruos etiam mundi latratus. Nunc videndum qua in re glorificet Patrem, quòd scilicet totius orbis Dominus, paruulos & idiotas sapientibus prætulerit. nam ad circunstantiam argumenti non parum habet ponderis quòd Patrem vocat cæli & terræ Dominum: quia hoc modo declarat non aliunde quàm ex Dei arbitrio pendere discrimen, quòd sapientes cæcutiunt, rudes & indocti capiunt Euangelii mysteria. Multi sunt alii similes loci, vbi ostendit Dominus gratis à se electos quicunque ad salutem perueniunt, quum mundi sit opifex ac creator, & suæ sint omnes gentes. Quare duplex est vis huius particulæ, quòd nō omnes parent Euangelio, non fieri Dei impotentia, cui promptum est omnes creaturas imperio suo subiicere. Secundò, quòd alii accedunt ad fidem, alii stupidi & obstinati manent, id fieri gratuita eius electione: quia alios trahens aliis præteritis, solus inter homines discernit, quorum naturā æqualis est conditio. Quòd tamé paruulos eligit potius quàm sapientes, in eo gloriæ suæ rationé habet. Nam, vt nimis cupidè sese effert caro, si præirent acuti & docti homines, statim regnaret illa persuasio, fidem dexteritate hominum vel industria vel doctrina acquiri. Quare non aliter

cõspicua,vt meretur,Dei misericordia esse potest quàm tali habito delectu, vnde pateat nihil esse quicquid ex se afferunt homines. Ideo iure deiicitur humana sapientia, ne Diuinæ gratiæ laudem obscuret. Quæritur tamen quos sapientes & quos paruulos vocet Christus. experientia enim palàm docet nec omnes idiotas & rudes illuminari ad fidem,nec omnes prudentes vel literatos relinqui in sua cæcitate. Ideo prudentes & sapientes definiunt qui diabolico fastu inflati,Christum è sublimi loquentem audire nõ sustinent.Atqui non hoc quidem perpetuum esse, reprobari à Deo qui sibi placent plusquam oportet, docemur Pauli exemplo,cuius ferociam Christus domuit.Quod si ad rude vulgus descendimus,sicut virulenta apparet maioris partis malitia,sic promiscuè videmus cum proceribus & magnis suo exitio relinqui.Fateor quidem incredulos omnes peruersa sui fiducia turgere,siue sapientia, siue probitatis fama,siue honores,siue diuitiæ illis animos faciant: ego tamen Christum hic simpliciter & sine vlla notatione omnes comprehendere arbitror qui ingenio & doctrina pollent: sicuti rursum virtutis loco non ponit, aliquem paruulum esse. Nam etsi humilium magister est Christus, hócque primum est fidei rudimentum,Nequis sibi sapiat:non tamen hîc de voluntaria paruitate agitur:sed Christus gratiam Patris hac ratione amplificat,quòd vsque ad infimas sordes descendere non grauetur,vt ex stercore pauperes erigat. Sed hîc emergit quæstio, Quum prudentia, Dei sit donum,qui conueniat eam nobis esse obstaculo ne cernamus Dei lucem quæ in Euangelio affulget.Tenendum quidem est memoria quod iam dixi, vitiari ab incredulis quicquid illis datum est prudentiæ:ac ideo præclara ingenia sæpe impediri quòd se ad docilitatem submittere nequeunt.Sed quantum ad præsentem locum spectat,respondeo,Quanuis prudentibus nihil obsit sua perspicacia,posse tamen Euangelii luce priuari.Nam quum eadem vel par sit omniũ conditio,cur non suo arbitrio assumet Deus hos vel illos?Cur autem sapiẽtes ac magnos posthabeat,primæ ad Corinth.primo cap.d.27.docet Paulus,quòd scilicet infirma & stulta mundi elegerit Deus vt gloriam carnis confunderet.Cæterùm inde etiam colligimus,non esse generalem Christi sermonem,vbi dicit,A sapientibus abscondi Euangelii mysteria.Nam si ex quinque sapientibus quatuor Euangelium respuunt,vnus amplectitur,ex totidem idiotis duo vel tres fiunt Christi discipuli,impletur hæc sententia: quod etiam confirmat ille Pauli locus quem nuper citaui: quia non omnes sapientes & nobiles & potentes exterminat à regno Dei,sed tantùm admonet non multos esse. Iam soluta est quæstio, quòd hîc non damnetur prudentia, quatenus Dei donum est,sed tantum pronuntiet Christus ad fidem obtinendam nullius esse momenti.sicuti rursus inscitiam non commendat quasi homines conciliet Deo:sed eius misericordiæ obstare negat quo minus rudes & crassos homines cælesti sapientia illustret. Nunc dicendum restat quid sit Reuelare & Abscondere. De externa prædicatione Christum non loqui, inde certò colligitur,quòd promiscuè se omnibus doctorem obtulit,& idem dedit Apostolis suis mandatum.Quare sensus est,neminem proprio acumine,sed arcana tantùm Spiritus illuminatione fidem consequi.

Prædicatio externa.
Interna.

26 *Certè Pater.*) Hæc clausula ansam præcidit inquirendæ lasciuiæ quæ subinde nos titillat. Nihil enim difficilius à nobis Deus extorquet, quàm vt eius voluntas nobis sit pro summa ratione & iustitia.Sæpe inculcat,sua iudicia profundam esse abyssum:nos tamen in illam altitudinem præcipiti impetu irrumpimus:& si quid non arridet,fremimus contra ipsum vel obmurmuramus: multi etiam in apertas blasphemias prosiliunt,Atqui Dominus hâc nobis regulam præscribit,vt quod placuit Deo, rectum esse statuamus. Hoc demum est sobriè sapere, vnum Dei beneplacitum pro mille rationibus amplecti. Poterat certè Christus discriminis causas,siquæ essent,in mediũ proferre:sed Dei beneplacito contẽtus, non vltrà vestigat cur paruulos ad salutem potius quàm alios vocet,regnúmque suum constituat ex obscuro grege. Vnde apparet in Christum furere, qui dum audiunt Dei arbitrio gratis eligi alios,& alios reprobari,tumultuantur:quia illis molestum est Deo cedere.

27 *Omnia mihi tradita.*)Malè hanc sententiam cum proxima contexunt interpretes qui tantùm huc spectare putant vt maiori fiducia discipulos confirmet Christus ad prædicandum Euangelium. Ego verò alia de causa & in alium finem Christum ita loquutum existimo. Sicuti enim prius asseruit Ecclesiam ex arcano gratuitæ electionis Dei fonte prodire: ita nunc quomodo ad homines perueniat salutis gratia,ostendit. Multi enim quum audiunt non alios vitæ æternæ hæredes esse nisi quos ante mundum conditum elegit Deus,anxiè inquirunt vnde certi esse possint de arcano Dei consilio.Ita se in labyrinthũ proiiciunt,cuius nullum reperiunt exitum.Christus autem rectà ad se venire iubet vt inde petatur salutis certitudo.Sensus est igitur,patefactam nobis in ipso Christo vitam esse, ideóque neminem fore eius participem nisi qui per ianuam fidei ingreditur. Videmus nunc vt fidem coniungat cum æterna Dei prædestinatione,quas stulti homines peruersè velut contrarias inter se committunt.Etsi enim salus nostra apud Deum semper abscondita fuit:Christus tamen canalis est per quem ad nos defluit, & fide à nobis recipitur, vt in cordibus nostris firma & rata sit. Quare à Christo deflectere fas non est,nisi salutem nobis expositam repudiare libeat. *Nemo nouit filium.* Hoc ideo dicit ne sua maiestas perperam æstimetur ex hominum iudicio. Sensus ergo est, vt sciamus qualis sit Christus, standum esse testimonio Patris qui solus verè nobis,& probè indicare potest quid in ipsum contulerit.Et certè eum fingendo qualem mens nostra suo modulo concipit, magna virtutis suæ parte spoliamus: ideo non ritè nisi ex Patris voce cognoscitur. Quanquam sola vox non sufficeret absque Spiritus directione: altior enim & magis recondita est Christi virtus, quàm vt ad eam penetrent homines donec à Patre illuminati fuerint.Ideo intellige Patrem non sibi cognoscere, sed nobis, vt eum nobis reuelet.Videtur tamen non plena esse oratio, quia duo membra inter se non respondent. De Filio dicitur, quòd nemo præter ipsum cognoscat Patrem & cui voluerit reuelare: de Patre hoc solum quòd Filium solus cognoscat: reuelationis nulla fit mentio. Respondeo, superuacuum fuisse repeti quod iam dixerat. quid enim continet superior gratiarum actio,nisi quòd Pater Filium patefecit quibus visum est? Quod ergo nunc subiicitur ab ipso solo Filium cognosci:velut causæ redditio est:poterat enim hæc cogitatio subire:Quid opus esset Filium à Patre manifestari, qui palàm se visendũ exhibuerat? Nunc tenemus qua occasione dictum sit,Filium à solo

Patre

Patre cognosci. Superest nunc posterius membrũ, Quòd nullus Patrem cognoscat nisi Filius. Porrò hæc cognitio diuersa est à priore: neque enim Patrē cognoscere Filius dicitur quia Spiritu suo eum manifestet: sed quia quatenus viua est eius imago, eum quodammodo exhibet visibilē in sua persona. Interim Spiritum non excludo, sed reuelationem de qua nũc agitur, refero ad notitiæ modum: ac ita optimè cohæret sermonis contextus. confirmat enim Christus quod prius dixit, Omnia sibi tradita esse à Patre, vt sciamus in ipso habitare Deitatis plenitudinem. Huc summa redit, Patris donum esse quòd cognoscitur Filius, quia Spiritu suo nobis mentis oculos aperit, quibus cernamus Christi gloriam quæ alioqui nobis esset abscondita: Patrem verò qui lucem habitat inaccessam, & in se incomprehensibilis est, à Filio nobis manifestari, qui viua est eius imago, vt alibi frustra quæratur.

28 *Venite ad me omnes.*) Iã benignè ad se inuitat quos sibi idoneos fore discipulos agnoscit, Quanuis enim omnibus Patrem manifestare paratus sit, bona tamen pars accedere ideo negligit quia necessitatis suæ sensu nō tangitur. Christum non curant hypocritæ: quia ebrii propria iustitia, gratiam eius non esuriunt nec sitiunt. Qui mũdo sunt addicti, cælestem vitam pro nihilo ducunt. Frustra ergo vtrosque illos ad se Christus vocaret: ideo se ad miseros & afflictos conuertit. Porrò Laborantes vocat qui sub onere gemunt: nec generaliter quoslibet intelligit tristitia & ærumnis oppressos, sed qui peccatis suis confusi, & iræ Dei metu perculsi, tanto oneri succumbunt. Variis quidē modis electos suos humiliat Deus: sed quia plerique miseriis grauati nihilominus contumaces & indomiti manent: laborantes & oneratos intelligit Christus qui mortis æternæ reatu conscientias afflictas habent, & ita suis malis intus vrgentur vt deficiant: nam hic defectus nos ad recipiendam eius gratiam idoneos reddit. Perinde verò est acsi dixisset, ideo suam gratiam à maiori parte contemni quia pauci inopiam suam sentiant: interea nō esse cur illorum superbia vel stupor afflictas animas retardet quæ ad remedium suspirant. Quare sinamus valere eos omnes qui Satanæ præstigiis fascinati, vel sibi persuadent iustitiam se habere extra Christum, vel se in hoc mundo beatos imaginantur. Nos ad Christum appetendum mala nostra impellant. Et quia non alios Christus admittit in fruitionem quietis suæ nisi qui sub onere fatiscunt, discamus nullum esse magis pestiferum venenum quàm socordiam illam, quam in nobis generat vel terrenæ fœlicitatis, vel iustitiæ & virtutis falsa & fallax opinio: ideo se quisque nostrũ assiduè expergefaciat, ac primò in excutiendis mundi deliciis sedulus sit: deinde omni peruersa fiducia se euacuet. Cæterùm quanuis hæc ad recipiendam Christi gratiam præparatio prorsus exanimat homines, notandum tamen est Spiritus sancti donum esse, quia initium pœnitentiæ est, ad quam nullus proprio marte aspirat. Nec sanè voluit Christus quid ex se possit homo docere, sed tantùm qualiter affectos esse oporteat qui ad ipsum veniunt. Qui onus & laborem restringunt ad legales ceremonias, nimis extenuant Christi sententiam. Fateor quidem intolerabile fuisse onus Legis, & quod animas obrueret: atqui memoria tenendum est quod dixi, Christum omnibus afflictis manum porrigere, vt discrimen statuat inter discipulos & Euangelii contemptores. Notanda autem est generalis particula: ideo enim sine exceptione complexus est Christus quicunque laborant & onerati sunt, nequis praua dubitatione viam sibi præcludat. Et tamē omnes illi numero pauci sunt: quia ex innumera pereuntium turba pauci se perire sentiunt. Refocillatio quam promittit, in gratuita peccatorum remissione sita est, quæ sola nos tranquillat.

29 *Tollite iugum meum.*) Quia multos videmus abuti Christi gratia dum illam ad carnis indulgentiam conuertunt: ideo Christus postquam conscientiis miserè laborantibus lætam quietem promisit, simul admonet hac lege se esse liberatorem vt iugum suum suscipiant: acsi diceret, Se non ideo absoluere à peccatis, vt qui Deum propitium habent, inde licentiam arripiant peccandi: sed vt eius gratia erecti, simul iugum suscipiant, ac liberi secundum spiritum constringant carnis suæ lasciuiam. Atque hinc colligitur illius quietis definitio de qua loquutus erat: nempe quòd Christi discipulos minimè eximat à militia crucis, vt suauiter delicientur, sed exerceat sub disciplinæ onere, & sub iugo contineat. *Discite à me.* Falluntur meo iudicio qui putant Christum de sua mansuetudine hîc testari, ne discipuli (vt solet accessus potentum esse formidabilis) propter Diuinam eius gloriam ab ipso refugiant. Potius enim, quia propter carnis contumaciam iugum eius tanquam asperum & difficile refugimus, nos ad imitationem sui format. Paulo pòst dicit iugum suum esse suaue: sed vnde fiet vt libenter & placidè collum quisque submittat, nisi vbi mansuetudinem indutus, Christo conformis erit? Hunc porrò verborum esse sensum constat: quia Christus discipulos hortatus ad iugum suum ferendum, ne eos terreat difficultas, continuò pòst addit, *Discite à me:* significans non fore molestum nobis illud iugum, vbi suo exemplo ad mansuetudinem & humilitatem assuefacti erimus. Eòdem etiam pertinet quod addit, *Inuenietis requiem.* Quandiu enim recalcitrat caro, tumultuamur: & qui iugum Christi recusantes aliter Deum placare conantur, frustra se fatigant & macerant. Qualiter videmus Papistas miserè seipsos excruciare, & diram tyrannidem sub qua torquentur, tacitos ferre, ne subeant Christi iugum.

MATTH. XII.	MARC. II.	LVC. VI.
1 *In illo tempore ibat* Iesus *Sabbathis per segetes: discipuli verò illius esuriebant, & cœperũt vellere spicas, & comedere.* 2 *At Pharisæi quũ vidissent, dixerunt illi, Ecce discipuli tui faciunt quod non licet fa-*	23 *Et accidit vt transiret Sabbathis per segetes, & cœperunt discipuli eius inter viam vellere spicas.* 24 *Et Pharisæi dicebant ei, Ecce cur fa-*	1 *Accidit autem vt in Sabbatho secundoprimo transiret per sata: ac vellebant discipuli eius spicas, edebántque cōfricantes manibus.* 2 *Quidam autē Pha-*

cere in Sabbatho.

3 Ille verò dixit eis, Non legistis quid fecerit Dauid quũ esuriret ipse & qui cum illo erant?

4 Quomodo ingressus sit in domum Dei, & panes propositionis ederit, quos ipsi non licebat edere, nec ijs qui cum eo erant, nisi Sacerdotibus solis?

5 Aut non legistis in Lege quòd Sabbathis Sacerdotes in tẽplo Sabbathum profanant, & crimine vacant?

6 Dico autem vobis quòd templo maior est in hoc loco.

7 Quòd si sciretis quid sit, Misericordiam volo, & non sacrificium: nequaquam condemnassetis innocentes.

8 Nam dominus est & Sabbathi Filius hominis.

ciunt Sabbathis quod non licet?

25 Et ipse ait illis, Nunquam legistis quid fecerit Dauid, quum opus haberet, & esuriret ipse, & qui cum eo erant?

26 Quomodo ingressus sit in domum Dei sub Abiathar prĩcipe Sacerdotũ, & panes propositionis comederit, quos nõ licet edere nisi Sacerdotibus, & dederit etiam ijs qui secum erant?

27 Et dicebat illis, Sabbathum propter hominẽ factum est, non homo propter Sabbathum.

28 Itaque dominus est Filius hominis etiam Sabbathi.

risæorum dicebãt illis, Quid facitis quod non licet facere Sabbathis.

3 Et respondens Iesus ad eos dicit, Ne hoc quidem legistis quod fecit Dauid, quum esurisset ipse & qui cũ eo erant?

4 Quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, editque, ac dedit etiam ijs qui secum erant, quos non licet edere nisi tantùm Sacerdotibus?

5 Et dixit illis, Dominus est Filius hominis etiam Sabbathi.

1 *Ibat Iesus Sabbathis.)* In hac historia Euangelistis propositum fuit ostendere partim quàm malignum fuerit ingenium Pharisæis: partim quàm superstitiosè rebus externis & minutis addicti fuerint, totam in illis sanctitatem prorsus locarent. Discipulos enim Christi accusant quòd vrgente inedia in itinere Sabbatho vellant spicas: quasi ita Sabbathum violarent. Sancta quidem res erat Sabbathi obseruatio, sed nõ qualem illi fingebant, vt vix digitũ, nisi trepida conscientia, mouere liceret. Hypocrisis ergo tam scrupulosos in rebus leuiculis ipsos reddidit, quum sibi in crassis superstitionibus parcerent: sicuti alibi Christus exprobrat, quòd mentam & anethum deciment, contemnant verò quæ præcipua sunt Legis. Atque hic hypocritis perpetuus mos est vt licentiam captantes in rebus maximis, sedulò cæremoniis intenti sint. Hinc etiam fit vt rigidius externos ritus seruari flagitent, quia erga Deũ carnali tantum cultu defungi volunt. Sed maleuolentia potius & liuor quàm superstitio eos impulit ad hanc reprehensioné: quia in alios non adeò morosi fuissent. Vtile autem nobis est tenere qualiter affecti fuerint, ne quem perturbet quòd ipsos Legis doctores Christus tam infensos sibi habuit.

1 Luc. *Sabbatho secundoprimo.)* Minimè dubium est quin hoc Sabbathum pertinuerit ad vnum aliquem ex diebus festis quos semel quotannis celebrari Lex iubebat: ideo putarunt quidam continuas fuisse bidui ferias: sed quia post Babylonicum exilium sic Iudæi dies festos distribuerant vt semper vnus esset dies intermedius, inde refutatur illa opinio. Probabilius loquuntur qui dicunt vltimum fuisse solẽnitatis diem qui æquè celebris erat ac primus. Quanquam mihi magis arridet eorum sententia qui secundam anni festiuitatem intelligunt: & nomen optimè congruit. Sabbathum vocari secundoprimum, quod ex præcipuis illis & anniuersariis ordine temporis secundum erat. Primum verò erat Pascha, ideo probabile est tunc fuisse primitias.

24 Marc. *Cur faciunt Sabbathis.)* Non reprehendunt Pharisæi discipulos Christi quòd ex alieno agro vellant spicas, sed quòd Sabbathum violent. Quasi verò in hunc finem ordinatum fuerit vt pereant famelici homines potius quàm inediam suam subleuent. Atqui hæc tantùm fuit Sabbathi ratio vt populus se Deo sanctificans, ad verum spiritualem cultum se exerceret: deinde vt solutus ab omnibus terrenis negotiis, sacros conuentus liberius ageret. Quare legitima obseruatio ad scopum illum referri debebat: quia ex mente Legislatoris petenda est interpretatio Legis. Sed hinc apparet quàm maligna sit & implacabilis superstitio: præsertim verò quàm fastuosè & crudeliter insultent hypocritæ vbi ambitio & personæ odium concurrunt: non enim sola fictæ sanctimoniæ affectatio, quemadmodum dixi Pharisæos tam austeros & rigidos fecit: sed quum ex professo cuperent omnia Christi dicta & facta irrodere, fieri non potuit quin traherent in malam partem in quibus nihil erat vitii, quemadmodum sinistri interpretes solent. Quòd Matthæus & Marcus obiectum fuisse crimen Domino referunt, Lucas autem discipulis, in eo nihil est dissidii. probabile enim est ita vexatos fuisse discipulos vt accusatio in magistrũ ipsum stringeretur. Fieri etiam potuit vt à discipulis initio facto, tandem ad Christum disceptatio peruenerit: & Pharisæi malitia sua perciti, culpam illi imputauerint quòd discipulos suos tacitus sinebat Sabbathum transgredi.

3 Matth. *Non legistis quid fecerit Dauid.*) Quinque argumentis refutatur à Christo eorum calumnia. Primo, suos discipulos exemplo Dauidis excusat. Dauid enim Saulis iracundiam fugiens quũ *1.Sam. 21.b.c* viaticum peteret à sacerdote Achimelech nec suppeteret vulgaris cibus, obtinuit vt sacri panes sibi darentur. Si necessitas Dauidem absoluit, eadem ratio in aliis valeat oportet. Vnde sequitur non violari cæremonias Legis, modò ne pietas lædatur. Sumit autem Christus pro confesso culpa vacasse Dauidem: quia laudatur Sacerdos Spiritus sancti elogio qui sacros panes sumere illi permisit. Quum dicit, non licuisse nisi Sacerdotibus solis edere panes illos: intelligamus iure communi: nam siquid præter fas tentasset Dauid, frustra eius exemplum prætexeret Christus: sed quod vetitum erat in certum finem, ne- *Exod. 29.e.33* cessitas licitum fecit.

5 *Sabbathis Sacerdotes.*) Secundum argumentum quo probat Christus Sabbathi violationem, de qua conquesti erant Pharisæi carere omni culpa: quia Sabbathis licet immolare victimas, circuncidere infantes, & alia peragere quæcunque ad Dei cultum spectant. Vnde sequitur pietatis officia inter se minime pugnare. Quòd si templum manuarios labores in sacrificiis & toto externo cultu sanctificat, præstantior est veri & spiritualis templi sanctitas, vt suos cultores omni vitio purget dum officiis pietatis incumbunt. Porrò in hanc operam intenti erant discipuli vt animas per Euangelium consecratas offerrent Deo. Hoc argumentum solus Matthæus attingit. Iam quòd dicit Sabbathum profanari à Sacerdotibus, impropria est locutio, in qua se Christus auditoribus accommodat. non enim quum Lex homines à suis operibus abstinere iubet, sacris operari vetat: sed quod rudibus in speciem videri posset, Christus verum esse concedit, satis habens quòd labores templi Deum non offendant.

7 *Quòd si sciretis.*) Hoc quoque tertium argumentum solus Matthæus commemorat: perstringit autem Christus Pharisæos, quia non reputent quorsum mandatæ sint, & in quem finem spectent cæremoniæ. Et quidem fuit hoc omnibus ferè seculis commune vitium: ideo propheta Oseas ætatis suæ *Osea 6.c.6* homines obiurgat, quòd cæremoniis addicti, charitatis officia pro nihilo ducant. Atqui Deus reclamat, se pluris facere misericordiam quàm sacrificia: sub voce Misericordiæ, charitatis officia per synecdochẽ designans, sicuti externum Legis cultum sub Sacrificiis complectitur. Eandem sententiam Christus ad suum tempus accommodat, & Pharisæos accusat quòd perperam in alienum sensum Legem Dei torqueant: quòd secunda tabula posthabita, toti cæremoniis affixi sint. Quæritur tamen cur se Deus sacrificia morari neget, quorum obseruationem seuerè in Lege mandabat. Solutio in promptu est, ritus externos per se nihil habere momenti, neque etiam exigi à Deo, sed quatenus in suum finem diriguntur. Deinde non simpliciter illos repudiat Deus, sed charitatis operibus comparans, minori in pretio quàm hæc apud se haberi docet. Nce obstat quòd in perfectione iustitiæ summum gradum obtinet Dei cultus: deinde secundo loco accedunt quæ præstantur hominibus officia. Etsi enim pietas meritò charitate pretiosior censetur, quanto scilicet supra homines Deus excellit: quia tamen fideles mutuam inter se iustitiam colendo, se Deum colere seriò testantur: nõ sine causa hypocritas illuc reuocat Deus, qui pietatem simulant externis signis, eámque operosè in solo carnali cultu hærentes, peruertunt. Porrò ex Prophetæ testimonio Christus insontes esse suos discipulos meritò colligit: quia Deus legalibus rudimentis populum suum exercens, minimè volebat fame necare miseros homines.

8 *Nam Dominus est.*) Quidam sententiam hanc cum superiore illa contexunt, quòd adesset maior templo: ego tamen diuersos esse arbitror. prius enim Christus ad templũ alludens, Legis transgressionem esse negabat quicquid cum sua sanctitate coniunctum foret. Hic autem potestatem sibi datam esse dicit vt à necessitate colendi Sabbathi suos liberet. Filius (inquit) hominis pro suo imperio, Sabbathum sicut alias cæremonias legales moderari potest. Et certè extra Christum misera est Legis seruitus, à qua solus ipse absoluit quos donat libero adoptionis Spiritu.

27 Marc. *Sabbathum propter hominem.*) Quintum hoc argumentum à solo Marco refertur. Summa autem est, perperam facere qui Sabbathum in hominis exitium conuertunt quod eius causa Deus instituit. Videbant Pharisæi in sancto opere occupatos Christi discipulos, videbant itineris labore confectos, simul inedia premi: interim succensent quòd famelici paucis tritici granis sustentent defessum corpus. Annon hoc modo inscitè peruertitur Dei consilium, si cum hominum noxa exigitur Sabbathi obseruantia quam prodesse voluit? Cæterum falluntur, meo iudicio, qui Sabbathum hic penitus abrogatum esse putant: quum simpliciter doceat Christus quisnam sit rectus illius vsus. Nam etsi paulo antè asseruit Sabbathi se quoque esse dominum: nondum tamen aduenerat maturum abrogationis tempus, quia velum templi nondum scissum erat.

MATTH. II.

9 *Ac progressus illinc venit in synagogam illorum.*

10 *Et ecce homo erat manum habens aridam, & interrogabant illum dicentes, Licétne Sabbathis curare? vt accusarent eum.*

11 *At ille dixit eis, Quis erit ex vobis homo*

MARC. III.

1 *Et introiuit iterum in synagogam, & ibi erat homo arefactam habens manum.*

2 *Et obseruabant eũ in Sabbathis sanaturus esset illum, vt accusaret eum.*

3 *Et ait homini habẽti manum arefactam, Surge in medium.*

LVC. VI.

6 *Factum est autẽ & in alio Sabbatho vt intrarit in synagogam, ac doceret, & erat ibi homo cuius manus dextera erat arida.*

7 *Obseruabant autem eum Scribæ ac Pharisæi an in Sabbatho sanaturus esset, vt inuenirent vnde accusarent eum.*

qui habebit ouem vnam, & si ea inciderit Sabbatho in foueam, nónne apprehendet eam, & eriget?
12 *Quanto igitur præstantior est homo oue? Licet igitur Sabbathis benefacere.*

13 *Tunc dicit homini, Extende manum tuã. Is verò extendit, ac restituta est sanitati sicut altera.*

4 *Et dicit illis, Vtrũ licet Sabbathis benefacere an malefacere? animã seruare an occidere? at illi tacebant.*
5 *Et quum circunspexisset illos cum iracundia, condolescens super cæcitate cordis illorum, dicit homini,* Extende *manum tuam, & extendit, & restituta est sanitati manus eius vt altera.*

8 *Ipse verò sciebat cogitationes eorum: & ait homini qui habebat manum aridam, Surge, & sta in medio: ille verò surgens stetit.*
9 *Ait igitur ad illos Iesus, Interrogabo vos, vtrùm licet Sabbathis, benefacere an malefacere, animam seruare an perdere?*
10 *Et circunspectis omnibus illis, dixit homini,* Extende *manum tuam.* Ille *autem fecit: & restituta est manus eius sana sicut altera.*

9 *Ac progressus illinc.*) Idem est huius historiæ scopus qui proximę: nempe Scribas malitiosè in hoc fuisse intentos vt in calumniam raperent quicquid fiebat à Christo, ideóque non esse mirum si implacabiles eius hostes fuerint, quorum animi sic prauitate infecti erant. Interea videmus hoc hypocritis solenne esse, vmbratilem tantùm Legis iustitiam sectari: &, quemadmodum vulgò loquuntur, magis insistere in forma quàm in substantia. Primùm ergo hinc discamus, puras mentes & omni maligno affectu vacuas afferre, vbi ferendum est de re aliqua iudicium. Nam si odium, vel fastus, vel tale aliquid in nobis dominetur, non hominibus tantùm erimus iniurii, sed cum Dei ipsius contumelia lucem vertemus in tenebras. Nemo à malitia integer negasset Diuinum esse opus quod damnare isti boni doctores non dubitant. vnde tantus furor, nisi quòd omnes eorum sensus occupat impium Christi odium, vt in pleno solis fulgore cæcutiant? Monemur etiam ne cæremoniis tribuendo plusquam par est, quæ longè pluris sunt coram Deo, & quæ præcipua Legis Christus alibi vocat, effluere sinamus. Nam quę nostra est ad externos ritus propensio, nunquam hac in parte tenebimus modum nisi subinde in memoriam recurrat quicquid de cultu Dei præcipitur, primò spirituale esse, deinde ad regulam quæ hîc à Christo præscribitur, debere exigi. *Matt. 23. c. 23*

10 *Interrogabant illum dicentes.*) Marcus & Lucas tantùm dicunt obseruasse quid facturus esset Dominus: Matthæus clariùs exprimit, verbis quoque fuisse lacessitum. Probabile autem est sanatos antè Sabbathis fuisse alios quospiam. Hinc igitur occasione sumpta interrogant, sibíne licere putet, quod egerat, denuò repetere. Atqui expendere ipsos decebat, Diuinum an humanum opus esset, solo tactu aut verbo vegetare manum aridam. Deus enim Sabbathum instituens, legem sibi non imposuit, vel aliqua seruitute se obstrinxit quin Sabbathis, prout visum est, sicut aliis diebus operetur. Nimiæ igitur amentiæ fuit, quæstionem hanc mouendo, cogere in ordinem Deum ipsum, & liberum eius operibus cursum præcidere.

11 *Quis erit ex vobis homo qui.*) Iterum ostendit Christus quænam sit vera Sabbathi obseruatio: ac simul eos calumniæ arguit, quòd in se vno carpant vsitatum inter omnes morem. Nam sicuius ouis cecidisset in foueam, nemo inde extrahi prohibebat: quanto autem homo pluris est pecude, tanto magis eũ iuuare licet. Constat igitur, siquis fratrum necessitati succurreret, præceptam à Domino quietem minimè violasse. Hæc similitudo apud Marcum & Lucam non habetur: tantùm dicunt sciscitatum esse Christum, Liceátne benefacere Sabbathis an malefacere. Nam qui vitam hominis perdit, maleficii reus est: ab homicida autem parum differt qui laboranti opem ferre non curat. Perstringit ergo eos Christus quòd prætextu sanctæ quietis, ad malè agendum cogere vellent: quia non tantùm delinquit, sicut dictum est, qui aliquid contra Legem designat, sed etiam qui officium suum negligit. Hinc etiam perspicimus non iisdem semper rationibus vsum esse Christum, vt calumniam hanc depelleret: quia hîc de sua Diuinitate non disputat, quemadmodum apud Iohannem. nec verò operæpretium fuit, quum hæc vna defensio abundè Pharisæos refelleret, nihil scilicet minùs esse consentaneum quàm Sabbathi transgressorem censeri qui Deum imitaretur.

8 Luc. *Ipse verò sciebat.*) Si verum dicit Matthæus, palàm sermone suo prodiderant quid haberent in animo. Non ergo tacitæ eorum cogitationi, sed apertis verbis respondit Christus. Sed vtrũque stare potest, quòd palàm loquuti sint, & de secreto eorum affectu iudicauerit Christus: neque enim profitebantur quid captarent, sicut & Matthæus ipse exprimit, captiosam fuisse illorum interrogationem: ideo nihil aliud intelligit Lucas quàm notas Christo insidias fuisse, licet verbis aliud obtenderent. Marcus addit Christum intuitum esse eos cum iracundia: meritò enim tam impiæ contumaciæ irasci debuit. Atque vt sciamus iustam & sanctam iram fuisse, inde ortam esse dicit quòd super cæcitate cordis eorum condolesceret. Primùm ergo tristis est Christus quòd homines in Lege Dei exercitati tam crassè cæcutiant. Sed quia eos excæcabat malitia, simul cum dolore iracundiam concipit. Hæc vera est zeli moderatio, quum de hominum impiorum exitio sumus anxii, & contra impietatem excandescimus. Quemadmodum autem hic locus testatur Christum ab humanis passionibus non fuisse immunem: ita hinc colligimus, passiones ipsas per se nõ esse vitiosas, modò absit intemperies. Nos quia propter corruptam

ptam naturam modum non tenemus, nunquam ſine peccato iraſcimur, etiam iuſtas ob cauſas: Chriſti alia fuit ratio, in quo non ſolùm viguit naturæ integritas, ſed abſolutum iuſtitiæ exemplar enituit. Petendus ergo nobis eſt è cælo Dei Spiritus qui exceſſus noſtros corrigat.

MATTH. XII.

14 *Porrò Phariſæi egreßi cœperunt cōſilium aduerſus eum quomodo ipſum perderent.*

15 *At Ieſus hoc cognito, ſeceßit illinc: ſequutæque ſunt eum turbæ multæ, & ſanauit eos omnes.*

16 *Et interminatus eſt illis ne ſe facerent manifeſtum.*

17 *Vt compleretur quod dictū erat per Eſaiam Prophetam, qui ait,*

18 *Ecce ſeruus meus quem elegi, dilectus meus, in quo ſibi bene complacuit anima mea: ponam Spiritum meum ſuper illum, & iudiciū Gentibus annuntiabit.*

19 *Non contendet, neque clamabit neque audiet quiſquam in plateis vocem eius.*

20 *Arundinem quaſſatam nō confringet, & linum fumigans non extinguet: donec eijciat ad victoriā iudicium:*

21 *Et in nomine illius Gentes ſperabunt.*

MARC. III.

6 *Egreßi verò Phariſæi, ſtatim vnà cum Herodianis cōſilium inibāt aduerſus eum vt illum perderent.*

7 *Ieſus autem cum diſcipulis ſuis ſeceßit ad mare: & ingens multitudo à Galilæa ſequuta eſt eum, & ab Iudæa,*

8 *Et ab Hieroſolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum habitabant, ac Sidonem,* hominum *multitudo magna: qui quum audiſſent quæ faciebat, venerunt ad eum.*

9 *Et iußit diſcipulis ſuis vt nauicula ſibi deſeruiret propter turbā ne ipſum premerent.*

10 *Multos enim ſanauerat, ita vt irruerent in eum, quò illum tangerent quotquot affligebantur.*

11 *Et ſpiritus immundi quum illum vidiſſent, procidebāt ei, & clamabant, dicentes, Tu es Filius Dei.*

12 *Et vehementer interminabatur eis ne ſe manifeſtum facerent.*

LVC. VI.

11 *Ipſi autem repleti ſunt amentia, & colloquebantur inter ſe quidnam facerent Ieſu.*

14 *Porrò Phariſæi.*) En quàm pertinax furor reprobos ad reſiſtendum Deo impellat. Nam conuicti, ſuam virulentiam magis ac magis profundunt. Hoc certè deteſtabile monſtrum eſt, quòd primarii Legis doctores, qui gubernacula Eccleſiæ tenebant, latronum inſtar per cædes graſſantur. Sed ita accidere neceſſe eſt quoties huc prorupit hominum malitia, vt extinctum cupiant quicquid aduerſum eſt eorum libidini, quanuis ex Deo ſit. Quòd fuga elabitur Chriſtus, timori imputandum non eſt. Neque enim animoſior factus eſt temporis ſucceſſu: ſed eadem Spiritus fortitudine dum fugit, præditus erat, qua ſe poſtea vltro ad mortem obtulit. Atque hæc pars exinanitionis eius fuit, quam ad Philipp. cap. 2. a. 7, laudat Paulus, quòd quum miraculo in promptu haberet vitam ſuam tueri, fugiendo infirmitatem noſtram ſubire maluit. Porrò non alia de cauſa mori diſtulit, quàm quia nondum opportunum tempus, & à Patre decretum venerat. Interea perſpicuum eſt cæleſti potius virtute ſeruatum fuiſſe quàm fuga: neque enim hoſtibus difficile erat in eum ſeceſſum, quò ſe contulit, penetrare: nec ſe in tenebras abdidit magnum comitatum ſecum trahens, & miraculis nobilitans locum iſtum: ſed tantùm ab eorum cōſpectu ſe ſubduxit ne rabiem acueret. Marcus addit conſilium eos captaſſe cum Herodianis, quos tamen peſſimè oderant. Nam quum videri vellent publicæ libertatis cuſtodes ac vindices, neceſſe erat vt capitale diſſidium ex profeſſo cum Tyranni miniſtris exercerent: præualet tamen furioſum Chriſti odium vt non modò cum alienis conſpirent, ſed familiariter ſe inſinuent in eorum gratiam à quorum congreſſu aliàs abhorrent. Nam quum impietas huc illuc homines raptando, in diuerſas partes agat, vno tamen conſenſu eos in certamen cum Deo committit. Ita nullæ inimicitiæ obſtant quominus manum porrigant alii aliis ad oppugnandam Dei veritatem.

16 *Et interminatus eſt.*) Aliud quiddam magis ſpeciale ponit Marcus, quòd ſpiritus immundos compeſcuerit qui clamabant ipſum eſſe Filium Dei. Cauſam verò alibi oſtendimus cur eiuſmodi teſtes non admiſerit. Neque tamen dubium eſt quin diuinitus extorta fuerit diabolis hæc confeſſio. ſed poſtquam oſtendit Chriſtus imperio ſuo eſſe ſubiectos, meritò ſimul à teſtimonio depulit. Sed latius patet quod dicit Matthæus: nempe quòd Chriſtus ſignorum, quæ edebat, famam ſpargi vetuerit: nō quòd eam penitus ſupprimi vellet. quemadmodum alibi admonuimus: ſed vt acta radice, maturum deinde & vberem fructum proferret. Scimus enim Chriſtum non luſiſſe in miraculis, ſed hunc habuiſſe propoſitum finem vt ſe Dei Filium probaret, ac datum mundo Redemptorem. Sed paulatim in lucem prodiit, ac per certos gradus: nec aliter patefactus eſt qualis erat quàm ferebat ordinatum à Patre tempus. Notare tamen operæpretium eſt, dum maximè conantur impii Dei gloriam obruere, adeò non conſequi quod ſperant, vt Deus retrorſum potius agat peruerſa eorum ſtudia. Quia enim loci celebritate ceſſerit Chriſtus, in ipſis tamen latebris non deſinit fulgere eius gloria, imò in iuſtum ſuum ſplendorem magnificè erumpit.

17 *Vt impleretur quod dictum est.)* Non intelligit Matthæus in eo prorsus completum fuisse vaticinium, quod Christus rumores de sua virtute cum magno strepitu vulgari prohibuit: sed hac quoque in parte editum fuisse eius mansuetudinis specimen, quæ apud Iesaiam in persona Messiæ depingitur. Virtutes illæ quas inter paucos editas magnificè iactari noluit Christus, cælum & terram concutere poterant. Ergo non vulgari documento ostendit quàm procul abesset ab ostentatione & pompa mundi. Vtile tamen est propius excutere Matthæi consilium: hac enim circũstantia monstrare voluit, non ideo minoris æstimandam esse Diuinitatis Christi gloriam quòd sub infirmitatis specie apparuit. Et certè in eundem scopum direxit Spiritus sanctus oculos Prophetæ. Nam vt caro semper externum splendorem appetit, ne illum in Messia quærerent fideles, testatus est Spiritus Dei, prorsus dissimilem fore terrenis Regibus, qui vt sibi admirationem concilient, quocunque veniunt, magnos concitant clamores, vrbes & oppida tumultu implent. Nunc perspicimus quàm aptè Matthæus ad præsentem causam accommodet Prophetæ vaticinium. nam quia Deus Filio suo humilem abiectámque personam imposuit, nequid scandali rudes concipiant ex contemptibili & obscura eius forma, tam Propheta quàm Matthæus occurrũt, ac pronuntiant non temerè, sed cælesti decreto ita fieri vt talis prodeat. Vnde sequitur, perperam facere eos omnes qui Christum aspernantur quia carnis votis non respondet externa eius conditio. Neque enim nobis Christum imaginari fas est qui ingenio nostro respõdeat: sed simpliciter necesse est eum amplecti qualis offertur à Patre. Itaque salute indignus est cui vilescet Christi humilitas, quam sibi placere Deus testatur. Nunc descendo ad verba Prophetæ.

Esa. 42. a. 1 18 *Ecce seruus meus.)* Quo nos ad arbitrium suum astringat Deus, quasi digito ostendit quem missurus est: atque huc pertinet demonstrationis nota *Ecce.* Similis etiam ratio subest in epithetis quæ sequuntur, quòd seruum suum nominat, & electum in quo acquiescit eius animus. vnde enim fit vt Christum homines suo sensu metiri audeant, nisi quia non expendunt redemptionem suam à mera Dei gratia pendere? Hæc verò nimis improba est licentia quum nobis incomparabilem thesaurum offerat Deus, pretium illi statuere pro carnis nostræ fastidio. Et per excellentiam vocatur seruus, non tanquam vnus quilibet ex vulgo, sed cui Deus redimendæ Ecclesiæ partes & munus iniunxit. Quia verò nemo sibi vsurpat honorem, sed qui vocatus est, meritò in ordine censetur: pronuntiat Deus suo decreto electum esse qui talis prodit. vnde sequitur, fas non esse hominibus ipsum respuere: quia in Deũ contumeliosi & sacrilegi essent. Et certè nimis absurdum est vt nostra libidine vel superbia irrita fiat quæ sancta & inuiolabilis esse debet Dei vocatio. Longius tamen patet quod addit Deus apud Prophetam, Beneplacitum animæ suæ residere in Christo. nam etsi cuiusque nostrûm vocatio à gratuito Dei fauore, tanquam vnico fonte manat: hoc tamen singulare est in Christo quòd in eius persona totam Ecclesiam amore suo complectitur Deus Pater. Nam quum natura inimici Dei simus omnes, nũquam ad nos perueniet eius amor nisi à capite primùm incipiat: sicut alibi visum est, ac iterum videbitur cap. 17. *Iudicium Gentibus annun.* Officium Christi breuiter designat Propheta, quum fore prædicit vt iudiciũ Gentibus proferat. Iudicii autem nomine comprehendunt Iudæi statum rite & ordine compositum, vbi viget æquitas & rectitudo. Perinde est igitur acsi dixisset Propheta, venturum etiam qui collapsam iustitiam restituat: & quidem non vnius tantum populi sit moderator, sed Gentes etiam adducat sub Dei imperium, inter quas prius regnabat vasta dissipatio. Atque hoc significat verbũ Educere, quo vtitur Propheta: quia officium Christi fuit regnum Dei quod tunc inclusum erat in angulo Iudææ, propagare in
Psal. 110. a. 2 totum orbem, sicut alibi dicitur. Sceptrum virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion. Simul etiam proferendi iudicii modus exprimitur, quòd Deus Spiritum suum ponet in Christo. Verum quidem est nihil vnquam fuisse rectitudinis in mundo quod non profectum sit à Dei Spiritu, & cælesti eius virtute constiterit: quemadmodum etiam nemo ex Regibus legitimum ordinem vel erigere vel tueri potest, nisi quatenus eodem Spiritu instructus erit. Sed Christus in proferendo iudicio longè alios omnes excellit: quia Spiritum accepit à Patre, quem in suos omnes effundat. non enim voce tantùm vel scripto dictat quid rectum sit, sed Spiritus sui gratia intus format corda hominum ad seruandam iustitiæ regulam.

19 *Non contendet.)* Summa est, vt nuper attigi, non fore tumultuosum Christi aduentum, quia regio apparatu splendoréque carebit: mox tamen subiicitur, id in hominum salutem fore: vt amabilis sit ista mansuetudo quæ passim in mundo spernitur. Et certè mira est hominum stultitia quòd minùs honorificè de Christo sentiant quia se ad eorum modulum placidè vltróque demittit. Appareat Christus in sua gloria, quid futurum putamus nisi vt nos totos absorbeat? Quænam igitur ista prauitas est, minùs libenter eum excipere qui in gratiam nostram ex altitudine sua descendit? Ergo vt Christi comitas reuerentiam illi apud fideles conciliet, quàm vtilis, imò necessaria sit, admonet Iesaias. Sibi quisque nostrum fragilitatis suæ conscius est: hinc reputare conuenit quantopere omnibus expediat indulgenter à Christo foueri. Non loquor de incredulis qui omni Spiritus gratia prorsus adhuc vacui sunt: sed qui iam vocati sunt à Domino donec plenius in illis lumen accendat, & solidum robur suppeditet. Annon omnes semifractæ arundini & ellychnio fumiganti similes sunt? Quòd ergo ita se Christus nostræ infirmitati attemperat, immensam eius bonitatem exosculari discamus. Interea tamen nemo sibi in vitiis blandiatur: sed pro se quisque in melius proficere studeat, ne iactemur tota vita, vel ad quamlibet auram nutemus arundinum instar: sed adolescamus in viros perfectos, vt firmi stemus contra varios Satanæ insultus: ne exiguis tantùm scintillis & obscura fuligine implicitis fides nostra micet: sed lucidos radios emittat. Iam verò Christi exemplo, omnibus eius ministris præscribitur qualiter se gerere debeant. Sed quia huius loci prætextu, falsò & insulsè quidam prætendunt, promiscuè cum omnibus tenendam esse mansuetudinẽ: notandum est discrimen quod disertè statuit Propheta inter infirmos & improbos. Nam qui plus satis robusti sunt, eorum duritiem malleo violenter contundi par est: qui vel tenebras vbique obducere conantur, vel faces sunt ad excitanda incendia, eorum fuliginem discuti, & ardorem extingui necesse est. Ergo sicuti danda est opera fidelibus verbi ministris vt infirmis parcendo, gratiam Dei (quæ adhuc in illis exigua est) foueant atque augeant: ita prudenter cauendum ne obstinatæ eorum malitiæ indulgeant qui

nihil

nihil habent affine cum fusco ellychnio vel arundine quassata.

20 *Donec eijciat iudicium.*) Paulo aliter habent verba Prophetæ, quòd scilicet iudicium in veritate proferet vel educet. Loquutio tamen qua vsus est Matthæus, valde emphatica est: vt sciamus nō sine magno certamine & conatu constitui in mundo iustitiam. Nam diabolus quascunque potest difficultates ingerit, vt illa nonnisi luctando erumpat: idque confirmat nomen victoriæ, quę nonnisi pugnando acquiritur. Pro eo quod mox sequitur, habet Propheta, Legem eius Insulæ expectabunt. Quanquam autem Matthæus verba mutauerit, in sensu tamen cōuenit, Christi gratiam Gentibus communem fore.

MATTH. XII.	MARC. III.	LVC. XI.
22 *Tunc adductus est ad eum qui dæmonio agitabatur cæcus & mutus: & sanauit illū, ita vt cæcus ac mutus loqueretur & cerneret.*	20 *Et veniūt in domum, & conuenit iterum turba, sic vt non liceret illis vel panem edere.*	14 *Et erat eijciēs dæmonium, & illud erat mutum. Quúmque eiecisset dæmoniū, loquutus est mutus, & admiratæ sunt turbæ.*
23 *Et obstupuerūt omnes turbæ, dicebántque, Num hic est filius Dauid?*	21 *Et quū audissent qui ad illū attinebāt, exierunt vt manus inijcerent in eum: dicebant enim, In furorem versus est.*	15 *Quidā autē ex eis dixerūt, Per Beelzebub principem dæmoniorum eijcit dæmonia.*
24 *At Pharisæi quum audissent, dicebant, Hic non eijcit dæmonia nisi per Beelzebub principem dæmoniorum.*	22 *Et Scribæ qui ab Hierosolymis descenderant, dicebant, Beelzebub habet, & per principem dæmoniorum eijcit dæmonia.*	

Non dubium est quin Marcus spatium aliquod temporis satis longum comprehendat, quum à miraculis descendit ad impiam conspirationem quam inter se fecerunt Christi cognati, vt eum quasi furiosum vincirent. Apud Matthæum & Lucam expressa tantum vnius miraculi fit mentio, quod maledicendi occasionem Pharisæis præbuit. Quia verò in hoc postremo membro tres simul conueniunt, quod à Marco refertur huc inserere visum est. Mirum verò quòd in Christi cognatis tanta fuerit prauitas, qui ad promouendum Dei regnum primi adiutores esse debuerant. Quum vident aliquod iam nomen illi esse partum, titillat eos ambitio vt Hierosolymæ celebrari cupiant. hortantur enim vt illuc ascēdat, quo se melius ostentet. Nunc quia vident partim exosum esse primoribus, partim multis calumniis obnoxium, contemni etiam à magna parte: nequid damni, vel inuidiæ, vel dedecoris redundet ad commune genus, iniicere illi manum cogitant, & domi constringere tanquam hominem mente alienatum. atque ita fuisse persuasos, ex verbis Euangelistæ liquet. Vnde primùm discimus quanta sit humani ingenii cæcitas, quòd tam peruersè iudicat de manifesta Dei gloria. Certè virtus Spiritus sancti magnificè refulgebat in omnibus Christi dictis ac factis. quòd si aliis fuisset obscura, consanguineos propter familiarem notitiam quomodo latere poterat? Sed quoniam agendi ratio quam Christus tenet, mundo nō arridet, adeóque fauorem illi non conciliat vt potius exponat multorum odiis, ecstaticum esse fingunt. Discamus secundo loco, fidei lucem non ex carne & sanguine esse, sed ex cælesti gratia, nequis in alio quàm Spiritus generatione glorietur, quemadmodum Paulus admonet, Siquis in Christo censeri vult, sit noua creatura. 2. Cor. 5. d. 17

22 *Tunc adductus est.*) Lucas dæmonium à quo possidebatur homo, ab effectu mutum nominat: Matthæus tamen dicit duplicem plagam fuisse homini inflictam. Certum quidem est multos naturalibus vitiis cæcos esse & mutos: sed hunc oculis captum fuisse apparet, & sermonis vsu priuatum, quanuis in neruis opticis, vel in linguæ symmetria nullus esset defectus. Porrò non mirum est tantum licentiæ ad vitiandos corporis sensus Satanæ permitti, quum omnes animæ facultates iusto Dei permissu corrumpat vel peruertat.

23 *Et obstupuerunt omnes turbæ.*) Hinc colligimus perspicuam fuisse Dei virtutem, quæ in admiratione sui turbam ab omni maligno affectu puram & integram rapuit. vnde enim factum est vt admirati sint omnes, nisi quia res ita cogebat? Et certè nemo est nostrum qui non in hac historia, tanquam in speculo, insolitam Dei potentiam cernat. vnde conficitur diabolico veneno infectas fuisse Scribarum mentes, qui tam præclarum Dei opus calumniari veriti non sunt. Cæterùm notandus est miraculi fructus, quòd admiratione tacti qui viderant, sciscitantur (?) cum inquirunt nunquid Iesus sit Christus. Nam agnita Dei virtute, quasi manu ducuntur ad fidem: non quod repentè profecerint quantum oportebat: (dubitanter enim loquuntur) sed hic tamen non exiguus est profectus, dum sese expergefaciunt ad considerandam attentius Christi gloriam. Quibusdam videtur esse plena affirmatio: sed verba nihil tale sonant, & res ipsa ostendit re inopinata perculsos non perfectè iudicasse: sed tantum illis venisse in mentem, fieri posse vt ille esset Christus.

24 *At Pharisæi dicebant.*) Quia in re tam aperta & conuicta tergiuersari nequeunt Scribæ, malignè tamen arrodunt quod Diuinitus à Christo factum erat: nec modò laudem miraculi obscurant, sed in probrum trahere conantur, quasi magico exorcismo editum fuerit: & eius operis quod homini tribui non poterat, diabolum fingunt esse autorem. De voce Beelzebub dictum est cap. 10. De principatu inter diabolos cap. 9. attigimus. neque enim ex vulgi errore aut superstitione natum est quòd Scribæ vnum inter spiritus malignos principem statuunt, sed ex recepta inter pios sententia: vt reprobis suum sit caput, quemadmodum caput Ecclesiæ est Christus.

MATTH. XII.

25 *Iesus autem quum sciret cogitationes illorum, dixit illis, Omne regnũ diuisum aduersus sese, desolabitur: & omnis ciuitas aut domus diuisa aduersus sese, non stabit.*

26 *Et si Satanas Satanam eijcit, aduersus seipsum diuisus est, quomodo igitur stabit regnum illius?*

27 *Et si ego præsidio Beelzebub eijcio dæmonia, filij vestri cuius præsidio eijciunt? propterea ipsi iudicabunt de vobis.*

28 *Quòd si Spiritu Dei eijcio dæmonia, ergo peruenit ad vos regnum Dei.*

29 *Alioqui quomodo potest aliquis intrare domum potentis, & vasa illius diripere, nisi prius vinxerit potentem, & tunc domum illius diripiet?*

30 *Qui nõ est mecum, aduersum me est: & qui non congregat mecum, spargit.*

31 *Propterea dico vobis, Omne peccatum & conuitium remittetur hominibus: at conuitium in Spiritum non remittetur hominibus.*

32 *Et quicunque dixerit verbum aduersus Filium hominis, remittetur illi: qui autem dixerit aduersus Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in præsenti seculo, neque in futuro.*

MARC. III.

23 *Et ad se vocatis eis, in parabolis dicebat, Quomodo potest Satanas Satanam eijcere?*

24 *Et si regnũ aduersus se diuisum fuerit, non potest stare regnum illud.*

25 *Et si domus contra seipsam diuisa fuerit, non potest stare domus illa.*

26 *Et si Satanas insurrexit contra seipsum ac diuisus est, non potest stare, sed finem habet.*

27 *Non potest quisquam vasa fortis, ingressus domum illius, diripere, nisi prius fortem alligauerit, & tunc domum eius diripiet.*

28 *Amen dico vobis, Omnia remittentur filijs hominum peccata & blasphemiæ quibuscunque blasphemauerint.*

29 *At qui conuitium dixerit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed obnoxius est æterno iudicio.*

30 *Dicebant enim, Spiritũ immundum habet.*

LVC. XI.

17 *Ipse autem quũ sciret cogitationes illorum dixit eis, Omne regnum aduersus se diuisum desolatur, & domus super domum cadit.*

18 *Quòd si Satanas quoque aduersus seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? quia dicitis per Beelzebub me eijcere dæmonia.*

19 *Quòd si ego per Beelzebub eijcio dæmonia, filij vestri per quem eijciunt? ideo ipsi, iudices vestri erunt.*

20 *Porrò si digito Dei eijcio dæmonia, profectò peruenit ad vos regnum Dei.*

21 *Quum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt quæ possidet:*

22 *Vbi verò fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa eius arma aufert, in quibus confidebat, & spolia eius distribuit.*

23 *Qui nõ est mecum, contra me est: & qui nõ colligit mecum, dispergit.*

LVC. XII.

10 *Et quisquis loquitur dictum in Filium hominis, remittetur ei: qui verò in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur ei.*

25 *Iesus autem quum sciret cogitationes.)* Quanquam satis sciebat Christus, & sæpe expertus fuerat, Scribas pro sua maleuolentia, quicquid ageret, in sinistram partem rapere solitos: non tamen dubito quin Matthæus & Lucas significent Christum fuisse cordium cognitorem. ac probabile quidem est, obloquutos palàm fuisse Christo vt ad eum peruenerint calumniæ: sed Diuino suo Spiritu cognouit Christus quo animo detraherent. Sæpe enim accidit vt præposterè iudicent homines, qui tamen data opera non impugnant quod rectum est, sed per inscitiam labuntur: vel occultum & reconditum virus non fouent, sed temeritate feruntur præcipites. Sensus ergo est, ideo vehementius inuectum esse Christũ contra eos, quia conceptæ intus malitiæ testis ac iudex erat. *Omne regnum.* Calumniam sibi obiectam primùm refutat prouerbiali sententia: videtur tamen parum solida esse refutatio. Scimus enim quibus interdum præstigiis illudat Satan speciem dissidii ostentans, vt superstitionibus illaqueet hominum mentes. Ita exorcismi in Papatu nihil aliud sunt quàm vmbratiles & fictitii Satanæ contra seipsum conflictus. Verùm nulla in Christum cecidit talis suspicio: quia sic dæmones eiecit ex hominibus vt sanos &

Exorcismi patres.

nos & integros Deo restitueret. Quoties secum diabolus colludit, se ita vinci simulat vt ipse idem nihilominus triumphet: atqui Christus aperto marte diabolū aggressus est vt illum prorsus deiiceret, nec quicquam ei faceret residuum. Non prostrauit eum vna in parte vt in altera magis stabiliret: verùm vndique omnes eius machinas diruit. Aptè ergo ratiocinatur Christus, sibi nihil esse cum eo cõmune: quia hoc vnum propositum habet ille astutiæ pater vt regnum suum conseruet. Siquis obiiciat, diabolos sæpe vertigine & cæca amentia raptari vt seipsos conficiant: in promptu est responsio, non aliud sonare verba Christi quàm absurdum esse quod iactabant Scribæ, diabolum sponte euertere quam habebat in homines potestatem, qui modis omnibus eos sibi mancipare studet. Deinde memoria tenendum est, vulgo receptis prouerbiis ita vsum esse Christum, vt tantùm essent probabiles coniecturæ, non autem solidè probarent. Adde quòd de re nota & satis testata loquens, securius hostium conscientiam compellat. Neminem latebat Satanam à Christo sua possessione depelli, nec quicquam manifestius erat quàm in hunc finem tendere omnia eius miracula. vnde facile erat statuere eius virtutem, quæ adeò Satanæ contraria erat, Diuinam esse.

27 *Filii vestri per quem eiiciunt?)* Iniqui & maligni iudicii eos insimulat quòd de eadem re non similiter pronuntiarent, sed prout affecti erant erga personas. Hæc autem inæqualitas ostendit quod æquum & rectum est non valere, sed cæcum amorem vel odium dominari: imò hoc & prauæ φιλαυτίας & inuidiæ signum erat, in Christo damnare quod in suis laudi ducebant. Filios eorum quidam accipiunt pro filiis totius gentis. & quidam Apostolos sic vocari putant, quia pro filiis agnoscerentur, quum Christum haberent extranei hominis loco. Alii ad veteres Prophetas referunt. Ego verò non dubito quin Exorcistas notet, quorum tunc vulgaris erat vsus apud Iudæos, sicuti patet ex decimo nono Actorum capite, c. 17. Nam verisimile est nihilo humanius sensisse ipsos de Christi discipulis, quàm de Magistro. Et coactum est ad mortuos trahere, quum verba clarè sonent eiusdem temporis comparationem. Non habebant quidem Iudæi Exorcistas ex Legis præscripto: verùm scimus Deum, vt in fœderis sui fide puróque cultu illos retineret, suam inter eos præsentiam variis miraculis subinde testatum esse. Ita fieri potuit vt inuocato Dei nomine dæmones fugarent. Populus verò talem Dei virtutem expertus, ordinarium sibi munus temere instituit. postea etiam Papistæ, ne sua conditio inferior esset, illos æmulati sunt in creandis Exorcistis: atque hoc modo simiarum simiæ fuerunt. Porrò nihil opus fuit exorcismos illos Christi elogio probari vt istorum malitiam perstringeret qui sacros haberi volebant, & Dei nomine insignes: Christum interea fingebant Beelzebub ministrum. Nam obiectio est, ad personam (vt loquuntur) directa. Quod continuo pòst sequitur, filios ipsorum fore iudices: impropriè dictum est hoc sensu, Non longè petenda est vestra condemnatio: ad Beelzebub transfertis quæ à me eduntur miracula: eadem in filiis vestris laudatis. Domi igitur habetis quod ad vos damnandos sufficiat. Quòd si quis malit secus accipere, nempe exprobrari Dei gratiam quæ se interdum per Exorcistas proferebat, non valde repugno. Quanuis enim degeneres essent, noluit tamen Dominus sua virtute eos penitus destitui, vt in genere Sacerdotium & Templi cultum aliquo testimonio ornaret. Nam ad rem magnopere pertinuit, à Gentium superstitionibus claris notis discerni. Prior tamen sensus mihi genuinus videtur.

28 *Quòd si Spiritu Dei.)* Lucas metaphoricè Digitum ponit pro Spiritu: nam quia per Spiritum suum operatur Deus, virtutémque suam exerit, aptè illi tribuitur Digiti nomen. Atque hæc locutio trita fuit inter Iudæos, sicuti Moses Pharaonis magis dixisse refert, Hic est digitus Dei. Cæterum Christus ex superioribus colligit, Deo ingratos esse Scribas qui illum apud se regnare nolunt. Hactenus enim diluit futilem eorum calumniam: nunc quasi conuictis denuntiat ne impiè se opponant Dei regno. Nec verò se intra vnum miraculum continet: sed eius occasione de aduentus sui causa disserit, significans non vnum peculiare factum illis considerandum esse, sed aliquid longè præstantius, quòd scilicet Deus patefacto Messia suo collapsam eorum salutem erigere, ac regnum suum inter eos restituere vellet. Ergo videmus de eorum ingratitudine Christum conqueri: quia furiosè incomparabilem Dei gratiam è medio sui reiiciant. Nam emphasis est in verbo Peruenit, quòd scilicet vltro illis appareat Deus redemptor: illi verò quantum in se est, procul amoueant, præsentique & in salutem eorum parato non sustineant locum dare. Exod. 8. c. 19

29 *Quomodo potest aliquis intrare.)* Tametsi verbis paululum differunt Euangelistæ, tamen de rei summa inter eos optimè conuenit: prosequitur enim Christus quod nuper attigerat de regno Dei: ac necessarium esse admonet Satanam violenter expelli, quo Deus regnum suum obtineat inter homines. Quare hæc sententia nihil aliud est quàm proximæ confirmatio. Verùm vt certius teneamus Christi mentem, memoria repetere conuenit analogiam illam quam supra Matthæus statuit inter visibiles & spirituales Christi gratias. Quicquid ergo corporibus præstitit Christus, ad animas referri voluit. ita quum à tyrannide diaboli liberauit corporales hominum sensus, se missum esse à Patre vindicem testatus est qui spiritualem eius in animas tyrannidem aboleret. Nunc redeo ad eius verba, Negat forti & valido tyranno abrogari posse imperiū, donec suis armis spoliatus fuerit: quia nisi alia vis superior opposita fuerit, nunquam sponte cessurus est. Quorsum hoc dicitur? Primò scimus diabolum passim vocari mundi principem. Tyrannis verò quam occupat, validis vndique præsidiis munita est. Innumeri enim sunt laquei ad illaqueandos homines: imò iam sibi mancipatos compedibus variis ita constringit, vt seruitutem cui addicti sunt, potius foueant quàm ad libertatem vllo modo adspirent. Innumeræ deinde sunt noxarum species quibus miserè oppressos sub pedibus tenet. Denique nihil obstat quominus sine controuersia in mundo tyrannicè dominetur. non quòd opifice ipso inuito quicquam possit: sed quia posteros suos omnes Adam, vbi se alienauit à Dei imperio, sub hanc alienam dominationem redegit. Cæterùm quanuis præter naturam regnet diabolus, iustáque Dei vindicta propter peccatum eius tyrannidi subiecti sint homines, tranquilla tamen est illi regni possessio, vt impunè nobis insultet donec fortior insurrexerit. Porrò fortior hîc in terra non reperitur quando nulla hominibus ad se iuuandos

ſuppetit facultas. ideò promiſſus fuit è cælo redemptor. Iam hunc redemptionis modum Chriſtus neceſſarium eſſe oſtendit, vt diabolo manu armata extorqueat quod nunquam niſi coactus dimittet. Quibus verbis ſignificat, fruſtra homines liberationem ſperare donec violento conflictu ſubactus fuerit Satan. Quanquam autem Scribarum inſcitiam ex profeſſo arguit, quod principia regni Dei non tenerent: hæc tamen obiurgatio ferè in omnes competit, quando eadem fere ſtultitia laborant. Nemo eſt qui non verbis iactet ſe cupere regnum Dei: interea Chriſtum fortiter, ſicut opus eſt, præliari non patimur, vt nos è manu tyranni noſtri eripiat. perinde acſi quis ægrotus medici opem imploret, ab omnibus autem remediis abhorreat. Nunc tenemus quo conſilio parabolam hanc adduxerit Chriſtus: nempe vt Scribas oſtendat regno Dei aduerſos eſſe, cuius primordiis malignè obſtabant. Diſcamus tamen, quia obnoxii ſumus omnes Satanæ, Deum non aliter ſuum in nobis regnum auſpicari, quàm dum forti & victrice Chriſti manu ab infauſta illa triſtique ſeruitute nos liberat.

30 *Qui non eſt mecum.*) Bifariam exponitur hic locus. quidam ita contexunt vt ſit argumentum à repugnantibus: acſi dixiſſet Chriſtus, Non poſſum niſi euerſo diabolo regnare: quia in hoc intenti ſunt omnes eius conatus vt diſpergat quicquid colligo. Et certè plus ſatis videmus quàm ſtrenuè hoſtis ille in diſſipationem regni Chriſti incumbat. Ego tamen eorum ſententiæ potius ſubſcribo qui Scribas duplices regni Dei aduerſarios vocari exponunt: quia data opera impediunt eius progreſſus. Senſus ergo eſt, Veſtrum erat mihi adeſſe, manúmque porrigere in erigendo Dei regno. Nam quiſquis non adiuuat, quodammodo ſeſe opponit: vel ſaltem dignus eſt qui cenſeatur inter hoſtes. Quid vos igitur, quos rabioſa intemperies ad manifeſtum certamen impellit? Porrò ex ſuperioribus ſatis liquet quàm verè nunc dicat Chriſtus, quicunque ſecum non colligunt, diſpergere: quando ea eſt naturæ noſtræ ad malum propenſio, vt locus non ſit Dei iuſtitiæ niſi apud eos qui ſe ad illam ſeriò applicãt. Longius etiam patet hæc doctrina, Indignos eſſe qui in Chriſti grege reputentur qui ſua illi ſtudia non impendunt: quia fit eorum ignauia vt diffluat, & peſſum eat regnum Dei, cui promouendo vocati ſumus omnes.

31 *Propterea dico vobis.*) Illatio hæc non ad proximum membrum reſtringi debet, ſed pendet ex toto cõtextu. Poſtquam enim docuit Chriſtus, Scribas non poſſe improbare quod dęmones eiiceret quin regnum Dei oppugnent, tandem cõcludit non leue nec tolerabile eſſe delictum, ſed nefandum crimen, quod ſcientes & volentes Spiritum Dei contumelia afficiant. Præfati enim ſumus, Chriſtum non ex ſimplicibus eorum verbis, ſed impia & ſceleſta cogitatione ſententiam hanc protuliſſe: *Omne peccatum & blaſphemia.* Quia blaſphemiam aduerſus Spiritum peccatis omnibus grauiorem eſſe Dominus pronuntiat, operæpretium eſt inquirere quid hoc verbo ſignificet. Qui impœnitentiam eſſe definiunt, nullo negotio refelli poſſunt: fruſtra enim & ineptè negaret Chriſtus in hoc ſeculo remitti. deinde nomen blaſphemiæ ad quæuis peccata promiſcuè extẽdi nequit. Sed ex comparatione quam Chriſtus adducit, facilè nobis conſtabit definitio. Cur atrocius peccare dicitur qui in Spiritum blaſphemat quam qui in Chriſtum? an quia præcellit Spiritus maieſtas, vt grauius vindicetur? Certè alia eſt ratio: nam quum in Chriſto reluceat plenitudo Diuinitatis, quiſquis in eum contumelioſus eſt, totam Dei gloriam, quantum in ſe eſt euertit atque abolet. Iam quomodo à ſuo Spiritu diſtrahetur Chriſtus, vt qui illum probro afficiunt, hunc relinquant illæſum & intactum? Hinc iam colligere incipimus, non quia ſuperior Chriſto ſit Spiritus, blaſphemiam in eum ſuperare alia peccata: ſed quia patefacta Dei virtute quicunque recalcitrant, excuſabiles non ſunt ignorantiæ prætextu. Adhæc notandum eſt, quod de blaſphemia hîc dicitur, non referri ad Spiritus eſſentiam ſimpliciter, ſed ad gratiam qua donati ſumus. nam qui Spiritus luce priuati ſunt, quantumuis detrahant de Spiritus gloria, rei tamen huius criminis non agentur. Nec tenemus probro afficere Spiritum Dei qui deſtinata malitia eius gratiam & virtutem oppugnant: neque id modò, ſed tale ſacrilegium non committi niſi dum habitantem in nobis Spiritum, ſcientes extinguere conamur. Atque hæc ratio eſt cur Spiritus probro affici potius dicatur quàm vel Filius vel Pater ipſe: quia videlicet Dei gratiæ & virtuti detrahendo, Spiritum rectà impetimus, à quo prodeunt & in quo nobis apparent. Maledicet quiſpiam incredulus Deo? nempe acſi in parietem cæcus impingeret. In Spiritum verò non maledicit, niſi qui ab eo illuminatus impiæ rebellionis ſibi conſcius eſt. neque enim ſuperflua eſt iſta diſtinctio, quòd aliis omnibus blaſphemiis venia dabitur, præterquam huic vni quæ aduerſus Spiritum effertur. Siquis in Deum ſimpliciter blaſphemauerit, illi non negatur ſpes veniæ: contumelioſis in Spiritum Deus nunquam propitius fore dicitur. cur hoc, niſi quia hi demum in Spiritum blaſphemi ſunt qui contra proprium animi ſui ſenſum eius donis & virtuti obtrectant? Eodem quoque ſpectat ratio quæ apud Marcum habetur, Phariſæis ita duriter minatum eſſe Chriſtum quia dixerant ſpiritu immundo præditum eſſe: quia hoc modo lucem in tenebras conſultò & malignè vertebant. Hoc verò eſt Gigantum more, vt loquuntur, bellum Deo inferre. Hîc tamen naſcitur quæſtio, An eo vſque amentiæ proſiliant homines, vt contra Deum ruere, ſcientes & volentes non dubitent: hoc enim videtur eſſe incredibile portentum. Reſpondeo, audaciam hanc prodire quidem ex phrenetica cæcitate, in qua tamen malitia & virulentus furor exuperat. Nec verò abs re eſt quod Paulus dicit, quum blaſphemus eſſet, veniam ſe fuiſſe conſequutum, quia ignorans in ſua incredulitate id fecerat: ſuum enim peccatum hac voce à voluntaria contumacia diſcernit. Simul autem hoc loco refellitur eorum error qui voluntarium quoduis peccatum, & quod repugnante conſcientia committitur, irremiſſibile eſſe fingunt. Atqui Paulus diſertè peccatum illud ad priorem Legis tabulam reſtringit: nec minus clarè Dominus ſpeciem vnam deſignat blaſphemiæ nomine, & ſimul oſtendit directè pugnare cum Dei gloria. Ex his autem omnibus colligere iam licet, in Spiritum ſanctum peccare & blaſphemos eſſe qui Dei virtutes ſibi per Spiritum patefactas, in quibus celebrari eius gloriam decebat, in eius dedecus malitioſè conuertunt, & cum Satana duce ſuo profeſſi ſunt gloriæ Dei hoſtes. Quare mirum non eſt ſi tali ſacrilegio ſpem veniæ præcidat Chriſtus: deploratos enim eſſe oportet qui

Blaſphemia nomen.

In Spiritum ſanctum.

Quæſtio
1. Tim. 1. c. 13

qui vnicam salutis medicinam in lethale venenum conuertunt. Durius hoc quibusdam videtur, ideóque ad puerile cauillum confugiunt. Irremissibile vocari, quoniam eius venia rara sit & ad impetrandum difficilis. Atqui expressius loquutus est Christus quàm vt adeò futiliter eludi queant eius verba. Nimis etiam stultè ratiocinantur, crudelem fore Deum si peccatum nunquam remittat, cuius atrocitas omnes in stuporem rapere debet: nec satis reputant quàm immane sit scelus, non modò sacrum Dei nomen data opera profanare, sed in faciem eius conspuere, dum palàm relucet. Eiusdem inscitiæ est quod excipiunt, absurdum fore si ne pœnitentia quidem veniam impetret. Certum enim est reprobationis signum in Spiritum blasphemia. Vnde sequitur, quicunque in eam prolapsi fuerint, in reprobum sensum datos esse. Sicuti enim fieri posse negamus vt qui verè Spiritu regenitus est, se in tam horrendum scelus præcipitet: sic rursus tenendum est, qui exciderint, nunquam resurgere. imò Deum hac quoque in parte gratiæ suæ contemptum vlcisci, quòd reproborum corda obdurat vt ad resipiscentiam nunquam aspirent.

32 *Neque in præsenti.)* Quid hæc verba sibi velint, Marcus breuiter exprimit, æterno iudicio obnoxios fore dicens qui aduersus Spiritum loquuti fuerint. Quotidie remissionem peccatorum à Deo petimus, & ipse nos sibi reconciliat: tandem in morte abolitis peccatis omnibus, se nobis propitium declarat. huius misericordiæ fructus se extremo die proferet. Sensus ergo est, minimè sperandum esse vt veniam impetrent in hac vita, vel in extremo iudicio absoluantur quicunque in Spiritum blasphemauerint. Quòd inde colligunt Papistæ remitti post mortem hominibus peccata: nullo negotio eorum calumnia refutatur. Primum insulsi sunt, verbum Futuri seculi ad medium "tempus torquendo, quum extremum diem notari cuiuis pateat: sed improbitas etiam deprehenditur, quia cum ipsorum doctrina pugnat quod obtendunt cauillum. Nota est eorum distinctio, Gratis remitti peccata quoad culpam, sed pœnam ac satisfactionem exigi. Iam fatentur nullam esse spem salutis nisi ante mortem remissa fuerit culpa. Mortuis ergo nulla remissio superest nisi pœnæ. Atqui negare non audebunt sermonem de culpa hìc haberi. Eant nunc & ex frigida ista materia ignem suum Purgatorium accendant, si potest ex glacie flamma excitari.

Id est, quod intercedit inter mortem & iudicium extremum.

MARC.	LVC.	MATTH. XII.
		33 *Aut facite arborem bonum & fructum eius bonum: aut facite arborem vitiosam, & fructum eius vitiosum: nam è fructu arbor cognoscitur.*
		34 *Progenies viperarum quomodo potestis bona loqui quum sitis mali? siquidem ex abundantia cordis os loquitur.*
		35 *Bonus homo è bono thesauro cordis expromit bona: & malus homo ex malo thesauro depromit mala.*
		36 *Sed dico vobis quòd de quocunque verbo otioso quod loquuti fuerint homines, rationem reddituri sunt in die iudicij.*
		37 *Nam ex dictis tuis iustificaberis, & ex dictis tuis condemnaberis.*

33 *Aut facite arborem.)* Absurdum videri posset quòd optio datur hominibus vt boni sint vel mali. sed si reputemus quale hominum genus Christus compellet, facilis erit solutio. Scimus qualis de Pharisæis opinio fuerit: ficta enim ipsorum sanctimonia adeò perstrictæ erant vulgi mentes, vt nemo de eorum vitiis iudicium facere auderet. Laruam hanc detrahere volens Christus, iubet vel bonos esse vel malos: acsi diceret, nihil à probitate magis alienum esse quàm fucum, ac frustra se iustitiæ titulo venditare qui sinceri & integri non sunt. Nihil ergo ponit in eorum arbitrio, neque frænum illis laxat: sed tantùm admonet, nihil proficere sua inani larua quandiu ita duplices erunt: quia homines vel bonos vel malos esse necesse est. Quòd dicit, *Facite arborem*, inscitè ex eo quidam colligũt, in manu cuiusque esse, sibi vitam formare & mores. Impropria enim est locutio, qua Scribarum hypocrisin quasi fumum discutit Christus, eos ad solidam purámque rectitudinem reuocãs. Modum postea & rationem exprimit qua se bonas arbores vel malas ostendant: nempe si proferant bonos fructus vel malos. Iam in sensu nihil est ambiguum. Vita Scribarum crassis flagitiis apud homines infamis non erat: interea superbiæ, ambitionis & inuidiæ virus suis calumniis prodebant: sed quia hoc posterius rudes latebat, malum intestinum ex latebris Christus in lucem educit. Siquis obiiciat, in hac naturæ nostræ corruptela fieri non posse vt quisquam integer penitus, & purus ab omni vitio reperiatur: in promptu est responsio, non requiri à Christo exactam perfectionem cui nihil desit, sed duntaxat simplicem ac minimè simulatum affectum, à quo procul aberant Pharisæi quos alloquitur. Nam vt Scriptura malos & sceleratos nominat qui Satanæ prorsus dediti sunt: ita synceros Dei cultores, quanuis infirmitate carnis suæ & multis vitiis circundati sub onere gemant, bonos tamen vocat, atque hoc gratuita Dei indulgentia fit vt tam honorifico titulo dignetur qui ad bonitatem aspirant.

34 *Progenies viperarum.)* Similitudinem arboris & fructus hoc loco tantùm ad sermonem Christus accommodat: quoniam hinc detegi poterat interior & clandestina Scribarum malitia. atque hæc ratio est cur tantùm in hac vna peccati specie insistat. Quia ergo falsis obtrectationibus prodiderant quod in reliqua eorum vita non ita perspicuum erat, seuerè in eos Christus inuehitur. Non mirum est, inquit, si mala verba euomitis, quandoquidem cor vestrum malitia refertum est. Nec verò mitius cum illis agi potuit, necui videatur immodica esse obiurgatio. Merentur quidem alia peccata duras reprehensiones: sed vbi flexiloqui homines quod rectum est deprauant, vel colorem inducunt

rebus vitiosis, digna est hæc prauitas in quam Deus longè vehementius quàm in alia peccata fulminet. Consilium autem Christi fuit, vt res nata ferebat, impiam sophisticem damnare quæ lucem in tenebras conuertit. Docet ergo hic locus quàm pretiosa sit Domino veritas, cuius tam rigidus est assertor & vindex. Atque vtinam diligentius hoc expenderent, quibus ad tuendas quasuis causas ingenium nimis est versatile, & qui fucandis imposturis linguam habent vænalem. Præsertim vero in eos excandescit Christus quos vel ambitio, vel liuor, vel obliqua alia cupiditas ad maledicendum impellit, etiam vbi nihil est quod eorum conscientia improbet. Contra Pharisæos etiam more suo asperior fuit Christus, quos ita fascinauerat fallax iustitiæ persuasio vt mediocris admonitio parum prodesset. Et certè nisi acriter stimulentur hypocritæ, quicquid dicitur, fastuosè despiciunt. *Quomodo potestis bona loqui.* Iam alibi attigimus, prouerbiales sententias non exigi debere ad perpetuam normam: quia tantum docent quid accidere vt plurimum soleat. fiet quidem interdum vt qui crudelis est, mellitis blanditiis simplices decipiat, vt astutus circunueniat simplicitatis prætextu, qui pessimè cogitat, quasi angelicam puritatem lingua spiret: communis tamen vsus verum esse probat quod hîc dicit Christus, *Ex abundantia cordis os loqui.* Sicuti etiam veteri prouerbio lingua vocata est character mentis. Et certe quanuis absconditos & flexuosos recessus habeat cor hominis & miris artibus quisque vitia dissimulet: Dominus tamen à singulis extorquet aliquam confessionem, vt ingenium suum & intestinos affectus lingua prodant. Deinde notandum est in quem finem vsurpet Christus istas parabolas: exprobrat enim Pharisæis Christus quod conceptam intus malitiam verbis declarent. Adde quòd iuratos hostes esse cognoscens, sumpta occasione ab vna calumnia totam eorum vitam traducit, & fidem illis apud populum abrogat, quorum autoritas nimis habebat ponderis ad fallendum & nocendum. Cæterùm quanquam non semper ex intimo corde manant boni sermones, sed in summis (vt aiunt) labris nascuntur: est tamen hoc perpetuò verum, Malos sermones mali cordis testes esse.

36 *De quocunque verbo.)* Argumentum est à minori ad maius. nam si omnis sermo inutilis ad calculum vocandus est, quomodo manifestis blasphemiis parceret Deus & sacrilegæ eorum petulantiæ qui aduersus gloriam eius latrant? Sermo otiosus pro inutili accipitur, qui nihil ædificationis vel fructus affert. Multis hoc videtur nimis rigidum: verum si reputamus ad quem vsum formatæ sint nobis linguæ, meritò reos fieri fatebimur qui eas temere friuolis nugis addicunt, adeóque prostituunt. Nec verò leue delictum est, tempore, quod solicitè redimere nos Paulus iubet, ad res friuolas abuti. Quum verò nemo tam parcus sit loquendo, támque prudenter sibi temperet, quin subinde in aliquos sermones otiosos diffluat, certa quidem nos omnes manet desperatio si summo iure nobiscum ageret Dominus. Sed quia in hoc fundata est salutis nostræ fiducia quòd Deus in iudicium non intrabit nobiscum, & peccata quæ innumeras mortes merentur, gratuita obliuione sepeliet: non dubitemus quin totius vitæ nostræ reatum abolens, culpam vaniloquentiæ simul ignoscat. Nam Scriptura de iudicio Dei loquens, peccatorum remissionem minimè euertit. Interea nemo sibi indulgeat, sed anxiè vnusquisque studeat linguam suam frænare. Primùm vt de sacris Dei mysteriis nonnisi reuerenter & sobriè loquamur: deinde vt abstineamus à scurrili loquacitate vanísque facetiis, multóque magis ab hostili maledicentia: denique opera danda est vt sermo noster sale sit conditus.

37 *Ex dictis tuis iustificaberis.)* Prouerbium vulgare aptauit ad præsentem causam. neque enim dubito quin dictum hoc in ore populi celebre esset, Sua quenque confessione vel damnari vel absolui. Christus verò ad sensum paulo diuersum inflectit, quòd sermo peruersus, vt index est latentis malitiæ, ad damnandum hominem sufficiat. Quòd autem Papistæ ad eneruandam fidei iustitiam hoc torquent, puerile est. Iustificatur homo ex suis dictis, non quòd sermo, iustitiæ sit causa, quemadmodum Dei gratiam, vt nos pro iustis reputet, fide consequimur: sed quia purus sermo nos absoluit, ne deprehendamur in lingua nostra improbi. Annon insulsè ex eo infertur, mereri homines coram Deo iustitiæ guttā? Quin potius doctrinæ nostræ suffragatur hic locus. nam etsi de causa iustitiæ nostræ non disserit Christus, antithesis tamen inter duo verba, quid verbum Iustificare significet, ostendit. Papistis absurdum est quòd dicimus hominem fide iustificari quia iustum reipsa fieri & esse exponunt: nos autem iustum censeri & coram Dei iudicio absolui intelligimus, quemadmodum ex cōpluribus Scripturæ testimoniis liquet. Annon idem confirmat Christus, quum iustificare & condemnare inter se opponit?

Σοφιστικήν. — Colos. 4. a. 5 — Colos. 4. a 6

MATTH. XII.	MARC.	LVC. XI.
43 *Quum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat per loca arida, quærens requiem: & non inuenit.*		24 *Quum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem: & non inueniens, dicit, Reuertar in domum meam vnde exiui.*
44 *Tunc dicit, Reuertar in domum meam vnde exiui: & veniens reperit* eam *vacantem & scopis purgatam atque ornatam.*		25 *Et quum venerit, reperit eam scopis mundatam atque ornatam.*
45 *Tunc abit, & adiungit sibi septem alios spiritus deteriores se, & ingressus inhabitat illic: & fiūt postrema hominis illius peiora primis. sic erit & generationi huic peruersæ.*		26 *Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus deteriores se: & ingreßi inhabitant illic: & fiunt postrema hominis illius peiora primis.*

43 *Quum autem immundus spiritus.)* Scribis & similibus hypocritis, qui spreta Dei gratia, cum diabolo conspirant, pœnam denuntiat quam meretur ipsorum ingratitudo. Quo tamen latius pateat doctrinæ vtilitas, generaliter admonet quale sibi iudicium accersant qui oblatam gratiam spernendo, ianuã diabolo rursus aperiunt. Sed quia singulis fere particulis magnum inest pondus, quædam ordine notanda sunt priusquam summam parabolæ tractemus. Quum de exitu diaboli loquitur Christus, vim & effectum gratiæ Dei commendat quoties ad nos accedit: præsertim verò quum Deus nobis appropinquat in Filii sui persona, finis est vt nos à diaboli tyrannide ereptos ad se recipiat: idque palàm testatus fuerat Christus recenti miraculo. Quum ergo proprium eius officium sit malos spiritus fugare, ne amplius in hominibus regnent, meritò dicitur exire diabolus ab hominibus quibus se Christus redemptorẽ offert. Tametsi autem non omnibus efficax est Christi præsentia, quia increduli ipsam sibi irritam reddunt: notare tamen voluit quorsum nos ipse visitet, quid per se valeat suus aduentus, quid denique mali spiritus sentiant. nunquam enim operatur in hominibus quin diaboli in certamen tracti, eius virtuti succumbãt. Tenendum ergo est, diabolum à nobis eiici quoties nobis affulget CHRISTVS, suámque erga nos gratiam aliquo documento exerit. Interea nobis describitur misera totius humani generis conditio: sequitur enim diabolum in hominibus domicilium habere, quia inde expellitur à Filio Dei. Atqui non de vno aut altero sermo habetur, sed de tota progenie Adæ. Hæc igitur naturæ nostræ gloria est, quòd suã in nobis sedem habet diabolus, vt tam in corpore quàm in anima habitet. Quo etiam illustrius est misericordiæ Dei specimen dum nos ex fœtidis diaboli stabulis templa sibi facit, & ad Spiritus sui habitationem consecrat. Tertiò depingitur nobis Satanæ ingenium, quòd scilicet nunquam cesset à noxis, sed assiduè satagat, séque huc & illuc verset: denique suos omnes intendat conatus ad machinandũ nobis exitium: præsertim verò vbi deuictus est à Christo & profligatus, magis acuatur eius rabies ac nocendi libido. Nam priusquam nos virtutis suæ participes faciat Christus, quasi per lusum & iocum in nobis regnat hostis ille. Pulsus autem dolorem ex amissa præda concipit, nouásque vires colligit, & excitat omnes suos sensus, vt nos deintegro oppugnet. Ideo metaphoricè dicitur Ambulare per loca arida, quia triste illi exiliũ est, & squalido deserto simile extra homines habitatio. Eodem etiam sensu dicitur Quærere requiem quandiu extra homines habitat, quia tunc sibi displicet ac torquetur: nec desinit hoc vel illud moliri donec recuperet quod amisit. Quare discamus simulac nos Christus vocat, vehementius & acrius certamen paratum nobis esse. Quanquam enim omnibus exitium intentat, & ad omnes sine exceptione pertinet quod dicit Petrus, Instar rugientis leonis circuire, & quærere quem deuoret: apertè tamen his Christi verbis monemur, maiore odio contra eos ardere qui ex eius laqueis erepti sunt, magísq; hostili impetu ferri. Cæterùm terrorem incutere nobis minimè debet hæc admonitio, sed nos expergefacere, vt intenti simus agendis excubiis, & spiritualibus armis induti fortes ad resistendum simus.

44 *Reperit eam vacantem.)* Eos proculdubio designat Christus qui vacui Dei Spiritu, ad recipiendum diabolum parati sunt. nam fideles in quibus solidè habitat Spiritus Dei, vndique muniti sunt nequa rima Satanæ pateat. Quòd domum purgatam vocat & ornatam, similitudo ab hominibus sumpta est, quos mundities & nitor in hospitiis delectat. nam Satanæ sola deformitas pulchra est, & ei nihil bene olet præter fœtorem & sordes. Sensus autem est, nunquam locum in nobis magis commodum Satanæ esse quàm dum Christo valere iusso, illum hospitem admittimus. Summæ ergo eius deliciæ sunt inanitas illa, quæ Diuinæ gratiæ neglectum sequitur.

45 *Adiungit sibi septem alios.)* Septenarius numerus hìc indefinitè, vt sæpe alibi, capitur. Porrò his verbis docet Christus, si à sua gratia excidimus, bis Satanæ fieri obnoxios, vt maiore in nos licentia, quàm prius, grassetur, & hanc iustam esse ignauiæ nostræ pœnam. Quare ne diabolum vno prælio victũ putemus vbi semel à nobis exierit: imò meminerimus, quum illi vetus in nobis fuerit hospitium ex quo nati sumus, omnes aditus illi notos, & compertos esse quibus ad nos penetrare queat: si rectà ingressus non patebit, astutiam illi non deesse, vt per cuniculos vel obliquas rimas clanculum obrepat. Danda igitur opera est vt regnum in nobis occupans Christus, hosti suo aditus omnes præcludat. Quantumuis enim violenti sint & infesti Satanæ conatus, non est quod Dei filios debilitent, quos inuicta Spiritus sancti virtus in tuto seruat. Et scimus hanc pœnam solis gratis Dei contemptoribus denuntiari, qui suffocata fidei luce, suppressóque pietatis studio profanescunt.

MATTH. XII.	MARC. III.	LVC. XI.
46 *Quum autem adhuc loqueretur turbis, ecce mater & fratres eius stabãt foris quærẽtes ei loqui.*	31 *Et veniunt mater eius & fratres, & foris stãtes miserunt ad eum qui euocarent eum.*	27 *Factum est autem quum hæc diceret, extollẽs vocem quædam mulier de turba dixit illi, Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti.*
47 *Dixit autem illi quidam,* Ecce *mater tua & fratres tui foris stant, quærentes tibi loqui.*	32 *Et sedebat turba circa eum, dicúntque ei, Ecce mater tua & fratres tui foris, te quærunt.*	28 *At ille dixit, Quinimo beati qui audiũt sermonem Dei, & custodiunt illum.*
48 *At ille respõdens, dixit ei qui sibi renuntiauerat, Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei?*	33 *Et respondit eis dicens, Quæ est mater mea, & fratres mei?* 34 *Et quum circũspe-*	LVC. VIII. 19 *Venerũt autem ad*

49 *Et protensa manu sua in discipulos suos, dixit,* Ecce *mater mea & fratres mei.*

50 *Quisquis enim fecerit voluntatem Patris mei qui est in cælis, ipse frater meus & soror & mater est.*

xisset in circuitu circum se discipulos sedentes, ait, Ecce *mater mea & fratres mei.*

35 *Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus & soror mea & mater est.*

illum mater & fratres eius, & non poterant adire eum præ turba.

20 *Et nūtiatum est illi ac dictum, Mater tua & fratres tui stant foris, volentes te videre.*

21 *Qui respōdens dixit ad eos, Mater mea & fratres mei hi sunt qui sermonē Dei audiunt, & faciunt illum.*

27 Luc. *Beatus venter.*) Hoc elogio extollere voluit mulier Christi excellentiam: non enim Mariam respexit quam fortè nunquam viderat, sed hoc non parum amplificat Christi gloriam, quòd vterum in quo gestatus est, nobilitet ac beatum reddat. Nec verò absurdè, sed ex Scripturæ more celebratur hæc Dei benedictio: scimus enim sobolem, præsertim eximiis virtutibus ornatā, tanquam Dei singulare donum aliis omnibus præferri. Neque etiam negari potest quin Deus Mariam Filio suo matrem eligens ac destinans, summo eam honore dignatus sit. Christi tamen responsum adeò voci muliercula non subscribit, vt potius contineat obliquam reprehensionem. Imò, inquit, beati qui audiunt verbum Dei. Videmus vt ferè pro nihilo ducat Christus quod vnum extulerat mulier. Et certè quod præcipuum Mariæ putabat esse decus, aliis gratiis longè inferius erat: maioris enim præstantiæ fuit, regenitam esse Christi Spiritu, quàm Christi carnem vtero suo concipere: Christum habere spiritualiter in se viuentem quàm eum vberibus lactare. Denique summa sanctæ virginis & fœlicitas & gloria in eo sita fuit, membrum Filii sui esse, vt eam cælestis Pater inter nouas creaturas censeret. Ego tamen alia de causa & alio fine correct[illegible]uisse puto mulieris vocem: quòd scilicet perperam soleant homines Dei dona negligere, quæ [illegible]iti mirantur & plenis buccis prædicant. Nam hæc mulier in Christi laude omiserat quod verè [illegible]put, salutem in ipso omnibus esse propositam: frigebat ergo encomium illud in quo nulla fiebat [illegible]æ eius ac virtutis mentio quæ se ad omnes diffundit. Quare meritò Christus aliam sibi laudem ven[illegible]dicat, ne sola mater beata reputetur, & quidem carnis respectu: sed vt nobis omnibus solidam & æternā beatitudinem conferat. Rite ergo tunc demum æstimatur Christi dignitas, dum expendimus quorsum nobis datus sit à Patre, & quæ nobis attulit beneficia percipimus, vt fiamus in ipso fœlices qui sumus in nobis miseri. sed cur de se tacens, tantùm verbi Dei meminit? nempe hoc modo thesauros omnes suos nobis aperit: quia sine verbo neque illi quicquam nobiscum, nec vicissim nobis cum illo. Quum ergo se nobis per verbum communicet, rectè & propriè ad hoc audiendum & seruandum nos vocat, vt fide ipse noster fiat. Nunc videmus quid differat Christi responsum ab elogio mulieris: quam enim beatitudinis gratiam illa domi incluserat, liberaliter omnibus offert: deinde non vulgari modo se æstimandum esse docet: quia omnes cælestis vitæ, beatitudinis & gloriæ thesauros in se reconditos habeat, quos verbo dispensat, vt eorum fiant participes qui fide verbum amplexi fuerint. Clauis enim regni cælorum est gratuita Dei adoptio quam nos ex verbo concipimus. Et tenenda est ista copula, quòd primò audire, deinde & seruare oporteat. nam quia fides est ex auditu, hinc etiam sumendum est exordium spiritualis vitæ. Cæterùm quia simplex auditus veluti euanida est speculi inspectio, quemadmodum Iacobus docet: simul additur verbi custodia, quæ perinde valet atque efficax receptio, vbi viuas in cordibus radices agit vt fructum suum proferat. Ita nihil consequitur fluxus ille auditor, cuius aures tantùm verberat exterior doctrina. Quicunque verò arcana inspiratione se contentos esse iactant, & hoc prætextu negligunt externam prædicationem, à cælesti vita arcentur. Ergo quæ filius Dei coniunxit, ne sacrilega temeritate homines separent. Mirus verò Papatus stupor, quòd in Mariæ honorem cantillant hæc verba, quibus tam disertè refellitur eorum superstitio: in agendis verò gratiis muliercula vocem decerpunt omissa correctione. Verùm ita modis omnibus obstupefieri decuit qui pro sua libidine sacrum Dei verbum data opera profanant.

Iacob. 1. d. 23

19 Luc. *Venerunt autem ad illum.*) Inter Lucam & reliquos duos Euangelistas videtur nonnihil esse discrepantiæ: nam hi in historiæ suæ contextu, matrē & cognatos Christi superuenisse dicunt, quum de spiritu immundo dissereret: ille autem ad diuersum tempus refert, ac solùm commemorat mulieris exclamationem quam nuper exposuimus. Verùm quia scitur Euangelistas non admodum in serie temporum fuisse curiosos, neque etiam in singulis quibusque factis vel dictis persequendis: non ita difficilis solutio est. Lucas enim quo temporis articulo venerit Christi mater, non exprimit: sed quod alii duo narrant ante sationis parabolam, ille subiicit. Quòd autem mulierculam ex turba clamasse dicit, aliquid huic narrationi affine habet: fieri enim potest vt inconsiderato feruore in supremum gradum extulerit quod putabat nimis à Christo deiici. In hoc quidem omnes consentiunt, Christo in media populi turba sermonem habente, venisse fratres eius & matrem: proculdubio vel quia de ipso erant soliciti, vel etiam discendi studio. neque enim frustra ad eum accedere conantur: nec probabile est, qui sanctam matrem comitati sunt, fuisse incredulos. Quòd Ambrosius & Chrysostomus Mariam ambitionis insimulant, nihil habet coloris. quid enim hac diuinatione opus est, quum vbique summa eius pietas & modestia Spiritus testimonio commendetur? Fortè impulit eos carnalis affectus vehementia vt plus iusto satagerent: hoc non nego: sed pio studio non dubito fuisse adductos vt ei se adiungerent. Quòd Matthæus refert ab vno quodam allatum fuisse nuntium de illorum aduentu, Marcus autem & Lucas pluribus

ribus sermonem tribuunt, in eo nihil est absurdi. Verùm (vt fieri solet) mandatum quod de ipso euocando dabat mater, à pluribus subinde exceptum fuit, donec tandem perlatum est.

48 Matth. *Quæ est mater mea.*) Non dubium est quin his verbis carpatur Mariæ importunitas: & certè præposterè cursum doctrinæ eius abrumpere tentabat.–Sed interea carnis & sanguinis propinquitatem extenuans, doctrinam valde vtilem profert, dum suos omnes discipulos, ac fideles in eundem honoris gradum recipit acsi inter consanguineos primi essent: imò eos in matris & fratrum locum substituit. Pendet autem hæc sententia ex Christi officio. significat enim non paucis quibusdam se datum esse, sed piis omnibus qui in vnum cum ipso corpus fide coaluerint, deinde nullum esse sanctius cognationis vinculum quàm spirituale: quia secundum carnem censeri non debeat, sed ex Spiritus sui virtute quo donatus est à Patre ad renouandos homines, vt qui natura impurum & maledictum erant Abrahæ semen, gratia sancti & cælestes Dei filii esse incipiant. Ideo Paulus Christum verè cognosci negat se cundum carnem: quia potius consideranda sit illa mundi reparatio quæ longè supra humanam virtutem eminet, dum nos Spiritu suo ad imaginem Dei reformat. Quare summa huc tendit, vt Christum discamus fidei oculis inspicere: deinde sciamus vt quisque Spiritu regenitus totum se Deo in veram iustitiam addicit, ita Christo maximè coniunctum esse, adeóque vnum cum ipso effici. Porrò eos intelligit facere Patris voluntatem, non qui exactè totam Legis iustitiam implent (nam ita in neminem competeret fraternum nomen quo hîc suos discipulos insignit) sed fidem præcipuè commendat quæ sanctæ obedientiæ fons est & origo: simúlque defectus & carnis vitia tegit, ne imputentur. Nota est enim Christi sententia: Hæc est voluntas Patris mei, vt quisquis videt Filium, & credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam, Iohannis 6.e.40. Tametsi autem hic nullum sanguinis respectum habere videtur Christus, scimus tamen reipsa sanctè coluisse humanum ordinem, & legitimis erga parentes officiis defunctum esse: verùm præ spirituali cognatione, nullius vel exigui momenti carnalem esse admonet. Valeat igitur apud nos hæc comparatio, vt naturæ quidem iusta soluamus, sed carni & sanguini non simus nimium affixi. Cæterùm quando Euangelii sui discipulos incomparabili honore dignatur Christus vt eos pro fratribus habeat: detestanda est nostra ingratitudo, nisi posthabitis omnibus carnis votis, omnes nostros conatus huc intendimus. 2.Cor.5.c.16

MATTH. XII.	MARC.	LVC. XI.
38 *Tunc interrogauerunt eũ quidam è Scribis ac Pharisæis, dicentes, Præceptor volumus ex te signum videre.*		16 *Et alij tentantes, signum de cælo quærebant ab eo.* Paulo pòst.
39 *At ille respondens dixit illis, Generatio praua & adultera signũ quærit, & signum non dabitur illi nisi signum Ionæ Prophetæ.*		29 *Turbis autem cõdensantibus se cœpit dicere, Natio hæc mala est, signum quærit, & signum non dabitur ei nisi signum* I*onæ Prophetæ.*
40 *Quemadmodũ enim fuit* I*onas in ventre ceti tribus diebus ac tribus noctibus: sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.*		30 *Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis: ita erit & Filius hominis nationi huic.*
41 *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, & cõdemnabunt eam: quòd ipsi resipuerint ad prædicationem Ionæ: & ecce plusquam* I*onas est hoc loco.*		31 *Regina Austri surget in iudicio cum viris nationis huius, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ vt audiret sapientiam Solomonis: & ecce plusquam Solomon in hoc loco.*
42 *Regina austri surget in iudicio cum generatione hac, & cõdemnabit eam: quòd venerit à finibus terræ ad audiendam sapientiam Solomonis, & ecce plusquam Solomon est in hoc loco.*		32 *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum natione hac, & condemnabunt eam: quia ad pœnitentiam adducti sunt prædicatione Ionæ: & ecce plusquam* I*onas in hoc loco.*

38 *Quidam è scribis.*) Simile quiddam iterùm refert Matthæus capite 16. & Marcus capite 8. Vnde apparet Christum sæpius hac de re fuisse interpellatum: vt nullum finem habuit eorum improbitas qui semel statuerant veritati resistere. Certum est autem, signum eos petere vt speciosum prætextum habeat eorum incredulitas, quòd scilicet Christi vocatio legitimè non sit obsignata. neque enim ea est docilitas vt tribus vel quatuor miraculis cessuri sint, nedum vt vnum sufficiat. sed quemadmodum nuper attigi, hoc colore excusant se fidem Euangelio non habere quia nullum eius sigillum è cælo Christus ostendat. Miracula iam satis multa & clara ediderat ante ipsorum oculos: verùm quasi non valeant ad doctrinæ confirmationem, aliquod è cælo prodire volunt in quo visibilis quodammodo Signum petere.

appareat Deus. Magistrum quidem salutant ex more, quia tunc ita vocabant omnes Scribas & Legis interpretes: sed Prophetam Dei non agnoscunt donec testimonium è cælo producat. Sensus ergo est, Quando te profiteris doctorem ac magistrum, si nos habere vis discipulos, fac vt è cælo testetur Deus se tui magisterii authorem esse, ac miraculo vocationem confirmet.

39 *Generatio praua.*) Non tantùm ætatis illius malitiam accusat, sed Iudæos nominat gentem peruersam, vel certè Scribas & eorum similes: significans velut hæreditariú illis esse peruicaciæ morbum. Nam γενεὰ interdu pro seculo vno, interdum pro gente vel natione accipitur. Adulteros verò dixit pro adulterinis vel spuriis, quòd à sanctis patribus degeneres essent: sicuti ætatis suæ incredulis exprobrant Prophetæ, non esse ex Abraham progenitos, sed profanum semen Chanaan. Núc quæritur an ideo Christus tam duriter eos appellet quia sibi dari signum optauerint. nam alibi Deus ostendit non tantopere hoc sibi displicere. Signum petit Gedeon: non irascitur Deus, sed eius voto annuit, & quanquam importunè pergit, eius tamen infirmitati Deus indulget. Ezechiæ non poscenti, vltro signum offertur. seuerè autem reprehenditur Achas quia signum petere, vt iussus fuerat à Propheta, recuset. Ergo non simpliciter Scribas obiurgat Christus quòd signum postulent: sed quòd Deo ingrati, tot eius virtutibus malignè spretis, subterfugium captent ne obediant eius verbo. Cuius enim, non dico socordiæ, sed malitiæ erat ad tot signa claudere oculos? Frustra igitur molesti erant: neque aliò tendebat consilium nisi vt impunè Christum reiicerent. idem vitium in posteris damnat Paulus, quum dicit Iudæos signa quærere. *Signum non dabitur ei.* Variis quidem miraculis postea fuerunt conuicti: nec destitit Christus virtutem suam apud eos exerere: quo inexcusabiles redderet. Sed tantùm intelligit signum vnum illis instar omnium fore: quia indigni sint quorum impiæ cupiditati obtemperet. Contenti sint, inquit, hoc signo, quòd sicuti Ionas ex profundo mari emersus Niniuitis prædicauit, ita ipsi vocem rediuiui Prophetæ audient. Scio à plerisque argutius exponi hunc locum: sed quum inter Christum & Ionam non conueniat in singulis partibus similitudo, videndum est quatenus se Christus Ionæ comparet. Ego autem omissis aliorum speculationibus, hoc vnum quod iam attigi, notari puto, Prophetam illis futurum postquam à morte surrexerit: acsi dixisset, Vos Dei Filiú, qui è cælo ad vos descendit, contemnitis: restat ergo vt morte defunctus, è sepulchro surgam, & rediuiuus vobis loquar, sicut Ionas ex profundo mari Niniuen venit. Sic ergo prauis eorum postulatis ansam præcidit Dominus, vt se illis à resurrectione Prophetam fore denuntiet, quando indutus carne mortali non recipitur. Apud Lucam dicit se illis fore signum sicuti Ionas Niniuitis fuerat. Impropriè autem sumitur nomen signi, non quòd aliquid portendat, sed quod remotum est à consueto naturæ ordine: sicuti prodigiosa fuit Ionæ missio, quum ex ventre piscis quasi è sepulchro eductus est qui Niniuitas ad pœnitentiam vocaret. In tribus noctibus synecdochica est loquutio, vt satis notum est. Nam quia nox est diei appendix, vel duabus partibus constat dies, luce & tenebris: diē vnum ab illis Christus designat & integrum diem ponit pro dimidio.

Iud. 6.c.17.
Iesa. 38.d.22
Iesa 7.b.11
2.Cor. 1.c.22

41 *Viri Niniuitæ surgent in iudicio.*) Quoniam de Niniuitiis factus erat sermo, Christus occasione sumpta, illis longè deteriores esse ostendit Scribas & alios à quibus sua doctrina respuitur. Profani, inquit, homines qui verbum nunquam de vero Deo audierant, ad vocem noui & incogniti hospitis resipuerunt: hæc regio quæ cælestis doctrinæ sacrarium est, Filium Dei & promissum Redemptorem non audit. hæc enim antithesis in comparatione subest. Scitur qui fuerint Niniuitæ, Prophetis scilicet minimè assueti, ac veræ doctrinæ expertes. Ionas apud eos nullo titulo splendebat, sed homo extraneus poterat explodi. Iudæi verbo Domini sedem apud se ac domicilium esse iactabant, si puris oculis intuiti Christum essent, non modò missum è cælo doctorem debebant agnoscere, sed Messiam & salutis authorem sibi promissum. Cæterum si perdita illius populi impietas inde conuicta fuit quòd Christum in terra loquentem contempserit: omnium temporum incredulos superamus nisi Filius Dei nunc in cælo sedens sacra sua & cælesti voce in obsequium suum nos cogat. Porrò an verè & perfectè ad Deum Niniuitæ fuerint conuersi, tractare supersedeo, quia sufficit Ionæ doctrina fuisse commotos vt animum ad pœnitentiam adiicerent.

42 *Regina austri.*) Quoniam Æthiopia Iudææ respectu ad Meridiem vergit, Iosepho & reliquis facilè assentior qui hanc fuisse Æthiopiæ reginam docent. Quòd autem regina Saba in sacris historiis dicitur, non debet intelligi Sabæa regio quæ magis Orientalis erat, sed vrbs in Meroe insula Nili sita, quæ caput regni erat. Hîc etiam antitheta expendere conuenit. Mulier quæ in schola Dei minimè educata fuerat, ex longinqua regione discendi studio ad Solomonem venit regem terrenum: Iudæi Legis Diuinæ alumni, summum suum & vnicum doctorem Prophetarúmque omnium principem repudiant. Porrò Iudicandi verbum non tam ad personas hîc refertur quàm ad ipsius rei exemplum.

MATTH. XIII.

1 *In die verò illo egressus Iesus è domo, sedit iuxta mare.*

2 *Et cōgregatæ sunt ad illum turbæ multæ, adeò vt ipse nauim ingressus sederet: & vniuersa turba in litore stabat.*

3 *Ac dicebat illis multa*

MARC. IIII.

1 *Et iterum cœpit docere iuxta mare: & congregata est ad eum turba multa: ita vt nauim ingressus sederet in mari, & tota turba iuxta mare in terra erat.*

2 *Et docebat eos per parabolas multa, & dice-*

LVC. VIII.

1 *Et factum est deinceps & ipse iter faciebat per singulas ciuitates & castella, prædicans & Euāgelizans regnum Dei, & duodecim cum illo.*

2 *Simulque mulieres aliquæ quæ sanatæ erant à spiritibus malis & infirmi-*

per

per similitudines, dicens, Ecce exijt qui seminabat ad seminandum.

4 *Et quum seminaret, alia quidẽ ceciderunt iuxta viam, & venerunt volucres ac deuorauerunt ea.*

5 *Alia verò ceciderunt in loca saxosa, vbi non habebant multum terræ: & protinus exorta sunt, propterea quòd non haberent profunditatem terræ.*

6 *Quum autẽ exortus esset Sol, exusta sunt: & quia non habebant radicem exaruerunt.*

7 *Alia rursus ceciderũt in spinas, & surrexerunt spinæ, & suffocauerunt ea.*

8 *Alia verò ceciderũt in terrã bonam, & dederunt fructum: aliud quidem centuplum, aliud verò sexagecuplum, aliud verò trigecuplum:*

9 *Qui habet aures ad audiendum, audiat.*

10 *Et adeuntes discipuli dixerunt illi, Quare per parabolas loqueris illis?*

11 *At ille respõdens dixit eis, Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum: illis autem non est datum.*

12 *Quisquis enim habet, dabitur ei, & abundantior reddetur: quisquis autẽ non habet, etiam id quod habet tolletur ab eo.*

13 *Propterea per parabolas loquor illis: quia vidẽtes non vident, & audientes nõ audiunt nec intelligunt.*

14 *Et completur in illis prophetia Esaiæ, quæ dicit, Auribus audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis:*

15 *Incrassatũ est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt, nequãdo*

bat illis in doctrina sua,

3 *Audite, ecce exiuit seminator ad seminãdum.*

4 *Et accidit inter seminandum, aliud quidem cecidit secus viam, venerúntque volucres cæli, & comederunt illud.*

5 *Aliud verò cecidit super petrosa, vbi non habuit terram multam: & statim exortum est, quòd non haberet altitudinem terræ.*

6 *Sole autem exorto æstu affectum est: & quia non habebat radicem, exaruit.*

7 *Et aliud cecidit in spinas: & creuerunt spinæ, ac suffocauerunt illud, & fructum non dedit.*

8 *Et aliud cecidit in terram bonam, & dedit fructum emergentem atque crescentem, & attulit vnum triginta, & vnum sexaginta, & vnum centum.*

9 *Ac dicebat illis, Qui habet aures ad audiendũ, audiat.*

10 *Quum autẽ cœpisset esse solus, interrogauerunt eum qui circum illum erãt cum duodecim, de parabola:*

11 *Et dicebat eis, Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: illis autẽ qui foris sunt, per parabolas omnia fiunt:*

12 *Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & remittantur eis peccata.*

Paulo pòst,

24 *Et dicebat illis, Videte quid audiatis: qua mensura metimini, eadem fiet vobis admensio, &*

tatibus: Maria quæ vocatur Magdalene, de qua septem dæmonia exierant.

3 *Et Iohanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabant ei de facultatibus suis,*

4 *Quum autem turba plurima conueniret, & è singulis ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem,*

5 *Exijt qui sementem faciebat ad seminandum semen suum: & inter seminandum aliud cecidit circa viam, & conculcatum est, & volucres cæli comederũt illud.*

6 *Et aliud cecidit super petram, & enatum exaruit, quia non habebat humorem.*

7 *Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocauerunt illud.*

8 *Et aliud cecidit in terram bonam, & enatum fecit fructum centuplum. Hæc dicens, clamabat, Qui habet aures ad audiẽdum, audiat.*

9 *Interrogabant autẽ eum discipuli sui, dicentes quæ esset hæc parabola.*

10 *At ille dixit, Vobis datum est nosse mysteria regni Dei: cæteris autem per parabolas: vt videntes nõ videant, & audientes non intelligant.*

Paulo pòst.

18 *Videte ergo quomodo audiatis. Quisquis enim habet, dabitur illi: & quicunque non habet, etiã quod putat se habere auferetur ab illo.*

LVC. X.

23 *Et conuersus ad discipulos seorsum, dixit, Beati oculi qui vident quæ vos*

videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligāt, & conuertantur, & sanem illos.

16 *Vestri verò beati sunt oculi, quia vident: & aures vestræ, quia audiunt.*

17 *Amen dico vobis quòd multi Prophetæ & iusti desiderauerunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.*

adijcietur vobis qui auditis.

25 *Qui enim habet, dabitur illi: & qui non habet etiam quod habet auferetur ab eo.*

videtis.

24 *Dico enim vobis quòd multi Prophetæ & Reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderūt: & audire quæ auditis, & non audierunt.*

Quæ huc inserui ex Luca, fortè ad aliud tempus pertinent: sed quæ vno contextu posuit, nulla ratio cogere visa est cur disiungerem. Primò dicit duodecim Apostolos regnum Dei cum Christo prædicasse, vnde colligimus, quanuis ordinarium docendi munus nondum illis iniunctum foret: fuisse tamen assiduos præcones qui Magistro suo audientiam facerent: ita quanuis inferior esset ipsorum ratio, dicuntur tamē Christo fuisse adiutores. Deinde adiicit, Christum in suo comitatu mulieres quasdam habuisse quæ sanatæ fuerant à spiritibus malis vel infirmitatibus: qualis fuit Maria Magdalene, quæ à septem dæmoniis vexata fuerat. Videri quidem posset parum honorabile fuisse hoc contuberniū. quid enim minus decuit Filium Dei quàm mulieres secum trahere probro notatas? Sed hinc melius perspicimus, vitia quibus onerati fuimus ante fidem adeò non obstare Christi gloriæ, vt eam magis amplificent. Et certè non dicitur reperisse Ecclesiam sine ruga & macula quam eligeret, sed sanguine suo mundasse vt puram & formosam habeat. Quare misera & pudenda mulierum istarum conditio, postquam ab ea liberatæ sunt, in magnam Christi gloriam cessit, vt virtutis gratiæque suæ insignia ostenderet. Simul etiam earum gratitudo laudatur à Luca, quòd suum Liberatorem, contempta mundi ignominia, sequutæ sunt. Non dubium est quin digito passim monstratæ fuerint, ac Christi præsentia instar theatri fuerit ad eas spectandas: sed pudorem suum palàm extare, non recusant, ne suppressa Christi gratia lateat. quin potius vt illustre sit eius spectaculum, libenter humiliari sustinent. Porro in Maria singulare fuit immensæ Christi bonitatis miraculum, quòd fœminam à septem dæmoniis possessam, & quasi vilissimum Satanæ mancipiū, non tantùm discipulę honore, sed contubernio quoque suo dignatus est. Cognomen Magdalenes addit Lucas, vt hanc à sorore Marthe aliisque Mariis discerneret, quarum alibi fit mentio.

3 *Iohanna vxor Cuzæ.*) Nescitur an idem de iis mulieribus intelligi voluerit Lucas quod de Maria. Mihi probabile videtur, primam in ordine locatam esse in qua insigni potentia operatus erat Christus: vxorem verò Cuzæ, & Susannam honestas & integræ famæ matronas subiungi, quia tantùm à vulgaribus morbis sanatæ forent. Quum autem diuites fuerint ac splendidæ matronæ, eo plus meretur laudis pium earum studium, dum Christo sumptum ex suis facultatibus suppeditant. neque hoc officio contentæ, posthabitis domesticis negotiis, ipsum cum inuidia multísque incommodis per diuersa incertáque hospitia sequi malunt quàm delicata quiete in propriis ædibus frui. Et fieri potest vt Cuza Herodis procurator, domino suo nimium similis, consilio vxoris valde fuerit contrarius: sed pia mulier obstaculum hoc zeli sui feruore & constantia superauit.

2 Matth. *Congregatæ sunt ad eum.*) Non frustra de ingenti turbæ concursu præfantur Euangelistę, cuius conspectu impulsus est Christus ad doctrinam semini comparandam. Ex variis locis conuenerat illa multitudo: suspensi stabant omnes: similis omnibus audiendi auiditas, sed non idem proficiendi affectus. hæc fuit occasio parabolæ, vt sciretur non vbique fructuosum esse doctrinæ semen dum longè latéque spargitur: quia non semper feracem & bene cultam terram inueniat. Christus ergo se illic velut agricolam adesse professus est, qui ad seminandum prodiret: sed multos ex auditoribus similes esse incultæ & aridæ terræ, alios spinosæ, vt labor & semen ipsum pereat. Cæterùm de sensu parabolæ longius tractare supersedeo, donec ad explicationem ventum fuerit quam paulo pòst Dominus ipse adferet: huius tantùm in præsentia monendi sunt lectores, si inutili terræ & sterili comparantur qui ex locis remotis quasi famelici ad Christum accurrerant, non mirum esse si hodie in multis Euangelium non fructificat, quorum alii pigri sunt & lenti, alii oscitanter audiunt, alii etiam vix trahuntur vt audiant.

9 *Qui habet aures.*) Partim his verbis significat Christus, non omnes vera intelligentia præditos esse vt assequantur quod dixit: partim verò suos discipulos excitat vt attentius expendant doctrinam nō cuiuis obuiam nec facilem. Certè inter auditores ita discernit, vt alios faciat auritos, alios verò surdos. Nunc si quæritur vnde illis prioribus sint aures, alibi Scriptura testatur non sua quenque industria aptare sibi & formare, sed à Domino perforari. Psal.40.b.7

10 *Adeuntes discipuli dixerunt.*) Ex verbis Matthæi apparet discipulos non modò sui respectum habuisse, sed optasse pariter aliis consultum. Quum parabolam non perciperent, sciebant populo non minus esse obscuram: queruntur ergo Christum verba fecisse ex quibus nulla vtilitas ad auditores veniret. Porro quanuis similitudines plerunque rem de qua agitur, illustrent, quæ tamen perpetuam metaphoram continent, ænigmaticæ sunt. Christus ergo similitudinem hanc proponens, sub allegoria inuoluere voluit quod sine figura clarius & plenius dicere poterat. Nunc verò vbi addita est expositio,

plus & energiæ & efficaciæ habet figuratus sermo quàm simplex : hoc est, non solum efficacior est ad mouendos animos, sed magis est perspicuus. tanti interest quomodo quidque dicatur.

11 *Vobis datum est nosse mysteria.*) Ex hoc Christi responso colligimus in diuersos fines à Deo proponi hominibus salutis doctrinam. nam testatur Christus se ideo data opera obscurius loquutum esse, vt multis ænigmaticus esset sermo, ac solùm aures confuso & ambiguo sonitu feriret. Siquis contrà obiiciat illud Iesaiæ, Non in abscondito loquutus sum, nec in angulo tenebroso : non frustra dixi semini Ia- *Iesa. 45.c.19*
cob, Quærite me. Item Legis eloquia quæ celebrat Dauid, lucernam esse pedibus, & sapientiam dare *Psal.119.b 19*
paruulis: solutio in promptu est, verbum Dei sua natura lucidum semper esse, sed eius lucem hominum tenebris suffocari. Etsi enim Lex quasi velo quodam obducta fuit, in ea nihilominus manifesta fuit Dei veritas, nisi multorum cæci fuissent oculi. De Euangelio verè testatur Paulus non esse velatum nisi re- *2.Cor.4.a 4*
probis & exitio deuotis, quorum mentes excæcauit Satan. Deinde sciendum est vim illuminandi cuius meminit Dauid, & familiarem docendi modum quem prædicat Iesaias, propriè ad electum populum referri. Hoc tamen semper fixum manet, non esse obscurum Dei verbum, nisi quatenus ipsum mundus sua cæcitate obtenebrat: interim nihilominus mysteria sua Dominus continet, vt minimè ad reprobos perueniat eorum sensus. Ac duobus quidem modis priuat eos doctrinæ suæ luce. nam interdum sub ænigmatibus proponit quod clarius dici posset : interdum sine ambagibus & figuris mentem suam palàm explicans, hebetat illorum sensus, & stupore percutit, vt in plena luce cæcutiant. Huc spectant illæ horribiles minæ apud Iesaiam, vbi denuntiat se barbarum fore populo qui peregrina & incognita *Esa.28 c.11*
lingua loquetur : visiones propheticas doctis fore librum clausum & obsignatum in quo legere ne- *Esa 29 d 11*
queant : vbi autem apertus fuerit liber, omnes fore idiotas qui attoniti hærebunt nescientes legere. Iam quum suam doctrinam consultò ita dispensauerit Christus vt paucis tantum prodesset, solidè eorum animis infixa : alios verò suspensos teneret ac perplexos : sequitur non vnum in finem Diuinitus hominibus proferri salutis doctrinam : sed admirabili consilio sic temperari, vt non minus odor sit mortis in mortem reprobis, quàm electis odor viuificus. Nequis autem obstrepere audeat, occurrit Paulus his verbis, qualiscunque sit Euangelii effectus, semper tamen eius odorem licet mortiferum, suauiter spirare coram Deo. Verum vt nobis constet præsentis loci sensus, Christi consilium qua de causa hoc & quorsum dixerit, propius excutere oportet. Primo huc indubiè spectat comparatio, vt gratiam discipulis factam Christus amplificet : quia peculiariter illis, quod non omnibus promiscuè, datum erat. Siquis roget, vnde hoc dignitatis priuilegium Apostolis : certè non reperietur in ipsis causa : & Christus datum illis esse pronuntians, meritum omne excludit. Certos quidem & selectos esse homines Christus pronuntiat, quos peculiariter Deus hoc honore dignatur vt sua illis arcana patefaciat, reliquos autem hac gratia priuari. Huius discriminis non alia reperietur causa, nisi quòd ad se vocat Deus quos gratuitò elegit.

12 *Quisquis enim habet.*) Prosequitur Christus quod nuper dixi. discipulos enim suos admonet quàm liberaliter agat cum ipsis Deus, vt eius gratiam tanto pluris faciant, séque agnoscant maiore eius beneficio obstrictos. Hæc eadem verba alibi repetet, diuerso tamen sensu : illic enim de legitimo donorum vsu habebitur sermo : nunc autem simpliciter docet, ideo plus dari Apostolis quam vulgo hominum, quia cælestis Pater suam erga illos beneficentiam velit vsque ad cumulum complere. Nam quia opera manuum suarum non deserit, sicuti dicitur in Psalmo : quos semel formare cœpit, magis *Psal 138.b 8*
ac magis assiduè exornat, donec eos tandem expoliat in summam perfectionem. Hinc tam multiplices gratiæ ab ipso subinde ad nos fluunt, hinc tam læti progressus : quia scilicet Deum suæ liberationis intuitus ad continuum largitatis cursum incitat. Et sicut inexhaustæ sunt eius diuitiæ, ita in filiis suis locupletandis nunquam fatigatur. Quoties ergo altius nos prouehit, meminerimus quicquid nobis quotidie beneficiorum accedit, ex fonte illo manare, quòd inchoatum salutis nostræ opus absoluere velit. contrà autem pronuntiat Christus, reprobos semper in deterius ruere, donec prorsus exinaniti in sua inopia tabescant. Dura quidem in speciem est ista loquutio, auferri impiis quod non habent: sed Lucas duritiem mitigat, & ambiguitatem tollit verbis paululum mutatis, auferri dicens quæ videntur habere. Et certè plerunque accidit vt præclaris dotibus excellant etiam reprobi, & in speciem filiis Dei sint similes. atqui nihil est in ipsis solidum, quia animus pietate vacuus est, sed tantum inanis apparet splendor. Quare meritò eos habere negat Matthæus quod nihili reputatur coram Deo, & intus est euanidum. Lucas autem aptè dona quibus præditi erant, ab ipsis vitiari significat, vt tantùm splendeant in oculis hominum, cæterùm nihil habeant præter pompam & vanam ostentationem. Hinc etiam discamus tota vita ad profectum aspirare, quandoquidem hac lege gustum cælestis suæ doctrinæ nobis præbet Deus, vt ea quotidie abundantius pascamur, donec ad plenam saturitatem ventum fuerit. Apud Marcum hæc sententia paulo confusius legitur, Attendite, inquit Dominus, quid vobis dicatur. Deinde si rite proficiant, spem illis facit vberioris gratiæ : Vobis, inquit, adiicietur qui auditis. Tandem sequitur clausula quæ cum Matthæi verbis conuenit : sed inseritur media sententia, quam suprà capite Matthæi septimo exposui : quia verisimile non est suo ordine hîc fuisse locatam. Neque enim (sicuti alibi dictum est) in texendis Christi concionibus curiosi fuerunt Euangelistæ, sed sæpe varia eius dicta congerunt. Lucas verò aliis Christi sermonibus sparsim habitis eandem sententiam permiscet : ac simul diuersum finem notat cur ita locutus sit Christus : nempe vt attenti ad suam doctrinam forent ne temerè efflueret vitæ semen, quod animis penitus receptum radices agere debet. acsi diceret, Cauete ne vobis tollatur quod datum fuerit, si profectu careat.

13 *Propterea per parabolas.*) Obscurè se turbæ loqui dicit, quia veræ lucis particeps non est. neque tamen quum pronuntiat cæcis obtendi velum vt in suis tenebris maneant, huius rei culpam illis ascribit : sed gratiam Apostolis factam inde magis commendat, quòd non omnibus peræquè sit commu-

nis. Causam ergo non assignat extra arcanum Dei consilium, cuius tametsi nobis abscondita est ratio, illi tamen constat: vt mox plenius videbimus. Quanuis autem parabolæ alium vsum habeant quàm vt ænigmaticè contineant quæ dilucidè non vult Deus patefieri: diximus tamen sic propositam fuisse à Christo parabolam de qua nunc agitur, vt propter allegoriæ contextum fuerit quasi dubium ænigma.

14 *Completur in illis Prophetia.*) Confirmat Esaiæ vaticinio minimè nouum esse si multi nihil ex verbo Dei proficiunt, quod olim veteri populo in maiorem excæcationem destinatum fuit. Cæterùm locus hic Prophetæ variè citatur in Nouo testamento. Paulus enim Actorum 28.f.26. Iudæis obstinatam suam malitiam exprobrans, eos ideo excæcari dicit Euangelii luce, quia aduersus Deum amarulenti sint ac rebelles. Ita propinquam causam designat, quæ patebat in ipsis hominibus. Vndecimo autem ad Romanos capit.a.7. discrimen ex altiore & magis recondito fonte deducit. Reliquias enim secundum gratiam electionis seruatas esse docet, reliquos verò excæcatos, sicut dictum est per Iesaiam, &c. Notanda illic est antithesis. nam si sola Dei electio, & quidem gratuita residuum aliquem populum seruat: sequitur, occulto Dei iudicio, quanuis iusto, alios omnes perire. Qui sunt enim cæteri quos Paulus electis reliquiis opponit, nisi quos Deus peculiari salute dignatus non est? Similis etiam est ratio apud Iohánem capite 12.f.38. multos enim incredulos fuisse dicit, quia nemo credit nisi cui Deus brachium suum reuelat. Et continuò pòst subiicit, illos non potuisse credere quia rursus scriptum sit, Excæca cor populi huius. Eodem spectat Christus quum ad occultum Dei consilium refert, quòd non omnibus promiscuè patefacta sit Euangelii veritas, sed procul sub ænigmatibus proposita, vt nihil quàm crassiores tenebras offunderet populi mentibus. Semper quidem (fateor) quoscunque Deus excæcat, hac pœna reperientur digni: sed quia non semper propinqua causa in hominum personis apparet, fixum maneat hoc principium, Diuinitus illuminari in salutem, idque singulari dono, quos Deus gratis elegit: omnes autem reprobos luce vitæ priuari, siue illis Deus verbum suum subducat, siue obstructos teneat ipsorum oculos ac aures, ne audiant & videant. Nunc tenemus quomodo Prophetæ vaticinium Christus ad præsentem causam accommodet. *Auribus audietis.* Non recitantur Prophetæ verba, nec verò operæpretium fuit: quia Christo satis erat ostendere neque nouum neque insolitum esse exemplum si multi ad verbum Dei obstupescerent. Prophetæ dictum fuit, Vade, excæca mentes, & corda obdura, hoc tribuit Matthæus auditoribus, vt cæcitatis suæ & duritiei culpam sustineant: neque enim alterum ab altero disiungi potest: quia quotquot in sensum reprobum coniecti sunt, sponte & intrinseca malitia se excæcant & obdurant. Nec fieri aliter potest vbicunque non regnat Dei Spiritus quo soli electi reguntur. Quare teneatur ista connexio, alienos esse à sana mente quoscũque Deus Spiritu adoptionis non illuminat: ideóque verbo Dei magis excæcari, & tamen in illis residere culpam, quia spontanea est excæcatio. Cæterum hinc Verbi ministris petenda est consolatio, si eorum labori sæpe ex voto non respondeat successus: multis adeò non prodest eorum doctrina, vt deteriores fiant. Nempe illis accidit quod expertus est Propheta, supra quem non excellunt. Optandum quidem esset vt omnes adducerent in Dei obsequium, & huc incumbere atque eniti ipsos decet: interea ne mirentur quod olim Deus iudicium exercuit per ministerium Prophetæ, hodie quoque impleri. Quanquam sedulò cauẽdum est ne ignauia nostra pereat Euangelii fructus.

Esa.6.c.9

12 Marc. *Vt videntes non videant.*) Hîc breuiter notare sufficiat quod alibi fusius expositum est, doctrinam non esse propriè neque per se, nec sua natura causam cæcitatis, sed per accidens. Sicuti enim, quum ad Solem prodeũt luscioli, magis eorum oculi hebetantur: atque id vitium Soli minimè imputatur, sed eorum oculis: ita quòd reprobos Dei verbum excæcat & obdurat, quia fit eorum prauitate, ipsis proprium & genuinum, Verbo autem accidentale est. *Nequando conuertantur.* Hæc particula ostendit quorsum prosit videre & intelligere: vt scilicet homines ad Deum conuersi, cum ipso redeant in gratiam, eóque propitio bene & fœliciter habeant. Ergo in hunc finem propriè verbum suum Dominus vult prædicari, vt mentes & corda hominum innouans, eos sibi reconciliet. De reprobis verò contrà hîc pronuntiat Iesaias, ne misericordiam obtineant, manere in ipsis lapideam duritiem, verbóque adimi suum effectum erga eos, ne ad pœnitentiam corda emolliat. Sanationis voce Matthæus, sicuti Propheta, liberationem à malis omnibus complectitur: populum enim manu Dei afflictum metaphoricè homini ægroto comparant. Ideo sanitatem conferri dicunt quum Dominus pœnas relaxat. Sed quia sanitas ista à peccatorum remissione pendet, aptè Marcus & scitè causam & fontem designat. Vnde enim pœnarum mitigatio, nisi quia Dominus nobis placatur, sua benedictione nos prosequitur? Etsi autem interdũ reatu nostro abolito, nos tamen punire non desinit vel vt magis humiliemur, vel vt simus in posterum cautiores: quia tamen fauoris sui signa ostendens, nos viuificat & instaurat, deinde vt plurimùm cessant pœnæ cum culpa: meritò sanatio cum venia coniungitur. Cæterùm ex eo minimè colligi debet, pœnitentiam esse veniæ causam, quasi Deus cõuersos in gratiam recipiat, quia hoc promeriti sint: (nam & ipsa conuersio signum est gratuiti Dei fauoris) sed tantùm ordo & consequentia notatur: quia Deus peccata non remittit nisi in quibus homines sibi displicent.

16 Matth. *Vestri verò beati oculi.*) Videtur Lucas hoc dictum in aliud tempus reiicere. Facilis tamen solutio est: quòd illic plures sententias, non distincta temporũ serie congerit. Sequemur ergo Matthæi contextum, qui clarius exprimit vnde occasionem sumpserit ita loquendi. Nam sicuti prius de singulari gratia sibi collata, inde admoniti fuerant quòd Dominus eos à vulgo exemptos ad mysteria regni sui familiariter admittebat: nunc eadem gratia alia comparatione extollitur, quòd scilicet veteribus Prophetis sanctisque Regibus præcellant. Hoc autem multo splendidius est quàm incredulæ turbæ præferri. Porrò non quemlibet auditum, nec simplicem carnis aspectum Christus intelligit: sed beatos eorũ oculos pronuntiat quia gloriam cernant dignam vnigenito Dei Filio, vt eum redemptorem agnoscant: quia ipsis affulgeat viua Dei imago, in qua salutem solidámque beatitudinem percipiant. deinde quia in ipsis compleatur quod dictum fuerat per Prophetas, vt plenè & perfectè à Deo edocti, non discant quisque

que à proximo suo. Ita diluitur obiectio quæ ex altera Christi sententia adferri posset, vbi Beatos dicit qui non viderunt & crediderunt. diuersa enim illic notatur videndi ratio, qualem scilicet Thomas pro sua crassitie appetebat. Aspectus autem de quo nunc loquitur Christus, ætatum omnium fidelibus cum Apostolis communis est. Nos enim Christum non videntes videmus, & non audientes audimus: quia in Euangelio facie ad faciem, vt dicit Paulus, nobis apparet, vt in imaginem eius transformemur, & semel in ipso exhibita sapientiæ, iustitiæ, & vitæ perfectio illic assiduè refulget. *Iohan.20.g.19* *2.Cor.3.d.18*

24 Luc. *Et reges voluerunt.)* Meritò potior Ecclesiæ præsentis conditio esse dicitur, quàm sanctorum Patrum qui sub Lege vixerunt: quibus nonnisi sub vmbris & inuolucris ostensum fuit quod nunc in lucida Christi facie palàm apparet. Scisso enim templi velo in cæleste sanctuarium fide ingredimur, & familiaris patet ad Deum accessus. Nam etsi Patres sorte sua contenti beatam in animis suis pacem fouebant, hoc tamen non obstitit quominus votis suis longius ferrentur. Sic Abraham vidit quidem eminus diem Christi, & gauisus est: propiore tamẽ aspectu potiri optauit, nec compos factus est voti sui. Nam ex omnium sensu loquutus est Simeon quum diceret, Nunc in pace dimittis seruum tuum. Nec verò fieri aliter potuit, quum sub onere maledictionis quo oppressum est genus humanum, promissæ liberationis desiderio toti arderent. Sciamus ergo quasi famelicos ad Christum suspirasse, & tamen tranquillam fuisse eorum fidem vt Deo non obstreperent, sed patienter animos suos suspenderent vsque ad maturum reuelationis tempus. *Iohan.8.g.56* *Luc.2.d.29*

MATTH. XIII.

18 *Vos igitur audite parabolam seminantis.*

19 *Quũ quiuis audit sermonem regni, & nõ intelligit, venit ille malus, & rapit id quod seminatum est in corde illius: hic est qui iuxta viam seminatus fuit.*

20 *At qui in petricosa semen iactum exceperat, hic est qui verbum audit, ac protinus cum gaudio excipit illud.*

21 *Verùm non habet radicem in semetipso, sed temporarius est: porrò quum inciderit afflictio aut persequutio propter sermonem, continuò offenditur.*

22 *Qui autem in spinas semen exceperat, hic est qui verbum audit, & cura seculi huius deceptióque diuitiarum suffocat sermonem, & infrugifer redditur.*

23 *Cæterùm qui in terrã bonam excepit semen, hic est qui sermonem audit & intelligit, qui denique fructum etiam reddit ac facit: alius quidem centuplum, alius verò sexagecuplum, alius verò trigecuplum.*

MARC. IIII.

13 *Et ait illis, Nescitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas cognoscetis?*

14 *Seminator, est qui sermonem seminat.*

15 *Alij autẽ sunt qui iuxta viam* semen excipiunt, *vbi seminatur sermo: & quum audierint, confestim venit Satanas, & aufert sermonem qui seminatus est in cordibus eorum.*

16 *Et alij sunt similiter qui in petrosa semen excipiunt: qui quum audierint sermonem, statim cum gaudio accipiũt illum.*

17 *Et non habent radicem in se, sed temporarij sunt: deinde coorta afflictione aut persequutione propter sermonem, mox offenduntur.*

18 *Et alij sunt qui in spinas semen excipiunt: hi sunt qui sermonem audiunt:*

19 *Et sollicitudines seculi huius, ac deceptio diuitiarum, rerúmque aliarum cupiditates introeuntes suffocant sermonẽ, ac redditur infructifer.*

20 *Alij sunt qui in terram bonam semẽ exceperunt, qui audiunt sermonem, & suscipiunt, & fructificant, alius ad triginta, alius ad sexaginta, alius ad centum.*

LVC. VIII.

11 *Est autem hæc parabola: Semẽ, est sermo Dei.*

12 *Qui autẽ iuxta viam, ij sunt qui audiũt: deinde venit diabolus, & tollit sermonem de corde eorum, ne credentes seruentur.*

13 *Nã qui super petram, ij sunt qui quum audierint, suscipiũt cum gaudio sermonem: hi tamen radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tẽtationis recedunt.*

14 *Quod autem in spinas cecidit, ij sunt qui audierũt, & euntes à solicitudinib⁹ & diuitiis, & voluptatibus vitæ suffocãtur nec fructũ reddũt.*

15 *Quod autẽ in terram bonam, ij sunt qui corde bono & benigno, audientes sermonem retinẽt, & fructum afferũt in patiẽtia.*

Apud Matthæum & Lucam simpliciter & sine obiurgatione parabolam discipulis exponit Christus: apud Marcum verò eorum tarditatem obliquè perstringit quia aliis non præcurrant qui futuri erant omnium doctores. Summa autem est, doctrinam Euangelii, quum instar seminis sparsa est, non vbique esse fructiferam: quia non semper in terram fœcundam & bene cultam incidit. Enumerat autem quatuor

auditorum species, quorum primi semen non concipiunt: secundi concipere quidem videntur, sed ita vt viuas radices non agat: in tertiis suffocatur seges: ita superest quarta pars quæ fructum reddit. Non quòd ex quatuor auditoribus vnus tantum, vel decem ex quadraginta, doctrinam amplexi fructificent: (certum enim numerum Christus præfigere hîc noluit: nec eos, de quibus loquitur in partes æquales distribuere: vt non semper idem, sed nunc huberior, nunc magis exiguus est prouentus fidei vbi Verbum seminatur) sed tantum admonuit, in multis perire vitæ semen ob diuersa vitia, quibus vel statim corrumpitur, vel arescit, vel paulatim degenerat. Cæterùm quo melius prosit nobis admonitio, tenendum est, nullam de contemptoribus mentionem fieri qui palàm Dei verbum repellunt: sed eos tantùm notari in quibus aliqua videtur esse docilitas. Quòd si eorum maior pars euanescit, quid reliquo mundo fiet à quo palàm repellitur salutis doctrina? Nunc ad singulas species descendo.

19 *Audit sermonem regni, & non intelligit.)* Primo loco steriles & incultos commemorat, qui semen intus non concipiunt: quia nulla est in eorum cordibus præparatio. tales, duræ & siccæ terræ comparat qualis est in via publica, quæ calcata, instar pauimenti durescit. Huius generis vtinam non liceret tam multos hodie cernere, qui vbi se ad audiendum obtulerint, stant tamen attoniti, nec vllum gustum capiunt: denique parum differunt à truncis vel lapidibus. quare non mirum est esse prorsus euanidos. Quòd verbum Christus dicit in eorum cordibus seminari, licet impropria sit locutio, ratione tamen non caret: quia hominum vitio & prauitate non eripitur verbo sua natura quin seminis vim retineat. idque diligenter notandum est, nequid putemus Dei gratiis decedere, quanuis ad nos vsque earum effectus non perueniat. Dei enim respectu seminatur in cordibus verbum: sed non omnium corda illud insitum cum mansuetudine recipiunt, quemadmodum Iacobus, 1.c.21. hortatur. Est ergo semper Euangelium potentiâ fructuosum semen, sed non actu. Apud Lucam additur, diabolum tollere de corde eorum semen, ne credentes seruentur. Vnde colligimus, hunc salutis nostræ hostem, vt sationis tempore solent famelicæ aues, simul ac prodit in medium doctrina, instare, & irrumpere ad eam rapiendam prius quàm humore concepto germinet. Non vulgaris etiam fidei laus est dum vocatur salutis nostræ causa.

Auditorum quatuor genera.

20 *Qui in petricosa.)* Hic ordo à superiore differt: quia temporalis fides quasi seminis conceptio, fructum aliquem initio promittit: sed non ita bene & penitus subacta sunt corda vt ad continuum alimentum eorum mollities sufficiat. Huius etiam generis nimis multos hodie videmus, qui Euangelium cupidè amplexi, paulo pòst deficiunt: quia non subest viuus affectus qui ipsos ad constantiam confirmet. Quare se quisque penitus examinet, ne alacritas, quæ multum fulgorem emittit, breui euanescat quasi stuppea flamma, vt loquuntur. Nisi enim totum cor solidè penetret verbum, profundásque radices habeat, fidei non suppetet continuus humor ad perseuerantiam. Laudabilis quidem est ista promptitudo, verbum Dei, simul ac prolatum est, sine mora cum gaudio excipere: sciamus tamen nihil actum esse donec solidum robur collegerit fides, ne in prima herba arescat. Exempli causa, dicit Christus, qui tales sunt, crucis scandalo turbari. Et sanè, vt æstu solis probatur terræ sterilitas: ita persecutio & crux, eorum vanitatem detegit qui leuiter tincti, nescio quo desiderio, non probè serio pietatis affectu imbuti sunt. Tales apud Matthæum & Marcum vocantur temporarii, non tantùm quia ad tempus professi se Christi discipulos, postea in tentatione desciscunt: sed quia sibi quoque videntur veram habere fidem, ideo apud Lucam dicit Christus eos ad tempus credere: quia fidei similis est honor ille quem Euangelio deferunt. Interea tamen sciendum est, non verè esse incorruptibili semine regenitos, quod nunquam marcescit, quemadmodum Petrus docet. Nam illud Iesaiæ, capite 40.b.8. Sermo Dei manet in æternum cordibus fidelium impleri dicit, quibus semel infixa Dei veritas nunquam effluit, sed vsque ad finem viget. Credunt tamen quodammodo quibus amabile est Dei verbum & apud quos reuerentiam aliquam obtinet: quia certè ab incredulis distant qui fidem abrogant loquenti Deo, vel eius verbum respuunt. Tantum sciamus, nullos esse veræ fidei participes nisi qui adoptionis Spiritu obsignati, Deum ex animo Patrem inuocant. Porrò vt nunquam extinguitur Spiritus ille: ita & fidem quam semel insculpsit piorum cordibus, euanescere & perire impossibile est.

1.Pet.1.d.4

22 *Qui in spinas.)* In tertia classe recenset eos qui ad fouendam intus sementem idonei fierent nisi aliunde eam corrumpi ac degenerem reddi finerent. Spinis autem comparat Christus voluptates seculi, vel malas cupiditates, & auaritiam, & alias carnis solicitudines. Quanquã Matthæus curas seculi duntaxat cum auaritia ponit, sed eodem sensu: quia sub hac voce, voluptatu illecebras (quarum Lucas meminit,) & omne cupiditatis genus complectitur. Quia sicut lætam alioqui segetem, dum in culmos assurgit, suffocant spinæ, & alia noxæ impedimenta: sic in hominum cordibus præualent vitiosi carnis affectus, & fide superiores sunt, vt vim cælestis doctrinæ quæ nondum matura est, obruant, Etsi autem malæ cupiditates, antequam verbum Domini in herbam emergat, cor hominis occupant, non tamen inter prima initia videntur dominari, sed paulatim superueniunt, postquam exorta est seges, & vbi fructũ promittit. Danda igitur singulis opera est, vt spinas è cordibus suis euellant nisi verbum Dei suffocari velint: quando nemo est qui non ingenti spinarum copia & quasi densa sylua refertus sit. Et certè videmus quàm pauci ad maturitatem perueniant: quia vix decimus quisque non dico ad extirpandas, sed ne ad resecãdas quidem spinas intentus est. Atqui ipsa multiplex copia quę torporem excutere debebat, plerisque satiscendi caussa est. Imposturam diuitiarum Christus pro auaritia posuit. Sed consultò diuitias vocauit fallaces vel deceptrices, quo magis ab earum laqueis sibi cauere discant homines. Cæterùm quot sunt carnis nostræ affectus, quorum innumera est copia & varietas, meminerimus totidem esse noxas ad corrumpendum vitæ semen.

23 *Qui in terram bonam.)* Eos tantùm bonæ & fructuosæ terræ Christus comparat in quibus non solùm radices agit verbum Domini, & quidem altas ac solidas, sed obstacula quoque omnia superat, ne fructum eius præuertant. Siquis obiiciat, neminem posse reperiri à spinis vacuum & purum: facilis est solutio, Christum hîc non disserere de fidei perfectione, sed tantum ostendere in quibus verbum fructificet. Quanquam ergo mediocris erit profectus, quisquis tamen non degenerat à syncero Dei cultu, bona terra

na terra & fertilis censetur.Spinis quidem euellendis incũbere nos decet: sed quia nunquam vel assiduo labore consequemur quin residuum semper aliquid maneat,saltem quisque nostrũm eas mortificare studeat,ne Verbi fructum impediant.Confirmat hanc sententiam quod proximè sequitur,vbi docet Christus non æquali omnes mensura fructum ferre. Etsi enim centupli respectu tenuis est eius terræ fertilitas quæ trigecuplum prouentum reddit,videmus tamen vt terras omnes simul coniungat Christus quæ agricolæ laborem ac spem non prorsus frustrantur. Atque hinc docemur, minimè spernendos esse qui minus excellunt,quando ipse paterfamilias,licet vnumquenque pro abundantiæ suæ gradu aliis præferat, communi tamen bonitatis elogio inferiores quoque dignatur. Cæterùm tres istos gradus insulsè Hieronymus ad virgines,viduas,& coniuges detorquet.quasi verò prouentus quem exigit à nobis Dominus,ad solum cælibatum pertineat: ac non sæpe vberior sit in proferendo omni virtutum fructu coniugum pietas. Hoc quoque obiter sciendum est, Christum non hyperbolicè loqui de fructu centuplo, vt tunc fuit quarundam regionum fœcunditas: sicut ex historicis plerisque & quidem oculatis testibus constat.

MATTH. XIII.	MARC.	LVC.
24 *Aliam parabolam proposuit eis,dicens, Assimilatum est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo.*		
25 *Sed dormientibus hominibus,venit illius inimicus,& seminauit zizania inter triticum,abiitque.*		
26 *Quum autem germinasset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania.*		
27 *Accedentes autem serui patrisfamiliâs dixerunt illi, Domine, Nónne bonum semen seminaueras in agro tuo? vnde igitur habet zizania?*		
28 *Ille verò dixit illis,Inimicus homo hoc fecit.Serui autem dixerunt illi,Vis igitur abeamus, & colligamus ea?*		
26 *At ille dixit, Non: ne dum colligitis zizania, eradicetis simul cum illis & triticum.*		
30 *Sinite pariter crescere vtraque vsque ad messem: & in tempore messis dicã messoribus,Colligite primùm zizania, & colligate ea in fasciculos ad comburendum ea: triticum verò congregate in horreum meum.*		
Paulo pòst.		
36 *Tunc dimissis turbis venit in domum* Iesus,*& accesserunt ad illum discipuli eius,dicẽtes, Explica nobis parabolam zizaniorum agri.*		
37 *At ille respondens,dixit illis, Qui seminat bonum semen,est filius hominis.*		
38 *Ager autem,est mundus.Porrò bonum semen,ij sunt filij regni:zizania verò sunt filij illius mali.*		
39 I*nimicus autem qui seminat ea, est diabolus: Messis verò,consummatio seculi est: Messores autem, Angeli sunt.*		
40 *Sicut ergo colligunt zizania, & igni comburuntur, sic erit in consummatione seculi huius.*		
41 *Mittet Filius hominis Angelos suos,& colligent è regno illius omnia offendicula, & eos qui patrant iniquitatem:*		
42 *Ac mittent illos in caminum ignis: ibi erit ploratus, stridórque dentium.*		
43 *Tunc iusti fulgebunt vt Sol in regno Patris sui. Qui habet aures ad audiendum,audiat.*		

Vt nobis constet vsus parabolæ,tenere operæpretium est quorsum tendat Christus. Putant quidam, ne sibi promiscuum vulgus placeret externa Euangelii professione,eum dixisse,in agro suo sæpe vitiosum semen bono permixtum esse,sed venturum diem quo lolium à tritico separetur. Itaque hanc parabolam cum proxima coniungunt,acsi eadem esset vtriusque ratio. Mihi tamen secus videtur. nam separationis ideo meminit, ne tædio fatiscant piorum animi, dum confusam bonorum simul cum malis

mixturam cernunt.Etsi enim sanguine suo Ecclesiam mundauit Christus, vt sit absque ruga & macula: adhuc tamen multis vitiis laborare patitur. Nec de residuis infirmitatibus carnis loquor, quibus obnoxii sunt singuli fideles postquam regeniti sunt Dei Spiritu: verùm simul ac exiguum gregem sibi collegit Christus, multi hypocritæ se insinuant, obrepunt peruersi homines, multi etiam improbi se ingerunt: ita fit vt multis sordibus inquinetur sacer ille cœtus quem sibi Christus segregauerat. Hoc porrò multis valde esse absurdum videtur, in Ecclesiæ sinu foueri vel impios homines, vel profanos, vel sceleratos. Adde quòd plerique zeli prætextu, plus æquo morosi, nisi omnia ad eorum votum composita sint, quia nusquam apparet absoluta puritas, tumultuosè ab Ecclesia discedunt, vel importuno rigore eam euertuntac perdunt. Quare hic, meo iudicio, simplex est parabolæ scopus. Quandiu in hoc mundo peregrinatur Ecclesia, bonis & synceris in ea permixtos fore malos & hypocritas, vt se patientia arment filii Dei, & inter offendicula quibus turbari possent, retineát infractam fidei constantiam. Est autem aptissima comparatio, quum Dominus Ecclesiam vocat agrum suum, quia eius semen sunt fideles. Quanquam autem Christus postea subiicit, mundum esse agrum, dubium tamen non est quin propriè hoc nomen ad Ecclesiam aptare voluerit de qua exorsus fuerat sermonem. Sed quoniam passim aratrum suum ducturus erat per omnes mundi plagas, vt sibi agros excoleret in toto mundo, ac spargeret vitæ semen, per synecdochen ad mundum transtulit quod parti tantum magis quadrabat. Nunc videndum est quid per triticum intelligat, & quid per zizania. Non potest hoc de doctrina exponi, quasi dixisset, vbi seminatur Euangelium, statim corrumpi & adulterari prauis figmentis: nunquam enim vetuisset Christus, in tali corruptela purganda strenuè satagere. Neque enim vt in hominum moribus, quæ corrigi nequeunt vitia, tolerari oportet: ita liceret impios errores ferre qui fidei puritatem inficiunt. Deinde nominatim Christus filios maligni zizania esse dicens, dubitationem tollit. Rursus tamen notandum est, non posse hoc etiam simpliciter de hominum personis intelligi, quasi Deus creatione bonos homines seminaret, diabolus verò malos. Quod ideo admoneo, quia hoc loco abusi sunt Manichæi, vt colorem inducerent suo figmento de duobus principiis. Atqui scimus quicquid vitii est tam in diabolo quàm in hominibus non aliud esse quàm integræ naturæ corruptelam. Sicuti ergo Deus electos suos qui originali peccato infecti sunt, non creatione bonum semen facit, sed eos Spiritus sui gratia regenerans: ita diabolus non creat malos homines, sed à Deo creatos deprauat, & in agrum Domini inserit ad vitiandum purum semen.

36 *Qui seminat bonum semen.)* Prius regnum cælorum dixerat simile esse homini seminanti, sed impropriè. Sensus tamen clarus est, idem contingere prædicato Euangelio atque in satione agrorum solet, vt lolium tritico succrescat. nisi quòd speciale quiddam exprimit dicens, inimici fraude aspergi agrum lolio: vt sciamus non fortuitò neque naturaliter hoc fieri, quod multi improbi se fidelibus permiscent, quasi eadem sint seges: sed huius mali culpam diabolo imputare discamus, non vt eius damnatio homines absoluat à reatu, sed primùm, nequid maculæ aspergatur Deo propter vitium hoc aduentitium: deinde ne miremur, subinde pullulare zizania in agro Domini, quum semper ad nocendum vigilet Satan. Porrò quòd Christus non Verbi ministros seminare dicit, sed se vnum: ratione non caret. quanuis enim ad eius personam hoc restringi minimè conueniat, quia tamen nostra opera sic vtitur, & ad culturam agri sui tanquam instrumenta nos adhibet, vt per nos solus & in nobis agat, meritò sibi vendicat quod eius ministris quodammodo commune est. Meminerimus ergo non solùm Christi mandato prædicari Euangelium, sed eius auspiciis & ductu, vt simus tanquam eius munus, ipse autem vnicus operis author.

39 *Messis verò, consummatio seculi.)* Est quidem hæc valde molesta conditio, quòd reprobis oneratur Ecclesia vsque ad finem mundi: hoc tamen tempus nobis ad patientiam ideo Christus præscribit, ne vana spe nos lactemus. Gnauiter quidem Pastores incumbere decet ad purgandam Ecclesiam, & hac in parte ab omnibus piis adiuuandi sunt quatenus fert cuiusque vocatio. Verum vbi omnes in commune mutuas operas contulerint, non tamen eousque proficient vt penitus ab omni sorde purgent Ecclesiam. Teneamus ergo, nihil minus fuisse Christo propositum quàm indulgentia sordes alere: tantum fideles suos hortari voluit ne animis deficiant quia malos secum ferre coguntur: deinde etiam eorũ zelum frænare & moderari, qui fas esse non putant societatem nisi cum puris Angelis colere. Perperam igitur hoc testimonio Anabaptistæ & similes abusi sunt, vt gladii vsum arcerent ab Ecclesia. Atqui facilis est refutatio: nam quum excommunicationem ipsi admittant, quæ malos & reprobos saltem ad tempus eradicat, cur non in sceleratos, quoties res ita postulat, gladium exerent pii Magistratus? Excipiunt, locum dari pœnitentiæ, vbi capitalis pœna non est. quasi verò latro in cruce remedium salutis non inuenerit. Cæterùm hæc solutio sufficiat, Christum hîc neque de Pastorum, neque de Magistratuum officio disserere, sed offendiculum tollere quo turbantur infirmi dum Ecclesiam vident non modò ex electis, sed ex impura fæce collectam esse. *Messores, Angeli sunt.* Nomen hoc accommodari debet ad causam præsentem. Messores alibi dicuntur Apostoli, Prophetarum respectu, quia in eorum laborem ingressi sunt. Et omnibus Verbi ministris iniungitur mandatum, vt fructum Domino afferant, qui semper maneat. Quò etiam pertinet illud, segetem iam albescere, & appetere messores: Item, messem esse multam, operarios verò paucos. Sed hîc diuersa est ratio comparationis: quia in agro Domini plantati esse dicuntur qui locum in Ecclesia occupant. Nec obstat quòd alibi dicitur Christus, simulac cum Euangelio suo prodit, ventilabrum habere in manu quo aream suam purget. Nam illic describitur eius purgationis initium, quam hoc loco fieri negat ante extremum diem: quia tunc demum suis omnibus numeris constabit. Cæterùm quanquam tunc extremam manum purgandæ Ecclesiæ apponet per Angelos, idem tamen nunc facere incipit per pios doctores. Porrò Angelis has partes tribuit, quia non adstabunt ad eius tribunal otiosi, sed præstò se offerent ad exequenda eius mandata. Ergo qui ad extirpandum quicquid displicet præposterè festinant, anteuertunt quantum in se est Christi iudicium, & ereptum Angelis officium temere sibi vsurpant.

Iohan.4.c.38
Iohan.15.c.16
Iohan.4.e.35
Matth.9.d.37
Matth.3.c.12

41 *Colli-*

41 *Colligent è regno eius.*) Quod sequitur de omnibus qui iniquitati dediti sunt, exegeticum est: neque enim aliquid diuersum notatur: sed perinde est acsi dixisset, tunc maturum fore & opportunū tempus quo restituantur omnia in legitimum ordinem, atque ita tollantur impii qui nunc sunt offendicula. Sic autem vocantur, quia non sibi tantùm malè viuunt, sed labefactant multorum fidem, alios morantur in recto cursu, quosdam prorsus auertunt, alios præcipitant. Hinc sumenda est vtilis admonitio, ne tot offendiculis circundati, segnes ac securi pergamus, sed acriter intenti simus ad cauendum. Simul etiam corrigitur eorū mollities qui tam delicati sunt vt ad minima quæque offendicula cursum reflectant. Difficile quidem est fateor, non subinde impingere, interdum etiam cadere innumeris scandalis se ingerentibus, sed firmandi sunt animi fiducia: quia minimè dubium est quin Filius Dei, qui suos per media scandala incedere iubet, superandis omnibus vires daturus sit. Horribile etiam iudicium hypocritis & reprobis quibuslibet denuntiat qui nunc primarii Ecclesiæ ciues videntur, ne inani suæ iactantiæ indormiant. Quòd ad caminum ignis spectat, metaphorica est loquutio. Nam sicuti gloriæ infinitas quæ reposita est filiis Dei, sensus omnes nostros longè altius exuperat quàm vt possit vllis verbis exprimi: ita supplicium quod reprobos manet, quia incomprehensibile est, pro modulo captus nostri adumbratur. Cuius rei inscitia fecit vt Sophistæ frustra, nihili disputationibus se torquerent, sicut alibi iam attigimus. Scio quosdam subtilius minutas quasque particulas persequi: sed quia timendum est ne argutiæ minus solidæ nos ad ineptias deducant, parcius philosophari malo, simplici & genuino sensu contentus. Quibus tantopere arridet curiositas, si rogentur quomodo Christo sopito & nesciente, diabolus zizania bono semini inspergat, quid respondeant non habebunt: ego tamen ita sobrius esse studui, vt nihil cognitu dignum & vtile omitterem.

43 *Tunc iusti fulgebunt.*) Insignis consolatio, quòd filii Dei qui nunc vel squalore obsiti iacent, vel latent nullo in pretio, vel etiam probris cooperti sunt, tunc quasi sereno cælo, & discussis omnibus nebulis, verè, & ad liquidum semel conspicui fulgebunt. Et aduerbium temporis emphaticum est: tacitam enim continet antithesin præsentis status & vltimæ instaurationis, cuius spe fideles suos Christus sustentat. Sensus ergo est, Quanuis nunc emineant in Ecclesia multi improbi, fœlicem tamen illum diem certò nobis sperandum esse, quo suos in sublime attollat Filius Dei, & omnem fuliginem abstergat qua nunc eorum fulgor obruitur. Verum quidem est, nullis promitti futuram gloriam nisi in quibus iam eluceat imago Dei, & qui in eam per continuos gloriæ gradus transformantur. sed quia nunc abscondita est piorum vita, & salus eorum, quia in spe consistit inuisibilis est: meritò Christus, vt promissa sibi gloria potiantur fideles, in cælum eos reuocat. Nec dubium est quin ad locum Danielis respexerit, quo magis ad viuum afficeret auditores: acsi dixisset, Prophetam, vbi de futuro splendore concionatur, simul notare temporalem caliginem: ideòque, vt locus detur vaticinio, patienter ferendam esse mixturam quæ electos Dei reprobis ad tempus inuoluit. Gloriam hanc Solis luci comparans, æqualitatem minimè statuit. Sicut enim variè nunc dona sua inter fideles distribuit Christus, sic ea quoque vltimo die coronabit. Sed tenendum est memoria quod dixi, tantum instaurationem quæ in vltimum Christi aduentum differtur, cum nubilo mundi statu conferri. Regnum Patris quasi piorum hæreditas, terræ opponitur, vt se in hac peregrinari meminerint, atque ita in cælum aspirent. Etsi enim alibi Regnum Dei esse in nobis dicitur, non constabit nobis eius fruitio donec sit Deus omnia in omnibus.

MATTH. XIII.

31 *Aliā parabolam proposuit eis, dicens, Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod acceptum homo seminauit in agro suo:*

32 *Quod minimum quidē est omnium seminū: vbi verò excreuerit, maximum est inter olera, & fit arbor, ita vt veniant volucres cæli, & nidulentur in ramis eius.*

33 *Aliā parabolā dixit illis, Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in tribus satis farinæ, donec fermentaretur totum.*

34 *Hæc oīa loquutus est* I*esus in parabolis ad turbas & sine parabola nihil lo-*

MARC. IIII.

26 *Et dicebat, Sic est regnū Dei quemadmodū si homo iaceat semen in terram,*

27 *Ac dormiat, & exurgat nocte & die, segésque germinet, ac surgat in altum, dum nescit ille.*

28 *Vltro enim terra fructificat, primùm herbā, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.*

29 *Quum autem productus fuerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.*

30 *Et dicebat, Cui assimilabimus regnū Dei? aut qua collatione conferemus illud?*

31 *Sicut granum sinapis, quod quum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terra:*

32 E*t quū seminatū fuerit, exurgit, & fit maius omnibus oleribus,*

LVC. XIII.

18 *Dicebat ergo, Cui simile est regnum Dei? & cui assimilabo illud?*

19 *Simile est grano sinapis, quod acceptū homo iecit in hortum suum, & creuit, & euasit in arborē magnā, & volucres cæli nidulatæ sunt in ramis eius.*

20 *Et iterum dixit, Cui assimilabo regnum Dei?*

21 *Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in tribus farinæ satis, do-*

quutus est illis:
35 *Vt cōpleretur quod dictum fuerat per Prophetā, qui ait, Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi.*

& facit ramos magnos, ita vt possint sub vmbra eius aues cæli nidificare.
33 *Et talibus multis parabolis loquebatur ijs sermonem, prout poterant audire:*
34 *Sine parabola verò non loquebatur eis, seorsim autem discipulis exponebat omnia.*

nec fermētaretur totum.
22 *Et ibat per ciuitates & castella, docens & iter faciens Ierosolymam.*

His parabolis discipulos suos animat Christus, ne humilibus Euangelii exordiis offensi resiliant. Videmus quàm superbè Euangelium despiciant, imò subsannent profani homines, quia per obscuros & ignobiles ministros affertur, quia non statim excipitur totius mundi applausu, sed paucos habet discipulos, & quidem vt plurimum nullius pretii homuntiones ex vulgo. Ita fit vt desperent infirmi de successu quem ex principiis æstimant. Atqui Dominus consultò regnum suum à tenuibus & contemptis principiis auspicatur, vt insperati progressus, eius potentiam melius illustrent. Regnum ergo Dei grano sinapis confertur, quod minimum inter semina, crescit tamen in tantam altitudinem vt fiat arbustum in quo nidulentur aues. Confertur & fermento, quod tametsi exiguum est, vim tamen suam sic diffundit, vt magna farinæ copia inde acescat. Discamus ergo, si contemptibilis est oculis carnis regni Christi species, ad immensam & inæstimabilem Dei potentiam mentes nostras attollere: quæ sicuti ex nihilo semel creauit omnia, sic quotidie ea quæ non sunt, supra humani sensus modum excitat: superbis sinamus suos caninos risus, donec ex inopinato eos Dominus obstupefaciat. Interim ne despondeamus animos, sed fide surgamus contra mundi fastum donec incredibile virtutis suæ documentum proferat Dominus de quo hìc concionatur. Fermenti nomen aliquando malè sonat, sicuti quum admonet Christus cauendum esse à Scribarum fermento: item quum docet Paulus exiguo fermento totam massam corrumpi. Sed hìc simpliciter tenenda est appellatio ad præsentem causam. De regno Dei & cælorum alibi dictum est.

1 Cor. 5. b. 6

26 Marc. *Sic est regnum Dei.*) Quanquam eòdem tendit hæc similitudo quò duæ priores, videtur tamen Christus data opera sermonem ad Verbi ministros dirigere, ne frigidius muneri suo incumbant quia non statim laboris fructus apparet. Ergo illis agricolas ad imitandum proponit, qui sub spe metendi, semen in terram proiiciunt, neque anxia inquietudine torquentur, sed eunt cubitum, & surgunt: hoc est, pro more intenti sunt quotidiano labori, & se nocturna quiete reficiunt, donec tandem suo tempore maturescat seges. Ergo quamuis Verbi semen ad tempus suffocatum lateat, iubet tamen Christus bono animo esse pios doctores, ne diffidentia illis alacritatem minuat.

34 Matth. *Hæc omnia loquutus est.*) Quanquam disertè exprimit Marcus loquutum esse Christum prout audire poterant: mihi tamen probabile videtur, non tam docendi consilio continuis parabolis vsum fuisse, quàm vt attentos redderet auditores in aliud tempus magis idoneum. Cur enim seorsum discipulis illas familiariter exposuit? An quòd ipso vulgo rudiores forent? Imò verò quia animi sui sensum apud eos familiariter deponere voluit, alios autem relinquere suspensos, donec maturior opportunitas veniret. Hæc enim quædam solùm fuerūt Euangelii præludia, cuius plenior claritas & promulgatio in suum tempus differebatur. Facilè autem diluitur repugnantiæ species inter hoc Matthæi dictum & vaticinium Iesaiæ quod paulo antè adductum fuit. Quamuis enim doctrinæ lucem subduxerit reprobis, hoc tamen non obstat quin se accommodauerit ad eorum captum, vt ipsos redderet inexcusabiles. Genus ergo docendi sequutus est aptum & congruum auditoribus, quos sciebat nondum satis esse ad discendum paratos.

35 *Vt compleretur.*) Non intelligit Matthæus Psalmum quem citat, peculiare esse de Christo vaticinium: sed quemadmodum enituit Spiritus maiestas in sermone Prophetæ, eodem modo vim eius in sermone Christi fuisse expressam. Propheta illic de fœdere Dei quo semen Abrahæ adoptauit, assiduis erga populum illum beneficiis, totáque Ecclesiæ gubernatione verba facturus, magnificè præfatur, Aperiam in parabolis os meum, hoc est, non tractabo leues nugas, sed de rebus maximè seriis grauiter disseram. Idem per ænigmata quoque significat: est enim repetitio satis trita in Psalmis, nam משלים vocant Hebræi comparationes: deinde nomen hoc transferunt ad graues sententias, quia similitudines plerunque splendorem & ornatum orationi conciliant. חידות nunc ænigmata, nunc apophthegmata nominat. Etsi autem videtur Matthæus ad vocem parabolæ alludere, non tamen dubium est quin sentiat Christum figuratè loquutum esse, vt ipsa dictionis forma vulgari sermone splendidior, aliquid dignitatis & ponderis afferret. Certè impletum dicit quod habetur in Psalmo: quia allegoriis & figuris admonuit de arcanis Dei mysteriis se tractare, ne vilesceret doctrina. Porrò hinc colligimus, nihil esse absurdi quòd in diuersos fines obscurius loquutus sit ad plebem. Quamuis enim reprobos celare vellet quod dicebat, dedit tamen operam vt verbis suis cæleste aliquid ac Diuinum subesse, etiam attoniti sentirent.

Psal. 78. a. 2

22 Luc. *Iter faciens Hierosolymam.*) Incertum est loquatúrne Lucas de vna tantùm profectione, an intelligat, quum ambularet Christus per Iudæam, & singulas partes docendo lustraret, diebus festis Hierosolymam ascendere solitum. Certè priore membro notare videtur qualis perpetua Christo fuerit viuendi ratio ex quo iniūctum sibi à Patre munus obire cœpit. Quare vt posterius membrum cohæreat, sensus erit, quoties instabant dies festi, ipsum cum aliis sacros conuentus celebrasse.

MARC. | LVC. | MATTH. XIII.

44 *Rursum simile est regnum cælorum thesauro abscon-so in agro, quem repertum homo abscondidit, & præ gaudio quod habet super eo, abit, & quæcunque habet vendit, ac mercatur agrum illum.*

45 *Rursum simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti pulchras margaritas.*

46 *Qui inuenta vna pretiosa, abiens vendidit omnia quæ possidebat, & mercatus est illam.*

47 *Rursum simile est regnum cælorum verriculo iacto in mare, & ex omni genere congreganti.*

48 *Quod quũ impletum esset, subduxerũt in litus: & sedentes collegerunt bonos in vasa, malos verò foras iecerunt.*

49 *Sic futurum est in cõsummatione seculi: venient Angeli, & segregabunt malos de medio iustorum.*

50 *Et mittent eos in caminum ignis. illic erit ploratus & stridor dentium.*

51 *Dicit illis Iesus, Intellexistis hæc omnia? Dicunt illi, Etiam Domine.*

52 *At ille dixit eis, Propterea omnis Scriba doctus ad regnum cælorum similis est patrifamiliâs qui depromit è thesauro suo noua & vetera.*

In hunc finem tendunt priores duæ similitudines vt discant fideles regnum cælorum toti mundo præferre, atque ideo renũtiare & sibi & omnibus carnis desideriis, nequid eos impediat quo minus tanto bono potiantur. Porrò hæc admonitio valde nobis necessaria est, quia & mundi illecebræ sic nos fascinant vt vita æterna nobis euanescat: & quia carnales sumus, spirituales Dei gratiæ suum pretium minimè apud nos obtinent. Meritò itaque Christus vitæ æternæ excellentiam eousque extollit, vt molestum esse nobis non debeat, eius causa quicquid pretiosum alioqui ducimus, relinquere. Primò regnum cælorum simile esse dicit thesauro abscondito. Nam vt plurimum magni facimus quæ apparent: atque ideo vilescit nobis noua & spiritualis vita quæ in Euangelio proponitur, quia sub spe inclusa latet. Ergo aptissima est thesauri comparatio, cuius pretio nihil decedit, quanuis sub terra defossus & obrutus hominum oculos fugiat. Quibus verbis docemur non æstimandas esse spiritualis Dei gratiæ diuitias ex carnis nostræ intuitu, vel externo suo splendore: sed quemadmodum thesaurus, licet occultus sit, speciosis tamen opibus præfertur. Idem exprimit altera similitudo. Margarita vna, quanuis exigua sit, tanti æstimatur vt peritus negotiator agros & ædes ad eam redimendam vendere non dubitet. Ergo quanuis cælestis vitæ excellentiam non apprehendat carnis sensus, non tamen eam satis pro dignitate expendimus nisi parati simus, quæ oculis nostris refulgent, abnegare in illius gratiam. Nunc tenemus summam vtriusque parabolæ, nempe eos demum ad percipiendam Euangelii gratiam esse idoneos qui posthabitis omnibus aliis desideriis, ad eam potiendam sua studia & se totos addicunt. Notandum autem est quòd non ab omnibus tanti fieri thesaurum absconditum vel margaritam docet Christus vt libenter vẽdant sua omnia: sed thesauro statui pretium, posteaquam inuentus est ac cognitus: & peritum negotiatorem tale de margarita iudicium facere. Nam his verbis notatur fidei cognitio: acsi dixisset Christus, vulgò regnum cæleste pro nihilo ferè haberi, quia insipidi sunt homines, nec satis perspiciunt quàm incomparabilem thesaurũ in Euangelio Dominus offerat. Quæritur tamen an renuntiare bonis omnibus aliis necesse sit, vt vita æterna fruamur. Respondeo breuiter, hunc simplicem esse verborum sensum, non haberi Euangelio iustum honorem nisi apud nos omnibus mundi opibus, deliciis, honoribus & commodis præcellat: & quidem eousque vt spiritualibus bonis quæ nobis promittit, contenti, quæcunque nos inde retrahunt negligamus. nam omnibus impedimentis solutos esse oportet qui in cælum aspirant. Ergo nonnisi ad eorum abnegationem quæ pietati aduersa sunt, Christus fideles suos hortatur: interim temporalibus Dei beneficiis sic vti & frui concedit quasi non vtantur.

46 *Et mercatus est illam.)* Mercandi verbo non significat Christus vllam compensationem afferri ab hominibus qua cælestem vitam sibi comparent: scimus enim qua lege Dominus fideles suos apud Iesaiam inuitet, Venite & emite absque argento, &c. Sed quanuis gratuitum sit donum Dei vita cælestis, & quicquid ad eam pertinet: dicimur tamen redimere quum volentes priuamus nos carnis desideriis, nequid ab ea obtinenda nos impediat: quemadmodum dicit Paulus sibi omnia esse instar iacturæ & stercoris vt Christum lucrifaceret. *Iesa.55.a.1* *Ph.3.b.8*

47 *Simile est verriculo).* Nihil hîc nouum docet Christus, sed alia similitudine confirmat quod prius habuimus, Ecclesiam Dei quandiu in terra versatur, permixtam esse bonis & malis: nunquam verò sordibus & inquinamentis puram esse. Finis tamen huius parabolæ fortè diuersus est: nempe vt Christus non solùm medeatur scandalo quod plerosque infirmos turbat, quia non reperitur in mundo quæ optanda foret puritas: sed etiam vt in timore & modestia contineat suos discipulos, ne inani fidei titulo,

vel nuda professione sibi placeant. Ego quidem vtrunque libenter amplector, quòd Christus patienter ferendam vsque in mundi finem esse doceat mixturam ex bonis & malis: quia non antè constabit vera & solida Ecclesiæ restitutio. deinde quòd admoneat non sufficere, imò non magni esse momenti, nos in ouile esse aggregatos, nisi genuinæ simus ac delectæ oues: quò spectat illa Pauli sententia, Nouit Dominus qui sui sint. Ergo ab iniquitate discedat quisquis inuocat nomen Domini. Porrò Euangelii prædicationem scitè comparat verriculo sub aquis demerso, vt sciamus præsentem Ecclesiæ statum confusum esse. Quanquam enim Deus noster, vt est Deus ordinis, & non dissipationis, disciplinam nobis commendat: hypocritis tamen locum ad tempus concedit inter fideles donec vltimo die regnum suum perfectè cõponat. Ergo quoad in nobis est, studeamus vitia corrigere, vigeat in sordibus purgandis seueritas: non tamẽ ante ab omnibus rugis & maculis immunis erit Ecclesia, quã Christus segregauerit agnos ab hœdis.

2. Tim. 2. c. 19

51 *Intellexistis hæc omnia.)* Tenendum memoria est quod priùs vidimus, parabolas omnes discipulis priuatim fuisse expositas. Nunc verò Dominus, postquam illos tã familiariter ac benignè instituit, simul admonet se non tantum operæ posuisse in illis docendis vt sibi tantùm sapiant, sed vt impertiant aliis quod apud ipso depositum est. Atque hoc modo ad discendi studium eos magis acuit ac solicitat. Doctores ergo similes patribusfamilias esse dicit qui non de suo tantùm victu soliciti sunt, sed repositam habent annonam in aliorum alimenta. deinde nõ in diem securè viuunt, sed longè in futurum tempus prouident. Sensus autem est, Ecclesiæ doctores longa meditatione debere esse instructos, vt Ecclesiæ multiplicem ex Dei verbo doctrinam, sicuti vsus feret, quasi ex promptuario ministrent. Quòd multi ex veteribus per noua & vetera, Legem & Euangelium intelligunt, mihi videtur coactum esse. Ego igitur simplicius accipio pro varia & multiplici dispensatione, quam ad cuiusque captum prudenter aptéque accommodant.

MATTH.	MARC.	LVC. VII.
		36 *Rogabat autem illum quidam ex Pharisæis vt caperet cibum cum ipso: & ingressus domum Pharisæi accubuit.*
		37 *Et ecce mulier in ciuitate quæ erat peccatrix, vt cognouit quòd accubuisset in domo Pharisæi, attulit alabastrum vnguenti:*
		38 *Stánsque ad pedes eius à tergo, flens lachrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui extergebat, & deosculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.*
		39 *Videns autem Pharisæus qui vocauerat eum, ait intra se dicens, Hic si esset Propheta, sciret vtique quæ & qualis est mulier quæ tangit ipsum, quòd peccatrix sit.*
		40 *Et respõdens Iesus dixit ad illum, Simon, habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magister, dic.*
		41 *Duo debitores erant cuidam creditori: vnus debebat denarios quingentos, & alter quinquaginta.*
		42 *Quum autem illi non essent soluendo, condonauit vtrisque. Horum igitur dic vter eum amplius diliget?*
		43 *Respondens Simon dixit, Existimo quod is cui plus condonauit. At ille dixit ei, Rectè iudicasti.*
		44 *Et conuersus ad mulierem dixit Simoni, Vides hanc mulierem? intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit.*
		45 *Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intrauit, non cessauit deosculari pedes meos.*
		46 *Oleo caput meum non vnxisti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos.*
		47 *Propter quod dico tibi, remittuntur peccata eius multa, quoniam dilexit multum. cui autem minus remittitur, minus diligit.*
		48 *Dixit autem ad illam, Remittuntur tibi peccata.*
		49 *Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere intra se, Quis est hic qui etiam peccata remittit?*
		50 *Dixit autem ad mulierem, Fides tua saluam te fecit, vade in pace.*

36 *Rogabat autem illum.*) Hæc historia docet quàm morosi sint,& concipiendis,imò captandis offensionibus addicti quicunque Christi officiũ non nouerunt. Inuitat Christũ Pharisæus: vnde colligimus neque ex infestis ac violentis doctrinæ eius hostibus,neque ex superbis cõtemptoribus vnum fuisse: sed quanuis mansuetus esset,statim offenditur vbi mulierem,quæ eius opinione arcenda erat à congressu & colloquio,benignè admitti à Christo videt: ideóque Prophetam esse negat,quia Mediatorem non agnoscit,cuius proprium sit munus miseros peccatores in gratiam cum Deo reducere. Hoc quidem iam aliquid erat, Christum dignari Prophetæ honore: verum simul inquirere oportuit quorsum missus esset, quid afferret,quid denique iniunctum illi esset à Patre: quia reconciliationis gratiam,quod præcipuè in Christo tenendum est,neglexit,non putauit esse Prophetam. Et certè nisi Christi gratia hæc mulier abolitis peccatis nouam iustitiam adepta esset, reiici oportuit. In eo tantum erat Simon, quia non reputans venisse Christum ad seruandum quod perierat, temere coniicit dignos ab indignis ipsum non discernere. Porrò ne tale nobis fastidium obrepat,sciamus primòChristum miseris ac perditis hominibus datum esse liberatorem,qui à morte eos in vitam restituat. Deinde se quisquis examinet ac suam vitam: ita fiet vt non miremur alios nobiscum recipi, quia nemo se aliis præferre audebit. sola enim hypocrisis inflat securos homines,vt alios omnes despiciant.

37 *Mulier in ciuitate.*) Sic ad verbum habetur vt transtuli: Erasmo placuit tempus verbi plusquam præteritum, nequis putaret eam tunc adhuc fuisse peccatricem. Sed à genuino sensu discessit. Voluit enim notare Lucas qualis esset mulieris conditio, & quid de ea omnes sentirent. Tametsi enim subita eius conuersio coram Deo aliam reddiderat,quàm prius fuisset, nondum tamen apud homines extinctum erat superioris vitæ dedecus. Erat ergo communi iudicio peccatrix, hoc est sceleratæ & probrosæ vitæ. Vnde perperam infert Simon spiritu discretionis destitui Christum quem latet infamia vulgo nota.

40 *Respondens Iesus.*) Hoc responso demonstrat Christus quantopere errauerit Simon. Tacitam enim & occultam eius cogitationem in medium proferens,aliquid Prophetis excellentius se habere probat. Neque enim eius verbis respondet, sed quod ille intus suppressum tenebat refellit. Neque id tantùm Simonis causa,sed vt inde omnes discamus non esse timendum nequem ex peccatoribus reiiciat, qui non minus liberaliter velut protensis brachiis omnes paratus est recipere quàm blandè & amicè eos inuitet.

41 *Duo debitores.*) Summa huius parabolæ est,errare Simonem in muliere damnanda, quam cælestis iudex absoluit. Probat autem iustam esse, non quia satisfecerit Deo, sed quod remissa sint illi peccata: nam alioqui non quadraret similitudo, vbi disertè exprimit Christus remissa gratis fuisse debitoribus nomina qui soluendo non erant. Itaque mirum est plerosque interpretes tam crassè hallucinatos esse,quasi hæc mulier veniam lacrymis,vnctione, & osculis pedum promerita sit. Nam argumentum quo vtitur Christus,non à causa, sed ab effectu sumptum est: quia & prius ordine est beneficium accipere,quàm habere gratiam:& causa mutui amoris hîc notatur gratuita remissio. In summa, Christus mulierem hanc Deo reconciliatam esse,à fructibus,vel posterioribus effectis arguit.

44 *Conuersus ad mulierem.*) Videtur Dominus Simonem ita cum muliere conferre,vt illum leuibus tantùm delictis obstrictum faciat. Sed modus est concessionis, acsi dixisset, Finge Simon, leuem fuisse tuum reatum à quo te Deus absoluit:hanc verò multis & grauissimis criminibus fuisse obnoxiam: vides tamen vt veniam sibi datam esse, nunc reipsa testatum faciat. Quid enim sibi volunt tam profusæ lacrymæ,quid assidua pedum oscula,quid pretiosa vnctio, nisi quòd fatetur se ingenti damnationis mole fuisse oppressam? Et nunc eo ardentius amplectitur Dei misericordiam,quo maiorem eius necessitatem sibi esse agnoscit. Ergo ex verbis Christi colligi non potest, exiguæne summæ debitor fuerit Simon, & an à reatu solutus fuerit. Magis credibile est,vt cæcus erat hypocrita, fuisse tunc adhuc in vitiorum suorum sordibus demersum. Sed Christus in hoc vno insistit,quantumuis scelerata fuerit mulier, manifesta iustitiæ eius signa esse, quòd ad testandam suam gratitudinem nullum officii genus omittit, & quibuscunque potest modis testatur quantopere Deo debeat. Interea admonet Christus Simonem non esse cur sibi blandiatur,quasi ab omni culpa immunis foret: nam ipsum quoque misericordia opus habere. quòd si ne ipse quidem Deo placet absque venia, debere ex pœnitentiæ & gratitudinis signis reputare quicquid peccauerat hæc mulier, illi esse donatum. Notanda sunt antitheta,in quibus Simoni mulier præfertur: nempe quòd hæc lacrymis suis rigauit Christi pedes, & capillis absterfit, quum ille ne vulgarem quidem aquam dari iussisset: quod hęc non desierit osculari pedes, quum ille ne hospitali quidem osculo dignatus esset Christum excipere: quòd pretiosum vnguentum illa effuderit in pedes, hic autem ne oleo quidem caput vnxerit. Porrò hæc ratio fuit cur Dominus qui singulare parsimoniæ ac vitæ frugi exẽplar fuit,passus sit vnguenti sumptum fieri, quia hoc modo testata est misera peccatrix se illi omnia debere. nam delicias minimè expetiuit,nec odore illectus est, nec splendidum cultum probauit,sed vnicum ardorem spectauit testandæ pœnitentiæ: qui etiam nobis in exemplum proponitur à Luca: nam lacrymæ,eius tristitiæ quæ pœnitentiæ initium est,fuerunt testes. Quòd se à tergo aduoluit Christi pedibus,illicque prostrata iacuit: in eo apparuit pudor eius & humilitas. Vnguento præ se tulit, se & sua omnia offerre Christo in sacrificium. Horum omnium ad nos pertinet imitatio: sed effusio vnguenti singularis actio fuit,ex qua perperam statuetur regula.

47 *Remittuntur peccata eius.*) Quidam verbum hortatiui modi esse putantes,hunc eliciunt sensũ, Quum hæc mulier insignibus officiis Christi amore totam se feruere ostendat,minimè æquum esse vt in illam asperior sit & durior Ecclesia, sed clementer potius tractandam esse, quamlibet grauiter peccauerit. Sed quũ Attico more ἀφέωνται positum sit pro ἀφεῖνται, valeat illa subtilior expositio quam contextus repudiat. Nam paulò pòst Christus idem repetit mulierem alloquens, vbi non quadraret hortandi modus. Et huic sententiæ subiicitur oppositum membrum, Minus ei remitti qui minus diligit. Quan-

quam præsentis temporis verbum debet in præteritum resolui. quia enim tam sollicitè omnibus pietatis officiis defungi studebat, hinc Christus infert, quamlibet multis peccatis cooperta fuerit, vberiorem fuisse Dei misericordiam quàm vt peccatrix amplius habenda sit. Cæterum hic dilectio non dicitur esse veniæ causa, sed posterius signum, vt prius admonui. hoc enim verba sonant, Qui cernunt tam effusum pietatis studium in muliere, peruersos esse iudices, nisi inde æstiment propitiū illi iam fuisse Deum vt ordine præcedat gratuita peccatorum remissio. Neque enim disputat Christus, quo sibi pretio, Dei gratiam acquirant homines, sed Deum miseræ huic peccatrici iam ignouisse arguit, ne mortalis homo in eam sit implacabilis.

48 *Remittuntur tibi peccata.*) Quæri potest quorsum veniam quam adepta erat, & cuius reddita erat certior, nunc demum illi promittat Christus. Quidam excipiunt, non tam ipsius quàm aliorum causa prolatam fuisse hanc sententiam. Ego verò non dubito quin eius ratio maximè habita fuerit: atque id ex sequentibus clarius patet. Nec mirum est Christi voce de integro absolui, quæ iam ipsius gratiam gustauerat: imò quæ persuasa erat vnicum sibi esse salutis asylum. Sic quotidie præire fiduciam necesse est, quum à Domino petimus vt peccata nobis remittat. neque tamen frustra precationem hanc velut superuacuam fundimus, sed vt magis ac magis cordibus nostris misericordiam suam obsignet cœlestis Iudex, atque hoc modo nos tranquillet. Quanquam ergo conceptam huius gratiæ quam obtinuit, fiduciam attulerat hæc mulier, non tamen superuacua fuit hæc promissio quæ ad fidei confirmationem plurimum valuit.

49 *Cœperunt qui accumbebant.*) Hinc rursus perspicimus, ex ignorantia officii Christi homines noua sibi offendicula subinde gignere. Hæc autem mali radix est, quòd nemo suas miserias excutit, quæ proculdubio singulos accenderent ad quærendum remedium. Hypocritæ verò qui suis vitiis indormiūt, non mirum est si obmurmurent quasi ad rem nouam & insolitam, vbi Christus peccata remittit.

50 *Fides tua.*) Vt susurros illos compescat Christus, & mulierem simul confirmet, fidem eius laudat: acsi diceret, Vtcunque obstrepant isti, tu in ea fide constanter acquiesce quæ tibi certam salutem attulit. Interea sibi vendicat Christus ius à Patre datum: nam quia penes ipsum est sanandi potestas, rite in eum dirigitur fides. Atque id significat non temere, vel errore inductam fuisse mulierem vt ad se veniret, sed duce Spiritu rectam fidei viam tenuisse. Vnde sequitur, non posse nos in alium credere, quàm Filium Dei, quin ipsum statuamus vitæ & mortis arbitrum. Si enim rite in Christum creditur, quia remittendis peccatis eum præfecit cælestis Pater, simulatque aliò transfertur fides, hunc ei suum honorem eripi necesse est. Hoc etiam dicto refellitur eorum error qui putant charitate redimi peccata: longè enim alium modum hic Christus definit, dum scilicet fide amplectimur oblatam misericordiam. In vltima clausula, fidei notatur incomparabilis ille fructus quem toties Scriptura commendat, quòd scilicet conscientiis pacem affert ac gaudium, ne inquietudine & tumultu huc illuc iactentur.

MATTH.	MARC.	LVC. X.
		38 *Factum est autem dum irent, vt ipse intraret in quoddam castellum: Mulier verò quædam Martha nomine, excepit illum in domum suam.*
		39 *Et huic erat soror nomine Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu, audiebat sermonem eius.*
		40 *Martha autem distrahebatur circa multum ministerium: quæ stetit, & ait, Domine, non est tibi curæ quòd soror mea reliquit me vt sola ministrem? dic igitur ei vt me adiuuet.*
		41 *Et respondens dixit illi Iesus, Martha, Martha, sollicita es, & tumultuaris circa multa.*
		42 *Atqui vnum est necessarium: Maria bonam partem delegit, quæ non auferetur ab ea.*

38 *Vt intraret in quoddam castellum.*) Hæc historia docet, Christum quocunque accessit, non sibi priuatim fuisse deditum, nec sua commoda vel lautitias captasse: sed hoc vnum illi fuisse studium vt aliis prodesset, vtque munus perageret sibi à Patre iniunctum. Narrat enim Lucas quum hospitaliter exceptus esset à Martha, simul ac domum ingressus est, docendo & hortando operam dedisse. Cæterùm quia turpiter hic locus ad laudem vitæ, vt vocant, contemplatiuæ detortus est, eliciendus nobis est genuinus sensus, vnde pateat nihil minus Christo fuisse propositum, quàm discipulos suos otio & frigidis speculationibus addicere. Vetus quidem error est, Angelicam vitam agere qui procul negotiis, toti in contemplationem incumbunt. Ac videntur Sorbonici, quod hac de re nugantur, ex Aristotele hausisse qui summum bonum, & vltimum vitæ humanæ finem in contemplatione locat, quæ secundum eum, virtutis fruitio est. Quum verò ambitio quosdam impulisset vt se à communi vitæ vsu subducerent, vel morosi homines in solitudinem & otium se dedissent, sequuta est etiam hæc superbia, vt se Angelis similes esse fingerent nihil agendo. Despecta enim ab illis fuit actiua vita, non secus acsi nos è cælo retraheret. Atqui scimus hunc in finem conditos esse homines, vt se laboribus exerceant, nec vlla sacrificia magis placere Deo, quàm dum in suam quisque vocationem intentus vtiliter in commune bonum viuere studet. Quàm verò insciè Christi verbis abusi sint ad probandum

bandum ſuum commentum, facilè ex ſimplici ſenſu patebit. Mariam Lucas dicit ſtetiſſe ad pedes Ieſu: an ſignificat tota vita nihil aliud egiſſe? Quin potius ita Dominus iubet tempora diſtribui, vt qui proficere in Chriſti ſchola ſtudet, non aſſiduus ſit & ignauus auditor, ſed vt quod didicit, in vſum proferat. tẽpus enim audiendi & tempus agendi. Stultè ergo Monachi locum hunc arripiunt, quaſi Chriſtus vitam ſpeculatiuam cum actiua comparet: quum ſimpliciter oſtendat quorſum & quomodo velit recipi Chriſtus. Etſi enim laude digna fuit Marthæ hoſpitalitas, ſicuti laudatur: in ea tamen Chriſtus duo vitia notat. Prius eſt quòd ſatagendo, modum excederet Martha. malebat enim Chriſtus frugaliter & modico ſumptu tractari, quàm ſanctam matronam ſuſcipere tantum laboris. Secundum vitium erat, quod Martha ſeipſam diſtrahens, & ſuperfluis laboribus ſe occupans, inutilem ſibi reddebat Chriſti aduentum. Exceſ- *Quomodo recipiendus Chriſtus.*
ſum enim notat Lucas dum multi miniſterii meminit, quando Chriſtus modico contentus erat. Perinde enim hoc fuit acſi quis Prophetam honorificè recipiens, eum audire non curet, ſed potius magno & ſuperfluo apparatu ſepeliat omnem doctrinam. Atqui legitima Prophetarum receptio eſt, dum vtilitas, quam per eos deſtinat nobis Deus ac offert, percipitur. Videmus nunc vt laudabile Marthæ officium, næuis tamen ſuis non caruit. Acceſſit hoc quoque mali, quòd Martha ſibi in turbulentis operis placens, piũ diſcendi ſtudium in ſorore contempſit. Quo exemplo monemur, in rectè agendo ſemper cauendum eſſe ne alii aliis ſe præferant.

42 *Vnum eſt neceſſarium.)* Quidam nimis frigidè exponunt, ſufficere vnum ferculi genus. Alii ſubtiliter, ſed extra rem, de Monade diſputant. Sed aliò ſpectauit Chriſtus, nempe quidquid agendum ſuſcipiant fideles, & quocunque ſe applicẽt, vnum tamen ſcopum eſſe ad quem referri omnia conueniat. Summa igitur eſt, vagari nos per inanes circuitus, niſi omnes noſtras actiones dirigimus in certum finẽ. Ideo vitioſa erat hoſpitalitas Marthæ, quia poſthabito præcipuo capite, tota ad ſatagendum rapiebatur. Nec verò intelligit Chriſtus, excepto hoc vno, nihili eſſe alia omnia, ſed ordinem prudenter tenendum, ne acceſſorium, vt vocant, præualeat. *Maria bonam partem.)* Nulla eſt hîc comparatio, quemadmodum ſtulti & abſurdi interpretes ſomniant: ſed tantum pronuntiat Chriſtus, Mariam in ſancto & vtili ſtudio occupari, vnde abſtrahi non debeat, ac ſi dixiſſet, Iure ſororem tuam reprehenderes, ſi otio indulgens, vel inanibus curis implicita, vel aliud officio ſuo minus cõſentaneum appetens, totum onus curandæ rei domeſticæ in te reiiceret. Nunc verò quum rectè & vtiliter ſe ad audiendum contulerit, iniquũ eſt inde abduci: neque enim talis ſemper datur opportunitas. Quanquam alii poſterius membrum ſecus accipiunt, quaſi ideo Chriſtus bonam partem electam à Maria eſſe dicat, quòd nunquam intercidat fructus doctrinæ cœleſtis. Ego quanquam ſententiam hanc non reiicio, ſequutus tamen ſum quod aptius ad Chriſti mentem putaui.

MATTH.	MARC.	LVC. XII.
		13 *Ait autem ei quidam de turba, Magiſter, dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem.*
		14 *At ille dixit ei, Homo, quis me conſtituit iudicem, aut diuiſorem ſuper vos?*
		15 *Dixitque ad illos, Videte & cauete ab auaritia: quia non in abundantia cuiuſquam vita eius eſt ex iis quæ poſſidet.*
		16 *Dixit autem ſimilitudinem ad illos, dicens, Hominis cuiuſdam diuitis ager vberem prouentum attulit.*
		17 *Et cogitabat intra ſe, dicens, Quid faciam? quia non habeo quò congregem fructus meos?*
		18 *Et dixit, Hoc faciam, deſtruam horrea mea, & maiora extruam, & illuc congregabo omnia quæ nata ſunt mihi, & bona mea.*
		19 *Et dicam animæ meæ, Anima, habes multa bona repoſita in annos multos: requieſce, comede, bibe, gaude.*
		20 *Dixit autem illi Deus, Stulte, hac nocte animã tuam repetunt abs te: quæ verò paraſti, cui cedent?*
		21 *Sic qui recondit ſibi, nec eſt erga Deum diues.*

13 *Dic fratri vt diuidat.)* Rogatus Dominus vt arbitrium ſuſcipiat familiæ herciſcundæ, hoc facere renuit. Quum hoc ad fouendam fraternam concordiam faceret, Chriſti autem officium ſit non tantùm reconciliare homines Deo, ſed ad mutuum conſenſum adducere: quæritur quid cauſæ obſtiterit quo minus litem inter duos fratres dirimeret. Duas autem præcipuè fuiſſe cauſas apparet cur ab officio arbitri abſtinuerit. Primum cauere voluit, quum ſibi Iudæi terrenum fingerent Meſſiæ regnum, ne quo exemplo errorem illum aleret. Quòd ſi illum vidiſſent hæreditates partiri, mox ſparſus fuiſſet eius facti rumor. Ita à multis ſperata fuiſſet carnalis redemptio cui nimis cupidè inhiabant: improbi iactaſſent eũ res nouas moliri, ſtatúmque Romani imperii conuellere. Quare nihil melius fuit quàm hoc dari reſponſum, ex quo intelligerent omnes ſpirituale eſſe Chriſti regnum. Diſcamus ergo & nos ſobriè nobis tem-

perare,nec quicquam aggredi quod in ſiniſtram partem trahi queat.Deinde voluit etiam Dominus inter politica huius mundi imperia & Eccleſiæ ſuæ regimen diſcernere: erat enim creatus à Patre doctor,qui verbi gladio ſecaret cogitationes & affectus, & penetraret in animas hominum: Magiſtratus verò non erat, qui hæreditates diuideret. Ita damnatur Papæ & ſuorum latrocinium, qui quum Eccleſiæ ſe eſſe paſtores obtendant,inuadere tamen auſi ſunt terrenam ac profanam iuriſdictionem quæ ab eorum officio diſſidet. Erit enim aliquid per ſe licitum quod non tamen quibuſlibet conueniet. Acceſſit etiam meo iudicio tertia particularis ratio,quia ſcilicet videbat Chriſtus hunc hominem relicta doctrina,domeſticis

Prætextus Euangelij.

ſuis commodis proſpicere. Atque hic morbus nimium vulgaris eſt, vt multi Euangelium profeſſi, eius prætextu abuti non dubitent ad augendam rem domeſticam, & Chriſti authoritatem ſuis lucris prætexere. Hoc coniicere promptum eſt ex circunſtantia exhortationis: niſi enim homo ille Euangelii titulo abuſus eſſet ad ſuum quæſtum, non fuiſſet data Chriſto occaſio damnandæ auaritiæ. Contextus ergo ſatis oſtendit,fictitium hunc fuiſſe diſcipulum,cuius animus in agris vel loculis demerſus erat. Porrò nimis inſulſe Anabaptiſtæ ex hoc reſponſo inferunt,non licere homini Chriſtiano hæreditates partiri,ſe interponere forenſibus negotiis, vel aliquod obire ciuile munus. Neque enim Chriſtus à reipſa arguit, ſed à ſua vocatione. quia enim ordinatus à Patre erat in alium finem, ſe iudicem eſſe negat, quia non habeat tale mandatum. Hæc igitur vigeat inter nos regula, vt ſe quiſque intra vocationis Diuinæ metas contineat.

15 *Videte & cauete.*) Primùm ab auaritia ſuos reuocat Chriſtus: deinde vt mentes penitus ab hoc morbo purget,vitam noſtram negat in abundantia conſiſtere. Quibus verbis notatur fons & interior origo vnde ſcaturit inſana habendi cupiditas. Quia enim vulgò ita iudicant, fœlicem eſſe cuiuſque vitam prout quiſque plurimum poſſidet,ac diuitias imaginantur beatæ vitæ eſſe cauſam: hinc illa cupiditatum intemperies, quæ inſtar ardentis fornacis emittit ſuum feruorem, neque tamen intus calere deſinit. Quod ſi perſuaſi eſſemus diuitias, & quamlibet bonorum copiam adminicula eſſe præſentis vitæ quæ Dominus ſua manu nobis ſuppeditat, & quorum vſum benedicit, hæc vna cogitatio facilè prauas omnes cupiditates ſedaret: idque fideles ſua experientia compertum habent. vnde enim fit vt compoſitis votis pendeant à ſolo Deo, niſi quòd vitam ſuam non alligant neque ſubiiciunt abundantiæ, ſed recumbunt in Dei prouidentiam, qui & ſolus nos ſuſtinet ſua virtute, & ſuppeditat quantum expedit?

16 *Dixit autem ſimilitudinem.*) Hæc ſimilitudo quaſi in ſpeculo viuam nobis effigiem proponit illius ſententiæ, quod homines ſua abundantia non viuunt. Nam quum momento vita tollatur etiam ditiſſimis quibuſque, quid iuuat cumulaſſe magnas opes? Fatentur hoc omnes verum eſſe, vt nihil niſi tritum ac vulgare dicat Chriſtus, & quod perſonat in omnium linguis: interim quotuſquiſque animum ſuum adiicit? annon potius ita vitam omnes inſtituunt, & conſilia rationéſque ſuas ita miſcent, vt longiſſimè à Deo recedant, in præſenti rerum copia vitam ſuam locantes? Ergo neceſſe habent omnes ſeipſos expergefacere,ne ſe diuitiis beatos fingentes, auaritiæ laqueis ſe implicent. Porrò in hac parabola nobis oſtenditur fluxa huius vitæ breuitas. Deinde quàm nihil proficiant diuitię ad vitam prorogandam. Addendum eſt tertium quod non exprimitur,ſed ex prioribus facilè colligi poteſt,optimum hoc eſſe remedium fidelibus vt panem quotidianum à Domino petentes, in ſola eius prouidentia quieſcant, ſiue diuites ſint ſiue egeni.

17 *Quid faciam?* Ideo perplexi ſunt in ſuis conſiliis impii,quia legitimum rerum vſum non nouerunt: deinde quia peruerſa fiducia ebrii,ſeipſos obliuiſcuntur. Sic diues iſte ſpem vitæ ſuæ ad ingentem prouentum extendens,mortis memoriam procul excutit. Et tamen huic ſuperbiæ annexa eſt diffidentia: quia ſaturos iſtos nihilominus exagitat inexplebilis cupiditas, ſicuti diues iſte horrea ſua amplificat, quaſi venter eius prioribus horreis refertus, non habeat quantum ſatis eſt. Neque tamen præciſè hoc damnat Chriſtus, quòd officium ſeduli patrisfamiliâs in reponendo prouentu faciat, ſed quia velut profundus gurges famelica ſua cupiditate abſorbeat ac deuoret multa horrea: vnde ſequitur, non tenere verum copioſi prouentus vſum. Iam quum ſe ad edendum & bibendum hortatur, non amplius meminit ſe eſſe hominem, ſed abundantia ſua fretus ſuperbit. Atque huius inſolentiæ luculenta quotidie exempla cernimus in profanis hominibus, qui ſuarum opum congeriem non ſecus atque ænea propugnacula morti opponũt. Quum dicit,Ede anima mea,& lætare:in hac loquutione,Hebraica ſubeſt emphaſis:ſic enim ſeipſum compellat vt tamen ſignificet abundè ſuppetere quod animi deſiderium omnéſque ſenſus expleat.

Repetere.

20 *Stulte,animam tuam.*) Alluſio eſt in animæ nomine. Prius animam ſuam alloquebatur diues tanquam affectuum omnium ſedem: nunc autem de vita ipſa aut vitali ſpiritu agitur. Verbum Repetũt, quanquam pluralis eſt numeri, quia tamen indefinitũ eſt, nihil aliud ſignificat quàm alieni iuris eſſe quã diues in manu ſua vitam eſſe ducebat. quod ideò admoneo,quia de Angelis quidam abs re philoſophantur. Simplex autem Chriſti conſilium fuit,docere ſingulis momentis vitam hominibus eripi, quam opũ ſuarum præſidio probè munitam putant. Atque in hoc ſtultitiæ coarguitur diues iſte, quòd vitam ſuam aliunde pendere non agnoſceret.

21 *Sic qui recondit ſibi.*) Quum hîc antitheſin eſſe conſtet, alterius membri expoſitio ex altero petenda. Definiamus ergo quid hoc ſibi velit,Diuitem eſſe in Deo, vel erga Deum, vel Dei reſpectu. Qui mediocriter exercitati ſunt in Scriptura,ſciunt particulam εἰς non rarò accipi pro ἐν.Cæterùm vtrouis modo ſumatur,non multum intereſt,quia huc redit ſumma, diuites eſſe ſecundum Deum qui rebus terrenis non confiſi,ab vnica illius prouidentia dependent. Nec refert, abundéntne an eſuriant: modò

Recondere.

vtrique panem quotidianum ſyncerè petant à Domino. Nam eius oppoſitum Recondere ſibi,tantundem valet ac poſthabita Dei benedictione,anxiè coaceruare multam copiam,vt fiducia in horreis incluſa ſit. Hinc finem parabolæ colligere promptum eſt,irrita fore eorum conſilia & ridiculos conatus, qui opum ſuarum abundantiæ innixi,in Deum ſolum non recubuerint, nec contenti fuerint ſua menſura, parati ad vtranque fortunam,ac tandem ſuæ vanitatis pœnam daturos.

MATTH.

MATTH.	MARC.	LVC. XIII.
		1 *Aderant autem quidam eodem tempore nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum sacrificijs eorum.*
		2 Et *respondens* Iesus *dixit illis, Putatis quòd hi Galilæi præ cunctis Galilæis peccatores fuerint quia talia paßi sunt?*
		3 *Non, dico vobis: imò nisi resipueritis, omnes similiter peribitis.*
		4 *Aut illi decem & octo supra quos cecidit turris in Siloah, & occidit eos, putatis quòd debitores fuerint vltra cunctos homines habitantes Hierosolymis?*
		5 *Non, dico vobis: imò nisi resipueritis, omnes similiter peribitis.*
		6 *Dicebat & hanc similitudinem, Arborem fisci habebat quidam plantatam in vinea sua: & venit quærens fructum in illa, & non inuenit.*
		7 *Dixit autem ad cultorem vineæ,* Ecce *anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficu hac, & non inuenio: succide illam, ad quid vel terram occupat?*
		8 *At ille respondens dixit illi, Domine, sine illam & hoc anno, donec fodero circum eam, & iniecero stercus:*
		9 Et *si quidem fecerit fructum: sin minus, in posterum succides eam.*

2 *Putatis quòd.*) Hic locus vel hac de causa apprimè vtilis est, quòd hic morbus nobis fere ingenitus est, vt in alios nimis rigidi ac seueri iudices, nobis blandiamur in malis nostris. Ita fit vt non solum acrius quàm par est exagitemus fratrum peccata, verùm simulac contigit eis aliquid aduersi, quasi sceleratos & reprobos damnemus. Interim quisquis non vrgetur manu Dei, securè peccatis suis indormit ac si Deum haberet fauentem ac propitium: in quo duplex est culpa. nam quoties aliquem Deus sub oculis nostris castigat, de iudiciis suis nos admonet, vt seipsos examinare discăt singuli, & quid promeriti sint expendere. Quòd autem nobis ad tempus parcit, hac benignitate & clementia nos ad pœnitentiam inuitat: tantum abest vt nobis occasio esse debeat torporis. Ergo vt prauum illud iudicium in quo miseris & calamitosis solemus esse inimici, corrigat Christus, & simul quas quisque sibi facit delicias excutiat, primò docet non omnium esse pessimos qui præ aliis duriter tractantur: quia Deus iudicia sua quo visum est ordine & modo sic exercet vt alii statim rapiantur ad pœnă, alii in otio & deliciis diu quiescant. Deinde pronũtiat, quotquot in mundo accidunt calamitates, totidem esse iræ Dei testimonia. vnde colligimus quale exitiũ nos maneat nisi anteuertamus. Porrò inde exhortationis nata est occasio, quòd retulerunt quidam Pilatũ sanguinem humanũ cum sacrificiis miscuisse, vt scilicet tali flagitio sacrificia in detestationem venirent. Quia autem verisimile est probrũ hoc Samaritanis illatum esse quià puro Legis cultu desciuerant, facile ac promptum Iudæis fuit Samaritanos damnando, sibiipsis plaudere: sed Dominus aliò eos conuertit. Nam quia illis exosa & infamis erat totius gentis impietas, quærit an putent miseros illos qui occisi fuerant à Pilato, fuisse aliis peiores: acsi dixisset, Minimè certè vos latet terram illam impiis refertam esse, & multos qui eadem pœna digni fuissent, adhuc manere superstites. Cæcus ergo ac prauus arbiter est qui hominum peccata æstimat ex pœnis præsentibus. Neque enim vt quisq; deterior est, ita primus ad pœnam trahitur: sed quum paucos ex multis puniendos Deus eligit, in eorũ persona reliquis denuntiat se fore vltorem, vt omnes terreantur. Postquam autem de Samaritanis loquutus est, propius ad Iudæos ipsos accedit. Nam quum illis diebus octodecim homines, turris ruina Hierosolymæ oppressi essent, negat eos fuisse scelestissimos, sed in eorum clade omnibus propositam fuisse materiam terroris: quia si in illis iudicii sui specimen edidit Deus, nihilo alii magis, licet ad tempus tolerentur, eius manum effugient. Non prohibet quidem Christus quin attenti sint fideles ad consideranda Dei iudicia: sed hunc ordinem tenendum præscribit, vt à suis peccatis incipiant. Nam hinc sequetur optimus profectus, vt præueniant flagella Dei voluntaria pœnitentia. Quò etiam tendit illa Pauli admonitio, Ne quis vos fallat inanibus verbis: nam propter hæc, venit ira Dei aduersus rebelles. Ephes.5.b.6

6 *Dicebat & hanc similitudinem.*) Summa huc redit, multos ad tempus tolerari qui digni essent excidio: nihil tamen ex mora lucrifacere, si in contumacia sua pergant. Nam hinc praua adulatio, qua se indurant hypocritæ, & obstinatiores redduntur, quia mala sua nisi coacti non reputant: ideóque quantisper conniuet Deus, suásque castigationes suspendit, sibi cum illo bene conuenire fingunt. Ita securius sibi indulgent, quasi pactum habeant cum morte & sepulchro, vt dicit Iesaias. Ideo tam vehementer in ipsos Paulus inuehitur ad Romanos cap. 2. a. 5. quia iram Dei sibi accumulant vsque ad diem extremum. Scimus autem arbores interdum seruari, non quòd vtiles semper Dominis fuerint ac fructuosæ, sed quia sedulus & industrius agricola nihil non experitur ac tentat, priusquam agrum aut vineam nudare velit. Hinc autem docemur, quum Dominus non statim improbos vlciscitur, sed eorum Iesa.28 b.15

pœnas differt, optimam illi suæ tolerantiæ rationem constare. Quo compescitur humana temeritas: ne quis summo omnium Iudici obstrepere audeat, si non semper æquabili modo iudicia sua exequitur. Cæterum hîc comparatio fit inter Dominũ & Villicum, non quia Dei ministri illum clementia & mansuetudine superent, sed quia Dominus non tantum peccatoribus vitam prorogat, sed eos quoque variis modis excolit, vt meliorem fructum eliciat.

MATTH.	MARC.	LVC. XIII.
		10 Docebat autem in vna Synagogarum Sabbathis.
		11 Et ecce mulier q̃ habebat spiritũ infirmitatis annis octodecim, erátque cõtracta, nec omnino poterat erigere caput.
		12 Quam quum videret Iesus, *vocauit eam ad se: & ait illi, Mulier liberata es ab infirmitate tua.*
		13 E*t imposuit illi manus: & confestim erecta est, & glorificabat Deum.*
		14 Respõdens autem princeps Synagogæ, indignãs quòd Sabbatho sanasset Iesus, dicebat turbæ, Sex dies sunt in quibus oportet operari: in his ergo venite, & sanemini, & non in die Sabbathi.
		15 Respondens autem ad illum Dominus, dixit, Hypocrita, vnusquisque vestrûm Sabbatho nónne soluit bouem suum aut asinam à præsepi, & ducit aquatum?
		16 Hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit Satanas ecce octodecim annis, non oportuit solui à vinculo isto die Sabbathi?
		17 E*t quum hæc diceret, erubescebant omnes aduersarij eius, & omnis populus gaudebat super omnibus magnificis quæ fiebant ab ipso.*

Huc vno contextu referre statui quæ sparsim leguntur apud solum Lucã sine expressa temporis mentione, sicuti hac in parte Euangelistas parum fuisse curiosos alibi diximus. Postea ad communem harmoniam opportunior erit reditus. Hîc refertur miraculum in muliere sanata, & offensio malignè concepta à Iudæis, quòd Sabbatho eam Dominus sanasset. Dicit Lucas mulierem detentam spiritu infirmitatis, vt ex neruorum contractione incuruum esset corpus. Quia speciem morbi aliter non designat, verisimile est non vulgarem fuisse, vel cuius ratio medicis constaret: ideo vocat infirmitatis spiritum. scimus enim diaboli opera vt plurimùm insolitis malis, & non naturalibus affligi homines. Quo clarius enituit Diuina Christi virtus, quæ de Satana triumphum egit: non quòd Satan pro suo arbitrio dominetur in homines, sed quatenus nocendi facultas illi Diuinitus conceditur. Cæterùm quemadmodum Dominus, quum vnicus sit bonorum omnium autor, tamen in beneficiis singularibus, & minus vsitatis gloriam suam præcipuè illustrat: sic vicissim vim & tyrannidem Satanæ in extraordinariis flagellis maximè vult agnosci, quamuis eius manu vtatur etiam ad leues ferulas quibus quotidie nos castigat.

12 *Mulier liberata es ab inf.)* In hoc miraculo, sicuti in aliis, tam potentiæ suæ specimen, quàm gratiæ exhibuit Christus. se enim ideo venisse testatus est vt miseris succurrat. Potestas exprimitur in his verbis, Mulier liberata es: nam pro imperio liberationem in manu sua esse pronuntiat. Addit tamen externum symbolum, de cuius vsu alibi tractauimus. Quod Deum glorificat populus, huc pertinet vt sciamus conspicuum fuisse cæleste beneficium. Non fuit igitur obscurum aliquod opus de quo posset in vtranque partem disputari, sed quod amplam ac certam laudandi Dei materiam daret. Vnde cognoscitur prauitas magistri Synagogæ.

14 *Sex dies sunt.)* Non audet hic censor Christum palàm reprehendere, sed morositatis suæ virus aliò conuertit, Christum in vulgi persona obliquè damnans. Mira autem malitiæ vecordia fuit: sex dies labori destinatos esse admonet: sed quàm perperam & stultè illud operari definit, quod nonnisi sex diebus permittitur? Cur non etiam ab ingressu Synagogæ eos arcet, ne Sabbathum violent? Cur cessare non iubet ab omnibus pietatis exercitiis? Quòd si à suis tantùm operibus prohibentur homines die Sabbathi, quàm indignum est tunc alligari Dei gratiam? venire iubet aliis diebus ad petendam sanitatẽ quasi Sabbatho sopita iaceat Dei virtus, ac non eam potius illo die maximè exerat in salutem populi sui. Quorsum enim sacri conuentus, nisi vt Dei opem & auxilium implorent fideles? Perinde ergo loquitur impius iste hypocrita acsi legitima Sabbathi obseruatio cursum abrumperet Dei beneficiis, homines excluderet ab eius inuocatione, & gratiæ sensu priuaret.

Sabbathi obseruatio.

15 *Vnusquisque vestrum.)* Quum malitiam adeò crassam pluribus argumentis refellere promptum esset, hoc vno contentus fuit Christus, Si iumentis humanitatem Sabbatho præstare liceat, præposterum in eo cultum fingi, ne filii Dei iuuentur. Cæterùm duplex in verbis Christi est cõparatio, iumenti cum filia Abrahæ: & capistri quo ligatur asinus vel bos ad præsepe suum, cum Satanæ vinculis, quibus homines in exitium constrictos tenet. Vos, inquit, tam scrupulosi Sabbathi cultores audetis boues & asinos soluere vt aquatum ducantur, mihi cur non licebit tantundem officii præstare electo Dei populo, præsertim vbi maior vrget necessitas, quum scilicet liberandus est quispiam à Satanæ laqueis? Quan-

quam

quam autem pudore obmutuit impius reprehensor, videmus tamẽ nullum à Christo editum fuisse tam præclarum opus quod non raperent ad calumniam improbi. Nec mirum si omni studio & conatu huc incubuit Satan, vt Christi gloriam peruerteret, qui non cessat nebulas suas assiduè spargere, quibus sancta fidelium opera obscuret. Notandum quòd Abrahæ filia à Christo vocatur, cuius corpus per annos octodecim Satanæ mancipatum fuerat: nec tantùm respectu generis, quemadmodum Iudæi omnes promiscuè superbiebant hoc titulo, sed quia ex veris & genuinis Ecclesiæ membris erat. Vbi etiam perspicimus quod docet Paulus, quosdam Satanæ tradi in carnis interitum, vt spiritus in die Domini saluus fiat. Et temporis spatium admonet, quamuis miseriis nostris non statim medeatur Dominus, non tamen esse desperandum.

Abrahæ filia. *1.Cor.5.b.5*

MATTH.	MARC.	LVC. XIII.
		31 *Eodem die accesserunt quidam Pharisæorum, dicẽtes illi, Exi, & vade hinc: quia Herodes vult te occidere.*
		32 *Et ait illis, Ite, dicite vulpi illi, Ecce eijcio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consumor.*
		33 *Veruntamen oportet me hodie & cras, & perendie ambulare: quia accidere non solet vt Propheta alibi pereat quàm Hierosolymis.*

Hoc etiam quo tempore acciderit, certò coniici vix potest nisi quòd tunc versatum fuisse Christum in Galilæa certum est, sicuti toto vocationis suæ cursu, illic plus moræ quàm alibi traxit. Hortantur enim qui volunt videri amici, vt si velit saluus esse, extra Herodis ditionem concedat. Iam qualiter affecti fuerint qui hoc dabant consilium, nescitur: nisi quòd in hanc coniecturam magis inclino, quia maiorem populi partem illic videbant Christo deditã, vt passim recepta esset Euangelii doctrina, tentasse aliò ipsum expellere. Notandum quinam sint isti monitores. dicit Lucas fuisse quosdam ex Pharisæis: atqui scimus sectam illam non adeo fuisse Christo propitiam, vt probabile sit de eius vita fuisse solicitos. Quid ergo? nempe consilium erat iniecta formidine, in aliquas latebras eum abigere: quia fore sperabant vt breui concideret eius autoritas, imò euanesceret tota doctrina. Sed interim considerandus nobis est primus huius consilii magister atque artifex Satan: quia sicuti Filium Dei terrendo, Euangelii cursum tunc abrumpere conatus est, ita subinde nouos terrores comminiscitur ac fabricat, quibus examinet Christi ministros, ac cursum reflectere cogat.

32 *Dicite vulpi illi, Ecce eijcio dæmonia.)* Certum est de Herode Antipa haberi sermonem. Quanquam autem ille vulpinis erat moribus, ac ingenio non minus seruili quàm versuto, non arbitror totius vitæ astutiam generaliter perstringi sub vulpis nomine: sed clandestinas eius insidias, quibus Euangelii doctrinam subruere moliebatur, quum aperto marte congredi non auderet. Significat enim Christus, quantumuis callidus sit, nihil tamen profecturum suis artibus. Ego, inquit, quascunque fraudes machinetur ille, hodie & cras defungar munere mihi diuinitus iniuncto: vbi ad finem stadii ventum fuerit, tũc in sacrificium offerar. Vt tamen distinctius nobis verborum sensus constet, priore membro fatetur Christus, tertio pòst die, hoc est exiguo tempore sibi esse moriendum: atque hoc modo ostendit nullo mortis metu se posse ab officio reuocari, ad quam destinato animi proposito intrepidus contendit. Deinde subiicit inane esse terriculamentum quod à falsis & fucosis monitoribus obiicitur: quia non alibi quàm Hierosolymæ mortis periculum impendeat. Hoc autem secundo membro acriter pungit Pharisæos, Vósne vt ab Herode mihi caueam, monetis, quos video meos fore carnifices? Quanquam longius procedit exprobratio: non enim sibi tantùm dicit paratum esse Hierosolymæ interitum, sed pridem illam fuisse quasi latronum cauernam, vbi iugulati sint fere omnes Prophetæ. Verum quidem est, multos alibi fuisse occisos, ac præsertim quo tempore crudelis illa furia Iezabel in eos sæuiit: sed quia nusquam alibi omni tempore hostilius vexati fuerant Prophetę, meritò Christus hoc probrum impiis vrbis sanctę ciuibus inurit. Prophetas autem contigit vt plurimum illic occidi: quia quum inde prodiret tota impietas, qua referta erat Iudæa, ille etiam campus fuit in quo Deus exercuit suos Prophetas. Scimus enim quo magis affulget lux doctrinæ quæ propius impios vrgeat, ad maiorem ipsos insaniam impelli. Hoc tamen horrendi exempli est, quòd locus qui in sacrarium diuini cultus, & in Legis cœlestísque sapientiæ domicilium electus erat, non vna vel altera cæde, sed ordinaria strage Prophetarum pollutus fuerit. Certè hinc apparet quàm contumax sit mundi ingratitudo ad repellendam sanam doctrinam. Quãquam exclamatio quæ continuò pòst apud Lucam sequitur, videtur sic contexi quasi Christus sumpta occasione tunc contra Ierosolymam inuectus sit: ego tamen magis arbitror, quia Lucas dixerat Ierosolymam pridem sanguine Prophetico imbutam esse, imò continua multarum ætatum serie crudelem & sacrilegam carnificinam exercuisse mactandis Prophetis, statim suo more inserere sententiam quæ cum sermone illo congruebat. Supra enim aliquoties vidimus minimè illi esse infrequens, dicta Christi variis temporibus prolata simul colligere.

Herodes Antipas.

MATTH.	MARC.	LVC. XI.
		37 *Et quum loqueretur, rogauit illum quidam Pharisæus vt pranderet apud se: Iesus autem ingressus accubuit.*
		38 *Pharisæus autem quum vidisset, admiratus est quòd non prius lauisset ante prandium.*
		39 *Et ait Dominus ad illũ, Nunc vos Pharisæi exteriora*

poculi catinique mũdatis: & quod intus est vestri, plenum est rapina & malitia.

40 *Stulti, nónne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est fecit?*

41 *Cæterùm ex eo quod adest, date eleemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis.*

Externi ritus. Conuenit aliquatenus, non tamen in totum, hæc narratio cum ea doctrina quam Matth. 15.cap. habuimus, externos scilicet ritus humanitus inuentos, quibus seruandis plus satis anxiè intenti erant Iudæi, data opera neglectos fuisse à Christo, vt superstitionem populi, ac præsertim Scribarũ corrigeret. Deus certas quasdam ablutiones in Lege sua præceperat, quibus suos ad veram puritatem meditandam vtiliter exerceret. Iudæi hac mediocritate non contenti, multas alias lotiones addiderant, præsertim nequis cibum caperet nisi lustrali aqua perfusus, ficuti Marcus 7.capite fusius narrat, & patet ex 2.cap. Iohannis. Porrò ad hoc vitium praua fiducia accesserat, quia de spirituali Dei cultu non admodum solliciti, belle se perfunctos putabant, modò figura in Dei locum succederet. Christus quum offendiculo fore non ignoret huius ceremoniæ contemptum, eam tamen omittit, vt ostendat Deum minimè externam munditiem carnis morari, sed spiritualem cordis iustitiam requirere.

39 *Nunc vos Pharisæi.)* Non reprehendit hoc loco Christus Pharisæos, ficuti apud Matthæum & Marcum, quòd præposterè humanis commentis Deum colant, ac propter suas traditiones violent Legem Dei: sed crassam hypocrisin tantùm attingit, quòd puritatem non nisi in hominum oculis appetāt, quasi illis cum Deo nihil esset negotii. Hæc autem reprehensio in omnes hypocritas competit, etiam qui in cæremoniis Diuinitus mandatis iustitiam statuunt. Ideóque plus complectitur Christus, quàm si diceret hominum mandatis frustra Deum coli: quia generaliter errorem illum damnat quòd ceremoniis colatur Deus, non autem spiritualiter fide & puro cordis affectu. *Ceremoniæ.* Quanquam autem semper hac de re magnum certamen habuerunt Prophetæ cum Iudæis: vt tamen ad hypocrisin propensa sunt hominum ingenia præualuerat superba illa obstinatio, placere Deo externos cultus etiam fide vacuos. Præsertim verò Christi ætate vsqueadeò obstupuerant, vt religio tantum in meris nugis sita esset. Ergo in Pharisæos inuehitur, qui sedulò occupantur in poculis lauandis: fœdissimas autem sordes rapinæ & malitiæ intus in corde fouent. Eorum verò stultitiam hac ratione coarguit, quòd Deus qui interiorem hominis animam non minus quàm corpus creauit, sola externa specie placari nequeat. Nam hoc maximè fallit homines, quòd vel non reputant sibi cum Deo agendũ esse: vel pro sensus sui vanitate illum transformant, acsi ab homine mortali nihil differret.

41 *Cæterùm ex eo quod adest.)* Christus more suo Pharisæos à ceremoniis ad charitatem reuocat, pronuntians non aqua, sed beneficentia mundari tum homines tum cibos. Quibus tamen verbis neque extenuat Dei gratiam, nec legales ritus quasi vanos & inutiles reiicit: quia stylum in eos dirigit qui nudis signis Deo securè illudunt. perinde acsi dixisset, Solus est legitimus vsus qui cibos sanctificat. Atqui rite, iustéque cibis vtuntur qui ex sua abundantia pauperum inopiæ subueniunt. Ergo præstaret eleemosynam dare ex ea copia quæ suppetit, quàm scrupulosè manus & calices lauando, pauperes negligere. *Eleemosynæ.* Quòd inde inferunt Papistæ eleemosynas esse satisfactiones quibus mundamur à peccatis, stultius est quàm vt longa refutatione opus habeat. Neque enim hic disserit Christus quo pretio nos peccatorum remissionem acquirere oporteat: sed eos purè vesci pane suo qui partem erogāt pauperibus. Ego enim τὰ ἐνόντα pro copia præsenti accipio: non autem ficuti Vetus interpres & Erasmus transferunt, quod superest. Obiurgationes quæ continuo pòst sequũtur, in alium locum reiicere satius est. neque enim Christum vno contextu in mensa sic inuectum fuisse interpretor contra Scribas & Pharisæos: sed Lucam quod alio tempore dictum fuerat, hîc retulisse: quemadmodum sæpius iam ostendimus, Euangelistis curæ non fuisse temporis ordinem.

MATTH.	MARC.	LVC. XIIII.
		1 *Et accidit vt introiret in domum cuiusdam principis Pharisæorum Sabbatho, ad capiendum cibum: & ipsi obseruabant eum.*
		2 *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.*
		3 *Et respõdens Iesus dixit ad Legisperitos & Pharisæos, dicens, Nunquid licet Sabbatho sanare?*
		4 *At illi tacuerunt: ipse verò apprehendens sanauit ipsum, ac dimisit.*
		5 *Et respondens ad illos, dixit, Cuius vestrûm asinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die Sabbathi?*
		6 *Et non poterant ad hæc respondere illi.*

Hæc historia nihil aliud continet quàm miraculum à Christo editum, quo superstitiosum Sabbathi cultum corrigeret. neque enim (vt quidam putant) Sabbathum simpliciter abrogare voluit: sed tantùm ostendere, neque Dei opera, neque officia charitatis violare sacram quietem quæ in Lege mandatur

tur. Porrò an ipsis autoribus consultò illuc deductus fuerit hydropicus, incertum est. Certè neque fortuitò occurrere potuit ad mensam, nec prorumpere in priuatam domum nisi permissu Domini ac voluntate. Quare verisimile est tentandi Christi causa insidiosè illic fuisse locatum, quod tamen non minus stultè quàm improbè ab illis factum est: quia iam antè experti fuerant quid Christus facere soleret quoties oblata erat similis occasio.

3 *Nunquid licet Sabbatho sanare?*) Huc tendit quæstio, an hominis sanatio inter opera quę Sabbathum violant, censeri debeat. Si dixissent Sabbathi obseruationem hoc modo violari, in promptu erat exceptio, esse Diuinum opus. Atqui non aliud continet lex Sabbathi nisi vt homines à suis operibus quiescant. Quòd autem eos Christus prius interrogat, id facit anteuertendæ offensionis causa. Per eum igitur non stetit quominus eos placaret, nisi obstinata malitia fuissent imbuti. Non quòd semper hac lege se obstrinxerit: (nam sæpe posthabito scandalo peregit quod sibi à Patre mandatum erat) sed hoc exemplo docere voluit se non temere Sabbathis edere miracula, quia rationem facti sui paratus esset reddere. Ipsi autem silentio suo demonstrant se ansam reprehensionis magis captare, quàm Legis studio moueri. ideo susque deque habet Christus quid de facto suo iudicent quia patet eos sponte sibi accersere scandalum. *Sabbathi obseruatio.*

5 *Cuius vestrum asinus.*) Quanquam indigni erant quorum offensæ mederi Christus studeret, ostendit tamen nihil à se contra Sabbathi obseruationem fuisse commissum. Quanquam id facit non tam docendi consilio, quàm vt se ab eorum calumniis vindicet: sciebat enim virulento odio magis esse excæcatos, quàm vt se rationi dociles præberent: sed voluit de eorum malitia triumphum agere dum pudore obmutescere cogit. Nam si brutis animalibus auxilium licet ferre die Sabbathi, homini ad imaginem Dei formato non tantundem præstari officii, nimis indignum esset.

MATTH.	MARC.	LVC. XIIII.
		7 *Dicebat autem ad inuitatos parabolã, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos:*
		8 *Quum inuitatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accũbas in primo accubitu: ne fortè honoratior te sit inuitatus ab illo:*
		9 *Et veniens is qui te & illũ vocauit, dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum rubore extremum locum tenere.*
		10 *Quin potius quũ vocatus fueris, vade, accũbe in nouissimo loco: vt quũ venerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice, ascende superius. tunc erit tibi gloria corã simul discumbẽtibus.*
		11 *Quia omnis qui se extollit, deijcietur: & qui se deijcit, extolletur.*
		12 *Dicebat autem etiam ei à quo fuerat inuitatus, Quũ facis prandium aut cœnam ne voces amicos tuos, neq; fratres tuos, neque cognatos tuos, neque vicinos diuites: nequando ipsi quoque vicissim te inuitent, ac rependatur tibi beneficium.*
		13 *Imò quum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos.*
		14 *Et beatus eris, quia non possunt rependere tibi: rependetur enim tibi in resurrectione iustorum.*

7 *Dicebat ad inuitatos.*) Scimus quantopere in Pharisæis & Scribis omnibus regnauerit ambitio. Quum autem omnibus superbè dominari cuperent, mutuò etiam inter ipsos erat de primatu concertatio. Hoc enim habent homines inanis gloriæ cupidi, vt singuli vltrò citróque sibi inuideant dum quisq; ad se trahere appetit quod sibi alii deberi putant. Ita Pharisæi & Scribæ, quum omnes pariter apud populum se venditarent sacri ordinis titulo, nunc inter se contendunt de honoris gradu, quia quisque primum locum sibi arrogat. Hanc eorum ambitionem apta similitudine Christus salsè deridet. nam siquis in aliena mensa primum locum occupet, deinde cogatur potiori cedere, non sine pudore & ignominia à domino conuiuii in alium locum relegabitur. Atqui idem contingere omnibus necesse est qui se fastuosè ingerunt vt supra alios emineant, quia Deus ipsos probrosè deiiciet. Notandum enim est, Christum de externa & ciuili modestia hîc non concionari: nam eos qui superbissimi sunt, sæpe videmus in hac parte excellere, ac ciuiliter, vt loquuntur, præ se ferre magnam modestiam. Verùm similitudine ab hominibus sumpta, quales intus esse nos coram Deo oporteat, docere vult: acsi diceret, Si conuiuam, quia stultè primum sibi locum vsurpauerat, reiici contingat in postremum, pudore confusus cuperet eò nunquam ascendisse: ergo idem vobis vsu veniat apud Deum vt vestram arrogantiam extrema ignominia notet, sponte sitis humiles ac modesti.

11 *Qui se extollit.*) Hæc clausula demonstrat de ambitione loquutum esse Christum: neque enim pronuntiat quid in communi hominum vita soleat fieri, sed Deum hîc nobis statuit iudicem qui superbis resistat, eorúmque supercilium humiliet, humilibus verò det gratiam. Plena est huiusmodi testimoniis Scriptura, Deum esse eorum omnium hostem qui se efferre appetunt, sicuti bellum cum eo suscipere necesse est quicunque aliquid sibi arrogant. Nam hæc est superbia, Dei donis perinde

gloriari ac si qua in nobis subesset dignitas quæ nos proprio merito extolleret: sicuti rursum humilitas, non fucata solum deiectio censeri debet, sed vera exinanitio, quum scilcet infirmitatis nostræ probè nobis conscii, nihil sublime spiramus, scientes nos sola Dei gratia excellere.

Conuiuia inter familiares. 12 *Quum facis prandium*) Qui putant hîc simpliciter damnari conuiuia quæ inter se vicissim agitant cognati & familiares, parté humanitatis tollunt ex hominibus. Hoc enim magis barbarũ esset, quàm austerum, cognatos à mensa hospitali excludere, & tantùm extraneis dare locum. Nec sane hoc Christi consilium fuit, ab omni comitate nos arcere, sed tantùm ostendere officiis in mũdo vsitatis minime probari charitatem. Nam sicuti diuitibus, à quibus paria speramus, aliquid spe mercedis impendere, non liberalitas est, sed fœnerandi artificium: ita in rationem coram Deo nõ veniunt mercenaria officia, nec charitati ascribi merentur. Si cognatos vel amicos diuites cœna excipio, humanitas est per se non damnanda, sed quæ ad probandam charitatem minimè sufficiet: nam sæpe videmus eos qui sibi prorsus addicti sunt, in amicis lautè tractandis esse sumptuosos. Quid igitur? nempe ita mensam diuitibus instruere poteris vt interea pauperes non negligas: ita licebit epulari cum amicis & cognatis vt alienos non reiicias, si & illi inopes erunt, & tibi ad leuandam eorum indigentiam facultas suppetet. Summa est, qui cognatis & amicis benefaciunt, erga pauperes autem restricti sunt, nulla laude esse dignos: quia charitatem nõ exercent, sed lucro suo tantùm vel ambitioni consulunt. Nominatim verò Christus hospitem suum compellat, quem videbat splendori & lautitiis nimis studere, & ita captare à diuitibus laudem & gratiam, vt pauperes non admodum curaret. Quare sub vnius hominis persona hæc obiurgatio in eos omnes stringitur qui ambitiosè sua profundunt vt sese ostentent, vel mutuam compensationem venantur: interea pauperibus nihil residuum faciunt, acsi perdere timerent quicquid gratis erogant. Ideo Christus beatos esse affirmat qui nulla spe terrenæ mercedis sunt liberales: eos enim constat in Deum respicere. Quibus verò sua vtilitas ante oculos versatur, vel quos aura popularis impellit, non est quod mercedem à Deo expectent.

MATTH. XXII.

1 *Et respondens Iesus, iterum dixit eis per parabolas, & ait,*

2 *Simile factum est regnum cælorum homini Regi qui fecit nuptias filio suo.*

3 *Et emisit seruos suos vt vocarent inuitatos ad nuptias, & noluerũt venire.*

4 *Rursus emisit alios seruos, dicens, Dicite inuitatis,* Ecce *prandium meum paraui, tauri mei & altilia mactata sunt, & omnia parata, venite ad nuptias.*

5 *Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in villam suam, alius verò ad negotiationem suam:*

6 *Reliqui verò tenuerunt seruos eius, & contumeliis affecerunt, & occiderunt.*

7 *Rex autem quum audisset, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorũ succendit.*

8 *Tũc ait seruis suis, Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui inuitati erant non fuerunt digni.*

9 Ite *ergo ad exitus viarum, & quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias.*

10 Et *egressi serui eius in vias cõgregauerunt omnes quotquot inuenerunt, malos pariter ac bonos: & impletæ sunt nuptiæ discumbentibus.*

11 I*ngressus autẽ Rex vt videret*

MARC.

LVC. XIIII.

15 *Hæc quum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi, Beatus qui comedit panẽ in regno Dei.*

16 *At ipse dixit ei, Homo quidam apparauerat cœnã magnã, & vocauit multos.*

17 *Misitque seruum suũ hora cœnæ, vt diceret inuitatis, Venite: quia iam parata sunt omnia.*

18 Et *ceperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei, villam emi, & necesse est mihi exire, & videre illam: rogo te habe me excusatum.*

19 *Et alter dixit, Iuga boum emi quinque, & eo ad probandum illa: rogo te habe me excusatum.*

20 *Et alius dixit, Vxorẽ duxi, & ideo non possum venire.*

21 Et *reuersus seruus renũtiauit hæc domino suo.* T*ũc iratus paterfamiliâs dixit seruo suo,* Exi *citò in plateas & vicos vrbis, pauperes ac debiles, claudósque & cæcos huc introduc.*

22 Et *ait seruus, Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est.*

23 Et *ait dominus seruo, exi in vias & sepes, & compelle intrare, vt impleatur domus mea.*

discum-

discumbentes, vbi vidit illic hominem non vestitum veste nuptiali,

12 *Ait illi, Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit.*

13 *Tunc dixit Rex ministris, Ligatis pedibus & manibus eius, tollite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium.*

14 *Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.*

24 *Dico enim vobis quòd nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.*

1 *Et respondens Iesus.)* Tametsi Matthæus hanc parabolam recitat inter alios sermones à Christo sub vltimum Pascha habitos: quia tamen nullum designat tempus, Lucas autem disertè affirmat, quum discumberet in mensa Pharisæi, sic loquutum esse, hunc potius ordinem sequi visum est. Porrò quia Matthæi consilium erat, ostendere quibus de causis in extremam rabiem accensi essent Scribæ, inter odiosos eius sermones hunc quoque tempestiuè posuit, & in contextum inseruit, neglecto temporis ordine. Notanda est autem Lucæ narratio, quòd quum vnus ex conuiuis dixisset, beatos esse qui panem comedunt in regno Dei, Christus inde Iudæis exprobrandæ ingratitudinis occasionem sumpserit. Quanquam autem vix credibile est, Pharisæi hospitem & amicum serio pietatis affectu erupisse in hanc vocem, mihi tamen non videtur esse subsannatio: sed vt homines mediocri fide tincti, nec palàm impii, securè inter pocula de vita æterna garrire solent, existimo ab hoc homine iniectum fuisse sermonem de futura beatitudine, vt vicissim aliquid à Christo eliceret. Et verba eius indicant nihil nisi crassum ac terrestre spirasse: neque enim metaphoricè Panem edere dixit pro Frui æterna gloria: sed videtur somniasse nescio quem statum fœlici rerum omnium opulentia refertum. Sensus tamen est, beatos fore qui pane Dei vescentur postquam filios suos in regnum suum collegerit. *Panem edere.*

2 *Simile factum est regnum cælorum.)* Quemadmodum Spartanus ille olim dixit, Athenienses scire quæ recta essent, sed nolle facere: ita hic Iudæis Christus exprobrat præclaras quidem ipsos de regno Dei voces edere: sed dum eos ad se benignè & humaniter Deus inuitat, contemptim se respuere eius gratiam. Neque enim dubium est quin Iudæos nominatim perstringat, vt melius patebit paulo pòst. Cæterùm hoc à Luca differt Matthæus, quòd multas circunstantias exprimit, quum ille summatim & in genere tantùm rem proponat. Sic Matthæus à Rege nuptias filii celebratas fuisse dicit: apud Lucam simpliciter fit conuiuii mentio. Ille plures seruos commemorat, hic non nominat nisi vnum. ille plures missiones notat, hic tantùm vnam. ille quosdam ex seruis dicit malè mulctatos fuisse vel occisos, hic tantùm de contemptu loquitur. Postremò ille habet, eiectum fuisse qui sine veste nuptiali ingressus fuerat conuiuium, cuius apud Lucam nulla fit mentio. Sed alibi quoque obseruauimus simile discrimen, quum scilicet in eadem re docenda Matthæus vberior esset ac magis fusus. In summa quidem optimè conueniũt, quòd quum Deus Iudæos peculiari honore dignatus fuerit, quasi mensam hospitalem illis instruens, illi oblatum sibi honorem contempserint. Quòd nuptias filii regii huc referunt multi interpretes quia Christus finis est Legis, neque aliò spectauit Deus in suo fœdere quàm vt eum populo suo præficeret, sacróque spiritualis coniugii vinculo Ecclesiam ei coniũgeret, libenter amplector. Quòd autem dicit emissos esse seruos qui inuitatos vocarent, his verbis duplicem gratiam Dei notare voluit: nempe quòd Iudæos prætulerit aliis Gentibus: deinde per Prophetas suam illis adoptionem patefecerit. Alludit enim ad vsitatum hominum morem, qui nuptias facturi, eorum catalogum conscribunt quos habere volunt conuiuas: deinde per seruos suos inuitant. ita Deus Iudæos, quasi familiares essent amici, præ aliis elegit: deinde per suos Prophetas vocauit, vt promissæ redemptionis participes essent, quod erat in nuptiis epulari. Quanquam autem qui primi vocati fuerunt, non vixerunt vsque ad Christi aduentum: scimus tamen communem omnibus salutem fuisse propositam, qua eos priuauit sua ingratitudo & malitia. nam ab initio, Dei inuitationem populus ille impiè contempsit. *Nuptiæ filii regii.*

4 *Rursus emisit alios.)* Perinde loquitur acsi iidem fuissent homines, quia vnum fuit populi corpus. Sensus autem est, Quum appropinquaret fœlix & lætus redemptionis dies, admonitos fuisse vt opportunè adessent: nam tempus longè antè condictum illis fuerat. Nunc verò dicit Christus, in ipso articulo nouis nũtiis eos vrgeri vt venire festinent. nam prima inuitatio cuius meminit, superiores omnes Prophetias complectitur vsque ad Euangelii promulgationem. Quanquam autem iam olim sæuitum fuerat in Prophetas, quia tamen tempore creuit furor, qui tandem in Christum & Apostolos toto impetu effusus est, veterem populum contemptus & superbiæ tantum accusat. Vltimos autem seruos qui sub horam cœnæ missi fuerant, contumeliis affectos, vel occisos fuisse dicit. ita ad extremum scelerum prorupit ille populus, quum ad superbiam gratiæ reiectionem accessit vesana crudelitas. Neque tamen in omnes pariter crimen hoc confert: quia etiam in vltima vocatione, quæ per Euangelium facta est, partim à securis contemptoribus derisa fuit Dei gratia, partim furiosè repulsa ab hypocritis. Atque ita fieri solet vt magis ebulliant impii contra Deum, quo magis ad salutem eos solicitat. Nunc tractanda est pars doctrinæ quæ Matthæo & Lucæ communis est: nempe quòd alius profectus est in villam suã, alius ad negotiationem: vel sicut habetur apud Lucam, alius excusauit se vxorem duxisse, alius villam emisse, alius quinque paria boum. His verbis significat Christus ita mundo & rebus terrenis deditos fuisse Iudæos vt nemini vacaret ad Deum accedere, sicuti dum nos mundi curæ tenent implicitos, totidem sunt auocamenta quibus

à regno Dei abstrahimur. Turpe quidem ac pudendum est, quòd homines ad cælestem vitam creati, belluino stupore toti ad res caducas feruntur: sed hic morbus passim grassatur: ita vix centesimus quisque regnum dei caducis diuitiis vel aliis commodis præfert. Quanquam autem non eodem omnes laborant morbo, quisque tamen sua cupiditate in diuersum rapitur: ita fit vt omnes huc vel illuc diffluant. Notandum præterea est, ab hominibus profanis honestos repudiandæ gratiæ Dei prætextus obtendi, quasi excusabilis esset eorum socordia dum intenti præsentis vitæ negotiis, cælestem hæreditatem paruipendunt. Atqui videmus vt tales delicias Christus nobis excutiat, nequis se quicquam proficere existimet dum se terrenis impedimentis teneri causantur: imo duplicatur hominum culpa, dum se rebus alioqui licitis impediunt quibus adiuuari potius decebat. Quorsum enim præsentis vitæ commoditates nobis Deus concedit nisi vt ad se nos alliciat? atqui tantum abest vt quisque, prout iuuatur Dei beneficiis, in cælum aspiret, vt & sacræ nuptiæ, & agri, & reliquæ opes totidem laquei sint qui singulos terræ affixos constringunt.

7 *Rex autem quum audisset.)* Hanc pœnam solus Matthæus commemorat, quia apud Lucam de illata seruis iniuria nullus habetur sermo. Hoc vterque dicit, exclusos priuatósque fuisse honore conuiuii qui ad tempus condictum non venerunt. Hæc verò doctrina nobis etiam communis est: nam impios omnes qui violenter contra Euangelii ministros insurgunt, idem manet exitium quod prædicit Christus Iudæis. Quos autem sic occupant terrenæ curæ, vt Dei inuitationé pro nihilo ducant, hi omnes famelici tandem inopia miserè tabescent. Itaque quoties nos vocat, accincti & alacres simus ad sequendum.

9 *Ite ergo ad exitus viarum.)* Postquam indignos Dei gratia esse ostendit qui sibi oblatam fastidiosè respuunt, nunc dicit in eorum locum alios substitui, & quidem maximè obscuros vulgo & contemptibiles. Atque hîc Gentium vocatio describitur, quæ ad zelotypiam Iudæos stimulet; sicuti habetur in Cantico Mosis, Prouocarunt me in iis qui non erant dii, & ego vicissim eos prouocabo in eo qui non est populus, in gente stulta irritabo eos. Quia priore loco electi erant perinde acsi illis Deus carere non posset, eius gratiam sibi fingebant esse addictam. Quàm superbè verò alios omnes despexerint notum est. Ergo per concessionem Gentiles mendicis, cæcis & claudis comparat. Vocari autem ex triuiis & plateis dicit tanquam extraneos & ignotos: interim tamen in locum ab amicis & familiaribus neglectum subrogandos esse affirmat. Ita quod obscurius de creanda noua Ecclesia prædictum fuerat à Prophetis, clarè exprimit. Et certè probrum hoc, diuinæ vindictæ cumulus fuit, quod Deus illis relectis, in radicem oleæ inseruit syluestres surculos, & illis abdicatis pollutas & sordidas Gentes in domum suam recepit. Quòd si tunc non pepercit naturalibus ramis, eadem nobis hodie impendet vltio, nisi vocanti respondeamus. Nec verò peribit cœna quæ nobis parata erat, sed alios sibi conuiuas Deus accerset.

Deut. 32. c. 21

Rom. 11. b. 17

23 Luc. *Compelle intrare.)* Tantundem hoc valet acsi iuberet paterfamiliâs quasi conuitiis impellere mendicos, & nullos omittere ex vltima fæce: quibus verbis significat Christus, Deû potius corrasurum omnes mundi quisquilias, quàm vt ingratos ad mensam suam in posterû admittat. Alludere tamen videtur ad Euangelicæ inuitationis modum, quia non simpliciter proponitur nobis Dei gratia, sed ad doctrinam simul accedunt exhortationum stimuli; in quo perspicitur mira Dei bonitas, qui vbi vltrò ad se vocatos torpere nos videt, pigritiam nostram importunè solicitat: nec tantùm exhortationibus nos pungit, sed etiam minis compellit ad se accedere. Interea non improbo quòd Augustinus hoc testimonio sæpius contra Donatistas vsus est, vt probaret piorum principum edictis, ad veri Dei cultû & fidei vnitatem licitè cogi præfractos & rebelles: quia etsi voluntaria est fides, videmus tamen iis mediis vtiliter domari eorum peruicaciam qui nonnisi coacti parent.

11 Matth. *Ingressus autem rex vt videret.)* Hîc iam non exprobrat Christus Iudæis quòd impiè contempserint Dei gratiam & vocationem: sed eos qui subrogandi erant in illorum locum maturè præmonet ne suis sordibus sacras nuptias inquinent, vbi Deus mensæ suæ participatione eos dignatus fuerit. Ergo hactenus docuit, Iudæos speciali honoris priuilegio ob impium suum fastidium priuandos esse: ac ex profanis & reiectitiis Gentibus vocandos qui in eorum locum succederent. Nunc verò denuntiat, ex hoc quoque numero exterminandos esse qui Ecclesiam contumelia affecerint. nam quia promiscuè per Euãgeliû omnes Deus vocat, multi impuri & fœtidi homines perrûpunt, qui tametsi ad tempus locum occupant inter alios, tandé vbi suos conuiuas perlustrat Deus, foras eiecti rapiuntur ad pœnã Summa est, Non omnes qui semel Ecclesiã ingressi fuerint, vitæ æternæ fore participes, sed qui ornatû cælesti palatio dignû gestare comperti fuerint. Porrò de veste nuptiali frustra certatur, sítne fides, an sancta pia vita: quia neque fides à bonis operibus separari potest, & bona opera nonnisi ex fide procedunt. Christusauté hoc tantum voluit, hac lege nos à Domino vocari, vt Spiritu renouemur in eius imaginem, ideóque vt perpetuò domi eius maneamus, veterem hominem cum suis inquinamentis exuendum esse, ac meditandam nouam vitam, vt vestitus tam honorificæ vocationi respondeat. Sed quæritur quî conueniat mendicum atroci pœna mulctari quia nuptialem vestem non attulerit: quasi verò nouum sit, miseros, qui victum in compitis quæritant, laceros ac deformes conspici. Respondeo, hîc non tractari vnde vestis petenda sit: nam Dominus quoscunque inuitat simul etiam vestit, ac in omnibus nobis impletur quod dicit Ezechiel, 16. a. 7. quum nihil Deus inueniat in nobis præter miseram nuditatem & fœtidas sordes, ornare nos splendido vestitu, scimus etiam non aliter reformari nos in imaginem Dei nisi dum Christum induimus. Non ergo pronuntiat Christus, eiectum iri miseros homines qui pretiosam vestem ex arca sua depromptam non attulerint, sed qui reperti fuerint in suis sordibus, vbi Deus ad examen de conuiuis suis habendum adueniet. Conclusio verò finem parabolæ ostendit, paucos esse electos, licet multi vocati sint, vnde colligimus non esse subtiliter excutiendas singulas particulas. neque enim Christus nuper denuntiauit maiorem partem eiectum iri, sed vnius tantùm meminit: hîc verò audimus paucos ex magno numero retentum iri. Et certè quum hodie plures Euangelii voce in Ecclesiam congregentur, quàm olim per Legem, exigua portio vitæ nouitate fidem suam approbat. Quare ne placeamus nobis inani fidei titulo, sed quisque seriò seipsum examinet, vt in vltimo delectu censeri possit inter legitimos conuiuas. Nam vt

Paulus

Paulus admonet, non vnius generis vasa sunt in domo Domini, ideo discedat ab iniquitate quisquis inuo- 2.Tim.2.c.19
cat nomen Domini. Hîc de æterna Dei electione altius non disputo: quia non aliò spectant verba Christi, quàm externam fidei professionem minimè sufficere vt pro suis Deus agnoscat quicunque videntur nomen vocationi eius dedisse.

MATTH.	MARC.	LVC. XVI.

1 *Dicebat autem & ad discipulos suos, Homo quidā erat*
diues qui habebat dispensatorē: & hic delatus est apud illum
quòd dissiparet bona ipsius.
2 *Et vocauit eum dixítque ei, Quid hoc audio de te? redde rationem dispensationis tuæ: non enim poteris posthac esse œconomus.*
3 *Ait autem dispensator intra se, Quid faciam, quia dominus meus aufert à me dispensationē? fodere non valeo, mendicare erubesco.*
4 *Scio quid faciam: vt quum amotus fuero à dispensatione, recipiant me in domos suas.*
5 *Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantum debes domino meo?*
6 *At ille dixit, Centum batos olei. Dixítque illi, Accipe cautionem tuam, & sede citò, & scribe quinquaginta.*
7 *Deinde alteri dixit, Tu verò quantum debes? Qui ait, Centum coros tritici. Ait illi, Accipe cautionem tuam, & scribe octoginta.*
8 *Et laudauit Dominus dispensatorem iniquum, quòd prudenter fecisset: quia filij huius seculi prudētiores sunt filiis lucis in natione sua.*
9 *Et ego vobis dico, facite vobis amicos ex mammona iniusto: vt quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.*
10 *Qui fidelis est in minimo, & in multo fidelis est: & qui in minimo iniquus est, is & in multo iniquus est.*
11 *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis?*
12 *Et si in alieno fideles nō fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?*

Paulo pòst.

14 *Audiebant autem hæc omnia & Pharisæi qui erant auari: & deridebant illum.*
15 *Et ait illis, Vos estis qui iustificatis vos ipsos coram hominibus: Deus autem nouit corda vestra: quia quod hominibus excelsum est, abominatio est coram Deo.*

Summa huius parabolæ est, humaniter & benignè cum proximis nostris esse agendum: vt quum ad Dei tribunal ventum fuerit, liberalitatis nostræ fructus ad nos redeat. Quanquam autem dura & longè petita videtur similitudo, clausula tamen ostendit non aliud fuisse Christi consilium. Et hinc perspicimus, ineptè eos philosophari qui in parabolis singulas partes scrupulosè excutiunt. Neque enim hîc fraudes, rapinas, prodigam dissipationem, & alia malæ dispensationis peccata largitionibus redimere Christus iubet: sed quum bonorum omnium quæ nobis confert, dispensationi nos præficiat Deus, hîc nobis ratio præscribitur quæ olim, quum ad reddendam rationem ventū fuerit, à summo rigore nos subleuet. Nam qui fingunt eleemosynas ad luxuriæ ac dissolutæ vitæ compensationem valere, non satis expendunt, hoc primò nobis iniungi vt sobriè & tēperanter viuamus: deinde vt ex puro fonte riui ad nos defluant. Certum quidem est neminem esse tam frugi, qui non interdum deposita apud se bona dilapidet: ideóque vel eos qui summam parsimoniam colunt non prorsus à mala dispensatione esse immunes, adde quòd multiplices sunt donorum Dei abusus, vt culpam alii alio modo contrahant. non nego etiam quin prout nobis vitiosæ dispensationis sumus conscii, hoc nos ad officia charitatis magis stimulare. Sed alius finis nobis propositus esse debet, quàm vt soluto redemptionis pretio effugiamus Dei iudicium: nempe vt liberalitas bene sanctéque locata, superfluas impensas frænet tantundem, ac corrigat: deinde vt nostra erga fratres humanitas, Dei misericordiam in nos prouocet. Quare hîc minimè effugium ostendit Dominus

suis discipulis quo se à reatu liberent dum ab illis rationem exiget cælestis iudex: sed maturè cauendum esse admonet ne crudelitatis suæ pœnam luant si deprehensi fuerint, Dei bona ingurgitãdo, nullam beneficentiæ operam dedisse. Tenendum enim semper illud est, Qua quisque mensura alios mensus fuerit, ei repensum iri. Matth.7.a.2

8 *Laudauit Dominus.)* Hîc etiam cernere promptum est, siquis in singulis particulis insistat stultè facturum. Nam quum ex alieno largiri, res minimè sit laude digna, quis æquo animo feret ab improbo nebulone sibi eripi quod pro sua libidine condonet? Hoc certè nimis crassi stuporis foret vbi substantiæ suæ partem quispiam direptam viderit, quod residuum est sibi furto ablatum, aliísque donatum probare. Sed hoc tantùm voluit Christus quod subiicit continuo pòst, homines profanos & mundo addictos in curandis vitæ caducæ rationibus magis esse industrios & solertes quàm filii Dei de cælesti æternáque vita solliciti sint, vel ad eius studium & meditationem intenti. Hac enim comparatione ignauiam nostram plusquam socordem nobis exprobrat, quòd saltem non æquè nobis prospicimus in futurum ac profani homines sibi in hoc mundo consulunt. Quàm enim turpe est filios lucis, quibus Deus Spiritu verbóque suo affulget, torpere, ac negligere spem æternæ beatitudinis sibi oblatam, quum tam cupidè mundani homines ad sua commoda ferantur, támque prouidi sint atque acuti? Hinc colligimus, non conferri Spiritus & carnis prudentiam (quod non sine ipsius Dei contumelia fieret) sed tantùm expergefieri fideles vt attentius considerent quæ sunt futuræ vitæ: neque oculos ad Euangelii lucem claudant, quum videant cæcos in tenebris esse magis perspicaces. Et quidem eos affici magis decet quum videant filios seculi pro fluxa vita, & quæ momento præterit, in longum tempus prospicere.

9 *Facite vobis amicos.)* Sicuti antehac non iussit Christus sacrificia Deo offerre ex rapinis: ita nunc non intelligit vel deprecatores quærendos esse, vel patronos, qui suo præsidio nos tegant ac defendant: sed benignè erogando, fauorem apud Deum acquiri docet, qui se misericordibus & humanis vicissim misericordem fore promisit. Stultè verò & absurdè quis mortuorum precibus vel suffragiis iuuari nos hinc colligat. nam hoc modo periret quicquid indignis impenditur. Atqui non obstat hominum prauitas quin Dominus in tabulas suas expensum referat quicquid in pauperes contulimus. Respicit ergo Dominus non ad personas, sed ad opus ipsum, vt beneficentia nostra, etiamsi in homines ingratos inciderit, nobis coram Deo respondeat. Sed ita videtur innuere vitam æternam meritis nostris rependi. Respondeo, satis clarè ex contextu patere, humano more eum loqui: nempe quemadmodum is qui gratia pollet ac opibus, si amicos sibi conciliet in sua prospera fortuna, perculsus aduerso casu habet à quibus sustentetur: ita nostram humanitatem nobis opportuni refugii instar fore, quia Dominus quicquid liberaliter in proximos quisque contulerit, non secus ac sibi præstitum agnoscit. *Quum defeceritis.* Hoc verbo denotat mortis tempus, ac breue dispensationis nostræ tempus fore admonet, ne tenaciores nos reddat longioris vitæ fiducia. Vnde enim fit vt maior pars indormiat suis diuitiis: multi quod habẽt, profusis sumptibus dissipent: alii supprimendo, se & alios malignè fraudant: nisi quia falsa diuturnæ vitæ imaginatione decepti, securè sibi indulgent? Quòd mammona iniquitatis vocat, suspectas nobis diuitias reddere vult: quia vt plurimum dominos suos iniquitate inuoluũt. Etsi enim per se non malæ sunt, quia tamen raro acquiruntur sine fraude, aut violentia, aut aliis artibus illicitis, rarò etiam sine superbia, vel luxu, vel alio prauo affectu possidentur: meritò suspectas nobis Christus reddit: quemadmodum & alibi vocauit spinas. Videtur tamen subaudienda esse antithesis, acsi dixisset, diuitias quæ alioqui propter vitiosum abusum possessores suos coinquinant, ac ferè sunt peccandi illecebræ, vertendas esse in contrarium finem, vt gratiam nobis concilient. Tenendum præterea memoria est quod prius dixi, Deum ex præda iniustè parta sacrificium non quærere acsi socius esset furum: ideóque potius moneri fideles vt se ab iniquitate puros conseruent. Matth.13.c.22

10 *Qui fidelis est in minimo.)* Prouerbiales sunt sententiæ à communi vsu & experientia sumptæ, ideóque sufficit vt plurimum esse veras. Continget quidem interdum vt fraudator, neglecto paruo lucro, in re magna suam nequitiam prodat: imò multi in rebus minutis, simplicitatis fuco amplissimum quæstum venantur: quemadmodum dicit ille, Fraus in paruis sibi fidem præstruit, vt quum operæpretiũ fuerit, magna mercede fallat. Neque tamen falsa est Christi sententia: quia in prouerbiis, vt dixi, sequimur quod est vulgò vsitatum. Hortatur ergo suos discipulos Christus vt fideliter agentes in rebus paruis, se ad fidem in maximis rebus colendam assuefaciant. Deinde hanc doctrinam ad spirituales gratias rite dispensandas accommodat, quas tametsi non suo pretio æstimat mundus, certum tamen est longè supra caducas mundi opes excellere. Indignos autem esse docet quibus incomparabilem Euangelii & similium donorum thesaurum Deus committat qui malè & infideliter agunt in rebus minus pretiosis, vt sunt fluidæ mundi opes. Itaque his verbis inclusa est tacita comminatio timendum esse ne propter terrenæ dispensationis abusum, cælestibus donis priuemur. Quo sensu diuitiis opponitur, verum tanquam solidum & perpetuum vmbratili & caduco. Liuius.

12 *Si in alieno fidelis.)* Alienum vocat quod est extra hominem: neque enim hac lege diuitias nobis largitur Deus vt simus illis affixi: sed ita nos constituit earum dispensatores ne suis vinculis nos constringant. Nec verò fieri potest vt mentes solutæ & liberæ in cælo habitent, nisi alienum ducant quicquid in mundo est. Spirituales autem diuitias quæ ad futuram vitam spectant, nobis proprias facit, quia æterna est earum fruitio. Iam verò alia similitudine vtitur, sperandum non esse vt bonis nostris rectè & moderatè vtamur si perperam vel mala fide in alienis versati fuerimus, solent enim homines securius suis rebus abuti, plúsque sibi licentiæ in illis perdendis concedunt: quia non verentur nequis exprobret. In deposito autem, vel commodato, vel mutuo de quibus mox reddenda erit ratio, cautiores sunt ac magis timidi. Tenemus ergo Christi mentem, malos spiritualium donorum fore custodes qui terrena bona male administrant. Postea inferitur sententia, quòd nemo possit Deo seruire & mammonæ, quam Matthæi capite 6. exposui: inde etiam petant lectores quid significet vox Mammonæ.

14 *Audiebant*

14 *Audiebant autem hæc.)* Qui putant derisum fuisse Christum à Pharisæis quia plebeio rudique sermone contentus, verborum ampullas non iactaret, non satis expendunt Lucæ verba. Fateor quidem superbis hominibus & fastidiosis contemptibilem videri Euangelii doctrinam: sed Lucas disertè exprimit, Christum ideo illis derisui fuisse quia auari erant. Quia igitur illis persuasum & penitus infixum erat, beatos esse diuites, ideóque nihil melius esse quàm rem suam augere quouis modo, & tenaciter incubare partis opibus: quæcunque in diuersam partem à Christo erant dicta, tanquam absurda paradoxa reiiciunt. Et certè quisquis de spernendis diuitiis, vel in pauperes erogandis disserit, auaris desipere videtur. Notum est illud Horatii, Populus me sibilat, at mihi plaudo. Quòd si omnium iudicio damnati, sibi tamen placent, quanto magis instar fabulæ ridebunt istam philosophiam Christi quæ remota est à vulgi sensu? Neque tamē dubito quin alium colorem prætexuerint Pharisæi, vt aduersam suo vitio doctrinam iocosè eluderent. tenendum tamen est quid eos impulerit: nam & hic morbus semper ferè in mundo grassatur, vt maior pars hominum se aspernari fingat quod prauis eorum moribus non conuenit. Hinc tot probris, scommatibus & subsannationibus obnoxium est verbum Dei: quia pro vitiorum suorum defensione quisque litigat, putántque facetis suis dictis velut obiecta nebula, tectum esse suum flagitium.

15 *Vos estis.)* Videmus Christum illorum fastidio minimè cedere, sed constanter asserere doctrinæ suæ authoritatem contra ludibria: quod etiam omnibus Euangelii ministris agendum est, vt impiis contemptoribus terribile Dei iudicium opponant. Fucum ergo quo decipiunt hominum oculos, in Dei iudicio quicquam illis profuturum negat. nolebant videri in suis ludibriis auaritiæ suæ patrocinium suscipere: Christus autem venenum hoc ab occulto vlcere erumpere docet: quemadmodum siquis hodie cornutis Episcopis dicat, ideo tam infestos esse Euangelio quia intestina eorum mala nimis acriter punguntur. Dicit autem, satis illis esse si probi appareant hominibus, ac fucosa sanctimonia se venditent: sed Deum qui cordium cognitor est, non latere quæ coram mundo abscondunt vitia. Vbi etiam notandum est inter Dei & hominum iudicia discrimen: quia quum externis laruis plaudant homines, apud Dei tribunal nihil præter syncerum cor probatur. Additur insignis sententia, QVICQVID excelsum homines ducunt, abominationem esse Deo: non quòd virtutes repudiet Deus quarum laudem humanis cordibus impressit: sed quia abominatur Deus quicquid proprio sensu homines extollunt. Vnde apparet quo loco habendi sint fictitii omnes cultus, quos suo arbitrio mundus sibi fabricat. Quantumuis enim suis inuentoribus placeant, Christus non modò vanos coram Deo, & nihili esse pronuntiat, sed etiam fœtidos. Fictitij cultus

MATTH.	MARC.	LVC. XVI.
		19 *Homo quidam erat diues qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendidè.*
		20 *Erat autem quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius vlcerosus,*
		21 *Et cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis: sed & canes veniebant, ac lingebant vlcera eius.*
		22 *Accidit autem vt moreretur mendicus, & deportaretur ab Angelis in sinum Abrahæ: mortuus est autem & diues, ac sepultus est.*
		23 *Atque apud inferos sublatis oculis suis, quum esset in tormentis, videt Abraham eminus, & Lazarum in sinu eius.*
		24 *Et ipse clamans dixit, Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum vt intingat extremum digiti sui in aquam, ac refrigeret linguam meam: quia crucior in flamma hac.*
		25 *Dixit autem Abraham, Fili, recordare quòd receperis bona tua in vita tua: & Lazarus similiter mala: nunc autem hic solatio fruitur, tu verò cruciaris.*
		26 *Et super hæc omnia, inter nos & vos hiatus ingens firmatus est: vt qui volunt hinc transire ad vos, non possint: neque istinc huc transmeare.*
		27 *Ait autem, Rogo ergo te pater, vt mittas eum in domum patris mei.*
		28 *Habeo enim quinque fratres, vt testificetur illis, ne & ipsi veniant in locum hunc cruciatus.*
		29 *Ait illi Abraham, Habent Mosen & Prophetas, audiant illos.*

30 *At ille dixit, Non, pater Abraham: sed si quis ex mortuis ierit ad eos resipiscent.*

31 *Ait autem illi, Si Mosen & Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit credent.*

Tametsi alia quædam inferit Lucas, non tamen dubium est quin hoc exemplo proximum sermonem confirmet Christus. Ostendit enim qualis eos conditio maneat qui posthabita pauperum cura, se totos in delicias ingurgitant: qui crapulis & voluptatibus dediti, proximos miserè esurire sinunt, imò crudeliter inedia conficiunt, quibus opem ferre debuerant quum suppeteret illis facultas. Quanquam autem *Lazarus.* quibusdam simplex videtur esse parabola: quia tamen Lazari nomen exprimitur, potius rem gestam narrari arbitror. Cæterum in ea re parum est momenti, modò summam doctrinæ teneant lectores. Primò diues inducitur purpura & bysso vestitus, & splendidis lautitiis quotidie indulgens. quibus verbis notatur delicatior vita, luxúque & pompis referta. non quòd Deo omnis vestium elegantia & ornatus per se displiceat, vel omnis victus mundities sit damnabilis: sed quia raró contingit in his rebus seruari temperantiam. nam qui splendorem appetit in vestibus, nouis subinde additamentis luxum augebit: ac fieri vix potest quin se ad intemperiem proiiciat qui opiparis & bene refertis mensis gaudet. Præcipuè tamen damnatur in eo crudelitas, quòd Lazarum pauperem & vlcerosum sinebat iacere foris ad ianuam suam. Nam hæc opposita membra Christus inter se contexit: quòd diues crapulæ pompísque deditus, tãquam inexplebilis gurges, ingentes copias intus voraret: Lazari autem inopia & miseriis non tangeretur, sed fame, frigore & vlcerum fœtore tabescere, sciens ac volens fineret. In hũc modum & Ezechiel (16.f.49.) Sodomam accusat quòd in saturitate panis & vini manum inopi non porrigeret. Byssο, quæ tela est subtilior, Orientales ad nitorem & pompam vti solitos fuisse notum est: quem morem sacrifici Papales in suis, quæ vocant superliciis æmulati sunt.

21 *Sed & canes.)* Iam inde satis conuicta erat ferrea diuitis immanitas, quòd tam miserabile spectaculum ad sympathiam eum non flectebat. nam si qua humanitatis gutta in eo fuisset, saltem mandare debebat vt aliquid ex culinæ suæ reliquiis misero homini daretur. Sed hic impiæ & plusquam belluinæ truculentiæ cumulus fuit, saltem à canibus non discere misericordiam. Nec dubium est quin arcano Dei consilio directi fuerint canes isti qui eum suo exemplo damnarent. Christus certè eos hîc quasi in testimonium producit, qui execrandam hominis duritiem coarguant. quid enim magis portentosum, quàm hominem à canibus curari qui à proximo suo negligitur? imò ne micas quidem panis dari famelico, cui medendi gratia linguas suas canes accommodant? Quoties ergo vel alieni, vel ipsa bruta animalia in vices nostras subeunt vt officio fungantur quod potius à nobis præstandum erat, sciamus totidem Diuinitus testes ac iudices nobis statui qui crimen nostrum magis detegant.

22 *Accidit autem vt mor.)* Hîc ostendit Christus quantum in morte mutata fuerit vtriusque conditio. Mors quidem ambobus communis: sed mortuum ab Angelis deferri in sinum Abrahæ fœlicitas est regnis omnibus optabilior. Addici verò ad æternos cruciatus, horribile est, & centum vitis, si fieri posset, redimendum. Ac nobis quidem in Lazari persona illustre documentum proponitur, ne coram Deo maledictos putemus qui per continuos languores vitam ærumnis refertam ægrè trahunt. nam in eo sic abscondita fuit Dei gratia & crucis deformitate, probrísque oppressa, vt carnis sensus nihil præter maledictionem apprehẽdat: atqui videmus quàm pretiosa anima in fœdo & putrido corpore latuerit, quæ ab Angelis in beatam vitam defertur. Quare nihil illi nocuit, desertum ac contemptum omni humano solatio destitui, cui ex carnis ergastulo migranti præstò ad obsequium adesse dignãtur spiritus cælestes. Rursum in diuite tanquam in illustri speculo, cernitur quàm non expetenda sit temporalis fœlicitas, quæ æterno exitio constat. Notandum tamen est, quòd diuitis sepulturam nominatim prædicans Christus, quid factum fuerit Lazaro tacet. non quòd eius cadauer feris obiectum sub dio iacuerit, sed quia contemptim ac sine honore proiectum fuerit in foueam (hoc enim ex opposito membro colligere promptum est, nihilo plus officii mortuo, quàm viuo impensum fuisse) diues contrà sumptuosè pro suis opibus sepultus, aliquid adhuc ex pristina superbia residuum habet. Nam hac in parte quodammodo naturæ reluctari videmus profanos homines, quòd funeris splendore & exequiis superstites fortunæ suæ esse appetunt. cæterùm quàm stulta sit & ridicula hæc ambitio, testes sunt apud inferos eorũ animæ. Quòd Lazarum delatum esse dicit, synecdochica est loquutio: nam quia præstantior est hominis pars anima, nomen totius sibi merito vendicat. Angelis autem hoc munus non frustra assignat Christus, quos scimus datos fuisse fidelibus ministros vt eorum saluti sua studia operásque impendant.

In sinum Abrahæ.) De sinu Abrahæ quàm variè philosophati sint multi Scripturæ interpretes, re- *Sinus Abrahæ* ferre nihil opus est, ac ne meo quidem iudicio expedit. sufficiat tenere quod lectores probè in Scriptura exercitati genuinum esse agnoscent. Nam sicut Abraham ideo pater fidelium dictus est quia penes ipsum depositum fuit æternæ vitæ fœdus, quod fideli custodia seruatum filiis suis primùm, deinde cunctis gentibus per manus traderet, & filii eius vocantur quicunque eiusdem promissionis sunt hæredes: ita post mortem dicuntur in eius sinum colligi qui eiusdem cum eo fidei fructum percipiunt. Metaphora à patre sumpta. in cuius veluti sinum filii conueniunt dum vespere ab operis diurnis domi congregantur. Quum ergo filii Dei in hoc mundo dispersi peregrinentur, sicuti in præsenti curriculo fidem sequuntur patris sui Abrahæ, ita defuncti in beatam quietem in qua eos expectat, sese recipiunt. Nec verò certum locum imaginari necesse est: sed tantùm collectio illa quam dixi, notatur, vt scilicet reipsa agnoscant fideles se nõ frustra sub fide Abrahæ auspiciis militasse, quia eodem in cælis domicilio fruun- *Quæstio.* tur. Si quæratur, an eadem hodie piis conditio reposita sit post mortem, an verò Christus resurgendo sinum suum aperuerit, in quo tam Abraham ipse, quàm pii omnes quiescant: breuiter respondeo, Sicuti luculentior Dei gratia per Euangelium nobis affulsit, & Christus ipse Sol iustitiæ suo aduentu salutem nobis

nobis attulit quam eminus sub obscuris vmbris Patribus intueri olim datum est: ita minimè dubiũ esse quin mortui propius ad cælestis vitæ fruitionem accesserint. Interea tenendum est, *immortalitatis glo riam vsque ad diem vltimum redemptionis differri. Quòd ad nomen spectat, tam sinus Abrahæ quàm Christi vocari potest tranquillus ille portus qui à præsentis vitæ nauigatione fideles excipit. Cæterum quia altius progressi sumus, quàm Patres sub Lege, aptius notabitur hæc distinctio, si dicamus Christi mẽbra ad caput suum aggregari: atque ita cessabit metaphora de sinu Abrahæ, sicuti solis fulgor exortu suo stellas omnes obscurat. Ex hac tamen loquendi forma qua vsus est Christus colligere interim licet, Patres sub Lege cælestis vitæ hæreditatem, in quam mortui recepti sunt, fide amplexos esse dum viuerent. *plenam.*

23 *Apud inferos sublatis oculis.)* Etsi Christus historiam narrat, res tamen spirituales describit sub figuris quas sciebat accommodas esse ad sensum nostrum. Neque enim animæ digitis & oculis præditæ sunt, neque siti laborant: neque mutua habent inter se colloquia, quale hic inter Abraham & epulonem describitur: sed Dominus hîc tabulam depinxit, quæ statum futuræ vitæ pro sensus nostri modulo repræsentet. Summa autem est, fideles animas, vbi à corporibus migrarunt, lætam & beatam vitam extra mundum agere: reprobis verò paratos esse horribiles cruciatus, qui mentibus nostris non magis concipi possunt, quàm immensa cælorum gloria. Quemadmodum enim exigua tantum parte quatenus scilicet illuminati sumus Dei Spiritu, per spem gustamus promissam nobis gloriam quæ sensus omnes longè exuperat: ita sufficiat incomprehensibilem Dei vindictã quæ impios manet, obscurè cognoscere quatenus ad incutiendum nobis terrorem expedit. Ita harum rerum tenuem notitiam, & quæ frænandæ curiositati conueniat, delibant Christi verba, quòd scilicet impii miseriæ suæ sensu dirè torqueantur: solatium aliquod cupiant, præcisa tamen spe duplex sentiant tormẽtum: quòd etiam magis crucientur dum reminisci coguntur sua scelera, & præsentem fidelium beatitudinem cum misero suo & perdito statu conferre. Huc pertinet colloquii descriptio, quasi inter eos habitum foret quibus nihil est inter se commercii. Quum etiam patrem vocat Abraham diues, aliud eius tormentum exprimitur, quòd serò è numero filiorum Abrahæ se abdicatum esse sentit. *Status futuræ vitæ.*

25 *Fili recordare.)* Nomen filii videtur ironicè positum, vt sit acris exprobratio ad pungendum diuitem, qui falsò gloriatus est in vita se vnum esse ex filiis Abrahæ. Nam quasi inflicto cauterio vulneratur eius animus, dum sua hypocrisis mendáxque fiducia illi obiicitur ante oculos. Quòd autem dicitur cruciari apud inferos, quia bona sua in mundo receperit, non ita accipere oportet quasi omnes æternus maneat interitus qui bene & prosperè in mundo habuerint, imò vt prudenter Augustinus notauit, ideo pauper Lazarus in sinum diuitis Abrahæ delatus est, vt sciamus diuitias nemini præcludere ianuam regni cælorum, sed communiter omnibus patere qui vel sobriè diuitiis vsi fuerint, vel patienter caruerint. Tantum sensus est, Quia præsentis vitæ illecebris se totum demersit in terrenas delicias, Deúmque & eius regnum contempsit, nunc socordiæ suæ pœnas dare. Ideo pronomen Tua, emphaticum est: acsi dixisset Abraham, Quum ad immortalem vitam creatus fores, & Lex Dei sursum te ad meditandam cælestem vitam attolleret, tu sortis tam præclaræ oblitus, porco vel cani similis esse maluisti. mercedem ergo brutis voluptatibus dignam recipis. Rursus quum de Lazaro dicitur, solatio eum frui, quia multas ærumnas in mundo pertulerit, hoc ad omnes miseros inepte quis traheret, quibus adeò nihil proderunt afflictiones, vt magis in extremam pœnam cessuræ sint: sed crucis tolerantia in Lazaro laudatur, quę semper nascitur ex fide sinceróque timore Dei. Neque enim qui contumaciter malis resistit, & indomitus in sua ferocia perstat, vllam tolerantiæ laudem meretur vt solatium illi Deus pro cruce rependat. Summa ergo huc redit, qui patienter tulerint onus crucis sibi impositum, nec aduersus Dei iugũ & ferulas præfracti fuerint, sed per continuas ærumnas aspirauerint ad spem melioris vitæ, illis post emeritum militiæ tempus repositã esse in cælo quietem: contrà verò, prophanis Dei contẽptoribus, qui se in carnis voluptates ingurgitant, & quadam mentis crapula suffocant omne pietatis studium, statim à morte parata fore tormenta quæ vanas delicias excutiant. Porrò memoria tenendum est, consolationem hanc qua fruuntur filii Dei, in eo sitam esse quòd coronam gloriæ sibi paratam esse cernentes, in læta eius expectatione acquiescunt. Sicuti rursum impios torquet futuri iudicii sensus quod sibi instare vident.

26 *Super hæc omnia.)* His verbis notatur perpetuitas in futuræ vitæ statu: acsi dictum esset fines qui reprobos ab electis discernunt, nunquam posse perfringi. Atque ita monemur, dum tempus est maturè in viam redeundum esse, ne præcipites ruamus in illam abyssum vnde surgere non liceat. Cæterùm impropriè hoc dicitur, clausum esse transitum siquis è cælo ad inferos descendere velit: quia certum est nulli piorum tale desiderium obrepere.

27 *Rogo te Pater.)* Quo melius historiam vsui nostro accommodet, diuitis votum proponit vt fratres quos habet superstites à Lazaro moneantur. Hîc ineptè arguti sunt Papistæ, dum probare volunt mortuos curam agere viuorum: quo cauillo nihil est putidius. nam eodem colore eliciam fideles animas sorte sua non contentas, nisi firmus hiatus ab inferis eas arceat, illuc migrandi desiderio teneri. Hanc insaniam si nemo recipit, non est quod in altero commento Papistæ sibi multùm placeant. Neque tamen contentiosè in hanc vel illam partem disputare mihi propositum est: sed obiter notare volui, quàm futilibus argumentis inducti, mortuos pro nobis apud Deum deprecatores fingant. Redeo nunc ad simplicẽ germanúmque huius loci sensum: Christus sub diuitis & Abrahæ persona nos admonet, minimè esse expectandum, vbi certa viuendi regula nobis tradita est, dum mortui resurgant ad nos docendos & hortandos. Nam Moses & Prophetæ, quum adhuc viuerent ita præfecti fuerunt doctores ætatis suæ hominibus, vt ex eorum scriptis ad posteros idem fructus perueniret. Quum hoc modo institui nos velit Deus ad rectè viuendum, non est cur mortui de præmiis vel pœnis futuræ vitæ testes mittantur. nec excusabilis erit eorum socordia, qui sibi hoc prætextu indulgent quia nesciunt quid extra mundũ agatur. Scimus autem apud profanos homines volitare impiam hanc vocem, vel potius grunnitum porcorum, stultos esse qui dubio metu se excruciant, quia nullus vnquam ab inferis nuntius reuersus est. Talibus Satanæ fascinis mederi volens Christus, ad Legem & Prophetas nos reuocat: secũdum illud Mosis testimonium,

Deut.30.c.12 Ne posthac dixeris, Quis ascendet in cælum? vel, Quis descendet in abyssum? vel, Quis mare traiiciet? Propè est verbũ in ore tuo & in corde. Ergo qui pro fabulis deridét quæ de futuro iudicio testatur Scriptura, olim sentient quàm non tolerabilis sit ista impietas, fidem abrogare sanctis Dei oraculis. Cæterùm ab hoc veterno suos expergefacit Christus, ne spe impunitatis decepti, pœnitentiæ tempus prætereant. Atque huc tendit responsum Abrahæ: quia Deus per Mosen & Prophetas satis superque populo suo tradiderat salutis doctrinam, nihil aliud restare nisi vt in ea omnes acquiescant. Sic (vt prauo curiositatis morbo penitus infectum est hominis ingenium) maior pars semper ad nouas reuelationes inhiat. Iam quia Deo nihil magis displicet quàm homines ita cupidè extra metas vagari, à magis & ariolis verũ sciscitari, & Gentium more fictitia oracula appetere vetans, simul ad sedandum illum pruritum, Prophetas se daturum promittit, ex quibus populus discat quicquid vtile erit in salutem, Deut.18. b.10. Quòd si in hunc finem missi sunt Prophetæ, vt populum contineret Deus sub verbi sui fræno, cui non sufficit hæc doctrinæ ratio, non tenetur studio discendi, sed eum impia lasciuia titillat: ideòque sibi iniuriam fieri Deus conqueritur, quum ipse solus non auditur à viuis vsque ad mortuos, Iesaiæ 8.d.19. Quòd Dei verbum Abraham in Legem & Prophetias distribuit, ad tempus Veteris testamenti refertur. Nunc quum accesserit plenior Euangelii interpretatio, minus ferenda est nostra impietas, si doctrinæ illius fastidio huc vel illuc rapimur, ac breuiter si non patimur à verbo Dei regi. Hinc etiam colligitur quàm firma sit de Purgatorio & talibus nugis Papistarum fides quæ nonnisi spectris innititur.

30 *Non, pater Abraham.*) Prosopopœia est, vt diximus, in qua magis viuorum sensus exprimitur, quàm mortuorum cura. Friget enim legis doctrina in mundo, iacent Prophetiæ, ac Deum suo modo loquentem audire nemo sustinet. Alii Angelos è cælis descendere cuperent: alii mortuos è sepulchris prodire: alii nouis subinde miraculis sanciri quicquid audiunt: alii voces ex aere tonare. Cæterùm si præposteris omnium votis Deum obsequi contingeret, nullo id fieret profectu: nam & Deus verbo suo complexus est quicquid nobis vtile erat cognitu, & huius verbi authoritas legitimis sigillis testata & cõprobata fuit. Deinde fides à miraculis nõ pendet, vel quibuslibet portentis, sed peculiare donum est Spiritus, & nascitur ex Verbo. Denique proprium Dei munus est, nos ad se trahere, qui vult efficaciter per verbum suũ operari. Quare minimè sperandum est vt nobis prosint media quæ nos à Verbi obedientia abstrahunt. Fateor quidem nihil esse procliuius, quàm vt vanis reuelationibus auscultet caro: & videmus quàm ardenter sese proiiciant in laqueos Satanæ qui totam Scripturam fastidiunt. Hinc fluxit Necromantia, & similes præstigiæ, quas mundus non tantùm auidè suscipit, sed insano quoque impetu arripit. Sed hìc tantùm negat Christus, qui ad Legis doctrinam surdi sunt ac præfracti, posse corrigi à mortuis, vel reduci ad sanam mentem.

MATTH.	MARC.	LVC. XVII.
		7 *Quis autem vestrûm habens seruum arantem aut pascentem, qui regressus ab agro dicat statim, Transi, & accumbe:* 8 *Ac non potius dicit illi, Para quod cœnem, & præcinge te, ac ministra mihi donec edero & bibero, & post hæc edito & bibito tu?* 9 *Num gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperata fuerant? Non puto.* 10 *Sic & vos quum feceritis quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.*

Finis huius parabolæ est, quum Deus iure suo nostra omnia sibi vendicet, nexúque & mancipio nos possideat, quicquid impendere studeamus officii, non tamen obstringi nobis vllo merito: quia quum eius simus, ipse vicissim nihil nobis debere potest. Similitudinem ergo serui proponit, qui postquam strenuè laborando transegit totum diem, domum vespere reuersus, operas suas continuat donec ad arbitriũ heri sui perfunctus sit officio. Loquitur autem Christus non de mercenariis qui hodie nobis ministrant, sed de veteribus mancipiis, quibus ea erat viuendi conditio vt sibi nihil acquirerent, sed cum toto suo labore, studio, industria ad sanguinem vsque heris essent addicti. Hìc docet Christus non minus arcto seruitutis vinculo nos esse Deo obstrictos ac deuinctos: vnde colligit nullam eius obligandi rationem nobis esse. Est autem argumentum à minori ad maius. nam si tanta homini mortali conceditur in hominem potestas, vt eum ad continua obsequia nocte diéque adigat, & tamen nullam mutuæ compensationis rationem contrahat, quasi sit illi debitor: quanto magis licebit Deo quousque se facultas nostra extendet, omnia vitæ nostræ officia exigere, vt tamen nihil prorsus nobis debeat? Prauæ igitur arrogãtiæ videmus damnari eos omnes qui se apud Deum quicquam mereri fingunt, vt eum sibi obnoxium habeant. & tamen nullum vitium tali arrogantia magis est vulgare: nemo enim est qui non libenter Deum ad calculum vocaret. vnde & meritorũ imaginatio seculis ferè omnibus inualuit. Sed tenenda est Christi sententia, nos Deo nihil gratuitum præstare: sed hac lege subesse eius imperio, vt ei debeatur quicquid in nobis situm est. Ac duo quidem sunt membra, vitam nostram ad finem vsque sui curriculi penitus addictam esse Deo: vt siquis partem eius impenderit in Dei ipsius obsequium, de quiete in reliquum tempus pacisci non liceat: sicuti bona pars, peracta decem annorum militia libenter missionem peteret. Deinde sequitur illud alterum quod iam attigimus, Deum nullis officiis ad soluendam nobis mercedem obstringi. Meminerit ergo vnusquisque se ideo creatũ esse vt laboret, ac strenuè se in ministerio suo exerceat: neque id ad finitum modò tempus, sed vsque ad mortem ipsam, imò vt non minus moriatur Deo quàm viuat. Verùm quod ad meritum spectat, soluendus est nodus qui plerosque impedit. nam Scriptura toties operi-

operibus mercedem promittens, videtur meritum aliquod illis tribuere. Solutio facilis est, mercedem indebitam non aliunde quàm ex mero Dei beneplacito promitti. Longè enim falluntur qui mutua relatione mercedem cum merito copulant: quia Deus non operum dignitate ad reddendum illis præmium, sed gratuita indulgentia mouetur. Fateor quidem ex pacto Legis, Deum hominibus esse obstrictum si in solidum præstarent quicquid ab ipsis requiritur: sed quia voluntaria est hæc obligatio, manet hoc fixum, hominem nihil posse à Deo flagitare acsi quicquam esset promeritus. Sic ergo concidit carnis arrogantia: quia vt quis Legem impleuerit, nihil tamen expensum Deo ferre potest, qui a tantum reddidit quod debebat. Atque hoc sensu pronuntiat nos esse seruos inutiles, quia scilicet nihil aduentitium Deus à nobis recipit, sed tantum colligit legitimos domini sui fructus. Hæc igitur duo tenenda sunt, Deũ naturaliter nihil nobis debere, nec quæcunque illi præstamus obsequia, vnius pili meritoria esse: deinde ex Legis pacto mercedem operibus statui, non pro dignitate, sed vt Deus sit gratuitus debitor. Hæc autem minimè tolerabilis ingratitudo est, si quis se hoc prætextu fastuosè efferat. nam quo liberalius nobis Deus indulget, eo nos magis reddit sibi obnoxios: tantum abest vt fas nobis sit vana confidentia insurgere. Quoties ergo occurrit mercedis nomen, vel in memoriam nobis venit, sciamus hunc Diuinæ erga nos bonitatis esse cumulum, quòd quum nos in ære suo totos habeat, nobiscum tamen in pactum descendit. Quo magis detestabile est Sophistarum commentum, qui meritum de condigno fabricare ausi sunt. Iam per se meriti nomen profanum & à pietatis regula alienum erat: sed hoc longè deterius, diabolico fastu inebriare homines quasi mereri possint de condigno.

10 *Quod debuimus facere.)* Hoc est, nihil attulimus de nostro, sed tantùm perfuncti sumus legitimis operis. Loquitur autem hîc Christus de integra Legis obseruatione quæ nusquam reperitur: nam qui omnium est perfectissimus, à iustitia quam Lex requirit longissimè adhuc distat. Non ergo hîc tractatur quæstio, iustificemúrne operibus, sed an Legis obseruatio vllius præmii apud Deum meritoria sit. Hoc posterius negatur: quia Deus nos sibi mancipatos habet vt suum iure censeat quicquid à nobis proficisci potest. Cæterum etiamsi verum illud esset, Legis obseruationi deberi mercedem meriti respectu, non tamen propterea sequetur iustificari quenquam operum meritis: quia deficimus omnes, nec solum manca est nostra obedientia, sed nulla eius pars exactè Dei iudicio respondet.

MATTH.	MARC.	LVC. XVIII.
		1 *Dicebat autem & parabolam ad illos, quòd oporteat semper orare, nec defatigari,*
		2 *Dicens, Iudex quidam erat in quadam vrbe qui Deum non timebat, nec hominem reuerebatur.*
		3 *Vidua autem quædam erat in vrbe illa, quæ venit ad eum dicens, Vindica me ab aduersario meo.*
		4 *Et nolebat aliquandiu. Post hæc autem dixit intra se, Quanquam Deum non timeo, nec hominem reuereor:*
		5 *Quia tamen molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne tandem veniens sugillet me.*
		6 *Ait autem Dominus, Audite quid iudex iniquus dicat:*
		7 *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se nocte & die, etiam quum patiens fuerit super illis?*
		8 *Dico vobis quòd vindictam illorum faciet citò. veruntamen Filius hominis quum venerit an reperturus est fidem in terra?*

Scimus quàm rara sit ac difficilis virtus, precandi assiduitas: atque in hoc se prodit nostra infidelitas, quòd nisi primis votis succedat, protinus vnà cum spe studium quoque abiicimus. Atqui hæc demum legitima est fiduciæ probatio, si quis desiderio suo frustratus, non tamen animum despondeat. Quare non abs re Christus orandi perseuerantiam nunc commendat suis discipulis. Porrò similitudine vtitur licet dura in speciem, tamen in primis apposita, dum importunè suos apud Deum Patrem instare docet, donec tandem extorqueant quod alioqui videtur non libenter dare. non quòd Deus precibus nostris victus, ad misericordiam ægrè & serò flectatur: sed quia non statim reipsa testatur se votis nostris fuisse propitium. Quòd autem Christus in parabola viduam nobis proponit quæ à iudice iniquo & crudeli impetrauit quod volebat, quia assiduè flagitare non destitit: summa est, Deum non statim suis opem ferre, quia precibus quodammodo vult fatigari. Cæterùm quantumuis miseri sint ac despecti qui ipsum orant, modò tamen non deficiant à continuo orandi tenore, respici tandem ab ipso vt eorum necessitatibus succurrat. Quanquam non est æqualium comparatio: longa enim distantia est inter hominem impium & sæuum, & Deum qui ad clementiam propendet. sed docere voluit Christus, minimè timendum esse ne fideles assiduè orando Patrem misericordiæ exorent, quum homines sæuitiæ deditos sua importunitate cogant. Iudex sceleratus & ferreus viduæ flagitationes ferre non potuit quin demum vel inuitus annueret: quomodo igitur fructu carerent fidelium preces, modò sint assiduæ? Ergo si nos tædium

debilitet, si leniter defuncti euanescimus, vel quia videntur surdæ esse Dei aures, languescit precandi ardor: statuamus tamen certum fore profectum, licet nondum appareat. Atque hac persuasione cum impatientia nostra sic luctemur, vt longior mora, orandi cursum non abrumpat.

7 *Deus autem non faciet.*) Iudex ille quem nobis prorsus deploratum Christus depinxit, vt pote qui non tantùm obduruisset in Dei conspectu, sed excusso etiam pudore nullam famæ curam haberet, aperuit tandem oculos ad viduæ miserias: minimè dubitandum est quin eundem saltem profectum sensuri sint fideles, modò ne apud Deum instare desinant. Notandum verò est, dum similitudinem accommodat Christus ad suum propositum, non facere Deum similem prauo & humano iudici, sed causam longè diuersam notare cur fideles suos differat in longum tempus, nec statim reipsa manum ipsis porrigat: nempe quia patiens est. Quare siquando diutius quàm vellemus ad nostras iniurias Deus conniueat, sciamus paterno eius consilio id fieri, vt nos ad tolerantiam exerceat: temporalis quidem dissimulatio minimè æterna est scelerũ impunitas. Quòd autem promittit Deũ citò vindictam facturũ, ad eius prouidétiam referri debet: quia vt sumus præcipites, non satis tempestiuè pro carnis nostræ sensu ad ferendas suppetias accurrit. Verùm si liceret in eius consiliũ penetrare, sciremus prout expedit, promptum & maturũ semper eius esse auxiliũ, ac ne vno quidem momento tardare quin singulis articulis præsto sit. Quæritur tamen quomodo hîc Christus ad petendam vindictam discipulos instituat, qui alibi suis persequutoribus bene precari iubet. Respondeo, Christum de vindicta hîc disserere, vt nihil doctrinæ suæ deroget. Deus se fideliũ vltorem fore affirmat, non vt habenas laxet carnis affectibus, sed vt persuadeat charam esse & pretiosam eorum salutem: hoc quoque modo ad præsidii sui fiduciam eos inuitet. si odio exuti & prauo vltionis ardore puri & vacui, recto & composito Spiritus motu Dei auxilium implorant, licitũ & sanctũ erit eorũ votũ, & à Deo ipso exaudietur. Verùm quia nihil difficilius est quàm exuere vitiosos affectus, vt puras & liquidas preces quis concipiat, petendum est à Domino vt corda nostra Spiritu suo dirigat & moderetur: ita fiet vt iustè inuocemus Deum vltorem, ipséque rogatus nobis respondeat.

8 *Filius hominis quum venerit.*) Hac sententia docet Christus, non fore mirum si posthac in suis malis tabescant homines, quia scilicet verum remediũ negligent. Voluit autem occurrere scandalo quod ex indigna rerum omnium confusione quotidie concipimus. Grassantur passim perfidia, crudelitas, insidiæ, fraudes, violentia, nulla æquitatis ratio, nullus pudor, pauperes oppressi gemunt, vexantur superbè & contumeliosè innoxii: Deus interim videtur in cælo dormire: hinc fit vt cæcum fortunæ imperium imaginetur caro. Christus autem hîc admonet iustè homines destitui cælesti auxilio, in cuius fiduciam recumbere nec sciunt nec volunt. Neque enim æquum est à Domino iuuari qui intus tantùm frementes, nullum eius prouidentiæ locum assignant. Diserte verò Christus à suo in cælum ascensu vsque ad reditum homines passim incredulos fore prædicit, his verbis significans si non tam maturè appareat Redemptor, tarditatis culpam penes homines fore, quia nemo ferè ad ipsum respiciet. Atque vtinam non tam clarè nobis constaret huius vaticinii effectus: sed experientia docet, licet ingenti malorum congerie obruatur & prematur mundus, vix in paucis exiguam fidei scintillam posse exprimi. Alii fidei nomen pro integritate accipiunt, sed prior sensus melius quadrat contextui.

MATTH.	MARC.	LVC. XVIII.
		9 *Dixit autem & ad quosdam qui in se confidebãt quòd essent iusti & aspernabantur cæteros, parabolam istam:*
		10 *Duo homines ascendebant in templum vt precarentur: vnus Pharisæus & alter Publicanus.*
		11 *Pharisæus stans, hæc apud se orabat, Deus gratias ago tibi quòd non sim sicut cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri: velut etiam hic Publicanus.*
		12 *Ieiuno bis in Sabattho, decimas do omnium quæ possideo.*
		13 *Et Publicanus procul stans, nec oculos volebat ad cælum attollere, sed percutiebat pectus suum, dicens, Domine propitius esto mihi peccatori.*
		14 *Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam magis quàm ille. quia omnis qui se extollit, humiliabitur: & qui se humiliat, extolletur.*

Nunc de alia virtute præcipit Christus quæ ad rite precandum necessaria est: vt fideles in Dei conspectum nonnisi simplices ac deiecti veniant. Nullus magis exitialis morbus est quàm arrogantia: qui tamen omnium medullis ita penitus infixus est vt vix vllis remediis abigi & extirpari queat. Mirum quidem est ita desipere homines vt aduersus Deum cristas erigere audeant, suáque apud ipsum merita iactare. Nam vt inter homines ambitio nos fascinet, vbi tamen in Dei conspectum venitur, omnis confidentiæ obliuisci nos decebat. interim satis humiliatum se quisque putat si tantùm per simulationem veniæ deprecatione vtatur. Hinc colligimus quàm non superuacua sit hæc Domini admonitio. Porrò duo vitia perstringit Christus, quæ damnare ipsi Christo propositum fuit, prauam nostri fiduciam, & superbiam in spernendis fratribus: quorum alterum ex altero nascitur: nam quisquis se inani fiducia decipit fieri non potest quin supra fratres se efferat. nec mirum: quomodo enim non æquales suos despiceret qui contra Deum ipsum

ipsum superbit? Sui autem fiducia quisquis inflatur, bellum cum Deo ex professo gerit quem nobis sola nostri abnegatio conciliat, dum scilicet exinaniti omni propriæ virtutis & iustitiæ fiducia, in vnam eius misericordiam recumbimus.

10 *Duo homines.*) Duos homines inter se confert Christus, qui quum ambo pietatis studium orando præ se ferant, videntur tamen ambo longè dispares. nam Pharisæus externa sanctimonia præditus, ad Deum accedens, vitæ commendationem affert, iuréque suo accedit vt sacrificium laudis offerat. Publicanus autem quasi reiectitius quispiam, quia se accessu indignum cognoscit, trepidè se supplici confessione insinuat: Christus autem reiecto Pharisæo, gratas Publicani preces Deo fuisse asserit. Porrò iterum notantur duæ illæ causæ quia repulsam passus sit Pharisæus, quòd scilicet propria iustitia confisus, se cum aliorum contumelia magnifaceret. Neque tamen reprehenditur quòd se venditet liberi arbitrii viribus, sed quòd operum meritis Deum sibi placatum esse confidat. nam ista gratiarum actio quæ refertur in vnius persona, minimè gloriantis est de propria virtute, quasi adeptus sit à seipso iustitiam, vel sua industria quicquam sit promeritus: quin potius Dei gratiæ adscribit quod iustus est. Quanquam autem Deo gratias agens, fatetur quicquid bonorum operum habet, merum esse eius beneficium: quia tamen operum fiduciæ innititur, séque aliis præfert, cum sua precatione reiicitur, vnde colligimus non rite neque in solidum humiliari homines (quanuis se nihil posse reputent) nisi operum meritis simul diffisi, salutem suam in gratuita Dei bonitate locare discant, vt illic fundata sit tota eorum fiducia. Insignis locus: nam quibusdam sufficere videtur si homini detrahant bonorum operum gloriam, quia dona sunt Spiritus sancti: atque ita gratis iustificari nos intelligunt, quia nihil iustitiæ in nobis reperit Deus nisi quod contulit. atqui longius progreditur Christus, non solùm rectè agendi virtutem Spiritus gratiæ assignans, sed nos exinaniens omni operum fiducia. non enim reprehenditur in ea parte Pharisæus quia sibi arroget quod Dei proprium est: sed quia meritis suis innititur, vt Deum propitium habeat quatenus dignus est. Sciamus ergo quanuis bonorum operum laudem Deo quis adscribat, si tamen eorum iustitiam imaginatur salutis suæ causam esse, vel in eam recumbit, peruersæ arrogantiæ damnari. Ac nota hic ventosam ambitionem non taxari, dum apud homines gloriantur qui sibi aliàs malè conscii sunt, sed occultam hypocrisin: neque enim dicitur præco fuisse suarum laudum, sed tacitè apud se precatus. Cæterum quanuis suæ iustitiæ famam non spargeret alta voce, interior superbia Deo abominabilis fuit. Duplex autem gloriatio eius fuit: nam primum se à communi hominum reatu absoluit: deinde suas virtutes profert. Negat se esse tanquam vnum è reliquis, quia à scelerum culpa sit immunis quæ passim regnant in mundo. Quòd autem iactat se bis ieiunare singulis Sabbathis, & decimas bonorum suorum dare, perinde est acsi diceret plus se præstare quàm Lex requirat. Sicuti Monachi in Papatu opera supererogationis prædicant: acsi parum illis esset Legem Dei implere. Quanquam autem quisque pro mensura virtutum quam Deus in ipsum contulit ad gratias authori agendas magis obstrictus est, & pia est hæc meditatio reputare quantum quisque receperit, ne Dei beneficentiam ingratitudine obruat: duo tamen obseruanda sunt, ne qua fiducia nos inflet, acsi satisfactum esset Deo, deinde ne insolescamus cum fratrum contemptu. In vtroque deliquit Pharisæus: quia iustitiam sibi falsò vendicans, Dei misericordiæ nihil fecit residuum: deinde præ se alios omnes contempsit. Nec verò ista gratiarum actio nisi fuisset duobus his vitiis infecta, à Christo improbaretur: sed quia ad sua peccata conniuens superbus hypocrita, integræ perfectæque iustitiæ figmentum Dei iudicio opposuit, necesse fuit cum impia & sacrilega audacia concidere. Vnica enim spes piorum est, quandiu sub carnis infirmitate laborant, vbi sua bona agnouerint, ad vnicam Dei misericordiam confugere, & in veniæ deprecatione locare suam salutem. Sed quæritur quomodo tanta sanctimonia præditus fuerit qui impio fastu excæcatus erat. neque enim aliunde manat tanta integritas nisi à Dei Spiritu, quem certum est minimè in hypocritis regnare. Respondeo, externa tantum larua fuisse confisum, acsi occulta & interior cordis immunditics in rationem non veniret. Quare licet prauis concupiscentiis intus scateret: quia tamen nonnisi ex specie iudicat, securè innocentiam obtendit. Dominus quidem ipsum vanitatis non coarguit, quòd sibi falsò tribuat quod non habet: tenendum tamen est, neminem à rapina, iniustitia libidine & aliis vitiis purum esse nisi Spiritu Dei regitur. Sabbathum hoc loco vt sæpe alibi, pro hebdomade accipitur: Deus autem nunquam in Lege præcepit vt singulis septimanis serui sui ieiunent. quare hoc ieiunium & decimæ, voluntaria exercitia fuerunt præter Legis præscriptum.

13 *Publicanus procul stans.*) Hîc generalem regulam Christus tradere noluit, quasi necesse sit oculos in terram deiicere quoties precamur: sed tantùm signa humilitatis posuit, quam solam suis discipulis commendat. Porrò in eo sita est humilitas, si peccatis suis non ignoscant, sed seipsos damnando, præueniant Dei iudicium: atque vt Deo reconcilientur, simplicem reatus confessionem afferant. Atque huc spectat pudor qui semper pœnitentiæ comes est: nam certè in hoc præcipuè insistit Dominus, quòd Publicanus se miserum & perditum seriò agnoscens, ad Dei misericordiam se contulit, nam quanuis sit peccator, gratuita venia fretus, Deum sibi propitium fore sperat. In summa, vt fauorem impetret, eo se indignum fatetur. Et certè quum sola peccatorum remissio nobis Deum conciliet, hinc exordium facere necesse est, si preces nostras illi gratas esse cupimus. Porrò qui se reum & conuictum præfatus, absolui tamen petit, operum se fiducia abdicat, idque voluit Christus, Deum non aliis fore exorabilem, nisi qui trepidè ad solam eius misericordiam confugient.

14 *Descendit hic iustificatus.*) Impropria est comparatio: neque enim quasi communis ambobus sit iustitia, Publicanum Christus tantum gradu aliquo præfert, sed intelligit eum fuisse gratum Deo, quum Pharisæus in totum reiectus fuerit. Atque hic locus perspicuè docet quid propriè sit iustificari: nempe stare coram Deo acsi iusti essemus. neque enim Publicanus ideo iustificatus dicitur, quòd nouam qualitatem repentè sibi acquisierit, sed quia inducto reatu & abolitis peccatis, gratiam adeptus est. vnde sequitur iustitiam in peccatorum remissione esse positam. Ergo sicuti Pharisæi virtutes fœdauit ac polluit praua confidentia, vt nullius apud Deum pretii fuerit laudabilis eius coram mundo integritas:

ita Publicanus nullis adiutus operum meritis iustitiam obtinuit sola veniæ deprecatione:quia scilicet nõ alibi quàm in mera Dei clementia sperauit. Sed videtur esse absurdum omnes in eundem cogi ordinem, quum longè alia sit sanctorum puritas quàm fuerit Publicani. Respondeo, quantumuis in Dei cultu & vera sanctimonia quispiam profecerit, si tamen reputet quantum adhuc sibi desit, non posse alia forma ritè precari quàm si à reatus confeßione incipiat.nam quanuis alii plus,alii minus, omnes tamen communiter obnoxii sunt. Quare non dubium est quin Legem hîc Christus omnibus præscribat : acsi diceret, tunc demum nobis Deum placari quum operibus diffisi,gratis reconciliari petimus. Et hoc quidem aliqua ex parte fateri coguntur Papistæ : sed mox prauo commento hanc doctrinam adulterant. Concedunt omnes opus habere veniæ remedio, quia nemo perfectus est: sed primum miseros homines inebriant partialis (quam vocant) iustitiæ fiducia:deinde satisfactiones attexunt quibus reatum suum deleant. Atqui hæc vna fidei nostræ fultura esse debet,Deo nos esse acceptos, non quòd ita simus promeriti,sed quia peccata non imputat.

MATTH.	MARC.	LVC. XVII.
		11 *Et factum est dum iret Hierosolymam & ipse transibat per mediam Samariam & Galilaam.*
		12 *Et quum ingrederetur quendam vicum,occurrerunt ei decem viri leprosi,qui steterunt procul.*
		13 *Et elata voce,dixerunt,Iesu praceptor miserere nostri.*
		14 *Quos vt vidit, dixit, Ite, ostendite vos Sacerdotibus. Et factum est vt inter eundum mundati sint.*
		15 *Vnus autem ex illis, vt vidit quòd mundatus esset, regressus est cum voce magna glorificans Deum.*
		16 *Et procidit in faciem ad pedes eius, gratias agens ei. & hic erat Samaritanus.*
		17 *Respondens autem Iesus dixit, Nónne decem mundati sunt? nouem autem vbi?*
		18 *Non sunt reperti qui redierint vt darent gloriam Deo, nisi hic alienigena.*
		19 *Et ait illi, Surge, vade, fides tua te seruauit.*
		20 *Interrogatus autem à Pharisæis quando venturum esset regnum Dei respondit eis & dixit, Non veniet regnum Dei cum obseruatione:*
		21 *Neque enim dicent, Ecce hic, aut ecce illic: ecce enim regnum Dei intra vos est.*

Quemadmodum suprà octauo capite Matthæus & duo reliqui Euangelistæ leprosum vnum à Christo mundatum fuisse narrarunt,sic Lucas idem miraculum sanationis in decem leprosis editum fuisse refert. Quanquam alius est huius historiæ scopus : describitur enim fœda & incredibilis Iudaicæ gentis ingratitudo. nec ui mirum sit tot illic suppressa fuisse Christi beneficia,tótque virtutes sepultas. Additur etiam circunstantia quæ eorum flagitium magis infamet:nam quum nouem Iudæos sanasset Dominus, ne vnus quidem gratiam retulit, sed vt morbi memoriam extinguerent,furtim elapsi sunt. vnus duntaxat Samaritanus quid Christo deberet professus est.Ergo ab vna parte hic refulget diuina Christi potentia : rursum Iudæis exprobratur sua impietas, qua factum est vt tam præclaro miraculo nullus ferè habitus fuerit honor.

13 *Iesu præceptor.*) Apparet omnes fide quadam fuisse imbutos, non solùm quia Christi opem implorant,sed Magistri titulo insigniunt.Porrò ex animo non fictè sic loquutos esse, ex prompta eorum obedientia colligitur.quanuis enim fœtidam adhuc scabiem in carne sua conspiciant,simul tamen ac iussi sunt se ostendere Sacerdotibus,parere non detrectant. Adde quòd nunquam, nisi fidei impulsu profecti essent ad Sacerdotes: ridiculum enim fuisset ad testandum suam munditiem, lepræ iudicibus se offerre, nisi pluris illis fuisset Christi promißio, quàm præsens morbi sui intuitus. Visibilem in carne sua lepram gestant: vnico tamen Christi verbo confisi,mundos se profiteri non dubitant.negari igitur non potest eorum cordibus insitum fuisse aliquod fidei semen. Quanquam autem certum est Spiritu adoptionis non fuisse regenitos,nihil tamen est absurdi quædam pietatis principia tenuisse.Quo magis timendum est ne & nobis contingat scintillas fidei in nobis micantes extinguere.etsi enim viua fides nunquam emoritur, quæ in Spiritu regenerationis fixas habet radices, alibi tamen vidimus temporalem fidem à multis concipi quæ statim euanescit. Hic præsertim morbus nimium communis est, quũ neceßitas nos vrget vt ad Deum quærendũ ferantur mentes nostræ,atque huc etiam Dominus ipse arcano Spiritus instinctu nos sollicitat,sed postquam votis potiti sumus, vt illum pietatis sensum absorbeat ingrata obliuio.Sic inopia & esuries fidem gignit quam occidit saturitas.

14 *Ostendite vos Sacerdotibus.*) Perinde valuit hoc responsum, acsi dixisset mundatos esse : scimus enim lepræ iudicium Sacerdotibus mandatum fuisse in Lege, vt discernerent mundos ab immundis:ita Christus & illis saluum ius suum relinquit, & testes facit sui miraculi atque approbatores. Ideò

diximus

diximus piè & reuerenter istos de Christo sensisse qui adhuc morbidi ex nuda eius voce spem sanitatis protinus conceperint. Insulsè verò Papistæ confessionem suam auricularem hinc astruunt. Missi sunt, fateor, à Christo leprosi ad Sacerdotes, sed non vt sua peccata in illorum aures euomerent: quin potius missi sunt vt ex Legis præscripto sacrificium offerrent. neque missi sunt ad se purgandos, sicuti Papistis confessio munditiem affert: sed vt Sacerdotibus ostenderent se iam antè fuisse mundos. Bis autem stulti sunt, non reputantes quàm turpem infamiæ maculam suæ confessioni aspergant. bene scilicet agetur si ex tota eorum caterua qui ad Sacerdotes profecti fuerint, tantum decima pars ad Christum redeat, reliqui vero omnes impiè alienentur. Neque enim obtendere poterunt confessionis suæ titulum, quin profectum hunc vicissim regerere liceat, nullos à Sacerdotibus reuerti gloriam Deo daturos. Cæterum nugis valere iussis, tenemus quorsum de Sacerdotibus facta fuerit mentio. *Factum est vt inter eundum.* Hîc Diuina Christi & verborum eius virtus enituit, editum etiam fuit documentum quantopere Deo placeat fidei obedientia. nam inde tam subita sanitas, quòd bonæ spei innixi, iter, Christi mandato, arripere non dubitarunt. Quòd si euanida illa fides, viua radice carens, herbam tantùm protulit, mirabili tamen effectu Diuinitus fuit ornata: quanto excellentius præmium fidem nostram manet, si in Deo sincerè & solidè sit defixa? Quanquam enim nouem leprosis nihil in salutem profuit carnis sanitas, sed tantùm pro fluxa & caduca fide temporale donum adepti sunt: sub hoc tamen typo nobis ostensum fuit quàm efficax futura sit vera fides.

15 *Vnus autem.*) Incertum est an reuersus sit ex medio itinere: idque videntur innuere Lucæ verba: mihi tamen magis probabile est, nonnisi audito Sacerdotis iudicio ad gratias agendas venisse. nam & communem illi conuictum à Sacerdotibus restitui oportuit: nec licuit præterito Christi iussu, templum Dei sacrificio fraudare. Nisi fortè magis placet diuersa coniectura, simulac mundatum se vidit, antequam testimonium expeteret à Sacerdotibus, ad ipsum autorem pio & sancto ardore correptum venisse, vt sacrificium suum à gratiarum actione inciperet. Cæterum in Christi verbis expostulatio subest cum tota gente: odiosè enim alienigenam vnum pluribus Iudæis comparat: quia ipsis tritum erat Dei beneficia absque vllo pietatis sensu vorare. Atque hinc factum est vt tot ac tam insignibus miraculis nullum ferè nomen apud eos Christus obtinuerit. Sciamus tamen, in genere hac querimonia nos omnes damnari nisi Dei beneficiis saltem gratitudinis officium rependimus.

19 *Fides tua te seruauit.*) Seruandi verbum quidam interpretes ad carnis munditiem restringunt: verum si ita est, quum viuam in hoc Samaritano fidem commendet Christus, quæri potest quomodo seruati fuerint alii nouem: nam eadem promiscuè omnibus sanitas obtigit. Sic ergo habendũ est, Christum hîc aliter æstimasse donum Dei quàm soleant profani homines, nempe tanquam salutare paterni amoris symbolum vel pignus. Sanati fuerunt nouem leprosi: sed quia Dei gratiam impiè obliterant, ipsam sanitatem inficit & contaminat eorum ingratitudo, vt quam decebat vtilitatem ex ea non percipiant. Sola igitur fides dona Dei nobis sanctificat vt pura sint, & cum legitimo vsu coniuncta in salutem nobis cedant. Denique hac voce testatus est Christus quomodo ritè Dei beneficiis fruamur. Vnde colligimus, æternam animæ salutem vnà cum temporali dono complexum esse. Seruatus est sua fide Samaritanus. Quomodo? Certè non ideo tantùm quòd à lepra curatus sit (nam hoc & reliquis commune erat) sed quia in numerum filiorum Dei acceptus est, vt paterni amoris tesseram ex eius manu acciperet.

20 *Interrogatus autem à Pharisæis.*) Quæstio hæc haud dubiè per ludibrium agitata fuit: nam quum assiduè de propinquo Dei regno Christus dissereret, nulla autem fieret status externi mutatio inter Iudæos, putarunt improbi & maligni homines plausibilem eius vexãdi colorem hunc esse. Ergo perinde acsi de regno Dei frustra garriat & nugetur, mordaciter interrogant quando tandem venturum sit illud regnum. Si quis tamen pro crassa sua opinione hoc magis quæsisse existimet, quàm subsannandi causa, non contendo. *Non veniet regnum Dei.* Responsum hoc, meo iudicio, neglectis illis canibus, Christus ad discipulos accommodat: sicuti sæpe ab improbis lacessitus, docendi occasionem inde arripuit. atque ita Diuinitus eluditur eorum malitia, dum veritas ab eorũ cauillis afferta magis elucet. Porrò obseruationem hîc posuit Christus pro notabili splendore: acsi negaret regnum Dei eminus tanquã in pompa, fore conspicuum. Significat enim vehementer eos falli qui regnum Dei carnis oculis quærũt, quod minimè carnale est vel terrenum: quando nihil aliud est nisi interior & spiritualis animæ renouatio. nam à natura ipsius regni peruersè eos facere docet, qui circunspiciunt huc vel illuc, vt visibiles notas obseruent. acsi dixisset, Intus quærenda est quam Deus promisit, Ecclesiæ instauratio: quia electos suos in cælestem nouitatem viuificans, suum in ipsis regnum erigit. Atque ita obliquè perstringit Pharisæorum socordiam, quòd nihil nisi terrestre & caducum spirarent. Notandum tamen est, Christum de primordiis tantùm regni Dei loqui: quia nunc Spiritu reformari incipimus ad imaginem Dei, vt suo deinde tempore integra sequatur & nostri & totius mundi renouatio.

MATTH. XIII.	MARC. VI.	LVC.
53 *Et factũ est, quũ finisset* Iesus *hos sermones, vt egrederetur illinc.*	1 *Et egressus est illinc, venitque in patriam suam, & sequuti sunt eum discipuli sui.*	
54 *Et quũ venisset in patriã suã, docuit eos in Synagoga illorum: ita vt stuperent, ac dicerent, Vnde huic sapientia hæc & virtutes?*	2 *Et quum esset Sabbathũ, cæpit in Synagoga docere: multique audientes obstupuerunt, dicentes, Vnde huic hæc? & quæ est sapientia quæ data est illi, & virtutes tales per manus eius fiunt?*	
55 *Nonne hic est ille fabri filius: nonne mater eius vocatur Mariã, & fratres eius Iacobus, & Ioses,*		

& Simon, & Iudas?
56 *Et sorores illius nónne omnes apud nos sunt? vnde igitur huic hæc omnia?*
57 *Et offendebantur super eo.* Iesus *autem dixit illis, Non est Propheta expers honoris nisi in patria sua & domo sua.*
58 *Et non edidit illic virtutes multas propter incredulitatem illorum.*

3 *Nónne hic est faber ille filius Mariæ, frater* Iacobi, *&* Iose, *&* Iudæ, *& Simonis? nónne & sorores eius hîc nobiscum sunt? Et offendebantur in eo.*
4 *Dicebat autem illis Iesus, Non est Propheta expers honoris nisi in patria sua, & inter cognatos suos, & in familia sua.*
5 *Et non poterat ibi virtutem vllam edere, nisi quòd paucos infirmos, impositis manibus, sanauit.*
6 *Et mirabatur propter incredulitatem illorum, & obambulabat per vicos vndique circuniacētes, docens.*

53 *Quum finisset Iesus.)* Non intelligit Matthæus Christum illis sermonibus habitis continuo pòst in patriam suam venisse: nam ex Marco apparet aliquam fuisse temporis distantiam. verùm sensus est, quum aliquandiu in Iudæa docuisset, rursus ad Galilæos reuersum, à quibus tamen parum humaniter acceptus fuerat. Lucas ferè similem historiam retulit capite 4, non tamen eandem. Nec verò mirum est iam circa initia offensos fuisse conterraneos Christi, domum eius ignobilem, & obscurum ac vile educationis genus reputantes, vt ipsius doctrinæ obstreperent: & postea in eadem malitia perstitisse, vt obtrectare non desinerent quoties apud eos munus Prophetæ obire voluit. Docet igitur secūda hæc Christi reiectio, ciues Nazareth interposito temporis spatio non fuisse correctos, sed semper idem cōtemptus obstaculum sibi fecisse ne Christum audirent,

54 *Ita vt stuperent.)* Stupent rei nouitate perculsi, quòd Christus, qui literas non didicerat, sed à pueritia vsque ad virilem ætatem versatus erat in mechanico opificio, tantus sit doctor, ac Diuinam sapientiam spiret. In hoc miraculo quum Dei manum suspicere deberent, eorum ingratitudo fecit vt sibi tenebras obducerent. Mirari, velint, nolint, coguntur: interea spernunt. Quid hoc aliud est quàm Prophetam Diuinitus edoctum abiicere quia ex hominum schola non prodeat? Et se propria confessione iugulant, quum tam insigne testimonium reddunt Christi doctrinæ, quæ tamen locum apud eos non inuenit quia vsitatam non habet originem è terra. Cur non potius oculos in cælum attollunt, vt discant à Deo profectum esse quod humanam rationem superat? Adde quòd virtutes doctrinæ annexæ vehementius eos tangere debebant, vel saltem expergefacere nimia socordia torpentes, vt gloriam Deo tribuerent. nam certè dum insolitis modis agit Deus, eo clarius manus suæ potentiam exerit. Atqui hæc ipsa occasio est Nazarenis, vt malignè velum oculis suis obducant. Videmus ergo non simplicem ignorantiam obesse hominibus, sed sponte sibi accersere scandala, ne sequantur quò Deus vocat. Nos poti⁹ in contrariam partem ratiocinari conuenit, vbi deficiunt humana media, Dei virtutem nobis clare patefieri, vt solidam laudem obtineat.

55 *Nónne hic est fabri filius?)* Scimus admirabili Dei consilio factum esse vt Christus ad annum tricesimum in vita priuata se continuerit. Hinc ergo perperam & iniustè à Nazarenis concepta fuit offensio, quum potius amplecti eum reuerenter debuerint, quasi repente è cœlo delapsum. Deum in Christo operantem cernunt: illinc data opera oculos suos conuertunt ad Ioseph, & Mariam, & omnes cognatos, quorum obscura erat conditio, vt velum manifestæ luci opponant. Fratres more Hebraico vocari cōsanguineos quoslibet, iam alibi diximus. Quare nimis inscitè Heluidius plures fuisse Mariæ filios finxit, quia de Christi fratribus aliquoties fiat mentio.

57 *Non est Propheta.)* Sententiam hanc fusius exposui 4. cap. in Ioannem. Potest quidem generale esse prouerbium, quòd nunquam minore in pretio sint qui præclaris donis excellunt, quàm in patria sua: in quo se prodit hominum ingratitudo qui Deum in Spiritus sui donis eo audacius respuunt quo familiarius sese offert: ego tamen Chrysostomo libenter subscribo qui peculiariter Iudæos hoc dicto fuisse perstrictos putat. Sed Christus quod solebat in totam gentem dici, propriè accommodat ad suos Galilæos: nusquam enim minus honoris habuit quàm in solo suo natali. Quare meritò illis exprobrat quòd quum primi debuerint oblatam sibi gratiam amplecti, procul à se reiiciant. est enim valde absurdum, sperni in eo loco Dei Prophetam vbi natus est, cui alii cupidè velut aduentitio, occurrunt.

58 *Non edidit illic virtutes.)* Magis emphaticè Marcus loquitur, quòd non potuerit vllam virtutem edere. In summa tamen rei optime consentiunt, Christo ciuium suorū impietate præclusam fuisse viam ne plures apud eos virtutes ederet. Gustum aliquem iam illis præbuerat: vltro seipsos obstupefaciunt ne quid percipiant. Ideo aptè Augustinus fidem aperto vasis ori comparat: infidelitatem verò dicit operculo similem esse quo vas obstruitur, ne infusum Diuinitus liquorem admittat. Et sanè ita res habet. nam Dominus vbi virtutem suam videt à nobis non recipi, tandem eam subducit: & tamen interea conquerimur eius opem nobis deesse quam nostra incredulitas procul arcet ac repellit. Marcus negans Christum potuisse, eorum culpam amplificat à quibus impedita fuit eius bonitas. nam certè increduli, quantum in se est, Dei manus sua contumacia constringunt: non quòd Deus quasi inferior vincatur, sed quia illi non permittunt virtutem suam exequi. Notandùm tamen est quod addit Marcus, sanatos nihilominus fuisse quosdam infirmos. nam hinc colligimus Christi bonitatem certasse cum eorum malitia,

vt supra

vt supra obstacula emergeret. Idem in Deo quotidie experimur: etsi enim potentiam suam, quia illi aditus ad nos non patet, iustè necessariò restringit, videmus tamen vt viam per inuia sibi faciens, nobis benefacere non desinat. Mirabilis lucta, quòd quum modis omnibus opprimere conemur Dei gratiam ne ad nos vsque perueniat, illa tamen victrix perrumpit, & quasi nobis inuitis efficaciam suam obtinet.

MATT. XIIII.

1 *In illo tẽpore audiuit Herodes tetrarcha famam Iesu.*

2 *Et dixit famulis suis, Hic est Ioãnes Baptista, ipse surrexit à mortuis: & ideo virtutes agũt ĩ illo.*

MARC. VI.

14 *Et audiuit rex Herodes (innotuerat enim nomẽ eius) dixitque Ioannes qui baptizabat, resurrexit à mortuis: & propterea virtutes agunt in illo.*

15 *Alij dicebant, Elias est. Alij vero dicebant, Propheta est, vel tanquam vnus ex Prophetis.*

16 *Quum audisset autem Herodes ait, Cui ego præcidi caput, Ioannes iste est, is surrexit à mortuis.*

LVC. IX.

7 *Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, & hæsitabat, eo quòd diceretur à quibusdam quod Iohannes surrexisset à mortuis:*

8 *A quibusdam verò quòd Elias apparuisset: ab alijs autem, quòd Propheta quispiam ex antiquis surrexisset.*

9 *Et ait Herodes, Iohannem ego decollaui, quis est autem iste de quo talia audio? Et quærebat videre eum.*

Hoc ideo referunt Euangelistæ, vt sciamus celebre passim fuisse Christi nomen, vt Iudæos ignorantia minimè excuset. posset enim alioquin multorum mentibus obrepere hæc dubitatio, qui factum sit vt Christo in terris agente, Iudæa secure quieuerit, acsi in angulum aliquem retrusus, Diuinam suam virtutem nullis patefecisset. Nunc ergo testantur Euangelistæ vbique sparsam fuisse de illo famam, vt in aulam vsque Herodis penetrauerit.

2 *Dixit famulis suis.)* Ex Lucæ verbis colligitur, non venisse hoc vltro in mentem Herodi, sed iniectam illi suspicionem ex communi populi rumore. Nec verò mihi dubium est quin odium Tyranni & nefandæ cædis detestatio, sermonum materiam dederint, vt fieri solet. Hærebat passim in hominum mentibus hæc superstitio, redire mortuos in vitam sub alia persona, quemadmodum alibi dictum est. Nunc arripiunt quod proximum est, Herodem crudeliter necando sanctum virum, minimè adeptum esse quod sperabat, quia repente mirifica Dei virtute à morte resurrexerit, acrior scelerum eius hostis futurus ac vindex. Docent tamen Marcus & Lucas variè loquutos fuisse homines: nempe quòd alii putabant Eliam esse, alii vnum quempiam ex Prophetis, vel qui Prophetas Spiritus excellentia æquaret. Cur de Elia potius quàm de alio quouis suspicati sint, alibi diximus. Quia per Malachiam promiserat Deus, venturum Eliam, qui dissipatam Ecclesiam colligeret, vaticinium perperam traxerant ad hominis personam: quum simplex comparatio esset in hunc sensum, Ne obscurus sit Messiæ aduentus, & ne populum fugiat redemptionis gratia, præcedet Elias quidem, qualis ille fuit olim, qui res collapsas & euersum Dei cultum restituit. Præcedet igitur singulari Spiritus virtute, vt magnũ illum diem illustret. Iudæi, vt crassi erant interpretes, hoc ad illum Eliam Thesbitem traxerant, quasi functurus officio Prophetæ denuo foret. Diuinant tamen alii, vel vnum aliquem resurrexisse ex veteribus Prophetis, vel magnum esse aliquẽ virum qui ad illorum præstantiam accederet. Porrò mirum est, quum in diuersas sententias ferantur, nulli tamen quod verum erat in mentem venire: præsertim quum ipsa temporis ratio eos ad Christum dirigeret. Redemptorem illis promiserat Deus, qui miseris ac perditis opem ferret. Extrema necessitas in quam coniecti erant, tunc maximè flagitabat Dei auxilium. Aderat Redemptor tum celebratus Ioannis præconio, tum ipse de officio suo testificans. coguntur Diuinum aliquid in ipso agnoscere: ad sua tamen figmenta delapsi, in alienas personas eum transmutant. Ita scilicet mundus praua ingratitudine oblatas sibi Dei gratias extinguere solet. Quòd ad Herodem ipsum pertinet, sicut paulo antè attigi, ipse opinionem de Iohanne suscitato non vltrò concepit: sed quemadmodum trepidè vacillant malæ conscientiæ, & ad quamlibet auram flectuntur, quod metuebat, facilè concipit. Et Deus cæcis istis terroribus sæpe impios exagitat. ita quantumuis data opera se obdurent, nec aliunde vexentur, quietem non impetrant ab intestino carnifice quin duriter eos flagellet. *Ideo virtutes agunt in illo.* Mirum est qua ratione ducti hoc intulerint. Iohannes toto prædicationis suæ cursu nullum signum ediderat. Colore ergo carere videtur quòd hominem miraculis insignem videntes, Ioannem esse diuinant: sed miracula nũc primùm edi putant quibus probetur eius resurrectio, & quæ testantur fuisse sanctum Dei Prophetam impiè occisum ab Herode: & nunc prodire quasi sacrosanctum, ne quis amplius violare eum audeat. Virtutes ergo in eo agere, hoc est efficaces esse putarunt, vt maior illi inde autoritas accederet, palámque fieret Dominum illi adesse.

MATTH. XIIII.

3 *Nam Herodes ceperat Ioannem, & vinxerat, & posuerat in carcere propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui.*

MARC. VI.

17 *Nam ipse Herodes miserat, & ceperat Iohannem, vinxerátque eum in carcere propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui: quia duxerat eam vxorem.*

18 *Dicebat enim Ioannes Herodi, Non*

4 *Dicebat enim illi*
Iohannes, Non licet tibi
habere eam.
5 Et *quum vellet cũ*
occidere, metuebat multi-
tudinem, propterea quòd
illum ceu Prophetam ha-
bebant.
6 *Quum autem ce-*
lebraretur natalis Hero-
dis, saltauit filia Herodia-
dis in medio: & placuit
Herodi.
7 *Vnde cũ iureiuran*
do pollicitus esse daturum
illi quicquid peteret.
8 *At illa prius instru*
cta à matre sua, Da mihi,
inquit, hic in patina caput
I*ohannis Baptistæ.*
9 Et *indoluit Rex: ta*
men propter iusiurãdum,
& eos qui simul accumbe
bant iussit dari.
10 *Misitque & decol-*
lauit I*oannem in carcere.*
11 Et *allatum est ca*
put eius in patina, datúm-
que puellæ: & illa obtulit
matri suæ.
12 Et *accesserunt di-*
scipuli eius, & sustulerunt
corpus, ac sepelierunt il-
lud, abierúntque, & re-
nuntiauerunt Iesu.

licet tibi habere vxorem fratris tui.
19 *Herodias autem insidiabatur illi, vo*
lebátque eum occidere, nec poterat.
20 *Herodes enim metuebat Iohannem,*
sciens eum virum iustum ac sanctum, & ob-
seruabat eum, auditóque eo multa faciebat,
& libenter eum audiebat.
21 Et *quum dies opportunus accidisset,*
quum Herodes in natalitijs suis cœnam face-
ret Primatibus ac Tribunis, & Primoribus
Galilææ:
22 *Quúmque introisset filia ipsius He*
rodiadis, ac saltasset, placuissétque Herodi, ac
simul accumbentibus, Rex ait puellæ, Pete à
me quiduis, & dabo tibi.
23 Et *iurauit illi, Quicquid à me petie-*
ris, dabo tibi, vsque ad dimidium regni mei.
24 *At illa egressa dixit matri suæ,*
Quid petam? Illa verò dixit, Caput Iohan-
nis Baptistæ.
25 *Et ingressa statim cum festinatione*
ad Regem, petiuit dicens, Volo vt protinus des
mihi in lance caput I*ohannis Baptistæ.*
26 *Et dolore affectus Rex, propter iusiu-*
randum eósque qui simul accumbebant, no-
luit eam reijcere.
27 *Missóque confestim spiculatore, ius-*
sit inferri caput eius: ille verò abijt, & decol-
lauit eum in carcere.
28 *Et attulit caput eius in lance, dedít-*
que illud puellæ, & puella dedit matri suæ.
29 *Quo audito discipuli eius venerunt,*
& sustulerunt cadauer eius, posuerúntque il-
lud in monumento.

Huius historiæ recitatio nunc omittitur à Luca, quoniam alibi eam exposuerat. Ego quoque ne bis idem scribendo, molestus sim lectoribus, ero in hoc loco breuior. Euangelistæ captum fuisse Iohannem referunt, quia Herodiadis raptum & incestum cum ea coniugium palàm damnauerat. Quòd Iosephus aliam causam assignat, quòd scilicet Herodes sibi à rebus nouis timens, suspectum Iohannem habuerit, fieri potest vt scelus suum hoc prætextu excusauerit Tyrannus, vel sparsus fuerit rumor ille, vt iniusta violentia & crudelitas variis criminationibus obnoxia est. Rem verò ipsam Euangelistæ exprimunt, sancto viro infensum fuisse Herodem quòd ab eo reprehensus foret. Fallitur porrò Iosephus, qui putat non Philippo fratri, sed Herodi regi Chalcidis patruo abreptam Herodiadem fuisse. Nam quo tempore Euangelistæ scripserunt, non modò recens erat sceleris huius memoria, sed ante omnium oculos versabatur. Quòd autem alibi tradit Iosephus mansueto ingenio fuisse Philippum, non dubito quin hac spe audacior redditus fuerit Herodes, quòd in hominem placidum, imbellem & modestum impunè contumeliosus foret. Accedit altera probabilis coniectura, quòd Herodias patruo Philippo in matrimonium potius data fuisse videtur, quàm patruo magno aui sui fratri, seni iam decrepito. Cæterùm Herodes Antipas, cuius hîc fit mentio, & Philippus non vterini fratres erant, sed prior ex Marchaca tertia Herodis magni coniuge, alter verò ex Cleopatra natus erat. Nunc vt ad Euangelistas reuertar: coniectum in vincula Iohannem fuisse tradunt quia Herodis scelus liberius reprehendisset quàm ferret Tyranni ferocia. Iam satis per se odiosa & infamis erat facti atrocitas, quòd non modò alienam vxorem à legitimo thoro abductam domi suæ aleret: sed quòd hanc iniuriam germano fratri intulerat. Quum accedit libera Iohannis obiurgatio, non frustra timet Herodes ne qua repentè seditio oriatur. Peccatum corrigere non sinebat libido: vincto autem Dei Propheta sibi tranquillam licentiam promittit. Historiæ inscitia factum est vt multi superuacuam disputationem ingesserint, liceátne mihi ducere vxorem quæ prius fratri meo nupta fuit. Quanquam enim à tali coniugio abhorret

naturæ

naturæ pudor, raptum tamen magis damnat Iohannes, quàm incestum: quia Herodes per vim vel fraude fratrem suum legitima vxore spoliauerat. Et alioqui minus ei licebat neptem suã, quàm fratris mortui vxorem ex viduitate sumere. Ac minimè quidem dubium est quin flagitium tam immane passim traductum fuerit: sed alii suis maledictis absentem Herodem vexabant: solus Iohannes in eius conspectum prodit, & liberè coràm obiurgat, si quo fortè modo ad pœnitentiam posfit adduci. Vnde discimus quàm inflexibili fortitudine instructos esse oporteat Dei seruos vbi cum principibus negotium est. nam in omnibus ferè aulis regnat hypocrisis & seruilis adulatio: ita principum aures deliciis assuetæ vocem nullam, qua asperius vitia sua taxentur, admittunt. Sed quia scelus adeò turpe, Dei Prophetæ minimè dissimulandum erat, procedit in medium Iohannes, licet molestus & ingratus monitor, ac ne officio suo desit, in offensam Tyranni incurrere non dubitat: præsertim quum sciret meretricis illecebris captum vix posse à proposito moueri.

5 *Quum vellet eum occidere.)* Videtur in Matthæi & Marci verbis nonnulla esse discrepantia, quod prior Herodem nefandæ cædis cupidum fuisse dicit, sed metu populi fuisse retentum: alter verò tantùm Herodiadem huius crudelitatis insimulat. Sed facilis solutio est, initio quòd Herodes, nisi qua maior necessitas inuitum ita facere cogeret, sanctum virum occidere noluerit: quia illum reuerebatur, & quidem obstabat religio ne tam atrociter in Dei Prophetam sæuiret: Herodias autem assiduè eum stimulando, Dei timorem ei excusserit. Sed quum efferatus ab illa furia, extinctum cuperet sanctum virũ, retentus fuerit nouo obstaculo, quia sibi timebat à populari motu. Atque hîc notanda sunt Marci verba, Herodias, inquit, insidiabatur illi: nempe quia sponte ad cædem propensus non erat Herodes, vel obliquis artibus eum circumuenire tentabat, vel clandestinum sancto viro exitium moliebatur. Mihi prior sententia magis placet, quòd per insidias, mariti animum captauerit, sed frustra, quandiu scilicet obstitit conscientia Herodi, ne sancto viro vltimam vim afferret. Deinde successit alius metus, nequis ex mortis eius indignitate tumultus emergeret. Sed Marcus tantùm attingit quid Herodem impedierit quo minus statim morem gesserit scorti precibus. optasset enim Herodias, simulac in carcerem tractus fuerat Ioannes, de eo sumi occultum supplicium. Atqui Herodes colebat sanctum virum, vt etiam eius consiliis libenter pareret. Porrò timor cuius hic fit mentio, non erat formido ex aliena opinione cõcepta, sicuti metuimus quibus parta est aliqua authoritas, tametsi honore indignos censemus: sed hic timor voluntaria erat obseruantia, quia Herodes, quem sanctum virum & fidelem Dei ministrum esse persuasus erat, hac de causa non audebat contemnere. Atque hoc notatu dignum est: quanuis enim expertus esset Iohannes vtile esse multis modis se pollere aliqua gratia apud Tetrarcham, non tamen eius animum alienare veritus est, quum aliter non posset fauorem illum tueri, quàm perfidè ad notum & infame scelus conniuendo. Testari quidem poterat se priuatis commodis minimè consulere, nec alium quàm publicæ vtilitatis habere respectum. Certum enim est nihil ambitiosè rogasse, sed morigerum illi fuisse Herodem in sanctis consiliis quæ ad legitimam regni administrationem spectabant. Verùm quia hoc compensationis genus sibi licitum esse non videt, vt veritatem prodendo, quædam officia eliciat, hostem ex amico sibi facere mauult, quàm adulatione vel silentio fouere malum quod seuerè reprehendere cogitur. Præscripsit ergo Iohannes suo exemplo, piis doctoribus certam regulam, ne dissimulent principum vitia, vt hac mercede fauorem eorum quantumuis in commune vtilem, redimant. In Herode verò quasi in speculo, nobis ostendit Spiritus Dei, sæpe contingere vt qui Deum syncerè non colunt, parati sint tamen aliqua ex parte obsequi eius mandatis, modo eis per indulgentiam aliquid relaxet. Sed vbi rigidius vrgentur, excusso iugo, non modò in contumaciam, sed in rabiem prosiliunt. Non est igitur cur sibi placeant qui multis sanis consiliis obtemperant, donec se in solidum Deo addicere & subiicere didicerint.

6 *Quum autem celebraretur.)* Nunc incipiunt narrare Euangelistæ qua fraude Herodias Iohanni exitium, quod diu machinata fuerat, tandem attulerit: occasio autem illi data est ex solenni epulo, quum Herodes diem suum natalem celebraret. Vix enim fieri potest quin illi magnifici apparatus præter luxuriam, fastum, effrænem lætitiam & alias nequitias, plura quoque alia mala secum trahant. non quòd liberalius conuiuium instruere, per se malum sit: sed ea est humani ingenii ad lasciuiam propensio, vt laxatis habenis facilè diffluant. Mos ille vetustus per se improbari non potest, quotannis diem natalem solenni gaudio prosequi: admonet enim dies ille, quoties recurrit, vnum quenque nostrum vt Domino gratias agat, à quo in hanc vitam productus, complures iam annos eiusdem beneficio transegit: deinde vt in memoriam reuocet quàm malè & inutiliter tempus diuinitus concessum passus fuerit perire: tandem vt se in reliquum vitæ tempus eiusdem Dei præsidio commendet. Sed nihil est tam purum quod non vitiis suis corrumpat mundus: nam diem natalem qui sacer esse debuerat, maior pars prophanat fœdis corruptelis: & nullum ferè sumptuosius conuiuium à dissoluta proteruia purum est: primum largius bibitur: deinde ianua patet impuris vel minus verecundis sermonibus: nulla denique seruatur temperies. Hæc ratio fuit sancto Iob cur filiis suis mutua conuiuia agitantibus, post vices peractas sacrificium offerret, quòd scilicet reputabat nunquam sibi homines ita probè temperare, vbi sodales alii alios ad hilaritatem inuitant, quin multis modis peccetur. Ita factum est vt Herodes conuiuas suos lautius tractare volens, passus fuerit vxoris suæ filiam saltare. Hinc quoque apparet qualis fuerit aulæ eius disciplina: nam etsi plerique saltandi licentiam tunc sibi permitterent, meretriciæ tamen lasciuiæ turpis nota fuit nubilis puellæ saltatio. Verùm impura Herodias Solomen filiam, ne sibi dedecori esset, ad mores suos ita formauerat. Quid verò tandem sequutum est? nempe impia sancti Prophetæ cædes. Nam vini calor in Herode ita efferbuit, vt grauitatis & prudentiæ oblitus, saltatriculæ vsque ad dimidiam regni sui partẽ daturum se promitteret. Pudendum sanè exemplum, quòd Rex ebrius non modò spectaculum familiæ suæ probrosum æquis oculis aspicere sustinet, sed tantam mercedem paciscitur. Quare discamus sollicitè obuiam ire diabolo, ne talibus laqueis nos implicet.

24 Marc. *Egressa dixit matri suæ.*) Nihil mirum quòd tanti fecerit Herodias Ioannis mortem. Quòd coniiciunt nonnulli, vindictæ fuisse accensam, ratione caret: potius enim eam vrebat & cruciabat metus repudii: sicuti plerunque, vbi fastidium obrepsit scortatoribus, suæ libidinis eos pudet. Sperauit autem hoc scelere sibi magis deuinctum fore Herodem, si fœdus adulterini coniugii sanguine Prophetæ mactatum esset. Ergo vt securè in posterum dominaretur, eum extingui voluit quem vnum sibi aduersarium senserat. Vnde etiam docemur, quàm misera anxietas semper malam conscientiam torqueat. Iohannes in vinculis tenebatur. poterat imperiosa & crudelis mulier prohibere omnes ab eius colloquio & aditu: minimè tamen quiescit, sed cura metúq; angitur, donec è medio sublatus fuerit Propheta. Hoc quoque ad monstrandam verbi Dei efficaciam valet, quòd vox sancti viri, licet carcere inclusa instar grauissimi tormenti regiæ vxoris animum lacerat.

26 *Dolore affectus Rex.*) Euanuerat quidem, vt diximus, religio ex eius corde: sed quia præuidet quàm odiosum sit futurum crimen, infamiam simul ac damnum metuit: hinc fit vt eum suæ leuitatis pœniteat. Nec tamen audet saltatriculæ negare, ne inconstantiæ ignominiam sustineat. quasi verò retractare turpius sit quod temere stultéque promisit, quàm sibi constare in scelere nefario. Verum quia pro solida regum vanitate irritum fieri nó vult quod semel protulit, Prophetam extemplo iubet occidi. Colligimus autem in arce Macherontis Herodem tunc cœnasse, vbi Iosephus tradit Iohannem fuisse detentum. Notare autem operæpretium est quod dicunt Euangelistæ, Propter iusiurandum, & conuiuas qui aderant. vnde colligimus, si centies nullo teste iurasset, promisso tamen minimè staturum fuisse. Nó ergo interior religio constrinxit Herodem, sed mera ambitio præcipitem adegit: quia sibi minimè honestum duceret, fidem datam non præstare. Ita fit vt impii subinde in officio labantur: quia ad Deum minimè respiciunt, sed tantùm ad hunc scopum intenti sunt, ne hominum probris subiaceant. Porrò etiamsi iurisiurandi sanctitas tantùm, & non hominum verecundia versata esset ante oculos Herodis, grauius tamen peccauit quod stultè promiserat exequendo, quàm si iusiurandum violasset. Primum hæc fuit præpostera iurandi celeritas, quòd promissionem rei dubię confirmat: deinde vbi apparuit non posse absolui à fide data quin se nefando scelere obstringeret, non licuit sacrum Dei nomen tali flagitio inuoluere. quid enim magis alienum à Deo, quàm vt impiæ neci præsideat? Si priuata iactura agitur, pœnam suæ stultitiæ luat qui temere iurauit. sed interim cauendum est, vbi quis frustra sumpsit nomé Dei, ne eius prætextu abutens ad patrandum aliquod scelus, sacrilegium duplicet. Hinc sequitur, vota Monastica, quibus coniuncta est manifesta impietas, non magis conscientiam ligare, quàm magicos exorcismos: quia Deus sacrum suum nomen ad peccati confirmationem valere non vult. Docet tamen hic locus cauendú esse nequid inconsideratè quisquã promittat: deinde ne ad leuitatem accedat contumacia.

28 *Deditque illud puellæ.*) Hoc quoque ad sceleris atrocitatem accessit, quod sancti viri caput post mortem ludibrio habitum fuit. sed Dominus ita suos interdum subiicit impiorum superbiæ, donec tandem ostendat pretiosum in suis oculis esse ipsorum sanguinem. Exultat Herodias libidinis suæ compos facta, & crudelem triumphum de suo censore agit: sed postea exuta suis opibus, nec regni tantùm honore, sed natali solo, & omnibus subsidiis priuata, quum inops miseram vitam ægrè in exilio traheret, suaue Angelis & bonis omnibus spectaculum præbuit. Quòd conuiuæ abominandæ pompæ intuitu fœdare oculos coguntur, hinc discamus, qui regiis mensis assident, sæpe multis sceleribus implicari: nam vt nullum cruentum facinus mensam funestet, omni tamen nequitię genere sic referta sunt omnia, vt saltem lenociniis addictos esse oporteat quicunque illuc accedunt.

29 *Discipuli eius venerunt.*) Hoc ad mulieris sæuitiam restabat vt cadauer sancti viri insepultum iaceret: probabile enim est, quum hoc officio functi sint discipuli, proiectum fuisse à tyranni satellitibus. Etsi autem nihil mortuis confert honor sepulturæ, vult tamen cæremoniam hanc Dominus à nobis coli, vt symbolum sit vltimæ resurrectionis. Quare Deo grata fuit hæc sedulitas, quòd discipuli Iohannis venerunt vt corpus magistri sepulchro mandarent. Adde quòd hoc ad testandam pietatem valuit: nam hoc modo professi sunt mortui hominis doctrinam superstitem in cordibus suis vigere. Laudabilis ergo fuit ista confessio, præsertim quum à periculo non abesset: quia honore prosequi hominem à carnifice occisum non poterant quin Tyranni rabiem in se prouocarent.

MATTH. XIIII.

13 *Id quũ audisset*
Iesus secessit illinc in na-
ui ad desertum locum
seorsum: & quum audis-
sent turbæ, sequutæ sunt
illum itinere pedestri ab
vrbibus.
14 *Et egressus Iesus*
vidit multam turbam,
& tactus est affectu mi-
sericordiæ erga illos, sa-
nauítque ex illis qui ma
lè habebant.

MARC. VI.

30 *Et congregantur Apo-*
stoli ad Iesum, & renuntiauerũt
ei omnia, & quæ egissẽt & quæ
docuissent.
31 *Et ait illis, Venite vos*
soli in desertum locũ, & requi-
escite pusillũ. Erant enim mul-
ti qui veniebãt & abibant, vt
ne cibum quidẽ capere vacaret.
32 *Et abijt in desertum lo*
cum nauigio seorsum.
33 *Et viderũt eos abeũtes*
turbæ, & agnouerũt eũ multi,

LVC. IX.

10 *Et reuersi Aposto-*
li narrauerunt illi quæ-
cunque fecerant. Et as-
sumptis illis secessit seor-
sum in locum desertum
ciuitatis quæ vocatur
Bethsaida.
11 *Quod quum a-*
gnouissent turbæ, sequu-
tæ sunt illum: & excepit
illos, & loquebatur il-
lis de regno Dei, & eos
qui curatione indigebãt

15 Porrò

15 *Porrò quum appetiisset vespera, ad ierunt eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & hora iam præteriit, dimitte turbas vt abeant in vicos, & emãt sibi cibaria.*

16 *At Iesus dixit illis, Non est illis necesse abire: date illis vos quod edant.*

17 *At illi dicunt ei, Non habemus hic nisi quinque panes & duos pisces.*

18 *Ille verò dixit, Afferte mihi illos huc.*

19 *Et iussit turbis discumbere super gramina, sumptísque quinque panibus, ac duobus piscibus, sublatis in cælum oculis benedixit. Et quum fregisset dedit discipulis panes: discipuli verò turbis.*

20 *Et comederunt omnes, & saturati sunt, & sustulerunt quod superfuerat è fragmentis duodecim cophinos plenos.*

21 *Porrò qui comederant fuerunt virorum ferè quinque millia, præter mulieres ac pueros.*

& itinere pedestri ex omnibus vrbibus concurrerunt illuc, & præuenerunt eos, conuenerúnque ad illum.

34 *Et egressus vidit turbam multam Iesus, & affectu misericordiæ tactus est erga eos: qui erant velut oues non habentes pastorem, & cœpit illos docere multa.*

35 *Et quum iam multum diei præteriisset, accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & iam multum temporis effluxit.*

36 *Dimitte illos, vt abeant in circumiacentes villas, ac vicos, emántque sibi panes: nam quod edant non habent.*

37 *Ipse verò respondens dixit illis, Date illis vos quod edant. Et dixerunt ei, Euntes emamus ducentis denariis panes, & demus illis quod edant.*

38 *At ille dixit eis, Quot panes habetis? ite, & videte. Et quũ cognouissent, dicunt, Quinque, & duos pisces.*

39 *Et præcepit illis vt accumbere facerent omnes, distributis cõuiuis in viridi gramine.*

40 *Et discubuerunt diuisi in centenos & quinquagenos.*

41 *Et quum accepisset quinque panes & duos pisces, sublatis in cælum oculis, benedixit ac fregit panes, dedítque discipulis vt apponerent illis, & duos pisces diuisit omnibus.*

42 *Et comederunt omnes, & saturati sunt.*

43 *Et sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus.*

44 *Erãt autem qui comederãt circiter quinque millia virorũ.*

sanabat.

12 *Dies autem cœperat declinare: & accedentes duodecim, dixerunt illi, Dimitte turbas, vt euntes in castella villásque vicinas diuertãt, & inueniant escas: quia hic in loco deserto sumus.*

13 *Ait autem ad illos, Vos date illis quod edant. At illi dixerũt, Non sunt nobis plures, quàm quinque panes, & duo pisces: nisi nos eamus, & emamus in omnem hunc populum escas.*

14 *Erant autem ferè viri quinquies mille. Ait autem ad discipulos suos, Facite illos discumbere in singulo quoque discubitu quinquagenos.*

15 *Atque ita fecerunt: & fecerunt omnes discumbere.*

16 *Acceptis autem quinque panibus, & duobus piscibus, sublatis in cælum oculis, benedixit illis & fregit, distribuítque discipulis, vt apponerent turbæ.*

17 *Et comederunt omnes, & saturati sunt: & sublatum est quod superfuit illis fragmentorum, cophini duodecim.*

13 *Id quum audisset Iesus.*) Iohannes eandem historiam referens, quo consilio transierit Iesus in ripam vlteriorem non meminit. Marcus etiam & Lucas nonnihil à Matthæo differunt: causam enim itineris fuisse docent vt discipulis suis aliquid quietis daret, postquam ex sua legatione reuersi fuerant. Sed in eo nihil est dissidii: quia fieri potest vt Apostolos segregare voluerit in desertum locum, quo liberius eos ad maiora formaret, ac sub idem tempus acciderit ex morte Iohannis noua occasio. nam & debiles animos terrere potuit mors Iohannis, quia tristis ille summi Prophetæ euentus iam monebat qualis eos omnes maneret conditio. Certè quemadmodum prius narratum est, capto Ioanne Christum ex ditione Herodis migrasse, vt à præsenti furore deflecteret: ita nunc colligere licet, Christum vt pauidos adhuc discipulos ab incendio subduceret, in desertum locum abiisse. Porrò quantum

temporis consumpserint Apostoli in prima sua legatione, incertum est: nam temporum series (vt alibi diximus) vel neglecta fuit ab Euangelistis, vel minus curiose obseruata. quin potius mihi probabile est, non semel tantum fuisse dimissos vt præconium regni Christi vulgarent, sed vt ferebat occasio, vel illud iterasse in quibusdam locis, vel post aliquantum temporis in diuersa loca profectos esse. Itaque nunc congregatos esse interpretor, vt assidui in posterum illi comites essent: acsi dictum esset, non ita digressos esse à magistro vt singuli ordinarium docendi munus semper obirent, sed temporali præconio defunctos, denuò ad scholam redisse vt melius proficerent.

Sequutæ sunt illum.) Tametsi Christum, qui omnium præscius erat, minimè latuit quid futurum esset, voluit tamen discipulis secundum hominem prospicere, vt reipsa testatum faceret se habere illorũ curam. Ex tanto verò concursu patet quàm celebris vbique fuerit eius fama, vt inexcusabiles essent Iudæi, quos sua socordia oblato salutis beneficio priuauit. Nam & ex hac magna turba, quæ subito impetu exarsit ad sequendum Christum, non nisi perquam exiguus numerus verè & constanter eius doctrinæ se addixit, sicuti ex Iohanne patet.

14 *Tactus est affectu misericordiæ.*) Clarius exprimunt reliqui duo, ac præsertim Marcus, vnde Christo hæc συμπάθεια: quia scilicet famelicas animas videbat desiderii ardore è suis sedibus abreptas ferri in locum desertum. Illa porrò doctrinæ inopia miseræ dissipationis signum erat: ideo dicit Marcus misertum esse Christum, quia essent tanquam oues carentes pastore: non quòd secundum Deitatis Spiritum omnes pro quibus agnosceret, sed quatenus homo erat, iudicium fecit ex præsenti rei intuitu. Erat enim hoc non leue pietatis indicium, relinquere proprias domos, & turmatim ad Dei Prophetam confluere, quanuis data opera conspectum eorum fugeret. Deinde notare conuenit, Christum eius quam sustinebat personæ memorem fuisse: iniunctum illi erat doctoris officium: debuit ergo ad tempus censere ex grege Dei & Ecclesia Iudæos omnes donec se ipsi alienarent. Cæterùm hic misericordiæ affectus in Christo præualuit, vt fessus cum discipulis suis, continuáque molestia ferè oppressus, sibi tamen non parceret. Aliquid relaxationis quæsierat, neque id tam sibi quàm discipulis: quia tamen eum officii necessitas ad nouum laborem vocat, libenter posthabito priuato illo respectu, se impendit docendis turbis. Etsi autem nunc affectus illos exuit qui in hominem mortalem quadrabant, dubium tamen non est quin miseras oues pastore destitutas, modò quærãt inopiæ suæ remedium, è cælo respiciat. Dicit Marcus ipsum docuisse multa, hoc est diu concionatum esse, vt solidum aliquem profectum referrent. Lucas, De regno Dei loquutum esse tradit, quod idem valet. Matthæus nonnisi de miraculis meminit: quia scilicet ad conciliandum Christo nomen plus illis suberat momenti. Sed facilè colligitur, non omissam fuisse ab eo doctrinam quæ principem locum tenebat.

15 *Quum appetisset vespera.*) Iam spe sua frustrati erant discipuli, nunc Christum docendo intentum esse vident: turbas etiam præ discendi studio de reditu non cogitare: Christum ergo admonent vt corporibus curandis illas amandet in propinquos vicos. Consultò autem miraculum quod edere habebat in animo, in illud vsque tempus distulerat: primum vt ad eius considerationem discipuli paulatim erecti, melius inde proficerent: deinde vt ipsa temporis circunstantia doceret, quanuis non præueniat necessitates suorum, neque etiam illis statim occurat, nunquam tamen eorum curam abiicere, sed opem semper habere in manu repositam quam exhibeat in ipso articulo.

16 *Date vos illis quod edant.*) Quia plenior huius miraculi expositio reperietur sexto Iohannis capite, ne molesta sit lectoribus repetitio, illinc peti malim: ne tamen vacuus sit hic locus, summam breuiter perstringam. Hactenus Christus operam suam ad pascendas animas contulerat: nunc quoque ad corporum vsque curam pastoris officium extendit. In quo etiam confirmat suum illud dictum, quòd regnum Dei quærentibus, eiúsque iustitiam, reliqua deinde accedent. Sperandum quidem non est vt semper hoc modo Christus cibum ieiunis & esurientibus suppeditet: certum tamen est nunquam passurũ vt suis desint vitæ subsidia quin manum è cælo porrigat vbi ita vtile esse viderit ad leuandas eorum necessitates. Cæterùm qui sibi Christum cupient nutritium esse, simul discant non appetere exquisitas lautitias, sed pane hordeaceo contenti esse. Quòd per turmas iussit Christus populum discumbere, hoc primùm consilio fecit, vt ordinibus sic dispositis, magis cõspicuum esset miraculum: deinde vt commodius numerari possent homines, & quum alii alios respicerent, sibi inuicem testes forent cælestis huius gratiæ: tertiò quia solicitos esse videbat discipulos, eorum obedientiam probare voluit, quod in speciem ridiculum erat illis præcipiens. mirum enim erat nullis alimentis suppetentibus, quorsum speciem conuiuii Christus instrueret. Eodem spectant quæ sequuntur, panes illis fuisse datos, vt inter eorum manus cresceret admirabilis illa copia, atque ita diuinæ Christi virtutis ministri forent. Nam quasi parum esset oculatos esse testes, voluit Christus suam virtutem ab illis palpari. Ducenti denarii ex Budæi supputatione circiter triginta quatuor libras Francicas valent. Ita exiguum panem in singula capita teruncio Gallico æstimant. Quum tanti verò panem taxassent qui tenuiter ad pascendum populum sufficeret, non paruam laudem meretur eorum obedientia, dum Christi mandato simpliciter parentes, euentum committunt eius arbitrio.

19 *Benedixit.*) Benedictio hoc loco, vt alibi sæpe, pro gratiarum actione capitur. Suo autem exemplo nos docuit Christus, non aliter sanctè puréque cibis nos posse vesci quàm si Deo, ex cuius manu nobis proueniunt, gratitudinem nostram testamur. Ideo dicit Paulus, quæcunque Deus alimenta nobis largitur, sanctificari verbo & precatione. quo significat, brutos homines, qui nec fide reputant Dei benedictionem, nec eam gratiarum actione celebrant, inficere, ac polluere infidelitatis suæ sordibus quicquid natura purum erat: & viciſsim cibo quem ingurgitant, pollui ac corrumpi, quia infidelibus nihil est mundum. Suis ergo præscripsit Christus ritè vescendi formam, ne se & Dei beneficia impio sacrilegio profanent. Sublati in cælum oculi, serium ac vehementem precandi effectum declarant. Non quòd semper necessarius sit hic gestus quoties precamur: sed quia cæremonias humanæ infirmi-

1.Tim.4.b.5

infirmitati vtiles negligere Filius Dei noluit. adde etiam quòd excitandæ tarditati nostræ aptus stimulus est sursum tollere oculos, dum mentes nimis in terra subsidunt.

20 *Sustulerunt quod superfuerat.*) Quum reliquiæ, post tantam hominum turbam satiatam, plus duodecuplo quod initio propositum fuerat, excederent, hoc non paruum miraculo splendorem attulit. sic enim omnes intellexerunt, Christi virtute non modò creata sibi de nihilo esse alimenta quæ ad præsētem vsum sufficerent: verùm si opus esset, prouisum quoque esse futuræ necessitati. denique edito miraculo, Christus illustre eius documentum rursus extare voluit quod cibo refecti per otium spectarét. Cæterum tametsi neque panes quotidie multiplicat Christus, nec sine labore manuario vel agrorum cultura pascit homines, huius tamen historiæ fructus ad nos vsque pertingit. Nam quòd non perspicimus Dei benedictione augeri frumenti copiam vnde nobis victus suppetat, tantùm obstat nostra socordia & ingratitudo. Quòd etiam sumptis alimentis ex annuo prouentu semen restat, non sine cœlesti incremēto fieri, quisque nostrum pro se sentiret nisi eadem illa obstaret prauitas quæ oculos tam mentis quàm carnis excæcat ne manifestum Dei opus cernant. Porrò Christus testatum voluit, sicuti omnia illi in manum à Patre data sunt, ita cibos, quibus vescimur, nobis à sua gratia profluere.

MATTH. XIIII.	MARC. VI.	LVC.
22 Et statim compulit Iesus discipulos suos vt conscenderent nauim, & præcederent se in vlteriorem ripā, donec dimisisset turbas.	45 Et statim coegit discipulos suos conscendere nauim, vt præcederent transmisso lacu Bethsaidam, dum ipse dimitteret turbam.	
23 Ac dimissis turbis, ascendit in montem solus ad orandum. quum autem aduenisset vespera, solus erat illic.	46 Et quū dimisisset eos, abijt in montem ad orandum.	
24 Cæterùm nauis iam in medio maris erat, & affligabatur ab vndis: nā ventus erat aduersus.	47 Et quum aduenisset vespera, erat nauis in medio mari, & ipse solus in terra.	
25 Quarta autē noctis vigilia abijt ad illos Iesus, ambulans super mare.	48 Viditque eos laborantes in remigando. (erat enim ventus eis contrarius) & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulās super mare, & volebat præterire eos.	
26 Et vbi viderunt eū discipuli super mare ambulātē, turbati sunt, dicētes, Spectrū est: ac præ metu exclamauerunt.	49 At illi vt viderūt eū ambulantem super mare, putauerunt spectrum esse, & exclamauerunt.	
27 Sed statim loquutus est illis Iesus, dicens, Cōfidite, ego sum, ne terreamini.	50 Omnes enim videbāt eum, & cōturbati sunt. Et statim cum eis loquutus est, ac dixit eis, Confidite, ego sum, ne terreamini.	
28 Respondens autem illi Petrus, dixit, Domine, si tu es, iubeto me ad te venire super aquas.	51 Et ascendit ad illos in nauim, & quieuit ventus, & vehementer supramodum intra se stupebant, & admirabantur.	
29 At ille dixit, Veni. Et quum descendisset è naui Petrus, ambulabat super aquas, vt iret ad Iesum.	52 Non enim intellexerant super panibus: erat enim cor eorum obcæcatum.	
30 Cæterùm quum videret vētum validum, territus est: & quum cœpisset demergi, clamauit dicens, Domine serua me.		
31 Continuò autem Iesus extenta manu apprehendit eum, & dixit ei, Exiguæ fidei homo, cur hæsitasti?		
32 Et quum essent ingressi nauim, conquieuit ventus.		
33 Porrò qui erant in naui accesserunt, & adorauerunt eum dicentes, Verè Filius Dei es.		

22 *Et statim compulit Iesus discipulos suos.*) Compelli oportuit, quia nunquam eo relicto, nisi inuiti, aliò transissent. Porrò in eo testantur quantum illi deferant, dum præter animi sui sententiam eius imperio cedunt ac obtemperant. Et quidem res in speciem absurda erat, ipsum in loco deserto solum manere quum nox appeteret. Eo igitur plus laudis meretur eorum docilitas, quibus pluris est authoritas cælestis magistri, quàm quod à parte contraria probabile videri poterat. Nec verò rite & in solidum Deo paremus, nisi simpliciter sequendo quicquid iubet, quantumuis repugnet sensus noster. Deo certè optima semper constat consilii sui ratio: sed nos sæpe ad tempus cælat, vt discamus nobis non sapere,

ſed toti pendere ab eius nutu. Hoc modo coegit Chriſtus ſuos diſcipulos traiicere, vt eos ad illam, quam dixi, obſequii regulam formaret. Nec verò dubium eſt quin ſibi ad miraculum quod proximè ſequetur, viam ſternere voluerit.

23 *Aſcendit in montem ſolus.*) Veriſimile eſt Filium Dei, quem minimè latebat futura tempeſtas, ſuorum ſalutem non neglexiſſe in precibus: mirum tamen eſt cur non potius occurrat periculo quàm intentus ſit ad orandum. Verùm vt mediatoris partes impleret, verè ſe Deum & hominem eſſe oſtendit, ac vtriuſque naturæ documenta præbuit quatenus res ferebat. Quum omnia haberet in ſuo arbitrio, hominem ſeſe orando exhibuit: nec verò id egit ſimulatè, ſed ſyncerum humani erga nos amoris affectum teſtatus eſt. In hac parte quodammodo quieuit Diuina eius maieſtas, quæ ſe tandem ordine ſuo exeruit. Cæterùm in aſcenſu montis quæſita eſt commoditas, vt liberius procul omni ſtrepitu oraret. Scimus quàm facile minimis quibuſque auocamentis concidat precandi ardor, vel remiſſus langueſcat. Tametſi autem hoc vitio non laborauit Chriſtus, exemplo tamen ſuo monere nos voluit, adminiculis omnibus quæ mentes noſtras expediant ab omnibus mundi laqueis, ſedulò vtendum eſſe, vt ſoluti in cælum feramur. Ad hoc autem plurimùm valet ſolitudo, vt qui ſe ad precandum comparant, Deum ſolú teſtem habentes magis euigilent, cor ſuum effundant in eius ſinum, ſeipſos diligentius examinent: denique reputantes ſibi cum Deo eſſe negotium, ſupra ſeipſos aſſurgant. Notandum tamen eſt non fuiſſe legem ab eo præfixam, quaſi nuſquam niſi in ſeceſſu orare liceat: nam & Paulus vbique tollere nos iubet puras manus. Et Chriſtus ipſe interdum coram hominibus orauit: imò etiam inſtituit ſuos diſcipulos, vt ſimul congregati communes inter ſe preces concipiant. Sed illa precandi in omnibus locis libertas non obſtat quo minus ſecretas etiam preces ſuo tempore admiſceant. (1.Tim.2.c.8)

24 *Nauis iam in medio mari.*) Hanc hiſtoriam ſexto Iohannis capite à me expoſitam reperient lectores, ideóque hic ero breuior. Quòd paſſus eſt Chriſtus diſcipulos ſuos aduerſa tempeſtate cum periculo per tempus aliquod iactari, factum eſt vt allatam ſibi opem magis attentis animis exciperent. Nã contrarius ventus ſurrexit circiter mediam noctem, vel etiam paulo antè. Quarta autem demum vigilia apparet Chriſtus, hoc eſt, tribus ad ſummum horis ante lucis exortum, non magis ergo brachiis luctati ſunt remigando, quàm eorum fides terroribus duriter concuſſa. Cæterum quum ipſa neceſſitas ad expetendam magiſtri præſentiam maximè eos vrgeret, nimis craſſi fuit ſtuporis turbari eius cóſpectu, quaſi ſpectrum eſſet. hac de cauſa dicit Marcus cor eorum fuiſſe obcæcatum, nec intellexiſſe ſuper panibus. nam illo miraculo ſatis ſupérque edocti fuerant, nec deeſſe Chriſto Diuinam virtutem ad ſuos iuuandos: & ſolicitè, vbi ita poſtulabat neceſſitas, proſpicere. Meritò igitur nunc damnatur eorum ſocordia, quòd non ſtatim illis in mentem venit cæleſtis illa virtus, cuius tam inſigne ſpecimen pridie exhibitum adhuc ante oculos verſari debebat. Verum quidem eſt tarditatis ſuæ culpa fuiſſe attonitos, quia non rite vt decebat, in prioribus aliis miraculis profecerant: ſed præcipuè coarguitur eorum cæcitas, quòd tam recentis ſpectaculi memoria illis effluxerat, vel potius quòd non mentem ſuam applicuerant ad conſiderandã Chriſti Deitatem, cuius ſatis clarum ſpeculum erat panum multiplicatio. duo tamen ſuis verbis exprimit Marcus, quòd nòn rectè expenderint Chriſti gloriam, quæ in panibus multiplicatis oſtenſa fuerat: deinde cauſam aſſignat, quòd excæcatum eſſet cor eorum. Id verò non modò ad augendam culpæ grauitatem additum videtur, ſed etiam vt de mentis noſtræ vitio admoniti, nouos oculos à Domino petamus. Fuit certè, vt nuper dixi, nimis bruta ignorantia quaſi palpabilem Dei virtutem non ſentire. quia tamen eodem morbo laborat totum humanum genus, data opera Marcus cæcitatis meminit, vt ſciamus non eſſe nouum, ſi in manifeſtis Dei operibus cæcutiant homines donec ſupernè illuminati fuerint: quéadmodum etiam dicebat Moſes, Hactenus non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum. Quanquam autem cordis nomine ſæpius notatur voluntas vel affectuum ſedes, hìc tamen, ſicut in illo Moſis loco quem citaui, pro mente accipitur. (Deut 29.a.4)

27 *Statim loquutus eſt Ieſus.*) Quia non agnoſcitur Chriſtus liberator dum ſe reipſa offert, verbo ad ſui ipſius notitiam inuitat diſcipulos. Porrò fiduciam ad quam illos hortatur, in præſentia ſui locat, acſi diceret, Poſtquam ipſum ſibi adeſſe ſentiunt, ſolidam bene ſperandi materiã ſuppetere. Sed quia iam terror eorum animos occupauerat, illum ne impediat ac moretur ipſorum fiduciam, corrigit, non quòd omni metu vacui meram lætitiam ſpirare potuerint: ſed quia neceſſe fuit metum qui præualeret, ſedari, ne fiduciam obrueret. Etſi autem reprobis mortifera eſt vox Filii Dei, & terribilis præſentia, longè diuerſus earum erga fideles effectus hìc nobis deſcribitur, nempe vt palmam in cordibus noſtris obtineat pax interior, & animoſa fiducia, ne carnis timoribus cedamus. Sed hinc cæci ac præcipites tumultus nos perturbãt: quia ingrati & maligni non opponimus pro clypeis innumera Dei beneficia, quæ rite expenſa, ad nos fulciendos ſufficerent. Etſi autem opportunum erat ferendi auxilii tempus quum apparuit Chriſtus, non tamen mox ceſſauit tempeſtas, donec melius expergefierent diſcipuli tum ad expetendam, tum ad ſperandam eius gratiam. Atque id notandum eſt, vt ſciamus non abſque cauſa Dominum plerunque differre quam in manu ſua habet ſalutem.

28 *Reſpondens Petrus.*) Conditio quam ponit, nondum maturam eſſe eius fidem teſtatur. Si tu es, inquit, iube me venire. Atqui loquentem audierat Chriſtum: cur ergo dubius & perplexus, ſecum adhuc diſceptat? In fide verò tam exigua & debili erumpit parum conſiderati voti ardor: debuerat enim ſuo modulo ſe metiri, & potius à Chriſto petere fidei incrementum, vt ea duce & moderatrice, maria tandem & montes tranſcenderet: nunc verò ſine fidei alis temere volare cupit, & quum in eius corde iuſtam firmitatem non habeat vox Chriſti, aquas ſub pedibus ſuis ſolidas fieri cupit. Neque tamen dubium eſt quin ex bono principio natus fuerit hic affectus: ſed quia in vitioſum exceſſum degenerat, bonitatis laudem amittit. Hinc fit etiam vt ſtatim temeritatis ſuæ pœnas dare incipiat Petrus. Quare fideles hoc exemplo edocti, à nimia feſtinatione caueant. Quocunque vocat Dominus ſtrenuè currendum eſt: ſed qui vltrà progreditur, tandem infauſto euentu ſentiet quid ſit fines ſuos tranſilire.

Quæri

Quæri tamen poteſt cur Petri voto annuat Chriſtus: nam videtur hoc modo probare. Sed in promptu eſt ſolutio, Deum plerunque nobis melius proſpicere negando quæ petimus: aliquando autem nobis eſſe facilem, vt ipſa experientia, ſtultitiæ noſtræ nos melius conuincat. Sic quotidie fideles ſuos, dum plus illis concedit quàm expediat, in futurum tempus inſtituit ad ſobrietatem & modeſtiam. adde quòd Petro & reliquis hoc profuit, hodiéque nobis prodeſt. Luculentius reſplenduit virtus Chriſti in Petri perſona, dum ſibi eum comitem adiungit, quàm ſi ſolus ipſe ambulaſſet ſuper aquas: interea cognoſcit Petrus, & alii palàm cernunt, quia ſolida fide non reſidet nec recumbit in verbo Domini, arcanam Dei virtutem, quæ prius aquas ſolidabat, diffluere: cum eo tamen benignè egit Chriſtus, quòd non paſſus eſt penitus ſubmergi. Horum vtrunque nobis contingit: nam ſicuti Petrus ſimulac timore correptus eſt, ſubmergi cœpit: ſic fluxæ & euanidæ carnis cogitationes ſubinde faciunt vt in medio negotiorum curſu mergamur. Interea Dominus veniam dat noſtræ infirmitati, manúmque porrigit ne aquæ nos in totum abſorbeant. Notandum etiam eſt quòd Petrus malè & infeliciter ſuam temeritatem ſibi ceſſiſſe videns, ad Chriſti miſericordiam ſe confert. Quare nos quoque, licet meritò plectamur, ad ipſum tamen confugere nos decet, vt noſtri miſertus, opem qua indigni ſumus, afferat.

31 *Exiguæ fidei homo.)* Sic Petrum clementer ſeruat Chriſtus, vt tamen eius vitium indulgentia non foueat. Huc pertinet iſta caſtigatio qua fidei eius imbecillitas damnatur. Quæritur tamen an fidei defectum arguat quilibet timor: id enim videntur innuere Chriſti verba, dubitationi non eſſe locum vbi fides regnat. Reſpondeo, dubitationem hic à Chriſto reprehendi, quæ directè fidei contraria erat. Fieri poterit vt dubitet quiſpiam ſine vitio, vbi ſcilicet nondum occurrit verbum Domini, quo certior reddatur. Sed alia fuit Petri ratio, qui inſtructus mandato Chriſti, & iam eius virtutem expertus, ab illa duplici firmitate ad vanum peruerſúmque timorem delabitur.

33 *Qui erant in naui.)* Non tantùm de diſcipulis hoc dictum eſſe arbitror, ſed de nautis, aliíſque vectoribus. Qui ergo nondum ſe illum habere pro magiſtro profeſſi erant, repentè fatentur eſſe Dei Filium. qua voce honorem Meſſiæ illi tribuunt: Etſi enim vulgò tunc ſublime iſtud myſterium cognitum non erat, quomodo manifeſtandus eſſet Deus in carne: quia tamen ex Prophetis didicerant eum qui futurus eſſet redemptor, vocandum eſſe Filium Dei, qui Chriſti gloriam celebrant hoc titulo, ſe Chriſtum credere eum declarant.

MATTH. XIIII.	MARC. VI.	LVC.
34 *Et quum traieciſſet, venerunt in terram Geneſareth.*	53 *Et quum traieciſſent, venerunt in terram Geneſareth, & applicuerunt in portum.*	
35 *Et quum agnouiſſent illum viri loci illius, emiſerũt nuntios in totam vndique finitimam regionem illam, & obtulerũt illi omnes malè habentes.*	54 *Quúmque egreſſi eſſent de naui, continuò agnouerunt eum.* 55 *Ac percurrentes totam vndique regionem illam, cœperunt in grabbatis eos qui malè habebãt circunferre, quum audiſſent eum illic eſſe.*	
36 *Et obſecrabant eum vt tantùm tangerent fimbriam veſtimenti ipſius: & quotquot tetigerunt, ſalui facti ſunt.*	56 *Et quocũque introiſſet in vicos, aut in ciuitates, aut in villas, ponebãt in plateis infirmos, & deprecabãtur eum vt vel fimbriam veſtimenti eius tangerent: & quotquot tangebant eum, ſalui fiebãt.*	

34 *Venerunt in terram Geneſareth.)* Tractum illum deſignant Euangeliſtæ qui à lacu nomen ſumpſerat, quanquam incertum eſt an ad lacum potius tranſlatum fuerit terræ nomen: ſed in eo parum eſt momenti. Huc præcipuè attendere conuenit quò nos deducunt Euangeliſtæ, non vno vel altero miraculo teſtatam fuiſſe Chriſti gloriam, ſed refertam fuiſſe partem illam Iudææ innumeris eius teſtimoniis quorum fama Hieroſolymam, & in alias vrbes quaqua verſus, facilè manare poſſet. Vnde colligimus quàm turpis & impia fuerit illius gentis ingratitudo, quæ ad præſentem gloriæ Diuinæ fulgorem malignè clauſit oculos: imò quantum in ſe fuit, illum extinguere conata eſt. Nunc verò noſtrum eſt in hac tanta miraculorum congerie, agnoſcere quorſum venerit Chriſtus, nempe vt medicum ſanandis omnibus omnium morbis ſe præſtaret. Nam memoria repetere conuenit quod prius ex Propheta Ieſaia adduxit Matthæus, ipſum ſanandis corporibus adumbraſſe aliquid maius, quòd ſcilicet animas noſtras ſanitati reſtituat, propriúmque eius munus ſit ſpirituales morbos tollere. *Ieſa.42.a.* Quanquam autem hodie in terris non verſatur, certum tamen eſt nunc in cælo pollere iiſdem gratiis præſtandis, quarum tunc viſibile documentum exhibuit. Quia autem omni morborum genere laboramus omnes donec ipſe nos ſanet: non modò ſe quiſque noſtrûm illi offerat, ſed etiam alios offerre ſtudeat qui ſimili remedio indigent.

36 *Vt tangerent fimbriam.)* Credibile eſt ſuperſtitione aliqua fuiſſe implicitos quum ad tactum veſtis reſtringerent Chriſti gratiam: ſaltem illum fraudabant honoris ſui parte, quum nihil virtutis ſperarent ex ſimplici eius verbo. Sed ne linum fumigans extinguat, ſeſe accommodat eorum ruditati: interea non eſt quod inde ſibi placeant qui gratiam Dei in ligno, aut clauis, aut veſtibus quærunt, quum diſertè pronuntiet Scriptura, nefas eſſe quicquam nunc concipere de Chriſto, niſi ſpirituali cæleſtique eius gloria dignum. Tolerata fuit ad tempus eorum infirmitas, qui neſcientes Chriſtum eſſe

Deum, propius ad eum accedere optarunt. Nunc quum odore gratiæ suæ cælum & terram impleat, fide, non manibus vel oculis apprehendere decet quam è cælis offert salutem.

MATTH. XV.

1 Tunc accedunt ad Iesum qui ab Hierosolymis venerant Scribæ & Pharisæi, dicentes,

2 Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim abluunt manus suas quum panem edunt.

3 At ille respondens dixit eis, Quare & vos transgredimini præceptum Dei propter traditionẽ vestram?

4 Nam Deus præcepit dicens, Honora patrem & matrem: &, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur.

5 Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri & matri, Quicquid doni à me est, tibi proderit.

6 Et nõ honorabit patrem suum vel matrem suã. itaque irritum fecistis præceptum Dei propter traditionem vestram.

7 Hypocritæ, rectè de vobis prædixit Iesaias, dicens,

8 Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labijs me honorat: cor autem eorum procul abest à me.

9 Sed frustra me colũt, docentes doctrinas, præcepta hominum.

MARC. VII.

1 Et cõueniunt ad eum Pharisæi, & quidam de Scribis qui venerant Hierosolymis.

2 Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est illotis, edere panes, incusabant.

3 Nam Pharisæi, & omnes Iudæi nisi crebrò lauerint manus, non capiunt cibum, tenentes instituta maiorum:

4 Et à foro reuersi, nisi loti fuerint, non comedunt: & alia multa sunt quæ susceperũt seruanda, nempe lotiones poculorum, & vrceorum, & æramentorum, & lectorum.

5 Deinde interrogant eum Pharisæi & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulãt iuxta seniorum traditionem, sed illotis manibus edunt panem?

6 At ille respondens dixit eis, Bene vaticinatus est Iesaias de vobis hypocritis sicut scriptum est, Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè est à me.

7 Frustra autem me colunt, docẽtes doctrinas, præcepta hominum.

8 Nam omisso præcepto Dei, tenetis cõstitutionem hominum, vrceorum ablutiones & poculorum, aliáque his similia facitis multa.

9 Et dicebat illis, Bene reijcitis præceptum Dei, vt cõstitutionem vestrã seruetis.

10 Moses enim dixit, Honora patrem tuum & matrem tuam: &, Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.

11 Vos autem dicitis, Si dixerit homo patri vel matri, Corbam, quod est donũ, quodcunque ex me est, tibi proderit.

12 Et vltrà non sinitis eum quicquam facere patri suo vel matri suæ.

13 Irritum facientes verbum Dei per traditionem vestram quam tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.

Proteruia hominum in colendo Deo.

1 *Accedunt ad Iesum.*) Quia hîc vitium corrigitur non minus noxium quàm vulgare, locus est obseruatu dignissimus. Videmus quanta in ratione & modo colendi Dei sit hominum proteruia: nouos enim cultus subinde confingunt, & quo quisque videri vult sapientior, suum acumen in hac parte ostentat. Non de extraneis loquor, sed de ipsis Ecclesiæ domesticis, quos Deus peculiariter hoc honore dignatus est vt pietatis regulam ore suo dictatam habeant. Præscripsit Deus qualiter à nobis coli velit, ac perfectam sanctitatem Lege sua complexus est. Bona pars, quasi res leuis sit & friuola obsequi Deo ac seruare quod præcipit, multa additamenta hinc inde sibi accersit. Qui authoritate pollent, commenta sua in hunc finem obtrudunt, quasi aliquid habeant perfectius verbo Domini. Obrepit deinde tyrannis, quia vbi semel iubendi licentiam sibi sumpserunt homines, rigidè exigunt suarum legum obseruationem, nec sustinent vel minimum apicem, vel contemptu, vel etiam negligentia omitti. Porrò mundus quum legitimi imperii sit impatiens, maximéque ad iugum Domini ferendum contumax, laqueos tamen vanarum traditionum facilè ac libenter induit: imò talem seruitutem videntur multi appetere. Interea vitiatur cultus Dei, cuius principium ac caput est obedientia: eius imperio præfertur hominum authoritas. Morosè adeóque tyrannicè cogitur vulgus totum suum studium ad nugas applicare. Docet autem hic locus, primùm omnes fictitios cultus minimè Deo placere: quia se vnum audiri vult,

Principiũ cultus Dei obedientia.

vt nos ad veram pietatem suo arbitrio formet ac instituat: deinde operam ludere, qui vnica Dei Lege non contenti in seruandis hominum traditionibus se fatigant: tertio iniuriam Deo fieri, quum ita in sublime efferuntur hominum commenta, vt Legis eius maiestas ferè concidat, vel saltem frigeat eius reuerentia. *Ab Hierosolymis Scribæ.*) Quo cõsilio venerint Scribæ isti ad Iesum, non exprimitur: mihi tamẽ probabile est, fama eius commotos venisse discendi studio, si quidem visus esset idoneus magister: quanquam fieri potest vt ad speculandum missi sint. Vtcunque res habeat, quia suum supercilium attulerant, facilè eos minima offensio exasperat vt Christum mordeant vel arrodant. Vnde videmus quàm difficile sit ad sanam doctrinam flecti quos ambitio libidóque dominandi occupat: præsertim qui cæremoniis addicti sunt, vbi diuturnus vsus accessit, nullam nouitatem admittunt, sed præfractè damnant quicquid est insolitum. Denique hoc hominum genere nihil vel magis imperiosum, vel morosius fingi potest. Ambo Euangelistæ Scribas ac Pharisæos fuisse commemorant: Matthæus tamen priore loco, Marcus autem secundo ponit. Porrò idem sensus est, quia intelligũt venisse quidem Scribas ex aliis sectis, sed Pharisæos fuisse primores, sicuti honore præstabant, & tunc penes eos gubernatio erat. Eos autem legum neglectu, quarum ipsi erant authores, citius fuisse offensos mirum non est. nam, vt alibi diximus, quum se Legis interpretes esse iactarent, & inde nomen illis esset impositum, suis figmentis corruperant verbi Dei puritatem. itaque ab eorum officina quicquid tunc traditionum erat apud Iudæos, prodierat: vnde factum est vt se magis animosos & acerbos earum zelotas ostenderent.

2 *Quare discipuli tui.*) Quum de humanis traditionibus agitur, ad leges politicas minimè pertinet hæc quæstio, quarum vsus & finis aliò tendit quàm vt præcipiant qualiter colendus sit Deus: sed quoniam inter se differunt humanæ traditiones, adhibenda est aliqua distinctio. Quarundam enim manifesta est impietas, quia peruersos cultus, & ex diametro cum verbo Dei pugnantes instituunt. Aliæ quum profanis ineptiis inuoluant Dei cultum, vitiant eius puritatem. Aliæ quæ plus habent coloris, nec vitio aliquo notabili infectæ sunt, hoc tamen nomine damnantur, quòd necessariæ esse finguntur ad Dei cultum: atque ita disceditur à vera vnius Dei obedientia, & conscientiis iniicitur laqueus. De hac postrema specie hoc loco tractari certum est. nam manuum lotio quam vrgebant Pharisæi, per se non poterat argui prauæ superstitionis: aliàs non passus fuisset Christus hydrias in nuptiis statui nisi libera fuisset cæremonia: sed in hoc situm erat vitium, quòd non putabant aliter Deum ritè coli. Initiò ritus lauandi non sine specioso prætextu inductus erat. Scimus quàm seuerè Lex Dei requirat externam munditiem: non quòd in ea Dominus occupari vellet seruos suos, sed quo magis solicitè ab omni spirituali inquinamento sibi cauerent. Cæterum in ablutionibus aliquem modum Lex tenebat. Superuenerant autem doctores qui se non putabant satis acutos habitum iri nisi aliquid verbo Dei assuerent: hinc fluxerunt lotiones quarum nulla fiebat in lege mentio. Legislatores ipsi non iactabant se nouum quicquam tradere, sed tantùm addere cauendi formulas, quæ media essent adminicula ad seruandam Dei Legem. Mox verò sequuta est corruptela, quum pars Diuini cultus censeri humanitus inductæ cæremoniæ cœperunt. Deinde quum in rebus liberis & voluntariis necessitas est imposita. Deus enim (vt iam dictum est) semper ex verbi sui præscripto coli voluit: ideóque nulla tolerabilis est ad Legem eius accessio. Iam vt ritus externos fidelibus sibi habere permittit, in quibus se exerceant ad pietatem: ita non patitur cum verbo suo misceri ac si in illis posita esset religio. *Non abluunt manus suas.* Offendiculi causa copiosius exponitur apud Marcum: summa tamen huc redit, multa fuisse in vsu apud Scribas quæ vltro seruanda susceperant: illæ erant secundariæ leges à curiosis hominibus inuentæ, quasi simplex Dei mandatum non sufficeret. Ablui iubebat Deus qui aliquid pollutionis contraxerant. hoc ad pocula & vrceos, vestem, & reliquam supellectilem patebat, nequid attingerent pollutum vel immundum. Sed nouas ablutiones comminisci, otiosæ vanitatis fuit. Non deerat quidem color, vt Paulus dicit, hominum inuenta speciem habere sapientiæ: verùm si acquieuissent in sola Dei Lege, magis illi probata fuisset modestia, quàm scrupulosa anxietas. Cauere volebant nequis immundus per incogitantiam cibum sumeret. atqui satis Domino fuerat purgare sordes cognitas. Porrò istæ cautiones nullũ habebant finem vel modũ: quia vix digitum mouere poterant quin obreperet noua aliqua macula: sed corruptela hæc longè deterior erat, quòd iniecta erat conscientiis religio, vt pollutionis reus fieret qui subinde corpus aqua non abluebat. In plebeis fortè hominibus tolerassent cæremoniæ huius neglectum: sed quia de Christo & eius discipulis aliquid eximium conceperant, ac non vulgare, indignum esse videtur quòd ritus à maioribus traditos, quorum vsus inter Scribas sanctus erat, non obseruent eius Magistri discipuli qui aliquid melius præsenti statu profitebatur. Porrò multum falluntur qui aspersionem aquæ lustralis, quæ *Benedicta* vocatur apud Papistas, cum lotionibus Iudaicis comparant. Vnicum enim Baptismum toties iterando, quantum in se est obliterant Papistæ. Deinde ad exorcismos confertur friuola illa aspersio. Quòd si per se licita, & talibus corruptelis vacua foret, semper tamen damnanda est illa quam vrgent necessitas.

Traditiones humanæ.

Ablutiones.

Coloss. 2. d. 23

Aqua lustralis.

3 *Quare & vos transgredimini.*) Duplex hîc ponitur Christi responsio: prior est ad personam, vt loquuntur: altera rei, & causæ definitionem continet. Inuersus est ordo apud Marcum, qui prius Christum de re tota loquentem inducit: deinde subiicit obiurgationẽ, qua inuehitur contra hypocritas: nos filum Matthæi sequemur. Quum vicissim quærit Dominus à Scribis cur Dei Legem propter suas traditiones violent, nondum planè discipulos à crimine obiecto liberat, sed tantùm admonet quàm iniqua sit & præpostera eorum morositas. Indignè ferunt, hominum præcepta non exactè seruari: quanto indignius est, posthabita Lege Dei, totum studium ad illa seruanda impendere? Apparet igitur ambitiosè magis, quàm recto zelo ipsos offendi, dum ita homines Deo præferunt. Porrò quo sensu dicat eos transgredi Dei mandata, ex contextu facilè colligitur. Nõ abolebant palàm, vel ex professo Legem Dei, vt quod vetuerat, licitum esse fingerent: sed obliqua erat transgressio, quum officia Diuinitus iniuncta securè omitti patiebatur. Clarum & familiare exemplum est quod Christus adducit, Præceptum Dei est vt liberi honorem habeant suis parentibus. Quia sacræ oblationes in lucrum Sacerdotum cedebant, tam rigida

erat earum exactio vt grauius peccare fingerent qui nihil sponte offerret, quàm qui parentem fraudaret debito iure. Denique quod secundum legem Dei voluntarium erat, pluris erat Scribarum iudicio, quàm vnum ex præcipuis Dei mandatis. Ergo quoties ita intenti sumus ad seruandas hominum leges, vt ad ipsam Dei Legem seruandam minus studii curæque impendamus, censemur eam transgredi. Paulo post dicet irritum fieri Dei mandatum propter hominum traditiones: quia Scribæ ita suis placitis addictum tenebant populum vt intendere verbo Dei non vacaret: deinde quia sese pulchrè defunctos putabat qui ad vnguem illis erant obsequuti, hinc surgebat peccandi licentia. Impunè enim violari creditur Lex Dei quoties alibi quàm in eius obseruatione, locatur sanctitas. Nunc pro se quisque expendat an non hodie magis hæc prauitas in Papatu grassetur, quam olim apud Iudæos. Non negat quidem Papa cum tota cleri sui colluuie quin sit obediendum Deo: sed vbi ad rem ventum est, quia non secus ac capitale crimen detestantur modicum carnis gustum, quibus furtum vel scortatio veniale delictum est, propter suas traditiones euertunt Legem Dei: quia nullo modo ferendum est vt hominum placita de obseruantia quæ Deo vni debetur, quicquam minuant. Porrò honor quem præstare iubet Deus parentibus, ad omnia pietatis officia extenditur. Posterius membrum quod adiungit Christus, morte dignum esse qui maledixerit patri vel matri, huc spectat, vt sciamus non vulgare esse aut leuis momenti præceptum de honorandis parentibus, cuius violatio tam seuerè punitur. Hoc vero Scribarum culpam non parum amplificat, quòd tam seuera denuntiatio minimè eos terret quo minus frænum laxent parentum contemptoribus.

5 *Vos autem dicitis.)* Defectiua est loquutio, quæ apud Marcum est plenior, vbi additur, *Non sinitis eum vltra quicquam præstare.)* sensus autem est, perperam à Scribis absolui qui parentibus substrahunt sua officia, modò hunc defectum suppleant voluntario sacrificio quod sine Dei offensa omitti poterat. Nec enim Christi verba sic accipere conuenit quasi ab omni iusto obsequio homines prohibuerint Scribæ: sed tanto feruore instabant ad prædam venandam, vt parentibus interea deessent filii.

Iesa. 29 b.13 7 *Recte de vobis prædixit Iesaias.)* Longius nunc progreditur Dominus. nam de ipsa causa pronuntiat, quam in duo membra distribuit. Prius est, quòd externis solum ritibus affixi, verã sanctitatem, quæ syncera cordis integritate constat, pro nihilo ducerent: alterum quòd peruersè Deum colerent suo arbitrio. Quanquam autem vbi laruatam fictámque sanctimoniam exagitat, videtur adhuc personas stringere, doctrinæ tamen summam complectitur, cuius hæc plena fuit definitio, cultum Dei spiritualem esse, non in aspersione aquæ, vel in alia cæremonia positum. Deinde non alium esse rationalem Dei cultũ, quàm qui ad regulam verbi eius formatus est. Quanquam autem Iesaias non in futurum modò tempus vaticinatus est, sed ætatis suæ homines respexit, Christus tamen in Pharisæos & Scribas competere dicit vaticinium: quia similes sunt veteribus illis hypocritis cum quibus certabat Propheta. Non refert Christus ad verbum quod illic habetur: duo tamen hæc vitia Propheta disertè commemorat, quibus Dei vindictam in se prouocauerant Iudæi, quòd labiis tantùm & externa professione pietatem simularent: deinde quòd deflecterent ad cultus fictitios. Primò igitur impia est hypocrisis, quum homines non nisi externa specie Deum honorant: nam ore & labiis appropinquare Deo, per se malum non esset si modò cor præiret. Summa est igitur, quia spiritualis est cultus Dei, nec quicquam illi placet nisi adsit interior cordis synceritas, hypocritas esse qui sanctitatem in externis pompis constituunt.

9 *Frustra me colunt.)* Ad verbum sic loquitur Propheta, Fuit timor eorum ex præcepto hominũ edoctus. Sed Christus fideliter & aptè sensum reddidit, frustra Deum coli vbi pro doctrina ingeritur hominũ voluntas. Porrò his verbis omnes ἐθελοθρησκείας vt Paulus vocat, damnari minimè obscurum est. (Coloss. 2 d 23) Nam, vt diximus, quia vult Deus suo vnius arbitrio coli, nouos sibi cultus fabricari minimè sustinet. Simul ergo atqui vagari sibi permittunt homines extra Dei verbum, quo quisque in eo colendo magis strenuè & curiosè sataget, eo grauius sibi accerset iudicium: quia profanatur religio talibus figmentis. In his verbis appositio est, Docentes doctrinas, præcepta hominum. Eos enim errare Christus pronuntiat qui loco doctrinæ obtrudunt hominum mandata: vel qui inde regulam petunt colendi Dei. (1. Sam. 15 e.22) Fixum ergo illud maneat, quia Deo pluris est obedientia quàm victimæ, fictitios omnes cultus coram eo vanos esse: imò teste Propheta, maledictos & detestabiles.

MATTH. XV.

10 *Et aduocatis ad se turbis, dixit eis, Audite & intelligite.*

11 *Non quod ingreditur in os impurat hominem, sed quod egreditur ex ore, hoc impurum reddit hominem.*

12 *Tunc accedentes discipuli eius dixerunt illi, Nosti Pharisæos audito sermone isto offensos fuisse?*

13 *At ille respondens ait, Omnis plantatio quam non plantauit Pater meus cælestis eradicabitur.*

14 *Omittite illos, duces sunt cæci cæcorum. Porrò si cæcus cæco dux fuerit, ambo in foueam cadent.*

MARC. VII.

14 *Et quum aduocasset ad se totam turbam, dicebat illis, Audite me omnes, & intelligite.*

15 *Nihil est extra hominẽ introiens in eum, quod possit eum inquinare: sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ inquinant hominem.*

16 *Siquis habet aures ad audiendum audiat.*

17 *Et quum ingressus esset domum, ac semotus à turba, interrogarunt eum discipuli eius de similitudine.*

LVC. VI.

39 *Dicebat autẽ illis similitudinẽ, Nũquid potest cæcus cæcũ ducere? nõne ambo in foneam cadent?*

15 *Respon-*

15 *Respondens autem Petrus dixit ei, Edisſere nobis parabolam iſtam.*

16 *Ieſus autē dixit, Adhuc & vos intelligentia caretis?*

17 *Nondū intelligitis quòd quicquid ingreditur in os, in aluum abit, & in ſeceſſum eycitur?*

18 *At ea quæ proficiſcuntur ex ore, ex ipſo corde egrediuntur, & illa impurum reddunt hominem.*

19 *Nam ex corde exeunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, ſtupra, furta, falſa teſtimonia, conuitia.*

20 *Hæc ſunt quæ impurū reddunt hominem. Cæterùm illotis manibus capere cibum, non coinquinat hominem.*

18 *Et ait illis, Adeò & vos intelligentia caretis? nōdum intelligitis quòd omne foris introiēs in hominē, nō poteſt eū inquinare?*

19 *Quia non intrat in cor eius, ſed in ventrē: & in ſeceſſum exit repurgans omnes eſcas.*

20 *Dicebat autē, Quod ab homine exit, illud inquinat hominem.*

21 *Ab interioribus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, ſtupra, homicidia,*

22 *Furta, cupiditates, fraudes, dolus, laſciuia, malus oculus, conuitia, ſuperbia, ſtultitia.*

23 *Omnia hæc mala ab internis procedunt, & inquinant hominem.*

10 *Aduocatis ad ſe turbis.)* Hîc Chriſtus ad dociles ſe conuertens, fuſius exponit quod prius attigerat, regnum Dei non eſſe poſitum in cibo & potu, ſicuti etiam Paulus docet. nam quum res externæ *Rom.14.c.17* natura puræ ſint, liber quoque ac purus eſt earum vſus. nec verò ex bonis Dei creaturis contrahitur immundities. Generalis eſt igitur ſententia, ſordes nō aliunde venire in hominem, ſed fontem in ipſo latere. Cæterum per ſynecdochen *Ex ore hominis* prodire dicit quæ ex ſe quiſque mala profert. Alludit enim ad præſentem cauſam, acſi diceret, Nos non haurire ore immunditiem vnà cum cibo & potu: ſed ex nobis omne ſordium genus profluere.

12 *Noſti Phariſæos.)* Quia ſuperciliosi ac indociles erant Scribæ, non multum operæ impendit Chriſtus in illis placandis, ſed ſatis habuit eorum hypocriſin & faſtum repellere. Ita duplicata eſt offenſio quam prius conceperant, vbi vident non incuria, ſed quaſi ex profeſſo ſuas lotiones tanquam nugas à Chriſto ſperni. Iam quum malignos & virulentos animos Chriſtus acriter pungendo magis accendere non dubitauerit, diſcamus eius exemplo non magnopere curandum eſſe vt omnibus placeant facta ac dicta noſtra. Diſcipuli tamen (vt rudibus & indoctis mos eſt) Chriſtum incommodè & perperam reſpondiſſe, ex euentu minus ſecundo coniiciunt. Huc enim ſpectat eorum admonitio, vt Chriſtus aſperius dictum corrigendo, offenſos animos lenire ſtudeat. Hoc ferè ſolenne eſt infirmis, ſiniſtrè iudicare de doctrina quam vident iniquis & aduerſis auribus accipi. Et certè optandū eſſet eam placidè & ſine offenſa probari omnium ſuffragiis: ſed quia multorum mentes excæcat Satan, & corda etiam in rabiem accendit, multas etiam animas bruto ſtupore obrutas tenet, fieri non poteſt vt omnibus ſapiat recta ſalutis doctrina: præſertim verò exaſperari mirum non eſt qui malitiæ & contumaciæ virus intus fouent. Danda quidē opera eſt, quoad licebit, ne qua ex noſtra docendi ratione offenſio naſcatur: ſed extremæ inſaniæ foret, velle nobis prudentius moderari quàm edocti ſumus à cæleſti magiſtro. Videmus autem vt ex eius ſermone ſumpta fuerit ab improbis & peruerſis hominibus ſcandali occaſio: imò videmus vt illam ſcandali ſpeciem quæ malignè contracta erat, ſuſque deque habuerit.

13 *Omnis plātatio.)* Quia minus proſpero doctrinæ ſucceſſu vulnerati erant debiles animi, Chriſtus huic malo mederi voluit. Hoc autem remedium adhibet, non eſſe quòd turbentur boni, vel minus honorificè de doctrina ſentiant, quanuis multis in mortem cedat. Inſcitè hic locus exponitur à quibuſdā, quòd omnia hominum figmenta, & quicquid ex ore Dei profectum non eſt, euelli ac perire oporteat: nam ad homines potius Chriſtus reſpexit, ac ſenſus eſt, mirum non eſſe ſi reprobis mortifera eſt ſalutis doctrina, quia ſemper in exitiū, cui deuoti ſunt, præcipites feruntur. Quare plantatos Dei manu intellige, qui gratuita eius adoptione in arborem vitæ inſiti ſunt: ſicuti & Ieſaias renouata Chriſti gratia Eccleſiam vocat *Ieſa.60 d.21* germen à Domino plātatum. Porrò quia ex ſola Dei electione eſt ſalus, reprobos perire neceſſe eſt quocunque id fiat modo: non quòd Deus innoxios & omni culpa vacuos perdat, ſed quia ipſi propria malitia quicquid oblatum eſt, quamlibet ſit ſalutare, in exitium ſuum conuertunt. ita fit vt ſpontè pereuntibus Euangelium odor ſit mortis in mortem, teſte Paulo. Etſi enim omnibus in ſalutem proponitur, hunc *2 Cor 2.d 16* tamen fructum non profert niſi in electis. Fidi etiam & probi doctoris eſt ſic temperare quicquid adducit in medium vt omnibus proſit: ſed quoties aliter ſuccedit, conſolemur nos Chriſti reſpōſo. Pulchrè autem exprimit ſimilitudo cauſam exitii non eſſe in doctrina, ſed reprobos qui nullam in Deo radicem habent, obiecta ſibi doctrina, euomere occultum venenum vt ſibi mortem accelerent, cui iam erant addicti. Adde quòd hypocritas qui videntur ad tempus inſtar bonarum arborum plātati, ſpecialiter Chriſtus deſignat. Epicurei enim qui craſſo & infami Dei contemptu ſunt notabiles, non dicentur propriè ſimiles *Epicurei.* eſſe arboribus, ſed in quibus aliqua inanis pietatis ſpecies emicat. Tales erant Scribæ qui in Eccleſia Dei, non ſecus ac cedri in Libano eminebant: quo magis abſurda videri poterat eorum defectio. Porrò quum

dicere posset Christus meritò perire qui salutem indignè respuunt,altius conscendit,ac quenquam perpetuò staturum negat nisi cuius salus in Dei electione fixa est. Quibus verbis disertè exprimit primam salutis nostræ originem fluere ab illa gratia qua Deus nos sibi antequam creati essemus,in filios elegit.

14 *Omittite ipsos.*) Indignos esse pronuntiat quorum haberi debeat ratio: itaque non esse cur nos eorum offensio nimis commoueat.Hinc sumpta fuit trita illa de scandalis vitandis distinctio,quòd cauendum sit ne infirmis detur scandalum:siquis verò contumax & malignus scandalum accipiat,non esse curandum: Christum enim qui petra est scandali, sepeliri necesse foret,si vellemus omnium peruicaciæ satisfacere. Ergo inter infirmos qui ignorantia offensi, mox reddunt se sanabiles,& superbos & morosos qui scandala sibi accersunt discernere operæpretium est,nequis infirmus nostra culpa turbetur.Cęterum vbi mali contumaciter impingent, per medias offensiones securè pergamus. nam qui infirmis fratribus non parcit,quasi pedibus eos calcat,quibus iubemur manum porrigere.Alios verò curare minimè consentaneum esset quorum in scandala incidere necesse est si rectam viam tenere cupimus.Deinde vbi offendiculi prætextu eos à Christo alienari & deficere contigerit,sinendi sunt,ne secum nos abripiát. *Duces sunt cæci cæcorum.*) Significat Christus miserè perituros quicunque huc illuc se inflectent ad illorum arbitrium.nam quum in plana via impingant, hinc constat sponte eos cæcutire. Nũc quorsum se illis regendum quisquam permitteret, nisi vt in eandem cadat foueam? Christus autem qui Sol iustitiæ nobis illuxit,nec solum Euangelii sui face nobis viam monstrat,sed eandem à nobis vult præferri,meritò ab illa socordia discipulos reuocat,ne in cæcorũ gratiã quasi in tenebris errẽt.Hinc etiam colligimus inexcusabiles esse omnes qui simplicitatis aut modestiæ prætextu fallendos se,ac erroribus illaqueandos tradũt. Lucas in hac sententia recitanda nullam circunstantiam notat: sed generaliter dicit, Christum hac similitudine vsum fuisse,sicuti multos Christi sermones commemorans,quorsum habiti fuerint subticet. Potest quidem fieri vt sæpius idem hoc Christus dixerit:ego tamen(quia locus alibi non erat aptior)huc inserere non dubitaui quod tempore non expresso refert Lucas.

Scandala.

Spontanea cæcitas.

15 *Respondens Petrus.*) Quia discipuli nimiam ruditatem produnt,meritò eos castigat Christus,& exprobrat quod adhuc intelligentia careant: neque tamen illis doctorem se præstare desinit. Quòd nominatim Petro Matthæus tribuit,Marcus eodem sensu ab omnibus quæsitum fuisse refert, idque patet ex Christi responso,vbi non sola Petri ignorantia,sed omnium pariter coarguitur.Summa autem est,cibis non pollui homines, sed sordes vitiorum intus habere inclusas quæ palàm in opera emergunt. Siquis obiiciat,intemperiem victus inquinamentum esse : facilis est solutio, Christum non agere nisi de natiuo & legitimo earum rerum vsu quas nobis Dominus subiecit,Edere & bibere libera per se, & media res est:siquid accedit corruptelæ,ab ipso homine oritur, ideóque internum censeri,non extrinsecum debet.

19 *Ex corde exeunt.*)Hinc colligimus quod admonui,nomen Oris pro loci præsentis circunstantia fuisse prius à Christo positum:nunc enim non fit oris mentio,sed tantùm ex corde hominis manare dicitur quidquid vitiosum est,& suis sordibus inquinat. In hoc differt à Matthæo Marcus, quòd plura vitia enumerat,vt sunt libidines,vel cupiditates nimiæ,quas alii auaritias transferunt,ego generaliter accipere malui.Item dolus & intemperantia,& quæ deinde sequuntur.Cæterum quanuis impropria sit loquẽdi forma, sufficit tenere mentem Christi, quòd omnia vitia ex malis & corruptis cordis affectibus procedant.Impropriè dicitur malus oculus ex corde procedere,in re tamen ipsa nihil est vel absurdi vel ambigui,nempe quòd impurum cor oculos contaminet, vt ministri sint vel organa malarum cupiditatum. Neque tamen restringit Christus quicquid mali est in homine ad manifesta peccata, sed vt clarius ostendat cor hominis omnium malorum sedem esse, testimonia & fructus in ipsis peccatis extare dicit. Pro verbo inquinandi Græcè habetur Commune facere : sicuti paulo antè Marcus communes dixit manus pro impuris. Est autem Hebraica phrasis: nam quia hac lege Dominus Iudæos segregauerat vt disiuncti essent ab omnibus Gentium inquinamentis,quicquid ab hac sanctitate alienum erat,commune quasi profanum vocarunt.

Oris nomen.

Commune.

MATTH. XV.	MARC. VII.	LVC.
21 *Et egressus inde* Iesus *secessit in partes Tyri & Sidonis.*	24 *Et inde surgens abiit in confinia Tyri ac Sidonis : & ingressus domum, neminẽ voluit scire,nec potuit latere:*	
22 *Et ecce mulier Chananæa quæ à finibus illis venerat,clamauit dicens, Miserere mei Domine fili Dauid: filia mea miserè à dæmonio vexatur.*	25 *Mulier enim statim vt audiuit de eo cuius filiola habebat spiritum immundum,venit, & accidit ad pedes eius:*	
23 I*lle verò nõ respondit ei quicquam. Et accedentes discipuli eius rogabant illum,dicentes, Amãda illam : nã clamat post nos.*	26 (*Erat enim mulier Græca, Syrophœnissa genere*) *& rogabat eum vt dæmonium eiiceret de filia sua.*	
24 *At ille respondens,dixit, Non sum missus nisi ad oues perditas domus* I*srael.*	27 I*esus autem dixit illi, Sine prius saturari filios: non est enim decorum sumere panem filiorum,& proiicere catellis.*	
25 I*lla autem venit, & adorauit eum,dicens, Domine succurre mihi.*	28 *At illa respondit,& di-*	
26 *At ille respondens dixit, Non est decorum sumere panem filiorum, &*		

proiicere

proijcere catellis.
27 *At illa dixit, Certè Domine : etenim catelli edunt de micis quæ cadunt à mensa dominorum suorum.*
28 *Tunc respondens Iesus dixit illi, O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata fuit filia eius ex eo tempore.*

xit illi, Certè Domine: nam catelli quoque comedunt sub mensa de micis filiorum.
29 *Et ait illi, Propter istum sermonem vade, exijt dæmonium à filia tua.*
30 *Et quum abijsset in domum suam, reperit dæmonium exiisse, & filiam iacentem super lectum.*

In hoc miraculo docemur quomodo ad Gentes manare cœperit Christi gratia: etsi enim nondum aduenerat maturum tempus quo se toti mundo Christus publicaret, præludia tamen quædam dare voluit communis misericordiæ, quæ tandem promiscuè Iudæis & Gentibus fuit exhibita post eius resurrectionem. Insignis etiam fidei imago depingitur in muliere Chananæa, vt comparatione facta sciamus promissa redemptione meritò priuatos fuisse Iudæos quorum tam stupida fuit impietas. Mulier quam Matthæus Chananæam vocat, à Marco dicitur fuisse Græca, & genere Syrophœnissa: in quo nihil est dissidii. scimus enim vulgò receptum fuisse Iudæis loquendi morem, vt omnes exteras gentes, Græcas vocarint: ideóque illa antithesis inter Græcos & Iudæos frequenter occurrit apud Paulum. Porro quum ex partibus Tyri & Sidonis oriunda esset, non mirum est vocari Syrophœnissam: quando & regio nomen habebat Syriæ, & pars Phœniciæ erat: omnes verò illius terræ incolas Iudæi Chananæos odiosè vocabant. Et credibile est maiori ex parte traxisse originem à populis Chanaan, qui patria expulsi, tanquam in vicinum exilium profugerant. In hoc ambo consentiunt, mulierem ex profana gente natam, non educatam in Legis doctrina, vltro venisse ad Christum vt suppliciter opem ab ipso peteret. Notanda est etiam circunstantia quæ à Marco exprimitur, Christum illuc venisse non erecto vexillo, sed vt instar priuati hominis in illo angulo ad tempus lateret. Loquitur autem Marcus pro communi carnis sensu. etsi enim Spiritu suo Diuino præuiderat Christus quid futurum esset, quatenus tamē Patris minister erat ac legatus, sese intra vocationis sibi iniunctæ fines humanitus continuit: ideo non potuisse dicitur quod secundum hominem volebat. Interim hæc circunstantia, vt dixi, ad damnandos Iudæos graue pondus habet, quòd quum ipsis Christus promissam redemptionem sonora voce & miraculis additis in medium proferret, cæci & surdi fuerint, quum tamen iactarent se fœderis Domini esse hæredes, peculium eius, regnúmque Sacerdotale: mulier verò hæc cui nihil commune erat cum filiis Abrahæ, & ad quam fœdus minimè in speciem pertinebat, nulla voce aut signo inuitata vltro accurrerit. Chananæa. Græci.

22 *Miserere mei Domine.)* Quanquam à grege Domini extranea erat hæc mulier, gustum tamen aliquem pietatis imbiberat: nam sine aliqua promissionum notitia Christum non vocasset filium Dauidis. Tametsi enim à pura & integra Legis doctrina ferè desciuerant Iudæi, vel saltem procul deflexerant, celebris tamen vigebat promissæ redemptionis fama. Et quoniam Ecclesiæ restitutio à regno Dauidis pendebat, quum de Messia erat sermo, tritum apud eos erat nomen filii Dauidis, & quidem in ore omnium volitabat hæc confessio. Sed quum apud ipsos obsoleuisset vera fides, mira & incredibili Dei bonitate factum est vt promissionum odor ad vicinas gentes peruenerit. Quanquam ergo mulier hæc à nullo magistro familiariter edocta erat, fidem tamen de Christo non temere sibi fabricauit, sed concepit ex Lege & Prophetis. Quare non minus insulsè quàm impiè canis ille Seruetus, vt fidem promissionibus nudaret, abusus est hoc exemplo. Secundum hunc sensum non nego quin possit interdum aliqua esse fides implicita, cui scilicet non constat diserta distinctáque sanæ doctrinæ cognitio: modo hoc teneamus, fidem semper ex Dei verbo nasci & principium suum ex veris rudimentis habere, vt semper ad aliquam scientiæ lucem annexa sit.

23 *Ille verò non respondit.)* Variis modis fidem huius fœminæ Euangelistæ commendant, sicuti nunc ab inuicta constantia. nam quum silentium Christi quoddam esset repulsæ genus, hac tentatione deiectam non fuisse mirum est: assiduitas autem precandi, perseuerantiæ testis fuit. Videtur tamen hoc fidei & inuocationis naturæ esse contrarium, qualiter eam Paulus describit ad Rom. quòd scilicet nemo ritè precari queat nisi præeunte verbo Dei. Quis ergo mulierem hanc fide præditam esse dicet, quæ tacente Christo fiduciam ex sensu proprio spirat? Sed quum bifariam loquatur Christus, & taceat, notandum est, quanuis tunc supprimeret oris verba, intus tamen loquutum esse mulieris animo: itaque arcanum hunc instinctum externæ prædicationis vice fuisse. Adde quòd quum ex auditu fidei nata esset eius precatio, quanuis non statim respondeat Christus, semper tamen resonat doctrina illa quam semel didicit, quod Christus aduenerit Redemptor. Ita sæpe Dominus fideles suos alloquitur & simul tacet: nam Scripturæ testimoniis freti, vbi ipsum audiunt loquentem, sibi non dubitant propitium fore: & tamen votis eorum & precibus non statim respondet, quin potius se audire dissimulat. Videmus ergo quodnam fuerit Christo consilium tacendi, non vt fidem mulieris extingueret, sed potius vt acueret eius studium, & accenderet feruorem. Quòd si exiguum doctrinæ semen in Chananæa tam vberem fructum tulit, nihil minus decet quàm nos deficere siquando nos suspendit, nec statim humano responso dignatur. *Amanda eam.)* Nihil in eius gratiam petunt discipuli: sed quia illis molesta est importunitas, dimitti quouis modo cupiunt. Cæterùm puerile figmentum fuit, quòd hoc prætextu conati sunt Papistæ Sanctos qui mortui sunt, nobis inducere patronos. nam vt demus hanc fœminam petiisse à discipulis aliquid suffragationis vel gratiæ (quod tamen ex contextu elici non potest) alia tamen est mortuorum ratio quam viuorum. Adde quòd fastidiosè eam audiunt discipuli: atque vt animus illis fuerit patrocinio suo eam leuare, nihil tamen impetrant. Rom. 10. c. 14

24 *Non sum missus.)* Reddit causam Apostolis cur Chananæam non exaudiat, quia velit Iudæis se totum impendere, quibus solis destinatus erat Diuinæ gratiæ minister. Ergo à vocatione & mandato Patris arguit nihil esse extraneis auxilii præstandum: non quòd perpetuò inclusa fuerit Christi virtus intra tam angustos fines, sed quia sic ferebat temporis ratio, vt initium faciens à Iudæis, se tunc illis peculiariter addiceret. Nam vt dictum fuit cap. 10, non ante resurrectionem diruta fuit maceria vt pacem annũtiaret Christus ipse Gentibus à Regno Dei alienis. Ideo tunc vetabat Apostolos alibi, quàm in Iudæa primum doctrinæ semen spargere. Verè igitur se missum hoc loco negat nisi ad solos Iudæos, donec suo tandem ordine Gentes quoque succederent. Porrò Oues domus Israel appellat non solos electos, sed quicunque genus à sanctis Patribus trahebant: quia omnes complexus fuerat Dominus in fœdere, & promiscuè omnibus redemptor promissus erat, sicuti etiã sine exceptione omnibus se patefecit ac obtulit. Hoc quoque notatu dignum est, quòd se datum esse pronuntiat ouibus perditis: sicut alibi se venisse testatur ad seruandum quod perierat. Iam quum nobis hodie communis sit eius gratia cum Iudæis, colligimus qualis sit nostra conditio, donec ipse appareat nobis seruator.

Oues domus Israel.

25 *Illa venit & adorauit.)* Videtur mulier obstinatione quadam luctari, vt ab inuito aliquid extorqueat. sed non dubium est quin concepta de Mesiæ bonitate fides illam sic animauerit. Quod autem Christo præcisè negante hoc esse sui officii, eam non terruit repugnantia, neque deduxit à proposito: hinc factum est quod penitus defixa in priore illo, quem dixi, fidei sensu, nihil spei suę contrarium admisit. Atque hæc vera est fidei probatio, quum generale salutis nostræ principium, quod in verbo Dei fundatum est, nullo modo nobis excuti patimur.

26 *Non est decorũ.)* Iam Christus duriore quàm prius, responso spem omnẽ præcidere videtur. non enim solum docet, quicquid accepit à Patre gratiæ Iudæis deberi, & illis esse dispensandum, ne peculiari suo iure fraudentur: sed non sine contumelia comparat mulierem ipsam cani, significans indignam esse quæ gratiæ suæ particeps fiat. Cæterùm vt clarè nobis pateat sensus, sciendum est hîc vocari panem filiorum non quælibet Dei dona, sed tantùm quæ distinctè Abrahæ & eius generi contulerat. Nam ab initio mundi sic effusa vbique fuit Dei bonitas, imò cælum & terram impleui, vt patrem ipsum senserint omnes mortales. Sed quia filios Abrahæ maiori honore dignatus fuerat, quàm reliquum humanum genus, panis filiorum dicitur quicquid propriè ad illam adoptionem spectat, qua soli Iudæi electi erant in filios. Luce Solis, vitali spiritu, terræque alimentis communiter fruebantur cum Iudæis Gentes: sed benedictio quæ in Christo speranda erat, residebat in vna domo Abrahæ. Quare sine discrimine vulgo exponere quod Deus singulari priuilegio penes gẽtem vnam deposuerat, nihil aliud erat quàm abolere Dei fœdus. nã hoc modo Iudæis, quos excellere decebat, pares fiebant Gentes. Ideo Christus proiiciendi verbo vtitur, significans non bene locari quod Ecclesiæ Dei ablatum, profanis hominibus vulgatur. Hoc autem restringi debet ad tempus illud quo Deus inuocabatur tantùm in Iudæa. Nam ex quo ascitæ sunt Gentes in consortium eiusdem salutis (quod factum est vbi per Euangelium Christus vbique illuxit) sublatum est discrimen, vt qui prius canes erant, nunc reputentur inter filios. Cæterùm hîc iaceat necesse est carnis superbia, vbi audimus nos origine esse canes. Maior quidem ab initio fuit humanæ naturę prębstantia, in qua fulgebat Dei imago, quàm vt tam probrosum nomen in Gentes omnes competeret, adeòque in ipsos Reges quos Deus suo titulo insignit, sed fecit Adæ perfidia & defectio, vt Dominus meritò cum canibus in sterquilinium proiiciat, qui primi parentis culpa facti sunt degeneres: præcipuè vbi fit comparatio inter Iudæos, qui exempti sunt à cõmuni sorte, & Gentiles qui exulãt à regno Dei. Clarius exprimitur consilium Christi apud Marcum, vbi habetur, *Sine prius saturari filios.)* Nam Chananæam admonet præposterè facere, quæ velut in media cœna in mensam inuolat. Cæterùm quanuis præcipuè respexerit ad sumendum de fide mulieris examen, simul tamen docuit quàm horrenda Iudæos vltio maneret, qui bonum incomparabile vltro sibi oblatum respuebant, quod aliis cupidè feruentérque appetentibus negabat.

Proiicere.

27 *Certè Domine.)* Responsio mulieris ostendit non fuisse cæco vel obtuso impetu abreptam vt directè impingeret in Christi sermonem. nam quia Iudæos aliis prætulit Deus, ipsa quoque adoptionis honorem illis relinquit, séque minimè obstare testatur quin Christus secundum ordinem Diuinitus pręscriptum illos satiet: tantum petit vt micæ aliquæ, quasi fortuitò cadentes, ad catulos vsque perueniant. Et certè nunquam ita Deus suam gratiam inclusit inter Iudæos, quin Gentes exiguo saltem eius gustu aspergeret. Itaque ad exprimendam quæ tunc vigebat, gratiæ Dei dispensationem, nihil aptius vel magis scitè dici potuit.

28 *Magna est fides tua.)* Primò fidem mulieris laudat: deinde se illius precibus in fidei gratiam annuere testatur. Porro fidei magnitudo præcipuè in eo se exeruit, quòd modica tantùm doctrinæ scintilla duce, nõ modò agnouit genuinum Christi officium, cælestémque ei potentiam tribuit, sed constanter perrexit per tam ardua obstacula, sese exinaniri passa est, modò retineret quod sibi persuaserat, non defore sibi Christi auxilium, denique fiduciã humilitate sic condiuit, vt neque sibi temerè quicquã arrogaret: neque tamen fontem gratiæ Christi sibi præcluderet indignitatis propriæ sensu. Hoc autem profanæ mulieris elogio damnata est eius populi ingratitudo, qui se Deo sacrum esse iactabat. Cæterum quomodo rite credere dicatur mulier quæ non tantùm destituitur Christi promissione, sed aduerso eius sermone repellitur, suprà admonui. quanuis enim duriter in speciem recuset eius preces, de promissa tamen Diuinitus per Mesiam salute persuasa, bene sperare non desinit: ideóque sentit ianuam sibi claudi, non vt penitus arceatur, sed vt magis se, in fidei conatu per rimulas penetret. Posterius membrum vtilem doctrinam continet, quòd fides quiduis impetret à Domino, quia tanti eam æstimat vt semper paratus sit votis nostris quoad expedit, morem gerere.

Fidei magnitudo.

MATTH. XV.

29 *Et digressus illinc Iesus, venit iuxta mare Galilææ: & conscenso monte sedebat illic.*

30 *Et accesserunt ad eum turbæ multæ ducētes secum claudos, cæcos, mutos, mutilos, & alios multos. Et abiecerunt eos ad pedes Iesu, & sanauit eos:*

31 *Adeò vt turbæ miratæ sint quum viderēt mutos loqui, mutilos esse sanos, claudos ambulare, cæcos videre: & glorificabāt Deum Israel.*

32 *Iesus autem vocatis ad se discipulis suis, dixit, Misereor me turbæ, propterea quòd iam triduum perseuerant apud me, & non habent quod edant: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via.*

33 *Dicunt ei discipuli eius, Vnde nobis in solitudine panes tam multi, vt saturemus turbam tantam?*

34 *Et dicit illis Iesus, Quot panes habetis? At illi dicunt, Septem, & paucos pisciculos.*

35 *Et iussit turbas discumbere in terra.*

36 *Et sumpsit illos septem panes ac pisces: & postquam gratias egisset, fregit, deditque discipulis suis: discipuli verò turbæ.*

37 *Comederuntque omnes, & saturati sunt: & sustulerunt quod supererat fragmentorum septem sportulas plenas.*

38 *Qui verò comederant, erant quatuor millia virorum præter mulieres & paruulos.*

39 *Et dimissis turbis cōscendit nauim, venitque in fines Magdala.*

MARC. VII.

31 *Et rursus egressus è finibus Tyri & Sidonis, venit ad mare Galilææ per medios fines Decapolis.*

32 *Et adducunt ei surdum, linguaque impeditum, ac deprecantur eum vt imponat illi manum.*

33 *Et quū apprehēdisset illum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius, & expuēs tetigit linguā ei⁹.*

34 *Ac suspiciēs in cælū ingemuit, & ait illi, Ephphata, quod est aperire.*

35 *Et statim apertæ sunt eius aures, & solutum est vinculum linguæ eius, ac loquebatur rectè.*

36 *Tunc præcepit illis ne cui dicerent: sed quo magis ille eis præceperat, tanto magis prædicabant:*

37 *Et supra modum stupebant, dicentes, Bene omnia fecit, & surdos facit audire, & mutos loqui.*

MARC. VIII.

1 *In diebus illis quū turba admodū multa esset, nec haberēt quod manducarent, accersitis ad se Iesus discipulis suis, dixit illis,*

2 *Misericordia tāgor erga turbā, quia iam triduo manent apud me, nec habent quod edant.*

3 *Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficiēt in via: quidā enim ex eis è longinquo venerunt.*

4 *Et responderunt ei discipuli sui, Vnde istos quis poterit hic satiare panibus in solitudine?*

5 *Et interrogauit eos, Quot panes habetis? Illi verò dixerunt, Septem.*

6 *Et præcepit turbæ discūbere super terrā: & acceptis septē panibus, quum gratias egisset, fregit, dedítque discipulis suis vt apponerēt: & apposuerūt turbæ.*

7 *Et habebāt pisciculos paucos: & quū benedixisset, iussit apponi & hos.*

8 *Comederunt autem, & saturati sunt: ac sustulerunt quæ superfuerant fragmentorum septem sportas.*

9 *Erant autem qui comederant circiter quatuor millia. & dimisit illos.*

10 *Et mox ingressus nauim cū discipulis suis, venit ī partes Dalmanutha.*

LVC.

29 *Digressus illinc.*) Quum idem haud dubiè Christi reditus è partibus Sidonis narretur à Matthæo & Marco, in quibusdam tamen nonnihil discrepant. Hoc leue est, quòd alter in fines Magdala venisse ipsum dicit: alter verò in partes Dalmanutha: nam quum vicinæ essent vrbes supra lacum Genesarem sitæ versus montem Thabor, non mirum est mediæ regioni attribui vtrunque nomen. Decapolis verò sic vocata à decem vrbibus, quia & Phœniciæ, & maritimæ Galilææ contigua erat, Christo transeunda fuit *Decapolis.*

quum à Phœnicia in Galilæam Iudææ rediret. In eo plus apparet dissidii, quòd Matthæus plures variis morbis affectos illum sanasse narrat: Marcus verò vnius tantum surdi meminit. Facilis tamen huius quoque nodi solutio est: Marcus enim miraculum sibi celebrandum delegit quod in itinere editum fuerat, & cuius fama dispersa, terræ illius incolas passim excitauit vt plures Christo sanandos offerrent. Scimus autem Euangelistas curiosè non referre quicquid gestum est à Christo: in miraculis verò sic esse parcos, vt pauca duntaxat in exemplum attingant. Deinde satis habuit Marcus specimē vnum proponere, in quo relucet Christi potentia, perinde ac reliquis eiusdem generis quæ paulo pòst sequuta sunt.

Manuum impositio. 32 Marc. *Adducunt ei surdum.*) Quorsum precati sint vt manum imponeret, ex superioribus locis colligitur. Nam manuum impositio, solenne erat consecrationis symbolum, quo etiam conferebantur Spiritus sancti dona. Nec dubium est quin ritum hunc frequenter vsurpauerit Christus, vt nihil rogarint isti homines nisi quod sciebant ei hactenus in vsu fuisse. Cæterùm Christus alia symbola adhibet: nam muti linguam sputo suo intingit, ac digitum mittit in aures. Satis quidem efficax fuisset vnica manuum impositio: imò vt digitum non moueret, præstare hoc solo nutu poterat: sed constat liberè vsum fuisse signis externis, vt ferebat hominum vtilitas: sicuti nunc linguæ sputum aspergens, notare voluit loquendi facultatem à se vno transfundi, digitum in auriculas mittens, docuit proprium esse suum munus surdas aures quasi perforare. nam ad allegorias confugere nihil opus est: & videmus qui subtilius hac in parte luserunt adeò nihil solidi afferre vt potius ludibrio Scripturam exponant. Sufficiet igitur hoc vnum sobriis lectoribus, nos à Christo loquelam & auditum precariò habere, quatenus vim suam linguis nostris inspirat, & digitis penetrat in aures nostras. Quòd seorsum à turba surdum remouet, partim eo cōsilio facit vt rudibus & nondum satis idoneis testibus eminus spectandam præbeat Deitatis suæ gloriam; partim vt precandi ardorem liberius effundat. Nam quòd suspexit in cælum, ac ingemuit, signum fuit vehementis affectus: vnde perspicitur quàm singularis fuerit eius amor erga homines, quorum miseriis ita condoluit. Nec dubium est quin sputum ex ore suo transfundens in os illius, & digitos auribus inserens, eundem humanitatis affectum testari & exprimere voluerit. Interea sibi summum imperium esse demonstrat corrigendis omnibus vitiis & reddendæ sanitati, quum simpliciter iubet linguam & aures aperiri. neque enim temerè Marcus Chaldaicam hanc vocem posuit, sed vt testis esset Diuinæ Christi potentiæ. Inter alias nugas quibus baptismum inquinarunt stulti homines, hîc quoque histrionicus lusus agitur. Quo exemplo monemur, nullum esse licentiæ modum vbi homines in Dei mysteriis pro suo arbitrio lasciuiunt.

Ephphata.

36 *Præcepit illis ne cui dicerent.*) Quanquam multi sunt interpretes qui præcepta hæc in diuersam partem torquent, acsi consultò stimulasset illos Christus ad celebrandam miraculi famam: mihi tamen simplicius videtur quod alibi attuli, tantùm voluisse differri in aliud tempus magis opportunum & maturum. Quare non dubito quin illorum intempestiuus fuerit zelus, dum silere iussi, ad loquendum festinant. Mirum tamen non est, homines Christi doctrinæ non assuetos immodico ardore ferri quum non expedit. Vertit tamen in suam gloriam Christus quod minus prudenter ab illis tentatum fuerat: quia & miraculum innotuit, & tota illa regio cælestium donorum authorem spernens, reddita fuit inexcusabilis.

37 *Bene omnia fecit.*) Matthæus postquam multa collegit miracula, subiicit tandem hanc clausulam, miratas esse turbas & gloriam dedisse Deo Israel: quia scilicet Deus insolitis modis potentiam suam illustrans, fœderis sui memoriam renouabat. In Marci autem verbis fortè antithesis subest: nam quia varius de Christo erat rumor, significat turba impios esse & malignos quicunque eius factis obtrectant, quando summam potius laudem omnia merentur, quàm calumniæ sint obnoxia. Scimus autem dictante naturæ sensu nihil esse magis iniquum, quàm beneficia in crimen & inuidiam trahi.

32 Matth. *Miseret me turbæ.*) Hîc refertur miraculum alteri non absimile quod paulo antè exposuimus: hoc tantùm est discrimen, quòd quū prius quinque panibus & duobus piscibus saturasset Christus quinque hominum millia, nunc quatuor millia septem panibus & pisciculis aliquot pascuntur. Deinde quum tunc fragmentis impleti sint duodecim cophini, nunc ex maiore copia minores supersunt reliquiæ. Hinc discamus non astringi Dei potentiam mediis vel adminiculis, nec referre coram ipso sitne multum an parum: sicut de mediocri suo exercitu, & ingenti hostium multitudine loquens dicebat Ionathan. Sicuti autem Dei benedictio non secus vno pane ac viginti contenta, ad magnam turbam alendam exuperat: ita si desit illa, decem hominibus pascendis non sufficient centum panes: nam vbi fractus fuerit baculus panis, etiam si in pondere referatur è pistrino farina, & ex furno panis, ventrem tamen vorando farcire nihil proderit. Triduanum ieiunium de quo loquitur Christus, intellige non quòd tridui inediam pertulerint, sed quia in locis desertis non magna fuerit commoditas, vt necesse fuerit ordinario cibo carere. Adde quòd in illis calidis regionibus minor est edacitas, quàm sub crasso nostro & frigido aere. Quare nihil mirum est si diutius à cibo abstinuerint.

1. Sam. 14. a. 6

33 *Vnde nobis in solitudine.*) Nimis brutum produnt stuporem discipuli, quòd tunc saltem non reuocant in memoriam superius illud documentum virtutis & gratiæ Christi, quod ad præsentem vsum aptare poterāt: nunc quasi nihil vnquam tale vidissent, remediū ab eo petere obliuiscuntur. Quia autem similis quotidie nobis obrepit torpor, eo magis cauendum est ne vnquam distrahantur mentes nostræ à reputandis Dei beneficiis, vt præteriti temporis experientia, in futurum idem nos sperare doceat quod iam semel vel sæpius largitus est Deus.

MATTH. XVI.	MARC. VIII.	LVC. XII.
1 Et egressi Pharisæi vnà cum Sadducæis tentantes rogabant eum vt signum è cælo	*11 Et egressi sunt Pharisæi, cœperúntque disputare cum illo, quærentes ab eo si-*	*54 Dicebat autē & ad turbas, Quum videritis nubē orien-*

ostenderet

ostenderet sibi.

2 *At ille respondēs dixit eis, Quū cœperit esse vespera, dicitis, Serenitas: nam rubet cælum.*

3 *Et manè, Hodie tempestas: rubet enim cælum triste. Hypocritæ, faciem cæli scitis diiudicare: signa verò temporum non potestis?*

4 *Natio praua & adultera signum requirit, & signum ei non dabitur, nisi signum* Ionæ *Prophetæ. Et relictis illis abijt.*

gnum è cælo, tentātes eum.

12 *Et quū ingemuisset spiritu suo, dicit, Cur generatio hæc signum quærit? Amē dico vobis si dabitur generationi huic signum.*

13 *Et relictis illis ingressus rursus nauim, abijt traiecto lacu.*

tem ab occasu, statim dicitis, Imber venit: & ita fit.

55 *Et quum Austrum flantem, dicitis quod æstus erit, & fit.*

56 *Hypocritæ, faciē cæli & terræ nostis probare: hoc autem tempus qui fit vt non probetis?*

57 *Cur autem & ex vobis ipsis non iudicatis quod iustum est?*

1 *Et ingressi Pharisæi.)* Marcus dicit initio disputasse. vnde coniicere licet, quum victi essent rationibus, extremum hoc illis fuisse suffugium: vt obstinati homines quoties redacti sunt ad extrema, ne tamen veritati subscribere cogantur, aliquid extra causam solent obtendere. Quanquam autem non exprimitur species disputationis, mihi tamen verisimile est de Christi vocatione rixatos esse cur aliquid nouare auderet, cur se tam magnificè efferret, acsi suo aduentu reddita esset sua integritas regno Dei. Vbi nihil suppetit quod contra eius doctrinam obiiciant, signum postulant sibi è cælo dari. Atqui certum est centum signis non magis fuisse cessuros, quàm Scripturæ testimoniis. Adde quòd multis iam miraculis sub oculos posita fuerat Christi virtus, & quasi manibus palpabilis. Signa quibus se familiariter patefecit Christus negligunt: quanto itaque minus ex longinquo & obscuro signo proficient? Sic hodie Papistæ quasi nunquam sancita esset Euangelii doctrina, nouis miraculis probari sibi postulant. Notandum autem est quòd quum hostiliter contenderent Sadducæi cum Pharisæis, nec modo acre esset odium, sed assiduè arderent inter ipsos lites, nunc se tamen alii aliis contra Christum mutuò adiungunt. ita quum dissideant impii, nunquam tamen eos impediunt intestinæ discordiæ quin aduersus Deum conspirent, & quasi pactis induciis manum vicissim porrigant ad opprimendam veritatem. Tentandi verbo significant Euangelistæ non synceris animis, nec studio discendi, sed per fraudem captasse quod sibi negatum iri putabant, vel saltem quod finxerant non esse in manu Christi. Quia enim nihil nisi humile & contemptibile sibi de illo persuaserant, non aliud illis est propositum, quàm vt deprehensa eius infirmitas, quicquid hactenus acquisierat laudis, apud populum abroget. Sic tentare Deum increduli dicuntur, quoties sibi non esse datum obstrepentes quicquid tulerit eorum libido, Deum infirmitatis insimulant. *Tentare.*

2 *Quum cœperit esse vespera.)* His verbis admonet Christus satis testatam esse suam virtutem vt visitationis suæ tempus agnoscere deberent, nisi spontè oculos claudendo, refugerent apertam lucem. Pulchra autem & valde apposita similitudine vtitur: quanuis enim mutabilis sit aeris ratio, vt nunc repentè surgat tempestas, nunc serenitas præter spem affulgeat: natura tamen duce ex signis præsagiunt homines serenus an nubilus dies futurus sit. Quærit igitur Christus cur regnū Dei non minus euidentibus signis patefactum agnoscant: nam hinc certè constabat eos terrenis commodis ac caducis nimium addictos, quicquid ad cælestem spiritualémque vitam spectaret susque déque habere: nec tam errore cæcutire quàm spontanea malitia. Ideo etiam hypocritas vocat quia simulent se quærere quod sibi ostensum cernere nolebant. Porrò ad totum fere mundum pertinet eadem exprobratio; nam quia ad præsentem vsum acumen suum intendunt homines, & sensus applicant, nemo ferè est qui hac in parte non satis polleat ingenio, vel saltem aliquid tolerabilis notitiæ adeptus, sequatur quod expedit. Vnde ergo fit vt nobis insipida sint signa quibus nos ad se Deus inuitat, nisi quia voluntariæ socordiæ se quisque dedendo, lumen oblatum suffocat? Christi autem vocatio, & præsens exhibitio æternæ salutis, conspicua Scribis erat tam ex Lege & Prophetis, quàm ex ipsius doctrina, cui & miracula annexa erant. Tales sunt hodie permulti qui in rebus perplexis se meritò suspendere iudicium causantur quia expectanda sit certa definitio: imò prudentiæ hoc esse putant, omnem veri inquisitionem data opera fugere. Quasi verò turpis ignauiæ non sit, quum tam sedulo curent quæ carnis sunt ac terræ, negligere æternam animarum salutem, & interim crassæ ac supinæ ignorantiæ vanos sibi accersere prætextus. Nimis autem absurdè indocti quidam homines ex hoc loco eliciunt, non licere ex cæli intuitu facere vel de temperie, vel de procellis iudicium. Potius enim à recto naturæ ordine arguit Christus iustè sua ingratitudine perire qui in rebus præsentis vitæ satis acuti, cælestem lucem scientes & volentes stupore suo obruunt. Apud Marcum additur, Christum ingemuisse spiritu: quibus verbis significat dolenter acerbéque tulisse quum videret ingratos istos homines præfractè Deo resistere. Et certè omnes gloriæ Dei studiosos, & quicunque hominum salutem curę habent sic animatos esse decet vt nulla res grauiori mœrore eos vulneret quàm dum incredulos sibi viam credendi data opera obstruere vident, & eo conferre quicquid habent ingenii vt verbi & operum Dei fulgorem suis nebulis obscurent. Vocem Spiritus emphaticè positam esse arbitror, vt sciamus gemitum hunc ex intimo cordis affectu manasse, nequis Sophista diceret, Christum gestu prę se tulisse dolorem quem intus non sentiret. Sanctam enim animam, quam Spiritus zeli gubernabat, tam impia peruicacia penitus tristari necesse fuit. *Similitudinis adaptatio.*

57 Luc. *Cur ex vobis ipsis.*) Hîc mali fontem aperit Christus,& quasi scalpello vlcus ipsum tangit: quòd scilicet in suas conscientias non descendant, neque illic coram Deo secum inquirant quid rectum sit. Hinc enim tanta hypocritis ad cauillandum proteruia, quòd suas ampullas securè in aerem proiiciunt: non colligunt autem suos sensus, nec seipsos sistunt ad Dei tribunal, vt palmam obtineat quæ semel agnita fuerat veritas. Porrò quòd Lucas hoc turbis dictum esse tradit, à Matthæi & Marci narratione non dissidet: quia probabile est Christum in Scribarum asseclas, ac discipulos & alios Dei cõtemptores illis similes, quos nimis multos esse cernebat, generaliter stylum strinxisse: sicuti in totam illam colluuiem competebat hæc querimonia vel obiurgatio.

4 Matth. *Natio praua.*) Hic locus expositus fuit capite 12. Summa autem est, Iudæos nullis signis acquiescere quin subinde eos titillet praua Dei tentandi cupiditas. Neque enim simpliciter eos vocat gentem adulteram, quia signum qualecunque postulét, quod interdum Dominus suis permisit: sed quia Deum ex professo irritent, ideo se illis instar Ionæ rediuiuum Prophetam fore denuntiat. Sic quidem habet Matthæus: apud Marcum nulla fit Ionæ mentio, idem tamen est sensus: quia ne hoc quidem propriè illis signi vice fuit, Christum à morte excitatum sonoram Euangelii sui vocem vbique emittere. *Iona.cap.2.*

MATTH. XVI.

5 *Et quum venissent discipuli eius in vlteriorem ripã, per obliuionem non sumpserant panes.*

6 *Iesus autẽ dixit illis, Videte, & cauete à fermento Pharisæorum & Sadducæorum.*

7 *At illi reputabant intra sese, dicentes, Panes non sumpsimus.*

8 *Quod vbi cognouit Iesus, dixit illis, Quid cogitatis intra vos ipsos ô parum fidentes, quòd panes non sumpseritis?*

9 *Nondum intelligitis, neque memoria tenetis quinque illos panes, quum homines essent quinquies mille, & quot cophinos sustuleritis?*

10 *Neque septem illos panes, quum homines essent quater mille, & quot sportas acceperitis?*

11 *Quî fit vt non intelligatis, me non de pane dixisse vobis illud, vt caueretis à fermẽto Pharisæorum & Sadducæorum?*

12 *Tunc intellexerunt quòd nõ iussisset cauere à fermento panis, sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorum.*

MARC. VIII.

14 *Et obliti fuerant sumere panes: nec præter vnum panem habebant secum in naui.*

15 *Ac præcepit illis dicẽs, Videte, cauete a fermento Pharisæorum & à fermento Herodis.*

16 *Et disputabant inter sese, dicentes, Panes non habemus.*

17 *Et eo cognito Iesus dicit illis: quid disputatis, quòd panes nõ habetis? nondum animaduertitis, nec intelligitis? adhuc obcæcatum habetis cor vestrum?*

18 *Oculos habentes non cernitis, & aures habentes non auditis, & non meministis?*

19 *Quum quinque panes fregissem in hominum quinque millia, quot cophinos fragmentis plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim.*

20 *Quum autem septem in quatuor millia, quot sportas ex reliquiis fragmentorum tulistis? Illi verò dixerunt, Septem.*

21 *Et dixit illis, Quî fit vt non intelligatis?*

LVC. XII.

1 *Quũ autem conuenisset innumera turba multitudo, adeò vt se inuicem conculcarent, cœpit dicere ad Discipulos suos, Primùm cauete vobis ipsis à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.*

5 *Quum venissent discipuli.*) Hîc Christus ex re nata discipulos hortatur vt sibi à corruptelis omnibus caueant, quæ sinceram pietatem inficiunt. Venerant paulo antè Pharisæi qui specimen dederant virulentæ peruicaciæ: Sadducæi illis fuerant comites: ab alia parte stabat Herodes pessimus & ipse sanæ doctrinæ aduersarius & corruptor. Inter hæc pericula necessariò monendi fuerunt discipuli vt sibi cauerent: nam quum ad vanitatem & errores sponte inclinet humanum ingenium, vbi nos circunstant peruersa commenta, adulterinæ doctrinæ, & similes aliæ pestes, nihil procliuius est quàm deficere à vera & natiua puritate verbi Dei. Si verò iam contigerit nos teneri implicitos, fieri nunquam poterit vt integrum regnum in nobis obtineat vera religio. Verùm vt res ipsa clarius pateat, expendamus verba Christi.

6 *A fermento Pharisæorum.*) Matthæus Sadducæos Pharisæis adiungit: Marcus pro his secundis substituit Herodem: apud Lucam de solis Pharisæis fit mentio. Quanquam incertum est an Lucas eundem recitet sermonem Christi: & fermentum hypocrisin esse definit: denique breuiter perstringit hanc sententiam acsi in verbis nihil fuisset ambiguum. Quanquam autem metaphora fermenti, quæ hîc falsæ doctrinæ aptatur, alibi ad vitæ morúmque hypocrisin transferri potuit, vel etiam idem bis dici: nihil tamen absurdi erit si dicamus, quæ alii duo secundum historiæ seriem copiosius narrant, à Luca paulo aliter, nec suo loco, vel ordine attingi, vt tamen in re, nulla discrepantia sit. Si hanc coniecturam sequi libeat,

beat hypocrisis aliud notabit quàm fucosam ac fictam sapientiæ speciem, nempe fontem ipsum ac materiam inanis pompæ, quæ magnum aliquid coram hominibus ostentans, nullo apud Deum in pretio est. Nam sicut oculi Domini, teste Ieremia, veritatem respiciunt, ita verbo suo fideles ad solidam pietatem *Ierem. 5. a. 3* instituit, vt perfecto ac syncero corde, iustitiæ adhæreant, iuxta illud, Et nunc Israel quid abs te petit Dominus, nisi vt sibi adhæreas toto corde & tota anima? *Deut. 10. c. 12* Contrà vero, hominum traditiones posthabito spirituali cultu, euanidos colores inducunt, quasi Deus talibus illecebris capi posset. nam quantumuis emineant externæ cæremoniæ, coram Deo tamen pueriles nugæ sunt nisi quatenus earum adminiculo exercemur ad veram pietatem. Nunc tenemus cur hypocrisin loco commentitiæ doctrinæ posuerit Lucas, & hoc nomine complexus sit hominum fermenta quæ tantum inflant, coram Deo autem nihil continent solidum: imò quæ mentes hominum à recto pietatis studio ad inanes & nihili ritus traducunt. Cæterum quia clarior est Matthæi expositio, in ea insistere præstabit. Quum discipuli à Domino reprehensi, tandem intellexerint sibi præceptum esse vt cauerent à doctrina, certum est hanc fuisse Christi mentem, vt contra præsentes corruptelas, quibus vndique erant obsessi, eos muniret. ac ideo de Pharisæis & Sadducæis disertè loquutus est: quia duæ illæ sectæ tunc tyrannicè regnabant in Ecclesia, & vitiosis suis dogmatibus oppressam tenebant Legis & Prophetarum doctrinam, vt nihil ferè sanum vel integrum maneret. Quæritur tamen quorsum Marcus Herodem annumeret falsis doctoribus, qui nihil tale profitebatur. Respondeo, quum ipse semiiudæus esset, degener ac perfidus, quibuscunque potuit artibus conatum esse vt in suas partes abduceret populum. Hic enim omnibus Apostatis mos est, mixturam aliquam comminisci vt surgat noua religio quæ priorem aboleat. *Apostata.* Quoniam ergo principia veræ & antiquæ pietatis astutè subuertere moliebatur, vt ea demum valeret religio quæ ad eius tyrannidem maximè apta foret: imò quia nouum quendam Iudaismum inducere tentabat: non sine causa Dominus ab eius quoque fermento caueri iubet. nam sicuti ex templo Dei spargebant errores suos Scribæ: ita Herodis aula ad fabricandos alios errores alia Satanæ officina erat. Sicut hodie in Papatu videmus non in templis modò, & Sophistarum ac Monachorum antris Antichristum suas fallacias vomere: sed aulicæ etiam Theologiæ subsidio fulcire regnum suum, vt ita nihil artificii omittat. Sicuti autem tunc præsentibus malis occurrit Christus, & vt quidque maximè noxium erat, suorum mentes ad id cauendum excitauit: hoc exemplo moniti prudenter hodie expendere discamus quænam corruptelæ nobis officere possint. Citius ignis aquæ miscebitur quàm vt Papæ figmenta cum Euangelio quis conciliet. Itaque quisquis se Christo discipulum bona fide addicere cupit, puram ab illis fermentis animam suam seruare studeat. Quòd si iam imbutus fuerit, eousque laboret in se purgando dum nihil fæcis aut sordium amplius in ipso hæreat. Iam verò quia ex alia parte homines turbulenti sanam doctrinam corrumpere variè aggressi sunt, ad cauendas etiam tales fallacias sedulò excubét fideles, vt in azymis veritatis perpetuum Pascha celebrent. Quia verò passim iam grassatur Lucianica impietas, nocentissimum fermentum, imò plusquam lethale virus, ad hanc omnium maximè necessariam cautionem totos suos sensus conferant. *Lucianica impietas.*

8 *Quid cogitatis intra vos.)* Iterum ostendunt discipuli quàm malè tum ex Magistri doctrina, tum ex mirificis eius operibus profecerint. Quod enim de fermento cauendo dixerat sic arripiunt acsi tantum ab externo commercio abducere eos vellet Christus. Nam quia vsu receptum erat inter Iudæos ne victum haberent communem cum hominibus profanis, putant discipuli in eorum ordinem ac numerum redigi Pharisæos. Et hæc quidem inscitia vtcunque erat tolerabilis: sed quia iam recentis beneficii obliti, non cogitant remedium in manu Christi esse, ne in cibo & potu se polluere cogantur, asperius eos vt digni sunt, increpat. & certè nimis crassa erat ingratitudo, quum nuper de nihilo vidissent creatum esse panem multis hominum millibus saturandis, idque bis esse factum: nunc de pane esse solicitos, acsi non eadem adhuc Magistro suppeteret virtus. Ex quibus verbis colligimus, infidelitatis conuinci omnes qui Dei potentiam semel aut iterum experti, in futurum tempus diffidūt. Nam vt fides donorum Dei memoriam fouet in cordibus nostris, ita nisi ea sopita, nunquam obrepet illorum obliuio.

12 *Intellexerunt quod de doctrina.)* Minimè obscurum est quin fermenti nomen Christus simplici puróque Dei verbo opponat. Nomen hoc suprà in bonam partem accepit Christus, quum diceret fermento simile esse Euangelium: *Fermenti nomen.* sed vtplurimum Scriptura hoc nomine quiduis aduentitium designat, quo natiua rei cuiusque puritas inficitur. In hoc autem loco hæc inter se duo antitheta haud dubiè respondent, simplex Dei veritas, & figmenta quæ ex proprio sensu comminiscuntur homines. Neque est quod elabi tentet quispiam Sophista, negans de qualibet doctrina hoc debere intelligi: quia non alia reperietur doctrina quæ puræ & azymæ nomen sustineat quàm quæ à Deo profecta ést. Vnde sequitur, fermentum vocari quicquid aliunde mixturæ prouenit: sicuti etiam Paulus docet adulterari fidem simulatque à Christi simplicitate abducimur. *2. Cor. 11. a. 2* Iam videndū est quorū doctrinam caueri velit Dominus. Tunc certè penes Scribas & Sacerdotes ordinaria erat Ecclesiæ potestas, in quibus primatum tenebant Pharisæi. Quum nominatim ab eorum doctrina prohibeat suos Christus, sequitur repudiandos esse omnes qui figmenta admiscent verbo Dei, vel quicquam alienum ingerunt, quocunque tandem polleant honoris gradu, vel titulo superbiant. Quare maledicta & præuaricatrix est eorum subiectio qui se vltro Papæ commentis & legibus subiiciunt.

MATTH.	MARC. VIII.	LVC.
	22 *Et Venit Bethsaidam, & adducunt illi cæcum, & obsecrant eum vt illum tangat.*	
	23 *Tunc apprehensa manu cæci, eduxit illum extra vicum. Et quum expuisset in oculos eius, imposuissétque illi*	

manus, interrogauit eum si quid videret.
24 *Et ille intuitus ait, Video homines: quia cerno instar arborum ambulantes.*
25 *Deinde rursum imposuit manus, super oculos illius, & iussit vt aspiceret, & restitutus est vt lucidè videret omnes.*
26 *Et dimisit illum in domum suam, dicens, Neque in vicum ingrediaris, neque dixeris quicquam in vico.*

Hoc miraculum, cuius omissa est ab aliis narratio, propter hanc maximè circunstantiam videtur à Marco referri, quòd Christus non momento, vt sæpe facere solitus est, sed paulatim cæco visum restituit: quod ideo factum esse probabile est, vt documentum in hoc homine statueret liberæ suæ dispensationis, nec se astrictum esse ad certam normam, quin hoc vel illo modo virtutem suam proferret. Oculos ergo cæci non statim ita illuminat vt officio suo fungantur, sed obscurum illis, confusúmque intuitum instillat: dein de altera manuum impositione integram aciem illis reddit: ita gratia Christi, quæ in alios repentè effusa prius erat, quasi guttatim defluxit in hunc hominem.

24 *Video homines.)* Interrogatus fuerat cæcus propter discipulos, vt scirent aliquid iam illi datum esse, sed tamen tenue duntaxat factum sanationis initium. Respondet igitur se homines videre, quia cernat quosdam ambulantes qui recti sunt instar arborum. Quibus verbis fatetur se nondum pollere tam dilucido visu, vt homines ab arboribus discernat: se tamen iam aliqua videndi facultate præditum, quia ex motu homines esse coniicit, quos rectæ staturæ esse videt: quo etiam sensu similes esse dicit arboribus. Quare videmus vt tantùm coniectura se homines videre dicat.

26 *Dimisit illum in domum.)* Quòd Christus non patitur redire Bethsaidam vbi miraculum multos habuisset testes, quidam factum esse diuinant quia Christus gratiæ suæ fruitione eius loci incolas priuando, de illis pœnam sumere voluerit. Quicquid fuerit causæ, certum est non fuisse ab eo editum miraculum vt perpetuò sepeliretur, sed latere cum multis aliis voluisse, donec expiatis morte sua mundi peccatis gloriam Patris conscenderet.

MATTH. XVI.

13 *Quum venisset autē Iesus in partes Cæsareæ Philippi, interrogauit discipulos suos dicens, Quem me dicunt homines esse filium hominis?*
14 *Illi verò dicebāt, Alij quidem Iohannem Baptistam, alij verò Eliā, alij verò Ieremiam, aut vnum ex Prophetis.*
15 *Dicit illis, At vos quē me dicitis esse?*
16 *Respondens autem Simon Petrus dixit, Tu es Christus Filius Dei viuentis.*
17 *Et respondens Iesus dixit illi, Beatus es Simō Bar-Iona: quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui est in cælis.*
18 *At ego tibi dico quòd tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam: & portæ inferorum non præualebūt aduersus eam.*
19 *Et dabo tibi claues regni cælorum, & quicquid ligaueris in terra, erit ligatū in cælis: & quicquid solueris in terra, erit solutum in cælis.*

MARC. VIII.

27 *Et egressus est Iesus, & discipuli illius in vicos Cæsareæ, quæ cognominatur Philippi: & in via interrogauit discipulos suos, dicens illis, Quē me dicūt homines esse?*
28 *Illi verò responderunt, Iohānē Baptistā, & alii Eliā, alii rursus vnū de numero Prophetarum.*
29 *Et ipse dicit illis, At vos quem me dicitis esse? Respōdens autē Petrus dicit illi, Tu es Christus.*

LVC. IX.

18 *Et factū est quū esset solus orans, erant cum illo & discipuli, interrogauítque illos dicēs, Quem me dicunt esse turbæ?*
19 *At illi respondentes dixerunt, Iohānem Baptistam, alii autem Eliam, alii verò quòd Propheta quispiam de antiquis surrexit.*
20 *Dixit autē illis, Vos autem quem me dicitis esse? Respōdens Simō Petrus dixit, Christum Dei.*

13 *In partes Cæsareæ Philippi.)* Marcus hunc sermonem in itinere habitum esse tradit: Lucas verò quum oraret, nullósque secum haberet præter discipulos: Matthæus non ita curiosè tempus notat. certum tamen est eandem à tribus historiam referri: & fieri potest vt Christus in illa peregrinatione, postquam in illa statione aliqua precatus esset, interrogauerit discipulos. Porrò quia duplex erat Cæsarea: vetus illa & nobilior, quæ prius turris Stratonis: & hæc ad radices Libani montis, non procul à Iordane sita, epitheton distinctionis causa additur. Etsi enim quidam putant eodem in loco extructam esse vbi olim erat Dan oppidum: quia tamen nuper extructa fuerat à Philippo Tetrarcha, vocata fuit Philippi. *Quem me dicunt homines.)* Posset videri sensus, quænam vulgò fama esset de Redemptore, qui filius hominis factus erat. Alia tamen est quæstio: nempe quidnam de Iesu filio Mariæ sentiant homines. Suo autem more nomen Filii hominis assumit, acsi diceret, Nunc dum carne indutus

Stratonis turris.

Filius hominis.

in terris

in terris versor tanquam vnus ex hominum numero, quódnam de me est iudicium? Consilium autem Christi fuit, discipulos solidè firmare in certa fide, ne inter varios rumores fluctuarentur, vt statim videbimus.

14 *Alij Iohannem.*) Hîc neque de professis Christi hostibus, neque de profanis contemptoribus, sed de magis sana & integra parte populi, & quasi de selecto Ecclesiæ flore agitur. eos enim tantùm commemorant discipuli qui honorificè de Christo loquebantur: & tamen quum illis proposita sit veritas, nemo ad eum scopum tendit, sed omnes in suis deliriis euanescunt. Vnde perspicimus quanta sit humani ingenii debilitas, quòd non modò nihil recti aut veri à se concipere potest, sed ex veris etiam principiis errores sibi fabricat. Adde quòd quum Christus vnicum sit concordiæ & pacis signum, quo Deus totum mundum ad se colligit, hinc maioris dissidii occasionem maior pars arripit. Certè inter Iudæos non alibi quàm in Christo constabat fidei vnitas: & tamen qui aliquid priùs consensus videbantur inter se habere, nunc in varias sententias dissiliunt. Videmus etiam vt error subinde errorem pariat. nam quia vulgi animis præsumpta insederat opinio, in diuersa corpora animas migrare, hinc fit vt ad falsam hanc imaginationem magis sint propensi. Cæterùm quanuis Christi aduentu in hunc modum diuisi fuerint Iudæi, piis tamen obstaculo esse nó debuit talis opinionum varietas quin puram eius cognitionem appeterent. Nam siquis eo prætextu ignauiæ se dedens, Christum quærere neglexisset, nulla illi vel nobis iudicibus, esset excusatio. Multo itaque minus Dei iudicium effugiet, siquis propter sectas à Christo abhorreat, vel ex falsis hominum opinionibus arripiat fastidii causam, vt se Christo applicare non dignetur.

15 *At vos quem me esse dicitis.*) Hîc suos discipulos à reliqua turba discernit Christus, quò meliꝰ pateat absurdum esse, quantumuis dissentiant alii, nos tamen distrahi à fidei vnitate. Nam quicunque se Christo simpliciter addicent, nec quicquam è suo capite affingere tentabunt Euangelio, nunquam eos certa lux deficiet. Sed hîc intenta vigilantia opus est, vt dum ad sua figmenta totus mundus delabitur, Christum constanter retineant. Quia Satan Iudæis eximere non poterat quod de venturo Christo persuasum habebant ex Lege & Prophetis, ipsum varié transfigurans, quasi in partes dissecuit: deinde fictitios illis obtrusit complures Christos, vt verus Redemptor excideret. Hisdem postea artificiis non destitit vel discerpere Christum, vel aliena persona induere. Quare inter confusas & dissonas mundi voces, semper tamen hæc vox Christi in auribus nostris personet, quæ nos à vagis & erraticis hominibus separat, ne simus ex multitudine, nec fides inter contrarios opinionum fluctus iactetur.

16 *Tu es Christus.*) Breuis confessio, sed quæ totam salutis nostræ summam in se continet. nam sub Christi elogio æternum & Regnum & Sacerdotium comprehenditur, vt Deum nobis reconciliet, ac expiatis suo sacrificio peccatis perfectam iustitiam acquirat, deinde vt nos in fidem præsidiúmque suũ receptos conseruet, ornétque ac locupletet omni benedictionum genere. Marcus tantùm habet, *Tu es Christus:* Lucas autem, *Christum Dei*: sed eodem sensu: nam & Christos Dei olim Reges vocabant, qui Diuinitus vncti essent. Et hac loquutione suprà vsus est Lucas, vbi dicebat Simeoni datum esse responsum è cœlo, quòd moriturus non esset nisi viso Christo Domini. nam Diuina planè erat redemptio quã per Filii sui manum Deus exhibuit. Ideo qui futurus erat Redemptor, eum oportuit Dei vnctione insignem è cælo prodire. Apud Matthæum clarior est expressio, quòd sit *Filius Dei viuentis.* Nam etsi fortè nondum tam distinctè Petrus tenebat quomodo ex Deo genitus esset Christus: sic tamen excellere eum credebat vt originem haberet à Deo, non vt reliqui homines, sed vt in eius carne habitaret viua veráque Deitas. Quum Deo tribuitur epitheton Viuentis, discriminis nota est inter ipsum & mortua idola quæ nihil sunt.

17 *Beatus es Simon.*) Quum hæc sit vita æterna, cognoscere vnum Deum, & quem misit Iesum Christum, non abs re beatum Christus pronuntiat qui hoc ex animo confessus est. Cæterum non vni Petro hoc priuatim dixit, sed ostendere voluit vbi sita sit vnica totius mundi fœlicitas. Quo autem maiore animo singuli ad eum aspirent, primò tenendum est, miseros omnes & maledictos esse natura donec remedium in Christo inueniant. Deinde addendum est, quisquis Christum adeptus est, ei nihil prorsus ad perfectam beatitudinem deesse, quando æterna Dei gloria nihil melius optare fas est, in cuius possessionem nos Christus deducit. *Caro & sanguis.* Sub vnus hominis persona omnes admonuit Christus, fidem à Patre suo petendam esse, eiúsque laudem gratiæ eius debere tribui: nam hîc carni & sanguini opponitur peculiaris Dei illuminatio. Vnde colligimus perspicacia destitui humanas mentes, qua cælestis sapientiæ mysteria in Christo abscondita percipiant: imò omnes humanos sensus hac in parte deficere, donec oculos nobis aperiat Deus, qui eius gloriam in Christo cernant. Nemo itaque suo acumine confisus, superbè prorumpat, sed humiliter doceri nos intus sinamus à Patre luminum, vt solus eius Spiritus tenebras nostras illustret. Iam verò qui fide donati sunt, propriæ cæcitatis conscii, Deo acceptum referre discant quod ipsius est.

18 *At ego dico tibi.*) His verbis declarat Christus quantopere sibi placeat Petri confessio, quòd tam amplo eam præmio dignatur. Etsi enim iam Simoni discipulo imposuerat Petri nomen, & gratis Apostolum sibi destinauerat, hæc tamen quæ gratuita erát dona, quasi mercedis loco fidei ascribit, quòd Scripturæ non est insolitum. Porrò duplici honore ornatur Petrus: nam prior species ad priuatum eius salutem spectat: posterior verò ad munus Apostolicum. Quum dicit, *Tu es Petrus*, confirmat non frustra se illi hoc antea nomen dedisse: quia viuus in templo Dei lapis suam stabilitatem retineat. Quanquam hoc ad omnes fideles extenditur, quorum singuli sunt Dei templa, & fide inter se compacti, vnũ templum simul efficiunt: eximia tamen Petri inter alios excellentia notatur, quemadmodum quisque suo ordine pro donationis Christi mensura, plus vel minus accipit. *Super hanc petram.* Hinc patet quomodo Petri nomen tam in Simonis nomen, quàm deinde in alios fideles competat: quia scilicet fundati super Christi fidem, sancto consensu in spirituale ædificium aptantur, vt Deus in medio ipsorum re- Ephes. 2. d. 21

sideat. Nam Christus hoc commune fore totius Ecclesiæ fundamentum denuntians, quicquid piorum in mundo futurum erat Petro aggregare voluit: acsi dixisset, Vos quidem nunc pusillus estis hominum numerus, ideóque vestra hæc confessio parum habet dignitatis in præsentia: sed breui aduenict tempus quo magnificè emerget, ac multo se latius proferet. Atque hoc animandis ad constantiam discipulis non parum valuit, quòd quanuis obscura ac ignobilis esset eorum fides, delecti tamen essent à Domino quasi primitiæ, vt tandem ex illo contemptibili exordio surgeret noua Ecclesia, quæ victrix staret contra omnes inferorum machinas. Tametsi enim vel ad fidem vel ad Ecclesiam pronomen *Eam*, referri potest, posterior tamen sensus melius conuenit, quòd contra omnem Satanę potentiam inuicta stabit Ecclesiæ firmitas: nempe quia inconcussa perpetuo manebit Dei veritas, cui innititur eius fides. Atque
1.Ioan.5 a.4 huic sententiæ respondet illa Iohannis, Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra. In primis notatu digna promissio, quòd quicunque in Christo vniti, Christum & mediatorem eum agnoscent, in finem vsque ab omni noxa tuti manebunt. nam quod de corpore Ecclesiæ dicitur, ad singula eius membra pertinet, quatenus vnum sunt in Christo. Hinc tamen monemur, quandiu in terris peregrinabitur Ecclesia, minimè quietam fore, sed ad multos insultus expositam. Nam ideo negatur superior fore Satan, quia illi assiduè infestus erit. Ergo vt hac Christi voce freti, securè gloriamur contra Satanam, & iam fide triumphamus de omnibus eius copiis: ita rursus sciamus quasi classicum nobis cani, vt ad bellandum semper instructi paratique simus. Portarum nomine quoduis potentiæ & munitionis genus notari nihil dubium est.

19 *Et dabo tibi claues.*) Hîc iam de publico munere, hoc est de Apostolatu disserere Christus incipit, cuius dignitas ornatur duplici encomio. dicit enim Christus Euangelii ministros, regni cælorum esse quasi ianitores, quia claues eius gestent: secundò addit potestate ligandi & soluendi esse præditos, quæ sit in cælis efficax. Clauium similitudo concinnè ad docendi munus aptatur, sicuti a-
Luc.11.g.52 pud Lucam dicit Christus, Scribas & Pharisæos, quia Legis erant interpretes, habere similiter clauem regni cælorum. scimus enim non aliter vitæ ianuam nobis aperiri quàm Dei verbo. Vnde sequitur, eius ministris clauem velut in manum tradi. Qui claues numero plurali ideo dictas putant, quòd Apostolis non aperiendi modò, sed etiam claudendi iniunctum fuerit mandatum, non sine probabili colore loquuntur: siquis tamen minus argutè accipiat, fruatur suo sensu. Quæritur cur se Petro daturum Dominus promittat quod prius visus erat dedisse Apostolum creando. Verum hæc quæstio decimo capite soluta fuit, vbi dixi duodecim illos initiò non nisi temporarios fuisse præcones: ita ad Christum reuersi, vocationis suæ cursum confecerant. Postquam autem à mortuis resurrexit Christus, tunc cœperunt institui ordinarii Ecclesiæ doctores, hoc respectu in futurum tempus confertur hic honor. *Quicquid ligaueris.* Secunda metaphora, vel similitudo propriè ad notandam peccatorum remissionem valet. Christus enim suo Euangelio nos ab æternæ mortis reatu liberans, maledictionis laqueos quibus tenemur constricti, soluit. Ergo Euangelii doctrinam soluendis nostris vinculis destinatam esse testatur, vt voce ac testimonio hominum in terra soluti, reipsa etiam in cœlo soluamur. Sed quia permulti non modò oblatam liberationem impiè respuunt, sed sua contumacia grauius sibi accersunt iudicium,
2.Cor 10.b.6 ligandi etiam facultas ac mandatum Euangelii ministris datur. Quanquam notandum est, hoc Euangelio esse accidentale, & quasi præter naturam: sicuti & Paulus docet, quum de vindicta disserens, quam se in promptu habere dicit contra omnes incredulos & rebelles, continuò pòst adiungit, Vbi impleta fuerit obœdientia vestra. Nisi enim sua culpa reprobi vitam in mortem conuerterent, Euangelium potétia Dei omnibus esset in salutem. quia tamen eo audito, multorum impietas palàm erumpens, iram Dei magis prouocat, talibus mortiferum esse eius odorem necesse est. Summa hæc est, quòd certiores redde-
2.Cor.4.b.7 re suos voluit Christus de salute sibi in Euangelio promissa, vt eam non minus securè expectent, quàm si ipse testis è cœlo descenderet: rursus verò incutere terrorem contemptoribus, ne se impunè Verbi ministris illudere putent. quorum vtrunque valde necessarium fuit. Nam quia in vasis fictilibus nobis incomparabilis vitæ thesaurus proponitur, nisi hoc modo sancita fuisset æternæ doctrinæ autoritas, singulis ferè momentis labasceret eius fides. rursus tam audacter proteruiunt impii, quia negotium sibi cum hominibus esse putant. Pronuntiat ergo Christus, patefieri Euangelii præconio in terra quale futurum sit cœleste Dei iudicium, nec aliunde petendam esse vitæ aut mortis certitudinem. Magnus hic honor, quòd Dei interpretes sumus ad testandam mundo suam salutem. Summa Euangelii maiestas, quòd mutuæ inter Deum & homines reconciliationis legatio esse dicitur. Mira denique piis animis consolatio, quòd ratum coram Deo esse sciunt allatum sibi ab homuncione mortali salutis nuncium. Interea subsannent impii, vt libuerit, quæ Dei mandato prædicatur, doctrinam: sentient tandem quàm verè ac seriò per os hominum minatus sit illis Deus. Denique hac fiducia instructi pii doctores, sibi & aliis intrepidi sint sponsores viuificæ Dei gratiæ, nec minus animosè in præfractos doctrinæ suæ contemptores fulminent. Hactenus germanum verborum sensum dilucidè exposui, vt nihil desiderari queat, nisi Romanus Antichristus tyrannidi suæ colorem inducere volens, non minus improbè, quàm perfidè locum hunc totum peruertere ausus foret. Quanquam autem lux ipsa veræ interpretationis quam attuli, purgandis eius tenebris sufficere videtur, nequid tamen moretur pios lectores, putidas eius calumnias breuiter diluam. Primo fingit Petrum vocari Ecclesiæ fundamentum. Quis autem non videt quod transfert ad hominis personam, de Petri fide in Christum dictum esse? Idem fateor, apud Græcos significant Petrus & Petra, nisi quòd prius nomen Atticum est, alterum verò communis linguæ: sed hæc varietas non temere à Matthæo posita est: quin potius consultò mutatum est genus, vt diuersum aliquid exprimeret: nec dubito quin tale discrimen notauerit Christus sua lingua. Prudenter itaque Augustinus non Petram à Petro, sed Petrum à Petra dici admonet, sicut à Christo sumus
1 Cor.3.c.11 omnes Christiani. Porrò ne longior sim, quum illud Pauli inter nos pro certo & confesso habendum sit, non alibi posse fundari Ecclesiam quàm in Christo solo, non sine sacrilega blasphemia aliud fundamétum Papa commentus est. Et certè quantopere vel vno hoc nomine tyrannidem Papatus detestari nos

decea

deceat, nullis verbis exprimi satis potest, quòd in eius gratiam sublatum fuerit Ecclesiæ fundamentum vt apertus inferni gurges miseras animas absorbeat. Adde quòd pars ista (sicuti prius attigi) nondum ad publicum Petri officium spectat, sed tantum inter sacros templi lapides vnus ex præcipuis locis illi datur. Quæ sequuntur encomia, ad munus Apostolicum spectant. Vnde sequitur, nihil Petro dici quod nō conueniat reliquis etiam collegis: nam si communis est inter ipsos Apostolatus dignitas, commune etiam sit oportet quicquid ei annexum est. At Christus Petrum vnum nominatim alloquitur: nempe sicuti vnus omnium nomine Christum confessus fuerat Dei Filium, ita vicissim ad vnum dirigitur sermo, qui tamen peræquè ad alios pertinet. Nec verò spernenda est illa quæ à Cypriano & aliis adducitur ra- *Cypriani dictum.* tio, Christum in vnius persona loquutum esse omnibus, vt Ecclesiæ vnitatem commendaret. Excipiunt, aliis omnibus præferri, cui hoc peculiariter datum est. Hoc verò perinde est acsi magis fuisse Apostolū contenderent, quàm suos collegas, neque enim à docendi munere & Apostolatu magis auelli potest ligandi & soluendi potestas, quàm à Sole calor vel lumen. Cæterùm vt demus Petro concessum plus aliquid fuisse quàm reliquis, vt inter Apostolos excelleret: stultè tamen inferunt Papistæ, datum illi fuisse primatum, vt vniuersale esset totius Ecclesiæ caput. Nam & aliud est dignitas quàm imperium, & aliud inter paucos summo honoris gradu pollere quàm sub vlnas suas colligere totum orbem. Et sanè non plus illi oneris imposuit Christus, quàm obire posset. Iubetur regni cælorum esse ianitor, iubetur ligando & soluendo dispensare Dei gratiam, eiúsque iudicium in terra exequi: nempe quatenus se extendit mortalis hominis facultas. Ergo quicquid ei datum est, ad mensuram gratiæ restringere conuenit, qua donatus est in Ecclesiæ ædificationem. Ita concidit immensum illud imperium quod illi arrogant Papistæ. Verum vt de Petro nihil sit controuersiæ aut litis, nihil tamen inde Papæ tyrannidi accedit. Nam principium quod arripiunt Papistæ, nemo illis sanus concedet, datum hîc Petro fuisse quòd velut iure hæreditario ad posteros deinde transmitteret. neque enim quicquā successoribus dare permittitur. quare Papistæ eum de alieno liberalem faciunt. Denique vt continua valere debeat successio, nihil tamen inde extorquet Papa donec legitimus Petri successor probatus fuerit. Vnde autem probat? Quia Petrus Romæ mortuus est. Quasi vero Roma, nefanda Apostoli cæde primatum sibi acquisierit. Sed obtendūt, illic quoque fuisse Episcopum. quàm id friuolum sit, abundè in mea Institutione docui, vnde integram huius argumenti tractationem peti malo, quàm hîc cum molestia & tædio lectorum retexere. Hæc tamen accedat breuis clausula, Etiamsi iure, Petri successor fuisset Romanus Episcopus, quum tamen sua perfidia tanto se honore abdicauerit, nihil ei prodesse quicquid Petri successoribus Christus cōtulit. Curiam Papæ Romæ esse plus satis notum est: sed nullam illic Ecclesiæ notam ostendent. Ab officio verò Pastoris non secus abhorret, quàm cupidè pro sua dominatione pugnat. Certè vt nihil omiserit Christus in extollendis hæredibus Petri, non tamen ita prodigus fuit vt suum honorē in apostatas transferret.

MATTH. XVI.

20 Tunc edixit discipulis suis ne cui dicerent quòd ipse esset Iesus Christus.

21 Ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis suis quòd oporteret ipsum abire Hierosolymam, ac multa pati à Senioribus & Principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertio die resuscitari.

22 Et abducens eū Petrus, cœpit illum increpare, dicens, Propitius tibi sis Domine: nequaquā erit tibi hoc.

23 At ille cōuersus dixit Petro, Abi post me Satana, scādalum es mihi: quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.

24 Tunc Iesus dixit discipulis suis, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.

25 Qui enim voluerit

MARC. VIII.

30 Et interminatus est eis ne cui dicerent de se.

31 Et cœpit docere eos quòd oporteret Filiū hominis multa pati, & reprobari à Senioribus, summísque Sacerdotibus ac Scribis, & occidi, & post tres dies resurgere.

32 Et apertè sermonem loquebatur, & apprehendit illum Petrus, cœpítque increpare eum.

33 At ille conuersus, & intuitus discipulos suos, increpauit Petrum dicens, Abi post me Satana, quia nō sapis quæ Dei sunt, sed q̄ sunt hominū.

34 Et quū ad se vocasset turbam vnà cum discipulis suis, dixit illis, Quicunque vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.

35 Nā quisquis voluerit animā suā seruare perdet eā: quisquis autē perdiderit ani

LVC. IX.

21 At ille cōminatus illis, præcepit ne cui dicerent hoc,

22 Dicens, Oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à Senioribus, & principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertia die resurgere.

23 Dicebat autem ad omnes, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me.

24 Qui enim voluerit animam suam seruare, perdet illam: qui verò perdiderit animam suam propter me, hic seruabit eam.

25 Quid enim proficit homo, si totum mūdum lucratus, se autem

suā seruare, perdet eam: rursus, qui perdiderit animam suam mea causa, inueniet eam.

26 Quid enim prodest homini, si totum mundum lucratus fuerit, animæ verò suæ iacturam fecerit? aut quid dabit homo cuius permutatione redimat animā suam?

27 Futurum est enim vt Filius hominis veniat in gloria Patris cum Angelis suis: & tunc reddet vnicuique iuxta facta ipsius.

28 Amen dico vobis, sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem donec viderint Filium hominis venientem in regno suo.

mam suam mea & Euāgelij causa, hic seruabit eam.

36 Quid enim profuerit homini, si lucratus fuerit totum mūdum, & animæ suæ iacturam fecerit?

37 Aut quid daturus est homo compensationis pro anima sua?

38 Quencunque enim puduerit mei ac meorum sermonum in generatione hac adultera & peccatrice, pudebit illius & Filium hominis vbi venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis.

MARC. IX.

1 Et dicebat illis, Amen dico vobis, sunt quidā inter eos qui hic stant, qui nō gustabunt mortē donec viderīt regnū Dei venisse cū virtute.

perdito, iacturam sui ipsius faciat?

26 Nam quē mei ac sermonum meorum puduerit, huius & Filium hominis pudebit quum venerit in maiestate sua & Patris, sanctorúmque Angelorum.

27 Dico autē vobis, verè sunt quidam hic stantes qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei.

Edito futuræ suæ gloriæ specimine admonet Christus discipulos quid sibi patiendum sit, vt ipsi quoque ad ferendam crucem se cōparent: instabat enim tempus certaminis, cui eos longè impares nouerat, nisi noua fortitudine instructi essent. Hoc verò in primis agendum erat, suum Christo regnum nō splendida pompa, non opibus magnificis, non læto mundi applausu, sed morte probrosa auspicandum esse. Atqui nihil erat difficilius quàm superare tantum scandalum, præsertim si reputemus quid iam penitus de magistro persuasum haberent: sibi enim imaginati fuerant eum terrenæ fœlicitatis autorem. Vana igitur spe suspensi erant, temporis articulo cupidè inhiantes quo repentè Christus regni sui gloriam patefaceret. De crucis ignominia adeò nihil præsumpserant animis, vt minimè consentaneum esse crederent quicquam illi non honorificum accidere. Grauis etiam erat hæc circunstantia, reprobari à Senioribus & Scribis, penes quos erat Ecclesiæ primatus. vnde colligere promptum est, quàm necessaria fuerit hæc admonitio. Cæterùm quia fieri non poterat quin sola crucis mentio grauiter turbaret infirmos animos, statim vulneri medetur: dicit se tertio die resurrecturum à morte. Et certè quū in eius cruce tantum appareat carnis infirmitas, donec ad resurrectionem ventum fuerit, in qua relucet virtus Spiritus, non reperiet fides nostra quo se erigat vel sustentet. Ideo hæc ratio prudenter tenenda est Verbi ministris qui cum profectu docere cupiunt, vt semper resurrectionis gloriam coniungant cum mortis ignominia. Sed mirum est cur nolit Christus Apostolos sibi esse testes, quibus iam munus hoc prius iniunxerat. quorsum enim missi fuerant, nisi vt redemptionis essent præcones, quæ pendebat à Christi aduentu? Solutio non difficilis est, si memoria tenemus quæ tunc exposui, nempe minimè creatos fuisse doctores qui certum & plenum Christo testimonium redderent, sed tantum vt magistro pararent discipulos, hoc est dociles & attentos redderent, qui nimium sopiti erant. deinde fuisse temporale mandatum, cui finem attulit ipsius Christi prædicatio. Nunc quia instabat tempus mortis, ipsi verò nondum ad testandam fidem suam maturi erant, imò propter fidei debilitatem ludibrio fuisset eorum confessio, silere eos Dominus iubet donec ab aliis agnitus fuerit mortis victor, nouáque constantia eos induerit.

22 *Petrus cœpit illum increpare.)* Immodici feruoris signum est, quòd Petrus magistrum apprehendit: quanquam videtur reuerentia quoque inductus esse vt eum abduceret seorsum, quia coram testibus non audebat reprehendere: magna tamen intemperies est, quòd admonet quasi non satis mentis compotem vt sibi parcat. Sed huc homines impellit, adeóque præcipitat inconsideratus zelus, vt Deum ipsum suo arbitrio subiicere non dubitent. Absurdum esse iudicat Petrus crucifigi Dei Filium à Senioribus, qui Redemptor populi futurus erat, & ad mortem adduci qui autor erat vitæ. Christum ergo retrahere conatur, ne se in mortem exponat. Speciosus color est, sed plus deferre necesse est Christi sententiæ quàm Petri zelo, quocunque tandem prætextu sit excusabilis. Atque hìc docemur quid valeant coram Deo quæ bonæ putantur intentiones. Tanta quidem hominibus ingenita est superbia, vt sibi crèdant fieri iniuriam ac querantur, nisi quod rectum esse statuunt, Deo quoque arrideat. Itaque videmus quanta pertinacia suas deuotiones venditent Papistæ. atqui dum ita audacter sibi plaudunt, Deus nō solum repudiat quod sibi persuadent summa laude esse dignum, sed seuerè etiam damnat impiæ vesaniæ. Certè si sensus & iudicium carnis valeant, pia fuit Petri intentio, vel saltem probabilis. Atqui non potuit durius nec magis contumeliosè eum reiicere Christus. Quid obsecro sibi vult tam aspera responsio? qui tantam mansuetudinem vbique seruauit ne calamum quassatum confringeret, quomodo nunc in discipulum electum tam atrociter fulminat? Manifesta certè ratio est, quòd in vnius hominis persona compescere omnes voluerit ne zelo suo indulgeant. Quanquam enim carnis libidines, vt similes sunt feris bestiis,

Iesa. 42.a.3

bestiis, cohibere difficile est: nulla tamen magis furiosa bellua est quàm carnis prudentia. Ergo tam acriter in eam inuehitur Christus, & quasi ferreo malleo eam retundit, vt discamus tantum ex Dei verbo sapere.

23 *Abi post me Satana.)* Ineptè quidam philosophantur in voce Retro, quasi iubeatur Petrus sequi, non præire. nam & Lucas suprà cap. 4. diabolum hisdem verbis à Domino repulsum fuisse narrauit. Et verbum ὕπαγε, facessere significat, vnde & Latinum Apage deductum est. Procul ergo reiicit Christus discipulum, quia præpostero suo zelo Satanæ partes obiret: neque enim simpliciter aduersariū vocat, sed diaboli nomen ei imponit in signum maximæ detestationis. Notanda est quæ mox additur ratio, *Tu scandalum mihi es, quia humanitus sapis, & non secundum Deum.* Scandalum Christo fuit Petrus, dum se eius vocationi opposuit. Vnde etiam apparet quantopere in peruerso suo zelo insaniant homines. nam dum Petrus cursum magistri abrumpere conatus est, per eum non stetit quin se & totum humanum genus æterna salute fraudaret. Vno igitur verbo docemur quantopere fugiendum sit quicquid nos abducit à Dei obsequio. Primum verò totius mali fontem aperit Christus, quum dicit Petrum sapere quæ sunt hominum. Ergo ne cælestis iudex nos & studia nostra ad diabolum ableget, discamus non proprio sensui esse addicti, sed obedienter amplecti quod Dominus probat. Eant nunc Papistæ, & sua placita in cælum extollant: sentient tandem, vbi ad cæleste tribunal ventum fuerit, quid valeat iactantia quam Christus Satanicam esse pronuntiat. Nos verò, nisi sponte velimus mortiferis obstaculis viam salutis nobis præcludere, non aliter sapere appetamus quàm ex ore Dei.

24 *Tunc Iesus dixit discipulis suis.)* Quia videbat Christus Petrum crucem horrere, & eodem alios omnes sensu præditos esse nouerat, generaliter de tolerantia crucis disserit: nec solos duodecim cōpellat, sed eandem imponit legem piis omnibus. Similem ferè sententiam habuimus apud Matthæum: sed illic tantùm admoniti fuerunt Apostoli de persequutione quæ ipsos manebat simulac exorsi essent officio suo defungi: hîc verò communi tyrocinio imbuit, & quasi primis rudimentis initiat quicunque Euangelio nomen dare volunt. Nominatim verò dicit, *Si quis post me venturus est*, vt refellat Petri figmentum. nam se abnegationis sui, & patientiæ exemplar cuique proponens, sibi ferendum esse ostendit quod ab eius persona alienum esse ducebat Petrus: deinde ad imitationem inuitat singula corporis sui membra. Sic autem resolui oportet verba, Siquis vult meus esse, abnegato seipso, & cruce sublata, me sequatur, vel ad exemplum meum se conformet. Sensus autem est, non posse censeri Christi discipulos nisi qui veri sunt eius imitatores, ac in eodem currere stadio parati sunt. Porrò breuem imitationis regulam præscribit vt sciamus qua præcipuè in re velit sibi nos esse similes: ea verò duobus modis constat, abnegatione nostri, & voluntaria crucis tolerantia. Abnegatio hæc latè patet, vt scilicet renuntiantes proprio ingenio, & omnibus carnis affectibus valere iussis, parati simus in nihilum redigi, modò in nobis viuat ac regnet Deus. Scimus quàm cæco amore sui naturaliter impliciti sint homines, quantum sibi dediti sint, quanti seipsos æstiment. Atqui si ingredi cupimus in Christi scholam, ab ea stultitia incipere oportet ad quam nos Paulus hortatur: deinde ad omnes affectus domandos & subigendos progredi. De cruce tollenda ideo concionatur, quia etsi communibus miseriis promiscuè subiecta est hominum vita, quia tamen peculiariter Deus suos exercet vt conformes reddat imagini Filii sui, hanc illis legem propriè dici non mirum est. Deinde quāquam Deus cruce oneret tam malos quàm bonos, non tamen dicuntur crucem tollere nisi qui humeros libenter subiiciunt. quanuis enim ferox ac refractarius equus sessorem sustineat, non tamen eum suscipit. Hæc igitur patientia est fidelium, crucem sibi impositam animo subire. Apud Lucam additur particula *Quotidie*, cui subest magnum pondus: significat enim Christus nullum malitiæ nostræ fore finem donec è mundo exeamus. Sit igitur hæc assidua piorum meditatio, vbi pluribus ærumnis pei functi fuerint, ad nouas ferendas se parare.

Mat. 10. d. 38

1. Cor. 3. d. 18

25 *Qui enim voluerit animam seruare.)* Aptissima consolatio, quòd sibi vitam verè acquirant qui sponte mortem pro Christo obeunt: nam Marcus disertè hanc moriendi causam fidelibus præscribit: ideo & in verbis Matthæi subaudienda est. Fit enim sæpe vt ambitio vel desperatio ad vitæ contemptum profanos homines impellat, qui tamen sine profectu animosè ad mortem properant. Opposita etiam comminatio ad vellicandam carnis ignauiam plurimùm valet, quum præsentis vitę cupidos hoc tantùm proficere admonet vt eum perdant. Est autem antithesis inter temporalem & æternam vitam, sicuti in decimum caput docuimus, vnde reliqua petant lectores.

26 *Quid enim*, &c. *Animæ verò suæ.)* Nomen Animæ hîc propriè accipitur: admonet enim Christus non ideo creatam esse hominis animam vt mundo tantùm ad paucos dies fruatur: sed vt sua demum illi constet in cælo immortalitas: acsi dixisset, Quanta hæc socordia est, & quàm brutus stupor, quòd homines ita sibi deuinctos tenet mundus & occupat, vt non cogitent quorsum nati sint, & sibi datam esse immortalem animam, vt confecto terrenæ vitæ curriculo in cælis perpetuò viuant? Et quidem fatentur omnes pluris esse animam cunctis mundi opibus & deliciis: sed interea eos excæcat carnis sensus, vt animas suas in exitium scientes ac volentes proiiciant. Ergo ne suis illecebris nos mundus fascinet, nobis veniat in mentem animæ nostræ præstantia: quæ si seriò expenditur, facilè vanas imaginationes terrenæ fœlicitatis discutit.

27 *Futurum est enim vt filius hominis.)* Quo melius in animos penetret superior doctrina, futurū ante oculos iudicium ponit Christus: nam vt vilescat nobis caduca hæc vita, serio vitæ cælestis sensu tangi nos necesse est. Adiumento autem opus habet mentis nostris tarditas & segnities, vt in cælum respiciat. Ideo fideles ad tribunal suum citat Christus, vt singulis momentis cogitent non alia de causa se viuere nisi vt adspirent ad beatam illam redemptionem, quæ suo die patefiet. Huc autem spectat admonitio, vt sciamus non frustra eos certare quibus pretiosior est sua vita confessio fidei: acsi dixisset Christus, Deponite intrepide in manu & custodia mea vitas vestras: ego enim tandem vindex adero, qui vos in integrum restituam, quanuis visi sitis ad tempus perire. Gloriam Patris & Angelos commemorat, ne ex præsenti aspectu æstimarent discipuli eius regnum. adhuc enim ignobilis & contemptus sub serui habitu

& specie latebat. Longè ergo alium se fore promittit quum adueniet mundi Iudex. Quæ præterea apud Marcum & Lucam habentur, lectores decimo capite Matthæi exposita reperient: de operum quoque mercede alibi disserui quantum satis erat. Summa hæc est, Quoties bonis operibus promittitur merces, minimè opponi eorum meritum gratuitæ fidei iustitiæ: nec salutis causam ostendi, sed tantùm animari fideles ad rectè agendi studium, dum certi sunt se operam non ludere. Quare optimè hæc duo conueniunt, gratis nos iustificari, quia Deo præter meritum accepti sumus: & tamen ipsum indebitam operibus nostris mercedem pro suo beneplacito rependere.

28 *Amen dico vobis.*) Quia secum adhuc disceptare poterant discipuli quando futurus esset ille dies, Dominus eos propiore fiducia erigit, quòd scilicet futuræ suæ gloriæ specimen breui daturus sit. Scimus quàm verè dicatur vulgari prouerbio, in desiderio celeritatem quoque moram esse: sed hoc præcipuè nobis vsu venit dum ad Christi aduentum differtur salus nostra. Ergo vt discipulos suos interim sustentet Dominus, confirmationem temporis intermedii illis proponit: acsi dixisset, Si diem aduentus mei expectare nimis longum videtur, ego maturè præueniam: nam antequam vobis moriendum sit, regnum illud Dei, à cuius spe vos pendere iubeo, conspicuum erit oculis vestris. Hic genuinus est verborum sensus. nam quod de Iohanne quidam fingunt, ridiculum est. Aduentum vero regni Dei, intellige gloriæ cælestis manifestationem quam à resurrectione auspicatus est Christus, & plenius deinde Spiritum sanctum mittendo, & mirificas edendo virtutes, exhibuit: nam in illis primitiis gustandam suis præbuit cælestis vitæ nouitatem, quum veris & certis experimentis ipsum ad Patris dextram sedere agnoscerent.

MATTH. XVII.

1 *Et post dies sex assumit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem fratrem eius, & subducit illos in montem excelsum seorsum:*

2 *Ac transformatus est coram illis, & splēduit facies eius sicut Sol: vestimenta autem illius facta sunt candida sicut lumen.*

3 *Et ecce visi sunt illis Moses & Elias cum illo colloquentes.*

4 *Respōdens autem Petrus dixit Iesu, Domine, bonū est nos hic esse: si vis faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.*

5 *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obūbrauit illos: & ecce vox è nube, quæ dicebat, Hic est Filius meus dilectus ī quo mihi bene cōplacitum est, ipsum audite.*

6 *Et hoc audito, discipuli prociderūt in faciem suam, ac territi sunt vehementer.*

7 *Tunc accedens Iesus tetigit illos, & dixit, Surgite, & ne timeatis.*

8 *Quū verò sustulissent oculos suos, neminem viderunt nisi solū Iesum.*

MARC. IX.

2 *Ac post dies sex assumit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem, & subducit eos in montem excelsum, seorsum solos, & transformatus fuit coram illis.*

3 *Et vestimenta illius facta sunt splendida, cādida valde veluti nix, quàm candida facere non potest fullo super terram.*

4 *Et conspectus est illis Elias cum Mose, colloquebantúrque cum Iesu.*

5 *Et respondens Petrus dixit Iesu, Rabbi, bonum est hic nos esse: & faciamus tria tabernacula, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.*

6 *Nō enim nouerat quid loqueretur: erant enim expauefacti.*

7 *Et facta est nubes, quæ obumbrauit illos: & venit vox è nube, dicens, Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite.*

8 *Et repentè quum circunspexissent, non amplius viderunt quenquā, sed Iesum solum secum.*

LVC. IX.

28 *Factum est autem post hæc verba ferè diebus octo, & assumpsit Petrum & Ioānem, & Iacobū, & ascendit in montem vt oraret.*

29 *Et facta est dum oraret, species vultus eius alia, & vestitus eius candidus ac refulgens.*

30 *Et ecce duo viri loquebantur cum illo, qui erāt Moses & Elias:*

31 *Qui visi in maiestate, dicebāt excessum eius quē cōpleturus erat Hierosolymis.*

32 *Petrus verò & qui cum illo erant grauati erant somno: experrecti autem viderunt maiestatem eius, & duos viros qui stabant cum illo.*

33 *Et factū est quū discederēt ab illo ait Petrus ad Iesum, Præceptor, bonum est nos hic esse: & faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Mosi, & vnum Eliæ, nesciens quid diceret.*

34 *Hæc autem illo loquēte, facta est nubes, & obumbrauit eos: timuerūt autem intrātibus illis in nubē.*

35 *Et vox facta est de nube dicens, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.*

36 *Et dum fieret vox, inuentus est Iesus solus.*

Primò videndum est quo consilio Christus cælestem gloriam ad breue tempus induerit, & tres solùm ex suis discipulis testes adhibuerit ad hoc spectaculum. Quod sentiunt quidam fecisse in eum finé, vt contra tentationem,quæ instabat à morte sua, eos muniret, mihi non est probabile. nam cur eodem remedio alios priuasset,imò cur disertè vetat ne ante resurrectionem suam proferant quod viderunt,nisi quia visionis fructus morte posterior erat? Mihi ergo dubium non est quin testari voluerit Christus se non inuitum ad mortem trahi,sed vltro accedere, vt obedientiæ sacrificium Patri offerret. Non venit hæc cognitio discipulis in mentem donec resurrexit Christus: neque etiam illo temporis articulo necesse fuit Diuinam Christi potentiam concipere,quam in cruce victricem agnoscerent: sed in aliud tempus tam sibi quàm nobis edocti sunt,nequem offenderet Christi infirmitas, quasi necessitate & vi passus foret. Clarum enim est nihilo fuisse difficilius Christo corpus suum à morte eximere, quàm ornare cælesti gloria. Docemur itaque morti fuisse obnoxium quia voluit: crucifixum fuisse quia se obtulit. nam eadem illa caro quæ in cruce immolata in sepulchro iacuit, quum iam prius cælestis gloriæ particeps fuisset, immunis esse potuit à morte & sepulchro. Quinetiam docemur quandiu accepta serui forma versatus est in mũdo Christus,& sub carnis infirmitate latuit eius maiestas,nihil ei fuisse detractum: quia sponte se exinaniuit. nunc autem resurrectio velum illud sustulit quo virtus eius tecta ad tempus fuerat. Porrò tres testes deligere satis habuit Dominus quia hic numerus ad rem probandam à Lege præscribitur. Discrepantia temporis nos offendere non debet. Sex dies integros numerant Matthæus & Marcus qui medii fluxerunt: Lucas autem factum esse dicens octo ferè postea diebus, tam diem illum quo loquutus erat Christus quàm quo transformatus est comprehendit. Videmus ergo vt sensus idem in verbis diuersis optimè conueniat. *Deut.17.b.6*

2 *Transformatus est.*) Lucas hoc factum esse dicit quum oraret: ex circunstantia autem loci & temporis colligere licet hoc precatum esse quod obtinuit, vt in splendore nouæ formæ visibile Deitatis suæ speculum esset: non quòd vel precariò aliunde petere opus esset quod non habebat,vel dubia esset Patris voluntas. sed quia toto humilitatis suæ cursu, semper ad Patrem retulit quicquid Diuinitus agebat: & nos suo exemplo ad preces stimulare voluit. Transformatio autem hæc non prorsus exhibuit Christum visendum discipulis qualis nunc est in cælo,sed gustum immensæ gloriæ præbuit qualem ipsi capere poterant. Resplenduit tunc eius facies sicut Sol: nunc verò Solis fulgorem longè superat. Insolitus in vestitu candor enituit: nunc extra vestitum Diuina in toto eius corpore maiestas refulget. Sic olim Deus sanctis Patribus apparuit,non qualis in se erat, sed quatenus imméſi eius splendoris radios ferre poterant:nam fideles,non antè,ipsum sicuti est,visuros Iohannes pronuntiat quàm facti sint ei similes. Iam non est quod subtiliter quisquam disputet de albedine vestium,vel de facie splendida, quando non fuit hæc solida exhibitio cælestis Christi gloriæ: sed symbolis,quæ carnis modulo congruerent,ex parte gustandum præbuit quod in totum percipi nondum poterat. *1.Ioan.3.a.2*

3 *Visi sunt illis Moses & Elias.*) Quæritur veréne adfuerint Moses & Elias, an spectrum duntaxat oblatum fuerit discipulis, sicuti sæpe Prophetis obiectæ sunt rerum absentium visiones. Quanquã res est in vtranque partem disputabilis,vt loquuntur, mihi tamen magis probatur, ipsos verè in eum locum adductos esse: neque enim absurdum est, quum Deus corpora & animas habeat in sua manu,mortuos ad tempus in vitam eius arbitrio restitui dum ita expedit. Tunc autem Moses & Elias non sibi resurrexerũt: sed vt præsto adessent Christo. Siquis rursum quærat vnde Apostolis notitia Mosis & Eliæ, quos nunquam conspexerant,responsio facilis est: Quum eos in medium Deus produceret,signa etiam & notas dedisse quibus innotescerent apud eos. Extraordinario quidem reuelationis modo hoc factum est,vt certò scirent esse Mosen & Eliam. Cur autem apparuerint hi duo potius, quàm alii ex sanctorum patrũ choro,sufficere nobis debet illa ratio,vt constaret non alium Legi & Prophetis scopum esse quàm Christum. Nam fidei nostræ magnopere interfuit,Christum non prodire sine testimonio,sed iam olim à Deo commendatum. Neque etiam displicet quæ afferri solet ratio, Eliam maximè assumptum esse qui Prophetas omnes referret: quia tametsi nihil reliquit scriptum,præcipuus tamen excelluit post Mosen: cultum Dei vitiatum restituit: imò incomparabilis fuit Legis & veræ pietatis tunc propemodum extinctæ vindex. Quòd apparent cum Christo,& sermonem communicant, signum est consensus. Quale autem fuerit colloquium,solus Lucas exprimit: nempe quòd exitum narrarunt qui Christum manebat Hierosolymis. Hoc porrò ad priuatas eorum personas restringi non debet, sed potius ad legationem ipsis olim iniunctam. Voluit enim Dominus, quanquam pridem mortui erant,ac confecerant vocationis suæ curriculum,voce tamen sua iterum sancire quod in vita sua docuerant: vt sciremus communem nobis salutem in Christi sacrificio propositam esse cum sanctis Patribus. Iam quum de Christi morte vaticinati sunt Prophetæ veteres,sedebat ipse (qui æterna erat Dei Sapientia) in arcano gloriæ suæ solio. Vnde sequitur,ipsum carne indutum non fuisse obnoxium morti nisi quatenus se liberè submisit.

4 *Domine bonum est.*) Lucas ita loquutum esse Petrum refert, quum Moses & Elias discederent. Vnde colligimus veritum fuisse ne ipsorum discessu intercideret suaue illud & beatum spectaculũ. Etsi autem mirum non est,Petrum sic dulcedine illa captum fuisse,vt aliis omnibus spretis,sola eius fruitio illi sufficeret sicut in Psalmo dicitur, Satietas lætitiæ esse in Dei vultu: præposterum tamen eius votum fuit,quòd finem visionis nõ teneret: deinde stultè æquauit Domino seruos: tertiò errauit quum hominibus in cælestem & Angelicam gloriam receptis caduca tabernacula extruere vellet. Dico finem visionis fuisse illi incognitum. Nam quum ex ore Eliæ & Mosis audiret instare tempus mortis Christi, stupidus speciem illam,quæ temporalis erat, æternam fore somniat. Quid quòd hoc modo regnũ Christi viginti aut triginta pedum angustiis inclusum fuisset? vbi totius Ecclesiæ redemptio? vbi salutis æternæ societas? Hoc quoque valde peruersum fuit,Eliam & Mosen collegas fingere Dei Filio,quasi non omnes in ordinem cogi necesse sit vt solus ipse emineat. Iam si forte sua contentus est Petrus, cur eos egere terrenis subsidiis putat quorum aspectu fœlix sibi videtur? Rectè ergo Euangelistæ duo annotant, *Psal.16.c.12*

Nescisse quid diceret. Marcus causam addit, *Quòd essent expauefacti.* neque enim vltrà tunc Apostolos proficere voluit Deus nisi vt Filii sui Deitatem quasi in viuo speculo ad momentum cernerent. Postea successu temporis fructum illis ostendens, iudicii defectum correxit. Significat ergo Marcus Petrum quum in ecstasin raptus foret, instar hominis attoniti loquutum esse.

5 *Ecce nubes lucida.*) Opposita fuit nubes eorum oculis, vt scirent nondum se ad contemplandũ cælestis gloriæ fulgorem idoneos esse. Nam quum Dominus signa dedit præsentiæ suæ, simul tegumenta quædam addidit quæ compescerent humani ingenii audaciam: ita nunc vt discipulos ad humilitatem erudiat, cælestis gloriæ intuitum subducit ab eorum oculis. Hæc quoque admonitio ad nos pertinet, ne appetamus erumpere in arcana quæ sensus nostros superant: sed potius vt in fidei suæ mensura quisque se sobriè contineat. Denique nubes hæc fræni loco nobis esse debet, ne curiositas nostra pluśquam par est lasciuiat. Deinde admoniti fuerunt discipuli redeundum sibi esse ad pristinam militiam, ne triumphum sibi promitterent ante tempus. *Vox facta est de nube.* Et hoc notatu dignum est, sonare vocem Dei ex nube, corpus autem vel faciem non videri. Ergo nobis illa admonitio Mosis veniat in mentem, Deum visibili figura non fuisse indutum, ne fortè decepti putemus illum homini similem esse. Verum quidem est varias species olim sanctis Patribus visas esse, in quibus Deum agnoscerent: semper tamen à symbolis abstinuit quæ fabricandis idolis materiam præberent. Et sanè quum plus æquo ad crassas phantasias propensæ sint humanæ mentes, oleum camino addere nequaquam vtile fuit. Hæc maximè illustris fuit Dei gloriæ manifestatio: quum interposita nube nos voce sua ad se inuitet, quàm absurdum est in trunco ligni vel lapide, eius præsentiam velle ante oculos nostros sistere? Ergo discamus sola fide, non autem carneis oculis penetrare ad illam lucem inaccessam quam Deus inhabitat. Vox autem edita fuit è nube, vt à Deo profectam esse scientes discipuli, qua decebat reuerentia eam exciperent. *Hic est Filius meus.* Libenter eorum subscribo sententiæ, qui tacitam subesse antithesin putant Mosis & Eliæ cum Christo, acsi iuberet Christus suos discipulos vnico Filio esse contentos. Emphaticum enim est Filii nomen, quo supra seruos extollitur. Porrò duobus elogiis hîc ornatur Christus non magis sibi honorificis quàm fidei nostræ vtilibus: nempe Filii dilecti, deinde Magistri. Quòd Pater Dilectum vocat in quo sibi complacuit, Mediatorem esse testatur in quo sibi mundum reconciliat. Quum audiri iubet, summum & vnicum Ecclesiæ suæ doctorem præficit. Nam quum eius consilium fuerit, eum à reliquis omnibus discernere, sicuti ex his verbis verè & propriè colligimus, natura vnicum esse Filium, similiter conficitur, solum à Patre diligi, & solum constitui doctorem, vt tota autoritas penes ipsum resideat. Siquis excipiat, ánnon Angelos & homines amet Deus: in promptu solutio est, Paternum Dei amorem, qui diffunditur ad Angelos & homines, ab illo fonte prodire. Neque enim ideo diligitur à Patre Filius vt odio sint aliæ creaturæ: sed vt quod sibi proprium est, cum illis communicet. Quanquam diuersa est nostra & Angelorum ratio. nam hi à Deo nunquam alienati fuerunt, vt reconciliatore opus habeant: nos autem inimici propter peccatum, donec eum nobis Christus propitiat. Manet tamen illud fixum, Deum vtrisque propitium esse, quatenus nos in Christo complectitur: quia ne Angelis quidem sine capite firma esset cũ Deo coniunctio. Iam quum hîc loquatur Pater, & se alium à Filio designet, sequitur personis distinctos esse, quando vna est essentia & eadé maiestas. *Ipsum audite.* Nuper admonui hac voce reuocari Ecclesiam ad vnicum doctorem Christum, vt tantùm ab eius ore pendeat. Etsi enim venit Christus vt Legi & Prophetis fidem afferat; sic tamen occupat summum gradum vt fulgore sui Euangelii absorbeat scintillas illas quæ in Veteri testamento micabant. Est enim Sol iustitiæ, cuius aduentu plenus illuxit dies. Atque hæc ratio est cur Apostolus dicat primo ad Hebræos capite, Deum qui olim multifariam multisque modis loquutus erat per Prophetas, nouissimè loquutum esse in dilecto Filio. Denique non minus hodie in Lege & Prophetis auditur Christus quàm in Euangelio suo, vt penes ipsum resideat Magistri autoritas, quemadmodum eam sibi vni vendicat Matth.23.a.8. Porrò ius suum saluum non obtinet quin sileant omnes humanæ linguæ. Quare vt nos sub sua doctrina contineat, quicquid commenti sunt homines, prosterni & cócidere necesse est. Doctores quidem quotidie emittit: sed qui purè & bona fide proferant quod ab eo didicerint, non qui suis additamentis Euangelium inficiunt. In summa, nullus est fidelis Ecclesiæ doctor nisi qui & discipulus est Christi & alios ei docendos offert.

Deut.4.c.15 — Psal 2.b.7 — Iesa.42 — Deut. 18.c.18

6 *Et hoc audito.*) Terrore isto percelli Deus voluit discipulos, vt melius visionis memoriam imprimeret eorum cordibus. Interim videmus quanta sit naturæ nostræ infirmitas quæ audita Dei voce sic expauescit. Nam quòd impii vel subsannant eam, vel securè negligunt, ideo fit quia Deus efficaciter eos non compellat: sed necesse est, vt Dei maiestas simulac eum sentimus, nos deiiciat. Cæterùm Christus prostratos erigens, officium suum exequitur. nam ideo ad nos descendit vt eo duce in Dei conspectum intrepidè prodeant fideles, nec amplius terribilis sit illis maiestas quæ omnem carnem alioqui absumeret. Adde quod non sermone tantùm eos solatur, sed tactu etiam confirmat. Quòd dicuntur tandem solum Christum vidisse, huc pertinet, Legi & Prophetis temporalem fuisse gloriam, vt solus Christus conspicuus maneat. Nam vt rite Mosis opera vtamur in ipso hærendum non est, sed danda opera vt per ipsum manu ducamur ad Christum cuius minister est vnà cum aliis omnibus. Accommodari etiam potest hic locus ad damnandas eorum superstitiones, qui Christum non Prophetis tantùm & Apostolis, sed gregariis sanctulis ita permiscent, vt sit tanquam vnus quilibet ex numero. Atqui longè alium in finem excellunt in sanctis Dei gratiæ quàm vt parté honoris Christo debiti ad se rapiant. Fons auté erroris in discipulis ipsis notari potest. quãdiu enim territi fuerunt Dei maiestate, vagatæ sunt in hominibus quærendis eorũ mentes: vbi auté eos suauiter Christus erexit, solus ab ipsis visus est. nã si vigeat in nobis consolatio qua Christus terroribus nostris medetur, euanescent stulti omnes affectus qui nos huc illuc distrahunt.

MATTH. XVII.	MARC. IX.	LVC. IX.
9 *Et quum descenderent de monte, præcepit illis* Iesus, *dicens,*	9 *Porrò quum descenderẽt de monte, præcepit illis necui dicerent*	36 *Et ipsi tacuerũt* *Necui*

Necui dixeritis visionē donec Filius hominis à mortuis resurgat.

10 Et interrogauerunt eū discipuli sui dicentes, Cur igitur Scribæ dicunt quòd Eliam oporteat venire prius?

11 Iesus autem respōdens dixit illis, Elias quidem veniet prius, & restituet omnia.

12 Cæterùm dico vobis, Eliā iam venisse, & non agnouerūt eū, sed fecerunt in eo quæcunque voluerunt: sic & Filius hominis passurus est ab illis.

13 Tūc intellexerūt discipuli quòd de Iohanne Baptista dixisset ipsis.

ea quæ viderāt, nisi quū Filius hominis à mortuis resurrexisset.

10 Ac verbū hoc tenuerūt apud sese, inter se disputātes quid esset hoc quòd dixerat, E mortuis resurgere.

11 Et interrogabant illum, dicentes, Quid est quod Scribæ dicūt Eliam oportere venire prius?

12 Ille verò respōdens dixit illis, Elias quidē vbi venerit, prius restituet omnia: & quemadmodum scriptum est de Filio hominis, vt multa patiatur & contemnatur.

13 Verùm dico vobis Eliā venisse, & fecerunt illi quæcunque voluerunt, sicut scriptum est de illo.

& nemini dixerunt in illis diebus quicquā ex illis quæ viderant.

9 *Et quum descenderent de monte.*) Diximus cur nondum tunc maturum esset tempus publicandæ visionis. Et certè fides discipulis non fuisset habita nisi luculentius gloriæ suæ specimen Christus in resurrectione dedisset. Verùm postquam se palàm exeruit Diuina eius virtus, locum etiam habere cœpit temporalis ille conspectus eius gloriæ, vt certò constaret, etiam quo tempore exinanitus fuit, Deitatem tamen suam illi integram stetisse, licet abscondita esset carnis velo. Ergo non abs re silere iubet discipulos donec à morte resurrexerit.

10 *Et interrogauerunt eum discipuli sui dicentes.*) Simul ac facta fuit resurrectionis mentio, auspicia regni Christi concipiunt discipuli: sic enim exponunt hoc nomen, quòd ipsum mundus agniturus sit Messiam. nam de resurrectione aliud fuisse imaginatos quàm volebat Christus, patet ex Marco: *Disputabant*, inquit, *inter se quidnam hoc esset resurgere à mortuis.* Fortè iam inualuerat delirium quod hodie pro certo oraculo habetur inter Rabbinos, duplicem fore aduentum Messiæ, quia contemptibilis futurus sit ab initio, sed paulo pòst successura sit regia eius dignitas. Et quidem aliquid coloris habet error iste, quia ex vero principio fluxit. Duos Messiæ aduentus commendat etiam Scriptura: quia redemptorem fore promittit, qui suo Sacrificio peccata mundi expiet. Atque huc spectant vaticinia, Exulta filia Sion, ecce Rex tuus venit pauper, sedens super asinam, &c. Item, Vidimus eum, & aspectu carebat: deformis fuit, & similis leproso, vt non reputaremus eum. Deinde mortis victorem proponit, qui sibi subiiciat omnia. Sed videmus vt Rabbini synceram Scripturæ doctrinam suis figmentis deprauent. Atqui vt Christi ætate omnia valde corrupta erant, credibile est hoc quoque commento imbutum fuisse populum. In Eliæ persona quàm crassè errauerint, bis aut ter ostensum fuit. Fortassis etiam malignè & astutè Eliæ obtentu Christo derogare conati sunt. nam quum promissus esset Elias tanquam apparitor Messiæ, qui viam illi pararet, hoc præiudicio Christum grauare facile illis fuit, quòd sine Elia prodiret: sicuti eodem ferè astu Papistas diabolus hodie fascinat, ne diem Iudicii expectent donec apparuerint Elias & Henoch. Coniicere certè licet hoc data opera captatum fuisse à Scribis, vt Christo fidem detraherent, quasi legitimo Messiæ insigni careret. Zach.9.b.9 Esa.53.a.4

11 *Elias quidem veniet.*) Diximus alibi vnde natus fuerit error ille inter Iudæos. Quia in collapso Ecclesiæ statu instaurando similis Eliæ futurus erat Ioannes Baptista, nomen quoque ad eum transtulerat Malachias: id temere arreptum fuerat à Scribis, quasi idem ille Elias Thesbites rediturus iterum esset in mundum. Iam testatur Christus nihil frustra prædictum à Malachia fuisse, sed malè aliò detortum fuisse eius vaticinium. acsi dixisset, Vera fuit promissio de venturo Elia, quæ etiam impleta fuit: sed iam à Scribis repudiatus fuit Elias, cuius inane nomen falsò mihi opponunt. Restitutio autem, Baptistæ tribuitur, non perfecta: sed quia continua serie Christo de manu in manum absoluendam tradidit quam exorsus erat. Quia autem Scribæ Ioannē indignè reiecerant, admonet Christus discipulos nō esse cur se impediant eorum fallaciis: deinde nouum videri non debere si eadem libidine Magistrum deinde reiiciant qua prius ministrum. Ac ne quis rei nouitate turbetur, vtrunque Dominus Scripturis fuisse proditum cōmemorat, nempe quòd repulsam passurus foret apud falsos & impios doctores, tam mūdi Redemptor, quàm Elias eius præco.

MATT. XVII.

14 Et quū venisset ad turbā, accessit ad eum homo quidā flectēs genua illi,

15 Dicénsque, Domine, miserere filij mei,

MARC. IX.

14 Et quū venisset ad discipulos, vidit turbā multā circum illos, & Scribas disputātes cum eis.

15 Et protinus vniuersa turba quum vidisset eum, obstupuit, & accurrētes salutauerunt eum.

16 Et interrogauit Scribas, Quid disputatis inter vos?

17 Et respōdēs vnus è turba dixit, Præceptor, adduxi filiū meum ad te, habentē spiritū mutū.

18 Et quandocunque eum corripuerit,

LVC. IX.

37 Factum est autem sequenti die, descendentibus illis de monte occurrit illi turba multa.

38 Et ecce vir de turba exclamauit, dicēs, Magister, obsecro te respice ad

quoniam lunaticus est, & miserè torquetur: nam sæpe cadit in ignẽ & sæpe in aquam.

16 Et obtuli eum discipulis tuis, nec potuerũt eum sanare.

17 Respõdẽs autem Iesus dixit, O natio incredula & distorta, quousque tandẽ ero vobiscũ? vsquequo patiar vos? adducite huc illum mihi.

18 Et increpauit illud Iesus, & exiuit ab eo dæmoniũ: & sanatus est puer à tẽpore illo.

lacerat eum: & ille spumat, stridétque dentibus suis, & arescit. & dixi discipulis tuis vt eijcerent, & non potuerunt.

19 At ille respõdens ei dicit, O natio incredula, quousque apud vos ero? quousque patiar vos? adducite illum ad me.

20 Et adduxerunt illum ad eum: & quum vidisset eum, statim spiritus eum discerpsit, & prolapsus in terram, voluebatur spumans.

21 Et interrogauit patrem eius, Quantum temporis est ex quo hoc accidit ei? Ille verò dixit, A puero:

22 Et frequenter illum in ignem abiecit, & in aquas, quò perderet eum: age si quid potes, subueni nobis, misertus nostri.

23 Iesus autẽ dixit ei, Illud si potes credere, omnia poßibilia credenti.

24 Et confestim exclamans pater pueri cum lacrymis, dixit, Credo Domine: succurre incredulitati meæ.

25 Quum vidisset autem Iesus quòd turba concurreret, increpauit spiritũ immundum, dicens illi, Spiritus mute & surde, ego tibi impero, exi ab eo: & ne posthac ingrediaris in illum.

26 Et quum clamasset spiritus, multúmque discerpsisset eum, exiuit: & factus est tanquam mortuus, adeò vt multi dicerent, Mortuus est.

27 At Iesus correpta manu illius, erexit eum, & ille surrexit.

filium meum, quia vnicus est mihi.

39 Et ecce spiritus apprehendit eum, & subitò clamat, & discerpit eum cum spuma, & vix discedit ab eo dilanians eum.

40 Et rogaui discipulos tuos vt eijcerent illum, & non potuerunt.

41 Respondẽs autem Iesus dixit, O natio infidelis & distorta vsquequo ero apud vos, & patiar vos? adduc filium tuum huc.

42 Quum autẽ adhuc accederet, laniauit illum dæmonium, & dißipauit: increpauit autem Iesus spiritũ immundum, & sanauit puerum, & reddidit eum patri suo.

43 Stupebãt autem omnes super magnificentia Dei.

Quia Marcus plenior est, & singulas partes disertè explicat, sequemur verborum eius contextum. Ac principiò clarè demonstrat vnde insolita hæc asperitas Christo, quum Iudæos ob distortam suam malitiam indignos esse exclamat qui diutius ferantur. Scimus quàm comiter alios excipere solitus sit, etiam si quid importunius peterent. Pater hic rogat pro vnico filio: maxima vrget necessitas: modestè & suppliciter implorat Christi misericordiam. cur ergo præter morem repentè excandescit vt tolerabilem nõ esse pronuntiet? Quia ex Matthæo & Luca non perspicitur ratio tantæ seueritatis, quidam interpretes decepti fuerunt, quibus hæc obiurgatio vel in discipulos, vel in patrem afflicti pueri competere visa est. Atqui si probè expendimus totum historiæ complexum qualis apud Marcum habetur, iudicium facere promptum erit, Christum potius in Scribarum malitiam stomachari, quàm adeò duriter vexare rudes & infirmos. Quum in medium absente Christo, productus esset puer lunaticus, plausibilis insectationis occasio Scribis visa est, ac cupidè ab illis abrepta. instant ergo apud discipulos, vt si quid habent potestatis in sanando puero, demõstrent. Verisimile est discipulos tentasse, & irritos fuisse conatus: ita Scribæ quasi victores insultant, nec modò subsannant discipulos, sed proteruiunt aduersus Christum, quasi in illorum persona exinanita esset eius virtus. Hæc verò plusquam scelesta erat impietas cum pari ingratitudine coniuncta, tot miracula ex quibus didicerant quanta virtute polleret Christus, malitiosè supprimere. Nam ex professo studebant lucem ante oculos positam extinguere. quare nõ abs re exclamat Christus sibi non esse diutius ferendos, gentémque incredulã & peruersam appellat: debuerant enim tot prioribus documentis saltem huc vsque proficere, ne obtrectandi ansam captarent.

14 Marc. *Vidit turbam multam.*) Non dubium est quin ostentui habiti fuerint discipuli, qualiter solent veritatis hostes suis iactantiis, etiam de nihilo, theatrum quærere. Suo igitur strepitu fecerant Scribæ vt multorum ludibrio paterent discipuli. Et tamẽ apparet non malè affectos fuisse quosdam: quia simulac Iesum conspiciunt, eum salutant: imò eius præsentia Scribarum insolentiam compescit: quia rogati qua de re disputent, obmutescunt.

17 *Præceptor adduxi filium meum.*) Matthæus aliud morbi genus designat quàm Marcus: nam hominem lunaticum fuisse dicit. Congruunt tamen inter se hæc duo, mutum fuisse, & certis temporibus in furias actum. Lunatici autem vocantur qui vel sub lunæ defectum comitiali morbo laborant, vel torquentur vertigine. Nec recipio quod fingit Chrysostomus, nomen hoc Satanæ astu fuisse inuentum, vt bonis

vt bonis creaturis infamiæ notam aspergeret: docet enim certa experientia pro Lunæ cursu augeri vel decrescere morbos illos: neque tamẽ hoc obstat quo minus Satan naturalibus mediis suos impetus permiscuerit. Ego itaque existimo non fuisse naturaliter surdum ac mutum hunc hominem, sed linguam eius & aures à Satana fuisse possessas. Deinde quum cerebri & neruorum debilitas eum morbo comitiali obnoxium redderet, deterius malum fuisse additum ab eodem Satana. Hinc factum est vt sibi perniciem vndique accerseret, deinde vt discerptus iaceret, vt concideret exanimis & similis mortuo. Hinc verò discamus quàm multiplices nocendi modos habeat Satan, nisi quatenus Dei manu arcetur. Quotquot sunt carnis & animæ infirmitates quas sentimus esse innumeras, totidem ad nos lædendos tela ei suppetunt. Plusquam ergo stupidi sumus, nisi tam misera nostra conditio nos ad preces solicitet. In eo autem se profert incomparabilis Dei bonitas, quòd quum tam variis noxis simus obnoxii, præsidio tamen suo nos tuetur: præsertim si reputamus quanta nos perdendi cupidine flagret hostis noster. Sed hæc quoque consolatio venire nobis debet in mentem, Christum ad frænandam eius rabiem venisse, ac ideo nos inter tot discrimina manere incolumes, quia malis nostris superior est cælestis medicina. Huc & temporis circunstantia accedit: respondet pater, à pueritia filium suum tam miserè fuisse afflictum. si tantum licentiæ in teneram illam ætatulam Satanæ permissum fuit, quid nobis non timendum est qui vitiis nostris subinde ad mortiferos ictus nos obiicimus, qui suggerimus etiam hosti nostro tela, & in quos iure suo grassari posset, nisi mirabili Dei bonitate cohibita iaceret eius libido?

17. Matth. *O natio incredula.*) Quanquam videtur Christus sermonem dirigere in patrem lunatici, non dubium tamen est quin Scribas respiciat, sicuti paulo antè docui. nam certum est non obiurgari rudes ac infirmos, sed qui impliciti in sua malitia cõtumaciter Deo resistunt. ideo dignos esse negat Christus quos amplius toleret, séque breui diuortium cum illis facturum minatur. Nihil autem potest accidere deterius quàm vt nos deserat. Non leuis autem exprobratio est, quòd visitationis suæ gratiam tam superbè respuerent. vbi etiam notandum est variè tractandos esse homines pro suo quenque ingenio: nam quum dociles summa humanitate alliciat, sustineat infirmos, tardos etiam moderatè excitet, flexuosis istis serpentibus non parcit, quos videt nullis remediis sanari posse.

20 Marc. *Quum vidisset illum.*) Quòd atrocius solito in hominem sæuit diabolus vbi ad Christum adducitur, mirum non est: nam quo propior affulget Christi gratia, & efficacius agit, eo impotentius furit Satan. Christi igitur præsentia non secus ac clangore tubæ accenditur, & quoscunque potest tumultus mouet, confligit etiam quantum in se est. Hoc ante tempus, meditatum nos habere conuenit, ne turbetur fides nostra quoties ad exortum gratiæ Christi solito violentius insurgit hic noster hostis. imò aliud præterea tenendum est, verum nostræ sanationis initium esse, ita penitus affligi vt minimum à morte distemus. Adde quòd ex furioso Satanæ impetu Dominus ad illustrandam suam gratiam facem accendit: nam quum horribili illo spectaculo attoniti fuissent homines, inde melius perspecta illis fuit, quæ mox sequuta est, Christi virtus.

21 *A puero.*) Hinc colligimus, non fuisse peccatis hominis hanc pœnam inflictam, sed arcanum fuisse Dei iudicium. Certum quidem est, ne infantes quidem simulatque egressi sunt ex vtero, insontes coram Deo & reatu solutos esse: sed Dei flagella interdum occultas habent causas, ídque ad probandã nostram obedientiam, neque enim aliter iustum deferimus honorem Deo quàm si reuerenter & modestè adoramus eius iustitiam dum nobis est abscondita. Siquis hac de re plura appetat, petere licebit ex nono capite Iohannis in locum illum, Neque peccauit hic neque parentes eius.

22 *Siquid potes subueni.*) Videmus quàm parum honoris tribuat Christo: Prophetam enim quempiam esse putans, cuius finita sit facultas, dubius ad eum accedit. atqui primum fidei fundamentũ est, immensam Dei potentiam amplecti: primus etiam ad preces ingressus est, supra omnia obstacula eandem attollere: vt certò persuasi simus non frustra nos precari. Quia autem nonnisi humanitus de Christo sentiebat hic homo, falsa eius opinio corrigitur: formari enim eius fidem oportuit, vt optatæ gratiæ capax & compos fieret. Non expostulat apertè Christus in suo responso, sed obliquè in hominem retorquens quod perperam dixerat, culpæ eum coarguit, & de quærendo remedio admonet. perinde enim valet ista exceptio, *Si potes credere*, acsi dixisset, Tu me rogas vt subueniam quoad potero: atqui inexhaustum virtutis fontem in me reperies, si modo afferas satis amplam fidei mensuram. Hinc colligi potest vtilis doctrina quæ cõmuniter ad nos omnes patebit, non stare per Dominum quominus larga bonorum vbertas ab ipso ad nos profluat: sed fidei nostræ angustiis esse imputandum quòd guttatim tantùm distillat: imò sæpe ne guttam quidem nos sentire, quia incredulitas cor nostrum obstruit. Frustra autem hìc quidam arguti esse volunt, quasi Christus significet posse hominẽ à seipso credere, quando nihil aliud ei propositum fuit quàm reiicere in homines inopiæ suæ culpam quoties Dei virtutem sua incredulitate extenuant.

23 *Omnia possibilia credenti.*) Non dubium est quin Christus sibi à Patre bonorum omnium plenitudinem datam esse docuerit: nec secus sperandum esse à se vno quoduis auxilii genus quàm ex ipsa Dei manu. acsi dixisset, Tantum confide, & impetrabis. Quomodo autem quiduis impetret fides, paulo pòst videbimus.

24 *Credo Domine.*) Testatur se credere, & tamen se fatetur incredulum. quanquam videntur hæc duo pugnare, nemo tamen est qui non idem in se experiatur: nam quum nusquam perfecta extet fides sequitur ex parte esse incredulos. sic tamen pro sua indulgentia nobis ignoscit Deus vt ab exiguo fidei modulo nos fideles æstimet. Nostrum interea est sedulò excutere infidelitatis reliquias quæ in nobis hærent, vt cum illis luctemur, ac petere à Domino vt eas corrigat: quoties etiam laboramus in hac pugna, ad eum confugere vt succurrat. Si probè expendimus quid cuique datum sit, facilè patebit paucissimos esse qui excellenti fide polleant, paucis esse mediocrem, plurimos autem exigua mensura esse præditos.

MATTH. XVII.

19 *Tunc accedentes discipuli*
ad Iesum seorsum, dixerunt, Quare
nos non potuimus eiicere illud?
20 *Iesus autem dixit illis, Pro-*
pter incredulitatem vestram. amen
quippe dico vobis, si habeatis fidem
sicut granum sinapis, dicetis monti
huic, Demigra hinc illuc, & migra-
bit: nec quicquā impossibile erit vobis.
21 *Sed hoc genus nō egreditur*
nisi per precationem & ieiunium.

MARC. IX.

28 *Et quum esset*
ingressus domum, disci-
puli illius interrogabāt
eum seorsum, Cur nos
non potuimus eiicere il-
lum?
29 *Et dixit illis,*
Hoc genus nulla re po-
test exire nisi per preca
tionem & ieiunium.

LVC. XVII.

5 *Et dixerunt A-*
postoli Domino, Adau
ge nobis fidem.
6 *Dixit autem*
Dominus, Si haberetis
fidem sicut granum si-
napis, diceretis huic
arbori sycamino, Era-
dicare, & transplan-
tare in mare, & obe-
disset vobis.

19 *Accedentes discipuli.*) Mirantur discipuli ablatam sibi esse virtutem qua semel instructi fuerant, quum proprio vitio ea se priuauerint. Christus ergo defectum hunc, eorum incredulitati assignat, & sententiam illam quam prius attigerat repetit, ac fusius prosequitur, fidei nihil esse impossibile. Certum quidem est hyperbolicam esse loquendi formam, quum fide pronuntiat transferri arbores & montes. Sūma tamen huc redit, Deum nunquam nobis defore modò ianuam aperiamus gratiæ eius. Neque enim intelligit, quicquid temere in mentem vel in buccam venerit, Deum daturum: imò quum nihil fidei magis contrarium sit stultis & incompositis carnis nostræ votis, sequitur vbi regnat fides, non promiscuè quiduis optari, sed quod Dominus permittit. Hæc igitur sobrietas tenenda est, ne plus appetamus quàm quod nobis pollicitus est, atque vt preces nostræ restrictæ sint ad eam quam dictauit regulam. Siquis obiiciat, nescisse discipulos an Domino placeret lunaticum sanare, prompta responsio est, hæc accidisse ex eorum culpa. nam propriè de speciali fide nūc agit Christus, quæ prout res nata ferebat, arcanos habebat instinctus. Atque hæc fides est cuius Paulus meminit prioris ad Corinthios cap. 12. a. 2. Vnde ergo factū est vt nudati fuerint Apostoli Spiritus virtute, quam prius apprehenderant ad edenda miracula, nisi quòd sua ignauia eā suffocarunt? Sed quod de particulari fide pro circunstantia loci disseruit Christus, ad communem totius Ecclesiæ fidem extenditur.

21 *Hoc genus non egreditur.*) Hac voce Christus nonnullorum segnitiem perstrinxit, vt scirent non vulgari opus esse fide. nam alioqui excipere poterant se non prorsus fide esse vacuos. Sensus ergo est non sufficere quamlibet fidem, vbi seriò præliandum est cum Satana, sed requiri strenuos conatus. Languori autem fidei remedium præscribit orationem, cui ieiunium adiungit adminiculi vice. Vos, inquit, molles exorcistæ quasi ad vmbratile & lusorium certamen descenditis: atqui cum valido antagonista vobis est negotium, qui nisi summa contentione minimè vincetur. Ergo precibus excitanda erat fides: & quoniam ad precandum tardi estis & frigidi, accedere etiam debebat subsidium ex ieiunio. Hinc clare apparet quàm ridiculè Papistæ antidotum in ieiunio constituant fugandis diabolis, quum Dominus non aliò referat quàm ad acuendum precandi ardorem. Quum autem genus illud dæmonii aliter eiici posse negat quàm precibus & ieiunio, sensus est, vbi altas radices fixit Satan, & diuturna possessione inualuit, vel vbi effræni licentia grassatur, difficilem esse & arduam victoriam, ideóque totis viribus pugnandum.

MATTH. XVII.

22 *Quum autem*
versarentur in Galilæa,
dixit illis Iesus, Futu-
rum est vt Filius homi-
nis tradatur in manus
hominum.
23 *Et occident eū,*
ac tertio die resurget.
Et mœrore affecti sunt
vehementer.

MATTH. XVIII.

1 *In illo tēpore ac-*
cesserunt discipuli ad Ie-
sum, dicētes, Quis maxi
mus est in regno cælorū?
2 *Et accersitum ad*
se puellum Iesus statuit
in medio illorum,
3 *Et dixit, Amen*

MARC. IX.

30 *Et illinc egressi, iter*
fecerunt per Galilæam, nec vo
lebat vt quisquam sciret.
31 *Docebat enim discipu*
los suos, & dicebat illis, Filius
hominis traditur in manus ho
minum, & occident eum: &
occisus, tertio die resurget.
32 *At illi ignorabant*
quod dixerat, & timebant eū
interrogare.
33 *Et venit Capernaū,*
& quum venisset in domum,
interrogauit illos, Quid in iti
nere inter vos disputabatis?
34 *At illi siluerunt: nā*
inter se disputauerant in via
quis esset maior.
35 *Et postquam consedit,*

LVC. IX.

43 *Sed omnibus mi-*
rantibus super omnibus quæ
fecerat, dixit ad discipulos
suos,
44 *Ponite vos in au-*
ribus vestris sermones i-
stos: futurum est enim vt
Filius hominis tradatur in
manus hominum.
45 *At illi ignorabant*
verbum istud, & erat ab-
sconditum ab illis, vt non
intelligerent illud: & time-
bant eum interrogare de
hoc verbo.
46 *Intrauit autem di-*
sputatio inter eos, Quis eo-
rum maior esset.
47 *At Iesus videns*

dico

dico vobis nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut pulli, non ingrediemini in regnum cælorum.

4 *Quisquis igitur demiserit semetipsum sicut puellus iste, hic est maximus in regno cælorum.*

5 *Et qui receperit vnum puellum talem in nomine meo, me recipit.*

accersiuit duodecim, & dicit eis, Siquis vult primus esse, is erit omnium postremus & omnium minister.

36 *Atque acceptum puerum statuit in medio illorum: & quum cepisset illum in vlnas suas, dixit illis,*

37 *Quisquis vnum ex talibus pueris receperit nomine meo, me recipit: & quicunque me recipit, nō me recipit, sed eum qui misit me.*

cogitationē cordis illorum apprehendit puellum, & statuit eum iuxta se,

48 *Et ait illis, Quicunque receperit puerum hunc nomine meo, me recipit: & quicunque me receperit, recipit eum qui me misit: nam qui minor est inter vos, hic erit magnus.*

22 *Quum autē versarentur in Galilæa.)* Quo propius instabat tempus mortis, eo sæpius monuit Christus discipulos, ne tristis illa species labefactaret ipsorum fidem. Paulo post editum miraculum, habitus hic sermo fuit: dicit enim Marcus ab eo loco profectum esse in Galilæam, vt illic quietus tempus medium transigeret: statuerat enim Hierosolymam venire ad solennem sacrificii diem, quia proximo Paschate immolandus erat. Quanquam autem iam aliquoties hac de re fuerant admoniti, turbantur tamen non secus ac si nihil vnquam audissent. Tantum valet præsumpta opinio, vt mentibus in luce clarissima tenebras obducat. Finxerant sibi Apostoli amœnum & iucundum regni Christi statum: putabant simul ac innotuisset, summo plausu ab omnibus exceptum iri: nihil minus erat credibile, quàm Sacerdotes & Scribas, aliósque Ecclesiæ primores illi fore aduersos. Ergo errore occupati, quicquid in contrariam partem dicitur non admittunt: nam Marcus ignorasse dicit quid vellet Dominus. Vnde autem ignorantia, vbi sermo habetur tam apertus ac dilucidus, nisi quòd vana illusio velatas tenebat eorum mentes? Quòd non ausi sunt vlterius rogare, quanquam reuerentiæ ex parte tribuendum est, non tamen dubito quin mœrore constricti, & absurditate quam sibi fingebant, perculsi tacuerint. Quare non fuit in totum laudabilis hic pudor, qui & perplexam dubitationem & vitiosam tristitiam aluit. Interea magis implicitum pietatis semen quàm liquida veri cognitio ipsos tenuit Christo deuinctos, ne ab eius schola deficerent. Erat quidem insitum fidei & rectæ intelligentiæ principium aliquod eorum cordibus, vt procul à fide implicita Papistarum distaret zelus iste sequendi Christi: sed quia nondum vsque ad discendam regni Dei & promissæ in Christo renouationis naturam progressi erant, pietatis magis studiū in ipsis quàm distinctam scientiam viguisse dico. Hinc colligimus quid vel laude vel reprehensione dignum in ipsis fuerit. Cæterum quamuis excusabilis non sit eorum stupor: non est tamen quod miremur ænigma illis fuisse clarum & disertum crucis & ignominiæ magistri testimonium: non modò quia respui & damnari à filii Dei gloria alienum erat, sed quia nihil minus erat consentaneum, quàm gratiam peculiariter Iudæis promissam, à gentis ducibus reprobari. Quia autem immodicus crucis horror quo repentè correpti fuerunt, consolationi ex spe resurrectionis additæ ianuam præclusit: discamus quoties mortis Christi fit mentio, totum simul triduum complecti, vt mors & sepultura vsque ad fœlicem triumphum & nouam vitam nos deducant.

1 *In illo tempore accesserunt.)* Ex aliis duobus patet non sponte venisse discipulos ad Christum: sed quum in via clanculum disputassent, è suis latebris in lucem fuisse tractos. In eo verò nihil est absurdi, quòd Matthæus ad Christi responsum festinans, non contexit totam historiæ seriem, sed præterito exordio, summatim refert cur in discipulis stultam primatûs cupiditatem Christus correxerit. Quum autem inquirit Christus de furtiuo colloquio, & discipulos fateri cogit quod suppressum esse optassent, docemur, ab omni quantumuis occulta æmulatione cauendum esse. Notanda porrò est temporis circunstantia: tristes & perplexos reddiderat mortis prædictio: quasi tamen meris deliciis imbuti sint, ac poeticum nectar illis sit propinatum, de primatu statim contendunt. Qui fieri potest vt momento euanuerit anxietas illa, nisi quòd vsque adeo ambitioni dedita sunt hominum ingenia, vt præsentis militiæ obliti, ad triumphos falsa imaginatione delusi subinde prosiliant? Quòd si tam cito Apostolis effluxit recentis sermonis memoria: quid nobis accidet si crucis meditationi longum vale dicentes, torpori & ignauiæ vel otiosis speculationibus nos dedamus? Sed quæritur quænam certaminis occasio fuerit discipulis. Respōdeo, vt libenter caro excutit omnem molestiam, omissa tristitiæ materia, quod de resurrectione dictum erat arripuisse: vnde inter securos orta est disputatio. Et quia priorem doctrinæ partem, quæ insuauis est carni, refugiunt, Deus in resurrectione eos hallucinari patitur, vt somnient quod minimè futurum erat, Christum sibi nuda prædicatione regnum acquirere, & quidem terrenum, vt mox ad beatam opulentiā emergeret. In hac verò quæstione duplex fuit vitium: præpostere enim Apostoli, dum abiecta militiæ ad quam vocati erant cura, quasi milites emeriti quietem & stipendia cum honorario sibi ante tempus postulant. Perperam & hoc secundo, quòd quum certatim vno consensu intenti esse debeant ad se mutuò iuuandos, nec fratribus minus quàm sibi palmā appetere, maligna ambitione alii alios præuertere studēt. Quare vt probetur cursus noster Domino, discamus patienter ferre impositum nobis crucis onus, donec maturum recipiendæ coronæ tempus adueniat: deinde quemadmodum Paulus hortatur, alii alios vicissim honore præuenire. Priori vitio affinis hodie est vana eorum curiositas qui relicto vocationis suæ legitimo cursu, supra cælos importunè saltant. Dominus in Euangelio ad regnum suum nos inuitans, Rom.12.c.10

viam qua illuc peruenitur ostendit. Volatici homines, de fide, patientia, Dei inuocatione & aliis exercitiis nihil cogitantes, quid in cælo geratur disputant: hoc verò perinde est ac siquis iter facturus, de hospitii situ inquirens, pedem non promoueat. Nam quum Dominus in terra nos ambulare iubeat, quomodo sedeant in cælis mortui quisquis curiosè disputat, se ab accessu cælorum moratur.

2 *Accersitum puellum.)* Summa est, Qui magnitudinem appetunt qua emineant supra fratres, adeò non fore eius compotes, vt ne extremo quidem angulo hærere queant. A contrario autem ratiocinatur, quia sola nos humilitas extollat. Quia verò magis afficiunt obiectæ oculis species, typum humilitatis in puero infante proponit. Nam quod iubet suos effici puero similes, non ad omnia promiscuè
1.Cor.14.d.10 extenditur. Scimus in pueris multa esse vitiosa: quare & Paulus non sensu, sed malitia pueros esse vult,
Ephes.4.c.13 quos alibi ad ætatem virilem eniti iubet. Sed quia nondum tenent infantes quid sit aliis præferri, vt de primatu certent, eorum exemplo Christus deleri vult ex suorum animis quæ profani homines & filii seculi de honorum dulcedine perpetuò agitant, nequa eos titillet ambitio. Siquis excipiat, infantibus quoque ab vtero ingenitam esse superbiam, vt primam sui curam & rationem haberi velint: facilis responsio est, Similitudines non exactè nimis nec scrupulosè debere excuti, vt in singulis partibus congruant. Quia ergo tanta adhuc in ætate infantulorum regnat simplicitas, vt honorum gradus & quæuis superbiæ fomenta ignorent: eos meritò & aptè Christus in exemplum proponit. Atque huc spectat conuersio cuius meminit, quòd scilicet ad communes hominum mores iam nimis assueuissent discipuli, ideóque vt ad scopum adspirent, cursum illis retro flectendum esse. Quisque primum locum vel secundum sibi optabat: Christus verò neminem vel infimo subsellio dignatur nisi qui eminentiæ oblitus se humiliat. Contrà verò maximos fore pronuntiat qui se demiserint: nequid scilicet nobis decedere putemus vbi vltrò cedimus omni magnitudine. Atque hinc colligi potest breuis humilitatis definitio: quòd scilicet verè humilis sit qui neque sibi quicquam arrogat coram Deo, nec fastuosè despicit fratres, vel superior videri affectat, sed satis habet se vnum censeri ex Christi membris, nihil aliud optans quàm vt solum caput excellat.

5 *Et qui receperit.)* Iam metaphoricè pueros appellat Christus, qui deposita altitudine, se ad modestiam & subiectionem composuerint. Idque consolationis vice additum est, ne molesta nobis sit vel acerba submissio, qua fit vt non modò in suum patrocinium nos recipiat Christus, sed etiam hominibus cómendet. Atque hoc modo fideles docentur, quomodo alii alios in pretio habere debeant dum se quisque subiicit. Quomodo enim mutua inter seculi filios amicitia vulgò fouetur, nisi dum alterius cupiditati quisque indulget? Itaque quisquis gloriæ cupidior est, sibi audacius imperium vsurpat, vt in sublime tollatur, humiles verò ludibrio sint, vel contempti iaceant: Christus autem quo se quisque magis exinaniet, ita plus honoris illi haberi præcipit. Atque idem sibi vult clausula quæ apud Lucam additur. neque enim qui meritò sunt contemptibiles, ideo pluris fieri mandat: sed qui omni superbia vacui, in nihilum redigi, pro nihilo ducunt.

MATTH. XVIII.

6 Qui autē offenderit vnum de pusillis istis qui in me credūt, expedit ei vt suspendatur mola asinaria ad collum eius, ac demergatur in profundum maris.

7 Væ mundo ab offendiculis: necesse est enim vt veniāt offendicula: veruntamen væ homini per quem offendiculum venit.

8 Quòd si manus tua vel pes tuus obstaculo est tibi, abscinde ea, & proijce abs te. bonum est tibi ad vitā ingredi claudum aut mutilum potius, quàm duas manus vel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum.

9 Et si oculus tuus offendit te, erue eum & proijce abs te. bonum est tibi vt luscus intres in vitam, potius quàm vt duos oculos habēs, mittaris in gehennam ignis.

10 Videte ne contēnatis vnum ex istis pusillis. dico enim vobis quòd Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei qui in cælis est.

MARC. IX.

42 Et quisquis offenderit vnū ex pusillis qui confidunt in me, melius est ei si circundetur saxum molare circum eius collum, & abiiciatur in mare.

43 Et si offendiculo est tibi manus tua, amputa illā. bonum est tibi mutilū ad vitā ingredi, potius quā duas manus habentem abire in gehennā in ignem inextinguibilem:

44 Vbi vermis illorum non moritur, & ignis non extinguitur.

45 Et si pes tuus fuerit tibi obstaculo, amputa eum. bonum est tibi ingredi in vitā claudum, potius q̄ duos pedes habentem, mitti in gehennam in ignem inextinguibilē.

46 Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

47 Et si oculus tuus obstaculo tibi est, erue eum. bonum est tibi luscum intrare in regnum Dei, potius quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.

LVC. XVII.

1 Ait autē ad discipulos, fieri non potest quin veniant offendicula: væ tamen illi per quem veniunt.

2 Expedit illi si mola asinaria ponatur circum eius collum, & proiectus fuerit in mare, potius quàm vt offendat vnum

48 Vbi

48 *Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.*	*ex pusillis istis.*

6 *Qui autem offenderit.)* Videtur hoc additum esse ad piorum consolationem, ne illis molesta sit sua conditio, si eos mundus despicit. Hoc enim plurimùm obstat, ne ad voluntariam modestiam se submittant, quia putant hoc modo se reddi contemptibiles. Durum tamē est à superbis hominibus non tantùm haberi fastidio, sed propè conculcari. Discipulos ergo Christus hoc solatio animat, quòd si eorum paruitati insultat mundus, Deus tamen eos minimè negligit. Videtur tamen etiam aliò spectasse: orta enim fuerat de honoris primatu contentio. vnde facilè colligit potuit, Apostolos praua eminendi potestate esse infectos. Porrò fieri non potest quin sit in fratres contumeliosus quisquis vel sibi nimium placet, vel omnibus præferri appetit. Hunc morbum vt sanet Christus, horribilem pœnam denuntiat, siquis suo fastu pauperculos homines & iam sponte submissos deiiciat. Scandali autem nomine plus complexus est, quàm si à contemptu prohibuisset: quanquam non aliunde contingit vt quis securè infirmos offendat, nisi quia non prosequitur eos quo decebat honore. Iam quum variæ sint offensionum species, genus tamen ipsum quale sit, breuiter tenendum est. Siquis nostra culpa vel impingit vel abducitur à recto cursu, vel tardatur, eum dicimur offendere. Ergo quisquis pœnam hanc quam seuerè Christus denuntiat, effugere cupit, paruulis qui coram mundo abiecti sunt, manum porrigat, & comiter ad bene currēdum adiuuet: quia eos nobis cōmendat Christus, vt nobis voluntariæ humilitatis sint materia sicuti hanc regulam Paulus præscribit Filiis Dei vt se humilibus accommodent. Item, Ne sibi quisque placeat. *Rom.12.c.16. & 15.a.1* Quia genus supplicii Christus expressit, quod tunc erat maximè formidabile, & quo atrocissima scelera puniebantur, hinc colligimus quàm charos ac pretiosos Deus habeat qui coram mundo ignobiles sunt ac contempti.

7 *Væ mundo ab offendiculis.)* Bifariam exponi potest hic locus: actiuè, vt scandalorum authoribus Christus maledicat: atque ita sub mundi nomine intelligendi erunt omnes increduli: vel passiuè, vt Christus mala deploret quæ propter scandala mundo instare incumberéque cernit: acsi diceret nullam fore magis noxiam pestem, & quæ plures clades inferat, quàm quòd multos scandalis turbari vel deficere continget. Atque hic sensus melius quadrat: neque enim dubito quin Dominus de scandalis alia occasione loquutus, sermonem longius protraxerit, vt suos ad cauendum magis attentos, solicitósque redderet. Ne igitur nos torpentes circunueniat Satan, exclamat Dominus non aliunde magis esse nobis metuendum, quàm à scandalis: quia quum Satan innumera habeat ad manum, non desinit ad singulos ferè passus noua subinde obiicere: & nos, vt nimium sumus teneri vel ignaui, facilè succumbimus. Ita fit vt pauci in Christi fide mediocres faciant progressus: ex paucis autē qui stadium salutis ingressi sunt vix decimus quisque ad metam indefessus contendat. Nunc quum hoc consilio terrorem à scandalis incusserat Christus, vt suos expergefaceret, væ nostræ incuriæ, nisi ad ea superanda strenuè quisque se cōparet. *Necesse est enim.)* Quo magis suorum curam & solicitudinem acuat Dominus, admonet fieri aliter non posse quin pergendum sit per varia scandala: acsi dixisset ineuitabile esse hoc malum. Ita confirmatio est proximæ sententiæ, quia inde docet Christus quanta incommoda à scandalis impendeant, quum ab hoc malo nunquā immunis futura sit Ecclesia, nec esse queat. Cæterùm necessitatis causam non exprimit: sicut Paulus de hæresibus loquens, ideo dicit oriri, vt qui probi sunt manifesti fiant. Sed hoc tenendum est, Deum *1.Cor.11.d.19* homines scandalis velle esse obnoxios, quo fidem suorum exerceat: hypocritas autem tanquam quisquilias & paleam excutiat à puro tritico. Siquis autem obstrepat, & queratur absurdum esse laxari Satanæ frænū à Domino, vt miseris hominibus exitiū machinetur: nostrum est reuerenter sentire de arcanis Dei consiliis, ex quibus hoc vnum est, quòd scandalis necesse est mundum turbari. *Veruntamen væ homini per quem offendiculum venit.)* Postquam ad cauenda scandala suos hortatus est, rursus in authores inuehitur: & quo plus vehementiæ habeat comminatio addit, nec dextro oculo nec dextræ manui parcendum esse si nobis offendiculi causam præbeant. Nam hoc amplificandi causa additum fuisse interpretor: acsi dixisset, Tam sedulò & constanter resistendum est scandalis, vt oculos potius eruere & manus abscindere conueniat, quàm vt scandala foueatis. Siquis enim membrorum suorum iacturam facere dubitet, hac indulgentia se proiicit in æternum interitum. Quàm horribilis igitur vltio eos manet qui fratres offendiculis perdiderint? Quia autem duo isti versus suprà capite 5. expositi fuerunt, satis fuit nunc attingere quorsum hoc loco eandem sententiam repetat Christus.

10 *Videte ne contemnatis vnum ex istis.)* Quoniam superbia mater est contumeliæ, & contemptus scandalizandi audaciam generat, meritò Christus, vt huic morbo sanando opportunum remedium abhibeat, paruulos vetat contemni. Et certè quemadmodum nuper attigimus, quisquis iustam fratrum curam habebit, nunquam facilè ad offendicula prosiliet. Eodem verò tendit hæc etiam sermonis Christi clausula quò initium, nempe submissione & modestia certandum inter nos esse, quia paruulos Deus singulari amore complectitur. Atqui ab homine mortali despici vel pro nihilo duci quos Deus in tanto pretio habet, nimis absurdum foret. Amorem porrò inde probat, quòd Angeli qui ministri sunt salutis ipsorum, familiariter Dei conspectu fruuntur. Quanquam non simpliciter, meo iudicio, docere voluit quàm honorificè tractet eos Deus, Angelos illis assignans custodes, sed etiam contemptoribus eorum minari: acsi dixisset, Non impunè contemni eos quorum Angeli propinqui sunt ac familiares, vt vindictam exigant. Cauendum itaque ne vilescat nobis eorum salus quorum procurandæ Angelis munus est iniunctum. Quod hunc locum ita quidam accipiunt quasi Deus singulis fidelibus proprios Angelos attribuat, infirmum est. neque enim sonant verba Christi Angelum vnum huic vel illi perpetuò addictū esse, idque cum tota Scripturæ doctrina pugnat, quæ testatur Angelos castra metari in circuitu piorum, *Psal 34 b.8* & non vni tantùm Angelo, sed pluribus mandatum esse vt quenque fideliū tueantur. Facessat ergo commentum illud de bono & malo genio, ac nobis tenere sufficiat Angelis mandari totius Ecclesiæ curam,

vt ſingulis membris ſuccurrant prout feret neceſsitas & vſus. Siquis roget an inferior (quanuis natura ſupra nos excellant) ſit Angelorum conditio quàm noſtra, quia nobis ordinati ſunt miniſtri: reſpondeo, nihil obſtare quominus Deo obſequium ſuum præbeant in gratuito quo nos dignatur fauore. ita fit vt noſtri vocentur, quia ſuam operam nobis impendunt.

MATTH. XVIII.

11 *Venit enim Filius hominis ad ſeruandum quod perierat.*

12 *Quid vobis videtur? Si fuerint alicui homini cẽtum oues, & errauerit vna ex eis, nónne relictis nonagintanouem in montibus vadit, & quærit eam quæ errauerat?*

13 *Et ſi contigerit vt inueniat eam, amen dico vobis, gaudet ſuper ea magis quàm ſuper nonagintanouem quæ non errauerunt.*

14 *Sic nõ eſt voluntas coram Patre veſtro qui in cælis eſt, vt pereat vnus de puſillis iſtis.*

MARC.

LVC. XV.

1 *Accedebant autem ad eum omnes Publicani & peccatores, vt audirent eum.*

2 *Et murmurabãt Phariſæi, & Scribæ, dicẽtes, Hic peccatores recipit, & cibum capit cum illis.*

3 *Dicebat autem ad illos parabolam, dicens,*

4 *Quis ex vobis eſt homo qui habet centum oues, & ſi perdiderit vnam ex illis, nónne relinquit nonagintanouem in deſerto, & vadit ad illam quæ perierat, donec inuenerit eam?*

5 *Et quum inuenerit eam, imponit eam in humeros ſuos gaudens:*

6 *Veniénſque domum, conuocat amicos & vicinos, dicens illis, Gaudete mecum, quia inueni ouẽ meam quæ perierat.*

7 *Dico vobis quòd ita gaudium erit in cælo ſuper vno peccatore reſipiſcente, magis quàm ſuper nonaginta nouem iuſtis qui non indigent pœnitentia.*

8 *Aut quæ mulier habens drachmas decem, ſi perdiderit drachmam vnam, non accendit lucernã, & verrit domum, quærítque diligenter donec inueniat?*

9 *Et quum inuenerit, conuocat amicas ac vicinas, dicens, Gaudete mecum, quia inueni drachmã quam perdideram.*

10 *Ita, dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei ſuper vno peccatore reſipiſcente.*

11 *Venit enim Filius hominis.*) Nunc ſuo quoque exemplo hortatur Chriſtus ad honorem infirmis quoque & abiectis fratribus habendum: quia non ipſis modò ſeruandis, ſed etiam mortuis qui perierant, deſcenderit è cælo redemptor. Eſt autem nimis indignum, faſtidio noſtro reſpui quos tãti fecit Dei Filius. Nec verò ſi vitiis laborant infirmi quæ contemptum poſſint inducere, ideo excuſabilis eſt faſtus noſter: quia non ſuarum virtutum pretio æſtimandi ſunt, ſed Chriſti gratia: ad cuius exemplum qui ſe non conformat, nimis moroſus eſt ac ſuperbus.

12 *Quid vobis videtur?*) Lucas occaſionem huius parabolæ altius repetit, quòd ſcilicet obſtreperent Domino Scribæ & Phariſæi, quem videbant quotidie verſari cum peccatoribus. Voluit ergo oſtendere Chriſtus, bono doctori non minus eſſe laborandum vt quæ perdita ſunt recuperet, quàm vt conſeruet quæ ſunt ſub manu. Quanquam apud Matthęum vltrà progreditur ſimilitudo, nempe non tantùm amicè fouendos eſſe Chriſti diſcipulos, ſed toleranda eorum vitia, vt ſtudeamus errantes in viam reducere. Etſi enim contingit interdum ipſos vagari, quia tamen oues ſunt quibus Deus paſtorem ſuum Filiũ præfecit, eas ex diſperſione colligere oportet: tantum abeſt vt eas inhumaniter fugare vel abigere liceat. Huc enim ſpectat oratio, cauendum eſſe ne perdamus quod Deus ſaluum eſſe vult. Paulo diuerſum finem ſpectat quod refertur à Luca: quia totum humanum genus Dei eſt, colligẽdos eſſe qui alienati ſunt, ac perinde gaudẽdum eſſe dum perditi ad bonam frugem redeunt ac ſiquis præter ſpem recuperet quod amiſſum eſſe doluit.

10 *Gaudiũ erit corã Angelis.*) Si Angeli ſibi inuicem in cælo gratulãtur, dum vident reſtitui in gregem ſuum quod diffluxerat: nos etiam, quibus communis & par eſt cauſa, eiuſdem gaudii ſocios eſſe decet. Sed quomodo vnius impii hominis reſipiſcentia magis quàm multorum iuſtorum perſeuerantia gaudere dicit Angelos, quos nihil magis delectat quàm continuus & æquabilis iuſtitiæ tenor? Reſpondeo, quanuis Angelorum votis magis congrueret (vt etiam magis optabile eſt) homines in pura integritate ſemper ſtare, quia tamen in peccatoris liberatione, qui iam exitio deuotus erat, & quaſi putridum membrum à corpore exciderat, magis refulget Dei miſericordia, Angelis, humano more, ex inſperato bono maius gaudium attribuit. Porrò nomen pœnitentiæ ſpecialiter ad eorum conuerſionem reſtrin-

gitur qui penitus à Deo auersi,quasi à morte in vitam resurgunt. Nam alioqui continua in totam vitam esse debet pœnitentiæ meditatio:nec quisquam ab hac necessitate eximitur, quum singulos sua vitia ad quotidianum profectum sollicitent.Sed aliud est inter offendicula,vel lapsus,vel aberrationes,ad metam eniti,vbi iam rectum cursum ingressus sis:aliud autem,ab errore prorsus deuio se recipere, vel rectum cursum à carceribus inchoare. Tali pœnitentia non indigent qui iam cœperunt ad regulam Diuinæ legis vitam suam formare,vt sanctè piéque viuere incipiant: quanuis sub carnis suæ infirmitatibus gemere,& illis corrigendis operam dare necesse sit.

MATTH.	MARC.	LVC. XV.

11 *Ait autem, Homo quidam habuit duos filios.*

12 *Et dixit adolescentior illorum patri, Pater, da mihi portionem substantiæ quæ ad me redit. Et diuisit illis substantiam.*

13 *Ac post dies non paucos, adolescentior filius quũ omnia collegisset, peregrè profectus est in regionem longinquam: & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè.*

14 *Postquam verò omnia consumpserat, facta est fames valida in regione illa: & cœpit egere.*

15 *Et abÿt, & adhæsit cuidam ciuium regionis illius: atque is misit illum in villam suam ad porcos pascendos.*

16 *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quibus porci vescebantur, nec quisquam illi dabat,*

17 *In se autem reuersus dixit, Quàm multi mercenarÿ patris mei abundant panibus, ego verò fame pereo.*

18 *Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei, Pater, peccaui in cælum & coram te:*

19 *Iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnum de mercenarÿs tuis.*

20 *Et surgẽs venit ad patrem suum. Quum autem adhuc lõgè abesset, vidit illum pater ipsius. & misericordia motus est: & accurrens ruit in collum eius: & osculatus est eum:*

21 *Dixítque ei filius, Pater, peccaui in cælum & coram te: neque posthac dignus sum vocari filius tuus.*

22 *Dixit autem pater ad seruos suos, Proferte stolam primam, & induite illum: & date annulum in manum eius, & calceamenta in pedes.*

23 *Et adducite vitulum saginatum, & mactate: & epulando lætemur.*

24 *Quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Et cœperunt lætari.*

Hęc parabola nihil aliud est quàm proximæ doctrinæ confirmatio.Ac priore quidem membro,quàm propensus & facilis sit Deus ad dandam peccatis nostris veniam ostenditur: altero autem (quod postea suo loco tractabimus) quàm malignè faciant ac peruersè qui eius misericordiæ obtrectant. Ac sub persona quidem adolescentis prodigi,qui luxu & sumptibus dissolutis ad extremam inopiam redactus,supplex ad patrem,cui iniurius ac rebellis fuerat,reuertitur,peccatores omnes describit Christus,qui suæ amentiæ pertæsi,ad Dei gratiam se referunt. Humano autem patri,qui non tantùm filii delictis ignoscit, sed redeunti vltrò occurrit,Deum comparat,cui non satis est veniam deprecantibus ignoscere,nisi etiam paterna indulgentia eos præueniat.Nunc singula expendamus.

12 *Dixit adolescentior.* Primò impiæ proteruiæ signum describitur in iuuene,quòd à patre discedere appetens,sibi rectè esse non putat nisi impunè lasciuiat abiecto patris imperio. Accedit etiam ingratitudo,quòd senem deserens non modò iustis officiis eum priuat, sed domesticas eius opes mutilat & diminuit.Sequitur tandem profusa luxuries,& dissoluta nequitia,qua omnia sua dilapidat.Tot peccatis erat promeritus vt patrem implacabilem experiretur. Nec verò dubiũ est quin sub hac imagine immẽsa Dei bonitas & incomparabilis indulgentia nobis pingatur, ne vlla scelerum atrocitas à spe impetrandæ veniæ nos deterreat. Non inepta erit anagoge, siquis stulto & proteruo adolescenti similes esse dicat, qui quum summa bonorum copia apud Deum affluant, cæca tamen & vesana cupiditate incitati cum eo partiri volunt,vt seorsum liberi sint:quasi non omnibus regnis optabilius sit sub paterna Dei cura & gubernatione degere. Sed quia vereor ne hęc allusio nimis arguta sit,cõtentus ero literali sensu:nõ quòd mihi displiceat, sub tali figura reprehendi eorum amentiam qui sibi fœliciter cessurum putant aliquid habere proprium,vt seorsum à Patre cœlesti sint diuites: sed quia nunc intra metas interpretis me contineo. Cæterum hîc refert Christus quid iuuenibus contingere soleat vbi proprio ingenio feruntur. nam

quia & consilii inopes & feruentes intemperie, ad se regendos minimè sunt idonei, vbi metus & pudor eos non cohibet, fieri non potest quin se proiiciant quocunque tulerit libido, plenique dedecoris ad turpem egestatem festinent. Postea pœnam describit quæ iusto Dei iudicio vt plurimùm prodigos decoctores manet: nempe vt malè consumptis opibus prolixè esuriant: & quia optimi panis abundantia frugaliter vti nescierunt, ad glandes & siliquas redigantur. denique vt porcorum sodales facti indignos se sentiant humano victu. nam & hæc est porcina ingluuies, malè disperdere quod in vitę subsidia datum erat. Quòd subtiliter quidam exponunt, hanc iustã esse impii fastidii pœnam vt famelici ad siliquas cõfugiant qui lautũ panem in familia cælestis Patris respuerint, verè quidem & vtiliter dicitur, nec vlla religio prohibet hac similitudine vti: sed memoria interim tenendum est quid allegoriæ à genuino sensu differant.

16 *Cupiebat implere.)* Significat, præ fame non amplius cogitasse veteres delicias, sed auidè vorasse siliquas. neque enim quum porcis ipse daret hoc cibi genus, carere potuit. Celebre est illud Cyri dictũ, qui quum in fuga lõgã inediam passus esset, cibario & atro pane paululum refectus, dixit se nunquã lapidum panem gustasse: ita iuuenem cuius nunc fit mentio, necessitas coegit appetitum ad siliquas adducere. Additur ratio, Quia nemo illi dabat. nam copula in causalem particulam, meo iudicio, resolui debet. Neque hoc de siliquis dicitur quæ illi erant ad manum: sed intelligo neminem eius inopiæ fuisse misertum. Prodigis enim, qui sine delectu sua dissipant, nemo se debere agnoscit: imo quia omnia disperdere soliti sunt, nihil illis videtur erogandum.

17 *In se autem reuersus.)* Hìc nobis describitur ratio qua Deus homines ad pœnitentiam inuitat. Si vltro saperent, séque præberent dociles, blandius eos alliceret: verum quia nisi ferulis domiti, ad obsequium non descendunt, durius eos castigat. Ergo iuueni quem saturitas reddebat ferocem & immorigerum, optima fuit magistra fames. Hoc exemplo edocti, ne putemus Deum crudeliter nobiscum agere siquando nos grauioribus ærumnis vrget: quia hoc modo præfractos & lætitia ebrios ad obedientiam erudit. Denique quicquid miseriarum patimur, vtilis est ad pœnitentiã inuitatio. Verùm, vt tardi sumus, vix vnquam recipimus sanam mentem nisi extremis malis coacti. nam donec vndique nos premant angustiæ, & desperatio constringat, semper exultat caro, vel saltem resilit. Vnde colligimus, non esse mirum si Dominus violenter sæpe & quidem repetitis ictibus, ad frangendam nostram contumaciam incumbat, & duris nodis (vt est in prouerbio) duros cuneos impingat. Notandum est etiam quòd spes melioris fortunæ, si ad patrem rediret, animum resipiscendi iuueni dedit. Nulla enim pœnarũ grauitas prauitatem nostram emolliet, vel efficiet vt nobis peccata displiceãt, donec aliquis appareat profectus. Ergo quemadmodum hic iuuenis paternæ clementiæ fiducia ad quærendam reconciliationem erigitur: ita nobis pœnitentæ initium sit oportet Diuinæ misericordiæ agnitio, quæ nos ad bene sperandum excitet.

20 *Quum adhuc longè abesset.)* Hoc est caput parabolæ, Si homines qui & natura cupidi sunt vindictæ & iuris sui nimium tenaces, paternus tamen amor inflectit vt clementer filiis ignoscant, & miserè perditos vltro requirãt, Deum, cuius immensa bonitas omnes patrum amores superat, nihilo fore nobis duriorem. Et certè nihil hìc de patre terreno refertur quod Deus non de se promittat. Antequam clamauerint, inquit, ego exaudiam. Notum est etiam illud Dauidis. Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti iniquitatem peccati mei. Ergo sicuti pater hic non tantùm exorabilis est filii precibus, sed venienti occurrit, & nondum verbo vno audito, squalidum, & deformem amplectitur: ita Deus longam deprecationem non expectat: verùm simulac proposuit peccator culpam fateri, volũtarius occurrit. Putidũ verò eorum cauillũ est qui hinc eliciunt, gratiam Dei non antè expositam esse peccatoribus quàm ipsi sua pœnitentia eam anteuerterint. Hìc nobis, inquiunt, pater ad ignoscendum facilis proponitur, sed ex quo filius ad eum redire instituit: ergo non alios respicit Deus, nec gratia sua dignatur nisi qui eam quærere incipiunt. Verum quidem est, vt veniam impetret peccator, requiri conscientiæ dolorem quo sibi displiceat: sed perperam inde elicitur, pœnitentiam, quæ Dei donum est, ab hominibus ex proprio cordis sui motu afferri. Atque in hac parte inscitè mortalis homo Deo cõfertur. neque enim terreni patris est, arcano Spiritus instinctu peruersum cor filii renouare, sicuti Deus ex cordibus lapideis carnea facit. Denique hìc non agitur, an homo à seipso cõuersus ad eum redeat: sed tantùm sub hominis figura, paterna Dei indulgentia laudatur, & ad dandam veniam facilitas.

Iesa.65.d.24
Psal.32.b.5

21 *Pater, peccaui in cælum.)* Hic pars altera pœnitentiæ notatur: nempe sensus peccati cum tristitia & pudore coniunctus. nam cui non dolet peccasse, & sua culpa ante oculos non versatur, quiduis potius tentabit quàm vt ad bonam frugem redire cogitet. Pœnitentiam ergo necesse est vt præcedat displicentia. Atque huic loquutioni magnum subest pondus: quòd in se reuersus dicitur adolescens, vt pote qui vagis cupiditatum erroribus in obliuionem sui abreptus erat. Et certè ita erratici sunt carnis impetus, vt quisquis se illis permittit, à seipso egressus euanescat. Ideóque iubentur transgressores redire ad cor. Sequitur etiam confessio, non qualem fabricauit Papa, sed qua filius offensum patrem sibi placat. nam hæc humilitas redimendis offensis omnino necessaria est. Forma hæc loquendi, Peccaui in cælum & coram te, tantundem valet acsi dictum esset, læsum fuisse Deum in persona terreni patris. Et certè hoc natura dictat, quicunque contra patrem insolescit, impiè quoque aduersus Deum insurgere, qui filios parentibus subiecit.

Iesa.46.c.18

22 *Proferte stolam primam.)* Quanquam in parabolis (vt sæpius dictum est) singulas minutias excutere ineptum foret: hic tamen non torquebitur litera si dicamus cælestem Patrem non modò ita ignoscere peccatis nostris vt eorum memoriam sepeliat: sed dona etiam restituere quibus eramus exuti: sicuti vicissim nos illis spoliãs, ingratitudinem nostram castigat, vt nuditatis probro & dedecore ad pudorem nos cogat.

MATTH.	MARC.	LVC. XV.
		25 *Erat autẽ filius eius senior in agro: & quum veniret, & appropinquasset domui, audiuit concentum & choros.*
		26 *Et vocauit vnũ è seruis suis, & interrogauit qd esset illa.*

27 Ipse

27 *Ipse verò dixit ei, Frater tuus venit, & mactauit pater tuus vitulum saginatum, quòd incolumem illum receperit.*

28 *Indignatus est autem, nec volebat introire. Pater ergo illius egressus, rogabat illum.*

29 *At ille respondens dixit patri, Ecce, tot annis seruio tibi, nec vnquam præceptum tuũ transgressus sum, & mihi nunquam dedisti hœdum, vt cum amicis meis lætarer.*

30 *Sed postquam filius tuus hic, qui deuorauit substãtiam tuã cum meretricibus, venit, mactasti illi vitulum saginatum.*

31 *At ille dixit ei, Fili, tu semper mecũ es: & omnia mea, tua sunt.*

32 *Lætari autem & gaudere oportebat: quia frater tuus hic, mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est.*

Hoc posterius membrum parabolæ, inhumanitatis eos accusat qui Dei gratiam malignè restringere vellent quasi miseris peccatoribus inuideant salutem. Scimus enim Scribarum fastum hîc perstringi, qui sibi debitam meritis suis mercedem non putabant rependi, si Publicanos & promiscuum vulgus Christus ad spem æternæ hæreditatis admitteret. Summa igitur est, Si filii Dei censeri cupimus, fratrum vitiis, quæ ipse paternè remittit, fraternè ignoscendum esse. Qui putant sub primogeniti filii typo Iudaicum populum describi, tametsi ratione non carent, mihi tamen videntur non satis ad totum contextum attendere. Nam ex Scribarum murmure natus sermo fuit, quibus molesta erat Christi humanitas erga miseros & parum probatæ vitæ homines. Scribas ergo qui arrogantia turgebant, comparat frugi & modestis hominibus, qui semper honestè parcéque viuendo, rem domesticam bene curauerint: imò filiis obsequẽtibus, qui tota vita patienter tulerint patris imperium. Quanquam autem prorsus indigni erant hac laude, Christus tamen ex eorum sensu loquens, fictam sanctimoniam illis pro virtute per concessionem imputat. acsi dixisset, Etiam si vobis concedam quod falsò iactatis, vos Deo semper obedientes fuisse filios, non tamen ita superbè & crudeliter abiiciendi erant fratres vbi à perdita vita resipiscunt.

28 *Pater illius egressus.)* His verbis superbiam non ferendam hypocritis exprobrat, quòd à patre rogandi sint ne fratribus suis misericordiam inuideant. Porrò licet non roget Deus, suo tamen exemplo ad toleranda fratrum vitia nos hortatur. Atque vt improbo rigori omnem excusationem præcidat, non tantùm hypocritas loquentes inducit, quorum refutari possit falsa iactantia, verumetiam siquis integerrimè omnibus pietatis officiis erga Patrem sit defunctus, ei tamen iustam querimoniæ esse causam negat quòd fratri venia detur. Certum quidem est, synceros Dei cultores ab hoc maligno affectu puros semper & vacuos fore: sed Christi consilium est ostendere iniquum esse qui fratri in gratiam recepto obtrectat, etiam si sanctitate Angelis non cedat.

31 *Fili, tu semper.)* Duo sunt huius responsionis capita: prius est, quòd nulla est irascendi causa primogenito, dum absque suo damno fratrem humaniter accipi videt: alterum verò quòd nulla fraternæ salutis habita ratione, ob hilaritatem ex eius reditu conceptam tristetur. Omnia, inquit, mea sunt tua. Hoc est, etiamsi nihil hactenus è domo mea abstuleris, nihil tibi deperiit: quia omnia tibi salua manent. Deinde quid te offendit nostra lætitia, cuius tu socius esse debueras? nam æquum erat, fratri, quem perditum putauimus, nunc saluo & reduci gratulari. Duæ istæ rationes nobis notandæ sunt: quia nec quicquam nobis decedit si benignè in gratiam recipit Deus qui peccatis suis ab eo alienati fuerãt: & impia est durities, non lætari quum fratres à morte rediuiuos cernimus.

MATTH. XVIII.	MARC.	LVC. XVII.
15 *Si verò peccauerit in te frater tuus, vade & argue eũ inter te & ipsum solum: si te audierit, lucratus es fratrẽ tuum:* 16 *Si verò te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos: vt in ore duorum aut trium testium consistat omne verbum. quòd si non audierit eos, dic Ecclesiæ.* 17 *Quòd si Ecclesiam nõ audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus.* 18 *Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis super terrã, erunt ligata & in cælo: & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cælo.* 19 *Rursum dico vobis quòd si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quã petierint, fiet illis à Patre meo qui in cælis est.* 20 *Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.*		2 *Cauete vobis.* 3 *Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si pænitentia tactus fuerit, remitte illi.*

15 *Si verò peccauerit.*) Quia de ferendis fratrum infirmitatibus concionatus fuerat, nunc quomodo & in quem finem,& quatenus ferendæ ſint,clarius oſtendit. Nam alioqui promptum fuiſſet obiicere, non poſſe aliter caueri offenſiones quàm ſi quiſque ad aliorum vitia conniueat, & ſic malum indulgentia foueatur. Mediam ergo rationem Chriſtus præſcribit,quæ nec infirmos nimis offendat,& tamen apta ſit ſanandis eorum morbis. Vtilis enim & laude digna eſt ſeueritas ad medicinæ naturam compoſita. In ſumma, Chriſtus ſuos diſcipulos ita iubet alios aliis ignoſcere, vt tamen vitia corrigere ſtudeant. quod prudenter obſeruare conuenit. quia nihil difficilius eſt,quàm hominibus parcendo, liberas tamen reprehenſiones non omittere.In alterutram ferè partem omnes inclinant,vt mutuò ſe fallant mortiferis blanditiis, vel nimis acriter inſectentur quibus mederi decebat.Chriſtus autem mutuum amorem commendat ſuis diſcipulis, qui procul ſit ab adulatione. Tantùm admonitiones moderatione condire iubet: ne ſi nimis rigidæ ſint ac duræ,infirmos exaniment. Tres autem fraternæ correctionis gradus diſtinctè ponit:primus eſt,vt priuatim moneatur qui peccauit:ſecundus autem, ſi aliquod ſignum contumaciæ dederit, vt rurſum admoneatur adhibitis teſtibus: tertius eſt,ſi nihil hac via profectum fuerit, vt tradatur publico Eccleſiæ iudicio. Ille verò quem dixi, ſcopus eſt, ne feruidi zeli prætextu violetur charitas. Porrò quia maiorem hominum partem impellit ambitio vt nimis cupidè fratrum delicta in publicum traducat, tempeſtiuè occurrit Chriſtus huic vitio, præcipiens vt fratrum probra, quantum in nobis eſt, tegamus.quos enim fratrum dedecus,& infamia oblectat, odio & maleuolentia rapi certum eſt: quia ſi in illis vigeret charitas,fratrum pudori conſulerent.Quæritur tamen,an promiſcuè regula hæc ad quæuis peccata extendi debeat. Sunt enim permulti qui nullas admittunt publicas cenſuras, donec priuatim admonitus fuerit peccator.Atqui manifeſta eſt in Chriſti verbis reſtrictio.neque enim ſimpliciter, & ſine exceptione moneri vel argui ſeorſum,& ſine teſte iubet,quicunque peccauerint: ſed hanc viam à nobis tentari vult,vbi priuatim offenſi ſumus:non quidem in proprio negotio, ſed quia dolore nos vulnerari conuenit quoties offenditur Deus. Nec verò Chriſtus hic de ferendis iniuriis diſſerit:ſed in genere manſuetudinem ita inter nos colendam docet, ne aſperius tractando infirmos, perdamus qui ſeruandi erant. Ergo particula *In te*, non illatam alicui iniuriam deſignat, ſed inter occulta & manifeſta peccata diſtinguit. Nam ſiquis in totam Eccleſiam peccauerit, eum Paulus iubet publicè argui, vt ne
1.Tim.5.b.20 ipſis quidem ſenioribus parcatur. Nam de his nominatim Timotheo mandat vt publicè coram omnibus, eos arguendo, commune aliis exemplum ſtatuant. Et certè ridiculum eſſet, qui peccauit cum publico offendiculo,vt vulgò notum ſit flagitium,à ſingulis moneri: quia ſi mille ſint conſcii, millies monendus erit. Quare diſtinctio quæ diſertè à Chriſto notatur, tenenda eſt,nequis occulta peccata vulgando fratrem temere & abſque neceſsitate infamet. *Si te audierit, lucratus es.* Ab vtilitate & fructu Chriſtus ſuam doctrinam confirmat. Neque enim parua res eſt, animam Satanæ mancipatam Deo acquirere. Vnde autem fit vt non ſæpe reſipiſcant qui lapſi ſunt, niſi quia odioſè & hoſtiliter vexati,obſtinationis callum ſibi obducunt? Ergo nihil manſuetudine aptius, quæ Deo reconciliat qui ab eo exciderant. Qui verò intemperanter ruit in ſtultum fauorem,ſponte fraternæ ſalutis,quam in manu habebat,iacturam facit. Apud Lucam diſertè iubet Chriſtus nos priuata obiurgatione eſſe contentos,ſi ad pœnitentiam adductus ſit frater. Hinc etiam colligitur,quàm neceſſaria ſit mutua inter fideles reprehenſionum libertas. Nam quum ſæpius quiſque noſtrûm quotidie delinquat, pluſquam crudele eſt ſilentio noſtro ac diſſimulatione prodere eorum ſalutem, quos amica obiurgatione ab interitu eripere liceret. Nam etſi non ſemper ſuccedit, graui tamen reatu conſtringitur qui in curanda fratrum ſalute præſcriptum à Domino remedium neglexit. Notatu quoque dignum eſt, quòd Dominus, vt magis ad officium ſtrenui ſimus, ſuum nobis honorem tranſcribit. Neque enim hominem conuertere in alium quàm in eum ſolum competit: hoc tamen elogio licet indebito, nos ornat, quòd fratrem perditum lucrifacimus.

16 *Si te non audierit,adhibe tecum.*)Secundus gradus eſt,nempe vt teſtibus interpoſitis,rurſum moneatur qui ſe præfractè geſsit erga hominem vnum,vel minus fuit docilis. Obiiciunt hîc quidam fruſtra vocari teſtes ſi cum homine duro & rebelli negotium eſt: quia adeò non flectetur illorum conſpectu ad culpæ agnitionem, vt improbius neget. Sed facilis erit huius nodi ſolutio,ſi inter negandi & tergiuerſandi ſpecies diſtinguas. Qui præciſè factum inficiatur, ſéque falsò, & calumnioſè grauari affirmat, omittendus eſt: quia fruſtra teſtibus vocatis vrgebitur. Sed quia plærique quod perperam & iniquè ab ipſis factum eſt,proteruè eludunt, vel impudenter excuſant, donec maior accedat authoritas, vtiliter erga eos obſeruatur hæc ratio. Porrò ſic debere intelligi Chriſti ſermonem, ex verbo Arguendi liquet.Arguere eſt demonſtratione conuincere. Quomodo autem arguerem qui acriter totam rem pernegat? nam qui nulla fronte admiſſum crimen negat,ſecundæ admonitioni viam præcludit. Nunc tenemus in quem vſum teſtes adhiberi Chriſtus velit, vt ſcilicet plus ponderis habeat,magíſque ſeria ſit admonitio.Cæterùm quòd Moſis verba paulo in alium ſenſum deflexit,in eo nihil eſt abſurdi.Vetat Moſes pronuntiari de re incognita.Hunc verò legitimum probandi modum definit,vt duorum vel trium teſtimonio ſtetur.Chriſtus ad eam legem alludens, liquidam fore cauſam dicit, vbi duo vel tres teſtes ad damnandam hominis contumaciam ſurgent, ſaltem vt matura ſit Eccleſiæ cognitio. Neque enim erit cur ſe in lucem protractum queratur qui duos vel tres audire abnuit. *Dic Eccleſiæ.* Quæritur quid per no-
1.Cor.5.b.5.6 men Eccleſiæ intelligat. Nam Paulus Corinthium inceſtum non ab aliquo delecto numero, ſed à toto piorum cœtu excommunicari iubet: ideóque probabile videri poſſet, iudicium hîc toti populo deferri. Sed quia tunc nulla adhuc Eccleſia erat quæ Chriſto nomen dediſſet, nec talis ratio conſtituta, ipſe autem Dominus tanquam de more vſitato receptóque loquitur: non dubium eſt quin ad veteris Eccleſiæ
Mat.5.d.23 ordinem alludat,ſicuti & aliis locis ad conſuetudinem notam accommodat ſermonem. Quum iubet munus quod offerre volumus,relinqui ad altare donec offenſo fratri reconciliemur,non dubium eſt quin ex præſenti ac legali cultus Dei forma docere velit, non poſſe nos rite precari, nec quicquam offerre Deo

quandiu

quandiu dissidium est nobis cum fratribus. Sic igitur nunc receptam apud Iudæos disciplinæ formam intuitus est: quia absurdum fuisset, Ecclesiæ quæ adhuc nulla erat, iudicium proponere. Porrò quum apud Iudæos penes seniores esset excommunicationis potestas, qui totius Ecclesiæ personam gerebant, apposite Christus tunc demum publicè ad Ecclesiam traduci dicit qui peccarunt, si priuatas admonitiones vel superbè contemnant, vel scurriliter eludant. Scimus ex quo reuersi fuerunt ab exilio Babylonico Iudæi, delecto concilio quod vocabant Sinhedrim, Græcè Synedrion, mandatam fuisse censuram morum & doctrinæ. Hoc legitimum fuit Deóque probatum regimen & hoc frænum ad retinendos in officio proteruos & indociles. Siquis excipiat, Christi ætate omnia fuisse corrupta & peruersa, vt nihil minus quàm Ecclesiæ iudicium censeri tyrannis illa debuerit: Responsio facilis est, Quanuis tunc adulterata esset ac peruersa ratio, Christum tamen meritò ordinem laudare qualis olim à Patribus fuerat traditus. Vbi verò paulo pòst erexit Ecclesiam, sublata corruptela, purum excommunicandi vsum restituit. Dubium tamen non est quin ratio disciplinæ, quæ viguit sub regno Christi, successerit in locum illius veteris. Et certè quum vmbratilem excommunicandi ritum tenuerint etiam profanæ gentes, hoc Diuinitus ab initio inditum fuisse hominum mentibus apparet, siqui impuri & polluti essent, à sacris esse arcendos. Populo ergo Dei turpe ac pudendum fuisset, eius disciplinæ prorsus esse expertem, cuius aliquod inter Gẽtes extabat vestigium. Quod autem sub Lege seruatum fuerat, Christus ad nos transmisit, quia nobis communis est ratio cum antiquis Patribus. Neque enim consilium Christi fuit, suos discipulos ad Synagogam ablegare, quæ quum fœtidas sordes libenter in sinu foueret, veros & simplices Dei cultores excõmunicabat. Sed admonuit, in Ecclesia sua tenendum esse ordinem qui pridem sub Lege sanctè institutus fuerat. Quod de Ethnicis & Publicanis mox subiicitur, interpretationem à me allatam confirmat. Nam quia in summo odio & detestatione tunc apud Iudæos erant Ethnici & Publicani, illis comparat homines impuros & insanabiles, qui nullis monitionibus obtemperant. Certè Ethnicis, ex quibus deinde composita fuit Ecclesia, præceptum dare noluit vt seipsos fugerent: nec hodie ratio est cur à Publicanis abhorreant fideles. Sed Christus quo facilius posset à rudibus intelligi, loquendi formam à præsenti gentis suæ consuetudine mutuatus est. Sensus autem est, Nihil cum Ecclesiæ contemptoribus debere nobis esse negotii donec resipuerint.

18 *Quæcunque ligaueritis*) Eadem nunc verba repetit quibus vsus fuerat capite 16. sed diuerso sensu. Nam illic doctrinæ authoritatem asserere volebat: hic verò disciplinã constituit, quæ appendix est doctrinæ. Illic dicebat Christus non irritam fore Euangelii prædicationem quin odor esset viuificus vel lethalis: hic affirmat, quanuis impii Ecclesiæ iudicium derideant, non tamen vanum fore. Hæc distinctio tenenda est, quòd illic simpliciter de verbo prædicato, hic autem de publicis censuris, & disciplina dissritur. Cæterum rationem metaphoræ ligandi & soluendi illinc petant lectores. Summa hæc est, Quisquis admisso delicto suppliciter culpam agnoscit, & deprecatur vt ab Ecclesia veniam impetret, eum absolui non tantùm ab hominibus, sed à Deo ipso. Rursus quisquis Ecclesiæ obiurgationes & minas ludibrio habet, si ab ea damnetur, ratum fore in cælo iudicium quod homines tulerint. Siquis obiiciat, Deum hoc modo fieri quasi pedarium iudicem, qui subscribat mortalium hominum sententiæ: solutio in promptu est. Neque enim authoritatem Ecclesiæ suæ asserit Christus qua ius suum & Patris imminuat: sed potius qua verbi sui maiestatem sanciat. Quemadmodum enim capite 16. non quamlibet promiscuè doctrinam stabilire voluit, sed quæ ex ore suo profecta esset: ita neque hoc loco quodlibet iudicium stabile & ratum fore dicit, sed in quo ipse præsidet: neque id modò per Spiritum, sed etiam per Verbum. Vnde sequitur, homines nullum afferre Deo præiudicium, dum nihil nisi ex eius ore pronuntiant, ac tantùm fideliter exequi student quod ille mandauit. Quanuis enim vnicus sit mundi iudex Christus, vult tamen interea ministros verbi sui habere præcones. Deinde vult suum iudicium ab Ecclesia proferri. Ita fit vt nihil sibi deroget interposito hominum ministerio quin solus ipse absoluat & liget. Oritur tamen hic quæstio, quum multos hypocritas Ecclesia toleret, absoluat etiam multos qui fictam pœnitentiam obtendunt, an conueniat tales in cælo absolui. Respondeo, non ad alios dirigi sermonem quàm qui rectè ac syncerè Ecclesiæ se reconciliant. Nam trepidis conscientiis afferre solatium, metúmque eximere volens, testatur reatu liberari coram Deo quicunque peccauerint, si in gratiam redeant cum Ecclesia. Hoc enim quasi pignus cælestis gratiæ statuit, quod nihil ad hypocritas pertinet qui purum reconciliationis vsum peruertunt. Piis verò non vulgaris inde fiducia nascitur, dum sua peccata coram Deo & Angelis deleri audiunt simulac veniam obtinuerint ab Ecclesia. In altero membro minimè ambigua est mens Christi. nam quum præfractis & superbis procliue sit Ecclesiæ iudicium hoc prætextu contemnere, quia hominibus subiici nolint, sicuti impii nebulones sæpe ad cæleste Tribunal audacter prouocant: Christus, vt terrore frangat hanc contumaciam, quæ nunc ab illis sperni. tur, damnationem in cælo ratam fore denuntiat. Interim suos ad iustam seueritatem animat, ne improbæ eorum contumaciæ succumbant qui disciplinam respuent vel excutient. Hinc quoque videre est quàm insulsè Papistæ præsentem locum ad omne tyrannidis genus fucandum torqueant. Ius excommunicandi Ecclesiæ tribui certum est, & sani omnes fatentur: sed an vt vnusquispiam, & quidem non ab Ecclesia vocatus, sed à cornuta laruatáque bestia creatus, pro sua libidine inanes excommunicationum crepitus emittat? Atqui legitimam Ecclesiæ gubernationem Presbyteris iniunctam fuisse constat, non tantùm Verbi ministris, sed qui ex plebe morum censores illis adiuncti erant. Hac tamen impudentia non contenti, probare etiamnum conantur ex hoc loco, quæcunque imposuerint onera, esse ferenda. Taceo quòd potestatem Ecclesiæ permissam indignè sibi vsurpant, ac rapiunt pessimi Ecclesiæ hostes: tantùm dico, Quum Christus non nisi de corrigendis peccatis agat, qui suis legibus animas illaqueant, non minus stultè quàm scelerate eius testimonio abuti. Eiusdem farinæ est, quòd auricularem suam confessionem hoc prætextu defendunt. Neque enim, si Ecclesiæ reconciliari Christus voluit qui sua culpa vsque ad publicum iudicium tracti fuerint, ideo singulis legem imponit vt sua peccata in

aurem sacrifici exonerent. Adeò autem friuolæ sunt eorum ineptiæ, vt refutationi longius insistere necesse non sit.

19 *Rursum dico vobis.)* Confirmat proximam sententiam: quia Deus non modò Spiritum consilii & prudentiæ daturus sit petentibus, sed etiam facturus ne virtute & effectu careat quicquid ex verbo suo egerint. Consensum verò precationi coniungens admonet quàm sobriè & reuerenter in omnibus sacris actionibus se gerere debeant fideles. Monendus est peccator, & nisi correctionem admittat, excommunicandus. Hic non modò sacrum os Dei consulere oportet nequid statuatur nisi ex eius verbo, sed simul etiam à precibus auspicari conuenit. Vnde clarius apparet quod antè docui, non permitti hominibus quiduis agendi licentiam, sed Deum statui gubernationis Ecclesiæ vindicem, vt iudicia, quorum ipse est author, sciscat ac sanciat. Interim dum conueniunt fideles, vota sua coniungere, & communiter precari docentur, non modò ad testandam fidei vnitatem, sed vt omnium consensum Deus exaudiat. Ergo, vt alibi sæpe promittit Deus, se priuatis cuiusque votis fore propitium: ita hîc Christus publicas preces singulari promissione dignatur, quo nos acrius ad earum studium inuitet.

20 *Vbi duo aut tres congregati in nomine meo.)* Promissio hæc longius patet quàm superior. Dominus enim se adfuturum declarat quoties duo aut tres in nomine suo conuenerint, vt dirigat eos consilio: & quicquid aggressi fuerint, ad prosperum successum deducat. Non est ergo quod dubitent qui se tradunt ei regendos, quin optabilem ex præsentia eius fructum sentiant. Quum autem inæstimabile bonum sit, Christum habere in omnibus negotiis præsidem qui consilia & euentus benedicat, sicuti rursum nihil miserius quàm eius gratia destitui: non leuem stimulum addere nobis debet hæc promissio, vt inter nos piè & sanctè coalescamus. Nam quisquis vel sacros conuentus negligit, vel se disiungit à fratribus, ac segniter se gerit in colenda vnitate, hoc ipso demonstrat se Christi præsentiam pro nihilo ducere. Sed videndum in primis, vt qui Christum cupiunt sibi adesse in eius nomine conueniant. Ac simul tenenda est huius particulæ definitio. videmus enim vt impii sacrum eius nomen suis conspirationibus non minus falsò & impudenter, quàm sceleste obtendant. Ergo nisi velimus Christum ad eorum ludibria prostituere, & simul euertere quod hîc promisit, sciendum in primis quid valeat hæc loquutio, nempe vt qui simul congregantur, reiectis omnibus impedimentis quæ nos ad Christum accedere non sinunt, syncerè ad eum aspirent, eius verbo se in obsequium addicant, ac Spiritu gubernari permittant. Timendum non est, vbi viget hæc simplicitas, quin palàm ostendat Christus suis auspiciis non frustra coactum fuisse cœtum. In quo se prodit crassa Papistarum inscitia. clamant non potuisse errare concilia, ideóque standum omnibus eorum decretis: quia quoties duo aut tres congregantur in nomine Christi, ipse in medio eorum est. Atqui in primis quærendum erat, conuenerint nécne Christi nomine de quorum fide, doctrina & affectu ambigitur. Hoc dum omittunt, vel inuoluunt Papistæ, quis non videt astutè discrimen inter sacros & profanos conuentus ab illis confundi, vt potestas quiduis agendi ab Ecclesia ad hostes Christi iuratos transferatur? Sciamus ergo nonnisi pios Dei cultores, qui Christum purè quærunt, animari ad fiduciam, ne sibi eum abfore dubitent. Spuriis autem & abortiuis conciliis, quæ telam ex proprio sensu contexuerunt, valere iussis, apud nos semper Christus vnus cum Euangelii sui doctrina emineat.

MATTH. XVIII.	MARC.	LVC. XVII.
21 *Tunc accedens Petrus ad eum, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei? num vsque septies?*		4 *Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens, Pœnitet me: remitte illi.*
22 *Dicit illi Iesus, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.*		
23 *Ideo assimilatum est regnũ cælorum homini Regi qui voluit cõferre rationes cum seruis suis:*		
24 *Et quum cœpisset conferre, oblatus est ei vnus qui debebat decem millia talentorum.*		
25 *Cæterùm quum is nõ esset soluẽdo, iussit eũ Dominus eius venundari, & vxorẽ eius & liberos, & omnia quæ habebat, ac fieri solutionem.*		
26 *Procidẽs autem seruus ille adorabat illum, dicens, Domine, esto patiens erga me, & omnia tibi reddam.*		
27 *Misertus autem Dominus serui illius, absoluit eum, & æs alienum remisit ei.*		
28 *Egressus verò seruus ille, inuenit vnum de conseruis suis qui debebat sibi centum denarios: & iniecta in eum manu, obtorto collo trahebat, dicens, Solue quod debes.*		
29 *Et procidens conseruus eius rogabat eum, dicens, Esto patiens erga me, & omnia reddam tibi.*		

30 At

30 *At ille nolebat: sed abijt, & coniecit eum in carcerem donec redderet debitum.*

31 *Porrò quum vidissent conserui eius quæ fiebant, indoluerũt valde, & venerunt, aperuerúntque domino suo omnia quæ facta fuerant.*

32 *Tunc accersiuit illum dominus suus, & ait illi, Serue scelestè, totum debitum illud remisi tibi quum obsecrasses me:*

33 *Nónne oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus eram?*

34 *Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus, quo ad vsque redderet totum quod debebatur sibi.*

35 *Sic & Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis suo quisque fratri ex cordibus vestris delicta illorum.*

21 *Domine quoties.*) Hoc obiecit Petrus ex communi carnis sensu, & ingenio. Naturaliter omnibus ingenitum est vt sibi velint ignosci: itaque siquis nõ statim veniam impetrat, rigidè secum agi & inhumaniter queritur. sed multum abest vt se erga alios tam faciles præbeant qui clementer secum agi postulant. Ergo quum suos ad mansuetudinem hortatus esset Dominus, Petro in mentem venit ista dubitatio, Quid fiet si ad dandam veniam ita simus propensi, nisi quòd nostra lenitas peccandi erit illecebra? Interrogat igitur an peccantibus sæpius, ignoscere conueniat. nam quum septenarius numerus pro magno sumatur, tantundem valet aduerbium Septies, acsi dixisset, Quousque tandem Domine, peccantes in gratiam vis recipi? nam absurdum est ac minimè vtile, vt nos placabiles subinde reperiant. Atqui Christus adeò hac obiectione non mouetur, vt disertè exprimat nullum fieri debere remittendi finem. Neque enim certum numerum præscribere voluit, sed potius mandare vt nũquam fatigemur. Lucas à Matthæo nonnihil discrepat: quia simpliciter Christi præceptum refert, vt septies ignoscere parati simus: sensus tamen conuenit, vt non semel aut bis, sed quoties resipuerit peccator, simus ad dandam veniam prompti & faciles. Hoc tantùm interest, quòd apud Matthæum Dominus Petrum increpãs, eo quòd nimis restrictus foret, numerum hyperbolicè auget, qui per se ad summam rei notandam sufficit. Neque enim rogabat Petrus an septies remitteret, quòd placeret eò vsque progredi, sed vt obiecta magni absurdi specie, Christum à sententia deduceret, quemadmodum nuper attigi. Ergo qui septies remittere paratus erit, ad septuagesimam vsque offensam erit placabilis. Cæterùm ex verbis Lucę alia oritur quæstio: quia non iubet Christus veniam dare nisi dum ad nos conuersus peccator pœnitentiam testabitur: nam videtur hoc modo suis permittere vt improbis veniam ac misericordiam negent. Respondeo bifariam remitti peccata. siquis iniuriam mihi fecerit, ego autem deposito vindictæ affectu eum amare non desino, quin etiam beneficium rependo loco iniuriæ: quãuis de illo sinistrè sentiã vt meretur, remittere tamen illi dicor. Nã quum Deus hostibus nos bene velle iubet, nõ ideo protinus exigit vt probemus in illis quæ ipse damnat, sed tantùm animos nostros omni odio vult esse purgatos. In hoc genere veniæ adeò non est expectandum vt qui peccauit, vltro ad nos placandos accedat, vt amare oporteat qui nos data opera exasperant, qui repudiant gratiam, veterésque offensas nobis accumulant. Secunda remittendi species est, quum ita fratrem recipimus in gratiam, vt de eo rectè sentiamus, simúsque persuasi deletam coram Deo esse peccati eius memoriam. Atque hoc est quod prius admonui, Christum hîc non tantùm de iniuriis quæ nobis illatæ sint, disserere, sed de quibuscunque peccatis. Vult enim eos qui lapsi sunt, nostra misericordia leuari. Quæ doctrina ideo valde necessaria est, quòd natura præter modum sumus omnes ferè morosi: & Satan prætextu seueritatis ad immanem rigorem nos impellit, vt miseros homines quibus venia negatur, tristitia & desperatio absorbeat. Sed hîc quæritur rursum, Simul ac verbo quis professus sit pœnitentiam, fidéne haberi debeat. Nam vt hoc fiat, necesse erit volentes ac scientes errare. Vbi enim erit discretio, si ad centesimum vsque crimen impunè quiuis nobis illudat? Respondeo primùm, de quotidianis delictis hîc haberi sermonem, in quibus etiam optimus quisque venia indiget. Quum igitur in tanta carnis infirmitate tam lubricum sit nobis iter, tot insidiæ & impulsus, quid fiet si ad secundum vel tertium lapsum præciditur spes veniæ? Addendum est secundò, Christum non priuare iudicio fideles, vt stultè ad verbulum vnum creduli sint: sed tantùm velle æquos esse & humanos, vt resipiscentibus manum porrigant, si modò appareat, ipsos ex animo sibi in peccatis displicere. Sacra enim res est pœnitentia: ideóque maturo examine opus habet: sed quoties probabile signum conuersionis dederit peccator, admitti vult Christus ad reconciliationem, ne repulsa fractus deficiat. Tertiò notandum est, vbi quis sua leuitate & inconstantia suspectum se reddidit, posse nos veniam petenti ita ignoscere, vt in posterum obseruemus eius mores, ne tolerantiam nostram & mansuetudinem, quæ ex Spiritu Christi est, ludibrio habeat. Tenendum enim ipsius Domini consilium est, clementia nostra iuuandos esse qui lapsi sunt vt resurgant. Et certè imitanda nobis Patris cælestis est bonitas qui procul occurrit peccatoribus, vt eos ad salutẽ inuitet. Adde, quum pœnitentia mirabile sit opus Spiritus, & noui hominis creatio, si eam despicimus, ipsi Deo fieri iniuriam.

23 *Assimilatum est regnum cælorum.*) Quia nos ad misericordiam flectere difficile est, præsertim verò vbi multa fratrum vitia toleranda sunt, statim tædium obrepit, doctrinam hanc aptissima parabola Dominus confirmat, cuius summa est, Eos qui ad ignoscenda fratrum delicta sunt inflexibiles pessimè sibi consulere ac statuere sibi legem nimis duram & grauem: quia Deum experientur æquè rigidum & inexorabilem erga seipsos. Nam in tribus membris, præcipuè consistit similitudo: opponitur enim Domi-

x.iii.

nus seruo, ingens summa minutis vel mediocribus, singularis clementia extremæ crudelitati. His tribus obseruatis, facilè erit colligere Christi mentem. quid enim sumus, si cum Deo conferimur? Iam verò cuius summæ quisque nostrûm ei debitor est? Postremò quàm leues sunt offensæ, in quibus obnoxii sunt nobis fratres, si expenditur nostra erga Deum obligatio? Quàm indignus itaque est Dei misericordia homuncio immensa mole oneratus, qui erga sui similes implacabilis, ne minimum quidem delictum remittit? Quantum ad verba spectat, Regnum cælorum hîc vocatur spiritualis Ecclesiæ conditio: acsi dixisset Christus, Ita se res habet inter Deum & homines, quoad animam, & spiritualis vitæ rationem, vt inter dominum ciuilem & terrenum, ac eius seruos, quoad pecuniam & præsentis vitæ negotia.

25 *Iussit eum Dominus.)* Hîc argutè singula excutere friuolum esset: neque enim rigorem Deus semper ostentat initiò, donec ad deprecationem compulsi, veniam petamus: imò gratuita bonitate nos præuenit: sed tantùm docet, si summo iure in nos vtatur Deus, quid nobis futurũ sit. Deinde si velit exigere à nobis quod debetur, quàm nobis expediat cõfugere ad preces: quia hoc vnicum superest asylum peccatoribus. Notanda est etiam longa summarum distantia: nam quum talentum vnum, centum denariis pluris sit, quid centum denarii ad decem talentorum millia?

31 *Quum vidissent conserui.)* Quanquã in his verbis quærendum non est mysterium, quia tamen nihil continent nisi quod natura dictat, & vsu quotidie discimus, sciendum est, nobis coram Deo tot aduersarios testes fore quot nobiscum viuunt homines: quia fieri non potest quin illis displiceat, ac odio sit crudelitas, præsertim dum sibi quisque metuit ne in caput suum redundet quod videt alteri fieri. Quod ad sententiam proximè sequentem, frustra quæritur quomodo puniat Deus quæ semel remisit peccata: quia simplex hic sensus est, Licet omnibus misericordiam offerat, indignos tamen esse qui ea fruantur, rigidos exactores, à quibus nulla potest impetrari venia. Ridiculi verò sunt Papistæ, dũ ex aduerbio Quousque, purgatorium ignem eliciunt. certum enim est, mortem æternam à Christo hîc notari, non pœnam temporalem qua Dei iudicio satisfiat.

MATTH. XVII.	MARC.	LVC.
24 *Quum autem venissent Capernaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, dixeruntque, Præceptor vester non soluit didrachma?*		
25 *Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset in domum, præuenit illum Iesus dicens, Quid tibi videtur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributa, aut censum? à filijs suis, an ab alienis?*		
26 *Dicit illi Petrus, Ab alienis. Ait illi Iesus, Ergo liberi sunt filij.*		
27 *Verùm ne offendamus eos, profectus ad mare, mitte hamum, & eum piscem qui prodierit primus, tolle: & aperto ore illius, inuenies staterem, eum acceptum da illis pro me & pro te.*		

24 *Quum autem venissent Capernaum.)* In primis notandus est huius historiæ scopus: nempe quòd Christus tributum soluendo, subiectionem vltrò testatus sit, sicuti formam serui induerat: simul tamen & verbis, & miraculo ostenderit non iure, vel necessitate, sed libera & voluntaria submissione se ita esse exinanitum, vt eum censeret mundus quasi vnum quemlibet è vulgo. Erat hoc non vectigal quod exigi soleret in traiectu, sed annuum tributum Iudæis impositum in singula capita, vt tyrannis penderent, quod olim solebant vni Deo. Scimus enim hunc censum illis præscriptum fuisse in Lege, vt dimidio statere quotannis profiterentur Deum, à quo redempti fuerant, esse summum suum Regem. Hoc quum ad se transtulissent Reges Asiatici, placuit Romanis exemplum. Ita quasi alienati essent Iudæi à Dei imperio, profanis tyrannis soluebant sacrum censum in Lege indictum. Porrò absurdum videri poterat, Christum quum apparuisset populi redemptor, ne ipsum quidem à tributo esse immunem. Hoc scandalum vt auerteret, verbis docuit sola voluntate se esse obstrictum: & miraculo idem probauit: quia à terreno imperio eximere se poterat qui mari dominabatur & piscibus. *Præceptor vester.* Quidam putant perstrictum fuisse Christum à tributi coactoribus, quasi se à communi iure subduceret. Ergo, vt petulans & contumeliosum est illud hominum genus, probrosè hoc esse dictum interpretor. Nam quum censeri in sua quisque vrbe soleret, scimus Christo non fuisse quietam vno in loco stationem. Quærunt ergo isti, an solutus erit legibus, quia tanquam incertus hospes huc illuc discursat? Et Petri responsum modestam excusationem continet ad eos placandos, Soluet, inquit. Vnde colligimus Christum prius ex more soluisse: quia Petrus vt rem minimè dubiam promittit. Quòd verò hunc potius, quàm alios discipulos compellant, factum esse suspicor quia apud ipsum habitauit Christus. nam si eodem omnes contubernio vsi forent, communis fuisset exactio. Ridiculi ergo sunt Papistæ, qui tam friuolo prætextu Petrum dignitatis socium Christo faciunt. Vicarium, inquiunt, sibi elegit, & pari secum honore dignatus est, quem solutione tributi sibi æquauit. Atqui hoc modo subulcos omnes facient Christi vicarios, quia tantundem & illi pendebant. Quòd si in tributo soluendo enituit primatus Petri, vnde ista quam sibi arrogant, immunitas? Sed ita putidè ineptire oportet qui Scripturam pro sua libidine deprauant. *Quid tibi videtur Simon?* Specimen Diuinitatis suæ in eo edidit Christus, se nihil latere ostendens. Quorsum autem tendit eius sermo? an vt se & suos à legum subiectione eximat? Sic

quidam

quidam exponunt, iure liberos esse Christianos: sed libere subiici communi politiæ, quoniam aliter humana societas coli nequit. Mihi tamen simplicior videtur sensus. Quia enim periculum erat ne frustra Christum venisse putarent discipuli, quia tributum soluendo spem liberationis præcideret: simpliciter affirmat se ideo soluere tributum quia iure suo & potestate sponte abstinet. Vnde colligitur, nihil de eius regno minui. Sed cur sibi palàm non vendicat quod suum est? nempe quia tributi coactoribus incognita erat eius maiestas. Quanquam enim spirituale est eius regnum, sic tamen habendum est, quum vnicus sit Dei filius, hæredem quoque esse totius mundi, vt subiecta illi esse omnia, & coram ipso in ordinem cogi deceat. Sensus ergo est, non ideo præfectos esse humano generi Reges à Deo, & institutas politias, vt ipse qui filius est, eandem cum aliis seruitutem promiscuè obeat: sed tamen, donec manifestata sit regni sui gloria, sponte vnà cum aliis fore seruum. Hoc testimonio non minus insulsè, quàm fœliciter abusus est Papa, vt suum Clerum legibus solueret. Quasi verò rasura capitis faciat Dei filios, qui à tributis & vectigalibus sint immunes. Atqui nihil aliud voluit Christus, quàm sibi honorem filii Regis vendicare, vt saltem domum haberet priuilegio immunem à iure vulgari. Quare inscitè etiam Anabaptistæ hęc verba ad labefactandum politicum ordinem detorquent, quum certo certius sit, Christum minime de communi fidelium iure differere: sed tantum similitudinem petere à filiis Regum qui vnà cum suis domesticis liberi sunt.

27 *Mitte hamum.*) Quanquam fateor non semper plenos Christo loculos fuisse, nón tamen inopia coactum arbitror hoc mandasse Petro: sed vt miraculo probaret se latius dominari, quàm omnes terrenos Reges, vt qui pisces sibi haberet tributarios. Atque hoc semel tãtum legimus factum esse: quia vnum documentum satis in totam vitam fuit. Porrò stater tantundem valebat ac siclus, nempe quatuor drachmas vel duo didrachma.

MATTH. XIX.

1 Et factum est, quũ consũmasset Iesus hos sermones migrauit à Galilæa, & venit in fines Iudææ trãs Iordanẽ.

2 Et sequutæ sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos ibi.

MARC. IX.

38 Respondit autem ei Ioannes, dicens, Præceptor, vidimus quendam nomine tuo eijcere dæmonia, nec sequitur nos: & prohibuimus illum, propterea quòd non sequitur nos.

39 Iesus autem ait, Ne prohibeatis illum: nullus enim est qui si virtutem fecerit in nomine meo, possit citò male loqui de me.

40 Qui enim non est aduersus nos, pro nobis est.

MARC. X.

1 Et quum inde surrexisset, venit in fines Iudææ, per regionem quæ est trans Iordanem. Et conueniunt rursum turbæ ad illum, & sicut consueuerat, rursum docebat eas.

LVC. IX.

49 Respondens autem Ioannes dixit, Præceptor, vidimus quendam super nomine tuo eijcientem dæmonia, & prohibuimus eũ, quia non sequitur nobiscum.

50 Et ait ad illũ Iesus, Nolite prohibere. qui enim nõ est aduersum nos, pro nobis est.

51 Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam obfirmauerat vt iret Hierosolymam.

52 Et misit nuntios ante conspectum suum, & euntes intrauerunt in oppidum Samaritanorum vt pararent illi.

53 Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis Hierosolymam.

54 Quum vidissent autẽ discipuli eius Iacobus & Iohãnes, dixerunt, Domine, vis dicamus vt ignis descendat è cælo, & consumat illos, quemadmodum & Elias fecit?

55 Conuersus autem Iesus, increpauit illos, dicens, Nescitis cuius spiritus estis vos.

56 Filius enim hominis non venit ad perdendas animas hominum, sed seruãdas. Et abierunt in aliud castellum.

38 Marc. *Præceptor.*) Hinc apparet celebre iam tunc fuisse Christi nomen, vt eo vsi sint qui non erant ex familiaribus eius discipulis: vel fortè etiam abusi: nihil enim pro certo asserere ausim. Fieri potest vt hic de quo fit mentio, Christi doctrinam amplexus, non malo animo ad edenda miracula se contulerit, sed quia nonnisi selectos Euangelii sui præcones hac facultate ornauit Christus, temere ab illo susceptum, vel potius arreptum fuisse hoc munus arbitror. Quanquam autem præposterè hoc tentauit quòd discipulos sine mandato imitari ausus est, successu tamen non caruit audacia, quia Domino placuit hoc quoque modo nomen suum illustrare: sicuti interdum per eos operatur quorum ministeriũ non probat quasi legitimum. Ad hæc nihil obstat quominus fide particulari quispiam imbutus, cæcum impetum sequatur: atque ita se ad edenda miracula præcipitet. Venio nunc ad Iohannem & eius socios. Hominem ab edendis miraculis se prohibuisse dicunt. Cur non prius rogabant liceret nécne? nunc enim dubii & suspensi magistri iudicium requirunt. Vnde sequitur ius prohibendi inconsideratè sibi sumpsisse. Quare temeritatis damnandus est quisquis plus aggreditur quàm sibi Dei verbo concessum esse nouit. Deinde in Christi discipulis suspecta est ambitio: quia de asserendo honoris sui priuilegio laborant. Qui fit enim vt hominem incognitum repentè ab edendis miraculis depellant, nisi quia hoc iure soli

volunt potiri? Causam enim allegant quòd Christum non sequatur: acsi dicerent, Non est tuus contubernalis vt nos: cur ergo honore æquabitur?

39 *Ne prohibeatis.*) Prohiberi eum Christus noluit, non quòd illi autor fuisset, vel probaret eius factum, aut etiam probari vellet à discipulis: sed quia vbi per occasionem glorificatur Deus, ferendum id est ac gaudendum. Sic Paulus, quamuis illi displiceat errorum cupiditas, qui se venditabant Euangelii nomine, gaudet tamen hac occasione propagari Christi gloriam. Notanda autem est ratio quæ subicitur, fieri non posse vt Christo maledicat qui in eius nomine virtutes edit: ac proinde in lucro deputandum. nam inde sequitur, nisi magis propriæ gloriæ addicti fuissent discipuli quàm studiosi ac cupidi promouendæ Magistri gloriæ, non ægrè fuisse laturos, quum eam aliunde extolli augeríque cernerent. Neque tamen quum pronuntiat Christus pro amicis habendos qui palàm non sunt inimici, liberum cursum temerariis hominibus laxari iubet, vt nobis tacentibus, se pro libidine sua huc illuc ingerant, totúmque perturbent Ecclesiæ ordinem (talis enim licentia, quoad vocatio nostra tulerit, cohibenda est) tantum rectè facere negat qui importunè obsistunt ne quibuslibet mediis propagetur regnum Dei. Nec verò ita suos agnoscit vt in grege suo censeat qui medii sunt inter hostes & amicos: sed intelligit, quatenus non nocent, prodesse ac iuuare. Est enim prouerbialis sententia, qua monemur non mouendum esse bellum donec simus lacessiti.

Phil. 1. c. 18

31 Luc. *Dum complerentur dies.*) Hanc historiam solus Lucas refert, quæ tamen multis nominibus non parum est vtilis. nam hîc primo Diuina Christi fortitudo & constantia in spernenda morte describitur: deinde quàm capitales inimicitias generent religionis dissidia: tertiò quàm præcipiti feruore ad impatientiam feratur hominum natura: ad hæc quàm procliuis sit in Sanctorum imitatione lapsus: postremò ad mansuetudinem reuocamur Christi exemplo. Cæterùm mors Christi, assumptio vocatur, non tantùm quia tunc sublatus est è medio, sed quia humili carnis ergastulo egressus, in sublime conscendit. *Faciem obfirmauerat.* Hoc verbo expressit Lucas, quum mors Christo esset ante oculos, subacto eius metu, ad ipsam obeundam progressum esse: simul tamen luctatum esse indicat, vt terroris victor se animosè ad mortem offerret. Nam si nulla fuisset obiecta formido, si nulla difficultas, nullum certamen, nulla cura, quorsum attinuit faciem obfirmare? Sed quia nec stupidus erat, nec temulenta audacia præditus, crudeli acerbàque morte, imò diro & horribili cruciatu quem sibi à seuero Dei iudicio instare sciebat, moueri oportuit: adeóque id eius gloriam non obscurat vel minuit, vt insigne sit immensi erga nos amoris eius documentum: quia posthabito sui respectu, vt saluti nostræ se addiceret, per medios terrores ad mortem properauit, cuius propinquus dies eum minimè latebat.

52 *Misit nuntios.*) Probabile est magnam comitum turbam tunc secum traxisse. neque enim missi sunt nuntii qui lautas epulas instruerent, vel deligerent splendidum aliquod palatium, sed tantùm qui dicerent aduētare magnam hospitum copiam. Illi verò exclusi, ac repulsam passi, Magistrum expectât. Hinc porrò discimus quod secūdo loco notaui, quū inter se dissidēt homines in religionis doctrina, facilè in mutua odia prorumpere. signum enim acerrimi odii fuit, esurientes fraudare victu, & fessis negare hospitium. Atqui Samaritanos ita malè habet ac vrit Iudaica religio, vt qui eam sectantur, nulla humanitate dignos putent. Angebat etiam fortè eos contumeliæ dolor, quòd scirent templum suum, quasi profanum detestationi esse Iudæis, séque degeneres & adulterinos haberi Dei cultores. Sed quum pertinaciter hæreret superstitio semel recepta, praua æmulatione certarunt vsque ad extremum in ea tuenda. Tandem eò vsque exarsit contentio, vt vno incendio vtranque gentem perdiderit: nam facem belli Iudaici fuisse testis est Iosephus. Quãquam autem inuidiam declinare Christo promptum erat, mauult tamen se Iudæum profiteri, quàm obliqua abnegatione hospitium redimere.

54 *Quum vidissent discipuli.*) Admonuit fortè eos ipsa regio vt contra impios protinus fulminare cuperent: illic enim quondam Elias igne cælesti regios milites deiecerat qui ad eum capiēdum missi fuerant. Venit ergo illis in mentem, simili exitio deuotos esse tunc Samaritas qui tam indignè Filium Dei reiicerent. Hîc autem videmus quò nos impellat stulta sanctorum Patrum imitatio. Obtendunt Iacobus & Ioannes Eliæ exemplum: sed non attendunt quantum ab Elia differant: non bene examinant zeli sui intemperiem, ad Dei vocationem non respiciunt. Æquè specioso prætextu suam idololatriam fucabant Samaritæ, sicuti habetur Ioannis 4. c. 20. sed errabant vtrique, quòd nullo adhibito delectu, simiæ magis quàm imitatores sanctorum Patrum erant. Quanquam autem dubium est putént ne sibi in manu esse potentiam, an sibi à Christo dari petant: mihi tamen hoc magis probabile est, quòd stulta fiducia elati, modò annuat Christus, ad exequendam vindictam se armatos esse non dubitent.

2. Reg 1. c. 10

55 *Nescitis cuius Spiritus.*) Hoc responso non modò effrænem impetum Christus in duobus discipulis compescuit, sed regulam nobis omnibus præscripsit ne zelo nostro indulgeamus. Probè enim sibi conscium esse oportet quisquis aliquid aggreditur, quòd Spiritum Dei autorem ducémque habeat, rectóque & puro agatur eius instinctu. Multos impellet zeli feruor: sed si deest Spiritus prudentia, ebulliunt in spumas. sæpe etiam contingit zelo turbidos carnis affectus permistos esse, & qui acerrimi videntur gloriæ Dei zelotæ, excæcari priuato carnis affectu. Quare nisi zelo nostro præsit Dei Spiritus, ad excusationem nihil proderit iactare nihil nisi bono zelo fuisse à nobis tentatum. Spiritus autem ipse consilio & prudentia nos reget, nequid præter officium vel citra vocationem, denique nisi prudenter & opportunè tentemus: deinde mentes nostras, abstersa omni carnis fæce, recto affectu imbuet, nequid appetamus nisi quod Deus dictauerit. Perstringit etiam Christus discipulos, quòd longè à spiritu Eliæ remoti, perperam quod ille gessit, sibi vsurpent. Nam Elias Dei iudicium, quod illi mandatum erat à Spiritu, exequutus est: isti autem non Dei iussu, sed carnis impulsu ad vindictam prosiliunt. Quare nihil nobis patrocinantur sanctorum exempla, nisi idem qui illos direxit Spiritus in nobis habitet.

MATTH.

MATTH. XIX.

3 *Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eū, & dicentes ei, Licétne homini diuortium facere cum vxore sua qualibet ex causa?*

4 *Qui respondens ait eis, Annon legistis quòd is qui fecit ab initio, masculum & fœminam fecit eos?*

5 *Et dixit, Propterea deseret homo patrem & matrem, & agglutinabitur vxori suæ, & erunt duo in carnem vnam.*

6 *Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. quod ergo Deus copulauit, homo ne separet.*

7 *Dicunt illi, Cur ergo Moses iussit dare libellum repudij, ac dimittere eam?*

8 *Ait illis, Moses ad duritiem cordis vestri permisit vobis repudiare vxores vestras: cæterùm ab initio non fuit sic.*

9 *Dico autem vobis quòd quicunque repudiauerit vxorem suam, nisi ob stuprum, & aliam duxerit, is committit adulterium: & qui repudiatam duxerit, is adulterium committit.*

MARC. X.

2 *Et adeuntes Pharisæi interrogabant illum, Licétne viro vxorē repudiare? tentātes illū.*

3 *At ipse respondens dixit illis, Quid vobis præcepit Moses?*

4 *Illi autem dixerunt, Moses permisit libellum repudij scribere, ac dimittere.*

5 *Et respōdens Iesus dixit illis, Ad duritiem cordis vestri scripsit vobis hoc præceptum.*

6 *Cæterùm ab initio creationis masculum & fœminam fecit illos Deus.*

7 *Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit vxori suæ.*

8 *Et erunt duo in carnem vnam. Itaque iam nō sunt duo sed vna caro.*

9 *Quod igitur Deus copulauit, homo ne separet.*

10 *Et in domo rursū discipuli illius eadē de re īterrogarūt illū.*

11 *Et dicit illis, Quicūque repudiauerit vxorē suā, & duxerit aliam, adulterium cōmittit in illam.*

12 *Et si mulier repudiauerit virum suum, & nupserit alteri, adulterium committit.*

LVC.

Quanquam insidias Christo tendunt Pharisæi, & dolosè eum adoriuntur vt circunueniant, vtiliter tamen nobis cessit eorum malitia: sicuti Dominus mirificè in suorum vtilitatem cōuertere nouit quæcunque ad veræ doctrinæ subuersionem machinantur impii. Nam hac occasione soluta fuit quæstio quam pariebat repudii libertas, & de sacro ac insolubili coniugii nexu certa lex tradita. Inde autem arrepta est captionis ansa, quia in vtranque partem secundum ipsos non nisi odiosa esse poterat responsio. Quærunt an viro liceat repudiare vxorem quauis de causa: si neget Christus, clamabunt impiè Legem ab ipso abrogari. si affirmet, iactabunt potius lenonem esse quàm Dei Prophetam, qui sic virorum libidini indulgeat. Hoc quidem animis conceperant: sed Filius Dei, qui nouit sapientes in astutia sua deprehendere, eos frustratus est, illicitis repudiis seuerè resistens: & simul tamen demonstrans, nihil se nisi Legi consentaneum proferre. Nam duobus capitibus totam rem concludit: ordinem creationis debere esse instar Legis, vt vir coniugalem fidem tota vita colat. Diuortia autem esse permissa, nō quòd licita sint, sed quia cum præfracto & indocili populo negotium erat.

4 *Annon legistis.)* Non respondet quidem disertè Christus ad rogatum, sed propositæ quæstioni planè satisfacit: quemadmodum siquis nunc de Missa interrogatus, sacræ Cœnæ mysterium fideliter exponat, ac tandem inferat, sacrilegos esse & falsarios qui puræ Domini institutioni quicquam vel addere vel detrahere audent, fictitium Missæ sacrificium palàm euertet. Hoc autem axioma sumit Christus, Ab initio Deus marem adiunxit fœminæ, vt duo efficerent integrum hominem. Ergo qui vxorem repudiat, quasi dimidiam sui partem à seipso auellit. Hoc autem minimè patitur natura vt corpus suum quispiam discerpat. Alterum argumentum subiicit, ductum à minori ad maius, Sanctius est coniugii vinculū quàm quod filios parentibus astringit. Atqui pietas insolubili nexu filios parentibus obligat. Multo minus ergo potest maritus renuntiare vxori. Hinc sequitur, Diuinum vinculum abrumpi si vir ab vxore diuortium faciat. Iam verò hic est verborum sensus, Quòd Deus humani generis conditor masculum & fœminam fecerit, vt quisque vnica vxore contentus alias non appetat. Nam in numero duali insistit, sicuti & Propheta Malachias, cap. 2. b. 10. quum aduersus polygamiam inuehitur, eandem rationem adducit, quod Deus in quo abundantior erat Spiritus, vt in eius arbitrio esset plures creare, vnum tamen fecerit hominem, nempe qualis hîc describitur à Christo. Ergo ex ordine creationis probatur indiuidua

viri vnius cum vna vxore societas. Siquis obiiciat, hoc modo non fore licitum mortua priore vxore inducere alteram: facilis est responsio, non modò vinculum morte solui, sed vxorem secundam à Deo subrogari in locum prioris, quasi vna & eadem esset.

5 *Propterea deseret.*) Dubium est Adámne loquentem illic Móses, an Deum inducat: sed vtrumuis eligas, ad præsentem locum parum interest: quia satis fuit adducere Dei oraculũ, licet ore Adæ prolatum fuerit. Cæterum non simpliciter iubetur, qui vxorem ducit, patrem relinquere: quia secum ipse pugnaret Deus si coniugio aboleret quam filiis erga parentes pietatem mandat. sed dum comparatio fit inter officia, patri & matri præfertur vxor. Atqui si nuntium quis patri remittat, & iugum excutiat cui alligatus est, tale prodigium nemo admittet. Multo igitur minor erit soluendi coniugii libertas. *Erunt duo in vnam carnem.* Hoc dicto non minus polygamia damnatur quàm licentia in repudiandis vxoribus. nam si mutua inter duos coniunctio à Domino sacrata fuit, adulterina est permistio trium vel quatuor. Sed Christus (vt paulo antè attigi) aliter ad suum institutum accommodat, quòd scilicet laceret seipsum quisquis ab vxore diuortium facit: quoniam ea est vis sancti coniugii vt maritus & vxor in vnũ hominem coalescant. Neque enim Christi consilium fuit impuram & spurcam Platonis speculationem inuehere, sed reuerenter de ordine Diuinitus posito disseruit. Sic igitur viuant inter se maritus & vxor, vt alter alterum foueat non secus ac dimidiam sui partem: ille verò sic imperet vt caput sit vxoris, non tyrannus: mulier vicissim modestè ad obsequia se submittat.

6 *Quòd ergo Deus copulauit.*) Hac sententia frænat Christus virorum libidinem, ne vxores repudiando, sacrum nodum abrumpant. Quemadmodum autem in viri arbitrio esse negat coniugium dissoluere: ita & aliis omnibus legem edicit, ne sua autoritate illicita repudia confirment. Abutitur enim sua potestate Magistratus qui viro gratiam facit repudiandæ vxoris. Huc tamen propriè spectauit Christus, vt quisque pro se datam fidem sanctè colat, & quos libido vel prauus affectus ad repudium solicitat, hanc sibi cogitationem iniiciant, Quisnam es qui Diuinæ coniunctionis liberam tibi rupturam facias? Cæterum latius quoque extendi potest hæc doctrina. Papistæ Ecclesiam à Christo capite suo auulsam nobis fingentes, truncum & mutilum nobis relinquunt corpus: in sacra Cœna quum Christus panem vino coniunxerit, vsu calicis totam plebem priuare ausi sunt. His diabolicis corruptelis opponere licebit, Quod Deus copulauit, homo ne separet.

7 *Cur ergo Moses.*) Hanc calumniam meditati fuerant, si Christus (quod magis erat probabile) in repudiis legitimam causam exigeret. Licitum enim videtur quicquid Lege sua Deus permittit, sola cuius voluntas statuit boni & mali discrimen. Sed Christus apta respõsione falsam inuidiam diluit, quòd hoc concesserit Moses eorum peruicaciæ, non autem quasi licitum probauerit. Sententiam verò suam optima ratione confirmat, *Quia non ita fuit ab initio.* Sumit autem pro confesso, quum Deus ab initio coniugium instituit, perpetuam legem fixisse, quæ vsque ad finem vigere debeat. Quòd si institutio coniugii pro lege inuiolabili habenda est, sequitur, quicquid ab ea deflectit, non ex pura eius natura esse, sed hominum vitio. Quæritur tamen an fas Mosi fuerit permittere quod per se malum & vitiosum erat. Respondeo, impropriè dici permissum quod seuerè non vetuit. neque enim legem tulit de repudiis, vt ea suo suffragio approbaret: sed quum aliter restringi non posset hominũ improbitas, quod maximè tolerabile erat remedium attulit, vt vir saltē vxoris pudicitiæ testimonium redderet. Lex enim non nisi in mulierum fauorem lata erat, ne postquam iniustè reiectæ erant, dedecus aliquod subirent. Vnde colligimus inflictam viris potius fuisse pœnam, quàm venia aut permissu accẽsam fuisse eorum libidinem. Adde quòd à politia & externo ordine multum differt spirituale regimen. Quid liceat ac fas sit decem verbis complexus est Dominus: nunc quia fieri potest vt multa non vocentur ad humanum tribunal, de quibus sua quenque conscientia arguit ac conuincit, non mirum est si leges politicæ ad illa conniueant. Sumamus familiare exemplum, Litigandi maior nobis per leges fit libertas quàm ferat charitatis regula. Cur illud? quia singulis ius reddi nequit, nisi aperta sit petendi ianua: interim lex Dei interior sequendũ esse pronuntiat quod dictabit charitas. Neque tamen est cur hinc Magistratus ignauiæ suæ excusationẽ captent, si sponte cessent à corrigendis vitiis, vel omittant quæ postulabat officii ratio. Sed videant priuati homines ne sua vitia, legum patrocinio tegentes, culpam eorum duplicent. Nam hic Dominus oblique Iudæos increpat, quasi ipsis non sufficiat impunè suam proteruiam tolerari, nisi Deum iniquitatis suæ autorem inscribant. Quod si ex legibus politicis non semper nec vbique petenda est sanctè piéque viuendi regula, multò minùs ex consuetudine.

9 *Dico autem vobis.*) Marcus hoc seorsum discipulis fuisse dictum refert, quum domum venissent: Matthæus autem, omissa hac circunstantia, sermonem contexit: vt sæpe Euangelistæ medium aliquid relinquunt, quia satis habent rerum summas colligere. Nihil ergo discriminis est nisi quòd alter altero distinctiùs rem exponit. Summa autem est, Quanuis Lex diuortia non puniat quæ à prima Dei institutione dissident, adulterum tamen esse qui reiecta vxore alteram sibi accipit. Neque enim est in hominis arbitrio, coniugii fidem soluere quam Dominus ratam manere vult. itaque pellex est quæ legitimæ vxoris torum occupat. Additur autem exceptio, quia mulier scortando, se quasi putridum membrum à viro rescindens, eum liberat. Qui alias causas excogitant, quia supra magistrum cælestem sapere volunt meritò sunt repudiandi. Elephantiasin volunt iustam repudii causam esse, quia morbi contagio non modò ad maritum, sed & ad liberos perueniat. Ego autem sicuti pio viro consulo vt elephantiacam vxorem non attingat, ita eius repudiandæ licentiam non permitto. Siquis obiiciat, opus habere remedio qui cælibes viuere nequeunt, ne vtantur: dico remedium non esse quod extra Dei verbum quæritur. addo etiam, nunquam illis defore continentiæ donum si Domino se regendos tradant: quia sequuntur quod ille præscripsit. Obrepet alicui vxoris fastidium, vt congredi cum ea non sustineat: an huic malo polygamia medebitur? Alterius vxor in paralysin vel apoplexiam incidet, vel alio incurabili morbo laborabit: an maritus incontinentiæ prætextu illam reiiciet? Atqui scimus Spiritus auxilio nunquam
1.Cor.7.a.2 destitui qui in viis suis ambulant. Scortationis vitandæ causa, inquit Paulus, quisque vxorem ducat.

Hoc

Hoc qui fecit, licet non succedat ex voto, suis partibus defunctus est. Ergo si quid desit, Dei subsidio sarcietur. Vltrà progredi, nihil aliud est quàm Deum tentare. Quòd autem alteram causam notat Paulus, nempe vbi pietatis odio coniuges ab incredulis reiici contingit, non esse pium fratrem vel sororem tūc seruituti obnoxium à Christi mente diuersum non est. neque enim illic de iusta repudii causa disserit, sed tantùm an viro incredulo obstricta maneat mulier postquam Dei odio impiè reiecta non aliter redire in gratiam potest quàm si Deum abneget. Quare nihil mirum si Paulus alienationi à Deo dissidium cum homine mortali præferat. Videtur tamen superuacua esse quam ponit Christus exceptio. Nam si capitale supplicium meretur adultera, quorsum attinet de repudio loqui? Sed quia mariti erat vxoris adulteriū iudicio persequi, vt domum flagitio purgaret, qualis qualis fuerit euentus, maritum qui vxorem impudicitiæ conuincit, absoluit Christus à vinculo: & fieri potest vt in corrupto & degenere populo huius quoque sceleris tunc magna regnauerit impunitas. Sicuti hodie peruersa Magistratuum indulgentia facit vt necesse habeant viri impuras vxores reiicere, quia de adulteris pœna non sumitur. Notandum autem est, commune ac mutuum esse ius vtriusque partis, sicuti mutua & par est fidei obligatio. nā quū aliis in rebus primatum vir teneat, quo ad torum vxori æquatur. non enim est dominus corporis sui. Ergo quum adulter à coniugio defecerit, parta est vxori libertas. *Qui repudiatam duxerit.* Hoc membrum pessimè expositum fuit à multis interpretibus: generaliter enim & confusè putarunt cælibatum præcipi quoties diuortium factum fuerit. ita si maritus adulteram reiiceret, vtrique iniecta est cælibatus necessitas. Quasi verò sit hæc repudii libertas, tantum ab vxore secubare: quasi etiam Christus nō clarè in hac causa fieri permittat quod promiscuè sibi Iudæi pro suo arbitrio vsurpare soliti erant. Fuit ergo ille nimis crassus error: nam quum adulterii damnat Christus qui repudiatam vxorem duxerit, restringi hoc ad illicita & friuola diuortia certum est. ideo Paulus manere innuptas iubet quæ sic dimissæ fuerint, aut viris suis reconciliari: quia scilicet rixis & dissidiis non aboletur coniugium. ídque elicitur ex Marco, vbi nominatim exprimitur vxor quæ à marito discesserit. non quòd liberum fuerit vxoribus dare maritis repudii libellum, nisi quatenus in exteros mores prolapsi erant Iudæi: sed notare voluit Marcus, corruptelam quæ tunc passim trita erat reprehendi à Domino, quòd post voluntaria diuortia vtrinque ad nouum coniugium transibant. ideo adulterii nulla fit apud eum mentio.

1. Cor. 7. b 12, & c. 13

1. Cor. 7. b. 11

MATTH. XIX.	MARC.	LVC.
10 *Dicunt ei discipuli, Si ita habet causa hominis cum vxore, non expedit matrimonium contrahere.*		
11 *Qui dixit illis, Non omnes capaces sunt huius dicti, sed quibus datum est.*		
12 *Sunt enim eunuchi qui de matris vtero sic nati sunt: & sunt eunuchi qui facti sunt eunuchi ab hominibus: & sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnū cælorum. Qui potest capere, capiat.*		

Perinde acsi iniqua virorum conditio futura sit, si ita alligati sint vxoribus, vt quādiu pudicæ fuerint, cogantur reliqua perferre potius quàm ab illis discedant: hoc Christi responso commoti discipuli excipiunt, melius esse carere vxoribus quàm induere talem laqueum. Sed cur non vicissim expendunt quàm dura sit vxorum seruitus, nisi quia sibi & propriis commodis addictos impellit carnis sensus, vt aliis neglectis tantùm sibi bene consultum esse cupiant? Interim se prodit impia ingratitudo, quòd incommodi vnius metu, vel tædio, singulare Dei donum respuunt. Satius est, secundum eos, coniugium effugere quàm se astringere perpetuæ societatis vinculo. Atqui si coniugium instituit Deus in communem humani generis salutem, licet quædam minus grata secum trahat, non ideo protinus spernendum est. Discamus ergo, si quid in Dei beneficiis nobis non arridet, non tam lauti esse ac morosi quin reuerenter illis vtamur. Præsertim nobis in sancto coniugio cauenda est hæc prauitas. nam quia multis molestiis implicitum est, semper conatus est Satan odio & infamia grauare, vt homines ab eo subduceret. Et Hieronymus nimis luculentum maligni peruersique ingenii specimen in eo edidit, quòd non tantùm calumniis exagitat sacrum illum & Diuinum vitæ ordinem, sed quascunque potest ex profanis authoribus λοιδορείας accumulat quæ eius honestatem deforment. Nobis autem in mentem veniat, quæcunque in coniugio molesta sunt, accidentalia esse: quia proueniunt ex hominis vitio. Deinde meminerimus, quia post corruptam naturam medicina esse cœpit, non mirum esse si dulcedini permistum habeat amarum saporem. Sed videndum est quomodo hanc stultitiam refellat Dominus. Omnes huius dicti capaces esse negans, significat electionem non esse positam in manu nostra, acsi de re nobis subiecta esset consultatio. Siquis vtile sibi esse putat vxore carere, atque ita nullo examine habito cælibatus legem sibi edicit, longè fallitur. Deus enim, qui pronuntiauit bonum esse vt viro adiutrix sit mulier, contempti sui ordinis pœnam exiget: quia nimium sibi arrogant mortales, dum se à cælesti vocatione eximere tentant. Porrò non esse omnibus liberum eligere vtrum libuerit, inde probat Christus, quia speciale sit continentiæ donum. nam quum dicit non omnes esse capaces, sed quibus datum est, clarè demonstrat non omnibus esse datum. Vnde conuincitur eorum superbia qui sibi arrogare non dubitant quod tam clarè Christus adimit.

12 *Sunt enim eunuchi.)* Tria eunuchorum genera ponit Christus, Qui natura sunt spadones, vel qui ab hominibus castrati, eos à coniugio arcet defectus: quia viri non sunt. Alios dicit esse eunuchos qui se castrauerunt vt se liberius Deo impendant. hos immunes facit à necessitate coniugii. Vnde sequitur alios omnes qui à coniugio abhorrent, sacrilega audacia (gigantum more) cum Deo pugnare, Quòd

Eunuchi.

Castratio. Papistæ vrgent Castrandi vocem, quasi suo arbitrio continentiæ legem homines imponant, nimis frigidum est. Prius enim testatus est Christus Deum hoc quibus visum est dare. Et paulo pôst iterum asseret temere cælibatum eligi vbi quis speciali dono præditus non est. Quare hæc castratio non libero arbitrio subiicitur: sed simplex sensus est, Quum natura apti sint quidam ad coniugium, licet abstineant, non tamen Deum tentare, quia Deus immunitatem illis concedit. *Propter regnum cælorum.* Insulsè exponunt multi, Ad promerendam æternam vitam: quasi cælibatus meritorium in se aliquem cultum contineat. sicuti Papistæ fingunt statum esse Angelicum. Atqui nihil aliud voluit Christus quàm cælibes hûc finem debere sibi habere propositum, vt curis omnibus soluti sese alacrius ad pietatis officia accingant. Stulta igitur imaginatio est, cælibatum esse virtutem: quia non magis quàm ieiunium per se Deo placet, nec inter obsequia quæ à nobis requirit, censeri meretur: sed in alium finem spectare debet. imò nominatim exprimere voluit Christus, licet quispiam à scortatione purus sit, non tamen eius cælibatum probari Deo, si tantùm otio suo & deliciis prospicit: sed tantùm hoc nomine excusari si ad liberam & solutam cælestis vitæ meditationem aspirat. In summa, docet Christus non satis esse si castè viuant cælibes, nisi consultò ab vxoribus abstineant quo se expediant ad meliora officia. *Qui potest capere, capiat.* Hac clausula admonet Christus minimè spernendum esse coniugii vsum, nisi cæca temeritate nos in exitium præcipites dare velimus. nam discipulis, quos videbat sine iudicio ruere, manum iniicere oportuit. Cæterùm vtilis omnibus admonitio est, quia in eligendo vitæ genere pauci quid sibi datum sit reputant, sed prosiliunt sine delectu quocunque eos tulit inconsideratus feruor: atque vtinam fuisset olim audita. Sed nescio quibus Satanæ fascinis obstructæ fuerunt aures, vt reluctante natura, quasi inuito Deo, laqueum perpetui cælibatus sibi induerint quos ad coniugium Deus vocabat. Postea exitiali voti laqueo constrictæ sunt miseræ animæ, vt à fouea nunquam emergerent.

MATTH. XIX.	MARC. X.	LVC. XVIII.
13 Tunc oblati sunt ei pueri, vt manus eis imponeret, ac oraret: discipuli autem increpabant eos.	*13 Et attulerunt ad illũ pueros, vt tangeret eos: discipuli verò increpabant eos qui offerebant.*	*15 Offerebant autem ei etiam infantes, vt eos tangeret: quod quum viderent discipuli, increpabant illos.*
14 Iesus verò ait eis, Sinite pueros, & ne prohibeatis eos ad me venire: talium est enim regnum cælorum.	*14 Iesus autem quũ vidisset, indignatus est, dixítque eis, Sinite pueros venire ad me, nec prohibete illos: talium enim est regnum cælorum.*	*16 Iesus autem, quũ illos ad se vocasset, dixit, Sinite pueros venire ad me, & ne prohibete eos: talium est enim regnum Dei.*
15 Et quum imposuisset illis manus, abijt illinc.	*15 Amen dico vobis, quicunque non acceperit regnum Dei tanquam puer, non ingredietur in illud.*	*17 Amen dico vobis, quicunque non acceperit regnum Dei veluti puer, non intrabit in illud.*
	16 Et quum cepisset eos in vlnas impositis super eos manibus, benedixit illis.	

Hæc historia valde vtilis est, quia docet non eos solùm recipi à Christo qui sancti desiderii fideíque impulsu sponte ad eum accedunt, sed quibus nondum per ætatem sentire licet quantopere indigeant eius gratia. Nihil adhuc intelligentiæ est in puerulis istis vt benedictionem expetant: eos tamen sibi oblatos humaniter & benignè recipit, solennique benedictionis ritu eosdem Patri consecrat. Porrò eorum qui pueros offerunt consilium obseruare conuenit. nisi enim infixa fuisset eorum mentibus persuasio, depositam esse Spiritus virtutem penes ipsum, quam in populum Dei effunderet, absurdum fuisset pueros offerre. Quare non dubium est quin participationem gratiæ illis postulent. ideo amplificandi causa apud Lucam additur particula *Etiam.* acsi dixisset, Postquam experti fuerant quàm variis modis adultos iuuaret, spem quoque de pueris cepisse, non prorsus vacuos omnibus Spiritus donis abituros si manus eis imponeret. Porrò manuum impositio (vt alibi diximus) vetus & celebre apud Iudæos benedicendi symbolum erat: ideo nihil mirum si Christum pro pueris adhibita illa solenni cæremonia precari cupiant. interea tamen, quum præstantior minoribus benedicat, ius & honorem summi Prophetæ ei tribuunt. *Heb.7.b.7*

13 *Discipuli autem increpabant.*) Si impositum eius capiti fuisset diadema, libenter nec sine plausu excepissent, quia proprium eius munus nondum tenebant. Nunc verò indignum eius persona esse ducunt, pueros admittere: nec colore error carebat. quid enim cum infantibus negotii summo Prophetæ ac Dei Filio? Sed hinc discimus peruersos esse iudices, qui ex carnis suæ sensu æstimant Christum: subinde enim fit vt spolient eum propriis dotibus: & rursus quæ in eum minimè competunt, sub specie honoris affingant. Hinc nata est immensa superstitionum congeries, quæ fictitium Christum mundo induxit. Quare discamus non aliter de ipso sentire quàm ipse docet, nec aliam illi induere personam quàm à Patre fuit imposita. Videmus quid in Papatu contigerit: magnum se Christo honorem deferre putarunt si coram panis frustulo se prosternerent. foetida coram Deo abominatio. Rursus quia non satis honorificum

Superstitionũ congeries.

norificum ei putabant esse aduocati obire pro nobis munus, innumeros sibi patronos crearunt: atqui hoc modo ereptus illi fuit Mediatoris honor.

14 *Sinite pueros.*) Testatur se velle pueros admittere, & tandem in vlnas receptos non modò complectitur, sed manuum impositione benedicit. vnde colligimus ad hanc quoque ætatem extendi eius gratiam nec mirum: nam quum totum genus Adæ sub mortis reatu conclusum sit, omnes à minimo vsque ad maximum perire necesse est, nisi quos eripit vnus Redemptor. Arcere verò à redemptionis gratia ætatem illam, nimis crudele foret. itaque hunc clypeum Anabaptistis non temere opponimus. Infantibus Baptismum negant, quia non sint eius mysterii capaces quod illic signatur. Nos contrà excipimus, quum gratuitæ peccatorum remissionis, simúlque Diuinæ adoptionis pignus ac figura sit Baptismus, infantibus minimè negandum esse, quos Deus adoptat, & Filii sui sanguine abluit. Quòd pœnitentiam vitæque nouitatem simul illic figurari obiiciunt, facilis solutio est, renouari Dei Spiritu pro ætatis modulo, donec per gradus suo tépore quæ in illis occulta est virtus augescat, & palàm refulgeat. Quòd autem non aliter reconciliari nos Deo, & adoptionis hæredes fieri contendunt quàm fide, hoc de adultis fatemur: sed quod ad infantes attinet, falsum esse conuincit hic locus. Certè non lusorium nec inane symbolum erat manuum impositio, nec frustra preces in aerem Christus effudit: solenniter auté offerre Deo non potuit quin puritate donaret. Quid verò illis precatus est, nisi vt reciperentur inter Dei Filios? vnde sequitur regenitos Spiritu fuisse in spem salutis. Ipse denique amplexus testis fuit censeri ipsos à Christo in suo grege. Quòd si donorum spiritualium quæ figurat Baptismus compotes fuerunt, externo signo priuari absurdum est. Sacrilega verò audacia est, abigere procul ab ouili Christi quos ipse in sinu suo fouet, & quasi extraneos clausa ianua reiicere quos prohiberi non vult. *Talium est enim.* Hac voce tam paruulos quàm eorum similes comprehendit. Insulsè enim Anabaptistæ pueros excludunt, à quibus initium fieri debebat. Sed interim sumpta ex re præsenti occasione, hortari suos voluit, vt malitia & fastu exinaniti puerilem naturam induerent. Ideo apud Marcum & Lucam additur neminem in regnum cælorum posse ingredi, nisi qui puero sit conformis. Sed notanda est Pauli admonitio, ne simus pueri sensu, sed malitia.

Fides actualis (margin)

1. Cor. 14. a. 20 (margin)

MATTH. XIX.	MARC. X.	LVC. XVIII.
16 *Et ecce vnus accedens ait illi, Magister bone, quid boni faciam vt habeam vitam æternam?*	17 *Et quum exiret in viam, accurrit quidam: & quum genua flexisset, interrogauit eum, Præceptor bone, quid faciam vt vitam æternam possideam?*	18 *Et interrogauit eũ quidã princeps, dicens, Magister bone, quid faciam vt consequar vitam æternam?*
17 *Qui dixit ei, Cur me vocas bonum? nullus est bonus nisi vnus Deus. quòd si vis ad vitam ingredi, serua mandata.*	18 *Iesus autem dixit illi, Cur me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus Deus.*	19 *Dixit autem ei Iesus, Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus Deus.*
18 *Dicit illi, Quæ?* Iesus *autem dixit, Non facies homicidium. Non committes adulterium. Non facies furtum. Non falsum dices testimonium.*	19 *Præcepta nosti. Ne committas adulterium. Ne occidas. Ne fureris. Ne falsum testimonium dicas. Ne fraudes. Honora patrẽ tuum & matrem.*	20 *Præcepta nosti, Non cõmittes adulterium. Non occides. Nõ facies furtum. Non falsum testimoniũ dices. Honora patrem tuum & matrem tuam.*
19 *Honora patrẽ & matrem.* Et, *Diliges proximum tuum vt te ipsum.*	20 *At ille respondens dixit ei, Præceptor, hæc omnia seruaui ab adolescentia mea.*	21 *At ille dixit, hæc omnia seruaui à iuuentute mea.*
20 *Dicit illi adolescens, Omnia hæc seruaui à iuuentute mea: quid adhuc mihi deest?*	21 *Iesus autem intuitus eum, dilexit ipsum, & dixit illi, Vnũ tibi deest, abi, quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me, sublata in humeros cruce.*	22 *Quo audito,* Iesus *ait illi, Adhuc vnum tibi deest, omnia quæcunque habes, vẽde, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.*
21 *Ait illi* Iesus, *Si vis perfectus esse, vade, vẽde quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.*		
22 *Quum audisset autẽ adolescens eum sermonem, abiit tristis: erat enim habens possessiones multas.*	22 *Ille verò molestia affectus propter sermonem, abiit mærens: habebat enim possessiones multas.*	23 *His ille auditis, mærore affectus est: quia diues erat valde.*

16 *Ecce vnus accedens.*) Lucas principem, hoc est primariæ authoritatis virum fuisse dicit, non

vnum quemlibet è vulgo. Quanquam verò honorem conciliant diuitiæ, videtur tamen grauis & boni viri existimatio illi tribui. Et ego quidem, expensis omnibus circunstantiis, non dubito, quanuis adolescens vocetur, fuisse tamen ex eorum ordine qui frugi & casta vita antiquam integritatem colebant. Venit autem non insidiosè (vt Scribis mos erat) sed discendi animo: itaque tam verbis quàm genuflexione Christum se vt fidum doctorem reuereri testatur. Sed rursus obstabat cæca operum confidentia, ne proficeret sub Christo, cui se alioqui docilem præbere optabat. Sic hodie videmus quosdam non malè affectos, quia tamen vmbratili nescio qua sanctitate, occupati sunt, Euangelii doctrinam ægrè gustare. Porrò, vt de statu responsionis melius fiat iudicium, notanda est quæstionis forma. Non simpliciter rogat quomodo & qua via perueniet ad vitam, sed quid boni faciendo eam acquiret. Merita igitur somniat, quibus vita æterna reddatur quasi debita compensatio. quare apposite Christus ad Legis obseruationem eum amandat, quam certum est esse viam vitæ, vt mox plenius disseram.

17 *Cur me vocas bonum?)* Hanc correctionem non tam subtiliter accipio vt bona pars interpretum, quasi suam deitatem insinuet Christus. tantundem enim valere putant hæc verba ac si dixisset, Si in me nihil altius agnoscis natura humana, falsò elogium boni, quod conuenit soli Deo, in me transfers. Equidem fateor homines, propriè loquendo, minimè tam honorifico titulo dignos esse, ac ne Angelos quidem: quia nec bonitatis guttam à se habent, sed à Deo mutuantur: deinde quia in illis tantum inchoata est bonitas, non perfecta. Sed Christi non aliud consilium fuit quàm fidem suæ doctrinæ asserere. ac si dixisset, Tu me falsò bonum vocas magistrum, nisi à Deo profectum agnoscis. Ergo non hîc asseritur Deitatis essentia, sed ad fidem doctrinæ habendam deducitur iuuenis. Iam quidem aliquo obediendi affectu imbutus erat: sed eum vult Christus altius conscendere, vt Deum loquentem audiat. Nam (vt est mos hominum ex diabolis plerunque facere Angelos) promiscuè bonos doctores appellant, in quibus nihil sentiunt diuinum. sunt autem istæ donorum Dei profanationes. non mirum ergo si Christus, vt doctrinæ suæ authoritatem conciliet, iuuenem ad Deum reuocat. *Serua mandata.* Locum hunc perperam interpretati sunt quidam ex veteribus (quos Papistæ sequuti sunt) acsi doceret Christus Legis obseruatione posse nos vitam æternam promereri. Atqui non respexit Christus quid possint homines, sed ad propositam quæstionem respondit, quænam sit operum iustitia: nempe quam Lex definit. Et certè sic habendum est, Deum Lege sua complexum esse sanctè iustéque viuendi rationem, qua iustitia continetur. neque enim frustra hanc sententiam protulit Moses, Qui fecerit hæc, viuet in ipsis. Item, Contestor cælum & terram quòd hodie vobis ostenderim vitam. Negandum ergo non est quin Legis obseruatio iustitia sit, qua vitam sibi acquireret siquis perfectus esset Legis obseruator. Sed quia destituimur omnes gloria Dei, in Lege nonnisi maledictio reperietur: nec aliud nobis restat quàm confugere ad gratuitum iustitiæ donum. Itaque Paulus duplicem statuit iustitiam, Legis & fidei: priorem in operibus locat, secundam verò in mera Christi gratia. Vnde colligimus Legale esse hoc Christi responsum: quia iuuenem de operum iustitia quærentem prius doceri oportuit, neminem coram Deo censeri iustum nisi qui Legi satisfecerit (quod impossibile est) vt infirmitatis suæ conuictus, ad fidei subsidium se conferret. Fateor ergo, quia mercedem vitæ æternæ Deus Legis suæ obseruatoribus promisit, nisi obstaret carnis nostræ infirmitas, hanc viam tenendam esse: sed nostro vitio fieri Scriptura docet vt necesse sit nobis donari quod meritis non consequimur. Siquis obiiciat, frustra nobis proponi iustitiam in Lege, cuius nemo vnquam fieri compos poterit: respondeo, quia rudimentum est quo perducimur ad precariam iustitiam, minimè superuacuum esse. Ideo Paulus, vbi dixit factores Legis iustificari à Legis iustitia, omnes excludit. Porrò hic locus figmenta omnia abolet quæ sibi ad salutem acquirendam Papistæ fabricarũt. neque enim in eo tantùm falluntur quòd bonis operibus Deum obstringere sibi volunt vt salutem quasi debitam rependat: sed dum se ad bene agendum accingunt, posthabita Legis doctrina, præcipuè fictis quas vocant deuotionibus sunt intenti: non quòd palàm repudient Dei Legem, sed quia humanas traditiones longè præferunt. Quid autem Christus? nempe hunc solùm Deo probari cultũ quem ipse præscripsit: quia obedientia potior illi est omnibus victimis. Ergo quisquis ad Christi obsequium vitam cõponere studet, dum se Papistæ in friuolis traditionibus occupant, studium suum seruandis Legis mandatis totum impendat.

18 *Non facies homicidium.)* Mirum est, quum toti Legi Christus nos voluerit esse addictos, tantùm secundam tabulam ab eo attingi, sed hoc ideo factum est quia ex officiis charitatis melius perspicitur qualis sit cuiusque animus. Pietas quidem erga Deum superior est: sed quia hypocritæ prioris tabulæ obseruationem sæpe simulant, ad examen habendùm aptior est secunda tabula. Sciamus ergo præcepta à Christo delecta esse in quibus veræ iustitiæ testimonium extat: per synecdochen tamen sub parte totum designat. Quòd præceptum de colendis parentibus vltimo loco posuit, in eo nihil est momenti: quia exacti ordinis curam minimè habuit. Interim notatu dignum, secundæ tabulæ adscribi: nequem decipiat Iosephi error, qui ad priorem tabulam putauit spectare. Quod tandem in fine additur, Diliges proximum nihil à prioribus mandatis diuersum continet, sed generalis est omnium expositio.

20 *Dixit illi adolescens.)* Legem illi fuisse mortuam oportet, quum se adeò iustum somniaret: nisi enim per hypocrisin sibi blanditus esset, optima ad discendam humilitatem admonitio erat, suas maculas & sordes in Legis speculo cernere. Verùm stulta fiducia ebrius, securè iactat probe se à pueritia defunctum fuisse officio. Idem sibi contigisse fatetur Paulus, quòd se viuere persuasus fuerit quandiu eum latebat Legis vigor: sed postquam sensit quid Lex valeret, vulnus inde lethale sibi fuisse inflictum. Ideo responsio Christi quæ sequitur, ad hominis ingenium directa fuit. Neque tamen quicquam ab eo Christus exigit præter Legis mandata: sed quia simplex recitatio eum nihil moueat, aliis verbis occultum auaritiæ morbum detegit. Fateor nusquam in Lege præcipi vt omnia vendamus: sed quum Legis finis sit homines ad sui abnegationem deducere, & expressè concupiscentiam damnet, videmus Christum non aliò spectasse quàm vt falsam iuuenis persuasioné corrigeret. Nam si penitus sibi

fuisset

fuisset notus, audita Legis mentione se Dei iudicio obnoxium confessus foret. nunc quia nuda Legis verba eum reatus sui non satis conuincunt, interior sensus aliis verbis exprimitur. Nam si quicquam nunc præter Legis mandata exigeret Christus, secum ipse pugnaret. Nuper Legis mandatis perfectam iustitiam comprehendi docuit: quomodo igitur conueniet Legem defectus argui? Adde quod falsa esset quam prius citaui Mosis contestatio. Ergo Christus non vnum præter Legis obseruationem iuueni deesse intelligit, sed in ipsa Legis obseruatione. Quanquam enim nusquam ad omnia vendenda nos Lex cogat, quia tamen vitiosas omnes concupiscentias in nihilum redigit, quia ad crucis tolerantiam erudit, quia vult ad esuriem & penuriam nos esse paratos: longè aberrat iuuenis à plena eius obseruatione, quàdiu affixus suis diuitiis concupiscentia flagrabat. Ac vnum deesse dicit, quia de scortatione & homicidio concionari necesse non habet, sed peculiarem morbum perstringere, acsi vlcus digito attingeret. Notandum verò quod non solum vendere iubet, sed dare pauperibus: quia diuitias abiicere per se virtus non esset, sed vana potius ambitio. Laudatur à profanis historicis Crates Thebanus, quòd pecuniam & quicquid habebat pretiosum in mare proiecerit: quia nisi perditis opibus se fore saluum non putabat. Quasi verò non satius fuisset, quod sibi ducebat esse superfluum, in alios erogare. Certè quum charitas vinculum sit perfectionis, qui secum alios pecuniæ vsu fraudat, nihil laudis meretur. Itaque non simpliciter laudatur à Christo venditio, sed liberalitas in iuuandis pauperibus. Carnis etiam mortificationem magis vrget Christus, quũ dicit, *Sequere me.* Non enim tantum nomẽ dare iubet, sed ferẽdæ cruci humeros subiicere, vt nominatim exponit Marcus. Et hoc stimulo fuit pungendus: quia quum domi in vmbra & otio commodè agere solitus esset, nunquam vel minimo gustu conceperat quid esset veterem hominem crucifigere, & domare carnis cupiditates. Cæterum nimis ridiculi sunt Monachi, dum huius loci prætextu statum perfectionis sibi arrogant. Primò colligere facile est, non omnibus sine delectu hoc mãdari vt vendant omnia. peccaret enim agricola, qui labore suo victitare assuetus, liberósque suos alere, prædiolum venderet nulla necessitate coactus. Retinere ergo quod in manum nostram posuit Deus, si modo parcè & frugaliter nos & familiam alentes, partem aliquam pauperibus erogemus, maioris virtutis est quàm omnia dilapidare. Sed quænam est præclara ista venditio qua se venditant Monachi? quũ domi pabulum non inueniat bona pars, in monasteria, quasi bene refertas haras, se demergit. Sibi quidẽ omnes sedulo cauent vt ignaui alieno pane saginentur. Egregia scilicet permutatio, dum pauperibus erogare iussi quod iustè possident, suo non contenti, aliena rapiunt.

21 Marc. *Intuitus eum Iesus dilexit.*) Quòd hinc colligunt Papistæ, opera moraliter bona (quæ non fiunt Spiritus instinctu, sed regenerationem præcedunt) de congruo mereri, nimis puerile cõmentum est. Nam si ex amore Dei infertur meritum, ranas & pulices dicemus mereri, quia Deus sine exceptione creaturas omnes amore prosequitur. Distinguere ergo amoris gradus operæpretium est. Quod ad præsentem locum attinet, breuiter tenere sufficiat, Deum nonnisi filios suos, quos Spiritu adoptionis regenuit, paterno amore complecti: atque hac dilectione fieri vt coram eius tribunali probentur. Secundum hunc sensum, diligi à Deo, & coram eo iustificari, synonyma sunt. Interdum verò Deus quos non probat nec iustificat, amare dicitur. nam quia illi grata est humani generis conseruatio (quæ iustitia, æquitate, moderatione, prudentia, fide, temperantia constat) politicas virtutes amare dicitur: nõ quòd salutis vel gratiæ meritoriæ sint, sed quia ad finem spectant illi probatum. Hoc sensu secundum diuersos respectus Aristidem & Fabritium amauit, & odio habuit, nam quatenus eos iustitia externa ornauerat, idque in bonum commune, opus in illis suum amauit. Quia tamen impurum cor erat, nihil ad comparandam iustitiam illis profuit externa iustitiæ species. scimus enim sola fide purgari corda, & Spiritũ rectitudinis solis Christi membris dari. Ita soluitur quæstio, quî fieri potuerit vt Christus hominem superbum & hypocritam diligeret, quum his duobus vitiis nihil odiosius sit Deo. neque enim absurdũ est, bonum semen quod indidit Deus quibusdam naturis, ab ipso diligi, vt tamen & personas & opera propter corruptelam reiiciat. *Meritum de congruo.*

22 Matth. *Abiit tristis.*) Exitus tandem ostendit quàm procul ab ea perfectione abesset iuuenis ad quam eum Christus vocabat. quî fit enim vt se à Christi schola subducat, nisi quia molestum est diuitiis spoliari? Atqui nisi ad paupertiem ferendam parati simus, concupiscentiam in nobis regnare palàm est. Atque id est quod principiò dixi, quòd Christus iussit vendere omnia, non fuisse additamentum ad Legem, sed probationem latentis vitii. nam vt hoc vel illo vitio quisque magis laborat, ita eius reprehensione in lucem maximè protrahitur. Porrò hoc exemplum admonet, vt constanter perstemus in Christi schola, carni renuntiandum esse. Discessit à Christo hic iuuenis, qui & discendi studium & modestiam attulerat, quia durum fuit familiari vitio valedicere. Idem & nobis continget nisi gratiæ Christi dulcedo nobis insipidas reddat omnes carnis illecebras. Fueritne temporalis hæc tentatio, vt postea resipuerit iuuenis, nescitur. probabilis tamen coniectura est, auaritia sua fuisse abstractum nequid proficeret.

MATTH. XIX.	MARC. X.	LVC. XVIII.
23 *Iesus autẽ dixit discipulis suis, Amen dico vobis, diues difficile intrabit in regnũ cælorum.*	23 *Et quum circunspexisset Iesus, dicit discipulis suis, Quàm difficulter qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt?*	24 *Vidẽs autem Iesus illũ mœrore affe-ctum, dixit, Quàm difficile qui pecunias habẽt, in regnum Dei intrabunt!*
24 *Iterum dico vobis, Facilius est camelum*	24 *Discipuli verò obstupuerunt super verbis illius. At Iesus*	

per foramen acus transire quàm diuitem in regnum Dei ingredi.

25 Auditis autem his discipuli eius expauerunt valde, dicẽtes, Quis ergo potest saluus fieri?

26 Intuitus autẽ illos Iesus dixit illis, Apud homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possibilia sunt.

rursum respondens dicit illis, Filij, quàm difficile est eos qui fiduciam habent in pecunijs, regnum Dei ingredi?

25 Facilius est camelum per foramen acus ingredi, quàm diuitem in regnum Dei ingredi.

26 Illi verò supra modum admirati sunt, dicentes intra se, Et quis potest esse saluus?

27 Intuitus autem Iesus illos, dicit, Apud homines impossibile, sed non apud Deum: nam omnia possibilia sunt apud Deum.

25 Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum Dei.

26 Dixerunt autem qui audierant, Et quis potest saluus fieri?

27 At ille ait, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

23 *Diues difficilè intrabit in regnum.*) Admonet Christus non modò quàm sontica & mortifera sit pestis auaritia, sed etiam quantum impedimentum afferant diuitiæ. Apud Marcum quidem dicti sui asperitatem mitigat, dum ad eos solos restringit qui in diuitiis fiduciam locant. Sed his verbis priorem sententiam confirmari magis quàm corrigi existimo: acsi negaret debere illis mirum videri quòd diuitibus ingressum in regnum cælorum tam difficilem faciat: quia commune ferè omnibus malum est, opibus suis confidere. Porrò omnibus perinde vtilis est hæc doctrina, nempe diuitibus, vt de periculo suo admoniti caueant: pauperibus, vt sorte sua contenti, non adeò cupidè appetant quod maiori noxæ quàm lucro futurum esset. Certum quidem est, diuitias sua natura minimè obstare quominus Deum sequamur: sed (quæ est humani ingenii prauitas) fieri vix potest quin se ingurgitent quibus suppetit largior copia. Ita quibus affluunt diuitiæ, velut catenis deuinctos tenet Satan, ne in cælum aspiret: imò se ipsi defodiunt & constringunt, totósque terræ mancipant. Simile cameli, quod paulo pòst additur, difficultatem amplificat: nam diuites superbia & confidentia magis turgere significat quàm vt se ad angustias, in quibus suos Deus continet, redigi sinant. Cameli voce funem nauticum potius quàm belluam notari arbitror.

25 *Auditis autem his discipuli eius.*) Mirantur discipuli: quia non parum anxietatis iniicere nobis hoc debet, diuitiis ingressum obstrui in regnum Dei. nam quocunque vertamus oculos, mille se obstacula nobis ingerent. Notemus autem sic admiratione perculsos fuisse, vt tamen non refugerint à Christi doctrina. Secus ille cuius nuper facta fuit mentio: nam sic eum deterret præcepti austeritas vt à Christo diuortium faciat: hi autem, quanuis trepident ac sciscitentur quísnam saluus esse queat, cursum tamen aliò non reflectunt, sed cupiunt desperationem vincere. Ita nobis proderit expauescere ad Dei minas, quoties triste aliquid & metuendum denuntiat: modò ne languescant animi nostri, sed potius expergefiant.

26 *Apud homines hoc impossibile est.*) Non prorsus omni solicitudine liberat Christus suorum mentes: quia illis vtile est sentire quàm arduus sit in cælum ascensus. Primùm, vt conatus omnes suos huc intendant: deinde vt sibi diffisi, virtutem implorent è cælo. Videmus quanta sit nostra pigritia & securitas. quid fieret si per mollem iucundámque planitiem suauiter, animi causa sibi ambulandum esse putarent fideles? Hæc igitur ratio est cur non extenuet Christus periculum (quo tamen incussum discipulis timorem videt) quin potius augeat. Nam quum priùs tantùm dixisset difficile esse, nunc impossibile affirmat. Vnde apparet præposteros esse doctores qui sic verentur duriter loqui vt carnis ignauiæ indulgeant. Atqui potius sequi decebat Christi regulam, qui sic temperat sermonem, vt homines in seipsis prostratos recumbere doceat in vnam Dei gratiam, simúlque ad preces stimulet. Ita prudenter succurritur hominum infirmitati, non illis quicquam tribuendo, sed eorum mentes erigendo ad sperandam Dei gratiam. Hoc autem Christi responso vulgare illud axioma (quod ex Hieronymo hauserunt Papistæ) refellitur, Quisquis Legem dixerit obseruatu impossibilem, anathema sit. Clarè enim pronuntiat Christus possibile non esse hominibus viam salutis tenere, nisi quatenus illis Dei gratia succurrit.

MATTH. XIX.

27 Tunc respondens Petrus dixit ei, Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te: quid ergo erit nobis?

28 Iesus autem dixit illis, Amẽ dico vobis quòd vos qui sequuti estis me in regeneratione, quum sederit Filius ho-

MARC. X.

28 Et cœpit Petrus dicere illi, Ecce reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

29 Respondens autem Iesus dixit, Amen dico vobis, nullus est qui reliquerit domum,

LVC. XVIII.

28 Ait autem Petrus, Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

29 Qui dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut liberos pro-

minis

minis in solio maiestatis suæ, sedebitis & vos super solia duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.

29 *Et quisquis reliquerit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrẽ, aut vxorem, aut filios, aut agros propter nomen meũ, centuplum accipiet, & vitam æternam obtinebit.*

30 *Multi autem primi erunt nouissimi, & nouissimi primi.*

aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrẽ, aut vxorem, aut liberos, aut agros mea causa & Euangelij,

30 *Quin recipiat centupla nunc in tempore hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros, cum persecutionibus, ac in seculo venturo vitam æternam.*

31 *Multi autẽ primi erunt vltimi, & vltimi primi.*

pter regnum Dei,

30 *Qui non recepturus sit multo plura in hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam.*

LVC. XXII.

28 *Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis.*

29 *Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum:*

30 *Vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super solia, iudicantes duodecim tribus Israel.*

Tacitè se & alios discipulos diuiti Petrus comparat, quem mundus alienauerat à Christo. Quia autem inopem & erraticam vitam non sine probro & molestiis ducebant, nec melior in futurum tempus conditio se ostendebat: merito quærit an frustra relictis suis omnibus se Christo addixerint. Absurdum enim erat spoliatos, à Domino non restitui in melius. Sed quæ erant illa omnia? nam quum ignobiles essent & pauperculi homines, vix fuit domi quod relinquerent. ridicula ergo videri potuit hæc iactantia. Et certè experientia ostendit quàm liberaliter sua erga Deum officia vulgò æstiment homines. sicuti hodie qui ferè mendici erant in Papatu, fastuosè exprobrant se Euangelii causa magnam iacturam fecisse. Excusari tamen possunt discipuli, quòd licet nunquam splendidæ fuissent fortunæ, manuariis tamen operis non minus hilariter domi viuebant, quàm opulentissimus quisque. Et scimus tenues homines quietæ & pudicæ vitæ assuetos, ab vxoribus & liberis ægrius auelli quàm quos iactat ambitio, vel prosperæ fortunæ aura huc illuc rapit. Certè nisi discipulis reposita fuisset aliqua merces, stultè genus vitæ mutassent. Cæterùm vt in hac parte excusabiles sint, in eo tamen peccant, quòd militia nondum defuncti, iam sibi triumphum decerni postulent. Tale moræ tædium siquando nobis obrepat, ac nos impatientia solicitet, discamus primum reputare solatia quibus in hoc mundo crucis acerbitatem Dominus lenit: deinde ad spem cælestis vitæ nos erigere. Nam his duobus membris Christi responsio continetur.

28 Matth. *Amen dico vobis.*) Ne se operam lusisse putent discipuli, atque eos incepti cursus pœniteat, Christus admonet regni sui gloriam, quæ tunc adhuc latebat, manifestandam fore, ac si diceret, Non est cur vos ista contemptibilis fortuna debilitet. nam ego, qui vix inter postremos iaceo, tandem maiestatis solium conscendam. Paulisper igitur durate, vsquedum adueniat manifestandæ meæ gloriæ tempus. Quid autem illis tunc promittit? nempe eiusdem gloriæ fore socios. Solia enim illis tribuens ex quibus iudicent duodecim tribus Israel, legatis eos comparat, vel primis consiliariis ac præsidibus, qui in regio consessu primas sedes occupant. Scimus Apostolos duodecim numero fuisse electos, vt ita testatum fieret, Deum exhibito Christo dispersas populi sui reliquias velle colligere. Hæc summa erat dignitas, sed adhuc occulta: ideo Christus vsque ad vltimam regni sui manifestationem eorum vota suspendit, vt tunc demum electionis suæ fructum percipiant. Quanquam autem in Euangelii prædicatione aliqua ex parte enituit regnum Christi, non tamen dubium est quin de extremo die hîc loquatur Christus. *In regeneratione.* Quidam hanc particulam ad sequentem contextum reiiciunt. Ita regeneratio nihil aliud esset quàm nouitas quæ instaurationem nostri sequetur, dum absorbebitur quod mortale est à vita, & corpus nostrum humile in cælestem Christi gloriam transfigurabitur. Sed ego generationẽ potius ad priorem Christi aduentum refero. quia tunc cœpit renouari mundus, & ex mortis tenebris Ecclesia in lucem vitæ emersit. Atque hæc loquendi ratio passim occurrit in Prophetis, & ad huius loci circunstantiam optimè quadrat. Nam toties promissa Ecclesiæ renouatio spem fecerat miræ fœlicitatis simulatque apparuisset Messias. Christus ergo, vt errorem illum cohibeat, inter regni sui principium & complementum distinguit. *Regeneratione*

28 Luc. *Vos autem estis.*) Quanquam diuersum Christi sermonem & alio tempore habitum videtur referre Lucas, ego tamen non dubito quin ad idem tempus pertineat. neque enim perpetua illic narratur Christi concio, sed diuersæ sententiæ, neglecto ordine temporis, sicuti paulo pòst rursus dicendum erit. Cæterum pluribus verbis vtitur quàm Matthæus. nam quia ipsum comitati fuerant Apostoli in tentationibus, & constanter perstiterant, cõsortes quoque gloriæ fore pronuntiat. Quæritur quo sensu tentationes suas appellet. Ego verò certamina, quibus eum & Apostolos communiter exercuit Deus, notari existimo. ac meritò Tentationum voce vsus est, quia verè secundum humanæ naturæ sensum probata fuit eius fides & patientia.

29 *Dispono vobis regnum.*) Non præsides tantùm eos hîc facit, sed Reges: quia regnum quod accepit à Patre illis communicat. Emphasis autem subest in verbo Disponendi, ne rapido desiderii *Disponere.*

feruore nimis accelerent ad regnum occupandum, cuius ordinandi ipse vnus est legitimus arbiter: & suo exemplo eos ad patientiam hortatur. Quanquam enim Rex erat à Patre destinatus, non tamen statim in suam gloriam euectus est: imò seipsum exinaniuit, & per crucis ignominiam adeptus est regium honorem. Edere & bibere super mensam suam metaphoricè posuit, pro eo quod est communis gloriæ esse socios.

29 Matth. *Quisquis reliquerit.)* Postquam suorum mentes sursum extulit ad spem futuræ vitæ, solatiis etiam præsentibus eos sustentat, confirmátque ad ferendã crucem. Neque enim suos Deus, licet grauiter affligi sinat, vnquam tamen deserit quin suis subsidiis compenset eorum ærumnas. Neque hîc tantum Apostolos alloquitur, sed sumpta occasione, generaliter ad pios omnes sermonem dirigit. Hæc summa est, Qui sponte omnia perdiderint ob Christi causam, fore tamen etiam in hac vita fœliciores quàm si integri stetissent, præcipuam verò mercedem illis in cælo esse repositam. Videtur tamen quod de centupla compensatione promittit, cum experientia minimè congruere. Nam vt plurimùm qui orbati sunt parentibus, vel liberis, aliísque cognatis, viduati vxoribus, & fortunis nudati ob Christi testimonium, adeò sua non recuperant, vt in exilio solitarii & deserti cum dura egestate ægrè luctentur. Respondeo, siquis rite præsentem Dei gratiam æstimet, qua suorum miserias subleuat, fatebitur omnibus mundi opibus non temere præferri. Quantumuis enim floreant increduli, quia tamen nesciunt quid sibi in crastinum instet, perplexos semper ac trepidos æstuare necesse est, nec verò aliter frui possunt læta fortuna, nisi seipsos quodammodo obstupefaciant. Interim suos exhilarat Deus, vt illis pluris sit longéque suauius tantillum boni quo fruuntur, quàm si extra Christum illis afflueret immensa bonorum copia. Quo sensu additam apud Marcum interpretor hanc vocem, *Cum persequutionibus.* acsi dixisset Christus, Quanuis pios semper in hoc mundo persecutiones maneant, & quasi eorum tergo crux adhæreat, tam dulce tamen esse condimentum gratiæ Dei quæ ipsos exhilarat, vt illorum conditio Regum deliciis optabilior sit.

30 *Multi autem primi.)* Sententia hæc ad excutiendam carnis segnitiem addita fuit. Iam ad præmium Apostoli, quum vix è carceribus egressi forent, properabant. Atque hoc ferè ingenio sumus omnes, vt mense transacto petamus, tanquam emeriti milites, rude donari. Christus autem eos qui bene cœperunt, ad strenuè pergendum hortatur, simúlque admonet, nihil profuturum cursoribus alacriter cœpisse, si in medio stadio deficiant. Sicuti & Paulus admonet, non omnes qui currunt, palma potiri. Et alibi fideles hortatur suo exemplo, vt eorum quæ à tergo sunt obliti, ad residuam cursus sui partem nitantur. Quoties ergo nobis in mentem venit cælestis corona, quasi nouis stimulis pungi nos decet, ne in posterum remissiores simus.

1.Cor.9.d.24
Philip.3.c.13

MATTH. XX.	MARC.	LVC.
1 *Nam simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exijt primo statim diluculo ad conducendos operarios in vineam suam.*		
2 *Conuentione autem facta cum operarijs in singulos dies denario, misit eos in vineam suam.*		
3 *Et egressus circiter horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos.*		
4 *Et dixit illis, Ite & vos in vineam: & quodcunque iustum fuerit dabo vobis.*		
5 *Illi autem abierunt. Rursum autem exijt circiter horã sextam & nonam: & fecit similiter.*		
6 *Circa vndecimam verò exijt, & inuenit alios stantes otiosos, ac dicit illis, Cur hic statis totum diem otiosi?*		
7 *Dicunt ei, quia nemo nos conduxit. Dicit illis, Abite & vos in vineam, & quod iustum fuerit accipietis.*		
8 *Quum autem vespera facta esset, dicit dominus vineæ œconomo suo, Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiẽs à postremis vsque ad primos.*		
9 *Et quum venissent qui circa vndecimam horam venerant, acceperunt singuli denarium.*		
10 *Veniẽtes autem primi, arbitrati sunt quòd plus essent accepturi. & acceperunt ipsi quoque denarium.*		
11 *Eo autẽ accepto, murmurabãt contra patremfamilias,*		
12 *Dicentes, Hi nouissimi vnam horam fuerunt in opere, & illos pares nobis fecisti, q portauimus põdus diei & æstũ.*		
13 *At ille respondens vni eorum, dixit, Amice, non facio tibi iniuriam: nónne denario pactus es mecum?*		

14 Tolle

14 *Tolle quod tuum est, & abi: volo autem huic nouissimo dare sicut & tibi.*

15 *An non licet mihi quod volo facere in rebus meis? an oculus tuus malus est quòd ego bonus sim?*

16 *Sic nouissimi erunt primi, & primi nouissimi. multi enim sunt vocati, pauci verò electi.*

Quum hæc parabola nihil aliud sit quàm proximę sententiæ confirmatio, Erunt primi nouissimi, nunc videndum quomodo aptanda sit. Quidam interpretes hanc summam colligunt, Quia non operum meritis acquiritur cælestis hæreditas, sed gratis donatur, æqualem fore omnium gloriam. Atqui non disputat Christus vel de cælestis gloriæ æqualitate, vel de futuro piorum statu: sed hoc tantùm pronûtiat, causam non esse cur glorientur vel aliis insultent qui tempore sunt priores: quia Dominus, quoties ita placuerit, vocare poterit quos visus est ad tempus negligere, eósque vel æquare vel præferre prioribus illis. Siquis exactè singulas huius parabolæ partes discutere velit, inepta erit eius curiositas. Nihil ergo amplius quærendum quàm quod tradere Christi consilium fuit. Porrò iam diximus non aliò eum spectasse quàm vt suos ad pergendum continuis stimulis incitaret. Scimus segnitiem ferè ex nimia fiducia nasci. ita fit vt multi, quasi stadio confecto, in medio cursu desideant. Ideo iubet nos Paulus quæ à tergo sunt obliuisci, vt cogitantes quid nobis adhuc sit residuum, nos ad strenuè currendum acuamus. Verba tamen percurrere nihil nocebit, vt clarius inde eluceat doctrina.

1 *Nam simile est regnum cælorum.)* Sensus est, eandem esse rationem Diuinæ vocationis acsi quispiam operarios ad vineæ suæ culturam manè certo pretio conduceret, alios deinde submitteret sine pactione: quibus tamen parem mercedem rependeret. Regni autem cælorum ideo meminit quia spiritualem vitam terrenæ comparat, vitæque æternæ præmium, pecuniæ qua homines operas sibi præstitas munerantur. Locum hunc quidam subtiliter accipiunt, acsi discerneret Christus Iudæos à Gentibus. Iudæos enim prima hora dicunt fuisse pacta mercede vocatos, quia Dominus vitam æternam sub conditione illis promisit, si Legem implerent. In Gentibus autem vocandis nullam fuisse pactionem interpositam, saltem operum: quia gratis oblata illis fuit in Christo salus. Sed importunæ sunt omnes huiusmodi argutiæ: quia discrimen in pacto minimè statuit Dominus, sed tantùm in tempore, quòd qui vltimi sub vesperam ingressi sunt in vineam, eandem cum primis accipiant mercedem. Quamuis enim Deus olim Iudæis mercedem operum in Lege promiserit, scimus tamen hoc caruisse effectu: quia nemo salutem meritis suis vnquam adeptus est. Cur ergo (dicet quispiam) pactionis expressè meminit Christus, de primis loquens, in aliis verò tacuit? Nempe vt doceret, sine cuiusquam iniuria postremis haberi tantum honoris acsi ab initio vocati essent. nam propriè loquendo, nemini quicquam debet: iuréque suo exigit à nobis (quos sibi habet addictos) quæcunque in nobis sita sunt obsequia. Sed quia gratis mercedem nobis offert, dicitur operas, sibi alioqui debitas, conducere. Hinc fit vt etiam mercedis nomine dignetur quam gratis donat coronam. Porrò vt ostenderet nullam nobis esse causam expostulandi cum Deo, si honoris socios nobis adiungat qui longo interuallo nos sequuti sunt, similitudinem mutuatus est ex communi hominum more, qui prius de mercede transigunt quàm operarios mittant ad laborem. Cæterùm siquis hinc colligat creari homines ad aliquid agendum, ac suam cuique prouinciam Diuinitus iniungi, ne ignaui desideant, non torquebit Christi verba. Colligere etiam licebit, inutilem esse totam vitam nostram, & meritò nos inertiæ damnari, quousque ad Dei mandatum & vocationem quisque vitam suam componat. Vnde sequitur, satagendo nihil proficere qui temere hoc vel illud vitæ genus suscipiunt, nec expectant Dei vocantis nutum. Postremò elicitur etiam ex Christi verbis, eos demum placere Deo qui in fratrum vtilitatem laborant. Denarium (qui paulo plus quatuor caroleis Gallicis valebat) diurnæ operæ ordinariam fuisse mercedem probabile est. Horæ tertiæ, sextæ & nonæ ideo nominatim fit mentio, quia quum apud veteres distribui soleret dies in horas duodecim, ab ortu solis vsque ad occasum, erat alia diei partitio in ternas horas: sicuti rursum noctem diuidebant in quatuor vigilias. Itaque hora vndecima finem diei significat.

8 *Quum autem vespera.)* Quòd iubet paterfamiliâs initium fieri à postremis, minimè in eo quærendum est mysterium, quasi primos Deus coronet qui ordine temporis postremi sunt. Nam hoc commentum minimè consentaneum esset Pauli doctrinæ. Qui superstites erunt, inquit, vsque ad Christi aduentum, non præuenient eos qui prius obdormierint in Christo, sed sequentur. Christus verò diuersum ordinem hoc loco statuit: quia alitèr exprimere non poterat (quod tandem subiicit) primos, quia sibi non plus daretur, murmurasse. Adde etiam quòd hoc murmur asserere noluit vltimo die futurum, sed tantùm negare causam fore murmurandi: Prosopopœia enim quam inducit, non paruam lucem affert huic doctrinæ, quòd Dei liberalitas nullis hominum querelis sit obnoxia, dum indignos præter meritum amplis præmiis honorat. Frustra ergo imaginati sunt quidam Iudæos his verbis perstringi, qui maligni & inuidi fuerunt erga Gentes. nam filiis Dei tales in mercede æquari absurdum foret. In fideles verò non competit hæc malignitas, vt obstrepant Deo. Atqui simplex sensus est, liberum esse Deo, quum neminem iusta mercede fraudet, quos serò vocauit, indebito præmio ornare.

16 *Sic nouissimi erunt primi.)* Non confert nunc Iudæos Gentibus, vt alibi: nec reprobos qui à fide deficiunt, electis qui perseuerant. itaque minimè quadrat quæ à quibusdam inferitur sententia, *Multi vocati, pauci electi.* Tantùm voluit Christus, vt quisque ante alios vocatus est, ita alacrius currere: deinde omnes hortari ad modestiam, ne se alii aliis præferant, sed vt libenter admittant ad communem palmam. Visi fuerant Apostoli, quia totius Ecclesiæ primitiæ erant, sibi aliquid eximium sumere: nec verò Christus negauit quin sessuri essent iudices ad regendas duodecim tribus Israel. Sed ne qua eos ambitio aut

vana sui confidentia efferret, simul monendi fuerunt, alios qui longo pòst tempore vocandi essent, eiusdem glorię fore socios, quia nemini obstrictus est Deus: sed quoscunque visum est, gratis vocat, & vocatis præmium quale visum est rependit.

MATTH. XX.

17 *Et ascēdens Iesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos suos seorsum in via, & ait illis,*

18 *Ecce conscendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum, & condemnabunt eum morte.*

19 *Et tradēt eum Gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum: & tertia die resurget.*

MARC. X.

32 *Erant autem in via ascendentes Hierosolymam, & præcedebat illos Iesus, erántque pauefacti, & sequentes timebant: & assumptis rursus duodecim, cœpit illis dicere quæ sibi euentura erant.*

33 *Ecce ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Scribis, & damnabunt eum morte, & tradent eum Gentibus:*

34 *Et illudent ei, & flagellabunt eum, & conspuent in eum, & interficient eum: & tertia die resurget.*

LVC. XVIII.

31 *Assumpsit autē Iesus duodecim, & ait illis, Ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis.*

32 *Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & contumelijs afficietur & cōspuetur:*

33 *Et postquā flagellauerint, occident eum: ac tertia die resurget.*

34 *Et ipsi nihil horum intellexerunt: & erat verbū hoc absconditum ab eis, & nō intelligebāt quæ dicebantur.*

Tametsi admoniti prius fuerant Apostoli quis exitus Dominum maneret, quia tamen non satis profecerant, quod sæpius dixerat, nunc deintegro repetit. Videt instare diem mortis: imò iam est in procinctu vt seipsum immolandum offerat. discipulos autem non modò timidos, sed cæca formidine attonitos videt. Hortatur ergo ad constantiam, ne mox sub tentatione deficiant. Porrò duobus modis eos confirmat: nam quod futurum erat prædicens, non tantùm eos munit ne subito malo præter opinionem circumuenti succumbant: sed Deitatis suæ specimen opponit crucis scandalo, ne breuis deiectio eos exanimet vbi persuasi fuerint ipsum esse Dei Filium, ideóque mortis victorem. Secunda confirmationis ratio est ex propinqua resurrectione. Sed verba propius expendere conuenit. Marcus exprimit quod ab aliis duobus tacetur, priusquam Dominus seorsum Apostolis indicaret se rectà ad mortis sacrificium pergere, tam ipsos quam reliquos comites fuisse mœstos & pauidos. Cur autem hoc metu correpti fuerint incertum est, nisi quia prius experti fuerant graues sibi Hierosolymæ esse aduersarios. Christum ergo maluissent in recessu aliquo extra telorum iactum quiescere, quàm vltro se obiicere tam infestis hostibus. Quanquam autem hic timor pluribus modis vitiosus fuit, quòd tamen Christum sequútur, hoc non vulgaris obseruantiæ & pietatis signum est. Fuisset quidem longè melius, alacriter & sine tristitia properare quocunque ducere ipsos vellet Dei Filius: sed laude digna est reuerentia, quòd vim sibi facere malunt quàm eum deserere.

17 *Assumpsit duodecim.)* Mirum videri posset, quum omnes consolatione indigeant (quia eos pariter inuaserat timor) cur solos duodecim arcani sui conscios faciat. Ego verò existimo mortem suam ideo non vulgasse, ne ante tempus latius spargeretur rumor. Deinde quum præsentem admonitionis suæ fructum non speraret, eā apud paucos deponere satis habuit, qui postea futuri essent eius testes. Nam sicuti semen in terram iactum non statim germinat, ita scimus Christum Apostolis multa dixisse quæ non statim fructum protulerunt. Quòd si omnes promiscuè adhibuisset ad hunc sermonem, fieri poterat vt multi terrore correpti aufugerent, vulgíque aures implerēt hoc rumore. Ita ingloria fuisset mors Christi, quam sibi temere accersere visus esset. Secretò itaque Apostolos alloquitur: ac ne eos quidem deligit tanquam ad profectum idoneos, sed (quemadmodum nuper attigi) vt in posterum sint testes. Cæterùm in hac parte Lucas plenior est: quia non solùm à Christo prædicta fuisse narrat quæ instabant, sed additam simul doctrinam, implenda esse in Filio hominis quæ scripta erant per Prophetas. Nam hoc vincendæ tentationi optimum fuit remedium, in ipsa crucis ignominia notas agnoscere quibus promissum salutis authorem Prophetæ insignierant. Iam minimè dubium est quin simul ex Prophetis ostenderit Dominus qualem deberent mortis suæ fructum sperare. Neque enim Prophetæ tantùm docent Christum passurum: sed causam addunt, Vt mundum reconciliet Deo.

18 *Ecce conscendimus.)* Hinc perspicimus Diuina fortitudine instructum fuisse Christum ad vincendos mortis terrores, qui sciens & volens ad eam subeundam properat. Cur enim nullo cogente ad diram carnificinam iter contendit, nisi quia eum inuicta Spiritus virtus, subacto metu, supra omnes humanos affectus extulerat? Quòd autem circūstantias propius designat, in eo magis luculentum Deitatis suæ documentum profert. Neque enim humanitus coniicere potuit, postquā à Scribis & Sacerdotibus damnatus foret, se traditum iri Gentibus, vt sputis & aliis contumeliis aspersus, flagellis cæsus, tandem raperetur ad supplicium crucis. Notandum verò est, quanuis Dominum minimè lateret suorum infirmitas, grauissimum tamen scandalum non tegere. Nam, quemadmodum alibi diximus, nihil tunc ad percellendas piorum mentes grauius accidere potuit quàm videre totum sacrum Ecclesiæ ordinem Christo aduersum. non tamen fallendo, eorum infirmitati parcit, sed rem ipsam ingenuè declarans, modum

ostendit vincendæ tentationis, nempe vt resurrectionem certò expectent. Sed quia necesse erat mortem præcedere, interea ipsorum triumphum in spe constituit.

34 Luc. *Nihil horum intellexerunt.*) Quisnam hic fuit stupor, non intelligere quæ clarè & familiariter de re non sublimi nec recondita, sed cuius suspicionem aliquam ipsi sponte conceperant, Christus illis dicebat? Verùm hîc quoque memoria repetere conuenit quod alibi admonui, ideo fuisse retentos in tam crassa ignorantia, quia quum sibi lætum & fœlicem progressum finxissent, pro summo absurdo duxerint, Christum probrosè crucifigi. Vnde colligimus quantopere mentes hominum dementet fallax imaginatio. Quo magis cauendum est nequibus figmentis impliciti cæcutiamus in luce.

MATTH. XX.

20 Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans, & petens aliquid ab eo.

21 At ille dixit ei, Quid vis? At illi, Dic vt sedeant hi duo filij mei, vnus ad dextram tuam, & alter ad sinistram, in regno tuo.

22 Respondens autem Iesus dixit, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculum quod ego bibiturus sum, & baptismate quo ego baptizor, baptizari? Dicunt ei, Possumus.

23 Ait illis, Poculum quidem meum bibetis, & baptismate quo ego baptizor baptizabimini: sedere autem ad dextram meam & sinistram meam, nõ est meum dare, sed ijs continget quibus paratum est à Patre meo.

MARC. X.

35 Et accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi, dicentes, Præceptor, volumus vt quicquid petierimus facias nobis.

36 Ille verò dixit eis, Quid me vultis facere vobis?

37 Illi verò dixerunt, Da nobis vt vnus à dextra tua, & alter à sinistra tua sedeamus in gloria tua.

38 Iesus autẽ dixit illis, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculum quod ego bibo, & baptismate quo ego baptizor, baptizari?

39 At illi dixerunt ei, Possumus. Iesus autem dixit illis, Poculum quidẽ quod ego bibo, bibetis, & baptismate quo ego baptizor, baptizabimini:

40 Sedere autem à dextris meis & à sinistris meis, non est meum dare, sed ijs continget quibus paratum est.

LVC.

Hęc historia illustre continet speculum humanæ vanitatis. docet enim recto pióque zelo ambitionem sæpe esse implicitam, vel aliud carnis vitium: vt qui sequuntur Christum, aliò respiciant quàm oportet. Porrò à scopo perperam aberrant qui vno ipso non contenti, hoc vel illud quærunt extra eum & eius promissiones. Nec satis est initiò animum simpliciter ad Christum adiicere, nisi eiusdem semper maneat puritatis tenor: quia sæpe in medio cursu obrepunt vitiosi affectus quibus in obliquũ abstrahimur. Sicuti credibile est duos Zebedæi filios syncerè primùm Christo nomen dedisse: sed vbi apud eum se non vulgari gratia pollere vident, & audiunt regni propinqui fieri mentionem, statim ad prauam cupiditatem feruntur ipsorum animi, ipsósque liberaliter in officio manere piget. Hoc si duobus summis discipulis contigit, quàm solicitè ambulare nos decet, si à recta linea deflectere nolumus. Præsertim vbi plausibilis aliqua occasio se offert, cauendum ne honorum cupiditas pietatis affectum inficiat. Cæterum quanquam in verbis nonnihil discrepant Matthæus & Marcus, in rei tamen summa conueniunt. Dicit Matthæus venisse vxorem Zebedæi, & filiis postulasse vt primi in regno Christi sederent: Marcus ipsos rogantes inducit. Sed probabile est, quia illis obstabat pudor, matrem astutè fuisse interpositam, quæ audacius peteret. Ab ipsis autem profectum esse votum hinc colligitur, quòd Christus illis, non matri respondit. Deinde quòd mater supplex aliquid se velle petere ostendit antequam proferat quod habet in animo. Et ipsi etiam apud Marcũ in genere stipulantur, concedi sibi quicquid petierint. Hæc timida insinuatio malè sibi conscios fuisse testis est.

21 *In regno tuo.*) Hoc in filiis Zebedæi laude dignum fuit, sperare aliquod Christi regnum cuius ne minima quidem vmbra tunc apparebat. Vident sub ignobili serui habitu contemptibilem: imò vident mundo sordere, multísque probris subiectum: breui tamen magnificum fore regem sibi persuadẽt, quia sic docuerat. Præclarum certè fidei exemplum: sed hinc perspicimus quàm facilè purum semen, simulac cordibus nostris insitum est, degeneret in corruptelas: quia vmbratile sibi regnum imaginati sunt, & mox ad primas sedes appetendas stultè delapsi. Ergo quum ex generali fidei principio, quod per se non parum laudabile erat fluxerit hæc praua cupiditas, rogandus est Dominus non tantum vt nobis aperiat mentis oculos, sed etiam vt perpetuò dirigat, teneátque intentos ad rectum scopum. Rogandus etiam non modò vt fidem nobis inspiret, sed vt puram conseruet ab omni mixtura.

22 *Nescitis quid petatis.* Duplici nomine damnanda fuit eorum inscitia: primùm quòd ambitiosè appeterent plus quàm decebat: deinde quòd pro cælesti Christi regno aereum phantasma conceperant. Quòd ad primum spectat, quisquis gratuita Dei adoptione non contentus eminere appetit, extra

metas suas vagatur,séque importunè ingerés vltrà quàm decebat,ingratus est Deo.Iam spirituale Christi regnum sensu carnis nostræ metiri,nimis peruersum est.Et quidem eo magis cauendę sunt otiosæ speculationes quo magis humano ingenio arrident. sicuti videmus sophistarum libros inanibus eiusmodi figmentis refertos esse.

Potestis bibere poculum.)Vt ambitionem corrigat,& à peruerso desiderio eos reuocet, crucem & omnes ærumnas illis proponit,quæ Dei filiis subeundæ sunt. acsi dixisset, Tantúmne vobis est otii à præsenti militia, vt triumphi pompas iam ordinetis? Nam si vocationis suæ exercitiis serio fuissent dediti, prauæ huic imaginationi locum nunquam dedissent.Quare hac sententia Christus eos qui ante tempus palmam arripiunt,in meditandis pietatis officiis occupari iubet.Et certè hoc fræno optimè ambitio compescitur: quia talis est nostra conditio, quandiu in mundo peregrinamur, vt vanas delicias excutere debeat.Circunstant nos mille pericula:nunc insidiis,& quidem variis nos hostis adoritur:nunc aperta vi insultat. Nónne plusquam stupidus est qui inter tot mortes securè in triumpho pingendo se oblectat? Certos quidem de victoria suos esse iubet Dominus, & in media morte triumphum canere, quia aliter ad strenuè pugnandum animati non forent: sed aliud est spe mercedis sibi Diuinitus propositæ se alacriter ad pugnandum accingere,totóque studio huc eniti:aliud certaminum immemores, relicto hoste, neglectísque periculis ad triumphum præcurrere:cuius expectandum erat maturum tempus. Adde quòd hæc præpostera celeritas vt plurimum à vocatione sua homines abducit.Quemadmodum enim vt quisque in bello ignauissimus est,cupidius ad prædam aduolat:sic in regno Christi nulli primatum magis appetunt quàm qui subterfugiunt omnem laboris molestiam.Meritò itaque Christus inani gloria elatos in statione continet.Summa autem est,nemini paratam esse coronam nisi qui legitimè certauerit:ac præcipuè neminem vitæ & regni Christi fore consortem, nisi qui passionum & mortis socius antè fuerit. In nomine Baptismi,ratio metaphoræ apertè constat.scimus enim Baptismo ad sui abnegationem, ad veterem hominem crucifigendum,denique ad crucis tolerantiam initiari fideles.In voce Calicis dubium est an ad sacræ Cœnæ mysterium alluserit Dominus.sed quia nondum in vsu tunc erat, simplicius accipere malo pro mensura afflictionũ,quam Deus cuique definit. Nam quia eius est pro suo arbitrio singulis imponere suum onus,quemadmodum paterfamiliâs portiones inter suos distribuit ac partitur, ideo dicitur calicem dare bibendum. Cæterùm his verbis non vulgaris subest consolatio ad leniendam crucis acerbitatem,dum in ea Christus se nobis adiungit. Quid enim magis optabile quàm omnia habere cum Filio Dei communia? sic enim fit vt quæ prima specie mortifera apparent, nobis cedant in salutem & vitam. Qui verò prorsus à cruce immunis esse cupit,quomodo inter Christi discipulos censebitur, qui eius Baptismum subire recusat?nam hoc nihil aliud est quàm se à primis rudimentis subducere.Iam verò quoties Baptismi fit mentio,veniat nobis in mentem, hac lege nos esse baptizatos, & in hunc finem,vt humeris nostris crux adhæreat. Quòd Iohannes & Iacobus tam securè iactant se ad bibendum calicem esse paratos,in eo perspicitur carnis confidentia.nam extra telorum iactum videmur nihil nó posse. Ac paulo pòst turpis euentus eorum temeritatem detexit.hoc tamen fuit in illis boni, quòd ad vtranque sortem parati se ad crucem ferendam obtulerunt.

23 *Poculum quidem meum.*)Quia discipuli erant,necesse erat magistro configurari. Denuntiat autem illis Christus quod futurum est, vt se ad patientiam comparent: ac sub duorum hominum persona suos omnes alloquitur.Nam etsi multi fideles suo fato,non violenta,nec sanguinaria morte intereunt,o-
Rom.8.f.29 mnibus tamen commune est(sicuti Paulus docet)conformari ad Christi imaginem.Itaque tota vita oues sunt mactationi destinatæ. *Non est meum dare.* Nihil hoc responso sibi Christus derogat:sed tantùm admonet,minimè fuisse iniũctum sibi à Patre hoc munus vt cuique propriam & distinctam sedem in regno cælorum assignet. Venit quidem vt suos omnes colligeret in vitam æternam: sed nobis sufficere debet, quòd sanguine eius parta hæreditas nos manet. Quo autem gradu alii supra alios emineant, neque nostrûm est inquirere, neque Deus à Christo nobis patefieri voluit, sed vsque ad vltimam reuelationem differri. Nunc tenemus Christi consilium.neque enim de sua potestate hîc disputat: sed tantùm reputari vult quorsum missus fuerit à Patre,& quid suæ vocationi conueniat. Ideóque ab arcano Dei consilio iniunctam sibi docendi rationem discernit. Vtilis admonitio vt sobriè sapere discamus,nec perrumpere conemur in abdita Dei mysteria: ac præsertim ne in excutiendo futuræ vitæ statu simus vltra modum cu-
1.Ioh.3.a.2 riosi.nondum enim apparuit quid erimus, donec nos Deus sibi reddiderit similes. Cæterùm notandum est,æqualitatem non statui inter Dei filios,postquam recepti fuerint in cælestem gloriam: sed potius singulis promitti eum honoris gradum ad quem æterno Dei consilio destinati sunt.

MATTH. XX.

24 *Et quum audissent decem, indignati sunt de duobus fratribus.*

25 *Iesus autẽ vocauit eos ad se,& ait, Scitis quòd principes Gentium dominentur illis: & qui magni sunt, potestatem exerceant in eas.*

26 *Non ita erit inter*

MARC. X.

41 *Et quũ audissent decem, cœperunt indignari de Iacobo & Iohanne.*

42 *Iesus autẽ quum vocasset eos ad se, dicit illis, Scitis quòd qui videntur imperare Gentibus, dominium exercent aduersus illas: & qui magnates sunt inter eas, potestatem exercent in illas.*

LVC. XXII.

24 *Facta est autem & cõtentio inter eos, quis ex illis videretur esse maior.*

25 *Dixit autem eis, Reges Gentium dominãtur eis: & qui potestatem habent super eas, benefici vocantur.*

26 *Vos autem non*

vos:

vos: sed quicunque voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister:

27 *Et qui voluerit inter vos primus esse, sit vester seruus:*

28 *Sicut Filius hominis non venit vt sibi ministretur, sed vt ipse ministret, vtque det animam suam redemptionem pro multis.*

43 *Verùm non sic erit inter vos: sed quicunque voluerit ex vobis fieri magnus inter vos, erit minister vester:*

44 *Et quicunque ex vobis voluerit esse primus, erit omnium seruus.*

45 *Nam & filius hominis nō venit vt sibi ministretur, sed vt ipse ministret, ac det animam suam redemptionem pro multis.*

sic: sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior: & qui princeps est, sicut qui ministrat.

27 *Nam vter maior est, qui accumbit, an qui ministrat? nónne qui accumbit? At ego in medio vestrûm sum vt qui ministrat.*

24 *Quum audissent decem.)* Videtur Lucas concertationem hanc referre in aliud tempus. Verùm quisquis prudenter caput illud 22. expendet, clarè videbit sermones diuersis temporibus habitos, neglecto ordine, simul contexi. Ergo contentio de primatu, cuius meminit Lucas, ab hoc fonte profecta est, quòd filii Zebedæi primas sedes in Christi regno ambierant. Et tamen indignatio aliorum minimè iusta fuit. nam quum stulta ambitio in duobus grauiter reprehensa esset, vt cum pudore à Christo discederét, quid reliquis decem nocebat illos stultè optasse quod non fuerant adepti? Nam quamuis merito eos pũgeret æmulatio, repulsa tamen eos placare debebat. Sed Dominus voluit hac occasione latentem in ipsis morbum detegi. nemo enim erat qui libenter aliis cederet, sed quisque occultè spem primatus apud se fouebat. ita fit vt inter se inuideant ac contendant: in omnibus tamen regnet praua cupiditas. Quòd si rusticis & obscuris hominibus ingenitum fuit hoc vitium, & leui ac ferè nulla occasione erupit: quantopere nobis cauendum est, vbi suppetit materia quæ occultum ignem concipiat? Itaque videmus vt in potentiæ & honorum amplitudine ferueat ambitio, flammásque longè & latè emittat, nisi spiritus modestiæ è cælo restinguat hærentem in hominum natura superbiam.

25 *Scitis quod principes Gentium dominentur illis.)* Primò dicitur eos ad se Christus vocasse, vt seorsum eos obiurgaret. Deinde hinc colligimus, quum eos suæ cupiditatis puderet, nō palàm questos esse, sed quasi raucum murmur fuisse subortum, & clàm vnumquenque se prætulisse aliis. Porrò non generaliter disserit quàm mortifera sit pestis ambitio, sed simpliciter admonet nihil esse stultius quàm de nihilo pugnare. Ostendit enim primatum qui certaminis inter ipsos causa erat, in regno suo nullum esse. Falluntur ergo qui dictum hoc ad omnes pios promiscuè extendunt, quum tantùm ex re ipsa doceat Christus ridiculos esse Apostolos, qui de gradu potentiæ vel honoris in ordine suo disceptant: quia docendi munus, ad quod destinati erant, mundi imperiis nihil affine habeat. Fateor quidem tam ad priuatos homines quàm ad Reges & Magistratus patere hanc doctrinam: quia nemo in Christi grege censeri meretur nisi qui sub humilitatis magistro ita profecit vt nihil sibi arroget, sed ad colendum fraternum amorem se submittat. Est hoc quidem verum: sed Christi consilium (vt dixi) fuit, spirituale Ecclesiæ suæ regimen à terrenis imperiis discernere, ne Apostoli aulicas gratias ad se transferrent. nam vt quisque inter proceres à Regibus amatur, ad opes & præfecturas conscendit. Christus autem Pastores Ecclesiæ suæ præficit, non qui dominentur, sed ministrent. Ita refellitur Anabaptistarum error, qui Reges & Magistratus ab Ecclesia Dei exterminant, quia Christus neget suis discipulis esse similes: quum fiat hîc comparatio non inter Christianos & profanos homines, sed inter officia. Adde quòd non tam hominum personas respexit Christus quàm Ecclesiæ suæ statum. Fieri enim posset vt qui pagi vel vrbis erit dominus, simul docendi quoque munus, vrgente necessitate, obeat. Sed Christo satis fuit quid ferat munus Apostolicum, & quid ab eo alienum sit, tractare. Quæritur tamen cur Christus, qui ordines in Ecclesia distinctos instituit, hoc loco gradus omnes repudiet. videtur enim sic omnes deiicere, vel saltem inter se æquare, vt nullus supra alios excellat. Atqui longè aliud dictat naturæ ratio. Et Paulus Ecclesiæ regimen describens, sic varia ministeria recenset vt Apostolatus dignitas superior sit Pastorum officio: & Timotheum ac Titum haud dubiè ex Dei mandato cum authoritate aliis præesse iubet. Respondeo, si singula penitus excutimus Reges ipsos non iustè nec legitimè dominari, nisi seruiant: in hoc tamen differre munus Apostolicum à terreno principatu quòd Reges & Magistratus sua seruitus non impedit quominus imperent, & quidem cum magnifico splendore & pompa emineant supra subditos. Sic Dauid, Ezechias, & alii similes, quum voluntarii essent omnium serui, sceptro tamen, diademate & solio, aliísque insignibus fuerunt ornati. Ecclesiæ autem gubernatio nihil tale admittit, quia Pastoribus nihil plus Christus detulit quàm vt ministri sint, à dominio autem prorsus abstineant. Hîc quoque notandum est, magis de re ipsa quàm de affectu haberi sermonem. Separat Christus Apostolos à Regum ordine, non quia Regibus sese efferre liceat, sed quia aliter habet regia conditio quàm munus Apostolicum. Ergo quum vtrosque humiles esse deceat, semper Apostolis videndum est quam regendæ Ecclesiæ suæ formam Dominus instituerit. Quod ad verba spectat, vbi Matthæus habet *Reges exercere potestatem in eas*, apud Lucam legitur, *Vocari beneficos*, eòdem sensu. acsi diceret, rerum copiam affluere Regibus eósque magnis opibus pollere, vt munifici & liberales esse possint. Tametsi enim Reges potentia sua magis gaudent, eámque terrori esse malunt quàm in populi consensu fundatam esse: laudem tamen munificentiæ appetunt. Vnde & nomen habent in lingua Hebraica: נדיבים enim vocatur à largiendo: quia non alium in finem illis penduntur vectigalia &

tributa nisi vt ad sumptus honoris splendori necessarios sufficiant.

26 *Non ita erit inter vos.)* Non dubium est quin Christus stultam imaginationem perstringat, qua videbat Apostolos decipi. Stultè, inquit, & perperam regnum vobis fingitis, à quo ego abhorreo. Ergo si fidelem operam mihi impendere cupitis, alia vobis meditanda est ratio, vt certatim quisque vestrûm studeat aliis seruire. Cæterùm impropriè loquitur, ministrum fieri iubens qui magnus esse volet. neque enim patitur ambitio vt se quis fratribus addicat, imò subiiciat. Seruiliter quidem blandiri fateor qui ad honores aspirant, sed nihil illis minus propositum est quàm seruire. Sed mens Christi obscura non est. quia enim quisque in amorem sui rapitur, aliò hunc affectum transferri debere pronuntiat. acsi diceret, Sit hæc vnica vestra magnitudo, excellentia & dignitas, fratribus vos submittere: sit etiam hic primatus, omnium esse seruos.

28 *Sicut Filius hominis.)* Exemplo suo Christus superiorem doctrinam confirmat: quia vltro serui personam induerit, ac seipsum exinanierit, sicuti etiam Paulus docet. Porrò vt clarius probet quantum ab altitudine abfuerit, eos ad mortem suam reuocat: acsi diceret, Quia vos mihi honore proximos delegi, praua ambitio ad regnandum solicitat: ego verò (ad cuius exemplum vos formare vitam decebat) non veni vt me efferam, vel quicquam regium mihi vsurpem: quin potius vnà cum ignobili & contempto carnis habitu crucis ignominiam suscepi. Siquis obiiciat, Christum ideo fuisse exaltatum à Patre vt coram eo flectatur omne genu, in promptu est solutio, quod nunc dicit, ad tempus humiliationis referre. Ideo apud Lucam additur, sic versatum esse inter eos acsi esset minister: nō quòd fuerit illis vel specie, vel titulo, vel reipsa inferior (Magister enim & Dominus agnosci semper voluit) sed quia ex cælesti gloria ad tantam mansuetudinem descendit, vt ferendis eorum infirmitatibus subesset. Ad hæc memoria tenendum est, comparationem hîc fieri maioris & minoris, sicuti apud Iohannem, Si ego qui Magister sum ac Dominus, vobis laui pedes, multò magis hoc debetis alii aliis præstare.

Philip. 2. a. 7. — Iohan. 13. a. 14

Animam suam redemptionem.) Mortis (vt diximus) ideo facta est à Christo mentio, vt discipulos à peruerso regni terreni figmento abstraheret. Interea aptè scitéque vis & fructus eius exprimitur, dum vitam suam pretium nostræ redemptionis esse affirmat. vnde sequitur nobis gratuitam esse reconciliationem cum Deo, cuius non alibi quàm in Christi morte pretium reperitur. Itaque hac vna voce euertitur quicquid de putidis suis satisfactionibus garriunt Papistę. Porrò quum nos sibi morte sua in peculium acquisierit Christus, adeò immensæ eius gloriæ nihil derogat hæc de qua loquitur submissio, vt eam maximè illustret. Multos ponit non definitè pro certo numero, sed pro pluribus: quia se aliis omnibus opponit. Atque hoc sensu capitur ad Romanos 5. c. 15. vbi Paulus non de aliqua hominum parte agit, sed totum humanum genus complectitur.

Rom. 5. c. 15

MATTH. XX.	MARC. X.	LVC. XVIII.
29 *Et egredientibus illis ab Iericho, sequuta est eum turba multa.* 30 *Et ecce duo cæci sedentes iuxta viam, quum audissent quòd Iesus transiret, clamauerunt, dicentes, Domine miserere nostri, fili Dauid.* 31 *Turba autem increpabat eos vt tacerent. at illi magis clamabant, dicentes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.* 32 Et *stetit* Iesus, *& vocauit eos, & ait, Quid vultis vt faciam vobis?* 33 *Dicunt illi, Domine, vt aperiantur oculi nostri.* 34 *Misertus autem Iesus tetigit oculos eorum, & confestim visum receperunt eorū oculi, & sequuti sunt eum.*	46 *Et veniunt* Iericho, *quúmque egrederetur ab vrbe* Iericho, *ac discipuli eius & turba copiosa, filius Timæi Bartimæus cæcus sedebat iuxta viam mendicans.* 47 *Et quum audisset quòd Iesus Nazarenus esset, cœpit clamare & dicere, Fili Dauid* Iesu *miserere mei.* 48 *Et increpabant eum multi vt taceret. At ille multo magis clamabat, Fili Dauid miserere mei.* 49 *Et stetit Iesus, ac iussit illum vocari.* Et *vocant cæcum, dicentes illi, Bono animo esto, surge vocat te.* 50 *Ille verò, abiecto pallio suo, surrexit, & venit ad* Iesum. 51 Et *respondens dicit illi* Iesus, *Quid vis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei, Rabboni, vt visum recipiam.* 52 Iesus *autē dixit illi, Abi, fides tua te saluum fecit.*	35 *Accidit autē quum appropinquaret* Iericho, *cæcus quidam sedebat iuxta viam mendicans.* 36 *Et quum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset.* 37 *Dixerunt autem ei quòd Iesus Nazarenus transiret.* 38 *Et clamauit dicēs,* Iesu *fili Dauid miserere mei.* 39 Et *qui præibant increpabāt eum vt taceret. Ipse verò multo magis clamabat, Fili Dauid, miserere mei.* 40 *Stans autem* Iesus *iussit illum adduci ad se: & quum appropinquasset, interrogauit illum,* 41 *Dicens, Quid tibi vis faciam? At ille dixit, Domine, vt visum recipiā.* 42 *Tunc Iesus dixit ei, Recipe visum: fides tua te saluum*

	Et protinus recepit visum, & sequebatur Iesum in via.	*te saluum facit.* 43 *Et cōfestim visum recepit, ac sequebatur illum, glorificans Deum. & omnis plebs vt vidit, dedit laudem Deo.*

29 *Egredientibus illis.*) Arguté sibi Osiander visus est ex cæco vno quatuor facere. Atqui eius commento nihil est magis friuolum. Quia videbat Euangelistas in nonnullis verbis discrepare, finxit vni cæco in ipso vrbis ingressu redditum esse visum: secundum verò & duos alios illuminatos esse quū illinc Christus discederet. Atqui sic conueniunt omnes circunstantiæ, vt nemo sanus credat diuersas historias tractari. Scilicet (vt alia omittam) quum primum ad silentium conati essent adigere Christi comites, & præter spem suam sanari vidissent, mox idem tentassent in tribus reliquis. Sed nihil opus est singula persequi, ex quibus sponte quiuis colliget rem vnam & eandem narrari. Sed offendit discrepantia, quòd Matthæus & Marcus miraculum vel in vno cæco vel duobus editum fuisse dicunt quum Christus iam ex vrbe egressus foret: Lucas autem id factum esse commemoret antequam in vrbem veniret. Deinde quòd Marcus & Lucas nonnisi de cæco vno loquuntur: Matthæus verò duos coniungit. Sed quum sciamus hoc passim occurrere in Euangelistis, vt in eadem historia vnus prætereat quod ab aliis dicitur: & rursum quod ab illis tacetur, clarius exponat: nouum vel insolens in præsenti loco videri non debet. Ego quidem ita coniicio, dum vrbi appropinquaret Christus, cæcum clamasse: sed quum præ strepitu non esset auditus, viam obsedisse in vrbis egressu, & tunc demum fuisse à Christo vocatum. Itaque Lucas, à vero principio exorsus, non persequitur totam narrationem, sed transilit Christi hospitium in vrbe: alii autem duo solum tempus attingunt quod propius miraculo fuit. Coniectura autem probabilis est, vt sæpe Christus, fidem hominum probare volens, eos aliquantisper distulit, eodem examine in hoc cæco fuisse vsum. Secundi nodi perquam facilis est solutio: nam & alibi vidimus vnum dæmoniacum à Marco & Luca referri sanatum, vbi Matthæus duos nominat, sicuti & hoc loco. Neque tamen ideo inter se dissident. quin potius probabilis est coniectura, quum initiò cæcus vnus Christi gratiam imploraret, eius exemplo commotum fuisse alterum: atque hac occasione visum duobus esse redditum. De vno verò tantùm loquuti sunt Marcus & Lucas, vel quia erat notior, vel quia in illo non minus insigne virtutis Christi specimen erat quàm in duobus. Certè propter celebrem notitiam videtur eum prætulisse Marcus, qui tam ipsius quàm patris nomen exprimit. non enim vel claritatem generis, vel diuitias commendat: nam mendicus erat ex infima plebe. Vnde apparet, quia vulgo nota erat eius calamitas, nobilius fuisse miraculum in eius persona. Hæc mihi ratio esse videtur cur eum solum nominent Marcus & Lucas, de altero taceant, qui erat velut inferior accessio. Matthæus autem oculatus testis, ne hunc quidem, quanuis magis obscurum, prætermittere voluit.

30 *Domine, miserere.*) Dixi nuper initium clamandi ab vno esse factum: sed alterum facilè impulit similis necessitas vt se quoque adiungeret. Porrò non vulgarem Christo honorem deferunt, petentes vt sui misertus, succurrat. Persuasos enim fuisse oportet, in eius manu esse auxilium vel remedium quo egebant. sed magis in eo spectanda est ipsorum fides, quòd Messiam fatentur, quem scimus hoc elogio notatum fuisse apud Iudæos. Confugiunt igitur ad Christum, non modò tāquam ad Prophetam quemlibet, sed ad vnicum salutis authorem qui à Deo promissus fuerat. Clamor vehementiæ affectus indicium fuit. nam quum scirent se apud plerosque odiosè loqui, quibus minimè gratus erat Christi honor, metum superauit ardor desiderii, vt vocem liberè nihilominus extollerent.

31 *Turba increpabat.*) Mirum est Christi discipulos, qui officii & reuerentiæ causa eum sequuntur, velle miseros à Christi gratia arcere, & quantum in se est viam obstruere eius virtuti. Sed hoc plerúque fieri solet, vt maior pars eorum qui nomen Christi profitentur, ab eius accessu nos potius impediat vel moretur quàm ad eum nos inuitet. Si per homines pios & simplices, quos ad sequendum Christum trahebat aliqua religio, molitus est Satan duobus cæcis obstaculum ponere, quanto id magis per hypocritas & perfidos efficiet, nisi nobis attentè cauebimus? Constantia ergo opus est quæ impedimenta omnia trāscendat. imò quo plures obices ingerit Satan, eo magis ad studium precandi nos accendi conuenit: sicuti videmus cæcos duplicasse suum clamorem.

32 *Quid vultis vt faciā.*) Comiter & benignè rogat quid cupiāt: quia statuerat eorum precibus annuere. neque enim dubium est quin peculiari Spiritus instinctu precati sint. quia sicuti non omnes à morbis corporalibus eruere vult Dominus: ita neq; simpliciter precari permittit. Præscripta est nobis regula, quid, & quomodo, & quatenus petere debeamus: ab ea deflectere fas non est, nisi Dominus arcano Spiritus motu peculiare aliquod votum dictet. quod rarò contingit. Cæterum interrogat eos Christus, non tam ipsorum priuatim causa quàm totius populi. Scimus enim vt mundus Dei beneficia sine sensu deuoret, nisi stimulis excitetur. Ergo Christus voce sua turbam astantem ad obseruandum miraculum erigit, sicuti paulo pòst signo visibili, dum tactu aperit oculos. Quum dicit Matthæus Iesum fuisse misertum, non est participium eius verbi quo nuper in cæcorum persona vsus fuerat. Illi misericordiam Christi implorabant, vt opem ferret miseris: nunc autem exprimit Euangelista non solùm gratuita bonitate inductū fuisse Christum vt illos sanaret, sed quia eorum malo condoluit. Metaphora enim sumpta est à visceribus, in quibus residet humanitas & mutua compassio, quæ nos ad proximos iuuandos incitat.

52 Marc. *Fides tua.*) Fidei nomine non tantùm fiducia recuperandi visus intelligitur, sed altior persuasio, quòd cæcus hic Iesum agnouerat esse Messiam Diuinitus promissum. Nec verò confusa quædam notitia fingenda est. quia prius vidimus, ex Lege & Prophetis sumptam fuisse hanc confessionem. Non enim temere Christo nomen filii Dauid cæcus imposuit, sed eum amplexus est qualē ex Diuinis oraculis

edoctus fuerat venturum. Fidei autem ascribit Christus quòd cæcus visum recepit: quia tametsi ad incredulos quoque interdum Dei virtus & gratia penetrat, nemo tamen eius beneficiis rite & vtiliter fruitur, nisi qui ea fide percipit: imò incredulis vsus donorum Dei adeò salutaris nō est, vt magis noxius sit. Quare hæc salus, cuius Christus meminit, non restringitur ad externam sanitatem, sed sanam quoque saluamque animam comprehendit. acsi diceret Christus, fide cæcum impetrasse vt Deo propitio, voti compos fieret. Quòd si fidei respectu dignatus est Deus cæcum sua gratia, sequitur fide iustificatum esse.

34 Matth. *Sequuti sunt eum.)* Hoc gratitudinis signum fuit, cæcos Christo se dare comites. Quanquam verò incertum est diúne hoc officium præstiterint: fuit tamen hoc grati animi, spectaculum gratiæ Christi multis in illo itinere præbere. Addit Lucas, plebem dedisse gloriam Deo: quod ad probandam miraculi certitudinem valet.

MATTH.	MARC.	LVC. XIX.
		1 *Et ingressus perambulabat* Iericho.
		2 *Et ecce vir nomine Zachæus, atque is princeps erat publicanorum, & idem erat diues.*
		3 *Et quærebat videre* I*esum quis esset, nec poterat præ turba, quòd statura pusillus esset.*
		4 *Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, vt videret eum: nam illac erat transiturus.*
		5 *Et quum venisset ad locum, suspiciens* I*esus vidit illū, dixitque ad eum, Zachæe, festinans descende. quia hodie domi tuæ oportet me manere.*
		6 *Et festinans descendit, & excepit illum gaudens.*
		7 *Qui̇́mque viderent omnes, murmurabant, dicentes quòd ingressus esset, apud hominem peccatorem diuersaturus.*
		8 *Stans autem Zachæus dixit ad Dominum, Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.*
		9 *Ait Iesus ad eum, Hodie salus domui huic contigit, eo, quòd & ipse filius sit Abrahæ.*
		10 *Venit enim Filius hominis quærere & seruare quod perierat.*

Hinc apparet quàm nō fuerit curiosus Lucas in seruanda temporum serie. Postquam enim miraculum narrauit, nunc recitat quid acciderit in vrbe Iericho. Dicit autem, quū Christus se omnibus offerret, per vias obambulans, vnum Zachæum eius videndi fuisse maximè cupidum. signum enim vehemētis desiderii fuit, arborem conscendere quum diuites vt plurimum sint fastuosi, séque specie grauitatis venditent. Fieri quidem potest vt idem alii etiam optarint: sed hunc prę aliis omnibus meritò celebrauit Lucas, tum ob qualitatem personæ, tū ob miram, quæ repentè extitit, hominis conuersionem. Etsi autem in Zachæo nondum erat formata fides, fuit tamen hæc præparatio quædam. Neque enim Christi conspectū sine cælesti instinctu tātopere expeteret: dico in eum finem qui statim apparuit. quosdam enim haud dubiè impulit vana curiositas vt Christi visendi causa, etiam ex locis remotis accurrerent: sed ex euentu patuit inclusum fuisse pietatis semē in animo Zachæi. Sic Dominus sæpe, priusquam se hominibus manifestet, cæcum illis affectum inspirat, quo feruntur ad ipsum adhuc latentem & incognitum. quanquam autem nōdum illis constet certa ratio, eos tamen non frustratur, sed se in tempore patefacit.

5 *Zachæe, hodie oportet.)* Memorabile gratiæ specimen, quòd Zachæum præuenit Dominus, nec expectat eius inuitationem, sed vltro domi eius hospitium sibi quærit. Scimus quàm odiosum tunc fuerit, imò detestabile nomen Publicani: idque paulo pòst exprimet Lucas. Insignis ergo Filii Dei humanitas, ad eum accedere à quo vulgus hominum abhorret, atque id priusquam rogetur. Sed nihil mirum si hoc honore dignetur quem iam occulto Spiritus motu ad se traxit: quia præstantius fuit donum, in eius corde habitare quàm domum ingredi. Hac autem voce testatus est, se frustra nunquam quæri ab hominibus qui syncerè eum cognoscere cupiunt. Nam longè plus quàm sperauerat Zachæus adeptus est. Porrò quòd tanta promptitudine obsequitur Zachæus, & celeriter ex arbore descendens, cum gaudio Christum excipit, in eo clarius adhuc perspicitur Spiritus sancti vis & directio. nam etsi pura fide nondū imbutus erat, fuit tamen hæc docilitas & obedientia, fidei principium.

7 *Qui̇́mque viderent.)* Murmurant oppidi incolæ, & fortè aliqui ex Christi comitibus, quòd ad hominem mali & probrosi nominis diuertat, quum tamen nemo ipsum inuitauerit. Ita mundus quum expositam sibi Dei gratiam negligat, eam ad alios transferri morosè obstrepit. Sed videamus quàm iniquum fuerit murmur. absurdum esse putant quòd hominem sceleratum dignetur Christus tāto honore. Peccator enim hîc, vt pluribus aliis locis, non vulgari sensu capitur: sed hominem turpis ac flagitiosæ vitæ designat. Demus talem fuisse Zachæum: prius tamen quærendum erat quo consilio illum sibi hospitem eligeret Christus. Nam dum foris murmurant, intus magnificè Deus nominis sui gloriàm illustrans, improbam

improbam eorum calumniam refutat. Fuit enim admirabile Dei opus Zachæi conuersio: nec tamen iusta ratio erat cur Zachæum infamiæ notarent. Vectigalium redemptor erat. atqui vectigalia colligere per se nullum est scelus: sed apud Iudæos ordo ille ideo infamia & odio flagrabat quòd nihil magis indignum putabant quàm se esse tributarios. Sed qualiscunque esset Zachæus, laudabilis tamen, non culpanda fuit Christi humanitas, quòd misero homini opem suam non negauit, vt ab exitio eum in salutem adduceret. Itaque eum non deterruit praua offensio quin ad exequendum Patris mandatum pergeret. Atque hac animi magnitudine præditos esse oportet omnes eius ministros vt pluris sit illis animæ vnius salus quàm obstreperi omnium imperitorum sermones. ac proinde licet facta sua dictáque omnia calumniis esse obnoxia videant, non tamen desistant ab officio.

8 *Stans autem Zachæus.*) Ab hoc exitu fieri iudicium decebat de Christi facto: sed ita præposterè festinant homines, vt locum Deo nullum relinquant. Porrò Zachæi conuersio à fructibus & externis signis describitur: quia probabile erat cum suas opes multorum damno auxisse, siquem fraudauerit, quadruplũ reddere paratus est: præterea dimidiam bonorum suorum partem pauperibus consecrat. Posset quidem sua omnia in pauperes quispiam erogare, cuius tamen liberalitas nihili esset coram Deo: sed quanuis nulla hîc interioris pœnitentiæ fiat mentio, Lucas tamẽ intelligit ex viua illa radice prodiisse pium studium quod in Zachæo commendat. Sicuti Paulus de pœnitentia differens, ad hæc officia nos hortatur ex quibus intelligant homines nos in melius esse mutatos, Qui furabatur, iam non furetur: magis autem manibus suis laboret, vt subueniat pauperibus & egenis. Ergo à corde incipiendum est, sed operibus testanda simul est nostra resipiscentia. Notemus autem Zachæũ minimè ex suis rapinis prædam Deo offerre, sicuti multi diuites ex suis furtis partem Deo assignant, quo maiore licentia in posterum prædentur, atque vt impunè illis cedant superioris temporis iniuriæ. Atqui Zachæus ita Deo sacrificat dimidiam bonorũ suorum partem, vt quæcunque intulit damna, simul compenset. vnde colligimus, quas possidebat diuitias, nõ ex illicito quæstu illi prouenisse. Ita Zachæus non modò satisfacere paratus est, siquid fraude abstulit, sed iustum patrimonium cum pauperibus communicat: quo se ostendit ex lupo conuersum esse non solùm in ouem, sed etiam in pastorem. Et peccata quidem iam admissa corrigens, malis artibus in futurum tempus renuntiat: sicuti hoc in primis à suis exigit Deus vt ab omni noxa abstineant. Cæterum Zachæus, suo exemplo, necessitate alios minimè obstrinxit vt se dimidia bonorum suorum parte denudent: sed tantùm tenenda est regula quam præscribit Dominus, vt nos & nostra omnia consecremus in sanctos vsus ac legitimos. Ephes.4.f.28

9 *Hodie salus huic domui.*) Christus testimonium Zachæo reddens, nihil in eo fuisse simulatum pronuntiat. neque tamen salutis causam bonis operibus Zachæi ascribit: sed quia conuersio illa certum erat Diuinæ adoptionis pignus meritò inde colligit, domum illam salutis esse hæredem: & hoc quoque verba sonant. Nam quia Zachæus vnus sit ex Abrahæ filiis, ratiocinatur saluam esse eius domum. Porrò vt quis censeatur inter Abrahæ filios, fidem eius imitetur necesse est: imò hanc laudem Scriptura fidei propriè tribuit, quòd germanos Abrahæ filios ab extraneis discernat. Sciamus ergo eam præcipuè in Zachæo laudari, cuius gratia factum est vt bona quoque opera Deo placerent. Nec verò dubium est quin Christi doctrina Zachæi conuersionem præcesserit. Illa igitur fuit salutis origo, audire Christum de gratuita Dei misericordia, de hominum cum ipso reconciliatione, de Ecclesiæ redemptione differentem, fidéque hanc doctrinam amplecti. Quia οἶκος Græcis masculini generis est, bifariam exponitur hic locus. Vetus interpres ad Zachæum retulit: quod mihi etiam magis placet. Erasmus vertere maluit quòd ipsa domus filia esset Abrahæ: quod tametsi non refello, de Zachæo tamen aptius exponi arbitror. Nam quia Deus, dum patremfamiliâs adoptat, toti etiam eius domui se in Deum fore promittit, iure salus à capite extenditur ad totum corpus. Cæterùm particula καὶ emphatica est. significat enim Christus Zachæum non minus quam alios Iudæos, qui superbè illum execrabantur, Abrahæ esse filium. Ac ne superior vita ianuam salutis ei videatur clausisse, ab officio suo ratiocinatur, nihil in hac mutatione esse quod quenquã offendere debeat: quia missus à Patre fuerit ad seruandos qui perditi sunt.

MATTH. XXV.

14 *Sicut enim homo quidam peregrè proficiscẽs vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua:*

15 *Et huic quidẽ dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum, vnicuique secundum propriam facultatem. & profectus est statim:*

16 *Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & negotiatus est per ea, & confecit altera quinq; talenta.*

17 *Similiter & qui duo acceperat, lucratus est & ipse altera duo.*

18 *Qui autẽ vnum acceperat, abiens fodit in terram, & ab-*

MARC.

LVC. XIX.

11 *Hæc illis audientibus, adijciens dixit parabolam, eo quòd esset propè Hierosolymam, quódque existimarent fore vt confestim regnum Dei manifestaretur.*

12 *Dixit ergo, Homo quidam genere clarus profectus est in regionem longinquam, vt acciperet sibi regnum, ac reuerteretur.*

13 *Vocatis autem decẽ seruis suis, dedit eis decem minas, & ait ad illos, Negotiemini donec veniam.*

14 *Ciues autem eius oderãt eum, miserúntq; legationẽ post illum, dicentes, Nolumus hunc regnare super nos.*

15 *Et factum est vt rediret accepto*

ſcondit pecuniam domini ſui.
19 Poſt multum verò temporis ve
nit dominus ſeruorū illorum, & ponit
rationem cum eis.
20 Et accedens is qui quinque ta
lenta acceperat, attulit altera quinque
talenta, dicens, Domine, quinque talē
ta tradidiſti mihi, ecce altera quinque
talenta lucratus ſum per ea.
21 Ait illi dominus eius, Euge ſer
ue bone & fidelis, ſuper pauca fuiſti fi-
delis, ſuper multa te conſtituam: intra
in gaudium domini tui.
22 Accedēs autē & qui duo talē-
ta acceperat, ait, Domine, duo talenta
tradidiſti mihi: ecce alia duo lucratus
ſum per ea.
23 Ait illi dominus eius, Euge ſer
ue bone & fidelis, ſuper pauca fuiſti fi
delis, ſuper multa te conſtituam: intra
in gaudium domini tui.
24 Accedens autē & qui vnum
talentum acceperat, ait, Domine, noue-
rā te quòd homo durus ſis, metens vbi
non ſeminaſti, & inde congregans vbi
non ſparſiſti.
25 Ac territus abij, abſcōdiq; talētū
tuū in terra: ecce habes quod tuum eſt.
26 Reſpondens autem dominus
eius, dixit ei, Serue male & piger, ſcie-
bas quòd metam vbi non ſeminaui, &
congregem illinc vbi non ſparſi.
27 Oportuit ergo te committere
pecuniam meam menſarijs, & veniēs
ego recepiſſem vtique quod meum eſt,
cum vſura.
28 Tollite itaque ab eo talentum,
& date ei qui habet decem talenta.
29 Omni enim habenti dabitur,
& abundabit: qui verò non habet, etiā
id quod habet auferetur ab eo.
30 Et inutilem ſeruum eijcite in
tenebras exteriores: illic erit fletus &
ſtridor dentium.

regno, iuſſitque vocari illos ſeruos
ad ſe quibus dederat pecuniam, vt
ſciret quātum quiſque negotiatus
eſſet.
16 Venit autē primus, dicēs,
Domine, mina tua decem minas
acquiſiuit.
17 Et ait illi, Euge bone ſer-
ue, quia in minimo fuiſti fidelis, ha
beto poteſtatē ſuper decē ciuitates.
18 Et alter venit, dicēs, Domi
ne, mina tua cōfecit quinq; minas.
19 Et huic ait, Et tu præfectus
eſto quinque ciuitatibus.
20 Et alius venit, dicens, Do-
mine, ecce mina tua quam habui
repoſitam in ſudario.
21 Timui enim te, quòd homo
auſterus ſis: tollis quod non poſui-
ſti, & metis quod non ſeminaſti.
22 Dicit ei, De ore tuo te iu-
dicabo ſerue male: ſciebas quòd e-
go homo auſterus ſim, tollēs quod
non poſui, & metens quod non ſe-
minaui:
23 Et quare non dediſti pe-
cuniam meam ad menſam, & ego
veniens, cum vſuris vtique exe-
giſſem illam?
24 Et aſtantibus dixit, Au-
ferte ab illo minā, & date illi qui
decem minas habet.
25 Et dixerunt ei, Domine,
habet decem minas.
26 Dico enim vobis quòd o-
mni habenti dabitur: ab eo autem
qui non habet, etiam quod habet
auferetur.
27 Cæterùm inimicos meos
illos qui noluerunt me regnare ſu
per ſe, adducite huc, & interficite
coram me.
28 Et his dictis ibat præcedēs
vt aſcenderet Hieroſolymam.

11 Luc. *Hæc illis audientibus.*) Hoc prodigii ſimile fuit, quòd toties admoniti diſcipuli de propinqua Christi morte, ad regnū eius tranſuolabant. Duplex autem error fuit, quòd ſine cruce imaginabantur beatam quietem: deinde quòd regnum Dei ſuo carnali ſenſu æſtimabant. Vnde apparet quàm tenuis & obſcura fuerit eorum fides. Etſi enim ſpem reſurrectionis libauerāt, leuior tamen erat guſtus quàm vt certi quicquā & firmi tenerēt de Chriſto. Credunt eum Redemptorem qui olim promiſſus fuerat, vnde ſpē renouationis Eccleſiæ cōcipiunt: ſed illa cognitio mox in figmenta degenerat, quę vim regni eius vel peruertūt vel obſcurant. Sed nihil abſurdius eſt quàm quòd illis tot monitiones ſine profectu memoria exciderant. Brutus certè hic ſtupor fuit, quū nuper diſertè teſtatus eſſet Chriſtus acerbam & ignominioſam mortem ſibi inſtare, non modò ipſos manere ſecuros, ſed properare velut ad lætum triumphum.
12 *Homo quidam.*) Matthæus hanc parabolam aliis interſerit neglecto temporum ordine. Sed quia hoc fuit illi cōſilium à capite viceſimoſecundo in aceruum colligere poſtremos Chriſti ſermones, non eſt

cur valde

cur valde laborent lectores quisnam primo, vel secundo, vel tertio die intra breue illud tempus habitus fuerit. Iam quid inter se differant Matthæus & Lucas, notare operæpretium est. nam quum ille membrũ vnum duntaxat attingat, hic posterior duo complectitur. Membrum hoc ambobus commune est, Christum similem esse homini principi, qui regni acquirendi causa longam expeditionem suscipiens, pecuniã suam seruis administrandam commisit: & quæ sequuntur. Hoc verò alterum, Lucæ peculiare est, subditos abusos principis absentia, tumultum mouisse, vt iugum eius excuterent. Vtroque membro huc spectauit Christus, longè falli discipulos, qui putarent iam ipsum fixam habere regni stationem, & Hierosolymam venire vt mox fœlicem statum erigeret. Ita spe regni præsentis ablata, ad spem & tolerantiã eos hortatur. Multos enim labores diu & sedulo illis obeundos edicit antequam gloria illa fruantur, cui nimis calidè inhiabant. *In regionem longinquam.* Quum putarent discipuli Christum regni sui possessionẽ iam tunc adire, hunc errorem primo corrigit: quia sibi longinquo itinere acquirendum sit regnum. Porrò quid significet regio longinqua subtilius disserant qui captant argutias. Mihi non aliud notare videtur Christus quàm diuturnam absentiam à tempore mortis vsque ad vltimum aduentum. Quanquam enim ad dextram Patris sedens cæli & terræ imperio potitur, & ex quo in cælum ascendit data est ei omnis potestas, vt coram eo flectatur omne genu: quia tamen nondum hostes suos subegit, nondum apparuit mundi iudex, nec manifestata est eius maiestas, non ineptè dicitur abesse à suis, donec ornatus nouo principatu iterum redeat. Verùm quidem est eum nunc regnare, dum suos regenerat in vitam cęlestem, & ad Dei imaginem refingit, Angelisque associat, dum verbo suo gubernat Ecclesiam, tuetur suo præsidio, Spiritus donis locupletat, fouet sua gratia, virtutéque sustinet, suppeditat denique quicquid necessarium est in salutem, dum Satanę omniúmque impiorum furorem compescit, omnésque machinas dissipat: sed quia carni absconditus est hic regnandi modus, propriè in vltimum diem eius manifestatio differtur. Ergo quum regni vmbram stultè apprehenderent Apostoli, pronuntiat Dominus procul sibi quærẽdum esse regnum, vt moram ferre discant.

13 *Vocatis decem seruis.*) Non ita in seruorum numero vt in pecuniæ summis anxiè hærendum est. nam Matthæus diuersas summas exprimens, vberiorem continet doctrinam quòd scilicet non omnibus æquale negotiandi onus Christus iniungat, sed vni committens exiguam summam, maiori pecuniæ alterum præficiat. In hoc ambo consentiunt, vsque ad vltimum diem resurrectionis Christum à suis quodammodo peregrinari: interea verò minimè consentaneum esse vt otiosi sedeant ac inutiles: singulis enim certum munus esse iniunctum in quo se exerceant: debere igitur ad negotiandũ intẽtos esse, vt rem Domini strenuè procurent. Simpliciter dicit Lucas datam cuique esse minam, quia siue plus siue minus nobis Dominus committat, pro se quisque rationem pariter reddet. Plenior (vt dixi) & expressior est Matthæus, qui gradus ponit distinctos. Scimus enim non omnibus promiscuè Dominum largiri eandem donorum mensuram, sed variè prout visum est distribuere, vt alii alios præcellant. Porrò quicquid in nos donorum contulerit Dominus, sciamus instar pecuniæ apud nos esse depositum, vt inde aliquid lucri proueniat. Nihil enim indignius est quàm Dei gratias (quarum vis in fructu cõsistit) sepultas latere, nec in aliquem vsum accommodari. 1. Cor. 12. a. 7 Ephes. 4. b. 7

15 Matth. *Vnicuique secundum propriam fac.*) Hac voce non discernit Christus naturam à Spiritus donis: nulla enim est vel potentia vel dexteritas quæ non debeat accepta referri Deo. Itaque quisquis partiri cum Deo volet, nihil sibi faciet residuum. Quid ergo sibi vult quod paterfamiliãs dicitur singulis plus vel minus committere, secundum cuiusque facultatem? Nempe quia Deus, prout quenque disposuit, & naturalibus ornauit donis, ita etiam hoc vel illud iniungit, in rebus agendis exercet, prouehit ad varias functiones, materiam præclarè agendi suppeditat, occasionem etiam proponit. Ridiculi verò sunt Papistæ, dum hinc colligunt singulis conferri Dei dona secundum meriti sui modum. Nam etsi vetus interpres nomen Virtutis posuit, non intellexit, prout se gesserint homines, laudémque virtutis adepti sint, Diuinitus ornari: sed tantùm quatenus idoneos paterfamilias iudicauit. Scimus autem neminem à Deo idoneum reperiri donec fecerit. Et Græcum nomen δύναμις, quo vsus est Christus, omni ambiguitate caret.

20 *Qui quinque talenta.*) Dicuntur negotiari qui vtiliter impendunt quicquid Deus apud ipsos deposuit. Piorum enim vita negotiationi aptè confertur: quia vltro citróque ad fouendam societatem inter se contrahere debent. industria autem, qua quisque munus sibi mandatum exequitur, ipsáque vocatio, facultas bene agendi, & reliqua dona in mercibus deputantur: quia ad hunc vsum & finem spectant vt mutua sit inter homines communicatio. Fructus autem cuius meminit Christus, communis est vtilitas quæ Dei gloriam illustrat. Quanquam enim Deus opera nostra non ditatur, nec crescit, vt tamen quisque fratribus suis maximè prodest, ac vtiliter in eorum salutem accommodat quæ à Deo accepit dona: ita dicitur fructum vel lucrum ipsi Deo afferre. Tanti enim hominum salutem æstimat cælestis Pater, vt quicquid in eam confertur, in suas rationes velit referri. Porrò ne fatigemur benè agendo pronuntiat Christus non irritum fore eorum laborem qui se fideliter in sua vocatione exercuerint. Apud Lucã dicit præfici quinque vrbibus qui quinque minas lucratus sit. quibus verbis exprimit longè aliã regni sui gloriam fore vltimo aduentu quàm nunc appareat. Nunc enim tanquam absentis negotia loboriosè curamus: tunc verò ampla & multiplex honorum copia ei ad manum suppetet, qua magnificè nos exornet. Simplicior est loquẽdi forma apud Matthæũ, Intra in gaudiũ domini tui: qua significat fideles seruos, quorum officia probauerit, beatæ omnium bonorum affluentiæ secum fore consortes. Sed quæritur quid sibi velit quod additur, Auferte huic minam, & date alteri qui decem habet. nam tunc cessabit omnis negotiandi ratio. Respondeo, memoria tenendum esse quod prius admonui, errare eos qui scrupulosè singulis particulis insistunt. Germanus autẽ sensus est, etiamsi nunc ignaui & inutiles serui Spiritus donis instructi sint, tandem omnibus nudatũ iri, vt eorum inopia probrosáque egestas in gloriam bonorũ cedat. Hos autem ignauos Christus dicit vel talentũ vel minã sub terrã defodere: quia dũ otio & deliciis suis consulũt, nihil subire volunt molestiæ. quemadmodum videmus permultos, dum sibi suísque commodis priua- Negotiari qui dicantur.

tim addicti sunt, subterfugere omnia charitatis officia, nec vllum habere communis ædificationis respectum. Quum dicitur paterfamiliâs, postquam reuersus est, vocasse seruos ad rationem: sicuti hinc bonis concipienda est alacritas, quia se intelligunt operam minimè ludere: ita rursum pigris & desidiosis non leuis iniicitur terror. Discamus ergo, antequam adueniat Dominus, & calculum nobiscum ponat, quotidie nosipsos sponte vrgere.

24 *Noueram te quod homo durus.)* Hæc durities nihil ad summam parabolæ facit: & ineptè philosophantur qui hîc disputant quàm austerè ac rigidè cum suis Deus agat. Nihilo enim magis notare talem rigorem Christus voluit, quàm vsuras laudare quum patremfamiliâs sic loquentem inducit oportuisse apud mensarium deponi pecuniam, vt saltem ex fœnore cresceret. Tantum significat Christus nihil excusationis fore eorum desidiæ qui & dona Dei supprimunt, & ætatem suam consumunt in otio. Vnde etiam colligimus nullum viuendi genus coram Deo magis esse laudabile, quàm ex quo ad hominum societatem aliqua prouenit vtilitas. Sententia hæc, *Omni habenti dabitur*, exposita fuit in caput 13. Tenebras etiam exteriores suprà capite 8. docuimus domesticæ luci opponi. nam quum antiquitus nocturnæ vt plurimum cœnæ essent, quas plurimæ faces & lampades illustrabant, qui eiiciuntur è regno Dei, Christus eos dicit extrà eiici in tenebras.

27 Luc. *Cæterùm inimicos meos.)* Hoc secundo membro præcipuè Iudæos videtur perstringere: omnes tamen complectitur qui absente Domino sese ad defectionem erigunt. Christo autem propositũ fuit non modò tales horribilis vindictæ denũtiatione terrere, sed etiam suos retinere in fide subiectionis. Neque enim leuis tẽtatio est, videre multorũ perfidia & rebellione regnũ Dei dissipari. Ergo vt inter turbas maneamus quieti, Christus se rediturum admonet, suóque aduentu impiæ defectionis fore vltorem.

MATTH. XXI.

1 *Et quũ appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage, ad montem Oliuarum, tunc Iesus misit duos discipulos,*

2 *Dicens eis,* Ite *in castellum quod contra vos est: & statim inuenietis asinam alligatã, & pullum cum ea: soluite & adducite mihi.*

3 Et *siquis vobis aliquid dixerit, dicite, Dominus his opus habet. Et cõfestim emittet eos.*

4 *Hoc autem totum factum est vt impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem.*

5 *Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi mãsuetus, & sedens super asinam, & pullum filium subiugalis.*

6 *Euntes autẽ discipuli fecerũt sicut præceperat illis* Iesus.

7 *Et adduxerũt asinã & pullum & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum super illa collocarunt.*

8 *Plurima autẽ turba strauerunt vestimenta sua in via: alij verò cædebant ramos de arboribus, & sternebant in via.*

9 *Porrò turbæ quæ præcedebant & quæ sequebantur, clamabant, dicentes, Osanna filio Dauid, benedictus*

MARC. XI.

1 *Et dum appropinquãt Hierosolymis ad Bethphage & Bethaniã, iuxta mõtem Oliuarum, emittit duos è discipulis suis.*

2 *Et dicit illis, Abite in castellũ quod contra vos est: & statim ingredientes in illud, inuenietis pullum alligatum supra quem nullus hominum sedit: soluite eum, & adducite.*

3 Et *siquis vobis dixerit, Cur facitis hoc? dicite, Quia Dominus eo opus habet: & continuò illũ mittet huc.*

4 *Abierunt autem, & inuenerunt pullum alligatum iuxta ianuam foris in biuio, & soluunt illum.*

5 *Et quidã eorum qui illic stabant dixerunt illis, Quid facitis soluẽtes pullũ?*

6 *At illi dixerunt eis quemadmodum præceperat Iesus. & siuerunt eos.*

7 Et *adduxerunt pullum ad Iesum, & iniecerunt illi vestimenta sua, seditque super illum.*

8 *Multi verò vestimẽta sua sternebãt in via: alij verò frõdes cædebãt ex arboribus, & sternebant in via.*

9 *Et qui præcedebant, quique sequebantur, clamabant, dicentes, Osanna,*

LVC. XIX.

29 *Et factum est quũ appropinquasset ad Bethphage & Bethaniã, iuxta montem qui vocatur Oliuarum, misit duos discipulos suos,*

30 *Dicens,* Ite *in castellum quod est e regione: & introeuntes illuc, inuenietis pullum alligatum, in quo nemo vnquam hominum sedit: soluite illũ, & adducite.*

31 *Et siquis vos interrogauerit, quare soluitis, sic dicetis ei, Quia Dominus eo opus habet.*

32 *Abierunt autẽ qui missi erãt, & inuenerunt sicut dixerat illis.*

33 *Soluẽtibus autem illis pullum, dixerunt domini eius ad illos, Quare soluitis pullum?*

34 *At illi dixerunt, Dominus eo opus habet.*

35 Et *duxerunt illum ad* Iesum: *& iniectis vestimentis suis super pullum, imposuerunt Iesum.*

36 *Eunte autem eo substernebant vestimenta sua in via.*

37 Et *quum appropinquaret iam ad descensum montis Oliuarum, cœperunt omnis multi-*

qui

qui venit in nomine Domini, Osanna in altissimis.

10 *Benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit regnū in nomine Domini patris nostri David, Osanna in altissimis.*

tudo discipulorū gaudentes laudare Deum voce magna, super omnibus quas videbant virtutibus,

38 *Dicētes, Benedictus q venit rex in nomine Domini: pax in cælo, & gloria in altissimis.*

Non quia ex itinere fessus esset, asinum sibi Christus per discipulos accersit, sed in alium finem. nam quum instaret mortis tempus, solenni ritu ostendere voluit qualis esset regni sui natura. Id quidem facere exorsus fuerat à suo Baptismo: sed hoc illi specimen sub vocationis suæ finem edendum restabat. Cur enim hactenus abstinuit à Regis nomine, nunc verò demum liberè se regem profitetur, nisi quia nō procul abest à stadii sui meta? Ergo quum propinquus illi esset in cælum transitus, regnum suum palàm in terra auspicari voluit. Fuisset autem ridicula hæc pompa, nisi respondisset Zachariæ vaticinio. Vt sibi regium honorem vendicet Christus, super asinum equitans Hierosolymam ingreditur. magnificus scilicet splendor. Adde quòd asinum precariò quispiam illi concessit. Iam quòd ephippiis & ornatu caret, vt vestes suas iniicere cogantur discipuli, turpis ac pudendæ inopiæ signum est. Magnum, fateor, comitatum secum trahit: sed quorum hominum? nempe qui ex vicinis pagis temere concurrerant. Resonant faustæ acclamationes: sed à quibus? nempe à pauperculis, & contemptæ plebis hominibus. Data igitur opera videri potuit se omnium ludibrio exponere. Sed quia duo coniunctim agenda illi fuerunt, vt documentum aliquod præberet regni sui, & doceret terrenis imperiis non esse affine, nec in caducis mundi huius opibus situm, hæc illi prorsus tenenda fuit ratio. Quanquam hoc quoque profanis hominibus fortè insipidum foret, nisi multo antè testatus fuisset Deus per Prophetā suum talem fore regem qui ad restituendam populi salutem venturus erat. Ergo, ne impediat contemptibilis Christi habitus quominus in hoc spectaculo cernamus spirituale eius regnum, nobis ante oculos versetur oraculum cæleste, quo Deus Filium suum sub illa deformitate mendici magis ornauerat, quàm si cunctis regum insignibus fulgeret. Sine hoc condimento nunquam hæc historia nobis sapiet. ideo multum ponderis subest verbis Matthæi, quum dicit impletum fuisse Prophetæ oraculum. quia enim videbat fieri vix posse vt homines qui opulentiæ & pompis nimis addicti sunt, proprio carnis sensu quicquam ex hac historia proficerent, à nudo rei intuitu ad Prophetiæ considerationem eos traducit.

2 *Ite in castellum.*) Quum Bethaniæ esset, asinum minimè poposcit ad leuandam itineris molestiam: facile enim erat residuum iter pedibus conficere. Sed quemadmodum currus suos Reges conscendunt, vnde conspicui emineant, ita populi oculos in se conuertere voluit Dominus, & aliquo indicio ratas facere comitum suorum acclamationes, ne quis regis honorem inuito tribui putaret. Vnde asinum iusserit adduci incertum est, nisi quòd facilè colligitur fuisse aliquem pagum suburbanum. nam ridiculum est quod allegoricè de Hierosolyma quidam exponunt. Nihilo etiam aptior est allegoria quā nonnulli in asina & pullo excudunt. Asinam populi Iudaici figuram esse volunt, qui pridem subactus, & iugo Legis assuetus erat: Gentiles autem repræsentari per pullum, qui expers sessoris fuerat. Christum ergo asinæ primùm insedisse, quia à Iudæis incipere debuit: postea transisse ad pullum, quia Gentibus quoque secundo loco præfectus erat. Et Matthæus quidem videtur vtranque equitationem notare. Sed quum frequentes synecdochæ in Scripturis occurrant, nihil mirum si pro vno duos nōminat. Cæterùm ex aliis Euangelistis liquidò constat Christum nonnisi pullo vsum esse. Et dubitationem eximit Zacharias, qui pro familiari linguæ Hebraicæ vsu rem eandem bis repetit. *Statim inuenietis.* Nequid discipulos moretur quominus ad obsequium præsto sint, Dominus maturè quæstionibus occurrit. Ac primò quidem non fortuitò se eos mittere significat, quum dicit, in primo pagi introitu inuenturos asellum cum matre. deinde neminem illis aduersaturum quin eum abducant, si modò respondeant opus sibi esse. Hoc autem modo Deitatem suam probauit. nam & rem absentem cognoscere, & corda hominum in assensum flectere, solius Dei fuit. Etsi enim fieri potuit vt asini dominus, de illo non malè sentiens, libenter annueret: diuinare tamen an futurus esset domi, an ei tunc commodum esset, an fidem habiturus esset hominibus ignotis, non fuit in hominis mortalis arbitrio. Sicuti autem discipulos confirmat Christus vt sint ad parendum alacriores, ita videmus quàm se morigeros vicissim præstent. Successus autem demonstrat, totum hoc negotium Diuinitus gubernatum esse.

5 *Dicite filiæ Sion.*) Hoc apud Zachariam non habetur ad verbum: sciè tamen aptèque Euangelista quod Deus vni Prophetæ testari præcepit, ad omnes pios doctores transfert. Hæc enim vnica spes fuit qua se filii Dei & fulcire & erigere debebant, quod venturus tandem esset Redemptor. Ideóque Propheta plenam & solidam lætitiæ materiam Christi aduentu afferri docet fidelibus. Nam quia non aliter propitius est illis Deus quàm Mediatore interposito, & idem est Mediator qui suos à malis omnibus liberat, quid extra ipsum esse potest quod homines peccatis suis perditos & miseriis oppressos exhilaret? Sicuti autem absente Christo mœrore nos penitus confici necesse est, ita rursum fideles admonet Propheta, esse cur solidè gaudeant, vbi illis adest Redemptor. Quanquam autem aliis elogiis Christum commēdat, nempe quòd iustus sit, & salute instructus, nonnisi particulam vnam sumpsit Matthæus, quæ proposito suo quadrabat, nempe quòd pauper venturus sit, vel mansuetus, hoc est dissimilis Regibus terrenis, qui magnifico & sumptuoso habitu excellunt. Iam paupertatis indiciū subiicitur, q equitabit super asinum, vel filium asinæ. nec enim dubium est quin plebeiū equitandi modū regiæ amplitudini opponat.

6 *Euntes discipuli.)* Iam nuper dictum est, hîc in discipulis laudari promptum obsequendi studium. non enim tanta erat Christi autoritas vt solum eius nomen ad mouendos ignotos homines sufficeret. deinde timenda erat furti infamia. Hinc ergo apparet quantum Magistro detulerint dum nihil respondant, sed eius mandato & promissione freti properant quò iussi sunt. Nos quoque eorum exemplo discamus per quæuis impedimenta pergere, vt Domino quæ à nobis exigit obsequia præstemus. Ipse enim sublatis remoris viam inueniet, nec conatus nostros sinet esse irritos.

8 *Plurima autem turba.)* Hîc narrant Euangelistæ Christum agnitum fuisse à populo Regem. Ludicrum quidem spectaculum videri potuit quòd ignobilis turba ramos cædendo, & vestimenta sua sternendo, inanem Regis titulum Christo deferret. sicuti tamen hoc serio fecerunt, suámque obseruantiam ex animo testati sunt: ita Christus eos censuit idoneos regni sui præcones. Nec est quod tale exordium miremur, quum hodie quoque ad Patris dexteram sedens, è cælesti solio obscuros homines amandet, à quibus sua maiestas contemptibili modo celebretur. Cæsos palmarum ramos ex antiquo & solenni diei ritu (sicuti coniiciunt nonnulli interpretes) mihi probabile non videtur. quin potius subito instinctu Spiritus hunc Christo exhibitum fuisse honorem apparet, quum nihil tale meditati essent discipuli, qui reliquæ turbæ eius rei autores fuerunt: nam & hoc ex Lucæ verbis colligitur.

Psal 118.d.25 9 *Osanna Filio Dauid.)* Precatio hæc ex Psal. sumpta est. Consultò etiam Matthæus Hebraicas voces recitat, vt sciamus non temere datos fuisse Christo plausus, nec vota quæ in buccam venissent discipulis, sine delectu effusa esse: sed reuerenter sequutos esse precandi formam quam per os Prophetæ Spiritus sanctus toti Ecclesiæ dictauerat. Quanquam enim de regno suo illic disserat, non tamen dubium est quin præcipuè respiciat ipse, aliósque respicere velit ad æternam successioné quam pollicitus illi fuerat Dominus. Perpetuam enim orandi legem Ecclesiæ composuit, quæ etiam collapsis regni opibus in vsu foret. Itaque inualuerat consuetudo vt de redemptione promissa passim his verbis vota conciperent. Et consilium Matthæi fuit (sicuti nuper attigimus) Hebraicè referre celebre carmen, vt doceret Christû à turba Redemptorem fuisse agnitum. Paulum quidem inflexa est verborum pronuntiatio: potius enim Hoschiana. dicendum erat, Hoschiana, Saluum fac obsecro: sed scimus vix posse in alienam linguam verba transferri quin aliquid è sono mutetur. Nec verò Spiritus populum veterem duntaxat instituit vt quotidie pro regno Christi vota faceret: sed nobis eadem nunc præscribitur regula. Et sanè quum Deus nonnisi per manum Filii sui regnare velit, quum dicimus, Adueniat regnum tuum, sub hac particula idem notatur quod in Psalmo clarius expressum est. Adde quòd Deum rogantes vt Filium suum nobis regem conseruet, fatemur hoc regnum neque humanitus erectum esse, neque hominum virtute sustineri, sed inuictû stare cælesti præsidio. Venire dicitur in Dei nomine qui se non ingerit, sed Dei iussu & mandato suscipit regnum. quod ex Marco certius colligitur, vbi additur altera acclamatio, Benedictum regnum patris nostri Dauid, quod venit in nomine Domini. Sic enim loquuntur promissionum respectu: quia testatus fuerat Dominus se tandem illius populi fore liberatorem, modúmque designauerat regni Dauidis instaurationem. Videmus ergo honorem Mediatoris, à quo rerum omnium & salutis restitutio speranda erat, Christo tribui. Quum autem plebeii fuerint rudésque idiotæ qui regnum Christi vocarunt regnum Dauidis, hinc discamus tritam vulgo fuisse hanc doctrinam, quæ hodie coacta & dura multis videtur, quia in Scriptura parum sunt exercitati. Apud Lucam adduntur pauca verba, *Pax in cælo, & gloria in altissimis:* quibus nulla subesset obscuritas, nisi quòd Angelico cantico non respondent, quod capite 2 habuimus. Nam illic Angeli gloriam Deo in cælis assignant, hominibus verò pacem in terra: hîc tam pax quàm gloria ad Deum refertur. In sensu tamen nihil est dissidii. nam etsi distinctius Angeli causam demonstrât cur Deo gloriam cani deceat (quia scilicet eius misericordia in hoc mundo pace fruantur homines) idem tamen sibi vult quod nunc turba prædicat, in cælo esse pacem: quia scimus non aliter miseras animas in mundo pacari, nisi se illis Deus è cælo reconciliet.

MATTH.	MARC.	LVC. XIX.
		41 *Et vt appropinquauit, videns ciuitatem, fleuit super illa dicens,*
		42 *O si cognouisses & tu, & quidem in isto die tuo, quæ ad pacem tuam pertinent, curares: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.*
		43 *Quia venient dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo, & cingent te, & coangustabunt te vndique.*
		44 *Et solo æquabunt te, & filios tuos qui in te sunt: & nô relinquent in te lapidem super lapidem, eo quòd non cognoueris tempus visitationis tuæ.*

41 *Fleuit super illa.)* Quum nihil magis cuperet Christus quàm iniunctum sibi à Patre officium exequi, finem verò suæ vocationis hunc esse sciret, perditas oues domus Israel colligere: saluificum omnibus suum aduentum esse optauit. Hæc fuit causa cur misericordia tactus defleret propinquum vrbis Hierosolymæ exitium. Nam quum expenderet illam Diuinitus electam esse sacram sedem in qua resideret salutis æternæ fœdus, sanctuarium vnde prodiret salus toti mundo: fieri non potuit quin eius interitum grauiter doleret, quum etiam populum qui in spem vitæ æternæ adoptatus erat, sua ingratitudine & malitia miserè perire videret: nihil mirum si lachrymas non tenuit. Quòd autem absurdum esse quidam putant, Christum malo cui mederi poterat, condolescere, facilè soluitur hic nodus. Nam sicuti è cælo descendit vt carne humana circundatus, Diuinæ salutis testis esset ac minister: ita verè humanos

induit

induit affectus, quatenus susceptæ functionis intererat. Ac prudenter semper notandum est quã personam sustineat dum loquitur, vel hominum saluti operam impendit. sicuti hoc loco, vt fideliter expleat Patris mandatum, necesse habet expetere vt fructus redemptionis ad totum electi populi corpus perueniat. Quatenus ergo datus erat huic populo minister in salutem, pro officii sui ratione illius exitium deplorat. Deus erat, fateor: sed quoties oportuit doctoris officio fungi, quieuit, & se quodammodo abscondit eius Deitas, nequid Mediatoris partibus obstaret. Cæterum hoc fletu testatus est non modo fraternè se diligere in quorum gratiam fuerat homo factus, sed paternæ quoque dilectionis Spiritum à Deo in humanam naturam transfusum esse.

42 *O si cognouisses & tu.)* Pathetica est oratio, ideóque abrupta. Scimus enim, in quibus ardent vehementes affectus, nonnisi dimidia ex parte sensus suos effari. Adde quòd duo affectus hîc simul permisti sunt. neque enim tantum miseratur Christus vrbis cladem, sed simul ingrato populo extremum scelus exprobrat, quòd repudians oblatam sibi salutem, vltro horribile Dei iudicium accersat. Emphatica autem est copula quæ interseritur. tacitè enim Christus Hierosolymam aliis Iudææ, imò totius mundi vrbibus comparat, hoc sensu, Si vel tu quæ singulari priuilegio in toto orbe præcellis, si tu (inquam) saltem, quæ cæleste es in terris sacrarium, cognosceres. Sequitur continuo pòst altera amplificatio sumpta à tempore. Quanuis hactenus sceleste & impiè contra Deum fueris contumax, nunc saltem resipiscendi esset tempus. Significat enim iam diem adesse qui æterno Dei consilio in salutem Hierosolymæ ordinatus fuerat, & denuntiatus à Prophetis. Hoc est tempus acceptum (inquit Iesaias) hic dies salutis. *Iesa. 49.c.8*
Quærite Dominum dum inueniri potest: inuocate eum dum propè est. Pacis nomine omnes fœlicitatis *2.Cor.6.a.2*
partes secundum Hebraicam phrasin designat. Nec simpliciter dicit Hierosolymæ incognitam esse suam *Iesa.55.b.5*
pacem, sed quæ ad pacem spectabant: quia sæpe fit vt minimè lateat homines sua fœlicitas, sed viam & media (vt loquuntur) malitia sua excæcati ignorent. Cæterum quum misericordiæ mista sit exprobratio, notemus tanto grauiore pœna dignos esse homines, quanto excellentioribus donis præditi fuerint: 1
quia ad alia peccata accedit sacrilega cælestis gratiæ profanatio. Secundò notemus, quo propius ad nos 2
Deus accedit lucémque sanæ doctrinæ admouet, si hanc occasionem negligimus, minus nos esse excusabiles. Semper quidem aperta est salutis ianua: sed quia interdum silet, non vulgare est beneficium, quũ alta voce & familiariter nos ad se inuitat: ideóque contemptum manet seuerior vindicta. *Nunc autem abscondita sunt.* Hoc non dicitur ad leuandam Hierosolymæ culpam: potius enim ignominiæ causa notatur prodigiosus eius stupor, quod Deum præsentem non cernat. Fateor quidem vnius Dei esse cæcis aperire mentis oculos: nec ad percipienda regni cælestis mysteria quenquam esse idoneum, nisi quem intus Spiritu suo Deus illuminat: sed non ideò digni sunt venia qui bruta sua cæcitate pereũt. Voluit etiam Christus scandalum tollere, quod alioqui rudes & infirmos morari poterat. nam quum in vrbem illam coniecti essent omnium oculi, eius exemplum in vtranque partem plurimum momenti habuit, vel vt noceret, vel vt prodesset. Ergo nequem impediat illius incredulitas superbúsque Euangelii contemptus, damnatur fœdæ cæcitatis.

43 *Venient dies super te.)* Nunc quasi sumpta iudicis persona durius Hierosolymam compellat. Sic etiam Prophetæ, quanuis lachrymis prosequantur eorum exitium pro quibus anxii esse debent, animos tamen ad seueras denuntiationes colligunt: quia sciunt non modò impositam sibi esse curam salutis hominum, sed etiam Diuini iudicii se creatos esse præcones. Porrò hoc nomine Hierosolymam pronuntiat horribiles pœnas daturam, quòd tempus suæ visitationis non cognouerit, hoc est, contempserit exhibitum sibi Redemptorem, nec eius gratiam amplexa sit. Nunc pœnarum quas illa perpessa est atrocitas nos terreat, ne socordia nostra extinguamus salutis lucem, sed attenti simus ad recipiendam Dei gratiam: imò strenuè obuiam curramus.

MATTH. XXI.

10 *Et quum intrasset Hierosolymam, commota est vniuersa ciuitas, dicens, Quis est hic?*

11 *Turbæ autem dicebant, Hic est Iesus Propheta ille à Nazareth Galilææ.*

12 *Et intrauit Iesus in templũ Dei, & eiiciebat omnes vendentes & ementes in templo, mensásque nummulariorum & cathedras vendentium columbas euertit.*

13 *Et dixit eis, Scriptũ est, Domus mea, domus deprecationis vocabitur: at vos fecistis illã speluncã latronũ.*

14 *Et accesserunt ad eum cæci & claudi in templo, & sanauit eos.*

15 *Quum vidissent principes Sacerdotum & Scribæ mirabilia quæ*

MARC. XI.

11 *Et ingressus est Hierosolymã Dominus & in templum. & quum circũspexisset omnia, támque tempus esset vespertinum, egressus est Bethaniam cum duodecim.*

12 *Et postero die quum exiissent Bethania, esuriit.*

13 *Quúmque vidisset arborem fici procul habẽtem folia venit, si forte inuenturus esset aliquid in ea. Et quũ venisset ad eam, nihil inuenit nisi folia: non enim erat tempus ficorum.*

14 *Et respondens Iesus dixit ficui, Ne posthac ex te in æternum quisquã fructum*

LVC. XIX.

39 *Et quidam Pharisæorum è turba dixerunt ad illũ, Magister, increpa discipulos tuos.*

40 *Quibus ipse ait, Dico vobis quòd si hi tacuerint, lapides clamabunt.*

Paulo pòst.

45 *Et ingressus in templum, cœpit eii-*

fecerat, & pueros clamantes in tem-
plo, & dicentes, Osanna filio Dauid:
indignati sunt.
16 *Et dixerunt ei, Audis quid*
isti dicunt? Iesus autem dicit eis, Cer
tè. nunquam autem legistis, Ex ore
infantium & lactentium perfecisti
laudem?
17 *Et relictis illis exijt è ciuita-*
te in Bethaniam, & diuersatus est
illic.
18 *Manè autem reuertens in*
ciuitatem, esurijt.
19 *Et quum vidisset fici arborē*
vnam in via, venit ad eam, & nihil
inuenit in ea, nisi folia tantùm. Et
ait illi, Ne posthac ex te nascatur fru-
ctus in æternum: & arefacta est con-
tinuò ficus.
20 *Et quum vidissent discipuli,*
mirati sunt, dicentes, Quomodo con-
tinuò exaruit ficus?
21 *Respondens autem Iesus ait*
eis, Amen dico vobis, si habueritis
fidem, & non hæsitaueritis, non so-
lùm hoc quod in ficu accidit facietis,
verumetiam si monti huic dixeritis,
Tollere, & proijce te in mare, fiet.
22 *Et omnia quæcunque petie-*
ritis in deprecatione credentes, acci-
pietis.

edat. Et audiebant discipuli il-
lius.
15 *Veniúntque Hierosoly-*
mā. Et ingressus Iesus in tem
plum cœpit eijcere eos qui ven-
debant & emebant in templo,
& mensas argentariorum, &
sellas vendentiū columbas sub-
uertit.
16 *Et nō permisit vt quis-*
quā deportaret vas per templū.
17 *Et dicebat, dicēs illis,*
Nónne scriptū est, Domus mea,
domus precationis vocabitur
omnibus gentibus? Vos autem
fecistis eā speluncā latronum
18 *Et audierunt Scribæ ac*
principes Sacerdotum, & quæ
rebāt quomodo illum essent per
dituri. timebant enim eum,
quòd tota turba admirabatur
doctrinam eius.
19 *Et quum esset vespera,*
egressus est ex vrbe:
20 *Et manè prætereūtes vi*
derunt ficū exaruisse radicitus.
21 *Et recordatus Petrus di*
cit illi, Rabbi, ecce, ficus illa cui
maledixisti, exaruit.
22 *Et respōdens Iesus di*
cit illis, Habete fidem Dei.
23 *Amen dico vobis quia*
quicunque dixerit monti huic,
Tollere, ac mittaris in mare, &
nō hæsitauerit in corde suo, sed
fore crediderit quæ dixerit, e-
rit illi quicquid dixerit.
24 *Propterea dico vobis,*
quæcunque orātes petitis, credite
quòd accipietis, & erūt vobis.

cere venden-
tes in illo &
ementes.
46 *Dicēs*
illis, Scriptum
est, Domus
mea, domus
precationis
est, vos autē
fecistis illam
speluncam la
tronum.
47 *Et do*
cebat quotidie
in tēplo. Prin-
cipes autē Sa-
cerdotum &
Scribæ quære-
bant illū per-
dere, & pri-
mores populi.
48 *Nec*
inueniebant
quid facerēt:
totus enim po
pulus pende-
bat ab ore e-
ius quum au-
diret illum.

Dissimilis est Matthæi & Marci narratio de ficu arefacta: Matthæus enim hoc factum esse dicit postridie quàm se Christus professus erat Regem: Marcus verò in diem sequentem reiicere videtur. Solutio tamen in promptu est: nam in hoc consentiunt, Christum, quum in vrbem postridie solennis sui ingressus veniret, maledixisse arbori. Tantùm exprimit Marcus (quod præteritū à Matthæo fuerat) rem fuisse animaduersam à discipulis die sequenti. Quanquā ergo distinctius temporis ordinē Marcus notauit, nihil tamen diuersum continet. Videtur apertius tam à Matthæo quàm à Luca differre in historia correctæ nundinationis. nam quum vterque horum affirmet Christum, simulac vrbem & templum ingressus est, expulisse vendentes & ementes: Marcus simpliciter dicit circunspexisse omnia. eiectionem verò illam in diem alterum reiecit. Ego autem ita concilio, quòd quum de templi purgatione loquutus non esset, eam deinde inferat non suo loco. Primo die venisse in templū narrat, illícque omnia circunspexisse. Quorsum autem intuitus ille tam diligens, nisi vt aliquid vitiosum corrigeret? Nam quum ante solitus esset templum frequenter visere, nouitate spectaculi commotus non fuit. Porrò quum deberet Marcus subiicere continuo pòst, eiectos è templo fuisse qui illic vendebant & emebant, Christum ex vrbe egressum esse dicit: quod autem omiserat relatu dignum, postea refert. Nisi cui fortè magis placeat, in hac quoque historia obseruatum fuisse à Marco tempus quod alii duo neglexerant. Etsi enim suo contextu videntur continuum tenorem notare, quia tamen diem certum non exprimunt, nihil absurdi esset, quòd coniun-

ctim

ctim in ipsis legitur diuidere. Mihi tamen illa quam priore loco posui coniectura magis placet. nam verisimile est coram maiore populi frequentia editum illud fuisse à Christo potentiæ suæ specimen. Cæterùm quisquis expendet quàm parum curiosi fuerint Euangelistæ in notatione temporum, eum non offendet ista narrandi diuersitas.

10 *Quum intrasset Hierosolymam.*) Commotam fuisse vrbem Matthæus dicit, vt sciamus rem non obscurè nec furtim fuisse gestam, sed toto populo spectante, nec ignaris Sacerdotibus & Scribis. Quare in illo contemptibili carnis habitu conspicua fuit Spiritus maiestas. quomodo enim passi omnes fuissent cum magno suo periculo Christum in vrbem regia pompa induci, nisi attoniti fuissent? Hæc ergo summa est, neque clandestinum fuisse Christi ingressum, neque hostes eius quieuisse, quia eum contemnerent: sed potius occulto metu fuisse cohibitos: quia scilicet eos perculerat Deus nequid tentare auderent. Interim perstringitur supina vrbis securitas, & aduenarum laudatur religio. nam quum audito strepitu quærunt ciues quisnam sit ille, patet eos non esse ex Christi comitibus.

12 *Intrauit Iesus in templum.*) Quum sæpius in templum ascenderet, & hæc corruptela subinde illi esset ante oculos, bis tantum ad eius correctionem manum admouit: semel initio suæ legationis, & nunc rursus quum propè ad metam ventum foret. Sed quum turpis & profana confusio prorsus regnaret, templúmque cum suis sacrificiis excidio addictum foret, satis habuit Christus eius profanationẽ bis palàm coarguere. Quum ergo se patefecit Doctorem & Prophetam à Deo missum vt Iudæos expergefaceret, magísque redderet attentos, templi purgandi munus sibi sumpsit. atque hanc priorem historiam solus Iohannes attigit capite secundo. Nunc verò sub finem cursus sui eandem potestatem iterum sibi vendicans, Iudæos de templi pollutionibus admonet, simúlque ostendit restitutionem nouam instare. Interea vero minimè dubium est quin se & Regem & summum Pontificem, templi ac Diuini cultus præsidem testatus sit. Quod ideo notandum est, ne sibi quilibet priuatus idem licere existimet. Zelum quidem quo Christus ad hoc agendum accensus fuit, piis omnibus communem esse decet: sed, ne imitationis prætextu quisquam temere irruat, videndum est quid ferat vocatio, & quatenus nos ex Dei mandato progredi oporteat. Siqua inquinamenta in Ecclesiam Dei obrepserint, omnes Dei filios vrat dolor. sed quia non omnibus Deus manum armauit, qui priuati sunt ingemiscant, donec remedium Deus attulerit. Fateor quidem esse plusquam stupidos quibus non displicet templi Dei pollutio: nec sufficere siqui intus anxii sint, nisi à contagione ipsi abstineant, & lingua testentur, quoties occasio ita tulerit, se cupere res in melius mutatas: sed quibus publica non est autoritas, vitia quibus manu nequeunt mederi, lingua, quam habent solutam, oppugnent. Quæritur tamen, quum videret Christus crassis superstitionibus refertum esse templum, cur leuem duntaxat vel certè illis magis tolerabilem correxerit. Respondeo neque fuisse Christo propositum sacras omnes cæremonias in antiquum vsum restituere, nec ab eo delectum fuisse habitum quænam vitia maiora vel minora essent: sed huc tantùm spectasse, vt sub vno visibili symbolo doceret sibi à Deo purgandi templi mandatas esse partes: simúlque ostenderet fœdo & palpabili abusu corruptum esse Dei cultum. Prætextu quidem non carebat illa nundinatio, quæ populum molestia leuabat, ne procul quærenda essent sacrificia: deinde vt præsto ad manũ esset pecunia quam quisque offerre vellet. Nec verò in sanctuario sedebant mensarii, vel prostabant venales hostiæ, sed tantùm in atrio, cui nomen templi interdum tribuitur, sed quia nihil minus consentaneum est templi maiestati quàm illic erigi forum rerum venalium, & nummularios collybi causa sedere, fuit hæc minimè ferenda profanatio. Et Christus in eam acrius inuectus est, quòd palàm constaret morem illum Sacerdotum auaritia ad turpis quæstus capturam inductum esse. Nam vt qui tabernam ingreditur variis mercibus pulchrè instructam, quanuis nihil emere in animo habeat, illecebris tamen captus mutat consilium: sic captandis oblationibus retia tendebant Sacerdotes, vt à singulis aliquid lucri emungerent.

13 *Scriptum est.*) Duo testimonia ex duobus Prophetis sumpta Christus adducit: vnum ex capite 56. Iesaiæ, alterum ex 7. Ieremiæ. Porrò quod scriptum est apud Iesaiam, temporis circunstantiæ quadrabat. illic enim prædicitur Gentium vocatio. Iesaias ergo Deum facturum promittit non modò vt pristinum splendorem templum recuperet, sed etiam vt illuc confluant vndique omnes Gentes, totúsque orbis in veram & synceram pietatem consentiat. Certum quidem est metaphoricè ipsum loqui. nam Prophetæ spiritualem Dei cultum, qui sub regno Christi futurus erat, legalibus figuris adumbrant. Certè hoc nunquam impletum fuit vt omnes populi Hierosolymam adorandi causa ascenderent. Quũ ergo pronuntiat templum fore locum precationis omnibus Gentibus, perinde valet hæc loquutio acsi dixisset Gentes aggregandas esse in Ecclesiam Dei, vt vno ore verum Deum vnà cum filiis Abrahæ inuocent. Sed quia templi meminit, quatenus visibilis tunc erat pietatis sedes, meritò Christus Iudæis exprobrat, in alienos vsus, quàm quibus dicatum erat, ab ipsis esse traductum. Sensus ergo est, Templum hoc Deus hactenus extare voluit tanquam signum quò intenti essent omnes eius cultores. Quàm igitur indignè & sceleste in profanum forum conuertitur? Cæterum Christi ætate verè templum illud domus erat precationis, quandiu scilicet viguit Lex cum suis vmbris: cœpit autem omnibus Gentibus esse domus precationis, quum inde personuit Euangelii doctrina, qua totus orbis in fidei consensum coaluit. Et quanquam paulo pòst funditus euersum est, adhuc tamen hodie apparet huius prophetiæ effectus. nam quia de Sion exiuit Lex, necesse est ad illud principium respicere quicunque rite precari volunt. Fateor quidem nullum esse locorum discrimen, quia vbique vult inuocari Dominus: sed quemadmodum dicuntur lingua Chanaan loqui fideles qui Deum Israelis se colere profitentur: ita & in templũ venire, quia inde fluxit vera religio: & illa eadem origo fuit aquarum quæ breui spatio mirum in modum auctæ larga copia profluunt, ac bibentes viuificant, vt meminit Ezechiel: quæ à templo egressæ, Cap. 47. b. 9
ab ortu solis vsque ad occasum se diffundunt, vt est apud Zachariam. Hodie quanquam ad sacros con- Cap. 14. b. 8
uentus agendos templis vtimur, diuersa tamen est ratio: quia ex quo exhibitus est Christus, nobis exter-

na & vmbratilis eius imago minimè proponitur, ſicut olim Patribus ſub Lege. Notãdum præterea eſt, precationis voce totum Dei cultum notari à Propheta. Quantumuis enim multiplex tunc eſſet cæremoniarum copia, docere tamen breuiter Iudæos voluit Deus quorſum illas omnes referri deceret: nempe vt ſpiritualiter ipſum colerent, ſicuti clarius habetur Pſalmo 50. nam illic quoque Deus omnia pietatis exercitia ad precationem reuocat. *At vos feciſtis illam.* Significat Chriſtus querimoniam Ieremiæ competere etiam in ſuum tempus, quo non minus vitiatum erat templum. Propheta hypocritas obiurgat, qui templi fiducia peccandi licentiam ſibi indulgebant. Nam quum Dei conſilium eſſet Iudæos externis ſymbolis, quaſi rudimentis, ad veram pietatem inſtituere, ſicuti hypocritis ſolenne eſt eius veritatem conuertere in mendacium (quaſi ſufficeret externis cæremoniis dare operam) inani templi prætextu contenti erant. Reclamat autem Propheta, Deum templo minimè affixum eſſe, vel cæremoniis alligatum, ideóque fallaciter iactare templi nomen, quod ſpeluncam latronum fecerant. Sicuti enim audacius in ſuis ſpeluncis peccant latrones, quia id ſe impune confidunt facturos: ſic hypocritis ex fictitiæ pietatis obtentu creſcit audacia, vt Deo propemodum illudere non dubitent. Porro quia metaphora ſpeluncæ ad omnes corruptelas extenditur, locum Prophetæ Chriſtus opportunè ad præſentem cauſam accommodat. Additur apud Marcum vetuiſſe Chriſtum nequis vas per templum ferret: hoc eſt, nõ eſſe paſſum quicquam illic à ſacris alienum ſpectari. nam vaſis nomine Hebræi quoduis ſupellectilis genus notant. In ſumma, quicquid templi reuerentiæ & maieſtati obſtabat, Chriſtus ſuſtulit.

14 *Acceſſerunt cæci & claudi.*) Ne authoritas illa quam ſibi præter vſitatum morem vſurpauerat Chriſtus, temeritatis ſuſpecta foret, eam miraculis aſſeruit. Claudos ergo & cæcos in templo ſanauit, vt palàm fieret verè in eum competere Meſſiæ ius atque honorem. nam eum Prophetæ his notis inſigniunt. Vnde iterum perſpicimus quod paulo antè admonui, non eſſe cuiuſlibet è populo imitari hoc Chriſti factum, ne ſe inconſideratè in ſolium Meſſiæ extollat. Hoc quidem tenendum eſt, claudos & cæcos qui ſanati fuerunt, teſtes fuiſſe Diuinæ Chriſti virtutis, acſi Deus è cælo turbæ præconium ſua voce ſanciret.

15 *Quum vidiſſent Principes.*) Lucas narrat Phariſæos iam in via cœpiſſe obſtrepere. Soli tunc diſcipuli clamabant: illis voluerunt ſilentium indici. Reſpondit Chriſtus fruſtra ipſos contendere: quia potius clamorem à lapidibus exprimeret Deus quàm Filii ſui regnum obrui fineret. Credibile autem eſt quum nullus fieret clamandi modus, quin & pueri ipſi accederent, ſimul indignationem Scribis & Sacerdotibus creuiſſe: & tunc deintegro Chriſtum aggreſſos. Videntur autem obliquè illum mordere, dum obiiciunt captare laudem à pueris. Porrò notandum eſt vnde nata fuerit eorum offenſio. Impiæ quidem malitiæ ac virulento Dei contemptui fuiſſe coniunctam, inde patet quòd non minus eos torqueant miracula quàm fauſtæ acclamationes. ſed nunc aliquid magis ſpeciale quæro, quídnam eos maximè pupugerit. Scimus autem quàm acriter pro ſuo iure pugnauerint. huc enim ferebat eos zelus vt tyrannis quam ſemel vſurpauerant, ſalua ipſis maneret. Porrò hæc non minima erat imperii diminutio, ſi plebi liberum fuiſſet Chriſto regium deferre nomen. etiam in rebus minutis ſua decreta volebant pro oraculis haberi, ne quicquam vel probare vel reiicere fas eſſet niſi ex eorum placito. Itaque abſurdum ac peruerſum eſſe iudicant, à plebe ornari quempiam Meſſiæ titulo, quem ipſi nullo gradu dignentur. Et certè æquum erat, ſi officio ſuo functi eſſent, eos toti populo authores ac duces præire. Creati enim

Malach. 2.b.7 erant Sacerdotes, vt ex eorum labiis omnes peterent Legis ſcientiam, denique vt Dei exercituum angeli eſſent ac interpretes. Sed quia perfidè veritatis lucem extinxerant, appoſitè reſpondet Chriſtus, nihil eos proficere dum ſalutis doctrinam ſupprimere conantur: quia potius ex lapidibus erumpet. Subeſt autem tacita conceſſio: neque enim hunc præpoſterum eſſe ordinem Chriſtus negat quòd indoctum vulgus & pueri Meſſiæ aduentum ſua voce primi celebrent: ſed quia veritatem malignè ſuffocant qui legitimi eſſe debebant eius teſtes, non mirum eſſe ſi Deus alios excitet, ac in eorum ignominiam pueros deligat. Hinc ad nos redit non parua conſolatio: quanuis enim tegendo Chriſti regno nullum non lapidem moueant impii, hîc audimus operam eos ludere. Sperant, vbi ex turba quæ regnum Chriſti promouet alios è medio ſuſtulerint, alios metu prohibuerint, ſe voti fore compotes. atqui fruſtrabitur eos Dominus: quia lapidibus potius ora & linguas formabit, quàm vt teſtibus Filii ſui regnum careat.

16 *Nunquam autem legiſtis.*) Anſam calumniæ Scribæ & Sacerdotes ex eo arripiunt quòd ſe patitur Chriſtus regem à pueris vocari: vt ſuperbè improbi ſemper in Chriſti diſcipulis humilitatem deſpiciunt. Malitiam hanc refutat Chriſtus teſtimonio Dauidis, qui infantes quoque ipſos præcones facit gloriæ Dei. Ad verbum ſic habetur, Ex ore infantium & lactentium fundaſti robur. Quo ſignificat Da-

Pſal. 8.a.3 uid, etiamſi omnes linguæ taceant, Deum non opus habere aliis rhetoribus ad illuſtrandam ſuam virtutem, quàm infantibus pueris qui à matrum vberibus adhuc pendent. Ipſi quidem muti ſunt, ſed mirabilis Dei prouidentia, quæ in ipſis relucet, inſtar eſt ſonoræ & magniloquæ facundiæ. Nam qui ſecum reputat quomodo gignatur in vtero matris fœtus, illic foueatur per nouem menſes, tandem in lucem edatur, & paratum alimentum, ſimulac natus eſt, reperiat: neceſſe eſt vt non tantùm ſentiat Deum mundi opificem, ſed totus in eius admirationem feratur. Ita ſol & luna, quanuis ſint elingues creaturæ, tamē

Pſal. 19.a.2 ad canendas Dei laudes deſertum & vocale præconium illis tribuitur. Porrò quum in lingua infantium perſonent elogia Dei, Chriſtus hinc colligit non eſſe abſurdum ſi à pueris qui iam vſu loquendi præditi ſunt, vocem eliciat.

18 *Mane autem reuertens.*) Inter ſolennem illum, de quo audiuimus, Chriſti ingreſſum, & diem Paſchatis, nocturnum illi hoſpitium fuit Bethaniæ: interdiu verò ad docendum in templo apparuit. Hiſtoriam verò quæ medio illo tempore contigit, referunt Matthæus & Marcus quòd Chriſtus in vrbem veniens eſurierit, acceſſerit ad ficum: & quum præter folia nihil in ea reperiſſet, eam maledixerit: arbor verò eius voce maledicta, cõtinuò exaruerit. Porrò Chriſtum non ſimulaſſe eſuriem, ſed verè

perpeſſum

perpessum esse, pro confesso accipio. Scimus enim carnis nostræ infirmitatibus sponte fuisse obnoxium: quanquam natura liber & immunis erat. Sed in eo sita est difficultas, quomodo deceptus fuerit fructum in arbore vacua quærens, præsertim quum nondum esset maturum fructibus tempus: deinde cur tam seuerè excanduerit in arborem innoxiam. Sed nihil absurdi est si dicamus, secundum hominem speciem arboris fuisse illi incognitam: fieri tamen potest vt consultò accesserit, euentum non ignorans. Certè ad maledicendum iracundiæ feruore non rapitur: (fuisset enim non iniusta modò, sed puerilis quoque ac ridicula vltio) Sed quum molesta illi pro carnis sensu esset fames, eam contrario affectu vincere aggressus est: nempe vt Patris gloriam proueheret: quemadmodum alibi dicit, Cibus meus est vt faciam voluntatem Patris. Nam illic quoque cum lassitudine sitique luctatur: & ego in hanc coniecturam magis *Ioan. 4.e.34*
inclino, quod fames illi ad miraculum edendum, suósque docẽdos occasio fuerit. Ergo quum ipsum premeret fames, nec præsto adesset cibus, aliunde se pascit: nempe Dei gloriam propagando. Voluit autem in arbore symbolum proponere qualis tandem exitus maneat hypocritas, & simul detegere quàm inanis sit ac nihili eorum ostentatio.

19 *Ne posthac ex te fructus.*) Hinc discamus quid valeat maledicendi verbum, nempe vt sterilitatis damnetur arbor: sicuti rursum benedicit Deus quum fœcunditatem sua voce inspirat. Cæterùm clarius ex Marco liquet non protinus exaruisse ficum, vel saltem id non fuisse obseruatum à discipulis donec postridie frondibus nudatam viderunt. Idem quoque Marcus vni Petro assignat quod Matthæus communiter omnibus discipulis. sed quum Christus in plurali numero respondeat, colligere promptum est vnum rogasse omnium nomine.

21 *Respondens autem Iesus.*) Vsum miraculi longius extendit Christus, vt suos discipulos ad fidẽ fiduciámque animet. Apud Marcum generalis primum exhortatio ponitur, *Vt habeant fidem Dei.* Sequitur deinde promissio, fide impetraturos quicquid à Deo petierint. Fidem Dei habere tantundem valet atq; certò sibi promittere, & expectare à Deo quicquid opus fuerit. Sed quia fides, siqua est in nobis, erumpit statim in preces, & ad thesauros gratiæ Dei qui verbo ostensi sunt, penetrat, vt illis fruatur: ideo fidei precationem subiungit Christus. nam si tantùm dixisset fore quicquid optabimus, quibusdam visa esset imperiosa vel nimis secura fides. Quare eos verè demum credere ostendit Christus qui bonitate eius & promissionibus freti, suppliciter ad ipsum cõfugiunt. Hic autem locus ad vim naturámque fidei exprimendam insignis est, nempe quòd certitudo sit in Dei bonitatem recumbens, quæ dubitationem non admittit. Neque enim alios credere agnoscit Christus nisi qui indubiè statuunt Deum sibi esse propitium, nec hæsitant quin daturus sit quod petunt. Vnde perspicimus quàm diabolico figmento fascinati sint Papistæ, qui fidem dubitationi permiscent: imò stultę præsumptionis nos insimulãt, si de paterno Dei erga nós fauore persuasi, coram ipso sistere nos audemus. Atqui hoc præcipuè Christi beneficium Paulus commendat, quòd ex fide illius audaciam habemus accedendi ad Deum cum fiducia, ad Ephesios 3.c.12. Docet præterea hic locus verum fidei examen in precibus contineri. Siquis obiiciat vota hæc nunquam fuisse exaudita, vt montes se in mare proiicerent, facilis responsio est, Christum non laxare habenas hominum votis vt pro arbitrio quidlibet appetant, dum fidei regulæ preces subiicit. Sic enim necesse est vt Spiritus omnes nostros affectus verbo Dei frænatos in obsequium cogat. Certam & sine hæsitatione exorandi fiduciam requirit Christus. Vnde porrò eam mens humana concipiat nisi ex Dei verbo? Nunc ergo videmus Christum nihil discipulis promittere nisi se intra metas Diuini beneplaciti contineant.

47 Luc. *Docebat quotidie in templo.*) Marcus & Lucas primò docent ex quo genere hominum constiterit Ecclesia, nempe ex turba ignobili: rursum quósnam habuerit hostes Christus, nempe Sacerdotes & Scribas, omnésque primores. Hæc autem pars est stultitiæ crucis, quòd Deus præterita mundi excellentia, quod stultum est, debile & contemptum eligit. Deinde commemorant bonos illos Ecclesiæ Dei præsides rationem quæsisse perdendi Christi: vnde scelerata eorũ impietas detecta fuit. Nam vt illis Christi persequendi iusta fuisset causa, latronum tamen more ad cædem grassari, vel sicarios clàm submittere nequaquam fas fuit. Tertiò docent, impiam illorum conspirationem repressam esse: quia arcano Dei decreto ad mortem crucis destinatus erat Christus.

MATTH. XXI.

23 *Et quum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes Sacerdotum & seniores populi, dicentes, Qua authoritate hæc facis? & quis dedit tibi istam autoritatem?*

24 *Respondens autẽ Iesus, dixit eis, Interrogabo vos & ego quiddam: quod si dixeritis mihi, & ego vobis dicam qua auto-*

MARC. XI.

27 *Et veniunt rursus Hierosolymam: & quum ambularet in templo, veniũt ad illum principes Sacerdotum, & Scribæ & seniores.*

28 *Et dicunt illi, Qua autoritate hæc facis? & quis tibi dedit autoritatem istam vt hæc facias?*

29 *Iesus autem respondens dixit illis, Quæram à vobis & ipse quiddam, & respondete mihi: & dicã vobis*

LVC. XX.

1 *Et factum est in vno dierum illorum, docente illo populũ in templo, & euangelizante cõuenerunt Principes Sacerdotum, & Scribæ, cum Senioribus.*

2 *Et aiunt illi, dicentes, Dic nobis, qua autoritate ista facis? aut quis est qui dedit tibi autoritatem istam?*

3 *Respõdens autẽ Ie-*

ritate hæc faciam.
25 Baptiſmus I*oan-*
nis vnde erat? è cælo, an
ex hominibus? At illi
cogitabant apud ſe dicen
tes, Si dixerimus, E *cælo,*
dicet nobis, Quare ergo
non credidiſtis illi?
26 Sin autem dixe-
rimus, Ex hominibus: ti-
memus turbam: omnes
enim habent Iohannem
vt Prophetam.
27 E*t reſpondentes*
Ieſu, dixerũt, Neſcimus.
Ait illis & ipſe, Nec ego
dico vobis qua autoritate
hæc faciam.

qua authoritate hæc fa-
ciam.
30 Baptiſmus Iohan-
nis vtrùm è cælo erat, an
ex hominibus? reſpondete
mihi.
31 Et cogitabant apud
ſe, dicentes, Si dixerimus,
E *cælo: dicet, Cur igitur nõ*
credidiſtis illi?
32 At ſi dicamus, Ex
hominibus: timebant popu
lum: omnes enim habebãt
Iohannem quòd verè Pro-
pheta fuiſſet.
33 Et reſpõdentes di-
cunt Ieſu, Neſcimus. E*t* I*e-*
ſus reſpondens dicit illis,
Nec ego dicam vobis qua
autoritate hæc faciam.

ſus dixit ad illos, I*nterroga-*
bo vos & ego vnum quiddã,
& reſpondete mihi.
4 Baptiſmus Iohannis
è cælo erat, an ex hominibus?
5 At illi cogitabant
intra ſe, dicentes, Si dixeri-
mus, E *cælo: dicet, Quare er-*
go non credidiſtis illi?
6 Sin dixerimus, Ex ho
minibus: plebs vniuerſa la-
pidabit nos, perſuaſum enim
habet I*ohannem Prophetam*
eſſe.
7 E*t reſponderunt ſe*
neſcire vnde.
8 E*t* I*eſus ait illis, Ne-*
que ego dico vobis qua auto-
ritate hæc faciam.

23 *Qua authoritate hæc fa.)* Quia non proceſſerant alia conſilia & aperti ad oppugnandum conatus, nunc obliquè tentant Sacerdotes & Scribæ, ſi fortè illum à docendi ratione deiicere queant. Non diſceptant autem de ipſa doctrina, vera ſit nécne, quod iam ſæpius fruſtra fuerant aggreſſi: ſed de vocatione & mandato controuerſiam mouent. Et erat quidem ſpecioſus color: nam quum nemo ſeipſum ingerere debeat vel ad Sacerdotii honorem, vel ad Prophetæ munus, ſed expectanda ſit Dei vocatio: multo minus fas cuiquam erat ſibi Meſſiæ nomen aſſerere, niſi quem Diuinitus electum eſſe conſtaret. quia non tantùm Dei voce, ſed etiam iureiurando conſtitui oportuit, quemadmodum ſcriptum eſt. Sed
Pſal. 110.b.4 peruerſè & impiè agunt, quòd quum tam multis virtutibus teſtata eſſet Diuina Chriſti maieſtas, quaſi omnium ignari, inquirunt vnde prodierit. Quid enim magis abſurdum eſt, quum palàm exertam videant manum Dei, dum ſanantur claudi & cæci, dubitare an homo priuatus ſibi hanc licentiam temere aſſumat? Adde quòd iam antè plus ſatis conuicti fuerant, Chriſtum è cælo eſſe miſſum: vt nihil minus habeant in animo quàm probare Chriſti geſta, vbi Deum agnouerint eorum authorem. In hoc igitur inſiſtunt, non eſſe legitimum Dei miniſtrum quem ſuis ipſi ſuffragiis non elegerint, acſi penes eos tota reſideat poteſtas. Atqui quanuis legitimi eſſent Eccleſiæ præſides, prodigioſum tamen fuit, ſeſe contra Deum efferre. Nunc tenemus cur illis Chriſtus diſertè non reſponderit: quia ſcilicet improbè & ſine pudore de re conſpicua ipſum rogabant.

25 *Baptiſmus Iohannis.)* De Baptiſmo Iohannis eos interrogat Chriſtus, non tantùm vt oſtendat omni autoritate indignos, quia ſanctum Dei Prophetam ſpreuerant: ſed etiam vt eos proprio reſponſo coarguat, impudenter ſimulare rei bene compertæ ignorantiam. Tenendum enim memoria eſt quorſum miſſus fuerit Iohannes, quænam fuerit eius legatio, in quam rem maximè incubuerit. Miſſus fuerat Chriſti præco: minimè defuit ſuis partibus: & ipſe nihil ſibi aliud vendicat niſi vt paret viam Domino. denique Chriſtum digito monſtrauerat, teſtatúſque fuerat vnicum eſſe Dei Filium. Nunc igitur vnde ſibi probari volunt Scribæ nouam Chriſti authoritatem, quum in Iohannis præconio legitima eius fides facta eſſet? Nunc videmus Chriſtum non vſum fuiſſe callido artificio vt ſubterfugeret, ſed obiectæ quęſtioni penitus & ſolidè ſatisfeciſſe. Non enim agnoſci poterat Iohannes Dei ſeruus, quin ipſe Dominus agnoſceretur. Itaque non armauit proteruos homines, qui ſine vllo mandato, ſed priuata audacia publicum ſibi munus vſurpant: neque etiam ſuo exemplo ſophiſticam tacendæ veritatis artem induxit, ſicuti multi verſuti homines falsò eum authorem prætexunt. Fateor equidem non ſemper eodem modo reſpondendum eſſe, ſiquando nobis inſidias tendunt impii: ſed ita prudenter cauendum eſt ab eorum malitia, ne veritas debito patrocinio fraudetur. Cæterùm Baptiſmus hîc non tantùm pro ſigno ablutionis capitur, ſed pro toto Iohannis miniſterio. Voluit enim elicere Chriſtus reſponſum, eſſétne Iohannes verus & legitimus Dei Propheta, an impoſtor. Loquutio tamen hæc continet vtilem doctrinam, Sitne à Deo Baptiſmus Iohannis, an ab hominibus: quia inde colligimus, nullam doctrinam, nullum ſacrum ſignum debere inter pios admitti niſi à Deo profecta eſſe conſtet, nec eſſe in hominum arbitrio quicquã excudere. De Iohanne habetur ſermo, quem alibi Dominus ſupra omnes Prophetas inſigni elogio extollit. Baptiſmum tamen eius, niſi à Deo mandatus eſſet, recipiendum eſſe Chriſtus negat. Quid ergo de fictitiis Sacramentis dicendum, quæ ab hominibus nihili, ſine vllo Dei iuſſu ſtultè inuecta ſunt? Nam Chriſtus his verbis apertè pronuntiat totum Eccleſiæ regimen ſic pendere à nutu Dei, vt hominibus nefas ſit quicquam à ſeipſis inducere.

Cogitabant apud ſe dicentes. Hîc perſpicitur Sacerdotum impietas. non reputant quid verum ſit, neque interrogant ſuam conſcientiam: imò turpiter malunt tergiuerſari quàm fateri quod verum eſſe norunt, nequid ſuæ tyrannidi decedat. Sic omnes impii, quanquam diſcendi ſe cupidos fingant, obſtruunt

struunt tamen ianuã veritati, si cupiditati suæ sentiant esse aduersam. Non ergo eos sine responso ablegat Christus, sed pudefactos ac confusos dimittit: & quantum satis est, producto in medium Iohannis testimonio, Diuina potentia se instructum esse demonstrat.

MATTH. XXI.	MARC.	LVC.
28 *Quid autem vobis videtur? Homo habebat duos filios: & accedens ad priorem, dixit, Fili, vade, hodie operare in vinea mea.*		
29 *Ille autem respondens ait, Nolo. Postea verò pœnitentia motus abijt.*		
30 *Accedens autẽ ad alterum, dixit similiter. At ille respondens dixit,* Ego *domine. Et non abijt.*		
31 *Vter è duobus fecit quod voluit Pater? Et dicunt ei. Prior. Dicit illis Iesus, Amen dico vobis quòd publicani & meretrices præcedent vos in regnum Dei.*		
32 *Venit enim ad vos Iohannes per viam iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei. vos autem quum vidissetis, non fuistis tacti pœnitentia, vt crederetis ei.*		

Clausula hæc ostendit in quem finem tendat parabola, quùm Scribis & Sacerdotibus eos Christus præfert qui vulgò infames ac detestabiles erant. Nam istis hypocritis laruam detrahit, ne se amplius venditent pro Dei ministris, & inane pietatis studium obtendant. Quanquam enim ambitio eorum, & superbia, & crudelitas & auaritia omnibus notæ essent, prorsus tamen alii censeri volebant. Et quum nuper Christum aggressi sunt, de ordine Ecclesiæ se esse solicitos mentiebantur, acsi fidi essent & probi eius vindices. Quum ita crassè Deo & hominibus illudant, eorum impudentiam refellit Christus, ostendens ipsos nihil minus esse quàm quòd iactabant, adeóque procul abesse ab ea dignitate in qua sibi placebant, vt infra Publicanos & meretrices subsidant. Nam quòd se profitebantur optimos Diuini cultus custodes, & Legis zelotas, hoc perinde esse Christus dicit ac siquis filius patri verbo tenus obsequium promittat, eum tamen frustretur. Quod ad Publicanos & meretrices spectat, non excusat eorum vitia, sed dissolutam eorum vitam comparat proterui & parum modesti filii contumaciæ, qui patris imperium primò reiicit: sed in hoc longè præstare docet: quia non ad extremum vsque in suis vitiis persistant, quin potius ad iugum subeundum, quod ferociter repulerant, placidi sint ac morigeri. Nunc tenemus Christi consilium: non tantùm Sacerdotes & Scribas obiurgat quòd obstinatè resistant Deo, nec resipiscant, toties moniti, sed honore eos spoliat quo indigni erant quia deterior sit illorũ impietas quàm meretricum lasciuia.

30 *Ego domine.)* Hæc phrasis ex lingua Hebraica sumpta est. nam dum obsequia sua offerre volunt Hebræi, ac testari se præsto esse ad parendum, sic loquuntur, Ecce ego adsum domine. Est autem virtus per se laudabilis, simulatq; verbum fecit Deus, prompto & alacri studio obsequi. Nec verò Christus tarditatem hîc in laude ponit: sed quum vtrunque vitiosum sit, postquam moram quis traxerit, tandem ad officium descendere, & verbis profiteri quod non præstes: hanc hypocrisin minus tolerabilem esse docet Christus quàm ferociam quæ temporis successu dometur.

32 *Venit autem Iohannes.)* Quum Iohannes fidelis fuerit Dei minister, quicquid docuit, Christus in ipsius Dei personam confert. Plenior fuisset loquutio, Venit Deus, iustitiæ viam Iohannis ore demonstrans: sed quia Iohannes Dei nomine, non tanquam priuatus homo loquutus erat, meritò in Dei locum substituitur. Atqui hic locus Verbi prædicationi non paruam authoritatem conciliat, dum præfracti in eum & rebelles esse dicuntur quicunque pias & sanctas doctoris ab eo missi admonitiones contempserint. Iustitiæ nomen quidam subtilius exponunt, quibus ego suo sensu frui permitto. Mihi tamen nihil aliud sonat quàm Iohannis doctrinam puram & rectam fuisse: acsi dixisset, nihil fuisse causæ cur eum reiicerent. Porrò quum Publicanos credidisse dicit, non tantùm significat verbo annuisse, sed serio affectu amplexos esse quod audierant. Vnde colligimus, fidem non solùm in eo esse positam siquis veræ doctrinæ subscribat: sed maius aliquid & altius comprehendere, vt auditor sibiipsi renuntians, vitam suam Deo penitus addicat. Quum dicit ne tali quidem exemplo fuisse commotos, obstinatam eorum malitiam amplificat. nam hoc extremæ desperationis signum fuit, saltem meretrices & publicanos non sequi.

MATTH. XXI.	MARC. XII.	LVC. XX.
33 *Aliam parabolam audite, Homo quidã erat paterfamiliâs, qui plãtauit vineã, & sepem circundedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agrico*	1 *Et cœpit illis per parabolas loqui, Vineam plãtauit homo, & circundedit sepem, & fodit lacũ, & ædificauit turrim, & elocauit eã agricolis,*	9 *Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, Homo quidam plantauit vineam, & locauit eam colonis, & ipse peregre egit multo tempore.*

lis, ac peregre profectus est.
34 Quum autem tem-
pus fructuum appropinquas-
set, misit seruos suos ad agrico-
las, vt acciperẽt fructus ipsius.
35 Et agricolæ apprehen
sis seruis eius alium ceciderũt,
alium occiderunt, alium verò
lapidauerunt.
36 Iterum misit alios ser
uos plures prioribus, & fece-
runt illis similiter.
37 Nouissimè autem mi-
sit ad eos filium suum, dicens,
Reuerebuntur filium meum.
38 Agricolæ autem viso
filio dixerunt intra se, Hic est
hæres: venite, occidamus eum,
& occupemus hæreditatem
eius.
39 Et apprehensum eie-
cerunt ex vinea, & occiderũt.
40 Quum ergo venerit
dominus vineæ, quid faciet a-
gricolis illis?
41 Aiũt illi, Quum ma-
li sint, malè perdet eos, & vi-
neam suam locabit alijs agri-
colis, qui reddent ei fructum
temporibus suis.
42 Dicit illis Iesus, Nun
quã legistis in Scripturis, La-
pidem quem reprobauerunt
ædificãtes, hic factus est in ca
put anguli, A Domino factum
est hoc, & est mirabile in ocu-
lis nostris?
43 Ideo dico vobis, Au-
feretur à vobis regnum Dei,
& dabitur genti facienti fru-
ctus eius.
44 Et qui ceciderit su-
per lapidem hunc, confringe-
tur: super quem verò cecide-
rit, conteret eum.
45 Et quum audissent
principes Sacerdotum ac Pha-
risæi parabolas eius, cognoue-
runt quòd de ipsis diceret.
46 Et quærẽtes eum cõ-
prehẽdere, timuerunt turbas,
quia tãquam Prophetam eum
habebant.

& peregre profectus est.
2 Et misit opportu-
no tempore ad agrico-
las seruum, vt ab agri-
colis acciperet è fructu
vineæ.
3 At illi arreptum
eum ceciderunt, ac remi-
serunt vacuum.
4 Et rursum misit
ad illos alium seruum:
& illi coniectis in eum
saxis caput illi contude-
runt, remiserúntque cõ-
tumelijs affectum.
5 Et rursus alium
misit, & illũ occiderunt,
multósque alios, hos qui
dem cædentes, illos verò
occidentes.
6 Itaque quum v-
num adhuc haberet, filiũ
suum dilectum, misit e-
tiam eum ad illos postre-
mum, dicens, Reuerebun
tur filium meum.
7 Illi verò agrico-
læ dixerunt intra se, Hic
est hæres: venite, occida
mus eum, & nostra erit
hæreditas.
8 Et arreptum eum
occiderunt, & eiecerunt
extra vineam.
9 Quid igitur fa-
cturus est dominus vi-
neæ? veniet, & perdet
agricolas, & dabit vine-
am alijs.
10 An ne hãc qui-
dem Scripturã legistis,
Lapidem quem reproba
uerunt ædificãtes, hic fa-
ctus est in caput anguli.
11 A Domino factũ
est hoc, & est mirabile in
oculis nostris?
12 Et quærebãt eũ
cõprehendere, & timue-
runt turbam: sciebant e-
nim quòd aduersus ipsos
parabolã dixisset: & re-
licto illo abierunt.

10 Et opportuno tem-
pore misit ad colonos seruũ,
vt de fructu vineæ darent
ei: qui cæsum emiserũt va-
cuum.
11 Et rursus adhuc al
terum seruum misit: illi ve-
rò hunc quoque cæsum &
contumelijs affectum emi-
serunt vacuum.
12 Rursus misit & ter
tium: at illi hunc quoque
vulneribus inflictis eiece-
runt.
13 Dixit autem domi
nus vineæ, Quid faciam?
mittam filium meum dile-
ctum: forsitan hunc quum
viderint, reuerebuntur.
14 Quem quum vi-
dissent coloni, cogitauerunt
intra se, dicentes, Hic est
hæres: venite, occidamus
illum, vt nostra fiat hære-
ditas.
15 Et eiectũ illum ex-
tra vineam occiderũt. quid
ergo faciet illis dominus vi-
neæ?
16 Veniet, & perdet
colonos istos, & dabit vi-
neam alijs. Quod quum
audissent, dixerunt, Ab-
sit.
17 Ille verò intuitus
eos, ait, Quid est ergo hoc
quod scriptum est, Lapidem
quem reprobauerunt ædifi-
cantes, is factus est in ca-
put anguli?
18 Omnis qui cecide-
rit super illum lapidem, con
quassabitur: super quem
autem ceciderit, cõminuet
illum.
19 Et quærebant prin
cipes Sacerdotum & Scribæ
inijcere in illum manus ea-
dem hora, & timuerunt po
pulum: cognouerunt enim
quòd in ipsos dixisset simi-
litudinem hanc.

33 *Aliam parabolam audite.)* Nonnihil discrepant Lucæ verba, qui dicit Christum loquutum ad turbas: atqui sermo ad Sacerdotes & Scribas dirigitur. Sed facilis solutio est, quod Christus, licet stylū in ipsos stringeret, tamen coram tota plebe detexerit eorum ignominiam. Marcus quum dicit Christum cœpisse loqui per parabolas, eam quæ prima erat ordine omittit: sicuti & aliis locis ex tota summa partem duntaxat attingit. Porro huius parabolæ summa est, non esse nouum si Sacerdotes aliique Ecclesiæ proceres Deum iure suo fraudare impiè conentur. nam simili pridem latrocinio grassatos fuisse in Prophetas, & nunc ad Filium interficiendum paratos esse, sed non impunè tandem laturos: quia Deus iuris sui vindex exurget. Duplex autem est scopus, vt Sacerdotibus ingratitudinē exprobret perfidiæ & sceleris plenam: deinde vt offendiculum tollat quod instabat ex propinqua sua morte. Fallaci enim titulo apud vulgus imperitum & simplices tantum profecerant, vt ab eorum decreto & nutu penderet inter Iudæos religio. Præmunit ergo infimos Christus, ac docet, quum à Sacerdotibus olim tot occisi fuerint Prophetæ alii super alios, non esse cur turbetur quisquam si tale exemplum in sua quoque persona editum fuerit. Sed iam singulas partes expendamus, *Plantauit vineam.* Frequenter in Scriptura occurrit hæc similitudo. Quod ad præsentem locum spectat, tantum significat Christus, dum Pastores Ecclesiæ suæ Deus præficit, ius suum in eos minimè transferre, sed perinde facere acsi pater familiâs vineam aut agrum colono locaret, qui operam suam culturæ impendens, annuum fructum solueret. Quemadmodū autē apud Iesaiam & Ieremiam conqueritur quòd ex vinea ad quam colendam multum laboris & sumptus impenderat, nullum fructum retulerit: ita hoc loco vinitores ipsos accusat, qui prouentum vineæ quasi violenti prædones sibi rapiunt. Quòd dicit Christus agricolas vineam pulchrè ornatam & instructam è manu patrisfamiliâs accepisse, eorum crimen non leuiter exaggerat. nam quo liberalius cum ipsis actum est, eo maiore odio digna est ingratitudo. Hoc argumento vtitur Paulus, dum hortari vult Pastores ad munus suum strenuè peragendum, quod œconomi sint, electi ad regendam Dei domum, quæ columna est & firmamentum veritatis. Et rectè. nam quo splendidior & magis honorifica est eorum conditio, eo magis Deo obstricti sunt, ne segniter in opere versentur. Quo magis (vt iam dictū est) eorum detestabilis est perfidia, quibus ludibrio est tanta Dei liberalitas, tantúsque honor quo ipsos dignatus est. Cæterùm vineam plantauerat Deus quando gratuitæ suæ adoptionis memor, populum ex Ægypto liberatum deintegro sibi in peculium segregauerat, séque in Deum & Patrem ei fore testatus, vocauerat in spem æternæ salutis. Hæc enim plantatio est cuius mentio fit Iesaiæ 60.d.21. & aliis locis. Per *Torcular* & *turrem* intellige adminicula quæ ad alendam populi fidem Legis doctrinæ adiūcta fuerant: vt sacrificia & aliæ cæremoniæ. Deus enim, instar prouidi & seduli patrisfamiliâs, nihil diligentiæ reliquum fecit quin omnibus præsidiis Ecclesiam suam muniret. *Locauit eam agricolis.* Posset quidem per se Deus absque hominum opera tueri bene compositum Ecclesiæ statum: sed homines sibi assumit ministros, eorúmque manibus vtitur. Sic olim Sacerdotes instituit, qui tanquam vineæ cultores essent. Sed mirum est cur Prophetas Christus seruis comparet, qui peractis vindemiis ad fructum exigendum mittuntur. nam scimus ipsos quoque fuisse vinitores, & commune munus cum Sacerdotibus fuisse illis iniunctum. Respondeo, Christo non fuisse necessarium exactè vel scrupulosè exprimere quid simile vel diuersum esset inter duos istos ordines. Certè hac lege creati initio erant Sacerdotes vt sana doctrina perfectè Ecclesiam excolerent. sed quum socordia vel inscitia mandatum sibi opus negligerēt, subinissi sunt quasi in extraordinarium subsidium Prophetæ, qui vitem noxiis herbis purgarent, putarent superuacuum sarmentum, cæterisque operis supplerent Sacerdotum desidiam: interim tamen populum seuerè arguerent, collapsam restituerent pietatem, expergefacerent sopitos animos, Deique cultum & nouam vitam reducerent. Hoc autem quid aliud erat quàm prouentum Deo ex sua vinea debitum poscere? Quod Christus ad suum institutum aptè veréque accommodat. neque enim penes Prophetas continuum & stabile erat Ecclesiæ regimen, sed à Sacerdotibus retentum semper fuit, quemadmodum siquis ignauus colonus culturam deserens, locum tamen cui præpositus semel fuit possessionis prætextu occupet.

Iesa.5.a.4
Iere.2.d.21
1.Tim.3.d.15

35 *Alium ceciderunt.)* Hîc paulum differunt Marcus & Lucas à Matthæo: nam quum hic plures seruos commemoret, & quū omnes malè & indignè tractati essent, maiorem numerū rursus summissum: illi singulos tantum ordine ponunt, quasi non simul duo vel tres missi forent, sed vnus post alium. Quanquam autem omnibus idem communiter fuit propositum, nempe Iudæos idem in Filio ausuros quod in Prophetis non semel fecerant: Matthæus tamen expressius rem ipsam declarat: nempe quòd Deus, Prophetarum copiam mittendo, certauerit cum Sacerdotum malitia. Vnde apparet quàm indomita fuerit illorum rabies, ad quam corrigendam nulla remedia profecerint.

37 *Verebuntur Filium.)* Hæc quidem cogitatio propriè in Deum non conuenit. sciebat enim quid futurum esset, nec spe melioris euentus deceptus fuit: sed vsitatum est, præsertim in parabolis, ad eum transferri humanos affectus. Neque tamen hoc abs re additum est, quia voluit Christus tanquam in speculo repræsentare quàm deplorata esset illorum impietas, cuius hoc nimis certum fuit examen, contra Dei Filium, qui ipsos ad sanam mentem reuocaturus venerat, diabolico furore insurgere. Sicuti autem crudeli Prophetarum cæde, quantum in se erat, Deum prius à sua hæreditate depulerant: ita hic scelerum omnium cumulus fuit, Filium interficere, vt regnarent quasi in orbata domo. Nam certè hæc Sacerdotibus aduersus Christum sæuiendi causa fuit, ne tyrannidem quasi prædam amitterent. Ipse enim est per quem Deus Pater vult præesse, & cui omne imperium detulit. In fine etiam paululum variant Euangelistæ. Matthæus enim extortam illis confessionem refert, qua seipsos damnarunt: Marcus simpliciter Christum pronuntiasse qua pœna serui adeò nequam & improbi multandi sint. Lucas apertius in speciem dissentit, auersatos fuisse dicens denuntiatam à Christo pœnam. Verum si propius expendimus sensum, nulla est repugnantia, quia de pœna quam meriti erant tales serui non dubium est quin assensi fuerint Christo: sed quum in se tam crimen quàm iudicium conferri sentirent, hoc ipsum deprecati sunt.

42 *Nunquam legistis.)* Tenendum est quod paulo antè diximus, quum Sacerdotes & Scribæ addictum sibi haberent populum, hoc inter ipsos axioma volitasse, solos esse legitimos arbitros & iudices futuræ redemptionis: vt nemo in Messiam recipiendus foret nisi quem nutu suffragióque suo probassent. Ideo contendunt esse impossibile quod dixerat Christus, filium & hæredem domini vineæ ab ipsis interfici. Hoc autem Christus Scripturæ testimonio confirmat: & emphatica est interrogatio, acsi dixisset, Vos pro magno absurdo ducitis, fieri posse vt vineæ coloni impiè contra Dei Filium conspirent. quid? an Scriptura prædixit læto fauore plausúque exceptum iri, ac non potius ipsos primores fore illi aduersos? Porro locus quem citat, ex eodem Psalmo sumptus est vnde & fausta illa acclamatio, Saluú fac Domine, Benedictus qui venit in nomine Domini. Esse autem vaticinium de regno Messiæ, inde constat, quod Dauid hac Lege Rex à Deo creatus fuit vt soliú eius perpetuo staret quandiu lucerent in cælo sol & luna, & collapsum rursus Dei gratia in pristinum statum rediret. Quum ergo Psalmus ille descriptionem regni Dauidis contineat, simul annexa est perpetuitas quam sequitur restitutio. Si de regno aliquo temporali sermo esset, impropriè ad se traheret Christus. Sed notandum semper est qualem in Dauidis persona regnum Deus erexerit: nempe quod in vero Messia vsque ad finem mundi stabiliret. nam vetus illa vnctio vmbratilis fuit. Vnde colligitur, quod in Dauide actum est, præludium & figuram Christi fuisse. Redeamus nunc ad verba Psalmi. Incredibile ducebant Scribæ & Sacerdotes Christum reiici ab Ecclesiæ præfectis. probat autem ex Psalmo, mirifica Dei virtute, inuitis hominibus, in suo solio locandum esse: atque id iam olim fuisse in Dauide adumbratum, quem reiectum à proceribus Deus suscepit, vt specimen ac documentum ederet quid tandem facturus esset in suo Christo. Propheta autem metaphoram sumit ab ædificiis. nam quia Ecclesia, Dei sacrarium est, meritò Christus, in quo fundata est, vocatur lapis angularis, hoc est, qui sustinet totam ædificii molem. Non omni ex parte quadraret similitudo, siquis vellet singula quæ in Christum competunt excutere: sed optimè conuenit, quia in eum recumbit Ecclesiæ salus, & ipse eius statum continet. Itaque alii deinde Prophetæ eandem loquendi formam sequuti sunt, præsertim Iesaias & Daniel. Sed Iesaias propius ad hunc locum alludit, qui Deum sic loquentem inducit, Ecce pono in Sion lapidem fundamenti, lapidem pretiosum & electum, ad quem impingent ambæ domus Israel. In Nouo autem testamento passim hic idem loquendi modus occurrit. Summa ergo est, regnum Dei fundandum esse in lapide quem architecti ipsi tanquam reprobum & nihili abiicient. ac sensus est, Messiam, qui salutis Ecclesiæ fundamentum est, non communibus hominum suffragiis electum iri: sed quum Deus arcana & insperata virtute mirabiliter eum euehet, contrarios illi fore & infensos principes quibus mandata est ædificii cura. Cæterum duo hic nobis spectanda sunt. Deus enim, ne perturbent nos impii hominum conatus, qui ad impediendum Christi regnum consurgunt, nos ante tempus admonuit ita fore. Deinde, quicquid moliantur homines, simul testatus est in erigendo Christo regno victricem fore suam potentiam. Vtrunque sedulò nobis obseruandum est. Prodigii simile est, reiici salutis authorem non ab extraneis, sed à domesticis: neque à stulta plebe, sed ab ipsis principibus qui gubernacula Ecclesiæ tenent. Contra tam absurdum hominum furorem munienda est fides, ne labascat rei nouitate. Nunc tenemus quàm vtilis sit prædictio, quæ pias mentes à terrore eximit, quem alioqui ex tristi spectaculo conciperent. nihil enim minus consentaneum quàm membra in caput, colonos in dominú, consiliarios in regem suum insurgere, & architectos fundamentum reiicere ab ædificio. Plus etiam energiæ subest alteri membro, vbi pronuntiat Deus impios Christum reprobando, nihil profecturos, quin sua illi integra maneat dignitas: nempe vt fideles hac promissione freti, peruersam hominum superbiam in Christo spernendo, securè quasi ex alto rideant. Nam vbi omnia machinati fuerint, Christus tamen ipsis inuitis tenebit quem Pater illi attribuit locum. Quantumuis illi ferociter insultent qui videntur honore & excellentia præditi, stabit nihilominus in suo gradu, nec quicquam illi ex prauo contemptu decedet. Denique præualebit Dei authoritas, vt lapis sit electus & pretiosus, qui Ecclesiam Dei, regnum & templum sustineat. Porro dicitur, *Positus lapis in caput anguli*, non quòd tantùm pars sit fundamenti (quum ex aliis locis constet in ipso vno solidè fundatam esse Ecclesiam) sed simpliciter hoc voluit Propheta, præcipuam fore ædificii fulturam. Quidam in voce *Anguli* subtiliter philosophantur, Christum locari in angulo, quia duos parietes diuersos, Gentes scilicet ac Iudæos, simul coniungat. Meo tamen iudicio non altius respexit Dauid quàm quòd lapis angularis sustinet præcipuum ædificii pondus. Nunc quæritur quomodo Spiritus *Architectos* vocet qui tantùm in ruinam & excidium templi Dei incumbunt. Nam se ideo probum fuisse architectum gloriatur Paulus, quia in solo Christo Ecclesiam fundauerit. Responsio facilis est, Quanuis iniunctum sibi munus perfidè administrent, vocationis tamen respectu hoc elogium ipsis concedit. Sic Propheticum nomen impostoribus sæpe tribuitur: & vocantur Pastores qui luporum instar gregem deuorant. Nec verò hoc illis tam honorificum est quàm eos detestabiles reddit, dum templum Dei funditus diruunt, cui extruendo præfecti erant. Hinc colligitur vtilis admonitio, non obstare legitimam vocationem quominus impii sint ac scelerati Christi hostes qui ministri esse debuerant. Certè legale sacerdotium Diuinitus ordinatum erat, & Leuitis permissa erat à Domino potestas regendæ Ecclesiæ: an ideo fideliter suo munere defuncti sunt? an illis obedire pios decuit ad Christum negandum? Eat nunc Papa cum suis cornutis Episcopis, & sibi fidem in omnibus habendam esse iactent quia Pastorum locum occupant. Vt demus rite ad Ecclesiæ regimen vocatos: frustra tamen plus sibi arrogant quàm se titulares esse Ecclesiæ Præsules. Atqui ne vocationis quidem titulus illis suppetit. nam vt se in hanc tyrannidem attollerent, euerti necesse fuit totum Ecclesiæ ordinem. Verùm vt iurisdictionem ordinariam sibi meritò vsurpent, si tamen euertunt sacram Dei domum, nonnisi nomine tenus architecti censendi sunt. Non semper hoc quidem accidit vt Christum reiiciant quibus mandatum est Ecclesiæ regimen. nam & sub Lege fuerunt multi pii Sacerdotes, & sub regno Christi Pastores etiam quidam strenuè & bona fide in ædificanda Ecclesia laborarunt: sed tamen quia impleri hoc oportet, vt lapidem reprobent

Psal. 118.c.22 — Iesa.28.d.16 — 1.Cor.3.b.11

reprobent architecti, prudenter inter eos discernere conuenit. Et data opera nos Spiritus sanctus admonuit, nequos inanis titulus & vocationis dignitas fallat. *A Domino factum est.*) Quia hoc à communi hominum iudicio nimis remotum est, vt Filium Dei principem suum repudient ipsi Ecclesiæ Pastores, ad arcanum Dei consilium nos reuocat Propheta, quod licet non comprehendamus sensu nostro, suspicere & mirari conuenit. Sciamus ergo ansam omnibus quæstionibus hic præcidi, ac disertè vetari nequis naturam regni Christi ratione carnis æstimet ac metiatur. cuius enim stultitiæ est, miraculū, ad quod adorandum nos hortatur Propheta, velle ingenii nostri modulo subiicere? Tu de regno Christi nihil admittes nisi quod tibi probabile visum fuerit? cuius exordium Spiritus sanctus mysterium esse pronuntiat summa admiratione dignum, quia humanos oculos lateat. Meminerimus itaque, quoties de Ecclesiæ ortu, restitutione, statu, totáque salute agitur, non esse consulendos sensus nostros, sed tribuendum virtuti Dei honorem, vt absconditum eius opus miremur. Subest etiam hîc inter Deum & homines tacita antithesis, non enim solum amplecti iubemur mirificam regendæ Ecclesiæ rationem, quia Diuinum est opus: sed simul reuocamur à stulta hominum reuerentia, quæ sæpe Dei gloriam obscurat. acsi dixisset Propheta, quamlibet splendidis titulis polleant homines peruersè tamen fieri siquis illos Deo opponat. Quo refellitur diabolica Papistarum impietas, qui laruatæ Ecclesiæ suæ determinationem Dei verbo præferre non dubitant. Vnde enim secundum eos pendet verbi Dei authoritas, nisi ab hominum placito, vt Deo nihil plus sit iuris residuum quàm quod ab Ecclesia precariò accipit? Longè aliter hoc loco nos instituit Spiritus: nempe, simulac in medium prodit maiestas Dei, silendum esse toti mundo.

43 *Ideo dico vobis.*) Hactenus sermonem suum direxit Christus ad duces & rectores, sed coram plebe: nunc verò plebem ipsam similiter compellat: neque id absque causa, quum socia adiutrix esset Sacerdotibus & Scribis ad impediendam Dei gratiam. A Sacerdotibus quidem malum oriebatur: sed iam hoc suis peccatis meritus fuerat populus, vt tam corruptos ac degeneres haberet Pastores: deinde totum corpus simili ferè malitia infectum erat, vt Deo resisteret. Hæc ratio est cur horrendam Dei vindictam omnibus promiscuè Christus denuntiet. nam vt primatu inflati erant Sacerdotes, ita reliquus populus adoptionis prætextu superbiebat. Nunc Christus Deum illis negat esse obstrictum, ideóque fore vt honorem quo se reddebant indignos, aliò transferat. Atque illis quidem hoc semel dictum fuit: nostra autem omnium causa scriptum est, vt si nos Deus elegerit in populum, ne lasciuiamus inani prauáque carnis fiducia, sed nos illi vicissim studeamus filios præstare quales postulat. Nam si ramis naturalibus non pepercit, quid insititiis facturus est? Regnum Dei hæreditario iure apud se residere Iudæi putabant, ideóque securè obstinati erant in suis vitiis. Nos in eorum locum repentè præter naturam successimus: multo itaque minus nobis affixum erit, nisi veræ pietatis radice nitatur. Sicuti autem terrorem incutere nobis debet quòd regno Dei priuatum iri Christus minatur qui illud profanauerint: ita consolari pios omnes potest quæ hîc notatur eius perpetuitas. nam his verbis significat Christus, quãuis Dei cultum apud se pessundent impii, non tamen facturos vt aboleatur Christi nomen & pereat vera religio: quia Deus (in cuius manu sunt omnes fines terræ) alibi regno suo domicilium sedémque reperiet. Discendum est præterea ex hoc loco, Euangelium non ideo prædicari vt sterile & otiosum iaceat, sed vt fructificet. Rom.11.c.21

44 *Qui ceciderit super lapidem.*) Confirmat apertius Christus proximam sententiam, nihil scilicet perire sibi vel minui dum ab impiis reiicitur: quia vt lapidea sit vel ferrea eorum obstinatio, sua tamen duritie ipsos confringet, ac proinde ipsorum exitio magis illustrabitur. Miram in Iudæis peruicaciam cernebat, necesse ergo fuit genus hoc vindictæ seuerè illis proponi, ne tam securè impingerent. Hęc doctrina partim nos erudit, vt tenero & flexibili corde nos Christo domandos placidè tradamus: partim etiam contra impiorum contumaciam furiosósque impetus confirmat, quos tandem formidabilis manet exitus. *Cadere* super Christum dicuntur qui ad eum opprimendum ruunt: non quòd ipso altius conscendant, sed quia eousque abripit eos sua insania vt Christum quasi è sublimi impetere conentur. Hoc verò solùm proficere ipsos docet vt ipso conflictu frangātur. Sed vbi ita se fastuosè extulerint, aliud fore prædicit, vt scilicet conterantur sub lapide in quem tam audacter irruerant.

45 *Cognouerunt quod de ipsis.*) Ostendunt Euangelistæ quàm parum Christus profecerit, ne miremur si hodie non omnes ad obsequium Dei cogit Euangelii doctrina. Discamus etiam fieri aliter non posse quin rabiem impiorum magis ac magis accendant minæ. nam sicuti Deus verbum suum cordibus nostris obsignat, sic etiam eius cauterio vulnerat malas conscientias. quo fit vt magis exardeat impietas. Rogandus itaque est vt nos ad voluntarium metum subigat, ne nuda vindictæ eius cognitio nos magis exasperet. Quòd solo plebis metu tenentur ne manum Christo iniicere audeant, sciamus iniectum illis Diuinitus fuisse frænum. Vnde etiam non parum suauis consolatio redit ad fideles, dum audiunt se Dei præsidio tegi, vt è mortis faucibus subinde emergant.

MATTH. XXII.	MARC. XII.	LVC. XX.
15 *Tunc abeuntes Pharisæi consilium ceperunt vt illaquearēt eū in sermone.* 16 *Et mittunt ad illū discipulos suos cum Herodianis, dicentes, Magister, scimus quòd verax sis, &*	13 *Ac mittunt ad eū quosdam è Pharisæis & Herodianis, vt eum caperent in sermone.* 14 *Illi verò quum venissent, dicunt ei, Præceptor, scimus quòd verax*	20 *Et obseruantes, miserunt insidiatores qui se iustos simularent, vt caperent eum in sermone, traderéntque illum principatui, & potestati Præsidis.* 21 *Et interrogauerunt*

viam Dei in veritate doceas, neque cures quenquam. non enim respicis personam hominum.
17 *Dic ergo nobis, quid tibi videtur? licet cẽsum dare Cæsari, an non?*
18 *Cognita autẽ Iesus malitia eorũ ait, Quid me tentatis hypocritæ?*
19 *Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium.*
20 *Et ait illis, Cuius est imago hæc & inscriptio?*
21 *Dicũt ei, Cæsaris. Tunc ait illis, Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.*
22 *Et his auditis mirati sunt, & eo omisso abierunt.*

es, & non curas quenquam: non enim respicis personam hominum, sed in veritate viam Dei doces: licet censum dare Cæsari, an non? dabimus an non dabimus?
15 *Ille verò sciens eorum simulationẽ, dixit illis, Quid me tentatis? afferte mihi denarium vt videam.*
16 *Illi verò attulerunt: & dicit eis, Cuius est imago hæc & inscriptio? Illi verò dixerunt ei, Cæsaris.*
17 *Et respondens Iesus dixit illis, Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et admirati sunt de eo.*

eum, dicentes, Magister, scimus quòd rectè dicis ac doces, nec respicis personam, sed viam Dei in veritate doces:
22 *Licet nobis tributum dare Cæsari, an non?*
23 *Cognita autẽ eorũ versutia dixit ad eos, Quid me tentatis?*
24 *Ostendite mihi denarium. Cuius habet imaginem & inscriptionem? Respõdẽtes dixerunt, Cæsaris.*
25 *Et ait illis, Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ Dei sunt Deo.*
26 *Et non potuerunt verbum eius reprehendere coram populo: & mirati super responso eius, tacuerunt.*

Quum Pharisæi alia omnia in Christum frustra tentassent, hoc postremò putarunt optimum esse eius perdendi compendium, si Præsidi tanquam seditiosum ac res nouas molientem traderent. De censu (vt alibi vidimus) tunc magna erat apud Iudæos disceptatio. nam quũ censum, quem Deus in Lege Mosaica sibi solui iubebat, Romani ad se transtulissent, passim fremebant Iudæi, indignum esse ac minimè ferendum facinus, quod profani homines Diuinum ius hoc modo ad se raperent. Adde quòd quum illa legalis census indictio adoptionis eorum testis esset, honore sibi debito se spoliari putabant. Iam vt quisque tenuissimus erat, ad tumultuandum audaciorem reddebat paupertatis fiducia. Hanc igitur captandi Christi astutiam Pharisæi excogitant, quòd de censu vtrouis modo responderit, laqueos sibi induet. si negauerit soluendum esse, seditionis reus erit: sin verò confessus fuerit iure deberi, gẽtis suæ hostis ac patriæ libertatis proditor habebitur. Porrò huc præcipuè spectant vt plebem ab eo alienent. Hæc captura est quam notant Euangelistæ, quia vndique irretitum esse Christum putant, vt iam effugere nequeat. Quia autem professi erant eius hostes, idcóque se fore suspectos nouerant, quosdam subornãt è suis discipulis, quemadmodum dicit Matthæus. Lucas autem insidiatores vocat, qui se iustos esse simularent: hoc est, dolosè obtenderent simplicem rectúmque discendi affectũ. Neque enim simulatio iustitiæ hîc in genere accipitur, sed restringitur ad præsentem causam: quia nisi docilitatis syncerique studii prætextu admissi non essent. Herodianos sibi adiungunt, qui Romano imperio magis fauebant: vnde ad criminandum erant aptiores. Notare autem operæpretium est, quum acre inter ipsos esset dissidium, tanto Christi odio ardere vt ad eum perdendum conspirent. Quænam fuerit secta ista, alibi diximus. nam quum Herodes tantùm semiiudæus esset, vel degener atque adulterinus Legis professor, quicunque exactè volebant ac omni ex parte seruari Legem, illum cum impuro suo cultu damnabant: ipse autem suos adulatores habebat, qui colorem inducerent peruersæ eius doctrinæ. Itaque præter alias sectas illo tempore nata erat aulica religio.

Herodiani.

16 *Magister, scimus.)* Hæc est iustitia quam simulant, dum se blandè subiiciunt Christo, quasi discendi cupidi: nec solùm imbuti pietate, sed etiam de illius doctrina rectè persuasi. nam si ex animo loquuti essent, hæc vera erat rectitudo. Quare ex eorum verbis probi fidique doctoris, qualem se Christum habere fingebant definitio colligi potest. Veracem esse dicunt, qui Dei viam docet: hoc est qui fidelis est Dei interpres: & quidem in veritate, hoc est sine vlla corruptela. Via Dei commentis hominum & extraneis omnibus doctrinis opponitur: veritas autem ambitioni, auaritiæ, prauisque aliis affectibus qui puram docendi rationem inficere solent. Ergo is demum nobis habendus est legitimus doctor qui non ingerit hominum figmenta, nec discedit à genuino verbo Dei, sed quod ex ore eius didicit, quasi per manus dispensat: deinde syncero ædificandi studio doctrinam accommodat, in vsum & salutem populi, nullo autem eam fuco adulterat. Quod pertinet ad hoc posterius membrũ, Paulus, dum se negat cauponari verbum Dei, significat quosdam eorum qui dexteritate pollent nec palàm euertunt rectam doctrinam, vel impiis dogmatibus sunt infames, fucare tamen ac corrumpere doctrinæ puritatẽ, quia vel ambitiosi sunt, vel auari, vel pro carnis suæ cupiditate huc & illuc flexibiles. Itaque eos mangonibus comparat, eo quòd syncerum verbi Dei vsum deprauent. Notatu etiam dignum est quod simul addunt isti hypocritæ, Christum rectè docere, quia illi curæ non est persona hominum. Nihil enim est quod doctores à fideli integráque dispensatione magis abducat quàm dum sequuntur hominum respectum. Nam impossibile est vt verè se Deo addicat quisquis hominibus placere cupit. Habenda quidem est hominum cura:

2.Cor.2.d 17
Galat.1.b.10

cura:sed non vt blanditiis captetur eorum fauor. Denique, vt integri simus, facessat necesse est personarum acceptio, quæ lucem obtenebrat, iustúmq; iudicium peruertit, sicuti sæpius in Lege Deus inculcat, & experientia etiam ostendit. Ideo Christus, Iohan. 7. d. 24. προσωποληψίαν & rectú iudicium inter se committit, tanquam res penitus contrarias. Deut.1.c.17. & 16.d.19

18 *Cognita eorum malit.*) Sic præfati erant vt nihil ab optimis discipulis differrent. vnde igitur hæc Christo notitia, nisi quia Spiritus eius cordium erat cognitor? Neque enim humana coniectura olfecit eorum versutiam, sed quia Deus erat, penetrauit in corda ipsorum, vt se blanditiis & iustitiæ specie frustra obtegerent. Ergo priusquam responsum daret, suæ Diuinitatis specimen edidit, occultam eorũ malitiam patefaciens. Nunc quũ similes nobis ab improbis quotidie tendantur insidiæ, interior verò malitia nos lateat, rogãdus est Christus vt nos instruat Spiritu discretionis, & quod ipse natura proprióque iure habuit, nobis gratuito dono conferat. Porrò quàm necessaria sit nobis hæc prudentia, inde patet quòd si nobis nõ cauemus ab impiorum laqueis, subinde eorum calumniis obnoxiam reddemus Dei doctrinam. Porrò quòd iubet Christus nummum proferre, quanquam non magni momenti primo aspectu videtur, tamen ad soluendas tendiculas sufficit. Nam hac parte expressa illis fuit subiectionis confessio, vt Christus necesse non haberet quicquam illis nouum præcipere. Percussus erat nummus forma Cæsaris. ergo Romani imperii authoritas communi vsu probata receptáque erat. vnde constabat Iudæos ipsos iam sibi sponte legem imposuisse soluendi tributi, quia Romanis gladii potestatem concesserant. Neque enim seorsum de censu disputandum erat: sed pendebat à generali politia hæc quæstio.

21 *Reddite quæ sunt Cæsaris.*) Admonet Christus, quum gentis subiectio nummo testata sit, non esse de eius parte litigandum: acsi dixisset, Si vobis absurdum est tributum pendere, ne Romano imperio subiecti sitis. Atqui nummus (qui mutuæ inter homines communicationis sponsor est) Cæsarem vobis dominari testatur, vt tacita quoque vestra approbatione perierit ac erepta sit quam obtenditis libertas. Porrò non ita medium est responsum Christi quin plenam de quæstione proposita doctrinam contineat. Nam hîc inter spirituale & politicum regimẽ clara distinctio ponitur, vt sciamus nihil nobis obstare externam subiectionem quominus libera intus sit conscientia coram Deo. Voluit enim Christus eorum errorem refellere, qui se Dei populum esse non putabant nisi ab omni humani imperii iugo essent immunes. Sicuti & Paulus in hanc partem sedulò incumbit, ne minus se vni Deo seruire existiment, si parent humanis legibus, si tributa soluunt, ac reliquis oneribus ferendis submittũt ceruices. In summa pronuntiat non violari ius Dei, nec lædi eius cultum, si Iudæi quo ad externam politiam Romanis pareant. Videtur etiam eorum hypocrisin perstringere, quòd quũ securè permitterent Dei cultum multis in rebus violari, imò impiè sua potestate Deum fraudarent, tantum zeli ardorem præ se ferebant in re nihili. acsi dixisset, Valde soliciti estis, si tributum soluatur Romanis, nequid ex Dei honore decedat. Atqui potius danda opera est vt Deo cultũ exhibeatis quem à vobis requirit, interea hominibus etiam reddatis quod suum est. Videtur quidem non quadrare partitio: quia propriè loquendo, dum officio nostro defungimur erga homines, obsequium hoc Deo impendimus. Sed Christus ad vulgi captum sermonem accommodans, satis habuit spirituale Dei regnum ab ordine politico & præsentis vitæ statu discernere. Quare hoc discrimen tenendum est, quum Dominus ad regendas animas vnicus Legislator esse velit, non aliunde eius colendi petendam esse regulam quàm ex ipsius verbo, atque in solo puróque cultu qui illic præscribitur manendum: gladii verò potestatem, leges & iudicia nihil obstare quominus integer apud nos Dei cultus vigeat. Iam hæc doctrina latius patet, vt quisque pro sua vocatione debitum hominibus officium præstet, liberi parentibus, serui dominis se libenter submittant: alii aliis morigeri sint & obsequentes, secundum charitatis legem: modo summum imperium Deus semper obtineat, cui subalternum est (vt loquuntur) quicquid hominibus deberi potest. Summa ergo est, quia Deo rebelles sunt quicunque politicum ordinem labefactant, obedientiam erga principes & magistratus cum Dei cultu & timore semper coniunctam esse: sed rursum siquid sibi ex Dei iure principes vsurpant, non esse illis obediendum nisi vsque ad aras.

22 *Mirati sunt.*) Hîc etiam apparet vt Deus malignos hostium suorũ conatus in diuersum finem conuertat, nec modò spem eorum deludat ac frustretur, sed etiam cum ignominia eos repellat. Fiet quidem interdum vt impii, licet victi, non tamen obstrepere desinant: sed quantumuis indomita sit eorum petulantia, quotquot pugnas contra Dei verbum intentant, totidem victorias habet Deus in manu, vt de illis & Satana eorum capite triumphet. In hoc verò responso Christus peculiariter suam gloriam illustrare voluit, dum coegit pudore confusos discedere.

MATTH. XXII.	MARC. XII.	LVC. XX.
23 *In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogauerunt eum,*	18 *Et veniunt Sadducæi ad illum, qui dicunt non esse resurrectionẽ: interrogauerúntque illum, dicentes,*	27 *Accesserunt autẽ quidam Sadducæorum, qui negãt esse resurrectionem: & interrogauerunt eum,*
24 *Dicentes, Magister, Moses dixit, siquis mortuus fuerit non habens filium, vt ducat frater eius vxorem illius, & suscitet semen fratri suo.*	19 *Præceptor, Moses scripsit nobis, si cuius frater moriatur, ac relinquat vxorem, ac liberos non relinquat, vt accipiat frater eius vxorem illius, & susci-*	28 *Dicentes, Magister, Moses scripsit nobis, si cuius frater mortuus fuerit habens vxorem, isque sine liberis mortuus fuerit, vt accipiat frater eius vxorem, & suscitet semẽ fratri suo.*

25 *Erant autem apud nos septem fratres: & primus, vxore ducta, defunctus est. ac non habens semen, reliquit vxorem suam fratri suo.*

26 *Similiter secundus & tertius, vsque ad septimum.*

27 *Nouißimè autem omnium defuncta est & mulier.*

28 *In resurrectione ergo cuius è septem illis erit vxor? omnes enim habuerunt eam.*

29 *Respondens autem Iesus ait illis. Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei.*

30 *In resurrectione enim neque matrimonium contrahunt neque elocantur: sed sunt sicut Angeli Dei in cælo.*

31 *De resurrectione verò mortuorũ non legistis quod vobis dictũ est à Deo, qui ait,*

32 *Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Deus non est Deus mortuorum, sed viuentium.*

33 *Et quum audissent turbæ, obstupuerunt de doctrina eius.*

...tet semen fratri suo.

20 *Septẽ fratres fuerunt: ac primus accepit vxorem, isque moriens non reliquit semen.*

21 *Et secundus accepit illam, ac mortuus est, ac neque ipse reliquit semen. Et tertius similiter.*

22 *Et acceperunt eã septem, nec reliquerunt semẽ. Postrema verò omniũ mortua est & vxor.*

23 *In resurrectione igitur, quum resurrexerint, cuius illorum erit vxor? nã septem habuerunt eam vxorem.*

24 *Et respondens Iesus dixit eis, Annon propterea erratis quòd nescientis Scripturas, neque virtutem Dei?*

25 *Quũ enim à mortuis resurrexerint? neque cõtrahunt matrimonium, neque nuptum dantur: sed sunt velut Angeli Dei, qui in cælis sunt.*

26 *Cæterùm de mortuis quòd resuscitentur, nõ legistis in libro Mosis quomodo in rubo loquutus sit illi Deus, dicens, Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob?*

27 *Non est Deus mortuorum, sed Deus viuentium. vos igitur multùm erratis.*

29 *Septem ergo fratres erant, & primus accepit vxorẽ, ac mortuus est sine liberis.*

30 *Et accepit secundus illã, & ipse mortuus est sine liberis.*

31 *Et tertius accepit illã: similiter & cæteri septẽ: nec reliquerunt liberos, & mortui sunt.*

32 *Nouißimè omnium mortua est & mulier.*

33 *In resurrectione ergo cuius eorum erit vxor? siquidem septem habuerunt eam vxorem.*

34 *Et respondens ait illis Iesus, Filij huius seculi ducunt vxores, & nuptum dãt.*

35 *Illi verò qui digni habebuntur seculo illo & resurrectione ex mortuis, neque ducunt vxores, neque nuptum dant.*

36 *Neque enim vltrà mori possunt: æquales enim Angelis sunt, & filij sunt Dei, quũ filij sint resurrectionis.*

37 *Quòd verò resurgãt mortui, & Moses ostẽdit iuxta rubum, quum dicit Dominum esse Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob.*

38 *Deus autem non est mortuorum, sed viuorum: omnes enim illi viuunt.*

39 *Respõdentes autem quidã Scribarum, dixerunt, Magister, bene dixisti.*

40 *Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.*

Hîc videmus vt Satan impios omnes, quibus alioqui pessimè inter se conuenit, ad oppugnandam Dei veritatem simul colligat. Nam quum duabus istis sectis hostilis esset dissensio, tamen aduersus Christum conspirant, vt Pharisæis non displiceat suam doctrinam in Christi persona oppugnari. Ita hodie videmus omnes Satanæ copias, quanuis alioqui aliæ aliis contrariæ sint, vndique tamen in Christum insurgere. Et tam infesto odio flagrant Papistæ contra Euangeliũ, vt Epicureos, Libertinos, & alia huiusmodi portenta libenter foueant, modò ad illud labefactandum vtantur his adiutoribus. In summa, videmus ex diuersis castris egressos esse qui impetum in Christum facerent: & hoc ideo esse factum, quia omnes communiter lucem sanæ doctrinæ oderant. Cæterùm Sadducæi quæstionem proponunt Christo, vt specie absurditatis vel eum in erroris societatem pertrahant, vel, si dissentiat, infament, ac ludibrio habeant apud rude & indoctum vulgus. Ac fieri quidem potest vt eodem cauillo prius vexare Pharisæos soliti fuerint, sed eandem nunc Christo decipulam tendunt.

23 *Qui dicunt non esse resurrectionem.*) Qualis fuerit Sadducæorum origo, alibi diximus. Porrò non
Act. 23.b.8 solùm vltimam carnis resurrectionem eos negasse, sed animæ quoque immortalitatem, Lucas testatur. Et

certè

certè si probè expenditur Scripturæ doctrina, animæ vita sine spe resurrectionis merum erit somnium. Neque enim Deus pronũtiat animas à morte esse superstites, quasi iam præsenti perfecta gloria, & sua beatitudine fruantur: sed earum spem in vltimum vsque diem suspendit. Fateor quidem philosophos, quibus ignota erat resurrectio carnis, de immortali animæ essentia multa disserere. sed tam futiliter garriunt de futuræ vitæ statu, vt nihil habeant ponderis eorum commenta. Quum verò tradit Scriptura ex spe resurrectionis pendere spiritualem vitam, & animas à corporibus solutas illuc respicere, quisquis resurrectionem conuellit, animas quoque immortalitate spoliat. Cæterum hinc perspicitur horrenda Iudaicæ Ecclesiæ confusio, quòd religionis antistites futuræ vitæ spem tollebant, vt post carnis interitum homines à brutis animalibus nihil differrent. Non negabant quidem sanctè & iustè viuendum, nec tam profani erant vt Dei cultum superuacuum esse ducerent (quin potius asserebant Deum esse mundi iudicem, ac eius prouidentia res humanas regi) sed quum tam mercedem piorum quàm debitas impiis pœnas ad præsentem vitam restringerent, etiamsi verè dixissent nunc quenque hominem æqualiter pro suo merito tractari, hoc tamen erat nimis præposterum promissiones Dei tam angustis finibus includere. Iam experientia clarè demonstrat, plusquam crassum fuisse eorum stuporem, quum palàm sit mercedem quæ bonis reposita est, suspendi in aliam vitam, pœnas etiam impiis minimè persolui in hoc mundo. Denique hoc delirio nihil absurdius fingi potest, homines ad imaginem Dei creatos, instar pecudum morte extingui. Quàm verò fœdum illud & prodigiosum fuit, quum vbique Gentium apud profanos & cæcos idololatras saltem aliqua maneret futuræ vitæ opinio, apud Iudæos (peculiarem Dei populum) hoc pietatis semen abolitum esse! Omitto quòd quum sanctos Patres cernerent properasse ad cælestem vitam, & fœdus quod Deus cum illis pepigerat, esse spirituale & æternum, plusquam hebetes fuisse oporteat, qui in luce tam clara cæcutirent. Sed primùm hæc iusta fuit eorum merces qui Dei Ecclesiam in sectas distraxerant: deinde hoc modo vltus est Dominus impium doctrinæ suæ contemptum.

24 *Magister, Moses dixit.*) Quum sufficeret rem nudam proponere, quorsum ita præfantur? nempe astutè Mosis nomen obtendunt vt probent legitima esse coniugia quę contracta erant non hominum placito, sed mandato & ordinatione ipsius Dei. Porrò necesse est vt secum Deus ipse consentiat. Talis ergo erat eorum captio, Si Deus olim fideles in regnum suum colliget, quod illis dederat in mundo, restituet: quid ergo fiet mulieri quam Deus septem viris addixit? Sic impii omnes ac hæretici calumnias fabricant quibus deforment veram pietatis doctrinam, ac pudefaciant seruos Christi: imò Papistæ nulla verecundia tenentur quominus apertè Deo verbóque eius illudãt, dum nos circumuenire tentant. Ideo Paulus non abs re doctorem armis vult esse instructum, quibus aduersarios veritatis repellat. Quod ad Legem hanc pertinet, qua iussit Deus mortuis in matrimonium succedere cognatos qui gradu sanguinis proximi essent, si primus absque liberis decesserat, hæc fuit ratio, vt mulier quæ nupserat in aliquam familiam, semen inde susciperet. Quòd si ex primo coniugio procreati essent liberi, incestuosum fuisset coniugium intra gradus à Lege vetitos. Tit.1.c.9

29 *Erratis, nescientes scripturas.*) Quanquam Sadducæos compellat Christus, hæc tamen obiurgatio generaliter in omnes falsorum dogmatum inuentores competit. nam quum nobis in Scripturis clarè Deus affulgeat, errorum omnium fons & causa est earum ignoratio. Hæc autem piis non vulgaris consolatio est, quòd ab errandi periculo tuti erunt, quandiu humili modestáque docilitate ex Scripturis inquirent quid rectum ac verum sit. Quòd virtutem Dei Christus verbo coniungit, ad præsentis causæ circunstantiam refertur. Nam quia resurrectio captum humani sensus longè superat, nobis erit incredibilis, donec mentes nostræ ad intuitum immensæ Dei potentiæ assurgant, qua potest sibi subiicere omnia, quemadmodum docet Paulus. Adde quòd Sadducæos desipere necesse fuit, quia perperam præsenti statu cælestis vitæ gloriam metiebantur. Interea tamen docemur, rite & prudenter eos demum sentire & loqui de regni cælestis mysteriis qui Dei potentiam cum Scripturis coniungunt. Philip.3.d.21

30 *Sunt sicut Angeli.*) Non intelligit, filios Dei, vbi resurrexerint, per omnia futuros Angelis similes, sed quatenus ab omni præsentis vitæ infirmitate immunes erunt. acsi negaret caducæ & corruptibilis vitæ necessitatibus amplius fore obnoxios. Lucas clarius exprimit similitudinis rationem, quòd vltrà mori non poterunt, ideóque non erit propagandum eorum genus sicuti in terra. Loquitur autem de solis fidelibus, qui de reprobis non fuerat habitus sermo. Sed quæritur cur dicat tunc fore Dei filios, quia filii resurrectionis erunt: quum Dominus fideles suos, licet fragili corporis ergastulo inclusos, hoc honore dignetur. Et quomodo æternæ vitæ hæredes post mortem essemus, nisi iam nos agnosceret Deus pro filiis? Respondeo, ex quo fide inserimur in corpus Christi, adoptari nos à Deo in filios, atque huius adoptionis Spiritum testem esse, sigillum, arrham & pignus, vt hac fiducia liberè clamare liceat, Abba, Pater. Cæterùm quanquam scimus nos esse Dei filios, quia tamen nondum apparuit quid erimus, donec transfigurati in eius gloriam videbimus eum qualis est, nondum effectu ipso censemur filii. Et quanquam Spiritu Dei regeniti sumus, quia tamen adhuc abscondita est vita nostra, eius manifestatio verè & in solidum ab extraneis nos discernet. Hoc sensu adoptio nostra in vltimum diem à Paulo differtur. Rom.8.c.15 Gal.4.a.6 Rom.8.d.23

37 Luc. *Quod verò resurgant.*) Postquam absurditatem sibi obiectam refutauit Christus, iam Scripturæ testimonio confirmat doctrinam de vltima resurrectione. Atque hic ordo nobis tenendus est, vt hostes veritatis calumniis suis depulsi, intelligant se Dei verbo repugnare. donec enim conuicti fuerint Scripturæ testimonio, liberum illis erit semper obstrepere. Porrò locum ex Mose citat Christus, quia cum Sadducæis erat negotium, qui Prophetis non multum habebant fidei. saltem non alio loco eos habebant quàm nos librum Ecclesiastici, vel Machabæorum historiam. Deinde quia Mosen adduxerant, illis eundem regerere maluit, quàm vnum quempiam ex Prophetis opponere. Adde quòd minimè in hoc incubuit vt locos Scripturæ omnes colligeret: sicuti videmus Apostolos non iisdem semper vti testimoniis in eadem causa. Neque tamen hunc locum præ aliis temere arripuit Christus, sed optimo iudicio dele-

git (licet in speciem videri posset obscurior) quia in primis celebrem ac memorabilem esse decebat apud Iudæos: quum testetur hac de causa redemptos fuisse à Domino, quia filii erant Abrahæ. Illic quidem pronuntiat Deus se venire vt afflicto populo succurrat: sed simul addit, illum populum se agnoscere pro suo, adoptionis respectu propter fœdus cum Abraham percussum. Qui fit vt mortuos potius, quàm viuos respiciat Deus, nisi quia primum honoris gradum Patribus tribuit: apud quos fœdus suum deposuerat? Quomodo autem præcellerent si morte essent extincti? Hoc etiam clarè exprimit relatio. nam sicuti pater nullus esse potest absque liberis, neque rex absque populo: sic propriè Dominus nisi viuorum vocari Deus non potest. Quanquam non tam ex communi loquendi forma ratiocinatur Christus quàm ex promissione quæ his verbis inclusa est. Nam hac lege Dominus se nobis in Deum offert, vt nos vicissim recipiat in populum: quod vnum ad fiduciam plenæ beatitudinis sufficit. Vnde illa vox Ec-
Habac. 1. c 12 clesiæ apud Prophetam Habacuc, Tu Deus noster ab initio, non moriemur. Quum ergo salutem omnibus promittat quibus se affirmat esse Deum, & hoc de Abraham, Isaac, & Iacob prædicet post illorum mortem, sequitur residuam vitæ spem esse mortuis. Siquis excipiat, posse animas superstites manere vt nulla sit carnis resurrectio: paulò antè respondi, ista duo esse cōnexa: quia animæ ad hæreditatem sibi repositam aspirant, vt nondum obtineant suum statum.

38 *Omnes enim illi viuunt.)* Hæc loquutio variè accipitur in Scripturis. sed hîc intelligit Christus fideles, postquam mundo interierint, agere cælestem vitam cum Deo: sicuti Paulus ad Romanos cap. 6. b. 10, Christum, postquam in cælestem gloriam receptus est, Deo viuere dicit: quia exemptus est huius caducæ vitæ infirmitatibus & ærumnis. Sed consultò hîc admonet Christus non esse de piorum vita ferendum iudicium ex carnis sensu: quia recondita sit sub arcana Dei custodia. Nam si mortuis sunt ferè similes dum in mundo peregrinantur, multo minus post carnis interitum in eis apparet vlla vitæ species. At Deus fidelis est, vt supra hominum sensum coram se viuos conseruet.

39 *Respondentes quidam Scribarum.)* Quum omnes malè affectos fuisse probabile sit, Diuino instinctu quibusdam, nempe Pharisæis, extorta fuit hæc confessio. Fortè quanquam optassent Christum turpiter victum obmutescere, quia tamen armatos se vident eius responso aduersus contrariam factionem, facit ambitio vt partam victoriam illi gratulentur. Fortè etiam vrebat eos inuidia, ne vellent à Sadducæis Christum opprimi. Interim admirabili Dei prouidentia factum est vt eius doctrinæ subscriberent etiam infestissimi hostes. Frænata etiam eorum audacia fuit, non modò quia paratum esse Christum videbant ad quosuis insultus sustinendos: sed quia timebant cum dedecore repelli: quod iam sæpius acciderat. Deinde quia pudebat eos, tacendo palmam illi cōcedere, vt inde magis cresceret authoritas apud plebem. Quòd autem Matthæus dicit omnes miratos super eius doctrina, notandum est tot prauis vel frigidis commentis infectam tunc fuisse pietatis doctrinam, vt meritò instar miraculi habitum fuerit ita dextrè & appositè ex Lege probatam fuisse spem resurrectionis.

MATTH. XXII.

34 *Pharisæi autē quum audissent quòd obturasset os Sadducæis, conuenerunt in vnum.*

35 *Et interrogauit eum vnus ex eis Legis doctor quispiam, tentans eum, & dicens,*

36 *Magister quod est mandatum magnum in Lege?*

37 *Ait illi Iesus, Diliges Dominum Deū tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mēte tua.*

MARC. XII.

28 *Et quum accessisset quidam è Scribis, & audisset eos simul disputantes, videretque quòd bene respondisset eis, interrogauit illum, Quod est primum omnium præceptum?*

29 *Iesus autē respondit illi, Primum omnium præceptorum est, Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est.*

30 *Et, Diliges Dominū Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex totis viribus tuis. hoc est primum præceptum.*

31 *Et secundum simile, hoc est, Diliges proximum tuum vt teipsum. maius his aliud præceptum non est.*

32 *Et dixit illi Scriba, Bene præceptor cum veritate dixisti, quòd vnus sit Deus,*

LVC. X.

25 *Et ecce quidam Legisperitus surrexit, tentans illum, & dicens, Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo?*

26 *At ille dixit ad eum, In Lege quid scriptum est? quomodo legis?*

27 *Ille respōdens dixit, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota mente tua: & proximum tuum sicut teipsum.*

28 *Dixitq; illi, Rectè respōdisti: hoc fac, & viues.*

29 *Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum, Et quis est meus proximus?*

30 *Respondens autē Iesus dixit, Homo quidam descendebat ab Hierosolymis in Iericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliauerunt eum vestibus, ac vulneribus inflictis, abierunt, semimortuo relicto.*

31 *Accidit autem vt Sacerdos quidam descenderet eadem via: visóque illo præteriit.*

37 Hoc

38 Hoc est primum & magnum mandatum.

39 Secundũ autem simile est huic, Diliges proximum tuum perinde atque teipsum.

40 In his duobus mandatis tota Lex & Prophetæ pendent.

Et non sit alius præter illum:

33 Quódque diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis viribus, ac diligere proximum vt seipsum, plus sit quàm vniuersa holocaustomata & victimæ.

34 At Iesus quum videret quòd sciẽter respondisset, dixit illi, Haud lõge abes à regno Dei. Et nemo post illa audebat illum interrogare.

32 Similiter & Leuita quum iret iuxta locum, quum accessisset ac vidisset eum, præteriit.

33 Samaritanus autem quidam iter faciens venit ad eum: & viso eo, misericordia motus est.

34 Et accedẽs obligauit vulnera eius, infundẽs oleum ac vinum: & imponẽs illum in suum iumentum, duxit in diuersorium, & curam eius egit.

35 Et postero die egrediens, depromptos duos denarios dedit hospiti, & ait ei, Curam illius habe: & quodcunque præterea insumpseris, ego quũ rediero reddam tibi.

36 Quis ergo horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones?

37 At ille dixit, Qui exercuit misericordiam in illum. Ait igitur illi Iesus, Vade, & tu fac similiter.

Quanquam huic historiæ aliquid simile tantùm habere videtur ea quam referunt Matthæus 22. capite & Marcus 12, non autem eadem esse: ego tamen in vnum locum ideo conferre malui, quia quum Matthæus & Marcus affirment hanc fuisse vltimam quæstionem, qua tentatus fuit Dominus, Lucas eius rei nullam mentionem facit. Videtur autem consultò prætermittere, quia alibi retulerat. Neque tamen contendo eandem esse historiam, quum Lucas à reliquis duobus quædam habeat diuersa. Inter omnes conuenit, Scribam tentandi Christi causa mouisse quæstionem: sed is qui à Matthæo & Marco describitur, tandem discedit non malè affectus. acquiescit enim Christi responso, signúmque docilis ac mansueti spiritus præbet. Adde etiam quòd vicissim Christus pronuntiat non procul ipsum abesse à regno Dei. Atqui Lucas præfractum hominẽ fastúque turgentem inducit, in quo nullum resipiscentiæ signum apparet. Nihil autem absurdi esset, Christum de vera iustitia Legisque obseruatione & regula bene viuendi sæpius fuisse tentatum. Cæterùm siue Lucas alieno loco hoc retulerit, siue nunc prætermiserit alteram interrogationem (eo quòd prior illa narratio quo ad doctrinam sufficeret) doctrinæ similitudo hoc postulare visa est vt tres Euangelistas inter se conferrem. Nunc videndum quænam hunc Scribam impulerit occasio ad interrogandum Christum: nempe quia Legis erat interpres, offenditur Euangelii doctrina, qua existimat Mosis authoritatem minui. Quanquam non tam Legis zelo afficitur quàm indignè fert ex magisterii sui honore aliquid decedere, Sciscitatur ergo à Christo profiterìne velit aliquid Lege perfectius. nam etsi hoc verbis non exprimit, captiosa tamen est eius quæstio, vt Christum odio populi exponat. Porrò Matthæus & Marcus non vni tantum homini hunc astum tribuunt, sed rem ex composito actam fuisse docent: ac vnum fuisse delectum à tota secta, qui præ aliis ingenio & doctrina pollere visus est. In forma etiam interrogationis nonnihil à Matthæo & Marco differt Lucas, nam apud hunc quærit Scriba quid faciendo vitam æternam consequantur homines: apud alios verò duos, quodnam in Lege summum sit mandatum. Idem tamen est finis: quia Christum fallaciter aggreditur, vt siquid eliciat ex eius ore à Lege diuersum, quasi apostatam & impiæ defectionis authorem eum exagitet.

26 Luc. *In Lege quid scriptum est.*) Aliud Christi responsum audit quàm sperauerat. Et certè non aliam piè iustéque viuendi regulam attulit Christus quàm quæ Lege Mosis tradita erat: quia sub perfecto Dei & proximorum amore continetur summa iustitiæ perfectio. Notandum tamen est, Christum de acquirenda salute, prout rogatus fuerat, hîc loqui. Neque enim planè, sicut alibi, docet quomodo ad vitam æternam perueniant homines: sed quomodo viuendum sit, vt iusti coram Deo censeantur. Certum autem est in Lege præscribi hominibus quomodo vitam formare debeant, vt salutem coram Deo sibi comparent. Quòd autem Lex nihil aliud quàm damnare potest, ideóque mortis vocatur doctrina, & transgressiones augere à Paulo dicitur, non fit doctrinæ vitio, sed quia impossibile nobis Rom.7.c.12 est præstare quod iubet. Ergo quanquam ex Lege nemo iustificatur, continet tamen Lex ipsa summam iustitiam: quia non falsò salutem promittit suis cultoribus, siquis plenè obseruet quicquid mandat. Neque hæc docendi ratio nobis absurda videri debet, quòd Deus primò iustitiam operum requirat, deinde gratuitam offerat sine operibus: quia necesse est homines iustæ suæ damnationis conuinci, vt ad Dei misericordiam confugiant. Ideo apud Paulum vtriusque iustitiæ comparatio ponitur vt sciamus nos ideo Rom.10.a.5 gratis iustificari à Deo, quia propria iustitia destituimur. Christus autem in hoc responso sese accommodauit ad Legisperitum, & rationem interrogationis habuit. quæsierat enim ille non vnde petenda

esset salus, sed quibus operibus acquirenda.

38 Matth. *Diliges Dominum.*) Apud Marcum inseritur præfatio, quòd Deus Israel, vnus sit Iehouah. quibus verbis authoritatem Legi suę duplici nomine conciliat Deus. nam & hic stimulus ad Dei colendi studium acerrimus esse debet, dum certò persuasi sumus nos verum cæli & terræ opificem colere: quia naturaliter ignauiam gignit dubitatio: & suauis ad eundem ipsum amandum illecebra est, dum sibi nos gratis in populum adoptat. Ergo ne (velut in rebus dubiis fieri solet) trepidarent Iudæi, audiunt, à vero & vnico Deo vitæ regulam sibi esse præscriptam. Ne autem eos diffidentia retardet, familiariter ad ipsos accedit Deus, & gratuitum fœdus suum illis commendat. Interim tamen minimè dubium est quin se ab idolis omnibus separet, ne aliò distrahantur Iudæi, sed in puro eius vnius cultu se contineant. Iam verò si incertitudo miseros idolorum cultores non tardat quominus furioso ardore in illorum amorem ferantur, quænam excusatio Legis auditoribus reliqua est, si Deo sibi patefacto torpeant? Porrò quod sequitur, est Legis epitome quæ apud Mosen quoq; extat. Nam quū distincta sit in duas Tabulas, quarū prior ad cultum Dei, secunda ad charitatem refertur, bene & prudēter Moses hanc summam colligit, vt agnoscant Iudæi quid in singulis præceptis velit Deus. Cæterùm quanuis longè aliter Deum amare conueniat quàm homines, non tamen abs re Deus pro cultu vel honore dilectionem à nobis requirit: quia hoc modo significat non alium sibi cultum quàm voluntarium placere. Nam is verè demum se Deo in obsequiū addicet qui eum amabit. Porrò quia praui & vitiosi carnis affectus nos à rectitudine abstrahunt, ostendit Moses tunc rite compositam fore vitam nostram si Dei amor omnes sensus nostros occupet. Discamus itaque pietatis initium esse Dei amorem: quia Deus coacta hominum obsequia repudiat, vultque sponte & liberaliter coli. discamus interea, sub Dei amore reuerentiam quæ illi debetur, notari. Apud Mosen non additur mens, sed tantum cordis & animæ & fortitudinis fit mentio. Quanquam autem hæc quatuor membrorum partitio plenior est, sensum tamen non mutat. nam quum docere summatim velit Moses, solidè amandum esse Deum, & huc conferri debere quicquid facultatis inest hominibus, satis habuit animæ & cordi addere fortitudinem, nequam nostri partem Dei amore vacuam relinqueret. Deinde scimus Hebræos sub voce Cordis mentem interdum notare, præsertim vbi animæ coniungitur. Quid autem tam in hoc loco quàm apud Matthæum differat mens à corde, non multum laboro: nisi quòd mihi significat altiorem rationis sedem, vnde consilia omnia & cogitationes manant. Cæterum ex hoc compendio apparet, Deum in Legis præceptis non respicere quid possint homines, sed quid debeant. Nam in hac carnis infirmitate fieri non potest vt perfectus Dei amor regnum obtineat. scimus enim quàm propensi sint ad vanitatem omnes animæ nostræ sensus. Postremò hinc colligimus, Deum nihil morari externam operum speciem, sed interiorem affectum præcipuè requirere, vt ex bona radice boni frūctus nascantur.

Deut.6.a.5

39 *Secundum mandatum simile huic.*) Secundum locum mutuæ inter homines charitati assignat, quia Dei cultus prior est ordine. Simile autem priori esse dicit mandatum de proximis amandis, quia ex illo dependet. Nam quum sibi quisque addictus sit, nusquam vera erga proximos vigebit charitas nisi vbi regnabit amor Dei. mercenarius enim amor est quo filii seculi alii alios prosequuntur, quia singulis curæ est sua vtilitas. Rursus impossibile est Dei amorem regnare quin fraternam inter homines charitatem ex se gignat. Porrò quum proximos sicuti nosipsos diligere iussit Moses, noluit amorem nostri priore loco statuere, vt quisque seipsum in primis amet, deinde proximos (quemadmodum Sorbonici sophistæ cauillantur, regulatum inferius esse sua regula) sed quum simus nobis nimium dediti, Moses vitium hoc corrigens, proximos nostros æquali gradu statuit: acsi vetaret vnumquenque, aliis neglectis, habere sui curam: quia charitas in vnum corpus omnes coniungit. Et φιλαυτίαν corrigens, quæ alios ab aliis separat, singulos ad communem societatem & quasi mutuum complexum reducit. Vnde colligimus, perfectionis vinculum non immeritò à Paulo vocari: & alibi, complementum Legis: quoniam omnia secundæ Tabulæ præcepta ad eam referri debent.

Coloss.3.c.14
Rom.13.c.10

28 Luc. *Hoc fac, & viues.*) Paulo antè exposui quomodo cum gratuita fidei iustificatione hæc promissio conueniat. Neque enim ideo nos gratis iustificat Deus quia Lex non ostēdit perfectam iustitiam, sed quia in eius obseruatione deficimus omnes: ideóque nos vitam ab ea consequi negat, quia infirma est in carne nostra. Proinde hæc duo bene inter se conueniunt, Legem docere quomodo sibi homines iustitiam operibus comparent, & neminem iustificari operibus: quia non in Legis doctrina, sed in hominibus est defectus. Interea consilium Christi fuit calumniam diluere qua sciebat apud rudes & indoctos se grauari, quasi Legem, quatenus perpetua est iustitiæ regula, euerteret.

29 *Ille volens iustificare seipsum.*) Videri posset hæc quæstio ad hominis iustificationem nihil valere. Verùm si memoria tenemus quod alibi dictum est, hominum hypocrisin maximè deprehendi in secunda Tabula (quia dum se fingunt optimos Dei cultores, charitatem erga proximos palàm violant) inde colligere promptum erit hoc suffugio vsum fuisse Pharisæum, vt sub falsa sanctimoniæ larua obtectus, in lucem non prodiret. Quum ergo intelligat examen charitatis sibi fore aduersum, latebras captat in nomine proximi, ne appareat Legis transgressor. Prius autem vidimus hac in parte Legem à Scribis fuisse corruptam, quòd non alios sibi propinquos ducebant nisi qui digni essent. Vnde & illud axioma inter eos receptum erat, Licere odio habere inimicos. Nam hæc vna hypocritis reatus sui abolendi ratio est, tergiuersari quoad possunt, ne vita sua exigatur ad Legis iudicium.

30 *Respondens Iesus.*) Poterat simpliciter docere Christus proximi nomen ad quemuis hominum promiscuè extendi, quia totum humanum genus sancto quodam societatis vinculo coniunctum sit. Et certè Dominus non alia de causa nomen hoc in Lege posuit, nisi vt nos ad mutuum amorem suauius alliceret. Clarius fuisset præceptum, Dilige vnumquenque hominem sicut teipsum: sed quia homines sua superbia excæcat, vt singuli seipsis contenti alios pari gradu vix dignentur, suáque officia ab illis subducant,

ſubducant, data opera pronuntiat Dominus omnes eſſe propinquos, vt ipſa affinitas alios aliis viciſsim conciliet. Ergo vt quis nobis ſit propinquus, ſufficit eſſe hominem: quia noſtrum non eſt communem naturam delere. Sed Chriſtus à Phariſæo reſponſum elicere voluit quo ſeipſum damnaret. Quia enim apud eos obtinuerat illa magiſtralis determinatio, Neminem eſſe nobis proximum niſi qui amicus eſt, ſi eum preciſè rogaſſet Chriſtus, nunquam vno verbo confeſſus foret ſub nomine proximi comprehendi omnes homines: quod eum fateri cogit ſimilitudo in medium adducta. Summa vero eſt, proximum nobis eſſe alieniſsimum quenque: quia Deus cunctos homines inter ſe deuinxit, vt alii alios iuuent. Concinnè tamen Iudæos & Sacerdotes in primis perſtringit, quod quū ſe eiuſdem Patris filios iactarent, & adoptionis priuilegio ſe à reliquis Gentibus diſiunctos, vt eſſent ſacra Dei hæreditas: barbaro tamen immanique contemptu alii alios non ſecus deſpicerent acſi nulla neceſsitudo intercederet. Neque enim dubium eſt quin Chriſtus crudelem charitatis neglectum deſcribat, cuius illi ſibi conſcii erant. Cæterum hic vt dixi, præcipuus ſcopus eſt, propinquitatem quę nos ad mutua officia obligat, non reſtringi ad amicos vel conſanguineos, ſed patere ad totum humanum genus. Ad hoc probandum comparat Chriſtus Samaritanum Sacerdoti & Leuitæ. Satis ſcitur quàm infeſto odio flagrarent Iudæi in Samaritanos: vt in locorum vicinia maxima fuerit diſiunctio. Nunc dicit Chriſtus Iudæum ciuem Iericho, quum Hieroſolymam iter faciens vulneratus eſſet à latronibus, tam à Leuita quàm à Sacerdote, qui in eum iacentem & ſemimortuū inciderant, fuiſſe neglectum: à Samaritano autem humaniter curatū fuiſſe: ac demum quærit quiſnam ex tribus illis fuerit Iudæo proximus. Non poterat certè elabi hic ſubtilis doctor quin Samaritanum reliquis duobus pręferret. nam hîc tanquam in ſpeculo perſpicitur hominum communitas, quam impio ſuo cauillo delere conati fuerant Scribæ. Et miſericordia quam Iudæo hoſtis præſtitit, demonſtrat natura duce & magiſtra hominem hominis cauſa eſſe creatum. vnde colligitur mutua inter omnes obligatio. Allegoria quam hic excudunt Liberi arbitrii patroni, magis futilis eſt quàm vt refutatione digna ſit. Secundum eos ſub typo hominis vulnerati deſcribitur Adæ conditio poſt lapſum. vnde inferunt, non extinctam prorſus in eo fuiſſe bene agendi virtutem, quia tantum dicitur ſemimortuus. Quaſi verò Chriſto propoſitum fuerit hoc loco de corruptione humanæ naturæ loqui, ac diſſerere quàm mortiferum aut ſanabile vulnus Satan Adæ inflixerit: quaſi etiam non apertè & ſine figura alibi pronuntiet omnes eſſe mortuos, niſi quos voce ſua viuificat. Nihilo plus coloris habet altera allegoria: quæ tamen adeo placuit *Iohan. 5.c.25*
vt omnium fere ſuffragiis excepta fuerit inſtar oraculi. Samaritanum hunc finxerunt Chriſtum eſſe, quia ſit cuſtos noſter: vulneri infuſum fuiſſe vinum cum oleo dixerunt, quia pœnitentia & gratiæ promiſſione nos Chriſtus ſanet. Tertiam argutiam fabricati ſunt, quòd Chriſtus non ſtatim reſtituat ſanitatem, ſed Eccleſiæ tanquam hoſpiti commendet paulatim curandos. Fateor nihil horum non eſſe plauſibile: verùm Scripturę maior habenda eſt reuerentia quàm vt germanum eius ſenſum hac licentia transfigurare liceat. Certè præter Chriſti mentem has ſpeculationes à curioſis hominibus fuiſſe confictas cuiuis perſpicuum eſt.

40 Matth. *In his duobus mandatis.*) Redeo nunc ad Matthæum, vbi dicit Chriſtus totam Legem & Prophetas pendere in his duobus mandatis: non quòd huc reſtringere velit totam Scripturæ doctrinam, ſed quia ad hæc duo capita referri debeat quicquid vbique de ratione piè & iuſtè viuendi præcipitur. Neque enim Chriſtus generaliter diſſerit quid Lex & Prophetæ contineant: ſed contexens ſuum ſermonem, nihil aliud in Lege & Prophetis requiri dicit niſi vt quiſque Deum & proximos ſuos diligat: acſi diceret, ſummam piæ rectequæ vitæ in Dei cultu & hominum charitate ſitam eſſe & incluſam: ſicuti Paulus perfectionem Legis dicit eſſe charitatem. Quare perperam hoc Chriſti dictum arripiunt *Rom. 13 c.10*
quidam imperiti, acſi in Lege & Prophetis nihil altius quærendum eſſet. Nam ſicuti inter promiſsiones & mandata tenenda eſt diſtinctio: ita hîc non generaliter pronuntiat Chriſtus quid diſcendum ſit ex Dei verbo, ſed pro circunſtantia cauſæ, in quem ſcopum dirigantur omnia mandata, admonet. Inter im gratuita peccatorum remiſsio per quam Deo reconciliamur, fiducia Dei inuocandi, arrha futuræ hæreditatis, & aliæ omnes fidei partes, licet primum in Lege gradum obtineant, non pendent in his duobus mandatis. quia aliud eſt exigi quod debetur, aliud offerri quod nobis deeſt. Idem aliis verbis notatur apud Marcum, Quòd nullum aliud præceptum his maius ſit.

32 Marc. *Bene Præceptor.*) Solus Marcus Scribam fuiſſe manſuefactum cōmemorat. atque hoc notatu dignum eſt, quòd quum malignè & per inſidias Chriſtum eſſet adortus, non ſolùm tacitus cedit veritati, ſed palàm & ingenuè Chriſto ſubſcribit. Ita videmus non ex eorum hoſtium genere fuiſſe quorum inſanabilis eſt pertinacia: quia licet centies conuicti ſint, non tamen deſinunt veritatem quouis modo oppugnare. Cæterùm ex hoc reſponſo colligitur, Chriſtum non præcisè duobus tantùm verbis complexum eſſe vitæ regulam: ſed vt occaſio ferebat, inuectum eſſe in fictam & laruatam Scribarum ſanctimoniam: qui quum externis tantùm cæremoniis incūberent, ferè pro nihilo ducebant ſpiritualem Dei cultum: charitatis verò apud eos non magna erat ratio. Quanquam autem Scriba talibus corruptelis imbutus erat, vt tamen fieri interdum ſolet, rectæ notitiæ ſemen ex Lege conceperat quod latebat ſuffocatum in eius corde. hinc fit vt facilè à prauo vſu ſe reflecti ſuſtineat. Videtur tamen hoc minimè quadrare, quum pars ſit Diuini cultus ſacrificia, & ad priorem Legis tabulam pertineant, hominum charitati poſtponi. Solutio eſt, quanuis longè præſtet Dei cultus, ac pretioſior ſit omnibus iuſtæ vitæ officiis, externa tamen eius exercitia per ſe tanti non eſſe vt charitatem obruere debeant. Scimus enim charitatem per ſe & ſimpliciter placere Deo, quum ſacrificia non moretur neque probet niſi in alium finem. Adde quòd de nudis & inanibus ſacrificiis hîc agitur, quia veræ & ſynceræ probitati fictitiam pietatis ſpeciem Chriſtus opponit. Eadem quoque doctrina paſsim occurrit apud Prophetas, vt ſciant hypocritæ nullius pretii eſſe ſacrificia quibus coniuncta non eſt ſpiritualis veritas nec Deū pecudum victimis placari vbi charitas negligitur.

34 *At Ieſus quum videret.*) An vlterius deinde profecerit hic Scriba incertū eſt: ſed quia ſe docilē

ostenderat, Christus manum illi porrigit, ac suo exemplo docet iuuandos à nobis esse in quibus principium aliquod vel docilitatis vel rectæ intelligentiæ apparet. Videtur enim duabus de causis pronuntiasse Christus hunc Scribam non procul abesse à regno Dei: nempe quia ad officium erat flexibilis, & prudenter à necessariis officiis discernebat externam cultus Dei professionem. Porrò non tam eius laudandi quàm cohortandi causa testatus est Christus ipsum esse propinquum regno Dei,& in eius persona nobis omnibus animum addit vt rectam viam semel ingressi, eo alacrius pergamus. His etiam verbis docemur, multos, dum adhuc errore tenentur impliciti, clausis tamen oculis ad viam accedere, & hoc modo præparari vt maturo tempore in stadio Domini currant. Quod dicunt Euangelistæ obstructum fuisse os aduersariis vt amplius Christo insidiari non auderent, non ita accipere conuenit quasi destiterint ab obstinata sua peruicacia. intus enim fremebant, vt solent feræ bestiæ caueis inclusæ, vel, vt feroces equi, frænum mordebant. Sed quo magis ferrea erat eorum durities ac indomita rebellio, eo magis illustrem de vtraque triumphum egit Christus. Hæc autem eius victoria non parum animare nos debet, ne vnquam in veritate tuenda frangamur, certi de successu. Fiet quidem sæpe vt proteruè vsque in finem insultent hostes: sed tandem efficiet Deus vt in eorum capita recidat iste furor, ac veritas nihilominus victrix emergat.

MATTH. XXII.

41 *Congregatis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus,*

42 *Dicens, Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei, Dauidis.*

43 *Ait illis, Quomodo ergo Dauid in Spiritu vocat eum Dominum, dicens,*

44 *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?*

45 *Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?*

46 *Et nemo poterat ei respondere quicquam. neque ausus fuit quisquam ex illo die eum amplius interrogare.*

MARC. XII.

35 *Et respondens Iesus dicebat, docens in templo, Quomodo dicunt Scribæ Christum esse filium Dauid?*

36 *Nam ipse Dauid dixit in Spiritu sancto, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

37 *Ipse ergo Dauid vocat eum Dominum: & vnde filius eius est? Et multa turba audiebat illum libenter.*

LVC. XX.

41 *Dixit autem ad illos, Quomodo dicunt Christum esse filium Dauid?*

42 *Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorũ, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis,*

43 *Donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

44 *Dauid ergo Dominum illũ vocat: & quomodo filius eius est?*

42 *Quid vobis videtur.*) Clarius exprimũt Marcus & Lucas cur hoc Christus quæsierit, quia scilicet praua inter Scribas opinio inualuerat, promissum Redemptorem ex Dauidis filiis & successoribus vnum quempiam fore, qui nihil humana natura præstantius secum afferret. nam statim ab initio Satan quibuscunque potuit artibus fictitium aliquem Christum supponere conatus est, qui verus non esset Dei & hominum mediator. Quia toties pollicitus fuerat Deus proditurum esse Christum ex semine vel lumbis Dauidis, altius omnium cordibus infixa erat hæc persuasio apud Iudæos, quàm vt ferre possent naturam humanam illi detrahi. Passus est igitur Satan Christum agnosci verum hominem & filium Dauidis, quia hoc fidei caput labefactare frustra tentasset: sed (quod deterius erat) sua illum Deitate nudauit, quasi vnus quilibet ex filiis Adæ esset futurus. Atqui hoc modo spes futuræ & æternæ vitæ & spiritualis iustitia abolebatur. Ex quo verò exhibitus fuit Christus mundo, pluribus vel machinis, vel cuniculis nunc humanam, nunc Diuinam eius naturam euertere conati sunt hæretici, ne vel illi ad nos seruandos plena esset potestas, vel familiaris ad eum accessus nobis pateret. Porrò quum iam instaret hora mortis, testatam facere Deitatem suam voluit ipse Dominus, vt intrepidè in ipsum recumberet piorum omnium fiducia. nam si homo tantùm esset, neque in ipso liceret gloriari, neque ab ipso salutem sperare. Nunc tenemus eius consilium, quòd scilicet non tam sua causa asseruerit se Filium Dei esse, quàm vt fidem nostram in cælesti sua potentia fundaret. nam vt carnis infirmitas, qua se nobis propinquum fecit, audaciam nobis præbet ne dubitemus ad eum accedere: ita si sola nobis ante oculos versetur, metu potius & desperatione nos implebit, quàm bonam fiduciam suggerat. Notandum tamen est, non reprehendi Scribas quia Christum docerent fore Dauidis filium, sed quia merum sibi hominem fingerent, qui venturus è cælo erat vt hominis naturam & personam indueret. Nec de seipso disertè verba facit Dominus: verùm simpliciter ostendit, impiè errare Scribas, qui tantùm è terra & humana progenie Redemptorem expectent. Cæterùm quanquam inter eos tritum erat dogma, ex Matthæo tamen colligimus coram plebe rogatos fuisse quid sentirent.

43 *Quomodo Dauid in Spiritu.*) Quòd Dauidem in Spiritu loquutum esse Christus admonet, emphaticum est. nam rei futuræ vaticinium rei præsentis testimonio opponit. Nam cauillum quo hodie effugiunt Iudæi, anticipat hac voce. Dicunt hoc præconio celebrari Dauidis regnum, quasi Deum sibi

sibi regnandi authorem statuens, contra insanos hostium suorum conatus insurgeret, ac quicquam Deo inuito profecturos negaret. Nequid tale obiicerent Scribæ, præfatus est Christus, Psalmum de persona Dauidis minimè esse compositum, sed dictatum Spiritu prophetico, vt futurum Christi regnum describeret: sicuti etiam ex contextu euincere promptum est, neque in Dauidem, neque in alium quempiam ex terrenis regibus competere quæ illic leguntur. Nam illic Dauid Regem inducit nouo Sacerdotio ornatum, quo necesse erat abrogari veteres Legis vmbras. Nunc videndum quomodo Christum probet maioris excellentiæ fore quàm vt progenitus tantum sit ex semine Dauidis: nempe quia Dauid, qui Rex erat & caput populi, ipsum appellat Dominum. vnde sequitur, in eo aliquid subesse homine maius. Videtur tamen infirma & frigida esset ratio: quia excipi potest, quum Psalmum populo canendum daret, non habita personæ suæ respectu, Christo in alios tribuisse imperium. Verum ego contra excipio, quum ipse ex Ecclesiæ membris vnum esset, nihil minus fuisse consentaneum, quàm vt se communi doctrina priuaret. Hîc quasi vna voce gloriari iubet omnes Dei filios, cælestis & inuicti Regis præsidio se tutos esse. Si ab Ecclesiæ corpore separetur, salutis in Christo promissæ particeps non erit. Si hæc vox paucorum esset. dominium Christi se non extenderet vsque ad Dauidem. Nunc verò nec ipse nec alius quisquam ab eius subiectione eximi potest quin simul excidat à spe æternæ salutis. Ergo quum Dauidi nihil melius fuerit quàm comprehendi in Ecclesia, non minus sibi quàm reliquo populo Psalmum hunc dictauit. In summa, hoc elogio Christus statuitur summus & vnicus Rex, qui inter omnes fideles emineat. Nec vlla exceptio admitti debet quin, vbi præficitur Ecclesiæ redemptor, ad vnum omnes in ordinem cogantur. Quare minimè dubium est quin se quoque eius imperio submittat Dauid, vt in Dei populo censeatur. Sed occurrit iam alia quæstio, annon extollere potuerit Deus quem ex hominum genere Redemptorem dabat, vt Dauidis esset Dominus, licet filius. Nam & hîc non substantiale Dei nomen, sed tantùm Adonai ponitur, quod sæpe etiam hominibus aptatur. Respondeo, Christum pro confesso sumere, qui numero hominum eximitur, & in eum honoris gradum euehitur vt sit summum totius Ecclesiæ caput, non esse merum hominem, sed Dei quoque maiestate præditum. Nam Deus æternus, qui iureiurando sibi vni hoc vendicat vt coram se flectatur omne genu, simul etiam iurat se alteri gloriam suam non daturum. atqui, teste Paulo, dum euectus est in regnum Christus, datum illi fuit nomen quod est super omne nomen, vt coram ipso flectatur omne genu. Atque vt id nunquam à Paulo dictum esset, sic tamen res habet, Christum ideo præesse Dauidi & sacris aliis regibus, quia supra Angelos quoque excellit. quod in hominem creatum non competeret, nisi idem quoque esset Deus in carne manifestatus. Fateor quidem hîc disertè & ad verbum non exprimi Diuinam eius essentiam, sed inferre promptum est, Deũ esse qui supra omnes creaturas locatur.

Iesa.45.d 23. & 42.b 8
Rom. 14.b 11
Philip.2.b.9

44 *Dixit Dominus Domino.*) Hîc Spiritus sanctus præit omnibus piis triumphale carmen, vt Satanæ & omnibus impiis animosè insultent, ac eorum furorem derideant, quòd Christum moliuntur è solio suo eiicere. Ergo ne vacillent vel expauescant, cernentes moueri in terra ingentes strepitus, iubentur sacrum & inuiolabile Dei decretum contrariis omnibus studiis opponere. Sensus ergo est, Quantumuis insaniant homines, irritum tamen fore quicquid machinari audebunt ad labefactandum Christi regnum, quod non hominũ arbitrio, sed diuinitus erectũ æterna stabilitate fulcitur. Ergo quoties violenter impetitur hoc regnũ, veniat nobis in mentem hoc cæleste oraculum. Nam certè in Christi manu deposita fuit hæc promissio vt eam singuli fideles in suum vsum accommodent. Deus autem neque varius est, neque fallax, vt retractet quod semel ore suo protulit. Porrò sessio ad dexteram, metaphoricè accipitur pro secundo vel proximo gradu quem Dei vicarius occupat. Quare tantundem valet ac summum imperium & potentiam obtinere Dei nomine: sicuti Deum vnigenito Filio suas partes mandasse scimus, vt per eius manum Ecclesiam suam gubernet. Itaque hæc loquutio locum minimè designat, sed potius, cælum & terram includit sub Christi imperio. Sessurum verò Christum Deus pronuntiat donec prostrati fuerint eius inimici, vt sciamus inuictum fore & inexpugnabile eius regnum: non quòd subactis hostibus priuandus sit potestate sibi data, sed quia cadentibus omnium hostium turbis, integer perpetuò stabit. Interea notatur quæ hodie perspicitur regni eius conditio, ne molestum nobis sit vbi videmus vndique infestari.

Sessio ad dexteram.

MATTH. XXIII.

1 *Tunc Iesus loquutus est ad turbas & ad discipulos suos,*

2 *Dicens, in cathedra Mosis sedent Scribæ & Pharisæi:*

3 *Omnia ergo quæcunque præceperint vobis seruare, seruate, & facite: secundum verò opera eorum nolite facere. dicunt enim, & non faciũt.*

4 *Nam colligãt onera grauia & difficilia portatu, imponúntque in humeros hominum: digito autem suo ea nolunt tangere.*

5 *Omnia verò opera sua faciunt vt spectentur ab hominibus: dilatant autem phylacteria*

MARC. XII.

38 *Et dicebat illis in doctrina sua, Cauete à Scribis, qui amant in stolis ambulare, & salutationes in foris,*

LVC. XI.

45 *Respondens autem quidam ex Legisperitis, ait illi, Magister, hæc dicens, etiã nos afficis contumelia.*

46 *At ille ait, Et vobis Legisperitis, væ, quia oneratis homines oneribus quæ portatu difficilia sunt: ipsi autem nõ vno digitorum vestrorum attingitis sarcinas.*

sua, & magnificant fimbrias palliorum suorum,

6 *Amántque primos accubitus in cœnis, & primas cathedras in Synagogis,*

7 *Et salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi.*

8 *Vos autem nolite vocari Rabbi. vnus enim est magister vester, Christus: vos autē omnes fratres estis.*

9 *Et patrē nolite vobis vocare in terra: vnus enim est Pater vester, qui in cælis est.*

10 *Nec vocemini magistri: vnus enim est magister vester, Christus.*

11 *Qui maximus est vestrum, erit minister vester.*

12 *Qui autē se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur.*

39 *Primásque sellas in Synagogis, & primos accubitus in cœnis.*

Paulo antè,

43 *Væ vobis Pharisæis, qui appetitis primas cathedras in Synagogis, & salutationes in foro.*

LVC. XX.

45 *Audiente verò cuncto populo, dixit discipulis suis:*

46 *Cauete à Scribis, qui appetunt ambulare in stolis, & amant salutationes in foris, & primas cathedras in Synagogis, & primos accubitus in cœnis.*

1 *Loquutus est ad turbas.)* Apprimè vtilis fuit hæc admonitio, vt inter dissidia & certaminū strepitus, in rebus turbatis & confusis, in dissipatione recti & legitimi ordinis, salua tamen maneret verbi Dei authoritas. nam huc spectauit Christi consilium ne plebs Scribarum vitiis offensa, Legis reuerentiam abiiceret. Scimus enim quā procliues ad eius fastidium sint hominum mentes, præsertim vbi dissolutior est pastorum vita, neque verbis respondet, vulgò omnes eorum exemplo, quasi concessa impunitate, lasciuiunt. Idem etiam (imò aliquid deterius) in discordiis accidit: nam maior pars excusso iugo, profundit suas libidines, ac extremus contemptus erumpit. Porrò tunc ardebant Scribæ auaritia, ambitione turgebant, notæ erant eorum rapinæ, formidabilis crudelitas, tantáque morum corruptio vt videri possent in Legis interitum conspirasse. Ad hæc purum & genuinum Legis sensum prauis suis commentis peruerterant, vt cogeretur Christus acriter cum ipsis confligere: quia ad extinguendam veritatis lucē mira rabies eos ferebat. Itaque, quia periculum erat ne multi partim ex talibus corruptelis, partim ex certaminum tumultu, contemptum totius pietatis conciperent, tempestiuè occurrit Christus ac perperam fieri pronuntiat si ob vitia hominum pessum eat vera religio, & ex Legis reuerentia quicquam decedat. Quum Scribæ obstinati prorsus essent veritatis hostes, quia tyrannide sua oppressam tenebant Ecclesiam, coactus fuit Christus eorum flagitia detegere. nisi enim abstracti ab eorum seruitute fuissent boni & simplices, præclusa erat Euangelio ianua. Alia etiam fuit ratio: quia plebs licitum sibi esse putat quicquid à suis rectoribus fieri animaduertit, legémque sibi fingit ex vitiosis illorum moribus. Cæterùm nequis in diuersam partem traheret quæ dicturus erat, præfatur, qualescunque sint doctores, minimè tamen æquum esse vel ex eorum sordibus labem aliquam Dei verbo aspergi, vel ex prauis eorum exemplis arripi peccandi licentiam. Atque hæc prudentia diligenter notanda est. plerique enim dum hoc vnum captant vt odio grauent & infamia deforment improbos & sceleratos, inconsiderato suo zelo miscent omnia & confundunt. Contemnitur enim omnis disciplina, calcatur pudor: denique nullus manet honesti respectus: imò multis crescit inde audacia, datáque opera Sacerdotum peccata traducunt vt liberius ipsi inducto colore peccent. Christus autem sic inuehitur in Scribas vt Legem Dei prius à contemptu asserat. Hæc igitur eadem cautio nobis tenenda est, si reprehensiones nostras prodesse cupimus. Rursus tamen notare conuenit, nullius offendiculi metu deterritum fuisse Christum quominus impios doctores, sicuti meriti erant, traduceret. Tantùm hanc moderationem tenuit, ne propter hominum probra, Dei Doctrina vilesceret. Porrò vt sciamus de vitiis concionatum esse, non vt personis inuidiam crearet, sed ne contagio serperet latius, disertè exprimit Marcus loquutum esse *In doctrina.)* quibus verbis significat, vtiliter admonitos fuisse auditores vt sibi cauerent. Quanquam autem ad discipulos videtur restringere Lucas, probabile tamen est sermonem ad totam turbam promiscuè fuisse habitum. Quod etiam clarius patet ex Matthæo: & res ipsa poscebat vt in genere omnes respiceret Christus.

2 *In cathedra Mosis.)* Non temere quod alio loco recitat Lucas, huc inserere visum est. Præterquam enim quòd eadem est doctrina, non dubito quin Lucas, postquam dixerat seuerè & duriter Scribas correptos fuisse à Domino, addiderit etiam alias reprehensiones, quas Matthæus in proprium locum distulit. Iam enim sæpius vidimus Euangelistas, prout ferebat occasio, diuersos Christi sermones coaceruasse. Porrò quia plenior apud Matthæum sentētia habetur, eius verba potius explicanda sumam. Hortatur Dominus fideles in summa, quū pessimè viuant Scribæ, ne ad peruersos eorū mores vitam suā flectāt, sed potius forment ad Legis regulam, quā audiunt ex ore Scribarū. necesse enim habebat (vt nuper attigi) reprehendere multas in illis corruptelas, ne totū populū inficerent. Ergo ne ipsorū flagitiis labefactetur doctrina cuius ministri erant ac præcones, fideles ad illorum verba attentos esse iubet, non autem ad opera: acsi dixisset, non esse causam cur Dei filios à rectè viuendo mala Pastorum exempla impediant. Scribarum nomine doctores vel Legis interpretes notari satis conuenit, idque phrasi Hebraica, eosdem apud Lucam vocari Legisperitos certū est. Peculiariter autē Pharisæos, qui erant ex Scribarū numero, perstringit Dominus: quia tunc in Ecclesiæ regimine & Scripturæ interpretatione hæc secta primatum tenebat.

Nam

Nam alibi diximus,quum Sadducæi &Esseni literales haberi mallent,Pharisæos aliam docendi rationem quasi per manus sibi à maioribus traditam sequutos esse, vt scilicet mysticum Scripturæ sensum subtilius inquirerent. Vnde & nomen illis fuit impositum: nam Pherusim dicti sunt quasi interpretes. Quanquam autem suis commentis totam Scripturam fœdauerant: quia tamen se iactabant illo populari doctrinæ genere,in tradendo Dei cultu, & sanctè viuendi disciplina præcipuè vigebat eorum authoritas. Ideo sic resolui debet loquutio, Pharisæi & reliqui Scribæ: vel,Scribæ, inter quos Pharisæi summo honore pollent,vobis dum loquuntur,rectæ vitæ probi sunt magistri: impiis autem operibus pessimè vos instituunt. quare ad eorum ora potius quàm ad manus attendite. Nunc quæritur, quicquid præcipiant doctores, an sine discrime parendum sit. Nam satis constat ætatis illius Scribas nequiter & sceleratè corrupisse Legem prauis figmentis, onerasse iniquis legibus miseras animas, multis superstitionibus vitiasse Dei cultum. atqui seruari vult Christus eorum doctrinam, acsi eorum tyrannidi resistere fas non esset. Facilis est solutio,non simpliciter conferri quamlibet doctrinam cum vita: sed hoc Christo fuisse propositum, à profanis eorum operibus discernere sanctam Dei Legem. Nam Sedere in cathedra Mosis nihil aliud est quàm ex lege Dei tradere quomodo viuendum sit. Quanquam autem mihi non certò constat vnde sumpta sit loquutio, probabilis tamen est eorum coniectura qui ad suggestum referunt quem erexit Esdras, vnde Lex recitaretur. Certè quum Rabbini de Scriptura differerent, ordine surgebant qui ex consessu erant verba facturi. Legem verò ipsam ex editiore loco promulgari fortè moris fuit. Sedet igitur in cathedra Mosis qui non ex seipso,vel proprio sensu,sed ex Dei authoritate & verbo præcipit. Simul tamen legitima vocatio hic notatur: quia ideo audiri Scribas iubet Christus quòd publici essent Ecclesiæ doctores. Papistis satis est titulo præditos esse, ac locum occupare qui leges imponunt. Huc enim torquent verba Christi, quasi necesse sit obedienter recipere quicquid mandant ordinarii Ecclesiæ Præsules. Atqui satis superque hæc calumnia refellitur altero Christi edicto, vbi à fermento Pharisæorum caueri iubet. Si rencere,authore Christo, non tantùm fas est, sed etiam oportet quicquid puræ Legis doctrinę de suo Scribæ admiscēt,certè nō sine delectu & iudicio amplecti cōuenit quicquid ipsis mandare libuerit. Deinde si hominum præceptis suorum conscientias hîc Christus obstringeret, fallò alibi pronuntiaret, frustra Deum coli hominum mandatis. Hinc apparet, Christum eatenus populum hortari vt Scribis pareat quantisper in pura & simplici Legis interpretatione manent. Scitè enim Augustinus & appositè ad Christi mentem, Scribas super cathedram Mosis sedendo, Legem Dei docuisse exponit: ideóque oues debuisse vocem pastoris per ipsos audire, tanquam per mercenarios. Quibus verbis continuo pòst subiicit, Deus ergo per illos docet: sua verò si docere velint, nolite audire, nolite facere. Tractatu in Iohannem 46. Cui sententiæ respondet quod idem tradit libro quarto, de doctrina Christiana, Quoniam boni fideles non quemlibet hominem, sed ipsum Deum obedienter audiunt, ideò vtiliter audiuntur qui etiam vtiliter non agunt. Cathedra ergo non Scribarum, sed Mosis cogebat eos bona docere,etiam non bona facientes. Sua enim agebant in vita sua: docere autem sua, cathedra eos non sinebat aliena. 1. Esdr. 8. a. 4

4 *Alligant enim onera.)* Non accusat Scribas quasi duris & iniquis legibus animas tyrannicè opprimant. Tametsi enim multos induxerant superuacuos ritus (vt patet ex aliis locis) nunc tamen vitium illud Christus non attingit: quia rectam doctrinam cum praua & dissoluta vita confert. Porrò Legem Dei onus vocari graue & difficile portatu,mirum non est, ac præsertim nostræ infirmitatis respectu. Sed quanuis nihil exigerent Scribæ nisi quod à Deo mandatum erat, Christus tamen hîc nimis rigidam & austeram docendi rationem perstringit,quæ trita est superbis istis hypocritis, vt scilicet imperiosè ab aliis flagitent quicquid debetur Deo: síntque inexorabiles in vrgendis officiis,sibi autem blandè remittant quæ tam seuerè iniungunt aliis, & securè quiduis indulgeant. Quo sensu illis exprobrat Ezechiel quòd cum austeritate & potentia dominentur. Nam qui seriò Deum timent, quanquam ad eius obsequium sincerè & solidè formare studeāt discipulos, quia tamen in seipsos magis quàm in alios sunt seueri,non tam præcisi sunt exactores: deinde,quia suæ infirmitatis conscii sunt,clementer ignoscunt infirmis. At stupidis Dei contemptoribus nihil ad iubendum audacius vel magis crudele fingi potest: quia illis curæ non est difficultas qua se eximunt. Quare nemo aliis moderatè præcipiet nisi qui sibi primùm erit magister.

5 *Omnia verò opera.)* Nuper dixerat Scribas longè aliter viuere quàm doceant: nunc verò addit, siquid boni habeant in speciem, id fictum esse & nugatorium: quia nihil aliud sit illis propositum quàm placere hominibus, ac se venditare. Atque hîc tacitè vero pietatis & sanctæ vitæ studio opponitur eorum operum larua quæ nonnisi ad ostentationem valent. Nam integer Dei cultor nunquam ampullis istis erit deditus quibus inflati sunt hypocritæ. Ita non tantùm reprehenditur ambitio in Scribis & Pharisæis: sed quum Dominus in tota eorum vita transgressionem Diuinæ Legis & contemptum damnasset,ne clypei loco obiicerent fucosam suam sanctimoniam,per occupationem respondet,friuolas esse nugas & pro nihilo habendas in quibus se iactant,quia illic mera regnat ostentatio. Postea speciem vnam profert,ex qua talis ambitio facilis erat cognitu, quòd scilicet in vestium fimbriis se probos Legis cultores in hominum oculis ostentent. Quorsum enim fimbriæ latiores,& phylacteria communi vulgi more magis splendida,nisi ad inanem pompam? Iusserat Dominus vt Iudæi,insignes ex Lege sua & delectas quasdam sententias cùm in fronte,tum in suo vestitu gestarent: nempe quia facilè carni obrepit Legis obliuio,subinde ad eius memoriam reuocari populum suum Dominus volebat. Nam & ideo tales sententias iussi erant ædium suarum postibus inscribere, vt quocunque verterent oculos, pia aliqua admonitio statim occurreret. Quid autem Scribæ? Vt à reliquo populo differrent,præcepta Dei splendidius in vestibus suis depicta gestabant. In hac autem iactantia se putida ambitio prodebat. Nos verò hinc quoque discamus quàm ingeniosi sint homines ad inanes fucos miscendos, vt sua vitia sub aliquo virtutum colore & integumento occultent, quum scilicet quæ Deus mandauit pietatis exercitia ad suā hypocrysin detorqueant. Nihil vtilius fuit quàm sensus omnes exercere in Legis meditatione: neque id

etiam frustra mandatum à Domino fuerat. Tantum verò abfuit vt proficerent in talibus rudimentis, vt perfectam iustitiam in vestium ornatu locantes, Legem in tota vita sua spernerent. Neque enim magis contumeliosè potuit Lex Domini ludibrio haberi, quàm quum seruari ipsam fingerent theatrico habitu, & custodias eius vocarent personas ad agendam fabulam compositas. Quod Marcus & Lucas de stolis dicunt, eodem pertinet. scimus orientales passim vsos fuisse lógis vestibus: quem morem hodie quoque retinent. Sed ex Zacharia apparet, Prophetas certa pallii forma à reliquis fuisse distinctos. Nec vero ratione caruit doctores ita vestiri, vt in eorum habitu plus grauitatis & modestiæ quàm in vulgari extaret. Scribæ vero id perperam ad luxum & pompam conuerterant. Quod exemplum ad se traxerunt sacrifici Papales, in quibus constat stolas nihil aliud esse quàm superbæ tyrannidis insignia.

Zach.13.a.4

6 *Amántque primos accubitus.*) Probat ex claris signis nullum in Scribis vigere pietatis studium, sed ambitioni esse prorsus deditos. Nam expetere primos accubitus primásque sessiones, nonnisi eorum est qui superbè se inter homines efferre malunt quàm Deo probari. Præcipuè verò hoc in illis Christus damnat, quod vocari appeterent magistri. Quanquam enim nomen Rabbi per se excellentiam designat, vsus tamen inualuerat tunc apud Iudæos vt sic magistros Legisque doctores vocarent. Christus vero hunc honorem cuiquam negat, præter se vnum, competere. vnde sequitur, nonnisi cum eius iniuria ad homines transferri. Videtur tamen hoc nimis esse durum, imò absurdum : quum iam per se nos Christus non doceat, sed magistros nobis ordinet ac præficiat : titulo autem priuari quibus munus iniungit, ridiculum est. Imo quum versatus est in terris, Apostolos constituit qui suo nomine docendi officium obirent. Quòd si de titulo agitur, Paulus certè nolebat cum iniuria Christi, sacrilega vsurpatione gloriari, quum se magistrum & doctorem Gentium asseruit. Sed quia non aliud fuit Christi consilium quàm omnes à minimo vsque ad maximum in ordinem cogere, vt ius suum sibi integrum seruaret, non est cur de voce quispiam laboret. Non ergo moratur Christus quo titulo vocentur qui docendi partes obeunt, sed eos continet intra iustas metas, ne fratrum fidei dominentur. Tenenda enim semper est distinctio, vni Christo obediendum esse, quia de ipso solo vox Patris è cælo personuit: Ipsum audite: doctores verò sic esse eius ministros vt in ipsis audiri debeat, sintque sub eo magistri, quatenus personam eius sustinent. Caput est, vt sua illi in solidum authoritas maneat, nec quisquam mortalium minimam eius partem delibet. Sic vnicus est Pastor : sed tamen multos sub se admittit pastores, modo supra omnes emineat, & per eos solus Ecclesiam gubernet. Itaque oppositum membrum notandum est. nam quia fratres sumus, neminem in alios magisterio fungi contendit. vnde sequitur, magisterium non damnari, quo non violatur fraterna inter pios communicatio. Denique nihil aliud hîc præcipitur nisi vt omnes ab ore solius Christi pendeant. In eundem ferè sensum ratiocinatur Paulus, quum docet temere arripi ab aliis iudicium in alios: quia omnes mutuò sunt fratres, & omnes sisti oportet ad Christi tribunal, Rom.14.b.10.

1.Tim.2.b.7

9 *Patrem nolite vobis vocare.*) Eodem ferè sensu patris honorem soli Deo vendicat quo se nuper asseruit vnicum magistrum. neque enim sibi hoc nomen sumpserunt homines, sed diuinitus illis concessum fuit. Quare non modò fas est patres nobis in terra vocare, sed hoc honore eos priuare impium est. Nec valet quæ à quibusdam affertur distinctio, homines à quibus progeniti sunt liberi, esse patres secundum carnem : solum verò Deum esse Patrem spirituum. Fateor quidem sic Deum ab hominibus interdum distingui (sicut ad Hebræos 12. b.9.) sed quum Paulus non semel patrem spiritualem se nominet, videndum est quomodo id conueniat cum Christi verbis. Verus ergo sensus est, paternum honorem falsò tribui hominibus, si Dei gloriam obscurat. Id autem fit quoties mortalis homo seorsum à Deo censetur pater, quum ab vno Deo per Christum pendeant omnes cognationis gradus, ac sic inter se cohæreant, vt Deus propriè solus sit omnium pater. Ideo secundò repetitur superior sententia de Christi magisterio, vt sciamus hunc esse legitimum ordinem, si omnibus præsit vnus Deus, paternóque iure & imperio potiatur: Christus autem doctrinæ suæ omnes subiiciat, & habeat discipulos. Quemadmodum alibi dicitur, Christum esse vnicum totius Ecclesiæ caput : quia scilicet totum corpus ei subesse & parere conueniat.

1.Cor.4.c.15
Philip.2.c.22
Ephes.1.d.22

11 *Qui maximus est vestrum.*) Hac clausula ostendit se non sophisticè litigasse de vocibus: sed rem potius spectasse: ne quis ordinis sui oblitus, plusquam par est sibi vsurpet. Pronuntiat igitur summam in Ecclesia dignitatem esse non imperium, sed ministerium. Quisquis in hac mensura se continet, nec Deo nec Christo quicquam eripit, quocunque ornetur titulo. Sicuti rursum frustra serui elogio fucatur potestas quæ Christi magisterio derogat. Quid enim prodest quòd Papa tyrannicis legibus oppressurus miseras animas, se seruum seruorum Dei præfatur, nisi vt palàm insultet Deo, & hominibus probrosè illudat? Cæterùm vt vocibus non insistit Christus, ita præcisè hoc suis mandat ne altius aspirent vel conscendere appetant quàm vt sub Patre cælesti æquabiliter fraternâ colant societatem : & qui honore pollent, se aliis exhibeant ministros. Adiungit illam insignem sententiam, quæ alibi exposita fuit, Qui se exaltat, humiliabitur, &c.

MATTH. XXIII.	MARC. XII.	LVC. XI.
13 *Væ autem vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines : vos enim non intratis, nec aduenientes sinitis intrare.* 14 *Væ autem vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia comeditis domos vidua-*	40 *Qui deuorant domos viduarum, & sub prætextu prolixæ oratio-*	52 *Væ vobis Legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ. ipsi non introistis, & eos qui intrabant prohibuistis.*

rum,

rum, idque prætextu prolixæ orationis: propter hoc grauius puniemini.

15 *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ quia circuitis mare & aridam vt faciatis vnum proselytum: & quum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo magis quàm vos estis.*

nis. hi accipient grauiorem damnationem.

LVC. XX.

47 *Qui deuorant domos viduarum, ac per simulationem longas preces faciunt. hi accipient maiorem damnationem.*

Acrius adhuc in eos inuehitur, idque facit non tam eorum causa quàm vt plebem & simplices ab eorum secta reuocet. nam etsi reprobis Dei vindictam sæpe proponi videmus in Scriptura, vt magis reddantur inexcusabiles: sub eorum tamen persona vtiliter monentur filii Dei ne se implicent iisdem scelerum laqueis, sed à simili exitio sibi caueant. Certè quum Scribæ, euerso Dei cultu & corrupta pietatis doctrina, nullam correctionem ferrent, & desperata insania in suam & totius populi perniciem oblatæ redemptioni se opponerent, omnibus exosos & detestabiles reddi oportuit. Quanquam non tam quid meriti essent Christus respexit, quàm quid vtile esset rudibus & imperitis. Voluit enim sub vitæ suæ finem solenne relinquere testimonium, nequis nisi sciens & volens ab impiis illis nebulonibus falli posset. Scimus autem quantum sit obstaculum simplicibus stulta falsorum doctorum reuerentia, ne ab erroribus liberentur. Falsa doctrina imbuti tunc erant Iudæi, imò multas superstitiones ab infantia imbiberant. Quum difficile per se & arduum foret reducere eos in viam, maximè illis obstabat præpostera opinio quam cóceperant de falsis doctoribus, quòd scilicet legitimos esse putarent Ecclesiæ præsules, Diuini cultus antistites, & pietatis columnas. Adde quòd sic fascinati erant vt vix possent inde abstrahi nisi violento metu. Non ergo vt Scribas sanet Christus, horribilem Dei vindictam illis denuntiat, sed vt reliquos absterreat ab eorum fallaciis. Quemadmodum hodie in clerum Papalem asperius cogimur detonare, non alia de causa nisi vt qui dociles sunt ac non penitus reprobi, ad salutem suam attendant, & perculsi Dei iudicio, exitiales superstitionum, quibus captiui tenentur, laqueos abrumpant. Vnde colligitur quàm crudelis sit eorum mollities quibus molesta est nostra vehementia. Displicet illis duriter & acerbè vexari lupos, qui laniandis ac vorandis ouibus assiduè inhiant: & tamen vident miseras oues deceptas inani larua, sponte se in luporum fauces coniicere, nisi Pastor qui ipsas saluas cupit, & ab interitu eripere conatur, clamosa voce ipsas abigat. Tenendum est igitur Christi consilium, vt nos eius exemplo seuerè minemur impiis deceptoribus, & in eos fortiter clamemus: vt quicunq; sunt sanabiles, exitii metu ab illis fugiant. Nam etsi apud veritatis hostes nihil proficitur, citandi tamen sunt ad Dei tribunal, & alii monendi vt eandem sibi maledictionem instare sciant nisi maturè discedant à prauo consensu.

13 *Clauditis regnum cælorum.*) Maledictionem illis denuntiat Christus: quia in commune totius populi exitium munus suum peruertunt. nam quum penes eos esset Ecclesiæ regimen, debuerant esse quasi ianitores regni cælorum. Quorsum enim pertinet religio & sacra doctrina, nisi vt nobis cælos aperiat? Scimus enim totum humanum genus exulare à Deo, & ab hæreditate æternę salutis excludi. Pietatis autem doctrina quasi ianua est qua ad vitam ingredimur. ideo metaphoricè Scriptura dicit Pastoribus dari claues regni cælorum: quemadmodum fusius exposui cap. 16. Atque hæc definitio tenenda est, quæ etiam ex Lucæ verbis clarius patet, vbi exprobrat Christus Legisperitis quòd sustulerint clauẽ scientiæ: nempe quòd quum Legis Diuinæ custodes essent, populum fraudabant vera eius intelligentia. Sicut ergo hodie apud Pastores depositæ sunt claues regni cælorum vt in vitam æternam fideles admittãt, & ab omni eius spe arceant incredulos: sic olim Sacerdotibus & Scribis sub Lege idem munus iniunctũ fuit. Porrò ex voce Sciẽtiæ colligimus quàm stultè Papistæ imaginarias claues fabricent: quasi esset magica quædam potestas absque verbo Dei. Nam Christus innuit non alios vti istis clauibus quàm qui doctrinæ ministri sunt. Siquis obiiciat, Pharisæos, licet peruersi essent Legis interpretes, claues nihilominus tenuisse: respondeo, quanuis officii respectu illis commissæ forent, malitia tamen ac fraude fuisse suppressas, vt nullus maneret earum vsus. Ideo Christus eos abstulisse dicit vel furatos esse clauem illam scientiæ, qua cælorum ianuam aperire debuerant. Sicut hodie in Papatu obseratum est cælum misero populo, dum ianitores ipsi (saltem quibus imposita erat hæc cura) tyrannide sua impediunt ne aperiatur. Porrò nisi simus plusquam socordes, manus sponte impiis tyrannis non dabimus, qui nos crudeliter ab ingressu vitæ prohibent.

14 *Quia comeditis.*) Longius nunc progreditur. neque enim crimina tantùm accusat quæ palàm odio & detestatione digna erant, sed virtutum etiam fucos abstergit, quibus plebem fallebant. Siquis excipiat, non fuisse opus reprehendi quæ exemplo nocere non poterant, tenendum illud memoria est, non aliter potuisse eorum saluti consuli qui Scribarum erroribus deuincti erant, nisi prorsus ab illis deficerent. Hæc igitur ratio Christum coegit inanem virtutum speciem, quæ superstitionum fomentũ erat, traducere. Dicit igitur in summa, etiam vbi rectè facere videntur, perperam religionis prætextu abuti. In longis precibus signum aliquod erat raræ pietatis. nam quo quisque sanctior est, precandi studio magis est deditus. Pharisæos autem & Scribas adeò impuros esse dicit Christus vt ne præcipuam quidem Diuini cultus partem sine peccato vsurpent: quia illis precandi assiduitas turpis lucri sit aucupium. neque enim aliter preces vendebant quàm mercenarii diurnas operas locant. Vnde etiam colligimus non præcisè reprehendi longas preces, quasi in ea re vitium sit: (præsertim quum Ecclesiæ Pastores precando singulariter intentos esse oporteat) sed hanc corruptelam damnari, quòd res per se laudabilis in prauum finem conuersa esset. Nam vbi ex conductitiis precibus captatur quæstus quo magis crescit feruidæ (vt loquuntur) deuotionis species, eo magis profanatur Dei nomen. Quoniam autem vulgi animis pridem insederat falsa persuasio, ideo asperius illis minatur Christus. neque enim leue cri-

men est rei tam sacræ pollutio. Viduas autem præcipuè fuisse captatas mirum non est: quia quum ad superstitionem propensæ sint mulierculæ, nebulonibus eas emungere semper solenne fuit. Sic Paulus falsis ætatis suæ doctoribus obiicit quòd captiuas ducant mulierculas, oneratas peccatis, 2.Timoth.3.b.6.

15 *Quia circuitis mare.)* Hoc quoque zelo fauorem sibi acquisierant Scribæ, quòd studerent ad religionem Iudaicam adducere exteros & incircuncisos. Itaque siquem suis illecebris vel alio artificio pellexerant, quasi aucta Ecclesia miros agebāt triumphos. Hinc etiam magni plausus à vulgo, quòd alienigenas sua industria & virtute Dei Ecclesiæ insererent. Christus autem ex aduerso pronuntiat id studium adeò ipsis non dandum esse laudi, vt Dei vindictam magis ac magis prouocent: quia in grauiorem interitum eos attrahant, qui se dedunt eorum sectæ. Notandum enim quàm tunc corruptus fuerit status, & quàm dissipata religio. nam sicuti Deo acquirere discipulos pium & præclarum fuisset opus: ita ad cultum Iudaicum (qui tunc degener erat, imò impiis profanationibus refertus) allicere Gentiles, nihil aliud fuit quàm à Scylla in Charybdin eos rapere. Adde quòd sacrilego nominis Dei abusu grauiorem in se vindictam prouocabant, quum illis religio crassiorem peccandi licentiam daret. Tale hodie exemplum in Monachis spectare licet: sedulò enim ipsi vndique proselytos corradunt, sed quos ex lasciuis & impuræ vitæ hominibus reddant prorsus diabolos. nam ea est lustrorum in quibus bacchantur corruptio, quæ vel cælestes Angelos deprauet. Interim vestitus Monachalis tegendis omne genus flagitiis aptissimum est velum.

MATTH. XXIII.	MARC.	LVC.
16 *Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quicunque iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit per aurum templi, reus est.*		
17 *Stulti & cæci, vtrùm enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum?*		
18 *Et quicunque iurauerit per altare, nihil est: quicunque autem iurauerit per donum quod est super illud, reus est.*		
19 *Stulti ac cæci, vtrum enim maius est, donum, an altare quod sanctificat donum?*		
20 *Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipsum, & per omnia quæ super illud sunt.*		
21 *Et qui iurauerit per templum, iurat per illud, & per eum qui habitat in eo.*		
22 *Et qui iurauerit per cælum, iurat per solium Dei, & per eum qui sedet super illud.*		

16 *Væ vobis duces cæci.)* Sicuti hypocrysi ferè semper coniuncta ambitio est, sic populi superstitiones fouere solet pastorum auaritia & rapacitas. Sponte quidem mundus in errores propendet: imò quasi consultò fallacias & omne genus imposturas sibi accersit: sed tunc demum obtinent vitiosi cultus, dum eos confirmant ipsi Antistites. Atqui vt plurimum contingit, eos qui præsunt non modò sua cōniuentia blandiri erroribus, quia sibi lucrosos esse vident, sed suis flabellis eos magis accendere. Sic videmus in Papatu innumeris artibus auctas fuisse superstitiones, quum sacrifici prædæ inhiarent: quia adhuc quotidie multa excogitant quibus stultum vulgus magis dementent. Porrò vbi semel Satanæ præstigiis obtenebratæ sunt mentes, nihil est tam absurdum vel etiam prodigiosum quod non auidè suscipiāt. Hinc factum est vt plus reuerentiæ auro templi & sacris oblationibus quàm templo & altari Iudæi deferrent. Atqui oblationum sanctitas à templo & altari pendebat, & quædam solùm erat inferior accessio. Atque hoc delirium à Scribis & Sacerdotibus profectum fuisse credibile est: quia ad colligēdas prædas apta erat venatio. Fuit autem non minus perniciosus quàm stultus error, eo quòd populum ad crassa figmenta abduceret. Nihil procliuius est quàm homines à puro Dei cultu delabi. huius ergo veli obtentu Satanæ promptum fuit procul à Dei intuitu abstrahere qui iam plus æquo ad stultas imaginationes tendebant. Hæc ratio est cur eum errorem tam duriter Christus castiget. Et tamen Papistas non puduit sacrum Dei nomen ad turpius ludibrium prostituere. nam apud illos pluris est frustum putridi cadaueris tangere, quàm sanctum vtriusque Testamenti volumen: vel etiam leuare in cælum manus. Porrò hoc modo inducitur carnalis Dei cultus, qui rectum eius metum sensim obliterat. *Nihil est.* Hac particula non significat omnem penitus honorem abrogatum fuisse templo: sed cōparatiuè loquitur. Nam quū hyperbolicè oblationes extollerent, in earum reuerentiam ita rapiebatur hominum vulgus vt templi & altaris maiestas vilesceret, eámque periuriis violasse minor esset religio quàm per sacras oblationes minus reuerenter iurasse.

17 *Qui iurauerit per altare.)* Hîc facit Dominus quòd in corrigēdis erroribus fieri debet, dum nos ad fontem reuocat, & ex ipsa iurisiurandi natura docet, templum suis donariis longè præcellere. Principium ergo illud sumit, non esse fas nisi per vnius Dei nomen iurare. Vnde sequitur, quascunque ad iurandum formulas homines adhibeant, vni Deo seruandum esse suum honorem. Vnde rursum colligitur quomodo & quatenus per templum iurare liceat: nempe quia sedes est ac Sanctuarium Dei: sicuti per cælum, quia illic refulget Dei gloria. Deus enim se in talibus præsentiæ suæ symbolis in testem & iudicem

iudicem aduocari patitur, modò ius suum saluum retineat. nam cælo Deitatem affingere scelesta idololatria esset. Iam quo illustrius gloriæ suæ speculum in templo Deus proponit quàm in oblationibus, eo plus reuerentiæ & sanctitatis meretur templi nomen. Nunc ergo tenemus quo sensu dicat Christus iurari per habitatorem cæli dum per cælum iuratur, nempe vt omnes iurandi formas in legitimum finem ac scopum dirigat.

MATTH. XXIII.	MARC.	LVC. XI.
23 *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia decimatis mentham, & anethum, & cyminum: & reliquistis quæ grauiora sunt Legis, iudicium & misericordiam & fidem. Hæc oportuit facere, & illa non omittere.* 24 *Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes.* 25 *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia purgatis exteriorem poculi patinæque partem: cæterùm intus plena sunt rapina & intemperantia.* 26 *Pharisæe cæce, purga prius quod est intra poculum & patinam, vt & exteriores horum partes puræ reddantur.* 27 *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris quidē apparent speciosa, intus verò plena sunt oßibus mortuorum, omníque spurcitia.* 28 *Sic & vos foris quidem apparetis hominibus iusti: intus autem pleni estis fictione & iniquitate.*		42 *Sed væ vobis Pharisæis. quia decimatis mentham & rutam, & quoduis olus: & præteritis iudicium & charitatē Dei. Hæc oportuit facere, & illa non omittere.* Paulo pòst. 44 *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia estis vt monumenta quæ non apparent, & homines ambulantes per ea nesciunt.*

Taxat in Scribis Christus vitiū quo laborant omnes hypocritæ, ꝙ in rebus minutis valde seduli sint & anxii, præcipua autē Legis capita negligant. Hic morbus omnibus fere seculis & apud omnes gentes regnauit, vt maior pars hominum defunctoriè leuiculis obseruationibus Deum placare studuerit. Quia enim omni prorsus Dei obsequio se eximere nequeunt, ad hoc secundum remedium confugiunt, vt grauissimas offensas nihili satisfactionibus redimant. Sic videmus hodie Papistas, quum transgrediantur summa Dei præcepta, valde ardenter in frigidis cæremoniis satagere. Talis igitur fictio nunc à Christo reprehenditur in Scribis, qui in soluendis decimis valde seduli & scrupulosi, præcipua Legis capita parum curabant. Porrò vt melius putidam eorum ostentationem traducat, non dicit generaliter decimas soluisse, sed menthæ, anethi, atque (vt habetur apud Lucam) cuiusuis oleris: vt minimo dispendio rarum pietatis studium ostentarent. Quia tamen Christus præcipuam Legis iustitiam in misericordia, iudicio & fide statuit, primò videndum est quid per has voces intelligat: deinde cur omiserit prioris Tabulæ præcepta, quæ ad Dei cultum propriè spectant: quasi pietas charitatis officiis sit inferior. Iudicium pro æquitate vel rectitudine accipitur, qua fit vt cuique reddatur quod suum est, nec quisquam alios fraudet vel lædat. Misericordia autem longius progreditur, vt quisque studeat de suo fratribus succurrere, leuare consilio vel opibus miseros, tueri eos qui iniustè premuntur, & in commune humaniter conferre facultates quibus præditus est. Fides nihil aliud est quàm sincera integritas, nequid astutè, nequid malitiosè vel per insidias tentetur: sed vt mutua inter omnes simplicitas colatur, qua singuli secum agi volunt. Itaque summa Legis ad charitatem refertur. Scio quosdam fidei nomen aliter interpretari, vt per synecdochen comprehendat totum Dei cultum: sed Christus suo more serium examen sanctitatis ad fraternam charitatem hîc reuocat: ideóque priorem Tabulam non attingit. Nec obstat quòd apud Lucam pro fide habetur amor Dei. consilium enim Christi fuit ostendere quid præcipuè in Lege sua Dominus à nobis exigat. Satis verò notum est, Legem in duas Tabulas fuisse distinctā, vt primùm quid Deo, postea quid hominibus debeatur, ostenderet. Apud Lucam vtraque pars exprimitur: acsi diceret Christus huc maximè Legem tendere vt Deum amemus, erga proximos verò æqui simus ac misericordes. Matthæus altera tantùm parte contentus fuit. neque absurdum est charitatis officia vocari præcipua Legis capita, quum ipsa charitas à Paulo vocetur Legis perfectio. sicuti alibi dicit, Legem impleri si diligimus proximos. Et suprà Christus de Legis præceptis interrogatus, nonnisi ea quæ sunt secundæ Tabulæ recensuit. Siquis excipiat, hoc modo præferri homines Deo, quia pluris censetur quæ illis præstatur charitas quàm religio: facilis solutio est, hîc non opponi priori Legis Tabulæ secundam, sed potius ex secundæ obseruatione probationē sumi an verè & ex animo colatur Deus. Quia res interior est pietas, neque inter nos versatur Deus vt nostri erga se amoris experimentum capiat, neque etiam nostris officiis indiget, facile est hypocritis mentiri, falsóque obtendere Dei amorem. Quia verò fraternæ charitatis officia sub sensum omnium cadunt, & ante oculos sunt posita, in his melius eorum impudentia coarguitur. Christus ergo subtiliter hîc differere noluit de singulis iustitiæ partibus, vel earū ordine, sed quantum ferebat communis hominum captus, simpliciter docuit, tunc verè demū seruari Legem dum alii er- Rom. 13.e.10

ga alios recti sunt & humani & veraces: quia sic testantur Deum se diligere ac reuereri, imò legitimũ ac idoneum sinceræ pietatis testimonium proferũt. Non quod sufficiat erga homines defungi, nisi prius Deo ius suum reddatur: sed quia verum esse Dei cultorem necesse est qui ad eius præscriptum vitam suam format. Nondum tamen penitus soluta est quæstio. nam decimæ, quas Christus æquitati & misericordiæ postponit, pars erant Diuini cultus, & pars aliqua in pauperes solebat erogari: ita duplex sacrificium in se continebant. Respondeo, non simpliciter conferri hic decimas cum eleemosynis & fide & iudicio, sed fictitiam Scribarum sanctitatem cum sincero & integro charitatis affectu. Cur enim ad decimas soluendas tam prompti & voluntarii erant, nisi vt Deum placarent minimo dispendio & molestia? neque enim ad summam intenti erant. Ideóque inter officia charitatis numerari non debuit, quòd Deo & hominibus fucum facerent ex leuibus particulis.

23 *Hæc oportuit facere.*) Occupatio est qua præuenit Christus eorum calumniam. poterant enim sinistrè carpere eius sermonem, acsi pro nihilo duceret quod Lege Dei præscriptum erat. Fatetur ergo, quæcunque Deus mandauit seruanda esse, nec quicquam omittendum: sed non obstare totius Legis studium quominus in præcipuis capitibus insistere oporteat. Vnde colligit, præposterè facere eos qui sese in rebus minimis occupant, quum potius à præcipuis ordiri oporteat. decimæ enim quædam erant accessio duntaxat. Negat ergo Christus sibi in animo esse autoritatem derogare vel minimis præceptis, licet ordinem in Legis obseruatione commendet atque exigat. Salua igitur maneat Lex vniuersa, quæ nulla in parte violari potest sine autoris contemptu: nam qui scortari vetuit, & occidere, & furtum facere, idem & concupiscentiam omnem damnauit. Vnde colligimus, sic inter se contexta esse omnia præcepta vt vnum ab aliis discerpere fas non sit. Quare etiam scriptum est, Maledictus omnis qui non præstiterit quæcunque scripta sunt. Quibus verbis absque exceptione sancitur vniuersalis Legis iustitia. sed hæc reuerentia, vt diximus, discrimen inter præcepta minimè tollit, nec ipsum Legis scopum: ad quem veri eius cultores mentem suam dirigunt, ne tantùm in superficie ludant.

24 *Duces cæci.*) Prouerbialis est sententia, qua pulchrè exprimitur putida in rebus minutis hypocritarum anxietas. nam ad minima delicta perinde exhorrent acsi centum mortibus acerbior illis foret vnica transgressio, in grauissimis autem sceleribus sibi & aliis suauiter indulgent. Ergo perinde faciunt ac siquis tenuem panis micam colaret, integrum voraret panem. Culicem scimus pusillum esse animal, camelum ingentem belluam. nihil ergo magis ridiculum quàm vinum vel aquam colare, ne culicem gluttiendo fauces lædas, securè verò sorbere camelum. Atqui talibus deliciis hypocritas ludere constat: quia quum iudicium, misericordiam & fidem prætereant, imò totam Legem dissipent, in rebus non magnis plusquam austeri sunt ac rigidi. Porrò quum hoc modo simulent se osculari Dei pedes, superbè conspuunt in eius faciem.

25 *Purgatis exteriorem.*) Prosequitur Dominus eandem sententiam, ac figuratè Scribis exprobrat, hoc vnum solicitè ipsos curare vt tantùm coram hominibus splendeant. Nam per exteriorem patinæ partem metaphoricè externam speciem designat. acsi diceret, Vobis nulla munditiès curæ est, nisi quæ extrà apparet: perinde ac siquis sedulò abstergeret exteriores sordes calicis, intus verò impurum relinqueret. Quòd autem translatitia sit loquutio, ex secundo membro patet, vbi interior immunditiès damnatur, quòd scilicet intus referti sint intemperantia & rapina. Ergo hypocrisin eorum coarguit quòd nonnisi ad hominum oculos vitam suam componere studeant, vt sibi inanem famam concilient sanctitatis. Ideo eos ad purum & sincerum rectè viuendi affectum reuocat. Purga, inquit, primùm quod intus est: quia scilicet ridiculum esset oculos pascere nitore, bibere autem ex calice fæculento, vel aliis modis impuro.

27 *Similes estis sepulchris.*) Alia similitudo, sed quæ eundem finem spectat. comparat enim eos sepulchris quæ sibi ambitiosè pulchra & nitida extruunt seculi homines. Sicut ergo in sepulchris pictura vel incrustatio ad se trahit hominum oculos, quum intus condita sint putrida cadauera: ita Christus hypocritas dicit externo aspectu fallere, quia fraude & iniquitate referti sunt. Verba Lucæ aliud sonãt, quòd fallant hominum oculos, sicuti sepulchra, quæ sæpe non animaduertunt qui super ea ambulant: sensus tamen eodem recidit, nempe sub prætextu falsæ sanctimoniæ latere occultum fœtorem quem fouent in suis cordibus: sicuti marmoreum sepulchrũ, quia pulchri & delectabilis speciem præ se fert, cadaueris fœtorem tegit, ne offendat illac transeuntes. Vnde colligimus quod prius dixi, Christum, vt consuleret rudibus & imperitis, quos inani fuco sibi deuinctos tenebant Scribæ, detraxisse fallacem laruam. Profuit enim simplicibus hæc admonitio, vt è luporum faucibus se maturè subducerent. Continet tamen hic locus generalem doctrinam, vt filii Dei non tam videri quàm esse puri appetant.

MATTH. XXIII.	MARC.	LVC. XI.
29 *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia ædificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum.*		47 *Væ vobis, quia ædificatis monumenta Prophetarum: Patres autem vestri occiderunt illos.*
30 *Et dicitis, Si fuissemus in diebus patrum nostrorũ, nõ fuissemus socij eorũ in sanguine Prophetarũ.*		48 *Profectò testamini quòd cõprobatis facta patrum vestrorum: quoniam illi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulchra.*
31 *Itaque testimonio estis vobismetipsis quòd sitis eorũ filij qui Prophetas occiderunt.*		49 *Propterea & Sapientia Dei dixit, Mittam ad illos Prophetas &*

32 Vos

32 *Vos quoque implete mensuram patrum vestrorum.*

33 *Serpētes ꝓgenies viperarū, quõo effugietis iudicium gehennæ?*

34 *Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes & Scribas, & ex illis alios occidetis, & crucifigetis: & ex illis alios flagellabitis in Synagogis vestris, & persequemini de vrbe in vrbem.*

35 *Vt veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terrā à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templū & altare.*

36 *Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationē istā.*

37 *Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos q ad te missi sunt: quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluistis?*

38 *Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta.*

39 *Dico enim vobis, haud quaquam videbitis me posthac donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.*

& Apostolos, & ex illis occident, & persequentur.

50 *Vt requiratur sanguis omniū Prophetarum qui effunditur à constitutione mundi à natione ista,*

51 *A sanguine Abel vsque ad sanguinem Zachariæ, qui perijt inter altare & ædem: profectò dico vobis, requiretur ab hac natione.*

LVC. XIII.

34 *Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te: quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum auis nidum suum sub pennas, & noluistis?*

35 *Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta. dico autem vobis quòd non videbitis me donec venerit tempus quum dicetis, Benedictus qui venit in nomine Domini.*

LVC. XI.

53 *Quum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Legisperiti & Pharisæi grauiter insistere, & captiosè interrogare eum de multis,*

54 *Insidiantes ei, & quærentes aliquid venari ex ore eius quo accusarent eum.*

29 *Quia ædificatis sepulchra Prophetarum.)* Falsò quidam putant reprehendi superstitionem in Scribis, quod præposterè magnificis sepulchris ornarent mortuos Prophetas, sicuti nunc Papistæ honorem Dei transferunt in Sanctos mortuos, imò eorum simulachra peruersè adorant. Nondum eò progressi erant cæcitatis & amentiæ. quare aliud Christi consilium est. Hoc etiam fuco apud indoctum vulgus, imò apud omnes Iudæos fauorem sibi captabant Scribæ quòd Prophetarum memoriam reuerenter colebant. Nam quum se hoc modo fingerent illorum doctrinam asserere, quiuis putasset fidos esse imitatores ac optimos Diuini cultus zelotas. Res ergo erat apprimè plausibilis, monumenta Prophetis extruere: quia hoc modo quasi ex tenebris eruebatur religio vt in suo honore staret. Atqui nihil minus erat illis propositum quàm doctrinam restituere, quæ Prophetarum interitu videri poterat extincta. Sed quum ipsi non modò à Prophetica doctrina alieni forent, sed infestissimi eius hostes, mortuos tamen ornabant sepulchris, quasi sibi cum illis eadem esset causa. Atque hoc hypocritis solenne est, sanctos Dei ministros & puros doctores post mortem honore prosequi, quos ferre viuos nequeunt. Neque hoc tantùm ex vulgari prouenit vitio: (quod notat Horatius his verbis, Virtutem incolumem odimus, Sublatam ex oculis quærimus inuidi) sed quia duris & seueris correptionibus molesti amplius non sunt mortui cineres, non ægrè in illis colendis euanidam religionis vmbram ostentant qui loquentium vocibus ad insaniam aguntur. hæc enim fictio non magni constat, profiteri erga mutos obseruantiæ studium. Ita singuli Prophetæ apud Iudæos sua ætate contumeliosè reiecti ac proteruè vexati, sæpe etiam crudeliter necati fuerunt: posteritas verò, quæ nihilo melior erat patribus, vmbratilem eorum memoriam venerata est potius quàm doctrinam amplexa: quandoquidem & ipsa suis doctoribus peræquè infensa erat. Nam sicuti mundus, quia Deum penitus spernere non audet, vel saltem palàm contra ipsum insurgere, hoc artificium excogitat vt Dei vmbram colat pro Deo: ita in Prophetis similem exercet ludum. Cuius rei nimis illustre documentum in Papatu cernitur. nam Apostolorum & Martyrum legitima veneratione non contenti, diuinos illis cultus affingunt: & quoscunque congerant honores, non putant se modum excedere: interea sæuiendo contra fideles, ostendunt qualis futura sit sua pietas erga Apostolos & Martyres, si hodie superstites idem quod olim munus obirent. Cur enim tanta in nos rabie exardent, nisi quia eam doctrinam recipi ac vigere cupimus quam suo sanguine obsignarunt Apostoli & Martyres? Porrò quum sanctis Dei seruis pretiosior ea fuerit quàm propria vita, an huic parcerent qui eam tam furiosè persequuntur? Suffitu ergo, candelis, floribus, omnique pomparum genere Sanctorum imagines ornent vt libuerit: si nunc viueret Petrus, eum dis-

cerperent, lapidibus obruerent Paulum: si Christus ipse adhuc ageret in mundo, eum lento igni vstularent. Quia vero ætatis suæ Scribas & sacrificos videbat Dominus laudem inde venari apud populum quòd pii essent Prophetarum cultores, fallaciter eos ludere coarguit, quia præsentes & sibi missos Prophetas non modò repudient, sed inhumaniter etiam affligant. In eo autem se prodit impia fictio & crassa impudentia, dum in cultu mortuorum religiosi videri appetunt, quum viuos extinguere conentur.

30 *Si fuissemus in diebus.)* Non frustra hanc sententiam Christus inseruit. Quanquam enim eos non accusat in patrum persona, nec vitio præcipuè vertit quòd sint homicidarum filii: obiter tamen perstringit stultam eorum iactantiam, quòd in suo genere gloriari solerent, qui tamen ex sanguinariis Dei hostibus essent progeniti. Sic ergo resolui debet oratio, Cultus quem Prophetis mortuis præstatis, quędam à vobis impietatis paternæ expiatio censetur. Iam igitur hoc obtineo, frustra vos iactare sanctum genus, quum originem trahatis ab impiis & scelestis patribus. Ite nunc, & vestris sceleribus obtendite eorum pietatem quorum manus innoxio sanguine fuisse pollutas fatemini. Atqui longè grauius crimen accedit, quòd sacrilegum furorem patrum, quem in mortuorum sepulchris damnatis, in cæde viuorum imitamini. Quare tandem concludit, eos hac in parte à patribus non esse degeneres. acsi diceret, Non incipit gens vestra nunc demum sæuire in Dei Prophetas: hæc enim vetus est disciplina, hic mos à patribus traditus, denique hæc agendi ratio vobis est quasi inolita. Cæterùm non iubet eos facere quod faciunt, vt sanctos doctores interficiant, sed figuratè significat eos hæreditario iure insurgere contra Dei seruos, ac dandam illis esse licentiam oppugnandæ pietatis: quia hoc modo implent quod deest patrum sceleribus, & quam illi exorsi sunt telam absoluunt. His autem verbis non tantum pronuntiat ipsos esse desperatos, & qui ad sanam mentem reuocari nequeant, sed simplices admonet, non esse mirum si ab homicidarum filiis malè tractentur Dei Prophetæ.

33 *Progenies viperarũ.)* Postquã ostendit Christus Scribas non modò scelestos esse piæ doctrinæ hostes & perfidos corruptores Diuini cultus, sed mortiferas quoque Ecclesiæ pestes: finé concioni suæ facturus, acrius in eos excandescit. sicuti necesse est hypocritis violẽter excuti suas lautitias, & quasi raptari ad Dei tribunal, vt terreantur. Quanquam non tantùm eos Christus respexit, sed toti populo voluit incutere terrorem, vt à simili exitio sibi omnes cauerent. Porrò quàm dura & intolerabilis fuerit reuerendis magistris hæc verborum asperitas, hinc colligere licet, quòd iam longo vsu pacata illis erat dominatio, vt nemo contrà mussitare auderet. Nec dubium est quin multis displicuerit tam acerba Christi libertas: imò proteruus & intemperans habitus fuerit, quòd de ordine Scribarum tam probrosè loqui auderet. sicuti hodie multi homines delicati nihil de clero Papali asperius dici sustinent. Sed quia negotiũ Christo erat cum pessimis hypocritis, qui non modò superbo Dei contemptu inflati, & supina confidentia ebrii erant, sed vulgus hominum fascinauerant suis præstigiis, necesse habuit vehementius cõtra ipsos insurgere. Vocat ergo serpentes tam natura quàm moribus: deinde vindictam illis denuntiat, quam nisi maturè resipuerint, frustra effugere tentabunt.

34 *Ideo ecce ego mitto.)* Apud Lucam expressius aliquid inseritur, *Propterea etiam dixit Sapientia Dei* Quod in hunc modum resoluunt quidam interpretes, Ego, qui sum æterna Dei Sapientia, de vobis pronuntio. Mihi tamen magis probatur, recepto Scripturæ more Deum hîc sub persona Sapientiæ suæ loquentem induci: vt sit sensus, Pridem de vobis spiritu Prophetico Deus edixit quid futurum esset. Nusquam, fateor, ad verbum hæc sententia legitur: sed quia passim Deus indomitam illius populi contumaciam exagitat, quasi epitomen Christus colligit, atque hac prosopopœia clarius exprimit quódnam fuerit Dei iudicium de insanabili gentis illius prauitate. Mirum enim videri poterat, si nullum operæpretium facturi erant doctores, cur illos temerè vellet Dominus fatigari. Sic enim disputant homines, Deum ludere operam quum reprobis verbum suum destinat, quos nouit obstinatos fore. Hypocritæ verò, quasi hoc vnum sufficiat, assiduos apud se habere cælestis doctrinæ præcones, quãtumuis indociles se præbeant, Deum sibi propitium & fauentem esse confidunt, modò externum verbum apud ipsos resonet. Sic ferociter Iudæi se iactabant, quòd præ aliis gentibus Prophetis & doctoribus semper excelluissent: & quasi tãtum honorem essent promeriti, hoc illis indubium erat dignitatis suæ insigne. Hanc futilem arrogantiam vt retundat Christus, non solum negat aliis gentibus eos præstare, quia Deus Prophetis & præclaris Sapientiæ suæ interpretibus eos dignatus sit: sed gratiam malè locatam grauiori illis esse probro, & maiori exitio cessuram esse contendit: quia scilicet aliud fuerit Dei consilium quàm ipsi imaginentur, nempe vt eos magis inexcusabiles redderet, atque vt ad summũ vsque cumulũ perduceret impiam ipsorum malitiam. ac si dixisset, Quòd subinde vobis cælitus ordinati sunt Prophetæ, frustra & stultè hoc decus obtenditis. aliud enim arcano suo iudicio statuit Deus, vt continua benignæ inuitationis serie palàm detegeret impiam vestram peruicaciam: qua conuicta, filios cum patribus eodem inuolueret exitio. Quod ad verba spectat, defectiua est oratio apud Matthæum, cuius sensus suppleri debet ex Lucæ verbis. Quòd Prophetis Scribas & sapientes annumerat, valet ad amplificationem gratiæ Dei. vnde ipsorum ingratitudo magis patet: quòd quum nihil ad eos docendos omiserit Dominus, nihil tamen profecerit. Pro Sapientibus & Scribis Lucas ponit Apostolos, eodem sensu. Porrò docet hic locus, Deum non semper hominibus salutem conferre quoties verbum illis suum destinat: sed reprobis interdum velle annuntiari, quos fore obstinatos nouit, vt sit illis odor mortis in mortem. Est quidem verbum Dei per se & sua natura salutare, omnésque promiscuè ad spem vitæ æternæ inuitat: sed quia non omnes intus trahuntur, neque omnibus aures Deus perforat, quia denique non omnes renouantur ad pœnitentiam, vel ad obsequium flectuntur: quicunque verbum Dei respuunt, sua incredulitate exitiale sibi reddunt ac mortiferum. Id futurum esse quum præsciat Deus, vt reprobos in grauiorem damnationem præcipitet, consultò Prophetas suos illis mittit: quemadmodum fusius explicat Iesaiæ 6. cap. 10. Hoc quidem carnis rationi minimè consentaneum esse fateor, vt videmus impuros Dei contemptores speciosam latrandi materiam hinc arripere, quòd Deus

tanquam sæuus aliquis tyrannus, maiore hominum pœna se oblectet, quos nulla spe profectus sciens ac volens magis excæcat & indurat. Sed Deus talibus documentis fidelium modestiam exercet. Hæc igitur sit nostra sobrietas, trepidè adorare quod sensum nostrum superat. Qui Dei præscientiam nihil obstare dicunt quominus salui fiant increduli, inani patrocinio stultè Deum ipsum excusant. Fateor quidem reprobos non ideo sibi mortem accersere quia Deus ita futurum præuiderit, ideóque eius præscientiæ non posse adscribi quòd pereunt: sed hoc cauillo Dei iustitiam nego rite defendi, quia mox obiicere licebit, per Deum stare quominus resipiscant, quia in eius manu est fidei & pœnitentiæ donum. Occurret etiam hæc obiectio, Quid sibi vult quòd Deus certo & deliberato consilio destinat verbi sui lucê ad excæcandos homines? Cur morti æternæ deuotos, simplici ruina non contentus, bis & ter perire vult? Proinde nihil reliquum est quàm Dei iudiciis hanc gloriam tribuere, vt cum Paulo exclamemus, profundam & incomprehensibilem esse abyssum. Sed quæritur quomodo prophetias Deus Iudæis in perniciem cessuras esse pronuntiet, quum efficaciter semper in illa gente viguerit eius adoptio. Respondeo, quum exigua tantum portio fide verbum amplexa sit in salutem, hîc de maiori numero vel vniuersali corpore sermonem haberi: quemadmodum Iesaias, vbi communem gentis interitum prædixit, iubetur Legem Dei inter discipulos obsignare. Sciamus ergo, quoties Iudæos Scriptura morti æternæ adiudicat, reliquias excipi, in quibus Dominus gratuitæ electionis suæ causa semen aliquod conseruat.

35 *Vt veniat super vos.*) Non modò detrahit illis quod sibi falsò arrogabant, sed Prophetis ornatos fuisse docet prorsus in diuersum finem, ne qua ætas immunis esset ab impiæ rebellionis scelere. Nam pronomen *Vos* generaliter totam gentem à prima sua origine complectitur. Siquis obiiciat, non congruere Dei iudicio pœnam de patrum criminibus exigi à filiis: in promptu solutio est, Quum se impia conspiratione simul implicuerint, non debere absurdum videri si Deus, communiter omnes puniens, pœnam patribus debitam in sinum filiorum reiiciat. Iustè ergo à tota gente, quocunque seculo alii atque alii vixerint, perpetui contemptus exigitur ratio, & pœna simul expetitur. Nam sicut Deus longo patientiæ suæ tenore cum totius populi malitia constanter certauit, sic inflexibilis peruicaciæ, quæ ad extremum vsque durauit: totus populus merito reus peragitur. & sicuti ex compacto singulæ ætates suos Prophetas necarunt, ita ad commune iudicium vocari æquum est, ac cædes omnes quæ vno consensu patratæ sunt, in omnibus vindicari. *A sanguine Abel.* Tametsi Abel non à Iudæis occisus est, eius tamen necem ipsis imputat Christus, quia inter ipsos & Cain quædam erat impietatis cognatio: alioqui non quadraret quod dicit, sanguinem iustum ab initio vsque mundi effusum à generatione hac. Cain ergo Iudaici populi caput ac princeps autórque statuitur, quia ex quo Prophetas occidere cœperunt, successerint in eius locum cuius fuerunt imitatores. Porrò Zachariam nominat non quasi vltimum Martyrem: (neque enim tunc finem fecerunt Iudæi Prophetarum cædibus: quin potius hinc creuit illis audacia & furor: & qui sequuti sunt posteri, sese ingurgitarunt sanguine quem patres tantùm libauerant) neque etiam quod mors eius vulgo notior esset tametsi eam sacra Scriptura celebrat: sed alia ratio est, quæ quum animaduersione digna esset, interpretes latuit. vnde etiam factum est vt non modò hallucinati sint, sed etiam lectores implicuerint molesta quæstione. Lapsus enim memoria videri posset Christus, dum cædem vnam vetustam commemorans, innumeram propè stragem quæ postea sub Manasse facta est, præterit. Neque enim ad tempus trásmigrationis cessarunt apud Iudæos impiæ sanctorum virorum persequutiones. imò quum iam afflicti essent, scimus quàm immaniter in Ieremiam sæuierint. Atqui data opera Dominus non recentes illis cædes exprobrat, sed hanc magis antiquam deligit (quæ etiam initium & origo fuit sceleratæ licentiæ, vt postea in effrænem credulitatem erumperent) quia hoc eius proposito aptius erat. Nam hanc consilii eius summam esse nuper exposui, quum gens illa ab impietate non desisteret, ream peragere omnium cædium quæ iam olim perpetratæ fuerant. Ergo non præsentis tantum sæuitiæ vindictam denuntiat, sed rationem illis reddendam esse dicit de cæde Zachariæ, acsi eius sanguine madefactæ essent ipsorum manus. Neque enim probabilis est eorum opinio qui hoc ad Zachariam referunt qui populum ab exilio Babylonico reducem ad templum ædificandum hortatus est, cuius extant vaticinia. Tametsi enim libri inscriptio filium Barachiæ fuisse docet, occisum tamen fuisse nusquam legitur. deinde coacta est expositio, quòd medio tempore inter altaris & templi ædificationem occisus fuerit. De altero autem Zacharia Ioiadæ filio sacra historia refert quod huic loco optimè quadrat: nempe quum post mortem patris eius impia Regis & populi defectione collapsa esset vera religio, Spiritu Dei fuisse indutum, vt publicam idololatriam seuerè corriperet: ideóque in atrio templi fuisse lapidatum. Absurdum verò non est patri Ioiadæ honoris causa impositum fuisse Barachiæ cognomen: quia quum tota vita veri cultus fuisset assertor, meritò benedictus Dei censeri debuit. Siue autem binomius fuerit Ioiada, siue mendú sit in voce (sicuti Hieronymus existimat) de re certè nulla est dubitatio quin Christus sacrilegam illam Zachariæ lapidationem notet, quæ scribitur 2. Chron. 24. e. 22. Circunstantia loci criminis atrocitatem auget: quòd scilicet templi sanctitatem reueriti non fuerint. Porrò *Templum* hîc sumitur pro atrio, vt aliis locis. Huic propinquum erat altare holocaustorum, vt Sacerdos in conspectu populi victimas offerret. Apparet igitur nimis vesanam fuisse rabiem, quam altaris & templi conspectus sedare non potuit, quin sacrum locum nefando homicidio Iudæi fœdarent.

Iere. 32. a. 1

37 *Ierusalem, Ierusalem.*) His verbis clarius demonstrat Christus quàm iustam habeat excandescendi causam, quòd Hierosolyma, quam sibi Deus in sacrum & quasi cæleste domicilium elegerat, non modò indignam se præstiterat tanto honore, sed (quasi spelunca latronum esset) hauriendo Prophetarum sanguini longo vsu assueuerat. Patheticè ergo exclamat Christus ad tantum portentum, quòd sancta Dei ciuitas eò amentiæ delapsa erat, vt saluificam Dei doctrinam Prophetarum sanguine pridem extinguere conata esset. Atque huc spectat repetitio nominis, quia tam prodigiosa & incredibilis impietas detestatione non vulgari digna erat. Nec verò exprobrat Christus vnam tantùm,

vel alteram cædem, sed hac consuetudine imbutam esse vrbem dicit vt Prophetas, quotquot mittuntur, occidere non desinat. Participium enim loco epitheti positum est: acsi dixisset Christus, Tu, quæ fidelis verbi Dei custos, cælestis sapientiæ magistra, lucerna mundi, fons rectæ doctrinæ, sedes Diuini cultus, fidei & obedientiæ exemplar esse debueras, Prophetarum es interfectrix, vt iam habitum quendam contraxeris sanguinis eorum sorbendi. Hinc igitur patet, omni genere probrorum fuisse dignos, qui Dei sanctuarium tam fœde profanauerant. Quanquam etiam simul Christi consilium fuit, scandalo quod prope instabat, occurrere: ne fideles, quum eum indignè occidi Ierosolymæ viderent, tale spectaculum sua nouitate turbaret. His enim verbis iam admoniti fuerunt, nihil mirum esse si vrbs iugulandis vel lapidandis Prophetis assueta, suum Redemptorem crudeliter occideret. Cæterùm hinc apparet quantum tribuere locis conueniat. Nullam certè mundi vrbem æquè splendidis elogiis ornauit Deus, vel tam honorificè extulit: videmus tamen quò se præcipitauerit sua ingratitudine. Conferat nunc Papa latrocinii sui sedem cum sancta illa vrbe: quid pari honore dignum reperiet? Iactant nobis mercenarii eius adulatores fidem illic olim viguisse. Quod vt verum esse demus, si hodie constat perfida defectione alienatam esse à Christo, & innumeris sacrilegiis refertam, quàm stultè honorem primatus ei affixum esse contendunt? Nos verò potius discamus ex hoc memorabili exemplo, vt quisque locus maioribus Dei beneficiis in sublime euectus est, adeóque à communi sorte exemptus, si degeneret, non modò suis ornamentis spoliari, sed eo magis probrosum esse & execrabilem, quia turpiter Dei gloriam inquinauit, decus gratiarum eius fœdando. *Quoties volui.* Indignatio magis est quàm commiseratio. Vrbem quidem ipsam, super quam paulo antè fleuerat, adhuc misericordia prosequitur: sed in Scribas exitii authores durior & asperior est, sicuti meriti erant. Quanquam nec reliquis parcit, qui omnes eiusdem sceleris conscii & approbatores & socii erant: sed omnes in eundem reatum trahens, præcipuè inuehitur in ipsos duces, qui malorum omnium causa erant. Iam notanda est sermonis vehementia. Si simpliciter repudiata fuisset Dei gratia Hierosolymæ, iam minimè excusabilis fuisset ingratitudo: quum verò comiter & blandè ad se allicere Deus tentauerit Iudæos, ac nihil profecerit tanta benignitate, longè atrocius fuit tam superbæ contumeliæ crimen. Accessit etiam indomita obstinatio: quia non semel atque iterum ipsos Deus colligere voluit, sed per continuos successionis gradus alios atque alios submisit Prophetas, qui omnes fere à maiori parte repulsi sunt. Nunc tenemus cur se Christus in Dei persona gallinæ comparet: nempe quo plus ignominiæ huic scelestæ genti irroget, quæ suaues & plusquam maternas eius inuitationes respuerat. Mirum hoc certè & incomparabile amoris documentum fuit, quòd se ad blanditias vsque demittere grauatus non est, quo cicuraret in suum obsequium rebelles. Similis fere exprobratio apud Mosen legitur, Deuterom. 32. b. 11. quod Deus tanquam aquila expansis alis populum illum complexus sit. Quanquam autem non vno modo alas suas expandit Deus ad fouendum illum populum, hanc tamen loquendi formam Christus peculiariter ad vnam speciem accommodat, quòd scilicet missi fuerint Prophetæ, qui vagos & dispersos in sinum Dei colligerent. Quo significat, nunquam proponi nobis Dei verbum, quin ipse materna dulcedine gremium suum nobis aperiat: nec eo contentus, vsque ad humile gallinæ studium descendat in fouendis pullis. Vnde sequitur plusquam monstrosam esse nostram ferociam, si ab ipso colligi non patimur. Certè si in mentem nobis veniat ab vna parte formidabilis Dei maiestas, ab altera autem sordida abiectáque nostra conditio, non sine pudore ad tantum bonitatis miraculum obstupescere cogemur. Quid enim hoc est, vt Deus se nostra causa eousque deiiciat? Quum maternam personam induit, immenso spatio descendit infra suam gloriam: quanto hoc maius, quòd gallinæ formam suscipiens, nos instar pullorum suorum habere dignatur? Adde quòd si veteri populo qui sub Lege vixit, hoc meritò fuit obiectum, in nos longè magis competit. Etsi enim verum semper fuit quod nuper citaui ex Mose, veræ etiam sint querimoniæ quæ apud Iesaiam leguntur, quòd Deus frustra quotidie brachia sua extenderit ad amplexandum populum durum & rebellem, quòd manè surgendo nihil assidua cura erga illum profecerit: hodie tamen longè familiarius & suauius nos ad se per Filium suum inuitat. Quare horribilis nos vindicta manet, quoties Euangelii sui doctrinam proponit, nisi sub eius alas, quibus nos suscipere & tegere paratus est, placidè nos recondimus. Interea docet Christus, in tuto quiescere omnes eos qui fidei obsequio ad Deum se aggregant: quia sub eius alis inexpugnabile habent refugium. Notandum etiam est alterum illud exprobrationis membrum, quòd Deus peruersa veteris populi contumacia non ita mox fuerit offensus, vt & paternum amorem & maternam curam abiiceret, quando Prophetas Prophetis continua serie addere non destitit. Quemadmodum hodie, licet mundi prauitatem plus satis sit expertus, gratiæ tamen suæ cursum continuat. Subest tamen in his verbis altior notatio: nempe quòd Iudæi, simulatque eos Dominus collegerat, ab ipso diffluebant. Hinc tam frequentes dissipationes, quòd sub Dei alis vix ad momentum quieti manerent. qualis etiam hodie feritas in mundo cernitur, & omnibus seculis extitit. ideo necesse est vt vagos & palantes Deus ad se reuocet. Sed hic est desperatæ & vltimæ prauitatis cumulus, dum bonitatem Dei pertinaciter repudiant homines, & sub eius alas venire recusant. Porrò quod antehac dixi, Christum loqui in Dei persona, sic intelligo, sermonem hunc propriè in æternam eius Deitatem competere. Neque enim hîc differit quid facere inceperit ex quo fuit in carne manifestatus, sed quantum de salute populi illius ab initio fuerit sollicitus prædicat. Scimus autem Ecclesiam ita fuisse diuinitus gubernatam, vt ei præfuerit Christus, quatenus æterna erat Dei Sapientia. Quo sensu Paulus non Deum Patrem in deserto, sed Christum ipsum fuisse tentatum dicit, primæ ad Corinthios capite decimo b. 9. Quòd autem locus hic ad probandum liberum arbitrium, & arcanam Dei prædestinationem abolendam à sophistis arripitur, facilis est solutio. Vult Dominus omnes congregare, inquiunt: ergo omnibus liberum est venire, nec eorum voluntas à Dei electione pendet. Respondeo, voluntatem Dei, cuius hic fit mentio, ab effectu esse considerandam. Nam quum verbo suo promiscuè omnes ad salutem vocet, atque hic sit prædicationis finis vt in eius custodiam & fidem omnes confugiant, meritò dicitur velle omnes ad se colligere.

Esa. 65. a. 1

Non

Non ergo hîc nobis arcanum Dei consilium, sed voluntas quæ perspicitur ex Verbi natura, describitur. Nam certè quos efficaciter colligere vult, eos Spiritu suo intus trahit, non externa solum hominis voce inuitat. Siquis excipiat, absurdè duplicem in Deo voluntatem fingi: respondeo, non aliter nos credere quàm vnicam & simplicem esse eius voluntatem: sed quia ad profundam arcanæ electionis abyssum mentes nostræ non penetrant, pro infirmitatis nostræ modulo bifariam nobis Dei voluntatem proponi. Ac miror quosdam ita præfracto esse cerebro, vt ἀνθρωποπαθειαν, quæ passim in Scripturis occurrens nihil eos offendit, tantum hac in parte non admittant. Sed quia hoc argumentum copiosè alibi tractaui, ne in re superuacua nunc longior sim, tantum breuiter dico, simulac doctrina quæ vnitatis vexillum est, in medium profertur, Deum velle omnes colligere, vt quicunque non veniunt, sint inexcusabiles. *Et noluistis.* Hoc tam ad totam gentem referri potest quàm ad Scribas: ego tamen de his potius interpretor à quibus maximè impedita fuit collectio. Nam & toto contextu in eos inuectus est Christus: & nunc quum singulari numero Hierosolymam alloquutus foret, non temere videtur mox numerum mutasse. Est autem inter velle Dei & ipsorum nolle emphatica oppositio: quia exprimitur diabolicus hominum furor, qui Deo reluctari non dubitant.

38 *Ecce relinquitur.*) Templi vastationem & totius politiæ interitum denuntiat. Quantumuis enim impietate, flagitiis, omnique infamia deformes essent: peruersa tamen externi cultus & templi fiducia sic erant excæcati, vt Deum sibi obstrictum putarent. Ac semper hic clypeus in promptu illis erat, Quid? an migraret Deus ex hoc loco quem sibi vnum in terris delegit? Quod si habitat in medio nostrûm, tandem nos restitui necesse erit. Denique templũ habebant pro inuicto propugnaculo, quasi in gremio Dei sederent. Christus autem frustra eos Dei præsentia gloriari contendit, quem suis sceleribus expulerant. & *Domum ipsorum* vocans oblique subindicat Dei amplius non esse. Hac quidem lege extructum erat templum vt Christi aduentu esse desineret sedes ac statio Dei: stetisset tamen quasi insigne monumentum perpetuæ Dei gratiæ, nisi populi impietate destructum foret. Horribilis igitur hæc fuit Dei vltio, quòd locum tam magnificè à se decoratum non modò deseruit ac funditus euerti voluit, sed vsque ad finem mundi subiecit extremæ ignominiæ. Eant nunc Romanenses, & inuito Deo Babylonicã suam arcem extollere pergant, quum templum Dei auspiciis & mandato conditum videant populi sceleribus cecidisse.

39 *Dico enim vobis.*) Confirmat quod dixerat de propinqua Dei vltione: quia scilicet vnicum effugiendi interitus remedium illis tolletur. Nam illud erat tempus acceptum, ille dies salutis, quandiu idem qui Redemptor illis aduenerat, testis ac præco erat redemptionis à se allatæ. Eius autem discessu, perinde ac solis occasu, lux vitæ euanuit. quare necesse fuit miseram hanc cladem, quam denuntiat, succedere. Nunc quæritur quódnam tempus designet hac particula *Donec dicatis.* Quidam ad vltimum iudicii diem restringunt: alii vaticinium esse putant, quod paulo pòst impletũ fuit, quum ex Iudæis quidam Christum supplices adorauerunt. Sed neutra interpretatio mihi probatur. Ac certè miror tam leuem scrupulum doctis hominibus obstaculo fuisse, dum anxiè quærunt quomodo de Christo dicturi sint increduli, *Benedictus qui venit,* &c. Non enim quales futuri sint, sed quid ipse facturus sit pronuntiat. Nec vero aduerbium *Donec* longius extenditur quàm ad tempus quod præcedit. Ioseph non est congressus cum vxore donec illa Christum peperit. Non intelligit his verbis Scriptura post partum eos postea cohabitasse tanquam virum & vxorem: sed tantùm ostendit Mariam ante filii sui partum virginẽ fuisse à viro intactam. Præsentis ergo loci hic, meo iudicio, genuinus est sensus, Hactenus inter vos submissè & humaniter versatus sum, & officio doctoris functus: nunc peracto vocationis meæ cursu discedam, nec me posthac frui poteritis: sed quem nunc Redemptorem contemnitis & salutis ministrum, iudicem experiemini. Ita conuenit hic locus cum illo Zachariæ, Videbunt quem transfixerunt. Quinetiã Zach 12.c.10 videtur Christus figuratè perstringere vanam eorum hypocrisin, quod velut promissæ salutis ardenter cupidi, quotidie ex Psalmo canebant, Benedictus qui venit in nomine Domini: interea ludibrio habebant oblatum sibi Redemptorem. Denique se ad illos venturum negat, donec ad conspectum horrendæ eius maiestatis trepidi sero exclament, verè esse Dei Filium. Atque hæc comminatio ad omnes Euangelii contemptores pertinet: præsertim qui falsò eius nomen obtendunt, quum eius doctrinam respuant: quia tandem agnoscent se non posse eius manus effugere, cui nunc fucata sua simulatione illudunt. Nã & hodie eadem apud Papistas cantilena resonat, quibus tamẽ pro nihilo est Christus, donec vindicta armatus tribunal conscendat. Monemur etiam, quandiu nobis apparet Christus Patris nomine, interpres salutis ac Mediator, non labris tantùm honorandum esse, sed syncerè optandum vt sibi nos totúmque mundum subiiciat.

53 Luc. *Quum autem hæc ad illos.*) Iam prius admonui, superiores sententias non suo loco positas esse à Luca. Nam quum referret obiurgatos fuisse à Christo Scribas in quodam prandio, postremos etiam sermones, quibus eorum flagitia paulo ante mortem ab eo traducta sunt, contexuit. Ita etiã proxima obiurgatio decimotertio capite à Luca inseritur, vbi aliam historiam recitat. Siquis eorum opinionem sequi malit qui sæpius Christum eadem iterasse, diuinant, non admodum repugno. Nunc Lucas, postquam maledictiones nuper expositas recensuit, tandem concludit, Scribas omnes magis fuisse Christo infestos, vt suarum captionum aucupiis insidias illi struere non cessarent. quod ad colloquium in mensa habitum magis referri debet quàm ad vltimam concionem. Sed ego non magni referre duxi, in tempore quod Euangelista neglexit, non esse curiosum.

MATTH.	MARC. XII.	LVC. XXI.
	41 *Et quum sederet Iesus ex aduerso gazophylacij, spectabat*	1 *Sublatis autem oculis vidit eos qui mittebant munera sua in*

quomodo turba mitteret æs in gazophylacium. Et multi diuites mittebant multa.

42 Et venit quædam vidua pauper, misitque minuta duo, quod est quadrans.

43 Vocatísque ad se discipulis suis, dixit, Amē dico vobis quòd hæc vidua pauper plus misit quàm omnes qui miserūt in gazophylacium.

44 Nā omnes ex eo quod illis abundat miserunt: at hæc è penuria sua, omnia quæcunque habebat, misit totum suum victum.

gazophylacium diuites.

2 Vidit autem & quandā viduam pauperculam mittētem illuc æra minuta duo.

3 Et dixit, Verè dico vobis quòd vidua hæc pauper plusquàm omnes intulit.

4 Nam omnes hi ex eo quod ipsis exuberat intulerunt in donaria Dei: hæc autem ex penuria sua vniuersum victum quem habebat intulit.

43 *Amen dico vobis.)* Hoc Christi responsum doctrinam non parum vtilem continet, quicquid offerunt homines Deo, non ab externo pretio æstimari, sed tantùm ex cordis affectu, imò pluris esse eius pietatem qui pro suo modulo quantuluncunque habet Deo impendit, quàm qui centuplo plus offert ex sua abundantia. Porrò duplex est huius doctrinæ vtilitas. nam Dominus pauperculos qui bene agendi facultate destitui videntur, animat vt non dubitent vel tenui officio alacriter studium suum testari. quia si seipsos consecrant, non minus pretiosa erit quæ in speciem vilis & friuola est eorum oblatio, quàm si omnes Crœsi thesauros afferrent. Rursus monentur quibus vberior suppetit copia, & qui pluribus donis excellunt, non sufficere si largiendo gregarios & tenues longè superent: quia minus est coram Deo, diuitem ex magno aceruo mediocrem summam conferre, quàm pauperem, minutum aliquid erogando, se exhaurire. Porrò non vulgaris fuit huius viduæ pietas, quæ ne vacua in conspectum Domini veniret, victu proprio se priuare maluit. Et hæc simplicitas à Domino laudatur, quòd sui oblita, testari voluerit se & sua omnia Dei esse. Sicuti etiam præcipuum sacrificiuum quod à nobis exigitur, est nostri abnegatio. Quanquam autem sacras oblationes tunc non ritè, nec in legitimos vsus fuisse dispensatas credibile est: quia tamen adhuc vigebat legalis cultus, ideo eas non reiecit Christus. Et certè facere non potuit hominum corruptela quin sanctè ex Dei mandato probi eius cultores offerrent in sacrificia & alios pios sumptus.

MATTH. XXIIII.

1 Et egressus Iesus discedebat è templo: & accesserūt discipuli eius, vt ostenderent ei structuras templi.

2 Iesus autem dixit illis, Nónne videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur.

3 Sedente autem eo in monte Oliuarum accesserunt ad eum secretò discipuli, dicentes, Dic nobis quādo hæc erunt, & quod signum aduentus tui & consummationis seculi.

4 Et respondens Iesus dixit eis, Videte nequis vos seducat.

5 Multi enim venient in nomine meo, dicētes, Ego sum Christus:

MARC. XIII.

1 Et quū exiret è templo, dicit illi quidam è discipulis eius, Præceptor, vide quales lapides, & quales structuræ.

2 Et Iesus respōdēs ait illi, Vides has magnas structuras? nō relinquetur lapis super lapidē q nō diruatur.

3 Et quum sederet in monte Oliuarum è regione templi, interrogabant illum secretò Petrus & Iacobus, & Iohannes & Andreas,

4 Dic nobis quādo hæc erūt, & quod signū est quādo hæc omnia sunt cōsummāda.

5 At Iesus respondens illis, cœpit dicere, Videte nequis vos fallat:

6 Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multósque decipient.

7 Quum autē audieri

LVC. XXI.

5 Et quibusdam dicentibus de tēplo quòd pulchris lapidibus ac donis ornatum esset, dixit,

6 Ex his quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non diruatur.

7 Interrogauerunt autem illum, dicentes, Præceptor, quando igitur hæc erunt, & quod signum quando ista fieri incipient?

8 At ille dixit, Videte ne seducamini: multi enim venient sub nomine meo, dicentes, Ego sum: & tempus instat. ne igitur sequamini illos.

9 Cæterùm quum audieritis bella & seditiones, nolite terreri: oportet enim prius hæc fieri, sed nō statim finis.

10 Tunc dixit illis, In-

multósque

multósque seducent.

6 *Audituri enim estis bella, & rumores bellorum: videte ne turbemini: oportet enim omnia fieri, sed nondũ est finis.*

7 *Consurget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erunt pestilentiæ, & fames, & terræmotus variis locis.*

8 *Hæc autẽ omnia, initia sunt dolorum.*

tis bella & rumores bellorũ, ne turbemini: oportet enim fieri. at nondum est finis.

8 *Insurget enim gens aduersus gẽtem, & regnum aduersus regnum: & erunt terræmotus in singulis locis, & erunt fames ac turbationes. initia dolorum, hæc.*

surget gens contra gentem, & regnum contra regnum:

11 *Et terræmotus magni erunt variis in locis, & fames, & pestilentiæ, terroresque de cælo, & signa magna erũt.*

1 *Et egressus Iesus.*) Senserunt proculdubio discipuli Christũ hoc quasi vltimũ vale templo dixisse. Restabat igitur vt nouum templum longè splendidius, & florentiorem regni statum sicuti prædictũ erat à Prophetis, erigeret. Nam illi nihil cum eo templo in quo omnia erãt aduersa. Iam verò incredibile erat discipulis, magnificum templi splendorem Christo cessurũ. Atque hoc diligenter notandum est, quum ad miraculum vsque sumptuosa esset templi facies, præsenti illo fulgore perstrictos fuisse eorum oculos, vt vix sperarent posse Christi regnum emergere. Non fatentur quidem disertè suam dubitationem, sed eam tacitè insinuant, quum molem lapidum obiectant Christo, quæ superanda erat, imò in nihilum redigenda, si regnare vellet. Talis etiam Papatus admiratio multos simplices hodie detinet: nam quum maximis opibus, ingentique potentia instructum esse videant, protinus obstupescunt, vt vilescat ignobilis & squalida Ecclesiæ facies. Multi etiam desipere nos putant dum eius ruinam molimur, non secus ac si quis tentaret solem è cælo detrahere. Nec verò mirum est si tam nobile illud spectaculum Christi discipulos tenuerit attonitos. quanti enim Herodi constiterit illud ædificium, vel hinc etiam colligere licet, quòd per octo continuos annos decem artificum millia in eo occupauit. Non frustra lapides mirantur, quorum quũ eximia esset pulchritudo, quindecim cubitos longos fuisse, altos duodecim, latos octo, Iosephus tradit. Iam verò tanta etiam in longinquis regionibus illius reuerentia, vt vix suspicari quisquam auderet posse vnquam deleri.

2 *Amen dico vobis.*) Quia discipulos templi magnitudo atque opulentia (tanquam velum eorum oculis oppositum) non sinebat fidem suam intendere ad futurum verum Christi regnum, ideo iureiurando affirmat breui peritura quæcunque ipsos morantur. Hæc igitur ruinæ templi prædictio viam rudibus & infirmis sternebat. Etsi autem vtile fuit templum dirui, ne Iudæos terrenis elementis plus satis alioqui addictos, in vmbratili cultu teneret: hæc tamen specialis fuit ratio, quòd Deus Filii sui repulsam, gratiæque ab ipso allatæ contemptum voluit horribili exemplo in gente illa vlcisci. Quare hac denuntiatione discipulos à populi rebellis societate retrahi oportuit. Sicuti hodie quicquid de pœnis impiorum prædicit Scriptura, à sceleribus quæ iram Dei prouocant arcere nos debet. Quicquid etiam de caduca & euanida mundi figura docet, vanitatem sensus nostri debet corrigere, quæ pompam & luxum & delicias nimis cupidè sectatur. Præsertim verò quod de tremendo Antichristi & sectæ eius interitu pronuntiat, remoras omnes, quæ nos impediunt in recto fidei cursu, debet auferre.

3 *Sedente autem eo.*) Marcus quatuor nominat, Petrum, Iacobum, Iohannem & Andream. Ipse autem & Lucas minus exprimunt quàm Matthæus. tantùm enim quæsiuisse dicunt de tempore ruinæ templi, & (quia res erat difficilis creditu) quodnã eius præsagium Deus è cælo daturus foret. Apud Matthæum verò de tempore aduentus Christi & consummationis seculi interrogant. Sed notandum est, quum perpetuum templi statum à pueritia imaginati essent, ac prorsus in eo defixæ essent eorum mẽtes, non putasse, stante mundi opificio, templum posse collabi. Itaque simulac periturum esse templum dixit Christus, vltro illis in mentem venit consummatio seculi. Atque (vt error errorem parit) quia persuasi erant, statim ab exordio regni Christi se modis omnibus beatos fore, præterita militia, ad triumphum protinus conuolant. Christi ergo aduentum & mundi finem cum templi euersione coniungunt, quasi res indiuiduas: ac finem mundi intelligunt omnium instaurationem, nequid perfectæ piorum fœlicitati desit. Nunc videmus ideo simul prosilire ad diuersas quæstiones, quia his figmentis impliciti erant, cadere templum non posse quin concuteret totum orbem: eundem vmbris Legalibus finem fore quem toti mundo: continuo pòst illustrandam esse regni Christi gloriam, quæ filios Dei in solidum bearet: instare visibilem mundi renouationem, quæ res confusas momento in ordinem restitueret. Præsertim autem spes de præsenti Christi regno stultè præsumpta eos impellit vt præposterè ad beatam quietem festinent. Sicut & Actorum capite 1.b.6: dum Christum vident à mortuis resurrexisse, ad fœlicitatem quæ in cælo nobis reposita est, ad quam spe & patientia nos aspirare conuenit, præcipites feruntur. Etsi autem dispar est nostra ratio, quia in Legis vmbris non sumus educati, vt nos illa de terreno Christi regno superstitio infatuet, vix tamen centesimus quisque reperitur qui non simili fere laboret morbo. Nam quum omnes à molestiis, certaminibus, omnique crucis specie natura abhorreant, vrget harum rerum tædium vt sine moderatione, sine spe, ad spei fructum intempestiuè properent. Ita fit vt sementem facere nullus velit, metere omnes ante tempus velint. Vt ad discipulos redeam, bonũ quidem fidei semen animis conceperant, sed maturitatem non expectant: & simul prauis figmentis imbuti, perfectionem regni Christi cum initio commiscent: & quod in cælo quærendum erat, eo potiri in terra volunt.

4 *Respondens Iesus.)* Responsum tulerunt minimè ex animi sententia. nam quum triumpho, velut iam militia perfuncti, inhiarent, Christus eos ad longam tolerantiam hortatur: acsi dixisset, Vos ab ipsis carceribus palmam arripere vultis: atqui prius stadium conficere necesse erat. Regnum Dei in terram detrahitis, quo potiri quisquam nequit nisi conscenderit in cælum. Quum autem hoc caput admonitiones ad regendum vitæ nostræ cursum apprime vtiles contineat, videmus admirabili Dei consilio factum esse vt nobis vtilis esset Apostolorum error. Summa hæc est, Euangelii prædicationem esse sationis instar: ideo patienter expectandum esse tempus messis: ac perperam molles esse & effœminatos, qui propter hyemis gelu, niues, nebulas, vel aduersas tempestates, animis franguntur. Duo autem nominatim præcipit Christus discipulis, vt sibi à falsis doctrinis caueant, & ne scandalis turbentur. Quibus verbis significat Ecclesiam suam, quandiu peregrinabitur in mundo, his malis fore obnoxiá. Hoc autem minimè consentaneum videri poterat, quum longè aliter futurum Christi regnum describerent Prophetæ. Promittit Iesaias omnes Diuinitus fore tunc edoctos. Apud Ioelem habetur, Effundam de Spiritu meo super omnē carnem & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ: iuuenes vestri visiones videbunt, & senes somnia somniabunt. Vberior etiam intelligentiæ lux promittitur à Ieremia, Non docebit quisque posthac proximum suum, nec vir fratrem suum, dicendo, Cognosce Dominum, quia omnes cognoscent me à minimo vsque ad maximum. Ergo sole iustitiæ exorto, sicut à Malachia prædictū erat, nihil mirum si Iudæi ab omnibus errorum nebulis immunes se ac puros fore sperarent. vnde & Samaritana mulier dicebat, Messias quum venerit, docebit nos omnia. Iam verò scimus quàm magnificæ promissiones de pace, iustitia, gaudio, bonorúmque omnium affluentia passim occurrant. Quare nihil etiam mirum si Christi aduentu se à bellorum turbis, à rapinis, & qualibet iniuria, à fame denique & pestilentia exemptum iri credebāt. Christus autem admonet, non minus posthac molestos fore piis falsos doctores, quàm veteri populo fuerint falsi prophetæ: nec minores fore perturbationes sub Euangelio, quàm olim sub Lege fuerint. Non quòd effectu careant illæ Prophetiæ quas nuper attigi: sed quia solidum earum complementum non primo statim die extat. satis enim est bonorum illorum gustum nunc fidelibus dari, vt spem solidæ fruitionis in posterum foueant. Ideóque multùm decepti fuerunt qui sibi statim ab exordio Euangelii perfectè exhiberi volebant quæ quotidie impleri cernimus. Adde quòd hominum prauitas illam quā Prophetæ regno Christi fœlicitatem tribuunt, licet penitus exinanire non possit, tamen moratur, vel perturbat. Facit quidem Dominus, certando cum hominum malitia, vt benedictiones suæ per quæuis obstacula viam inueniant: & certè absurdum esset, aboleri eorum culpa quod in gratuita Dei bonitate fundatum, ab illorum arbitrio non pendet. Vt tamen aliquam ingratitudinis suæ mercedem recipiant, gratias suas (quæ alioqui vberrima copia sese effunderent) tenuiter tantùm distillat. Hinc tot malorum labyrinthus, per quem tota vita errant fideles, licet duce Christo, & facem Euangelii sui præferente, certam salutis viam teneant. Hinc tot certaminum congeries, vt duriter ipsis militandum sit, licet absque periculo. Hinc tot ac tam subitæ perturbationes, vt misera inquietudine vexentur, licet Christo innixi probè ad finem vsque consistant. Porrò quum discipulos cauere ab imposturis iubet Christus, sciamus modum cauendi illis non defore, modò ne sibi desint. Quare ne dubitemus, si quisque nostrûm in sua statione sedulò ad excubias intentus sit, quascunque insidias machinetur Satan, nos ab illis tutos fore.

Iesa. 54. c. 13
Ioel. 2. g. 28
Iere. 31. f. 34
Malach. 4. a. 2
Iohan. 4. d. 25

5 *Multi enim venient.)* Nondum in genere de peruersis & fallacibus doctrinis loquitur, sed speciem vnam attingit, quæ velut quoddam præludium fuit omnium errorum quibus variè conatus est Satan puram Euangelii doctrinam labefactare. Nam paulo post Christi resurrectionem exorti sunt impostores, quorum se quisque professus est Christum. Quia autem non tantùm è medio sublatus erat verus Redemptor, sed ignominia crucis oppressus, & tamen spe redemptionis erectæ erant omnium mentes, & desiderio accensæ, plausibilis fallendi occasio illis ad manum fuit. Nec dubium est quin talibus præstigiis ludendos Iudæos exposuerit Deus, qui Filium suum tam indignè repulerant. Etsi autem breui dissipatæ sunt illæ insaniæ, voluit tamen Deus Iudæos ita inter se tumultuari: primùm vt se infames & exosos redderet, deinde vt apud eos prorsus concideret salutis fiducia: denique vt toties frustrati, bruto stupore in suam perniciem ruerent. Nam vbi à Filio Dei, cuius officium est in sacram vnitatem nos colligere, mundus diffluxit, æquum est huc & illuc tanquam procellis raptari. Et eadem Dei vindicta factum est vt stulta credulitas plures abriperet quàm recta fides in Dei obsequium adduxerat. Et hanc circunstantiam data opera Christus posuit, ne fideles conspecta insanientium turba labascerent. Scimus enim quàm procliue sit ad multitudinem deflectere, præsertim vbi pauci sumus numero.

6 *Audituri estis bella.)* Motus tantùm Iudaicos hoc loco designat: nam paulo pòst latius spargendum esse incendium dicet. Quemadmodum autem prius cauere iussit nequis eos decipiat, sic nunc intrepido animo excipere iubet rumores bellorum, & bella ipsa. nam periculum erat ne malis obruti deficerent, præsertim si tranquillum & lætum otium sibi fuissent polliciti. Addit oportere hęc fieri, causam non assignans, sed admonens, nihil horum fortuitò vel absque Dei prouidentia accidere: ne frustra contra stimulum calcitrent. nihil enim ad nos subigendos efficacius quàm dum agnoscimus quæ maximè videntur confusa Deum suo arbitrio moderari. Ipsi quidem Deo nunquam iustæ causæ & optimæ rationes desunt cur mundum turbari sinat: verùm quia in mero eius placito fideles acquiescere conuenit, satis habuit Christus hortari discipulos vt animis ad ferendum compositis constantes manerent, quia ita Domino placet. *Sed nondum finis.* Apertius denuntiat quod iam dixi, quæ per se grauia erant, maiorum tamen calamitatum quædam solùm fore præludia: quia vbi flamma bellorum Iudæam corripuerit, latius erumpet. Nam ex quo propagata fuit Euangelii doctrina, similis etiam apud alias gentes ingratitudo iram Dei accendit. Hinc factum est vt qui vinculū pacis cum Deo ruperant, se mutuis dissidiis lacerarent: qui Dei parere imperio abnuerant, hostium violentiæ succumberent: qui Deo reconciliari non sustinuerant, inter se vicissim tumultuarentur: qui denique cælesti salute se abdicauerant, alii in alios sæuiendo, cædibus terram implerent. Porrò quia nouerat quàm peruicax futura esset mundi malitia, rursus addit hæc fore initia dolorum: non vt se mœrore conficiant fideles (quibus semper in malis suppetit cōsolatio)

sed

sed vt se ad longi temporis patientiam comparent. Lucas præterea addit *Terræmotus & signa è cælo.* Quarum rerum etsi certa historia non extat, sufficit tamen à Christo fuisse prædictas. Reliqua petant lectores ex Iosepho.

MATTH. XXIIII.

9 Tunc tradent vos in afflictionem, & occident vos: & eritis inuisi cunctis gentibus propter nomen meum.

10 Et tunc scandalizabũtur multi: & alius alium inuicem tradet, séque odio habebunt inuicem.

11 Et multi pseudoprophetæ surgent, ac seducent multos.

12 Et quoniam abũdabit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

13 Qui autẽ perseuerauerit vsque in finẽ, hic saluus erit.

14 Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus: & tunc veniet consummatio.

MARC. XIII.

9 Sed vos cauete vobis: tradent enim vos in concilia & in Synagogas: cædemini, & sub præsidibus ac Regibus ducemini propter me in testimonium illis.

10 Et apud omnes gentes oportet prius prædicari Euangelium.

11 Quum autem duxerint vos tradentes, ne præcogitetis quid dicturi sitis, neq; meditemini: sed quicquid datum fuerit vobis in illa hora, hoc loquamini. non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus sanctus.

12 Traditurus autem est frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filij aduersus parẽtes, ac morte afficient eos.

13 Et eritis exosi omnibus propter nomẽ meum. Sed qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.

LVC. XXI.

12 Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus suas, & persequentur, tradentes in Synagogas & carceres, trahendo vos ad Reges & præsides propter nomen meum.

13 Continget autem vobis in testimonium.

14 Habete igitur fixum in cordibus vestris, non esse præmeditandam defensionem.

15 Ego enim dabo vobis os & sapientiam cui non poterunt contradicere neq; resistere omnes qui aduersabuntur vobis.

16 Trademini autem etiam à parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis: & ex vobis morte aliquos afficient.

17 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum:

18 Et pilus è capite vestro non perit.

19 In patientia possidete animas vestras.

9 *Tunc tradent vos in afflictionem.*) Iam aliud tentationis genus prædicit Christus discipulis, quo præter communes afflictiones, ipsorum fides probanda sit: nempe ipsos toti mundo exosos & detestabiles fore. Hoc per se filiis Dei triste ac durum est, promiscuè cum reprobis & Dei contemptoribus affligi, & iisdem subiici pœnis quas illi pro suis sceleribus sustinent. Hoc verò longè iniquius videtur, duriter
opprimi grauibus malis à quibus impii sint immunes. Verùm sicuti triticum, vbi simul cum palea flagel- *Simil.*
lis percussum fuerit, mola deinde contunditur ac teritur: ita Deus filios suos non tantùm communiter cum impiis affligit, sed cruce etiam præ aliis subigit, vt videri possint reliquo genere humano miseriores. Sed propriè hîc Christus de afflictionibus disserit quas pro Euangelio subituri erant discipuli. Etsi e-
nim verum est illud Pauli, quos Deus elegit, eos quoque destinasse ad ferendam crucem, vt conformes *Rom.8.f.29*
sint imagini Filii sui: non tamen hac singulari nota omnes insignit, vt ab Euangelii hostibus persequutionem sustineant. De hac crucis specie nunc concionatur Christus, dum fidelibus pro Euangelii testimonio impiorum odia subire, probris se obiicere, & furorem prouocare necesse est. Nam admonitos voluit discipulos, Euangelii doctrinam (cuius futuri erant testes ac nuntii) mundo nequaquam fore gratam vel plausibilem: quemadmodum & prius illis exposuerat. Prædicit autem non modò cum paucis hostibus illis fore certamen, sed quocunque venerint, gentes omnes fore illis infestas. Hoc autem incredibile portentum fuit, quod vel fortissimos animos percellere & concutere posset, nomen Filii Dei tam infame esse & odiosum, vt omnibus eius cultoribus vbique inuidiam crearet. Ideo apud Marcum habetur, *Cauete vobis.* Quo verbo finem & vsum admonitionis notat, debere scilicet ad tolerantiam paratos esse, ne incautos opprimat tẽtatio. Apud eundem Marcum additur, *Fore hoc regibus & præsidibus in testimonium,* quum ad illorum tribunal ducti fuerint Christi discipuli. Lucas paulo aliter, *Continget vobis hoc in testimonium:* sed prorsus eodem sensu. Significat enim Christus Euangelium suum eo magis testatum fore, vbi mortis periculo defensum fuerit. Nam si tantum prædicando Euangelio operã dedissent Apostoli, non etiam contra furiosos hostium impetus constanter pro eo asserendo stetissent, non tam illustris fuisset eius confirmatio. Quum verò capita sua obiicere non dubitarent, nec vlli mortis terrores eos deiicerent à proposito, ex intrepida eorum constantia apparuit quàm seriò de causæ suæ bonitate persuasi fo-

rent. Fuit igitur hæc legitima Euangelii obsignatio, Apostolos ad Regum vsque tribunalia absque formidine prodire & ingenuè illic Christi nomen profiteri. Ideóque Petrus se testem vocat passionum Christi, quarum insignia ipse gestabat. Et Paulus Philippensium primo c.17. gloriatur se in Euangelii defensionem positum. Quod in primis notatu dignum est, ne turpi præuaricatione à fide excidant quos Deus tanto honore dignatur vt patronos veritatis suæ constituat.

11 Marc. *Ne præcogitetis.)* Hanc sententiam, sicut & proximam, exposuimus Matthæi capite 10. nempe quod Dominus ab ea anxietate leuare velit discipulos quæ nos in officio præstando impedit, dum scilicet pares nos oneri fore diffidimus. Nō quòd prorsus securos in vtranque aurem dormire velit (quia nihil vtilius est quàm nos propriæ infirmitatis conscios ad humilitatem institui, & stimulari ad preces) sed Christus in patris sinum curas nostras reiiciendas esse admonet, vt auxilio promisso confisi, alacriter in cursu pergamus. Promissio autem aliis verbis ponitur apud Lucam: non quod à morte liberaturus sit suos Christus: (hoc enim non semper est sperandum) sed quod daturus sit os & sapientiam quibus pudefiant aduersarii. Quanquam autem Christus & præsentem mentem & loquendi facultatem suppeditat: ego tamen duas istas voces per hypallagen coniunctas esse interpretor: acsi pollicitus esset Christus se moderaturum esse ipsorum linguas, vt prudenter & appositè respondeant. Addit, hanc sapientiam contra omnes hostes fore victricem: quia nec contradicere nec resistere poterunt. Non quòd veritati cedat eorum impudentia: sed quia de phrenetica ipsorum audacia triumphabit illa veritas quam frustra oppugnant. Atque vtinam in hanc fiduciam recumberent omnes à quibus exigitur fidei confessio: alia enim Spiritus virtus & maiestas se exereret ad prosternendos Satanæ ministros. Nūc dum partim sensu proprio efferimur, & superbia inflati, temere præcipites ruimus, vel vltrà progredimur quàm oportet: partim verò in angustias peruersæ timiditatis nos constringimus: tristis experientia ostendit Dei gratia & Spiritus auxilio nos destitui. Porrò quum apud Matthæum & Marcum affirmet Christus Spiritum Patris esse qui in nobis loquitur, hîc autem se os daturum pronuntiet, colligimus proprium eius esse munus Spiritu nos instruere.

19 Luc. *In patientia vestra.)* Hîc longè alium tuendæ vitæ modum præscribit Christus discipulis suis, quàm dictet carnis ratio. Naturaliter enim vitam quisque in tuto locare cupit: præsidia quæ putamus nobis optima fore, hinc inde colligimus omnes, discrimen omne fugimus: denique non videmur nobis viuere nisi probè muniti. Christus autem hanc vitæ custodiam nobis mandat, vt semper ad mortem expositi, per ignem & aquam & gladios ambulemus. Et certè nemo spiritum suum verè in manus Dei reponet, nisi qui semper ad moriendum paratus, in diem viuere didicerit. In summa, iubet nos Christus vitam nostram possidere tum sub cruce, tum inter assiduos mortis terrores.

10 Matth. *Tunc scandalizabuntur.)* Nunc tentationes enumerat quæ ex malis exemplis prouenient. Hæc autem violenta est in primis & difficilis ad vincendum, dum Christus ipse multis est lapis scandali, ad quem alii impingunt, vel cuius obiectu alii retrocedunt, alii deficiunt. Videtur autem mihi Christus hoc verbo multas perturbationum species complecti: quia non tantùm deficiunt qui rectum cursum ingressi erant, sed multi exasperantur aduersus Christum: alii modestiæ & æquitatis obliti, sese in rabiem proiiciunt: alii profanescunt, & exuunt omnem pietatis sensum: alii in rebus confusis scelerum licentiam sibi vsurpant.

11 *Multi pseudoprophetæ sur.)* Hæc admonitio à priore differt, vbi prædixit Christus multos in suo nomine venturos. nam illic tantùm de impostoribus sermo erat, qui paulo post Euāgelii exordia se Christos esse mentiti sunt. nunc verò subinde falsos doctores exorituros denuntiat qui sanam doctrinam erroribus corrumpent: quemadmodum docet Petrus, Ecclesiam huic malo non minus fore obnoxiam sub Euangelio quàm olim sub Lege. Quare non est quòd errores & quælibet diaboli fallaciæ, ac pietatis corruptelæ pias mentes labefactent: quia nemo in Christo rite fundatus est nisi qui contra tales insultus stan dum sibi esse didicit. Nam hæc demum vera est fidei nostræ probatio, dum surgentibus falsis doctrinis minimè obruitur. Neque tantùm venturos pseudoprophetas dicit, sed fallendi quoque astutia præditos fore, vt sectas post se trahant. Est autem hîc opus non vulgari cautione: quia multitudo errantium, non secus ac violenta procella, cursum reflectere nos cogit, nisi penitus in Deo simus defixi. Qua de re paulo antè aliquid dictum est.

1.Pet.2.b.1

12 *Quoniam abundabit iniquitas.)* Quàm longè latéque pateat hoc malum neminem latere debet: sed paucissimi obseruant. Nam quia luce Euangelii clarius detegitur hominum malitia, etiam in probis & rectè animatis languescit ac ferè extinguitur beneficētiæ studium. Ita enim quisque secum reputat, perire officia quæ in hunc vel illum conferunt, quum omnes fere ingratos, vel perfidos, vel improbos experientia & quotidianus vsus ostendat. Grauis certè & periculosa tentatio. quid enim magis absurdū quàm doctrinam probare quæ probitatis studium & charitatis vigorem minuere videtur? Atqui vbi emersit Euangelium, charitas, cuius ardore accendi decebat omnium corda, potius refrigescit. Sed fons huius mali, quem Christus designat, notandus: multos scilicet ideo fatiscere, quia iniquitatis diluuio (quod passim exundat) pro sua infirmitate succumbunt. Hanc verò fortitudinem à suis Christus requirit, vt contrà luctando persistant. Quemadmodum & Paulus præcipit ne benignè & humaniter nos gerēdo fatigemur. Quanuis ergo iniquitatum mole oppressa multorum charitas deficiat, hoc quoque obstaculum superandum esse admonet Christus, ne fideles malis exemplis fracti resiliant. Ideo sententiam illam repetit, neminem posse saluum euadere nisi qui legitimè certauerit, vt in finem vsque perseueret.

2.Thess.3.d.13

14 *Prædicabitur hoc Euangelium regni.)* Quia Dominus concionem habuerat quæ non paruam tristitiæ materiā suggereret, opportunè subiicitur hæc consolatio, quæ vel collapsos animos erigat, vel labentes confirmet: nempe, quicquid machinetur Satan, & quantumuis multiplices turbas ingerat, emersurum tamen Euangelium, donec per totum orbem spargatur. Quanquam autem incredibile hoc erat, oportuit tamen Apostolos hoc magistri testimonio fretos, præter spem bene sperare, & interea fortiter eniti ad exequendum suum munus. Quòd Antipodas quidam obiiciūt, & alios procul remotos populos,

ad quos

ad quos ne tenuis quidem Christi fama hactenus peruenit: huius nodi facilis est solutio. neque enim vel singulas mundi plagas specialiter designat Christus, nec certum tempus præfigit: sed tantùm affirmat, Euangelium (quod à Iudæa proprio domicilio mox exterminandum omnes putassent) vsque ad vltimos orbis terræ fines propagatum iri ante vltimum aduentus sui diem. Finem quoque prædicationis notat, Vt sit in testimonium cunctis gentibus. Quanquam enim nunquam ἀμάρτυρον se reliquit Deus, ac speciali modo Iudæis de se testatus est: hoc tamen præ aliis memorabile testimonium edidit, dum se patefecit in Christo suo: ideóque Paulus primæ ad Timotheum capite 2. b. 6. suis temporibus in lucem prodiisse dicit, quia hæc matura erat opportunitas totius mundi ad Deum vocandi. Discamus ergo, quoties prædicatur Euangelium, perinde esse acsi Deus ipse in medium prodiret, nósque solenni & legitimo ritu contestaretur ne incerti vagemur in tenebris: qui verò parere abnuunt, reddantur inexcusabiles. *Tunc veniet consummatio.* Quidam ad excidium templi, & cultus Legalis abolitionem perperam restringunt quod de fine & renouatione mundi intelligi debet. Nam quia discipuli illa duo simul miscuerant, quasi euerti non posset templum sine totius mundi ruina, Christus ad propositam quæstionem respondens, admonuit, longam & tristem malorum Iliada instare: nec antè illis festinandum esse ad palmam quàm multis certaminibus & molestiis perfuncti essent. Sic ergo resolui debet hoc postremum membrum, Nô antè adueniet finis seculi quàm duris & laboriosis tentationibus Ecclesiam meam diu exercuerim. nam falsæ imaginationi quam apud se côceperant Apostoli opponitur. Vnde rursus discendum est, non præfigi certum diem, acsi eorum quæ nuper prædixit euentum continuo statim tenore vltimus dies exciperet. nam quæcunque suprà legimus, pridem experti sunt fideles: nec tamen mox apparuit Christus. Verùm non aliud fuit eius consilium quàm Apostolis nimium cupidè ad cælestem gloriam transuolantibus frænum tolerantiæ iniicere. acsi dixisset, non ita citò vt sibi finxerant instare redemptionem, sed interpositos esse longos anfractus.

MATTH. XXIIII.

15 *Quum ergo videritis abominationem desolationis quæ dicta est à Daniele Propheta stantem in loco sancto: (qui legit intelligat)*

16 *Tunc qui in* Iud*æa sunt, fugiant ad montes.*

17 *Qui in tecto, non descendat vt tollat quicquam de domo sua:*

18 *Et qui in agro, non reuertatur vt tollat vestes suas.*

19 *Væ autẽ prægnãtibus & lactantibus in illis diebus.*

20 *Orate autem vt non fiat fuga vestra hyeme, neque Sabbatho.*

21 Erit *enim tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi ad hoc vsque tẽpus, neque fiet.*

22 *Et nisi decurtati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos decurtabuntur dies illi.*

23 *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic Christus aut illic, nolite credere.*

24 *Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorẽ inducãtur (si fieri possit etiam electi.*

25 *Ecce prædixi vobis.*

MARC. XIII.

14 *Porrò quũ videritis abominationem desolationis quæ dicta est à Daniele Propheta, stantẽ vbi non oportet: (qui legit intelligat) tũc qui fuerint in* Iud*æa, fugiant ad mõtes:*

15 *Qui verò fuerit in tecto, ne descendat in domum, nec ingrediatur vt quicquã tollat è domo sua.*

16 *Et qui fuerit in agro, ne reuertatur ad ea quæ reliquit à tergo, ad tollendum pallium suum.*

17 *Væ autem prægnãtibus & lactãtibus in illis diebus.*

18 *Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme.*

19 *Erunt enim dies illi afflictio, qualis nõ fuit à primordio rerum conditarum quas cõdidit Deus, vsque ad hoc tempus, nec futura est.*

20 *Et nisi Dominus abbreuiasset dies, nõ fuisset salua vniuersa caro, sed propter electos quos elegit, abbreuiauit dies.*

21 *Ac tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic Christus, ecce illic: ne credatis.*

LVC. XXI.

20 *Quum autem videritis circundari ab exercitibus Hierosolymã, tunc scitote quod immineat desolatio eius.* Dan. 11. b. 31 & 12. b. 11

21 *Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes: & qui in medio eius, discedant: & qui in regionibus, nõ intrent in eam.*

22 *Quia dies vltionis hi sunt: vt impleãtur omnia quæ scripta sunt.*

23 *Væ autẽ prægnantibus, & memma nutrientibus in illis diebus. erit enim afflictio magna super terram, & ira in populo hoc.*

24 *Et cadẽt acie gladij, & captiui ducentur in omnes gentes, & Ierusalẽ calcabitur à Gentibus, donec impleantur tempora Gentium.*

LVC. XVII.

22 *Et ait ad discipulos, Venient dies quando desiderabitis videre vnũ dierum Filij hominis, nec videbitis.*

23 *Et dicent vobis,* Ecce hic, ecce illic*: nolite ire, neque sectemini.*

26 *Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere.*

27 *Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & apparet vsque in Occidentem, ita erit & aduentus Filij hominis.*

28 *Vbicunque enim fuerit cadauer, illic congregabuntur & aquilæ.*

22 *Surgent enim pseudochristi & pseudo prophetæ, & edēt signa & prodigia ad fallendum (si fieri posſit) etiā electos.*

23 *Vos autem cauete: ecce prædixi vobis omnia.*

24 *Nam sicut fulgur coruſcans è regione quæ sub cælo est, in alteram quæ sub cælo est fulget: ita erit Filius hominis in die suo.*

25 *Sed prius oportet illum multa pati, & reprobari à natione hac.*

15 *Quum videritis abominationem.*) Quia res incredibilis erat (vt iam diximus) templi & vrbis Hierosolymæ excidium, totiúsque Iudaicæ politiæ interitus: deinde absurdum videri poterat, saluos non aliter fore discipulos, quàm si ab eo populo auulsi essent penes quem deposita erat adoptio & æternæ salutis fœdus: Christus Danielis testimonio vtrunque confirmat. acsi diceret, Ne in templo, & Legalibus cæremoniis sitis defixi, certum finem illis imposuit Deus: ac pridem testatus est, quum veniret Redemptor, cessatura esse sacrificia: ne vobis molestum sit resecari à gente vestra. Deus etiam de futura illius abdicatione suos in tempore admonuit. Porrò talis prædictio non modò ad tollendam scandali materiam valebat, sed etiam ad erigendas piorum mentes, vt in extremis cladibus se Diuinitus respici, suámque salutem curari scientes, ad sacram anchoram confugerent, in qua inter sæuissimas iactationes firma tamen & tuta illis erat statio. Verùm antequam vltrà progrediar, excutiendus est qui à Christo citatur locus. Falluntur autem, meo iudicio, interpretes, qui ex nono capite Danielis testimonium hoc petitum esse tradunt. Neque enim illic ad verbum habetur *Abominatio desolationis.*) & certum est, Angelum non de vltima vastatione, cuius hîc Christus meminit differere, sed de temporali dissipatione quam attulit tyrannis Antiochi. Capite autem duodecimo Angelus finalem, vt vocant, Legalis cultus abrogationem, quæ futura erat Christi aduentu, prædicit. Postquam enim fideles ad infractam constantiam hortatus est, tempus certum tam ruinæ quàm instaurationis definit, Ex quo (inquit) ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio desolationis, restabunt dies mille ducenti & nonaginta. Beatus qui expectauerit, donec ad mille trecentos triginta quinque dies perueniat. Scio hunc locum propter suam obscuritatem variè torqueri: sed mihi videtur simplex hic esse sensus, quòd Angelus, postquam semel templum ab Antiochi pollutionibus & idolis purgatum fuerit, pronuntiet venturum rursus esse tempus quo nouæ profanationi expositum, sine spe restitutionis sanctitatem suam omnémque reuerentiam perpetuò amittat. Quia autem funestus ac lugubris erat nuntius, iterum Prophetam ad annum vnum & biennium & sex menses reuocat. Quibus verbis tam malorum diuturnitas quàm exitus notatur. nam in continua malorum serie longus iam videtur anni circuitus. vbi autem duplicatur temporis spatium, multo magis crescit molestia. Hortatur ergo Spiritus fideles vt non modò ad integri anni (hoc est longi temporis) tolerantiam se comparent: sed vt statuant, continuo multarum ætatum tenore ferendas sibi esse afflictiones. Porrò in dimidio temporis subest non parua consolatio: quia licet diuturnæ sint afflictiones, perpetuas tamen non fore ostendit Spiritus. Ac prius quidem vsus fuerat hac loquendi forma, Durabit Ecclesiæ calamitas per tempus, tempora, & dimidium temporis. Nunc verò triennium illud cum sex mensibus per dies supputat, vt fideles in longiore malorum tractu magis obdurescant. Solenne enim est hominibus in rebus aduersis non per annos vel menses, sed per dies singulos tēpus supputare: quia dies vnus illis instar anni est. Tandem beatos fore dicit qui sustinuerint vsque ad finem illius temporis, hoc est, qui inuicta patientia ad metam vsque pertigerint. Nunc Christus quod proposito suo quadrabat solùm eligit: nempe instare sacrificiis finem, & locandam in templo abominationem esse, quæ signum sit vltimæ desolationis. Quia autem in præsenti suo statu nimis tenaciter hærebant Iudæi, vt ad Prophetias quibus prædicta erat eius abolitio minimè attenderent, Christus, quasi aurem vellicans, attentè locum illum legere ipsos iubet: vt discant clarè testatum esse à Prophetis quod illis tam difficile est creditu. Abominatio tantundem valet ac profanatio. nam hac voce notatur immunditiès quæ purum Dei cultum vitiat aut euertit. Dicitur autem desolationis, quòd Templi & politiæ interitum secum traheret: sicuti prius capite 9. pollutionem ab Antiocho illatam, quasi vexillum temporariæ desolationis esse dixerat. sic enim nomen Alæ, vel Expansionis interpretor. Falluntur autem quibus videtur notari Hierosolymæ obsidio: nec eorum errori suffragantur Lucæ verba, cui non idem, sed aliud dicere propositum fuit. Nam quia olim vrbs illa quasi in medio excidio liberata fuerat, nequid tale in posterum sperent fideles, simulatque ab hostibus circundata fuerit, pronuntiat Christus actum fore: quia prorsus nudata sit Dei auxilio. Sensus ergo est, non fore dubium euentum belli: quia exitio deuota sit vrbs illa, quod nihilo magis effugere poterit quàm cæleste decretum rescindere. Ideo aliquanto pòst subiicitur, ipsam à Gentibus calcatum iri: quæ loquutio vltimam ruinam significat. Porrò quia in speciem absurdum erat, sanctam vrbem ita prostitui Gentium libidini, additur consolatio, ad tempus gentibus permitti tantum licentiæ, donec maturescat earum iniquitas, atque in lucem erumpat quæ illis reposita est vltio.

16 *Tunc qui in Iudæa sunt.*) Postquam Prophetæ testimonio docuit Christus, templo profanato extinctum paulo pòst iri cultum Legalem, subiicit, diras & horrendas calamitates toti Iudææ instare, vt nihil optabilius sit quàm procul inde subduci. & simul adeò repentinas fore dicit, vt vix celerrimæ fugæ

tempus suppetat. Huc enim pertinent loquutiones, *Qui in tecto est, ne intret in domum, Qui in agro est ne reuertatur.* ne scilicet dum sua seruare cupiunt, seipsos perdant. Item, *Væ prægnantibus & lactantibus:* quia scilicet liberæ & expeditæ ad fugam non erunt. Item, *Orate ne hyeme aut Sabbatho contingat fuga vestra:* ne scilicet festinationem vel religio, vel itineris asperitas, & breuitas dierum impediat ac moretur. Consilium ergo Christi fuit, primum suos expergefacere, ne beatam amplius quietem regnique terreni delicias imaginarentur: deinde eorum animos fortitudine munire, ne communibus ruinis succumberent. Violenta quidem fuit hæc admonitio, pro ipsorum tamen stupore & ingenti malorum grauitate necessaria.

21 *Erit enim tunc afflictio.*) Lucas etiam dies vltionis fore dicit, & iram in populo illo, vt impleantur quæcunque scripta sunt. nam quum obstinata populi malitia ruptum tunc fuerit Dei fœdus, terram ipsam & aerem prodigiosa mutatione concuti oportuit. Nulla quidem magis exitialis plaga inflicta fuit Iudæis quàm quòd extincta apud eos cælestis doctrinæ luce reiecti à Deo fuerunt. Verum (quod in tanta duritie necesse erat) reiectionis suæ malum duris & grauibus flagellis sentire coacti sunt. Cæterùm tam horrendæ vindictæ causa fuit quòd ad summum cumulum peruenerat desperata illius gentis impietas. Nam quæ eorum morbis allata erat medicina, non superbè modò ab illis spreta fuerat, sed contumeliosè etiam reiecta: imò in ipsum medicum crudeliter, tanquam furiosi vel abreptitii, sæuierant. Quum verò in ipsis tam seuerè obstinatum Euangelii contemptum vnà cum peruicaciæ rabie vltus sit Dominus, nobis semper ante oculos versetur eorum pœna: ac inde discamus nihil Deo magis esse intolerabile quàm pertinacem gratiæ suæ contemptum. Quanquam autem similes Euangelii contemptores manet eadem merces, in Iudæis tamen illud præ aliis memorabile documentum extare voluit Deus, quo illustrior ad posteros esset aduentus Christi gloria. Nullis enim verbis exprimi potest sceleris illius indignitas, quòd Filium Dei, vitæ authorem cœlitus sibi oblatum, ad mortem rapuerint. Itaque illo plusquam nefando sacrilegio defuncti, non destiterunt subinde aliis atque aliis criminibus omnes extremi exitii causas sibi accersere. Ideo negat Christus parem in mundo afflictionem postea fore, quia sicuti vna Christi repulsa, tot præsertim scelestæ contumaciæ & ingratitudinis circunstantiis implicita, præ omnibus ætatum omnium peccatis maximè detestabilis fuit: sic etiam æquum fuit illius vindictæ atrocitate alias omnes superari.

22 *Nisi decurtati fuissent.*) Cladium atrocitatem amplificat, simul tamen admixta consolatione: quòd scilicet illis extingui posset Iudaicum nomen, nisi Dominus electos suos respiceret, atque in illorum gratiam aliquid leuationis afferret. Conuenit autem hic locus cum illo Iesaiæ, Nisi Dominus residuum nobis fecisset exiguum semen, quasi Sodoma fuissemus, & similes Gomorrhæ. Nam & vindictam Dei quæ in exilio Babylonico contigerat, rursus Christi aduentu impleri oportuit, teste Paulo. Imò quo magis se impietas profuderat, grauior tunc exundare debuit vindicta. Ideo dicit Christus, nisi malis finem Deus imponat, perituros funditus Iudæos, vt ne vnus quidem residuus maneat: sed Deum gratuiti fœderis sui rationem habiturũ, vt electis suis parcat, secundum alterum illud Iesaiæ vaticinium, Si fuerit populus tuus vt arena maris, reliquiæ duntaxat saluæ fient. Est autem hoc insigne Diuini iudicii documentum, vbi visibilem Ecclesiam sic affligit vt funditus videatur perdita: & tamen ad seruandum aliquod semen, suos electos, & quidem paucos numero, mirabiliter ab interitu eripit, vt præter spem è gurgite mortis emergant. Sic enim terrentur hypocritæ, ne Ecclesiæ titulo & specie freti vanam spem impunitatis sibi fingant: quia modum inueniet Dominus quo Ecclesiam suam liberet, ipsis in exitium traditis. piis verò mira consolatio suggeritur, quòd nunquam ita frænum laxabit Deus iræ suæ, quin saluti ipsorum consulat. Sic in puniendis Iudæis horrendum in modum exarsit: & tamen præter spem hominum sibi moderatus est, nequis ex electis periret. Atque hæc incredibilis miraculi fuit materia, quod quum ex Iudæa oritura esset salus, ex paucis guttis fontis arefacti fluuios Deus creauit qui totum mundum irrigarent. nam (vt Gentium omnium odia in se contraxerant) parum abfuit quin vno die vbique locorum signo dato trucidarentur. Nec dubium est, quum multi talem eorum internecionem vrgerent, Diuinitus retentum fuisse Titum ne & milites & alios illius exequendæ plùs satis auidos, suo nutu armaret. Quòd ergo vltimam totius gentis cladem tunc compescuit Romanus imperator, hæc decurtatio fuit ad seruandum aliquod semen. Interea hoc notandum, quod *Propter electos* impetum iræ suæ cohibuit, ne omnes obrueret. Cur enim ex ingenti multitudine paucos superstites restare voluit? & quid habuit causæ cur hos aliis præferret? Nempe quòd in populo quem adoptauerat, residebat eius gratia: ac, ne irritum esset eius fœdus, quidam æterno eius consilio ad salutem electi & destinati erant. Ideo Paulus causam gratuitæ electioni assignat, quòd ex immenso populo seruandæ sint reliquiæ. Facessant igitur hominum merita, quando ad merum Dei beneplacitum reuocamur, ne aliunde pendeat inter hos & illos discrimen, nisi quia saluos esse oportet qui electi sunt. Quod vt clarius & expressius commendet Marcus, pleonasmon addit, sic loquens, *Propter electos quos elegit, abbreuiauit dies.* Certè poterat sufficere participium, nisi hoc disertè testatum vellet, non extraneis causis adduci Deum vt hos potius quàm illos fauore prosequatur: sed quia eligere illi placuit quos seruaret, in eorum salute arcanum gratiæ suæ propositum stabilire. Quæritur tamen quomodo propter electos cladibus modum imposuerit Deus, ne funditus Iudæos perderet, quum multi reprobi & desperati seruati fuerint. Solutio facilis est, liberatam fuisse gentis partem vt inde suos electos, qui permixti erant, quasi semen, excussa palea, educeret. Quanquam ergo communiter reprobis & electis temporalis contigit salus, quia tamen illis nihil profuit, meritò his solis adscribitur: sicuti mira Dei prouidentia in eorum gratiam directa fuit.

Iesa.1.c.9

Rom.9.f.29

Iesa.10.c.22

Rom.11.a.5

23 *Tunc si quis vobis.*) Iterum repetit quod de impostoribus dixerat: nec frustra. maius enim ab hac tentatione periculum instabat, ne miseri homines in rebus afflictis & desperatis, fallaci titulo decepti,

laruas pro Christo quærerent,& diaboli præstigias amplecterentur pro Dei auxilio. Nam quum Iudæi ob contemptam redemptionem tam duriter oppressi, violentis saltem remediis à perfidia retrahendi essent, nouas spes astutè illis obiecit Satan, quæ à Deo longius ipsos abducerent. Et certè nihil magis exitiale est quàm dum in rebus aduersis consilio destituimur, sub nominis Dei prætextu mendaciis decipi, quæ & resipiscentiæ ianuam nobis obstruunt, & infidelitatis tenebras augent, & tandem desperatione confusos ad insaniam præcipitant. Quare in tanto periculo minimè superuacua repetitio fuit: ac præsertim quum pseudoprophetas non leuibus machinis ad fallendum instructos fore admoneat Christus, nempe signis & portentis quæ obstupefaciant infirmas mentes. Nam quum miraculis virtutis suæ præsentiam testetur Deus, & ideo sigilla sint veræ doctrinæ, nihil mirum si impostoribus reuerentiam concilient. Et tali illusionis genere vlciscitur Deus hominum ingratitudinem, vt mendacio credant qui veritatem respuerunt, magisque ac magis obtenebrentur qui ad oblatam lucem clauserunt oculos. Quanquam & simul suorum constantiam exercet, quæ inde clarius refulget dum nullis fallaciis succumbunt. Porrò quum antichristos & mendaces prophetas Dominus miraculis armatos fore pronuntiet, non est cur tantopere superbiant Papistæ hoc obtentu, vel ipsorum iactantia territemur. Miraculis superstitiones suas confirmant: nempe quibus prædixit Filius Dei labefactandam esse multorum fidem. Quare tantum apud prudentes momenti habere non debent vt per se sufficiant ad probandum hoc vel illud doctrinæ genus. Si excipiant, hoc modo euerti ac in nihilum redigi miracula quibus tam Legis quàm Euangelii sancita fuit authoritas: respondeo, certam Spiritus notam illis insculptam fuisse quæ dubitationem & errandi metum fidelibus eximeret. Neque enim quoties ad suos confirmandos virtutem suam exeruit Deus, ita confusè operatus est quin vera extaret nullique fallaciæ obnoxia distinctio. Adde quòd doctrinam sic obsignant miracula, vt illa quoque vicissim præluceat, & discutiat omnes nebulas quibus simplices mentes obfuscat Satan. Denique si ab imposturis cauere placet, sit apud nos indiuidua signorum & doctrinæ coniunctio.

24 *(Si possibile est) etiam electi.)* Hoc additum fuit incutiendi terroris causa, quo magis solicitè intenti essent fideles ad cauendum. nam vbi tam effræni licentia grassantur pseudoprophetæ, tantáque fallendi efficacia illis conceditur, facilè esset securos & incautos eorum fraudibus illaqueari. Christus ergo discipulos suos ad excubias agendas hortatur & excitat. deinde etiam admonet non esse cur turbentur nouitate spectaculi, si multos passim in errorem abripi videant. Cæterùm vt curam suis inicit, ne torpentes circunueniat Satan: ita rursum amplam fiduciæ materiam suppeditat, in quam quieti recumbant, dum ipsos promittit aduersus quascunque Satanæ insidias Dei præsidio & custodia tutos fore. Ergo quantumuis fragilis sit ac lubrica piorum conditio, firma tamen hîc fultura ostenditur in qua consistant: quia possibile non sit eos à salute excidere, cuius fidelis est custos Filius Dei. Neque enim illis apud se tanta suppetit munitio quæ Satanæ machinis resistat, sed quia Christi sunt oues, quas nemo poterit rapere ex eius manu. Notandum autem est quòd salutis nostræ firmitas non in nobis, sed in arcana Dei electione locatur. Quanquam enim custoditur salus nostra per fidem (vt Petrus docet) altius tamen conscendere oportet, ideo nos in tuto esse quia nos Pater Filio suo dedit & Filius ipse nihil quod sibi datum est periturum affirmat.

Ioh.10.e 28

1.Pet.1.a.5

25 *Ecce prædixi.)* Plenius Domini mentem exprimit Marcus, *Vos autem cauete: ecce prædixi.* Quibus verbis docemur, nulla excusatione dignos esse quos offendicula à Christo prædicta consternant. nam quum nobis Dei voluntas pro regula esse debeat, sufficit nos in tempore esse admonitos, ita ei placere. Deinde quum fidelem se pronũtiet, nec passurum vt tentemur vltrà quàm simus ferendo, nunquam ad resistendum nobis virtus deerit, modò ne infirmitatem nostram alat torpor.

1.Cor.10.c.13

26 *Ecce in deserto est)* Lucas hunc sermonem alteri Christi responso permiscet. nam quum à Pharisæis rogatus de aduentu regni Dei, negasset cum obseruatione venturum: sequitur in Lucæ contextu, quòd conuersus ad discipulos, admonuerit venturos esse dies quum amplius visuri non sint diem vnum Filii hominis. Quibus verbis monere voluit vt in luce ambularent antequã occuparentur noctis tenebris. debuit enim hic acerrimus illis esse stimulus, vt proficere studerent quandiu fruebantur Christi præsentia, dum audirent grauissimas perturbationes instare. Nescitur autem an eadem de re bis admonuerit Christus discipulos. Sed mihi probabile est, quum de regni Dei aduentu fieret mẽtio, quas hîc inseruit sententias Lucam ex alio tempore desumptas attexuisse. quod illi non rarum esse, alibi vidimus. Cæterùm quia locus hic per inscitiam variè detortus est, vt genuinum sensum habeant lectores, notanda illis est antithesis inter latebras & longè latéque patentem regni Christi propagationem, eámque subitam & inopinatam, qualis est fulguris extensio ab ortu Solis vsque ad occasum. Scimus enim pseudochristos (quod crassæ & stultæ spei gentis illius consentaneum erat) quascunque poterant copias in receptacula deserti, vel in speluncas, vel in alios recessus contraxisse, vt iugum Romani imperii vi & manu armata à se excuterent. Sensus ergo est, quicunque opes suas in locum abditum colligit vt gentis libertatem armis recuperet, se pro Christo mendaciter venditare: quia missus sit Redemptor qui repentè & ex insperato gratiam suam in omnes mundi plagas expandat. Hæc autem inter se contraria sunt, redemptionem includere in aliquo angulo, & eam diffundere per totum orbem. Hoc modo admoniti fuerunt discipuli, non amplius in Iudææ latebris Redemptorem esse quærendum: quia regni pomœria ad vltimos vsque terræ fines subitò proferet. Atque hæc admirabilis celeritas, qua Euangelium per omnes mundi partes volitauit, illustre fuit Diuinæ potentiæ testimonium. Neque enim humana industria fieri poterat vt lux Euangelii, instar fulguris simulac emicuit, ab vna mundi plaga vsque ad oppositam penetraret: ideóque Christus non temere hac circunstantia cælestem suam gloriã commendat. Adde quòd hac regni sui amplitudine proposita, ostendere voluit Iudææ vastitatem sibi non posse obstare quin regnaret.

28 *Vbicun-*

28 *Vbicunque fuerit cadauer.)* Sensus est, Quibuscunque artificiis conetur Satan huc & illuc distrahere filios Dei, in ipso tamen Christo sacrum esse vnitatis vinculum, quo deuinctos teneri conueniat. Vnde enim dissipatio nisi quia multi à Christo diffluunt, in quo solo sita est nostra firmitas? Ergo hîc modus præscribitur fouendæ sanctæ coniunctionis, ne errorum distractiones corpus Ecclesiæ lacerent: nempe si in Christo defixi manemus. Quod diligenter notandum est. neque enim vel ad Romanæ sedis primatum, vel ad alias nugas nos astringit Christus: sed hoc vnico modo Ecclesiam suam colligat, si ad ipsum vnicum caput omnes vndique respiciant. Vnde sequitur, quicunque ei cohærent pura fide, extra schismatis esse periculum. Eant nunc Romanenses, & schismaticos esse clament qui se à Christo alienari non sinunt, vt latroni fidem suam mancipent. Quòd Papistæ ipsi pro eorum societate accipiunt qui fidem vnam profitentur, & aquilas allegoricè exponunt pro acutis & oculatis, nimis insulsum est: quum aliud non fuisse Christi consiliū palàm sit, quàm ad se vocare & in se retinere Dei filios, vbicunque sint dispersi. Nec verò hîc simpliciter ponitur corpus, sed cadauer. Aquilis autem nihil tribuit Christus quàm quod apud nos coruis aut vulturibus congrueret, pro regionis quam incolimus natura. Neque etiam satis solida est aliorum argutia, qui odoriferam fuisse Christi mortem dicunt, vt electos Dei alliceret. nam meo iudicio, ratiocinari voluit Christus à minori ad maius. Si tanta est in auibus sagacitas vt ex remotis locis ad cadauer vnum multæ conueniant: turpe esse fidelibus, nō aggregari ad vitæ authorem, quo solo verè pascuntur.

MATTH. XXIIII.	MARC. XIII.	LVC. XXI.
29 *Statim autem post afflictionē dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum mouebuntur.*	24 *Cæterùm in diebus illis post afflictionem illam sol obtenebrabitur, & luna non dabit splendorem suū.*	25 *Et erunt signa in sole, luna & stellis, & in terris anxietas gētium in desperatione, resonante mari & fluctu:*
30 *Et tunc apparebit signum Filij hominis in cælo: & tunc plangent omnes tribus terræ: & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute & gloria multa.*	25 *Et stellæ cæli decident, & virtutes quæ in cælis sunt concutientur.*	26 *Extabescētibus hominibus præ timore & expectatione eorum quæ superuenient orbi terrarum. Nam virtutes cælorum concutientur.*
31 *Et mittet Angelos suos cum magna voce tubæ: & cōgregabunt electos eius à quatuor ventis, à summo cælorum vsque ad terminos eorum.*	26 *Et tunc videbunt Filium hominis veniente in nubibus cum potestate multa & gloria.*	27 *Et tunc videbunt Filium hominis veniētem in nube cum potestate & gloria multa.*
	27 *Et tunc mittet Angelos suos, & aggregabit electos suos à quatuor ventis, à summo terræ vsque ad summum cæli.*	28 *His autem fieri incipientibus suspicite & attollite capita vestra: quoniam appropinquat redemptio vestra.*

Iam ad plenam regni sui manifestationem descendit Christus, de qua initio rogatus fuerat: ac promittit, postquam tot malis vexati fuerint, venturam suo tempore redemptionem. Nam hoc præcipuè spectauit in suo responso vt discipulos suos bona spe stabiliret, ne propter confusos motus animis deficerent. Ideo non simpliciter de aduentu suo loquitur, sed Propheticas loquendi formas vsurpat, quibus vt quisque magis erat intentus, ita durius tentationis certamen ex contrario euentu subire necesse habebat. Quid enim magis absurdum quàm regnum Christi non modò contemptibile, sed cruce oppressum, multis probris coopertum, & omni genere afflictionis obrutum cernere, de quo tam magnificè Prophetæ concionati erant? An non requiri poterat maiestas illa quæ soli & lunæ & stellis tenebras obduceret, totam concuteret orbis machinam, & vsitatum naturæ ordinem mutaret? His tentationibus nunc Dominus occurrit, pronuntians, quanuis non statim compleantur hæc vaticinia, ipso tamen euentu comprobatū tandem iri. Sensus itaque est, quæ de prodigiosa tam cæli quàm terræ concussione olim prædicta erant, non debere ad redemptionis exordium restringi: quia totum cursum donec ad metam ventum foret, complexi fuerint Prophetæ. Nunc vbi tenemus Christi consilium, facilis est verborum intelligentia, quòd scilicet non statim obtenebrandum sit cælum, sed postquam afflictionibus defuncta fuerit Ecclesia. Non quòd vltimo demum Christi aduentu apparitura sit regni eius gloria & maiestas, sed quia illuc vsque differtur eorum complementum quæ fieri cœperunt post resurrectionem, & quorum duntaxat gustum aliquem Deus suis præbuit, vt longius eos per spei & patientiæ viam deduceret. Secundum hanc rationem vsque ad vltimum diem fidelium mentes suspendit Christus, ne putent irritum esse quod testati sunt Prophetæ de reparatione futura. quia sub densa afflictionum caligine longo tempore submersum lateat. Perperam verò afflictionem dierum illorum quidam interpretes de Hierosolymæ excidio accipiunt: quum potius vniuersa sit malorum omnium, de quibus antè Christus disseruit, ἀνακεφαλαίωσις. Porrò hoc argumento ad tolerantiam eos animat, quòd afflictiones

fœlicem tandem læiúmque habebunt exitum. Acsi dixisset, quandiu peregrinabitur in mundo Ecclesia, tempus nubilum fore & obscurum. verùm simulac finis contigerit miseriis, superuenturum diem quo illustris appareat sua maiestas. Cæterùm quomodo sol obscurandus sit, hodie coniicere non possumus, sed euentus ipse ostendet. Stellas quidem non reipsa casuras intelligit, sed secundum hominum sensum. ideo apud Lucam tantùm prædicit fore signa in sole & luna & stellis. Sensus ergo est, tantam fore machinæ cæli concussionem, vt stellæ ipsę cadere putentur. Additur etiam apud Lucam, de formidabili motu maris, vt homines præ metu & anxietate deficiant. Summa autẽ est, creaturas omnes sursum & deorsum, quasi præcones fore citandis hominibus ad horribile illud tribunal, cuius contemptu impiè ad vltimum vsque diem lasciuient.

30 *Tunc apparebit signum.*) Clarius hoc verbo discernit Christus præsentem regni sui statum à futura eius gloria. Est enim species concessionis, quòd in afflictionum caligine Christi maiestas non erit conspicua, nec redemptionem ab eo allatam sentient homines. Nam certè confusa rerum permistio quæ nunc cernitur, tum mentes nostras obnubilat, tum Christi gratiam obruit, & quasi euanescere facit ex oculis nostris, saltem vt carnis sensu non apprehendatur salus ab eo parta. Ideo se vltimo aduentu palàm emersurum denuntiat, vt cælesti potentia præditus, quasi signo in sublime erecto, ad se conuertat totius mundi intuitum. Cæterùm quia videbat maiorem hominum partem doctrinæ suæ contemptricem fore, regnóque suo aduersam, simul planctum & lamentationem denuntiat omnibus populis: quia scilicet æquum est vt rebelles conterat, perdátque sua præsentia qui absentis imperium spreuerunt. Hoc autem dicit, partim vt superbis ac præfractis terrorem incutiens, ad resipiscentiam eos adducat: partim etiam vt suorum animos confirmet in tanta mundi contumacia. Est enim non leuis offendiculi materia, impiorum securitas: quia videntur impunè Deo illudere. deinde nihil procliuius est quàm prosperæ fortunæ qua fruuntur illecebris capi, vt nobis effluat Dei reuerentia. Ergo ne ebriæ illorum lætitiæ inuideant fideles, Christus eam in luctum & stridorem dentium pronuntiat tandem conuersum iri. Alludit autem, meo iudicio, ad duodecimum caput Zachariæ, d.11. vbi Deus memorabile iudicii sui specimen instare docens, planctum apud omnes familias fore asserit, qualis fieri solet in funere vnigeniti. Quare non est quòd mundi conuersionem quis expectet, quia serò & sine profectu tandem sentient quem confixerint. Sequitur deinde signi illius explicatio, quòd Filium hominis videbunt super nubes venientem, qui sub habitu serui contemptibilis tunc in terra agebat. Atque hoc modo gloriam regni sui cælestem fore admonet, non terrenam, vt falsò imaginati erant discipuli.

31 *Et mittet Angelos suos.*) Specimen suæ illius potentiæ describit, quòd Angelos mittet qui electos suos colligant ab extremis mundi partibus. Nam summitas cælorum tantundem valet ac extrema regio. Sed hyperbolicè loquitur Christus, vt doceat, electos, etiamsi è terra sublati, & per aerem disiecti forent, rursus tamen congregatum iri, vt sub capite suo coalescant in vitam æternam, & sperata hæreditate fruantur. Voluit enim suos discipulos Christus solari, ne tristis Ecclesiæ dissipatio eos frangeret. Quare & nos, quoties vel Satanæ artificio distrahi Ecclesiam, vel impiorum sæuitia lacerari, vel turbari impiis dogmatibus, vel procellis iactari cernimus, ad hanc collectionem discamus referre oculos. Atque si res nobis videtur creditu difficilis, succurrat nobis Angelica potentia, quam ideo proponit Christus vt nos supra humana media erigat. Quanuis enim hominum malitia nunc Ecclesia vexetur, per varias fugas & exilia feratur instabilis, fluctibus etiam allisa frangatur, & miserè discerpta nihil habeat firmitatis in mundo, bene nihilominus sperandum est: quia non humano modo, sed cælesti virtute (quæ omnibus obstaculis longè erit superior) eam colliget Dominus.

28 Luc. *His fieri incipientibus.*) Apud Lucam clarius exprimitur consolatio qua suorum animos Christus exhilarat. Quanquam enim hæc sententia nihil à verbis Matthæi quæ nuper exposuimus diuersum continet: melius tamen ostendit in quem finem dicantur venturi Angeli ad congregandos electos. Necesse enim fuit communi mundi tristitiæ & anxietati piorum gaudium opponi quasi è regione, & notari inter ipsos & reprobos discrimen, ne Christi aduentum exhorrescerent. Scimus Scripturam non de vltimo tantùm iudicio, sed de omnibus quæ quotidie Deus exercet variè loqui, prout vel ad fideles vel [*Amos 5.e.18*] ad incredulos dirigit sermonem. Quorsum vobis dies Domini? (inquit Propheta) dies ille, caliginis est ac tenebrarum, non lucis: mœroris, non lætitiæ: exitii, non salutis. Contrà filiam Sion gaudere Zacharias [*Zach.9.b.9*] iubet propter aduentum Regis sui. Et meritò: quia (vt dicit Iesaias) idem dies qui reprobis iram & vltio- [*Iesa.35.b.4*] nem adfert, beneplaciti & redemptionis est fidelibus. Docet igitur Christus suo aduentu exorituram gaudii lucem suis discipulis, vt impiis terrore confusis, propinqua salute exultent. Ideo hac nota eos Paulus [*1.Corint.1.a.7*] 1. Corint. 1. insignit, quòd diem vel aduentum Domini expectent. Nam & corona eorum & plena fœli- [*2.Tim.4.a.8*] citas & refrigerium in illum diem differtur. Itaque vocatur hîc *Redemptio* (sicuti ad Rom. cap. 8.e.23.) quia tunc liberationis per Christum partæ effectus verè & solidè nobis constabit. Quare nunc stent erectæ aures nostræ ad Angelicæ tubæ clangorem, qui non ideo tantùm sonabit vt reprobos percellat mortis horrore, sed electos excitet in secundam vitam, hoc est, quos nunc viuificat ipse Dominus Euangelii sui voce, ad vitæ fruitionem vocet. Infidelitatis enim signum est, expauescere dum adest Filius Dei in salutem nostram.

MATTH. XXIIII.

32 Ab arbore autem fici discite similitudinẽ. Quũ iam ramus eius tener fuerit, & folia fuerint enata, scitis quòd propè sit æstas.

MARC. XIII.

28 A ficu verò discite similitudinem. Quum ramus eius iã tener fuerit produxeritque folia, scitis quòd propè sit æstas.

LVC. XXI.

29 Et dixit illis similitudinem, Videte ficum & omnes arbores:

30 Quum protrudunt iam gemmas, cernentes ex

33 Ita

33 *Ita & vos, quum videritis hæc omnia, scitote quod propè sit in foribus.*

34 *Amen dico vobis, non præteribit ætas hæc donec omnia ista fiant.*

35 *Cælum & terra præteribunt, verba autem mea nō præteribunt.*

36 *Cæterùm de die illo & hora nemo scit, ne angeli quidē cælorum: nisi Pater meus solus.*

29 *Sic & vos quum hæc videritis fieri, scitote quòd propè sit in foribus.*

30 *Amen dico vobis quod non præteribit ætas hæc donec omnia ista fiant.*

31 *Cælū & terra præteribūt, verba autem mea non præteribunt.*

32 *Cæterùm de die illo & hora nemo nouit, ne Angeli quidem qui in cælo sunt, nec ipse Filius: sed solus Pater.*

vobisipsis scitis quòd iam instet æstas.

31 *Ita & vos, quū videritis hæc fieri, scitote quòd instet regnum Dei.*

32 *Amen dico vobis, non præteribit ætas hæc antequam omnia fiant.*

33 *Cælum & terra transibunt, verba autē mea non transibunt.*

Non tantùm intelligo æquè certum fore signum propinqui aduentus Christi in illa rerum perturbatione cuius facta est mentio, atque certò cognoscimus instare æstatem dum arbores virere incipiunt: sed aliud quiddam meo iudicio denotat Christus. Nam quum hyeme arbores rigore frigoris contractæ plus roboris præ se ferant, vere autem soluta duritie magis fragiles appareant, quinetiam findantur vt exitus nouis ramusculis pateat: sic nihil obstare Ecclesiæ vigori quòd eam afflictiones secundum carnis sensum emolliant. Sicuti enim succus interior per totam arborem infusus, postquam mollitiem induxit, collectis viribus erumpit ad renouandum quod emortuum erat: sic Dominus ab externi hominis corruptione plenam suorum instaurationem producit. Summa est, ne ex debili & caduco Ecclesiæ statu interitum coniiciant, sed potius sperent immortalem gloriam, ad quā Dominus cruce & ærumnis suos præparat. Nam quod Paulus de singulis membris affirmat, in toto corpore impleri oportet: nempe si externus homo corrumpitur, internum renouari de die in diē. Cęterùm quod obscurius à Matthæo & Marco dictū erat, *Scitote quòd propè sit in foribus*, apud Lucam apertius exponitur, *Quòd instet regnum Dei*. & hoc loco Regnum Dei non (vt alibi sæpius) à suo exordio censetur, sed à sua perfectione, idque ex eorum sensu quos docebat Christus. Neque enim regnum Dei apprehendebant in Euangelio, in pace gaudióque fidei, in spirituali iustitia: sed beatam illam quietem & gloriam quærebant quæ sub spe abscondita est vsque ad vltimum diem. 2.Cor.4.d.16

34 *Non præteribit ætas hæc.*) Quanquam vniuersali nota vtitur Christus, non tamen generaliter ad omnes Ecclesiæ miserias extendit sermonem: sed simpliciter docet, nondum ætate vna completa quicquid disseruit euentu probatum iri. nam intra annos quinquaginta excisa vrbs fuit, templúmque dirutum, tota regio in stupendam vastitatem redacta, mundi contumacia sese aduersus Deum extulit. exarsit etiam furor ad delendam salutis doctrinam, exorti sunt falsi doctores qui syncerum Euangelium suis imposturis peruerterent, religio miris modis cōcussa, totus piorū cœtus miserè vexatus fuit. Quanquam autem multis postea seculis eadem mala continuo tenore grassata sunt: verè tamen dictum fuit à Christo, ante finem vnius seculi fideles reipsa & claro experimento sensuros quàm verum esset suum vaticinium. nam eadem passi sunt Apostoli quæ hodie videmus. Nec verò consilium Christi fuit, finem calamitatum intra exiguum tempus suis promittere (quia hoc modo secum ipse pugnasset, quùm prius admonuerit nondum esse finem) sed vt ad tolerantiam eos animaret, disertè prædixit ad ipsorum ætatem spectare. Sensus est igitur, Prophetiam hanc non esse de malis longinquis, quæ multis post seculis visura sit posteritas, sed quæ iam impendent, & quidem vna simul congerie, vt præsens ętas nullius partis expers futura sit. Itaque Dominus omnes malorum species in vnam ætatem congerens, minimè ab iisdem posteros eximit: sed tantùm discipulos ad omnia constanter ferenda paratos esse iubet.

35 *Cælum & terra transibunt.*) Quo maiorem dictis suis fidem conciliet, eorum certitudinem comparatione illustrat: quòd scilicet magis stabilita sit ac firma quàm fabrica totius mundi. Cæterùm hanc loquendi formam variè exponunt interpretes. Quidam enim cæli & terræ transitum ad vltimum diem referunt, quo abolebitur caduca eorum conditio. Alii autem sic resoluunt, Potius totam mundi fabricam esse perituram quàm vt euanescat vaticinium quod nuper audiuimus. Sed quia non dubium est quin Christus suorum mentes supra mundi intuitum attollere data opera voluerit, mihi videtur notare assiduas inclinationes quæ in mundo cernuntur: acsi negaret æstimanda esse dicta sua ab instabili & quasi æstuosa mundi varietate. scimus enim, dum res in mundo voluntur, quam procliue sit mentes nostras simul abripi. Ideo Christus discipulos vetat in mundi respectu occupari, sed quasi è sublimi Diuinæ prouidentiæ specula despicere quæ ventura prædixit. Interea ex hoc loco elicitur vtilis doctrina, salutem nostram (quia in Christi promissionibus fundata est) non fluctuare secundum diuersas mundi agitationes, sed inconcussam stare, modò etiam fides nostra cælo & terra superior ad ipsum vsque Christum transcendat.

36 *Cæterùm de die illo.*) Hac sententia Christus fidelium animos teneri suspensos voluit, ne falsa imaginatione tempus aliquod vltimæ redemptioni præfigant. Scimus quàm volaticum nobis sit ingenium, atque vt nos vana plusquam oportet sciendi cupiditas titillet. Videbat etiam Christus discipulos intempestiuè ad triumphum properare. Vult ergo diem aduentus sui ita sperari & expeti, vt tamen nemo inquirere audeat, quando venturus sit. Vult denique suos discipulos ita incedere in lumine fidei, vt

de temporibus incerti, reuelationem patienter expectent. Cauendum ergo ne vltrà quàm permittit Dominus, in temporum articulis simus soliciti. Nam præcipua pars sapientiæ nostræ in eo consistit, si nos intra verbi Dei cancellos sobriè continemus. Porro ne hominibus molestum sit diem illum nescire, Angelos eis Christus associat: nimiæ enim superbiæ ac improbæ cupiditatis foret, plus nobis appetere, qui super terram reptamus, quàm cælestibus Angelis concessum sit. Apud Marcum additur, *Etiam Filius hominis.*) Porrò ter & quater insanus foret qui se grauatim ignorantiæ subiiceret, quam ne ipse quidem Dei Filius nostra causa subire abnuit. Cæterùm quia hoc Christo indignum esse multi putabant, conati sunt huius sententiæ duritiem suo commento lenire. Ad captandum etiam subterfugium eos fortè compulit Arrianorum malitia, qui hinc euincere conati sunt Christum non esse verum & vnicum Deum. Ergo, secundum eos, nesciuit Christus diem extremum, quia alijs patefacere noluit. Sed quum palàm sit, Christo communem cum Angelis ignorantiam tribui, alius sensus aptior nobis quærendus est, quem antequam profero, breuiter diluam eorum obiecta qui Filium Dei contumelia affici putant si in eum vlla ignorantia competere dicatur. Primò quòd obiiciunt, Deo nihil esse incognitum: facilis est solutio. Scimus enim duas naturas in Christo ita fuisse coniunctas in vnam personam, vt sua cuique proprietas maneret: præsertim verò quieuit Diuinitas, séque minimè exeruit quoties ad implendum Mediatoris officium interfuit humanam naturam seorsum operari quod suum erat. Quare nihil absurdi fuit, Christum, qui omnia sciebat, aliquid secundum hominis sensum nescire. neque enim aliter & dolori & anxietati obnoxius, & nobis similis esse poterat. Quòd verò excipiunt quidam, non congruere ignorantiam Christo (quæ pœna est peccati) plusquam absurdum est. Ac primò quidem inscitè nugantur, ignorantiam (quæ Angelis tribuitur) ex peccato manare: sed in altero non minus insulsi sunt, quòd non agnoscunt Christum ideo carnem nostram induisse vt debitas peccatis nostris pœnas in se susciperet. Quòd autem secundum hominem Christus diem vltimũ nesciuit, id nihilo magis Diuinæ eius naturæ derogat quàm quòd mortalis fuit. Cæterùm non dubito quin ad munus sibi à Patre iniunctum respiciat, quemadmodum suprà, quum diceret, Non esse suum hos vel illos ad dexteram & sinistram suam locare. Non enim (vt illic exposui) simpliciter hoc sibi detrahebat, sed sensus erat, non fuisse à Patre missum cũ hoc mandato, quandiu inter mortales versatus est. Sic etiam nunc intelligo, quatenus Mediator ad nos descenderat, donec sua prouincia defunctus esset, nõ fuisse illi datum quod postea à resurrectione accepit: nam tunc demum sibi datam esse rerum omnium potestatem asseruit.

MATTH. XXII.

37 *Sed sicut dies Noe, ita erit & aduentus Filij hominis.*

38 *Sicut enim erant in diebus qui præcesserunt diluuium, edentes & bibentes, contrahentes matrimonium & nuptum dantes, vsque ad eum diem quo intrauit Noe in arcam.*

39 *Et non cognouerunt donec venisset diluuium, & sustulisset vniuersos: ita erit & aduentus Filij hominis.*

40 *Tunc duo erunt in agro, vnus assumitur, & alter relinquitur.*

MARC. XIII.

33 *Cauete, vigilate & orate: nescitis enim quando tempus sit,*

LVC. XVII.

26 *Et sicut accidit in diebus Noe, ita erit & in diebus Filij hominis.*

27 *Edebant, bibebant, vxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eum vsque diem quo intrauit Noe in arcã: & venit diluuium, & perdidit omnes.*

28 *Consimiliter etiam sicut accidit in diebus Lot, edebant, bibebant: emebant, vendebant: plantabant, ædificabant.*

29 *Cæterùm quo die exijt Lot è Sodomis, pluit ignis & sulphur è cælo, & omnes perdidit:*

30 *Secũdum hæc erit dies quo Filius hominis reuelabitur.*

31 *In illo die qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, ne descendat ad tollendum illa: & qui in agro, similiter non redeat ad relicta.*

32 *Memores estote vxoris Lot.*

33 *Quicunque quæsierit animam suam seruare, perdet illam: & quicunque perdiderit illam, gignet in vitam.*

34 *Dico vobis, in illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus assumetur, & alter relinquetur.*

35 *Duæ erunt simul molẽtes: vna assumetur, & altera relinquetur.*

36 *Duo erunt in agro: vnus accipietur, alter relinquetur.*

37 *Tunc respõdẽtes dicent ei, Vbi Domine? Ipse verò dixit eis, Vbi cadauer illic cogẽtur & aquilæ.*

LVC. XXI.

34 *Cauete autem vobis nequando grauentur*

41 *Duæ molentes in mola: vna assumitur, & altera relinquitur.*

42 *Vigilate ergo: quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit.*

corda vestra crapula & ebrietate, & curis huius vitæ, subitúsque vobis immineat dies ille.

35 *Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem totius terræ.*

36 *Vigilate itaque omni tempore, deprecantes vt liceat vobis effugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante Filium hominis.*

37 *Sicut dies Noe.)* Quanquam nuper suorum animos Christus suspendit ne de vltimo die nimis scrupulosè inquirerent: ne tamen securè mundi deliciis indormiant, nunc ad solicitudinem eos hortatur. Sic ergo incertos de suo aduentu esse voluit, vt tamen quotidie, imò singulis momentis, ad eum expectandum intenti sint. Porrò vt illis torporem excutiat, & acrius ad cauendum stimulet, mundo in bruta socordia demerso venturum repentè finem prædicit: quemadmodum in diebus Noe gentes omnes diluuio præter spem absorptæ sunt, quum suauiter in delicias se ingurgitarent. Et paulo pòst Sodomitæ quum in suas libidines proiecti nihil metuerent, igne cælesti consumpti sunt. Quum talis sub diem vltimum futura sit mundi securitas, non est cur sibi vulgi exemplo indulgeant fideles. Nunc tenemus Christi consilium, ne subitò obruantur fideles, semper agendas illis esse excubias, quia inopinatus adueniet vltimi iudicii dies. Sodomæ solus Lucas meminit, & quidem 17. capite, vbi per occasionem, posthabita ratione temporis, hunc Christi sermonem recitat. Sed absurdum non est duos Euangelistas vno exemplo fuisse contentos, quamuis duo essent à Christo proposita, præsertim quum per omnia quadraret, totum genus humanum olim quum otiosa lætitia difflueret, paucis exceptis, repentè fuisse absorptum. Quod autem dicit, edendo, bibendo, celebrandis nuptiis, & aliis negotiis secularibus tunc homines operam dedisse, quum Deus totum mundum diluuio, & fulminibus Sodomam perdidit: his verbis significat perinde fuisse occupatos in commodis & deliciis præsentis vitæ, acsi nulla mutatio timenda esset. Etsi autē statim præcipiet discipulis vt sibi à crapula & terrenis curis caueant, hoc tamen loco directè non damnat illorum temporum intemperiem, sed potius contumaciam, qua factum est vt spretis Dei minis supini expectarent horribilem interitum. Quum ergo durabilem statum sibi promitterent, securè in consuetis suis rationibus pergere non dubitarunt. Atque hoc quidem per se vitiosum ac damnabile non fuisset, necessitatibus suis prospicere, nisi crassum stuporem opposuissent Dei iudicio, vt clausis oculis ad peccandi licentiam ruerent, quasi nullus esset in cælo vindex. Ita nunc Christus vltimam mundi ætatem prorsus stupidam fore docet, Vt nihil cogitet quàm de præsenti vita, suásque curas in longum tempus extendat, solitum vitæ cursum, acsi in eodem statu mansura semper esset terra, continuans. Sunt autem aptissimæ similitudines: quia si nobis proponimus quid tunc contigerit, non amplius nos decipiet eiusdem in mundi ordine tenoris aspectus, vt credamus perpetuò staturum. Nam triduo postquam in summa tranquillitate res suas quisque agebat, terra inundatione submersa fuit, & quinque vrbes igni consumptæ.

39 *Non cognouerunt donec venisset diluuium.)* Fons & causa ignorantiæ fuit quòd incredulitas excæcauerat eorum mentes: sicut rursum docet Apostolus vndecimo ad Hebræos, Noe fidei oculis occultam adhuc Dei vindictam eminus vidisse, vt maturè eam timeret. Et hic Christus Noe cum reliquo mundo, Lot cum Sodomitis comparat: vt discant fideles sese colligere, ne cum aliis vagantes euanescant. notandum autem est, ideo tunc reprobos obtorpuisse in suis malis, quia Dominus nonnisi seruos suos saluifica admonitione cauendi opportunè dignatus est: non quòd de futuro diluuio prorsus celati sint terræ incolæ (quorum oculis Noe in arcæ fabrica per annos plus centum triste spectaculum obiecit) sed quia vnus homo specialiter de futura totius mundi clade admonitus cælesti oraculo, & in spem salutis erectus fuit. Nunc quanquam vulgò personat vltimi iudicii fama, quia tamen pauci Diuinitus edocti, Christum suo tempore venturum iudicem sentiunt, hoc singulari Dei beneficio expergefieri conuenit, & acui eorum sensus, ne se communi socordia implicent. Nam Petrus in hunc finem arcam Noe confert Baptismo nostro, quòd scilicet exiguâ hominum manus à multitudine segregata inter aquas seruetur. Quare ad hanc paucitatem referendi sunt animi, si cupimus salui euadere. Heb.11.b. 1.Pet.3.d.5

40 *Tunc duo erunt in agro, vnus assumetur.)* Lucas antequam hoc referat, sententias quasdam inserit: quarum prima apud Matthæum ad Hierosolymæ excidium pertinet, *Qui fuerit in tecto, ne descendat in domum suam ad tollenda vasa.* Sed fieri potest vt Christus eadem verba ad res diuersas accommodauerit. Sequitur apud eundem Lucam admonitio, vt discipuli *Memores sint vxoris Lot:* nempe vt eorum quæ à tergo sunt obliti, ad metam supernæ vocationis contendant. Nam ideo conuersa fuit in statuam salis vxor Lot, quòd dubitans an frustra ex vrbe migrasset, respexerit post tergum: quod erat fidem abrogare Dei oraculo. Probabile est etiam desiderio sui nidi, in quo placidè quieuerat, fuisse retractam. Quum ergo in ea æternum documentum extare voluerit Deus, firmandi sunt animi fidei constantia, ne hæsitatione in medio cursu flaccescant, deinde ad perseuerantiam formandi, vt illecebris caducæ vitæ valere iussis, liberè & alacriter ad cælum aspirent. Tertia quoque sententia apud Lucam additur, *Animas suas perdituros qui voluerint eas seruare.* Ne fideles impediat terrenæ vitæ cupiditas quominus per medias mortes intrepidè ad salutem sibi in cælis repositam festinent. Et concinnè exprimit Christus præsentis vitæ fragilitatem, quum dicit animas ζωογονεῖσθαι. (hoc est, generari in vitā) vbi perditæ fuerint. Perinde enim est acsi homines negaret in terra viuere: quia veræ demum & solidæ vitæ initium est renuntiare mundo. Postea subiicit Lucas quod apud Matthæum quoque habetur, vi- Ζωογονεῖσθαι.

ros & fœminas tunc diremptum iri, ne copulæ quibus mutuò inter se deuincti sunt homines in mundo, pios retineant vel morentur. Sæpe enim contingit vt dum alii alios respiciunt, nemo gradum promoueat. Ergo vt quisque pro se, omni vinculo solutus & expeditus, celeriter currat, docet Christus ex vno pari alterum coniugem assumptum iri, altero relicto: non quod necesse sit, quicunque inter se coniuncti sunt, ita diuelli (faciet enim sancta pietatis copula vt viro probo mulier quoque proba adhæreat, patrémque comitentur filii) sed tantùm voluit Christus, vt remoras omnes abscinderet, singulos ad festinationem hortari, ne qui iam accincti sunt, socios frustra expectent. Apud Lucam subiicitur sententia illa, *Vbicunque fuerit corpus*, &c. restringi tamen ad diem vltimum non debet, sed quum rogassent discipuli, *Vbi Domine?* hoc est, Quomodo & recti stabimus in tanta concussione, & tuti manebimus in tam grauibus procellis? & quæ latebræ nos coniunctos protegent? Christus (sicuti apud Matthæum) se firmæ vnitatis vexillum esse testatur, sub quo omnes filios Dei colligi oporteat.

42 *Vigilate ergo.*) Expressior vel magis specialis exhortatio refertur à Luca, *Cauendum esse ne corda grauentur crapula & ebrietate & curis secularibus.* Et certè qui intemperanter viuendo sensus habet cibo vinóque obrutos, mente ad cælestis vitæ meditationem nunquam consurget. Sed quia nulla est carnis cupiditas quæ non hominem inebriet, his omnibus danda est opera ne se mundo ingurgitent, si volunt ad Christi regnum properare. Apud Matthæum vno Vigilantiæ nomine continua illa notatur attentio, quæ facit vt erectis sursum mentibus in terra peregrinemur. Apud Marcum primo iubentur discipuli videre ne scilicet incautos vel torpentes circumueniat interitus: deinde iubentur vigilare: quia subinde obrepunt variæ carnis illecebræ, quibus sopiuntur mentes. Postea sequitur exhortatio ad preces: quia scilicet aliúnde suppetias petere necesse est, quibus nostra infirmitas leuetur. Lucas ipsam precationis formam dictat. Primum vt nos dignetur Deus ex tam profundo & multiplici labyrintho eripere: deinde saluos & incolumes sistere in conspectum Filii sui. neque enim illuc peruenire licebit, nisi mirabiliter innumeras mortes effugerimus. Cæterùm quia ex periculis enatando, præsentis vitæ cursum transigere non sufficeret, Christus hoc tanquam præcipuum ponit, vt nobis ante suum tribunal stare liceat. *Quia nescitis diem.* Notandum est, incertum aduentus Christi tempus (quod plerisque fere omnibus segnitiem inducit) attentionis & vigilantiæ stimulum debere nobis esse. Nam consultò absconditum nobis esse voluit Deus, vt nullo momento securi, cõtinuas excubias agamus. Qualis enim fidei & patientiæ esset probatio, si fideles tota vita otiosè vagantes in suis deliciis, in Christi occursum triduo se antè accingerent?

MATTH. XXIIII.

43 *Illud autem scitote, quòd si scisset paterfamiliâs qua hora fur venturus fuisset, vigilasset vtique, & non siuisset perfodi domum suã.*

44 *Ideo & vos estote parati: quia qui hora nõ putatis, ea Filius hominis vẽturus est.*

45 *Quisnam est fidelis seruus & prudens, quem præfecit dominus famulitio suo, vt det illis cibum in tempore?*

46 *Beatus seruus ille, quem quum venerit dominus eius, inuenerit sic facientem.*

47 *Amen dico vobis super omnia bona sua cõstituet eum.*

MARC. XIII.

34 *Sicut homo qui peregrè agit, relicta domo sua, deditque seruis suis potestatem, ac suum cuique opus, & ianitori mandauit vt vigilaret,*

35 *Vigilate igitur: nescitis enim quando Dominus domus venturus sit, serò, an medio noctis, an in gallicinio, an diluculo.*

36 *Ne quumvenerit repentè, offen*

LVC. XII.

35 *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ accensæ.*

36 *Et vos similes hominibus expectantibus dominũ suum quãdo reuertatur à nuptiis: vt quũ venerit, ac pulsauerit, cõfestĩ aperiãt ei.*

37 *Beati serui illi, quos quũ venerit dominus, inuenerit vigilantes. Amen dico vobis quòd præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis.*

38 *Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, atque ita inuenerit, beati sunt serui illi.*

39 *Hoc autẽ scitote, quòd si scisset paterfamiliâs qua hora fur vẽturus fuisset, vigilasset vtique, nec passus fuisset perfodi domũ suã.*

40 *Et vos igitur estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.*

41 *Ait autem ei Petrus, Domine, ad nos dicis istam parabolam, an etiam ad omnes?*

42 *Dixit autem Dominus, Quisnam est fidelis dispensator ac prudens, quem constituet dominus super famulitium suum, vt det illis in tempore demensum cibum?*

43 *Beatus ille seruus, quem quum venerit dominus, inuenerit ita facientem.*

44 *Verè dico vobis quòd omnibus quæ possidet præficiet illum.*

45 *Quòd si dixerit seruus ille in corde suo,*

48 *Quod*

48 Quòd si dixerit seruus ille malus in corde suo, Cunctatur dominus meus venire:
49 Cœperítque percutere conseruos, imò edere & bibere cum ebrijs:
50 Veniet dominus serui illius in die quo non expectat, & hora qua ignorat:
51 Et dissecabit eum, partémque eius ponet cum hypocritis: illic erit ploratus & stridor dentium.

dat vos dormientes.
37 Caterùm quæ dico vobis, omnibus dico, Vigilate.

Differt dominus meus aduentum, & inceperit percutere seruos & ancillas, & edere, bibere, & inebriari:
46 Veniet dominus serui illius in die quo non sperat, & hora qua nescit, & dissecabit eũ, partémque eius cum infidis ponet.
47 Ille autem seruus qui cognouit voluntatem domini sui & se non parauit, nec fecit secundum voluntatem eius, vapulabit plagis multis.
48 Qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Porrò cuicunque multum datum est, multum quæretur ab eo: & cui multum commendauerunt, plus petent ab eo.
49 Ignem veni missurus in terram, & quid volo si iam accensus est?
50 Sed Baptismo habeo baptizari, & quomodo coarctor donec perficiatur?

43 *Si sciisset paterfamilias qua hora.*) Lucas hunc Christi sermonem alio loco recitat quàm Matthæus. Neque id mirum: nam capite 12. ex variis concionibus summam doctrinæ contexens (sicut alibi ostendimus) hanc quoque parabolam infert. Adhæc generalis illic ponitur præfatio, vt discipuli lumbis præcinctis, & lucernas accensas manibus gestantes, dominum suum expectent. Cui sententiæ respondet parabola quæ paulo pòst sequetur apud Matthæum, de virginibus prudentibus & fatuis. Paucis autem verbis concinnè perstringit Christus quomodo fideles in mundo peregrinari oporteat. nam primò lumborum cincturam desidiæ opponit, lucernas autem ardentes, ignorantiæ tenebris. Primùm ergo discipulos iubet Christus ad iter paratos & expeditos esse, vt per terram celeriter transeant, nec fixam quietámque stationem alibi quærant quàm in cælo. Admonitio valde vtilis. quanquam enim vitæ curriculum profani quoque homines in ore habent, videmus tamen vt in terra iaceant resides ac defixi. Deus autem filiorum honore non dignatur nisi qui terræ inquilinos se agnoscunt, nec tantùm ad migrandum semper parati sunt, sed continuo etiam cursu pergunt ad cælestem vitam. Iam verò quia tenebris vndique obuoluti sunt quandiu in mundo versantur, lucernis eos instruit, vt qui noctu facturi sunt iter. Priore itaque loco currendi strenuitas commendatur: deinde certa directio, ne errando frustra se fatigent fideles. nam alioqui præstaret in via claudicare quàm temere cõficere cæcum iter. Quod ad lumborum cincturam spectat, loquutio ex communi Orientalium more sumpta est, qui oblongis vtuntur vestibus. *Lumbi præcincti. & lucerna accensa.*

36 Luc. *Et vos similes.*) Alia similitudine vtitur, quam Matthæus subticet, qui in hac parte breuior est. Se enim comparat patrifamiliâs, qui dum hilariter epulatur in nuptiis, vel alibi extra domũ lætitiæ indulget, vult tamen seruos suos modestè & sobriè domi agere, legitimis operis intentos, ac reditum suum assiduè expectantes. Licet ergo Filius Dei in beatam cæli quieté receptus à nobis absit: quia tamen cuique suum officium iniunxit, otiosos dormire absurdum est. Deinde quia se ad nos rediturum promisit, ad eum singulis momentis excipiendum paratos stare decet, ne sopitos deprehendat. Nam si hoc sibi deberi existimat mortalis homo, vt quacunque hora domum redierit, præsto sint serui ad occursum, quanto maiori iure hoc à suis exigit, vt eius aduentum sobrii & vigiles semper expectent? Quo autem plus addat alacritatis, heros terrenos commemorat ista seruorum promptitudine adeò delectari, vt etiam illis ministrent: non quòd omnibus dominis hoc sit vsitatum, sed quia hoc interdum accidit, vt herus qui natura comis & humanus est, seruos tanquam sodales ad cõmunem mensam admittat. Quæritur tamen, quum passim Scriptura nos vocet filios lucis, & Dominus etiam nobis verbo suo præluceat, vt ambulemus tanquam in meridie, quomodo vitam nostram Dominus conferat nocturnis vigiliis. Sed huius nodi solutio ex Petri verbis petenda est, qui verbum Dei lucernæ ardentis instar fulgere docet, vt in loco caliginoso via sit nobis conspicua. Ergo vtrunque notandum, quòd per obscuras mundi tenebras iter nobis faciendum est, & tamen præeunte cælestis doctrinæ lucerna ab errandi periculo tuti sumus, præsertim quum nobis Christus ipse Solis officium præstet. *Ephes. 5. b. 8* *1 Thess. 5. a. 5* *2. Pet. 1. d. 19*

43 Matth. *Illud autem scitote.*) Alia similitudine nunc ad sedulas excubias discipulos suos hortatur Christus. Nam si quis fures noctu grassari audierit, metus ipse & suspicio eum dormire non sinent. Nunc ergo quum de furtiuo Christi aduentu simus admoniti, & nominatim hoc prædictum sit, vigilandum semper esse, ne dormientibus obrepens cum impiis nos absorbeat: nulla est ignauiæ nostræ excusatio: præsertim quum hîc neque parietis tantùm fractura, neque rerum nostrarum iactura timenda sit, sed lethale vulnus in animæ nostræ exitium, nisi caueamus. Huc ergo tendunt verba, vt nos Christi admonitio expergefaciat: quia tametsi in longum tempus differatur vltimum iudicium, singulis tamen momentis impendet, idéoque suspecto tempore, & vicino periculo, torpere absurdum est.

45 *Quisnam est fidelis seruus.)* Distinctius hic locus traditur à Luca, vbi Petri interrogatio inseritur, quæ occasionem nouæ parabolæ dedit. Nam quum Christus in furtiui sui aduentus periculo ignauiæ locum esse negasset, quæsiuit Petrus essétne generalis hæc doctrina, an ad duodecim tantùm spectaret. semper enim (vt alibi vidimus) in mentem venire solebat discipulis, iniquè secum agi, nisi exempti à communi sorte alios omnes longè anteirent. Nunc dum illis proponitur parum optabilis & læta conditio, tanquam attoniti huc & illuc circunspectant. Huc vero tendit Christi responsum, si quoslibet ex medio vulgo vigilare conuenit, multo minus ferendum esse vt somnolenti sint Apostoli. Quare sicut in genere prius totam familiam Christus ad vigilem sui occursum hortatus fuerat: sic nunc singularem curam à præcipuis seruis requirit, qui ideo præfecti sunt reliquis vt suo exemplo viam sobriæ attentionis frugalísque temperantiæ monstrent. His verbis admonet non esse otiosa dignitate ornatos, vt deliciis securè vacent: sed quo excellentiorem adepti sunt honoris gradum, eo plus oneris eis incumbere. ideóque specialiter fidem & prudentiam ab illis præstandam esse docet. Hinc discant quicunque ad honorificum munus vocati sunt, se magis adstrictos esse, ne defunctoriè solùm operam suam impendat; sed toto studio & industria enitantur ad officium præstandum. Nam quum vulgaribus seruis satis sit priuatæ operæ pensum absoluere, longius progredi oportet œconomos, quorum munus, totius familiæ curam complectitur. Alioqui ingratitudinem illis exprobrat Christus, quòd quum delecti fuerint ante alios, honori suo non respondeant, quorsum enim eos Dominus reliquis præfert, nisi vt omnes singulari fide & prudentia superent? Promiscuè quidem omnibus iniungitur sobria & sedula attentio: sed in pastoribus turpior est & minus excusabilis somnolentia. Postea etiam spe mercedis alacritatem in ipsis excitat.

48 *Quòd si dixerit seruus ille malus.)* His verbis breuiter docet Christus vnde malis seruis obrepat securitas: dum scilicet longiore mora confisi, tenebras sibi vltro inducunt: diem illum, quo reddenda sit ratio, fingunt nunquam venturum. denique absentiæ Christi prætextu impunitatem sibi promittunt, fieri enim non potest quin expectatio eius, quoties nobis occurrit, soporem excutiat, ac multo magis lasciuiam comprimat, ne improbè efferamur. Itaque nullus exhortationis stimulus acrior vel efficacior quàm dum illud seuerum tribunal statuitur in medium, quod nemo effugere poterit. Quare vt strenuè quisq; nostrûm ad partes suas exequendas inuigilet, vtque sedulò & modestè se cótineat in suis finibus, nobis subinde recurrat cogitatio supremi illius & inopinati aduentus Domini, cuius contemptu reprobi exultant. Obiter etiam admonet Christus quàm facile sit audaciam crescere, vbi quis semel fræno excusso ad peccandum se proiecit. Neque enim seruum modò inducit Christus dissolutum & nequam, sed qui contumaciter insurgit ad turbandam totam domum, & potestate sibi concessa proteruè abutitur, sæuitiam exercet in conseruos, luxuriosè dissipat heri sui bona, non sine eius ludibrio. Additur etiam pœna ad terrorem, & ea quidem non vulgaris: quia scilicet grauiorem pœnam meretur tam effrænis improbitas.

47 Luc. *Ille autem seruus.)* Huic circunstantiæ, quæ à solo Luca exprimitur, multum subest ponderis, quòd vt quisque sciens ac volens in Domini contemptum prosilierit, ita grauiore supplicio dignus est. Comparatio enim statuitur maioris & minoris, in hunc finem, Si seruus qui imprudentia labitur, pœnam non effugit, quid fiet peruerso & rebelli, qui velut data opera imperium domini sui conculcat? Tenendum autem memoria est, qui regendæ Ecclesiæ præfecti sunt, eos non ignorantia peccare, sed peruersè & impiè fraudare Dominum suum. Hinc tamen generalis doctrina colligi debet, frustra ad ignorantiæ patrocinium confugere homines vt se à reatu liberent. Nam si hoc iuris sibi vendicat mortalis homo, vt de sua volũtate seruos velit inquirere, nequid temere vel confuse domi geratur: quanto maior Filio Dei debetur autoritas, vt quicunque illi ministrant, solicitè doceri cupiant de eius mandatis? non prorumpant suo arbitrio ad incertas operas, sed toti pendeant ab eius nutu? præsertim quum nobis præceperit quid agendum esset, ac benignè rogantibus semper respondeat. Certum est ignorantiam nostram supinæ crassæque negligentiæ semper esse comitem. Frustra quidem hoc asylum captari videmus, Qui nesciens errauit, culpa vacare: quum ex aduerso pronuntiet cælestis iudex, quanuis tales lapsus leuior castigatio maneat, non tamen prorsus impunitos fore. Iam verò si ne ignorantia quidem excusat, quàm horribilis vindicta consultò peccantibus impendet, qui contra conscientiam furiosè ruentes, Deum prouocant? Quare vt cuique vberior doctrina contigerit, ita simul augetur pœnæ materia, nisi docilitas & obsequium accedant. Vnde apparet quàm putida sit & friuola eorum tergiuersatio qui claram Euangelii doctrinam hodie respuentes, tali peruicacię Patrum inscitiam obtendunt: quasi verò ad repellendum Dei iudicium sufficiat ignorantiæ clypeus. Cæterùm vt errantium delictis parcatur, eandem veniam sponte peccantibus concedi minimè æquum est, quando aduersus Deum destinata malitia ferociunt.

48 *Quicunque multum.)* Altera circunstantia docet Christus grauius plectendos esse discipulos selectiores, si spreta vocatione, libidinosè ad omnem licentiam se prostituant: quia vt quisque præstantior est, ita plus sibi commissum cogitare debet, atque hac quidem lege vt reddenda sit olim ratio. Quare vt quisque nostrum maioribus donis excellit, nisi tanquam ager maiori impensa excultus prouentum vberiorem Domino afferat, magno illi constabit vel inutiliter suppressæ gratiæ vel profanatæ abusus.

49 *Ignem veni mit.)* Ex hac clausula facilè coniicitur hunc vnum ex postremis Christi sermonibus fuisse, nec suo tempore à Luca fuisse narratum. Sensus autem est, summam mundi perturbationem aduectam esse à Christo, acsi cælum terræ miscere vellet. Nam metaphoricè Euangelium igni confertur, quia violenter rerum faciem mutat. Quum itaque falsò putarent discipuli quietis & dormientibus venturum esse Dei regnum, terribile incendium opponit Christus, quo prius orbem flagrare oportet. Quia autem iam tunc apparebant primordia, hinc discipulos animat Christus, quia sentiant præsen-

tem Euangelii virtutem. Quum iam (inquit) feruere incipient magni motus, adeò vos expauescere non decet vt sit hæc potius bonæ fiduciæ materia: ego quidem hunc operæ meæ fructum extare gaudeo. Hoc idem nunc ad se transferant omnes Euangelii ministri oportet, vt turbato mundo alacrius ad officium suum incumbant. Notandum porrò est, eodem doctrinæ igni (dum promiscuè ardet) consumi paleas & stipulam, aurum verò & argentum purgari.

50 *Sed Baptismo habeo baptizari.*) His verbis extremum sibi actum restare asserit Dominus, vt sua morte renouationem mundi consecret. Quia enim formidabilis erat illa cuius meminit concussio, terroris etiam plenum illud humani generis incendium, primitias mox in sua persona offerendas esse docet, ne deinde graue sit discipulis partem aliquam sentire. Mortem (sicut alibi) Baptismo comparat, quia carnis interitu submersi ad tempus filii Dei in vitam paulo pòst resurgunt, vt mors nihil aliud sit quàm per medias aquas transitus. Dicit autem se angustiis constringi donec baptismo isto defunctus sit, quo singulos nostrûm suo exemplo tam ad subeundam crucem quam ad mortem oppetendam erigat. non quòd naturaliter mortem oppetere quisquam possit, vel vllam inclinationem præsentis status: sed quia dum cernimus in vlteriore ripa cælestem gloriam, beatam & immortalem quietem, earum desiderio non solùm patienter mortem subimus, sed cupidè etiam rapimur quò fides & spes nos trahunt.

MATTH. XXV.	MARC.	LVC.
1 *Tunc simile erit regnum cælorum decem virginibus, quæ sumptis lampadibus suis exierunt in occursum sponso.*		
2 *Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes.*		
3 *Quæ erant fatuæ, acceptis lampadibus suis non sumpserunt oleum secum:*		
4 *Prudentes verò sumpserunt oleum in vasis suis vnà cum lampadibus.*		
5 *Tardante verò sponso, dormitauerunt omnes ac dormierunt.*		
6 *Porrò medio noctis clamor factus est, Ecce, sponsus venit: exite obuiam ei.*		
7 *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & apparauerunt lampades suas.*		
8 *Fatuæ autem prudentibus dixerunt, Date nobis de oleo vestro: quia lampades nostræ extinguuntur.*		
9 *At responderunt prudentes, dicentes, Nequaquam: ne non sufficiat vobis & nobis: sed ite potius ad eos qui vendunt, & emite vobisipsis.*		
10 *Porrò dum irent emptum, venit sponsus, & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, clausáque est ianua.*		
11 *Postea verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis.*		
12 *At ille respondens ait, Amen dico vobis, non noui vos.*		
13 *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam in qua Filius hominis veniet.*		

Quanquàm eodem fere tendit hæc exhortatio quò superior (vt patebit ex clausula) propriè tamen addita est vt fideles ad perseuerantiam confirmet. Nouerat Dominus quàm propensa sit ad mollitiem hominum natura, atque vt plurimum fieri non modò vt languescant longo temporis tractu, sed subito fastidio deficiant. Hunc morbum vt corrigeret, discipulos non probè munitos esse docuit, nisi tolerantia in longum tempus illis suppetat. Vbi cognitus fuerit hic parabolæ finis, non multùm in minutis argutiis laborandum erit, quæ nihil faciunt, ad Christi mentem. Multum se torquent quidam in lucernis, in vasis, in oleo. atqui simplex & genuina summa est, non sufficere alacre exigui temporis studium, nisi infatigabilis constantia simul accedat. Hoc autem aptissima similitudine exprimit Christus. Paulo antè hortatus fuerat discipulos vt per obscura loca & caliginosa iter facturi, lucernis instructi essent: sed quia, nisi oleũ suggeratur, paulatim arescit lucernæ ellychnium, & lumen suum amittit, iam dicit Christus assidua virtutis subministratione opus habere fideles, quæ lumen in eorum cordibus accensum foueat: alioqui fore vt in medio spatio deficiat eorum alacritas.

1 *Simile erit regnum cælorum.*) Hoc nomine status futuræ Ecclesiæ intelligitur, quæ Messiæ auspiciis colligẽda erat. Tam insigni autem elogio data opera vtitur, ne falso beatæ perfectionis commento sese decipiant fideles. Porrò similitudinem ex communi vitæ vsu sumpsit. Puerilis enim Hieronymi & similium fuit speculatio, qui hoc ad virginitatis laudem traxerunt: quum nihil aliud Christo fuerit propositum quàm tædii molestiam leuare quæ ex mora sui aduentus concipi poterat. Dicit igitur nihil se à nobis exigere quàm quod vulgo amicis præstari solet in solenni ritu nuptiarum. Vsu autem receptũ

erat vt virgines (quæ teneræ sunt ac delicatæ) sponsum honoris causa in thalamum deducerent. Cæterùm in eo vertitur summa parabolæ quòd non satis est ad officium semel accinctos fuisse & paratos, nisi ad finem vsque duremus.

2 *Quinque prudentes.*) In fine proximi capitis peculiariter Dominus sapere volebat œconomos: quia æquum est vt quo quisque plus oneris sustinet, & in arduis negotiis versatur, eo prudentiùs se gerat. nunc autem ab omnibus Dei filiis prudentiam in genere requirit: ne scilicet inconsideratè ruendo, Satanæ in prædam se exponant. Hanc vero prudentiæ speciem designat, vt necessariis subsidiis se instruere curent ad peragendum vitæ cursum. Tempus enim quanuis breue, pro impatientiæ nostræ feruore nimis diu protrahi videtur: deinde ea est nostra inopia, quæ subsidiis in singula momenta egeat.

5 *Tardante autem sponso.*) Quòd dormitio à quibusdam in malam partem trahitur, quasi fideles vnà cum aliis socordiæ se dedant, & indormiant vanitatibus seculi, à Christi mente & parabolæ contextu prorsus alienum est. Probabilius esset de morte accipere, quæ fideles occupat ante Christi aduentum. neque enim nunc tantùm expectanda nobis est salus, sed vbi vita defuncti in Christo quiescimus. Ego tamen simplicius accipio de negotiis terrenis, quibus implicari fideles necesse est quandiu in carne habitant. Etsi autem nunquam obrepere illis debet regni Dei obliuio, non tamen somno ineptè confertur occupationum huius mundi distractio. Neque enim sic intenti esse possunt in Christi occursum, quin eos vel distrahãt, vel retardent, vel implicent variæ curæ. Vnde fit vt vigilãdo, ex parte dormiant. Quod ad clamorem spectat, metaphoricè positum esse interpretor pro subito aduentu. Scimus enim, quoties nouum aliquid & inopinatum accidit, solere homines tumultuari. Clamat quidem Dominus quotidie breui se venturum: sed tunc tota mundi machina resonabit, & terrifica maiestas sic implebit cælum & terram, vt non modò sopitos expergefaciat, sed mortuos educat è sepulchris.

8 *Fatuæ autem prudentibus.*) Hîc taxatur sera eorum pœnitentia qui suos defectus non antè sentiunt quàm dum præclusa est remediis ianua. Nam ideo stultitiæ damnantur qui sibi in longum tempus non prouident, quia securè in sua egestate sibi placent, ac mutuæ communicationis tempus sic prætereunt vt contemnant oblata auxilia. Quia ergo tempestiuè de comparando oleo non cogitant, Christus nimis seram notitiam deridens, quas stuporis sui pœnas daturi sint ostendit, quòd scilicet vacuos se & aridos sine profectu animaduertent.

9 *Ne sufficiat nobis.*) Scimus ideo variè distribui à Domino sua dona cuique ad propriam mensuram, vt mutuò alii alios iuuent, & conferãt in commune quod apud singulos depositum est: atque hoc modo sacram in Ecclesia membrorum connexionem foueri. sed hîc tempus notat Christus quo sublatis sarcinis ad suũ tribunal omnes vocabit, vt reportet quisque prout in corpore suo gesserit. Meritò itaque quam quisque acceptæ gratiæ partem sibi reposuit, viatico cõparat, quòd pluribus non sufficeret. Proinde quod mox subiicitur, *Ite, & emite vobis*, non admonitio est, sed exprobratio, hoc sensu, Fuit antehac emendi tempus, quod à vobis negligi non oportuit: prostabat enim tunc oleum venale, cuius recuperandi ablata est facultas. Quanquam hinc stultè inferunt Papistæ, virtutibus nostris vel industria acquiri perseuerantiæ donum. Nam in verbo emendi nequaquam pretium notatur: sicut ex Iesaia clarè *Iesa.55.a.1*
patet, vbi Dominus nos ad emendum inuitans, nullam compensationem flagitat, sed in promptu se vinũ & lac habere dicit quod gratuitò donet. Ergo non alia est comparandi ratio, quàm vt fide recipiamus quod nobis oblatum est. Tandem sequitur ianuam regni cælestis omnibus malè prouidis clausum iri, quia in medio cursu defecerint. Neque enim hîc scrupulosè quærendum est quomodo emendi gratia profectas fuisse stultas virgines dicat Christus: quia non aliud significat quàm omnes ab ingressu cælorũ arcendos esse qui in ipso articulo parati non fuerint.

MATTH. XXV.	MARC.	LVC. XXI.
31 *Quum autem venerit Filius hominis in gloria sua, & omnes sancti Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem gloriæ suæ.* 32 *Et congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos alteros ab alteris, sicut pastor segregat oues ab hœdis.* 33 *Et statuet oues quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris.* 34 *Tunc dicet Rex iis qui à dextris sibi erunt, Venite benedicti Patris mei: possidete regnum paratum vobis ab exordio mundi.* 35 *Esuriui enim, & dedistis mihi edere: sitiui, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me:* 36 *Nudus, & operuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me.* 37 *Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & pauimus, aut sitiẽtem, & dedimus tibi potum?* 38 *Quãdo autem te vidimus hospitem, & collegimus te:*		37 *Docebat autem interdiu in templo: noctu verò exiens diuersabatur in mõte qui vocatur Oliuarũ.* 38 *Et omnis populus diluculò veniebat*

aut

aut nudum, & cooperuimus te? 39 *Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te?* 40 *Et respondens Rex dicet illis, Amen dico vobis, quatenus fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* 41 *Tunc dicet & ijs qui à sinistris erunt, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.* 42 *Esuriui enim, & non dedistis mihi cibum: sitiui, & non dedistis mihi potum.* 43 *Hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus & in carcere eram, & non visitastis me.* 44 *Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi?* 45 *Tunc respondebit illis, dicens, Amen dico vobis, quatenus non fecistis vni de minimis his, nec mihi fecistis.* 46 *Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti verò in vitam æternam.*	*ad eum, vt in tēplo eum audiret.*

Prosequitur Christus eandem doctrinam, & quod prius descripsit sub parabolis, nunc planè & sine figuris explicat. Summa est, vt se fideles ad sanctè rectéque viuendi studium animent, debere fidei oculis ad cælestem vitam respicere, quæ nunc abscondita, vltimo tandem Christi aduētu patefiet. Nam quum pronuntiat se tunc sessurum in solio gloriæ suæ, vbi cum Angelis venerit, hanc vltimam reuelationem opponit confusis & incompositis terrenæ militiæ agitationibus. acsi dixisset, se non ideo apparuisse vt statim constitueret regnum suum: itaque spe & patientia opus esse, ne discipulos mora longior debilitet. Vnde colligimus hoc rursus esse additum vt discipuli, exempto errore præsentis & subitæ fœlicitatis, mentes suas suspenderent vsque ad secundum Christi aduentum: interea eius absentia non conciderent nec labascerent: ideo tunc demum se Regis nomine insignem fore dicit. Nam etsi regnum suum auspicatus est in terris, & nunc ad Patris dexteram sedet, vt summo imperio gubernet cælum & terram: nondum tamen erectum est in hominum conspectu solium illud, vnde Diuina eius maiestas longè plenius quàm nunc vltimo die fulgebit. Tunc enim constabit solidus effectus eius gloriæ quam nunc fide tantùm gustamus. Sedet ergo nunc Christus in solio cælesti, quatenus ad frænandos hostes ac tuendam Ecclesiam ipsum regnare necesse est: sed tunc palàm, vt perfectum ordinem stabiliat in cælo & terra, vt hostes suos prosternat sub pedibus suis, vt fideles suos colligat in societatem æternæ & beatæ vitæ, tribunal conscendet: denique tunc reipsa patebit quorsum illi datum sit à Patre regnum. Dicit *Se venturū in gloria sua:* quia dum versatus est in terris mortalis homo, sub cōtempto serui habitu iacebat. Et gloriam vocat suam, quam alibi Patri suo tribuit, eodem sensu: simpliciter enim Diuinam gloriā intelligit, quæ tunc lucebat in solo Patre, quum in ipso esset abscondita.

32 *Et congregabuntur.*) Amplis & magnificis elogiis regnum suum extollit, vt aliam fœlicitatem sperare discant discipuli quàm animis conceperant. Nam hoc vnum illis satis erat, liberari gentem suam à miseriis quibus tunc oppressa erat, vt constaret Deum non frustra fœdus suum pepigisse cum Abraham & eius posteris. Christus verò longius extendit redemptionis per se allatæ fructum: quia totius mundi futurus sit iudex. Deinde, vt fideles ad piè viuendum hortetur, negat illam promiscuè communem fore bonis & malis: quia mercedem quæ vtrisque reposita est, secum afferet. In summa, tunc rite compositum fore regni sui statum pronuntiat vbi iusti adepti fuerint coronam gloriæ, improbis verò præmium quod meriti sunt, solutum fuerit. Iam quæ in illū vsque diem differtur separatio hœdorū ab agnis, significat nunc sceleratos sanctis & probis esse permistos, vt viuant vnà in eodem grege Dei. Ac videtur comparatio hæc ab Ezechiele sumpta esse, vbi Dominus de hœdorum petulantia conqueritur, qui & cornibus impetunt miseras oues, & pascua corrumpunt, & aquam conturbant: séque vindicē fore asserit. Quare huc tendit Christi sermo, ne fidelibus nimis acerba sit sua conditio, si nunc cogantur cum hœdis agere, imò duros ab illis insultus & molestias sustineant: deinde vt sibi caueant ne ipsos quoque inficiat vitiorum contagio: tertiò, vt sciant piè & innoxiè viuendo, se operam non ludere, quia tandem apparebit discrimen. *Eze.34.d.21*

34 *Venite benedicti.*) Tenendum memoria est Christi consilium: vult enim suos discipulos nunc spe contentos esse, vt cælestis regni fruitionem patienter & quietis animis expectent: deinde vult eos seriò eniti, nec fatigari in recto cursu. Ad hoc posterius membrum refertur quòd cælorum hæreditatem non aliis promittit nisi qui bonis operibus ad palmam supernæ vocationis contendunt. Sed antequam de præmio bonorum operum disserat, obiter ostendit ex altiore fonte manare salutis initiū. Nam *Benedictos Patris* vocando, admonet ex gratuito Dei fauore salutem eorum profectam. Nam Hebræis tantundē valet benedictus Dei ac Deo charus vel dilectus. Adde φ nō fideles modò hac loquendi forma

vsi sunt ad celebrandam Dei gratiam in hominibus, sed qui à vera pietate degeneres erant, hoc tamen
Gen.24.d.31 principium adhuc tenuerunt. Ingredere benedicte Dei, dicebat Laban seruo Abrahæ. Videmus dictatum fuisse illis elogium à natura, quo acceptam Deo referrent bonorum omnium laudem. Quare non dubium est quin Christus salutem piorum describens, à gratuito Dei amore incipiat, quo prædestinati sunt ad vitam qui duce Spiritu in hac vita ad iustitiam aspirant. Eodem etiam pertinet quod dicit paulo pòst, paratum illis ab initio mundi esse regnum, in cuius possessionem vltimo die mittentur. Quanuis enim excipere promptum sit, repositam fuisse mercedem futuris eorum meritis: si quis tamen sine contentione verba expendat, fatebitur tacitam esse commendationem gratiæ Dei. Quinetiam Christus non simpliciter ad possidendum regnum inuitat fideles, acsi illud suis meritis adepti forent: sed disertè exprimit tanquam hæredibus dari. Notandus tamen est alter finis in quem Dominus respexit. quanuis enim piorum vita nihil aliud sit quàm miserum ac triste exilium, vt vix terra eos sustineat: quanuis sub durá inopia, sub probris & aliis ærumnis laborent: vt forti & alacri animo superent hæc obstacula, testatur Dominus paratum alibi illis esse regnum. Est autem non vulgaris exhortatio ad patientiam, dum certò persuasi sunt homines non frustrà se tendere. Ergo ne impiorum superbia, in qua nunc exultant, animos nostros deiiciat, ne etiam spem nostram debilitent propriæ miseriæ, nobis semper in mentem veniat hæreditas, quæ nos in cælo manet: quia non ex dubio aliquo euentu pendet, sed antequam nati essemus, nobis Diuinitus parata est. Dico autem, singulis electis, quia hìc Christus benedictos Patris compellat. Cæterum quòd hìc tantum *Ab exordio mundi paratum fuisse regnum* dicitur, alibi verò, *Ante cæli & terræ creationem*, in eo nihil est absurdi. Neque enim hìc Christus punctum temporis præfigit quo vitæ æternæ hæreditas destinata sit filiis Dei, sed tantùm ad paternam Dei curam nos reuocat, qua nos complexus est antequam nati essemus: & spei nostræ certitudinem inde confirmat, quod vitam nostram turbulentæ mundi agitationes labefactare nequeant. *Esuriui.* Si hìc disputatio esset de salutis nostræ causa, non malè colligerent Papistæ, nos bonis operibus vitam æternam mereri, sed quum nihil aliud propositum sit Christo, quàm suos ad bene rectéque agendi studium hortari, perperam ex eius verbis elicitur quid valeant operum merita. Quòd in causali particula insistunt, infirmum est: scimus enim non causam semper, sed consequentiã potius notari, quum vita æterna iustis promittitur. Quanquã alia est clarior solutio. neque enim bonis operibus mercedem promitti negamus, sed gratuitam, quia ex ado-
2 Tim.4.b.8 ptione pendet. Gloriatur Paulus sibi repositam esse coronam iustitiæ. sed vnde illi fiducia, nisi quia Christi membrum erat, qui vnicus est hæres regni cælestis? Reddendam sibi à iusto iudice prædicat coronã illam: sed vnde illud præmium, nisi quia & gratis adoptatus est, & iustitia donatus qua sumus omnes vacui? Hæc igitur duo tenenda sunt, vocari fideles ad possessionem regni cælestis, bonorum operum respectu, non quia illud promeriti sint operũ iustitia, vel quod sibi eius acquirendi fuerint autores: sed quia Deus iustificat quos prius elegit. Deinde quanuis duce Spiritu ad studiũ iustitiæ aspirent: quia tamẽ Legi Dei nunquã satisfaciut, nullã illis mercedẽ deberi, sed mercedẽ vocari quod gratis donatur. Cæterum non enumerat Christus omnes piæ & sanctæ vitæ partes: sed tantum exempli gratia quædam charitatis officia attingit, quibus testamur nos Deum colere. Etsi enim hominum charitati præcellit Dei cultus, ideóque potior est fides & inuocatio quàm eleemosynæ: meritò tamen Christus testimonia veræ iustitiæ in medium producit quæ magis apparent. Si quis contempto Deo, tantum beneficus esset erga homines, nihil illi prodesset talis misericordia ad Deum placandum, qui interea iure suo fraudatus esset. Christus ergo iustitiæ summam in eleemosynis minimè statuit, sed tanquam à signis notioribus ostendit quid sit piè & iustè viuere: vt certè fideles non tantùm ore profitentur, sed seriis exercitiis probant Deum se colere. Quare fanatici homines præposterè, huius loci prætextu, tum ab auditu Verbi, tum à sacræ Cœnæ vsu, & reliquis spiritualibus exercitiis se subducunt: quia eodem colore & fidem, & crucis tolerantiam, & preces, & castitatem abiicerent. Atqui nihil minus voluit Christus, quàm viuendi regulam quæ continetur duabus Legis tabulis, restringere ad secundæ Tabulæ partem. Stultè etiam Monachi & similes rabulæ sex opera misericordiæ sibi finxerunt: quia Christus non plura commemorat. Quasi verò non ipsis quoque pueris perspicuum sit, per synecdochen laudari omnia charitatis officia. nam consolari mœstos, iniustè oppressis succurrere, consilio iuuare simplices, eripere miseros è faucibus luporum, misericordia est non minori laude digna quàm nudos vestire, vel pascere famelicos. Cæterùm etsi Christus charitatem nobis commendans, officia quæ pertinent ad Dei cultum non excludit: admonet tamen suos discipulos, hanc fore legitimam sanctæ vitæ probationem si se in charitate exerceant, secundum illud Pro-
Osea 6.c.6 phetæ, Misericordiam volo & non sacrificium. Quia scilicet hypocritæ, quum auari sint, & crudeles, & fraudulenti, & rapaces, & superbi: fallaci tamen cæremoniarum pompa sanctimoniam simulant. Vnde etiam colligimus, si cupimus summo Iudici probari vitam nostram, non esse vagandũ in nostris figmentis, sed potius spectandum quid ille præcipuè à nobis exigat. Nam quicunque ab eius præceptis discesserint, quantumuis sudent ac se macerent in fictitiis operibus, vltimo tamen die hoc tandem audient,
Iesa.1.c.12 Quis hæc quæsiuit è manibus vestris?

37 *Tunc respondebunt.*) Inducit Christus iustos dubitantes, qui tamen non ignorant eum sibi expensum ferri velle quicquid hominibus tribuitur. Sed quia hoc non ita penitus infixum est eorum animis vt decebat, ideo per hypotyposin repræsentat. Vnde enim fit vt ad beneficentiam adeò tardi simus ac remissi, nisi quia cordibus nostris verè non insidet illa promissio, cum fœnore olim à Deo repensum iri quod pauperibus largimur? Huc ergo tendit admiratio quam hìc ponit Christus, vt discamus supra captum carnis nostræ assurgere, quoties fidem opémque nostram implorant miseri fratres, ne contempti hominis aspectus beneficentiam nostram retardet.

39 *Amen dico vobis.*) Sicuti nuper sub figura docuit Christus, sensum nostrum nondum capere quanti ipse æstimet charitatis officia: ita nunc apertè pronuntiat se accepta nobis laturum quæcunque in suos impẽderimus. Nos verò plusquam socordes esse oportet, nisi ex visceribus nostris misericordiam

exprimat

exprimat hæc sententia Christum vel negligi, vel coli in eorum persona qui auxilio nostro indigent. Itaque quoties ad miseros iuuandos pigrescimus, veniat nobis Filius Dei ante oculos, cui aliquid negare immane sacrilegium est. His etiam verbis ostendit, ea se demum beneficia agnoscere quæ gratis nullo præmii intuitu præstita fuerint. Et certè quum famelicis, & nudis, & hospitibus, & captiuis bene fieri iubeat, à quibus nulla sperari potest mutua compensatio, in ipsum respicere necesse est, qui se nobis sponte obstringit, & quod alioqui perditum videri posset, in rationes suas patitur referri. Solos autem fideles nominatim hîc commendat: non quia velit in totum alios sperni, sed quia vt quisque propius ad Deum accedit, ita nobis clarior esse debet. nam etsi commune est societatis vinculum inter omnes filios Adam, sanctior tamen filiis Dei inter se est coniunctio. Ergo quia fidei domesticos extraneis præferre conuenit, peculiariter eos nominat Christus. Quanquam autem illi propositum fuit, diuites & qui facultatibus pollent ad leuandam fratrum inopiam animare: hinc tamen ad miseros & inopes non vulgaris redit consolatio, quòd licet probrosi sint, & abiecti coram mundo, non secus tamen Filio Dei pretiosi sunt quàm propria membra. Et certè fratres appellans, incredibili eos honore dignatur.

41 *Discedite à me maledicti.*) Nunc ad reprobos descendit, quos ita inebriat caduca sua prosperitas, vt se perpetuò beatos fore somnient. Denuntiat ergo se illis venturum iudicem, qui delicias excutiat in quibus nunc sunt demersi: non quòd terrorem illis iniiciat Christi aduentus (qui sibi videntur pactum habere cum morte, & securitatis callum sibi obducunt) sed vt de horribili eorum exitio admoniti fideles, præsentem illis sortem non inuideant. Nam vt nobis necessariæ sunt promissiones, quæ ad rectè viuendi studium nos incitent atque erigant: ita & minæ vicissim, quæ nos contineant, in solicitudine & metu. Docemur ergo quàm optabile sit coniungi Filio Dei: quia æternus interitus & ignis tormentum eos omnes manet quos à se reiiciet vltimo die. Iubebit autem tunc à se discedere impios, quia multi hypocritæ perinde nunc sunt iustis permisti acsi propinqua illis esset cum Christo affinitas. Porrò alibi diximus, Ignis nomine metaphoricè adumbrari pœnæ atrocitatem, quæ sensu nostro non comprehenditur. Quare superuacuum est subtilius cum sophistis inquirere de huius ignis vel materia vel forma. nã eadem ratione de verme disputandum esset, quem Iesaias igni coniungit. Adde quòd idem alio loco satis declarat metaphoricam esse loquutionem: quia Spiritum Dei flabello comparat, quo ignis accenditur: & sulphur quoque admiscet. Quare sub his vocibus futuram in reprobos Dei vindictam concipere oportet, quæ omnibus tormentis grauior potius horrorem incutiat quàm noscatur. Cæterùm notanda est ignis perpetuitas, sicuti gloriæ quæ nuper fidelibus promissa est. *Qui paratus est diabolo.* Diabolum sibi Christus opponit, tanquam reproborum omnium caput. Etsi enim diaboli omnes sunt Angeli apostatæ, multi tamen Scripturæ loci principatum vni deferunt, qui sub se impios omnes, veluti in vnum corpus, ad interitum colligit: sicuti fideles in vitam sub Christo simul coalescunt, & sub eodem crescunt, donec perfectionem adepti, solidè per ipsum Deo cohæreant. Iam verò dicit Christus gehennam diabolo paratam esse, ne se impii eam effugere posse confidant, dum audiunt in idem supplicium cum diabolo se constringi, quem certum est sine vlla spe liberationis, gehennæ pridem mancipatum esse & addictum. Quanquam autem per Angelos diaboli, quidam homines impios intelligunt, magis tamẽ probabile est de solis dæmonibus Christum loqui. Atque ita sub his verbis subest tacita exprobratio, quòd homines ad spem salutis per Euangelium vocati, cum Satana perire maluerint, & reiecto salutis autore in hanc miseram sortem sponte se coniecerint. non quòd minus ipsi ad exitium destinati sint quàm diaboli, sed quia in eorum scelere palàm apparet exitii causa, dum vocationis gratiam respuũt. Quamuis itaque arcano Dei iudicio reprobi iam antequam nascantur morti deuoti sint, quandiu tamen offertur illis vita, non censentur mortis hæredes, vel Satanæ socii: sed ab incredulitate emergit ac detegitur eorum perditio, quæ prius abscondita erat.

Iesa.30.g.33
Iesa.66.g.24

44 *Tunc respondebunt & ipsi.*) Eadem hypotyposis qua antè vsus fuerat Christus, nunc quoque repetitur: vt sciant reprobi nihil sibi vltimo die profuturos inanes prætextus quibus se nunc decipiunt. Vnde enim tam crudelis superbia in pauperes, nisi quia impunè se putant eos contemnere? Ergo vt tales blanditias illis excutiat Dominus, olim (sed nimis serò) sensuros admonet quod nunc reputare non dignantur: qui nunc scilicet tam abiecti videntur, Christo non minus pretiosos esse quàm propria membra.

MATTH. XXVI.

1 *Et factum est quum consummasset* Iesus *omnes hos sermones, dixit discipulis suis,*

2 *Scitis quòd post biduum Pascha fit: & Filius hominis traditur vt crucifigatur.*

3 *Tunc congregati sunt principes Sacerdotum, & Scribæ, & Seniores populi in atrium principis Sacerdotum, qui dicebatur Caiapha.*

4 *Et consilium inierunt vt Iesum dolo caperent, & occiderent.*

5 *Dicebãt autẽ, Nõ in die festo, ne*

MARC. XIIII.

1 *Erat autem Pascha, & Azymorum dies* futuri *post biduum: & quærebant summi Sacerdotes & Scribæ quomodo eum per dolum comprehensum occiderent.*

2 *Dicebant autem, Non in die festo, ne tumultus fiat populi.*

3 *Et quum esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi, accumbente eo, venit mulier habens alabastrum vnguenti nardi pi-*

LV. XXII.

1 *Instabat autem dies festus Azymorum qui dicitur Pascha.*

2 *Et q̃rebant principes Sacerdo-*

tumultus fiat in populo.

6 *Quum autem Iesus esset Bethaniæ, in domo Simonis leprosi,*

7 *Accessit ad eum mulier habens alabastrum vnguenti pretiosi, & effudit super caput ipsius recumbentis.*

8 *Videntes autem discipuli, indignati sunt, dicentes, Ad quid perditio hæc?*

9 *Potuit enim istud vnguentū venundari magno, & dari pauperibus.*

10 *Hoc autem cognito, ait illis Iesus, Quid molesti estis mulieri? opus enim bonum operata est erga me.*

11 *Nam semper pauperes habetis vobiscum: me verò non semper habetis*

12 *Quòd enim hæc vnguētum hoc misit super corpus meum, ad sepeliendū me fecit.*

13 *Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, narrabitur etiam in eius memoriam quod ipsa fecit.*

sticæ pretiosæ: & comminuto alabastro effudit illi in caput.

4 *Erāt autem quidam qui indignarentur apud sesē, ac dicerent, Ad quid perditio hæc vnguenti?*

5 *Nam poterat hoc vendi pluris quàm trecentis denarijs, ac dari pauperibus. Et infremuerunt aduersus illam.*

6 *At Iesus dixit, Sinite illam: cur illi molesti estis? bonū opus operata est erga me.*

7 *Semper enim pauperes habetis vobiscum, & quando cunque volueritis, potestis illis benefacere: me verò non semper habetis.*

8 *Quod habuit hæc fecit: præuenit vt vngeret meum corpus ad sepulturam.*

9 *Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, etiam hoc quod fecit hæc, dicetur in memoriam ipsius.*

tum, & Scribæ quomodo eū interficerent. timebant enim plebem.

Nunc rursus confirmat Christus quod discipulis aliquoties fuisse ab eo prædictum vidimus: sed hæc vltima prædictio clarius ostendit quàm voluntarius se ad mortem offerret: itaque necesse fuit, quia nisi obedientiæ sacrificio placari Deus non poterat. Simul etiam occurrere scandalo voluit, ne discipuli, necessitate coactum trahi ad mortem putantes, deficerent. Ita duplex fuit huius sententiæ vsus. primo, vt testatum fieret, sponte ad mortem Filium Dei descendere, vt mundum reconciliaret Patri (quia neque aliter expiari poterat scelerum reatus, vel acquiri nobis iustitia) deinde non mori tanquam violentia oppressum, quam effugere non posset: sed quia vltro se morti obiiceret. Pronuntiat igitur se consultò Hierosolymam venire, vt mortem illic oppetat. nam quum liberum esset retrocedere, & in tuto recessu transigere tempus illud, in ipso articulo sciens ac volens procedit in medium. Quanquam autem nihil tunc discipulis profuit de obsequio quod Patri præstabat esse admonitos, postea tamen hac doctrina non vulgariter ædificata fuit eorum fides. Sicuti etiam hodie non mediocris inde vtilitas ad nos redit: quia tanquam in viuo speculo proponitur nobis spontaneum sacrificium, quo deletæ sunt omnes mundi transgressiones: & Filium Dei, alacriter & intrepidè ad mortem pergendo, iam mortis victorem conspicimus.

3 *Tunc congregati sunt.)* Non intelligit Matthæus in ipso biduo fuisse congregatos: sed hanc historiam inserit, Christum non humanitus edoctū fuisse vt diem morti suæ præfigeret: quibus enim coniecturis huc adduci potuit, quum ipsis hostibus in animo esset tempus differre? Sensus ergo est, Spiritu Prophetico loquutum esse de morte sua, quum nemo suspicari posset tam propè instare. Porrò Iohannes exponit qua de causa conuentum hunc habuerint Scribæ & Sacrifici: quia scilicet maior in dies populi concursus ad Christum fieret. Ac tunc quidem hortatu Caiaphæ decretum fuit è medio tollendum esse, quia nisi morte extinctus vinci non posset: sed non visa est matura opportunitas, donec præterito die festo dilapsa esset turba. Hinc colligimus, quantūuis cupidè famelici illi canes inhiarent Christi morti, imò quantumuis rabiosè ad eam se proriperent, fuisse tamen arcano Dei fræno constrictos, vt nihil eorum consilio vel arbitrio actum sit. Quantum in se est expectant aliud tempus: Deus vero ipsis nolentibus horam accelerat. Ac magnopere nostrâ refert hoc tenere, Christum non hostium suorum libidine temere abreptum fuisse ad mortem, sed Diuinitus adductum: quoniam in eo fundata est propitiationis fides, Deo litatum esse ea victima quam ab initio ordinauerat. Ideóque voluit ipso die Paschæ Filium suum immolari, vt vetus figura vnico æternæ redemptionis sacrificio cederet. Quibus nihil aliud erat propositum quàm Christum obruere, tempus aliud magis idoneum visum est: at Deus, qui eum expiandis peccatis in victimam destinauerat, diem proprium elegit, qui corpus vmbræ suæ coniunctim opponeret. Vnde nunc quoque clarius nobis refulget passionis Christi fructus.

6 Quum

6 *Quum esset Bethaniæ.)* Quod nunc Euangelista narrat, paulo antè acciderat quàm Christus Hierosolymam veniret. sed hîc tempestiuè inseritur, vt sciamus quænam repentè occasio Sacerdotes ad festinandum impulerit. Christum aperta vi aggredi non audebant: dolo autem opprimere non adeò facile erat. Nunc dum insperata ratio à Iuda præter spem offertur, ipsa agendi facilitas ad aliud consilium eos rapit. Quòd autem Iohannes in hac historia paululum à Matthæo & Marco diuersus est, facilè diluitur absurditas, quæ interpretes quosdam perperam induxit vt aliam historiam esse fingerent. Nomen mulieris quæ Christum vnxit, quod duo nostri Euangelistæ subticent, à Iohanne exprimitur. Hominis vero qui Christum conuiuio excepit nulla fit mentio, quum disertè commemorent Matthæus & Marcus eum tunc apud Simonem leprosum cœnasse. Quod autem Iohannes dicit vnctos fuisse pedes, nostri autem caput, in eo nulla est repugnantia. Scimus certè vnguenta non fuisse proiecta ad pedes: sed quum solito vberior copia tunc effusa esset, Iohannes, amplificandi causa, pedes ipsos rigatos fuisse tradit. Marcus etiam refert, fracto alabastro totum vnguentum fuisse super caput effusum. Quare optimè conuenit vsque ad pedes fluxisse. Ergo hoc fixum maneat, eandem ab omnibus historiam referri.

8 *Videntes discipuli.)* Hoc quoque Euangelistis non est insolitum, quod ab vno autore profectum est, pluribus tribuere, si illorum consensus accesserit. Iohannes à Iuda Christi proditore ortum fuisse murmur dicit, Matthæus & Marcus discipulos omnes simul cum eo inuoluunt: nempe quia nemo ex aliis obstrepere vnquam ausus fuisset nisi impia Iudæ obtrectatio instar facis eos accendisset. Vbi autem specioso colore cœpit ille damnare superfluam impensam, facilè ad omnes peruasit contagio. Atque hoc exemplo docemur quantum periculi sit à malignis & virulentis linguis. Nam qui natura æqui sunt & candidi & modesti, nisi prudenter sibi caueant, sinistris tamen sermonibus decepti, ad iniqua iudicia facilè labuntur. Quòd si Christi discipulos leuis & stulta credulitas societate Iudæ implicuit, quid nobis accidet, si susurrones, quibus rectè facta malignè carpere solenne est, nimia facilitate admittimus? Altera etiam hinc colligi debet admonitio, ne temere pronuntiemus de re non satis comperta. Arripiunt discipuli quod à Iuda dictum est: & quia prætextu non caret, iudicium malè præcipitant. Atque decebat propius inquirere an reprehensione dignum esset factum: præsertim quum adesset magister, cuius standum erat iudicio. Sciamus ergo præposterè ferri sententiam nisi præeunte Dei verbo: quia nemo nostrûm (vt docet Paulus) sibi viuit aut moritur, sed omnes sisti oportet ad Christi tribunal, vbi reddenda erit ratio. Quanquam autem inter Iudam & reliquos magnum fuit discrimen, quòd ille perfidè plausibilem fucum furto suo obduceret, alios autem impelleret stulta simplicitas: videmus tamen vt ipsos à Christo abductos sua imprudentia Iudæ copulauerit. Rom. 14. b. 10 2. Cor. 5. b. 10

10 *Quid molesti estis.)* Mirum est cur Christus, cuius tota vita temperantiæ & frugalitatis regula fuit & exemplar, immodicum sumptum nunc probet, quem luxui & superuacuis deliciis affinem fuisse apparet. Sed notandum est defensionis genus quo vtitur. neque enim mulierem rectè fecisse pronuntiat, quasi idem quotidie fieri velit: sed quod semel ab ea factum erat, Deo gratum esse testatur, quia sic ob iustam causam fieri oportuerit. Quanquam ergo vnguenti vsum Christus minimè appeteret, hæc tamen illi vnctio propter circunstantiam placuit. Vnde colligimus, singularia quædam officia interdum probari Deo, quæ tamen in exemplum trahi non decet. Nec verò dubium est quin occulto Spiritus instinctu Maria ad Christum vngendum prosilierit: sicuti certum est, quoties ad opus aliquod extraordinarium vocati sunt sancti, insolito motu fuisse impulsos, ne quid nisi duce & rectore Deo tentarét. Nullum extitit mandatum quod Mariæ hanc vnctionem iniungeret, nec sanè opus fuit de opere vno legem præscribi: sed quia cælestis vocatio vnicum est rite agendi principium, & à Deo respuitur quicquid à seipsis suscipiunt homines, afflatu Spiritus gubernata fuit Maria, vt certa fiducia Christo hoc officium præstaret. Cæterùm hoc Christi responso non tantùm defensa fuit mulieris vnius causa, sed asserta fuit sancta omnium gloriatio, quibus sufficit se & sua opera Deo probari. Sæpe continget non modò perstringi, sed palàm quoque damnari iniustè pios homines, qui tamen sibi probè conscii sunt nihil se nisi ex Dei iussu agere: atque hoc superbiæ tribuitur, si peruersa mundi iudicia spernentes, sola Dei approbatione contenti sint. Quoniam hæc dura est tentatio, & fieri vix potest quin prauus multorum consensus nos percellat, tenenda est hæc doctrina, nullos vnquam ad bene agendum constanter fore animatos, nisi à solo Dei nutu pendeant. Ideo Christus discrimen bonorum & malorum hìc ad suum vnius arbitrium reuocat. nam quum bonum opus mulieris esse affirmat, quod iam damnatum erat à discipulis, hac voce compescit hominum temeritatem, qui iudicandi licentiam sibi indulgent. Quare & nos hoc elogio freti, discamus securè floccipendere quicunque de nobis spargentur in mundo rumores: modò sciamus, quod homines damnant, Deo probari. Sic Iesaias impiis calumniis oppressus, Deum appellat sponsorem. Iesa. 50. c 7
sic & Paulus ad diem eius prouocat. Discamus ergo non vltra hominum iudiciis deferre quàm vt nostro 1. Cor. 4. a. 3
exemplo ædificentur in obsequium Dei: & quum magno strepitu mundus contra nos insurrexerit hoc nobis solatium sufficiat, quod in terra malum censetur, bonum è cælo pronuntiari.

11 *Pauperes semper habetis vobiscum.)* Non defendit simpliciter Christus vnctionem vt eam imitemur, sed admonet Deo ob causam placere. Quod prudenter attendere conuenit, ne vnà cum Papistis sumptuosos Deo cultus præpostere fingamus. nam quum audirent voluisse Christum vngi à Maria, putarunt suffitu, cereis, magnifico ornatu, & similibus pompis oblectari. hinc tantus in eorum cæremoniis splendor: nec se legitimos Dei cultores fore confidunt nisi in sumptibus profusi sint. Atqui hîc clarè excipit Christus, quod tunc semel fieri voluit, sibi in posterum minimè gratum fore. Nam quum pauperes semper in mundo fore dicit, inter quotidianum cultum distinguit, cuius vigere debet vsus inter fideles, & illum extraordinarium, qui cessauit ab eius in cælum ascensu. Volumúsne pecuniam bene locare in vera sacrificia? pauperibus erogemus. nam se nobiscum esse Christus negat, vt externis pompis colatur. Scimus certè, adeóq; fidei experientia sentimus, virtute & gratia spirituali nobis esse præsentem: sed visibilis nobiscum non versatur vt terrenos honores à nobis recipiat. Quare velana

est eorum obstinatio qui ludicras impensas inuito & recusanti obtrudũt. Porrò quòd semper pauperes fore dicit, hinc colligimus non fortuitò multos egere, sed certo Dei consilio nobis offerri in quibus se charitas nostra exerceat. Huius loci summa est, licet Dominus nos & nostra omnia sibi dicari iubeat, non tamen quo ad se alium quàm spiritualem cultum exigere, qui nullis impensis constat: sed potius velle in pauperes erogari quæ stultè ad eum colendum impendit superstitio.

12 *Ad sepeliendum me fecit.*) Confirmat his verbis Christus quod diximus, pretiosum vnguentum non odore suo, sed tantùm sepulturæ respectu gratum esse: quia scilicet hoc symbolo testatum esse voluit odoriferum fore suum sepulchrum, vt vitam & salutem in totum mundum spirauit. Ideo apud Iohannem laudatur Maria quòd vnguentum illud seruasset in diem sepulturæ. Postquam verò extitit solida huius figuræ veritas, & Christus è sepulchro egrediens, non domum vnam, sed totum mundum viuifico mortis suæ odore perfudit: puerile esset repetere quod ratione & fructu careret.

13 *Vbicunque prædicatum.*) Honori fore hoc officium Mariæ prædicit, quia laudabitur Euangelii doctrina. Vnde colligimus, pretium operibus nostris statui non ex hominum opinione, sed verbi Dei testimonio. Quod vero in toto mundo honorificam eius memoriam fore dicit, hac comparatione obliquè suos discipulos perstringit: quia gentium omnium consensu apud exteros & in remotis mundi plagis factum hoc laudabitur, in quo damnando tantopere morosi fuerant ipsi domestici. Blandè etiam discipulos castigat Christus quia parum honorificè de futuro regno suo sentiant. sed interim hac voce testata fuit Gentium vocatio, in qua fundata est salus nostra. Cæterùm quomodo in toto mundo prædicandum Euangelium fuerit, diximus cap. 24.

MATTH. XXVI.

14 Tunc abijt vnus è duodecim, qui dicebatur Iudas *Iscariotes, ad principes Sacerdotum.*

15 Et ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis tradam illum? At illi constituerunt ei triginta argenteos.

16 Et *ex eo tempore quærebat opportunitatem vt eum traderet.*

17 Cæterùm primo die Azymorũ *accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes ei, Vbi vis paremus tibi ad edendum Pascha?*

18 At ille dixit, Ite in vrbem ad quendam, & dicite ei, Magister dicit, Tẽpus meũ propè est: apud te facio Pascha cum discipulis meis.

19 Et fecerũt discipuli sicut constituit illis Iesus, & parauerunt Pascha.

20 Vespere autẽ facto discubuit cum duodecim.

MARC. XIIII.

10 Et *Iudas* I*scariotes vnus è duodecim abijt ad summos Sacerdotes vt proderet eum illis:*

11 Quo audito illi gauisi sunt, & polliciti sunt ei pecuniam se daturos: & quærebat quomodo opportunè illum traderet.

12 Ac primo die Azymorum, quum Pascha immolarẽt, dicũt illi discipuli sui, Quò vis vt eamus, & paremus vt edas Pascha?

13 Et *emittit duos è discipulis suis, & dicit illis, Ite in vrbem, & occurret vobis homo hydriam fictilem aquæ plenam baiulans: sequimini illum.*

14 Et *quocunque ingressus fuerit, dicite patrifamiliâs, Magister dicit, Vbi est diuersoriũ, vbi Paschacũ discipulis meis edã?*

15 Et *ille vobis ostendet triclinium magnum stratum, paratum: illic parate nobis.*

16 Et *exierunt discipuli eius, & venerunt in ciuitatem, & repererunt quemadmodum dixerat illis, parauerúntque Pascha.*

17 Et *quum vespera iam esset venit cum duodecim.*

LVC. XXII.

3 Intrauit autem Satanas in Iudam cui cognomen erat Iscariotes, vnum è duodecim.

4 Et abijt & loquutus est cum principibus Sacerdotum ac Magistratibus, quemadmodum illum traderet ipsis.

5 Et *gauisi sunt, ac pacti sũt se illi pecuniam daturos.*

6 Et ille spopondit: quærebátque opportunitatem vt traderet eum ipsis sine turba.

7 Venit autẽ dies Azymorum, in qua necesse erat immolari Pascha.

8 Et misit Petrum ac Ioan*nem, dicens,* Euntes *parate nobis Pascha vt edamus.*

9 At illi dixerunt ei, Vbi vis paremus?

10 Et *dixit illis,* Ecce *introeuntibus vobis in vrbem occurret homo vas aquæ testaceũ portans: sequimini eum in domum in quam intrabit.*

11 Et dicetis patrifamiliâs domus, Dicit Magister, Vbi est diuersorium, vbi Pascha cum discipulis meis edam?

12 Et ipse ostẽdet vobis cœnaculum magnũ stratũ: ibi parate.

13 Euntes autem inuenerunt sicut dixerat illis, & parauerunt Pascha.

14 Et *quum iam esset tempestiuum, accubuit, ac duodecim Apostoli cum eo.*

Ad flecten-

Ad flectendū cor Iudæ, vel in melius corrigendū, adeò nihil profuit Christi admonitio, vt securè statim ad tractandum cum hostibus nefarium pactum transierit. Mirus autem ac prodigiosus fuit stupor, quòd in iactura vnguenti honestam tanto sceleri excusationem se nactum putauit: deinde quod verbis Christi admonitus, non sensit quid ageret. Sola mentio sepulturæ ferreum cor mollire debuerat: quum inde colligere promptum esset, Christum se pro salute humani generis in victimam offerre. Sed in hoc speculo perspicimus quanta sit malarum cupiditatum cæcitas, & quàm efficaciter mentem fascinent. Furandi desiderio ardebat Iudas, longo vsu ad flagitium obduruerat: nunc quia aliunde præda non occurrit, Filium Dei vitæ authorem perfidè in mortem tradere non dubitat: &, quanuis sancta admonitione retractus, violenter prosilit. Quare non abs re Lucas nominatim exprimit, Satanam in eum intrasse, non quòd Dei Spiritus ipsum antè regeret (quia furtis & rapinis, nisi Satanæ fuisset mancipiū, addictus esse non potuit) sed intelligit Lucas, tunc Satanæ penitus in possessionem fuisse traditum, vt desperatus in exitium suum rueret. Nam etsi ad quotidianos lapsus non impellit Satan, regnat autem in nobis dum ad maiorem peccandi licentiam abripit: dicitur tamen in reprobos demum intrare, quum euerso Dei metu, extincta rationis luce, pudore etiam excusso, sensus omnes occupat. Hoc verò extremum vindictæ genus non in alios Deus exerit, nisi qui iam exitio deuoti sunt. Quare discamus maturè resipiscere, ne longior nostra duritiess Satanæ regnū in nobis stabiliat. nam simulac in hanc tyrannidem coniecti fuerimus, nullus insaniendi modus erit. Præcipuè notandum est, auaritiam in Iuda tantæ excæcationis fuisse causam & fontem. vnde apparet, merito à Paulo vocari malorum omnium radicem. Porrò hîc quærere an substantialiter Satanas in Iudā intrauerit, friuola speculatio est. Hoc magis expendere conuenit, quàm horribile sit portentum, homines, ad imaginem Dei conditos, & Spiritui sancto in templa destinatos, non modò in fœtida stabula vel cloacas conuerti, sed fieri maledicta Satanæ domicilia. 1. Timoth. 6. 10

17 *Primo die azymorum accesserunt.*) Quæritur primò cur dies Azymorum vocetur qui agni immolationem præcedit. Neque enim fermentum cessare Lex iubebat, donec agno vescerentur. Sed huius nodi facilis solutio est, quòd scilicet hæc notatio refertur ad diem sequentem, sicuti ex Marco & Luca satis liquet. Quum ergo instaret dies mactandi & edendi Paschatis, cuius initium erat à vespere, rogant Christum discipuli vbinam Pascha edere velit. Difficilior autem inde nascitur quæstio, quòd Christus pridie ritu illo defunctus est quàm tota gens publicum Pascha celebraret. Apertè enim asserit Iohannes, dum crucifixus est, fuisse Iudæis parasceuem, non Sabbathi, sed Paschæ. Deinde non ingressos esse prætorium, ne se polluerent, quia postridie manducaturi erant Pascha. Scio à nonnullis quæri suffugia, sed quæ minimè eos expediunt. neque enim vllis cauillis eludi hoc potest, quo die Christum crucifixerunt, non egisse diem festum (quo fas non fuisset supplicium de aliquo sumere) & tunc solennem fuisse apud eos præparationem, vt sepulto demum Christo Pascha ederent. Nunc quæritur quomodo Christus anteuerterit. neque enim quicquam præter Legis præscriptum sibi in hoc ritu permisit. Quòd studio Christi perdendi Pascha à Iudæis fuisse dilatum quidam putant, scitè hoc commentum à Bucero refellitur, imò sua vanitate concidit. Ego itaque non dubito quin & legitimus dies à Christo seruatus fuerit, & Iudæi receptum pridem vsum sequuti sint. Primo extra controuersiam est, pridie Sabbathi occisum fuisse Christum: quia ante solis occasum in vicino sepulcro celeriter fuit conditus, eo quòd post vesperum feriari necesse erat. Iam verò nemini dubium est, vetusta obseruatione, quum Pascha & alii dies festi in diem Veneris inciderent, reiectos fuisse in diem posterum: quia populo nimis duræ fuissent continuæ bidui feriæ. Legem hanc proditam fuisse Iudæi affirmant statim postquam ab exilio Babylonico reuersus est populus: & quidem cælesti oraculo, nequid videantur temere in Dei præceptis mutasse. Quòd si tunc moris fuit duos in vnum dies festos coniungere (vt Iudæi quoque fatentur, & ex vetustis eorum monumentis constat) satis probabilis est coniectura, Christum, qui pridie Sabbathi Pascha celebrauit, præfixum à Lege diem seruasse. Scimus enim quàm sedulo curauerit ne ab vllo Legis apice discederet. Nam quum Legi obstrictus esse voluerit, vt nos ab illius iugo eximeret, huius subiectionis in summo articulo minimè fuit oblitus. Itaque vsum externæ cæremoniæ omittere maluisset quàm iniunctum Diuinitus mandatum transgredi, atque ita se impiorum calumniis exponere. Certè ne Iudæi quidem ipsi inficias ibunt, quoties Sabbatho contiguum erat Pascha, vnas tantum ferias fuisse seruatas, idque à Rabbinis fuisse institutum. Vnde sequitur, Christum, quum discederet à communi more, nihil tentasse præter Legem.

18 *Ite in vrbem ad quendam.*) Matthæus certum hominem designat: reliqui duo missos fuisse discipulos narrant quasi ad ignotum: quia datum illis signum fuerit hominis hydriam aquæ gestantis. Sed facilè hæc discrepantia conciliatur: quia Matthæus, præterito miraculo, eum hominem notat qui tunc agnitus fuit à discipulis. neque enim dubium est, postquam domum venerunt, repertum ab illis fuisse vnum aliquem ex suis familiaribus. Nam & Christus illi pro suo iure mandat vt sibi ac suis hospitium paret, magistrum se nominans: & ille protinus obsequitur. Cæterùm quanuis hominem posset suo nomine exprimere, miraculo tamen discipulos suos dirigere ad eum maluit: vt quum exinanitum paulo pòst viderent, hoc tamen documento suffulta ipsorum fides staret. Neque enim hæc leuis erat confirmatio, quòd paucis ante horis quàm ad mortem raperetur, Deum se manifesto indicio testatus fuerat: vt scirent non necessitate ipsum cogi, sed sponte cedere. Quanquam autem in ipso perturbationis momento nihil fortè hoc eis profuit, memoria tamen postea fuit vtilis. Sicuti hodie quoque ad superandum crucis scandalum hoc nostra scire refert, simul cum infirmitate carnis in Christo Deitatis gloriam apparuisse sub ipsum mortis tempus. *Tempus meum propè est.* Quanquam rite ex Legis præcepto Pascha celebraret, videtur tamen consultò hanc causam adducere vt morositatis culpam diluat. Sibi ergo festinandi causam esse dicit quominus se receptæ consuetudini accommodet, quia ad maius sacrificium vocetur. Interim tamen, vt diximus, in cæremoniis nihil nouat. Toties verò inculcat propinquum esse mortis tempus, vt sciant sponte ipsum properare ad gerendum morem Patris decreto. Quod autem vmbratile sacrificium vero coniunxit, hoc modo fideles hortatus est vt quod re ipsa implebat cum veteribus figuris confer-

rent. Nam hæc comparatio vim & effectum mortis eius non parum illustrat. neque enim Pascha in hunc tantùm finem iniunctum fuit Iudæis vt antiquæ liberationis essent memores, sed vt futuram (& 1.Cor.5.b.7 quidem potiorem) à Christo sperarent. Huc spectat Pauli sententia, Christum Pascha nostrum esse immolatum, &c.

19 *Fecerunt sicut iniunxerat.*) Quòd discipuli prompto animo obtemperant in eo notanda est pia eorũ docilitas. Succurrere enim poterat dubitatio, quum hominem ignotum sequuti essent, an essent à patrefamilias impetraturi quod magistri sui iussu petebant, quum scirent passim non modò contemptũ, sed etiam exosum esse. Atqui non anxiè inquirunt de euentu, sed imperio placidè obediunt. Atque hæc nobis regula tenenda est, si fidem nostram probare cupimus, vt solo præcepto contenti, pergamus quò Deus iubet, ac sperantes quem promittit successum, ne simus nimis soliciti.

20 *Vespere autem facto discubuit.*) Non vt ederet Pascha, quod stando fieri oportuit (sicut viatores, dum properant, calceati & cum baculo solent raptim cibum sumere) sed peracto solenni ritu, vt cœnaret discubuisse interpretor. Ideo dicunt Euangelistæ, *Vespere facto:* quia primo vespere mactabant agnum, & carnem eius assam edebant.

MATTH. XXVI.

21 *Et edentibus illis dixit, Amen dico vobis quòd vnus vestrum me proditurus est.*

22 *Et mœsti redditi vehementer cœperunt singuli dicere ei, Nunquid ego sum Domine?*

23 *At ipse respondens ait, Qui intinxit mecum manum in patina, hic me proditurus est.*

24 *Filius quidẽ hominis vadit sicut scriptũ est de illo: væ autẽ homini illi per quẽ Filius hominis proditur. bonum erat ei si natus nõ fuisset homo ille.*

25 *Respondens autem Iudas qui tradidit eum, dixit, Nũquid ego sum Rabbi? Dicit ei, Tu dixisti.*

MARC. XIIII.

18 *Et discumbentibus illis ac edentibus dixit Iesus, Vnus ex vobis me proditurus est, qui edit mecum.*

19 *At illi cœperunt mœrore affici, & quisque eorũ ei dicere, Nũ ego? Et alius, Num ego?*

20 *Ille verò respõdẽs dixit illis, Vnus è duodecim, qui intingit mecum in patinam.*

21 *Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de illo: sed væ homini illi per quem Filius hominis proditur. bonum erat ei si natus non fuisset homo ille.*

LVC. XXII.

15 *Et ait illis, Desiderio desideraui hoc Pascha comedere vobiscum antequam patiar.*

16 *Dico enim vobis, Posthac non edam vltrà ex eo, donec compleatur in regno Dei.*

Et Paulo pòst.

21 *Veruntamẽ ecce manus prodentis me mecum est in mensa,*

22 *Et Filius quidem hominis secundum quod definitũ est vadit: veruntamen væ homini illi per quem proditur.*

23 *Et ipsi cœperunt quærere inter se quisnam esset ex ipsis qui hoc facturus esset.*

21 *Amen dico vobis quod.*) Quo perfidiam Iudæ reddat magis detestabilem, hac circunstantia indignitatem auget, quòd quum in sacra mensa simul accumberet, proditionem moliebatur. Nam siquis extraneus hoc fecisset, mitius ferendum erat: nunc verò vnum ex intimis hoc agitare, imò etiam inito nefario pacto in sacrum conuiuium amicitiæ prætextu se ingerere, incredibile portentũ est. Ideo apud Lucam ponitur aduersatiua particula, *Veruntamen ecce manus prodentis me.*) Etsi autem peracta demum cœna hoc Christi dictum Lucas subiicit, non potest tamen inde colligi temporis series, quam scimus sæpe ab Euangelistis negligi. Probabile tamen esse non nego, Iudam adfuisse quum corporis & sanguinis sui symbola Christus suis distribueret.

22 *Cœperũt singuli dicere.*) Nõ puto trepidasse discipulos, vt metu perculsi solent nulla causa se angere: sed quum scelus exhorreant, cupiunt ab eius suspicione purgari. Hoc quidem reuerentiæ signũ est, quòd obliquè perstricti, non stomachosè respõsant magistro suo, sed eum sibi quisque iudicem constituit (sicuti hoc præcipuè nobis quærendum est vt ille suo ore nos absoluat) bona tamen conscientia freti, liberè testari volunt quàm procul remoti sint à tanto scelere. Christus autem suo responso neque scrupulum illis eximit, neque designat Iudæ personam, sed tantùm confirmat quod nuper dixi, vnum ex familiaribus conuiuis esse proditorem. Quanquam autem durum illis fuit, suspensos & perplexos ad tempus relinqui, vt se exercerent in reputanda sceleris atrocitate, alia deinde sequuta est vtilitas, quum agnoscerent impletum Psalmi vaticinium, Qui mecum dulces capiebat cibos, calce me petiuit. Adhæc sub Iudæ Psal.55.b.15 persona Dominus suos omnibus seculis voluit esse admonitos ne frangantur vel exanimes cõcidant propter domesticos proditores: quia idem quod ipse expertus est, qui cõmune est Ecclesiæ caput, nobis qui membra sumus, accidere oportet.

24 *Filius quidem hominis vadit.*) Hîc scandalo Christus occurrit, quod grauiter pias mentes alioqui concutere poterat. quid enim magis absurdum quàm Filium Dei perfidè à discipulo proditum, libidini hostiũ exponi, vt ad probrosam mortẽ trahatur? Christus autem hoc totum nonnisi Dei arbitrio fieri pronuntiat.

pronuntiat.Hoc porrò decretum probat Scripturæ testimonio, quia quod statutũ erat, per os Prophetæ sui olim patefecit.Tenemus nunc quorsum spectent Christi verba: nempe vt discipuli,scientes Dei prouidentia gubernari quicquid agitur,vitam eius vel mortem casu volui non putent. Cæterùm latius patet huius doctrinæ vtilitas: quia tunc demum rite nobis sancitur mortis Christi fructus, vbi non temerè ab hominibus ad crucem abreptum esse constat, sed æterno Dei decreto sacrificium illud fuisse ordinatum ad expianda mundi peccata. Vnde enim nobis reconciliatio,nisi quia Christus Patrem sua obedientia placauit? Quare semper nobis occurrat Dei prouidentia, cui Iudam ipsum, & omnes impios (licet inuitos,& aliud agentes) parere necesse fuit.Semper hoc fixum maneat,Christum ideo passum esse quia tale Deo placuit expiationis genus.Negat tamen Christus hoc prætextu absolui Iudã à culpa, quia nihil egerit nisi quod Diuinitus statutum erat. Nam etsi Deus recto suo iudicio pretium redemptioni nostræ statuit Filii sui mortem, Iudas nihilominus Christum prodendo,quia perfidia & auaritia plenus erat, iustam sibi damnationem conflauit. Denique quòd Deus mundum redemptum voluit, hoc nequaquam obstat quin Iudas sceleratus sit proditor.Hinc perspicimus, quamuis nihil possint homines nisi quod statuit Deus,non tamen ideò à reatu absolui,dum prauo affectu ad peccandum feruntur. Licet enim Deus occulto fræno eos in finem illis incognitum dirigat, nihil minus illis propositum est quàm eius decretis obsequi.Videntur quidem hæc duo humanæ rationi parum consentanea, quod Deus sic moderetur sua prouidentia res humanas vt nihil fiat nisi ex eius voluntate & nutu,& tamen perdat reprobos, per quos exequutus est quod voluit. Sed videmus quomodo Christus hic vtrunque conciliet,maledictioni subiiciens Iudam, quamuis Diuinitus hoc statutum esset quod ipse contra Deum machinatus est. non quòd proditio Iudæ propriè vocari debeat Dei opus,sed quia Deus Iudæ perfidiam ad implendum consilium suum inflexit. Scio equidem quomodo nonnulli interpretes hunc scopulum declinent. fatentur Iudæ operâ impletum esse quod scriptum erat,quia Deus quod præsciuerat,vaticiniis testatus sit. Ergo vt doctrinam,quæ illis videtur paulo asperior,mitigent, præscientiam Dei substituunt decreti loco, acsi eminus tantum prospiceret Deus quæ futura sunt,non autem suo arbitrio disponeret. Sed longè aliter Spiritus hanc controuersiam dirimit: quia non tantùm causam traditi Christi affert quòd ita scriptum esset, verumetiam quòd ita definitum. Nam vbi Matthæus & Marcus Scripturam allegant,Lucas rectà nos ad cæleste decretum adducit:quemadmodum in Actis docet, Christum non modò præscientia Dei, sed definito consilio fuisse traditum. & paulo pòst, Herodem & Pilatum cum reliquis improbis fecisse quæ Dei manu & consilio præordinata fuerant. Vnde patet inscitè tergiuersari qui ad nudam præscientiam confugiunt. *Bonum erat.* Hoc verbo docemur quam horribilis vindicta maneat impios, quibus satius esset nunquam natos esse. Atqui vita hæc,quantumuis caduca & innumeris ærumnis referta, incomparabile est Dei beneficium. Rursum etiam hinc colligimus quam detestabilis sit illorum impietas, quæ non tantùm extinguit pretiosa Dei dona, & in perniciem conuertit, sed facit vt præstet nunquam gustasse Dei bonitatem. Notatu tamen digna est hæc particula, quòd *Homini bonum fuisset non nasci:* quia quantumuis misera sit Iudæ conditio, Deo tamen bonum fuit illum creasse, qui reprobos ad diem exitii destinans, gloriam suam hoc quoque modo illustrat, sicut docet Solomo. Ita ab omni sinistra nota asseritur arcana illa Dei gubernatio, quæ hominum consiliis & operibus præsidet, vt nuper attigi.

25 *Respondens autem Iudas.)* Quanquam sæpe videmus trepidare qui sibi malè conscii sunt, formidini tamen & cæcis tormentis implicitus est stupor,vt audacter ad negandum prosiliant: sed hoc tandem proficiunt sua impudentia, vt occultum scelus detegant. Sic Iudas,quum illum mala conscientia constrictum teneret,silere tamen nequiit:adeò illum exagitat interior ille carnifex, dum metu & anxietate eundem deiicit.Porrò stupidam eius audaciam suo responso obliquè perstringens Christus ad reputandum quod tegere volebat scelus solicitat. Sed iam diabolico furore mens occupata concipere talem sensum non potuit. Cæterùm hoc exemplo discamus,impios proteruè excusando, nihil aliud quàm maturius iudicium sibi accersere.

MATTH. XXVI.	MARC. XIIII.	LVC. XXII.
26 *Vescentibus autem eis, accepit Iesus panem: & quum egisset gratias, fregit, deditque discipulis,& ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum.*	22 *Et edentibus illis, sumpto Iesus pane, quum benedixisset, fregit, & dedit illis,ac dixit, Sumite,comedite: hoc est corpus meum.*	17 *Et accepto poculo gratias egit,& dixit, Accipite hoc,& diuidite inter vos.*
27 *Et accepto poculo,gratiis actis,dedit illis, dicens,Bibite ex hoc omnes.*	23 *Et accepto poculo, quum gratias egisset,dedit illis: & biberunt ex eo omnes.*	18 *Dico enim vobis quòd non bibam de fructu vitis, donec regnum Dei veniat.*
28 *Hic est enim sanguis meus Noui testamenti, qui pro multis effunditur in remissionẽ peccatorum.*	24 *Et dixit illis, Hic est sanguis meus Noui testamenti qui pro multis effunditur.*	19 *Et accepto pane, quum gratias egisset, fregit, ac dedit eis, dicens,Hoc est corpus meũ quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem.*
29 *Dico autem vobis, Nõ*		

bibam posthac ex hoc fructu vitis vsque in diem illum quum illũ bibam vobiscum nouum in regno Patris mei.
30 *Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem oliuarum.*

25 *Amen dico vobis, posthac non bibam de fructu vitis vsque ad diem illum quum illum bibero nouum in regno Dei.*
26 *Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem oliuarum.*

20 *Similiter & poculum, postquam cœnauit, dicens, Hoc poculum, Nouum testamentum in meo sanguine qui pro vobis effunditur.*

Quia Lucas bis porrectum à Christo calicem memorat, quærendum est primo loco, sítne repetitio (vt interdũ Euangelistæ bis rem vnam dicere solent) an verò Christus, postquam ex calice libauerat, hoc idem secundò iterauerit. Quod posterius mihi verisimile est. scimus enim solennem in sacrificiis libandi ritum obseruatum fuisse à sanctis Patribus. vnde illud Psalmi 116.a.13, Calicem salutis accipiam, & nomen Domini inuocabo. Itaque non dubito, Christum ex more vetusto libasse in sacro conuiuio, quod rite peragi aliter non poterat. idquę disertè refert Lucas antequam ad noui mysterii narrationem descendat, cuius ratio distincta est ab agno Paschali. Hoc quoque ex recepto solénique vsu fuit quòd *gratias egisse* nominatim dicitur *Accepto calice.* Nam initio Cœnæ precatum fuisse non dubito, vt nunquam sine Dei inuocatione ad mensam accedere solitus est. Sed nunc rursum eodem officio defungi voluit, ne cæremoniam omitteret quam sacræ libationi fuisse annexam nuper ostendi.

26 *Vescentibus autem eis.)* Ego hæc verba non ita accipio quasi cœnæ Paschali hæc noua, & longè excellentior permista fuerit, sed potius finem tunc priori conuiuio fuisse impositum. Quod etiam à Luca clarius exprimitur, vbi dicit, *Christum postquam cœnasset, calicem dedisse.* Absurdum enim fuisset, vnũ & idem mysterium temporis distantia abrumpi. Proinde non dubito, quin continuo tenore, postquam panem distribuerat, calicem addiderit. Quod verò de calice peculiariter narrat Lucas, ego ad panem quoque extendo. Vescentibus ergo illis, panem Christus accepit, vt eos ad nouæ Cœnæ participationem vocaret. Gratiarum actio, quædam præparatio fuit ac transitus ad reputandum mysterium. Sic finita cœna, sacrum panem, & vinum gustarunt: quia prius expergefacta fuit eorum securitas, vt toti ad tam sublime mysterium attenti essent. Et ratio ita exigit, à veteri vmbra clarum hoc spiritualis vitæ testimonium oportuisse discerni. *Accepit Iesus panem.* Incertum est an ritus qui hodie celebris est inter Iudæos, tunc etiam fuerit vsitatus. nam paterfamilias fragmentum à communi pane sumptum sub mappa recondit cuius partes familiæ distribuat. Quia autem hæc humana traditio est nullo Dei mandato fundata, non est cur nimis curiosè laboremus in quærenda eius origine. Et fieri potest vt Satanæ artificio deinde excogitata fuerit ad obscurandum Cœnæ Christi mysterium. Cęterùm si tunc apud Iudæos in vsu fuit hæc cæremonia, ita receptum morem sequutus est Christus, vt tamen suorum animos aliò traduceret, vsum panis in diuersum finem mutando. Hoc quidem sine controuersia statui debet, abolitis figuris Legalibus proditum hîc fuisse à Christo nouum Sacramentum. *Quum gratias egisset.* Marcus & Matthæus Benedicendi verbo vtuntur: sed quum eius loco legatur apud Lucam verbum εὐχαριστήσας, in sensu nulla est ambiguitas. Et quum deinde in calice gratiarum actionem subiiciunt, prioris dicti satis clari sunt interpretes. Quo magis ridicula est Papistarum inscitia, qui signo crucis benedictionem exprimunt, quasi exorcismo Christus esset vsus. Memoria verò tenendum est quod nuper attigi, hanc gratiarum actionem spirituali mysterio esse coniunctam. Neque enim vt gratias Deo agere iubentur fideles, quia eos in hac caduca vita sustentet, Christus duntaxat ad promiscuũ victum respexit, sed intentus fuit ad sacram actionem, vt pro æterna generis humani salute gratias Deo ageret. nam si alimenta quæ in aluum descendunt, hortari nos & stimulare debent ad paternum Dei fauorem laudandum: quanto nos vehementius excitat, imò inflammat ad hoc pietatis officium, vbi animas nostras spiritualiter pascit? *Accipite, comedite.* Ne hîc sim nimium prolixus, tantùm breuiter perstringam qualis sit, & quid in se contineat Domini institutio: deinde, quis sit eius finis & vsus, quatenus ex Euangelistis colligere licet. Atque hoc primùm occurrit, Christum Cœnam instituere quam inter se communicent discipuli. Vnde sequitur, diabolicum esse inuentum quòd se vnus homo à reliquo cœtu separans, priuatim Cœnam peragit. Quid enim minus consentaneum quàm distribui inter omnes panem, & seorsum ab vno vorari? Quãuis ergo iactent Papistæ se in suis Missis Cœnæ Dominicæ habere substantiam, ex re ipsa tamen constat, quotquot celebrant priuatas Missas, totidem à diabolo ad obruendam Christi Cœnam erecta esse trophæa. Iisdem verbis docemur qualis in Cœna oblatio à Christo tradita fuerit. Iubet suos accipere: ipse est igitur solus qui offert. Quod ergo Papistæ Christum se in Cœna offerre fingunt, à contrario authore profectum est. Et certè mira est ista anastrophe, vt mortalis homo, dum Christi corpus accipere iubetur, sibi eius offerendi partes arripiat: atque ita Sacerdos à seipso creatus, Deo Filium suum immolet. Non disputo in præsentia quàm multis sacrilegiis scateat fictitia eorum oblatio: mihi probare sufficit, adeò nihil habere Christi institutioni affine, vt directè potiùs repugnet. *Hoc est corpus meum.* Quod his verbis panem consecratũ fuisse dicunt vt fieret carnis Christi symbolum non improbo, modò rectè hoc nomen ac dextrè sumatur. Panem ergo, qui alendo corpori destinatus erat, eligit ac sanctificat Christus in alium vsum, vt spiritualis cibus esse incipiat. Atque hæc est conuersio cuius mentio fit apud vetustos Ecclesiæ scriptores. Sed tenendum est interea, non consecrari panem susurro & flatu, sed clara fidei doctrina. Et sanè magica incantatio est quum ad mortuum elementum dirigitur consecratio: quia panis non sibi, sed nobis symbolum corporis Christi efficitur. In summa, nihil aliud est consecratio quàm solenne testimonium quo nobis terrestre & corruptibile signum Dominus in spiritualem vsum destinat. quod fieri non potest nisi clarè ad fidem ædificandam resonent eius mandatum, & promissio. Vnde rursum patet, obscuro murmure & flatu

apud

apud Papistas impiè profanari mysterium. Quod si consecrat panem Christus dum nobis testatur corpus suum esse, non imaginanda est substantiæ mutatio: sed tenenda est solùm vsus nouitas. Porrò nisi pridem diaboli astutia sic fascinatus esset mundus vt transsubstantiationis portento semel inuecto, nullam hodie veræ interpretationis lucem in his verbis admittat, superuacuum esset longius in sensu quærendo insistere. Pronuntiat Christus panem esse corpus suum. de Sacramento habetur sermo. Fateri verò necesse est, Sacramentum visibili signo constare, cui res signata coniuncta est, quæ est eius veritas. Iam & hoc satis tritum esse debet, rei signatæ nomen ad signum transferri. Quare nemo in Scriptura mediocriter versatus negabit quin sacramentalis loquutio metonymicè sumenda sit. Omitto generales tropos, qui passim occurrunt in Scriptura. hoc tantum dico, quoties externum signum dicitur id esse quod figurat, omnium consensu metonymiæ locum dari. Baptismus si vocetur lauacrum regenerationis, si Petra vnde aqua Patribus in deserto fluxit, vocetur Christus: si columba vocetur Spiritus sanctus, nullus controuersiam mouebit quin signis tribuatur nomen rerum quas figurant, quî fit ergo vt quod Sacramentis omnibus commune est, ad Cœnam aptari non sustineant quos tenet reuerentia verborum Domini? Simplex & literalis sensus eos delectat. Cur ergo in omnibus Sacramentis non valebit eadem regula? Certè nisi Petram substantialiter fuisse Christum concedant, putida est qua nos grauant calumnia. Si panem exponimus vocari corpus quia sit symbolum corporis, labefactari obtendunt totam Scripturæ doctrinam. Neque enim hanc loquendi regulam nuper fabricauimus: sed ex veterum authoritate ab Augustino traditam omnes amplexi sunt, signis impropriè rerum spiritualium nomina ascribi: atque ita debere exponi omnes Scripturæ locos, vbi de Sacramentis fit mentio. Quorsum ergo attinet, dum axioma sumimus passim receptum, quasi in re noua & insolita magnos clamores mouere? Cæterùm clament vt libuerit præfracti homines, hoc apud sanos & modestos valebit, in his Christi verbis sacramentalem esse loquendi formam. Vnde sequitur, panem, quia symbolum est corporis Christi, vocari corpus. Porrò duo sunt hominum genera qui contra nos insurgunt. Papistæ sua transsubstantiatione delusi negant ostendi panẽ, quia tantum maneat species sine subiecto. sed eorum delirium refutat Paulus, affirmans panem quem frangimus, esse communicationem corporis Christi, deinde ab eorum figmento abhorret ipsa natura Sacramenti, cui non constabit sua integritas nisi verum sit externum symbolum. Vnde enim discemus Christi carne pasci animas nostras, si verus panis non statuatur nobis ante oculos, sed inane spectrum? Ad hæc quid de altero symbolo dicent? Neque enim dicit Christus, Hoc est sanguis meus, sed *Hic est calix*. Ergo, secundum eos, non modò vinum, sed materiam ex qua conflatus erit calix, necesse erit transsubstantiari in sanguinem. Iam quod apud Matthæum habetur, *Non bibam de hoc fructu vitis*, clarè demonstrat vinum fuisse quod bibendum porrexit. Ergo modis omnibus apertè refellitur Papistarum inscitia. Sunt autem alii qui figuram repudiant, & quasi phrenetici eandem mox recipiunt. Panis, secundum eos, verè & propriè est corpus. neque enim illis placet transsubstantiatio: sicuti rationis colore prorsus caret. Sed dum rogantur an Christus sit panis & vinum, respondent panem ideò vocari corpus quia hoc sub illo & cum illo in Cœna recipitur. Atqui ex hoc responso elicere promptum est, impropriè ad panem transferri nomen corporis cuius est signum. Ac mirum est, quum isti homines subinde in ore habeant, Christum ita loquutum esse vnionis sacramentalis respectu, eos non attendere quod dicunt. Qualis enim est sacramentalis vnio rei & signi? annon quia Dominus arcana Spiritus sui virtute implet quod promittit? Ergo non minus ridiculi sunt isti posteriores literæ magistri quàm Papistæ. Hactenus à me ostensa fuit simplex verborum Domini expositio: nunc verò addendum est, non vacuum nec inane signũ nobis proponi, sed verè carnis & sanguinis fieri participes qui fide promissionem hanc recipiunt. Frustra enim iuberet suos Dominus panem edere, corpus suum esse affirmans, nisi effectus verè ad figuram accederet. Nec verò inter nos agitatur hæc quæstio, verène an tantum significatiuè seipsum Christus in Cœna nobis fruendum offerat. Etsi enim nihil illic præter panem cernimus, non tamen frustratur nos vel ludit qui animas nostras suscipit carne sua alendas. Vera igitur non signo tantùm monstratur, sed re ipsa quoque exhibetur carnis Christi manducatio. Sed hîc tria obseruare operæpretium est: ne perperam res spiritualis cum signo misceatur: deinde, ne quæratur in terra Christus, vel sub terrenis elementis: tertiò ne fingatur alia manducatio quàm quæ arcana Spiritus virtute Christi vitam nobis inspirat. quod ipsum nonnisi sola fide consequimur. Primùm (vt dixi) maneat inter signum & rem signatam distinctio, nisi velimus omnia peruertere. Neque enim vlla restabit sacramenti vtilitas, nisi nos pro ruditatis nostræ captu à terreni elementi intuitu ad cæleste mysterium deducat. Proinde quisquis corpus Christi à pane non discernet, & sanguinem à vino, nunquam intelliget quid velit Cœna, vel quorsum his symbolis vtantur fideles. Sequatur deinde legitimus ille quærendi Christi modus, hoc est, ne in terra mentes nostræ subsidant, sed sursum conscendant ad cælestem gloriam in qua habitat. Neque enim Christi corpus incorruptibilem vitam induit vt naturam suam abiiceret: vnde sequitur finitum esse. Iam verò suprà cælos ascendit, ne qua nos in terris crassa imaginatio occupet. Et sanè si mysterium hoc cæleste est, nihil magis præposterum quàm Christum in terram deducere, qui nos sursum potius ad se vocat. Vltimum quod notandum esse admonui, est manducationis genus: neque enim somniandum est naturalem fieri substantiæ eius transitum in animas nostras: sed comeditur à nobis eius caro dum ex ea vitam percipimus. Tenẽda enim analogia est vel similitudo panis cum carne, qua docemur non secus pasci animas carne ipsa Christi, quàm panis vigorem corporibus instillat. Spirituale ergo alimentum est Christi caro, quia nobis viuifica est. Ideo autem viuificat quia vitam, quæ in ea residet, Spiritus sanctus in nos diffundit. Quanquam autem aliud est vesci Christi carne quàm in ipsum credere, sciendum tamen est non aliter Christo nos posse vesci quàm per fidem: quia manducatio ipsa fidei est effectus.

1. Cor. 10. d. 16

29 *Dico autem vobis.)* Hanc sententiam Matthæus & Marcus sacræ Cœnæ subiiciunt, postquam Christus symbolum sanguinis sui in calice dederat. Vnde colligunt quidam idem hic narrari à Luca quod paulo pòst repetet. Sed facilè soluitur hic nodus; quia ad rem parum interest quo temporis momento

hoc Christus dixerit. nam huc tantùm spectant Euangelistæ, admonitos fuisse discipulos tam de propinqua Magistri sui morte, quàm de noua & cælesti vita. Nam quo propius instabat hora mortis, eo magis fuerunt confirmandi, ne prorsus deficerent. Deinde quum in sacra Cœna mortem suam quasi in speculo ante oculos illis ponere in animo haberet, non abs re iterum testatus est se iam è mundo migrare. Cæterum quia plenus tristitiæ nuntius erat, mox additur consolatio, non esse cur mortem exhorreant, cui succedet melior vita. acsi dixisset, Nunc quidem ad mortem propero, sed vt inde ad beatam immortalitatem transeam, nec solus in regno Dei seorsum victurus, sed vos habiturus consortes eiusdem vitæ. Ita videmus vt manu ducat suos discipulos ad crucem, & inde in spem resurrectionis eos extollat. Sicut autem illos dirigi ad mortem Christi oportuit, vt per illam scalam in cælum ascenderent: ita nunc, ex quo Christus morte defunctus est ac in cælum receptus, à crucis intuitu in cælum deduci nos conuenit, vt inter se cohæreant mors & vitæ reparatio. Quod autem communem illis secum gloriam promittat, clarè ex verbis patet, *Donec bibam illud nouum vobiscum.* Quod verò obiiciunt quidam, non congruere cibum & potum regno Dei, friuolum est: quia nihil aliud intelligit Christus quàm mox priuandos fore discipulos sua præsentia, ne posthac cum illis vescatur, donec simul fruantur vita cælesti. Quũ porrò eius vitæ quæ cibi & potus adminiculis non indiget societas notetur, nouum tunc fore potionis genus dicit. Qua voce allegoricè ipsum loqui docemur. Ideo apud Lucam simpliciter dicit, *Donec veniat regnum Dei.* In summa, Christus redemptionis quam morte sua peperit, fructum & effectum nobis commendat. Quòd hoc quidam putant fuisse impletum quoties Dominus post resurrectionem cum discipulis suis comedit, ab eius mente alienum est: nam quum ille inter mortalis vitæ cursum & cælestis vitæ metam medius esset status, tunc nondum patefactum erat regnum Dei: ideo & Mariæ dicebat, Noli me tangere: quia nondum ascendi ad Patrem. Adde quòd nondum ingressi erant discipuli in regnum Dei, vt vinum nouum cum Christo biberent eiusdem gloriæ participes. Quòd autem bibisse post resurrectionem Christum legimus, quum tamen id se facturum negasset nisi discipulis in regnum Dei collectis: facilè diluitur repugnantiæ species. neque enim præcisè de cibo & potu loquitur, sed de vitæ præsentis consuetudine. Porrò scimus non ideo tunc bibisse Christum vt vel alimentis vires reficeret, vel in suo conuictu retineret discipulos: sed tantùm vt probata sua resurrectione (cuius adhuc erant dubii) eorum mentes sursum eueheret. Hoc itaque genuino sensu contenti simus, quòd Dominus suis discipulis promittat, quum hactenus mortalis homo cum illis in terra vixerit, posthac beatæ & immortalis vitæ secum fore socios.

19 Luc. *Quod pro vobis datur.*) Reliqui duo hanc particulã omittunt, quæ tamen minimè superuacua est. nam ideo nunc panis est nobis Christi caro quoniam in ea nobis semel parta est salus. Et quemadmodum nullis prodest caro ipsa crucifixa nisi qui eam fide comedũt: ita vicissim frigida esset ac nullius fere momenti manducatio, nisi sacrificii semel oblati respectu. Ergo quisquis nutritiam sibi esse cupit Christi carnem, eam in cruce oblatam consideret vt nostræ cum Deo reconciliationis esset pretium. Cæterùm quod in panis symbolo subticent Matthæus & Marcus, in calice exprimunt: nempe quòd sanguis sit in remissionem peccatorum fundendus. Hæc verò nota ad vtrunque membrum extendi debet. Ergo vt rite Christi carne pascamur, spectanda nobis est eius immolatio, quia semel pro salute nostra dari oportuit vt quotidie nobis detur.

27 Matth. *Bibite ex hoc omnes.*) Quia Christi consilium fuit fidem nostram sibi totam obstringere, nequid extra ipsum quæramus, duobus symbolis vitã nostram in se inclusam esse testatus est. Indiget corpus hoc ad fouendam & sustinendam vitam cibo & potu. Christus, vt se vnũ nobis ad præstandas omnes salutis partes in solidum sufficere doceat, sibi vices potus ac cibi tribuit. in quo mira eius indulgentia relucet, quod fidei nostræ consulere volens, ad carnis nostræ ruditatem ita se demittat. Quo magis detestabilis est sacrilega Papæ audacia, qui sacrum hoc vinculum rumpere non dubitauit. Audimus Filium Dei vitæ plenitudinem quam suis confert, duobus symbolis pariter testatum esse. Quæ Diuinitus coniuncta erant, quo iure diuellere homini mortali fas fuit? Adde quòd cõsultò videtur Dominus præcipere omnibus vt *Ex calice bibant*, quo sacrilegium hoc ab Ecclesia sua arceret. De pane simpliciter dixisse legimus vt acciperent. cur bibere nominatim iubet omnes, & Marcus bibisse omnes disertè narrat, nisi vt sibi ab impia nouitate cauerent fideles? Nec tamen seuero hoc interdicto deterritus fuit Papa quin fixam à Domino legem mutare ac violare auderet. populum enim totum prohibuit ab vsu calicis. Atque vt se probaret non sine ratione furere, obtendit satis esse speciem vnam, quia per concomitantiam coniunctus sit sanguis cum carne. Quasi verò non eodem prætextu totũ Sacramentũ abolere liceat, quia æquè sui participes nos facere Christus possit absque externo adminiculo. Sed istis puerilibus cauillis nihil iuuatur eius impietas: quia nihil magis absurdum est quàm vt traditis à Domino subsidiis sponte careant, vel priuari sustineant fideles: ideóque nihil minus ferendum quàm impia hæc mysterii laceratio.

28 *Hic est sanguis meus.*) Iam prius admonui, quum dicitur fundendus sanguis *In remissionem peccatorum*, his verbis nos dirigi ad mortis Christi sacrificium, sine cuius memoria nunquam rite Cœna celebratur. Nec verò aliter satiari possunt fideles animæ nisi quatenus Deum sibi placatum esse confidũt. Cæterùm sub multorum nomine non partem mundi tantùm designat, sed totum humanum genus. multos enim vni opponit, acsi diceret, se non vnius hominis fore redemptorem, sed mortem obire vt multos à reatu maledictionis liberet. Nec dubium est quin Christus paucos alloquens communem pluribus doctrinam facere voluerit. Notandum tamen simul est quòd apud Lucam nominatim discipulos compellans: singulos fideles hortatur vt sanguinis effusionem in suum vsum accommodent. Ergo dum ad sacram mensam accedimus, non solùm hæc generalis cogitatio in mentem veniat, redemptum Christi sanguine esse mundum, sed pro se quisque reputet peccata sua expiata esse. *Noui testamenti.* Lucas & Paulus aliter, *Nouum testamentum in sanguine*: eodem tamen sensu: quia fœdus hoc nonnisi spirituali sanguinis portione sancitur vt firmum sit & efficax. Cæterùm hinc cõlligere promptum est quàm stultè

superstitiosi

ſuperſtitioſi ſint Papiſtæ & ſimiles,dum verba mordicus arripiunt. Quanuis enim crepent, hæc Spiritus ſancti expoſitio reiici non poteſt, quòd calix vocetur ſanguis,quia teſtamentum eſt in ſanguine. Atqui eadem eſt panis ratio.vnde ſequetur vocari corpus, quia teſtamentum eſt in corpore. Non eſt iam cur fidem ſimplicibus Chriſti verbis eſſe habendam contendant,extraneis verò commentis claudendas eſſe aures:Chriſtus eſt ipſe qui loquitur,quem idoneum ſui ſermonis interpretem eſſe non negabunt.atqui palàm oſtendit non alia ratione ſe panem vocaſſe corpus ſuum niſi quia nobiſcum fœdus æternum pepigit, vt ſacrificio ſemel oblato, ſpiritualiter nunc epulemur. Porrò hîc duo notatu digna ſunt. nam ex voce Teſtamenti aut Fœderis colligimus incluſam eſſe promiſsionem in ſacra Cœna. Quo refellitur eorum error qui fidem Sacramentis iuuari,foueri, fulciri & augeri negant. nam inter fœdus Dei & hominum fidem ſemper mutua ſubeſt relatio. Epitheto Noui docere voluit iam deſinere veteres figuras, vt ſtabili & æterno pacto locum cedant. Eſt igitur obliqua inter hoc myſterium & Legales vmbras oppoſitio. vnde appareat quanto melior ſit noſtra quàm Patrum conditio, qui poſt peractum in cruce ſacrificium ſolida veritate fruimur.

26 Marc. *Quum hymnum cecinissent.)* Omittunt tres noſtri Euangeliſtæ Diuinos illos ſermones quos Iohannes à Domino tam domi quàm in itinere habitos fuiſſe narrat.nam (vt alibi diximus) hiſtoriã rerum geſtarum magis quàm doctrinam complecti illis propoſitum fuit. Hoc tantùm attingunt,vltrò profectum eſſe quo venturus erat Iudas:vt ſciamus ſic diſpenſaſſe illius temporis momenta, vt proditori ſuo voluntarius occurreret.

MATTH. XXVI.

31 Tunc dicit illis Ieſus, Omnes vos offendiculum in me patiemini in nocte hac: ſcriptum eſt enim, Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis.

32 Poſtquam autem reſurrexero,præcedam vos in Galilæam.

33 Reſpondens autem Petrus ait illi, Etſi omnes in te offendiculũ paſsi fuerint, ego tamen nũquam offendiculum patiar.

34 Ait illi Ieſus, Amẽ dico tibi quòd in hac nocte antequam gallus cantet,ter me negabis.

35 Ait illi Petrus, Etiãſi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes diſcipuli dixerunt.

MARC. XIIII.

27 Et dicit illis Ieſus, Omnes in me offendiculum patiemini in hac nocte:quia ſcriptum eſt,Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues.

28 Sed poſtquam reſurrexero, præcedam vos in Galilæam.

29 Petrus autẽ dicit illi, Etiamſi omnes offendiculum paſsi fuerint,at non ego.

30 Tunc dixit illi Ieſus, Amen dico tibi quòd hodie in nocte hac priuſquam bis gallus cecinerit,ter me negabis.

31 At ille vehementius dicebat, Imò ſi me oportuerit tecum mori, non te negabo. Similiter autem & omnes dixerunt.

LVC. XXII.

31 Ait autem Dominus,Simon, Simon,ecce Satanas expetiuit vos vt cribraret ſicut triticum.

32 Sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides tua: & tu aliquando conuerſus confirma fratres tuos.

33 At ille dixit ei, Domine, tecum paratus ſum & in carcerem & in mortem ire.

34 Ille verò dixit, Dico tibi Petre, nõ canet hodie gallus priuſquam ter abneges noſſe me.

31 *Omnes vos.)* Quod Matthæus & Marcus extendunt pariter ad omnes diſcipulos,Lucas vni Petro dictum fuiſſe recitat.Quanquam autem communis ad omnes erat ſermo,probabile tamen eſt, Chriſtum eos alloquutum eſſe in vnius perſona,qui & præ aliis monendus erat, & ſingulari conſolatione habebat opus,ne poſt Chriſtum negatum deſperatio penitus eum obrueret.

31 Luc. *Ecce Satanas.)* Breuius alii duo & ſimplicius recitant, diſcipulis prædictum fuiſſe ſuum lapſum. In verbis autem Lucæ vberior ſubeſt doctrina: neque enim hiſtoricè tantùm de futura perturbatione loquitur Chriſtus,ſed diſertè exprimit certamen illis cum Satana fore, & ſimul promittit victoriam. Eſt autem hæc apprime vtilis admonitio, quoties aliquod nobis obiicitur ſcandalum,vt nobis ante oculos veniant Satanæ inſidiæ: quemadmodum & Paulus docet non eſſe nobis luctam cum carne & ſanguine,ſed cum ſpiritualibus copiis,&c.Senſus ergo verborum eſt,Quum paulo pòſt me oppreſſum videritis,ſcitote Satanam his armis inſtructum eſſe ad vos oppugnandos,& hanc illi commodam eſſe occaſionem vt fidem veſtram labefactet. Ideo autem dixi vtilem eſſe hanc doctrinam, quia ſæpe contingit noſtra incogitantia nos circunueniri, dum tentationes negligimus, quæ nobis eſſent formidabiles ſi reputaremus ignita eſſe tela tam validi & robuſti hoſtis. Quanquam autem de acerrimo illo certamine nunc fit mentio quo ſemel perculſi fuerunt diſcipuli propè ad fidei vſque extinctionem, latius tamen patet hæc doctrina, quòd Satan aſsiduè circumeat,inhians prædæ. Quum autem tam inſano feratur ardore ad nos perdendos,nihil magis abſurdum eſt quàm nos torpere.Ergo antequam appareat pugnandi neceſsitas, iam nos paremus: quia ſcimus expeti à Satana noſtrum exitium, & omnes nocendi

Ephes.6.b.12

modos astutè & sedulò ab eo captari. Vbi verò ad conflictũ ventũ fuerit, sciamus in illius hostis officina fabricatas esse omnes tẽtationes, vndecunq; prodeant. Similitudo cribrandi non omni ex parte propriè quadrat: nam alibi vidimus vanno aut cribro conferri Euangelium, quo triticum purgatur à palea. sed hîc simpliciter ventilare aut violenter excutere significat: quia in morte Christi durius solito iactati Apostoli fuerunt. Hoc ideo tenendum est, quia nihil minus Satanæ placet quàm fidelium purgatio. Cæterum quamuis in alium finem eos exagitet, verè tamen hoc dicitur, non secus ac triticum in vanno huc & illuc ipsos propelli ac iactari. Porrò aliquid deterius impletum fuisse in discipulis paulo pòst videbimus. Atque hoc sibi volunt Domini verba quibus apud Matthæum & Marcum vtitur, *Vos omnes scandalum patiemini in me.*) Significat enim non modò impetendos esse, sed propè cessuros: quia probrosa Christi deiectio eorum quoque animos prosternet. Nam quum ipsorum partes essent constanter pergere cum magistro ad crucem vsque, pauore retracti sunt. Ita illis sua infirmitas proponitur, vt precando & gemẽdo ad sacrum Dei asylum confugiant.

31 Matth. *Scriptum est enim.*) Hoc vaticinio eos ad superandum scandalum animat, quia Deus pro ouibus suis agnoscere non desinat quos ad tempus huc & illuc expellit dissipatio. Postquam enim de Ecclesiæ restitutione disseruit Propheta, ne extremæ clades, quæ iam instabant, desperatione obruerent pias mentes, pronuntiat, confusa, imò euersa gubernatione, tristem ac miseram fore dispersionem, victricem tamen fore Dei gratiam. Quanquam autem omnes fere interpretes locum Zachariæ ad vnius Christi personam restringunt, ego tamen latius extendo, acsi dictum esset, nullum fore amplius regimen, quo salus populi continetur: quia tollentur è medio pastores. Neque enim dubito quin totum illud tempus complecti Dominus voluerit, quo post tyrannidem Antiochi nudata bonis pastoribus Ecclesia in vastitatem redacta fuit. tunc enim Deus gladium horrenda licentia grassari passus est, qui extinctis pastoribus miserè turbaret populi statum. Neque tamen obstitit hæc dispersio quin Dominus tandem oues suas extenta manu colligeret. Cæterùm quanquam in genere denuntiat Propheta orbandam pastoribus esse Ecclesiam, ad Christum tamen verè & propriè hoc aptatur. nam quum pastorum omnium princeps fuerit, à quo solo pendebat Ecclesiæ salus, eo mortuo præcisa videri potuit omnis spes. Atque hæc extrema tentatio fuit, redemptorem, qui spiritus & vita populi erat, quum gregem Dei colligere cœpisset, subitò ad mortem rapi. Quo illustrior fuit Dei gratia, dum mirabiliter ex dissipatione & interitu residuus grex iterum coaluit. Videmus ergo Christum hoc testimonio appositè vsum esse, ne futura dispersio vltra modum terreret discipulos: & tamen vt suæ infirmitatis conscii in pastorem suum recumberent. Sensus ergo est. Putatis quidem, quia vestram debilitatem nondum experti estis, vos satis validos & robustos esse: sed paulo pòst constabit verè prædictum esse à Zacharia, occiso pastore dissipandum esse gregem. Sed interim recreet vos ac sustineat addita promissio, quòd Deus manum extendet, vt ad se reducat dispersas oues. Docet autem hic locus, nullam esse saluificam vnitatem nisi quæ oues sub Christi pedo coniunctas tenet.

32 *Postquam autem resurrexero.*) Clarius hîc exprimit quod nuper attigi, discipulos metu perculsos sic ad breue tempus dispersis & palatis ouibus fore similes, vt denuo tamen reuocandi sint ad ouile. Neque enim simpliciter Christus se resurrecturum pronuntiat, sed se illis ducem fore profitetur, eósque sibi adoptat comites, acsi integri stetissent. & quo plus concipiant fiduciæ, locum edicit ad quem rursus conuenient. acsi dixisset, Ego vos Hierosolymæ dispersos, in Galilæa rursum colligam.

33 *Respondens Petrus.*) Quanquam nihil simulat Petrus, sed ex sincero affectu loquitur: quia tamen falsa virtutis suæ confidentia in stultam iactantiam effertur, meritò corripitur à Christo, & graues paulo pòst temeritatis suæ pœnas luit. Ita ostendit euentus Petrum de se plus esse pollicitum quàm præstando foret: quia se probè excutere neglexerat. Hinc etiam melius perspicitur quàm stupida sit humanæ confidentiæ ebrietas, quòd suæ infirmitatis iterum à Filio Dei admonitus, & quidem interposito iureiurando, adeò non cedit, nec quicquam remittit de stulta persuasione, vt altos illos spiritus maiore impetu efflare pergat. Quæritur tamen annon Petro sperare licuerit quod de se spondet: annon etiam Christi promissione fretus de se hoc promittere debuerit. Respondeo, quòd Christus suis discipulis inuictæ fortitudinis Spiritum antè promisit, spectasse ad tempus nouitatis quod resurrectionem sequutum est. Quia ergo nondum cælesti virtute induti erant, Petrus, à seipso concepta fiducia, fidei metas transilit. Ac omnino duobus modis peccauit. nam & tempus anticipans, sibi ipse temerarius fuit sponsor, non in promissionem Domini recubuit. Secundò, clausis oculis suam infirmitatem præteriens, securè magis quàm fortiter plus de se professus est quàm ratio ferebat. Hoc ideo notandum est vt quisque infirmitatis suæ memor, assiduè ad Spiritus sancti auxilium confugiat: deinde ne plus sibi quisquam sumere audeat quàm Dominus promittit. Sic quidem ad certamen accinctos esse decet fideles, vt de victoriæ successu non dubii vel suspensi animosè timori resistant. nam trepidatio & nimia anxietas diffidentiæ signum est. Verùm ex altera parte cauendus est stupor, qui & solicitudinem excutit, & animos superbia inflat, & extinguit precandi studium. Hæc media ratio optimè à Paulo temperatur, dum iubet nos salutem nostram cum metu & timore peragere, quia Deus est qui velle & perficere operatur in nobis. nam ex vna parte humiliatos ad quærendas alibi suppetias solicitat: rursum tamen, ne ignauos reddat solicitudo, ad strenuos conatus nos hortatur. Ergo quoties se nobis ingerit aliqua tentatio, primùm nobis in mentem veniat nostra infirmitas, vt prorsus deiecti, aliunde petere discamus quod nobis deest: deinde occurrat promissæ gratiæ memoria, quæ nos dubitatione liberet. Nam qui infirmitatis suæ obliti, non inuocato Deo, fortes se esse confidunt, perinde faciunt ac temulenti milites, qui ad arma temere prosiliunt: exhalata autem crapula nihil aliud quàm fugam meditantur. Mirum autem est quòd reliqui discipuli post reprehensum Petrum, tamen in eandem temeritatem erumpunt. vnde apparet quàm parum sibi noti fuerint. Quo exemplo docemur, nihil audendum esse nisi quatenus Deus manum porrigit: quia inconsiderato zelo nihil magis caducum vel euanidum. Videbant discipuli nihil esse

Philip. 2. b. 12

esse magis turpe vel absurdum quàm magistrum deserere. Ergo hoc flagitium meritò detestantur: sed nulla promissionis fide instructi, & neglectis precibus, perperam ad iactandam constantiam (quæ nulla erat) transuolant.

MATTH.	MARC.	LVC. XXII.
		35 *Et dixit eis, Quando misi vos sine sacculo & pera & calceamentis, num defuit quid vobis? At illi dixerunt, Nihil.*
		36 *Dixit ergo eis, Sed nunc qui habet sacculum, tollat: similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium,*
		37 *Dico enim vobis quoniam adhuc quod scriptum est oportet perfici in me, Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me finem habent.*
		38 *At illi dixerunt, Domine, ecce hîc gladij duo. At ille dixit eis, Satis est.*

Huc spectat totus Christi sermo, se hactenus pepercisse discipulis, nequid illis plus imponeret molestiæ quàm pro ipsorum modulo. Ac prioris quidem temporis indulgentiam commendat, quo nunc alacrius ad duriorem militiam se compararent. Quorsum enim rudes adhuc tyrunculos procul à telorum iactu in vmbra & quiete continuit, nisi vt paulatim collectis in otio animis & viribus ad pugnandum assuescerent? Perinde igitur est acsi dixisset, Vobis hactenus fuit commoda & læta conditio, quia tanquam pueros molliter fouere volui: nunc maturum adest tempus quo vos instar virorum exerceam. Longius tamen patet diuersa quam hîc ponit duorum temporum comparatio. nam si absque annona, quum res pacatæ ipsos sibi prospicere finerent, ad munus suum egressis nihil defuit: nunc multo magis in tumultu & feruore, deposita victus cura properare conuenit quò vocat necessitas. Quanquam autem hîc specialiter commemorat Christus quid egerit cum duodecim Apostolis, simul tamen docet, dum adhuc nouitii sumus & debiles in fide, tantisper nobis inducias dari dum adolescamus in viros. itaque perperam eos facere qui sua quiete ad delicias vtuntur, quæ fidei robur eneruent. Cæterùm ne dubitemus quin hodie quoque rationem nostri habeat Christus, vt nouitios & imbelles non præcipitet, sed priusquam ad conflictum mittat, armis instruat & virtute.

36 *Nunc qui habet sacculum.)* Figuratè ingentes turbas & acerrimos insultus instare denuntiat, perinde acsi Imperator milites volens in aciem producere, ad arma conclamet. Iubet autem omnibus aliis curis valere iussis, nonnisi ad pugnandum intentos esse, vt ne de victu quidem cogitent. docet enim (vt in extremis periculis fieri solet) omnia vsque ad peram & sacculum esse vendenda, vt se armis muniant. Cæterùm eos ad externam pugnam minimè vocat, sed tantùm sub bellandi similitudine admonet quàm difficiles illis obeundæ sint luctæ tentationum, & quàm graues spiritualium certaminum sustinendi sint impetus. Porro quo libentius in Dei prouidentiam se reiiciant, prius illis (vt dictum est) in memoriã reduxit, Deo fuisse curæ vt vacuis & nudis nihilque ferentibus victus tamen suppeteret. Tale & tam oportunum Dei subsidium expertis nulla debuit in futurum tempus obrepere dubitatio quin laborantibus omni ex parte succurreret.

37 *Quoniam adhuc quod scriptum est.)* Huic aduerbio Adhuc subest emphasis: quia significat Christus nondum se omnibus officii sui numeris defunctum esse, donec iniquis & sceleratis accensus fuerit, tanquam vnus ex eorum ordine. Sed ne rei indignitas eorum animos nimis percellat, Iesaiæ vaticinium adducit ex cap. 53. d. 12, quod certum est nonnisi de Messiah posse exponi. Iam quum illic dicatur reputãdus esse inter impios, tali spectaculo (quamuis atroci) non decuit turbari fideles, nedum à Christo alienari, qui aliter redemptor esse non poterat quàm si probrum & dedecus scelerati hominis in se susciperet. Nullum enim aptius tollendis scandalis remedium est, vbi aliqua nos absurditas terret, quàm si agnoscimus ita Deo placere, nec temere fieri vel sine iusta ratione quod fit eius decreto: pręsertim vbi olim prędictum fuit quod euentu ipso apparet. Quum ergo à discipulis sperandus esset redemptor qualem Deus olim promiserat, disertè autem testatus esset Iesaias, vt nos à scelerum reatu eximeret, pœnam in ipsum oportere transferri: debuit hoc ad sedandum horrorem sufficere, ne Christum minoris facerent discipuli. Ideo subiicit *Quæ ad se pertinent finem habere:*) significans nihil à Prophetis frustra esse dictum. Nam loquutio hæc apud Græcos significat Perfici, vel Ad effectum perduci. Iam quum euentu probatur quicquid loquuti sunt prophetæ, hoc ad fidei nostræ confirmationem valere potius debet quàm nobis pauorem vel anxietatem incutere. Quanquam autem vno hoc argumento erigit & solatur Christus discipulos, quia omnes prophetias compleri oporteat: ipsa tamen Diuini consilii ratio non vulgarem fiduciæ materiam in se continet: nempe damnationi, quam omnes promeriti eramus, subiectũ fuisse Christum, & reputatum inter impios, vt nos, qui impii sumus & sceleribus oppressi, tanquã iustos Patri offerret. Nam hinc puri & soluti à peccatis coram Deo censemur, quia agnus ab omni macula purus & immunis in vicem nostram subiit, sicuti proximo capite rursus dicendum erit.

38 *Domine, ecce duo gladij.)* Turpis sanè & bruta fuit hæc ruditas, quòd discipuli toties admoniti de ferenda cruce, ferreis gladiis sibi pugnandum esse putant. Porrò incertum est duósne gladios sibi esse prædicent, acsi probè instructi forent contra hostes, an verò querantur armis se destitui. Hoc quidem

clarum est, ita fuisse stupidos vt de hoste spirituali non cogitarent. Porrò quòd hinc eliciunt Canonistæ, cornutos suos Episcopos duplici iurisdictione esse præditos, non solùm putida est allegoria, sed proteruum ludibrium quo Dei verbo insultant. Atque huc dementiæ prolabi oportuit Antichristi mancipia, vt palàm sacrilego contemptu sacra Dei oracula calcarent.

MATTH. XXVI.

36 *Tunc venit Iesus cum illis in villã quæ dicitur Gethsemane: & dixit discipulis, Sedete hic donec vadã, & orem illic.*

37 *Et assumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, cœpit affici dolore & mœstitudine.*

38 *Tunc ait illis Iesus, Tristis est anima mea vsque ad mortẽ: manete hîc, & vigilate mecum.*

39 *Et progressus pusillũ, procidit in faciem suam, orãs, ac dicens, Pater mi, si poßibile est, transeat à me calix iste: veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu.*

40 *Et venit ad discipulos, & reperit eos dormientes: & dicit Petro, Adeò non potuistis vna hora vigilare mecũ?*

41 *Vigilate & orate, vt ne intretis in tentationem: spiritus quidem promptus est, at caro infirma.*

42 *Rursus altera vice abijt, & orauit dicens, Pater mi, si non potest hoc poculum transire à me nisi bibam illud, fiat voluntas tua.*

43 *Et venit, & reperit eos iterum dormientes. erant enim oculi eorum grauati.*

44 *Et relictis illis, iterũ abijt, & orauit tertiò, eundem sermonem dicens.*

MARC. XIIII.

32 *Et veniunt in locum cuius nomẽ Gethsemane: & dicit discipulis suis, Sedete hic donec orauero.*

33 *Et assumit Petrum & Iacobum & Iohannem secum: cœpitq; expauescere, & mœrore affici.*

34 *Et dicit illis, Tristis est anima mea vsque ad mortem: manete hic & vigilate.*

35 *Et progressus pusillum prostratus est in terrã: & orauit vt, si poßibile esset, transiret à se hora.*

36 *Et dicebat, Abba, Pater, omnia poßibilia sunt tibi: aufer poculum hoc à me: veruntamen non quod ego volo, sed quod tu.*

37 *Et venit, & offendit eos dormientes, dicitque Petro, Simon, dormis? non potuisti vnam horã vigilare?*

38 *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem: spiritus quidem promptus, at caro infirma.*

39 *Et rursum digressus orauit eundem sermonem dicens.*

40 *Et reuersus offendit illos rursum dormientes. erant enim oculi eorum grauati, neque sciebant quid illi responderent.*

LVC. XXII.

39 *Et egressus ibat (vt erat solitus) in montem Oliuarum: sequuti autem sunt illum etiam discipuli.*

40 *Et quum peruenisset ad locum, dixit illis, Orate ne intretis in tentationem.*

41 *Et ipse auulsus est ab eis fermè ad iactum lapidis, positisque genibus orabat,*

42 *Dicens, Pater, si vis, transfer poculum hoc à me: veruntamen non mea voluntas sed tua fiat.*

43 *Apparuit autẽ ei Angelus de cælo, corroborans eum.*

44 *Et anxietate correptus, prolixius orabat: & erat sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentes in terram.*

45 *Et quum surrexisset à precatione, venissétque ad discipulos suos, reperit eos dormiẽtes præ mœrore,*

46 *Et ait illis, quid dormitis? Surgite, & orate ne intretis in tentationem.*

36 *Tunc venit Iesus.)* Lucas tantùm montem Oliuarum nominat: Marcus & Matthæus magis specialem loci notam apponunt. Exprimit autem Lucas, quod magis ad rem pertinet, venisse illuc Christum pro suo more. Vnde colligimus non quæsiisse in secessu latebras quibus se abderet, sed quasi ex condicto se obtulisse ad mortem. Ideo Iohannes dicit notum fuisse proditori locum, quia illuc frequenter venire solitus erat Iesus. Itaque hoc loco eius obedientia iterum nobis describitur, quia Patrem non nisi voluntaria morte placasset. *Sedete hic.)* Discipulos procul relinquens, eorum infirmitati parcit: acsi quis extremum discrimen sibi in bello instare videns, vxorem & liberos in loco pacato deponeret. Cæterùm quanuis omnes extra telorum iactum locatos velit, sibi tamen propius adiunxit tres comites: ac fuit ille flos electus in quo plus erat vigoris. Neque tamen ipsos assumpsit quòd pares ad sustinendum impetum fore confideret, sed vt documento essent communis omnium defectus.

37 *Cœpit dolore affici.)* Iam antè vidimus Dominũ cum metu mortis luctatũ esse. sed quia nunc cum tentatione manus conferit, vocatur talis congressus doloris & mœstitiæ initium. Vnde colligimus, verum experimentum virtutis non esse nisi in re præsenti. nam tunc se prodit carnis debilitas, quę prius latebat, & affectus intimi sese effundunt. Ergo tametsi quibusdam præludiis Filium suum iam exercuerat Deus, nunc

nunc tamen propiore mortis conspectu grauius vulnerat,& insolitum terrorē incutit.Porrò quia Diuina Christi gloria videtur hoc esse indignū quòd pauore & mœstitia correptus fuerit, multi interpretes anxiè in quærendis effugiis sudarunt. Sed inconsideratus & parum vtilis fuit eorum labor: nam si nos timoris ac mœstitiæ eius pudet, effluet ac peribit redemptio. Verè enim Ambrosius, Non solum, inquit, excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem eius maiestatémque demiror. minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum. Ergo pro me doluit qui pro se nihil habuit quod doleret, & sequestrata delectatione Diuinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur. Confidenter ergo tristitiam nomino, quia crucem prædico. Neque enim speciem incarnationis suscepit, sed veritatem. Debuit ergo & dolorem suscipere, vt vinceret tristitiam, non excluderet. neque enim habent fortitudinis laudem qui stuporem magis vulnerum tulerint quàm dolorem. Hactenus Ambrosius. Certè qui ab humanis passionibus immunem fingunt Dei Filium, verè & serio hominem non agnoscunt. Imò quum dicitur Diuina Christi virtus quasi abscondita ad tempus quieuisse, vt partes Redemptoris patiendo impleret, adeò in eo nihil est absurdum, vt aliter salutis nostræ mysterium impleri nequiuerit. Rectè enim Cyrillus, Quòd autem non voluntaria quodammodo fuerit crucis passio Christo, voluntaria autem propter voluntatem Patris, & propter salutem nostram, ex precatione eius facilè disces, Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste. Eadem enim ratione qua verbum Dei Deus est, & ipsa naturaliter vita, nemo ambiget quòd nullo modo mortem formidauit, caro autem factus permittit carni vt sua patiatur: & ideo vt verè homo præsentem iam in ianuis mortem expauescit, ac dicit, Si possibile est Pater, transeat à me calix iste. verum quoniam aliter fieri non potest, fiat non vt ego volo, sed vt tu. Vides quemadmodum natura humana etiam in ipso Christo sua patitur ac formidat: sed à coniuncto sibi Verbo ad congruam Dei fortitudinem reducitur. Tandem concludit, Perspicis non fuisse propter carnem, voluntariam mortem Christo, fuit tamen voluntaria: quia propter eam, secundum voluntatem Patris, salus & vita hominibus donata est. Hucusque Cyrillus. Separari tamen à nostra debet, quæ à Christo suscepta fuit carnis infirmitas: sicuti longè distat. Nam in nobis ideo nullus vitio affectus caret: quia omnes modum ac rectum temperamentum excedunt: Christus autem tristitia & metu sic turbatus fuit, vt tamen aduersus Deum non insurgeret: sed maneret compositus ad veram temperantiæ regulam. Nec enim mirum est, quum integer esset, purúsque ab omni labe, puros & liquidos ab eo fluxisse affectus, quanuis humanæ infirmitatis testes forent: à corrupta autem hominum natura nihil manare nisi turbidum, & quod fæcem resipiat. Teneatur ergo hoc discrimen, Christū in metu & tristitia infirmum fuisse absque vlla vitii macula: : nostros autem omnes affectus, quia in excessum ebulliunt, esse vitiosos. Iam ipsa affectuum species quibus tentatus fuit Christus, notanda est. Dicit Matthæus *Tristitia & mœrore* (vel anxietate) *fuisse affectum*, Lucas *Angore constrictum:* Marcus addidit *Expauisse.*) Vnde autem illi & mœror, & anxietas, & formido, nisi quia in morte tristius aliquid & magis horribile concepit quàm separationem animæ & corporis? Et certè mortem subiit non tantùm vt è terra in cælum migraret, sed potius vt maledictionem, cui eramus obnoxii, in se suscipiens, nos ab ea eximeret. Non ergo mortem horruit simpliciter quatenus transitus est è mundo, sed quia formidabile Dei tribunal illi erat ante oculos, iudex ipse incomprehensibili vindicta armatus: peccata verò nostra, quorum onus illi erat impositum, sua ingenti mole eum premebant. Quare nihil mirum si horribilis exitii abyssus metu & anxietate duriter eum cruciauit.

38 *Tristis est anima mea.*) Tristitiæ suæ conscios facit, vt ad sympathiam expergefaciat: non quòd eum lateret ipsorum debilitas, sed quo magis in postremum eos socordiæ suæ puderet. Porrò hæc loquutio lethale doloris vulnus exprimit: ac si dixisset tristitia se exanimem esse, vel semimortuum. Sic Ionas Domino respondet, (cap.4.a.1.) Iratus sum vsque ad mortem. Quod ideo admoneo quia ex vetustis scriptoribus quidam hunc locum argutè tractando, ineptè philosophantur, quòd Christi anima non in morte, sed vsque ad mortem tantùm tristis fuerit. Atque hìc rursus tanti mœroris causa in mentem venire nobis debet. neque enim sic animum Filii Dei mors per se cruciasset, nisi cum Dei iudicio sensisset sibi esse negotium.

39 *Progressus pusil.*) Alibi vidimus Dominum, quo se ad maiorem precandi vehementiam accenderet, sine testibus precatum esse. Nam ab hominum conspectu subducti, melius sensus nostros colligimus, vt magis ad id quod agimus intenti sint. Necesse quidem non est, quoties orare volumus, in remotos angulos fugere: (imò non semper expedit) sed vbi maior aliqua vrget necessitas, quia liberius in solitudine se effundit orandi feruor, nobis vtile est seorsum orare. Quod si Filius Dei hoc adminiculum non neglexit, plusquam insana superbia foret non idem in vsum nostrum transferre. Adde quòd vbi solus Deus est arbiter, quia tunc timenda non est ambitio, magis familiariter sese denudat fidelis anima, & simplicius sua vota, gemitus, curas, pauores, spes & gaudia in Dei sinum exonerat. Deus autem multas ineptias suis permittit dum seorsum orant, quæ in humano conspectu ostentatione non carerent. Ipso etiam gestu, quum in terram procidit, seriam orandi vehementiam testatus est. Nam etsi genuflexio, tanquam honoris ac reuerentiæ symbolum, communiter precibus adhiberi solet, Christus tamen suppliciter in terra iacendo, pro magnitudine doloris sui ad miserabilem habitum se formauit. *Pater mi, si possibile est.*) Frustra laborant quidam vt ostendant non hìc precationem describi, sed querimoniam duntaxat. Ego verò tametsi abruptum fuisse votum fateor, non dubito quin precationem Christus conceperit. Nec obstat quòd rem impossibilem sibi concedi poscit: quia non semper fidelium preces continuo tenore ad finem vsque fluunt: non semper æquabile temperamentum seruant, non semper etiam distincto ordine sunt compositæ: quin potius implicitæ & perplexæ vel confligunt secum, vel in medio cursu subsistunt: sicuti nauis procellis iactata quanuis ad portum tendat, non tamen rectum & æquabilem cursum tenere potest vt in mari quieto. Tenendum quidem est quod nuper dixi, non fuisse turbulentos Christi affectus, qui more nostro eius animo puram moderationem

excuterent: sed quantum ferre potuit sana & integra hominis natura, metu perculsus & anxietate constrictus fuit, vt necesse foret inter violentos tentationum fluctus alternis votis quasi vacillare. Hæc ratio est cur mortem deprecatus, mox sibi frenum iniiciat, Patrisque imperio se subiiciens, votum illud subitò elapsum castiget ac reuocet. Sed quæritur quomodo æternum Patris decretum rescindi postulet, cuius minimè ignarus erat. Nam etsi interponitur conditio, *Si possibile est*, hoc tamen absurdum videtur, flexibile Dei consilium facere. Sic enim penitus statuere conuenit, fieri non posse vt Deus consilium retractet. Apud Marcum verò videtur Christus Dei potentiam decreto opponere, *Omnia*, inquit, *Tibi possibila sunt*. Atqui perperam huc Dei potentia extenditur, vt varium & mutabilem reddendo, veritatem eius infirmet. Respondeo, nihil esse absurdi si Christus, ex communi piorum more, omisso Diuini consilii intuitu, desiderium suum quo æstuabat, in Patris sinum deposuerit. Neque enim fideles in fundendis precibus semper ad speculanda Dei arcana conscendunt, vel tanquam in otio expendunt quid factu sit possibile: sed votorum feruore interdum celeres feruntur. Sic Moses petit deleri de libro vitæ. sic Paulus optauit anathema fieri. Non fuit igitur hæc meditata Christi oratio, sed vis & impetus doloris subitam ei vocem extorsit, cui statim addita fuit correctio. Eadem vehementia præsentem cælestis decreti memoriam illi abstulit, vt non reputaret in ipso momento se hac lege missum esse humani generis redemptorem: sicuti grauis anxietas sæpe caliginem oculis obducit, ne simul in mentem veniant omnia. In summa, nihil absurdi est si in precibus non semper occurrit præsens omnium rerum attentio, vt distinctus ordo texatur. Quòd verò apud Marcum Christus omnia Deo possibilia esse dicit, non huc spectat vt potentiam eius cum immutabili veritate ac constantia in certamen committat: sed quia nihil erat spei (vt in rebus deploratis fieri solet) in Dei virtutem se reiicit. Poculi vel calicis nomine alibi dictum est notari Dei prouidentiam quæ singulis crucis & afflictionum mensuram dispensat, perinde ac paterfamilias demensum cuique seruo assignat, ac inter liberos portiones distribuit. *Veruntamen non sicut ego.)* Videmus vt Christus statim ab ipsis carceribus affectum suum cohibeat, seque ipsum maturè cogat in ordinem. Sed primùm hîc quæri potest quomodo ab omni vitio pura fuerit eius voluntas, quæ tamen cum Dei voluntate non congruebat. Nam si vnica boni & æqui regula est Dei voluntas, sequitur affectus omnes qui ab ea dissident esse vitiosos. Respondeo, quanuis hæc vera sit rectitudo, formare nostros omnes affectus ad Dei arbitrium: esse tamen quandam obliquæ dissensionis speciem quæ culpa caret, nec in peccatum imputatur: quemadmodum siquis tranquillum & florentem Ecclesiæ statum expetat, si cupiat ærumnis liberatos esse Dei filios, sublatas è medio omnes superstitiones, repressam impiorum libidinem nequid noceant. Hæc quum per se recta sint, rite possunt à fidelibus expeti, quanuis aliter Deo placeat, qui vult Filium suum regnare inter hostes, suos exerceri sub cruce, fidei & Euangelii victoriam cõtrariis Satanæ machinationibus illustrari. Videmus vt pia sint vota quæ in speciem à Dei voluntate discrepant, quia non exactè semper vel scrupulosè à nobis inquiri vult Deus quid statuerit ipse, sed quod pro sensus nostri captu optabile est, flagitari à se permittit. Nondum tamen prorsus soluta est quæstio. nam quum nuper dictum fuerit, rectè compositos fuisse omnes Christi affectus, quomodo nunc seipsum corrigit? sic enim affectum suum subigit in obsequium Dei quasi modum excesserit. Certè in primo voto non apparet placida illa moderatio quam dixi: quia Mediatoris officio defungi, quantum in se est, renuit ac detrectat. Respondeo, in eo nihil fuisse vitii quòd obiecto mortis terrore, simul oblata est caligo, vt aliis omnibus omissis ad votum illud prosiliret. Neque hîc subtiliter disputare necesse est an illi obrepere potuerit salutis nostræ obliuio: quia hoc vnum sufficere nobis debet, quum in mortis deprecationem erumperet, de aliis non cogitasse quæ viam clausissent. Siquis excipiat, primum motum (quem frænari antequam longius excurreret oportuit) non fuisse temperatum vt decebat: respondeo non posse in hac naturæ nostræ corruptione perspici affectuum feruorem cum temperie qualis in Christo fuit: sed hunc dandum esse honorem Filio Dei ne eum æstimemus ex nobis. Nam sic in nobis æstuant omnes carnis affectus vt prosiliant in contumaciam, vel saltem aliquid fæcis habeant admistum. Sic autem & doloris & metus feruore æstuauit Christus vt se tamen continuerit in sua mensura. Imò sicuti varii cantus & inter se discrepantes adeò nihil dissonum habent vt potius concinnam suauémque harmoniam conficiant: ita in Christo insigne extitit symmetriæ exemplar inter Dei & hominum voluntates, vt absque conflictu & repugnantia inter se differant. Hic quidem locus clarè docet nimis insipidos fuisse veteres hæreticos qui Monothelitæ dicti sunt, quòd fingerent Christum nonnisi vna voluntate & simplici fuisse præditum. neque enim, quatenus Deus erat, aliud voluit quàm Pater. Sequitur ergo humanæ eius animæ suos fuisse affectus ab arcano Dei consilio distinctos. Iam verò si Christum oportuit captiuam tenere suam voluntatem, vt eam subiiceret Dei imperio, quanuis rectè moderata esset, quàm solicitè nobis reprimenda est affectuum nostrorum licentia, qui & semper incõsiderati feruntur ac præcipites, & contumacia referti sunt? Quòd si nos gubernet Dei Spiritus vt nihil velimus nisi rationi consentaneum, Deo tamen hanc debemus obedientiam vt patienter feramus votis nostris non dari successum. Nam hæc fidei modestia est, Deo permittere vt aliter statuat quàm nos cupimus. Præsertim hæc regula tenenda est vbi nobis non constat certa & specialis promissio, nequid petamus nisi sub hac conditione, vt Deus impleat quod decreuit. quod fieri non potest quin vota nostra illi resignemus. Iam quæritur quid orando Christus profecerit. Apostolus ad Heb. dicit exauditum fuisse à suo metu (sic enim exponi debet locus ille, non autem vt vulgò legitur, pro sua reuerentia.) Id porrò non quadraret si mortem simpliciter timuisset Christus: quia ab ea liberatus non fuit. Vnde sequitur grauioris mali timore ad deprecandam mortem fuisse adactum: nempe quum iram Dei sibi propositam videret, quatenus ad eius tribunal totius mundi peccatis oneratus se sistebat, necesse illi fuit profundam mortis abyssum exhorrescere. Quanquam ergo mortem sustinuit, quia tamen solutis eius doloribus (quemadmodum & Petrus docet) superior euasit in lucta, meritò dicit Apostolus exauditum fuisse à suo metu. Hîc indocti homines insurgunt, rémque indignam esse clamitant quòd veritus sit Christus absorberi à morte. Ego autem ipsos mihi respondere velim quemnam fuisse metum

Marginal notes: Exod. 32.g.32 (beside "pendunt quid factu"); Rom. 9.a.3 (beside "leri de libro vitæ"); Heb. 5.c.7 (beside "signemus"); Act. 2.d.24 (beside "ius doloribus")

tum putent qui guttas sanguineas Christo expressit. nunquam enim nisi à diro & insolito horrore fluxisset mortalis ille sudor. Si quis hodie sudando sanguinem emittat, & quidem tanta copia vt guttæ in terram distillent, incredibile portentum erit: sicui hoc contingat mortis timore, pusillo & muliebri animo esse dicemus. Ergo qui Christum negant precatum esse vt eum Pater à mortis gurgite eriperet, mollitiem illi affingunt vel plebeio homine indignam. Siquis obiiciat infidelitatis esse timorem illum quem dico, in promptu solutio est, quum Diuinæ maledictionis horrore perculsus est Christus, sic tactum fuisse carnis sensu vt fides illæsa & incolumis maneret. Fecit enim naturæ eius integritas vt easdem quæ nos suis aculeis pungunt tentationes sine vulnere sentiret. Interim stultè imaginantur sine certamine victorem, qui tentationum sensu eum eximunt. Nec verò putare fas est quicquam eum simulasse dum conquestus est de mortali animæ suæ tristitia: nec mentiti sunt Euangelistæ, mœstitia fuisse correptum & expauisse narrantes.

40 *Et venit ad discipulos.*) Quanquam nec metu solutus nec cura laxatus erat, remissa tamen precandi contentione, solatium hoc interposuit. Neque enim talis requiritur precandi assiduitas à fidelibus vt nunquam à Dei colloquio discedant. quin potius Christi exemplo suas orationes continuant, dum eousque progressi quò patitur infirmitas, ad exiguum quidem tempus cessant, subinde tamen recepto anhelitu se denuò ad Deum conuertunt. Fuisset autem non parua doloris leuatio, discipulos habere eius socios & consortes: contrà verò acerba mali accessio fuit ab ipsis quoque destitui. Etsi enim nullius ope indiguit, quia tamen vltro infirmitates nostras susceperat, atque in hoc maximè agone eius exinanitionis de qua meminit Paulus, specimen edere voluit, nihil mirum si eorum socordia quos sibi socios delegerat, graue & molestum onus addidit eius dolori. Neque enim ficte cum ipsis expostulat, sed ex genuino animi sensu dolere sibi testatur quòd desertus fuerit. Iusta autem fuit socordiæ exprobratio, quòd in extremis eius angustiis non vnius saltem horæ vigilias tulissent. Philip. 2.a.

41 *Vigilate & orate.*) Quia in magistri periculo torpebant discipuli, ad seipsos reuocantur, vt proprii mali sensu expergefiant. Denuntiat ergo Christus, nisi vigiles sint & orent, statim à tentatione posse opprimi: acsi dixisset, Quando vos nulla tangit mei cura, nolite saltem vos negligere, quia vestra hîc res agitur: ac nisi caueris, tentatio vos statim demerget. Nam intrare in tentationem, est succumbere. Notemus autem resistendi modum hîc præscribi, non vt nostra virtute & industria freti colligamus animos: sed potius vt conscii nostræ infirmitatis, arma & vires petamus à Domino. Nihil ergo sine precibus vigilantia nostra proficiet. *Spiritus quidem promptus.* Ne terrore exanimet discipulos, eorum segnitiem leniter adhibita consolatione bonæque spei materia castigat. Ac primùm quidem admonet, tametsi alacres ad rectè agendi studium ferantur, esse tamen cum infirmitate carnis luctandum, ideóque nunquam superuacuas esse preces. Videmus ergo promptitudinis laudem concedi, ne sua eos infirmitas in desperationem coniiciat: & tamen stimulari ad preces, quia nondum præditi sint satis robusto Spiritu. Quare hæc admonitio propriè ad fideles spectat, qui Spiritu Dei regeniti cupiunt rectè agere, sub carnis tamen infirmitate adhuc laborant. nam etsi viget in ipsis Spiritus gratia, secundum carnem infirmi sunt. Quanquam autem solis discipulis sua debilitas ostenditur, quia tamen perinde in omnes competit quod de illis dicit Christus, hinc petenda est generalis regula, sedulas excubias precando nobis agendas esse: quia nondum in nobis eminet tantum Spiritus robur quin subinde labamur carnis infirmitate, nisi Dominus suo nos auxilio erigat ac sustineat. Cæterùm non est cur nimis anxiè trepidemus: quia remedium nobis certum proponitur, quod nec longè nec frustra quærendum est. Superiores enim fore promittit Christus quicunque ad precandum intenti carnis suæ desidiam sedulò excutient.

42 *Altera vice abiit.*) His Matthæi verbis videtur Christus quasi subacto metu liberius ac magis soluto animo se Patri permittere. Neque enim amplius petit transferri à se poculum: sed hoc voto præterito, in hoc potius insistit vt Dei consilio pareat. Sed apud Marcum progressus hic non exprimitur, imò quum secundò reuersus est Christus, dicitur easdem iterasse preces. Et certè non dubito quoties orauit, metu & horrore ad deprecandam mortem fuisse impulsum. Probabile tamen est, secunda vice magis enixum fuisse ad obsequium Patri præstandum, & primo tentationis congressu fuisse animatum, vt maiore fiducia ad mortem accederet. Lucas distinctè non recitat diuersis vicibus ipsum orasse: sed tantùm dicit, quum vrgeret anxietas, prolixius & vehementius id fecisse, acsi fuisset continuus precandi tenor. Verùm scimus Euangelistas interdum omissis circunstantiis summam tantùm perstringere. Quòd ergo tandem in fine dicit venisse Christum ad discipulos, est hysteron proteron: sicut & in altero membro, vbi prius Angelum è cælo apparuisse narrat quàm de angore Christi loquatur. Sed inuersus ordo nihil habet absurdi: quia vt sciremus non frustrà missum illi fuisse Angelum, necessitas deinde exprimitur. Ita narratio posterior, est velut causæ redditio. Quanquam autem nonnisi à solo Dei Spiritu fortitudo suggeritur, id non obstat quominus Angelis suis ministris Deus vtatur. Atque hinc colligere licet quàm ingentes pertulerit cruciatus Filius Dei, quod oculari conspectu Dei auxilium ei proponi oportuit.

43 *Reperit iterum dorm.*) Hæc somnolentia neque ex crapula, neque ex crasso stupore, neque ex fluxa carnis hilaritate fuit, sed potius ex immodico mœrore, quemadmodum docet Lucas. Vnde melius perspicimus quàm procliuis ad torporem sit caro nostra, cui obliuionem Dei pericula ipsa inducunt. Ita vndique apta Satanæ occasio & prompta est ad tendendas nobis insidias. Nam si nihil aduersi metuimus, ebrio sopore nos perfundit: timore verò & mœstitia, quibus ad precandum stimulari nos decebat, sensus nostros obruit, ne ad Deum assurgant. ita modis omnibus effluunt homines, & à Deo alienantur, donec ipsos colligat. Notanda enim circunstantia est, quòd tam acriter obiurgati discipuli, eodem ferè momento ad somnum recidunt. Neque hoc de tota cohorte dicitur, sed de tribus quos sibi præcipuos comites Christus delegerat. quid ergo fiet gregariis, quum hoc in flore acciderit? Porro iteratio eiusdem sermonis non fuit battologia (quam supra damnauit Christus in hypocritis, qui futili garritu se im-

petraturos ſperant quod nunquam ſinceré & ex animo petunt) ſed docuit Chriſtus ſuo exemplo, non decere nos animis frangi, nec fatigari precando, ſi non ſtatim fiamus votorum compotes. Hæc igitur eſt non ſuperuacua ſermonis repetitio, ſi tentatio repulſæ non extinguat precandi ardorem: quin tertiò & quartò petamus quod viſus fuerit Deus negaſſe.

MATTH. XXVI.

45 *Tunc venit ad diſcipulos ſuos, & dicit illis, Dormite iam, & requieſcite: ecce appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.*

46 *Surgite, eamus: ecce appropinquat qui me tradit.*

47 *Adhuc eo loquente, ecce, Iudas vnus ex duodecim venit, & cum eo turba multa cum gladijs & fuſtibus, à Sacerdotibus & Senioribus populi.*

48 *Qui verò prodebat eũ, dederat illis ſignum, dicens, Quemcunque oſculatus fuero, ipſe eſt, tenete eum.*

49 *Et confeſtim accedẽs ad Ieſum dixit, Aue Rabbi. Et oſculatus eſt eum.*

50 *Dixítque illi Ieſus, Amice, ad quid ades? Tunc accedentes iniecerunt manus in Ieſum, & ceperunt eum.*

MARC. XIIII.

41 *Et venit tertiò, dicítque illis, Dormite poſthac, & requieſcite. ſufficit, venit hora. ecce traditur Filius hominis in manus peccatorum.*

42 *Surgite, eamus: ecce appropinquat qui me prodit.*

43 *Et continuò adhuc eo loquente, accedit Iudas qui vnus erat è duodecim, & cum eo turba multa cum gladijs & fuſtibus, à ſummis Sacerdotibus, & Scribis, & ſenioribus.*

44 *Dederat autem qui prodebat eum ipſis interſignium, dicens, Quemcunque oſculatus fuero, is eſt: comprehendite eum, & abducite cautè.*

45 *Et veniens, confeſtim accedit ad illum, ac dicit, Rabbi, Rabbi. Et oſculatus eſt eum.*

46 *Illi verò iniecerunt in eũ manus ſuas, & ceperunt eum.*

LVC. XXII.

47 *Adhuc autem eo loquẽte, ecce turba, & qui vocabatur Iudas, vnus è duodecim, antecedebat eos: & appropinquauit Ieſu, vt oſcularetur eum.*

48 *Ieſus autem dixit illi, Iuda, oſculo Filium hominis prodis?*

45 *Dormite iam, & requieſcite.)* Satis conuenit ironicè hîc Chriſtum loqui: ſed tenendum ſimul eſt quorſum ſpectet ironia. Quia enim Chriſtus diſcipulos monendo nihil profecerat, non modò eorum ſocordiam obliquè perſtringit, ſed denuntiat, quanuis ſegnes eſſe velint, non fore illis amplius integrum. Senſus eſt igitur, Quia hactenus apud vos verba perdidi, iam vos hortari deſinam: ſed vtcunque vobis per me dormire liceat, hoc tamen vobis hoſtes non permittent, ſed inuitos cogent ad vigilandum. ideo apud Marcum additur, *Sufficit:* acſi dixiſſet non eſſe iam dormiendi tempus. Atque hoc modo plerunque Dominus hominum ſegnitiem caſtigat, vt qui ad verba ſurdi fuerunt, malis tandem coacti euigilent. Quare diſcamus Domini verbis maturè attẽdere, ne quod ipſe ſponte à nobis elicere vult, ſerò extorqueat neceſſitas.

46 *Surgite, eamus.)* His verbis declarat, ex quo precatus fuit, nouis armis ſe eſſe inſtructum. Prius quidem ſatis voluntarius ad mortem fuerat, ſed in ipſo articulo cum carnis infirmitate durum illi certamen fuit, vt libenter ſe à morte ſubduceret, ſi modò licitum fuiſſet cum bona Patris venia. Precibus ergo & lacrymis nouam è cælo virtutem obtinuit: non quòd vnquã vacillarit inopia virtutis: ſed quia ſub carnis infirmitate, quam ſponte ſuſceperat, anxiè & cum moleſto difficilíque conatu laborare voluit, vt in ſua perſona victoriam nobis acquireret. Nunc verò ſedata trepidatione, & timore ſubacto, rurſus vt voluntarium ſacrificium offerat Patri, non modò non fugitat, ſed vltro ad mortem occurrit.

47 *Adhuc eo loquente.)* Sedulò exprimunt Euangeliſtæ præuiſum fuiſſe à Domino quicquid accidit. vnde certò colligi potuit non externa violentia ipſum ad mortem trahi, niſi quatenus impii arcanum Dei conſilium exequebantur. Quanquam ergo lugubre & plenum terroris ſpectaculum diſcipulis obiectum fuit: ſimul tamen oblatum eſt fiduciæ argumentum quo ſe erigerent, quum nihil fortuitũ agi res ipſa oſtenderet, ac Chriſti prædictio eos dirigeret ad ſpeculandam Deitatis eius gloriam. Quòd autem à Sacerdotibus miſſa fuit armata turba, quòd etiam tribunum & cohortem precariò ſumpſerunt à Pilato, hinc apparet mala conſcientia perculſos fuiſſe ac vexatos, vt omnia trepidè agerent. Quorſum enim ad Chriſtum capiendum tantis copiis opus fuit, quem ſciebant nullo armorum præſidio munitum eſſe? Hinc ergo tam ſolicitus apparatus, quòd diuina Chriſti virtus, quam multis documentis coacti fuerant ſentire, intus ipſos torquebat. ſed ex altera parte prodigioſus emergit eorum furor, quòd armorum potentia freti, aduerſum Deum inſurgere non dubitant.

48 *Qui verò prodebat eum.)* Non dubito quin vel reuerentia Domini vel ſceleris ſui pudore cohibitus fuerit Iudas vt palàm non auderet ſe vnum ex hoſtibus profiteri: imò quòd apud Marcum milites admonet *Vt eum cautè deducant,* ideo factũ eſſe coniicio, quia memoria tenebat quàm multis do-

cumentis

cumentis probasset alias Christus Diuinam suam virtutem. Sed mira interim dementia fuit, vel se occultare friuola simulatione, quum in Filii Dei conspectum prodiret, vel immensæ eius potentiæ opponere hominum industriam.

49 *Aue Rabbi.)* Non dubito quin Iudas quasi trepidus Magistri periculo, misericordiæ affectum his verbis simulauerit: ideo apud Marcum exprimitur pathetica repetitio, *Rabbi Rabbi.* Quanquam enim eum vrgebat Christi maiestas, sic tamen diabolus fascinauerat eius mẽtem, vt perfidiam suam osculo & verborum blanditiis probè celatam confideret. Hæc igitur salutatio vel acclamatio, compassionis fuit prætextus. Idem & de osculo sentio. etsi enim mos satis tritus Iudæis fuit amicos osculo excipere: quia tamen paulo antè à Christo discesserat Iudas, videtur nunc quasi periculo repentè expauefactus, extremum osculum Magistro porrigere. Ita specie pietatis reliquos superat, dum videtur ægerrimè à Magistro suo auelli: interim quàm nihil suis fallaciis proficiat, apparet ex Christi responso.

50 *Amice, ad quid ades?*) Expressius apud Lucam, *Iuda, osculo Filium hominis prodis.* nisi quòd plus vehementiæ habet hæc exprobratio, quòd Magistri beneuolentia & summo honore sibi delato ad extremam perfidiam impiè abutitur. Neque enim ironica est compellatio, dum Christus amicum vocat: sed ingratitudinem illi obiicit, quòd ex intimo & contubernali amico factus sit proditor, quemadmodum in Psalmo prædictum fuerat, Si hoc fecisset extraneus, tolerandum fuisset: nunc autem *Psal 41.10*
familiaris & domesticus, cum quo suauiter vescebar, qui me comitabatur in Templum Domini, sustulit contra me insidias. Hic verò clarè videmus quod paulo antè admonui, quocunque artificio se tegant hypocritæ, & quoscunque fucos obtendant, vbi in conspectum Domini ventum est, eorum scelera proferri in medium: imò hoc illis cedere in grauius iudicium, quòd in Christi gremium recepti, perfidè in ipsum insurgunt. nam Amici nomen (vt diximus) acrem in se aculeum continet. Cæterùm huic malo quod semel Christus in sua persona sustinuit, sciamus Ecclesiam semper fore obnoxiam, vt proditores in sinu suo foueat, Ideo & paulo antè dictum fuit, Proditor accessit, qui vnus erat è duodecim. Ne talibus exemplis vltra modum turbemur: quia vtroque modo probare vult Dominus fidem nostram, dum extrà per hostes apertos Satan nos & Ecclesiam oppugnat, intus verò per hypocritas clandestinam perniciem molitur. Simul tamen docemur sinceritatem cum Deo colere quicunque sumus ex eius discipulis. Nam & defectiones quas quotidie cernimus, ad timorem nos & veræ pietatis studium solicitant, vt dicit Paulus, Discedat ab iniquitate quisquis inuocat nomen Domini. Iubemur omnes osculari Dei Filium. videndum igitur ne hoc quisquam proditoriè faciat: alioqui magno constabit in tantum honorem fuisse euectos.

MATTH. XXVI.

51 *Et ecce, vnus ex iis qui erant cum* Iesu, *extendẽs manum exeruit gladium suum: & percutiens seruũ summi Sacerdotis, amputauit auriculam eius.*

52 T*unc ait illi* Iesus, *Conuerte gladium in locum suum. omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.*

53 *An putas quòd non possum nunc rogare Patrem meũ, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones Angelorum?*

54 *Quomodo ergo implebuntur Scripturæ, quòd sic oportet fieri?*

55 *In illa hora dixit* Iesus *turbis, Tanquam ad latronem exiistis cum gladiis & fustibus ad comprehendendum me: quotidie apud vos sedebam, docens in* T*emplo, & non me cepistis.*

56 *Hoc autem totum factum est vt complerẽtur Scri-*

MARC. XIIII.

47 *Vnus autem quidam astantium educto gladio percussit seruum summi Pontificis, & amputauit eius auriculam.*

48 *Et respondẽs* Iesus *dixit illis, Tanquam ad latronẽ exiistis cum gladiis & fustibus ad comprehendendum me?*

49 *Quotidie eram apud vos in Templo docẽs, & non comprehendistis me. Sed* hoc factum est *vt implerentur Scripturæ.*

50 *Et eo relicto fugerunt omnes.*

51 *Vnus autem adolescentulus sequebatur eum circumamictus sindone super nudum: & comprehenderunt eum adolescentes.*

LVC. XXII.

49 *Videntes autem ii qui circa ipsum erant quod futurum erat dixerunt ei, Domine, percutiemúsne gladio?*

50 Et *percussit vnus ex illis seruum summi Pontificis, & amputauit auriculam eius dextram.*

51 *Respondens autem Iesus dixit, Sinite hucusque. Et quum tetigisset auriculam eius sanauit eum.*

52 *Dixit autem Iesus ad eos qui venerant ad se, principes Sacerdotum, ac Magistratus Templi, & seniores, quasi ad latronem exiistis cũ gladiis & fustibus?*

53 *Quum fuerim quotidie vobiscum in* T*emplo, non extendistis manus in me. sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.*

pturæ Prophetarũ. Tunc *discipuli omnes relicto eo fugerunt.*	52 *Ille verò relicta sindone, nudus effugit ab illis.*

51 *Et ecce, vnus.*) Lucas dicit in hoc conspirasse omnes discipulos vt pro magistro certarent. Vnde rursus apparet quanto magis simus ad pugnas animosi ac prompti, quàm ad tolerantiam crucis. Quare prudenter semper expendere conuenit quid mandet Dominus, & quid à singulis nostrûm requirat, ne zeli nostri feruor sine ratione & modo ebulliat. Quòd autem discipuli Christum dicuntur rogasse, non eo animo fecerunt vt parerent eius imperio: sed his verbis testati sunt se ad vim hostium arcendam accinctos esse ac paratos. Nec verò expectauit Petrus dum sibi daretur percutiendi mandatum ac facultas, sed temere ad vim illicitam prosilit. Videtur quidem primo intuitu hæc strenuitas laude digna esse, quòd discipuli suæ infirmitatis obliti, quanuis sint ad resistendum impares, corpora tamen sua pro magistro opponere, & ad certam mortem obiicere non dubitant. perire enim cum Domino malunt, quàm se viuis ac videntibus ipsum opprimi. Sed quia præpostere plus tentant quàm ferat Dei vocatio vel permittat, iure damnatur eorum temeritas. Quare discamus, vt Domino obsequia nostra placeant, ab eius nutu pendere, ne quisquam digitū moueat nisi quatenus ab illo iussus fuerit. Ac ideo præsertim huic modestiæ sedulò addictos esse conuenit, quia recti & compositi zeli loco tumultuosa vt plurimum in nobis regnat inæqualitas. Nomen Petri hoc quidem loco subticent Euangelistæ: sed Ioannes testatur, & ex contextu paulo post patebit fuisse Petrum, qui tacito nomine hîc notatur. Colligere tamen ex Luca promptum est, alios quoque eiusdem intemperantiæ fuisse socios. neque enim vnum duntaxat alloquitur, sed communiter omnibus dicit, *Sinite hucusque.*

52 *Conuerte gladium.*) His verbis confirmat Christus Legis præceptum, quo priuatis hominibus interdicitur vsus gladii. Ac præsertim notanda est pœnæ sanctio quæ mox additur. neque enim statuta hominum arbitrio fuit pœna qua proprium sanguinem vindicent: sed Deus ipse nos seuerè à cædibus prohibendo, testatus est quàm sibi charum sit humanum genus. Primum ergo se vi & manu defendi nō vult, quia Deus percutere in Lege vetuerit. Atque hæc generalis ratio est: mox verò ad specialē descendit. Cæterum hîc mouetur quæstio, an nunquam liceat vi iniustam vim repellere. nam quum Petro negotium esset aduersus impios & sceleftos latrones, damnatur tamen quòd gladium arripuerit. Si in hoc facto moderatæ defensionis exceptio non valuit, videtur Christus omnium manus ligare. Quanquam autem in quintum caput fusius tractata à nobis fuit hæc quæstio, nunc tamen paucis verbis iudiciū meum repetam. Primo inter ciuile & conscientiæ forum distinguere conuenit. nam siquis latroni resistat, quia aduersus communem generis humani hostem leges eum armāt, publicæ pœnæ non erit obnoxius. Ita quoties iniustæ violentiæ opponitur defensio, cessat pœna quā exequendam terrenis iudicibus mandauit Deus. Cæterùm non simplex causæ bonitas à reatu conscientiam absoluit, nisi accedat purus affectus. Ergo vt quis rite ac licitè se defendat, necesse est prius ipsum exuere & iracundiæ feruorem, & odium, & cupiditatem vindictæ, & omnes incompositos animi impetus, vt defensio nihil habeat in se turbulentum. Hoc quia rarum est, imò vix vnquam contingit, meritò Christus ad generalem regulam suos reuocat, vt à gladio prorsus abstineant. Porrò stultè hoc testimonio abusi sunt fanatici homines vt gladium iudicibus excuterent. Nefas esse contendunt gladio percutere. Id verum quidem esse fateor: quia nemini licet gladium suo arbitrio sumere, vt sit author cædis: sed nego magistratus (qui ministri Dei sunt, & per quos iudicia sua exercet) in communi ordine censeri. Adde quòd his Christi verbis disertè illis hæc ipsa asseritur potestas. nam quum pronuntiet tollendos è medio esse homicidas, sequitur gladium in manus tradi iudicibus, vt iniustas neces vindicent. Continget quidem interdum sanguinarios homines aliis modis puniri. hæc tamen ordinaria est ratio, qua Dominus crudelem improborum ferociam compesci voluit ne impunè grassetur. Iam quòd huc impudentiæ prorumpere ausi sunt Canonistæ quidam, vt docerent non ablatum fuisse Petro gladium, sed mandatum esse vt reconditum teneret donec exerendi veniret opportunitas, hinc perspicimus quàm crassè & proteruè Dei verbo illuserint canes illi.

53 *An putas quod non possim.*) Sequitur nunc specialis illa ratio, cuius paulo antè memini. admonet enim Christus, longè melius defensionis genus & magis legitimum sibi ad manum fore, nisi quia parendum est decreto Patris. Hæc enim summa est, quum æterno Dei consilio destinatus sit in sacrificium, idque Scripturæ oraculis testatum sit, non esse contrà pugnandum. Ita Petri temeritas alia circunstantia damnatur, quòd conetur non tantum cæleste decretū labefactare, sed viā quoque obstruere humani generis redemptioni. Non solùm illicitè gladium extulit Petrus, sed stulti & amentes fuerūt discipuli, quòd pauci & imbelles contra militum cohortem & maximam turbam aliquid agere tentarunt. Ergo Dominus, vt eorum stultitiam euidentius coarguat, hanc comparationem ponit, Si quærendum sit tuendæ vitæ præsidium, sibi præsto fore non vndecim Angelos, sed copiosum & inuictum exercitum. quum ergo Angelos ad opem sibi ferendam non accersat, multo minus inconsideratum modum expetere, à quo nulla speranda sit vtilitas. Nihilo enim magis profuit tumultuari discipulos quàm si paucæ ranæ strepitum mouerent. Frustra autem hîc laborant quidam interpretes, quomodo Angelos impetrare Christus à Patre potuerit, ex cuius decreto mors illi obeunda erat. nam hæc inter se pugnant, quòd Filium suum morti exposuerit nudum & inermem: (quia sic necesse erat, & semel statutum) & tamen ad mittendas ei suppetias precibus flecti potuerit. Sed enim conditionalis est Christi sermo, sibi longè potiorem esse modum tuendæ vitæ, nisi obstaret Patris voluntas. Sic tollitur omnis repugnantia, quoniam ideo à rogando, Patre abstinuit Christus quòd de contrario eius decreto certus foret. Hinc tamen elicitur vtilis doctrina, iniuriam facere Deo qui ad illicita media confugiunt necessitatis prætextu. Siquis legitimis opibus & adiumentis destituitur, ad praua consilia & vitiosos conatus præceps rapitur: nempe quia pauci ad arcanam Dei tutelam attendunt, quæ sola ad præstandam nobis quietem sufficere debebat. Imminet nobis periculum: quia exitus secundum carnem non apparet, hoc vel illud excogitamus, quasi nulli sint in cœlo Angeli, quos toties Scriptura positos salutis nostræ causa custodes esse dicit. Heb.1.d.14.

Itaque nos eorum auxilio priuamus. nam quoscunque sua inquietudo & nimia anxietas præcipitat vt manus ad vetita malorum remedia extendant, certum est eos Dei prouidentiæ renuntiare.

54 *Quomodo ergo implebuntur Scripturæ?*) Hoc verbo intelligit Christus nihil sibi tentandum esse effugiendæ mortis causa, ad quam sciebat à Patre se vocari. Non egebat quidem ipse Scripturis, ex quibus disceret sibi Diuinitus iniunctũ esse tunc mori: sed quia non tenent mortales quid apud se Deus statuerit donec verbo patefiat, Christus discipulos respiciens, quod voluntatis suæ testimonium reddidit Deus, meritò in medium producit. Scimus quicquid malorum nobis accidit, à Deo ipso infligi: sed quia de euentu sumus dubii, remedia quæ permittit quærendo, non insurgimus contra eius imperium: sed vbi comperta est eius voluntas, nihil aliud restat quàm quiescere. Quanquam autem Christus hîc tantum docet, patienter ferendam sibi esse mortem, quia Scripturis testatum sit oportere sic fieri: huius tamen doctrinæ vsus latius patet, nempe Scripturam idoneum esse domandæ carnis contumaciæ frænu. quia in hunc finem nobis ostendit Deus quid sibi placeat, vt nos contineat in voluntatis suæ obsequio. Ideo Paulus has Scripturæ proprias attribuit partes vt nos ad patientiam erudiat, & in rebus aduersis suppeditet quantum opus est consolationis. Breuius apud Lucam discipulos castigat Christus, *Sinite hucusque:* sed tamen asperè in eorum audaciam inuehitur, quia ad damnabile facinus progressi sint. quanquam simul spem veniæ facit, si prauo feruore sedato vltrà non prosiliant.

51 Luc. *Quum tetigisset auriculam eius.*) Stulto suo zelo Petrus grauem infamiam magistro suo eiúsque doctrinæ inusserat. Nec verò dubium est quin hoc artificio Satan tentauerit æterno probro Euangelium grauare, quasi Christus ad res nouandas sicariis ac tumultuosis comitibus vsus esset. Hanc igitur causam fuisse existimo cur vulnus ab eo inflictum Christus sanauerit. Cæterum horribilis ac prodigiosus stupor tenuit hostes, quos nihil mouit tanti miraculi conspectus. Minus tamen mirum est in aliena persona Christi virtutem non esse intuitos, quum voce eius prostrati furere non destiterint. Hic est spiritus vertiginis, quo reprobos dementat Satan vbi in cæcitatem à Domino proiecti sunt. In ipso præsertim seruo qui sanatus fuit, notabile extat ingratitudinis exemplum. siquidem nec Diuina Christi virtute subactus fuit vt à sua duritie resipisceret, nec beneficio victus, vt ex hoste discipulus fieret. Stultè enim commenti sunt Monachi, animo quoque fuisse sanatum, ne mutilum esset Christi opus. quasi verò non se quotidie Dei bonitas ad indignos effundat.

55 Matth. *Tanquam ad latronem.*) His verbis expostulat Christus cum hostibus suis, qui ad conflandam ei inuidiam magnis copiis instructi venerant. nam hic sensus est, Quid opus fuit contra me tanto armorum apparatu, acsi latro quispiam superandus foret? Atqui ego semper inermis ac placidus inter vos vixi: quum in Templo docerem, nullo militum impetu facile fuit me capere. Quanquam autem de malitia ipsorum conqueritur, quia violenter in se tanquam in hominem seditiosum irruerent: rursus tamen malam eorum conscientiam pungit, quòd duce proditore, nonnisi trepidè & cum multis diffidentiæ signis ad eum accederent.

56 *Hoc autem totum factum est.*) Paulo aliter reliqui duo. nam quod in sua persona recitat Matthæus, videtur Marcus Christo tribuere. Lucas etiam diuersis verbis vtitur, quòd *hæc sit ipsorum hora, & potestas tenebrarum.* Consilium tamen Spiritus sancti certum est, quicquid machinati fuerint impii, nihil omnino sine Dei nutu & prouidentia fuisse actum. nam (sicuti prius dictum fuit) nihil testatus est Deus per suos Prophetas nisi quod apud se definierat. Hîc ergo primùm docemur, quantumuis effræni libidine Satan exultet cum impiis omnibus, dominari tamen semper Dei manum, vt inuitos trahat quocunque voluerit. Docemur secundò, quanuis impii compleant quod Scripturis prædictum est, quia tamen ipsis Deus non vtitur tanquam legitimis ministris, sed arcano impulsu dirigit quò minimè vellent, non esse excusabiles: & quum Deus iustè ipsorum malitia vtatur, culpam in ipsis hærere. Notemus interea, hoc à Christo fuisse dictum vt scandalum tolleret, quod aliàs non parum turbasset infirmos, quũ tam contumeliosè ipsum vexari conspicerent. Quanquam non discipulis tantùm consulere, sed hostium quoque superbiam retundere voluit, ne quasi parta victoria triumphos agerent. Ideo apud Lucam dicit *esse eorum tempus:* quo significat illis ad breue tempus à Domino permitti hanc licentiam. *Potestas autem tenebrarum* pro diabolica accipitur: quod verbum rursus ad euertendam ipsorum gloriam non parum valuit. nam vtcunque se efferant, Christus tamen docet nihil esse quàm diaboli mancipia. Porrò dum confusè omnia miscentur, ac diabolus tenebras spargendo totum mundi ordinem videtur euertere, sciamus sursum in cælis lucere Dei prouidentiam, vt tandem quæ turbata sunt componat: ideóque fidei oculos ad illam serenitatem erigere discamus. Quòd dicuntur *fugisse omnes discipuli,* hinc iterum colligere licet quanto promptiores ad temere pugnandum fuerint quam ad sequendum magistrum.

51 Marc. *Vnus adolescentulus.*) Vnde factum sit vt quidam somniauerint hunc fuisse Ioannẽ, nescio, nec magnopere curandum est: hoc magis ad rem pertinet, tenere quorsum hanc historiam Marcus retulerit. Ego verò hunc illi propositum fuisse finem arbitror, vt sciremus, tumultuosè, absque pudore & modestia (vt in rebus perditis fieri solet) grassatos fuisse impios, quòd iuuenem hominem sibi incognitum & nullius criminis suspectum comprehenderint, vt vix eorum manus nudus effugerit. Probabile enim est adolescentem, cuius fit mentio, quum studiosus esset Christi, nocturno tumultu audito, absque vestibus linteo duntaxat opertum venisse, vel quo insidias detegeret, vel saltem ne deesset pietatis officio. Certè quod nuper dixi perspicitur, immani violentia grassatos fuisse impios, quando ne misero quidem adolescenti, qui seminudus è lecto ad strepitum accurrerat, pepercerint,

MATTH. XXVI.	MARC. XIIII.	LVC. XXII.
57 *At illi coprehensum Iesum duxerunt ad Caiapham*	53 *Et adduxerũt Iesum ad summum Sacerdotẽ: & cõueniunt cum eo*	54 *Comprehẽsum au-*

principem Sacerdotũ, vbi Scribæ & seniores conuenerant.

58 *Petrus autem sequebatur eum procul vsque ad atrium summi Pōtificis: & ingressus intrò, sedebat cum ministris, vt videret finem.*

59 *Principes autem Sacerdotum & Seniores & totũ Concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, vt eum morti traderent:*

60 *Et non inueniebant: etiam quum multi falsi testes accessissent, non inueniebant. Nouissimè autem venerunt duo falsi testes,*

61 *Qui dixerunt, Hic dixit, Possum destruere templum Dei, & triduo ædificare illud.*

omnes principes Sacerdotum, & Seniores & Scribæ.

54 *Et Petrus eminus sequebatur eum vsque in atrium summi Pontificis: & erat sedens vnà cum ministris, & calefiebat ad lumen.*

55 *Principes autem Sacerdotum & totum Concilium quærebant testimoniũ aduersus Iesum, vt eum morti traderent: nec inueniebant.*

56 *Multi enim falsum testimonium dixerant contra eum, & non congruebant eorum testimonia.*

57 *Et quidam surgẽtes falsum testimonium tulerunt contra eum, dicendo,*

58 *Nos audiuimus eum dicentem, Ego diruam templum hoc quod manibus factum est, & tribus diebus ædificabo aliud non manufactum*

59 *Et ne sic quidem cōgruebat eorum testimonium.*

tem eum duxerunt, & induxerunt in domum summi Pontificis. Petrus verò sequebatur eminus.

Aliam narrationis seriem tenet Lucas quàm Matthæus & Marcus. Verùm quod inter ipsos diuersum est, mox suo loco conciliare studebimus. Interim quæ notatu digna sunt in verbis Matthæi & Marci, breuiter perstringere conuenit. In primis, vt tollatur crucis scandalum, spectanda est vtilitas quam nobis peperit Christi exinanitio. sic enim fiet vt incomparabilis Dei bonitas & gratiæ efficacia quicquid deforme ac probrosum illic erit, suo fulgore aboleat. Filium Dei capi, vinciri & constringi secundum carnem turpe fuit: at verò dum reputamus nos eius vinculis solutos esse à tyrannide diaboli, & reatu qui nos coram Deo tenebat implicitos, non solùm tollitur offendiculum ad quod impingere posset fides nostra, sed in eius locum succedit immensæ Dei gratiæ admiratio, cui tanti fuit nostra liberatio vt Filium vnigenitum impiis vinciendum tradiderit. Hoc quoque nobis erit singularis Christi erga nos amoris pignus, quòd sibi ipse non pepercit, sed sponte carni suæ laqueos induit vt animas nostras à vinculis multo peioribus eximeret.

57 *Duxerunt ad Caiapham.)* Quanquam Iudæis adempta erat maior quam vocant iurisdictio, manebant tamen quædam reliquiæ eius iudicii quod Lex summo Sacerdoti defert, itaque cum mero imperio non erepta erat modica coertio. Hinc fit vt Christus ad summum Pontificem examinandus trahatur: non vt vltimum de ipso iudicium ad tribunal illud fiat, sed vt suo iudicio grauatum Sacerdotes deinde sistant coram Præside. Caiaphas Pontifex alio nomine vocatus fuit Iosephus, quem Iosephus historicus dicit à Valerio Grato Iudææ præside summo sacerdotio ornatum esse, quum honore amotus esset Simon Camithi filius. Solum autem cognomen ab Euangelistis ponitur, quia fortè vulgò tunc notius magísque celebre erat. Sacerdotes in domum Caiaphæ Matthæus conuenisse dicit, non quòd iam ante Christum adductum media nocte congregati fuerint: sed quia condictus erat locus, vt audito nuntio maturè sub diluculum accurrerent. Quanquam nuper vidimus quosdam ex ordine Sacerdotum ad Christum capiendum cum militibus noctu egressos esse. Sed alibi sæpius vidimus in seruando temporis ordine Euangelistas non adeo fuisse curiosos. Certè in præsenti loco nihil aliud illis fuit propositũ, quàm docere, impia totius Concilii factione oppressum fuisse Filium Dei. Et hîc horribile tremendúmq; spectaculum nobis ante oculos statuitur. non enim alibi tunc vel Dei templum, vel legitimus cultus, vel Ecclesiæ facies, quàm Hierosolymæ: summus Pontifex vnici inter Deum & homines Mediatoris typus erat: qui aderant illi in concilio, totam Dei Ecclesiam repræsentabant: illi tamen omnes ad vnicam spem salutis extinguendam simul conspirant. Sed quia Dauidis vaticinio proditum erat, Lapidem ab architectis reiectum, nihilominus in caput anguli fore: item ab Iesaia prædictum fuerat, Deum exercituum toti populo Israel fore in lapidem offendiculi, ad quem impingerent: ritè à Domino prouisum fuit ne talis hominum impietas fideles animas turbaret.

Deut. 17.b.8 — *Ioseph. hist. lib. 18* — *Psal. 117.d.22* — *Iesa. 8.c.14*

59 *Quærebant falsum testimonium.)* His verbis Euangelistæ notant nihil Sacerdotibus minus fuisse in animo quàm de causa inquirere, vt re bene comperta, quid rectũ esset decernerent. iã enim hoc illis prius fixum erat, Christum perdere: nunc tantùm eius opprimendi ratio ab ipsis quæritur. Fieri autem non potest vt æquitati restet aliquis locus vbi causæ cognitio non præcedit. In falsis testibus quærendis perfida eorum crudelitas se prodit. Quòd autem spe sua deiecti ne sic quidem desistunt, in eo melius conspicitur cæca eorum obstinatio. Ergo in illa furoris caligine refulsit tamen Filii Dei innocentia, vt diaboli ipsi insontem perire cognoscerent. Notandum præterea est, *Falsos testes* vocari non qui mendacium de nihilo conflatum proferunt, sed qui calumniosè peruertunt rectè dicta, & ad crimen detorquent,

detorquent, quale etiam exemplum hîc disertè refertur de templi ruina & noua instauratione. Dixerat quidem Christus, vbi dirutum esset templum corporis sui, se triduo excitaturum illud: nunc falsi testes non excogitant nouum commentum, sed deprauant eius verba, acsi quasdam præstigias in templo ædificando iactasset. Quia autem leuis & nihili erat calumnia, hinc colligere promptum est quantopere sua rabie excæcati fuerint Sacerdotes & Scribæ, qui sine colore Christum tamen ad mortem postulant.

MATTH. XXVI.

62 Et surgens summus Sacerdos ait illi, Nihil respondes? quid isti contra te testificantur?

63 Iesus autem tacebat. Et respondens summus Sacerdos ait illi, Adiuro te per Deum viuentem vt dicas nobis an tu sis Christus Filius Dei.

64 Dicit illi Iesus, Tu dixisti, veruntamen dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis, & venientem in nubibus cæli.

65 Tunc summus Sacerdos discidit vestimenta sua, dicens, Blasphemauit: quid insuper egemus testibus? ecce nunc audistis eius blasphemiam.

66 Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt, Reus est mortis.

67 Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt: alij autem palmas in faciem eius incusserunt,

68 Dicentes, Vaticinare nobis, Christe, quis est qui te percussit?

MARC. XIIII.

60 Et surgens summus Sacerdos in mediū, interrogauit Iesum, dicens, Non respōdes quicquam? quid isti aduersum te testificantur?

61 At ille tacebat, neque quicquam respondebat. Rursum summus Sacerdos interrogauit, & dicit illi, Tu es Christus filius Benedicti?

62 Iesus autem dixit, Ego sum: & videbitis Filium hominis sedētem à dextris virtutis, & veniētem in nubibus cæli.

63 Summus autem Sacerdos discissis vestibus suis dixit, Quid adhuc opus habemus testibus?

64 Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Illi verò omnes condemnauerunt eū esse reum mortis.

65 Et cœperūt quidam conspuere in eum, & obuelare faciem eius, & colaphis eum cædere, & dicere illi: Diuina. Et ministri colaphis eum cædebant.

LVC. XXII.

63 Et viri qui tenebant Iesum, illudebant ei cædentes.

64 Et quum eum vndique velassent, percutiebant faciem eius. Et interrogabant eum, dicētes, Vaticinare, quis est ille qui te percussit?

65 Et alia multa conuitiantes dicebant in eum.

66 Atque vt illuxit, cōuenerunt Seniores plebis, & principes Sacerdotum, & Scribæ, & duxerunt illum in concilium suum,

67 Dicentes, Num tu es Christus? dic nobis. Et ait illis, Si vobis dixero, non credetis:

68 Quòd si etiam interrogauero, non respondebitis mihi, neque dimittetis.

69 Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens à dextris virtutis Dei.

70 Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Qui ait, Vos dicitis me esse.

71 At illi dixerūt, Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audiuimus ex ore eius.

62 *Et surgens.)* Christum tacuisse certum est quum falsi testes eum premerent, non modò quia refutatione indigni erant, sed quia iam absolui non quærebat, sciens horam suam venisse. Caiaphas tamen eius silentio insultat, quasi victus obmutesceret, sicuti solent qui sibi malè conscii sunt. Summa autem improbitas est, quòd Christum insimulat non carere culpa quia eum testes oppugnent. Tantundem enim valet interrogatio hæc, *Quid isti testantur contra te?* acsi dixisset, Quî fit vt tibi aduersentur isti homines, nisi quia cogit eos religio? neque enim sine causa tibi infensi essent. Quasi verò nesciret fraude subornatos esse. sed ita excusso pudore trociunt impii, dum potentia & viribus sunt superiores. Rursum verò tacuit Christus, non solùm quia friuola erat obiectio, sed quia sacrificio deuotus omnem priuatæ defensionis curam abiecerat.

63 *Adiuro te per Deum viuentem.)* Hoc vnum crimen putauit ad damnandum Christū sufficere Pontifex si se Christum professus esset. atqui quū se iactarent omnes à Christo redemptioné sperare, quçrendum priùs fuerat itáne esset. Nullum fore Christū, per cuius manū liberandus esset populus, negare non fuissent ausi. Prodit Iesus in medium cum Christi elogio: cur ad ré ipsam non attendunt? cur non signa examinant vnde rectum iudicium fieri poterat? Sed quia semel statutum illis erat Christum perdere, contenti sunt hoc sacrilegii prætextu, quòd Deitatis gloriam præ se tulerit. Et tamé iureiurando adhibito perinde rem examinat Caiaphas, acsi ea probè comperta paratus esset cedere. interim totam eius

mentem occupant peruersum Christi odium & contemptus: sic deinde eam excæcant superbia & ambitio, vt pro confesso sumat, simulac de facto cõstiterit, omissa iuris inquisitione, in manu esse iustam damnationis causam. Porro ex Caiaphæ verbis colligere licet, celebrem tunc inter Iudæos fuisse Messiæ titulum, vt Dei Filium vocarent. neque enim aliunde quàm ex communi more sumpta fuit hæc interrogandi forma. Et sanè non minus ex Scripturæ oraculis Dei Filium esse tenebant quàm Dauidis. Ac videtur Caiaphas vel territandi Christi causa, vel augendæ inuidiæ, hoc epitheto vsus esse. acsi dixisset, Vide quò progrediaris: neque enim te Christum dicere potes quin simul arroges nomen Filii Dei, quo eum insignit Scriptura. Eodem spectat quod apud Marcum pro Deo habetur *Benedictus*. Illa enim reuerentiæ simulatio magis Christum grauabat quàm si sanctum Dei nomen profanasset.

64 *Tu dixisti.)* Apud Lucam inseritur alia responsio, qua perstringit Christus Sacerdotum malitiam, quòd scilicet non cognoscendi studio inquirant. *Non credetis*, inquit, *si dixero*, quibus verbis significat, etiamsi centies probauerit se esse Christum, hoc tamen absque profectu fore apud obstinatos. Non enim audierant solum, sed oculis conspexerant miracula, quæ tacente Christo cælestem ac diuinam eius potentiam assererent, adeóque clamarent Redemptorem esse olim promissum. Deinde subiicitur confessio, quæ tametsi pluribus verbis refertur apud Matthæum, diuersum tamen sensum non continet. Se ergo Christum esse prædicat Iesus, non declinandæ mortis causa sed potius vt hostium rabiem in se inflãmet. Quia verò tunc sub sordido habitu contemptibilis erat, imò ferè exinanitus, se tandem suo tempore cum regia maiestate venturum edicit, vt iudicem exhorreant quem nunc salutis autorem agnoscere non sustinent. Sensus ergo est, ipsos magnopere falli si ex præsenti intuitu æstiment quisnam sit: quia humiliari & ferè in nihilum redigi oporteat antequam appareat regni sui insignibus & magnifico splendore ornatus. nam hac particula *Posthac* secundum suum aduentum à priore distinguit. Porrò hinc elici potest vtilis doctrina, quæ longius pateat. vnde enim tanta impiis securitas? vnde tanta rebellandi proteruia, nisi quia Iesus crucifixus non in magno apud eos pretio est? Ergo reuocandi sunt ad horribile iudicium, quod suo stupore non effugient. Quanquam autem instar fabulæ subsannant quod de futuro Christi aduentu dicitur, non tamen frustra iudex ipse eos ad tribunal suum citat, ac citari iubet Euangelii sui præconio, quo magis reddantur inexcusabiles. Præcipuum verò apud fideles vsum habet hæc denuntiatio, vt iam spei oculis Christum in cælo ad dextram Patris sedentem quærant, ac patienter expectent dum adueniat, simúlque statuant non frustra lasciuire impios contra absentem: quia sursum e cælo venientem aspicere cogentur quem nunc non modò despiciunt, sed etiam fastu suo conculcant. Metaphora in nomine *Dextera* satis nota esse debet, quia frequenter in Scripturis occurrit. Dicitur autem Christus sedere ad dexteram Patris, quia summus Rex constitutus (qui eius nomine mundum gubernet) quasi secundam ab eo honoris & imperii sedem obtinet. Sedet ergo Christus ad Patris dexteram, quia eius est vicarius: & ideo vocatur hæc dextera virtutis, quia nonnisi per manum Filii sui virtutem suam nunc Deus exerit, ac die vltimo iudicium proferet.

65 *Tunc summus Sacerdos.)* Hinc perspicimus quàm nihil profuerint apud impios istos miracula, quibus Diuinitatem suam testatus erat Christus. Sed nihil mirum est sub humili serui forma contemptum ab illis fuisse Dei Filium quos nulla tangebat salutis promissæ cura. Nisi enim prorsus exuissent omnem pietatis sensum, in statu deplorato solicitè ad redemptorem eos attendere decebat: nunc dum omissa inquisitione oblatum sibi respuunt, ánnon extinguunt, quantum in se est, omnes Dei promissiones? Ac primò quidem summus Sacerdos Christum pronuntiat blasphemum: deinde subscribunt alii. Ac vestium laceratio clarè ostendit quàm audacter ac improbè falsum zelum obtendant profani Dei contemptores. Hoc quidem summo Sacerdote dignum erat, quum Dei nomen probrosè violari audiret, non modò intus vri ac cruciari, sed detestationis signum palàm dare: sed examen repudians, præposterè sibi ipse blasphemiam confinxit. Interea tamen perfidus hypocrita, alienam personam sumendo, Dei seruis præscripsit quàm grauiter ferẽdæ sint blasphemiæ, suóque exemplo turpem eorum ignauiam damnauit quos nihilo magis commouet violata religio, quam si scurras de futilibus nugis iocari audirent.

67 *Tunc expuerunt in faciem.)* Vel inuersus est historiæ ordo apud Lucam, vel bis tantas contumelias pertulit Dominus. quod posterius mihi videtur probabile. Neque tamen dubito quin ministris creuerint animi, vt insolentius Christum conspuerent ac percuterent postquam viderunt Concilii præiudicio morti addictum. Cæterùm huc spectarunt omnia ludibria, nihil minus esse consentaneum quàm vt princeps esset Prophetarum qui ne à colaphis quidem ob velum interpositum sibi cauere posset. Atqui hanc petulantiam longè aliò conuertit Dei prouidentia: quia sputis & colaphis fœdata Christi facies imaginem illam in nobis restituit, quæ per peccatum corrupta, imò deleta erat.

MATTH. XXVI.	MARC. XIIII.	LVC. XXII.
69 *Petrus verò sedebat foris in atrio. Et accessit ad eũ vna ancilla, dicens, Et tu cum Iesu Galilæo eras.*	66 *Et quum esset Petrus in atrio inferius, venit vna ancillarum summi Pontificis:*	55 *Quum autem accendissent ignem in medio aulæ, atque vnà consedissent, sedit & Petrus inter illos.*
	67 *Quúmque vidisset Petrum se calefacientem, intuita illum, dicit, Et tu cum Iesu Nazareno fuisti.*	56 *Quem quum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen, defixis in illum oculis, dixit, Et hic cum illo erat.*
70 *At ille negauit coram omnibus, dicẽs, Nescio quid dicas.*		

71 *Quum*

71 *Quũ autem exisset in vestibulum, vidit eum altera, & ait his qui erant ibi, Hic etiam erat cum Iesu Nazareno.*
72 *Et iterum negauit cum iureiurando, Nõ noui hominem.*
73 *Post pusillum accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro, Verè & tu ex illis es: nam & loquela tua te manifestum facit.*
74 *Tunc cœpit execrari & iurare quòd non nosset hominem. Et continuò gallus cantauit.*
75 *Et recordatus est Petrus verbi Iesu, qui dixerat ei, Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras fleuit amarè.*

68 *At ille negauit, dicens, Non noui, neque scio quid dicas. Et exiuit foras in vestibulũ: & gallus cecinit.*
69 *Et ancilla quum vidisset eum, rursus cœpit dicere ijs qui astabant, Hic ex illis est.*
70 *At ille rursum negauit. Et paulo pòst, iterum qui astabant dixerũt Petro, Verè ex illis es: nam & Galilæus es, & loquela tua conuenit.*
71 *At ille cœpit execrari & iurare, Non noui hominẽ istũ dequo dicitis.*
72 *Et iterum gallus cecinit: recordatúsque est Petrus verbi quod dixerat illi Iesus, Priusquã gallus cecinerit bis, abnegabis me ter. cœpítque flere.*

57 *At ille abnegauit eũ, dicens, Mulier, non noui illum.*
58 *Et post pusillum alius videns eum, dixit, Et tu de illis es. Petrus verò ait, Homo, non sum.*
59 *Et interuallo interiecto ferè horæ vnius, alius quidam affirmabat, dicens, Verè & hic cum illo erat: nã & Galilæus est.*
60 *Et ait Petrus, Homo, nescio quid dicas. Et continuò adhuc illo loquente, cecinit gallus.*
61 *Et cõuersus Dominus intuitus est Petrum: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo dixerat ipsi, Priusquam gallus cecinerit, ter me negabis.*
62 *Et egressus foras Petrus fleuit amarè.*

Lapsus Petri qui hîc narratur, illustre infirmitatis nostræ speculum est. Rursum in eius pœnitentia memorabile bonitatis & misericordiæ Dei exemplum nobis proponitur. Itaque historia quæ de vno homine narratur, communem toti Ecclesiæ doctrinam (& quidem apprime vtilem) continet, tum quæ stantes ad solicitum timorem erudiat, tum quæ lapsos erigat veniæ fiducia. Ac primò quidem notandum est, inconsideratè fecisse Petrum quando in aulam vsque Pontificis ingressus est. Pietatis quidem officium fuit magistrum sequi: sed quia futuræ suæ defectionis admonitus fuerat, debuit potius in angulo aliquo latere, ne peccandi occasioni se offerret. Ita sæpe cõtingit fideles specie virtutis in tentationes se proiicere. Quare rogandus est Dominus vt nos contineat Spiritus sui fræno, ne modulo nostro egressi, statim pœnas demus. Rogandus etiam est, quoties aliquid suscipimus agendum, ne deficere nos sinat inter medios conatus, vel operis principia: sed robur ad finẽ vsque è cælo suppeditet. Non debet quidem infirmitatis nostræ sensus nobis ignauiæ causa esse quin pergamus quocũque nos Deus vocat: sed temeritatem nostram cohibere debet nequid supra vocationem nostram tentemus: deinde nos ad preces stimulare, Vt Deus, qui rectè incipere dedit, perseuerandi quoque gratiam addat.

69 *Accessit ad eum ancilla.*) Hîc videmus ad frangendum hominem non opus esse graui conflictu, nec multis copiis vel machinis, quisquis enim Dei manu non fuerit suffultus, ad leuem auram vel folii cadentis strepitum mox concidet. Petrus certè non minus animosus erat quàm quisquam nostrûm, & iam specimen excelsi animi (licet in audacia præpostera) non vulgare ediderat: non tamen expectat dum ad pontificis tribunal trahatur, vel dum hostes vi allata mortem intentent: sed mulierculæ voce territus, magistrum protinus abnegat. Atqui nuper ad mortem vsque inuictus miles sibi visus fuerat. Meminerimus ergo ad magnos impetus sustinendos adeò nobis pares nõ esse vires, vt in sola pugnæ vmbra deficiant. Cæterùm ita iustam nostræ perfidiæ mercedem soluit Deus dum nos exarmat, ac destituit omni virtute, vt de nihilo trepidemus, postquam abiecimus eius timorem. nam si in corde Petri viguisset solidus Dei timor, inuictum fuisset propugnaculum: nuc autem nudus & inermis longè adhuc à periculo expauescit.

70 *Negauit coram omnibus.*) Hæc circunstantia crimen exaggerat, quòd Petrus in abnegando magistro ne turbam quidem testium veritus est. Et consultò hoc exprimere voluit Spiritus, vt ipse hominum conspectus nos ad retinendam fidei confessionem animet. Nam si coram infirmis Christum abnegamus, quia nostro exemplo concussi labascunt, totidem perdimus animas quantum in nobis est: si verò coram impiis Dei contemptoribus & Euangelii aduersariis Christum fraudamus debito testimonio, omnium ludibrio exponimus sacrum eius nomen. Denique sicut fortis & libera confessio pios omnes ædificat, ac incredulos pudefacit: ita defectio publicam in Ecclesia fidei ruinam & sanæ doctrinæ probrum secum trahit. Ergo quo quisque magis eminet, sibi attentius caueat: quia à gradu suo excedere non potest quin magis noceat. Porrò forma abnegationis quæ hîc ponitur, satis ostendit nihil sua astutia proficere miseros sophistas, qui ambiguis & flexiloquis ambagibus effugiunt si quando ad reddendam fidei suæ rationem vocentur. Non abiurat disertè Petrus totam Euangelii doctrinam: tantùm negat se hominem nouisse. sed quia oblique sub Christi persona oblatæ redemptionis lucem sepelit, fœdæ & turpis perfidiæ damnatur. Audierat nuper ex ore Domini, sacrificium Deo

gratum esse fidei confessionem. minimè ergo excusabilis est negatio quæ Deum legitimo cultu & Christū suo honore frustratur. Teneamus ergo, simulac à simplici & ingenua Christi professione disceditur, ipsum frustrari legitimo testimonio.

71 *Vidit eum altera.)* Ex Marci verbis potius coniicitur eandem fuisse ancillam: certè aliam à priore fuisse non exprimit. In eo tamen nihil repugnantiæ est, quia probabile est sermonem ab vna profectum volitasse per omnium ora, vt prima illa multis & sæpius indicauerit, ac simul aliæ subierint ad confirmandum & latius spargendum eius indicium. imo Iohannes narrat, non ab ancilla, sed à turba hominum secundò rogatum fuisse Petrum. vnde apparet, vocem quæ ab ancilla manauerat, exceptam fuisse à viris astantibus, qui Petrum aggressi sunt. Aliud est inter Marcum & reliquos tres discrimen: quia ille duplicem galli cantum commemorat, alii vero dicunt tunc demum cecinisse gallum postquam ter Dominum abnegasset Petrus. Sed huius quoque nodi solutio non difficilis est, quia nihil contrarium aliorum historiæ refert Marcus: sed quod illi silentio prætereunt, explicatius tradit. Ego quidem non dubito, quum Christus Petro diceret, Priusquam gallus cantet, notatum fuisse ab eo gallicinium, quod multas vices in se repetitas continet. non enim semel tantùm canunt galli, sed sæpius iterant cantus suos: vnius tamen vigiliæ nonnisi vnum gallicinium dicitur. Ergo Matthæus, Lucas & Iohannes Petrum ter Dominum abnegasse dicunt ante finem gallicinii: Marcus circunstantiam vnam distinctius exprimit, quòd scilicet breui temporis spatio vsque ad tertiam abnegationem abductus fuerit Petrus, & primo cantu admonitus non resipuerit. Porrò non dicemus inter profanos historicos esse dissidium, si vnus quispiam res ab aliis intactas recitet. Ergo quanquam diuersa est Marci narratio, non tamen cum aliis pugnat. Hoc verò notatu dignum est, quod Petrus, postquam simplici abnegatione elabi non potuit, interposito iureiurando crimen duplicat: paulo post etiam, quum vehementius vrgetur, vsque ad execrationem descendit. Vnde colligimus, postquam semel excidit peccator, in deterius subinde rapi. ita qui incipiunt à mediocribus delictis, præcipites deinde ruunt in fœdissima scelera quæ primò exhorruissent. Atque hæc iusta Dei vindicta est, ex quo nos Spiritus sancti auxilio priuamur, violentum in nos imperium tandem Satanæ permittere, vt sibi prorsus addictos & mancipatos huc & illuc proiiciat. Id vero præcipuè in fidei abnegatione contingit: quia vbi quis metu crucis deflexit à pura Euangelii professione si nondum hostibus satisfactum esse videat, vltrà progreditur: & quod non ausus fuerat purè fateri, sine vllis integumentis prorsus abiurat. Deinde hoc quoque obseruandum est quòd vno ferè temporis puncto ter Petrus defecerit: quia hinc apparet quàm lubrici & procliues simus ad cadendum quoties nos Satan impellit. certè nullus erit cadendi modus, nisi Dominus extenta manu nos retineat. Postquam in Petro extinctus fuit gratiæ Spiritus vigor, vt quisque in eum incidens de Christo rogasset, ad centum vel mille abnegationes fuisset paratus. Quanquam ergo turpissimum illi fuit ter cadere, Dominus tamen illi pepercit, linguas hostium cohibens ne plures insultus mouerent. Sic etiam quotidie Satanam ab ipso frænari necesse est, ne innumeris tentationibus nos obruat. Etsi enim multis machinis nos impetere non cessat, nisi tamen Dominus, infirmitati nostræ consulens, impetum furoris eius arceret, cum immensa tentationum mole nobis certandum foret. Itaque celebranda nobis est hac in parte misericordia Domini, quòd hostis nostri libidinem vix centesima ex parte in nos grassari patitur.

74 *Tunc cœpit execrari.)* Hac tertia abnegatione in summum cumulum erupit Petri erga magistrum infidelitas. nam iureiurando non contentus, ad execrationem transilit, qua corpus & animam suam exitio deuouet. sibi enim maledictionem Dei imprecatur si Christum nouerit. atque perinde hoc valet acsi dixisset, Malè peream siquid mihi commune est cum salute Dei. Quo magis admiranda est Christi bonitas, qui discipulum à ruina tam lethali erectum sanauit. Cæterum hic locus docet non protinus esse blasphemiam in Spiritum siquis infirmitate carnis lapsus, veritatem licet cognitam abneget. Audierat certè Petrus ex ore Domini quàm detestabilis sit perfidia coram hominibus ipsum negare: & quàm horribilis eos vltio coram Deo & Angelis maneat, qui ignauo crucis timore, fidei confessionem deserũt: imò non frustra paulo antè, mortem & quoduis tormentum Christi abnegationi prætulerat. Nunc ergo sciens & antè admonitus se præcipitat, veniam tamen postea obtinet. vnde sequitur, infirmitate, non autem insanabili malitia peccasse. Libenter enim Christo præstitisset debitum pietatis officium, nisi metu extinctæ recti affectus scintillæ fuissent.

75 *Et recordatus est Petrus.)* Ad vocem galli accessit etiam Christi intuitus, teste Luca. nam prius canentem gallum neglexerat, sicuti ex Marco audiuimus. A Christo igitur respici oportuit vt ad se rediret. Idem & in nobis singuli experimur. quis enim nostrûm securè non præterit surdis auribus non dico varios & multiplices auium cantus (qui tamen nos ad Deum glorificãdum incitant) sed ipsam Dei vocem, quæ clarè & articulatè in Legis & Euãgelii doctrina resonat? Neque vno tantùm die mentes nostras occupat tam brutus stupor, sed perpetuus est, donec suo nos aspectu dignetur qui solus corda hominum conuertit. Notare tamen operæpretium est non fuisse vulgarem intuitum (quia Iudam prius respexerat, qui tamen nihilo inde redditus fuerat melior) sed in respiciendo Petro, oculis suis adiunxisse arcanam Spiritus efficaciam, atque adeò gratiæ suæ radiis in cor eius penetrasse. Quare sciamus, quoties lapsus fuerit quispiam, ei non esse pœnitentiæ initium nisi à Domini aspectu. *Fleuit amarè.* Verisimile est Petrum metu egressum esse, quia flere coram testibus non audebat. in quo se rursus adhuc prodidit eius infirmitas. Vnde colligimus, non satisfactione veniam fuisse promeritum, sed eam adeptũ paterna Dei indulgentia. Atque hoc exemplo docemur, quanuis claudicet nostra pœnitentia, bene tamen sperandum esse: quia ne debilem quidem resipiscentiam, modò syncera sit, Deus aspernatur. Interim occultæ Petri lachrymæ veram eius coram Deo & Angelis pœnitentiam testatæ sunt. nam ab hominum oculis subductus, Deum sibi & Angelos proponit: ideòque ex intimo cordis affectu manant illæ lachrymæ. Quod ideo notandum est, quia videmus eas à multis largè profundi quandiu spectantur,

quibus in secessu oculi mox arescunt. Porrò non dubium est quin lachrymas quæ Dei iudicio nullæ exprimuntur, eliciat ambitio & hypocrisis. Quæritur tamen an fletum requirat vera pœnitentia. Respondeo, fideles sæpe siccis oculis non fictè gemere ad Dominum, suámque culpam fateri vt veniam impetrent: sed in grauioribus peccatis nimis stupidos esse ac socordes qui non vulnerantur dolore ac tristitia, nec vsque ad lachrymas pudefiunt. Ideo Scriptura, postquam scelerum reos peregit homines, ad saccum & cinerem eos hortatur.

MATTH. XXVII.

1 *Manè autem facto consilium ceperunt omnes principes Sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eũ morti traderent.*

2 *Et vinctum eum adduxerunt, & tradiderunt Pontio Pilato præsidi.*

3 *Tunc videns Iudas, qui eum prodiderat, quòd damnatus esset, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos principibus Sacerdotum & senioribus,*

4 *Dicens, Peccaui prodens sanguinem innoxium. At illi dixerunt, Quid ad nos? tu videris.*

5 *Et proiectis argenteis in templo, recessit: & abiens laqueo se suspendit.*

6 *Principes autem Sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere in Corbanam, quia pretium sanguinis est.*

7 *Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinis.*

8 *Quare vocatus est ager ille, ager sanguinis, vsque in hodiernum diem.* *Act.1.c.19*

9 *Tunc impletum est quod dictum est per Ieremiã Prophetam dicentem, "Et acceperunt triginta argenteos, pretium æstimati, quem æstimarunt à filiis Israel:* *Zach.11.c.7*

10 *Et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.*

MAR. XV.

1 *Et cõfestim diluculo cõsilio inito summi Sacerdotes cũ senioribus & Scribis ac toto cõsessu, Iesum vinctum abduxerũt, tradiderúntque Pilato.*

LVC. XXIII.

1 *Et surgens vniuersa multitudo eorum duxit eũ ad Pilatum.*

1 *Manè autem facto.)* Quum prius nocte intempesta summus Pontifex cum suo consilio Iesum examinasset, tandem sub ortum solis decernunt sistendum esse coram præside. Atque in eo iudicii formam obseruant, ne suspecta sit eorum festinatio si ante tempus (vt fieri solet in tumultu) ad Pilatum accurrant. Probabile tamen est, quum ab eorum consessu abductus esset Christus, consultationem mox ab illis fuisse habitam, & sine longiori mora statuisse quid facere vellent. Prius enim dictum fuit quo tempore Christus ab illis egressus Petro occurrerit, nempe post gallicinium & quum iam aurora instaret. Quare non intelligunt Euangelistæ loco fuisse motos, sed tantùm referunt primo diluculo Christum fuisse ab illis morti addictum, nec momentum vnum cessasse in scelere suo strenuè exequendo. Quod autem prius dixit Lucas. *Manè fuisse congregatos,* de ipso principio exponi non debet, sed de vltimo actu qui deinde subiicitur: acsi diceret, eos postquam illuxit, quia confessus erat Dominus se esse Dei Filium, de eius morte suum decretum protulisse. Quòd si de hominis capite illis permissa fuisset cognitio, certatim omnes pro suo furore suis manibus in eum sæuissent: sed quia Pilatus capitalibus iudiciis præerat, coguntur ad eius tribunal descendere: tantùm suo præiudicio ipsum illaqueant. Nam lapidatio Stephani (vt in rebus turbatis) seditiosè contigit. Dei autem Filium oportuit solenni ritu à terreno iudice damnari, vt nostrum in cælo reatum deleret.

3 *Tunc videns Iudas.)* Hoc aduerbio non designat Matthæus certum temporis articulum. nã paulo pòst subiunget, quia videbat Iudas proditionis mercedem à Sacerdotibus respui, in Templo eam proiecisse. Atqui ex ædibus Caiaphæ rectà in Prætorium venerunt, illícque steterunt vsque ad Christi damnationem. Vix ergo eo die fuissent in Templo reperti: sed quia de tragico synedrii furore agebat, mortem quoque Iudæ (in qua melius apparuit cæca eorum obstinatio & quasi ferrea durities) inseruit. Dicit autem Iudam pœnitentia fuisse tactum: non quòd resipuerit, sed quod illi displicuerit admissum facinus: vt sæpe Deus reprobis oculos aperit, vt sua mala sentire incipiant & horrere. Nam qui seriò dolent vt resipiscant, non tantùm dicuntur μεταμέλειν, sed etiam μετανοεῖν. Vnde & μετάνοια, quæ vera est hominis ad Deum conuersio. Tædium igitur & horrorem concepit Iudas, non vt se ad Deum reciperet, sed potius vt desperatione obrutus, exemplum esset hominis à Dei gratia prorsus abdicati. Meritò quidem Paulus salutarem tristitiam esse prædicat quæ ad pœnitentiam adducit: verùm siquis in ipso limine impingat, nihil ei proderit confusus & informis dolor. Quin potius hac iusta vindicta impios tandem persequitur Deus qui iudicium eius contumaciter spreuerunt, quòd Satanæ sine spe solatii cruciandos tradit. Vera pœnitentia est peccati displicentia, concepta ex metu & reuerentia Dei, quæ simul *2.Cor.7.10*

amorem & desiderium iustitiæ ex se gignit. Ab hoc affectu procul absunt impii. cuperent enim nullum peccandi facere finem: imò quantum in se est, sibi ac Deo illudere conantur. sed inuitos & calcitrantes cæco horrore torquet conscientia, vt peccatum suum quanuis non oderint, tamen cum dolore & anxietate sibi graue & molestum esse sentiant. Hinc fit vt inutilis sit eorum dolor: quia non liberaliter se ad Deum conuertunt, neque etiam aspirant in melius, sed prauæ suæ cupiditati affixi, in tormento quod effugere non possunt tabescunt. Hoc modo (vt nuper dixi) eorum obstinationem vlciscitur Deus. nam etsi electos suos duriter castigans, reluctantes ad se trahit: vulnera tamen quæ inflixit, opportunè sanat, vt sponte ad eum veniant cuius se manu percuti agnoscunt, & cuius ira terrentur. Priores ergo sine peccati odio Dei iudicium non minus fugitant quàm metuunt: atque ita incurabili plaga vulnerati pereunt inter suos dolores. Si Christi monitionem audisset Iudas, locus adhuc erat pœnitentiæ: sed quoniam ab eo contempta fuit tam benigna ad salutem inuitatio, in Satanæ magisterium traditur, qui eum in desperationem præcipitet. Cæterum si rectè de pœnitentia docerent Papistæ in suis scholis, in Iuda nihil desiderari posset, in quem tota eorum definitio competit. Hic enim cernitur & cordis contritio, & oris confessio, & operis satisfactio, vt loquuntur. Vnde colligimus illos tantùm corticem arripere: quia omittunt quod præcipuum erat, hominis ad Deum conuersionem, dum pudore & metu tractus peccator sibi renuntiat, vt se addicat in obsequium iustitiæ.

4 *Quid ad nos?*) Hic describitur Sacerdotum stupor & vecordia, dum formidabili Iudæ exemplo admoniti, non tamen ad seipsos redeunt. Fateor quidem, sicut hypocritæ sibi blandiri solent, colorem illis fuisse in promptu quo suam causam & Iudæ distinguerent: quia sceleris socios se non putabant, licet abusi essent proditoris perfidia. Atqui Iudas non modò se fatetur peccasse, sed Christi innocentiam prædicat. vnde sequitur, homini iusto exitium molitos, ideóque nefariæ cædis reos esse. Nec verò dubium est quin Deus cauterio mordere voluerit ipsorum conscientias, quod occultam saniem detegeret. Nos verò discamus, quoties terreri videmus sceleratos quibuscum aliquid nobis commune est, totidem esse ad pœnitentiam incitamenta, quorum neglectu culpam duplicant obstinati. Tenendum etiam est, vnius scelere minimè absolui eos omnes qui se quouis modo implicuerint: multo verò minus proficere sceleris authores, qui se à ministris suis disiungunt, ne eandem sustineant pœnam.

5 *Laqueo se suspendit.*) Hoc pretio vendit Satan illecebras quibus impios ad tempus demulcet, quòd illos in furorem vertit, vt ipsi spem salutis vltro sibi abscindentes non alibi quàm in morte solatium inueniant. Iudas triginta argenteos, quibus non minus suam salutem quàm Christum prodiderat, ipse proiicit, quanquã per alios frui licebat: nec modò se priuat eorum vsu, sed cum sacrilega mortis Christi mercede vitam quoque suam proiicit. Ita quanuis manum Deus non admoueat, impios tamen suæ cupiditates frustrantur, vt votorum suorum potiti, non modo se abdicent inanium bonorum fruitione, sed inde potius laqueos sibi conficiant. Cæterùm quanuis sint sui carnifices, pœnam à se exigendo, nihil de atrocitate iræ Dei leuant aut minuunt. *Non licet eos.* Hinc clarè patet, hypocritas externam modo laruam sectando, crasse cum Deo ludere. modò ne suum Corban profanent, in reliquis se puros esse fingunt: nec soliciti sunt de nefaria pactione, qua se Dei vindictæ non minus quàm Iudas obstrinxerant. Quod si pretium sanguinis in sacro thesauro recondere nefas erat, cur potius licuit inde sumere? neque enim nisi ex Templi oblationibus diuites erant, nec aliunde sumptum erat quod nunc tanquam pollutum rursus miscere dubitant. Vnde autem pollutio nisi ab ipsis? Porro quo magis sua flagitia tegere conantur impii, eo magis ad ea publicanda inuigilat Dominus. Sperabant honesto integumento sepultum iri crimen si agrum sterilem sepeliendis hospitibus emerent. Atqui hoc admirabilis Dei prouidentia in contrarium euentum conuertit, vt ager ille quasi æternum memoriale foret eius proditionis quæ prius obscura fuerat. Neque enim nomen ipsi loco indiderunt, sed postquam vulgo res innotuit, publico consensu vocatus est ager ille sanguinis: acsi Deus illorum probrum iussisset volitare in omnium linguis. Sepulturam verò peregrinis curare plausibile fuit, si quos Hierosolymæ mori contingeret qui ex longinquis regionibus sacrificandi causa illuc ascenderant. Quoniam autem pars erat ex Gentibus, non improbo quod veteres quidam scripserunt, hoc symbolo datam fuisse spem salutis Gentibus, quia in pretio mortis Christi inclusæ essent. Sed quia subtile magis quàm firmum est commentũ, in medio relinquo. Nomen Corbana Chaldaicum est, deductum ex Hebraico Corban, cuius alibi facta fuit mentio.

9 *Tunc impletum est quod d.*) Quomodo Hieremiæ nomen obrepserit, me nescire fateor, nec anxiè laboro. certè Hieremiæ nomen errore positum esse pro Zacharia, res ipsa ostendit: quia nihil tale apud Hieremiam legitur, vel etiam quod accedat. Alter autem ille locus nisi dextrè accommodetur, in alienum sensum malè detortus videri possit. verùm si regulam tenemus quam in citanda Scriptura sequuti sunt Apostoli, cognitu facilè erit, aptè Christo congruere quod illic habetur. Postquam conquestus est Dominus, quandiu in regendo populo pastoris officio functus est, se malè operam locasse, tædio se & molestia cogi dicit vt labori renũtiet. fracto igitur pedo se amplius fore pastorem negat. Postea subiicit, quum mercedem exigeret, sibi datos triginta argenteos. Quibus verbis significat, non minus sordide se fuisse habitum quàm si ignobilis quispiam & vilis esset operarius. Nam cæremonias & inanes fucos quibus eius beneficia pensabant Iudæi, comparat triginta argenteis, tanquam indignæ & pudendæ bubulci vel opificis mercedi: ideo iubet proiici ad figulum in templo. acsi diceret, Hoc præclarum suum munus, quod mihi non minus probrosum esset accipere quàm contumeliosè offertur, potius ad emendas tegulas vel lateres impendant, quibus reficiant templi rimas. Iam quo certius constaret Christum esse Deum exercituum, in quem populus ab initio malignus fuerat & ingratus: vbi in carne patefactus est, quod figuratè prius dictum fuerat, re ipsa & visibili modo in eius persona impleri oportuit. Ergo quum malitia eorum coactus illis vale diceret, suámque operam

subdu-

subduceret indignis, eum triginta argenteis æstimarunt. Atque hic contemptus Filii Dei extremæ eorum impietatis cumulus fuit. *Pretium æstimati.*) Matthæus verba Zachariæ non refert: quia tantum ad metaphoram alludit sub qua illic Dominus de populi ingratitudine conqueritur. Summa tamen eadem est, quum se totos suáque omnia deberent Iudæi Domino, non sine contumelia cum seruili mercede eum ablegasse: acsi nihilo plus tot seculis ipsos gubernando meritus foret quàm bubulcus quispiam vnius anni opera. Se ergo tam vili pretio taxatum conqueritur, quum sit inæstimabilis. In fine autem vbi dicit, *Quem æstimarunt à filiis Israel,* indefinita est loquutio. Iudas cum Sacerdotibus pepigerat, qui populi totius nomen ac personam sustinebant: ita licitantibus Iudæis quasi præconis voce addictus fuerat Christus. Dignum autem pretium fuit quód figulo daretur.

10 *Sicut constituit.*) Hac particula confirmat Matthæus non sine Dei prouidentia hoc esse factum: quia dum alio tendunt, inscii complent vetus oraculum. Nam qui fieri potuit vt agrum à figulo emere veniret illis in mentem, nisi eorum errorem Dominus ad sui decreti executionem flexisset?

MATTH. XXVII.

11 Iesus autem stetit ante Præsidē. Et interrogauit eū Præses, dicens, Tu es Rex Iudæorum? Dixit illi Iesus, Tu dicis.

12 Et quum accusaretur à principibus Sacerdotum & Senioribus, nihil respondit.

13 Tunc dicit illi Pilatus, Nō audis quàm multa cōtra te testificantur?

14 Et non respōdit ei ad vllum verbum, ita vt miraretur Præses vehementer.

MARC. XV.

2 Et interrogauit eum Pilatus, Tu es Rex Iudæorum? At ille respōdens dixit illi, Tu dicis.

3 Et accusabāt eum principes Sacerdotū de multis.

4 Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicēs, Non respōdes quicquam? ecce quàm multa aduersus te testantur.

5 Iesus autem deinde nihil respōdit, adeo vt miraretur Præses.

LVC. XXIII.

2 Cœperunt autem eum accusare, dicētes, Hunc deprehendimus euertentem gentē, ac vetantem tributa dari Cæsari, dicentem se Christum Regem esse.

3 Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es Rex Iudæorum? Ille verò respondens ei, ait, Tu dicis.

4 Ait autem Pilatus ad principes Sacerdotum & turbas, Nihil inuenio noxæ in homine hoc.

5 At illi inualescebant, dicentes, Commouet populum, docens per vniuersam Iudæam, exorsus à Galilæa vsque ad hunc locum.

6 Pilatus autem audita mentione Galilææ, interrogauit num homo Galilæus esset.

7 Atque vt cognouit quod ad Herodis ditionem pertineret, remisit eum ad Herodē, qui & ipse Hierosolymis erat tunc temporis.

8 Herodes autem viso Iesu gauisus est valde: tenebatur enim iam multo tempore cupiditate videndi illum, eo quód audiret multa de eo: & sperabat se signum aliquód visurum ab eo fieri.

9 Interrogabat autem eum multis sermonibus: at ipse nihil ei respondebat.

10 Stabant autem principes Sacerdotum & Scribæ acriter accusantes eum.

11 Spreuit autem eum Herodes cum exercitibus suis: quúmque illusisset, indutum veste splendida remisit ad Pilatum.

12 Et facti sunt amici inter se Pilatus & Herodes eodem die. Nam antea simultas inter eos intercesserat.

11 *Iesus ergo stetit.*) Quanquam deforme fuit hoc spectaculum, & longè alienum à dignitate Filii Dei, quód tractus fuit ad profani hominis tribunal, vt causam capitis tanquam maleficus ex vinculis diceret: tenendum tamen memoria est, in doctrina crucis (quæ Græcis stultitia est, & Iudæis scandalum) constare nobis salutem. Voluit enim Filius Dei vinctus sisti coram terreno iudice, & illic subire capitale iudicium vt nos reatu soluti ad cælestem Dei thronum liberè accedere non dubitemus. Ergo si respicimus quid nobis profuerit Christum iudicari sub Pilato, statim abstersum erit probrum tam indignæ subiectionis. Et certè nullos offendit Christi damnatio nisi vel superbos hypocritas, vel stupidos & crassos Dei contemptores, quos propriæ iniquitatis non pudet. Stetit ergo Dei Filius coram homine mortali reus, illicque accusari & damnari passus est, vt nos coram Deo stemus intrepidi. Æternam quidem illi in-

famiam irrogare conati sunt hostes: sed nobis potius spectandus est finis ad quem nos dirigit Dei prouidentia. Nam si in mentem veniat quàm formidabile sit Dei tribunal, nec tamen potuisse nos illic absolui nisi reus in terra Christus fieret, nunquam pigebit in eius vinculis gloriari. Rursum quoties audimus in tristi sordidóque habitu Christum stetisse coram Pilato, hinc petamus fiduciæ materiam, vt ipso intercessore freti in Dei conspectum læti & alacres prodeamus. Eodem etiam pertinet quod de silentio mox sequitur. Tacuit Christus quum vndique ipsum vrgerent Sacerdotes, nempe vt suo silentio nobis os aperiret. Nam hinc præclara illa facultas quam celebrat Paulus, vt pleno ore clamemus Abba Pater: vt statim iterum attingam. *Tu es Rex Iudæorum.)* Quanquam multis & variis criminibus Christum obruere tentarunt, probabile tamen est, malignè arreptum ab illis fuisse Regis nomen, ex quo summam inuidiam apud Pilatum illi conflarent. Ideo apud Lucam exprimitur quòd *Deprehenderint ipsum euertentem gentem, ac vetantem tributa dari Cæsari dicentem.)* Hoc verò crimine nihil odiosius apud Pilatum, cui nihil maiori curæ erat quàm quietum imperii statum tueri. Ex Iohanne perspicitur variè agitatam fuisse causam: sed ex toto contextu clarè apparet hoc præcipuum fuisse accusationis caput. Sicuti hodie quoque Satan hoc prætextu exosum vel suspectum reddere Euangelium molitur, quasi Christus, regnum suum erigendo, omnia mundi imperia labefactet, iuráque regum & magistratuum conuellat. Regum verò tam cæca plerunque superbia est, vt Christū sine potestatis suæ iactura regnare non posse existiment. Itaque plausibilis est semper apud eos actio qua semel iniustè grauatus est Christus. ideo Pilatus aliis posthabitis, in seditione maximè insistit quia si Christum comperisset aliquid in statu publico turbasse, absque mora eum cupidè damnasset. hęc ratio est cur de regno eum interroget. Quanquam autem apud tres nostros Euangelistas ambigua est Christi responsio, ex Iohanne tamen colligitur, Christum ingenuè confessum esse quod obiectum erat: sed crimen simul diluisse, quum negaret terrenum se esse Regem. Quia verò minimè illi propositum fuit solicitè se purgare, quemadmodum rei solent, medium responsum Euangelistæ ponunt: acsi dicerent, neque inficias iuisse quin Rex esset, obliquè tamen calumniā notasse qua præter meritum grauabant eum hostes.

Rom 8.c.15

12 *Nihil respondit.)* Cur obmutuisse Christum dicant Euangelistæ, cuius nuper responsionem ex eorum ore audiuimus, hæc ratio est, quòd quum parata esset defensio, spōte abstinuerit. Nec certè prius de regno respondit, quòd absolui cuperet, sed tantum vt se assereret illum esse redemptorē olim promissum, coram quo flectendum esset omne genu. Hanc patientiam miratus est Pilatus, quòd vltro innocentiam suam tacendo proderet Christus, quum frigidas & inanes calumnias refellere promptum esset. Tanta erat Christi integritas, vt sine patrocinio iudici manifesta esset. Verùm optabat Pilatus Christum sibi non deesse, quo minore inuidia absolui posset. Et hactenus quidem laudabilis est Pilati æquitas, quòd innocentiæ Christi fauens, ad eius defensionem ipsum pungit. Sed ne Christi silentium miremur quasi absurdum, sicut ille fecit, nos ad Dei consilium attendere oportet, qui filium suum (quem expiandis peccatis nostris victimam ordinauerat) quanuis in se purus esset, tamen quasi in persona nostra noxium damnari voluit. Siluit ergo tunc Christus vt nunc sit nobis patronus, ac sua intercessione à reatu nos liberet: siluit, vt gloriari possimus nos eius gratia iustos esse. Atque hoc modo impletum fuit Iesaiæ vaticinium, quòd tanquam ouis ad mactationem ductus sit, &c. Interim tamen enituit illa bona confessio, cuius meminit Paulus non verborum, sed realis: non qua sibi priuatim consuleret, sed qua absolutionem acquireret toti humano generi.

Iesa.53 b.7

1.Tim.6.c 12

4 Luc. *Ait autem Pilatus.)* Quum nostrorum criminum pœnam subiret Christus, prius iudicis sui ore absolui oportuit, vt deinde constaret alieno magis quàm suo nomine damnari. Cæterùm quia præ tumultu populi eum planè absoluere non audebat Pilatus, libenter oblatam sibi occasionem amplexus est, vt eum Herodis iudicio permitteret. Erat autem hic Herodes cognomine Antipas, cui relicta fuerat Galilææ Tetrarchia, quum Iudæa in partem Syriæ prouinciæ, relegato Viennam Archelao redacta foret. Etsi autem paulo pòst referet Lucas hoc munere placatum fuisse Herodem, qui prius infensus fuerat Pilato: hîc tamen non tam captare eius gratiam voluit, quàm honesto prætextu inuidiam à se depellere, & ita effugere necessitatem damnandi Christi.

8 *Herodes autē viso Iesu gauisus est.)* Hinc apparet quantopere impios sua superbia inebriet, imò prorsus dementet. Quanuis enim non agnosceret Herodes Christum pro Dei filio, Prophetæ saltem loco eum habebat. Quare plusquam iniquum fuit eius sordibus & ignominia delectari. Verùm quasi facta esset sibi iniuria quandiu Christi conspectu potitus non fuerat, nūc suæ libidini subiectum cernens, exultat quasi victor. Videmus etiā quomodo ab impiis & profanis hominibus amentur Prophetæ in quibus relucet Dei virtus. Iam diu optauerat Herodes Christum videre: cur non etiam audire optabat vt ex eius doctrina proficeret? Nempe quia Diuinæ virtutis theatricus spectator esse maluit quàm piè & suppliciter eam reuereri vt decebat. Atque hoc carnis ingenium est, sic Deum expetere in suis operibus vt eius imperio se non subiiciat: sic expetere conspectum seruorū eius, vt loquentem in ipsis audire fugitet. Imò Herodes quum speraret aliquod miraculum à Christo, reum tamen ad suos pedes iacere maluit quàm doctorem admittere. Quare mirum non est si Deus ab impiis gloriam suam subducat, qui sibi cuperent ludos ab eo non secus atque ab histrione aliquo præberi.

11 *Spreuit autem illum Herodes.)* Fieri aliter non potuit quin ab homine superbo, & sibi in lautitiis suis, regio honore & opibus placente spemeretur Christus, qui nihil tunc nisi contemptibile præ se tulit. Non tamen excusabilis est Herodis fastus, qui viam gratię Dei præclusit: nec dubium est quin Deus, vt pœnam sumeret de priore eius socordia, consultò indurauerit ipsius animum tali spectaculo. Indignus enim fuit qui vllam cælestis gloriæ scintillam in Christo conspiceret: quia tandiu ad plenum fulgorem cæcutierat, quo illustrata fuerat tota eius ditio. Nec tantum ab vno Herode spretum fuisse Christum narrat Lucas, sed à toto eius satellitio: vt sciamus rarò in aulis Regum haberi iustum Deo honorem. Nam quia pompis ferè dediti sunt omnes aulici, tanta eorum sensus occupat vanitas, vt spirituales

Dei gratias vel securè despiciant, vel clausis oculis prætereant. Cæterùm hoc Christi contemptu nobis parta est noua dignitas, vt nunc Deo & Angelis pretiosi simus.

12 *Facti sunt amici.*) Quòd Christus reconciliandæ inter impios gratiæ pignus fuit, hinc discamus quàm contemptibiles sint mundo filii Dei, ipsáque religio. Probabile est, quum vtrunque impelleret sua ambitio, in contentionem aliquam de imperio venisse: sed quæcunque fuerit dissidii origo, in terrenis negotiis neuter de suo iure vel tantillum alteri cessisset: quia tamen Christus pro nihilo ducitur, Pilatus Herodi facilè eum addicit, & vicissim Herodes Pilato remittit. Sic hodie videmus, quum pro latronibus & aliis sceleratis inter se disceptent iudices, filios Dei tanquam quisquilias contemptim iactari. Pietatis autem odium impios sæpe inuicem placat, vt quibus nihil prius erat commune, ad extinguendum Dei nomen simul conspirent. Nec vero quum ad mortem vltro citróque tradunt impii Dei filios, quasi pretiosa mercede redimunt mutuam amicitiam: sed quod vilissimum ipsis est, non grauatim obtrudunt, perinde ac siquis frustum panis cani proiiceret. Inter nos verò aliam pacem abolitis discordiis componere debet Christus: nempe vt Deo primùm reconciliati, pio sanctóque consensu tum ad colendam iustitiam iuuemus alii alios, tum vt fraternis officiis & mutua humanitate certemus.

MATTH. XXVII.

15 In festo autem consueuerat Præses turbæ dimittere vnum vinctum quem voluissent.

16 Habebat autẽ tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barrabbas.

17 Congregatis ergo illis dixit Pilatus, vtrum vultis dimittam vobis, Barrabbam, an Iesum qui dicitur Christus?

18 Sciebat enim quòd propter inuidiam tradidissent eum.

19 Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens, Nihil tibi cum iusto illo. multa enim passa sum hodie per somniũ propter eum.

20 Principes autem Sacerdotum & Seniores persuaserunt turbis vt peterẽt Barabbam, Iesum verò perderent.

21 Respondens autem Præses ait illis, Vtrum vultis vobis è duobus dimittã? At illi dixerũt, Barrabbam.

22 Dixit illis Pilatus. Quid igitur faciã Iesu qui dicitur Christus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur.

23 Præses autem ait, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes, Crucifigatur.

MARC. XV.

6 Cæterùm in festo dimittebat illis vnum vinctum quencunque postulassent.

7 Erat autẽ qui dicebatur Barabbas, qui cum seditionis autoribus fuerat vinctus, qui per seditionẽ cædẽ patrauerant.

8 Et quum clamasset turba, cœpit flagitare, quemadmodũ semper fecerat ipsis.

9 Pilatus autem respondit illis, dicens, Vultis dimittã vobis Regem Iudæorum?

10 Sciebat enim quòd propter inuidiã principes Sacerdotum illum tradidissent.

11 Principes verò Sacerdotum concitauerũt turbam, vt potius Barabbam dimitteret ipsis.

12 Pilatus verò respondẽs rursum dixit illis, Quid igitur vultis faciã ei quem dicitis Regem Iudæorum?

13 At illi rursum clamauerunt, Crucifige eum.

14 Pilatus verò dicebat eis, Quid enim mali fecit? At illi vehementius clamauerunt, Crucifige eũ.

LVC. XXIII.

13 Pilatus verò, conuocatis principibus Sacerdotum ac Magistratibus & plebe,

14 Dixit ad illos, Obtulistis mihi hunc hominem quasi auertẽtem populum: & ecce, ego coram vobis interrogãs, nullum crimen inuenio in homine isto, ex iis de quibus accusatis illum.

15 Sed ne Herodes quidem: nam remisi vos ad eum, & ecce, nihil dignum morte actum est ei.

16 Castigatum ergo eum dimittam.

17 Necesse autem habebat dimittere eis in festo vnum.

18 Exclamarunt autem omnes in turba, dicentes, Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam.

19 Qui erat propter seditionem quandam factam in vrbe & homicidium coniectus in carcerem.

20 Iterum autem Pilatus loquutus est ad eos, volens dimittere Iesum.

21 At illi clamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.

22 Ille autem tertiò dixit eis, Quid enim mali fecit? nullum crimen capitale comperio in eo: castigatum ergo illum dimittam.

23 At illi instabãt vocibus magnis, postulantes vt crucifigeretur: & inualescebant voces eorum ac principum Sacerdotũ.

15 *In festo consueuerat.)* Hic nobis tum implacabilis Sacerdotum crudelitas, tum furiosa etiam populi obstinatio describitur. mira enim vtrosque amentia correptos esse oportuit, quibus non satis fuit conspirare in mortem hominis innoxii, nisi etiam in eius odium latronem liberarent. Sic impios præcipitat Satan, postquam semel ruere cœperunt, vt nullum quantumuis detestabile scelus horreant, sed excæcati & stupidi accumulent peccata peccatis. Non dubium est quin Pilatus, vt pudore eos flecteret, sceleſtiſsimum hominem delegerit, cui Christus oppositus absolui posset. Et ipsa criminis atrocitas cuius Barabbas reus erat, meritò debuit populi odia in eum transferre, vt saltem comparatione Christus liberaretur. Atqui nullo dedecore terrentur vel Sacerdotes vel tota gens, quin seditiosum & homicidam sibi dono dari postulent. Interim reputandum nobis est Dei consilium, quo factum est vt Christus quasi postremus hominum cruci destinaretur. Sæuiunt quidem in ipsum cæco furore Iudæi: sed quia Deus expiandis mundi peccatis κάθαρμα ordinauerat, etiam infra latronem & homicidam locari passus est. Huc verò redactum esse Dei Filium nemo rite expendet sine summo horrore, suique displicentia, & detestatione suorum scelerum. Sed hinc quoque nō vulgaris emergit fiduciæ materia, quia ideo in profundum ignominię demersus est Christus vt nobis ascensum in cælestem gloriam sua deiectione acquireret: ideo latrone habitus fuit deterior vt nos aggregaret Dei Angelis. Hic fructus si rite æstimetur, satis supérque ad abolendum crucis scandalum valebit. Porrò quòd in die festo quempiam vnum ex vinctis Præses in populi gratiam dimittere solebat, exemplum fuit stultè & perperam inductum, non sine aperta cultus Dei corruptela. nihil enim minus consentaneum est quàm dies festos scelerum impunitate ornari. Nam ideo magistratus armauit Deus gladio vt crimina quæ tolerari sine publica pernicie nequeunt, seuerè vindicent. vnde apparet legum & pœnarum violatione minimè coli velle. Sed hoc scilicet proficiunt homines, quum à seipsis temere rationes colendi Dei excogitant (quum nihil tentandum sit nisi ex præscripto verbi eius) vt honoris prætextu ipsum sæpe afficiant contumelia. Quare hæc nobis tenenda est sobrietas, nequid Deo offeramus nisi quod postulat. Adeò enim profanis muneribus non delectatur, vt iram eius magis prouocent.

19 *Sedente autem illo.)* Quanquam diurna meditatio insomnii causa esse potuit, minimè tamen dubium est vxorem Pilati non naturaliter (vt quotidie nobis accidit) sed singulari Dei instinctu hæc tormenta fuisse passam. Vulgò putarunt diabolum, vt remoram iniiceret humani generis redemptioni, fœminam subornasse. quod minimè conuenit, quũ eiusdem impulsu tantopere arderent Sacerdotes & Scribæ ad Christum perdendum. Sic ergo potius habendum est, pluribus modis probatum fuisse à Deo Patre Christi innocentiam, vt constaret ipsum alieno (hoc est nostro) nomine mortem obire. Ideo & toties Pilati voce prius absolui quàm damnari voluit, vt in gratuita eius damnatione, legitima pro peccatis nostris satisfactio fulgeret. Cæterùm hoc nominatim refert Matthæus, nequis tam solicitum Pilati studium miretur, dum pro hominis contempti vita in tumultu populari dimicat. Et certè nocturnis vxoris terroribus illum Deus ad tuendam Filii sui innocentiam coegit: non vt eriperet eum à morte, sed tantùm vt testatum faceret, in aliorum vicem pœnæ quam promeritus non erat subiici. De somniis autem quæ sunt instar visionum, alibi dictum est.

20 *Principes autem Sacerdotum.)* Præcipuos mali authores Euangelista designat: non quòd plebem (quæ aliunde impulsa fuit) excuset stulta credulitas: sed vt sciamus non sponte infensam fuisse Christo, sed dum obsequium suum venditat Sacerdotibus, tam omnis æquitatis & modestiæ quàm propriæ salutis fuisse oblitam. Hinc verò docemur quàm exitialis sit impiorum authoritas, quibus facilè est huc illuc ad quoduis nefas hominum vulgus rapere, quo nihil magis flexibile est. Tenendum interea est consilium Euangelistæ, Christum populi voce tam acriter ad mortem fuisse postulatum, non quòd ipse passim exosus foret, sed quia maior pars suis Præsulibus ambitiosè morem gerere cupiens, posthabito æquitatis respectu, linguam impiæ paucorum conspirationi quasi venalem addixit.

22 *Quid igitur faciam Iesu.)* Quia sic amentia videt excæcatos Pilatus vt cum maximo suo dedecore latronem à morte eripere non dubitent, alio artificio eos pungere conatur, vt ad sanitatem reuocet: nempe quòd mors Christi ignominiam ipsis inuret, eo quòd vulgata esset fama de Iesu, ipsum Regem & Christum esse. acsi dixisset, Si vos hominis non miseret, saltem consulite honori vestro: quia eius supplicio vulgò putabunt extranei vos omnes fuisse castigatos. Atque ne hoc quidem modo sedatus fuit sæuitiæ ardor, quin pergerent sibi publicè magis esse inimici quàm priuatim Christo. Ideo apud Marcum, quo acrius pungat eos Pilatus, dicit etiam ab ipsis Iesum vocari Regem, significans, titulum hunc perinde celebrem esse acsi vsitatum esset cognomen. Atqui abiecto omni pudore pertinaciter vrgent Christi necem, quæ secum totius gentis ignominiam trahebat. Apud Iohannem exprimitur responsio, quam tres nostri subticent: nempe Regem illis nullum esse præter Cæsarem. Ita spe promissæ sibi redemptionis priuari malunt, & in perpetuam seruitutem addici, quàm oblatum sibi Diuinitus redemptorem suscipere.

16 Luc. *Castigatum ergo dimittam.)* Si quod leue delictum admissum erat absque crimine capitali, eum qui deliquerat solebant Romani præsides virgis cædere: atque hoc pœnæ genus dictum fuit coerctio. Iniquè ergo Pilatus, qui Christum ab omni culpa absoluens, quasi mediocris delicti conuictum punire vult. Neque enim solùm testatur nullum se crimen morte dignum in eo cōperisse, sed eius innocentiam absque exceptione asserit. Cur ergo eum flagellat? Sed ita solent terreni homines, quos Dei Spiritus in constanti recti studio non confirmat, etiamsi æquitatem colere cupiant, ad modicas iniurias coacti deflectere. Nec modò hoc sibi pro iusta excusatione ducunt quòd non grauissimè peccarint, sed ex eo clementiæ laudem sibi arrogant, quòd pepercerint aliqua ex parte innoxiis. Interea non reputant, quãuis absit extrema crudelitas, non aliter virgis quàm securi violari iustitiam, quæ pretiosior est hominum vita. Quod ad Filium Dei spectat, hoc modo dimissus, probrum virgarum sine salutis nostræ profectu secum tulisset: in cruce verò, non secus atque in splendido curru, de hostibus suis ac nostris triumphauit. Vtinam verò non multis hodie Pilatis refertus esset mundus. Sed idem videmus in membris compleri

pleri quod in capite cœptum est. Eadem qua Iudaici Sacerdotes sæuitia Christũ ad mortẽ raptandũ esse clamarunt, pios eius seruos persequitur clerus Papalis. Multi quidem ex iudicib⁹ volũtarios se carnifices præbent eorum furori: sed quia abhorrent à sanguine fundendo, vt eripiant homines innoxios à morte, Christum ipsum (vnicam Dei iustitiam) flagellant. Quid enim aliud est, Dei cultores redimendæ vitæ causa ad Euangelii abnegationem cogere, quàm virgarum dedecori subiicere Christi nomen? Interea hostium eius violentiam obtendunt: quasi hoc colore probè tegatur perfida eorum timiditas: quæ si in Pilato non fuit excusabilis, summam in ipsis detestationem meretur. Cæterùm quanquam hoc prætereunt tres nostri Euangelistæ, ex Iohanne tamen constat virgis cæsum fuisse Christum, quum adhuc de seruanda eius vita contenderet Pilatus, vt spectaculi deformitas populi rabiem placaret. simul tamen addidit Iohannes implacabilem fuisse, donec extinctus esset vitæ author.

MATTH. XXVII.

24 *Videns autem Pilatus quòd nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua abluit manus coram populo, dicens, Innocens ego sum à sanguine huius iusti: vos videritis.*

25 *Et respondens vniuersus populus dixit, Sanguis eius super nos & super filios nostros.*

26 *Tunc dimisit illis Barabbam: Iesum autem flagellatum tradidit vt crucifigeretur.*

27 *Tunc milites Præsidis suscipientes Iesum in Prætorio, congregauerunt ad eum vniuersam cohortem.*

28 *Et quum exuissent eũ, circundederunt ei chlamydem coccineam.*

29 *Et coronam de spinis contextam imposuerunt super caput eius, & arundinẽ in dextra eius: & genu flexo ante eum illudebant ei, dicentes, Aue Rex Iudæorum.*

30 *Et quum expuissent in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius.*

31 *Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt vestibus suis, & adduxerunt eum vt crucifigerent.*

32 *Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyrenæum nomine Simonem. hunc adegerũt vt tolleret crucem eius.*

MARC. XV.

15 *Pilatus verò volens turbæ satisfacere, dimisit illis Barabbam: & tradidit Iesum flagellatum, vt crucifigeretur.*

16 *Milites autem abduxerunt eum intrò in atrium, quod est Prætorium: & conuocant totam cohortem.*

17 *Et induunt illum purpura, & circumponunt ei contextam spinis coronam.*

18 *Et cœperunt salutare illum, Aue Rex Iudæorum.*

19 *Et verberabant illius caput arundine, & inspuebant in illum: & positis genibus adorabant illum.*

20 *Et quum illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt illum vestibus propriis: & educunt eum vt crucifigerent eum.*

21 *Et coëgerunt prætereuntem quẽdam Simonem Cyrenensem, qui veniebat ex agro, patrem Alexandri & Ruffi, vt tolleret crucem eius.*

LVC. XXIII.

24 *Et Pilatus, adiudicauit vt fieret quod illi postulabant.*

25 *Dimisit autem illis eum qui propter seditionem & homicidium coniectus fuerat in carcerem, quem poposcerant: Iesum verò tradidit arbitrio eorum.*

26 *Et quum adducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem, venientem rure: & imposuerunt illi crucem vt portaret post Iesum.*

27 *Sequebatur autem illum multa turba populi ac mulierum, quæ & plangebant & lamentabantur eum.*

28 *Conuersus autem Iesus ad illas, dixit, Filiæ Ierusalem nolite flere super me, sed super vosmetipsis flete, & super filiis vestris.*

29 *Quoniam ecce venient dies in quibus dicent, Beatæ steriles, & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.*

30 *Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos:*

31 *Quia si in humido ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?*

32 *Ducebantur autẽ & alii duo facinorosi cum eo, vt interficerentur.*

24 *Videns autem Pilatus.)* Quemadmodum nautæ vim maiorem tempestatis experti, ad extremum cedunt, & se in contrarium cursum rapi sinunt: ita Pilatus, se imparem videns ad compescendum populi motum, deposita iudicis authoritate insanos clamores sequitur. Quanquam autem diu resistere conatus erat, non tamen eum excusat necessitas: quia potius quiduis perferre debuit quàm ab officio deflectere. Nec verò culpam eius leuat puerilis cæremonia qua vtitur. quomodo enim sceleris labem abstergeret paucis aquæ guttis, quæ nullis piaculis deleri poterat? Quanquam etiam non hoc præcipuè spectauit vt suas coram Deo maculas purgaret, sed populo signum detestationis proposuit, si fortè exprimeret furoris pœnitentiam. acsi in hunc modum præfatus esset, Ecce, cogitis me ad iniustam cædem, ad quam trepidè nec sine horrore descendo. Quid ergo vobis futurum est, & quàm grauis vos manet Dei vindicta qui præcipui estis authores? Cæterum qualecunque fuerit consilium Pilati, Deus tamen hoc modo testatam voluit Filii sui innocentiam, quo melius pateret in eo damnata esse peccata nostra. Sistitur ad tribunal iudicis terreni supremus & vnicus mundi Iudex: damnatur ad crucem tanquam sceleratus: quinetiam locatur medius inter latrones, quasi eorum princeps. Posset talis spectaculi fœditas primo intuitu sensus humanos non parum turbare, nisi occurreret hæc ratio, pœnam quæ nos manebat, Christo fuisse impositam, vt nunc sublato reatu, non dubitemus in conspectum cælestis iudicis prodire. Ergo aqua quæ Pilato ad eluendas sordes nihil profuit, in alium vsum hodie valere debet, vt oculos nostros ab omnibus impedimentis purget quo liquidè in media damnatione, Christi iustitiam conspiciant.

25 *Sanguis eius super nos.)* Non dubium est quin securè se deuouerint Iudæi, acsi iusta illis coram Deo ratio constaret: sed zelus inconsideratus eousque ipsos præcipitat vt scelus inexpiabile designantes, solenni quoque deuotione spem veniæ sibi abscindant. Hinc colligimus quam solicitè cauenda sit in omnibus iudiciis præceps temeritas. nam vbi audent homines neglecta inquisitione hoc vel illud arripere prout visum est, tandem à cæco impetu necesse est ad furorem ipsos delabi. Atque hæc iusta est Dei vltio, qua persequitur eorum superbiam qui recti & iniqui delectū habere non dignātur. Putarunt Iudæi, Christum occidendo gratum se obsequium Deo præstare. sed vnde prauus hic error, nisi ex impia contumacia & ipsius Dei contemptu? Quare meritò in hanc amentiam proiecti sunt, vt sibi vltimum exitiū accerserent. Nos verò, vbi de cultu Dei & sacris eius mysteriis agitur, oculos aperire discamus, & reuerenter sobriéque de causa cognoscere, ne hypocrisis & audacia stupore nos dementēt. Sicuti autem nunquam passus esset Deus execrandam hanc vocem effluere ex ore populi, nisi prius desperata fuisset eius impietas: ita iustè eam horrendis & insolitis modis postea vltus est. & tamen incredibili miraculo quādā sibi reliquias seruauit, ne fœdus suum extingueretur totius gentis interitu. Adoptauerat sibi semen Abrahæ, vt esset gens electa, regnum Sacerdotale, sacrum peculium, & hæreditas. Nunc Iudæi ad tantæ gratię abnegationem quasi vna voce conspirant. quis non diceret totam gentem radicitus à regno Dei euulsam esse? Sed Deus in ipsorum perfidia illustrat fidei suæ constantiam: atque, vt se non frustra fœdus cum Abraham pepigisse ostendat, quos gratis elegit, à generali eximit interitu. ita semper omnibus humanæ incredulitatis obstaculis superior emergit eius veritas.

26 *Tunc dimisit illis Barabbam.)* Non exprimunt tres nostri Euangelistæ quod apud Iohannem habetur, Pilatum conscendisse tribunal vt inde sententiam ferret: quia tantùm significant libidine populi & confuso tumultu victum esse vt indignè Christum traderet ad mortem. Vtrunque tamen notandum est, quòd inuito extortus fuerit assensus, & tamen iudicis personam repræsentarit in eo damnando quem insontem esse pronuntiat. Nisi enim purus ab omni delicto fuisset Dei Filius, non esset ab eius morte expiatio petenda. rursum nisi vadis nomine subiisset quam nos promeriti eramus pœnam, nunc impliciti essemus scelerum nostrorum reatu. Filium ergo suum voluit Deus solenni ritu damnari vt nos eius gratia absolueret. Ipsa verò supplicii atrocitas non minus ad confirmandam fidem nostram valet quàm ad nos metu iræ Dei terrendos, & malorum nostrorum sensu humiliandos. nam si rite in meditanda Christi morte proficere cupimus, inde incipere decet, vt pro pœnæ quam sustinuit grauitate exhorreamus nostra peccata. Ita fiet vt non modò nos pigeat nostri ac pudeat, sed vt serio dolore vulnerati, quo decet ardore quæramus medicinam, & simul confusi trepidemus. nam plusquam lapideis cordibus nos esse oportet nisi vulneribus Filii Dei penitus sauciemur: nisi oderimus ac detestemur peccata nostra, quibus expiandis tantum pœnarum pertulit Dei Filius. Cæterùm vt hîc se profert horribilis Dei vindicta, sic ex altera parte vberrima fiduciæ materia nobis proponitur. neque enim timendum est vt in Dei iudicium amplius veniant peccata nostra, à quibus tam pretiosa mercede nos absoluit Dei Filius. Neque enim vulgari tantùm mortis specie defunctus est vt vitam nobis acquireret, sed vna cum cruce nostram in se maledictionem suscepit, ne qua amplius in nobis resideat immundities.

27 *Tunc milites Præsidis.)* Hæc probrorum accessio non frustra narratur. Quòd Filium suum vnigenitum Deus ludibriis omne genus exposuit, scimus non ludicrum fuisse aliquòd spectaculum. Primùm ergo quid meriti simus expendere conuenit, deinde compensatio à Christo oblata in bonam spem erigere nos debet. Digna est nostra fœditas quam abominetur Deus, & Angeli omnes conspuant. vt verò nos in Patris conspectum Christus puros & immaculatos sisteret, conspui ipse & omnibus contumeliis fœdari voluit. Quare illa quam semel in terra passus est deformitas nunc gratiam nobis in cælo conciliat, & simul instaurat imaginem Dei, quæ non modò inquinata erat peccati sordibus, sed ferè deleta. Hinc quoque refulget inæstimabilis erga nos Dei misericordia, quòd vnigenitum Filium suum hucusque causa nostra deiecerit. Hoc documento mirum erga nos suum amorem probauit Christus, quòd nullum ignominiæ genus pro salute nostra recusauerit. Sed hæc arcana potius meditatione quàm verborum ornatu indigent. Docemur interea, carnis sensu minimè æstimandum esse Christi regnum, sed fidei & Spiritus iudicio. Quandiu enim in mundo subsistent mentes nostræ, non modò contemptibile nobis videbitur, sed pudendis etiam ignominiis refertum: verum simulac fide in cælum assurrexerint, non solùm occurret spiritualis maiestas Christi, quæ obliteret omne crucis probrum, sed sputa, flagella, colaphi & alia ludibria ad contemplandam eius gloriam deducent: quemadmodum docet Paulus datum illi fuisse nomen

Phil.2.b.10,& a.8

men & summum imperium, vt coram ipso flectatur omne genu, quia seipsum sponte exinaniuit vsque ad mortem crucis. Quare si hodie etiam Christo mundus proteruè illudit, discamus fidei altitudine superare hæc scandala: nec moremur quid impii Christo perperam affingant, sed quibus insignibus induerit illum cælestis Pater, quo illum sceptro & qua corona decorauerit, vt non modo longè supra homines, sed etiam supra omnes Angelos emineat. Quòd Marcus purpuram cocci loco posuit, quum diuersi sint colores, in eo minimè sudandum est. Christum veste pretiosa fuisse indutum non est probabile. vnde colligimus non fuisse purpuream, sed quæ similitudinem aliquam referret: quemadmodum pictor veritatem imitatur in suis figuris.

32 *Inuenerunt hominem Cyrenæum.)* Hac circunstantia exprimitur extrema tam gentis Iudaicæ quàm militum crudelitas. Non dubium est quin suas cruces tunc gestare soliti fuerint malefici vsque ad supplicii locum: sed quum nonnisi robusti latrones crucifigerentur, pares erant ad tale onus ferendum: Christi alia fuit ratio, vt ipsa corporis debilitas palàm demonstraret agnum immolari. Fieri etiam potest vt flagellis mutilatus, multísque iniuriis duriter oppressus, crucis ponderi succubuerit. Narrant autem Euangelistæ rusticum hominem & ignobilem coactum fuisse à militibus vt crucem gestaret: quia quum detestabile esset supplicium illud, solo etiam contactu pollui se omnes putabant. Qui verò ex contemptissima plebis fæce ad sordidum & infame munus arreptus fuit, eum Deus per suos præcones nobilitat. neque enim superuacuum est quòd non modo exprimunt Euangelistæ eius nomen, sed patriam quoque & filios commemorant. Nec dubium est quin hoc præludio nos admonuerit Deus, quum nullius simus per nos loci vel pretii, dignitatem & famam nobis oriri ex Filii sui cruce.

27 Luc. *Sequebatur autē eum.)* Quanuis in publico totus populus vno clamore Christū damnasset, videmus tamen quosdam non fuisse oblitos doctrinæ & miraculorū. sic in misera illa dissipatione exiguas sibi reliquias Deus seruauit. Quanquam autem imbecilla fuit istarum mulierum fides, credibile tamen est occultum fuisse pietatis semen, vnde postea suo tempore germen prodiit. Interea fletus earum valuit ad damnandam impiam nefandámque virorum crudelitatem, qui cum Scribis & Sacerdotibus in mortem Christi conspirauerant. Verum aliud fuit Lucæ consilium, nempe vt sciremus, dum excusso fræno confusè exultat hominum impietas, Deum non otiosè speculari quid agatur, sed vindicem sedere in cælo, qui mox de iniusta sæuitia pœnas sumat: nec ideo spernendam esse eius vindictam quia differtur in tempus idoneum: sed antequam appareat timendam esse.

28 *Nolite flere.)* Putarunt quidam obiurgari mulieres quòd stultè & inconsiderato affectu inanes lachrymas funderent. atqui non simpliciter eas castigat Christus, acsi perperam & sine ratione flerent: sed admonet longè maiorem flendi esse causam ex horribili quod impēdet Dei iudicio: acsi diceret, mortem suam Hierosolymæ & toti genti non finem sed initium malorum esse. atque hoc modo significat se non ita expositum impiorum libidini quin Deo curæ sit. Nam ex pœna quæ deinde sequuta est, clarè patuit, Christi vitā Deo patri fuisse pretiosam quo tempore omnes putabāt desertū prorsus & reiectū esse. Testantur quidem hęc verba quàm excelsa animi fortitudine præditus fuerit Christus: quia sic loqui non poterat nisi constāter & intrepidè ad mortē pergeret: sed huc præcipuè tendit, se in illo deformi sordidóque habitu respici tamē à Deo: impios verò, qui nunc quasi victores superbè triūphant, non diu insanæ lætitiæ fore cōpotes, quia paulo pòst sequetur incredibilis cōuersio. Hæc doctrina hodie quoque nobis prodest, dum agnoscimus Christū non ideo minus charum fuisse Patri quia ad momentum destitutus fuerit eius auxilio: sed tanti fuisse illi salutem nostram, vt ne vnigenito quidem parceret. Hoc autem insigni documento patefecit, quū vrbem sanctam & vbi vnicum Sacrarium sibi elegerat, funditus excidit, ac perdidit vnà cum incolis. Hinc ad meditandam mortis Christi causam assurgere discamus. nam quum Deus illam tam seuerè vltus sit, nunquam à Filio suo obiri passus esset, nisi vt pro mundi peccatis esset expiatio.

29 *Quoniam ecce venient.)* Denuntiat non vulgarem cladem, sed diram & prius inauditam instare, in qua palàm cernatur Diuina vltio: acsi dixisset, gentem illam non vno vel simplici interitus genere absumptum iri, sed multiplici ingentiū malorum congerie interituram, vt multo satius sit montiū ruinis opprimi, vel absorberi terræ chasmate, quàm inter sæuos diuturni exitii cruciatus tabescere. Nec verò irritæ minæ ceciderunt, sed hoc verborum fulmen superauit ipsa euentus atrocitas, quemadmodum ex Iosepho patet. Porrò quum istæ sint vltimæ desperationis voces, optare à montibus opprimi & sobolem maledicere, his verbis docuit Christus sensuros tandem Iudæos non cum homine mortali, sed cum Deo bellum se gessisse. Ita iustam sacrilegi furoris mercedem persoluunt Dei hostes, vt frustra eius vindictæ terram pro clypeo opponere cupiant qui prius cælum ipsum impetere ausi sunt.

31 *Si in humido.)* Hac sententia cōfirmat Christus nec inultam fore mortem suam, nec diu staturos Iudæos, quorū matura iam, imò semiputrida erat iniquitas, ac vulgari similitudine probat fieri non posse quin iræ Diuinæ ignis statim illos incendio correptos deuoret. Scimus lignum aridum solere prius in ignem conici: quòd si humidum & viride comburitur, tandem multo minus parcetur arido. Porrò verbum Faciunt indefinitè exponere licet, hoc sensu, Si ante tempus ad ignem rapitur lignum viride, quid sicco & veteri fore putatis? Nisi fortè quis malit conferri homines cum Deo: acsi dixisset Christus, impiis, qui similes sunt arido ligno, vbi iustos indignè perdiderint, paratas esse apud Deum vices suas. quomodo enim ipsi pridem exitio deuoti, cælestis iudicis manum effugerent, qui tantum licentiæ ipsis ad tempus contra bonos & insontes permittit? Vtrouis autem modo accipere libeat, summa est, præposterè lamentari mulieres, nisi simul expectent ac metuant horribile, quod sceleratis impendet, Dei iudicium. Et quoties vltra modum nobis molesta est crucis acerbitas, hoc solatio mitigare conuenit, Deum, qui nunc suos iniustè affligi patitur, minimè tandem passurum vt impunè euadant scelerati. Nisi autem hæc spes nos fulciret, necesse foret identidem sub ærumnis concidere. Quanquam enim naturale est ac magis consuetum ex ligno arido potius quàm humido ignem fieri, Deus tamen diuersum ordinem sequitur: quia dum tranquillū otiū reprobis concedit, variis ærūnis suos exercet. ideóque miserior est eorū cōditio si ex præsenti intuitu ęstimetur. Sed hoc opportunū remediū est, si patiēter integrū Diuini iudicii cursum expectēt.

Ita enim fuccurret,pufilla mora nihil lucrari impios: quia vbi Deus fideles fuos humiliauerit paternis ferulis,ftricto gladio contra eos infurget quorum fcelera vifus eft ad tempus non obferuare.

MATTH. XXVII.

33 Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod eft Caluariæ locus.

34 Et dederunt ei acetum ad bibendum cum felle miftum: & quum guftaffet,noluit bibere.

35 Poftquam autem crucifixerunt eum, diuiferunt veftimenta eius fortem mittentes: vt impleretur quod dictum eft per
Pfal.22.c.19 *Prophetam, Diuiferunt fibi veftimenta mea, & fuper veftimentũ meum miferunt fortem.*

36 Et fedẽtes feruabãt eũ ibi.

37 Et impofuerunt fuper caput eius caufam eius fcriptam, HIC EST IESVS REX IVDÆORVM.

Iefa.53.d.12 *38 Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones, vnus à dextris & alter à finiftris.*

MARC. XV.

22 Et ducunt eum in Golgotha locum, quod eft,fi interpreteris, Caluariæ locus.

23 Et dederunt ei bibere myrrhatum vinum:fed ille nõ fumpfit.

24 Quumque crucifixiffent eum,partiti funt veftimẽta eius, mittentes fortem fuper illa,quis quid tolleret.

25 Erat autẽ hora tertia: & crucifixerunt eum.

26 Et erat infcriptio caufæ illius infcripta, REX IVDÆORVM.

27 Et cum eo crucifigunt duos latrones, vnũ à dextris, & alterum à finiftris eius.

28 Et impleta eft Scriptura quæ dicit, Et cum iniquis deputatus eft.

LVC. XXIII.

33 Poftquã venerunt in locum qui vocatur Caluaria,ibi crucifixerũt eũ, & facinorofos, vnum à dextris,alterum à finiftris.

34 Iefus autẽ dicebat, Pater, remitte illis: nefciũt enim quid faciant.

35 Diuidẽtes verò veftimẽta eius, miferunt fortem.

Paulo pòft.

38 Erat autẽ & infcriptio fcripta fuper eum literis Græcis, & Latinis, & Hebraicis, HIC EST IESVS REX IVDÆORVM.

33 *Et venerunt in locum.)* Deductus fuit Iefus in locum vbi folebant fupplicio affici fcelerati, quo mors eius effet magis probrofa. Quanquã autem id ex more factũ eft, altius tamen Dei confiliũ expendere conuenit. nam Filium fuum eiici voluit ex vrbe quafi indignum hominũ confortio, vt nos in cæleſte
Heb.13.b.12 regnum fuum cum Angelis recipiat. Ideo Apoftolus in Epiftola ad Hebræos ad veterem Legis figuram hoc refert. Sicuti enim iubebat Deus extra caftra comburi animalium corpora, quorum fanguis pro expiatione in Sanctuarium inferebatur: ita Chriftum dicit egreffum effe ex porta vrbis, vt fufcepta maledictione quæ nos premebat, quafi reiectitius fieret, atque hoc modo expiaret noftra peccata. Quo autem plus ignominiæ probrique coram mundo fuftinuit, eo gratius & nobilius in morte fua Deo & Angelis præbuit fpectaculum. Neque enim obftitit loci fœditas quin illic gloriofum victoriæ fuæ trophæum erigeret: neque fœtor cadauerum quæ illic iacebant, quominus fuauis facrificii eius odor fpiraret per totum orbem, & in cælum vfque penetraret.

34 *Dederunt ei acetum.)* Quanquam non ita curiosè digerunt Euangeliftæ fingula quæque ordine fuo vt notari certò queant temporum momenta: ego tamen probabili ratione conicio, antequam tolleretur in crucem Dominus, pro more porrectũ ex calice ei fuiffe myrrhatum vinũ, vel qualifcunque fuerit miftura, quam ex felle quoque & aceto confectam fuiffe patet. Satis quidem inter omnes ferè interpretes conuenit, diuerfam fuiffe hanc potionem ab ea cuius meminit Iohannes, & de qua etiam paulo pòft dicetur. Hoc tantùm addo, mihi videri fuiffe oblatum calicem Domino quum effet crucifigendus: poftquàm verò crux in fublime erecta fuit, tunc demum fpongiam fuiffe ingeftam. Quando autem potum inceperit petere, anxiè non difputo. fi tamen omnia inter fe conferimus, non alienum eft à ratione, poftquam recufauerat amaram illam confectionem, fubinde ludibrii caufa illi fuiffe obtrufam. Nam poftea fubiiciet Matthæus, milites inter potum dandum exprobraffe quòd fe à morte eripere non poffet. Vnde colligimus, obiecto remedio, rififfe impotentiam Chrifti, quia conqueftus fuerat fe à Deo relictũ. Quod ad Iohannis hiftoriam fpectat, vnum hoc tenere fufficit, Chriftum ad leuandam fitim rogaffe, vt fibi daretur communis potus, acetum verò myrrha & felle miftũ accelerandæ mortis caufa illi obtrufum fuiffe. Atqui patienter ferebat fuos cruciatus, vt doloris tædio mortis feftinationẽ minimè expeteret. Nam & hæc pars facrificii & obedientiæ eius erat, languoris moram ad extremum vfque fufferre. Porrò falluntur, meo iudicio, qui inter reliqua tormenta Filio Dei crudeliter inflicta acetum numerant. Magis probabilis eft eorum coniectura qui putant hoc potionis genus egerendo fanguini aptum fuiffe, & ideo maleficis dari folitum quo mors ipforum effet celerior. ideo Marcus vinum myrrhatum appellat. Cæterum Chriftus (quemadmodum nuper attigi) non tam amaritudine offenfus, vinum vel acetum refpuit, quàm vt oftenderet fe placidè fecundum Patris mandatum ad mortem progredi, non autem impatientia doloris præcipitem ruere. Nec obftat quod dicit Iohannes impletam fuiffe Scripturam, *In fiti mea pota-*
Pfal.69.c.21 *runt me aceto.* Nam vtrunque optimè conuenit: datum fuiffe remedium ad finiendos lentæ mortis cruciatus, & tamen duriter modis omnibus afflictum fuiffe Chriftum: vt ipfum quoque leuamen pars effet vel acceffio doloris.

35 *Diuiferunt*

35 *Diuiserunt vestimenta.*) Hoc quoque ex consuetudine milites fecisse certum est, quòd hominis damnati spolia inter se partiti sunt. vnum forte singulare fuit, quod sortem miserunt super tunica inconsutili. Sed quamuis nihil acciderit Christo in hac parte nisi quod omnes damnati patiebantur, summa tamen attentione digna est hęc narratio. nam Filiū Dei suis vestibus nudatū Euangelistæ proponunt, vt sciamus hac nuditate partas nobis esse diuitias, quæ nos corā Deo exornent. Exui ergo Filiū suū voluit Deus, vt nos iustitia ipsius & bonorum omnium copia vestiti, cum Angelis securè appareamus, quos prius fœda turpitudo in lacero habitu à cælorum accessu arcebat. Christus ipse vestes suas instar prædæ passus est diripi, vt nos victoriæ suæ opibus ditaret. Porrò quod Matthæus dicit, ita impletum fuisse vaticinium Dauidis, *Diuiserunt sibi vestimenta mea,* &c.) sic accipere conuenit, literaliter (vt loquuntur) & reipsa in Christo fuisse exhibitum quod Dauid sibi factum metaphoricè & sub figura cōquestus est. Nam Dauid sub vestium nomine fortunas & honores suos intelligit: acsi diceret, se viuum & videntem prædæ fuisse hostibus, qui inuolauerant in eius domum, adeòque non pepercerant reliquis bonis vt vxorem quoque raperent. Hanc crudelitatem metaphora amplificat, vestimenta sua sorte diuisa fuisse scribens. Quum autem vmbra & imago fuerit Christi, quòd passurus erat Christus Spiritu prophetico prædixit. Quare in eius persona hoc quoque notabile est, quod milites eius vestitum prædati sunt: quia in hac direptione signa & notas agnoscimus quibus olim insignitus fuerat. & simul tollitur scandalum, quod alioqui ex eius nuditate conciperet sensus carnis: quia nihil passus est quod non verè & propriè in redemptoris personam competere Spiritus oraculum pronuntiet. *Psalm.22.c.19*

25 *Erat autem hora tertia.*) Hoc cum Iohannis testimonio videtur minimè esse consentaneum: narrat enim circiter horam sextam Christum fuisse damnatum. Verùm si reputemus quod ex aliis locis constat, diem fuisse in quatuor partes distributum, & singulas partes à prima exordii sui hora nomen sumpsisse, non difficilis erit solutio. Totum medium tempus ab exortu solis vsque ad secundam partem vocabant horam primam. Secunda pars vsque ad meridiem illis erat hora tertia. Sexta hora à meridie incipiens, vsque ad tertiam vel quartam pomeridianam durabat. Quum ergo tempus à Pilato extrahi viderent Iudæi, & iam meridiem instare, dicit Iohannes vehementiùs clamasse, ne totus dies efflueret. Verùm illud non obstat quominus circiter finem horæ tertiæ crucifixus fuerit Dominus. Nam satis liquet, ex quo tumultuariè damnatus est, subito fuisse arreptum: tanto eius extinguendi studio Iudæi ardebant. Ergo Marcus non initium horæ tertię sed finem designat. Et hoc verisimilius est, Christum non longius tribus horis pependisse in cruce.

34 Luc. *Iesus autem dicebat.*) Hac voce probauit Christus se illum esse placidum ac mansuetum agnum, qui ad victimam ducendus erat, sicuti testatus fuerat Iesaias Propheta. Neque enim vindictam solum remittit, sed eorum salutem commendat Deo patri à quibus plusquam crudeliter vexatur. Magnū hoc fuisset, de talione nihil cogitare: sicuti Petrus, dum eius exemplo nos hortatur ad patientiam, dicit non rependisse maledicta pro maledictis, nec vltum fuisse suas iniurias, sed hoc vno fuisse contentū quòd Deum haberet vindicem. Hæc verò longè superior ac præstantior fuit virtus, Deum precari vt hostibus ignosceret. Sicui videtur hoc non satis quadrare cum illa quam nuper citaui Petri sententia, in promptu est responsio. Nam quòd misericordiæ affectu inductus fuit Christus vt veniam suis persequutoribus à Deo posceret, id non obstitit quin acquiesceret iusto Dei iudicio, quod sciebat reprobis & obstinatis statutum esse. Quum ergo videret Christus cæco impetu tum plebem Iudaicam, tum milites in se furere, quanquam excusabilis non erat ignorantia eorum, tamen misertus est, vt se deprecatorem interponeret. Interea quum sciret Deum fore vltorem, iudicium illi contra desperatos permisit. Atque hoc modo affectum suum temperare debent fideles in malis tolerandis, vt persequutores suos saluos esse cupiant: & tamen non dubitent vitam suam sub Dei esse præsidio: & hac consolatione freti quòd tandem impiis sua libido impunè non cedet, sub crucis onere non deficiant. Huius moderationis exemplum nunc in duce & magistro nostro proponit Lucas: quia quum suos persequutores exitio deuouere posset, non modò ab imprecatione abstinuit, sed etiam illis bene precatus est. Notandum verò est, siquando in nos totus mundus insurgat, & certatim nos omnes obruere conetur, hoc vincendæ tentationi optimum esse remedium, si nobis in mentem veniat eorum cæcitas qui Deum in nobis oppugnant. sic enim fiet ne vltra modum nos perturbet multorum in nos solos & desertos conspiratio. Sicuti rursum quotidianus vsus ostēdit quàm valida sit ad concutiendos infirmos machina, dum se ab ingenti multitudine impeti vident. Ergo si ad Deum assurgere discamus, facilè nobis erit quasi ex alto despicere infidelium ignorantiam: quia vtcunque polleant viribus & magnis copiis, nesciunt tamen quid faciunt. Cæterùm verisimile est Christum non promiscuè pro omnibus orasse, sed tantùm pro misera plebe, quam zelus inconsideratus, non autem deliberata impietas rapiebat. Nam vt de Scribis & Sacerdotibus nulla spes fuit residua, pro illis frustra orasset. Nec verò dubium est, quia à Patre cælesti exaudita fuit hæc precatio, hinc factum esse vt multi ex populo, quem fuderant sanguinem, fide postea biberent. *Iesa.53.b.7* *1.Pet.3.b.9*

37 Matth. *Imposuerunt super caput.*) Quod breuiter attingunt Matthæus & Marcus, expresśius narrat Lucas, inscriptum fuisse titulum tribus linguis, Iohannes etiam fusius persequitur. Quare inde petant lectores quod hîc breuitatis causa subticeo. Tantùm dicam, non sine Dei prouidentia hoc esse factū, quòd tribus linguis celebrata fuit mors Christi: nam etsi non aliud fuit Pilati consilium quàm gentem Iudaicam probrosè traducere, altius tamen respexit Deus. hoc enim quasi præsagio testatus est pasśim nobilem fore Filii sui mortem, vt omnes vndique populi regem Iudæis promissum agnoscerent. Non fuit quidem hæc legitima Euangelii prędicatio, quia indignus fuit Pilatus quem Deus Filio suo testem daret: sed quod per veros ministros præstandum erat, in Pilato adumbratum fuit. Denique talem Christi præconem censere licet qualis propheta fuit Caiaphas.

38 *Tunc crucifiguntur.*) Hoc ad extremi dedecoris cumulum accesśit, quòd Christus inter duos latrones medius fuit suspensus. nam primum ei locum, non secus ac principi latronum dederunt. Si solus in crucem actus foret, separata ab aliis maleficis videri poterat eius causa: nunc autem non solùm miscetur,

Iesa.53.d.12 sed in sublime attollitur quasi omnium maximè detestabilis. Quare Marcus huc Iesaiæ vaticinium accommodat, Cum iniquis deputatus est. Hoc enim disertè Propheta de Christo commemorat, non magnifica pompa liberaturum esse suos à morte, sed quia pœnam eorum sceleribus debitam subibit. Ergo vt nos à reatu eximeret, necessarius fuit hic expiationis modus, vt se in locum nostrum subiiceret. Hîc verò perspicitur quàm horribilis sit iræ Dei contra peccata grauitas, cuius placandæ causa Christum, æternam iustitiam in ordinem latronum coniici oportuit. Perspicitur etiam incomparabilis erga nos Christi amor, qui vt sanctis Angelis nos aggregaret, vnus ex scelestis censeri sustinuit.

MATTH. XXVII.

39 *Prætereūtes autem conuitia iaciebant in eum, mouentes capita sua,*

40 *Et dicentes, Tu ille qui destruebas Templum, & in triduo ædificabas, serua temetipsum, si Filius Dei es, descende de cruce.*

41 *Similiter & principes Sacerdotum illudentes, cum Scribis & Senioribus, dicebant,*

42 *Alios seruauit, seipsum non potest seruare, si rex Israel est, descendat nūc de cruce, & credemus ei.*

43 *Confidit in Deo, liberet eum nūc, si vult eum. dixit enim, Filius Dei sum.*

44 *Idipsum autem & latrones, qui crucifixi erāt cum eo, exprobrabant ei.*

MARC. XV.

29 *Et qui præteribant conuitiabantur ei, mouentes capita sua, ac dicentes, Væ qui demoliris Templum, & in tribus diebus extruis:*

30 *Serua teipsum, & descende de cruce.*

31 *Similiter & summi Sacerdotes illudentes inter se cum Scribis dicebāt, Alios seruauit, seipsum seruare non potest.*

32 *Christus Rex Israel descēdat nūc de cruce vt videamus & credamus. Et qui crucifixi erant cum illo probra iaciebant in eum.*

LVC. XXIII.

35 *Et stabat populus spectans: & deridebant eum principes cum illis, dicentes, Alios seruauit, seruet seipsum, si hic est Christus ille Dei electus.*

36 *Illudebāt autē ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei,*

37 *Dicentésque, Si tu es ille Rex Iudæorum, saluum te fac.*

Et Paulo pòst.

39 *Vnus autē sceleratorū qui suspensi erāt, cōuitiabatur ei, dicēs, Si tu es Christus, serua teipsū & nos.*

40 *Respondens autem alter, increpabat eum dicens, Ne Deum quidem tu times, quod in ipsa damnatione es?*

41 *Et nos quidem iustè: nam digna factis recipimus: hic verò nihil mali gessit.*

42 *Et dixit ad Iesum, Domine, memento mei quum veneris in regnum tuum.*

43 *Dixit illi Iesus, Amen dico tibi, hodie mecū eris in paradiso.*

39 *Prætereuntes autem.)* His circunstantiis magnum inest pondus: nam ante oculos nobis ponitur extrema Filii Dei exinanitio, quo melius appareat quanti illi constiterit salus nostra: simúlque reputantes nos omnibus quas sustinuit pœnis iure esse obnoxios, magis ac magis incitemur ad pœnitentiam. Nam in hoc spectaculo palàm nobis Deus fecit quàm misera sit nostra conditio, si nobis deesset redemptor. Cæterùm quæcunque in se pertulit Christus, ad leuationem nostram referri debent. Hoc certè omnibus tormentis certamen fuit durius, quòd omnes quasi à Deo proiectum ac desertum, probris & cōtumeliis vexarunt. Ideóque Dauid Psalmo 22.a.7, Christi personam gerens, hoc præcipuè in suis malis deplorat. Et certè nihil est quod atrocius vulneret pias mentes, quàm dum impii, ad labefactandam fidem ipsorum, exprobrant Dei auxilio & gratia destitui. Hæc est dura illa persequutio qua Paulus dicit vexatum fuisse
Galat.4.d 29 Isaac ab Ismaele: non quòd gladio & vi armata in eum sæuiret, sed quia Dei gratiam subsannans, tentaret eius fidem subuertere. Porrò has tentationes perpessus est Dauid primùm, deinde Christus ipse, ne sua nouitate nos hodie nimium terreant. Neque enim vnquam deerunt impii qui nostris miseriis insultent. Et hoc est solenne Satanæ artificium, quoties non adest nobis Deus pro voto, sed auxilium suum paulisper occultat, obiicere, nos frustra sperasse, quasi irrita sit eius promissio.

40 *Tu qui destruebas Templum.)* Vanitatis arguunt Christi doctrinam, quia virtutem, quam sibi asseruit, nunc dum necesse est, re ipsa non ostendat. Atqui nisi mente & iudicio eos priuasset maledicendi libido, paulo pòst illis conspicua fuisset eius sententiæ veritas. Dixerat Christus, Destruite templum hoc, & triduo suscitabo ipsum. Nunc inter ruinæ principia præcocem triumphum agentes, tridui moram non expectant. Talis est impiorum contra omnes Dei filios insolentia, dum prætextu crucis spem futuræ vitæ illis præcidere conantur. Vbi (inquiunt) illa est immortalis gloria quam homines stultè creduli iactant? quum iaceant ferè ignobiles & despecti, alii tenuiter victitent, alii sub continuis languoribus ægrè animam trahant, alii per fugas & exilia iactentur, alii in carceribus tabescant, alii combusti in cinerem redigantur. Sic eos excæcat præsens externi hominis nostri corruptio, vt spem futuræ vitæ renouationis vanam & ridiculam esse fingant. Nobis autem expectandū est promissi ædificii maturum tempus, nec indignè ferendum si nunc crucifigimur cum Christo, vt resurrectionis eius postea simus consortes.

Si Filius

Si Filius Dei es.)Tale à Christo potentiæ suæ documentum exigunt impii, vt se Filium Dei probando Filius Dei esse desinat. Hac lege induerat carnem humanam, & in mundum descenderat, vt sacrificio mortis suæ reconciliaret homines Deo Patri. Ergo vt Filium Dei præstaret, necesse habuit in cruce pendere. Nunc reprobi isti sibi loco Filii Dei fore negant redemptorem, nisi à cruce descẽdens mandato Patris renuntiet, ac scelerum expiatione valere iussa, personam sibi Diuinitus impositam exuat. Nos verò hinc discamus fidem nostram confirmare quòd Filius Dei salutis nostræ gratia cruci affixus manere voluit, donec tum sæuissimis carnis tormentis, tum horrendis spiritus angustiis & morte ipsa defunctus esset. Ac ne simili modo nobis contingat Deum tentare quo fecisse istos videmus, sinamus Deum, quoties ita ei visum fuerit, potentiam suam abscondere, vt rursus pro suo arbitrio eam opportunè exerat. Eadem prauitas in altera quæ mox sequitur obiectione apparet, *Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credemus ei.* Non enim Regem amplecti ipsos decebat nisi qualis descriptus erat à Prophetis. atqui disertè Iesaias & Zacharias Christum deformem, afflictum, damnatum, & maledictum, exanimem, pauperem, & contemptum inducunt, antequam regale solium conscendat. Prępostere ergo Iudæi dissimilem appetunt quem agnoscant pro Rege: quia sic testantur sibi minimè cordi esse Regem quem se daturum pollicitus fuerat Dominus. Nos verò contrà (vt solidè in Christum recumbat nostra fides) fulturam in eius cruce quæramus. neque enim aliter Rex Israel legitimus censeri posset nisi impletis Redemptoris partibus. Atque hinc colligimus quàm exitiale sit, post speculationes nostras vagando, à Dei verbo discedere. Nam quia Iudæi Regem imaginati sunt quem illis suus sensus dictabat, Christum crucifixum respuerũt, quia in ipsum credere absurdum putabant: nobis verò hæc optima & summa credendi ratio, quia crucis ignominiæ sponte causa nostra se subiecit.

42 *Alios seruauit.*) Hæc verò minimè excusabilis ingratitudo fuit, quod præsenti Christi humiliatione offensi, omnia quæ prius ante ipsorum oculos ediderat miracula nihili æstimant. Fatentur eum alios seruasse. qua virtute? aut quo medio? cur saltem hac in parte non venerantur manifestum Dei opus? Porrò quia malignè suffocant, imò quantum in se est extinguere conantur Dei lucem, quæ in miraculis fulgebat, indigni sunt qui de crucis infirmitate rectè iudicent. Quia nõ statim se eripit Christus à morte, impotentiam ei exprobrant. Atque hoc impiis omnibus nimis est consuetum potentiam Dei metiri præsenti aspectu, vt quicquid non facit, existiment non posse: ideóque debilitatis ipsum insimulent quoties peruersæ eorum cupiditati non obtemperat. Nos vero teneamus, Christum, quum facilè posset, non protinus se à morte liberasse. sed quia noluerit. Cur autem neglexit ad tempus salutem suam nisi quia maiori curæ erat nostra omnium salus? Cur se liberare noluit nisi vt nos omnes seruaret? Videmus ergo, quæ fidem nostram probè ædificant, Iudæos sua malitia ad suæ incredulitatis patrocinium traxisse.

43 *Confidit in Deo.*) Hoc, vt paulo antè dixi, acerrimum tentationis telum habet Satan dum fingit Deum nostri esse oblitum, quia non maturè & in ipso articulo succurrat. nam quum aduigilet Deus in suorum salutem, nec tantùm oportunè illis opem ferat, sed etiam præueniat ipsorum necessitatem (quẽadmodum passim docet Scriptura) videtur minimè diligere quos non iuuat. Hac igitur dialectica nos in desperationem abducit, frustra nos cõfidere de amore Dei vbi palàm eius auxilium non apparet. Et quẽadmodum hoc genus fallaciç suggerit mentibus nostris, ita subornat suos ministros, qui salutem nostram à Deo proditam esse & abiectam arguant, quia auxilium suum differt. Ergo hoc argumentum tanquam vitiosum repudiare conuenit, non amari à Deo quos videtur ad tempus deserere. imò nihil magis absurdum est quàm ad singulos temporis articulos restringere eius amorem. Deus quidem se liberatorem nobis fore promisit: verum si quando ad mala nostra conniueat, mora patienter ferenda est. Quare fidei naturæ contrarium est vrgere aduerbium *Nunc* quos cruce & rebus aduersis ad obedientiam erudit, & ad preces nominisque sui inuocationem solicitat: quum hęc potius sint paterni eius amoris testimonia, sicuti Apostolus in Epistola ad Hebræos admonet. Hoc vero in Christo speciale fuit, quanuis dilectus esset Filius, non tamen à morte eripi donec pœnas à nobis debitas soluisset: quia illo pretio redempta fuit nostra salus. Quare iterum peruersè Sacerdotes, dum Filium Dei non esse colligunt, quia munus sibi à Patre iniunctum obeat.

44 *Idipsum autem & latrones.*) Matthæus & Marcus per synecdochen latronibus tribuunt quod tantum vni fuisse proprium ex Luca constat. Nec verò dura videri debet hæc locutio: quia duobus Euangelistis nihil aliud fuit propositum quàm docere vndique omnium conuitiis impetitum fuisse Christum, vt ne latrones quidem iam semimortui ei parcerent. Quemadmodum Dauid Psalm. 22. a. 7. suas calamitates deplorans, earum indignitatem inde amplificat quòd sit opprobrium quorumlibet hominum, & abiectio plebis. Quanquam autem omittunt memorabilem historiam quam de altero latrone refert Lucas, in eo tamen nihil est absurdi quòd dicunt ab omnibus derisum fuisse Christum vsque ad ipsos latrones. quia non de singulis personis habetur sermo: sed de ipso genere. Nunc itaque veniamus ad Lucam.

39 *Vnus autem scel.*) Hac contumelia quam à latrone passus est Filius Dei, nobis summus honor inter Angelos partus est, vt nos pro fratribus suis agnoscant. Sed interim furiosæ obstinationis exemplum in hoc perdito homine nobis describitur, quando neque inter medios cruciatus blasphemias cum ferocia spumare desinit. Ita solent desperati homines, quæ effugere nequeunt tormenta, per contumaciam vlcisci. Tametsi autem Christo exprobrat quòd neque seipsum neque alios seruare possit, hæc tamen obiectio in Deum ipsum dirigitur. Sicuti impii quoties non impetrant quod volunt, libenter Deum è cælo detraherent. Deceret quidem ipsos plagis domitos mansuescere: sed hinc apparet quàm ferrea sit mali cordis durities, quæ nullis pœnis flectitur.

40 *Respondens autem alter.*) In hoc misero homine singulare nobis inopinatæ ac incredibilis Dei gratiæ speculum proponitur, tum quòd repentè sub mortem in nouum hominem mutatus est, atque ab ipsis inferis in cælum retractus: deinde quòd omnium scelerum, in quibus tota vita demersus fuerat, veniã

H.iii.

momento adeptus est, adeóque ante Apostolos & nouæ Ecclesiæ primitias in cælum receptus est. Primò igitur in huius hominis conuersione insigne gratiæ Dei specimen refulget. neque enim proprio carnis instinctu immanem sæuitiam & superbum Dei contemptum exuit, vt statim resipisceret, sed manu Dei subactus est: sicuti tota scriptura docet, opus eius esse pœnitentiam. Ac eo magis excellit hæc gratia, quòd præter spem omnium obtigit. Quis enim vnquam putasset latronem inter vltimos spiritus non modò pium fore Dei cultorem, sed eximium fidei & pietatis magistrum toti mundo, vt nobis quoque ex eius ore petenda sit veræ & legitimæ confessionis regula? Ac primum quidem hunc suæ pœnitentiæ fructum protulit, quod seuera castigatione cohibuit impiam socii sui petulantiam: deinde & secundum adiecit, sese humilians ingenua scelerum suorum confessione, & Christo debitam iustitiæ laudem tribuens. Postea mirificam fidem testatus est, se totum ac salutem suam reiiciens in præsidium Christi, quem tamen in cruce pendentem, & morti propinquum cernebat. *Ne Deum quidem tu times.)* Quanquam hæc verba variè torquent interpretes, mihi tamen simplex videtur esse sensus, Quid hoc sibi vult quòd ne hæc quidem damnatio te cogit ad timendum Deum? Nam socii sui duritiem inde exaggerat latro, quòd ad vltimam necessitatem redactus ne sic quidem Deum timere incipit. Verum vt tollatur omnis ambiguitas, monendi sunt lectores proteruum & impium conuitiatorem qui se impunè ludere putabat, reuocari ad Dei tribunal: quia etiam si tota vita stupidus fuisset, tunc contremiscere oportuit, quum sentiret armatam in se Dei manum, & paulo pòst reddenda esset omnium scelerum ratio. Signum ergo perditæ & diabolicæ obstinationis fuit quum vltimo iudicio constrictum Deus teneret, non redire tunc quoque ad sanam mentem: quia si qua pietatis gutta esset in corde hominis, coactus saltem ad Dei timorem se colligeret. Nunc tenemus verborum summam, desperatos esse, & omni Dei timore priuatos qui ne pœnis quidem emendantur. Ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι non pro eadem, sed ipsa præsenti damnatione positum esse interpretor: ac si dixisset latro, Quum iam sis quasi in media morte, expergefieri decebat vt Deum iudicem tuum agnosceres. Porrò hinc colligimus vtilem doctrinam, Deo penitus resistere quos pœnæ ad humilitatem non erudiunt: quia pudore confusos obmutescere necesse est quicunque præditi sunt aliquo Dei timore.

41 *Et nos quidem iustè.)* Quia obiurgatio à damnatione sumpta in Christum competere videri poterat, hîc eum latro à sua & socii causa discernit. Pœnam enim quæ communis erat, sibi & socio iustè infligi fatetur, non autem Christo, quem non proprium crimen, sed hostium crudelitas ad mortis supplicium rapuerat. Tenendum verò memoria quod nuper dixi, editum esse à latrone pœnitentiæ documentum quale Deus à nobis omnibus exigit, dum se confessus est dignam factis mercedem recipere. Præsertim verò hoc notandum est, quòd non obstiterit supplicii atrocitas quin se diris tormentis patienter subiiceret. Quare si nos scelerum verè pœnitet, discamus ea libenter absque dissimulatione vbi opus erit detegere, nec refugere quam meriti sumus ignominiam. hæc enim vnica ratio est qua sepeliamus peccata nostra coram Deo & Angelis, si ea apud homines vanis coloribus fucare non tétemus. Porrò quum inter varia integumenta quæ captat hypocrisis, hoc maximè sit commune, quòd quisque alios secum inuoluit, vt eorum exemplo se excuset: latro cótra non minus solicitè Christi innocentiam asserit, quàm simpliciter & liberè se & socium condemnat.

42 *Domine memento mei.)* Nescio an à mundo condito magis rarum & memorabile fidei exemplũ vnquam extiterit. quo maiori admiratione digna est Spiritus sancti gratia quæ tam luculentè hîc se exeruit. Latro, qui non modò in Christi schola edoctus non fuerat, sed se nefandis cædibus efferando, conatus fuerat extinguere omnem recti sensum, repentè altius penetrat quàm Apostoli omnes & reliqui discipuli, in quibus docendis tantum operæ consumpserat ipse Dominus: neque id modò, sed Christum in patibulo regem adorat, regnum eius celebrat in horrenda & plusquam deformi abiectione: moribundum, pronuntiat vitæ authorem. Certè si imbutus fuisset recta fide, multa de Christi officio prius audisset, miraculis etiam fuisset in hoc ipso confirmatus: offusa tamen tam probrosæ mortis caligine euanescere potuit illa cognitio. nunc rudem & nouitium, imò prorsus mente corruptum, statim à primis rudimentis in cruce maledicta salutem apprehendere & cælestem gloriam, plusquam admirabile fuit. Quibus enim notis vel insignibus ornatum videbat Christum, vt mentem ad eius regnum attolleret? Et certè hoc erat quasi ex profundis inferis supra cælos conscendere. Carni verò fabulosum hoc fuit ac ridiculũ, reiectitio & damnato (quem ferre mundus non poterat) regnum terrenum terrenis omnibus imperiis nobilius tribuere. Hinc colligimus quàm perspicaces ei fuerint mentis oculi, quibus vitam in morte, celsitudinem in ruina, gloriam in probro, victoriam in exitio, regnum in seruitute intuitus est. Quòd si latro Christum in cruce pendentem, & quasi maledictione obrutum, fide sua in cæleste solium euexit, væ nostræ socordiæ si non reuerenter suspicimus à dextris Dei sedentem, si non spem vitæ in eius resurrectione figimus, si non tendimus in cælum quò ingressus est. Iam si ex altera parte reputamus in quo statu Christi misericordiam implorauerit, crescet fidei eius admiratio. Lacero corpore iam exanguis extremam manum carnificum expectat, & tamen in sola Christi gratia acquiescit. Primùm vnde illi veniæ fiducia, nisi quia in Christi morte (quæ omnibus aliis detestabilis videtur) sacrificium boni odoris concipit ad expianda mundi peccata efficax? Quòd autem cruciatus suos animosè negligens, imò quasi sui oblitus, ad spem & desiderium occultæ vitæ rapitur, humanum sensum longè superat. Quare & mortificationem carnis, & patientiam, & fidei altitudinem, & spei constantiam, & pietatis ardorem ab hoc magistro discere non pudeat, quem Dominus ad humiliandam carnis superbiam nobis præfecit. nam vt quisque eum alacrius sequetur, ita propius ad Christum accedet.

43 *Amen dico tibi.)* Quanquam nondum Christus palàm de morte triumphauerat, eius tamen efficaciã & fructum in media sui exinanitione exerit. Atque hoc modo declarat nunquam se regni potentia fuisse exutum. nihil enim Regi Diuino magis excelsum aut magnificum quàm mortuis vitã restituere. Christus ergo licet manu Dei percussus speciem hominis ferè deplorati præbuerit, quia tamen non

destitit

desiit esse mundi seruator, cælesti potentia semper fuit præditus ad munus suum implendum. Ac primò quidem notanda est incredibilis facilitas, quod sine mora latronem tam humaniter complectitur, sibique beatæ vitæ socium fore promittit. Quare minimè dubium est quin sine exceptione in regnum suum omnes admittere paratus sit qui ad eum confugient. Vnde certò statuere licet, modò memor sit nostri, nos saluos fore. Porro fieri non potest vt eorum obliuiscatur qui suam ei salutem commendant. Quòd si latroni tam facilis transitus in cælum fuit, quia in vltima rerum omnium desperatione recubuit in Christi gratiam: multo magis hodie Christus mortis victor manum è solio suo nobis porriget, vt in vitæ societatem colligat. Absurdum enim esset, ex quo chirographum nobis contrarium affixit cruci, mortémque & Satanam profligauit, & in sua resurrectione triumphum egit de mundi principe, nobis non æquè facilem & promptum esse ac latroni transitum à morte in vitam. Quisquis ergo vera fide animæ suæ custodiam Christo moriens tradet, non extrahetur in longum tempus, vt suspensus langueat: sed eius voto eadem, qua erga latronem vsus est, benignitate Christus occurret. Itaque facessat putidū illud sophistarum commentum de pœnæ retentione, quum culpa remittitur: quia videmus vt Christus quem à reatu absoluit, simul à pœna liberet. Nec obstat quod latro pœnam cui addictus erat, nihilominus ad extremum vsque sustinet: quia hîc nulla compensatio nobis fingenda est quæ ad placandum Dei iudicium piaculi vice sit: (quemadmodum sophistæ delirant) sed pœnis corporalibus simpliciter electos suos Dominus ad displicentiam & odium peccati erudit. Itaque Christus latronem paterna disciplina ad sui abnegationem adductum, quasi gremio suo excipit, non ad ignem Purgatorij ablegat. Notandum præterea est quibus clauibus latroni aperta fuerit regni cælorum ianua. neque enim hîc vel Papalis confessio, vel satisfactiones in rationem veniunt: sed pœnitentia & fide contentus est Christus, vt ad se venientem vltrò excipiat. Atque hinc melius iterum confirmatur quod nuper attigi, si quis grauetur latronis vestigiis insistere & præeuntem sequi, dignum esse æterno exitio: quia impio fastu seipsum ab adita cælorum arcet. Et certè sicuti in latronis persona commune obtinendæ veniæ pignus nobis omnibus Christus dedit, sic rursum tanto miserum illum honore dignatus est, vt omni propria gloria exuti, non nisi in vna Dei misericordia gloriemur. Quòd si verè & serio se quisque nostrûm excutiat, meritò nos pudefaciet immensa scelerum nostrorum congeries, vt hominem perditum, qui mera gratia salutem adeptus est, ducem & antesignanum habere minimè pigeat. Porrò sicuti iam tunc fructum suum protulit mors Christi, ita hinc colligimus, animas, vbi à corporibus migrarunt, superstites viuere. alioqui lusoria esset promissio Christi, quam etiam iureiurando confirmat. De loco tamen paradisi curiosè & argutè disputandum non est: nobis sufficiat, quicunq; fide insiti sunt in Christi corpus, esse eius vitæ participes, atque ita post mortem beata & læta quiete frui, donec in solidum patefiat Christi aduentu perfecta cælestis vitæ gloria. Vnum adhuc residuum est, quod latroni promittitur, non leuare præsentes eius miserias, nec quicquam ex corporali pœna minuere. Quo monemur, non æstimandam esse Dei gratiam carnis sensu. sæpe enim accidet vt miserrimè affligi sinat Deus quibus tamen propitius est. Ergo si secundum corpus miserè torquemur, cauendum est ne gustum Diuinæ bonitatis nobis adimat doloris acerbitas. quin potius mala omnia temperet, ac leniat hæc vna consolatio, simulac fauore suo nos complexus est Deus, quicquid malorum perpetimur, nobis adiumento esse in salutem. Ita fiet vt non modo ab omnibus miseriis fides nostra victrix emergat, sed in media pœnarum tolerantia suauiter quiescat.

MATTH. XXVII.	MARC. XV.	LVC. XXIII.
45 *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super vniuersam terram vsque ad horam nonam.* 46 *Et circa horam nonam clamauit* Iesus *voce magna, dicens, Eli, Eli, lamasabachthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me?* 47 *Quidā autem illic astantium quum audissent, dicebant, Eliam vocat iste.* 48 *Et cōtinuò currens vnus ex eis, quum acceptam spongiam implesset aceto, imposuit arundini, dabátque ei bibere.* 49 *Cæteri verò dicebant, Sine, videamus an veniat Elias liberaturus eum.* 50 Iesus *autē quum iterū clamasset voce magna, emisit spiritū.* 51 *Et ecce, velum templi scissum est in duas partes à summo*	33 *Quū verò facta esset hora sexta, tenebræ ortæ sunt super totam terram vsque ad horam nonam.* 34 *Et hora nona clamauit* Iesus *voce magna, dicens,* Eloi, Eloi, *lamasabachthani? quod est, si quis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti?* 35 *Et quidam astātium quum audissent, dicebāt, Ecce Eliam vocat.* 36 *Accurrit autem quidam, & impleta spōgia aceto, impositáque arundini, porrexit illi potum, dicens, Sinite, videamus an venturus sit Elias ad deponendum eum.* 37 *Iesus autem emissa voce magna expirauit.* 38 *Et velum templi scis-*	44 *Erat autem ferè hora sexta, & tenebræ factæ sunt super totam terram vsque ad horam nonam.* 45 *Et obscuratus est sol, & velū templi scissum est medium.* 46 *Et quum clamasset voce magna* Iesus, *ait, Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Et hæc quum dixisset, expirauit.* 47 *Quum vidisset autem*

vsque ad imum: & terra mota est, & petræ scissæ sunt.

52 *Et monumēta aperta sunt, & multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt.*

53 *Et egressi è monumentis post resurrectionem eius, venerūt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis.*

54 *Centurio verò, & qui cū eo erant custodientes Iesum, viso terræmotu & iis quæ facta fuerāt, timuerunt valde, dicentes, Verè Filius Dei erat iste.*

55 *Erant autem ibi mulieres multæ è longinquo spectātes, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa, ministrantes ei.*

56 *Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Iose mater, & mater filiorū Zebedæi.*

sum est in duas partes à summo vsque ad imum.

39 *Quum vidisset autem Centurio, qui è regione eius astabat, quòd sic emisso clamore expirasset, dixit, Verè homo hic Filius erat Dei.*

40 *Erant autem & mulieres è longinquo spectantes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi parui & Iose mater, & Salome.*

41 *(Quæ etiam quū esset in Galilæa, sequutæ fuerāt illum, & ministrauerant ei) aliæque complures, quæ simul ascenderant cum ipso Hierosolymam.*

Centurio quod accidit, glorificauit Deum, dicēs, Certè homo hic iustus erat.

48 *Et omnes turbæ quæ cōuenerant ad spectaculum illud quum vidissent quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur.*

49 *Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ eū sequutæ erant à Galilæa, hæc videntes.*

45 *A sexta autem hora.)* Quanquam in Christi morte carnis infirmitas Deitatis gloriam ad breue tempus operuit, imò ipse Dei Filius deformis iacuit sub probro & contemptu, & (quemadmodum Paulus loquitur) exinanitus fuit: quibusdam tamen notis eum ornare, non destitit cælestis Pater, atque in vltima deiectione quædam futuræ gloriæ præludia erexit, quæ pias mentes aduersus crucis scandalum fulcirent. Ita Christi maiestas solis defectu, terræmotu, petrarum fissura & veli fractione magnificè testata fuit: perinde acsi cælum & terra debitum suo opifici & fictori cultum præstarent. Cæterum primo loco quæritur quorsum solis eclipsis. nam quòd veteres poetæ in suis tragœdiis subduci terris solis lumen fingunt vbi nefandum aliquod scelus patratur, ad notandum iræ Diuinæ portentum spectat. atque hoc quidem figmentum deductum fuit ex communi naturæ sensu. Ideo quidam interpretes in Christi morte immissas Diuinitus fuisse tenebras putant in signum detestationis: acsi Deus obtenebrato sole faciem suam à scelere omnium teterrimo absconderet. Alii sole visibili extincto demonstratum fuisse dicunt interitum solis iustitiæ. Alii ad gentis excæcationem: quæ paulo pòst sequuta est, referre malunt. Nam Iudæi reiecto Christo, postquam è medio sublatus est, cælestis doctrinæ luce priuati sunt, nec quicquam illis reliquum fuit præter desperationis tenebras. Ego verò potius existimo, quia præ stupore ad lucem cæcutiret ille populus, tenebris fuisse expergefactum vt admirabile Dei consiliū in Christi morte reputaret. Nam insolita ordinis naturæ conuersio, nisi prorsus obduruissent, seriò debuit afficere eorum sensus, vt ad futuram mundi renouationē attenderent. Interea spectaculum illis exhibitum fuit terroris plenum, vt ad Dei iudicium expauescerent. Et sanè fuit hoc incomparabile iræ Dei documentum, quòd ne vnigenito quidem Filio pepercit, nec aliter placatus est quàm illo expiationis pretio. Quod autem à Scribis, & Sacerdotibus, & magna populi parte securè neglecta, & clausis oculis præterita fuit solis extinctio, prodigiosa eorum amentia horrorem nobis incutere debet. nam brutis animalibus magis fuisse stupidos necesse est qui tali portento de cælestis iudicii rigore palàm admoniti, illudere non desinerent. Sed hic est spiritus stuporis & vertiginis quo Deus reprobos inebriat, postquam diu certauit cum eorum malitia. Interim discamus, postquam Satanæ præstigiis fascinati sunt, gloriam Dei quantumuis conspicua sit, illis esse absconditam: saltem obtenebratas esse eorum mentes, vt videndo non videant. Cæterùm quia generalis illa fuit admonitio, nobis hodie prodesse debet, vt sciamus sacrificium quo sumus redempti, non minoris momenti fuisse quàm si sol è cælo cecidisset, vel collapsa fuisset tota mundi machina. Ita enim fiet vt peccata magis horreamus. Porrò quòd hanc solis defectionem quidam ad omnes mundi plagas extendunt, mihi consentaneum non videtur. nam etsi hoc ab vno aut altero scriptore proditum fuit, magis tamen celebris fuit illorum temporum historia quàm vt miraculum tam insigne taceri potuerit ab aliis permultis qui accuratè persequuti sunt quæ non ita memoratu digna erant. Adde quòd si toti mundo communis fuisset defectio, quia credita fuisset naturalis, facilius hominum sensum fugisset. Sole autem alibi fulgente, tenebris obrui Iudæam, magis notabile fuit prodigium.

46 *Circa horam nonam clamauit.)* Quanquam apparuit plusquam humanus vigor in Christi clamore, certum tamen est vehementia doloris illi fuisse expressum. Et certè hic præcipuus fuit conflictus, & omnibus aliis tormentis durior, quòd in suis angustiis adeò leuatus non est Patris auxilio vel fauore, vt se quodammodo alienum sentiret. Neque enim corpus solum in pretium nostræ cum Deo reconciliationis obtulit, sed in anima etiam pertulit debitas nobis pœnas: atque ita verè factus est vir do-
Iesa.53.4. lorum, sicut Iesaias loquitur. Et verò nimis insulsi sunt qui hac redemptionis parte posthabita, tantùm in externo carnis supplicio insistunt. nā vt pro nobis satisfaceret Christus reū ad Dei tribunal sisti oportuit.

Nihil autem magis horribile quàm Deum ſentire iudicem, cuius ira mortes omnes ſuperat. Ergo quum ſpecies tentationis Chriſto obiecta eſt, quaſi Deo aduerſo iam eſſet exitio deuotus, horrore correptus eſt, quo centies cũcti mortales fuiſſent abſorpti, ipſe autem mirifica Spiritus virtute victor emerſit. Nec verò ficté vel theatricé conqueritur ſe à Patre relictum. Et quòd nonnulli ex vulgi opinione ſic loquutum obtendunt, inſipidum eſt cauillum. nam interior animi mœſtitia vi & ardore ſuo eum coegit in clamorem erumpere. Nec tantùm ocularis fuit redemptio, qua defunctus eſt (vt nuper dixi) ſed vt ſe vadem pro nobis obtulerat, veré Dei iudicium ſubire loco noſtro voluit. Sed abſurdum videtur, Chriſto elapſam eſſe deſperationis vocem. Solutio facilis eſt, quanquam ſenſus carnis exitium apprehenderet, fixam tamen ſtetiſſe fidem in eius corde qua Deum præſentem intuitus eſt, de cuius abſentia conqueritur. Diximus alibi quomodo Deitas locum ceſſerit carnis infirmitati, quatenus ſalutis noſtræ interfuit, vt omnes redemptoris partes Chriſtus impleret. Diſcrimen etiam notauimus inter naturæ ſenſum & fidei notitiam. quare nihil obſtat quominus Dei alienationé mente conceperit Chriſtus prout ſenſus communis dictabat, & ſimul fide retinuerit Deum ſibi eſſe propitiũ. Quod ſatis claré patet ex duobus querimoniæ membris. nam antequam tentationem exprimat, præfatur ſe ad Deum confugere tanquam Deum ſuum, atque ita clypeo fidei fortiter repellit illam quę ſe ex oppoſito ingerebat derelictionis ſpeciem. Denique in hoc diro cruciatu illæſa fuit eius fides: vt ſe relictum eſſe deplorans, propinquo tamen Dei auxilio confideret. Porrò vocem hanc in primis notatu fuiſſe dignam hinc apparet, quòd Spiritus ſanctus, quo melius eam inſculperet hominum memoriæ, Syriaca lingua referri voluit. nam hoc perinde eſt, acſi Chriſtum eadem quæ tunc ore ſuo protulit verba recitantem induceret. Quo turpior eſt eorum ſocordia qui tantam Chriſti mœſtitiam & tam dirum pauorem quaſi per iocum leuiter prætereũt. Quiſquis autem reputat hac lege ſuſceptam fuiſſe à Chriſto mediatoris perſonã vt reatum noſtrum tam in anima quàm in corpore ſubiret, non mirabitur illi certamen fuiſſe cum mortis doloribus, quaſi Deo irato in labyrinthum malorum proiectus foret.

47 *Eliam vocat iſte.)* Qui hoc ad milites referunt rudes & ignaros Syriacæ linguæ, & Iudaicæ religioni non aſſuetos, falluntur meo iudicio. putant enim hallucinatos fuiſſe in vocũ ſimilitudine. Atqui mihi nullo modo probabile eſt inſcitia lapſos eſſe, quũ potius data opera Chriſto illudere, & calumnioſè peruertere eius orationem ſtatutum fuerit. Nulla enim ad labefactandam piorum ſalũtem aptior Satanæ machina eſt quàm vbi à Dei inuocatione ipſos depellit. Itaque ſuos miniſtros quantum poteſt huc impellit vt precandi affectum nobis excutiat. Sic impios Chriſti hoſtes impulit vt proterué eius precationem in riſum conuerterent: volens hoc artificio eum præcipuis armis ſpoliare. Et certè hæc admodum grauis tentatio eſt, dum videmur tantùm abeſſe à profectu, vt Deus nomen ſuum potius opprobriis exponat quàm ſe oſtendat votis noſtris propitium. Tantundem igitur valuit hæc ironia vel caninus latratus, acſi negaſſent Chriſto quicquam eſſe negotii cum Deo, quòd Eliam implorans in aliud aſylum ſe conferret. Sic videmus omni ex parte fuiſſe vexatum, vt deſperatione obrutus ab inuocando Deo abſiſteret: quod erat ſaluti renuntiare. Cæterùm ſi hodie tam conductitii Antichriſti rabulæ quàm domeſtici etiam nebulones, quæ à nobis rectè dicta ſunt, ſuis calumniis indignè deprauãt, ne miremur idem nobis quod capiti noſtro accidere. Quanuis tamen Deũ in Eliam transfigurent, vbi pro ſua libidine nos ſubſannauerint, exaudiet tandem Deus gemitus noſtros, ſéque tum vindicem gloriæ ſuæ oſtendet, tum impuræ falſitatis vltorem.

48 *Et continuò currens vnus.)* Hinc probabilis coniectura elicitur, quum ſemel potum reſpuiſſet Chriſtus, ſubinde moleſtiæ cauſa fuiſſe illi oblatum. Quanquam ſimul veriſimile eſt initio porrectũ illi fuiſſe in calice acetum, antequam in ſublime elatus eſſet, poſtea admotam ori fuiſſe ſpógiam, quum iam penderet in cruce.

36 Marc. *Dicens, Sinite.)* Quòd hîc Marcus tradit, militem acetum porrigendo dixiſſe, Sinite, videamus, &c. Matthæus verò ſermonem hunc cæteris attribuit, in eo nihil eſt repugnantiæ. Nam veriſimile eſt ab vno cœpiſſe ſubſannationem, quæ ab aliis cupidè excepta clamorem inter omnes excitauit. Ita verbum Sinere, non eſt prohibentis, ſed ludentis. Ergo qui primus Chriſtum deriſit, ironicé vicinos compellans, Expectemus, inquit, an veniat Elias. Protinus ſequuti ſunt alii, & quiſque proximo ſuo eandem cantilenam occinuit: vt fieri ſolet in mutuo conſenſu. Nec verò in numero plurali vel ſingulari inſiſtendum eſt: quia tantundem valet Sine quòd Sinite: vice enim interiectionis poſitum eſt verbum, acſi dixiſſent, ſt, ſt.

50 Matth. *Quum iterum clamaſſet.)* Lucas, qui prioris querimoniæ non meminit, huius ſecundi clamoris verba recitat, quæ Matthæus & Marcus prætereunt. Dicit autem clamaſſe, ***Pater in manus tuas commendo Spiritum meum:*** quo teſtatus eſt, quanuis duriter concuſſus eſſet violentis tentationibus, fidem tamen ſuam minimè fuiſſe concuſſam: ſed ſuo loco ſemper inuictam ſtetiſſe. Nullus enim clarior agi potuit triumphus quàm dum intrepidè iactat Chriſtus Deum animæ ſuæ (quam omnes perditam putabant) fidum eſſe cuſtodem. Porrò quia apud ſurdos verba facturus erat, rectà ſe ad Deum contulit, & fiduciæ ſuæ teſtimonium depoſuit in eius gremio. Voluit quidem ab hominibus exaudiri quod dicebat: ſed quanuis nihil apud homines proficeret, vnico Deo teſte contentus fuit. Et certè nulla magis ſeria eſt vel firma fidei approbatio, quàm vbi pius homo, dum vndique ſe impeti videt vt nihil in hominibus reperiat ſolatii, ſpreta totius mundi inſania, dolores ſuos & curas in Dei ſinum exonerat, & in ſpe promiſſionum quieſcit. Tametſi autem hanc precandi formam ſumpſiſſe videtur ex Pſalmo 31.a.9, mihi tamen dubium non eſt quin eam pro temporis circunſtantia ad præſentem vſum ſuum aptauerit: acſi dixiſſet, Video equidem Pater omnium vocibus me deſtinari ad interitum, & animam meam quodammodo huc & illuc raptari: interea ſecundum carnem nihil in te auxilii ſentio: non tamen id obſtabit quominus ſpiritum meum in manus tuas deponam, & ſecurè recumbam in abſcondita bonitatis tuæ cuſtodia. Notandum tamen eſt, Dauidem eo quem citaui loco, non tantùm hoc rogaſſe vt anima

ſua Dei manu excepta, poſt mortem ſalua & ſuperſtes maneret, ſed vitam ſuam commendaſſe Domino, vt eius tutela protectus, tam viuens quàm moriens fœliciter ageret. Videbat ſe multis mortibus aſſiduè obſideri: nihil ergo reſtabat niſi vt ſe inexpugnabili Dei præſidio committeret. Porro vbi Deum ſtatuit animæ ſuæ cuſtodem, tutam eſſe ab omni periculo gloriatur: & ſimul ad obeundam mortem, vbi ita viſum fuerit Deo, ſecurè ſe comparat, quia Dominus ipſe in morte quoque ſuorum animas cuſtodit. Nunc quia illud prius Chriſto ablatum erat vt animam ſuam in caduco terrenæ vitæ ſtatu Patri tuendam committeret, alacriter ad mortem pergens, extra mundum ſeruari cupit. Nam ideò præcipuè animas noſtras in fidem ſuam recipit Deus vt ſpes noſtra vmbratilem hanc vitam tranſcendat. Iam meminerimus Chriſtum non priuato ſui reſpectu commendaſſe Patri animam, ſed omnes ſuorum fidelium animas quaſi vno faſciculo complexum eſſe, vt ſimul cum ſua ſeruentur. imò hac prece ius ſeruandi omnes animas ſibi ipſe peperit, vt non ſolùm in eius gratiam eas cuſtodia ſua dignetur cæleſtis Pater, ſed
Act 7.g.59 partes illi ſuas reſignans, ei ſeruandas committat. Quare & Stephanus in morte, in eius manus animam ſuam deponit. Domine Ieſu, inquit, ſuſcipe ſpiritum meum. Cuius exemplo quiſquis in Chriſtum credet, non efflabit in aerem animam moriens, ſed ad fidelem depoſitarium confugiet, qui tutò conſeruat quicquid ſibi traditum eſt à Patre. Clamor iterum vehementiam affectus oſtendit: neque enim dubium eſt quin Chriſtus ex tentationum anguſtiis quibus conſtrictus erat, non ſine ſerio ardentique conatu tandem eruperit in hanc vocem. Quanquam ſimul alto & ſonoro præconio teſtatum nobis eſſe voluit, animam ſuam à morte ſaluam & incolumem fore, vt nos eadem fiducia inſtructi alacriter exeamus è caduco carnis noſtræ tugurio.

51 *Et ecce velum.*) Quòd ſciſſuram veli ſolis defectui Lucas permiſcet, quaſi ante Chriſti mortem contigerit, ordinis eſt inuerſio. neque enim (vt ſæpius viſum eſt) temporum momenta exactè obſeruant Euangeliſtæ. Nec verò conſentaneum fuit, niſi peracto expiationis ſacrificio velum ſcindi: quia tunc Chriſtus verus & æternus Sacerdos, abolitis Legalibus figuris, ſanguine ſuo nobis ad cæleſte Sanctuarium viam patefecit, vt non ſtemus iam procul in atrio, ſed liberè in Dei conſpectum prodeamus. Quandiu enim durauit vmbratilis cultus, velum oppoſitum erat terreno Sanctuario, quod indè
Coloſſ.2.c.14 non pedes modò populi, ſed oculos etiam arceret. Chriſtus autem deleto chirographo quod nobis contrarium erat, obſtaculum omne abrupit, vt ipſo mediatore freti, ſimus omnes regale ſacerdotium. Ideo veli ſciſſura non modo cæremoniarum quæ ſub Lege vigebant, abrogatio fuit, ſed quædam cælorum apertio, vt nunc familiariter Deus Filii ſui membra ad ſe inuitet. Interea admoniti fuerunt Iudæi, finem externis ſacrificiis eſſe impoſitum, nullum poſthac veteris ſacerdotii vſum fore: etiamſi ſtaret templi ædificium, non amplius illic conſueto ritu colendum eſſe Deum: ſed quia iam vmbrarum ſubſtantia & veritas completa erat, figuras Legales in ſpiritum conuerſas eſſe. Quanquam enim viſibile ſacrifi-
Heb.9.d.14 cium obtulit Chriſtus, ſpiritualiter tamen (vt docet Apoſtolus in Epiſtola ad Hebræos) æſtimandum eſt, vt eius pretium & fructus conſtet. Sed miſeris nihil profuit externum Sanctuarium rupto velo nudari: quia ſaluificæ lucis conſpectum interius ſuæ infidelitatis velum ademit. Quod de terræmotu & petrarum fiſſura additur apud Matthæum, eodem momento factum eſſe mihi probabile eſt. Porrò hoc modo non ſolùm terra ſuo opifici teſtimoniũ reddidit, ſed teſtis etiam citata eſt contra perditæ gentis duritiem. nam hinc apparuit quàm prodigioſa eſſet obſtinatio, quam nec terræ concuſſio nec lapidum fiſſura mouit.

52 *Et monumenta aperta ſunt.*) Hoc quoque ſpeciale portentum fuit, quo teſtatus eſt Deus Filium ſuum mortis carcerem ingredi, non vt illic clauſus maneret, ſed vt omnes educeret qui captiui tenebantur. nam quo tempore in Chriſti perſona ſpectata fuit contemptibilis carnis infirmitas, magnifica & Diuina mortis eius virtus ad inferos vſque penetrauit. Hæc ratio eſt cur ſepulchro mox claudendus alia ſepulchra aperuerit. Dubium tamen eſt an hæc ſepulchrorum apertio contigerit ante reſurrectionem nam ſanctorum reſurrectio, quæ paulo poſt ſubiicitur, meo iudicio ipſam Chriſti reſurrectionem ſequuta eſt. abſurdum enim eſt quod interpretes quidam diuinant, viuos & ſpirantes triduo latuiſſe in ſepulchris. Mihi quidem probabile videtur, Chriſto mortuo fuiſſe ſtatim aperta ſepulchra: quum au-
1.Cor.15.d.20 tem reſurrexit, quoſdam piorum recepto ſpiritu, egreſſos eſſe, & in vrbe fuiſſe conſpectos. Nam ideò
coloſſ.1.c.18 primogenitus ex mortuis & primitiæ reſurgentium vocatur Chriſtus quia morte ſua inchoauit nouam vitam, reſurrectione verò perfecit: non quod mortui ipſo moriente protinus reuixerint, ſed quia mors eius vitæ origo fuit & initium. Optimè igitur congruit hæc ratio, quum ſepulchrorum fractura præſagium eſſet nouæ vitæ, fructum ipſum vel effectum apparuiſſe triduo pòſt, quia Chriſtus reſurgens alios ex ſepulchris comites ſecum eduxit. Porrò hoc ſigno oſtenſum fuit, eum ſibi priuatim nec mortuum eſſe, nec reſurrexiſſe, ſed vt vitæ odorem in omnes fideles ſpiraret. Hic tamen naſcitur quæſtio, cur tantùm quoſdam reſurgere voluerit Deus, quum peræque ad omnes fideles attineat reſurrectionis Chriſti ſocietas. Reſpondeo, quia nondum maturum erat tempus quo totum Eccleſiæ corpus aggregaretur ad caput ſuum, editum in paucis ſpecimen fuiſſe nouæ vitæ, quæ omnibus ſperanda eſt. Scimus enim Chriſtum hac lege receptum fuiſſe in cælos, vt vita membrorum eius adhuc ſit abſcondita, donec manifeſte-
Coloſſ.3.a.3 tur eius aduentu. Verùm vt ſe alacrius piæ mentes in ſpem erigerent, reſurrectionem, quæ futura eſt omnium communis, in paucis quibuſdam delibari vtile fuit. Altera quæſtio difficilior, quid poſtea factum ſit iſtis ſanctis. nam abſurdum videtur, ex quo ſemel in conſortium nouæ vitæ à Chriſto admiſſi fuerant, rurſus in puluerem reuerſos. Verùm ſicuti non facilis eſt nec prompta ſolutio, ita anxiè laborare nihil attinet in re cognitu non neceſſaria. Diu in hominum cœtu fuiſſe verſatos veriſimile non eſt: quia tantum ad breue tempus conſpici oportuit, vt in illo ſpeculo vel imagine manifeſta eſſet Chriſti virtus. Quum autem Deus apud viuos ſpem cæleſtis vitæ confirmare voluerit in illorum perſona, nihil abſurdi erit ſi dicamus eos hoc officio defunctos, iterum quieuiſſe in ſuis ſepulchris. Veriſimilius tamen eſt, vitam, qua donati ſunt, non fuiſſe deinde illis ademptam. nam ſi mortalis fuiſſet, ſolidæ reſurrectionis documentum eſſe non poterat. Porrò quanquam totus mundus reſurget, ac Chriſtus non minus impios

impios ad iudicium suscitabit quàm fideles ad salutem: quia tamen in gratiam Ecclesiæ propriè resurrexit, meritò nonnisi sanctos tanto honore dignatus est vt simul cum ipso resurgerent. Quòd Hierosolymam Matthæus honorificè sanctam vrbem nominet, non ciuium meritis tribuit hoc elogium: (scimus enim tunc omnibus scelerum inquinamentis fuisse refertam vt spelunca potius latronum esset) sed quum Diuinitus electa esset, donec palàm fieret eius reprobatio, nullis hominum corruptelis deleri potuit quæ in Dei adoptione fundata erat sanctitas. Vel, si quis breuius malit, ex parte hominum profana, ex parte Dei sancta fuit, vsque ad templi excidium vel pollutionem, quæ non multo post Christum crucifixum contigit.

54 *Centurio verò.)* Quum Lucas planctum populi commemoret, non solus Centurio cum suis militibus Christum agnouit Dei Filium: sed hoc disertè referunt de ipso Euangelistæ amplificandi causa: quia mirum fit profanum hominem, nec in Lege educatum, sed veræ pietatis expertem, tale ex signis quæ videbat iudicium fecisse. Quæ comparatio ad damnandum vrbis stuporem non parum valet. nam præter tenue vulgus, nullos ex Iudæis concussa & tremente mundi machina fuisse motos, horribilis amentiæ signum fuit. Quanquam Deus in tam crassa cæcitate, quæ de Filio suo edebat testimonia latere passus non est. Ergo non tantum vera religio oculatos reddidit puros Dei cultores, vt sentirent Christi gloriam è cælo illustrari, sed ipse naturæ sensus exteros homines, & quidem milites, fateri coegit quod neque ex Lege neque ex magistris didicerant. Quia Marcus dicit Centurionem sic loquutum quòd Christus magno clamore emisso expirauisset, putant quidam interpretes notari insolitum vigorem, qui ad mortem vsque integer perstiterat. & sanè quum ferè exangue esset Christi corpus, hoc humano more accidere non potuit vt laterum & arteriæ vis ad sonorum clamorem suppeteret. Ego tamé potius constantem in Dei nomine inuocando perseuerantiam à Centurione laudatam esse puto. Quanquam non solus Christi clamor eum induxit vt de eo honorificè sentiret: sed quia videbat insignem eius virtutem cum cælestibus miraculis congruere, hæc illi expressa fuit confessio. Cæterum quod Deum timuisse dicitur, non ita exponi debet quasi penitus resipuerit: tantùm subitus & euanidus impetus fuit, vt sæpe continget vanos homines & mundo deditos percelli Dei timore, dum formidabilem suam potentiam exerit: sed quia non subest viua radix, protinùs securitatem obducere quæ sensum illum extinguat. Non fuit igitur mutatus Centurio, vt se Deo in reliquum vitæ tempus addiceret, sed tantum Deitatis Christi momentaneus præco fuit. Quòd autem apud Lucam habetur tantum dixisse, *Verè hic homo iustus erat*, tantundem valet ac si apertè exprimeret esse Dei Filium, sicut alii duo Euangelistæ narrant. Nam passim fama percrebuerat, affectum fuisse Christum supplicio quia se pro Filio Dei gereret: nunc dum iustitiæ laudem ei tribuit Centurio, eúmque à crimine asserit, Filium Dei simul fatetur: non quòd distinctè intelligeret quomodo genitus esset Christus ex Deo Patre, sed quia Diuinum aliquid in eo esse non dubitat, quódque documentis conuictus, non vulgarem esse hominé, sed Diuinitus excitatú statuit. Quod ad turbas spectat, pectora tundendo, piaculi reatum deprecatæ sunt, quòd sentirent piaculum iniusta & nefanda cæde publicè contractum esse. Sed quia non vltrà progressæ sunt, nihil illis profuit suus planctus: nisi fortè quibusdam melioris pœnitentiæ initium vel præparatio fuit. Sed quia tantum lamentatio nobis describitur quam Deus in Filii sui gloriam extorsit, discamus hoc exemplo parú aut nihil esse si quis ex præsenti Dei potentia horrorem concipiat, donec sedata consternatione in corde tranquillo resideat Dei timor.

55 *Erant autem ibi mulieres.)* Hoc additum fuisse interpretor vt sciamus, quum huc & illuc fuga dilapsi essent discipuli, quosdam tamen ex illorum cœtu retentos à Domino fuisse testes. Quanquam autem Iohannes Apostolus à cruce non discessit, nulla tamen hîc fit eius mentio: sed tantùm laudantur mulieres quæ Christum ad mortem vsque comitatæ sunt, quod viris trepidè fugientibus, clarius emicuit singularis earum pietas erga magistrum. Raro enim studii ardore præditas fuisse necesse est, quæ tametsi nihil præstare officii possent, in extremis tamen probris positum reuerenter colere non destiterunt. Neque tamen viros omnes fugisse, ex Luca colligimus: quia dicit *omnes eius notos procul stetisse.* Sed mulieres non sine causa potissimum celebrant Euangelistæ, quòd viris præferri dignæ essent. Meo quidem iudicio tacita comparatio grauiter Apostolos perstringit. De ipso corpore loquor. nam quia vnus tantum residuus manserat, de eo (sicuti nuper dixi) tres Euangelistæ tacent. Fuit autem electis testibus hoc valde probrosum, ab eo spectaculo se subducere ex quo pendebat mundi salus. Itaque dum postea Euangelium promulgarunt, præcipuum historiæ caput à fœminis mutuari oportuit. Quòd nisi ingenti malo mirabiliter occursum esset Dei prouidentia, redemptionis notitia se & nos priuassent. Cæterum quanquam in fœminis non videtur tanta esse authoritas, si tamen expendimus quanta Spiritus virtute contra illam tentationem suffultæ fuerint, non erit cur vacillet fides nostra, quæ in Deum verú testimonii authorem recumbet. Interea notemus incredibili Dei bonitate factum esse vt ad nos vsque manaret Euangelium de expiatione qua nobis reconciliatus fuit Deus. Nam in communi eorum defectione quos aliis præcurrere decebat, quosdam ex medio grege animauit Deus qui se à trepidatione colligerent, futuri nobis eius historiæ testes sine cuius fide salui esse non possumus. De ipsis porrò mulieribus iterum mox aliquid dicendum erit. in præsentia vnum obiter notare sufficiat, studio discendi à patria fuisse abductas, vt assiduè penderent ex ore Christi; nec labori aut facultatibus pepercisse, modo saluifica eius doctrina fruerentur.

MATTH. XXVII.	MARC. XV.	LVC. XXIII.
57 *Quum autem vespera esset, venit homo diues ab Arimathæa, nomine* Ioseph, *qui & ipse*	42 *Et quum iam esset vespera (quoniam erat parasceue, quæ præcedit sabbathum)*	50 *Et ecce vir nomine Ioseph decurio, vir bonus & iustus.* 51 *Hic non consenserat cō-*

discipulus erat Iesu.
58 *Hic accessit ad Pilatum & postulauit corpus* Iesu. *tunc Pilatus iussit reddi corpus.* .
59 *Et quum accepisset corpus Ioseph, inuoluit illud sindone munda,*
60 *Posuitq́ illud in monumento suo nouo quod exciderat in petra, & aduoluto magno lapide ad ostium monumenti, abiit.*
61 Erat autē ibi *Maria Magdalene & altera Maria, sedentes contra sepulchrum.*

43 *Venit* Ioseph ortus ex ciuitate, *Arimathæa, honestus decurio, qui & ipse erat expectans regnum Dei: & sumpta audacia ingressus est ad Pilatum, & petiit* ab eo *corpus* Iesu.
44 *Pilatus autē admiratus est si iam mortuus esset: & accersito ad se Centurione, interrogauit illum an iam dudū mortuus fuisset.*
45 Et *re cognita ex Cēturione, donauit corp' ipsi Ioseph.*
46 *Et is mercatus sindonem, depositū eū inuoluit sindone, & posuit in monumento quod erat excisū è petra: & aduoluit lapidem ad ostium monumenti.*
47 *Maria verò Magdalene & Maria* Iose *spectabant vbi poneretur.*

filio ac facto eorum, oriundus *ab Arimathæa vrbe Iudæorū, qui expectabat & ipse regnum Dei.*
52 *Hic accessit ad Pilatū, & postulauit corpus* Iesu.
53 Et *depositum inuoluit sindone, & posuit illud in monumento quod erat in petra excisum, in quo nondū quisquam positus fuerat.*
54 *Et dies erat parasceue, & sabbathum illucescebat.*
55 *Subsequutæ autē mulieres quæ cum eo venerant à Galilæa viderunt monumentum, & quemadmodum positū erat corpus eius.*
56 *Reuersæ verò parauerūt aromata & vnguenta: ac sabbatho quidem quieuerunt secundum præceptum.*

Subiicitur nunc Christi sepultura, quasi medius transitus ab ignominia crucis ad resurrectionis gloriam. Voluit quidem Deus alia etiam causa Filium suum sepeliri, vt ita melius testatū fieret vera morte pro nobis esse defunctum. Sed hîc interim finis præcipuè spectandus est, quòd hoc modo aboleri cœperit maledictio quam ad breue tempus susceperat, neque enim vulgari more proiectū fuit eius cadauer in foueā, sed in sepulchro exciso honorificè conditum. Quāquam autem tunc adhuc ante oculos versata est carnis infirmitas, nec Diuina virtus Spiritus ante resurrectionem lucidè conspecta est: voluit tamen Deus hoc quasi præludio adumbrare quod paulo pòst facturus erat, vt Filium suum mortis victoré magnificè supra cælos eueheret.

57 *Quum autem vespera esset.*) Intellige Ioseph non sub crepusculum venisse, sed ante occasum solis, vt citra sabbathi violationem hoc pietatis officium magistro præstaret. nam initium sabbathi erat ab illa vespera. Ergo necesse fuit Christum ante noctis tenebras in sepulchro deponi. Porrò à Christo mortuo vsque ad sabbathi obseruationem tres horæ liberæ restabant. Quanquam autem Iohannes non solius Ioseph meminit, sed Nicodemum quoque illi adiungit comitem: quia tamen solus ipse suscepit negotium à principio, & Nicodemus ipsum ducem & autorem tantum sequutus est, tribus Euangelistis in breui narratione satis fuit quid ab ipso vno gestum sit referre. Iam etsi rara laude dignus fuit hic Ioseph affectus, primò tamen nobis consideranda est Dei prouidentia, quòd hominem inter suos nobilé & eximiæ dignitatis elegit qui sepulchri honore probrum crucis tegere inciperet. Et sanè quum totius gentis inuidiæ & odio, quum ingentibus periculis se exponeret, non dubium est arcano Spiritus instinctu tantum fiduciæ sumpsisse. nam licet antè vnus fuisset ex Christi discipulis, nunquam tamen liberè & palàm profiteri fidem suam ausus fuerat. Nunc dum in Christi morte spectaculum desperationis plenū occurrit, quod etiam viriles animos frangere posset, vnde illi repentè tam generosa animositas vt inter summos terrores nihil metuens, longius quàm rebus pacatis progredi non dubitet? Sciamus ergo Diuinitus per manum Ioseph sepultum fuisse Dei Filium. Huc etiam referri debent quæ hîc notantur circunstantiæ. Pietas Ioseph & vitæ integritas laudantur: vt discamus in Dei seruo agnoscere opus Diuinū. *Diuitem* fuisse Euangelistæ referunt, vt sciamus mira animi celsitudine superatum fuisse obstaculū quod alioqui eum coegisset retrorsum cedere. Nam, vt superbi sunt diuites, nihil difficilius est illis quàm sponte vulgi contemptum subire. Scimus autem quàm sordida & infamis fuerit opera, crucifixi hominis cadauer è manu carnificis suscipere. Adhæc quo splendidior ei fuit fortuna, cautior etiam fuisset ac timidior (vt solent homines diuitiis suis addicti discrimen omne fugere) nisi è cælo indita fuisset illi audacia. Ascribitur etiam dignitas ordinis, quòd *Decurio* fuerit, vel *Senator*, vt hac quoq; in parte reluceat Dei virtus: quia non ex obscura plebe suppositus est qui raptim & clanculum Christi corpus defoderet, sed ex alto honoris gradu excitatus fuit huius officii minister. Nam quo minus credibile erat illum pietatis cultum Christo paratum esse, eo clarius apparuit hoc totum Dei consilio & manu gubernari. Docemur autem hoc exemplo, tantùm ab excusatione abesse diuites si Christum honore suo fraudent, vt duplicis culpæ potius rei sint, dum stimulos quibus incitari eos decebat, conuertunt in obstacula. Fateor quidem hoc nimis consuetum esse & vulgare vt se à iugo subducant qui videntur præ aliis excellere, vt delicati sint ac molles, vt nimium prouidi & timidi: sed nobis ineunda est longè diuersa ratio, nisi opes & honores adiumenta sint ad colendum Deum nos illis perperam abuti. Circunstantia temporis docet quàm

facile

facile sit Deo corrigere prauos metus qui nos ab officio impediunt. Quum antè non auderet Ioseph rebus dubiis ingenuè se Christi discipulum profiteri,nunc,vbi maximè ardet hostiū furor, & sæuitia grassatur,animum colligit, vt in apertum discrimen se conicere non dubitet. Videmus ergo vt Dominus momento corda formet in nouos affectus,ac erigat spiritu fortitudinis qui priuscollapsi erant.Cæterùm si pio honorandi Christi studio tantum fiduciæ sumpsit Ioseph quum mortuus in cruce penderet,nisi hodie,postquam resurrexit à mortuis,idem saltem eius glorificandi viget in cordibus nostris zelus, væ nostræ socordiæ.

43 Marc. 51 Luc. *Qui & ipse erat expectans regnum Dei.)* Hoc præcipuo elogio ornatur Ioseph quòd expectaret regnum Dei. Laudatur quidem etiam à iustitia: sed expectatio hæc regni Dei,iustitiæ radix & origo fuit. Per *Regnum Dei* intellige promissam in Christo instaurationem. Nam ordinis integritas, quam vbique Prophetæ aduentu Christi futuram promiserant, stare non potest nisi quum Deus homines dissipatos sub imperium suum colligit. Hac itaque nota commendatur pietas Ioseph,quod in statu perdito spem redemptionis aluerit quæ à Deo promissa erat. Hinc etiam nascitur timor Dei,& sanctè rectéque viuendi studium. neque enim fieri potest vt se Deo quisquam addicat nisi qui eum speret sibi liberatorem fore. Notemus autem,quum omnibus Iudæis promiscuè destinata esset salus in Christo,eiúsque promissio omnibus communis esset,Spiritum sanctum nonnisi de paucissimis testari quod hîc audiuimus de Ioseph. Vnde apparet incomparabilem Dei gratiam maligna totius ferè populi obliuione fuisse tunc sepultam. Volitabat quidem passim in linguis omnium de futuro Christi aduentu iactantia : sed paucorum animis infixum erat Dei fœdus,vt fide ad spiritualem renouationem assurgerent. Horrendus sanè fuit ille stupor : ideóque non mirum si pura religio obsoleuerat, extincta salutis fide. Vtinam verò non similis esset huius infœlicis seculi corruptela. Apparuit semel Christus Iudæis & toti mundo redemptor,vt Prophetarum vaticiniis testatum fuerat: rebus ex confusa dissipatione in rectum & legitimum statum compositis,regnum Dei erexit: tempus militiæ nobis præscripsit quo patientiam nostram exerceat,donec iterum è cælo adueniat perfector eius regni quod inchoauit. quotusquisque ad eam spem vel mediocriter adspirat? Annon perinde terræ affixi sunt ferè omnes acsi nulla promissa esset resurrectio? Verùm vtcunque maior pars scopi sui oblita,huc & illuc diffluat,meminerimus hanc esse propriam fidelium virtutem , quæ sursum sunt quærere : ac præsertim ex quo Dei gratia illuxit per Euangelium , erudiens nos vt abnegata impietate & mundanis concupiscentiis, sobriè & iustè & piè viuamus in præsenti seculo, expectantes beatam spem & illustrationem gloriæ magni Dei, ad Titum,cap.2.c.11.12.13.

59 *Et quum accepisset corpus.)* Breuius sepulturam perstringunt tres Euangelistæ: ideóque de aromaticis vnguentis nullus apud eos sermo,quæ solus Ioannes celebrat: tantùm sindonem mundam à Ioseph emptam fuisse narrant. Vnde colligimus honorificè fuisse sepultum. Nec verò dubium est, hominem diuitem , quum sepulchrum suum Domino cederet, in reliquis etiam decorum splendorem & ornatum præstitisse. Et hoc etiam arcana Dei prouidentia magis quàm meditato hominum consilio accidit,vt nouum & adhuc purum sepulchrum nactus sit Dominus, qui primogenitus est ex mortuis , & primitiæ resurgentium. Deus itaque hoc symbolo Filium suum à toto generis humani grege distinxit, & vitæ nouitatem proposuit in sepulchro ipso. Coloss.1.c.18 1.Cor.15.c.20

61 *Erat autem ibi Maria Magdalene.)* Marcus & Matthæus tantùm narrant mulieres spectasse quid fieret,ac notasse locum vbi positum fuit corpus. Lucas verò consilium etiam simul exprimit, quòd scilicet reuersæ in vrbem parauerint aromata & vnguenta , vt biduo pòst funus suo ordine celebrarent. Vnde cognoscimus meliori odore perfusas fuisse earum mentes,quem Dominus in morte sua spirauit vt eas ad sepulchrum suum adductas altius extolleret.

MATTH. XXVII.	MARC.	LVC.
62 *Postera autem die quæ sequitur Parasceuen, conuenerunt principes Sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum,*		
63 *Dicentes, Domine, recordati sumus quòd impostor ille dixit adhuc viuens, Post tres dies resurgam.*		
64 *Iube ergo muniri sepulchrum vsque ad tertium diē, neforte veniant discipuli eius nocte vt furentur eum, dicántque plebi, Surrexit à mortuis : & erit nouissimus error peior priore.*		
65 *Ait illis Pilatus, Habetis custodiam: ite, munite sicut scitis.*		
66 *Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum, obsignato lapide, adhibitis custodibus.*		

62 *Postera autem die quæ.)* In hac narratione non tam Matthæo propositum fuit ostendere quàm obstinato furore Christum persequuti sint Scribæ & Sacerdotes , quàm nobis velut in speculo repræsentare incredibilem Dei prouidentiam in resurrectione Filii sui probanda. Conspirant inter se homines astuti, certè in fraudibus & perfidia exercitati : & rationem excogitant qua memoriam extinguant hominis mortui. nam se nihil profecisse vident nisi opprimant resurrectionis fidem. At verò dum id conantur,eam quasi ex professo in lucem notitiæ producunt. Certè obscurior fuisset Christi resurrectio, vel saltem eius negandæ maior illis fuisset libertas, nisi testes curassent ad sepulchrum locandos. Videmus ergo vt Dominus homines versutos non solùm frustretur, sed etiam propriis consiliis tanquam laqueis intortos,in suum obsequium trahat & cogat. Indigni quidem erant Christi hostes quibus

patefieret eius resurrectio: sed illorum impudentiam coargui oportuit, & maledicendi prætextum illis detrahi, imò conuinci ipsorum conscientias, ne ignorãtia excusabiles forent. Interea hoc notemus, Deũ, quasi mercede conductos haberet, eorum opera ad illustrandam Christi gloriam vsum esse: quia nullus ad eam negandam mentiendi color relictus illis fuit, reperto vacuo sepulchro. non quòd à vesana sua improbitate destiterint, sed hoc locuples apud omnes recto sanóque iudicio prȩditos testimoniũ fuit, Christum resurrexisse, cuius corpus sepulchro inclusum quum milites vndique obsepti seruarent, repertum non fuit.

63 *Recordati sumus quòd impostor.)* Diuino instinctu hæc illis suggesta fuit cogitatio, non tantùm vt iustam sceleris vltionem de ipsis sumeret Dominus (quemadmodum cæcis tormentis mentes sibi malè conscias subinde exagitat) sed præcipuè vt impuras ipsorum linguas frænaret. Interea rursum perspicimus quantus stupor impios occupet, vbi fascinati sunt à Satana. *Impostorem* adhuc vocant, cuius Diuina virtus & gloria nuper tot miraculis refulsit. Hoc certè non fuit oppedere nubibus, sed Solis obscurationem ridendo, contra os Dei (vt ita loquar) conspuere. Talibus exemplis docemur maturè nobis pia modestáque attentione considerandam esse Dei gloriam vbi se profert, ne duritiem nostram sequatur bruta & horribilis excæcatio. Quanquam autem prima specie durum hoc & absurdum videtur, quòd tam proteruè impii Christo mortuo insultant: ne hæc licentia nos conturbet, prudenter semper dispicere conuenit quorsum Dominus eam reflectat. Videntur sibi impii totam Christi doctrinam cum miraculis vna ista quam superbè euomunt blasphemia obruere. atqui Deus non aliter quàm per ipsos Filium suum à sinistra imposturæ nota vindicat. Quoties ergo suis calumniis omnia peruertere parabũt impii, & sese in effrænem maledicentiam proiicient, æquis & sedatis animis expectemus dum lucem eliciat Deus ex tenebris.

65 *Habetis custodiam.)* His verbis significat Pilatus se eorum arbitrio permittere vt milites in excubiis statuant. Quo permissu magis fuerunt constricti nequibus cauillis effugerent. quanquam enim sine pudore Christo post resurrectionem obstrepere ausi sunt, signatorio tamen annulo Pilati os sibi magis obturarunt quàm sepulchrum.

MATTH. XXVIII.

1 *Vespera autem Sabbathorum quæ lucescit in primam Sabbathorũ, venit Maria Magdalene, & altera Maria, vt viderent sepulchrũ.*

2 *Et ecce, terræmotus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de cælo, & accedens deuoluit lapidẽ ab ostio, sedebátque super eum.*

3 *Erat autem aspectus eius sicut fulgur, & vestimentum eius candidum sicut nix.*

4 *Præ timore autem eius concussi sunt custodes, & facti sunt velut mortui.*

5 *Respõdens autem Angelus dixit mulieribus, Nolite timere vos: scio enim quòd Iesum qui crucifixus est quæritis.*

6 *Non est hîc: surrexit enim sicut dixit, venite, videte locum vbi positus erat Dominus.*

7 *Et citò euntes dicite discipulis eius quòd surrexit à mortuis: & ecce præcedit vos in Galilæam: ibi eum videbitis. ecce, dixi vobis.*

MARC. XVI.

1 *Et quum præterisset Sabbathũ, Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata, vt venirẽt & vngerẽt eũ.*

2 *Et summo diluculo primi diei Sabbathorum veniunt ad monumentum exorto sole.*

3 *Dicebántque inter sese, Quis reuoluet nobis lapidẽ ab ostio monumenti?*

4 *Et quum respexissent, vident quòd reuolutus esset lapis. nam erat magnus valde.*

5 *Et ingressæ in monumentum viderunt adolescentem sedentem à dextris, amictum stola candida: & expauerunt.*

6 *At ille dicit eis, Ne expauescatis: Iesum quæritis Nazarenũ, qui fuit crucifixus. surrexit, nõ est hic, ecce locus vbi posuerant illum.*

7 *Sed abite, dicite discipulis eius & Petro quòd ille præcedit vos in Galilæam: illic eum videbitis, sicut dixit vobis.*

LVC. XXIIII.

1 *Prima autẽ die Sabbathorum profundo diluculo venerunt ad monumentum, portantes quæ parauerant aromata, & nonnullæ cum illis.*

2 *Repererunt autem lapidem reuolutum à monumento.*

3 *Et ingressæ nõ inuenerunt corpus Domini Iesu.*

4 *Et factum est dum mente cõsternatæ essent de hoc, ecce duo viri steterunt iuxta illas in vestibus fulgurantibus.*

5 *Quũ autem essent expauefactæ, & inclinarẽt vultum in terram, dixerũt ad illas, Quid quæritis viuentem cum mortuis?*

6 *Non est hic, sed surrexit: recordamini vt dixerit vobis quum adhuc esset in Galilæa,*

7 *Dicens quòd oporteret Filium hominis tradi in manus hominum sceleratorum, & crucifigi, & die tertia resurgere.*

8 *Et recordatæ sunt verborum eius.*

Iam

Iam ventum est ad redemptionis nostræ clausulam. nam hinc exurgit viua nostræ cum Deo reconciliationis fiducia, quod Christus mortis victor ex inferis emersit, vt nouæ vitæ potestatem penes se esse ostenderet. Quare Paulus meritò dicit nullum fore Euangelium, & spem salutis irritam ac euanidam, nisi tenemus Christum ex mortuis resurrexisse. Nam ita demum parta nobis fuit iustitia, & patefactus in cælum ingressus, denique adoptio nostra sancita, dum Christus resurgendo Spiritus sui potentiam exerens, Filium Dei se probauit. Quanquam autem aliter quàm carnis nostræ sensus expeteret resurrectionem suam patefecit: hæc tamen quæ illi placuit ratio nobis quoque optima videri debet. Sine teste egressus est è sepulchro, vt locus vacuus primum indicium foret, deinde mulieribus per Angelos nuntiari voluit se viuere: paulo pòst illis apparuit, ac tandem Apostolis, idque sæpius. Ita paulatim suos pro eorum modulo ad pleniorem notitiam deduxit. Quòd autem initium fecit à mulieribus, nec modò se illis visendum exhibuit, sed iniunxit etiam apud Apostolos Euangelii præconium, vt illorum quasi magistræ forent: in eo primum castigatus fuit Apostolorum torpor, qui pauore ferè iacebant exanimes, quũ fœminæ sedulo ad sepulchrum properarent, quibus etiam non vulgaris merces repensa fuit. Etsi enim vitio non carebat vngendi Christi consilium, quasi adhuc esset mortuus, earum tamen infirmitati ignoscens singulari ipsas honore dignatus est, munus Apostolicum viris ereptum ad breue tempus resignãs. Atque hoc modo specimen eius quod Paulus docet exhibuit, nempe quòd eligat quæ stulta sunt ac debilia in mundo, vt carnis altitudinem humiliet. Nec verò nos aliter rite comparati erimus ad hoc fidei nostræ caput discẽdum, nisi omni fastu deposito dociles nos mulierum testimonio subiicimus. non quòd fides nostra tam angustis finibus clausa manere debeat, sed quia Dominus, vt obedientiam nostram probet, stultos fieri nos velit, priusquam ad sua mysteria plenius cognoscenda admittat. Quod ad historiam pertinet, Matthæus tantum dicit *duas Marias venisse vt viderent sepulchrum:* Marcus Salomen tertiam adiungens, dicit *emisse aromata vt vngerent corpus:* ex Luca autem colligitur non duas modò vel tres, sed complures venisse. Sed hoc sacris scriptoribus scimus esse vsitatum, vt paucos tantum ex maiore numero exprimant. Probabilis etiam coniectura est, Mariam Magdalenam cum altera comite, (siue præmissa fuerit, siue sponte præcurrerit) ante alias ad sepulchrum accessisse. Atque hoc videntur innuere Matthæi verba, quod *videndi causa duæ illæ venerint:* quia nisi ex aspectu non constabat ratio Christi vngendi. Interea quod in animo habebant præstare officium subticet: quia hoc vnum maximè propositum erat, de resurrectione testari. Quæritur tamen quomodo studium hoc mulierum, quod superstitione mistum erat, Deo placuerit. Ego verò non dubito quin morem vngendi mortuos à Patribus acceptum ad suum finem retulerint, vt consolationem in mortis luctu ex spe futuræ vitæ peterent. Peccasse quidem fateor quòd non statim mentes suas extulerint ad illam prædictionem quam ex ore magistri audierant: sed quia retinent generale principium de vltima resurrectione, ignoscitur defectus ille, qui totum actum (vt loquuntur) meritò vitiasset. Sic Deus sæpe paterna indulgentia sanctorum officia suscipit, quæ non modò sine venia non placerent, sed iure etiam cum ignominia & pœna repudiarentur. In eo igitur refulget mira Christi bonitas, quòd benignè & comiter mulieribus viuus occurrit, quæ perperam ipsum inter mortuos quærebant. Quòd si illas frustra ad sepulchrum suum venire passus non est, certò statuere conuenit, siquis fide nunc ad eum aspiret, minimè frustratum iri. quia non impediet locorum distantia quin potiantur ipso fideles, qui cælum & terram Spiritus sui virtute implet.

1. Cor. 15. b. 14

1. Cor. 1. c. 27

1 Marc. *Et quum præteriisset sabbathum.)* Idem valet quod habetur apud Matthæum, *Vespera quæ lucescit in primam diem sabbathorum.* Item apud Lucam, *Prima die sabbathorum.* Nam quum sciamus Iudæos à primis noctis tenebris diem fuisse exorsos, intelligunt omnes, finito Sabbatho de sepulchro visendo mulieres inter se consilium cepisse, vt illuc ante auroram venirent. *Primam diem Sabbathorum* duo Euangelistæ nominant, quæ ordine prima erat inter duo Sabbatha. Quòd alii verterunt Vnam, erroris causam multis præbuit ob linguæ Hebraicæ inscitiam. nam quum אחד nunc vnum significet, nunc primum, Euangelistæ (vt in pluribus aliis locis) Hebraicam phrasin sequuti, *μίαν* dixerunt. Ego verò (ne ambiguitas falleret) eorum mentem clarius exposui. Sed in emptione aromatum à Marci verbis nonnihil dissidet Lucæ narratio: quòd in vrbem reuersæ parauerint aromata: deinde secundum præceptum Legis quieuerint vno die antequam iter ingressæ sint. Sed Marcus duas res diuersas eodem contextu referens tempora minùs accuratè quàm Lucas distinguit. nam quod prius actum erat, vnà cum profectione miscet. In re quidem ipsa optimè conueniunt, quòd sacra quiete defunctæ, adhuc inter noctis tenebras domo egressæ sint, vt sub primum diluculum ad sepulchrum accesserint. Iterum verò memoria tenendum est quod prius attigi, ritum vngendi mortuos, licet multis profanis gentibus communis foret, apud solos Iudæos legitimo fuisse in vsu: quibus à patribus traditus fuerat vt se in fide resurrectionis exercerent. Cadauer enim sensu priuatum condire sine hoc respectu, frigidum & inane solatium fuisset: sicut Ægyptios scimus hac in parte anxiè fuisse operosos sine vllo profectu. Atqui Deus hoc sacro symbolo Iudæis vitæ imaginem in morte repræsentabat, vt se ex putredine & puluere nouum vigorem recepturos sperarent. Porrò Christi resurrectio sicuti viuifico suo odore penetrauit omnia sepulchra, vt vitam in mortuos spiraret: ita externas illas cæremonias aboleuit. Quare non ipse adminiculis egebat, sed mulierum ruditas & inscitia, quia nondum probè tenebant ipsum à corruptione immunem esse.

3 Marc. *Dicebántque inter se.)* Hanc dubitationem solus Marcus exprimit: sed quum alii narrent lapidem ab Angelo fuisse reuolutum, facilè colligitur perplexas hæsisse & consilii dubias, donec aditus Dei manu patefieret. Cæterùm hinc discamus, zelo suo abreptas sine consilio illuc venisse. Lapidem sepulchro viderant opponi, qui ab ingressu quosuis arceret: cur id domi per otium non venit in mentem, nisi quia metu & admiratione attonitas ratio & memoria deficit? Sed quia pio feruore cæcutiunt, vitium hoc illis Deus non imputat.

2 Matth. *Et ecce terræmotus.)* Pluribus signis gloriæ suæ præsentiam ostendit Dominus, vt ad reuerentiam melius formaret sanctarum mulierum corda. Nam quia res non leuis momenti erat, scire partam esse à Filio Dei de morte victoriam (in quo vertitur salutis nostræ summa) scrupulos omnes eximi oportuit, vt Diuina maiestas palàm & non obscurè illarum oculis se offerret. *Factum* ergo *terræmotum* dicit Matthæus, in quo sensibilis erat illa quam dixi cælestis potentia. Atque hoc portento mulieres expergefieri oportuit, vt nihil iam humanum vel terrestre conciperent, sed mentes suas extollerent ad nouum & minimè expectatum Dei opus. In Angeli quoque vestitu & forma, quasi per radios, Deitatis fulgor sese diffudit: vt sentirent non esse hominem mortalem qui facie hominis indutus propè adstabat. Etsi enim ad immensam Dei gloriam nihil vel lucis coruscatio, vel niuis candor, quinetiam, si eum rite cognoscere cupimus, nullus fingendus est color: externis tamen notis se propinquum esse admonens, pro infirmitatis nostræ captu nos ad se inuitat. tantum sciendum est visibilia præsentiæ eius signa nobis offerri, vt eum inuisibilem mentes nostræ apprehendant: sub corporeis formis gustum nobis præberi spiritualis eius essentiæ, vt spiritualiter eam quæramus. Interea non dubium est quin externis symbolis coniuncta fuerit interior quædam efficacia, quæ mulierum cordibus Deitatis sensum insculperet. Nam etsi initio obstupefactæ sunt, patebit tamen ex contextu, collectis animis gradatim ita fuisse edoctas vt præsentem Dei manum sentirent. Cæterùm tres nostri Euangelistæ dum compendio student, prætereunt quod fusius à Iohanne narratur capite 20, vsque ad versum 12, quod scimus illis non esse insolitum. Hoc etiam diuersum est, quòd apud Matthæum & Marcum vnius tantùm Angeli fit mentio, quum Iohannes & Lucas duos ponant. Verum hæc quoque repugnantiæ species facilè diluitur: quia scimus quàm frequentes in Scriptura synecdochæ passim occurrant. Conspecti ergo fuerunt duo Angeli, primùm Mariæ, deinde aliis comitibus. Sed quia alter qui loquendi partes sustinuit, præcipuè ad se conuertit illarum mentes, Matthæo & Marco satis fuit eius legationem referre. Adde quod vbi dicit Matthæus *Angelum super lapidem sedisse*, in his verbis est ὕστερον πρότερον: vel saltem neglecta est historiæ series: quia non protinus apparuit Angelus, sed quum suspensas & anxias mulieres rei nouitas & admiratio teneret.

4 *Præ timore concussi sunt custodes.)* Terruit custodes Dominus, acsi cauterium imprimeret eorum conscientiis, quòd inuitos cogeret Diuinam eius virtutem sentire: saltem hucusque valuit terror ne securè eluderent quæ mox de resurrectione spargenda erat fama. Nam etsi linguas venales prostituere ipsos non puduit, coacti sunt tamen, vellent nollent, intus agnoscere quod apud homines improbè negabant. Nec verò dubium est quin vbi liberior loquendi facultas erat, apud suos familiariter confessi fuerint quod pecunia redempti non audebant vulgò proferre. Ac notandum est discrimen inter duas terroris species quas Matthæus inter se comparat. Territi fuerunt milites assueti ad tumultus, & pauore ita absorpti vt tanquam semimortui caderent: sed prostratos nulla virtus erexit. similis fuit mulierum pauor: sed consolatio mox sequuta animos propè defectos restituit, vt saltem melius aliquid sperare inciperent. Et certè consentaneum est vt promiscuè tam piis quàm reprobis horrorem metúmque incutiat Dei maiestas, vt à facie eius sileat omnis caro. Sed vbi electos suos humiliauit Dominus ipse ac subegit, mox eorum formidinem mitigat, ne oppressi succumbant: neque id modò, sed gratiæ quoque suæ dulcedine vulnus inflictum sanat. reprobos verò vel panico (vt loquuntur) metu exanimat, vel tabescere sinit sub lentis tormentis. Nam quod ad milites istos spectat, similes quidem fuerunt mortuis, sed absque serio affectu, sicuti mente alienati expauescunt quidem ad momentum, simul tamen obliuiscuntur se timuisse: non quòd prorsus deleta fuerit timoris memoria, sed quia illis effluxit viua illa & efficax Diuinæ virtutis apprehensio, cui cedere coacti fuerant. Sed hoc præcipuè tenédum est, quum peræquè timerent vt mulieres, non adhibitam fuisse medicinam quæ ipsorum timorem leniret. solis enim mulieribus dixit Angelis, *Nolite timere*: materiam verò gaudii & securitatis illis proposuit in Christi resurrectione. Apud Lucam additur obiurgatio, quòd *viuentem quærant cum mortuis*: perinde acsi aurem illis vellicaret Angelus, ne amplius in sua desperatione torperent.

7 *Et cito euntes dicite discipulis.)* Hic mulieres extraordinario honore Deus ornat per Angelum, quòd præcipuum salutis nostræ caput apud ipsos quoque Apostolos promulgandum ipsis mandat. Apud Marcum nominatim iubentur nuntium hunc Petro afferre: non quia tunc dignitate excelleret, sed quia tam fœda eius defectio speciali consolatione opus habebat, vt sciret se non esse abdicatum à Christo, quamlibet turpiter ac scelerate lapsus esset. Iam ingressus fuerat sepulchrum, ac resurrectionis Christi vestigia conspexerat: sed honorem illi Deus negauit quo paulo pòst dignatus est mulieres, vt audiret ex ore Angeli Christum resurrexisse. Et certè hinc apparet quanto adhuc stupore laborauerit, quòd trepidus iterum refugit in suas latebras acsi nihil vidisset, quum Maria flens ad sepulchrum sederet. Quare non dubium est quin ipsa & eius comites in Angeli conspectu retulerint patientiæ suæ mercedem. Quod discipulos in Galilæam accersit Angelus, ideo factum esse arbitror vt Christus se pluribus patefaceret. scimus enim diutius versatum esse in Galilæa. Et suis liberius spatium dare voluit, vt paulatim in ipso recessu animos colligerent. Deinde locorum consuetudo eos adiuuit, vt magistrum certius agnoscerent. nam modis omnibus confirmari oportuit, nequid ad fidei certitudinem deesset. *Ecce dixi vobis.* Hac loquendi forma asseuerat Angelus verum esse quod dixit. Hoc autem non à se profert, quasi primus esset author, sed Christi promissioni subscribit: ideóque apud Marcum ipsa Christi verba tantùm reducit in memoriam. Lucas sermonem vlterius prosequitur, quòd admoniti fuerint à Christo discipuli, ipsum crucifigi oportere, &c. eodem tamen sensu: quia mortem suam vnà cum resurrectione prædixerat. Additur etiam tunc *recordatas fuisse verborum Domini*: quo docemur, quanuis malè profecissent in Christi doctrina, eam tamen non periisse, sed fuisse suffocatam donec maturo tempore germen proferret.

MATTH.

MATTH. XXVIII.

8 *Et digressæ celeriter à monumento cum timore & gaudio magno, currebant vt renuntiarẽt discipulis eius. Quum autem irent ad renuntiandum discipulis eius,*

9 *Tunc ecce Iesus occurrit illis, dicens, Auete. Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum.*

10 *Tunc ait illis Iesus, Nolite timere: ite, renuntiate fratribus meis vt eant in Galilæam: & ibi me videbunt.*

MARC. XVI.

8 *Et abeuntes citò fugerunt à monumento: habebat enim illas tremor & stupor, neque cuiquã quicquam dicebant: timebant enim.*

9 *Quum autẽ manè surrexisset primo die Sabbathi, apparuit primùm Mariæ Magdalenæ, de qua eiecerat septem dæmonia.*

10 *Illa profecta renũtiauit ijs qui cum illo fuerant lugentibus ac flentibus.*

11 *Et illi quum audissent quòd viueret, ac visus esset ab ea, nõ crediderunt.*

LVC. XXIIII.

9 *Et egressæ à monumẽto nuntiauerunt hæc omnia ipsis vndecim & cæteris omnibus.*

10 *Erat autem Maria Magdalena, & Iohanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum illis erant, quæ hæc dicebant Apostolis.*

11 *Et visa sunt apud illos ceu deliramentum verba earũ, neque crediderunt eis.*

12 *Surgens autẽ Petrus cucurrit ad monumẽtum, & prospiciens vidit linteamina sola posita: & abijt, secum admirans quod acciderat.*

8 *Et digressæ celeriter.)* Prætereunt tres Euangelistæ quod de Maria Magdalena narrat Iohannes, illam scilicet nondum conspectis Angelis in vrbem rediisse, ac flebiliter conquestam esse de corpore Christi sublato. hîc tantùm de secundo in vrbem reditu agitur, in quo ipsa & aliæ comites nuntiarunt discipulis Christum resurrexisse: quod tam voce ac testimonio Angeli quàm Christi ipsius conspectu didicerant. Porrò antequam Christus se ostenderet, iam currebant ad discipulos, sicuti iussæ erant ab Angelo: in itinere secunda confirmatio accessit, vt minus dubitãter asserere possent Domini resurrectionem. Dicit Matthæus, *Profectas esse cum timore & gaudio magno*: quibus verbis intelligit exhilaratas quidem fuisse voce Angeli, simul tamen fuisse metu perculsas, vt inter lætitiam & anxietatem æstuarent. Sic enim interdum contrarii affectus piorum corda occupant, & versant alternis vicibus, donec tandem pax Spiritus compositum statum afferat. Nam si fides in illis fuisset solida, subacto timore prorsus eas sedasset: nunc timor gaudio permistus nondum rectè Angeli testimonio acquieuisse demonstrat. Hîc verò insigne misericordiæ specimen exhibuit Christus, quòd ita dubiis & trepidis occurrit vt quod residuum erat dubitationis tolleret. Nonnihil tamen discrepant Marci verba, quòd *fugerint tremore & stupore correptæ*, vt præ metu obstupescerent. Sed solutio non adeò difficilis est: quia quum animus esset Angelo parere, non tamen suppetebat facultas nisi Dominus ipse soluisset silentium. Verum in eo quod sequitur maior est repugnantiæ species. Marcus enim non dicit obuiam illis fuisse Christum, sed tantùm Magdalenæ *apparuisse primo diluculo*: Lucas huius visionis in totum non meminit. Sed hæc prætermissio quum minimè sit Euangelistis insolita, nobis absurda videri non debet. Quòd ad discrimẽ verborum Matthæi & Marci spectat, fieri potest vt Magdalena tanti boni compos fuerit ante alias: vel etiam per synecdochen ad omnes extendat Matthæus quod vnius fuit proprium. Probabilius tamen est, solã nominari à Marco, quia primo Christi conspectu & peculiari modo præ aliis potita fuerit, interea eius comites suo ordine Christum vidisse: ideóque communiter hoc omnibus apud Matthæum tribui. Fuit autem hoc admirabile bonitatis specimen, quòd cælestem suam gloriam miseræ fœminæ, quæ à septem dæmoniis possessa fuerat, Christus patefecit: & lucem nouæ æternæque vitæ proferre volens, inde exorsus est vbi nihil secundum hominem nisi contemptibile & pudendum. Sed hoc documento testatus est Christus, vbi semel gratiam erga nos suam exeruit, quàm liberaliter eius cursum prosequi soleat, & simul omnem carnis superbiam deiecit.

9 *Tenuerunt pedes eius.)* Videtur hoc cũ verbis Iohannis non congruere, vbi testatur prohibitam fuisse Mariam a Christi contactu. Sed facilis conciliatio est, quòd Dominus Mariam videns in pedũ suorum amplexu & osculo nimis defixam esse, eam recedere iubeat: quia corrigenda erat superstitio, & monstrandus resurrectionis finis, à quo Mariam partim terrenus crassúsque affectus, partim stultus feruor abstrahebat. Pedes verò suos primo congressu tangere passus est Dominus, nequid ad certitudinem deesset. Itaque continuò pòst subiicit Matthæus, ipsas *adorasse Dominum:* quod signum fuit non ambiguæ notitiæ.

10 *Tunc ait illis Iesus.)* Timorem fuisse vitiosum colligimus, quo rursum Christus eas liberat. quanquam enim ex admiratione oriebatur, contrarius tamen erat tranquillæ fiduciæ. Ergo vt se attollant ad Christum mortis victorem, iubentur læto esse animo. Sed iisdem verbis docemur tunc demum ritè à nobis cognosci Domini resurrectionem, si concepta fiducia gloriari audemus eiusdem vitæ nos esse factos participes. Certè hucusque proficere debet fides nostra ne timor præualeat. Porrò Christus iubens nuntiari hoc discipulis, hac legatione dissipatam Ecclesiam deintegro collegit & collapsam erexit. nam sicuti nos hodie præcipuè viuificat resurrectionis fides, ita tunc oportuit vitam discipulis restitui vnde exciderant. Hîc quoque notanda est incredibilis Christi humanitas, quòd transfugas qui eum turpiter deseruerant fratrum nomine dignatur. Nec dubium est quin tam blanda appel-

latione mœrorem, quo sciebat ipsos grauiter torqueri, lenire vltro voluerit. Cæterùm quia non solos Apostolos fratrum loco complexus est, sciamus Christi mandato perlatum fuisse hunc nuntium, vt ad nos deinde manaret. Quare frigidè audienda non est resurrectionis historia, quando iure fraternæ necessitudinis ad percipiendum eius fructum Christus suo ore nos comiter inuitat. Quòd quidam interpretes sub *Fratrum* nomine Christi cognatos intelligunt, eorum errorem satis supérque refellit contextus: quia disertè exprimit Iohannes *Mariam venisse ad discipulos:* & mox sequitur apud Lucam *venisse mulieres ad Apostolos.* Consentit etiam Marcus, *Mariam venisse* scribens, *Atque hæc dixisse lugentibus discipulis.*

11 Marc. *Illi quum audissent.)* Marcus vnius tantùm Mariæ testimonium commemorat. mihi tamen persuasum est, ab omnibus communiter relata fuisse Christi mandata: imò locus hic melius confirmat quod nuper dixi, nihil dissidii esse inter Euangelistas, dum vnus peculiariter Mariæ Magdalenæ assignat quod secundum alios omnibus commune fuit, licet non æquali gradu. Turpis verò socordia discipulos constrictos tenebat, vt in memoriam non reducerent completum esse quod ex Magistro sæpius audierant. Siquid prius inauditum narrassent mulieres, meritò in re incredibili earum sermoni non statim habita fuisset fides: sed nunc plusquam hebetes fuisse oportet, qui rem à Filio Dei toties promissam & testatam, vbi ab oculatis testibus completa esse narratur, pro fabula vel somnio ducunt. Adde quòd quum ipsos sua incredulitas recta intelligentia priuauerit, non modò respuunt veritatis lucem, sed tanquam deliramentum reiiciunt, sicuti docet Lucas. Hinc apparet tentationi ita succubuisse vt fere omnis verborum Christi gustus eorum animis excidisset.

12 Luc. *Surgens autem Petrus.)* Mihi non dubium est quin hîc à Luca inuersus sit historiæ ordo, sicuti ex verbis Ioannis elicere promptum est. nec malè, meo iudicio, resoluetur *Currendi* verbum in tempus plusquam perfectum. Sciunt autem mediocriter in Scriptura versati quàm hoc vsitatum sit Hebræis, quæ suo loco omissa erant, posterius referre. Atque hac circunstantia Lucas Apostolorum duritiem magis exaggerat, quòd aspernati sint mulierum verba: quum tamen Petrus vacuum sepulchrum iam vidisset, ac manifesto resurrectionis signo in admirationem esset coactus.

MATTH. XXVIII.	MARC.	LVC.
11 *Illis autem proficiscentibus, ecce, quidam è custodibus venerunt in ciuitatem, ac renuntiauerunt principibus Sacerdotum omnia quæ acciderant.*		
12 *Et congregati cum Senioribus, consilio habito, pecuniã copiosam dederunt militibus,*		
13 *Dicentes, Dicite quòd discipuli eius nocte venerint, ac furati sint eum vobis dormientibus.*		
14 *Et si hoc auditum fuerit sub Præside, nos persuadebimus ei, & securos vos faciemus.*		
15 *At illi accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti, & diuulgatus est hic sermo apud Iudæos vsque in hodiernum diem.*		

11 *Illis autem proficiscentibus.)* Non modò credibile est, sed res ipsa ostendit, milites, quibus iniuncta erat sepulchri custodia, sic fuisse mercede corruptos vt ad nutum Sacerdotum mentiri parati essent. Res illis nota erat, nihil magis Sacerdotes timere quàm ne fama obtineret Christum triduo post mortem resurrexisse: sciebant ideo se illuc fuisse missos vt seruato cadauere famam illam extinguerent. Homines ergo lucro addicti, imò quæstum vndique captantes, postquam illis fructus suæ diligentiæ periit, rationẽ nouam excogitant emungendæ pecuniæ. Quòd autem dicit Matthæus *venisse ex illis quosdam*, incertum est an pauci astuti consilium ab aliis segregauerint, an verò missi fuerint communi omnium nomine. In hanc secundam partem magis inclinat coniectura, quia postea dicit Matthæus non vni vel duobus, sed in genere datam fuisse militibus mercedem periurii. Certum quidem est, siue omnes simul conspirauerint, siue pars illorum, tamen ex crudeli & implacabili Sacerdotum contra Christum odio prædam venatos esse: deinde quum scelere obstrictos tenerent, mala eorum conscientia ad extorquendam pecuniam fuisse abusos. Nam (quod sceleratis ferè omnibus contingit) Sacerdotes malè sibi conscii, vt dedecus suum tegerent, milites largo pretio corrumpere coacti sunt. Porrò hinc patet, reprobos, postquam se ad peccandum præcipites semel dederunt, nouis subinde flagitiis implicari, idque dum pudorẽ suum tueri volunt apud homines, Dei offensa securè neglecta. Miseri isti non tantùm largitione redimunt milites, sed etiam si crimen in iudicium adductum fuerit, famam suam & caput noxæ obiiciunt. Quid autẽ eos præter sumptus iacturam ad tantum discrimen subeundum cogit, nisi quia obstinatus furor eos retrocedere non sinit donec peccata peccatis accumulent?

15 *Diuulgatus est hic sermo.)* Hic vindictæ Dei extremus fuit cumulus ad excæcandos Iudæos, quòd militum periurio sepulta fuit Christi resurrectio, & tam futile mendacium receptum. Atque hinc apparet voluntario errore fuisse deceptos qui Christum resurrexisse non putabant, sicuti mundus sponte se ad ludendum offert Satanæ imposturis. Neque enim, siquis tantùm oculos aperuisset, longa inquisitione opus erat. Armati milites subreptum sibi fuisse dicunt Christi corpus ab imbelli, trepido, & exiguo, & inermi hominum grege. Quis coloris prætextus? Addunt, se dormientibus hoc esse factum. Vnde igitur furtum diuinant? Quòd siqua erat suspicio de discipulis, cur non vestigia sequuti sunt?

cur

cur nullum strepitum mouerunt? Puerile ergo effugium hoc fuit, quod impunè illis non cessisset si cum recto & cordato Præside fuisset negotium. Sed factum est Pilati conniuentia vt tanta improbitas euanuerit. Sicuti videmus quotidie accidere vt profani iudices non multum satagant vbi veritas fraude & malitia obruitur. quin potius, si nihil metuunt incommodi, cum perfidis nebulonibus colludere videntur. Quanquam autem hoc durum videri posset, quòd Deus falsum hunc rumorem grassari passus sit ad extinguendam Filii sui gloriam, iustæ eius vltioni habendus est qui debetur honor. Dignam enim fuisse illam gentem quam nebulæ luce priuarent hinc perspicimus, quòd inane friuolúmque mendacium tam cupidè arripitur: deinde quia omnes ferè impegerant in lapidem offensionis, obtenebrari oportuit oculos eorum ne viderent calicem vertiginis ipsis propinari: denique in omne genus dementiæ proiici, sicuti Iesaiæ vaticinio prædictum erat. Neque enim Deus vnquam tam stulta credulitate ipsos decipi passus esset, nisi vt priuaret spe salutis à quibus ipse contemptus fuerat Redemptor. sicuti eodem pœnæ genere nunc mundi ingratitudinē castigat, laxans reprobis habenas vt in peius proficiant. Cæterum quamuis apud Iudæos præualuerit hoc mendacium, non tamen obstitit quin liberè volitaret Euangelii veritas vsque ad vltimos terræ fines, sicuti contra mundi obstacula victrix semper emergit. *Iesa 6.c.9*

MATTH.	MARC. XVI.	LVC. XXIIII.
	12 *Posthæc autem duobus ex ipsis ambulantibus apparuit in alia forma, euntibus rus.*	13 *Et ecce, duo ex illis ibant eodem die in castellum quod aberat spatio stadiorum sexaginta ab Hierosolymis, nomine Emaus.* 14 *Et ipsi colloquebantur inter se de ijs omnibus quæ acciderant.* 15 *Et factum est, dum confabularentur ac disputarent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis.* 16 *Cæterùm oculi illorum tenebantur ne eum agnoscerent.* 17 *Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones quos confertis inter vos ambulantes, & estis tristes?* 18 *Ac respondens vnus, cui nomen Cleopas, dixit ei, Tu solus peregrinus es Hierosolymis, neque cognouisti quæ facta sunt illic his diebus?* 19 *Quibus ille dixit, Quæ? Et dixerunt ei, De Iesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens opere & sermone coram Deo & toto populo:* 20 *Et quomodo tradiderunt eum summi Sacerdotes & principes nostri in condemnationem mortis, & crucifixerunt eum.* 21 *Nos autem sperabamus eum esse illum qui redēpturus esset Israel. atqui super hæc omnia tertius dies est hodie quòd hæc facta sunt.* 22 *Sed & mulieres quædam ex nobis attonitos reddidere nos, quæ diluculo peruenerunt ad monumentum:* 23 *Et nō inuento corpore eius, venerunt, dicentes se etiā visionē Angelorum vidisse qui dicerent eum viuere.* 24 *Et abierunt quidam eorum qui erant nobiscum ad monumentum, & ita repererunt sicuti mulieres dixerant: ipsum verò non viderunt.* 25 *Et ipse dixit ad eos, O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ!* 26 *Nónne hæc oportuit pati Christum, & intrare in gloriam suam?* 27 *Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant.* 28 *Et appropinquauerunt castello quò ibant: & ipse præ se ferebat se longius ire.* 29 *Et coegerunt illum dicentes, Mane nobiscum, quoniam vergit ad vesperam, & inclinatus est dies. Et intrauit vt maneret cum illis.*

30 *Et factum est, dum accumberet eum eis, accepit panē & benedixit, ac fregit. & porrigebat illis.*

13 *Et ecce duo.*) Etsi hanc historiam Marcus tantùm breuiter delibat, Matthæus & Iohannes ne verbo quidem attingunt: quia tamen cognitu apprime vtilis & memoratu digna erat, eam nō frustra Lucas tam accuratè persequitur. Sed iam sæpe admonui, ita singulis Euangelistis suas partes aptè distribuisse Dei Spiritum, vt quod apud vnum vel duos non occurrit, ex aliis discere liceat. Nam & plures visiones, quarum mentio fit apud Iohannem, apud tres nostros tacentur. Porrò antequam ad singulas circunstantias veniam, hoc summatim præfari operæpretium erit delectos fuisse duos istos testes, per quos Dominus non persuaderet Apostolis se resurrexisse, sed eorum tarditatem coargueret. quamuis tamen initiò nihil promouerint, aliis deinde adminiculis testimonium eorum adiutum, apud ipsos multum pondus obtinuit. Quinam verò fuerint dubium est, nisi quod ex alterius nomine (quem Lucas paulo pòst Cleopam vocabit) coniicere licet non fuisse ex vndecim. Emaus vetus oppidum fuit, nec ignobile, quod postea Nicopolim vocarunt Romani: nec longa distantia fuit ab Hierosolymis, quum sexaginta stadia tantùm septem millia passuum efficiant & passus quadringentos. Sed locus non tam ob celebritatem quàm ad certitudinem historiæ à Luca expressus fuit.

14 *Et ipsi colloquebantur.*) Hoc pietatis signum fuit, quòd fidem in Christum, licet infirmam & exiguā, vtcunque fouere conati sunt. neque enim aliò tendebat colloquium nisi vt magistri sui reuerentiam crucis scandalo instar clypei opponerent. Quanquam autē sciscitando & disputando inscitiam reprehensione dignam prodebant, quum pridem admoniti de futura Christi resurrectione, obstupescerent ad eius auditum: eorum tamen docilitas ad eximendum errorem, Christo aditum præbuit. Multi enim data opera quæstiones mouent, quia illis propositum est contumaciter verum respuere: quibus autem cordi est placidè verum amplecti, etiamsi vacillent ad minimas obiectiones, & ad leues scrupulos subsistant, his gratiam coram Deo pium obediendi studium conciliat, vt quasi porrecta manu in solidam certitudinem adducti fluctuare desinant. Hoc quidem tenendum est, vbi de Christo inquirimus, si modesto discendi studio id fiat, ianuam ei apertam esse ad nos inuandos: imò tunc velut doctorem ipsum accersimus, sicuti profani homines impuris suis sermonibus eum procul submouent.

16 *Oculi illorum tenebantur.*) Hoc disertè Euangelista testatur, nequis putet mutatam fuisse corporis Christi figuram. Quamuis ergo similis sui maneret Christus, ideo agnitus non fuit quia capti erant videntium oculi, quo tollitur spectri vel falsæ imaginationis suspicio. Hinc verò docemur quanta sit in nobis sensuum omnium imbecillitas, vt neque oculi nec aures officio suo fungantur, nisi quatenus illis assiduè suggeritur è cælo facultas. Naturaliter quidem suis dotibus prædita sunt membra nostra: sed quò melius constet precariò nobis concessas esse, Deus in manu sua earum vsum retinet: vt hoc ipsum quod aures audiunt & oculi vident, in quotidianis eius beneficiis ponendum sit. quia nisi in singula momenta vegetet sensus nostros, tota eorum vis mox peribit. Fateor quidem, non sæpe teneri sensus nostros qualiter tunc accidit, vt in obiecta forma tam crassè hallucinentur: vno tamen exemplo ostendit Deus penes se esse quascunque homini facultates contulit dirigere, vt sciamus naturam subesse eius arbitrio. Iam si corporales oculi, quibus maximè proprium est videre, quoties Domino placet, sic tenentur vt oblatas sibi formas non discernant, non maiori acumine pollerent mentes nostræ, etiamsi illis sua maneret integritas. nunc verò in misera ista corruptione, postquam suum illis lumen ademptum est, innumeris fallaciis obnoxiæ sunt, adeóque crassa hebetudine oppressæ, vt nihil quàm errare possint: sicuti etiam subinde cōtingit. Itaque legitimum veri & falsi discrimen non ex ingenii nostri perspicacia, sed ex Spiritu prudentiæ nobis est. Præcipua autem hebetudo in rerum cælestiū intuitu coarguitur, quia non tantum falsas species pro veris concipimus, sed lucem claram vertimus in tenebras.

17 *Qui sunt hi sermones quos confertis inter vos?*) Quod palàm videmus à Christo tunc factum esse, quotidie in nobis arcano modo fieri sentimus, vt se vltro ad nos docendos insinuet. Cæterùm ex Cleopæ responso clarius apparet quod nuper dixi, nempe, quanquam anxii & perplexi essent de Christi resurrectione, reuerenter tamen sensisse de eius doctrina, vt minimè ad defectionem propensi essent. Neque enim expectant dum eos Christus se manifestando præueniat, vel honorificè de eo loquatur quisquis ille sit viator: quin potius ex tenui & obscura luce scintillas in hominem ignotum Cleopas spargit, quæ eius animum aliquatenus illustrent, si rudis & ignarus esset. Sic exosum & infame passim tunc erat Christi nomen vt honorificè de eo loqui tutum non esset: atqui spreta inuidia, Dei Prophetam nominat, & se profitetur esse ex eius discipulis. Etsi autem elogium hoc Prophetæ Diuina Christi maiestate longè inferius est, laudem tamen meretur mediocris commendatio, dum nihil aliud Cleopæ propositum est quàm acquirere Christo discipulos qui se eius Euangelio submittant. Incertum verò est an pro sua ruditate minus splendidè quàm decebat loquutus de Christo fuerit Cleopas: an verò à notioribus rudimentis incipere voluerit, vt gradatim altius conscenderet. Certè paulo pòst non simpliciter in communi Prophetarum ordine Christum recenset, sed à se & aliis creditum fuisse Redemptorem dicit.

19 *Potens opere & sermone.*) Eadem ferè verborum forma vsus est Lucas, Act. 7.c. 22. in Stephani persona, vbi Mosen celebrans, dicit potentem fuisse in verbis & factis, hoc autem loco dubium est an *Potens* vocetur Christus *Opere* propter miracula (acsi dictum esset, Diuinis virtutibus fuisse præditum quæ probarēt è cælo missū esse) an verò latius hoc pateat, vt sensus sit, ipsum excelluisse tam facultate docendi quàm vitæ sanctimonia, & præclaris dotibus. Atque hic posterior sensus mihi arridet. Nec superuacua est adiectio, *Coram Deo & populo*, quæ significat Christi præstātiam ita fuisse testatam hominibus, & claris experimentis cognitam, vt fuco & inani ostentatione caruerit. Atque hinc colligi poterit breuis

veri

veri Prophetæ definitio,nempe qui sermoni operum quoque virtutem adiunget, nec tantùm apud homines excellere studebit,sed sincerè se gerere tanquam sub Dei oculis.

21 *Nos autem sperabamus.*) Ex contextu patebit non fuisse spem, quam de Christo conceperant, abruptam,licet hoc primo intuitu verba innuant.Sed quia narratio interposita de Christi damnatione hominem nullo Euangelii gustu imbutú alienare poterat,quòd ab Ecclesiæ præsulibus dãnatus foret: huic scandalo spé redéptionis opponit Cleopas.Etsi autem trepidè & instar vacillantis postea ostédit in hac spe se manere,sedulò tamen quæcunque potest adiumenta ad eius fulturam colligit.Nam tertium diem ab ipso non alio fine notatum fuisse probabile est nisi quia Dominus se triduo resurrecturum promiserat. Quòd deinde corpus à mulieribus repertum non fuisse narrat,& oblatam illis Angelorum visionem, & quod de sepulchro vacuo dixerant mulieres,virorum quoque testimonio fuisse probatum,ad hanc summam refertur,Christum resurrexisse.Ita pius homo inter fidem & metum dubius,fidei adhibet fomenta, & contra metum pro suo virili luctatur.

26 *Et ipse dixit ad eos.*) Acrior & durior videtur hæc obiurgatio quàm pro infirmi hominis respectu:verùm qui circunstantias omnes expendet,facilè intelliget non abs re tam asperè castigatos à Domino fuisse,apud quos tamen malè diuturnam operam & propè absque vllo fructu locauerat. Notandum enim est non tantum ad hos duos restringi quod hic dicitur,sed obiici commune vitium quod statim ex eorum ore reliqui socii audiant.Toties Christus de sua morte eos præmonuerat, toties etiam disseruerat de noua & spirituali vita,suámque doctrinam Prophetarum oraculis confirmauerat: quasi apud surdos,vel potius truncos ac lapides,verba fecisset, mortis horrore perculsi huc & illuc sese versant. Hanc igitur titubationem stultitiæ meritò tribuit, & eius causam facit socordiam, quòd ad credendum non magis propensi fuerint. Nec verò illis tantum exprobrat quòd quum illis optimus fuerit magister, segnes ac tardi fuerint ad discendum: sed quòd Prophetarum dictis attenti non fuerint. acsi diceret excusatione carere eorum stuporem, quia nonnisi per eos steterit, quum & per se luculenta esset Prophetarum doctrina, & illis probè exposita. Sicuti hodie maior pars hominum eandem inscitiæ suæ culpam sustinet,quia indociles sunt ac præfracti. Notemus autem,quum nimis torpere discipulos videret Christus,vt eos expergefaciat,ab obiurgatione incipere. Sic enim subigendi sunt quos experti sumus vel duros vel ignauos.

26 *Nonne hæc oportuit.*)Non dubium est quin de Mesiæ officio quale descriptum est à Prophetis, concionatus sit Dominus, ne mors crucis offendiculo esset, & in itinere trium vel quatuor horarũ satis fuit ad vberem rerum explicationem spatii.Non ergo tribus verbis asseruit Christum oportuisse pati, sed prolixè disseruit missum ideo fuisse vt mortis sacrificio peccata mundi expiaret vt κάθαρμα fieret ad tollendam maledictionem,vt suo reatu aliorum sordes elueret.Ideo sententiam hanc interrogatiuè protulit Lucas, maioris vehementiæ causa. vnde colligitur, rationibus ostensam fuisse mortis necessitatem. Summa est,perperam turbari discipulos magistri sui morte: (sine qua implere Christi partes non potuit: quia præcipuũ redemptionis caput erat eius immolatio)hoc enim modo ianuã obstruere ne in regnum suum accedat.Quod diligenter notandum est.nam quum Christus honore suo careat nisi censetur victima pro peccatis, vnicus illi in gloriam suam ingressus est exinanitio illa ex qua Redemptor emersit. Atqui in ordine præpostero nihilo leuius hodie inter nos peccari videmus. nam ex eorum turba qui magnificè Christum Regem prædicant,cúmque extollunt Diuinis encomiis, vix decimus quisque gratiã morte eius nobis allatam cogitat. *Philip.2.a.7*

27 *Et exorsus à Mose.*)Docet hic locus quomodo per Euangelium Christus nobis patefiat, nempe dum Lege & Prophetis illustratur eius notitia.Nemo enim vnquam magis dexter vel idoneus Euangelii doctor fuit quàm Dominus ipse, quem videmus ex Lege & Prophetis mutuari doctrinæ suæ probationem. Siquis excipiat,à rudimentis fuisse exorsum, vt paulatim discipuli,Prophetis valere iussis,ad perfectum Euangelium transirent, facilè refellitur hoc commentum: quia postea dicetur omnibus Apostolis apertam fuisse mentem, non vt saperent absque Legis subsidio, sed vt Scripturas intelligerent. Quare vt nobis hodie Christus per Euangelium pateat, Mosen & Prophetas tanquam anteambulones in medium prodire necesse est? Quod ideo monendi sunt lectores ne fanaticis aurem præbeant, qui Legem & Prophetas supprimendo,Euangelium impiè mutilant. Quasi verò inutile esse velit Deus quicquid vnquam de Filio suo testatus est. Quo autem modo ad Christum aptanda sint quæ passim in Lege & Prophetis de ipso leguntur, non est præsentis operis explicare. Breuiter tenere sufficiat, non frustra vocari Christum finem Legis. Nam vt obscurè & procul eum Moses adumbret magis quàm exprimat,hoc quidem extra controuersiam liquet, nisi in genere Abrahæ emineat vnum caput, sub quo populus in corpus vnum coalescat, dissipatum iri quod cum sanctis Patribus fœdus pepigit Deus & irritum fore. Deinde quum Tabernaculum & cæremonias formari Deus iusserit ad cæleste exemplar, sequitur,sacrificia & omnes templi ritus,nisi aliunde sua illis constet veritas, inanem & infructuosum fore ludum. Atque hoc quidem argumentum pluribus explicat Apostolus in Epistola ad Hebræos.sumpto enim illo principio, visibiles Legis cæremonias spiritualium rerum vmbras esse,in toto legali Sacerdotio,in sacrificiis,in forma Sanctuarii Christum quærendum esse docet. Prudenter etiam alicubi diuinat Bucerus,in illa obscuritate certam methodum Scripturæ enarrandæ apud Iudæos fuisse in vsu,quam Patres illis per manus tradiderant.Sed ego,ne incerta sequar, genuina illa & simplici ratione contentus sum quæ passim apud omnes Prophetas occurrit, qui fuerunt apprimè idonei Legis interpretes. Rectè ergo elicitur Christus ex Lege,si reputemus. fœdus quod Deus cum Patribus percussit,Mediatore fuisse subnixum: Sanctuarium,quo Deus gratiæ suæ præsentiam testatus est,sanguine fuisse consecratum: Legem ipsam cum suis promissionibus,sanguinis aspersione fuisse sancitam: vnum Sacerdotem fuisse ex toto populo electum qui se omnium nomine in Dei conspectum sisteret,non vt vnus quispiam mortalium, sed sub sacro habitu:nullam spem hominibus suæ cum Deo reconciliationis illic fuisse datam, nisi oblata vi- *Heb.9.a.1*

ctima. Ad hæc apprime insigne est vaticinium de regni perpetuitate in tribu Iuda. Prophetæ verò ipsi (vt attigimus,) longè illustrius Mediatorem pinxerunt, qui tamen ipsi primam eius notitiam hauserunt à Mose: quia non aliud iniunctum illis erat munus nisi vt fœderis memoriâ renouarent, clarius ostenderent spiritualem Dei cultum, fiduciam salutis in Mediatore fundarent: clariùs etiã ostenderent recõciliationis modum. Cæterùm quia Deo placuerat plenam reuelationẽ in Filii sui aduentum differre, non superuacua fuit interpretatio.

28 *Et appropinquauerunt castello.*) Cur alium locum diuinent quidam interpretes quàm Emauntem, nulla ratio est. neque enim tam longum erat iter vt in propiore hospitio quiescendum fuerit. Scimus septem millia passuum (etiam siquis animi gratia lentè ambulet) quatuor ad summum horis confici. Itaque non dubito quin Emauntem vsque progressus fuerit Christus. Iam quod quæritur an simulatio in eum competat qui æterna est Dei veritas: respondeo, hac lege non fuisse obstrictum Dei Filium vt omnia sua consilia palàm faceret. Quia tamen simulatio quædam est mendacii species, nondum expeditus est nodus: quum præsertim hoc exemplum plerique trahant ad mentiendi licentiam. Ego verò respondeo, Christum sine mendacio peræquè simulasse quod hîc dicitur, ac se viatorem esse præ se tulit. eadem enim est vtriusque ratio. Paulo argutior est Augustini solutio. nam fictionem hanc inter tropos & figuras, deinde inter parabolas & apologos censeri vult. Mihi verò hoc vnum sufficit sicuti Christus oculos eorum ad tempus velauit quibuscum loquebatur, vt tanquam aliena persona indutum vulgarem hospitem ducerent: sic consilium longius pergendi ad tempus præ se tulisse, non aliud fingentem quàm quod reipsa facturus erat, sed quia volebat sui discessus modum celare. Longius enim profectum nemo negabit: quia tunc segregatus fuit ab hominum consortio. Ita hac fictione discipulos suos non fefellit, sed paulisper suspensos tenuit, dum maturum adesset manifestationis tempus. Quare nimis præposterè faciunt qui eum sibi accersunt mendacii patronum: ac nihilo magis nobis licebit eius exemplo quicquã fingere, quàm Diuinam eius virtutem æmulari in claudendis videntiũ oculis. Quare nihil tutius quàm præscriptam verè & simpliciter loquendi regulam tenere. Non quòd à Patris lege vnquam discesserit Dominus ipse, sed quia sine literalibus præceptis tenuit genuinam Legis mentem. sensus verò nostri imbecillitas alio fræno indiget.

Lib. 2. ad Crescentiũ, ca. 15. Item in libro Quæstionum super Euangelia, cap. 51.

30 *Accepit panem.*) Augustinus & cum eo plerique alii senserunt, panem non in eduliũ à Christo porrectum fuisse, sed in sacrum corporis sui symbolum. Et hoc dictu plausibile est, Dominum in spirituali demum Cœnæ speculo agnitum fuisse. nam discipuli corporalibus eum oculis intuiti non cognouerãt. Sed quia nullo probali indicio coniectura hæc nititur, simplicius accipio verba Lucæ, quòd Christus panem in manus sumens, gratias suo more egerit. Peculiarem verò precandi ritum illi in vsu fuisse apparet, cui sciebat discipulos familiariter assueuisse, vt hac nota admoniti sensus suos excitarẽt. Interim discamus magistri exemplo, quoties pane vescimur, ipsi vitæ authori gratiarum actionem offerre, quæ nos à profanis hominibus discernat.

MATTH.	MARC. XVI.	LVC. XXIIII.
	13 Et illi abierunt, ac nũtiauerunt reliquis, qui neque illis crediderunt.	*31 Et aperti sunt oculi eorum, & agnouerunt eũ: & ipse euanuit ex oculis eorum.*
		32 Et dixerunt inter se, Nónne cor nostrum ardebat in nobis, dum loqueretur nobis in via, & aperiret nobis Scripturas?
	14 Postea sedentibus illis vndecim apparuit, & exprobrauit illis incredulitatem suam & cordis duritiem, quòd iis qui ipsum viderant resuscitatum, non credidissent.	*33 Et surgentes eadem hora regressi sunt Hierosolymam, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum illis erant,*
		34 Dicentes, Surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni.
		35 Tunc illi narrauerunt quæ gesta erant in via, & quomodo fuisset agnitus ipsis in fractione panis.
		36 Dum autem hæc loquuntur, stetit Iesus *in medio ipsorum, & dicit eis, Pax vobis.*
		37 Expauefacti verò & conterriti existimabant se spiritum videre.
		38 Et *dixit eis, Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in cordibus vestris?*
		39 Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum: contrectate me & videte: quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere.
		40 Et *quum hæc dixisset, ostendit eis manus & pedes.*

31 *Et aperti sunt oculi.)* His verbis docemur nullam fuisse in Christo metamorphosin, vt formarũ varietate hominum oculos luserit (sicuti Proteum suum fingunt poetæ) sed videntium oculos potius errasse, quia velati essent. Sicuti paulo pòst non euanuit ab iisdem oculis quia per se inuisibile fuerit eius corpus, sed quia Deo vigorem suum subtrahente, obtusa fuit eorum acies. Nec verò mirum est, Christum, simulac fuit agnitus, subitò disparuisse: quia nequaquam vtilis erat longior eius conspectus, ne (vt suopte ingenio nimis in terram procliues erant) rursus illum ad terrenam vitam detrahere cuperent. Ergo quatenus ad testandam resurrectionem necesse erat, videndum se exhibuit: subito autem discessu docuit, se alibi quàm in mundo quærendum esse: quia nouæ vitę complementum erat in cælum ascensus.

32 *Nonne cor nostrum.)* Effecit Christi agnitio vt arcanam & latentem Spiritus gratiam, qua prius donati fuerant, viuo sensu perciperent discipuli. Sic enim nonnunquam operatur in suis Deus vt vim Spiritus ad tempus ignorent (cuius tamen non sunt expertes) vel saltem vt eam distinctè non agnoscant, sed tantum sentiant arcano instinctu. Sic discipuli ardorem quidem prius conceperant (cuius nunc recordantur) sed sine attentione: nunc ex quo innotuit illis Christus, demum reputare incipiunt quam prius sine gustu hauserant eius gratiam, séque hebetes fuisse intelligunt. nam seipsos insimulant socordiæ. acsi dicerent, Quî factum est vt inter loquendum non fuerit à nobis cognitus? nam quum penetraret in corda nostra, debuimus animaduertere quisnam esset. Cæterùm non simpliciter ex hoc nudo signo colligunt esse Christum, quia ad inflammandas mentes efficax fuerit eius sermo: sed quia debitum ei honorem tribuũt, dum ore loquitur, intus quoque Spiritus sui ardore corda accendere. Gloriatur quidem Paulus sibi datum esse ministerium Spiritus: & sæpe Verbi ministros his encomiis ornat Scriptura, quòd animos conuertant, mentes illuminent, renouent homines vt puræ sint ac sacræ victimæ: sed tunc non quid præstent ipsi propria virtute ostenditur, sed quid Dominus potius per eos efficiat. In vnum verò Christum vtrunque simul competit, externam vocem proferre, & efficaciter formare corda in obedientiam fidei. Nec verò dubium est quin tunc singularem notam duorum hominum cordibus insculpserit, vt sentirẽt tandem Diuinum ardorem loquendo ipsum spirasse. nam etsi semper ignis est verbum Domini, igneus tamen vigor peculiari & insolito more tunc se protulit in sermone Christi, qui Diuinæ eius potentiæ luculentus esset testis. nam solus est qui baptizat in Spiritu sancto & igni. Meminerimus tamen hunc cælestis doctrinæ quisquis eius sit minister, legitimum esse fructum, ignem Spiritus in cordibus accendere, qui & carnis affectus excoquat & purget, imò exurat, & verè feruidum excitet Dei amorem totósque homines velut sua flamma in cælum rapiat.

2.Cor.3.b.8 (margin, beside "Gloriatur quidem Paulus")
Luc.3.c.16 (margin, beside "nam solus est qui baptizat")

33 *Et surgentes eadem hora.)* Circunstantia temporis & locorum distantia ostendit quanto nuntii ad condiscipulos perferendi studio duo isti homines flagrarint. Quũ sub vesperam ingressi essent diuersorium, non ante noctis tenebras patefactum illis fuisse Dominum probabile est: iter trium horarum nocte intempesta conficere, incommodum erat. surgunt tamen eodem momento, & properè Hierosolymam currunt. Et certè si tantùm postridie venissent, suspecta fuisset tarditas: nunc verò quum se nocturna quiete fraudare maluerint quàm non celeriter facere lætitiæ suæ participes Apostolos, narrationi fidem addidit ipsa festinatio. Iam quando Lucas dicit *Eadem hora surrexisse*, circiter mediam noctem ad discipulos peruenisse credibile est. Atqui, eodem Luca teste, illi tunc inter se colloquebantur. Hinc ergo cognoscitur eorum anxietas & diligentiæ ardor, quòd noctem ferè peruigilem duxerint, nec desierint vltro citróque sciscitari, donec Christi resurrectio pluribus testimoniis plenius innotesceret.

34 *Dicentes, surrexit Dominus.)* His verbis significat Lucas, qui lætum nuntium Apostolis attulerant ad confirmandos eorum animos, vicissim de altera visione edoctos fuisse. Nec dubium est quin hoc mutuæ confirmationis præmium à Deo retulerit pia eorum sedulitas. Porrò ex temporis ratione colligere licet, postquam è sepulchro redierat Petrus, solicitum æstuasse donec se illi Christus ostenderet: ideóque ipso die quo inuiserat sepulchrum, fuisse voti compotem. Hinc illa gratulatio inter vndecim, iam non esse ambigendum, quia Dominus Simoni apparuerat. Sed videtur hoc cum Marci verbis non congruere, qui dicit *Ne his quidem duobus ab vndecim fidem fuisse habitam.* Nam quî fieri potuit vt repudiatis nouis testibus, in sua hæsitatione fluctuarint qui iam certi erant? Nam dicendo *Verè resurrexisse*, fatentur rem esse extra controuersiam. Primum dico, in generali loquutione esse synecdochen: quia & quidam duriores fuerunt vel minus prompti: Thomas verò reliquis omnibus obstinatior. Deinde facilè colligimus, ita fuisse persuasos vt solent homines attoniti, quibus res non est tranquillè meditata: tales autem subinde in varias dubitationes reuolui scimus. Quicquid sit, constat ex Luca, maiorem illorum partem in illo quasi ecstatico pauore non modò libenter amplexam esse quod dicebatur, sed contra suam diffidentiam pugnasse. Nam hac particula *Verè* dubitandi ansam sibi præcidunt. Certè paulo pòst videbimus, iterum & tertiò præ admiratione ad suas agitationes fuisse relapsos.

36 *Stetit Iesus ipse in medio.)* Quum eandem historiam copiosè narret Iohannes, in quibusdam circunstantiis variat: Marcus etiam paulo aliter perstringit. Verum quod ad Iohannem spectat, quum tantùm colligat quæ omissa fuerunt à Luca, facilis est vtriusque conciliatio. Certè in summa rei nullum dissidium, nisi quis fortè de tempore controuersiam moueat. Illic enim dicitur ingressus est Iesus post vesperam: ex contextu verò Lucæ apparet multa iam de nocte apparuisse, quum scilicet ex Emaunte reuersi essent discipuli. Sed mihi præcisè non videtur vrgendum esse tempus vesperæ: quin potius quod dicitur, aptè & commodè extendi potest vsque ad seram noctem, nempe quũ post vesperam fores clausissent Apostoli, séque occultè domi tenerent, tunc venisse ad ipsos Christum. Denique non primum noctis initium designat Iohannes, sed simpliciter significat transacto die & post solis occasum, adeóque inter medias noctis tenebras Christum præter spem venisse ad discipulos. Aliunde tamen nascitur quæ-

ftio,quia Marcus & Lucas vndecim congregatos fuiffe memorant quum illis Chriftus apparuit: Iohannes verò Thomam dicit tunc abfuiffe. Sed abfurdum non eft pro ipfis Apoftolis numerum vndenarium poni,quanuis vnus à cœtu abeffet. Nuper verò diximus,& res ipfa oftendit,Iohannem magis diftinctè fingula exprimere:quia confilium eius erat referre quæ ab aliis prætermiffa erant.Porrò eandem à tribus hiftoriam narrari extra dubium eft,quum difertè Iohannes teftetur bis tantum vifum fuiffe Chriftum difcipulis Hierofolymæ antequam in Galilæam profecti effent. Dicit enim *Tertio illis apparuiffe ad mare Tiberiadis*. Duas autem vifiones prius notauerat, hanc fcilicet quæ contigit poftridie refurrectionis, & alteram quæ octo pòft diebus fequuta eft.quanquam fiquis de fecunda exponere malit quod habetur apud Marcum,non valde reclamo.Nunc redeo ad Lucæ verba.Non exprimit quidem Chriftum Diuina fua virtute fores fibi patefeciffe quæ claufæ erant:fed tamen verbo *Standi* tale aliquid fubindicat.Quomodo enim noctu repentè Dominus ftare potuit in medio ipforum,nifi mirabiliter ingreffus effet? Eadem verò falutationis forma ab vtroque ponitur, *Pax vobis*:qua fignificant Hebræi fe lætum & profperum fucceffum optare.

37 *Expauefacti verò.)* De hoc pauore non meminit Iohannes:fed quum dicat ipfe quoque Chriftum manus fuas & latus oftendiffe difcipulis,coniicere licet fuiffe aliquid ab eo omiffum. Nec verò Euangeliftis infolens eft,dum compendio ftudent,partem duntaxat attingere. Porrò ex Luca difcimus,fpectaculi nouitate territos,credere fuis oculis aufos nõ fuiffe.Paulo antè ftatuerant refurrexiffe Dominum, & tanquam de re fibi probè nota affeueranter loquuti erant:nunc dum eum confpiciunt fuis oculis, fenfum illis excutit admiratio,vt fpiritum effe imaginentur. Etfi autem vitio non caruit hic error qui ex infirmitate manauit, non tamen ita fui obliti erant vt fibi timerent à præftigiis: fed quanuis fibi illudi non putent,magis tamen huc inclinant, fibi in vifione per fpiritum proponi refurrectionis imaginem, quàm Chriftum ipfum,qui nuper in cruce mortuus fuerat,viuum adeffe. Ita vifionem fallaciæ fufpectam non habebant,quafi inane effet fpectrum:fed metu correpti, tantum in fpiritu fibi oftendi putabãt quod reipfa pofitum erat fub oculis.

38 *Quid turbati eftis?)* His verbis monentur à terrore colligere mentes fuas, vt recepto fenfuum vigore,de re fibi comperta iudicent. Quandiu enim homines occupat perturbatio,in luce manifefta cæcutiunt. Ergo vt certam notitiam concipiant difcipuli, iubentur rem fedatis & compofitis animis expendere. Secundo membro Chriftus aliud vitium caftigat, quòd fcilicet alternando inter varias cogitationes feipfos impediant. Dicit autem *Afcendere cogitationes*, fignificans veri notitiam in ipfis ideo fuffocari vt videndo non videant: quia non cohibent peruerfas imaginationes, fed potius curfum illis laxando, in locum fuperiorem attollunt. Et certè nos hoc nimis verum effe experimur: quemadmodum nebulæ fi mane ferenum fuerit cælum, furfum elatæ claram folis lucem obfcurant: ita dum noftris rationibus nimis liberè contra Dei verbum infurgere permittimus, quod antè nobis confpicuum erat,ex oculis noftris fubduci. Licet quidem, vbi aliqua abfurditatis fpecies occurrit, expenfis hinc inde rationibus difquirere: nec fieri aliter poteft quin rebus dubiis huc & illuc verfentur mentes noftræ: fed tenendus eft modus & fobrietas, ne altius quàm oportet fe efferat caro, & fuas cogitationes procul in cælum emittat.

39 *Videte manus meas.)* Corporales eorum fenfus adhibet teftes, ne vmbram fibi putent pro corpore obiici. Ac primò quidem corporeum hominem à fpiritu diftinguit: acfi diceret,Vifus & tactus probabunt me effe verum hominem qui antehac vobifcum verfatus fum: quia carne illa fum indutus quæ crucifixa fuit,& adhuc notas geftat.Porrò quum Chriftus palpabile effe corpus fuum pronuntiet, & folidis ofsibus compactum,hifque notis difcernat à fpiritu:fcitè & verè adductus eft hic locus à noftris hominibus ad refellendum craffum errorem de tranffubftantiatione panis in corpus,vel de locali corporis præfentia,quas homines præpofteri in facra Cœna fingunt. Nam illic volunt effe Chrifti corpus vbi nullum corporis fignum apparet.hoc autem modo fequetur naturam fuam mutaffe, vt effe defierit quod erat,& vnde ab ipfo Chrifto probatur verum effe corpus. Si contrà excipiant,latus tunc fuiffe confixum, pedes clauorum vulneribus fuiffe perforatos, atque etiam manus, nunc autem illæfum & integrum in cælo effe Chriftum:facilè difcutitur hoc cauillum.neque enim hoc tantùm agitur, quali habitu apparuerit Chriftus,fed quid teftetur de vera carnis fuæ natura. Hoc autem tanquam proprium illi attribuit, palpabilem effe, vt à fpiritu differat. Ergo hodie quoque difcrimen iftud carnis à fpiritu manere neceffe eft:quod perpetuum effe ex Chrifti verbis ftatuere licet.De vulneribus autem fic habendum eft,hoc documento nobis omnibus teftatum effe, Chriftum nobis potius refurrexiffe quàm fibi, quum mortis victor,& beata cæleftique immortalitate præditus,fuorum tamen caufa,crucis reliquias ad tempus geftare fuftinuerit.Hæc certè mira fuit indulgentia erga difcipulos,quòd aliquid fibi deeffe maluit ad perfectam refurrectionis gloriam,quàm tali fubfidio fidem illorum fraudari. Cæterùm ftultum & anile deliriũ fuit, plagis adhuc confoffum imaginari quum adueniet mundi iudex.

14 Marc. *Sedentibus illis vndecim.)* Participium ἀνακειμένοις non pro Difcumbentibus (vt alii verterunt) fed pro Sedentibus pofitum effe exiftimo: neque id fine ratione, fi tamen hoc conueniat,primam vifionem hîc defcribi. nam tempeftiua non fuiffet cœnatio circiter mediam noctem. Deinde fi menfa fuiffet appofita,non quadraret quod paulo pòft dicet Lucas,rogaffe Chriftum num quid haberent edulii.Eft autem phrafis Hebraica, Sedere pro Quiefcere in aliquo loco. Quæ autem fequitur obiurgatio,magis in primam vifionem quàm fecundam competit: quia quum (tefte Iohanne) vifo Domino poftridie Pafchatis gauifi fuerint difcipuli, correpta tunc fuit eorum incredulitas. Quod nonnulli ad folum Thomam reftringunt hæc Marci verba, coactum videtur. itaque fimpliciter exponere malo Chriftum,quum primò apparuit Apoftolis,eos increpuiffe quòd oculatis refurrectionis fuæ teftibus non crederent. Quanquam non in eo folùm damnatur cordis durities quòd fidem hominibus non habuerint, fed quia ipfo rei euentu conuicti,ne fic quidem demum amplexi fint teftimonium Domini. Quum ergo

Petrus

Petrus & Maria, Cleopas & sodalis non primi essent resurrectionis testes, sed tantùm verbis Christi subscriberent, sequitur à reliquis Apostolis factam fuisse Domino iniuriam quòd fidem abrogarent eius verbis, quæ tamen iam suo effectu probata erant. Quare meritò illis exprobratur cordis durities, quia ad tarditatem accesserit praua obstinatio: acsi data opera quod patebat esse verum supprimere cuperent. non quòd illis propositum fuerit extinguere magistri sui gloriam, vel eum vanitatis arguere: sed quia obstaculo illis erat stupor ne dociles se præberent. Denique hic non damnatur voluntaria peruicacia (sicuti prius dictum fuit) sed cæca socordia, quæ interdũ homines alioqui non improbos nec rebelles indurat.

MATTH.	MARC.	LVC. XXIIII.
		41 *Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio, & mirantibus, dixit eis, Habetis hic aliquid eduly?*
		42 *At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & aliquid de fauo apiario.*
		43 *Et accepit, & in conspectu illorum comedit.*
		44 *Et dixit ad eos, Hæc sunt verba quæ loquutus sum ad vos quum adhuc essem vobiscum: quòd necesse foret impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Mosis, & Prophetis, & Psalmis de me.*
		45 *Tunc aperuit illorũ mentem vt intelligerẽt Scripturas.*
		46 *Et dixit eis, Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die,*
		47 *Et prædicari nomine eius pœnitẽtiam ac remissionem peccatorum in omnes Gentes, initio facto ab Hierosolymis.*
		48 *Vos autem estis testes eorum.*
		49 *Et ecce ego mitto promissum Patris mei super vos: vos autem sedete in ciuitate Hierusalem, quoadusque induamini virtute ex alto.*

41 *Adhuc illis non credentibus.*) Hic quoque locus ostendit non fuisse consultò incredulos, sicuti qui in animum inducunt non credere: sed quum eos ad cupidè credendum ferret voluntas, fuisse affectus sui vehementia constrictos vt acquiescere non possent. Nam certè gaudium cuius meminit Lucas, nonnisi ex fide oriebatur: & tamen obstaculo fuit ne victrix emergeret eorum fides. Notemus ergo quàm suspecta nobis esse debeat affectuum nostrorum vehementia, quæ quanuis ex bonis principiis oriatur, nos tamen à recta via transuersos rapit. Monemur etiam quàm sedulò nobis luctandum sit contra fidei impedimenta, quum gaudium ex Christi præsentia conceptum incredulitatis causa fuerit Apostolis. Rursum verò perspicimus quàm benignè & comiter suorum infirmitati indulgeat Christus, qui nouo adminiculo labantes fulcire non recusat. Et quidem licet cælestis vitæ nouitatem adeptus, cibo & potu nihilo magis indigeat quàm Angeli, se tamen ad communem mortalium vsum sponte demittit. Toto vitæ suæ cursu edendi & bibendi necessitati se subiecerat: nunc ea exemptus, cibo in hunc finem vescitur vt discipulos de sua resurrectione persuadeat. Ita videmus vt posthabito sui respectu noster semper esse voluerit. Hæc vera est ac pia huius historiæ meditatio, in qua vtiliter insistent fideles, curiosis quæstionibus valere iussis, Si concoctus fuit hic cibus corruptibilis: quale inde alimentum traxerit immortale Christi corpus: deinde quid factum sit excrementis. Quasi verò non sit in eius arbitrio, qui de nihilo omnia creauit, pauxillum cibi in nihilum, vbi ita visum est, redigere. Sicut ergo piscem & fauum verè gustauit Christus vt se hominem monstraret, ita non dubium est quin Diuina sua virtute quod in alimentum transire opus non erat consumpserit. Sic Angelos in mensa Abrahæ, sicuti veris corporibus induti erant, verè comedisse & bibisse non dubito: neque tamen propterea concedo pro carnis infirmitate cibo & potu fuisse refectos: sed quum in gratiam Abrahæ humana forma induti essent, hoc etiam dedit seruo suo Dominus, vt ante eius tuguriũ cælestes illi hospites vescerentur. Porrò si fatemur corpora quæ ad tempus sumpserant, postquã legatione sua defuncti sunt, in nihilũ redacta esse, quis idem de alimentis factũ esse negabit?

44 *Hæc sunt verba.*) Quanquam ex Matthæo & Marco postea patebit non absimilem sermonem in Galilæa fuisse habitum, mihi tamen probabile est, nunc à Luca narrari quod postridie resurrectionis contigit. Quod enim Iohannes de illo die tradit, *Sufflasse in eos* vt Spiritum sanctum conferret, conuenit cum verbis Lucæ quæ mox sequentur, *Aperuisse illis mentem vt intelligerent Scripturas.* Porrò his verbis Christus obliquè crassam & ignauam suorum obliuionem perstringit, quòd familiariter de futura resurrectione pridem admoniti, perinde attoniti forent acsi nihil vnquam illis fuisset dictum. Perinde enim valent eius verba acsi diceret, Quid hæretis quasi in re noua vel inopinata, quæ tamen sæpius à me prædicta fuerat: cur non potius verborum meorum recordamini? Nam si me veracem hactenus duxistis, hoc iam ex mea doctrina vobis cognitum esse debuerat priusquam accideret. In summa, tacitè conqueritur Christus, quum effluxerit sua doctrina, se operam apud Apostolos malè perdidisse. Acrius etiam eorum tarditatem pungit, quum se quicquam nouum protulisse negat: sed tantùm in memoriam reuocasse quæ à Lege & Prophetis testata erant, quibus iam à

pueritia imbutos esse decebat. Verùm vt totius doctrinæ pietatis ignari forent, nihil tamen magis absurdum fuit quàm non protinus amplecti quod à Deo profectum esse persuasi erant. Confessum enim in tota gente axioma illud erat, nullam esse religionem nisi quæ continebatur in Lege & Prophetis. Cæterùm hîc plenior habetur quàm aliis locis Scripturæ partitio: quia præter Legem & Prophetas, tertio loco adduntur Psalmi: qui tametsi iure inter Prophetias numerari queunt, aliquid tamen proprium habent ac distinctum. Bimembris tamen diuisio quam alibi vidimus, totam nihilominus Scripturam complectitur.

45 *Tunc aperuit illorum mentem.*) Quia antea Dominus perfunctus doctoris officio, nihil aut parum apud discipulos profecerat, nunc Spiritu suo intus eos docere incipit. Frustra enim in aerem funduntur verba, donec intelligétiæ douo illustratæ sint mentes. Verùm quidem est, instar lucernæ esse verbum Domini: sed lucet in tenebris ac inter cæcos, donec lux interior oculis detur à Domino, cuius proprium munus est illuminare cæcos. Atque hinc apparet quanta sit naturæ nostræ corruptio, quando nihil nobis prodest oblatum in oraculis cælestibus vitæ lumen. Iam verò si intelligentia non perspicimus quid rectum sit, quomodo ad præstandum obsequium sufficeret voluntas? Fatendum est igitur nos modis omnibus deficere, vt cælestis doctrina non aliter vtilis sit nobis vel efficax, nisi quatenus Spiritus & mentes nostras ad eam intelligendam, & corda nostra ad subeundum eius iugum format: ideóque vt idonei simus eius discipuli, necesse est, deposita omni ingenii nostri fiducia, lumen è cælo petere: stulta etiam liberi arbitrii opinione relicta, nos Deo regendos tradere. Nec vero abs re Paulus iubet stultescere homines, vt Deo sapiant: quia ad suffocandum Spiritus lumen nulla est deterior caligo quàm proprio acumini confidere. Obseruent præterea lectores, non fuisse apertos mentis oculo discipulis, quibus sine adiumento Dei mysteria perspicerent, sed vt comprehensa sunt in Scripturis: atque ita impletum fuit quod dicitur Psalm. 119. 18. Illumina oculos meos, vt considerem mirabilia Legis tuæ. Neque enim Spiritum Deus suis confert qui verbi sui vsum aboleat sed potius qui fructuosum reddat. Quare perperam fanatici homines reuelationum prætextu spernendæ Scripturæ sibi licentiam concedunt. nam quod de Apostolis nunc legimus, quotidie in suis omnibus Christus efficit, nempe vt Spiritu suo ad intelligendam Scripturam eos dirigat, non autem abripiat ad vagos ἐνθυσιασμούς. Sed quæritur cur operam Christus toto triennio in illis docendis perdere maluerit quàm statim illorum aperire mentes. Respondeo primùm, quanuis non extiterit tam citò fructus operæ, non tamen fuisse inutilem: quia donati noua luce, superioris quoque temporis profectum senserunt. Nam *Apertas illis fuisse mentes* interpretor non modò vt in posterum essent dociles, si quid illis esset propositum, sed vt doctrinam frustra antè auditam, cum fructu in memoriam reuocarent. Deinde sciamus illa triennii inscitia vtiliter didicisse, non aliunde se quàm ex cælesti luce nouam perspicaciam esse adeptos. Adde quòd Christus certum in hac re Deitatis suæ specimen edidit: quia non externæ tantum vocis fuit minister quæ in auribus sonaret, sed arcana virtute in mentes penetrauit: atque ita ostendit, quod Paulus admit Ecclesiæ doctoribus, in se vnum competere. Notandum tamen est, non ita vacuos & priuatos fuisse intelligentiæ luce Apostolos, quin exigua quædam principia tenerent: sed quia leuis tantùm erat gustus, censetur hoc veræ intelligentiæ principium, dum remoto velo, Christum in Lege & Prophetis conspiciunt.

Psal. 145. b. 8

1 Cor. 3 d 18

Ibidem b. 7

46 *Dixit eis, sic scriptum est.*) Hoc contextu refellitur eorum calumnia qui externam doctrinam obtendunt superuacuam fore si nulla nobis ad intelligendum facultas naturaliter suppetat. Quorsum, inquiunt, apud surdos verba faceret Dominus? Atqui videmus, vbi Spiritus Christi, qui interior est magister, partes suas implet, non lusoriam esse ministri loquentis operam. Christus enim postquam intelligentiæ Spiritu donauit suos, non sine fructu apud eos ex Scripturis disserit. Apud reprobos verò licet externa vox euanescat quasi mortua, ipsos nihilominus reddit inexcusabiles. Quod autem attinet ad verba Christi, sumpta sunt ex illo principio, Necesse esse compleri quicquid scriptum est: quia nihil per suos Prophetas testatus sit Deus nisi quod certò facturus erat. Sed iisdem verbis monemur quid præcipuè ex Lege & Prophetis discendum sit, nempe quum finis & anima Legis sit Christus, quicquid sine ipso & extra ipsum cognoscitur, inane & ieiunum esse. Quare vt quisque in Scriptura optimè proficere cupiet, semper intentus sit ad hunc scopum. Iam verò hîc priore loco mortem suam & resurrectionem ponit Christus, deinde fructum qui ex vtraque nobis prouenit. Vnde enim pœnitentia & remissio peccatorum, nisi quia homo vetus noster crucifixus est cum Christo, vt per eiusdem gratiam resurgamus in vitæ nouitatem? quia etiam sacrificio mortis eius expiata sunt peccata nostra, & sanguine ablutæ sordes, resurrectione verò parta iustitia? Docet igitur in morte sua & resurrectione causam & materiã nostræ salutis esse quærendam: quia inde manat reconciliatio cum Deo, & regeneratio in nouam ac spiritualem vitam. Ideóque disertè exprimitur, non posse tam remissionem peccatorum quàm pœnitentiam nisi in eius nomine prædicari: quia nec speranda est nobis iustitiæ imputatio, nec abnegatio nostri vitæque nouitas contingit, nisi quatenus ipse factus est nobis iustitia & sanctificatio. Porrò quia alibi copiosè tractauimus de hac Euangelii summa, satius est lectores inde petere siquid memoria non teneant, quàm repetitione onerari.

Rom. 6. a. 6

1. Cor. 1. d. 3

47 *In omnes Gentes initio facto, &c.*) Nunc clarè demum aperit Christus quod antè celauerat, redemptionis à se allatæ gratiã communiter ad omnes gentes patere. Etsi enim à Prophetis non semel prædicta fuerat Gentium vocatio, non tamen sic erat patefacta vt eas facilè secũ admitterent Iudæi in spem salutis. Ergo vsque ad resurrectionem non fuit Christus nisi vnius electi populi creditus redemptor. Ac tunc primum diruta fuit maceria, vt qui extranei & prius dispersi fuerant, in ouile Domini aggregarentur. Interim tamen, ne irritum videri posset Dei fœdus, locauit Christus Iudæos in priore gradu, initium fieri præcipiens ab Hierosolyma. Nam quia genus Abrahæ peculiariter adoptauerat Deus, reliquo mundo præferri oportuit, hoc est ius primogenituræ quod illis asignat Ieremias 31. b. 9. Hunc quoque

ordinem

ordinem diligenter vbique obseruat Paulus, quòd Christus adueniens annuntiauerit pacem iis qui propè erant, deinde alienis & remotis. *Eph.2.d.17*

48 *Vos autem estis testes.)* Nondum eos ad promulgandum Euangelium ablegat, sed tantùm admonet quorsum eos destinauerit, vt se in tempore comparent. Partim vero hac consolatione eorum tristitiam lenit, partim hoc stimulo corrigit eorum ignauiam. Quum recentis suæ defectionis conscii sibi forent, deiectis animis esse oportuit. Hic præter spem incredibili honore eos Christus dignatur, legationem salutis æternæ toti mundo publicandam illis iniungens. Hoc modo non solùm eos in integrum restituit: sed nouæ gratiæ magnitudine flagitii memoriam prorsus abolet. Simul tamen eos (vt dixi) extimulat, ne ad fidem, cuius ordinati sunt præcones, adeò segnes sint ac tardi.

49 *Ecce, ego mitto.)* Ne Apostolos terreat sua imbecillitas, ad spem nouæ & aduentitiæ gratiæ eos inuitat: acsi diceret, Tametsi vos tanto oneri sentitis esse impares, non tamen est cur animos despondeatis: quia ego virtutem, qua vos destitui scio, è cælis sufficiam. Iam quo melius in hac fiducia eos confirmet, Spiritum sanctũ commemorat à Patre fuisse promissum. Nam quo se alacriter ad opus accingerent, iam illos Deus sua promissione animauerat, eorum diffidentiæ occurrens. Nunc se Christus in locum Patris substituens, præstandi munus in se recipit: in quo iterum Diuinam sibi potentiam vendicat. Nam hæc pars eius gloriæ est quam Deus iureiurando negat se alteri daturum, infirmos homines cælesti virtute induere. Itaque si in Christum competit, sequitur illum esse Deum qui olim per os Prophetæ loquutus est. Quanquam autem Apostolis specialem gratiam pollicitus est Deus, & Christus contulit: tamen in genere hoc tenendum est, neminem mortalium per se Euangelio prædicando idoneum esse, nisi quatenus Deus Spiritu suo eos vestiens, ipsorum nuditati & inopiæ succurrit. Et certè vt non de solis Apostolis exclamat Paulus, Quis ad hęc idoneus reperietur? sed neminem inter mortales huic tanto oneri parem esse pronunciat: sic necesse est quoscunque Deus excitat Euangelii ministros, imbui cælesti Spiritu: ideóque omnibus Ecclesiæ doctoribus sine exceptione vbique promittitur. *Vos autem sedete.* Ne temere ante tempus ad docendum prorumpant, quietem & silentium illis Christus imperat quousque eos pro suo arbitrio emittens, tempestiuè vtatur eorum opera. Atque hæc vtilis fuit obedientiæ eorum probatio, quòd Scripturæ intelligentia præditi, & afflati Spiritus gratia, quia tamen loqui vetuit Dominus, silent tanquam muti. scimus enim quàm cupidè prodeant in medium qui sibi hoc videntur cum laude & admiratione facturi. Et fortè hac dilatione, eorum torporem Christus multare voluit, quia non statim ex suo mandato in Galilæam eodem die profecti erant. Quicquid sit, eorum exemplo edocti sumus nihil tentandum esse nisi vocante Domino. Quare licet publicè docẽdi non desit facultas, se tamen priuati homines in silentio contineant donec eos sua manu in theatrum producat. Porrò quòd iubentur sedere Hierosolymæ, id intelligere conuenit, postquam ex Galilæa reuersi fuerint. Nam (vt paulo pòst audiemus ex Matthæo) quanuis Hierosolymæ se videndum exhibuerit, non tamen mutauit quod prius de Galilæa decreuerat. Ideo sensus verborum est, postquam in loco condicto mandata illis dederit, velle tamen adhuc tacitos ad tempus manere, vsque dum nouam virtutem suppeditet. *Iesa 41.b.8* *2.Cor.1.d.16*

MATTH. XXVIII.	MARC. XVI.	LVC.
16 *Vndecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem vbi constituerat illis* Iesus.	15 *Et dixit eis,* Ite *in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.*	
17 *Et quum vidissent illum adorauerunt eum: quidam autem dubitauerunt.*	16 *Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur.*	
18 *Et accedens* Iesus *loquutus est eis, dicens, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.*	17 *Porrò signa eos qui crediderint hæc subsequentur, Per nomen meum dæmonia eiciet; linguis loquentur nouis:*	
19 Exeuntes *ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti:*	18 *Serpentes tollent: & siquid lethale biberint, non nocebit eis: super ægrotos manus imponent, & bene habebunt.*	
20 *Docentes eos seruare omnia quæcunque præcepi vobis. & ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consumationem seculi. Amen.*		

16 *Vndecim autem discipuli.)* Matthæus præteriens quæ ex aliis tribus retulimus, tantùm docet vbi vndecim discipuli ad munus Apostolicum legati sint. Neque enim (vt iam sæpius visum est, illis propositum fuit persequi singulas historiæ partes: quia Spiritui sancto, qui eorum stylum direxit, satis esse visum est ex coniunctis testimoniis summam complecti qualem videmus. Ergo quod nostra maximè intererat elegit Matthæus, nempe quum Christus discipulis apparuit, eos simul creasse Apostolos, qui æternæ vitæ legationem perferrent in omnes mundi plagas. Cæterùm quanquam montis non fuit alibi facta mentio, colligimus tamen hunc Galilææ locum Mariæ notum fuisse. Mirum tamen est quosdam Christo iam bis viso adhuc dubitasse. Sicui ad primam manifestationem hoc referre placeat, nihil erit absurdi: quia interdum res diuersas miscere solent Euangelistæ. Sed neque absurdũ videri debet si reliquiæ

pauoris quosdam ad nouam rursus vacillationem impulerint. Scimus enim, quoties apparuit Christus, donec collectis animis ad eius conspectum assueuissent, metu & stupore fuisse perculsos. Quare sensus est, meo iudicio, quosdam initio hæsitasse, donec propius & familiarius ad eos Christus accederet: vbi autem verè certòque innotuit, tunc eos adorasse: quia scilicet conspicuus erat Diuinæ eius gloriæ fulgor. Et fortè eadem ad dubitandum ratio ipsos repentè impulit quæ postea induxit vt adorarent: quia deposito serui habitu nihil tunc nisi cæleste præ se tulit.

18 *Et accedens Iesus loquutus.*) Non dubium quin hic accessus scrupulum omnem exemerit. Matthæus verò antequam discipulis iniunctum narrat docendi munus, Christum de sua potestate præfatum esse dicit. nec abs re: non enim hîc sufficeret mediocris authoritas: sed summo verèque Diuino imperio pollere oportet qui suo nomine vitam æternam promitti mandat, totum orbem redigi sub ditionem suam, ac doctrinam promulgari quæ subacta omni altitudine totum humanum genus humiliet. Atque hac quidem præfatione non modò Apostolos erexit Christus ad liberam muneris sui exequendi fiduciam, sed fidem Euangelii sui in omnes ætates stabiliuit. Nunquam certè tam arduum munus aggredi Apostolis persuasum foret, nisi scirent in cælo sedere suum vindicem, cui summum imperium datum esset. nam sine tali præsidio impossibile fuisset quicquam proficere. Atqui vbi audiunt cælo & terræ præesse cui operam suam locant, hoc vno ad superanda quæuis obstacula satis superque instructi sunt. Quod verò ad auditores spectat, si contemptibilis eorum qui Euangelium annuntiant forma eorum fidem debilitat vel moratur, sursum oculos ad ipsum authorem referre discant, à cuius potestate æstimanda est Euangelii maiestas. ita fiet vt per suos ministros loquentem despicere non audeant. Disertè autem se tam cæli quàm terræ Dominum & regem facit, quia Euangelii prædicatione homines sub obsequium suum cogens, regni sui solium constituit in terra: & suos in nouam vitam regenerans, & ad spem salutis inuitans, cælos aperit, vt ad beatam immortalitatem cum Angelis attollat qui prius non solùm reptabant in mundo, sed in mortis abysso demersi erant. Meminerimus verò, quòd Christus iure suo semper apud Patrem habuit, hoc illi in carne nostra datum esse, vel (vt clarius loquar) in persona Mediatoris. Non enim æternam potentiam iactat, qua præditus fuit ante creatum mundum, sed quam nunc accepit, dum ordinatus fuit mundi iudex. Imò notandum est, imperium hoc non fuisse liquidò cognitum donec à mortuis resurrexit: quia tunc demum summi Regis insignibus ornatus, in sublime prodiit. Quò etiam pertinet illud Pauli, Exinaniuit seipsum: propterea exaltauit illum Deus, & dedit illi nomen quod est supra omne nomen, &c. Quanquam autem alibi sessio ad Patris dexteram in cælum ascensui subiicitur, tanquam ordine posterior: quia tamen resurrectio & in cælum ascensus res sunt inter se mutuò connexæ, meritò nunc de sua potentia tam magnificè concionatur Christus.

Philip.2.a.9

19 *Exeuntes ergo.*) Quanquam Marcus, postquam narrauit Christum apparuisse vndecim discipulis, mox subiicit mandatum de Euangelio prædicando, non tamen continuum actum designat. quia ex Matthæi contextu colligimus hoc non prius esse factum quàm in Galilæam egressi essent. Summa autem est, vt Euangelium vbique promulgando, in fidei obedientiam Gentes omnes adducant: deinde vt doctrinam suam obsignent ac sanciant Euangelii signo. Apud Matthæum initiò iubentur simpliciter docere: sed apud Marcum exprimitur doctrinæ genus, nempe vt Euangelium prædicent. Et paulo pòst apud Matthæum ipsum additur restrictio, vt doceant seruare quæcunque præcepit Dominus. Hinc discamus Apostolatum non esse inanem honoris titulum, sed operosum munus, ideóque nihil magis esse absurdum vel minus tolerabile quàm vt sibi laruati homines vsurpent hunc honorem, qui otiosè regnantes, docendi munus à se reiiciunt. A Papa Romano eiúsque cohorte superbè successio hæc iactatur, quasi communem cum Petro & eius collegis personam sustineant: interim doctrinæ nihilo maior illis cura est quàm Lupercis, vel Bacchi & Veneris sacerdotibus. Verùm qua fronte, obsecro, in eorum locum se subrogant quos audiunt creatos fuisse Euangelii præcones? Sed quanuis eos non pudeat impudentiam suam prodere, tamen apud omnes sani iudicii lectores hoc vno verbo satis validè prosternitur futilis eorum hierarchia, quòd nullus Apostolorum successor esse potest nisi qui suam in Euangelii prædicatione operam Christo impendit: denique quisquis doctoris partes non implet perperam nomen Apostoli mentitur. imò hoc Noui testamenti sacerdotium est, spirituali verbi gladio homines in sacrificium Deo mactare. Vnde sequitur, degeneres esse & commentitios omnes sacrificos qui non sunt ad docendi officium intenti. *Docete omnes gentes.* Hîc Christus sublato discrimine Gentes æquat Iudæis, & vtrosque promiscuè in fœderis societatem admittit. Quò etiam pertinet *Exeundi* verbum. Nā Prophetis sub Lege præscripti erant Iudææ limites: nunc verò diruta maceria, Euangelii ministros procul exire iubet Dominus, ad spargendam per omnes mundi plagas salutis doctrinam. Quanuis enim (vt nuper attigimus) primogenituræ dignitas inter prima exordia manserit apud Iudæos, communis tamen Gentibus fuit vitæ hæreditas. Sic impletum fuit illud Iesaiæ vaticinium cum similibus, datum esse Christum Gentibus in lucem, vt sit salus Dei vsque ad extremum terræ. Id Marcus intelligit per omnem creaturam: quia postquam domesticis annuntiata fuit pax, ad longinquos etiam & extraneos idem nuntius peruenit. Porrò quàm necesse fuerit clarè moneri Apostolos de Gentiū vocatione, inde patet, quòd etiam post acceptum mandatum, ad eas accedere illis summo horrori fuit, acsi se & doctrinā pollueret. *Baptizantes eos.* Baptizari iubet Christus qui nomen Euangelio dederint, séque professi fuerint discipulos: partim vt illis Baptismus, vitæ æternæ sit tessera coram Deo, partim apud homines externum fidei signum. Scimus enim Deum nobis testari adoptionis suæ gratiam hoc signo: quia nos inserit in corpus Filii sui, vt nos in grege suo censeat: ideò & spirituale nostrum lauacrum, quo nos sibi reconciliat, & noua iustitia illic repræsentantur. Sed quemadmodum gratiam suam Deus hoc sigillo nobis confirmat, ita quicunque se ad Baptismum offerunt, vicissim quasi data syngrapha obstringunt suam fidem. Porrò quum Apostolis disertè vnà cum prædicatione Euangelii mandatæ sint istæ partes, sequitur non alios Baptismi legitimos esse

Iesa.49.b.6

Act.10.d.28

esse ministros nisi qui iidem simul doctrinam ministrant. Quòd ergo priuatis hominibus, imò etiam fœminis permissa fuit baptizandi licentia, quia Christi institutioni minimè consentaneum est, nihil aliud fuit quàm mera profanatio. Adde, quum doctrinæ prior datur locus, inter hoc mysterium & adulterinos Gentium ritus, quibus se in sua sacra initiant, verum statui discrimen: quia donec verbo suo terrestre elementum Deus viuificet, nobis sacramentum non efficitur. Vt superstitio omnia Dei opera præposterè æmulatur, stulti homines varia sacramenta fabricant pro suo arbitrio: sed quia non subest verbum, tanquam anima, inanes sunt ac lusoriæ vmbræ. Quare teneamus, doctrinæ virtute fieri vt signa nouam naturam induant: sicuti externa carnis lotio spirituale regenerationis pignus esse incipit præeunte Euangelii doctrina. atque hæc genuina est consecratio, in cuius locum magicos exorcismos Papatus nobis inuexit. Ideóque apud Marcum dicitur: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit.)* quibus verbis non modo à spe salutis excludit Christus hypocritas, qui fide vacui, externo tantùm signo inflati sunt: sed sacro vinculo doctrinæ Baptismum copulat, vt hoc nihil aliud sit quàm illius accessio. Verùm quia docere prius iubet Christus quàm baptizare, & tantum credentes ad Baptismum vult recipi, videtur non rite administrari Baptismus nisi fides præcesserit. Atque hoc prætextu multum tumultuati sunt Anabaptistæ contra pædobaptismum. Solutio tamen non difficilis est, siquis præcepti rationem expendat. Iubet Christus perferri ad omnes Gentes legationem æternæ salutis: eam confirmat addito Baptismi sigillo. Merito autem ante Baptismum locatur verbi fides, quum Gentes alienæ prorsus essent à Deo, nec quicquam haberent cum electo populo commune. nam alioqui mendax esset figura quæ peccatorum remissionem & Spiritus donum offerret incredulis qui nondum essent Christi membra. Fide autem aggregari scimus ad populum Dei qui prius dispersi erant. Nunc quæritur qua lege Deus qui antè fuerunt alieni in filios cooptet. Certè negari non potest, vbi eos semel amplexus est in suum fauorem, quin eundem prosequatur erga eorum filios ac nepotes. Communiter se Christi aduentu Gentibus ac Iudæis patrem exhibuit. quæ ergo olim Iudæis data fuit promissio, inter Gentes hodie quoque vigeat necesse est, Ero Deus tuus, & Deus seminis tui post te. Ita eos qui fide in Ecclesiam Dei ingressi sunt, videmus cum sua sobole censeri in Christi membris, & in salutis hæreditatem simul vocari. Nec verò separatur hoc modo Baptismus à fide vel doctrina: quia licet pueri infantes nondum per ætatem fide percipiant Dei gratiam, Deus tamen eorum parentes compellans ipsos etiam complectitur. Nego igitur temere Baptismum infantibus conferri, ad quem Dominus eos inuitat dum se illis promittit fore in Deum. *In nomine Patris.* Hic locus docet, plenam & liquidam Dei notitiam, quæ obscurè tantum sub Lege & Prophetis adumbrata fuerat, demum emersisse sub Christi regno. Veteres quidem Deum nunquam ausi fuissent vocare suum patrem nisi hanc fiduciam sumpsissent à Christo capite: nec illis prorsus incognita erat æterna Dei sapientia, quæ fons erat lucis & vitæ. Vnum etiam ex confessis principiis erat, Deum suam virtutem in Spiritu sancto exerere. Sed exortu Euangelii longè clarius sub tribus personis patefactus fuit Deus: quia tunc Pater in Filio, viua & expressa sua imagine, conspicuum se exhibuit: Christus vero ipse claro Spiritus sui fulgore mundum irradians, & hunc & seipsum cognoscendum præbuit. Cæterùm non abs re Patris, Filii, & Spiritus expressa hîc fit mentio: quia aliter Baptismi vis apprehendi non potest quàm si à gratuita Patris misericordia initium fiat, qui nos per Filium vnigenitum sibi reconciliat: deinde in medium prodeat Christus ipse cum mortis suæ sacrificio & tandem accedat etiam Spiritus sanctus, per quem nos abluit ac regenerat: denique suorum omnium bonorum consortes facit. Ita videmus nec rite cognosci Deum nisi distinctè fides nostra tres in vna essentia personas concipiat, & inde Baptismi efficaciam fructúmque manare, quòd Deus Pater in Filio suo nos adoptat, & per Spiritum à carnis nostræ sordibus purgatos reformat in iustitiam.

16 Marc. *Qui crediderit.)* Hæc promissio fuit adiuncta, quæ totum humanum genus ad fidem alliceret: sicuti rursum ad terrendos incredulos grauis exitii denuntiatio sequitur. Porrò mirum non est salutem promitti fidelibus: quia credendo in Filium Dei vnigenitum, non modò censentur ipsi inter Dei filios, sed gratuita iustitia & Spiritu regenerationis donati, summam æternæ vitæ possident. Cum fide Euangelii Baptismus coniungitur, vt sciamus insculptam illic esse salutis nostræ notam: nisi enim ad testandam Dei gratiam valeret, impropriè dixisset Christus *Saluos fore qui crediderint & baptizati fuerint.)* Quanquam simul tenendum est, non ita necessariò requiri ad saluté vt perire necesse sit quicunque eum adepti non fuerint. neque enim hîc fidei adiungitur tanquam dimidia salutis causa, sed vt testimonium. Fateor quidem hominibus necessitatem imponi ne signum gratiæ Dei negligant: sed quamuis pro eorum infirmitate talibus adiumentis vtatur Deus, obstrictam esse eius gratiam nego. Hoc modo non simpliciter necessarium esse dicemus, sed tantùm obedientiæ nostræ respectu. Secundo membro, vbi condemnat Christus eos qui non crediderint, rebelles significat, dum oblatam salutem respuunt, grauiorem sibi pœnam accersere, nec iam communi tantum humani generis interitu esse implicitos, sed propriæ ingratitudinis culpam sustinere.

17 *Signa eos qui crediderint, hæc, &c.)* Sicuti miraculis Euangelii sui fidem sancierat Dominus quandiu versatus erat in mundo, ita nunc eandem virtutem in futurum tempus propagat, ne putent discipuli alligatam corporali eius præsentiæ fuisse. Magnopere enim intererat vigere inter fideles Diuinam illam Christi potentiam, vt certò constaret resurrexisse à mortuis, quo superstes maneret eius doctrina, & immortale esset nomen. Porrò quòd fideles hoc dono instruit, ad singulos trahendum non est. scimus enim distributa variè fuisse dona, vt miraculorum potestas nõnisi penes quosdam fuerit. Sed quia commune totius Ecclesiæ fuit quod paucis dabatur, & quæ vnus miracula edebat, in omnium confirmationem valebant, meritò indefinitè credentes nominat Christus. Sensus ergo est, fideles eiusdem virtutis, quæ prius in Christo admirabilis fuerat, fore ministros, vt eo absente certior constet Euangelii obsignatio sicuti apud Iohannem promittit eadem & maiora facturos. Porrò ad testandam Christi gloriam & Deitatem satis fuit paucos ex credentibus fuisse hac facultate ornatos. Quanquam autem

Margin notes: Gen. 17.a.7 (beside "Ero Deus tuus"); Ioh. 14.b.12 (beside "apud Iohannem promittit").

non exprimit Christus velitne hoc temporale esse donum, an perpetuò in Ecclesia sua residere: magis tamen probabile est nonnisi ad tempus promitti miracula quæ nouum & adhuc obscurum Euangelium illustrent. Fieri quidem potest vt ingratitudinis suæ culpa mundus hoc honore priuatus sit: ego tamen statuo, miraculis hunc propriè impositum fuisse finem, nequa Euangelii doctrinæ sub initium deesset approbatio. Et certè videmus eorum vsum non ita multo post cessasse, vel saltem adeò rara fuisse eorum exempla vt colligere liceret non peræquè omnibus seculis esse communia. Fecit tamen præpostera eorum qui deinde sequuti sunt, vel cupiditas, vel ambitio, ne miraculis prorsus carerent, vt inania sibi fingerent. Atque hoc modo aperta fuit Satanæ fallaciis ianua, non solum vt præstigiæ succederent in locum veritatis, sed vt signorum prætextu simplices abducerentur à recta fide. Et certè æquum fuit curiosos homines, qui legitima approbatione non contenti, noua subinde miracula peterent, talibus imposturis deludi. Hæc ratio est cur alibi prædixerit Christus regnum Antichristi signis mendacibus refertum fore: & Paulus idem testetur. Quare vt miracula fidem nostram rite confirment, in illa quam dixi sobrietate sese contineant nostræ mentes. Vnde etiam sequitur, putidam esse eorum calumniam qui doctrinam nostram miraculis destitui obiectant. Quasi verò non eadem illa sit quam Christus satis supérque olim obsignauit. Sed in hoc arguméto breuior sum, quia iam pluribus locis plenius à me tractatum fuit.

Matt.24 b.24
2.Thes.2 b.9

20 Matth. *Docentes eos seruare.*) His verbis (vt antè admonui) Christus Apostolos mittendo, ostendit se illis in totum non resignare suas partes, quasi Ecclesiæ suæ magister esse desinat. nam Apostolos cum hac exceptione dimittit, ne propria commenta obtrudant, sed quod ipse mandauit, de manu (quod aiút) in manum purè & fideliter dispensent. Atque vtinam ius quod sibi arrogat Papa, huic regulæ subiiceret. nos enim facilè pateremur ipsum esse Petri vel Pauli successorem, modò ne tyrannicè in animas dominaretur. Sed quum profligato Christi magisterio, putidis suis nugis Ecclesiam inficiat, satis hinc apparet quàm longè à munere Apostolico desciuerit. Teneamus in summa, his verbis præfici Ecclesiæ doctores, non qui proferant quicquid visum fuerit, sed ab ore vnius magistri ipsi quoque pendeant, vt ei, non sibi, acquirant discipulos. *Ecce ego vobiscum.* Quia prouinciam Christus mandabat Apostolis quam minimè obire poterant humana tantùm virtute freti, cælestis sui præsidii fiducia eos animat. Nam antequam se illis adfuturum promitteret, præfatus est se Regem esse cæli & terræ, qui manu sua & imperio omnia gubernet. Ergo emphaticè legendum est hoc pronomen *ego*: acsi dixisset, si officio suo strenuè defungi vellent Apostoli, non respiciendum esse quid ipsi possent, sed iniuncta eius potestate nitendum esse sub cuius auspiciis militant. Modus autem præsentiæ quam Dominus suis promittit, spiritualiter intelligi debet: quia vt nobis auxilietur non opus est è cælo descendere, quum Spiritus sui gratia, quasi extenta manu è cælo, iuuare nos possit. nam qui secúdum corpus immenso locorum spatio à nobis distat, non modò per totum mundum Spiritus sui efficaciam diffundit, sed in nobis quoque verè habitat. Notandum est præterea, non solis Apostolis hoc esse dictum: quia non in vnam modò ætatem, sed vsque ad finem mundi Dominus auxilium suum promittit. Perinde est igitur acsi diceret, vtcunque infirmi sint Euangelii ministri, rerúmque omnium inopia laborent, se illorum fore præsidem, vt victores emergant supra omnes mundi conflictus. Sicuti hodie clara experientia docet, arcano modo Christum mirabiliter operari, vt innumeris obstaculis Euangelium præualeat. Quo minus ferenda est cleri Papalis improbitas, dum sacrilegæ suæ tyrannidi hunc colorem inducunt. Negant Ecclesiam errare posse quæ à Christo regitur. Quasi verò Christus, non secus ac gregarius quispiam miles, aliis ducibus mercenariam operam locarit: ac non potius authoritatem sibi in solidum retinens, se doctrinæ suæ vindicem fore testatus sit, vt se eius ministri victores totius mundi fore confidant.

MATTH.	MARC. XVI.	LVC. XXIIII.
	19 *Itaque Dominus quidem, postquam loquutus fuisset eis, receptus est in cælum, & consedit à dextris Dei.*	50 *Eduxit autem eos foras vsque in Bethaniam: & sublatis in altum manibus suis, benedixit eis.*
	20 *Illi verò egressi prædicauerunt vbique, Domino cooperante, & sermonem confirmante per signa subsequentia.*	51 *Et factum est, quum benediceret illis, recessit ab eis, ac ferebatur in cælum.*
		52 *Et ipsi adorato eo regressi sunt Hierosolymam cum gaudio magno.*
		53 *Et erant semper in templo laudantes & benedicentes Deum. Amen.*

19 *Itaque Dominus.*) Quia magnificè supra totum mundum extulerat Matthæus regnum Christi, de ipsius in cælú ascensu nullus apud eum sermo. Loci etiam & formæ Marcus non meminit: quorum vtrunque exprimitur à Luca. Dicit enim *Eductos fuisse in Bethaniam discipulos*, vt à monte Oliuarum (vnde ad subeundam crucis ignominiam profectus erat Dominus) cælestè suum solium conscenderet. Sicuti autem non ab omnibus promiscuè rediuiuus voluit conspici, ita non quoslibet sui in cælum ascésus testes admisit: quia hoc fidei mysterium Euangelii præconio cognosci magis quàm oculis cerni volebat. Sequitur apud Lucam, Christum *sublatis in altum manibus Apostolos benedixisse.* Quo docuit benedicendi munus, quod sub Lege Sacerdotibus commissum erat, verè & propriè suum esse,

esse. Dum sibi mutuò benedicunt homines, id nihil aliud est quàm bene precari. Dei autem alia est ratio, qui non votis tantùm fauet, sed solo nutu præstat quicquid nobis optabile est. Sed quum omnis benedictionis vnicus sit author, quo tamen familiaris esset suo gratia, voluit suo nomine ab initio Sacerdotes benedicere tanquam mediatores. Sic Melchisedec benedixit Abrahæ. Et numer. cap. 6. d. 23. perpetua huius rei lex tradita est. Eodem pertinet quòd Psalmo. 118. d. 26, legitur, Benedicimus vobis è domo Domini. Denique Apostolus signum præstantiæ esse dicit, aliis benedicere. Nam minor, inquit, à maiore benedicitur. Nunc vbi Christus (verus Melchisedec, & æternus Sacerdos) in lucem prodiit, in ipso compleri oportuit quod Legalibus figuris adumbratum erat. sicuti etiam docet Paulus, nos in ipso benedici à Deo Patre, vt diuites simus omnium cælestium bonorum. Ergo semel palàm & solenni ritu Apostolos benedixit, vt rectà se ad ipsum conferant fideles, si Dei gratiæ compotes esse cupiant. *In manibus sublatis* describitur vetus ceremonia, qua scimus Sacerdotes olim fuisse vsos. Gen. 14. d. 19 Heb. 7. b. 7 Ephes. 1. a. 3

52 *Et ipsi adorato eo.)* Adorandi verbo primum significat Lucas exemptam fuisse dubitationẽ Apostolis, quia tũc omni ex parte resplenduit Christi maiestas, vt iam dubia esse non deberet eius resurrectio: deinde ob eandem causam cœpisse maiore reuerentia eum colere quàm dum eius consuetudine in terra fruebantur. Cultus enim de quo nunc agitur, non tãtùm vt magistro vel Prophetę, neque etiam vt Messiæ, dimidia tantùm ex parte cognito, sed vt Regi gloriæ mundique Iudici exhibitus fuit. Quia autem Lucæ propositum erat longius historiam suam texere, tantùm breuiter dicit quid decem diebus egerint Apostoli. Summa autem est, præ gaudii feruore palàm erupisse in laudes Dei, & fuisse in templo assiduos. non quòd noctes diésque illic transegerint: sed quòd frequentarint omnes conuentus, statísque & solennibus horis adfuerint ad gratiarũ actionem Deo reddendam. Hæc porrò alacritas timori opponitur, qui prius clausos & latentes domi tenebat.

19 Marc. *Consedit à dextris Dei.)* Aliis locis exposui quid valeat hæc loquutio, Christum scilicet in sublime euectum esse vt supra Angelos omnésque creaturas emineat, vt per eius manum Pater mundum gubernet: vt denique coram eo flectatur omne genu. Ergo perinde est acsi vocetur Dei vicarius, qui eius personam sustinet. Quare locum aliquem imaginari non conuenit, quum metaphoricè dextera secundam à Deo potestatem significet. Consultò autem hoc addidit Marcus vt sciremus non receptum fuisse Christum in cælos vt beatam quietem procul à nobis colat, sed vt mundo præsideat in salutem omnium piorum.

20 *Illi vero egressi.)* Breuiter hîc attingit Marcus quæ secundo libro Lucas historicè prosequitur, pusillæ & ignobilis hominum cohortis vocem pertonuisse vsque ad extremos orbis fines. Nam quo res minus erat credibilis, eo certius refulsit cælestis potentiæ miraculum. Christum morte crucis vel extinctum prorsus esse omnes putassent, vel ita oppressum vt nulla vnquam fieret eius mentio nisi probrosa & detestabilis. Apostoli, quos sibi testes elegerat, illo turpiter deserto sese in tenebras abdiderant: tanta erat eorum inscitia ac ruditas, tantus deinde contemptus, vt vocem in publico emittere vix auderent. An ab hominibus indoctis, nulliúsq; pretii, atque etiam transfugis, sperandum fuit vt oris sui sonitu tot gentes dispersas sub crucifixi imperium cogerent? Magnum ergo pondus subest his verbis, quòd egressi, vbique prædicauerint, qui trepidè nuper in suo ergastulo silebant. momento enim tam inopinata conuersio humanitus accidere non potuit. Ideóque addit Marcus, *Domino cooperante*, significans hoc verè Diuinum fuisse opus. Neque tamen hac loquendi forma inter ipsorum operam vel laborem & Dei gratiam partitur, quasi seorsum ipsi quicquam præstiterint: verùm simpliciter à Deo fuisse adiutos intelligit, quia secundum carnem frustra aggressi essent quod per ipsos tamen est perfectum. Fateor quidem Verbi ministros vocari Dei coadiutores quatenus ipsorum ministerio vtitur: sed tenendum est, nullam illis virtutem suppetere nisi quam idem subministrat: Deinde plantando & rigando nihil proficere, nisi ab arcana Spiritus efficacia proueniat incrementum. *Sermonem confirmante.)* Hîc, meo iudicio, speciem designat Marcus eius quod proximè in genere posuit. nam aliis quidem modis cooperatus est Dominus, ne irrita esset Euangelii sui prædicatio: sed hoc illustre fuit auxilii eius documentum, quòd miraculis eam sanciuit. Docet autem hic locus quorsum referri debeant miracula, nisi ea in peruersas corruptelas trahere libeat, nempe, vt Euangelio subseruiant. Vnde sequitur, sanctum Dei ordinem inuerti, si à verbo Dei auulsa (cuius sunt appendices) ad ornandas impias doctrinas, vel fucandos vitiosos cultus trahuntur. 1. Cor. 3. b. 7

LAVS DEO.

HARMONIÆ EX TRIBVS Euangelistis Matthæo, Marco, & Luca composita

FINIS.

COMMENTARIORVM

IN EVANGELIVM *SECVNDVM IOANNEM* *IOHANNIS CALVINI*

Præfatio.

MAGNIFICIS DOMINIS, SYNDICIS, SENAtuique Geneuensi, dominis suis verè obseruãdis, Ioannes Caluinus Spiritum prudentiæ & fortitudinis, prosperúmq; gubernationis successum à Domino precatur.

Voties in mentem venit illa Christi sententia, qua tanti æstimat, quod hospitibus colligendis impenditur humanitatis officium, vt in suas rationes acceptum ferat, simul occurrit quàm singulari vos honore dignatus sit, qui vrbem vestram non vnius vel paucorum, sed cõmune Ecclesiæ suæ hospitium esse voluit. Semper apud homines profanos nõ modò laudata, sed vna ex præcipuis virtutibus habita fuit hospitalitas: ac proinde in quibus extremã barbariẽ ac mores prorsus efferatos damnare vellẽt, eos ἀξένους, vel (quod idẽ valet) inhospitales vocabant. Laudis autẽ vestræ longè potior est ratio, quòd turbulentis hisce miserísque temporibus Dominus vos constituit quorum in fidẽ pręsidiúmque se conferrent pii & innoxii homines, quos non sæua minus quàm sacrilega Antichristi tyrannis è patriis sedibus fugat ac dispellit. Neque id modò, sed sacrum etiam apud vos domiciliũ nomini suo dicauit, vbi purè colatur. Ex his duobus quisquis minimã partem vel palàm rescindere, vel furtim auferre conatur, non hoc agit modò vt nudatã præcipuis suis ornamentis vrbem vestram deformet, sed eius quoque saluti malignè inuidet. Quanuis enim quæ Christo & dispersis eius membris præstãtur hîc pietatis officia caninos impiorũ latratus prouocent, meritò tamẽ hæc vobis vna cõpensatio satis esse debet quòd è cælo Angeli & ex omnibus mundi plagis filii Dei benedicunt: vt securè putidam eorum maledicentiã spernere liceat quibus in Deum ipsum plus quàm in vos quiduis euomere, nulla est religio, nec pudor: imò qui vobis detrahere volentes, à Dei cõtumelia incipiunt. Quanuis eadẽ hæc occasio multorum in vos odia inflammet, nihil tamen inde vobis metuendum est periculi, quandiu eorũ furori manus suæ tutelã opponet ille qui fidum se promisit earũ vrbium fore custodem vbi & sedes erit Euãgelii sui doctrinæ, & piis hominibus, quos ferre mundus nequit, dabitur aliqua statio. Omitto quòd de placando hoc hostiũ genere vos esse solicitos nihil attinet: quãdo nemo vobis infensus est Euangelii causa, qui nõ vos alioqui vel perditos esse cupiat vel oppressos. Cæterùm vt demus nõnisi hanc ob causam vos professis sanæ doctrinæ aduersariis esse exosos, quia vestro patrocinio eã defendi vident: posthabitis tamen eorũ machinationibus ac minis, duo hæc inuicta propugnacula cõstanter tueri vos decet, purę religionis cultum, & piã fouendæ Ecclesiæ curam, quam Christus alis vestris tegẽdam cõmisit. Quod ad cõuitia pertinet quibus nos meritorii Papæ rabulæ incessunt, defectionẽ ab Ecclesia esse quòd cum Romana sede fecimus dissidium: vtinã verò plena fiducia

fiducia coram Deo & Angelis testari nobis liceret, ab illa colluuie quàm longissimè nos abesse, vt facilis est ac expedita eius criminis, quo nos grauare solent, defensio. Catholicæ scilicet Ecclesiæ titulo gloriantur, qui in vniuersa Legis & Euangelii doctrina partem nullam à foedis corruptelis integram reliquerunt, qui totum Dei cultum superstitionum suarum foetore profanarũt, qui omnia Dei instituta suis figmentis adulterare non sunt veriti. Imò tam catholica est errorum congeries, quibus euersa ab illis fuit tota religio, vt obruendæ perdendæque centies Ecclesiæ sufficiant. Nunquam ergo satis magnificè pro merito immensam Dei bonitatem extollere licebit, qua factũ est vt ab illo exitiali gurgite mirabiliter emersi, fixam habeamus in solida æternáque Dei veritate fidei nostræ anchoram. Et certè Papatũ nihil aliud quàm monstrum ex innumeris Satanæ fallaciis conflatum esse, & quam obtendunt Ecclesiam, Babylone magis confusam, vnus hic Commẽtarius erit (vt spero) luculentus testis. Interea quod res habet, ingenuè fatebor: nos ab illius lacunæ sordibus, quarum se contagio nimis longè diffundit, non satis procul distare. Queritur Antichristus nos sibi elapsos esse: nos autẽ gemere cogimur, nimis multa ex vitiis quibus orbem terrarum infecit, apud nos esse residua. Nobis restituta est syncera doctrinæ puritas, integra religio, simplex Dei cultus, genuina Sacramentorum ratio, qualis à Christo tradita est. Verùm quominus vigeat ea quæ debebat morum vitæque correctio, hæc maximè causa est, quòd bona pars effrænis illius licẽtiæ memor qua Papistæ contra Deum impunè lasciuiunt, Christi iugo assuescere non potest. Itaque quòd hostes nostri (vt falsa nos inuidia apud imperitos grauent) odiosè clamitant solutam à nobis esse disciplinam, hoc vno abundè vel nobis tacentibus refellitur eorũ calumnia, quòd nullum domi maius certamen nobis est, quàm de immodico (vt multis quidem videtur) nostro rigore. Atqui quum mihi collegisq; meis sitis optimi testes, nõ magis austeros esse nos vel restrictos quàm flagitat officii necessitas, adeóque cogit: sicuti nos tutò in cõscientiæ vestræ iudicio acquiescimus, ita vicissim quàm ridicula sit hac in parte hostium impudentia, tanquam ex re præsenti iudicare vobis promptum est. Nunc vt priuatim de me aliquid dicam, etsi compluribus meis scriptis, qualiter hãc Ecclesiam instituerim, toti mundo testatum esse confido, operępretium tamen facturum me putaui si aliquod extaret singulare eius rei monumentum, quod nominis vestri inscriptionem haberet. Magni enim interest proponi in omnium conspectu doctrinæ genus quod à me traditum esse agnoscitis. Etsi autem in omnibus quos hactenus edidi libris, post mortem quoque meam vobis & populo vobis commisso prodesse studui, miniméque decet quæ ex vrbe vestra ad exteras nationes manauit doctrinam longè latéque vberem proferre fructum, in sua sede negligi, commentarium tamen hunc qui peculiariter vobis dicatus est, tenacius vestræ memoriæ hæsurum confido. Quod vt fiat, Deum ipsum precor vt cordibus vestris inscriptum ita penitus suo digito infigat, ne vllo vnquam Satanæ artificio deleatur. Nam eius est labori meo dare successum, qui mihi hunc pridem animum dedit vt nihil magis cupiam quàm fideliter vestrã omnium salutem curare. Porrò sicut ab exacta boni Pastoris diligentia, & aliis virtutibus, quas officii magnitudo excellentiáque postulat, me procul abesse coram mũdo ingenuè fateor, & coram Deo tot vitia, quæ meũ cursum impediunt, assiduè deploro: ita profiteri audeo, fidẽ mihi rectámque voluntatem non deesse. Quòd si interea obstrepere non desinant improbi, sicuti meum est bene agendo refellere eorum calumnias, ita vestrarum erit partium easdem sancta, qua polletis, autoritate compescere. Valete magnifici ac mihi in Christo venerandi domini, cuius præsidio vos commendo. Geneuæ, Calend. Ianuarii. M. D. LIII.

ARGVMENTVM IN IOHANNEM.

QVID significet Græcis Euangelij nomen, satis notum est; in Scriptura verò κατ' ἐξοχὴν pro læto & fœlici exhibitæ nobis in Christo gratiæ nũtio capitur: vt discamus, contempto mũdo, & caducis eius opibus ac delicijs, incõparabile hoc bonum toto cordis affectu appetere, oblatúmque cõplecti. Quod profanos homines facere videmus, vt in vanis mũdi gaudijs intemperanter exultent, nullo aut perquã exiguo spiritualium bonorum sensu tangantur, omnibus ferè nobis est ingenitum. Ergo Deus, vt vitium hoc corrigat, nuntiũ quem de Christo publicari iubet, Euãgelij nomine peculiariter insignit. Ita enim admonet, nõ alibi verum & solidum gaudium posse obtineri, vt sanè in ipso cõpletos habemus omnes beatæ vitæ numeros. Quidã Euangelij nomen ad gratuitas omnes Dei promissiones extendunt, quæ sparsæ sunt etiã in Lege & Prophetis. Nec verò negandũ est, quoties se Deus propitium hominibus fore testatur, illísque peccata remittit, quin Christum simul offerat, cuius proprium est, vbicunque affulget, lætitiæ radios diffundere. Fateor ergo Patres eiusdem nobiscum Euãgelij, quãtum ad gratuitæ salutis fidem spectat, cõsortes fuisse: verùm quia Spiritus in Scripturis ita loqui solet, Christi demum aduentu publicatum fuisse Euangelium: nos quoque hãc loquendi formam retineamus, ac illa sit Euãgelij definitio quã posui, solenne esse de patefacta in Christo gratia præconium. Qua ratione vocatur Euãgelium, Dei potentia in salutẽ omni credenti: quia Deus iustitiã illic suam manifestat. Vocatur & legatio, qua sibi homines reconciliat. Porrò quoniã Christus diuinæ misericordiæ paternique in nos amoris pignus est, ideo & propria est Euangelij materia, hinc factum est vt Euãgelij nomen peculiariter obtinuerint historiæ quæ Christum apparuisse in carne, mortuum, & à morte suscitatum, ac tandem in cœlos receptum fuisse narrãt. Quanquã enim secũdum rationem nuper adductam hoc nomine censetur Nouum testamentum, vsus tamen obtinuit vt per synecdochen sic vocetur pars ista quæ Christum nobis in carne exhibitum, mortuum esse, & ex morte resurrexisse testatur. Cæterùm quia non sufficeret nuda historia, imò ad salutem nihil prodesset, non simpliciter narrant Euangelistæ natum esse Christum, & mortuum, & mortis victorem: sed in quem finem natus fuerit, quorsum mortuus fuerit, ac resurrexerit, & quis inde ad nos redeat fructus, simul exponunt. Hoc tamen inter eos quoque est discrimen, quòd alij tres in narranda Christi vita & morte sunt fusiores: hic autem noster in doctrinã, qua & Christi officium, & mortis resurrectionísque virtus explicatur, magis insistit. Non tacent illi quidem venisse Christum vt salutem mundo afferret, vt mortis suæ sacrificio mũdi expiaret peccata, vt denique omnes Mediatoris partes perageret (quemadmodum & Ioannes in historica narratione aliquatenus versatur) sed doctrina quæ vim & fructum aduentus Christi nobis demõstrat, longè clarius in hoc apparet quàm in reliquis. Et quum omnibus cõmuniter propositum sit Christum ostendere, priores illi corpus (si ita loqui fas est) in medium proferunt, Ioannes verò animã. Quamobrem dicere soleo, hoc Euãgelium clauem esse quæ alijs intelligendis ianuã aperiat. Quisquis enim Christi virtutem, vt hic graphicè expressa est, tenuerit, is verò demũ cum profectu quæ ab alijs traduntur de exhibito Redemptore, leget. Creditur Ioannes hoc maximè cõsilio ad scribendum adductus, vt Christi Diuinitatẽ cõtra impias Ebionis & Cerinthi blasphemias assereret, idque Eusebius & Hieronymus ex cõmuni veterum sententia referunt: sed quæcunque illi tunc scribendi fuerit ratio, minimè tamẽ dubium est quin lõgius Ecclesiæ suæ Deus prospexerit. Sic ergo quatuor Euangelistis dictauit quod scriberent, vt distributis inter ipsos partibus corpus vnum integrum absolueret. Nunc ergo nostrum est, quatuor ita mutuo inter se nexu coniungere, vt nos patiamur quasi vno omnium ore simul doceri. Quòd quartum in ordine Ioannẽ locarunt, in eo habita fuit temporis quo scripserat ratio: sed in lectione diuersus ordo vtilior: vt scilicet apud Matthæum & reliquos lecturi Christum à Patre nobis esse datum, in quem finem manifestatus sit, primùm ex Ioanne discamus.

SANCTVM

SANCTVM IESV CHRISTI EVANGELIVM

SECVNDVM IOANNEM.

N principio erat Sermo, & Sermo erat apud Deum, &
ille Sermo erat Deus.
2 *Hic erat in principio apud Deum.*
3 *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum*
est nihil, quod factum est.
4 *In ipso vita erat: & vita erat lux hominum.*
5 *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.*

IOANNIS CALVINI COMMENTARII.

1 *In principio erat Sermo.)* Hoc exordio æternam Christi Diuinitatem prædicat, vt sciamus æternum esse Deum qui manifestatus est in carne. Porrò hic scopus est, generis humani instaurationem fieri oportuisse per Dei Filium, quum eius virtute creata fuerint omnia, quum solus creaturis omnibus vitam & vigorem inspiret, vt in statu suo maneant: ac præsertim in homine ipso singulare ediderit tam virtutis quàm gratiæ suæ specimen: adeóque post Adæ lapsum ac defectionem, non tamen destiterit erga posteros liberalis esse ac beneficus. Atque hæc doctrina cognitu in primis necessaria est: nam quum extra Deum minimè quærenda sit vita & salus, quomodo in Christum recumberet fides nostra, nisi certò constitutum esset quod hîc docetur? Ergo his verbis testatur Euangelista nos ab vnico & æterno Deo minimè discedere quum in Christum credimus: deinde eiusdē beneficio vitam nunc restitui mortuis, qui natura adhuc integra, vitæ fons & causa fuit. Quòd Sermonem vocat Dei Filium, hæc mihi simplex videtur esse ratio, quia primum æterna sit Dei sapientia & voluntas, deinde expressa consilii eius effigies. Nam vt Sermo character mentis dicitur in hominibus, ita non ineptè transfertur hoc quoque ad Deum, vt per Sermonem suum dicatur nobis seipsum exprimere. Aliæ significationes τοῦ λόγου non ita conueniunt. Est quidem Græcis λόγος & definitio, & ratio, & supputatio: sed nolo supra fidei meæ captum argutè philosophari. Et videmus Dei Spiritum adeò eiusmodi argutias non probare, vt nobiscum balbutiens, quàm sobriè de tantis arcanis sapiendum sit, tacendo clamet. Porrò quemadmodum se Deus in creando mundo per Sermonem istum patefecit, ita prius habuit apud se reconditum: vt duplex sit relatio, prior ad DEVM, altera ad homines. Seruetus superbissimus ex gente Hispanica nebulo æternum hunc Sermonem tunc demum exortum esse fingit quum in mundi creatione exertus est. Quasi verò non prius fuerit quàm virtus eius externo opere fuit cognita. Longè aliud hîc docet Euangelista: neque enim Sermoni assignat temporis initium, sed ab initio fuisse dicens, secula omnia transcendit. Nec me latet quid oblatret hic canis, & quid olim cauillati sint Arriani: nempe Deum creasse principio cælum & terram, quæ tamen æterna non sint: quia *Principij* nomen magis ad ordinem respiciat quàm æternitatem designet. Sed hanc calumniam Euangelista præuertit, quum dicit fuisse apud Deum. Si à tempore cœpit esse Sermo, aliquam in Deo temporum seriem inueniant necesse est. Et sanè hac particula nominatim discernere voluit eum Iohannes à rebus omnibus creatis. Poterant enim multa venire in mentem, vbinam esset Sermo ille, quomodo vim suam exereret, cuius esset naturæ, vnde cognosci posset. Negat igitur in mundo & rebus creatis hærendum esse: quia semper Deo coniunctus fuerit antequam mundus extaret. Nunc qui principium ad cæli & terræ originem trahunt, ánnon Christum redigunt in communem mundi ordinem, à quo disertè hîc eximitur? Qua in re non tantùm Filio Dei atrocem faciunt iniuriam, sed æterno quoque eius Patri, quem Sapientia sua priuant. Si Deum absque sua Sapientia imaginari nefas est, fateri oportet non alibi quærendam Sermonis originem quàm in æterna Dei Sapientia. Excipit Seruetus, non prius comprehendi Sermonem posse quàm quum Deus à Mose loquens inducitur. Quasi verò non substiterit in Deo quia palàm non innotuit. hoc est, quasi non fuerit intus, donec extrà prodire cœpit. Sed ansam insanis eiusmodi deliriis præcidit Euangelista quum sine exceptione affirmat Sermonem fuisse apud Deum. nam ab omnibus temporum momentis apertè nos

Cur Iohannes Christi diuinitatem prædicet, idque ab effectibus.

Cur Filius Dei, sermo dicatur.

Seruetus.
Filius Dei genitus ab æterno.

Principiū quid hîc significet.

Cap. I.

Quid sit esse apud Deum.

Principium, principio carens.

reuocat. Qui ex tempore verbi imperfecto colligunt perpetuum statū, non satis firma ratione nituntur. Verbū *Erat*, inquiunt, continuā seriē magis exprimit quàm si dixisset Iohannes, Fuit. Sed in tantis rebus magis solidè argumentandum est. Illud autem vnum quod attuli sufficere nobis debet, quòd Euangelista nos in æterna Dei adyta mittit, vt illic sciamus quasi absconditum fuisse Sermonem, antequam se in externa mundi fabrica patefecerit. Rectè ergo Augustinus principium hoc, cuius nunc fit mentio, principio carere admonet. Tametsi enim Pater ordine prior est quàm sua Sapientia, illum tamen sua gloria spoliant qui vllum temporis punctum imaginantur quo Sapientiam suam præcesserit. Atque hæc æterna est generatio, quæ ante conditum mundum immenso spatio latuit quidem in Deo, (vt ita loquar) longis annorum successionibus obscurè Patribus sub Lege adumbrata, tandem plenius in carne exhibita fuit. Miror quid Latinos mouerit vt τὸν λόγον transferrent Verbum. sic enim vertendum potius fuisset τὸ ῥῆμα. Verùm vt demus aliquid probabile sequutos esse, negari tamen non potest quin Sermo longè melius conueniat. Vnde apparet quàm barbaram tyrannidem exercuerint theologastri, qui Erasmum adeò turbulentè vexarunt ob mutatam in melius vocem vnam. *Et Sermo erat apud Deum.* Iam diximus ita supra mundum & creaturas omnes locari, & omnibus seculis priorem statui Dei Filium. Verùm simul hæc loquutio distinctam illi à Patre hypostasin attribuit: absurdè enim diceret Euangelista, semper cum Deo vel apud Deum fuisse, nisi propria quædam illi subsistentia in Deo foret. Ergo ad refellendum Sabellii errorem valet hic locus, quia ostendit Filium à Patre differre. Iam admonui, sobriè in tantis arcanis sapiendum esse, & modestè loquendum. Excusatione tamen digni sunt veteres Ecclesiæ scriptores, qui quum aliter rectam & synceram doctrinam aduersus flexiloquas hæreticorum ambages non possent asserere, voces quasdam excogitare coacti sunt, quæ tamen non aliud sonarent quàm quod alioqui in Scripturis traditur. Tres hypostaseis vel personas in vna & simplici Dei essentia subesse dixerunt. Nomen Hypostaseos primo ad Hebræos capite in eo sensu habetur, cui Substantiæ nomen respondet, vt sumitur apud Hilarium. τὰ πρόσωπα vel personas vocarunt discretas in Deo proprietates, quæ se mentibus nostris conspiciendas offerunt: quemadmodum dicit Gregorius Nazianzenus se non posse vnum cogitare quin mox tria circum affulgeant. *Et Sermo erat Deus.* Nequis de Diuina Christi essentia scrupulus maneat, clarè asserit esse Deum. Iam quum vnicus sit Deus, Christum eiusdem esse cum Patre essentiæ, & tamen in aliquo differre sequitur. Sed de hoc secundo membro iam dictum est. Quod ad essentiæ vnitatem spectat, nimia fuit Arrii improbitas, qui ne æternam Christi Diuinitatem fateri cogeretur, fictitium nescio quem Deum esse garriebat. Nos autem quum audimus Sermonem fuisse Deum, quid est quod de æterna illius essentia amplius moueamus controuersiam?

Christi à Patre distincta hypostasis. Sabellius.

Cur inuenta distinctio ὑποστάσεων καὶ προσώπων.

Christus ὁμούσιος Patri.

Si Sermo Deus, ergo æternus.

2 *Hic erat in principio.)* Vt prædicta mentibus nostris altius infigat Euangelista, duo illa superiora membra in breuem epilogum colligit, quòd fuerit semper, & quidem apud Deum. vt principium intelligas omni tempore superius.

Verbi, Dei, id est, Christi diuinitas probatur ab operibus ipsius personæ propriis.

3 *Omnia per ipsum.)* Vbi Sermonem esse Deum asseruit, & æternam eius essentiam prædicauit, nunc ab operibus Diuinitatem eius probat. Atque hæc practica est notitia, ad quam nos præcipuè assuefieri conuenit. frigebit enim apud nos nudum Dei nomen Christo attributum, nisi talem reipsa fides nostra eum sentiat. Aptè autem prædicat de Filio Dei quod in eius personam propriè competit. Interdum quidem simpliciter dicit Paulus, omnia per Deum esse, Rom. 11. d. 36. sed quoties comparatur Filius cum Patre, hac nota distingui solet. Quare hic mos loquendi vsitatus est, Patrem omnia fecisse per Filium, & à Deo per eundem Filium omnia esse. Huc autem spectat Euangelistæ consilium (sicut dixi) quòd statim ab ipsa mundi creatione Sermo Dei in externum actum prodierit. Nam quum in sua essentia prius esset incomprehensibilis, tunc eius vis effectu palàm fuit cognita. Quidam etiam ex philosophis Deum ita constituunt mundi architectum, vt mentem illi in condendo hoc opificio adiungant. Id quidem rectè, quia congruenter cum Scriptura: sed quia mox in friuolis cogitationibus euanescunt, non est cur eorum testimonia cupidè appetamus. quin potius cælesti hoc oraculo contenti, plus multo dici sciamus quàm mens nostra concipiat. *Et sine ipso factum est nihil quod*, &c. Tametsi variè hic locus legitur, ego tamen citra controuersiam, vno contextu ita lego, Factum est nihil quod factum est. Atque in eo consentiunt omnes ferè Græci codices, saltem magis probatæ autoritatis: deinde sensus omnino ita postulat. Qui particulam istam, Quod factum est, disiungunt à superiori oratione, vt ad sequentem sententiam annectant, coactum sensum adducunt, Quod factum est, in ipso erat vita, hoc est, viuebat, aut in vita sustinebatur. Sed hunc loquendi modum nusquam creaturis attribui ostendent. Augustinus more suo nimium Platonicus ad ideas rapitur, quòd Deus, antequam mundum conderet, formam totius opificii in mente sua conceptam habuerit: atque ita vita eorum quæ nondum extabāt, in Christo fuerit, quia in eo ordinata erat mundi creatio. Sed quàm istud sit à mente Euangelistæ longè remotum, mox videbimus. Nunc ad prius membrum redeo. Non est vitiosa hæc περιττολογία, vt in speciem videtur. quia enim nihil non molitur Satan vt Christo aliquid detrahat, nominatim testari voluit Euangelista, eorum quæ facta sunt nihil penitus excipi.

Philosophorum de mente opinio.

Vita non dicitur esse in creaturis.

Sermone Dei omnia conseruantur.

4 *In ipso vita erat.)* Hactenus docuit, per Sermonem Dei creata fuisse omnia: nunc eorum quæ creata fuerāt conseruationem similiter illi attribuit: acsi diceret, non subitam modò eius virtutem, quæ mox transierit, apparuisse in mundi creatione: sed in eo esse conspicuam quòd stabilis & fixus naturæ ordo durat: quemadmodum ad Hebræos cap. 1. a. 3. dicitur sustinere omnia verbo aut nutu potentiæ suæ. Cæterùm vita hæc vel ad inanimata extendi potest (quæ suo modo viuunt, etiamsi sensu careant) vel de solis animantibus exponi. Parum refert vtrum eligas: simplex enim sensus est, Sermonem Dei non modò fontem vitæ fuisse creaturis omnibus, vt esse inciperent quæ nondum erant: sed viuifica eius virtute fieri vt in statu suo maneant. Nisi enim continua eius inspiratio mundum vegetet, necesse erit quæcunque vigent protinus decidere, aut in nihilum redigi. Denique quod Paulus Act. 17. f. 28.

Deo

Deo aſcribit,nos ſcilicet in ipſo eſſe & moueri & viuere,Ioannes Sermonis beneficio fieri teſtatur. Deus ergo eſt qui nos viuificat, ſed per æternum Sermonem. *Vita erat lux hominum.* Alias interpretationes quæ à mente Euangeliſtæ diſſident,conſultò prætereo. Hic,meo iudicio, partem vitæ commemorat qua homines reliquis animantibus præcellunt: acſi diceret non vulgarem hominibus datam fuiſſe vitam,ſed quæ cum luce intelligentiæ coniuncta eſſet. Hominem porrò ex aliorum numero ſegregat:quia melius Dei virtutem ſenſu in nobis percipimus, quàm procul ipſam intuemur. Sic Paulus admonet in Actis,Deum non eſſe procul quærendum , quia ſe intus in nobis patefaciat. Poſtquam ergo generalem gratiæ Chriſti conſiderationem Euangeliſta propoſuit, vt homines propius ad eam reputandam adducat,oſtendit quid ipſis peculiariter datum fuerit : quòd ſcilicet creati non fuerint pecudibus ſimiles, ſed mente præditi gradum altiorem obtinuerint. Porrò quia Deus non fruſtra lucem ſuam in illorum mentibus accendit,ſequitur in hunc finem eſſe conditos vt ipſum tam ſingularis boni autorem agnoſcant. Et quando lucem hanc, cuius Sermo ſcaturigo erat, inde ad nos transfudit, inſtar ſpeculi eſſe debet in quo Diuinam Sermonis vim clarè cernamus.

Cur peculiariter facta hominum mentio. Act. 14 f. 17

5 *Et lux in tenebris lucet.*) Obiici poterat,homines tam multis Scripturæ locis vocari cæcos, & cæcitatem cuius damnantur, plus ſatis notam eſſe. miſerè enim in tota ſua ratione euaneſcunt. vnde enim tot errorum labyrinthi in mundo,niſi quòd homines proprio ſenſu nonniſi ad vanitatem & mendacium feruntur? Quod ſi nulla in hominibus lux apparet,extinctum eſt illud Diuinitatis Chriſti teſtimonium,cuius proximè Euangeliſta meminit. Ille enim tertius erat gradus(vt dixi)in vita hominum quiddã longè eſſe præſtantius quàm ſit motus & ſpiratio. Hanc quæſtionem anticipat Euangeliſta: & primùm quidem admonet,lucem qua initio donati fuerant homines, non eſſe ex præſenti eorum ſtatu æſtimandam, quia in hac vitiata & degenere natura lux in tenebras verſa fuerit : interea tamen negat prorſus extinctam eſſe intelligentiæ lucem : quia in obſcura humanæ mentis caligine adhuc quædam fulgoris ſcintillæ emicant. Nunc intelligunt lectores duo eſſe huius ſententiæ membra. nam multũ diſtare nunc homines dicit ab integra illa natura qua initio præditi fuerant: mentem enim eorum quæ lucida omni ex parte eſſe debebat,tenebris immerſam miſerè cæcutire. itaque gloriam Chriſti in hac naturæ corruptione eſſe quaſi obtenebratam. Sed rurſus contendit Euangeliſta in mediis tenebris adhuc quaſdam extare lucis reliquias,quæ Diuinam Chriſti virtutem aliquatenus oſtẽdant. Ergo fatetur Euangeliſta mentem hominis excæcatam eſſe: vt meritò cenſeatur tenebris oppreſſa. Poterat enim mitiore verbo vti,ac dicere obſcuram vel caliginoſam eſſe lucem : ſed clarius exprimere voluit quàm miſera ſit poſt primi hominis lapſum noſtra conditio. Quod verò lucem in tenebris lucere affirmat, id ad naturæ corruptæ laudem minimè pertinet, ſed potius ad tollendum ignorantiæ prætextum. *Et tenebræ eam non comprehenderunt.* Quanuis exigua hac luce quæ nobis reſidua eſt, ſemper ad ſe inuitauerit homines Filius Dei,dicit tamen Euangeliſta nullo profectu hoc eſſe factum, quia videndo non viderint. Ex quo enim alienatus fuit homo à Deo,ſic ignorantia mentem eius oppreſſam tenet,vt quicquid lucis in ea reſtat, ſine effectu iaceat ſuffocatum. Et hoc quotidie experientia probat. quicunque enim Spiritu Dei non ſunt regeniti,quum ratione aliqua polleant,certo documento ſunt, hominem non tantùm vt ſpiret eſſe conditum,ſed vt intelligat. Cæterùm ab eo rationis ſuæ ductu ad Deum non perueniunt, ac ne accedunt quidem. vt tota eorum intelligentia nihil tandem ſit quàm mera vanitas. Vnde ſequitur, de hominum ſalute actum eſſe,niſi nouo auxilio Deus ſuccurrat: quia quum lumen in eos ſuum effundat Dei Filius, ſunt tamen eouſque hebetes vt vnde ſit lumen iſtud non comprehendant, ſed deliriis & prauis imaginationibus abrepti,prorſus deſipiunt. Duæ ſunt præcipuæ luminis partes, quod adhuc in corrupta natura reſidet. nam omnibus ingenitum eſt aliquod religionis ſemen : deinde inſculptum eſt eorum conſcientiis boni & mali diſcrimen. Sed qui tandem inde fructus emergunt, niſi quòd religio in mille ſuperſtitionũ portenta degenerat : conſcientia autem iudicium omne peruertit,vt vitium cum virtute confundat? In ſumma, nunquam naturalis ratio homines ad Chriſtum diriget. Iam quòd prudentia ad regendam vitam inſtructi ſunt, quòd ad præclaras artes ac diſciplinas nati : id quoque totum ſine fructu euaneſcit. Porrò tenendum eſt,Euangeliſtam de naturalibus tantum donis loqui, regenerationis gratiam nondum attingere. Duæ enim ſunt diſtinctæ Filii Dei virtutes: prior, quæ in mundi architectura & naturæ ordine apparet: altera verò,qua naturam collapſam renouat & inſtaurat. Vt eſt æternus Dei Sermo , per eũ conditus fuit mundus, eius virtute acceptam ſemel vitam omnia retinent, homo in primis ſingulari intelligentiæ dono ornatus fuit : & quanuis ſua defectione amiſerit intelligentiæ lucem , videt tamen adhuc & intelligit : vt non ſit penitus abolitum quod naturaliter ex Filii Dei gratia habet. Sed quoniam lùcem quæ in eo adhuc reſidet,ſtupore ſuo & prauitate obtenebrat, ſupereſt vt nouum officium ſuſcipiat Dei Filius,hoc eſt Mediatoris, qui hominem perditum regenerationis Spiritu reformet. Ergo præpoſterè philoſophantur & intempeſtiuè qui lucem hanc, cuius meminit Euangeliſta, ad Euangelium referunt & ſalutis doctrinam.

Lux in hominibus non prorſus extincta.

Quomodo cæcitas hominum non comprehendat lucem.

De regenerationis gratia nõdum loquitur Euangeliſta.

6 *Fuit homo miſſus à Deo,cui nomen Ioannes.*

7 *Hic venit in teſtimonium, vt teſtificaretur de lumine : vt omnes crederent per eum.*

8 *Non erat ille lux,ſed vt teſtificaretur de luce.*

9 *Erat lux vera,quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.*

10 *In mundo erat,& mundus per ipſum factus eſt, & mũdus eũ non cognouit.*

11 *In ſua venit, & ſui eum non receperunt.*

12 *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem vt filij Dei fiant: iis ſcilicet qui credunt in nomen eius.*

13 *Qui non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt.*

6 *Fuit homo.)* Nunc diſſerere incipit Euangeliſta quomodo Sermo Dei in carne manifeſtatus fuerit, ac nequis addubitet Chriſtum eſſe æternum Dei Filium, Iohannis Baptiſtæ præconio celebratum fuiſſe recitat. Neque enim ſe tantum hominibus viſendum Chriſtus exhibuit: ſed voluit etiam teſtimonio Iohannis ac doctrina innoteſcere. Imo Deus Pater teſtem hunc Chriſto ſuo præmiſit, quo facilius oblatam ab illo ſalutem omnes reciperent. Poſſet tamen abſurdum prima facie videri, Chriſto aliunde dari teſtimonium, quaſi ipſe indigeat. Atqui pronuntiat ſe ab homine teſtimonium non quærere. Reſponſio facilis & nota eſt, teſtem hunc noſtra non Chriſti cauſa fuiſſe ordinatum. Si quis obiiciat nimis infirmum eſſe teſtimonium hominis, vt Chriſtus probetur eſſe Filius Dei: hic quoque in promptu eſt ſolutio, non citari Baptiſtam quaſi priuatū teſtem, ſed qui Diuina autoritate præditus, Angeli magis quàm hominis perſonam ſuſtineat. Ideo non ſuarum virtutum elogiis ornatur, ſed hoc vno, quod Dei legatus fuerit. Nec obſtat quòd Euangelii prædicatio Chriſto commiſſa fuit, vt ſibi ipſe teſtis eſſet. In hunc enim finem ſpectabat Ioannis præconium, vt ad Chriſti doctrinam & miracula attenderent. *Miſſus à Deo.* Vocationem Ioannis non confirmat, ſed obiter tantùm eius meminit. Hoc ad certitudinem non ſatis eſt, quum multi ſponte currentes, Diuinitus ſe miſſos iactent, ſed Euangeliſta paulo poſt de hoc teſte plura verba facturus, ſatis habuit vno verbo præfari, non veniſſe niſi Dei mandato. Poſtea videbimus quomodo Deum miniſterii ſui autorem aſſerat. Nunc tenendum eſt (quod prius attigi) quòd de Ioanne prædicatur, in omnibus Eccleſiæ doctoribus requiri, vt à Deo vocati ſint: ne alibi quàm in ſolo Deo fundata ſit docendi autoritas. Nomen exprimit non tantum hominis deſignandi cauſa, ſed quoniam ex reipſa illi impoſitum fuit. neque enim dubium eſt quin Dominus ad munus reſpexerit cui Iohannem deſtinabat, quū ita vocari per Angelum iuſſit, vt inde omnes agnoſcerent eum Diuinæ gratiæ præconē. Tametſi enim paſſiuè יוחנן accipi poteſt, atque ita ad perſonam referri, quod Deo gratus Ioannes fuerit: ego tamen libenter ad fructum quem ex eo alii percipere debebant extendo.

7 *Hic venit in teſtimonium.)* Finem vocationis breuiter perſtringit: nempe vt Chriſto Eccleſiam pararet, quemadmodum ad Chriſtum omnes inuitans, ſatis oſtendit non ſua cauſa ſe veniſſe. Adeò autem commendatione opus non habebat Iohannes, vt Euangeliſta moneat ipſum non fuiſſe lucem, ne immodicus eius ſplendor Chriſti gloriam obſcuret. Sic enim quidam illi fixi hærebant vt Chriſtum negligerent. Quemadmodum ſi quis auroræ aſpectu attonitus, ad ſolem oculos vertere non dignetur. Porrò quo ſenſu accipiat nomen lucis Euangeliſta, mox videbimus. Sunt quidem pii omnes lux in Do-
Ephes. 5.b.8 mino, quia eius Spiritu illuminati, non ſibi tantùm vident, ſed alios etiam ſuo exemplo dirigunt in viam
Matth. 5.b.14 ſalutis. Apoſtoli etiam peculiariter lux vocantur, quia Euangelii facem præferunt quæ mundi tenebras diſcutiat. Sed hîc diſſerit Euangeliſta de vnico & æterno illuminationis fonte, quemadmodum ſtatim clarius oſtendit.

9 *Erat lux vera.)* Vera lux non opponitur falſæ: ſed Chriſtum ab aliis omnibus diſcernere voluit Euangeliſta, nequis hoc illi putaret eſſe cum Angelis vel hominibus commune quod lux dicitur. Hoc porrò diſcrimen eſt, quòd quicquid lucidum eſt in cælo & in terra, aliunde mutuatur ſplendorem ſuum: Chriſtus autem lux eſt ex ſeipſa & per ſe refulgens, deinde irradians totum orbem ſuo fulgore: vt non alia ſit vſquam origo vel cauſa ſplendoris. Veram ergo lucem dixit cui natura proprium eſt lucere. *Quæ illuminat omnem hominem.* Præcipuè in hoc inſiſtit Euangeliſta vt Chriſtum lucem eſſe doceat, ab effectu quem in ſe quiſque noſtrûm ſentit. Poterat ſubtilius diſputare, quòd Chriſtus vtpote lux æterna, fulgorem ſibi ingenitum habeat, non aliunde accitum: ſed nos potius ad experientiam quam habemus omnes reuocat. Nam quum nos omnes ſplendoris ſui participes faciat Chriſtus, fatēdum eſt hoc honoris propriè in ipſum ſolum competere vt lux vocetur. Cæterum bifariam locus hic exponi ſolet. Quidam enim notam vniuerſalem ad eos reſtringunt qui Spiritu Dei regeniti, lucis viuificæ fiunt compotes. Auguſtinus ſimilitudinem adducit ludimagiſtri, qui ſi vnus in vrbe ſcholam habeat, dicetur omnium magiſter, etiamſi multi ad ſcholam non accedant. Ergo hoc comparatiuè dictum accipiunt, omnes illuminari à Chriſto, quia nemo iactare queat ſe aliter quàm eius gratia vitæ lucem adeptum eſſe. Sed quum omnes generaliter ponat Euangeliſta qui in hunc mundum veniunt, mihi alter ſenſus magis arridet, quòd in totum genus humanum diffuſi ſint ab hac luce radii: ſicuti etiam prius dictum eſt. Scimus enim hoc homines præ aliis animantibus ſingulare habere, quòd ratione & intelligentia prædìti ſunt, quòd diſcrimen recti & iniuſti in ſua conſcientia inſculptum gerunt. Nemo itaque eſt ad quem non perueniat aliquis æternæ lucis ſenſus. Sed quia fanatici homines locum hunc temere arreptum longius torquent, vt ſcilicet inde colligant omnibus peræquè offerri illuminationis gratiam: meminerimus hîc tantùm agi de communi naturæ luce, quæ longè infra fidem ſubſidit. neque enim cum toto mentis ſuæ acumine ac perſpicacia quiſquam hominum in regnum Dei penetrabit. ſolus eſt Spiritus Chriſti qui ianuam cælorum electis aperit. Deinde meminerimus, rationis lucem quam Deus hominibus indiderat, ſic obſcuratam fuiſſe per peccatum, vt vix in denſis tenebris, adeóque in horrenda ignorantia & errorū abyſſo exiguæ ſcintillæ emicent, quæ etiam protinus ſuffocantur.

10 *In mundo erat.)* Homines ingratitudinis accuſat, quòd ita quaſi ſponte cæcutierint, vt cauſa lucis qua fruebantur, illis incognita fuerit. Hoc autem ad omnes mundi ætates patet: quia antequam manifeſtatus ſit in carne Chriſtus, ſuam vbique virtutem proferebat. Ergo quotidiani illi effectus corrigere debebant hominum torporem. Quid enim magis abſurdum quàm haurire ex riuo fluente aquam, & mente nō concipere fontē vnde riuus ipſe ſcaturiat? Igitur quòd mundus Chriſtum non cognouit antequam manifeſtaretur in carne, nulla reperietur iuſta ignorantiæ excuſatio: hoc enim eorum ignauia & maligno quodam ſtupore accidit qui eum ſemper virtute præſentem habebant. Summa eſt, nunquam talem fuiſſe Chriſti abſentiam à mundo, quin homines eius radiis expergefacti in ipſum attollere

attollere oculos debuerint. Vnde sequitur culpam illis imputandam esse.

11 *In sua venit.)* Hic vero prorsus deplorata hominum prauitas & malitia, hîc plusquam scelerata impietas apparet, quòd quum Filius Dei se in carne conspicuum exhibuit, & quidem Iudæis (quos sibi Deus ab aliis Gentibus velut in peculium segregauerat) non tamen agnitus nec receptus fuit. Hunc etiam locum varié exponunt. aliqui enim promiscuè de toto mundo Euangelistam putant loqui. & certè nulla est pars mundi quam non sibi iure vendicet Dei Filius. Sensus ergo est secundum illos, quum Christus in mundum descendit, non in alienos fines ingressum esse, quia totum genus humanum propria erat eius hæreditas. Sed rectius sentiunt, meo iudicio, qui referunt ad solos Iudæos: subest enim tacita comparatio, qua magis exaggerat Euangelista hominum ingratitudinem. Filius Dei sibi in vna gente domicilium elegerat: quum illic apparuit, reiectus est. Hinc ergo clarè perspicitur quàm malitiosa sit hominum cæcitas. Hoc autem omnino dicendum fuit, vt scandalum tolleret Euangelista quod multis tunc obiicere poterat Iudæorum incredulitas. Quum enim spretus ac repudiatus esset ab ea gente cui nominatim promissus fuerat, quis illum putasset totius mundi redemptorem? ideo videmus quantopere in hac parte laboret Paulus. Cæterum tam in verbo quàm in nomine subest emphasis. Vbi prius erat Filius Dei, illuc eum Euangelista dicit venisse. Significat ergo nouum & extraordinarium præsentiæ modum, quo se Filius Dei manifestauit, vt illum homines propiore intuitu conspicerent. Quum dicit *in sua*, Iudæos aliis gentibus comparat: quia singulari priuilegio in Dei familiam cooptati erant. Christus ergo se illis primò obtulit tanquam domesticis, & qui peculiari iure ad eius imperium pertinebant. Eodem spectat illa Dei querimonia apud Iesaiam, Bos cognoscit possessoré suum, asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognouit. Quanuis enim totius orbis habeat imperium, se tamen peculiarem Israelis dominum facit, quem velut in sacrum ouile collegerat. *Iesa. 1. a. 3*

12 *Quotquot autem.)* Ne quos moretur hoc obstaculum quòd Christum Iudæi contempserint ac respuerint, pios qui in ipsum credunt, supra cælum attollit Euangelista. dicit enim fide hanc gloriam consequi vt filii Dei censeantur. Et in particula vniuersali *Quotquot*, subest antithesis: cæca enim gloriatione Iudæi efferebantur, ac si soli Deum haberent sibi obstrictum. Pronuntiat ergo Euangelista mutatam esse sortem, quia abdicatis Iudæis Gentes in vacuum locum succedant. perinde est enim ac si ius adoptionis ad extraneos transferret. Hoc est quod dicit Paulus, interitum populi vnius, vitam totius mundi fuisse: quia Euangelium veluti ab illis expulsum, longè latéque per totum orbem dissipari cœpit, ita priuilegio quo excellebant spoliati sunt. Christo autem nihil obfuit eorum impietas: quia & alibi erexit regni sui sedem, & promiscuè ad spem salutis vocauit omnes populos, qui prius videbatur à Deo reiecti esse. *Dedit eis potestatem.* Nomen ἐξουσίας mihi dignitatem hoc loco significat: & præstaret ita vertere, ad refellendum Papistarum commentum. Hunc enim locum pessimè corrumpunt: quia intelligunt optionem tantùm nobis dari, si quidem beneficio hoc vti libuerit. Ita liberum arbitrium ex hac voce, tanquam ignem ex aqua, eliciunt. Habet hoc prima specie aliquid coloris, quòd Euangelista non dicat Christum facere Dei filios, sed dare potestatem vt fiant. Hinc ergo colligunt nobis gratiam hanc solum offerri, in arbitrio nostro esse eius fruendæ vel respuendæ facultatem. Sed hoc friuolum vnius vocis aucupium contextus euertit. nam continuo pòst subiicit Euágelista, fieri Dei filios non propria carnis voluntate, sed quum ex Deo nascuntur. Quòd si fides nos regenerat vt simus filii Dei, & eam cælitus inspirat Deus: apertè constat non potentialiter tantùm à Christo nobis offerri adoptionis gratiam, sed ipso actu, vt loquuntur. Et sanè Græcis ἐξουσία ἀντὶ ἀξιώσεως interdum capitur: qui sensus huic loco optimè quadrat. Periphrasis autem qua vsus est Euangelista, plus ad commendandam gratiæ excellentiam valet quàm si vno verbo dixisset, omnes qui in Christum credũt, fieri ab ipso Dei filios. Nam de immundis & profanis hic loquitur, qui perpetua ignominia damnati, in mortis tenebris iacebant. In eo itaq; admirabile gratiæ suæ specimen exhibuit Christus, quòd tales hoc honore dignatus est vt subitò filii Dei esse inciperent. ac huius beneficii magnitudiné meritò extollit Euágelista, quemadmodũ & Paulus ad Ephesios 2. a. 4. Quòd sicui magis placeat communis nominis significatio, non tamen potestas hîc ab Euangelista statuitur media quædam facultas quæ plenum & solidum effectum tollat: sed potius intelligit datum fuisse immundis & incircuncisis à Christo quod impossibile videbatur. Incredibilis enim rerum conuersio tunc facta est, quum Christus ex lapidibus excitauit Deo filios. Est igitur potestas ἱκανότης, cuius meminit Paulus ad Coloss. 1. b. 12, vbi gratias agit Deo qui idoneos reddidit nos ad participandam sanctorum sortem. *Qui credunt in nomen.* Christi recipiendi modum breuiter notat, quum scilicet in eum creditur. Fide ergo insiti in Christum, ius adoptionis consequimur vt simus Filii Dei. Et certè quum ille vnicus sit Dei Filius, minimè ad nos pertinet hic honor nisi quatenus eius sumus membra. Rursus hinc illud commentum refellitur de potentia. Potestatem hanc dari Euangelista pronuntiat iis qui iam credunt. atqui certum est reipsa iam esse Dei filios. Fidei ergo nimis derogant qui tantùm hoc credendo consequi hominem dicunt vt Filius Dei fiat, si velit: quia præsentis effectus loco, suspensam potentiam statuunt. Crassior adhuc repugnantia apparet in eo quod statim sequitur. Dicit Euangelista, iam ex Deo esse natos qui credunt. Non ergo facultas tantùm eligédi offertur, quũ iam idipsum de quo agitur obtineant. Etsi autem Hebræis Nomen pro virtute sæpe accipitur, hic tamen relatio est ad Euangelii doctrinam. tunc enim demũ in Christum credimus quum nobis prædicatus est. Loquor de ordinaria ratione, qua nos Dominus ad fidem adducit. Idque diligenter notandum est, quia sibi multi confusam sine vlla doctrinæ intelligentia fidem stultè fabricant. Quemadmodum apud Papistas credendi verbo nihil magis tritum, vbi tamen nulla est ex Euangelii auditu Christi notitia. Ergo Christus per Euangelium se nobis offert, nos autem fide eum recipimus.

Rom. 11. c. 12

Nomen Christi pro Christo.

Fides implicita.

13 *Qui non ex sang.)* Quòd obliquè hic prauam Iudæorum confidentiam perstringi quidam putant, libenter amplector. Habebant illi semper in ore generis sui dignitatem, quasi ex sancta progenie orti, naturaliter sancti essent. Et meritò gloriati fuissent Abrahæ genere, si legitimi filii ac non dege-

Cap. I. neres fuissent: at fidei gloriatio nihil prorsus carnali geniturae arrogat, sed vni Dei gratiae fert acceptum quicquid est boni. Dicit ergo Iohannes, qui ex Gentibus antè immundis Christo credunt, non ex vtero nasci Dei filios, sed à Deo refingi, vt esse incipiant. Sanguines videtur posuisse in numero plurali, quo longam generis successionem melius exprimeret. Nam haec pars erat iactantiae apud Iudaeos, continua serie posse originem suam referre vsque ad Patriarchas. *Carnis voluntas & viri* idem mihi significat. Cur enim caro pro muliere sumatur (quemadmodum multi cum Augustino volunt) ego non video. Potius rem vnam diuersis verbis repetens Euangelista, eam melius inculcat, & altius mentibus infigit. Tametsi autem Iudaeos, qui in carne superbiebant, propriè respicit: ex hoc tamen loco generalis doctrina colligi potest, quòd filii Dei censemur, non esse hoc naturae nostrae proprium, neque ex nobis proficisci: sed quia Dominus voluntariè nos, hoc est gratuito amore genuit. Hinc primo sequitur, fidem ex nobis non prouenire, sed spiritualis regenerationis esse fructum. Negat enim Euangelista posse quenquam credere nisi qui ex Deo genitus est. caeleste ergo donum est fides. Deinde fidem non frigidam esse nudámque notitiam, quum nullus credere possit nisi Dei Spiritu reformatus. Videtur tamen Euangelista praeposterè regenerationem fide facere priorem, quum potius effectus sit fidei, ideóq; posterior. Respondeo vtrunque optimè conuenire: quia & fide concipimus incorruptibile semen, quo in nouam & Diuinam vitam renascimur: & tamen iam fides ipsa opus est Spiritus sancti, qui nonnisi in filiis Dei habitat. Ergo secundum diuersos respectus fides regenerationis nostrae pars est, & in regnum Dei ingressus, vt nos in filiis suis numeret. Quòd enim spiritus mentes nostras illustrat, id iam ad renouationem nostri pertinet. Hoc modo ex regeneratione, tanquam ex fonte, manat fides. Sed quoniam eadem fide Christum recipimus, qui Spiritu nos suo sanctificat, ideo dicitur adoptionis nostrae esse principium. Quanquam altera distinctio afferri potest clarior & magis expedita. Nam quum Dominus fidem inspirat, occultè nos & arcano quodam & incognito nobis modo regignit. Fide autē donati viuo conscientiae sensu non adoptionis modò gratiam, sed vitae quoque nouitatem & alia Spiritus sancti dona apprehendimus. Nam quum fides (vt dictum est) Christum recipiat, nos in omnium eius bonorum possessionem quodammodo inducit. Ita quantum ad sensum nostrum spectat, nonnisi post fidem Dei filii esse incipimus. Quòd si adoptionis fructus est vitae aeternae haereditas, videmus vt Euangelista vni Christi gratiae totam salutem nostram adscribat. Et sanè, vt se penitus excutiant homines, Dei filiis nihil dignum reperient, nisi quod ipsis Christus contulerit.

14 *Et Sermo caro factus est, & habitauit in nobis: & vidimus gloriam eius, gloriam tanquam Vnigeniti à Patre: plenus gratiae & veritatis.*

14 *Et Sermo caro factus.)* Iam docet qualis ille fuerit Christi aduentus, de quo meminerat: nempe quòd carne nostra indutus, se palàm mundo ostendit. Etsi autem ineffabile arcanum, quòd Dei Filius humanam naturam induerit, breuiter attingit Euangelista, mirè tamen perspicua est haec breuitas. Ludunt hîc quidam & ineptiunt friuolis argutiis deliri homines, Sermonem dici carnem esse factum, quia Deus Filium suum, vt mente conceperat, hominem in mundum miserit. quasi Sermo ille, vmbratilis nescio quae fuerit idea. Atqui ostendimus veram in essentia Dei hypostasin exprimi hac voce. *Carnis* etiā nomen plus ad exprimendam eius mentem energiae habet quàm si dixisset hominem esse factum. Ostendere voluit ad quàm vilem & abiectam conditionem Dei Filius nostra causa ex caelestis suae gloriae celsitudine descenderit. Scriptura quum de homine contemptim loquitur, carnem appellat. Quum autem tanta sit distantia inter spiritualem Sermonis Dei gloriam & putidas carnis nostrae sordes, eousque tamē se Filius Dei submisit vt carnem istam tot miseriis obnoxiam susciperet. Caeterùm caro minimè hîc pro corrupta natura accipitur (vt saepe apud Paulum) sed pro homine mortali: tametsi fragilem & propè euanidam eius naturam per contemptum notat. Psal.78. Recordatus est quia caro sunt: Iesaiae 40. Omnis caro foenum: & similibus locis. Simul tamen obseruandum est synecdochicam esse loquutionem: quia pars inferior totum hominem comprehendit. Stultè ergo Apollinaris, qui Christum fingebat corpore tantùm humano vestitum absque anima. nam ex innumeris testimoniis colligere promptū est non minus anima quàm corpore praeditum fuisse. Et Scriptura quum homines *Carnem* vocat, non ideo exanimes ipsos facit. Clara igitur sententia est, quòd Sermo ante secula ex Deo genitus, & qui semper apud Patrem residebat, homo fuerit factus. In hoc fidei capite duo praecipuè tenenda sunt: sic in vnam personam coaluisse duas in Christo naturas, vt vnus atque idem Christus verus sit Deus & homo. Alterum verò: non obstare personae vnitatem quin distinctae naturae maneant, ita vt Diuinitas quicquid sibi proprium est retineat, humanitas etiam seorsum habeat quod in eam competit. Itaque Satan, quum variis deliriis per haereticos conatus sit sanam doctrinam subuertere, semper tamen ex duobus his erroribus alterutrum inuexit: vel Christum ita confusè Filium Dei esse & hominis, vt neque sua illi Diuinitas integra maneret, neque vera hominis natura esset circundatus: vel ita carne esse vestitum vt quasi duplex esset, duásque haberet diuisas personas. Sic olim Nestorius disertè confitebatur vtranque naturam: sed Christum vnum fabricat Deum, & alterum, hominem. Eutyches autem contrà, quum Christum vnum agnosceret Dei & hominis filium, neutram ex duabus naturis illi relinquebat, sed fingebat esse simul permistas. Et Seruetus hodie cum Anabaptistis talem fingit Christum qui confusè sit conflatus ex duplici natura quasi homo Diuinus. Verbo quidē pronuntiat esse Deum: sed si vesana eius cōmenta recipias, Diuinitas ad tempus in naturam humanam conuersa fuit: & nunc rursus natura hominis à Diuinitate absorpta est. His ambobus sacrilegiis refellendis apposité loquitur Euangelista. Quum Sermonem dicit carnem esse factum, clarè hinc personae vnitas colligitur. neque enim conuenit alium nunc esse hominem quàm qui verus semper fuit Deus: quum dicatur Deus ille factus esse homo. Rursum quum distinctè Christo homini Sermonis nomen tribuat, sequitur, Christum, quum homo factus est, non desiisse tamen esse quod prius erat, & nihil in aeterna illa Dei essentia quae carnem induit, esse mutatum. Denique sic Filius Dei homo esse coepit, vt tamen adhuc sit ille aeternus Sermo qui nullum habet temporis initium.

Psal. 78. d. 39
Iesa. 40. b. 6

Et ha-

Et habitauit. Qui exponunt carnem fuisse Christo velut domicilium,non assequuntur Euangelistæ mentem. neque enim perpetuam mansionem hic Christo in nobis assignat: sed dicit ad tempus (instar hospitis) versatum esse. Verbum enim quo vtitur ἐσκήνωσεν à tabernaculis deductum est. Nihil ergo significat aliud quàm Christum in terris defunctum esse munere sibi iniuncto, vel non tantùm momento vno apparuisse: sed versatum esse inter homines donec officii sui cursum absolueret. *In nobis.* Cæterum dubium est loquatúrne in genere de hominibus,an de se tantum & reliquis discipulis, qui testes oculati fuerunt eius quod dicit. Ego hoc secundum magis probo: statim enim subiicit, *Et conspeximus gloriam eius.* Tametsi enim ab omnibus conspici potuit Christi gloria, tamen maximæ parti propter cæcitatem incognita fuit: pauci tantùm,quibus oculos Spiritus sanctus aperuit, hanc gloriæ manifestationem viderunt. Summa est, Christum ita cognitum fuisse hominem, vt aliquid longè maius & excellentius in se conspiciendum præbuerit. Vnde sequitur,Dei maiestatem non fuisse exinanitam, quanuis carne circundata esset. latuit quidem sub carnis humilitate,sed ita tamen vt fulgorem suum emitteret. *Tanquam* non est improprietatis nota hoc loco,sed potius veram & solidam approbationem designat. Sicuti quũ Paulus dicit,Tanquam filii lucis ambulate,vult nos verè operibus testari hoc ipsum quod sumus filii lucis. Intelligit ergo Euangelista conspectam fuisse in Christo gloriam quæ Filio Dei congrueret, certúmque esset Diuinitatis testimonium. *Vnigenitum* vocat,quia vnicus est natura filius: acsi eum supra homines & Angelos locaret,ac illi vni assereret quod in creaturam nullam competit. *Plenus gratiæ.* Proximæ sententiæ confirmatio est. Aliis quidem in rebus apparuit Christi maiestas: sed hoc præ aliis specimen elegit Euangelista,vt nos in practica magis quàm speculatiua eius notitia exerceat. quod diligenter notandum est. Certè quum Christus sicco pede super aquas incederet, quum fugaret dæmones, & aliis miraculis exereret suam potentiam, vnigenitus Dei Filius cognosci potuit: sed partem approbationis Euangelista in medium adducit,ex qua suauem fructum percipit fides: quia scilicet inexhaustum gratiæ & veritatis fontem Christus reipsa se esse testatus sit. Dicitur etiam Stephanus fuisse plenus gratia: sed alio sensu. Plenitudo enim gratiæ in Christo, fons ille est vnde nos omnes haurire oportet: sicuti fusius paulo pòst dicendum erit. Posset hoc per hypallagen exponi pro veraci gratia: vel exegeticè,hoc modo, Plenum fuisse gratia,quæ est veritas aut perfectio. Sed quia iterum statim repetet eandem loquendi formam, vtroque loco eundem esse sensum arbitror. Gratiam hanc & veritatẽ postea Legi opponet. ergo simpliciter interpretor,Christũ Apostolis inde agnitum fuisse pro Filio Dei, quòd complementum omnium quæ ad spirituale Dei regnum pertinent, in se haberet: denique quod in omnibus verè se præstiterit Redemptorem & Messiam: quæ maximè insignis est nota qua discerni ab aliis omnibus debuit.

Ephes.5.b.8
Act.7.g.55

15 *Ioannes testificatur de ipso,& clamauit,dicens, Hic est de quo dicebam, Qui post me veniens,mihi præpositus fuit,quia excellentior me erat.*

16 *Et ex plenitudine eius nos omnes accepimus,& gratiam pro gratia.*

17 *Quia Lex per Mosen data est: gratia & veritas per Iesum Christũ facta est.*

18 *Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.*

15 *Ioannes testificatur.)* Nunc recitat quale fuerit Ioannis præconium. Verbo præsentis temporis continuum actum designat. Et certè perpetuò vigere debet hæc doctrina, acsi vox Ioannis perpetuo auribus hominum insonaret. Sic *Clamandi* verbum deinde ponit, vt Ioannis doctrinam minimè obscuram vel ambagibus implicitam fuisse significet: nec illum susurrasse inter paucos homines, sed palàm alta voce prædicasse Christum. Prima sententia huc spectat,Christi causa fuisse missum: itaque absurdum esse vt ipse emineat iacente Christo. *Hic est,* inquit, *de quo dicebam,* quibus verbis intelligit sibi hoc ab initio fuisse propositum vt Christus innotesceret,atque hunc suarum concionum fuisse finem: sicuti non aliter legationis suæ munus exequi potuit quàm ad Christum discipulos suos vocando. *Qui post me venit.* Tametsi aliquot mensibus maior natu erat quàm Christus,hîc tamẽ de ætate non agit: sed quia Prophetæ officium exercuerat aliquo temporis spatio priusquam in medium Christus prodiret, ideo se tempore facit priorem. Ergo publicæ manifestationis respectu Christus Ioannẽ sequutus est. Quæ sequuntur,ad verbum sic habent,Ante me factus est, quia primus meus erat. Sensus autem est, Christum iure prælatum fuisse Ioanni,quia excellentior esset. Cedit igitur Christo,& lampadem (vt prouerbio dicitur) illi resignat. Sed quia posterior tempore exortus est, hoc non obstare admonet quominus præferendus sit pro dignitatis suæ merito. Sic omnes qui vel donis Dei vel honoris gradu excellunt, manere in suo gradu decet,vt infra Christum subsidant.

16 *Et ex plenitudine.)* Nunc de Christi officio concionari incipit, quod bonorum omnium affluentiam in se contineat, ita vt non aliunde vlla pars salutis petenda sit. Apud Deum quidem est fons vitæ,iustitiæ,virtutis,sapientiæ: sed fons nobis occultus & inaccessus: sed horum omnium copia nobis in Christo exposita fuit,vt inde petere liceat. Vltro enim ad nos fluere paratus est, si modò transitum illi fide demus. Pronuntiat in summa,extra Christum nihil prorsus quærendum esse boni. Quanquam hæc sententia pluribus membris constat.primò enim ostendit omnes nos spiritualium bonorum inopes prorsus ac vacuos esse. In hoc enim abundat Christus vt defectui nostro succurrat, vt egestatem subleuet,vt ieiunos ac famelicos satiet. Secundò admonet, simulatque à Christo discessimus, frustra nos vel guttam vnam boni quærere: quia in ipso solo Deus quicquid est bonorum residere voluit. Ergo Angelos & homines aridos,inane cælum, sterilem terram, omnia denique nihili reperiemus, si aliter quàm per Christum velimus fieri donorum Dei participes. Tertiò admonet minimè timendum esse ne quicquam nobis desit,si modò hauriamus ex Christi plenitudine: quæ sic numeris omnibus perfecta est, vt sensuri simus verè inexhaustum esse fontem. Et Iohannes vnum se ex reliquis facit,non modestiæ causa, sed vt clarius pateat neminé prorsus excipi. Dubium tamẽ est generalitérne de toto genere humano loquatur,

Cap. I. an tantùm eos intelligat qui post Christum in carne exhibitum plenius facti sunt bonorum eius compotes. Certum quidem est, pios omnes, qui sub Lege vixerunt, ex eadem plenitudine hausisse: sed quia Iohannes mox temporum discrimen subiicit, magis probabile est hîc propriè ab ipso commendari vberem istam bonorum copiam quam Christus aduentu suo protulit. Scimus enim parcius sub Lege gustata fuisse Dei beneficia: Christo autem in carne exhibito, quasi plena manu effusa fuisse ad satietatem. Non quòd vberiore quisquam nostrûm Spiritus gratia abundet quàm Abraham: sed de ordinaria Dei dispensatione & de modo ac ratione dispensandi loquor. Ergo Iohannes, vt discipulos suos melius ad Christum inuitet, pronuntiat omnibus in eo propositâ esse bonorum quibus destituuntur copiam. Quanquam si longius extendere placeat, nihil in eo etiam erit absurdi: imò contextus nôn malè hoc modo fluet, Omnes ab initio mundi Patres à Christo hausisse quicquid habuerint donorum: quia tametsi Lex per Mosen data esset, non tamen inde gratiam obtinuerint. Ego tamen quod mihi placeret, prius ostendi: nempe quòd hîc cum Patribus nos Ioannes conferat, vt hac comparatione quod nobis datum est amplificet. *Et gratiam pro gratia.* Quomodò locum hunc exponat Augustinus satis notum est, Quicquid scilicet bonorum identidem nobis à Deo suggeritur, & tandem vitam æternam, non meritis nostris rependi, quasi debitam mercedem: sed hoc meræ esse liberalitatis quòd priores gratias ita remunerat Deus, & dona in nobis sua coronat. Piè quidem id & scitè dictum, sed ad præsentem locum minus aptè. Simplicior esset sensus si comparatiuè acciperes particulam *ἀντὶ*: acsi diceret, Quascunque in nos gratias cumulat Deus, peræquè ex hoc fonte manare. Posset etiam accipi quasi nota finalis causæ, Nos gratiam nunc accipere, vt aliquando Deus opus salutis nostræ compleat: quod erit gratiæ complementum. Ego tamen eorum sententiæ potius subscribo qui nos irrigari dicunt effusis in Christum gratiis. Quod enim à Christo accipimus, non modò tanquam Deus nobis largitur, sed Pater in eũ contulit, quòd tanquam per canalem ad nos manaret. Hæc est vnctio qua delibutus fuit, vt nos secum omnes vngeret: vnde & ille Christus vocatur: nos, Christiani.

17 *Quia Lex per Mosen.)* Est prolepsis, in qua præuenit contrariam exceptionem. Tanti enim erat apud Iudæos Moses, vt ægrè quicquam ab eo diuersum admitterent. Docet ergo Euangelista quanto inferius fuerit Mosis ministerium Christi potestate. Simul comparatio hæc Christi virtutem non parum illustrat. nam quum Mosi nihil non deferrent Iudæi, admonet Euangelista perquam exiguum esse quod ille attulit, si cum Christi gratia conferatur. Erat enim alioqui magnum obstaculum, quòd se ex Lege habere putabant quæ nonnisi per Christum consequimur. Cæterùm notanda est antithesis, quum Legem opponit gratiæ & veritati: nam vtrunque horum legi defuisse significat. *Veritas* autem, meo iudicio, pro firma & solida rerum stabilitate capitur. per nomen *Gratiæ* spirituale eorum complementum intelligo quorum nuda litera in Lege continebatur. Ac possunt duæ istæ voces per hypallagen eodem referri: acsi dixisset, gratiam, qua constat Legis veritas, in Christo, demum exhibitam fuisse. Verùm quia idem manebit sensus, connectásne an distinguas parum interest. Hoc quidem certum est, Euangelistam velle in Lege adumbratam duntaxat fuisse spiritualium bonorum imaginem, in Christo verò solidè præstari: vnde sequitur, si Legem à Christo separes, nihil illic restare præter inanes figuras. Qua Colos.2.c.17 ratione dicit Paulus ad Coloss. illic esse vmbras, in Christo corpus. Neque tamen imaginandum est quicquam fallaciter in Lege fuisse ostensum: Christus enim anima est quæ viuificat quod alioqui esset in Lege mortuum. Sed hîc aliud agitur, quid scilicet Lex per se & absque Christo valeat. negat autem Euangelista quicquam in ea solidum inueniri, donec ad Christum ventũ fuerit. Porrò veritas hæc in eo consistit quòd per Christum obtinemus gratiam, quam Lex minime potuit conferre. Itaque gratiæ nomen generaliter accipio tam pro gratuita peccatorum remissione quàm pro renouatione cordis. nam quum Iere 31.e.31 hîc discrimen Veteris & Noui testamenti breuiter notet Euangelista (quod fusius describitur à Ierem.) quicquid ad spiritualem iustitiam spectat, hoc verbo complectitur. Eius autem duæ sunt partes, quòd gratis se nobis Deus reconciliat, peccata non imputando: & quod Legem suam cordibus insculpit, ac intus per Spiritum suum in illius obedientiam homines reformat: vnde apparet Legem perperam ac falsò exponi, si quos in se retineat, vel impediat quominus ad Christum accedant.

18 *Deum nemo vidit vnquam.)* Aptissimè hoc ad proximæ sententiæ confirmationem additum. Cognitio enim Dei, ianua est qua in bonorum omnium fruitionem ingredimur. Ergo quum se Deus nobis per solum Christum patefaciat, hinc etiam consequitur, omnia à Christo petenda esse. Hæc doctrinæ series diligenter notanda est. Nihil magis tritum videtur, quàm pro fidei suæ modo percipere vnumquenque nostrûm quæ Deus nobis offert: sed pauci sunt qui cogitent vas fidei & notitiæ Dei afferendũ esse, quo hauriamus. Quòd Deum à nemine visum esse dicit, non tantùm de externo corporei oculi aspectu intelligendum: nam generaliter significat, quum Deus lucem habitet inaccessam, non posse nisi in Christo, viua sua imagine, cognosci. Porrò hunc locum ita vulgò exponunt, Quum nuda Dei maiestas in se sit abscondita, nunquam potuisse comprehendi, nisi quatenus se in Christo manifestauit. Deum ergo nonnisi in Christo Patribus olim fuisse cognitum. Ego verò potius hîc Euangelistam in comparatione iam adducta insistere sentio, quanto scilicet nostra quàm Patrum conditio sit potior: quia Deus, qui prius in arcana sua gloria latebat, se nunc quodammodo visibilem fecerit. Nam certè quum vocatur Hebr.1.a.3 Christus expressa Dei imago, id ad peculiare Noui testamenti beneficium pertinet. Sic etiam hoc loco Euangelista nouum & insolitum quiddam designat, quum Vnigenitum, qui erat in sinu Patris, nobis exposuisse dicit quod alioqui occultum erat. Dei ergo manifestationem quæ per Euangelium nobis alla- 2. Cor.cap.3. & 4 tâ est, commendat: in qua nos à Patribus discernit, facitque illis superiores. Quemadmodum & Paulus fusius tractat. nullum enim, vt sub Lege, amplius velum esse prædicat: sed Deum palàm in Christi facie conspici. Sicui absurdum videtur Patres Dei notitia priuari, ex quibus Prophetæ nobis hodie etiam facem præferunt: respondeo, non simpliciter aut præcisè illis negari quod nobis tribuitur, sed minoris & maioris (vt loquuntur) fieri comparationem: quia illi paruas tantùm viuæ lucis scintillas habebant, Gen.32.g.30 cuius plenus hodie fulgor nos illustrat. Si quis excipiat, Deum tunc quoque facie ad faciem esse visum, dico

dico aspectum illum minimè cum nostro conferri: sed prout tunc solebat Deus obscurè & quasi procul se ostendere, quibus clarius apparuerat, ii se facie ad faciem vidisse dicunt. Itaque temporis sui respectum habent: interim Deum non videbant nisi multis inuolucris obtectum. Singularis fuit visio illa & reliquis ferè omnibus excellentior, quam in monte Moses impetrauit, & tamen nominatim Deus pronuntiat, Faciem meam videre non poteris, tantùm videbis tergum meum. Qua metaphora plenæ & liquidæ reuelationis tempus nondum venisse significat. Est etiam notandum, Patres, quum Deum aspicere vellent, semper oculos ad Christum vertisse. Non tantùm hoc intelligo quòd Deum in æterno suo Sermone intuiti sint, sed quòd ad promissam Christi manifestationem tota mente totóque cordis affectu intenti erant. Qua ratione dicet Christus ipse cap. octauo, Abraham vidit diem meum. Porrò quod subalternatur non pugnat. Manet ergo illud fixum, Deum, qui prius erat inuisibilis, nunc in Christo apparuisse. Quum dicit *Filium in sinu Patris fuisse*, sumpta est ab hominibus translatio, qui in sinum suum admittere dicuntur quibuscum arcana omnia communicant. Sedes consilii pectus est: ergo Filium ab intimis secretis Patri fuisse docet: vt sciamus in Euangelio nos habere quasi apertum Dei pectus. *Exod.33.d.23.*

19 *Et hoc est testimonium Iohannis, quando miserunt Iudæi Hierosolyma Sacerdotes & Leuitas, vt interrogarent eum, Tu quis es?*

20 *Et confessus est, & non negauit: confessus est,* inquam, *Non sum ego Christus.*

21 *Tunc interrogarunt eum, Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, Non sum. Propheta es tu?* Et *respondit, Non.*

22 *Dixerunt ergo illi, Quis es? vt responsum demus ijs qui miserunt nos: quid dicis de teipso?*

23 *Ego, inquit, vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, quemadmodum dixit* I*esaias Propheta.*

19 *Et hoc est testimonium.*) Hactenus Iohannis concionem de Christo habitam retulit Euangelista: nunc descendit ad testimonium magis celebre, quod Sacerdotum legatis redditum fuit vt Hierosolymam perferrent. Dicit ergo Iohannem apertè professum esse quorsum à Deo missus esset. Quæritur primùm quo consilio ipsum interrogauerint sacerdotes. Vulgò existimant Christi odio falsum honorem Iohanni eos detulisse. atqui tunc nondum illis innotuerat Christus. Dicunt alii placuisse magis Iohannem, quòd ex genere ac ordine Sacerdotali esset. Sed ne hoc quidem est probabile. nam quum fausta omnia sibi à Christo promitterent, cur sponte finxissent sibi falsum Christum? Proindè alia ratione inductos fuisse arbitror. Diu iam caruerant Prophetis: Iohannes repentè & ex insperrato prodierat. erecti expectatione erant omnium animi. Adde quòd propinquum Mesiæ aduentum omnes animis conceperant. Ne in officio suo torpere videantur Sacerdotes si rem tanti momenti negligant aut dissimulent, quærunt ex Iohanne quisnam sit. Ergo initio nihil astutè egerunt: quin potius redemptionis desiderio impulsi scire cupiunt an Iohannes sit Christus: quia vsitatum in Ecclesia ordinem mutare incipit. Neque tamen nego quin simul retinendi sui iuris ambitio apud eos valuerit: sed tamen nihil minus habebant in animo quàm Christi honorem ad alium transferre. Nec quicquam agunt à persona quam sustinent alienum. nam quum gubernacula tenerent Ecclesiæ Dei, curare eos decebat nequis se temere ingereret, nequis emergeret nouæ sectæ author, ne fidei vnitas in populo scinderetur, nequis nouos & extraneos ritus in medium proferret. Apparet ergo vulgatam fuisse de Iohanne famam quæ omnium mentes excitauerit. Hoc autem admirabili Dei prouidentia gubernatum fuit, quo illustrius esset hoc testimonium.

20 *Et confessus est.*) Hoc est, planè & sine ambagibus vel vlla simulatione confessus est. Confitendi verbum priore loco in genere capitur, quòd rem vt erat exposuerit. Secundò repetitur ad exprimendã confessionis formam. Disertè ergo respondit se non esse Christum.

21 *Elias es tu?*) Cur Eliam potius quàm Mosen nominant? Quia ex prophetia Malachiæ hunc exorientis Mesiæ quasi luciferum fore tenebant. Hoc tamen ex opinione falsò præsumpta quærunt. nam quum hominis animam putarent ex vno corpore ad aliud migrare, dum Malachias propheta Eliam mittendum denuntiat, Eliam illum qui sub Achab vixit, imaginabantur venturum esse. Quare meritò & verè respondet Iohannes se non esse Eliam: loquitur enim ex eorum sensu. Christus autem ex genuina Prophetæ interpretatione Eliam ipsum esse affirmat. *Propheta es tu?* Perperam Erasmus ad Christum restringit. Nam quòd articulus additur, nullam emphasin habet hoc loco: & postea satis declarant legati se alium à Christo Prophetam intellexisse. ita enim subsumunt, Si neque Christus es, neque Elias, neque Propheta. diuersas itaque personas videmus notari. Alii sciscitatos putant an esset aliquis vnus ex veteribus Prophetis: sed neque hæc expositio mihi probatur. Potius hoc nomine Iohannis officium designant, an constitutus sit à Deo Propheta. Dum hoc negat, non modestiæ causa mentitur, sed syncerè & ex animo se à numero Prophetarum segregat. Nec tamen pugnat hoc responsum cum Christi elogio. Iohannem Christus ornat titulo Prophetæ: imò addit ipsum esse plus quàm Prophetam. Sed illis verbis nihil aliud quàm fidem & authoritatem eius doctrinæ vendicat: & simul muneris illi iniuncti præstantiam extollit. Iohannes autem hoc loco aliud spectat, nempe quòd nullum proprium mandatum habeat, vt ordinarius mos Prophetarum fuit: sed tantùm præco sit Christo destinatus. Similitudine hoc clarius patebit. Quicunque etiam de rebus non magnis mittuntur legati, nomen & ius legatorum obtinent, siquidem propria habent mandata. Tales fuerunt omnes Prophetæ, qui certis vaticiniis instructi, propheticum munus exercuerunt. Si qua res maximi ponderis agatur, ac duo mittantur legati, quorum alter mox adfuturum nuntiet qui de tota rei summa transigat, hic posterior conficiendi *Malac.4.a.5* *Marc.9.b.13* *Matth.11.b.9*

Cap. I. negotii mandatum habeat:annon prior legatio pars & appendix huius præcipuæ censebitur? Hæc in Iohanne ratio valuit, cui nihil aliud iniunxerat Deus nisi vt Christo discipulos pararet. Atque hic sensus ex circunstantia loci contextúque facilè elicitur. Nam oppositum membrum, quod mox sequitur, expendere conuenit. *Ego*, inquit, *non sum Propheta, sed vox in deserto clamans.* Quare hinc pendet discrimen, quòd vox clamans vt paretur via Domino, non sit Propheta separatam & sibi propriam functionem habens, sed subalternus tantùm minister (vt ita loquar) & eius doctrina, quædam duntaxat audiendi alterius magistri præparatio. Hoc modo Iohannes, quanuis Prophetis omnibus excellentior, non tamen est Propheta.

23 *Vox clamantis in deserto.*) Quia docendi partes sibi temere sumpsisset nisi ministerio præditus, ostendit quænam sit sua functio eámque Iesaiæ testimonio comprobat. vnde sequitur, eum nihil nisi Diuinitus iussum agere. Iesaias quidem non de vno Iohanne illic loquitur: sed Ecclesiæ instaurationem promittens, futurum prædicit vt adhuc audiantur lætæ voces, viam iubentes sternere Domino. Tametsi autem Dei aduentum notat, quum à Babylonico exilio populum reduceret: verumtamen complementum fuit Christi in carne manifestatio. Ergo in præconibus qui Dominum appropinquare nuntiarunt, principatum habuit Iohannes. Porrò argutè philosophari in vocis nomine (quod nonnulli faciunt) friuolum est. *Vox* dicitur Iohannes, quia imposita illi sit clamandi prouincia. Allegoricè quidem Iesaias desertum vocat miseram Ecclesiæ vastitatem, quæ populo reditum negare videbatur: acsi diceret transitum quidem obstructum esse captiuo populo, sed Dominum viam reperturum per inuia. Sed desertum illud visibile in quo Iohannes concionabatur, symbolum vel imago erat vastæ solitudinis quæ spem liberationis tollebat. Si hanc similitudinem reputes, facilè videbis non torqueri Prophetæ verba. Nam ita Deus omnia composuit, vt populo suis miseriis attonito ante oculos poneret huius vaticinii speculum.

Iesa. 40.b.3

24 *Porro qui fuerant missi, erant ex Pharisæis.*

25 *Itaque interrogauerunt eum, & dixerunt illi, Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?*

26 *Respondit illis Iohannes, dicens, Ego baptizo in aqua: medius autem inter vos stat quem vos nescitis:*

27 *Ipse est qui post me veniens, mihi prælatus est. cuius ego non sum dignus soluere corrigiam calceamenti.*

28 *Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi erat Iohannes baptizans.*

24 *Erant ex Pharisæis.*) Dicit fuisse Pharisæos, qui tunc primatum tenebant in Ecclesia: vt sciamus non fuisse contemptibiles aliquos ex grege Leuitarum, sed homines authoritate præditos. hinc fit vt de Baptismo quæstionem moueant. Vulgares ministri qualicunque responso contenti fuissent: isti autem, quia elicere nequeunt quod cuperent, temeritatis insimulant Iohannem quòd nouum ritum inducere audeat.

25 *Quid ergo baptizas.*) Quum hos tres gradus constituunt, videntur aptè ratiocinari, Si nec Christus es, nec Elias, nec Propheta. neque enim cuiusuis est Baptismi vsum instituere. Penes Messiam futura erat omnis potestas: de venturo Elia hanc opinionem conceperant, quòd ab eo inchoanda esset regni & Ecclesiæ instauratio. Prophetis etiam Dei concedunt vt prouinciam sibi iniunctam obeant. Constituunt igitur nouitatem esse illicitam, quòd Iohannes baptizat, quum nulla illi publica persona à Deo imposita sit. Sed in eo falluntur quòd Eliam illum esse non agnoscunt cuius fit mentio apud Malachiam: tametsi Eliam se esse neget quem ipsi somniabant.

Malac. 4.a.5

26 *Ego baptizo aqua.*) Hoc ad corrigendum eorum errorum satis valere debebat: sed profectu caret clara alioqui admonitio apud surdos. nam quum ad Christum eos mittit, iámque eum adesse pronuntiat, hinc constat, non modò Diuinitus constitutum esse vt sit Christi minister, sed esse verum Eliam qui ad testandam Ecclesiæ renouationem missus sit. Porrò non exprimitur hìc plena antithesis: quia disertè spiritualis Christi Baptismus non opponitur externo Iohannis Baptismo: sed facilè subaudiri potest istud posterius membrum de Baptismo Spiritus. & paulo pòst Euangelista vtrunque ponit. Duo autem huius responsionis sunt capita: quòd Iohannes nihil præter fas sibi vsurpet: quia authorem Baptismi sui Christum habet, in quo constat signi veritas. deinde quòd nihil habeat præter externi signi administrationem, vis autem & efficacia penes vnum Christum tota sit. Ita Baptismum suum asserit, quatenus eius veritas aliunde pendet: interim verò sibi adimendo Spiritus virtutem, Christi dignitatem extollit, vt in eum solum respiciant homines. Hoc optimum est temperamentum, vbi minister quicquid authoritatis sibi vendicat, ita mutuatur à Christo vt etiam ad eum referat, illi soli omnia tribuens. Cæterum nimis leui hallucinatione factum est quòd Iohannis Baptismum à nostro diuersum esse putarunt. neque enim hìc Iohannes de Baptismi sui vtilitate & vsu disputat, sed tantùm cum Christi persona suam confert. Quemadmodum hodie si quæratur quæ sint nostræ & Christi partes in Baptismo, fateri oportet Christum solum præstare quod Baptismus figurat, nos præter nudam signi dispensationem nihil habere. Duplex est in Scriptura de sacramentis loquendi modus. nam alicubi docet lauacrum esse regenerationis, illic ablui peccata, nos inseri in Christi corpus, crucifigi veterem nostrum hominem, nos in vitæ nouitatem resurgere. Ac tunc quidem Christi virtutem hominis ministerio coniungit: vt certè nihil aliud est minister quàm Christi manus. Quare eiusmodi loquutiones non quid per se conferat homo, sed quid per hominem & signum, tanquam sua organa efficiat Christus, ostendunt. Verùm quia procliuis est in superstitionem lapsus, deinde homines pro ingenita sibi superbia ereptum Deo honorem ad se rapiunt, ideo Scriptura, vt sacrilegam hanc insolentiam compescat, ministros interdum à Christo discernit, vt hoc loco: vt sciamus nihil ministros esse vel posse. *Medius inter vos.* Eorum socordiam obliquè perstringit, quòd Christum ignorent, ad quem maximè animos aduertere debebant.

ac semper

ac semper hoc sedulò inculcat, nihil de suo ministerio posse cognosci donec ad authorem ipsum ventum fuerit. Dicit Christum inter eos medium stare, vt ad eum cognoscendum studia excitet. Summa autem huc redit, vt se deiiciat quantum fieri potest, nequa in parte honor illi perperam delatus Christi præstantiam obscuret. Probabile autem est has illi sententias frequentes fuisse in ore, quum videret se immodicè peruersis hominum iudiciis extolli.

27 *Qui post me veniens.*) Duo hîc dicit, Christum à se tempore quidem secundum, sed gradu dignitatis longe priorem esse: quia Pater illum omnibus prætulerit. Tertium paulo pôst addet, Christum ideo aliis omnibus præpositum esse quia iure alios omnes antecellit.

28 *Hæc in Bethabara.*) Loci notatio non tantum ad fidem historiæ spectat, sed etiam vt sciamus in celebri hominum conuentu datum fuisse hoc responsum. Multi enim ad Iohannis Baptismum confluebant: hic autem ordinarius illi ad baptizandum locus erat. Et putant fuisse Iordanis traiectum: vnde & nomen deducunt: nam interpretantur domum transitus. Nisi forte eorum opinio magis placeat, qui ad memorabilem populi transitum hoc referunt, quum Deus per medias aquas viam sub Iosua patefecit. Iosu. 3.c.13 Alii legendum potius iudicant Betharaba. Bethaniæ nomen insciè hîc à quibusdam positum fuit: nam postea videbimus quàm vicina Hierosolymæ fuerit Bethania. Bethabaræ autem situs, quem topographi describunt, optimè cum Euangelistæ verbis conuenit. quanquã de vocis pronuntiatione non contendo.

29 *Postridie videt Iohannes Iesum venientem ad se, & dicit, Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi.*

30 *Hic est de quo dixi, Post me venit vir qui mihi præpositus est: quia excellentior me erat.*

31 *Et ego non noueram eum: sed vt manifestaretur Israeli, propterea ego veni aqua baptizans.*

32 *Et testificatus est Iohannes, dicens, Ego conspexi Spiritum descendentem instar columbæ è cælo, & mansit super eum.*

33 *Et ego non noueram eum: sed qui me misit ad baptizandum aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.*

34 *Ego itaque vidi, & testificatus sum quòd hic est Filius Dei.*

29 *Postridie.*) Non dubium est quin iam prius de Mesiæ exhibitione verba fecisset Iohannes: sed quum exortus est Christus, voluit breui tempore innotescere illius præconium: & iam instabat tempus quo Christus finem illius ministerio adferret: quemadmodum sole exorto aurora subitò euanescit. Ergo quum Sacerdotibus legatis testatus esset adesse iam & versari in medio populi à quo Baptismi veritas & virtus petenda esset, postridie eum palàm ostendit. Hæc enim duo continua temporis serie coniũcta, plus ad mouendos animos valent. Hæc eadem ratio est cur Christus se in eius conspectum offerat. *Ecce Agnus Dei.* Præcipuum Christi officium breuiter quidem, sed dilucidè exponit, quòd scilicet peccata mundi mortis suæ sacrificio tollens, homines Deo reconciliet. Alia quidem beneficia nobis confert Christus, sed hoc summum, & ex quo reliqua dependent, quòd iram Dei placando, facit vt iusti & puri censeamur. Ex hoc enim fonte profluunt omnes bonorum riui, quòd Deus peccata non imputando in gratiam nos recipit. Ideo Iohannes vt nos ad Christum adducat, à gratuita, quam per ipsum consequimur peccatorum venia exordium facit. Porrò in voce *Agni* ad vetera Legis sacrificia alludit. Erat illi cum Iudæis negotium, qui sacrificiis assueti, aliter de peccatorum expiatione doceri non poterant quàm proposito in medium sacrificio. Quum autem variæ fuerint species, vna hic per synecdochen ponitur. & probabile est Iohannem ad agnum Paschalem respexisse. In summa notandum est, Iohannem hac loqutione vsum esse, quæ ad docendos Iudæos aptior erat, & plus habebat energiæ. quemadmodum nos hodie propter Baptismi vsum melius apprehendimus quid valeat peccatorum remissio sanguine Christi parta, quum audimus nos illo ablui & purgari sordibus nostris. Interea quum superstitiosè de sacrificiis vulgò Iudæi sentirent, vitium illud obiter corrigit, quorsum spectarint illa omnia admonens. Hic pessimus erat sacrificandi abusus, quòd in symbolis defixam habebant fiduciam. Ergo Iohannes Christũ proponens, ipsum testatur esse Agnum Dei: quo significat, quascunque sub Lege victimas Iudæi offerre soliti erant, minimè ad peccata expianda valuisse, sed fuisse tantùm figuras, quarum exhibita fuerit veritas in Christo ipso. *Peccatum* singulari numero pro quauis iniquitate ponit: acsi diceret, quicquid est iniustitiæ quod Deum ab hominibus alienat, per Christum tolli. Et quum dicit *Mundi* peccatum, hãc gratiam ad totum genus humanum promiscuè extendit: ne sibi solis Iudæi missum Redemptorem putent. sed hinc colligimus vniuersum mundum eodem constringi reatu: & quia cuncti sine exceptione mortales rei sunt iniustitiæ coram Deo, reconciliatione opus habere. Ergo Iohannes generaliter de mundi peccato loquens, nos propriæ miseriæ sensu afficere, & ad quærendum remedium hortari voluit. Nunc verò quòd omnibus offertur beneficium, amplecti nostrum est: vt statuant singuli nihil sibi obstare quominus reconciliationem in Christo inueniant, si modò duce fide ad ipsum accedant. Porrò vnicam tollendis peccatis rationem statuit. Scimus, ab initio mundi, quum omnes conuictos teneret propria conscientia, anxiè in promerenda venia laborasse. Inde tot expiationum genera, quibus Deum placari falsò putabant. Fateor quidem adulterinos omnes placationum ritus à sancto principio originem duxisse: quia scilicet Deus sacrificia instituerat quæ homines ad Christum dirigerent. Sed tamen proprium sibi quisque placandi Dei modum confinxit: Iohannes autem nos ad vnum Christum reuocat, nec aliter

Cap. I. quàm eius beneficio Deum nobis esse propitium docet: quia ipse vnus tollit peccata. Quare non aliud peccatoribus reliquum facit nisi vt ad Christum confugiant: quo humanas omnes satisfactiones, piacula omnia & redemptiones euertit: vt certè nonnisi impia commenta sunt diaboli astu inuenta. *Tollendi* verbum bifariam exponi potest: vel quòd Christus onus quo eramus oppressi, in se receperit (quemadmodum dicitur peccata nostra in ligno portasse: & Iesaias dicit pacis nostræ correctionem illi fuisse impositam) vel quòd peccata aboleat. Sed quia hoc posterius pendet à priore, ideo libenter vtrunque recipio, quòd scilicet Christus peccata nostra ferendo auferat. Quanuis ergo peccatum in nobis perpetuò hæreat, tamen quo ad Dei iudicium, nullum est: quia abolitum Christi gratia, nobis non imputatur. Nec displicet quod Chrysostomus annotat, verbo præsentis temporis continuum actum designari. nam expiatio, qua semel defunctus est, semper viget. Cæterùm non simpliciter peccatum à Christo tolli docet, sed modum simul designat, quòd scilicet Patrem nobis propitiauerit mortis suæ beneficio. hoc enim sub Agni nomine intelligit. Sciamus ergo tunc nos demum Christi gratia reconciliari Deo si rectà ad eius mortem nos conferimus, & statuimus illum cruci affixum vnicam esse victimam expiatricem, qua sublatus est omnis noster reatus.

1. Pet. 2. d. 24
Iesa. 53. b. 5

30 *Hic est de quo dixi.*) Summatim comprehendit omnia, quum Christum affirmat esse quem sibi præferendum docuit. hinc enim sequitur, Iohannem nihil quàm præconem esse in illius gratiam missum: vnde rursus constat Christum esse Messiam. Porrò hic tria enumerat. nam quum dicit virum post se venire, significat se tempore fuisse priorem, vt viam Christo pararet, iuxta Malachiæ testimonium, Ecce mitto Angelum meum coram facie mea. Quum dicit sibi præpositū, hoc ad gloriam refertur, qua Deus Filium suum ornauit quum produit in mundum ad explendum Redemptoris munus. Ratio tandem subiicitur, quia Christus dignitate Iohannem longè superet. Non fuit ergo aduentitius honor quem illi detulit Pater, sed æternæ eius maiestati debitus. Cæterum de hac loquutione suprà non nihil attigi, præpositum scilicet esse, quia primus erat.

Malach. 3. a. 1

31 *Et ego non noueram.*) Ne suspectum sit testimonium quasi amicitiæ vel gratiæ datum, dubitationem præuenit, aliam se Christi notitiam habere negans quàm quæ diuinitus obtigit. Summa ergo est, Iohannem neque ex suo sensu, neque in hominis gratiam, sed instinctu Spiritus & Dei mandato loqui. *Veni*, inquit, *aqua baptizans.* hoc est, vocatus sum & ordinatus ad hoc munus, vt eum patefacerem Israeli. Quod postea clarius exponit & confirmat Euangelista, dum ipsum testificàtem inducit quòd Diuino oraculo Christum cognitum habeat. Pro eo quod hic habetur, Veni ad baptizandum, illic disertè exprimit se missum esse. sola enim est Dei vocatio quæ legitimos Ecclesiæ ministros facit: quia quicunque se vltro ingerit, quacunque polleat vel doctrina vel facundia, nihil tamen authoritatis meretur, quia Deum authorem non habet. Quum autem Iohannem, vt legitimè baptizaret, oportuerit à Deo mitti, hinc collige non esse in vllius hominis arbitrio Sacramenta instituere: sed hoc ius vnius esse Dei propriū. Sicut alibi Christus, vt Iohannis Baptismum probet, quærit sitne è cælo, an ab hominibus.

Matth. 21. c. 25

32 *Vidi Spir. descend. instar columbæ.*) Impropria est vel figurata loquutio. quibus enim oculis Spiritum videre poterat? Sed quia columba certum & minimè fallax præsentiæ Spiritus symbolum erat, Spiritus metonymicè vocatur: non quòd verè sit, sed quòd ostendat quantum fert hominis captus. Atque hæc translatio trita est in Sacramentis. cur enim Christus panem appellat corpus suum, nisi quia rei nomen aptè ad signum transfertur, præsertim vbi signum, verum & efficax simul pignus est quo certiores reddamur, rem ipsam quæ signatur, nobis præstari? Non tamen intelligas Spiritum sub columba inclusum fuisse, qui cælum & terram implet, sed virtute fuisse præsentem: vt sciret Iohannes, non frustra oculis suis obiici tale spectaculum. Quemadmodum nos Christi corpus scimus non alligatum esse pani, sed eius tamen participatione fruimur. Iam quæritur cur sub columbæ forma Spiritus tunc apparuerit. Tenenda semper est signorum analogia cum veritate. Quum Spiritus Apostolis daretur, visæ sunt igneæ linguæ & dissectæ, quòd spargenda esset per omnes linguas Euangelii prædicatio, & igneam virtutem habitura. Sed hoc loco Deus repræsentare palàm voluit illam Christi mansuetudinem quam Iesaias commendat, Lignum fumigans non extinguet, & calamum quassatum non confringet. Tunc enim primùm Spiritus super eum descendere visus est: non quòd prius eo vacuus fuisset, sed quia tunc quasi solenni ritu inauguratus fuit. Scimus enim instar hominis priuati per triginta annos latuisse: quia nondum manifestationis tempus aduenerat. Quum verò mundo se patefacere vellet, à Baptismo incepit. Tunc ergo non tam sibi quàm suis accepit Spiritum. atque ideo visibilis fuit descensus ille, vt sciamus in eo residere donorum omnium copiam, quorum inopes & vacui sumus. Idque ex verbis Baptistæ colligere promptum est. quòd enim dicit, Super quem videris Spiritum descendentem, ac manentem super eum, is est qui baptizat Spiritu: perinde valet acsi diceret, in hunc finem Spiritum conspectum esse sub forma visibili, & requieuisse super Christum, vt sua plenitudine omnes suos irrigaret. Quid sit baptizare Spiritu, suprà breuiter attigi: nempe suum Baptismo effectum dare, ne inanis sit vel irritus: quod Spiritus sui virtute præstat.

Act. 2. a. 3
Iesa. 42. a. 1

33 *Super quem videris.*) Hîc nascitur difficilis quæstio. nam si Iohannes Christum non nouerat, cur recusat ad Baptismum admittere? Hoc certè ignoto non diceret, Ego abs te potius debeo baptizari. Respondent quidam eatenus fuisse cognitum, quòd tanquam eximium Prophetam reuerebatur, Dei Filium esse nesciebat: Atqui frigida est hæc solutio. debet enim quisque absque vllius personæ respectu vocationi Dei parêre. Itaque nulla est hominis dignitas vel excellentia quæ nos in officio nostro impedire debeat. Quare Deo eiúsque Baptismo fecisset iniuriam Iohannes si alteri cuiuis, præterquam Dei Filio, sic loquutus esset. Ergo necesse est Christum prius fuisse cognitum. Primò notandum est, hîc de notitia agi quę ex consuetudine & mutuo vsu gignitur. Tametsi ergo Christum agnoscit ex quo videt, non tamen definit hoc verum esse, nō fuisse sibi inuicem notos communi hominum more: quia notitiæ initium ex Deo profectum est. Nondum tamen prorsus soluta videtur quæstio. dicit enim Spiritus conspectum fuisse indicationis notam, atqui Spiritum nondum viderat quum illum tanquam Filium Dei alloquitur.

Matth. 3. c. 14

alloquitur. Ego eorum sententiæ libenter subscribo qui signum hoc confirmationis causa additum putant, neque id tam Iohannis respectu quàm nostri omnium. Solus quidem Iohannes vidit, sed aliis potius quàm sibi. Bucerus illud Mosis aptè citat, Hoc vobis erit signum, quòd itinere tridui confecto, sacrificabitis mihi in monte. Certè quum exirent, iam sciebant Deum liberationis ducem ac præsidem esse: sed hæc à posteriori (vt loquuntur) confirmatio fuit. Sic ad priorem reuelationem, quæ Iohanni data fuerat, hoc auctarium accessit. *Exod.3.d.12*

34 *Vidi, & testatus sum.)* Significat nihil se dubium proferre: quia Deus probè & penitus illi comperta esse voluit quorum futurus erat mundo testis. Atque hoc notatu dignum est, ipsum esse testatum quòd Christus esset Filius Dei, quia Spiritus sancti datorem Christum esse oporteat, quia in alium neminem honor ac munus homines Deo reconciliandi competat.

35 *Postridie rursus stabat* Iohannes, *& ex discipulis eius duo.*

36 Et *intuitus* Iesum *ambulantem dixit,* Ecce *agnus Dei.*

37 *Audierunt illum duo illi discipuli loquentem, & sequuti sunt Iesum.*

38 *Conuersus autē Iesus, & intuitus illos sequentes se, dicit ipsis, Quid quæritis? Qui dixerunt illi, Rabbi (quod si interpreteris, exponitur Magister) vbi manes?*

39 *Dicit illis, Venite & videte. Venerunt & viderunt vbi maneret, & apud eum manserunt diem illum: hora autem erat fere decima.*

36 *Ecce Agnus Dei.)* Hinc clarius patet quod iam prius admonui, Iohannem, quum sentiret se ad stadii sui metam appropinquare, assiduè instare solitum vt Christo lampadem traderet. constantia etiam plus fidei testimonio conciliat. Sed quòd continuis diebus tam sedulò in repetenda Christi commendatione insistit, eo admonet peractum iam sibi esse cursum. Hîc præterea videmus quàm tenue & humile Ecclesiæ principium fuerit. Iohannes quidem Christo discipulos parabat: sed Christus nunc demum Ecclesiam colligere incipit. Porro duos tantùm habet obscuros & ignobiles homines: sed hoc quoque ad illustrandam eius gloriam facit, quòd breui temporis spatio, non humanis opibus nec valida manu adiutus, regnum suum miro & incredibili modo propagat. Porrò notandum est quorsum præcipuè homines adducat, nempe vt in eo peccatorum remissionem inueniant. Sicuti autem Christus se consultò discipulis obtulerat vt ad se venirent, ita nunc benignè venientes animat & hortatur. neque enim expectat dum ipsi priores verba faciant, sed rogat, *Quid quæritis?)* Hæc tam blanda & comis inuitatio, quę semel duobus facta est, ad omnes nunc pertinet. Quare timendum non est ne se nobis subducat Christus, vel facilem accessum neget, si modò nos ad se aspirare viderit. quin potius manu porrecta conatus nostros iuuabit. Et quomodo non occurreret ad se venientibus, qui vagos & errantes procul quærit, vt in viā reducat?

38 *Rabbi.)* Nomen hoc primariis hominibus & honore aliquo præditis commune erat: sed hîc Euangelista alium temporis sui vsum notat, quòd scilicet hoc nomine salutabant doctores ac verbi Dei interpretes. Tametsi ergo Christum nondum agnoscunt vnicum Ecclesiæ magistrum, commoti tamen Iohannis elogio, illum Prophetæ & doctoris loco habent: qui primus est ad docilitatem gradus. *Vbi manes?)* Hoc exemplo docemur, talem ex primis Ecclesiæ rudimentis concipiendum esse Christi gustum qui nos ad proficiendi studium inflammet. deinde nō debere nudo & euanido aspectu esse contentos, sed expetendum esse eius domicilium, vt nos ad se hospites recipiat. Sunt enim permulti qui Euangelium procul duntaxat olfaciunt, atque ita sinunt Christum subitò euanescere, & effluere quicquid de ipso didicerant. Quanquam autem tunc non facti sunt perpetui eius discipuli, non tamen dubium est quin nocte illa plenius eos erudierit, vt paulo pòst sibi penitus addictos haberet.

39 *Hora autem erat fere.)* Hoc est, Instabat vesper. quia duæ tantùm horæ ad occasum vsque solis restabant. Diē enim tunc in horas duodecim partiebantur, quæ æstate longiores, hyeme breuiores erant. Ex hac tamen temporis circunstantia colligimus, duobus istis discipulis tantum audiendi Christi & propius noscendi fuisse ardorem, vt de nocturno hospitio soliciti non essent. Nos verò magna ex parte multum illis sumus dissimiles, qui sine fine procrastinamus: quia nobis nunquam commodum est Christum sequi.

40 Erat *Andreas, frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant ex* Iohanne, *& sequuti fuerant ipsum.*

41 Inuenit *hic prior fratrem suum Simonem: & dicit illi, Inuenimus Meßiam, quod interpretando dicitur Christus.*

42 *Adduxit itaque eum ad* Iesum. Intuitus *eum* Iesus *dixit, Tu es Simon filius* Iona, *tu vocaberis Cephas: quod est, si exponas, Petrus.*

40 *Erat Andreas.)* Huc spectat Euangelistæ consilium vsque ad finem capitis, vt sciamus quomodo paulatim adducti fuerint Christo discipuli. Hîc de Petro narrat, postea Philippum & Nathanaelem adiunget. Quòd Andreas statim fratrem adducit, in eo exprimitur fidei natura, quæ lucem intus suppressam non suffocat, sed potius huc illuc spargit. Vix scintillam vnam habet Andreas, qua tamen irradiat fratrem suum. Væ igitur socordiæ nostræ, si plenius illuminati non alios studemus eiusdem gratiæ facere consortes. Imò in Andrea duo animaduertere licet quæ Iesaias exigit à Filiis Dei, nempe vt quisque manum proximi sui apprehendat: deinde vt dicat, Venite, ascendamus in montem Domini, & ipse nos docebit. Fratri enim manum porrigit Andreas; sed interea hunc finem habet propositum vt sibi *Iesa.42.a.3*

Cap. I. in Christi schola sit condiscipulus. Notandum præterea Dei consilium est, quòd Petrum, qui futurus erat longè præstantior, Andreæ opera & ministerio ad Christi notitiam deduci voluit: nequis nostrûm, quantumuis excellat, doceri à minori recuset. Graues enim morositatis suæ, vel potius superbiæ pœnas dabit qui propter hominis contemptum ad Christum venire non dignabitur.

41 *Inuenimus Messiam.*) Messiæ nomen Græcè interpretatus est Euangelista, vt quod arcanum Iudæis erat, toti mundo vulgaret. Porrò hic ordinarius erat Regum titulus, quemadmodum solennis illis erat vnctio. Sed non ignorabant interea, Regem vnum diuinitus vngendum esse, sub quo speranda esset perfecta æternáque fœlicitas: præsertim quum terrenum Dauidis regnum minus stabile experti forent. Deinde quemadmodum ipsos variis ærumnis subactos & grauatos ad Messiæ expectationem erexit, ita clarius illis patefecit propinquum eius aduentum. Nam Danielis vaticinium præ aliis illustre est quantum ad Christi nomen spectat. non enim, vt superiores Prophetæ, Regibus illud tribuit, sed vnius redemptoris facit proprium. Hinc mos loquendi passim obtinuerat, quoties facta erat Messiæ aut Christi mentio, nequem alium nisi Redemptorem intelligerent. Sic infrà capite quarto dicet Samaritana mulier, Messias venturus est. Quo magis mirum est à tam paucis exceptum fuisse qui iam cupidè ab omnibus expetebatur, & in ore omnium erat.

Dan. cap. 9.

42 *Tu es Simon, &c.*) Christus Simoni nomen imponit, non (vt fieri solet inter homines) ex præterito aliquo euētu, vel ex eo quod iam cernitur: sed qua Petrum facturus ipsum erat. Primum dicit, *Tu es Simon filius Iona.* Mutilum patris nomen ponit: quod satis vulgare est quum in alienas linguas nomina transferuntur. Nam ex capite vltimo palàm constabit filium fuisse Iohanna, vel Iohannis. Hoc verò totum perinde valet acsi diceret, longè alium fore quàm nunc sit. Neque enim honoris causa patrem cōmemorat: sed quum obscuro genere natus esset, ac nullius inter homines existimationis, hoc sibi non fore obstaculo pronuntiat quominus reddat virum inuictæ fortitudinis. Ergo hoc tanquam vaticinium Euangelista commemorat, quòd Simoni impositum fuerit nouum cognomen. Vaticinium intelligo, non tantum quia præuiderit Christus futuram in Petro fidei constantiam, sed quia prædixerit quid illi daturus esset. Ergo gratiam qua illum donare postea statuit, iam elogio commendat: ideo non dicit hoc illi in præsentia cognomen esse, sed differt in futurum tempus. *Tu vocaberis Cephas,* inquit. Pios quidem omnes Petros esse conuenit, qui in Christo fundati ad extruendum Dei templum aptentur: sed hic vnus propter singularem excellentiam ita vocatur. Interea ridiculi sunt Papistæ, qui eum in Christi vicem substituunt, vt sit Ecclesiæ fundamentum. Quasi verò non ipse quoque in Christo cum reliquis fundatus sit. Bis autem ridiculi, dum ex lapide caput faciunt. Extat enim in Gratiani rhapsodiis insulsus canon sub Anacleti nomine, qui nomen Hebræum cum Græco permutans, & κεφαλὴν non distinguens à Cepha, Petrum putat constitutum hoc nomine Ecclesiæ caput. Porrò Cepha Chaldaicum magis quàm Hebræū est nomen: sed illa post Babylonicum exilium vsitata erat pronuntiatio. itaque in Christi verbis nihil est ambiguum. Petro enim quod minimè vnquam sperasset promittit: & suam in eo gratiam seculis omnibus commendat, nequid illi obsit prior conditio, quum insignis hic titulus nouum hominem factum esse declaret.

43 *Postridie voluit* Iesus *exire in Galilæam: & inuenit Philippum: & dixit illi, Sequere me.*

44 *Erat autem Philippus ex Bethsaida, vrbe Andreæ & Petri.*

45 I*nuenit Philippus Nathanaelem, & dicit illi,* I*nuenimus* I*esum filiū* I*oseph ex Nazareth: de quo scripsit Moses in Lege, & Prophetæ.*

46 *Dixit illi Nathanael,* Ex *Nazareth potest aliquid boni esse? Dixit illi Philippus, Veni & vide.*

43 *Sequere me.*) Hac vna voce quòd accensus fuit Philippi animus ad sequendum Christum, inde colligimus quanta sit Verbi efficacia: sed non in omnibus promiscuè apparet. Deus enim multos compellat nullo profectu, perinde acsi inani sonitu eorum aures verberaret. Externa igitur Verbi prædicatio per se infructuosa est, nisi quòd reprobos lethaliter vulnerat, vt reddantur coram Deo inexcusabiles. Sed quum arcana Spiritus gratia illam viuificat, necesse est sensus omnes sic affici vt homines quocunque Deus vocat sequi parati sint. Ergo rogandus Christus est vt eandem in nobis Euangelii potentiam exerat. Cæterùm in Philippo sequendi Christi peculiaris ratio fuit. iubetur enim sequi non modò vt quiuis nostrûm, sed tanquam contubernalis & indiuiduus comes. Sed tamen hæc vocatio specimen est vocationis omnium.

44 *Erat ex Bethsaida.*) Videtur data opera positum huius vrbis nomen, quo illustrior in tribus Apostolis pateat Dei bonitas. Scimus quàm seuerè vrbi illi Christus alibi minetur ac maledicat. Quare ex gente adeò impia & scelerata quòd aliqui à Deo in gratiam recepti sunt, perinde habendum est acsi ex inferis educti essent. Quòd autem Christus ex profunda illa abysso ereptos tanto honore dignatur vt Apostolos constituat, id præclarum & memorabile beneficium est.

45 *Inuenit Philippus Nathanaelem.*) Vtcunque hæc Ecclesiæ incunabula despectui habeant superbi homines, nostrum tamen est maiorem in illis Dei gloriam perspicere quàm si magnificus ab initio & modis omnibus splendidus fuisset regni Christi status. Scimus enim in quantam mox segetem hoc exiguum semen excreuerit. Porrò idem hìc ædificandi studium in Philippo nobis proponitur quod prius in Andrea. Modestia etiam notatur, quòd nihil aliud cupit ac studet nisi vt habeat qui secum à communi omnium magistro discant. *Inuenimus Iesum.* Quàm tenuis fuerit modulus fidei in Philippo, hinc patet, quòd de Christo quatuor verba profari nequit quin duos crassos errores permisceat. Facit illum filium Ioseph, & patriam Nazareth falsò illi assignat: & tamen quia syncerè fratri suo prodesse cupit, & Christum patefacere, Deo probatur hæc eius sedulitas, & prosperum etiam successum habet. Danda quidem

opera

opera est vt se quisque intra fines suos sobriè contineat. nec sanè Euangelista hoc quasi laude dignum in Philippo commemorat, quòd Christum bis deformet: sed eius doctrinam, vtcunque vitiosa esset ac errore implicita, vtilem fuisse refert: quia ad hunc scopum nihilominus tendebat vt Christus verè cognosceretur. Iesum stultè dicit filium Ioseph, imperitè Nazarenum facit: sed interea non adducit nisi ad Filium Dei qui ex Bethlehem natus est: nec adulterinum Christum fabricat, sed tantùm vult cognosci qualis à Mose & Prophetis traditus est. Videmus ergo hoc in doctrina esse præcipuum, vt quoquomodo ad Christum perueniant qui nos audiunt. Multi quum subtiliter de Christo disputant, suis tamen argutiis ita eum obscurant & inuoluunt vt nunquam reperiri queat. In hunc modum Papistæ Christum non dicent esse filium Ioseph: (distinctè enim tenent quid nominis habeat) sed interea virtutem eius exinaniunt, ita vt spectrum ostentent loco Christi. Annon præstaret cum Philippo crassè balbutire, & retinere verum Christum, quàm diserto argutóque loquendi modo fictitium inducere? Contrà, multi sunt hodie pauperculi idiotæ, qui dicendi rudes & ignari, multo tamen fidelius Christum docent quàm omnes Papæ theologi, cum aliis suis speculationibus. Admonet itaque hic locus ne fastidiosè respuamus siquid minus aptè à simplicibus & indoctis de Christo dictum fuerit: modò nos ad Christum dirigant. Sed ne falsis hominum commentis à Christo abstrahamur, hoc nobis semper in promptu remedium sit, vt puram eius notitiam petamus ex Lege & Prophetis.

46 *Ex Nazareth.*) Initio refugit Nathanael, Christi patria (vt quidem à Philippo indicata fuerat) offensus. Sed primum decipitur inconsiderato Philippi sermone. nam quod ille stultè putauerat, hic pro certo sumit. Accedit deinde præposterũ iudiciũ ex loci odio vel contemptu. Vtrunque diligenter nobis obseruandum est. Parum abfuit quin hic sanctus vir accessum sibi ad Christum præcluderet. Quare hoc? Quia quod de ipso perperam dictum fuerat à Philippo, temere ipse credit. deinde quia præsumpta opinio eius animum occupauerat, vt nihil speraret boni à Nazareth. Nisi ergo nobis sedulò cauemus, non erimus extra idem periculum. Et sanè eiusmodi obstaculis quotidie molitur Satan nos arcere ab accessu Christi. Plurima enim mendacia spargi astutè curat, quæ vel exosum vel suspectum nobis Euangelium reddant, ne ipsum gustare audeamus. Alterum etiam lapidem mouere non desinit, vt Christum nobis contemptibilem reddat. Videmus enim quale multis offendiculum sit crucis humilitas, quæ tam in Christo capite quàm in eius membris apparet. Cæterum quia vix tam cauti esse possumus quin tentemur his Satanæ artificiis, saltem nobis protinus succurrat *Veni & vide.* Passus est Nathanael duplicem suum errorem hoc Philippi dicto corrigi. Itaque eius exemplo dociles nos primum & morigeros præbeamus: deinde ne recusemus inquirere vbi Christus ipse dubitationes quæ nos vexant, eximere paratus est. Qui affirmatiuè hanc sententiam legunt, vehementer errant. quàm enim frigidè hoc esset dictum? Deinde scimus vrbem Nazareth non fuisse tunc in pretio habitam: & Philippi responsum satis ostendit illam hæsitationis & diffidentiæ fuisse vocem.

47 *Quum vidisset* Iesus *Nathanaelem ad se venientem, dicit de illo,* Ecce verè *Israelita in quo dolus non est.*

48 *Dicit illi Nathanael, Vnde me nosti? Respondit* Iesus, *& dixit illi, Priusquã Philippus te vocaret, quum esses sub ficu, vidi te.*

49 *Respõdit Nathanael, & dixit illi, Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israelis.*

50 *Respondit* Iesus, *& dixit illi, Quoniam dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: maiora his videbis.*

51 *Tunc dixit illi, Amen amen dico vobis, posthac videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes & descendentes super Filium hominis.*

47 *Ecce verè Israelita.*) Quòd Christus Nathanaelem laudat, non facit in eius gratiam: sed sub eius persona communem doctrinam proponit. Nam quum plerique se fidelium titulo venditent, qui nihil minus sunt quàm fideles, veros & probos à falsis aliqua nota discerni operæpretium est. Scimus quanto supercilio gloriati fuerint Iudæi in patre suo Abraham, quàm confidenter generis sui sanctitatem iactauerint: interea vix centesimus quisque reperiebatur non prorsus degener & alienus à fide Patrum. Ergo Christus, vt hypocritis laruam detrahat, breuiter verum Israelitam definit: & simul scandalum tollit quod mox exoriturum erat ex impia gentis contumacia. nam qui censeri volebant filii Abrahæ & sanctus Dei populus, infesti Euangelii hostes paulo pòst futuri erãt. Ergo nequem exanimet vel perturbet communis omnium ferè ordinum impietas, maturè admonet, ex multis qui Israelitarum nomen obtendunt, paucos esse veros Israelitas. Porrò quia hæc etiam Christianismi definitio est, non leuiter prætereundus est hic locus. Verum vt paucis teneamus Christi mentem, notandum est dolum syncæritati opponi. Dolosos ergo vocat qui alibi dicuntur in Scriptura duplices corde. Nec tantum crassa illa hypocrisis taxatur, quum se bonos viros simulant qui sibi malè conscii sunt: sed alia etiam interior, dum ita cæcutiunt homines in suis vitiis, vt non aliis tantùm sed sibi mentiantur. Cordis igitur coram Deo integritas, & erga homines rectitudo Christianum facit. Sed præcipuè dolũ illum Christus notat cuius mentio fit in Psalmo. Ἀληθῶς hic plus significat quàm certè. Est quidem Græcis sæpe simplex affirmatio: sed quia hîc inter rem & nudum titulum subaudienda est antithesis, verè dicitur esse qui reipsa est qualis censetur. *Psal. 32 a.2.*

48 *Vnde me nosti?*) Quanuis illi blandiri nollet Christus, audiri tamen ab eo voluit, vt nouam interrogationem eliceret, cui respondens probaret se Filium Dei. Non frustra autem interrogat Nathanael vnde notus sit Christo. nam hominis tam synceri, qui omni dolo vacuus sit, rarum est exemplum: & illam puritatem cordis nosse nonnisi Dei est. Cæterum Christi responsio videtur parum apposita. neque enim

Cap.II. si Nathanaelem sub ficu vidit, penetrare ideo potuit in altas cordis latebras. Verùm alia est ratio: nam sicuti Dei proprium est cognoscere homines nunquam visos, ita etiam videre qui oculis non apparent. Quum ergo sciret Nathanael se non humano more visum fuisse à Christo, sed verè Diuino intuitu: hinc colligere potuit non humanitus iam ipsum loqui. Est igitur probatio ex paribus sumpta: neque enim minus in Deum competit videre quæ sunt extra conspectum, quàm de cordis puritate iudicium ferre. Colligenda præterea est ex hoc loco vtilis doctrina, quum de Christo minimè cogitamus, ab ipso nos conspici, atque ita fieri necesse est vt auersos reducat.

49 *Tu es Filius Dei.)* Quòd ex Diuina potentia Filium Dei agnoscit, non mirum est. Sed qua ratione Israelis Regem vocat? neque enim res coniunctæ videntur. Sed Nathanael altius respicit: iam Messiam esse audierat: huic doctrinæ confirmationem quæ data est, subnectit: tenet etiam aliud principium, non esse venturum Filium Dei nisi vt se Dei populo Regem præstet. meritò itaque Regem Israelis fatetur qui Filius Dei est. Et certè fides non in sola Christi essentia (vt ita loquar) hærere debet, sed eius virtutem & officium attendere. parum enim prodesset scire quisnam sit Christus, nisi hoc secundum accederet, qualis erga nos esse velit, & in quem finem missus fuerit à Patre. Hinc factum est vt Papistæ nõnisi vmbratilem Christum habeant: quia nudam essentiam apprehendere illis curæ fuit: regnum vero eius, quod seruandi virtute constat, neglexerunt. Porrò quod Regem Israelis prædicat Nathanael, cuius tamen regnum ad extremos vsque mundi fines extenditur, confessio est ad fidei mensuram finita. necdum enim eò progressus erat vt sciret toti mundo destinatum esse Regem: vel potius vndique colligendos esse Abrahæ filios, vt totus mundus esset Israel Dei. Nos, quibus patefacta est regni Christi amplitudo, has angustias transilire conuenit. Interea Nathanaelis exemplo fidem nostram exerceamus auditu verbi: confirmemus quibuscunque possumus adminiculis: nec maneat sepulta, sed in confessionem erumpat.

50 *Respondit Iesus.)* Non reprehendit Nathanaelem quasi nimium credulus fuerit, sed potius suo calculo probans eius fidem, maiora illi & reliquis confirmationis argumenta promittit. Adde quòd vni homini speciale hoc erat, visum esse sub ficu à Christo absente & procul remoto: nunc vero probationem quæ futura sit omnibus communis, Christus adfert: ideóque sermonem quasi ex abrupto ab vno homine ad omnes conuertit.

51 *Videbitis*, inquit, *cælum apertum*, &c.) Multum autem errant, meo iudicio, qui anxiè quærunt tempus & locum vbi & quandò Nathanael & reliqui cælum apertum viderint. Potius enim quiddam continuum designat, quod semper extare debebat in eius regno. Fateor quidem aliquoties discipulis visos fuisse Angelos, qui hodie non apparent. Fateor aliam fuisse cælestis gloriæ manifestationem quum ascendit Christus in cælum, quàm nunc nobis constet. Sed si probè reputamus quod tunc factum est, perpetuò viget. Nam quum prius nobis clausum esset regnum Dei, verè in Christo apertum fuit. Huius rei visibile specimen editum fuit tam Stephano & tribus discipulis in monte, quàm aliis discipulis in Christi ascensu. Verùm signa omnia quibus se Deus nobis præsentem ostendit, ad cæli apertionem pertinent, maximè vbi se nobis in vitam communicat. Sequitur alterum membrum de Angelis. Hi dicuntur *Ascendere & descendere*, vt Diuinæ erga nos beneficentiæ sint ministri. Ergo hac loquutione mutua inter Deum & homines communicatio notatur. Hoc autem beneficium Christo acceptum ferre conuenit: quia sine ipso hostile potius Angelis nobiscum dissidium est quàm familiaris iuuandi nostri cura. Ideo super ipsum ascendere & descendere dicuntur: non quòd illi soli ministrent, sed quòd eius respectu atque in eius honorem complectantur sua cura totum Ecclesiæ corpus. Nec dubito quin ad scalam alludat quæ monstrata fuit Patriarchæ Iacob per somnium. (Gen.28.c.12) verè enim in Christo præstatur quod visio illa adumbrabat. Denique huius loci summa est, Quum esset totum genus humanum extraneum à regno Dei, nunc cælorum ianuam nobis esse patefactam, vt simus ciues sanctorum & Angelorum socii: atque vt hi ordinati salutis nostræ custodes, ex beata quiete ad opem miseriis nostris ferendam descendant.

CAP. II.

1 *Tertio die nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater* Iesu *illic.*
2 *Vocatus est autem etiam* Iesus *& discipuli eius ad nuptias.*
3 E*t quum vinum defecisset, dicit mater* Iesu *illi, Vinum non habent.*
4 *Dicit illi* Iesus, *Quid tibi mecum mulier? nondum venit hora mea.*
5 *Dicit mater eius ministris, Quod vobis dixerit facite.*
6 *Erant autem illic hydriæ lapideæ sex, positæ secundum purificationem* Iudæo*rum, continentes singulæ circiter metretas duas vel tres.*
7 *Dicit illis* Iesus, I*mplete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summũ.*
8 E*t dicit illis, Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt.*
9 *Quum autem gustasset architriclinus aquam vinum factam (non nouerat autem vnde esset, sed ministri nouerant qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus.*
10 *Et dicit illi, Omnis homo primò bonum vinum ponit: & quum inebriati fuerint, tunc quod deterius est: tu verò seruasti bonum vinum hucusque.*

11 Hoc

11 *Hoc principium signorum fecit* Iesus *in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius.*

1 *Nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ.)* Quum historia hæc primum à Christo editum miraculum contineat, vel vno hoc nomine ad eam considerandam maximè attentos esse nos decet. quanquam (vt postea videbimus) aliæ sunt causæ quæ nobis eam commendent. Sed ex progressu multiplex vtilitas dilucidius constabit. Locum primò nominat Euangelista Cana Galilææ, non illam quæ versus Sareptam sita, inter Tyrum & Sidonem, maior dicta est (huius alterius comparatione) quam alii in sorte tribus Zabulon locant: alii verò tribui Aser assignant. Nam & Hieronymus testatur adhuc suo tempore illic eius nominis extitisse oppidulum. Vicinam certè vrbi Nazareth fuisse credibile est, quum nuptiarum causa eò venerit Christi mater. Itinere diei vnius à Capernaum fuisse dissitam ex capite quarto constabit. Vicinitas quoque vrbis Bethsaida inde colligi potest, quòd triduo postquam in finibus illis Christus fuerat, celebratas in Cana nuptias fuisse Euangelista commemorat. Fieri potest vt tertia etiam non procul Hierosolyma, & tamen extra Galilæam fuerit. Sed hoc, quia mihi ignotum, relinquo. *Et erat mater Iesu.)* Probabile est aliquem fuisse ex consanguineis Christi qui vxorem duxerit. Iesus enim matri tanquam comes hic additur. Quod discipuli simul vocantur, inde colligi potest quàm simplex & frugalis fuerit illi viuendi ratio, quia in commune cum illis viuebat. Sed hoc absurdum videri posset quod homo non admodum diues nec copiosus (vt patebit ex vini defectu) in Christi gratiam quatuor aut quinque alios inuitet. Verum inter inopes facilior est & magis ingenua inuitatio: quia dedecus non verentur (quemadmodum diuites) si minus lautè & splendidè hospites suos tractent. Priscum enim morem communicationis mutuæ pauperes magis retinent. Hoc tamen rursus parum ciuile videtur quòd conuiuas suos patitur sponsus in media cœna vino destitui. nam parum considerati hominis est vinum quantum conuiuis sufficiat non habere. Respondeo, nihil hic narrari quod non frequenter accidat, præsertim vbi non est quotidianus vini vsus. Deinde contextus ostendit sub finem conuiuii cœpisse vinum deficere, quum iam ex more saturos esse oporteret. Sic enim loquitur architriclinus, Alii deterius vinum inebriatis apponunt: tu verò hucusque quod optimum erat seruasti. Adhæc non dubito quin hoc totum Diuina prouidentia gubernatum fuerit, vt locus esset miraculo.

3 *Dicit mater Iesu.)* Dubitari potest speretne aliquid ac petat à Filio, quum nullum adhuc miraculum ipse edidisset. Et fieri potest vt tale remedium non expectans, eum admonuerit vt pia aliqua exhortatione conuiuis tædium eximeret, ac simul leuaret pudorem sponsi. Porrò hanc anxiæ συμπαθείας vocem fuisse interpretor. Nam quum videret sancta mulier posse conuiuium turbari, quòd parum se honorificè accipi putantes qui vocati fuerant, fremerent aduersus sponsum, aliquid solatii optauit. Chrysostomus eam muliebri affectu sibi & Filio nescio quid fauoris captasse suspicatur, sed hæc coniectura nihil rationis habet. Sed cur tam duriter à CHRISTO repellitur? Respondeo, quanuis neque ambitio neque alius carnis affectus ipsam ageret, in eo tamen peccasse quòd fines suos excessit. Quòd solicita est de aliorum incommodo, & mederi quoquomodo cupit, hoc humanitatis est, ac virtuti dandum: sed interea se ingerendo, Christi gloriam obscurare poterat. Quanquam simul notandum est, Christum non tam eius quàm aliorum causa sic loquutum esse. maior eius erat modestia & pietas quàm vt adeò seuera castigatione opus haberet. deinde non peccabat ipsa sciens & volens. Sed Christus periculo tantùm occurrit, ne aliò quàm oportet trahatur matris dictum, quasi ex eius præscripto miraculum postea ediderit.

4 *Quid tibi mecum mulier.)* Græcè ad verbum est, Quid tibi & mihi? Sed Græcis tantundem valet hæc loquutio ac Latinis, Quid tibi mecum? Vetus interpres multos fefellit, qui putarunt Christum negare vini defectum pertinere ad suam & matris curam. Atqui ex secundo membro colligere promptum est quàm id remotum sit à Christi sensu. curam enim hanc suscipit, ac suarum esse partium testatur, quum addit horam suam nondum venisse. Vtrunque ergo coniungi debet, Christum tenere quid facto sit opus: & tamen matris admonitu hac in re nihil facturum. Insignis certè locus. cur enim matri præcisè negat quod liberaliter aliis quibuslibet toties postea concessit? Deinde cur simplici repulsa non contentus, eam in vulgarem mulierum ordinem cogit, nec iam matris nomine dignatur? Hac Christi voce palàm constat denuntiari hominibus, ne nominis materni honorem superstitiosè in Maria euehendo, quæ Dei propria sunt in ipsam transferant. Sic ergo matrem Christus alloquitur, vt perpetuam ac communem seculis omnibus doctrinam tradat, ne immodicus matris honor Diuinam suam gloriam obscuret. Porrò quàm necessaria hæc admonitio fuerit, ex crassis fœdisque superstitionibus, quæ postea sequutæ sunt, plus satis notum est. Facta est enim Maria regina cæli, spes, vita, & mundi salus. Denique eò progressus est vesanus furor vt Christi propemodum nudati spoliis eam ornarent. Quúmque has execrabiles in Filium Dei blasphemias damnamus, maligni & inuidi vocamur à Papistis. imò improbè calumniantur sanctæ Virginis honorem hostiliter è nobis impugnari. Quasi verò non habeat quantum illi honoris debetur, nisi Dea fiat: aut hoc illi sit honorificum, sacrilegis titulis ornatam in Christi locum subrogari. Atrocem ergo illi Mariæ iniuriam faciunt, quando, vt mentitis eam laudibus deforment, Deo eripiunt quod suum est. *Nondum venit hora mea.)* Significat se hactenus non incogitantia vel torpore cessasse. Interea subindicat sibi rem curæ futuram vbi opportunitas aduenerit. Itaque sicut matrem insimulat quòd intempestiuè festinet, ita rursum miraculi spem facit. Vtrunque agnoscit sancta virgo. neque enim amplius eum compellat. & quum ministros admonet vt quicquid ille præceperit, faciant, nouum quiddam sperare se ostendit. Cæterum hæc doctrina latius patet. Quoties Dominus nos tenet suspensos, auxiliúmque suum differt, non ideo torpere, sed potius opera sua sic moderari vt nihil nisi opportunè agat. Qui ad fatalem temporum ordinationem hunc locum traxerunt, magis sunt ridiculi quàm vt verbo vno sit opus ad eos refellendos.

Cap.II. Hora Christi aliquando dicitur quæ illi destinata est à Patre:& tempus suum postea vocabit quod illi cōmodum erat & aptum ad exequenda Patris mandata: hoc autem loco temporis ad agendum sumendi & eligendi arbitrium sibi vendicat.

5 *Dicit mater eius ministris.*)Hîc sancta Virgo specimen edit veræ obedientiæ, quam Filio debebat vbi non de humanis officiis, sed Diuina eius potentia agebatur. Modestè igitur acquiescit in Christi responso,aliósque similiter hortatur vt eius imperio pareant.Fateor quidem ex circunstantia præsenti Virginem sic loquutam esse acsi negaret hac in parte quicquam sibi esse iuris,Christum suo vnius arbitrio facturum quod placuerit:sed si eius consilium spectes,latius patet hæc sententia. Potestate enim,quam sibi perperam sumpsisse videri poterat,se abdicat primùm & exuit:deinde totam vni Christo asserit,quum sequendum præcipit eius imperium.Ergo generaliter hinc docemur siquid expetimus à Christo,non aliter nos votorum fore compotes nisi ab ipso toti pendemus, in eum respicimus, facimus denique quicquid iubet.Atqui nos ad matrem non ablegat,sed ad se inuitat potius.

6 *Erant autem illic hydriæ.*) Ex supputatione Budæi has hydrias admodum capaces fuisse colligimus.nam quum metreta faciat viginti congios, singulæ vt minimum huius regionis sextarium continebant.Largam ergo vini copiam suppeditauit Christus, nempe quæ plus centum & quinquaginta hominibus sufficeret ad hilare conuiuium.Adde quod tam numerus hydriarum quàm modus ipse ad comprobandam miraculi veritatem facit. Si duo tantùm aut tres congii fuissent, suspicari multi poterant aliunde fuisse aduectos. si in vase tantùm vno facta fuisset conuersio aquæ in vinum, non ita perspicua testatáque fuisset miraculi certitudo Non frustra igitur Euangelista numerum commemorat, nec frustra exprimit quantum caperent.Porrò hoc ex superstitione natum erat vt tot ac tam ampla vasa illic prostarent. Abluendi quidam ritum habebant ex Lege Dei: sed(vt mundus semper nimius est in rebus externis)Iudæi præscripta à Deo simplicitate non contenti, continuis aspersionibus ludebant. atque (vt ambitiosa est superstitio)non dubium est quin hoc etiam pompæ seruiret: quemadmodum hodie in Papatu videmus, quæcunque ad Dei cultum pertinere dicuntur, ad meram ostentationem esse composita. Duplex ergo vitium erat:quòd absque Dei mandato in fictitia & superuacua cæremonia temere se occupabant: deinde quòd religionis prætexto ambitio in illo apparatu regnabat. Mira porrò in Papatu quorundam nebulonum fuit improbitas,qui hydrias obtrudere ausi sunt primùm exiguæ mensuræ, deinde etiam inæqualis. Atque hodie nihil eos pudet in tanta Euangelii luce tales adhuc imposturas venditare.hoc certè non est fallere præstigiis,sed cæcis audacter illudere. Mundum verò à Satana fascinatum esse palàm est, qui tam crassa ludibria non sentit.

7 *Implete hydrias aqua.*) Ridiculum ministris hoc præceptum videri potuit: aquæ enim iam erat plus satis:sed hoc modo agere nobiscum Dominus solet,vt illustrior emergat eius potentia ex insperato successu. Quanquam hæc circunstantia ad miraculi commendationem addita est: nam quum ministri infusa aqua vinum hauriant,nulla hærere potest suspicio.

8 *Ferte architriclino.*) Eodem spectat quòd vini saporem ab architriclino probari voluit Christus priusquam gustaret ipse, aut quisquam alius ex conuiuis. Quòd autem tam placidè illi in omnibus obtemperant ministri,hinc colligimus multum in eo fuisse reuerentiæ ac dignitatis. Architriclinum vocat Euangelista qui instruendo conuiuio & mensis ordinandis præfectus erat. non quòd lautum ac splendidum adeò conuiuium fuerit, sed quia honorificæ appellationes ex diuitum lautitiis ac splendore etiam ad pauperum nuptias transferuntur.Sed mirum est quòd Christus,frugalitatis magister, vini (& quidem præstantissimi)magnam copiam largitur. Respondeo, quum nobis quotidie Deus largum vini prouentum suppeditat,nostro vitio fieri si eius benignitas irritamentum est luxuriæ:quin potius hæc temperantiæ nostræ vera est probatio,si in media affluentia parci tamen ac moderati sumus.Quemadmodum Paulus gloriatur se ad vtrunque edoctum esse,vt abundare & esurire sciat. Philip.4.c.12

11 *Hoc principium signorum.*) Sensus est, hoc primum fuisse ex Christi miraculis. Quòd enim Angeli pastoribus ipsum in Bethlehem natum nuntiarunt,quòd Magis stella apparuit,quòd Spiritus sanctus in specie columbæ super eum descendit: tametsi hæc miracula fuerunt, non tamen propriè ab ipso sunt edita. hîc autem de miraculis agitur quorum ipse author extitit. Friuolum enim est ac ridiculum quod quidam dicunt, inter miracula quæ Christus in Cana Galilææ edidit, hoc primum numerari: quasi verò ad manifestandam virtutem suam sibi locum delegerit vbi nonnisi bis fuisse legitur. Quin potius Euangelistæ consilium fuit,temporis ordinem,quem in exerenda sua virtute Christus tenuit,notare. Nam ad annum vsque tricesimùm domi se,tanquam priuatus quispiam homo,continuit. Baptismo initiatus,ad obeundam functionem suam inde in lucem prodire cœpit,& palàm claris documentis facere quorsum à Patre missus foret. Non mirum ergo si primum Diuinitatis suæ specimen in tempus illud distulit. Magnum coniugii decus quòd nuptiale conuiuium non modò Christus sua præsentia dignatus est, sed primo à se edito miraculo ornauit. Extant vetusti quidam Canones quibus Clerici nuptias adire vetantur. Causa vetandi fuit, ne lasciuias, quæ illic vt plurimum grassantur, spectando, earum quodammodo approbatores essent. At verò longè præstitisset, tantum illuc grauitatis secum afferre vt licentiam compescerent quam sibi in latebris indulgent proterui homines ac dissoluti. Nobis verò potius Christi exemplum sit pro lege: nec quicquam putemus vtilius esse factu quàm quod eum fecisse legimus. *Manifestauit gloriam.* Quia tunc scilicet memorabile & gloriosum specimen edidit vnde Filium Dei esse constaret. Quæcunque enim miracula ostendit mundo, totidem Diuinæ eius potentiæ testimonia fuerunt. Tunc autem opportunum illustrandæ eius gloriæ tempus aduenerat quum ex Patris mandato innotescere vellet. Vnde etiam colligitur miraculorum finis. perinde enim valet hæc loquutio acsi dictum esset, Christum, vt patefaceret gloriam suam, miraculum hoc edidisse. Quid ergo de miraculis sentiendum quæ gloriam Christi obscurant? *Crediderunt in eum discipuli.*) Si discipuli erant, aliqua fide iam imbutos esse oportuit. Sed quum hactenus non certa &

explicita

explicita fide eum sequuti essent, tunc demum se illi addicere cœperunt, vt Messiam agnoscerent qualis iam illis prædicatus fuerat. Magna verò Christi indulgentia, quòd pro discipulis habet in quibus tam pusilla est fides. Et sanè hæc doctrina generaliter ad nos omnes patet. nam quæ adulta nunc est fides, infantiam prius suam habuit: imò in nemine tam perfecta est quin ad vnum omnes credendo proficere necesse sit. Ita qui iam credebant, quatenus ad scopum maiores quotidie faciunt progressus, credere incipiunt. Ergo qui fidei primitias adepti sunt, semper ad profectum contendant. Fructus etiam miraculorum hîc ostenditur: nempe quòd ad confirmationem profectúmque fidei referri debent. Qui aliò detorquet, totum eorum vsum corrumpit & adulterat. Sicuti Papistas videmus non alium in finem iactare fictitia sua miracula nisi vt fidem obruant, & à Christo mentes auertant ad creaturas.

12 *Post hoc descendit in Capernaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & illic mansit non multos dies.*

13 *Erat autem in propinquo Pascha Iudæorum. itaque ascendit Iesus Hierosolymam.*

14 *Et inuenit in templo quosdam qui vendebant boues, & oues, & columbas: numularios item sedentes.*

15 *Et facto ex funiculis flagello, omnes è Templo eiecit cum ouibus, & bobus: & numulariorum effudit pecuniam, mensásque euertit.*

16 *Et ijs qui columbas vendebant dixit, Tollite ista hinc: ne faciatis domum Patris mei domum mercatus.*

17 *Porrò recordati sunt discipuli eius quòd scriptum sit, Zelus domus tuæ comedit me.* Psal. 69.b.10

12 *Descendit in Capernaum.)* Transit Euangelista ad nouam historiam. Quoniam autem propositum illi erat pauca memoratu digna, quæ alii tres omiserant, colligere, tempus designat quo hoc quod dicturus est gestum fuit. Narrant enim & reliqui quod hîc legimus Christum fecisse: sed diuersum tempus, simile, non idem esse factum demonstrat. Bis ergo Christus Templum fœda & profana negotiatione purgauit: semel, circa legationis suæ exordia. iterum verò quum è mundo migraturus esset ad Patrem. Cæterum vt summam teneamus, singula ordine breuiter excutienda sunt. Quòd boues ac pecudes ac columbæ venales in templo prostabant, quòd sedebant illic collybistæ, honesto prætextu non caruit. iactare enim poterant, negotiationem quæ illic fiebat, minimè profanam esse: sed potius spectare ad sacrum Dei cultum, vt in promptu quisque haberet quod offerre posset Domino. Et certè piis hominibus valde commodum erat inuenire sub manu quasuis oblationes, & hoc modo leuari huc & illuc cursitandi molestia. Mirum ergo est cur tantopere id Christo displicuerit. Sed duæ rationes notandæ sunt. nam quia ad quæstum & auaritiam suam hoc mercatu abutebantur Sacerdotes, tale Dei ludibrium ferendum non fuit: deinde quicquid excusationis obtendant homines, simul tamen ac paululum declinant à Dei mandato, reprehensione digni sunt, ac correctione opus habent. Atque hac præcipuè de causa Christus Templi purgationem aggressus est: quemadmodum clarè pronuntiat Templum Dei non esse locum mercatus. Quæri tamen potest cur non potius auspicatus sit à doctrina. videtur enim hæc tumultuosa & præpostera esse ratio, manum admouere corrigendis vitiis priusquam adhibitum fuit doctrinæ remedium. Atqui aliud spectauit Christus. nam quia iam tempus aduenerat quo iniunctum sibi à Patre munus publicè obiret, Templi possessionem quodammodo adire voluit, ac Diuinæ suæ authoritatis documentum statuere. Atque vt omnes ad eius doctrinam attenti essent, torpentes ac sopitas mentes nouo & insolito facinore expergefieri oportuit. Iam Templum cælestis doctrinæ & pietatis sacrarium erat. Quum doctrinæ puritatem restituere vellet, operæpretium fuit vt se templi dominum comprobaret. Adde quòd sacrificia & alia pietatis exercitia ad spiritualem suum finem reuocare non aliter poterat quàm abusum tollendo. Ergo quod tunc ab eo gestum est, quoddam eius reformationis prçludiũ fuit ad quam peragendã à Patre missus fuerat. In summa, Iudæos excitari decuit hoc exemplo vt à Christo insolitum aliquid & minimè vulgare expectarent: simul cõmonefieri decuit de vitiato & peruerso cultu Dei, ne emendationem respuerent. *Et fratres eius.* Cur fratres se Christo comites adiunxerint incertum est: nisi fortè simul ituri erant Hierosolymam. Cæterùm fratrum nomine quoslibet cognatos Hebraica lingua designari notum est.

Christus templum bis repurgauit.

13 *Pascha Iudæorum. itaque ascendit.)* Ad verbum Græcè habetur, & venit: sed Euangelista copulam posuit loco rationalis particulæ. venisse enim tunc significat vt Pascha celebraret Hierosolymæ. Huius autem consilii duplex erat finis. nam quum nostra causa Legi subiectus esset Filius Dei, omnia Legis mandata exactè seruando, plenæ subiectionis & obedientiæ typum in sua persona exhibere voluit. Deinde quoniam in populi frequentia magis prodesse poterat, hac ferè occasione semper vsus est. Ergo quoties postea dicetur venisse Christum diebus festis Hierosolymam, hoc ideo ab ipso factum obseruent lectores, primùm vt à Deo instituta pietatis exercitia cum reliquis coleret: deinde vt in maiore populi confluxu publicaret suam doctrinam.

16 *Ne faciatis domum Patris mei.)* In secunda eiectione grauius ac seuerius loquutum commemorant alii Euangelistæ: quòd scilicet ex Templo Dei facerent speluncam latronum. Atque ita agendum est vbi mitior castigatio profectu caruit. Nunc simpliciter admonet ne Templum Dei in alienos vsus vertendo, profanent. Templum, Dei domus vocabatur, quòd illic Deus peculiariter inuo-

Cap. II. cari vellet, quòd virtutem illic suam exereret, quòd denique ad spirituales & sacros ritus illud destinasset. Ac se quidem Dei Filium pronuntiat Christus, vt sibi ius & authoritatem repurgandi Templi vendicet. Porrò quia facti sui rationem hîc reddit Christus, siquem inde fructum colligere libet, in hac præcipuè sententia insistere conuenit. Cur ergo ementes & vendentes eiicit ex Templo? Vt cultum Dei hominum vitio adulteratum suæ integritati restituat, atque hoc modo Templi sanctitatem instauret ac asserat. Scimus autem extructum fuisse Templum illud vt eorum vmbra esset quorum viua effigies extat in Christo. Itaque vt sacrum Deo maneret, nonnisi ad spirituales vsus applicandum erat. Hac de causa fas esse negat in emporium conuerti. Principium enim sumit ex Dei instituto: quod semper nobis tenendum est. Quibuscunque ergo præstigiis ludat Satan, quicquid à Dei mandato vel tantillum deflectit, sciamus peruersum esse. Speciosus ad fallendum erat ille fucus, iuuari & prouehi Dei cultum, quum ad manum fidelibus porrigebantur quæ offerrent: sed quia Deus in alios vsus Templum suum destinauerat, nihil moratur Christus quæ aduersus ordinem à Deo positum obiici poterant. Non eadem hodie Templorum nostrorum est ratio: sed quod de veteri templo dicitur, ritè & propriè in Ecclesiam competit: est enim cæleste in terra Dei sacrarium. Quare ante oculos semper versari nobis debet Dei maiestas, quæ in Ecclesia residet, ne vllis inquinamentis polluatur. Manebit autem tunc demum integra eius sanctitas, si nihil in ea admissum fuerit à Dei verbo alienum.

17 *Recordati sunt discipuli.*) Frustra hîc se nonnulli impediunt, quærentes quomodo Scripturæ recordati fuerint discipuli cuius adhuc erant expertes ac ignari. Neque enim intelligendum est tunc illis subiisse in memoriam hunc Scripturæ locum: sed postea quum Diuinitus edocti, apud se reputarent quidnam sibi vellet hoc Christi facinus, directore Spiritu hic Scripturæ locus illis occurrit. Et certè operum Dei non semper extemplò causa nobis appa et, sed postea temporis successu consilium nobis suū aperit. Atque hoc cohibendæ nostræ audaciæ aptissimum est frænum, ne Deo obstrepamus, siquando nostro iudicio minus probantur quæ facit. Simul monemur, quum Deus nos quasi suspensos tenet, patienter expectandum esse plenioris notitiæ tempus, & festinationem nimiam, quæ nobis ingenita est, cohibendam esse. Nam ideo plenam operum suorum manifestationem Deus differt vt nos in modestia contineat. Sensus ergo est, Discipulos tandem assequutos esse, Christum zelo domus Dei, quo flagrabat, impulsum fuisse vt profanationes illas è medio tolleret. Templi nomine proculdubio totum Dei cultū Dauid per synecdochen designat. Sic enim habet integer versus, Zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Vbi secundum membrum priori respondet, imò nihil aliud est quàm exegetica repetitio. Summa vtriusque membri est, Dauidem tam anxiè de asserenda Dei gloria fuisse solicitum, vt libenter caput suum probris omnibus quæ in Deum iaciebant reprobi supposuerit: tanto zelo æstuasse vt hic vnus affectus alios omnes deglutiret. Atque hoc quidem sensu ille præditum se fuisse testatur: sed non dubium est quin delinearit in sua persona quæ Messiæ propriè congruebant. Ideo dicit Euangelista hanc fuisse vnam ex notis quibus agnitus fuit Iesus à discipulis regni Dei vindex ac reparator. Obserua autem, Scripturæ ductum sequutos esse vt de Christo sentirent quod decebat. Et certè qualis sit Christus, vel quorsum pertineat quicquid gessit & passus est, nemo vnquam tenebit nisi duce & magistra Scriptura. Quare prout quisque nostrûm proficere in Christi cognitione cupiet, sedula & continua Scripturæ meditatione opus erit. Domus Dei non frustra meminit Dauid, vbi de illius gloria agitur. Nam Deus, quanuis sibi sufficiat ac se vno contentus esse possit, vult tamen in Ecclesia illustrari suā gloriam. In quo singulare amoris erga nos sui documentum præbet, quòd suam gloriam quasi indiuiduo nexu cum salute nostra coniungit. Restat nunc vt se ad Christi imitationem singuli comparent: quando in capitis exemplo generalis toti corpori doctrina proponitur: sicut docet Paulus Rom. 15, a. 3. Ne patiamur, quantum in nobis est sacrum Dei templū vllo modo inquinari. interea tamen cauendum nequis vocationis suæ fines transiliat. Zelum omnibus nobis cum Filio Dei communem esse oportet: at non omnibus protinus licet flagellum arripere, vt vitia manu corrigamus. neque enim eadem nobis potestas data est, nec idem iniunctum munus.

18 *Responderunt ergo* Iud*æi, ac dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis quòd ista facias?*

19 *Respondit* Ies*us, & dixit eis, Destruite Templum hoc, & in tribus diebus erigam illud.*

20 *Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis extructum est Templum hoc, & tu in tribus diebus eriges illud?*

21 *At ille dicebat de Templo corporis sui.*

22 *Quum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quòd hoc dixisset eis: & crediderunt Scripturæ, & sermoni quem dixerat* Ies*us.*

18 *Quod signum ostendis nobis.*) Quòd in tanto cœtu nemo Christo manum iniecit, nullus ex pecuariis & numulariis violenter eum repulit, hinc colligere licet Diuinitus fuisse omnes perculsos, vt attoniti stuperent. Quare nisi prorsus excæcati fuissent, hoc satis illustre erat miraculum, quòd vnus contra multos, inermis contra validos, ignotus contra tantos principes tantum ausus fuerat. Cur enim illi non obstabant, quum longè superiores essent, nisi quòd dissolutæ & quasi fractæ erant eorum manus? Causam tamen interrogandi aliquam habent, neque enim cuiusuis est, siquid vitiosum est aut displicet in templo Dei, statim mutare. Damnare quidem corruptelas omnibus liberum est: verùm si ad eas tollendas priuatus homo manum admouet, temeritatis arguetur. Quia mos vendendi in templo receptus erat, Christus rem nouam & inusitatam aggressus est: meritò postulant vt se à Deo

Deo missum probet. sumunt enim principium istud, In publica administratione non esse fas quicquam mutare sine certa vocatione ac mandato Dei. Sed in altero errabant, quod admittere nolebát Christi vocationem nisi edito miraculo. neque enim id in Prophetis & aliis Dei ministris fuit perpetuum vt signa ederent, neque Deus ad hanc necessitatem se adstrinxit. Ergo in signo flagitando perperam Deo legem imponunt. Quod Iudæos Euangelista interrogasse dicit, hoc nomine proculdubio multitudinem quæ illic adstabat, & quasi totum Ecclesiæ corpus intelligit. acsi diceret non vnius aut alterius hunc fuisse sermonem, sed populi.

19 *Destruite templum*, &c.) Est allegorica loquutio: ac data opera Christus ita obscurè loquutus est, quòd aperto responso indignos iudicabat. Quemadmodum alibi testatur se in parabolis loqui apud eos qui arcana cælestis regni capere nequeunt. Primum autem illis negat quod postulabant signũ vel quia profectu caruisset, vel quia sciebat non esse opportunum tempus. Aliquid interdum etiam importunis eorum precibus concessit. nunc ergo magnam causam obstitisse oportet cur recusauerit. Interea tamen non vulgari signo potestatem suam approbatum ac sancitum iri significat, ne excusationis prætextum inde capient. nulla enim Diuinæ in Christo virtutis maior approbatio desiderari poterat quàm ipsius resurrectio à morte. Sed figuratè id insinuat, quoniam clara promissione eos non dignatur. In summa, tractat incredulos vt merentur, & simul ab omni contemptu se eximit. Nondum quidem obstinatos esse constabat: sed Christus satis tenebat qualis esset eorum affectus. Quæri tamen potest, quum tam multa & varia miracula ediderit, cur vnum hic attingat. Respondeo, de aliis omnibus miraculis tacuisse, quia sola resurrectio ad os illis obstruendum sufficeret: deinde quia Dei virtutem eorum ludibriis prostituere nolebat. nam & ideo de resurrectionis suæ gloria allegoricè loquutus est. Tertiò, dico eum protulisse quod causæ quadrabat. nam his verbis demonstrat sibi ius omne in templum competere, quum in vero Dei Templo extruendo tantum possit. Tametsi verò nomen Templi ad rei circunstantiam accommodat, aptè tamen & congruenter corpus Christi templum vocatur. Tabernaculum dicitur corpus cuiusque nostrûm, quòd in eo habitat anima: Christi autem corpus, Diuinitatis eius domicilium fuit. Scimus enim Filium Dei sic naturam nostram induisse, vt in carne quam assumpsit æterna Dei maiestas, tanquam in sacrario, habitaret. Quòd autem hoc loco abutebatur Nestorius, vt probaret non vnum & eundem esse Christum Deum & hominem, facilè refelli potest. Sic enim colligebat, Filius Dei in carne tanquam in templo habitauit: ergo disiunctæ naturæ, vt minimè idem esset Deus & homo. Atqui hoc argumentum ad homines transferri posset: sequetur enim non vnum esse hominem, cuius anima in corpore habitat tanquam in tabernaculo. Proinde hæc loquendi forma ad tollendam personæ in Christo vnitatem insulsè torquetur. Porrò notandum est corpora etiam nostra vocari Dei templa, sed diuerso sensu, nempe quia per Spiritus sui vim & gratiam Deus in nobis habitat: in Christo autem plenitudo Diuinitatis corporaliter: ita vt verè sit Deus manifestatus in carne. *Erigam illud.* Hîc sibi Christus resurrectionis suæ gloriam vendicat, quum tamen Scriptura passim testetur opus esse Dei Patris. Sed hæc duo probè inter se conueniunt. Scriptura enim vt Dei potentiam nobis commendet, Patri hoc disertè adscribit, quòd excitauerit Filium à morte: hîc verò Christus peculiariter Diuinitatem suam prædicat. Ac Paulus vtrunque conciliat, ad Rom.8.c.11. nam Spiritum, quem facit resurrectionis autorem, promiscuè nunc Christi nunc Patris Spiritum nominat.

Matt. 13.b.13

1 Cor. 5.a.4

1. Cor. 6 d.19

20 *Quadraginta sex annis.*) Consentit cum hoc loco Danielis supputatio. Septem enim hebdomadas numerat, quæ annos quadraginta nouem efficiunt. sed antequam ad finem vltimæ ventum esset, absolutum templum fuit. Quòd in historia Esdræ longè breuius temporis spatium notatur, tametsi aliquam habet repugnantiæ speciem, minimè tamen cum Prophetæ verbis pugnat. Erecto enim sanctuario, antequam templi ædificium perfectum foret, sacrificia offerre cœperunt, postea diu intermissum fuit opus populi ignauia: quemadmodum ex querimoniis Aggæi claré patet. seuerè enim Iudæos accusat, quòd nimis sedulò intenti ad extruendas priuatas ædes, Dei templum mutilum relinquerent. Sed quorsum eius templi mentionem faciunt, quod ab Herode quadraginta antè annis vel circiter excisum fuerat? Nam quod tunc habebant templum, tametsi magnificentissimè & immani sumptu erat extructum, intra octo tamen annos Herodes præter hominum opinionem absoluerat, vt refert Iosephus libro Antiquit.15.cap.vltimo. Mihi probabile videtur, perinde habitam fuisse nouam templi structuram acsi vetus illud semper in statu suo durasset, quo plus venerationis inesset: atque ita ex vulgari & vsitato more fuisse loquutos, quòd templum à Patribus summa difficultate vix per annos quadraginta sex conditum fuerat. Porrò hæc responsio satis ostendit quo animo signum petierint. nam si parati fuissent Prophetæ Diuinitus misso reuerenter obsequi, non ita superbè repudiassent quòd de officii sui approbatione dixerat. Testimonium aliquod Diuinæ virtutis habere volunt: interea nihil admittunt quod non hominum modulo respondeat. Sic hodie Papistæ miracula flagitant, non quòd locum daturi sint Dei potentiæ: (nam illis fixum est, homines præferre Deo, nec vnguem vnum ab eo deflectere. quòd vsu & consuetudine receptum habent) sed ne absque ratione videantur Deo esse rebelles, colorem hunc prætexunt suæ peruicaciæ. Ita cæco impetu infidelium animi secum tumultuantur, vt Dei manum sibi ostendi cupiant, nec tamen Diuinam esse velint.

Dan.9.g.25

Agg.1.a 4

22 *Quum ergo surr. à mor. recordati*) Recordatio hæc superiori fuit similis, cuius nuper meminit Euangelista. Loquentem Christum non intelligebant discipuli: postea suo tempore fructum protulit quæ frustra in aerem euanuisse videbatur doctrina. Ergo quanuis multa in Domini factis & dictis ad tempus obscura sint, non ideo tamen desperandum est, nec spernendum quod non statim assequimur. Obseruandus est contextus, Quòd Scripturæ & Christi sermoni crediderint. significat enim Euangelista, Scripturam cum Christi sermone conferendo, fuisse adiutos vt in fide proficerent.

23 *Quum autem esset in Paschate Hierosolymis die festo, multi crediderunt in nomen eius, videntes signa quæ edebat.*

Cap. II. 24 *Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quòd ipse nosset omnes,*
25 *Nec opus haberet vt quisquam testaretur de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.*

23 *Multi crediderunt,*&c.) Apposite hanc narrationem proximæ connectit. Signum quale appetebant Iudæi Christus non dederat. Nunc quum pluribus miraculis nihil aliud profecerit apud eos nisi vt frigidam & vmbratilem fidem conciperent, satis comprobat hic euentus indignos fuisse quorum votis obtemperaret. Fuit quidem hic aliquis signorum fructus, quòd in Christum multi crediderunt, adeóque in nomen eius, vt se eius doctrinam sequi velle profiterentur. (*Nomen* enim authoritatis loco hîc positum est) poterat hæc qualiscunque fidei species, quæ adhuc erat euanida, in veram fidem demum emergere: poterat hæc vtilis esse præparatio ad celebrandum apud alios Christi nomen. est tamen illud verum quod diximus, procul abfuisse à recto affectu, vt in Diuinis operibus proficerent sicuti parerat. Cæterùm non fuit hæc fidei simulatio qua venditare se apud homines vellent: erant enim persuasi Christum esse magnum aliquem Prophetam. fortassis etiam tribuebant illi honorem Messiæ, cuius tunc magna passim erat expectatio. Sed quia proprium Messiæ officium non tenebant, præpostera erat eorum fides, quæ in mundo ac rebus terrenis hærebat. deinde frigida erat & serio cordis affectu vacua persuasio. Assentiuntur enim Euangelio hypocritæ, non vt se in obsequium Christi addicant, nec vt syncera pietate Deum sequantur vocantem: sed quia agnitam veritatem prorsus reiicere non audent, ac præsertim vbi nulla est repugnandi causa. Nam sicuti non inferunt vltro nec gratis bellum Deo, ita vbi sentiũt eius doctrinam carni suæ prauisque cupiditatibus esse aduersam, statim exacerbantur, vel saltem à fide iam concepta resiliunt. Quos ergo Euangelista credidisse dicit, ego non intelligo fidem simulasse quæ nulla esset, sed coactos aliquo modo fuisse vt Christo nomen darent. non fuisse tamen veram & legitimam eorum fidem inde constat, quòd illos è suorum numero Christus excludit, cuius iudicio standum est. Adde quòd fides ista tantùm ex miraculis pendebat, nullam adhuc radicem egerat in Euangelio: ita nec fixa nec stabilis esse potuit. Adiuuantur quidem miraculis filii Dei vt ad fidem perueniant: sed illud nondum est verè credere, quum Dei virtutem mirantur, vt doctrinam simpliciter credant esse veram, non autem penitus se illi subiiciant. Proinde vbi generaliter de fide sermo habetur, sciamus aliquam esse fidem quæ mente duntaxat apprehenditur, & postea facilè euanescit: quia in corde infixa non est. atque ea est quam Iacobus vocat mortuam. sed vera fides Spiritu regenerationis semper constat. Obserua non eundem esse apud omnes operum Dei profectum: quosdam enim ad Deum vsque adducunt: alios percellunt cæco tantùm motu, vt Dei quidem potentiam animaduertant, sed tamen non desinant vagari in suis cogitationibus.

Iac. 2.c.17, & d. 26

24 *Iesus non credebat.*) Quod exponunt quidam Christum ab illis sibi cauisse, quia probos non esse ac fidos nouerat, mihi non videntur satis exprimere Euangelistæ mentẽ. Longè etiam minus conuenit quod adducit Augustinus de catechumenis. Potius hoc vult Euãgelista, meo iudicio, nõ habitos fuisse à Christo pro germanis discipulis, sed tanquam leues ac friuolos fuisse contemptos. Locus diligẽter notandus, non omnes qui se profitentur Christi esse, coram ipso tales censeri. Sed adiungi simul debet quæ mox sequitur ratio, *Quia omnes nouerat.* Nihil hypocrisi periculosius est, cum alias ob causas, tum quòd vitium est plusquam vulgare. Nemo ferè est qui sibi non placeat: dum autem inanibus blanditiis nos fallimus, Deum putamus nobiscum cæcutire. Hîc autem monemur quantum eius iudicium à nostro distet. Nam quæ inuolucris tecta nos fugiunt, ipse perspicit: quæ fucato splendore perstringunt nobis oculos, ipse ex occulto fonte, id est intimo cordis affectu, æstimat. Hoc est quod dicit Salomon, Deum sua trutina ponderare corda hominum, quum illi sibi in viis suis blandiuntur. Meminerimus ergo eos demum veros esse Christi discipulos qui illi probati sunt, quia solus est idoneus huius rei arbiter ac iudex. Nunc quæritur, quum dicit Euangelista Christum *nouisse omnes*, eósne solos designet de quibus nuper loquutus est, an pertineat hoc ad vniuersum hominum genus. Extendunt hoc multi ad communem hominum naturam, ac putant hîc damnari totum mundum impiæ ac perfidæ simulationis. Et certè vera est sententia, nihil posse inueniri in hominibus cur illos Christus dignetur suorum numero. Sed ego contextui non video quadrare. restringo igitur ad eos quorum prius facta fuit mentio. Verùm quia dubitari poterat vnde hæc Christo notitia, hanc quæstionem anticipans Euangelista, respondet perspectum fuisse Christo quicquid in hominibus nos latet, vt posset iure suo inter homines discernere. Christus ergo, qui cordium est cognitor, monitore opus non habuit vt sciret quales essent isti. Eo autem ingenio præditos, & eo animi affectu esse nouerat, vt meritò à se alienos duceret. Quòd quidam rogant ánnon exemplo Christi suspectos etiam habere possimus qui suæ probitatis specimen nobis non dederunt, nihil ad præsentem locum facit. nostra enim ratio longè diuersa est: quia Christus ipsas arborum radices notas habebat: nos verò nonnisi ex fructibus qui palàm apparent, cognoscimus qualis sit vnaquæque arbor. Porrò quum charitas (teste Paulo) suspicax non sit, de hominibus ignotis sinistrè absque causa suspicari fas non est. Cæterùm ne ab hypocritis semper fallamur, & ne improbis eorum fallaciis nimiũ exposita sit Ecclesia, proprium Christi est, nos Spiritu discretionis instruere.

Prou. 12.a.1

1.Cor. 13.c.4

CAP. III.

E*Rat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps inter* Iu*dæos.*
2 *Hic venit ad* Ie*sum nocte, ac dixit illi, Rabbi, scimus quòd à Deo veneris magister. nemo enim hæc signa potest facere quæ facis, nisi sit Deus cum illo.*
3 *Respon-*

3 *Respondit Iesus & dixit illi, Amen amen dico tibi, nisi quis iterum natus sit, non potest videre regnum Dei.*

4 *Dicit illi Nicodemus, Quomodo potest homo nasci, quum sit senex? nunquid potest rursus in vterum matris suæ ingredi, & nasci?*

5 *Respondit Iesus, Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest ingredi in regnum Dei.*

6 *Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex Spiritu, spiritus est.*

1 *Erat autem homo ex.*) Nunc in persona Nicodemi spectandum nobis Euangelista proponit quàm fluxa & caduca fuerit eorum fides, qui miraculis commoti Christo repentè nomen dederant. Hic enim quum ordine Pharisæus esset, & principem locum teneret in sua gente, longè supra alios excellere debuit. nam in vulgo vt plurimum regnat leuitas. Hunc autem qui doctrina & vsu pollebat, grauem quoque & cordatum hominem esse quis non putasset? Atqui ex responso Christi constat, nihil minus quàm ad discenda pietatis rudimenta paratum venisse. Si primarius inter viros minus est quàm puer, quid de promiscuo grege sentiendum? Quanquam autem consilium Euangelistæ fuerit nobis velut in speculo monstrare quàm pauci Hierosolymis ad recipiendum Euangelium rite dispositi essent, aliis tamen nominibus hæc nobis historia apprimè vtilis est: ac præsertim quòd in ea docemur de corrupta humani generis natura, quis rectus sit in scholam Christi ingressus, quibus initiis formari nos ad profectum cælestis doctrinæ oporteat. Concionis enim quam habet Christus hæc summa est, vt verissimus eius discipuli, nos oportere fieri nouos homines. Verùm antequam longius progredimur, ex circũstantiis quas Euangelista hîc recitat, expendere conuenit quæ impedimenta Nicodemum tenuerint ne se totum Christo daret. *Ex Pharisæis.* Hoc quidem honorificum Nicodemo fuit apud suos: sed Euangelista illi titulum hunc non tribuit honoris causa: sed potius obstaculum fuisse notat quo minus liberè & soluto animo ad Christum veniret. Vnde monemur, qui in mundo excellunt, vt plurimum implicitos teneri pessimis laqueis: imò sic videmus multos teneri constrictos vt ne leuissimo quidem voto in cælum tota vita aspirent. Vnde dicti sint Pharisæi alibi docuimus: nam quasi medullam Scripturæ & arcanum sensum tenerent, solos Legis interpretes se esse iactabant, atque hac ratione vocabant se Pherusim. Essenis tametsi austerior vita conciliabat sanctitatis famam, quia tamen eremitis similes à communi vita & hominum consuetudine dissidebant, ideo Pharisæorum secta in maiori pretio erat. Porrò Euangelista non tantùm commemorat Nicodemum ordine fuisse Pharisæum, sed vnum ex gentis suæ primoribus.

2 *Venit ad Iesum nocte.*) Quòd noctu venit, inde nimis timidum fuisse colligimus. suo enim splendore oculos quasi perstrictos habebat. Obstabat etiam fortè pudor: quia ambitiosi homines de sua fama actum esse putant si ad discentium ordinem ex magistrali fastigio semel descenderint. Nec dubium est quin stulta scientiæ opinione inflatus fuerit: denique quum se magni faceret, sibi decedere quicquam nolebat. Et tamen aliquot pietatis semen in eo se profert, quòd Dei Prophetam apparuisse audiens, doctrinam cælitus allatam non contemnit nec negligit, sed aliquo eius desiderio tenetur. quod studium nonnisi ex Dei timore & reuerentia natum erat. Multos titillat friuola curiositas vt de rebus nouis auidè inquirant: sed non dubium est quin Nicodemum religio & conscientiæ sensus impulerit vt Christi doctrinam familiarius nosse cuperet. Ac quãquam semen illud diu quasi emortuum latuit, mortuo tamen Christo fructum produxit qualem nemo vnquam sperasset. *Rabbi, scimus.* Tantundem valent hæc verba acsi dixisset, Magister, scimus quòd veneris magister. Sed quum tunc literati homines vulgò Magistri dicerentur, Nicodemus priore loco Christum ex more salutans, vsitatum nomen illi tribuit: postea autem *à Deo* missum esse affirmat, qui magisterio fungatur. Atque ab hoc principio pendet omnis doctorum authoritas in Ecclesia. Nam quum ex solo Dei verbo sapere nos oporteat, non alii certè audiendi sunt nisi quorum ore Deus loquitur. Et notandum est, quum apud Iudæos religio valde corrupta & propè dissipata esset, hoc tamen axioma semper fuisse retentum, Non esse legitimum doctorem nisi qui à Deo profectus erat. Cæterùm quia nulli superbius ac securius gloriantur Dei titulo quàm pseudoprophetæ, discretione hîc opus est qua spiritus probentur. Ideo subiicit Nicodemus, constare Christum esse Diuinitus missum, quia Deus suam in eo virtutem potentius exerat quàm vt negari possit Deum illi adesse. Sumit autem pro confesso, Deum non solere nisi per suos ministros operari, vt ita quod illis iniunxit munus obsignet. Neque id temere, quum miracula Dominus semper doctrinæ suæ sigilla esse voluerit. Rectè etiam Deum facit vnicum miraculorum authorem, quum dicit neminem posse hæc signa facere nisi Deus sit cum illo. perinde enim est acsi assereret non humanitus fieri, sed Dei virtutem hîc regnare, & palàm eminere. In summa, quum duplex sit miraculorum fructus, vt præparent ad fidem, deinde vt eam ex verbo conceptam melius confirment: in priore parte Nicodemus rectè profecerat, quia verum Dei Prophetam ex miraculis Christum agnoscit. Videtur tamen hoc parum esse firmum: nam quum semel Prophetæ fallaciis suis imperitos non secus deludant quàm si veris signis Dei ministros se probarent, quale discrimen erit veritatis & mendacii, si ex miraculis pendeat fides? Imò disertè Moses pronuntiat hoc modo nos tentari an Deum amemus. Nota quoque est Christi & Pauli admonitio, vt sibi à signis mendacibus caueant fideles, quibus Antichristus multorum perstringet oculos. Respondeo, fieri quidem iusto Dei permissu vt fallantur Satanæ præstigiis qui digni sunt: verùm id non obstare dico quin electis appareat Dei virtus in miraculis, quæ illis sit veræ sanæque doctrinæ non spernenda approbatio. Sic Paulus gloriatur Apostolatum suum signis & virtutibus sancitum fuisse. Ergo vtcunque in tenebris se pro Dei simia iactet Satan, vbi tamen aperti sunt oculi, & lux spiritualis prudentiæ affulget, miracula Dei præsentiam qualem hîc prædicat Nicodemus, satis solidè testantur.

Deut. 13. a. 3
Matt. 24. b. 24
2. Thess. 2. c. 9
2. Cor. 12. d. 12

Cap.III. 3 *Amen amen dico tibi.*) Quod bis vocem *Amen* repetit Christus, id facit excitandæ attentionis causa. nam de re omnium maximè seria & graui verba facturus, necesse habuit Nicodemum magis attentum reddere, qui alioqui totum hunc sermonem neglectim aut leuiter præterisset. huc ergo spectat duplex asseueratio. Cæterum quanquam longè petitus & propè intempestiuus videtur hic sermo, aptissimè tamen inde exorsus est Christus. Nam sicuti frustra in agro inculto semen spargitur, ita etiam temere proiicitur Euangelii doctrina, nisi prius subactus fuerit auditor, & rite ad obedientiam ac docilitatem compositus. Videbat Christus multis spinis refertum Nicodemi animum, multis vitiosis herbis præfocatum, vt vix spirituali doctrinæ vllus esset locus. Hæc igitur exhortatio, arationis instar fuit ad eum purgandum, nequid doctrinæ profectum impediret. Quare meminerimus ita semel vni hoc fuisse dictum vt eadem quotidie voce nos omnes Filius Dei compellet. Quis enim nostrûm prauis affectibus vacuum se dicet, vt tali purgatione opus non habeat? Ergo si probè & vtiliter in Christi schola proficere libet, hinc exordium facere discamus. *Nisi quis iterum natus.* Acsi diceret, Quandiu non habes quod præcipuum est in regno Dei, non multi hoc facio quod me agnoscis magistrum: hic enim primus in regnum Dei ingressus est vt sis nouus homo. Quoniam autem insignis est hæc sententia, singulas partes propius excutere conuenit. *Videre regnum Dei* idem valet ac Ingredi in regnum Dei: sicuti mox patebit ex contextu. Sed falluntur qui regnum Dei pro cælo accipiunt: quum potius spiritualem vitam significet, quæ fide in hoc mundo inchoatur, magisque in dies adolescit, secundum assiduos fidei progressus. Ita sensus est, neminem verè aggregari in Ecclesiam posse, vt censeatur inter Dei filios, quin prius renouatus sit. Itaque breuiter hîc ostenditur quale sit Christianismi initium. Atque hac loquutione simul docemur, exules nos ac prorsus alienos à regno Dei nasci, ac perpetuum nobis cum ipso dissidium esse, donec alios secunda genitura nos faciat. Generalis enim est sententia, quæ complectitur totum humanum genus. Si vni hoc dixisset Christus, vel paucis, non posse eos peruenire in cælum nisi prius renati essent, possemus coniicere certas personas duntaxat notari: sed de omnibus sine exceptione loquitur. Est enim indefinita oratio, quæ tantundem valet ac vniuersalis, Quicunque non fuerit renatus, &c. Porrò verbo Renascendi non partis vnius correctionem, sed renouationem totius naturæ designat. vnde sequitur nihil esse in nobis nisi vitiosum. Nam si in toto & singulis partibus necessaria est reformatio, corruptionem vbique diffusam esse oportet. Qua de re paulo pòst fusius dicendum erit. Erasmus, Cyrilli opinionem sequutus, aduerbium ἄνωθεν malè transtulit E supernis. Ambigua est, fateor illius significatio apud Græcos: sed Christum Hebraicè cum Nicodemo loquutum esse scimus. Porrò illic amphibologiæ locus non fuisset, qua deceptus Nicodemus, in secunda carnis natiuitate pueriliter hæsitat. Nihil ergo aliud concepit ex Christi sermone, quàm hominem rursum nasci oportere, antequã in regno Dei censeatur.

Renascendi verbo quid significetur.

4 *Quomodo potest homo nasci.*) Tametsi loquendi forma, qua vsus est Christus, in Lege & Prophetis expressa non erat, quum tamen passim in Scriptura renouationis mentio occurrat, sitque vnum ex primis fidei rudimentis, constat quàm infœliciter Scribæ tunc in Scripturæ lectione versati sint. Non fuit certè vnius hominis vitium, nescire quid sibi vellet regenerationis gratia: sed quum in friuolis argutiis se occuparent ferè omnes, quod in pietatis doctrina præcipuum est negligebatur. Quale hodie exemplum Papatus in suis theologis nobis præbet. nam quum tota vita se in reconditis speculationibus fatigent, quicquid propriè ad cultum Dei, ad salutis nostræ fiduciam, ad pietatis exercitia spectat nihilo illis notius est quam sutori vel bubulco astrorum cursus: imò sibi in exoticis mysteriis placentes, genuinam Scripturæ doctrinam, quasi magistrali gradu indignam, ex professo cõtemnunt. Non est ergo quòd miremur Nicodemum hîc velut ad festucam impingere. est enim hæc iusta Dei vltio, vt qui sibi præstantissimi ac summi videntur doctores, quibus sordet ac vilis est communis doctrinæ simplicitas, in minutis articulis obstupescant.

5 *Nisi quis natus fuerit ex aqua.*) Locus hîc variè expositus fuit. quidam enim putarunt duas regenerationis partes distinctè exprimi, & sub Aquæ nomine veteris hominis abnegationem notari: per Spiritum verò intellexerunt nouam vitam. Alii tacitam antithesin subesse putant, quasi Aquam & Spiritum (pura scilicet ac liquida elementa) Christus terrestri & crassæ hominum naturæ opponat. Ita allegoricè hoc accipiunt dictum, quasi iuberet Christus nos grauem & onerosam carnis massam exuere, & fieri aquæ & aeris similes, vt sursum tendamus, vel saltem non ita degrauemur in terram. Sed vtraque opinio mihi aliena videtur à Christi mente. Chrysostomus (cui maior pars subscribit) Aquæ nomen ad Baptismum refert. ita sensus esset nos per Baptismum ingredi in regnum Dei, quia illic nos Spiritus Dei regenerat. Hinc factum est vt præcisa Baptismi necessitas statueretur ad spem vitæ æternæ. Atqui etiam si demus Christum hîc loqui de Baptismo, non tamen sic vrgenda sunt verba vt salutem in externo signo includat: sed ideo potius Aquam Spiritui adiungit, quia sub illo visibili symbolo, quam Deus Spiritu suo vitæ nouitatem solus in nobis efficit, testatur atque obsignat. Verum quidem est, Baptismi neglectu arceri nos à salute: atque hoc sensu necessariũ esse fateor. sed salutis fiducia præposterè sub signo includitur. Quantum verò ad hunc locum attinet, nullo modo adducor vt Christum de Baptismo verba facere credam. hoc enim fuisset intempestiuum. Tenendum enim semper memoria est consilium Christi quod antè exposuimus: nempe quòd Nicodemum hortari voluit ad vitæ nouitatem, quia Euangelii capax non erat donec alius homo esse inciperet. Est igitur vna & simplex sententia, nos de integro nasci oportere, vt filii Dei simus atque huius secũdæ genituræ Spiritum sanctum esse authorem. Nam quum Nicodemus Pythagoricam palingenesiam somniaret, Christus vt hunc illi errorem eximeret, interpretationis vice addidit non fieri naturaliter vt secundò nascantur homines, nec opus esse vt alterum corpus induant: sed nasci, quum mente & animo renouantur per Spiritus gratiam. Ideo Spiritum & Aquam pro eodem posuit: neque hoc durum aut coactum videri debet. frequens ac tritus loquendi mos est in Scriptura, quum de Spiritu fit mentio, ad exprimendam eius vim, Aquæ vel Ignis nomen adiungi. Iam aliquoties habuimus: Christũ esse qui baptizat Spiritu sancto & igni: vbi ignis

nihil

nihil à Spiritu diuersum sonat, sed tantùm qualis eius in nobis sit efficacia ostēdit. Quòd autem hic præponit nomen Aquæ, non multum ad rem interest: imò hæc loquutio melius fluit quàm altera: quia scilicet metaphoram sequitur nuda & aperta sententia acsi diceret Christus, neminem esse Dei filium donec per Aquā renouatus fuerit: hanc verò Aquam, esse Spiritum qui nos repurgat, & qui virtute sua in nos diffusa, vigorem inspirat cælestis vitæ, quum natura prorsus aridi simus. Et merito Christus, vt Nicodemo suam inscitiam exprobret, formam loquendi Scripturæ vsitatam adducit. debuit enim agnoscere tandem Nicodemus, quòd à Christo dictum erat, ex communi Prophetarum doctrina esse sumptum. Ergo Aqua nihil aliud est quàm interior Spiritus sancti purgatio & vegetatio. Adde quòd non est insolens copulam exegeticè sumi, quum scilicet posterius membrum explicatio est prioris. Ac mihi etiam contextus suffragatur. nam quum mox rationem Christus subiicit cur nos renasci oporteat, præterita aquæ mentione, solo Spiritu quā exigit vitæ nouitatem constare docet. vnde sequitur aquam non esse à Spiritu separandam. *Ezech. 36* *Psalm. 51* *Purificationes Legis.*

6 *Quod natum est ex carne.)* Probat à contrariis clausum nobis omnibus esse regnum Dei, nisi per palingenesiam ingressus nobis patefiat. Sumit enim illud pro confesso, Non posse nos ingredi in regnum Dei, nisi spirituales simus. Atqui ex vtero nihil afferimus nisi carnalem naturam. Sequitur ergo nos omnes naturaliter exulare à regno Dei, & cælesti vita priuatos manere sub mortis seruitute. Porrò quum Christus hic ratiocinetur renasci oportere homines, quia tantùm caro sunt: totum proculdubio hominem sub carne comprehendit. *Caro* itaque non corpus hoc loco significat, sed animam simul, adeóque singulas eius partes. Nam insulsè Papistæ theologastri ad partem quam vocant sensualem restringunt: quia hoc modo ineptum esset Christi argumentum, Secunda natiuitate opus esse, quia pars nostri vitiosa sit. Quòd si Caro Spiritui opponitur, tanquam corruptum integro, peruersum recto, pollutum sancto, inquinatum syncero: inde colligere promptum est totam hominis naturam vno verbo damnari. Mentem ergo nostram & rationem Christus vitiosam esse pronuntiat, quia carnalis est: omnes cordis affectus prauos esse & reprobos, quia ipsi quoque sunt carnales. Verùm hic obiici potest quæstio, Quū anima non gignatur ex humana sobole, præcipua nostri parte nos ex carne non nasci. Hinc factum est vt putarent multi non modò secundum corpus nos à parentibus ducere originem, sed animas simul ex traduce propagari. Absurdum enim videbatur, peccatum originale, quod propriam in anima sedem habet, ab vno homine diffusum esse in omnes posteros, nisi animæ omnes ex illius anima, tāquā ex fonte, manassent. Et certè hoc primo aspectu videntur innuere Christi verba, nos ideo esse carnē quia ex carne nascimur. Respondeo, quantum ad verba Christi spectat, nòn alium esse sensum, quàm nos omnes carnales esse vt nascimur: & quatenus in hunc mundū prodimus homines mortales, naturam nostram nihil nisi carnem sapere. Simpliciter enim hic inter naturam & supernaturale donum distinguit. Nam quòd in persona vnius Adæ totum genus humanum corruptum fuit, non tam ex genitura prouenit quàm ex Dei ordinatione: qui sicut in vno homine nos omnes ornauerat, ita spoliauit suis donis. Quare non tam vnusquisque nostrùm à parentibus suis vitium & corruptionem contrahit, quàm omnes pariter in vno Adam corrupti sumus. quia statim post eius defectionem Deus quod naturæ humanæ dederat abstulit. Suboritur etiam alia quæstio: certum enim est in hac degenere vitiatáque natura manere tamen aliquid donorum Dei residuum: vnde sequitur non omni ex parte nos esse peruersos. Solutio facilis est, Dona quæ nobis reliqua fecit Dominus post lapsum si per se æstimentur, laude quidem esse digna: sed quum per omnes partes grassetur mali contagio, nihil in nobis syncerum reperietur & omni inquinamento vacuum. Quòd aliqua Dei notitia nobis adnascitur, quòd in conscientia insculptum est aliquod boni & mali discrimen, quòd ingenio pollemus ad tuendam præsentem vitam, quòd denique tot modis antecellimus brutas pecudes, id per se, vt à Deo proficiscitur, præclarum est: sed in nobis perinde inquinata sunt hæc omnia, atque vinum vasis sui fœtore prorsus infectum ac imbutum, boni saporis gratiam perdit, imò gustu & amarum & noxium est. Notitia enim Dei, qualis nunc hominibus restat, nihil aliud est quàm horrenda idololatriæ & superstitionum omnium scaturigo: iudicium in rerum delectu & discrimine partim cæcum ac præposterum, partim mutilum & confusum: quicquid industriæ habemus, in vanitatem & nugas defluit: voluntas autem ipsa furioso impetu præcox, tota ad malum rapitur. Itaque in tota natura nulla rectitudinis gutta superest. Vnde constat secunda genitura nos ad regnum Dei formandos esse: idque volunt Christi verba, Quia homo ex vtero matris carnalis tantùm nascitur, Spiritu refingendum esse, vt spiritualis esse incipiat. Et Spiritus nomen bifariam hic capitur: nempe pro gratia, & effectu gratiæ. Priore enim loco Christus Spiritum Dei vnicum puræ & rectæ naturæ authorem esse docet: postea nos spirituales esse significat, ex quo sumus eius virtute renouati. *Caro quid.*

7 *Ne mireris quòd dixi tibi, Oportet vos nasci deintegro.*
8 *Spiritus quò vult spirat, & vocem eius audis: sed nescis vnde veniat, nec quò vadat. sic est omnis qui genitus est ex Spiritu.*
9 *Respondit Nicodemus, & dixit illi, Quomodo possunt hæc fieri?*
10 *Respondit Iesus & dixit ei, Tu es magister Israelis, & hæc ignoras?*
11 *Amen amen dico tibi, quod nouimus, loquimur: & quod vidimus, testamur:*
& testimonium nostrum non recipitis.
12 *Si terrestria dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixero vobis cælestia, credetis?*

Cap.III. 7 *Ne mireris.*) Variè hunc locum torquent interpretes. Quidam Nicodemi & similium crassitiem perstringi putant: acsi diceret Christus non esse mirum si cæleste illud regenerationis mysterium non capiant, quando ne in ordine quidem naturæ, eorum quæ sub sensus cadunt, rationem assequuntur. Alii argutum quidem, sed nimis coactum sensum excudunt. Sicuti liber est venti flatus, ita Spiritus genitura nos in libertatem restitui, vt soluti à peccati iugo, sponte ad Deum curramus. Alienum etiam prorsus est à Christi mente quod affert Augustinus, Spiritum Dei suo arbitrio esse efficacem. Melius Chrysostomus & Cyrillus, qui similitudinem à vento sumptam esse dicunt, atque ita accommodant ad præsentem locum, Quum vis eius sentiatur, originem tamen & causam latere. Ego, vt ab eorum sententia non longè discedo, ita Christi sensum & clarius & certius exponere conabor. Retineo principium illud quod similitudinem mutuetur Christus ab ordine naturæ. Incredibile ducebat Nicodemus quod de regeneratione & noua vita audierat: quia regenerationis huius modus altior erat eius captu. Christus, vt eiusmodi scrupulum illi eximat, in vita etiam corporali mirificam Dei virtutem extare docet, cuius ratio occulta est. Hauriunt enim omnes, ex aere vitalem spiritum: ipsa aeris agitatio sensu percipitur: vnde tamen proueniat & quo abeat nescimus. Si in hac caduca & euanida vita tam potenter agit Deus vt mirari cogamur eius virtutem: quàm absurdum est, in cælesti ac supernaturali vita arcanum eius opus mentis nostræ apprehensione velle metiri, vt non plus credamus quàm apparet? Sic Paulus, quum aduersus eos inuehitur qui resurrectionis doctrinam ideo abiiciunt quod impossibile videtur, corpus, quod nunc putredini obnoxium est, vbi in puluerem & nihilum redactum fuerit, beata immortalitate indui: socordiam illis exprobrat, quòd in grano tritici non considerent similem potentiam. neque enim germinat semen, donec putrefactum fuerit. Hæc illa est admirabilis sapientia de qua exclamat Dauid. Nimis ergo stupidi sunt, qui communi naturæ ordine admoniti, non altius assurgunt, vt Dei manum in spirituali Christi regno longè potentiorem agnoscant. Cæterum quòd mirari vetat Christus, non ita accipere conuenit quasi sordere nobis velit tam præclarum Dei opus, & quod præcipua admiratione dignum est: sed admiratione nos teneri non vult quæ fidem nostram impediat. Multi enim respuunt, quasi fabulosum, quod nimis arduum ac difficile putant. In summa, ne dubitemus Spiritu Dei nos refingi, ac fieri nouos homines, quamuis agendi modus nos lateat.

1. Cor. 15 c. 36

Psal. 104. c. 24

8 *Spiritus quo vult spirat.*) Non quòd propriè voluntas sit in flatu, sed quia libera sit agitatio, & vaga & varia. nunc enim aer in hanc, nunc in illam partem fertur. Hoc autem ad rem facit: quia si instar aquæ continuo motu flueret, minus esset in eo miraculi. *Sic est omnis.* Significat Christus non minus perspici in hominis renouatione Spiritus Dei motum & actionem, quàm aeris in hac terrestri & externa vita: sed modum esse reconditum. Nos ergo ingratos esse & malignos si incomprehensibilem Dei virtutem in cælesti vita non adoramus, cuius tam illustre specimen in hoc mundo nobis exhibet: si minus in restituenda animæ salute illi tribuimus quàm in tuendo corporis statu nobis demonstrat. Applicatio paulo erit clarior si sententiam ita resoluas, Talis est vis & effectus Spiritus sancti in homine regenito.

9 *Quomodo possunt hæc fieri?*) Videmus quid maximè obstet Nicodemo: quicquid audit, portento simile existimat, quia modum non assequitur. Ita nullum nobis peius obstaculum est quàm propria arrogantia, quod scilicet sapere semper volumus plusquam oportet: ac proinde diabolico fastu reiicimus quicquid rationi nostræ non est expositum. Quasi verò immensam Dei potentiam ad tam angustum modulum restringi æquum sit. Licet quidem de modo & ratione operum Dei aliquatenus inquirere, modò sobriè & reuerenter: sed Nicodemus hac obiectione, quasi fabulam repudiat quod fieri posse non credit. Qua de re plenius tractabimus capite 6.

10 *Tu es magister Israelis.*) Quia frustra apud hominem superbum, tempus & operam, docendo, se consumere videt Christus, ad obiurgationem descendit. Et certè apud tales nullus vnquam doctrinæ profectus erit, donec prauæ confidentiæ flatu, quo turgent, exinaniti fuerint. Porrò hoc ad domandum fastum aptissimè illi obiicitur. nam in quo sibi maximè videtur acutus & prudens, eius inscitiã Christus exagitat. Hoc grauitatis & perspicaciæ esse ducebat rem impossibilem non admittere. quia stultè credulus est qui alterius dictis nondum bene comperta ratione annuit. Sed interea ridiculus est Nicodemus cum suo magistrali supercilio, quòd in primis elementis magis quàm pueriliter hæsitat. Talis certè dubitatio turpis ac pudenda est. qualis enim religio, qualis Dei notitia, qualis regula bene viuendi, qualis spes vitæ æternæ, nisi tenemus hominem Spiritu Dei renouari? Est ergo emphasis in voce *Hæc.* Quia enim hanc doctrinæ partem Scriptura identidem inculcat, ne postremis quidem tyronibus ignota esse debet. Nullo itaque modo ferendum est vt eius ignarus sit ac rudis qui doctorem se in Ecclesia profitetur.

11 *Quòd nouimus, loquimur.*) Quidam ad Christum & Iohannem Baptistam hoc referunt: alii numerum pluralem loco singularis positum esse dicunt. Ego vero non dubito quin se Christus omnibus Dei Prophetis coniungat, & communiter loquatur in omnium persona. Philosophi enim aliique ventosi doctores nugas sæpe quas commenti sunt ingerunt: hoc autem Christus sibi & omnibus Dei seruis tanquam proprium vendicat, quòd nonnisi certam doctrinam tradunt. neque enim mittit Deus qui de rebus ignotis vel dubiis garriant: sed eos in schola sua format, vt quæ ab ipso didicerint, aliis deinde tradant. Porrò sicuti Christus hoc elogio doctrinæ suæ certitudinem nobis commendat, ita suis omnibus ministris Legem modestiæ præscribit, ne propria somnia vel coniecturas obtrudant: ne in medium proferant humana figmenta, quibus nihil solidi subest: sed fidele ac purum Deo testimonium reddant. Videat ergo quisque quid sibi à Domino reuelatum sit: nequis fidei suæ metas transiliat: nequis denique sibi loqui permittat nisi quod à Domino audierit. Notandum etiam est quòd Christus doctrinam suam iureiurando hîc confirmat, vt plena illi apud nos constet authoritas.

Testimo-

Testimonium nostrum non recipitis. Hoc ideo additur nequid decedat Euangelio ob hominum ingratitudinem. Quia enim apud paucos fidem inuenit Dei veritas, passim verò repudiatur à mundo, à contemptu asserenda est: ne ideo minori in pretio sit eius maiestas quod illam totus ferè mundus superbè despicit & sua impietate obscurat. Quanquam autem simplex & vnus est verborum sensus, duplex tamen ex hoc loco doctrina colligenda est. prior, ne labascat apud nos Euangelii fides, si paucos in terra discipulos habeat. acsi diceret Christus, Vtcunque non recipiatis doctrinam meam, manet nihilominus certa & stabilis: quia nunquam efficiet hominum incredulitas quin Deus perpetuo verax maneat. Altera, quòd non impunè effugient qui hodie abrogant fidem Euangelio, quando sacrosancta est Dei veritas. Hoc clypeo munitos esse nos oportet, vt aduersus hominum contumaciam in obedientia Euangelii pergamus. Tenendum quidem hoc principium est, vt in Deo fundata sit fides nostra. Sed vbi Deum habemus autorem, tanquam supra cælos euecti securè debemus totum mundum potius calcare, vel ex alto despicere, quàm vt nos quorundam infidelitas perturbet. Quod testimonium suum non recipi conqueritur Christus, inde colligimus, verbo Dei omnibus seculis hoc fuisse quasi fatale, vt apud paucos fidem obtineret. Nam ad maiorem numerum, & ferè ad totum populi corpus pertinet verbum *Non recipitis.* Quare non est quòd hodie nos exanimet fidelium paucitas.

12 *Si terrestria.)* Concludit Christus, Nicodemo & similibus esse imputandum si in Euangelii doctrina minus proficiant. Per se enim non stare ostendit quominus omnes rectè instituat, quando ad terram vsque descendit vt nos in cælum attollat. Hoc nimis tritum vitium est vt subtiliter & argutè doceri homines appetant. hinc tantopere bonæ parti arrident altæ & abstrusæ speculationes. Hinc etiã minoris Euangelium æstimant plerique quòd illic magniloquentiam non reperiunt quæ ipsorum aures impleat. itaque in studio vulgaris & humilis doctrinæ se occupare non dignantur. Atqui nimia est ista improbitas, quòd ideo minus honoris deferimus loquenti Deo quia se ille ad ruditatem nostram demittit. Ergo quod crassè & plebeio stylo nobiscum balbutit Dominus in Scriptura, hoc sciamus causa nostra fieri. Quisquis tali humilitate offendi se iactat, vel prætexit quominus Dei verbo se subiiciat, mentitur. qui enim Deum sibi propinquum amplecti non sustinet, multo minus supra nubes ad eum euolabit. *Terrestria* quidam exponunt rudimenta spiritualis doctrinæ. Nam abnegatio nostri quoddam est pietatis tyrocinium. Sed potius iis subscribo qui hoc ad docendi formam referunt. tametsi enim cælestis fuit tota Christi concio, adeò tamen familiariter loquutus est vt sermo ipse terrestris quodammodo possit videri. Præterea non debent verba hæc restringi ad vnicam concionem. hîc enim vsitata quam tenuit Christus docendi ratio (hoc est plebeia simplicitas) cum pompa & splendore confertur, cui ambitiosi homines nimis cupidè addicti sunt.

13 *Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit è cælo, Filius hominis qui est in cælo.*

14 *Et sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis:* Num.21.c.9.

15 *Vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.*

16 *Sic enim Deus dilexit mundum vt Filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

17 *Non enim misit Deus Filium suum in mundum vt condemnet mundum: sed vt seruetur mundus per eum.*

18 *Qui credit in eum, non condemnatur: qui verò non credit, iam condemnatus est quia non credidit in nomen vnigeniti Filij Dei.*

13 *Nemo ascendit in cælum.)* Iterum hortatur Nicodemum ne sibi ac suæ perspicaciæ confidat, neminem enim mortalium posse sua industria in cælum penetrare, nisi qui duce Filio Dei illuc tendet. Ascensus enim in cælum puram mysteriorum Dei notitiam & spiritualis intelligentiæ lucem significat. Idem enim hoc loco docet Christus quod Paulus, quum pronuntiat non capere hominem animalem 1. Cor.2.d.14 quæ Dei sunt. Itaque totum humani ingenii acumen à rebus Diuinis arcet, quia longè infra Deum subsidit. Sed notanda sunt verba, solum Christum, qui cælestis est, in cælum ascendere, aliis omnibus præclusum esse ingressum. Sed priore membro nos humiliat, quum totum mundũ à cælo prohibet. Iubet Paulus stultescere apud seipsos quicunque Deo sapere cupiunt: nihil minus libenter facimus. Ergo tenenda est sententia, euanescere ac deficere sensus omnes nostros quum ad Deum venitur. sed postquam cælum nobis clausit Christus, remedium in promptu offert, quum addit, Filio hominis datum esse quod omnibus aliis negatum est. Neque enim quòd ascendit in cælum, id sibi priuatim ac solus facit, sed vt nobis dux sit & director. Atque hac causa vocauit se Filium hominis, ne dubitemus communem nobis cum eo esse ingressum: qui ideo carnem nostram induit vt nos bonorum omnium consortes haberet. Quum ergo vnus sit Patris consiliarius, admittit nos in ea arcana quæ in abdito alioqui laterent. Videtur tamen hoc esse absurdum, quòd se dicit esse in cælo quo tempore in terra habitat. Si respondeas verum esse illud respectu Diuinitatis, loquendi modus aliud sonat: quòd scilicet homo ipse in cælo fuerit. Dici posset non fieri loci mentionem; sed conditione tantùm discerni Christum à reliquis, quia hæres sit regni Dei, à quo totum genus humanum exulat: sed quum in Christo propter vnitatem personæ satis frequens ac tritum sit, quod vnius naturæ proprium est, ad alteram transferri, non alia solutio quærenda est. Christus ergo qui in cælo est, carnem nostram induit, vt porrecta nobis fraterna manu, secum nos ad cælum euehat.

1.Cor.3.d.18

Cap III. 14 *Et sicut Moses.)* Clarius explicat quorsum dixerit se vnum esse cui apertum est cælum: nempe vt omnes illuc inducat, qui modò eum sequi ductorem volent. se enim palàm omnibus & apertè expositum fore testatur, vt suam ad omnes virtutem diffundat. *Exaltari* significat collocari in loco edito & excelso, vt omnium aspectui pateat. id factum est Euangelii prædicatione. Nam quod de cruce quidam exponunt, contextui non quadrat, & alienum est ab instituto. Simplex ergo verborum sensus est, quòd Euangelii promulgatione instar vexilli erigendus fuerit Christus, quò intenderent omnium oculi, sicut prædixerat Iesaias. Huius exaltationis typum statuit in serpente æneo, qui à Mose erectus fuit, cuius conspectus salutare remedium iis erat qui lethali serpentum morsu vulnerati erant. Nota est historia quæ habetur Num.21.c.9. Porrò in hunc finem hoc loco adducitur, vt se doceat Christus Euangelii doctrina constituendum esse ante omnium oculos, vt quicunque ipsum fide intuiti fuerint, salutem percipiant. Vnde colligendum est, Christum nobis in Euangelio clarè proponi, ne quis de obscuritate queratur, & patefactionem hanc omnibus esse communem, & suum esse fidei aspectum, quo tanquam præsentem cernat: quemadmodũ dicit Paulus, ipsum cum cruce sua graphicè depingi, quum verè prædicatur. Non est autem similitudo impropria vel longè petita, Sicut externa tantum erat serpentis species, intus nihil tabificum aut venenosum: ita formam carnis peccatricis induit Christus, à peccato tamẽ puram & vacuam, quo lethale in nobis peccati vulnus sanaret. Neque enim frustra Dominus olim, quũ à serpentibus vulnerati essent Iudæi, tale antidoti genus opposuit. Atque hoc ad confirmationem sermonis à Christo habiti valebat. nam quum instar obscuri & abiecti hominis contemni se videret, nihil aptius afferre potuit serpentis exaltatione, acsi diceret, non debere videri absurdum si præter hominum opinionem ex infimo euehatur, quia id in serpentis typo iam adumbratum sub Lege fuerit. Quæritur nunc an se Christus serpenti comparet, quia sit aliquid simile: an verò sacramentũ fuisse significet, quale fuit manna. Tametsi enim manna corporalis erat cibus, destinatus ad præsentem vsum, simul tamen mysterium spirituale fuisse testatur Paulus. Idem vt de serpente æneo sentiam tum hic locus me inducit, tum quòd in posterum seruatus fuit, donec populi superstitione in idolum conuersus esset. Si quis aliter iudicet, non contendo.

Iesa.11.a.2 · Gal.3.a.1 · 1.Cor.10.a.3

16 *Sic enim Deus.)* Primam salutis nostræ causam & quasi fontem aperit Christus: idque ne qua dubitatio hæreat. Neque enim tranquilla est animis nostris statio in qua quiescant, donec ad gratuitum Dei amorem ventum est. Ergo sicuti non alibi quàm in Christo tota salutis nostræ materia quærenda est, ita videndum vnde nobis Christus fluxerit, cur nobis oblatus sit seruator. Vtrunque hîc distinctè nobis traditur: quòd scilicet fides in Christum sit omnibus viuifica: & quòd ideo vitam attulerit Christus quia cælestis Pater genus humanum, quod amat, perire nolit. Atque hic ordo diligenter notandus est. vbi enim de salutis nostræ origine agitur, vt ingenita est naturæ nostræ impia ambitio, statim obrepunt diabolicæ imaginationes de propriis meritis. Deum ergo nobis ideo propitium esse fingimus quia dignos iudicauerit quos respiceret. Atqui Scriptura vbique meram & simplicem eius misericordiam extollit, quæ merita omnia aboleat. neque aliud sibi volunt Christi verba, quum in Dei amore causam statuit. Nam si altius conscendere libeat, Spiritus per os Pauli ianuam obserat, amorem hunc docens in proposito voluntatis eius fundatum esse. Et certè non obscurum est ita loquutum esse Christum, vt homines à respectu sui ad solam Dei misericordiam traduceret. Nec Deum, quia aliquid in nobis tanto beneficio dignum animaduerterit, ad nos liberandos inductum pronuntiat: sed liberationis gloriam in solidum assignat eius amori. idque ex contextu melius etiamnum patet: datum enim esse hominibus Filium subiicit, ne pereant. Vnde sequitur, donec perditos ope sua dignetur Christus, omnes esse æterno exitio destinatos. Hoc etiam Paulus ex temporis circunstantia demonstrat: quia scilicet dilecti fuimus quum adhuc inimici essemus per peccatum. Sanè vbi regnat peccatum, nihil inueniemus præter iram Dei, quæ mortem secum trahit. Sola igitur misericordia est quæ nos Deo reconciliat, vt simul restituat in vitam. Videtur tamen hic modus loquendi cum multis Scripturæ testimoniis pugnare, quæ primum Diuini erga nos amoris fundamentum in Christo ponunt, extra ipsum verò ostendunt Deo nos esse exosos. Sed memoria tenendum est quod iam prius admonui, arcanum amorem, quo nos apud se complexus est cælestis Pater, quia ex æterno eius proposito manat, omnibus aliis causis superiorem esse: gratiam verò quam nobis testatam esse vult, & qua in salutis fiduciam erigimur, à reconciliatione per Christum parta incipere. Nam quum necesse sit illi peccatum esse odio, quomodo nos ab ipso amari statuemus, donec expiata sint peccata, quorum respectu meritò nobis irascitur? Ita Christi sanguinem intercedere oportet ad placandum nobis Deum, priusquam vllus paternæ eius beneuolentiæ sensus ad nos perueniat. Cæterum vt priore loco audimus, Deum, quia nos diligebat, Filium suum in mortem pro nobis dedisse: ita mox subiicitur, Christum vnum esse in quem propriè respicere fides debet. Dedit Vnigenitum, vt quisquis in eum crediderit, non pereat. Hic (inquam) rectus est fidei intuitus, Christum sibi proponere, in quo Dei pectus in amorem effusum cernat: hæc firma & solida fultura, in mortem Christi, tanquam vnicum pignus, recumbere. *Vnigeniti* nomen ἐμφατικὸν est ad commendandam Diuini in nos amoris vehementiam. Quia enim non facilè sibi homines persuadent à Deo se diligi: vt omnem dubitationem eximeret, nominatim expressit, tantopere nos Deo fuisse charos, vt ne vnigenito quidem Filio pepercerit nostra causa. Quum ergo satis superque testatam nobis suam charitatem fecerit Deus, quisquis hoc testimonio non contentus adhuc vacillat, non leuem Christo iniuriam facit, quasi vnus aliquis ex vulgo temere in mortem proiectus fuerit. Quin potius ita reputandum est, quanti vnigenitum suum Filium Deus æstimat, tam pretiosam illi fuisse nostram salutem: cuius pretium Vnigeniti ipsius mortem esse voluit. Cæterùm hoc nomen iure Christus obtinet, quia vnicus est natura Filius: nobiscum verò hunc honorem adoptione tunc demum communicat quum inserimur in eius corpus. *Qui credit in eum, non pereat.* Insigne fidei elogium, quòd nos ab æterno interitu vindicat. Disertè enim exprimere voluit, quamuis ad mortem videamur nati, certam tamen offerri liberationem in Christi fide: ita mortem quæ alioqui nobis imminet, minimè timendam esse. Et vniuersalem notam apposuit,

Ephes.1.a.5 · Rom.5.b.10

appoſuit, tum vt promiſcuè omnes ad vitæ participationem inuitet, tum vt præcidat excuſationem incredulis. Eodem etiam pertinet nomen Mundi, quo prius vſus eſt. Tametſi enim in mundo nihil reperietur Dei fauore dignum, ſe tamen toti mundo propitium oſtendit, quum ſine exceptione omnes ad fidem Chriſti vocat, quæ nihil aliud eſt quàm ingreſſus in vitam. Cæterùm meminerimus ita communiter promitti omnibus vitam in Chriſto qui crediderint, vt tamen minimè communis omnium ſit fides. Patet enim omnibus Chriſtus, ac expoſitus eſt, ſolis tamẽ electis oculos Deus aperit, vt fide ipſum quærant. Porrò hinc conſtat admirabilis fidei effectus, quia per eam Chriſtum recipimus qualis nobis datus eſt à Patre: nempe qui nos æternæ mortis reatu ſolutos vitæ æternæ hæredes efficiat: quia mortis ſuæ ſacrificio peccata noſtra expiauit, nequid obſtet quominus nos pro filiis ſuis agnoſcat Deus. Quando igitur Chriſtum cum mortis ſuæ efficacia & reſurrectionis fructu amplectitur fides, non mirum eſt ſi per eam Chriſti quoque vita potimur. Nondum tamen ſatis liquet cur & quomodo vitam nobis conferat fides, an quia Spiritu nos ſuo regenerat Chriſtus, vt viuat in nobis ac vigeat Dei iuſtitia: an verò quia ſanguine eius purgati à peccatis, gratuita venia iuſti apud Deum cenſemur. Certum quidem eſt hæc duo ſemper coniuncta eſſe: ſed quia hîc de ſalutis certitudine agitur, tenenda præcipuè eſt hæc ratio, nos ideo viuere quia Deus peccata non imputando, gratis nos amat. Ideo nominatim ſacrificii fit mẽtio, quo ſimul cum peccatis maledictio & mors abolita eſt. Iam prius admonui quorſum ſpectent hæc duo membra: nempe vt ſciamus vitam nos recuperare in Chriſto, qua ſumus in nobis priuati. Nam in hac miſera humani generis conditione prior ordine eſt redemptio quàm ſalus.

17 *Non enim miſit.)* Confirmatio eſt proximæ ſententiæ: quia non fruſtra Deus huc ad nos Filium ſuum miſit. Atqui non venit vt perdat, ſequitur ergo proprium eſſe Dei officium vt ſalutem per eum conſequantur quicunque crediderint. Iam non eſt quòd dubitet quiſquam, vel anxiè laboret quomodo mortem poſſit effugere, quando tenemus hoc eſſe Dei conſilium vt nos ab ea Chriſtus eripiat. Repetitur iterum *Mundi* nomen, nequis omnino arceri ſe putet, ſi modò fidei viam tenet. *Iudicare* hîc pro damnare, vt multis aliis in locis, accipitur. Quòd autem ſe veniſſe negat ad damnandum mundum, in eo proprium aduentus ſui finem notat. Quid enim opus fuit Chriſtum ad nos perdendos venire, qui ter quaterque perieramus? Nihil ergo aliud in Chriſto conſiderandum quàm quòd Deus pro immenſa ſua bonitate opitulari nobis voluit, vt perditos ſeruaret. & quoties nos peccata noſtra vrgent, quoties Satan ad deſperationem ſolicitat, obiiciendus eſt hic clypeus, Deum nos æterno exitio nolle opprimi, quia Filium ſuum ſalutem mundi ordinauit. Quòd autem alibi docet Chriſtus ſe in iudicium veniſſe, quòd vocatur Petra ſcandali, quòd dicitur poſitus in multorum ruinam: id accidentale eſt, vel (vt ita loquar) aduentitium. Qui enim oblatam in eo gratiam reſpuunt, digni ſunt qui iudicem experiantur ac tam indigni fœdique contemptus vltorem. cuius rei in Euangelio luculentum ſpecimen apparet: nã quum propriè ſit Dei potentia in ſalutem omni credenti, facit multorum ingratitudo vt illis in mortem cedat. Vtrunque optimè expreſſit Paulus, quum ſe in promptu habere vindictam gloriatur in qua omnes ſuæ doctrinæ aduerſarios conficiat, poſtquam impleta fuerit piorum obedientia. Perinde enim id valet acſi diceret, deſtinari præſertim ac primo loco Euangelium fidelibus, vt ſit illis in ſalutem: ſed poſtea non impunè ceſſurum incredulis, qui contempta Chriſti gratia, eum mortis authorem habere maluerint quàm vitæ. 2.Cor.10.b.16

18 *Qui credit in eum, non condemnatur.)* Quòd toties ac tam ſedulò inculcat extra mortis periculum eſſe omnes fideles, hinc colligere licet quàm neceſſaria ſit fiduciæ certitudo & ſtabilitas, ne perpetuò trepident ac æſtuent conſcientiæ. Iterum ergo pronuntiat nullam manere damnationem vbi crediderimus. quod etiam infrà 5. capite fuſius exponet. Præſens tempus hîc accipitur loco futuri ex conſuetudine linguæ Hebraicæ: vult enim fideles à metu damnationis ſecuros eſſe. Proxima ſententia *Qui verò non credit,* &c. ſignificat non aliud eſſe remedium quo mortem quiſquam hominum effugiat. acſi diceret, omnibus qui datam in Chriſto vitam reiiciunt, non reſtare niſi mortem: quũ non alibi vita conſtet quàm in fide. Præteritum verbi tempus ἐμφατικῶς poſuit, quo melius exprimeret de omnibus incredulis actum eſſe. Notandum autem, Chriſtum peculiariter de his loqui quorum impietas ſe in manifeſto Euangelii contemptu prodiderit. Tametſi enim verum eſt non aliud vnquam fuiſſe effugiendæ mortis remedium quàm ſi ad Chriſtum confugerent homines, quia tamen hîc Chriſtus diſſerit de Euangelii prædicatione, quæ ſpargenda erat per totum mundum, ſermonem aduerſus eos ſtringit qui accenſam Diuinitus lucem ſponte ac malignè extinguunt.

19 *Hoc autem eſt iudicium, quòd lux venit in mundum: & dilexerunt homines tenebras magis quàm lucem. erant enim mala eorum opera.*

20 *Quiſquis enim mala agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ne arguantur opera eius.*

21 *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifeſtentur eius opera, quòd in Deo ſint facta.*

19 *Hoc autem eſt iudicium.)* Occurrit murmuribus & querimoniis quibus exagitare ſolent profani homines nimium (vt ipſi putant) Dei rigorem, quum ſeuerius quàm optarent cum illis agit. Durum videtur, omnes qui in Chriſtum non credunt, exitio deuoueri. Nequis itaque ſuam damnationem Chriſto adſcribat, propriæ cuiuſque culpæ imputandam eſſe docet. Ratio, quia infidelitas malæ conſcientiæ teſtis eſt. vnde conſtat obſtare ſuam prauitatem incredulis ne ad Chriſtum accedant. Sunt qui putant notari hîc duntaxat ſignum damnationis. At Chriſti conſilium eſt hominum improbitatem compeſcere, ne ſuo more tergiuerſari vel cum Deo expoſtulare audeant, quaſi iniquè eos tractet dum

Cap. III. infidelitatem morte æterna punit. Tale ergo iudicium æquum esse, nullísque calumniis obnoxium demonstrat: non tantùm quia peruersè faciunt qui tenebras præferunt luci, & lucem vltro sibi oblatam fugiunt: sed quia illud odium lucis nonnisi ex animo malè sibi conscio & scelerato nascitur. Refulget quidem in multis pulchra sanctitatis species, qui tamen Euangelio aduersantur: verùm vt sanctiores Angelis appareant, hypocritas esse minimè dubium est: quia non alia de causa repellunt Christi doctrinam nisi quia latebras suas amant, quibus tegatur eorum fœditas. Quum ergo sola hypocrisis infensos homines Deo reddat, tenentur omnes conuicti: quia nisi superbia excæcati in vitiis sibi placerent, prompti ac voluntarii essent ad recipiendam Euangelii doctrinam.

20 *Quisquis enim mala agit.)* Sensus est, Ideo lucem ipsis esse odiosam quia mali sunt, & quantum in se est peccata sua tegere cupiunt: vnde sequitur, eos remedium abigendo, damnationis materiã quasi data opera fouere. Multum ergo fallimur si putamus pio zelo ferri qui aduersus Euangelium insaniunt, quum potius lucem horreant, quo liberius sibi in tenebris adulentur.

21 *Qui autem facit.)* Hoc videtur impropriè & absurdè dici, nisi fateri velis rectos esse aliquos & veraces, priusquam regeniti sint Dei Spiritu. quod minimè consentaneum est cum perpetua Scripturæ doctrina. fidem nanque radicem esse scimus ex qua proueniunt bonorũ operum fructus. Hunc nodũ vt expediat Augustinus, *Facere veritatẽ* exponit Agnoscere quàm miseri simus, ac omni bene agendi virtute destituti. Et certè hæc vera est ad fidem præparatio, quum inopiæ nostræ sensu compulsi, ad Dei gratiam confugimus. Sed hoc totum alienum est à Christi mente: simpliciter enim dicere voluit, eos qui syncerè agunt, nihil magis quàm lucem appetere, vt probentur eorum opera: quia tali examine habito, melius constat eos coram Deo fuisse veraces, ac omni dolo puros. Perperam verò & inscitè inferet aliquis, homines ante fidem sibi esse bene conscios. Neque enim Christus electos credere dicit vt bonorum operum laudem referant: sed tantum quid facturi essent infideles, nisi malè sibi conscii essent. Porrò *Veritatis* nomine vsus est Christus, quia externo operum splendore decepti, non reputamus quid intus lateat. Ideo dicit, integros homines & minimè fucatos libenter in Dei conspectum prodire, qui solus operum nostrorum idoneus est iudex. nam *Opera* hîc dicuntur *in Deo facta*, quæ illi probantur, ac secundum eius regulam bona sunt. Hinc discamus non esse de operibus iudicandum nisi admota Euangelii luce: quia ratio nostra prorsus cæcutit.

22 *Post hæc venit Iesus & discipuli eius in terram Iudæam, & illic versabatur cum ipsis, & baptizabat.*

23 *Erat autem & Ioannes baptizans in Ænon prope Salim: quia aquæ multæ erant illic. Veniebant ergo & baptizabantur.*

24 *Quia nondum coniectus erat in carcerem Ioannes.*

25 *Orta igitur quæstio est à discipulis Ioannis cum Iudæis de purgatione.*

26 *Et venerunt ad Iohannem, dixerúntque illi, Rabbi, qui tecum erat trans Iordanem, cui tu testimonium reddidisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.*

27 *Respondit Ioannes ac dixit, Nõ potest homo accipere quicquam nisi datum illi fuerit è cælo.*

28 *Ipsi mihi testes estis quòd dixerim, Non sum ego Christus: sed missus sum ante eum.*

22 *Post hæc venit Iesus.)* Verisimile est Christum elapso die festo venisse in eam Iudææ partem quæ vicina erat oppido Ænon, quod in tribu Manasse situm est. *Aquas* illic multas fuisse Euangelista dicit, quarum non ita frequens in Iudæa copia erat. Fuisse autem duo hæc oppida Ænon & Salim non procul à confluente Iordanis & Iaboc tradunt Geographi, quibus vicinam faciunt Scythopolim. Cæterùm ex his verbis colligere licet Baptismum fuisse celebratum à Ioanne & Christo totius corporis submersione. Quanquam de externo ritu minus anxiè laborandum est, modò cum spirituali veritate & Domini instituto ac regula congruat. Quantum verò coniicere licet, fecit illa vicinitas vt spargerentur varii rumores, multi sermones agitarentur passim de Lege, de cultu Dei, de Ecclesiæ statu, ob duos nouos baptistas simul exortos. Nam quòd Euangelista Christum baptizasse dicit, id ad prima exordia refero: quòd tunc scilicet munus sibi à Patre iniunctum publicè auspicatus fuerit. Tametsi autem per discipulos hoc agebat Christus, hîc tamen tanquam Baptismi autor nominatur, omissis ministris, qui nihil agebant nisi eius nomine ac mandato. Qua de re initio proximi capitis rursus aliquid dicetur.

25 *Orta igitur quæstio est,* &c.) Non frustra hîc Euangelista recitat ortam à discipulis Iohannis quæstionem. quo minus enim doctrina instructi erant, eo confidentius ad disputandum se ingerunt, vt semper audax est inscitia. Si ipsos aggressi fuissent alii, excusari poterant: sed quòd impares ad certamen sustinendum vltro lacessunt Iudæos, id temere faciunt ac perperam. Hoc autem sonant verba, motam fuisse ab illis quæstionem. Præterquam autem quòd de re incognita temere vltra scientiæ suæ modum differendo peccabant, suberat alterum quoque non minus vitium, quòd illis non tam propositum erat legitimum Baptismi vsum asserere quàm tueri magistri sui causam, vt sua illi integra maneret authoritas. Vtrunque reprehensione dignum: quòd non tenentes quænam sit vera Baptismi ratio, ludibrio exponunt sacrum Dei institutum: & quòd peruersa ambitione, magistri sui partes aduersus Christum suscipiunt. Itaque vno verbo percullos ac fractos fuisse apparet, quum obiectum esset Christum quoque

que baptizare. Nam in hominis persona occupati, doctrinæ minorem habebant curã. Eorum exemplo docemur quorsum recidant qui prauis hominũ studiis potius quàm Dei zelo agũtur: ac proinde monemur vnum hoc spectandum & modis omnibus curandum esse vt solus Christus emineat. *De purgatione.* Quæstio de purgatione fuit,quia Iudæis varia erant baptismata à Lege præscripta: nec Legalibus illis contenti,multa insuper à maioribus accepta studiosè colebant. Quòd iam nouus purgandi ritus inducitur à Christo & Iohanne post tantam copiam & varietatem,id absurdum esse ducunt.

26 *Cui tu testimonium reddidisti.)* Hoc argumento vel Christum facere contendunt minorem Iohanne,vel illi reddere obstrictum, quia honore affectus fuerit. Quòd enim honorificis elogiis Christum ornauit Iohannes,id in beneficio deputant, quasi verò tale illi præconium non debuerit: imò quasi non summa fuerit hæc eius dignitas, præconem esse Filii Dei. Nihilo rectius fuit Christum postponere Iohanni,quia eius testimonio commendatus fuerat. scimus enim quid testatus fuerit Iohannes. Quod dicunt *omnes ad Christum venire*, peruersæ æmulationis vox est. metuunt enim ne mox deseratur magister à frequentia.

27 *Non potest homo.)* Nonnulli ad Christum referunt, quasi impiæ aduersus Deum audaciæ accuset discipulos,qui adimere Christo nitantur quod illi à Patre datum est. hunc itaque sensum esse volunt,Quod ille in tantum honorem breui emersit,Diuinitus factum est. frustra ergo deprimere contenditis quem Deus in altum sua manu extulit. Aliis autem videtur esse exclamatio, in quam præ indignatione prorumpat,quòd tam malè hactenus profecissent discipuli. Et certè nimis absurdum erat, quem toties audierant Christum esse, adhuc velle cogere in ordinem, ne supra ministrum suum emergeret. Meritò itaque pronuntiare Ioannes potuit,frustra consumi operam docendis hominibus, quia surdi sunt & stupidi donec mente renouati fuerint. Verùm ego potius eorum sententiæ subscribo qui de Iohanne exponunt: nempe quòd in sua & illorum manu esse neget, magnum se creare, quando hæc nostra omnium mensura est vt simus quales esse nos Deus voluit. Nam si ne ipse quidem Dei Filius sibi honorem sumpsit,quis ex grege plùs appetere audebit quàm datum fuerit à Domino? Vna hæc cogitatio si penitus omnium animis insideret,abunde sufficeret ambitioni cohibendæ. Porrò ambitione correcta & abolita,simul contentionum pestis sublata foret. Vnde enim fit vt se quisque plus iusto efferat nisi quia à Domino non pendemus,vt quem nobis gradum assignat,eo simus contenti?

28 *Ipsi mihi testes.)* Expostulat cum suis discipulis Iohannes quòd suis sermonibus fidem non habuerint. Sæpius monuerat se Christum non esse: ergo nihil restabat nisi vt seruus esset, Filio Dei subiectus vnà cum reliquis. Atque hic locus notandus est. negando enim se Christum esse,nihil sibi reliquũ facit nisi vt capiti subiectus,tanquam vnus ex reliquis in Ecclesia ministret, neque ita euehatur vt obscuret capitis honorem. *Se ante missum* dicit, vt viam Christo pararet, sicut apparitores Regibus solent.

29 *Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eũ, gaudio gaudet propter vocem sponsi, hoc ergo gaudium meum impletum est.*

30 *Illum oportet crescere, me autem minui.*

31 *Qui è supernis venit,super omnes est:qui ex terra est,ex terra est, & ex terra loquitur: qui è cælo venit,supra omnes est:*

32 *Et quod vidit & audiuit,hoc testatur, & testimonium eius nemo recipit.*

33 *Qui* autem *recepit eius testimonium,signauit quòd Deus sit verax.* Rom 3.a.4

34 *Quem enim misit Deus, is verba Dei loquitur: non enim ex mensura dat Deus Spiritum.*

29 *Qui habet sponsam.)* Hac similitudine melius confirmat, vnum esse Christum qui eximitur communi aliorum numero. Sicuti enim qui vxorem ducit, non ideo amicos inuitat & adhibet ad nuptias vt illis sponsam prostituat, vel iure suo cedens in societatem admittat thori coniugalis,sed potius vt coniugium honorificè ab illis cultum sanctius reddatur: ita Christus ministros suos non ideo ad docendi officium vocat vt Ecclesia subacta, dominium sibi vsurpent, sed vt fideli eorum opera ad eam sibi sociandã vtatur. Magnum hoc & præclarũ est,præfici Ecclesiæ homines qui personam Filii Dei sustineant. Sunt igitur tanquam amici, quos sibi adiungit sponsus vt in commune nuptias celebrent. sed discrimen tenendum est, vt gradus sui memores, quod proprium est sponsi ad se non trahant. Summa huc redit, quantalibet excellentia polleant doctores, non tamen obstare Christo debere quin solus emineat,solus in Ecclesia sua dominetur, solus eam verbo suo regat. Subinde in Scriptura occurrit hæc similitudo, quum exprimere vult Dominus sacrum adoptionis vinculum quo nos sibi coniungit. Sicuti autem verè se fruendum nobis offert, vt noster sit: ita meritò fidem à nobis & charitatem mutuam stipulatur,quam vxor marito debet. Porrò coniugium hoc in Christo omni ex parte impletum fuit, cuius sumus caro & ossa, vt Paulus docet. Castitas quam requirit, præcipuè in Euangelii obedientia sita est, ne vllo modo à pura eius simplicitate abduci nos sinamus: quemadmodum idem tractat 2. Corinth.11.a.2. Vni itaque subesse Christo nos oportet, eum nobis esse vnicum caput, nec pilum quidem nos à simplici Euangelii doctrina deflectere, eum solum habere gloriæ principatum vt sponsi ius & locum apud nos retineat. Quid ministri? Certè eos accersit Dei Filius vt officium sibi in sacris nuptiis peragendis impendant. Quare eorum partes sunt,modis omnibus satagere vt sponsam, cuius illis mandata est cura,castam marito virginem exhibeat. quod se facere Paulus gloriatur eo quem citaui loco. Qui verò Ecclesiam sibi potius quàm Christo conciliant, perfidè violant connubium quod ornare deberent. Et quo maiori nos honore dignatur Christus,dum sponsæ suæ custodes facit,eo sceleratior est nostra in- Ephes.5.g.29

Cap.III. fidelitas, nisi suum illi ius integrum tueri studemus. *Hoc ergo gaudium meum impletum est.* Significat se votorum omnium summam adeptum esse, nec iam esse quod desideret, vbi videt regnare Christum, & illi audientiam quam meretur dari. Quisquis ita affectus erit vt posthabito sui respectu Christum extollat, & eius honore contentus sit, fideliter & cum fructu Ecclesiæ præerit: quisquis autem ab hoc scopo vel minimum diuertet, impurus erit adulter, nec aliud poterit quàm sponsam Christi corrumpere.

30 *Illum oportet crescere.*) Vlterius progreditur. Quia enim prius in summam dignitatem à Domino euectus fuerat, hoc fuisse temporale admonet: nunc exorto iustitiæ Soli cedendum esse. Itaque non modò inanes honoris fumos, qui hominum errore in eum temere congerebantur, repellit ac discutit: sed etiam solicitè cauet ne verus ac legitimus honos, quem illi Dominus contulerat, Christi splendorem obscuret. Hac ratione dicit, quòd hactenus habitus fuit summus Propheta, se in tam excelso gradu nonnisi ad tempus fuisse collocatum, donec adueniret Christus, cui lampas tradenda erat. Interea testatur, æquo animo se passurum vt in nihilum redigatur, modò suis radiis totum mundum impleat Christus & occupet. Atque hoc Iohannis studium omnes Ecclesiæ pastores imitari decet, vt Christo euehendo capita & humeros subiiciant.

31 *Qui è supernis.*) Alia similitudine ostendit quantum à reliquis omnibus distet Christus, & quanto sit superior. Regi enim vel summo duci eum comparat, qui ex alto tribunali verba faciens, pro imperii sui reuerentia audiendus est: sibi verò satis esse docet si ex imo subsellio loquatur. Christum dicit è supernis venisse, non tantùm quatenus Deus est, sed quia in eo nihil nisi cæleste ac maiestatis plenum cernitur. In secundo membro vulgaris translatio semel tantum habet *Qui ex terra est*: sed Græci codices in diuersa lectione consentiunt. Suspicor ab hominibus indoctis repetitionem, quam superuacuam ducebant, fuisse erasam. Sed perinde valet acsi diceretur, Qui è terra est, originem suam sapit, ac pro naturæ suæ conditione subsidit in ordine terreno. Hoc itaque solius Christi proprium esse asserit vt è sublimi loquatur, quia è cælo descendit. Sed quæri potest annon è cælo quoque profectus sit Iohannes, quantum ad vocationem & munus, ideóque audiendus fuerit Dominus per os ipsius loquens. videtur enim cælesti quam tradit doctrinæ esse iniurius. Respondeo, non simpliciter hoc esse dictum, sed comparatiuè. Si seorsum considerantur ministri, tanquam è cælo cum summa authoritate loquuntur quod à Deo mandatum est: simul autem atque incipiunt opponi Christo, nullos esse amplius oportet. Sic Apostolus ad Hebræos cap.12.f.25. Legem cum Euangelio committens, Quum impunè, ait, non cesserit iis qui loquentem in terra aspernati sunt, videte ne eum aspernemini qui è cælis est. Vult ergo agnosci in suis ministris Christus, sed ita vt solus maneat Dominus, illi autem contenti sint ordine seruorum: præsertim vbi ad comparationem venitur, ita vult discerni vt solus emineat.

32 *Et quod vidit & audiuit.*) Pergit in suo officio Iohannes. nam vt Christo paret discipulos, eius doctrinam à certitudine commendat, quòd nihil proferat nisi quod à Patre suo accepit. Visus & auditus dubiæ opinioni, vanis rumoribus & figmentis quibuslibet opponuntur. significat enim nihil eum tradere nisi probè cognitum. Sed dicet quispiam parum fidei mereri qui nihil præter auditum habet. Respondeo, hoc verbo notari, Christum à Patre edoctum esse vt nihil nisi Diuinum afferat, vtpote sibi Diuinitus reuelatum. Id autem in totam Christi personam competit, quatenus à Patre missus est in mundum legatus & interpres. Postea mundi ingratitudinem accusat, qui tam certum ac fidelem Dei testem impiè & sceleratè respuit. Occurrit autem scandalo quod multos à fide auertere, & multorum cursum impedire vel morari poterat. nam (vt solemus ab hominum iudicio nimium pendere) bona pars Euangelium ex mundi contemptu æstimat, saltem vbi videt passim reiici: hoc præiudicio occupata, difficilior est ad credendum & tardior. Proinde quoties videmus talem mundi peruicaciam, hæc tamen admonitio nos in constanti eius obedientia retineat, esse veritatem à Deo profectam. Quum dicit *Neminem recipere*, significat paucos esse & propemodum nullos fideles, si conferantur cum ingenti impiorum turba.

33 *Qui* autem *autem recepit eius testimon.*) Hìc pios ad amplexandam intrepidè Euangelii doctrinam hortatur & animat. acsi diceret non esse causam cur eos pudeat suæ paucitatis ac pigeat, quando Deum habent fidei suæ authorem, qui vnus instar omnium abundè nobis sufficit. Ergo etiam si totus mundus Euangelio fidem abroget ac detrahat, non debet hoc bonis obstare quin Deo subscribant. Habent etiam in quo securè acquiescere liceat, quum sciunt, Euangelio credere nihil esse aliud quàm Dei oraculis subscribere. Interea colligimus hoc esse fidei proprium vt in Deum recumbat, & stabilita sit in eius verbo. nulla enim subscriptio esse potest nisi priores partes Deus loquendo occupauerit. Qua doctrina non tantùm ab omnibus humanis figmentis discernitur fides, sed etiam ab opinione dubia & suspensa. necesse enim est vt Dei veritati, quæ omni dubitatione exempta est, respondeat. Ergo sicut mentiri nō potest Deus, ita fidem vacillare absurdum est. Hoc præsidio muniti, quibuscunque machinis nos turbare ac concutere Satan conetur, perpetuò stabimus victores. Hinc etiam monemur quàm gratum ac pretiosum coram Deo sacrificiū sit fides. nā vt nihil illi pluris est quàm sua veritas, ita nullus illi acceptior cultus præstari à nobis potest quàm dum fide nostra profitemur illum esse veracem: tunc illi demum suus honor verè constat. Rursum nulla grauior illi fieri iniuria potest quàm dum Euangelio non creditur. spoliari enim sua veritate nequit quin aboleatur tota eius gloria & maiestas. Atqui eius veritas in Euangelio quodammodo inclusa est, illícque eam vult agnosci. Quare increduli nihil Deo, quantum in se est, reliquum faciunt: non quòd Dei fidem labefactet eorum impietas, sed quòd per eos non stat quin ipsum arguant vanitatis. Nisi plusquam saxei sumus, hoc tam præclarum elogium, quo ornatur fides, ardentissimum eius studium accendere in animis nostris debet. Quantus enim est hic honos, quo miseros homunciones dignatur Deus, vt qui natura nihil sunt aliud quàm mendacium & vanitas, idonei tamen censeantur qui sacram Dei veritatem subscriptione sua comprobent?

34 *Quem*

34 *Quem enim misit.*) Confirmat proximam sententiam: ostendit enim verè nobis esse cum Deo negotium quum Christi doctrinam recipimus: quia non aliunde profectus sit Christus quàm à Patre cælesti. Solus ergo Deus est qui per eum loquitur. Et certè Christi doctrinæ minus tribuimus quàm oportet nisi eam agnoscimus esse Diuinam. *Non enim ex mensura.* Duobus modis exponitur hic locus: quidam enim ad communem dispensationem extendunt, quòd Deus, qui fons est bonorum omnium inexhaustus, minimè se exinaniat quum largè & vbertim sua dona effundit in homines. Qui ex vase aliquo hauriunt quod distribuant, perueniunt tandem ad fundum: sed periculum non est nequid tale Deo contingat: neque vnquam tam larga erit donorum eius affluentia quin noua subinde largitate eam, vbi visum fuerit, superet. Videtur expositio hæc habere aliquid coloris, quia indefinita est oratio: ego tamen Augustinum potius sequor, qui de Christo interpretatur hoc esse dictum. Nec obstat quòd nondum sit expressa Christi mentio in hoc membro, quum omnem ambiguitatem tollat posterius membrum, vbi ad Christum restringitur quòd promiscuè de multis dictum videri poterat. Nam hæc verba proculdubio exegeticè addita sunt, Patrem omnia Filio dedisse in manum, quia eum amet. ideo vno contextu legenda sunt. Et verbum præsentis temporis quasi continuum actum designat. tametsi enim Spiritu semel donatus fuit ad summam vsque perfectionem, & tamen assiduè, tanquam ex scaturigine, longè latéque manat, ideo non ineptè nunc etiam accipere à Patre dicitur. Quod siquis simplicius interpretari malit, non est insolens temporis mutatio in eiusmodi verbis. Sensus nunc clarus est, Christo non esse ex mensura datum Spiritum, quasi gratiæ qua pollet facultas ad aliquem modum finita sit. quemadmodum Paulus docet, 1. Corinth. 12. a. 7, & Ephes. 4. a. 7. singulis distribui secundum donationis mensuram, ita vt nemo vnus ad plenum abundet. Nam quum hoc mutuum inter nos fraternæ communicationis vinculum sit, vt nullus sibi seorsum sufficiat, sed vicissim alii aliis indigeant: in hoc à nobis differt Christus quòd Pater immensam Spiritus sui copiam in eum effudit. Et sanè Spiritum absque mensura in eo residere oportet, quo hauriamus omnes ex eius plenitudine, quemadmodū primo capite habuimus. Atque huc spectat quod sequitur continuo pòst, *Patrem dedisse in manū eius omnia.* Neque enim his verbis Christi modo excellentiam prædicat Iohannes, sed opulentiæ qua præditus est finem etiam & vsum simul ostendit: vt scilicet tanquam arbiter à Patre constitutus, singulis, prout visum est atque expedit, distribuat: quemadmodum fusius explicat Paulus quarto illo ad Ephesios capite quod nuper citaui. Quantumuis ergo suos variè locupletet Deus, hoc vni Christo singulare est, habere omnia in manu.

35 *Pater diligit Filium, & omnia dedit in manum eius.*

36 *Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui verò incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.*

35 *Pater diligit Filium.*) Sed quid sibi vult ista ratio? an alios omnes odio habet? Responsio in promptu est, non agi de vulgari amore, quo Deus homines à se conditos vel alia opera sua prosequitur, sed de singulari illo, qui à Filio incipiens, inde ad omnes creaturas manat. Facit enim hic amor, quo Filium amplexus, nos quoque in eo amplectitur, vt per illius manum nobis bona sua omnia communicet.

36 *Qui credit in Filium.*) Hoc addidit vt non tantùm sciamus bona omnia à Christo petenda esse, sed teneamus etiam fruendi modum. Porrò fruitionem in fide positam esse docet: nec immerito, quandoquidem per eam possidetur Christus, qui secum & iustitiam, & vitam, iustitiæ fructum, affert. Quòd autem vitæ causa vocatur fides in Christum, inde colligimus in solo Christo vitam contineri, neque eius nos aliter fieri compotes quàm Christi ipsius gratia. Sed non conuenit inter omnes quomodo ad nos perueniat Christi vita. quidam enim ita accipiunt, quoniam credendo, Spiritum recipimus qui nos in iustitiam regenerat, nos eiusmodi regeneratione salutem consequi. Ego autem, quanuis hoc esse verum fatear, fide nos renouari, vt Spiritus Christi nos regat, primo tamen loco considerandam esse dico gratuitam peccatorum remissionem, qua fit vt Deo accepti simus: dico item in hac sola totam salutis fiduciam & fundatam esse & consistere: quia non aliter iustitia nobis coram Deo imputari potest nisi dum peccata nobis non imputat. *Qui verò incredulus est.* Sicuti vitam in Christo proposuit, cuius dulcedine nos alliceret: ita nunc æternæ morti addicit quicunque Christo non credunt. Atque hoc modo amplificat Dei beneficium, quum admonet, nullum esse aliud effugiendæ mortis remedium nisi nos Christus liberet. Inde enim pendet hæc sententia, Quòd in Adam sumus omnes perditi. Si autem Christi officium est, quod perierat seruare, meritò qui oblatam in eo salutem respuunt, in morte manent. Diximus nuper hoc propriè ad eos pertinere qui Euāgelium sibi patefactum reiiciunt. etsi enim eodem exitio implicitum est totum humanum genus, grauior tamē & duplex vltio eos manet qui Filium Dei recusant liberatorem. Nec certè dubium est quin Baptista mortem incredulis denuntiando, eius terrore nos ad Christi fidem stimulare voluerit. Porrò his verbis damnari palàm est redigique in nihilum quicquid extra Christum iustitiæ se habere putat mundus. Nec est quod obiiciat quispiam, iniquum esse, vt qui pii alioqui & sancti sunt, ideò pereant quia non credunt. Frustra enim in hominibus fingitur aliqua sanctitas, nisi qua donati sunt à Christo. *videre vitam* posuit pro frui vita. Cæterùm quo melius exprimat nihil restare nobis spei, nisi à Christo liberemur, dicit *iram Dei manere* super incredulos. Quanquam non displicet quòd docet Augustinus, manēdi verbo esse vsum, vt sciamus iam ab vtero nos morti esse destinatos, quia filii iræ omnes nascimur. Saltem eiusmodi allusionem libēter admitto, modò teneamus genuinum & simplicem esse illum quem dixi sensum, sic incredulis omnibus mortem incumbere, & eos tenere oppressos ac submersos, vt effugere numquam possint. Et certè quanuis naturaliter damnati iam sint reprobi, sua tamen infidelitate nouam sibi mortem accersunt. Atque in hunc finem data est Euangelii ministris ligandi potestas. Hæc enim iusta est humanæ contumaciæ vindicta, vt qui

Cap.IIII salutare Dei iugum excutiunt, se constringant mortis vinculis.

CAP. IIII.

1 *Postquam ergo cognouit Dominus quòd audissent Pharisæi,* Iesum *plures*
discipulos facere & baptizare quàm Iohannem,
2 (*Etsi Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius*)
3 *Reliquit* Iudæam, *& abijt rursus in Galilæam.*
4 *Oportebat autem ipsum transire per Samariam.*
5 *Venit ergo in vrbem Samariæ, quæ dicitur Sichar, vicinam agro quem dedit*
Iacob Ioseph *filio suo.*
6 *Erat autem illic fons* Iacob: Iesus *autem fessus ex itinere sedebat sic super fon-*
tem, quum esset hora ferè sexta.
7 *Venit mulier ex Samaria ad hauriendam aquã. Dicit illi* Iesus, *Da mihi quod*
bibam.
8 (*Discipuli enim eius profecti erant in vrbem ad cibos emendos*)
9 *Dicit illi mulier Samaritana, Quomodo tu Iudæus quum sis, potum à me*
petis, quæ sum mulier Samaritana? neque enim commercium habent Iudæi *cum*
Samaritanis.

1 *Postquam ergo cognouit.*) Nunc Euangelista de colloquio verba facturus quod habuit Christus cum Samaritide, principiò causam profectionis exponit. Quum enim sciret Pharisæos malè affectos, noluit eorum furori se ante tempus obiicere. hæc illi ex Iudæa migrandi fuit ratio. Ita significat non venisse destinato consilio in Samariam vt illic habitaret: sed quòd transeundum per eam erat in Galilæam tendentibus. Nam donec sua resurrectione ianuam aperiret Euangelio, in colligendis ouibus Israel, ad quas missus erat, occupari oportuit. Ergo quòd Samaritanos dignatus est sua doctrina, extraordinarium fuit, & quasi fortuitum, vt ita loquar. Sed cur secessum & latebras Galilææ petit, acsi innotescere nollet, quod maximè optandum erat? Respondeo, ipsum tenuisse rationem agendi, atque opportunitate temporis sic fuisse vsum vt ne momentum quidem præteriret. Stadium ergo suum ordine & quo decebat temperamento conficere voluit. Vnde etiam docemur, nos ita debere animis esse compositos, vt neque vllo metu terreamur quin pergamus in officio, neque in accersendis periculis simus nimium præcipites. Hanc porrò mediocritatem verè colent quicunque in suam vocationem erunt intenti. nam & Dominum constanter sequentur vel per medias mortes, nec temere se proiicient, sed ambulabunt in viis suis. Meminerimus ergo, non vltrà progrediendum esse quàm vocatio nostra postulat. *Pharisæos* solos commemorat Euangelista qui infesti Christo fuerint: non quòd alii Scribæ fuerint amici, sed quia secta hæc tunc regnabat, & ipsi pii zeli prætextu maximè insaniebant. Quæritur an Christo plures discipulos inuiderint, quia magis in Iohannem propensi, eius dignitati & famæ studerent. Alius est verborum sensus. nam quum eos id iam prius malè haberet, discipulos à Iohanne colligi, magis exasperauit eorum animos quum viderent plures adhuc Christo accedere. Ex quo autem Iohannes se nihil quàm præconem Filii Dei esse professus erat, maior ad Christum concursus fieri cœpit, & iam ministerio suo probè defunctus erat. Ita docendi & baptizandi munus paulatim Christo resignauit.

2 *Etsi Iesus ipse non baptizabat.*) Baptismus Christi vocatur, quem per aliorum manus contulit: vt sciamus Baptismum ex ministri persona minimè æstimandum esse, sed vim eius totam pendere ab authore cuius nomine & mandato confertur. Vnde singularis ad nos consolatio redit, dum scimus Baptismum nostrum ad nos abluendos & renouandos non minus habere efficaciæ, quàm si à Filio Dei nobis datus foret. Nec dubiũ est quin ab externa signi administratione quandiu in mundo versatus est consultò abstinuerit, vt testatum omnibus seculis faceret, nihil decedere ex virtute Baptismi dum ab homine mortali offertur. In summa, non tantùm intus baptizat Christus Spiritu suo, sed symbolum ipsum quod ab homine mortali suscipimus, perinde habendum esse acsi Christus ipse, manum è cælo exerens, ad nos vsque porrigeret. Quòd si Christi est Baptismus qui per hominem datur, qualiscunque sit minister, Christi esse non desinet. Atque hoc ad refellendos Anabaptistas sufficit, qui ministri vitio Baptismum quoque vitiari contendunt, & huius delirii causa Ecclesiam turbant. Quemadmodum contra Donatistas eodem argumento appositè vsus est Augustinus.

5 *Quæ dicitur Sichar.*) Hieronymus in epitaphio Paulæ vitiosè ita legi putat, quum potius legendum sit Sichem. Et certè hoc posterius antiquum & verum esse nomen constat: verùm probabile est, iam Euangelistæ tempore vocem Sichar fuisse in vsu. De loco satis conuenit, vrbem fuisse sitam in latere
Gen.34 d.25 montis Garizim, cuius incolæ à Simeone & Leui proditoriè cæsi fuerunt, & quam Abimelech indigena solo postea æquauit. Sed tanta fuit loci commoditas, vt tertiò vrbs illic condita fuerit, quam Hieronymi seculo Neapolin vocabant. Et Euangelista omnem controuersiam tollit, tot additis circunstantiis. Nam ex Mose satis constat vbinam fuerit ager ille quem Iacob filiis Ioseph attribuit. montem quoque Garizim Sichimæ fuisse vicinum omnes fatentur. Templum illic fuisse extructum, mox dicemus. Quin illic diu habitauerit Iacob cum sua familia minimè dubium est.

6 *Iesus*

6 *Iesus autem fessus ex itinere.*) Non simulauit lassitudinem, sed reuera fessus erat. nam quo magis ad sympathiam propensus foret, nobisque condolesceret, infirmitates in se nostras suscepit: quemadmodum docet Apostolus. Huc pertinet temporis circunstantia. neque enim mirum quod circa meridiem sitiens & lassus ad puteum quieuerit. nam quum dies ab ortu solis ad occasum vsque duodecim haberet horas, sexta erat meridies. Quum dicit sic sedisse, quasi gestum hominis fatigati exprimit.

7 *Da mihi quod bibam.*) Quod aquam à muliere postulat, non simpliciter eo consilio facit vt eius docendæ materiam habeat: sitis enim eum vrgebat, vt bibere optaret. Sed hoc impedimento esse non potest quin docendi occasionem nactus, ea vtatur: quia suæ necessitati mulieris salutem præfert. Ergo sitis suæ oblitus, quasi colloquendi suppetat otium & commoditas, vt eam in vera pietate instituat, anagogen ab aqua visibili ad spiritualem deducit: & eius animum irrigat cælesti doctrina quæ aquam illi negauerat.

9 *Quomodo tu Iudæus quum sis.*) Exprobratio est, qua retaliat communem gentis suæ contemptum. Notum est Samaritanos fæcem populi fuisse ex alienigenis collectam. Quia corruperant Dei cultum, multósque peruersos & adulterinos ritus colebant, Iudæis meritò erant exosi. Interea tamen non dubium est quin Iudæi magna ex parte carnali suo odio Legis zelum prætexerét. nam apud multos plus valebat ambitio & inuidia, & quòd illis dolebat regionem sibi destinatam à Samaritanis occupari, quàm quòd de violato Dei cultu soliciti essent ac tristes. Erat tamen iusta dissidii ratio, modò puri ac rectè compositi fuissent affectus. Ideo Christus quum ad primam Euangelii publicationem Apostolos mittit, vetat ne ad Samaritanos diuertant. Verùm mulier hæc facit quod omnibus ferè est ingenitum. quia enim *Luc.9.g.51* in pretio esse cupimus, ægerrimè ferimus nos contemni. adeóque hic est communis humanæ naturæ morbus vt velit quisque sua vitia placere aliis: si quis autem nos & nostra improbat, statim sine discrimine irascimur. Excutiat se quisque, & hoc superbiæ semen in animo suo reperiet, donec extirpatum à Spiritu Dei fuerit. Mulier ergo ista, quia gentis suæ superstitiones apud Iudæos damnari sciebat, nunc illis in Christi persona insultat. Quod mox sequitur, Iudæos *Nihil habere* cum Samaritanis *commercij*, à muliere dictum puto: alii ab Euangelista explicationis vice additum accipiunt. Et certè parum refert vtrumuis sensum eligas: sed mihi videtur optimè congruere quòd mulier Christū hoc modo subsannet. Quid? an tibi fas est à me potum petere, quum vobis adeò profani simus? Siquis aliter malit, non contendo. Cæterùm fieri potest vt Iudæi a Samaritanis vltra modum abhorruerint. quemadmodum enim diximus falso zeli colore abusos esse, ita modum excedere promptum fuit quemadmodum accidere solet omnibus qui prauis affectibus indulgent.

10 *Respondit Iesus, ac dixit illi, Si scires donum Dei, & quis sit qui tibi dicit, Da mihi potum: tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.*

11 *Dicit ei mulier, Domine, neque quo haurias habes, & puteus est altus: vnde ergo habes aquam viuam?*

12 *Num tu maior es patre nostro* Iacob, *qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filii eius, & pecora eius?*

13 *Respondit* Iesus, *ac dixit illi, Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet rursum:*

14 *Qui autem biberit ex aqua quam ego dabo illi, non sitiet in æternum: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.*

15 *Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam hanc, vt non sitiam, neque veniam huc ad hauriendum.*

10 *Respondit Iesus.*) Nunc sumpta occasione incipit Christus de Spiritus sui gratia & virtute concionari, idque apud mulierculam quæ indigna prorsus erat cum qua verbum faceret. Mirum certè bonitatis eius exemplum. quid enim fuit in misera hac fœmina, vt ex scorto, Filii Dei repentè discipula fieret? Quanquam in nobis quoque omnibus idem misericordiæ specimen exhibuit. Non omnes quidem mulieres sunt scorta, non omnes viri flagitio aliquo notati: sed quam vllus nostrum præstantiam in medium afferet cur nos cælesti doctrina & adoptionis honore dignatus fuerit? Nec fortuitò accidit cum tali persona colloquium: nam quasi sub typo nobis ostendit Dominus, se nequaquam ex dignitate eligere quibuscum salutis doctrinam communicet. Atque hoc quidem prima specie admirabile consilium est, quòd tot prætermiserit in Iudæa magnos viros: interea cum hac muliere familiariter contulerit sermonem. Verùm nobis sub eius persona exprimi oportuit quàm verum sit illud Prophetæ, Inuentus sum à non quærentibus me: iis qui de me non rogabant palàm apparui: dixi non petentibus, Ecce ego adsum. *Isa.65.a.1* *Si scires donum Dei.* Ego hæc duo membra, Si donum Dei scires, & quis sit qui tecum loquitur, ita distinctè lego vt posterius sit quasi interpretatio prioris. hoc enim singulare Dei erat beneficium, præsentem Christum habere, qui vitam æternam secum ferebat. Sensus clarior erit si vice copulæ particulam exegeticam supponas, Si scires donum Dei, nempe quisnam sit qui tecum loquitur. Cæterùm his verbis docemur, tunc nos demum scire quisnam sit Christus quum tenemus quid nobis in eo dederit Pater, & quid bonorum ipse nobis offerat. Ea autem cognitio ab inopiæ nostræ sensu incipit. nam vt ad remedium quis aspiret, eum prius necesse est malis suis affici. Itaque Dominus non ebrios sed sitientes, non saturos sed famelicos inuitat vt comedant & bibant. Et quorsum ad nos mitteretur Christus cum Spiritus plenitudine, nisi nos vacui essemus? Cæterùm vt multùm profecit is qui defe-

Cap.IIII ctum suum sentiens, quantopere aliena ope indigeat iam agnoscit: ita non sufficeret sub malis suis gemere, nisi prompti paratique auxilii spes accederet. quia hoc modo nihil possemus quàm mœrore tabescere, vel certè (quod Papistis accidit) huc illuc cursitando inutili & superuacua lassitudine nos conficere. Verum vbi Christus apparet, non amplius frustra vagamur remedium petituri vnde nullum dari potest, sed rectà ad eum pergimus. Hæc igitur vera demum & vtilis est gratiæ Dei cognitio, dum eam scimus in Christo nobis esse expositam, eiúsque manu nobis porrigi. Simul admonet Christus quàm efficax sit bonorum suorum cognitio, vtpote quæ ad ea expetenda nos stimulat, animósque nostros accendit. *Si scires, inquit, petisses.)* Porro scopus verborum minimè obscurus est: voluit enim mulieris desiderium acuere, ne oblatam sibi vitam contemptim reiiceret. *Dedisset tibi aquam viuam.)* His verbis testatur Christus, si ad ipsum dirigantur vota nostra, minimè irrita fore. Et certè sine hac fiducia prorsus frigeret petendi studium. Verum vbi ad se venientibus Christus occurrit, atque ad omnes satiandos paratus est, iam non est pigritiæ vel cessationi locus. Atqui hoc nobis omnibus esse dictum nemo non sentiret, nisi sua cuique obstaret incredulitas. Quanquam autem ex re præsenti nomé Aquæ ad Spiritum transtulit, satis tamen in Scripturis trita est hæc metaphora, & optimam rationem habet. sumus enim instar aridæ sterilisque terræ: nullus in nobis succus, nullus vigor, donec Spiritu suo nos Dominus irrigat. Vocatur etiam Spiritus alibi Aqua munda, sed diuerso sensu: quia scilicet sordes quibus toti scatemus, abstergit & purgat. Sed hîc & similibus locis de arcana vegetatione agitur, qua vitam in nobis instaurat, tuetur & perficit. Sunt qui de Euangelii doctrina exponant: cui ego hanc appellationé congruere fateor. sed ego Christú existimo totam renouationis gratiam hîc complecti. scimus enim in hoc missum esse vt nouam vitam afferat. Aquam igitur, meo iudicio, bonorum omnium vacuitati, qua laborat ac premitur humanum genus opponere voluit. Porrò Aquam viuam non modò nominat ab effectu, quasi viuificam: sed ad diuersas aquarum species alludit. Viua ergo dicitur ex viuo fonte scaturiens.

11 *Domine, neque quo haurias habes.)* Sicuti à Iudæis despiciebantur Samaritani, ita hi vicissim illos contemptui habebant. Itaque hæc mulier Christum initio aspernatur, adeóque eum subsannat. Satis intelligit Christum figuratè loqui: sed eum perstringit contraria figura: acsi diceret plus eum promittere quàm præstare queat. Deinde arrogantiæ eum insimulat, quod se præferat sancto Patriarchæ Iacob. Iacob, inquit, in suum & totius familiæ vsum contentus fuit hoc puteo: tune præstantiorem habes aquam? Quàm vitiosa sit hæc comparatio, inde satis liquet quod seruum Domino, & hominem mortuum Deo viuenti opponit: & tamen quàm multi quotidie in hoc idem vitium incidunt? Quo magis cauendum est ne eousque euehamus hominum personas vt Dei gloriam obscurent. Reuerenter quidem colenda sunt dona Dei, vbicunque apparent. Ergo pietate insignes viros, aliísque raris dotibus præditos honore prosequi par est, sed eatenus vt semper Deus altè emineat super omnes vt Christus cum suo Euangelio conspicuus fulgeat. nam illi totum mundi splendorem cedere oportet. Notandum etiam quòd Samaritæ falsò gloriabantur se progeniem esse sanctorum Patrum. Ita hodie Papistæ quum spurii sint & semen adulterinum, plusquam superbè iactant Patres, ac legitimis Dei filiis insultant. Etiamsi ex Iacob secundum carnem orti fuissent Samaritæ, quia tamen prorsus erant degeneres, & à vera pietate alieni, præpostera fuisset hæc gloriatio. Nunc quú Cutthæi sint origine, vel saltem ex profanis Gentibus collecti, non tamen sancti Patriarchæ falsò nomen obtendere desinunt, verùm id sine profectu. Ita scilicet omnibus accidere necesse est qui perperam in luce hominum exultant, vt Dei luce priuentur, nec quicquam societatis habeant cum sanctis Patribus, quorum titulo sunt abusi.

13 *Omnis qui bibit ex aqua.)* Vtcunque se parum proficere videat Christus, adeóque ludibrio haberi suam doctrinam, pergit tamen clarius exponere quod dixerat. discernit enim vsum vtriusque aquæ, quòd altera corpori ad tempus seruiat: vis alterius in vegetanda anima perpetua sit. Nam vt corruptioni obnoxium est corpus, ita subsidia quibus fouetur, caduca & fluxa esse oportet. quod animam viuificat, nonnisi æternú esse potest. Cæterùm cum Christi verbis nó pugnat quòd vberioris gratiæ desiderio vsque ad vitæ finem ardent fideles. neque enim vsque ad plenam satietatem primo statim die nos potari significat: sed tantùm hoc vult, Spiritum sanctum scatebram esse perpetuò fluentem: ita non esse periculum vt exarescant qui spirituali gratia renouati sunt. Quanuis ergo tota vita sitiamus, certum tamen est non in vnum diem vel ad breue aliquod tempus nos Spiritum hausisse, sed vt perpetuò scaturiens nunquam nos deficiat. Ita sitiunt tota vita fideles, & quidem ardenter: & tamen viuifico succo interim abundant: quia quantulumcunque receperint gratiæ, id eos assiduè vegetat, vt nunquam sint prorsus aridi. Quare satietas ista non desiderio, sed tantùm siccitati opponitur. quod proximis verbis adhuc clarius exprimitur, *Fiet fons aquæ salientis in vitam æternam.)* Continua enim notatur irrigatio, quæ in hac mortali & caduca vita cælestem in illis æternitatem fouet. Non ergo ad breue tempus in nos fluit Christi gratia, sed se ad beatam vsque immortalitatem diffundit: quia fluere non desinit donec vita incorruptibilis quam inchoat, suis omnibus numeris constet. *Da mihi aquam hanc.)* Non dubium est quin satis agnoscat mulier Christum de aqua spirituali loqui, sed quia eum contemnit, pro nihilo habet omnes eius promissiones. Obstructus enim est doctrinæ aditus quandiu is qui loquitur authoritate apud nos caret. Obliquè ergo Christum incessit mulier, acsi diceret, Tu quidem multa iactas, sed nihil video: si potes, reipsa ostende.

16 *Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.*

17 *Respondit mulier, & dixit ei, Non habeo virum. Dixit ei Iesus, Bene dixisti, Non habeo virum.*

18 *Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est vir tuus: hoc verè dixisti.*

19 Dicit

19 *Dicit ei mulier, Domine, video quòd tu sis Propheta.*

20 *Patres nostri in monte hoc adorauerunt: & vos dicitis quòd* Ierusalem *sit locus vbi oporteat adorare.*

21 *Dicit ei* Iesus, *Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis Patrem.*

16 *Voca virum tuum.*) Videtur hoc nihil ad rem facere: imò putare quis posset, Christum mulieris proteruia fractum & pudefactum, aliò deflectere sermonem. sed non ita est. Quum enim videret scurrilibus dicteriis excipi quod dicebat, aptum huic malo remedium adhibuit. percutit enim mulieris conscientiam peccati sensu. Atque hoc rursus præclarum est misericordiæ specimen quòd propè inuitam trahit quæ sponte accedere nolebat. Sed illud quod attigi præcipuè notandum, vulnerandos esse peccati sensu qui nimium securi sunt ac propemodum stupent. Talibus enim fabulosa erit Christi doctrina, donec ad tribunal Dei citati, eum quem spernebant timere tanquam suum iudicem cogantur. In hunc modum tractandi sunt omnes qui scurrili sua dicacitate aduersus Christi doctrinam insurgere non dubitant, vt sentiant non impunè hoc sibi cessurum. Tanta etiam multorum contumacia est vt audientiam illi nũquam daturi sint nisi violenter subacti. Ergo quoties insipidum videmus esse Christi oleum, aceto miscendum est, vt sapere incipiat. imò hoc nobis omnibus necessarium est. neque enim seriò afficimur loquente Christo nisi pœnitentia expergefacti. Ergo vt rite quis proficiat in eius schola, propriæ miseriæ demonstratione, quasi aratro, eius duritiem subigi necesse est: quia sola hæc cognitio delicias omnes nobis excutit ne amplius audeamus Deo illudere. Itaque si quando nobis obrepat verbi Dei neglectus, nullum aptius remedium erit quàm si se quisque ad peccata sua reputanda solicitet, vt ipsum sui pigeat, adeòque expauefactus Dei iudicio, humilietur ad eius obsequium, cuius contemptu antè lasciuiebat. *Non habeo virum.*) Nondum emergit illius admonitionis fructus, qua mulieris animum ad pœnitentiam Christus pungere voluerat. Et certè ita nos ebrius nostri amor sopitos tenet, vel potius hebetat, vt minimè nos excitent primæ punctiones. Sed huic quoque tarditati appositè medetur Christus, dum vlcus ipsum validius premit: apertè enim suum illi flagitium exprobrat. Quanquam non vnam scortationem hîc notari puto. nam quod *Quinque* viros habuisse dicit, credibile est id fuisse factum quòd petulans mulier & immorigera maritos ad faciendum diuortium compulerit. Sic ergo verba interpretor, Quum te legitimis maritis Deus iunxisset, nullum fecisti peccandi finem, donec pluribus repudiis infamis, te ad scortationem prostitueres.

19 *Domine, video quod, &c.*) Hîc iam emergit obiurgationis fructus. neque enim modestè tantùm culpam suam agnoscit mulier, sed audiendæ Christi doctrinæ, quam prius respuebat, prompta & exposita, vltrò eam appetit & flagitat. Ergo (vt iam dixi) veræ docilitatis initium est pœnitentia, & ad scholam Christi ingrediendam ianuæ apertio. Docet autem nos suo exemplo mulier, quum nobis oblatus est doctor quispiam, vtendum esse hac occasione, ne simus Deo ingrati, qui Prophetas nunquam nobis destinat quin veluti porrecta manu nos ad se inuitet. Tenendum autem est quod docet Paulus, diuinitus nobis mitti qui docendi facultate pollent. Rom. 10. c. 15

20 *Patres nostri.*) Falsum est quod quidam putant, eo quòd molesta esset ac odiosa mulieri obiurgatio, eam astutè aliò delabi. quin potius à specie ad genus transit, & de peccato suo edocta, generaliter in puro Dei cultu institui vult. Rite autem & ordine hoc facit, quòd Prophetam consulit, ne in colendo Deo erret: perinde ac si inquireret ex ipso Deo qualiter coli velit. nihil enim magis peruersum quàm varios cultus arbitrio nostro fingere absque Dei verbo. Porrò inter Iudæos & Samaritas de vera adorandi regula perpetuum fuisse certamen satis notum est. Tametsi enim Cutthæi & reliqui aduenæ qui decem tribubus in exilium abductis, in Samariam translati erant, plagis coacti susceperant Legis ritus, ac se Deum Israel colere profitebantur (vt 2. Reg. 17. e. 27. legimus) erat tamen mutila apud eos & multis modis vitiata religio, quod Iudæis tolerabile non erat. Sed magis accensa fuerat contentio post templum in monte Garizim extructum à Manasse Iohannis summi Pontificis filio, & Iaddi fratre, quo tempore Darius vltimus Persarum Rex per manum Sanabaletis præfecti Iudæam tenebat. Nam Manasses ducta in vxorem satrapæ filia, ne fratre esset inferior, sacerdotem se illic creauit, ac quoscunque potuit apostatas præmiis ad se pellexit, quemadmodum Iosephus libro Antiquitatum 11. refert. Quod autem veræ pietatis desertoribus solenne est, vt patrocinium sibi ex Patrum exemplis quærant, id tunc fecerunt Samaritani: sicuti ex verbis mulieris colligere licet, Patres nostri, inquit, adorauerunt in monte hoc. Certum est non fuisse ea causa inductos vt sacrificia illic offerrent: sed postquam illic erexerant peruersum cultum, sequuta est pertinacia, quæ ad prætextus captandos ingeniosa fuit. Fateor quidem interdum, stulto zelo non secus atque œstro, stimulari leues & inconsideratos homines, vt quod à sanctis factum fuisse audiunt, protinus sine iudicio in exemplum arripiant. Sed alterum illud vitium magis commune est, vt suis erroribus colorem inducant ex factis Patrum. Ídque in Papatu cernere promptum est. Verùm quia hic locus insigni documento est quàm præposterè faciant qui posthabito Dei mandato se conformant ad Patrum exempla, notandum est quot modis hîc peccare soleat mundus. Sæpe enim contingit vt sine delectu pro Patribus maior pars sequatur qui minimè omnium habendi erant Patres. Ita hodie Papistas videmus, quum inflatis buccis Patres decantant, nullum Prophetis & Apostolis locum dare: vbi autem paucos nominarunt honore dignos, coaceruare ingentem hominum sui similium cateruam, vel saltem descendere ad corruptiora secula: quibus etsi nondum tam crassa barbaries inualuerat, religio tamen & doctrinæ puritas multum declinauerant. Ergo tenendum est sedulò discrimen, ne Patres censeantur nisi quos constabit fuisse Dei filios: deinde qui pietatis suæ excellentia hunc honoris gradum promeriti sint. Frequenter etiam in eo peccatur quòd temere ex Patrum factis communis lex statuitur. Vulgus enim non satis honoris se Patribus habere putat nisi eos eximat homi-

Cap. IIII num numero. Ita dum nobis in mentem non venit homines, fuisse qui labi poterant, vitia virtutibus promiscue miscemus. Vnde sequitur pessima in viuendi ratione confusio. Nam quum ad Legis regulam examinanda sint omnia hominum facta, trutinam ipsam suis ponderibus subiicimus. denique vbi tanti fit Patrum imitatio, impunè post eos se peccare mundus putat. Tertium vitium est praua æmulatio, vbi scilicet nec eodem præditi Spiritu, nec eodem instructi mandato trahimus in exemplum quod Patrum aliquis fecit. Quemadmodum siquis priuatus gladio vlcisci velit fratrum iniurias, quia hoc fecit Moses: siquis de scortatoribus pœnas sumat, quia fecit hoc Phinees. Hinc natus est immanis ille furor mactandi proprios filios (quemadmodum multi iudicant) quòd Iudæi patri suo Abrahæ similes esse volebant. Quasi verò generale hoc esset præceptum, Immola filium tuum Isaac: ac non potius singularis vnius hominis probatio. Talem κακοζηλίαν vt plurimum fastus & nimia confidentia parit, dum sibi plus nimio arrogant homines, nec suo modulo se quisque metitur. Interea Patribus nulli sunt recti imitatores, plurimæ simiæ. Ex hoc etiam fonte fluxisse bonam partem veteris monastices fatebuntur qui prudenter veterum scripta expendent. Ergo, nisi sponte errare libeat, semper videndum est quo quisque spiritu dotatus sit, quid ferat cuiusque vocatio, quid singulis conueniat, & quid singulis sit mandatum. Huic tertio vitio affine est aliud, confusio scilicet temporum, dum scilicet posteri in Patrum exemplis occupati, diuersam agendi legem sibi à Domino præscriptam esse non cogitant. Huic inscitiæ acceptum referri debet immensa cæremoniarum congeries, quibus obruta est Ecclesia sub Papatu. Statim ab Ecclesiæ exordio in hac parte peccari cœptum est, quia plus valuit stulta Iudaismi affectatio quàm decebat. Habebant Iudæi sua sacrificia: ne tali pompa carerent Christiani, inuentus est immolandi Christi ritus. Quasi verò deterior futura esset Christianæ Ecclesiæ conditio si cessassent omnes vmbræ quibus offuscari poterat Christi claritas. Sed postea longius erupit ac sine modo grassatus est furor. Ergo ne hîc labamur, semper ad præsentem regulam attentos esse nos oportet. Olim suffitus, luminaria, vestes sacræ, altare, vasa & similes ritus Deo placebant: nempe quia obedientia nihil habet gratius vel magis pretiosum. Nunc à Christi aduentu mutata est ratio. Ergo quid nobis in Euangelio præscribat considerandum, ne temere sequamur quod sub Lege Patres seruarunt. Nam quæ tunc fuit pia sacrorum obseruatio, hodie sceleratum sacrilegium foret. Hoc Samaritanos decepit, quia non ruputabant in exemplo Iacob quantum differret temporis ratio. Patriarchis altaria passim erigere licuerat, quòd nondum ordinatus esset locus, quem postea Dominus elegit: ex quo vero Deus templum in monte Sion iussit extrui, cessauit prior libertas. Hac ratione dicebat Moses, Posthac non facietis singuli quòd sibi rectum visum fuerit, sed tantùm quòd vobis præcipio. Nam ex quo Dominus Legem tulit, rectum sui cultum alligauit ad Legis ipsius decreta, quum antè liberior esset vsus. Similis prætextus erat adorantibus in Bethel. illic enim solenne Deo sacrificium obtulerat Iacob, sed postquam locum Dominus Hierosolymis designauerat, amplius non erat Bethel, sed Bethauen. Nunc videmus quis fuerit status quæstionis. Samaritanis Patrum exemplum erat pro regula: Iudæi in Dei mandato fundati erant. Mulier hæc, tametsi gentis suæ consuetudinem hactenus coluerat, non tamen in ea acquiescit. Adorationem hîc intellige non quamlibet: (nam quotidianis precibus vbique locus erat) sed cui annexa erant sacrificia, vt publica & solennis esset religionis professio.

Exod. 2. b. 12
Num. 25. b. 7
Gen. 22. a. 2
Deut. 12. 8

21 *Mulier, crede mihi.)* Prima responsi sui parte breuiter cæremonialem cultum, qui sub Lege fuerat institutus, abolet. Nam quum dicit horam instare quæ nullum habeat proprium & peculiarem adorandi locum, significat temporale fuisse quod traditum à Mose fuerat, atque ita iam adesse tempus quo diruatur maceria. Hoc modo cultum Dei ex prioribus angustiis eductum latius extendit, vt eius participes fiant Samaritani. Quum dicit *Venire horam*, præsens est loco futuri: sensus est tamen, iam propè instare abrogationem Legis, quod ad templum & Sacerdotium spectat, & alios externos ritus. Deum nominando *Patrem*, videtur eum obliquè opponere Patribus quorum mentionem fecerat mulier: acsi diceret, Deum communem fore Patrem omnibus, vt iam sine locorum & gentium discrimine communiter adoretur.

22 *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.*

23 *Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. etenim Pater tales quærit qui adorent ipsum.*

24 *Deus est spiritus: & eos qui adorant ipsum, in spiritu & veritate oportet adorare.*

25 *Dicit ei mulier, Scio quòd Messias venturus est, qui dicitur Christus. quum ergo venerit ille annuntiabit nobis omnia.*

26 *Dici ei Iesus, Ego sum qui loquor tecum.*

Nunc quod breuiter attigerat de Legis abrogatione, fusius exponit. Summam tamen orationis partitur in duo membra: priore, formam colendi Dei, quæ in vsu fuerat Samaritanis, superstitionis & erroris damnat: apud Iudæos verò probam & legitimam fuisse testatur. Et causam differentiæ subiicit, quòd Iudæis constaret ex verbo Dei cultus sui certitudo: Samaritani autem nihil certi ex ore Dei tenebant. Secundò declarat ritus hactenus à Iudæis seruatos breui habituros finem.

22 *Vos adoratis quod nescitis.)* Memorabilis sententia, qua docemur nihil in religione temere vel fortuitò esse tentandum: quia nisi adsit scientia, non iam Deus, sed phãtasma vel spectrum colitur. Itaque hoc fulmine concidunt bonæ omnes intentiones quas vocant. habemus enim, homines nihil posse quam

errare

errare vbi sua eos regit opinio sine verbo aut mandato Dei. Nam Christus personam & causam gentis suæ suscipiens, Iudæos longe à Samaritanis distare docet. Cur id? *Quoniam ex ipsis est salus*, inquit. Quibus verbis significat, hoc vno eos præstare quod æternæ salutis fœdus cum illis pepigerat Deus. Quidam ad Christum restringunt, qui ex Iudæis progenitus est. Et certe, quando in ipso omnes Dei promissiones ratæ sunt ac firmæ, nulla nisi in eo salus. Sed quia minimè dubium est quin Iudæos ideo præferat Christus quod non incognitum aliquod numen, sed Deum vnum adorant, qui se illis patefecit, & à quo sunt in populum adoptati: sub nomine Salutis salutifica illa manifestatio quam ex cælesti doctrina habebant, intelligi debet. Sed cur dicit ab illis esse, quũ potius apud eos deposita esset, vt ea soli fruerentur? Alludit, meo iudicio, ad id quod prædictum erat à Prophetis, Legem à Sion prodituram. Nam ea conditione segregati ad tempus erant à reliquis populis vt ab ipsis tandem ad totum mundum pura Dei cognitio manaret. *Iesa.2.a.3* Summa tamen huc redit. non rite coli Deum nisi ex fidei certitudine, quam ex Dei verbo gigni necesse est. vnde sequitur, ad idololatriam prolabi quicunque à verbo discedunt. Clarè enim testatur Christus, idolum aut inane figmentum statui Dei loco vbi verum Deum homines ignorant: damnat autem ignorantiæ omnes quibus se Deus ipse non patefecit. Nam simulac verbi eius luce destituimur, regnant tenebræ & cæcitas. Notandum autem est, Iudæos, quum sua perfidia aboleuerint vitæ æternæ fœdus cum Patribus sancitum, thesauro illo priuatos esse quem tunc adhuc tenebant: nondum enim abdicati erant ex Ecclesia Dei. Nunc quum abnegent Filium, nihil cum Patre illis commune est. Idem de omnibus sentiendum qui à pura Euangelii fide ad sua & hominum commenta transuolarunt. Quantumuis sibi in sua pertinacia blandiantur & plaudant qui ex sensu suo vel hominum traditionibus adorant Deum, hæc vna vox de cælo detonans quicquid se habere putant Diuinum & sanctũ prosternit, Vos adoratis quod nescitis. Itaque vt Deo probetur nostra religio, necesse est vt in scientiam ex eius verbo conceptam recumbat.

23 *Sed venit hora.)* Sequitur posterius membrum de abrogando legali cultu. Quum dicit horam venire, aut venturam, ordinem à Mose traditum non fore perpetuum docet. Quum dicit horam iam nunc esse, finem imponit cæremoniis: atque ita admonet impletum esse correctionis tempus. interea templum & Sacerdotium ritúsque omnes illis annexos probat, quantum ad præteriti temporis vsum. *Heb 9.c.10* Porro vt ostendat Deum neque Hierosolymis neque in monte Garizim velle adorari, altius principium sumit, veram scilicet eius adorationem in Spiritu sitam esse. Nam inde sequitur ritè vbique locorum inuocari. Primum tamen hic quæritur cur & quo sensu spiritualis vocetur Dei cultus. Hoc vt teneamus, notanda est antithesis inter spiritum & externas figuras, sicuti inter vmbras & veritatem. Dicitur ergo spiritu constare Dei cultus, quia nihil aliud est quàm interior cordis fides, quæ inuocationem parit: deinde conscientiæ puritas, abnegatio nostri, vt addicti in Dei obsequiũ, simus illi quasi sacræ victimæ. Hinc exoritur altera quæstio, Annon sub Lege spiritualiter eum Patres coluerint. Respondeo, quum semper sui similis sit Deus, non alium ab initio mundi cultum probasse quàm spiritualem, qui eius naturæ congrueret. Cuius rei Moses ipse satis locuples est testis: qui multis locis declarat non alio spectare finem Legis quàm vt fide & pura conscientia populus Deo adhæreat. Verùm id clarius exprimunt Prophetæ, quũ seuerè inuehuntur in populi hypocrisin: quia satisfactũ Deo putabat postquam sacrificiis defunctus erat externáque illa pompa. Nihil est multa huc testimonia adducere, quæ passim occurrunt: insignes tamen præ aliis loci sunt, Psalmo 50. Iesaiæ 1, 58, & 66, Michææ 5, Amos 7. Cæterùm ita spiritualis fuit sub Lege Dei cultus, vt tamen implicitus externis tot cæremoniis, carnale aliquid & terrenum in speciem saperet. Ideo Paulus Galat. 4.b.9, cæremonias carnem appellat, & egena mundi elementa. Similiter author epistolæ ad Hebræos Sanctuarium vetus cum suis appendicibus terrenum fuisse dicit. Ideo cultum Legis aptè dicemus fuisse in sua substantia spiritualem: formæ respectu, carnalem quodammodo ac terrenum. *Heb 9.a.1* Erat enim vmbratilis tota illa ratio, cuius veritas nunc palàm apparet. Nũc videmus quid nobiscum Iudæi commune habuerint, & quid diuersum. Omnibus seculis fide, precibus, gratiarũ actione, puritate cordis & vitæ innocentia coli Deus voluit, nec aliis vnquam sacrificiis delectatus est: sed erant in Lege variæ accessiones, vt spiritus & veritas sub inuolucris laterent: nunc rupto Templi velo, nihil obscurum vel tectum. Sunt quidem & nobis hodie externa quædam pietatis exercitia, quibus ruditas nostra indiget: verùm is est modus eáque sobrietas quæ nudam Christi veritatem non obscurent. Denique quod adumbratum Patribus fuit palàm expressum habemus. Hoc verò discrimen in Papatu non modò confusum, sed penitus euersum fuit. neque enim illic minor est vmbrarum densitas quàm fuit olim sub Iudaismo. Quin manifestum inter nos & Iudæos discrimen hìc statuat Christus negari non potest. Quibuscunque elabi cauillis conentur, in externa tantùm forma nos esse Patribus dissimiles constat, quia illi spiritualiter Deum colentes, cæremoniis adstricti erant quæ Christi aduentu sunt abolitæ. Christi ergo præsentia quantum in se est Ecclesiam spoliant quicũque eam grauant immodica cæremoniarum turba. Nec moror euanidos illos colores, multos ex vulgo non minus hodie indigere talibus adminiculis quàm olim inter Iudæos. semper enim quo ordine Ecclesiam suam regi voluerit Dominus spectandum est: quia vnus ille quid nobis expediat optimè nouit. Certum autem est, rationi Diuinitus ordinatæ nihil esse magis contrarium quàm crassam & bis carnalem pompam, quæ regnat in Papatu. Spiritum quidem tegebant Legales vmbræ, sed istæ laruæ prorsus eum deformant. Quare ad tam fœdas & indignas corruptelas minimè conniuendum est. Vtcunque causentur astuti homines, vel ad vitia corrigenda nimis timidi, res istas esse medias, ideóque indifferenter habendas: certè tolerabile non est præscriptam à Christo normam violari. *Veri adoratores.)* Videtur obiter taxare Christus multorum peruicaciam, quæ postea erupit. scimus enim quàm pugnaces & contentiosi patefacto Euangelio fuerint Iudæi in tuendis cæremoniis quibus assueuerant. Quanquam latius patet hæc sententia. quia enim sciebat mundum à superstitionibus nunquam purum fore, ideo pios & rectos cultores à peruersis & fictis segregat.

Cap.IIII quo testimonio instructi Papistas damnare in suis omnibus figmentis & eorum probra contemnere ne dubitemus. Quid enim metuendum est quum audimus placere Deo nudum hunc & simplicem cultum, qui Papistis ideo despectui est quia cæremoniarũ congerie non turget? & quid illis prodest inanis carnis splendor, quo Christus testatur Spiritum extingui? Quid sit Deum colere *In spiritu & veritate*, ex superioribus dilucidè patet: nempe ablatis veterum rituum inuolucris, simpliciter retinere quòd spirituale est in Dei cultu. nam veritas Diuini cultus in spiritu consistit: cæremoniæ autem quędam erant aduentitium. Atque hîc rursus notandum est non conferri veritatem cum mendacio, sed cum externa figurarum accessione, vt sit pura simplexque (vt loquuntur) spiritualis cultus substantia.

24 *Deus est Spiritus.*) Confirmatio ab ipsa Dei natura. Quum homines caro sint, non mirum est si illis arrideant quæ ipsorum ingenio respondent. Hinc fit vt multa comminiscantur in cultu Dei, quæ ostentatione plena, solidi nihil habent. Atqui hoc in primis expendere eos decebat, sibi cum Deo esse negotium, cui nihilo minus est cum carne dissidium quàm igni cum aqua. Hæc sola cogitatio, vbi de colendo Deo agitur, ad frænandam ingenii nostri lasciuiam sufficere debebat: quòd adeò similis nobis non est, vt quæ nobis maximè placent, illi nauseæ sint ac tædio. Quòd si hypocritas ita excæcat sua superbia vt Deum suo arbitrio vel potius libidini subiicere non formident, sciamus tamen hanc modestiam non vltimum in vero Dei cultu locum tenere, vt nobis suspectum sit quod adlubescit secundum carnem. Porrò quia ad eius altitudinem conscendere non licet, meminerimus petendam esse ex eius verbo regulam qua dirigamur. Locus hic sæpe à Patribus citatur aduersus Arrianos, ad probandam Spiritus Diuinitatem: sed perperam eò torquetur: quia hîc simpliciter pronuntiat Christus spiritualis naturæ esse Patrem suũ, ideóque rebus friuolis non affici, quemadmodum pro sua leuitate homines solent.

25 *Messias venturus est.*) Quanuis impura & multis erroribus confusa esset apud Samaritanos religio, principia tamen quædam ex Lege sumpta, eorum animis infixa erant: quale hoc fuit de Messia. Probabile autem est, quum ex Christi sermone colligeret mulier insolitam mutationem instare Ecclesiæ Dei, statim subiisse Christi memoriam, sub quo plenam rerum omniũ instaurationem sperabant. Quum Messiam dicit venturum, de tempore propinquo videtur loqui. Et certè multis argumentis satis constat, passim tunc erectos fuisse omnium animos Messiæ expectatione, qui rebus miserè collapsis, imò perditis succurreret. Hoc quidem extra controuersiam est, mulierem Christum Mosi & Prophetis omnibus in docendi officio præferre. Tria enim paucis verbis complectitur: primò Legis doctrinam non fuisse numeris omnibus absolutam, sed illic rudimenta duntaxat fuisse tradita. Nisi enim vlterior quidam fuisset progressus, non diceret Messiam annuntiaturum omnia. est enim tacita inter eum & Prophetas antithesis, quòd propriæ illius sint partes discipulos ad metam perducere, ab illis tantùm initiatos, & quasi in stadiũ inductos. Secundò declarat mulier talem se Christum sperare qui futurus sit Patris interpres, & piorum omnium doctor ac magister. Postremò significat nihil eius doctrina melius vel perfectius esse appetendum: imò hunc vltimum sapientiæ scopum esse, vltra quem progredi fas non sit. Vtinam verò qui nũc se iactant Christianæ Ecclesiæ columnas, saltem hanc mulierculam imitarentur, vt simplici potius Christi doctrina contenti forent quàm sibi magisterium nescio quod arriperent ad ingerenda sua commenta. Vnde enim conflata est Papæ & Mahumeti religio nisi ex prauis additamentis, quibus se finxerũt Euangelii doctrinam complere? quasi absque talibus deliriis mutila foret. Sed quisquis in Christi schola probè erit edoctus, non alios sibi magistros accerset, ac ne admittet quidem.

26 *Ego sum qui loquor tecum.*) Quum se mulieri esse Messiam fatetur, doctorem proculdubio se offert, quo spei ab ea conceptæ respondeat. Itaque mihi verisimile est vberiorem doctrinam siti eius explendæ sequutam esse. Ac tale quidem gratiæ suæ documentum in paupercula fœmina extare voluit, vt testatum omnibus faceret nunquam se officio deesse vbi doctor appetitur. Periculum ergo non est nequem omnino frustretur quem paratum discipulum inueniet. qui verò se illi submittere grauantur (vt multos videmus superbos & profanos homines) vel qui aliunde perfectiorem sapientiã sperant, vt Turcæ & Papistæ: digni sunt qui per innumeras præstigias circumacti mergantur in errorum labyrinthum. Cæterùm his verbis, Ego qui loquor, sum Messias Filius Dei, Messiæ nomen quasi sigillum commendat obsignandæ Euangelii sui doctrinæ. quia statuendum est à Patre fuisse vnctum, & Spiritum Dei in eo requieuisse, vt salutis nuntium ad nos perferret: quemadmodum testatur Iesaias cap. 61. a. 1.

27 *Interea autem venerunt discipuli eius, & mirati sunt quòd cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit, Quid quæris? vel, Quid loqueris cum ea?*

28 *Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in vrbem, & dicit hominibus,*

29 *Venite, & videte hominem qui mihi dixit omnia quæ feci, nunquid hic est Christus?*

30 *Exierunt ergo ex vrbe, & venerunt ad eum.*

31 *Interea rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comede.*

32 *Ipse autem dixit illis, Ego habeo cibum edendum quem vos nescitis.*

33 *Dicebant ergo inter se discipuli, Num quispiam attulit illi quod ederet?*

34 *Dicit eis Iesus, Cibus meus est vt faciam voluntatem eius qui me misit, & perficiam opus eius.*

27 *Et mirati sunt.*) Quòd Euangelista refert miratos fuisse discipulos, duplex esse causa potuit: vel quòd

quòd eos offenderet personæ vilitas, vel quòd Iudæos pollui arbitrabantur si cum Samaritanis sermonem miscerent. Tametsi autem vtrunque ex pia Magistri reuerentia oriebatur, perperam tamen faciunt si mirantur, quasi absurdum, quòd mulierem prorsus abiectam dignetur ille tanto honore. Cur enim non se potius ipsos respiciunt? reperirent certè illic non minorem stupendi materiam, quòd nihili homunciones, & tanquam populi quisquiliæ, in summum honoris gradum euecti essent. Et tamen quod dicit Euangelista, non ausos fuisse rogare, vtile est obseruatu. docemur enim eorum exemplo, si quid interdum in Dei & Christi operibus aut verbis à sensu nostro abhorret, non esse laxandas nobis habenas vt audacter obstrepamus: sed modestè potius silendum, donec quod nobis absconditum est, è cælo patefiat. Huius porrò modestiæ fundamentum est Dei timor, & Christi reuerentia.

28 *Reliquit ergo hydriam.*) Hoc ad exprimendum studii ardorem narrat Euangelista. nam festinationis signum est quòd relicta hydria in vrbem redit. Atque hæc fidei natura est, vt facti vitæ æternæ compotes, alios in societatem colligere optemus: nec potest sepulta & otiosa in cordibus iacere Dei cognitio quin se apud homines proferat. Illud enim verum esse oportet, Credidi propterea loquar. Eóque magis notandæ nobis sunt vehementia & alacritas mulieris quòd eas exigua tantùm fidei scintilla accendit: vixdum enim Christum gustauerat, dum in tota vrbe eum celebrat. Ergo qui iam mediocres in eius schola progressus fecerunt, illis plusquam turpe erit pigrescere. Sed videtur hoc potius reprehensione dignum, quòd adhuc rudis & minus solidè edocta fidei suæ limites transilit. Respondeo, inconsideratè fuisse acturam si docendi sibi partes sumpsisset: nunc verò quum nihil quàm excitare suos ciues cupiat vt Christum loquentem audiant, non dicemus sui oblitam longius prorumpere quàm decebat: solùm tubæ vel campanæ officio fungitur vt ad Christum inuitet. Psal. 116. a. 1

29 *Videte hominem.*) Quia dubitanter hîc loquitur, videri posset Christi authoritate non valde fuisse permota. Respondeo, quia ad disserendum de tantis mysteriis idonea non erat, pro suo modulo eam satagere vt ciues sui à Christo se doceri sustineant. Porrò hic ad eos excitandos optimus erat stimulus, quum ex signo non obscuro neque ambiguo Prophetam esse cognoscerent. nam quia ex doctrina facere iudicium non poterant, vtilis aptáque illis erat hæc inferior præparatio. Dum itaque res occultas mulieri aperuisse audiunt, hinc colligunt esse Dei Prophetam: quo constituto attendere ad eius doctrinam incipiunt. quanquam mulier vltra progreditur: nam considerare eos iubet nunquid sit Messias: hoc vno scilicet contenta, si quod iam in Christo inuenerat, illi suo impulsu quærant. inuenturos enim sciebat plus quàm promitteret. Sed cur mentitur *Omnia* Christum sibi dixisse? Iam prius admonui, non de vna scortatione fuisse reprehensam à Christo, sed paucis verbis obiecta illi fuisse plura totius vitæ peccata. neque enim singulas sententias Euangelista recensuit: sed summatim docuit, Christum, vt mulieris dicacitatem compesceret, superiorem ac præsentem eius vitam in medium protulisse. Interea videmus accensam pio zelo mulierem, sibi suæque existimationi minimè parcere, vt Christi nomen illustret. nam recitandis suis probris non abstinet.

32 *Ego cibum habeo.*) Mirum cur fessus & esuriens cibum recuset. nam siquis hoc facere eum dicat vt suo exemplo nos erudiat ad tolerandam inediam, cur non igitur perpetuò fecit? Sed aliò tendebat eius consilium quàm vt respuendum simpliciter esse cibum diceret. Tenenda est enim circunstantia hæc, quòd eum sic vrget præsentis negotii cura, totúmque eius animum occupat, vt cibum negligere illi molestum non sit. neque tamen sic intentum esse profitetur ad exequenda Patris mandata vt neque edat neque bibat: tantùm quid sibi prius sit vel posterius ostendit. atque ita suo exemplo docet, regnum Dei omnibus corporis commodis esse præferendum. Edere quidem & bibere nobis Deus permittit, modò ne ab eo quod præcipuum est abstrahamur: hoc est, vt suæ quisque vocationi seruiat. Dicet quispiam fieri aliter non posse quin auocamenta sint cibus & potus, quæ aliquid temporis melioribus studiis abstrahant. Est hoc quidem verum, fateor: sed quia Dominus pro sua indulgentia nobis concedit vt carnem nostram curemus quantum postulat necessitas, non desinit qui parcè & sobriè fouendo corpori dat operam, Dei obsequium interea præferre vt decet. Quanquam simul cauendum ne ita addicti simus horis nostris quin parati simus cibo nos fraudare, vbi proposita aliqua occasione quasi præsentem horam nobis Deus cōdicit. Talis opportunitas quum nunc in manibus Christo esset, quæ effluere poterat, eam obuiis vlnis amplectitur & retinet. Quia igitur negotium à Patre iniunctum sic vrget vt alia omnia omittere necesse sit, cibum posthabere non dubitat. Et certè absurdum fuisset mulierem relicta hydria ad vocandum populum currere, in Christo minus cerni ardoris. Denique si nobis propositus hic erit scopus, non perdere ob vitam viuendi causas, non difficile erit optimum modum tenere. Qui enim propositum hunc habebit vitæ finem vt Domino seruiat, à quo ne præsenti quidem mortis periculo fas sit nos abduci: hoc certè pluris quàm cibum & potum faciet. Metaphora cibi & potus eo gratiæ plus habet quòd tempestiuè ex præsenti sermone ducta est.

34 *Cibus meus.*) Significat non modò hoc sibi esse antiquissimum, sed nihil esse quo magis delectetur, vel in quo libentius & cupidius se exerceat. Quemadmodum Dauid, vt Legem Dei commendet, non tantùm pretiosam sibi fuisse dicit, sed melle quoque dulciorem. Ergo vt Christum sequamur, non tantùm studiosè nos impendere Deo conuenit, sed tam esse voluntarios ad peragenda eius mandata vt minimè sit molestus aut grauis labor. Porrò quum addit Christus, *Vt perficiam eius voluntatem*, satis exponit quænam sit Patris voluntas ad quam intentus erat: nempe vt iniunctum sibi munus expleret. Ita singulis respicienda est sua vocatio, nequis Deo impensum ferat quod temere suo arbitrio suscepit. Cæterum quæ fuerit Christi functio satis notum est, promouere scilicet Dei regnum, animas perditas in vitam restituere, spargere lucem Euangelii, denique salutem afferre mundo. Harum rerum præstantia lasso & famelico cibi & potus obliuionem induxit. Hinc tamen non vulgaris ad nos redit consolatio, dum audimus Christum de hominum salute adeò fuisse solicitum vt eam curare summa illi fuerit voluptas. neque enim dubium est similiter hodie quoque erga nos affici. Psal. 19. c. 11

Cap.IIII 35 *Nónne vos dicitis, Adhuc quatuor menses sunt, & messis veniet? Ecce, dico vobis attollite oculos vestros, & videte regiones, quoniam albæ sunt iam ad messem.*

36 *Et qui metit, mercedem accipit, & fructum congregat in vitam æternam: vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.*

37 *In hoc enim est sermo verus, quòd alius est qui seminat, & alius qui metit.*

38 *Ego misi vos ad metendum quod vos non laborastis. alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.*

35 *Nónne dicitis.*) Prosequitur superiorem sententiam. quia enim nihil sibi prius esse dixerat quàm perficere opus Patris, nunc ostendit quàm sit illud maturum: idque facit comparatione messis. sicuti enim vbi maturuit seges, messis ferre moram non potest, quia alioqui grana conciderent: ita nunc matura spirituali fruge tardandum esse negat, quia damnosa sit cessatio. Videmus quorsum adducta sit similitudo, nempe ad exprimendam festinationis causam. Particula hac *Nónne dicitis* obliquè notare voluit quanto attentiores sint hominum animi ad res terrenas quàm cælestes. sic enim messis desiderio æstuant vt anxiè supputent menses ac dies: interea in colligendo tritico cælesti mirum vt torpeant. Atque hanc prauitatem non solùm nobis esse ingenitam, sed vix à cordibus nostris reuelli posse quotidianus vsus arguit. Nam quum omnes terrestri vitæ in longum prospiciant, quàm negligenter de rebus Diuinis cogitamus? Sic alibi Christus ipse, Hypocritæ, vos ex cæli facie iudicatis qualis futurus sit dies crastinus: tempus autem visitationis meæ non agnoscitis? Matth.16.a.3.

36 *Et qui metit, mercedem accipit.*) Alio argumento probat quàm sedulò incumbere nos deceat in opus Dei: quia scilicet ampla & splendida labori reposita sit merces. Fructum enim promittit, eúmque non corruptibilem nec caducum. Quanquam quod de fructu subiicit, bifariam exponi potest: vel vt sit mercedis declaratio (atque ita bis idem diceret diuersis verbis) vel vt commendet eorum operam qui Dei regnum locupletant: quemadmodum repetet cap.15.c.16. Ego elegi vos vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat. Et sanè Verbi ministris vtrunque ingentes addere animos debet, ne vnquam sub labore fatiscant, dum sibi paratam esse in cælo gloriæ coronam audiunt, & sciunt fructum messis suæ non pretiosum modò fore coram Deo, sed etiam æternũ. In hunc finem passim in Scriptura mercedis fieri solet mentio, non autem vt inde operum merita æstimentur. Quis enim, si ad calculum ventum fuerit, non pœna ignauiæ magis quàm diligentiæ præmio dignus reperietur? Ergo optimis operariis nihil restabit aliud nisi vt supplices ad veniæ deprecationem confugiant. sed Dominus, qui paternè nobiscum agit, vt nostram ignauiam corrigat, & nos alioqui parum cordatos melius animet, gratuitam mercedem rependere dignatur. Porrò hoc adeò non euertit fidei iustitiam vt potius stabiliat. vnde enim fit vt quicquam in nobis quod remuneretur inueniat Deus, nisi quia Spiritu nos suo donauit? Atqui Spiritum arrham pignúsque adoptionis esse scimus. Secundò, vnde fit vt mutilis & vitiosis operibus tantum honoris Deus habeat, nisi quia postquã nos sibi gratis recõciliauit, vitia quæ operibus nostris adhærent, non imputãdo, præter vllum meritum accepta habet? Summa huius loci est, Laborẽ quem docendo impendunt Apostoli, minimè durum aut grauem debere illis esse, quum sibi tam vtilem, Christo & Ecclesiæ fructuosum esse sciant. *Vt & qui seminat.*) His verbis admonet Christus, sine cuiusquam fore querimonia quòd Apostoli alienæ culturæ fructum colligent. Atque hæc amplificatio notanda est. nam si in mũdo eorum gemitus qui laboris sui fructum queruntur aliò transferri, non impediunt quin nouus possessor segetem ab alio iactam libenter metat: vbi mutuus est consensus, mutuum gaudium & gratulatio, quanto alacriores esse messores conuenit? Verùm vt hic locus probè intelligatur, tenenda est inter sationem & messem antithesis. Satio fuerat Legis & Prophetarum doctrina: tunc enim semen in terram proiectum manebat quasi in herba. doctrina autem Euangelii, quia ad iustam maturitatem homines adducit, aptè messi confertur. Lex enim ab ea perfectione longè distabat quæ in Christo demum exhibita fuit. Nota est etiam pueritiæ & virilis ætatis comparatio quam adducit Paulus ad Galatas cap. 4.1. quæ eodem tendit. Denique quum præsentem salutem Christi aduentus secum attulerit, non mirum est si Euangelium, in quo aperta est regni cælestis ianua, messis vocetur doctrinæ Propheticæ. Neque tamen hoc obstat quin Patres sub Lege collecti fuerint in Dei horreum. Verùm similitudo hæc ad docendi modum referenda est. nam sicuti Ecclesiæ pueritia vsque ad finem Legis durauit, prædicato autem Euangelio mox successit adolescentia: ita tunc maturescere cœpit salus, cuius sementem duntaxat fecerant Prophetæ. Sed quum in Samaria hunc sermonem Christus habuerit, videtur sationem latius quàm ad Legem & Prophetas extendere. Et sunt qui promiscuè tam de Gentibus quàm de Iudæis hæc exponant. Fateor quidem pietatis quædam grana semper in toto orbe sparsa fuisse: & minimè dubium est quin præclaras sententias, quæ in Philosophis & profanis scriptoribus extant, Deus eorum manu quodammodo seminauerit. Sed quum adulteratum fuerit semen illud ab ima radice, & quæ inde enasci potuit seges (licet non proba nec genuina) immensa errorum congerie suffocata fuerit, tam noxiam corruptionem absurdum est sationi conferri. Deinde quod de consensu gaudii hîc habetur, in philosophos aut similes minimè competit. Nondum tamen solutus est nodus, quia Samaritanos Christus in speciem designat. Respondeo, quantuis apud eos omnia corruptelis infecta essent, fuisse tamen illic absconditum aliquod pietatis semen. Vnde enim simulac verbum de Christo audiunt, tanta eius quærendi promptitudo, nisi quia ex Lege & Prophetis venturum esse Redemptorem didicerant? Fuerat quidem Iudæa peculiaris Domini ager, quem per suos Prophetas excoluerat: sed quoniam aliquantula seminis portio in Samariam delata erat, non abs re dicit Christus illic quoque maturuisse semen. Siquis obiiciat electos fuisse Apostolos vt Euangelium vulgarent toti mundo: responsio facilis est, Christum vt tempus ferebat loquutum esse,

Infrà 15.c.16

esse, nisi quòd in Samaritanis Propheticæ doctrinæ semen, licet multis zizaniis mistum ac refertum, à spe fructus iam propè maturi commendat.

37 *In hoc enim verus est sermo.)* Prouerbium hoc vulgare erat, quo indicabât multos sæpe alieni laboris fructum percipere. quanquam hoc diuersum erat, quod ægrè patitur is qui laborauit, fructum ab alio auferri, quum Apostoli socios lætitiæ habeant Prophetas. Neque tamen hinc potest colligi, Prophetas ipsos eorum quæ in Ecclesia hodie geruntur testes vel conscios esse: quia non alio spectat Christi consilium quàm hoc affectu docuisse Prophetas quandiu vixerunt, vt de fructu quem illis colligere non dabatur, iam gauderét. Non absimilis est comparatio qua Petrus primo epistolæ suæ capite vtitur: nisi quòd generaliter fideles omnes hortatur: Christus autem hîc solos discipulos compellat, & in eorum persona Euangelii ministros. Iubet autem his verbis ita in commune suas operas conferre, vt nulla inter eos praua sit æmulatio: qui priores ad opus mittuntur, ita debere ad præsentem culturam esse intentos, vt aliis qui deinde succedent, maiorem benedictionem non inuideant: qui mittuntur quasi ad maturam frugem colligendam, eo alacrius in partes suas incumbant. Nam comparatio quæ hîc fit inter Legis & Euangelii doctores, potest etiam his singulis inter se aptari. 1. Pet. 1. d. 12

39 *Ex vrbe autem illa multi Samaritanorum in eum crediderunt, propter sermonem mulieris quæ testificabatur, Dixit mihi omnia quæ feci.*

40 *Postquam ergo venerunt ad eum Samaritæ, rogarunt eum vt maneret apud ipsos. Et mansit duos dies.*

41 *Ac multo plures crediderunt propter sermonem eius.*

42 *Ac mulieri dicebant, Non amplius propter tuam orationem credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus quòd hic sit verè seruator mundi Christus.*

43 *Post duos autem dies exijt inde, & abijt in Galilæam.*

44 *Ipse enim Iesus testificatus est quòd Propheta in sua patria honorē nō habet.*

45 *Quum autem venit in Galilæam, receperunt eum Galilæi, qui omnia viderant quæ fecerat Hierosolymis die festo. nàm & ipsi venerant ad diem festum.*

Crediderunt propter sermonem mulieris.) Hîc refert Euangelista quantum valuerit mulieris præconium apud ciues suos. vnde apparet, spem & desiderium promissi Messiæ non parum viguisse apud eos. Cæterùm *Credendi* verbum hîc impropriè significat mulieris sermone fuisse excitatos vt Christum agnoscerent Prophetam. Hoc autem est velut fidei initium, quum animi ad recipiendam doctrinam parati sunt. Talis ad fidem ingressus hîc honorificè vocatur fides, vt sciamus quanti Deus verbi sui reuerentiam faciat, quum tanto honore dignatur solam eorum docilitatem qui nondum edocti sunt. In eo autem se demonstrat fides illa quòd proficiendi desiderio tenentur: qua ratione apud se manere Christum cupiunt.

41 *Multo plures crediderunt.)* Ex successu ipso palàm est Christum non fuisse plus æquo facilem vt illis annueret. videmus enim quàm fructuosum illud fuerit biduum quod petentibus concessit. Quo exemplo docemur nunquam cessandum esse quoties regnum Dei propagare licet. Quòd si timemus ne obnoxia sit sinistris rumoribus nostra facilitas, vel sæpius sit inutilis, petamus à Christo Spiritum consilii qui nos dirigat. Hîc iam alio sensu ponitur *Credendi* verbū, quia non tantùm ad fidem præparatos fuisse significat, sed recta fide imbutos.

42 *Propter tuam orationem.)* Tametsi Erasmum in versione sequutus sum, quia barbarum est loquelæ nomen, quod habet Vetus interpres: monendi tamen sunt lectores, λαλιαν idem ferè Græcis sonare quod Latinis significat loquentia. Et videntur iactare Samaritani sibi solidius iam esse fulcrum quàm in lingua mulieris, quæ vt plurimum futilis esse solet. *Credimus.* Melius exprimit qualis fuerit ipsorum fides, nempe ex ipso Dei verbo concepta: vt gloriari possint se magistrum habere Filium Dei, vt certè is solus est in cuius authoritate tutò acquiescere licet. Non adest ipse quidem nunc palàm, vt ore ad os nobiscum loquatur: verùm per quoscunque eum audire contingat, non tamen nisi in eum recumbere fides nostra potest. nec aliunde prouenit scientia cuius simul fit mentio. Nam profectus ab homine mortali sermo aures quidem implere & satiare poterit: sed animum in tranquilla salutis fiducia nunquam stabiliet, vt meritò se glorietur scire qui audiuit. Ergo in fide hoc primum est vt Christum sciamus esse qui per suos ministros loquitur: deinde vt suum illi honorem tribuamus, hoc est, ne dubitemus esse fidum ac veracem, vt freti tam certo authore, in eius doctrinam securè recumbamus. Cæterùm quòd Iesum *Mundi seruatorem & Christum* prædicant, id proculdubio habent ex auditu. Vnde colligimus, Euangelii summam intra biduum familiarius illis fuisse à Christo traditam quàm hactenus Hierosolymæ fuisset. Et Christus salutem quam attulerat, toti mundo communem esse testatus est: quo melius intelligerent ad se quoque pertinere. Neque enim tanquam legitimos hæredes ad participandam salutis gratiam eos vocauit: sed docuit se venisse vt in Dei familiā extraneos admitteret, ac pacem afferret iis qui procul erant.

44 *Ipse enim Iesus testif. est.)* Species repugnantiæ quæ hîc primo intuitu apparet, diuersas expositiones peperit. Nimis argutum est quod affert Augustinus, Christum honore caruisse apud suos, quia plus solo biduo apud Samaritanos profecerit quàm longo tempore apud Galilæos, absque miraculis plures acquisierit in Samaria discipulos quàm ingens miraculorum numerus in Galilæa lucrifecerat. Non placet etiam quòd Chrysostomus patriam Christi intelligit Capernaum, quia illic frequentius quàm alibi fuerit. Cyrillo itaque potius subscribo, qui relicta vrbe Nazareth, in diuersam Galilææ

Cap.IIII partem abiisse dicit. Illam enim nominant reliqui tres Euangelistæ quum hoc testimonium Christi referunt. Posset quidem hic esse sensus, quòd quum plenæ illustrationis tempus nondum venisset, latere in patria, tanquam in obscuriore recessu, voluerit. Quidam etiam exponunt, biduo substitisse in Samaria, quòd nulla erat festinandi ratio in eum locum vbi contemptus eum manebat. Alii putant rectà in Nazareth profectum, statim inde commigrasse. Sed quia nihil tale refert Iohannes, non audeo huic diuinationi dare locum. Ergo illud verius, quum in patria Nazareth contemptui se videret esse, diuertisse aliò potius. Quare mox sequitur, venisse in oppidum Cana. Et quod simul additur, fuisse exceptum à Galilæis propter miracula, reuerentiæ non contemptus signum fuit. *Propheta in sua patria.*) Non dubito quin hæc prouerbialis fuerit sententia. scimus autem prouerbiis celebrari quod sæpius & ἐπὶ τὸ πολὺ vsuuenire solet. Quare non est quærenda exactius perpetua veritas, quasi necesse sit semper verum esse quod illic dicitur. Certum quidem est, alibi Prophetas potius celebrari quàm in patria: fieri etiam interdum potest, & re ipsa accidit, vt Prophetam non minus colant ciues sui quàm extranei. sed prouerbium docet quid magis tritum sit ac vulgare. nempe Prophetis alibi potius vbiuis locorum honorem tribui quàm apud suos. Potest autē duplex origo esse huius prouerbii, ac sensus. est enim hoc vitiū vniuersale, vt quos in cunis vagientes, quos pueriliter ineptientes vidimus, ii tota vita nobis despectui sint, quasi nulli profectus pueritiam sequuti essent. accedit & alterum malum, quod inter notos magis regnat, æmulatio scilicet. Mihi tamen probabile est natum inde prouerbium quòd Prophetæ à gente sua tam malè accepti fuerint: nam boni & pii homines, quum tantam in Iudæa aduersus Deum ingratitudinem, tantum Verbi contemptum, tantam contumaciam cernerent, meritò hanc querimoniam iactare poterant, Nusquam minus haberi honoris Dei Prophetis quàm in terra sua. Si prior sensus magis arridet, nomen Prophetæ generaliter sumendum erit pro quouis doctore, quemadmodum Paulus Epimenidem appellat Cretensium Prophetam. *Receperunt eū.* An diuturnus fuerit hic honos non satis cōstat. nihil enim procliuius est quàm donorum Dei obliuio. Nec alio consilio hoc narrat Iohannes nisi vt sciamus sub multorum testium oculis edita fuisse à Christo miracula, vt longè latéque prædicata fuerint. Iterum notatur vna signorum vtilitas, quòd viam doctrinæ sternunt: nam faciunt vt Christus reuerentiam obtineat.

Tit.1.c.12

46 *Venit ergo Iesus iterum in Cana Galilææ, vbi verterat aquam in vinum. Erat autem regius quidam, cuius filius infirmus erat, in Capernaum.*

47 *Hic cùm audisset Iesum ex Iudæa in Galilæam venisse, abijt ad eum, & rogauit eum vt descenderet, & sanaret filium suum: erat enim propinquus morti.*

48 *Dixit ergo illi Iesus, Nisi signa & prodigia videritis non credetis.*

49 *Dixit illi regius ipse, Domine, descende priusquam moriatur puellus meus.*

50 *Dixit illi Iesus, Vade, Filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quem illi dixerat Iesus, & profectus est.*

51 *Quum autem adhuc descenderet, serui occurrerunt illi, & nuntiarunt, dicentes, Filius tuus viuit.*

52 *Sciscitatus ergo est ex ipsis qua hora melius habuisset: & dixerunt illi, Heri hora septima reliquit eum febris.*

53 *Cognouit ergo pater quòd fuisset eadē hora qua dixerat illi Iesus, Filius tuus viuit. Et credidit ipse, & domus eius tota.*

54 *Hoc rursus secundum signum fecit Iesus, quum venisset ex Iudæa in Galilæam.*

46 *Erat regius quidam.*) Hæc verior lectio, etiamsi secus Erasmus sentiat. Fateor quidem illo tempore Regulos fuisse dictos qui nunc Duces vocantur, aut Barones aut Comites: sed talis erat tunc Galilææ status vt nemo eius ordinis in Capernaum habitare potuerit. Porrò, vnum aliquem ex aula Herodis fuisse arbitror. nam qui à Cæsare missum putant, nihil habent coloris. Cæterùm nominatim hoc expressit Euangelista, quia in tali persona illustrius erat miraculum.

47 *Quum audisset Iesum.*) Quòd opem à Christo petit, fidei quidem hoc aliquod signum est: sed quòd opis ferendæ modum Christo præfigit, ex eo apparet quanta fuerit ruditas. Christi enim virtutem ad corporis præsentiam alligat. scilicet de Christo non aliud conceperat quàm Prophetam esse Diuinitus missum cum hoc mandato & facultate vt miraculis edendis se Dei ministrum probaret. Hoc tamen vitium, quanuis reprehensione dignum Christus dissimulans, alia de causa seuerè eum obiurgat, imo in genere omnes Iudæos, quòd miraculorum nimis cupidi forent. Sed vnde nunc tanta Christo asperitas, qui alios miracula appetentes comiter accipere solitus est? Fuit certè ei tunc certa aliqua ratio, quæ nos latet, cur seuerius quàm ex more suo ageret cum hoc homine. Et fortè non tam eius rationem habuit quàm totius gentis. Videbat parum authoritatis habere suam doctrinam, neque tantùm negligi, sed prorsus sperni: interea defixos esse omnes in miraculis, & totos eorum sensus stupore magis quàm admiratione occupari. Impius ergo ille qui vulgo tunc regnabat verbi contemptus hanc illi querimoniam extorsit. Verum quidem est, etiam ex sanctis quosdam interdum, ne promissionum veritas apud eos vacillaret, confirmationem à signis optasse: videmus etiam Deum, quum placidè eorum votis annuerit, minimè fuisse offensum. Sed longè maior prauitas hîc à Christo notatur: sic enim pendebant à miraculis Iudæi vt verbo nihil residuum facerent. Ac primò quidem hoc præposterum habebant, quòd apud stupidos & nimis carnales nulla erat doctrinæ reuerentia, nisi miraculis

exper-

expergefacti essent. Oportuerat enim Dei verbum, in quo à teneris educati erant, illis plusquam familiare esse: deinde quum miracula essent edita, adeò non sequebatur is qui debet profectus, vt attoniti stuperent. Sic nulla erat eorum religio, nulla apud eos Dei notitia, nullum pietatis exercitium nisi in miraculis. Quò spectat etiam illa Pauli exprobratio, Iudæi signa quærunt. Significat enim signis absque ratione & modo addictos nec Christi gratia, nec vitæ æternæ promissionibus, neque arcana Spiritus virtute affici: quin potius fastidiosè Euangelium respuere, quia illis præter signa nihil sapiat. Atque vtinam non hodie quoque plurimos teneret similis morbus: sed hac voce nihil magis vulgatum, Præcedant miracula vt aures præbeamus huic doctrinæ. Quasi verò ita sordere nobis debeat Christi veritas, nisi aliunde fulciatur. Verum etiamsi ingenti signorum aceruo Deus eos obrueret, mentiuntur tamen quum se credituros dicunt. externa quædam admiratio nasceretur, sed nihilo esset maior doctrinæ attentio.

49 *Domine, descende.)* Quando hic rogando pergens tandem impetrat quod volebat, collige non ideo reprehensum à Christo esse quasi eum abiicere prorsus vellet, ac preces repudiaret: sed hoc potius consilio fecisse vt corrigeret vitium illud quod illi aditum ad veram fidem obstruebat. Et tenendum est memoria quod prius dixi, hanc communem totius populi reprehensionem magis fuisse quàm vnius hominis propriam. Atque ita quod in votis nostris præposterum est, vel contortum, vel superfluum, necesse est corrigi vel resecari, vt noxia obstacula tollantur. Porrò quum aulici homines lauti ac superbi esse soleant, nec libenter patiantur secum durius agi, notandum est hunc necessitate sua & orbitatis metu humiliatum, non excandescere neque obstrepere quum asperius à Christo excipitur, sed obiurgationem illam modesto silentio transmittere. Idem & in nobis experimur: miræ enim sunt nostræ deliciæ, mira impatientia & morositas, donec malis subacti fastum & supercilium deponere cogimur.

50 *Filius tuus viuit.)* Hîc primo relucet singularis Christi humanitas & indulgentia, quòd hominis ruditati ignoscens, longius virtutem suam extendit quàm sperauerat. Petebat vt Christus aduentu suo filium sanaret. Ægrotum quidem liberari à morbo posse, sed non mortuum excitari putabat: ideo festinationem vrget, ne mors præueniat. Ergo quum vtriusque veniam Christus facit, hinc colligere licet quanto apud eum in pretio sit vel pusilla fides. Hoc quoque obseruatu dignum quòd Christus eius desiderio non obtemperans, plus multo concedit quàm petierat: nam testimonium habet de præsenti filii sanitate. Ita sæpe cælestis Pater votis nostris quo ad circunstantias non obtemperans, modis inopinatis ad nos iuuandos operatur, vt discamus nihil illi præscribere. Quum dicit filium viuere significat ex mortis periculo esse ereptum. *Credidit homo Sermoni.* Quia hac persuasione imbutus venerat, Christum esse Dei Prophetam, ideo tam facilis ad credendum fuit vt vocem vnam mox arriperet, arreptam in animum defigeret. Quanuis autem de Christi potentia minus honorificè sentiret quàm par erat, tamen breuis promissio nouam repentè in eius animo fiduciam peperit: vt in vno Christi verbo filii sui vitam inclusam esse statueret. Atque hac promptitudine verbum Dei à nobis recipi decebat: sed multum abest quin tam præsentem in auditoribus semper effectum habeat. Quotus enim quisque est qui multis concionibus tantum proficiat quantum hic semiprofanus vnica voce audita? Quo plus studii in excitanda nostra tarditate ponendum est: rogandus verò in primis Deus vt corda nostra sic afficiat ne minus ad credendum prompti simus quàm ipse ad pollicendum facilis ac benignus est.

51 *Quum autem adhuc descend.)* Hîc fidei effectus describitur vnà cum verbi efficacia: nam sicuti Christus puerum iam moriturum verbo in vitam restituit, ita Pater fide sua momento vno filium saluum recuperat. Sciamus ergo, quoties sua beneficia nobis offert Dominus, virtutem eius ad præstandum quicquid promittit, semper fore expositam: modò ne ianuam illi obstruat nostra incredulitas. Hoc quidem non esse perpetuum, imò non esse frequens aut vulgare fateor, vt statim ad opem nobis ferendam Dominus manum suam exerat: sed quoties differt, sua illi constat ratio, & quidem nobis vtilis. Hoc quidem certum est, adeò nunquam ipsum in mora esse vt potius cum obstaculis nostris pugnet. Ergo quum præsens eius auxilium non apparet, reputemus quanta in nobis diffidentia lateat, vel saltem quàm tenuis & restricta sit nostra fides. Atqui non mirum est si beneficia sua perire nolit, ac temere in terram proiicere, sed deponere velit apud eos qui porrecto fidei sinu ea excipere parati sunt. Et quanuis non eodem semper modo suos iuuet, nunquam tamen irrita erit cuiusquam fides, quin sentiamus verum esse quod docet Propheta, Promissiones Dei, etiam vbi moram trahere videntur, maximè tamen festinare.

52 *Sciscitatus ergo est.)* Quòd seruos rogauit quando melius habere filius cœpisset, factum est arcano Dei impulsu, quo miraculi veritas magis illucesceret. Nam & nos ad suffocandam potentiæ Dei lucem natura plusquam maligni sumus, & in hoc variis artibus incumbit Satan vt operum eius aspectum obscuret. Quare vt laudem suam apud nos obtineant, ita conspicua nobis reddi necesse est, nequis dubitationi supersit locus. Quamlibet ergo ingrati sint homines, non tamen patitur hæc circunstantia tam insigne Christi opus fortunæ adscribi.

53 *Credidit ipse, & domus.)* Videtur esse hoc absurdum, quòd fidei initium Euangelista in eo homine commemorat cuius fidem prius laudauit. nec potest *Credendi* verbum hoc quidem loco ad fidei progressum referri: sed tenendum est, hominem Iudæum & educatum in Legis doctrina iam aliquo fidei gustu præditum fuisse quum ad Christum accessit. Quòd deinde credidit sermoni Christi, illa fuit particularis fides, quæ non longius patebat quàm ad filii vitam: nunc autem alio modo credere cœpit quia scilicet Christi doctrinam amplexus, se vnum ex eius discipulis esse professus est. Ita non iam filium duntaxat Christi beneficio sibi incolumem redditum iri sperat, sed Christum agnoscit Dei Filium, ac nomé dat eius Euangelio: totam familiam comitem habet, quæ miraculi testis fuerat. Nec tamen dubium est quin operam dederit vt secum omnes sui ad Christianismum concederent.

Cap. V. CAP. V.

POst hæc erat dies festus Iudæorum. & ascendit Christus Hierosolymam.

2 *Est autem Hierosolymæ ad probaticam piscina quæ vocatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens.*

3 *In his sedebat multitudo magna ægrotantium, cæcorum, claudorum, aridorũ, expectantium aquæ motionem.*

4 *Angelus enim per interualla descendebat in piscinam, & aquam turbabat. qui ergo primus descenderat post turbationem aquæ, fiebat sanus, quocunque olim morbo detentus fuisset.*

5 *Erat autem homo illic qui triginta & octo annos transegerat in infirmitate.*

6 *Hunc quum vidisset Iesus sedentem, & nouisset quod iam laborasset multo tempore, dicit illi, Vis sanus fieri?*

7 *Respondit illi infirmus, Domine, hominem non habeo qui me, quum turbata est aqua, demittat in piscinam: interea autem dum ego venio, ante me alius descendit.*

8 *Dicit illi Iesus, Surge, tolle grabbatum tuum, & ambula.*

9 *Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabbatum suum, & ambulauit. erat autem Sabbathum die illo.*

1 *Post hæc erat dies festus.*) Quanquam non exprimit disertè Euangelista quísnam dies hic fuerit, probabilis tamen coniectura est Pentecosten notari: si tamen quod hîc narratur, statim ex quo in Galilæam venerat Christus, factum est. Nam mox à Paschate Hierosolymâ profectus, per Samariam transiens, quadrimestre tempus vsque ad messem numerabat: Galilæam ingressus sanauit aulici filium. Subiicit Euangelista diem hunc festum sequutum esse. Ergo temporis ratio huc nos ducit vt Pentecoste intelligi debeat: quanquam de ea re non contendo. Venit autem Christus Hierosolymam ad diem festũ, partim quia tunc propter populi concursum maior erat propagãdæ doctrinæ opportunitas, partim quia oportuit ipsum Legi subiectum esse, vt à Legis seruitute omnes redimeret, quemadmodum iam alibi monuimus.

2 *Ad probaticam piscina.*) Additur loci circunstantia: vnde colligimus non obscurum vel paucis notum fuisse miraculum. Quòd enim locus hominum frequentia celebris fuerit quinque porticus indicio sunt, & templi vicinitas hoc ferebat. Adhæc nominatim dicit Euangelista iacuisse illic multos ægrotos. Quantum ad nominis rationem spectat, meritò à doctis reiicitur Hieronymi commentum, qui Betheder facit ex *Bethesda*, & Gregis domum interpretatur. piscinæ enim hîc fit mentio, quæ foro pecuario propinqua erat. Ratione etiam carent qui Bethseda legunt, quasi Locum Piscationis. Probabilius ergo sentiunt qui exponunt Locum effusionis. Nam אשד Hebræis defluxum significat. Euangelista autem Chaldaicè (vt tunc ferebat communis linguæ vsus) pronuntiauit Esda. Ego enim aquam per canales ductam fuisse arbitror, vt inde Sacerdotes haurirent. Nisi fortè impositum loco fuit nomen, quòd per siphones aqua funderetur. *Probatica* autem, meo iudicio, dicta fuit quòd pecudes illuc adducerentur in sacrificium offerendæ.

3 *Sedebat multitudo.*) Fieri potest vt in porticibus iacuerint ægroti ad rogandas eleemosynas, quum illac transiret populus qui templum adorandi causa petebat. Et illinc etiam emi solebant pecudes in sacrificium offerendæ. Interea Deus singulis diebus festis numerum aliquem sanabat, vt hoc modo præscriptum in Lege cultum & templi sanctitatem commendaret. Videri tamen posset hoc absurdum, quòd quum nihil tale factum legamus quo tempore maximè florebat religio, imò quum Prophetarum seculo nonnisi extra ordinem edita fuerint miracula, rebus adeò collapsis & propè confusis, illustrior solito apparuerit Dei virtus & gratia in miraculis. Respondeo duas fuisse causas, meo quidem iudicio. nam quum Spiritus in Prophetis habitans satis locuples Diuinæ præsentiæ testis foret, non alia confirmatione tunc indigebat religio. signis enim plusquam idoneis sancita Lex fuerat, & Deus innumeris testimoniis nõ desierat mandatum à se cultum comprobare. Sub Christi verò aduentũ, quia Prophetis destituebantur, & miserrimus erat eorum status, variæque tentationes vndique ipsos vrgebant, extraordinario hoc subsidio habebant opus, ne putarent se à Deo prorsus destitutos, atque ita fracti deficerent. Scimus enim Malachiam vltimum fuisse ex Prophetis: atque ideo suæ doctrinæ clausulam hanc apponit, Vt recordentur Iudæi Legis à Mose traditæ, donec Christus appareat. Vtile enim Deo visum fuit eos Prophetarum inopia suspensos ad tempus tenere, quo maiore Christi desiderio flagrarent, & sibi exhibitum exciperent maiore reuerentia. Interea ne testimonio careret templum, & sacrificia, & totus cultus vnde salus mundo proditura erat, hoc sanationis dono Iudæos retinuit Dominus, vt scirent non temere se à reliquis gentibus esse à Deo segregatos. Nam Deus, ægrotos sanando, tanquam manu è cælo exerta, palàm monstrabat sibi probari hoc adorationis genus quod habebant ex Legis præscripto. Deinde non dubito quin tempus redemptionis instare, iámque propinquum esse Christum salutis authorem talibus signis monuerit, quo melius omnium animi expergefierent. Duplicem hunc signorum vsum illa ætate fuisse arbitror, vt sibi Deum adesse cognoscerent Iudæi, atque ita constantes in Legis obedientia manerent: deinde vt intenti essent ad sperandum nouum & insolitum statum. *Claudorum, cæcorum, aridorum*

Malac. 4. b. 4

dorum. Vt sciamus non vulgares morbos à Domino curatos fuisse, quasdam eorum species exprimit Euangelista.neque enim claudis,cæcis & aridis subuenire possunt humana remedia. Triste quidem spectaculum illud fuit, videre in tanta hominum caterua multiplicem membrorum deformitatem. Verùm ibi clarius interim refulgebat Dei gloria quàm in conspectu ingentis exercitus & optimè compositi. nihil enim magnificentius quàm vbi insolita Dei potentia naturæ defectus corrigit & instaurat: nihil etiã nec pulchrius nec suauius quàm vbi pro immensa sua bonitate humanis miseriis opitulatur. Quare illud nobilissimum theatrum extare Dominus voluit,in quo conspicua esset non modò indigenis, sed etiã quibusluis hospitibus sua maiestas. Atque (vt iam attigi) non vltimum hoc templi ornamentum ac decus fuit,quum Deus extenta manu se adesse palàm faceret.

4 *Angelus enim.*) Fuit quidem proprium Dei opus, ægrotos sanare, sed quemadmodum manu & opera Angelorum vti consueuit, ita Angelo mandauit partes istas. Qua ratione vocantur Angeli potentiæ aut virtutes: non quòd Deus suam illis virtutem resignando, otiosus ipse in cælo sedeat: sed quia potenter in ipsis agendo, virtutem suam magnificè nobis testatam facit. Male ergo illi & peruersè qui proprium Angelis quicquam affingunt, vel qui ita medios statuunt inter nos & Deum, vt Dei gloriam quasi procul remotam obscurent,quum potius se in illis præsentem exhibeat. Ideo cauendæ sunt deliræ Platonis speculationes,quia nimia sit inter nos & Deum distantia, adeundos esse Angelos, vt nobis gratiam concilient, quum potius rectà ad Christum venire nos oporteat,vt eius ductu, auspiciis & mandato Angelos habeamus salutis nostræ adiutores & ministros. *Per interualla.* Poterat momento vno simul omnes Deus sanare: verùm vt miracula suum habent finem,ita & modum habere debent. quemadmodum & Christus admonet, quum tot mortui sint tempore Elisæi, nonnisi puerum vnum fuisse excitatum: quum tot viduæ famelicæ essent tempore siccitatis, vnius tantùm inopiæ ab Elia fuisse subuentum. Ita satis habuit Dominus paucis ægrotis præsentiæ suæ specimen edere. Cæterùm sanandi modus qui hîc describitur, satis admonet nihil minus esse consentaneum quàm vt suo iudicio homines Dei opera subiiciant. Quid enim obsecro opis vel remedii ex aqua turbida sperari poterat? Sed ita scilicet nos proprio sensu exutos Dominus ad fidei obsequium assuefacit. Nimis cupidè sequimur quæ præter Dei verbum rationi nostræ arrident. Ergo vt nos sibi morigeros reddat,ea sæpe obiicit quæ cum ratione nostra pugnant. Tunc ergo demum docilitatem nostram probamus vbi clausis oculis sequimur nudum verbum,etiamsi nullum operæpretium videmur nobis facturi. Simile exemplum habemus in Naaman Syro,quem lepræ curandæ causa Propheta ad Iordanem mittit. & ipse quidem hoc velut ludibrium initio aspernatus, re ipsa tandem sentit Deum sic præter humanam rationem agere, vt nos tamen nunquã frustretur aut ludat. Interea aquæ turbatio clarum documentum fuit Deum pro suo arbitrio liberè elementis vti, & operis effectum sibi vendicare. Est enim hoc plusquam commune vitium creaturis adscribere quod vnius Dei est. Verùm nimiæ stultitiæ erit sanitatis causam in aqua turbida quærere. Sic ergo externum symbolum commendat, vt symboli aspectu ad ipsum vnicum gratiæ autorem ægroti respicere cogantur.

2.Reg.4.e.35 1.Reg.17.b.9 Luc.4.d.25 2.Reg.5.c.10

5 *Erat autem quidam homo.*) Varias circunstantias colligit Euangelista quæ certam miraculo fidem faciunt. Diuturnitas morbi spem curationis abstulerat: illo aquæ remedio priuari se conqueritur: sæpius conatus fuerat se in aquã iniicere, sed frustra: nullum illi ab hominibus auxilium.hinc magis conspicua elucet Christi virtus. Eodem etiam tollendi grabbati præceptum spectabat,vt omnibus palàm foret non aliter sanatum quàm Christi beneficio. Quum enim validus ac robustus omnibus membris,quibus antè captus fuerat, repentè surgit: tam subita mutatio magis excitare & afficere debet spectantium animos.

6 *Vis sanus fieri?*) Non sciscitatur quasi de re dubia: sed partim vt gratiæ quæ offerebatur desiderium in eo accendat, partim vt testes qui aderant reddat magis attentos, quos aliud cogitantes fugere poterat miraculum, vt sæpe in rebus subitis accidit. Fuit igitur his duabus causis necessaria præparatio.

7 *Non habeo hominem.*) Facit hic ægrotus quod solemus ferè omnes: Dei enim auxilium sua cogitatione includit, nec plus sibi polliceri audet quàm mente concipiat. Quòd autem infirmitati eius ignoscit Christus, in eo speculum habemus eius indulgentiæ quam quotidie experitur quisque nostrum, dum nos in propinquis mediis hæremus defixi: ipse verò manu præter spem ex locis abscondi-tis prolata,demonstrat quantum bonitas sua fidei nostræ angustias exuperet. Præterea hoc exemplo ad tolerantiam nos erudiri decet. Longum fuit triginta annorum tempus, quo Deus beneficium suum in misero hoc homine iuuando distulit, quod tamen illi ab initio præstare statuerat. Quantumuis ergo diu nos suspensos teneat,sic anxiè gemamus sub nostris ærumnis vt tamen longi temporis tædium nunquam nos exanimet. Etsi enim nullus exitus appareat quum mala nostra longius protrahuntur,statuendum tamen semper est Deum mirificum esse liberatorem, qui virtute sua obstacula omnia facilè perrumpit.

9 *Erat autem Sabbathum.*) Minimè Christum latebat quanta mox offensio sequutura esset quũ hominem viderent sarcinis onustum incedere. nam gestare Sabbatho quicquam oneris nominatim Lex vetat. Sed duplex fuit ratio cur posthabita huius periculi ratione tale spectaculum ederet Christus,nempe vt miraculum vulgo melius innotesceret: deinde vt occasio daretur, & quasi via pateferet ei præclaræ concioni quam mox habuit. Tanti porrò erat miraculi illius cognitio vt populi offensionem securè negligere debuerit: præsertim quum in promptu esset iusta defensio, qua etsi improbos non placauit, abundè tamen refutauit eorum calumnias. Tenenda igitur regula est, etiamsi totus mundus in iram efferueat,publicandam nobis esse Dei gloriam, prædicandáque eius opera, quatenus gloriæ eius interest nota esse. Nec verò fatigari nos vel frangi oportet,etiamsi infœliciter nobis cedat nostrum hoc studium, modo illum quem dixi finem propositum habeamus,nec transiliamus officii nostri metas.

Iere.17.e.21

Cap. V. 10 *Dixerunt ergo Iudæi ei qui sanatus fuerat, Sabbathum est: non licet tibi tollere grabbatum.*

11 *Respondit illis, Qui me fecit sanum, ille mihi dixit, Tolle grabbatum tuum & ambula.*

12 *Interrogarunt ergo eum, Quis est ille homo qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum & ambula?*

13 *Porrò qui sanatus fuerat non nouerat quis esset: Iesus enim se subduxerat, quia turba erat in loco.*

14 *Post hæc inuenit eum Iesus in templo, & dixit ei, Ecce, sanus factus es: ne amplius pecces, nequid deterius tibi contingat.*

15 *Abijt homo, & nuntiauit Iudæis quòd esset Iesus qui sanum eum fecerat.*

16 *Et propterea persequebantur Iesum Iudæi, & quærebant eum interficere, quòd hæc faceret Sabbatho.*

10 *Sabbathum est.)* Quum tuenda omnibus esset Sabbathi religio, rectè & meritò hominem accusant. sed quum excusatio ab eo adducta illis non satisfacit, in eo iam peccare incipiunt: cognita enim causa absolui debuit. Gestare onus (vt dictum est) erat Sabbathi violatio: sed Christus, qui eius humeris onus imposuit, eum autoritate sua subleuat. Docemur itaque hoc exemplo à præcipiti iudicio cauendum esse, donec cuiusque facti ratio penitus nobis comperta sit. Quicquid pugnat cum Dei verbo, sine controuersia damnari meretur: sed quia hîc sæpe hallucinari contingit, præcedat modesta & placida inquisitio, vt sanum sit ac sobrium iudicium. Nam quia Iudæi prauo affectu occupati inquirere non sustinent, iudicio & moderationi ianuam obstruunt. Quòd si passi fuissent se doceri, non modò sublata fuisset offensio, sed longius magno cum profectu ad Euangelii notitiam perducti essent. Nunc quatenus peccarint videmus, quia scilicet iustam defensionem non admittunt. Defensio autem est, quòd is qui sanatus fuerat, nihil se facere respondet nisi eius mandato qui ius & potestatem iubendi habuit. Tametsi enim nondum tenebat quisnam esset Christus, persuasus tamen erat, Diuinitus missum esse, quia Diuinam eius virtutem expertus erat: atque inde autoritate præditum esse colligit, vt necessariò illi sit parendum. Sed videtur hoc quoque reprehensione dignum, quòd miraculum à Legis obedientia eum dimouet. Fateor quidem eum non satis firmo argumento niti vel pugnare: bis tamen alii peccant, quòd neque reputant hoc extraordinarium esse Dei opus, nec iudicium suspendunt donec Prophetam Dei verbo instructum audierint.

13 *Non nouerat quis esset.)* Noluit certè Christus tanti operis gloriam euanescere: sed prius notum ac celebre esse voluit quàm se eius autorem profiteretur. Ideo paulisper se subduxit, vt Iudæis liceret sine personæ respectu de re ipsa iudicium facere. Atque hinc colligimus non posse hominis fidei tribui quòd sanatus fuerat, qui ne sanus quidem medicum suum agnoscit: & tamen quòd iussus sustulit grabbatum, fide directrice factum videtur. Ego verò sicuti non nego arcanum fuisse aliquem in eo impulsum fidei, ita ex contextu clarè patere dico, solidæ doctrinæ in qua acquiesceret, ac puræ lucis fuisse expertem.

14 *Posthæc inuenit eum.)* Hæc verba clarius demonstrant, Christum non ideo latuisse ad tempus vt beneficii sui memoria periret: iam enim vltrò in medium se profert. tantùm voluit priore loco opus cognosci, deinde se prædicari authorem. Porrò hic locus vtilissimam doctrinam continet. nam quum dicit Christus, *Ecce, sanus factus es,* nos Dei beneficiis perperam abuti significat nisi ad gratitudinem excitemur. Neque enim exprobrat Christus quod dedit: sed tantùm admonet ideo sanatum fuisse hominem vt gratiæ acceptæ memor, Deum liberatorem tota vita coleret. Ergo sicuti nos ferulis ad pœnitentiam erudit Deus & stimulat, ita ad eandem nos inuitat sua bonitate & clementia. Imò hic vniuersalis est tam redemptionis nostræ quàm omnium Dei donorum scopus, vt nos habeat prorsus sibi addictos. Porrò fieri hoc nequit nisi pœnæ iam elapsæ animis insideat recordatio: & qui veniam adeptus est, in hac meditatione tota vita se exerceat. Docet etiam hæc admonitio, quicquid patimur mali, peccatis nostris imputandum esse. neque enim fortuitæ sunt hominum calamitates, sed totidem sunt castigatoriæ ferulæ. Primò itaque manum Dei quæ nos percutit agnoscere oportet, non cæcum fortunæ impetum imaginari in malis nostris: deinde hunc Deo honorem tribuere, quòd quum optimus sit Pater, ex nostriis miseriis voluptatem non capiat: ideóque nunquam durius nos tractet nisi peccatis nostris offensus. Quum peccare vetat, non exigit vt ab omni peccato sit immunis, sed comparatio sit superioris vitæ. Hortatur enim Christus vt posthac resipiscat, neque maneat sui similis. *Nequid deterius.* Si nihil ferulis proficiat erga nos Deus, quibus leniter nos tanquam teneros ac delicatos filios humanissimus pater castigat, nouam personam & quasi alienam induere cogitur. Flagella ergo ad domandam nostrã ferociam arripit, quemadmodum in Lege denuntiat, Leuit.26.b.14. Deut.28.b.15.& Psal.32.c.9. imò passim in Scripturis occurrunt eiusmodi testimonia. Itaque quòd nouis subinde malis assiduè premimur, id nostræ contumaciæ acceptum referre decet. neque enim refractariis equis & mulis sumus similes, sed plusquam indomitæ belluæ. Quare non mirum est si atrocioribus pœnis quasi malleis conterat Deus quibus mediocris pœna nihil prodest: frangi enim æquum est qui corrigi non sustinent. In summa, hic pœnarum vsus est vt cautiores in posterum reddamur: si ad primos & secundos ictus opponimus obstinatam cordis duritiem, septuplo grauius feriet. si dato ad breue tempus resipiscentiæ signo, mox ad ingenium redimus, hanc nostram obliuiosam leuitatem & socordiæ plenam acrius castigat. Cæterùm in huius hominis persona intueri operæpretium est quàm benignè & indulgẽter nos toleret Dominus. Finge eum

eum senio propinquum fuisse: in primo tamen ætatis flore morbo correptum fuisse oportuit: fortasse & à prima pueritia inuasit eum morbus. nunc quàm grauis fuerit tot annorum pœna reputa. Atqui certũ est nimiam Deo seueritatem obiici non posse quòd tam diuturno languore semimortuum hominem confecerit. Quòd ergo leuius plectimur, id fieri discamus quòd Dominus pro imméſa sua bonitate summum pœnarum rigorem temperet. Discamus etiam nullas esse tam sæuas & atroces pœnas, quibus nõ aliquid addere Dominus possit quoties visum erit. Nec dubium est quin sibi horrendos sæpe & prodigiosos cruciatus miseri homines improbis suis querimoniis accersant, dum negant mala sua augeri posse. Annon hæc abscondita sunt in thesauris meis? inquit Dominus Deut. 32. e.34. Notandum præterea est quàm tardus sit castigationũ Dei in nobis profectus. nam si Christi exhortatio superuacua non fuit, colligere inde licet huius hominis animam nondum bene vitiis omnibus purgatam fuisse. Et certè altiores sunt in nobis vitiorum radices quàm vt die vno vel altero euelli queant. Morborum verò animæ cura ratio longè difficilior est quàm vt exigui temporis remediis contenta sit.

15 *Abyt homo.)* Nihil minus in animo habuit quàm conflare Christo inuidiam: nihil etiam minus sperauit quàm vt tantopere furerent aduersus Christum. Pius ergo affectus fuit quum vellet iusto ac debito honore medicum suum prosequi. Iudæi verò in eo virus suum produnt, quod non modò Christum accusant violati Sabbathi, sed in extremam sæuitiam erumpunt.

17 Iesus autem respondit illis, Pater meus ad hoc vsque tempus operatur, & ego operor.

18 Ob hanc igitur causam magis quærebant ipsum Iudæi interficere, quòd non solùm soluebat Sabbathum, sed & Patrem suum vocabat Deum, æqualem se faciens Deo.

19 Respondit ergo Iesus, & dixit illis, Amen amen dico vobis, non potest Filius facere à seipso quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem. quæ enim ille facit, hæc & Filius similiter facit.

17 *Pater meus.)* Videndum quo defensionis genere vtatur Christus. non respondet Legem de colendo Sabbatho temporalem fuisse, & quæ iam abroganda sit: quin potius violatam à se Legem fuisse negat, quia hoc Diuinum sit opus. Fuit quidem illa vmbratilis ceremonia, cui finem imposuit Christus suo aduentu, sicuti Paulus docet. sed præsentis causæ status in eo minimè vertitur. Iubentur enim homines à suis tantùm operibus feriari, ideo Circuncisio, quæ Dei est non hominum opus, Sabbatho aduersa non est. In hoc capite insistit Christus, non turbari Diuinis operibus sanctam quietem quæ Lege Mosis mandata est. Atque hac ratione non suum modò factum excusat, sed eius etiam qui grabbatum suum tulit. erat enim appendix & quasi pars miraculi: quia nihil quàm eius approbatio erat. Deinde si inter Dei opera censetur gratiarum actio & gloriæ eius præconium, non fuit Sabbathi profanatio Dei gratiã pedibus ac manibus testatam facere. De se tamen præcipuè loquitur Christus, cui Iudæi magis infesti erant. Interea sanitatem quam ægroto restituit, Diuinæ suæ virtutis specimen esse testatur. Filium se Dei prædicat, & sibi communem esse cum Patre agendi rationem asserit. Quis sit Sabbathi vsus, & quibus de causis præceptum fuerit, nunc pluribus non disputo. quod ad præsentem locum sufficit, adeo nõ abrumpit vel impedit cursum operum Dei Sabbathi religio, vt potius ipsis solis concedat locum: cur enim hominibus cessationem ab operibus propriis Lex edicit, nisi vt ad consideranda Dei opera sensus omnes suos vacuos & solutos applicent? Impius ergo Legis euersor est, nedum peruersus interpres, qui liberum Dei operibus regnum in Sabbatho non concedit. Siquis obiiciat, proponi Dei exemplum hominibus, vt septimo die quiescant: solutio in promptu est, non in eo conformes esse homines Deo quod ferias ille egerit, sed quòd à turbulentis huius mundi actionibus cessantes, ad cælestem quietem aspiret. Ergo Dei Sabbathum non cessatio est, sed solida perfectio, quæ tranquillum pacis statum secum adfert. Nec obstat quod Moses dixit Deum operibus suis finem fecisse. significat enim perfecto mundi opificio consecrasse diem illum, quem homines meditandis eius operibus impenderent. Interea non desiit mundum à se conditum sua virtute sustinere, regere suo consilio, bonitate fouere, & cuncta suo arbitrio in cælo & in terra statuere. Ergo sex diebus absoluta fuit mundi creatio: regimen verò eius perpetuum est, & assiduè in tuendo & conseruando eius ordine Deus operatur: quemadmodum Paulus docet in eo nos viuere, moueri & esse, Act.17.f.28. Et Dauid stare omnia docet quatenus ea Spiritus Dei vegetat, deficere autem simulac eius vigore destituta fuerint. Nec generali tantùm prouidentia creatam à se naturam tuetur Dominus, sed singulas eius partes ordinat ac temperat. Præsertim verò suo præsidio seruat ac tegit fideles, quos in fidem tutelámque suam recepit. *Et ego operor.* Iam Christus, omisso præsentis causæ patrocinio, miraculi finem & vsum exponit, nempe vt inde agnoscatur Dei Filius. Nam hoc in omnibus factis & dictis habuit propositum, vt se ostenderet salutis autorem. Hoc Diuinitatis proprium est quod sibi vendicat. quemadmodum etiam Apostolus Hebr.1.a.3. dicit eum sustinere potenti suo nutu omnia. Sed ideo se Deum testatur, vt in carne manifestatus Christi officium præstet: ita è cælo se profectum affirmat, vt præcipuè sciri velit quorsum descenderit in terram.

Coloss.2.c.16

Genes.2.a.2

Psal.104.c.29

18 *Ob hanc igitur causam.)* Hac defensione adeò non sedauit illorum rabiem vt potius irritauerit. Nec verò ignarus erat quàm maligna esset eorum improbitas, & quàm ferrea obstinatio: sed hoc primùm spectauit, vt paucis suis, qui tunc aderant, prodesset: deinde vt in lucem protraheret insanabilem eorum malitiam. Docuit autem nos suo exemplo nunquam cedendum esse impiorum furori, quin Dei veritatem, quantum necessitas exigit, toto mundo inuito & obstrepente asserere conemur. Nec est cur malè habeat Christi seruos si non proficiant apud omnes ex animi sententia: quando ne Christo quidem successit. Nec verò mirum est, quo magis se exerit Dei gloria, Satanam in suis membris & organis violentius tumultuari. Priore membro quum infensos Christo fuisse dicit Euangelista quia Sabbathum sol-

Cap. V. uerat, ex eorum loquitur sensu. nam rem secus habuisse iam antè docui. Præcipua indignationis causa est quod Deum Patrem suum vocauit. Et certè voluit Christus Deum peculiari quodam modo Patrem suum intelligi, vt se à communi aliorum ordine eximeret. Æqualem se Deo fecit quum perpetuam sibi operationem tribueret. Adeò autem hoc Christus non negat, vt clarius confirmet. Quo refellitur Arrianorum vesania, qui sic fatebantur Christum esse Deum vt Patri æqualem non putarent. Quasi verò in vna & simplici Dei essentia reperiri aliqua possit inæqualitas.

19 *Respondit ergo Iesus.*) Videmus quod dixi adeò non dilui à Christo, quanquam calumniosum, quod Iudæi obiecerant, vt verum esse apertius differat. Ac primò quidem in illo capite insistit, Diuinum esse opus quod carpebant Iudæi: vt intelligant cum Deo ipso sibi esse bellandum si damnare pergant quod illi necesse est adscribi. Locus hic variè olim agitatus fuit inter orthodoxos Patres & Arrianos. Arrius minorem Patre Filium inde colligebat quia ex se nihil possit. Excipiebant Patres, notari tantum his verbis personæ distinctionem, vt sciretur Christum à Patre esse, non tamen intrinseca agendi virtute eũ priuari. Atque vtrinque erratum est: neque enim de nuda Christi Diuinitate habetur concio: & quæ mox videbimus, in æternum Dei Sermonem per se & simpliciter minimè competunt, sed tantùm quadrant Dei Filio quatenus in carne manifestatus est. Sit nobis ergo ante oculos Christus, vt à Patre missus est mundo redemptor. In eo Iudæi nihil humana natura altius reputabant. Ideo contendit se humanitus non sanasse ægrotum, sed Diuina virtute quæ sub carne visibili latebat. Hic causæ status est: Quum illi in carnis aspectu defixi Christum contemnerent, iubet eos altius consurgere, ac Deum intueri. Ad hanc antithesin referendus est totus sermo, longè errare eos qui sibi cum homine mortali negotium esse putant, dum Christum accusant de operibus verè Diuinis. Ideo tantopere affirmat, nihil in hoc opere sibi esse à Patre diuersum.

20 *Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat illi quæ ipse facit: & maiora his monstrabit illi opera, vt vos miremini.*

21 *Quemadmodum enim Pater suscitat mortuos & viuificat, sic & Filius quos vult viuificat.*

22 *Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio:*

23 *Vt omnes honorent Filium, sicut honorant Patrem. qui non honorat Filiũ, non honorat Patrem qui misit illum.*

24 *Amen amen dico vobis, quòd qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam: & in iudicium non veniet, sed transiuit à morte in vitam.*

20 *Pater enim diligit.*) Quàm dura sit & coacta veterum expositio nemo non videt. Deus (inquiunt) se in Filio amat. atqui hoc Christo carne induto pulchrè conuenit, quòd à Patre ametur. Imò scimus hoc insigni titulo tam ab Angelis quàm ab hominibus fuisse distinctum, Hic est Filius meus dilectus. Scimus enim electum fuisse Christum, in quo resideret totus Dei amor, vt inde quasi ex pleno fonte ad nos manaret. amatur enim Christus à Patre, vt est Ecclesiæ caput. Hunc amorem docet causam esse cur Pater omnia per eius manum efficiat. nam quum dicit *sibi monstrari*, hoc verbo intelligenda est communicatio. acsi diceret, Quemadmodum Pater animum suum, ita & virtutem in me effudit, vt in meis operibus Diuina gloria refulgeat: imò vt nihil Diuinum quærere homines possint quod non in me inueniant. Et certè extra Christum frustra Dei potentia quæretur. *Maiora his demonstr. illi opera.* Significat his verbis, miraculum quod in sanando homine ediderat, non fuisse summum ex operibus sibi à Patre mandatis. tenuem enim duntaxat illic gustum præbuerat eius gratiæ cuius propriè & minister & autor est: nempe vt vitam mundo restituat. Quum addit *Vt miremini*, obliquè eorum ingratitudinẽ perstringit, quòd illud tam splendidum virtutis Dei specimen contemnerent. acsi diceret, Quantumuis hebetes sitis ac stupidi, quæ posthac facturus est per me Deus, vel inuitos in admirationem rapient. Videtur tamen hoc minimè fuisse impletum, quum sciamus illos videndo non vidisse, sicuti etiam Iesaias dicit reprobos cæcutire ad lucem Dei. Respondeo, Christum hîc de eorum affectu loquutum non esse, sed tantùm notasse quàm magnificè paulo pòst se Dei Filium probaturus esset.

Matt. 3. d. 17

Iesa. 6. c. 9

21 *Quemadmodum enim Pater.*) Summatim hîc comprehendit quale sibi datum sit à Patre officium. Tametsi enim speciem vnam eligere videtur, est tamen generalis doctrina in qua se vitæ autorem prædicat. Vitam autem & iustitiam, & omnia Spiritus sancti dona, & omnes salutis nostræ partes in se continet. Ac certè miraculum hoc ita oportuit speciale esse virtutis Christi documentum vt communem illum fructum proferret, nempe vt aperiret Euangelio ianuam. Notandum porrò qualiter vitã nobis Christus conferat. omnes enim inuenit mortuos: ergo à resurrectione initium fieri necesse est. Nõ tamen superuacuum est quòd duo verba simul coniungit: quia non satis esset nos à morte esse ereptos nisi vitam plenè & solidè nobis restitueret Christus. Porrò hanc vitam non omnibus promiscuam facit. dicit enim se vitam dare *cui vult.* quo significat nonnisi certos homines (hoc est electos) hac gratia se peculiariter dignari.

22 *Neque enim Pater.*) Genus ipsum nunc clarius exprimit, quòd Pater in Filii persona mundum gubernet, ac eius manu imperium exerceat. *Iudicium* enim pro imperio & potestate accipit Euangelista secundum phrasim linguæ Hebraicæ. Nunc summam tenemus, quòd traditum sit Christo regnum à Patre, vt arbitrio suo cælum ac terram moderetur. Sed videri posset hoc valde absurdum, quod Pater, resignato imperii sui iure, tanquam priuatus quispiam homo in cælo otietur. Responsio facilis est, hoc non tam Dei quàm hominum respectu dici. nam in Patre nihil mutatum est, dum Christum

constituit summum regem, ac cæli terræque Dominum. est enim ipse in Filio, & in eo operatur. Sed quia dum volumus ad Deum ascendere, sensus omnes nostri statim deficiunt, ponitur nobis ante oculos Christus, tanquam conspicua Dei inuisibilis imago. Non est igitur cur frustra nos cælorum adyta scrutando fatigemus, quum infirmitati nostræ consulat Deus vbi se propinquum in Christi persona ostendit. quin potius, quoties de mundi regimine, de nostro omnium statu, de cælesti nostræ salutis præsidio agitur, discamus ad Christum vnum referre oculos (sicuti penes ipsum deposita est omnis potestas, & in eius facie Deus Pater, qui alioqui procul esset absconditus, nobis apparet) ne nuda Dei maiestas immenso suo fulgore nos absorbeat.

23 *Vt omnes honorent.*) Hoc membrum satis confirmat quod nuper attigi, Deum non ita in Christi persona regnare quasi ipse, vt solent ignaui reges, quiescat in cælo: sed quia in Christo potentiam suam declaret, seque præsentem exhibeat. Quid enim aliud sibi volunt hæc verba, Vt omnes honorent Filiū, nisi quod Pater agnosci vult ac coli in Filio? Ergo nostrum est Deum Patrem in Christo quærere, illic intueri eius potentiam, illic eum adorare. nam (sicuti continuò pòst sequitur) *Qui non honorat Filiū*, legitimo honore Deum fraudat. Deum esse colendum fatentur omnes, adeóque hic sensus nobis à natura ingenitus altas habet in cordibus nostris radices, vt nemo simpliciter Deo honorem suum negare audeat: interea hominum mentes Deum extra viam quærendo euanescunt. Hinc tot fictitii dii, hinc tot peruersi cultus. Verum ergo Deum non alibi quàm in Christo reperiemus, nec rite aliter eum colemus quàm Filium osculando, vt Dauid docet. Nam (vt alibi testatur Ioannes) qui Filium non habet, ille simul caret Patre. Pulchris quidem & splendidis titulis ornant Turcæ & Iudæi quem adorant deum: sed hoc tenendum est, Dei nomen, quum à Christo separatur, nihil quam inane esse figmentum. Ideo quisquis Deo vero cultum suum probari cupit, ne à Christo deflectat. Nec alia fuit Patrum ratio sub Lege: tametsi enim obscurum Christi aspectum habebant sub vmbris, nunquam tamen citra Christum se patefecit Deus. Sed nunc ex quo exhibitus fuit Christus in carne, & rex nobis impositus, totum mundum illi flectere genua oportet vt se Deo subiiciat. Nam quum illum sedere ad dexteram suam Pater iusserit, qui Deum imaginatur sine Christo, dimidia sui parte eum mutilat.

Psal. 2. c. 12
1. Ioan. 2. d. 23

24 *Qui sermonem meum audit.*) Hîc modus & ratio honoris exprimitur, nequis in externo duntaxat aliquo ritu & friuolis cæremoniis situm esse putet. Nam Euangelii doctrina Christo instar sceptri est, quo fideles sibi à Patre subiectos regit. Atque hæc definitio in primis notatu digna est. Nihil magis tritum est, quàm falsa Christianismi professio. nam & Papistæ, qui infensissimi sunt Christi hostes, plusquam audacter tamen eius nomine superbiunt, sed hîc Christus non alium à nobis honorē exigit quàm vt Euangelio suo obediamus. Vnde sequitur, quicquid honoris Christo deferunt hypocritæ, proditoriū esse Iudæ osculum. Vt centies Regem ipsum nuncupent, regno tamen & omni potestate eum spoliant dum fidem non habent Euangelio. Fructum obedientiæ simul commendat quum dicit, *Habet vitam æternam*, quo simus ad eam præstandam magis voluntarii. Quis enim tam ferreus esse debet quin proposito æternæ vitæ præmio, sese libenter Christo submittat? Et tamen videmus quàm paucos sibi conciliet hac tanta benignitate. Ea est nostra prauitas vt sponte perire magis libeat quàm tradere nos Dei Filio in obsequium, vt eius beneficio seruemur. Vtrunque ergo hîc complectitur Christus: & regulam pii synceríque cultus quem à nobis exigit, & rationem qua nos restituit in vitam. Neque enim quod prius docuit tenere sufficeret, eum scilicet ad suscitandos mortuos venisse, nisi ętiam sciremus qualiter à morte liberet. Pronuntiat autem vitam obtineri doctrinæ suæ auditu: voce *Auditus* fidem intelligens, sicuti mox se declarat. Atqui fides non in auribus, sed in corde sedem habet. Vnde porrò tanta fidei vis alibi dictum est. Semper quid nobis Euangelium offerat respicere conuenit. neque enim mirum est, qui Christum cum suis omnibus meritis recipit, eum reconciliari Deo, & à mortis reatu absolui: qui Spiritu sancto donatur, eum indui cælesti iustitia, vt in vitæ nouitate ambulet. Particula quæ additur, *Credit in eum qui me misit*, ad stabiliendam Euangelii autoritatem valet, dum Christus à Deo profectum esse testatur, non humanitus fabricatum. Quemadmodum alibi negat à seipso esse quod loquitur, sed à Patre sibi mandatum. *In iudicium non venit.* Hîc tacita subest antithesis inter reatum cui naturaliter omnes sumus obnoxii, & gratuitam absolutionem quam per Christum consequimur. Nisi enim omnes maneret damnatio, quorsum attineret inde eximere qui in Christum credunt? Sit igitur sententia nos esse extra mortis periculum, quia Christi beneficio absoluimur. Ergo vtcunque nos sanctificet Christus, ac regeneret Spiritu suo in vitæ nouitatem, specialiter tamen hic gratuita peccatorum remissio notatur, in qua sola consistit hominum beatitudo. Verè enim demum is viuere incipit qui Deum habet propitium. quomodo autem nos amaret Deus nisi peccatis nostris ignosceret? *Transiuit.* Quòd Latina quædam exemplaria habent in futuro tempore Transibit, ex inscitia & temeritate cuiuspiam natum est, qui mentem Euangelistæ non capiens, sibi concessit plusquam par erat. nam in Græco verbo nulla est prorsus ambiguitas. Transitum autem à morte iam esse factum non ineptè dicit, quia & incorruptibile est in filiis Dei vitæ semen ex quo vocati sunt, & iam in cælesti gloria per spem Christo confident, & regnum Dei intra se habent certò constitutum. Nam quòd abscondita est eorum vita, non ideo fide eam possidere desinunt: quòd vndique à morte obsidentur, non ideo tranquilli esse desinunt: propterea quòd se Christi præsidio norunt esse satis tutos. Interea meminerimus, fideles ita esse nunc in vita vt mortis semper materiam circunferant. sed Spiritus qui in illis habitat, vita est, quæ reliquias mortis tandem abolebit. Est enim verum illud Pauli, mortem vltimum fore hostem qui destruetur. Nec sanè hîc vel de plena mortis abolitione, vel de solida vitæ exhibitione agitur. Sed quanuis inchoata tantùm sit vita in nobis, tantam eius certitudinem fidelibus constare pronuntiat Christus, vt sibi metuere à morte non debeant: nec mirū, quum in ipsum insiti sint, qui fons est vitæ inexhaustus.

Rom. 6. a. 4
Infrà. 14. 10
Coloss. 3. a. 3
1. Cor. 15. d. 26

25 *Amen amen dico vobis quod ventura est hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint, viuent.*

Cap. V. 26 *Quemadmodum enim Pater habet vitam in seipso, ita & Filio dedit vitam habere in seipso.*

27 *Et potestatem ei dedit faciendi iudicij, quia Filius hominis est.*

28 *Ne miremini hoc: quia ventura est hora qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius.*

29 *Et exibunt qui bona fecerint, in resurrectionem vitæ: qui autem mala fecerint, in resurrectionem iudicij.*

25 *Amen amen dico.*) Quum toties iurantem in salutis nostræ causa Dei Filium Euangelista inducit, hinc primum quàm solicitum sit erga nos eius studium perspicimus: deinde quantopere referat fidem Euangelii bene ac penitus fixam sancitámque esse. Videtur certè incredibile nescio quid narrari, quum prædicatur hic fidei effectus de quo Christus differit. ergo iureiurando confirmat adeò viuificam esse Euangelii sui vocem vt ad suscitandos mortuos sit efficax. De morte spirituali eum loqui satis conuenit. nam qui ad Lazarum & filium viduæ Nain & similes referunt, contextu ipso refelluntur. Primò admonet Christus nos omnes esse mortuos antequam nos ipse viuificet. atque hinc patet quid tota hominis natura ad salutem comparandam valeat. Papistæ quum liberum suum arbitrium erigere volunt, homini Samaritano comparant, quem semiuiuum latrones in via reliquerant. Quasi verò allegoriæ fumo obscurare claram sententiam liceat, qua nos Christus morti planè addicit. Et sanè quum post primi hominis defectionem alienati à Deo simus per peccatum, quicunque se æterno interitu oppressos non agnoscunt, nihil aliud quàm se decipiunt inanibus blanditiis. Fateor quidem in hominis anima aliquid manere vitæ residuum: (nam & intelligentia, & voluntas, & omnes sensus totidem sunt vitæ partes) sed quia nulla pars est quæ ad cælestem vitam aspiret, non mirum est si totus homo, quantum attinet ad regnum Dei mortuus censetur. Atque hanc mortem pluribus verbis Paulus declarat, quum dicit nos alienatos esse à pura & sana ratione mentis, totóque cordis affectu Deo inimicos, & iustitiæ eius aduersos, cæcos errare in tenebris, & prauis concupiscentiis deditos. Si naturæ adeò corruptæ nullus est vigor ad iustitiam appetendam, sequitur extinctam esse vitam Dei in nobis. Ita Christi gratia, vera est à morte resurrectio. Hæc porrò gratia nobis per Euangeliũ confertur: non quòd externa vox tantùm habeat energiæ, quæ plerunque frustra aures verberat: sed quia Christus corda nostra intus Spiritu suo alloquitur, vt vitam nobis oblatam fide recipiamus. Neque enim promiscuè hîc de omnibus mortuis agit: sed electos tantum intelligit, quibus Deus aures perforat & aperit, vt Filii sui vocem capiant, quæ eos in vitam restituat. Imò distinctè Christus suis verbis duplicem gratiam nobis commendat, quum dicit, *Audient mortui vocem Filij Dei, & qui audierint, viuent.* Neque enim minus præter naturã est, mortuos audire quàm in vitam vnde exciderant reuocari. Ergo vtrunque arcanæ est Dei virtutis. Quum dicit, *Ventura est hora, & nunc est,* loquitur tanquam de re prius insolita. Et certè promulgatio Euangelii, noua & subita mundi resurrectio fuit. Si roget quispiam ánnon semper vitam hominibus dederit verbum Dei, facilis est responsio, doctrinam Legis & Prophetarum, quum destinata esset Dei populo, magis hoc habuisse officii vt qui Deo geniti erant, in vita foueret, quàm vt reduceret à morte. Euangelii autem diuersa fuit ratio, quo gentes à regno Dei prius extraneæ, diuisæ à Deo, priuatæ omni salutis fiducia, in vitæ societatem accitæ sunt.

Ephes. 2.a.1, & 4.d.17

26 *Quemadmodum enim Pater.*) Ostendit vnde tanta voci suæ efficacia, quòd scilicet ipse sit fons vitæ, & eam voce sua in homines effundat. Neque enim nobis ex eius ore proflueret vita nisi penes ipsum esset eius causa & origo. Neque enim Deus vitam in se habere dicitur tantum quòd propria virtute & intrinseca solus viuat, sed quia vitæ plenitudinem in se continens, omnia viuificat. Atque hoc quidem propriè in Deum competit, quemadmodum Psalmo 36. habetur, Apud te est fons vitæ. Sed quia Dei maiestas, vt est procul à nobis dissita, similis esset scatebræ latenti & absconditæ, ideo palàm se in Christo exeruit. Habemus itaque promptum & expositum fontem ex quo haurire liceat. Hic verborum est sensus, Quòd Deus vitam apud se occultam & quasi sepultam habere noluerit, atque ideo trãsfuderit in Filium vt ad nos manaret. Hinc colligimus propriè hunc titulum adscribi Christo quatenus in carne manifestatus est.

Psal. 36.c.9

27 *Et potestatem dedit ei.*) Iterum repetit datum sibi fuisse imperium à Patre, vt plenam & in cælo & in terra rerum omnium potestatem habeat. ἐξουσία hîc dignitatem significat: *Iudicium* verò pro regimine & imperio accipitur. acsi diceret constitutum esse Filium regem à Patre, qui mundum gubernet, atque exerceat Patris ipsius potestatem. Ratio quæ mox subiicitur, in primis notanda, *Quia Filius hominis est.* Significat enim tam magnifica potestate ornatum prodire ad homines, vt illis communicet quod à Patre accepit. Quidam non aliud hoc loco dici putant, quàm quod habetur apud Paulum, ad Philip. Quòd Christus, quum in forma Dei esset, seipsum exinaniuit forma serui accepta, séque humiliauit vsque ad mortẽ crucis. Et propterea extulit illum Pater, & dedit illi nomen omni nomine præstantius, vt coram ipso flectatur omne genu, &c. Sed ego longius extendo, Christum, quatenus homo est, vitæ autorem à Patre fuisse ordinatum, ne procul nobis quærenda sit. Neque enim sibi Christus accepit quasi indigeret, sed vt nos locupletaret sua opulentia. Summa est, patefactum nobis esse in Christo homine quod in Deo reconditum erat: & vitam prius inaccessam, nunc in promptu esse. Quòd autem nonnulli rationem hanc à suo contextu auulsam sequenti membro connectunt, coactum est, & à Christi mente alienum.

Philip 2.a.7

28 *Ne miremini hoc.*) Videtur parum appositè ratiocinari, dum eius quod dixerat confirmationem ab vltima resurrectione petit. neque enim maius est corpora excitari quàm animas Respondeo, non ex re ipsa hîc comparationem fieri maioris & minoris, sed ex hominum sensu. Nam, vt sunt carnales, nihil mirantur nisi externum & visibile. Hinc fit vt animæ resurrectionem securè prætereant, carnis

autem

autem resurrectio plus habeat apud eos admirationis. Simul facit crassa hæc nostra stupiditas vt longè plus ad faciendam fidem valeant quæ oculis cernuntur, quàm quæ sola fide concipi possunt. Quia de vltimo die meminit, non amplius additur restrictio illa, *Et nunc est:* sed tempus aliquando fore simpliciter pronuntiat. Verùm occurrit altera exceptio. nam etsi fideles corporum resurrectionem expectant, non possunt tamen eius notitiæ inniti, vt statuant nunc animas eripi à morte, quia olim corpora è sepulchris resurgent. Apud impios verò quid magis ridiculum quàm ignotum (vt vulgò aiunt) per ignotius probare? Respondeo, hîc Christum de sua potentia gloriari apud reprobos, vt testatum faciat plenam rerum omnium instaurationem à Patre mandatam esse. acsi diceret, Quod nunc à me inchoari dico, aliquando sub oculis vestris absoluam. Et certè quòd nunc Euangelii sui voce animas sub interitu demersas Christus viuificat, id quoddam vltimæ resurrectionis præludium est. Porrò quia totum humanum genus complectitur, mox inter electos & reprobos discernit. Quæ partitio ostendit, reprobos, vt nunc Christi voce ad iudicium citantur, ita eadem voce pertrahendos semel & sistendos ad eius tribunal. Sed cur tantum sepulchris inclusos nominat, quasi participes resurrectionis futuri non sint alii, siue qui naufragio perierunt, vel à bestiis sunt deuorati, vel in cinerem redacti? Verùm quia sepeliri communiter solent mortui, per synecdochen omnes intelligit qui pridem extincti sunt. Atque hoc magis emphaticum est quàm si mortuos tantùm dixisset. nam quos spiritu & luce mors iam priuauit, sepulchrum velut à mundo subducit. *Vox Filij* clangorem tubæ significat, qui Christi iussu & virtute personabit. Nam quòd Angelus præco vel apparitor futurus est, id non obstat quo minus tribuatur iudici quod geritur eius autoritate & quasi sub persona. *Matt. 24. e. 31 1. cor. 15. g. 52 1. thes. 4. d. 16*

29 *Qui bona fecerint.*) Fideles à bonis operibus designat, quemadmodum à fructu arborem cognosci alibi docet. Bona autem ipsorum opera laudat, quibus à sua vocatione operam dare cœperunt. *Matt. 7. c. 17* Latro enim cui vitam in cruce Christus promisit, qui tota vita sceleribus deditus fuerat, inter extremos demum spiritus ad recti studium aspirat. Sed quia renascitur nouus homo, & ex peccati mancipio iustitiæ seruus esse incipit, totus superior vitæ cursus in rationem non venit coram Deo. Adde quòd ne peccata quidem quorum reatu se quotidie obstringunt fideles, illis imputantur. Nam sine venia nemo vnquam extitit in mundo qui bene vixisse censeri queat: imò nullum omnino bonum opus censebitur nisi cuius vitiis Deus ignoscet: quando omnia mutila sunt & corrupta. Factores ergo bonorum operum hîc dicuntur, quos Paulus illorum studiosos aut zelotas vocat, Tit. cap. 2. d. 14. Sed æstimatio hæc ex paterna Dei indulgentia pendet, qui gratuitò probat quod reiici merebatur. *Tit. 2. d. 14* Quòd ex locis istis colligũt Papistæ vitam æternam rependi meritis operum, nulla difficultate refellitur. Neque enim de salutis causa Christus tractat, sed tantùm electos à reprobis sua nota discernit: idque facit vt suos ad sanctitatem & innocentiam inuitet atque hortetur. Et nos certè fidem quæ nos iustificat, cum studio bene iustéque viuendi coniunctam esse non negamus: sed tantùm docemus, non alibi quàm in sola Dei misericordia quiescere fiduciam nostram posse.

30 *Nõ possũ facere ego à meipso quicquã: quemadmodũ audio, iudico, & iudiciũ meũ iustum est: quia nõ quæro voluntatem meã, sed voluntatẽ Patris qui me misit.*

31 *Si ego testificor de meipso, testimonium meum non est verum.*

32 *Alius est, qui testatur de me: & noui quòd verum sit testimonium quod testificatur de me.*

30 *Non possum facere ego à meipso.*) Superuacuum foret hîc subtiliter disputare à seipsóne an aliunde possit Filius Dei, quod ad æternam eius Diuinitatem spectat. neque enim talibus argutiis nos occupare voluit. Proinde nulla erat causa cur se tam anxiè torquerent veteres in repellenda Arrii calumnia, Filium Patri æqualem non esse nebulo ille iactabat, quia nihil posset à seipso. Respondent sancti viri, Filium iure Patri ferre acceptum quicquid habet: à quo personæ respectu, principium suum ducit. Sed primum Christus hîc de nuda sua Diuinitate verba non facit: sed, vt carne nostra indutus est, se ab externa specie minimè æstimandum esse admonet, quia aliquid habeat homine altius. Deinde videndum quibuscum negotium habeat. Iudæos, qui ipsum opponere Deo tentabant, refellere illi propositum est. negat ergo se quicquam facere humanitus, quia ducem habeat & moderatorem Deum qui in se habitat. Hoc semper memoria tenendum, quoties de se loquitur Christus, sibi tantùm sumere quod hominis proprium est: quia Iudæos respicit, qui perperam eum quasi vnum aliquem ex hominum vulgo esse dicebant. Eadem ratione quicquid homine superius est ad Patrem refert. *Iudicandi* verbum propriè cõpetit in doctrinam, sed ad totam simul administrationem pertinet. acsi diceret se Patrem in omnibus autorem habere, sibi pro regula esse eius arbitrium: ideóque illum fore vindicem. *Et iudicium meum iustum est.* Concludit extra aleam reprehensionis esse facta sua & dicta, quoniam nihil nisi mandato & ductu Patris aggredi sibi permittat. Rectum enim esse quicquid à Deo manat, absque controuersia fixum esse debet. Hanc modestiam primum inter nos pietatis axioma esse decebat, adeò reuerenter de verbo & operibus Dei sentire, vt solum Dei nomen ad probandam iustitiam & rectitudinem sufficeret: sed quàm pauci reperiuntur, qui Deum, nisi cogantur, statuant iustum esse? Deus quidem suam iustitiã (fateor) experientia nobis demonstrat: sed ipsam ad carnis nostræ sensum restringere, ne aliter de ea sentiamus quàm ingenium nostrũ dictat, nimis licentiosa est impietas. Sit igitur certa & indubia consequentia, rectum & verum esse quicquid à Deo est, nec fieri posse quin verax sit Deus in omnibus verbis suis, iustus & rectus in omnibus factis. Simul monemur hanc esse vnicam bene agendi rationem, nihil nisi duce & auspice Deo aggredi. Quòd si totus in nos postea mundus insurgat, hæc inuicta defensio suppetet, Non errare qui Deum sequitur. *Quia non quæro voluntatem meam.* Hic minimè suam & Patris voluntatem quasi res contrarias inter se committit: sed tantùm refellit quod falsò putabant, eum humana audacia impelli magis quàm Dei authoritate regi. Negat igitur proprium sibi affectum esse, & separatum à iussu Patris.

Cap. V. 31 *Si ego testificor de.*) Non detrahit hîc testimonio suo fidem, quam alibi fortiter asserit: sed est modus concessionis. Quia enim aliunde satis supérque instructus erat Christus, ne sibi credatur remittit. Si meum, inquit, de me testimonium vulgari hominum more vobis suspectum est, esto, ne valeat. Scimus autem pro vero & legitimo non haberi quod quisque de se prædicat, etiam si verè alioqui loquatur: quia nemo in propria causa idoneus est testis. Quamuis autem iniquum sit in hunc ordinem cogi Dei Filium, mauult tamen iure suo cedere, vt hostes suos Dei autoritate conuincat.

33 *Vos misistis ad Ioannem, & testimonium reddidit veritati.*

34 *Ego verò ab homine testimonium non accipio: sed hæc dico vt vos salui sitis.*

35 *Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis exultare ad tempus in luce eius.*

36 *Ego verò habeo testimonium maius quàm* Iohannis: *opera enim quæ dedit mihi Pater vt perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testantur de me quòd Pater me miserit.*

33 *Vos misistis ad Ioannem.*) Priusquam Dei testimonium proferat, vrget eos Ioannis responso, cui fidem detrahere honestè non poterant. Quorsum enim ad eum mittere attinebat nisi eius dictis stare vellent? mittunt enim tanquam ad Dei Prophetam. itaque eius vocem sibi instar oraculi fore simulât. Tametsi autem subest hîc quoque altera concessio, clarè tamen illis exprobrat Christus, nihil præter malitiam obstare quominus credant. Ideo ad rem plurimum facere videmus hanc circunstantiam, quòd miserint ad Ioannem, & quasi discendi animo sciscitati ab eo fuerint quisnam esset Messias, & tamen pro nihilo duxerint eius responsum.

34 *Testimonium ab homine non accipio.*) Atqui non frustra Deus ipsum sibi testem elegit: & alibi Christus ipse pronuntiat discipulos sibi fore testes. Respondeo, Christum Iohannis testimonio vti, non quòd indigeat, sed quatenus nostra refert inde aliquid habere confirmationis. Mutuantur homines inter se alii ab aliis testimonium, quia carere eo subsidio nequeunt. Alia est Dei & Christi conditio. nam si virtutem philosophi prædicant non esse alienæ opis indigam, quid in se habet homo quo Dei veritatem fulciat? Et statim etiam Christus subiicit se Iohannis testimonium proferre eorum causa. quo significat non tam sui habere se respectum quàm hominibus consulere, dum Euangelii sui præcones excitat per quos nobis de voluntate sua testetur. In quo etiam mira eius bonitas relucet, dum omnia ad salutem nostram attemperat. Quare nostrum est vicissim dare operam ne frustra in nobis seruandis sit solicitus.

Act.1.b.8

35 *Erat lucerna ardens.*) Quod Iohannem vocat lucernam ardentem, inde magis arguitur eorum ingratitudo. sequitur enim nonnisi sponte eos cæcutire, quum accensa fuerit Dei lucerna ante eorum oculos. Sensus itaque verborum est, Deus vos errare noluit: Iohannem enim constituit lucernam, cuius splendor vos dirigeret. Quòd ergo me non agnoscitis Dei Filium, fit errore voluntario. Sequitur alia exprobratio, quòd non modò clausis oculis lucem sibi oblatam prætererint, sed data opera abusi fuerint ad Christum opprimendum. Quòd enim Ioannem extollere supra iustum gradum parati erant, id ex maligno & perfido consilio oriebatur, ne Filio Dei locus esset. Peruersum hunc cælestis lucis abusum Christus eleganter lasciuiæ comparat: quemadmodum si paterfamiliâs lucernam seruis noctu accendat ad peragenda quæ mandauit officia: illi autem eius vsum ad comessationes & omne proteruiæ genus transferant. Porrò sicuti his verbis Iudæos accusat Christus, ita nos in commune omnes admonet ne piis doctoribus, quos rectæ viæ duces nobis Deus ordinat, ad vagandum huc & illuc abutamur. Et quàm vtilis sit admonitio, omnium temporum experientia ostendit. Toto vitæ cursu regendos suscipit Deus homines ad vltimam vsque metam. Prophetas suos mittit rectores. Ea est hominum intemperies vt proteruè saltare sine progressu quàm ambulando progredi malint: ea inconstantia & leuitas, vt perpetua directione spreta & reiecta rapiantur ad subitos suos affectus. Ideo dicit *Ad tempus*, vel Ad horā: qua voce eorum stultitiam perstringit, quòd putarint fluxa & euanida proteruia æternam Dei lucē posse extingui. Ita hodie Papistæ, quotquot Deus pios doctores Ecclesiæ suæ tanquam accensa lumina dedit, in contrarium vsum trahunt, quasi illis propositum sit oculos lucis aspectu sibi perstringere. Nec modò lucernis abutuntur ad suffocandam Dei lucem, sed etiam in tenebris sæpe exultant, vt quum aduersus puram Euangelii doctrinam insulsis rabularum suorum commentis superbiunt. Cæterùm quòd hîc Christus de Ioanne prædicat, Paulus omnium fidelium commune facit, quia sermonem vitæ habentes, tanquam luminaria fulgere debeant in mundo. propriè tamen in Apostolos & Euangelii ministros competere docet Christus, quòd facem reliquis præferunt. Nam quum omnes in tenebris cæci versemur, Deus verbi sui luce nobis affulget. Sed hîc peculiariter Iohannem ornat hoc elogio, per cuius ministeriū Deus Ecclesiæ suæ multo luculentius affulsit.

Philip.2.c.15

36 *Habeo maius testimonium.*) Postquam in persona Iohannis prauè à Iudæis corruptum fuisse Dei donum ostendit, iam secundò repetit quod dixerat, sibi non opus esse hominis testimonio, quasi non sufficiat ipse sibi. Quanquam eo quòd despectui se esse videbat, eos more suo reuocat ad Patrem. *Opera enim quæ dedit.* Duo in medium profert quibus approbatus est Filius Dei. Pater, inquit, miraculis Filium suum esse testatur: & priusquam in mundum venirem, mihi in Scripturis sanctis locuples testimonium reddidit. Meminerimus semper quorsum tēdat. Vult se promissum à Deo Messiam agnosci, vt audiatur. Talem ergo se nunc re ipsa fuisse exhibitum cōtendit qualem Scriptura prædicat. Quæritur an ad id probandū quantum satis est valeant miracula, quum similia prius edita fuissent à Prophetis. Respondeo, quæ per manum Prophetarum Deus signa edidit, non vltra suum finem cui destinata erant protendisse, vt scilicet Dei ministros esse ostenderent, qui autoritatē aliter obtinere nō poterant, sed

Deus

Deus Filium suum altius extollere voluit. Atque hoc Dei consilium pro scopo in miraculis habendum est. Ergo nisi malitia occupati sponte oculos clausissent, Christus signorum virtute quis & qualis esset conspicuum facere poterat.

37 *Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me: neque vocem eius audistis vnquam, nec speciem eius vidistis.*

38 *Et sermonem eius non habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos non creditis.*

39 *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in illis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testantur de me.*

40 *Et non vultis venire ad me vt vitam habeatis.*

37 *Et qui misit me.)* Perperam hoc ad vocem in Baptismo eius auditam restringitur. Patrem enim testatum in præterito tempore fuisse dicit, vt significet non ignotum se prodire, quia pridem in Lege & Prophetis illum Deus insignierat, vt notas suas secum afferret vnde posset agnosci. Deum ergo testatum de Filio suo esse interpretor, quoties olim veteri populo salutis spem fecit, vel plenam regni Israel instaurationem pollicitus est. Ita Iudæos decebat conceptam habere ex Scripturis Christi ideam, antequam in carne manifestaretur. Quòd præsentem contemnunt adeóque reiiciunt, eo planum faciunt nullum se habere Legis gustum: quod etiam illis Christus exprobrat. Legis scientia perinde gloriabantur acsi in Dei sinu educati essent. *Neque vocem eius audistis.* Christus postquam se non recipi conquestus est, acrius inuehitur in eorum cæcitatem. Quòd *Vocem* Dei eos nunquam audisse, & *speciem* nunquam vidisse dicit, metaphoricæ sunt loquutiones, quibus in summa docere vult, alienos esse prorsus à Dei notitia. Nam sicuti vultu & sermone homines se patefaciunt, ita Deus vocem ad nos suam Prophetarum voce emittit, & in sacramentis quasi visibilem formam induit, vnde cognosci pro modulo nostro queat. Verùm qui Deum in viua sua effigie non agnoscit, satis hoc ipso prodit, nullum se numen colere nisi quod ipse fabricauit. Ideo Paulus oppositum oculis ipsorum velum dicit, ne cernant Dei gloriam in facie Christi. 2.Cor.3.d 14

38 *Et sermonem eius.)* Hic verus est profectus, dum radices agit in nobis sermo Dei, vt cordibus nostris infixus certam illic sedem habeat. Cælesti doctrinæ locum apud Iudæos negat esse Christus, quia Dei Filium, quem illa vbique commendat, non recipiunt: & merito hoc illis obiicit. neque enim frustra per Mosen & Prophetas loquutus est Deus. Atqui non aliud habuit consilii Moses nisi vt ad Christum rectà omnes vocaret. vnde constat non esse eius discipulos qui Christum repudiant. Deinde quomodo sermonem vitæ habebit in se manentem qui vitam ipsam repellit? quomodo tenebit Legis doctrinam qui Legis animam quantũ in se est extinguit: nam Lex sine Christo inanis est, nec quicquam habet solidi. Quo igitur propius quisque nouit Christum, tantundem profecit in Dei sermone.

39 *Scrutamini Scripturas.)* Quod prius dixerat Christus se Patrem habere testem in cælo, ad Mosen & Prophetas referri diximus. nunc sequitur clarior explicatio: testimonium enim illud in Scripturis extare dicit. Iterum verò stultam eorum iactantiam perstringit, quòd vitam se habere in Scripturis profitebantur, quum mortuã tantùm literam arriperent. Neque enim simpliciter reprehendit quòd vita quæratur in Scripturis (quando nobis in eum finem & vsum destinatæ sunt) sed quòd Iudæi viuificam sibi esse Scripturam putarent, quum alieni essent à genuino eius sensu: imò quum lucem vitæ quæ illic continetur suffocarent. Quomodo enim sine Christo vitam Lex conferet, qui solus eam viuificat? Cæterum docemur hoc loco, ex Scripturis petendam esse Christi notitiam. nam qui de Christo imaginantur quod ipsis libuit. tandem nonnisi vmbratile spectrum eius loco habebunt. Primò igitur tenendum est non aliunde quàm ex Scripturis Christum ritè cognosci. Quòd si ita est, sequitur, hoc animo legendas esse Scripturas vt illic inueniamus Christum. Quisquis ab hoc scopo deflectet, vtcunque discẽdo se fatiget tota vita, nunquam ad scientiam veritatis perueniet. Quid enim sapere absque Dei sapientia possumus? Porrò quemadmodum iubemur Christum in Scripturis quærere, ita hoc loco pronuntiat non irritum fore nostrum studium. sic enim illic de Filio suo testatur Pater vt eum nobis indubiè patefaciat. Sed hoc bonam partem impedit, quòd neglectim & quasi in transcursu tantùm superficiem inspiciunt. Atqui summa attentione opus erat. ideo penitus absconditum hunc thesaurum scrutari Christus iubet. Quare quòd Iudæi, qui assiduè Legem in manibus habent, sic abhorrent à Christo, eorum socordiæ imputandum est. Conspicuus enim gloriæ Dei splendor refulget in Mose: sed ipsi velum appetunt quod splendorem obscuret. *Scripturæ* voce Vetus testamentum intelligi satis notum est. neque enim in Euangelio primùm manifestari cœpit Christus: sed qui à Lege & Prophetis testimonium habebat, palàm se in Euangelio exhibuit.

40 *Et non vultis.)* Iterum exprobrat nihil illis præter malitiam obstare quominus vitam in Scripturis oblatam percipiant. nam quum eos nolle dicit, ignorantiæ & cæcitatis causam prauitati & contumaciæ assignat. Et certè quum tam benignè se illis offerret, sponte eos cæcutire oportuit. quum verò lucem data opera fugerent, imò quum infidelitatis suæ tenebris solem obruere cuperent, meritò acrius eos obiurgat Christus.

41 *Gloriam ab hominibus non accipio.*

42 *Sed noui vos quòd dilectionem Dei non habetis in vobis.*

43 *Ego veni in nomine Patris mei, & non suscipitis me: si alius veniat in nomine suo, illum suscipietis.*

44 *Quomodo vos potestis credere, qui gloriã mutuò à vobis accipitis, & gloriã*

Cap. V. *quæ à solo Deo est non quæritis?*

45 *Ne putetis quod ego accusaturus sim vos apud Patrem: est qui vos accuset; Moses, in quem vos speratis.*

46 *Si enim crederetis Mosi, crederetis etiam mihi: nam ille de me scripsit.*

47 *Si verò illius scriptis non creditis, quomodo meis verbis credetis?*

41 *Gloriam ab hominibus.)* Pergit in obiurgatione: sed ne suspectus sit, quasi propriam causam agat, occupando præfatur se nihil morari hominum gloriam, nec sua referre, vel sibi dolere quòd contemni se videat. Et certè maior est quàm vt pendeat ab hominum iudiciis, quando nihil detrahere illi potest totius mundi malignitas, ac ne pilum quidem ex eius amplitudine minuere. Sic autem insistit in refellenda calumnia vt supra homines se extollat. postea liberè in ipsos inuehitur, Deique contemptum & odium illis obiicit. Tametsi autem multum à Christo honoris gradu distamus, sinistra tamen hominum iudicia securè nos contemnere oportet. Certè summopere cauendum ne ad iracundiam nos prouocet contemptus nostri: quin potius hac tantùm de causa irasci discamus si suus Deo non habetur honor. Hæc sancta zelotypia nos vrat & excruciet, quoties mundũ videmus ita ingratum esse vt Deum reiiciat.

42 *Quòd dilect. Dei non ha.)* Dilectio Dei pro toto pietatis sensu hîc capitur. amare enim Deũ nemo potest quin eum suspiciat, séque totum illi submittat. quemadmodum vicissim vbi non regnat amor Dei, nullum potest esse obsequendi studium. Qua ratione hanc Legis ἀνακεφαλαίωσιν ponit Moses, vt diligamus Deum nostrum ex toto corde, &c.

43 *Ego veni.)* Quòd Deum non ament nec reuereantur Iudæi probat Christus hoc argumento quia pseudoprophetas cupidè recepturi sint quum subiicere se Deo recusent. Sumit enim pro confesso, hoc praui & impii animi signum esse, quum posthabita veritate libenter mendaciis homines subscribunt. Si quis obiiciat errore hoc plerunque magis quàm malitia fieri, in promptu est responsio, neminé Satanæ imposturis esse obnoxium, nisi quatenus peruersa quadam cupiditate mendacium veritati præfert. Quî fit enim vt surdis loquatur Deus, promptos & alacres inueniat Satan, nisi quia à iustitia auersi, iniquitatem vltro appetimus? Quanquam notandum est, Christum propriè de his loqui quibus peculiariter illuxit Deus: sicuti Iudæos hoc priuilegio dignatus erat, vt edocti eius Lege, rectam salutis viã tenerent. Tales certum est aurem minimè præbere falsis doctoribus, nisi quia falli optant. Ideo dicit Moses Deut. cap.13. quum surgunt pseudoprophetæ, hoc modo probari & examinari populum an Deum suum diligat. Videtur quidem in multis innoxia esse simplicitas. sed minimè dubium est quin illis oculos perstringat hypocrisis quæ intus in eorum animis latet. Certum enim est Deum ianuam nunquam claudere pulsantibus, nunquam eos frustrari à quibus syncerè quæritur. Verè itaque Paulus hoc Dei vindictæ adscribit, dum efficacia illusionis datur Satanæ, vt credant mendacio qui reiecta veritate approbarũt iniustitiam: & eos perire dicit qui dilectionem veritatis non receperunt vt salui fierent. Ita hodie multorum hypocrisis detegitur, qui Papæ fraudibus ac impiis superstitionibus addicti, virulento furore in Euangelium exardent. Nam si compositos ad Dei timorem animos haberent, timor ille obedientiam simul gigneret. *In nomine Patris.* Hoc quidem titulo pseudoprophetæ se venditant, vt hodie plenis buccis iactat Papa se Christi vicarium, imò nonnisi hoc prætextu miseros homines ab initio decepit Satan. sed Christus hîc rem ipsam, non fucum designat. Nam se ideo Patris nomine venisse testatur quia & à Patre missus sit, & fideliter quod mandatum est peragat. Porrò hac nota legitimos Ecclesiæ doctores à fucatis & adulterinis discernit. Quicunque igitur seipsos efferunt, ac proprium sibi in animas magisterium arrogant, eos intrepidè reiiciendos esse docet hic locus. nihil enim separatum à Deo habere debet qui eius seruus censeri cupit. Nunc si de tota Papæ doctrina fiat examen, cæci quoque ipsi videbunt proprio nomine eum venisse.

Deut.13.a.3

2.Thess.2.c.10

44 *Quomodo vos potestis.)* Quia durum videri poterat, eos qui Legis & Prophetarum domestici à pueritia discipuli fuerunt, tam crassæ inscitiæ damnari, & statui veritatis hostes: imò res videri poterat incredibilis: admonet Christus quid eos impediat quominus credant: nempe quòd illis sanam mentem ambitio adimeret. Propriè enim Sacerdotes & Scribas alloquitur, qui superbia turgidi subiicere se Deo non poterant. Est autem hic insignis locus, qui docet omnibus præclusam esse fidei ianuam quorum animos inanis terrenæ gloriæ cupiditas occupat. Necesse enim est, qui vult aliquis esse in mundo, vagum reddi & euanidum, ita vt ad Deum minimè tendat. Tunc demum ad cælestis doctrinæ obedientiam se homo colligit, quum hoc sibi præcipuè tota vita quærendum sentit vt se Deo approbet. Sed videtur peruersa confidentia, qua se hypocritæ coram Deo extollunt, maius esse obstaculum quàm sit mundana ambitio: atqui scimus illo etiam morbo maximè laborasse Scribas. Responsio facilis est: falsam enim sanctimoniæ laruam qua rude vulgus fallebant, detrahere illis Christus voluit. Crassius itaque vitium quasi digito monstrat, vnde palàm fiat omnibus eos nihil minus esse quam quod haberi volebant. Deinde quàuis aduersus Deum exultet hypocrisis, semper tamen in mundo & corã hominibus ambitiosa est. Imò hæc sola est vanitas quæ nos inflat, praua cõfidentia, dum nostro & aliorũ potius quàm Dei iudicio stamus. Nam qui Deum verè iudicem sibi proponit, necesse est vt fractus & prostratus concidat. Ergo vt quis gloriam à solo Deo quærat, necesse est pudore sui confusum, ad gratuitam illius misericordiam confugere. Et certè qui Deum respiciunt, damnatos se ac perditos vident, nec quicquam sibi esse reliquum in quo glorientur præter Christi gratiam. talis gloriæ studium semper cum humilitate coniunctum erit. Quantum verò ad præsentem locum spectat, non aliter ad capiendam Euangelii doctrinam comparatos esse homines significat Christus quàm vbi sensus omnes suos à mundo abstractos in solum Deum cõuertunt, ac seriò reputant sibi cum illo esse negotiũ, vt deliciarum quibus sibi illudere solent, obliti, in conscientias suas descendant. Quare nihil mirum si tam paucos hodie dociles

Euan-

Euangelium inueniat, quum omnes sursum deorsum ferat ambitio. nihil etiam mirũ si ab Euangelii professione multi deficiant. sua enim vanitate abrepti euolant. Quo maiore studio vnum hoc quærere nos decet vt coram mundo contempti & abiecti, in nobis etiam confusi censeamur inter Dei filios.

45 *Ne putetis.)* Erga obstinatos & præfractos, vbi doctrina & amicis monitionibus nihil proficitur, hæc ratio tenenda est, vt scilicet ad Dei tribunal citentur. Pauci quidem sunt qui apertè Deum rideant: sed quàm plurimi Deum, cui hostiliter ipsi sunt aduersi, propitium sibi fingendo, manibus blanditiis securè ludunt. Ita hodie gigantes nostri, qui totam Christi doctrinam impiè conculcant, perinde tamen superbiunt ac si ex intimis essent Dei amicis. quis enim Papistis alibi quàm apud eos Christianismum esse persuadeat? Tales erant Scribæ quibuscum hic disputat Christus. quum summi essent Legis contemptores, Mosen tamen magnificè iactabant, vt non dubitarent eum instar clypei Christo opponere. Si grauem se illis & intolerabilem aduersarium fore minatus esset, sciebat hoc totum contemptum iri: ergo paratam illis à Mose accusationem denuntiat. Falluntur autem qui putant hic inter Mosis & Christi officium notari discrimé, quia Legis proprium sit reos peragere infideles. Neque enim eò respexit Christus, sed tantùm vt fiduciam excuteret hypocritis, qui Mosis reuerentia falsò gloriabantur. Quemadmodum siquis Papistis hodie regerat, nullos fore illis magis infestos hostes sanctis Ecclesiæ doctoribus, quorum titulum improbè mentiuntur. Porrò hinc discamus non esse frustra Scripturis gloriandum: quia nisi vera fidei obedientia colimus Dei Filium, extremo die accusatores in nos surgent quos illi testes Deus excitauit. Quum dicit eos *Sperare in Mosen*, non insimulat eos superstitionis, quasi salutis suæ causam Mosi adscriberent: sed eos intelligit perperam niti Mosis præsidio, quasi eum impiæ contumaciæ patronum habituri essent.

46 *Si enim crederetis.)* Ostendit cur Moses futurus sit eorum accusator, quia scilicet eius doctrinam respuunt. Scimus autem non posse Dei seruis maiorem fieri iniuriam quàm dum contemnitur eorũ doctrina, vel probro afficitur. Deinde quos Dominus verbi sui ministros constituit, eius quoque vindices esse oportet. Ergo duplicem omnibus suis Prophetis imposuit personam: vt piis magistri essent ac doctores in salutem, reprobos olim suo testimonio confodiant. Quod dicit Christus Mosen de se scripsisse, longa probatione non indiget apud eos qui Christum agnoscunt esse finem Legis & animam. Verùm siquis eo non contentus locos sibi ostendi desideret, primum consulo vt diligenter legat epistolam ad Hebræos, cui Stephani quoque concio respondet, Actorum cap 7. deinde vt obseruet quæ Paulus ad suum institutum testimonia accommodat. Paucos certè locos esse fateor quibus Moses palàm Christum prædicet: sed quorsum tabernaculum, sacrificia & cæremoniæ omnes, nisi vt figuræ essent ad primũ illud exemplar formatæ quod in monte illi ostensum fuerat? Ergo sine Christo euanescit totum Mosis ministerium. Deinde videmus vt populum ad fœdus Patrum assiduè reuocet, quod in Christo sancitum erat: adeòque vt Christum constituat præcipuum caput & fundamentum fœderis. Neque hoc sanctis Patribus ignotum fuit, qui semper in Mediatorem fuerunt intenti. Longior tractatio breuitati, cui studeo, non congrueret.

47 *Si enim illius scriptis.)* Videtur hic Christus minus sibi fidei quàm Mosi astruere: atqui scimus voce Euangelii cõcussum esse cælũ & terram. Verùm Christus sermonem suũ ad eos attemperat quibuscũ loquitur. Nam Iudæis citra controuersiã sancta erat Legis authoritas. ita fieri non poterat quin Christus Mose esset inferior. Huc pertinet antithesis *Scriptorum & verborum:* nam eorum infidelitatem inde exaggerat quòd Dei veritas quasi in tabulis consignata, fidem tamen apud eos non obtineat.

CAP. VI.

1 *Postea abijt Iesus trans mare Galilææ, quod vocatur Tiberiadis.*

2 *Et sequuta est eum turba multa, quia viderat signa eius quæ ediderat super infirmos.*

3 *Ascendit verò Iesus in montem, & illic sedebat cum discipulis suis.*

4 *Erat autem propinquum Pascha, dies festus Iudæorum.*

5 *Sublatis ergo Iesus oculis, & intuitus quòd turba multa veniret ad eum, dicit Philippo, Vnde ememus panes vt isti comedant?*

6 *(Porrò hoc dicebat tẽtans eum: ipse enim nouerat quid facturus esset:)*

7 *Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt illis, vt quisque eorum pauxillum accipiat.*

8 *Dicit illi vnus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri.*

9 *Est hic puellus vnus qui habet quinque panes hordeaceos & duos pisciculos: sed hæc quid sunt inter tam multos?*

10 *Dixit autem Iesus, Facite homines discumbere. Erat autem herba multa in eo loco. Discubuerunt ergo homines, numero circiter quinque millia.*

11 *Sumpsit autem panes Iesus, & gratijs actis distribuit discipulis: discipuli vero discumbentibus. Similiter & ex pisciculis quantum volebant.*

12 *Postquam vero satiati sunt, dixit discipulis suis, Colligite quæ supersunt fragmenta nequid pereat.*

Cap.VI. 13 *Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentis quæ ex quinque hordeaceis panibus superfuerant ijs qui comederant.*

1 *Postea abijt Iesus.)* Quum facta Christi ac dicta colligere soleat Iohannes quæ præterierant alii tres Euangelistæ, hoc loco historiam miraculi ab illis narratam præter morem suum repetit: verum hoc facit certo consilio, vt inde ad Christi concionem transeat quæ postridie habita est in Capernaū: quia res erant coniunctæ. Quare hæc narratio, tametsi illi communis est cum tribus reliquis, hoc tamen habet peculiare, quòd in alium finem tendit, sicut videbimus. Dicunt alii hoc fuisse factum paulo pòst mortem Iohannis Baptistæ: qua temporis circunstantia causam discessus Christi notant. Tyranni enim vbi semel imbuti sunt piorum sanguine, exardent in maiorem sæuitiam, non secus ac potandi intemperies sitim ebriosis acuit. Ergo Christus sua absentia Herodis furorem placare voluit. *Mare* Galilææ pro lacu Genesara accipit. Quum addit *Vocatum fuisse Tiberiadis*, melius locum exprimit quò se contulit Christus: neque enim totus lacus habuit hoc nomen, sed tantùm pars ripæ vicina in qua sita erat Tiberias.

2 *Sequuta est turba.)* Hinc tantus sequendi Christi feruor, quòd perspecta eius virtute in miraculis, magnum aliquem esse Prophetam & à Deo missum persuasi erant. Cæterum hic omittit Euangelista quod alii tres referunt, docendo & sanandis ægrotis consumptam fuisse diei partem, & quum iam sol in occasum vergeret, rogatum fuisse à discipulis vt dimitteret turbas. Summam enim breuiter perstringere satis habuit, vt hac occasione nos ad reliquum contextum, qui postea sequetur, deduceret. Cæterum hîc primo loco perspicimus quanto audiendi Christi studio populus arderet, quòd omnes sui obliti noctem securè in loco deserto expectant. Quo minus excusationis habet torpor noster, vel potius socordia, quòd cælestem Christi doctrinam famis curæ adeò non præferimus vt minima quæque auocamenta subinde nos à vitæ æternæ meditatione abducant. imò rarissimè contingit vt Christus nos mundi obstaculis solutos & expeditos inueniat. Adeò nemo eum sequi vsque ad montem desertum paratus est, vt vix decimus quisque eum excipere sustineat quum se domi offert inter medias commoditates. Quanuis autem in toto ferè mundo grassetur hic morbus, certum tamen est neminem regno Dei aptum fore nisi qui excussis talibus deliciis, cibum animæ cupidius appetere discat quàm vt venter illi sit obstaculū. Sed quia nos caro semper ad sua commoda solicitat, hoc quoque rursus notandum est, eorum curam sponte à Christo suscipi qui seipsos negligunt. Neque enim expectat dum famelici inclament se inedia perire, nec suppetere quicquam cibi: sed cibum illis non rogatus parat. Dicet aliquis non esse istud perpetuū, quòd sæpe videamus pios, dum prorsus regno Dei sunt addicti, fame tamen confici, & propemodum tabescere. Respondeo, Christum, etiamsi hoc modò fidem & tolerantiam nostram probare velit, respicere tamē è cælo nostram inopiam, & de ea subleuanda, quantum nobis expedit, esse solicitum. quòd autem non statim succurrit, optima ratione, licet occulta, id fieri.

3 *Ascendit in montem.)* Secessum proculdubio quærebat Christus vsque ad festum diem Paschatis: ideo dicitur sedisse in monte cum discipulis. Atque id quidem consilii cepit secundum hominem, sed interea aliud fuit Dei consilium, cui libenter obsequutus est. Quanuis itaque hominum conspectum fugeret, se tamen velut in celeberrimum theatrum produci Dei manu patitur. Maior enim hominum frequentia in deserto monte fuit quàm in populosa aliqua vrbe: maior etiam famæ celebritas ex miraculo nata est quàm si stetisset in medio foro Tyberiadis. Quare hoc exemplo docemur sic ex rebus natis consilia capere, vt tamen si aliter succedit quàm putauimus, nobis non doleat superiorem esse Deum, qui omnia moderetur suo arbitrio.

5 *Dicit Philippo.)* Quod hîc legimus dictum vni Philippo, alii omnibus dictum fuisse tradunt. sed in eo nihil absurdi. Probabile enim est Philippum ex communi omnium sensu loquutum esse: ideo peculiariter Christus illi respondet. Quemadmodum continuo pòst Andream loquentem inducit, vbi alii sermonem pariter omnibus assignant. Tentat discipulos in persona Philippi, an miraculum expectent quale mox visuri erant. Quum videt eos de extraordinario remedio nihil concipere, tunc eorum mentes quasi sopitas incitat, vt oculos saltem ad præsentem rei conspectum habeant apertos. Hic autem scopus est omnium quæ discipuli afferunt, vt à populo retinendo Christum dehortentur. Et fortè sibi in eo priuatim consulūt, ne pars incommodi in eos redundet. Quare neglectis eorū obiectionibus pergit Christus in suo instituto.

7 *Ducentorum denariorum.)* Quum denarius ex Budæi supputatione quatuor Caroleos valeat, & duos turonicos, summa hæc ad xxxv. Francicos vel circiter ascendit. Hanc summam si distribuas in quinque hominū millia, singulæ centuriæ habebunt quatuordecim solidos turonicos. Nunc accedant vsque ad numerū millenarium mulieres & pueri, ita reperies Philippū singulis capitibus sesquituronicū in exiguo pane emendo attribuere. Verùm (vt in magna turba fieri solet) plures fortè esse arbitrabatur. Cæterū quū tenues & minimè pecuniosi forent discipuli, summæ magnitudine Christū terrere voluit Andreas: acsi diceret non suppetere opes quæ ad pascendum populum sufficerent.

Denarius.

10 *Facite homines discumbere.)* Quòd non citius ad spem quam dabat Magister erecti fuerunt discipuli, nec illis in mentem venit eius potentiæ tribuere, quantum decebat, tametsi reprehensione dignus fuit stupor, non paruam laudem meretur prompta eorum obedientia, quòd eius mandato nunc parent, quid consilii habeat ipse, & quo profectu facturi sint quod faciunt, nescientes. Eadem populo obsequendi facilitas: nam de fine incerti omnes, vno tantùm verbo iussi discumbunt. Atque hæc vera fidei probatio, quum Deus homines quasi in tenebris ambulare iubet. Id vt fiat, discamus nobis non sapere, sed in rebus confusis nihilominus sperare prosperum euentū, quum Deum sequimur ducem, qui suos nunquam frustratur.

11 *Gratiis actis.)* Non semel nos monuit exemplo suo Christus, quoties cibum attingimus, à precibus auspicandum esse. nam quæcunque in vsum nostrum destinauit Deus, tanquam immensæ

eius bonitatis & paterni in nos amoris symbola, ad eum celebrandum nos inuitant. Et gratiarum actio (sicuti Paulus docet) solennis quædam sanctificatio est, vt eorum vsus nobis purus esse incipiat. Vnde sequitur sacrilegos esse donorum Dei profanatores, qui ea neglecto Deo ingurgitant. Atque eo magis notanda est hæc admonitio, quòd videmus hodie bonam mundi partem se bellvino more saginare. Quod *Panem* discipulis datum voluit inter eorum manus crescere, hinc docemur quum alii aliis mutuò seruimus, Deum benedicere labori nostro. Nunc totius miraculi summam colligamus. 1 Hoc autem habet cum aliis commune quòd in eo diuinam suam virtutem Christus cum beneficentia coniunctam exeruit. 2 Est etiam nobis eius sententiæ confirmatio qua nos exhortatur ad quærendum Dei regnum, reliqua omnia nobis adiectum iri promittens. Nam si eorum curam suscepit qui subito tantum impetu ad eú delati fuerant, quomodo nobis deesset si eum constanti animi proposito quæramus? Sinet quidem interdum (vt prius dixi) suos esurire: nunquam tamen eos suo subsidio destituet. Interim optimas causas habet cur nobis non opituletur nisi in rebus extremis. 3 Adde quòd Christus palàm fecit se non spiritualem tantùm vitam mundo conferre, sed alendis etiam corporibus à Patre esse præfectum. Bonorum enim omnium affluentia illi in manum data est, vt tanquam canalis eam in nos effundat. quanquam impropriè canalem voco, quum potius fons viuus sit ex æterno Patre scaturiens. Ideo Paulus quicquid est bonorum, communiter à Patre, & ipso nobis precatur. Et alibi, in omnibus per eum gratias Deo patri agendas docet. Nec modò æternæ eius Diuinitatis proprium est hoc munus, sed Pater etiam in carne œconomum nobis eum constituit, per cuius manum nos pascat. 4 Quanuis autem non cernamus quotidie oculis miracula, non minus tamen liberaliter vim suam Christus in nobis pascendis explicat. Et certè non legimus eum, quoties suis cœnam dare voluit, nouis mediis vsum esse. Quare præposterum votum fuerit si quis inusitato aliquo modo cibum & potú sibi deferri flagitet. 5 Adde quòd non magnas populo lautitias parauit Christus, sed pane hordeaceo & aridis piscibus contentos esse oportuit qui mirificam eius virtutem palàm in cœna illa cernebant. 6 Iam verò etiamsi quinque hominum millia non saturet hodie quinque panibus, totum tamen mundum mirabiliter pascere non desinit. Est quidem hoc nobis paradoxon, Non viuere hominem solo pane, sed sermone qui egreditur ex ore Dei. sumus enim externis mediis adeò affixi vt nihil sit difficilius quàm à Dei prouidentia pendere. hinc tanta trepidatio simulac non suppetit panis ad manú. Verùm si quis omnia rite expédat, Dei benedictionem in omnibus alimentis cernere cogetur: sed vsu & assiduitate nobis vilescunt naturæ miracula. Nec verò hac in parte tam stupor nobis obstat quàm malignitas. quotus enim quisque est qui non vago mentis errore cælum & terram centies circuire malit, quàm Deum se offerentem aspicere?

Summa totius miraculi.

1. Tim. 4. a. 4

1. Cor. 1. a. 3
Ephes. 5 e. 20

Deut 8. a 3

13 *Impleu. duodecim cophinos.)* Quum septem panibus satiata fuissent quatuor hominum millia, Matthæus totidem quot fuerant panes sportas superfuisse scribit. quú ergo maiori hominum numero minor copia æquè sufficit, & fere duplo amplius manet residuum, hinc melius perspicimus quantum valeat illa Dei benedictio, ad cuius intuitum sponte claudimus oculos. 7 Est etiam hoc obiter notandum, quanquam Christus ad illustrandú miraculú impleri cophinos iubet, simul tamen ad frugalitatem suos hortari, quum dicit, *Colligite nequid pereat.* neque enim maior Dei largitas luxuriæ irritamentum esse debet: Ergo qui abundant, se olim rationem reddituros esse meminerint immodicæ copiæ, nisi sedulò & fideliter in bonos & Deo probatos vsus reponant quod illis affluit.

Matth. 15. d. 37

14 *Homines ergo illi quum signum vidissent quod fecerat* Iesus, *dicebant, Hic est verè Propheta qui venturus est in mundum.*

15 Iesus *itaque quum nouisset quòd venturi essent, & eum rapturi vt facerent Regem, discessit rursus in montem ipse solus.*

16 *Quum autem vesper esset, descenderunt discipuli eius ad mare.*

17 *Et conscensa naui venerunt trans mare in Capernaum. & iam tenebræ erãt, & non venerat ad eos* Iesus.

18 *Et mare vento magno flante intumescebat.*

19 *Quum ergo progreßi essent stadia viginti quinque vel triginta, vident* Iesum *ambulantem super mare: & quum appropinquasset naui, territi sunt.*

20 *Ille autem dicit eis, Ego sum, ne terreamini.*

21 *Volebant ergo eum accipere in nauem: & continuò nauis appulit ad terram ad quam ibant.*

14 *Homines ergo.)* Videtur hic aliquis esse miraculi profectus quòd authorem fatentur Messiam esse: neque enim aliò spectabat Christus. sed quod habent de Christo notitiæ conceptum, mox in alienum finem perperàm conuertunt. Atque hoc plusquam vulgare hominibus vitium est, simulac illis se Deus patefecit, corrumpere suis mendaciis, ac peruertere eius veritatem: imò quum rectam viam ingressi videntur, mox à seipsis degenerant.

15 *Vt facerent Regem.)* Quòd Regis titulum & honorem Christo deferre in animo habebant isti homines, id ex ratione aliqua oriebatur: in eo verò multum errabant quòd sibi licentiam sumebant creandi Regis: nam Scriptura hoc vni Deo vendicat. quemadmodum Psalmo 2. habetur, Ego constitui Regem meum, &c. Deinde qualé illi regnum affingunt? Terrenum scilicet, quod prorsus alienum est ab eius persona. Hinc discamus quàm periculosum sit in rebus Diuinis relicto Dei verbo quicquam ex sensu nostro comminisci. nihil enim est quod non adulteret præposterum mentis nostræ acumen. Et quid iuuat zeli prætextus, quum præpostero nostro cultu magis sumus in Deum contumeliosi quàm si consultò & data opera quispiam eius gloriam impugnet? Scimus quàm furiosi ad extinguendam Christi

Psal. 2. b. 6

Cap. VI. gloriam fuerint hostium conatus. Illa certè extrema vis fuit quum in crucem actus est. atqui hoc modo & salus mundo parta est, & de morte ac Satana Christus ipse magnificum triumphum egit. Si nunc Regem se creari passus esset, actum erat de spirituali eius regno, Euangelium æterna infamia notatum esset, spes salutis prorsus delata. Hoc tandem proficiunt fictitii cultus & honores temere ab hominibus excogitati, vt Deum vero suo honore spoliatum, dedecore tantùm onerent. Notandum etiam est *Rapiendi* verbum: Volebant Christum rapere, inquit Euangelista, hoc est, violento impetu Regem quamuis inuitum, facere volebant. Quare si probari illi cupimus quem deferimus honorem, semper quid postulet spectandum est. Et certè qui honores à se inuentos Deo obtrudunt, quodammodo vim illi & manum afferunt, quum recti cultus fundamentum sit obedientia. Hinc præterea discimus quàm reuerenter in puro & simplici Dei verbo manendum sit: quia simulatque paululum deflectimus, fermentis nostris inficitur veritas, vt iam desinat esse sui similis. Habebant ex verbo Dei regem fore qui promissus erat redemptor: sed ex suo capite regnum terrenum comminiscuntur, & præter Dei verbum regnum illi deferunt. Ita quoties verbo Dei opiniones nostras miscemus, fides in friuolas coniecturas degenerat. Ergo ad modestiam se assuefaciant fideles, ne eos in peruersum zeli ardorem abripiat Satan, vt gigantum instar violenti in Deum irruant: qui tunc demum rite colitur quum illum amplectimur se nobis offerentem. Mirum autem est in quinque hominum millibus tam præcipitem fuisse audaciam vt in creando nouo Rege arma Pilati & imperii Romani potentiam in se prouocare non dubitarint. Et certum est nunquam eo fuisse progressuros nisi Prophetarum oraculis freti Deum à partibus suis staturum, séque ita superiores fore sperassent. Sed interea errabant, regnum fingendo quod nusquam Prophetæ commendauerant. Tantum ergo abest vt ad conatus suos iuuandos præsentem habeant Dei manum, vt se Christus potius subducat. Eadem ratio fuit cur tandiu sub Papatu miseri homines in densis tenebris quasi Deo absente vagati sint, quia eius cultum suis commentis totum polluere ausi fuerant.

26 *Descenderunt eius discipuli.*) Non dubium est quin tandiu latere voluerit Christus dum turba difflueret. Scimus quàm difficile sit sedare popularem motum. atqui si palàm fuisset tentatum quod animis conceperant, sparsus mox fuisset rumor: postea vero non ita facilè fuisset inustam semel maculam eluere. Totum interea illud tempus precibus impendit, quemadmodum alii Euangelistæ referunt: fortè vt Deus Pater illam populi intemperiem corrigeret. Quod miraculo traiicit lacum, discipulis hoc prodest ad confirmandam rursus eorum fidem. Longius etiam fructus manat: quia postridie colligere promptum fuit toti populo, illum sua virtute, non nauigio aduectum. Ripam enim obsidebant ex qua eum soluere oportebat: & vix inde fuissent abstracti nisi vidissent discipulos aliò transire.

27 *Tenebræ iam erant.*) Iohannes multas circunstantias præterit, quas alii ponunt, qualis ista est, quòd per aliquot horas cum aduerso vento luctati sunt. Nam probabile est post primas noctis tenebras ortam fuisse tempestatem. dicunt autem quarta demum vigilia Christum apparuisse discipulis. Qui in dimidio lacus spatio adhuc eos fuisse coniiciunt quũ illis apparuit Christus (quia Ioannes dicit tũc vigintiquinque aut triginta stadia fuisse progressos) in eo falluntur quòd putant eos nauigasse in vlteriorem vel aduersam ripam. Nam Bethsaida, prope quam editum fuisse miraculum Lucas testatur, & Capernaum, quò nauis appulit, sitæ sunt in eodem tractu. Plinius lib. 5. sex milliaribus lacum hunc latum esse tradit, longum autem sedecim. Ioseph. lib. 3. belli Iudaici centum illi stadia in logitudinem, quadraginta in latitudinem assignat. Porrò quum octo stadia milliare vnũ efficiant, hinc colligere promptum est quantum alter ab altero discrepet. Quantum ad præsentem nauigationem pertinet, tantum spatii non recto cursu sed iactatione confectum fuisse diuino. Vtcunque res habeat, voluit docere Euangelista in summo periculo fuisse versatos quum se Christus ostendit. Posset autem videri absurdum quòd sic vexantur discipuli Christi, quum aliis tranquilla sit nauigatio. Sed ita sæpe Dominus suos exercet grauibus periculis, vt eum in liberatione melius & familiarius agnoscant.

20 *Territi sunt.*) Timoris causam exprimunt reliqui Euangelistæ, quòd spectrum esse putarent. Fieri autem non potest quin consternatio & metus nos inuadat quum oculis obiicitur spectrũ aliquod: quia vel Satanam nobis illudere putamus, vel Deum aliquid portendere. Cæterùm hîc tanquam in speculo nobis proponit Iohannes qualis concipi à nobis possit Christi notitia absque verbo, & quid afferat. Nam si nudum suæ Diuinitatis specimen exhibeat, statim ad figmenta nostra delabimur, ac sibi quisque idolum Christi loco fabricat: post mentis errores sequitur postea trepidatio & confusus animi pauor. sed vbi loqui incipit, ex eius voce tum liquidã percipimus solidámque notitiam, tum gaudium mentibus nostris & læta pax affulget. multum enim his verbis subest pondus, *Ego sum ne terreamini.* nam hinc docemur, in sola Christi præsentia nos satis amplam habere fiduciæ materiam, vt tranquilli simus & securi. Sed hoc nonnisi ad Christi discipulos pertinet: postea enim videbimus impios eadem voce fuisse prostratos. Discriminis causa est, quòd reprobis & incredulis iudex est missus in exitium: quare eius conspectum sustinere nequeunt quin statim absorbeantur. Pii autem, qui sibi agnoscunt propitiatorem esse datum audito eius nomine, quod illis est certum & Diuini amoris & suæ salutis pignus, quasi à morte in vitam excitati animos colligunt, & quasi serenum cælum hilares conspiciunt, quieti in terra resident: & omnium malorum victores, eius præsidium omnibus periculis opponunt. Cæterum non tantùm verbo eos solatur & erigit, sed etiam re ipsa timorem eximit, tempestatem sedando.

Infrà 18.b.6

22 *Postridie turba quæ stabat trans mare, quum vidisset quòd nauis alia non erat illic, nisi ea sola in quam conscenderant discipuli eius: & quòd non venerat* Iesus *cum discipulis suis in nauem, sed soli discipuli abierant.*

23 *Porrò aliæ naues venerant Tiberiade, prope locum vbi comederant panem,*

postquam

postquam Dominus gratias egisset.

24 *Quum ergo vidisset turba* Iesum *illic non esse, nec eius discipulos, conscenderunt ipsi quoque in naues, & venerunt Capernaum, quærentes* Iesum.

25 *Et eo inuento trans mare, dixerunt illi, Rabbi, ex quo tempore hic es?*

22 *Postridie.*) Hîc Euangelista circunstantias refert vnde coniicere posset turba Diuinû fuisse Christi traiectum. Vna fuerat nauis, eam sine Christo soluere vident: veniunt postridie aliunde naues, quibus vehuntur Capernaum: illic Christum reperiunt. restat ergo vt miraculo aduectus fuerit. Est autem in verbis ἀνακόλουθον: sed sensus nihilominus satis clarus est. nam priore membro dicit Iohannes vnicam fuisse nauem, eam sub omnium oculis à ripa & loco illo soluisse, nec habuisse Christum vectorem: postea subiicit naues Tiberiade venisse, quibus aduecta fuerit turba, quæ ad ripam cósederat, quasi exitus omnes obsidens, ne elabi Christus posset.

23 *Propè locum vbi comederant panem.*) Ambiguus est verborum sensus: possunt enim ita exponi, vel quòd Tiberias vicina fuerit loco vbi satiati à Christo fuerant quinque panibus, vel quòd naues ad ripam loco propinquam & subiectã appulerint. atque hæc posterior expositio mihi magis probatur. Nam Bethsaida, prope quam editum fuisse miraculum illud Lucas exprimit, inter Tiberiadem & Capernaum media est. Itaque naues, quum ex * superiore loco descenderent, legebant ripam illam in qua turbæ stabant. nec dubium est quin applicitæ ad terram fuerint ad recipiendos vectores. Quum Iohannes iterum commemorat Christum *Gratias egisse*, non est superuacua repetitio. significat enim precibus Christum impetrasse vt pauculi illi panes tot hominibus pascendis sufficerent. & quia frigidi ad preces ac ignaui sumus, bis idem nobis inculcat.

Al. ex inferiore loco ascéderent.

25 *Trans mare.*) Diximus antehac vrbem Capernaum non fuisse sitam in aduersa ripa. Tiberias enim in ea parte lacus sita est in qua latius se diffundit: sequitur postea Bethsaida: Capernaum verò in extremo recessu iacet, non procul ab * egressu Iordanis. Quòd autem Iohannes trans lacum ipsum locat, nó debet ita intelligi quasi regio ex diametro opposita fuerit, sed quia in extremo illo recessu flexuosus lacus fuerit, ac propter sinum interpositum non potuerit iter confici nisi per longos circuitus. Plebeio itaque more trans mare dicit Euangelista, quia rectum iter & vsitatum nisi nauigio non patebat.

Al. ingressu.

26 *Respondit illis* Iesus, *ac dixit, Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia comedistis ex panibus, & saturati estis.*

27 *Operamini cibum, non qui perit, sed cibum qui manet in vitam æternam, quem Filius hominis vobis dabit: hunc enim Pater signauit Deus.*

28 *Dixerunt ergo illi, Quid facimus vt operemur opera Dei?*

29 *Respondit* Iesus, *& dixit illis, Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem ille misit.*

26 *Respondit illis Iesus.*) Non respondet Christus ad rogatum vt suam illis potentiam commendet in miraculo, sed potius obiurgat quòd inconsideratè ruant, neque enim illis constabat vera & legitima facti sui ratio, quia aliud in Christo quàm Christum ipsum quærebant. Hoc itaque in illis vitii notatur, quòd Christum ventris non signorum causa quærant. Neque tamen negari potest quin miraculum respexerint. imò prius narrauit Euangelista signis fuisse commotos ad sequendum Christum. sed quia miraculis abutebantur in alienum finem, meritò illis exprobrat quòd maiorem ventris quàm signorum respectum habeant, acsi eos negaret in Dei operibus rite proficere vt decebat. hic enim verus fuisset profectus, sic Christum agnoscere Messiam vt illi se docendos ac regendos traderent, ac eo duce tenderent ad cæleste Dei regnum. Atqui nihil ab eo maius expectant quàm vt bene habeant ac commodè in hoc mundo. Porrò hoc est Christum spoliare pręcipua sua virtute. datus enim ideo à Patre fuit, & ideo se patefecit hominibus, vt Spiritu sancto donatos in imaginem Dei reformet, vt sua iustitia indutos in vitam æternam ducat. Multum ergo interest quid in Christi miraculis spectemus: nam qui ad regnum Dei non aspirans in commodis præsentis vitæ hæret, non aliud quærit quàm vt ventrem impleat. Quemadmodum hodie multi cupidè Euangelium amplecterentur, si crucis acerbitate vacuum carnis tantum delicias afferret. Imò multos videmus nomen Christo dare vt hilarius & solutius viuant. Alii spe lucri, alii metu, alii in eorum gratiam quibus placere volunt, Christi se discipulos profitentur. Ergo hoc in quærendo Christo primum est, vt contempto mundo quæramus regnum Dei & iustitiam eius. Cæterùm quia sibi vt plurimum homines imponunt, ac sibi persuadent optimè Christum à se quæri dû totam eius virtutem adulterant, more suo Christus particulam *Amen* duplicat, quasi iureiurando vitium quod sub hypocrisi nostra latet, extrahere è tenebris velit.

27 *Operamini.*) Docet quorsum intenta esse suorum studia velit: nempe ad vitam æternam. sed quia pro ingenii nostri crassitie semper rebus terrenis addicti sumus, ideo prius corrigit ingenitum illum nobis morbum, quàm ostendat quid agendum sit. Illa fuisset simplex doctrina, Operamini cibum incorruptibilem: sed quia nouerat hominum sensus terrenis curis deuinctos teneri, primùm laqueis illis solui & expediri iubet vt in cælum assurgant: non quòd suos à labore prohibeat, quo sibi quotidianum victum acquirant: sed terrenam hanc vitam cælesti posthabendam esse admonet. quia hæc vna viuendi piis causa est vt in mundo peregrinantes festinent in cælestem patriam. Deinde videndum quid hic agatur. quia enim Christi virtutem adulterant qui ventri & rebus terrenis sunt addicti, quid in se quærendum sit & qua de causa quærendus sit disputat. Cæterùm metaphoras vsurpat sermonis circunstantiæ congruentes. Si nulla fuisset cibi facta mentio, citra figuram dixisset, Vos deposita mundi cura, ad cælestem vitam eniti oportet. sed quia illi ad pabulum tanquam pecudes currebant, metaphoricè Christus

Cap.VI. sermonem suum contexit, ac cibum quidem vocat quæcunque ad vitæ nouitatem pertinent. Scimus autem animas nostras pasci Euangelii doctrina, dum in nobis est efficax per Spiritus virtutem. Ergo quum fides sit animæ vita, quæcunque fidem alunt, & promouent, cibo comparantur. Hoc cibi genus incorruptibile vocat, & manere dicit in vitam æternam, vt sciamus non in diem animas nostras pasci, sed educari in spem beatæ immortalitatis: quia opus salutis nostræ inchoat Dominus, vt perficiat vsque in diē Christi Ideo Spiritus dona recipere nos conuenit, vt tesseræ sint ac pignora vitæ æternæ. Nam etsi reprobi cibum hunc gustatum sæpe respuunt, vt in illis non permaneat: fideles tamen animæ vim istam manentem sentiunt, vbi vim istam Spiritus in eius donis minimè caducā, imò nunquam excidentem, percipiunt. Futilis est eorū argutia qui ex Operandi voce colligunt nos vitam æternam operibus mereri. figuratè enim (vt dictum est) Christus homines hortatur vt sua studia ad cælestis vitæ meditationem applicent, quum aliàs soleant mundo esse affixi. Et Christus ipse omnem scrupulum eximit, quum se testatur hunc *Cibum donare*. nam quod donatione eius consequimur, nemo propria industria sibi comparat. Est quidem in his verbis aliqua repugnantiæ species: sed facilè hæc duo inter se conueniunt, quod spiritualis animæ cibus gratuitum sit Christi donum, & quòd nos toto cordis affectu huc eniti conueniat vt fiamus tanti boni participes. *Hunc enim pater signauit.* Confirmat proximam sententiam: quia in hoc destinatus nobis sit à Patre. Perperam hunc locum Veteres ad Diuinam Christi essentiam torserunt, quasi signatus dicatur quia character est, & expressa imago Patris. neque enim hîc de æterna sua essentia subtiliter disserit, sed quid sibi mandatum sit & iniunctum, quid habeat erga nos officii, & quid petere à se & sperare debeamus. Porrò apta metaphora ad vetustum morem alludit: nam quod volebant authoritate sua sancire, annulis signabant. Ita Christus, ne videatur quicquam sibi sumere, has partes à Patre sibi fuisse impositas pronuntiat, & hoc Patris decretum quasi insculpto sigillo patefactum esse. Summa est, Quum minimè sit cuiusuis pascere animas cibo incorruptibili, Christus in medium prodit, ac se authorem tāti boni promittens, simul adiungit se approbatum esse à Deo, & cum hac signatoria nota hominibus fuisse missum. Hinc sequitur, non irritum fore eorum studium qui animas suas Christo pascendas offerent. Sciamus ergo expositam nobis esse in Christo vitam, vt quisque nostrūm non fortuito, sed certus de successu ad eam aspiret. Simul tamen docemur, crimine falsi teneri coram Deo quicunque laudem hanc aliò quàm ad Christum transferunt. Vnde constat Papistas omnibus doctrinæ suæ partibus prorsus esse falsarios. quotquot enim in Christi locum supponunt salutis media, toties quasi inductis lituris hoc Dei sigillum, quod vnum est authenticum, scelerata audacia & nefanda perfidia corrumpunt. Nos verò, ne in illum horribilem reatum incidamus, Christo integrum ac illibatum seruare discamus quicquid illi à Patre datum est.

Signatus.

28 *Quid faciemus vt*, &c.) Satis intellexerat turba hortatum esse Christum vt altius contenderent quàm ad præsentis vitæ commoda, nec debere in terra occupari quos Deus aliò vocat. Verùm qui sic interrogant, ex parte hallucinantur, quòd laborandi rationem non tenent: neque enim cogitant Deum per manum Filii nobis conferre quicquid ad spiritualem vitam necesse est. Primò quærunt quid facere ipsos oporteat: deinde quum opera Dei nominant, vagantur sine scopo: ita ignorantiam gratiæ Dei prodūt. Quanquam videntur hîc superbè Christo obstrepere, quasi immeritò eos arguat: acsi dicerent, Nullámne æternæ vitæ curam nobis esse putas? quid ergo facere nos iubes vltrà quàm facimus? *Opera* Dei intellige quæ Deus exigit, & quæ illi probantur.

29 *Hoc est opus Dei.*) Loquuti erant de operibus: Christus ad vnum opus eos reuocat, hoc est ad fidem. quo significat, quicquid extra fidem homines moliuntur, inutile ac vanum esse, solam verò fidem sufficere: quia hoc vnum à nobis Deus postulat, vt credamus. Est enim hîc inter fidem & hominum studia ac conatus tacita antithesis. acsi dixisset, Frustra satagunt homines quum sine fide student placere Deo, acsi extra viam currendo ad metam non tenderent. Est ergo insignis locus, quòd homines, quantumuis miserè tota vita se fatigent, ludunt tamen operam nisi fides in Christum sit illis viuendi regula. Qui ex hoc loco colligunt fidem donum esse Dei falluntur: neque enim quid efficiat Deus in nobis, sed quid requirat ac velit, Christus docet. Videtur tamen id esse absurdum, nihil Deo probari præter vnam fidem: neque enim contemni debet charitas, nec alia pietatis officia locum & honorem perdunt. ergo vtcūque primatū teneat fides, non tamē superuacua sunt alia opera. Responsio facilis est. neque enim fides vel charitatem vel vllum aliud bonum opus excludit: quando omnia in se continet. Fides enim vocatur vnicum Dei opus, quia per ipsam Christum possidentes, filii Dei efficimur, vt nos Spiritu suo gubernet. Quia ergo à fide Christus eius fructus non separat, non mirū est si in ea constituat proram (vt loquūtur) & puppim. Quid valeat credendi verbum diximus tertio capite. hoc semper memoria tenendum est, vt vis fidei nobis constet, definiendum esse quid sit Christus, in quem credimus, & cur nobis à Patre datus sit. Cæterùm putida est eorum cauillatio qui huius loci prætextu operibus nos iustificari contendunt, si fides iustificat, quum ipsa quoque vocetur opus primum. Satis constat Christum impropriè loqui, quum fidei imponit nomen operis. sicuti quum Paulus legem fidei & legem operum inter se comparat. Deinde quum operibus negamus iustificari homines, opera intelligimus quorū merito sibi homines gratiam apud Deum concilient. Atqui fides nihil ad Deū affert: quin potius hominem vacuum & inopem sistit coram Deo, vt Christo eiúsque gratia impleatur. Quare passiuum est opus, (vt ita loquar) cui nulla potest rependi merces: nec aliam confert homini iustitiam nisi quam à Christo recipit.

Fides quodāmodo est passiuum opus.

30 *Dixerunt ergo illi, Quod ergo signum facis, vt videamus & credamus tibi? quid operaris?*

Exod.16.c.14

31 *Patres nostri manna comederūt in deserto, sicut scriptum est, Panem cæli dedit eis edendum.*

32 *Dixit ergo illis* Iesus, *Amen amen dico vobis, non Moses panem vobis dedit è cælo,*

è cælo, sed Pater meus dat vobis panem è cælo verum.
33 *Panis enim Dei hic est qui descendit è cælo, & vitam dat mundo.*

30 *Quod signum facis?*) Hæc improbitas plus satis testatur quàm verè alibi dictum sit, Generatio hæc praua signum quærit. Signorum admiratione ad Christum prius tracti fuerant: nouo rursus signo obstupefacti Christum confessi sunt esse Messiam, & Regem volebant hac fiducia creare: nunc tanquam ab ignoto signum postulant. Vnde tam subita obliuio, nisi quia Deo ingrati ad conspectum virtutis eius malignè cæcutiunt? Nec dubium est quin fastidiant quæcunque hactenus viderunt miracula, quod Christus eorum votis non obsequitur, nec eum reperiunt qualem sibi finxerant. Si spes oblata fuisset terrenæ fœlicitatis assiduos illi plausus dedissent: Propheta, & Messias, & Filius Dei absque controuersia fuisset ab illis salutatus: nunc quia eos obiurgat quòd carni sint nimium dediti, audiendum amplius non putant. Et hodie quàm multi sunt illis similes? initio enim quia Christum vitiis suis blandum fore sibi promittunt, cupidè arripiunt eius Euangelium, nullam eius probationem desiderant: sed vbi ad abnegationem carnis & crucis tolerantiam vocatur, tunc fidem Christo abrogare incipiunt, quærunt vnde ortum sit Euangelium: denique magister illis esse desinit Christus simulatque eorum votis non respondet.

Matth 12.c.39

A miraculis qui petunt vocationis testimonium.

31 *Patres nostri.*) Ergo vlcus digito Christus tetigit, quum eos instar brutorum animalium venire diceret ad saginandum ventrem: hunc enim crassum affectum produnt quum Messiam postulant à quo pascantur. Et quòd magnificè extollunt Dei gratiam in manna, id astutè faciunt ad obruendam Christi doctrinam, qua immodicum studium corruptibilis cibi damnabat. nam ex aduerso opponunt splendidum elogium quo ornatur manna, quum illi nomen tribuitur panis cælestis. Atqui non eo consilio Spiritus honorificè manna appellat panem cæli, quasi Deus populum suum tanquam porcorum gregem saginando, nihil illi præstantius dederit. Ergo nihil excusationis habent quum spiritualem animæ cibum, qui nunc à Deo offertur, impiè respuunt.

32 *Amen amen dico vobis.*) Videtur negare Christus quod ex Psalmo citatū fuerat: sed tantùm per comparationem loquitur. Panis cæli man vocatur, sed corpori alendo: panis autem cælestis verè & propriè censetur qui spirituale est animæ alimentum. Ergo Christus hìc mundum cælo opponit, quia incorruptibilis vita nonnisi in regno Dei quærenda est. Cæterùm veritas hoc loco non opponitur figuris, vt alibi sæpe: sed Christus respicit quænam vera sit hominis vita, nempe qua differt à brutis animalibus, & qua inter creaturas excellit. Quum subiicit postea, *Pater meus dat vobis*, perinde valet acsi dixisset, Man quod à Mose datum fuit Patribus vestris, non attulit cælestem vitam: sed nunc verè panis cælestis vobis offertur. Patrem quidem huius panis datorem nominat. sed intelligit per manum suam dari. Ita antithesis non refertur ad Mosen & Deum, sed ad Mosen & Christum. Christus autem Patrē potius quàm se huius doni authorem facit, vt plus reuerentiæ conciliet, acsi diceret, Agnoscite me Dei ministrum, cuius manu animas vestras pascere vult in vitam æternam. Sed rursus parum cum Pauli doctrina consentaneum videtur: Paulus enim man cibum appellat spiritualem. Respondeo, Christum pro captu eorum loqui quibuscum negotium habet. neque hoc Scripturæ insolens est est. videmus vt variè Paulus ipse de Circuncisione disserat. quum tractat de institutione, fatetur fuisse sigillum fidei: dum illi cum pseudoapostolis certamen est, sigillum potius maledictionis facit, idque ex eorum sensu. Reputemus quid Christo obiectū fuerit: nempe ipsum Messiam non probari nisi victum corporalem suis suppeditet. Ergo nō proponit in medium cuius rei figura fuerit man, sed hunc verum fuisse panem negat quo ventres pascebat Moses.

1.Cor.10.a.2

33 *Panis enim Dei est.*) Ratiocinatur Christus à definitione ad definitum negatiuè, hoc modo, Panis cælestis est qui è cælo descendit ad dandam mundo vitam: in manna nihil fuit tale: ergo non fuit ille cælestis panis. Interea verò confirmat quod prius dixit, nempe se à Patre missum esse, vt longè excellentius homines pascat quàm Moses. Man quidem è cælo visibili (hoc est ex nubibus) descendit, sed non ex regno Dei æterno, vnde ad nos manat vita. Et Iudęi quos alloquitur Christus, non altius spectabant quàm quòd in deserto bene referti & saginati fuerant Patrum ventres. Panem Dei nunc vocat quem prius dixit panem cæli: non quòd aliunde sit quàm à Deo qui nos in præsenti vita panis sustentat, sed quia ille demum censetur Diuinus qui ad beatam immortalitatem animas viuificat. Cæterum hic locus docet totum mundum Deo esse mortuum, nisi quatenus eum Christus viuificat: quia nusquam nisi in ipso reperietur vita. In *Descensu* è cælo duo notanda sunt. nempe quòd in in Christo Diuinam habemus vitam, quia à Deo profectus est vt nobis sit author vitæ: deinde quòd nobis propinqua est cælestis vita, vt supra nubes volare & mare traiicere opus non sit. Nam ideo ad nos descendit Christus quia sursum ascendere nemo poterat.

Descensus è cælo.

34 *Dixerunt ergo illi, Domine, semper da nobis panem hunc.*
35 *Dixit illis Iesus, Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet vnquam.*
36 *Sed dixi vobis quod etiam vidistis me, & non creditis.*
37 *Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me non eyciam foras.*
38 *Quia descendi è cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit.*
39 *Hæc autem est voluntas eius qui me misit Patris, vt quodcunque mihi dedit, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die.*

Cap.VI. 40 *Hæc autem est voluntas eius qui me misit, vt quisquis videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die.*

34 *Semper da nobis.)* Non dubium quin ironicè loquantur, vt in eo Christum vanitatis insimulent quod se panem vitæ dare iactabat. Ita miseri homines, dum promissiones Dei respuunt, vno hoc malo non contenti, Christum substituunt reum suæ infidelitatis.

35 *Ego sum panis vitæ.)* Docet primùm coràm adesse panem quem per ludibrium petebant: deinde obiurgat. Porrò à doctrina incepit, vt ingratitudinis magis conuictos ostenderet. Duæ autem sunt partes: quia vnde petenda sit vita ostendit, & quomodo ea potiamur. Scimus quid occasionem Christo præbuerit vt metaphoris istis vteretur, quia scilicet mannæ & quotidiani victus facta erat mentio. Sed tamen hæc figura ad docendos rudes aptior est quàm simplex oratio. Quum pane vescimur in alimentum corporis, tum infirmitas nostra, tum vis Diuinæ gratiæ melius apparet quàm si absque pane arcanam virtutem Deus instillet ad corpus ipsum alendum. Ita anagoge à corpore ad animam sumpta facit vt Christi gratia melius sentiatur. nam quum audimus Christum esse panem quo animas nostras vesci oportet, hoc in animos nostros magis penetrat quàm si simpliciter Christus diceret se esse vitam nostram. Notandum tamen non exprimi *Panis* voce vim Christi viuificam, qualiter eam sentimus. neque enim panis vitam inchoat, sed quæ iam est eam fouet ac tuetur in statu. At Christi beneficio non modò retinemus vitam, sed habemus vitæ initium. quare impropria est ex parte similitudo. Verùm in hoc nihil absurdi est: quia Christus ex sermonis prius habiti circunstantia orationem suam contexit. Atqui mota fuerat quæstio vter pascendo homines esset præstantior, Moses, an ipse Christus. Hæc eadem ratio est cur panem tantùm nominet: quia illi manna solum obiecerant, ideo satis habuit panem alterum opponere. Cæterùm simplex doctrina est, Nõ viuere animas nostras intrinseca (vt ita loquar) virtute, sed vitam à Christo mutuari. *Qui venit ad me.* Nũc vescendi modum definit: nempe quũ fide ipsum recipimus. Neque enim quicquã incredulis prodest, Christum esse panem vitæ, quia vacui semper manent: sed tunc Christus efficitur panis noster quum famelici ad ipsum accedimus vt nos impleat. Venire ad Christum & Credere idem in hoc loco valent: sed in priore verbo fidei effectus exprimitur, quòd scilicet inediæ nostræ sensu compulsi ad Christum petendæ vitæ causa confugimus. Porrò qui ex hoc loco manducationem Christi nihil aliud esse colligunt quàm fidem, non satis appositè ratiocinantur. Fateor certè non aliter nos Christum edere quàm credendo: sed manducatio ipsa effectus est ac fructus fidei potius quàm fides. Neque enim fides Christum intuetur duntaxat quasi procul remotum, sed eum amplectitur vt noster fiat, & in nobis habitet: facit vt coalescamus in eius corpus, communem habeamus cum ipso vitam, vnum denique simus cum ipso. Ergo verum est sola fide manducari Christum, modò simul teneamus qualiter nos cum ipso coniungat fides. *Non sitiet vnquam.* Videtur hoc præter rationem additum: quia officium panis non est sitim restinguere, vt esuriem sedat. plus ergo pani tribuit Christus quàm ferat eius natura. Iam dixi quòd panis tantùm nomen vsurpet, quia scilicet ita ferebat mannæ comparatio cum cælesti eius virtute qua animæ nostræ in vita sustinentur. interea panis nomine totam alimentorum summã intelligit: atque id ex trito gentis suæ vsu. Hebræi enim panem comedere per synecdochen pro cœnare aut prandere accipiunt: & quum à Deo petimus panem quotidianum, potum & reliquas vitę partes comprehendimus. Sensus ergo est, Quisquis se ad Christum contulerit, vt ab ipso vitam habeat, nihil ei defuturum quin ad satietatem vsque omnibus vitæ fouendæ præsidiis abundet.

36 *Sed dixi vobis.)* Iam eos increpat quòd donum Dei sibi expositum malignè reiiciant. Est autem hic nimis impius Dei contemptus, reiicere quod quis agnoscit ab ipso datum. Nisi testatam illis fecisset Christus suam virtutem, ac palàm fecisset se à Deo prodiisse, poterat eorum culpam subleuare ignorantiæ prætextus: sed quòd eius doctrinam repudiant quem prius Messiam Domini confessi sunt, extrema est indignitas. Verum quidem est, nunquam sic data opera resistere Deo homines vt sibi cum Deo negotium esse cogitent. quò pertinet illud Pauli, Nunquam Dominum gloriæ crucifixissent si ab illis fuisset agnitus. Sed increduli, quia sponte cæcutiunt ad lucem, meritò videre dicuntur quod statim euanescit ex eorum oculis: quia Satan eorum mentes obtenebrat. Hoc extra controuersiam est, quod dixit eos *Vidisse*, non de corporis aspectu debere accipi, sed potius notari voluntariam cæcitatem, quòd illum qualis erat cognoscere potuerint, nisi ipsis sua malitia obstaret.

1.Cor.2.b.8

37 *Quicquid dat mihi Pater.)* Nequid doctrinæ suæ deroget eorum incredulitas, tantæ contumaciæ causam esse dicit quòd reprobi sint & à grege Dei alieni. Hoc itaque cõsilio inter electos & reprobos hic discernit, vt sua nihilominus maneat doctrinæ authoritas, quanuis apud multos fidem non obtineat. Nam & impii verbo Dei detrahunt, & pro nihilo habent, quia eius reuerentia non tanguntur: & multi infirmi ac rudes dubitant an verbum Dei sit quod à bona mundi parte respuitur. Huic scandalo Christus occurrit, quum suos esse negat quicũque non credunt, talibus si non sapiat Dei veritas, nihil esse mirum: sed omnes Dei filios eam amplecti. Primo loco dicit ad se venire quoscunque illi Pater donat. Quibus verbis intelligit fidem non esse in arbitrio hominum, vt promiscuè vel fortuitò hic & ille credant, sed Deum eligere quos Filio suo quasi de manu in manum tradat. Nam quum dicit venire quicquid datur, inde colligimus non omnes dari. Rursum colligimus, tanta Spiritus efficacia operari Deum in electis suis vt nemo eorum excidat. Nam *Donandi* verbum perinde valet acsi dixisset Christus, Quos elegit Pater, eos regenerat, & mihi in Euangelii obedientiam addicit. *Et eum qui venit ad me.* Hoc ad piorum consolationem additum est, vt certò statuant fide sibi patere aditum ad Christum, &, simulac in fidem eius ac tutelam se tradiderint, benignè receptum iri. vnde sequitur salutarem fore omnibus piis Euangelii doctrinam, quia nemo se Christo discipulum offert qui non vicissim illum sentiat & experiatur fidum & probum doctorem.

38 *Quia descendi è cælo.)* Confirmatio est proximæ sententiæ, quòd frustra non quæratur à nobis Christus.

Christus. Fides enim opus est Dei, quo demonstrat nos esse suos, & Filium constituit salutis nostræ præsidem. Atqui Filius nihil aliud propositum habet nisi vt impleat Patris mandata. nunquam igitur repudiabit à Patre missos. vnde tandem conficitur nunquam irritam fore fidem. Quod discrimen ponit Christus inter suam & Patris voluntatem, in eo auditoribus se attemperat, quia (vt procliue est ad diffidentiam hominis ingenium) fingere nobis diuersum aliquid solemus quod dubitationem pariat. Vt prauis eiusmodi figmentis ansam præcîdat Christus, se mundo exhibitum fuisse asserit vt ratum faciat ipso effectu quod de salute nostra decreuit Pater.

39 *Hæc autem est voluntas.)* Nunc testatur hoc esse Patris consilium vt in Christo certam salutem reperiant fideles. vnde iterum sequitur, reprobos esse quicunque non proficiunt in Euangelii doctrina. Quare si videmus multis cedere in exitium, non est quòd despondeamus animos: quia illi sponte malum sibi accersunt. Nobis sufficiat quòd semper ad colligendos in salutem electos Euangelium valebit. *Non perdam ex eo.* Hoc est, non patiar mihi auferri vel perire. quo significat non ad diem vnum vel paucos se esse salutis nostræ custodem, sed sibi ad extremum vsque curæ futuram, vt tanquam à carceribus ad metam vsque nos perducat. ideo mentionem facit vltimæ resurrectionis. Atque hæc promissio plusquam necessaria est miserè laborantibus in tanta carnis infirmitate, cuius sibi quisque nostrûm satis conscius est. Singulis certè momentis labefactari posset totius mundi salus, nisi fideles Christi manu suffulti, intrepidè ad diem resurrectionis tenderét. Sit ergo hoc animis nostris infixum, porrectam esse nobis manum à Christo, vt nos minimè in medio cursu deserat, sed quo eius ductu freti, securè ad diem vltimum oculos attollere audeamus. Alia etiam de causa meminit resurrectionis: quia dum vita nostra abscondita est, similes mortui sumus. Quid enim differunt ab impiis fideles, nisi quod miseriis obruti, & tanquam oues mactationi destinatæ, semper alterum in sepulchro pedem habent? imo parum abest quin à morte subinde absorbeantur? Vna ergo spei & patientiæ fultura restat, si omisso præsentis vitæ statu, ad diem illum vltimum animos sensusque nostros conferimus, & per mundi obstacula transimus, donec fidei nostræ fructus tandem appareat.

40 *Hæc autem est voluntas.)* Dixerat tuendæ salutis nostræ partes sibi à Patre mandatas esse: nunc modum quoque definit. Hæc itaque obtinendæ salutis est ratio si obediamus Euangelio Christi. Hoc quidem iam nuper attigerat: sed nûc melius exprimit quod subobscurè fuerat dictû. Quod si Deus fide seruari vult quos elegit, & æternum suum decretum hoc modo sancit ac exequitur, quisquis non contentus Christo, de æterna prædestinatione curiosè inquirit, quantum in se est præter Dei consilium saluus esse appetit. Electio Dei per se occulta est & arcana: eam Dominus vocatione qua nos dignatur patefacit. Quare insaniunt qui suam vel aliorum salutem in labyrintho prædestinationis quærunt, propositam sibi fidei viam non tenentes: imò præpostera hac speculatione vim prædestinationis & effectum euertere conantur. nam si nos in hunc finem elegit Deus vt credamus, tolle fidem, & mutila erit electio. Atqui in Dei consilio continuam & ordinatam principii & finis seriem abrûpere nefas est. Porro vt indiuiduo nexu electio Dei vocationem secum trahit, ita quum efficaciter nos Deus ad fidem Christi vocauit, hoc perinde apud nos valeat acsi insculpto sigillo suum de salute nostra decretum comprobaret. nam Spiritus testimonium nihil aliud est quàm adoptionis nostræ obsignatio. Ergo sua cuique fides æternæ Dei prædestinationis locuples est testis, vt altius inquirere sacrilegium sit. quia atrocem Spiritui sancto iniuriam facit quisquis simplici eius testimonio subscribere detrectat. *Videre & Credere* superiori sententiæ opponit. Iudæis enim exprobrauerat quòd non crederent, quum tamen vidissent: nunc in filiis Dei cum sensu quem percipiunt Diuinæ in Christo virtutis, fidei obedientia coniungitur. Porrò hæc verba ostendunt fidem ex Christi notitia fluere: non quòd præter simplex Dei verbum quicquam desyderet: sed quia si Christo fidamus, qualis sit & quid nobis afferat sentire nos oportet.

41 *Murmurabant ergo Iudæi de eo, quia dixerat, Ego sum panis qui descendi è cælo.*

42 *Et dicebant, Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo hic dicit, E cælo descendi?*

43 *Respondit ergo Iesus, & dicit illis, Ne murmuretis inter vos.*

44 *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui me misit, traxerit eum: & ego resuscitabo eum in nouissimo die.*

45 *Est scriptum in Prophetis, Et erunt omnes docti à Deo. Quisquis ergo audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.* Iesa. 54 c. 13 / Iere. 31 f. 34

41 *Murmurabant.)* Exortum inde fuisse murmur Euangelista docet quòd Iudæi carnis humilitate offensi, nihil in Christo Diuinum aut cæleste conciperent. Quanquam duplex illis fuisse obstaculum ostendit. alterum enim sibi ex falsa opinione fingebant, quum dicerent, Hic est filius Ioseph, cuius patrem & matrem nouimus. Alterum erat ex peruerso iudicio, quòd Filium Dei Christum esse non putabant, quia carne indutus ad homines descenderat. Atqui nos nimium maligni sumus, si ideo despicimus Dominum gloriæ quòd se nostra causa exinaniuit, forma serui accepta. nam hoc luculentum potius immensi erga nos amoris & admirabilis gratiæ specimen fuit. Deinde non sic latebat Diuina Christi maiestas sub contemptibili & abiecta carnis specie, quin multiplicis fulgoris sui radios emitteret. sed crassis hominibus & stupidis deerant oculi qui perspicerent manifestam eius gloriam. Vtroque modo nos etiam quotidie peccamus. Primò magnum hoc nobis impedimentum est quòd Christum non aspicimus nisi carneis oculis: ita fit vt nihil in ipso magnificum nobis appareat. vitioso enim

Cap. VI. nostro sensu quicquid in ipso est eiúsque doctrina peruertimus: adeò sinistri sumus interpretes. Deinde eo ipso non contenti, multa falsa arripimus quæ Euangelii contemptum pariant. Quinetiam multi sibi monstra fabricant, quorum prætextu Euangelium sibi exosum reddant. Ergo data opera repellit mundus Dei gratiam. Ac nominatim Iudæos exprimit Euangelista, vt sciamus profectum ab iis esse murmur qui fidei & Ecclesiæ titulo superbiebant: vt omnes discamus Christum reuerenter suscipere quum se ad nos demittit, & quo propior nobis est, eo libentius ad eum accedere, vt nos ad cælestem suam gloriam extollat.

43 *Ne murmuretis.*) Murmuris culpam in eos reiicit: acsi diceret, Doctrina mea nullam continet offendiculi materiam: sed quia vos reprobi estis, virulentos animos vestros irritat: ac ideo non sapit, quia insipidum est vobis palatum.

44 *Nemo potest,* &c.) Non simpliciter eorum prauitatem accusat, sed simul admonet hoc peculiare esse Dei donum, propositam à se doctrinam amplecti. quod ideo facit ne ipsorum incredulitas infirmos conturbet. Multos enim tenet hæc stultitia, vt in rebus Diuinis ab hominum respectu pendeant. ita fit vt Euangelium suspectum habeant simulatque vident non recipi à mundo. Rursum increduli sibi in sua peruicacia placentes, Euangelium damnare audent, quia ipsis non arrideat. Ex aduerso itaque pronuntiat Christus, Euangelii doctrinam, quamuis promiscuè omnibus prædicetur, non posse tamen ab omnibus percipi, sed opus esse noua mente & nouo sensu. non esse igitur fidem in hominum arbitrio, sed Diuinitus conferri. Quia *Venire* ad Christum metaphoricè hic positum est pro credere. Euangelista, vt metaphoram contexat in membro opposito, *Trahi* eos dicit quorum mentes illuminat Deus, & corda flectit ac format in Christi obedientiam. Hæc summa est, non mirum esse si ab Euangelio multi abhorreant: quia nemo vnquam sponte ad Christum accedere poterit nisi quem Deus Spiritu suo præueniet. Inde autem sequitur non omnes trahi, sed Deū hac gratia dignari quos elegit. Quantum ad trahendi modum spectat, non est ille quidem violentus qui hominem cogat externo impulsu: sed tamen efficax est motus Spiritus sancti, qui homines ex nolentibus & inuitis reddit voluntarios. Quare falsum est illud & profanum, non nisi volentes trahi: quasi homo se proprio motu obsequentem Deo præbeat. quòd enim homines Deum volentes sequuntur, id iam ab ipso habent qui eorum corda in suum obsequium formauit.

Venire ad Christum Trahi.

45 *Est scriptum in Prophetis.*) Confirmat Christus Iesaiæ testimonio quod dixit, Neminem ad se venire nisi à Patre tractum. Prophetas nominat in plurali numero, quia in vnum corpus collectæ erant omnes prophetiæ, vt meritò posset vnus censeri Prophetarum omnium liber. Porro locus qui citatur extat apud Iesaiam, capite 54. c. 13. vbi de Ecclesiæ instauratione verba faciens filios illi promittit Dei magisterio edoctos. Vnde colligere promptum est non aliter posse restitui Ecclesiam, nisi Deus magistri partes suscipiens fideles ad se adducat. Docendi ratio de qua loquitur Propheta, non in externa tantùm voce sita est, sed in arcana etiam Spiritus sancti operatione. In summa, hoc Dei magisterium est interior cordis illuminatio. Quòd dicit *Omnes*, ad electos restringi debet, qui soli sunt genuini Ecclesiæ filii. Iam non difficile est videre quomodo vaticinium hoc Christus ad præsentem causam accommodet. Docet Iesaias tunc verè demum ædificari Ecclesiam quum filios habet Diuinitus edoctos. Aptè igitur infert Christus, non esse oculos hominibus ad perspiciendam vitæ lucem, donec aperiantur à Deo. Simul etiam in nota vniuersali insistit, quia inde ratiocinatur, omnes, qui à Deo docentur, efficaciter trahi vt veniant. atque huc pertinet quod mox subiicitur, *Quisquis ergo audiuit.* Summa est, reprobos esse & exitio deuotos quicunque non credunt: quia omnes Ecclesiæ filios & vitæ hæredes Deus sibi obedientes discipulos reddat. Vnde sequitur, neminem ex Dei electis à Christi fide alienum fore. Proinde sicuti prius negauit Christus homines ad credendum esse idoneos nisi trahantur, ita nunc pronuntiat efficacem esse Spiritus gratiam, qua trahuntur vt necessariò credant. His duobus membris prorsus euertitur tota liberi arbitrii facultas quam sibi somniant Papistæ. nam si tunc demum venire ad Christum incipimus quum nos traxit Pater, fidei initium minimè in nobis est, neque vlla præparatio: rursus si veniant omnes quos Pater docuit, non credendi tantum optionem dat illis, sed fidem ipsam. Ergo quòd directioni Spiritus sponte obsequimur, hæc pars gratiæ est, & quasi obsignatio: quia non traheret nos Deus si tantùm porrecta manu voluntatem nostram in medio suspensam relinqueret. Propriè autem nos trahere dicitur quum ad plenum vsque fidei effectum Spiritus sui virtutem extendit. *Audire à Deo* dicuntur qui Deo intus loquenti se ex animo subiiciunt, quia in illorum cordibus Spiritus regnat. *Venit ad me.* Ostendit indiuiduam coniunctionem quam cum Patre habet. sensus enim est, Fieri non posse quin se Christo addicant quicunque Dei sunt discipuli, & Deo esse indociles qui Christum reiiciunt: quia hæc sola est sapientia quam in Dei schola discunt electi omnes, ad Christum venire. neque enim Pater, qui eum misit, seipsum abnegare potest.

46 *Non quòd Patrem quisquam viderit, nisi is qui est à Deo, hic vidit Patrem.*

47 *Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam.*

48 *Ego sum panis vitæ.*

49 *Patres vestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt.*

50 *Hic est Panis qui è cælo descendit, vt ex eo edat aliquis & non moriatur.*

51 *Ego sum panis viuus qui è cælo descendi. si quis ederit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis quē ego dabo, caro mea est quam ego dabo pro mundi vita.*

46 *Non quòd Patrem.)* Sicuti hactenus commendauit Patris sui gratiam, ita nunc sedulò ad se vnum reuocat fideles. nam vtrunque coniungi debet, nullam haberi posse Christi notitiam donec Pater illuminet suo Spiritu qui natura cæci sunt, & tamen frustra quæri Deum nisi præeunte Christo: quoniam altior est Dei maiestas quàm vt ad eum hominum sensus pertingant. Imo exitialis erit abyssus quæ putabitur esse Dei cognitio extra Christum. Quum Patrem sibi soli cognitum esse dicit, significat hoc officium in se propriè competere vt hominibus eum manifestet, qui alioqui est absconditus.

47 *Qui credit in me.)* Proximæ sententiæ expositio. docemur enim his verbis tunc innotescere nobis Deum quum in Christum credimus. Deum enim inuisibilem tunc cernere quasi in speculo vel in viua & expressa imagine incipimus. Ergo maledictum sit quicquid de Deo nobis proponitur, nisi dirigat in Christum. Quid sit in Christum credere prius exposui. neque enim confusa & manis fides imaginanda est quæ Christum virtute sua spoliet: qualis est apud Papistas, qui de Christo credunt quantum libuerit. Nam ideo vitam fide consequimur quia scimus in Christo contineri omnes vitę nostræ partes. Quòd quidam ex hoc loco colligunt, credere in Christum idem esse atque edere Christum vel carnem eius, non satis firmum est. hæc enim duo inter se tanquam prius & posterius differunt: sicuti ad Christum venire, & ipsum bibere: præcedit enim accessus. Fateor non manducari Christũ nisi fide. sed ratio est, quia fide eum recipimus vt habitet in nobis, simúsque eius participes, adeóque vnum cum ipso. Quare manducatio, effectus est aut opus fidei.

48 *Ego sum panis vitæ.)* Præter id quod prius dixerat se viuificum esse panem quo animæ nostræ aluntur: vt id melius amplificet, simul antithesin repetit huius panis & veteris mannæ, vnà cum hominũ comparatione. *Patres*, inquit, *vestri comederunt manna*, &c. Manna dicit eorum Patribus caducum fuisse cibum, qui eos à morte non exemit. Sequitur ergo, animas non alibi quàm in ipso cibum inuenire, quo in spiritualem vitam pascantur. Porrò tenendum est memoria quod alibi admonui, non hîc haberi de manna sermonem quatenus Christi figura fuit arcana (nam eo respectu Paulus spiritualem cibum nominat) sed diximus Christum hîc auditoribus sermonem suum attemperare, qui tantùm de pascendo ventre soliciti, nihil in manna altius spectabant. Meritò itaque patres eorum mortuos esse pronuntiat, hoc est, qui similiter ventri addicti fuerunt. Et tamen eos ad edendum inuitat, quum dicit se venisse *Vt edat aliquis.* perinde enim valet hæc loquutio acsi diceret, omnibus se in promptu fore qui tantùm edere volent. Neminem ex his qui Christum semel comederint, *Mori* intellige, quia nunquam extinguitur quæ ab ipso nobis confertur vita, quemadmodum habuimus capite quinto. *1. Cor. 10. a. 3*

51 *Ego sum panis viuus.)* Sæpius idem repetit, quia nec quicquam est magis cognitu necessarium, & pro se quisque sentit quàm difficulter fidem apud nos inueniat, & quàm facilè ac cito effluat. Vitam omnes appetimus: sed stultè ac peruersè per ambages vagamur in ea quærenda: oblatam maior pars fastidiosè respuit. Quis enim non sibi vitam fingit extra Christum? quotus verò quisque est, cui Christus vnus satisfaciat? Non igitur superuacua est inculcatio, dum asserit toties Christus se vnum ad dandam vitam sufficere. sibi enim vni vendicat panis titulum, vt omnes viuendi fictitias spes ex animis nostris reuellat. *Panem* viuum nunc appellat, quem prius dixit panem vitæ, eodem sensu nempe quo viuificum. Descensum cæli subinde commemorat, quia in hoc mundo, cuius præterit figura & euanescit, non reperietur spiritualis & incorruptibilis vita, sed tantùm in cælesti Dei regno. Quoties verbum *Edendi* ponit, ad fidem nos hortatur, quæ sola facit vt fruamur hoc pane in vitam. neque id frustra, quia pauci sunt qui manum extendere dignentur vt ori admoueant hunc panem: imò quum Dominus in os vsque illis porrigit, pauci sunt qui gustent: sed alii vento se ingurgitant: alii, quasi Tantalo similes, prope cibum ipsum sua vecordia esuriunt. *Panis quem ego dabo.* Quia vis illa arcana conferendæ vitæ, de qua loquutus est, ad Diuinam eius essentiam referri poterat, nunc descendit ad secundũ gradum, ac vitam illam in sua carne positam esse docet, vt inde hauriatur. Mirificum sanè Dei consilium quod in ea carne vbi sola prius mortis materia erat, vitam nobis proposuerit. Atque ita infirmitati nostræ consulit, dum nos ad fruendam vitam non vocat supra nubes, sed eam exerit in terra: non secus acsi in regni sui abdita nos eueheret. Interea ingenii nostri superbiam corrigens, fidei humilitatem & obedientiam probat, dum vitam petituros, in carne sua, in speciem contemptibili, subsidere iubet. Sed obiicitur contrà, Christi carnem non posse vitam dare, quæ & morti fuit obnoxia, & nunc per se immortalis non est: deinde hoc minimè competere in carnis naturam vt animas viuificet. Respondeo, quanuis hæc virtus aliunde quàm ex carne proueniat, nihil tamen obstare quin aptè in eam competat hic titulus. Nam sicuti æternus Dei Sermo fons vitæ est, ita caro eius veluti canalis, vitam, quæ intrinseca (vt loquuntur) in Diuinitate residet, ad nos diffundit. Atque hoc sensu dicitur viuifica, quòd vitam quam aliunde mutuatur, nobis communicat. Id minimè obscurũ erit si reputemus quænam sit vitæ causa, nempe iustitiam. Atqui quanuis à solo Deo iustitia fluat, non alibi tamen plena eius exhibitio nobis constabit quàm in carne Christi. nam in ea impleta fuit hominum redemptio, in ea oblatum sacrificium expiandis peccatis, obedientia Deo præstita, quæ ipsum nobis placaret. ea quoque perfusa fuit sanctificatione Spiritus. ea tandem deuicta morte in cælestem gloriam recepta fuit. Sequitur ergo, omnes vitæ partes illic fuisse locatas, nequis possit iure conqueri se priuari vita, quia procul lateat. *Quam ego dabo pro mundi vita.* Dandi verbum variè accipitur: prior donatio, cuius prius meminit, quotidie fit, quoties scilicet se nobis Christus offert: secundo loco donationem illam vnicam notat quæ facta est in cruce, quum se Patri in sacrificium obtulit. tunc enim se in mortem exposuit pro hominum vita: nunc ad percipiendum mortis suæ fructum nos inuitat. Nihil enim nobis prodesset victimam illam semel esse immolatam nisi nunc sacro epulo vesceremur. Porrò hoc notandum est, quòd carnis suæ immolandæ partes sibi Christus asserit. vnde apparet quàm improbo sacrilegio se contaminent Papistæ, qui sibi in Missa vsurpant quod vnici illius Sacerdotis proprium fuit. *Caro viuifica.*

Cap. VI.

52 *Decertabant ergo Iudæi inter se, dicentes, Quomodo potest hic nobis dare carnem edendam?*

53 *Dixit ergo eis Iesus, Amen amen dico vobis, nisi ederitis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habetis vitam in vobis.*

54 *Qui manducat carnem meam, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die:*

55 *Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.*

56 *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo.*

57 *Quemadmodum me misit viuens Pater, ego quoque viuo propter Patrem: & qui manducat me, ille etiam viuet propter me.*

58 *Hic est panis qui è cælo descendit: non quemadmodum comederunt Patres vestri manna, & mortui sunt: qui manducat hunc panem, viuet in æternum.*

52 *Decertabant ergo Iudæi.)* Iudæos rursus nominat non honoris causa, sed vt suam illis incredulitatem exprobret, quòd familiarem de vita æterna doctrinam non recipiunt, vel saltem de re adhuc obscura & dubia non modestè inquirunt. peruicaciæ enim & contemptus signum est, quòd pugnasse eos dicit: qui verò ita contentiosè disputant, viam sibi obstruunt ad veri notitiam. Neque tamen hoc in illis simpliciter reprehenditur quòd de modò interrogauerint: nam eadem reprehensio in Abraham & beatam Virginem caderet. Ergo vel imperitia falluntur, vel parum candidè faciunt qui præterita rixandi libidine & audacia (quas tantum damnat Euangelista) solam particulam *Quomodo* exagitant, quasi Iudæis nefas fuerit de modo manducationis inquirere. Atqui hoc socordiæ potius imputandum est quàm fidei obsequio tribuendum, si dubitationum nodos qui nobis soluuntur Domini verbo, scientes & volentes tenemus implicitos. Quare non inquirere tantum licet de manducandæ carnis Christi modo, sed eum quoque tenere operæpretium est quatenus in Scriptura exponitur. Facessat ille bis contumax humilitatis prætextus. Mihi vna illa Christi vox sufficit quum pronũtiat carnem suam verè cibum esse: ad reliqua libenter cæcutio. Quasi vero non idem futurus sit hæreticis color, si sponte ignorent ex Spiritu sancto conceptum esse Christum, quia semen Abrahæ ipsum credentes, non vltra inquirant. Solùm tenenda est hæc moderatio in arcanis Dei operibus, ne plus scire appetamus quàm verbo suo definit.

53 *Amen amen dico vobis.)* Hoc iusiurandum Christo extorsit indignatio, quum tam superbo contemptu gratiam suam respui videret: neque enim iam simplici doctrina vtitur, sed incutiendo terrori simul minas admiscet: æternum enim exitium denuntiat omnibus qui vitam à carne sua petere recusauerint, acsi diceret, Si caro mea vobis contemptui est, scitote non aliam vobis spem vitæ restare. Hæc omnes gratiæ Christi contemptores manet vltio, vt cum sua superbia malè pereant. atque hac præcisa seueritate vrgendi sunt, ne sibi blandiri pergant. Nam si mortem ægrotis remedia aspernantibus minamur, quid impiis agendum est, dum vitam ipsam abolere quantum in se est nituntur? Quod dicit *Carnem Filij hominis*, emphasim habet: perstringit enim eorum contemptum, qui inde nascebatur quia reliquis hominibus similem videbant. Sensus ergo est, Contemnite me vt libet propter humilem & abiectum carnis meæ conspectum: tamen inclusa est in contemptibili hac carne vita, qua si vos priuatis, non alibi reperietis quod vos viuificet. Crassus fuit veterum error, qui infantulos putarunt vita æterna priuari nisi Eucharistiam illis porrigerent. neque enim de Cœna habetur concio, sed de perpetua communicatione quæ etiam extra Cœnæ vsum nobis constat. Nec verò rectè Bohemi, quum hoc testimonio probarent vsum calicis promiscuum debere omnibus esse. Quòd ad infantulos spectat, eos Christi institutio à Cœnæ participatione arcet, quia nondum seipsos probare, nondum colere memoriam mortis Christi possunt. Eadem institutio calicem omnibus vnà cum pane communem facit: mandat enim vt inde bibamus omnes.

Bohemi.

54 *Qui manducat carnem meam.)* Repetitio est, sed non superuacua: confirmat enim quod erat creditu difficilè, non aliter carne sua & sanguine animas pasci quàm corpus potu & cibo sustinetur. Ergo sicuti nuper testatus est, omnibus qui vitam alibi quàm in carne sua quærunt, nihil residuum esse præter mortem: ita nunc pios ad bonam spem animat, dum vitam illis in eadem carne promittit. Obserua quòd resurrectionem toties adiungit vitæ æternæ: quia salus nostra ad illum vsque diem abscondita erit. Ergo quid nobis Christus conferat sentire nemo potest, nisi qui superato mundo resurrectionem vltimam sibi ante oculos ponit. Ex his verbis palàm apparet, perperam de Cœna exponi totum hunc locum: nam si verum esset, quicunque ad Sacram Domini mensam se ingerunt, carnis & sanguinis eius fieri participes, omnes similiter vitam referrent: scimus autem multis in exitium cedere. Et certè ineptũ fuisset ac intempestiuum de Cœna tunc disserere, quam nõdum instituerat: ideo de perpetua fidei manducatione eum tractare certum est. Simul tamen fateor, nihil hîc dici quod non in Cœna figuretur ac verè præstetur fidelibus. adeóque sacram Cœnam Christus quasi huius concionis sigillum esse voluit. Atque hæc ratio est cur apud Iohannem nulla fiat Cœnæ mentio. Itaque genuinum ordinem sequitur Augustinus, dum inter explicandum hoc caput Cœnam non attingit, donec ad finem vsque ventum est. Tunc autem docet mysterium hoc in symbolo repræsentari quoties Ecclesiæ sacram Cœnam celebrant, alibi quotidie, alibi tantùm diebus Dominicis.

Sigillũ huius concionis Cœna Domini.

55 *Caro mea verè est cibus.)* Idem aliis verbis confirmat, sicuti inedia corpus tabescit & conficitur,

conficitur, ita animam, nisi cælesti pane reficiatur, mox fame perituram. Nam quum affirmat carnem suam verè esse cibum, animas, si careant cibo isto, famelicas esse significat. Tunc ergo vitam in Christo inuenies, si vitæ materiam quæras in eius carne. Ita cum Paulo iactare conuenit, nihil nobis excellere præter Christum crucifixum: quia simulatque à sacrificio mortis eius discessimus, nihil præter mortem nobis occurrit. Nec alia via nos ad Diuinæ suæ virtutis sensum deducit quàm per mortem & resurrectionem suam. Ideo Christum amplectere seruum Patris, vt se vitæ principem tibi ostendat. Nam quòd se exinaniuit, hoc modo ditati sumus omni bonorum affluentia: eius humiliatio ac descensus ad inferos nos in cælum extulit: crucis maledictionem subeundo, nobile iustitiæ trophæum erexit. Præposteri ergo sunt interpretes qui animas à Christi carne abducunt. Sed cur seorsum sanguinis sui meminit Christus, qui sub carne continetur? Respondeo habitam ab ipso rationem fuisse nostræ ruditatis. Nam quum distinctè cibum & potum exprimit, vitam quam præstat numeris omnibus completam esse admonet, ne dimidiam tantum vel mutilam nobis fingamus: acsi diceret, nullam nobis defore vitæ partem, si modò edamus carnem suam, & sanguinem bibamus. Sic etiam in Cœna, quæ huic doctrinæ respondet, non contentus panis symbolo, calicem simul adiungit, vt duplicem vitæ tesseram in ipso habentes, eo solo contenti esse discamus. neque enim partem vitæ reperiet in Christo nisi qui eum totam & solidam vitam sibi esse statuet.

1. Cor. 2. a

56 *Qui manducat carnem meam.*) Alia confirmatio. nam quum vitam solus in se contineat, eius fruendæ modum præscribit, vt carnem suam edamus. acsi negaret se aliter nostrum fieri nisi quum fides nostra in eius carnem dirigitur. neque enim ad Christum Deum vnquam perueniet qui hominem negligit. Quare si tibi vis aliquid cum Christo esse commune, cauendum in primis est ne carnem eius fastidias. Quum dicit se in nobis *manere*, perinde hoc valet acsi diceret, hoc vnum esse vnitatis vinculum, & hac ratione se nobiscum coalescere, quum fides nostra in mortem eius recumbit. Porrò iterum hinc colligere licet, verba de externo symbolo non fieri: quod multi promiscuè ex infidelibus percipiunt, tamen à Christo alieni manent. Hinc præterea refellitur delirium illud Iudam non minus sumpsisse Christi corpus quàm reliquos, dum omnibus porrectus est panis à Christo. nam sicuti ad externum signum insciтè restringitur hæc doctrina, sic tenendum est quod prius dixi, illic obsignari doctrinam quæ hic habetur. Atqui certum est, Iudam nunquam fuisse Christi membrum: deinde plusquam absurdum est, carnem Christi mortuam & spiritu vacuam imaginari: postremò ridiculi sunt qui vllam carnis Christi manducationem absque fide somniant, quum sola fides os (vt ita dicam) animæ sit ac ventriculus.

57 *Quemadmodum misit me.*) Hactenus quomodo nos vitæ compotes fieri oporteat Christus disseruit: nunc ad causam principalem transit, quia prima vitæ origo in Patre est. Præuenit autem obiectionem, quia videri poterat Deo quòd suum est detrahere, quum se faceret vitæ causam. Sic ergo se facit vitæ autorem vt aliunde sibi hoc datum concedat quod aliis ministrat. Notemus hanc quoque orationem accommodari ad eorum captum quibuscum loquebatur Christus: se enim Patri comparat tantùm carnis suæ respectu. Tametsi enim Pater vitæ principium est, Sermo tamen æternus ipse quoque propriè est vita. Sed de æterna Christi Diuinitate hic non agitur, quia seipsum proponit vt carne nostra vestitus se patefecit mundo. Quòd ergo se viuere propter Patrem dicit, non competit in nudam Diuinitatem, neque etiam simpliciter & per se humanæ naturæ conuenit: sed elogium est Filii Dei in carne manifestati. Deinde scimus Christo non esse insolens, Patri adscribere quicquid in se habebat Diuinum. Notandum autem est tres hic recenseri vitæ gradus: primum locum obtinet viuens Pater, qui scaturigo est, sed remota & abscondita: sequitur Filius, quem habemus velut fontem nobis expositum, & per quē ad nos vita diffunditur: tertia est vita quam nos ab ipso haurimus. Nunc tenemus summam, quia Deus Pater, penes quem residet vita, procul à nobis distat, Christus quasi medius statuitur, qui est secunda vitæ causa, vt inde ad nos vsque perueniat quod alioqui in Deo lateret.

Tres vitæ gradus. Christus vt Deus homo factus, secunda vitæ causa est.

58 *Hic est panis.*) Redit ad comparationem mannæ & carnis suæ, vnde exorsus fuerat. sic enim claudendus illi sermo fuit, Non est cur mihi præferatis Mosen, quia Patres vestros in deserto aluerit: quum ego vobis longè præstantiorem cibum suppeditem: mecum enim cælestem vitam affero. Nam (vt supra dictum est) è cælo descendere panis dicitur qui nihil terrenum vel corruptibile sapit, sed immortalitatem spirat regni Dei. Hanc virtutem non experti sunt in manna, qui tantum pascendo ventri intenti erant. Nam quum duplex fuerit mannæ vsus, Iudæi cum quibus hic Christus disputat, nihil spectabant præter cibum corporalem. Vita autem animæ minimè caduca est, sed proficit in melius donec totus homo renouatus fuerit.

59 *Hæc dixit in synagoga, docens in Capernaum.*

60 *Multi itaque ex discipulis eius, quum audissent, dixerunt, Durus est hic sermo, quis potest eum audire?*

61 *Iesus autem quum nouisset in seipso quòd de hoc murmurarent discipuli sui, dixit eis, Hoc vos offendit?*

62 *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem vbi erat prius?*

63 *Spiritus est qui viuificat: caro non prodest quicquam. Verba quæ ego loquor vobis, Spiritus & vita sunt.*

64 *Sed sunt ex vobis quidam qui non credunt. Nouerat enim ab initio Iesus qui essent non credentes, & quis esset qui proditurus erat ipsum.*

Cap. VI. 59 *Hæc dixit in ſynagoga.)* Locum deſignat Ioannes, vt ſciamus multos interfuiſſe: deinde concionem fuiſſe habitam vt de re graui & ſeria. Sequitur tamen mox, ex tanta turba vix pauculos fuiſſe qui profecerint. imò hæc doctrina multis qui ſe Chriſti diſcipulos profitebantur, defectionis occaſio fuit. Si aliquos tantum offenſos eſſe dixiſſet Euangeliſta, iam iſtud ferè prodigii loco habendum eſſet: ſed quòd turmatim inſurgunt, & ſimul conſpirant, quale exemplum eſſe dicemus? Quare penitus animis noſtris inſideat hæc hiſtoria, nequando nobis contingat Chriſto loquenti obſtrepere. deinde ſiquid tale cernamus hodie in aliis, ne fidem noſtram conturbet eorum ſuperbia.

60 *Durus eſt hic ſermo.)* Quin potius in illorum cordibus erat durities, non in ſermone. Sed ita ſolent reprobi lapides ex Dei verbo ſibi congerere, ad quos impingant. & quum ferrea ſua contumacia ruant aduerſus Chriſtum, queruntur durum eſſe eius ſermonem, qui potius ipſos mollire debuerat. Nam quiſquis ſe humiliter Chriſti doctrinæ ſubmittet, nihil in ea reperiet durum aut aſperum: incredulis vero, qui ſe peruicaciter opponent, malleus erit conterens petras, ſicut Propheta vocat. Porrò quum eadem nobis omnibus ingenita ſit durities, ſi ex ſenſu noſtro iudicemus de Chriſti doctrina, totidem paradoxa erunt quot verba. Quare nihil ſupereſt niſi vt Spiritus directioni quiſque ſe commendet, vt cordibus noſtris inſcribat quod alioqui ne in aures quidem penetraret. *Quis poteſt eum audire?* Hîc perſpicimus quàm maligna ſit incredulitas. nam qui ſalutis doctrinam impiè & ſceleratè reiiciunt, excuſatione non contenti, vltro Filium Dei reum ſubſtituere audent ſuo loco, & indignum pronuntiare qui audiatur. Ita hodie Papiſtæ non modò Euangelium audacter repudiant, ſed ſimul crepant horrendas blaſphemias, ne videantur abſque cauſa repugnare Deo. Et certè quum tenebras appetant, non mirum eſt ſi fictis portentis illos deludit Satan. Sed quod illi pro ſua intemperie ferre nequeu", non tantùm modeſtis, ac docilibus erit tolerabile, ſed eos eriget ac ſuſtinebit. Interea reprobi obſtreperis ſuis conuitiis nihil quàm grauius ſibi exitium accerſent.

Iere.23.f.29

61 & 62 *Ieſus autem quum nouiſſet.)* Sciebat quidem Chriſtus offenſionem à reprobis conceptam non poſſe tolli (neque enim tam eos vulnerat doctrina, quàm putridum quod intus in corde vlcu alebant detegit) voluit tamen modis omnibus experiri num quis inter eos qui offenſi fuerant, ſanabilis adhuc eſſet, reliquis autem os obſtruere. Interrogando, ſignificat nullam eos cauſam habere: vel ſaltem in doctrina ipſa minimè eſſe ſcandali materiam. Sic cohibenda eſt eorum improbitas qui canina tantùm rabie perciti verbo Dei maledicunt: caſtiganda quoque eorum ſtultitia qui temere contra veritatem ruunt. Dicit Ieſum in ſeipſo nouiſſe, quia illi nondum ingenuè protulerant quid eos morderet, ſed tacito murmure inter ſe fremebant. præuenit ergo apertas eorum querimonias. Si obiiciat quiſpiam non obſcuram fuiſſe eorum naturam, quum diſertis verbis reſpuerent Chriſti doctrinam: fateor quidem clara eſſe verba quæ prius retulit Iohannes: ſed ſimul dico eos aueſantium more iactaſſe inter ſe obſtreperas iſtas, & quaſi raucas voces. nam ſi ſermonem habuiſſent cum Chriſto, ſpes fuiſſet longè melior, quòd aperta illi fuiſſet via ad docendum: nunc quum ſeorſum obloquuntur, viam ſibi ad diſcendum præcludunt. Nihil ergo melius, quum Domini ſenſum non ſtatim aſſequimur, quàm rectà ad ipſum venire vt nodos omnes nobis expediat. *Hoc vos offendit?* Videtur hîc Chriſtus non tam eximere ſcandalum quàm augere: ſi quis tamen propius expendat ſcandali cauſam, erat in hac ſententia quod eorum animos placare deberet. Humilis & abiecta Chriſti conditio, quam oculis cernebant, quum carne indutus nihil ab hominum vulgo differret, illis obſtaculo erat ne Diuinæ eius virtuti locum darent: nunc quaſi ſubducto velo ad cæleſtis ſuæ gloriæ conſpectum eos reuocat: acſi diceret, Quia inter homines ſine honore verſor, vobis ſum contemptui, nec quicquam in me Diuinum agnoſcitis; atqui paulo pòſt fiet vt Deus magnifica virtute me ornatum, ab hoc contemptibili mortalis vitæ ſtatu ſupra cælos extollat. Nam in Chriſti reſurrectione talis apparuit Spiritus ſancti potentia, quæ Chriſtum eſſe Filium Dei palàm faceret: ſicut etiam docet Paulus ad Romanos. Et quum dicitur in
Rom.1.a.4 Pſal. Filius meus es tu, ego hodie genui te: reſurrectio quaſi ſpecimen ſtatuitur vnde iſta Chriſti gloria
Pſal.2.b.7 agnoſci debuit: aſcenſus verò in cælum, gloriæ iſtius complementum fuit. Quòd dicit *ſe prius fuiſſe in cælo*, humanitati propriè non quadrat, & tamen de Filio hominis loquitur. ſed hæc loquendi forma inſolens non eſt, quando duæ naturæ in Chriſto perſonam vnam conſtituunt, quod vnius proprium eſt, ad alteram transferre.

63 *Spiritus eſt qui viuificat.)* His verbis docet Chriſtus nullum apud Iudæos doctrinæ ſuæ profectum eſſe: quia quum ſpiritualis ſit & viuifica, aures non reperiat bene præparatas. Sed quia variè expoſitus fuit hic locus, principiò genuinum verborum ſenſum tenere operæpretium eſt. hinc facilè patebit Chriſti conſilium. Quòd carnem prodeſſe negat, malè Chryſoſtomus, meo iudicio, ad Iudæos refert, qui carnales erant. Fateor quidem in cæleſtibus myſteriis totam humani ingenii vim euaneſcere ac deficere: ſed eam ſententiam non continent Chriſti verba, niſi violenter torqueantur. Æquè in antitheto coactus eſſet ſenſus, quòd ſcilicet Spiritus illuminatio viuificet. Nec rectè etiam illi qui Chriſti carnem prodeſſe dicunt quatenus crucifixa eſt, comeſam verò nihil nobis afferre: quin potius comedere eam neceſſe eſt, vt crucifixa proſit. Auguſtinus ſubaudiendum putat ſolam & per ſe, quia debeat cum Spiritu coniungi: quod cum re ipſa conſentaneum eſt. nam Chriſtus ad modum edendi ſimpliciter reſpicit. Non ergo quanuis excludit vtilitatem, quaſi nulla percipi ex carne ſua poſſit: ſed ita demum inutilem fore pronuntiat ſi à Spiritu ſeparetur. Vnde enim habet caro vt viuificet niſi quia ſpiritualis eſt? Ideo quiſquis in terreſtri carnis natura ſubſiſtit, nihil in ea reperiet niſi mortuum: ſed qui oculos attollent ad Spiritus virtutem qua perfuſa eſt caro, non fruſtrà viuificam dici, ipſo effectu & fidei experientia ſentient. Tenemus nunc quomodo caro verè ſit cibus, & tamen nihil proſit: nempe cibus eſt, quia per ipſam parta nobis eſt vita, quia in ipſa placatus nobis eſt Deus, quia in ipſa completas habemus omnes ſalutis partes: nihil prodeſt, ſi ex ſua origine & natura æſtimetur (neque enim vitam confert Abrahæ

ſemen,

femen, quod per fe morti eft obnoxium) fed à Spiritu accipit vnde nos pafcat. Quare nos quoque, vt ab ea verè alamur, fpirituale fidei os afferre docet. Quòd autem adeò concifa eft fententiæ breuitas, credibile eft id factum effe quia fic agendum effe ducebat Chriftus cum incredulis. Ergo hac claufula quafi fermonem abrupit, quia indigni erant apud quos plus verborum faceret. Interim pios & dociles non neglexit: quia hîc paucis habent quod abunde illis fatisfaciat. *Verba quæ ego loquor.* Allufio eft ad proximam fententiam: nam Spiritus nomen hîc diuerfo fenfu accipit. Sed quia de arcana Spiritus virtute loquutus erat, eleganter hoc ad doctrinam fuam transfert, quòd fpiritualis fit. nam vox *Spiritus* in adiectiuum refolui debet. Porrò fpiritualis vocatur fermo qui nos furfum inuitat, vt Chriftum, duce Spiritu, fide, non carnis fenfu, in cælefti fua gloria quæramus. fcimus enim eorum quæ dicta funt nihil nifi fide comprehendi. Ac notatu etiam dignum eft quòd vitam cum Spiritu connectit. Vitam ab effectu nominat fermonem fuum, quafi viuificum: fed viuificum nemini fore docet nifi à quo fpiritualiter percipitur. nam alii inde mortem potius haurient. Apud pios fuauiffimum hoc Euangelii elogium eft, quòd certi funt fibi in æternam falutem deftinatum effe: fimul tamen monentur vt idoneos fe difcipulos præbere ftudeant.

64 *Sed funt quidam ex vobis.*) Rurfus culpam illis adfcribit quòd Spiritu vacui doctrinã fuam male corrumpant ac deprauent, & hoc modo vertant fibi in exitium. Poterant enim alioqui obiicere, Tu quidem viuificum effe iactas quod loqueris, fed nihil tale experimur. Dicit ergo illos fibi effe obftaculo. nam incredulitas, vt femper eft fuperba, nihil vnquam affequetur in verbis Chrifti quæ contemptim defpicit. Ergo fiquid proficere cupimus fub hoc magiftro, animos ad ipfum audiendum rite compofitos afferamus. nifi enim humilitas & reuerentia aditum eius doctrinæ patefaciat, mentes noftræ plufquam faxeæ funt, nec vllam fanæ doctrinæ partem admittent. Proinde quòd tam exiguus hodie Euangelii profectus cernitur in mundo, meminerimus hominum prauitate accidere. nam quotufquifque eft qui fibi renuntians, Chrifto verè fe addicat? Quòd tantùm quofdam dicit effe incredulos (quũ hoc crimen ferè in omnes competeret) feciffe ideo videtur ne fiqui adhuc effent fanabiles, defperatione animos abiicerent. *Nouerat enim ab initio.* Hoc ideo addidit Euangelifta nequis putet temere iudicaffe Chriftum de fuis auditoribus. Multi fe ex eius grege effe profitebantur: at fubita defectio hypocrifin detexit. Sed eorum perfidiam, quum adhuc aliis occulta foret, Chrifto notam fuiffe Euangelifta dicit: idque non tam ipfius caufa, quàm vt difcamus iudicium non ferre nifi de rebus bene compertis. nam quòd Chriftus ab initio fciuit, hoc Diuinitatis eius proprium fuit. Alia noftra eft ratio: quia enim non fumus cordium cognitores, fufpendere iudicium decet, donec externis fignis fe prodat impietas, atque ita arbor à fructibus cenfeatur.

65 *Et dixit, Propterea dixi vobis quòd nemo poteſt venire ad me, niſi illi fuerit datum à Patre meo.*

66 *Ex eo multi eius diſcipuli abierunt retro, nec amplius cum eo ambulabant.*

67 *Dixit ergo Ieſus ipſis duodecim, Num & vos vultis abire?*

68 *Reſpondit ergo illi Simon Petrus, Domine, ad quem diſcedemus: verba vitæ æternæ habes.*

69 *Et nos credidimus & cognouimus quòd tu es Chriſtus Filius Dei viuentis.*

70 *Reſpondit illis Ieſus, Nonne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus eſt?*

71 *Dicebat autem Iudam Simonis Iſcariotem: hic enim erat eum traditurus, quum vnus eſſet ex duodecim.*

65 *Propterea dixi.*) Iterum fidem admonet rarum admodum & fingulare donum effe Spiritus Dei, ne miremur Euangelium non recipi paffim ab omnibus. nam vt finiftri fumus interpretes, minus honorificè de Euangelio fentimus, quia totus illi mundus non fubfcribit. venit enim nobis in mentem quî fieri poffit vt falutem fuam maior pars hominum fponte reiiciat. Quod ergo tanta eft fidelium paucitas, caufam affignat Chriftus, quia ad fidem fua perfpicacia nemo hominum perueniat: omnes enim cæcos effe donec à Spiritu Dei illuminentur. folos igitur effe tanti boni compotes, quos eius participatione dignatur Pater. nam fi promifcua omnibus hæc gratia effet, intempeftiuè & extra rem eius mentio fieret hoc loco. Tenendum eft enim Chrifti confilium, non multos Euangelio credere, quia nonnifi ex arcana Spiritus reuelatione nafcatur fides. *Donandi* verbo hîc vtitur pro eo quod prius dixerat *Trahere:* quo fignificat non aliam nos trahendi caufam Deo effe nifi quia gratuitò nobis fauet. quod enim confequimur ex Dei dono & gratia, nemo fibi propria induftria comparat.

66 *Ex eo multi difcipulorum.*) Nunc recitat Euangelifta quanta perturbatio concionem illam fequuta fit. Eft autem hoc horribile portentum quòd tam benigna & comis Chrifti inuitatio alienare multorum animos potuerit, præfertim qui prius illi nomen dederant, adeóque familiares erant eius difcipuli. Sed hoc exemplum nobis quafi fpeculi vice proponitur, in quo cernamus quanta fit mundi prauitas & ingratitudo, qui ex ipfa viæ planitie fcandali materiam fibi ftruit ne ad Chriftum accedat. Dicerent multi fatius fuiffe non moueri eiufmodi fermonem, qui defectionis caufa multis fuit: fed longè aliter nobis ftatuendum eft. Nam quod de Chrifto prædictum fuerat, in eius doctrina perfpici tunc oportuit, & nunc quotidie oportet, eum fcilicet lapidem effe offenfionis. Sic quidem temperanda eft nobis *Ief.8.c.14* doctrina, nequem noftra culpa offendamus. quoad fieri poteſt retinendi funt nobis omnes. denique ca-

 uendum ne inconsideratè loquendo, rudes vel infirmos turbemus. sed nunquam adhiberi tanta cautio poterit quin multis scandali occasio sit Christi doctrina: quia reprobi exitio deuoti venenum ex cibo saluberrimo,& fel ex melle sugunt. Certè quid vtile esset,optimè tenebat Filius Dei: videmus tamé eum non effugere quin multos ex suis offendat. Ergo vtcunque multi abhorreant à pura doctrina, supprimere tamen eam fas non est. Tantum meminerint Ecclesiæ doctores Paulinæ admonitionis, verbum Dei rectè secandum esse: tum deinde per quæuis offendicula intrepidè pergant. Quod si multos deficere cótingat, ne ideo minus sapiat nobis verbum Domini quia reprobis non arridet: nimis enim delicati sunt ac molles quos defectio quorundam sic percellit vt illis cadentibus simul labascant. Quum addit Euangelista *non amplius ambulasse* cum Christo significat nó plenam fuisse apostasiam, sed tantùm quòd se à Christi contubernio subduxerint. damnat tamen eos quasi apostatas. Vnde discendum est non posse nos latum pedem retrocedere quin procliuis ad perfidam abnegationem lapsus nos maneat.

2.Tim.2 c.16

67 *Dixit ergo Iesus duodecim.)* Quia grauiter concuti poterat Apostolorum fides, quum se ex magna turba restare tam paucos viderent, Christus sermonem suum ad eos conuertit: docétque non esse causam cur se aliorum leuitate & inconstantia abripi sinant.Nam dum eos rogat nunquid velint ipsi quoque discedere,ad confirmandam eorum fidem facit. dum enim se illis proponit apud quem maneant,simul hortatur ne se comites adiungant apostatis. Et certè si in Christo fundata erit fides ab hominibus non pendebit,neque vnquam vacillabit,etiamsi cælum terræ misceri videat. Ac notanda est circunstantia, quòd Christus omnibus fere discipulis priuatus, solos duodecim retinet. qualiter Iesaias prius iussus fuerat testimonium ligare, & legem obsignare in discipulis. Talibus exemplis docetur vnusquisque fidelium,etiamsi neminem socium habeat,Deum sequi.

Iesa.8.c.16

68 *Respondit ergo ei Simon Petrus.)* Omnium nomine hîc Petrus,sicut alibi,respondet: quia idem erat omnium sensus, nisi quòd in Iuda nihil erat syncerum. Porrò huius responsi duo sunt membra: causam enim adducit Petrus cur libenter vnà cum suis fratribus acquiescat Christo: quia eius doctrinam sibi salutarem ac viuificam esse sentiunt. Deinde fatetur, quocunque se conferant eo relicto, nihil præter mortem esse reliquum. Quum dicit *verba vitæ*,genitiuus loco epitheti ponitur,quod Hebræis frequens est. Insignè porrò Euangelii encomium, quòd nobis vitam æternam ministrat,sicuti Paulus testatur esse Dei potentiam in salutem omni credenti. Continet quidem & Lex vitam: sed quia mortis æternæ reatum transgressoribus denuntiat,non potest aliud quàm occidere. Longe aliter nobis in Euangelio vita offertur,dum videlicet gratis nos sibi Deus reconciliat, peccata non imputando. Cæterùm nihil hic vulgare de Christo prædicat Petrus,quum eum habere dicit *vitæ æternæ verba*: sed hoc vni illi vendicat tanquam proprium: vnde sequitur illud secundum quod nuper attigi, simulatque à Christo discessum est,vbique præter mortem nihil esse residuum. Quare omnes qui eo magistro non contenti ad hominum commenta transuolant, manet certus interitus.

Rom.1.b.16

69 *Et nos credidimus.)* Verba sunt præteriti temporis, sed possunt resolui in tempus præsens: atque id ad sensum non multum interest. Porrò his verbis fidei summam breuiter Petrus complectitur. Sed videtur confessio hæc nihil ad præsentem causam facere: quæstio enim de manducanda Christi carne mota fuerat. Respondeo,etiamsi non protinus assequuti sint duodecim quicquid docuerat Christus, satis tamen esse quod pro fidei suæ modulo salutis autorem fatentur, séque per omnia illi subiiciunt. *Credendi* verbum priore loco ponitur. quia rectæ intelligentiæ initium est fidei obedientia: imò fides ipsa verè mentis oculus est.Verum continuo pòst notitia subiicitur, quæ fidem ab erroneis falsisque opinionibus discernit. credunt enim Turcæ & Iudæi & Papistæ,sed nihil norunt neque tenent. At fidei annexa est cognitio. quia nobis certò & indubiè constat Dei veritas, non qualiter apprehenduntur humanæ scientiæ,sed dum eam cordibus nostris Spiritus obsignat.

70 *Respondit eis Iesus.)* Quum omnibus Christus respondeat, hinc colligimus omnes ex ore Petri loquutos esse. Porrò Christus hic vndecim Apostolos instruit & armat contra nouum scandalum,quod iam instabat. Fuerat hæc grauis Satanæ machina ad quatiendam eorum fidem, quum ad tam paruum numerum redacti essent: sed eos Iudæ lapsus penitus exanimare poterat. nam quum sacer ille numerus à Christo delectus esset,quis vnquam putasset ex eius integritate quicquam posse decerpi? Perinde igitur valet ista Christi admonitio acsi dixisset, Soli ex magna caterua duodecim reliqui estis. si fidem vestram non labefecit multorum infidelitas, parate vos ad nouú certamen: nam hæc manus quantuis exigua,adhuc vno homine minuetur. Quòd Christus *duodecim à se electos* dicit, non refertur ad æternum Dei consilium: (neque enim fieri potest vt quisquam eorum excidat qui præordinati sunt ad vitam) sed quum delecti essent ad munus Apostolicum,pietate & sanctimonia præ aliis excellere ipsos decebat. Ergo *Electos* pro eximiis & à vulgo segregatis posuit. *Diabolus est.* Non dubium est quin Iudam maximè detestabilem hoc nomine reddere voluerit. falluntur enim qui vocis atrocitatem extenuant: & certè qui tam sanctum munus profanant,eos non possumus satis execrari. Angeli vocantur doctores,qui legatione sua probè funguntur. Iure ergo Diabolus censetur qui in ordinem ascitus tam honorificum,sua perfidia & scelere degenerat. Est etiam alia ratio, quòd Deus in reprobos & sceleratos ministros Satanæ plus iuris & licentiæ permittit quàm in quosuis alios ex plebe homines. Quare si diabolicus furor eos agitat qui in pastores electi erant, vt similes sint feris belluis ac portentis, adeò hinc vilescere non debet ordinis dignitas vt potius nobis commendetur, quando eius profanationem sequitur tam dira vltio.

Malach.2.b.7

71 *Dicebat autem Iudam.)* Tametsi sibi malè conscius erat Iudas, non legimus tamen fuisse commotum, adeò stupidi sunt hypocritæ vt vulnera sua non sentiant: coram hominibus vero frontis sunt adeò ferreæ vt se optimis quibusque præferre non dubitent.

CAP. VII.

ET ambulabat Iesus post hæc in Galilæa: non enim volebat in Iudæa amblare,
quia quærabant Iudæi eum occidere. Leuit. 23.f.34
2 *Instabat autem dies festus Iudæorum, Tabernaculorum fixio.*
3 *Dixerunt ergo ei fratres sui, Transi hinc & abi in Iudæam: vt & discipuli tui*
videant opera tua quæ facis.
4 *Nemo enim in occulto quicquam facit, & quærit manifestus esse. si hæc facis,*
manifesta teipsum mundo.
5 *Neque enim fratres eius credebant in ipsum.*
6 *Dixit ergo illis Iesus, Tempus meum nondum adest: tempus autem vestrum*
semper est paratum.
7 *Non potest mundus odisse vos: me autē odit, quia ego testificor de ipso quòd*
opera eius mala sint.
8 *Vos ascendite ad diem hunc festum: ego nondum ascendo ad diem hunc fe-*
stum, quia tempus meum nondum impletum est.

1 *Et ambulabat.)* Non videtur Euangelista continuam historiam texere, sed eligere ex diuersis temporibus quæ memoratu digna erāt. Dicit hic versatum esse ad tempus in Galilæa, quia apud Iudæos nusquam tuta erat statio. Siquis absurdu esse ducit quòd latebras quæsierit Christus, qui nutu suo frangere & irritos reddere poterat omnes hostium conatus: prompta est solutio, quòd scilicet impositæ sibi à Patre personæ memor, intra hominis fines se continere voluerit. accepta enim serui forma se exinaniuit, donec Pater eum extolleret. humano itaque more fugit periculum. Siquis obiiciat, quum tempus mortis suæ præfixum teneret, non fuisse fugiendi causam, prior illa solutio huc quoque aptè quadrat. se enim vt hominem gerebat periculis obnoxium, quare in media discrimina temere irrumpere non debuit. Quid de nobis apud se statuerit Deus non est nostrum attendere in subeundis periculis, sed quid nobis mandet ac præscribat, quid ferat & postulet nostrum officium, qualis instituendæ vitæ legitima sit ratio. Cæterùm ita pericula Christus declinauit vt tamen ab officii cursu ne latum quidem vnguem deflecteret: quorsum enim vitæ incolumitas nisi vt seruiamus Domino? Cauendum itaque semper ne propter vitam viuendi causas perdamus. Quòd autem cōtemptus Galilææ angulus hospitium Christo præbet: quem ferre nequit Iudæa, hinc perspicimus quàm non semper in præcipuis Ecclesiæ sedibus pietas emineat ac Dei timor. Philip.2.a.6

2 *Instabat autem dies festus.)* Tametsi nihil affirmo, probabile tamen est secundo post Baptismū Christi anno hoc accidisse. De hoc festo die cuius meminit Euangelista, plura nunc dicere nihil attinet. in quem finem & vsum mandatus fuerit Moses docet Leuit.23. nempe vt annuo ritu in memoriam reuocarent Iudæi, patres suos annis quadraginta sub tabernaculis vixisse, quum domibus carerent, vt ita celebrarent liberationis gratiam. Suprà autem diximus duplicem Christo fuisse causam cur Hierosolymam veniret ad dies festos: quia scilicet Legi subiectus, vt ab eius seruitute nos omnes redimeret, ex eius obseruatione nihil prætermittere voluit: deinde quia in hominum frequentia & extraordinario confluxu melior erat promouendi Euangelii opportunitas. Nunc autem sic Christum in secessu Galilææ quieuisse narrat Euangelista, quasi Hierosolymam venturus non esset. Leuit.23.f.34

3 *Dixerunt ergo ei fratres.)* Hoc nomine comprehendunt Hebræi cognatos omnes & consanguineos, in quocunque sint gradu. Ab illis derisum fuisse Christum refert, quòd lucem & celebritatem fugiens, in obscura & ignobili parte Iudææ lateret. Dubitari tamen potest an eos impulerit ambitio vt Christum inclarescere cuperent. Vt hoc demus, contemptim tamen eos illudere palàm est, quia non putant eum ratione & consilio agere: imo stultitiam illi exprobrant, quia quum velit aliquid esse, sibi diffidens non audeat prodire in hominum conspectum. Quum dicunt, *Vt & discipuli tui videant*, nō tantùm domesticos intelligunt, sed quos sibi passim ex tota gente acquirere volebat. Subiiciunt enim, Tu omnibus vis notus esse, & interea lates. *Si hæc facis.* Hoc est, si aspiras ad tantam magnitudinem vt omnes te prædicent, fac vt in te vertas omnium oculos. Et mundum opponunt paucis hominibus, inter quos sine honore degebat. Potest alius quoque sensus elici, Si hæc facis, hoc est, quum tanta virtute sis præditus vt famam tibi miraculis concilies, noli ea perdere. nam quicquid à Deo tibi datum est, frustra hic consumis, vbi nulli sunt testes ac æstimatores idonei. Hinc perspicimus quanta sit in reputandis Dei operibus hominum socordia: nunquam enim sic loquuti fuissent Christi cognati, nisi luculenta Diuinæ eius virtutis specimina, quæ cum summa admiratione debuerant suspicere ac reuereri, quasi pedibus calcassent. Quod de Christo hic audimus, quotidie vsuuenit, vt filiis Dei plus molestiæ propinqui exhibeant quàm extranei: sunt enim Satanæ organa, quæ nunc ad ambitionem, nunc ad auaritiam solicitant qui Deo purè ac fideliter seruire cupiunt. Sed Christus tales Satanas acriter repellens, suo exemplo admonet non esse stultis fratrum votis obsequendum.

5 *Neque enim fratres.)* Hinc colligimus quàm nihili sit carnalis propinquitas. perpetuam enim infamiæ notam Spiritus inurit Christi cognatis, quòd tot operum testimoniis conuicti, ne tum quidem credebant. Ergo, vt ait Paulus, quisquis in Christo censeri optat, sit noua creatura. nam qui se totos Deo addicunt, patris & matris & fratrum locum apud Christum obtinent, alios à se prorsus abdicant. Quo magis ridicula est Papistarum superstitio, qui in virgine Maria, posthabitis omnibus aliis, solum sanguinis 2.Cor.5.d.17 Galat.6.d.15

Cap. VII. honorem efferunt, quasi non reprehensa ab ipso Christo fuerit mulier quæ ex media turba clamabat,
Luc.11 d.27 Beatus vterus qui te gestauit,& vbera quæ te lactarunt. Respondit enim Christus, Quin potius beati qui audiunt verbum Dei.

6 *Tempus meum nondum venit.)* De tempore mortis falsò quidam interpretantur. nam tempus profectionis suæ notat. Atque in hoc se à cognatis differre testatur quòd illis liberum est ac impunè licet omnibus horis coram mundo prodire, quia mundum sibi amicum ac propitium habeant: ipse autem sibi meritò timeat, quia mundum infestum habet. Significat autem his verbis eos perperam de re nota consilium dare: deinde carnales prorsus esse arguit, quum eos dicit non posse odio haberi à mundo. nam pax mundi impio in vitia & omne malorum genus consensu redimenda est.

7 *Me verò odit, quia testificor.)* Mundus hîc pro hominibus non renatis accipitur, qui ingenium suum retinent. Quicunque ergo nondū sunt Spiritu regeniti, eos sibi aduersarios esse Christus pronuntiat. Et cur? Eo quòd damnet ipsorum opera. Quòd si iudicio Christi acquiescimus, fateri necesse est totam hominum naturam adeò vitiosam ac peruersam esse vt nihil inde recti, nihil synceri, nihil boni oriri queat. En cur sibi placeat quisquam nostrûm quandiu apud se manet. Iam dicit Christus se odio haberi quia testetur mundi opera mala esse. Significat non posse Euangelium rite prædicari quin totus mundus ad Dei tribunal reus citetur, vt ita conteratur & in nihilum redigatur caro & sanguis: iuxta il-
Infrà.16 a.8 lud, Spiritus quum venerit, arguet mundum de peccato. Simul hinc discimus tantam esse hominibus ingenitam superbiam, vt sibi in suis vitiis blandiantur ac plaudant. Neque enim reprehensi excandescerent, nisi nimio sui amore cæci sibi adularentur in propriis malis, imò in hominum vitiis præcipuum & maximè exitiale est fastus & arrogantia. Solus Spiritus nos mansuefacit, vt reprehensiones placidè feramus. adeóque nos sponte offeramus Euangelii gladio mactandos.

9 *Hæc autem quum dixisset illis, mansit in Galilæa.*
10 *Quum autem ascendissent fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non palàm, sed quasi in occulto.*
11 *Iudæi ergo quærebant eum in die festo, ac dicebant, Vbi est ille?*
12 *Et murmur multum de ipso erat in turbis: hi quidem dicebant, Bonus est: alij autem dicebant, Non, sed seducit turbam.*
13 *Nemo tamen palàm loquebatur de eo propter metum* Iudæorum.

9 *Mansit in Galilæa.)* Hîc ab vna parte Euangelista sub oculis nobis statuit Christi cognatos, qui Dei cultum vulgari more præ se ferunt, sed tamen impiis sunt amici, atque ideo securè ambulant. ab altera parte Christum ipsum, qui mundo exosus, clàm in vrbem venit, donec officii necessitas illum cogit apertè se ostendere. Quod si nihil miserius est quàm à Christo diuelli, maledicta pax, quæ tanta mercede constat vt Christo renuntiemus,

11 *Iudæi ergo quærebant eum.)* Hîc considerandum est qualis fuerit Ecclesiæ status. nam Iudæi illo tempore tanquam famelici promissæ redemptioni inhiabant: tamen quum illis apparet Christus suspensi hærent. hinc confusum illud murmur & varii sermones. Quòd clanculum susurrant, signum est tyrannidis quam sibi sumpserant Sacerdotes & Scribæ. Horribile certè exemplum, quum illa eo tempore vnica fuerit Ecclesia in terris, hîc nobis proponi velut confusum, & informe chaos. Qui præsunt pastorum loco, metu & terrore oppressum tenent populum: in toto corpore fœda vastitas & tristis dissipatio. Per *Iudæos* promiscuam plebem intelligit, quæ iam à duobus annis ad audiendum Christum assueta, eum requirit quando ex more non apparet. Nam quum dicunt, *Vbi est ille?* notum hominem non designant. & tamen vox ista ostendit non fuisse hactenus seriò affectos, & semper ambiguos pendere.

12 *Murmur multum.)* Significat vbicunque turmatim se homines aggregabant (vt fieri solet in magnis conuentibus) clancularios sermones de Christo habitos fuisse. Dissensio quæ hîc refertur indicio est non esse nouum hoc malum, vt varia sint de Christo hominum iudicia, etiam in medio Ecclesiæ sinu. Sicuti autem Christum recipere non dubitamus, qui pridem damnatus est à maxima gentis suæ parte: ita nos eiusmodi præsidio munitos esse decet, ne hodiernis dissidiis turbemur. Deinde quanta sit in rebus Diuinis hominum temeritas spectare licet. in minimo negotio non ita fuissent licentiosi: at vbi de Filio Dei & sacrosancta eius doctrina vertitur quæstio, extemplò iudicium præcipitant. Quo maior nobis seruanda est moderatio, ne inconsideratè vitam nostram cum æterna Dei veritate damnemus. Quòd si pro impostoribus nos mundus habet, meminerimus hæc esse Christi stigmata, modò interim reipsa nos præstemus veraces. Ostendit præterea hic locus, in magna multitudine, etiam vbi corpus ipsum confusum est, semper esse aliquos rectè sentientes: sed pauci mentis bene compositæ à multis insanis obruuntur.

13 *Nemo tamen palàm loquebatur.)* Iudæos hîc vocat primores, penes quos erant gubernacula. Tanto illi ardebant Christi odio, vt verbum nullum fieri finerent in vtramuis partem: non quòd eos malè haberet quibuslibet probris eum lacerari: sed quia nullum videbant melius compendium quàm si sepultum obliuione esset eius nomen. Sic hostes veritatis postquam experti sunt truculentia sua nihil se proficere, nihil magis cuperent quàm suppressam esse eius memoriam: ídque vnum moliuntur. Quòd *metu* subacti silebant omnes, id tyrannicum prorsus fuit, quemadmodum prius dixi. Nam vt in statu Ecclesiæ bene ordinato locum non habet effrænis licentia, sic vbi metu compressa tenetur omnis libertas, vt vocem nemo mittere audeat, miserrima est conditio. Atque eo clarior & admirabilior

enituit Christi virtus, quòd sibi inter hostes armatos, & furiosa eorum odia, & in tam formidabili dominio sibi audientiam faciens, pleno (quod aiunt) ore veritatem asseruit.

14 *Festo autem die iam dimidio, ascendit Iesus in templum, & docebat.*
15 *Et mirabãtur Iudæi, dicẽtes, Quomodo hic literas nouit, quum nõ didicerit?*
16 *Respõdit illis Iesus, ac dixit, Mea doctrina nõ est mea, sed eius qui misit me.*
17 *Siquis voluerit eius volũtatem facere, cognoscet de doctrina vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.*
18 *Qui à seipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui verò quærit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.*
19 *Nónne Moses dedit vobis Legem, & nemo ex vobis facit Legem? quid me quæritis interficere?*

14 *Ascendit in temp.*) Nunc videmus non sic timuisse Christum vt suis partibus deesset. nam hæc illi moræ causa fuit, vt in celeberrimo conuentu habere concionem posset. Interdum igitur periculis cedere licet: sed nulla bene agendi opportunitas negligi vel omitti debet. Quòd in templo docet, facit hoc ex veteri instituto & more. nam quum Deus tot cæremonias mandauit, populum suum noluit in frigidis & vanis spectaculis occupari. Vt autem constaret vtilitas, doctrinam oportuit simul coniungi. Atque hoc modo externi ritus viuæ sunt rerum spiritualium imagines, dum formam suam habent ex Dei verbo. Quia autem tunc Sacerdotes ferè muti erant, Scribæ verò suis fermentis & falsis commentis adulterabant puram doctrinam, Christus docendi munus suscepit: & meritò, vt qui summus esset Sacerdos: quemadmodum paulo post nihil se nisi ex Patris mandato aggredi prædicat.

15 *Et mirabantur Iudæi.*) Falluntur qui sic exceptum fuisse putant Christi sermonem vt in pretio & honore esset. Sic enim mirantur Iudæi, vt contemptus occasionem inde captent. Nam ea est hominũ ingratitudo vt in æstimandis Dei operibus sponte sibi semper accersant errandi materiam. Si Deus visitatis mediis agit & consueta via (vt loquuntur) media hæc quæ oculis apparent, quasi vela, nos impediũt à manus Diuinæ conspectu. nihil ergo nisi humanum tunc agnoscimus. Sin vero insolita Dei virtus & naturæ ordine ac mediis vulgo notis superior refulget, obstupescimus, & quasi somniũ euanescit quod sensus omnes nostros penitus afficere debebat. Nam (quæ est nostra superbia) pro nihilo ducimus cuius ratio non apparet. Erat hoc mirabile gratiæ & virtutis Dei specimen, quod Christus à nullo magistro edoctus, eximia tamen Scripturæ intelligentia pollebat: imò qui nunquam fuerat discipulus præstantissimus erat doctor & magister. Atqui hoc ipso despiciunt Iudæi gratiam Dei, quia eorum captum superat. Proinde hoc exemplo moniti, maiorem quàm pro more Dei reuerentiam adhibere discamus in operibus eius considerandis.

16 *Mea doctrina non est mea.*) Quod Iudæis scandalum erat, Christus quasi scalam potius esse admonet, quæ sursum eos euehere debeat ad cernendam Dei gloriam. acsi diceret, Quando videtis doctorem non formatum in schola hominum, Diuinitus eruditum esse agnoscite. Nam ideo Filium suum ex mechanica potius officina prodire voluit cælestis Pater quàm ex Scribarum scholis, quo magis conspicua esset Euangelii origo, nequis in terra fabricatum putaret, vel hominem quempiam fingeret esse eius autorem. Sic & Christus Apostolos rudes ac idiotas sibi delegit, ac triennio passus est subsidere in crassa ignorantia, vt momento vno edoctos, quasi nouos homines adeóque Angelos è cælo delapsos, proferret. Interea ostendit Christus vnde petenda sit spiritualis doctrinæ autoritas, nempe à solo Deo. Quòd autem doctrinam quæ Patris est, suam esse negat, in eo captum auditorum respicit, qui nihil de eo altius sentiebant quàm hominem esse. Ergo per concessionem ita diuersus à Patre haberi patitur vt nihil tamen proferat nisi ab ipso mandatum. Summa est, quod Patris nomine docet, non esse hominis, nec profectum ab homine, vt impunè contemni possit. Videmus quo argumento autoritatem conciliet suæ doctrinæ, nempe ipsam ad Deum autorem referendo. Videmus etiam quo iure & qua ratione audientiam sibi postulet: nempe quia missus sit à Patre doctor. Horum igitur vtrunque habeat oportet quisquis docendi munus vsurpat, & sibi fidem vult haberi.

17 *Siquis voluerit.*) Occupatio qua contrarias obiectiones anticipat. nam quum illic multos aduersarios haberet, cuiuis promptum fuisset obstrepere, Quid tu nobis Dei nomen iactas, à quo te prodiisse non agnoscimus? Quid axioma istud nobis obtrudis (quod tibi minimè concedimus) nihil te docere nisi ex eius iussu? Excipit ergo hîc Christus, rectum iudicium manare ex timore Dei & reuerentia: ideo si animos habeant ad timorem Dei compositos, facilè agnituros an verum sit necne quod prædicat. Quo simul illos obliquè perstringit. nam vnde fit vt discernere nequeant, nisi quòd rectæ intelligentiæ caput ipsos deficit, pietas scilicet & studium obsequendi Deo? Sententia hæc in primis notatu digna est, Assiduè nobis insidiatur Satan, & vndique tendit laqueos, vt suis fallaciis nos capiat. Hîc nos Christus ad cauendum optimè præmunit, ne quibus eius imposturis simus vnquam obnoxii: nempe si parati simus in Dei obsequium, minimè illum nobis defore quin Spiritus sui luce affulgeat, vt discernere liceat inter veritatem & mendacium. Nihil ergo aliud nobis obstat quominus rectè iudicemus, nisi quòd indociles sumus ac præfracti, ac iustam nostræ hypocriseos pœnam sustinemus quoties nobis Satan illudit. Sic Moses admonet, quum emergunt pseudoprophetæ tentari nos ac probari à Domino: quia nunquam fallentur qui recto erunt corde. Hinc apparet quàm perperam & stultè hodie permulti, dum errandi periculum metuunt, hac trepidatione sese impediãt ab omni discendi studio: quasi frustra dictum sit, Pulsate, & aperietur vobis. Nos potius, si Deo toti in obsequium simus addicti, Spiritum discretionis ab eo nobis datum iri ne dubitemus, qui perpetuus sit dux ac director. Si aliis fluctua- Deut. 13.a.3 Matt. 7.b.7

R.i.

Cap. VII. ri libet, sentient tandem quàm vani sint ignorantiæ suæ prætextus. Et certè quicunque hodie hæsitant, & dubitationem suam fouere malunt quàm legendo vel audiendo seriò inquirere vbinam sit Dei veritas, eos in generalibus principiis securè Deum contemnere videmus. Dicet hic se pro mortuis precari, quia ingenio suo diffisus, quod de Purgatorio commenti sunt peruersi homines, damnare non audeat: interea licentiosè sibi scortari permittet. Ille negabit sibi tantum esse acuminis vt inter puram Christi doctrinam & adulterina hominum figmenta distinguere possit: interim ad furandum vel peierandum satis habebit. Denique omnes isti Sceptici, qui dubitationis velū obtendunt in rebus hodie controuersis, manifestū Dei contemptum in rebus minimè obscuris produnt. Itaque non est quòd miremur à paucissimis hodie recipi Euangelii doctrinam, quum tam rarus sit Dei timor in mundo. Cæterùm in his Christi verbis continetur vera pietatis definitio, quum scilicet ad sequendam Dei voluntatem ex animo parati sumus: quod facere nemo potest nisi qui se proprio sensu abdicauerit. *An ego à me ipso loq.* Notandum quomodo iudicium fieri velit Christus de quauis doctrina. nam quæ à Deo est, eam sine controuersia vult recipi: quæ autem est ab homine, eam liberè repudiari patitur. solā enim hanc notam qua inter doctrinas discernere conueniat, ponit.

18 *Qui à seipso loq.* Hactenus docuit non alia causa cæcutire homines nisi quia non reguntur Dei timore: nunc alteram quoque notam apponit in ipsa doctrina, vnde cognoscere liceat sitne Dei an hominis. nam quæcunque Dei gloriam illustrat, sancta est & Diuina: quæcunque autem hominum ambitioni seruit, & eos efferendo obscurat Dei gloriam, non modò nihil fidei meretur, sed acriter reiici debet. Nunquam igitur errabit qui scopum sibi proponet Dei gloriam: numquam specie recti hallucinabitur qui ad hunc quasi Lydium lapidē exiget ac probabit quod sub Dei nomine affertur. Hinc etiam monemur neminem fideliter obire posse doctoris munus in Ecclesia, nisi qui ambitione vacuus, vnum hoc sibi agendum sumet, vt totis viribus promoueat Dei gloriam. Quum dicit *iniustitiam in eo non esse*, significat nihil prauum vel fucatum, sed agere quod probo & syncero Dei ministro dignum est.

Lydius Lapis.

19 *Nonne Moses.)* Non refert Euangelista continua serie habitum à Christo sermonem, sed tantùm capita rerum breuiter decerpit quæ ad summam totius rei faciunt. Accensi in eius odium fuerant Sacerdotes & Scribæ quòd paralyticum sanasset: hoc se Legis zelo facere profitebantur. vt hypocrisin eorum refellat, argumentum sumit non à re, sed à persona. Quia enim licentiosè omnes suis vitiis indulgeant acsi nulla lex illis vnquam fuisset cognita, inde colligit nullo eos legis amore vel studio tangi. Non sufficeret quidem hæc defensio ad probandam causam: (nam vt demus eos falsum colorem inducere prauo & iniusto odio, non tamen sequitur rectè fecisse Christum siquid præter Legis præscriptum commisit: neque enim ab alienis peccatis petenda est culpæ nostræ leuatio) sed Christus duo membra hîc coniungit: priore compellat hostium suorum conscientias, & quum se Legis patronos superbè iactarent, laruam hanc ipsis detrahit: nam exprobrat quòd sibi permittant violare legem quoties libet: itaque legem illis non esse curæ. Deinde ad causam ipsam descendit, sicuti mox videbimus. sic constat suis partibus plena & solida defensio. Ergo huius membri summa est, nullum esse Legis zelum in eius contemptoribus. vnde infert Christus aliunde impelli Iudæos ad tantam rabiem, dum ipsum interficere cupiunt. In hunc modum extrahendi sunt impii ex suis latebris, quoties Deum & sanam doctrinam oppugnantes, pio se affectu hoc agere simulant. Qui hodie acerrimi sunt Euangelii hostes, & maximè strenui vindices Papatus, nihil habent ad fauorem magis plausibile quàm quòd zeli ardore incitantur: cæterùm si excutiatur eorum vita, omnes turpibus flagitiis operti palàm Deo illudunt. Quis in Papæ curia crassum Epicurismum regnare nescit? an ita verecundè fœditatem suam tegunt Episcopi & Abbates, vt aliqua religionis species appareat? Monachi etiā & similes rabulæ nónne sic ad omnem nequitiam, ad libidines, auaritiam, & quæuis scelerum monstra proiecti sunt vt vita eorum Dei prorsus esse oblitos clamitet? Nunc verò quum nihil eos pudeat Dei & Ecclesiæ zelo se venditare, annon hoc Christi responso frænandi sunt?

20 *Respondit turba, & dixit, Dæmonium habes, quis te quærit interficere?*

21 *Respondit Iesus, & dixit illis, Vnum opus feci, & omnes miramini.*

22 *Propterea Moses dedit vobis Circuncisionem (non quòd ex Mose sit, sed ex Patribus) & Sabbatho circunciditis hominem.*

23 *Si Circuncisionem accipit homo Sabbatho vt non soluatur Lex Mosis, mihi irascimini quòd totum hominem sanum fecerim Sabbatho?*

24 *Ne iudicetis secundum aspectum, sed rectum iudicium iudicate.*

20 *Dæmonium habes.)* Perinde valet acsi dixissent, Tu insanis. fuit enim trita inter Iudæos loquutio, qui in hac doctrina exercitati erant, infestari à diabolo homines dum in furorem aguntur, vel dum illis mens & ratio adempta est. Et sanè sicuti lenes & moderatæ castigationes paternæ sunt Dei ferulæ, ita vbi durius & seuerius nos tractat, non videtur manu sua nos percutere, sed potius adhibere diabolum carnificem & iræ suæ ministrum. Cæterùm turba simplici animo Christum obiurgat: neque enim vulgo nota erant Sacerdotum consilia. Stulti ergo isti homines insaniæ tribuunt quòd se Christus ad mortem captari conqueritur. Hinc docemur, solicitè cauendum esse ne sententiam feramus de rebus incognitis: verùm siquando ab imperitis nos temere damnari contingat, patienter Christi exemplo deuoranda est huiusmodi indignitas.

21 *Vnum opus feci.)* Nunc personis valere iussis, de re ipsa tractare incipit. demonstrat enim minimè cum lege Dei pugnare quod edidit miraculum. Quòd dicit se vnum opus fecisse, sensus est, se

est,se vnius tantùm criminis reum agi, vel in vno tantùm opere reprehendi, quòd Sabbatho hominem sanasset: illos autem singulis Sabbathis plura opera eadem aut prorsus similia quum faciant, non vocare illa in crimen. nullum enim Sabbathum præteribat quin multi in Iudæa infantes circunciderentur. Hoc exemplo factum suum defendit: quanquam non simpliciter ratiocinatur à simili, sed est maioris & minoris comparatio. Hoc simile habebant Circuncisio & sanatio paralytici, quòd vtrunque erat Diuinum opus: sed hoc secundum præstantius esse Christus contendit, quia beneficium ad totum hominem extenditur. Porrò si hominem à corporali tátùm morbo sanasset, non valeret comparatio: Circuncisio enim, quæ ad animæ sanitatem spectat, plus haberet excellentiæ. Christus ergo spiritualem miraculi fructum cum externo beneficio corpori præstito coniungit. itaque integram hominis salutem Circuncisioni meritò præfert. Posset etiam esse alia comparationis ratio: nempe quòd Sacramenta non semper vim & effectum præsentem habeant: ipse autem Christus efficaciter operatus sit in sanádo paralytico. Sed priorem illam expositionem magis amplector, quòd malignè & calumniosè Iudæi opus improbent. in quo magis relucet Dei gratia quàm in Circuncisione, cui tantum honoris deferunt vt per eam Sabbathum minimè violari putent. Admiratio de qua loquitur significat murmur illud exortum ex Christi facto: quia ausum fuisse putabant plusquam fas erat.

22 *Propterea Moses.*) Illatiua particula non videtur quadrare: itaque nonnulli διὰ τοῦτο accipiút pro διὰ τὸ. sed eorum opinioni Græca syntaxis repugnat. Simpliciùs itaque interpretor, Circuncisioné ita fuisse mandatam vt Sabbathis quoque necessarius foret eius symboli vsus. Propterea, inquit, quasi diceret inde illis satis fuisse monstratum non violari cultum Sabbathi Diuinis operibus, vt Christus Circuncisionis exemplum ad præsentem causam accommodet. mox tamen correctione vtitur quum dicit, Mosen non fuisse primum Circuncisionis ministrum. Sed hoc illi satis erat quòd Moses tam seuerus Sabbathi exactor, iusserat tamen octauo die circuncidi infantes, etiamsi in Sabbathum incidisset.

24 *Ne iudicetis.*) Postquam defensionem absoluit, obiurgatione etiam vtitur, quòd prauis affectibus abrepti, ex re & causa iudicium non faciunt. Circuncisio apud illos iustam reuerentiam obtinebat, quum Sabbatho fieret. sciebant Legem non violari, quia Dei opera inter se rite consentiant. cur non idé statuunt de Christi opere, nisi quia conceptum ex persona præiudicium illorum mentes occupat? Ergo nunquam rectum erit iudicium nisi quod ex veritate rei feretur. nam simulac personæ prodeunt in medium, oculos & sensus in se conuertunt, vt veritas protinus euanescat. Hæc admonitio cum in omnibus causis & negotiis valere debet, tum verò plusquam necessaria est vbi de cælesti doctrina agitur: nihil enim magis procliue est quàm ab ea nos hominum odio vel contemptu alienari.

25 *Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nónne hic est quem quærunt interficere?*

26 *Et ecce palàm loquitur, & nihil illi dicunt, An forsan verè nouerunt principes quòd hic sit verè Christus?*

27 *Sed nouimus vnde hic sit: Christus autem quum veniet, nemo cogniturus est vnde sit.*

28 *Clamabat ergo Iesus in templo, docens, & dicens, Et me nostis, & nostis vnde sim: & à meipso non veni, sed verax est qui misit me, quem vos non nostis.*

29 *Ego autem noui eum, quia ab ipso sum: & ille me misit.*

30 *Quærebant ergo eum comprehendere: & nemo misit in eum manum, quia nondum venerat hora eius.*

25 *Quidam ex Hierosolymitanis.*) Quibus scilicet compertæ erant principum insidiæ, & qui sciebant quantopere inuisus esset Christus. nam promiscuum vulgus (vt paulo antè visum est) hoc pro somnio aut delirio habebat. Isti ergo, qui norunt quàm impotenti aduersus Christum odio flagrent gentis suæ primores, non frustra mirantur, illis quiescentibus Christum in templo non modò palàm versari, sed liberè etiam concionari. sed in eo peccant quòd in miraculo prorsus Diuino non reputant Dei prouidentiam. Sic carnales homines quoties insolitum aliquod cernunt Dei opus, mirantur quidem, sed nulla Diuinæ virtutis consideratio illis interim in mentem subit. Atqui nostrum est prudentius expendere Dei opera: præsertim quum impii omnia machinando Euangelii cursum non impediunt vt cuperent, certò statuendum est irritos esse eorum conatus, quia Deus opposita manu sua eos disiiciat.

27 *Sed nouimus vnde hic sit.*) Hîc videmus non modò quanta sit hominum cæcitas vbi iudicandum est de rebus Diuinis, sed hoc illis vitium ferè esse innatum, vt ingeniosi sint ad struenda sibi obstacula quo minus ad veri notitiam perueniant. Sæpe quidem astu Satanæ occurrunt scandala quæ plerosque à Christo arceant: verùm si plana esset ac æquabilis via, quisque sibi scandalum fingeret. Quandiu alieni à Christo fuissent principes, sola eorum incredulitas huic turbæ obstitisset: nunc sublato illo impedimento, nouam sibi causam comminiscuntur ne ad fidem accedant. Imò quum principum exemplo par esset eos moueri, adeò non sequuntur quod rectum est vt in primo gradu sponte impingant. Ita scilicet deficere mox solent homines qui bene exorsi erant, nisi Dominus ad extremum vsque eorum progressus dirigat. Porrò argumentum quo se impediunt tale est: Christi originem ignotam fore Prophetæ testati sunt: nouimus autem vnde hic prodierit: non est ergo pro Christo habendus. Hinc monemur quàm exitialis res sit Scripturas lacerare, adeóque Christum ipsum, vt dimidia tantùm sui parte censeatur. Deus liberatorem ex semine Dauidis promisit: atqui passim hoc sibi munus tanquã sibi proprium vendicat. Ergo Deum in carne manifestari oportuit, qui Ecclesiæ suæ redemptor esset.

Cap. VII. Sic Michæas locum designat vbi nasciturus sit Christus. Ex te, inquit, Bethlehem dux exorietur qui re-
Mich.5.a.2 gat populum meum. Sed continuò pòst alterum egressum excelsiorem, ideóque reconditũ & arcanum prædicat. Miseri autem isti homines dum nihil in Christo respiciunt nisi quod despectui subiacet, temere colligunt non eum esse qui promissus fuerat. Sic igitur humilem in carne Christum intueri discamus vt hæc quæ ab impiis despicitur humilitas, nos ad cælestem eius gloriam euehat. Ita Bethlehem, vbi nasci debuit homo, ianua nobis erit qua ad æternum Deum ingredi liceat.

28 *Clamabat ergo Iesus.*) Acerbis verbis in eorum temeritatem inuehitur, quòd superbè sibi in falsa opinione placentes, à veri notitia se excluderent. acsi diceret, Vos omnia cognoscendo nihil tandem cognoscitis. Et certè nulla est deterior pestis quàm quum homines sic inebriat tantillæ quam habent scientiæ fiducia vt securè reiiciant quicquid ab eorum sensu discrepat. Ironicè loquitur quum dicit, *me nostis, & nostis vnde sim. A me ipso non veni.* Opinioni ab illis falsò conceptæ opponit quòd verum est: acsi diceret, Dum habetis defixos in terram oculos, putatis me quoque totum illis subiectum: itaque me quasi ignobilem terræ filium contemnitis. atqui Deus testabitur è cælo me venisse. proinde vtcunque repudier à vobis, Deus me verè esse suum agnoscet. *Deum veracem* appellat eo-
2.Tim 2.b.13. dem sensu quo Paulus fidelem: Si increduli sumus (inquit) ille fidelis manet, abnegare seipsum non potest: scopus enim est, nihil minui ex Euangelii fide, vtcunque ipsum labefactare conetur mundus: quantumuis Christo detrahant impii, manere tamen eum integrum: quia Dei veritas solida & sui similis semper manet. Contemni se Christus videt: adeò non cedit vt magnificè potius vesanæ eorum arrogantiæ insultet, apud quos nihil habet pretii. Hac inuicta & heroica magnitudine fideles omnes præditos esse decet. imò fides nostra nunquam stabilis ac firma erit, nisi impiorum proteruiam, dum in Christum insurgunt, ludibrio habeat. Præsertim verò pios doctores hoc præsidio fretos pergere in asserenda sana doctrina conuenit, etiam toto mundo reluctante. Sic Ieremias sponsorem ac vindicem suum ap-
Iere.20.b.7. pellat Deum, quia tanquam impostor damnatur: Decepisti me Domine, inquit, & deceptus sum. Sic
Iesa.50.c.15. Iesaias vndique calumniis & probris obrutus, ad hoc asylum confugit, quòd Deum habiturus sit cau-
2.Cor 4.a.5. sæ suæ approbatorem. Sic Paulus oppressus iniquis iudiciis, ad diem Domini prouocat omnes, tumultuanti mundo opponere vnum Deum satis habens. *Quem vos non nostis.*) Significat non mirum esse si notus Iudæis non sit, qui Deum ignorant: nam hoc est rectè sapiendi initium, in Deum respicere. Dei notitiam sibi tribuens, significat se non temere in tantam confidentiam efferri: & exemplo suo admonet non esse leuiter ingerendum Dei nomen, vt de patrono ac vindice causæ nostræ gloriemur. Sunt enim multi plus satis audaces in iactanda Dei authoritate. imò phreneticis, qui pro Dei oraculis commenta sua venditant, nihil ad repudianda omnium hominum iudicia promptius & animosius fingi potest. Sed his Christi verbis docemur à ventosa & futili confidentia in primis cauendum esse: tunc verò demum fortiter resistendum esse hominibus vbi probè comperta nobis est Dei veritas. qui autem sibi certò conscius est Deum à parte sua stare, non est cur insolentiæ crimen metuat, totam mundi altitudinem calcando.

29 *Quia ab ipso sum.*) Nonnulli duo hæc membra sic distinguunt vt prius ad Diuinam Christi essentiam referant, alterũ ad munus illi à Patre iniunctum, cuius obeundi gratia carnem naturámque humanam induit. quod tametsi reiicere non audeo, nescio tamen an ita argutè loqui voluerit Christus. Fateor quidem cælestem Christi exortum inde posse colligi, sed aduersus Arrianos hæc æternæ eius Diuinitatis non satis firma esset probatio.

30 *Quærebant ergo eum comprehen.*) Non deerat nocendi voluntas, imò ne conatus quidem, & vires suppetebant. cur ergo in tanto ardore quasi pedibus & manibus ligatis torpent? Euangelista respondet, *quia nondum Christi hora venerat.* quo admonet, Christum contra illorum vim & furiosos impetus Dei præsidio tectum fuisse. Et simul occurrit crucis scandalo: quia non est cur turbemur quum audimus non pro hominum libidine abreptum fuisse Christum ad mortem: sed quia Patris decreto in tale sacrificium destinatus erat. Atque hinc colligenda est vniuersalis doctrina. nam vtcunque in diem viuamus, mortis tamen hora cuique constituta est apud Deum. Res difficilis creditu, quòd tot fortuitis casibus obnoxii, tot hominum ferarúmque iniuriis & insidiis expositi, tot obsessi morbis, simus tamen extra omnem periculorum aleam, nisi quum euocare nos Deus volet. Sed cum diffidentia nostra luctandum: ac primùm quidem tenenda est doctrina qualem hîc audimus: deinde finis quò spectat, & exhortatio quæ inde ducitur, vt scilicet curis omnibus in Deum proiectis, quisque vocationi suæ inseruiat, nec vllo metu reuocetur ab officio. nemo tamen fines suos transiliat. Neque enim prouidentiæ Dei fiducia vltrà progredi fas est quàm Deus ipse præcipit.

31 *Multi autem ex turba crediderunt in eum, & dicebant, Christus quum venerit nunquid plura signa faciet quàm hic facit?*

32 *Audierunt Pharisæi turbam murmurantem hæc de eo: & miserunt Pharisæi & sacerdotes ministros vt comprehenderent eum.*

33 *Dixit ergo illis Iesus, Adhuc paululum temporis vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit.*

34 *Quæretis me, & non inuenietis: & vbi ego sum vos non potestis venire.*

35 *Dixerunt ergo Iudæi inter se, Quò hic iturus est quòd nos non inueniemus eum? an in dispersionem Græcorum iturus est, & docturus Græcos?*

36 *Quis*

36 *Quis est hic sermo quem dixit, quæretis me, & non inuenietis? & quò ego vado vos non potestis venire.*

31 *Multi autem ex turba.*) Videri poterat concionatus esse Christus apud surdos & penitus obstinatos: dicit tamen Euangelista sequutum fuisse aliquem fructum. Ergo vtcunque alii fremant, alii rideant, alii calumnientur, exoriantur variæ dissensiones: non tamen inutilis erit Euangelii prædicatio. Ideo spargendum semen, & patienter sustinendum donec temporis successu fructus se proferat. Cæterùm *credendi* verbum hìc impropriè sumitur, quia pendebant ex miraculis potius quàm doctrinæ innitebantur, necdum persuasi erant Iesum esse Christum. sed quia ad ipsum audiendum cóparati erant, & ei tanquam magistro se dociles præbebant, talis fidei præparatio vocatur fides. Ergo quòd exiguam boni affectus scintillam tam honorifico titulo Spiritus dignatur, id nos animare debet ne fidem quantumuis exiguam Deo acceptam fore dubitemus.

32 *Audierunt Pharisæi.*) Hinc apparet Pharisæos, quasi in excubiis locati essent, ad omnes occasiones intentos fuisse ne Christum emergere sinerent. Priore loco eos Euangelista solos nominat: deinde Sacerdotes illis adiungit, quorum ipsi pars erant. Non dubium est quin, vt præcipui haberi volebant Legis zelotæ, acrius reliquis omnibus se Christo opposuerint. Verùm quia soli pares non fuissent opprimendo Christo, negotium detulerunt ad totum Sacerdotum ordinem. Ita qui inter se alio qui dissidebant, vno iam consensu Satanæ auspiciis inter se conspirant aduersus Dei Filium. Cæterum quum tantus Pharisæorum ardor & tam anxia sedulitas fuerit pro tyrannide sua tuenda & corrupto Ecclesiæ statu, quanto nos feruentiores esse decebat in asserendo Christi regno? Non minus hodie insana est Papistarum contentió ad extinguendum Euangelium. Hoc interea pessimum est, quòd saltem suo exemplo studia nostra non acuunt, vt animosius in piæ sanæque doctrinæ patrocinio sudemus.

33 *Adhuc paululum.*) Sunt qui existiment sermonem hunc ad præsentem populi cœtum haberi: alii vero ad ministros qui missi ad capiendum Christum fuerant. sed mihi non dubium est quin hostes suos propriè compellet Christus à quibus initum perdendi eius consilium fuerat. Deridet enim eorum conatus, quòd frustra omnia moliantur, donec tempus à Patre decretum aduenerit. Et interim contumaciam illis exprobrat, quòd oblatam sibi gratiam non modò respuant, sed furiosè quoque oppugnent: & simul eam breui auferendam minatur. Quum dicit *vobiscum sum*, eorum ingratitudinem perstringit, quod quum illis à Patre datus esset, quum ad eos descendisset è cælesti gloria, quum familiariter illos ad se inuitans nihil magis cuperet quàm ipsis adesse, pauci tamen erant qui eum admitterent. Quum dicit, Adhuc pusillum temporis, admonet non diu passurum Deum vt tam fœdo contemptui exposita sit sua gratia. Interea verò significat neque vitam neque mortem suam eorum arbitrio subiectam esse, sed constitutum sibi esse à Patre tempus, quod impleri oporteat. *vado ad eum qui me misit.*) His verbis testatur se morte nequaquam extinctum iri: quin potius vbi mortale corpus exuerit, se magnifico resurrectionis triumpho declaratum iri Dei Filium. acsi diceret, Satagite quantum in vobis est: nunquam tamen efficietis quin Pater me legatione iniuncta perfunctum in cælestem suam gloriam recipiat: Itaque non modò integer mihi status manebit post mortem, sed longè excellentior conditio mihi tunc parata est. Cæterùm hinc colligenda est generalis admonitio: nobis enim adest Christus quoties in spem salutis per Euangelii prædicationem nos vocat. Nam Ephes. 2. d. 17, Euangelii prædicatio non frustra vocatur Christi ad nos descensus. Si manum ab ipso porrectam apprehendimus, ipse ad Patrem nos deducet: & quandiu peregrinandum nobis erit in mundo, non modò propinquum se nobis ostendet, sed in nobis perpetuò habitabit. quòd si illius præsentiam negligimus, nihil illi decedet: sed à nobis discedens, à Deo & vita prorsus alienos nos relinquet.

34 *Quæretis me.*) Quærebant illi Christum vt interficerent. hìc Christus in ambigua verbi significatione ludit: quia mox futurum erat vt alio modo eum quærerent, nempe vt miseris suis ac perditis in rebus aliquid opis aut solatii inuenirent. acsi diceret, Molesta nunc vobis est ac intolerabilis exigui temporis præsentia: sed breui continget vt me frustra quæratis: quia non corpore tantùm, sed virtute etiam procul remotus, vestrum interitum è cælo spectabo. Sed potest hìc quæri qualis ista fuerit quærendi Christi ratio, quum satis constet de reprobis Christum loqui, qui ad extremum vsque in reiiciendo Euangelio obstinati fuerunt. Nonnulli ad doctrinam referunt: quia Iudæi iustitiam operum perperam sectando minimè consequuti sint quod volebant. Plures de Messiæ persona accipiunt, quòd Iudæi redacti ad extrema, Redemptorem frustra implorauerint. Ego autem simpliciter anxios impiorum gemitus hìc notari interpretor, dum necessitate coacti, ad Deum vtcunque respiciunt. Sed tunc quoque quærendo non quærunt. Nam incredulitas & peruicacia eos quasi obseratis cordibus à Deo
arcet. Cuperent quidem Deum adesse liberatorem: sed impœnitentia & duritia cordis sui viam sibi *Gene. 27. f. 38.*
obstruunt. Exemplum habemus in Esau, qui ob ereptam sibi primogenituram non mœrore tantùm *Heb 12. d. 17.*
afficitur, sed fremens ac frendens in furiosam indignationem prorumpit. Sed interim adeò procul abest à recta quærendæ benedictionis via, vt tunc se maximè ea indignum reddat. Sic Deus in reprobis gratiæ suæ contemptum vlcisci solet, vt vel atrocibus pœnis afflicti, vel miseriæ suæ sensu constricti, vel compulsi in alias angustias, querantur, clament, eiulent: sed nullo profectu: quia semper sui similes eandem quam prius ferociam intus alunt: neque ad Deum feruntur, sed potius eum mutatum vellent, quando abolere nequeunt. Hinc discamus maturè excipiendum esse Christum, vbi se quasi præsentem sistit: ne eius fruendi occasio nobis effluat. quia si semel clausa fuerit ianua, frustra ingredi tentabimus. Quærite Dominum, inquit Iesaias, dum inueniri potest: inuocate eum dum propè est. Sedulò *Iesa. 55. b. 6.*
itaque occurrere Deo conuenit, dum adest tempus beneplaciti, sicuti alibi loquitur idem Propheta: quia *Ibid 49.*

Cap. VII. nescimus quandiu nostram socordiam laturus sit Deus. In verbis istis, *Vbi ego sum non potestis venire*, tempus præsens loco futuri ponitur.

35 *Quo hic iturus est.)* Hoc consultò Euangelista addidit, vt ostenderet quantus fuerit populi stupor. ita impii non modò surdi sunt ad audiendam Dei doctrinam, sed horribiles quoque minas ludibundi prætereunt, quasi aliquid fabulosum audirent. Nominatim loquutus erat Christus de Patre, ipsi autem in terra subsidunt, nec aliud cogitant quàm migrationem in regiones longinquas. Græcos Iudæis vocari transmarinas gentes, satis notum est: non tamen intelligunt Christum ad incircuncisos venturum, sed ad Iudæos qui per varias mundi plagas dissipati erant. Nam *Dispersionis* nomen indigenis cuiusque loci, & qui incolunt natale solum, non quadraret: Iudæis autem profugis & exulibus optimè conuenit. Sic Petrus epistolam suam priorem παρεπιδήμοις διασπορᾶς Ponti, Galatiæ, &c. inscribit. Et Iacobus duodecim tribus ἐν τῇ διασπορᾷ constitutas salutat. quæ loquutio sumpta est ex Mose & Prophetis. Ergo sensus verborum, Num hic mare traiiciet vt se ad Iudæos conferat qui habitant in mundo nobis incognito? Et fieri potest vt Christum hoc ludibrió vexare voluerint, Si hic est Messias, an regni sui sedem in Græcia figet, quum Deus terram Chanaan proprium illi domicilium assignauerit? Verum vtcunque res habeat, videmus seuera Christi denuntiatione nihil fuisse commotos.

37 *Porrò vltimo die, qui maximus erat diei festi, stetit Iesus & clamauit, dicens, Siquis sitit, veniat ad me, & bibat.*

38 *Qui credit in me, quemadmodum dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuentis.*

39 *Hoc autem dicebat de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum glorificatus erat.*

37 *Vltimo die.)* Hîc primò notandum est, nullis hostium vel insidiis vel machinationibus territum fuisse Christum vt ab officio desisteret: quin potius vnà illi cum periculis creuisse animi magnitudinem vt fortius pergeret. Hoc & temporis circunstantia, & frequentia populi, & clamandi libertas testantur, quum manus vndique sibi intentas esse sciret. nam probabile est tunc ministros ad exequendum imperium fuisse paratos. Notandum deinde non alio quàm Dei præsidio fretum stetisse contra tam violentos eorum conatus qui omnia poterant. Nam quæ alia ratio afferri potest cur post instructam ab illis cateruam celeberrimo die, in medio templo, vbi quietum regnum habebant, concionatus fuerit Christus, nisi quòd illorum rabiem Deus cohibuit? Nobis tamen hoc ipsum valde vtile est, quòd Euangelista Christum pleno ore clamantem inducit vt ad se veniant quicunque sitiunt. nam hinc colligimus non vnum aut alterum tenui & obscuro susurro inuitari, sed ita omnibus promulgari hanc doctrinam vt neminem lateat, nisi qui vltro aures obturans, altum & sonorum clamorem non admittit. *Siquis sitit.* Hoc membro omnes hortatur ad bonorum suorum participationem, modò propriæ inopiæ sibi conscii iuuari cupiant. Nam omnes quidem sumus inopes, omniúmque bonorum vacui & indigi: sed non omnes ad quærendum remedium stimulat inopiæ suæ sensus. Hinc fit vt multi pedem non mouentes, in misero defectu tabescant: imò permultos sua vacuitas non afficit, donec Dei Spiritus igni suo famem & sitim accendat in illorum cordibus. Ergo Spiritus officium est facere vt suam gratiam appetamus. Quantum verò ad præsentem locum spectat, hoc principió tenendum est, non alios ad obtinendas Spiritus diuitias vocari à Christo nisi qui illarum desiderio æstuant. Scimus enim acerrimum esse tormentum sitis, vt robustissimi quique & patientissimi omnium laborum in siti tamen deficiant. Sitientes tamen inuitat potius quàm famelicos: vt metaphoram continuet qua postea vtetur in nomine Aquæ & verbo Bibendi, vt inter se respondeant omnes orationis partes. Nec dubito quin ad Iesaiæ locum alludat, Omnes sitientes venite ad aquas. Nam quod illic Deo tribuit Propheta, in Christo demum necesse fuit impleri: sicuti rursum id quod cecinit beata Virgo, quòd plenos & saturos inanes dimittat. Ideo rectà ad se venire iubet. acsi diceret se vnum esse qui siti omnium explendæ sufficiat: falli autem & frustra laborare quicunque aliunde vel minimum sitis suæ leuamen petunt. *Et bibat.* Hortationi additur promissio. etsi enim hoc est hortandi verbum, promissionem tamen in se continet: quia testatur Christus non se aridam ac siccam esse cisternam, sed fontem inexhaustum, qui largè & vbertim potum omnibus suppeditet. vnde sequitur non irritum fore desiderium, si ab eo expetamus quod nobis deest.

Iesa. 55. a. 1

Luc. 1. d. 53

38 *Qui credit in me.)* Veniendi ratio hîc ostenditur: nempe quòd fide, non pedibus accedere conueniat. imò venire nihil aliud est quàm credere, si tamen credendi verbum rectè definias. quemadmodum prius dictum est In Christum nos credere dum eum amplectimur qualem se in Euangelio proponit, virtute, sapientia, iustitia, puritate, vita, & omnibus Spiritus donis refertum. Cæterùm promissionem quam nuper attigimus, hîc clarius & plenius confirmat: docet enim plenam copiam sibi suppetere, qua nos ad satietatem reficiat. Est quidem satis dura in speciem metaphora, quum fluuios aquæ viuæ è ventre fidelium fluxuros esse dicit: sensus tamen minimè dubius est, quòd nihil spiritualium bonorum vnquam defuturú sit credentibus. *Aquam* viuam nominat, cuius scaturigo nunquam arescit, nec desinit cótinuus fluxus. *Fluuios* plurali numero vocari interpretor multiplices Spiritus gratias, quæ ad spiritualem animæ vitam necessariæ sunt. In summa, hîc tam perpetuitas donorum Spiritus quàm affluentia nobis promittitur. Quidam *de ventre* credentium *aquas fluere* intelligunt, quum is qui Spiritu donatus est partem ad fratres suos deriuat, vt mutua esse debet inter nos communicatio. Sensus tamen mihi simplicior videtur, quòd quisquis in Christum credet, fontem vitæ quasi in se scaturientem habebit. quemadmodum suprà capite quarto dicebat Christus, Qui biberit ex aqua hac, non sitiet vnquam.

nam

nam quum ordinarius potus sitim nonnisi ad breue tempus restinguat, Christus fide nos haurire dicit Spiritum, qui fons sit aquæ salientis in vitam æternam. Neque tamen sic primo die fideles Christo saturos esse docet vt postea non esuriant neque sitiant: quin potius Christi fruitio nouum eius desiderium accendit. sed sensus est, Spiritum instar viui & semper irrigui fontis esse in credentibus. quemadmodum & Paulus ad Romanos capite octauo, testatur ipsum esse in nobis vitam, quanuis adhuc in reliquiis peccati mortis materiam circunferamus. Et sanè quum quisque pro fidei suæ mensura donorum Spiritus compos fiat, non potest in hac vita solida eorum plenitudo constare. Verùm sic fideles in fide proficiendo subinde ad noua Spiritus incrementa aspirant, vt primitiæ quibus imbuti sunt illis ad vitæ perpetuitatem sufficiant. Sed hinc etiam monemur quàm exiguus sit fidei nostræ modulus, quum vix guttatim in nobis distillent Spiritus gratiæ, quæ instar fluminum profluerent si iustum Christo locum daremus: hoc est, fides nos eius capaces redderet. *Quemadmodum dicit Scrip.* Quidam hoc restringunt ad superius membrum: alii ad posterius: ego autem ad totum orationis complexum extendo. Deinde, meo iudicio, non designat hîc Christus certum aliquem Scripturæ locum, sed testimonium ex communi Prophetarum doctrina sumit. nam quoties Dominus Spiritus sui abundantiam promittens, eam aquis viuis comparat, præcipuè respicit ad Christi regnum, & eò dirigit fidelium mentes. Ergo omnia de aquis viuis vaticinia suum in Christo complementum habent: quia ipse vnus reconditos Dei thesauros nobis aperuit, & patefecit. Ideo effusæ sunt in eum Spiritus gratiæ, vt de plenitudine eius omnes hauriamus. Digni ergo sunt qui miserè pereant qui tam benignè ac comiter à Christo vocati, huc & illuc vagantur. *Dicebat de Spiritu.* Interdum Aquæ nomen Spiritui tribuitur ob munditiem, quia eius est purgare sordes nostras: sed in hoc loco & similibus dissimilis est huius loquutionis ratio: quòd scilicet omni vitæ succo & humore destituimur, nisi quum nos Spiritus Dei vegetat, & nos arcano quasi vigore irrigat. est autem synecdoche, quia omnes vitæ partes sub vna voce Aquæ comprehenduntur. Vnde etiam colligimus, quicunque Spiritu Christi regeniti non sunt, pro mortuis habendos esse, quacunque vitæ larua se iactent. *Nondum enim erat Spiritus.* Scimus æternum esse Spiritum: sed Euangelista illam Spiritus gratiam quæ post Christi resurrectionem effusa fuit in homines, quandiu sub humili serui forma versatus est Christus in mundo, palàm extitisse negat. Et comparatiuè quidem loquitur. sicuti quum opponitur Nouum testamentum Veteri, Deus Spiritum suum fidelibus promittit, ac si nunquam eum Patribus dedisset. Iam tunc certè primitias Spiritus acceperant discipuli: nam vnde fides nisi à Spiritu? Ergo non simpliciter negat Euangelista gratiam Spiritus ante Christi mortem piis fuisse exhibitam, sed nondum ita illustrem & conspicuã tunc fuisse vt postea futura erat. Est enim hoc præcipuum regni Christi decus, quòd Spiritu suo Ecclesiam gubernat. Atqui iustam & quasi solennem regni sui possessionem tunc adiit quum euectus est ad Patris dexterã. Non mirũ ergo si plenã exhibitionem Spiritus ad illud tempus distulit. Superest tamen vna quæstio, num hic visibiles Spiritus gratias, an vero regenerationem intelligat, quæ adoptionis est fructus. Respondeo, in donis illis visibilibus, tanquam in speculis, Spiritum apparuisse, qui aduentu Christi promissus fuerat: propriè tamen hîc agi de virtute Spiritus qua renascimur in Christo, ac efficimur nouæ creaturæ. Quòd ergo nunc Christus ad Patris dexteram gloriosus summáque imperii maiestate præditus sedet, nos in terra inopes & ieiuni ac propè inanes bonorum spiritualium iacemus: tarditati & angustiis fidei nostræ imputandum est. Rom. 8. b. 10

40 *Multi igitur ex turba quum audissent hunc sermonem, dicebant, Hic est verè Propheta.*

41 *Alij dicebant, Hic est Christus. Alij autem dicebant, Nunquid ex Galilæa Christus venturus est?*

42 *Nónne Scriptura dicit quòd ex semine Dauidis, & ex oppido Bethlehem, vnde erat Dauid, venturus sit Christus?*

43 *Dissidium itaque in turba fuit propter ipsum. Porrò quidam ex ipsis volebãt comprehendere eum: sed nemo iniecit in eum manus.*

40 *Multi igitur ex turba.)* Iam recitat Euangelista quis postremæ illius concionis fructus extiterit: nempe quòd aliis aliud sentientibus, dissidium exortum sit in populo. Notandum est Iohannem de professis Christi hostibus non loqui, vel qui sanæ doctrinæ odio iam imbuti essent: sed de vulgo hominum, vbi maior integritas esse debuerat. Tres autem enumerat species. primi Iesum fatebantur verè Prophetam. vnde colligimus non abhorruisse ab eius doctrina: sed rursum quàm leuis & friuola fuerit hæc confessio inde apparet quòd doctorem probantes, quidnam tamen sibi velit & quid loquatur nec intelligunt nec gustant. Christum enim non poterant verè tanquam Prophetam amplecti, quin simul Filium Dei & salutis suæ authorem agnoscerent. Hoc tamen habent boni, quòd aliquid in Christo Diuinum sentiunt, quod in eius reuerentiam ipsos inducit. nam ab hac docilitate facilis deinde esse poterat in fidem transitus. Rectius secundi, qui planè fatentur Christum esse: sed alii contrà insurgunt: vnde nascitur conflictus. Quo exemplo monemur non debere nobis hodie mirum videri si variis certaminibus inter se homines scindantur. Audimus schisma ex Christi sermone fuisse ortum, neque id inter Gentes à fide alienas, sed in media Christi Ecclesia, & quidem in prima Ecclesiæ sede: an propterea Christi doctrina, acsi turbarum materia esset, in crimen trahetur? Imò, vtcunque tumultuetur totus mundus, tam pretiosa est Dei veritas, vt optandum sit saltem à paucis recipi. Quare non est quòd labascant nostræ conscientiæ

Cap.VII dum videmus etiam eos qui censeri volunt in Dei populo, inter se variis opinionibus certare. Quanquam simul notandum est dissidia propriè originem non habere ex Euangelio.neque enim solidus hominum consensus esse potest nisi in certam veritatem. Quòd ergo pacem inter se colunt qui Deum ignorant,id ex stupore magis quàm ex vero consensu prouenit. In summa, quæcunque dissidia emergunt quum prædicatur Euangelium, eorum causa & semen prius in hominibus latebat:sed tunc demú quasi ex somno expergefacti se mouere incipiunt: qualiter vapores aliunde quàm à sole procreantur,quamuis nonnisi exoriente sole emergant.

41 *Nunquid ex Galilæa.*) Ne temere Christum reiicere viderentur, Scripturæ testimonio sese armant:quod tametsi perperam torquent aduersus Christum, habuit tamen aliquam veri speciem. In eo tantùm falluntur quòd Christum Galilæum faciunt. Sed vnde hæc ignoratio nisi ex contemptu? nisi enim grauati fuissent inquirere,Christus illis vtroque titulo insignis apparuisset,natus ex Bethlehem,& filius Dauidis. Sed tale est nostrum ingenium: in rebus minutis ignauos esse nos pudet,in regni cælestis mysteriis plusquam securè stertimus. Notare etiam operæpretium est, istos ad quærendum prætextum, quo se à Christo auertant, sedulos esse & industrios, qui alioqui ad capascendam sanam doctrinam mirè tardi erant & hebetes.En quomodo soleant homines ex Scripturis ipsis, quæ ad Christum nos manu ducunt,sibi obstaculum struere ne ad Christum accedant.

43 *Quidam ex ipsis.*) His verbis significat Euangelista non modò contemptum ab illis fuisse Christum,sed impiæ eius reiectioni coniunctam fuisse sæuitiam & nocendi libidinem: vt semper crudelis est superstitio.Quòd autem irriti fuerunt eorum conatus, Dei prouidentiæ acceptum referri debet.quia enim Christi hora nondum venerat (vt prius dictum est) Patris sui fretus præsidio ac tectus,periculis omnibus fuit superior.

45 *Venerunt ergo ministri ad Pontifices & Pharisæos, atque hi dixerunt illis, Cur non adduxistis eum?*

46 *Responderunt ministri, Nunquam sic loquutus est homo, vt hic homo.*

47 *Responderunt ergo eis Pharisæi, Nunquid & vos seducti estis?*

48 *Num quispiam ex Principibus credidit in eum, vel ex Pharisæis?*

49 *Atqui turba hæc quæ non nouit Legem, sunt maledicti.*

50 *Dixit illis Nicodemus, is qui nocte ad eum venerat, quum vnus esset ex illis,*

51 *Nunquid Lex nostra iudicat hominem, nisi audierit de ipso prius, & cognouerit quid faciat?*

52 *Responderunt & dixerunt illi, Num tu quoque ex Galilæa es? scrutare & vide quòd Propheta ex Galilæa non surrexerit.*

53 *Et profectus est quisque in domum suam.*

45 *Venerunt igitur.*) Hîc cernere licet quàm cæca sit impiorum arrogantia: magnitudinem,qua excellunt in mundo,sic mirantur & adorant vt ius & fas superbè calcare non dubitent.siquid autem non succedat ex voto,libenter cælum terræ miscerent. Dum enim quærunt impii Sacerdotes cur non adductus sibi fuerit Christus,eoúsque potentiam suam extollunt vt nihil imperio obstare debuerit.

46 *Nunquam sic loquutus est.*) Fatentur isti solo se Christi verbo fractos & domitos nec tamen propterea resipiscunt,nec legitimum tribuunt verbo honorem. Si verum est nunquam sic loquutum esse hominem, cur non Diuina vis quam sentire coacti sunt, eorum corda sic affecit vt se totos Deo addicerent? Sed ita scilicet impleri oportuit illud Iesaiæ, Prosternet impium Spiritu oris sui. Quinetiam postea videbimus vt sola Christi voce confusi qui eum ad mortem quærebant, non secus ac malleis percussi ceciderint retrorsum. Discamus ergo tantam Christi doctrinæ vim subesse vt impios quoque terreat: sed quum hoc illis cedat in exitium,danda opera est vt molliamur potius quàm frangamur. Atqui plurimos hodie cernimus ministris istis nimium similes, quos tametsi Euangelii doctrina in sui admirationem inuitos rapit,adeò tamen non se Christo subiiciunt, vt in hostium castris nihilominus maneant. Alii verò deteriores, qui in gratiam impiorum, doctrinam quam à Deo esse intus conuicti sunt, quibus possunt probris fœdè infamant.

Iesa.11.a 4

47 *Nunquid & vos seducti.*) Sic ministros suos increpant vt tamen retineant in obsequio. Nam his verbis absurdum ac indignum esse significant,etiamsi totus populus deficiat, ipsos non stare. Videndum autem quo argumento fulti tam superbè Christo insultent. Plebeios tantum (inquiunt) & imperitos homines à parte sua habet:primores & eximius quisque ei sunt aduersi. *Pharisæos* nominatim exprimunt.quia præ aliis tam scientiæ quàm sanctitatis famam obtinebant, vt essent quasi principum principes. Videtur quidem hæc obiectio aliquid habere coloris:nisi enim præfectis & Ecclesiæ rectoribus sua constet authoritas,nihil vnquam rite poterit constitui,nec status etiam bene compositus poterit diuturnus esse.Scimus quanta sit vulgi intemperies: quare deformis confusio mox sequatur necesse est vbi cuique quod libet licet. Est igitur ad moderādum Ecclesiæ ordiné necessarium frænum, eorum qui præsunt authoritas. Atque ita Dei Lege cautum erat,vt siqua excitata esset quæstio vel controuersia, eius cognitio penes summum Sacerdotem foret. Sed in eo peccant isti quòd summum ius sibi arrogantes, Deo subesse nolunt. Detulit quidem Deus summo Sacerdoti iudicium:sed nonnisi ex Lege sua pronuntiare eum voluit.Quicquid ergo authoritatis habent pastores, sub Dei verbo subsidit,vt omnibus in ordinem coactis,à summo vsque ad infimum solus Deus emineat. Si pastores officio suo probè & syncerè fungente

Deut.17.b.8

gentes, authoritatem sibi vendicant, hæc erit sancta & legitima gloriatio: sed vbi absque Dei verbo nuda hominum authoritas effertur, euanida est ac futilis iactantia. sæpe autem contingit impios in Ecclesia dominari. ita cauendum est nequid tribuatur hominibus simulatque à verbo Dei discedunt. Hac molestia videmus Prophetas ferè omnes fuisse vexatos. nam ad obruendam eorum doctrinam subinde obiiciebantur magnifici isti tituli, Principum, Sacerdotum, & Ecclesiæ. Iisdem hodie armis instructi Papistæ non secus ferociunt quàm olim Christi & Prophetarum aduersarii. Est quidem horrenda hæc cæcitas, quòd mortalis homo Deo se opponere non veretur. Sed huc insaniæ adigit eos Satan quibus pluris est sua ambitio quàm Dei veritas. Nostrum est interea eam verbo Dei reuerentiam habere, quæ totum mundi splendorem extinguat, & discutiat inanes eius fumos. Malè enim nobiscum ageretur si à principum arbitrio penderet salus nostra: & nimium instabilis esset fides quæ illorum nutu staret vel caderet.

47 *Turba hæc.)* Prior pars superbiæ erat quòd sacerdotii titulo freti, omnes sibi tyrannicè subiicere volebant. Altera est, quòd reliquos despiciunt quasi nullius pretii: vt semper in alios contumeliosi sunt quicunque sibi plus iusto placent: & immodicum nostri amorem sequitur fratrum despectus. Totam plebem execrabilem esse pronuntiant. qua de causa? Prætexunt quidem Legis ignorātiam: sed aliud suberat, quod scilicet nullam putabant esse sanctitatem nisi in suo ordine. quemadmodum hodie dum Papales sacrifici se solos Ecclesiæ titulo venditantes, laicos (vt vocant) non secus ac profanos aspernantur. Atqui vt insanam hanc altitudinem deiiciat Deus, humiles & contemptos summis quibusque & excellentissimis præfert. Ac notandum est Legis scientiam hîc iactari, non quæ ad pietatem & timorem Dei homines erudiat, sed qualem ipsi habebant, quum magistrali supercilio tanquam soli idonei Legis interpretes responsa darent. Est quidem hoc verum, maledictos esse quicunque in Lege Dei edocti non sunt, cuius cognitio nos verè sanctificat: sed cognitio hæc non restringitur ad paucos, vt praua confidentia inflati, aliorum numero se eximant: verùm communiter ad omnes Dei filios spectat, vt à minimo vsque ad maximum simul in eandem fidei obedientiam colligantur.

50 *Dixit illis Nicodemus.)* Euangelista Nicodemum nobis describit quasi hominem medium, qui neque serio piæ doctrinæ patrocinium suscipere audeat, nec tamen sustineat veritatem opprimi. Quum dicit eum esse *Qui nocte venerat*, partim hoc ad laudem eius, partim ad dedecus facit. Nisi amasset Christi doctrinam, nunquam se opponere ausus fuisset impiorum furori: sciebat enim, siquis tantum hisceret, protinus expositum iri inuidiæ & periculo. Ergo quòd vocem vnam, licet infirmam, iactare audet, emicat ex eius corde tenuis quædam pietatis scintilla. sed quòd non defendit liberius Christum, in eo nimiam timiditatem prodit. Significat ergo Euangelista eum adhuc sapere noctis latebras, nec verum Christi esse discipulum. Noctu semel ad Christum venisse dicit, palàm verò stetisse inter hostes, & locum retinuisse in eorum castris. Hoc eo diligentius notandum est, quòd multi hodie dum obtendunt se Nicodemo esse similes, hac larua induti, Deo se impunè illudere confidunt. Vt demus quod postulant, nihil ipsos differre à Nicodemo, quid tamen obsecro tale eos exemplum iuuat? Nicodemus damnandum esse Christum negat donec auditus fuerit: nempe tantundem de latrone, de sicario dici posset. Notum enim ac celebre est illud, Satius esse absolui nocentes, quàm innocentes damnari. Deinde vt Christi personam leuare studeat, doctrinam ipsam relinquit ac deserit. quid hîc pio & fideli homine dignum reperiemus? Ergo semen Euangelii, quod postea fructum tulit, adhuc suffocatum in eo latebat. Longè vtilius exemplum hoc aptabimus in alium finem, Dominum sæpe efficere vt doctrina quæ periisse videbatur, paulatim occultam radicem agat, & tandem post longum tempus germen aliquod emittat, primùm abortui simile, deinde viuum ac vegetum: sicuti Nicodemi fides nouum ex morte Christi & subitum vigorem traxit.

52 *Nunquid tu quoque ex Galilæa es?)* Ex Galilæa esse dicunt quicunque fauent Christi partibus, ídque probrosè, quasi neminem in secta sua habere possit nisi ex ignobili Galilææ angulo. Quòd autem tanta violentia feruntur in Nicodemum, inde apparet quàm furioso odio aduersus Christum arderent. neque enim quasi ex professo defensionem Christi susceperat, sed tantùm negauerat damnandam esse priusquam auditus esset. Sic hodie apud Papistas ne minimum quidem æquitatis signum quispiam dare potest ne Euangelium opprimatur, quin hostes furiis perciti hæreticum esse exclament.

53 *Et profectus est quisque in.)* Sequitur iam mirabilis actionis exitus. Siquis reputet quale tunc fuerit regnum Sacerdotum, quanta rabies, quantus apparatus: ab altera parte Christum nudum & inermem nullóque hominum præsidio munitum cogitet: centies de ipso actum erat. Quòd sponte diffluit tam valida conspiratio, & omnes illi tanquam vndæ maris proprio seipsos impetu frangunt, quis non agnoscet manu Dei fuisse dissipatos? Manet autem Deus semper sui similis. Itaque quoties volet, omnes hostium conatus discutiet, vt omnia habentes ad manum, ad consilium suum exequendum parati & instructi, rebus tamen infectis discedant. Et nos sæpius experti sumus, quicquid machinati erant hostes ad Euangelium extinguendum, incredibili Dei gratia irritum mox cecidisse.

CAP. VIII.

1 *IESVS autem profectus est in montem Oliuarum.*

2 *Et manè rursum adfuit in templo: & totus populus ad eum venit, & sedens docebat eos.*

3 *Adducunt autem Scribæ & Pharisæi ad eum mulierem in adulterio deprehensam & sistentes eam in medio,*

Ca.VIII 4 *Dicunt ei, Magister, hæc mulier in ipso actu deprehensa fuit quum adulteriũ committeret:*

5 *In Lege autem Moses nobis mandauit vt eiusmodi lapidarentur: tu ergo quid dicis?* Leuit.20.b.10

6 *Porrò hoc dicebant tentantes eum, vt materiam haberent eius accusandi. Iesus autem coniectis deorsum oculis, digito scribebat in terram.*

7 *Quum autem perstarent interrogando eum, sublatis oculis dixit ad eos, Qui vestrum immunis est à peccato, primus lapidem in eam iaciat.*

8 *Et rursus deorsum aspiciens, scribebat in terram.*

9 *Illi verò quum audissent, & à conscientia arguerentur, exierunt singuli, initio facto à Senioribus vsque ad vltimos: ita relictus est Iesus solus, & mulier quæ in medio stabat.*

10 *Iesus autẽ sublatis oculis quum neminem vidisset præter mulierem, dixit ei, Mulier, vbi sunt illi accusatores tui? Nemo te condemnauit?*

11 *Dixit illa, Nemo Domine. Respondit ei Iesus, Neque ego te condemnabo: vade & ne amplius pecces.*

3 *Adducunt autem Scribæ & Pharisæi.)* Satis constat historiam hanc olim Græcis fuisse ignotam: itaque nonnulli coniiciunt aliunde assutam esse. sed quia semper à Latinis Ecclesiis recepta fuit, & in plurimis vetustis Græcorum codicibus reperitur, & nihil Apostolico spiritu indignum continet, non est cur eam in vsum nostrum accommodare recusemus. Quòd dicit Euangelista mulierem à Scribis adductam esse, significat id actum fuisse inter eos ex composito, vt insidias in Christum tenderent. Pharisæos nominatim exprimit, quia in ordine Scribarum præcipui erant. Fuit autem in captando calumniæ prætextu nimia eorum improbitas, quam ipsi quoque ore suo produnt. neque enim dissimulant clarum se habere Legis preceptum. vnde sequitur malitiosè eos facere quòd adhuc interrogant veluti de re dubia. Sed hoc illis consilium fuit, vt Christum ab officio prædicandæ gratiæ discedere cogerent, vt videri posset varius & inconstans. Ideo disertè commemorant damnari adulteras à Mose, vt Christum Legis præiudicio illigatum teneant. neque enim absoluere fas erat quos Lex damnabat. Si Legi subscriberet, videri poterat sibi quodammodo dissimilis.

6 *Iesus autem coniectis deorsum oculis.)* Hoc gestu eorum contemptum præ se tulit. itaque inscitè meo iudicio faciunt qui diuinant hoc vel illud scripsisse. Nec mihi probatur Augustini argutia, qui putat notatum fuisse hoc modo Legis & Euangelii discrimen, quia nó scriberet Christus in tabulis lapideis, sed in homine, qui puluis & terra est. Potius enim voluit Christus rem nihili agendo ostendere quàm ipsi audientia indigni essent. quemadmodum siquis alio loquente, digito suo lineas in pariete ducat, vel tergum obuertat, vel alio signo demonstret ad id quod dicitur se minimè attendere. Ita hodie quum Satan variis modis nos à recto docendi cursu abducere conetur, multa quæ nobis obiicit, contemptim præterire nos decet. Multis friuolis cauillis, perinde ac sparsis in aerem nebulis, Papistæ quantum in se est nos exagitant. Si in singulis discutiendis anxiè se occupent pii doctores, telam Penelopes ordientur. Tales ergo remoræ, quæ nihil quàm Euangelii cursum impediunt, prudenter negliguntur.

Deut.17.b.7 7 *Qui vestrum immunis est.)* Hoc dixit ex more Legis: instituit enim Deus vt maleficos & sceleratos suis manibus interficerent testes, secundum quos iudicatum erat: quo maior esset in testimoniis religio. Multi enim ad obruendum periurio fratrem temere prosiliunt, quia non cogitant lethale sua lingua vulnus se afferre. Atque hæc eadem ratio apud istos quamuis perditos calumniatores valuit: quia in rem præsentem adducti, feroces illos spiritus deponunt quibus inflati venerant. Quanquam hoc à Legis præscripto diuersum habent Christi verba, quòd illic simpliciter Deus monebat non esse lingua damnandum hominem, nisi quem propriis manibus occidere liceret: hîc Christus perfectam à testibus innocentiam exigit: nequis nisi purus & integer omnique culpa vacuus crimen in altero vindicandum suscipiat. Quòd autem tunc paucis dixit, tanquam omnibus nobis dictum accipere oportet: nempe vt quisquis alium accusat sibi ipse indicat innocẽtiæ legem: alioqui non malefacta persequimur, sed potius hominum personis sumus infesti. Verùm interim videtur ex mundo tollere iudicia, vt nemo scelerum vindicem se profiteri audeat. Quis enim reperietur iudex qui non aliqua in re sibi malè conscius sit? quis testis prodibit nulli culpæ obnoxius? Videtur ergo testes omnes à foro, & iudices à tribunali arcere. Respondeo non esse hoc præcisum ac simplex interdictum, quo vetet Christus peccatores in corrigendis aliorum peccatis officium suum facere: sed tantùm hac voce reprehendi hypocritas, qui plusquam seueri, imò truces aliorum censores, sibi suisque vitiis benignè indulgent. Nemini igitur obstabunt sua peccata quominus aliena corrigat, & quum opus fuerit, etiam puniat modò tam in se quàm in aliis quicquid damnandum est oderit. imò hinc fieri initium debet, vt suam quisque conscientiam interroget, & aduersum se testis sit ac iudex, priusquam ad alios descendat. Ita fiet vt sine hominum odio cum peccatis bellum geramus.

9 *Et à conscientia arguerentur.)* Hîc apparet quanta sit vis malæ conscientiæ. Quum impii isti hypocritæ Christum suis cauillis eludere in animo haberent, simul tamen ac eorum conscientias vna voce pungit, perculsi diffugiunt. Hoc malleo frangenda est hypocritarum superbia, vt scilicet ad Dei iudicium

iudicium reuocentur. quanquam fieri poteſt vt pudor illis apud homines incuſſus plus valuerit quàm Dei timor. Eſt tamen hoc magnum quòd ſe vltro reos fatentur, dum confuſi diffugiunt. Notanda etiam circunſtantia eſt quæ mox exprimitur, vt quiſque eorum honore alios antecedebat, reatu ſuo citius tactum fuiſſe. Atque vtinam ſaltem in Scribis noſtris, qui hodie ſuam operam ad Chriſtum oppugnandum Papæ venditant, tantum eſſet verecundiæ: ſed adeò ipſos depuduit vt flagitiis omnibus infames, eo ipſo glorientur quòd probroſis impunè eſſe liceat. Porro ſimul notandum eſt quantum à vera pœnitentia differat hic peccati ſenſus quo tacti fuerunt Scribæ. Sic enim affici nos Dei iudicio oportet, vt tamen latebras non captemus ad fugiendum iudicis conſpectum, ſed potius ad eum deprecandæ veniæ cauſa rectà nos conferamus. *Relictus eſt Ieſus ſolus.* Hoc effecit ſpiritus prudentiæ vt impii fruſtra tentato Chriſto ceſſerint. Nec verò dubium eſt quin futuri ſimus quibuſuis hoſtium machinis ſuperiores, ſi modò regi nos ab eodem Spiritu ſinamus. ſed ideo ſæpe opprimi nos contingit quòd neglectis eorum inſidiis, de capiendo conſilio parum ſumus ſolliciti, aut freti noſtra prudentia, minimè reputamus quàm neceſſarium ſit nobis Spiritus regimen. Solum Chriſtũ manſiſſe dicit, non quòd relictus fuerit à plebe quam prius docebat: ſed quia Scribæ omnes qui adulteram produxerant, non fuerunt illi amplius moleſti. Quũ dicitur *Mulierem* manſiſſe apud Chriſtum, diſcamus hoc exemplo nihil nobis eſſe melius quàm ad eius tribunal reos adduci, modò nos eius iudicio placidè & obedienter tradamus.

11 *Neque ego te condemno.*) Non refertur hîc ſimplex Chriſti abſolutio, ſed quòd mulierem liberam dimiſerit: neque mirum. nihil enim ſua perſona alienum ſuſcipere voluit. Miſſus erat à Patre ad colligendas oues perditas: ergo vocationis ſuæ memor, mulierem hortatur ad pœnitentiam, & gratiæ promiſsione illam ſubleuat. Qui hinc colligunt non eſſe capitali ſupplicio vindicanda adulteria, eadem ratione concedant neceſſe eſt hæreditates non eſſe diuidendas, quia Chriſtus ſe in eo negotio arbitrum inter duos fratres interponere noluit. Imò nullum non ſcelus eximetur legum pœnis, ſi adulteris pœna remittitur: tunc enim & cuiuis perfidiæ & veneficiis & iugulationibus & furtis aperta erit ianua. Adde quòd adultera, quum falſum partum ſupponit, non tantum furatur nomen familiæ, ſed ius hæredum legitimæ ſoboli ereptum ad alienos transfert. Hoc verò malorum caput, quòd vxor, quæ viro addicta erat, cum eius dedecore ſeipſam ad flagitium proſtituit, & ſimul violat ſacrum Dei fœdus, ſine quo nulla in mundo ſanctitas ſalua manet. Atqui hæc Papalis eſt theologia, Chriſtum hoc loco legem gratiæ attuliſſe, qua detur adulteris impunitas. Et quum Chriſti gratiam, qualem vbique nobis commendat Euangelii doctrina, modis omnibus delere conentur ex animis hominum, hac ſola in parte gratiæ legem ſonorè prædicant. Cur iſtud, niſi vt effræni libidine thoros fere omnes impunè contaminent? Hoc ſcilicet profectum eſt diabolico illo cælibatu, vt promiſcuè ſcortentur quibus legitimam vxorem habere non licet. Nos verò teneamus ſic remitti hominibus à Chriſto peccata, vt politicum tamen ordinem non ſubuertat, iudicia & pœnas legibus conſtitutas non aboleat. *Amplius noli peccare.* Hinc colligimus quiſnam gratiæ Chriſti ſit finis, nempe vt Deo reconciliatus peccator, ſalutis ſuæ authorem piè ſanctéque viuendo colat. In ſumma, eodem Dei verbo, quum venia nobis offertur, ſimul vocamur ad pœnitentiam. Cæterùm tametſi exhortatio hæc in poſterum tempus reſpicit, ſimul tamen peccatores ſuperioris vitæ memoria humiliat.

12 *Rurſum ergo* Ieſus *illis loquutus eſt, dicens,* E*go ſum lux mundi: qui ſequitur me non ambulabit in tenebris, ſed habebit lumen vitæ.*

13 *Dixerunt ergo ei Phariſæi, Tu de teipſo teſtaris: teſtimonium tuum non eſt verum.*

14 *Reſpondit* Ieſus, *& dixit illis, Etſi teſtificor de meipſo, verum eſt teſtimonium meum: quia noui vnde venerim & quò iturus ſim: vos autem non noſtis vnde venerim, & quò iturus ſim.*

12 *Ego ſum lux mundi.*) Qui proximam hiſtoriam omittunt, hunc Chriſti ſermonem contexunt cum illa concione quam vltimo die conuentus habuit. Eſt autem hoc pulcherrimum Chriſti elogium dum vocatur lux mundi. nam quum cæci omnes ſimus natura, remedium proponitur quo à tenebris eruti & liberati veræ lucis ſimus compotes. Neque vni aut alteri offertur hoc beneficium, quia ſe totius mundi lucem Chriſtus prædicat. Neque enim hac generali ſententia diſcrimen ſolùm inter Iudæos & Gentes, ſed etiam inter doctos & idiotas, inter eximios & vulgares tollere voluit. Sed primo loco tenenda eſt huius lucis quærendæ neceſsitas. neque enim vnquam Chriſto ſe illuminandos offerent niſi qui & hunc mundum tenebras eſſe & ſe penitus cæcos antè agnouerint. Sciamus ergo, quum lucis obtinendæ ratio nobis in Chriſto oſtenditur, damnari nos omnes cæcitatis, & quicquid lucis alibi eſſe putamus, tenebris ac denſæ nocti conferri. Neque enim refert Chriſtus quid habeat cum aliis commune, ſed hoc ſibi proprium ac ſingulare vendicat. Vnde ſequitur, extra ipſum ne ſcintillam quidem eſſe veræ lucis. Exit quidem aliqua ſplendoris ſpecies, ſed fulgetri ſimilis, quæ nihil quàm oculos perſtringat. Notandum eſt præterea vim & partes illuminandi non reſtringi ad Chriſti perſonam. quanuis enim procul à nobis abſit corporis aſpectu, lucem tamen ſuam quotidie Euangelii doctrina & arcana Spiritus ſui virtute erga nos exerit. Nondum tamen plena lucis huius definitio nobis conſtat, niſi diſcamus Euangelio & Spiritu Chriſti nos illuminari vt ſciamus in ipſo abſconditum eſſe omnis ſcientiæ & ſapientiæ fontem. *Qui ſequitur me.* Doctrinæ exhortatio ſubiicitur, quam promiſsio mox addita confirmat. nam quum audimus extra errandi periculum eſſe quicunque ſe Chriſto regendos permittunt, incitari nos ad ſequendum decet: & huc nos quaſi porrecta manu trahit ipſe. Plurimum quoque valere debet tam ampla ac magnifica promiſsio, quòd ſibi per medias tenebras certam viam fore certi ſunt qui in Chriſtum

 oculos dirigent: neque id ad spatium aliquod duntaxat, sed donec ad metam peruentum sit. Nam id sibi volunt verba futuri temporis, quòd *In tenebris non ambulabunt, sed habebunt lumen vitæ.* Eodem pertinet hoc postremum, in quo disertè exprimitur lucis perpetuitas. Quare timendum non est ne in medio nos itinere deficiat, quum perducat vsque ad vitam. Genitiuus more Hebraico pro epitheto effectum notante capitur, acsi dixisset lumen viuificum. Porrò non mirum est tam crassam errorum ac superstitionum caliginem in mundo grassari, vbi tam pauci qui in Christum aspiciant

13 *Dixerunt ergo Pharisæi.)* Obiiciunt quòd vulgò dici solet, nemini in propria causa fidem esse habendam. nam *Verum testimonium* pro legitimo & fide digno ponitur. In summa, significant temere eum verba perdere, nisi aliunde probationem habeat.

14 *Etsi ego testificor.)* Respondet Christus satis fidei & authoritatis esse suo testimonio, quia non sit priuatus quispiam ex communi hominum grege, sed longè aliam personam sustineat. Nam quum dicit se scire vnde venerit, & quò iturus sit, ita se eximit communi hominum numero. Sensus ergo est, quòd in propria causa quisque suspectus est, & legibus cautum est necui in rem suam loquenti credatur, id in Filio Dei, qui supra totum mundum eminet, locũ non habere. non enim censeri in ordine hominum, sed hoc priuilegio ornatũ esse à Patre vt solo verbo omnes homines in ordinẽ cogat. *Noui vnde venerim.* His verbis pronuntiat sibi non esse originem ex mundo, sed à Deo profectum esse: ideóque iniquum esse & absurdum suam doctrinam, quæ Diuina est, subiici hominum legibus. Sed quia tunc forma serui indutus propter carnis humilitatẽ illis contemptui erat, simul reuocat eos ad futuram resurrectionis suæ gloriam, quæ Diuinitatis prius occultæ & incognitæ illustre specimen fuit. Quare non debuit obstare medius ille status quin se vnico Dei legato pridem sibi in in Lege promisso subiiceret Iudæi. Quũ scire se dicit, illos verò nescire, significat suæ gloriæ nihil decedere per eorum incredulitatem. Porrò quum nobis idem testatum fecerit, omnes impiorũ obloquutiones & strepitus despicere fides nostra debet. neque enim potest in Deo fundata esse quin summa mundi altitudine longè sit superior. Verum vt sua Euangelio maiestas apud nos constet, nos in cælestem Christi gloriam semper intentos esse oportet, & sic audire in mundo loquentem vt meminerimus vnde prodierit, & quale nunc imperium legatione sua perfunctus obtineat. Nam sicuti ad tempus se humiliauit, ita nunc in dextera Patris residet, vt omne genu illi flectatur.

15 *Vos secundum carnem iudicatis: ego non iudico quenquam.*

16 *Et si ego iudico, iudicium meum verum est: quia solus non sum, sed ego & Pater qui me misit.*

17 *Porrò in Lege vestra scriptum est quòd duorum hominum testimonium verum sit.*

18 *Ego sum qui testificor de meipso, & testificatur de me Pater qui me misit.*

19 *Dixerunt ergo illi, Vbi est Pater tuus? Respondit Iesus, Neque me nostis, neque Patrem meum. si me nossetis, Patrem etiam meum vtique nossetis.*

20 *Hæc verba loquutus est Iesus in gazophylacio, docens in templo. Et nemo apprehendit eum: quia nondum venerat hora eius.*

15 *Vos secundum carnem.)* Bifariam potest exponi, vel quòd ex prauo carnis suæ sensu, vel quòd ex personæ intuitu iudiciũ faciãt: nam *Caro* interdũ pro externa hominis specie capitur. & sensus vterque huic loco probè conueniet: quia siue dominentur affectus carnis, siue personæ intuitus in iudicio valeat, illic neque veritas neque æquitas locum habet. Sensus tamen mihi videtur fore certior, si carnem opponamus Spiritui, vt ideo legitimos ac idoneos esse neget iudices quia Spiritum non habent ducem. *Ego non iudico quenquam.* Hic quoque variant interpretes. Quidã, ita distinguunt, quòd non iudicet quatenus homo. Alii ad tempus referunt, quòd quum in terra esset nondum susciperet iudicis munus. Augustinus vtranque expositionem adducit iudicium suum suspendens. Atqui prior illa distinctio nullo modo quadrare potest. sunt enim duo huius sententiæ membra, quòd non iudicet Christus: & si iudicet, firmum sit & authenticum eius iudicium, quia Diuinum est. Itaque prius membrum, vbi se iudicare negat, potius ad loci præsentis circunstantiam restringo. Nam vt melius hostes suos superbiæ conuincat, hac comparatione vtitur, quòd sibi licentiam vsurpent præposterè iudicandi, & interea ipsum simpliciter docentem & abstinentem iudicis partibus ferre nequeant.

16 *Et si ego iudico.)* Correctio est, ne videatur penitus iure suo cedere. Si iudico, inquit, verũ est iudiciũ meum, hoc est, authoritatem meretur. Inde verò authoritas, quòd nihil agit nisi ex Patris mandato. Loquutio hæc, *Non sum solus,* perinde valet acsi negaret se vnum quemlibet esse ex hominum numero, sed considerandum cum persona à Patre imposita. Sed cur non potius disertè sibi Diuinitatem asserit, vt verè & meritò poterat? Nempe quia sub carnis velo latebat Diuinitas, Patrem, in quo magis conspicua erat, in medium adducit. Huc tamen spectat oratio vt Diuinum censeatur quicquid agit ac docet.

17 *Porrò in Lege vestra.)* Posset infirmum prima specie videri argumentum, quòd nemo in propria causa testis admittitur. Sed memoria tenendum est quod iam dixi, Christum scilicet eximi debere à vulgo hominum: quia neque homo sit priuatus, nec priuatum suum negotium tractet. Quòd se diuersum à Patre facit, in eo se auditorum captui accommodat, ídque pro officii ratione, quia tunc Patris erat minister: ideóque eum sibi totius doctrinæ authorem statuit.

19 *Vbi est pater tuus?)* Minimè dubium est quin per ludibrium de Patre quæsierint. præterquam enim quod pro solito fastu côtemptim ab illis exceptum fuit quod de Patre dixerat, simul eum subsannant, quod magnificè extollat Patrem suum, acsi genus è cælo duxisset. Itaque his verbis Patrem Christi negant tanti sibi esse vt eius causa Filio quicquam tribuant. Atque hinc tam audax Christi contemptus passim hodie erumpit, quòd pauci à Deo missum esse cogitant. *Neque me nostis.* Non dignatur eos certo responso: sed præcisè illis ignorantiam exprobrat in qua sibi placebant. Quærebant de Patre: interea quum Filium haberent oculis præsentem videndo non videbant. Hæc igitur iusta superbiæ & tam impiæ ingratitudinis pœna fuit, vt qui Filium Dei familiariter sibi exhibitum spreuerant, nunquã ad Patrem accederent. Quomodo enim ad Dei altitudinem quisquam mortalium conscendet, nisi eius manu in sublime tollatur? Porrò Deus in Christo se ad hominum humilitatem demisit, vt manum porrigeret. qui Deum hoc modo sibi appropinquantem reiiciunt, nónne digni sunt qui cælo arceantur? Hoc idem sciamus & nobis omnibus dici. quisquis enim ad Deum aspirans exordium à Christo non facit, necesse est vt tanquam in labyrintho vagetur. neque enim frustra vocatur imago Patris, vt iam alibi dictum est. Cæterùm vt omni recta Dei notitia priuantur qui præterito Christo, gigantum instar, in cælum contendunt: ita quisquis in Christum mentem & sensus omnes diriget, is recta ad Patrem ducetur. neque enim falso Apostolus pronuntiat, per Euangelii speculum nos Deum clarè intueri sub Christi persona. Hoc certè incomparabile est obedientiæ fidei præmium, quòd qui se coram Christo humiliat, supra cælos omnes penetrat, vsque ad ea mysteria quæ Angeli suspiciunt & adorant. 2.Cor.3.d.18

20 *Hæc verba loquutus est,&c.)* Gazophylacium pars erat templi vbi sacræ oblationes reponebantur. Celebris ergo erat locus. vnde colligimus habitum fuisse hunc à Christo sermonem in magna hominum frequentia, vt minus excusationis populus haberet. Simul admirabilem Dei potentiam in eo nobis commendat Euangelista quòd Christum palàm in templo docentem coacti fuerint ferre, quem nuper ad mortem trahendũ quærebant. Nam quum pacatum illis in templo imperium esset, vt tyrannica libidine illic dominarentur, poterant solo nutu Christum eiicere. Quòd autem docendi officium sibi sumere ausus est, cur non violentam manũ illi statim iniiciunt? Videmus ergo Deum illi audientiam fecisse, & texisse suo præsidio, ne eum attingerent sæuæ belluæ, quum ad earum rictus expositus esset. *Hora* iterum meminit, vt discamus Dei non hominum arbitrio nos viuere & mori.

21 Dixit ergo rursum illis Iesus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quo ego vado vos non potestis venire.

22 Dixerunt ergo Iudæi, Nunquid occidet seipsum, quia dicit, Quò ego vado, vos non potestis venire?

23 Tunc dixit illis, Vos estis ab infernis, ego de supernis sum: vos de mundo estis, ego non sum de mundo hoc.

24 Itaque dixi vobis quòd in peccatis vestris moriemini. nisi enim credideritis quòd ego sum, in peccatis vestris moriemini.

21 *Ego vado.)* Postquam se nihil proficere videt apud obstinatos, denuntiat illis exitium. atque hic est eorum omnium finis qui Euangelium respuunt. Neque enim temere in aerem spargitur: sed necesse est odorem spiret vitæ vel mortis. Summa autem verborum est, sensuros tandem impios quanto suo malo reiecerint Christum vltro se ipsis offerentem: verùm id serò, quum amplius pœnitentiæ locus non erit. Atque vt magis pœnæ propinquitate eos terreat, primum se paulo post abiturum dicit (quo significat, tantum ad breue tempus illis prædicari Euangelium) quòd si hanc occasionem prætereant, non semper acceptum fore tempus, & dies saluti destinatos. Sic etiam hodie, quum ad ianuam nostram pulsat Christus, statim obuiam eundum est, ne ignauiam nostram pertæsus se nobis auferat. Et certè multis omnium temporum experimentis cognitum fuit quantopere metuendus sit hic Christi discessus. Sed primò tenendum est quomodo Christum quæsierint isti de quibus nunc agitur. nam si vera fuisset conuersio, non frustra eum quæsiissent, quia non falso promisit præsto se adfuturum quoties ingemuerit peccator. Non ergo intelligit Christus se recta fidei via ab illis quæsitum iri, sed qualiter homines extremis malis anxii liberationem vndecunque appetunt. Nam increduli Deum sibi propitium habere cuperent, sed interea ipsum fugere non desinunt. Deus ipsos vocat: accessus in fide & pœnitentia situs est. Atqui duritiem cordis opponunt Deo: & desperatione fracti, aduersus eum fremunt. In summa, tantum abest vt ad Deum aspirent, vt locum non concedant eius auxilio, nisi seipsum abneget: quod nunquam facturus est. In hunc modum quantumuis impii essent Scribæ, redemptionem quæ per manum Messiæ promissa erat, libenter sibi aptassent, modò seipsum transfigurasset Christus ad illorum ingenium. Proinde his verbis minatur Christus, ac denuntiat omnibus incredulis, tantis angustiis, postquam contempserint Euangelii doctrinam, constrictum iri, vt clamare ad Deum cogantur: sed irritum hunc fore vlulatum: quia (sicuti dictum est) quærendo non quærunt. Idque satis clarè proxima particula exprimitur, quum dicit, *Moriemini in peccato vestro.* Causam enim interitus fore docet quòd Deo ad extremum vsque immorigeri erunt ac rebelles. Quale autem hoc peccatum sit, mox videbimus.

22 *Nunquid occidet seipsum.)* Pergunt Scribæ non modò in securo contemptu, sed etiam in proteruia. subsannant enim quod dixerat, non posse ipsos sequi quò erat iturus. acsi dicerent, Si seipsum interficiat, fatemur non posse nos esse illi comites, quia non libet. Nam & Christi absentiam pro nihilo

Ca.VIII ducebant, & putabant eo se fore in omnibus superiores. Ideo iubent eum procul facessere quò volet. Horribilis sanè stupor: sed ita reprobos fascinat Satan vt plusquam temulenta vecordia se in mediam flammam iræ Dei proiiciant. Annon hodie eundem in multis furorem cernimus, qui obstupefactis conscientiis, quicquid audiunt de horribili Dei iudicio, iocosè & scurrili petulantia eludunt? Quanquam certum est hunc esse Sardonium risum, quia intus fodiuntur cæcis punctionibus: sed mox quasi priuati sensu in furiosos cachinnos erumpunt.

23 *Vos estis ab infernis.)* Quia indigni erant quos doceret, tantùm præcisis obiurgationibus eos percutere voluit: vt hoc loco pronuntiat eos non capere suam doctrinam, quia prorsus abhorreant à regno Dei. Porrò sub *Mundo & infernis* complectitur quicquid habent homines à natura: atque ita dissidium ponit inter Euangelium suum, & acumen ac perspicaciam humanæ mentis: quia Euangelium cæleste sit sapientia, mens autem nostra in terra subsidat. Nemo itaque idoneus erit Christi discipulus, nisi quem Spiritu suo formauerit. Atque hinc fit vt tam rara sit in mundo fides: quia naturaliter totum humanum genus alienum est à Christo & auersum, nisi quos ipse sursum peculiari Spiritus sui gratia erigit.

24 *In peccatis vestris moriemini.)* Pluralem numerum nunc ponit, quum antè singulari vsus esset in eodem sensu: nisi quòd priore loco notare voluit incredulitatem malorum omnium fontem ac causam esse: non quia incredulitas sola peccatum sit, vel sola nos æternæ mortis reatu coram Deo obstringat (vt quidam nimis hyperbolicè loquuntur) sed quia nos alienat à Christo, priuátque eius gratia vnde petenda erat à peccatis omnibus liberatio. Quod ergo obstinata malitia medicinam respuunt Iudæi, hoc illis lethale est malum: & hinc fit vt Satanæ mancipati peccata peccatis cumulare non desinant, nouósque sibi reatus subinde accersere. ideo mox subiicit, *Nisi credideritis quòd ego sim.* Neque enim perditis alia est salutis recuperandæ ratio nisi vt ad Christum confugiant. Cæterùm in hac loquutione, *Quòd ego sim,* subest emphasis: quia subaudienda sunt quæcunque Scriptura Messiæ tribuit, & ab ipso sperare iubet. Summa tamen est & caput, Ecclesiæ instauratio, cuius principium est lux fidei, vnde nascuntur iustitia & noua vita. Quidam ex Veteribus perperam hoc ad Diuinam Christi essentiam traxerunt, quum de officio erga nos suo disserat. Hæc sententia obseruatu digna: nam mala in quibus demersi sunt, nunquam satis reputant homines: deinde etiamsi interitum suum agnoscere cogantur, neglecto tamen Christo ad vana remedia circunspiciunt. Quare tenendum est, donec liberatrix Christi gratia se exerat, grassari innumeram malorum omnium colluuiem.

25 *Dixerunt ergo illi, Tu quis es? Dixit eis* Iesus, *A principio, quia & loquor vobis.*

26 *Multa habeo quæ de vobis loquar & iudicem: sed qui me misit verax est: & ego, quæ audiui ab ipso, hæc loquor apud mundum.*

27 *Non cognouerunt quòd Patrem illis diceret. Dixit ergo illis* Iesus,

28 *Quum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quòd ego sum, & à meipso nihil facio: sed quemadmodum docuit me Pater, hæc loquor.*

29 *Et qui me misit, mecum est. non me reliquit solum Pater, quia ego quæ illi placent semper facio.*

25 *A principio.)* Longè falluntur qui Principium nominandi casu accipiunt, acsi æternam suam Diuinitatem Christus hic assereret. Græcè nulla talis ambiguitas esse potest: sed tamen Græci quoque interpretes inter se variant. Conuenit hoc quidem inter omnes, subaudiédam esse præpositionem: sed multi aduerbialiter exponunt, quasi diceret Christus, in primis hoc tenendum esse. Nonnulli etiam, vt Chrysostomus, vno contextu legunt, Principium quod & loquor vobis, multa habeo quæ loquar de vobis & iudicem. Quam sententiam & Nonnus carmine reddidit. Diuersa tamen lectio magis recepta est, & genuina mihi videtur. Porrò τὴν ἀρχὴν interpretor A principio: atque ita meo iudicio sensus est: Non sum derepentè ortus, sed quemadmodum iam olim promissus fueram, nunc in medium prodeo. Et addit, *Quia & loquor vobis:* quo significat satis clarè se testari quisnam sit, si modò aures ipsi haberent. Causalis particula ὅτι, non simpliciter ad reddendam causam posita est, quasi velit Christus probare se ab initio fuisse, quia nunc loquitur: sed talem cum illa cuius meminit æternitate doctrinæ suę consensum affirmat, vt indubiæ confirmationis loco debeat haberi. Ita resolui posset, Secundum principium. hoc est, ille de quo iam olim sicuti & nunc quasi deintegro confirmo: vel & sanè quod nunc quoque loquor, conforme est cum seculorum omnium oraculis: vt sit firma approbatio. In summa, duobus membris constat hoc responsum. nam *Principij* nomine continuam ætatum seriem complectitur, ex quo Dei fœdus cum Patribus sancitum fuerat. Quum se etiam *Loqui* dicit, præsentem suam doctrinam antiquis vaticiniis coniungit, atque inde pendere docet. Vnde sequitur, non aliam fuisse ignorantiæ causam Iudæis nisi quia & Prophetis & Euangelio essent increduli. nam vbique Christus vnus proponitur. Fingebant illi se Prophetarum esse discipulos, & in æternum Dei fœdus respicere: atqui interea Christum respuebant, qui ab initio promissus fuerat, & coràm se illis offerebat.

26 *Multa habeo.)* Quia surdis se canere videbat, non vltrà prosequitur sermonem, sed tantùm pronuntiat Deum eius doctrinæ quam contemnunt fore vindicem, quia eius author sit: Si vos accusare velim (inquit) amplam materiam mihi suppeditat vestra malitia & improbitas: sed ego nunc supersedeo. Pater autem, qui mihi docendi prouinciam iniunxit, non omittet partes suas: sibi enim constabit, vt verbum suum asserat ab impio & sacrilego hominum contemptu. Eodem ferè pertinet Christi di-

2.Tim.2.b.13 ctum quò & illud Pauli, Si abnegauerimus, ille fidelis manet, seipsum non potest abnegare. In summa,

Dei

Dei iudicium minatur incredulis qui fidem abrogant eius verbo, quia necesse est vt suam veritatem defendat. Atque hæc vera est fidei nostræ stabilitas, quum Deum vnum sufficere statuimus ad stabiliendam doctrinæ suæ authoritatem, quamuis eam totus mundus repudiet. Hoc præsidio freti quicunque fideliter Christo seruiunt, securè possunt totum mundum mendacii reum peragere. *Et ego quæ audiui.* Nihil se proferre dicit quod non acceperit à Patre. Atque hæc vnica est doctrinæ approbatio, quum minister à Deo profectum ostendit quicquid loquitur. Porrò scimus Christum ministri personam tunc egisse: quare non mirum est si ideo audiri postulet quia ad homines perferat Dei mandata. Cæterùm suo exemplo communem toti Ecclesiæ legem præscribit, vt nemo nisi ex ore Dei loquens audiatur. Sed quemadmodum peruersam hominum arrogantiam deiicit qui se absque Dei verbo ingerunt, ita pios doctores qui suæ vocationis probè sibi conscii sunt, instruit & armat inuicta constantia, vt Deo duce cunctis mortalibus audacter insultent.

27 *Non cognouerunt.*) Hinc apparet quàm stupidi sint quorum mentes possidet Satan. Nihil certè clarius esse poterat quàm ipsos citari ad Dei tribunal: atqui prorsus cæcutiunt, quod & aliis Euangelii hostibus quotidie accidit. Porrò talis eorum excæcatio nos ad timorem instituere debet.

28 *Quum exaltaueritis.*) Stupore illo quem notauit Euangelista offensus Christus, indignos esse iterum pronuntiat qui plura audiant ex ore suo. Vos (inquit) nunc sensus omnes habetis quasi fascinatos, ideóque nihil eorum quæ dico intelligitis: sed erit aliquando tempus quum Dei Prophetam inter vos fuisse versatum vobísque loquutum scietis. Ita scilicet cum impiis agendum est: præcisè ad summi iudicis tribunal vocandi sunt. Est autem sera hæc cognitio cuius meminit Christus, dum impii ad pœnam tracti, Deum, quem placidè reuereri debuerant, suum iudicem inuiti agnoscunt. neque enim resipiscentiam illis promittit, sed pronuntiat, postquam nouo & inopinato iræ Dei horrore perculsi fuerint, torporem, in quo nunc acquiescunt, illis excussum iri. Sic Adæ aperti fuerunt oculi, vt pudore confusus, latebras frustra quæritando, se perditum esse tandem sentiret. Quanquam illa Adæ cognitio, quæ per se inutilis fuisset, Dei gratia in bonum eius cessit: reprobi autem desperatione obruti in hunc tantum finem apertos habent oculos vt suum exitiū cernāt. Cæterum ad hoc cognitionis genus ipsos variis modis Deus adducit. sæpe enim flagellis coacti Deum sibi infestum esse discunt: interdum nullo adhibito tormento intus eos cruciat: nonnunquam dormire patitur, donec eos è mundo euocet. *Exaltandi* verbo mortem suam designat Christus. Mortis autem suæ meminit vt præmoneat, etiamsi secundum carnem eum extinguant, nihil profecturos. acsi diceret, Nunc me loquentem superbè eluditis: mox vltrà grassabitur vestra impietas, nempe ad cædem vsque: tunc quasi voti compotes triumphum canetis. sed breui pessimo vestro exitio sentietis quantum ab interitu mors mea differat. Exaltationis nomine vtitur vt magis eos pungat. Consilium ipsorum erat Christum in vltimos inferos demergere: hac sua spe longè ipsos frustratum iri asserit, ac prorsus contrarium fore euentum. Fieri quidem potest vt alludere ad externam mortis suæ formam voluerit, nempe quia in crucem tollendus erat: præcipuè tamen gloriosum eius successum respexit, qui præter omnium opinionem paulo post sequutus est. Iam quidem in cruce ipsa, deleto peccati chirographo, & abolito mortis reatu, de Satana magnificè triumphauit coram Deo & Angelis: sed triumphus hic, prædicato Euangelio, tandem hominibus quoque conspicuus esse cœpit. Idem subinde postea accidit vt è sepulchro Christus in cælum emergeret. Quod nobis hodie sperandum est: quicquid enim ad Christum in doctrina sua & Ecclesia opprimendum machinentur impii, non modò ipsis inuitis emerget, sed sceleslos eorum conatus conuertet in maiorem regni sui progressum. *Quod ego sum.* Iam admonui non ad Diuinam Christi essentiam hoc referri, sed ad officium duntaxat. quod etiam ex contextu melius patet vbi negat se facere quicquam nisi ex Patris mandato. nam hoc perinde valet acsi diceret se Diuinitus esse missum, & fideliter partibus suis fungi. *A meipso nihil facio.* hoc est, non me ingero ad quicquam temere aggrediendum. *Loquendi* verbum eodem spectat, nempe ad docendi munus. nam quum probare vult Christus nihil se facere Patris iniussu, dicit se loqui quemadmodum ab ipso edoctus est. Hæc itaque est verborum summa, In hac tota administratione quam damnatis, nihil est meum, sed tantùm exequor quod mihi Deus iniunxit. illius verba sunt quæ ex ore meo auditis: & vocationem meam, cuius author est ipse, solus gubernat. Cæterùm meminerimus (quod iam aliquoties attigi) ad captum auditorum attemperari hæc verba. Quia enim vnum ex hominum vulgo Christum censebant, suum esse negat quicquid Diuinum habet, quasi diceret non esse hominis, neque ab homine: quia per ipsum Pater nos docet, ac vnicum Ecclesiæ magistrum constituit: ideo se à Patre edoctum esse asserit. Gen. 3. a. 7

29 *Et qui me misit.*) Iterum gloriatur, Deum, cuius ductu & auspiciis agit omnia, sibi adfuturum, ne frustra & sine profectu laboret: acsi diceret, virtutem Spiritus Dei cum suo ministerio coniunctam esse. Eadem fiducia pios omnes doctores præditos esse conuenit, vt non dubitent manum Dei fore sibi propinquam dum pura conscientia se illi, quales requirit, ministros præstant. Neque enim verbo suo eos instruit Deus, vt frigido ac inani sonitu aerem verberent: sed arcana Spiritus sui efficacia dat verbo successum, & simul suo præsidio eos tegit, vt hostibus suis prostratis, contra totum mundum inuicti persistent. Et sanè si seipsos ac proprias facultates æstiment, singulis momentis concidere necesse erit. Vna igitur perstandi ratio, si persuasi sint se Dei manu sustineri. Sed notanda est causa cur profiteatur Christus Deum à partibus suis stare, nec se eius auxilio vnquam destitutum iri. quia scilicet totus ab eius nutu pendeat, & bona fide illi ministret. Hoc enim valet Aduerbium *Semper*, non aliqua tantùm ex parte ipsum Deo obsequi, sed penitus ac sine exceptione eius obsequio esse addictum. Proinde si eandem Dei præsentiam experiri cupimus, ad eius imperium tota nostra ratio exigenda est. Nam si quam partem regiminis occupet sensus noster, quia abierit Dei benedictio, studia nostra omnia in cassum cedent. quòd si ad tempus læta species prosperi successus arrideat, exitus tamen demum infœlix erit. Quum dicit Christus *Se non fuisse relictum solum*, obliquè de gentis suæ perfidia conqueritur, in qua nullos ferè reperiebat qui manum darent. Interea ostendit, vnum hoc

Ca. VIII sibi satis supérque esse, Quòd Deum vindicem habeat. Sic & nos hodie animatos esse decet, ne fidelium paucitate frangamur. quanuis enim totus mundus doctrinæ nostræ aduersus sit, non soli tamen sumus. Inde simul apparet quàm stolida sit Papistarum iactantia, qui præterito Deo, sua multitudine superbiût.

30 *Hæc eo loquente multi crediderunt in eum.*

31 *Dicebat ergo Iesus ad Iudæos qui illi crediderant, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis.*

32 *Et cognoscetis veritatem & veritas liberabit vos.*

33 *Responderunt illi, Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam: quomodo tu dicis, Liberi eritis?*

34 *Respondit illis Iesus, Amen amen dico vobis quòd omnis qui facit peccatum, seruus est peccati.*

35 *Seruus autem non manet domi in perpetuum, sed filius in perpetuum manet.*

36 *Si ergo Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.*

37 *Scio quòd semen Abrahæ sitis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus non habitat in vobis.*

38 *Ergo quod vidi apud Patrem meum loquor: & vos quod vidistis apud patrem vestrum facitis.*

30 *Hæc eo loquente.*) Quanquam Iudæi tunc aridæ & sterili terræ erant ferè similes, non tamen passus est Deus verbi sui semé in totum perire. Ergo præter spem inter tot obstacula fructus aliquis exurgit. Cæterùm fidem Euangelista impropriè nominat quæ solum erat quædam ad fidem præparatio. Nihil enim altius de illis prædicat quàm quòd propensi fuerunt ad recipiendam Christi doctrinam: quo etiam spectat proxima admonitio.

31 *Si manseritis in sermone meo.*) Hîc primùm admonet Christus non sufficere si quis bene cœperit, nisi progressus ad finem vsque respondeant. Et hac ratione eos qui doctrinam suam gustarunt, ad fidei perseuerantiam hortatur, quum verè discipulos suos fore pronuntiat qui solidas in verbo suo radices egerint, vt in eo maneant. Significat multos professione esse discipulos qui tamen reipsa non sunt, nec censeri etiam merentur. Suos autem ab hypocritis hac nota discernit, quòd qui falso iactarunt fidem, statim à carceribus, vel in medio stadii cursu deficiunt: fideles autem constanter pergunt vsque ad ad metam. Ergo vt nos pro discipulis habeat Christus, constantiæ studendum est.

32 *Cognoscetis veritatem.*) Veritatem cognituros dicit qui ad aliquam eius notitiam peruenerant. Valde quidem adhuc rudes erant & vix elementarii quos alloquitur Christus: ideo non mirum est si ampliorem illis doctrinæ suæ intelligentiam promittat: verum generalis est sententia. Proinde quantumuis quisque nostrûm in Euangelio profecerit, nouis incrementis se opus habere sciat. Hoc autem præmio dignatur Christus suorum constantiam, quòd se illis magis familiarem reddit. quanquam hoc modo nihil aliud quàm prius donum altero cumulat, nequis putet hominis merito quicquam rependi. Ipse enim est qui verbum suum cordibus nostris per Spiritum suum infigit: idem quotidie ignorantiæ nebulas abstergit in mentibus nostris, quæ Euangelii claritatem obscurant. Ergo vt nobis ad plenum patefiat veritas, serio constantique affectu ad eam eniti oportet. Porrò eadem est, non diuersa veritas, quam ab initio ad finem vsque suos Christus docet: sed quos initio quasi exiguis scintillis irradiat, tandem plena luce perfundit. Ita fideles, donec penitus confirmati fuerint, quodammodo id quod sciunt ignorant. nulla tamen tam exigua est vel obscura fidei cognitio, quæ non sit in salutem efficax. *Veritas liberabit.*) Cognitionem Euangelii sui à fructu quem inde percipimus, vel (quod idem est) ab effectu commendat: nempe quòd nos in libertatem restituat. Hoc porro incomparabile bonum est. Vnde sequitur, Nihil Euangelii cognitione esse præstantius vel magis expetendum. Seruitutem omnes sentiunt ac fatentur rem esse miserrimam. quum ab ea nos Euangelium liberet, sequitur ab eo beatæ vitæ thesaurum esse. Iam tenendum est qualis hîc à Christo libertas notetur, nempe quæ nos à Satanæ, peccati & mortis tyrannide manumittit. Quòd si eam consequimur Euangelii beneficio, hinc constat peccati nos omnes natura seruos esse. Porrò simul tenendus est liberationis modus. quandiu enim sensu ac ingenio nostro regimur, peccato sumus mancipati: quum autem nos Dominus Spiritu suo regenerat, simul liberos efficit, vt miseris Satanæ laqueis soluti, sponte iustitiæ obediamus. Atqui ex fide regeneratio: vnde apparet ex Euangelio esse libertatem. Eant nunc Papistæ, & liberum arbitrium fastuosè extollant: nos autem seruitutis propriæ nobis conscii, nonnisi Christo liberatore gloriemur. Nam & hoc nomine Euangelium, quasi manumissionis nostræ vindicta censeri debet, quòd nos Christo offert, ac tradit à peccati iugo liberandos. Postremò & hoc notandum est, libertatem suos habere gradus pro fidei suæ modo. Quare Paulus iam manumissus, adhuc tamen gemit, ad plenam libertatem suspirans.

33 *Semen Abrahæ.*) Incertum est eosdémne hîc Euangelista, an alios loquentes inducat. Ego ita sentio, vt in promiscua turba fieri solet, confusè responsum fuisse Christo, & quidem à contemptoribus potius quàm ab iis qui crediderant. Est autem hic mos Scripturæ valde vsitatus, quoties de corpore populi fit mentio, generaliter adscribere omnibus quod in vnam partem tantum competit. Porro qui se obiiciunt esse semen Abrahæ, & semper fuisse liberos facilè colligebant ex Christi verbis, sibi libertatem tanquam seruis promitti. Hoc verò ferre nequeunt, se populum sanctum & electum in seruitutem addici. Quid enim proderat adoptio, & fœdus quo à reliquis gentibus segregati erant, nisi filii Dei censerentur? Ergo iniuriam sibi fieri putant, quum illis libertas quasi adueititium bonū proponitur. Absurdum tamen

tamen videri posset quòd negant se vnquam seruiisse, quum toties oppressi fuissent ab aliis tyrannis, & tunc Romano imperio subiecti sub grauissimo onere seruitutis gemerent. Hinc quidem videre promptum est quàm ridicula fuerit eorum gloriatio: erat tamen hic aliquis prætextus, quod iniqua hostium dominatio non obstabat quin iure liberi manerent. Sed in eo primum errabant, quòd non reputabant ius adoptionis suæ in solo Mediatore esse fundatum. vnde enim liberum Abrahæ semen, nisi quòd singulari Redemptoris gratia à communi generis humani seruitute eximitur? Alter etiam error minus tolerabilis, quod quum prorsus essent degeneres, censeri tamen volebant inter Abrahæ filios: nec cogitabant solam esse Spiritus regenerationem quæ legitimos Abrahæ filios facit. Atque hoc omnibus fere seculis vitium fuit nimis commune, referre ad carnis originem extraordinaria Dei dona: & quæ ad corrigendam naturam remedia confert Deus, naturæ adscribere. Interea videmus vt Christi gratiam à se arceant quicunque vana confidentia inflati sibi in sua sorte placent. Atqui ferè in totum mundum grassatur hæc superbia, vt vix centesimus quisque se Dei gratia indigere sentiat.

34 *Qui facit peccatum, &c.)* Argumentum à contrariis. Liberos se iactabant: peccati seruos esse probat quia carnis desideriis mancipati, assiduè peccent. Mirum est autem non conuinci propria experientia homines, vt deposito fastu se humiliare discant. Atque hodie hoc plusquam vulgare est, vt quo quisque maiori mole vitiorum obrutus est, eo ferocius liberum arbitrium verborum ampullis extollat. Cæterùm nihil aliud in speciem Christus hic pronuntiat quàm quod olim à philosophis iactatum fuit, Qui suis cupiditatibus addicti sunt, eos sub deterrima seruitute agere. Sed altior est ac magis reconditus sensus. neque enim tantum quid mali sibi homines accersant, sed qualis sit humanæ naturæ conditio disputat. Philosophi putabant suo quemque arbitrio seruum fieri, & rursus redire in libertatem. verùm hic contendit Christus, seruituti obnoxios esse omnes quos ipse non liberat, adeóque origine seruos esse qui ex corrupta natura peccati contagionem trahunt. Tenenda est gratiæ & naturæ comparatio, in qua hic Christus insistit: vnde facilè constabit, libertate spoliari homines, nisi aliunde eam recuperent. Cæterum ita est voluntaria hæc seruitus, vt qui necessariò peccant, non tamen cogantur ad peccandum.

35 *Seruus autem, &c.)* Addit similitudinem à legibus sumptam & iure politico. vt seruus, etiamsi ad tempus imperet, non tamen hæres est domus. vnde concludit non esse solidam & perpetuam libertatem, nisi quæ per Filium obtinetur. Hoc modo vanitatis arguit Iudæos, quia laruam pro re ostetent. Nam quòd carnalis erant Abrahæ progenies, nihil nisi larua erant, locum occupabant in Ecclesia Dei, sed qualem Ismael ad breue tempus sibi vsurpauerat, seruus libero fratri insultans. Summa est, Quicunque se Abrahæ filios esse gloriantur, nihil præter fallacem & euanidam speciem habere.

36 *Si ergo vos filius liberauerit.)* His verbis significat in se vnum competere ius libertatis: alios omnes, quum serui nascantur, nonnisi sua gratia liberari. Nam quod natura proprium habet, nobis adoptione communicat, dum fide inserimur in eius corpus, ac efficimur eius membra. Ita memoria repetendum est quod prius dixi, nos Euangelii vindicta ab eo manumitti. Christi ergo beneficium est libertas nostra: sed eam fide consequimur: quæ etiam facit vt nos Christus Spiritu suo regeneret. Quum dicit *Verè fore liberos*, emphasis est in aduerbio *Verè*: subaudiendum est enim antitheton stultæ persuasionis qua Iudæi turgebant: sicuti & nunc bona pars mundi regnum sibi imaginatur in miserrima subiectione.

37 *Scio quod semen Abrahæ sitis.)* Hoc per concessionis formam dictum interpretor. Interea tamen eorum stultitiam ridet, quòd friuolo titulo glorientur: acsi diceret, Vt vobis detur istud in quo tantopere vobis placetis, quid tamen iuuat Abrahæ filios vocari qui aduersus Deum eiúsque ministros insaniant? qui impio & scelerato veritatis odio perciti, ad innoxium sanguinem fundendum præcipites ferantur? Vnde sequitur, nihil minus esse quàm quod dici volunt, quia nihil simile habeant cum Abraham. *Quæritis me interf.* Quum dicit se ad mortem quæri, quia sermo suus non habeat in ipsis locum: significat non simpliciter esse homicidas, sed Dei & veritatis eius odio impelli ad talem insaniam: quod longè atrocius est. Neque enim tunc intra homines se continet iniuria, sed Deum simul violat. *Sermonis sui capaces esse ipsos* negat, quia malitia obstructos habeant animos, nequid sani admittant.

38 *Quod vidi apud Patrem.)* Sæpius iam Patris sui meminerat: nunc argumento à contrariis colligit, & Deo aduersos & diaboli filios esse qui suæ doctrinæ resistunt. Ego, inquit, non profero nisi quòd à Patre didici: qui fit ergo vt tantopere vos exasperet sermo Dei, nisi quia patrem habetis contrarium? Se *Loqui* dicit, illos *Facere*, quia doctoris munus ipse obibat: ipsi autem furiosè eius doctrinam extinguere moliebantur. Interea suum Euangelium à contemptu vindicat, quia nihil mirum sit si à filiis diaboli oppugnetur. Quidam vertunt, Facite: acsi diceret Christus, Agedum, monstrate vos esse diaboli filios, mihi repugnando. nam ego nonnisi ex Dei præscripto loquor.

39 *Responderunt, & dixerunt ei, Pater noster Abraham est, Dicit eis Iesus, Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis:*

40 *Nunc verò quæritis me interficere, hominem qui veritatem loquutus sum vobis, quam audiui à Deo. hoc Abraham non fecit.*

41 *Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt ergo illi, Nos ex scortatione non sumus geniti, vnum patrem habemus Deum.*

42 *Dixit illis Iesus, Si Deus Pater vester esset, me diligeretis: ego enim exiui à*

Cap. VIII. *Deo, & veni. neque enim à meipso peofectus sum, sed ille me misit.*

39 *Pater noster Abraham.)* Altercatio ista nimis clarè ostendit quàm superbè & ferociter omnes Christi obiurgationes contempserint. Hoc sibi perpetuò arrogant, se esse Abrahæ filios: nec tantum eo sensu quòd geniti fuerint ex progenie Abrahæ, sed quod sint sanctum genus, Dei hæreditas, & filii Dei. Interea tamen nonnisi carnis fiducia nituntur. Atqui carnale genus sine fide nihil nisi mera est larua. Nunc intelligimus quid eos tantopere excæcauerit vt Christum etiam lethali fulmine armatum susque deque fecerint. Sic hodie Papistæ verbum Dei, quod lapides mouere posset, tanquam fabulosum rident, & audacter ferro & igni persequuntur: tantum quia fallaci Ecclesiæ titulo freti, Deo se posse & hominibus illudere confidunt. In summa, hypocritæ, simulac speciosum aliquod integumentum nacti sunt, quasi in eorum corda non penetret Deus ferream ei contumaciam opponunt. *Si filij Abrahæ essetis.* Iam Christus degeneres Abrahæ filios apertius à legitimis discernit. nam ipsum quoque nomen omnibus detrahit qui sunt Abrahæ dissimiles. Sæpe quidem contingit vt patres à quibus geniti sunt, filii moribus non referant: verum hic Christus de origine carnali non disputat: sed tantum inter Abrahæ filios coram Deo censeri negat qui fide non retinent gratiam adoptionis. Nam quum Dominus Abrahę semini pollicitus esset se fore in Deum, increduli omnes hac promissione abiecta, se abdicabant ex genere Abrahæ. Status ergo quæstionis est, an reputandi sint Abrahæ filii, qui oblatam sibi in verbo benedictionem abiiciũt, vt nihilominus sint gens sancta, peculium Dei, & regale sacerdotium. Hoc negat Christus, & meritò: quia Spiritu renasci oportet qui filii sunt promissionis, & nouas esse creaturas quicunque locum appetunt in regno Dei. Non erat quidem inutile ac nullius momenti carnale Abrahæ genus, si quidem accederet veritas. Residet enim Dei electio in semine Abrahæ: sed libera, vt hæredes vitæ reputentur quos Deus Spiritu suo sanctificat.

40 *Nunc verò quæritis.)* Demonstrat ab effectu, minimè esse Abrahæ filios, vt iactabant, quia resistunt Deo. quid enim præcipuè in Abraham laudatur nisi obedientia fidei? Hæc igitur discriminis nota est, quoties ab extraneis discernere oportet eius filios. Nam inanes tituli, qualecunque pretium coram mundo concilient, apud Deum nihili sunt. Ergo iterum concludit Christus filios esse diaboli, quia veræ & sanæ doctrinæ tam infesti sint hostes.

41 *Nos ex scortatione.)* Non plus sibi vendicát quàm antea: idem enim apud eos pollebat, esse Abrahæ & Dei filium. sed in eo grauiter errabant, quod Deum fingebant vniuerso Abrahæ semini obstrictum. nam ita ratiocinantur, Deus sibi Abrahæ genus adoptauit: ergo quum simus ex Abraham geniti, nos Dei filios esse oportet. Videmus nunc vt sanctitatem ex vtero se habere putauerint, quia orti essent ex radice sancta. Denique Ecclesiam Dei se esse contendunt, quia originem ducant à sanctis Patribus. Quemadmodum hodie continua à Patribus successio Papistas inflat, & plusquam turgidos reddit. talibus eos præstigiis deludit Satan, vt Deum à verbo suo, Ecclesiam à fide, regnum cęlorum à Spiritu separent. Sciamus ergo, quanuis secundum carnem spurii non sint, sed plausibili Ecclesiæ titulo se venditent, nihil minus esse quàm Dei filios qui semen vitæ adulterarunt. Nam per qualcunque circumeant ambages, nunquam tamen elabi poterunt quin hac sola iactantia efferantur, Nos sanctis Patribus successimus: ergo sumus Ecclesia. Quòd si refellendis Iudæis valuit Christi responsum, non minus hodie ad istos coarguendos sufficit. Nunquam fiet quidem quin perperam nomen Dei improbissima audacia mentiantur hypocritæ: sed nunquam efficient apud eos qui stabunt Christi iudicio quin ridiculæ sint mendaces istæ quas effutiunt gloriæ.

42 *Si Deus Pater vester.)* Tale est Christi argumentũ, Quisquis est Dei Filius, primogenitum eius Filium agnoscet ac diliget: vos autem me odio habetis: nõ est ergo quòd vos esse gloriemini Dei filios. Locus hic diligenter notandus est, Nullam esse pietaté, nullum timorem Dei, vbi Christus reiicitur. Ficta quidem religio Deum audacter obtendit: sed quid consensus habere cum Patre possunt qui ab vnico eius Filio dissident? Qualis est ista Dei cognitio, vbi viua eius imago respuitur? Atque hoc sibi volunt Christi verba, quum se *A patre venisse*, testatur. significat enim Diuinum esse quicquid habet: ideóque minimè consentaneum esse, vt veri Dei cultores eius veritatem ac iustitiam refugiant. Non veni (inquit) à meipso: nihil obiicere mihi potestis quod sit à Deo alienum: nihil denique vel terrestre vel humanum reperietis in mea doctrina totáque eius administratione. Neque enim de sua essentia, sed de officio differit.

43 *Quare loquelam meam non agnoscitis, quòd non potestis audire sermonem meum?*

44 *Vos ex patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia veritas in ipso non est. Quum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur: quia mendax est, atque eius pater.*

45 *Quia autem veritatem ego dico, mihi non creditis.*

43 *Quare loquelam.)* Exprobrat hoc loco Iudæis contumaciam, quæ tanta erat vt ne audire quidem loquentem sustinerent. Hinc colligit diabolico furore agi ac rapi. Quid à sermone differat loquela non video: plus enim est dicere quàm loqui. Atqui non quadraret, quod minus esset priore loco poni. Multi sic distinguunt vt finis interrogationis sit in verbo *Agnoscitis*: quasi interrogatio istis tantùm verbis constaret, Cur loquelam meam non agnoscitis? vt mox sequatur causæ redditio. Quia non potestis audire sermonem meum. Ego autem potius legendum vno contextu arbitror, acsi dixisset,

Quid

Quid causæ est quòd sermo meus quasi barbarus & ignotus vobis est, vt loquendo vobiscum nihil proficiam, adeóque vt ne auribus quidem admittere dignemini quod dico? Priore igitur membro stuporem eorum perstringit: altero præfractum & impotens doctrinæ odium: postea vtriusque causam assignat, quum dicit ex diabolo esse genitos. Interrogando enim præcidere hoc illis voluit quod assiduè illi iactabant, se ratione & iudicio adduci ad resistendum.

44 *Vos ex Patre diabolo estis.*) Quod bis obscurius dixerat, nunc plenius exprimit, ipsos esse diaboli filios. Cæterum antithesis subaudienda est, quod non possint Filio Dei tam infesti esse, nisi Patrem haberent perpetuum Dei hostem. Porrò diaboli filios vocat, non tantum propterea quòd eum imitantur: sed quia eius impulsu ad oppugnandum Christum ferantur. Sicuti enim filii Dei nominamur non tantum quia sumus illi similes, sed quia Spiritu nos suo gubernat, quia in nobis viuit ac viget Christus, vt nos ad Patris sui imaginem conformet: ita rursum diabolus eorum dicitur pater quorum mentes excæcat, quorum instigat corda ad omnem iniustitiam: in quibus denique potenter agendo, tyrannidem suam exercet. Cæterum frustra & insulsè Manichæi ad probandum suum delirium hoc loco abusi sunt. Sicuti enim quum Scriptura appellat nos Dei filios, hoc ad traducem vel ad originem substantiæ non refert, sed ad Spiritus gratiam, quæ nos regenerat in vitæ nouitatem: ita hoc Christi dictum ad substantiæ traducem nihil pertinet, sed ad naturæ corruptelam, cuius causa & origo est hominis defectio. Quod ergo homines diaboli filii nascuntur, non est creationi imputandum, sed peccati vitio. Christus autem ab effectu hoc probat, quia sponte & ex animo ad diabolum sequendum propensi sint. *Ille homicida.* Exprimit quænam sint illæ cupiditates: ac duas species commemorat, crudelitatem & mendacium: in quibus Satanæ nimium erant similes Iudæi. Quòd dicit *fuisse homicidam*, significat homini machinatum fuisse exitium. simul enim atque creatus est homo, praua nocendi libidine impulsus Satan ad eum perdendum vires suas contulit. Cæterum Christus non creationis initium intelligit, quasi illi Deus nocendi studium indiderit: sed naturæ vitiositatem in Satana damnat, quam sibi ipse contraxit. Quod melius patet ex secundo membro, vbi dicit *in veritate non stetisse.* Quanuis enim subterfugere conentur qui diabolum natura malum fuisse fingunt, verba tamen hæc mutationem in deterius clarè exprimunt: & ideo mendacem esse Satanam quia à veritate desciuerit. Ergo quòd mendax est, non ideo fit quòd natura dissidium semper habuerit à veritate: sed quoniam voluntario lapsu ab ea excidit. Hæc Satanæ descriptio nobis perquam vtilis est, vt pro se quisque ab eius insidiis cauere studeat, & simul vim atque impetum arcere. Circuit enim tanquam truculentus leo, quærens quem deuoret, & mille ad fallendum artibus est instructus. quo magis fideles spiritualibus armis ad pugnandum munitos, & ad excubias agendas vigili sobrietate intentos esse oportet. Iam si Satan hunc affectum exuere non potest, non est cur turbemur, quasi re noua & insolita, dum subinde emergunt varii errores: suos enim incitat Satan quasi flabella, qui suis imposturis mundum dementent. Nec mirum est tam valido conatu incumbere Satanã ad obruendam veritatis lucem: est enim vnica animæ vita. Ergo mendacium ad extinguendam animam præcipuum & maximè lethale telum habet. Hanc Satanæ effigiem quum in Papatu hodie omnes oculati perspiciant, primùm reputare eos conuenit quocum hoste bellum gerant: deinde ad Christi sui ducis (sub cuius vexillo militant) præsidium confugere. Quod proximè sequitur, *Quia veritas in ipso non est,* confirmatio est ab effectu vel à posteriori (vt loquuntur) sumpta. Quia enim veritatem odit Satan, nec eam ferre potest, quin potius totus est mendaciis delibutus, hinc colligit Christus à veritate prorsus excidisse, & fuisse auersum. Ergo ne miremur si apostasiæ suæ fructus quotidie profert. *Quum loquitur mendacium.* Vulgò ita exponunt quasi mendacii culpam negaret Christus competere in Deũ naturæ authorem, ac potius ex deprauatione esse diceret. sed ego simplicius interpretor: quòd diabolo vsitatum sit mentiri, nec aliud nouerit quàm fraudes, corruptelas & præstigias fabricare. Neque tamen ineptè ex his verbis colligimus, diabolum à seipso hoc vitium habere, & sic esse illi proprium vt simul accidentale sit. Nam quum diabolum Christus mentiendi artificem facit, manifestè eum à Deo separat, imò contrarium pronuntiat. Eodem quoque pertinet *Patris* nomen, quod mox subiicitur. nam ideo Satan mendacii pater dicitur quia à Deo alienatus est, in quo solo veritas residet, & ex quo, tanquam ab vnico fonte, manat.

2.Cor.4.a.4 Ephes.2.a.2 & aliis in locis. 1.Pet.5.c.8

45 *Quia autem veritatem.*) Confirmat superiorem sententiam: quia quum nulla illis resistendi causa sit nisi quòd illis exosa est ac intolerabilis veritas, palàm se filios Satanæ esse produnt.

46 Quis ex vobis arguit me de peccato? Si autem veritatem dico, quare non creditis mihi?

47 Qui est ex Deo, verba Dei audit: propterea non auditis quia ex Deo non estis.

48 Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt illi, Nonne bene dicimus nos quòd Samaritanus es tu, & dæmonium habes?

49 Respondit Iesus, Ego dæmonium non habeo: sed honoro Patrem meum, & vos contumelia me affecistis.

50 Ego verò non quæro gloriam meam: est qui quærat & iudicet.

46 *Quis ex vobis.*) Hæc interrogatio ex fiducia est. nam quum nulli se probro obnoxium esse probè sciret, hostibus suis quasi victor insultat. Nec tamen immunem se ab eorum calumniis esse dicit: nam quum nulla obloquendi materia illis esset, non tamen Christum conuiciis incessere desinebant. sed nullum in se crimen hærere intelligit. Atque hoc significat verbum ἐλέγχειν, sicut Latini dicunt coarguere, vbi quis reipsa conuictus tenetur. Falluntur tamen qui putant Christum hîc perfectam suam

Cap. VIII. innocentiam asserere, quia solus inter homines excelluit quatenus erat Dei Filius. Nam hæc defensio ad circunstantiam loci restringi debet, acsi quicquam sibi posse obiici negaret quominus fidus esset Dei minister. Quemadmodum & Paulus gloriatur se nulla in re sibi esse conscium. Neque enim ad totam vitam hoc extenditur, sed est solius doctrinæ & Apostolatus defensio. Hic ergo abs re quidam de perfectione iustitiæ philosophantur, quæ soli Dei Filio conuenit, quum hoc vnum propositum habeat, fidem ministerio suo facere, sicuti clarius patet ex consequentibus: mox enim iterum subiicit, *Si veritatem dico*, &c. Vnde colligimus doctrinæ suæ magis quàm personæ causam agere Christum.

1.Cor.4.a.4

47 *Qui est ex Deo.*) Quia iure suo sumere hoc pro confesso potest se Patris cælestis legatum esse, & bona fide munus quod mandatum est exequi, vehementius in eos inuehitur. neque enim iam obscura erat eorum impietas, quum in respuendo Dei verbo tam essent contumaces. Ostenderat nihil sibi posse ab illis obiici quin doceret tanquam ex ore Dei. Concludit ergo nihil ipsos cum Deo habere commune, quia non audiant: ac præterita sui mentione, bellum illis cum Deo esse denuntiat. Cæterùm docemur hoc loco nullum esse clarius reprobæ mentis signum quàm vbi quispiam Christi doctrinam ferre non potest, etiamsi aliàs in speciem Angelica sanctitate fulgeat: quemadmodum si eam libenter amplectimur, habemus quasi visibile electionis nostræ sigillum. Nam qui verbum habet, fruitur Deo ipso: qui autem reiicit, iustitia & vita se priuat. Quare nihil nobis magis timendum quàm ne in istud horribile iudicium incidamus.

48 *Nónne bene dicimus.*) Magis ac magis produnt quantopere obstupefacti sint à Satana, qui plusquam conuicti, per mediam tamen desperationem ruere non verentur. Porrò quum duplex conuicium ingerant Christo, nihil tamen aliud volunt in summa quàm hominem esse detestabilem, & malo spiritu agi. Quia Samaritanos Iudæi pro apostatis habebant & Legis corruptoribus, quoties infamia grauare aliquem volebant, Samaritanum vocabant. Nunc ergo quia nullum habent atrocius crimẽ quo Christum infament, temere & sine iudicio triuiale istud arripiunt. Vt paucis dicam, petulanter eos videmus maledicere. sicuti solent qui canina rabie accensi non reperiunt quod dicant.

49 *Ego dæmonium non habeo.*) Quod priore crimine omisso se tantùm de secundo purgat, quidam ideo factum putant quod contumeliam personæ suæ factam neglexerit, tantum autem susceperit doctrinæ patrocinium. sed meo iudicio falluntur: neque enim credibile est tam subtile vitæ & doctrinæ habitum fuisse à Iudæis discrimen. Deinde nominis huius odium (vt diximus) inde natum erat quòd Samaritani peruersi ac degeneres Legis cultores eam multis superstitionibus & corruptelis vitiauerant, totúmque Dei cultum polluerant extraneis figmentis. Augustinus ad allegoriam confugit, quòd Christus non abnuerit Samaritanus vocari, quia verus sit gregis sui custos. Sed aliud mihi videtur fuisse Christi consilium. quum enim eòdem spectarent duo probra quibus impetitus fuerat, sub vno vtrunque refellit. imò, siquis rite expendat, magis eum grauabant Samaritanum vocando quàm dæmoniacum. Sed (quemadmodum iam dixi) simplici refutatione contentus est Christus, quam sumit à contrario, dum se Patris sui honori studere affirmat. Necesse enim est Spiritu Dei regi, & fidelem esse Dei seruum, qui rite & syncere eum honorat. *Vos contumelia me affecistis.* Potest ita exponi hoc membrum, quasi queratur Christus non haberi sibi honorem quo dignus est qui Dei gloriam promouet. sed ego altius eum respicere puto: nempe quòd Patris gloriam cum sua coniungat. acsi diceret, Nihil mihi arrogo quod non cedat in Patris gloriam: nam in me relucet eius maiestas, eius potestas & imperium in me residet. Quum ergo tam indignè à vobis excipior, in Deum ipsum estis contumeliosi. Ideo protinus subiicit Deum huius fore iniuriæ vindicem. Poterant enim ambitionem illi obiicere, nisi testatus esset se non priuato carnis affectu de suo honore esse solicitum vel contemptu: sed quatenus honor vel contemptus Dei agitur. Cæterùm etsi longè à Christo distamus, certò tamen quisque statuat, si ad quærendam Dei gloriam ex animo intentus sit, satis amplam laudem apud ipsum esse sibi repositam semper enim experiemur verum esse illud. Qui me honorant, eos honorabiles reddã. Si apud homines non modò contemptus est, sed etiam probris obruitur, æquo animo expectet dum illuceat dies Domini.

1.Sam.2.f.30

51 *Amen amen dico vobis, siquis sermonem meum seruabit, mortem non videbit in æternum.*

52 *Dixerunt ergo illi Iudæi, Nunc cognouimus quòd dæmonium habes. Abraham mortuus est, & Prophetæ, & tu dicis, Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum.*

53 *Num tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? & Prophetæ mortui sunt. quem teipsum tu facis?*

54 *Respōdit* Iesus, *Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est: est Pater meus qui me glorificat, quem vos dicitis Deum vestrum esse.*

55 *Et non nouistis eum: ego autem noui eum: & si dixero quòd non noui eũ, ero similis vobis mendax: sed noui eum, & sermonem eius seruo.*

51 *Amen amen dico vobis.*) Non dubium quin aliquos in turba illa Christus sanabiles cognouerit, alios etiam doctrinæ suæ minimè aduersos. Sic ergo terrere voluit impios quorum deplorata erat malitia, vt tamen consolationis materiam bonis relinqueret, vel ad se alliceret nondum perditos. Ergo vtcunque maior pars abhorreat à verbo Dei, nunquam tamen sic totus ad coarguendos improbos intentus

tentus esse debet pius doctor quin filiis Dei simul salutis doctrinam impertiat, & conetur ad sanam mentem reducere siqui sunt non prorsus incurabiles. Hic ergo Christus suis discipulis vitam æternam promittit: sed discipulos requirit qui non tantum auribus annuant, vt asini, vel ore profiteantur se probare eius doctrinam: sed qui seruent non secus ac pretiosum thesaurum. *Visuros mortem* negat: quia vbi animam hominis fides viuificat, iam mors, retuso aculeo, & veneno absterso, lethale vulnus infligere nō potest.

52 *Nunc cognouimus.*) Perstant reprobi in suo stupore, nec magis promissionibus quàm minis tanguntur. ita neque duci ad Christum neque trahi possunt. Quòd nonnulli calumniosè torqueri ab ipsis verba putant, quia dicant *mortem gustare*, quod ex Christo non audierant, mihi parum solidum videtur. Potius sentio loquutiones Hebræis fuisse synonymas, Mortem gustare, & *mortem videre* pro Mori. Verùm in eo sunt sinistri interpretes quòd spiritualem Christi doctrinam ad corpus transferunt. Mortem nemo fidelium visurus est, quia ex semine incorruptibili renati, etiam moriendo viuunt: quia Christo capiti suo coniuncti, morte extingui nequeunt: quia mors illis transitus est in regnum cæleste: quia Spiritus in illis habitans vita est propter iustitiam, donec quod residuum est mortis absorbeat. Isti verò, vt carnales sunt, nullam agnoscunt à morte liberationem nisi quæ palàm in corpore appareat. Atque hic morbus nimis vulgaris est in mundo, vt plerique Christi gratiam pro nihilo ferè ducant, quia eā æstimant duntaxat carnis sensu. Ergo, ne idem nobis contingat, expergefaciendæ sunt mentes, vt spiritualem vitam in media morte percipiant.

53 *Patre nostro Abraham.*) Alterum vitium, quòd splendore Abrahæ & sanctorum, Christi gloriæ tenebras offundere conantur. Atqui non secus ac solis fulgor stellas omnes obscurat, ita præ immenso Christi fulgore, quicquid gloriæ est in sanctis omnibus euanescere oportet. Iniquè ergo & præposterè faciunt quòd seruos opponunt Domino. Quinetiam Abrahæ & Prophetis iniurii sunt dum illorum nomine abutuntur aduersus Christum. Verùm hæc quoque prauitas omnibus ferè seculis grassata est, & hodie adhuc grassatur, vt impii, lacerando Dei opera, ipsum sibi quasi contrarium faciant. Illustrauit Deus nomen suum per Apostolos & Martyres: Papistæ idola sibi ex Apostolis & Martyribus confingunt quæ Dei locum occupent: ánnon hoc modo sibi ex Dei gratiis fabricant machinas ad diruendam eius virtutem? Quantulum enim restat Deo vel Christo, si habeant Sancti quod illis prodigè largiuntur Papistæ? Proinde sciendum est confundi totum regni Dei ordinem, nisi longè infra Christum subsidant Prophetæ, Apostoli, & quicquid est Sanctorum, vt solus ipse emineat. Nec sanè magis honorificè de Sanctis possumus loqui, quàm quum ipsos Christo submittimus: Papistæ autem vtcunque fucum faciant imperitis, probos se iactando Sanctorum cultores, Deo & illis pariter iniuriam faciūt, quòd illis in sublime euectis, Christum cogunt in ordinem. Ac dupliciter quidem hîc peccant, quod in doctrina Sanctos præferunt Christo: deinde quòd illos vestientes Christi spoliis, eum propè sua virtute exinaniunt.

54 *Si ego glorifico.*) Antequam de iniqua illa comparatione respondeat, præfatur se non quærere propriam gloriam. atque ita occurrit eorum calumniæ. Siquis obiiciat Christum se quoque ipsum glorificasse, prompta est solutio, quòd hoc humanitus non fecerit, sed duce ac authore Deo: nam hîc (vt pluribus aliis locis) se per concessionem à Deo separat. In summa, pronuntiat nihil se gloriæ appetere nisi quod sibi à Patre datum sit. Docemur autem his verbis, quando Deus Filium suum glorificat, non passurum vt impune eum contemptui habeat mundus. Interea ad Christum reuerenter colendum non parum animi addere debent fidelibus voces illæ Dei è cælo sonantes, Osculamini Filium, Adorent eum omnes Angeli, Flectatur illi omne genu, Ipsum audite, Ipsum Gentes requirant, Humilietur omnis caro. Monemur præterea his verbis, quicquid gloriæ sibi homines à seipsis concilliant, friuolum esse ac nihili. Quàm igitur cæca est ambitio, dum tam anxiè de nihilo laboramus? Ergo assiduè nobis ante oculos versetur illud Pauli dictum, Non qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat. 2.Cor.10 c.17
Cæterùm quia destituimur omnes Dei gloria, discamus in vno Christo gloriari, quatenus nos facit suæ gloriæ per gratiam consortes. *Quem vos dicitis.* Falsum nominis Dei prætextum, quem arripere consueuerant, illis extorquet. Scio (inquit) quàm audacter iactetis vos esse populum Dei: sed mendax est titulus ille, quia Deum non agnoscitis. Vnde etiam discimus quænam sit legitima fidei professio, nempe quæ ex vera notitia oritur. vnde autem notitia illa nisi ex verbo? Ergo quicunque Dei nomen absque Dei verbo iactant, nihil quàm mentiuntur. Interea Christus conscientiæ suæ fiduciam illorum proteruiæ opponit. atque ita omnes Dei seruos animis compositos esse decet vt hoc vno contenti sint: Deum à parte sua stare, etiamsi totus mundus contra eum insurgat. Ita Prophetis olim & Apostolis contra terribiles totius mundi insultus stetit inuicta animi magnitudo: quia sciebant à quo missi essent. Cæterùm vbi deest solida Dei notitia, nihil est quod nos sustineat.

55 *Etsi dixero.*) Hac particula testatur Christus se officii necessitate cogi ad loquendum, quia silentium eius perfida esset veritatis proditio. Insignis sententia, quòd in hunc finem se nobis patefaciat Deus, vt fidem cordis apud homines ore profiteamur quum opus est. Neque enim parum terroris incutere nobis debet, quòd qui dissimulant in hominum gratiam, ac Dei veritatem vel abnegant, vel impiis commentis deformant, non leuiter tantum carpuntur, sed ablegantur ad diaboli filios.

56 *Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum: & vidit, & gauisus est.*

57 *Dixerunt ergo ei Iudæi, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?*

58 *Dixit illis Iesus, Amen amen dico vobis, priusquā fieret Abraham, ego sum.*

Cap. VIII. 59 *Sustulerunt ergo lapides vt iacerent in eum: Iesus autem absconditus est, & exiuit è templo.*

56 *Abraham pater vester.)* Concedit illis verbo tenus quod prius abstulerat, Abraham scilicet esse illorum patrem. Ostendit autem quàm friuola illa fuerit obiectio nominis Abrahæ. Ille (inquit) non alium tota vita finem habuit propositum quàm vt regnum meum florere conspiceret. Ille me absentem desiderauit: vos præsentem aspernamini. Quod de vno Abraham hîc prædicat Christus, in omnes sanctos competit. sed in Abrahæ persona (quia totius Ecclesiæ pater est) hæc doctrina plus habet ponderis. Quisquis ergo in numero piorum censeri cupit, is Christi præsentiam qua decet lætitia excipiat, cuius desyderio Abraham exarsit. nam *Exultandi* verbo vehemens ardénsque affectus exprimitur. Nunc subaudienda est antithesis, Quum adhuc tam obscura esset Christi cognitio, tanto eius desyderio accensus fuit Abraham vt eius fruitionem bonis omnibus præferret: quàm fœda igitur eorum ingratitudo qui sibi palàm exhibitum spernunt, adeóque reiiciunt? *Dies* hoc loco æternitatem non significat (vt putauit Augustinus) sed tempus regni Christi, ex quo carne indutus mundo apparuit vt Redemptoris munus impleret. Sed nunc quæritur quomodo manifestationem Christi etiam oculis fidei Abraham viderit: nam hoc cum altera Christi sententia videtur minimè quadrare, Multi Reges & Prophetæ optarunt videre quæ videtis, nec tamen viderunt. (Luc.10.d.24) Respondeo, fidem in Christi intuitu suos habere gradus: quo fit vt Prophetæ veteres Christum procul conspexerint, sicuti promissus illis fuerat: nec tamen quasi præsentem cernere licuerit, quemadmodum familiariter ac penitus se conspicuum reddidit quum è cælo descendit ad homines. Porrò docemur his verbis, sicuti non frustratus est Deus Abrahæ votum, ita hodie non passurum vt quisquam sine profectu ad Christum aspiret, quin pio eius desyderio respondeat. Quòd ergo non se pluribus dat fruendum in causa, est hominum malignitas, quia à paucis expetitur. *Gaudium* Abrahæ testatur notitiam regni Christi pro incomparabili thesauro fuisse ab ipso habitum & in hunc finem dicitur *gauisus esse* viso die Christi, vt sciamus nihil eum pluris fecisse. Cæterum hunc fidei suæ fructum pii omnes percipiunt, quòd Christo vno contenti, in quo plenè & insolidum beati sunt & fœlices, tranquillas & hilares conscientias habent. Et certè nemo rite cognouit Christum, nisi qui hoc illi tribuit honoris vt in eo prorsus acquiescat. Alii exponunt Abraham morte iam defunctum sensisse Christi præsentiam quum mundo apparuit: atque ita desyderii & visionis tempora inter se diuersa faciunt. Et verum quidem est spiritibus sanctis post mortem patefactum Christi aduentum, cuius expectatione suspensi fuerant tota vita: sed nescio an expositio tam arguta Christi verbis conueniat.

57 *Quinquaginta annos.)* Christi dictum ab impossibili refellere conantur, quòd se Abrahæ ante multa secula mortuo æqualem faciat, nondum ipse quinquagenarius. Tametsi autem nondum annos trigintaquatuor natus erat Christus, plus tamen illi ætatis concedunt: ne videantur nimis exactè & præcisè cum illo agere. acsi dicerent, Tu certè non ita senem te facies vt te iactes annum quinquagesimum attigisse. Ideo qui coniiciunt facie magis attrita fuisse quàm ætas ferebat, vel non fieri hoc loco mentionem de annis solaribus, vtrique de nihilo laborant. Papiæ verò figmentum, qui Christum supra annos quadraginta vixisse tradidit, nullo modo recipiendum est.

58 *Priusquam fieret Abraham.)* Quia increduli nonnisi ex carnali aspectu iudicant, Christus se maius quiddam & altius humana specie habere admonet, quod sensibus carnis absconditum, solis fidei oculis cernitur. secundum hanc rationem se potuisse à sanctis Patribus videri, priusquam in carne palàm extaret. aliis tamen verbis vtitur, *Priusquam* (inquit) *Abraham nasceretur ego sum.* Sed his verbis eximit se è vulgo hominum, sibíque cælestem virtutem ac Diuinam vendicat: cuius sensus ab initio vsque mundi in omnia secula diffusus fuerit. Quanquam bifariam exponi verba hæc possunt. aliqui enim simpliciter hoc in æternam Christi Diuinitatem competere putant, ac comparant cum illo Mosis loco, Ego sum qui sum. (Exod.3.d.14) Ego verò longius extendo: quia virtus & gratia Christi, quatenus mundi Redemptor est, omnium ætatum communis fuit. (Heb 13.b.8) Conuenit igitur cum illo Apostoli dicto, Christus heri & hodie & in secula. sic enim videtur contextus exigere. Dixerat prius diem suum ardenti desyderio expetitum fuisse ab Abraham. quia hoc Iudæis incredibile erat, subiicit se tunc quoque fuisse. Porrò non satis firma erit causæ redditio nisi intelligamus iam tum agnitum fuisse mediatorem, à quo placandus esset Deus. Quòd tamen seculis omnibus viguit mediatoris gratia hoc ab æterna eius Diuinitate pendebat. Itaque hoc dictum Christi, insigne Diuinæ essentiæ elogium continet. Notanda etiam est solennis asseuerandi formula, *Amen amen.* Nec displicet quòd Chrysostomus in Præsenti verbi tempore pondus esse existimat. Neque enim dicit, Eram, vel fui, sed *ego sum:* quo æquabilem & ab initio ad finem vsque mundi eundem statum significat. Nec dicit, Priusquã esset Abraham: sed, Priusquam fieret, principium illi tribuens.

59 *Sustulerunt ergo lapides.)* Credibile est hoc esse ab illis factum quasi ex Legis præscripto lapidandus esset Christus. vnde colligimus quanta sit inconsiderati zeli vesania. nullæ enim ad cognitionem causæ aures suppetunt, manus autem ad cædem sunt armatæ. Cæterùm non dubito quin se arcana sua virtute eripuerit Christus, sed tamen sub humilitatis specie. neque enim ad liquidum suam Diuinitatem exerere voluit quin aliquid humanæ infirmitati relinqueret. Quòd aliqui codices habent, *Transiisse sic per medium illorum,* non temere coniicit Erasmus ex quarto Lucæ capite huc translatum esse. Hoc quoque obseruatu dignum est, quòd impii Sacerdotes & Scribæ, fugato Christo, in quo habitat tota plenitudo Deitatis, externi templi possessionem retinent. Atqui longè falluntur quum templum se habere putant Deo vacuum. Sic hodie Papa cum suis quum profligato Christo Ecclesiam profanauerint, mendaci Ecclesiæ larua stulte gloriantur.

CAP. IX.

CAP. IX.

ET præteriens Iesus vidit hominem cæcum à natiuitate.
2 Et interrogauerunt eum discipuli eius, dicẽtes, Rabbi, quis peccauit, hic,
an parentes eius, vt cæcus nasceretur?
3 Respondit Iesus, Neque hic peccauit, neque parentes eius: sed vt manifesten-
tur opera Dei in illo.
4 Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est: venit nox quando
nemo potest operari.
5 Quandiu fuero in mundo, lux sum mundi.

1 *Vidit hominem cæcum.*) Hoc capite illuminationem cæci Euangelista describit, simul doctrinã admiscens quæ miraculi fructum commendet. *A natiuitate.* Hæc circunstantia Christi virtutem amplificat. neque enim humanis remediis curabilis erat cæcitas quam allatam ex matris vtero pertulerat ille ad virilem vsque ætatem. Inde autem discipulis oblata fuit mouendæ quæstionis occasio, cuius peccati hæc esset pœna. Primò quum testetur Scriptura ærumnas omnes quibus obnoxium est genus humanum, ex peccato prouenire: quoties aliquem miserum cernimus, fieri non potest quin statim veniat in mentem hæc cogitatio, incommoda quibus premitur, pœnas esse manu Dei inflictas. Sed hîc tribus modis errari solet: nam quum in alios quisque acerrimus sit censor, pauci sunt qui eandem in se, vt par erat, seueritatem adhibeant. Si res fratri meo sunt aduersæ, mox Dei iudicium agnosco: si me grauiore ferula castigat Deus, conniueo ad mea peccata. Atqui in reputandis pœnis quisque à seipso exordium facere debebat, vt nemini minus quàm sibi parceret. Quare si æqui in hac parte iudices esse volumus, in nostris potius quàm alienis malis discamus esse perspicaces. Secundus error est in rigore immodico: quia simulac tangitur quispiam Dei manu, capitale hoc esse odium interpretamur, & scelera facimus ex delictis, ac propè desperamus de eius salute: contrà autem, peccata nostra extenuando, vix delicti nobis conscii sumus vbi grauissimum scelus admissum est. Peccamus tertiò, quòd promiscuè arripimus ad damnationem quoscunque Deus cruce exercet. Certum quidem est quod nuper diximus, miserias omnes originem trahere ex peccato: sed Deus variis de causis suos affligit. Nam sicuti quorundam crimina non vlciscitur in hoc mundo, sed pœnas differt in futuram vitam, vt eas duriores exigat: ita durius sæpe tractat fideles suos, non quòd magis peccarint, sed vt in posterum carnis vitia mortificet. Imò interdum peccata eorum non respiciens, tantùm eorum obedientiam probat, vel ad patientiam erudit. Sicuti videmus sanctum Iob præ aliis calamitosum, nec tamen peccatis suis vrgeri: sed aliud esse Dei consilium, vt scilicet rebus etiam aduersis melius testata fiat eius pietas. Præposteri igitur sunt interpretes qui ærumnas omnes indifferenter peccatis assignant, acsi æqualis esset pœnarum modus, vel Deus aliud non respiceret in hominibus puniendis quàm vniuscuiusque merita. Quare duo hîc obseruanda sunt, iudicium incipere vt plurimum à domo Dei: ideóque ipsum præteritis impiis seuerè anim- *1.Pet.4.d.17*
aduertere in suos quum quid peccarunt, & eius flagella in corrigendis Ecclesiæ vitiis multo duriora esse. Deinde cur homines affligat diuersos esse fines. nam Petrum & Paulum non minus quàm sceleratissimos latrones carnifici subiecit. Vnde colligimus, non semper in hominum pœnis extare causas quæ digito possint monstrari. Cæterum quòd discipuli ex communi sensu interrogant quale Deus peccatum vltus fuerit in cæco simulac natus est, non tam id faciunt intempestiuè quàm dum quærunt an peccauerit nondum natus. Quanquam hæc tam absurda quæstio ex vulgari commento quod tunc inualuerat, sumpta fuit. Nam & ex aliis Scripturæ locis clarè apparet, μετεμψύχωσιν quam Pythagoras somniauit, ab illis fuisse creditam. Hinc videmus quàm profundus sit labyrinthus hominum curiositas, præsertim vbi accessit audacia. Alios nasci claudos, alios strabones, alios prorsus cæcos, alios monstroso corpore videbant. quum abscondita Dei iudicia reuereri deceret, voluerunt in eius operibus causam habere cõspicuam. ita sua temeritate in illas pueriles nugas prolapsi sunt, vt putarent animam vita vna defunctã, in nouum corpus migrare, & ibi luere debitas anteactæ vitæ pœnas. Nec verò hodie Iudæos pudet tam fœdum delirium pro cælesti oraculo in suis synagogis iactare. Quo exemplo docemur, sedulò esse cauendum, ne si in Dei iudicia vltra sobrietatis modum inquirimus in horribiles abyssos nos abripiat vagus mentis error ac præcipitet. Prodigii sanè instar hoc fuit quòd in electo Dei populo, in quo cælestis sapientiæ per Legem & Prophetas lux accensa fuerat, tam crasso figmento fuerit datus locus. Quòd si eorum audaciam tam seuerè vltus est Deus, nihil hac modestia in reputandis Dei operibus melius est, vt in admirationem erumpant mentes quoties illorum fugit ratio: ac linguæ protinus exclament, Iustus es Domine, & recta iudicia tua, licet comprehendi nequeant. Quod de parentum peccatis rogant *Ezech.18.e.20*
discipuli, non abs re est. Etsi enim ob patris noxam non plectitur innocens filius, sed anima quæ peccauit, ipsa morietur: non tamen irrita est illa denuntiatio, quòd Dominus parentum scelera reiicit in sinum *Exod.20.a.5*
filiorum, & vindex est in tertiam vsque & quartam generationem. Ergo ira Dei per multas ætates sæpe in vna domo residet: & quemadmodum fidelium posteris in illorum gratiam benedicit, sic & impiam progeniem abiicit, filios cum patribus in eundem interitum iusta vindicta destinans. Neque hoc modo conqueri potest quisquam se alieni peccati immeritò pœnam luere: quia vbi deest Spiritus gratia, ex malis coruis mala oua nasci necesse est. Hæc fuit Apostolis dubitandi occasio an Dominus aliquod parentum scelus in filio vltus esset.

3 *Neque hic peccauit.*) Non simpliciter Christus hominem cæcum ac eius parentes omni culpa liberat, sed tantùm negat causam cæcitatis in peccato quærendam esse. Atque hoc est quod prius

Ca. IX. dixi,aliud interdum esse Deo propositum, quum ærumnas iniungit hominibus, quàm peccata eorum persequi. Ideo quum latent afflictionum causæ, cohibenda est curiositas, ne & Deo faciamus iniuriam, & maligni erga fratres simus. Itaque aliam rationem adducit Christus,hominem hunc cæcum fuisse natum *vt in eo manifestarentur opera Dei.* Non dicit opus vnum, sed plurali numero Opera: quandiu enim captus fuit oculis, Diuinæ seueritatis exhibitum fuit in eo specimen, vnde timere ac se humiliare reliqui discerent. sequutum est postea liberationis beneficium,in quo refulsit mira Dei bonitas. Quare his verbis Christus discipulos erigere voluit in spem miraculi. sed interea generaliter admonet, causam hanc satis supérque in mundi theatro debere iustam ac legitimam videri, quum Deus nomen suum illustrat. Nec est quòd cum Deo expostulent homines,quum gloriæ suæ organa eos constituit in vtranque partem,siue misericors,siue seuerus appareat.

4 *Me oportet op.)* Iam ad hoc se missum testatur vt Dei gratiam in cæco illuminando patefaciat. Porrò similitudinem ex communi vitæ consuetudine mutuatur. orto enim sole surgit homo ad laborē, nox autem quieti destinata est,vt habetur Psal.104.c.22. *Diem* ergo vocat tempus sibi à Patre finitum, quo opus sibi mandatum perageret. Ita vt quisque ad publicum aliquod munus vocatus est, tanquam in operas diurnas incumbere debet ad exequendum quod muneris ratio flagitat. Inde porrò colligenda est vniuersalis regula, singulis vitæ suæ cursum quasi diem esse. Quare vt operarios ad sedulitatem & industriam stimulat lucis breuitas, ne ipsos noctis tenebræ inter primos conatus deprehendant: ita quū breue tempus vitæ nobis datum cernamus, pudeat nos torpere in otio: denique simulac Deus per vocationem illucet,minimè cunctandum est, ne opportunitas effluat.

5 *Quandiu fuero in mundo.)* Hoc per occupationem additum interpretor: videri enim absurdum poterat, Christum sibi tempus operandi præfigere, quasi periculum esset ne eum aliorum more nox opprimeret. Ergo se ab aliis ita segregat vt tamen sibi quoque finitum esse dicat operandi tempus. Se enim soli comparat, qui quum fulgore suo illustret terram, tamen quum occidit, diem secum aufert. Itaque mortem suam significat tanquam solis occasum fore: non quæ lucem eius extinguat vel obscuret, sed eius conspectum eripiat mundo. Interea docet,quum in carne productus fuit, tunc verè lucidum mundi diem extitisse. Etsi enim omnibus seculis Deus illuxerat,nouum tamen & insolitum fulgorem Christus aduentu suo protulit. Vnde infert illustrandæ Patris gloriæ hoc maximè idoneum aptúmque esse tempus,quasi diem serenissimum,in quo mirificis operibus se magis conspicuum exhibere Deus voluerit. Verum hîc exoritur quæstio, quia post Christi mortem maior Dei virtus tum in fructu doctrinæ, tum in miraculis enituit: & Paulus ad tempus suæ prædicationis propriè hoc accommodat, quòd Deus qui à principio mundi iussit è tenebris lucem splendescere, tunc per Euangelium in Christi facie resplenduerit. (2.Cor 4.b.6) Et nunc non minus mundum Christus irradiat,quàm quum inter homines coràm versatus est. Respondeo, Christum, completo functionis suæ cursu, non minus potenter operatum esse per suos ministros, quàm per seipsum quum in mundo ageret. Id quidem verum esse fateor: sed non obstat primò quin per seipsum exequi debuerit quod à Patre mandatum erat, quo tempore in eum finē exhibitus fuit in carne. Non obstat deinde quominus corporalis eius præsentia verus & singularis fuerit dies mundi, cuius splendor in omnia secula diffusus fuerit. Vnde enim & olim sanctis Patribus,& nobis hodie lux & dies,nisi quòd Christi exhibitio semper radios suos longè emisit, qui perpetuum diem texerent? Vnde sequitur, quicunque directorem non habent Christum, tanquam cæcos in tenebris palpitando confusè & sine ordine vagari. Interea tenendus est sensus ille, quòd sicuti sol pulcherrimum terræ ac cæli theatrum totúmque naturæ ordinem oculis aperit, ita præcipuam operum suorum gloriā Deus in Filio conspicuam exhibuerit.

6 *Hoc quum dixisset,despuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & illeuit lutū super oculos cæci.*

7 *Et dixit ei, Vade,laua in piscina Siloæ. quod est si interpreteris,missus. Abiit ergo, & lauit,& venit videns.*

8 *Vicini itaque & qui viderant eum prius, eo quod mendicus esset, dicebant, Nónne hic est qui sedebat & mendicabat?*

9 *Alij dicebant,Certè hic est. Alij verò,Similis est illi. Ille autem dicebat, Ego sum.*

10 *Dixerunt ergo illi, Quomodo aperti sunt oculi tui?*

11 *Respondit ille, & dixit,Homo qui vocatur Iesus lutum fecit, & illeuit oculos meos,& dixit mihi, Vade in piscinam Siloæ, & laua. Postquā verò abij & laui, vidi.*

12 *Dixerunt ergo ei,Vbi est ille? Dixit, Nescio.*

6 *Despuit in terram.)* Consilium Christi erat visum cæco restituere: sed rem aggreditur modo in speciem valde absurdo: nam luto oculos illinens,cæcitatem quodammodo duplicat. Quis non vel misero homini eum illudere putasset,vel instar hominis deliri ridiculas ineptias agitare? Atqui hoc modo cæci fidem & obedientiam probare voluit, vt omnibus esset exemplo. Fuit certè hoc non vulgare fidei specimen, quòd cæcus nudum verbum amplexus, visum sibi redditum iri certò confidit: atque hac fiducia properat ire quò iussus est. Præclara etiam obedientiæ laus, quòd simpliciter obsequitur Christo, etiam si multa in contrariam partem auocent. Atque hoc veræ fidei experimentum est,quum pia mens simplici Dei verbo contenta sibi promittit quod incredibile aliàs videtur.Fidem sequitur mox obsequii promptitudo,vt se Deo regendum placidè tradat qui fidum sibi ducem fore persuasus est. Minimè

nimè dubium est quin ludibrii suspicio ac metus cæco in mentem venerit: sed per omnia impedimenta perrumpere illi facile fuit, quum statueret tutum esse Christum sequi. Siquis obiiciat, non agnitum fuisse Christum à cæco qualis erat, vt potuerit, tanquam Dei Filio iustum illi honorem habere fateor id quidem: sed quia à Deo missum esse credebat, illi se subiiciens, & eum veracem esse non dubitans, nihil in ipso nisi Diuinum intuetur. imò quòd in tam exigua notitia totum se Christo addixit, eo plus laudis meretur eius fides.

7 *Laua in piscina Siloa.*) Neque in luto neque in aqua Siloæ quicquam ad sanandos oculos fuisse virtutis certum est: sed Christus liberè externis illis symbolis sua miracula non semel ornauit, siue vt fideles assuefaceret ad signorum vsum, siue vt ostenderet suo arbitrio subesse omnia, siue vt testatum faceret tantum esse potentiæ in singulis creaturis quantum ipse dare velit. Quærunt tamen nonnulli quid lutum ex puluere & sputo compositum significet: & hanc fuisse Christi figuram interpretantur: quia puluis terrenam carnis naturam, sputum autem ex ore profectum, Diuinam Verbi essentiam notet. Ego autem allegoriam istam, quia plus argutiæ quàm soliditatis habet, omitto, hac simplicitate contentus, quod sicuti primùm ex luto homo conditus est, ita in refingendis oculis lutum adhibuerit Christus, in corporis parte eandem potentiam demonstrans quam Pater in toto homine fingendo exeruit: vel fortè hoc signo testatum voluit, sibi non esse difficilius discusso impedimento aperire cæci oculos, quàm hominum cuiuis lutum abstergere: rursum suæ esse potestatis tenere hominis visum, perinde ac siquis oculos luto illinat: quod posterius mihi magis arridet. *Lauare in piscina Siloa* ideo fortè iussit vt Iudæis exprobraret nonnisi per eos stare quominus sentirent præsentem Dei virtutem, quemadmodum suæ ætatis homines Iesaias obiurgat quod contemptis aquis Siloæ tacitè fluentibus, rapidos & violentos fluuios appetant. Eadem quoque fuisse ratio mihi videtur cur Elisæus Naaman Syrum in Iordane lauare iusserit. *Iesa 8.a.6*
Piscinam hanc, si Hieronymo credimus, efficiebant aquæ certis horis ex monte Sion ebullientes. Interpretatio vocis *Siloa* consultò ab Euangelista additur, quia fons ille templo vicinus quotidie Iudæos venturi Christi admonebat: quem tamen coràm sibi oblatum aspernati sunt. Gratiam ergo Christi Euangelista nobis commendat, quòd ipse vnus tenebras nostras illuminet, visúmque cæcis restituat. Nam in vnius hominis persona naturæ nostræ conditio depingitur, quòd scilicet luce & intelligentia omnes ab vtero priuati simus: deinde quòd mali huius remedium à solo Christo petendum sit. Obserua autè quòd quum præsens illic esset Christus negligi tamen symbola noluit, ad coarguendum gentis stuporem, quæ inanem tantùm signorum vmbram retinebat, abolita substantia. Cæterum mirifica Christi bonitas in eo refulget quòd vltro ad cæcum medicus accedit, nec eius preces in ope ferenda expectat. Et sanè quum natura ab eo auersi simus, nisi occurrat priusquam vocetur, suáque misericordia in lucis & vitæ obliuione demersos præueniat, actum de nobis est.

8 *Vicini itaque qui vid.*) Non vicinis tantùm notus erat cæcus, sed passim etiam totius vrbis incolis, quòd mendicus sedere ad portam templi solebat: tales autem vulgi oculos magis in se côuertunt. Hæc notitia hominis ad plures miraculi famam vulgauit. Cæterum (vt ingeniosa est impietas in obscurandis Dei operibus) multi putarunt non eundem esse hominem quia in eo noua Dei virtus conspicua erat. ita quo splendidior est operum Dei maiestas, minus fidei apud homines inueniunt. Sed illorum dubitatio ad comprobandum miraculum valuit, quia hinc factum est vt suo præconio cæcus Christi gratiã magis celebraret. Proinde omnes istas circumstantias non fi ultra colligit Euangelista, ex quibus miraculi veritas clarius enituit.

11 *Postquam verò abij, & laui.*) Tam fœlix obedientiæ successus nos admonet vt superatis omnibus obstaculis strenuè pergamus quocunque Dominus vocat; nec verò dubitemus prosperè cessurum quicquid eius ductu & auspiciis fuerimus aggressi.

13 *Adducunt eum qui aliquando cæcus fuerat ad Pharisæos.*

14 *Erat autem Sabbathum quum lutum fecerat Iesus, & aperuerat eius oculos.*

15 *Rursum ergo interrogarunt eum etiam Pharisæi quomodo visum recepisset. Ipse autem dixit eis, Lutum imposuit super oculos meos, & laui, & video.*

16 *Dixerunt ergo ex Pharisæis quidam, Hic homo non est à Deo, quia Sabbathũ non seruat. Alij dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et dissidium erat inter ipsos.*

17 *Dicunt ei qui cæcus aliquando fuerat, Tu quid dicis de eo, quòd aperuit oculos tuos? Ille verò dixit, Propheta est.*

13 *Adducunt eum qui.*) Narratio quæ iam sequetur ostendit adeò non proficere impios in Dei operibus, vt quo magis vrgentur eorum potentia, virus intus conceptum egerant. Mollire certè vel lapideas mentes debuerat visus cæco redditus. saltem Pharisæi, rei nouitate & magnitudine perculsi, tantisper debebant hæsitare dum inquirerent an Diuinum esset opus: sed eò vecordiæ illos præcipites impellit Christi odium, vt quod audiunt ab ipso factum esse protinus damnent. Pharisæos Euangelista nominat, non quòd aliæ sectæ Christo propitiæ essent, sed quia hæc ad tuendum præsentem statum reliquis erat animosior. Semper hypocrisis crudelis est & superba: quum ergo falsa opinione sanctimoniæ turgerent, eos præcipuè vulnerabat Euãgelii doctrina, quæ damnabat fictitias omnes eorum iustitias, præsertim verò asserendæ Legis prætextu pro sua potentia & regno dimicabant. Quòd Euangelista cæcum à turba ad Pharisæos adductum esse commemorat, incertum est quo affectu & consilio factum id fuerit: vix quemquam tunc latebat quàm hostiliter infensi Christo essent Pharisæi. Fieri ergo potest vt multi adulatores in eorum gratiam data opera miraculi gloriam obruere tentarint.

Ca. IX. Mihi tamen probabile est maiorem partem plebis suspenso iudicio (vt fieri solet) arbitros ac indices facere voluisse qui gubernacula tenebant. interea vltro cæcutientes in sole tenebras sibi accersunt, quæ illius obscurent lucem. Hæc præpostera est vulgi religio, vt impios Ecclesiæ tyrannos Diuinæ reuerentiæ prætextu adoret: Deum verò ipsum tam in verbo suo quàm operibus contemnat, vel saltem respicere non dignetur.

14 *Erat autem Sabbathum.)* Consultò diem Sabbathi elegit Christus, qui scandali materiam præbiturus erat Iudæis. Iam satis in paralytico expertus erat hoc quoque opus calumniæ fore obnoxiũ. cur ergo offensionem (quod illi facillimum erat) non præcauet, nisi quod malignè suscepta ab hostibus defensio ad illustrandam Dei virtutem factura erat? Dies Sabbathi ad illos acuendos instar cotis est, vt acrius de tota re inquirant. Quid verò tandem ex quæstione sedulò & anxiè habita proficiunt, nisi quòd miraculi veritas clarius refulget? Cæterùm hoc exemplo docemur, vt Christum sequamur, exasperandos esse Euangelii hostes: ac eos prorsus desipere qui sic conciliant mundum Christo vt quasuis offensiones damnent: quum potius Christus sciens ac volens impios irritauerit. Teneda ergo quam alibi præscribit regula, Cæcos ac duces cæcorum negligendos esse. Matt. 15.b.14

15 *Interrogarunt eum etiam Pharisæi.)* Hanc confessionem ex ore cæci iam antè populus audierat: nunc eius testes Pharisæi quoque fiunt, qui obiicere poterant, rumorem sine capite temere excitatum, ab hominibus plebeiis non minus temere fuisse exceptum. Ac primò quidem omissa facti quæstione (vt loquuntur) de iure tantùm disputant: non enim negant quin visum Christus cæco restituerit, sed crimen inueniunt in circunstantia temporis: ac negant Dei esse opus quo violatum fuit Sabbathum. Sed primò quærendum erat an Diuinum opus esset Sabbathi violatio. Quid autem obstat quominus hoc videant, nisi quia prauo affectu & malitia excæcati nihil vident? Adde quòd iam prius satis superque edocti fuerant à Christo, non magis cum Sabbatho pugnare quæ Deus hominibus largitur beneficia, quã Circuncisionem. & Legis verba homines a suis tantùm, non Dei operibus, quiescere iubent. Quòd ergo errorem pro confesso sumunt tam validè refutatum, obstinatæ malitiæ imputandum est: saltem non alia de causa errant nisi quia errare libet. Ita Papistæ friuolas putidásque calumnias, quibus centies responsum est, subinde tamen perfricta fronte ingerere non desinunt. Quid ergo nobis agendum? Nempe quũ locus datur, quantum in nobis est refellenda est eorum improbitas qui falsa inuidia Euangeliũ grauant & infamant. si nulla quantumuis iusta defensio os illis obturet, non est quòd fatiscamus: sed magno & intrepido animo obstinata hæc maledicendi libido, qua nos opprimere volunt, calcanda est. Axiomata sumunt quæ libenter illis concedimus, Non audiendos esse qui ab Ecclesia discessionem faciunt, & abrumpunt fidei vnitatem. Sed quod præcipuè discutiendum erat, & quod dilucidè mille locis exposuimus, dissimulanter prætereunt, Papam cum sua caterua nihil minus quàm Ecclesiam esse, farraginem ex commentis adulterinis conflatam, & infectam tot superstitionum figmentis, multum à syncera fide distare. Atqui furiosa sua petulantia non efficient quin tandem præualeat toties ac tam solidè testata à nobis veritas. In eundẽ modum Pharisæi plausibile aduersus Christum axioma sumebant, Non esse à Deo quisquis Sabbathum non seruabat. sed iniquè & falsò opus Dei iactabant Sabbathi esse violationem. Exod. 20.d.7

16 *Quomodo potest homo peccator.)* Peccator hîc, sicut aliis pluribus locis, pro scelerato & Dei cõtemptore sumitur. Quare cum Publicanis & peccatoribus edit magister vester? hoc est, impiis & flagitiosis hominibus quorum vulgò infamis est nequitia. Nam ex Sabbathi violatione colligebant hostes Christi profanum esse ipsum hominem, & omni religione vacuum. Isti contrà, qui medii sunt & æquius iudicant, pium & religiosum hominem esse statuunt qui ad edenda miracula insigni Dei virtute sit instructus. Quanquam non satis firmum videtur argumentum. nam & pseudoprophetis interdum Deus permittit signa quædam edere: & scimus Satanam instar simiæ, Dei opera imitari vt incautos fallat. Imò refert Tranquillus, quum Vespasianus in Alexandria esset, ac ius in medio foro ex tribunali diceret, rogatum à cæco fuisse vt sputo eius oculos illineret: hoc remedium à Serapide sibi in somnis monstratum esse. Vespasianum, quia temere ludibrio exponere se nollet, cunctanter & ægrè eò adductum esse: quũ tamen vndique amici instarent, cæco dedisse quod petebat: atque ita repente apertos fuisse eius oculos. Quis Vespasianum propterea inter Dei seruos numeret, vel pietatis laude eum insigniat? Respondeo, apud pios & Dei timentes miracula indubias esse potentiæ Spiritus sancti tesseras: sed iusto Dei iudicio fieri vt miraculis fallacibus incredulos non secus ac præstigiis deludat Satan. Quod ex Suetonio nuper retuli, non puto esse fabulosum: sed iustæ potius Dei vindictæ hoc adscribo, quòd quum tot & tam præclara Christi miracula à Iudæis contempta essent, tandem, vt meriti erant, ad Satanam fuerint ablegati. Debuerant enim ex Christi miraculis in puro Dei cultu proficere, in Legis doctrina confirmari, & assurgere ad Messiam ipsum, qui finis erat Legis. Et certè Christus cæcum illuminando se Messiam esse clarè testatus fuerat. Qui Deum in suis operibus agnoscere recusant, quum non modò socordia, sed malitioso cõtemptu recusent, ánnon digni sunt quos Deus Satanæ fallaciis subiiciat? Meminerimus ergo Deum syncero cordis affectu quærendum esse vt nobis Spiritus sui virtute se patefaciat: obedienter eius verbo præbendas esse aures, vt veros Prophetas miraculis non fallacibus distinctè notet ac designet. Ita fiet vt sua apud nos miraculis vtilitas cõstet, nec Satanæ imposturis simus obnoxii. Quod ad istos pertinet, tametsi hoc probè faciunt quòd de miraculis (in quibus apparet Dei potentia) reuerenter loquuntur, non tamen satis validam rationem opponunt cur censendus sit Christus Dei Propheta. Neque etiam Euangelista pro oraculo haberi voluit eorum responsum: tantùm impiam hostium Christi contumaciam in medium profert: qui malitiosè in conspicuis Dei operibus quod carpant captantes, ne admoniti quidem paulisper subsistunt. *Et dissensio erat inter eos.* Pessimum in Ecclesia Dei & maximè noxium malum est schisma: quî fit ergo vt Christus discordiæ materiam inter ipsos Ecclesiæ doctores seminet? Responsio facilis est, non alium fuisse Christo finem nisi vt omnes quasi porrecta manu ad Deum Patrem adduceret. dissensio autem ex eorum malitia orta est quibus animus non erat ad Deum accedere. Schismate ergo scindunt Ecclesiam quicunque Dei veritati parere non sustinent. Præstat autem inter se dissidere homines

Marc. 2.c.16

Locus Suetonij.

homines quàm simul omnes vno consensu,à pietate deficere. Proinde quoties emergunt dissidia, semper consideranda est origo.

17 *Dicunt ei qui cæcus fuerat.*) Quo magis sedulò inquirunt, eo se potentius exerit Dei veritas: perinde enim faciunt acsi flammam quis extinguere flatu suo vellet. Ergo quoties videmus omnia impios moliri ad opprimendam Dei veritatem, non est cur terreamur vel nimium de euentu simus soliciti: quia nihil quàm eius lucem magis eo modo accendent. Porrò quòd sciscitantur à cæco quid sentiat, non ideo fit quòd morentur eius iudicium vel pili æstiment: sed quia hominem metu perculsum ex animi sui voto responsurum sperent. Qua in parte Dominus ipsos frustratur. nam certè quòd homo plebeius intrepidè neglectis eorum minis Christum asserit Prophetam esse Dei gratiæ acceptum referre meritò conuenit, vt hæc fiducia sit quasi alterum miraculum. Quòd si tam cordatè & liberè Christum esse Prophetam confessus est, qui Dei Filium esse nondum tenebat: quàm pudenda est eorum perfidia qui metu fracti vel eum abnegant, vel conticescunt, quum sciant ad Patris dextrâ sedere, atque inde venturum totius orbis iudicem? Quum ergo exiguam notitiæ scintillam hic cæcus non suffocauerit, danda opera est vt ex pleno fulgore, qui cordibus nostris illuxit, ingenua & integra confessio refulgeat.

18 *Non crediderunt ergo Iudæi de ipso quòd cæcus fuisset, ac visum recepisset, donec vocarunt parentes eius qui visum receperat.*

19 *Et interrogauerunt eos, dicentes, Hic est filius vester, quem vos dicitis cæcũ natum esse? quomodo igitur nunc videt?*

20 *Responderunt illis parentes eius, & dixerunt, Scimus quòd hic est filius noster, & quòd cæcus natus est:*

21 *Quomodo autem nunc videat, nescimus: aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ipse ætatem habet, eum interrogate: ipse de se loquetur.*

22 *Hæc dixerunt parentes eius quòd timerent Iudæos. iam enim conspirauerãt Iudæi vt siquis eum confiteretur esse Christum, è synagoga eijceretur.*

23 *Propterea parentes eius dixerunt, Ætatem habet, ipsum interrogate.*

18 *Non crediderunt.*) Duo hîc obseruanda sunt, quòd non credant factum esse miraculum, & quòd sponte prauo Christi odio excæcati, quod palàm est non cernant. Ipsos Euangelista non credidisse refert. si ratio quæritur, non dubium est quin voluntaria fuerit eorum cæcitas. Quid enim obstat quominus luculentum Dei opus oculis suis subiectum non videant, imò quòd plusquam conuicti, non tamen credant quod iam habent compertum, nisi quòd interior cordis malitia clausos tenet eorum oculos? idem in Euangelii quoque doctrina impleri Paulus docet: velatam enim vel obscuram esse negat, 2.Cor.4.a.3
nisi reprobis, quorum mentes excæcauit Deus huius sæculi. Talibus exemplis moniti, discamus non accersere nobis obstacula quæ nos à fide arceant. *Iudæos* per synecdochen Euangelista nominat qui populi gubernacula tenebant.

19 *Hic est filius vester.*) Quia priore via non successit, nouam aliam tentant: sed Dominus hîc quoque mirabili ratione non modo eorum conatus disturbat, sed in contrarium etiam finẽ vertit. Porrò non vnum simpliciter quærunt, sed astutè plura inuoluunt, vt responsionis ansam præcidant. Sed parentes cæci ex multiplici & captiosa interrogatione dimidiam tantùm partem excerpunt, ad quam respondent: filium suum esse testantur, & cæcum fuisse ab vtero. Hinc sequitur, non naturaliter eum videre, sed miraculo apertos fuisse illi oculos. sed hoc posterius, quia odiosum erat, prætereunt: quo silentio produnt suam ingratitudinem. Nam certè tam illustri Dei beneficio affecti, ad celebrandum eius nomẽ ardere toti debebant. Atqui metu conterriti gratiam Dei quantum in se est sepeliunt: nisi quòd testem suo loco substituunt filium, qui & minore inuidia & maiori fide rem totam vt gesta est prædicet. Cæterùm etsi prudenter, dum periculum declinant, mediam hanc excogitant rationem vt per os filii sui obliquè de Christo testentur: hoc tamen non obstat quin per os Euangelistæ, Spiritus eorum mollitiem damnet, quia partes interim suas deserunt. Quanto itaque minus habebunt excusationis qui perfida abnegatione Christum cum sua doctrina, cum miraculis, cum virtute & gratia prorsus obruunt?

22 *Conspirauerant Iudæi vt s.*) Hic locus docet veterem & seculis omnibus vsitatum excommunicandi morem fuisse: neque enim tunc primùm inuenta excommunicatio fuit: sed quæ iam olim aduersus apostatas & contemptores Legis vsu recepta erat poena, in Christi discipulos versa fuit. Tenemus ergo ex vetustissima Ecclesiæ disciplina ortum esse excommunicandi ritum: deinde non nuper cœpisse, neque vnius tantùm seculi esse hoc vitium vt sancta Dei instituta suis sacrilegiis impii homines corrumpant. Esse aliquam correctionis formam, qua rebelles cohiberentur, Deus ab initio voluit. hac potestate Pontifices & Scribæ non modò tyrannicè abusi sunt ad vexandos innoxios, sed Deum ipsum eiúsque doctrinam nefariè tandem oppugnarunt. Quum potentior esset Christi veritas quàm vt iure & ordine ad resistendum pares forent, excommunicationum fulmina vibrarunt ad eam opprimendam. Idem & in populo Christiano factum est: vix enim exprimi potest quàm barbaram tyrannidem exercuerint pseudoepiscopi in plebe subigenda, nequis mutire auderet. & nunc videmus quanta truculentia telum hoc excommunicationis in omnes Dei cultores torqueant. Sed ita statuendum est, vbi hominum libidine in alienum finem rapitur excommunicatio, securè posse contemni. neque enim Deus, quum ius excommunicandi Ecclesiæ suæ mandauit, gladio armauit tyrannos vel carnifices ad iugulandas animas: sed regulam præscripsit populi sui gubernandi: & quidem ea lege vt summum ipse

Cap.IX. imperium teneret, homines verò haberet ministros. Fulminent ergo vt libuerit pseudoepiscopi, non alios inanibus suis crepitaculis attonitos reddent quàm qui voce summi Pastoris nondum edocti quodnam sit verum ouile, vagi & dubii errant. In summa, quos videmus non subesse Christo, certo certius est legitima excommunicandi potestate esse priuatos. Nec verò timendum est ne à suo coetu nos abdicent, vnde Christus, vita & salus nostra exulat. Quin potius si Christo coniuncti esse cupimus, sponte ex Papæ synagogis discedere nos oportet: tantum abest vt nobis obstet eiectionis metus. Cæterùm etsi ritus excommunicandi tam indignè in veteri Ecclesia corruptus fuerat, Christus tamen aduentu suo extingui noluit: sed restituit suæ puritati, vt de integro apud nos vigeret. Ita hodie quantumuis fœda in Papatu grassetur sanctæ huius disciplinæ profanatio, potius ad pristinam suam integritatem summo studio à nobis reuocanda est quàm vt eam aboleamus. Nunquam adeò bene res in mundo compositæ sunt quin sanctissimæ quæque Dei leges hominum vitio in corruptelas degenerent. Nimium profectò licentiæ Satanæ daretur si in nihilum redigere posset quicquid adulterat. nullus iam Baptismus nobis restaret, nulla Cœna, nulla denique religio, cuius nullam partem à suis inquinamentis reliquit intactam.

24 *Vocarunt ergo secundò hominem qui cæcus fuerat, ac dixerunt ei, Da gloriā*
Deo: nos scimus quod hic homo peccator est.

25 *Respondit ergo ille, & dixit, An peccator sit, nescio: vnum scio, quod quum*
cæcus essem, nunc video.

26 *Dixerunt ergo ei rursum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tuos oculos?*

27 *Respondit illis, Dixi vobis iam antè, & non audistis: quid rursum vultis*
audire? nunquid vos etiam vultis eius discipuli fieri?

28 *Conuitiati sunt ergo illi, & dixerunt, Tu esto eius discipulus: nos Mosis su-*
mus discipuli.

29 *Nos scimus quod Mosi loquutus sit Deus: hic verò vnde sit nescimus.*

30 *Respondit homo, & dixit illis, Certè in hoc mirum est quòd vos nescitis vn-*
de sit, & aperuit oculos meos.

31 *Scimus autem quòd peccatores Deus non audit: sed siquis sit Dei cultor, &*
faciat eius voluntatem, hunc audit.

32 *A seculo non est auditum quòd aperuerit quisquam eius oculos qui natus*
fuisset cæcus.

33 *Nisi esset hic à Deo, non posset facere quicquam.*

24 *Vocarunt ergo secundò.)* Non dubium est quin pudore coacti cæcum vocarint, quem nimis firmum & constantem prius experti fuerant. Ita quo vehementius luctantur aduersus Deum, subinde pluribus laqueis se induunt, & fortius se constringunt. Cæterùm ita interrogant vt in sua verba ipsum adigere conentur. Speciosa quidem præfatio est quum hortantur ad dandam Deo gloriam: sed statim imperiosè vetant ne ex animi sui sententia respondeat. Ergo sub nominis Dei prætextu seruile obsequium ab illo exigunt. *Da gloriam Deo.* Tametsi ad causæ circunstantiam referri hæc obtestatio potest, ne Dei gloriam obscuret cæcus, beneficium quod accepit in hominem transferendo: potius tamen subscribo eorum sententiæ qui solennem fuisse formulam existimant quæ adhiberi solebat quum iusiurandum ab aliquo exigerent. Nam & Iosue iisdem verbis Achā adiurat quum veram subrepti anathematis confessionem exprimere vult. Monebant autem his verbis non leui contumelia Deum affici siquis per eius nomen falleret. Et certè quoties iurandum est nobis, occurrere debet hæc præfatio, vt non minus pretiosa nobis sit veritas quàm Dei gloria. Id si fieret, longè alia constaret iuramenti religio: nunc quia bona pars Deum abnegari non cogitans, quum ad mendacium asserendum inuocatur eius nomen, temere & contemptim ad iurandum prosilit: omnia periuriis referta sunt. Interea videmus vt hypocritæ, etiam dum maximam Dei reuerentiam obtendunt, non modò fucum faciant, sed impudenter quoque illudant. simul enim addunt vt in sua verba impiè cum manifesto Dei probro cæcus iuret. Ita scilicet scelerata eorum consilia Deus in lucem protrahit, vtcunque variis coloribus inducere & fictitiis vmbris tegere conentur.

Iosue 7.c 19

25 *An peccator sit nescio.)* Videtur cæcus ab ingenuo testimonio nonnihil metu deflectere. Neque enim credibile est de Christo ipsum dubitasse, vt verba sonant: sed ego potius ironicè loquutum arbitror, quo ipsos acrius pungeret. Confessus paulo antè fuerat Prophetam: quum nihil proficere se videret, de persona iudicium suspendens, rem ipsam proponit. Ergo ista concessio subsannatione nō caret.

26 *Dixerunt ergo ei rursum.)* Quum impios videmus tantopere in prauis suis actionibus satagere, pudeat nos torporis nostri, quòd tam frigidè in agendo Christi negotio versamur. Quum autem vndique calumniandi materiam venentur vt miraculum tenebris inuoluant, Dominus eorū conatus præclarè discutit infracta cæci constantia. neque enim tantùm in sententia perstat, sed liberè eos & seuerè obiurgat, quòd veritatem satis notam & compertam subinde quærendo obruere studeant. Peruersum etiam Christi odium illis exprobrat, quum dicit, *Nunquid vultis fieri eius discipuli?* significat enim, quanuis centies conuicti fuerint, maligno hostilique affectu sic esse occupatos, vt nunquam cessuri sint. Mira sanè libertas, ꝙ homo contemptibilis & obscurus, imo propter mendicitatē ferè probrosus, securè

omnium

omnium Sacerdotum furorem in se prouocat. Si exigua duntaxat fidei præparatio, quum ad pugnā ventum esset, illi tantum dedit fiduciæ, quid excusationis prætexent qui extra telorum iactum magni Euangelii præcones, in periculis obmutescunt? Porrò hæc quoque interrogatio est ironica. Significat enim maleuolentia eos, non syncero veri studio impelli vt hanc quæstionem tam sedulò vrgeant.

28 *Conuitiati sunt ergo illi.*) Probabile est, quæcunque illis conuitia furiosæ iracundiæ impetus dictauit, tumultuosè in eum coniecisse: hoc autem vnum ex multis fuit, quod Legis apostatam vocarūt. neque enim, eorum iudicio, Christi poterat esse discipulus quin à Lege Mosis deficeret. ac disertè hæc duo tanquam inter se pugnantia opponunt. Cæterùm hic in speciem pulcherrimus est color, quòd discedere à Mosis doctrina metuunt. Est enim hæc vera pietatis regula, audiēdos esse Prophetas, per quos loquutum esse Deum certò constat: ne quibuslibet hominum doctrinis circunferatur fides. Ab hoc verò principio deducunt quam habent de Lege Mosis certitudinem: sed mentiuntur Mosis se esse discipulos, quia Legis fine auersi sunt. Ita hypocritæ Deum lacerare solent, quum volunt eius nomen obtendere. Si Christus anima Legis est, vt Paulus docet, quid erit Lex ab ipso separata nisi corpus mortuum? Rom.10.a 4
Hoc exemplo docemur non verè audiri Deum, nisi quum attentus est auditor ad eius vocem, vt percipiat quidnam sibi velit ac loquatur. Quum dicunt se *nescire vnde sit* Christus, hoc ad patriam vel locum natalem non refertur, sed ad munus propheticum. Causantur enim se nullam habere vocationis eius notitiam, vt eum tanquam à Deo profectum recipiant.

30 *Certè in hoc mirum est.*) Obliquè perstringit eos quòd tam insigni miraculo nihil commoti, Christi vocationem sibi esse ignotam fingant: acsi diceret minimè esse consentaneum vt tale Diuinæ virtutis specimen pro nihilo ducatur, ac Christi vocatio sic probata & testata, nihil tamen fidei apud eos obtineat. Et, quò magis eorum socordiam vrgeat vel malitiam, miraculi excellentiam ex eo amplificat quod ab vltima hominum memoria nunquam fando auditum sit tale quicquam fuisse ab homine factū. Vnde sequitur, malignos esse atque ingratos qui ad conspicuum Dei opus vltro conniuent. Colligit ergo à Deo esse missum qui tanta Spiritus Dei potentia instructus est ad comparandam sibi ac doctrinæ suæ fidem.

31 *Scimus autem quòd peccatores.*) Falluntur qui cæcum ex vulgi opinione sic loquutum esse putant. Nam peccator hic quoque, vt paulo antè, impium & sceleratum significat. Est autem hæc perpetua Scripturæ doctrina, quod Deus non exaudiat nisi à quibus verè & sincero corde vocatur. Nam quum sola fides ianuam nobis ad Deum aperiat, certum est impios omnes ab accessu eius arceri: imò testatur se abominari eorum preces, sicut ad eorum sacrificia nauseat. Singulari enim priuilegio filios ad se inuitat, & solus est Spiritus adoptionis qui in cordibus nostris clamat, Abba Pater. In summa, nemo ad Rom.8.c.15
Deum orandum rite est comparatus nisi qui cor fide purgatum habet. Impii verò, sicuti in suis precibus sacrum Dei nomen profanant, ita potius huius sacrilegii pœnas dare merentur quàm vt quicquam in salutem impetrent. Ideo non malè ratiocinatur cæcus, Christum à Deo profectum esse, quem suis votis ita propitium habet.

34 *Responderunt, & dixerunt ei, Tu in peccatis natus es totus, & tu nos doces? Et eiecerunt eum foras.*

35 *Audiuit Iesus quòd eiecissent eum foras: & quum inuenisset eum, dixit ei: Credis tu in Filium Dei?*

36 *Respondit ille, & dixit, Quis est Domine, vt credam in eum?*

37 *Dixit autem ei Iesus, Et vidisti eum: & qui loquitur tecum, ille est.*

38 *Dixit autem, Credo Domine. Et adorauit eum.*

39 *Tunc dixit Iesus, In iudicium ego veni in hunc mundum, vt qui non vidēt, videant: & qui vident, cæci fiant.*

40 *Hæc audierunt quidā ex Pharisæis qui erant cum illo, & dixerunt ei, Nunquid & nos cæci sumus?*

41 *Dixit illis Iesus, Si cæci essetis, non haberetis peccatum. nunc autem dicitis, Videmus. peccatum igitur vestrum manet.*

34 *In peccatis natus es.*) Non dubito quin ad eius cæcitatem alluserint: sicuti superbis hominibus mos est miseros & calamitosos vexare. Ergo perinde illi insultant acsi ab vtero matris cum scelerum suorum nota prodiisset. Nam passim Scribarum animis insidebat hæc persuasio, quòd animæ vna vita defunctæ in noua corpora migrarent, atque illic pœnas penderent priorum scelerum. Indè constituunt isti, eum qui cæcus natus est, iam tunc peccatis delibutum fuisse ac fœdatum. Hæc præpostera censura nobis documento esse debet, sedulò cauendum esse ne semper Dei flagellis cuiusque peccata metiamur. Habet enim (vt prius visum est) Dominus varios fines cur ærumnas hominibus infligat. Præterquam verò quòd isti hypocritæ misero homini insultant, simul contumeliosè respuunt quamlibet sanctas & probas eius admonitiones: vt hoc plusquam commune est nequis ab eo se doceri sustineat quem contemnit. Porrò quum semper audiendus sit Deus, per quoscunque tandem nobis loquatur: discamus neminem contemnere, vt Deus nos semper dociles ac mansuetos reperiat, etiamsi contemptissimo & nihili homine ad nos docendum vtatur. Nulla enim est deterior pestis, quàm quum aures fastus nobis obstruit, ne audire dignemur qui vtiliter nos monent. Et Deus sæpe consultò viles & abiectos eligit ad nos docendos & monendos, quò altitudinem nostram subigat. *Eiecerunt eum*

Cap. IX. *foras.* Quanquã fieri poteſt vt impetu facto eum extra templum eiecerint, mihi tamen videtur alius eſſe Euangeliſtæ ſenſus, ꝙ eum excommunicauerint, atque ita fuerit eiectio iuris ſpecie obtecta. Et hoc cõtextui melius quadrat: quia ſi per contumeliam tantùm eiectus fuiſſet, non erat hoc tanti momenti vt fama ad Chriſtum perueniret. Nunc quòd Chriſtus audiuit, inde conijcio rem quaſi ſeriam ſolenni ritu ab illis actam eſſe. Cæterùm hoc exemplo docemur quàm friuola ſint & minimè timenda hoſtium Chriſti anathemata. Si ab eo cœtu eiicimur in quo regnat Chriſtus, horrendum illud iudicium in nos fertur, quòd tradamur Satanæ, quia à regno Filii Dei exulamus. verùm ab eo loco vbi Chriſtus per verbum & Spiritum ſuum non præſidet, ſponte fugiendum eſt, ſi nemo nos expellat: tantum abeſt vt metuendum ſit tyrannicum illud iudicium quo impii ſeruis Chriſti inſultant.

35 *Et quum inueniſſet eum.*) Si retentus fuiſſet in ſynagoga, periculum erat ne paulatim à Chriſto alienatus in idem cum impiis exitium mergeretur: nunc extra templum vaganti Chriſtus occurrit, eiectum à Sacerdotibus excipit & amplectitur, erigit proſtratum, vitam offert ad mortem addicto. Hoc idem & noſtro tempore experti ſumus. Nam quum Lutherus & alii ſimiles initiò craſſiores Papæ abuſus reprehenderent, vix tenuem habebant puri Chriſtianiſmi guſtum: poſtquam in eos fulminauit Papa, ac terrificis bullis à Romana ſynagoga eiecti ſunt, manum illis porrexit Chriſtus, ac penitus illis innotuit. Ita nobis nihil melius quàm ab Euangelii hoſtibus longiſſimè abeſſe, vt ipſe propius ad nos accedat. *Credis in Filium Dei?* Iudæum alloquitur, qui Legis doctrina à puero imbutus promiſſum fuiſſe à Deo Meſſiam didicerat. Perinde igitur valet iſta interrogatio acſi eum hortetur Chriſtus vt Meſſiam ſequatur, ſéque illi addicat. Quanquam magis honorifico nomine vtitur quàm tunc ſolebant: habebatur enim Meſſias tantùm filius Dauidis.

36 *Quis eſt, vt credam?*) Ex hoc cæci reſponſo apparet, quanuis de Chriſto nihil adhuc certi vel liquidi teneret, promptum tamen ac docilem fuiſſe. nam perinde ſonant hæc verba acſi dicat, Paratus ſum, ſimulac mihi oſtenſus fuerit, eum amplecti. Notandum autem quòd à Chriſto Propheta cæcus doceri cupit: iam enim perſuaſus erat miſſum à Deo eſſe Chriſtum. Quare fidem ſuam non temere eius doctrinæ ſubiicit.

37 *Et vidiſti eum.*) Non potuit cæcus his Chriſti verbis altius prouehi quàm ad frigidam ieiunámque fidei particulam. nam de virtute ſua, & quorſum à Patre miſſus fuerit, & quidnam attulerit hominibus Chriſtus nihil meminit. Atqui hoc in fide præcipuum eſt, vt ſciamus ſacrificio mortis eius expiata eſſe peccata, & nos Deo reconciliatos eſſe: reſurrectionem deuictæ mortis triumphum eſſe: nos Spiritu eius renouari, vt carni & peccato mortui, iuſtitiæ viuamus: ipſum eſſe vnicum Mediatorem: Spiritum eius adoptionis noſtræ arrham eſſe: in ipſo denique conſtare omnes vitæ æternæ partes. Verùm Euangeliſta aut totum ſermonem quem habuit Chriſtus non recitat, aut tantùm ſignificat cæcum dediſſe Chriſto nomen, vt poſthac vnus ex eius diſcipulis eſſe inciperet. Ego quidem non dubito quin Ieſus voluerit ab eo Chriſtus agnoſci, vt ab iſto fidei principio in pleniorem deinde ſui notitiam eum adduceret.

38 *Et adorauit eum.*) Quæri poteſt an Diuinum Chriſto honorē exhibuerit. Verbum quo vtitur Euangeliſta nihil aliud ſignificat quàm genuflexione vel aliis ſignis cultum & venerationem teſtari. Mihi certè probabile eſt hic rarum aliquid & inſolitum notari, nempe quòd cæcus longè plus Chriſto honoris quàm homini vel Prophetæ detulerit. Nec tamen eouſque tunc profeciſſe puto vt Chriſtum ſciret Deum in carne manifeſtatum. Quid ergo ſibi vult adoratio? Quum perſuaſus eſſet cæcus Ieſum eſſe Dei Filium, quaſi in mentis exceſſum admiratione raptus, coram eo ſe proſtrauit.

39 *In iudicium veni in hunc m.*) Iudicii nomen hoc loco pro pœna quæ impiis & Dei contemptoribus infligitur, ſimpliciter accipi non poteſt, quia ad illuminationis gratiam extenditur. Iudicium ergo vocat Chriſtus quod res confuſas & diſſipatas in legitimum ordinem reſtituit: ſignificat tamen hoc admirabili Dei conſilio fieri, & præter communem hominum ſenſum. Et ſanè nihil minus conſentaneum iudicat humana ratio quàm à luce mundi excæcari eos qui vident. Eſt igitur hoc vnum ex arcanis Dei iudiciis quibus hominum ſuperbiam deiicit. Porrò notandum eſt, cæcitatem cuius hic fit mentio, non tam à Chriſto quàm ab hominum vitio eſſe. neque enim ſua natura quenquam propriè excæcat: ſed quum reprobi nihil quàm eius lucem extinguere cupiant, oculos mentis, quos habent malitia & prauitate infectos, oblata luce perſtringi neceſſe eſt. In ſumma, quum Chriſtus ſuapte natura lux ſit mundi, hoc accidentale eſt quòd eius aduentu quidam cæci fiunt. Quæri tamen rurſum poteſt, quum omnes ad vnum paſſim damnentur cæcitatis, quinam ſint iſti videntes. Reſpondeo id per conceſſionem ironicè dictum eſſe, quia increduli quum oculis capti ſint, ſe tamen valde acutos ac perſpicaces putant. Atque hac fiducia elati, Deum audire non dignantur. & extra Chriſtum præclaram ſpeciem habet carnis ſapientia: quia mundus quid ſit verè ſapere non apprehendit. Videre ergo eos dicit CHRISTVS qui ſub ſtulta ſapientiæ fiducia ſe & alios fallentes proprio ſenſu feruntur, vanáſque ſuas imaginationes pro ſapientia habent. Tales, ſimulatque apparet Chriſtus in Euangelii ſui ſplendore, cæci fiunt: non modò quia detegitur quæ prius in tenebris infidelitatis latebat eorum ſtultitia, ſed quia iuſta Dei vindicta in altiores tenebras demerſi, exiguum illud neſcio quid lucis quod illis erat reſiduum, amittunt. Cæci quidem naſcimur omnes, ſed tamen in corruptæ vitioſæque naturæ tenebris aliquæ adhuc ſcintillæ emicant, vt differant homines à brutis pecudibus. Nunc ſiquis ſuperba ſenſus ſui confidentia inflatus ſubiicere ſe Deo recuſet, videbitur extra Chriſtum ſapiens: ſed claritas Chriſti eum infatuabit. quia tunc demum patere incipit humanæ mentis vanitas quum in medium prodit cæleſtis ſapientia. Cæterùm plus quiddam (ſicuti iam attigi) exprimere his verbis Chriſtus voluit. nam hypocritæ priuſquam affulgeat Chriſtus non ita contumaciter reſiſtunt Deo: ſed ſimulatque lux propius admota eſt, aperto marte & quaſi ex profeſſo aduerſus Deum inſurgunt. Facit igitur iſta prauitas & ingratitudo vt duplicetur eorum cæcitas, & Deus iuſta

vindicta

vindicta oculos prius vera luce priuatos penitus configat vel confodiat. Tenemus nunc huius loci summam, quòd in mundum venerit Christus vt cæcos illuminet, eos verò qui sapere sibi videntur ad insaniã redigat. Priore autem loco illuminationis meminit, quoniam hæc propria est aduentus eius causa. neque enim venit vt iudicet mundum, sed potius vt seruet quod perierat: sicuti Paulus quum se vindictam in promptu habere prædicat contra omnes rebelles, simul addit huic pœnæ locum fore postquam impleta fuerit piorum obedientia. Neque verò hæc vltio ad Christi personam restringi debet, acsi non idem quotidie efficeret per Euangelii sui ministros. Quo magis cauendum est nequis nostrûm insana sapientiæ opinione horribilem hanc pœnam accersat. sed experientia docet quàm verè hanc sententiam Christus protulerit. Plurimos enim videmus spiritu vertiginis & furoris percuti, non alia de causa nisi quòd exorientem iustitiæ solem ferre nequeunt. Viuebat tunc Adam, & vera intelligentiæ luce præditus erat, quum plus quàm fas erat videre appetendo, Diuinum illud bonum perdidit. Nunc si in cæcitatem demersi, & ita humiliati à Domino, nobis tamen adhuc in tenebris nostris placemus, & phreneticum nostrum sensum opponimus cælesti sapientiæ, non mirum est si ingrauescat Dei vltio, ita vt bis cæci reddamur. Hæc quidem olim eadem pœna impiis sub Lege inflicta fuit: (nam Iesaias ad excæcandum populum veterem mittitur, vt videndo non videat, Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, &c.) verùm quo plenius se in Christo quàm Prophetis exeruit Diuinæ lucis fulgor, eo illustrius extare & conspici oportuit hoc excæcationis exemplum: sicuti hodie meridiana lux Euangelii in extremam rabiem hypocritas præcipitat. 2.Cor.10.b.6 Iesa.6.c.9

40 *Audierunt quidam ex Pharisæis.)* Senserunt statim illo Christi dicto se vulnerari: & tamen videntur non fuisse ex pessimis. quia palàm infesti hostes magis à Christo abhorrebant quàm vt se illi adiungerent. isti autem sustinebant Christum audire, sed absque profectu. quia nemo idoneus Christi discipulus nisi qui seipsum exuerit: à quo procul isti aberant. Porrò hæc interrogatio ex indignatione nata est, quòd sibi putabant iniuriam fieri si in cæcorum ordinem cogerentur: & simul fastuosum gratiæ Christi contemptum vnà cum ludibrio præ se fert. acsi dicerent, Tu igitur sine probro nostro inclarescere non potes? hoccine ferendum est vt tibi honorem ex contumelia nostra acquiras? Quòd autem cæcis nouam lucem promittis, abi hinc & facesse cum tuo beneficio: neque enim hac mercede illuminari abs te volumus, vt obtineas nos hactenus fuisse cæcos. Hinc perspicimus superbam & virulentam semper esse hypocrisin. Superbiæ est, quòd seipsis contenti sibi quicquam adimi nolunt: virulentiæ, quòd ostenso morbo, tanquam grauiter læsi exasperantur, & cum Christo expostulant. Hinc Christi & gratiæ quam offert contemptus. Emphasis est in particula *Etiam*: quia significant, quanuis reliqui omnes cæci sint, indignum tamen esse vt ipsi in communi ordine censeantur. Vitium iis qui supra alios eminent nimis familiare, vt fastu ebrii propemodum se obliuiscantur esse homines. *Si cæci essetis.* Duplex his verbis potest inesse sensus, vel quòd ignorantia subleuaret aliqua ex parte eorum culpam, nisi planè conuicti cum veritate data opera pugnarent: vel quod medicabilis in ipsis esset ignorantiæ morbus, si modò eum agnoscerent. Priorem sententiam confirmãt Christi verba quæ habebimus capite decimo quinto, Si non venissem, & loquutus fuissem eis, peccatum non haberent, &c. Sed quia hîc in contextu sequitur, *Quod se videre dicant:* vt inter se respondeant antitheta, videtur hoc melius congruere si exponas cæcum esse qui propriæ cæcitatis conscius remedium morbo quærit. Hoc modo summa erit, Si agnosceretis malum vestrum, non esset prorsus incurabile: nunc autem, quia vos putatis sanos, manetis desperati. Quum peccatum eos non habere dicit qui cæci sunt, non ita excusat ignorantiam quasi innoxia & extra culpæ reatum esset: tantum significat promptum esse morbo remedium vbi seriò sentitur: quia dum cæcus ad liberationem aspirat, Deus ad ferendam opem paratus est. Insanabiles autem sunt qui in malis suis stupidi gratiam Dei spernunt.

CAP. X.

1 *AMen amẽ dico vobis, qui non ingreditur per ostium in stabulum ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro.*

2 *Qui autem ingreditur per ostium, pastor est ouium.*

3 *Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt: & proprias oues vocat nominè, & educit eas.*

4 *Et quum proprias oues emiserit, ante eas vadit, & oues eum sequuntur: quia nouerunt vocem eius.*

5 *Alienum verò non sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non nouerunt alienorum vocem.*

6 *Hanc similitudinem dixit illis Iesus: illi autem non intellexerunt quænam essent quæ dicebat illis.*

1 *Amen amen dico vobis.)* Quia negotium Christo erat cum Scribis & Sacerdotibus, qui habebantur Ecclesiæ pastores, si vellet doctrinam suam recipi, necesse erat ipsos spoliari huius tituli honore. Poterat etiam multum fidei derogare eius doctrinæ credentium paucitas. Contendit ergo non omnes in pastorum vel ouium numero habendos qui externum in Ecclesia locum vsurpant: sed hac demum nota legitimos pastores à reprobis, genuinas oues ab adulterinis discerni, si ipse vnus omnium scopus sit, & principium, & finis. Hæc admonitio cùm omnibus seculis vtilis fuit, tum hodie præsertim necessaria est.

Cap. X. Nulla est nocentior Ecclesiæ pestis quàm dum lupi sub pastorum larua grassantur. Scimus etiam quàm durum offendiculum sit quum spurii vel degeneres Israelitæ se pro Ecclesiæ filiis venditant, & hoc prætextu insultant fidelibus. Vtrique malo per continuos ferè ætatum successus obnoxia semper fuit Ecclesia: sed hodie rudes & infirmos nihil magis perturbat quàm quum sanctuarium Dei vident à summis Euangelii hostibus occupari. Neque enim facilè in animum inducunt Christi doctrinam esse cui tam acriter ab Ecclesiæ pastoribus resistitur. Deinde quia maior pars falsis doctrinis circunducitur per varios errores, dum singuli alios respiciunt & expectant, nemo ferè in rectam viam se patitur adduci. Ergo nisi lupis & furibus sponte nos exponere libet, ne in laruatis pastoribus vel ouibus fallamur in primis cauendum est. Magnificum est Ecclesiæ nomen, & meritò: sed quo plus reuerentiæ meretur, eo magis solicitè ad notandum veræ vel falsæ Ecclesiæ discrimen intentos esse nos decet. Apertè hîc negat Christus pro pastoribus habendos qui tales se iactant, vel censendos esse in ouibus quicunque externis insignibus gloriantur. De Iudaica Ecclesia sermonem habet: nostræ in hac parte non dissimilis est ratio. Spectandus est etiam consilii eius finis quem dixi, ne scilicet terreantur vel labascant infirmæ conscientiæ, quum Euangelio infestos vel contrarios cernunt qui pastorum loco regnant in Ecclesia: ne à fide propterea resiliant quòd paucos ex vulgo Christianorum in audienda Christi doctrina condiscipulos habent. *Qui non ingreditur.* Ineptè faciunt, meo iudicio, qui subtilius singulas partes huius parabolæ excutiunt. Nobis ergo summam hanc tenere sufficiat, quòd quum Ecclesiam Christus similem faciat ouili, in quo Deus omnes suos aggregat, se comparat ostio, quia non alius quàm per ipsum in Ecclesiam pateat ingressus. Hinc sequitur, eos demum probos esse pastores qui rectà ad Christum ducunt: eos in Dei ouile verè colligi, vt censeantur in eius grege, qui se vni Christo addicunt. Cæterùm hoc totum ad doctrinam refertur. nam quum in Christo absconditi sint omnes sapientiæ & scientiæ thesauri, qui inde aliò deflectit, neque viam tenet, neque per ostium ingreditur. Nunc quisquis monitorem Christum non aspernabitur, facilè se ab ea dubitatione expediet (quæ tam multos perplexos tenet) quænam sit Ecclesia, & quinam sint pastorum loco audiendi. Nam si nos à Christo abducere tentant qui pastores vocantur, fugiendi sunt Christi iussu non secus ac lupi vel fures: nec cum alio grege ineunda vel colenda societas quàm qui in pura Euangelii fide conspirat. Hac ratione hortatur Christus suos discipulos vt se ab incredula totius gentis multitudine separent, ne impiis Sacerdotibus regendos se permittant, nec sibi fucum ex vanis & ventosis nominibus fieri sinant.

Coloss. 2.a.3

3 *Huic ostiarius aperit.*) Sicui Deum intelligere libeat, non repugno. imò videtur hîc Christus consultò Dei iudicium falsæ hominum opinioni opponere in approbandis pastoribus. acsi diceret, Aliis quidem plerunque mundus applaudit, eósque libenter honore prosequitur: sed Deus, penes quem imperium est, non alios agnoscit ac probat quàm qui oues hac via ducunt. Quòd *Nomine oues* dicit *vocari*, ad mutuum fidei cõsensum refero: quia vno Dei Spiritu inter se coniuncti sunt discipulus & doctor, vt præeat hic, sequatur ille. Quòd quidam priuatam notitiam exprimi putant, quam de singulis ouibus habere debeat pastor, an satis firmum sit nescio.

4 *Quia nouerunt vocem eius.*) Tametsi hîc de ministris loquitur, non tam ipsos tamen, quàm Deum per ipsos loquentem vult audiri. Tenenda enim est quam posuit exceptio, Quòd solus fidelis sit Ecclesiæ pastor qui sub Christi ductu & auspiciis oues regit. Notanda autem ratio est cur dicantur *Oues sequi*: quia scilicet pastores à lupis discernere nouerunt ipsa voce. Hic est Spiritus discretionis, quo electi; Dei veritatem à falsis hominum figmentis diiudicant. Ergo in Christi ouibus præcedit veri notitia: deinde accedit serium obsequendi studium, vt non modò intelligant quid verum sit, sed ex cordis affectu recipiant. Nec tantum in eo commendat obedientiam fidei quòd oues ad pastoris vocem placidè conueniunt: sed etiam quòd extraneis vocibus non auscultant, nec dissipantur quum quis eas inclamat.

6 *Hanc similitudinem.*) En cur sapientiæ iactantia elati, Christi lucem respuerent: nã in re non adeò obscura sunt plusquam hebetes In his verbis, *Non intellexerunt quænam essent*, &c. varia est apud Græcos lectio. quidam codices habent ad verbum, *Non intellexerunt quæ loquebatur*. altera quam sequutus sum, plenior est, tametsi eòdem redit sensus. Tertia est quòd non agnouerint esse Dei Filium qui de seipso loquebatur: sed hæc minus recepta.

7 *Dixit ergo rursum illis* Iesus, *Amen amen dico vobis quòd ego sum ostium ouium.*

8 *Omnes qui ante me venerunt, fures sunt & latrones: sed non audierunt eos oues.*

9 *Ego sum ostium, per me si quis ingrediatur, seruabitur: & ingredietur, & egredietur & pabulum inueniet.*

10 *Fur nõ venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat: ego veni vt vitã habeant, & abundantius habeant.*

7 *Ego sum ostium.*) Nisi addita fuisset hæc expositio, tota oratio allegorica erat. nunc quod præcipuum erat in similitudine, clarius exponit, quum se ostium esse affirmat. Summa autem est (vt diximus) totius spiritualis doctrinæ qua animæ pascuntur, caput in ipso contineri. Vnde & Paulus vnus Pastorum Nihil scire operæpretium duxit nisi Iesum Christum. Perinde autem valet hæc loquutio, acsi se vnum esse testatus foret Christus ad quem aggregari nos oportet. Itaque omnes qui salutem appetunt, inuitat & hortatur vt ad se veniant. Quibus verbis significat frustra circumire quicunque eo re-

1.Cor.2.a.2

eo relicto ad Deum contendunt : quia nonnisi ianua vna pateat, aliunde verò obstructi sint omnes accessus.

8 *Omnes qui ante me.)* Ad verbum est, Omnes quotquot. Qui autem hoc ad Iudam Galilæum & similes restringunt, longè meo iudicio discedunt à mente Christi. nam generaliter falsas omnes doctrinas Euangelio, & omnes pseudoprophetas piis doctoribus opponit. Quinetiam vsque ad Gentes non absurdè extenditur hæc sententia, quòd quicunque ab initio mundi se professi sunt esse doctores, nec studuerunt oues ad Christum colligere, hoc titulo abusi sint ad perdendas animas. Cæterum hoc ad Mosen & Prophetas minimè pertinet, quibus nihil aliud propositum fuit quàm vt Christi regnum stabilirent. Notandum enim est, Christi verbis res oppositas inter se conferri. Atqui inter Legem & Euangelii doctrinam adeò nihil dissidii reperietur, vt Lex nihil aliud sit quàm ad Euangelium præparatio. In summa testatur Christus doctrinas omnes quibus ab eo mundus abductus fuerat, totidem fuisse mortiferas pestes: quia extra ipsum nonnisi exitialis & horrenda sit dissipatio. Interea, videmus quanti sit apud Deum & quanti à nobis fieri debeat antiquitas quoties veluti in certamen cum Christo committitur. Nequis enim moueatur quòd seculis omnibus extiterunt doctores quibus nihil minus curæ fuit quàm ad Christum homines dirigere, nominatim Christus ipse exprimit nihil referre quàm multi fuerint tales, vel quampridem emergere cœperint. quia hoc considerandum sit, vnicam esse ianuam, qua relicta, qui parietes fodiunt, vel rimas perforant, fures esse. *Non audierunt eos oues.* Clarius nunc confirmat quod obscurius iam dixerat sub allegoriæ figura, non fuisse scilicet ex Ecclesia Dei qui extra viam ab impostoribus abducti sunt. Hoc ideo primum dicitur, ne quum magnam errantium turbam cernimus, eorum exemplo nobis perire libeat: deinde ne titubemus, quum impostoribus ad plurimos fallendos Deus habenas laxat. Neque enim hæc leuis est consolatio, vel tenuis fiduciæ materia, quum scimus inter multiplices insultus & insidias luporum & latronum Christum semper fido præsidio tutatum esse suas oues, nequa ab eo descisceret. Sed hic exoritur quæstio, Quando quis incipiat ex grege Christi esse. Multos enim videmus magna vitæ parte palantes errare per deserta, qui tandem ad Christi ouile aggregantur. Respondeo, nomen *Ouium* hîc duobus modis sumi, quum posthac dicet Christus se alias adhuc habere oues, omnes Dei electos comprehendit, qui tunc nihil habebant ouium simile: nunc oues intelligit iam pastoris nota signatas. Natura certè nihil minus quàm oues sumus, quin potius omnes nascimur vrsi & leones, donec Spiritus Christi nos cicuret, & ex feris ac indomitis bestiis mansuetas pecudes formet. Ita secundum arcanam Dei electionem in eius corde iam oues sumus nondum adhuc nati: vocatione qua nos in ouile suum colligit, oues in nobis esse incipimus. Iam qui in ordinem fidelium vocati sunt, eos magis tenaciter sibi hærere affirmat Christus quàm vt vagi & instabiles circunferantur quolibet nouæ doctrinæ aura. Si quis excipiat, posse interdum etiam qui se Christo addixerant errare, idque frequenti experientia probari, nec frustra has partes apud Ezechielem bono pastori tribui vt dispersas oues congreget: fateor equidem non rarò hoc accidere vt qui fidei domestici fuerant, ad tempus alienentur: sed nō pugnat hoc cum Christi sententia, quia quatenus errant, quodammodo oues esse desinunt. Hoc simpliciter vult Christus, omnes Dei electos, etiamsi innumeris erroribus tentati fuerint, in puræ fidei obedientia retentos esse, ne Satanæ eiúsque ministris in prædam forent expositi. Hoc autem non minus admirabile est opus Dei quum oues paulisper euagatas iterum colligit, quàm si in ouili perpetuo clausæ manerent. Istud quidem semper & sine exceptione verum est, non esse nostros qui à nobis exeunt: sed qui ex nobis sunt, manere vsque in finem nobiscum. Cæterùm hic locus summum pudorem meritò incutere nobis debet. Primùm quòd ad pastoris nostri vocem tam malè sumus assueti, vt vix eam pauci frigidè auscultent: deinde quòd ad eum sequendum tam desides ac pigri simus. De bonis loquor, vel qui saltem sunt tolerabiles: nam magna pars eorum qui se Christi discipulos iactant proteruè aduersus eum recalcitrat. Postremò quòd simulatque vox aliqua extranei personuit, huc illuc instabiles rapimur: hæc incōstantia & leuitas satis prodit quàm malè adhuc in fide profecerimus. Quòd si minor est credentium numerus quàm optandum sit, deinde si multi ex paucis subinde diffluunt: habent pii doctores consolationem qua se sustineant, quòd ab electis Dei audiuntur, qui Christi oues sunt. Nostrum quidem est sedulò dare operam, & modis omnibus satagere vt in fidei vnitatem, si fieri possit, totus mundus coalescat: interim nostro numero contenti simus.

Ezech. 34.c.12

1 Ioh. 2.c.19

9 *Per me si quis ingrediatur.)* Eximia piorum consolatio, quòd vbi semel Christum amplexi fuerint, extra periculum se esse audiunt. nam salutem illis & prosperum statum Christus promittit. Deinde partes duas exprimit, quòd tutò quocunque opus fuerit incedent: deinde quod ad satietatem vsque pascentur. Per *Ingressum & exitum* Scriptura sæpe omnes vitæ actiones significat, sicuti Gallicè dicimus Aller & venir pro Versari. Duplex ergo Euangelii vtilitas nobis commendatur his verbis, quòd in eo pabulum animæ nostræ reperient, quæ alioqui famelicæ languent, nec nisi vento pascuntur, deinde quòd nobis fidelis custodia & propugnaculum erit aduersus luporum & latronum incursus.

10 *Fur non venit.)* Hoc dicto Christus quasi aurem nobis vellicat, ne torpentes & incautos ministri Satanæ nos circumueniant. Facit enim nimia nostra securitas vt vndique nudi falsis doctrinis pateamus. Vnde enim tanta credulitas vt qui in Christo fixi quiescere debebant, per multos errores circumuolitent, nisi quia à tot falsis doctoribus non satis sibi metuunt nec cauent? Huc accedit quòd inexplebilis nostra curiositas nouis & extraneis hominum figmentis sic delectatur, vt sponte insano cursu ad fures & lupos ruamus. Non abs re itaque Christus falsos doctores, quamlibet blandè se insinuent, lethale semper venenum afferre testatur quo magis ad eos arcendos intenti simus. Similis est Pauli admonitio ad Coloss. cap. 2. b. 8 Videte nequis vos prædetur per inanem philosophiam, &c. *Ego veni.* Altera similitudo: nam quum hactenus Christus ianuam se vocauerit, veros pastores qui ad hanc ianuam oues congregant: nunc pastoris induit personam: & quidem se vnicum esse pastorem prædicat, vt certè in neminem alium propriè hic honor & titulus competit. Quotquot enim fidi sunt Ecclesiæ pastores, quia eos ipse excitat, necessariis dotibus instruit, gubernat suo Spiritu, in illis operatur, non faciunt quominus ipse solus

 Ecclesiæ suæ præsit, & solus pastor emineat. Tametsi enim eorum vtitur ministerio, pastoris tamen munus sua virtute obire & exequi non desinit: ita etiam magistri sunt & doctores, vt eius magisterio non derogent. Denique pastoris nomen quum ad homines transfertur, subalternum est, vt dicunt. Et Christus ita honorem suum cum ministris communicat, vt tam ipsorum quàm gregis totius vnicus tamen maneat pastor. Nunc quum dicit *Se venisse vt vitam habeant oues*, significat eos tantum luporum & furum rapinis esse expositos qui sub eius pedo se non continent. Et, quo plus addat fiduciæ, quicunque ab eo non deficiunt, in illis vitam assiduo profectu augeri & confirmari prædicat. Et certè prout quisque in fide progreditur, eo propius ad vitæ plenitudinem accedit: quia in eo crescit Spiritus qui vita est.

11 *Ego sum pastor bonus: pastor bonus animam suam ponit pro ouibus.*

12 *Mercenarius autem & qui pastor non est, cuius propriæ non sunt oues, videt lupum venientem & relinquit oues, & fugit: & lupus rapit eas, & dissipat oues.*

13 *Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & nō est illi cura de ouibus.*

14 *Ego sum pastor bonus: & cognosco oues meas: & cognoscor à meis.*

15 *Sicut cognoscit me Pater, & ego cognosco Patrem, & animam meam pono pro ouibus.*

11 *Pastor bonus animam suam.*) Ex singulari amoris affectu quo oues prosequitur, quàm verè se illis pastorem exhibeat ostendit: quia de earum salute vsque adeo est solicitus vt ne propriæ quidem vitæ parcat: vnde sequitur plusquam ingratos esse, & centies dignos qui pereant, & ad omne noxæ genus sint expositi, qui tam benigni & amabilis pastoris custodiam respuunt. Porrò verissimum est quod Augustinus monet, proponi hic quid in Ecclesiæ regimine expetendum, quid fugiendum, & quid tolerandum sit. Nihil magis optabile quàm vt à probis & studiosis pastoribus regatur Ecclesia. Se vnum esse bonum pastorem profitetur Christus, qui per se in primis, & deinde per sua instrumenta Ecclesiam sanam & incolumem præstat. Quoties ergo res bene sunt compositæ, & præsunt homines idonei, illic Christus re ipsa pastorem agit. Sed multi sunt lupi & fures qui pastorum laruâ tecti Ecclesiam sceleratè dissipant. tales, quocunque nomine glorientur, fugiendos esse Christus denuntiat. Mercenariis si purgari posset Ecclesia, melius res haberet: sed quia hoc modo fidelium suorum patientiam Dominus exercet, simul etiam illo singulari beneficio indigni sumus vt Christus in syncetis pastoribus nobis appareat: tolerandi sunt, vtcunque non probentur, ac meritò etiam displiceant. Mercenarios intellige qui doctrinam puram retinent, & qui per occasionem (vt Paulus loquitur) potius quàm recto zelo veritatem annuntiant. Tales etsi non Christo fideliter seruiant, audiendi sunt. Nam sicuti Pharisæos audiri voluit Christus, quia super cathedram Mosis sedebant: ita hoc honoris Euangelio nos habere conuenit, ne eius ministros, licet minus probos, fastidiamus. Quoniam autem minima quæque offendicula insipidum nobis Euangelium reddūt, ne tales deliciæ nos impediant, semper nobis in mentem veniat quod prius attigi, si non ita potenter in ministris viget Christi Spiritus vt palàm in illis pastorem se exhibeat, nos vitiorum nostrorum pœnas dare: & interea obedientiam nostram probari.

Philip. 1. b. 15
Matth. 23. a. 3

12 *Mercenarius autem. & qui pastor non est.*) Tametsi pastoris nomen Christus vni sibi vendicat, tacitè tamen innuit organis suis in quibus agit, aliquo modo commune esse. Scimus enim quàm multi post Christum sanguinem pro salute Ecclesiæ fundere non dubitauerint: nec Prophetæ ante eius aduentum vitæ suæ pepercerāt. Sed in sua persona absolutū exemplar proponit, vt ministris suis regulam præscribat. Quàm enim fœda & pudenda est nostra segnities, si nobis vita nostra pretiosior est Ecclesiæ salute, cui suam Christus posthabuit? Cæterùm quod de tradenda pro ouibus vita hîc dicitur, tanquam certum & præcipuum paterni affectus signum est. Voluit primò Christus testatum relinquere quàm singulare amoris erga nos sui specimen in morte sua ediderit: deinde ad imitationem exempli sui prouocare suos omnes ministros. Differentia tamen inter hos & illum notanda, quòd vitam suam impendit in satisfactionis pretium: sanguinem suum effudit ad purgandas animas nostras: corpus suum in victimam expiatricem obtulit, qua Patrem nobis placaret. In Euangelii autem ministris nihil tale esse potest, qui omnes purgatione indigent, & vnico illo sacrificio expiantur, & Deo reconciliantur. Sed hîc non disputat Christus de mortis suæ efficacia, aut fructu, vt se aliis comparet, sed vt probet qualiter erga nos affectus fuerit: deinde vt alios inuitet ad sequendum suum exemplum. In summa, sicut proprium Christi fuit vitam nobis sua morte acquirere, & præstare quicquid Euangelium continet: ita commune pastorum omnium officium est doctrinam quam annuntiant vitæ suæ dispendio tueri, & Euangelii doctrinam sanguine suo obsignando, testari quàm non frustra doceant salutem sibi & aliis à Christo partam esse. Hîc tamen moueri potest quæstio, nunquid mercenarius habendus sit qui luporum occursum quamlibet ob causam declinat. Hæc quæstio olim quasi in re præsenti agitata fuit, quum tyranni in Ecclesiam crudeliter sæuirent. Tertullianus & similes nimis meo iudicio in hac parte fuerunt austeri. Augustini moderatio longè melior, qui ita pastoribus fugere permittit si publicæ saluti sua fuga magis consulant, quàm gregem sibi commissum deserendo prodant. Hoc autem fieri indicat quum Ecclesia non destituitur idoneis ministris, & pastoris vita sic priuatim impetitur ab hostibus vt sua absentia eorum rabiem mitiget. Quòd si commune periculum est, magisque timendum ne fugere credatur pastor non consulendi voluntate, sed timore moriendi, nullo modo id licere contendit: quia fugæ exemplum magis nocebit quàm in posterum prodesse queat eius vita. Legat qui volet epistolam ad Honoratum Episcopum centesimam octogesimam. Secundum hanc rationem Cypriano fugere licuit, qui mortem adeò non horrebat, vt oblatam vitam perfida negatione redimere fortiter abnuerit. Solum hoc tenendum est,

vt gregem

vt gregem suum pastor: ideoque singulas oues vitæ suæ præferat. *Cuius propriæ non sunt oues.* Videtur hîc Christus omnes sine exceptione præter se vnum facere mercenarios. Nam quum ipse vnus sit pastor, nemini nostrum fas est oues quas pascit suas vocare. Sed meminerimus, qui Christi Spiritu aguntur, eos proprium sibi ducere quod capitis est: neque id vt sibi potestatem vsurpent, sed vt fideliter seruent quod sibi commissum est. Nam, qui verè Christo coniunctus est, nunquam alienum à se ducet quod illi tam charum fuit. Id est quod postea dicit, *Mercenarium fugere:* quia ouium curam non habet, acsi diceret gregis dissipatione non tangi, quia nihil ad se pertinere putat. Nam qui mercedem spectat, non gregem, vtcunque in tranquillo Ecclesiæ statu fallat, tandem vbi cominus certandum fuerit, perfidiæ suæ documentum edet.

14 *Et cognosco oues meas.)* Priore membro suum erga nos amorem rursus commendat: cognitio enim ex amore nascitur, & curam secum trahit: simul tamen significat susque déque sibi esse omnes qui Euangelio non obtemperant, quemadmodum secundo membro repetit, & confirmat quod prius dixerat, se vicissim ab ouibus agnosci.

15 *Sicut cognoscit me Pater.)* Nihil attinet, ac ne expedit quidem, in spinosas illas speculationes ingredi, quomodo suam sapientiam Pater cognoscat: quia Christus simpliciter, quatenus vinculum est nostræ cum Deo coniunctionis, se inter illum & nos medium statuit. acsi diceret, Non magis fieri posse vt nostri obliuiscatur quàm vt Pater eum reiiciat vel negligat. Interea mutuum à nobis officium exigit: quia sicuti ad nos tuendos confert quicquid à Patre accepit facultatis, ita vult nos habere obsequentes & sibi addictos: quemadmodum totus ipse est Patris, & omnia ad eum refert.

16 *Et alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili: illas etiam me oportet adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, vnus pastor.*

17 *Propterea me Pater diligit quia ego pono animam meam vt rursus sumam eam.*

18 *Nemo tollit eam à me: sed ego pono eam à meipso. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. hoc mandatum accepi à Patre meo.*

16 *Alias oues habeo.)* Quanquam nonnulli ad omnes promiscuè hoc referunt, tam ex Iudæis quàm ex Gentibus, qui nondum erant Christi discipuli: mihi tamen dubium non est quin ad Gentium vocationem respexerit. *Ouile* enim appellat veteris populi collectionem, qua à reliquis mundi populis diremptus, in Dei peculium & vnum corpus coaluerat. Sic enim Iudæos sibi cooptauerat Deus, vt ritus & cæremonias velut quædam septa illis circundaret, ne incredulis permisti essent. quanquam ostium stabuli gratuitum erat vitæ æternæ fœdus in Christo sancitum. Ideo *Alias oues* vocat quæ non eiusdem erant notæ, sed diuersi generis. Summa est, pastorale Christi officium Iudææ angulis non includi, sed longius patere. Verum quidem est quod hîc dicit Augustinus, sicut intra Ecclesiam multi sunt lupi, ita foris multas esse oues: sed præsenti loco non per omnia conuenit, vbi de externa Ecclesiæ facie agitur: propterea quòd Gentes, quæ ad tempus extraneæ erant, postea in regnum Dei simul cum Iudæis adscitæ sunt. Quadrare tamen hac in parte fateor quòd oues nominat Christus incredulos, qui nihil minus quàm oues in se æstimari poterant. Nec verò tantum hoc nomine quales futuri sint docet, quin potius ad arcanam Patris electionem hoc refert: quia iam oues sumus Deo antequam ipsum sentiamus nobis esse pastorem: quemadmodum alibi dicimur fuisse inimici quo tempore nos amabat. Qua ratione etiam Paulus dicit nos prius Rom.5.b.10
à Deo fuisse cognitos quàm illum cognosceremus, Galat.4.b.9. *Illas etiam oportet.* Significat ratam fore electionem Dei, vt nihil pereat quod saluum esse velit. Nam arcanum Dei consilium quo ordinati sunt ad vitam homines, tandem suo tempore patefacit vocatio: & quidem efficax, dum sibi Spiritu in filios regenerat qui prius ex carne & sanguine geniti erant. Quæritur tamen quomodo adducti fuerint Gentiles vt Iudæis aggregarentur. neque enim Iudæos fœdus quod cum Patribus Deus pepigerat, abiicere oportuit vt Christo nomen darent: nec rursum Gentes Legis iugum subire oportuit, vt in Christum insiti Iudæis associarentur. Hîc tenenda est distinctio inter fœderis substantiam & externas accessiones. Nam aliter in Christi fidem concedere non poterant Gentes, quàm æternum illud fœdus amplexando, in quo fundata erat mundi salus. Hoc modo impleta fuerunt vaticinia, Loquentur alienigenæ lingua Chanaan: Item, Apprehendent septem ex Gentibus pallium vnius Iudæi, ac dicent, Ambulabimus vobiscum. Item, Iesa.19.c.18
Venient ex longinquis partibus, & ascendent in montem Sion. Ideo etiam multarum gentium pater A- Zach.8.d.23
braham fuit dictus, quia ab Oriente & Occidente venturi erant qui cum eo accumberent in regno Dei. Gen.17.a.5 Matth.8.b.11
Quantum autem ad cæremonias attinet, ille est medius paries quem Paulus dirutum fuisse docet. Ita in Ephes.2.c.14
fidei vnitatem Iudæis coniuncti fuimus quo ad substantiam. cæremoniæ autem abolitæ fuerunt, nequid obstaculi esset quominus illi manum nobis porrigerent. *Et fiet vnus grex.* Hoc est, Vt in corpus vnum coalescant omnes Dei filii: sicuti vnam fatemur Catholicam Ecclesiam, & vnius capitis vnum esse corpus necesse est. Vnus Deus (inquit Paulus) vna fides, vnum Baptisma. Itaque nos vnum esse oportet, Ephes.4.a.4
sicuti in vnam spem vocati sumus. Quanquam autem in diuersa stabula videtur hic grex distinctus, communibus tamen septis inclusi sunt qui passim per totum orbem sparsi sunt fideles: quia omnibus idem prædicatur verbum, eadem in vsu sunt sacramenta, idem precandi ordo, & quæ ad fidei professionem requiruntur. Obserua modum quo grex Dei colligitur: nempe quum vnus est omnium pastor, & vox eius auditur. Quæ verba significant, vbi subest vni Christo Ecclesia, eius imperio paret, doctrinæque auscultat, tunc demum rite compositum esse eius statum. Siquid tale apud se nobis Papistæ ostendant,

Cap. X. fruantur quo tantopere superbiunt Ecclesiæ titulo: si verò illic silet Christus, pedibus calcatur eius maiestas, ludibrio habentur sacra eius instituta: quid aliud est eorum vnitas quam diabolica conspiratio, quæ omni dissipatione peior est ac magis execranda? Proinde meminerimus semper à capite sumendum esse exordium. Vnde & Prophetæ quum Ecclesiæ instaurationem describunt, semper Dauidem regem adiungunt Deo: acsi dicerent neque Ecclesiam esse vbi non regnat Deus, neque extare regnū Dei nisi vbi pastoris honos Christo defertur.

17 *Propterea me Pater diligit.*) Est quidem alia superior causa cur Pater Filium diligat: neque enim frustra vox audita fuit è cælo, Filium esse dilectum in quo Dei beneplacitum residet. Sed quia & nostra causa factus est homo, & in hunc finem eum Pater complexus est vt nos sibi reconciliaret: non mirum est quòd se ideo diligi affirmat quia salutem nostram propria vita chariorem habet. Mira verò Diuinæ erga nos bonitatis commendatio, & quæ nos meritò in admirationem sui totos rapere debeat, quod non modò amorem Vnigenito debitum in nos vsque diffundit, sed ad nos, veluti ad finalem causam refert. Et certè nihil opus fuit Christum carnem nostram induere in qua diligeretur, nisi vt nos redimendo, paternæ misericordiæ pignus esset. *Vt rursus sumam eam.* Quia non paruo mœrore audita Christi mors discipulos afficere poterat, imò etiam grauiter concutere eorum fidem, consolatur eos spe resurrectionis mox futuræ: acsi diceret non hac lege se moriturum vt absorbeatur à morte, sed vt victor mox resurgat. Et nos hodie ita Christi mortem reputare conuenit vt simul in mentem veniat resurrectionis gloria. Ita eum vitam fuisse agnoscimus, quia cum morte congressus, magnificè eam deuicit, & nobilem egit triumphum.

18 *Nemo tollit eam à me.*) Altera consolatio qua se discipuli in Christi morte sustentent: quòd non moritur coactus, sed sponte se pro salute gregis offert. Porrò non tantum homines necis potestatem in se habere negat, nisi quatenus permiserit: sed à qualibet vi necessitatis se eximit. Alia nostri ratio, quibus propter peccata imposita est moriendi necessitas. Natus quidem est & Christus ipse mortalis homo: sed hæc voluntaria submissio fuit, non seruitus aliunde iniuncta. Munire ergo discipulos suos voluit Christus, ne ipsum paulò pòst ad mortem rapi videntes frangerentur animis, acsi oppressus esset ab hostibus: sed mira Dei prouidentia fieri agnoscerent vt mortem pro grege redimendo obiret. Et huic doctrinæ perpetua inest vtilitas, quòd ideo mors Christi piaculum est pro peccatis nostris quia voluntarium fuit sacrificium, iuxta illud Pauli, Obedientia vnius, iusti facti sunt multi. Hæc verba, *Pono eam à meipso* bifariam exponi possunt, vel quòd se vita exuat Christus, manens ipse integer, (ac si quis vestem à corpore suo deponeret, vel quòd suo arbitrio moriatur. *Hoc mandatum.* Reuocat nos ad æternum Patris consilium vt sciamus tantam illi fuisse curam salutis nostræ vt Filium suum vnigenitum, tantus quantus est, nobis dicauerit. Et Christus ipse qui in mundum venit vt Patri se obedientem præberet, confirmat se non alium habere in omnibus scopum quàm vt nobis consulat.

Matth. 8.d.1-

Rom. 5.d.19

19 *Dissidium igitur rursus extitit inter Iudæos propter sermones istos.*

20 *Dicebant autem multi ex illis, Dæmonium habet ac insanit: quid eum auditis?*

21 *Alij dicebant, Hæc verba non sunt dæmoniaci: nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?*

22 *Facta sunt autem Encænia Hierosolymis, & hyems erat.*

23 *Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Solomonis.*

24 *Circundederunt ergo eum Iudæi, ac dixerunt ei, Quousque animam nostrā suspensam tenes? si tu es Christus, dic nobis liberè.*

25 *Respondit eis Iesus, Dixi vobis, & non creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.*

26 *Sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis, quemadmodum dicebam vobis.*

27 *Oues quæ meæ sunt, vocem meam audiunt: & ego cognosco eas, & sequuntur me.*

28 *Et ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum: nec rapiet eas quisquam è manu mea.*

29 *Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est: & nemo potest rapere è manu Patris mei.*

30 *Ego & Pater vnum sumus.*

19 *Dissidium igitur.*) Hic fuit fructus concionis Christi, quòd aliquot sibi discipulos acquisierit: sed quia multos etiam aduersarios eius doctrina habet, inde exoritur dissidium, vt scindantur inter se qui prius erant quasi vnum Ecclesiæ corpus. nam vno consensu omnes profitebantur se colere Deum Abrahæ, & Mosis legem sequi. nunc vbi Christus emergit, dissidere eius causa incipiunt. Si vera fuisset illa professio, Christus (qui summum est vinculum charitatis, & cuius officium est quæ dissipata sunt colligere) consensum eorum minimè abrumperet. Sed Euangelii sui luce multorum hypocrisin

crisin detegit, qui falso tantùm prætextu fucati, se populum Dei esse iactabant. Ita etiam nunc facit multorum prauitas vt dissidiis turbetur Ecclesia, & contentiones ferueant. interim qui conturbant pacem, culpam in nos reiiciunt, ac schismaticos vocant: hoc enim præcipuo crimine grauamur à Papistis quòd tranquillum Ecclesiæ statum concusserit nostra doctrina. Atqui si Christo placidè se ipsi submitterent, ac manum darent veritati, statim sedati essent omnes motus. sed quum ipsi fremant ac tumultuentur aduersus Christum, nec alia lege quiescere nobis permittant nisi vt extincta iaceat Dei veritas, & Christus à regno suo exulet: iniustè nobis obiiciunt schismatis crimen, quod ipsis imputandum esse nemo non cernit. Dolendum sanè est intestinis discordiis lacerari Ecclesiã: sed præstat esse aliquos qui se ab impiis disiũgant, vt Christo capiti suo vniantur, quàm omnes in contemptum Dei esse concordes. Itaque semper in schismatibus videndum quinam à Deo & pura eius doctrina discessionem faciunt.

20 *Dæmonium habet.*) Quàm possunt odiosissimo probro infamant Christum, vt eum audire omnes horreant. Nam impii, ne cedere Deo cogantur, furiosè & clausis oculis in superbum eius contemptum prorumpunt, & alios incitant ad eandem rabiem, nequa vox Christi cum silentio audiatur. Atqui ipsa Christi doctrina satis in se defensionis habet aduersus calumnias. Atque hoc suo responso intelligunt fideles quum *Hæc verba* negant esse *Dæmoniaci.* perinde enim est acsi iudicium ex re ipsa fieri poscerent. veritas enim (vt dictum est) seipsam satis asserit. Atque hoc est vnicum fidei nostræ præsidium, quòd nunquam efficere poterunt impii quin Dei virtus & sapientia in Euangelio refulgeat.

22 *Facta sunt encænia.*) Acsi diceres Innouationes: quia templum, quod pollutum fuerat, de integro consecratum fuit auspiciis Iudæ Machabæi: ac tunc institutum fuit vt quotannis festus ac celebris esset dedicationis nouæ dies: vt Dei gratiam, quæ finem Antiochi tyrannidi imposuerat, memoria repeterent. Tunc autem in templo Christus pro more apparuit, vt in frequenti hominum conuentu vberior esset prædicationis suæ fructus. *Porticum Solomonis* templum vocat Euangelista: non quòd Sanctuarium esset, sed templi solum appendix. Nec porticum veterem intelligit à Solomone olim extructam (quæ à Chaldæis prorsus diruta fuerat) sed quam Iudæi fortè primum ab exilio Babylonico reuersi, ad exemplar veteris illius conditam, nomine etiam ornauerant, vt plus haberet dignitatis: deinde Herodes noui templi conditor.

24 *Circundederunt ergo eum Iudæi.*) Non dubium est quin astutè Christum aggressi fuerint, saltem qui primi erant huius consilii authores. nam vulgus promiscuum potuit sine fraude expetere vt Iesus palàm manifestaret se missum esse à Deo liberatorem: sed pauci captiosè & per insidias vocem hanc in turba elicere volebant, vt per tumultum è medio tolleretur, vel Romani in eum manus inicerent. Quòd se queruntur teneri *Suspensos*, eo præ se ferunt se redemptionis promissæ tam ardenter esse cupidos vt Christi desiderium assiduè eorum animos solicitet. atque hic verus est pietatis affectus, nusquam alibi inuenire quàm in solo Christo quod mentibus nostris satisfaciat, eásque verè tranquillet. quemadmodum & ipse loquitur, Venite ad me omnes qui anxii estis & onerati, & ego reficiam vos, & quietem inuenient animæ vestræ. Ergo qui ad Christum veniunt, sic comparatos esse decet vt se isti fingunt Matt.11.d.28 esse. Sed immeritò Christum accusant, quasi hactenus non stabilierit ipsorum fidem: nam per eos tantùm steterat quominus plenam & solidam haberent eius notitiam. Sed hoc incredulis perpetuum est, fluctuari dubios malle quàm fundari in certo Dei verbo. Ita hodie plurimos videmus, quum vltro oculos claudant, spargere suæ dubitationis nebulas, quibus obscurent claram Euangelii lucem. Multos etiam videmus leues spiritus, qui per friuolas speculationes volitando, fixam stationem tota vita non reperiunt. Quum postulant vt Christus palàm vel *Liberè*, & cum fiducia se manifestet, sensus eorum est, ne obliquè amplius & quasi per ambages se insinuet. Ita obscuritatis insimulant eius doctrinam, quæ tamen satis aperta & sonora fuerat, nisi in homines surdos incidisset. Admonet autem hæc historia non posse nos malorum insidias & calumnias effugere si ad prædicandum Euangelium vocati sumus. Quare in excubiis stare oportet, nec quasi re noua percelli quum idem nobis quod magistro accidet.

25 *Dixi vobis.*) Non dissimulat Dominus se esse Christum, neque tamen docet eos quasi sint ad discendum idonei: quin potius malitiam in qua obstinati erant, illis exprobrat: quia nihil hactenus profecerant, verbo & operibus Dei edocti. Quòd ergo non cognoscitur ab illis, id eorum vitio imputat, acsi diceret, Doctrina mea satis per se ad intelligendum facilis est: culpa autem in vobis hæret, quia Deo malignè restitistis. Postea de *Operibus* loquitur, vt duplicis contumaciæ ipsos conuincat. nam præter doctrinam luculentum habebant in miraculis testimonium, nisi Deo fuissent ingrati. Bis ergo repetit eos *Non credere*, vt coarguat ipsos sponte surdos esse ad doctrinam, cæcos ad opera. quod signum est extremæ ac desperatæ malitiæ. Dicit se *Opera fecisse in nomine Patris*, quia hic erat scopus vt Dei virtutem in illis testatam faceret: vnde palàm fieret ipsum esse à Deo profectum.

26 *Quia non estis ex ouibus.*) Altiorem causam adducit cur neque miraculis neque doctrinæ fidem habeant, nempe quia sint reprobi. Notandum autem est Christi consilium. nam quia se Dei Ecclesiam esse iactabant, nequid eorum incredulitas Euangelio deroget, credendi donum speciale esse pronuntiat. Et certè vt Deum cognoscant homines, prius necesse est ab ipso esse cognitos, vt dicit Paulus. Galat.4.b.9 Rursum quos Deus non respicit, semper ab eo manere auersos necesse est. Siquis obmurmuret, causam incredulitatis residere in Deo, quia penes eum solum sit oues facere: respondeo ipsum omni culpa liberari, quando homines nonnisi voluntaria malitia gratiam reiiciunt. Conciliat Deus sibi fidem quantum satis est, sed feræ bestiæ nunquam mansuescunt, donec in oues Spiritu Dei mutatæ fuerint. Qui tales sunt, frustra tentabunt feritatis suæ culpam in Deum reiicere, quæ ipsorum naturæ propria est. In summa, significat Christus nihil esse mirum si paucos habeat Euangelio suo obsequentes, quia feroces sint ac indomitæ bestiæ quicunque Spiritu Dei ad obsequium fidei subacti non sunt. Quo magis indignum est atque absurdum vt ab hominum fide pendeat Euangelii authoritas: quin potius reputent

Cap.X. fideles eò se magis Deo obstrictos esse, quòd quum alii in cæcitate maneant, Spiritus illuminatione ad Christum tracti sunt. Hic etiam habent Euangelii ministri quo se consolentur, si non omnibus vtilis sit eorum labor.

27 *Oues meæ.)* Probat argumento à contrariis ipsos non esse oues, quia non obediant Euangelio. Deus enim quos elegit, efficaciter vocat: ita fide probantur Christi oues. Et certè Ouium nomen ideo ad fideles transfertur quia Deo se per manum summi Pastoris regendos tradunt, & deposita priore feritate, ductiles se & morigeros præbent. Hæc etiam non parua est consolatio piis doctoribus, quòd vtcunque maior pars mundi Christum non auscultet, habet tamen ipse suas oues quas cognoscit, & à quibus vicissim cognoscitur. Quantum in se est studeant totum mundum ad Christi ouile aggregare: sed vbi non succedit pro voto, contenti sint hoc vno, quòd sua opera colligentur qui oues sunt. Reliqua iam suprà exposui.

Ouiū nomen.

28 *Et non peribunt in æternum.)* Incomparabilis fructus hic fidei est quòd certos ac securos esse nos iubet Christus, quum fide in suum ouile sumus aggregati. Sed notandum est simul qua fultura nitatur hæc certitudo, nempe quia ipse futurus sit salutis nostræ fidelis custos: nam *In manu sua* ipsam esse testatur. Quòd si hoc nondum sufficiat, Patris virtute tutò seruatum iri dicit. Insignis locus, quo docemur non minus certam esse electorum omnium salutem quàm inuicta est Dei potentia. Porrò non voluit Christus hanc vocem temere in aerem iactare, sed promissionem dare suis quæ penitus infixa eorum animis insideat. Ergo colligimus eò spectare sententiam Christi vt electis firma constet salutis certitudo. Validis quidem hostibus sumus circundati, & tanta est nostra imbecillitas vt singulis momentis parum distemus à præsenti morte: sed quia *Maior* (siue potentior) *est omnibus* qui depositum nostrum seruat, non est quòd trepidemus quasi in periculo sit vita nostra. Hinc etiam colligimus quàm insana sit Papistarum fiducia, quæ in liberum arbitrium, in virtutem propriam & operum merita recumbit. Longè aliter suos Christus instituit, vt se in hoc mundo, tãquam in media sylua, inter innumeros latrones esse meminerint: ac præterquam quòd sunt inermes prædæque expositi, materiam mortis in se inclusam esse agnoscant: vt vna Dei custodia freti, securè ambulent. Denique ideo certa nobis salus quia in manu Dei est, quia & fides nostra infirma est, & nos ad vacillandum nimis procliues. Sed Deus, qui nos in manum suam recepit, satis robustus est vt solo flatu omnes hostium nostrorum machinas discutiat. Huc conuertere oculos operæpretium est, ne tentationum metus nos exanimet. Nam & Christus modum ostendere voluit quo inter lupos oues quietè versentur. *Et nemo potest rapere è manu Patris.* Copula illatiuæ particulæ loco hîc posita est. nam ex inuicta Dei potentia colligit Christus hostium libidini non esse obnoxiam piorum salutem quia necesse foret Deum vinci, qui nos sub manus suæ tutela habet.

30 *Ego & Pater vnum sumus.)* Voluit impiorum sannis occurrere. iactare enim poterant nihil ad ipsum pertinere Dei potentiam, vt discipulis suis promitteret certum eius præsidium. Testatur ergo sibi ita coniunctas esse cum Patre rationes, vt eius auxilium sibi ac suis ouibus nunquam defuturum sit. Abusi sunt hoc loco veteres, vt probarent Christum esse Patri ὁμοούσιον. Neque enim Christus de vnitate substantiæ disputat, sed de consensu quem cum Patre habet: quicquid scilicet geritur à Christo, Patris virtute confirmatum iri.

31 *Sustulerunt ergo iterum lapides Iudæi, vt lapidarent eum.*

32 *Respondit eis Iesus, Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo: propter quod eorum operum lapidatis me?*

33 *Responderunt ei Iudæi, dicentes, Non boni operis causa lapidamus te, sed blasphemiæ: & quòd tu, quum homo sis, facis teipsum Deum.*

34 *Respondit eis Iesus, Nonne est scriptum in Lege vestra, Ego dixi, dij estis?*

Psal.82.b 6

35 *Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui Scriptura:*

36 *Quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis blasphemare, quia dixi, Filius Dei sum?*

31 *Sustulerunt ergo iterum lapides.)* Sicuti pietas in asserenda Dei gloria suo zelo ardet, quem Spiritus Dei moderatur: ita infidelitas mater est furoris: & diabolus ita impios exagitat vt nihil quàm cædes spirent. Hic exitus demonstrat quo animo Christum interrogauerint. nam aperta confessio, cuius cupidos se fingebant, illos statim in rabiem adigit: & tamen quum ita violenter ferrentur ad opprimendum Christum, non dubium est quin iudicii colorem obtenderint: quasi hoc agerent ex Legis præscripto, vbi Deus pseudoprophetas lapidari iubet.

Deut.13.a.5

32 *Multa bona opera.)* Hîc Christus non tantùm causam esse negat cur ita sæuiant, sed eos ingratitudinis accusat, quòd Dei beneficiis tam iniquam mercedem rependant. Nec vno vel altero opere se de illis benè meritum esse commemorat, sed plurimis in rebus se fuisse erga eos beneficum: deinde non erga se modò, sed potius in Deum ingratos esse coarguit, quum se dicit Patris ministrum, qui eius virtutem in medium protulerit, vt illis nota testatáque foret. Nam quum dicit *Ex Patre*, significat Deum fuisse authorem. Summa est, Voluit Deus per me vobis innotescere, præclara beneficia vobis per manum meam largitus est: excutite me quantum voletis, nihil inter vos gessi nisi laude & gratia dignum. necesse est igitur vt Dei dona in me nunc furiosè persequi velitis. Interrogatio autem plus habet momenti ad pungendas eorum conscientias quàm si simpliciter asserendo loquutus esset.

33 *Non boni operis causa.)* Quamlibet apertè bellum cum Deo gerant impii, nunquam tamen sine honesto

honesto prætextu peccare volunt. Ergo dum insaniunt aduersus Filium Dei, hac crudelitate nondum contenti vltro eum accusant, séque Dei gloriæ patronos faciunt ac vindices. Quare necesse est vt bona conscientia murus sit nobis aheneus, quo probra & calumnias quibus impetimur, fortiter repellamus. Quocunque enim colore splendeat eorum malitia, & quicquid ignominiæ nobis ad tempus inurant, si pro causa Dei pugnamus, ille se minimè abnegabit quin veritatem suam asserat. Sed quia nunquam impiis desunt prætextus ad grauandos Dei seruos & simul accedit ferrea impudentia, vt victi maledicere non desinant: patientia & mansuetudine opus est quæ nos ad finem vsque sustineat. *Blasphemiæ* nomen, quod apud profanos scriptores generale est pro quouis conuitio, Scriptura ad Deum refert, quum læditur eius maiestas & contumelia afficitur. *Quod tu, quum homo sis.* Duæ sunt blasphemiæ species: vel quum proprio honore spoliatur Deus; vel quum illi quippiam affingitur eius natura indignum & alienum. Christum ergo blasphemum & sacrilegum esse contendunt, quia mortalis homo Diuinum sibi honorem vsurpet. Et vera erat hæc blasphemiæ definitio, si nihil aliud quàm homo fuisset Christus: tantum in eo peccant quòd Diuinitatem, quæ in miraculis conspicua erat, cernere non dignantur. *Duæ sunt blasphemiæ species*

34 *Nonne est scriptum.)* Obiectum sibi crimen diluit, non negando se Dei Filium, sed tuendo rectè hoc dictum esse. Quanquam responsum suum magis aptat personis quàm rem ipsam penitus explicet: nam eorum malitiam refellere in præsentia satis habuit. Quo sensu vocauerit se Filium Dei obliquè insinuat magis quàm planè exprimat. Argumentum autem quo vtitur, non à paribus sumptum est, sed à minori ad maius. Scriptura deos vocat quibus functionem honorificam Deus imposuit: hoc ergo honoris titulo longè dignior est quem Deus segregauit vt supra alios omnes emineat. Vnde sequitur, malignos & sinistros esse interpretes qui prius illud admittunt, in secundo autem arripiunt offensionis causam. Testimonium quod citat Christus, in Psalmo 82. habetur, vbi expostulat Deus cum Regibus & Iudicibus terræ qui imperio & potentia tyrannicè ad suas libidines, ad opprimendos miseros, & quoduis iniquum facinus abutuntur. Exprobrat autem illis quòd parum memores vnde tantum dignitatis acceperint, nomen Dei profanent. Hoc Christus ad præsentem causam accommodat, quòd deorum nomine ornentur, quia ad regendum mundum Dei sint ministri. Eadem ratione & Angelos Scriptura deos appellat, quia per illos Dei gloria mundum irradiat. Notanda est loquutio, *Ad quos sermo Dei factus est.* intelligit enim Christus certo Dei mandato esse instructos. Vnde colligimus imperia non temerè, neque hominum errore esse exorta, sed Dei arbitrio constituta esse: quia politicum ordinem vigere inter homines, iuréque ac legibus nos gubernari velit. Qua ratione dicit Paulus, Deo rebelles esse quicunque potestati resistunt: quia non sit potestas nisi Diuinitus ordinata. Siquis obiiciat, alias quoque vocationes esse à Deo, & illi probari, neque tamen propterea agricolas aut bubulcos aut sutores vocari deos: respondeo non esse hoc generale, vt quicunque à Deo vocati sunt ad certum aliquod vitæ genus, dii vocentur: sed Christū de Regibus loqui quos Deus in altiorem gradum extulit vt præsint atque excellant. In summa, sciamus magistratus ideo esse deos quia imperium Deus illis mandauit. *Legis* nomine hoc loco Christus totam doctrinam complectitur qua Deus veterem Ecclesiam gubernauit. Nam quia Prophetæ Legis duntaxat interpretes fuerunt, meritò & Psalmi censentur Legis accessio. *Scripturam non posse solui,* perinde valet atque Scripturæ doctrinam esse inuiolabilem. *Psal.82 b.6* *Rom.13.a.1*

36 *Quem Pater sanctificauit.)* Quædam est piis omnibus communis sanctificatio: sed hîc Christus aliquid longè præstantius sibi vendicat: nempe quod vnus ab omnibus aliis segregatus fuerit in quo se virtus Spiritus & Dei maiestas exereret: quemadmodum suprà, se ab eodem Patre signatum esse dicebat. Propriè autem hoc ad Christi personam refertur, quatenus in carne manifestatus est. Itaque hæc duo coniuncta sunt, quòd sanctificatus fuerit, & missus in mundum. Sed simul tenendum est quorsum & qua lege missus fuerit, vt scilicet salutem ex Deo afferret, atque omni ex parte probaret se ac præstaret Dei Filium. *Vos dicitis blasphemare.* Torquebant hunc locum olim Ariani, vt Christum probarent non natura Deum esse, sed quasi precariam habere Diuinitatem. Sed facilis est huius erroris refutatio: quia non disputat hîc Christus quis in se sit, sed qualis ex miraculis in carne humana agnosci debeat. Neque enim vnquam apprehendi à nobis æterna eius Diuinitas poterit nisi eum amplexi fuerimus quatenus à Patre exhibitus est Redemptor. Adhæc memoria tenendum est quod prius attigi, Christum hoc loco non palàm neque disertè (vt inter suos discipulos) testari quisnam sit: sed magis insistere in refellenda hostium suorum calumnia. *Cap.6.c.27*

37 *Si non facio opera Patris mei, ne mihi credatis.*

38 *Si autem facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite: vt cognoscatis & credatis quòd in me est Pater, & ego in eo.*

39 *Quærebant ergo eum rursus apprehendere: & exiuit ex manu eorum.*

40 *Et iterum abiit trans Iordanem in locum vbi Iohannes primum baptizabat: & mansit illic.*

41 *Et multi venerunt ad eum, ac dicebant, Iohannes quidem signum nullum fecit: quæcunque autem dixerat Iohannes de eo, vera erant.*

42 *Et multi illic crediderunt in eum.*

37 *Si non facio opera.)* Ne exciperent Iudæi, frustra ab eo iactari sanctificationem & quicquid inde pendebat, iterum inculcat sua miracula, in quibus satis luculentum ediderat specimen suæ Diuinitatis. Est autem concessionis species: acsi diceret, Nolo alia lege vos ad fidem mihi habendam obstringi quàm si res ipsa in medium prodeat: impunè vobis liceat me reiicere nisi mihi Deus palàm testimoniū reddiderit.

Cap.XI *Opera Patris* nominat,quæ vere Diuina erant,in quibus maior potentia refulgebat quàm vt possent homini ascribi.

38 *Si autem facio opera Patris mei.)* Ostendit eos impii & sacrilegi contemptus teneri plane conuictos,quia manifestis Dei operibus nihil honoris deferant. Est autem secunda concesio, quum dicit, Etiam vt de doctrina vobis dubitare permittam,saltem negare non licebit, quæ edidi miracula ex Deo esse. Deum itaque, non hominem ex professo reiicitis. Cæterum quod fidem postponit scientiæ,quasi ordine sit inferior, ideo facit quòd illi cum incredulis & præposteris hominibus negotium est, qui nisi experientia victi & coacti nunquam Deo cedunt. nam rebelles prius scire volunt quàm credant. Et tamen nobis etiam eousque indulget Deus vt operum suorum notitia ad fidem nos præparet. Verùm cognitio Dei & arcanæ eius sapientiæ fidem ordine sequitur: quia fidei obedientia ianuam regni cælorum nobis reserat. *In me est Pater.* Idem repetit quod suprà aliis verbis dixerat, Ego & Pater vnum sumus. Huc tendunt omnia, quòd in sua administratione nihil à Patre diuersum habeat. *Pater* (inquit) *in me est.* hoc est, Diuina virtus se in me profert. *Et ego in Patre sum.* hoc est, nihil ago nisi auspiciis Dei, ita vt mutua sit inter me & Patrem coniunctio. Neque enim hic de essentiæ vnitate sermo habetur: sed de manifestatione Diuinæ potentiæ in Christi persona vnde constabat Diuinitus missum esse.

39 *Quærebant ergo eum apprehendere.)* Proculdubio vt eum ex templo extraherent statim lapidandum; neque enim Christi verbis mitigatus erat eorum furor. Quòd elapsum dicit *Ex eorum manu*, non aliter quàm admirabili Dei virtute fieri potuit. quo monemur, nos malorum libidini minimè esse expositos, quam Deus, quoties ita visum est, fræno suo cohibet.

40 *Abyt trans Iord.)* Transit Christus vltra Iordanem, ne sibi assiduè non magno cum fructu pugnandum foret. Itaque exemplo suo docuit occasione vtendum esse. De loco secessus vide capite 1.d.28.

41 *Et multi venerunt ad eum.)* Concursus hic ostendit Christum solitudinem minime quæsiisse vt ab officio desisteret, sed vt sacrarium Dei erigeret in deserto, quum eum Hierosolyma (quæ propria erat eius sedes) obstinatè repulisset. Et sanè hæc horribilis fuit Dei vltio, quòd quum templum à Deo electum spelunca latronum esset, Ecclesia Dei in loco ignobili collecta fuit. *Iohannes quidem.* Colligunt Christum Iohanne præstantiorem esse, quia tot miraculis sit insignis, quum Iohannes nullum miraculum edidisset: non quòd semper iudicium ex miraculis fieri debeat, sed quòd miracula doctrinæ adiuncta non leue pondus habeant, sicuti iam aliquoties dictum est. Porrò oratio hæc defectiua est: comparant enim Christum cum Iohanne, sed tantum alterum membrum exprimunt. Deinde pro confesso sumunt Iohannem summum fuisse Dei Prophetam, & singulari Spiritus gratia præditum. Scitè ergo ratiocinantur, Christum Iohanni præferendum esse, quia hoc nonnisi certa Dei prouidentia factum fuerit vt Iohannes, maximus alioqui Propheta, nullo tamen miraculo commendatus esset: vnde conficitur, rationem Christi in eo fuisse habitam, vt pluris fieret. *Quæcunque autem dixerat.* Non videtur hoc ab illis dictum, sed ab Euangelista additum esse, vt doceret duplici argumēto eos fuisse adductos vt in Christum crederent: quia reipsa videbant verum esse testimonium quod ei Iohannes reddiderat, & plus illi dignitatis conciliabant miracula.

CAP. XI.

1 *AEgrotabat autem quidam nomine Lazarus, à Bethania castello Mariæ & Marthæ huius sororis.*

Matth.26.a.7 Infrà 12.a.2

2 *Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, & abstersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus ægrotabat.*

3 *Miserunt ergo sorores ad ipsum, dicentes, Domine, ecce, quem amas, ægrotat.*

4 *Iesus autem hoc audito, dixit, Hæc infirmitas non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur Filius Dei per ipsam.*

5 *Diligebat autem* Iesus *Martham, & sororem eius, & Lazarum.*

6 *Postquam ergo audiuit eum ægrotare, tunc mansit in loco vbi erat, duos dies:*

7 *Deinde post hoc dicit discipulis, Eamus in* Iudæam *iterum.*

8 *Dicunt ei discipuli, Rabbi, nunc quærebant te* Iudæi *lapidare, & rursum vadis illuc?*

9 *Respondit* Iesus, *Nonne duodecim sunt horæ diei? si quis interdiu ambulet, non offendit: quia lumen mundi huius videt.*

10 *Si quis autem ambulet noctu, offendit. quia lumen non est illi.*

1 *AEgrotabat autem quidam.)* Transit ad aliam historiam Euangelista, quæ miraculum continet in primis memorabile. Præterquam enim quòd Christus in suscitando Lazaro singulare Diuinæ virtutis specimen edidit, simul viuam imaginem ante oculos posuit futuræ nostræ resurrectionis. & fuit hic quasi postremus actus & clausula: iam enim mortis tempus appropinquabat. Non mirum igitur si præcipuè gloriam suam in eo opere illustrauerit, cuius memoriam suorum animis volebat maximè infixam esse, vt quædam esset superiorum omnium obsignatio. Alios Christus mortuos suscitauerat: sed nunc in putrido cadauere potentiam suam exerit. Verùm circunstantiæ, quæ ad celebrandam in hoc miraculo

Dei

Dei gloriam faciunt, suo loco & ordine notabuntur. Quòd Lazarum Bethaniensem *Ex castello Mariæ ac Marthæ* fuisse dicit, probabile est fuisse expressum quia obscurior inter fideles Lazari fama erat quàm sororum. Nam sanctæ istæ mulieres Christum hospitio excipere solebant, quemadmodum ex Luca apparet. Nimis crassa hallucinatio fuit quòd Monachi & similes rabulæ sub Papatu, *Ex castello* (id est oppidulo vel pago) arcem fecerunt. Eiusdem etiam inscitiæ est quòd Mariam hanc Lazari sororem, fingunt infamem illam & probrosæ vitæ mulierem fuisse: cuius meminit Lucas cap. 7. Errori causam vnctio præbuit: quasi verò non satis constet sæpius vnctum fuisse Christum, & quidem diuersis in locis. Mulier peccatrix de qua narrat Lucas, Hierosolymis, vbi degebat, Christum vnxit: Maria autem Bethaniæ idem postea fecit in suo pago. Præteritum verò tempus quo vsus est Euangelista, *Vnxit*, non ad tempus rei gestæ de qua nunc agitur, referri debet, sed ad tempus quo scribebat. acsi diceret, Hæc est Maria quæ postea vnguentum effudit, cuius causa exortum est murmur inter discipulos. *Luc.10.g.38* *Luc.7.f.37*

3 *Ecce, quem amas, ægrotat.*) Breuis nûtius, sed vnde Christus facilè colligere poterat quidnam duæ sorores vellent. nam sub hac querimonia verecundè preces suas insinuant, vt opem ferre velit. Non prohibemur quidem à longiore precandi forma: hæc tamen summa est, curas nostras, & quicquid nos malorum angit, in Dei sinum coniicere, vt remedium afferat. Sic & cum Christo agunt istæ mulieres: malum illi suum familiariter exponunt, ac inde leuationem sperant. Notandum etiam quòd impetrandi auxilii fiduciam concipiunt ex Christi amore: atque hæc perpetua est rite orandi regula: vbi enim amor Dei, illic certa est & præsens salus: quia non amat, & deserit.

4 *Iesus autem hoc audito.*) Voluit hoc responso curam discipulis eximere, ne ipsos malè haberet quòd tam securum in amici periculo cernerent. Ergo ne anxii sint interea de vita Lazari, morbum negat lethalem esse: quin potius nouam sibi gloriæ materiam fore promittit. Porrò tametsi mortuus est Lazarus, quia tamen paulo pòst vitæ eum restituit Christus, hunc exitum respiciens, morbum dicit non esse ad mortem. Alterum membrum *Pro gloria Dei*, non ita opponitur quasi hoc perpetuum sit argumentum. Scimus enim, etiam dum pereunt reprobi, non minus in eorum interitu conspicuam refulgere Dei gloriam quàm in piorum salute. Sed Christus propriè hoc loco Dei gloriam notauit quæ cum officio suo coniuncta erat. Porrò in Christi miraculis non formidolosa Dei potẽtia, sed benefica suauísque apparuit. Ergo quum mortis periculum esse negat, vbi suam & Patris gloriam vult manifestare, reputandum est quorsum & in quem finem à Patre missus sit: nempe vt seruet, non vt perdat. Magnũ etiam pondus habet hæc loquutio, *Pro Dei gloria, vt glorificetur Filius Dei.*) Inde enim colligimus Deum in Filii sui persona sic velle agnosci, vt quicquid sibi honoris haberi postulat, Filio tribuatur. Ideo habuimus suprà capite 5. d. 23. Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat. Quare frustra Turcæ & Iudæi, quum sint in Christum contumeliosi, se Deum colere obtendunt: imò Deum à seipso diuellere hoc modo conantur.

5 *Diligebat autem Iesus Martham.*) Videntur in speciem hæc pugnare, quòd biduum maneat Christus trans Iordanem, quasi Lazari vitam negligens: & tamen ipsum ac sorores amare dicatur. Nam quum solicitudinem amor gignat, statim accurrere debuit. Porrò quum Christus vnicum sit Diuinæ gratiæ speculum, docemur hac eius mora non æstimandum esse nobis amorem Dei à præsenti rerum statu. Rogatus, sæpe auxilium suum differt, vel vt orandi ardorem magis acuat, vel vt patientiam nostram exerceat, simúlque assuefaciat ad obsequium. Sic ergo Dei opem fideles implorent vt simul discant vota sua suspendere, siquando tardius quàm videtur necessitas postulare, manum suam ad ipsos iuuandos proferat. Nam vtcunque cesset, nunquam tamen dormit, nec suorum obliuiscitur. Interea certò simus persuasi, ipsum, quoscunque diligit, velle saluos esse.

7 *Deinde post hoc dicit.*) Nunc tandem se curam Lazari habuisse demonstrat, quum putarent discipuli ipsum esse oblitum, vel saltem Lazari vitam aliis rebus posthabere. Hortatur ergo eos vt traiecto Iordane Iudæam petant.

8 *Rabbi, nunc quærebant.*) Quòd eum absterrent discipuli, non tam fortasse eius causa faciunt, quàm sui respectu, quòd sibi quisque timeat: sicuti commune erat omnibus periculum. Ergo quum crucem subterfugiant, idque fateri pudeat: quod magis est speciosum, se pro magistro solicitos esse obtendunt. Idem quotidie permultis accidit: nam qui ab officio declinant crucis metu, multiplices hinc inde prætextus sibi accersunt ad obtegendam suam mollitiem, ne videantur absque iusta causa Deum fraudare debito obsequio.

9 *Nonne duodecim sunt.*) Variè expositus fuit hic locus. Quòd putarunt nonnulli doceri his verbis mutabiles esse hominum animos, vt singulis interdum horis nouum ac diuersum consilium capiant, nimis remotum est à Christi mente: nec sanè referre dignatus essem nisi quia in vulgare prouerbium cessit. Ergo genuino & simplici sensu contenti simus. Primùm similitudinem mutuatur Christus à nocte & die. nam siquis in tenebris iter faciat, non mirum si subinde impingat, vel erret, vel labatur: at lux solis interdiu viam monstrat, nequid sit periculi. Vocatio autem Dei instar lucis diurnæ est, quæ nos errare vel impingere non patitur. Quisquis ergo Dei verbo obtemperat, nec quicquam aggreditur nisi eius iussu, illum quoque habet è cælo ducem ac directorem, & hac fiducia securè & intrepidè viam arripere potest: nam (vt habetur Psalmo 91.) Quisquis in viis suis ambulat, Angelos habet custodes, & eorum ductu tutus est, ne ad lapidem pes eius offendat. Christus ergo hoc præsidio fretus animosè pergit in Iudæam, lapidationem non metuens: quia nullum sit errandi periculum vbi Deus solis officium faciens nobis prælucet, cursúmque nostrum moderatur. His verbis docemur, quoties homo propriis consiliis sine Dei vocatione se permittit, totam eius vitam nihil quàm vagum & erroneum esse cursum: & qui maximè sibi sapere videntur, vbi os Dei non interrogant, ac Spiritum eius non habent actionum omnium præsidem, cæcos esse in tenebris palantes: vnam hanc esse rectam viam, si vocationis Diuinæ probè nobis conscii, præeuntem semper habemus Deum. Hanc bene institutẽdæ vitæ regulam sequitur certa fiducia prosperi successus: quia fieri nõ potest quin fœliciter gubernet Deus. Atque hæc cognitio plusquã necessaria *Psal.91.b.11*

V.iii.

Cap.XI nobis est: vix enim pedem ad sequendum eum mouere possunt fideles, quin mille statim obstacula ingerat Satan, varia hinc inde discrimina ostentet, modísque omnibus viam obstruere machinetur. Atqui vbi Dominus tanquam accensa luce sua nos ad pergendum inuitat, magno animo pergendum est, etiamsi multæ mortes iter obsideant. quia nunquam nos progredi iubet, quin addita simul promissione animet, vt certè statuamus bene ac fœliciter nobis cessurum quicquid ex eius mandato suscipimus. Hic currus est noster, in quem quisquis se recipiet, lassitudine nunquam deficiet: imò si magis ardua sint obstacula quàm vt per ipsa curru vehamur, his tamen alis instructi, semper reperiemus exitum, donec ad metam peruentum fuerit: non quòd fidelibus nihil aduersi accidat, sed quia res aduersæ illis adiumenta sunt in salutem. Summa est, intentos semper oculos Dei fore in eorum custodiam qui ad eius nutum intenti erunt. Hinc rursum colligimus, quoties homines neglecto & præterito Dei verbo sibi temere indulgent, & quod adlubescit suscipiunt, totum vitæ eorum cursum maledictum esse à Domino, semperque eorum audaciæ cæcæque libidini paratam esse vindictam. Diem autem hîc Christus ex more antiquo in duodecim horas partitur. Quanuis enim æstate ac hyeme dies varient, semper tamen diurnas horas duodecim, & totidem nocturnas habebant.

11 *Hæc loquutus est, & post hoc dicit illis, Lazarus amicus noster dormit: sed vado vt expergefaciam eum.*

12 *Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, saluus erit.*

13 *Dicebat autem* Iesus *de morte eius: illi autem putabant de dormitione somni eum dicere.*

14 *Tunc ergo palàm dixit illis* Iesus, *Lazarus mortuus est:*

15 *Et gaudeo propter vos, quòd non fuerim illic, vt credatis. Sed eamus ad eum.*

16 *Tunc Thomas, cognomine Didymus, dixit condiscipulis, Eamus & nos, vt moriamur cum illo.*

17 *Venit itaque* Iesus, *& inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.*

11 *Amicus noster dormit.)* Quia prius negauerat lethalem esse morbum, ne re inopinata nimis turbentur discipuli, nunc simul mortuum esse indicat, & spem resurrectionis facit. Mira autem eorum ruditas, quòd dictum Christi de somno accipiunt. Etsi enim metaphorica est loquutio, adeò tamen frequens ac trita est in Scripturis, vt Iudæis omnibus familiariter nota esse debuerit.

12 *Si dormit, saluus est.)* Quum somnum Lazaro salubrem esse excipiunt, ita obliquè student dehortari Christum ne illuc se conferat. Neque tamen astutè in suum commodum deflectunt Christi sermonem, sed quia de somno loquutum putabant, libenter hanc fugiendi periculi occasionem arripiunt. Augustinus & multi post eum argutè philosophantur in verbo Dormiendi: nempe ideo transferri ad mortem quia Deo tam facile sit excitare mortuos in vitam, quàm facilè solemus nos expergefacere qui dormiunt. Sed nihil tale venisse Christo in mentem, ex perpetuo Scripturæ vsu colligere licet. Imò quum hæc eadem translatio profanis quoque scriptoribus trita sit, certum est non alia ratione venisse in vsum nisi quia sine sensu iacet exanime cadauer, sicuti & sopitum hominis corpus, vnde & somnus non ineptè vocatur mortis imago, & apud Homerum, κασίγνητος θανάτου. Porrò quũ hoc nomine corporum duntaxat notetur dormitio, nimis insulsè fanatici quidam ad animas trahunt, acsi intelligentia priuatæ, morti subiacerent. Porrò Christus suam potentiam in eo commendat quòd se venturum dicit vt Lazarum excitet. Etsi enim, vt dictum est, in verbo Dormiendi non exprimitur resurrectionis facilitas, Christus tamen dominum se mortis ostendit, quum se expergefacere dicit quos restituit in vitam.

14 *Tunc ergo dixit palàm illis.)* Insignis Christi bonitas, quòd tantam in discipulis crassitiem ferre potuit. Et certè ideo distulit ad tempus ampliore Spiritus gratia eos donare, vt momento renouati maius esset miraculum. Quum dicit, *Et gaudeo propter vos*, significat suam absentiam illis fuisse vtilem, quòd obscurior fuisset eius virtus si protinus opem Lazaro tulisset. Nam quo propius ad ordinariam naturæ rationem accedunt Dei opera, eo magis vilescunt, ac minus est illustris eorum gloria: idque quotidie experimur. Nam si statim manum porrigit, opem eius non apprehendimus. Ergo vt Lazari resurrectionem verè Diuinum esse opus agnoscerent discipuli, eam differri oportuit, vt longissimè ab humano remedio abesset. Cæterùm memoria repetendum est quod prius attigi, paternam Dei erga nos indulgentiam hîc repræsentari in Christi persona. Quum ergo nos Deus malis obrutos languere diu sinit, sciamus eum ita saluti nostræ consulere. Nos quidem tunc anxii tristésque gemimus, sed Dominus bono nostro gaudet: ac duplex eius humanitas refulget in hac parte, quòd non tantum vitiis nostris ignoscit, sed lætus rationes inuenit quibus ea corrigit. *Vt credatis.* Non intelligit hoc primum in illis fuisse fidei rudimentum, sed inchoatæ iam fidei confirmationem, quum adhuc perquam exigua esset ac debilis. Interea subindicat, nisi palàm exerta fuisset Dei manus, ipsos non fuisse credituros.

16 *Tunc Thomas.)* Hactenus Christum retrahere conati sunt discipuli: nunc sequi paratus est Thomas, sed absque fiducia: saltem promissione Christi se non munit, vt hilaris ac tranquillus eum sequatur. Hæc enim vox desperationis est, *Eamus vt moriamur*, quum eos de vita certos deceret esse.

Porrò

Porrò relatiuum *Illo* tam de Lazaro quàm de Christo potest exponi: verùm si de Lazaro exponas, ironia erit: acsi dictum esset, Quid proderit illuc venire? nisi fortè non possumus aliter amicorum officio defungi nisi vt mortem simul oppetamus. Magis tamen alter sensus mihi probatur, quòd Thomas non recuset cum Christo mori. Sed hoc, quemadmodum dixi, ex inconsiderato zelo manat: quia animum potius ex fide promissionis colligere debuit.

18 *Erat autem Bethania propinqua Hierosolymæ, stadijs fere quindecim.*

19 *Et multi ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt eas de fratre suo consolarentur.*

20 *Martha igitur quum audisset quòd Iesus veniret, obuiam illi venit: Maria autem domi sedebat.*

21 *Dixit ergo Martha ad Iesum, Domine, si fuisses hîc, frater meus non fuisset mortuus.*

22 *Sed & nunc scio quòd quæcunque petieris à Deo, dabit tibi Deus.*

23 *Dicit ei Iesus, Resurget frater tuus.*

24 *Dicit ei Martha, Scio quòd resurget in resurrectione in nouissimo die.*

25 *Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, viuet.*

26 *Et omnis qui viuit, & credit in me, non morietur vnquam. Credis hoc?*

27 *Dicit ei, Certè Domine: ego credo quòd tu es Christus Filius Dei, qui in mũdum venturus erat.*

18 *Erat autem Bethania.*) Sedulò persequitur Euangelista quæ ad historiæ certitudinem faciunt. quàm vicina esset Hierosolyma castello Bethaniæ refert, necui mirum sit multos illinc ex amicis ad consolandas sorores venisse, quos miraculi testes Deus esse voluit. Nam etsi humanitatis officio adducti fuerant, arcano tamen Dei consilio in alium finem illuc fuerant collecti, ne obscura esset Lazari resurrectio, vel domesticos tantùm haberet testes. Hîc autem maligna gentis ingratitudo conuincitur, quòd hoc tam luculentum Diuinæ virtutis specimen in loco celebri, in multa hominum frequentia, & prope vrbis portas (quasi in theatro) editum, statim ex omnium oculis euanescit. Imò Iudæi oculos malignè claudendo, data opera non viderunt quod sub oculis erat. Nec verò nouum est vel rarum vt homines qui nimis cupidè semper miraculis inhiant, ad eorum considerationem prorsus sint hebetes ac stupidi. Distantia locorum quæ notatur, minor duobus passuum millibus fuit. Stadium enim pedes sexcentos, hoc est centum & vigintiquinque passus continet.

19 *Vt eas de fratre suo consolarentur.*) Hoc quidem spectabant illi: at Deus aliud, quemadmodum dictum est. Porrò inde apparet domum Lazari & sororum plenam fuisse dignitatis, & honorificè cultam. Cæterùm quia naturale est vt luctum & mœrorem hominibus mors suorum afferat, non improbandum est hoc officium cuius meminit Euãgelista: nisi quòd vitiosus excessus, vt in aliis vitæ partibus, hîc quoque regnans, rem per se non vitiosam corrumpit.

20 *Martha igitur quum audisset.*) Egreditur Martha extra pagum, vt postea videbimus, non tantùm fortassis reuerentiæ causa, sed vt ipsum occultius exciperet: quia recens erat memoria periculi, necdum bene quieuerat hostium rabies, quæ Christi in Galilæam transitu paululum sedata, audito eius aduentu violentius deintegro erumpere poterat.

21 *Domine si fuisses hîc.*) Incipit à querimonia: quanquam hoc modo verecundè significat quid velit. Perinde enim est acsi diceret, Poteras tua præsentia fratrem meum eripere à morte, imò nunc etiam potes: quia nihil tibi negabit Deus. Sic autem loquendo, magis affectui suo indulget quàm se contineat sub fidei regula. Hæc quidem verba partim ex fide profecta esse fateor: sed dico permistos fuisse incompositos affectus, qui eam vltra metas abriperent. Nam quòd fratrem suum non fuisse moriturum sibi promittit si adfuisset Christus, vnde illi hæc fiducia? Certè non concepta erat ex aliqua Christi promissione. restat igitur vt temere suis votis potius obsequatur quàm se Christo subiiciat. Fidei est quòd Christo potentiam tribuit, summámque bonitatem: quòd autem sibi plus persuadet quàm à Christo audierat, id est à fide alienum. Tenendus enim semper est mutuus inter verbum & fidem consensus, nequid sibi temere præter Dei verbum homo fabricet. Adde quòd in præsentia Christi corporali nimis hærebat Martha. Ergo fides Marthæ immoderatis votis permista & implicita, superstitione etiam non omnino vacua, pleno fulgore elucere non potuit: ita tantùm eius scintillæ in his verbis emicant.

23 *Resurget frater tuus.*) Mira Christi comitas, quòd Marthæ in iis quæ diximus vitiis ignoscẽs, plus illi vltro promittit quàm præcisè & apertè petere ausa fuerat.

24 *Scio quòd resurget.*) Iam vero hîc nimia Marthæ timiditas se prodit, quòd Christi dictum extenuat. Diximus nuper, longius quàm par erat fuisse progressam, quum sibi ex proprio animi sui sensu spem fingeret: nunc in contrarium vitium labitur, quòd Christo manum tendente quasi trepidans subsistit. Quare vtrunque nobis cauẽdum est, ne Dei verbo destituti, spes euanidas hinc inde quasi ventum hauriamus: rursum ne Dominus os suum aperiens, corda nostra vel occlusa vel nimis angustè restricta inueniat. Cæterùm hoc responso amplius aliquid elicere Martha voluit quàm sperare audebat ex Christi verbis. acsi diceret, Si de vltima resurrectione intelligis, nihil dubito quin excitandus sit frater

Cap.XI. meus extremo die,& hac fiducia me consolor: sed nescio an maius aliquid mihi significes.

25 *Ego sum resurrectio & vita.*) Primùm affirmat Christus se resurrectionem & vitam esse: deinde vtrunque eius sententiæ membrum seorsum & distinctè exponit. Resurrectionem priore loco se nominat: quia ordine prior est restitutio à morte in vitam quàm vitæ status. Atqui totum genus humanum in morte demersum est. Nemo itaque vitæ compos erit nisi qui prius resurrexerit à morte. Ita Christus se vitæ initium esse docet: postea autem subiicit vitæ quoque perpetuitatem suæ gratiæ opus esse. Porrò de spirituali vita eum loqui clarè demonstrat expositio quæ mox sequitur, *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet.* Quare ergo Christus resurrectio est? Quia filios Adæ, qui à Deo alienati erant per peccatum, Spiritu suo regenerat, vt nouam vitam viuere incipiant. qua de re fusius differui suprà, capite 5.d.21,& 24. & Paulus ad Ephesios optimus est huius loci interpres. Eant nunc qui naturæ motu præparari homines garriunt ad recipiendam Dei gratiá. Perinde est acsi dicerent mortuos ambulare. Nam quòd viuunt homines ac spirant, sensu, intelligentia & voluntate præditi sunt, id totum ad interitum tendit: quia nulla animæ pars est vel facultas quæ non corrupta sit, & à rectitudine auersa. Ita fit vt mors vbique regnum occupet. Nam mors animæ, alienatio est à Deo. Ergo qui in Christum credunt, quum prius mortui essent, incipiunt viuere: quia fides spiritualis est animæ resurrectio, & animam ipsam quodammodo animat, vt viuat Deo, secundum illud, Mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, viuent. Præclarum sanè fidei elogium, quòd Christi vitam in nos transfundens à morte liberat.

Ephes. 2.a.5, & 5.b.8

Suprà, 5 c.25

26 *Et omnis qui viuit, & credit in me.*) Secundi membri expositio: nempe quomodo Christus vita sit: quia vitam, quam semel contulit, nunquam excidere patitur, sed ad finem vsque conseruat. Quid enim in tanta carnis fragilitate hominibus fieret, si vitam semel adepti, postea sibi relinquerentur? Ergo continuum vitæ statum in eiusdem Christi virtute fundatum esse oportet, vt quod cœpit perficiat. Fideles autem ideo dicuntur nunquam mori quia eorum animæ incorruptibili semine renatæ, Spiritum Christi in se manentem habent, quo assiduè vegetantur. Nam etsi corpus morti obnoxium est propter peccatum, Spiritus tamen ille vita est propter iustitiam, Rom.8.b.10. Quòd autem exterior homo quotidie in illis corrumpitur, adeò nihil inde veræ ipsorum vitæ decedit, vt eius progressus adiuuet: quia interior homo renouatur de die in diem. Imò ipsa mors quædam illis à mortis seruitute manumissio est. *Credis hoc?* Videtur prima specie Christus ideo de spirituali vita differere vt à præsenti desiderio Marthæ animum abducat. Optabat Martha restitui fratri suo vitam: excipit Christus, se vitæ præstantioris esse authorem: quia scilicet cælesti virtute fidelium animas viuificet. Cæterùm non dubito quin duplicem gratiam complecti voluerit. generaliter ergo spiritualem vitam commendat, quam suis omnibus confert: sed inde gustum præbere vult huius virtutis quàm mox in suscitando Lazaro ostensurus erat.

2.Cor.4.d.16

27 *Certè Domine.*) Vt probet Martha se credere de Christo quod audierat, ipsum esse resurrectionem & vitam, respondet se credere ipsum esse Christum, & Filium Dei: vt certè hæc cognitio summam bonorum omnium in se comprehendit. Tenendum enim semper est quorsum promissus esset Messias, & quod illi officium tribuant Prophetæ. Quum autem eum esse Martha confitetur qui venturus erat, fidem suam confirmat Prophetarum vaticiniis. Vnde sequitur plenam rerum omnium instaurationem & solidam fœlicitatem ab eo sperandam esse: denique missum esse vt verum & absolutum regni Dei statum erigat & componat.

28 *Quum hæc dixisset, abiit, & vocauit Mariam sororem suam secretò, dicens, Magister adest, & vocat te.*

29 *Illa simulatque audiuit, surgit confestim, & venit ad eum.*

30 *Nondum autem venerat* Iesus *in castellum: sed erat in loco vbi occurrerat ei Martha.*

31 *Iudæi ergo qui erant cum ea domi, & consolabãtur eam, videntes quòd Maria subitò surrexisset, & exisset, sequuti sunt eam dicentes, Vadit ad monumentum vt ploret illic.*

32 *Maria ergo postquam venit vbi erat Iesus, quum vidisset eum, cecidit ad eius pedes dicens ei, Domine, si fuisses hîc, non fuisset mortuus frater meus.*

33 *Iesus ergo vt vidit eam flentem, &* Iudæos *qui conuenerant cum ea flentes, infremuit spiritu, & turbauit se ipsum.*

34 Et *dixit, Vbi posuistis eum, Dicunt ei, Domine, veni, & vide.*

35 *Lachrymatus est Iesus.*

36 *Dicebant ergo* Iudæi, *Ecce quomodo amabat eum.*

37 *Quidam autem ex illis dixerunt. Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere vt etiam hic non moreretur?*

38 *Iesus ergo rursus fremens in seipso, venit ad monumentum: erat autem spelunca, & lapis positus super eam.*

28 *Vocauit sororem suam.*) Probabile est Christum Marthæ rogatu extra pagum substitisse, ne in tantam hominum frequentiam prodiret. Timebat enim periculum, quòd nuper è media morte vix elapsus

elapsus esset Christus. Ideo, ne longius spargeretur fama de illius aduétu, clàm sorori suæ indicat. *Magister adest.* Nomen *Magistri* ostendit quo loco inter pias istas matronas habitus fuerit Christus. Quãquam autem minus adhuc profecerant quàm decebat, hoc tamen iam erat magnum quod se illi discipulas prorsus addixerant. Et subitus Mariæ discessus vt in eius occursum veniat, non vulgaris reuerentiæ testis est.

31 *Iudæi ergo qui erant cum ea.*) Tametsi Christi permissu Martha domum reuersa erat vt subduceret è turba sororem, aliud tamen consilium Christi fuit, vt Iudæos scilicet haberet miraculi testes. Hoc quidem illi minime cogitant: sed nouum non fuit homines quasi in tenebris, arcana Dei prouidentia, quò nequaquam tendebant deduci. Mariam ad sepulchrum pergere existimant, ex eorùm more qui luctus sui irritamenta quærunt. Regnat enim vulgò hic morbus, vt mariti vxoribus vidui, parentes orbi liberis, & vicissim maritis vxores, & liberi parentibus priuati, vel cognatis vel amicis dolorem suum ambitiose quibus possunt modis augeant. & solenne est varia artificia in hunc finem conquiri. Ita scilicet quum iam inordinati sint hominum affectus, nouis stimulis eos excitant, quo vehementius ac maiore impetu contra Deum ferantur. Porro illorum officium erat Mariam retrahere, ne ex sepulchri aspectu luctus materiam colligeret: verum tam acre remedium adhibere non audent, sed fouent ipsi quoque intemperantiam doloris, comites se præbendo. Ita sæpe accidit vt parum valeant eorum consolationes qui suis amicis nimium blandè indulgent.

32 *Accidit ad pedes eius.*) Quòd procidit ad eius pedes, inde colligimus vltra communem hominum modum in illa domo cultum fuisse. Nam etsi coram regibus & principibus viris solebát se in terram prosternere: quia tamen nihil habebat secundum carnem Christus in se regale aut magnificum, alium in finem procidit Maria ad eius pedes. Nec verò id erat factura nisi persuasa fuisset Dei esse Filium. *Domine, si fuisses hic.* Quanquam honorifice in speciem videtur de Christo loqui, quid tamen in his verbis vitiosum sit nuper ostensum est. Neque enim Christi virtus, quæ cælum & terram replebat, restringi ad corporalem eius præsentiam debuit.

33 *Infremuit Spiritu.*) Nisi condoluisset Christus illorum lachrymis, stetisset potius vultu rigido: quum autem sponte se illis conformat vsque ad fletum, συμπάθειαν testatur. Causam enim talis affectus, meo iudicio, exprimit Euangelista, quum dicit vidisse Mariam & reliquos flentes. Quanuis non dubitem altius eum spectasse, nempe ad communem generis humani miseriam. Tenebat enim quid sibi mandatum esset à Patre, & quorsum in mundum missus esset: nempe vt nos eximeret malis omnibus. Hoc vt opere ipso præstitit, sic ostendere voluit serio animi affectu se præstare. Ergo Lazarum suscitaturus antequam remedium opémque afferat, fremitu spiritus, arcto doloris sensu & lachrymis testatur malis nostris perinde se affici acsi ea in se pateretur. Sed quomodo fremitus & perturbatio in personam Filii Dei competunt? Quia videtur quibusdam absurdum esse si Christum dicamus tanquam vnum aliquem ex hominum numero fuisse humanis passionibus subiectum, non aliter existimant vel doluisse vel gauisum esse, nisi quia affectus istos quoties visum est, arcana quadam dispensatione in se recepit. In hanc sententiam Augustinus ab Euangelista dictum putat quòd turbauerit seipsum, quum alios rapiant sui affectus, regnúmque vel potius tyrannidem ad turbandas eorum mentes exerceant. Sensum ergo esse putat, quòd Christus, alioqui sedatus, & ab omni passione immunis, fremitum & dolorem vltro accersiuerit. Atqui meo iudicio magis consentanea erit Scripturæ hæc simplicitas, si dicamus Filium Dei, quum carnem nostram induit, sponte etiam humanos simul affectus induisse, vt nihil à fratribus, excepto tantùm peccato, differret. Hoc modo nihil derogatur Christi gloriæ, quum voluntaria tantum dicitur fuisse submissio, qua factum est vt in animæ affectibus nobis similis esset. Cæterùm postquam ab initio se submisit, non putandum est ab illis vacuum fuisse & immunem, atque in eo fratrem se nostrum probauit, vt sciamus mediatorem nobis esse qui infirmitatibus nostris facilè ignoscat, & succurrere paratus sit, quas ipse in se expertus est. Siquis excipiat, quum vitiosæ sint hominum passiones, non congruere vt Filio Dei communes sint nobiscum: respódeo, inter nos & Christum longam esse distantiam. ideo enim vitiosi sunt nostri affectus quia intemperanter ruunt, nec modum vllum tenent: in Christo autem, quia compositi fuerunt in Dei obsequium & moderati, vitio prorsus carebant. Imò dupliciter vitiosi sunt ac peruersi hominum affectus: primùm quia turbulento motu feruntur, nec ad veram modestiæ regulam ordinati sunt: deinde quia non semper oriuntur ex legitima causa, vel saltem non referuntur ad finem legitimum. Intemperiem esse dico, quia nemo gaudet vel tristatur quantum satis est, & quantum Deus permittit. Multi etiam frænum potius excutiunt. Facit etiam mentis nostræ vanitas vt doleamus vel tristemur ob res nihili, vel nulla de causa: quia mundo nimium addicti sumus. In Christo nihil tale: nulla enim eius passio vltra suum modum vnquam erupit, nulla nisi iusta & ex ratione rectóque iudicio suscepta. Vt hoc clarius pateat, inter primam hominis naturam, qualis à Deo condita fuit, & hanc degenerem, quæ per peccatum corrupta est, operæpretium est distinguere. Deus quum hominem crearet, affectus illi indidit, sed morigeros & rationi obsequentes: quod autem nunc sunt incompositi & rebelles, accidentale est vitium. Iam Christus humanos affectus suscepit, sed citra ἀταξίαν, qua fit vt qui passionibus carnis obsequitur, Deo non obtemperet. Turbauit quidem seipsum Christus & vehementer commotus fuit: sed ita vt se continuerit sub Patris voluntate. In summa, si passiones eius cum nostris conferas non minus inter se distabunt quàm aqua pura & illimis, tranquillóque tractu fluens, à turbidis lutosísque spumis differt. Porrò ad ferream Stoicorum duritiem respuendam vnum Christi exemplum sufficere nobis debet: vnde enim, nisi ab ipso, petenda nobis est summæ perfectionis regula? Quin potius studendum est vt correcta domitáque contumacia, qua propter Adæ peccatum impliciti sunt nostri affectus, Christum sequamur ducem, qui nos in ordinem redigat. Sic Paulus non saxeum à nobis stuporem requirit, sed temperari luctum iubet, ne tristitiæ nos dedamus sicut increduli, qui spem nó habent: nam & ideo in se recepit Christus nostros affectus vt eius virtute subigere possimus quicquid in illis vitiosum est. 1.Thess.4.b.13

Ca. XI. 36 *Ecce quomodo amabat.)* Duplex hîc de Christo iudicium nobis describit Iohannes. nam priores isti qui dicebant, Ecce quomodo amabat eum, quanuis minus honorificè de Christo sentiant quàm par erat, vtpote nihil illi tribuentes nisi humanum, æquius tamen & modestius de ipso loquuntur quàm alii, qui malignè illi obtrectant quod Lazarum à morte non eripuerit. Etsi enim virtutem Christi commendant (de qua tacebant alii) hoc tamen non faciunt sine exprobratione quadam. Satis inde patet non incognita illis fuisse quæ Christus miracula iam ediderat: sed eo fœdior est ingratitudo quòd obstrepere non dubitant, quia nunc in vna parte cessauerit. In eundem modum semper ingrati Deo fuerunt homines, ac esse pergunt. nisi votis nostris omnibus satisfaciat, statim ad querimonias prosilimus, Quum hactenus iuuare solitus sit, cur nunc me destituit ac frustratur? Duplex autem morbus hîc grassatur: quia temere optamus quod non expedit, Deum tamen volumus peruersis carnis nostræ votis subiicere: deinde quia importuni sumus flagitatores, & impatientiæ feruore ante tempus ruimus.

38 *Iesus ergo rursum.)* Quia non accedit Christus ad sepulchrum tanquam otiosus spectator, sed athleta qui se ad certamen instruit, non mirum est si iterum fremat. violenta enim mortis tyrannis, quæ illi vincenda erat, ante oculos versatur. Sunt qui exponant ex indignatione natum esse hunc fremitum, quòd eum offenderet ista incredulitas de qua diximus. Verum altera ratio mihi videtur esse aptior: nempe quòd rem ipsam magis quàm homines intuitus fuerit. Sequuntur variæ circunstantiæ, quæ Christi virtutem in Lazaro suscitando magis illustrant: nempe tempus quatridui, quòd sepulchrum lapide obstructum erat, quem in omnium conspectu tolli iubet Christus.

39 *Dicit Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei soror eius qui mortuus fuerat Martha, Domine, iam fœtet: quatriduanus enim est.*

40 *Dicit ei Iesus, Nónne dixi tibi quod si credas, videbis gloriam Dei?*

41 *Sustulerunt ergo lapidem vbi positus erat is qui fuerat mortuus: Iesus autem sustulit oculos sursum, & dixit, Pater, gratias ago tibi quòd me audisti.*

42 *Ego autem sciebam quod me semper audis: sed propter turbam quæ circunstat, dixi, vt credant quod tu me miseris.*

43 *Quum hæc dixisset, voce magna clamauit, Lazare, veni foras.*

44 *Et exiuit qui mortuus fuerat, fasciis vinctus pedes & manus, & facies eius sudario circunligata erat. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire.*

39 *Domine, iam fœtet.)* Hoc signum est diffidentiæ: quia minus quàm deceat sibi de Christi virtute promittit. Radix mali est, quia immensam & incomprehensibilem Dei potentiam carnis suæ sensu metitur. quia enim vitæ nihil minus conuenit quàm putredo & fœtor, colligit Martha iam non esse remedio locum. Ita quum præposteræ cogitationes animos nostros occupant, quodammodo arcetur à nobis Deus, ne opus suum in nobis impleat. Certè non stetit per Martham quin frater perpetuò iaceret in sepulchro: quia spem vitæ eius sibi præcidens, viam simul ad eum suscitandum obstruere Christo nititur: & tamen nihil minus habebat in animo. Hoc facit fidei imbecillitas, vt distracti huc & illuc nobiscum ipsi pugnemus, & dum altera manu porrecta petimus à Deo auxilium, altera in promptu oblatum repellamus. non mentita quidem fuerat Martha quum diceret, *Scio quòd quicquid petieris à Deo, dabit tibi*: sed parum iuuat confusa fides & implicita, nisi, quum ad rem præsentem ventum est, in vsum applicetur. Cæterùm in Martha perspicere licet quàm multiplices sint fidei defectus etiam in optimis. Venerat prima in occursum Christi: hoc non vulgare pietatis testimonium: & tamen impedimenta illi obiicere non desinit. Ergo vt aditus ad nos patefiat Dei gratiæ, discamus longè maiorem illi potentiam tribuere quàm capiant sensus nostri. quòd si non satis apud nos viget prima & vnica Dei promissio, saltem quum nos secundò & tertiò confirmat, exemplo Marthæ acquiescamus.

40 *Nónne tibi dixi.)* Obiurgat Marthæ diffidentiam quòd non satis spei ex audita promissione concipiat. Apparet autem ex hoc loco plus aliquid Marthæ fuisse dictum quàm ad verbum Iohannes expresserit. quanquam (vt admonui) hoc ipsum volebat sibi Christus, quum se vocaret resurrectionem & vitam. Damnatur ergo Martha quòd non Diuinum aliquod opus expectet. *Si credas.* Hoc ideo dicitur, non solum quia fides oculos nobis aperit, vt Dei gloriam in suis operibus fulgentem cernere nobis liceat: sed quia fides nostra Dei potentiæ & bonitati viam sternit vt se erga nos exerat, sicuti Psalmo 81. habetur, Dilata os tuum, & implebo illud. Quemadmodum rursus incredulitas obstruit accessum Deo, & quasi clausas tenet eius manus: qua ratione alibi dicitur, Non poterat illic Iesus signum edere propter eorum incredulitatem. Non quòd alligata sit Dei virtus hominum arbitrio, sed quia illam, quantum in se est, malitiæ suæ obstaculo arcent, indigni sunt quibus se patefaciat. Sæpe quidem fit vt superet Deus eiusmodi obstacula: sed tamen quoties manum suam retrahit ne incredulos iuuet, hoc ideo fit quia illam non admittunt, infidelitatis suæ angustiis conclusi. *Videbis gloriam Dei.* Nota miraculum vocari Dei gloriam, in quo Deus manus suæ virtutem exerens, nomen suum glorificat. Iam verò Martha secundo hoc Christi dicto contenta, lapidem moueri patitur: nihil dum videt, sed quia audit non frustra hoc à Filio Dei mandari, ex solo eius imperio libenter pendet.

Psal. 81. c. 11

Matt. 13. g. 58

41 *Iesus autem sustulit oculos.)* Signum animi fuit ad precandum verè compositi: nam vt quis rite Deum inuocet, cum ipso oportet côiunctum esse. quod fieri nequit, nisi supra terram sublatus cælos

ipsos

ipsos conscendat. Non fit hoc quidem oculis: quando hypocritæ, qui in profundis carnis suæ sordibus demersi sunt, videntur toruo aspectu cælum ad se attrahere: sed quod illi simulāt, filiis Dei syncerè præstandum est, neque tamen qui in cælum oculos attollit, Deum illic sua cogitatione includere debet, qui vbique diffusus, cælum & terram implet: sed quia nunquam se expedire possunt hominum mentes à crassis figmentis quin humile aliquid & terrenum de Deo sentiant, nisi quum supra mundum erectæ sunt: illuc nos reuocat Scriptura, & testatur cælum Dei esse sedem. Quantum ad oculos spectat, non est perpetua ceremonia, & sine qua non constet legitima oratio. nam Publicanus qui deiecto in terram vultu precatur, cælum nihilominus fide sua penetrat. Vtile tamen est exercitium illud quo se expergefaciunt homines ad quærendum Deum. Imò precandi ardor corpus sæpe ita afficit, vt præter meditationem vltro mentem sequatur. Certè non dubium est quin Christus, quum oculos sustulit in cælum, singulari vehementia illuc raptus fuerit. Adde quod sicuti apud Patrem totus erat: ita alios quoque ad ipsum secum deducere voluit. *Gratias ago.* Orditur à gratiarum actione, quum nihil petierit. sed quanuis Euangelista precatum esse conceptis verbis non referat, minimè tamen dubium est quin præcesserit votum. neque enim aliter audiri potuit. Et credibile est inter illos fremitus quorum meminit Euangelista, orasse: quia nihil minus consentaneum est quàm secum intus, vt stupidi homines solent, esse tumultuatum. Nunc impetrata Lazari vita, gratias Patri agit. Porrò quod acceptam Patri refert hanc virtutem, nec sibi arrogat, in eo se Patris duntaxat ministrum profitetur: nam prout se ad hominum captum attemperat, nunc palàm Diuinitatem suam asserens, sibi vendicat quicquid est Dei: nunc sustinere hominis personam contentus, totam Diuinitatis gloriam Patri concedit. Vtrunque vno verbo Euangelista optimè hîc conciliat, quum dicit *audiri à Patre Christum: sed eum gratias agere, vt sciant homines quòd à Patre missus fuerit.* hoc est, vt Dei Filium agnoscant. Quia enim non poterat Christi maiestas in sua altitudine apprehendi, Dei virtus, quæ in carne eius apparuit, ad illam altitudinem gradatim subuexit rudes & tardos hominum sensus. Nam quum totus esse noster voluerit, non mirum est si variis modis se nobis accōmodet. imo qui propter nos exinaniri passus est, nihil absurdi est si nostra causa se demittat. Iesa.63. a. 3

42 *Sciebam quòd semper.)* Occupatio est, ne quis putaret non tanta gratia pollere apud Patrem vt promptum illi esset quæcunque vellet miracula edere. Significat ergo tantum esse sibi cum Patre cōsensum vt ab eo nihil sibi negetur: imò nulla precatione fuisse opus, quum solùm exequeretur quod sibi à Patre mandatum sciebat. sed quo melius testatum fiat hominibus hoc verè Diuinum opus esse, ideo se inuocasse Patris nomen. Siquis excipiat, Cur non igitur omnes mortuos suscitauerit: facilis est responsio, certum modum Dei consilio finitum esse miraculis, quatenus sufficere nouerat in Euangelii approbationem.

43 *Voce magna clamauit.)* Quòd manu non attingit, sed voce tantùm inclamat, in eo melius se profert Diuina eius potentia: simul arcanam & mirificam verbi sui efficaciam nobis commendat. Quomodo enim vitam mortuis restituit Christus nisi verbo? Proinde in suscitando Lazaro visibile symbolum exhibuit spiritualis gratiæ, quam fidei sensu quotidie experimur dum vocem suam viuificam esse ostendit.

44 *Fasciis vinctus.)* Diligenter recenset Euangelista sudarium & fascias, vt sciamus prodiisse Lazarum ex sepulchro sicuti positus illic fuerat. Hunc quoque sepeliendi morem retinent hodie Iudæi, vt corpus linteo tegentes, caput seorsum peplo inuoluant. *Soluite.* Restabat hoc ad amplificandam miraculi gloriam, vt Diuinum opus quod aspexerant suis oculis Iudæi, manibus etiam palparent. Facere enim poterat Christus vt fascias, quibus ligatus erat Lazarus, excuteret, vel vt sponte diffluerent: sed voluit Christus adstantium manus sibi adhibere testes. Ter autem ridiculi sunt Papistæ, qui auricularem confessionem inde eliciunt. Christus (inquiunt) postquam Lazarum vitæ reddiderat, à discipulis suis solui voluit. ergo non satis est reconciliari nos Deo, nisi Ecclesia quoque peccata nobis remittat. Sed vnde soluendi Lazari iniunctas discipulis fuisse partes diuinant? Quin potius id Iudæis mandasse colligimus, quo illis omnem dubitationis scrupulum eximeret.

45 *Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & conspexerant quæ fecerat Iesus, crediderunt in eum.*

46 *Quidam autem ex illis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt illis quæ fecerat Iesus*

47 *Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, & dixerunt, Quid facimus? quia hic homo multa signa facit.*

48 *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: & venient Romani, & tollēt locum nostrum & gentem.*

49 *Vnus autē ex illis Caiaphas, qui pontifex erat anni illius, dixit eis, Vos nescitis quicquam:*

50 *Neque reputatis quòd expedit nobis vt moriatur vnus homo pro populo, & non pereat tota gens.*

51 *Hoc autem à seipso non dixit: sed quum esset Pontifex anni illius, prophetauit quòd Iesus moriturus esset pro gente:*

52 *Nec pro gente solùm, sed vt filios Dei qui dispersi erant, congregaret in vnū.*

45 *Multi ergo.)* Non passus est Christus fructu carere quod ediderat miraculum: quia hoc modo

Cap.XI. quosdam ad fidem adduxit. Tenendus est enim duplex miraculorum vsus: nempe vt vel ad fidem nos præparent, vel in fide confirment. Priorem hîc notat Euangelista: eos enim de quibus loquitur, Diuinam Christi potentiam miratos ac reueritos fuisse intelligit, vt se illi discipulos subiicerent: alioqui nudum miraculum sufficere ad fidem non poterat. Ideo *Credendi* verbo nihil aliud hîc intelligi debet quàm docilitas ad amplexandam Christi doctrinam. In aliis qui Christum deferunt, detestabilis ingratitudo apparet, vel potius horribilis furor: vnde colligimus quàm cæca & vesana sit impietas. Resurrectio certè Lazari vel lapidea corda mollire debuerat: sed nullum est Dei opus quod non impietas veneni sui amaritudine inficiat & corrumpat. Ergo vt proficiant ex Dei miraculis homines, necesse est cor ipsos habere purgatum. Nam apud quos non viget Dei metus & reuerentia, etiamsi cælum videant terræ misceri, præfracta ingratitudine sanam doctrinam respuere nunquam desinent. Sic hodie multos Euangelii hostes phreneticis similes cum exerta & conspicua Dei manu pugnare videas. Interim tamen miracula à nobis flagitant, sed non alium in finem nisi vt se hominum portenta, contumaciter resistendo esse ostẽdant. Quòd autem ad Pharisæos Christus defertur, ideo fit quia pro sua hypocrisi acriores ad Euangelium oppugnandum erant. Eadem ratione paulo pòst nominatim eos exprimit, quum narrat coactum fuisse concilium. Ipsi quidem pars erant Pontificum: sed eos specialiter nominat Euangelista, quia ad inflammandam collegii totius rabiem quasi flabella erant.

47 *Collegerunt ergo pontifices.*) Non minus prodigiosa cæcitas hîc in Sacerdotibus describitur. Nisi plusquam stupidi essent ac bruti, aliqua saltem Christi reuerentia post tam illustre Diuinæ eius virtutis specimen tangi decebat: nunc ad obruendam Dei gloriam (cuius intuitu obstupescere coguntur) consultò datáque opera côueniunt. Non hoc quidem disertè iactant, velle se Deo bellum inferre: sed quum extinguere Christum nequeant nisi euersa Dei virtute, hanc certè sacrilega audacia palàm & indubiè oppugnant. Semper quidem superba est Deique contemptrix infidelitas, sed non statim eò prorumpit vt cornua sua contra Deum attollat. Cæterum vbi diu reluctati Deo sunt homines, hic tandem est extremus actus, sine vllo Diuinitatis metu gigãtum more alcẽsum supra cælos moliri. fatentur enim Christum multa signa edere. Et vnde illi tanta virtus? Ergo ex professo ad opprimendam Dei virtutem, quæ in Christi miraculis relucet, se accingunt. Interim non cessat Deus: sed quanuis dissimulet ad tempus, ridet stolidam eorum arrogantiam, donec veniat proferendæ iræ tempus, sicuti habetur in Psalm. 2. d. 12.
Psal. 2. d. 12. *Quid facimus*? His verbis ignauiam suam accusant, quasi dicerent sua cessatione fieri vt Christus longius serpat: quia possint strenuè agẽdo, cursum eius abrumpere. Hæc est impiorum confidentia, qua sibi nihil non vendicant: quasi in eorum manu sit agere prout libitum est: quasi etiam operis successus eorum votis subiaceat. Ac, siquis omnia ritè expendat, hîc suam industriam Diuinæ virtuti opponunt, quasi satagendo possint Deo superiores euadere.

48 *Si dimiserimus eum.*) Quid si non dimittant? nempe (vt iam dictum est) in suo arbitrio positum esse non dubitant, Christo viam obstruere ne vlterius pergat, modò sedulò contrà nitantur. Si fuisset Christus impostor quispiam, officium quidem ipsorum erat se interponere, ne oues à grege Domini abduceret: verùm miracula eius confitendo, satis declarant Deum se minimè curare, cuius virtutem tam securè fastuoséque contemnunt. *Venient Romani.* Sceleri obtenditur speciosus color, boni publici studium. Hic præcipuè metus eos angebat, ne concideret eorum tyrannis: verùm se de templo & cultu Dei, de Gentis nomine, de populi statu solicitos esse simulant. Et quorsum hoc? neque enim videntur fallendi causa tales sibi prætextus accersere: non concionantur ad plebem: seorsum & in occulto inter se deliberant. Quum sibi sint omnes eiusdem perfidiæ conscii, cur non ingenuè sua consilia sensúsque in medium proferunt? Nempe quantumuis crassa sit & conuicta impietas, fociam tamen hypocrisin ferè habet. Ita obliquis ambagibus vel latebris se inuoluit, vt sub virtutis specie fallat. Præcipuum quidem illis consilium fuit, aliquam grauitatis, moderationis & prudentiæ imaginem ostentare, vt aliis fucum facerent: sed credibile est eos quoque inani ista larua fuisse deceptos, quum sibi iustam Christi persequendi occasionem esse fingerent. Ita hypocritæ, etiamsi intus coarguat eos conscientia, postea tamen vanis figmentis se inebriant, vt videantur peccando innoxii: interea manifestè secum ipsi diffident. Initiò enim confessi sunt Christum multa signa edere: nunc sibi à Romanis metuunt: quasi non satis superque præsidii sit in Dei virtute, quæ se præsentem in illis signis exhibebat. *Venient Romani.* Significat Euangelista hanc fuisse deliberationis summam, vt quòd instabat periculum cauerent. Siquid (inquiunt) in publico statu nouari Romani intellexerint, timendum est ne misso exercitu gentem nostrã perdant vnà cum templo & cultu Dei. Peruersa autem cõsultatio est de cauendis periculis quæ effugere non licet nisi velimus à recto cursu deflectere. Primò loco quærendũ est quid mandet Deus, ac fieri velit: qualiscunque nos maneat euentus, fixum illud manere debet. Isti verò tollendum Christum statuunt, nequid incommodi accidat si pergere ipsum qua cœpit passi fuerint. Quid autem si Diuinitus fuerit missus? an Dei Prophetam à se reiicient, vt pacem redimant cum Romanis? Hæc sunt eorum consilia qui verè & ex animo Deum non reuerentur, quid fas & rectum sit fúsque déque habent: quia tantùm pendent ex euentu. Atqui hæc vna est piè sanctéque deliberandi ratio, primùm vt quæramus quidnam Deo placeat, deinde vt intrepidè sequamur quicquid præscribit, nec vllo metu frangamur, etiamsi nos mille mortes obsideant. Nã actiones nostræ non ad quemlibet venti flatũ, sed ad voluntatem vnius Dei perpetuò dirigendæ sunt. Quisquis securè discrimina contemnit, vel saltem superato eorum metu simpliciter Deo paret, fœlicem tandem exitum habebit. Nam præter omnium spem, constantiam quæ in verbi sui obedientia fundata est benedicit Deus: incredulis verò adeo nihil prosunt suæ cautiones, vt quo magis sunt meticulosi, pluribus se laqueis implicent. Cæterùm in hac historia seculi nostri formam graphicè depictam habemus. Qui prouidi & circumspecti haberi appetunt, cantilenam hanc identidem habent in ore, habendam esse publicæ tranquillitatis curam, nouationem quam molimur multis periculis non carere. Postquam hac falsa inuidia nos grauarunt, nullum melius inueniunt compen-

compendium,quàm vt Christum sepeliendo,turbis omnibus occurrant. Quasi verò prosperè illis cessurus sit tam impius gratiæ Dei contemptus, dum sedandis turbis hoc excogitant remedium, vt aboleatur salutis doctrina. Quin potius eueniet impiis quod timent. quanquam vt consequi possint quod sperant, nimis tamen indigna est hæc merces, offenso Deo mundum placare. *Locum nostrum.* Incertum est templúmne intelligant, an patriam suam. In vtroque autem salutem suam verti putabant. Templo enim diruto cessabant sacrificia,solennis Dei cultus,& nominis eius inuocatio. Ergo si qua erat religionis cura,de templo solicitos esse decebat. Iam verò hoc magnopere intererat ad tuendum Ecclesiæ statum ne rursus è terra sua abducerentur. Memores adhuc erant exilii Babylonici, quod in primis seuera fuerat Dei vltio. Tritum etiam instar prouerbii apud eos erat quod sæpe in Lege occurrit, speciem esse abdicationis,si Dominus ipsos è terra illa eiiceret. Colligunt ergo, nisi perdatur Christus, incolumem non fore Ecclesiam.

49 *Vnus ex illis Caiaphas.*) Breuis fuit consultatio, quia passus non est Caiaphas, diu eos hæsitare. Porro vnum redimendæ salutis modum assignat,vt insontem interficiant. En quò sceleris erumpant qui sine Dei timore consilia ex sensu carnis suæ potius capiunt quàm ex Dei verbo, & vtile sibi fore cõfidunt quod per bonorum omnium autorem non licet. perinde est enim acsi Caiaphas diceret prouocãdam esse iram Dei vt benè & prosperè habeant. Quare discamus nunquam separare vtile à licito: quando nihil boni aut læti sperandum est nisi ex Dei benedictione: quæ non impiis & rebellibus, qui subsidia ex diabolo petunt,sed fidelibus,qui simpliciter ambulant in viis suis, promissa est. Et tamen aliquid coloris habebat hæc ratio: quia publica vtilitas semper præponderare debet. Verùm (vt iam dixi) non magis seruatur populus scelerata insontis morte, quàm totum hominis corpus, dum petitur solum iugulum, vel pectus transfigitur gladio. *Qui Pontifex erat.* Non vocat anni illius Pontificem, quod annuum duntaxat esset munus: sed,quum venale esset,transferretur ad varios homines præter Legis præscriptum. Honoré Deus finiri noluerat nisi morte hominis: sed rebus turbatis & confusis factum erat vt Romani sua libidine Sacerdotes subinde mutarent. Porrò Euangelista Caiapham negat hoc *à seipso dixisse*, non quòd tanquam arreptitius & fanaticus vocem non intellectam emiserit: (loquutus est enim ex proprio sensu) sed Euangelista significat superiorem fuisse linguæ eius impulsum: quia Deus aliquid altius quàm ipsi in mentem veniret,eius ore testatum esse voluit. Fuit ergo tunc quasi bilinguis Caiaphas. impium enim & crudele necandi Christi consilium,quod in animo conceptum habebat, euomuit: Deus verò linguam eius aliò flexit,vt sub ambiguis verbis vaticinium simul proferret. Voluit autem Deus ex sede Pontificia manare cæleste oraculum, quo minus excusationis esset Iudæis. Nam etsi ex toto illo cœtu nullius conscientia tacta fuit, senserunt tamen postea stupori suo veniam minimè deberi. Nec obstitit Caiaphæ impietas quin lingua eius Spiritus sancti esset organum: quia Deus sacerdotium à se institutum potius respexit quàm hominis personam. & illa fuit ratio quam attigi,vt vox è sublimi loco emissa,clarius exaudiretur, & plus haberet reuerentiæ ac ponderis. Eodem modo per os Balaam,quem Spiritu prophetiæ donauerat,populo suo benedicere voluit. Sed plusquam ridiculi sunt Papistæ,qui inde colligunt habendum esse pro oraculo quicquid Romano Pontifici effutire libuerit. Primùm vt illis demus (quod vanum est) Prophetam semper esse quisquis est summus Sacerdos, probare tamen necesse habebunt,Romanum Pontificem Dei mandato creari. Nam sacerdotium hominis vnius, Christi aduentu abolitum fuit:neque vsquam legimus Diuinitus præscriptum postea fuisse vt vnus quispiam toti Ecclesiæ præesset. Vt hoc quoque secundo illis demus, ius & honorem Pontificis ad Romanum episcopum translatum esse,videndum quid Sacerdotibus profuerit quòd Caiaphæ vaticinium amplexi sunt. Vt subscribant illius sententiæ,conspirant in mortem Christi. Procul verò à nobis facessat talis obedientia,quæ nos ad horribilem apostasiam,Filium Dei abnegando,impellat. Eadem voce blasphemat & simul prophetat Caiaphas: qui eius dicto obsequuntur,contempta prophetia blasphemiam arripiunt. Idem ne contingat nobis cauendum,si Romanum Caiapham audierimus: alioqui similitudo claudicaret. Quæro præterea,an quia semel prophetauit Caiaphas, singula Pontificis verba totidem semper sint prophetiæ. Atqui paulo pòst summum ac præcipuum fidei nostræ caput blasphemiæ damnauit.vnde colligimus,quod nunc Euangelista refert,extraordinarium fuisse,ac præposterè in exemplum trahi. Num.23.b.8

51 *Quòd Iesus moriturus esset.*) Primò salutis nostræ summam in eo consistere Euangelista ostẽdit si Christus nos in vnum aggreget. Nam hoc modo nos Patri reconciliat, penes quem est fons vitæ. Vnde etiam colligimus dissipatum esse genus humanum & à Deo alienatum, donec sub Christo capite coalescant filii Dei. Ita sanctorum communio,præparatio est ad vitam æternam: quia in morte manent omnes quos Christus ad Patrem non colligit: sicuti iterum 17. capite videbimus. Ideo & Paulus docet missum esse Christum vt quæcunque in cælo sunt & terra, colligeret. Quare vt allata à Christo salute fruamur,sublato dissidio nos vnum cum Deo,Angelis,& inter nos fieri oportet. Huius vnitatis causa & pignus fuit mors Christi, qua ad se omnia sustulit: sed quotidie per Euãgeliũ in Christi ouile colligimur. Ephes.1.b.10

52 *Nec pro gente solùm.*) Significat Euangelista reconciliationem à Christo factam ad Gentes quoque extendi. Sed quomodo *Filij Dei* vocantur quos misera dissipatio,in qua errabant, hostes Dei reddebat? Respondeo, (vt iam alibi dictum est) fuisse in Dei pectore filios qui in seipsis vagæ erant ac perditæ oues: imò nihil minus quàm oues,sed potius lupi,& feræ bestiæ. Filios ergo Dei,etiam antequã vocentur,ab electione æstimat,qui fide tandem & sibi & aliis manifestari incipiunt.

53 *Ab illa igitur die consultabant vt interficerent eum.*

54 *Itaque Iesus non amplius palàm ambulabat inter Iudæos: sed abijt illinc in regionem propinquam deserto, in vrbem quæ dicitur Ephraim: & illic versatus est cum discipulis suis.*

Ca.XII. 55 *Instabat autem Pascha Iudæorum: & ascenderunt multi Hierosolymam ex regione, ante Pascha, vt purificarent seipsos.*

56 *Quærebant ergo Iesum, & dicebant inter se quum in templo stetissent, Quid videtur vobis quod non venerit ad diem festum?*

57 *Dederant autem Sacerdotes & Pharisæi mandatum, vt si quis sciret vbi nã esset, indicaret, vt caperent eum.*

53 *Consultabant vt interficerent.)* Narrat Euangelista Christum iterum fugisse, quum tanto hostium furore se peti sciret. Meminerimus tamen non ita fugisse quo se Patris vocationi subduceret. neque enim aliud habuit propositum nisi vt tempore Diuinitus præfixo, ad subeundam voluntariam mortem se sisteret. Porrò consilium, cuius Euangelista meminit, non tam de Christo occidendo erat, quàm vt rationem aliquam inuenirent illius opprimendi. Hoc iam apud eos decretum erat, esse tollendum è medio: altera tantum deliberatio restabat, quomodo exequi possent quod statuerant.

54 *Quæ dicitur Ephraim.)* Nomen vrbis quod hic positum legimus, vel corruptè fuisse tunc pronuntiatum arbitror, vel certè nouum. Scimus enim quanta post exilium Babylonicum facta linguæ mutatio fuerit, & simul quàm diuersa terræ facies: vt non mirum sit recenseri quædam loca quorum nulla antiquitus notitia fuerat. Discipulos Christi nominat non quicunque receperant eius doctrinam, sed qui assidui erant eius comites, & viuere solebant in eodem contubernio.

55 *Ascenderunt multi, &c. ante Pascha, vt purific.)* Non erat hoc præcisè mandatum vt se purificarent ante immolationem Paschatis. Ideo non dicit Euangelista venisse omnes, sed *multos*. Nemini quidem immundo licebat vesci: sed istam sanctificationem sponte & priuato affectu susceptam fuisse dico, vt alii minimè vesci prohiberentur, quanuis ante diem festum tali ritu præparati non essent. Cæterùm Euangelistæ consilium est ostendere quàm celebris fuerit per totam Iudæam de Christo fama. nã qui vndecunque in templum conueniunt, præcipuè intenti sunt ad quærendum Christum, & sermones inter se de eo agitant. Quærunt quidem ipsum humano more, sed tamen quærendo detegunt obstare Sacerdotum tyrannidem quominus palàm appareat.

CAP. XII.

IEsus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, vbi erat Lazarus qui mortuus fuerat, quem suscitauerat ex mortuis.

2 *Fecerunt ergo ei illic conuiuium, & Martha ministrabat: Lazarus autem vnus erat ex discumbentibus cum eo.*

3 *Maria itaque accepta libra vnguenti nardi pisticæ pretiosæ, vnxit pedes Iesu, & extersit capillis suis eius pedes: domus autem impleta est odore vnguenti.*

4 *Dicit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Simonis Iscariotes, qui traditurus erat eum.*

5 *Quare vnguentũ hoc non venijt trecentis denarijs, & datũ est pauperibus?*

6 *Dicebat autem hoc, non quòd pauperes illi curæ essent, sed quia fur erat, & marsupium habebat, & portabat ea quæ mittebantur.*

7 *Dixit ergo Iesus, Sine eam: in diem sepulturæ meæ seruauit istud.*

8 *Pauperes enim semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis.*

1 *Iesus, &c. venit Bethaniam.)* Videmus nimis præceps fuisse eorum iudicium qui Christum venturum non putabant: quo monemur non ita properandum esse, quin patienter & quietis animis expectemus dum opportunitas adueniat nobis incognita. Venit autem Christus primò Bethaniam, vt inde Hierosolymam triduo pòst se conferat. Interea opportunum tempus & locum ad se prodendum dare Iudæ voluit, vt ipse ad statam horam adesset parata victima. Neque enim quid futurum sit ignorat, sed voluntarius ad immolationem occurrit. Quum autem sex diebus ante pascha venisset Bethaniam, illic quatriduo substitisse ex Matthæo & Marco colligere licet. Quo die factum illi fuerit conuiuium in quo à Maria vnctus est, Iohannes non exprimit: sed probabile videtur, non multo pòst quàm appulerat id esse factum. Porrò quòd vnctionem, cuius mentio fit apud Matthæum & Marcum, nonnulli ab hac diuersam esse putant, falluntur. Mouet eos temporis ratio, quia priusquam Euangelistæ duo Christũ fuisse vnctum commemorent, designant tempus bidui. Verùm solutio facilis est, & quidem duplex. neque enim Iohannes dicit Christum primo die aduentus sui in Bethaniã vnctum esse. Ita potuit hoc fieri quum iam discessum pararet. Quanquam (vt iam dixi) altera coniectura probabilior est, quòd vno saltem vel altero die ante discessum vnctus fuerit. Certum enim est, Iudam, antequam duos ex discipulis Christus Paschatis gratia misisset, cum Sacerdotibus pepigisse: atqui ad minimum, diem vnum intermedium fuisse oportet. Addunt Euangelistæ captasse commodum tempus tradendi Christi, ex quo pretium acceperat. Quòd ergo facta bidui mentione, vnctionis historiam subiiciunt, quod prius acciderat posteriore loco narrant. Ratio autem est, quia quum retulissent Christi verba, Scitis quòd Filius hominis post biduum tradetur: quod prius omissum fuerat, nunc attexunt, quomodo & qua occasione proditus sit à discipulo.

discipulo. Iã satis conuenit Bethaniæ fuisse vnctũ. Matthæus & Marcus dicunt cœnasse tunc apud Simoné leprosum. domus à Ioanne non exprimitur: verùm satis indicat alibi quàm apud Lazarum & Martham cœnatum esse, dum *Lazarum* facit *vnum ex discumbentibus:* nempe qui vnà cum Christo inuitatus esset. Nec vero quicquam in eo dissidii est quòd Matthæus & Marcus vnctum fuisse caput recitant, hic autem noster *pedes.* Ordinaria erat capitis vnctio: vnde & Plinius in nimia luxuria deputat quòd talos quidam vngerent. Consentiunt autem tres inter se, Christum non parcè à Maria fuisse vnctum, sed largam vnguenti copiam effusam. Quod ergo Ioannes de pedibus loquitur, perinde valet acsi dixisset, totum Christi corpus vsque ad pedes fuisse delibutum. Est enim auxesis in voce pedum, quod melius ex sequentibus paret, quum subiicit, Mariam abstersisse capillis suis pedes. *Domus autem impleta est odore.* Non erat simplex liquor ex nardo elicitus, sed varia erat confectio ex rebus odoriferis. itaque non mirum est odore perfusam fuisse totam domum.

4 *Dicit ergo vnus ex discipulis.*) Sequitur Iudæ obmurmuratio, quam Matthæus promiscuè discipulis, Marcus quibusdam eorum tribuit. Verum Scripturæ familiare est per synecdochen ad plures transferre quod vnius est vel paucorum. Quanquam mihi verisimile est, murmur à solo Iuda ortum esse, reliquos autem fuisse commotos vt ei subscriberent. vt facile est susurris, quasi flabellis, varios in nobis affectus accendi: præsertim verò (vt nimium ad sinistra iudicia propensi sumus) obtrectationes locum in nobis inueniunt. Verum credulitas quam Spiritus Dei in Apostolis reprehendit, nobis exemplo est ne audiendis malignis vocibus nimium simus faciles ac creduli.

5 *Quare vnguentum hoc non.*) Vulgaris vnguenti libra decem tantùm denariis constabat, teste Plinio: sed summum pretium optimi vnguenti idem statuit trecentos & decem denarios. Consentiunt autem Euangelistæ fuisse hoc pretiosissimum vnguentum. quare non abs re Iudas libram trecentis denariis æstimat. quæ summa ad quinquaginta libras monetæ Gallicæ, ex supputatione Budæi, ascendit. Porrò quum omnes ferè deliciæ luxum superfluum implicitum habeant, quo maior erat pecuniæ iactura, eo plus coloris ad murmurandum habuit Iudas: acsi diceret, Si fecisset Maria exiguum sumptum, excusationis aliquid haberet: nunc verò quum in re nihili immanem pecuniæ summam perdiderit, nonne iniuriam fecit pauperibus, qui multum inde leuationis sentire poterant? Nullam ergo veniam meretur eius factum.

6 *Quia fur erat.*) Reliqui Apostoli non malo quidem studio, sed inconsideratè, Mariam damnant: Iudas autem sceleri suo honestum prætextum captat, quum pauperes in medium adducit, quorum nulla illi erat cura. Docemur autem hoc exemplo quàm monstrosa bellua sit habendi cupiditas: damnum quod sibi fecisse Iudas videtur, ablata furandi materia, ad tantam eum rabiem adigit vt Christum prodere non dubitet. Et credibile est non modò apud alios mentitum fuisse de pauperibus fraudatis: sed sibi quoque intus (vt hypocritæ solent) blanditum esse, quasi leue delictum esset Christi proditio, qua pensare volebat acceptum damnum. Prodendi quidem Christi vna fuit causa, vt prædam è manibus elapsam ad se quoquo modo retraheret. Nam concepta ob lucrum amissum indignatio eum ad prodendi Christi consilium impulit. Mirum autem est cur talem œconomum delegerit Christus, quẽ sciebat furem esse. quid enim hoc erat aliud quàm laqueum porrigere quo se strangularet? Nõ est quòd hîc respondeat mortalis homo, nisi Dei iudicia profundam esse abyssum. Interea Christi factum in communem regulam trahi non debet, vt pauperum curam vel aliud sacrum munus mandemus homini nequam & scelerato. Legem enim imposuit nobis Deus quinam ad Ecclesiæ regimen aliáque officia vocandi sint: hanc transgredi fas non est. Alia fuit Christi ratio: qui quum æterna Dei esset sapientia, arcanæ eius prædestinationi in Iudæ persona locum dedit.

7 *Sine eam.*) Quum Mariam omitti iubet Christus, perperam & iniustè facere docet qui proximis suis sine causa molesti sunt, ac litem de nihilo intentant. Longior est apud alios Euangelistas Christi responsio, summa tamen eadem. Vnctio quam Iudas culpabat, hoc nomine defenditur quòd sit sepulchralis. Ergo non probat Christus quasi ordinarium cultum, & cuius communis in Ecclesia esse debeat vsus. nam si quotidie tale sibi officium præstari vellet, quiduis potius dixisset quàm hoc sepulturæ suæ datum. Et certè Deus externas pompas non moratur: imò quum nimis procliue ad carnales ritus hominis ingenium esse videat, subinde nos in illis parcos & sobrios esse iubet. Quare præposteri sunt interpretes qui ex Christi responso inferunt, placere Deo sumptuosos & magnificos cultus: quum potius Mariam excuset, eo quòd extraordinarium sibi officium præstiterit, quod ad perpetuam colendi Dei normam exigi non decebat. *In diem sepulturæ*, &c. Quum dicit seruatum fuisse vnguentum, significat non intempestiue profusum esse, sed pro temporis circunstantia. Seruari enim dicitur quod habetur quasi sub custodia, vt commodè & opportunè promatur. Certum enim est, si quis sumptuosis deliciis eum antè onerasset, non fuisse passurum. Atqui negat ex more fecisse Mariam, sed vt sibi extremum officium impenderet. Porrò corporum vnctio tunc non inanis cæremonia erat, sed potius spirituale symbolum, quod spem resurrectionis ante oculos poneret. Obscuræ adhuc erant promissiones, nondum resurrexerat Christus, qui non immeritò vocatur resurgentium primitiæ. Ergo opus talibus adminiculis habebant fideles, quæ ad Christum adhuc absentem eos dirigerent. Ideo non superflua tunc fuit Christi vnctio, quum mox sepeliendus foret. vngitur enim tanquam in sepulchrum condendus. Id nondum sciebant discipuli: & Maria proculdubio repentè impulsa fuit vt Spiritu directore id faceret quod prius non fuerat meditata. Verùm Christus ad spem resurrectionis suæ accommodat quod illi tantopere improbabant, vt ipsa vtilitas eos à praua morositate reuocet. Verùm vt Deus veteris populi pueritiam talibus exercitiis regi voluit, ita hodie absurdum esset idem tentare: nec sine Christi iniuria fieret, qui splendore aduentus sui tales vmbras discussit. Sed quia nondum eius resurrectio figuris Legis complementum attulerat, externo ritu ornanda fuit eius sepultura: nunc odor resurrectionis eius satis per se efficaciæ habet, absque nardo & aromatibus, vt totum orbem viuificet. Cæterùm meminerimus in iudicandis hominum factis standum esse vnius Christi sententiæ, ad cuius tribunal semel nos stare oportet.

1. Cor. 15. c. 20

Ca.XII. 8 *Pauperes enim semper habetis.)* Tenendum est quod prius admonui, extraordinarium Mariæ factum disertè hîc à quotidiano Christi cultu discerni. Quare simiæ sunt, non imitatores, qui pompis & sumptuoso apparatu Christum colere affectant: acsi probaret Christus quod semel factum erat, ac non potius in posterum fieri vetaret. Quòd se negat cum discipulis semper fore, ad genus præsentiæ referri debet cui carnalis cultus & sumptuosus honor conueniat. Nam quòd Spiritus sui gratia & virtute nobis adest, quòd habitat in nobis, quòd nos etiam carne sua & sanguine pascit, nihil hoc ad corporeos cultus. Quare quicquid pomparum excogitarunt Papistæ ad Christum colendum, frustra illi impensum ferunt, quum palàm repudiet. Quòd pauperes dicit semper nobiscum futuros, tametsi in eo Iudæorum hypocrisin perstringit, colligere tamen inde vtilem doctrinam licet: nempe, sacrificia quæ Deo grata sunt & suauiter olent esse eleemosynas quibus inopia pauperum iuuatur, nec rite alios fieri sumptus in colendo Deo.

9 *Cognouit ergo turba multa Iudæorum quòd illic esset, venerúntque non propter Iesum tantùm, sed vt Lazarum quoque viderent, quem suscitauerat ex mortuis.*

10 *Consultarunt autem Principes Sacerdotum vt & Lazarum interficerent,*

11 *Quia multi Iudæorum propter ipsum discedebant, & credebant in Iesum.*

12 *Postridie turba multa quæ ad festum venerat, quum audisset venire Iesum Hierosolymam*

13 *Accepit ramos palmarum, & exierunt illi obuiam, & clamabant, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel.*

Zacha.9.b.9 14 *Quum autem inuenisset Iesus asellum, sedit super eum, quemadmodum scriptum est, Ne timeas filia Sion, quia Rex tuus venit sedens super pullum asini.*

9 *Cognouit ergo turba multa.)* Quo propius erat mortis Christi tempus, eo magis celebrari omnium sermone oportuit eius nomen, vt hæc ad pleniorem fidem esset præparatio post mortem eius. Præsertim Euangelista commemorat celeberrimum fuisse recens illud miraculum excitati Lazari. & quia singulare in eo Diuinitatis suæ specimen Christ' ediderat, multos eius testes Deus esse voluit. Quú dicit *non propter Iesum tantùm venisse, sed Lazari etiam causa*, non intelligit in gratiam Lazari, quasi hoc illi honoris seorsum detulerint, sed vt mirabile virtutis Christi specimen in Lazaro conspicerent.

10 *Consultarunt autem.)* Plusquam phreneticus certè furor, quòd extinguere moliuntur quem constabat Diuinitus à morte fuisse excitatum. Sed iste est spiritus vertiginis quo Satan impios exagitat, vt nullum faciant insaniendi finem, etiamsi cælum & terram & mare illis Deus opponat. Nam hæc tam nefaria consultatio ideo describitur vt sciamus Christi hostes non errore vel stultitia fuisse inductos ad tantam pertinaciam, sed rabiosa malitia, vt ne Deo quidem bellum inferre horrerent: deinde vt sciamus non obscuram fuisse Dei potentiam in Lazari resurrectione, cuius delendæ non aliud remedium excogitare potuit impietas quàm vt scelerata & execranda cæde è medio tolleretur homo innoxius. Cæterum quum in hoc totus sit Satan vt penitus obruat, vel vtcunque obscuret Dei opera, nostrum est ad continuam eorum meditationem sedulò intentos esse.

12 *Postridie turba multa.)* Hunc Christi ingressum reliqui Euangelistæ fusius enarrant: summã tamen omnium hic noster complectitur. Primo autem loco tenendum est Christi consiliũ, nempe quòd Hierosolymam vltro venit vt se morti offerat: nam mortem eius voluntariam esse oportuit, quia nonnisi obedientiæ sacrificio poterat ira Dei erga nos placari. neque enim eum latebat euentus. Priusquam tamen ad crucem trahatur, solenni ritu vult se tanquam Regem à populo excipi: imò palàm declarat se regnum suum auspicari ad mortem pergendo. Etsi autem magna populi frequentia celebrarur eius aduentus, hostibus tamen ignotus est, donec impletis vaticiniis (quæ postea suo loco videbimus) se verum esse Messiam comprobauit. Nihil enim omittere voluit quod ad solidam fidei nostræ confirmationem faceret. *Turba multa quæ ad festum venerat.* Ergo aduenæ ad præstandum Filio Dei pietatis officium longè promptiores fuerunt quàm ciues Hierosolymæ, quos tamen exemplo esse aliis omnibus decebat. Nam quotidie habebant sacrificia: templum semper erat in conspectu, quod eorum corda ad studium quærendi Dei accendere debebat: illic erant primarii Ecclesiæ doctores: illic lucis Diuinæ sacrarium. Nimis ergo fœda eorum ingratitudo, quòd talibus exercitiis à pueritia imbuti, Redemptorem sibi promissum vel respuunt vel negligunt. Sed hoc vitium seculis ferè omnibus commune fuit, vt eo audacius Deum homines contemnant quo propius & magis familiariter se illis offert. In aliis autem, qui relictis domibus ad diem festum celebrandum conuenerant, multo plus feruoris, vt solicitè inquirãt de Christo: & quum venire audiunt in vrbem, illi obuiam gratulandi causa prodeunt. Nec verò dubiũ est quin arcano Spiritus instinctu ad eum occursum excitati fuerint. Hoc prius factum fuisse non legimus. sed quemadmodum tubæ clangore aut voce præconis subditos suos aduocant terreni principes, quum imperii sui possessionem adeunt: ita Spiritus sui impulsu Christus populum hunc collegit, à quo Rex salutaretur. Quum in deserto ipsum turbæ creare vellent Regem, clàm se in mõtem subduxit: tunc enim aliud regnum animo non agitabant quàm sub quo bene saginarentur non secus ac pecudes. Stulto igitur ac præpostero eorum voto indulgere & obsequi non potuit Christus quin seipsum abnegaret, munúsque abiiceret à Patre iniunctum. At nunc regnum sibi asserit quale à Patre acceperat. Fateor quidem naturam huius regni ne plebi quidem quæ in eius occursum prodiit probè fuisse cognitam: sed in posterum respexit Christus. Interea nihil geri passus est quod non spirituali regno congrueret.

13 *Ramos palmarum, & exierunt illi obuiam.*) Palma, victoriæ & pacis fuit symbolum apud veteres: sed ramis palmarum vti solebant quum alicui imperium deferrent, vel suppliciter victorem deprecarentur. Videntur tamen isti ramos palmarum sumpsisse in manus, tanquam lætitiæ & festiuitatis insigne, quum nouum Regem exciperent. *Clamabant Hosanna.* Hac voce testati sunt se in Iesu Christo Messiam illum agnoscere Patribus olim promissum, & à quo redemptio & salus speranda erat. Nam Psalmo 118. vnde sumpta est ista acclamatio, de Messia compositus fuit in hunc finem, vt sancti omnes assiduis votis ardenter eius aduentum expeterent, & summa reuerentia eum exciperent quum esset exhibitus. Probabile ergo est, imò certo potest colligi, passim tritam fuisse precationem hanc apud Iudæos, adeóque in ore omnium versatam. Ergo Spiritu Dei verba præeunte bene precati sunt homines isti Christo, & præcones ab eo delecti fuerunt qui testatum facerent Messiam venisse. Cæterum vox Hosanna, ex duabus Hebræis conflata, tantundem valet atque Serua, vel Saluum fac obsecro. Hebræi quidem aliter pronuntiant, nempe *Hosiah na*: sed vsitatum est pronuntiationem corrumpi quoties verba in alienam linguam transferuntur. Consultò tamen Euangelistæ, quum Græcè scriberent, retinuerunt vocem Hebraicam, quo melius exprimerent turbam solenni precandi formula vsam fuisse, quæ primum à Dauide tradita, & continua ætatum serie in populo Dei recepta, peculiariter in vsum illum sacrata erat vt regno Christi benedicerent. Eodem spectat quod mox sequitur, *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Est enim hæc quoque fausta precatio pro læto & prospero regni illius successu, vnde pendebat Ecclesiæ Dei instauratio & fœlicitas. Quia tamen videtur in eo Psalmo Dauid de se potius quàm de Christo loqui, nodus hic primum soluendus est. nec difficilis est solutio: scimus enim in quem finem regnum penes Dauidem & eius posteros stabilitum fuerit: vt scilicet quoddam velut præludium esset æterni illius regni quod suo tempore manifestandum erat. Neque enim Dauidem in se subsistere oportuit: & Dominus piorum omnium oculos aliò subinde conuertit per Prophetas. Quicquid ergo de se cecinit Dauid, meritò ad Regem illum refertur qui secundum promissionem exoriturus erat ex eius semine Redemptor. Cæterum vtilis hinc nobis colligenda est admonitio. Nam si membra sumus Ecclesiæ, Dominus ad idem illud desiderium quo fideles sub Lege affectos esse voluit, nos hodie quoque solicitat: nempe vt toto corde optemus florere & prosperè habere Christi regnum. neque id modò, sed vt precibus nostris hoc testemur: & (quo plus sit nobis animi ad precandum) notandum est verba ab eo nobis dictari. Væ igitur nostræ ignauiæ, si feruorem illum quem Deus excitat, vel frigore nostro extinguimus, vel tepore suffocamus. Interea sciamus non irrita fore vota nostra, quæ duce ac magistro Deo concipimus. tantùm ne pigri simus, aut fatigemur rogando: ille fidus erit regni huius præses, vt ipsum inuicta sua virtute præsidióque tueatur. Manebit quidem, etiam nobis cessantibus, & stabit eius maiestas: sed quòd sæpe non ita magnificè viget vt decebat, quin potius collabitur (quemadmodum hodie horrendam cernimus dissipationem eius ac vastitatem) id vitiis nostris accidere certum est. Quòd autem exigua & fere nulla apparet eius restitutio, vel saltem lentè procedit, torpori nostro imputemus. Quotidie petimus à Deo vt regnum eius adueniat: sed vix centesimus quisque seriò. Iustè ergo priuamur Dei benedictione, quam expetere grauamur. Docemur etiam hoc verbo, vnum esse Deum qui Ecclesiam seruat & tuetur: neque enim sibi vendicat aut tribui iubet nisi quod suum est. Quum igitur eo linguas nostras formante petimus vt regnum Christi seruet, fatemur, vt maneat regnum hoc in suo statu, Deum ipsum vnicum esse salutis authorem. Vtitur quidem ad id hominum opera, sed quos manu sua aptauit. Deinde sic homines adhibet ad promouendum Christi regnum vel conseruandum, vt solus ipse omnia Spiritus sui virtute per eos inchoet ac perficiat. *Qui venit in nomine Domini.* Tenendum est primò quid sibi velit hæc loquutio, Venire in Dei nomine. Nempe in nomine Dei venit qui non temere se ingerit, neque honorem falsò vsurpat: sed rite vocatus Deum habet actionum suarum ducem & authorem. Competit elogium hoc in omnes legitimos Dei ministros. Venit in nomine Dei Propheta, qui à Spiritu sancto directus, syncerè quã è cælo accepit doctrinam hominibus tradit. Venit in eodem nomine Rex, per cuius manum Deus populum suum gubernat. Sed quia super Christum requieuit Spiritus Domini, & idem est caput omnium, & quicunque ad regendam Ecclesiam vnquam fuerunt ordinati, eius imperio subiecti fuerunt, imò riuuli fuerunt ex fonte deducti: propriè dicitur in nomine Dei venisse. Nec tantùm imperii gradu præ aliis excellit: sed quia totum se nobis Deus in illo exhibet. Nam in eo habitat plenitudo deitatis corporaliter, vt Paulus inquit, & viua est Dei imago: denique verus est Immanuel. Quare singulari quodam iure venisse in nomine Domini dicitur: quia per eum non ex parte (vt antea per Prophetas) sed in solidum Deus se patefecit. Ab ipso igitur sumendum est exordium, tanquam à capite, quum benedicere volumus Dei ministris. Iam quia pseudoprophetæ superbè iactant Dei nomen, & fallaci hoc prætextu se venditant (quum tamen diaboli impulsu ad perdendam Ecclesiam ferantur) subaudienda est antithesis, vt Dominus eos dissipet, ac in nihilum redigat. Ita benedicere Christo non possumus quin maledicamus Papæ, & sacrilegæ tyrannidi quam aduersus Christum erexit. Sua quidem anathemata, non secus ac fulmina, magno impetu in nos vibrat: sed quæ securè contemnere velut inanes ampullas licet. Ex aduerso autem Spiritus sanctus horribile anathema hîc nobis dictat, quo vsque ad vltimos inferos cum toto suo splendore & pompa mergatur. Nec verò Pontifice aliquo opus est qui maledictionẽ in eum pronuntiet, quando semel Christus pueros hac potestate donauit, vbi ratum habuit eorum clamorem, sicuti alii Euangelistæ narrant. Coloss. 2. b. 9

14 *Quum autem inuenisset Iesus asellum.*) Hanc historiæ partem magis distinctè alii Euangelistæ narrant: nempe quod duos miserit Christus ex suis discipulis qui asinum adducerent. Iohannes, qui vltimus omnium scripsit, satis habuit rerum quæ iam à reliquis tractatæ erant summas breuiter notare. hinc fit vt multas circunstantias omittat. Species autem repugnantiæ quæ plerosque turbat, non magno negotio discutitur. Quòd Matthæus dicit Christum super asinam sedisse, & pullum eius,

Ca. XII. synecdochicè accipi debet. Quidam fingunt insedisse primùm asinæ, deinde eius pullo, & ex suo figmento allegoriam eliciunt, quòd primum insederit Iudaico populo, qui ferendo Legis iugo pridem assuetus erat: postea Gentes, tanquam rudem ac nouitium asellum sibi subiecerit. Sed illud simpliciter verū est, Christum super asinum equitasse, qui vnà cum matre adductus fuerat: & conueniunt Prophetæ verba, apud quem repetitio est Hebræis satis trita, quæ idem bis diuersis verbis exprimit, *Super asinum*, inquit, *& super Filium subiugalis.* Euangelista noster, qui breuitati studet, omisso priore membro, posterius tantum adducit. Porrò Zachariæ vaticinium, quod tunc impletum fuit, Iudæi quoque ipsi de Messia exponere coguntur: interea tamen nos subsannant, quòd asini vmbra delusi, filio Mariæ tribuamus Messiæ honorem. Atqui longè aliis testimoniis nititur fides nostra. Nec verò quum dicimus Iesum esse Christum, hinc ordimur, quòd asino insidens Hierosolymam sit ingressus. Conspicua enim in eo fuit gloria, qualis decebat Filium Dei, sicuti habuimus primo capite. Præcipuè autem Diuina eius virtus in resurrectione effulsit. Verùm hæc non spernenda est confirmatio, quòd Deus mirabili sua prouidentia in isto ingressu, quasi in aliquo theatro, completum Zachariæ vaticinium proposuit. *Ne timeas.* In hac Prophetæ sententia, vt eam Euangelista recitat, notandum est primò non aliter tranquillam animis nostris quietem constare, nec aliter nobis metum & trepidationem eximi, quàm vbi Christum inter nos regnare scimus. Alia quidem sunt Prophetæ verba (nam ad lætitiam & iubilum fideles hortatur) sed Euangelista noster expressit quomodo animi nostri solido gaudio exultent: nempe vbi ademptus est metus, quo torqueri omnes necesse est, donec reconciliati Deo pacem illam habeant quæ ex fide nascitur. Hoc ergo boni nobis per Christum obtingit, quòd liberati à Satanæ tyrannide, confracto peccati iugo, soluto reatu, morte abolita, secure gloriamur, Regis nostri præsidio freti: sub cuius tutela positis nihil periculi timendum est. Non quòd vacui timore simus quandiu degimus in mundo: sed quia fiducia quæ in Christum recumbit, omni timore superior est. Quum adhuc procul abesset Christus, iubebat tamen Propheta lætos esse atque hilares illius seculi pios homines, quia venturus esset. *Ecce* (dicebat) *Rex tuus veniet*: ergo ne timeas. nunc ex quo venit vt fruamur eius præsentia, eò fortius nobis cum timore luctandum est, vt ab hostibus nostris securi, placide & alacriter regem nostrum colamus. Alloquebatur suo tempore Propheta Sionem: quia illic domicilium erat ac sedes Ecclesiæ: nunc ex toto quidem mundo Deus sibi Ecclesiam collegit: hæc tamē promissio peculiariter ad fideles dirigitur, qui se Christo submittunt vt in ipsis regnet. Quòd Christum inducit in asino equitantem, significat regnum eius à mundi pompa, splendore, opibus & potentia alienum fore: ídque externa specie monstrari oportuit, vt spirituale esse omnes palàm agnoscerent.

Rom. 5 a. 1

16 Hæc verò non cognouerunt discipuli eius primùm: sed quando glorificatus fuit Iesus, tunc recordati sunt quòd hæc erant de eo scripta, & hæc fecerant illi.

17 Testimonium ergo reddidit turba quæ cum eo erat quum Lazarum vocasset ex sepulchro, & suscitasset eum ex mortuis.

18 Propterea occurrit illi turba, quia ipsum audierat hoc signum fecisse.

19 Pharisæi porrò dixerunt inter se, Videtis quòd non proficitis quicquam? ecce mundus post eum abijt.

16 *Hæc non cognouerunt.*) Quemadmodum non germinat semen simulac in terram iactum est, ita nec statim operum Dei fructus emergit. Ministri Dei, sunt ad complendam prophetiam Apostoli: sed quid agant non intelligunt. Audiunt turbæ clamorem, nec illum confusum, sed quòd distinctè Christus Rex salutabatur: non tamen assequuntur quorsum hoc tendat, nec quid sibi velit. Est ergo illis inane spectaculum, donec aperit Dominus oculos. Quum dicitur, *Recordatos esse tandem quòd hæc de ipso scripta essent*, causa notatur tam crassæ ignorantiæ quæ scientiam præcessit: nempe quia tunc ducem non habebant Scripturam ac magistram, quæ ipsorum mentes ad rectam purámque considerationem dirigeret. nos enim nisi verbo Dei præeunte cæci sumus. Quanquam ne hoc quidem sufficit, vt nobis verbum Dei luceat, nisi vicissim illuminet oculos nostros Spiritus, qui alioqui ad plenam lucem cæcutirent. Hac gratia suos discipulos Christus post suam resurrectionem dignatus est: quia nondum aduenerat maturum tempus quo Spiritus sui diuitias quasi larga manu effunderet, donec receptus esset in gloriam cælestem, vt cap. 7. f. 39. habuimus. Nos verò hoc exemplo edocti, iudicium de omnibus quæ ad Christum pertinent, ex Scriptura, non proprio carnis nostræ sensu facere discamus. Teneamus deinde hanc peculiarem esse Spiritus gratiam, vt temporis successu nos erudiat, ne in reputandis Dei operibus stupidi simus. Membrum istud, *Quòd hæc de eo erant scripta, & hæc fecerant illi*, sic interpretor, quòd tunc venit primùm in mentem discipulis, non temere hæc facta fuisse Christo, neque homines istos inaniter lusisse, sed totum hoc negotium Dei prouidētia fuisse gubernatum: quia impleri necesse erat quæcunque scripta fuerant. Proinde ita resolue, Hæc ei fecerunt, sicut de ipso scripta erant.

17 *Testimonium reddidit turba.*) Iterum repetit quod dixerat, multos fama tanti miraculi excitatos venisse Christo obuiam. Ideo enim turmatim exeunt quia passim sparsus fuerat rumor de Lazaro in vitam restituto. Iustam ergo materiam habebant isti cur filio Mariæ tribuerent Christi honorē, quum tam insignis eius virtus illis nota esset.

19 *Videtis quòd non proficitis quicquam?*) His verbis ad maiorem se rabiem instigant. Est enim quædam ignauiæ exprobratio acsi dicerent, Plebem ideo ad Christum deficere quòd nimis tardi essent ac molles. Hic loquendi mos est desperatis hominibus, quum se ad extrema quæque tentanda parant. Quòd si tanta est ad malum pertinacia Dei hostibus, longè constantiores in recto proposito nos esse decet.

20 Erant

20 *Erant autem quidam Græci ex iis qui ascenderant vt adorarent die festo.*
21 *Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat ex Bethsaida Galilææ, & rogarunt eum, dicentes, Domine, volumus Iesum videre.*
22 *Venit Philippus, & dicit Andreæ: rursus Andreas & Philippus dicunt ipsi Iesu.*
23 *Iesus autem respondit illis, dicens, Venit hora vt glorificetur Filius hominis.*
24 *Amen amen dico vobis, nisi granum tritici, quum cecidit in terrã, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.*
25 *Qui amat animam suam, perdet eam, & qui odit animam suam in mundo hoc, in vitam æternam custodiet eam.*
26 *Si quis mihi ministrat, me sequatur: & vbi ego sum, illic etiam minister meus erit. quòd si quis mihi ministrauerit, honorem illi habebit Pater.*

20 *Erant autem quidam Græci.)* Non existimo Gentiles fuisse, vel incircuncisos: quia paulo pòst sequitur, venisse vt adorarent. Atqui seuerè hoc prohibitum erat legibus Romanis, & acriter vindicabant Proconsules aliique magistratus, siquis patrio cultu relicto ad Iudaismum transiisse compertus esset. Iudæis verò qui per Asiam & Græciam dispersi erant, licebat mare traiicere, vt sacrificia offerrent in templo. Deinde nunquam passi fuissent Iudæi misceri sibi in solenni Dei cultu Gentiles, quia putassent hoc modo se & templũ & sacrificia pollui. Tametsi autem progeniti erant ex Iudæis, quia tamen procul trans mare habitabant, non mirum est si eos Euangelista inducat tanquam hospites, & eorum omnium ignaros quæ tunc Hierosolymæ & in vicinis locis fiebant. Sensus ergo est Christum non modò ab incolis Iudææ, qui ex pagis & vrbibus ad diem festum venerant, fuisse pro Rege exceptũ, sed ad homines quoque transmarinos, qui ex longinquis terris venerant, famam eius manasse. *Vt adorarent.* Poterant id quoque in patria: sed Iohannes solennem cultum designat, qui cum sacrificiis erat coniunctus. Quamuis enim religio & pietas non esset templo affixa, non tamen alibi licebat sacrificia Deo offerre, neque alibi habebant Arcam testimonii quæ Diuinæ præsentiæ symbolum esset. Spiritualiter quotidie domi suæ quisque Deum colebat: simul tamen externa cultus professio sanctis sub Lege præstanda erat qualis præcepta erat à Mose, vt se in templo sisterent coram facie Domini: in quem finem ordinati erant dies festi. Quòd si tam lõga peregrinatio ab istis magno sumptu, maiore molestia, nec sine periculo suscepta fuit, ne externam pietatis suæ professionem negligerent: qualis hodie excusatio obtendi potest, nisi domi nostræ verum Deum nos colere testamur? Cessauit quidem Legalis cultus: sed Dominus Baptismum, & sacram Cœnam, & publicum orandi ritum Ecclesiæ suæ reliquit, in quibus se exerceant fideles. Horum ergo neglectus nimis frigidum pietatis studium in nobis esse prodit.

21 *Accesserunt ad Philippum.)* Hoc reuerentiæ signum est quòd Christum non compellant, sed per Philippum cupiunt patefieri sibi accessum. Reuerentia enim modestiam semper ex se gignit. Quòd autem hinc colligunt Papistæ, inuocandos esse mortuos vt nobis apud Christum & Patrem sint Patroni, magis ridiculum est quàm vt refutatione indigeat. Loquuntur Græci coràm cum Philippo: qui mortuos inclamat, à quibus est separatus, quid obsecro habet simile? Sed hi sunt humanæ audaciæ fructus, postquã semel extra verbi Dei metas vagari sibi permisit. Sanctorum inuocationem temere commenti sunt Papistæ ex suo cerebro: nunc vt sibi fallacem ex verbo Dei prætextum concilient, corrumpunt ac lacerant Scripturam, ac indignis eam ludibriis exponere non dubitant.

23 *Venit hora.)* Multi hoc de morte exponunt, quia per eam illustrata fuit Christi gloria. itaque, secundum eos, Christus iam instare mortis suæ tempus pronuntiat. Sed ego potius ad Euangelii publicationem refero: acsi dixisset notitiam sui mox spargendam fore per omnes mundi plagas. Ita voluit consternationi occurrere, in quã discipulos coniicere mors ipsius poterat. Ostendit enim non esse cur animis concidant, quia Euangelii doctrina nihilominus per totum orbem publicabitur. Porrò ne ista gloriæ cogitatio paulo pòst euanescat, vbi adiudicatus fuerit morti, suspensus in cruce, ac demum sepultus: maturè anticipat, & mortis suæ ignominiam gloriæ nihil obstare admonet. Ad eam rem aptissima similitudine vtitur, *Nisi*, inquit, *granum frumenti mortuum fuerit*, siue putrescat, aridum manet ac sterile. Mors autem seminis melius ipsum viuificat, vt inde prodeat fructus. In summa, Christus mortem suam sationi comparat, quæ dum videtur ad interitum tritici tendere, longè vberioris prouẽtus causa est. Quanquam autem præsenti temporis articulo maximè admonitio hæc necessaria erat, perpetuum tamen vsum habet in Ecclesia. Ac primum à capite incipere conuenit. Terribilis illa species ignominiæ & maledictionis, quæ apparet in morte Christi, non modò obscurat eius gloriam, sed è conspectu nostro prorsus tollit. Non est igitur in morte sola hærendum, sed fructus quem protulit resurrectio, simul reputandus est. Ita nihil impediet quominus vndique refulgeat eius gloria. Hinc deinde ad membra transeundum est. neque enim solùm in morte interire nos putamus, sed vita quoque nostra instar est perpetuæ mortis, Coloss. 3. a.3. Actum ergo de nobis erit nisi ista consolatio succurrat, qua nos erigit Paulus, Si exterior homo noster 2. Cor. 4. d. 16 corrumpitur, interior renouatur de die in diem. Sit igitur hæc continua piorum meditatio, quum premuntur variis ærumnis, quum angustiis constricti tenentur, quum fame, aut nuditate, aut morbis laborant, quum iniuriis vexantur, quum videntur singulis momentis propemodum à morte absorbendi, hanc esse sationem, quæ suo tempore fructum proferet.

25 *Qui amat animam suam.)* Doctrinæ exhortationem Christus annectit: nam si mori nos oportet vt fructum feramus, patienter ferendum est vt Deus nos mortificet. Quia autem vitæ amorem &

Ca.XII. odium inter se opponit, tenendum est quid sit vitam amare & odisse. Qui immodico vitæ præsentis desiderio implicitus non potest nisi coactus mundum relinquere, vitam amare dicitur: qui autem per contemptum vitæ huius alto animo ad mortem pergit, dicitur vitam odisse: non quòd simpliciter vita odio habenda sit (quæ meritò censetur inter summa Dei beneficia) sed quia eam libenter abiicere debent fideles quum eos à Christi accessu remoratur. quemadmodum siquis onus molestum & incommodum, quum vult aliò properare, à suis humeris excutiat. In summa, vitam hanc amare non per se malum est, modò in ea tantum peregrinemur, semper ad scopum nostrum intenti. Nam hic legitimus est amandæ vitæ modus, si in ea manemus quandiu Domino visum fuerit, & eiusdem arbitrio subinde parati sumus ab ea migrare: vel (vt vno verbo dicam) si eam quasi manibus gestantes offerimus Deo in sacrificium. Quisquis vltrà addictus est præsenti vitæ, vitam suam perdit, hoc est, conicit in perpetuum exitium. Perdere enim hîc non significat amittere, aut facere rei charæ iacturam, sed exitio tradere. Satis vulgare est, *Animæ* nomen pro vita accipi. Quidam pro sede affectuum hoc loco accipiunt, acsi dixisset Christus, qui carnis suæ votis nimium indulget, ille animam suam perdit. Sed hoc nimis coactum est: illud alterum simplicius, quod is demum optimam habet vitæ perpetuò fruendæ rationem qui eam negligit. Porrò vt clarior sit sensus particula *In mundo*, quæ semel tantùm exprimitur, bis repetenda est: vt sensus sit, pessimè eos vitæ suæ consulere qui eam in mundo amant: rursum eos verè scire quomodo seruanda sit vita, qui eam in mundo contemnunt. Et certè quisquis mundo affixus est, cælesti vita vltro se priuat, cuius non aliter futuri sumus hæredes, nisi inquilini simus & hospites in mundo. Ideo belluinus est ille affectus, qui regnat in omnibus incredulis, dum esse appetentes, suum illud esse in mundo includunt. hinc fit vt quo quisque magis solicitè intentus est in suam salutem, à regno Dei, (hoc est à vera vita) se alienet. *Qui odit animam suam.* Iam admonui hoc comparatiuè esse dictum: quia spernenda sit vita quoties nobis impedimento est ne Deo viuamus. Nã si præponderet cælestis vitæ meditatio in cordibus nostris, nullius momenti erit mũdus vt nos retineat. Hinc etiam soluitur quæ hîc posset obiici quæstio, Multi per desperationem, aut aliis de causis (ac vitæ præsertim tædio) mortem sibi consciscunt: quos tamen non dicemus saluti suæ prospicere. alios ad mortem rapit ambitio, qui simul in æternum exitium se præcipitant. Sed hîc Christus disertis verbis odium aut contemptum caducæ vitæ commendat, quem ex sensu vitæ melioris concipiunt fideles. Proinde quisquis in cælum non respicit, nondum didicit quomodo seruanda sit vita. Porrò hoc posterius membrum addidit Christus vt terrorem incuteret terrenæ vitæ nimium cupidis: quia si demersi sumus in amorem mundi, vt non facile sit eius obliuisci, fieri non potest vt in cælum pergamus. Sed quum tam violenter Christus nos expergefaciat, nimis absurdum esset exitialem somnum dormire.

26 *Si quis mihi ministrauerit.*) Quò mors minus nobis acerba sit ac molesta, Christus ad eam libenter subeundam exemplo suo nos inuitat. Pudebit certè hoc honoris recusare vt simus eius discipuli. atqui non alia lege nos in suorum numerum admittit, nisi quam ipse præmonstrat viam sequamur. Est autem nobis dux itineris ad obeundam mortem. Mitescit ergo & quodammodo suauis redditur mortis acerbitas, dum nobis eius subeundæ conditio cum Filio Dei communis est. Ergo tantum abest vt nos propter crucem abhorrere à Christo conueniat, vt potius in eius gratiam mors oppetenda sit. Eodem pertinet quod sequitur, *Et vbi ego sum, illic minister meus erit.* Exigit enim ne recusent sui ministri se morti subiicere, ad quam præire ipsum vident. Neque enim æquum est vt quicquam habeat separatum minister à domino suo. Futurum tempus in verbo *Erit* positum est vice Imperatiui, more Hebraico. Aliis videtur esse consolatio, quasi promitteret Christus consortes suæ resurrectionis fore quibus graue non fuerit simul mori: sed illud quod dixi probabilius est. Postea enim additur consolatio, quod Pater mercede non frustrabitur Christi ministros, qui indiuidui fuerint illi comites tam in vita quàm in morte.

27 *Nunc anima mea turbata est, & quid dicam? Pater, serua me ex hac hora: sed propterea veni in horam hanc.*

28 *Pater glorifica nomen tuum. Venit ergo vox è cælo, Et glorificaui, & iterum glorificabo.*

29 *Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitru factum esse: alij dicebãt, Angelus ei loquutus est.*

30 *Respondit* Iesus, *& dixit, Non propter me hæc vox facta est, sed propter vos.*

31 *Nunc iudicium est mundi huius: nunc princeps mundi huius eiicietur foras.*

32 *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnes traham ad meipsum.*

33 *Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus.*

27 *Nunc anima mea.*) Videtur initiò sententia hæc multùm discrepare à proximo sermone. Illud plusquam heroici pectoris signum erat, hortari suos non modò ad subeundam mortem sed libenter & cupidè oppetendam vbi res ita postulat: nunc mortem refugiendo, mollitiem suam fatetur: Nihil tamen hîc legimus quod non optimè conueniat, quemadmodum quemque fidelium propria experientia docet. Si rideant nasuti homines, nihil mirum: neque enim potest hoc intelligi nisi praxis accedat. Cæterùm saluti nostræ vtile fuit, imò necessarium, sic affici Filium Dei. In morte eius præcipuè expiatio consideranda est, qua iram & maledictionem Dei placauit. Id porrò fieri non poterat quin reatum nostrum in se transferret. Mortem igitur quam subibat, horroris plenam esse oportuit: quia satisfactione pro nobis defungi non poterat quin horribile Dei iudicium sensu suo apprehenderet. Vnde melius cognoscitur

peccati

peccati atrocitas, cuius tam diram pœnam ab vnigenito Filio exegit cælestis Pater. Sciamus ergo mortem non fuisse delicias aut lusum Christo, sed in extremos vsque cruciatus deiectum fuisse nostra causa. Nec vero absurdum fuit, Dei Filium hic turbari: Diuinitas enim occulta neque vim suam exerens, quodammodo quieuit, vt locum expiationi faceret. Ipse autem Christus non modò carnem nostram, sed humanos affectus induerat. Fuerunt quidem voluntarii isti in eo affectus: (quia non coactus timuit, sed quia timori sponte se subiecerat) statuendum est tamen, verè non fictè timuisse. Quanquam in hoc reliquis hominibus fuit dissimilis, quod affectus suos habuit temperatos in obedientiam iustitiæ Dei: sicuti alibi dictum est. Altera etiam vtilitas hinc ad nos redit. Si nulla in Christo fuisset turbatio ex mortis timore, quis nostrûm putaret ad se spectare eius exemplum? Neque enim mortem sine doloris sensu oppetere nobis datum est: sed quum audimus non fuisse in eo ferreum robur, colligimus animos ad eum sequendum. neque obstat nobis carnis infirmitas, quæ mortem expauescit, quin duci nostro comites nos addamus ad luctandum. *Et quid dicam?* Hic tanquam sub oculis cernimus quanti constiterit salus nostra Dei Filio, dum in vltimas angustias redactus, neque verba inuenit quibus exprimat doloris vehementiam, nec consilium secundum hominem. Quod autem vnum restat, confugit ad preces, & se liberari à morte postulat. Rursum quia simul videt se æterno Dei consilio destinatum esse victimam pro peccatis, votum illud quod ingens mœstitia expresserat, mox corrigit, & quasi iniecta manu seipsum retrahit, vt totus acquiescat Patris arbitrio. Notandi sunt hoc loco quinque gradus. nam primum locum tenet querimonia, quæ erumpit ex immenso dolore: secundo, sentit se opus habere remedio, &, ne metu obruatur, secum quærit quidnam sit agêdum: tertiò, ad Patrem se recipit, eúmque liberatorem implorat: quartò, votum quod agnoscit vocationi suæ aduersum, retractat, & quiduis pati præoptat quàm vt non impleat quod sibi à Patre iniunctum est: postremò vna Dei gloria contentus, reliqua omnia obliuiscitur, ac pro nihilo ducit. Sed videtur hoc parum decere Filium Dei, quod votum illi inconsideratè effluit cui statim renuntiandum est vt Patri obediat. Fateor certè hanc esse crucis stultitiam, quæ scandalo est superbis hominibus. Sed quò se magis exinaniuit gloriæ Dominus, eò luculentius habemus immensi eius amoris erga nos specimen. Cæterum memoria tenendum est quod prius admonui, humanos affectus, à quibus Christus immunis non fuit, puros in eo fuisse, & à peccato immunes. ratio est, quia compositi erant, & temperati ad Dei obsequium. Neque enim obstat quin mortem naturaliter horreat Christus, & tamen cupiat parere Deo: nempe secundum diuersos respectus. Hinc illa correctio, quum dicit, *Propterea veni in hanc horam.* Vtcunque enim mortem per se timere liceat, quia tamen reputat quorsum missus sit, & quid exigat Redemptoris officium, conceptum ex naturæ sensu horrorem Patri domandum offert: vel potius eo domito, liber & solutus ad exequendum Dei imperium se accingit. Quòd si Christi affectus omni vitio puros ita subigi oportuit vt Patri obsequens esset, quanto studio in hoc incumbere nos oportet, quando totidem Dei sunt inimici in nobis quot ex carne nostra affectus scaturiunt? Sit hæc igitur piorum meditatio, vim sibi facere donec seipsos abnegauerint. Simul notandum est non tantùm affectus eos esse frænandos qui ex diametro pugnant cum Dei voluntate, sed qui vocationis nostræ cursum impediunt, etiamsi aliàs praui non sint nec vitiosi. Hoc vt clarius pateat, in primo gradu locanda est Dei voluntas: in secundo voluntas hominis syncera & integra, qualem Deus Adæ indiderat, & qualis in Christo fuit: in postremo nostra, quæ peccati contagione infecta est. Voluntas Dei regula est cui subiici oportet quicquid est inferius. Iam pura naturæ voluntas Deo per se rebellis non erit: homini tamen, etiamsi totus ad rectitudinem formatus sit, multa impedimenta occurrent, nisi suos affectus Deo subigat. Christo igitur vnum & simplex certamen fuit, vt quod naturaliter timebat, timere desineret, quũ agnoscit aliter Deo placere. Nobis autem duplex est, quia cum carnis nostræ contumacia luctandum est. Hinc fit vt fortissimi quique athletæ nunquã tamen absque vulnere superent. *Pater serua me.* Hic ordo nobis seruandus est quoties vel metu angimur, vel vrimur dolore, vt statim corda nostra se ad Deum efferant. Nihil enim deterius est vel magis noxium quàm intus alere quod nos cruciat. sicuti videmus bonam mũdi partem se arrodere cæcis tormentis: atque in omnibus qui ad Deum non assurgunt, hæc iusta est socordiæ pœna, ne quicquam leuationis sentiant.

28 *Pater glorifica nomen.)* His verbis, Patris gloriam se aliis omnibus præferre testatur, etiam posthabita & neglecta vitæ ratione. Atque hæc vera demum est votorum omnium moderatio, si Dei gloriam ita expetimus vt reliqua omnia locum ei cedant. Hæc enim compensatio abundè nobis sufficere debet, vt quæcunque grauia & molesta sunt, æquo animo feramus. *Et glorificaui,* Tantundem valet acsi dixisset, Perficiam quod cœpi: neque enim Deus opus manuum suarum mutilum deserit, vt habetur Psal. 138. b. 8. Cæterùm quia Dei consilium fuit crucis scandalo occurrere, non modo promittit gloriosam fore Christi mortem, sed simul tot decora commendat, quibus eam iam prius ornauerat.

29 *Tonitru factum esse.)* Hoc certè prodigio simile, quòd ad tam apertum miraculum stupida fuerit turba quæ adstabat. Quidam surdis auribus quasi confusum sonum accipiunt quod distinctè protulerat Deus: Alii minus hebetes, multum tamen diminuunt ex maiestate Diuinæ vocis, quum Angelum fingunt authorem. Sed idem hodie quoque vsu venit: nam satis articulatè loquitur Deus in Euangelio, & illic vis & energia Spiritus se profert, quæ cælum & terram concutere debeat: sed tam frigida est apud multos doctrina, quasi tantùm ab homine mortali prodiret: aliis verò balbus est Dei sermo ac barbarus, non secus ac tonitru. Quæritur tamen an frustra & sine vllo profectu vox illa de cælo insonuerit: Respondeo, quod hîc turbæ Euangelista tribuit, nonnisi in partem competere. Fuerunt enim præter Apostolos etiam aliqui minus sinistri interpretes: sed Euangelista breuiter notare voluit quid promiscuè in mundo fieri soleat: nempe quòd maior pars Deum audiens clarè & sonorè loquentem, non audit.

30 *Non propter me.)* Annon confirmatione opus habuit Christus, vel minorem eius curam quam nostri habuit Pater? Sed tenendum est illud principium, sicuti Christus nostra causa carnem induit, ita quicquid bonorum accepit à Patre, nostra causa fuisse illi collatum. Deinde hoc quoque verum est,

Ca.XII. vocem è cælo fuisse editam populi respectu. neque enim externo miraculo opus ipse habebat. Porrò hîc tacita est exprobratio quòd Iudæi quasi lapidum instar, surdi sint ad Dei vocem: nam quum eorum causa loquatur Deus, nihil excusationis habet eorum ingratitudo, dum aures non accommodant.

31 *Nunc iudicium est mundi.)* Iam Dominus, quasi certamine defunctus, & iam non timoris solùm, sed mortis quoque victor exultat. Magnificè enim fructum mortis suæ prædicat, quæ discipulis consternationis poterat causa esse. *Iudicii* nomen aliis reformationem, aliis damnationem significat. ego prioribus magis assentior, qui ita exponunt, quod mundus in legitimum ordinem restituendus sit. nam vox Hebraica *Misphat*, quæ per *Iudicium* redditur, rectam constitutionem significat. Scimus autem extra Christum nihil in mundo nisi confusum esse. Etsi autem iam regnum Dei erigere cœperat Christus, mors tamen eius, verum demum status rite compositi exordium, & plena mundi instauratio fuit. Notandum tamen simul quod hæc in mundo rectitudo constitui nequeat quin regnum Satanæ prius aboleatur, quin redigatur in nihilum caro, & quicquid Dei iustitiæ aduersum est. Denique necessum est vt mundi nouitatem mortificatio præcedat. Quare pronuntiat Christus eiiciendum esse mundi principem: quia hinc dissipatio & deformitas, quòd dum tyrannidem vsurpat Satan, grassatur iniquitas. Eiecto itaque Satana, mundus à defectione reuocatur sub Dei imperium. Si quis roget quomodo deiectus in morte Christi fuerit Satan, qui assiduè bellare non desinit: respondeo eiectionem hanc non restringi ad exiguum aliquod tempus, sed describi insignem illum mortis Christi effectum qui quotidie apparet.

32 *Quum exaltatus fuero.)* Sequitur modus statuendi iudicii, quòd scilicet Christus in crucem sublatus omnes ad se colliget, vt è terra in cælum ipsos attollat. Dicit Euangelista Christum speciem mortis suæ indicasse. Non dubium ergo est quin sensus sit, crucem instar vehiculi fore, quo secum ad Patrem omnes attollat: Videri tunc poterat euectus è terra, nequid amplius illi cum hominibus commune foret: sed longè aliter cessurum pronuntiat: vt scilicet trahat sursum ad se qui in terra defixi erant. Quanquam autem alludit ad formam mortis, generaliter tamen intelligit, mortem suam non fore dissidium quo separetur ab hominibus, sed nouam terræ in cælum attrahendæ rationem. Quòd *Omnes* dicit, referendum est ad Dei filios, qui ex grege sunt. Assentior tamen Chrysostomo, qui particula vniuersali vsum esse Christum tradit, quia ex Gentibus pariter & Iudæis colligenda esset Ecclesia, secundùm illud, Erit pastor
Suprà, 10.c.16 vnus & vnum ouile. Vetus interpretatio Latina habet, Omnia traham ad me: & Augustinus ita legendum contendit: sed consensus Græcorum omnium codicum pluris apud nos valere debet.

34 *Respondit ei turba, Nos audiuimus ex Lege quòd Christus in æternum manet: & quomodo tu dicis, Oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis?*

35 *Dixit ergo illis Iesus, Adhuc ad breue tempus lumen vobiscum est: ambulate donec lumen habetis, ne tenebræ vos comprehendant: & qui ambulat in tenebris, non nouit quò vadat.*

36 *Donec lumen habetis, credite in lumen, vt filij luminis sitis. Hæc loquutus est Iesus, & abiens absconditus est ab illis.*

34 *Nos audiuimus ex Lege.)* Non dubium est quin malignè verba Christi cauillari propositum illis fuerit: ideo sua eos malitia excæcat, vt in clara luce nihil cernant. Negant Iesum sibi habendum pro Christo, qui se moriturum dixerit, quum Lex Mesiæ perpetuitatem tribuit. Quasi verò non habeatur vtrunque disertè in Lege expressum, quòd vbi mortuus fuerit Christus, florebit eius regnum vsque in finem mundi. Isti verò ex secundo membro calumniæ ansam arripiunt. Principium autem erroris fuit quod ex sensu carnis splendorem regni Mesiæ æstimabant. Hinc fit vt Christum respuant, quia non respondet eorum figmento. Sub *Legis* nomine Prophetas etiam comprehendunt: & tempus præsens in verbo *Manendi* pro futuro ponitur, secundum phrasin Hebraicam. Interrogatio ista, *Quis est iste Filius hominis?* ludibrium in se continet, acsi Christus breui illa refutatione victus iaceret. Vnde apparet quàm arrogans sit inscitia: perinde enim est acsi dixissent, I nunc, ac te Christum esse iacta, quum tua ipsius confessio te nihil affine habere coarguat.

35 *Adhuc ad breue tempus.)* Tametsi hoc responso Dominus benignè eos admonet, simul tamen acriter eos pungit: obiurgat enim eos quòd in luce cæcutiant: & simul denuntiat breui lucem ablatum iri. Quum dicit *Exiguum adhuc tempus* restare lucis, confirmat quod iam dixerat de morte sua. Quanuis enim lucem non corporalis suæ præsentiæ sed Euangelii intelligat, tamen ad discessum suum alludit, acsi diceret, Quum tunc abiero, non desinam lux esse: ita nihil mihi per tenebras vestras decedet. Quum dicit *Lumen* illis adesse, obliquè eos perstringit, quòd oculis clausis, lumen prætereat: ideóque indignos esse significat quorum soluatur obiectio, quia sponte sibi errandi materiam accersant. Quod dicit, *Lumen illis nonnisi ad breue tempus fulgere*, incredulis omnibus commune est: nam Dei filiis Scriptura Solem iustitiæ promittit oriturum qui nunquam occidat, Iesaiæ 60. d.19, Non fulgebit vobis posthac sol interdiu, neque luna per noctem: sed Dominus erit vobis in lucem æternam. Omnibus tamen sollicitè ambulandum est: quia lucis contemptú tenebræ sequuntur. Quæ & causa est cur tá densa nox & caliginosa antehac pluribus seculis mundo incubuerit, quòd pauci dignati sunt ad cælestis sapientiæ fulgorem incedere. Nobis enim illucet Christus per Euangelium, vt quam monstrat salutis viam sequamur. Ergo qui Dei gratia non vtuntur, oblatum lumen quantum in se est extinguunt. Et (quo plus terroris incutiat) admonet quàm misera sit eorum conditio qui luce destituti toto vitæ cursu errant. Nam pedem mouere nequeunt sine lapsus vel etiam ruinæ periculo. Iam verò in tenebris nos esse pronuntiat Christus,

Christus, nisi ipse nobis præluceat. Hinc collige quid valeat humanæ mentis perspicacia vbi ipsa sibi est dux & magistra extra Christum.

36 *Credite in lumen.*) Hortatur vt fide possessionem lucis retineant. *Filios* enim *Lucis* appellat, qui tanquam veri hæredes, ea in finem vsque fruuntur. *Hæc loquutus est Iesus.* Mirum videri posset cur se ab illis subduxerit qui tam cupidè eum exceperunt: sed ex aliis Euangelistis colligere promptum est de hostibus haberi hic sermonem, quos pium bonorum & simplicium studium pessimè vrebat. Nam aduenæ qui obuiam Christo progressi erant, eum prosequuti sunt in templum vsque, vbi in Scribas & vrbanam turbam incidit.

37 *Porrò quum " tanta signa fecisset coram ipsis, non crediderunt in eum:* vel, iam multa

38 *Vt sermo Iesaiæ Prophetæ compleretur quem dixit, Domine, quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui reuelatum est?* Iesa. 53. a. 1 Rom. 10. c. 16

39 *Propterea non poterant credere, quia rursum dicit Iesaias:* Iesa 6. c. 9 matt. 13. b. 14

40 *Excæcauit eorum oculos, & indurauit cor eorum, vt non videant oculis, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos.*

41 *Hæc dixit Iesaias quum vidit gloriam eius, & loquutus est de ipso.*

37 *Quum tanta signa.*) Nequem impediat vel turbet quòd Christus à Iudæis despectus fuerit, scandalum hoc Euangelista remouet, ostendens præclaris & minimè ambiguis testimoniis fuisse instructum, quæ fidem illi & doctrinæ eius facerent: sed Dei gloriam & virtutem, quæ in miraculis palàm fulgebat, non fuisse à cæcis conspectam. Principio itaque tenendum est, per Christum non stetisse quin fidem sibi conciliaret apud Iudæos: quia pluribus miraculis abundè testatus est quisnam esset: ideo iniquū esse ac rationi minimè consentaneum vt eorum incredulitas quicquam illi detrahat. Sed quia hoc ipsum multos tenere anxios & perplexos poterat, vnde tantus Iudæis stupor vt visibilis Dei potentia nihil eos moueret? vltra Iohannes progreditur, fidem scilicet non ex communi hominum sensu nasci, sed singulare rarumque Dei esse donum: atque hoc de Christo fuisse olim prædictum, quòd vix pauci Euangelio credituri essent.

38 *Vt sermo Iesaiæ.*) Non significat Iohannes necessitatem ex vaticinio Iudæis fuisse impositam: neque aliud protulit Iesaias quàm quod illi Dominus ex arcanis consilii sui thesauris pate fecit. Tacente quidem Propheta id accidere oportuit: sed quia nesciebatur quid futurum esset nisi testatum Deus fecisset per os Prophetæ: rem alioqui hominibus obscuram & ferè incredibilem Euangelista in vaticinio, quasi in speculo, ante oculos ponit. *Domine, quis credidit.* Duo sunt huius sententiæ membra: in priore Iesaias de Christo verba facere iam exorsus, quum præuideat, quicquid de Christo promulgat ipse, & deinde per Apostolos publicandum erat, passim à Iudæis reiectum iri, quasi ad immane prodigium stupens, exclamat, *Domine quis credet auditui nostro?* In secundo autem membro causam paucitatis agnoscit, quod scilicet homines suo marte huc minimè perueniant: Deus autem non omnes vulgò illuminet, sed paucos Spiritus sui gratia dignetur. Quòd si inter Iudæos non debuit obstinata multorum incredulitas obstare fidelibus, quantumuis numero pauci essent: eadem hodie quoque apud nos valeat ratio, ne Euangelii nos pudeat, quantuis paucos habeat discipulos. In primis tamen notanda est ea ratio quæ subiicitur, quòd scilicet fideles non proprium acumen, sed Dei reuelatio faciat. *Brachij* nomine potentiam intelligi satis notum est. Dei brachium, quod in Euangelii doctrina inclusum est, Propheta latere admonet donec patefiat: ac simul testatur, non omnes promiscue huius reuelationis esse participes, vnde sequitur, multos cæcitati suæ relinqui interioris lucis expertes, qui audiendo non audiant.

39 *Propterea non poterant credere.*) Hoc est aliquanto durius: quia (vt verba sonant) obstructa Iudæis via, & præcisa credendi facultas fuit eo quod Prophetæ vaticinium cæcitati eos addixerat, priusquā vtrumuis ipsi eligerent. Respondeo, nihil esse absurdi si accidere secus non potuit quàm Deus præuiderat. Sed notandum, simplicem nudámque Dei præscientiam rerum causam non esse. Quanquam hic non tam præscientiæ Dei quàm iudicii & vindictæ nobis habenda est ratio. Neque enim Deus quid è cælo speculetur facturos esse homines, sed quid ipse facturus sit pronuntiat: nempe quòd stupore & vertigine percutiet impios, vt de ipsorum malitia vltionem sumat. nam hic notatur causa propinqua & inferior, cur verbum suum, quod natura salutare est, Deus exitiale Iudæis ac mortiferum esse velit: nempe quòd sua malitia ita meriti essent. Hanc pœnam ipsis impossibile fuit effugere, quum semel Deo statutum esset ipsos in reprobum sensum conicere, & verbi sui lucem illis vertere in tenebras. Nam posterius hoc vaticinium in eo dissimile est priori, quòd illic Propheta non alios credere testatur quàm quos Deus gratuito suo beneplacito illuminat, cuius causa non apparet. Nam quum ex æquo perditi sint omnes, Deus mera sua bonitate quos visum est à reliquis discernit. Hic autem obdurationem commemorat, qua ingrati populi malitiam vltus est Deus. Hos gradus qui non obseruant, perperam diuersos Scripturæ locos confundunt.

40 *Excæcauit cor.*) Locus est ex sexto capite Iesaiæ sumptus, vbi Dominus maturè Prophetam admonet, non alium operæ eius quam docendo insumet profectum fore, nisi vt deterior reddatur populus. Primum ergo dicit, Vade, & dic populo huic, Audiendo audite, & ne audiatis. Acsi diceret, Mitto te vt verba facias apud surdos. Postea subiicit, Excæca cor populi, &c. quibus verbis significat, verbum suum reprobis in pœnam se destinare, vt inde crassior reddatur eorum cæcitas, atque in altiores tenebras mergatur. Formidabile sanè Dei iudicium, quum humanas mentes doctrinæ luce ita obruit vt omni intel-

Ca.XII. ligentia priuentur: imò quum ex vnica eorum luce caliginem illis obducit. Porrò notandum est id accidentale esse verbo Dei quod homines excæcat. nihil enim minus consentaneũ quàm vt nihil à mendacio differat veritas, panis vitæ mortiferum fiat venenum, & medicinâ augeatur morbus. Verùm id hominum malitiæ imputandum est, quæ vitam conuertit in mortem. Notandum præterea est, Dominum aliquando per seipsum excæcare hominum mentes, quum iudicio & sensu eas priuat: aliquando per Satanam & pseudoprophetas, quum eorum fallaciis illas dementat: aliquando etiam per suos ministros, quum illis noxia ac lethalis est salutis doctrina. Cæterùm modò fideliter incumbant Prophetæ in munus docendi, & laboris sui fructum Domino commendent, etiamsi minus ex voto succedat, eos deficere vel labascere non oportet. sufficiat potius quòd laborem suum Deo probari norunt, quamuis hominibus sit inutilis: imò odorem illum doctrinæ, quem sibi mortiferum reddunt impii, bonum & suauem esse Deo, quemadmodum testatur Paulus. *Cor* aliquando pro sede affectuum ponitur in Scriptura: sed hîc (vt in pluribus aliis locis) pars animæ intellectiua (quam vocant) notatur hac voce. In eundem modum loquitur Moses. Deut. 29.a.4. Non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum. *Vt non videant oculis.* Meminerimus sermonem haberi à Propheta de incredulis qui iam antè Dei gratiam respuerant. Certum quidem est tales fore omnes natura, nisi Dominus quos elegit, ad obsequium suum formaret: itaque ab initio par est & indifferens hominum conditio. sed postquam reprobi vltro & propria malitia Deo rebelles fuerunt, huic vindictæ locus est, vt in reprobum sensum coniecti ruere magis ac magis in suum exitium non desinant. Proinde quòd Dominus eos conuerti non vult, ex eorum culpa manat, quia ipsi sibi desperationis fuerunt authores. Breuiter etiam his Prophetæ verbis docemur quale sit nostræ ad Deum conuersionis initium: nempe vbi corda illuminat, quæ ab ipso tandiu auersa esse necesse est dum Satanæ tenebris occupantur. Contrà autem, ea est vis Diuinæ lucis vt nos ad se rapiat, & in imaginem Dei transformet. Fructus conuersionis additur *Sanatio.* quo nomine intelligit Propheta Dei benedictionem ac prosperum statum, adeóque liberationem ex omnibus miseriis quæ ex ira Dei proueniunt. Iam si hoc reprobis contingit præter Verbi naturam, tenenda est antithesis contrarii vsus, nempe in eum finem prædicari nobis verbum vt nos illuminet in veram Dei notitiam, vt ad Deum conuertat, nósque illi reconciliet, quo beati ac fœlices simus.

2.Cor.2.d.15

41 *Hæc dixit Iesaias.)* Ne putarent lectores intempestiuè citari hoc vaticinium, disertè admonet Iohannes, Prophetam non vni seculo doctorem fuisse missum, quin potius ostensam illi fuisse Christi gloriam, vt eorum quæ sub regno eius futura erant, testis esset. Quorsum enim tendebant propheticæ reuelationes, nisi vt quod acceperant illi à Deo, reliquis quasi per manus traderent? Cæterùm pro confesso sumit Euangelista quòd viderit Iesaias gloriam Christi. vnde colligit, doctrinam suam ad futurum regni illius statum accommodasse.

42 *Veruntamen etiam ex Principibus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, ne eiicerentur extra synagogam.*

43 *Dilexerunt enim gloriam hominum magis quàm gloriam Dei.*

44 *Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.*

45 *Et qui videt me, videt eum qui misit me.*

46 *Ego lux in mundum veni, vt quicunque credit in me, in tenebris non maneat.*

41 *Veruntamen etiam.)* Quum Iudæi confuso strepitu & ferocia Christum tam proteruè reiicerent, videri poterant ad vnum omnes conspirasse. dicit tamen Euangelista in illa communi insania gentis multos sanæ mentis fuisse. Memorabile sanè exemplum gratiæ Dei: nam impietas vbi semel præualuit, quædam est vniuersalis lues, quæ sua contagione singulas corporis partes inficit. Singulare ergo Dei donum est quum in populo ita corrupto synceri aliqui manent. Quanquam eadem Dei gratia hodie quoque perspicitur in mundo: nam quantumuis passim grassetur impietas & Dei contemptus, ac furiosè conentur innumeri exterminare prorsus Euangelii doctrinam, subinde tamen aliquos inuenit recessus: ita fit vt suas quasdam stationes habeat fides, ne prorsus exulet à mundo. Particula *Etiam* est emphatica: nam in ordine Principum tam infestum & capitale Euangelii odium erat, vt incredibile esset vnum aliquem illic posse fidelem inueniri. eo magis admiranda Spiritus Dei virtus fuit, quæ eò penetrauit quò nullus accessus patebat. Quanquam non fuit illud vnius ætatis vitium, quòd præfracti & immorigeri Christo fuerint Principes: honor enim & opes & dignitas comitem ferè habent superbiam. Quare difficile est spontanea humilitate domari qui arrogantia inflati vix se homines esse agnoscunt. Quisquis ergo in mundo excellit, suam magnitudinem, si sapiat, habebit suspectam, ne illi sit obstaculo. Quòd *Multos* fuisse dicit, non ita accipias quasi aut maior aut dimidia pars fuerit: nam aliis comparati, quorum ingens erat turba, pauci erant: sed iidem erant multi, si in se reputarentur. *Propter Pharisæos.* Impropriè loqui videtur, dum fidem à confessione separat. Corde enim creditur ad iustitiam, ore confessio fit ad salutem: nec fieri potest quin fides in corde accensa flammam suam proferat. Respondeo, hîc notari quanta fuerit in illis fidei imbecillitas, qui adeò tepebant, vel potius frigebant. In summa, significat Iohannes Christi doctrinam amplexos esse quia à Deo profectam cognoscerent: sed non fuisse viuam in illis fidem, nec qua decet virtute præditam: quia non dat suis Christus Spiritum timoris, sed constantiæ, vt liberè & intrepidè confiteri audeant quod ab ipso didicerunt. Etsi non arbitror istos prorsus obmutuisse: sed quia non satis ingenua erat eorum confessio, Euangelista meo iudicio, simpliciter negat suam fidem professos esse. Ista enim legitima erat professio vt palàm Christo nomen darent.

darent. Quare nemo sibi blandiatur qui vlla in parte tegit ac dissimulat fidem suam, ne incurrat in hominum odia. Nam quantumuis odiosum sit Christi nomen, non est excusabilis timiditas quæ ab eius confessione vel minimum deflectere nos cogit. Obserua etiam minus esse in principibus fortitudinis & constantiæ: quia ferè in illis regnat ambitio, qua nihil magis seruile est. Atque (vt vno verbo dicam) terreni honores quasi aureis compedibus hominem ligant, ne liberè officium suum faciat. Quo æquius obscuris & tenuibus sors sua ferenda est: quia multis (saltem pessimis) laqueis soluti sunt. Magnos interea & nobiles cum sua luctari fortuna decet, ne ipsos impediat quominus se Christo summittant. Pharisæos terrori fuisse commemorat Iohannes: non quòd per alios Scribas & Sacerdotes cuiquam impunè liceret Christi se vocare discipulum: sed quia sub zeli specie impotentior in istis feruebat sæuitia. Eximia quidem virtus est tuendæ religionis zelus: sed vbi subest hypocrisis, nulla potest fingi pestis nocentior. Quo magis rogandus est Dominus vt nos moderetur certa Spiritus sui regula. *Ne eijcerentur extra synagogam.*) En quid illis obstiterit, nempe infamiæ metus: quia eiecti fuissent è Synagoga. Porrò hinc apparet quanta sit hominum prauitas, quæ optima quæque Dei instituta non modo corrumpit & adulterat, sed in exitialem tyrannidem vertit. Excommunicatio neruus esse debuerat sanctæ disciplinæ, vt pœna esset in promptu siquis Ecclesiam contemneret. atqui eò traducta fuerat, vt quisquis fateretur se esse Christi, à societate fidelium exularet. quemadmodum hodie Papa ad eandem tyrannidem exercendam ius excommunicationis falsò prætexit: cæca rabie non modò fulminat contra omnes pios, sed Christum è cælesti solio deiicere conatur. Et tamen titulum sacræ iurisdictionis, qua Ecclesiam suam ornauit Christus, impudenter obtendere non dubitat.

43 *Dilexerunt enim gloriam.*) Quòd nulla istis iniecta fuerit superstitio, sed solùm apud homines probrum fugitarint, diserte exprimit Euangelista. Nam si plus apud eos valuit ambitio quàm timor Dei, sequitur inani conscientiæ metu fuisse liberatos. Iam obseruent lectores quantæ ignominiæ damnetur apud Deum eorum timiditas qui fidem suam apud homines inuidiæ metu dissimulant. Quid magis præposterum, imò quid magis belluinum est, quam Dei iudicio friuolos hominum applausus præferre? Atqui tali insania occupari omnes pronuntiat qui hominum inuidiam declinant vbi confitenda est pura fides. & meritò: nam Apostolus quum inuictã Mosis constantiã laudat, illum obduruisse dicit, acsi inuisibilem vidisset. Quibus verbis significat, vbi quis oculos in Deum defixit, infractũ & plusquam adamantinum fore eius pectus. Hinc ergo mollities quæ nos ad perfidam simulationem diffluere facit, quòd in mundi aspectu sensus omnes nostri hebescunt, nam syncerus Dei aspectus statim omnes opum & honorum fumos discuteret. Eant nunc quibus leue aliquod & quasi veniale delictum videtur esse obliqua Christi abnegatio, quum ex aduerso pronuntiet Spiritus, fœdius hoc portentum esse quàm si cælum terræ misceatur. *Gloriam hominum amare* hoc loco significat velle apud homines in pretio haberi. Ergo intelligit Euangelista, ita mundo addictos fuisse istos vt hominibus quàm Deo placere mallent. Adde quòd dum Christi abnegatores hoc crimine accusat, simul ostendit vanam & nihili excommunicationem fuisse qua Pontifices præter ius & fas abutebantur. Quare inane esse terriculamẽtum sciamus quicquid hodie anathematum crepat Papa, vbi nobis certò conscii sumus nihil eum aliud moliri quàm vt nos à Christo abducat. Heb. 11. e. 27

44 *Iesus autem clamauit*) Huc spectat sententia vt suos animet Christus ad iustam & inflexibilem fidei constantiam: subest tamen increpatio, qua corrigere voluit peruersum illum metum. Clamor ad vehementiam facit, quia non simplex est doctrina, sed exhortatio ad ipsos acrius stimulandos. Summa est, quòd fides in Christo non in hominem quempiam mortalem, sed in Deum recumbit: quia nihil in CHRISTO nisi Diuinum inuenit, imò in eius facie Deum intuetur. Inde absurdum esse colligit & indignum, eam quasi dubiam nutare. Maior enim fieri Deo iniuria non potest quàm si nobis eius veritas non sufficiat. Is ergo demum in Euangelio rite profecit qui fiducia hac subnixus, non se hominibus sed Deo credere, contra omnes Satanæ machinas firmus ac quietus persistit. Ergo vt Deo tribuamus suum honorem, non solùm mundo vacillante, sed Satana etiam turbante & labefactante quicquid sub cælo est, standum in fide esse discamus. Dicuntur fideles in Christum non credere quando in humano eius aspectu non subsistunt. Nam hic cum Patre se comparans, Dei virtutem respicere nos iubet, quia carnis infirmitas nihil per se firmitatis habet. Postea quum discipulos hortabitur vt in se credant, alius erit sensus. neque enim illic opponitur Deus homini, sed Christus in medium cum suis omnibus donis statuitur quæ ad retinendam fidem nostram satis valere debent.

45 *Et qui videt me.*) Videre istud pro cognitione accipe. nam vt conscientias, quæ variis subinde agitationibus alioqui forent obnoxiæ, bene ac penitus tranquillet, ad Patrem nos reuocat. Ideo enim certa est firmáque fidei stabilitas quia mundo est superior. Vbi autem verè Christus cognoscitur, in eo refulget Dei gloria, vt certò sciamus non pendere ab homine quam in ipsum habemus fidem, sed in Deo æterno fundatam esse: quia à Christi carne ad Diuinitatem assurgit. Quod si ita est, non tantùm perpetuò in corde fixa esse debet, sed etiam intrepidè se in lingua, vbi opus est, proferre.

46 *Ego lux veni.*) Quo discipulos suos fortiores & magis strenuos reddat, pergit adhuc in prædicanda fidei certitudine. Ac primò se in mundum venisse testatur vt lux esset, qua eruantur homines à tenebris & erroribus: & simul potiundi tanti boni modum ascribit, dicens, *Vt quicunque credit in me*, &c. Porrò ingratitudinis eos omnes insimulat qui suo Euangelio edocti, se ab incredulis non separant. Nam quo præstantius est hoc bonum, à tenebris vocari in lucem, eo minus excusationis habent qui lucem in se accensam ignauia sua vel neglectu suffocant. Multum ponderis inest his verbis, *Veni lux in mundum.* Nam etsi ab initio lux fuit Christus, non tamen frustra hoc se titulo insignit, quòd venerit ad præstandum lucis munus. Atque (vt habeamus gradus distinctos) aliis se lucem esse magis docet quàm sibi: deinde non tantùm Angelis, sed etiam hominibus: tertiò se exhibitum in carne vt plenum fulgorem emitteret. Vniuersalis particula consultò addita esse videtur, partim vt cunctis fidelibus sine

Ca.XII. exceptione bonum hoc commune faceret, partim vt incredulos ostenderet ideo perire in tenebris quia sponte lucem fugiunt. Iam si in vnum coaceruetur tota mundi sapientia, ne scintilla quidem veræ lucis in illa congerie reperietur, sed potius erit informe chaos: quando vnius Christi proprium est nos à tenebris liberare.

47 *Et si quis audierit verba mea, neque crediderit, ego non iudico eum: non enim veni vt iudicem mundum, sed vt seruem mundum.*

48 *Qui reiicit me, & non accipit verba mea, habet qui ipsum iudicet: sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die.*

49 *Quia ego à meipso non loquutus sum: sed qui me misit Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar.*

50 *Et noui quòd mandatum eius vita æterna sit. Quæ itaque ego loquor, sicuti mihi dixit Pater, ita loquor.*

47 *Si quis audierit verba mea.)* Postquam de gratia sua disseruit, suósque hortatus est ad fidei constantiam, nunc pungere incipit rebelles. Quanquam hîc quoque seueritatem mitigat, qua digna est eorum impietas qui veluti ex animi proposito Deum reiiciunt. Iudicium enim de his ferre supersedet quia potius venerit in omnium salutem. Primo loco tenẽdum est, hîc non de quibuslibet incredulis loqui, sed qui scientes & volentes doctrinam Euangelii sibi monstratam reiiciunt. Cur ergo damnare eos Christus non vult? nempe hîc deposita ad tempus iudicis persona, quo plus animi omnes habeant ad resipiscentiã, salutem promiscuè omnibus offert, & brachia sua ad omnes amplexandos extendit. Quanquam interea crimen non leui circunstantia amplificat, si tam benignam & suauem inuitationem repudient. perinde enim est acsi dixisset: Ecce ego adsto ad omnes vocandos, & oblitus personę iudicis, hoc vnum habeo propositum vt alliciam omnes: & qui iam bis perditi videntur, ab interitu eripiam. Nemo igitur ob Euangelii contemptum damnatur, nisi qui amabile salutis nuntium aspernatus, vltro sibi exitium accersere voluit. *Iudicandi* verbum, (vt patet ex antitheto *Seruare*) pro damnare hîc accipitur. Hoc autem ad proprium & genuinum Christi munus referri debet. Nam quòd Euangelii causa grauius damnantur increduli, accidentale est, non ex eius natura: vt aliquoties diximus.

48 *Qui reiicit me.)* Ne sibi indulgeant impii, quasi impunè aduersus Christum lasciuiant, hîc horrendam denuntiationem addit, quod etiamsi quiescat ipse, sola tamen doctrina sufficiat ad eos damnandos, quemadmodum alibi alio iudice opus fore negat quàm Mose in quo gloriabantur. Sensus est igitur, Ego quidem, ingenti salutis vestræ desiderio flagrans, iure meo abstineo in vobis damnandis, & totus ad seruandum incumbo quod periit: sed non propterea putetis vos è manu Dei elapsos. Nam, vt maximè taceam, solus sermo qui à vobis contemptus fuerit, idoneus est iudex. *Et non accipit verba.* Posterius membrum exegesis est prioris: quia enim ingenita est hominibus hypocrisis, nihil illis facilius est quàm verbo tenus iactare se paratos esse ad recipiendum Christum. Et videmus quàm vulgaris sit etiam inter pessimos quosque hæc iactantia. Quare tenenda est ista definitio, Christum reiici vbi non amplectimur puram Euangelii doctrinam. Papistæ pleno quidem ore Christi nomen personant: simulatque profertur syncera eius veritas, nihil illis odiosius. tales non secus ac Iudas Christum osculantur. Ideo discamus eum in verbo suo includere, & illi præstare quem vnicè exigit obedientiæ cultum. *Sermo quem loquor.)* Non potuit magis splendido elogio extolli Euangelii authoritas quàm dum illi iudicii potestas defertur. Nam secundum hæc verba, nihil aliud erit extremum iudicium, quàm Euangelicæ doctrinæ approbatio. Conscendet quidem ipse Christus tribunal, sed sententiam ex verbo quod nunc prædicatur laturum se asserit. Hæc denuntiatio extremum impiis terrorem incutere debet, quando eius doctrinæ iudicium effugere non poterunt cui nunc tam superbè insultant. Significat tamen Christus nunc eos sensu carere, quando extremi iudicii mentionem facit. Tunc enim palàm fore admonet quæ nunc illis ludibrio est pœna. Rursum inæstimabilis ad pios consolatio hinc redit, quòd vtcunque nunc à mundo damnentur, se tamen iam in cælo absolutos esse non dubitant. quia vbicunque sedem habet Euangelii fides, erectum est Dei tribunal ad seruandum. Hoc iure freti non est quòd Papistas moremur cum præposteris eorum iudiciis: quia fides nostra etiam supra Angelos eminet.

Suprà, 5.g.45

49 *Quia à meipso non loquor.)* Nequid externa hominis species de Maiestate Dei detrahat, subinde nos reuocat Christus ad Patrem. hac de causa toties Patris meminit. Et certè quum nefas sit aliò transferre vllam Diuinæ gloriæ micam, necesse est profectum à Deo esse sermonem cui iudicium defertur. Hîc autem se à Patre Christus discernit, non secundum diuinam personam simpliciter, sed potius secundum carnem: ne scilicet doctrina, humanitus æstimata, minus haberet ponderis. Cæterùm si hominum legibus ac doctrinæ subessent conscientiæ, non congrueret hæc Christi ratio, *Sermo* (inquit) *meus iudicabit*, quia non prodiit ab homine, iuxta illud, Vnus est legislator, &c. Quinetiam hinc colligere licet quàm immane sit sacrilegium quòd animas ausus est Papa suis commentis obstringere: plus enim sibi hoc modo arrogat quàm Dei Filius, qui se loqui negat nisi ex Patris sui præscripto.

Iac.4.c.12

50 *Mandatum eius vita æterna est.)* Iterum doctrinæ suæ fructum commendat, quo libentius se omnes illi submittant. Iam verò æquum est vt Dei vltionem sentiant impii, quem vitæ authorem habere nunc recusant.

CAPVT

CAP. XIII.

1 *Ante diem festum Paschæ, sciens Iesus venisse horam suam vt transiret ex hoc mūdo ad Patrem, quum dilexisset suos qui in mundo erant, in finem dilexit eos.*
2 *Et cœna facta, quum diabolus iam immisisset in cor* Iudæ *Simonis Iscariotæ vt eum traderet,*
3 *Sciens* Iesus *quòd omnia dedisset illi Pater in manus, & quòd à Deo exijsset, & ad Deum iret,*
4 *Surgit à cœna, & ponit vestes: & accepto linteo præcingit seipsum.*
5 *Deinde iacit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & abstergere linteo quo præcinctus erat.*
6 *Venit ergo ad Simonem Petrum: qui dicit ei, Domine, tu mihi lauas pedes?*
7 *Respōdit Iesus & dixit ei, Quod ego facio, tu nunc nō cognoscis, scies autē postea.*

1 *Ante diem festum.)* Multa consultò præterit Iohannes quæ à Matthæo & reliquis sciebat narrata esse: ipse verò tractandum sumit quod ab illis fuerat omissum: quo in numero est historia de pedum lotione. Tametsi verò postea clarius exponet quem in finem pedes lauerit Christus suis discipulis, vno tamen verbo hîc præfatur, testatum eiusmodi symbolo fuisse constantem ac perpetuum amorem quo semel illos complexus erat, vt eius conspectu priuati, certò tamen statuerent ne morte quidem fuisse extinctum. quæ persuasio etiam in cordibus nostris hærere nunc debet. Verba sunt, *Christum vsque in finem amasse suos qui in mūdo erāt.* Cur hac periphrasi Apostolos designat, nisi vt sciamus illos eo maiori curæ fuisse Christo quia in periculosa & difficili militia, vt nos, laborabant? Quare etsi procul videmur à Christo abesse, sciendum tamen est nos ab eo respici, quia suos diligit qui in mundo versantur. Neque enim dubium est quin eundem nunc quoque affectum gerat quem in ipso mortis articulo retinuit. *Vt transiret ex hoc mundo ad Patrem.* Loquutio notatu digna: refertur enim ad Christi notitiam, quòd mortem suam nouerit transitum esse ad cæleste Dei regnum. Quòd si illuc properans solito amore non destitit suos prosequi, non est cur nunc putemus mutatum esse eius affectum. Iam quum primogenitus sit ex mortuis, pertinet ista mortis definitio ad totum Ecclesiæ corpus: quòd sit ad Deum transitus, à quo nunc peregrinantur fideles.

2 *Cœna facta.)* Totum Christi consilium in lauandis suorum pedibus, & fructum huius historiæ fusius mox tractabimus suo loco: nunc sequamur verborum contextum. Dicit hoc fuisse factum quum iam in animo haberet Iudas Christum prodere: non tantùm vt ostenderet miram Christi patientiā, qui tam scelerato & perfido defectori pedes lauare sustinuit: sed etiam tempus illud data opera sumpsisse, quo velut extremum vitæ suæ actum morti vicinus perageret. Quòd diaboli impulsu conceptum à Iuda proditionis consilium fuisse dicit, hoc ad exprimendam sceleris atrocitatem valet. fuit enim horribile istud & plusquam tragicum facinus, in quo se protulit Satanæ efficacia. Verum quidem est, nihil ab hominibus mali perpetrari quò non eos incitet Satan: sed vt quodque magis tetrum & execrandum est scelus, ita in eo magis considerandus est diaboli furor, qui homines à Deo relictos sursum ac deorsum rapit. Cæterùm etsi hominis concupiscentia Satanæ flabello accenditur, ipsa tamen fornax esse non desinit, ipsa ignem intus conceptum habet, ipsa flabelli agitationem cupidè recipit, vt impiis sublata sit omnis excusatio.

3 *Sciens Iesus quòd omnia dedisset.)* Hoc ideo additum fuisse interpretor, vt sciamus vnde Christo tam composita animi quies: nempe quòd iam mortis victor, animum ad triumphum, qui mox sequuturus erat, extulit. Solent homines metu perculsi multa agitare. nullum talem in Christo fuisse motum Euangelista significat: quia tametsi à Iuda mox tradendus esset, omnia tamen sciebat à Patre sibi esse tradita. Siquis roget quomodo igitur postea eousque mœroris redactus fuerit vt sanguine sudaret: respondeo vtrunque fuisse necessarium, vt mortem horreret, ac nihilominus intrepidè perageret omnes Mediatoris partes.

4 *Posuit vestes.)* Superiorem tantùm vestem ab eo depositam fuisse intellige, non tunicam. scimus enim Orientales oblongis vestibus fuisse vsos. Quæ paulo pòst sequuntur verba, *Cœpit lauare pedes,* &c. consilium potius Christi quam externum actum exprimunt. nam subiicit Euangelista eum à Petro exorsum esse.

6 *Domine, tu mihi lauas pedes?)* Oratio est abominantis rem absurdam & indignam: nam interrogando quidnam faciat Christus, quasi manum illi iniicit. Laudabilis quidem modestia, nisi quouis cultu atque honore potior obedientia esset apud Deum: imò nisi hæc vera & vnica humilitatis regula esset, subiicere nos in obsequium Dei, & sensus omnes nostros habere eius arbitrio deuinctos: vt quicquid sibi placere pronuntiat, nobis quoque absque vlla controuersia probetur. In primis ergo lex ista rite colēdi Dei tenenda est; vt parati simus absque mora subscribere simulatque aliquid mandat.

7 *Quod ego facio.)* His verbis docemur simpliciter obsequendum esse Christo, etiam si non appareat ratio cur hoc vel illud fieri velit. In domo bene morata consilium est penes vnum patremfamiliâs: illi seruos decet manus ac pedes impendere. Nimis ergo fastuosus est qui Dei imperium detrectat, cuius ratio ei nota non fuerit. Quinetiam latius patet ista admonitio: ne scilicet nescire nobis molestum sit quæ Deus vult nobis esse ad tempus abscondita. Nam quauis scientia doctior est hæc ignorātiæ species, quum Domino concedimus vt supra nos sapiat.

Ca.XIII 8 *Dicit ei Petrus, Non lauabis pedes meos in æternum. Respondit ei Iesus, Si non lauero te, non habebis partem mecum.*

9 *Dicit ei Simon Petrus, Domine, non pedes meos solùm, sed & manus & caput.*

10 *Dicit ei Iesus, Qui lotus est, non opus habet lauari nisi pedes, sed mundus est totus: & vos mundi estis, sed non omnes.*

11 *Nouerat enim proditorem suum. propterea dixit, Non omnes mundi estis.*

8 *Non lauabis.)* Hactenus excusabilis fuit Petri modestia, quanquam ne illa quidem vitio carebat: nunc tamen grauius peccat, quòd correptus nondum cedit. Atque hoc commune vitium est vt ad errorem pertinacia accedat. Speciosus quidem color, quòd ex reuerentia oritur detrectatio: sed quia dicto simpliciter obsequens non est, ipsum quoque asserendi Christo sui honoris studium gratiam perdit. Hæc igitur vera est fidei sapientia, quicquid à Domino proficiscitur, tanquam rite & ordine factum probare & reuerenter amplecti. Nec certè aliter nomen eius sanctificari à nobis poterit quia nisi statuamus, optima ratione fieri quicquid facit, subinde obstrepet caro nostra, vt proterua est, nec suum illi honorem nisi coacta cedet. In summa, donec se in Dei operibus iudicandi licẽtia homo abdicauerit, etiamsi Deum ipsum honore prosequi studeat, sub specie humilitatis semper latebit superbia. *Si non lauero te.* Hæc Christi responsio nondum exprimit quo consilio lauare instituerit discipulis pedes: tantùm similitudine ab anima ad corpus deducta admonet nihil se nouum facere, aut persona sua alienum, discipulis lauando pedes. Interim ostendit quàm stultè sapiat Petrus. Idem & nobis accidet simulac nobiscum litigare cœperit Dominus. quandiu tacet, nõ temere ab eo se dissentire putant homines: verum nihil illi facilius quàm vno verbo refutare quicquid colorum obtendunt. Quia Dominus ac Magister est Christus, absurdum videtur Petro pedes ab eo suos lauari: atqui tale officium repellens, quod præcipuum est in salute sua repudiat. Continet etiam hæc sententia generalem doctrinã, nos omnes fœtidos esse & inquinatos corã Deo, donec sordes nostras Christus abstergat. Iam quum ipse sibi vni vendicet abluendi munus, suam quisque immunditiem illi purgãdam offerat, vt locum obtineat inter Dei filios. Sed antequam vltrà progredimur, tenendum est quid hîc significet *Lauandi* verbum. Sunt qui ad gratuitam peccatorum veniã, sunt etiam alii qui ad vitæ nouitatem referant: tertii ad vtrunque extendunt. quod postremum ego libenter admitto. Lauat enim nos Christus quum peccata nostra sacrificii sui expiatione delet, ne in Dei iudicium veniant: lauat rursum quum prauas & vitiosas carnis cupiditates Spiritu suo abolet. Sed quia paulo pòst in contextu patebit de regenerationis gratia eum loqui, in illa sententia præcisè non insisto, quòd hîc ablutionem veniæ complexus sit.

9 *Domine, non tantum pedes.)* Quum audiret Petrus se esse perditum nisi purgationem à Christo oblatam admitteret, hæc necessitas ad eum domandũ apta demum magistra fuit. Ergo deposita contentione cedit, sed vult lauari totus: & verè quidẽ agnoscit se totum, quantus quantus est, natura sordibus refertum esse. idcóque nihil agi si vna tantùm in parte abluatur. Sed hîc quoque per incogitantiam errat, quòd acceptum iam beneficium pro nihilo ducit. perinde enim loquitur acsi nulla adhuc peccatorum remissione, nulla Spiritus sanctificatione donatus esset. Itaque meritò hîc quoque à Christo reprehenditur. Quid enim illi antea contulerit, in memoriam reuocat: quanquam simul omnes suos admonet sub vnius hominis persona, vt acceptæ gratiæ memores, quid adhuc sibi in posterum opus sit reputent. Primò dicit fideles totos esse *mundos*, non quòd omni ex parte puri sint, vt nulla in illis macula amplius hæreat: sed quoniam præcipua sui parte mundati sunt, dum scilicet ablatum est regnum peccato, vt iustitia Dei superior sit: quemadmodum siquis totum corpus sanum dicat quod nullo vniuersali morbo infectum est. Ergo vitæ nouitate nos Christi discipulos testemur oportet, quando se puritatis authorem in suis omnibus esse prædicat. Cæterùm hæc etiam altera similitudo ad rem præsentem adducta est, ne lotio pedum quasi absurda reiiceretur à Petro. Quemadmodum enim Christus à capite vsque ad pedes abluit quos sibi discipulos initiat, ita in iis quos purgauit, inferior pars quotidie purganda restat. Neque enim primo statim die toti regenerantur filii Dei, vt nihil quàm cælestem vitam spirent: quin potius manent in illis carnis reliquiæ, quibuscũ tota vita certamen habẽt. Ergo *Pedes* metaphoricè vocantur omnes affectus & curæ quibus mundũ contingimus. nam si omnes nostri partes occuparet Spiritus nihil cum mundi sordibus nobis amplius esset: nunc verò qua parte sumus carnales, humi reptando, vel saltem pedes in lutum figendo, tantundem immundi sumus. Ita semper inuenit Christus quod in nobis purget. Porrò hîc de remissione peccatorum non agitur, sed de renouatione, qua paulatim & per continuos successus Christus suos prorsus à carnis cupiditatibus eximit.

10 *Et vos mundi estis.)* Hæc propositio est quasi minor in syllogismo, vnde sequitur pedum lotionem propriè eos decere. Exceptio tamẽ additur, vt se quisque excutiat, si fortè tangatur Iudas resipiscendi affectu: quanquam in tempore voluit reliquos discipulos munire, ne sceleris quod mox patefaciendum erat atrocitas eos turbaret, acsi in corde cælesti gratia imbuto conceptum esset. consultò tamen nomine abstinet, ne illi resipiscentiæ ianuam præcludat. Verùm quum ille deploratus esset, nonnisi ad augendam eius culpam valuit admonitio: discipulis autem valde profuit, quòd inde melius illis innotuit Christi Diuinitas: deinde senserunt puritatem non esse vulgare Spiritus donum.

12 *Postquam ergo pedes eorum lauit, & recepit vestimenta sua, discumbens rursum, dicit illis, Scitis quid fecerim vobis?*

13 *Vos me vocatis, Magister & Domine. & bene dicitis: sum etenim.*

14 Proinde

14 *Proinde si ego, qui Dominus sum & Magister, laui pedes vestros: vos etiam* Matt.10.c.24
debetis alij aliorum lauare pedes. Luc.6.f.40
15 *Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita faciatis* infrà,15.c.20
& vos.
16 *Amen amen dico vobis, non est seruus maior domino suo, neque Apostolus*
maior eo qui ipsum mittit.
17 *Si hæc noueritis, beati estis, si feceritis ea.*

12 *Postquam ergo, &c.)* Nunc tandem quo consilio lauerit Christus discipulis pedes exponit. Nam quod inseruit de spirituali lotione, quasi digressio fuit à proposito. nisi mora à Petro iniecta esset, Christus de illa re verbum facturus non erat. Nunc ergo facti sui rationem aperit: nempe se, qui magister est omnium & dominus, exemplum tradidisse quod sequantur pii omnes: nequis ad officium quantumuis abiectum & vile, fratribus suis & æqualibus præstandum descendere grauetur. Nam hinc charitatis neglectus, quòd se quisque pluris faciens quàm par sit, reliquos ferè omnes despicit. Nec simpliciter modestiam docere voluit: sed simul præscribere hanc charitatis regulam, vt alii vicissim aliis seruiant. Nulla enim est charitas vbi non est voluntaria in iuuando proximo seruitus. *Scitis quid fecerim.* Videmus Christum sic ad exiguum tempus celasse discipulos, vt probata eorum obedientia, tempestiuè illis patefecerit quod prius oportuerat ipsos nescire. Nec verò iam expectat dum interrogent, sed vltro præuenit. Idem & nobis vsu veniet, si modò passi fuerimus etiam per ignotas vias nos ipsius manu regi.

14 *Si ego, qui Dominus sum.)* Argumentum à maiori ad minus. Impedit superbia ne ea quæ inter nos vigere debebat colatur æqualitas: Christus verò, qui longè super omnes eminet, se demittit, vt pudorem superbis incutiat, qui ordinis sui & gradus obliti, à fraterna communicatione sese eximunt. Quem enim se putat mortalis homo, si fratrum onera ferre, si se accommodare aliorum moribus, si denique suscipere officia recusat, quibus continetur Ecclesiæ vnitas? Summa est, nimium sibi hominem arrogare, qui non cogitat ea lege se inter infirmos fratres versari, vt officiis etiam in speciem sordidis benignè & comiter se subiiciat. Notandum est etiam quod Christus se exemplum dedisse admonet. neque enim omnia eius facta promiscuè ad imitationem trahi conuenit. Papistæ se Christi exemplo quadragesimale ieiunium seruare iactant. atqui videndum in primis erat, an exemplum prodere voluerit, ad cuius normam se discipuli formarent. Nihil verò legitur tale: quare non minus peruersa est æmulatio quàm si in cælum volare tentarent. Adde quod vbi Christum sequi decebat, simiæ fuerunt magis quàm imitatores. Quotannis theatricam pedum lotionem instituût: ita inani nudáque cæremonia se pulchrè defunctos esse putant: defuncti, sibi permittunt fratres contemnere. neque id modò: sed postquam duodecim hominibus lauerunt pedes, omnia Christi membra crudeliter lacerant, adeóque in faciem Christi ipsius conspuunt. Quare nihil quàm fœdum Christi ludibrium est comica illa pompa. Nec certè Christus hîc anniuersarium ritum commendat: sed nos tota vita paratos esse iubet ad lauandos fratrum pedes.

16 *Amen amen dico vobis.)* Sunt quidem prouerbiales sententiæ, quarum vsus longius patet: quæ tamen ad præsentem circunstantiam aptandæ sunt. Quare falluntur, meo iudicio, qui generaliter eas accipiunt, quasi hîc discipulos Christus hortetur ad crucis tolerãtiam. verius enim est illis pro suo instituto vsum esse. Postea subiicit, *Beatos esse si hæc cognoscant & faciant.* neque enim vera cognitio dici meretur nisi quæ fideles eousque adducit vt se capiti suo conforment. Vana potius imaginatio est, dum Christum & quæ Christi sunt, extra nos conspicimus. Hinc collige, donec se quis fratribus suis subiicere didicerit, eum nescire sitne Christus magister. Quum autem nemo se omni ex parte fratribus impendat, multi etiam lentè & frigidè se in charitatis officiis exerceant, hinc apparet quantum à plena fidei luce adhuc distemus.

18 *Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed vt impleatur Scri-*
ptura, Qui edit panem mecum, sustulit contra me calcaneum suum. Psal.41.c.11
19 *Iam nunc dico vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis quòd*
ego sim.
20 *Amen amen dico vobis, qui recipit si quem misero, me recipit: qui autem me* Matt.10.d.40
recipit, recipit eum qui misit me.

18 *Non de omnibus vobis loquor.)* Iterum significat esse aliquem inter discipulos qui nihil minus sit reipsa quàm discipulus. idque facit partim causa Iudæ, quo magis eum inexcusabilem reddat: partim reliqui cœtus, nequem labefactet Iudæ ruina. Neque tantùm eos animat, vt cadente Iuda ipsi nihilominus in sua vocatione persistent: sed quia non omnium communis sit fœlicitas cuius meminit, eo maiore studio expetendam esse docet, & constantius in ea manendum. Iam hoc ipsum quòd perstabunt, electioni suæ tribuit. Nam vt caduca est hominum virtus, ad quanlibet auram nutaret, leuissimóque impulsu rueret, nisi sustineret eam Dominus manu sua: sed quia gubernat quos elegit, quascunque machinas admoueat Satan, nihil proficiet quin firma constantia ad finem vsque perseuerent. Nec tantùm perseuerantia hîc electioni accepta fertur, sed etiam pietatis initium. Vnde fit vt vnus magis quàm alter se Dei verbo addicat? nempe quia electus est. Vnde fit rursum vt pergat idem in recto piæ vitæ cursu, nisi quia propositum Dei stabile est, vt inchoatum manu sua opus absoluat? Denique hic fons est discriminis inter filios Dei & incredulos, quòd priores adoptionis Spiritu trahuntur ad salutem, alios caro sua nullo fræno cohibita in exitium rapit. Poterat alioqui dicere Christus, Scio qualis vnusquisque vestrum futurus sit: sed nequid sibi arrogent, quin potius sola gratia non propria virtute à Iuda se differre

Ca.XIII agnoscant, electionem illis gratuitam statuit, in qua sint fundati. Quare discamus inde pendere omnes salutis nostræ partes. Quòd autem alibi Iudam inter electos numerat, diuersus est loquendi modus, non contrarius. nam illic notatur temporalis electio, qua Deus ad certum aliquod opus nos destinat: sicuti Saul, qui in Regem electus erat reprobus tamen fuit. nunc autem de æterna electione disserit Christus, qua efficimur filii Dei, & qua Deus ante mundum conditum nos prædestinauit ad vitam. Et reprobos quidem interdum ornat Deus Spiritus donis, ad exequendum quod illis iniungit munus. Sic regiæ in Saule virtutes ad tempus refulgent: sic & Iudas egregiis dotibus pollebat, quales Apostolum Christi decebant. Sed alia longè est Spiritus sanctificatio, qua Dominus nonnisi filios suos dignatur: nam eos mente & corde renouat, vt in eius conspectu sancti sint & irreprehensibiles. Deinde viuam in illis radicem habet, quæ euelli nunquam potest: quia pœnitentia caret Dei adoptio. Hoc interea fixum manet, Diuinæ esse electionis munus quòd Christi doctrinam fide amplexi, vita etiam sequimur. atque hanc vnicam esse beatitudinis nostræ causam qua discernimur à reprobis, quod illi destituti gratia Spiritus, malè pereunt: nos Christum habemus custodem, qui manu sua nos regit, virtutéque sua tuetur. Hic præterea clarum Diuinitatis suæ testimonium Christus reddit: primum quum se pronuntiat non iudicare humano more: deinde quum se electionis facit autorem. Nam istud *Scire*, de quo loquitur, proprium est Dei: sed alterũ hoc efficacius, quum à se testatur fuisse electos qui ante mundi creationem electi sunt. Nam hoc tam insigne Diuinæ eius potentiæ specimen magis afficere nos debet quàm si centies ipsum Scriptura vocaret Deum. *Vt impleatur Scriptura.* Videri absurdum poterat, qui ad ordinem tam honorificum electus fuerat, non simul vera pietate fuisse imbutum: prompta enim erat exceptio, cur non elegisset Christus quem inter Apostolos asciscere volebat: imò cur Apostolum creasset quem nouerat adeo scelestum fore. Sic ergo fieri oportuisse admonet, quia prædictum fuerat: vel saltem nihil nouum accidere, quia idem expertus fuerit Dauid. Quidam enim vaticinium citari existimant quod propriè in Christum competat. Aliis videtur esse simplex comparatio, quòd sicuti Dauid ab hoste domestico indignè proditus fuit, ita similis Dei filios maneat conditio. Secundum hos sensus esset, Quòd vnus ex meis discipulis nefarius est proditor magistri, non incipit nunc primùm hæc perfidia grassari in mundo: quin potius hodie vsu venit quod Scriptura testatur fuisse iam olim factum. Sed quum in Dauide adumbratum fuerit quod plenius in Christo postea spectandum erat, prioribus libenter assentior, qui impletum propriè fuisse exponunt quod Spiritu prophetico prædixerat Dauid. Videtur præterea nonnullis abrupta esse oratio, in qua subaudiendum sit principale verbum. Verùm si vno contextu legas, Vt impleatur Scriptura, Qui mecum edit panem, eleuat contra me calcaneum: nihil deficiet. Porro *Tollere calcaneum* Metaphoricè significat prætextu amicitiæ aliquem per insidias adoriri, vt opprimatur incautus. Iam quod passus est Christus, qui caput nostrum est & exemplar, patienter quoque nobis ferendum est, qui sumus eius membra. Et certè ordinarium hoc seculis ferè omnibus in Ecclesia fuit, vt nullos haberet hostes magis infensos quàm domesticos. Quare ne fideles perturbet talis indignitas, maturè se ad tolerandos proditores assuefaciant.

19 *Iam nunc dico vobis.)* Hac sententia suos admonet adeò causam non esse cur labascant quum ex eorum cœtu prodierit vnus reprobus, vt eorum fidem melius confirmari deceat. Nisi enim oculis cerneremus in Ecclesia quod de eius ærumnis & certaminibus prædictum est, meritò subiret animos nostros dubitatio vbinam vaticinia: quum autem Scripturæ veritas cum experientia nostra congruit, tunc melius sentimus nos curæ esse Deo, eiúsque prouidentia gubernari. Cæterùm hac loquutione, *Credatis quod ego sum*, significat se Mesiam illum esse qui promissus fuerat. non quòd Iudæ proditio ad fidem adducere cœperit discipulos: sed quia maiores progressus fides ipsorum fecit, quum ad earum rerum experientiam descenderent quas audierant prius ex ore Christi. Iam verò duplex potest esse sensus: vt post rei euentum credituros dicat, quia eum nihil latuerit, vel nihil eorum defuerit illi quæ de Christo testatur Scriptura. Quoniam autem vterque non malè quadrat, liberum sit per me lectoribus hunc vel illum eligere.

20 *Amen amen dico vobis.)* Vel nouus hîc sermo describitur, & quidem abruptus ac mutilus, vel scandalo Christus occurrit quod exoriturum erat ex Iudæ scelere. Nam Euangelistæ non semper contexunt perpetuas conciones Christi, sed interdum diuersas sententias truncatim congerunt. quanquam magis probabile est, voluisse Christum offendiculo mederi. Plus satis apparet quàm teneri simus ad recipienda ex malis exemplis vulnera: ita fit vt vnius hominis defectio ducentis aliis lethale infligat vulnus ad extinguendam eorum fidem: decem aut viginti piorum hominum constantia vix vnum ædificet. Ergo quum tale monstrum poneret Christus ante oculos, simul necesse fuit discipulis manum porrigere, ne perculsi nouitate retrocederent. Nec illorum modò habuit rationem, sed posteris etiam consuluit. nam aliàs posset hodie quoque Iudæ memoria nobis grauiter nocere. Quum enim diabolus non potest nos à Christo ipsius doctrinæ odio alienare, vel tædium vel contemptum ex ministris ipsis ingerit. Hæc autem Christi admonitio ostendit iniustum esse vt quicquam ex dignitate Apostolica minuat quorundam impietas qui in officio perperam & sceleratè versantur. Ratio est, quia considerandus sit Deus ministerii author: in quo certè nihil reperiemus contemptu dignum: deinde etiam Christus ipse, qui constitutus à Patre vnicus doctor per Apostolos suos loquitur. Ergo quisquis Euãgelii ministros recipere non dignatur, Christum in illis, & Deũ in Christo reiicit. Inepti autem & absurdi sunt Papistæ, dum ad stabiliendam suam tyrannidem hoc ad se encomium trahunt. Nam primùm se alienis & emendicatis plumis ornant, quum nihil habeât Christi Apostolis affine: deinde, vt Apostolos esse demus, nihil minus voluit Christus hoc loco quàm ius suum ad homines transferre. Quid enim aliud est recipere quos mittit Christus, nisi locum illis dare vt iniunctum sibi munus impleant.

21 *Hæc quum dixisset* Iesus, *turbatus est spiritu, & testificatus est, ac dixit, Amen amen*

amen dico vobis quòd vnus ex vobis me tradet.

22 *Aspiciebant itaque se mutuò discipuli, dubitantes de quo diceret.*

23 *Porro vnus ex discipulis Iesu, quem* Iesus *diligebat, discumbebat in eius sinu.*

24 *Annuit ergo illi Simō Petrus vt interrogaret quisnam esset de quo diceret.*

25 *Quum ergo discubuisset ille super pectus Iesu, dicit illi, Domine, quis est?*

26 *Respondet Iesus,* Ille *est cui ego intinctam buccellam dedero. Et quum buccellam intinxisset, dat* Iudæ, *Simonis filio* Iscariotæ.

27 *Et post buccellam intrauit in eum Satanas. Dicit ergo ei Iesus, Quod facis, fac citius.*

28 *Hoc autem quorsum dixisset illi, nemo discumbentium sciuit.*

29 *Quidam enim putabāt, quia loculos habebat Iudas, quòd diceret illi Iesus, Eme quibus opus habemus ad diem festum: vel vt pauperibus aliquid daret.*

21 *Hæc quum dixisset Iesus.*) Quo sanctius est munus Apostolicum, maiórque eius excellentia, eo fœdior magísque detestanda fuit Iudæ proditio. Tale igitur támque immane portentum Christo ipsi horrorem incussit, dum videt incredibili vnius hominis scelere fœdari sacrum illum ordinem in quo Dei maiestas relucere debuerat. Eodem pertinet quod subiicit Euangelista, eum *testificatum esse.* nempe quia res magis prodigiosa erat quàm vt simpliciter dicta statim credi posset. *Turbatum Spiritu* Christum dicit, vt sciamus non vultu modò & verbis speciem turbati hominis dedisse, sed penitus ita fuisse in animo suo affectum. & *Spiritus* pro mente capitur vel anima. Neque enim quorundam opinioni subscribo, qui Christum exponunt quasi violento Spiritus motu fuisse impulsum vt in hæc verba prorumperet. Fateor quidem Spiritum omnes Christi affectus fuisse moderatum: sed alia est mens Euangelistæ, quòd interior nec simulata fuerit hæc Christi passio. Idque nostra scire magni interest: quia ipsius zelus nobis ad imitationem proponitur, vt seriò exhorreamus monstra ista quæ sacrum Dei & Ecclesiæ ordinem euertunt.

22 *Aspiciebant itaque se mutuò.*) Qui sibi non malè conscii sunt, anxii redduntur Christi dicto: vnus Iudas sic obstupuit in sua malitia vt non tangatur. Tanti apud discipulos erat Christi authoritas, vt certò persuasi essent nihil temere ab ipso dici. Satan verò ex corde Iudæ omnem reuerentiam excusserat, vt ad repellendas omnes admonitiones saxea rupe esset durior. Tametsi autem parum humaniter videtur facere Christus, qui innoxios ad tempus torquet: quia tamen illis profuit eiusmodi anxietas, nihil illis iniuriæ fecit Christus. Expedit enim vt audito impiorum iudicio filii Dei torqueantur etiam ipsi, quo seipsos excutiant, caueántque hypocrisin: inde enim illis datur occasio se & suam vitam examinandi. Docet autem hic locus, sic interdum taxandos esse impios vt non statim ostendantur digito, donec eos manu sua Deus traxerit in lucem. Occulti enim sæpe sunt in Ecclesia morbi, quos dissimulare non licet: interim nondum ita matura est hominum ipsorum nequitia vt detegi possit: tunc igitur hæc tenenda est media ratio.

23 *Quem Iesus diligebat.*) Peculiaris amor quo Christus Iohannem complexus est, clarè testatur non pugnare semper cum charitate siquos aliis magis amamus: sed totum in eo positum est vt amor noster Deum respiciat, & quo quisque Dei donis magis excellit, in eum feratur. Ab eo scopo nunquam vel minimum Christus deflexit. Nos verò longè aliter: nam (quæ est ingenii nostri vanitas) pauci sunt qui homines amando, propius ad Deum accedant. Atqui nunquam rectè composita erit hominum inter se dilectio, nisi quæ ad Deum referetur. Quod narrat Ioannes *se discubuisse in sinu Christi,* posset hodie id videri parum decorum: sed talis erat tunc discumbendi ratio. neque enim sedebant, vt nos, ad mensam: sed calceis exuti, & puluinis innixi, in lectulis semisupini iacebant.

26 *Cui ego intinctam buccellam.*) Siquis quærat quorsum attinuerit porrecta offula notari proditorem, quum posset Christus palàm eum nomine designare, si notum esse vellet: respondeo tale fuisse hoc indicium quo vni tantùm innotesceret Iudas, neque statim produceretur in omnium conspectum. Cæterum vtile fuit Ioannem huius rei testem esse, qui aliis postea suo tempore patefaceret. Consultò autem Christus manifestationem Iudæ distulit, quo æquius feramus latere hypocritas donec trahantur in lucem. Videmus Iudam inter alios sedentem, iudicis tamen ore damnatum. Nihilo melior est eorum conditio qui inter Dei filios locum occupant.

27 *Intrauit in eum Satanas.*) Quum certum sit nonnisi Satanæ instinctu tantum à Iuda conceptum fuisse nefas, cur nunc primùm dicitur in eum ingressus Satan, qui regnum in eius corde iam occupauerat? Verùm vt sæpe credere dicuntur qui in fide quam pridem habebant, magis confirmantur, atque ita fidei accessio vocatur fides: ita nunc quum Iudas prorsus Satanæ addicitur, vt furioso impetu rapiatur ad extrema quæque, dicitur in eum ingressus Satan. Nam vt gradatim proficiunt sancti, & quatenus nouis subinde donis augentur, Spiritu sancto dicuntur impleri: ita quatenus sua ingratitudine iram Dei in se impii prouocant, Dominus Spiritu suo omni rationis luce, adeóque humano sensu nudatos, Satanæ mancipat. Hæc horribilis est Dei vindicta, dum homines in sensum reprobum traduntur, vt nihil ferè à pecudibus differant: imò in flagitia ruant à quibus abhorrent ipsæ pecudes. Ergo in timore Domini solicitè ambulandum est, ne, si eius bonitatem malitia nostra vicerimus, tandem nos tradat Satanæ libidini. Cæterùm porrecta à Christo offula Satanæ locum minimè dedit: sed potius Iudas accepta offu-

Caput XIII.

la se totum Satanæ tradidit: Fuit hæc quidem occasio,sed non causa. Debebat etiam plusquam ferreum pectus tanta Christi indulgentia molliri: nunc desperata & insanabilis eius obstinatio hoc meretur vt suo iusto iudicio Deus cor illius per Satanam magis induret. Sic dum benefaciendo hostibus carbones ignis congerimus in eorum capita,si prorsus sunt insanabiles,magis vruntur in suum exitium.neque tamen hæc beneficentiæ nostræ culpa est,qua ipsorum corda ad nos amandos inflammari decuerat. Falsò putauit Augustinus offulam hanc symbolum esse corporis Christi: quandoquidem extra Cœnæ actionem porrecta fuit. Nimis verò insulsè delirant qui diabolum fingunt essentialiter (vt loquuntur) Iudam intrasse. nam Euangelista nonnisi de vi & efficacia loquitur. Monemur autem hoc exemplo quàm formidabilis pœna eos omnes maneat qui Domini beneficia abusu suo profanant. *Quod facis fac citius.* Non ita Iudam hortatur Christus vt censeri possit impulsor: potius vox est detestantis. Hactenus illum variis modis reuocare studuerat,sed nullo profectu. nunc vt hominem deploratum alloquitur, Pereas, quando tibi decretum est perire. Atque in ea re iudicis officio fungitur, qui morti adiudicat non quos sponte perditos cupit,sed qui iam sua culpa seipsos perdiderunt. In summa,non imponit Iudæ Christus pereundi necessitatem, sed talem esse pronuntiat qualis iam prius erat.

28 *Nemo discumbentium.*) Vel nondum aliis locis retulerat Ioannes quid à Christo audisset, vel ita perculsi fuerunt vt non essent præsenti sensu: imò Ioannem ipsum verisimile est fuisse quasi extra se raptum. Cæterùm quod tunc accidit discipulis,sæpe in Ecclesia fieri cernimus,vt pauci fidelium discernant hypocritas,quos Dominus clara voce damnat.

29 *Vt pauperibus aliquid daret.*) Satis notum est ex aliis locis quanta fuerit Christi tenuitas: tamen aliquid ex tantillo quod habebat pauperibus erogauit, vt nobis regulam præscriberet. Non enim diuinassent Apostoli de pauperibus loquutum esse nisi ex more ordinario iuuandi pauperes.

30 *Quum ergo buccellam sumpsisset ille,continuò exiuit, erat autem nox.*

31 *Quando ergo exiuit, dicit Iesus, Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in eo.*

32 *Si Deus glorificatus est in eo, etiam Deus glorificabit eum in seipso,& continuò glorificabit eum.*

Suprà,7.e.34 33 *Filioli,adhuc ad exiguum tempus vobiscum sum: quæretis me, &, quemadmodum dixi Iudæis,quòd quò vado ego, vos non potestis venire: etiam nunc dico vobis.*

Infrà,15.b.12 34 *Præceptum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, quemadmodum dilexi vos,vt etiam vos diligatis inuicem.*

35 *In hoc cognoscent omnes quòd discipuli mei sitis, si dilectionem habueritis inter vos mutuam.*

31 *Nunc glorificatus est.*) Instabat vltima hora: sciebat Christus quàm debiles essent suorum animi: quibus ergo fieri potuit modis eos voluit fulcire, ne conciderent. Nos hodie sola crucis Christi memoria ad trepidationem impellit,nisi mox occurrat consolatio, ipsum Satanæ, peccati & mortis victorem in cruce triumphasse. Quid ergo discipulis accidere potuit, quum mox Dominum visuri essent omni probrorum genere oneratum ad crucem rapi? ánnon adeò triste & deforme spectaculum centies eos obruere potuit? Quare huic periculo medetur Christus, & eos ab externo mortis aspectu ad spiritualem fructum reuocat. Ergo vtcunque in cruce appareat ignominia, quæ per se confundere fideles posset,testatur tamen Christus eandem crucem sibi esse gloriosam. Membrum quod proximè sequitur, *Et Deus glorificatus est in eo*, confirmationis vice additum est. Erat enim illud paradoxon, quòd gloria Filii hominis ex morte apud homines probrosa, & coram Deo etiam maledicta,emergeret. Ostendit igitur quomodo sibi gloriam pariturus sit ex tali morte: quia scilicet Deum Patrem glorificet. nam in Christi cruce,quasi in splendidissimo theatro, incomparabilis Dei bonitas toti mundo spectata fuit. Sursum quidem & deorsum in omnibus creaturis relucet Dei gloria: sed nunquam illustrior alibi fuit quàm in cruce,in qua admirabilis facta est rerum conuersio, ostensa omnium hominum damnatio fuit,abolitum peccatum,reddita hominibus salus: toto denique mundo reparato omnia in ordinem restituta. Quanquam autem particula *In* sæpe accipitur pro Hebraico Beth, ac tunc idem valet atque *Per:* malui tamen simpliciter vertere Deum in Filio hominis glorificatum, quia loquutio videbatur magis emphatica. Quum dicit, *Et glorificatus est Deus*, copula *Et* in causalem particulam,meo iudicio,resolui debet.

32 *Si Deus glorificatus est.*) Colligit Christus, se gloriosum triumphum relaturum esse ex morte, in qua hoc vnum propositum habet, vt glorificet Patrem suum. Neque enim Pater gloriam suam ita quæsiuit ex morte Filii,quin ipsum faceret eiusdem gloriæ participem. Mox igitur fore promittit vt deleta ignominia, quam ad breue momentum subiturus erat, magnificum eniteat in morte sua decus. quod etiam impletum est. Adeò enim non obscurat Christi dignitatem mors crucis quam perpessus est, vt illic maximè refulgeat: quatenus scilicet illic incredibilis eius amor erga humanum genus,immensa eius iustitia in expiando peccato & ira Dei placanda,mirifica eius virtus in vincenda morte, Satana subigendo,cælis denique aperiendis plenum fulgorem emisit. Iam ad nos etiam omnes extenditur hæc doctrina: quia etsi totus mundus in nostram infamiam conspiret,si tamen syncerè & ex animo seruire Dei gloriæ studuerimus,dubitandum non est quin ipse vicissim nos glorificet. Consolationem auget Christus à temporis breuitate, quum hoc *continuò* fore promittit. Porrò tametsi gloria hæc à die resurre-

ctionis cœpit, hîc tamen maximè notatur quæ continuo pòst sequuta est eius propagatio, quum mortuos suscitans Euangelii & Spiritus sui virtute, nouum sibi populum creauit. Proprium enim mortis Christi decus est fructus qui inde manauit in salutem hominum.

33 *Filioli, adhuc paululum.*) Quia fieri non poterat quin grauissimo mœrore discipulos afficeret magistri discessus, ideo maturè præmonet se non futurum cum illis diutius, simúlque hortatur ad patientiam: postremò, vt tollat intempestiuum desiderii ardorem, eos negat statim posse sequi. *Filiolos* vocando, blanda ista appellatione non ideo se ab illis migrare docet, quia minus curet eorum salutem, quum tenerrimè ipsos amet. Induit quidem carnem nostram in hunc finem vt frater noster sit: sed in illo altero nomine maior amoris vehementia exprimitur. Quòd se apud eos repetere dicit quod antè Iudæis dixerat, est quidem id verum quoad verba, sed in sensu discrimen est. Negat enim eos sequi posse, vt temporalem sui absentiam æquo animo ferant: & quasi frænum illis inicit, vt se contineant in statione sua donec militiam suam in terra compleuerint. Non igitur eos in perpetuum arcet à regno Dei, vt Iudæos: sed tantùm iubet vt placide expectent dum eos secum in regnum cæleste colligat. Suprà.7.e.34

34 *Præceptum nouum do vobis.*) Consolationi addit exhortationem, vt se mutuò diligant. acsi diceret, Interea dum corpore à vobis absum, mutua charitate testamini non frustra vos fuisse a me edoctos: sit hoc continuum vestrum studium: sit præcipua meditatio. Cur *Præceptum nouum* appellet non conuenit inter omnes. quibusdam videtur esse hæc ratio, quòd quum literale & externum esset quicquid de charitate olim in Lege præscriptum erat, Christus Spiritu suo cordibus fidelium inscripserit. Ita lex, secundum eos, noua est, quam nouo modo promulgat vt habeat plenum vigorem. Sed illud, meo iudicio, nimis coactum est, atque alienum à Christi mente. Alii nouum ideo præceptum dici exponunt quòd tametsi lex ad dilectionem nos reuocet, quia tamen multis cæremoniis & appendicibus est implicita, illic doctrina charitatis non tam claré emineat: contrà autem, in Euangelio sine vllis vmbris statuatur in charitate perfectio. Ego vt hanc interpretationem non prorsus repudio, ita Christum simplicius loquutum esse arbitror. Scimus enim leges initiò diligentius seruari, sensim verò labi ex hominum memoria, donec tandem obsolescant. Ergo Christus quo melius infigat suorum animis charitatis doctrinam, à nouitate eam commendat. quasi diceret, Volo huius mandati vos perpetuò esse memores acsi lex esset recens nata. Videmus in summa, consilium Christi fuisse hoc loco ad charitatem suos hortari, ne vnquam ab eius studio se abduci, aut eius doctrinam sibi effluere sinerent. Porrò quàm necessaria fuerit hæc admonitio quotidianis experimentis discimus. Quia enim difficile est retinere charitatem, homines ea posthabita nouos sibi colendi Dei modos fingunt, & Satan multa suggerit in quibus se occupent. Ita accidit vt frustra satagendo, illudere Deo conentur, se autem decipiant. Ergo elogium hoc nouitatis subinde nos ad colendam charitatem excitet. Interea sciamus vocari nouum, non quod cœperit nunc primùm placere Deo, quando alibi vocatur Legis complementum. *Diligatis vos mutuò.* Extenditur quidem etiam ad extraneos vsque charitas: quia sumus omnes ex eadem carne, omnésque ad imaginem Dei creati. sed quia in regeneratis clarius elucet Dei imago, vinculum amoris inter Christi discipulos multo arctius esse par est. Charitas in Deo causam quærit, inde habet suam radicem, & illuc refertur. ita vt quenque verè agnoscit esse Dei Filium, magis studiosè & ardenter complectitur. Deinde non potest mutuus esse amoris affectus nisi in iis qui eodem reguntur Spiritu. Primum ergo charitatis gradum hîc notat Christus: sed rursum tenendum est, sicuti Dei bonitas se ad totū mundum extendit & diffundit, ita nobis omnes esse amandos, etiam qui nos odio habent. Suum exemplum proponit, non quia assequi ipsum possimus, qui immenso spatio nos præcedit: sed vt ad eundem saltem tendamus scopum.

35 *In hoc cognoscent omnes.*) Confirmat iterum Christus quod prius dixerat, non frustra fuisse in schola sua institutos qui mutuò inter se diligent. quasi diceret, Non ipsi tantùm scietis vos esse meos discipulos, sed professio vestra apud alios quoque vera probabitur. Quum autem hac nota discernat suos Christus ab alienis, frustra se fatigant qui relicta charitate nouos & commentitios cultus suscipiunt: qualis hodie vanitas in Papatu regnat. Nec verò superuacuum est quòd in hanc partem Christus tantopere insistit. Nihilo melius inter amorem nostri & proximi conuenit quàm inter ignem & aquam. Atqui amor nostri sic omnes sensus nostros deuinctos tenet vt charitas prorsus exulet. Putamus nos interea rite defungi: quia Satam multas illecebras habet, quibus fucum nobis faciat. Quisquis ergo verè Christi esse, & à Deo agnosci cupit, totam vitam componat & dirigat ad amandos fratres, & huc se assiduè solicitet.

36 *Dicit illi Simon Petrus, Domine, quo vadis? Respondit illi Iesus, Quo vado non potes nunc me sequi: postea autem me sequeris.*

37 *Dicit illi Petrus, Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meam pro te ponam.* Matt.26.d.34

38 *Respondit illi Iesus, Animam tuam pro me pones? amen amen dico tibi, non canet gallus donec me ter negaueris.*

36 *Domine, quo vadis?*) Hæc interrogatio pendet ex dicto illo Christi, Sicut dixi Iudæis, &c. Hinc autem apparet quanta fuerit Petri ruditas, qui toties admonitus de Christi discessu, perinde turbatur acsi nouum aliquid audiret. Quanquam in eo nos illi nimium similes sumus. quotidie enim audimus ex ore Christi quæcunque ad vsum vitæ apta & cognitu necessaria sunt: vbi ad rem venitur, non secus percellimur ac nouitiis quibus nihil vnquam dictum fuit. Ostendit deinde Petrus se immodico carnalis Christi præsentiæ desiderio teneri. Nam pro absurdo hoc ducit, se manente Christum aliò mi-

Caput XIIII. grare. *Quò ego vado.* Coercet his verbis Christus importunum Petri desiderium. Præcisè autem loquitur, vt magistrum decet: mox tamen dicti sui acerbitatem temperat. Docet non fore hoc nisi ad tempus, quòd disiunctus erit à suis. Cæterùm docemur hoc loco subiicere Deo vota nostra, ne fines suos transiliant: quòd siquando lasciuiant, patiamur saltem hoc fræno retrahi. Cæterùm, ne animis frangamur, succurrat quæ mox addita est consolatio, dum fore promittit Christus vt aliquãdo ad ipsum colligamur. Significat enim Petrum nondum cruci ferendæ maturum esse, sed velut segetem adhuc in herba: formãdum tamen & firmandum temporis successu, vt sequatur. Quare rogandus Deus vt quod inchoauit in nobis, in melius augeat. reptandum interea est donec celerius currere datum fuerit. Iam vt nos tolerat Christus dum adhuc molles sumus & teneri, ita discamus non abiicere infirmos fratres, qui longè adhuc absunt à meta. Optandum quidem est vt currant omnes summo ardore, addenda est etiam omnibus alacritas: sed siqui tardius incedunt, modò viam teneant, bene sperandum est.

37 *Quare non possum te sequi nunc?)* Declarat Petrus his verbis se ægrè tulisse Christi responsum. Intelligit se propriæ infirmitatis commonefactum esse: vnde colligit, suum vitiũ sibi obstare quominus statim Christum sequatur: sed hoc illi minimè persuasum est. Natura enim inflatum est humanũ genus propriæ virtutis fiducia. Ergo vox ista Petri, qualis nobiscum opinio nascatur, demonstrat: nempe quòd plus satis viribus nostris tribuimus. Hinc fit vt quiduis aggredi audeant, non inuocato Dei auxilio, qui tamen nihil possunt.

38 *Animam tuam pro me pones?)* Noluit Christus cum Petro contendere: sed eum voluit proprio experimento sapere, stultorum instar, qui nunquam sapiunt nisi accepta plaga. Inuictam constantiam promittit Petrus, & ex syncero quidem animi sui sensu loquitur: sed plena temeritatis fiducia est, quia non reputat quid sibi datum sit. Quia autem ad nos pertinet exemplum, discant singuli excutere suos defectus, ne se inani confidentia efferant. Non possumus quidem nimium nobis de gratia Dei polliceri: sed hic reprehenditur secura carnis præsumptio, quum fides timorem ac solicitudinem potius gignat. *Non canet gallus.* Quia ex ignoratione nostri prodit audacia & temeritas, taxatur Petrus, quòd extra telorum iactum strenuus sit miles: quia vires suas nondum expertus putet se aliquid posse. Pœnam ille suæ arrogantiæ dedit qualem meritus erat: vt nos fulciat Dominus virtute sua, viribus nostris diffisi maturè ad ipsum confugere discamus.

CAP. XIIII.

NE turbetur cor vestrum. creditis in Deum, & in me credite.

2 *In domo Patris mei mansiones multæ sunt: quòd si non, dixissem vobis: Vado ad parandum vobis locum.*

3 *Et si abiero, & parauero vobis locum, iterum reuertar, & suscipiam vos ad me: vt vbi ego sum, vos quoque sitis.*

4 *Et quò ego vado nostis, & viam nostis.*

5 *Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quò vadas, & quomodo possumus viam scire?*

6 *Dicit ei Iesus, Ego sum via, & veritas, & vita. nemo venit ad Patrem nisi per me.*

7 *Si cognouissetis me, Patrem meum etiam cognouissetis: & ab hoc tempore cognoscitis eum, & vidistis eum.*

1 *Ne turbetur cor vestrum.)* Non abs re tam multis verbis confirmat Christus discipulos suos, quibus tam arduum & formidolosum certamen erat. Neque enim ista mediocris erat tentatio, quòd paulo pòst ipsum visuri erant in cruce pendentem: in quo spectaculo nihil quàm extremæ desperationis materia erat. Quum ergo tantæ perturbationis hora instaret, remedium ostendit, ne victi succumberent. Neque enim simpliciter hortando ad constantiam ipsos animat: sed vnde petenda sit fortitudo simul docet, nempe ex fide, quum ipse agnoscitur Dei Filius, qui satis in se habet præsidii ad tuendam suorum salutem. Tenenda semper est temporis circunstantia, quòd discipulos Christus fortes & intrepidos stare voluit, quum omnia videri plusquam confusa possent. Ergo hic clypeus nobis quoque ad tales impetus sustinendos aptandus est. Fieri quidem nequit quin sentiamus varios motus: sed ita concuti nos decet vt non concidamus. Dicuntur ergo non turbari fideles, quia verbo Dei innixi, etiamsi summis difficultatibus premantur, recti tamen & firmo gradu consistunt. *Creditis in Deum.* Posset etiam imperatiuo modo legi, Credite in Deum, & in me credite: prior tamen lectio melius quadrat, & magis recepta est. Cæterùm hîc ostenditur standi ratio, quemadmodum dictum est: nempe si in Christum recumbit fides nostra, & eum non secus ac præsentem manúque porrecta nos iuuantem respicit. Sed mirum est cur hîc priore loco statuatur fides in Patrem. Potius enim dicendum erat discipulis, credendum esse in Deum ex quo in Christum crediderant: quia vt Christus est expressa Patris effigies, ita primùm oculos in eum coniicere oportet: & hac etiam causa ad nos descendit vt fides nostra ab ipso incipiens, ad Patrem conscendat. Verùm aliud spectauit Christus. nemo enim non fatetur Deo credendum esse: atque hoc fixum est axioma, cui sine controuersia omnes subscribunt: & tamen reipsa vix centesimus quisque credit, tum quia nimis procul à nobis distat nuda Dei maiestas, tum quia omne genus nebulas opponit Satan, quæ Dei conspectum nobis abrumpant. ita fit vt fides nostra Deũ in cælesti sua gloria & inaccessa luce quærens, euanescat. Spõte etiam caro mille imaginationes suggerit, quæ nos à recto Dei intuitu auertant. Se ergo Christus quasi scopum proponit,

ponit, ad quem fides nostra si dirigatur, reperiet in promptu vbi quiescat. Est enim verus Immanuel, qui simulac fide quæritur, intus nobis respondet. Est vnum hoc ex præcipuis fidei nostræ capitibus, debere fidem nostram, ne vagetur per longos circuitus, ad Christum vnum dirigi: ne in tentationibus vacillet, sistendam in eo esse. Atque hæc vera est fidei probatio, vbi nunquam à Christo & promissionibus in ipso datis patimur nos diuelli. Theologi Papales quum de obiecto fidei disputant, vel garriunt potius, nudam solum faciunt Dei mentionem: Christi nulla ratio. Qui ex eorum commentis sapiunt, necesse est vt ad tenuem quemlibet leuis auræ flatum vacillent. Pudet superbos homines humilitatis Christi: ideo ad incomprehensibile Dei numen euolant. Atqui nunquam in cælum perueniet fides, nisi quæ Christo, qui humilis in speciem Deus apparet, se submittat: neque vnquam stabilis erit, nisi fulturã quærat in Christi infirmitate.

2 *In domo Patris mei.*) Quoniam absentia Christi mœroris causa erat, se non ideo abire testatur vt ab illis separatus maneat: quoniam ipsis quoque in regno cælesti sit locus. Hæc enim eximenda suspicio fuit, Christum ad Patrem ascendere vt suos in terram neglectos relinqueret. Perperam tractus fuit hic locus in alium sensum: quasi doceret Christus distinctos esse honoris gradus in regno cælesti. *Multas* enim *mansiones* dicit, non varias, aut dispares, sed quæ pluribus sufficiant: acsi diceret, non sibi vni, sed omnibus etiam discipulis locum illic esse. *Quòd si non, dixissem vobis.* Hîc variant interpretes. nam vno contextu ita legunt quidam, Si non essent vobis iam paratæ mansiones, dixissem me præire ad eas parandas. Ego autem aliorum sententiæ potius accedo, qui sic distinguunt, Si me vnum maneret cęlestis gloria, nollem vos frustrari: dixissem ergo vobis, nemini præterquam mihi locum esse apud Patrẽ. sed res aliter habet: ego enim præcedo vt parem vobis locum. Vt ita legamus, contextus (meo iudicio) exigit: sequitur enim continuo pòst. *Et si abiero & parauero vobis locum.* Quibus verbis significat Christus hunc sui discessus finem esse vt locum suis paret. Summa est, quòd non priuatim sibi cælum conscenderit Dei Filius, vt illic seorsum habitet: sed potius vt communis sit piorum omnium hæreditas, atque ita coniunctum sit membris caput. Exoritur tamen quæstio, Qualis fuerit Patrum conditio post mortem, antequam Christus in cælum ascenderet. vulgò enim colligunt, fideles animas in Limbo fuisse inclusas, quia dicat Christus suo in cælum ascensu paratum iri locum. Sed responsio facilis est, quòd locus hîc parari dicatur in diem resurrectionis. Natura enim exulat humanum genus à regno Dei: Filius autem, qui vnicus est hæres cæli possessionem nostro nomine adiit, vt per ipsum nobis accessus pateat. Nam in eius persona iam spe cælum possidemus, vt Paulus docet ad Ephes. non tamen plenè fruemur tanto bono quousque rursus idem in cælo appareat. Non ergo hîc Patrum status post mortem à nostro discernitur: quia vtrisque pariter locum parauit Christus, in quem extremo die omnes recipiet. Ante reconciliationem peractam fideles animæ, velut in specula, erant intentæ ad redemptionem promissam, & nunc beata quiete fruuntur vsquedum compleatur redemptio. Ephes. 1. a. 3

3 *Et si abiero.*) Conditionalis particula resolui debet in aduerbium temporis: acsi dictum esset, Postquam abiero, iterum reuertar ad vos. Cæterùm reditus hîc non debet de Spiritu sancto intelligi, quasi nouam sui præsentiam exhibuerit Christus discipulis in Spiritu. Est quidem illud verum quòd nobiscum & in nobis Christus per Spiritum habitat: sed hic de extremo iudicii die loquitur, quo tandem veniet ad suos colligendos. Et certè quotidie locum nobis parat, si totum Ecclesiæ corpus respicimus. Vnde sequitur, nostri in cælum ingressus nondum maturum adesse diem.

4 *Et quo ego vado scitis.*) Quoniam non vulgari fortitudine opus est vt tandiu nostram à Christo separationem patienter feramus, additur altera confirmatio, quòd sciunt discipuli mortem eius non esse interitum, sed transitum ad Patrem. deinde quòd viam tenent qua sequantur, vt in eiusdem gloriæ societatem perueniant. Vtrunque membrum sedulò notandum est, vt Christum in cælesti gloria & beata immortalitate fidei oculis cernamus: deinde vt sciamus ipsum esse vitæ nostræ primitias, & viam, quæ præclusa erat, nobis ab eo patefactam esse.

5 *Dicit ei Thomas.*) Tametsi prima facie videtur cum dicto Christi pugnare Thomæ responsum, non tamen illi propositum fuit abrogare magistro fidem. Quæritur tamen quomodo neget quod asseruit Christus. Respondeo, interdum in sanctis confusas esse notitias, quia rei certæ & sibi expositæ modum & rationem non tenent. Sic à Prophetis prædicta fuit Gentium vocatio ex vero fidei sensu, quã tamen Paulus testatur fuisse arcanum illis absconditum. Quum ergo crederent Apostoli Christum ad Patrem migrare, nescirent tamen quomodo regnum adepturus esset, meritò excipit Thomas, ipsos nescire quò vadat. Inde colligit magis obscuram esse viam: priusquam enim cursum ingredimur, sciẽdum est quò tendamus. Ephes. 3. a. 5

6 *Ego sum via.*) Quanquam non disertè respondet Christus ad rogatum, nihil tamen omittit quod sit vtile cognitu. Frænanda erat Thomæ curiositas: ideo Christus non differit qualis futura sit sua conditio apud Patrem, sed in re magis necessaria insistit. Libenter audisset Thomas quid acturus esset in cælo Christus, sicuti nos argutis illis speculationibus nonnunquam fatigamur. Atqui studium & operam alibi locare magis conuenit: quomodo scilicet beatæ resurrectionis futuri simus consortes. Summa porrò huius sententiæ est, Quisquis potitur Christo, nihil illi deesse: ideóque vltra vltimam perfectionem eniti quisquis eo vno contentus non est. Ponit autem tres gradus. acsi principium se esse diceret, ac medium, & finem. vnde sequitur ab ipso incipiendum esse, in eodem pergendum, & desinendum. Non est certè expetenda altior sapientia quàm quæ nos ad vitam æternam ducat: hanc in se inueniri testatur. Iam vitæ obtinendæ ratio est, vt simus nouæ creaturæ: hoc quoque non alibi quærendum esse pronuntiat. & simul viam se esse admonet qua sola illuc peruenire liceat. Ergo nequa in parte nobis desit, manũ errantibus præbet: ac eousque se demittit vt lactentes quoque pueros dirigat: ducem se professus non relinquit suos in medio stadio, sed veritatis compotes facit. Demum efficit vt eius fructum percipiant, quo nihil melius vel præstantius fingi potest. Quum via sit Christus, non est quòd se infirmi & rudes ab eo

Caput XIIII.

querantur destitui. quum veritas sit & vita, habet simul in se quo perfectissimis quibusque satisfaciat. Denique de beatitudine nunc prædicat Christus quod nuper dixi de fidei obiecto. Beatitudinem hominis in solo Deo sitam esse rectè omnes iudicant & fatentur: sed in eo postea falluntur quòd Deum alibi quàm in Christo quærentes, eum à vera sua & solida Diuinitate quodammodo auellunt. *Veritas* quibusdam hîc saluificam cælestis sapientiæ lucem significat: aliis verò substantiam vitæ bonorúmque omnium spiritualium, quæ opponatur vmbris & figuris: sicuti capite primo, Gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Mihi *Veritas* pro fidei perfectione accipi videtur, sicuti *via* pro initio & rudimentis. Hæc summa est, quòd siquis à Christo deflectat, nihil poterit quàm errare: siquis in eo nó acquiescat, nihil quàm vento & vanitate alibi pascetur: siquis vltra eum tendat, mortem vitæ loco inueniet. *Nemo venit ad Patrem.* Expositio proximæ sententiæ: ideo enim via est quia nos ad Patrem ducit: ideo veritas & vita quia in eo Patrem apprehendimus. De inuocatione quidem hoc verè dici potest, quòd nullæ preces nisi Christi patrocinio exaudiantur: sed quia hîc non de oratione differit Christus, simpliciter intellige, homines meros sibi fingere labyrinthos quoties relicto Christo ad Deum venire contendunt. Probat enim Christus se vitam esse, quia non alibi quàm in ipso Deus, apud quem est fons vitæ, possidetur. Quare omnis extra Christum theologia non modò confusa est ac inanis, sed etiam delira, fallax, & adulterina. Nam etsi philosophis præclaræ interdum voces effluant, nihil tamen habent nisi euanidum, & peruersis etiam erroribus implicitum.

7 *Si cognouissetis me.)* Confirmat quod iam diximus, stultam & noxiam esse curiositatem, quum homines eo non contenti, obliquis semitis ad Deum aspirant. Fatentur nihil esse Dei notitia melius: quum verò propè illis adest, & se familiariter insinuat, vagantur per suas speculationes, & supra nubes quærunt quem præsentem intueri non dignantur. Reprehendit ergo discipulos Christus quòd plenitudinem Deitatis non agnoscant sibi fuisse in ipso exhibitam. Video, inquit, non rite nec legitimè hactenus fuisse me à vobis cognitum: quia viuam Patris effigiem, quæ in me expressa est, nondum cognoscitis. *Et ab hoc tempore.* Hoc addit non solùm vt acerbitatem reprehensionis mitiget, sed etiam vt eos accuset ingratitudinis ac socordiæ, nisi reputent & expendant quid sibi datum sit. Nam hoc in suæ potius doctrinæ commendationem dixit quam vt fidem eorum extolleret. Sensus ergo est, Deum illis iam nunc conspicuum patere, si modò aperiant oculos. In verbo *Videndi* exprimitur fidei certitudo.

8 *Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.*

9 *Dicit ei Iesus, Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: & quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem?*

10 *Non credis quòd ego in Patre, & Pater in me est? verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor: Pater autem qui in me manet, ipse facit opera.*

11 *Credite mihi quòd ego in Patre, & Pater in me: sin minus, propter opera ipsa credite mihi.*

12 *Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, etiam ipse faciet, & maiora his faciet: quia ego ad Patrem meum vado.*

13 *Et quod petieritis in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur Pater in Filio.*

14 *Siquid petieritis in nomine meo, ego faciam.*

8 *Ostende nobis Patrem.)* Videtur esse valde absurdum quòd Domino ita subinde obstrepunt Apostoli. quorsum enim loquutus erat, nisi vt hoc ipsum doceret de quo interrogat Philippus? Nihil tamen vitiorum in illis hîc describitur quod nobis non sit cum illis commune. Testamur cupidè nos Deũ quærere: dum se oculis nostris ingerit, cæcutimus.

9 *Tanto tempore vobiscum sum.)* Iure Philippum obiurgat Christus quòd puros fidei oculos non habuerit. Deum habebat præsentem in Christo: eum tamen non intuebatur. Quid illi obstitit nisi sua ingratitudo? Ita & hodie malè in Euangelio proficiunt qui non contenti solo Christo, in erraticas speculationes feruntur vt Deum quærant. Stulta hæc cupiditas ex contemptu humilitatis Christi nascitur. quod est valde indignum, quum hac in parte immensam Patris bonitatem repræsentet.

10 *Quòd ego in Patre.)* Hæc verba non ad Diuinam Christi essentiam refero, sed ad modum reuelationis. Christus enim, quo ad arcanam suam deitatem, nihilo nobis notior est quàm Pater: verùm dicitur esse expressa Dei imago, quia se totum in illo patefecit Deus, quatenus illic immensa eius bonitas, sapientia & virtus in solidum apparet. Neque tamen perperam veteres, qui hinc testimonium sumunt pro afferenda Christi Diuinitate. Sed quia non simpliciter disputat Christus quis sit in se, sed qualis debeat agnosci à nobis: virtutis potius quàm essentiæ elogium est. Pater ergo in Christo esse dicitur, quia in eo habitat plena Diuinitas, & virtutem suam exerit: Christus vicissim dicitur esse in Patre, quia Diuina virtute sese vnum cum illo esse ostendit. *Verba quæ ego loquor.* Probat ab effectu non alibi quàm in se quærendum esse Deum: doctrinam enim suam, quum cælestis sit ac vere Diuina, testimoniũ esse contendit ac illustre speculum præsentiæ Dei. Siquis contrà obiiciat, Prophetas omnes pro Dei filiis habendos esse, quia Diuinitus loquuti sint ex Spiritus afflatu, Deúmque habuerint doctrinæ suæ authorem: solutio in promptu est, videndum scilicet esse quid contineat doctrina. Prophetæ enim aliò discipulos suos ablegant: Christus autem in se retinet. Tenendum est etiam quod tradit Apostolus primo ad

mo ad Hebræos capite, loqui nunc è cælo Deum per os Filii sui, qui velut ex terra per Mosen loquutus est. *Non loquor,* inquit, *à meipso,* hoc est, vt homo duntaxat, vel humanitus: quia Pater vim Spiritus sui in doctrina proferens, suum in eo numen vult agnosci. Quum dicit *Patrem facere opera,* non debet hoc ad miracula restringi: potius enim priorem sententiam continuat, quod Dei maiestas conspicuā se in doctrina præbeat. acsi diceret hoc esse verè Dei opus, vnde statui certo possit Deum in ipso manere. Ergo per opera Diuinæ potentiæ specimen intelligo.

11 *Credite mihi quòd ego.)* Primùm à discipulis postulat vt fidem habeant suo testimonio, dum se asserit Dei esse Filium. Quia autem hactenus nimis tardi fuerant, obliquè eorum ignauiam perstringit. Si mea (inquit) affirmatio non facit fidem, & tam parui æstimor à vobis vt non putetis verbis meis credendum, saltem perspicite istam virtutem, quæ Dei præsentiæ visibilis est imago. Est quidem illud valde absurdum, non pendere prorsus ex ore Christi, quū amplecti sine vlla hæsitatione oporteat quicquid vel vno verbo indicauit. Sed hîc Christus discipulos obiurgat quòd toties eadem de re admoniti tam parum profecerint. Non docet quænam sit fidei natura, sed se habere testatur quod etiam ad coarguendos incredulos sufficiat. Quòd iterum inculcat, *Ego in Patre, & Pater in me,* non est superuacuū. nam plus satis experimur vt nos ad vanam curiositatem natura nostra solicitet. Nam extra Christum egressi, tantum idola à nobis conficta habebimus: in Christo autem nihil est nisi Diuinum & quod nos in Deo retineat.

12 *Amen amen dico vobis.)* Quicquid hactenus de se prædicauit discipulis, quo ad ipsorum aspectum, erat temporale. ergo nisi addito hoc membro, consolatio plena non fuisset, præsertim quum in reputandis Dei beneficiis tam euanida sit nostra memoria. Qua in re non opus est alienis exemplis. nam vbi nos Deus omni bonorum genere cumulauerit, si quiescat dimidium mensem, putabimus non amplius eum viuere. Hac ratione Christus non præsentem modò virtutem suam, quam tunc oculis cernebant Apostoli, commemorat, sed perpetuum eius sensum in futurum tempus promittit. Et certè non solùm quandiu in terris versatus est, testata fuit eius Diuinitas, sed postquam ad Patrem discessit, luculenta eius documenta experti sunt fideles. Sed nos vel stupor noster impedit, vel malignitas, quòd neque Deum in suis operibus consideramus, neque Christum in operibus Dei. Multos tamen conturbat quòd Apostolos dicit, *Maiora quàm ipse fecerit, opera facturos.* Responsiones alias quæ huc afferri solent omitto, hac vna contentus: Principiò tenendum est quid velit Christus: adeò scilicet non alligatam esse corporis sui præsentiæ virtutem illam, qua se Filium Dei esse probat, vt pluribus se absente ac maioribus experimentis illustranda sit. Atqui ascensum Christi paulo pòst sequuta est admirabilis mundi conuersio, in qua potentius se exeruit Christi Diuinitas quàm quum inter homines ageret. Ita videmus non fuisse in Christi persona inclusam Diuinitatis eius approbationem, sed diffusam per totum Ecclesiæ corpus. Cæterùm hoc *Facere* de quo loquitur, neque solis Apostolis proprium est, neque singulis piis commune, sed ad totum Ecclesiæ corpus spectat. *Quia vado ad Patrem.* Ratio cur facturi sint discipuli maiora quàm Christus ipse, quoniam adita regni sui possessione suam potentiam plenius è cælo demonstraturus sit. Vnde apparet nihil de eius gloria minui quod post eius discessum excellentius operati sint Apostoli, qui tantùm fuerunt eius organa. Imò hoc modo apparuit ipsum ad dextram Patris sedere, vt omne genu coram ipso flectatur. Et ipse paulo pòst clarè affirmat, se omnium quæ per manus Apostolorum edentur fore autorem.

13 *Et quòd petieritis.)* Sed quæritur ánnon Mediator iam tunc erat, cuius nomine rogandus esset Pater. Respondeo, Mediatoris officio clarius defunctum esse ex quo cæleste Sanctuarium ingressus est; vt rursus suo loco dicendum erit. *Vt glorificetur.* Congruit hic locus cum Pauli dicto, Vt omnis lingua confiteatur quòd Iesus Christus est in gloriam Dei Patris. Finis omnium est nominis Dei sanctificatio: sed legitimus sanctificandi eius modus hîc exprimitur, nempe in Filio, & per Filium. Nam quum nobis per se abscondita sit Dei maiestas, in Christo refulget: quum occulta sit eius manus, eam habemus in Christo visibilem. Ergo in beneficiis quæ nobis largitur Pater, Filium ab eo separare fas non est, iuxta illud, Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat.

Philip.2.b.11

14 *Siquid petieritis, &c.)* Non est inanis repetitio. vident omnes ac sentiunt se indignos esse qui ad Deum accedant: prorumpit tamen maior pars, quasi lymphatica, & Deum temerè superbéque compellat. Postea quum subit in mentem illa quam dixi indignitas, varia sibi quisque media fabricat. Deus autem nos ad se inuitans, Mediatorem vnum, per quem exorabilis sit ac propitius, nobis proponit. Sed hîc rursum exultat humani ingenii prauitas: quia maior pars non desinit, relicta via, per flexuosas ambages circumire. Hoc ideo fit quia nonnisi tenuiter & malignè apprehenditur in Christo Dei potentia & bonitas. Accedit & secundus error, quòd non reputamus à Dei accessu nos omnes meritò arceri, donec ab eo vocemur: vocari autem nonnisi per Filium. Quòd si vnum testimonium non satis apud nos habet ponderis, sciamus tamen, quum Christus secundò iterat rogandum in suo nomine esse Patrem, quasi manum nobis iniicere, ne frustra quærendis aliis patronis operam perdamus.

15 Si diligitis me, præcepta mea seruate.

16 Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, vt apud vos maneat in æternum,

17 Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere: quia non videt eum, neque cognoscit eum. Vos autem cognoscitis eum: quia apud vos manet, ac in vobis erit.

18 Non relinquam vos orphanos: venio ad vos.

Caput XIIII.

15 *Si diligitis me.)* Erat verus amor & syncerus quo discipuli prosequebantur Christum, qui tamen aliquid habebat superstitionis admistum, vt sæpe nobis quoque accidit. Præposterum enim erat quod eum optabant in mundo retinere. Hoc vitium vt corrigat, amorem ipsos iubet aliò intendere, nempe vt seruandis quæ dederat præceptis studium impendant. Vtilis certè doctrina: quia ex iis qui sibi Christum amare videntur, paucissimi sunt qui rite eum colant: quin potius friuolis nugis defuncti, securè sibi indulgent. Hîc autem contrà, verus Christi amor ad obseruantiam doctrinæ eius, quasi ad vnicam regulam, exigitur. Cæterùm etiam monemur quàm vitiosi sint alii nostri affectus, quum ne amor quidem noster in Christum vitio careat, nisi ad puram obedientiam sit compositus.

16 *Et ego rogabo Patrem.)* Hoc quidem sedando quem ex Christi absentia concipere poterant dolori datum fuit remedium: simul tamen promittit Christus se præceptis seruandis vires daturum. nam alioqui parum efficax fuisset exhortatio. Ergo in tempore occurrit, docétque, vtut absit ab illis corpore, non tamen se passurum vt auxilio destituti iaceant: quia per Spiritum suum illis aderit. Spiritum hîc vocat donum Patris, sed quod ipse precibus suis impetrabit: Alibi à seipso dari promittet. Vtrunque verè & aptè dicitur: nam quatenus mediator & patronus noster est Christus, à Patre impetrat Spiritus gratiam: quatenus Deus est, eam à seipso largitur. Sensus huius loci est, Ego vobis à Patre paracletus datus fui, sed ad tempus: nunc defunctus cursu meo, alium petam vobis dari, qui temporalis non sit, sed perpetuò apud vos maneat. *Paracleti* nomen tam Christo quàm Spiritui hîc tribuitur, & iure: vtrique enim commune munus est nos consolari & exhortari, & nos tueri suo patrocinio. Fuit suorum patronus Christus quandiu in mundo vixit: deinde Spiritus tutelæ & præsidio eos commisit. Si quærat quispiam ánnon sub Christi clientela etiam hodie simus, responsio facilis est, Christum esse perpetuum patronum, sed non visibili modo. Quandiu versatus est in mundo, palàm se illis patronum exhibuit: nunc verò per Spiritum suum nos tutatur. *Alium* à se vocat propter bonorum quæ ab vtroque percipimus discrimen. Christi proprium fuit, expiando peccata mundi iram Dei placare, redimere à morte homines, iustitiam ac vitam acquirere: Spiritus proprium est, nos tam ipsius Christi quàm omnium eius bonorum facere participes. Quanquam non malè hinc personarum distinctio colligitur: proprietate enim differre Spiritum à Filio necesse est, vt alius sit.

Infrà, 16.a.7

17 *Spiritum veritatis.)* Ornat Spiritum Christus altero titulo, quòd sit magister veritatis. Vnde sequitur, donec ab eo intus simus edocti, vanitate & mendacio captas esse nostras omnium mentes. *Quem mundus non potest accipere.* Antithesis ista gratiæ excellentiam amplificat, qua Deus nonnisi electos suos dignatur. Significat enim non vulgare esse donum quo priuatur mundus. Quo sensu etiam Iesaias, Ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus. Eo enim plus meretur laudis Dei misericordia erga Ecclesiam, dum singulari priuilegio eam supra totum mundum extollit. Simul tamen discipulos hortatur Christus ne sensu carnis inflati, vt solet mundus, Spiritus gratiam à se repellant. Somnium est terrenis hominibus quicquid de Spiritu sancto prædicat Scriptura. quia ratione sua freti, cælestem illuminationem despiciunt. Tametsi passim grassatur hæc superbia, quæ Spiritus sancti lucem, quantum in se est, extinguit: nos tamen propriæ inopiæ conscii, sciamus non ex alio fonte manare quicquid sanæ intelligentiæ est. Interea ostendunt Christi verba nihil humano sensu posse de Spiritu sancto percipi, sed eum cognosci sola fidei experientia. *Mundus*, inquit, *capax non est Spiritus, quia eum non cognoscit: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet.* Solus ergo Spiritus est qui in nobis habitando, cognoscendum se præbet, aliàs ignotus & incomprehensibilis.

Iesa.60.a.2

18 *Non relinquam vos orphanos.)* Docet hic locus quid sint & valeant homines Spiritus præsidio nudati: pupilli nempe sunt, expositi quibuslibet fraudibus & iniuriis, impares ad se regendos: denique ad nullam rem agendam per se idonei. Vnicum tanti defectus remedium est, si nos per Spiritum suum Christus regat. quod se facturum promittit. Primùm ergo suæ imbecillitatis monentur discipuli, vt sibi diffisi ab vno Christi præsidio pendeát: deinde promisso remedio eos in bonam spem erigit, quia se illis non defuturum affirmat. Quum dicit, *Veniam ad vos*, ostendit quomodo in suis habitet, atque impleat omnia: nempe Spiritus sui virtute. Vnde etiam constat Spiritus gratiam insigne esse Diuinitatis eius testimonium.

19 *Adhuc paululum, & mundus me non amplius videbit: vos autem videtis me, quia ego viuo, & vos viuetis.*

20 *In illa die cognoscetis quòd ego in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.*

19 *Adhuc paululum.)* Prosequitur commendationem peculiaris gratiæ, quæ discipulis ad leuandum, imò tollendum mœrorem sufficere debebat. Quum subductus (inquit) ero à mundi conspectu, vobis nihilominus adero. Cæterùm vt hoc arcano Christi intuitu fruamur, non æstimanda est carnis sensu præsentia eius vel absentia, sed fidei oculis ad perspiciendam eius virtutem intentos esse nos decet. Ita fit vt Christum Spiritu præsentem semper habeant & aspiciant fideles, quantumuis corpore ab eo distent. *Quia ego viuo.* Potest esse duplex sensus: vel vt hæc sententia proximi membri confirmatio sit: vel vt seorsum legatur, Ideo victuros fideles quia viuit Christus. Priorem sensum libenter amplector, ex quo tamen elicitur hæc altera doctrina, vitam Christi nostræ causam esse. Initiò causam discriminis notat, cur videndus sit à suis, non à mundo: quia videri nequeat Christus nisi secundum vitam spiritualem, qua mundus orbatus est. Non videt Christum mundus, nihil mirum: mors enim cæcitatis causa est. verùm simulac spiritu viuere quis cœpit, oculis etiam ad Christum videndũ præditus est. Hoc autẽ ideo fit quia cum Christi vita etiã nostra cõiuncta est: atque ex ea non secus ac ex fonte suo manat.

Mortu

Mortui enim sumus in nobis,& vita qua nobis blandimur,mors pessima est. Ergo quum de adipiscenda vita agitur, vertendi sunt in Christum oculi, & vita eius fide ad nos transferenda, vt certò statuant conscientiæ nostræ,quandiu viuit Christus,nos à periculo interitus esse tutos. Stat enim istud fixum, nullam fore eius vitam membris mortuis.

20 *In illa die.*) Multi ad diem Pentecostes referunt: sed potius notatur continuus tanquam vnius diei tenor,ex quo virtutem Spiritus sui exeruit Christus vsque ad resurrectionem vltimam. Iam tunc cognoscere cœperant,sed erat tenue quoddam rudimentum: quia nondum tam efficaciter operatus in illis fuerat Spiritus. Nam huc verba tendunt, non posse otiosa speculatione cognosci qualis sit sacra & mystica inter nos & ipsum vnio,qualis rursum inter ipsum & Patrem: sed hunc vnum eius noscédæ modum esse, quum vitam suam arcana Spiritus efficacia in nos diffundit. atque illud est fidei experimentum cuius paulo antè memini. Quòd autem olim abusi sunt hoc testimonio Arriani, vt Christum probarent participatione tantùm & gratia Deum esse, facilè diluitur eorum cauillum. Neque enim Christus de æterna sua essentia simpliciter disserit: sed Diuinam illam virtutem quæ in eo fuit patefacta commendat. Quemadmodum enim Pater omnem bonorum plenitudinem in Filio deposuit, ita vicissim se totum in nos effudit Filius. Dicimur *in ipso esse*, quia in eius corpus insiti,iustitiæ bonorúmque eius omnium sumus consortes: ipse *in nobis esse dicitur*, quia Spiritus sui efficacia clarè demonstrat se nobis esse vitæ authorem & causam.

21 Qui habet præcepta mea,& seruat ea, is est qui diligit me: & qui diligit me,diligetur à Patre meo: & ego diligam eum & manifestabo meipsum ei.

22 Dicit illi Iudas,non ille Iscariotes, Domine, quid factum est quòd te nobis manifestaturus sis & non mundo?

23 Respondit Iesus,& dixit illi,Siquis diligit me,sermonem meum seruabit: & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus,& mansionem apud eum faciemus.

24 Qui non diligit me,sermones meos non seruat: & sermo quem audistis non est meus,sed eius qui misit me, Patris.

21 *Qui habet præcepta mea.*) Iterum repetit superiorem sententiam,quòd certa amoris erga ipsum nostri approbatio in eo sita sit, si præcepta eius seruemus. Cuius rei toties admonet discipulos,ne à scopo aberrent: quia nihil procliuius est nobis quàm ad carnalé affectum delabi, ita vt sub Christi nomine aliud quàm Christum amemus. Quò spectat etiam illud Pauli, Etiamsi nouerimus secundum carnem Christum, non tamen amplius sic eum cognoscimus. Simus igitur noua creatura. *Habere præcepta* significat in illis esse rectè institutum: *Seruare* autem, se & vitam formare ad eorum regulá. *Qui diligit me.* Perinde loquitur Christus acsi Deum suo amore præueniret homines. quod absurdum est: nam quo tempore inimici eramus,reconciliauit nos sibi,Rom.5.b.10. Et nota sunt Iohannis verba, Non quòd priores dilexerimus eum, sed ipse nos prior dilexit. Verùm hîc non est disputatio de causa vel effectu. Ideò perperam colligitur,amorem quo Christum complectimur, Dei erga nos amore esse ordine priorem. Tantùm enim hoc voluit Christus,beatos fore omnes qui ipsum diligent: quia vicissim ab ipso & Patre diligentur: non quòd tunc incipiat Deus ipsos diligere, sed quia ipsi insculptum in cordibus habent paterni eius amoris testimonium. Eodem spectat quod proximè sequitur membrum, *Manifestabo me illi.* Cognitio certe amorem præcedit: sed hoc voluit Christus se puris doctrinæ suæ cultoribus daturum vt in dies in fide proficiant: hoc est, Faciam vt propius & familiarius ad me accedant. Hinc collige,fructum pietatis esse progressum in Christi notitia. Nam is qui se habenti daturum promisit,reiectis hypocritis proficere facit omnes in fide, qui Euangelii doctrinam ex animo amplexi, se totos in eius obsequium formant. Atque hinc fit vt multis retrò abeuntibus, vix decimum quenque videamus in recto cursu progredi: quia maior pars indigna est cui se manifestet Christus. Notandum autem est,quòd hîc amplior Christi cognitio tanquam singulare nostri in Christum amoris præmium proponitur: vnde sequitur incomparabilem esse thesaurum.

2.Cor.5.c.16

1.Ioh.4.b.10

22 *Dicit illi Iudas*) Non abs re interrogat cur inter paucos lucem suam contineat Christus, qui Sol est iustitiæ,à quo totum mundum illuminari decet,itaque minus consentaneum esse videtur vt paucis irradiet,ac non vbique diffundat absque discrimine suum fulgorem. Responsio Christi non explicat totam quæstionem: quia nulla illic fit mentio primæ causæ,cur se paucis manifestans Christus,maiorem hominum numerum celet. nam certè omnes initiò pares inuenit, hoc est à se prorsus alienos. quare neminem eligere potest qui ipsum amet: sed ex hostibus suis eligit quorum flectat corda in amorem sui. Verùm discrimen illud quòd à proposito remotum erat, in præsentia attingere noluit. consilium eius erat,discipulos ad serium pietatis studium hortari,vt maiores in fide facerent progressus. Ergo contentus fuit hac nota discernere eos à mundo,quòd Euangelii doctrinam seruent. Hæc autem nota posterior est fidei principio,quia vocationis est effectus. Alibi discipulos admonuerat Christus gratuitæ suæ vocationis,atque idem in memoriam illis postea reducet: nunc tantùm iubet in doctrinæ suæ obseruantiam & pietatem incumbere. Ostendit porrò Christus his verbis quomodo ritè obediatur Euangelio: nempe quum officia nostra & externæ actiones ex illius amore nascuntur. Frustra enim laborant brachia & pedes totúmque corpus,nisi in corde regnet amor Dei,qui gubernet externa membra. Iam quum certum sit nos seruare Christi præcepta quatenus ipsum amamus, sequitur nullibi posse reperiri in mundo perfectum eius amorem: quia nemo est qui perfectè seruet eius mandata. Gratum tamen Deo est eorum obsequium qui ad hunc scopum vero conatu aspirant.

Caput XIIII.

23 *Pater meus diliget eum.)* Iam prius exposuimus non statui in secundo ordine Dei amorem, quasi pietatem nostrã sequatur vt amoris causam: sed vt certò persuasi sint fideles, obedientiam quam Euangelio præstant, Deo gratam esse: & noua subinde donorum incrementa ab eo expectent. *Veniemus ad eum* qui me diligit. hoc est, sentiet in se residere Dei gratiam, & magis magísque in dies Dei donis augebitur. Ergo dilectionem nominat, non illam æternam qua nondum natos etiam ante creatum mundum complexus est: sed ex quo eam cordibus nostris obsignat, quum nos facit adoptionis suæ participes. Ac ne primam quidem illuminationem intelligit: sed eos fidei gradus per quos assiduè fideles pergere oportet, iuxta illud, Habenti dabitur. Perperam ergo ex hoc loco eliciunt Papistæ duplicem amorem quo Deum prosequimur: Fingunt Deum naturaliter à nobis diligi priusquam nos Spiritu suo regeneret: & hac etiam præparatione nos mereri regenerationis gratiam. Quasi verò non passim doceat Scriptura, & ipsa etiam experientia clamet, nos prorsus à Deo auersos esse, eiúsque odio infectos & refertos, donec corda nostra mutet. Tenendum est ergo illud Christi consilium, quòd venturi sint ipse & Pater, vt fideles in perpetua gratiæ fiducia confirment.

Matt.13.b.12

24 *Qui non diligit me.)* Quia incredulis permisti sunt fideles in mundo, & eos tãquam in mari turbulento variis procellis agitari necesse est: hac rursum admonitione confirmat eos Christus, ne abstrahantur malis exemplis, acsi diceret, Ne respicite in mundum vt ab eo pendeatis: quia semper erunt qui me & meam doctrinam contemnant: vos autem gratiam, quam semel amplexi estis, constanter ad finem retinete. Interea significat mundum iustas suæ ingratitudinis pœnas dare quum in sua cæcitate perit, quando veræ iustitiæ contemptu impium aduersus Christum odium prodit. *Et sermo quem auditis.* Ne propter mundi peruicaciam labascant aut vacillent discipuli, authoritatem rursus doctrinæ suæ conciliat, quum testatur ipsam à Deo esse, non humanitus in terra confictam. Atque in hoc fidei nostræ consistit firmitas, si Deum nobis ducem esse scimus, nec alibi quàm in æterna eius veritate esse fundatos. Quantumuis ergo cum sua proteruia insaniat mundus, sequamur Christi doctrinam, quæ supra cælum & terram longè eminet. Quum sermonem negat esse suum, accommodat se discipulis: acsi diceret, Non humanum esse, quia fideliter tradat quod illi à Patre iniunctum est. Interea scimus, quatenus æterna est Dei sapientia, ipsum esse vnicum omnis doctrinæ fontem, & eius Spiritu loquutos esse quicunque ab initio fuerunt Prophetas.

25 *Hæc loquutus sum vobis apud vos manens.*

26 *Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæ vobis dixi.*

27 *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quemadmodum mũdus dat, ego do vobis. ne turbetur cor vestrum, neque formidet,*

28 *Audistis quòd dixerim vobis, Vado, & venio ad vos. si diligeretis me, gauderetis vtique quòd dixerim, Vado ad Patrem, quia Pater maior me est.*

25 *Hæc loquutus sum.)* Hoc ideo addit ne despondeant animum etsi minus profecerint quàm par erat. Spargebat enim tunc doctrinæ semen quod aliquandiu suffocatum latuit in discipulis. Ergo eos ad bene sperandum hortatur, donec fructum proferat doctrina quæ nunc videri posset inutilis. In summa, testatur illis, in doctrina quam audierant suppetere vberem consolationis materiam, nec alibi quærendam esse. Quòd si non illis statim appareat, iubet esse bono animo, donec Spiritus interior magister, idem in ipsorum cordibus loquatur. Valde vtilis omnibus admonitio. nisi statim consequimur quicquid docet Christus, obrepit fastidium, & irritum in rebus obscuris laborem insumere nos piget. Atqui afferenda est prompta docilitas, præbendæ aures, & retinenda attentio, si ritè in Dei schola proficere cupimus: præsertim verò tolerantia opus est, donec patefaciat Spiritus quod frustra visi sumus sæpius legisse vel audisse. Quare, ne languescat in nobis discendi studium, vel in desperationem labamur vbi non statim assequimur loquentis Christi mentem, sciamus hoc nobis omnibus dici, *Spiritus* tandem *suggeret* quæ loquutus sum. Hanc quidem pœnam denuntiat incredulis Iesaias vt sermo Dei sit illis tanquam liber clausus: sed Dominus hoc etiam modo plerunque suos humiliat. Ideo patienter ac placidè expectandum reuelationis tempus, nec verbum propterea respuere decet. Cæterùm quum testetur Christus proprium esse Spiritus sancti munus docere Apostolos quod iam ex ipsius ore didicerant, sequitur irritam & nihili fore externã prædicationẽ nisi accedat Spiritus magisteriũ. Duplicem ergo habet Deus docendi modum. nam & hominum ore insonat nostris auribus, & intus Spiritu suo nos compellat: idque facit nunc eodem momento, nunc diuersis temporibus, prout illi visum est. Obserua autem quænam sint illa omnia quorum doctorem fore Spiritum promittit: Suggeret, inquit, vel reducet in memoriam *quæcunque dixi.* Vnde sequitur non fore nouarum reuelationum architectum. Hoc vno verbo refutare licet quæcunque sub prætextu Spiritus in Ecclesiam figmenta ab initio hucusque Satan inuexit. Mahometes & Papa commune habent religionis principium, Non contineri in Scriptura perfectionem doctrinæ, sed quiddam altius reuelatum esse à Spiritu. Ex eadem lacuna nostro tempore Anabaptistæ & Libertini sua deliria hauserunt. Atqui impostor est spiritus, Non Christi, qui extraneum aliquod ab Euangelio commentum ingerit. Spiritum enim Christus promittit qui Euangelii doctrinam quasi subscriptor confirmet. Quid sit mitti Spiritum à Patre in Christi nomine, suprà exposui.

Iesa.29.d.11

27 *Pacem relinquo vobis.)* Pacis nomine intelligit prosperum successum, quem sibi mutuò precari solent homines dũ simul cõueniunt, vel alius ab alio digreditur. Hoc enim valet pacis nomen in lingua

gua Hebraica. Alludit ergo ad vulgatum suæ gentis morem: acsi diceret, Relinquo vobis meum vale-te. Sed mox subiicit, longè pluris esse hanc pacem quam soleat esse inter homines, qui plerunque frigidæ tantùm cæremoniæ causa pacem in ore habent: vel si pacem alicui seriò precantur, non tamen eam reipsa dare possunt. Christus autem pacem suam non in nudo & inani voto sitam esse admonet, sed cum effectu coniunctam. Summa est, discedere quidem ipsum corpore, sed pacem eius manere penes discipulos. hoc est, fore eius benedictione semper fœlices. *Ne turbetur cor vestrum.* Iterum trepidationem corrigit quam ex suo discessu conceperant discipuli. Causam trepidandi esse negat: quia corporali tantum eius aspectu careant, vera autem eius præsentia fruantur per Spiritum. Hoc præsentiæ genere nos quoque contenti esse discamus: nec carni indulgeamus quæ Deum semper externis suis figmentis alligat.

28 *Si diligeretis me.)* Amabant haud dubiè Christum discipuli, sed aliter quàm decebat. fuit enim aliquid carnale admistum, vt ab eo diuelli non sustinerent. Quòd si spiritualiter eum amassent, nihil magis illis fuisset cordi quàm eius ad Patrem reditus. *Quia Pater maior me est.* Variè detortus fuit hic locus. Ariani, vt Christum probarent quendam secundarium esse Deum, obiiciebant minorem esse Patre. Patres orthodoxi, vt tali calumniæ ansam præciderent, dicebant hoc debere ad naturam humanam referri. Atqui vt impiè hoc testimonio abusi sunt Ariani, ita nec recta nec consentanea fuit Patrum solutio. hic enim neque de humana Christi natura, neque de æterna eius Diuinitate sermo habetur, sed pro infirmitatis nostræ captu se medium inter nos & Deum constituit. Et certè quia ad Dei altitudinem pertingere nobis datum non est, descendit ad nos Christus, vt nos eousque attolleret. Gaudendum, inquit, erat, quòd redeam ad Patrem: quia hæc vltima est meta ad quam tendere vos oportet. Non ostendit his verbis quid à Patre in se differat: sed quorsum ad nos descenderit, nempe vt Deo nos vniret. donec eò peruentum fuerit, stamus velut in medio stadio. Nos quoque Christum nonnisi dimidium & lacerũ imaginamur, nisi ad Deum nos perducat. Similis est locus Pauli, 1. Corinth. 15. vbi dicit Christum traditurum esse regnum Deo & Patri, vt sit Deus omnia in omnibus. Regnat certè Christus non in humana tan- 1. Cor. 15. c. 24
tum natura, sed quatenus Deus est manifestatus in carne. Quomodo igitur regnum exuet? Nempe quia Diuinitas, quæ nunc in sola Christi facie cernitur, tunc palàm in se conspicua erit. Hoc solùm dissimile est, quòd Paulus illic perfectionem vltimam describit Diuini fulgoris, cuius radii fulgere cœperunt ex quo ascendit Christus in cælum. Vt res clarius pateat crassius adhuc loquendum est. Non confert hic Christus Patris Diuinitatem cum sua, nec humanam suam naturam Diuinæ Patris essentiæ comparat: sed potius statum præsentem cælesti gloriæ ad quam mox recipiendus erat. acsi diceret, Cupitis me retinere in mundo: atqui præstat in cælum ascendere. Sic ergo discamus Christum aspicere in carne exinanitum, vt nos ad beatæ immortalitatis fontem ducat. Neque enim dux nobis constitutus est vt tantùm in sphæram lunæ vel solis nos euehat, sed vt nos vnum efficiat cum Deo Patre.

29 *Et nunc dixi vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis.*

30 *Non amplius multa loquar vobiscum: venit enim mundi huius princeps, & in me non habet quicquam,*

31 *Sed vt cognoscat mundus quòd diligo Patrem, & quemadmodum mihi præcepit Pater, sic facio: surgite, eamus hinc.*

29 *Et nunc dixi vobis.)* Oportuit hac de re sæpius moneri discipulos: quia arcanum erat omni humano captu longè altius. Se autem prædicere testatur quòd futurum est, vt post euentum credant. Fuit enim hæc vtilis fidei ipsorum confirmatio, quum memoria repeterent vaticinia Christi, & oculis completum cernerent quod ex ore illius antè audierant. Videtur tamen species esse concessionis: acsi diceret Christus, quia nondum tam reconditi mysterii capax est modulus vester, ego vobis ignosco vsque ad rei euentum, qui vobis interpretis vice erit ad hanc doctrinam explicandam. Ergo tametsi ad tempus visus sit surdis canere, postea apparuit non frustra quasi in aerem sparsa fuisse verba, sed iactum fuisse in terram semen. Quemadmodum autem hic de sermone suo & rerum euentu loquitur Christus, ita mors eius & resurrectio & in cælum ascensus in vnum cum doctrina coalescunt, vt fidem in nobis generent.

30 *Non amplius multa loquar vobiscum.)* Hoc verbo attentos sibi discipulos reddere voluit, & eorum animis suam doctrinam altius infigere. Satietas enim fastidium vt plurimum affert: ardentius autem expetitur quod non habetur ad manum, & excipitur maiori studio quod statim è medio tollendum est. Denuntiat ergo se breui abiturum, quo magis cupidi sint audiendæ doctrinæ. Quanquam autem toto vitæ cursu docere nos non cessat Christus, potest tamen etiam ad vsum nostrum aptari hæc sententia: quia quum breue sit vitæ nostræ curriculum, occasione vtendum est. *Venit enim mundi huius Princeps, & in me.* Poterat simpliciter dicere breui se moriturum, ac iam instare horam mortis: sed circumloquitur, vt præmuniat eorum animos, ne tam deformi & abominando mortis genere territi deficiant. Nam credere in ipsum crucifixum, nihil aliud est quàm vitam quærere apud inferos. Primùm dicit hanc Satanæ potestatem datum iri: deinde, addit, se ideo cessurum, non quod necessitate cogatur, sed vt Patri obediat. Vocatur diabolus, mundi princeps, non quòd separatum aliquod regnum à Deo habeat, quemadmodum finxerunt Manichæi: sed quia Dei Manichæi.
permissu suam in mundo tyrannidem exercet. Quoties itaque hoc diabolo epitheton tribui audimus, pudeat nos miseræ nostræ sortis. Quantumuis enim superbiant homines, diaboli mancipia sunt, donec regeniti sint Christi Spiritu. Nam *Mundi* nomine hic compreheditur totum humanum genus, Vnus est enim liberator qui nos ab hac horrenda seruitute eripit ac vindicat. Cæterùm quum hæc primi hominis

Ca.XV. peccato inflicta fuerit pœna, ficuti quotidie in deterius ob noua peccata augefcit, difcamus & nos & peccata noftra odiffe. Sic autem captiui tenemur fub Satanæ imperio vt tamen non excufet nos à culpa hæc feruitus quæ voluntaria eft. Notandum eft præterea tribui hîc diabolo quod ab impiis hominibus geftum eft. Nam quum ferantur Satanæ impulfu, meritò opus eius cenfetur quicquid agunt. *In me non habet quicquam.* Quia factum eft Adæ peccato vt mortis imperium habeat Satan, Chriftum, qui ab omni noxa immunis eft, attingere non poterat, nifi fe vltro fubieciffet. Quanquam hæc verba latius patere arbitror quàm exponi foleant. fic enim loquuntur interpretes, Nihil in Chrifto reperit Satan, quia nulla in eo mortis materia eft, quum purus fit ab omni peccati labe. Atqui, meo iudicio, non fuam tantum munditiem hîc prædicat Chriftus, fed Diuinam quoque poteftatem, quæ morti non erat obnoxia. Teftatum enim effe difcipulis oportuit, non infirmitate ipfum fuccumbere: ne minus honorificè de virtute eius fentirent. Verum in hac generali fententia etiam illa prior includitur, quòd Satanæ in fubeunda morte obftrictus non fit. Vnde colligitur, vicem noftram, quum fe morti fubmitteret, obiiffe.

31 *Vt cognofcat mundus.)* Aliqui vno contextu legunt, Vt cognofcat, &c. furgite, eamus hinc: vt plena fit oratio. alii feorfum legunt verba illa, & hîc defectum effe putant. Quia non magni intereft quo ad fenfum vtrumuis eligas, in medio relinquo. Hoc præcipue notandum eft, hic Dei decretum ftatui fummo loco, ne Chriftum putemus Satanæ violentia raptum ita fuiffe ad mortem vt quicquam illi præter Dei confilium acciderit. Deus enim eft qui Filium fuum ordinauit propitiatorem, & qui eius morte expiari mundi peccata voluit. Hoc vt fieret, Satanæ ad breue tempus permifit quafi victorem illi infultare. Satanæ ergo non refiftit Chriftus, vt Patris decreto obtemperet, atque ita fuam obediétiam in pretium iuftitiæ noftræ offerat. *Surgite, eamus hinc.* Nonnulli exiftimant Chriftum his dictis locum mutaffe, & quæ fequuntur, inter ambulandum fuiffe ab eo dicta: fed quum poftea fubiiciat Ioannes egreffum fuiffe Chriftum, magis confentaneum videtur quòd difcipulos hortari Chriftus voluerit ad idem obfequium Deo præftandum cuius tam præclarum fpecimen in ipfo cernebant: non autem quòd eodem momento ipfos èduxerit.

CAPVT XV.

EGo fum vitis vera, & Pater meus agricola eft.

2 *Omnem palmitem in me non ferentem fructũ tollet: & quicunque fructum affert, purgabit eum, vt abundantiorem fructum afferat.*

3 *Iam vos mundi eftis propter fermonem quem loquutus fum vobis.*

4 *Manete in me, & ego in vobis. quemadmodum palmes non poteft ferre fructum à feipfo, nifi manferit in vite: fic neque vos, nifi in me manferitis.*

5 *Ego fum vitis, vos palmites. qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia fine me non poteftis quicquam facere.*

6 *Siquis non manferit in me, vbi eiectus fuerit foras tanquam palmes, & exaruerit, colligent ipfum, & in ignem conyicient, & ardebit.*

1 *Ego fum vitis.)* Summa huius fimilitudinis eft, nos fteriles effe atque aridos natura, nifi quatenus Chrifto infiti, nouam vim & aduentitiam ab eo haurimus. ἄμπελον alios fequutus vitem tranftuli: κλήματα, palmites. Eft autem vitis propriè planta ipfa, non ager vitibus confitus, quem vineam appellant. Quanquam interdum pro vinea capitur: ficuti quum Cicero pauperum agellos & viticulas coniungit. Palmites autem brachia funt quæ vitis fupra terram emittit. Quum autem κλῆμα Græcis vitem quoque fignificet, & ἄμπελος vineam, magis in eam fententiam inclino, quòd fe Chriftus terræ vitibus confitæ, & nos plantis ipfis comparet. Quanquam ea de re cum nemine rixabor. tantùm monitos volui lectores vt fequantur quod magis probabile ex contextu vifum fuerit. Initiò hîc fuccurrat quæ in omnibus parabolis tenenda eft regula, non excutiendas effe fingulas proprietates vitis: fed tantùm fummatim fpectandum effe quem in finem Chriftus fimile iftud accommodet. Tres autem præcipuæ funt partes: quòd nulla nobis bene agendi facultas nifi ab ipfo fuppetat: quòd nos in ipfo radicem habentes Pater purgando excolit: quòd infructuofos palmites tollit, vt in ignem proiecti ardeant. Omnes ferè pudet negare, quicquid habent boni, fibi effe à Deo: fed poftea gratiam vniuerfalem fibi datam effe fingũt, quafi naturaliter ingenita effet. Chriftus verò præcipuè in hoc infiftit, vitalem fuccum à fe vno manare: vnde fequitur, infructuofam effe omnífque boni vacuam hominum naturam: quia vitis naturam nemo fapit donec in eum fuerit infitus. Atqui hoc fpeciali gratia datur folis electis. Primus ergo bonorum omnium autor Pater, qui nos manu fua plantat: vitæ autem principium eft in Chrifto, ex quo radicem in eo agere incipimus. Quum fe veram vitem appellat, perinde eft acfi dixiffet, Ego verè fum vitis. itaque fruftra fe homines in quærendo alibi vigore fatigant: quia nõ aliunde proueniet vtilis fructus quàm à palmitibus ex me progenitis.

2 *Omnem palmitem.)* Quia Dei gratiam alii corrumpunt, alii malignè fupprimunt, alii ignauia fuffocant, folicitudinem his verbis incutit, quum ex vite tollendos pronuntiat quicunque erunt infructuofi palmites. Sed quæritur an fructu poffit carere qui infitus eft in Chrifto. Refpondeo, multos in vite cenferi opinione hominum, qui reipfa radicem in vite non habent. Ita Dominus vineam fuam nominat apud Prophetas populum Ifrael, qui externa profeffione nomen Ecclefiæ habebat. *Et quicunque fructum affert.* Docet his verbis, fideles, ne degenerent, opus habere affidua cultura, nec boni quicquam

quam proferre nisi Deus manũ subinde admoueat. Neq; enim sufficiet nos semel factos fuisse adoptionis participes, nisi Deus gratiæ suæ cursum in nobis prosequatur. Putationis meminit: qua superfluis & noxiis vitiis abundat caro nostra, eorúmque nimis fœcunda est quæ sine fine excrescunt & pullulant, nisi Dei manu purgemur. Quum dicit putari vites vt fructum vberiorem afferant, docet quales debeant esse piorum in pietatis cursu progressus.

3 *Iam vos mundi estis.)* Admonet iam in seipsis expertos esse quod dixerat, quia scilicet in ipso plantati, simul etiam purgati fuerint. Modum purgationis ostendit, nempe doctrinam. Nec dubium est de externa prædicatione eum loqui, quum disertè exprimat sermonem quem ex ore eius audierant. Non quòd in se tantum efficaciæ habeat vox hominis ore prolata, sed quatenus in corde operatur Christus per Spiritum: vox ipsa, purgationis organum est. Interea non intelligit Christus omni vitio puros esse Apostolos: sed experimentum illis proponit, vnde discant quàm necessaria sit gratiæ continuatio. Præterea Euangelii doctrinam illis à fructu commendat, quo magis acuantur ad cõtinuam eius meditationem, quum sit tanquam vinitoris cultellus ad sordes purgandas.

4 *Manete in me.)* Iterum ad studium & curam retinendæ gratiæ qua præditi sunt, ipsos hortatur, nunquam enim satis expergefieri potest carnis securitas. Nec certè alio spectat Christus nisi vt nos, quasi gallina pullos suos, sub alis contineat: ne leuitate nostra abrepti, inde auolemus in nostrum exitium. Ergo vt probet se non cœpisse salutis nostræ opus vt abrumpat in medio cursu, Spiritum suum promittit semper fore in nobis efficacem, si modò per nos non steterit. *Manete in me*, inquit, quia in vobis manere paratus sum. Item, Qui in me manet, hic fert fructum multum. Quibus verbis declarat eos omnes qui viuam in se radicem habent, fructiferos esse palmites.

5 *Sine me nihil potestis.)* Clausula est atque applicatio totius parabolæ, quandiu extra ipsum sumus, nihil boni fructus & Deo grati proferre: quia ad bene agendum minimè sumus idonei. Hanc sententiam Papistæ non extenuant modò, sed eneruant: imò prorsus eludunt. Etsi enim verbo tenus fatentur nos sine Christo nihil posse, aliquid tamen facultatis suppetere nobis somniant, quod per se quidem non sufficiat, Dei tamen gratia adiutum cooperetur. Neque enim hominem ita exinaniri sustinent quin aliquid ex se conferat. Verùm tam clara Christi verba eludere non ita promptum est. Tale est Papistarum commentum Nos sine Christo nihil posse: ab eo tamen adiutos, habere aliquid ex nobis præter eius gratiam. Christus verò contrà pronuntiat, nos nihil posse ex nobis. Palmes, inquit, fructum non fert à seipso. Ergo non tantùm cooperantis suæ gratiæ auxilium hîc commendat, sed nos penitus priuat omni virtute, nisi quam suppeditat ipse nobis. Ergo hæc particula *Sine me* sic resolui debet, Nonnisi ex me. Sequitur aliud cauillum. palmitem enim obtendunt aliquid habere à natura: quia si alius surculus non frugifer in vineam inseratur, nihil producet. Verum hoc facilè diluitur: quia non disserit Christus quid genuinum habeat palmes antequam viti adhæreat: sed intelligit potius, tunc nos demum incipere palmites fieri dum nos in ipsum coaluimus. Et certè Scriptura alibi ostendit, nos, antequam in ipso simus, inutile & aridũ esse lignũ.

6 *Siquis in me non manserit.)* Iterum proposita ingratitudinis pœna, eos ad perseuerantiam acuit & solicitat. Est quidem hoc Dei donum, sed non est superuacua ad timorem exhortatio, ne caro nostra exultans nos eradicet. *Arescere* dicuntur instar emortui sarmenti qui à Christo resecti sunt, quia sicut initium vigoris ab ipso est, ita & continuus tenor. Non quòd ex electis aliquem contingat vnquam exsecari, sed quia multi hypocritæ in speciem ad tempus florent & virent, qui postea in reddendo fructu spem Domini frustrantur.

7 *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quod volueritis petetis, & fiet vobis.*

8 *In hoc glorificatus est Pater meus, vt fructum multum feratis, & sitis mei discipuli.*

9 *Quemadmodum dilexit me Pater, ego etiam dilexi vos: manete in dilectione mea.*

10 *Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego præcepta Patris mei seruaui, & maneo in eius dilectione.*

11 *Hæc loquutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis maneat, & gaudium vestrum completum sit.*

7 *Si manseritis in me.)* Quia sæpe sentiunt fideles se famelicos esse, & procul abesse ab illa opima pinguedine quæ ad vberem fructum reddendum sufficiat, ideo nominatim hoc additum est, quibuscunque rebus indigeant qui in Christo sunt, paratum esse eorum inopiæ subsidium simulatque à Deo petierint. Valde vtilis admonitio. nam vt nos in studio precandi exerceat Dominus, sæpe esurire patitur: verùm si ad eum confugimus, nunquam votis nostris deerit quin suppeditet ex sua inexhausta copia quicquid fuerit nobis opus. Quum dicit, *Si verba mea in vobis manserint*, significat nos fide in ipso radicem agere. 1.Cor.1 a.5

Nam simulac discessum est ab Euangelii doctrina, Christus extra se quæritur. Dum nobis concessum iri promittit siquid voluerimus, quiduis optandi licentiam minimè indulget. malè enim consuleret Deus saluti nostræ, si ita facilem se nobis adeóque morigerum præberet. satis enim scitur quàm præposteris votis vt plurimum lasciuiant homines. Sed hîc vota suorum restringit ad legem ritè precandi, quæ Dei arbitrio subiicit nostros omnium affectus: idque circunstantia loci confirmat. *Velle* enim suos intelligit non diuitias, vel honores, vel aliquid simile, quod stultè expetit caro: sed vitalem Spiritus sancti succum quo fructificent.

Ca.XV. 8 *In hoc glorificatus est.)* Confirmatio proximæ sententiæ. Nam minimè dubitandum esse ostendit quin exaudiat Deus suorum preces, dum se fructuosos reddi cupient: quia hoc maximè facit ad eius gloriam. Simul tamen ab hoc fine vel effectu bene agendi studium in illis accendit. quia nihil pluris nobis esse debet quàm vt per nos illustretur Dei nomen. Eodem etiam pertinet posterius membrum. *Et sitis mei discipuli:* quia pronuntiat neminem se habere in grege suo nisi qui in Dei gloriam fructificat.

9 *Quemadmodum dilexit me Pater.)* Longè aliquid maius voluit exprimere quàm vulgò putent. nam qui eum hìc de arcano Dei Patris amore, quo semper affectus fuit erga Filium, loqui putant, extra rem philosophantur: quum potius Christi consilium fuerit quasi in sinum nostrum deponere certum Diuini amoris erga nos pignus. Illa igitur argutia nihil ad præsentem locum, Quomodo se Pater in Filio semper amauerit: sed amor cuius hic fit mentio, ad nos referendus est: quia se diligi à Patre testatur Christus quatenus est Ecclesiæ caput, sicuti plusquam necesse nobis est. nam qui sine Mediatore quærit quomodo à Deo ametur, labyrintho se implicat, in quo neque viam neque exitum inueniet. Ergo in Christum conijciendi sunt oculi, in quo reperietur expositum Diuini amoris pignus. Nam in illum prorsus effusus fuit Dei amor, vt ab ipso in membra deflueret. Hoc titulo insignitus fuit quòd esset Filius dilectus in quo acquiescat Patris voluntas. Sed finis notandus est: vt Deus in ipso nos gratos habeat. Itaque paternum erga nos omnes Dei amorem in ipso, non secus ac in speculo, contemplari licet: quia non seorsum nec sua priuatim causa diligitur, sed vt nos secum Patri coniungat. *Manete in dilectione mea.)* Quidam ita exponunt quòd Christus mutuum à discipulis amorem exigat. Melius alii, qui actiue accipiunt dilectionem Christi. Nam amore quo nos semel complexus est vult nos perpetuò frui: ac propterea cauendum esse admonet ne eo nos priuemus. Multi enim oblatam sibi gratiam repudiant: multi abiiciũt quod in manibus habebant. Ex quo itaque semel recepti sumus in Christi gratiam, videndum est ne inde culpa nostra excidamus. Quòd ex his verbis quidam inferunt, nihil efficaciæ esse in gratia Dei, nisi adiuuetur nostra constantia, friuolum est. neque enim concedo, Spiritum à nobis tantum exigere quæ facultatis nostræ sunt, sed ostendere quid fieri oporteat: vt si nobis desunt vires aliunde petamus. Sicuti quum hìc ad perseuerantiam nos hortatur Christus, minimè nostro marte & industria nitendum est: sed rogandus ipse qui præcipit, vt nos in sua dilectione confirmet.

10 *Si præcepta mea.)* Modum perseuerantiæ ostendit: si sequamur quò ipse vocat. nam, vt dicit Paulus, Qui in Christo sunt, non ambulant secundum carnem, sed secundum Spiritum. Hæc enim inter se perpetuò sunt coniuncta, fides, quæ apprehendit gratuitum Christi amorem, & bona conscientia vitæque nouitas. Et certè non reconciliat Christus Patri fideles vt impunè lasciuiant. sed vt Spiritu ipsos suo gubernans, sub Patris manu & imperio contineat. vnde sequitur, abiicere Christi amorem nisi qui vera obedientia probant se eius esse discipulos. Siquis obiiciat, pendere igitur à nobis salutis nostræ firmitudinem: respondeo perperam trahi in illam partem Christi verba: quia obedientia quam illi præstant fideles, non tam causa est cur suum erga eos amorem continuet quàm amoris effectus. Vnde enim fit vt vocationi suæ respondeant nisi quia Spiritu gratuitæ adoptionis aguntur? sed videtur nimis ardua conditio nobis imponi, vt Christi præcepta seruemus, quibus continetur exacta iustitiæ perfectio, quæ modum nostrum longè superat. nam inde conficitur, irritum fore amorem Christi nisi angelica puritate præditi simus. Solutio facilis est. nam quum de studio rectè sanctéque viuendi agit Christus, quod in sua doctrina præcipuum est caput minimè excludit, nempe de gratuita iustitiæ imputatione, qua fit vt per indulgentiam veniæ Deo placeant nostra officia, quæ mutila per se & impura reiici merebantur. Censentur itaque fideles seruare Christi pręcepta quum huc suum studium applicant, etiamsi longe à meta distent: quia soluti sunt ab illo rigore Legis, Maledictus omnis qui non impleuerit omnia, &c. *Sicut & ego præcepta.* Sicut in Christo electi sumus, ita in eo nobis ad viuum expressa est vocationis nostræ effigies. Itaque meritò se hìc exemplar proponit, ad cuius imitationem se pii omnes conforment. In me, inquit, relucet eorum similitudo quæ à vobis postulo. videtis enim vt verè Patri meo addictus sim in obsequium, atque in hoc cursu pergam. Ipse vicissim non me ad momentum aut breuę tempus dilexit, sed perpetuus est eius amoris erga me tenor. Hæc conformitas capitis & membrorum semper ante oculos habenda est, non tantùm vt se ad Christi exemplum formare studeant fideles: sed vt confidant Spiritu eius se quotidie in melius reformatum iri, vt ad finem vsque ambulent in nouitate vitæ.

Rom 8.a.1

Deut.27.d.26

11 *Hæc loquutus sum vobis.)* Subiicit, amorem suum minimè ignotum esse piis, sed fidei sensu percipi, vt beata pace fruantur conscientiæ. Nam gaudium cuius meminit, ex pace illa nascitur quam habent cum Deo quicũque gratis iustificati sunt. Quoties ergo paternus erga nos prædicatur Dei amor, sciamus veri gaudii materiam nobis dari, vt tranquillis conscientiis de salute nostra certi simus. Porrò *Gaudium* vocatur Christi & nostrum, diuerso respectu. Christi est, quia nobis ab eo datur: ipse enim & author est & causa. Causam esse dico, quia exempti sumus à reatu, dum correctio pacis nostræ illi imposita fuit. Authorem simul voco, quia Spiritu suo metum & anxietatem in cordibus nostris abolet: vnde emergit serena ista hilaritas. Nostrum alia ratione dicitur, quia ipso fruimur ex quo nobis donatum est. Iam quum pronuntiet Christus se hæc ideo loquutum vt gaudium habeant discipuli, ex his verbis statuimus, quicunque in hac concione ritè profecerint, habere in quo acquiescant. *Manendi* verbo significat non caducum aut temporale esse gaudium de quo loquitur: sed quod nunquam excidat vel effluat. Quare discamus quærendam in Christi doctrina salutis fiduciam, quæ tam in vita quàm in morte vigeat. *Gaudium vestrum completum sit.* Addit solidum hoc & plenum gaudium fore: non quòd omni prorsus tristitia vacui sint fideles, sed quòd exuperet gaudii materia, vt nullus vnquam metus, nulla anxietas, nullus mœror eos absorbeat. Nam quibus in Christo gloriari datum est, illis neque vita, neque mors, neque vllæ miseriæ obstabunt quominus tristitiæ insultent.

12 *Hoc est præceptum meum, Vt diligatis inuicem sicut dilexi vos.*

13 *Maiorem*

13 *Maiorem hac dilectionem nemo habet, quàm vt quis animam suam ponat pro amicis suis.*

14 *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis.*

15 *Posthac non dicam vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia quæcunque audiui à Patre meo, nota feci vobis.*

12 *Hoc est præceptum meum.)* Quum vitam nostram dirigere ad Christi præceptum conueniat, tenendum in primis est quid ipse velit ac mandet. Iam itaque repetit quod prius dixerat, sibi ante omnia placere vt fideles charitatem inter se mutuam colant. Præcedit quidem ordine amor ac reuerentia Dei: sed quia legitima eius probatio est charitas erga proximos, huius potissimum fit mentio. Porro sicuti nuper in generali doctrinæ obseruātia, ita nunc in specie exemplar nobis proponit quod sequamur, complexus est enim suos omnes, vt se mutuo foueant. Cur de amandis incredulis nihil hoc loco disertè præcipiat, proximo capite dictum est.

13 *Maiorem hac charitatem.)* Amoris erga nos sui magnitudinem interdum commendat Christus, quo melius salutis nostræ fiduciam stabiliat: nunc verò longius progreditur, vt nos suo exemplo ad fratres amandos inflammet. Vtrunque tamen simul coniungit. nam immensam suæ bonitatis dulcediné vult à nobis fide percipi, deinde hac ratione ad charitatis studium nos allicit. Ita Paulus ad Ephesios, Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo, in odoré suauitatis. Poterat nos Deus verbo aut nutu redimere, nisi aliter nostra causa visum esset, vt proprio & vnigenito Filio non parcens, testatum faceret in eius persona quantam habeat salutis nostræ curam. Iam verò plusquam ferrea aut lapidea corda esse oportet quæ non emolliet tam incomparabilis Diuini amoris suauitas. Quæritur tamen quomodo pro amicis mortuus fuerit Christus, quum hostes essemus antequam nos reconciliaret. Nam expiatis sacrificio mortis suæ peccatis, inimicitias quæ inter Deum & nos erant deleuit. Huius quæstionis solutio ex tertio capite petatur, vbi diximus, respectu quidem nostri dissidium esse inter nos & Deum, donec morte Christi abolita sint peccata: cæterum huius gratiæ quæ in Christo exhibita est, causam fuisse perpetuum Dei amorem, quo etiam hostes suos prosequebatur. In hunc quoque modum Christus vitam suam pro alienis exposuit, sed quos iam tunc ipse amabat, mortem aliàs pro ipsis non subiturus. Ephes.5.a.2

14 *Vos amici mei estis.)* Non intelligit tantum nos honoris proprio aliquo merito consequi: sed tantùm admonet, qua lege nos in gratiam recipiat, & censere inter amicos suos dignetur. quemadmodum nuper dixit, *Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea.* Apparuit enim gratia seruatoris Dei, erudiens nos vt abnegata impietate & mundanis desideriis, castè & iustè & piè viuamus in hoc seculo. Profani autem homines, qui impio Euangelii contemptu aduersus Christum lasciuiunt, eius amicitiæ renuntiant. Tit.2.d.11

15 *Posthac non dicam vos seruos.)* Altero argumento suum erga discipulos amorem demonstrat, quòd scilicet penitus se illis patefecerit, quemadmodum familiaris inter amicos communicatio locum habet. Ego, inquit, longè plus vobis detuli quàm mortalis homo seruis suis soleat. Hoc ergo pignus sit vobis, meæ erga vos charitatis, quòd comiter & amicè cælestis sapientiæ arcana, quæ ex Patre audieram vobis exposui. Præclarum certè Euangelii encomium est, quòd illic Christi cor habemus quodammodo apertum, ne dubius sit nobis vel obscurus eius amor. Non est quòd supra nubes transcendere, vel abyssos penetrare optemus ad petendam salutis nostræ certitudinem: sufficiat nobis hoc amoris testimonium quod in Euangelio continetur: quia nunquam fallet. Dicebat Moses veteri populo, Quæ tam inclyta sub cælo gens est quæ Deum habeat appropinquantem sibi, sicuti tecum hodie communicat Deus? Atqui magis excellit nostra nobilitas, ex quo Deus totum se in Filio effudit. Quo maior est eorum ingratitudo & peruersitas qui admirabili Euangelii sapientia non contenti, superba libidine ad nouas speculationes transuolant. *Quæcunque audiui.* Certum est non omnia quæ sciuit Christus nota fuisse discipulis: nec verò fieri poterat vt ad tantam altitudinem pertingerent: & quū sit incomprehensibilis Dei sapientia, vnicuique ad certam mensuram partitus est quantum satis erat scientiæ. Cur ergo se omnia patefecisse dicit? Respondeo, hoc ad Mediatoris personam & officium restringi. Medium se inter Deum & nos constituit, qui ex arcano Dei sanctuario acceperit quæ nobis de manu (quod aiunt) in manum traderet. Nihil ergo eorum quæ in salutem nostram erant, & quæ scire nostra referebat, omisit Christus apud suos discipulos. Ita quatenus ordinatus est Ecclesiæ magister ac doctor vnicus, nihil audiuit à Patre quod non fideliter suos docuerit. Tantùm adsit humile discendi studium ac docilitas, & sentiemus non frustra Euangelium à Paulo vocari sapientiam quæ perfectos reddat homines. Deut.4.a.7 Coloss.1.d.28

16 *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos: & constitui vos, vt eatis & fructum afferatis, & fructus vester maneat: vt quod petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.*

17 *Hæc præcipio vobis, vt diligatis vos mutuò.*

18 *Si mundus vos odit, scitis quòd me priorem vobis odio habuit.*

19 *Si ex mundo essetis, mundus quod suum esset diligeret: quia autem ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propter id vos odit mundus.*

20 *Mementote sermonis quem ego dixi vobis, Non est seruus maior domino suo:*

Ca.XV. *si me persecuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.*

21 *Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum qui misit me.*

16 *Non vos me elegistis.)* Clarius adhuc exprimit, non ipsorum merito, sed gratiæ suæ debere ferri acceptum quod in tantum honorem peruenerint. Nam quum se electum fuisse ab illis negat, perinde hoc valet acsi diceret, quicquid habent, minimè sibi propria arte vel industria comparasse. Vulgò mutuum quendam concursum fingunt Diuinæ gratiæ & humanæ voluntatis: sed ista antithesis, Ego vos elegi, non sum à vobis electus, insolidum vni Christo vendicat quod inter ipsum & hominem partiri solent, acsi dictum esset, non sponte moueri hominem ad quærendum Christum, donec quæsitus fuerit. Non agitur hîc quidem de commu ni piorum electione qua in filios Dei adoptantur, sed de particulari qua discipulos suos ad munus prædicandi Euangelii destinauerat. Verum si gratis nullo suo merito electi fuerunt illi ad munus Apostolicum, certum est multo magis gratuitam esse electionem qua ex filiis iræ & semine maledicto efficimur vitæ æternæ hæredes. Adde quod gratiam suam Christus, qua electi fuerant in Apostolos, sic commendat in hoc loco vt priorem illam, qua insiti fuerant in Ecclesiæ corpus, simul coniungat. imò generaliter quicquid in ipsos contulerat dignitatis, his verbis complectitur. Interim fateor de Apostolatu disertè tractari. Consilium enim Christi est incitare discipulos ad munus suum strenuè obeundum. Materiam exhortationis sumit ex gratuito fauore, quo ipsos dignatus fuerat. Nam quo magis obstricti sumus Domino, ad præstanda quæ requirit officia feruentiores esse decet: alioqui fœdæ ingratitudinis crimen effugere non licebit. Vnde apparet nihil esse quod nos acrius ad sanctè piéque viuendi studium accendere debeat, quàm dum agnoscimus Deo nos omnia debere, nihil nos habere proprium, tam initium salutis nostræ quàm omnes quæ inde sequuntur partes fluere ex gratuita eius misericordia. Porrò quàm vera sit hæc Christi sententia, inde clarè perspicitur quòd eos sibi Christus Apostolos delegit qui omnium ineptissimi videri poterant. Quanquam in eorum persona perpetuum gratiæ

1.Cor.4.a 2 suæ monumentum extare voluit. Nam (quemadmodum admonet Paulus) quis hominum reperietur ad obeundam legationem idoneus qua sibi Deus humanum genus reconciliat? Imò quisnam est mortalis homo, vt sustineat Dei personam? Solus ergo Christus est qui sua electione idoneos efficit. Ideo Paulus apostolatum suum ex gratia deducit, Rom.1.a.5. item ad Gala.1.c.15. se ab vtero matris segregatum fuisse commemorat. Imò quum serui simus prorsus inutiles, qui omnium præstantissimi videntur, ne minimæ quidem vocationi pares erunt, donec electi fuerint. Interea quo quisque ad altiorem honoris gradum euectus est, meminerit se magis Domino esse deuinctum. *Constitui vos.* Electio occulta est donec re ipsa patefiat, quum munus homini iniungitur cui destinatus fuit: quemadmodum Paulus, eo quem nuper citaui loco, postquam retulit se ab vtero matris fuisse segregatum, postea subiicit Apostolum se

Ierem.1.b 5 creatum esse quum ita visum est Deo. Sic & Dominus testatur Ieremiam sibi notum fuisse antequam esset in vtero matris, quem tamen ad munus Propheticum suo demum tempore vocat. Fieri tamen poterit vt quis rite formatus ad docendi munus accedat: imò hoc in Ecclesia ordinarium est ne quis vocetur nisi qui iam comparatus est ac instructus necessariis dotibus. Quòd Christus se vtriusque facit authorem, nihil mirum: quandoquidem nonnisi per ipsum agit Pater, & ipse cum Patre agit. Ergo ambobus communis est tam electio quàm ordinatio. *Vt eatis.* Nunc ostendit quorsum meminerit suæ gratiæ, vt eos scilicet alacriores ad opus redderet. Non otiosa erat dignitas Apostolatus, sed cum summis difficultatibus certare ipsos decebat. Stimulum ergo addit Christus, ne labores, molestias & discrimina refugiant. Hoc argumentum à fine sumptum est. Deinde ab effectu ratiocinatur Christus, quum dicit, *Et fructum afferatis.* Vix enim fieri potest vt seriò quisquam & gnauiter operi incumbat nisi fructuosum laborem speret fore. Ideo pronuntiat Christus conatus ipsorum non irritos fore nec inutiles, si modò prompti sint ad obsequendum. Neque enim hîc tantùm præscribit Apostolis quid ferat ac postulet eorum vocatio: sed ne languidi sint vel frigeant, prosperum illis successum promittit. Vix dici potest quantum habeat momenti hæc consolatio aduersus tot tentationes quæ quotidie occurrunt Christi ministris. Ergo quoties nobis videmur operam ludere, in memoriam hoc veniat, facturum tandem esse Christum ne ludicrum sit & inane quod conamur. nam tunc maximè locum habet promissio quum nihil fructus apparet. Hodie nasuti homines, & quicunque sapere mundo videntur, conatus nostros tanquam inconsideratos subsannant, quia frustra tentemus cælum terræ miscere: nam interea fructus votis nostris non respondet. Sed quum Christus ex aduerso pollicitus fuerit sequuturum operæpretium, quod ad tempus latet, sedulò inter mundi ludibria in officio præstando laboremus. Quæritur iam quare fructum hunc perpetuum fore Christus dicat, quum dicit, *Et fructus vester maneat.* Quoniam Euangelii doctrina animas Christo acquirit in æternam salutem, multis videtur hæc esse fructus perpetuitas: sed ego sententiam longius extendo, nempe quòd ad finem vsque mundi statura sit Ecclesia. Nam labor Apostolorum hodie quoque fructificat, & prædicatio nostra non vnius est seculi, sed Ecclesiam propagabit, vt post mortem nostram nouus prouentus emergat. Quum dicit, *Fru-*

1.Cor.3.b.7 *ctus vester,* perinde loquitur acsi partus esset eorum industria: quum tamen doceat Paulus, eos qui rigant vel putant nihil esse. Et certè excellentius Dei est opus Ecclesiæ creatio quàm vt eius gloria hominibus adscribi debeat: sed quia virtutem suam exerit Dominus per manum hominum ne frustra laborent, solet etiam in ipsos transferre quod sibi proprium est. Meminerimus interea tam benignè eum ornare suos discipulos vt eo animet, non inflet. *Vt quicquid petieritis.* Hoc membrum non additum fuit ex abrupto, vt multis videri posset. Nam quum docendi prouincia longè superet hominum vires, accedunt innumeri Satanæ insultus, qui nunquam sustineri possent nisi Dei virtute. Ergo ne deficiant

ficiant animis Apostoli, Christus cũ optimo subsidio occurrit. acsi diceret, *Si* vobis plus erit negotii quàm vt pares sitis ad explendum munus vestrum, non deerit vobis Pater meus. Nam hac lege constitui vos Euangelii ministros, vt manum suam ad vos iuuandos extentam habeat Pater, quoties in nomine meo petetis vt vobis opem ferat. Et certè quod plerique doctores vel per ignauiam flaccescunt, vel prorsus concidunt desperatione, non aliunde contingit nisi quòd in officio precandi torpent. Proinde hæc Christi promissio nos ad Deum inuocandum solicitat. Nam quisquis agnoscet à solo Deo esse successum operis, cum timore & tremore suum ei laborem offeret: contrà verò, siquis industria sua confisus, Dei auxilium negligat, vel hastam & clypeum abiiciet vbi ad rem ventum fuerit, vel multum satagendo, nihil tamen proficiet. Porrò hìc duo vitia cauenda sunt, arrogantiæ scilicet ac diffidentiæ: quia sicuti Dei auxilium securè prætereunt qui putant se iam rem habere in manu, sic multi difficultatibus succumbunt, quia non reputant se Dei virtute & præsidio pugnare, sub cuius auspiciis militant.

17 *Hæc præcipio vobis.*) Hoc quoque tempestiuè additum est vt scirent Apostoli in primis requiri mutuam inter ministros dilectionem, quo Ecclesiam Dei concordiæ studio ædificent. Nullum enim maius impedimentum quàm dum seorsum quisque laborat, nec in commune singuli operas suas conferunt. Nisi ergo fraternam inter se societatem colant ministri, fieri poterit vt aliquas erigant moles, sed dissipatas: nullum interea erit Ecclesiæ ædificium.

18 *Si mundus vos odit.*) Postquam Apostolos armauit Christus ad pugnam, simul etiam ad patientiam hortatur. neque enim promulgari potest Euangelium quin protinus mundus insaniat. quare nunquam fieri poterit vt mundi odia effugiant pii doctores. Hoc maturè prædicit Christus, ne illis contingat quod tyronibus solet, qui propter imperitiam hostibus nondum visis audaces, vbi ad pugnam ventum est, expauescunt. Nec tantùm ideo præmonet suos Christus, nequid illis nouum vel inexpectatum accidat, sed eos simul confirmat suo exemplo. Neque enim æquum est, quum ipse exosus mundo fuerit, nos, qui eius sustinemus personam, mũdum (qui semper sui similis est) habere propitium. Verbum γινώσκετε in modo indicatiuo vertere malui. quanquam siquis imperatiuum malit, non repugno: quia sensus non mutatur. Plus est difficultatis in voce quæ proximè sequitur. nam quum se *Priorem* discipulis vocat, tam ad tempus quàm ad dignitatem referri hoc potest. Prior expositio magis recepta est, nempe quòd Christus ante Apostolos odio habitus fuerit à mundo. verùm secunda mihi magis probatur, quòd quũ Christus, qui longè præcellit, non tamen immunis fuerit ab odiis mundi, eadem conditio à ministris non recusanda sit. Eadem enim loquutio est cum ea quam primo capite bis habuimus, Qui post me venit, mihi prælatus est, quia prior me erat. *Iohan. 1.d.27, & 30*

19 *Si ex mundo essetis.*) Alia consolatio, quòd ideo mundo sint exosi quia ab eo segregati sunt. Hæc autem vera est eorum fœlicitas & gloria: quia hoc modo ab exitio erepti sunt. *Eligere* hic segregare significat. Iam si electi fuerunt ex mundo, sequitur eos fuisse mundi partem, soláque Dei misericordia discerni à reliquis qui pereunt. Cæterum *Mundi* nomine omnes qui Spiritu Dei regeniti non sunt hoc loco Christus designat. nam Ecclesiam mundo opponit, vt plenius videbimus cap. 17. Neque tamen cum hac doctrina pugnat illa Pauli exhortatio, Pacem habete cum omnibus quantum in vobis est. Nam quæ additur exceptio tantundem valet acsi diceret, Videndum esse quid nobis liceat & fas sit: nequis placendi studio mundi corruptelis indulgeat. Verùm potest adhuc alia obiici quæstio. nam sceleratos qui ex mundo sunt, vulgò non odio tantùm haberi cernimus, sed execrationi esse. hìc certè mundus non diligit quod suum est. Respondeo, terrenis hominibus qui aguntur pro sensu carnis suæ, nunquam verè odio esse peccatum: sed tantùm quatenus proprii commodi vel damni cura eos afficit. Quanquam Christi consilium non fuit negare quin mundus intestinis discordiis ferueat, & intra se tumultuetur: tantùm ostendere voluit, mundum nonnisi quod Dei est in fidelibus odio habere. Atque hinc quoque liquet quam stultè delirent Anabaptistæ, qui hoc vno argumento colligunt se Dei esse seruos, quia maiori hominum parti displiceant. Prompta est enim exceptio, quòd multi qui ex mundo sunt, quos scilicet delectat fœda rerum omnium confusio, eorum doctrinæ faueant: multi item ex mundo eam oderint, quia politicum ordinem cupiunt manere saluum. *Rom. 12.d.18*

20 *Mementote sermonis.*) Posset etiam indicatiuo modo legi, Memores estis: sed sensu non admodum diuerso. Imperatiuus tamen modus, meo iudicio, melius congruit. Est autem confirmatio proximæ sententiæ, vbi dicebat Christus se mundo exosum fuisse, qui tamen discipulis erat præstantior, neque enim æquum est vt potior sit serui conditio quàm domini. Porrò vbi de personis loquutus est, mentionem etiam doctrinæ facit. nihil enim pios magis conturbat quàm dum doctrinam quę Dei est, superbè ab hominibus contemni vident. Est enim portentum horribile, cuius aspectus fortissimũ quodque pectus labefactare posset. Sed dum ex alia parte succurrit ipsum Dei Filium non minus contumaciæ expertum esse, non est quod miremur doctrinam Dei tam parum habere inter homines reuerentiæ. Quòd *Suam & illorum doctrinam* dicit, ad ministerium refertur. Vnicus est Ecclesiæ magister Christus: sed doctrinam suam, cuius magister primus fuerat, voluit deinde per Apostolos suos prædicari.

21 *Sed hæc omnia.*) Quia prodigiosus est mundi furor, dum ita in salutis suæ doctrinam insanit causam affert Christus quòd cæca ignorantia feratur in suam perniciem. nemo enim ex professo cõtra Deum in bellum insurgeret. cæcitas ergo est ac ignoratio Dei quæ mundum rapit vt bellum inferre Christo non dubitet. Semper ergo habenda est causæ ratio: nec alibi vera consolatio est quàm in testimonio bonæ conscientiæ. Hinc etiam ad gratitudinem erigendi sunt animi: quòd dum in cæcitate sua mundus perit, Deus nos sua luce dignatus est. Interea tenendum est, Christi odium ex stupore mentis prouenire, quum Deus non cognoscitur. Nam (vt sæpe dico,) cæca est incredulitas: non quòd nihil intelligant vel sentiant impii, sed quia confusum est quicquid habent notitiæ, & statim euanescit. Qua de re alibi copiosius tractaui.

Ca.XV. 22 *Si non venissem, & loquutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.*

23 *Qui me odit, Patrem quoque meum odit.*

24 *Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt tam me quàm Patrem meum.*

Psal.35.c.19 25 *Sed vt impleatur sermo scriptus in Lege eorum, Quod oderunt me gratis.*

26 *Quum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritus veritatis, qui à Patre procedit, ille testificabitur de me.*

Vel, testes estis 27 *Et vos etiam testimonium redditis, quia ab initio estis mecum.*

22 *Si non venissem.)* Quòd Iudæos dixerat odio prosequi Euangelium, quia Deum non cognoscerent: nequis hoc valere putaret ad leuandam eorum culpam, subiicit eos malignè cæcutire: quemadmodum siquis claudat oculos ne lucem aspicere cogatur. Nam alioqui obiectum fuisset Christo, Si Patrem tuum ignorant, quî fit vt eorum errori non succurras? cur non saltem tentasti an prorsus essent indociles, nécne? Respondet se boni ac fidi doctoris officio perfunctum esse, sed sine profectu: quia eos malitia ad sanam mentem redire passa non fuerit. Porrò sub illorum persona terrorem incutere omnibus voluit, qui Dei veritatem vel sibi oblatam respuunt, vel cognitam volentes oppugnant. Etsi autem illos terribilis manet Dei vindicta, Christus tamen suos discipulos hîc magis respicit, vt certa victoriæ fiducia eos animet, nequando succumbant impiorum malitiæ. nam vbi talem audimus fore exitum, iam quasi in media pugna triumphum agere licet. *Peccatum non haberent.* Videtur innuere Christus his verbis, solam incredulitatem peccatum esse: & sunt quibus ita videtur. Augustinus quidem magis sobriè, sed tamen ad eum sensum accedit. nã quia fides remittit & delet omnia peccata, dicit vnũ esse incredulitatis peccatũ quod damnet. Verè hoc dicitur: quandoquidem non modò obstat incredulitas ne eximantur homines à mortis reatu: sed fons & causa est malorum omnium. Cęterùm tota illa disputatio nihil ad præsentem locum facit. neque enim generaliter accipitur peccati nomen, sed pro circunstantia causæ quæ tractatur. acsi diceret Christus nullo modo excusabilem esse eorum ignorantiam, eo quòd in sua persona malignè Deum respuissent. quemadmodum si insontem, iustum ac purum vocemus quem nonnisi ab vno crimine absoluere volumus, cuius reus erat. Ad vnam ergo peccati speciem restringi. ur ista Christi absolutio: quia in Euangelii contemptu & odio Iudæis ignorantiæ prætextum tollit. Exoritur tamen adhuc noua quæstio, Annon ante Christi aduentũ satis fuerit incredulitas ad damnandos homines. Et sunt fanatici homines qui ex hoc loco perperam colligunt, quicunque ante Christi aduentum mortui sunt extra fidem, dubio suspensóque in statu fuisse, donec illis se Christus manifestauit. Quasi verò non extent complures

Rom.5.c.14 Scripturæ loci qui solam conscientiam illis ad reatum satis fuisse testantur. Mors (inquit Paulus) vs-

Ibidem.2.b.12 que ad Mosen regnauit in mundo: Et alibi perituros sine Lege tradit qui sine Lege peccauerint. Quid igitur sibi vult Christus? Certè concessio est in istis verbis, qua significat nihil amplius restare Iudæis quod obtendant ad leuandam culpam, ex quo scientes & volentes oblatam sibi vitam repulerunt. Ita excusatio quam concedit illis, non absoluit penitus, sed tantùm sceleris grauitatem extenuat: iuxta illud, Seruus sciens voluntatem Domini sui, & spernens, grauius vapulabit. Neque enim Christi consilium fuit, ve-

Luc.12.f.47 niam aliis promittere, sed hostes suos, qui contumaciter Dei gratiam reiecerant, tenere conuictos: quo palàm constaret omni venia & misericordia indignos esse. Notandum autem quòd non loquitur de nudo suo aduentu, sed qui cum doctrina coniunctus fuit. Neque enim ob solam corporis præsentiam tanto crimine obstricti fuissent: sed doctrinæ contemptus eos prorsus inexcusabiles reddidit.

23 *Qui me odit.)* Insignis locus, quo docemur neminem odio habere Euangelii doctrinam quin suam aduersus Deum impietatem prodat. Aliud quidem multi ore præ se ferunt: nam quum ab Euangelio abhorreant, volunt tamen videri optimi Dei cultores. sed nugæ sunt: intus enim latet Dei contemptus. Ita fit vt doctrinæ suæ luce Christus multorum hypocrisin detegat. Qua de re plura cap.3.c.20, diximus, in illum locum, Qui malè agit, odit lucem. Item cap.5.d.23, Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat.

24 *Si opera non fecissem.)* Operum nomine complectitur, meo iudicio, quæcunque Diuinæ suæ gloriæ specimina edidit. Nam & miraculis, & Spiritus sancti potentia, & aliis documentis clarè probauit se esse Dei Filium: vt in eo conspicua esset vnigeniti maiestas, sicuti capite primo habuimus. De miraculis obiici solet, nec plura nec maiora ab eo facta esse quàm à Mose & Prophetis. Nota est solutio, hac ratione excellere Christum in miraculis quia non minister duntaxat, vt reliqui, sed propriè author fuerit. suo enim nomine, suo imperio, sua virtute vsus est ad edenda miracula. Cæterùm, vt dixi, in genere comprehendit omnia cælestis & spiritualis potentiæ testimonia, quibus illustrata fuit eius Diuinitas. *Viderunt & oderunt.)* Concludit non posse tergiuersando effugere hostes suos, quandoquidem virtutem spreuerint quam prorsus Diuinam esse constabat. suum enim numen palàm Deus protulerat in Filio. quare frustra dicturi erant sibi duntaxat cum homine mortali fuisse negotium. Locus hic admonet vt ad consideranda Dei opera attenti simus: in quibus dum exerit virtutem suam, debitum sibi honorẽ haberi vult ac deferri. Vnde sequitur, ingratos aduersus Deum esse & malignos quicunque eius dona obscurant, vel contemptim prætereunt.

25 *Sed vt compleatur.)* Quod præter naturam est, videtur incredibile. atqui nihil minus rationi consentaneum quàm Deum odisse: ideo dicit Christus, tanta malitia infectos esse eorum animos, vt gratis oderint. quo ipsorum scelus amplificat. Citat autem Christus locum ex Psal.35.c.19. quem dicit nunc compleri:

pleri:non quòd iam idem prius Dauidi non accidiſſet:ſed vt obſtinatam gentis malitiam perſtringat,quæ per continuas ætatum ſeries ab atauis ad abnepotes tranſmiſſa,ſine fine regnabat.acſi diceret nihilo ipſos meliores eſſe patribus qui Dauidi ſine cauſa infeſti fuerant. *Legis* nomine Pſalmos deſignat: quia tota Prophetarum doctrina nihil aliud erat quàm Legis appendix. & ſcimus Moſis miniſteriu ad tempus vſque Chriſti duraſſe. Ipſorum porrò Legem vocat, non honoris cauſa, ſed vt acrius pungantur familiari elogio:acſi diceret, Legem habent quaſi hæreditario iure ſibi traditam, in qua mores ſuos graphicè depictos vident.

26 *Quum autem.*) Poſtquam oſtendit Chriſtus Apoſtolis nō minoris debere eſſe Euangelium, quia multos habeat aduerſarios etiam in Eccleſia ipſa: nunc impio illorum furori Spiritus teſtimonium opponit,quo ſuffultæ eorum conſcientiæ nunquam labaſcant.acſi diceret,Sæuiet quidem mundus contra vos, aliis ludibrio erit veſtra doctrina,alii eam execrabuntur:ſed nulli erunt tam violenti motus qui fidei veſtræ firmitatem labefactent, vbi Spiritus ſanctus vobis datus fuerit, qui ſuo teſtimonio vos ſtabiliat. Et certè hoc vnum eſt noſtrum præſidium,quum mundus vndique tumultuatur, quòd Dei veritas per Spiritum ſanctum in cordibus noſtris obſignata,quicquid in mundo eſt,infra ſe deſpicit. Nam ſi obnoxia eſſet hominum iudiciis,centies quotidie fidem noſtram obrui contingeret. Ergo diligenter notandum eſt vbinam inter tot varias agitationes conſiſtere nos oporteat,nempe quia non ſpiritum huius mundi accepimus,ſed Spiritum qui ex Deo eſt, vt ſciamus quæ à Deo nobis donata ſunt. Vnus ille teſtis potenter diſcutit, diſsipat, euertit quicquid ab hoc mundo in altum attollitur ad obſcurandam aut peſſundandam Dei veritatem. Quicunque hoc Spiritu præditi erunt, adeò periculum non eſt vt propter mundi odia vel contemptum animum deſpondeant,vt vnus quilibet eorum futurus ſit totius mundi victor. Interea cauendū eſt ne ab hominū reſpectu pendeamus. Quandiu enim ita vagabitur fides, imò ſimulac ex Dei ſanctuario egreſſa fuerit,miſerè fluctuari neceſſe eſt. Ergo ad interius & arcanum Spiritus teſtimonium reuocanda eſt,quod ſibi è cælo datum eſſe norunt fideles. Teſtari autem dicitur Spiritus de Chriſto, quia fidem noſtram in eo ſolo retinet ac ſiſtit,ne vllam ſalutis partem alibi quæramus.Vocat rurſum Paracletum,vt eius patrocinio freti nunquam trepidemus. voluit enim Chriſtus hoc elogio fidem noſtram munire,ne vllis tentationibus ſuccumbat. Præſenti etiam circunſtantiæ aptandum eſt quòd vocat Spiritum veritatis.ſubaudienda eſt enim antitheſis, quòd extra hunc teſtem variè circunferantur homines,nec vſquam ſolide reſideant: vbicunque autem loquitur, omni dubitatione & fallaciæ metu liberet hominum mentes.Quod dicit *Se à Patre miſſurum*,& rurſum *A Patre procedere*,ad augendum authoritatis pondus facit.neque enim contra tam validos inſultus,contra tot ac tam impetuoſas machinas ſufficeret Spiritus teſtimonium,niſi perſuaſi eſſemus à Deo profectum eſſe. Chriſtus ergo eſt qui Spiritum mittit,ſed ex cæleſti gloria:vt ſciamus non humanum eſſe donum, ſed certum Diuinæ gratiæ pignus. Vnde apparet quàm friuola fuerit Græcorum argutia, quando horum verborum prætextu Spiritum à Filio procedere negarunt.Patrem enim ſuo more Chriſtus hîc nominat, vt ad Diuinitatis ſuæ intuitum attollat noſtros oculos.

27 *Et vos teſtimonium redditis.*)Significat Chriſtus non fore eiuſmodi Spiritus teſtimonium,quod priuatim ſibi habeant Apoſtoli,& quo ſoli fruantur:ſed quod latius ſe per ipſos diffundat: quia futuri erant Spiritus organa, ſicuti loquutus eſt ipſorum ore. Videmus nunc quomodo ex auditu ſit fides, & tamen ſuam certitudinem habeat à ſigillo & arrha Spiritus.Quibus non ſatis nota eſt humanæ mentis caligo,hi fidem naturaliter ex ſola prædicatione concipi exiſtimant: contrà verò pleriſque fanaticis ſordet externa prædicatio, dum magnificè arcanas reuelationes & ἐνθουσιασμοὺς ſpirant.atqui videmus vt duo hæc ſimul Chriſtus coniungat. Tametſi igitur nulla eſt fides donec mentes noſtras illuſtret Dei Spiritus, & corda obſignet:non tamen ex nubibus petēdæ ſunt viſiones vel oracula: ſed verbum quod prope nos eſt, in ore noſtro, & corde, ſenſus omnes noſtros ſibi deuinctos & in ſe defixos habere debet. ſicuti pulchrè Ieſaias, Hoc fœdus meum, inquit Dominus, Spiritus meus quem poſui ſuper te,& verba mea quæ poſui in ore tuo:non deficient,&c.Particula iſta, *Ab initio fuiſtis mecum*,ideo addita eſt vt ſciamus plus fidei mereri Apoſtolos, quia oculati fuerunt eorum teſtes quæ annuntiant:ſicuti dicit Iohannes, Quod audiuimus,quod vidimus,quod manus noſtræ palparunt. Ita enim modis omnibus conſultum nobis eſſe Dominus voluit,nequid ad ſolidam Euangelii approbationem deeſſet.

Deut.30.c.14 Ieſa.59.d.21

1.Ioh.1.a.1

CAP. XVI.

1 *HAEC loquutus ſum vobis vt ne ſcandalizemini.*

2 *Alienos à ſynagoga facient vos: ſed venit hora vt quiſquis vos interfecerit,arbitretur ſe cultum præſtare Deo.*

3 *Et hæc facient vobis,quia non nouerunt Patrem neque me.*

4 *Sed hæc loquutus ſum vobis,vt quum venerit hora,eorū reminiſcamini quòd dixerim vobis.Hæc autem vobis ab initio non dixi,quia vobiſcum eram.* Suprà,15.d.20

5 *Et nunc vado ad eum qui miſit me,& nemo ex vobis interrogat me, Quò vadis?*

6 *Sed quia hæc loquutus ſum vobis,triſtitia impleuit cor veſtrum.*

7 *Sed ego veritatem dico vobis,expedit vobis vt ego vadam ſi enim non abiero,Paracletus non veniet ad vos:ſi autem abiero,mittam eum ad vos.*

1 *Hæc loquutus ſum vobis.*) Rurſus commemorat nihil eorum quæ dixit ſuperuacuum eſſe:nam

Ca.XVI quum pugnæ & certamina eos maneant, legitimis armis ante tempus fuisse instruendos. Interea verò significat, si hanc doctrinam probè meditatam habeant, ad resistendum pares fore. Cæterùm quod tunc Apostolis dixit, nobis quoque dictum esse meminerimus. Ac primò tenendū est, Christum non mittere in arenam suos inermes: ideóque neminem in hac militia deficere nisi ignauiæ suæ culpa. Nec vero expectandum est dum in rem præsentem ventum fuerit: sed potius danda opera vt assuefacti his Christi sermonibus ac familiariter imbuti, pugnam quum opus erit capessamus. Neque enim dubitandum est quin victoria in manu sit quandiu istæ Christi admonitiones penitus animis nostris infixæ erunt. Nam quum dicit, *Ne scandalizemini*, significat minimè esse periculum nequid nos à recto cursu auertat. Sed hinc apparet quàm pauci rite hanc doctrinam discant, quòd qui sibi videntur eam extra teli iactum memoriter tenere, vbi conferere manus oportet, tanquam eius prorsus ignari & rudes deficiunt. Sic ergo arma hæc nobis aptemus ne vnquam effluant.

2 *Alienos à Synagoga.*) Erat hoc non leue scandalum turbandis eorum animis, quòd tanquam scelerati homines ex piorum cœtu profligandi erant, saltem qui se populum Dei esse iactabant, ac gloriabantur Ecclesiæ titulo. Neque enim persequutionibus tantùm, sed probris & ignominiæ obnoxii sunt fideles, quemadmodum dicit Paulus. 1.Cor.4.c.11 Iubet tamen Christus etiam contra hunc insultum firmos stare: quia priuati synagogis, nihilominus in regno Dei maneant. Summa est, non debere nos frangi peruersis hominum iudiciis quin fortiter subeamus crucis Christi opprobrium: hoc vno contenti, quòd causa nostra, quā indignè & perperam damnant homines, Deo probetur. Porro hinc colligimus Euangelii ministros non tantùm à professis fidei hostibus malè tractari, sed etiam summa ignominia interdum affici apud eos qui domestici Ecclesiæ videntur, imò etiam columnæ. Scribæ & Sacerdotes, à quibus damnati fuerunt Apostoli, Diuinitus se constitutos esse Ecclesiæ iudices iactabant. & certè penes ipsos erat ordinarium Ecclesiæ regimen, & functio iudicandi à Deo erat, non ab hominibus: verum sua tyrannide totum ordinem à Deo institutum corruperant. Ita fiebat vt potestas quæ in ædificationem illis concessa fuerat, nihil aliud esset quàm immanis seruorum Dei oppresio: excommunicatio, quæ medicina esse debuerat purgandæ Ecclesiæ, ad pietatem inde exterminandam conuersa foret. Id quū iam suo seculo experti fuerint Apostoli, non est quòd nos hodie magnopere terreant Papæ anathemata, quibus in nos propter Euangelii testimonium fulminat. neque enim timendum est ne plus nobis noceant quàm vetera illa Apostolis. imò nihil magis optandum quàm vt alieni simus ab eo cœtu à quo Christus exulat. Interea notemus, tam crasso excommunicationis abusu non fuisse tamen factum vt abolita fuerit disciplina quam ab initio Deus in Ecclesia sua statuerat. Nam quum in hoc totus sit Satan vt omnia Dei instituta adulteret, minimè illi cedendum est vt propter corruptelas è medio tollatur quod Deus in perpetuum sanciuit. Ergo excommunicatio non minus quàm Baptismus & Cœna Domini, correctis vitiis in purum ac legitimum vsum reuocanda est. *Sed venit hora.* In scandalo illo adhuc insistit Christus, quòd hoc sibi iuris arrogant Euangelii hostes vt se putent Deo sacras victimas offerre quum fideles occidunt. Iam per se durum est innoxios crudeliter vexari: sed longè acerbius ac molestius est, iniurias quibus Dei filios afficiunt impii, iustas censeri pœnas & debitas eorum sceleribus: sed tantùm nos præsidii in recta conscientia statuere decet vt patienter ita nos ad tempus opprimi feramus, donec appareat è cælo Christus causæ nostræ & suæ vindex. Sed mirum est, hostes veritatis, quum sibi malè conscii sint, non modò fucum facere hominibus, sed etiam coram Deo laudem ex iniusta sæuitia sibi vendicare. Respondeo, hypocritas, quantumuis eos coarguat conscientia, semper tamen blāditias accersere quibus se fallant. Ambitiosi sunt, crudeles, superbi: sed prætextu zeli omnia hæc vitia tegunt, quò sibi impune indulgeant. Accedit etiam furiosa quædam ebrietas, postquam sanguine martyrum fuerunt imbuti.

3 *Et hæc facient.*) Non frustra ad istam considerationem subinde Apostolos reuocat Christus, vnam esse causam cur ita in eos insaniant increduli, quia Deum ignorant. Neque tamen hoc leuandæ eorum culpæ causa dicitur, sed vt cæcum eorū furorem altis animis despiciant Apostoli. Sæpe enim fit vt authoritas qua pollent impii, & splendor qui in illis refulget, modestas concutiant ac pias mentes. Contrà verò Christus sancta magnanimitate insurgere suos iubet, vt aduersarios contemnant, quos error duntaxat & cæcitas impellit. Hic enim murus noster aheneus, quum certò persuasi sumus Deum à parte nostra stare: qui autem nos oppugnant, ratione destitui. Cæterùm his verbis monemur quàm graue sit malum Dei ignoratio, quæ facit vt ipsi quoque parricidæ laudem & plausum sceleri suo captent.

4 *Vt quum venerit hora eorum, reminiscamini.*) Repetit quod iam dixerat, non esse hanc vmbratilem philosophiam, sed quæ ad praxin & vsum aptanda sit: ac se nunc de his rebus concionari vt re ipsa ostendant non frustra se fuisse edoctos. Quum dicit, *Vt recordemini*, primò iubet reposita esse in animis quæ audierunt: deinde quum vsus postulabit, eorum esse memores. tandem significat non parum in eo esse momenti quòd vaticinia profert de rebus futuris. *Non dixi ab initio.* Quum teneri adhuc & imbecilles essent Apostoli, quandiu cum illis versatus est Christus in carne, ipsis optimus & indulgentissimus magister pepercit, neque passus est vltra vires premi. Ergo non magnopere tunc confirmatione opus habebant, quum otium illis & immunitas à persequutionibus daretur: nunc mutandam illis esse rationem denuntiat, &, quoniam noua eos manet conditio, simul hortatur vt se ad luctandum comparent.

5 *Nunc vado ad eum.*) Temperat optima consolatione quem ex suo discessu concipere poterant dolorem: quod valde necessarium erat. Qui hactenus molliter habiti fuerant, vocabantur in posterum tempus ad graues & arduas pugnas. Quid ergo futurum erat nisi Christum scirent in cælo esse salutis suæ præsidem? nam *Ad Patrem ire* nihil aliud est quàm recipi in cælestem gloriam, vt summo imperio potiatur. Hoc igitur illis tristitiæ solatium ac remedium proponitur, quòd Christus corpore absens, sedebit tamen ad Patris dexteram, vt sua virtute fideles tueatur. Cæterum duo hîc vitia in Apostolis reprehendit, quòd visibili carnis suæ præsentiæ nimis addicti erant: deinde quòd ea sublata, mœrore occupati non attollebant altius oculos. Idem & nobis contingere solet. Christum enim sensibus nostris semper

per

per affigimus.deinde si pro voto non apparet, fingimus nobis desperationis materiam. Videtur quidem falso Apostolis hoc obiici, eos *Non rogare quo abeat magister*, quum prius ea de re anxiè sciscitati essent. sed facilis est solutio, sic ipsos quæsisse vt animos ad fiduciam non attollerent, quod in primis fieri decebat. Sensus ergo est, Audito meo discessu expauescitis, neque enim reputatis quo discedam, vel in quem finem.

7 *Sed ego veritatem.*) Vtilem fore absentiam suam testatur, vt desinant velle ipsum habere oculis præsentem: & speciem iurisiurandi adhibet. Quia enim carnales sumus, nihil difficilius est quàm præposterum hunc affectum ex animis nostris reuellere, quo Christum è cælo ad nos detrahimus. Hanc verò vtilitatis speciem exprimit, quòd non aliter Spiritu sancto donandi erant, nisi ipse mundum relinqueret. Longè autem vtilior ac magis expetenda Christi præsentia qua per Spiritus sui gratiam & virtutem se fruendum nobis præbet, quàm si nobis ante oculos adesset. Neque hîc mouenda est quæstio annon potuerit Spiritum Christus elicere quum in terris ageret. nam pro cōfesso sumit Christus quicquid à Patre decretum est. Et certè vbi semel ostendit Dominus quid fieri velit, stulta est ac noxia de possibilitate disputatio.

8 *Et quum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de indicio:*
9 *De peccato quidem, eo quod non credunt in me:*
10 *De iustitia autem, quia ad Patrem meum vado, & amplius nō videbitis me:*
11 *De iudicio autem, quia princeps mundi huius iudicatus est.*
12 *Adhuc multa habeo vobis dicenda, sed non potestis nunc portare.*
13 *Quum autē venerit ille,* nempe *Spiritus veritatis, ducet vos in omnem veritatem. Neque enim loquetur à seipso, sed quæcunque audierit, loquetur: & quæ euentura sunt, annuntiabit vobis.*
14 *Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.*
15 *Omnia quæ habet Pater mea sunt: propterea dixi vobis, De meo accipiet, & annuntiabit vobis.*

8 *Quum venerit ille.*) Omissa expositionum varietate quam nobis peperit loci obscuritas, tantùm afferam quod mihi videtur ex genuino esse Christi sensu. Promiserat Spiritum suum discipulis. nunc doni præstantiam ab effectu commendat, quia Spiritus hic non eos modò priuatim reget, sustinebit, ac tuebitur: sed vim suam & efficaciam latius diffundet. *Arguet mundum*, inquit. hoc est, non manebit inclusus in vobis: sed potentia eius se à vobis proferet in totum mundum. Spiritum ergo illis promittit qui futurus sit iudex mundi, & per quem eorum prædicatio adeò viua efficáxque futura sit, vt in ordinem cogat qui prius effræni licentia exultantes nullo metu nec reuerentia tenebantur. Notandum autem est, Christum non de arcanis reuelationibus hîc loqui, sed de Spiritus virtute quæ in externa Euangelii doctrina & hominum voce apparet. Vnde enim fit vt in animos penetret vox hominis, radicem illic agat fructificet denique, ex lapideis cordibus carnea faciens, & innouans ipsos homines, nisi quia Spiritus Christi eam viuificat? Alioqui esset mortua litera & inanis sonitus: quemadmodum pulchrè docet Paulus, 2 Corinth. 3. vbi se ministrum Spiritus esse iactat, quia Deus potenter in eius doctrina operabatur. Sensus ergo est quum Spiritu donati fuerint Apostoli, cælesti ac diuina virtute instructos fore, qua iurisdictionem in toto mundo exerceant. Cæterum hoc Spiritui potius quàm ipsis tribuitur, quia nihil habebunt propriæ potestatis, vtpote qui ministri tantùm erunt & organa: solus autem Spiritus in illis præsidebit. Sub *Mundi* nomine tam eos qui verè conuertendi erant ad Christum quàm hypocritas & reprobos comprehendi existimo. Duobus enim modis homines arguit Spiritus in Euangelii prædicatione. quidam enim seriò tanguntur vt sponte se humilient, sponte iudicio subscribant quo damnantur. Alii etsi conuicti reatum non possunt effugere, non tamen ex animo cedunt, nec se submittunt in ius ac ditionem Spiritus sancti: quin potius subacti intus fremunt, & confusi non desinunt tamen intus contumaciam alere. Nunc tenemus quomodo Spiritus mundum arguere debuerit per Apostolos: nempe quia iudicium suum Deus in Euangelio patefecit, quo perculsæ conscientiæ mala sua & Dei ipsius gratiam sentire cœperunt. Nam verbum ἐλέγχειν pro Conuincere hîc accipitur. Atque ad huius loci intelligentiam non parum lucis afferet quod habetur 1. Corinth. 14. vbi sic Paulus, Si prophetent omnes, ingrediatur autem incredulus vel idiota, arguitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: & sic occulta cordis eius manifesta fiunt. Propriè illic Paulus de vna arguendi specie agit, quum scilicet Dominus electos suos ad pœnitentiam adducit per Euangelium: sed hinc dilucidè patet quomodo Spiritus Dei in sonitu vocis humanæ homines prius iugo non assuetos imperium suum agnoscere & subire cogat. Quæritur nunc in quem finem hoc Christus dixerit. Nonnulli causam odii cuius meminerat notari putant: acsi diceret, ideo fore infensos mundo quia Spiritus vicissim per illos mundum vrgebit. Sed ego aliis potius subscribo, qui diuersum fuisse Christi consilium tradunt, sicuti iam initiò attigi. Magni enim interfuit vt scirent Apostoli non vulgare fore Spiritus donum quod illis promissum fuerat. Singularis ergo eius excellētia describitur, quòd Deus hoc modo tribunal suum eriget ad iudicandum totum orbem.

2. Cor. 3. b. 6

1. Cor. 14. e. 24

9 *De peccato quidem.*) Nunc videndum restat quid sit *De peccato arguere.* Videtur Christus infidelitatem facere solam peccati causam: idque variè ab interpretibus torquetur. sed (quemadmodum præfatus sum) non referam quid singuli doceant vel sentiant. Primò notandum est, iudicium

Ca. XVI Spiritus à demonstratione peccati incipere. hoc enim spiritualis doctrinæ exordium est, Homines in peccato genitos nihil in se habere nisi peccati materiam. Porro infidelitatis meminit Christus, vt ostenderet qualis in se sit hominum natura. Nam quia vinculum quo se nobis vnit, est fides, donec in ipsum credamus, extra eum sumus, & ab eo diuisi. Tantundem igitur valent hæc verba acsi dixisset, Spiritus quum venerit, ostendet ac conuincet, extra me regnare in mundo peccatum. Proinde hîc nominatur infidelitas, quia nos separat à Christo, atque ita facit vt nihil præter peccatum nobis relinquatur. In summa, damnatur his verbis naturæ humanæ corruptio & prauitas, ne putemus vel guttam vnam rectitudinis sine Christo nobis inesse.

10 *De iustitia.)* Tenenda est graduum series quam ponit Christus. Mundum nunc dicit arguendum de iustitia. neque enim iustitiam esurient ac sitient homines: imò cum fastidio respuent quicquid de ea dicetur, nisi tacti fuerint sensu peccati. Præsertim de fidelibus sic habendum est, non posse eos in Euangelio proficere, nisi primum humiliati fuerint: quod fieri non potest nisi peccatis agnitis. Proprium quidem est Legis munus conscientias vocare ad Dei iudicium, & terrore vulnerare: sed rite Euangeliū prædicari nequit quin à peccato in iustitiam, & à morte in vitam deducat. Proinde necesse est vt à Lege mutuetur primum illud membrum de quo loquutus est Christus. Cæterum iustitiam hîc intellige quæ nobis per Christi gratiam communicatur. Eam Christus statuit in suo ad Patrem ascensu: nec immeritò. quemadmodum enim (teste Paulo) resurrexit propter iustificationem nostram, ita nunc ad dexteram Patris sedet, vt quicquid illi datum est potestatis exerceat, & sic impleat omnia. Denique è gloria cælesti iustitiæ suæ odore mundum perfundit. Spiritus autem per Euangelium pronuntiat hunc vnum esse modum quo iusti censeamur. Ideo à conuictione peccati secundus hic gradus est, vt conuincat Spiritus mūdum quænam vera sit iustitia: nempe quod Christus suo in cælum ascensu vitæ regnum constituit, & nūc sedet ad Patris dexteram vt veram iustitiam stabiliat.

Rom 4.d.25

11 *De iudicio autem.)* Qui *Iudicij* nomen pro damnatione accipiunt, ratione non carent: quia mox subiicit Christus, *Mundi principem esse iudicatum.* Mihi tamen videtur diuersus sensus magis congruere, nempe quòd accensa Euangelii luce patefaciat Spiritus, Christi victoria, qua Satanæ imperium deiecit, statum mundi rite & ordine fuisse compositum. acsi diceret Veram esse istam instaurationem qua reformantur omnia, quum ipse Christus subacto & triumphato Satana, solus regnum obtinet. Iudicium ergo rebus confusis & dissipatis opponitur, vel (vt breuius dicam) antitheton est τῆς ἀταξίας, acsi rectitudinem quis diceret: quo sensu frequenter sumitur in Scriptura. Sensus ergo est, Satanam, quandiu imperio potitur, miscere omnia & turbare, vt fœda sit ac deformis operum Dei confusio: sed vbi tyrannide sua exuitur per Christum, tunc mundo reparato ordinem bene temperatum lucere. Ita mundum Spiritus de iudicio conuincit: hoc est, quòd Christus deuicto iniquitatis principe, quæ prius collapsa erant & diuulsa, in ordinem restituat.

12 *Adhuc multa habeo.)* Non potuit tantum apud discipulos valere Christi concio quin sua eos ruditas adhuc perplexos in multis teneret: imò vix tenui gustu libabant quæ ipsos penitus reficere debebant nisi obstitisset carnis imbecillitas. Fieri ergo non poterat quin suæ inopiæ conscii, metu & anxietate laborarent. Christus autem cum hac consolatione occurrit, quod accepto Spiritu noui & longè alii homines futuri sint. Quod igitur pares ferendo esse negat si plura & altiora illis dixerit, huc pertinet, vt spe melioris profectus erecti non despondeant animos. Metiri enim gratiam qua donandi erant, ex præsenti sensu non oportuit, quū tam procul à cælo abessent. In summa, bono & forti animo esse iubet, quantumuis nunc sint debiles. Cæterum quia nulla præter doctrinam fultura erat in quam recumberent, admonet Christus se illam temperasse pro eorum modulo: sic tamen vt altior & vberior breui speranda sit. acsi diceret, Si nondum ad vos stabiliendos sufficit quod ex me audistis, tolerate paulisper: nam paulo pòst Spiritus magisterio edoctis nihil amplius deerit. absoluet ille quod rude adhuc in vobis est. Nunc quæritur quænam illa fuerint quibus discendis nondum idonei erant Apostoli. Papistæ, vt sua figmenta pro Dei oraculis obtrudāt, hoc loco improbè abutuntur. Christus, inquiunt, nouas Apostolis reuelationes promisit. ergo in Scriptura subsistere non conuenit, suprà quàm ille suos vocat. Primùm, si cum Augustino loqui placeat, solutio ad manum erit. verba eius sunt: Quum tacuerit Christus, quis nostrûm dicat ista vel illa esse? aut, si dicere audeat, vnde probabit? quis tam vanus, aut temerarius qui, etiamsi vera dicat, sine vllo Diuino testimonio affirmet ea esse quæ dicere tunc Dominus noluit? Verùm certior nobis ad eos refellendos ex Christi verbis suppetit ratio. Perfectus veritatis magister dicitur Spiritus, quem pollicitus est Apostolis Christus. quorsum autem promissus est, nisi vt acceptam ab eo sapientiā per manus traderent? Datus est illis Spiritus, quo duce & directore iniūcto sibi officio defuncti sunt. Eos idem ille Spiritus *in omnem veritatem* perduxerat, quum doctrinæ suæ summam scriptis complexi sunt. Huic doctrinæ quisquis aliquid addendum putat, acsi mutila esset & semiplena, non modò Apostolos insimulat malæ fidei, sed in Spiritum blasphemus est. Si doctrina quam literis consignarunt, à tyronibus adhuc & nouitiis profecta esset, non superuacuaesset accessio: nunc verò quum eorum scripta quasi perpetuæ sint eius reuelationis tabulæ quæ illis promissa & præstita fuit, non potest sine atroci Spiritus iniuria quicquam illis addi. Porrò quum ad res ipsas ventum est, plusquam ridiculi sunt Papistæ. Illa enim arcana quibus portandis impares erant Apostoli, pueriles esse nænias definiunt, quibus nihil inanius vel magis fatuum. Descendere scilicet è cælo Spiritum oportuit vt discerent Apostoli quo ritu sacrandi essent calices cum suis altaribus, baptizandæ campanæ, benedicenda aqua lustralis, & Missa celebranda. Vnde igitur discunt moriones & pueri, qui ad vnguem tenent hæc omnia? Nihil itaque apertius est quàm Deo illudere Papistas, quum è cælo prodiisse fingunt quæ tam Cereris aut Proserpinæ mysteria sapiunt quàm abhorrent à syncera Spiritus sapientia. Nos verò, nisi velimus ingrati esse Deo, acquiescamus in ea doctrina cuius authores esse Apostolos scripta eorum testantur: quando summa illic cælestis sapientiæ perfectio nobis prodita est, quæ hominem Dei perfectum reddat. vltra eam progredi fas esse non putemus. Nam altitudo nostra & latitudo & profunditas in eo

posita

posita est, vt sciamus charitatem Dei quæ nobis exhibita est in Christo. Hæc cognitio omnem scientiam supereminet, vt inquit Paulus. Vt quum tradit in Christo absconditos esse omnes sapientiæ & scientiæ thesauros, non aliquem ignotum Christum fabricat, sed quem sua prædicatione ad viuum depinxit, vt cernatur quasi ante oculos nostros crucifixus, quemadmodum dicit ad Galatas. Cæterum, nequa maneat ambiguitas, Christus ipse postea suis verbis explicat quænam illa sint quæ nondum ferre poterant Apostoli. *Quæ ventura sunt, annuntiabit vobis*, inquit. Hoc quidem nonnulli ad Spiritum prophetiæ restringunt: sed, meo iudicio, potius futurum regni sui spiritualis statū designat, qualē paulo post resurrectionem eius Apostoli viderunt, sed tunc comprehendere nullo modo poterant. Non ergo vaticinia illis promittit de rebus post eorum mortem futuris: sed tantùm significat aliam fore regni sui naturam, & gloriam longè maiorem quàm nunc animis concipere possint. Cuius arcanæ sapientię (quam per Ecclesiam cælestes quoque Angeli cum admiratione discunt) thesauros Paulus explicat in epistola ad Ephesios, à primo capite vsque ad finem quarti. Quare non est quod à Papæ archiuis vel scriniis petatur. *Non enim loquetur à semetipso.* Confirmatio est illius particulæ, *Ducet vos in omnem veritatem.* Scimus fontem veritatis Deum esse, atque extra eum nihil esse certi vel solidi. quare vt Spiritus oraculis plenam tutò adhibeant fidem Apostoli, Christus Diuina fore pronuntiat: quasi diceret manare à Deo ipso quicquid Spiritus attulerit. Neque tamen his verbis minuitur Spiritus maiestas, quasi vel Deus non sit, vel Patre sit inferior: sed referuntur ad mentis nostræ captum. Quia enim propter velum interpositum non satis assequimur quanta reuerentia excipere deceat quæ nobis reuelat Spiritus, ideo expressa fit Diuinitatis mentio: quemadmodum alibi vocatur arrha qua nobis ratam facit Deus salutem nostram, & sigillum quo eius certitudinem nobis obsignat. In summa, docere Christus voluit, doctrinam Spiritus non fore mundi huius, acsi in aere nasceretur, sed ex cælestis Sanctuarii adytis prodituram.

Coloss.1.d.28 Ephes.3.c.19 Coloss.2.a.3 Galat.3.a.1

Eph.1.e.14

14 *Ipse me glorificabit.*) Iam admonet Christus non venturum Spiritum qui nouum aliquod regnū erigat, sed potius qui stabiliat gloriam illi à Patre datam. Multi enim Christū docuisse somniant, tantùm vt rudimenta traderet, postea discipulos transmitteret in altiorem scholam. Hoc modo Euangelium pluris non faciunt quàm Legem, quæ pædagogus fuisse veteris populi dicitur. Hunc errorem alter nihilo tolerabilior sequitur, quod Christo valere iusso, acsi regno perfunctus nihil nunc esset, Spiritum in eius locum subrogant. Ab hoc fonte Papatus & Mahometis sacrilegia fluxerunt. nam etsi inter se multis in rebus sunt dissimiles isti antichristi, commune tamen principium habent, Euangelio quidem nos initiari in rectam fidem, sed aliunde petendam esse doctrinæ perfectionem quæ nos penitus expoliat. Si Papæ obiicitur Scriptura, illic hærendum esse negat, quia Spiritus superueniens multis additamentis supra illam nos euexit. Mahometes prædicat sine suo Alcorano homines semper manere pueros. Falso itaq; Spiritus prætextu fascinatus fuit mundus, vt à simplici Christi puritate discederet. nam simulac Spiritus à Christi sermone diuellitur, quibuslibet deliriis & imposturis aperta est ianua. Similem fallendi viam tentarunt hoc seculo multi fanatici. Doctrina quæ scripta est, illis visa est literalis. nouam ergo theologiam excudere placuit quæ ex reuelationibus constaret. Nūc videmus quàm non superuacua fuerit Christi admonitio, quòd per Spiritum quem missurus erat, glorificandus esset: vt sciremus non alias esse partes Spiritus sancti quàm vt regnū Christi stabiliat, & quicquid illi à Patre datum est asserat sanciátque in perpetuum. Quorsum igitur Spiritus doctrina? non vt nos abducat à schola Christi, sed potius vt rata sit vox illa qua iubemur ipsum audire. alioqui Christi gloriæ detraheret. Additur ratio: *De meo accipiet*, inquit Christus. quibus verbis significat, nos in hunc finem Spiritū recipere vt beneficiis suis fruamur. Quid enim nobis confert? Vt abluamur Christi sanguine, vt aboleatur per eius mortem in nobis peccatum, vt vetus homo noster crucifigatur, vt valeat eius resurrectio ad nos in vitæ nouitatem reformandos, denique vt bonorū eius simus participes. Ergo nihil seorsum à Christo Spiritus nobis confert, sed à Christo sumit quod in nos transfundat. Idem & de doctrina sentiendum: neque enim nos illuminat vt abducat vel tantillum à Christo, sed vt compleat quod dicit Paulus, Christum esse nobis factum sapientiam, item thesauros illos qui in Christo sunt absconditi, reserat. In summa, non aliis quàm Christi diuitiis nos locupletat Spiritus, vt eius gloriam per omnia illustret.

Galat.3.d.24

1.Cor.1.d.30

15 *Quæcunque Pater habet, mea sunt.*) Quia videri poterat Christus Patri eripere quod sibi vendicabat, fatetur habere se à Patre quicquid per Spiritum nobis communicat. Cæterùm quū dicit, *Omnia Patris sua esse*, in persona Mediatoris loquitur: quia de plenitudine eius haurire nos oportet. Semper ad nos respicit, vt dictum est. Atqui videmus vt se maior pars hominum fallat, quæ præterito Christo Deum per vagos circuitus quærit. Alii exponunt commune esse Filio quicquid habet Pater, quatenus idem est Deus. Sed hîc non tam de arcana & intrinseca (vt sic loquar) potentia disserit quàm de iniuncto sibi erga nos officio. Denique suas diuitias prædicat vt nos ad fruendum inuitet: atque inter dona quæ per eius manum à Patre accipimus, Spiritum recenset.

16 *Paulisper, & non videtis me: & iterum paulisper, & videbitis me, quia ego vado ad Patrem.*

17 *Dixerunt ergo quidam ex discipulis eius inter se, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper, & non videtis me: & iterum paulisper, & videbitis me?* Et, *Quòd ego vado ad Patrem?*

18 *Dicebant ergo, Hoc quid est quod dicit, Paulisper? nescimus quid loquatur.*

19 *Cognouit ergo Iesus quòd vellent eum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos, quòd dixi, Paulisper, & non videtis me: & iterum paulisper, & videbitis me.*

Caput XVI.

20 *Amen amen dico vobis quòd plorabitis vos & lugebitis, mundus autē gaudebit: vos autem tristabimini, sed tristitia vestra in gaudium vertetur.*

16 *Paulisper,* & *non videtis me.)* Sæpius de suo discessu Apostolos Christus præmonuit, partim vt eum fortiori animo ferrent, partim vt ardentius expeterent Spiritus gratiam, cuius non magnum desiderium eos tenebat quandiu habebant Christum corpore præsentem. Cauendum ergo ne fastidiosè legamus quod non frustra Christus inculcat. Primò dicit se illis paulò pòst ereptum iri, vt conspectu eius priuati in quo solo acquiescebant, non tamen desinant præsenti esse animo. Deinde absentiæ suæ subsidium illis promittit: imò testatur se breui restitutum iri postquam ablatus fuerit: sed alio modo, nempe per Spiritus sancti præsentiam. Quanquam hoc secundum membrum alii secus exponunt, Videbitis me quum à mortuis resurrexero: sed nonnisi ad exiguum tempus: quia mox in cælum recipiar. Sed mihi verba eum sensum admittere non videntur, *Paulisper,* & *videbitis me.* Quin potius hac consolatione subleuat ac mitigat suæ absentiæ mœrorem, ꝙ nō diuturna futura sit: ac ita Spiritus gratiam commendat, per quam illis perpetuò adfuturus sit. ac si promitteret se non multo pòst rediturum, nec longum fore tempus quo eius conspectu carebunt. Neque absurdum existimari debet quod se videri dicit dum Spiritu in discipulis habitat: nam etsi oculis non cernitur, certo tamen fidei experimento cognoscitur eius præsentia. Verum est quidem quod docet Paulus, peregrinari fideles à Domino quandiu in terra versantur, quia per fidem ambulant, non per aspectum: sed æquè verum est, meritò interea gloriari posse quòd Christum fide habeant in se manentem, quòd illi adhæreant, vt capiti membra, quòd ſpe cælum cum eo possideant. Ergo gratia Spiritus nobis speculum est in quo aspici vult Christus, secundum illud Pauli, Etiamsi cognouerimus Christum secundum carnem, non tamen amplius cognoscimus. Siquis in Christo, noua creatura. *Quia ego vado ad Patrem.* Alii exponunt non videndum amplius à discipulis Christum, quia in cælo futurus sit, illi autem in terra. ego potius ad secundum membrum refero, Videbitis me breui: quia mors mea non est interitus qui me à vobis separet, sed transitus in cælestem gloriam: vnde se Diuina mea virtus ad vos vsque diffundet. Docere itaque, meo iudicio, voluit qualis futura sit sua post mortem conditio, vt spirituali eius præsentia contenti essent, neque putarent quicquam sibi obesse quòd non amplius cum ipsis ageret vt mortalis homo.

2.Cor.5.b.6

Ibidem.c 16

19 *Cognouit Iesus.)* Quanquam videtur interdum Dominus surdis loqui, suorum ruditati sic tandem succurrit vt non sit inutilis eius doctrina. Nostrum est verò dare operam ne ad tarditatem accedat vel superbia vel ignauia, sed potius humiles nos præbeamus ac discendi cupidos.

20 *Plorabitis vos & lugebitis.)* Ostendit qua de causa suum discessum instare prædixerit, & simul promissionem addiderit de maturo reditu: nempe vt melius scirent quàm necessarium esset Spiritus subsidium. Dura, inquit, & ardua tentatio vos manet. nam vbi morte ablatus fuero, mundus suos triumphos aget. Vos in grauissimo mœrore eritis: mundus se beatum, & vos miseros iudicabit. Volui igitur vos armis necessariis ad hanc pugnam instruere. Tempus autem medium designat inter mortem suam & missionem Spiritus, quia tunc oppressa iacuit quodammodo eorum fides. *Tristitia vestra in gaudium ver.* Gaudium intelligit quo præditi fuerunt accepto Spiritu: non quòd immunes postea fuerint à tristitia, sed quòd spirituali gaudio absorptum fuerit quicquid ferendum erat tristitiæ. Scimus Apostolos, quandiu vixerunt, certasse duram militiam, indignis probris fuisse tractatos, multas habuisse luctus causas: sed Spiritu renouati, priorem infirmitatis sensum exuerant, vt heroica altitudine facilè calcarent quicquid malorum ingerebatur. hîc ergo præsens infirmitas cū Spiritus virtute confertur qua mox donandi erant. Nam ad tempus ferè obruti, postea non modò alacriter pugnarunt, sed splendidum egerunt triumphum in mediis pugnis. Quanquam simul notandum est, non modò innui tempus medium inter Christi resurrectionem & mortem Apostolorum, sed quod postea etiam sequutum est. acsi diceret Christus, Iacebitis ad tempus exiguum tanquam prostrati, sed vbi vos erexerit Spiritus, incipiet nouum gaudium, quod per continuos progressus augebitur, donec recepti in cælestem gloriam solidè gaudeatis.

21 *Mulier quum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: quum autem peperit filium, non amplius reminiscitur afflictionis propter gaudium quòd natus sit homo in mundum.*

22 E*t vos igitur tristitiam quidem nunc habetis: rursum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.*

23 E*t in illa hora me non interrogabitis quicquam. Amen amē dico vobis quòd quæcunque petieritis à Patre in nomine meo, dabit vobis.*

24 *Hactenus non petiistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, vt gaudium vestrum plenum sit.*

21 *Mulier quum parit, tristitiam.)* Similitudine proximam sententiam confirmat, imò clarius sententiam suam exprimit, quòd scilicet non tantùm gaudio mutandus sit eorum mœror, sed materiam quoque ac segetem gaudii in se contineat. Fit sæpenumero, vbi rebus aduersis successit prosperitas, vt homines pristini doloris obliti, totos se in lætitiam effundant: dolor tamen qui præcessit, non est lætitiæ causa. Christus autem fructuosam suorum tristitiam fore significat quam Euangelii causa pertulerint. Et certè non alius dolorum omnium quàm infœlix exitus esse potest, nisi quum in Christo benedicuntur. Sed quia crux Christi semper inclusam habet in se victoriam, meritò dolorem qui inde concipitur, Christus ipse similem facit dolori parturientis fœminæ: qui mercede sua pensatur dum

dum fœtus in lucem editus puerperam exhilarat. Non quadraret autem similitudo nisi gaudium pareret dolor in Christi membris, dum eius passionibus communicant: sicuti parturitio in muliere causa est partus. Huc etiam aptanda est similitudo, quòd quum acerrimus sit mulieris dolor, citò euanescit. Non parua igitur hæc leuatio erat discipulis, quum dolorem suum audirent minimè diuturnum fore. Iam ad nos accommodandus est huius doctrinæ vsus. Ex quo Spiritu Christi regeniti sumus, debebat in nobis vigere gaudium quod omnem malorum sensum abstergeret: decebat, inquam, nos puerperis esse similes, quæ solo fœtus sui conspectu sic mouentur vt illis suus dolor non doleat. Sed quia primitias tantùm accepimus, & quidem valde tenues, vix modicas sentimus spiritualis lætitiæ guttas, quæ dolori nostro asperitæ eius acerbitatem leniant. Et tamen exigua ista portio clarè ostendit adeò nunquam obrui mœrore qui Christum fide intuentur, vt in extremis malis gloriosè tamen exultent. Interea verò quoniam hæc omnibus creaturis imposita est conditio vt parturiant vsque ad vltimum redemptionis diem, sciamus nobis quoque gemendum esse, donec ex continuis præsentis vitæ miseriis liberati, fidei nostræ fructum palàm cernamus. In summa, puerperis similes sunt fideles, quatenus in Christo renati, iam in cæleste Dei regnum & beatam vitam ingressi sunt: similes autem grauidis & parturientibus fœminis, quatenus adhuc captiui in carnis ergastulo ad fœlicem illum statum suspirant, qui sub spe latet absconditus.

22 *Gaudium vestrum nemo tollet.)* Gaudii pretium non parum auget perpetuitas. nam hinc sequitur leues esse ærumnas & æquo animo tolerandas, quæ momentaneæ sunt. Porrò his verbis admonet Christus quodnam sit verum gaudium. Necesse est vt suis gaudiis citò priuetur mundus, quæ nonnisi in rebus caducis quærit. Ergo ad Christi resurrectionem veniendum, in qua æterna est stabilitas. *Visurum* se discipulos intelligit, quum rursus eos visitabit Spiritus sui gratia, vt perpetuo eius conspectu fruantur.

23 *Non interrogabitis quicquam.)* Postquam discipulis lætitiam promisit Christus ex inuicta fortitudine & constantia, nunc alteram Spiritus gratiam qua donandi erant prædicat, nempe tantam intelligentiæ lucem quæ ipsos ad cælestia vsque arcana euehat. Tanta erat tunc in illis tarditas, vt ad minimũ quenque scrupulum hæsitarent. nam vt pueri alphabetarii versum vnum sine pluribus remoris non continuant, ita in singulis ferè Christi verbis quædam erat offensio quæ illorum profectum impediret. Paulo pòst verò Spiritu sancto illuminati, non amplius remoras vllas passi sunt quin familiaris ac nota illis esset Dei sapientia, vt inoffenso cursu inter Dei arcana pergerent. Non desierunt quidem Apostoli, etiã quum in summum sapientiæ gradum euecti essent, os Christi interrogare: sed hìc tantùm fit duplicis status comparatio: acsi diceret Christus eorum ruditatem correctum iri, vt qui in minimis quibusque nunc subsistunt, facilè ad summa vsque mysteria nullo negotio penetrarent. Talis est locus Ieremiæ, Non docebit quisque proximum suum, dicens, Cognosce Dominum: quia omnes à minimo vsque ad maximum (dicit Dominus) me cognoscent. Non tollit certè Propheta neque abolet doctrinam, quæ in regno Christi maximè vigere debet: sed vbi Diuinitus edocti fuerint omnes, crassæ inscitiæ negat amplius fore locum, quæ hominum mentes occupat donec illis sol iustitiæ Christus per Spiritus sui radios illuxerit. Porrò quum nihil à pueris differrent Apostoli, imò truncis magis similes essent quàm hominibus, quales repentè extiterint Spiritus magisterio edocti, satis notum est. *Quæcunque petieritis à Patre meo.* Declarat vnde illis noua hæc facultas: quia scilicet ex Deo sapientiæ fonte quantum opus erit pleno ore haurire illis licebit: acsi diceret, Timendum non est ne destituamini intelligentiæ dono: quia Pater cum omni bonorum affluentia ad vos largè ditandos paratus erit. Cæterùm his verbis admonet, non ideo Spiritum promitti, vt quibus promissus est, illum ignaui ac stertentes expectent: sed potius vt sedulò intenti sint ad petendam gratiam quæ offertur. In summa, pronuntiat se tunc ita functurum esse Mediatoris officio, vt liberaliter & supra votum illis impetret à Patre quicquid petierint. Sed hìc exoritur difficilis quæstio, An tunc primùm cœperit inuocari Deus Christi nomine, qui nunquam aliter hominibus propitius esse potuit quàm in Mediatoris gratiam. Tempus futurum designat Christus, quo daturus sit cælestis Pater discipulis quicquid nomine suo petierint. Si hæc noua est ac insolita gratia, colligi posse videtur, quandiu in terris versatus est, nondum egisse aduocati partes, vt per ipsum gratæ essent Deo fidelium preces. quod etiam mox clarius exprimit, *Hactenus,* inquit, *non petijstis quicquam in nomine meo.* Atqui probabile est, Apostolos orandi regulam quæ in Lege præscripta erat seruasse. Scimus autem Patres non sine Mediatore orare solitos, quum tot exercitiis ipsos Deus ad talem orandi formam assuefaceret. Videbant summum Pontificem in Sanctuarium ingredi totius populi nomine: videbant quotidie sacrificia immolari, vt ratæ essent coram Deo Ecclesiæ preces. Erat igitur hoc vnum ex fidei principiis, temerè & frustra Deum inuocari nisi Mediatore interposito. Iam verò Christus eum se esse satis testatus fuerat discipulis: sed tam obscura erat cognitio vt preces suas nondum rite ad eius nomen formare possent. Nec verò quicquam in eo est absurdi quòd Deum precati sint sub Mediatoris fiducia ex Legis præscripto, nec tamen planè & liquidò intellexerint quidnam hoc sibi vellet. Adhuc extentum erat templi velum, Dei maiestas sub vmbra Cherubim abscondita erat, nondum cæli sanctuarium ingressus erat verus Sacerdos vt pro suis intercederet, nondum sanguine suo viam dedicauerat. non igitur mirum si Mediator non fuit agnitus: sicuti nunc, ex quo in cælo pro nobis apud Patrem apparet, sacrificio suo eum nobis reconcilians, vt audeamus nos miseri homunciones illuc cum fiducia prodire. Nam certè Christus peracta expiatione in cælum receptus, Mediatorem se palàm ostendit. Cæterùm notanda est tam frequens repetitio huius particulæ, quòd nos in Christi nomine orare deceat: vt sciamus impiam esse profanationem nominis Dei quum quis ipso præterito sistere se audet ad Dei tribunal. Quod si animis nostris probè infixa erit hæc persuasio, Deum nobis libenter & largè daturum esse quicquid Filii nomine petierimus, non aduocabimus hinc inde diuersos patronos in subsidium, sed vno illo contenti erimus qui toties ac tam benignè suam operam nobis defert. Porrò dicimur *orare in Christi nomine*

Iere.31.f.34

Caput XVI.

quum illum nobis aduocatum statuimus, qui gratiam apud Patrem conciliet, etiamsi nomen eius labiis disertè non exprimimus.

24 *Petite.)* Hoc ad tempus manifestationis refertur quæ paulo pòst futura erat. Quo minus excusabiles hodie sunt qui fictis Sanctorum patrociniis hanc doctrinæ partem obscurant. Veterem populum oportuit oculos ad vmbratilem suum Pontificem & pecudum victimas conuertere quoties precari vellet. Nos igitur plusquam ingrati, nisi sensus omnes in verum Sacerdotem defixos tenemus, qui propitiator nobis est exhibitus, per quem nobis facilis & peruius fit aditus ad thronum gloriæ Dei. Addit postremò, *Vt gaudium vestrum plenum sit*, quo significat nihil ad perfectam bonorum omnium copiam, nihil ad summam votorum, nihil ad tranquillam satietatem defore, si modò in suo nomine à Deo postulemus quicquid nobis opus est.

25 *Hæc in prouerbijs loquutus sum vobis: sed venit hora quando non amplius in parabolis vobiscum loquar, sed palàm de Patre annuntiabo vobis.*

26 *In illa hora in nomine meo petetis, & non dico vobis quòd ego rogabo Patrem pro vobis:*

27 *Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis quod ego à Deo exiui.*

28 *Exiui à Patre, & veni in mundum: rursus relinquo mundum, & proficiscor ad Patrem.*

25 *Hæc in prouerbijs.)* Consilium Christi est animos addere discipulis, vt de meliore profectu bene sperantes non putent inutilem esse quam audiunt doctrinam, quanuis in ea non multum assequantur. Poterat enim illis obrepere suspicio, Christum nolle intelligi, ac de industria ipsos tenere suspensos. Breui igitur fore denuntiat vt doctrinæ fructum sentiant, quæ sua obscuritate fastidium in eorum animis creare poterat. משל Hebræis prouerbium interdum significat: quia autem prouerbia vt plurimum figuras & tropos continent, inde fit vt Hebræi משלים appellent ænigmata, vel insignes sententias, quæ Græcis ἀποφθέγματα vocantur, quæ aliquid ambiguum vel obscurum ferè habent. Sensus ergo est, Nūc figuratè vobiscum, & non simplici planáque oratione loqui videor: sed breui loquar vobiscum familiarius, vt nihil sit vobis in mea doctrina perplexum aut difficile. Nunc videmus quod iam attigi, animari discipulos maioris profectus fiducia, ne doctrinam abiiciant, quia nondum intelligunt quid sibi velit. Nisi enim spes proficiendi nos accendat, discendi studium frigere necesse est. Cæterum res clarè ostendit, Christum non ænigmaticè loquutum esse, sed facili adeóque crasso dicendi genere vsum apud discipulos. sed tanta erat eorum ruditas vt attoniti ex ore eius penderent. Quare ista obscuritas non tam in doctrina fuit quàm in eorum mentibus. Et certè idem nobis hodie accidit: nam sermo Dei non frustra hoc elogio ornatur quòd sit lux nostra: sed eius fulgorem tenebræ nostræ sic obnubilant, vt putemus nos meras allegorias audire. Nam sicuti minatur per Prophetam se barbarum fore incredulis & reprobis, acsi blæsis esset labiis: & Paulus Euangelium dicit absconditum esse talibus, quia eorum mentes excæcauit Satan: ita infirmis & rudibus magna ex parte confusum aliquid sonat, vt non possit intelligi. Nam etsi non prorsus tenebricosæ sunt eorum mentes, sicut infidelium: sunt tamen velut nebulis implicitæ. Et Dominus, vt nos propriæ inopiæ sensu humiliet, ita ad tempus stupere patitur: sed quos Spiritu suo illuminat, ita proficere facit vt illis familiaris ac notus sit ille sermo. Atque huc spectat posterius membrum, *Venit hora*, (hoc est, mox ventura est) quando non loquar vobiscum amplius figuratè. Certè non alia docuit Spiritus Apostolos quàm quæ audierant ex ore ipsius Christi: sed irradians eorum corda, tenebras eorum discussit, vt Christum quasi nouo & diuerso modo loquentem audientes, mentem eius facilè caperent. Quum dicit *annuntiaturum se de Patre*, scopum hunc suæ doctrinæ esse admonet vt nos ad Deum adducat, in quo posita est solida fœlicitas. Sed restat vna quæstio, quomodo alibi dicat datum esse discipulis nosse mysteria regni Dei, quibus hîc fatetur se ænigmaticè loquutum. nam illic (hoc est Matth.13.b.11) discrimen statuit inter eos & reliquum vulgus, quòd in parabolis apud vulgus loquatur. Respondeo, non fuisse tantam in Apostolis ruditatem quin tenuiter saltem gustarent quid vellet magister. Ita non sine causa eos è grege cæcorum eximit. Nunc sermonem suum illis hactenus allegoricum fuisse dicit, præ illa conspicua intelligentiæ luce quam mox per Spiritus sui gratiam illis daturus erat. Vtrunque igitur verum, quòd longè excellerent super eos quibus insipidus erat Euangelii sermo: & tamen adhuc alphabetarii essent respectu nouæ sapientiæ quam illis Spiritus attulit.

Iesa.28.c.11
2.Cor.4.a.3

26 *In illa hora.)* Iterum causam repetit cur tam liberaliter tunc aperiendi sint cælestes thesauri, quia scilicet in nomine Christi petent quicquid sibi opus erit: Deus autem nihil quod Filii sui nomine petetur negabit. Sed videtur esse in verbis dissidium: subiicit enim continuo pòst Christus, superuacuum fore vt Patrem ipse roget. Quorsum autem attinet ipsius nomine precari, nisi suscipiat patroni munus? Et Iohannes alibi eum nominat aduocatum nostrum. Paulus etiam testatur eum nunc pro nobis intercedere. Idem confirmat author Epistolæ ad Hebræos. Respondeo, non simpliciter hoc loco negare Christum se intercessorem fore: sed hoc tantùm velle, tam propensum fore erga discipulos Patrem vt sine vlla difficultate sponte daturus sit quicquid precati fuerint. Occurret Pater, inquit, ac pro immenso erga vos suo amore patronum, qui alioqui pro vobis verba esset facturus, præueniet. Cæterùm quū dicitur intercedere Christus pro nobis apud Patrem, nihil de ipso carnale imaginemur, ac si ad Patris genua procumbens preces suppliciter conciperet: sed virtus sacrificii quo semel Deum nobis placauit, semper

Ioan.2.a.1
Rom.8.g.34
Heb.7.d.25

semper vigens & efficax, sanguis quo expiauit peccata nostra: obedientia quam præstitit, continua est pro nobis intercessio. Insignis est hic locus, quo docemur cor Dei nos tenere simulac Filii nomen illi opposuimus.

27 *Quia vos me amastis.)* Monemur his verbis vnicum esse vinculum nostræ cum Deo coniunctionis, si Christo coniuncti simus. coniungimur autem fide non ficta, sed quæ ex syncero affectu nascitur, quem *Amoris* nomine designat. neque enim purè in Christum credit nisi qui illum ex animo amplectitur: quare hoc verbo vim & naturam fidei bene expressit. Verum si tùc demum amare nos Deus incipit ex quo Christum dileximus, sequitur à nobis esse initium salutis: quia Dei gratiam præuenimus. Atqui huic sententiæ reclamant plurima Scripturæ testimonia. Promissio Dei est, Faciam vt me diligant. Et Ioannes dicit, Non quod priores dilexerimus eum. Superuacuum esset plures locos colligere: 1.Ioh.4.b.10 quia nihil hac doctrina certius, Dominum vocare quæ non sunt, suscitare mortuos, alienis se adiungere, formare corda carnea ex lapideis, apparere iis à quibus non quæritur. Respondeo, homines ante vocationem, si sunt ex electis, arcano modo à Deo amari, qui suos omnes diligit antequam creati sint: sed quia nondum reconciliati sunt, meritò censeri Dei inimicos, sicut & Paulus loquitur. Secundum hanc rationem hic dicimur amari à Deo dum Christum diligimus: quia pignus habemus paternæ eius dilectionis, quem antè horruimus vt iudicem nobis infestum. Rom.5.b.10

28 *Exiui à Patre.)* Hæc loquutio Diuinam in Christo virtutem nobis commendat. neque enim firma in illum constaret fides nisi Diuinam eius potentiam apprehenderet. Parum enim aut nihil mors eius & resurrectio, duæ fidei columnæ, nos iuuarent, nisi cælestis virtus illis annexa esset. Nunc tenemus qualiter nos deceat Christum amplecti, ita scilicet vt consilium & virtutem Dei, cuius manu nobis offertur, fides nostra reputet. Neque enim frigidè accipiendum est quod exierit à Deo: sed simul tenendū est quorsum vel in quem finem exierit, nempe vt esset nobis sapiētia, sanctificatio, iustitia & redemptio. Secundo membro quod mox subiicit, notatur virtutis perpetuitas. Poterant enim cogitare discipuli, temporale illud esse beneficium quòd Redemptor mundo esset missus. Dixit ergo se redire ad Patrem, vt certo statuant nihil eorum bonorū quæ attulit, suo discessu excidere: quia ex cælesti sua gloria mortis & resurrectionis suæ vim & effectum in mundum effundat. Mundum ergo reliquit quum infirmitates nostras exuens in cælum receptus est: sed viget nihilominus erga nos eius gratia: quia sedet ad Patris dextram, vt potiatur totius mundi imperio.

29 *Dicunt ei discipuli eius, Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbium nullum dicis.*

30 *Nunc nouimus quòd noueris omnia, & non habes opus vt quis te interroget: in hoc credimus quòd à Deo existi.*

31 *Respondit illis* Iesus, *Nunc creditis? ecce ventura est hora, & nunc venit qua dispergamini quisque in sua, & me relinquatis solum. quanquam non sum solus: quia Pater mecum est.*

32 *Hæc loquutus sum vobis, vt in me habeatis pacem. in mundo tribulationem habetis: sed confidite, ego vici mundum.*

29 *Dicunt ei discipuli.)* Hinc apparet quàm efficax fuerit consolatio, quia deiectos prius & fractos animos subitò in magnam alacritatem erexit: & tamen certum est, minimè adhuc assequutos esse discipulos quid valeret Christi sermo. sed quanuis eius nondum capaces essent, solus odor eos recreauit. Quòd exclamant Magistrum *palàm loqui & absque figura*, in eo quidem modum excedunt: ex animi tamen sensu testantur quod res est. Quod nos quoque hodie experimur. nam qui pauxillum tantum gustauit ex Euangelii doctrina, magis accēditur, & plus longè sentit energiæ in exiguo fidei modulo, quàm si totus Plato illi cognitus esset. Imò gemitus quos Spiritus Dei excitat in cordibus piorum, luculenti sunt testes Deum arcano modo supra eorum captum operari. Nam alioqui Paulus non vocaret ipsos Rom.8.e.26 inenarrabiles. Sic habendum est, Apostolos sensisse aliquid profectus, vt verè testari possent non prorsus ænigmatica iam sibi esse Christi verba: sed in eo fuisse deceptos, quòd sibi plus æquo sapere videbantur. Inde autem error, quòd nesciebant quale futurum esset Spiritus donum. Exultant ergo ante tempus, perinde ac si quis nummo vno aureo diuitem se putaret. Colligunt ex quibusdam signis, Christum à Deo prodiisse: perinde gloriantur acsi nihil amplius deesset. Atqui ab ea notitia longe adhuc aberant, quandiu non tenebant qualis sibi futurus in posterum esset Christus.

31 *Nunc creditis.)* Quia sibi nimium placebant discipuli, eos admonet Christus, vt infirmitatis suæ memores, potius se intra modulum suum contineant. Nunquam autem satis probè agnoscimus quid nobis desit, & quantum à fidei plenitudine distemus, quousque ad serium aliquod experimentum ventum est. Nam res ipsa tunc ostendit quàm debilis fuerit fides quam putabamus plenam esse. Huc reuocat Christus discipulos, ac breui fore pronuntiat vt ipsum relinquant. Est enim persequutio instar Lydii lapidis ad probandam fidem, cuius paruitas dum apparet, trepidare incipiunt & se contrahere qui prius inflati erant. Ergo interrogatio Christi est ironica: acsi dixisset, Itáne vos iactatis quasi fide referti? Atqui instat examen quod vacuitatem vestram prodet. Sic coercenda est nostra securitas dum nimis exultat. Sed videri posset vel nullam prorsus fuisse fidem in discipulis, vel tunc fuisse extinctam quum relicto Christo huc illuc dispersi sunt. Respondeo, vtcunque deiecta fuerit ac veluti succubuerit fides, tamen fuisse aliquid residuum vnde postea noui surculi pullularent.

32 *Non sum solus.)* Hæc correctio addita est, vt sciamus Christo nihil derogari dum ab homi-

nibus relinquitur. Nam quum in ipso fundata sit eius veritas & gloria, neque à mundi fide pendeat, si contingat ipsum à toto mundo deseri, manet nihilominus integer: quia Deus est, non alieno subsidio indigens. Quòd dicit *Patrem secum fore*, perinde valet atque Deum ab eius parte staturum, vt minimè opus habeat quicquam ab hominibus mutuari. Hoc quisquis probè meditatum habebit, vel toto mundo nutante firmus consistet, nec eius fidem euertet aliorum omnium defectio. Nec enim Deo tribuimus iustum honorem nisi solus ipse nobis sufficiat.

33 *Hæc loquutus sum vobis.)* Rursus inculcat quàm necessariæ sint consolationes quibus fuerat apud ipsos vsus. Probat autem hac ratione, quòd eos in mundo plurimæ ærumnæ & tribulationes maneant. Notanda igitur primùm hæc admonitio, vt statuant omnes pii multis miseriis vitam suam subiectam fore, vt se ad tolerantiam comparent. Quum ergo instar maris tumultuosi nobis sit mundus, non alibi quàm in Christo reperietur vera pax. Iam eius fruendæ modus quem hîc definit, notandus est. Dicit *Pacem habituros* si in hac doctrina profecerint. Volumus ergo in mediis afflictionibus tranquillas habere & solutas mentes? attenti simus ad hanc Christi concionem quæ nobis pacem in ipso conferet. *Confidite.* Sicuti variis afflictionibus torporem nostrum corrigi decet, ac nos expergefieri ad quærendum malorum remedium: ita non vult Dominus nos animis frangi, sed potius alacriter pugnare. quod fieri non potest nisi de successu certi simus. nam si dubio euentu pugnandum sit, totum studium nostrum mox concidet. Ergo Christus ad certamen nos vocans, certa victoriæ fiducia instruit: quanuis adhuc nobis sudandum sit. Porrò quia semper in nobis multa est trepidandi materia, hac ratione fidendum esse docet: quia ipse non sibi priuatim, sed nostra causa mundi fuerit victor. Ita fiet vt in nobis ferè oppressi, magnificæ illius gloriæ intuitu, ad quam caput nostrum emersit, tutò possimus quicquid malorum nobis incumbit despicere. Proinde si Christiani esse cupimus, minimè nobis à cruce quærenda est immunitas: sed hoc vno contenti simus, quòd sub Christi auspiciis militantes, etiam in ipso conflictu, sumus tamen extra periculum. *Mundi* nomine complectitur hîc Christus quicquid aduersum est piorum saluti: præsertim verò corruptelas omnes quibus ad struendas nobis insidias abutitur Satan.

CAPVT XVII.

HÆc loquutus est Iesus, ac sustulit oculos suos in cælum, & dixit, Pater, venit hora, glorifica Filium tuum, vt & Filius tuus glorificet te.

2 *Quemadmodum dedisti illi potestatem omnis carnis: vt omnibus quos dedisti ei, det vitam æternam.*

3 *Hæc autem est æterna vita, vt cognoscant te solum verum Deum, & quẽ misisti* Iesum *Christum.*

4 *Ego te glorificaui super terram, opus consummaui quod dederas mihi vt facerem.*

5 *Et nunc glorifica me tu Pater apud teipsum gloria quã habui apud te priusquam mundus esset.*

1 *Hæc loquutus est Iesus.)* Postquam de tolerãtia crucis cõcionatus est Dominus ad discipulos, cõsolationes proposuit quibus innixi persisterent. Promisso Spiritus aduentu illos in spem meliorem inuexit: ac de regni sui gloria & splendore disseruit. Iã cõuertit se ad preces, idq; meritò: friget enim doctrina nisi Diuinitus efficax reddatur. Proinde exemplum doctoribus proponit, ne tantùm spargendo verbo impendant operam, sed precibus quoque admistis, Dei opem implorẽt, vt eius benedictio fructuosum reddat eorum laborem. In summa, hæc Christi precatio quasi obsignatio fuit superioris doctrinæ: tum vt in se rata esset, tum vt certam haberet fidem apud discipulos. Quòd Ioannes narrat *sublatis in cælum oculis* Christum orasse, id ardoris & vehementiæ non vulgaris signum fuit. verè enim hoc gestu Christus testatus est animi affectu se in cælo esse potius quàm in terra, vt relictis hominibus familiare haberet cum Deo colloquium. Cælum autem respexit, non quod illic inclusus sit Deus, qui terrã quoque implet: sed quia illic præcipuè apparet eius maiestas. Deinde quia cælorum cõspectus nos admonet supra omnes creaturas lõgè eminere Dei numen. Eodem pertinet manuum eleuatio in precibus. nã quum pigri sint natura homines ac tardi, terrestréque ingenium eos deorsum inclinet, opus habent talibus excitamentis, imò vehiculis, quæ ad Deum ipsos extollant. Cæterùm si verè Christum imitari cupimus, cauendum est ne plus exprimant cæremoniæ quàm sit in animo: sed interior affectus oculos, manus, linguam, & quicquid est, impellat. Quòd Publicanus deiectis oculis ritè Deum orauit, non est huic sententiæ contrarium. Nam etsi peccatis suis confusus se deiecit, non obstitit tamen illa humilitas quin veniam peteret cum fiducia. Christum precari aliter decuit, qui nihil habebat pudore dignum. Deinde certum est Dauidem ipsum aliter atque aliter diuersis temporibus precatum esse prout res ferebat. *Pater venit hora.* Petit Christus illustrari suum regnum, vt vicissim ipse Patris gloriam illustret. Dicit horam venisse, quia tametsi patefactus miraculis & omni virtutum genere Filius Dei fuerat, adhuc tamen obscurum erat spirituale eius regnum, quod paulo pòst effulsit. Siquis obiiciat, nihil minus gloriosum fuisse Christi morte, quæ tunc instabat: respondeo, in morte illa nobis conspicuum esse immensum decus quod impiis est absconditum: quia illic agnoscimus expiatis peccatis mundum Deo reconciliatum esse, abolitam maledictionem, Satanam deuictum. Atque huc spectat votum Christi, vt cælestis Spiritus potentia mors sua fructum proferat qualis æterno Dei consilio fuerat decretus. Horam enim venisse dicit,

Luc.18.c.13

dicit,non quæ hominum arbitrio sit præfixa, sed quam Deus statuerat. Nec tamen superuacua est precatio,quia sic pendet Christus à Dei voluntate,vt tamen sibi optandum esse nouerit quod ille certò futurum pollicitus est. Facturus quidem est Deus quicquid decreuit, non modò sterente toto mundo, sed etiam repugnante: verùm interea nostrum est,quæcunque promisit ab eo petere: quia hic promissionum est vsus vt nos ad precandum solicitent. *Vt & Filius tuus glorificet te.* Significat mutuã esse illustrationem gloriæ suæ & Patris. quorsum enim apparet Christus nisi vt nos ad Patrem ducat? Vnde sequitur,quicquid honoris defertur Christo,Patris honorem adeò non minuere vt magis stabiliat. Tenendum semper memoria est quam personam hoc loco sustineat Christus: neque enim sola eius æterna Diuinitas nobis consideranda est: quia loquitur quatenus Deus erat manifestatus in carne, & pro Mediatoris officio.

2 *Quemadmodum dedisti illi.)* Iterum confirmat nihil se nisi Patris voluntati consentaneum petere: sicuti hæc perpetua est orandi regula,non plus petere quàm quod vltro daturus esset Deus.quia nihil magis præposterum quàm proferre coram ipso quicquid nobis libuit. *Potestas omnis carnis* imperium significat quod Christo datum est quum Pater illum Regem & caput constituit: sed finis notandus est,nempe vt *vitam æternam* suis omnibus conferat. Imperium ergo accepit Christus non tam sibi quàm salutis nostræ causa. Sponte ergo nos subiicere Christo conuenit, non tantum vt pareamus Deo, sed quoniam hac subiectione nihil magis amabile,quum nobis vitæ æternæ sit causa. Cæterum non dicit Christus se toti mundo præfectum esse vt vitam omnibus promiscuè conferat: sed gratiam hanc restringit ad eos *qui sibi dati sunt.* Quomodo autem dati? nam & reprobos Pater illi subiecit. Respondeo,solos electos ex peculiari esse eius grege,cuius custodiam tanquam pastor suscepit. Ergo regnum Christi ad omnes quidem homines extenditur,sed nonnisi solis electis est saluificum, qui voluntario obsequio sequuntur vocem Pastoris. alios enim parere sibi violenter cogit, donec tandem sceptro ferreo penitus eos conterat.

3 *Hæc autem est æterna vita.)* Nunc modum donandæ vitæ definit, quum scilicet electos illuminat in veram Dei notitiam.neque enim de fruitione vitæ quam speramus hîc tractat,sed tantùm quomodo perueniunt homines ad vitam. Atque vt hæc sententia probè intelligatur, primò tenendum est, nos omnes in morte esse donec illuceat nobis Deus,qui solus vita est: vbi autem illuxit, quia fide eum possidemus:simul ingredimur in vitæ possessionem. Hinc fit vt eius cognitio verè & meritò dicatur esse saluifica. Porrò singulis ferè verbis suum inest pondus: neque enim quælibet hic notatur Dei cognitio, sed quæ nos in imaginem Dei transformat ex fide in fidem: imò eadem est cum fide qua insiti in Christi corpus,Diuinæ adoptionis consortes & cælorum hæredes efficimur. Quia autem nonnisi in Christi facie cognoscitur Deus,qui viua est atque expressa eius imago, ideo dicitur, *Vt cognoscant te & Christum quem misisti.* Nam quòd priore loco statuitur Pater, non refertur ad ordinem fidei, quasi mens nostra Deo cognito ad Christum postea descendat: sed sensus est, Deum Mediatore demum interposito cognosci.Adduntur duo epitheta *Veri & Solius:* quia necesse est primùm vt Deum fides ab hominum vanis figmentis discernat,ac firma certitudine eum amplexa, nusquam flectatur aut vacillet: deinde vt statuens nihil esse in Deo mutilum nec imperfectum, vnico ipso contenta sit. Quòd nonnulli ita resoluunt,Cognoscant te,qui solus es Deus,frigidum est. sensus ergo est,Solum te agnoscant pro vero Deo. Sed videtur hoc modo Christus sibi abdicare Diuinitatis ius & nomen. Siquis respondeat, Dei nomen Christo similiter vt Patri aptandum esse,eadem de Spiritu sancto quæstio mouebitur. Nam si Pater tantum & Filius vnus sunt Deus,ab hoc gradu depellitur Spiritus: quod peræquè absurdum est. Solutio facilis est,siquis ad rationem loquendi attendat quam passim in Euangelio Iohannis tenet Christus,de qua iam supra toties admonui lectores vt assuescere debuerint.Christus in hominis forma apparens,sub Patris persona Dei potentiam,essentiam & numen designat. Vnus ergo verus est Deus Christi Pater. hoc est,Deus ille qui pridem mundo Redemptorem promiserat,vnus est. Sed in Christo reperietur Deitatis vnitas & veritas: quia ideo humiliatus fuit Christus vt nos in altum eueheret. Vbi eò peruentum est, tunc Diuina eius maiestas se profert: tunc ipse totus in Patre, & totus in eo Pater agnoscitur. In summa,qui Christum à Patris Diuinitate separat, eum nondum agnoscit qui solus est verus Deus: sed potius alienum sibi Deum fabricat. Ideo iubemur Deum cognoscere,& Christum quem misit,per quem velut porrecta manu nos ad se inuitat.Quòd videtur quibusdam iniquum esse si ob solam Dei ignorantiam pereant homines,inde fit quia non reputant penes solum Deum esse vitæ fontem, & quicunque ab eo alieni sunt vita priuari. Iam si ad Deum non acceditur nisi fide, infidelitas necessariò in morte nos detinet. Siquis obiiciat,iustis alioqui & innocentibus fieri iniuriam si damnantur: responsio in promptu est, nihil in hominibus esse recti vel synceri quandiu in natura sua manent. Renouamur autem,teste Paulo, in imaginem Dei,per cognitionem. Nunc tria capita simul colligere operæpretium est, quòd Christi regnum,vitam & salutem afferat. Secundò,quòd non omnes inde vitam percipiant, neque etiam Christi officium sit vitam omnibus dare,sed tantùm electis quos eius tutelæ commisit Pater.Tertiò,quòd hæc vita in fide posita sit, & ea dignetur Christus quos in fidem Euangelii illuminat. Vnde colligimus,non omnium commune esse illuminationis & cælestis sapientiæ donum, sed peculiare electis. Verum quidem est offerri Euangelium omnibus, sed hîc Christus arcanum & efficacem docẽdi modum commendat,quo soli filii Dei trahuntur ad fidem. Colos.3.b.10

4 *Ego te glorificaui.)* Hoc ideo dicit quia tum in eius doctrina,tum in miraculis innotuerat Deus mundo. Hæc autem est Dei gloria, si agnoscimus qualis sit. Quum addit *se perfecisse opus* quod iniunctum erat,intelligit se defunctum esse toto vocationis suæ cursu: illud enim maturum fuit tempus quo ipsum recipi deceret in cælestem gloriam. Nec tantùm de munere docendi loquitur,sed alias etiam ministerii sui partes comprehendit. Nam etsi præcipuum caput adhuc restabat,nempe sacrificium mortis,quo expiaret omnium peccata: quia tamen iam aderat hora mortis, perinde loquitur acsi illam quo-

Caput XVII.

que subiisset. Hæc igitur summa est, vt à Patre mittatur in possessionem regni: quandoquidem confecto stadio nihil amplius illi residuum esset nisi vt Spiritus virtute fructum & effectum omnium proferret quæ ex Patris mandato in terra gesserat, iuxta illud Pauli, Exinaniuit seipsum, forma serui accepta. propterea extulit illum Pater,& dedit illi nomen,&c.

Philip.2.a.7

5 *Gloria quàm habui apud te.)* Glorificari apud Patrem optat, non vt Pater intus eum glorificet sine teste,sed vt receptus in cælum, magnificè illic amplitudinem suam ac potentiam exerat, vt illi omne genu flectatur, &c. Itaque particula *Apud Patrem*, in priore membro, terrestri & caducæ gloriæ opponitur: quemadmodum Paulus, quum dicit semel mortuum peccato, nunc Deo viuere, beatam immortalitatem exprimit. Postea declarat se nihil aduentitium cupere,sed tantùm vt appareat talis in carne qualis fuit ante conditum mundum: vel (si clarius malis) vt Diuina maiestas,quam semper habuerat,nunc refulgeat in Mediatoris persona & in carne hominis quam induerat. Insignis locus, quo docemur Christum minimè esse nouitium vel temporalem Deum. Nam si æterna fuit eius gloria,ipse quoque semper fuit. Adde quòd inter eius & Patris personam manifesta hîc distinctio statuitur: vnde colligimus non modò æternum esse Deum, sed æternum quoque Dei sermonem, ex Patre ante secula genitum.

Rom.6.b.10
Ibidem,b.10

6 *Manifestaui nomen tuum hominibus quos dedisti mihi ex mundo. tui erant, & mihi eos dedisti,& sermonem tuum seruauerunt.*

7 *Nunc nouerunt quòd omnia quæ dedisti mihi abs te,sunt.*

8 *Quia verba quæ dedisti mihi,dedi eis, & ipsi receperunt: & nouerunt verè quòd abs te exiui,& crediderunt quòd me miseris.*

9 *Ego pro ipsis rogo: non pro mundo rogo,sed pro iis quos dedisti mihi: quia tui sunt.*

10 *Et mea omnia,tua sunt: & tua,mea: & glorificatus sum in ipsis.*

11 *Et non amplius sum in mundo: ipsi autem in mundo sunt,& ego ad te venio. Pater sancte,serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi,vt sint vnum sicuti nos.*

6 *Manifestaui nomen tuum.)* Hîc incipit Christus pro discipulis suis Patrem orare: & quo amoris affectu statim mortem pro ipsis obiturus erat: nunc commendat eorum salutem. Prima autem ratio commendandi est quòd doctrinam amplexi sunt quæ homines efficit verè Dei filios. Non defuit quidem Christo fides & diligentia qua omnes ad Deum vocaret: sed in electis tantùm vtilis & efficax fuit eius labor. Communis omnibus fuit eius prædicatio quæ Dei nomen manifestabat: nec destitit etiam apud obstinatos gloriam eius asserere. Cur ergo se paucis tantùm manifestasse dicit, nisi quia soli electi Spiritu intus docente proficiunt? Collige ergo,non omnes quibus proponitur doctrina,verè & efficaciter doceri: sed quorum mentes illuminantur. Causam electioni Dei Christus assignat: quia non aliud discrimen ponit cur aliis præteritis manifestauerit quibusdam Patris nomen, nisi quia sibi dati erant. Vnde sequitur fidem ex æterna Dei prædestinatione manare, & ideo non omnibus promiscuè dari: quia non omnes ad Christum pertinent. Quum addit, *Tui erant,& eos mihi dedisti*, primùm his verbis notatur electionis æternitas: deinde quomodo à nobis consideranda sit. Declarat Christus Dei semper fuisse electos. Eos ergo Deus à reprobis discernit non fide aut vllo merito,sed mera gratia: quia dũ maximè ab ipso alieni sunt,pro suis tamen in arcano consilio reputat. Certitudo in eo consistit quòd Filio tradit in custodiam quoscunque elegit,ne pereant. Et huc coniicere oculos oportet, vt certò teneamus nos esse ex ordine filiorum Dei. nam in se abscondita est Dei prædestinatio: in solo autem Christo nobis patefit. *Sermonem tuum seruauerunt.* Hic tertius est gradus. Primus enim est electio gratuita: secundus autem, donatio illa qua transimus in Christi tutelam. Recepti à Christo, per fidem in ouile aggregamur. Reprobis effluit sermo Dei,sed apud electos radicem agit: vnde seruare eum dicuntur.

7 *Nunc nouerunt.)* Hîc exprimitur quod in fide præcipuum est,dum ita in Christum creditur vt fides non subsistat in carnis aspectu,sed Diuinam eius virtutem concipiat. Quum enim dicit, *Nouerunt abs te esse quæcunque mihi dedisti:* intelligit,fideles quicquid habent, sentire cæleste esse ac Diuinum. Et certè nisi Deum apprehendimus in Christo,perpetuò nos vacillare necesse erit.

8 *Et ipsi acceperunt.)* Exprimit modum huius notitiæ: quia traditam ab ipso doctrinam receperint. Sed nequis doctrinam eius putaret humanam esse, vel in terra natam, Deum eius authorem esse profitetur,quum dicit, *Verba quæ dedisti mihi, dedi eis.* Loquitur autem, suo more, in Mediatoris vel ministri persona, quum dicit se tantùm docuisse quod à Patre acceperat. Nam quia humilis adhuc erat ipsius in carne conditio, & sub forma serui Diuina eius latebat maiestas, Deum potius sub Patris persona designat. Interea tenendum est quod initiò testatus est Iohannes, quatenus Christus æternus erat Dei Sermo,vnum fuisse semper cum Patre Deum. Sensus est igitur, Christum fidelem fuisse Dei testem apud discipulos, vt eorum fides nonnisi in vna Dei veritate fundata esset, quum Pater ipse in Filio loquutus fuerit. Cæterum inde receptio de qua loquitur, quia efficaciter per Spiritum manifestauit illis Patris nomen. *Et cognouerunt verè.* Idem quod prius attigerat, aliis verbis repetit. nam Christum exiisse à Patre,& fuisse missum,tantundem valet atque illud quod præcessit, à Patre,esse quæcunque habet. Summa est, fidem rectà debere Christum intueri: sed ita vt nihil terrenum vel contemptibile de ipso sapiat,sed sursum feratur ad Diuinam eius potẽtiam: vt certò statuat Deum & quicquid

Dei

Dei eſt,perfectè in ipſo ſe habere.Notandum etiam quòd in priore membro *Cognoſcendi* verbo vtitur: deinde *Credendi* verbũ vſurpat. nam ita admonet,nihil rite de Deo poſſe cognoſci niſi per fidem:ſed in ipſa fide tantum ſubeſſe certitudinis vt meritò ſcientia vocetur.

9 *Ego pro ipſis rogo.)* Hactenus retulit Chriſtus quod gratiam conciliare poterat diſcipulis apud Patrem: nunc precationem ipſam format, in qua oſtendit nihil ſe petere niſi Patris voluntati conſentaneum,quia Patri commendet duntaxat quos ipſe vltro amat. Apertè enim ſe pro mundo orare negat, quia ſolicitus non ſit niſi de proprio grege, quem ex manu Patris accepit. Poſſet tamen videri hoc abſurdum. neque enim melior precandi regula inueniri poteſt quàm ſi Chriſtum ducem & magiſtrum ſequamur. Atqui iubemur pro omnibus orare: deinde Chriſtus ipſe indifferenter poſtea pro omnibus orauit, Pater,ignoſce illis,quia neſciunt quid faciunt. Reſpondeo,preces quas pro omnibus cõcipimus, reſtringi tamen ad Dei electos. Hunc,& illum,& ſingulos optare debemus ſaluos eſſe,atque ita complecti totum humanum genus: quia nondum diſtinguere licet electos à reprobis: interea tamen aduentum regni Dei optando,ſimul precamur vt hoſtes ſuos perdat. Hoc tantum intereſt, quòd pro omnium ſalute oramus quos cognoſcimus ad imaginem Dei eſſe creatos, & quibus nobiſcum eadem eſt natura: eorum interitum Dei iudicio permittimus quos ipſe reprobos eſſe nouit. Precationis autem quæ hîc refertur,alia fuit quædam ſpecialis ratio,quæ in exemplum trahi non debet. Neque enim ex nudo tantùm fidei & charitatis ſenſu Chriſtus orat: ſed adyta cælorum ingreſſus,ante oculos habet arcana Patris iudicia,quæ nos latent quandiu per fidem ambulamus. Porrò ex his verbis colligimus, Deum quos viſum eſt ſibi ex mundo deligere vitæ hæredes futuros,ac diſcrimen hoc non haberi ex hominum merito, ſed ex mero illius beneplacito pendere. Nam qui in hominibus ſtatuunt electionis cauſam, à fide incipiant oportet. Diſertè autem pronuntiat Chriſtus, Patris fuiſſe qui ſibi dantur. Certum autem eſt ideo dari vt credant,& fidem ex hac donatione fluere. Si fidei origo eſt donatio iſta,& eam ordine ac tempore præcedit electio: quid aliud reſtat niſi vt fateamur gratis eligi quos Deus è mundo vult ſeruatos? Iam quum Chriſtus pro ſolis electis oret,neceſſaria eſt nobis electionis fides,ſi ſalutem noſtram Patri velimus ab ipſo commendari. Grauem ergo fidelibus iniuriam faciunt qui electionis notitiam delere conantur ex eorum animis,quòd eos Chriſti ſuffragio priuant. Refellitur præterea his verbis peruerſus eorum ſtupor qui electionis prætextu ſeſe ignauiæ dedunt, quum potius acuere in nobis precandi ſtudium debeat,quemadmodum docet Chriſtus ſuo exemplo.

10 *Et mea omnia tua ſunt.)* Huc pertinet prius membrum, quòd certò exaudiendus ſit à Patre. Non alios,inquit, tibi commendo niſi quos pro tuis agnoſcis: quia nihil habeo abs te ſeparatum: repulſam igitur non patiar. Secundo membro oſtendit iuſtam ſibi eſſe cauſam cur electos curæ habeat: quia ſui ſint,ex quo ſunt Patris. Omnia hæc ad fidei noſtræ confirmationem dicta ſunt. Salus non alibi quàm in Chriſto nobis eſt quærenda.Chriſto non erimus contenti niſi ſciamus nos in illo Deum poſſidere.Tenenda eſt igitur vnitas iſta Patris cum Filio,quæ facit vt nihil inter ſe diuiſum habeant. Secundo membro cohæret quod ſubiicit, *Se glorificatum eſſe* in diſcipulis. ſequitur enim, æquum eſſe vt viciſſim eorum ſalutem promoueat.atque hoc confirmandæ fidei noſtræ optimum eſt ſymbolum, quòd ſalutem noſtram nunquam negliget Chriſtus ſi in nobis glorificatus fuerit.

11 *Nunc non ſum in mundo.)* Alteram cauſam adducit cur tam ſedulò pro diſcipulis oret: quia ſcilicet mox deſtituendi ſint corporali eius præſentia, ſub qua hactenus quieuerant. Quandiu cum ipſis verſatus erat,non ſecus ac gallina fouebat eos ſub alis ſuis: nunc diſcedens petit à Patre vt eos præſidio ſuo tegat: idque facit eorum reſpectu. Nam eorum trepidationi remedium affert,vt recumbant in Deũ ipſum,cui nunc eos quaſi de manu in manum tradit. Hinc autem non parua nobis conſolatio,quum audimus Filium Dei eò magis de ſuorum ſalute ſolicitum eſſe, dum eos relinquit ſecundum corpus. nam inde colligendum eſt,nos hodie quoque,dum in mundo laboramus,ab eo reſpici,vt ex cæleſti ſua gloria noſtris ærumnis ſuccurrat. *Pater ſancte.* In eum finem tendit tota precatio ne animis concidant diſcipuli,quaſi deterior ſit ſua conditio propter corporalem magiſtri abſentiam. Nam quum illis Chriſtus ad tempus datus eſſet cuſtos à Patre,nunc quaſi prouincia ſua defunctus,reſtituit eos in Patris manũ, vt poſthac eius auſpiciis ac virtute ſeruentur. Summa igitur eſt, quum diſcipulis aufertur carnis Chriſti conſpectus,nihil eos iacturæ facere: quia Deus in ſuam tutelam ipſos recipit, cuius virtus perpetua eſt. Modum ſeruandi adſcribit, *Vt ſint vnum.* Nam quos ſeruare decreuit cæleſtis Pater,eos in ſanctam fidei & Spiritus vnitatem colligit. Sed quia non ſatis eſt ſi quouis modo inter ſe homines cõſpirent, additur particula, *Sicuti & nos.* Tunc igitur demum fœlix erit noſtra vnitas ſi Dei Patris & Chriſti imaginem referat,quemadmodum cera cui impreſſus eſt annulus,formam ab eo accipit. Cæterùm quomodo Pater & Chriſtus vnum ſint paulo pòſt exponam.

12 Dum eram cum ipſis in mundo, ego ſeruaui eos in nomine tuo. Quos dediſti mihi, cuſtodiui: & nemo ex illis perÿt, niſi filius perditionis, vt Scriptura impleretur.

13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo,vt habeant gaudium meũ impletum in ſeipſis.

12 *Dum eram in mundo.)* Dicit ſe Chriſtus ſeruaſſe eos Patris nomine, quia ſe miniſtrum duntaxat ſtatuit, qui nihil niſi Dei virtute geſſerit atque auſpiciis. Significat ergo minimè eſſe conſentaneum vt nunc pereant, quaſi ſuo diſceſſu extincta ſit Dei virtus, aut emortua. Sed valde hoc abſurdum videtur,quòd ſeruandi partes Chriſtus Deo reſignat: acſi confecto vitæ curſu defineret ſuorũ eſſe cuſtos. Solutio in promptu eſt, ſermonem hîc tantùm haberi de viſibili cuſtodia quæ in Chriſti morte

Caput XVII.

finem accepit: nam sanè quãdiu in terra versatus est, non aliunde virtutem mutuari necesse habuit qua discipulos seruaret. sed totum hoc ad personam Mediatoris refertur, qui sub forma serui ad tempus apparuit. Iam vero discipulos iubet, ex quo destitui externo adminiculo cœperint, rectà in cælum sensus suos attollere. Vnde colligimus, Christum hodie non minus seruare fideles quàm olim: sed diuerso modo: quia Diuina in eo maiestas palàm refulget. *Quos dedisti mihi.* Rursum eodem argumento vtitur, minimè decere vt Pater vnquam abiiciat quos Filius eius mandato vsque ad finem ministerii sui seruauit. acsi diceret, Ego quod mihi iniunctum abs te erat, fideliter executus sum ac præstiti, nequid in manu mea periret: nunc quando tuum depositum recipis, tuum est prospicere vt saluum maneat. Quòd *Iudam* excipit, non caret ratione. Nam etsi non erat ex electis & ex germano Dei grege, officii tamen dignitas illam speciem præbebat. nec sanè quisquam aliter de eo sensisset quandiu in tam eximio ordine stetit. Est igitur quod ad Grammaticam attinet, impropria exceptio: verùm si rem expendimus, Christum ex communi hominum sensu ita loqui oportuit. Cæterùm nequis putaret labefactatam fuisse in Iudæ exitio æternam Dei electionem, simul adiecit illũ esse *perditionis filium.* Quibus verbis significat ruinam eius (quæ repentè coram hominum oculis accidit) fuisse Diuinitus pridem cognitam. nam filium perditionis Hebræi vocant hominem perditum vel exitio deuotum. Vt *Scriptura impleretur.* Refertur ad proximum membrum, Excidit Iudas, vt impleretur Scriptura. Cæterum perperam quispiam inde colligeret, defectionem Iudæ Deo potius quàm illi esse imputandam, quia necessitas ei ex vaticinio imposita fuerit. Neque enim rerum euentus ideo vaticiniis adscribi debet quia illic prædictus fuerit. Nec sanè aliud denuntiant Prophetæ quàm quod ipsis quoque tacentibus futurum erat. Non est igitur inde petenda rerum causa. Fateor quidem nihil accidere nisi Diuinitus ordinatum: sed nunc tantum de Scriptura quæstio est, an eius prædictiones & vaticinia hominibus necessitatem afferant. quod iam falsum esse monstraui. Nec verò Christi consilium est causam exitii Iudæ in Scripturam transferre: sed tantùm offendiculi materiam tollere voluit, quod infirmas animas cõcutere poterat. Tollendi autem ratio est, quia iam olim Spiritus Dei sic fore testatus esset. nam ferè ad res nouas & subitas expauescimus. Valde vtilis admonitio, & quæ latè patet. Vnde enim fit vt hodie maior pars hominum scandalis succumbat, nisi quia Scripturæ testimonia non occurrunt quibus probè Deus suos muniuit, dũ maturè prædixit quicquid malorum ac perturbationum visuri erant?

13 *Hæc loquor in mundo.*) Hîc ostendit Christus non ideo se tam sedulò Patrem orasse pro discipulis quasi anxius esset de futuro eorum statu, sed potius vt eorum anxietati remedium afferret. Scimus quantopere propendeant animi nostri ad externa subsidia: siqua se offerunt, mordicus apprehendimus, nec facilè patimur ab illis diuelli. Patrem ergo coram discipulis precatur Christus: non quia vllis verbis opus sit, sed vt illis dubitationem eximat. *Loquor,* inquit, *in mundo,* hoc est, ipsis audientibus, vt tranquilla sint eorum corda. Iam enim in tuto erat eorum salus, quum à Christo deposita esset in manum Dei. *Gaudium* suum nominat, quod discipulos oportebat ab ipso concipere. aut (si breuius mauis) cuius ipse author est, causa & pignus. Nam in nobis nihil nisi terror & inquietudo: in Christo autem solo pax & hilaritas.

14 *Ego dedi illis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit: quia non sunt ex mundo, sicuti ego non sum ex mundo.*

15 *Non rogo vt tollas eos è mundo, sed vt serues eos à malo.*

16 *Ex mundo non sunt, quemadmodum ego non sum ex mundo.*

17 *Sanctifica eos in veritate tua: sermo tuus veritas est.*

18 *Quemadmodum misisti me in mundum, ego etiam misi eos in mundum.*

19 *Et pro eis sanctifico meipsum, vt ipsi quoque sint sanctificati in veritate.*

14 *Ego dedi illis sermonem tuum.*) Alio nomine commendat Patri discipulos, quia propter mundi odium opus habeant ipsius auxilio. Simul causam odii assignat, quòd Dei sermonem amplexi sint, quem mundus ferre nequit. acsi diceret, Tuum est eos protegere qui propter sermonem tuum mundo exosi sunt. Iam tenendum est memoria quod nuper audiuimus, finem huius precationis esse vt impleatur Christi gaudium in nobis. Quoties ergo sic accensus est in nos mundi furor vt videamur parum ab interitu abesse, statim hunc clypeum opponere discamus, quòd Deus eos nunquam deseret qui pro Euangelio laborant. Dicit *non esse ex mundo* discipulos, quia à mundo separantur quoscunque Spiritu suo regenerat. Non sinet ergo Deus oues suas vagari inter lupos, quin se illis pastorem exhibeat.

15 *Non rogo vt tollas eos.*) Docet in quo piorum consistat salus: non vt omni molestia liberati, otium & delicias colant, sed vt inter media pericula salui tamen maneant Dei auxilio. Neque enim Patrem admonet quidnam expediat, sed consulit potius infirmitati suorum, vt vota sua, quæ vt plurimum metas transiliunt, hoc quem præscribit modo temperent. In summa, non promittit discipulis Patris gratiam quæ eos subducat ab omni cura & labore, sed quæ inuictum robur aduersus hostes suppeditet, neque obrui sinat ingenti mole certaminum quæ sustinenda illis erunt. Ergo si cupimus secundum traditã à Christo regulam seruari, non optanda est à malis immunitas, nec rogandus Deus vt statim nos in beatam quietem transferat: sed contenti simus certa victoriæ fiducia, & fortiter malis omnibus interim resistamus, à quibus fœlicem exitum Christus nobis precatus est à Patre. In summa, non tollit suos Deus è mundo: quia non vult molles esse & ignauos: liberat tamen à malo, ne obruantur. Vult enim eos certare, sed non patitur lethaliter vulnerari.

16 *De mundo non sunt.*) Iterum repetit totum mundum illis infensum esse, quo benignius eos

iuuet

iuuet cælestis Pater: & simul indicat non prouenire odium ex eorum culpa, sed quia Deo & Christo infensus sit mundus.

17 *Sanctifica eos.*) Sanctificatio ista regnum Dei eiúsque iustitiam complectitur, quum scilicet nos Spiritu suo Deus renouat, & renouationis gratiam confirmat in nobis ac prosequitur vsque ad extremum. Rogat ergo primùm vt discipulos sanctificet Pater, hoc est totos sibi addicat & vendicet tanquam sacrum peculium. Deinde modum sanctificationis designat: neque id sine causa. phrenetici enim homines multa quidem de sanctificatione futiliter garriũt, sed præterita Dei veritate, per quam ipse nos sibi consecrat. Rursum quia alii non minus deliri nugantur de veritate, & verbum interea negligunt, disertè exprimit Christus non alibi quàm in verbo extare veritatem qua filios suos Deus sanctificat. Nam *Sermo* pro Euangelii doctrina capitur, quam ex Magistri ore Apostoli iam audierant, & cuius mox futuri erant apud alios præcones. In hunc sensum tradit Paulus, Ephes.5.f.26, mundatam esse Ecclesiam lauacro aquæ in verbo vitæ. Deus quidem vnus est qui sanctificat, sed quia Euangelium est eius potentia in salutem omni credenti, quisquis ab eo medio recedit, necesse est vt magis ac magis sordescat. *Veritas* Rom.1.16 hîc per excellentiam pro luce cælestis sapientiæ accipitur, in qua se Deus nobis patefacit, vt ad imaginẽ suam nos conformet. Hoc quidem per se non efficit externa verbi prædicatio, quam ipsam reprobi impiè profanant: sed meminerimus Christum de electis loqui, quos Spiritus efficaciter per verbum regenerat. Quum autem Apostoli non prorsus expertes essent huius gratiæ, colligendum est ex Christi verbis non primo statim die perfici in nobis sanctificationem: sed continuo vitæ cursu nos in ea proficere, donec Deus tandem carne exutos, iustitia sua impleat.

18 *Quemadmodum tu me misisti.*) Alio argumento precationem suam confirmat: quia scilicet communis secum & eadem sit Apostolis vocatio. Ego, inquit, nunc personam illis impono quam hactenus iussu tuo sustinui. Ergo Spiritus tui virtute instrui necesse est, vt tanto oneri ferendo pares sint.

19 *Et pro his sanctifico meipsum.*) His verbis clarius explicat ex quo fonte fluat illa sanctificatio quæ per Euangelii doctrinam in nobis peragitur: nempe quia ipse Patri se consecrauit, vt eius sanctitas ad nos perueniret. Sicuti enim à primitiis benedictio diffunditur in totum prouentum, ita Spiritus Dei nos Christi sanctitate aspergit, facítque eius participes. neque id imputatione solum (nam hac ratione dicitur factus nobis esse iustitia) sed dicitur etiam factus esse nobis sanctificatio, quia nos in sua 1.Cor.1.d.30 persona quodammodo Patri obtulit, vt Spiritu eius renouemur in veram sanctitatem. Porrò sanctificatio hæc quamuis ad totam Christi vitam pertineat, in sacrificio tamen mortis eius maximè illustris fuit: quia tunc apparuit verus Sacerdos, qui templum, altare, vasa omnia, & populum per Spiritus virtutem consecraret.

20 *Non pro ipsis autem rogo tantùm, sed & pro iis qui credituri sunt per sermonem eorum in me.*

21 *Vt omnes vnum sint: quemadmodum tu Pater in me, & ego in te, vt ipsi quoque in nobis vnum sint: vt mundus credat quòd tu me miseris.*

22 *Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis: vt vnum sint, quemadmodum nos vnum sumus.*

23 *Ego in ipsis, & tu in me: vt ipsi perfecti sint in vnum, & vt cognoscat mundus quòd tu me miseris, & dilexeris eos sicut tu me dilexisti.*

20 *Non pro ipsis autem rogo tantùm.*) Nunc precationem qua solos Apostolos hactenus complexus fuerat, longius extendit, nempe ad omnes Euangelii discipulos qui futuri erant vsque ad finẽ mundi. Insignis certè fiduciæ materia: nam si per Euangelii doctrinam credimus in Christum, minimè ambigendum est quin iam cum Apostolis collecti simus in fidelem custodiam, ne quis nostrũ pereat. Hæc Christi precatio tranquillus est portus, in quem quisquis se recipit, securus est ab omni naufragii periculo. Perinde enim valet acsi conceptis solennibus verbis iurasset Christus curæ sibi ac studio esse salutem nostram. Initium autem fecit à suis Apostolis, vt eorum salus, quæ nobis certa est, nobis certiorem propriæ salutis fidem faceret. Ergo quoties nos aggreditur Satan, opponere hunc clypeum discamus, nos Apostolis sacro Filii Dei ore non frustra cõiunctos esse: vt omnium salus in eodem quasi fasciculo inclusa esset. Proinde nihil est quod nos acrius ad Euangelium amplexandum stimulare debeat. Nam vt incomparabile bonum est Christi manu nos offerri Deo, vt ab interitu seruemur incolumes: ita meritò eius amorem & curam aliis omnibus præferri decet. Hac in parte prodigiosa est mundi væcordia. salutem expetunt omnes: indubium eius obtinendæ modum tradit Christus, à quo siquis deflectat, nihil illi bonæ spei fit residuum: vix tamen centesimus quisque recipere dignatur quod tam benignè oblatum erat. Notanda est autem loquendi forma. *Pro omnibus* rogat Christus *qui in ipsum credituri sunt.* quibus verbis admonet quod iam aliquoties diximus, fidem nostrã debere in eum aspicere. Quod proximè sequitur mẽbrum, *Per eorum sermonem*, vim ac naturam fidei optimè exprimit: & simul familiariter nos confirmat, qui scimus fidem nostram in Euangelio per Apostolos tradito fundatam esse. Ergo vt millies à mundo damnemur, sufficiat hoc vnum, ꝙ Christus in suo peculio nos agnoscit, & Patri commendat. Væ autem Papistis, quorum tam longè ab hac regula aberrat fides, vt eos nõ pudeat execrabilem blasphemiam vomere, nihil nisi ambiguum & flexiloquum haberi in Scriptura. itaque sola Ecclesiæ traditio illis credendi magistra est. Sed nos meminerimus, solam à Filio Dei vnico iudice probari fidem quæ ex Apostolorum doctrina concipitur. Porrò certum eius testimonium non alibi reperietur quàm in ipsorum scriptis.

Caput XVII. Notanda est etiam loquutio, *Credere per sermonem*, quæ significat fidem ex auditu nasci: quia organum quo nos ad fidem trahit Deus, externa est hominum prædicatio. Quare Deus propriè fidei autor est: homines autem ipsi, ministri per quos creditur, quemadmodum & Paulus docet, 1. Corinth. 3. a. 5.

21 *Vt omnes vnum sint, &c.*) Iterum fœlicitatis nostræ scopum in vnitate præfigit, ac meritò. Hic enim humani generis est interitus, quod à Deo alienatum, in se quoque mutilum ac dissipatum est. Contraria ergo est eius instauratio, si in corpus vnum rite coalescat: sicuti in eo Paulus Ecclesiæ perfectionem statuit, si inter se cohæreant fideles vno Spiritu: & ideo datos fuisse Apostolos, Prophetas, Euangelistas & Pastores dicit, vt corpus Christi ædificando instaurent, donec perueniatur in vnitatem fidei. Ideóque fideles exhortatur vt crescant in Christum, qui caput est, ex quo totum corpus compactum & connexum, per omnem iuncturam subministrationis, secundum efficaciam, in mensura cuiusque membri, augmentum sui facit in ædificationem. Proinde quoties de vnitate verba facit Christus, veniat nobis in mentem quæ extra ipsum est fœda mundi & horribilis dissipatio. Deinde sciamus hoc beatæ vitæ esse initium, si vno Christi Spiritu gubernemur omnes ac viuamus. Cæterum tenendum est, quoties vnum se cum Patre esse in hoc capite pronuntiat Christus, sermonem nō haberi simpliciter de Diuina eius essentia, sed vnum vocari in persona Mediatoris. & quatenus caput nostrum est. Sic quidem præcisè multi ex Patribus interpretati sunt, Christum vnum esse cum Patre, quia æternus sit Deus: sed huc eos abripuit contentio cum Arianis vt concisas sententias in alienum sensum torquerent. Longè autem aliud Christi consilium fuit, quàm ad nudam arcanæ suæ Diuinitatis speculationem nos euehere. siquidem à fine ratiocinatur, ideo nos debere vnum esse quia alioqui inanis & infructuosa esset quam habet cum Patre vnitas. Ergo vt rite comprehendas quò pertineat istud, Christum & Patrem, vnum esse, caue ne Christum exuas Mediatoris persona: sed eum potius considera vt est Ecclesiæ caput, & membris suis coniunge: ita optimè stabit contextus, ne irrita sit vel inutilis Filii cum Patre vnitas, eius virtutem oportere in totum piorum corpus diffundi. Vnde etiam colligimus, nos vnum cum Christo esse: non quia suam in nos substantiam transfundat, sed quia Spiritus sui virtute nobiscum vitam suam & quicquid accepit à Patre bonorum communicet. *Vt credat mundus.* Quidam *Mundum* exponunt electos qui tunc adhuc erant dispersi: sed quia toto hoc capite Mundi nomen pro reprobis accipitur, magis in diuersam sententiam inclino. Accedit quòd continuo pòst eundem mundum cuius nunc meminit, ab omnibus suis separat. *Credendi* autem verbum impropriè posuit Euangelista, pro agnoscere: dum scilicet increduli experientia ipsa conuicti, cælestem ac Diuinam Christi gloriam percipiunt. ita fit vt credendo non credant, quia hic sensus vsque ad interiorem animi affectum non penetrat. Atque hæc iusta Dei vltio est, vt oculos reprobis perstringat Diuinæ gloriæ fulgor, quia syncero & liquido eius aspectu digni non sunt. Postea vtitur *Cognoscendi* verbo in eundem sensum.

Ephes. 4. a. 3, & d. 12

22 *Et ego gloriam quam.*) Obserua sic in Christo expressum fuisse perfectæ beatitudinis exemplar vt nihil sibi proprium habuerit, sed potius diues fuerit ad locupletandos suos fideles. Hæc nostra beatitudo est, vt in nobis reparetur ac de integro formetur Dei imago, quæ per peccatum deleta est. Christus non tantùm quatenus est æternus Dei Sermo, viua est imago ipsius: sed humanæ quoque naturæ quam nobiscum habet communem, insculpta fuit paternæ gloriæ effigies, vt membra sua in eam transfiguret. Idem etiam Paulus docet, 2. Cor. 3. d. 18, Nos retecta facie Dei gloriam intuendo in eandem imaginem transformari, tanquam ex gloria in gloriam. Vnde sequitur, neminem in Christi discipulis habendum nisi in quo gloria Dei à Christi effigie, tanquam ab annulo signatorio, impressa conspicitur. Eodem spectant quæ paulo pòst sequuntur verba.

23 *Ego in ipsis, & tu in me.*) Docere enim vult in se residere omnem bonorum plenitudinem, & quod in Deo occultum erat, nūc in se palàm extare, vt in suos communicatione transfundat: sicuti aqua ex fonte huc illuc per canales defluens, agros passim irrigat. *Et dilexeris eos.* Significat Diuini erga pios amoris istud maximè illustre esse symbolum & optimum pignus, quod mundus quoq;, velit nolit, sentire cogitur, dum in illis habitans Spiritus cælestis iustitiæ & sanctitatis radios emittit. Innumeris quidem aliis modis quotidie testatum nobis facit Deus quàm nos paternè diligat: sed iure præ omnibus eminet adoptionis nota. Subiicit præterea, *Et dilexisti eos sicut tu me di.* quibus verbis causam & originē amoris notare voluit. Nam similitudinis particula in causalem resolui debet, perinde acsi dixisset, Eo quod me dilexeris: vnus enim Christus est in quem competit elogium dilecti. Deinde cælestis Pater eodem quo Ecclesiæ caput amore complexus est, membra quoque omnia prosequitur, vt neminem diligat nisi in Christo. Quanquam species quædam repugnantiæ hîc exoritur. nam Christus (vt alibi visum est) immensum Dei erga mundum amorem in causa fuisse prædicat vt Filium suum vnigenitum dederit. Si causam effectu suo priorē esse oportet, colligimus extra Christum homines à Deo Patre fuisse dilectos, hoc est, antequam ordinatus fuisset redemptor. Respōdeo, amorem illic & in similibus locis vocari misericordiam qua Deus erga indignos, imò hostes quoque suos, affectus fuit, antequā eos sibi reconciliaret. Mirifica certè & humano ingenio incomprehensibilis Dei bonitas, quòd in homines, quos non poterat non odisse, beneuolus, causam odii sustulerit, nequid amori suo obstaret. Et dupliciter quidē docet Paulus nos in Christo fuisse dilectos: primùm, quia nos in ipso elegit Pater ante mundi creationem: deinde quia in eodem nos sibi recōciliauit, séque propitium exhibuit nobis. En quomodo & hostes simul simus & amici, donec expiatis peccatis redierimus cum Deo in gratiam: fide verò iustificati propriè à Deo, tanquam filii à patre, demum amari incipimus. Ille verò amor quo factum est vt ordinatus sit Christus, in quo gratis nondum nati, & iam tamen in Adam perditi eligeremur, in Dei pectore absconditus, humanæ mentis captum longè superat. Deum quidem nunquam propitium quisquam sentiet nisi qui in Christo placatum apprehenderit. Cæterùm sicuti Christo sublato euanescit omnis Diuini amoris gustus,

Suprà, 3. b. 16

Eph. 1. a. 4
Rom. 5. b. 10

gustus, ita statuere tutò licet, ex quo fide insiti sumus in eius corpus, non esse periculum ne à Dei amore excidamus. Neque enim euerti potest fundamentum hoc, Diligi nos, quia Pater eum dilexerit.

24 *Pater, quos dedisti mihi, volo vt vbi ego sum, illi quoque mecum sint: vt videant gloriam meam quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante creationem mundi.*

25 *Pater iuste, & mundus te non cognouit: ego verò te cognoui: & hi cognouerunt quòd tu me miseris.*

26 *Et manifestaui eis nomen tuum, & manifestabo: vt dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.*

24 *Volo vt vbi ego sum.*) Velle pro optare positum est. neque enim præcipientis, sed rogantis est oratio. Potest tamen duplex esse sensus: vel quòd externa sui præsentia discipulos potiri velit: vel vt in regnum cæleste, quò præcedit ipse, Deus tandem eos adducat. Sic *videre gloriam* quidam exponunt frui gloriæ participatione quam habet Christus: alii autem, fidei experimento sentire quid sit Christus, & quanta sit eius maiestas. Ego omnibus probè expensis, de perfecta piorum beatitudine Christum loqui existimo: acsi diceret, non antè voto suo fore satisfactum quàm illi in cælum recepti sint. Eôdem gloriæ conspectum refero. Gloriam Christi iam tunc cernebant, vt scilicet per tenues rimas exiguum & obscurum lumen ad hominem in tenebris clausum peruenit: nunc optat Christus vt proficiat eousque dum palàm solido fulgore in cælo fruantur. Petit in summa vt Pater eos per continuos progressus ad plenum gloriæ suæ conspectum deducat. *Quia dilexisti me.* Hoc quoque longè melius personæ Mediatoris quàm nudæ Christi Diuinitati conuenit. Durum est quòd Pater sapientiam suam dilexerit: verùm, vt illud recipiamus, contextus aliò nos ducit. Non dubium est, quum optauit priùs Christus vt coniuncti secum essent Apostoli, & gloriam regni sui viderent, quin loquutus sit vt erat caput Ecclesiæ: nunc amorem Patris causam esse dicit. quare sequitur fuisse dilectum quatenus destinatus erat mundo Redemptor. Hoc amore complexus est eum Pater ante mūdum conditum, vt esset in quo amaret suos electos.

25 *Pater iuste.*) Mundo comparat discipulos suos, vt inde eorum commendationem & gratiam apud Patrem amplificet. Iure enim eximios esse oportet qui soli Deum cognoscunt, quem totus mundus reiicit. Iure eos singulari affectu commendat Christus quibus non obstitit mundi incredulitas quominus Deum agnoscerent. Patrem iustum nominans mundo & eius malitiæ insultat, acsi diceret, quantumuis superbè mundus contemnat Deum, vel respuat, nihil tamen propterea illi decedere: nec posse fieri quin illi integer maneat iustitiæ suæ honor. Quibus verbis admonet, sic in Deo fundatam esse debere piorum fidem, vt ruente toto mundo nunquam labascat. Sicuti hodie Papatus iniustitiæ nobis damnandus est, vt suam afferamus laudem Deo. Cæterùm non dicit simpliciter Christus cognitum fuisse Deum à discipulis, sed duos ponit gradus: quòd ipse cognouerit Patrem, & discipuli cognouerint quòd ipse à Patre missus esset. Sed quia continuo pòst subiicit se illis manifestasse Patris nomen, commendat eos (sicuti dixi) à Dei notitia, quæ à reliquo mundo eos separat. Interea notandus est fidei ordo qualis hîc describitur. Filius qui prodiit è sinu Patris, solus eum propriè cognoscit. Ergo quicunque accedere ad Deum cupiunt, necesse est vt Christum obuiam venientem recipiant, séque illi addicant. Ille tandem postquam agnitus fuerit, ad Deum Patrem discipulos suos attollet.

26 *Manifestaui & manifestabo.*) Functus est quidem Christus officio doctoris: sed ad Patrem manifestandum arcana Spiritus reuelatione, non autem solo vocis sonitu, vsus est. Intelligit ergo se efficaciter docuisse Apostolos. Cæterùm quia debilis adhuc erat eorum fides, maiores progressus in futurū tempus promittit: atque ita eos ad sperandam ampliorem Spiritus gratiam præparat. Quanquam autem de Apostolis loquitur, communis inde exhortatio nobis colligenda est, vt studeamus assiduè proficere, nec putemus tam bene nos cucurrisse quin multum viæ adhuc restet quandiu sumus carne circundati. *Vt dilectio qua, &c.*) Hoc est, vt eos in me diligas: vel, vt amor quo me complexus es, ad eos vsque se diffundat. Nam dilectio qua nos prosequitur Deus, propriè loquendo non alia est quàm qua Filium suum ab initio dilexit, vt in eo nos quoque gratos sibi & amabiles redderet. Et certè (vt paulo antè dictum est) quàntum ad nos spectat, sumus extra Christum Deo exosi, tunc autem demum amare nos incipit dum in corpus Filii dilecti coalescimus. Inæstimabile fidei priuilegium, quòd scimus dilectū fuisse Christum à Patre nostra causa, vt eiusdem amoris essemus consortes, ac perpetuò simus. Sed notanda est particula, *Ego in ipsis*, qua docemur, non aliter nos comprehendi in illo amore cuius meminit, nisi in nobis habitet Christus. Quemadmodum enim Filium aspicere non potest Pater quin totum eius corpus simul ante oculos habeat: ita si volumus in eo aspici, verè eius membra esse oportet.

CAP. XVIII.

HÆc quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius.

2 *Nouerat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia sæpe conuenerat illuc Iesus cum discipulis suis.*

3 *Iudas ergo quum accepisset cohortē, & à Sacerdotibus & Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, & lampadibus, & armis.*

Caput XVIII.

4 *Iesus autem quum nouisset quæcunque ventura erant super eum, exiuit, ac dixit eis, Quem quæritis?*

5 *Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dixit illis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum, cum illis.*

6 *Vt ergo dixit illis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.*

1 *Hæc quum dixisset Iesus.*) In hac historia multa præterit Iohannes quæ apud alios tres Euangelistas leguntur, idque facit consultò: sicuti multa memoratu digna colligere illi propositum fuit de quibus alii tacent. Ergo quæ hîc desunt, ab aliis mutuentur lectores. *Trans torrentem cedron.* Additur Græcè articulus. acsi à Cedris nomen haberet torrens: probabile tamen est errore obrepsisse. nam vallis vel torrentis Kidron sæpius in Scriptura fit mentio. Ab obscuritate sic vocatus est locus, quòd vallis concaua, ideóque vmbrosa foret. Quanquam de ea re non contendo: tantùm affero quid sit verisimilius. Consilium Euangelistæ præcipuè spectandum est in loci indicatione: nam ostendere voluit Christum sponte ad mortem produisse. Venit in locum quem Iudæ familiariter notum sciebat. quorsum id, nisi vt sponte se offerat proditori & hostibus? Nec eum fallebat incogitantia, quum omnium quæ instabant præscius esset. Postea etiam subiicit Iohannes, eum obuiam progressum esse. Mortem ergo non coactus sed vltro subiit, vt voluntarium esset sacrificium. nam sine obedientia nobis expiatio parta non esset. Hortum porrò ingreditur, non quærendi latibuli causa, sed vt liberius haberet orandi spatium. Quòd verò ter mortem deprecatus est, propenso quod diximus obsequio non repugnat. luctari enim cum difficultatibus eum oportuit, vt tandem vinceret: nunc subacto mortis horrore, liberè & alacriter ad mortem properat.

3 *Iudas ergo.*) Quòd militibus & tanto satellitio instructus venit Iudas, malæ conscientiæ signum est, quæ semper trepidat nulla de causa. Cohortem à Præside precariò sumptam fuisse certum est, qui etiam tribunum misit ducem mille peditum. Nam & propter subitos motus constitutum erat in vrbe præsidium & Præses ipse, quocunque veniret, cohortem ducebat prætoriam: reliqui erant Sacerdotum ministri. Sed seorsum Pharisæos nominat Iohannes, quorum in primis feruebat rabies, acsi maiori illis curæ esset religio.

4 *Iesus autem quum.*) Clarius exprimit Euangelista quàm prompto animo Christus ad mortem descenderit: simul tamen narrat quantam virtutem efflauerit in voce vna: vt sciamus nihil in eum licuisse impiis nisi quantum permisit. Blandè respondet se eum esse quem quærunt: nec secus ac violēto turbinis impetu, imò ictu fulminis, eos prosternit in terram. Non ergo defuit ei potestas ad cohibendas eorum manus, si ita visum esset: verum Patri obsequi voluit, cuius decreto se ad mortem vocari nouerat. Cæterùm hinc colligere oportet quàm horrenda & formidabilis futura sit impiis vox Christi, quum tribunal ad iudicandum orbem conscenderit. Stabat tunc agnus paratus ad victimam: exinanita erat, quoad externam speciem, eius maiestas: vno verbo repente hostes suos armatos & intrepidos deiicit, & quo verbo non dirum aliquod anathema in eos vibrat, sed tantùm respondet, *Ego sum.* Quid ergo futurum est quum aduenerit, non iudicandus ab homine, sed iudex viuorum & mortuorum: non in illo abiecto & contemptibili habitu, sed in cælesti gloria cum Angelis suis? Cæterùm eius efficaciæ quam illius voci tribuit Iesaias, specimen edere tunc voluit. Inter alias Christi virtutes hanc cōmemorat Propheta, capite vndecimo, quòd terram percutiet virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Huius quidem prophetiæ complementum Paulus in finem vsque suspendit, 2. ad Thess. 2. b. 8: videmus tamen quotidie, ad Christi vocem concidere impios cum suo furore & superbia. Tunc autem quum ceciderunt qui ad Christum ligandum venerant, visibile symbolum eius pauoris exhibitum fuit quem, velint, nolint, intus sentiunt omnes impii, Christo per suos ministros loquente. Cæterum quum hoc velut accidentale fuerit voci Christi (cuius proprium est miseros homines qui in morte iacebant erigere) vim istam proculdubio erga nos proferet, vt in cælum vsque nos attollat.

Iesa. 11. a. 4

7 *Rursum ergo eos interrogauit, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.*

8 *Respondit Iesus, Dixi vobis quòd ego sum. si ergo me quæritis, sinite hos abire.*

Suprà, 17. b. 12

9 *Vt impleretur sermo quem dixerat, Ex iis quos dedisti mihi, non perdidi quenquam.*

7 *Rursum ergo eos interrogauit.*) Hinc apparet quid valeat excæcatio qua percutit Deus impiorum mentes, & quàm horribilis sit eorum stupor, postquam iusto Dei iudicio fascinati sunt à Satana. Boues & asini si cadant, sensu aliquo tanguntur: isti Diuinam Christi potentiam manifestè experti non minus securè pergunt quàm si ne hominis quidem vmbram in eo vidissent: imò Iudas ipse non mouetur. Discamus igitur metuere Dei iudicium quo reprobi in manum Satanæ permissi, magis obstupefiunt quàm brutæ pecudes. Nec dubium est quin Satan væsano eos impetu rapuerit ad tam supinam audaciā. nulla enim phrenesis est quæ tam violenter hominem præcipitet vt talis excæcatio. Nam perinde aduersus Deum ruunt impii, postquam coniecti sunt in sensum reprobum acsi cum musca tantum negotiū esset. Sentiunt quidem eius potentiam, sed non vt flectantur. centies enim potius frangi continget quàm vt cedant. Denique sua illis malitia velum est ne ad Dei lumen attendant: obstinatio plusquam lapideos reddit ne vnquam patiantur se domari.

8 *Dixi vobis quòd ego sum.*) Hîc videmus vt non tantùm sponte mortem subeat Filius Dei, vt

ſua obedientia tranſgreſsiones noſtras deleat: ſed etiam vt boni paſtoris officio ad gregem ſuum protegendum fungatur. Videt luporum inſultum, non expectat donec perueniant vſque ad oues quibus datus eſt cuſtos: ſed maturè ſe opponit. Quare non dubitemus, quoties in nos inſilient vel impii homines vel diaboli, quin præſto nobis ſit idem auxilium. Interea ſuo exemplo paſtoribus regulam Chriſtus præſcripſit quam ſequantur, ſi munus ſuum rite implere volunt.

9 *Non perdidi quenquam.)* Videtur hæc ſententia intempeſtiuè adduci, quæ ad animas pertinet potius quàm ad corpora. Neque enim Chriſtus incolumes vſque ad extremum ſeruauit Apoſtolos: ſed hoc præſtitit vt inter aſsidua pericula, & demum in media morte, tamen in tuto eſſet æterna eorum ſalus. Reſpondeo Euangeliſtam non ſimpliciter de corporali eorum vita loqui: ſed hoc potius velle, quòd Chriſtus illis ad tempus parcens, æternæ eorum ſaluti conſuluerit. Conſideremus quanta adhuc fuerit illorum imbecillitas: quid facturos putamus fuiſſe ſi ad viuum examinati eſſent? Quum ergo noluit eos Chriſtus ſupra vires quas dederat ipſis tentari, ab ęterno exitio eripuit. Atque hinc colligere generalem doctrinam licet: quanuis multis tentationibus fidem noſtram probet, nunquam tamen nos in vltima diſcrimina venturos, quin robur ſimul ad vincendum ſuppeditet. Et ſanè videmus vt ſubinde noſtræ infirmitati indulgeat, quando tot ſatanæ & impiorum conatus occurſu ſuo procul repellit: quia nos impares & nondum maturos videt. Denique ſuos nunquam producit ad certamen niſi bene inſtructos, vt etiam pereundo non pereant: quia lucrum illis paratum eſt tam in morte quàm in vita.

10 Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, & percuſsit Pontificis ſeruũ, & abſcidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen ſeruo Malchus.

11 Dixit itaque Ieſus Petro, Mitte gladium tuum in vaginam: calicem quem dedit mihi Pater non vis vt bibam ipſum?

12 Tunc cohors, & tribunus, & miniſtri Iudæorum comprehenderunt Ieſum, & ligauerunt eum.

13 Et abduxerunt eum ad Annam primùm. erat enim ſocer Caiaphæ qui erat Pontifex anni illius.

14 Erat autem Caiaphas qui conſilium dederat Iudæis quòd expediret vnum hominem mori pro populo.

10 *Simon ergo Petrus.)* Nunc ſtultus Petri zelus deſcribitur, qui Magiſtrum aliter quàm licebat defendere conatus eſt. Animosè quidem & fortiter magnum diſcrimen pro Chriſto ſubit: ſed quia non reſpicit quid ferat ſua vocatio, & quid Deus permittat, adeò nihil laudis meretur eius factum vt grauiter à Chriſto reprehendatur. Cæterùm in perſona Petri ſciamus damnari à Chriſto quicquid ſuo arbitrio tentare audent homines. Quæ doctrina in primis notatu digna eſt. nihil enim magis vulgare quàm zeli prætextu tueri quicquid facimus. Quaſi verò nihil interſit probetur Deo rectene quod homines rectum putant, quorum tota prudentia mera eſt vanitas. In Petri zelo ſi nihil vitioſum cerneremus, hoc tamen vno contentos eſſe deceret quòd Chriſtus ſibi non placere pronuntiat. Atqui videmus per eum non ſtetiſſe quin Chriſtus à morte reuocaretur, & eius nomen perpetuæ infamiæ obnoxium foret. Quòd enim vim infert tribuno & militibus, in eo latronis more graſſatur: quia poteſtati reſiſtit à Deo ordinatæ. Quum iam plus ſatis exoſus eſſet Chriſtus mundo, potuit vnum hoc facinus colorem omnibus calumniis dare quibus eum hoſtes falsò grauabant. Deinde hoc nimis prępoſterum eſt quòd fidem ſuam vult probare gladio, & non poteſt lingua. Quum vocatur ad confeſsionem, negat: nunc Magiſtri iniuſſu tumultuatur. Quare nos tam inſigni exemplo moniti, zelum noſtrum moderari diſcamus. Et quoniam ad audendum plusquam Deus mandat, ſemper prurit carnis noſtræ laſciuia, ſciamus zelum noſtrum malè ceſſurum quoties vltra Dei verbum quicquam audemus. Fiet interdum vt nobis arrideant principia: ſed tandem dabimus temeritatis noſtræ pœnas. Sit igitur fundamentum omnium quæ aggredimur obedientia. Monemur etiam, quibus cauſam Chriſti agere propoſitum eſt, non ſemper ita dextrè ſe gerere quin aliquid vitii obrepat: quo magis ſolicitè rogandus eſt nobis Dominus vt nos in ſingulis actionibus gubernet ſpiritu prudentiæ.

11 *Mitte gladium tuum.)* Hoc præcepto improbat Chriſtus factum Petri. Notanda autem ratio eſt: quia priuato homini non licuit contra eos inſurgere qui publica authoritate inſtructi erant. Nam id ex reliquis tribus colligi poteſt, à quibus refertur generalis Chriſti ſententia, Qui gladio percuſſerit, gladio peribit. Cauendum ergo ne vi & armis repellere conemur hoſtes noſtros, etiam qui iniuſtè nos laceſſunt, niſi quantum permittunt leges ac ius publicum. Nam quiſquis ſe vltra vocationis ſuæ metas ingerit, etiam ſi plauſum reportet à toto mundo, factum ſuum Deo nunquam probabit. *Calicem quem dedit.* Videtur ſpecialis hæc eſſe ratio, quòd Chriſtum obmuteſcere oportuit, vt inſtar agni duceretur ad victimam. Pertinet tamen ad exemplum: quoniam eadem à nobis omnibu tolerantia exigitur. Afflictiones potionibus cõparat Scriptura: perinde enim ac paterfamilias cibum & potum filiis ac domeſticis ſuis diſtribuit, ita hoc iuris in nos habet Deus, vt ſingulos tractet prout viſum eſt. Siue autem proſperis rebus nos exhilarat, ſiue aduerſus humiliat, propinare dicitur ſuauem vel amarum potum. Chriſto hæc deſtinata erat potio, vt mortem crucis pro mundi reconciliatione obiret. Dicit ergo bibendum ſibi eſſe calicem quem Pater admenſus eſt ac porrexit. eodem modo & nos ad crucis tolerantiam compoſitos eſſe oportet. Neque tamen audiendi ſunt fanatici homines, qui morbis & aliis quibuſlibet malis quærenda eſſe remedia negant, ne reſpuamus porrectum à Deo calicem. Quia ſemel nobis moriendum eſſe ſcimus, paratos ad mortem eſſe conuenit: quia autem mortis tempus nobis eſt incognitũ, ordinatis à ſeipſo

Caput XVIII. subsidiis Dominus vitam nostram tueri nobis permittit. Ferendi patienter morbi, quamlibet carni nostræ graues sint: quandiu tamen nondum constat lethales esse, quærenda est leuatio: tantum cauendum est nequid tentemus nisi quod per verbum Dei licet. Denique modò semper fixum istud in cordibus nostris maneat, vt Domini voluntas fiat, calicem ab eo datum bibere non desinimus, liberationem à malis quibus vrgemur, quærendo.

12 *Tunc cohors & trib.)* Posset videri absurdum quòd Christus, qui voce sua milites prostrauit, nunc capi se patitur. Nam si volebat tandem hostibus se permittere, quorsum opus fuit edere tale miraculum? Verum ostensio Diuinæ potentiæ dupliciter profuit. valet enim ad tollendum offendiculum, ne Christum putemus infirmitate victum cessisse. deinde comprobat quàm voluntarius ad obeundam mortem fuerit. Quatenus ergo vtile erat, suam contra hostes virtutem asseruit: sed vbi obediendum fuit Patri, continuit se vt victima fieret. Cæterùm meminerimus ligatum Filii Dei fuisse corpus, vt soluerentur animæ nostræ à peccati & Satanæ laqueis.

13 *Et abduxerunt ad Annam.)* Hoc prætereunt reliqui Euangelistæ, quia ad summam historiæ non multum faciat: nihil enim illic memorabile gestum est. Loci fortè commoditas eos induxit vt in ædibus Annæ Christum deponerent, quousque Pontifex Sacerdotum conciliū vocaret. *Pontifex anni illius.* Non intelligit annuum fuisse summi sacerdotii munus (quod multi falsò putarunt) sed tunc temporis Caipham fuisse pontificem: quod ex Iosepho apertè cōstat. Erat perpetuus honor ex præscripto Legis, nec finiebatur nisi morte: sed ambitio & intestinæ discordiæ fecerant vt Romani præsides, deiecto vno Sacerdote, pro suo arbitrio alium, qui pecunia aut fauore pollebat, subrogarēt. Ita Vitellius deiecit Caiapham, cui Ionathas Annæ filius datus est successor.

Suprà, 11.f.50 14 *Qui consilium dederat.)* Repetit Euangelista sententiam Caiaphæ quam prius habuimus, quòd Deus impuro perfidi & scelerati Pontificis ore vsus esset ad vaticinium edendum, sicuti linguam Balaam

Num.24.a.5 præter animi eius votum direxit vt populum cogeretur benedicere, cui mala imprecari optabat in gratiam regis Balaac.

15 *Sequebatur autem Iesum Simon Petrus & alius discipulus. Erat autem discipulus ille notus Pontifici, Itaque ingressus est cum Iesu in aulam Pontificis.*

16 *Petrus autem stabat foris ad ianuam. Exiuit ergo alter discipulus qui notus erat Pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum.*

17 *Dixit ergo ancilla ostiaria Petro, Num & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum.*

18 *Stabant autem serui & ministri qui prunas accenderāt, eo quòd frigus esset: & calefaciebant se.*

19 *Erat autem & Simon Petrus cum illis stans, & calefaciens se.*

15 *Alius discipulus.)* Quosdam fefellit leuis coniectura, vt hunc discipulum putarent esse Iohannem: nempe quia suppresso nomine de se loqui solet. Sed vnde cum superbo Pontifice familiaris notitia Iohanni, qui ignobilis erat piscator? Et quomodo fieri potuit vt Pontificis domum frequentaret, quum esset in Christi contubernio? Magis probabile est hunc non fuisse vnum ex duodecim: sed vocari discipulum qui doctrinam Filii Dei amplexus esset. Non est autem curiosus Iohannes in digerenda historia: quia satis habet breuem summam colligere. Nam postquam retulit Petrum semel Christum negasse, quędam alia permiscet, deinde redit ad alias duas negationes. Hinc factum est vt minus attenti lectores colligerent primam negationem fuisse in Annæ ædibus: sed nihil tale sonant verba, quin potius clarè exprimunt fuisse Pontificis ancillam quæ Petrum compulit ad Christum negandum. Tenendum ergo est, quum adductus esset Christus ad Pontificem non fuisse quoslibet admissos, sed discipulum qui notus erat, sua gratia impetrasse aditum Petro. Iam minime dubium est quin vterque pio studio Christum sequutus sit: sed quum testatus esset voce sua Christus se Petro & aliis parcere, longe vtilius fuisset gemere & precari in obscuro aliquo angulo quàm prodire in oculos hominum, quum tam malè firmus esset. Nunc officium quod remisit illi Christus, cupidè vsurpat: in fidei autem confessione, in qua ad mortem vsque perstandum erat, deficit. Semper ergo videndum quid à nobis requirat Dominus: ne se, qui infirmi sunt, ingerant in res non necessarias.

17 *Dixit ergo ancilla.)* Introducitur Petrus in atrium Pontificis: sed nimis iniquo pretio, quòd Christum in ipso ingressu abnegare cogitur. Quum in primo limine adeò turpiter impingat, detegitur iactantiæ eius vanitas. Gloriatus fuerat se inuictum fore athletam, & parem vincendæ morti: nunc vnius ancillæ voce, & ea quidem non admodum minaci, confusus arma proiicit. En humani roboris specimen. fumus certè est quicquid virium in hominibus apparet, quod flatu mox discutitur. Extra prælium sumus plus iusto animosi: sed experientia ostendit quàm stultè ac de nihilo superbiamus. imò quum nullas Satan machinas adhibet, ipsi nobis fingimus vanos terrores qui nos ante tempus conturbent. Voce muliérculæ territus fuit Petrus: quid nos? annon subinde trepidamus ad strepitum folii cadentis? Vana periculi species eminus Petrum perculit: annon puerilibus ludicris quotidie à Christo abducimur? Denique ea est nostra fortitudo quæ sine hoste vltrò ipsa concidat: ita scilicet humanam arrogantiam vlciscitur Deus, dum feroces animos effœminat. Homo non virtute, sed flatu tantùm refertus, sibi facilem contra totum mundum victoriam promittit: atqui visa cardui vmbra, protinus expauescit. Quare discamus non alibi quàm in Domino fortes esse. *Non sum.* Non videtur quidem præcisa esse Christi abnegatio: sed quum Petrus fateri timet se ex eius discipulis, perinde est acsi negaret quicquam sibi cum illo esse. quod

notan

notandum est: nequis sophisticè agendo, se elapsum putet vbi obliquè tantùm recedit à fidei confessione.

18 *Simon Petrus cum illis stans.)* Quòd addit Euangelista Petrum stetisse cum ministris & seruis ad prunas, id facit ad contextum historiæ, sicuti postea videbimus. Cæterùm hinc apparet quantus fuerit Petri stupor, qui securè cum turba impiorum hominum se calefecit, quum magistrum negasset. Quanquam fieri potest vt metu retentus fuerit, ne egrediens è domo Pontificis, in alterum simile discrimen veniret.

19 *Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis & doctrina ipsius.*

20 *Respondit illi Iesus, Ego palàm loquutus sum mundo. ego semper docui in synagoga & in templo, quò omnes Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus sum nihil.*

21 *Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt quid loquutus sim illis: ecce, hi sciunt quæ ego dixerim.*

22 *Hæc quum ipse dixisset, vnus ex ministris qui adstabat, dedit ei alapam, dicens, Sic respondes Pontifici?*

23 *Respondit ei Iesus, Si malè loquutus sum, testificare de malo: si autem bene, quid me cædis?*

24 *(Miserat autem eum Annas ligatum ad Caiapham Pontificem.)*

19 *Interrogauit Iesum.)* Interrogat Pontifex Christum perinde ac factiosum aliquem, qui discipulos sibi cogendo Ecclesiam scidisset. interrogat quasi pseudoprophetam qui nouis & peruersis dogmatibus conatus esset fidei puritatem corrumpere. Christus perfunctus doctoris munere, nouam defensionem non aggreditur: ne tamen veritatis patrocinium deserat, ostendit se paratum esse ad tuenda omnia quæ docuerat. Interea simul coarguit Pontificis impudentiam, qui de re notissima tanquam dubia inquirat. Non satis est quod Redemptorem sibi oblatum respuerunt vnà cum promissa sibi salute, nisi totam Legis expositonem simul damnent.

20 *Ego palàm loquutus sum.)* Puerilis est quorundam error, qui hoc Christi responso damnari existimant qui clàm & in cubiculis tractant verbum Dei, quum publicè per impiorum tyrannidem non licet. Neque enim disputat Christus quid liceat nécne: sed illi propositum est refutare Caiaphæ impudentem malitiam. Videtur tamen hic locus pugnare cum altera Christi sententia, vbi Apostolos iubet publicare super tecta quæ illis in aurem dixerat. Item, quum pronuntiat non omnibus datum esse vt audiant arcana regni Dei: ac ideo se dignari hac gratia solos duodecim. Respondeo, quum hoc loco negat se quicquam loquutum esse in occulto, id referri ad ipsam substantiam, quæ semper eadem fuit, quanuis diuersa esset docendi forma. Neque enim aliter loquutus est inter discipulos vt aliud traderet: neque id fecit astutè, quasi data opera celare vellet populum quæ inter parietes paucis dicebat. Quare bona conscientia testari potuit se liberè professum esse, & syncerè publicasse doctrinæ suæ summam. Matt.10.c.27 Matt.13.b.11

22 *Hæc quum ipse dixisset.)* Hoc ideo additum est, primùm vt sciamus quanta fuerit hostium Christi rabies & quàm tyrannicum imperium: deinde qualis inter Sacerdotes illos disciplina. Sedent quasi iudices: interea sæuiunt vt truculentæ belluæ. Coactum est concilium, in quo summa vigere grauitas debebat: minister vnus tantum licentiæ sibi sumit vt in media causæ actione, in conspectu iudicum, reum, qui nulla in re noxius repertus est, cædat. Quare non mirum si in tam barbaro consessu damnatur Christi doctrina, à quo non modò omnis æquitas exulat, sed omnis quoque humanitas & pudor.

23 *Si malè loquutus sum.)* Hoc est, si peccaui, accusa: vt causa dicta, pro modo delicti plectar. neque enim hæc est legitima agendi ratio: sed longè alius ordo & alia modestia iudiciis conuenit. Conqueritur ergo Christus grauem sibi factam esse iniuriam, si nihil peccauerit: quòd si peccauerit, legitimè tamen & non violento impetu agendú esse. Sed videtur hîc Christus minimè seruare quod alibi suis præcipit. Neque enim dextram maxillam ei porrigit à quo in sinistra percussus fuerat. Respondeo, non requiri semper in Christiana patientia, vt qui cæsus est, tacitus deuoret iniuriam: sed primùm vt æquo animo eam perferat: deinde vt de vltione non cogitans, potius studeat vincere malú bono. Improbos iam plus æquo spiritus Satanæ ad nocendum impellit, vt nemo illos irritet. Absurdè igitur exponunt Christi verba qui trahunt in eam partem, acsi iuberet nocendi plus satis cupidos nouis stimulis incitari. Neque enim aliud sibi vult, quàm vt ad secundam iniuriam ferendam quisque nostrum potius paratus sit quàm vt primam retaliet. Quare nihil obstat quin expostulet homo Christianus indignè læsus, modò animus ab iracundia vacuus sit, & manus à vindicta puræ. Matt.5.f.39

24 *Miserat autem Annas.)* Sententia hæc per parenthesin legenda. Quia enim dixerat Christum deductum fuisse ad Annæ ædes, & ita narrationem suam prosequutus fuerat, quasi illic habitus esset Sacerdotum conuentus: nunc admonet traductum fuisse in ædes Pontificis. Quia autem verbi tempus multos decepit, reddere malui in tempore plusquam perfecto, Miserat.

25 *Erat autem Simon Petrus stans & calefaciens. dixerunt ergo ei, Nunquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum.*

26 *Dixit vnus ex seruis Pontificis qui cognatus eius erat cui Petrus absciderat auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum illo?*

Caput XVIII.

27 *Rursum ergo negauit Petrus: & confestim gallus cecinit.*

25 *Negauit ille.*) Horrendus Petri stupor, qui magistro negato non modò nulla pœnitentia tangitur, sed ipsa peccandi licentia se indurat. Si singuli ordine eum rogassent, millies negare non dubitasset. En quorsum præcipitet Satan miseros homines, postquam eos è gradu deiecit. Notanda etiam est circunstantia quam alii Euangelistæ exprimunt, nempe quòd execratione interposita testatus sit Christum sibi esse incognitum. Ita quotidie multis accidit. initiò non tam grauis erit lapsus: accedet deinde consuetudo, postquam sopita fuerit conscientia. tandem qui se assuefecerit ad Dei contemptum, nihil sibi illicitum ducet, sed extrema quæque audebit. Quare nihil melius quàm sibi in tempore cauere, ne vel minimum quicquam sibi indulgeat qui tentatur à Satana, dum adhuc est integer.

27 *Confestim gallus cecinit.*) Galli cantum memorat Euangelista, vt sciamus Petrum diuinitus in ipso articulo admonitum fuisse. Ideo alii dicunt tunc recordatum fuisse verborum Domini. Quanquam narrat Lucas, non simplici gallicinio commotum fuisse Petrum, donec eum Christus aspexit. Ita quisquis semel Satanæ impulsu ruere cœpit, nulla voce, nullo signo, nulla admonitione reuocabitur, donec oculos in eum Dominus ipse coniiciat.

28 *Adducunt ergo Iesum à Caiapha in prætorium. Erat autem mane: & ipsi non introierunt in Prætorium, vt ne contaminarentur, sed vt ederent Pascha.*

29 *Exiuit ergo Pilatus ad eos, & dixit, Quam accusationem affertis contra hominem hunc?*

30 *Responderunt & dixerunt ei, Si non esset hic maleficus, non tibi tradidissemus eum.*

31 *Dixit ergo illis Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi, Nobis non licet interficere quenquam.*

32 *Vt sermo Iesu impleretur, quē dixerat significans qua morte esset moriturus.*

Matt.20.c.19

28 *Adducunt ergo Iesum.*) Ante diluculum examen illud, cuius meminit Euangelista, habitū fuit. interea non dubium est quin sua flabella passim habuerint in vrbe, quibus plebem accenderent. Ita repentè exarsit populi furor, quasi vno omnium consensu deposceretur Christus ad mortem. Examen verò habitum fuit à Sacerdotibus: non quod penes ipsos ferendæ sententiæ potestas esset: sed vt præiudicio suo oppressum iudici traderent, quasi iam satis de eo cognitum esset. *Prætorium* vocabant Romani tam domum præsidis quàm tribunal vbi exerceri solebant iudicia. *Vt ne contaminarentur.* Quod ab omni inquinamento abstinent, vt puri secundum Legis præscriptum, Pascha Domini edant, in eo quidem probanda est religio: sed duplex vitium est, ac vtrunque nimis crassum: quòd non cogitant plus se intus pollutionis ferre quàm contrahere possint ex ingressu quantumuis profani loci. deinde quòd in rebus minutis seduli plus quàm oportet, quòd præcipuum est negligunt. Coinquinatis & infidelibus, inquit Paulus, nihil mundum: quia pollutæ sunt eorum mentes. Isti verò hypocritæ quum malitia, ambitione, dolis, crudelitate, auaritia scatentes, fœtore suo cælum & terram propè inficerent, sibi tantùm ab externis inquinamentis metuunt. Ergo ludibrium minimè ferendum est, quòd Deum placare volunt, modò ne ex contactu rei immundæ sordes contrahant, veræ puritatis obliti. Altero vitio laborat hypocrisis, quòd cæremonias anxiè colendo, res maximas securè omittit. Neque enim in alium finem Iudæis mandabat Dominus ritus illos qui habentur in Lege, nisi vt ad veræ sanctitatis amorem ac studium assuescerent. Adde quòd nusquam in Lege prohibitum erat domum hominis Gentilis ingredi: sed cautio erat à patribus tradita, nequis per imprudentiam ex domo immunda aliquid contagii accerseret. Boni autem isti Legis interpretes in colando culice attenti, strenuè camelum deuorant. Atque hoc hypocritis ordinarium est, vt maius nefas esse ducant pulicem quàm hominem occidere. Cui vitio affine est illud alterum, humanas traditiones sacris Dei mandatis longè præferre. Ergo vt rite Pascha edant, puros se seruare volunt. cæterùm immunditiem includunt Prætorii parietibus: interea cœlo & terra testibus innoxium ad mortem flagitare non dubitāt. Denique Pascha vmbratile ficta & fallaci reuerentia colunt: ipsum autem verum Pascha non modò sacrilegis manibus violant, sed æterno interitu, quantum in se est, obruere conantur.

Tit.1.d.15

Matt.23.c.24

29 *Exiuit ergo Pilatus ad eos.*) Profanus homo superstitioni, quam ridet ac contemnit, non ægrè indulget. Cæterum in ipso causæ cardine boni iudicis officio fungitur, quum proferre iubet siquid accusationis habeant. At Sacerdotes, quasi satis authoritatis habeant ad damnandum quem reum faciunt, nihil aliud respondent quàm suo præiudicio standum esse. Obliquè enim de Pilato queruntur, quia non satis confidat eorum probitati. Cur non (inquiunt) vltrò persuasum habes morte dignum esse quem nos persequimur? En quomodo impii, quos Deus in sublimem honoris gradum extulit, splendore suo quasi excæcati, quiduis sibi permittant. En etiam quàm temulenta sit superbia. Christum volunt censeri maleficum, quia eum accusant. Atqui, si ad rem ventum fuerit, quænam eius reperientur maleficia, nisi quòd ægros omne genus sanauit, dæmonia fugauit ex hominibus, paralyticos & claudos erexit, cæcis visum, surdis auditum, mortuis vitam restituit? Res quidem ita habebat, & ipsi plus satis conuicti erant: verùm, vt nuper dixi, nihil difficilius est quàm expergefieri homines superbia ebrios, vt sana & composita mente iudicent.

31 *Secundum legem vestram.*) Non dubium est quin Pilatus eorum barbarie & violentia offensus, illis exprobret, illam damnandi formam quam vrgebant, à communi gentium omnium iure & humano sensu abhorrere. Interea simul eos perstringit, quòd gloriarentur se Legem habere à Deo traditam. Ironicè dicit, *Accipite eum vos:* neq; enim passus esset iudiciū ab illis de capite hominis fieri: sed perinde

est

eſt acſi dixiſſet, Si veſtra eſſet poteſtas, traheretur ſubitò ad ſupplicium indicta cauſa. Hæccine eſt igitur Legis veſtræ æquitas, hominem nullo crimine damnare? Ita impii dum falsò nomen Dei obtendunt, ſanctam eius doctrinam hoſtium calumniis ſubiiciunt: & maledicendi occaſio cupidè à mundo arripitur. *Nobis non licet.* Falluntur qui putant Iudæos recuſare quod illis delatum erat à Pilato: quin potius quũ ſcirent ſibi per ludibrium dictum eſſe, *Accipite eum vos*, excipiunt, Tu hoc non permitteres. ergo quum ſis iudex, munus tuum exequere.

32 *Vt ſermo Ieſu, &c.)* Tandem ſubiicit Euangeliſta ita oportuiſſe fieri, vt impleretur quod prædictũ m à Chriſto fuerat, Tradetur Filius hominis in manus Gentium. Et certè hoc pręcipuũ caput eſt, ſi cupimus mortis Chriſti hiſtoriam cum fructu legere, vt æternum Dei conſilium ſpectemus. Siſtitur Filius Dei ad tribunal mortalis hominis. Si hoc putemus geri hominum libidine, oculos autem non attollamus ad Deũ, fidem noſtram pudefieri ac confundi neceſſe erit: verùm vbi agnoſcimus illo Chriſti reatu noſtrum coram Deo abolitum eſſe, quia cæleſti Patri ita placuit reconciliare ſibi humanum genus: hac ſola cogitatione in ſublime elati, intrepidè & ſine pudore in ipſa Chriſti ignominia gloriamur. Diſcamus ergo in ſingulis huius hiſtoriæ partibus ſenſus noſtros in Deũ redemptionis noſtrę authorem conuertere.

Mat.20.c.19

Scopus hiſtoriæ paſſionis Chriſti.

33 *Ingreſſus eſt ergo iterum in Prætorium Pilatus, & vocauit Ieſum, & dixit ei, Tu es Rex Iudæorum?*

34 *Reſpondet ei Ieſus, A teipſo hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me?*

35 *Reſpondit Pilatus, Num ego Iudæus ſum? gens tua & Pontifices tradiderunt te mihi: quid feciſti?*

36 *Reſpondit Ieſus, Regnum meum non eſt ex hoc mundo: ſi ex mundo hoc eſſet regnum meum, miniſtri mei vtique decertarent ne traderer Iudæis. nunc autem regnum meum non eſt hinc.*

33 *Ingreſſus eſt ergo.)* Probabile eſt multa vltro citróque fuiſſe dicta, quæ Euangeliſta ſubticet: quod etiam promptum eſt ex aliis colligere. Sed hic noſter in vno capite maximè inſiſtit, Pilatum ſedulò percontatum eſſe iuſtène an iniuſtè tractus eſſet Chriſtus in iudicium. Coram populo, vbi ſeditio feruebat, nihil potuit agi niſi tumultuosè: prætorium ergo ingreditur: & quidem conſilium eius eſt Chriſtum abſoluere: Chriſtus autem ipſe, vt obediat Patri, damnandum ſe offert. Atque hæc ratio eſt cur tam parcè reſpondeat. Quum iudicem haberet propitium, & qui aures libenter accommodaſſet, non difficilè illi erat cauſam ſuam agere: ſed cogitat ad quid deſcenderit in mundum, & quorſum nunc à Patre vocetur. ideo ſponte obmuteſcit, ne mortem effugiat. *Tu es Rex Iudæorum?* Quæſtio de regno nunquam à Pilato ſponte mota eſſet, niſi hoc crimine grauaſſent Chriſtum Iudæi. Quod autem præ aliis omnibus odioſum erat ſumit Pilatus, vt eo tranſacto abſoluat reum. Reſponſum Chriſti huc tendit, in ea accuſatione nihil eſſe coloris. Ita obliquam refutationem continet. acſi diceret. Mihi ridiculè crimen obiicitur cuius ne minima quidem ſuſpicio in me cadit. Iniquè verò tuliſſe Pilatus videtur quòd quæſierat Chriſtus cur ſe haberet ſuſpectum. itaque per indignationem exprobrat, quicquid mali eſt, eſſe à propria gente. Ego (inquit) ſedeo iudex: non alieni, ſed gentiles tui, te accuſant: non eſt igitur cur me inuoluas diſcordiis veſtris. Per me & Romanos vobis agere quietis liceret: ſed ipſi vobis moleſtiam faceſsitis, cuius partem ſubire inuitus cogor.

36 *Regnum meum.)* Fatetur his verbis ſe regem eſſe: ſed quantum ad probandam innocentiam ſatis erat, diluit & purgat calumniam. Negat enim quicquam diſsidii eſſe regno ſuo cum politico ordine. acſi diceret, Falsò accuſor acſi tentaſſem aliquid turbare: aut nouare in publico ſtatu. Concionatus ſum de regno Dei: ſed illud ſpirituale eſt. ideo non eſt cur me regni affectati ſuſpectum habeas. Cæterùm iſta Chriſti defenſio fuit apud Pilatum: ſed eadem vtilis piis omnibus eſt doctrina vſque ad finem mundi. Nam ſi terrenum eſſet Chriſti regnum, quia præterit figura huius mundi, inſtabile & caducum eſſet: nunc quia cæleſte vocatur, hinc ſimul aſſeritur eius perpetuitas. Ita ſi totum orbem terræ labefactari contingat, non modò inter motus & concuſsiones, ſed etiam inter horribiles ruinas & interitus, ſtabiles nihilominus manent noſtræ conſcientiæ, modò ad Chriſti regnum attendant. Si tyrannicè vexamur ab impiis, ſalus tamen nobis integra conſtat in Chriſti regno: quod hominum libidini minimè obnoxium eſt. Denique quum innumeris procellis aſsiduè æſtuet mundus, ſeparatur inde regnum Chriſti in quo nobis quærenda eſt tranquillitas. Docemur præterea qualis ſit natura huius regni. nam ſi nos ſecundum carnem beatos redderet, nobíſque afferret opes, delicias & quicquid optabile eſt ad vſus præſentis vitæ, ſaperet terram & mundum: nunc autem, quantumuis in ſpeciem miſera ſit noſtra conditio, ſalua tamen manet nobis ſolida fœlicitas. Hinc quoque diſcimus quinam pertineant ad hoc regnum, nempe qui Spiritu Dei renouati cæleſtem vitam in ſanctitate & iuſtitia meditantur. Quanquam ſimul notandum eſt non negari quin ſit in hoc mundo Chriſti regnum. Scimus enim ſedem ſuam in animis noſtris habere: quemadmodum alibi etiam Dicit Chriſtus, regnum Dei intra vos eſt. Sed propriè loquendo regnum Dei in nobis habitans, in mundo peregrinatur: quia prorſus diuerſa eſt eius conditio. *Miniſtri mei vtique decertarent.* Probat ſe terrenum regnum non affectaſſe, quia nemo ſe moueat, nemo arma capiat. nam ſi priuatus quiſpiam regnum ſibi vſurpet, neceſſe eſt vt per factioſos homines vires acquirat. In Chriſto nihil apparet tale: ſequitur ergo non eſſe terrenum regem. Sed quæritur hoc loco an regnum Chriſti non liceat armis defendere. nam quum iubentur Principes oſculari Dei Filium non tantùm illis mandatur vt ſe priuatim ſubiiciãt eius imperio, ſed etiam vt conferant quicquid habent poteſtatis ad tuendam Eccleſiam & aſſerendam pietatem. Primùm reſpondeo, perperam & inſcitè facere qui hanc cõſequentiam

Natura regni Chriſti.

Ad quos ſpectat.

Luc.17.c.21

Pſal.2.c.12

Caput XVIII. deducunt, non debere Euangelii doctrinam & purum Dei cultum armis defendi, quia non est tunc defensus Christus in sua persona. Tantùm enim ex præsenti facto ratiocinatur Christus quàm friuolum sit quod calumniosè detulerant Iudæi. Deinde etiamsi Christi regnum gladio propugnent pii Reges, fieri tamen hoc alio modo quàm defendi soleant regna mundana. Regnum enim Christi, vt spirituale est, in doctrina & virtute Spiritus fundari oportet. Eodem etiam modo perficitur eius ædificatio. neque enim leges & edicta hominum, neque pœnæ ad conscientias vsque perueniunt: hoc tamen non obstat quominus per accidens regnum Christi tueantur Principes partim dum externam disciplinam constituunt, partim dum suum patrocinium commodant Ecclesiæ contra impios. Cæterùm facit mundi prauitas vt magis sanguine martyrum stabiliatur regnum Christi quàm armorum præsidiis.

37 *Dixit ergo ei Pilatus, Numquid ergo Rex es tu? Respódit Iesus, Tu dicis quòd Rex sim ego. in hoc ego natus sum, & in hoc veni in mundum, vt testimonium reddam veritati. Quisquis est ex veritate, audit vocem meam.*

38 *Dicit ei Pilatus, Quid est veritas? Et quum hoc dixisset, rursum exiuit ad Iudæos, & dixit illis, Ego nullum crimen inuenio in eo.*

39 *Est autem vobis consuetudo vt vnum vobis dimittam in Paschate: vultis ergo vobis dimittam Regem Iudæorum?*

40 *Clamauerunt ergo rursus omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabbam.* Erat *autem Barabbas latro.*

37 *Tu dicis quod Rex sim ego.)* Tametsi iam ex priore responso intellexerat Pilatus Christum aliquod sibi regnum vendicare, Christus tamen hoc idem nunc certius affirmat: nec eo contentus, alteram sententiam subiicit, quæ sit veluti illius dicti obsignatio. Vnde colligimus, doctrinam de regno Christi non vulgarem esse, quum tanta asseueratione dignam ipse duxerit. Est quidem generalis sententia, *Ego in hoc natus sum vt testimonium reddam veritati*: præsertim tamen ad loci huius circunstantiam aptanda est. Cæterùm hoc sonant verba, Christo esse naturale vt sit verax: deinde in hoc à Patre esse missum: ideóque proprium esse eius munus. Quare non est periculum ne illi credendo fallamur: quandoquidem impossibile est eum aliud quàm verum tradere cui munus afferendæ veritatis Diuinitus attributum est, & studium natura ingenitum. *Quisquis est ex veritate.* Hoc addidit Christus non tam hortandi Pilati causa (quod se nullo profectu facturum esse sciebat) quàm vt suam doctrinam ab indignis contumeliis, quibus subiecta erat, vindicaret. acsi dixisset, Crimini hoc mihi ducitur quod me professus sim esse regem. atqui hæc indubia est veritas, quam reuerenter & sine controuersia excipiunt quicunque sunt recto iudicio sanáque intelligentia præditi. Quanquam ex veritate eos esse dicit non qui naturaliter verum perspiciunt, sed quatenus Spiritu Dei reguntur.

38 *Quid est veritas?)* Quibusdam videtur Pilatus curiosè inquirere, vt solent interdum profani homines cupidè appetere ignotæ rei scientiam, interea nescientes cur hoc velint: illis enim tantùm propositum est aures suas pascere. Ego verò potius vocem esse fastidientis interpretor: putabat enim sibi non parum iniuriæ fieri Pilatus quòd eum Christus omni veritatis notitia priuaret. Iam in Pilato agnoscimus communem hominum morbum. quanuis ignorantiæ conscii nobis simus omnes, pauci tamen sunt qui fateri sustineant. hinc fit vt veram doctrinam maior pars respuat. Postea Dominus, qui doctor est humilium, superbos excæcando, quam merentur pœnam ipsis infligit. Ex eadem superbia nascitur fastidium illud, quòd se ad discendum submittere non dignantur: quia sibi perspicaciam & acumen ingenii omnes arrogant. Res creditu trita esse veritas: Deus autem contra testatur captu humanæ mentis longè altiorem. Idem in aliis quoque accidit. Præcipua theologiæ capita sunt, De maledictione generis humani, De corrupta natura, De mortificatione carnis, De renouatione vitæ, De reconciliatione gratuita per vnicum sacrificium, De iustitiæ imputatione, qua acceptus est Deo peccator, De illuminatione Spiritus. Hæc quia sunt paradoxa, communis hominum sensus contemptim repudiat. Pauci ergo in Dei schola proficiunt, quia vix decimus quisque reperitur qui ad prima rudimenta attendat. Cur autem, nisi quia proprio sensu metiuntur arcanam Dei sapientiam? Quòd autem irrisoriè loquutus sit Pilatus hinc apparet quòd statim egreditur. In summa, Christo succenset, quia veritatem se proferre iactet quæ prius in tenebris latuerit. Hæc tamen eius indignatio demonstrat impios nunquam adeò morosè reiicere Euágelii doctrinam quin aliqua eius efficacia tangantur. Nam etsi non eousque progressus est Pilatus vt docilem se præbeat, cogitur tamen intus punctionem aliquam sentire.

Communis hominum morbus.

39 *Est autem autem consuetudo vobis.)* Hoc Pilatus semper in animo voluebat, qualiter eriperet Christum à morte. quum autem tantopere arderet populi furor, mediam viam tenebat qua iratos animos placaret. putabat enim hoc satis fore, si Christus pro malefico dimissus, perpetua ignominia notatus esset. Ideóque Barabbam præcipuè delegit, vt eius comparatione Christi odium mitiget. erat enim ob scelerum atrocitatem omnibus maximè infensus. Quid enim detestabilius est latrone? Et Lucas commemorat aliis etiam criminibus fuisse reum. Quod autem eum Christo præferunt Iudæi, non absque singulari Dei prouidentia accidit. Minimè enim decuit tam indigno pretio à morte liberari Dei Filium. Interea in extremam ignominiam morte deiectus est, vt Barabba dimisso medius inter duos latrones crucifigeretur: quia omnium scelera in se susceperat, quorum non aliter peragi poterat expiatio. Et gloria resurrectionis quæ mox sequuta est, effecit vt mors quoque ipsa magnificus esset triumphus. Porrò in ista consuetudine turpe & crassum fuit vitium, quòd Romanus præses Iudæis vnum aliquem ex sceleratis in Paschate donabat. Hoc quidem fiebat ad celebrandam diei sanctitatem: sed re ipsa nihil aliud erat quàm

fœda

foeda eius profanatio. Nam, teste Scriptura, abominatio est coram Deo qui nocentem absoluit. Multum ergo abest quin eum delectet præpostera eiusmodi venia. Hoc ergo exemplo discamus nihil magis esse præposterum quàm velle Deum nostris figmentis colere. Nam simulac proprias imaginationes sequi homines cœperint, nullus est modus, donec in extrema quæque deliria prolapsi, palàm Deo illudant. Lex ergo Diuini cultus non aliunde quàm ex eius præscripto petenda est. Prouer. 17.c.15

CAP. XIX.

1 *TVnc ergo apprehendit Pilatus* I*esum, & flagellauit.*
2 E*t milites plectētes coronā ex spinis, imposuerunt capiti eius: & vestem purpuream circundederunt ei.*
3 *Ac dicebant, Salue rex Iudæorum. Et dabant ei alapas.*
4 E*xiuit ergo iterum foras Pilatus, & dixit eis*, E*cce adduco eum vobis foras, vt sciatis quòd in eo nullum crimen inuenio.*
5 *Exiuit itaque* I*esus foras, portans spineam coronam, & purpuream vestem. Tunc dixit eis, Ecce homo.*
6 *Quum ergo vidissent eum Sacerdotes & ministri, clamarunt, dicentes, Crucifige, crucifige.*
7 *Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo crimen.*

1 *Apprehendit Pilatus Iesum.)* Perstat in suo consilio Pilatus. priori tamen ignominiæ secundam addit: quia Iudæos sperat mediocri ista castigatione contentos fore, vbi cæsus flagellis fuerit Christus. Quòd autem tam solicitè laborat, & nihil proficit, in eo cæleste decretum nobis reputandum est, quo destinatus erat Christus ad mortem. Interea eius innocentia sæpius testimonio iudicis asseritur, vt sciamus eum ab omni culpa immunem pro aliis reum substitui, & pœnam alienis peccatis debitam subire. In Pilato verò notabile exemplar trepidæ conscientiæ cernimus. Christum ore suo absoluit, & fatetur nullum in eo esse crimen: pœnam tamen infligit tanquam noxio. Ita huc illuc transferri, & in contrarias pugnantésque sententias distrahi necesse est, quibus non est tantum animi vt quod rectum est, inflexibili constantia defendant. Damnamus Pilatum omnes: interea dictu pudendum est quàm multos similes habeat mundus, qui Christum non modò in eius membris, sed in doctrina etiam flagellant. Multi, vt seruent à morte qui pro Euangelio laborant, eos cogunt ad impiam Christi abnegationem. quid hoc aliud est quàm Christum ludibrio exponere, vt infamem vitam degat? Alii, dum pauca quædam excerpunt ex Euangelio quæ probent, totum Euangelium lacerant. Præclarum aliquid effectum putant si pauci crassi abusus correcti fuerint. atqui præstaret sepultam esse doctrinam ad tempus quàm sic flagellari. Nam diabolo & tyrannis omnibus inuitis renascetur: nihil autem difficilius quàm suæ puritati restitui vbi semel corrupta fuit.

2 *Milites plectentes.)* Hoc proculdubio iussu Pilati factum est, vt notam criminis inureret Filio Dei, quod se Regem fecisset: atque id ad explendam Iudæorum rabiem, quasi persuasus esset Christum iure ab illis fuisse accusatum. Militum tamen improbitas & lasciuia vltra iudicis imperium exultat: sicuti impii simulac malè agendi oblata est occasio, eam cupidè arripiunt. Mira autem gentis sæuitia cuius animos tam triste spectaculum ad misericordiam non flectit. sed Deus hoc totum gubernat, vt mundum sibi reconciliet Filii sui morte.

6 *Accipite eum vos.)* Noluit Christum tradere in eorum manus, neque libidini permittere: tantùm se fore negat eorum carnificem. quod ex ratione mox addita patet, vbi dicit Se nullum inuenire in eo crimen. acsi diceret se nunquam adductum iri vt sanguinem innoxium fundat in eorum gratiam. Quòd soli Sacerdotes & ministri eum ad crucem deposcunt, inde apparet non fuisse tantam in populo rabiem, nisi quatenus istis flabellis accensa deinde fuit.

7 *Responderunt ei* I*udæi, Nos Legem habemus, & secundum Legem nostram debet mori, quia Filium Dei se fecit.*
8 *Quum ergo audisset Pilatus hunc sermonem magis timuit:*
9 E*t ingressus est rursus in prætorium, ac dixit* I*esu, Vnde es tu?* I*esus autem responsum non dedit ei.*
10 *Dixit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis quòd potestatem habeam crucifigendi te, & potestatem habeam dimittendi te?*
11 *Respondit* I*esus, Non haberes potestatem vllam contra me, nisi tibi data esset desuper. propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.*

7 *Nos Legem habemus.)* Significant se iure Christum persequi, non libidine aut odio. sentiebant enim se obliquè perstrictos esse à Pilato. Loquuntur autem vt apud hominem Legis ignarum, acsi dicerent, Nobis permissum est more nostro viuere: religio autem nostra non patitur vt quis se pro Filio Dei

Caput XIX.

venditet. Porrò hæc accusatio non prorsus carebat prætextu, sed in hypothesi grauiter errabant. Generalis quidem doctrina vera erat, fas non esse hominibus quicquam sibi Diuini honoris sumere ac morte esse dignos quicunque ad se traherent quod vnius Dei proprium erat: causa autem erroris in Christi persona fuit, quòd neque reputarunt quibus elogiis Messiam prædicet Scriptura: quia inde colligere promptum erat esse Filium Dei: nec etiam inquirere dignati sunt essétne Iesus ille Messias olim à Deo promissus. Videmus ergo vt ex vero principio falsam consequentiam deducant, quia malè subsumunt. Quo exemplo monemur inter doctrinam generalem & hypotheses sedulò distinguere. Multi enim imperiti & leues homines, si semel decepti fuerint veri prætextu, ipsa quoque Scripturæ principia reiiciunt. quæ licentia hodie plus iusto in mundo grassatur. Meminerimus ergo sic cauendum esse à fallaciis, vt principia quæ vera sunt, integra maneant, nec labefactetur Scripturæ fides. Rursus hoc modo facilè refutare impios licebit, qui Scripturæ testimonium, & quæ inde sumunt principia, malis causis falsò & perperam obtendunt. Sicuti quum hodie Papistæ Ecclesiæ authoritatem magnificè extollunt, nihil afferunt in quo non consentiant omnes filii Dei. Ecclesiam esse fidelium matrem, esse columnam veritatis, esse audiendam, regi à Spiritu sancto contendunt. nihil horum negandum est: sed quum trahere ad se volunt quicquid iuris Ecclesiæ debetur, improbè & sacrilega audacia rapiunt quod nihil ad se pertinet. nam hypothesin expendere conuenit, an ipsi Ecclesiæ titulum mereantur. hîc autem prorsus deficiunt. Similiter quum furiosè in omnes pios sæuiunt, hoc se colore excusant quòd ordinati sint ad tuendam fidem & pacem Ecclesiæ: sed vbi propius ad rem ventum est, clarè perspicitur nihil minus eos habere in animo quàm veræ doctrinæ patrocinium, nulla minus quàm pacis & concordiæ cura tangi, sed pro sua tyrannide duntaxat pugnare. Qui generalibus principiis contenti ad circunstantias non attendunt, nos meritò putant à Papistis oppugnari: sed causæ cognitio fumos illos quibus illudunt, facilè discutit.

8 *Magis timuit.*) Duplex potest elici sensus. prior est, quòd veritus fuerit Pilatus ne sustineret aliquam culpam si exortus esset tumultus, quia Christum non damnasset: alter, quòd audito Filii Dei nomine, mens eius religione tacta fuerit. Hunc secundum sensum confirmat quod sequitur in contextu, nempe quòd prætorium iterum ingressus Christum interrogat vnde sit. Inde enim apparet perplexum fuisse & anxium: quia sacrilegii pœnam metueret si manum iniiceret in Filium Dei. Notandum autem est, quũ rogat vnde sit Christus, non sciscitari de eius patria: sed hoc perinde valere, acsi dixisset, Esne homo natus in terris, an deus quispiam? Sic ergo hunc locum interpretor, quòd metu numinis perculsus Pilatus, inter sacrum (vt aiunt) & saxum hæserit. Videbat enim ab vna parte tumultum feruere, ab altera tenebat eum constrictum religio, ne vitandi periculi causa in Dei offensam incurreret. Exemplum hoc in primis notatu dignum est: quum tam deformis esset Christi conspectus, simul tamen ac Dei nomen audit Pilatus, eum inuadit timor ne diuinum numen in homine plusquam abiecto & contempto violet. Si tantum in homine profano valuit Dei reuerentia, nónne ter reprobos esse oportet qui hodie de rebus Diuinis per lusum & iocum securè & absque vllo metu iudicant? Nam certè documento est Pilatus, religionis sensum hominibus ingenitum esse à natura, qui non patitur eos audacter quouis ruere quum de rebus Diuinis agitur. Ideo dixi in sensum reprobum coniectos esse quos in tractanda Scripturæ doctrina non magis afficit Dei maiestas quàm si de vmbra asini esset disceptatio. Sentient tamen olim in suum exitium quàm venerandum sit Dei nomen, cui hodie tam contemptim, imò contumeliosè illudunt. Dictu horrendum est quàm superbè & ferociter à Papistis damnetur clara & testata Dei veritas, & innoxius sanguis fundatur. Vnde obsecro tam ebrius stupor, nisi quia in mentem illis non venit quicquam sibi negotii cum Deo esse?

9 *Iesus autem responsum non dedit.*) Quòd non respondet Christus, videri absurdum non debet, si quidem memoria tenemus quod prius monui, non stetisse eum coram Pilato ad causam suam agendam (vt iei solent qui absolui cupiunt) sed potius ad subeundum iudicium. nam eum suscepta nostra persona damnari oportuit. Hæc ratio est cur defensione abstineat. Nec tamen pugnat Christi silentium cum

1 Tim. 6. c. 13 Pauli sententia, vbi dicit, Memento Christum sub Pilato edidisse bonam confessionem. Quantum enim satis erat Euangelii fidem illic asseruit, neque aliud fuit mors eius quàm doctrinæ ab ipso traditæ obsignatio. Non defuit ergo legitimæ confessioni Christus, sed tacuit quoad petẽdam absolutionem. Adde quòd periculum erat ne Christum absolueret Pilatus tanquam vnum ex diis fictitiis: quemadmodum voluit eum Tiberius referre inter Romanos deos. Meritò itaque Christus stultam hanc superstitionem silendo repudiat.

10 *Nescis quod potestatem.*) Hinc apparet, terrorem illum quo repentè commotus fuit Pilatus, euanidum fuisse, nec habuisse viuas radices. Nunc enim timoris oblitus prosilit in superbum & immanem Dei contemptum. perinde enim Christo minatur acsi nullus esset in cælo iudex. Sed hoc profanis hominibus semper accidere necesse est, vt excusso Dei metu mox ad ingenium suũ redeant. Vnde etiam colligimus, non abs re vocari cor hominis frudulentum. nam quum illic insideat aliquis Dei metus, simul e-

Ierem. 17. b. 9 bullit mera impietas. Quisquis ergo non regenitus est Dei Spiritu, quanuis eius numen ad momentum reuereri se ostendat, contrariis factis mox simulatum fuisse hunc timorem prodet. Iam in Pilato imaginem cernimus superbi hominis, quem sua ambitio ad insaniam adigit. Nam dum potentiam suam vult efferre, iustitiæ laude & fama se priuat. Christum fatetur innoxium: parem ergo latroni se facit dum gloriatur se posse illum iugulare. Sic tumultuari impias conscientias necesse est in quibus non regnat fides & vera Dei cognitio, & illic varios carnis affectus inter se confligere. Et Deus hoc modo præclarè se de hominum superbia vlciscitur dum fines suos transiliunt vt sibi immensam potentiam vsurpent: iniustitiæ vltrò se damnantes, summo probro & infamia se afficiunt. Quare nulla maior quàm superbiæ cæcitas: nec mirum, vtpote quæ manum Dei, contra quam impingit, sentiat vltricem. Quare meminerimus non esse temere exultandum in futilibus iactantiis ne ridiculi fiamus. præsertim qui in sublimi gradu locati sunt modestè se contineant: nec eos pudeat Deo subiici, & legibus esse obnoxios.

11 *Non haberes potestatē.)* Aliqui generaliter exponūt quòd nihil nisi Dei permissu geratur in mūdo. acsi diceret Christus, Pilatum, qui omnia se posse existimat, non plus tamen facturum quàm Deus cōcedet. Vera quidem est sententia, regi hunc mundum Dei arbitrio: atque vt omnia moliantur impii, non posse tamen vel digitum mouere nisi moderante arcana Dei potentia: sed rectius (meo iudicio) sentiunt qui locum hunc restringunt ad Magistratus officiū. Stultam enim Pilati arrogantiam castigat Christus his verbis, quia perinde se extollat tanquā potestas eius non à Deo esset. acsi dixisset, Tu omnia perinde tibi sumis acsi non semel Deo reddenda esset ratio: atqui non sine eius prouidentia factus es iudex. cogita ergo cæleste eius tribunal tuo esse superius. Nulla aptior admonitio inueniri potest ad reprimendam eorum intemperiem qui aliis præsunt, ne iure suo abutantur. Pater omnia sibi licere in filios putat, maritus in vxorem, dominus in seruos, princeps in populum: nisi quum in Deum respiciunt, qui certa lege eos dominari voluit. *Propterea qui me tradidit.* Putant Iudæos maioris culpæ reos fieri quàm Pilatū, quia scelerato odio & perfida malitia contra iustum grassentur, & quidem priuati homines, nec legitimo imperio præditi. Ego verò aliter, hac circunstantia grauius & minus excusabile esse eorum crimen existimo: quia imperium Diuinitus constitutum suæ libidini seruire cogunt. magnum enim sacrilegium est sancta Dei ordinatione ad quoduis nefas abuti. Iure detestabilis est latro qui miserū viatorem iugulat manu sua: sed qui prætextu iudicii insontem occidit, magis sceleratus. Cæterùm non amplificat illorum crimē vt Pilatum subleuet: neque enim hunc cum illis comparat. quin potius eodem reatu simul omnes constringit, quia sanctam potestatem pariter contaminant. Hoc tantùm est discrimen, quòd directè petit Iudæos: Pilatum verò, qui obsequitur eorum libidini, obliquè taxat.

12 Ex eo quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant, dicentes, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. quisquis se Regem facit, contradicit Cæsari.

13 Pilatus ergo quum audisset hunc sermonem, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali, in loco qui dicitur Lapidibus stratus, Hebraicè autem Gabbatha.

14 Erat autem parasceue Paschæ, hora ferè sexta. Et dicit Iudæis, Ecce Rex vester.

15 Illi autem clamarunt, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt Sacerdotes, Non habemus Regem nisi Cæsarem.

16 Tunc ergo tradidit eum illis vt crucifigeretur. Acceperunt autem Iesum, & abduxerunt.

12 *Ex eo quærebat Pilatus.)* Quanuis nec cordatè se gerat Pilatus, & ambitione magis quàm iustitiæ studio regatur, ideóque miserè vacillet: laudanda tamen eius modestia, quòd seuerè à Christo reprehensus non succenset: imò ad eum liberandum magis inclinat. Iudex est, & tamen mansueto animo reum patitur esse censorem suum. Vix certè centesimus quisque reperietur qui obiurgationem tam placidè ab aliquo æquali suo ferat. *Non es amicus Cæsaris.* Minaciter extorquent à Pilato vt Christum damnet. nihil enim magis odiosum obiicere poterant, & quod plus terroris posset incutere, quàm dū suspectū reddunt malæ in Cæsarem fidei. Tu (inquiunt) ostendis tibi curæ non esse Cæsaris imperium, si eum absoluis qui omnia turbare conatus est. Hæc tandem improbitas fregit animum Pilati, qui antè concussus tantùm fuerat violentis clamoribus. Nec verò frustra istas circunstantias Euangelista tam sedulò persequitur & inculcat: quia nostra magnopere interest, Christum scire non prius fuisse damnatum à Pilato quàm ter & quater iam absolutus esset eiusdem ore: vt inde colligamus non suo ipsum nomine fuisse damnatum, sed pro nostris peccatis. Inde etiam colligere licet quàm voluntarius ad subeundam mortem fuerit, qui vti neglexit propenso illo in se iudicis affectu. Et certè hæc obedientia effecit vt mors eius boni odoris sacrificium esset expiandis omnibus peccatis.

13 *Sedit pro tribunali.)* Hinc apparet quàm variè distractus fuerit Pilatus, acsi histrio vnus duas ageret personas. Conscendit tribunal vt Christum solenni more supplicio addicat: interea palàm declarat se hoc inuitum facere, & repugnante conscientia. Ironicè Christum vocat Regem, significans friuolam esse calumniam qua grauabant illum Iudæi: vel certè, vt compescat eorum furorem, probrosum hoc toti gēti fore admonet, si rumor vulgatus fuerit fuisse ex ea damnatum aliquem regni affectati crimine. Quum Euangelista nomen Hebraicum loci *Gabbattha* fuisse refert, linguam Chaldęam intelligit vel Syriacam, quæ tunc in communi vsu erat. *Gabba* enim Hebræis excelsum significat. E sublimi itaque loco damnari Christum oportuit, vt ipse summus Iudex è cælo adueniens nos extremo die absoluat.

14 *Hora ferè sexta.)* Videntur Euangelistæ in tempore notando varii esse & parum inter se consentientes. Dicunt tres alii tenebras ab hora sexta factas esse, quum iam in cruce penderet Christus. Marcus etiam disertè exprimit horam fuisse tertiam quum de eo lata fuit sententia. Solutio tamen non est difficilis. Satis patet ex aliis locis diem tunc in quatuor partes fuisse diuisum: sicuti nox vicissim quatuor habebat vigilias. Hinc factum est vt singulis diebus quaternas tantùm horas interdum assignent Euangelistæ, & singulas horas in tres extendant. interea spatium vnius horæ quod ad finem inclinat, sequenti annumerant. Secundum hanc supputationem Iohannes hora sexta damnatum fuisse Christum narrat: quia tempus diei ad horam sextam vel ad secundam partem vergebat. Hinc colligimus hora sexta vel circiter Christum fuisse crucifixum: locus enim (vt paulo pòst dicet) erat vrbi vicinus. Inter sextam & nonam cœperunt tenebræ, quæ ad nonam vsque durarunt, qua mortuus est Christus.

Caput XIX.

15 *Non habemus regem.* Hîc verò se prodit horribilis furor, quòd Sacerdotes, qui exercitati in Lege esse debebant, Messiam reiiciunt, in quo tota populi salus inclusa erat, à quo pendebant omnes promissiones, in quo fundata erat tota religio. Certè gratia Dei & bonis omnibus se abdicant Christum repudiando. videmus ergo quanta væcordia correpti fuerint. Fingamus Christum non fuisse Christum: nulla tamen illis excusatio est quòd Regem præter Cæsarem nullum agnoscunt. Primùm enim deficiunt à spirituali regno Dei. Secundò tyrannidem Romani imperii, quam maximè execrabantur, iustæ gubernationi præferunt, qualis à Deo promissa erat. Ita impii vt Christum fugiant, non modò se priuant vita æterna, sed omne miseriarum genus sibi accersunt: contrà verò, vnica est piorum fœlicitas subesse Christi regno, siue iusto & legitimo dominio subiecti sint, quoad carnem, siue à tyrannis premantur.

16 *Tradidit eum illis.)* Coegit quidem Pilatum illorum importunitas vt Christum traderet: neque tamen id factum est tanquam in tumultu, sed more solenni damnatus fuit: quia & duo latrones causa cognita ad crucem simul damnati sunt. Sed hoc verbo vtitur Iohannes quo melius confirmet implacabili populi sæuitiæ datum fuisse Christum, qui nullius delicti conuictus erat.

17 *Et gestans crucem suam exiuit in locum qui dicitur Cranij, Hebraicè Golgotha.*

18 *Vbi eum crucifixerunt, & cum eo duos alios, hinc & inde, medium autem Iesum.*

19 *Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptũ,* IESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM.

20 *Hunc ergo titulum multi ex Iudæis legerunt: quia vrbi propinquus erat locus vbi Iesus crucifixus fuit. Et scriptum erat Hebraicè, Græcè, ac Latinè.*

21 *Dixerunt ergo Pilato Sacerdotes Iudæorum, Ne scribas, Rex Iudæorum: sed quòd ipse dixerit, Rex sum Iudæorum.*

22 *Respondit Pilatus, Quod scripsi scripsi.*

17 *Exiuit in locum*, &c.) Circunstantiæ quæ hîc notantur, non modò ad historiæ certitudinem, sed fidei quoque nostræ ædificationem plurimum valent. Quærenda nobis iustitia est in expiatione à Christo peracta. Ergo vt se piaculum pro peccatis nostris esse probaret, tum educi extra vrbem, tum suspendi in ligno voluit. Hostiæ enim quarum sanguis pro peccato fundebatur, solebant extra castra efferri, ex Legis mandato: & eadem Lex maledictum pronuntiat quicunque in ligno pendet. Vtrunque in Christo impletum est, vt certò nobis persuasum sit peccata nostra sacrificio mortis eius expiata esse: ipsum fuisse execrationi subiectum, vt nos à maledictione Legis redimeret, Galat.3.b.13, factum esse peccatum, vt in eo simus iustitia Dei, 2.Corinth.5.d.21. eductum esse extra vrbem, vt sordes nostras, quæ illi impositæ erant, secum è medio tolleret, Heb.13.b 12. Eodem pertinet quod postea de latronibus sequitur. quasi enim per se non sufficeret supplicii atrocitas, medius suspenditur inter duos latrones, quasi non vnus quilibet esset ex aliorum numero, sed omnium sceleratissimus & maximè detestabilis. Semper enim memoria repetendum est illud, nihil fecisse impios Christi carnifices nisi quod Dei manu & consilio decretum esset. neque enim Filium suum exposuit Deus illorum libidini: sed ex suo arbitrio & animi sententia sibi tanquam victimam immolari voluit. Quòd si optima ratione non caruit Dei consilium in omnibus iis quæ pati Filium suum voluit, tum horribilis iræ illius grauitas aduersus peccatum, tum immensa erga nos bonitatis eius magnitudo nobis reputanda est. Non aliter aboleri potuit noster omnium reatus nisi Filius Dei κάθαρμα pro nobis fieret. Videmus eum quasi omni scelerum congerie pollutum in locum execrabilem cogi, vt illic coram Deo & hominibus maledictus appareat. Nimis certè stupidi sumus, nisi in hoc speculo clarè cernimus quantopere abominetur Deus peccata: plusquam verò saxei, nisi expauescimus ad tale eius iudicium. Dum autem altera ex parte testatur Deus sibi tam charam fuisse nostram salutem vt Filio vnigenito non pepercerit, quàm effusam bonitatis & gratiæ magnitudinem illic conspicimus? Quisquis ergo mortis Christi causas ritè expendet vnà cum fructu qui inde ad nos redit, illi neque stultitia, vt Græcis, neque scandalum, vt Iudæis, erit crucis doctrina, sed potius inæstimabile Diuinæ tum virtutis, tum sapientiæ, tum iustitiæ, tum bonitatis specimen ac pignus. Quum dicit Iohannes loco nomen fuisse *Golgotha*, de lingua vel Chaldæa vel Syriaca accipit. Est autem nomen deductum à *Galgal*, hoc est à voluendo: quia in cranio est velut pilæ aut globi rotunditas.

Leuit 6.d 30. & 16 f.27 Deut.21.d.23

1.Cor.1.c.23

19 *Scripsit autem & titulum.)* Inferit Euangelista memorabile Pilati factum post latam sententiam. Vsitatum quidem fortè fuit titulos apponere quum plecterentur malefici, vt pœnæ causa in exemplum omnibus nota esset: atqui in Christo hoc extraordinarium est quòd sine ignominia titulus apponitur. Pilati enim consilium fuit, quo se obliquè vlcisceretur de Iudæis, qui sua peruicacia iniustum de homine innoxio supplicium extorserant, totam gentem in Christi persona damnare. Ita Christo nullam proprii sceleris notam inurit. Verùm longè altius prospexit Dei prouidentia, quæ Pilati stylum gubernauit. Non venit quidem Pilato in mentem celebrare Christum vt salutis authorem, & Dei Nazaræum, & Regem electi populi: Deus tamen hoc Euangelii præconium nescienti quid scriberet dictauit. Eodem arcano Spiritus impulsu factum est vt titulum publicaret triplici lingua. neque enim credibile est fuisse hoc ex communi vsu: sed Dominus hoc præludio monstrauit iam tempus instare quo Filii sui nomen vbique innotesceret.

21 *Dixerunt ergo Pilato Sacerd.)* Sentiũt se odiosè perstringi: atque ideo cuperent mutari titulum, qui

qui sine gentis infamia Christum solum grauaret. Cæterùm interea non dissimulant quanto veritatis odio sint infecti, qui ne minimam quidem eius scintillam ferre queunt. Ita semper ministros suos instigat Satan, qui, simulac minimum aliquid emicat Diuinæ lucis, suis tenebris extinguere vel saltem suffocare conentur. Constantia verò Pilati Diuinæ prouidentiæ tribuenda est. neque enim dubium quin eius animum variis modis tentauerint. Sciamus ergo Diuinitus fuisse retentum vt inflexibilis maneret. Non cessit Pilatus Sacerdotum precibus, nec se ab illis corrumpi sustinuit: at Deus per os eius testatus est quàm stabile sit Filii sui regnum. Quòd si in Pilati scriptura maior ostensa fuit regni Christi firmitas quàm vt hostium machinis concuti posset, quid de Prophetarum testimoniis sentiendum, quorum ora & manus sibi Deus sacrauit? Pilati quoque exemplum officii nostri nos admonet, vt constantes simus in tuenda veritate. Non retractat homo profanus quod verè, licet sine mente & consilio, de Christo scripsit: quátum ergo dedecus, si minis vel periculis territi discedimus ab eius doctrinæ professione quam Deus cordibus nostris per Spiritum suum obsignauit? Notandum præterea est quàm execranda sit tyrannis Papistica, quę plebem ab Euangelii & totius Scripturæ lectione arcet. Pilatus, homo reprobus, & alioqui Satanæ organum, arcano tamen instinctu destinatus fuit Euangelii præco, vt breuem eius summam tribus linguis vulgaret. Qui ergo eius notitiam quantum in se est suppressam curant, quo loco nobis habendi sunt, quũ se prodant Pilato nequiores?

23 *Milites ergo quum crucifixissent Iesum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, (vnicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, à summo contexta per totum.*

24 *Dixerunt ergo inter se, Ne scindamus eam: sed sortiamur de ea cuius sit. Vt Scriptura impleretur, dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestitu meo miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt.* Psal. 22. d. 19

23 *Milites ergo.*) De vestibus Christi inter milites diuisis apud alios quoque Euangelistas fit mentio. Quatuor erant milites qui reliquum vestitum inter se partiti sunt. restabat tunica incósutilis, quæ quũ diuidi non posset, super eam sors iacta est. Vt mentes nostras in considerando Dei consilio retineant Euágelistæ, in hac etiam parte impletam fuisse Scripturam admonent. Locus tamen quem adducunt ex Psalmo 22. videtur intempestiuè ad præsentem causam trahi. Nam quũ illic queratur Dauid se hostibus prædæ fuisse, metaphoricè sub nomine vestium sua omnia designat: acsi vno verbo diceret Spoliatum se & nudatum ab improbis fuisse. quam figuram dum negligunt Euangelistæ, à natiuo sensu discedunt. Sed tenendum est primo loco, Psalmum ad Dauidem restringi non debere, quemadmodum ex pluribus sententiis patet, præsertim verò ex clausula vbi habetur, Celebrabo nomen tuum in Gentibus. quod de Christo exponere necesse est. Iam verò non mirum si obscurè in Dauide adumbratum fuerit quod in Christo expresius cernitur: quanto scilicet veritas suo typo clarior esse debet. Sciamus porrò nudatum fuisse Christum suis vestibus vt nos iustitia sua indueret: nudum eius corpus hominum probris fuisse expositum, vt nos cum gloria appareamus ad Dei tribunal. Quod allegorico sensu quidam hunc locum ad Scripturam torquent, quæ laceratur ab hæreticis, nimis coactum est. Non displicet quidem comparatio, quòd sicuti semel à profanis militibus diuisæ sunt Christi vestes, ita hodie peruersi homines totam Scripturam (qua Christus, vt se nobis conspicuum præbeat, vestitur) alienis commentis discerpunt. Sed minimè ferenda est Papistarum improbitas cum horribili Dei blasphemia coniuncta. Scripturam dicunt ab hæreticis lacerari: tunicam verò, hoc est Ecclesiam, integram manere: vt reiecta Scripturæ authoritate, fidei vnitatem in solo Ecclesiæ titulo consistere euincant. Quasi verò ipsa Ecclesiæ vnitas alibi fundata sit quàm in Scripturæ fide. Quum ergo fidem à Scriptura diuellunt, vt vni Ecclesiæ addicta subiaceat, tali diuortio non iam Christum despoliant, sed crudeli sacrilegio discerpunt eius corpus. Quanquam, vt illis demus Ecclesiæ symbolum esse inconsutilem tunicam, minimè obtinebunt quod captant: quia probandum restabit penes ipsos esse Ecclesiam, cuius nullum prorsus signum ostendunt.

25 *Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius & soror matris eius Maria Cleopæ, & Maria Magdalene.*

26 *Quum vidisset ergo Iesus matrem, ac discipulum astantem quem diligebat, dixit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.*

27 *Deinde dicit discipulo,* Ecce mater tua. *Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.*

25 *Stabant autem.*) Hîc obiter narrat Euangelista, Christum sic paruisse Deo Patri vt non neglexerit officium humanæ erga matrem pietatis. Seipsum quidem oblitus est, ac omnia, quatenus necesse fuit ad præstandam Patri obedientiam: sed hac defunctus, officium quod matri debebat, noluit prætermittere. Atque hinc discimus quomodo pietas in Deum & in homines colenda sit. Sæpe accidit quum nos aliquò vocat Deus vt in diuersam partem reuocent parentes, vxor, liberi: vt non possimus omnibus pariter satisfacere. si homines æquamus Deo, peruersa ratio est. Præferendum ergo Dei mandatum, præferendus cultus & honor: postea, quoad licebit, ius suum hominibus quoque reddendum. Nec verò vnquam inter se confligunt prioris & secundæ Legis tabulæ præcepta, vt prima specie apparet: sed incipiédum à Dei cultu, postea hominibus inferior dandus est locus. Quò pertinent istæ sententiæ, Qui non oderit patrem & matrem propter me, non est me dignus. Sic ergo impendere nos hominibus decet Matt. 10. d. 37 Luc 14. f. 26

Caput XIX. vt à Dei cultu & obediētia nos minimè impediāt. vbi Deo erimus obsequuti, tunc rite & ordine de parentibus, vxore & liberis cogitabimus. sicut Christus matris curam habet, sed ex cruce, ad quam vocatus erat Patris decreto. Cæterum si loci & temporis circunstantiam expendimus, admirabilis fuit Christi erga matrem pietas. Omitto extremos cruciatus corporis, omitto probra: sed quum atroces in Deum blasphemiæ animum eius incredibili mœrore conficerent, & sustineret horribile cum morte æterna & diabolo certamen, nihil horum tamen obstat quominus sit de matre solicitus. Colligere etiam ex hoc loco licet quisnam sit honor ille quem Deus in Lege parentibus deferri iubet. Discipulo vices suas delegans Christus, alendam illi & curandam tradit matrem. Sequitur ergo, honorem qui parentibus debetur, non in cæremonia, sed in omnibus necessariis officiis positum esse. Iam ex altera parte consideranda est nobis mulierum fides. Fuit quidem non vulgaris amoris affectus quòd Christum ad crucem vsque sequutæ sunt: verùm nisi fide instructæ nunquam adesse potuissent tali spectaculo. Quantum ad Iohannem ipsum spectat, colligimus sic suffocatam fuisse eius fidem ad breue tempus, vt tamen non prorsus fuerit extincta. Nunc pudeat nos si crucis horror nos à sequendo Christo moratur, quum nobis ante oculos etiam versetur resurrectionis gloria: quum præter ignominiam & maledictionem mulieres nihil cernerent. *Mariam* Cleopæ vocat, vel vxorem, vel filiam. hoc posterius mihi magis placet. Eam dicit fuisse matris Iesu sororem, secundum linguæ Hebraicæ phrasin, quæ omnes consanguineos fratrum nomine designat. Mariam Magdalenam videmus non frustra liberatam fuisse à septem dæmoniis, quæ tam fidelē se Christo discipulam ad extremum vsque præbuit.

26 *Mulier, ecce filius tuus.)* Quasi diceret, Posthac non versabor in terris, vt possim tibi filii officia præstare. Hunc igitur in meum locum subrogo, qui partes meas suscipiat. Idem sibi vult quum Iohanni dicit, *Ecce mater tua.* Mandat enim his verbis vt eam matris loco habeat, nec secus curet ac matrem. Quòd dicit, *Mulier*, & matris nomine abstinet, quidam ideo factum putant ne grauius doloris vulnus animo eius infligeret. quod ego non reiicio. Verum altera coniectura non minus probabilis est, quod ostendere voluerit Christus, peracto humanæ vitæ stadio iam se conditionem illam exuere sub qua vixerat, ac cæleste regnum ingredi, vbi Angelis & hominibus imperet. Scimus enim Christum semper fideles à carnis intuitu reuocare solitum. id autem in morte præsertim fieri oportuit.

27 *Accepit eam discipulus.)* Signum obseruantiæ est discipuli erga magistrum, quòd Christi mandato paret Iohannes. Hinc etiam patet, Apostolos habuisse suas familias: quia hospitio excipere non poterat Iohannes Christi matrem, nec eam apud se habere, nisi fuisset illi domus & certa viuendi ratio. Quare ineptiunt qui putant Apostolos relictis facultatibus, nudos & inanes ad Christum venisse. Plusquam verò stultè delirant quibus sita esse videtur in mendicitate perfectio.

Psal. 69. c. 22

28 *Post hoc sciens* Iesus *quòd omnia iam impleta essent, vt impleretur Scriptura, dicit, Sitio.*

29 *Porrò vas positum erat aceto plenum.* Illi *autem spongiam aceto impletam hyssopo, circundederunt, & obtulerunt ori eius.*

30 *Quum ergo sumpsisset* Iesus *acetum, dixit, Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum.*

28 *Sciens Iesus.)* Multa consultò præterit Iohannes ab aliis tribus narrata: nunc postremum actum, in quo multum inerat ponderis, describit. Quum dicit Iohannes vas illic fuisse positum, loquitur tanquam de re vsitata: ac mihi probatur, genus potionis fuisse confectum ad mortem accelerandam, quum miseri homines satis diu torti essent. Potum verò non petit Christus donec omnia fuerint impleta: quo immensum erga nos amorem & inæstimabile salutis nostræ studium testatus est. Nullis verbis exprimi satis potest quàm acerbos dolores perferret: non tamen eximere se cupit donec fuerit Dei iudicio satisfactum, suísque omnibus numeris constet expiatio. Sed quomodo dicit omnia fuisse impleta, quũ adhuc præcipuum caput deesset, mors ipsa scilicet? deinde annon resurrectio ad salutis nostræ complementum facit? Respondeo Iohannem complecti quæ mox sequutura erant. nondum mortuus erat Christus: nondum resurrexerat: sed videbat nihil amplius obstare quin ad mortem & resurrectionem pergeret. Atque ita suo nos exemplo ad solidam obedientiam instituit: ne graue sit nobis suo arbitrio viuere, etiamsi inter maximos dolores languendum sit. *Vt impleretur Scriptura.* Ex aliis Euangelistis colligere promptum est, notari locum ex Psalmo 69. Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potarunt me aceto. Hæc quidem loquutio metaphorica est, qua significat Dauid non modò sibi negatam fuisse opem qua egebat, sed mala crudeliter fuisse duplicata. sed nihil absurdi est, si in Christo clarius exhibitum fuerit quod tenuiter adumbratum fuerat in Dauide. Nam hinc melius perspicimus quantum differat à figuris veritas, quum palàm & quasi in solidum apparent in Christo quæ tantùm figuratè passus est Dauid. Ergo vt ostenderet Christus se eum esse cuius Dauid sustinuerat personam, voluit aceto potari, ídque in fidei nostræ confirmationem. Qui sensum allegoricum fabricant in verbo *Sitiendi*, argutiæ magis quàm veræ ædificationi student. Et palàm refellit eos Euangelista, qui petitum à Christo acetum fuisse dicit, quum ad mortem properaret. Quum dicit *Spongiam hyssopo fuisse circundatam*, intellige in arbusti baculo fuisse defixam, vt posset ad os Christi admoueri.

30 *Consummatum est.)* Idem verbum repetit quo nuper vsus fuerat. Cæterùm hæc Christi vox memoratu in primis digna est: qua docet in eius morte totam salutis nostræ complementum & singulas partes contineri. Iam antè monuimus non disiungi à morte resurrectionem: tantum Christi consilium est fidem nostram retinere in se vno, ne huc vel illuc deflectat. Sensus ergo est, quicquid ad salutem hominum

num

tium facit, in Christo constare, nec alibi quærendum: vel (quod idem est) salutis perfectionem in eo esse inclusam. Subest autem tacita antithesis: quia mortem suam veteribus sacrificiis & figuris omnibus opponit Christus. acsi diceret, Quicquid sub Lege in vsu fuit, nihil ad expianda peccata, ad iram Dei placandam, ad comparandam iustitiam per se valebat: nunc demum vera mundo ostensa & exhibita est salus. Huic doctrinæ annexa est omnium Legis rituum abrogatio. vmbras enim iam sectari, ex quo habemus in Christo corpus, præposterum esset. Quòd si in hac Christi voce acquiescimus, vna eius morte ad salutem contentos esse nos decet, nec vlla aliunde subsidia accersere fas est. Atqui huc spectat tota Papatus religio, vt homines sibi innumeros quærendæ salutis modos excogitent. vnde colligimus abominandis sacrilegiis scatere. Præcipuè hac Christi voce damnatur Missæ abominatio. Cessare omnia Legis sacrificia oportuit, quia vnico mortis Christi sacrificio perfecta fuit hominum salus. quo igitur iure vel prætextu sibi licuisse Papistæ dicent sacrificium nouum erigere quod Deum hominibus reconciliet? Excipiunt non esse nouum, sed illud idem quod Christus obtulit. atqui facilis est refutatio, quòd nullum offerendi mandatum ipsi habeant: deinde quòd Christus semel vna oblatione defunctus, pronuntiet ex cruce totum esse perfectum. Ergo plusquam falsarii sunt, qui testamentum sacro Filii Dei sanguine obsignatum, perfidè corrumpunt ac violant. *Emisit Spiritum.* Omnes Euangelistæ diligenter mortem Christi exprimũt: nec immeritò. nam hinc nobis vitæ fiducia: hinc etiam secura aduersus mortem gloriatio, quòd eam vice nostra obiit Dei Filius, & cum ea luctando superior euasit. Notanda autem est loquutio quam vsurpat Ioannes: qua docemur pios omnes qui cum Christo moriuntur, securè animas suas deponere in Dei custodiam, qui fidelis est, nec perire sinet quod seruãdum susceperit. Hoc inter filios Dei & reprobos discrimen est moriendi, quòd hi animas temere exhalant: illi autem Dei tutelæ cõmittunt quasi pretiosum depositum, cuius fidus erit custos vsque in diem resurrectionis. Nomen *Spiritus* hîc pro anima immortali accipitur, quemadmodum satis patet.

31 *Iudæi ergo (vt non manerent Sabbatho corpora in cruce, quia parasceue erat & erat magnus dies illius Sabbathi) rogarunt Pilatum vt frangerentur eorum crura, & tollerentur.*

32 *Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerũt crura, & alterius qui crucifixus erat cum eo:*

33 *Quum autem ad Iesum venissent, postquam viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura.*

34 *Sed vnus militum lancea eius latus aperuit, & continuò exiuit sanguis & aqua.*

35 *Et qui vidit, testimonium reddidit, & verum est eius testimonium, & ille nouit quòd vera dicit, vt vos credatis.* Exod.12.g.46

36 *Hæc autem facta sunt vt Scriptura impleretur, Os non comminuetis eius.* Num. 9.b.12 Zach 12.c.10

37 *Et iterum alia Scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.*

31 *Quia parasceue erat.)* Hæc quoque narratio ad fidem ædificandam valet. Primùm quia ostendit impletum fuisse in Christi persona quod in Scripturis prædictum erat: deinde quia mysterium continet non vulgaris momenti. Dicit Euangelista Iudæos rogasse vt corpora tollerentur è crucibus. Mandatum id quidem fuerat Lege Dei: sed Iudæi (vt solent hypocritæ) rebus minutis tantum intenti, sine vllo scrupulo maxima scelera prætereunt. nam vt Sabbathum suum religiosè celebrent, de externa pollutione anxii sunt: interea non reputant quàm nefandum fuerit scelus vita priuare hominem innoxium. Sic paulo antè vidimus non ingressos fuisse prætorium ne se pollluerent, quum totam regionem pollueret eorum impietas. Interea per eos exequitur Dominus quod salutis nostræ plurimum intererat, vt mirabiliter intactum maneat Christi corpus, & ex eius latere fluant sanguis & aqua. *Erat magnus dies illius Sabbathi.* Magis recepta lectio est, Erat mgnus ille dies: hæc tamen quam posui, in multis vetustis & probatis exemplaribus habetur. eligant lectores vtram maluerint. Si legas ἐκείνου in genitiuo, Sabbathum pro ipsa hebdomade sumendum erit, acsi dixisset Euangelista fuisse illius septimanæ diem festum Paschatis respectu, celeberrimum. Loquitur autem Euangelista de proximo die, cuius initium erat ab occasu solis: quo maior erat religio cadauera suspensa relinquere. Sin verò magis placeat in nominatiuo casu legere, Erat ille magnus dies, eodem ferè recidet sensus, quantum ad summam rei: in verbis tantùm erit varietas, nempe quod Sabbathum illud sanctius faceret Paschæ accessio.

33 *Quum autem ad Iesum venissent.)* Quòd fractis duorum latronum cruribus Christum mortuum inueniunt, atque ideo non attingunt eius corpus, in eo extraordinarium Diuinæ prouidentiæ opus apparet. Dicent quidem profani homines, naturaliter fieri vt alius alio citius moritur: verùm qui totam historiæ seriem expendet, arcano Dei consilio adscribere cogetur quòd mors omnium opinione celerior Christum à fractione crurum exemit.

34 *Sed vnus militum lancea.)* Quòd lancea confossum fuit eius latus à milite, factum est ad mortem comprobandam: sed Deus longè altius respexit, vt mox videbimus. Puerile verò Papistarum commentum, qui ex lanceario, Longinum fecerunt, proprium viri nomen esse fingentes: ac nequid fabulæ deesset, cæcum prius fuisse militem nugati sunt, & recepto visu ad fidem conuersum. Itaq; ab illis in sanctorum catalogum relatus est. Talibus patronis quum suffultæ sint eorum preces quoties Deum inuocant, quid obsecro impetrare vnquam poterunt? Sed digni sunt quicunque spreto Christo suffragia mortuorum captant, quos diabolus ad laruas & lemures abripiat. *Exiuit sanguis & aqua.* Halluci-

Caput XIX.

nati sunt quidam, miraculum hîc fingentes. Naturale enim est dum coagulatur sanguis, amisso rubore fieri aquæ similem. notum etiam est in membrana præcordiis vicina aquam contineri. Decepti sunt autem illi, quod tam sedulò Euangelista inculcat aquam fluxisse cum sanguine, acsi aliquid insolitum & præter naturæ ordinem referret. Sed aliud ei fuit consilium, nempe vt narrationem suam aptaret Scripturæ testimoniis quæ mox subiicit: præsertim vero vt inde elicerent fideles quod ipse alibi admonet, Christum scilicet venisse cum aqua & sanguine: quibus verbis significat secum attulisse veram expiationem & verum lauacrum. Nam peccatorum remissio & iustitia animæque puritas duobus illis symbolis in Lege figurabantur, sacrificiis & ablutionibus. In sacrificiis sanguis peccata expiabat, ac pretium erat iræ Dei placandæ: lauacra testimonia erant veræ puritatis, & remedia ad purgandam immunditiem ac delendas carnis sordes. Ne amplius in illis elementis subsistat fides, Iohannes quinto Epistolæ suæ capite testatur vtriusque gratiæ complementum esse in Christo: hîc autem visibile eius rei symbolum profert. Eodem spectant quæ Christus Ecclesiæ suæ reliquit sacramenta. nam in Baptismo purgatio & animæ puritas, quæ vitæ nouitate constat, nobis ostenditur: Cœna autem peractæ expiationis est pignus. sed longè à veteribus Legis figuris differunt: quia Christum offerunt veluti præsentem, quem adhuc procul abesse Legis figuræ indicabant. Quare non displicet quod scribit Augustinus, ex Christi latere fluxisse nostra sacramenta: tunc enim verè demum à sordibus nostris abluimur, & renouamur in sanctam vitam: tunc redempti à morte, & soluti à reatu, coram Deo viuimus, quum Baptismus & sacra Cœna ad latus Christi nos deducunt, vt inde tanquam ex fonte, quod figurant, fide hauriamus.

36 *Os non comminuetis.)* Testimonium hoc sumptum est ex duodecimo Exodi, vbi Moses de agno Paschali tractat. Sumit autem Iohannes pro confesso, agnum illum symbolum veri & vnici sacrificii esse, quo redimenda erat Ecclesia. Nec obstat quod in memoriam redemptionis iam factæ immolabatur. sic enim volebat Deus illud beneficium celebrari, vt in futurum tempus spiritualem Ecclesiæ liberationem promitteret. Quare Paulus quoque sine controuersia ad Christum aptat quam agni comedendi formam præscribit Moses. Ex hac analogia & similitudine fructum non vulgarem colligit fides: quia salutem in Christo exhibitam, in omnibus Legis cæremoniis intuetur. Et huc spectat Iohannis consilium, Christum verum fuisse redemptionis nostræ non tantum pignus, sed etiam pretium: quia in eo impletum cernitur quod olim sub figura Paschæ ostensum fuit veteri populo. Quo etiam monentur Iudæi, in Christo quærendam esse omnium substantiam quæ Lex figurauit, non re ipsa præstitit.

1. Cor. 5. c. 7

37 *Videbunt in quem transfixerunt.)* Locum hunc qui secundum literam de Christo exponere conantur, nimis violenter torquent. Nec verò in hunc finem ab Euangelista citatur: sed potius vt ostendat Christum esse Deum illum qui olim conquestus fuit per Zachariam sibi pectus à Iudæis transfodi. Illic autem Deus hominum more loquitur, significans perinde se vulnerari populi sceleribus, ac præsertim obstinato verbi sui contemptu, vt lethale est in homine mortali vulnus cui cor est transfixum. Sicut alibi dicit spiritum suum mœrore affectum esse. Iam quia Christus Deus est in carne manifestatus, dicit Ioannes in visibili eius carne palàm fuisse impletum, quòd Diuina eius maiestas, secundum rationem qua pati poterat, passa fuerat à Iudæis. non quod iniuriis hominum obnoxius sit Deus, vel ad eum vsque perueniant quæ illi ex terra probra ingeruntur: sed quia hac loquutione exprimere voluit quanti sacrilegii rea sit hominum impietas, dum se contumaciter in cælum attollit. Meritò autem Iohannes Iudæis adscribit quod militis Romani manu peractum est: quemadmodum alibi dicuntur Filium Dei crucifixisse, quanuis digito non attigerint eius corpus. Nunc quæritur promittátne Deus pœnitentiam Iudæis in salutem, an se venturum vltorem minetur. Ego dum locum diligentius expendo, vtrunque complecti arbitror: quòd scilicet reliquias tandem ex perdita & desperata gente in salutem colliget Deus: & contemptoribus horribili sua vindicta ostendet cum quo negotium habuerint. Scimus enim Prophetis non minus audacter solitos fuisse illudere quàm si absque vllo Dei mandato fabulati essent. Hoc illis impune cessurum negat Deus: quia tandem causam suam asseret.

Mat. 26. d. 38

38 *Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph Arimathiensis (qui discipulus erat Iesu, occultus tamen propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu, & permisit Pilatus. Venit ergo, & sustulit corpus Iesu.*

39 *Venit autem & Nicodemus (qui venerat ad Iesum nocte primùm) ferens misturam myrrhæ & aloes, circiter libras centum.*

40 *Sumpserunt ergo corpus Iesu, & ligarunt illud linteis cum aromatibus, vt mos est Iudæis sepelire.*

41 *Erat autem in loco vbi crucifixus fuit, hortus: & in horto, monumẽtum nouum, in quo nondum quisquam positus fuerat.*

42 *Illic ergo propter parasceuen Iudæorum, quia monumentum propè erat, posuerunt Iesum.*

38 *Rogauit Pilatum Ioseph.)* Iam recitat Iohannes à quibus, & quo in loco, & quàm honorificè sepultus fuerit Christus. Duos nominat Iohannes qui Christum sepulturæ mandarunt, Ioseph & Nicodemum: quorum prior à Pilato sibi mortui corpus dari petiit, quod alioqui expositum fuisset militum libidini. Illum Matthæus diuitem fuisse, Lucas verò decurionem, hoc est Senatorii ordinis testatur. Nicodemum verò capite tertio vidimus dignitate inter suos fuisse præditum: fuisse verò etiam diuitem colligere promptum est ex tanto sumptu quem fecit in afferenda mistura. Ergo illis hactenus obstiterant diuitiæ

diuitiæ ne Christo nomen darent, & in posterum non minus obstare poterant ne professionem suscipe-rent tantopere odiosam & infamem. Et nominatim Euangelista commemorat Ioseph antehac metu fuisse retentum ne auderet se Christi discipulum profiteri. de Nicodemo autem repetit quod antea habuimus, clàm & noctu ad Iesum venisse. Vnde igitur repentè heroica illis animi fortitudo, vt in extrema desperatione intrepidè in lucem prodeant? Omitto manifestum discrimen quod subire necesse fuit. sed hoc magnum est, quod æternum cum gente sua bellum suscipere non dubitarunt. Certum ergo est cælesti impulsu factum esse vt qui viuo debitum honorem propter metum non detulerant, quasi mutati in nouos homines, accurrant ad cadauer mortui. Afferunt ipsi sua aromata ad condiendum Christi corpus: sed hoc nunquam fecissent nisi odore mortis eius perfusi & imbuti. Vnde apparet quàm verè dictū esset ab ipso Christo, Nisi granum frumenti mortuum fuerit, ipsum solum manet: postquam auté mortuum est, abundè fructificat. nam mortem præ vita ipsa fuisse viuificam illustre hîc habemus documentum. Et tantùm valuit odoris suauitas quem spirauit mors Christi in istorum duorum hominū animos, vt omnes carnis affectus facilè extinxerit. Quum in illis regnaret opum amor & ambitio, insipida erat Christi gratia: nunc verò totus mundus illis sapere desinit. Cæterum sciamus, eorum exemplo nobis præscribi quidnam Christo debeamus. Illi duo, vt fidei suæ specimen ederent, Christum è cruce sublatum non sine ingenti periculo, constanter tamen in sepulchrum tulerunt. turpis ergo & pudenda ignauia est, si regnantem in cælesti gloria fidei confessione fraudamus. Quo etiam minus excusabilis est eorū improbitas qui quum hodie perfida simulatione Christum abnegent, Nicodemi tamé exemplum prætexunt. Ac vna quidem in re similes esse fateor, quòd Christum quantum in se est sepultum curant: sed nunc non est sepeliendi tempus, ex quo ascendit ad Patris dexteram, vt supra homines & Angelos conspicuus emineat, & omnis lingua summum eius imperium prædicet. *Occultus propter metum Iudæorum.* Quia metus hic sanctæ constantiæ opponitur quam operatus est Spiritus Domini in corde Ioseph, probabile est non caruisse vitio. Non quòd omnis metus, quo sibi fideles à tyrannis, & Euangelii hostibus cauent, vitiosus sit: sed quia sese prodit fidei imbecillitas quoties metu supprimitur fidei confessio. Semper videndum quid mandet Dominus, & quousque nos progredi iubeat. Qui cessat in medio cursu, Deo se non fidere ostendit, & nihil excusationis habet qui pluris vitam suam facit quàm Dei mandatum. Quòd Euangelista titulo & honore discipuli Ioseph dignatur quo tempore nimis timidus erat, nec testari audebat fidem suam coram mundo: hinc agnoscimus quàm clementer agat Dominus cum suis, & quam paternè eorum vitiis ignoscat. Neque tamen est cur sibi blandiantur falsi Nicodemitæ, qui non tantùm occultam intus fidem retinent, sed dum consensum simulant cum impiis superstitionibus, quantum in se est Christi se negant esse discipulos.

Ioh. 12. d. 24

Non est nunc sepeliendus Christus. Philip. 2. b. 9

40 *Sicut mos est Iudæis.)* Postquam extrema ignominia defunctus erat Christus in cruce, honorificam eius sepulturam esse Deus voluit, vt esset gloriæ resurrectionis præludium. Sumptum non mediocrem faciunt Nicodemus & Ioseph, vt superuacuus videri possit: sed consilium Dei spectādum est, qui etiam Spiritu eos suo impulit ad præstandum hunc Filio suo honorem, vt crucis horrorem nobis tolleret sepulchri odore. Cæterùm quæ extraordinaria sunt, in exemplum trahi non debent. deinde nominatim exprimit Euangelista sepultum fuisse quemadmodum Iudæis mos erat. quibus verbis significat, hanc fuisse vnam ex Legis cæremoniis. Nam veterem populum, cui non ita clarè testata erat resurrectio, & qui specimen eius ac pignus in Christo non habebat, talibus adminiculis fulciri oportuit, vt constanti fide Mediatoris aduentum expectaret. Quare notandum est discrimen inter nos, quibus illuxit Euangelii claritas, & inter Patres, quibus figuræ Christi absentiā supplebant. Hæc ratio est cur tūc fuerit tolerabilis maior rituum pompa, quæ hodie vitio non careret. Nam qui hodie tam sumptuosè mortuos sepeliunt, non tam mortuos homines quàm Christum ipsum Regem vitæ è cælo detractum sepulchro quantum in se est recondunt: quia eius resurrectio veteres illas cæremonias abrogauit. Fuit etiam magna inter Gentes sepeliendi cura & religio, quæ originem proculdubio à Patribus habuit, sicuti sacrificia. Sed quum nulla apud eos vigeret spes resurrectionis, non fuerūt Patrum imitatores, sed simiæ. Promissio enim & verbum Dei tanquam anima est quæ cæremonias viuificat. sublato verbo, quicquid rituum vsurpant homines, etiamsi externa specie piorum obseruationi conueniat, nihil aliud est quàm putida vel fatua superstitio. Nobis verò (vt dictum est) hodie colenda est hac in parte sobrietas ac parsimonia: quia immodici sumptus odorem resurrectionis Christi extinguunt.

41 *Erat autem in loco.)* Hoc tertium est caput quod obseruandum esse dixi in historia sepulturæ. Locum exprimit Euangelista pluribus de causis: primum non temere nec sine certa Dei prouidentia accidit quòd in sepulchro nouo conditum fuit Christi corpus. Tametsi enim communem obiit mortem cum aliis omnibus, quia tamen primogenitus ex mortuis futurus erat & primitiæ resurgentium, nouum illi sepulchrum datum est. Aliud quidem fuit Nicodemi & Iosephi consilium. nam quia pauxillum temporis restabat vsque ad occasum solis, (quod erat initium Sabbathi) quæsita fuit ab illis loci commoditas. Deus interea præter eorum mentem Filio suo sepulchrum adhuc intactum delegit. Ergo sanctis hominibus tantùm placet loci propinquitas, ne Sabbathum violent: Deus autem quod minimè quærebant, illis offert, vt Filii sui sepulturam symbolo aliquo à communi ordine discerneret. Huc etiam valebat circunstantia loci, vt illustrior esset resurrectio, & historiæ quæ proximo capite sequitur non parum lucis afferret.

CAP. XX.

PRima autem die Sabbathorum, Maria Magdalena venit manè quum adhuc tenebræ essent, ad monumentum, & videt lapidem sublatum è monumento.

Caput XX.

2 *Currit ergo,& venit ad Simonem Petrum,& ad alterum discipulum quem diligebat Iesus,& dicit eis,Tulerunt Dominum è monumento, & nescimus vbi posuerunt eum.*

3 *Exiuit ergo Petrus & alter discipulus,& venerunt ad monumentum.*

4 *Currebant autem duo simul, & alter discipulus præcurrit celerius Petro, & venit prior ad monumentum.*

5 *Et capite inclinato,videt posita linteamina,non tamen ingressus est.*

6 *Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & ingressus est in monumentum, & videt posita linteamina:*

7 *Et sudarium quod fuerat super caput eius, non simul cum linteis positum, sed seorsum inuolutum in vnum locum.*

8 *Tunc ergo ingressus est etiam alter discipulus qui venerat prior ad monumentum,& vidit & credidit.*

9 *Nondum enim nouerat Scripturam, quòd oporteret illũ à mortuis resurgere.*

1 *Prima autem die Sabbathorum.)* Quoniam resurrectio Christi præcipuum est fidei nostræ caput,& sine quo spes vitæ æternæ iacet: ideo in ea probanda magis insistunt Euangelistæ: quemadmodum hic noster multa testimonia colligit, quibus certi simus Christum ex mortuis resurrexisse. Posset tamen videri absurdum quòd non proferat testes magis classicos.nam à muliere initium facit: sed ita scilicet impletum fuit illud,eligi à Deo quod infirmum est in mundo & stultum & contemptibile,vt sapientiam, & virtutem, & gloriã carnis confundat. (1.Cor.1.d.27) In discipulis certè nihilo plus fuit terrenæ dignitatis quàm in mulieribus quæ Christum sequutæ erant: sed quia Christo placuit eos habere primarios resurrectionis suæ testes, vno hoc nomine satis sunt authentici, omníque exceptione maiores. Sacerdotibus & Scribis totíque populo, & Pilato etiam nihil aliud obstitit quominus Christum resurrexisse certò scirent, nisi crassa & voluntaria cæcitas. Fuerunt igitur omnes digni qui videndo non viderent. interea paruulo gregi se Christus patefecit. Cæterùm antequam vltrà progredimur, operæpretium est monstrare quomodo inter se Euangelistæ consentiant,in quorum verbis apparet prima specie aliquid dissidii. Iohannes nonnisi vnam Magdalenam nominat,Matthæus duas,Marcus tres, Lucas certum numerum non definit, sed tantùm commemorat venisse mulieres quæ Christum à Galilæa sequutæ erant. Verùm hic nodus facilè ita soluitur, quòd sicuti Matthæus ponit duarum nomina, quæ magis notæ erant ac celebres inter discipulos,ita Iohannes contentus est vnius tantùm Magdalenæ nomine: interea tamen alias non excludit: imò ex verborum eius contextu colligere promptum est illam non fuisse solam. nam paulo pòst dicit Maria plurali numero, Nescimus vbi posuerunt eum. Ergo quanuis de comitibus sileat Iohannes, nihil tamen narrat ab aliis diuersum,qui plures fuisse commemorant. De temporis varietate non difficilis est solutio. Quum dicit Iohannes *venisse ante lucem*, intellige superantibus adhuc noctis tenebris ingressas fuisse iter: antequam verò ad sepulchrum ventum foret,lux diei exorta fuit. vespere autẽ post solis occasum iam finito Sabbatho,emerant aromata. Atque huc referri debet aliorum narratio. Alia videtur esse repugnantiæ species,quòd Iohannes dicit sibi & Petro duntaxat loquutam esse Mariam: Lucas autem narrat ipsam ad vndecim Apostolos venisse,& eius sermonem habitum pro delirio. Sed facilè discutitur: quia Iohannes collegas suos reliquos consultò præteriit: ipse enim & Petrus soli ad sepulchrum venerunt. Quòd Lucas solius Petri meminit,eiusdem est rationis cum eo quod nuper diximus de Maria Magdalena & reliquis mulieribus. Porrò credibile est alios nouem discipulos metu retentos esse, ne si turmatim prodiissent,nimis fuissent conspicui. Nec obstat quòd videtur innuere Lucas,spretum ab aliis fuisse Mariæ sermonem: quia continuo pòst subiicit *Petrum cucurrisse.* Quare simpliciter intelligit,primo auditu fuisse quasi attonitos: sed tandem collecto animo Petrum illam sequutum esse visendi causa. Quòd autem recitat Lucas Christum apparuisse Mariæ antequam discipulis nuntiasset sepulchrũ esse vacuum, inuersa est narrationis series: quod planum fit ex contextu. subiicit enim quod Iohannes testatur accidisse priusquam illa Iesum videret. Nec verò quicquam in eo est absurdi, quum Hebræis tritum sit priore loco referre quod ordine temporis est posterius. *Prima Sabbathorum.* Non referunt Euangelistæ quando vel qualiter resurrexerit Christus: quia illis satis fuit exponere quãdo & quibus innotuerit eius resurrectio. Dicit ergo Iohannes *Mariam venisse prima die Sabbathorum.* Ad verbum quidem est *Vna:* sed Hebræis tritum est vnum ponere loco primi: quia in numeris principium incipit ab vnitate. Quũ autem septimus quisque dies quieti esset dicatus, totã hebdomadam Sabbathum vocarunt: hoc honoris dantes diei sanctitati vt reliquum tempus denominationẽ ab eo sumeret. Venerunt ergo mulieres postridie Sabbathi ad sepulchrum,quum eodem die, sed post occasum solis emissent aromata: deinde clanculum sub noctis tenebris (vt in rebus trepidis fieri solet) vrbe egressæ essent. Prima autem dies Sabbathorum fuit respectu proximi Sabbathi: quia initium erat septimanæ cuius Sabbathum erat clausula.

3 *Exiuit ergo Simon Petrus.)* Mirum est, quum tam pusilla ac ferè nulla tam in discipulis quàm in mulieribus esset fides,tantum fuisse ardoris.Et certè fieri non potest quin pietas eos impulerit ad quærendum Christum. Manebat igitur semen aliquod fidei in eorum cordibus,sed ad tempus suffocatum, vt nescirent se habere quod habebant. Sic Dei Spiritus in electis sæpe arcano modo operatur. In summa,tenendum est fuisse aliquam occultam radicem ex qua fructum emergere cernimus. Quanuis autem fuerit confusus & multa superstitione implicitus hic pietatis sensus quem habebant, ego tamen fidei nomen illi impropriè tribuo; quia nonnisi ex Euangelii doctrina conceptus erat, nec alio tende-

bat quàm ad Christum. Ex hoc tandem semine se protulit vera & syncera fides, quæ relicto sepulchro ad cælestem Christi gloriam conscenderet. Scriptura quum de fidei rudimentis loquitur, Christum dicit innasci in nobis, & nos vicissim in ipso. Atqui discipuli ferè infra infantiá locandi sunt, dum Christi resurrectionem ignorant: sed Dominus tamen ipsos, quasi fœtus in vtero clausos, fouet. Prius fuerant similes pueris, & aliquousque progressi erant: sed tanta ex Christi morte debilitas superuenerat, vt iterum gignendi essent ac formandi, quemadmodum Paulus de Galatis loquitur. Quòd Petrus, qui minus festinauerat, prior tamen ingreditur sepulchrum, hinc discamus multis in recessu plus dari quàm in fronte appareat. Et certè multos interdum, qui toti principiò feruebant, deficere videmus vbi ventum est ad conflictum: alios autem qui lenti & ignaui putabantur, imminenti periculo nouos animos induere. Galat.4.c.19

5 *Videt posita linteamina.)* Erant linteamina velut exuuiæ quæ fidem resurrectionis Christi facerent. Neque enim probabile erat nudatum fuisse corpus, vt aliò transferretur. hoc neque amicus neque hostis facturus erat. Quòd *sudario* caput obtectum fuisse dicit, inde refellitur Papistarum vanitas, qui fingunt totum corpus linteo vno fuisse insutum, quod adorandum miseræ plebeculæ ostentant. Omitto Latinæ linguæ inscitiam, qua factum est vt totius corporis tegumento imponerent linteoli nomen quo sudor è facie abstergitur. Omitto impudentiam quod quinque aut sex in locis diuersis idem se habere sudarium iactant. Sed hoc tam crassum mendacium minimè tolerabile est, quod Euangelicæ historiæ palàm repugnat. Huc accedit fabulosum miraculum quod finxerunt de exarata in linteum corporis Christi effigie. Obsecro, si tale miraculum editum fuisset, an silentio suppressisset Euangelista, qui tam sedulò commemorat quæ minus habebant momenti? Sufficiat ergo nobis illa simplicitas, quod Christus abiectis mortis insignibus, testari voluit se beatam & immortalem vitam induisse.

8 *Vidit, & credidit.)* Frigida est illa expositio quam nonnulli afferunt, Iohannem credidisse quod ex Maria audierat, sublatum scilicet fuisse Christi corpus. Nusquam enim Credendi verbum (præsertim vbi simpliciter & sine adiectione positum est) in hoc sensu reperies. Nec obstat quòd domum suspẽsi adhuc & perplexi redeunt Petrus & Iohannes: nam aliquot suprà in locis hac loquutione vsus est Iohannes, quum fidei profectum notare vellet. Iam verò narrat Lucas miratum esse Petrum visa tali sepulchri specie, quo significat venisse illi maius aliquid & altius in mentem quàm quod retulerat Maria. Sæpius audierant ex ore Christi quod tunc cernebant oculis: sed hoc ex eorum animis effluxerat. nunc vero nouæ rei conspectu admoniti, diuinitus de Christo sentire incipiunt: quanuis adhuc longè absint à pura & liquida fidei notitia. Ergo seipsum accusat Iohannes, dum hoc sibi fuisse credendi principium fatetur, vbi signa resurrectionis Christi conspexit. Adhæc suum & fratrum vitium amplificat: quòd non tantùm obliti essent verborum Christi, sed Scripturas non tenerent. Fidei enim defectum huic ignorantiæ adscribit. Vnde etiam colligi potest vtilis admonitio, socordiæ nostræ imputandum esse quum nos latent quæ de Christo cognoscenda erant: quia in Scripturis non profecimus quantum decebat, quæ Christi virtutem ad liquidum patefaciunt. Ne longius petamus exemplum, videtur quidem obscurè & tantum sub inuolucris illic indicari Christi resurrectio: verum attentis lectoribus satis clara extant testimonia. Probat Paulus in Actis Christum debuisse resurgere, quia Deus per Iesaiam pronuntiat, sub eius regno misericordiam Dauidi promissam fore stabilem. Putaret imperitus quispiam nihil ad rem facere quod Paulus adducit. verùm quicunque tenent fidei principia, & rite sunt in Scriptura exercitati, facilè agnoscunt quàm apta sit ratiocinatio. Nam vt Christus gratiam Dei in perpetuum nobis stabiliat, eum perpetuò viuere necesse est. Plurimi sunt similes loci quos nunc colligere necesse non est. Tribus ergo simus contenti: Psalmo 16.c.10. habetur, Non permittes vt sanctus tuus videat corruptionem. Vaticinium hoc Petrus & Paulus de Christo exponunt: & meritò, quando nullus est ex filiis Adam qui non sit per se corruptioni obnoxius. Ergo illic asseritur Christi immortalitas. Minimè etiam dubium est ad Christum spectare sententiam illam, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedũ tuorũ. Mors autem non destruetur nisi vltimo die. Ergo tribuitur Christo regnum vsque ad finem mundi, quod stare non potest sine eius vita. Omnium verò clarissimè loquitur Iesaias, qui postquam mortem Christi prædixit, continuo pòst subiicit, ætatem eius fore inenarrabilem. In summa, tenendum est adeò plenam & omni ex parte absolutam esse Scripturæ doctrinam, vt eius ignoratio iure censeri debeat quicquid fidei nostræ deest. Luc.24.b.12 Act.13.e.34 Iesa.55.a.3 Psal.110.a.1 Iesa.53.c.8

10 *Abierunt ergo rursus discipuli in sua.*

11 *Maria autem stabat foris ad monumentum plorans. porrò quum fleret, inclinauit se in monumentum,*

12 *Et videt duos Angelos in vestibus albis sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum erat corpus Iesu.*

13 *Et dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit illis, Quia tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerint eum.*

14 *Quum hæc dixisset, conuersa est retrorsum, & videt Iesum stantem, & nesciebat quòd esset Iesus.*

15 *Dicit ei Iesus, Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa existimans quòd hortulanus esset, dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, dic mihi vbi eum posueris, & ego tollam eum.*

10 *Abierunt ergo.)* Dubiis adhuc & suspensis animis domum reuersos esse credibile est. quan-

Caput XX.

uis enim se Ioannes credidisse dicat, non fuit tamen firma illa fides, sed confusus quidam miraculi sensus, & ecstasi similis, donec melior accederet confirmatio. Et certè ex nudo aspectu solida fides concipi non potuit. Adde quòd illis se videndum non exhibuit Christus donec melius à carnali suo stupore expergefacti essent. Laudabile quidem ediderant zeli sui specimen ad sepulchrum properando: Christus tamen absconditus illis fuit, quoniam nimis superstitiosè illum quærebant.

11 *Maria autem stabat.*) Nunc incipit narrare Euangelista quomodo Christus ad testandam suam resurrectionem, tam mulieribus quàm discipulis apparuerit. Tametsi autem hîc nonnisi vnius Mariæ fit mentio, mihi tamen probabile videtur alias quoque mulieres simul cum ea fuisse. Nam quod alii putant metu fuisse dilapsas, rationi non est consentaneum. Volunt illi fugere repugnantiam, quæ tamen nulla est, vt prius ostendi. Iam quòd discipulis in vrbem redeuntibus manent ad sepulchrum mulieres, non est quòd magnopere præ illis laudentur. consolationem enim & gaudium illi secum referunt: hæ verò in fletu inani & superuacuo se occupant. Denique sola eas superstitio cum affectu carnali ad sepulchrum detinet.

12 *Videt duos Angelos.*) Mira Domini indulgentia, qui Mariæ eiúsque comitibus tot vitia condonat. neque enim vulgari eas honore dignatur, Angelos suos mittendo, & tandem seipsum manifestãdo: quod Apostolis negatum fuerat. Tametsi autem eodem morbo laborabant Apostoli & mulieres, illorum tamen stupor minus erat excusabilis, qui tam probè & exactè edocti tam malè profecerant. Certè non sine eorum pudore mulieres elegit Christus quibus se primùm patefaceret. Porrò incertum est Angelósne cognouerit Maria, an homines esse putauerit. Albas vestes scimus gloriæ cælestis fuisse symbolum. Sic albis vestibus indutus fuit Christus quum in monte tribus Apostolis conspicua fuit eius maiestas. Idem refert Lucas de Angelo qui Cornelio apparuit. Nec inficior lineas vestes in vsu fuisse Orientalibus. sed Deus in ornatu Angelorum singulare aliquid & insolitum ostendit, & quasi notas impressit quibus discerni possent ab hominibus. Adde quòd Matthæus aspectum Angeli qui loquutus est cum mulieribus, fulguri comparat. Potest tamen fieri vt timorem solùm ex admiratione earum mentibus incusserit. nam attonitas stetisse apparet. Cæterùm quoties visibili hominum specie & vestibus indutos apparuisse Angelos legimus, hoc hominum ruditati datum fuit. Veris etiam corporibus interdum fuisse indutos non dubito. verùm an sola fuerit corporum species in duobus illis Angelis, quia superuacuũ est inquirere, in medio relinquam. Mihi sufficit datam fuisse illis à Domino humanam formam, vt conspici & audiri possent à mulieribus: ornatu autem non vulgari & insolito fuisse præditos, qui eos ab hominum ordine discernens, Diuinum aliquid & cæleste ostenderet. *Vnum ad caput, & vnum ad pedes.* Quòd apud Matthæum nonnisi vnius Angeli fit mentio à Iohannis narratione non discrepat, neque enim ambo simul Mariam alloquuti sunt, sed alter eorum, cui commissa erat legatio. Allegoria Augustini non satis firma est, quod ille Angelorum situs indicauerit prædicandum Euangelium ab ortu ad occasum vsque solis. Hoc potius notatu dignum est, talibus auspiciis inchoasse Christum regni sui gloriam. Nam quòd Angeli sepulchrum eius honorant, eo non tantum aboletur crucis ignominia, sed cælestis Christi maiestas affulget.

Matth.27.a.; Act.10.e 30

13 *Mulier, quid ploras?*) Plura dixisse Angelum ex aliis Euangelistis colligere promptum est: sed Ioannes summam breuiter delibat, quia hoc satis erat testandæ Christi resurrectioni. Est autem obiurgatione & consolatione mista oratio: obiurgat Angelus importunum Mariæ fletum, simul tamen lætitiam miscet dum flendi causam esse negat, quia resurrexerit Christus.

14 *Vidit Iesum stantem.*) Quæri potest vnde hallucinatio hæc, quòd Iesum Maria non agnoscit, qui plusquam familiariter notus illi esse debebat. Putant quidam ipsum aliena forma apparuisse. Sed ego in mulierum oculis potius vitium fuisse existimo: quemadmodum de duobus discipulis habetur apud Lucam. Non ergo dicemus Christum nouas subinde facies instar Protei cuiusdam induisse, sed esse in Dei arbitrio, qui oculos dedit hominibus, aciem eorum (quoties ita visum est) hebetare, vt videndo non videant. Imò in Maria habemus commune errorum humanæ mentis exemplar. Quanuis enim se offerat Christus in conspectum, varias tamen formas illi affingimus, vt quiduis potius concipiat sensus noster quàm verum Christum. Nam quum per se fallax sit mentis nostræ aspectus, fascinatur etiam à mũdo & Satana ne quid veri discernat.

Luc.24.b.16

15 *Domine, si tu sustulisti eum.*) Dominum appellat communi gentis suæ vsu. nam agricolas quoque & alios ignobiles homines Hebræi dominos salutant. Videmus autem Mariam nihil adhuc nisi terrestre sapere. Christi tantùm cadauer nancisci cupit, vt sepulchro recõditum teneat: quod verò præcipuum est omittit, vt aspiret ad Diuinam resurrectionis eius virtutem. Quare non mirum est si tam crassus affectus velum opponat eius oculis.

16 *Dicit ei Iesus, Maria. Cõuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur, Magister.*

17 *Dicit ei Iesus, Ne me tangas. nondum enim ascendi ad Patrem meum: sed vade ad fratres meos: & dic eis, Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, & Deum meum, & Deum vestrum.*

18 *Venit Maria Magdalena annuntians discipulis quòd vidisset Dominum, & hæc dixisset ei.*

16 *Maria.*) Quòd Mariam ad breue tempus errare passus est Christus, vtile nobis fuit ad fidei certitudinem: nunc autem ab errore ipsam verbulo vno reuocat. Prius eam alloquutus fuerat: sed ille erat quasi ignoti hominis sermo: nunc recepta magistri persona, compellat nomine discipulam: quemadmodum habuimus decimo capite, quòd bonus pastor nominatim ad se vocet singulas gregis sui oues. Vox ergo ista pastoris penetrat in animum Mariæ, oculos illi aperit, sensus omnes excitat & afficit, vt pro-

Suprà, 10.b.9

vt protinus se Christo tradat. Ita in Maria depictam habemus vocationis nostræ imaginem. Nam hic vnus in veram Christi notitiam ingressus est, si nos ipse prior cognoscat: deinde familiariter ad se inuitet, non illa communi voce quæ promiscuè insonat omnium auribus, sed qua peculiariter oues sibi à Patre datas vocat. Ideo Paulus, Postquam (inquit) cognouistis Deum, imò cogniti estis ab eo. Porro efficacia sermonis inde apparet, quòd statim Maria debitum Christo honorem tribuit. Non enim *Rabboni* non modo honorificum est, sed professionem continet obedientiæ. Testatur ergo Maria se Christi discipulam, & illi tanquam magistro se addicit. Hæc mirabilis est atque arcana humanæ mentis conuersio, quum Deus suo eam Spiritu illustrans, ex obtusa, vel etiam penitus cæca, subito perspicacem reddit. Præterea exemplum Mariæ exhortationis vice esse debet, vt quotquot Christus ad se inuitat, vicissim illi sine mora respondeant. Vox ipsa *Rabboni* Chaldaica est: quanquam illi Ribboni pronuntiant. sed vitiatum est verba mutari dum in alienam linguam vertuntur. Perinde autem valet ac Dominus meus, siue Magister. Sed inualuerat Christi tempore ratio loquendi, vt Rabbi & Rabboni sumerent pro magistro. Gal. 4. b. 9

17 *Ne me tangas.*) Videtur hoc cum Matthæi narratione parum esse consentaneum. Nam ille disertè scribit mulieres amplexas esse pedes Christi. Iam quum palpari à discipulis voluerit, quid causæ fuit cur Mariam à tactu prohiberet? Facilis solutio est, si modo teneamus non antè repulsas fuisse mulieres à tactu Christi quàm quum in eo tangendo iam nimiæ fuissent. Quatenus enim ad eximendā dubitationem opus erat, se proculdubio tangi non vetuit: sed quum videret in pedum complexu nimis defixas esse, zelum illum inconsideratum moderatus est ac correxit. Hærebant enim in corporali præsentia, nec alium eius fruendi modum tenebant quàm si vnà in terris ageret. Quare statuendum est, nō antè prohibitas fuisse à tactu quàm vidisset Christus stulto earum & intempestiuo desiderio se in mundo retineri. Notanda est etiam ratio quā subiicit, *Quia nondū ascendi ad Patrē.* Iubet enim his verbis mulieres affectum suum suspendere, donec in gloria cælestem ipse esset receptus. Deniq; finē resurrectionis suæ ostendit, nō qualē sibi illæ fingebant, vt rediuiuus in mūdo triūpharet: sed potius vt suo in cælum ascensu possessionē adiret regni sibi promissi, & è Patris dextera Spiritus sui virtute Ecclesiā regeret. Hic ergo est verborum sensus, statum resurrectionis nō fore plenum & numeris omnibus absolutū, donec cælitus ad Patris dexterā sederet. perperā ergo facere mulieres, quæ dimidia tantum resurrectionis parte cōtentæ, illum in mundo præsentem habere cuperent. Duplex autē est huius doctrinæ vtilitas: prior est vt sursum mentes attollant quicunq; errare nolunt in quærendo Christo. secunda autem, vt terrenis carnis affectibus sese expediant quicunq; ad eum cēdunt, quemadmodū Paulus admonet. *Vade ad fratres meos.* Quidam *Fratrū* nomen ad Christi cognatos restringunt. sed male, meo iudicio: cur enim ad illos potius quàm discipulos misisset? Respondent illi, Quia alibi testatur Ioannes illos fuisse incredulos. Sed eos quorum illic fit mentio, Christum tanto honore dignatum esse probabile mihi non est. Iam verò concedant oportet Mariam obedienter fecisse quod à Christo iussa erat. Atqui sequitur continuo pòst, eam ad discipulos venisse. Vnde colligimus de illis loquutū fuisse Christum. Adhæc sciebat Christus vno in loco congregatos esse discipulos, quos isti opinione sua separant. Et valde absurdum foret, habita nescio quorum ratione, neglectos esse discipulos, qui in vnum locum aggregati, anxiè inter spem & metum æstuabant. Adde quòd loquutionem istam mutuatus esse videtur Christus ex Psalmo 22, vbi habetur, Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. Nam eius vaticinii complementum hoc loco referri, extra controuersiam est. Statuo igitur ad discipulos in commune missam esse Mariam: idque factum interpretor exprobrandi causa quòd ad credendum adeò tardi socordésque fuissent. Et certè non mulieribus tantum, sed bobus quoque & asinis magistris digni erant, apud quos tam sedula docendi opera & assiduitate Filius Dei tam parum aut ferè nihil profecerat. Est tamen hæc mitis & placida castigatio, dum Christus ita discipulos ad mulierum scholam ablegat, vt per eas ad se reuocet. Inæstimabilis etiam eius bonitas in eo relucet quòd mulieres destinat ac constituit Apostolis testes resurrectionis suæ. Nam quæ illis mandatur legatio, vnicum est salutis nostræ fundamentum, & præcipuum cælestis sapientiæ caput continet. Quanquam simul notandum est, hoc fuisse extraordinarium & quasi accidentale. Iubētur nuntiare Apostolis, quod illi postea pro iniuncto sibi munere toti mundo publicarunt: sed hoc non faciunt vt Apostolæ. Quare perperam ex hoc Christi mandato legē eliciunt qui mulieribus permittunt baptizandi partes. Nobis sufficiat quòd in illis Christus immensos gratiæ suæ thesauros explicuit, dum illas semel præfecit Apostolis magistras: sic tamen vt nollet in exemplum trahi, quod singulari priuilegio factum est. Præsertim id in Maria Magdalena cernere licet, quæ septem dæmonum prius captiua fuerat. perinde enim hoc fuit acsi Christus ab vltimis inferis eductam supra cælos attolleret. Siquis obiiciat non fuisse cur Apostolis Christus mulieres præferret, quæ non minus carnales erant ac stupidæ: respondeo, discrimen inter has & illos non in nostro, sed iudicis arbitrio esse positum. Deinde acrius obiurgandos fuisse dico qui non modò præ aliis edocti fuerant, sed ordinati totius orbis doctores, vocati lux hominum & sal terræ, adeò turpiter defecerant. Interim placuit Domino in istis contemptis infirmísque organis virtutis suæ specimen exerere. *Ascendo ad Patrem meum.* Ascensus nomine illam quam nuper exposui doctrinam confirmat: nempe ideo se resurrexisse non vt moram traheret in terra, sed vt cælestem vitam ingressus, secum eò fideles traheret. In summa, hoc verbo Apostolos vetat in simplici & nuda resurrectione subsistere, sed vlterius iubet progredi, vsquedum ad spirituale regnum, ad cælestem gloriam, ad Deum ipsum perueniant. Magna igitur emphasis est in verbo hoc *Ascendo*, quia manum Christus suis porrigit, ne alibi quàm in cælo fœlicitatem quærant. Nam vbi thesaurus noster, ibi & cor nostrum esse decet. Christus autem sursum se ascendere prædicat. ergo ascendere nos oportet, nisi velimus ab eo separari. Cæterùm vbi addit se ad Deum ascendere, quicquid ex eius discessu tristitiæ & anxietatis concipere poterant Apostoli, facilè discutit. significat enim se Diuina virtute fore semper suis præsentem. Ascensu quidem no-

Matt. 28. b. 9

Coloss. 3. a. 1. b. 5

Supra. 7. a. 5

Psal. 22. c. 23

Matt. 5. b. 13, & 14

Matt. 6. c. 21

Caput XX.

tatur locorum distantia: sed quanuis corpore absit Christus, quia tamen apud Deum est, virtus eius vbique diffusa spiritualem eius præsentiam clarè demonstrat. Quorsum enim ascendit ad Deum, nisi vt sedens ad eius dexteram in cælo & terra regnaret? Denique hac loquutione Diuinam regni sui potentiã commendare voluit, ne carnis absentiam molestè ferrent discipuli. Iam verò illius fraternæ coniunctionis, cuius nuper facta est mentio, fructus & effectus exprimitur, dum Christus Deum & Patrem nobis communem secum facit. Ego (inquit) ad Patrem ascendo, qui etiam vester est. Alibi audimus nos omnium Christi bonorum factos esse consortes: sed hoc fundamentum est, quòd fontem ipsum bonorum nobiscum communicat. Hoc certè inæstimabile bonum est, quòd statuere tutò & securè possunt fideles suum esse Deum qui Deus est Christi, suum esse Patrem qui Pater est Christi. Nec verò timendum est ne temeritatis arguatur hæc fiducia, vbi in Christo fundata est: vel superba sit iactantia quam Christus ipse nobis ore suo dictauit. Porrò Christus *Deum* suum appellat quatenus sumpta serui figura seipsum exinaniuit. Est igitur hoc humanæ eius naturæ proprium: sed in totam personam confertur vnitatis respectu: quia idem est homo & Deus. Quod ad secundum membrum spectat, diuersa est etiam inter nos & illum ratio: ipse enim natura Dei Filius, nos adoptione duntaxat: sed gratiæ quam per ipsum consequimur ea est stabilitas vt nullis diaboli machinis concuti queat quin semper vocemus Patrem nostrũ qui nos in Filio suo vnigenito adoptauit.

19 *Quum ergo vesper esset diei illius qui primus erat Sabbathorum, & clausæ essent ianuæ vbi congregati erant discipuli propter metum Iudæorum, venit Iesus, & stetit in medio, & dicit eis, Pax vobis.*

20 *Et quum hoc dixisset, ostendit eis manus & latus suum. Gauisi ergo sunt discipuli viso Domino.*

21 *Dixit itaque illis Iesus rursum, Pax vobis: quemadmodum misit me Pater, etiam ego mitto vos.*

22 *Quum hoc dixisset, insufflauit, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.*

23 *Quorum remiseritis peccata, remissa erunt illis: & quorum retinueritis, retenta erunt.*

19 *Quum ergo vesper esset.)* Iam narrat Euangelista Christi conspectu discipulis probatam fuisse eius resurrectionem. Non sine Dei prouidentia contigit quòd in vnum locum omnes conuenerant, vt certior ac luculentior esset rei fides. Notandum est quàm clementer egerit cum illis Christus, qui nonnisi ad vesperum suspensos tenuit. Adde quòd eis illuxit, nouæ vitæ pignus afferens quum se mundo tenebræ offunderent. Quòd simul conuenerant, fidei vel saltem pii affectus signum fuit: quòd se clausis ianuis tenebant occultos, in eo aliquid infirmitatis agnoscimus. Nam etsi in fortissimos & inuictæ constantiæ homines interdum cadit aliquis metus, sic tamen trepidasse tunc Apostolos colligere promptum est vt fidei defectum proderent. Exemplum notatu dignum. nam etsi minus fortiter se gerunt quàm deceat, non tamen infirmitati suæ indulgent. Latebras quidem sibi quærunt fugiendi periculi causa: colligunt tamen animos vt simul maneant: alioqui dilapsi essent huc & illuc, nec quisquam ausus fuisset alium aspicere. Hoc modo nobis cum infirmitate carnis nostræ luctandum est, nec frænum timori laxandum qui nos ad defectionem solicitat. Et Christus zelum eorum benedicit dum ita congregatis apparet: & Thomas meritò priuatur communi fratrum suorum gratia, quòd tanquam vagus aut erraticus miles ab vnitatis vexillo discesserat. Discant ergo qui nimium timidi sunt, sese acuere & hortari ad corrigendum carnis suæ timorem. In primis verò cauendum ne metus eos dispergat. *Et clausæ essent ianuæ.* Circunstantia hæc disertè addita fuit, quia Diuinæ in Christo potentiæ illustre specimen continet. Nam quòd putant quidam reseratas illi fuisse fores per aliquem, & humano more ingressum, prorsus à mente Euangelistæ discrepat. Sic igitur habendum est, Christum non sine miraculo ingressum esse, vt documentum ederet suæ Diuinitatis, quo suos discipulos magis attentos redderet. interea tamen, verum esse minimè concedo quod asserunt Papistæ, Christi corpus penetrasse per ianuas clausas. Hoc ideo contendunt vt corpus gloriosum non modò reddant simile spiritui, sed immensum esse, nullóque loco contineri obtineant. Verùm nihil tale sonant verba: quia non dicit Euangelista intrasse per ianuas clausas: sed repentè stetisse inter discipulos, quum tamen clausæ essent ianuæ, nec aditus illi esset patefactus manu hominis. Scimus Petrum è carcere obserato egressum esse: an ideo dicendum erit per medium ferrum & asseres penetrasse? Facessant ergo pueriles istæ argutiæ, quæ nihil prorsus habent solidi, & secum trahunt multa deliria. Nobis sufficiat quòd Christus insigni miraculo resurrectionis suæ fidem sancire voluit apud discipulos. *Pax vobis.* Vulgaris est salutandi forma apud Hebræos, qui pacis nomine fausta omnia & prospera, quæ expeti solent ad beatam vitam, designant. Tantundem ergo valet loquutio acsi dicas, Bene & fœliciter sit vobis. Quod ideo moneo quia nonnulli frustra de pace & concordia hîc philosophantur: quum nihil aliud Christo propositum fuerit quàm discipulis bene precari.

20 *Ostendit eis manus.)* Hanc confirmationem addi oportuit, vt modis omnibus illis compertum esset Christum resurrexisse. Sicui indignum & alienum esse videtur Christi gloria quòd vulnera adhuc à resurrectione gestet, primùm cogitet Christum non tam sibi quàm nobis resurrexisse: deinde quicquid in salutem nostram est, esse illi gloriosum. Nam quòd seipsum ad tempus exinaniuit, in eo nihil decessit eius maiestati: iam quum vulnera ista, de quibus nunc agitur, ad illustrandam resurrectionis fidem valeant, minimè derogant eius gloriæ. Siquis autem hinc colligat Christum adhuc habere confossum latus, & manus perforatas, ridiculus erit: quum certum sit temporalem fuisse vulnerum

vsum

vsum, donec certò persuasi essent Apostoli ipsum à morte resurrexisse. Quum dicit Iohannes *gauisos* esse discipulos Domini conspectu, significat, quicquid mœroris mors Christi illis attulerat, noua vita fuisse discussum. *Dixit iterum, Pax vobis.* Secunda hæc salutatio non alio mihi videtur spectare nisi vt sibi audientiam faciat Dominus, qualem merebatur rerum de quibus acturus erat magnitudo & grauitas.

21 *Quemadmodum misit me.)* His verbis suos Apostolos quodammodo inaugurat Christus in officium cui prius eos destinauerat. Dimissi quidem antè fuerant per Iudæam, sed tantum vt præcones qui iuberent audiri summum doctorem, non autem vt Apostoli qui perpetuum obirent docendi munus. nunc autem eos Dominus legatos sibi ordinat, qui regnum eius in mundo constituant. Maneat igitur hoc fixum, Apostolos nunc primum institui ordinarios Euangelii ministros. Perinde autem valent eius verba acsi diceret se doctoris officio hactenus defunctum esse: completo igitur cursus sui stadio, se nunc easdem illis mandare vices. Nam intelligit hac lege se creatum fuisse à Patre Ecclesiæ doctorem vt præiret reliquis ad tempus, deinde subrogaret in suum locum qui absentis vices supplerent. Qua etiam ratione Paulus dicit eum dedisse alios Apostolos, alios Euangelistas, alios Pastores, qui Ecclesiam vsque ad finem mundi gubernent. Primum itaque testatur Christus, quamuis ipse temporale habuerit docendi munus, Euangelii tamen prædicationem non exigui esse temporis, sed æternam fore. Deinde, ne minor sit doctrinæ authoritas in ore Apostolorum, iubet in eandem quam à Patre accepit functionē ipsos succedere, eandem illis imponit personam, ac idem iuris assignat. atque ita sanciri eorum ministerium oportuit: erant enim obscuri & gregarii homines. Deinde, vt in illis esset summus splendor ac dignitas, scimus tamen, quicquid est hominum, fide esse longè inferius. Quare non abs re Christus cum Apostolis suis communicat quam à Patre authoritatem accepit: vt hoc modo declaret, non humanitus, sed Dei iussu illis iniungi Euangelii prædicationem. Cæterum non ita substituit in locum suum vt summo magisterio cedat, quod penes eum vnum residere voluit Pater. Manet igitur ipse, æternúmque manebit vnicus Ecclesiæ doctor: sed hoc tantùm interest, quòd loquutus ore suo quandiu in terris versatus est, nunc per Apostolos loquitur. Talis ergo est successio qua nihil Christo decedat, sed illi ius suum saluum & intactum maneat, honórque integer. est enim inuiolabile illud decretum quo iubemur ipsum audire, non alios. In summa, Christus non homines hîc ornare voluit, sed Euangelii doctrinam. Notandum præterea est, hîc non tractari nisi de Euangelio prædicando. neque enim mittit Christus Apostolos ad expianda mundi peccata, ad iustitiam comparandam: sicuti à Patre missus fuerat. Quicquid ergo peculiare habebat, hoc loco non attingit: sed ministros tantùm instituit ac pastores ad regendam Ecclesiam, & ea quidem lege vt solus ipse potestatem in solidum retineat: hi verò nihil sibi vendicent præter ministerium. Ephes.4.b.11

22 *Insufflauit.)* Quia ad tam arduum munus nemo penitus mortalium idoneus est, ideo Christus Spiritus sui gratia instruit Apostolos. Et sanè res humana facultate longè superior est, regere Ecclesiam Dei, perferre legationem æternæ salutis, erigere regnum Dei in terra, & homines ad cælos attollere. Quare nihil mirum est idoneum neminem inueniri nisi Spiritu sancto afflatum. Nemo enim potest de Christo verbum vnum facere nisi Spiritus linguam eius gubernet: tantum abest vt sufficiat quisquam ad omnes tam præclari officii partes fideliter & ex animo implendas. Cæterùm hæc vnius Christi gloria est, formare quos Ecclesiæ suæ doctores præficit. Nam ideo in eum effusa est plenitudo Spiritus vt singulis ad certam mensuram conferat. Deinde quum vnicus maneat Ecclesiæ pastor, necesse est vt in ministris quorum opera vtitur, Spiritus sui virtutem proferat. quod etiam externo symbolo testatus est quum in Apostolos sufflauit. neque enim hoc quadraret, nisi ab eo prodiret Spiritus. Quo magis detestabile est Papistarū sacrilegium, qui honorem Filii Dei proprium ad se rapiunt, nam cornuti eorum Episcopi in creandis sacrificis Spiritum ructando se efflare iactant. Sed res ipsa clarè demonstrat quantū à Diuino Christi flatu differat putidus eorum anhelitus: quia nihil aliud quàm ex equis asinos faciunt. Adde quòd non modò Spiritum Christus quem accepit, communicat cum suis discipulis, sed tanquam suum largitur, nempe quem habet cum Patre communem. Quare Diuinitatis gloriam sibi vsurpant quicunque Spiritum se flatu dare profitentur. Iam verò notandum est, quos ad munus pastorale vocat Christus, necessariis etiam donis ornare, vt pares sint exequendo muneri, vel saltem non inanes nudíque accedant. Quod si verum est, nullo negotio refellitur stulta Papistarum iactantia, qui dum suam hierarchiam magnificis præconiis extollunt, ne minimam quidem scintillam Spiritus sancti possunt in suis Episcopis ostendere. Volunt vt legitimos credamus esse Ecclesiæ pastores, adeóque Apostolos & vicarios Christi, quos apparet omni Spiritus gratia prorsus esse vacuos. Atqui hîc nobis certa regula præscribitur æstimandæ eorum vocationis qui Ecclesiæ Dei præsunt, si videmus Spiritu sancto donatos. Præcipuè tamen voluit Christus ordinis Apostolici dignitatem asserere. Æquum enim erat vt singularis esset eorum authoritas qui primi & præcipui ad prædicandum Euangelium electi erant. Verùm si tunc flatu Spiritum Christus contulit Apostolis, videtur superuacua fuisse Spiritus sancti missio quæ postea sequuta est. Respondeo, sic datum fuisse Apostolis Spiritum hoc loco, vt aspersi duntaxat fuerint eius gratia, non autem plena virtute imbuti. Nam quum apparuit in linguis igneis Spiritus super eos, prorsus fuerunt renouati. Et sanè non ita eos nunc constituit Euangelii sui præcones vt statim ad opus emittat: sed potius (vt alibi habetur) quiescere eos iussit. Et, si ritè omnia expendimus, non tam in præsentia necessariis eos dotibus instruit quàm in futurum tempus Spiritus sui organa destinat. Quare hic flatus ad magnificam illam Spiritus missionem, quam toties pollicitus fuerat, magna ex parte referri ac extendi debet. Porrò quum arcana inspiratione posset Christus gratiam conferre Apostolis, visibilem flatum addere voluit ad eos melius confirmandos. Symbolum autem hoc sumpsit Christus à vulgari Scripturæ more, cui tritum est Spiritum conferre vento. cuius similitudinis ratio breuiter exposita fuit suprà capite tertio. Sed obseruent lectores externo & visibili symbolo simul verbum coniungi. nam & hinc sacramenta vim suam mutuantur. non quòd in voce quæ auribus personat, inclusa sit Spiritus Act.1.a.4 Act.2.a.4 (margin: Act.1.a.24)

Caput XX.

efficacia: sed quia à testimonio Verbi pendet eorum omnium effectus quæ ex sacramentis percipiunt fideles. Flat Christus in Apostolos: hi non flatum modò, sed Spiritum quoque recipiunt. Cur? nisi quia illis Christus promittit? Similiter in Baptismo Christum induimus, abluimur eius sanguine, crucifigitur vetus homo noster vt regnet in nobis Dei iustitia. In sacra Cœna spiritualiter Christi carne & sanguine pascimur. Vnde tanta vis, nisi ex Christi promissione, qui Spiritu suo efficit ac præstat quod verbo testatur? Sciamus ergo quæcunque commenti sunt homines sacramenta, nihil aliud quàm mera ludibria esse, aut friuolos lusus. quia nulla signis potest constare veritas nisi vbi adest verbum Domini. Quoniam autem nunquam ita in sacris luditur sine impia Dei contumelia & animarum interitu, summo studio cauendæ sunt tales Satanæ præstigiæ. Siquis obiiciat, non esse culpandum quod faciunt Episcopi Papales, dum flatu inaugurant suos sacrificos, quia illic verbum Christi annexum est signo: responsio in promptu est, Christum non loquutum esse Apostolis vt perpetuum sacramentum in Ecclesia institueret: sed semel testari voluisse quod nuper diximus, non aliunde quàm à se solo prodire Spiritum: deinde se nunquam munus iniungere quin simul virtutem suppeditet ministris suis, eósque facultate instruat. Omitto quòd in Papatu in finem longè diuersum, vel potius contrarium, sacrifici creantur, nempe ad mactandum quotidie Christum: quum ad homines Euangelii gladio immolandos creati fuerint Apostoli. Interea tenendum est illud quoque, Christum solum dare quicquid bonorum in signis externis figurat ac promittit. non enim ab externo flatu, sed à seipso Apostolos iubet Spiritum accipere.

23 *Quorum remiseritis peccata.)* Non dubium est quin hîc breuiter complexus sit Dominus Euangelii summam. Neque enim separanda est hæc potestas remittendi peccata à docendi officio, cui vno contextu annexa est. Dixerat paulo antè Christus, Sicut misit me viuens Pater, ita & ego mitto vos: nunc quorsum spectet, ac quid sibi velit ista legatio, declarat. tantùm interposuit quod necesse erat, se illis Spiritum sanctum dare, nequid ex seipsis agerent. Hic ergo præcipuus est Euangelii prædicandi finis, vt Deo reconcilientur homines. quod fit gratuita peccatorum venia, quemadmodum & Paulus docet 2. Corinth. 5. d. 18. vbi Euangelium hac ratione appellat ministerium reconciliationis. Multa quidem alia continet Euangelium, sed hoc in primis agit illic Deus vt recipiat homines in gratiam, peccata non imputando. Quare si fideles Euangelii ministros præstare volumus, summo studio in hanc partem incumbere decet. nam in hoc maximè differt à profana philosophia Euangelium, quia hominis salutem in gratuita peccatorum remissione constituit. Nam & hinc fluunt alia Dei beneficia, vt nos illuminet Deus, ac regeneret suo Spiritu, vt reformet ad imaginem suam, vt inuicta fortitudine contra mundum & Satanam nos armet. Itaque tota pietatis doctrina & spirituale Ecclesiæ ædificium fundamento illo nititur, quòd Deus nos à peccatis omnibus absolutos gratis sibi adoptat. Cæterum ita mandatum Christus iniungit Apostolis remittendi peccata, vt minimè quod suum est in ipsos transferat. Proprium eius est peccata remittere. hunc honorem, quatenus in ipsum competit, Apostolis non resignat: sed iubet suo nomine remissionem peccatorum testari, vt per eos Deo homines reconciliet. denique solus ipse, propriè loquendo, per Apostolos suos peccata remittit. Potest tamen quæri, quum testes solum vel præcones huius beneficii, non authores eos constituat, cur tam magnificè extollat eorum potestatem. Respondeo, hoc stabiliendæ fidei nostræ fuisse datum. Nihil nostra magis interest quàm vt securè statuere nobis liceat, non venire in memoriam peccata nostra coram Deo. Zacharias in suo Cantico hanc vocat scientiã salutis. Ad eam probandam quum Deus vtatur hominum testimonio, nunquam acquiescent conscientiæ, nisi in eorum persona Deum ipsum loquentem agnoscant. Ideo dicit Paulus, Hortamur vos vt reconciliemini Deo: tanquam Christo per nos obsecrante. Videmus nunc cur tam splendido elogio commendet Christus ac ornet ministerium quod Apostolis iniungit, nempe vt tutò sibi persuadeant fideles ratum esse quod audiunt de remissis peccatis: nec minoris faciant reconciliationem quæ voce hominũ offertur, quàm si Deus ipse manum è cælo porrigeret. Ac vberrimum huius doctrinæ fructum quotidie percipit Ecclesia, dum pastores suos intelligit Diuinitus ordinatos esse æternæ salutis sponsores: nec peccatorum remissionem, quæ apud illos est deposita, procul esse quærendam. Nec verò propterea vilescere nobis debet incomparabilis hic thesaurus quia in vasis fictilibus exponitur: sed est cur agamus gratias Deo, qui tanto honore dignatus est homines vt in testanda peccatorum remissione suam ac Filii sui personam sustineant. Fanaticos autem homines sciamus, dum hanc legationem spernunt, Christi sanguinem pedibus calcare. Rursum plusquam insulsi sunt Papistæ, qui locum hunc ad magicas suas absolutiones detorquent. Nisi quis peccata sua confessus sit in aurem sacerdotis, nulla, secundum eos, speranda est remissio. Christus enim peccata voluit per Apostolos remitti: absoluere autem nequeunt nisi causa cognita. ergo confiteri necesse est. Sed ridicula est eorum hallucinatio, dum summum causæ cardinẽ prætereunt, nempe hoc iuris concessum esse Apostolis ad asserendam Euangelii authoritatem, cuius illis commissa erat prædicatio. Neque enim confessionarios hîc instituit Christus, qui occultis susurris examen de singulis peccatis habeant: sed vocales Euangelii sui præcones, qui gratiam expiationis per Christum partæ piorum cordibus obsignent. Quare tenendus est modus remittẽdi peccata, vt sciamus quænam sit ista quæ Apostolis data est potestas. *Quorum retinueritis.* Hoc secundum membrum addit Christus ad terrendos Euangelii sui contemptores, vt sciant non impune cessuram sibi esse hanc superbiam. Ergo sicuti Apostolis iniuncta est salutis & vitæ æternæ legatio, ita rursum armati fuerunt vindicta aduersus omnes impios qui oblatam sibi salutem respuunt, vt docet Paulus 2. Corinth. 10. b. 6. Cæterùm ordine posterius est: quia priore loco ostendi oportuit verum & genuinum Euangelii prædicandi finem. Quòd Deo reconciliamur, hoc Euangelii proprium est: accidentale verò, quòd morti æternæ addicuntur increduli. Qua ratione Paulus, dum illam cuius nuper memini vindictam denuntiat incredulis, mox subiicit, Postquam impleta fuerit vestra obedientia. Significat enim proprium esse Euangelii vt inuitet omnes ad salutem: aduentitium autem esse vt interitum quibusdam afferat. Notandum tamẽ est, quisquis Euangelii vocem audit, nisi peccatorum remissionem illic sibi promissam amplectitur,

Luc. 1. g. 77

2. Cor. 5. d. 20

reatu

reatu & æterna damnatione obstringi. Nam sicut Dei filiis odor est viuificus, ita iis qui pereunt odor est mortis in mortem. Non quòd necessaria sit damnandis reprobis Euangelii prædicatio, quum natura perditi simus omnes, & præter hæreditariam maledictionem nouas mortis causas sibi quisque accersat: sed quia multo grauiorem pœnam meretur eorum contumacia qui scientes & volentes Filium Dei spernunt.

24 *Thomas autem vnus ex duodecim, qui vocabatur Didymus, non erat cum illis quando venit Iesus.*
25 *Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominum. Ipse autem dixit eis, Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & misero digitum meum in vestigium clauorum, manúmque meam misero in latus eius, non credam.*
26 *Post dies autem octo rursus erant intus discipuli eius, & Thomas cum ipsis. Venit ergo Iesus quum ianuæ essent clausæ, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.*
27 *Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas: & infer manum tuam, & mitte in latus meum. & ne sis infidelis, sed fidelis.*
28 *Respondit Thomas, & dixit ei, Dominus meus, & Deus meus.*
29 *Dicit ei Iesus, Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.*

24 *Thomas autem.)* Hic Thomæ incredulitas refertur, vt inde melius confirmetur piorum fides. Non modò tardus ille & difficilis ad credendum fuit, sed etiam contumax. Fecit eius durities vt se rursus eadem specie videndum atque etiam palpandum Christus præberet. Hoc modo non illi solùm, sed nobis quoque nouum adiumentum accessit testandæ Christi resurrectioni. Cæterum nobis exemplo est Thomæ peruicacia, prauitatem hanc ferè omnibus esse ingenitam, vt sponte seipsos impediant dum patefactus est ad fidem ingressus.

25 *Nisi videro, &c.)* Hic notatur fons vitii, quia sapere quisque vult ex proprio sensu, nimiúmque sibi indulget. Hæc verò verba nihil habent affine fidei: sed sensuale est (vt ita loquar) iudicium. Idem omnibus accidit qui sibi addicti sunt, vt verbo Dei locum non relinquant. Nihil interest locúmne clauorum, an figuram aut vestigium legas. fieri enim potest vt librarii τύπον verterint in τόπον vel e-conuerso. sensus tamen propterea non variat. Ideò liberũ sit lectoribus vtrum magis placuerit eligere.

26 *Infer digitum tuum.)* De Christi ingressu & salutandi forma qua vsus est, iam semel diximus. Porrò quod tam facilè Christus Thomæ concedit quod improbè petierat, adeóque ad manus suas palpandas, & contrectandum vulnus lateris vltrò eum inuitat, hinc colligimus quàm sedulò nostræ pariter & illius fidei consuluerit. Nec enim vnius Thomæ, sed nostri quoque habita fuit ratio: nequid ad stabiliendam fidem nostram deesset. Mirus autem ac prodigiosus Thomæ stupor: simplici Christi aspectu non contentus, manus quoque habere volebat resurrectionis testes. ita non pertinax solum sed superbus etiam, & in Christum contumeliosus erat. Nunc saltem viso Christo pudore confundi & expauescere debuerat. atqui perinde acsi nullius culpæ esset sibi conscius, audacter & intrepidè manum suam ingerit. Colligere enim promptum est ex verbis Euangelistæ non prius resipuisse quàm tactu ipso conuictus esset. Ita scilicet dum minus honoris quàm par sit tribuimus verbo Domini, sensim non cogitantibus obrepit deterior peruicacia quæ illius contemptum secum affert, omnémque eius reuerentiã nobis excutit. Quo magis laborandum est in cohibenda ingenii nostri lasciuia, ne sibi quisque plusquam fas est in repugnando permittens, quasi extincto pietatis sensu, fidei ianuam sibi præcludat.

28 *Dominus meus, & Deus meus.)* Serò tandem expergiscitur Thomas: & quemadmodum solent qui ex alienatione mentis ad seipsos redeunt, præ admiratione exclamat, Dominus meus, & Deus meus. nam abrupta oratio plus habet vehementiæ. Nec dubium est quin pudore compulsus eruperit in hanc vocem, qua suam socordiã damnaret. Adhæc tam subita acclamatio fidem non prorsus in eo fuisse extinctam demonstrat, quamuis suffocata esset. Non enim Christi Diuinitatem in eius latere vel manibus attrectat: sed ex signis illis multo plus colligit quàm ostendant. Vnde hoc, nisi quia repentè ex obliuione & veterno ad seipsum redit? Ergo verum esse apparet quod iam dixi, fidem quæ abolita videbatur, latuisse velut obrutam in eius corde. Idem & multis interdum contingit. nam ad tempus quasi abiecto Dei timore, lasciuiunt, vt nulla iam appareat in illis fides: simulac verò aliqua Dei ferula castigati sunt, subacta carnis ferocia redeunt ad sanam mentem. Certè morbus per se ad docendam pietatem non sufficeret. vnde colligimus, purgatis impedimentis emergere bonum semen quod iacebat oppressum. Cuius rei insigne extitit exemplum in Dauide. nam libidinis suæ compos videmus quàm securè exultet: nemo non putasset deletam eo tempore fidem ex eius animo fuisse. Atqui breui Prophetæ admonitione tam subitò in viam reuocatur, vt colligere promptum sit igniculum aliquem, licet demersus esset, stetisse tamen in eius animo, qui mox in flammam erumperet. Quantum ad homines spectat, perinde rei sunt acsi & fide & omni Spiritus sancti gratia se abdicassent. sed fit immensa Dei bonitate ne electi in tantum alienationis præcipitium ruant. quare solicite cauendum est ne à fide excidamus. Statuendum tamen est Deum occulto fræno electos suos retinere ne exitialiter cadant, & miraculo fouere semper in eorum cordibus qualescunque fidei scintillas, quas nouo Spiritus sui afflatu suo postea tempore accendat. Cæterùm duo sunt huius confessionis membra. Fatetur Thomas Christum esse Dominum suum: deinde altius conscendit, ac Deum quoque nominat. Scimus quo sensu tribuat Christo Scri-

Caput X X.

ptura *Domini* nomen: quia scilicet constitutus est à Patre summus moderator qui imperio suo omnia contineat, coram quo flectatur omne genu: qui denique sit Patris vicarius in mundo gubernando. Ita propriè Domini nomen in eum competit quatenus Mediator est in carne manifestatus & caput Ecclesiæ. Sed Thomas ex quo Dominum agnouit, statim euehitur ad æternam eius Diuinitatem & meritò: nam ideo descendit ad nos Christus, & primum quidem exinanitus est, deinde collocatus ad Patris dexteram, cæli terræque dominium obtinuit, vt nos ad Diuinam suam & Patris gloriam attolleret. Quare vt fides nostra ad æternam Christi Diuinitatem perueniat, initium fieri oportet ab ea notitia quæ propior est & magis facilis. Ita verè à quibusdã dictũ est, à Christo homine nos deduci ad Christum Deũ: quia sic gradatim proficit fides nostra vt Christum in terra apprehendens, natum in stabulo, suspensum in cruce, ad gloriam resurrectionis transeat: ac inde tandem ad æternam eius vitam & potentiam, in qua refulget Diuina eius maiestas. Interea sic habendum est: non posse Christum ritè à nobis Dominum cognosci quin mox succedat Diuinitatis eius cognitio. Nec vero dubium est quin hæc communis piorum omnium debeat esse confessio, quam videmus à Christo probari. Nunquam certè passus fuisset honorem Patri ereptum falsò & temere in se transferri. atqui manifestè ratum habet quod dictum fuit à Thoma. Quare vnus hic locus ad refellendam Arii insaniam abundè sufficit. Neque enim duos imaginari deos fas est. Adde quòd simul hic exprimitur personæ vnitas in Christo quum idem & Deus & Dominus vocatur. Emphaticè etiam *suum* bis appellat, vt declaret ex viuo & serio fidei sensu se loqui.

29 *Quia vidisti me Thoma.)* Nihil in Thoma reprehendit Christus nisi quòd adeò fuerit tardus ad credendum, vt violenter trahi ad fidem necesse fuerit sensuum experimentis. quod prorsus abhorret à fidei natura. Siquis obiiciat, nihil minus congruere quàm vt fides dicatur concepta ex tactu & aspectu persuasio: solutio facilis est ex his quæ iam prius dixi. neque enim solo tactu vel aspectu simpliciter adductus est Thomas vt Christum esse Deum suum crederet: sed expergefactus in memoriam reuocauit quæ prius ferè effluxerat doctrinam. Neque enim ex nudis rerum experimentis manare fides potest, sed necesse est vt originem habeat à verbo Dei. Thomam ergo ideo obiurgat Christus quòd verbo suo minus habuerit honoris quàm debebat, & fidem, quæ nascitur ex auditu, & prorsus in verbum intenta esse debet, ad alios sensus alligauerit. *Beati qui non viderunt & crediderunt.* Hic fidem eo nomine cómendat Christus quòd in simplici verbo acquiescens à sensu & ratione carnis minimè pendet. Breui ergo definitione vim & naturam fidei cóplectitur, nempe quòd non subsistit in præsenti aspectu, sed penetrat vsq; ad cælos, vt credat quæ sunt abscódita ab humano sensu. Et certè hoc dãdũ est honoris Deo, vt nobis αὐτόπιστος sit eius veritas. Habet quidem suum aspectum fides, sed qui in mundo & terrenis obiectis minimè subsistit. qua ratione dicitur rerum inuisibilium vel non apparentium demonstratio. Paulus
Heb.11.a.1 autem eam aspectui opponens significat non hærere in considerando præsentium rerum statu, nec circú-
2.Cor.5.b.7 spicere ad ea quæ in mundo apparent: sed ab ore Dei pendêre, & verbo Dei fretam superare totú mundum, vt suam anchoram in cælo figat. Summa est, non esse rectam fidem nisi quæ in verbo Dei fundata, ad inuisibile Dei regnum consurgit, vt superior sit omni humana apprehensione. Siquis obiiciat hanc
Mat 13.b.16 Christi sententiam cum altera pugnare, vbi pronuntiat Beatos esse oculos qui ipsum præsentem cernunt: respondeo, non de corporali tantùm aspectu Christum illic loqui, vt hoc loco: sed de reuelatione quæ piis omnibus communis est, ex quo ipse mundo Redemptor apparuit. Apostolos cum sanctis Regibus & Prophetis comparat, qui sub obscuris Legis Mosaicæ vmbris detenti fuerant. Nunc potiorem fidelium sortem esse dicit, quia plenior lux illis affulgeat: imò quia exhibita sit illis figurarum substantia & veritas. Christum tunc oculis carnis cernebant multi impii, qui tamen nihilo propterea beatiores erant: nos verò qui Christum nunquam oculis aspeximus, beatitudine ista fruimur quam Christus commendat. Vnde sequitur, beatos vocari oculos qui spiritualiter quod in eo cæleste est ac Diuinum considerant. Nam hodie non secus intuemur Christum in Euangelio acsi præsentem se nobis sisteret. Quo sen
Galat.3.a.1 su dicit Paulus ad Galatas, Crucifigi eum ante oculos nostros. Quare si cupimus in Christo videre quod nos fœlices ac beatos reddat, discamus credere non videndo. His Christi verbis respondet quod habetur 1.Pet.1.b.8, vbi laudantur fideles qui Christum diligunt, quem non viderunt: & exultant gaudio inenarrabili, quanuis eum non aspiciant. Quòd autem Papistæ hæc verba torquent ad suam transsubstantiationem probandam, plusquam friuolum est: Vt beati simus, credere nos iubent Christum esse in specie panis. sed nihil minus fuisse Christo propositum scimus quàm vt fidem subiiceret hominum commentis: quæ si minimum transiliat vltra Verbi metas, desinit iam esse fides. Si credere promiscuè oportet quæ non videntur, quicquid prodigiorum fingere hominibus placuerit, quicquid fabularum effutire, fidem nostram habebit obstrictam. Ergo vt locum habeat hæc Christi sententia, in primis probandum est ex verbo Dei id de quo ambigitur. Verbum quidem pro sua transsubstantiatione afferunt, sed quod probè expositum nihil eorum delirio suffragatur.

30 *Multa quidem etiam alia signa fecit Iesus coram discipulis suis, quæ nõ sunt scripta in libro hoc.*

31 *Hæc autem scripta sunt vt credatis quòd Iesus est Christus Filius Dei: & vt credentes, vitam habeatis in nomine ipsius.*

30 *Multa quidem.)* Nisi addita fuisset ista occupatio, putassent lectores nullum ex miraculis quæ Christus edidit, à Ioanne fuisse omissum, séque hîc plenam habere & integram omnium historiam. Primùm ergo testatur Iohannes quædam tantùm ex multis se scripsisse: non quòd alia memoratu indigna fuerint: sed quia hæc ad fidem ædificandam satis erant. Neque tamen inde sequitur frustra fuisse edita: quia illi seculo proderant. Deinde etiamsi hodie nobis ignotæ sint eorum species, pro nihilo

hilo tamen minimè ducendum est quòd tenemus ingēti miraculorum copia obsignatū fuisse Euangeliū.
31 *Hæc autem scripta sunt.*) His verbis significat, scriptis se mandasse quod nobis satisfacere deberet: quia abunde sufficiat ad fidei nostræ confirmationem. Vanæ enim hominum curiositati occurrere voluit, quæ inexplebilis est, & nimis licenter sibi indulget. Porrò Iohannem non latebat quid alii etiam Euāgelistæ scripsissent. Quum autem nihil minus illi fuisset propositum quàm abolere eorum scripta, procul- dubio eorum narrationem à sua non separat. Videtur tamen absurdum esse fidem in miraculis fundari, quam Dei promissionibus & verbo penitus addictam esse oportet. Respondeo, non alium hic vsum dari miraculis quàm vt fidei adminicula sint ac fulturæ. Valent enim ad præparandas hominum mentes, quò plus reuerentiæ deferant verbo Dei. Scimus enim quàm frigida sit & tarda nostra attentio, nisi aliunde stimulemur. Deinde non parum authoritatis accedit receptæ iam doctrinæ, quum eius fulciendæ causa potentem manum suam è cælo exerit: quemadmodum dicit Marcus docuisse Apostolos, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. Ergo quamuis propriè fides in verbum Dei recumbat, & ad verbum respiciat, tanquam ad vnicum suum scopum: non tamen vana est accessio ex miraculis, modo ipsa quoque ad verbum referantur, eóque fidem dirigant. Cur miracula vocentur signa, alibi diximus: nempe quòd illis Dominus ad considerandam suam virtutem excitat, dum aliquid nouum & insolitum ostendit. *Quod Iesus est Christus.* Christum intelligit qualis in Lege & Prophetis fuerat promissus, nempe Mediator Dei & hominum, summus Patris legatus, vnicus mundi instaurator, & author perfectæ fœlicitatis. Neque enim nudum & inanem titulum arripuit Iohannes quo Filium Dei ornaret: sed complexus est sub Christi nomine quæcunque illi officia Prophetæ assignant. Ideo considerandus est nobis qualis illic describitur. Quo melius patet quod nuper dictum fuit, Fidem in miraculis non hærere, sed rectà deduci ad Verbum. Perinde est enim acsi dixisset Iohannes, miraculis comprobatum esse quod olim Prophetæ verbo docuerant. Et sanè videmus Euangelistas ipsos non simpliciter insistere recitandis miraculis, sed magis in doctrina occupari: quia per se miracula nihil nisi confusam admirationem parerent. Quare sensus verborum est, scripta hæc esse vt credamus, quatenus signis adiuuari potest fides. Addit, *Filius Dei*: quia ex communi hominum ordine nemo repertus fuisset ad res tantas peragendas idoneus, nempe ad Patrem nobis placandum, ad expianda mundi peccata, ad mortem abolendam, ad diruēdum Satanæ regnum, ad veram iustitiam & salutem nobis afferendam. Cæterum quum *Filij* nomen vnicè in Christum competat, sequitur non adoptione esse Filium, sed natura. quare in hoc nomine continetur æterna Christi diuinitas. Et certè qui Christum ex tam luculentis documentis quæ in Euangelio extant, Deum non agnoscit, quia cæcutit in plena luce, ne solis quidem ac terræ intuitu dignus est. *Vt credentes vitā habeatis.* Hic quoque fidei effectus additus est ad cohibendam hominum cupiditatem, ne plura scire appetant quàm quæ sufficiunt ad vitam obtinendam. Quænam enim ista esset improbitas, non contentum esse æterna salute, ac velle transilire regni cælestis metas? Cæterùm hîc præcipuum doctrinæ suæ caput repetit Iohannes, Fide nos vitam æternam consequi: quia extra Christum mortui, sola eius gratia in vitam restituimur. Qua de re satis multa diximus suprà capite tertio & quinto. Quòd *Christi nomen* potius dixit quàm *Christum*, huius loquutionis ratio exposita fuit primo capite, b.12. eò se referat lector, si videbitur, ne sæpius eadem iterando molestus sim.

Marc. 16.20

CAP. XXI.

1 *POstea manifestauit se iterum Iesus discipulis ad mare Tiberiadis. manifestauit autem sic,*

2 *Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo.*

3 *Dicit eis Simon Petrus, Vado piscatum. Dicunt ei, Venimus & nos tecum. Exierunt & ascenderunt in nauem statim, & illa nocte nihil ceperunt.*

4 *Mane autem iam facto stetit Iesus in litore: non tamen cognouerunt discipuli quòd Iesus esset.*

5 *Dicit eis Iesus, Pueri, num quid obsonij habetis? Responderunt ei, Non.*

6 *At ille dixit eis, Mittite in dextram nauigij partem rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.*

7 *Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset quòd Dominus esset, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare.*

8 *Alij autem discipuli nauigiolo venerunt (non enim longè aberant à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete piscium.*

9 *Vt ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem.*

10 *Dicit eis Iesus, Afferte de piscibus quos prendidistis nunc.*

11 *Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piscibus centum quinquagintatribus. & quum tot essent, non est scissum rete.*

Caput XXI.

12 *Dicit eis Iesus, Venite, prandete. Et nemo discipulorum audebat interrogare eum, Tu quis es? quum scirent quòd Dominus esset.*

13 *Venit itaque Iesus, & accipit panem, & dat eis, & piscem similiter.*

14 *Hæc iam tertia vice manifestatus est Iesus discipulis suis, postquam resurrexerat à mortuis.*

1 *Postea manifestauit.)* Incumbit adhuc Euangelista in Christi resurrectionem probandam, ac narrat septem eum discipulis apparuisse: inter quos Thomam numerat, non tam honoris causa quàm quòd eius testimonio citius credendum est, quo magis obstinata fuit eius incredulitas. Est autem satis prolixus Euangelista: quia circunstantias omnes diligenter colligit quæ ad certitudinem historiæ faciunt. Lacum Tiberiadis more Hebraico mare vocari alibi diximus.

3 *Vado piscatum.)* Quòd operam piscationi dabat Petrus, non debet videri alienum eius officio. Flatu ordinatus fuerat Apostolus, vt nuper visum est: sed tantisper cessabat dum indueretur noua virtute. Nondum enim ad exercendum docendi munus prodire iussus fuerat: sed tantum admonitus de futura vocatione, vt ipse & reliqui intelligerent non frustra se ab initio fuisse electos. Interea agunt quod solebant, & quod priuatos homines decebat. Paulus quidem in medio prædicationis cursu victum manibus quærebat: sed diuersa fuit illa ratio. sic enim partiebatur tempus ne labores manuarii eum à docendo abstraherent: Petrus autem & eius comites, quia ab omni publica functione otium est, liberè se totos piscationi impendunt. *Illa nocte nihil ceperunt.* Tota nocte passus est Deus frustra eos satagere, ad illustrandam miraculi fidem. Nam siquid cepissent, non ita clarè in continuo successu innotuisset Christi virtus: sed dum tota nocte frustrati, subitò ingenti captura potiuntur, iusta illis datur occasio agnoscendæ Domini gratiæ. Eodem etiam modo fideles sæpe exercet Deus, quo suam illis benedictionem commendet. Si prosperè semper succederet quoties labori manum admouemus, nemo ferè Dei benedictioni acceptum ferret quod haberet operæ suæ pretium: iactarent omnes suam industriam, & manus suas oscularentur: sed vbi interdum nullo profectu se fatigant ac macerant, siquis postea melior fructus contingit, coguntur aliquid extraordinarium agnoscere. Ita fit vt laudem prosperi successus Dei gratiæ tribuere incipiant.

6 *Mittite in dextram partem.)* Non imperat Christus pro iure ac potestate Magistri ac Domini: sed consulit vt vnus quispiam è populo. Discipuli autem consilii inopes, homini quamuis ignoto facilè obtemperant. Si ante primum iactum tale aliquid audissent, non fuissent tam prompti ad parendum. Quod ideo moneo, nequis miretur ita fuisse morigeros, quum iam longa & irrita fatigatione essent domiti. Quanquã non vulgare hoc fuit tolerantiæ documentum, quòd laborem, in quo se infœliciter exercuerant tota nocte, post exortam diei lucem continuant. Et certè vt Dei benedictioni locus detur, constanter expectanda est. nihil enim magis præposterum quàm manum statim ab opera retrahere, nisi fructuosa appareat. Seriò laborasse discipulos testis Petri nuditas. Atqui non detrectant periculum facere noui iactus, nequam occasionem negligant. Quòd tamen obsequuntur Christi præcepto, fidei adscribi non potest. audiunt enim tanquam ignotum hominem. Nunc si nobis molesta est nostra vocatio, quia videtur esse sterilis labor quem suscipimus: vbi tamen nos Dominus ad pergendi constantiam hortatur, colligere animos decet: non deerit tandem fœlix euentus, sed opportuno tempore.

7 *Dicit ergo discipulus ille.)* Suo exemplo docet Euangelista, quoties nobis præter spem bene succedit, tollendas esse ad Deum mentes. quia venire protinus in mentem debet, ex eius fluxisse gratia beneficium hoc, qui bonorum omnium author est. Pia ista Diuinæ gratiæ agnitio, quæ Iohannis animo insidebat, eum ad Christi quoque notitiam deduxit. neque enim Christum oculis cognoscit: sed quia persuasus est Diuinitus oblatam esse piscium copiam, colligit Christum esse à quo directæ fuerant ipsorum manus. Sed quemadmodum in Iohanne prior est fides, ita mox Petrus eum ardore superat, quando posthabita ratione periculi, in lacum se proiicit, sequuntur alii nauigio. Perueniunt quidem omnes tandem ad Christum: sed Petrum singularis ardor præ aliis rapit. Cæterùm ambulandóne an natando traiecerit ad ripam, dubium est. Hoc tenere sufficiat, quòd relicto nauigio iter arripuerit, non fuisse præcipitem temeritatis impetum: sed pro zeli sui mensura ante alios progressum esse. *Non valebant illud trahere.)* Primum in tam copiosa piscium captura Christus suæ virtutis specimem edidit: alterum verò, dum occulta sua virtute integrum rete seruauit, quod aliàs scindi ac disrumpi necesse erat. Iam accedunt aliæ circunstantiæ, quòd carbones in ripa accensos reperiunt discipuli, quòd adsunt pisces, quòd expositus est illic etiam panis. Quantum ad piscium numerum spectat, non est sublime aliquid in eo quærendum mysterium. Argutè Augustinus ex repetitis numeris Legem inde & Euangelium conflat: verùm siquis propius expendat, reperiet puerilem esse lusum.

10 *Afferte de piscibus.)* Tametsi momento impletum fuerat rete citra magnum eorum laborem, capturam tamen illis Christus asignat. Sic panem vocamus nostrum, quem petentes nobis dari, fatemur ex Dei benedictione prouenire.

12 *Nemo discipulorum audebat.)* Quæri potest quid illis obstiterit, pudórne ex reuerentia, an aliud quippiam. Atqui si videbat Christus eos ambigere, debuit (vt sæpe aliàs) occurrere eorum dubitationi. Respondeo, non aliam fuisse pudoris causam nisi quia satis constabat esse Christum. sciscitari enim solemus de rebus dubiis & obscuris. Significat ergo Euangelista non interrogasse discipulos Christum, quòd veriti fuerint illi iniuriam facere: adeò se clarè conspicuis signis patefecerat.

14 *Haciam tertia vice.*) Numerus ternarius ad temporis distantiam refertur. Plus septies iam apparuerat Christus: sed quicquid vno die gestum fuerat, sub manifestatione vna complectitur. Significat ergo per interualla visum esse Christum discipulis, vt fidem suæ resurrectionis faceret.

15 Quum ergo pransi essent, dicit Simoni Petro Iesus, Simō Iohannis, diligis me plus quàm hi? Dicit ei, Etiā Domine. tu scis quòd amem te. Dicit ei, Pasce agnos meos.
16 Dicit ei rursus secundò, Simon Iohannis, diligis me? Ait illi, Etiam Domine: tu scis quòd amem te. Dicit ei, Pasce oues meas.
17 Dicit ei tertiò, Simon Iohannis, amas me? Indoluit Petrus quòd dixisset sibi tertiò, Amas me? dixítque ei, Domine, tu omnia nosti: tu scis quòd amem te. Dicit ei Iesus, Pasce oues meas,
18 Amen amen dico tibi, quum esses iunior, cingebas te, & ambulabas quò volebas: quum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò non vis. 2.Pet.1.c.14
19 Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.

15 *Quum ergo pransi essent.*) Iam narrat Euangelista quomodo Petrus in eum honoris gradum vnde exciderat, restitutus fuerit. Perfida certè illa Christi abnegatio, de qua audiuimus, illum Apostolatu indignum reddiderat. Quomodo enim esset idoneus fidei magister, qui turpiter ab ea defecerat? Creatus fuerat Apostolus, nempe cum Iuda. Ex quo autem loci sui desertor fuerat, simul etiam priuatus erat honore Apostolatus. Ergo nunc illi tam libertas docendi quàm authoritas restituitur, quarum vtramque amiserat sua culpa. Ac nequid illi obstaret defectionis infamia, eius memoriam abstergit Christus ac delet. Talis in integrum restitutio & Petro & eius auditoribus necessaria fuit: illi quidem, quo magis strenuè munus suum obiret, vocationis iterum sibi iniunctæ certus: his verò, ne macula in homine hærens, occasio esset spernendi Euangelii. Hodie quoque nostra plurimum interest Petrum ad nos prodire tanquam nouum hominem, cuius abolitum sit dedecus quod obstare posset eius dignitati. *Simon Iohannis, amas me?* His verbis significat Christus neminem posset fideliter seruire Ecclesiæ, & operam suam impendere gregi pascendo, nisi altius respiciat quàm ad homines. Principiò munus pascendi per se laboriosum est ac molestum: quando scilicet nihil difficilius est quàm homines continere sub Dei iugo: quorum multi infirmi sunt, alii leues & proterui, alii tardi & segnes, alii duri & parum dociles. Iam Satan quascunque potest offensiones ingerit quibus frangat boni pastoris animum vel debilitet. Huc accedit multorum ingratitudo & aliæ tædii causæ. Nunquam ergo in hoc officio constanter perget, nisi in cuius corde sic regnabit amor Christi, vt sui oblitus, totúmque se illi addicens, impedimenta omnia superet. Ita se affectum fuisse declarat Paulus quum dicit, Charitas Christi constringit nos, hoc reputantes quòd si vnus mortuus est pro omnibus, omnes simul conuenit esse mortuos. Quanuis enim amorem intelligat quo nos complexus est Christus, & cuius morte sua specimen præbuit, adiungit tamen mutuum affectum qui ex tanti beneficii sensu nascitur. Rursum verò alibi improbos & falsos doctores qui Ecclesiam turbāt, hac nota insignit, quòd non diligant Dominum Iesum. Meminerint ergo qui ad regendam Ecclesiam vocantur, si munus suum ritè probéque exequi cupiūt, initium sibi esse faciendum à Christi amore. Interim luculentè testatur Christus quanti faciat salutem nostram, dum ita singulariter pastoribus eam commendat: atque hoc sibi documentum fore asserit quantopere ab illis ametur, si eam solicitè curent. Nihil certè efficacius potuit dici ad animandos Euangelii ministros, quàm dum audiunt nullum Christo gratius officium esse quàm quod pascendo eius gregi impenditur. Piis autem omnibus non vulgaris inde haurienda est consolatio, dum se Filio Dei tam charos esse ac pretiosos audiunt vt eos quasi in locum suum subroget. Sed eadem doctrina non parum terroris incutere debet falsis doctoribus qui Ecclesiæ regimen peruertunt: quia non leues Christo pœnas daturi sunt, qui se ab illis violari pronuntiat. *Pasce agnos.* Verbum Pascendi Scriptura metaphoricè ad quoduis regimen accommodat. hic autem quia de spirituali Ecclesiæ gubernatione agitur, operæpretium est notare quibus partibus constet officium Pastoris. Neque enim hîc nobis otiosa aliqua pingitur dignitas: nec Christus homini mortali imperium aliquod defert quod confusè exerceat pro sua libidine. Vidimus autem suprà capite 10. Christum propriè vnicum esse Ecclesiæ pastorem. vidimus etiam cur nomen hoc sibi sumat: nempe quia salutis doctrina regat oues suas, adeóque pascat, quia ille demum verus est animæ cibus. Iam verò quia hominum opera vtitur ad prædicandam doctrinam, nomen quoque suum ad eos transfert, vel saltem cum illis communicat. Legitimi ergo demum pastores coram Deo censentur qui sub Christo capite Ecclesiæ præsunt per Verbi ministerium: vnde colligere promptum est quid oneris imponat Christus Petro, & qua lege eum gregi suo præficiat. Quo satis dilucidè refellitur Romanensium improbitas, qui locum hunc detorquent ad stabiliendam Papatus sui tyrannidem. Petro, inquiunt, præ aliis dictum est, Pasce oues meas. Cur illi potius dictum sit quàm reliquis iam antè exposuimus, nempe vt purus omni sinistra nota, liber esset ad prædicandum Euāgelium: & ideo ter eum Pastorem constituit Christus, vt tres abnegationes, quibus sibi Petrus æternum probrum contraxerat, abolitæ eius Apostolatum non impediant: quemadmodum prudenter obseruant Chrysostomus, Augustinus & Cyrillus, & plerique alii. Cæterùm nihil Petro datū est his verbis quod nō omnibus Euangelii ministris perinde sit commune. Frustra ergo Papistæ ideo contendunt esse primarium quia specialiter vnus vocetur. Atque, vt demus fuisse priuatim illi aliquid honoris delatum, vnde quæso

2.Cor.5.c.14
1.Cor.16.d.22

Caput XXI.

euincent locatum fuisse in primatu? Fuerit sanè præcipuus inter Apostolos, an inde protinus sequetur fuisse vniuersalem totius orbis Episcopum? Adde quòd quicquid accepit Petrus, nihilo ad Papam magis pertinet quàm ad Mahometum. Quo enim iure pro hærede Petri se venditat? Deinde quis illi sanus concedet, hîc ius aliquod hæreditarium à Christo positum esse? successor tamen vult haberi. vtinam quidem esset. Nemo nostrûm illi repugnat quin & diligat Christum, & curam suscipiat pascendi eius gregis. sed neglecto Christi amore, & reiecto pascendi officio, successionem iactare nimis absurdum est, nec minus stultum. Quemadmodum autem Christus docendi prouinciam Petro mandans, solium idolo vel animarum carnifici erigere noluit, ex quo Ecclesiam miserè oppprimeret: ita breuiter admonuit quale probet Ecclesiæ suæ regimen. Sic larua detrahitur cornutis omnibus Episcopis, qui sola theatrica pompa & inani titulo contenti, ius Episcopale sibi arrogant.

Suprà, 10.b.5. & c.27. 16 *Pasce oues meas.*) Non omnes promiscuè Christus pascendos tam Petro quàm aliis committit, sed tantùm agnos suos vel oues. Alibi autem definit quosnam reputet in suo grege. Oues, inquit, meæ vocem meam audiunt, & sequuntur me. vocem alieni non audiunt. Danda quidem est opera probis doctoribus vt omnes colligant ad Christum. &, quia discernere nequeunt inter oues ac feras bestias, tentandū est modis omnibus an mansuefacere possint qui lupis similes sunt magis quàm ouibus. Sed postquam omnia conati fuerint, nonnisi electis ouibus proderit labor. Inde enim docilitas & fides, quòd Pater cælestis Filio tradit in obsequium quos ante conditum mundum elegit. Cæterùm admonet hic locus, nullos posse in salutem, Euangelii doctrina pasci, nisi mansuetos ac dociles. neque enim frustra Christus discipulos suos agnis & ouibus comparat. Sed simul notandum est, Dei Spiritu cicurari qui natura vrsi aut leones erant.

17 *Indoluit Petrus.*) Proculdubio non sensit Petrus quorsum tenderet Christus idem toties rogando. Putat igitur obliquè se insimulari, quasi non responderit ex animo. Sed iam ostendimus nō fuisse superuacuam repetitionem. Deinde nondum satis expertus erat Petrus quàm penitus oporteat Christi amorem eorum animis infixum esse quibus vincendæ sunt innumeræ difficultates. postea longo vsu didicit non frustra tale examen esse habitum. Porrò in eius persona docentur qui subituri sunt regendæ Ecclesiæ curam non leuiter tantùm se excutere, sed attinet examinare quo zelo præditi sint, ne in medio cursu resiliant aut deficiant. Docemur etiam omnes, placidè & æquis animis ferendum esse siquando nos Dominus rigidius examinet: quia iustas habet eius rei causas, quæ nobis plerunque sunt ignotæ.

18 *Amen amen dico tibi.*) Postquam hortatus est Christus Petrum ad pascendas oues, eundem quoque armat ad obeundam quæ instabat militiam. Ita non modò exigit ab eo fidem ac diligentiam, sed inuictum animū in periculis & constantiam in toleranda cruce: denique ad mortem obeundam, vbi opus fuerit, paratum esse iubet. Etsi autem non æqualis est pastorum omnium conditio, conuenit tamen admonitio hæc omnibus aliqua ex parte. Parcit Dominus multis, & ab eorum sanguine abstinet, hoc vno contentus quòd dum viuunt, bona fide se totos illi consecrant. Sed quia nouas subinde pugnas & multiplices mouet Satan, necesse est ad mortem paratos esse quicunque pascendi munus suscipiunt: vt certè illis negotium est non solùm cum ouibus, sed etiam cum lupis. Quod ad Petrum spectat, voluit eum Christus de exitu suo præmonitum, vt assiduè meditaretur sanciendam esse demum proprio sanguine doctrinam cuius erat minister. Quanquam videtur Christus in his verbis non eius tantùm habuisse respectum, sed martyris elogio apud alios ornasse, acsi dixisset fore longè alium athletam quàm se præstiterat. *Quum esses iunior.* Videtur senectus quieti & otio esse destinata: quare vacatio senibus dari solet ab oneribus publicis, & milites fiunt emeriti. Poterat ergo Petrus sibi in illa ætate promittere tranquillum vitæ statū: contrà pronuntiat Christus inuersum iri naturæ ordinem, vt qui suo arbitrio iuuenis vixerat, senex alieno regatur, & quidem violentum imperium ferat. Cæterùm in Petro insigne habemus communis nostræ sortis speculum. Multis commoda est ac iucunda vitæ ratio antequam à Christo vocentur: simulac nomen illi dederunt, ac recepti sunt in discipulos, vel saltem aliquanto pòst tempore, trahuntur ad graues pugnas, ad tumultuosam vitam, ad ingentia pericula, interdum ad ipsam quoque mortem. Hæc conditio tametsi dura est, non tamē ægrè ferenda. Interea sic temperat Dominus crucem qua vult seruos suos experiri, vt illis tantisper indulgeat dum maturuerit eorum virtus. neque enim ignota est illi eorum infirmitas vltrà cuius modum eos non vrget. Sic Petro ignouit quandiu tenerum adhuc atque imbellem esse ipsum videbat. Discamus ergo nos illi ad extremum vsque spiritum offerre, modò robur suppeditet. Qua in re fœda multorum ingratitudo apparet. Nam quo mitius nobiscum agit Dominus, eo magis assuescimus ad perpetuam mollitiem. Ita vix centesimus quisque reperitur qui non obstrepat, si post longam indulgentiam durius tractetur. Atqui potius reputanda erat Dei humanitas, quòd nobis ad tempus parcit. Ita dicit Christus se, quandiu in terris versatus est, discipulos suos hilariter habuisse, acsi nuptiis interessent, quos postea manebant ieiunia & lachrymæ. *Alius te cinget.* Multi genus mortis notari putant, quòd extensis brachiis suspensus fuerit: verùm ego simpliciter cingendi verbo comprehendi interpretor externas omnes actiones quibus se & vitam suam homo componit. *Cingebas te.* hoc est, induebas prout libitum erat: posthac autem tolletur hæc formandi habitus libertas. Porro quo supplicii genere affectus fuerit Petrus, nescire præstat quàm dubiis fabulis habere fidem. *Ducet quò non vis.* Sensus est, Petrum non suo fato, sed vi & gladio moriturum. Sed videtur absurdum quòd Christus mortem eius voluntariam fore negat. nam vt nulla constantia, sic nulla martyrii laus vbi quis ad mortem inuitus rapitur. Verùm hoc ad dissidium carnis & spiritus, quod sentiunt in se fideles, referri debet. nunquam enim tam libero solutóque affectu obsequimur Deo, quin mūdus & caro velut funiculis quibusdam in contrarium nos retrahant. Vnde illa Pauli querimonia, Non quod volo bonum, hoc facio, &c. Præterea notandum est, naturaliter omnibus insitum esse mortis horrorem: quia naturæ repugnat velle dissolui. Itaque Christus, etsi toto corde compositus erat ad parendum Deo, mortem tamen deprecatur. Adde quòd Petro formidabiles erant cruciatus ex hominum sæuitia. quare nihil mirum si mortem aliquatenus refugerit. Sed in eo clarius probauit quam Deo obedientiam præstabat, quòd mortem, quam per se libenter fugisset,

Matth.9.b.15 (margin, beside "interessent")

Rom.7.d.19 (margin, beside "nos retrahant")

giſſet,ſponte tamen obiit: quia ſciebat ita placere Deo. neque enim vlla fuiſſet patiētia abſque animi paſſione. Atque hæc cognitu valde vtilis eſt doctrina. nam & nos ad preces ſolicitat: quia nunquam abſque ſingulari Dei auxilio vincere poſſemus mortis timorem: ideóque nihil reſtat niſi vt ſuppliciter nos offeramus illi regendos. Deinde valet ad ſubleuandas mentes noſtras, ne prorſus concidant ſiquando trepidare in perſequutionibus contigerit. Qui martyres nullo fuiſſe tactos metu fingunt, deſperationis materiam ſumunt ex proprio metu. Atqui non eſt quod à ſequendo illorum exemplo nos deterreat noſtra infirmitas, cui ſimilem experti ſunt, vt non poſſent niſi ſecum pugnando, de hoſtibus veritatis triumphum agere.

19 *Significans qua morte.)* Magnum habet pondus hæc periphraſis. Etſi enim ſcopum hunc piis omnibus propoſitum eſſe decet vt Deum tam vita quàm morte ſua glorificent, voluit tamen Ioannes peculiari elogio ornare eorum mortem qui ſanguine ſuo Euangelium Chriſti obſignant noménque illuſtrant: ſicuti Paulus docet, Philipp. 1. c. 19. Iam vero noſtrum eſt quem mors Petri fructum protulit colligere. nam ignauiæ noſtræ culpa eſt niſi inde confirmatur fides noſtra, & eodem etiam tendimus, vt per nos illuſtretur Dei gloria. Hunc finem ſi conſideraſſent Papiſtæ in morte martyrum, nunquam illis ſacrilegum illud & deteſtabile commētum veniſſet in mentem, valere ad iram Dei placandam, pretiúmque pro peccatis ſoluendum.

Et quum hoc dixiſſet.) Hîc exponit Chriſtus quorſum illa violētæ mortis prædictio ſpectaret, nempe vt ſe Petrus ad tolerantiam cōpararet. Quando, inquit, mors tibi ſubeunda eſt meo exemplo, ſequere ducem tuum. Cæterùm quo libentius Deo ad crucem vocanti Petrus obtemperet, ducem ſe Chriſtus proponit. Neque enim generalis eſt exhortatio qua eum ad ſui imitationem inuitet, ſed tantùm agit de ſpecie mortis. Hoc autem vnum quicquid acerbitatis in morte eſt, non parum mitigat, dum ſe ante oculos noſtros offert Filius Dei cum beata ſua reſurrectione, quæ triumphus eſt noſter contra mortem.

20 *Conuerſus autem Petrus videt diſcipulum quem diligebat* Ieſus, *ſequentem:*
qui & recubuit in Cœna ſuper pectus eius, & dixit, Domine quis eſt ille qui tradit te? Suprà, 13. c. 25
21 *Hunc ergo quum vidiſſet Petrus, dixit* Ieſu, *Domine, hic autem quid?*
22 *Dicit ei* Ieſus, *Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me ſequere.*
23 *Exiit ergo ſermo inter fratres quòd diſcipulus ille non moreretur: & non di-*
xerat ei Ieſus *quod nō moreretur: ſed, Si volo eum manere donec veniam, quid ad te?*
24 *Hic eſt diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his, & ſcripſit hæc: & ſci-*
mus quòd verum eſt teſtimonium eius.
25 *Sunt autem & alia multa quæ fecit* Ieſus, *quæ ſi ſcribantur ſingulatim, ne i-*
pſum quidem mundum capturum arbitror eos qui ſcriberentur libros.

20 *Conuerſus Petrus.)* Habemus in Petro noſtræ non modo ſuperuacuæ, ſed etiam noxiæ curioſitatis exemplum, quòd aliorum intuitu ab officio noſtro abſtrahimur. Eſt enim nobis ferè innatum, vt alienæ potius quàm vitæ noſtræ rationem exigendo, vana inde captemus effugia. Hoc enim excuſationis colore vltrò nos decipimus, quòd non ſint alii meliores: quaſi verò nos eorum ignauia abſoluat. Vix autem cēteſimus quiſque reputat quid valeat illud Pauli, Vnuſquiſque onus ſuum portabit. Quare in vnius hominis perſona communis eſt omnium reprehenſio, qui huc & illuc circunſpiciunt qualiter ſe gerant homines: quid autem ſibi à Deo iniunctum ſit negligunt. In eo præſertim nimis craſſè hallucinantur, dum ſecurè prætereunt quid poſtulet priuata cuiuſque & ſingularis vocatio. Ex decem vnum Deus eliget, quem vel grauiſſimis ærumnis vel immenſis laboribus exerceat: alios nouem quietos ſinet, vel ſaltem leuiter tantùm exercebit. Deinde non eodem omnes modo tractat, ſed de ſingulis prout viſum eſt, experimentum capit. Quum ergo variæ ſint Chriſtianæ militiæ ſpecies, ſuū quiſque ordinem tenere diſcat, nec tanquam otioſi de hoc vel illo quæramus, dum ſingulos noſtrûm cæleſtis dux compellat: cuius imperio ſic intentos nos eſſe decet vt alia omnia obliuiſcamur. *Quem diligebat Ieſus.* Ideo inſerta hæc periphraſis fuit vt ſciamus qua de cauſa compulſus fuit Petrus ad mouendam quæſtionem quæ hîc refertur. abſurdum enim putabat, ſolum ſe vocari, omiſſo Iohanne, quem ſemper tantopere Chriſtus dilexerat. Itaque prætextu non carebat iſta Petri interrogatio, cur nulla fieret Iohannis mētio: acſi mutatus eſſet erga eum Chriſti animus. Eius tamen curioſitati anſam Chriſtus præcîdit, reſpondens eius non referre quid alii acturi ſint, dum obtemperandum eſt Dei vocationi. Galat. 6, b 5

22 *Si eum volo manere.)* Quòd vulgò truncata fuit hæc ſententia, & prius membrum affirmatiuè legerunt, Sic eum volo manere donec veniam: librariorum inſcitia factum eſt, non interpretis errore. Neque enim in Græca dictione falli potuit: ſed apud Latinos facilè potuit obrepere vna litera, quę totum ſenſum inuerteret. Tota igitur oratio interrogatiua eſt, ac legi debet vno contextu. voluit enim Chriſtus manum iniicere diſcipulo, vt eum intra vocationis ſuæ metas contineret. Nihil tua refert, inquit, nec te ſciſcitari decet quid de collega tuo agatur: hoc meo arbitrio permitte: ſolùm de te cogita, & te ad ſequēdum accinge quò vocaris. Non quòd ſuperuacua ſit omnis cura de fratribus: ſed modum habere debet, vt cura ſit, non curioſitas quæ nos impediat. Reſpiciat igitur quiſque ad ſuos proximos, ſiquo modo valeat ipſos ſecum ad Chriſtum trahere, non autem vt ſe illorum offendiculis remoretur.

23 *Exiit ſermo.)* Narrat Euangeliſta, ex Chriſti verbis perperam acceptis manaſſe inter diſcipulos errorem quòd nunquam moriturus eſſet Iohannes. Porrò eos intelligit qui ſermoni interfuerant, hoc eſt Apoſtolos: non quòd ad eos ſolos pertineat nomen fraternum, ſed quòd fuerint quaſi ſanctæ vnitatis primitiæ. Poteſt etiam fieri vt præter vndecim, notentur etiam alii qui tunc cum illis agebant. ac *Exeundi*

Caput XXI.

verbo significat sparsum vltrò citróq; fuisse hunc errorē: quē tamen probabile est non fuisse diuturnū, sed tandiu inter eos obtinuisse donec Spiritu illustrati rectius & purius de Christi regno, abolitis crassis figmentis, sentirent. Cæterùm quod de Apostolis narrat Iohannes, quotidie accidit: nec mirum. nam si domestici & interiores Christi discipuli ita delusi fuerunt, quanto procliuior erit eorum lapsus qui non tam familiariter edocti sunt in Christi schola? Sed notemus simul vnde proueniat hoc vitium. Vtiliter nos docet Christus in ædificationem, & quidem perspicuè: sed nos luci tenebras inferimus prauis nostris commentis quæ ex proprio sensu accersimus. Nihil certi de Iohanne pronuntiare voluerat Christus, sed tantum sibi asserere plenam in eum vitæ & mortis potestatem. ita simplex ac vtilis per se erat doctrina: sed plus sibi fabricant ac imaginantur discipuli quàm dictum fuerat. Quare vt tuti simus ab eodem periculo, sobriè sapere discamus. Sed ea est humani ingenii lasciuia, vt toto impetu in vanitatem ruat. Quo factum est vt hic quoque error, à quo disertè Euangelista cauendum monuerat, nihilominus in mundo grassatus sit. Nam fabulati sunt, quum sibi effodi sepulchrum iussisset, atque illuc descendisset, vacuum postridie repertum esse. Quare videmus nullum fore errandi finem nisi simpliciter amplexi quod à Domino traditum est, aliena omnia commenta repudiemus.

24 *Hic est discipulus ille.*) Quia hactenus sui mentionem sub tertia persona fecerat Iohannes, nunc exprimit se illum esse: quo scilicet plus ponderis habeat testis oculatus, & cui penitus comperta fuerunt omnia de quibus sermonem facit. At verò, nequis eius sermonem suspectū habeat, acsi ad gratiam esset compositus, propterea quòd à Christo diligebatur, hanc obiectionem anticipat, plura à se præterita fuisse dicens quàm scripta. nec de quibuslibet Christi actionibus loquitur, sed quæ ad publicum eius munus spectabant. Nec videri debet absurda hyperbole, quum ferantur quæ passim in profanis scriptoribus occurrunt. Non tantum numerus operum Christi cōsiderandus est, sed pondus quoque & magnitudinem expendere conuenit. Diuina illic Christi maiestas, quæ sua infinitate non modo sensus hominum, sed cælū & terram, vt ita loquar, exhaurit, suum illic fulgorem mirabiliter proferebat. In eum si Euangelista oculos conuciens, attonitus exclamat, iustam narrationem ne à toto quidem mundo capi posse, quis miretur? Deinde minimè reprehendendus est si trita receptáque figura ad commendandam operum Christi excellentiam vtitur. Scimus enim vt se ad communem loquendi modum accommodet Deus ruditatis nostræ causa, imò interdum quodammodo balbutiat. Interea tenendum memoria est quod prius habuimus, quam Euangelistæ summam literis complexi sunt, tum ad instituendam fidem, tum ad salutem conferendam sufficere. Satis ergo supérque sapiet quisquis ritè sub iis magistris profecerit. Et certè quum Diuinitus nobis ordinati fuerint testes, sicuti fideliter defuncti sunt suis partibus, ita nostrum est vicissim ab eorum testimonio totos pendere, nec plus appetere quàm ab illis proditum est. præsertim quum eorum calami certa Dei prouidentia gubernati fuerint, ne immodica rerum congerie nos onerarent, & tamen delectu habito traderent quantum expedire nouerat qui solus sapiens est & fons vnicus sapientiæ Deus: cui laus & gloria in perpetuum.

FINIS.

INDEX

EORVM QVAE HIS IN EVANGELIVM
SECVNDVM IOHANNEM COMMENTARIIS
continentur, aut etiam explicantur. Prior numerus caput, posterior versum designat.

Ecclesiæ

pastores

FINIS.

EVSTATHII VIGNON
Symboli explicatio.

Quid crux cui flexu sinuoso inuoluitur anguis,
Vncáque quid sibi vult anchora iuncta cruci?
Vna velut medicina fuit morientibus anguis
Æreus, impositus Mosé iubente cruci:
Sic parit æternam Christi crux vna salutem,
Iactatósque malis anchora sola fouet.

